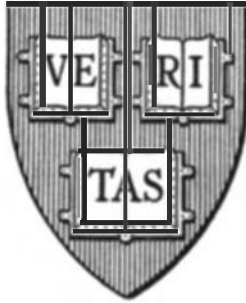

C550.4

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERBUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRÆTII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE
INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRÆTII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLIUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXXV.

S. GREGORIUS NAZIANZENSIS.

EXCEDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUË.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO NAZIANZENI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, GERMANICOS, ANGLICOS, NEC NON AD ANTIQUIORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA ET ILLUSTRATA,
CURA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

ACCEDUNT

VARIORUM COMMENTARII ET SCHOLIA IN OMNIA OPERA SANCTI GREGORII;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 4½ FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
[SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXXV CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Orationes.

col 393

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montroyge.

46-45
3698
5-2

PRÆFATIO GENERALIS.

Præclara duo Ecclesiæ Græcæ sidera, Gregorium Nazianzenum et Basilium Magnum, eadem tellus eodem tempore tulit. Ambo sanctissimis editi parentibus, ambo ipsi sanctitate insignes, ambo dicendi copia præstantissimi, ambo denique paribus studiis universam Ecclesiam quam late patet, scriptis illustrarunt, moribus ornaverunt.

Plures jam anni sunt, ex quo eximia Basillii scripta castigata et pristinae reddita integritati in lucem emissa sunt. Spes erat Gregorium Nazianzenum proximo seculorum intervallo. Id fuit in votis; et certe idem sperare licebat ab iis, qui tam præclaram in emendandis ad veterum codicum fidem tum Græcorum tum Latinorum Patrum scriptis navaverant operam. Cum enim primum ad opus istud animus appulisset nostri, novasque in diem e prelo exeuntes priscorum monumentorum editiones placere bonis omnibus conspexissent, id sibi negotii crediderunt dari, ut maximos quosque utriusque Ecclesiæ, Græcæ scilicet et Latinæ, Patres in lucem emitterent. Ad opus tam arduum strenue aggressi sunt. Quo successu norunt omnes. Insignes quatuor Latini Patres, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, prodire; tres quoque e Græcis, Athanasius, Basilius, Chrysostomus. Unus hactenus expectabatur; unum omnes desiderabant: extremum hoc munus postulabant. Quæ tantæ Gregorium moræ tenerent mirabantur. Nihil necesse est causas percurrere, quæ tandiu Gregorium retardarunt. Varii eventus, morsque ipsa impedimento fuit. Dominus Fr. Louvard istud opus aggressus fuerat, vir acris ac vehementis ingenii et « quasi ignis »¹; multa jam congesserat, innumeras ex variis manuscriptis codicibus lectiones descripserat ipse, et describi curaverat; sed tot jactatus est tempestatibus, ut incepto desistere coactus sit. Tum ejus serinia, et quæcunque paraverat, in amici manus pervenere, quo non erat quisquam ex nostris ad opus istud perficiendum magis idoneus. Nostrum dico Prudentium Maran, qui in Basillii epistolarum editione elaboranda, aliisque præclaris operibus, maximam laudem adeptus est: qui Græcæ Latineque luculenter sciebat: qui in versandis diurna nocturnaque manu sanctorum Patrum, maxime Græcorum, scriptis, vitam omnem consumpserat. Sed heu! dum nimium operi manum admovere moratur, aliisque in dies elaborandis scriptis occupatur, morte correptus, imperfectum istud relinquit. Audacior profecto videbitur, quisquis inchoatum tam difficile opus susceperit. Nec dubium quin temerarius audiat, ac in sui comparatione defuncti desiderium excitet. Verumtamen si quis temeritatis notam inurat, justa nobis esse potest excusatio. Quantum enim licuit, onus tam impar viribus nostris suscipere recusavimus; sed reluctantibus, et tenuitatem nostram causantibus imposita nobis hæc est provincia ab his, quorum imperia detrectare nefas fuisset. Jubentibus itaque cessimus: admota deinceps operi manu, nec curis nec laboribus popercimus ut jussa faceremus. Nemo non intelligit quantum laboris et operæ impendendum fuerit in emendanda, saltem pluribus in locis, veteri editione, in seligendis variis lectionibus, vertenda carminum parte maxima, disponendis ordine chronologico epistolis, in adornanda S. Gregorii Vita, exponenda ejus doctrina, in enodandis variis difficultatibus, rebusque in aliis pluribus quas accurata editio postulat.

PARS PRIMA.

§I. DE VARIIS S. GREGORII OPERUM EDITIONIBUS.

Primum quidem doctorum virorum, qui opera Gregorii in lucem proferte studuerunt, labores sunt commemorandi. Alii plures, alii pauciora: alii Græcæ, alii Latine tantum, alii

¹ Eccli. XLVIII, 1.

Græcæ simul et Latine; alii quasdam tantum orationes, aut carminum partem aliquam, vel epistolarum. Non enim omnia simul, dispersa hinc inde sancti doctoris opera prodire poterant, sed per particulas, quatenus in hominum studiosorum manus et cognitionem venerunt. Sua singulis laus reddenda; quippe qui, tametsi imperfectum reliquerint opus quod aggredimur, nobis tamen præeundo viam monstraverint, et ad perficiendum non-nihil contulerint.

Editiones Græcæ.

I. Ut de Græcis editionibus primum dicamus, quod quidem ordo videtur postulare, prima sese offert illa, qua continentur « Gregorii Nazianzeni orationes lectissimæ xv; Græcæ ex editione M. Musuri: Venetiis in ædibus Aldi 1516, in-8° (a). »

Epistolæ nonnullæ Gregorii, una cum epistolis Basilii, typis excusæ sunt primum Haganonæ anno 1528 in-8°, deinde Venetiis anno 1532 curis Obsopæi, in-fol.

Gregorii Nazianzeni Theologi orationes ix elegantissimæ prodierunt anno 1536 in ædibus hæredum Aldi, in-8°.

Easdem orationes typis mandavit Vechelius Parisiis anno 1544.

Paulo post longe locupletior vulgata est editio Operum Gregorii; quæ non modo orationes, si minus omnes, saltem earum partem maximam; verum etiam LXXX epistolas, et permulta carmina complectebatur. Anno Christi 1550 prodiit Basileæ, sumptibus Joannis Hervagii, Græca illa editio; quam proxime, eodem scilicet anno, subsecuta est eorumdem operum elaborata variis ab auctoribus Latina interpretatio. Exstat in Regia Bibliotheca hujus Græcæ editionis exemplar cum notis ad oram libri scriptis. In hac editione recensetur inter Opera Gregorii tragœdia, *Christus patiens*, quæ jam bis Græcæ prelo exierat: Romæ, anno 1542, in-8°, per Antonium Bladum Asulanum; et Lovanii anno 1544, per Rutgerum Rescium: utriusque editionis hujus tragœdiæ non meminit Fabricius. Eodem anno editio Bladi Parisiis in officina Christiani Vechelii recusa est.

Sententias et regulas vitæ ex Gregorii Nazianzeni scriptis collectas, Græcæ; ejusdem iambos aliquot, Græcæ etiam, studio Joannis Sambuci, Antuerpiæ in lucem emisit Plantinus anno 1568, in-8°.

Nec vero prætermittenda *Selecta carmina ab Hieronymo Brunello S. J.* edita, cum Georgio Piside et Synesii ac Clementis Alexandri hymnis: Romæ anno 1590, in-8°.

Addenda etiam pœmata quædam a Davide Hæschelio, Lugduni Batavorum anno 1591, in-8°, ex officina Plantiniana, cum paraphrasi Græca, quam Hæschelius Nicetæ opus esse arbitratur.

Denique, geminæ Gregorii in Julianum imperatorem invectivæ, Græcæ, cum scholiis Græcis; ejusdem oratio in *Martyres et contra Arianos*; decem novæ epistolæ, testamentum Gregorii: omnia ex Bibliotheca Henrici Savillii edita sunt Etonæ, in-4°. anno 1610, cura et studio R. Montagu, typis Joannis Norton.

Editiones Latine.

Gregorii Nazianzeni carmina, ad bene beateque vivendum utilissima, Latine, ex editione Aldi Manutii Romani et Petri Candidi monachi. Venetiis, Aldus Manutius, in-4°, 1504.

Anno 1508, decem Gregorii orationes, ex earum numero quas a Rufino Latine redditas ferunt, vulgatæ sunt Argentoratæ, cum ipsius Præfatione ad Apronianum, per Joannem Knobach. Hæ sunt orationes, olim I, XII, XV, XVII, XXVIII, XXXIII, XXXVIII, XXXIX, XLIV, L.

Eodem anno, alias septem orationes, Latine a se redditas, Augustæ Vindelicorum OEc-lampadius vulgavit.

Anno 1522, alia quærundam Gregorii orationum editio Lipsiæ prodiit in-8°: at illa non differt ab Argentoratensi.

Anno 1531, Bilibaldus Pirkheimerus, qui tribus ante annis Gregorii Apologeticum Latinitate donatum in lucem emiserat, triginta octo orationes, quas Latine verterat, Basileæ prelo supposuit. Necdum inde exierant, cum mors abstulit interpretem; cujus « non mortem deplorandam, ait Erasmus, sed deflendam publicam studiorum jacturam. » Quippe, Pirkheimerus, ni festina mors obstilisset, « eximium Christianæ philosophiæ præconem

(a) Cat. Bibl. Reg., tom. I, pag. 340. n. 204.

Gregorium Nazianzenum sic Latine loquentem nobis » daturus fuisset, ut Græci sermonis sonos nemo desideraturus fuisset. Joannes Straub, Bilibaldi gener, translatis a socio suo orationes edendas curavit Basileæ ex officina Frobeniana, anno 1531. Editioni, quæ plurima alia Gregorii opera complectitur, præfixa est elegantissima Erasmi epistola in qua laudes interpretis prosequitur.

Anno sequenti, Claudius Chevallon Parisiis vulgavit Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi orationes xxxviii, tractatus, sermones et libros aliquot Latine, Bilibaldo Pirkheimero, Rufino presbytero, et Petro Mosellano interpretibus, ex editione Joannis Straub et Desiderii Erasmi. Hujus Parisiensis editionis anni 1532 non videtur meminisse Fabricius.

Aliam anno 1550 Volfangus Musculus, Basileæ, apud Joannem Hervagium, præfixa epistola nuncupatoria Augustanæ reipublicæ præfectis consulibus, adornari curavit editionem, quæ Latine exhibet quidquid Græcæ complectitur editio ejusdem anni apud eundem Hervagium; scilicet xxxviii orationes a Pirkheimero Latine redditas, orationes quinque de Theologia a Petro Mosellano, quatuor autem ab ipso Musculo, nempe I, xli, xlv et xlvii; demum tragædiam, *Christus patiens*, ex versione Sebastiani Guldebecii Tigujini, et alia poemata cum interpretatione Aldi Manutii.

Anno 1550, orationem de pauperibus amandis et benignitate complectendis, cum duabus Gregorii Nysseni orationibus ejusdem argumenti, ex interpretatione Petri Francisci Zini edidit Parisiis Vascosanus, in-4°.

Anno 1569, prodit Parisiis apud Claudium Fremy prima Operum Gregorii, adornata a Jacobo Billio Prunæo Sancti Michaelis in eremo abbate, editio, sive interpretatio. Aliud enim est editio, aliud interpretatio. Id sensit ipse Billius, librumque suum inscripsit: *Gregorii Opera nova translatione donata*, etc., cum commentariis Nicetæ Serronii, etc. Non una novæ hujus interpretationis fuit editio. Vel ipso anno sequenti prodit Coloniae, pluriesque deinceps recusa est. De hac versione, quæ cæteris longe præstat, mox plura dicemus.

Quo tempore Billius Gregorii Operibus Latine vertendis incumbere, Leuvenklaius, hortantibus amicis, eundem laborem susceperat; cumque de Billii labore certior factus fuisset, manum de tabula tollere cogitabat. At eo deinceps edito sententiam mutavit, cum cerneret se quam multa non prius visa, quibus caruisset Billius, congestisse; maxime vero quod nactus esset Eliæ Cretensis archiepiscopi in Nazianzenum commentarios, quibus duobus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti se posse magna cum utilitate conspexit. Præterea egregia scriptorum Nazianzeni exemplaria, quibus usus est, celebrat, inter quæ duo summis effert laudibus; alterum Choniæ Acuminati manu scriptum; alterum longe antiquius, litterarum elegantia præstans, et scriptio- nis integritate; tanta scilicet diligentia exaratum, nullum ut in eo verbum perperam scri- ptum reperitur. Is codex Basileæ, ubi etiamnum magna veneratione asservatur, allatus tempore concilii Basileensis, plurimas exhibet picturas, hasque inter elegantem Gregorii imaginem. Horum exemplariorum ope depravata plurima se correxisse, et mutila integri- tati restituisse asserit Leuvenklaius. Prodit illa editio Basileæ anno 1571 ex officina Her- vagiana, eaque tam diuturnis vigiliis tantisque curis elaborata, ut in prima libri pagina hæc inscribere non dubitaverit: « Nec deinceps aliam exspectari locupletio- rem posse de præmio lector intelliget. » Num Germanus interpres plus æquo sibi indulgeat, ex dicen- dis declarabitur.

Leuvenklaius editionem in tres omnino distribuit tomos: quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque ipsius debetur industriæ, qui eum de Græco in Latinum sermonem transtulit. Alter reliquas orationes xxxii, cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur; quæ quidem sumpsit ex Billiana editione. Huic tomo præ- fationuculam Billio honorificam præfixit, hisque verbis eum alloquitur: « Quapropter mihi polliceor te virum sapientem ac doctum optimam in partem consilium nostrum interpreta- turum. Debet enim abesse, cum omni ab hominum genere, tum a litteratis potissimum invidia; quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipu- blicæ studeant, » etc. Sua Leuvenklaium spes fefellit: nam male est a Billio habitus, et a

Billianæ interpretationis anni 1583 Parisiensibus editoribus, tum in præfatione, tum in notis, in quibus plerumque acrioribus verbis repulsus et increpitus est. In tertium et ultimum tomum, « qui totus, » inquit Leuvenklaius, « itidem noster est, » ea refert Gregorii poemata, quæ hactenus non erant luce donata. Præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias, tam quaternis quam singulis versibus inclusas, adjecit, et egregium Pselli Christiani philosophi de difficultate Nazianzeni locorum intellectu librum : demum dialogos, quos Cæsario falso ascriptos ne quidem suspicatur.

Julius Gabrielis Eugubinus tres Gregorii orationes, scilicet 1° *Apologeticum*, 2° *De amore erga pauperes*, 3° *In natalem diem Salvatoris nostri*, Latine redditas edidit anno 1573, Antuerpiæ, typis Plantinianis, in-8° : quas etiam scholiis, sive commentariis illustravit. Addidit præterea emendationes ex multis vetustissimis ac probatissimis exemplaribus erutas in Græca omnia Gregorii opera, quæ editione Basileæ anni 1550 continentur. Præfixa est nuncupatoria Antonio Carafæ cardinali epistola.

Billiana versio iterum Parisiis apud Nivellium et Nicolaum Chesneau, anno 1583, ex secunda Billii recognitione, qui operi immortalis est : verum auctior ista atque emendatior recusa est cura et studio Genebrardi, qui eam Gregorio XIII Pontifici dicavit. In duos distincta est tomos, propter novam plurimorum librorum accessionem. Accessere siquidem Nicetæ Serronii, Pselli, Eliæ Cretensis commentarii, epistolæ plusquam centum quinquaginta, tam Græcæ quam Latinæ

Anno 1753, Venetiis sumptibus Antonii Zatta Latine prodierunt omnia Gregorii Nazianzeni Opera ex eadem versione et cum iisdem commentariis et scholiis ; quibus accessere Latine tantum quæ a Jacobo Tollio et Muratorio utraque lingua jam edita fuerant, ut postea dicemus.

Editiones Græco-Latinæ.

Primum occurrunt Gregorii Nazianzeni carmina ad bene beateque vivendum utilissima, e Græco in Latinum ad verbum conversa ab Aldo Manutio Romano, et ejusdem typis excusa Græcæ et Latine, Venetiis, anno 1504, in-4°. Laudandus Aldus, qui primus partem aliquam Gregorii carminum vertere tentavit ; quamvis enim cressa et ineleganti ea veste donaverit, donavit tamen, et aliis viam aperuit.

Gregorii quædam et sancta carmina cum Joannis Longi Silesii interpretatione, et ejusdem Longi poemata aliquot Christiana : Basileæ, 1561, in-8°, per Joannem Oporinum. Versus Græcos Latinis totidem versibus non inelegantibus reddit interpres.

Anno 1568, Henricus Stephanus in lucem emisit, cum Synesii hymnis, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græcæ et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti : Parisiis, in-24(a).

Ibidem anno 1570, Joannes Benenatus vulgavit Gregorii Nazianzeni odas Græcæ, cum Latina versione, in-8° (b). Ibidem, Gregorii Nazianzeni odæ aliquot Græcæ et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti, apud Claudium Morellum, 1618, in-24 (c).

Opuscula quædam tunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magnaque ex parte Cyri Dadybrensis episcopi commentariis illustrata, cum prævia epistola ad cardinalem Sirletum, interprete Jacobo Billio, in-8°, 1575, Parisiis, apud Joannem Benenatum.

Anno 1582, Lipsiæ typis Joannis Steiman prodiit in-8° (d), oratio Gregorii Nazianzeni *De Pentecoste* Græcæ et Latine, ex editione et cum scholiis Matthæi Dresseri.

Anno 1591, S. Gregorii Nazianzeni definitiones rerum simplices incerti auctoris, et Marimi monachi definitiones, Græcæ et Latine ex versione Joannis Leuvenklaii, ex editione et cum notis Davidis Hœschelii : Heidelbergæ, ex officina Santandreana in-8° (e).

Anno 1596, Nonni Panopolitani... et S. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, disticha, monastica carmina cum versione Latina e regione, ex interpretatione Erhardi Hedenecii : Basileæ ad Lœcythum Valdkirchianum, in-8 (f.)

(a) Cat. Bib. Reg., tom. I, pag. 350, sub num. 502.

(b) Ibid., n. 505.

(c) Ibid., n. 304.

(d) Ibid., n. 208.

(e) Ibid., n. 208 et n. 238.

(f) Ibid., n. 250.

Anno 1608, Gregorii Nazianzeni *Threnodia*, seu pœnationem egeiæcum de animi sui affectibus et miseriis, Græce et Latino: Ingolstadt, Adam Satorius, 1608, in-8°.

Anno 1619, Epistolæ Gregorii Nazianzeni: Ingolstadt. Elegantissima hæc est Epistolarum editio.

Anno 1653 prodit liber, cui titulus *Ἐπιγράμματα εὐσεβείας*, varia ex Patribus Græcis collectanea exhibens, atque inter ea « Gregorii Nazianzeni carmina quædam... » Omnia Græce cum interpretatione Latina et ex editione Joannis Gaspari Suiceri: Tiguri, Joan. Jacob. Bodmerus, in-12 (a).

Anno 1696, *D. Gregorii Nazianzeni theologi Carmina cygnea inedita*. Hæc continentur in libro, cui titulus: *Jacobi Tollii insignia itineris Italici*: Trajecti ad Rhenum, 1696, in-4°.

Anno 1709, carmina, sive epigrammata cccxxviii S. Gregorii Nazianzeni: Patavii, in-4°. inter *Aneodota Græca*, quæ Antonius Muratorius, ducis Mutinæ bibliothecarius, publici juris fecit.

Anno 1716, collecta D. Gregorii Nazianzeni plurima poemata in Latinum conversa, auctore Dionysio Gauller: Parisiis, in-12.

Editiones Vulgari sermone.

Quatrains sententieux de S. Grégoire de Nazianze, avec une brève exposition, tournés en vers français par Jacques de Billy: Paris, Guillaume Chaudières, 1576, in-8°.

1693. Orationes omnes Gallico idiomate versæ sunt per Nicolaum Fontaine, ut notatur in Catal. Reg. Bibl. Parisiis, 2 vol. in-8°, apud Joannem Pralard.

1735. Geminas orationes contra Julianum desertorem, a se Gallice redditas, cum notis edendas curavit ecclesiasticus Gratianopolitanus: Lugduni, in-12, apud Duplain.

1747. Oratio I, sive *Apologeticus*, Gallice cum notis: Parisiis, apud Ludovicum Lotin, in-12.

De editione Græco-Latina Parisiensi 1630.

Nunc ad Græco-Latinam editionem, quæ Græcum Gregorii, et Latinam Billii interpretationem complectitur, veniamus. Non una est hæc editio. Prodit primum anno 1609, deinde anno 1630, Parisiis, denique Colonix, vel potius Lipsiæ; quæ editio ab aliis hoc solo discrepat, quod pluribus scateat mendis. Hanc magnifice commendat Fredericus Morellus « ut a nunquam satis laudato Billio diligenter collatam cum Regiis mss., et cum Medicis Reginæ matris, necnon quos illustrissimus cardinalis Sirlotus ex Italia miserat, denique cum codice quem ultro commodavit vir clarissimus Paulus Petavius, curiæ supremæ senator integerrimus; in cujus libri ora marginali variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat, » etc. Hæc et alia mira prædicat. Rem tamèn propius considerantes, fidem habere detrectant. Imo Parisiensibus typographis, pro laudibus tam impense dilectæ editioni concessis; « eos nihil minus præstitisse, quam quod polliciti erant (b), » a Montacutio objectum est, qui præclarum elogium irridet et depellit sic proseguendo: « Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Sirloti, etc., sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem, non ad usum; quippe qui deformarunt magis Gregorium quam fuerat in editione prima. »

Quid tum Parisienses, et fortassis ipse Morellus? ab ipsis audiamus: « Nec molestum, nec injucundum tibi, (lectorι φιλαληθεϊ) inquit in præfatiuncula, si propositi consilii que nostri, ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine edendis te paucis admonemus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum *διγλωττων* editionem aggredi ex codice Basiliensis *εκδόσεως* anni 1550 apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius, utriusque lingue peritissimus, cum Regiis codicibus Gallicis et cum Italicis accurate contulerat.... Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et *εικασμοί*, multaque ab illo fuerant in textu deleta, quæ idem rursus *δευτέρων ἀπειρών* reponenda *ἀναπειθεῖς* censuerat, et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus *διορθώσσει*, ut de tanti

(a) Cat. Lib. Reg. tom. I, n. 271.

(b) Greg. Naz., in Jul. invent. dux.

viri opere et ἀρχιβολῆ sententiam ferret; maluitque de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare.»

Quodnam autem «traditum illud, de quo bona fide correctioni præfectus exprimere maluit? Si traditum illud, is erat emendatus a Billio codex probe collatus et castigatissimus effectus;» cur ad calcem rejectæ Billii lectiones? Hominem quippe credas, quod solet, quodque prorsus hic operis necessarium, præ manibus habuisse Billii quoddam autographum; si minus «castigatissimum,» at e quo diligens saltem et acutus typographus expedire se utcumque posset. Sed neutrum uspiam affirmat Genebrardus. Igitur «si traditum» illud nihil est nisi Hervagiana editio Basiliensis, unius, ut constat, Billii manu, liturisque tam confusa, tam perturbata, «ut quam λέξις καὶ ῥῆσις magis probaret, quam rejiceret, διαρρήδην nunquam exprimeret,» quod ipse fatetur atque etiam scribit Morellus; cur insertæ passim atque suffectæ Billii seu lectiones, seu conjecturæ; cum fatente Morello, ne obscure quidem, nec ullo modo unquam expresserit, quid probaret, quid rejiceret? Denique quis Hercules ad hoc «Augiæ» plusquam «stabulum repurgandum?» Et tamen huic operi admovetur «præfectus correctionibus typographicis;» qui forsitan vix, ut fere fit, Græce legere norat

Venia tamen digni videntur Parisienses editores, «Quid enim hic agas,» ut Morelli verbis utar, «ubi quam λέξις καὶ ῥῆσις magis probaret, quam rejiceret diserte nunquam (Billius) exprimeret? Ubi non ubique,» quod aiunt in altera præfatione, «cum Latina interpretatione conveniebant emendationes et conjecturæ: ubi multa in textu deleta, quæ idem Billius reponenda censuerat; et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant:» uno verbo, ubi nec Latina cum Græcis, nec Græca cum Latinis convenirent. Quid agas, inquam, nisi, nec Basiliensis, quæ plerumque deleta aut perturbata, nec Billiana quæ dubia penitus et incerta, sed inconditum quoddam, informe et ambiguum opus edas?

Ecce jam, non «propositum,» non «consilium ac destinatio,» sed operam Parisiensium editorum. Hoc eorum opus, ipsis fatentibus. Hinc mirari subit qui falso Græcis inscriptum doctissimi Billii nomen doctos pariter et indoctos in errorem induxerit, ut in hac editione, Græca meliora quam in Basiliensi sibi persuaderent. Inde Gregorius sub falsi Billii nominis umbra neglectus incultusque jacet, quia summa cura collatus cum mss. et emendatus a Billio temere prædicatur.

De correctione seu codice Billii.

Præ manibus habemus famosum Billii volumen, de quo tam mira Genebrardus, Morellus, alique prædicant. Châtardi primum, cui bibliothecam Billius legarat, tum Genebrardi, deinde in Petavii manus venit is codex. A Petavio senatore Parisiensi ad Richerios, Sorbonicum doctorem alterum, alterum medicum fratris ejus filium, demum ad bibliopolas transiit. Hunc emptum vir clarus, librorum et litterarum amans, D. Baron Senonensis metropolis canonicus et promotor, cum de nova Gregorii operum editione cogitare nostrum audisset Louvardum, ipsi statim ultro obtulit librum, atque etiam generosius misit.

Liber editus est Basileæ apud Hervagium anno 1550. «In ora,» non tantum, ut Morellus somonebat, sed intra lineas longe frequentius; «nec emendationes, conjecturas, lectiones» duntaxat, verum glossemata etiam, synonyma, et id genus alia, manu sua adnotavit Billius. Sed intra lineas ita plerumque hæc inserta, tam male picta, tanta confusione ascripta sunt, ut nec aperte, nec obscure, nulloque prorsus modo pernoscas, non dicam, quæ spuria sit, quæ germana lectio, sed ut ne divinando quidem assequaris, an illa lectio sit e manuscriptis eruta, aut e quibusdam, an glossa, an conjectura, an emendatio. Credo equidem, ne Billius ipse redivivus, quid sibi tum vellet, modo posset explicare. Pura puta sunt adversaria, in quæ aliud agentes scriptores cursim ac festinanter ex tempore mentem exonerant, sine serie, sine ordine, sine distinctione, ut nisi cito, aut perendie digerant, quid sibi voluerint, ipsi postea non intelligant.

Versionem suam primo quidem magna, tum secundis curis summa sedulitate Billius ad-

ornavit; ad idque consilii lectiones, scholia, glossas, conjecturas, emendationes in edito suo promiscue congescit. Verum de Græcis edendis, seu desperarit omnino, quod insinuat Genebrardus; seu quod verius, serio nunquam cogitarit; iis certe neque studium, neque curam ullam impendit; imo sic perturbata reliquit, ut quid rejiciendum, quid retinendum, ipsi editores non potuerint agnoscere nec quisquam possit intelligere. Nunquam Græcæ Gregorii Opera edere destinatum illi animo fuit: et certe, si id serio cogitasset, si operi manum admovisset, si quid promovisset, cur eo statu saltem Græca Nazianzeni non reliquit, quo Isidori Pelusiotæ epistolas, quas a Billii schedis triennio post ejus obitum Græcæ et Latine Chatardus excudi curavit: imo quo statu reliquit centum viginti septem ejusdem Gregorii epistolas, quæ Græcæ pariter et Latine ipso pene quo mortuus est anno prodire? Quid Chatardus, qui et in elogio Jacobi Billii, et in epistola ad Godefridum Billium ejus fratrem, deposita apud se Billii inedita opera, « velut posthumos » quosdam « libros » pollicitus erat, hunc nobis unum, et natu majorem, et parenti chariorem, et merito præstantiorem invidit? Primo namque conceptus a Billio fetus hic fuit, vixque Græcælinguæ tyrocinia excesserat ille, « (a) Cum incessit ei cupiditas Latinitate hunc (Gregorium) donandi et ab innumeris quibus scatebat mendis et salebris repurgandi. Totus erat (Billius) in Gregoriano illo opere, quod non immerito pistrinum suum, in quo diu ei molendum fuit, alicubi appellat.» Addit infra Chatardus: « Cupiebat et ipse (Billius) impense, dum superstes erat, ut Græcus sanctorum illorum Patrum quos transtulit, contextus ab ipso recognitus et ab innumeris mendis vindicatus recuderetur, maximeque D. Gregorii Nazianzeni... in quo castigando, - convertendo et illustrando diu multumque se torsit... Sed hoc a bibliopoli nunquam consequi potuit, qui a Græcis et Hebræis edendis plane abhorrent. »

Id quidem impense Billius, et a primis fere Græcælinguæ tyrociniiis *cupiebat*, nullus dedito: Operi par erat, et confusa licet parata materia, feliciter tamen perfecisset inceptum, si spes edendi aliqua tum affulsisset. Verum cum nulla affulgeret, in Græcis operæ tantum collocavit, quantum interpretationi suæ conducere judicavit. Hoc fuit opus Billii circa Græcum Gregorii: hic unus labor, « in quo totus fuit, » cui etiam immortalis est. Cum autem Chatardus ait in elogio Billii: « Omnia D. Gregorii Nazianzeni Opera repurgata et multo auctiora facta, conquisitis nimirum undequaque veteribus Græcis exemplaribus, multisque ad eum missis... typis mandat, » etc.: ex his verbis discimus, quænam a Billio « repurgata, » et cui rei « conquisita, » missaque exemplaria Græca; nimirum « castigandis, recognoscendis, repurgandisque » pauculis Græcis, et Latine ipsius interpretationi editionique Gregorii perficiendæ, qualem extrema manu politam moriens anno 1582 Billius reliquit quæque anno sequenti e prelo egressa est: at Græcis orationibus, carminibus, et epistolis plus operæ præterea nihil impendit.

Si Græcus contextus a Billio est « collatus, recognitus, repurgatus, castigatissimusque » effectus, ut narrant Genebrardus et Chatardus; cur, quæso, viri docti Billioque conjunctissimi opus « castigatissimum » præ cæteris mandari typis non curarunt? Ergone id a bibliopoli consequi non potuerunt; qui recalescentibus paulo post Græcarum Hebraicarumque litterarum studiis, ipsius Nazianzeni plurima, tum Isidori volumen integrum, omnia, Græcæ et Latine vulgarunt? Quin etiam haud ita multo post, ipsa Gregorii Nazianzeni omnia aliorumque bene multorum opera Græcæ et Latine typis elegantissimis edita sunt. Unum duntaxat addam: textus ille « expurgatus et castigatissimus, » quem Chatardus et Genebrardus viderunt, ille ipse est, quem exhibet emptum a D. Baron Senonensis metropolis canonico, missumque D. Francisco Louvard exemplar; quod opportune servatum non excidit. Hinc certo discimus correctionem Billianam nusquam exstare, nusquam exstitisse, adeoque Parisiensem editionem non majori in honore, quam Basileensem habendam, de qua Billius: « Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque sædis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat. Ὁλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. » Chatardus etiam hæc de Billio scribit ad fratrem ejus Laudunensem abbatem, cui Bil-

(a) Elog. Billii, epist. ad Godef. Billium, oper. Gregor. ed. an. 1585, p. 1530.

lianum Isidorum nuncupat. « Pudebat enim eum, quod Græcia... tam doctum, tam disertum, tamque facundum auctorem et oratorem suum haberet tam mutilum ac lacerum, totque plagis confossum, ut semivivus relictus videretur. » Quæ cum vera sint, atque in Parisiensem editionem possint retorqueri, ut ex dictis constat, inde quoque constare debet necessariam esse novam Operum Gregorii Nazianzeni editionem; maxime cum nulla sit quæ omnia ejus Opera contineat, nulla quæ non innumeris mendis scateat. Ad novam igitur Operum Gregorii editionem adornandam nostri sunt aggressi. Primus operi manum admovit D. Jacobus Frischius; quo paulo post extincto, operi successit D. Franciscus Louvard; verum tot tempestalibus jaclatus est ut rem infectam relinquere coactus sit. Tum partes illas suscepit D. Prudentius Maran, sed e transverso mors incurrens virum doctum abstulit, priusquam opus promovere, nedum perficere potuerit. Demum nos, licet impares tanto oneri, « in eorum labores, » inviti sed jussi, intravimus. Quid singuli in hac editione præstiterint, nunc exponendum.

§ II. QUID NOSTRI IN HAC EDITIONE OPERUM GREGORII ADORNANDA PRÆSTITERINT EXPONITUR*

Stadium istud qui prior ingressus fuerat, Jacobus Frischius morte statim est sublatus; quasdam tantum variantes lectiones reliquit.

D. Franciscus Louvard, qui successit operi, diu multumque insudavit, nulli pepercit labori. Ardentis ingenii impetum secutus, undequaque conquirebat quidquid propositum suum juvare posset. Quo factum est, ut immensam rerum ad Gregorii editionem necessariarum copiam congesserit. Omnes pene editiones comparavit, sive Græcas, sive Latinas, sive Græco-Latinas; ad quas, « omnia, si paucula quædam excipias, » a se exacta fuisse Gregorii Opera testatur. Has omnes longo ordine recenset, Basileenses, Billianas, etc., lectiones, quæ ad calcem editionum rejiciuntur: atque etiam si quas lectiones vel notas a viris doctis in ora librorum scriptas novit, tanta diligentia exquisivit, ut tandem repererit. Famosissimum volumen Basileensis editionis, in quo lectiones et emendationes, quæ e manu Billii ad oras et intra lineas scriptæ sunt, sponte sua benigne obtulit, ut jam dictum est, vir clarissimus D. Baron. Aliud ejusdem editionis exemplar, « cum emendationibus et adnotationibus scriptis manu viri docti » accepit a D. Naulin, viro cætera docto, atque imprimis Scripturarum studio clarissimo, in curia Parisiensi advocato. Exemplar istud Hervagianæ editionis, in Heinsii Bibliothecæ catalogo Lugduni Batavorum edito an. 1682, p. 7, n. 129 inscriptum est. Lectiones et emendationes sunt eleganter pictæ, sed Anglum, Calvini discipulum, sapiunt, ni fallor. Quasdam emendationes, quas in ora Parisiensis editionis anni 1630, olim apposuit doctissimus de Barcos abbas Sancygiranus, describi et ad se mitti, emendationes quoque ac notas a doctissimo Tillemontio ad oram Parisiensis editionis scriptas, et a domino Tronchai oblatas exscribi curavit.

Tandem copiosissimas lectiones, quas e Regiis, Colbertinis Mazarinæisque manuscriptis collectas, ad oram Græco-Latinæ editionis Parisiensis anni 1630 manu propria appinxit vir doctissimus, ac de litteris Græcis optime meritus R. P. Combefisus, Dominicanus, ipse sua exscripsit noster Louvardus: cui præterea R. P. le Quien doctrina, eruditione, scriptis clarissimus, e Dominicana familia, Parisiis ad vicum Sancti Honorati, sui decus maximum ordinis, emendationes et notas censorias in Billianam omnem operum Gregorii interpretationem, ab eodem Patre Combefisio elaboratas benigne tradidit; et quidem eo majori benignitate, quod ipse pene statuerat edere Gregorium, propter singularem theologi affinitatem cum Damasceno, cujus tum editionem adornabat.

Primum autem nostro Louvardo studium fuit scrinia bibliothecarum revolvere, et quidquid e re sua erat describere. Scriptorum manu codicum tantam reperit copiam, ut in his deligendis operæ plus insumptum, quam in inveniendis fateatur, atque ex iis immensam variarum lectionum copiam sive propria, sive aliena manu collegit.

His omnibus comparatis, præfationes, vitam auctoris, præfigendas singulis orationibus admonitiones, quidquid demum accuratam solet atque etiam debet editionem comitari, cumma diligentia ac celeritate parabat, atque eo progressu, ut fastigium operi imposuis-

set, ni continuis molestiis et impedimentis conflictatus fuisset. Demum incepto desistere coactus, nihil absolvit. Tum pependit interrupta Gregorii operum editio, minæque ingentes operum. Minæ, inquam, ingentes operum; nam præter Grægorii Opera, Eliæ in novemdecim orationes, easque insigniores ac theologicas; Nicetæ item in sexdecim alias Orationes commentaria; Basilii, medio sæculo decimo Ecclesiæ Cæsariensis episcopi longe optimi scholiastæ, in duas supra quadraginta orationes scholia; demum simul cum operibus Gregorii, plus septem scriptorum, quorum ne quidem nota sunt nomina, fetus edere, imo præmittere statuerat. Pleraque parata erant, et quidem prelo maturiora quam ipsa Gregorii Opera.

Intermissum diu opus, tandem longo post tempore in nostri Prudentii manus pervenit, viri eruditione et laboribus Ecclesiæ utilitati impensis, nempe edendis sanctorum Patrum scriptis, clarissimi. Nemo certe e nostris ad Gregorii editionem concinnandam, et ad inceptum opus istud perficiendum magis idoneus. Verum suscepto operi serius manum admovit, nec multum acceleravit. Delectum quemdam variarum lectionum, quarum florem libaverat, ejus manu scriptum, et plurima carmina, quæ stricta oratione verterat Billius, ab ipso soluta oratione reddita reperimus.

Multum adhuc operæ et laboris impendendum supererat, ad perficiendam Operum Gregorii editionem. Collati quidem erant manu exarati codices orationum, epistolarum et carminum; sed variæ lectiones adhuc dissipatæ, in chartis tantum descriptæ, necdum ad oram exemplaris edendi appictæ. Quemadmodum priusquam domus ædificetur, res ad ædificandum necessariæ, materia, calx, cæmenta, ligna, et quæcunque ædificanti sunt necessaria, præparantur; sic quæ ad editionem Gregorii necessaria, præparata quidem, sed nondum tractata et elaborata: variæ lectiones sanandis Græci textus locis depravatis præsto erant, sed nondum adhibitæ; adeoque emendandus supererat textus, emendanda quoque Billii interpretatio. Concinnanda erat vita Gregorii; ad quod opus fragmenta Gallica Tillemontii commentariorum, quæ omnes vitæ ipsius annos minime complectuntur, præcipue suppetebant. Notæ sive observationes, aliaque plurima quæ requiruntur ad editionem, nondum elaborata: hæc omnia pro viribus præstare conati sumus.

Primum id nobis studium fuit varias lectiones cum edito Gregorii t xlu Græco conferre, loca corrupta sanare, ut sua textui puritas restitueretur, suæque nitor redderetur. Ad interpretationem quod spectat, Billius vir utriusque linguæ peritissimus, Gregorii Opera tam felici successu Latine reddidit tantoque apud omnes in honore est ejus interpretatio, ut temerarius certe auditorus sit, quisquis novam adornare tentaverit. Nihil tamen eo de Billiana interpretatione iudicio deferretur noster Louvardus, aliam sibi elaborandam putaverat, et in vertendis duabus orationibus, nempe prima et secunda, *al.* 1^a et 4^a, rei periculum fecerat: verum mutata sententia incepto destitit, et Billianam interpretationem servare decrevit. Idem fuit consilium nostro Prudentio. Utriusque vestigiis iherentes, eam e regione Græci contextus sartam lectam servavimus; et si quando a mente Gregorii Billiana interpretatio aberrare aut eam non satis assequi visa est, aliam textui inserere non dubitavimus, vel in notis subjicere, lectorem monendo. Id autem de orationibus tantum et epistolis intelligendum; nam de carminibus aliud fuit consilium. Cum enim Latina Billii carmina Græcis Gregorii carminibus non satis respondeant, visum est Græca pedestri sermone reddere, Latinis Billii versibus ad marginem inferiorem reiectis.

Priusquam autem ulterius progrediamur, hic obiter exponendum quinam sint manu exarati codices, excusi a D. Louvarde, quibus usi sumus.

§ III. NOTITIA VETERUM CODICUM, AD QUOS GREGORII ORATIONES EMENDAVIMUS.

Plurimos et quidem probatissimæ notæ codices in consilium adhibuimus. Hos inter unus est Regius, olim num. 1809, nunc autem num. 510 tota republica litteraria famosissimus, qui solus e Gallicanis omnibus cunctas Gregorii orationes continet. De quo Billius: « Tuli, inquit, amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius Gregorii propemodum ætate scriptus esse videretur, qui præter epistolas et versus, omnia ipsius Opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incre-

dibili celeritate perlegissem, ex eoque innumera loca, quæ in impresso vitiose legebantur integritati suæ restituissem, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui. » Quantum festinaret Billius, hic ex ipso discimus, ac de Græcis « integritati suæ restituendis » eum non cogitasse, nisi quoad versionem suam satis haberet.

Famosi illius codicis, omnium quotquot in Regia bibliotheca Græci asservantur ornatissimi, formam ex catalogo bibliothecæ Regiæ expressam oculis subijcere, nec molestum nobis, nec forsani ipsi ingratum lectori. Membranaceus codex est, totus a capite ad calcem uncialibus litteris oblongis et ad sinistram paululum deflexis elegantissime descriptus, cum accentibus prima manu. Columnis duabus paginæ distinctæ: tituli orationum in membrana aurea exarati: singulæ ferme distinctiones majores, aut periodi, litteris aureis, pictisve figuris incipiunt. Initio imagines quinque paginas singulas occupant: primæ, tertiæ et quartæ membrana cærulea; secundæ vero et quintæ, aurea.

I^a Christus in cathedra sedens, et sinistra manu librum resignatum tenens. In libro hæc leguntur: Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι, id est, *Pacem meam do vobis* ¹. Cætera deleta.

II^a Tres figuræ stantes cum diadematis et aliis imperii insignibus. In medio Eudocia Augusta, dextra sceptrum, sinistra globum tenens. Juxta duo filii; hinc Leo Despota, inde Alexander. Uterque sinistra globum gestat. Imaginem ambit limbus quidam cæruleus, in quo hi versus albis litteris sunt scripti.

Εὐκλειματουσαν ἄμπελόν σε τοῦ κράτους
Βότρως φέρουσαν τοὺς γαληνοὺς δεσπότης
Βασίλειος πρόηξε Ῥωμαίων ἀναξ
Μεθ' ὧν προλάμπεις, Εὐδοκία φωσφόρος.

Felicem te palmitibus vitem imperii
Racemos ferentem, serenos scilicet principes,
Basilium promovit Romanorum imperator
Cum quibus præfulges, Eudocia lucifera.

III^a et IV^a cruces duæ aureæ gemmatæ cum simbriis utrinque pendentibus et hac inscriptione ΙC XC ΝΙΚΑ. « Jesus Christus vincit. »

V^a. Tres figuræ stantes. In medio Basilius cum imperii insignibus. Dextra Elias propheta, rosei seu lucidi coloris veste indutus, labarum manu elatum tenens, et Basilio quasi porrigens. Læva Gabriel archangelus, alatus et habitu imperatorio, diadema Basilii capiti imponens. Imaginem totam ambit inscriptio, seu tetrastichon, cujus versus primus deletus est: reliqui tres etiamnum legi possunt.

Νικήν κατ' ἐγθρῶν Ἥλιας ὑπογράφει·
Ὁ Γαβριήλ δὲ τὴν χάραν προμηνύων,
Βασίλειε, στέφει σε κόσμου προστάτην.

Victoriam de hostibus Elias designat,
Gabriel autem gaudium annuntians,
O Basili, coronat te orbis rectorem.

Ex his figuris apparet scriptum esse hunc codicem ante annum 886, quo anno obiit Basilius imperator, cognomento Macedo, maritus Eudociæ, Leonis Sapientis et Alexandri pater

Præterea in eodem codice una et quadraginta imagines sunt amplissimæ; totque olim erant, quot orationes. Sed ex illis integræ novem desiderantur. Ex iis quæ supersunt novem decemve ad historiam ecclesiasticam, maxime Gregorii nostri, pertinent. Orationum ordo in hoc manuscripto ad chronologicum proxime accedit, initio maxime. Prima namque est, « in Pascha et tarditatem, » quæ male in editis xli^a est.

Codicem hunc cum omnibus editis orationibus noster Louvardus contulit, quem his litteris designat *b m*, quia tempore Basilii Macedonis scriptus ipsique oblatas.

Longum esset ire per singula: sat erit codicum quibus usi sumus, quique a nostro Louvarde collati sunt seriem texere, cum notis quibus indicantur.

¹ Joan. xiv, 27.

Catalogus mss. codicum, quibus in emendandis Gregorii Operibus usi sumus.

NOTÆ INDICES.

REGII.

	Olim.	nunc.	
a.	1914.	512.	Membranaceus, Francisci I Parisiensibus editoribus I ^{us} . Maximam partem manu antiqua ineunte sæc. xi exaratus videtur.
b.	1916.	517.	Olim Medicæus, ante annos saltem 700 videtur scriptus; sed Oratio in pascha et tarditatem, nunc 1, recentiori manu.
c.	2296.	550.	Codex sæculo xiii eleganti manu scriptus, litteris aureis initio orationum, et picturis ornatus. E Bibl. Petaviana in Regiam transit.
d.	2297.	542.	Circa decimum sæculum; præfert nomen Joan. Gaddi.
e.	1915.	571.	Olim Medicæus, xv sæculi.
f.	2311.	541.	Codex optimæ notæ, olim Mazarinæus, ante annos 700 ad minus, scriptus elegantissime.
g.	1820.	1173.	Olim monasterii Cryptæ Ferratæ, anno 950 descriptus; inter multa sanctorum Patrum opuscula, septem Gregorii orationes continet.
h.	2426.	858.	Duas tantum Gregorii orationes, variorum opusculis permistas habet: xii sæc. exaratus videtur.
i.	2886.	984.	Chartaceus, xiv sæc.
m.	1913.	573.	Membran. Basillii scholia in orationes Gregorii quadraginta quinque continens: xi, ut creditur, sæculo exscriptus.
n.	2315.	570.	Chartaceus xiv sæc.
o.	2885.	996.	Anonymi scholia in Gregorii orationes quatuordecim continens, xii sæc.
ph.	1917.2.	523.	x vel certe xi ineunte sæc. videtur exaratus. Longe optimæ notæ liber, qui passim ac ubique pene cum famosissimo cod. 510, olim 1809 consonat; vel eo etiam emendatior. Paucissimis amanuensium sphalmatis dehonestatur: xvi tantum orationes repræsentat. Ludovico magno, anno 1701, ab archiepiscopo Philippopolitano oblatus est hic codex.
q.	1917.1.	518.	Membranaceus, Francisci I sub finem x sæc
r.	1918.	516.	Item Francisci I. Parisiensibus II ^{us} , x sæc.
t.	2299.	554.	Membranaceus, xiii sæc. orationes decem et septem continens, quarum initio leguntur carmina argumentum explicantia: editis in omnibus fere concors. Henrici IV nomen et insignia præfert.
u.	2308.	524.	Ante annos 500 exaratus, optimæ notæ, et optimis lectionibus refertus. Ideo hac nota, Cypr. quandoque designatus, quod Vanslebii hunc emit Nicosiæ in Cypro, et in bibliothecam Regiam detulit, anno 1671.
Vel Cypr.			
v.	2310.	540.	Membranaceus, olim Mazarinæus, xii sæc.
x.	2312.	553.	Olim Mazarinæus, novem tantum orationes habens, quibus Nicetæ commentarii accedunt, xiii sæc.
y.	1921.	526.	Membranaceus, xi sæc. ex Oriente in bibliothecam Regiam, anno 1669 illatus.
z.	2300.	556.	Membranaceus, xiii sæc. Quibusdam orationibus addita sunt scholia.
ba.	1809.	510.	Celeberrimus codex, de quo supra dictum est.
bu.	2302.	552.	Membranaceus, xiii sæc. ex bibliotheca Huratii Boistalerii in Regiam illatus.
Chrys.	. . . . .	543.	xii sæc. exaratus, et Ludovico XV oblatus a Chrysanto patriarcha Hierosolymitano.

NOTÆ INDICES.

COLBERT.

Codices olim Colbertini dein Regii.

Vel.		Olim.	nunc.
a	1. 3062.	2294.	576.
		3.3.	
b	2. 2696.	1917.	528.
		5.5.	
c	3. 2695.	1918.	545.
		3.5.	
d	4. 4241.	2891.	977.
		3.5.	
e	5. 2776.	1918.	529.
		5.5.	
f	6. 2792.	2308.	547.
		4.4.	
g	g. 2494.	2297.	575.
		2.	
h.k.	8. 1542.	2501.	569.
		3.	
i	9. 642.	1914.	532.
		5.	
l	10. 929.	2548.	766.
		5.	
m.	11. 4248.	2308.	515.
		5.	

Alii codices manuscripti.

- Or.
Jca. 1. 74us inter cod. mss. Oratorii Domini Jesu in vico Sancti Honorati, Paris.
65us inter mss. cod. collegii Ludovici Magni, via Jacobæa.

Pass.	Cod. mss. eminentissimi cardinalis Passionæi.
Vat.	Cod. mss. ex bibliotheca Vaticana.
Coisl.	Cod. mss. D. de Coislin, nunc in bibl. S. Germani a Pratis.

Codices excusi.

Ald.	Aldi Manutii editio anni 1516.
Bas.	Basilii Scholiastæ lectiones.
Bill.	Billius, Billianæ editiones, ac lectiones mss.
Bodl.	Bodleianus codex in Montacutia.
Comb.	Combesii lectiones.
El. Cret.	Elias Cretensis.
Gab.	Gabrielii lectiones.
Heins	Heinsiani codicis lectiones.
Harv.	Basileensis editio apud Hervagium, 1550.
Leuv.	Leuvenklaii editio.
Mont.	Montacutius.
Ox.	Oxonienis codicis lectiones apud Montacutium.
Par.	Parisiensium editio 1609 ac deinceps.
Sav.	Savilius.
Sancig.	Sancigyrancensis emendationes.
Sch.	Andræ Schotti in Montacutio Schedæ.
Syr.	Syrleti mss. in Bill. lect.
Th.	Codex mss. D. Thomson in Montac.
Till.	DD. Tillemontius.
Tr.	Codex mss. S. Trinitatis apud Montac.
Vaq.	Vaquerii codex in notis Parisiensibus.

Hi sunt libri majoris momenti, tam manu scripti, quam excusi, quorum subsidio novam Gregorii Operum editionem adornare, inceptumque opus et diu interruptum prosequi et absolvere tentavimus. Multo plures codices manuscriptos evolvimus, quorum seriem integram ibi texere longum fuisset: præcipuos designare satis visum est; cæteros accervatim generali nuncupatione in notis appellavimus, maxime dum in eandem lectionem convenirent. Optimas quasque ex omnibus variis lectionibus selegimus, easque vel textui inseruimus, ut corruptis mæderemur, si eas in contextum referri vulnus postulavit, apposita ad marginem nota quæ lectorem emendationis commonefaceret, vel in margine inferiori subjecimus. Sunt aliquando longiores notæ, cum explauanda difficultas occurrit, vel spinæ, quas sibi non recidi lector ægre ferret. Orationum, quæ ordine temporum collocantur, fronti præfixæ sunt admonitiones, in quibus tempus quo habita quæque est astruitur, et argumentum exponitur. Exspatiantur illæ nonnunquam fortassis longius, sed rei gravitas, vel difficultates, quæ intra notarum angustias concludi vel dissolvi non poterant, brevioribus esse non permisit. Orationes in capita, seu numeros divisæ, ac temporum ordine sunt collocatæ. Minutus autem earum numerus, nedum auctus: quippe ex illarum numero resectas quatuor, inter spurios fetus amandavimus. Geminas quoque ad Clodonij litteras, et unam ad Nectarium ex orationum classe remotas, ad propriam sedem inter epistolas revocavimus.

Tandem præfari desinam, postquam virorum doctorum, qui amicam porrexerunt manum, officia commemoravero. Primus sese offert vir e Regia numisatum, inscriptionum, humaniorumque litterarum Academia clarissimus, ejusdemque Γραμματικός, D. Dupuy, in quovis scientiarum genere et linguarum, maxime Græcæ, versatissimus et peritissimus; qui non perfunctorie, sed diligenter censoris vices agens, singula prout subjecta prelo exhibant folia, nihil cunctatus, ea legere solitus et expendere; atque ut vir ille bonus et prudens, de quo Horatius, culpabat dura, mutanda notabat, ambigüe dicta arguebat, parum claris addere lucem monebat, etc. Quantum ipsi debeamus vix dicere, nedum gratias, quantas debemus, possimus referre.

Vigilantissimi et doctissimi Regiæ bibliothecæ curatores, D. Caperonier et D. Bejot, ditissimum hunc thesaurum peramanter pro more reserarunt; nec modo uti permiserrunt, sed et manu exaratos codices, quos vellem, ad nutum benigna manu suppeditarant.

Vellem nec ego cunctis, qui suppetias contulerunt, imprimis bibliothecarum præfectis, non tantum Gallicanarum, sed etiam exterarum, grates pro suis in nos beneficiis dignè rependere.

Eminentissimus cardinalis Passionæus, qui dum viveret litteras amabat et fovebat, litteris ipse ornatissimus, his nostris favebat studiis, ut argumento sunt plures datæ ad nostrum Franciscum Louvardum et Prudentium Maranum litteræ, quibus propensa in nos nostraque studia, ac contestata humanitas, et amor litterarum, quas ipse non colere solum, sed ornare studebat. Permultas ex variis codicibus manu scriptis, non tantum suæ ipsius bibliothecæ, sed etiam Vaticanæ, lectiones varias, tam orationum, quam epistolarum, atque etiam carminum describendos eleganter, ipsisque mittendas curavit. Ad opus strenue agendum cohortabatur, significans summum pontificem (is erat felicitis memoriæ Benedictus XIV) in magno hujus editionis esse desiderio, et Sanctitatem Suam una secum de illo opere frequentem habere sermonem.

Insignis abbatiae S. Germani bibliothecarius, e charissimis nostris sodalibus unus, D. Patert, ex pluribus codicibus scriptis manu, non tantum S. Germani, sed etiam Regiæ, Claramontanæ, etc., varias lectiones, et quidem elegantissima manu et sagaciter descriptas liberaliter subministravit D. Prudentio Maran. Alias quoque alter e nostris, a se descriptas, D. Andreas Brion peramanter obtulit.

Nec taciturnam relinquam dilectissimum sodalem D. Daniele Labbat, qui diligentem et multo labore indices locupletissimos adornavit, nec D. Dionysium d'Olive, qui menda typographica corrigendi libenter in se curam suscepit, et operam studiose prosecutus est. Jam faxit Deus ut noster hic quantuluscunque labor in usus cedat Ecclesiæ catholicæ, cui quidquid fecerim totam consecro, quidquid scripserim totum submitto.

SECUNDA PARS.

DEFENSIO GREGORIANA.

§ I. DEFENSIO GREGORII ADVERSUS TOLLIUM.

Plures non tantum ex heterodoxis, quod mirum non est, sed etiam ex Catholicis, Gregorio parum æquos se præbuerunt, imo eum conviciis lacessere, calumniis atque etiam falsis criminibus insimulare ausi sunt, quorum petulantiam frangere et contumelias juvat retundere. Singulorum tamen calumniis et diceriis in Gregorium refellendis non inuolabor. Missis igitur Dallæi, Clerici, Basnagii, etc., sat erit Tollium qui eos imitatus est, castigare, et diluere quæ adversus Gregorium falso et inverecunde scripsit. Is quidem in scriptis Theologi versatissimus, sed in auctorem iniquissimus, tam multa huc illuc, tamque injuriosa viro sancto sparsit in argumentis et notis quorundam carminum, quæ ipse vulgavit anno 1690, ut omnia proferre longum foret : præcipua tamen delibare, et falsa ostendere, animus est.

Primum quidem in argumento, sive « causa scripti » carminis, quod Gregorius « de se ipso et adversus episcopos » condidit, quodque Tollius Græcæ primus vulgavit, sic amaris salibus poetam carpit : « Cum vero omni vita, tum et cultu victuque monachum potius severissimæ integritatis, quam tantæ dignitatis ageret ac referret episcopum ; ad hæc et aliores ob eruditionem defensamque SS. Trinitatis doctrinam spiritus gerere videretur, Ciceronianæque imbecillitati affinis, ut ille consulatum suum et expulsam urbe Catilinam omnibus tantum non horis memorabat, ita et ipse contusos Arianos et suam Triadem assidue prædicaret, ingentem sibi quorundam suorum presbyterorum, aliorumque episcoporum conflavit invidiam . . . Sero sapiunt Phryges. Gregorius, qui promptissimum hunc assensum non exspectarat ; propria se captum videns ingenuitate animi, quanquam statim facti poenitebat, pudore tamen adductus, in sententia perstitit . . . Hinc statim hæc querelæ, hinc illæ, ut ita dicam, lacrymæ et cæteri threni, in quibus et patientiam, et animi robur, ac moderationem in tam probo viro desideres . . . Ciceronem sane nemo

melius expressit vita; moribus, eloquentia, fortuna, usque in exsilium; et in exsilio, uter mollior vix quisquam dixerit.»

Neque vero his contentus Tollius, Gregorium adhuc gravius perstringit in notis ad carmina a se vulgata. Ad primum versum carminis adversus episcopos (p. 4): «Est in hisce vir, inquit, sanctissimus aliquid humani passus; optimi quidem consilii atque voluntatis, sed in ferendis injuriis aliquanto quam oportebat mollior, minusque a conviciis et acerbitate, quæ Christianum dedecet, temperans.» Quin et hæc scripta esse dixerat Tollius, aucto ex pœnitentia et adversariorum ludibriis dolore, irritatque inde in hanc veluti vindictam ægri jam nimis animi perturbatione. Ad versum 18 ejusdem carminis, ubi ait Gregorius: «Neminem in iis quæ dicam indicabo; attamen», inquit Tollius (p. 5), «id carmine de vita sua impigre et peracerbe fecit;» id est, nominavit. Addit insuper Tollius (p. 6): «Ita exacte iis designatis, quos perstringit, ut nominasse non opus fuerit; sed et alibi Maximum nominat... ejus comam adeo satyricè exagitat et adeo asperè, ut nihil supra. Quid? inquit, laqueum proponere inimico ad suspendium, ut nihil de conviciis istis dicam, hominisne est Christum sectantis? Non videtur. Denique» ad carminis 5, vers. 1, (p. 84) «Capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem Gregorius gravissime tulit et... acerbis questibus deplorat; ergo nunc in adversarios suos, qui eum malis artibus ad episcopatus abdicationem compulerant, satyricè invehitur.»

Gregorio æquior non fuit Dupinius, qui de eo talia scribere non est veritus (a): «Gregorius quidem piissimus fuit, sed homo paulo minus consideratus, et negotiis ineptus. Tanto solitudinis desiderio flagrabat, ut nullo, quod ab ea retraheret, officio diu fungi posset. Aggredi res arduas, moxque susceptas relinquere pernix. Cum tres episcopatus habuerit, ne unum quidem legitime habuisse dici potest. Ingenio erat Gregorius moroso et satyrico, et ita ad jocandum procax ut nemini parceret, ac ne quidem episcopis, quibus erat apprime infensus. Ita, quem impense prius laudarat, Maximi famam atris admodum et ad stuporem infuscavit coloribus ac denigravit.»

Vellem ut eruditi viri qui hæc de Gregorio sentiunt et dicunt, nomina eorum, quorum famam maligno dente prosciderit, in medium proferrent. Nam quod spectat Maximum, quem unum opponunt, nihil moror. Interea vero nobis fas est his conviciis et calumniis omnia Gregorii opera tam orationes, quam epistolas et carmina opponere. Legantur, inquam, orationes, maxime quas habuit de moderatione in disputationibus servanda, etc. Legantur epistolæ, in quibus, velut in filio, parentis imago resplendet. Ibi liberales joci, jucundissimos in jocando lepos, argutiæ meræ ac veneres, sed satyræ nullæ. Legantur epistolæ ad Theodorum et ad Theoctenum (b), quorum iram, desideriumque vindictæ suo ipsius exemplo comprimit. Legantur etiam carmina (c): legantur, inquam, vel ea ipsa unde calumniandi ansam arripuit Tollius. Hanc sibi statim regulam statuit Gregorius: «Conviciis quidem exagitare fas non est quemquam; et ut homines cuncti ab eo abhorrent, ita peculiariter ipse vitium hoc odi.» Vel, ut ipse vertit Tollius (p. 3): «Neminem vero in his quæ dicam, indicabo, veritus ne quemquam calumniari videar; quæ res et per se illicita est, et mihi præ primis exosa. Non enim quemquam designabo, ne proferre videar in lucem quæ occultanda erant.» Et paulo post (d): «Et quinam sint mali patebit deinceps, ubi meam orationem oppugnans manifesto te tuimetipsius accusatorem declaraveris.» Nimirum, ut cum Tullio loquar (e), «ego neminem nomino. Quare irasci nemini mihi poterit; nisi qui ante de se voluerit confiteri.» Quæ verba Hieronymus ad Nepotianum (f) de clericorum vitiis et ipse disputans usurpat, ut ad Rusticum (g), ex prologo libri tertii, Phædriana: «Qui generalem de vitiis disputationem in suam referunt contumeliam... suam indicant conscientiam;» vel ipsissimis Phædri verbis elegantius, «stulto nudabunt animi conscientiam.» Unde Hieronymus contra Rufinum generaliter pronuntiat (h): «Quando sine nomine contra vitia scribitur; qui irascitur, accusator sui est.»

(a) Bibl. eccles., t. II, p. 655

(b) Epist. al. 81 et 198.

(c) Carmin. de seipso et adversus episcopos, v. 19 et seqq.

(d) Vers. 29.

(e) Pro lege Manii., c. 43.

(f) Hier. ep. 35, t. IV, par. II, p. 266.

(g) Id., libel., epist. 95, p. 771.

(h) Adv. Ruf., lib. I, t. II, part. II, p. 361.

Conticescant igitur atque erubescant, qui Gregorio crimina inferunt, quæ oderat, et a quibus « peculiariter abhorrebat. » Neminem quemquam conviciis, vel satyris læcessivit, nec nisi generalis ejus de vitiis est disputatio. At nominavit Maximum, inquires. Quidni nominasset Proteum illum, lupum, Christiani orbis totius fabulam, notumque perturbatorem? Hoccine demum est denigrare hominem? Hoccine famam ejus atris admodum et ad stuporem coloribus infuscare? Imo vero, qui talia fatur, niyem aspergit nigredine, ut Æthiopem lavet; et viro sanctissimo infamiam inurit, ut perditam impio famam restituat. Quid quod longe graviora de Maximo reticet Gregorius?

Verum (a) « cæteros ita designat, ut nominasse non opus fuerit. » Fatemur id quidem. Qua vero cautione, quæso, attendas. Primo namque, ne in episcopalem ordinem dicenda derivarentur et redundarent admonet Gregorius: « Non omnium, inquit (b), mentionem faciam . . . Nam multos etiam novi, de quibus loquendum est honestius. Verum quisquis improbus est, et plusquam improbus, vinci se domarique patiat (c). Mali quidquid est vulnerabit orationis gladius; imo sicarios et homicidas, qui falsis sermonibus atque fimentis, » pastores ipsamque doctrinam infamantes, « innoxium animarum sanguinem effundebant. » Verbo dicam, lupos pastores insectatur, doctores spurios et adulterinos. Putasne vero nunquam licere, laudabile nunquam esse, ovinam pellem ac larvam lupis detrahere, ut detecti cognoscantur? « Si reipublicæ interest cognosci malos; » profecto interest Ecclesiæ, minus catholicos, falsosque pastores cognoscere. Et qui larvam detrahit, ut cognoscantur, ne mactent et furentur, is laudabilis est.

Id præstitit Gregorius, qui posthabito privato commodo, periclitantium saluti animarum Ecclesiæque totius consulens, in improbos et vitia calamus strinxit; nihil nisi caritatem, nisi pacem spirans (d). Ista flens potius quam mordens scripsit; imo « ludens » nonnunquam, quia ridiculum acri res fortius ac melius plerumque secare noverat. Miror virum, alioqui ingenio perspicaci, lusum non intellexisse, ubi Gregorius, dubium de coma quid faciat ac propemodum desperantem cynicum fingens, sermone jam tritum ei proverbium festive suggerit: « Reliqui tibi præter malam crucem jam video nihil. » Quis vanam Tollii (e) exclamationem risu non excipiat? Cui, inquam, risum non moveat hæc verborum Gregorii acceptio? « Quid? Laqueum proponere inimico ad suspendium, hominisne est Christum sectantis? » Quis enim mitior Gregorio? Etiam si scripta tacerent facta, ipsa Maximi historia, acta concilii, sicarii, lapides quos excepit, nec quemquam ulcisci passus est.

In his quæ obijciuntur Gregorii carminibus, nihil, aut fere nihil quod in *Apologetico* suo et alibi passim ad populum orationibus non reperiatur; imo nihil quod in suis *De sacerdotio* libris non scripserit paulo post Chrysostomus. Non igitur animi « imbecillitate, » non « ægritudine, » non « impositi capistri » dolore; non abdicati « pœnitentia » episcopatus, quæ nulla fuit, illa conscripsit Gregorius. Figmenta hæc sunt ab heterodoxis prolata, male a quibusdam Catholicis repetita. Apage ergo, Tolli, lepidam hanc tuam, imo injuriosam in Gregorium comparisonem, qua Theologum cum Cicerone componis; hoc est, « ita animo perculso et abjecto, ut sine sermone ullo, sine cogitatione ulla jaceret, » ut (f) mentis errore teneri » vulgo crederetur (g). Quid confers violentum coactum Tullii exilium, cum voluntaria Gregorii, et expetita, atque etiam extorta ab imperatore, et omnium ætatum admiratione digna, Constantinopolitanæ sedis abdicatione? (h) Quid puerum tantum non ejulantem, et fletibus, ne scriberet, « impeditum, » cum athleta et glorioso « confessore » componis (i)? Legesis omnes ad Atticum epistolas, quæ libro tertio continentur, Liviique Historiarum librum cxx, et tuæ te pudeat comparationis.

Denique quid ambitiosa illa Ciceronis et usquequaque fusa jactantia, cum assidua, cum modesta, cum necessaria et religiosa prædicatione Trinitatis? Quid Christi ad Belial?

(a) Toll. not. ad v. 21 carm. 1, p. 6.

(b) Vers. 23 et seqq.

(c) Carm. al. 12, v. 12, 15-17.

(d) Carm. al. 1, v. 6.

(e) Vers. 939.

(f) *Ad Attic.*, lib. III, epist. 2.

(g) *Ibid.*, ep. 12.

(h) *Ibid.*, ep. 14.

(i) *Ibid.*, ep. 10.

Quid hic theologo sanctissimo cum oratore profano? Quid humilitatis Christi discipulo, cum turpi et abjecto gloriæ mancipio, quem gloriolam, veritatis dispendio, corrogare non pudet? *Ardeo*, inquit epistola ad Luceium (a), « cupiditate incredibili. . . . uomen ut nostrum illustretur, et celebretur tuis. . . . Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornas ea vehementius etiam quam fortasse sentis. . . . amorique nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. » Item ad Atticum epistola 58. « Epistolam, inquit, Luceio quam misi, qua res meas ut scribat rogo, fac ut ab eo surtas; valde bella est; eumque ut appropere adhorteris, et quod mihi ita se facturum rescripsit, gratias agas. » Quis tulerit cum homine tam glorioso Gregorium componi? Nequidem ratione eloquentiæ comparari posse concederem. Argutum nanque, acutum, et plane laconicum scribendi genus, seclatus est Gregorius; Tullius vero, ut scribit auctor (pag. 78), « obstetricis animorum » Edm. Richerius, « Asianum et redundans » potius quam atticum et pressum affectavit. In Dialogo de oratoribus, « elumbem et enervatam Ciceronis eloquentiam » vocat Brutus. Diutius forsân iis refellendis immoror, quæ ridenda potius et contemnenda, quam serio erant refellenda. Verumptamen cum lectores nonnulli sint, quibus plus religionis quam scientiæ inest, et quorum conscientia infirma ac timida lædi posset carminibus adversus Maximum et episcopos scriptis; iuvat hos ex animis scrupulos evellere, quinam illi sint episcopi, quos exagitavit Gregorius, ostendendo; ut merito exagitatatos, atque etiam dure increpitos, quilibet intelligat.

Primo quidem nemo nescit correctionis fraternæ præceptum esse tam in veteri quam in nova lege: « Non oderis fratrem tuum, » ait Moyses ², « sed publice argue illum, ne habeas super illo peccatum; » Matth. xvii, 16, 17: « Si autem te non audierit (frater tuus), adhibe tecum adhuc unum, vel duos testes. . . . Quod si non audierit eos: dic Ecclesiæ. » Quin et ante legem scriptam, naturæ vi et charitatis, eo quisque officio tenebatur, imprimis præpositi, parentes, magistri, pastores. Ab ipsa enim natura et charitate, qua proximi salus nobis cordi esse debet, hujus præcepti necessitas fluit.

Potest itaque, atque etiam debet et tenetur, qui scientiæ, dignitate, et officio eminet, arguere peccantes, « dure » etiam interdum « increpare, » maxime « ut sani sint in fide ³, » ut vitentur improbi ⁴, idque nominatim ut discipulus, quem diligebat Jesus ⁵; vel graphice, ut apostolorum Princeps ⁶, ac Jud. ⁷, perstringere, atque etiam publice traducere. « Manifesta enim peccata, » ut inquit Gregorius alter et ipse Magnus (b), « non occulta correctione purganda; sed palam sunt arguendi, qui palam nocent. » Apostolo præcipiente: « Peccantes coram omnibus argue ⁸: » quod Christus docuit et fecit, « acerbè et amare, » ut ait Augustinus (c); « sed amando, » quos arguebat Judæos. Hoc a prophetis et apostolis egregie præstitum nemo nescit.

Ecclesiæ certe interest « hypocritas, falsos propnetas, » lupos sub ovina pelle latentes dignosci, ut in odium adducantur et fugiantur a simplicioribus, ut nemini noceant (d). Hæc omnia charitatis erga proximum, erga Deum et Ecclesiam, officia fuere in Christo, in Joanne, in Stephano, cui « lingua farox, lens cor; » qui « sæviebat et amabat. » Hæc etiam in Theologo aliisque viris sanctis, quos aliquando Dei gloria, zelus domus Dei, imminuentia simplicibus mala, oppressa calumniis innocentia, religio, acrioribus verbis impios exagitare compulerunt, charitatis officia fuisse dubium non est.

Nunc qui et quales fuerint episcopi, quos Gregorius in carminibus exagitat, et quæ facies Ecclesiæ totius fuerit, dicamus (e). Theodosius magnus anno 380 sacro fonte ab Ascholio Thessalonicensi episcopo lustratus « aureum ad populum urbis Constantinopolitanæ » edictum dedit, quo sancivit « judicandos plectendosque hæreticos, » qui « quam pontifex Damasus Petrusque Alexandriæ episcopus sequebantur, fidem non amplecterentur. » Tandè itaque in palatium redeunte ac dominante catholica fide, ad eam quoque rediere

² Levit. xix, 17. ³ Tit. i, 13. ⁴ II Tim. ii, 17; iii, 5. ⁵ III Joan. 9. ⁶ II Petr. ii, 1 sqq. ⁷ Jud. 4. ⁸ I Tim. v, 20.

(a) Cicér., *Ep. fam.*, lib. v, ep. 15.

(b) Greg. Mag., ep. 17, lib. xiv, tom. II, pag. 1280.

(c) Aug., serm. 317, tom. V, p. 1270.

(d) Aug. serm. 315, tom. V, p. 1262.

(e) Socr., lib. v, c. 6; Soz., lib. vii, c. 7; *Cod. Theodos.*, tit. 1, leg. 2. Gothof.

et aulici præsules, qui ex principum favore metuque penduli, omni facile vento doctrinæ circumlati, dubio animo et fide, momento huc illuc impellebantur : « Misera, inquit Gregorius (a), et abominanda vitæ ludibria: quod fidem attinet, partem in utramque parati, non Dei legum, sed temporum observantes. Euripi doctrinæ, hinc inde reciproce fluctuantes, adulatores, dulcia mulierum venena, parvis leones, at rerum potentibus canes. » In carmine *De vitâ sua* « aleatores » vocat hos episcopos, κυβισται, chamæleontes, χαμαιλέοντων, καὶ τρόπον πολυπόδων.

Tales episcopi, qui inter Arianos et Catholicos medii, utrique parti, pro temporum ratione, se venditabant, ab Ecclesia cum episcopatus dignitatisque, quam obtinuerant, honore et gradu suscepti, improborum jam episcoporum ita numerum auxerant, ut bonis episcopis, atque etiam in conciliis aliquando prævalerent. Hinc illæ Gregorii, qui zelum et indignationem continere non valebat, justæ querelæ. Hinc suam ipsius, vel suo potius nomine, collegarum in sacerdotio facilitatem in hujusmodi episcopis admittendis deplorat his verbis (b) : « Proposuimus voce præconis, pro foribus sanctuarii omnibus denuntiavimus : Ingrediat qui volet; his licet, aut etiam sæpius fidem, pro occasione, mutaverit. Adest tempus nundinarum, nemo abeat nihil operatus, » etc.

Quisquis hæc et alia similia in aliis Gregorii carminibus legerit, is profecto intelliget quinam fuerint episcopi, de quibus tacere non potuerit, nec debuerit. Excusandæ tam præposteræ benignitati ac facilitati tales episcopos admittendi, Alexandrinæ synodi anno 362 habitæ, vel certe Athanasii de recipiendis hæreticis decretum procul dubio prætendebant. Verum, ut observat Annalium eminentissimus parens, Alexandrinis Patribus « magna ratio, quod multiplex illorum, » qui recipi jubebantur, episcoporum « numerus esset, qui in concilio » Ariminensi, vel nescientes, vel coacti, Arianis consenserant; ipsique, qui ab Arianis partibus tum redibant, sincero veritatis amore odioque perfidiæ, quippe qui sub Juliano Apostata ad id adduci videbantur. Præterea, ut ait Hieronymus (c), « huic assensus est Occidens; et per tam necessarium concilium, Satanæ faucibus ereptus est mundus. »

Longe vero dispar ratio sub Theodosio, aliaque Ecclesiæ facies. Ex iis enim episcopis, qui spe vel metu redibant, plerique omnes ab Arianis, Constantio mortuo, desciverant, hisdemque iterum sese adjunxerant sub Valente, « bis ac sæpius, » ut ait Gregorius; « fidem mutant, et alearum instar, » aut arundinis momento versati. Unde facilitas illa episcopos lapsos recipiendi, quæ, Hieronymo teste (d), laudi Athanasio quondam, vitio probroque tunc data est Petro Alexandrino præsulî. « Præsto » ei concilio, inquit Baronius (e) de concilio generali Constantinopolitano primo loquens, « fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsus orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes acceperant. Hi enim temporis inservientes, sub catholico imperatore æque catholicæ fidei defensores se præbuere, cum antea vel gratia ducum exercitus, vel favore aliorum magistratum, in episcopatum omnino licet indigni nihilominus irrepissent. De quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus. » Hæc Baronius, qui, expressa horum episcoporum imagine, sic prosequitur (f) : « Intelligis, puto, quales, exceptis paucis, tunc esse solerent episcopi Orientalis Ecclesiæ; quomodo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et non nisi ad privatum commodum accommodatam. Cujus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locuples testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. » Alios bene multos adhibere testes, maxime Chrysostomum et Hieronymum, poterat Baronius; qui, postquam narravit quam male atque indigne Gregorium habuerint : « Ex his, inquit (g), disce alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorius conscripsit. »

Id quidem optime et apposite auctor eminentissimus. Nam palam, vivis illis et audien-

(a) Carm. 1, Toll., v. 334-338.

(b) Carm. 1 *De vitâ sua*, v. 17-27.

(c) *Dial. adv. Lucif.*, tom. IV, part. II, pag. 362.

(d) *Chron. an.* 374.

(e) *An.* 381, § 22.

(f) § 49.

(g) § 82.

tibus, vates sanctissimus vera se dicere professus est nec quisquam ausus est contradicere: Ὡς ἀπόβρα χρώμαθ' ἀναξίους τοῖς προπύλαις ἢ Βοήσομ' οὐ ψευδῆ μὲν, οὐχ ἠδιστα δέ (a). « Quam indignos habemus antistites! Elatiore quidem voce dicam, non falsa quidem, sed auditu non jucunda. » Si vera hæc sunt, ut vera esso constat; quis tam gravia, tam aperta Ecclesiæ probra atque scandala, simpliciorum dispendio et periculo animarum, tacenda audeat asserere? Quid? quod multo pejores adhuc erant illi, de quibus loquitur Gregorius? Nam de iis Gregorius pleraque tacet. Maximus, qui cane pejor et angue, ac vipera fabulosa, quæ se foventem in sinu enecavit, omnes facile sceleribus, iisque publicis, et impudentia superabat. Ipsi non diffitentur adversarii. Unde mirari subit, cur Tollius, qui huic monstro parvitum vellet, Juliani Apostatæ non etiam contra Gregorium defensionem ausus sit suscipere. Verum, quod ausus non est Tollius, audet clericus, quod mirum non est; imo e Catholicis, quod luctuosum valde, sunt nonnulli, quorum nomini parco, qui Apostatæ adversus Theologum patrocinantur, atque Juliani laudes prædicare non verentur.

Plures etiam ex orthodoxis episcopis vitiis gravibus laborantes, quorum minimum erat « ignorantia, quæ quidem ipsa malum est » (b), ἄγνοια γὰρ κακὸν μὲν, ἀλλ' ἤσσον κακόν qui vix baptismo expurgati, « priora vitia, » (c) τὰ πρὶν κακά, virtutes nullas ad episcopatum afferbant. De his sic habet Gregorius (d): « Pudet me quidem dicere quo pacto res nostræ comparatæ sint, sed canam tamen. (e) Cum ordinati constitutique simus virtutis doctores, omnium malorum officina sumus. (f) Antistes facili momento reperitur, qui nihil antea præstiterit, et novitius ad dignitatem accedat. (g) Res divinæ modo sunt jactus alearum, cuborumque.... (h) Heri oratoris munere fungens, jus fasque venale habebas.... (i) nunc autem subito iudex et Daniel factus es.... (j) Ne vestimentum quidem tam facile mutare quis queat, ut tu mores mutas.... (k) Heri Simon Magus eras, hodie Simon Petrus. Heu nimiam celeritatem! Heu! pro vulpecula leo prodisti. » Ii sunt episcopi de quibus in carmine *De vita sua* scribit (l): « Hoc brevissimum dari potest præceptum, et optimum ne salute excidas documentum, ut qua illi præeunt, ne sequaris: quorum thronus accusator est morum; et cancelli atque supercilium potius quam vita hos a plebe secernunt. » Horrida sane hæc pastorum hujus temporis imago; quos ea tantum ratione utiles dicit Ecclesiæ Gregorius, ut, quo non eundum sit, eorum exemplo fideles agnoscant.

Eligant jam nunc adversarii. Vel hæc falsa esse probent, vel contendant ea non esse hujusmodi, quæ acri et publica etiam reprehensione digna videantur; vel, si vera esse fateantur, quod quidem fateantur necesse est, ostendant a nemine unquam, ne quidem a pastoribus, etiam episcopis, ita debere, aut posse, illæsa charitate, exagitari: quod sacris Scripturis adversatur, et fraternæ correctionis præceptum evertit. Salutaris enim pudor nonnunquam incutiendus, et peccantes corripiendi sunt, tum propriæ ipsorum, tum salutis eorum causa, quos scandalis, prava doctrina, pravisque exemplis pessundant. « Quasi tuba, ait Scriptura ¹⁰, exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » Reis ergo annuntianda sunt peccata; justaque, necessaria et sancta indignatio et verborum acrimonia; nec injuriosus et contumeliosus est habendus, qui duris et probrosis increpationibus peccatores coercet.

An vero Gregorius, Chrysostomus, et alii passim viri sancti, non noverant, quæ illa sit acerbitas, quam Christus damnat, quæ maledicentia; quid sit alicui detrudere, quid denigrare? Quam iniqui sanctorum nos sumus æstimatores! Ab iis exercendi zeli et correctionis leges accipiendæ, non a nobis damnandi, qui eodem spiritu non agimur et igno-

¹⁰ Isa. LVIII, 1.

(a) *Adv. episc.*, v. 357, 358.

(b) *Ibid.*, v. 331.

(c) *Ibid.*, v. 446, 448.

(d) *Ibid.*, v. 361 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 393.

(f) *Ibid.*, v. 394.

(g) *Ibid.*, v. 396.

(h) *Ibid.*, v. 415.

(i) *Ibid.*, v. 419.

(j) *Ibid.*, v. 424.

(k) *Ibid.*, v. 430.

(l) *Carm.* 56, 57, 58.

omnis quid sit « zelatum esse pro Domino Deo exercituum », et quæ Christiana libertas esse debeat; ignoramus, inquam, licet et apostolos virosque apostolicos, imo Agnum ipsum mansuetum ita fuisse locutum legamus et audiamus.

Non ergo culpandus, sed laudandus Gregorius, qui Christiana libertate utens, apostolorum et Christi ipsius vestigia secutus, « zelo zelatus est pro Domino Deo exercituum, » ac peccatores dure increpavit. Non « imprudenti nimium fervore, » ut somniavit Tollius, « successorem sibi petivit; » sed ardenti ac sincero vitæ privatæ et solitudinis desiderio. Non eum « statim, » nec unquam pœnituit, quod sedem Constantinopolitanam abdicasset. Nullæ inde « quarelæ, » nullæ « lacrymæ, » nulli « threni, in quibus patientiam et animi robur ac moderationem in tam probo viro desideres. » Id omne in viro sancto miramur: æquiores tantum in Tollio rerum æstimatorem desideramus. Fabulæ et somnia hæc sunt: longe aliæ sunt querelarum Gregorii et lacrymarum causæ. Dolebat, si doluit, de relictas oves, quas unice diligebat, imo quos in Christo genuerat filios; hos alieno, qui nec amore patrem satis, nec sollicitudine pastorem referret traditos dolebat, fame, siti ærentes, hæresisque prope dominantem expositos. Id quidem, et merito dolebat Gregorius. Hinc illæ lacrymæ fuere: non aliunde; non, ut male sanus fingit Tollius (p. 84 in not.) quod « capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem, » gravissime ferret. Nihil a veritate magis alienum fingi potest; si quidem adeo silentii tenax erat Gregorius, ut hoc ipso etiam tempore, ne verbum quidem per totam Quadragesimam sit prolocutus; et ad loquendum alias sic tardus, ut ad id vix ac nē vix quidem compelli posset.

Dolebat etiam tamen suavissimos sibi præreptos familiares et amicos; non autem se verbo « captum, » et abdicationem proponenti citius quam vellet episcopos assensisse, sedemque Constantinopolitanam deseruisse, quam gaudens reliquit; ut argumento sunt plurimæ post reditum scriptæ a Gregorio epistolæ, maxime vero xciv ad Amasonium data. Si iis de rebus dolere, mœrere et indignari crimen est, Gregorii crimen esse, nec ab eo facile liberari posse lubenter fatemur. Cætera vero nihil dolebat, nec relictarum rerum ullo tenebatur desiderio.

Tantum itaque Ecclesiæ, quam Deus « acquisivit sanguine suo », malorum dolore Gregorius, non secus ac Athenis Apostolus incitatus, pie sibi temperare non poterat, neque etiam debuit, ut teretibus ac teneris auribus consuleret, veritatis ac religionis dispendio, sermonem emollire. Habent enim molliores illæ elocutiones nescio quid frigidi flaccidique, quo veritati semper nonnihil perit. Movent profecto aliter propria rerum nomina, propriisque inusta notis crimina: nec satis, si molliter innocentia, religio, fides defenditur; pene deseritur, si non etiam proditur. Nihil veri nimium videri debet adversus innocentiam et veritatis hostes: traducendi palam ii sunt, et nativis pingendi coloribus, ut agnoscantur, agnitique vitentur ac fugiantur. Hac ratione simplicibus consulitur, mendacium revincitur, error repellitur, vincit et triumphat veritas. Non jam immoramur falsis criminationibus propulsandis quæ in Gregorium congescit D. Dupin., cum et satis ex modo dictis refellantur, et Dupinus ipse in sua ad DD. archiepiscopum Parisiensem declaratione, ut temere confictas damnaverit et revocaverit.

§ II. PERPETUA GREGORII VIRGINITAS CONTRA BEVEREGIUM ET MURATORIUM ASSERTITUR.

« Post Nicænum concilium, inquit Beveregius (a), Spiridionem, Gregorium Nyssenum et Nazianzenum, tam patrem quam filium Theologum matrimonio copulatos fuisse, nemo in antiquitate versatus nescit. » Hæc confidenter scribere ausus est Beveregius, nulla ratione, nullaque nixu auctoritate. Tam inauditam et insanam opinionem dormitanti scriptori excidisse, dixerit quisquis in sola theologi lectione versatus fuerit; vel potius id a Beveregio scriptum in gratiam episcoporum suæ gentis, pro sua in matrimonium devotione.

Tale commentum notare sat esse, nec ullam huic refellendo operam impendendam arbi-

¹¹ III Res. xix, 10. ¹² Act. xx 28.

(a) In notis ad canonem v apost.

trarer, nisi malum serpere longius, et virum clarissimum, e Catholicis unum, Muratorium (a), qui mirabatur olim confidentiam Beveregii, præter quem « nullus adhuc affirmavit Nazianzenum filium unquam sese matrimonio obstrinxisse, » ipsius postea errorem amplexum fuisse cernerem. Non tamen absolute amplexus est, sed suspicatus « Beveregii sententiam cum veritate consentire. » Qui etiam de Theosebia hæc ait : « Aut Nazianzeno nupsit, » quod « simillimum vero arbitror. » Itaque commentum Beveregii et pravæ Muratorii suspicionis fundamenta simul convellenda sunt.

Ut a Muratorio incipiamus, verba, quæ viro docto fucum fecerunt, hæc sunt in epigrammate Theosebiæ, quod ipse vulgavit : Γρηγορίου μεγάλου σύζυγε ἀρεπέτως * « Gregorii Magni vere conjux. » Ex his plurima colligit Muratorius : primo, Gregorii Nysseni uxorem non fuisse Theosebiam ; id quidem optime deinde ; Gregorium, qui « Magnus » ibi appellatur, Theologum esse, cujus uxor, eaque germana, Theosebia fuerit ; id vero pessime : denique hinc epigramma Theologi esse non posse. Quæ quidem ut penitus convellamus, primo statuendum, quod caput est, nullius unquam conjugii vinculis Theologum irretitum, nedum Theosebiæ copulatum ; 2° deinde nihil adeo impedire, quominus epigramma tribuatur Gregorio Nazianzeno, 3° neque ex epitaphio, neque ex epistola alias xcvi sequi Nysseno Theosebiam nupsisse. Sic Gregorium utrumque a conjugio liberum, et cælibem vitam duxisse constabit.

Muratorius inter Theologum et Theosebiam matrimonium fuisse suspicatus, Theosebiam « cum viro Nazianzeno castitatem potius, quam thori conjunctionem servare voluisse » conjiciebat : mox idem « inter utrumque carnis communionem » admittit, sed ad breve tempus, et arbitratur « recenti huic opinioni suffragari posse versum illum Theologi, ita scribentis in carmine iv de animæ suæ calamitatibus : Ἀὐτὰρ ἔπειτα γάμοιο, βαρὺν ζυγὸν ἔτρος ἔθηκα. Deinde vero grave jugum matrimonii a me seposui. » Nihilominus tamen hæc ita se habere asserere non ausus est Muratorius. Amamus virum doctum quod præ verecundia rem tam inauditam pro certe non affirmat.

Nos vero omne prorsus matrimonium a Gregorio propulsamus. Ipse Muratorius (b), argumenta suppeditabit : « Cur enim Gregorius, inquit, qui tam sæpe ac tot verbis, vel minuta vitæ suæ monimenta versibus clausit, hoc unum non levis momenti præterisset, aut tam jejuna commemorasset ? » Neque vero id tantum silentio, et argumento, ut vocant, negante ; quanquam id genus argumenti valere debet, ubi quid habet, quod facti vim et locum oblineat : hic autem habet, si unquam habuit ; cum qui rerum suarum historiam, non uno, sed multiplici poemate, non obiter, sed dedita opera accurateque texere se profiteretur, rem tamen unam e præcipuis, si non etiam ex omnibus præcipuam silet, quæ ad vitæ varietates, quas litteris mandat quam maxime facit, quale profecto est vitæ genus et cursus, quem Gregorius tenere decreverat. Ubi enim de genere vitæ diligendo Nazianzenus agebat, ibi sane debuit agere de matrimonio, si posthabita cælibe vita ad nuptias convolvit.

Neque vero eos, qui matrimonii vinculis astrictum fuisse Gregorium censent, istud matrimonium collocaturos esse arbitror postquam presbyter creatus est. Ad confictas itaque Theologi nuptias tempus id unum superest, quod ante sacerdotium ejus effluxit. Consentit Muratorius et ait (c) : « Non diu constitisse carnis communionem inter Nazianzenum et Theosebiam ; sed utrumque castitatem jam pridem elegisse, ut sacerdotium ille iniret, ut inter diaconissas ista cooptaretur. » Verum tempus illud ipsum est, in quo accurata Gregorii narratio nullum ullo vitæ ipsius momento consistere matrimonium patitur. Ut enim singas Theosebiam, aliamve quamlibet Gregorium uxorem duxisse, quidquid et quoquo modo finxeris, id omne ruit et penitus subvertitur disertissimis Gregorii verbis, vitam suam describentis, ibique accuratissime ubi de vitæ genere deligendo.

Gregorii parentes non ipsi auctores fuerunt ut animum ad uxorem appelleret ; parentes, inquam, qui non modo filii votum castitatis ac propositum norant, sed eum ipsi, prius-

(a) Murat. notæ in epigr. 32 *Theoseb.* a se editum, p. 151, 152, 154.

(b) *Ibid.*

(c) *Ibid.*

quam nasceretur, Deo dicaverant, et natum obtulerant, adeo ut « ab utero matris Deo sacer, ac puer oblatus » fuerit, et quidem ad altare, solemnī ritu tactisque sacræ Scripturæ libris: quod ipse scribit Gregorius (a), qui « parentis votum ac desiderium ratum habuit, » et præstare quovis tempore studuit, atque etiam præstitit. « (b) Devinxit me sibi amica castitas, inquit, et carni vincula injecit, simulque ardentem divinæ sapientiæ ac vitæ monasticæ amorem injecit; vitæ, quæ dici potest futuræ primitiæ; quippe quæ costa non indiget, quæ corpus circumplectatur suum, verbisque deceptum blandis ad amara dogu-standa adducat: » hæc sunt conjugii vincula, quibus Gregorius a puero copulatus est. Conjux ipsius, non Theosebia, sed perpetua castitas; conjux sapientia fuit, ac utriusque socia et adiutrix « monachi vita, cujus amorem ipsi » injecit castitas, quam in naufragii periculo vovit, et quam toto vitæ tempore, quantum licuit ac penes ipsum fuit, professus est.

Innumera ex Gregorii scriptis alia proferre testimonia facillimum esset, quibus illum nullo unquam matrimonio constrictum fuisse, sed ejus, quam amabat unice, « castitatis jugo colla perpetuo firmiterque submisisse » manifestum fieret (c). Legatur narratio somnii quod sanctissimus doctor fuse describit (d), et in quo adhuc « puer, nec tamen admodum puer, verum ea ætate qua boni et mali imaginibus animus informatur, » castitas et sapientia sibi visæ sunt humana specie, tantaque ex ipsarum afflatu et colloquio puritatis dilectio in cor emanavit ipsique semper inhæsit, ut vecordes, ne quid dicam amplius, merito videantur, qui de Gregorii perpetuo cœlibatu vel tantisper dubitaverint (e). Unde vir factus Gregorius, et cum Athenis reversus deliberaret, non de vitæ cursu, verum de via, qua expeditus ad propositum finem certius perveniret, hoc primum ponit: « (f) Jam olim mihi certum erat, ac veluti lege sancitum, quæ carnis sunt in profundum ea projicere; idque tum magis ac magis arridebat. »

Quid igitur sibi vult Gregorius his verbis (g), « grave jugum matrimonii a me seposui? » Non impositum hoc onus abjecit, sed ab eo semper declinavit, a se amovit, ab eo abhorruit, amore castitatis et vitæ monasticæ. Sic grave onus matrimonii excussit, haud quidem impositum unquam; sed a se amovendo ne imponeretur. Non aliter Gregorius excussit onus matrimonii, quam caute fugiendo quidquid hoc vitæ genus spectat, utpote contrarium proposito servandæ virginitatis et voto monasticæ vitæ. Certe Gregorius, qui vitam monasticam iterato voto se amplexurum promiserat, uxorem sibi adjungere non poterat, quin datam Deo fidem falleret, scelusque maximum in se admitteret. Absit igitur ut virum tam sanctum, pietate insignem, tantum scelus perpetrasset; absit, inquam, ut Gregorium spreto servandæ virginitatis voto, quo obstrictus erat, qui « ab utero matris sacer erat, qui matris votum ac desiderium ratum habuerat, » uxorem duxisse arbitremur, aut suspicemur. Talis suspicio tam in Gregorium injuriosa, quam contraria veritati.

Constare debet ex dictis Gregorium nullis unquam nuptiis, nec cum Theosebia, nec cum alia qualibet femina alligatum fuisse. Quo disputationis capite posito, ac eorum, quæ sequuntur, fundamento, jam sponte sua sequitur Theologum non esse eum, qui in epitaphio Theosebiæ « Magnus » dicitur, et cujus Theosebia « vere conjux » comparve appellatur. Hinc efficitur, nihil obstare quominus hoc epitaphium a Gregorio elaborari potuisse credatur. Imo non tantum potuit, sed reipsa ab ipso elaboratum esse ex epistola al. xcv manifestum est; quæ quidem epistola cum epitaphio rebus et verbis ita consonat, ut utriusque, vel neutrius, auctor agnoscendus sit Gregorius. Fatentur autem omnes epistolam, germanum esse Theologi fetum ad Gregorium Nyssenum scribentis. Pro certo itaque habendum, Theologum nec Theosebiæ, nec ulli alii unquam connubio junctum, eundemque esse auctorem epitaphii. Præterea Muratorii, qui epitaphio, ut et epistola ad Gregorium Nyssenum, perpetuam Theologi virginitatem labefactari suspicatus est, rationes evanescent et funditus corruunt.

(a) Carm. al. 2, v. 426, 433, 448, 449.

(b) Ibid., v. 436, etc.

(c) Carm. 5, v. 110.

(d) Ibid., v. 205, 206, 207, 208 ad 313.

(e) Carm. al. 1, v. 280 et seq.

(f) Ibid., v. 284, 285.

(g) Carm. al. 5, v. 283.

Jam vero si quæras, quis ille sit Gregorius, qui in epitaphio « Magnus » dicitur, ultro respondebimus, nullum alium esse quam Nyssenum. Quod autem Theosebiam spectat : in epistola « sacerdotis conjux » comparve appellatur; in epitaphio sacerdotis illius nomen declaratur; rursusque cujus sacerdotis et cujus Gregorii fuerit « compar » Theosebia denuntiat. Quisquis illas litteras legerit, non dubitabit quis ille sit Gregorius. Ejus enim ipsius sacerdotis, ut est in epistola, ejus Gregorii, ut disertius habet epitaphium, Theosebia « compar, » vel si mavis, « conjux, » a quo illam in epistola commendat laudatque Theologus; ejus iterum sacerdotis, cui et virtute « par » et honore Theosebia prædicatur, ejusque adeo sacerdotis, ejus Gregorii « compar, » ad quem pertinent illæ laudes, ad quem datæ sunt litteræ. Quæ cum sint ad Nyssenum scriptæ, ipsissimus ille Gregorius habendus est, cujus et « soror » et « conjux, » seu magis « compar, » ut in epitaphio Theosebia designatur. Et certe cum Nysseni, et non sacerdotis alterius *σύζυγον* Baronius, continuatores Bollandi, Rivetus et alii senserint Theosebiam in epistola dictam, eandemque sororem; quid incommodi esse potest idem admittere in epitaphio, quod in epistola admittitur?

Superest, ut quo sensu Nysseni « soror et conjux, » *σύζυγος*, Theosebia dicatur, exponamus. Primo quidem, significatione propria utrumque dici non potuit; ab obvio igitur et proprio sensu vox deducenda, et quærenda interpretatio. Theosebia in epitaphio *τέκος* *Εμμελιᾶς*, Emmeliæ filia dicitur: quod si « nurum » interpreteris, ad Baronii, Henschenii et Papebrochii, Riveti aliorumque, qui Nyssenum connubio junctum cum Theosebia fuisse volunt, sententiam accedes; nec a consuetudine, qua nurus « filia » plerumque appellatur ab iis, quas socrus habent, penitus recesseris, a veritate autem prorsus abscesseris. Neque enim sinit epistola, de qua toties, illam epitaphii vocem ullo modo sollicitare, atque etiam huc et quam maxime cum epitaphio epistola concurrat, ut « Basilii soror, » quod præ se ferat epitaphii titulus, et Emmeliæ filia, quo in ipso est epitaphio, germanaque adeo ac proprie Nysseni soror Theosebia astruatur. Epistolæ verba sunt: « Te admiror ob eam tolerantiam ac philosophiam, quam discessu beatæ sanctæque sororis vestræ præstare te audio: » quæ quidem verba illud epitaphium alio prohibet detorqueri. Et paulo inferius prædicat Theosebiam, « Ecclesiæ decus, Christi ornamentum, ætatis illius bonum, feminarum fiduciam, Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam; » fratrum, inquam, quinque, et sororum totidem. Quibus egregie concinit in Emmeliæ epitaphium cxxx apud Muratorium. Mitto quæ ex iis laudibus pro Theosebiæ perpetua virginitate colligi possint, quam quidem si professa non esset, digna profecto non esset quæ tot inter fratres ac sorores virgines « clarissima, et Christi ac Ecclesiæ decus et ornamentum » diceretur.

In epistola Theologi ad Nyssenum hæc observanda maxime sunt verba: « Theosebiam meam; meam enim voco, quæ ut Dei legibus consentaneum erat vixit; quandoquidem spiritalis cognatio corpoream antecellit. » Tantam hæc verba vim habent ad probandum Theosebiam sororem esse germanam Nysseni, et ad arcendum penitus cum ab eo, tum a Nazianzeno conjugium, ut mirum valde sit viros doctos ex his verbis ansam arripuisse alterutri Gregorio cum Theosebia matrimonium affingendi, ex quibus contrarium statuere debuerant.

Certe Gregorius, cum « cognationi corporeæ, » qua Nyssenum Theosebia attingebat, « spiritalem » opponit qua ad se ipsum pertinebat; cum « spiritalis » hujus « cognationis » causas ac rationes reddit, quod nimirum Theosebia « Dei legibus consentaneæ vixit, » omnem prorsus a se et a Nysseno matrimonii suspicionem propulsat. Theosebia soror erat Nysseni, cognatione corporali; soror vero Nazianzeni, « cognatione spiritali; » neutrius autem uxor. Nec movere debet vox ista *σύζυγος*, qua usus est auctor epitaphii. Idem enim hæc voce significare voluit Gregorius, quod in epitaphio xli apud Muratorium p. 40: *Καρτέρειον τῆς σῆς σύζυγον εὐσεβίης*. « Rapiisti, inquit, Nicomedes, Carterium tuæ pietatis socium. » Nazianzeno certe licuit quod cuique licet, vocibus iis abuti, quibus voluerit, modo detinuit, novamque quam iis affingit significationem exponat. Quod sane disertissime præstitit, Theosebiam sororem Nysseni germanam esse confirmans, ejus-

demque diaconissam his verbis astruens, quibus aptiora non sunt ad designanda diaconissæ merita et munia: « Theosebiam vere sacram, atque adeo sacerdoti comparem et parem honore et magnis mysteriis dignam. »

Præterea vox Græca σύζυγος non proprie significat eos, quos Latine conjuges vocamus, maritum et uxorem; sed eos generalitèr, qui operis ejusdem socii, idem veluti jugum trahere censentur. Ita consilii participem vocat σύζυγον Aristophanes in Pluto: ita quoque Plato. Sic e nostris, Macarius Ægyptius monachus σύζυγους nominat discipulos; quos binos Dominus misit, tanquam conjugales. Eo etiam sensu Theosebia σύζυγος Gregorii Nysseni fuit et dici potuit, quod illi « par honore, » ὁμότιμον, quod « magnis digna mysteriis, » τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀξίαν, iisque ministrandis fratrem soror, sacerdotem diaconissa adjuvabat, et conjuncta opera collaborabat. Hæc autem de voce σύζυγος disputavimus, salvo Basilii patris ejusdemque episcopi connubio cum Emmelia, et Gregorii patris cum Nonna. Emmelia enim et Nonna, sanctissimæ feminæ, vere conjuges, altera Basilii patris, altera Gregorii patris fuere, quod aliis et plurimis argumentis constat. Neutra cum marito consanguinitatis ullo gradu erat conjuncta, ut vocem a nativâ significatione deducere opus sit.

Nemo jam non intelligit quo ordine habenda sit vana Muratorii de matrimonio Theologi suspicio, et quanto in errore versatus sit Beveregius, qui confidenter asserit neminem ip antiquitate versatum nescire Gregorium Theologum matrimonio copulatum fuisse. Imo nemo in antiquitate versatus id unquam cogitavit: unus Beveregius natum ex se tam inauditum commentum protulit. Certum igitur et inconcussum maneat nullis alligatum unquam nuptiis fuisse Theologum, qui, ut ait Theodulus monachus in Gregorii Theologi laudatione (p. 153), « nuptias non attigit, verum in perpetua virginitate vixit. » Certum quoque et inconcussum maneat Gregorium Nyssenum connubio junctum non fuisse cum Theosebia, quæ quidem soror ipsius erat, non autem conjux; adeoque et ipsum, si alio non fuerit conjugio implicatus, liberum et cælibem perpetuo vixisse. Sane qui eum nuptias attigisse voluerunt, non aliam quam Theosebiam eum uxorem habuisse statuerunt, neo alio nisi fundamento quam epistola al. xcv; quæ cum aliam præ se ferat sententiam, ruit omnino nuptiarum Nysseni fundamentum, victrix est opinio Centuriatorum (a), qui eum perpetuo cælibem vixisse volunt, et laudant orationem Gregorii al. xx in Basilium Magnum.

Librum *De virginitate* scripsit Nyssenus (p. 117), in quo hæc sunt verba: « Veluti quodam terræ hiatu prohibemur, quominus ad hanc virginitatem accedamus; » quæ verba amissæ virginitatis quamdam suspicionem videntur injicere. Verum hæc verba ipsa, et comparationes quas adhibet si perpendas, suspicio evanescet. Non enim virginitatem ipsam, sed illius vitæ commoda, utilitates, quietem deplorat. Non, inquam, nudam ac simplicem virginitatem in eo tractatu proponit Nyssenus; sed vitam Deo devotam, liberam curis ac cœlestem, cujus adiutrix in primis et sociâ virginitas. Negotiis autem sæcularibus distracta primum, dein episcopali sollicitudine Nysseni vita cum fuerit, nihil mirum ab eo, qui tantis bonis carebat, sortem suam deplorari. Qui vel prologum legerit, ubi accuratum totius libri argumentum, rem intelliget.

§ III. DE VITA MONASTICA QUAM PROFESSUS EST GREGORIUS.

Monasticæ vitæ professione astrictum fuisse Gregorium, nec non Basilium, Chrysostomum constans est omnium retro sæculorum sententia. Cum id negari absolute non possit, novam quamdam opinionem, apud antiquos inauditam prorsus, doctus Thomassinus invenit, ut monachum non fuisse Gregorium, nec Basilium ostenderet. Hujusmodi argumentum arrisit celeberrimo abbati Trapensi, monachorum studia impugnanti (b); ne, si Gregorium, Basilium, Chrysostomum, etc., monachos fuisse agnosceret, monachis fas esse studio incumbere, agnoscere cogeretur. Hæc Hieronymi epistolæ ad Principiam verba, hujus novæ opinionis fundamentum statuit Thomassinus (c): « Suburbanus vobis ager pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine. . . . Quis hoc crederet, ut con-

(a) Cent. iv, c. 10, verbo *Greg. Nyss. centur.*

(b) *Rép. aux étud. monast.*, p. 178.

(c) *Discip. ec.*, part. II, lib. I, cap. 46.

sulum pronepos (Pammachius, quem Hieronymus appellat ἀρχισπάτηρον monachorum) « inter purpuras senatorum furva tunica pullatus incederet? » Hoc totum est, si fides Thomassino (a), mysterium monasticæ professionis Gregorii, Basilii, Chrysostomi, etc., nimirum furva tunica pullatum incedere, rure versari. Non aliam in his sanctis vitæ monasticæ professionem agnoscit Thomassinus, simulque negat « vere monachum esse, nisi qui se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus professionibus spoliet ac nudet. » — « Verum difficile non erit, inquit noster Prudentius Maranus, Thomassinum refellens, utrumque de Basilio astruere; et quod eruditus Thomassinus statuit, ut eum monachum non fuisse probet, id convertere in argumentum veræ illius monasticæ professionis. » Quod de Basilio difficile non est, de Gregorio difficilius non erit, cujus scripta amplam segetem suppeditant.

Vereor ne actum agere videar, et supervacaneo incumbere labori, si de Gregorio id probare aggrediar, quod de Basilio probavit ejus epistolarum editor. Qui enim unius vitæ monasticæ professionem probat, utrumque monachum fuisse ostendit. Aggrediar tamen, si quidem hanc provinciam noster Prudentius « sodali operum Gregorii editionem elaboranti » reliquit, nihil ipse « in his quæ ad sanctum Gregorium Nazianzenum spectant immoratus. »

Ut quis vere et proprie monachus sit, requirit Thomassinus ut « se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus possessionibus spoliet ac nudet. » Utrumque præstissime Gregorium, Gregorius presbyter, ejus Vitæ scriptor, disertis verbis testatur (p. 8 et 9). « Iose sibi consulebat ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum sacrorum lectione veritatis splendorem hauriret. »

« Idque etiam per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarium: μοναστής ἀντὶ κοσμικοῦ. » Quidquid igitur Thomassinus requirit, ut quis proprie dicatur et vere sit monachus, id omne Gregorius præstitit; imo plura quam postulat.

Quidquid objicitur a Thomassino, adductum crederes ad probandum monasticam vitam professum fuisse Gregorium. Opponit tamen vir doctus, Gregorio fontem et hortum fuisse, adeoque ipsum suorum sibi reservasse partem bonorum et propterea vere et proprie monachum non fuisse. Hæc Gregorii verba sunt in carmine post abdicatam Constantinopolitanam sedem condito (quod quidem observare plurimum interest), in quo se monachum appellat, quod dissimulat Thomassinus (b) : « Nuper quidam, inquit, stultus, deliciis perditus, dives atque insolens, delicias mihi vitæque molliem objectabat, cum alia multa dicens, tum etiam illud, me divitem et copiosum esse, ut qui et hortum, et otium, et mediocrem fontem habeam, » Hinc concludit Thomassinus, Gregorium non omnia bona abjecisse, adeoque non proprie monachum fuisse. An serio, an jocose et ridere volens hoc dixerit vir doctus, dubitari posset : mirum enim virum doctum talibus momentis, si momenta licet appellare, rem tam apertam impugnare. Gregorius hortum habuit et parvum fontem; quæ quilibet, ut quotidie videmus, habet eremita : quis inde serio colligat, Gregorium suorum sibi partem bonorum reservasse? Idem etiam posset dicere cum « stulto deliciisque perditio, » Gregorium divitem et copiosum fuisse. Quem Gregorius sic refellit (c) : « Si fontem, vel hortulum, vel umbrosum nemusculum... possideamus, id delicias interpretamini, » magis nostrorum nobis partem bonorum reservasse arbitramini. « Quid vero, inquam, o miser, lacrymasne laces, et ventris frenum, et genuum vulnera, noctesque insomnes, quibus monachi sua corpora conficientes enecant? » Hæc Gregorius : quem omnia abjecisse, seque omnibus possessionibus spoliasset ac nudasset, quod requirit Thomassinus ut quis vere monachus dici et esse possit, certum est ipsiusmet verbis. Omnia dimisit, nihil sibi servans, etiam facundiæ labores : « Omnia ei qui me in sortem accepit et servavit dona dedi, possessiones, κτήσις, » etc. : eadem passim repetit Gregorius in orationibus et in carminibus.

(a) N. 13, 44 et 45, p. 165.

(b) Carm. al. 59, v. 1-4.

(c) Ibid., v. 15 et seq.

Quod autem Gregorii testamentum spectat, nihil in eo reperias, quod nostræ adversetur sententiæ, imo nihil quod non faveat. Ut enim omitam tunc temporis non tantum testari, sed etiam hæreditates adire monachis licitum fuisse, legibusque concessum : bonorum, de quibus in testamento statuit, non dominus, sed procurator tantum et administer fuit. Hæc enim omnia jam dudum abjecerat : « Omnemque meam substantiam catholicæ Nazianzi consecravi, inquit, ad pauperum, qui sub eadem sunt Ecclesia, ministerium ; » atque ita omnia abjecit, ut « ea de causa tres alendis pauperibus curatores instituerit. » Non de rebus suis, quæ nullæ erant, quippe omnia abjecerat, testamento suo statuit, sed confirmat, quod jam pridem destinaverat, sanctorumque parentum voluntati obsequitur. Veniam sibi dari postulat, quod nihil possit dare Alypianæ dulcissimæ filiæ ; rationem hanc addit : « Quippe qui omnia jam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum, quorum voluntatem irritam reddere, nec sanctum, nec tutum arbitror. »

Hæredem suum hoc testamento instituit Gregorium monachum : « Hæres meus esto Gregorius monachus ; » additque postea : « ita quidem ut ipse meam omnem substantiam, mobilem et immobilem, sanctæ catholicæ Nazianzi Ecclesiæ restituat... sciensque... in eam rem se institutum hæredem, ut per ipsum Ecclesiæ omnia sine fraude conserventur (a). » Poterat ergo Gregorius, quamvis monachus esset, et omnia abjecisset, fontem et exiguum hortum habere. Sic Gregorii testamentum confirmat eum vitæ monasticæ professioni ad dictum fuisse, difficultatesque omnes dissolvit, nedum imoedimento esse et difficultatem possit aliquam parere.

Achillæum Thomassini argumentum, ad expugnandam Gregorii monasticam professionem, sunt hæc Gregorii verba (b) :

Μέσσην τιν' ἤλθον ἀζύγων καὶ μιγάδων.
Τῶν μὲν τὸ σύννοον, τῶν δὲ τὸ χρηστὸν φέρων.

Media inter illos hosque procedo via,
Meditans ut isti, commodum illorum æmulans.

Quæ verba, si viro docto fides, significant Gregorium, cum deliberasset quodnam vitæ genus inter solitudinem monachorum et vitam in media civitatum turba sequeretur, mediam iniisse viam, ut aliis prodesset, nec sibi perniciem inveniret, si ita Gregorii verba licet interpretari, fas sit dicere cum poeta :

Nil intra est oleam, nil extra est in nucæ duri (c).

Quam longissime Thomassinus aberrat a mente Gregorii! quam si velimus assequi, pæula superiora repetenda sunt verba (d) :

Πρῶτον δὲ τοῦτο φιλοσοφῆσαι προυθέμην,
Ῥίψαι Θεῷ καὶ τὰλλα, καὶ πόνοους λόγων,
Ὡς οἱ παρέντες μηλοβότους τὰς οὐσίας,
Ἢ χρυσὸν ἀθροίσαντες εἰς ἄλμης βύθους.

Primum quidem philosophari statueram,
Ut Deo projicerem et alia omnia, et facundiæ labores,
Velut qui agros pecudibus pascendos reliquerunt,
Vel aurum congesserunt in maris profundum.

Gregorius his certe verbis declarat, se jamdudum omnia abjecisse in perpetuum, desiderio philosophiæ, id est, ut monachi vitam exerceret; quod ad vitam monasticam requirit et sufficere fatetur ipse Thomassinus : neque enim plura fas est requirere. Id autem decreverat Gregorius jamdudum, id fixum statutumque erat (e) :

Τὸ μὲν τὰ σαρκὸς ἐς βύθους ῥίψαι, πάλαι
Δεδογμένον τ' ἦν, καὶ τότε ἤρεσκε πλέον.

Ea quidem quæ carnis sunt, in profundum projicere
Dudum statutum erat, tuncque placebat magis.

Hoc fixum animo Gregorii sedebat, votoque sanctissimus præsul astrictus tenebatur (f).

(a) Orat. 2, p. 50.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 310, 311.

(c) Horat., *Ep.* lib. II, ep. 4.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 270 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 282, 283.

(f) Orat. 2, al. 1.

quod « in maximis gravissimisque periculis, » cum Athenas mari peteret, « Deo voverat. » Nulla jam de eo deliberatio.

Quid igitur illud erat, de quo Gregorius intus amicos (a) ad consilium vocat?

Ἐνδὸν καθίζω τῶν φίλων κριτήριον,
Ἐμῶν λογισμῶν, γνησίων παραινετῶν.

Intus amicos in consilium voco,
Meas cogitationes, quæ sinceræ sunt hortatores.

Scilicet Gregorius « (b) inter ea quæ præstantiora sunt, id quod præstantius est quærebat; nam quæ carnis sunt in profundum abjicere dudum statutum erat, tuncque placebat magis. Consideranti autem vias quæ ad Deum ducunt, quænam melior esset, invenire non facile erat. Aliud enim, aliorum habita ratione, bonum aut malum videbatur, ut sæpe sit, ubi quid agendum est. Longam veluti quamdam peregrinationem meditabatur. Navigationem quidem effugerat, et maris labores, sed investigabat quænam expeditior esset via. Magnificiebat Eliam Thesbiten, Carmelum, desertum Joannis præcursoris, filiorum Jonadab vitam sine apparatu: verum rursus eum tenebat sacrorum Librorum amor, res cum deserto et quiete non quadrans. In utramque partem sæpe delatus, tandem inter sua desideria sic litem diremit, mentisque agitationem cohibuit: videns enim eos, quos actiosa delectabat vita, aliis quidem utiles, sibi autem inutiles ac malis agitari; eos autem qui vale sæculo dixerunt, stabiliores quidem esse, ac in Deum placida mente respicere, at sibi solis prodesse, angusta charitate, vitamque insolitam et asperam traducere: mediam inter utrosque viam iniit, meditari ut hi, prodesse ut illi statuens. » Hinc Gregorio eremitarum atque etiam anachoretarum vivendi genus arridebat, hinc cœnobarum. Sed in illis, quod sibi solis utiles essent, in iis vero quod aliis quidem utiles, sibi vero essent inutiles, displicebat. Itaque mediam iniit viam inter eremitas et migades, id est inter eremitas et cœnobitas, illorum ad cœlestia conversionem, et istorum charitatem retineus, ut sibi et aliis utilis, maxime parentibus, esset.

Ea igitur fuit deliberatio Gregorii, utram ex duobus monachorum generibus, eremitarumne an cœnobarum vitam sequeretur. Ac veluti qui in aliquo periculo gravi constitutus se vitam religiosam professurum Deo pollicitus, etiam voto se obstrinxisset; deinde secum reputans, quomodo promissum faciat, varia hujus temporis virorum religiosorum instituta et leges, Trappistarum scilicet, Mendicantium, etc., perpendit; demum, habito secum consilio, vitam trappisticam ut asperiores refugit, Mendicantium autem ut nimis actuosam et sibi minus utilem respuit, Deo militare sub regula sancti Benedicti mavult: isne monachus dicendus, et vitam monasticam amplexus videre posset? Credo equidem. Atqui hoc ipsum est quod præstitit Gregorius, cum habita secum deliberatione utrum vivendi genus, an eremitarum, an migadum sequeretur, unum ex utroque temperatum amplexus est cum Basilio; qui vitam solitariam et cœnobicam præclare inter se reconciliaverat et permiscuerat, extractis monasteriis quæ sociata vitæ utriusque commoda, nulla autem permista habebant incommoda.

Hoc si non statim atque optasset, certe quam primum licuit, vitæ genus secutas es Gregorius; et secessit ad Basilium, unaque cum eo Ponticam solitudinem incoluit: « Degebant tamen singuli, » inquit *Annalium ecclesiasticorum* parens ex Rufino (c), « in singulis cellulis separatis, ita tamen inter se distantes, ut non incommoda sæpius conveniendi daretur facultas. Id etenim ex Gregorii epistola (d), quam tunc in eremo agens ad Amphiloichium, in eadem solitudine philosophantem, scripsit, facile potest intelligi.

« Qualis autem fuerit ejus habitatio et victus, pergit Baronius, ex his etiam assequimur, quæ idem ad Basilium, postquam inde recesserat, ludens scribit his verbis: « Quoniam quæ jocando ad te scripsimus, æquo animo fers, ea quoque quæ deinceps sequuntur adjiciemus, ex Homero autem initium ducetur: Nunc age, progrediens internum

(a) Ibid., v, 278, 279.

(b) Ibid.

(c) Apud. Coll., 9 Maii, in *Vita Gregorii*, c. 5,

p. 887.

(d) Ep. al. 12.

« concine, quæso, ornatum; tugurium videlicet et tecto et januis carens, focum ignis et
 « fumi expertem, parietes igne exsiccatos, ne luti guttis impetamur, Tantalus similes, ea-
 « demque præpa multati, nimirum in aquis sitiens, miserandas illas epulas et jejunas,
 « ad quas e Cappadocia, non tanquam ad Lotophagorum paupertatem, sed veluti ad Alci-
 « noi mensam, nos novi et ærumnosi naufragi vocati sumus. Memini enim panes illos et
 « juscula, sic enim nominabantur, semperque meminero, dentibus circa fragmenta colla-
 « bescentibus, ac postea erectis, velutque e cæno retractis; quæ sublimius tu amplifica-
 « bis, propriis calamitatibus videlicet orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Qui-
 « bus nisi illa magna, et pauperum vere studiosa, mater tua nos quam celerrime liberasset,
 « nobisque tempestate jactatis velut portus exstitisset; jampridem apud vivos esse desiis-
 « semus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem
 « moventes (a). »

Hæc licet joco Gregorius, seria tamen describit. Quanta enim vitæ austeritate, cum ipse, tum cæteri monachi eandem solitudinem incolentes vixerint, ex his, quæ de sibi subjectis monachis ad Hellenium scribit, satis apparet (b) : « Ipsi enim, inquit, partim in antris solitariisque, et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent, cognatamque cælestis sapientiæ quietem amplectuntur : partim ferreis compe-
 dibus sese excruciant, ut vitium una cum corpore conficiant. Alij rursum ferarum ritu parvis angustisque domibus inclusi, ne mortalis quidem cujuspiam vultum aspiciunt, ac sæpe etiam totos viginti dies, totidemque noctes, a cibo abinent, dimidiaque ex parte Christi jejunium imitantur; utque nonnihil ipse gloriosi prædicem, quidam illorum mei gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper qui garrulam linguam quasi vinculis quibusdam astringunt, labiaque silentio comprimunt, summæque illi Menti laudis sacrificium sola mente offerunt. Est etiam qui annos integros in templo stans, puras ad Deum manus expanderit, nec, quod vix cuiquam fidem facturum est, vel tantillum obdormierit, sed vivi lapidis instar Christo defixus steterit, ac velut obriguerit. Huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impertiebat, panemque integrum, si duo forte essent, afferebat. Quin etiam quo tempore Christus salutifero illo supplicio perfunctus mortales reliquit, inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascenderet, ibique et sermone, et mente, et membris immotus stans, ventis nivibusque jactaretur; nec, quanquam alioqui plures viri pii eum circumstarent, et ab eodem obnixè contendere-
 rent, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed Christum regem fortissime consertis, ut dici solet, manibus retineret. »

Alibi de Ponticis monachis hæc habet Gregorius (c) : « Plerique sub ferreis vinculis ingemiscunt; alii rursus pro cibo cineres habent; sunt quibus potus lacrymis temperatur; alii hibernalis nivibus impetiti, quadraginta dies, totidemque noctes, velut arbores quædam perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes... Quid denique eos commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt, ne aculeus quispiam mortis furtim irreat? At hæc medicamenta carni hosti meo propino. » Hæc Gregorius, qui hæc etiam alibi fusius (d) : « Carnem meam ætatis flore lascivientem et æstuantem multis ac crebris laboribus attrivi, ventris satietatem vicinamque rabiam sustuli, oculos temperantiæ adjumento palpebris infixi, iram abrui, membra devinxi, risum deploravi; omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt. Terra mihi lectus fuit, asperrima vestis membra contexit; pervigilia etiam et lacrymarum imbres adhibui : interdum labori humeros subjunxi : hymnis tota nocte concinendis corpus instar statuæ defixi; nullam omnino humanam voluptatem nec in animum quidem et cogitationem admittens. Atque hoc quodam mihi vitæ institutum erat. »

Sic mediam viam inquit Gregorius inter eremitarum et migadam vivendi rationem, cœnobicam amplexus ex utraque temperatam a Basilio. Is primus omnium cœnobitas in Oriente instituit, legosque condidit, quas etiam exemplo docuit una cum Gregorio, qui

(a) Ep. al. 8.

(b) Carm. al. 47.

(c) Carm. al. 4.

(d) Carm. al. 54.

Basilio in condendis cœnobitarum regulis atque etiam servandis socius fuit, ut constat. Itaque ambo jure ac merito cœnobitarum patriarchæ habendi sunt, qui leges monachis condidere, monasteria exstruxerunt; et vitam monachi exercuerunt, ut Benedictus in Occidente.

Præter privatas cujusque exercitationes, quas ex Rufino (a) describit Baronius (b), erant communia utriusque exercitia; a quibus cum aliquando abstractus fuisset Gregorius, hæc ingemiscens scripsit: « Quis mihi dabit ut pristinorum dierum afflictionem, in quibus tecum jucundissime vixi, vel mensem unum ferre liceat? quoniam res tristes, quæ sponte feruntur, coactis deliciis potiores habentur. Quis dabit mihi psalmodias illas, et vigiliis, et ad precandum recessus, vitamque illam quasi spiritualem et incorpoream? Quis fratrum, qui a te in pietate instituuntur et in sublime eriguntur, unanimitatem dabit et concordiam? Quis virtutis certamen et acumen, quod præscriptis modis et canonibus stabiliebamus? Quis divinatorum oraculorum exercitium, inque illis cum spiritus moderamine inventam lucem? aut, ut minora ac leviora dicam, quis dabit quotidianas illas et manuaras operas? Quis lignorum findendorum, comportandorum, ac componendorum laborem et lapidicinas? Quis consitiones et irrigationes plantarum? Quis platanum illam auream, Xercis platanum præstantiorem, in qua non rex mollis et enervatus, sed monachus afflicto et debilitatus? quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est excellentia tua, Deus autem in honorem nostri provexit. »

Quo tempore Gregorius in solitudine versabatur, et monachi vitam cum Basilio exercebat, crebris suorum litteris cum Basilio Cæsaream revocaretur, respondit (c): « Nunc quoniam per gratiam Dei voli nostri pro viribus compotes facti sumus, organum benedictum puteumque profundum adepti, Gregorium, os illud dico Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete, quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemur delicias, sed ut fruamur sanctorum convictu. » Gregorium quoque pietas erga parentes solitudinem relinquere et Nazianzum reverti compulsi; nec tamen interea quod voverat, id est, monachi vitam, in paterna domo agere cessavit: « Adeo ut, inquit (d), philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim; vel, ut verius loquar, hoc primum studuerim, ut ne philosophantis speciem præberem. » Quod externum est in vita monachi, vel, ut ipsius verbis utar, « philosophantis speciem, » amore parentum desepxit, ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς: sed intus vere monachi vitam agebat: ut enim ait ipse Gregorius (e): « Morum est, non corporum, vita monastica: »

Τρόπων γὰρ εἶναι τὴν μονήν, οὐ σωμάτων.

Observare juvat Gregorium a solitudine abductum (f) metu ne « benedictionem paternam amitteret: » οὐκ ἤνεγκα. . . καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν: quo postea metu depulso, nempe post sanctorum mortem parentum et abdicatam sedem Constantinopolitanam, totam « philosophiam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum ipsi charius erat, » id est, ipsam « philosophantis speciem » et nomen amplexus est; et tam exterius quam interius, « ruri, » ut scribit Hieronymus, « vitam monachi exercuit. »

Priusquam hinc discedamus, et Gregorii locum, qui objicitur ex carmine primo, relinquamus; voces quædam explanandæ sunt, ut vitiligatoribus occurratur. Ἀζύγων, ἄζυγος, « injugatus, cælebs, » vulgo redditur: verum apud Gregorium, qui hanc vocem huic voci μιγάδων opponit, accipi debet de eremita, anachoreta, vel quolibet monacho, qui omnino solus est, nec ullum habet socium. Ideo Bollandistæ interpretantur *Solitarios*: Leuvenklaius ad marg. γρ. καὶ ἐρημικῶν. Aliter interpretari vocem hanc non sinunt, quæ præcedunt et quæ sequuntur in Gregorio. Vereor, ne doctus Sirmundus in Vita sancti Theodori Studitæ, num. 5, p. 7, minus recte verterit hæc verba: Τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸν ἄζυγόν προτιμήσαντας, « cælibem vitam conjugio anteponentes: » Κοινωνικὸς βίος namque in Gregorio oral. 21, n 19, de vita cœnobitica sunt accipienda.

(a) Ruf. lib. II, c. 9.

(b) Bar., apud Boll., 9 Maii, p. 388. Epist. al. 9.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 388.

(d) Or. 2, p. 59.

(e) Carm. De vita sua.

(f) Or. 2, p. 59.

Μιγάδων, alia vox exponenda est, si quidem viros doctos in errorem impulit. Μιγάδες accipit Gregorius pro cœnobitis; quo sensu vox illa a pluribus accipitur, in quorum numero sunt sanctus Chrysostomus, hom. in *falsos prophetas*; Theophylactus in *Marcum* c. 17. Ἄλλοι μὲν εἰσι παρθένοι καὶ ἑρημικοί· ἄλλοι μιγάδες καὶ ἐν κοινοβίῳ· ἕτεροι λαϊκοὶ καὶ ἐν γάμῳ· id est, « Alii quidem virgines sunt et solitarii: alii misti et in cœnobio; rursus alii laici et in conjugio viventes. » Verum a nullo alio certius ac melius discere possumus quam ab ipso Gregorio quid significare voluerit voce μιγάδων. Primum quidem in oratione secunda n. 29, conjugatos a continentibus secefnit, hosque inter eremitas cœnobitis aut mistis opponit: « Quantum, inquit, intervallum inter conjugatos et cœlibes... quantum ex his rursus inter eremitas et cœnobitas, qui permisti comuniter degunt, » id est, migades. In oratione XXI eadem utitur distinctione, sed mutatis verbis, ut magis illucescat oppositio: Οἱ τῆς ἑρημίας... οἱ τῆς ἐπιμειξίας. In eadem oratione eremitas eos esse ait, « qui vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes; » quibus opponit cœnobitas: « alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, » etc.; ἑρημικοὶ τὰ ἑμῶν καὶ μιγάδες. Ecquis jam erit, qui cœnobitas fuisse μιγάδες, et Gregorium qui inter eremitas et migades mediam inivit viam, vitam monasticam exercuisse negaverit? Nisi forte qui velit monachos non fuisse eremitas et cœnobitas, quos cum Athanasius exsul peragraret Ægyptum, consociavit; nec Basilii discipulos, quos, ex eremitis et migadibus præclare inter se reconciliatis, congregavit; quibus etiam leges condidit, asceteria et monasteria extruxit.

§ IV. CUJUSNAM ECCLESIE EPISCOPUS HABENDUS DICENDUSQUE SIT GREGORIUS, QUI VULGO NAZIANZENUS APPELLATUR, INVESTIGATUR.

Primo quidem Sasimensis Ecclesiæ, quæ recens a Basilio sedes erecta erat, episcopus consecratus fuit Gregorius ab ipso Basilio et patre Gregorio compellentibus. Huic ordinationi, si minus animum, saltem cervicem inflexit: sed cum ad capessendam sedem nullus paterat aditus, quam scilicet Arthimus armatis militibus occupatam tuebatur, abjectis Sasimis, in solitudinem se contulit; nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam eorum quæ apud episcopos in more et instituto sunt, Sasimis peregit, ut ipse testatur; sed simul atque consecratus est episcopus, fugam quam animo conceperat, arripuit.

Deinde revocatus e solitudine, regimen Ecclesiæ Nazianzenæ, jubente iterum patre, qui præ ætate huic administrandæ impar erat, verum ea conditione, ut mortuo patre liber esset abire quo vellet, suscepit. « Ad breve tempus, » inquit ipse Gregorius (a), « et quasi hospites, præfecturam suscepimus: » accepit quidem, sed mortuo patre eam abiecit.

Denique Constantinopolim accersitus ab episcopis Thraciæ et orthodoxis, ut causam fidei contra grassantes lateque dominantes in regia civitate Arianos, Macedonianos aliasque veritatis pestes tueretur, cum advenisset, fideique causam defendisset, hæreticos profligasset, errores fugasset, collapsam fidem restituisset, et omnium animos sibi conciliasset; totius populi clerique consensu, annuente Theodosio imperatore, in sede Constantinopolitana, pulso Demophilo, pulso etiam Maximo, non tamen repugnans ut antea, collocatus est a sancto Meletio, concilii generalis, quod tum celebrabatur, præside. Ortis deinde querelis inter episcopos, arrepta occasione, Gregorius abdicat se episcopatu, effringit vincula, et gaudio gestiens patriam repetit, optata solitudine se fruiturum sperans.

Quo tempore, Constantinopoli relicta, in patriam reversus est Gregorius, adhuc pastore destituta erat Nazianzena Ecclesia, Apollinaristarum insidiis patens. Hujus periculo permotus Gregorius, rogantibus episcopis et universo populo, illius curam, donec præficere- tur episcopus, se suscepturum promisit: quo præfecto, fugit iterum in solitudinem.

Esto nunc iudicium lectoris, cujusnam Ecclesiæ Gregorius habendus et appellandus sit episcopus, et an tres episcopatus habuerit. Nemo, opinor, dicturus est eum fuisse Sasimensis Ecclesiæ præsulem. Certe nusquam scripsit Gregorius se hujus Ecclesiæ episcopum renuntiatum fuisse, ut ipse loquitur, κηρυχθέντα, hoc est, ullo præconii genere declaratum.

(a) Ep. al. 42.

Designatum quidem, propositum, inauguratum etiam hujus Ecclesiæ episcopum se faletur in oratione nona undecimaque passim et in epistola al. 44. « Non Nazianzi, inquit, sed Sasimorum (episcopus) designati, » seu mavis, « propositi sumus : » Σασίμων δὲ προεβλήθημεν. Id enim hoc verbum eo loci sonat, sensu sæpius a voce « prædicari et renuntiari » diverso ; quod vel ex Sozomeno patet, *Hist.* lib. v, cap. 8, et Socrate lib. v, c. 8, nec non et Cyro Prodomo, in titulo epigrammatum suorum in hanc ordinationem Gregorii :

Εἰς Γρηγόριον προβαλλόμενον εἰς Σάσιμα.

At neque hic, neque usquam alibi episcopum Sasimensem renuntiatum se Gregorius dixit ; imo attendenti certo negasse videtur. Quemadmodum enim Nazianzi « designatum, » propositumve episcopum hic se negat, ac Sasimorum faletur ; sic ille Nazianzo se renuntiatum epistola al. 225 faletur, ac de Sasimis negat, quorum « designatum propositumque » episcopum fuisse sese concesserat. « Ego certe, inquit, si corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cujus ab initio præsul sum renuntiatum, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent. » Hæc sunt Gregorii verba, quæ non bene vetus interpret reddidit.

Porro nihil obest, imo plurimum juvat, renuntiationem illam « ab initio, seu primam a Gregorio vocari, cum Sasimorum, ob quæ primum ad episcopatum assumptus, designatus ante fuisset quam Nazianzo renuntiatum : multo obsit minus de renuntiatione tacita tantum aut non publica ; id a Gregorio aliis in locis explicatum. Quin inde colligas, nullo Sasimis, nec taciti quidem, nedum solemniter genere præconii renuntiatum : quippe de Nazianzo concedit Gregorius, de Sasimis expresse negat ; de illis vicissim quod affirmat, negat de Nazianzo.

Erant itaque diversi generis renuntiationes episcoporum, publicæ et canonicæ alim, alim non ita. Vulgata res est, maxime in Oriente, « populi totius suffragiis, » ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντός, tunc temporis electos esse episcopos, uti de Athanasio scribit Gregorius (a) ; vel ut habet concilium Chalcedonense, actione 16, « pascendorum omnium calculis. » Exempla longius petenda non sunt : Nectarius in sede Constantinopolitana Gregorio subrogatus est, « communibus, » inquit Sozomenus (b), « synodi suffragiis ; » ipsique Constantinopolitani Patres (c) « ad episcopos Romæ congregatos » eundem a se scribunt ordinatum « universi cleri totiusque suffragiis civitatis, » παντός τε τοῦ κλήρου, καὶ πάσης ἐπιψηφισομένης τῆς πόλεως. Moxque de Flaviano Antiocheno : « Canonicæ, » vel, « uti canones jubent, tota illa Ecclesia suffragante, ordinarunt episcopi illius provinciæ et dioceseos Orientalis. » Οἱ τε τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως... κανονικῶς ἐχειροτόνησαν πάσης συμφήφου τῆς Ἐκκλησίας. In concilio Chalced. act. 11, Stephanus Ephesinus se canonicè electum probat, his verbis quia, « et populus, inquit, et clerus, et episcopi, » episcopum me constituerunt. Idem concilium, act. 16, non alios agnoscit episcopos, præter eos, « qui decreto facto a clericis uniuscujusque metropolis et possessoribus, κτητόρων, et clarissimis viris, super hæc et a reverendissimis episcopis provinciæ omnibus aut pluribus » instituti sunt. S. Athanasius (d) Gregorium negat esse episcopum Alexandrinum, quia « neque plebi cognitus, neque postulatus a presbyteris fuerat. » Manifestius de Lucio Theodoretus ait (e) : « Non in orthodoxorum episcoporum synodo, non suffragio legitimorum clericorum, non postulatione plebis, ut Ecclesiæ leges præcipiunt, ordinatus est. »

Nunc vero de constituendis erigendisve novis episcopatibus, veluti Sasimensi, ad quem potissimum collimat hæc oratio, quid Patres definierint ut constet, ecce concilii Sardicensis canon sextus : « Provinciæ episcopi debent in iis urbibus episcopos constituere, ubi etiam prius episcopi fuerunt. Si autem urbs aliqua inveniatur tam populosa, ut ipsa episcopatu digna judicetur, accipiat, » iisdem profecto legibus, et a provinciæ suffragantibus episcopis ; quod vel conciliis definitum. In Carthaginensi secundo, can. 5, de novis sedibus erigendis præscribitur, ut « populus Dei multiplicatus sit ; » deinde « ut desideraverit, » seu postulaverit episcopum ; tum ut fiat « cum ejus voluntate in cujus potestate est

(a) Orat. 21, p. 390.

(b) *Hist.* l. vii, c. 7.

(c) Conc. Const. 1, Ep. Syn., t. II. Conc. p. 966.

(d) Apol. 2.

(e) *Hist.* lib. iv, c. 22.

diœcesis. » Concilium vulgo dictum Africanum addit (a) : « Placuit ut plebes, quæ nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex plenario concilio uniuscujusque provinciæ et primatis, atque consensu ejus ad cujus diœcesim eadem Ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant. » Ad confirmandâ hæc omnia vel sufficeret epistola Gregorii, alias 22, ubi de Basilii Magni electione : sed ad astruendam Occidentalis Ecclesiæ hæc in re cum Orientali consensionem, Sidonius Apollinaris, lib. iv, ep. 25, et lib. v, ep. 5, 8 et 9, hujus renuntiationis specimen exhibet : « In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Simplicius est, quem provinciæ nostræ metropolitanum, civitati vestræ (Bituricis) summum sacerdotem fieri debere (Sidonius) pronuntio. Proclamationum formulas, quo nomine appellat Morinus, plurimas ipse suppeditat, *De sac. ordin.* exerc. 1, c. 3. Insignior autem illa est, quam ex *Euchologio* Cryptæ Ferratæ idem profert : « Suffragio et approbatione Deo maxime amabilium episcoporum, et sanctissimorum presbyterorum et diaconorum, divina gratia... promovet hunc... in episcopum urbis, » etc., etc. E Vaticano exemplari aliam exhibet, in qua dicitur « suffragio et approbatione SS. metropolitanorum, archiepiscoporum, episcoporum, » etc., atque ex Cedreno relata in translatione episcoporum formulam eandem adducit. « Hæc est, inquit vir doctus, electionis legitimæ jam factæ denuntiatio publica, fieri solita cum episcopus ad ordinationem, » adde, et ad inthronizationem « accinctus est. »

Tales erant in Ecclesiis omnibus publicæ, legitimæ, canonicæ electiones, renuntiationes, ordinationes episcoporum ; tacitæ vero, et ut ita dicam, interpretativæ, quales irritas esse decrevit Antiochena synodus anno 341, can. 16, qui citatur in conc. Chalced. act. II (b). « Si quis episcopus vacans in Ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque pervadat, absque integro perfectoque concilio, hic abjiciatur, etsi cunctus populus quem diripuit, eum habere delegerit. » Et infra can. 21 (c) : « Nec vi coactus a populis, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadentur, » vacantis ecclesiæ, « qui propriam deseruit, » habetur episcopus. « Ubique integræ et plenariæ synodi decretum » requiritur, et ut « nullas ordinatio secus facta vires habeat » canone 19 decernitur. His expositis, facile dijudicare est an episcopus Sasimorum Gregorius habendus sit.

Magni Basilii factum, quanquam a pluribus minime probatum, arguere non ausim : at certe, quod Sardicense concilium postulat ad novos episcopatus constituendos, Πληθύνουσα ἡ πόλις, « Populosa plebs, » nequaquam erant Sasima : « non multiplicatus Dei populus, » ut Carthaginense requirit ; episcopum nec postulaverat, nec desideraverat plebs Sasimorum ; ejusdem Ecclesiæ cleri ac populi nulla convocatio, coitio nulla ; nec episcoporum provinciæ plenaria synodus, ut Antiochenum et Africana sanciant, ulia intervenerat ; nullus « consensus » ejus, « in cujus potestatem diœcesis, » tum dubii juris, postea tandem, ipso consentiente Basilio, cessit. Adeo primatis suffragium non accesserat, ut armata prope modum manu repugnaret Anthimus, quem « martium et pugnacem » virum festive Gregorius appellat (d). Itaque episcopum eundem epistola, alias 33, adversus ordinationem ipsam, cum aliis quibusdam episcopis, multa causatum, scribentem, minitantem, postulanteque synodum inducit. Unde Baronius (e) : « Existimamus, inquit, quod Anthimus alium Sasimis, quæ sibi vindicasset, episcopum ordinaverit ; et Basilius, ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculoso illo tempore obortas, Anthimo pugnaci homini loco cesserit. »

Hinc fortasse referri possit illud epistolæ, alias 33, « epinicium » quod de Gregorio « quasi devicto (f) » concinebat Anthimus ; illique etiam versus (g), quibus Ægyptii præsules suggillantur : « Leges versantes jam pridem mortuas, a quibus quam maxime et manifeste eramus liberi. » Et quidem liber, etiamsi vera fuissent quæ illi objiciebant, Sasimorum præsulem eum esse renuntiatum, unde ad Sasima revocabant ; sed frustra certe,

(a) Can. 65.

(b) Εἰ τις ἐπίσκοπος σχολάζων ἐπὶ σχολάζουσαν ἐκκλησίαν αὐτὸν ἐπιβρόψας ὑφαρπάξῃ τὸν θρόνον διὰ συνόδου τελείας, τοῦτον ἀπόβλητον εἶναι, καὶ οἱ πάντες ὁ λαὸς, ὃν ὑφαρπάσεν, εἰλοῖτο αὐτόν.

(c) Μήτε ἀπὸ λαῶν ἐκδιαιζόμενον, μήτε ὑπὸ ἐπι-

σκοπῶν ἀναγκαζόμενον.

(d) Ep. al. 31, ἀρήμιον Ἄνθιμον.

(e) Baron. an. 371 n. 107.

(f) Ὡς περὶ ἐπινικίων τινα... ὡς ἡττημένω.

(g) Carui. *De vita sua*, v. 1813, 1814.

his etiam positis : quanto magis si falsa sint, ordinato in ejus locum suffectoque episcopo, vel novo certe episcopatu extincto ?

Constat enim alioqui cum Anthimo Basilium in concordiam postea rediisse. Et qua, quæso, conditione, pacato Anthimi bello, Gregorius per bellum istud ex Antiocheni concilii canone 18 hucusque liber, liber esse perseveravit, idque palam ac « manifesto, » nisi alterutra ex his conditionibus accepta ; vel ut Anthimi, cujus provinciæ Sasima cedebant, ordinatio valeret, vel sane locus episcopo careret ? Alioqui si ejus loci renuntiatus erat episcopus, quod objiciebant adversarii, jam nec occultis nec cognitis rationibus liber, sed tunc Ecclesiæ Sasimensi manifesto Gregorius illigatus ; imo et « communione privandus » ex ejusdem Antiocheni concilii canone 17, « si ad Ecclesiam sibi commissam, » remotis jam impedimentis, « ire non acquievisset. » Liber itaque a Sasimis Gregorius ac liberrimus semper fuit, tum ante, tum post factam cum Anthimo pacem ; etiamsi ad eam Ecclesiam fuisset publice et canonicè renuntiatus. Superest igitur ut tacita et occulta, si dici liceat, renuntiatione, Sasimorum episcopus Gregorius fuerit : verum ne id quidem ulla ratione defendi potest. Neque enim conniventibus vel tacite probantibus episcopis, clero, populis, quæ tacita renuntiatio est, unquam hanc Ecclesiam administrasse ullo modo dici potest ; quam forte nec adivit unquam, nec a limine salutavit, in qua nec sedit, nec ut sederet ulla vi cogi potuit et adduci. « Certamen iniiit pater, » inquit ipse (a), « ut in Sasimensi sede me collocaret : ut autem non valuit, » etc. Paulo post : « Datam autem ne minimum quidem Ecclesiam attigi ; ita ut nec unum ibi sacrificium Deo obtulerim, vel preces una cum populo fuderim, nec clericorum cuiquam manus imposuerim. »

Ex his tum factis, tum dictis liquet, quis in Gregorio « renuntiationis et proclamationis » sensus : ille nimirum, qui hodieque initæ possessionis, et ut vocant, beneficii cujuspiam « investituræ ; » seu fuerit illa « tacita, » cum alicui sedem invadenti, aut eorum ad quos conferendi beneficii non omnino jus pertinet precibus, vel etiam vi quadam Ecclesiam administranti connivent, silentique veri patroni ac legitimi collatores beneficii ; seu fuerit « renuntiatio » ad juris apices formamque legibus sancitam, lectis et expositis patroni, regisve « diplomate » conferentis, seu, ut vocant, provisionibus, et « bulla, » si qua sit, papæ, aut « visa, » atque a promovente, in sede ut plurimum eo qui promovetur collocato, aliisque de more peractis, quibus hodie quis vel episcopatus, vel alterius beneficii possessor firmatur, aut certe, si alius intercedat, « denuntiatur, et prædicatur, » quod Græca ipsa *ἡρώδεται* sonant ; quanquam non eo id in Oriente, quo in his partibus, modo fieret. Sensus hunc exhibent verba Gregorii, contraria et opposita de Nazianzo Sasimisque scribentis (b) : Sasimis « propositum, » designatum, ac si velis, nominatum antistitem, non autem Nazianzo ; contra vero Ecclesiæ Nazianzenæ non propositum, non designatum, non ordinatum episcopum, sed renuntiatum tamen, idque « (c) primum et ab initio, » quanquam « non publico, » sed tacito tantum genere renuntiationis : quæ quidem specie tenus pungentis, hac ratione conciliari et intelligi possunt.

Ecclesiæ alicujus pastor non is censetur, nec in pastorum numerum refertur, qui ad eam electus, promotus, vel etiam ordinatus, jure tandem cadit ; sed qui victa causa possessionem adit atque obtinet. Qua igitur ratione Sasimensis Ecclesiæ episcopus dici posset Gregorius, qui Sasima non attigit quidem, nec illic episcopalis muneris vices ullas obiit ? Si Sasima dixit « sua, » id non nisi ironicè : egregium illud Basilianæ amicitiae munus ridet et exprobrat. Vel etiam « sua » dicere potuit, quia sibi attributa, sibi oblata, sibi data, sed a dubio possessore.

Priusquam Sasima dimittamus, exemplo rem illustrabimus. Beneficium, ut vocant illud, cui animarum cura incumbit, vulgo curatum, uni clerico patronus ; alter pro patrono se gerens alteri præsentet conferatque ; aut certe in curia Romana quivis alius obtineat. Possessione jura sua firmet alter ; alter aut arceatur, aut segnius agat. Dum interim sub judice lis est, intra annum, ut sit, sacerdotio uterque initiatur ea mente et consilio, ut officio suo fungi valeat. Ad Ecclesiam eandem ordinati ambo vel interea paciscantur, vel senatus

(a) Carm. *De vita sua*, v. 497, et seq.

(b) Epist. al. 42.]

(c) Epist. al. 225.

consulto possidenti jus asseratur, vel alter denique, minime contentiosus, nec litium amens, omnium ultro sinat possessorem, ipsique suo jure cedat. Sacerdos quidem is erit, propositus etiam, designatus, ordinatusque ad Ecclesiam illam, velut ad Sasimensem Gregorius Num ideo dicitur illius loci sacerdos, et in pastorum hujus Ecclesiæ catalogum unquam referetur? Minime sane; quia dubio semper aut controverso jure suo cecidit aut sponte cessit.

Quod ætate nostra « præsentationes, provisiones, collationes » vocant, hoc majores nostri ad hanc vel illam Ecclesiam ordinationes appellabant; quia tunc nemo sine titulo ordinabatur. Quæ si alicunde cassæ haberentur et irritæ, nullum, ut ita loquar, ad extra sortiebantur effectum: et qui nullius loci sacerdos aut episcopus manebat, « Vacans, » *συνέλευν*, dicebatur. Talis fuit, ut ex dictis patet, ordinatio Gregorii ad Sasima.

Fuerit ergo Gregorius ad Sasima propositus, designatus, inauguratusque episcopus, ordinationi suæ consenserit, Sasimensis tamen episcopus nec fuit, nec dici potest, nisi ab invidis et calumniatoribus; quippe qui nec aperte, nec tacite, non canonica, non alia quavis ratione loci illius episcopus fuerit renuntiatus, nedum unquam in Sasimensi sedo collocatus et firmatus.

Quæ hæcenus disputavimus, aperta, vera, certa, necessaria erant ad propulsandas a Gregorio nostro calumnias; apta etiam et commoda ad abstergendam a textu Græco corruptionis notam, atque ad tollendam ab innumeris locis, qui pugnare inter se videntur, repugnantiam. Hæc via nimirum iniquæ de translatione ad sedem Constantinopolitanam quæstiones; de tribus episcopatibus, simulque nullo, meræ veteris invidiæ ac recentioris cujusdam scriptoris seu calumniæ seu commenta (a); de corrupto epist. ccxxv textu conjecturæ evanescent; veraque sunt et expedita, quæ in epistola alias XLII et iterum in epistola alias CCXXV, et in aliis locis legenti negotia facescebant: quod amplius sequenti dissertatione de episcopatu Nazianzeno patebit. Hanc claudet testimonium Nicetæ Paphlagonis tom. VI Bibl. Concionatoris parte prima sub finem, quo quidem testimonio tota propemodum disceptatio præsens ac proxima continetur.

Postquam narravit orator (b), quomodo episcoporum, Antiocheni in primis magni Meletii votis, Gregorius fuerit in sede Constantinopolitana collocatus, objectioni occurrit pergitque: « At nemo illegitime, contraque ac sacra Ecclesiæ regula statutum est, ad tertiam eum arbitretur transferri sedem. Nam neque ea res translatio est, sed electio, primaque ac unica in urbe Augusta pro episcopi dignitate, atque munere sedis collocatio. Nam quod primo Sasimis, uti dicebam, præfectus est, id solum promotionis causa fuit, cum neque sedem receperit, nec omnino illic ordinaverit, ullamve mysticam initiationem pro antistitis partibus celebraverit; quod nempe viculus ad sustentandam episcopalem sedem esset omnino ineptus. Nazianzenam autem cathedram quondam curavisse, cum pater illius episcopus esset; at non ejus creatum esse episcopum, aut sedem illam unquam suscepisse. Solum autem patris hortatu ac jussu ut sacri ministerii defectum impleret, sic Ecclesiæ curam suscepisse, ut senectæ fulcrum ac paternæ imbecillitatis sustentaculum audiret. Ita vero se rem habere, etiam ex iis perspicuum est, quæ ipse ad Gregorium sibi cognominem scribit (c): « Inter omnes etenim constat me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum, (propositum, *προσβληθῆμεν*) fuisse, tametsi in patris reverentiam et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus, quasi hospites præfecturam suscepimus. » Quod igitur pater mortalem vitam divina commutaverat, vacantem jam inventum divina Spiritus gratia, vitæque ac doctrinæ humana majore præstantia postea clarissimum effectum, in urbis Augustæ solio quantum oculis conspicuum erat, constituit; quantum autem animo aspectabile, orbis terrarum bonum pastorem magnumque antistitem præficit. »

Rejecto Sasimensi episcopatu, rejiciendus quoque Nazianzenus, et Constantinopolitanus est asserendus: id quidem exsequimur. Abjectis Sasimis, Gregorius in solitudinem se contulit, e qua retractus, roganti, vel jubenti patri id tantum concessit (d) ut « collaborans cum

(a) Dupin. *Bibl. eccl.* tit. GREGORIUS.

(c) Ep. al. 42.

(b) Tom. VI, p. 631, col. 2, ex orat. in Grego-
rion.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 500.

eo curam Ecclesiæ Nazianzenæ « susciperet; » ea lege ac conditione, ut ne huic astringeretur Ecclesiæ, et parente mortuo (a), « pennam spiritui quo vellet et quomodo vellet suam permitteret deferendam, nec quisquam foret, qui se cogere posset, aut alio traducere repugnantem. » Mirum est, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum appellatum fuisse, cum tantopere precaverit, ut ne huic Ecclesiæ alligaretur: multi tamen scriptores, veteres et recentiores, Theologo reclamante, eum Nazianzenum appellant, Socrates, Sozomenus, Gregorius ejus Vitæ scriptor, Baronius, Bellarminus. Vetus et communis error est manuscriptis, qui nunc exstant, longe antiquior, ipsique Gregorio suppar. Rufinus in prologo ad orationes Gregorii Latine versas scribit: « Defuncto patre succedit in episcopatum apud Nazianzum; » et *Hist.* lib. II, c. 9, « in locum patris eundem subrogatum » asserit. Imo Hieronymus (b), qui familiariter cum eo Constantinopoli versatus est, et qui eò magistro Scripturas se didicisse gloriabatur: « Gregorius, inquit, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus. »

Quin etiam, notante Baronio ad annum 371, et in Vita Gregorii apud Bollandum cap. 9, « ejus adversarii id ei dabant crimini, eumque ob contumeliam appellabant triepiscopum, cum jam sedis Constantinopolitanæ fuisset electus episcopus. » Sed tam diserte Gregorius negat se fuisse Nazianzi episcopum, ut ipsi fides adhibenda sit: « Manifestum est, inquit (c), omnibus me non Nazianzi designatum episcopum esse. » Non certum duntaxat et indubitatum, sed manifestum; non amicis solum et paucis, sed « omnibus » omnino debuit esse « manifestum. » In carmine autem *De vita sua* (d): « Postquam, inquit, parentes excessere vita, et hac ego calamitate liber sum relictus, datam equidem Sasimensem Ecclesiam nullatenus attigi.... Paternæ vero.... exiguo sane tempore, velut hospes alienæ, curam aliquam gessi, non diffitebor: id ipsum usque denuntians episcopis, poscens instar beneficii ex imo corde, ut urbi virum aliquem præficerent episcopum. Hinc illud quidem vere affirmans, nondum ullam a me acceptam fuisse publica renuntiatione (Ecclesiam).... Cum autem non persuaderem alium ut præficerent, quia hi quidem præ magno mei desiderio retinere volebant, illi vero forte despiciebant; nulli autem causabantur non esse liberum: primum Seleuciam fuga me contuli, atque ibi in Parthenone celeberrimæ martyris Theclæ non exiguo tempore commoratus sum (e).

Nec dicas Gregorium fateri ac scribere, episcopum Nazianzi se renuntiatum: « Ego si certe corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cujus ab initio sum præsul renuntiatum, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent, non adeo sum (f), » etc. Scripsit quidem Gregorius non semel se Nazianzi episcopum renuntiatum, sed de publica renuntiatione non est intelligendus: vere, inquit, post obitum patris, « affirmabam nondum ullam acceptam a me fuisse publica renuntiatione ecclesiam: » scripsit iterum ep. alias CCXXII, « ea se non teneri renuntiatione, » qua Nazianzi renuntiatum sese eo. alias CCXXV scribit, « ea non astringi, » uti rursus carm. *De vita sua*, v. 523.

Postquam Constantinopoli in patriam reversus est Gregorius, Nazianzenam iterum administrare Ecclesiam, anarchia laborantem, ab Apollinaristis misere laceratam, cleri populique precibus et lacrymis coactus est; sese iterum administrationi « concessit (g), jugum subiit (h), vinci ac vinciri » se iterum passus est, ἡττηθῆν, δέσμιος ἔρχομαι. Verum sicut prius a patre victus, ita tum, non « in plenario concilio renuntiatum » ab episcopis, sed a civibus tantum amicisque coactus, ob patris, (i) « cujus solvi labores dolebat, et eorum qui hoc a se precibus contendebant reverentiam, ad breve tempus præfecturam quasi hospes (j) accepit, ac veluti peregrinus. » Iterum (k), non « proprias, » proprius ut episcopus, « habenas, » sed « alienas, » ξένων ἡγίασ, suscepit; quippe qui eo ipso loco alterius gregis pedum,

(a) Or. 12, al. 8.

(b) Ad Pammi. et epist. 51, Lib. I cont. Jov. et *De script. eccl.*

(c) Epist. al. 42.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 528 et seq.(e) *Ibid.*, v. 554.

(f) Ep. al. 225.

(g) Ἐπιδιδωμι. Ep. al. 222.

(h) Ἀδχέν' Ἐκαμψα. Carm. 7, v. 80.

(i) Carm. 145, v. 191, et Ep. al. 42

(j) Ὡς ξένος. Epist. al. 42.

(k) Carm. 145, v. 105 et 189.

ἰδὸς κοινῶν, scilicet Constantinopolitani, suscepisse se fateatur (a). Unde ne id quidem, nisi «*quandiu valeret,*» concessit; atque iterum discessit quasi liber, recrudescente paulo post ægritudine: «*Constrictum, inquit (b), me morbus tenet, et ab Ecclesiæ gubernaculis celerius abduxit.*»

Quod verò omnem tollit dubitationem, Eulalio tandem renuntiato publice et episcopo Nazianzi canonice ordinato, Nysseno præsulī et iis qui canones objiciebant, respondet Gregorius (c): «*Quod si quis est, qui putet episcopo vivente alium institui non debere, is sciat se ne hac quidem in parte nobis causæ superiorem esse. Apud omnes enim liquido constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem propositum esse;*» id est, ne Nazianzi quidem «*propositum,*» nedum publice ac canonice renuntiatum esse episcopum. Exspirantis tamen vitæ reliquias, si per valetudinem licuisset, ipse Ecclesiæ Nazianzenæ consecratum se epist. cccxxv profiteretur, potius quam Sasimensi, cui nunquam, inquit Bollandenses, se credit obligatum, cui nullo unquam præconii genere renuntiatuserat: quamquam id molestiæ facessendæ gratia quidam invidi per calumniam et «*contentionem,*» ut ibidem loquitur, objiciebant.

Innocuum quo ludebat Gregorius cum adversarios, tum amicos, artificium quis non miretur? Cum ad Nazianzenam Ecclesiam tacita saltem objectabatur renuntiatio, Sasimensem protinus designationem regerebat, ut epist. cxlii, eique Ecclesiæ, a qua, vel impleta vel abolita sede, nihil penitus timebat, plus illigatus quam Nazianzo videri volebat. Cum autem ad Sasima, ut epist. cccxxv, revocabatur, aut magis contemptus causa relegabatur; Nazianzenam illico «*renuntiationem*» objiciebat, «*qua se teneri*» nihilominus non timeret. Genuinum hunc esse epistolarum sensum, præter gravissima quæ jam attulimus momenta, probant eadem epistolæ xlii, lxxv, lxxxiii, cccxxv, in quibus omnibus eos salse ridet qui, ut Ecclesiæ probarent alterutri vere addictum, frustra canones opponebant.

Ad cumulum accedat jam palmaris locus, qui Sasimensem Nazianzenumque simul episcopatum Gregorii vel unus possit ad fabulas amandare. Locum illum exhibet carmen i editum a Tollo, vers. 93: «*Cæterum posteaquam accessissem*» Constantinopolim, «*relicta Cappadocia, quæ fidei propugnaculum esse plerisque videtur, nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem: οὐ λιπὼν λαόν, οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων κού· nam illa sunt hostium meorum figmenta, falsique sermones, invidiæ velamenta quædam ingeniosè excogitata.*»

At, inquit, Gregorius se fatetur propriam habuisse Ecclesiam, aliam a Constantinopolitana, his verbis (d): «*In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere voluerimus.*» Quæ Thomassinus (e) ad Sasima trahit, quamvis Nazianzum perinde spectare possint. Sed Basilii scholiastes hæc verba, «*alienam uxorem a nobis expetitam esse,*» sic interpretatur: ἦτοι καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὡς συκοφαντησάντων οἰητέον τῶν ἐναντίων · ἢ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐληπτέον · hoc est: «*Vel idipsum per inimicorum calumniam objectum fuisse putandum est, vel sane de Ecclesia Constantinopolitana accipiendum.*» De Ecclesia itaque dicta hæc etiam intelligantur, Ecclesiæ tamen alteri mancipatum unquam Gregorium inde non magis sequitur, quam eundem uxorem aliquando duxissæ quam reliquerit postea, ex interpretatione priori sequatur. Sequitur tantum uxore ac Ecclesiæ cura liberam solutamque vitam et matrimonio anteposuisse et episcopatu, priusquam ad Constantinopolitanam sedem eveheretur. Sunt versus nonnulli carminis 1, qui cum hoc loco quamdam habent affinitatem (f): Ἄλλ' οὐκ ἐμὸν γὰρ τῆ βίβ' κάμψαι γόνυ, ὡδ' ἀσπάσασθαι τὴν ἔθειμον ἔδρυσιν, δε οὐδὲ τὴν ἐθεισμον ἠναγκασμένος · quos versus Cardonus, apud Bollandum (g), paraphrasticè et soluta oratione feliciter sic reddit, quam Billius stricta: «*Sed non iis ego sum moribus, ut violentiæ ulli facile cedendum existimem, aut occupandam cathedram, non rite et sicut oportet colla-*

(a) Ep. al. 222.

(b) Ep. al. 88.

(c) Ep. al. 42.

(d) Orat. al. 27, nunc 36, n. 6.

(e) Discip. eccl. part. 1, l. II, c. 25, n. 9

(f) V. 4071 et sqq.

(g) ix Mail, p. 459.

tam, qui nulla ratione passus sum in ea me collocari, quam jure æquissimo obtinere poteram. »

Legitimam enim illam, ut ita loquar, « inthronizationem, » ἑνθεσμον ἑθρονισμῶν, non factam, sed oblatam; non traditam, ut Billius reddit, sed tradendam uxorem Gregorius, si fas est dicere, dereliquit. Nec incerta res: illam probant versus carminis *De vita sua* 541 et seq. Et certe nemini dubium esse potest, quin universi, non tantum provinciæ, sed orbis totius, quam late patet, præsules ad evehendum Gregorium ad episcopatum, seu Sasimensem, seu Nazianzenum libenter conspirassent, si ipse consensisset. « Nec enim, inquit de se ipso (a), adeo episcopis contemptui sumus, ut alium manente me renuntiarent: » eo sensu ne « propriam quidem uxorem, » sedemve legitimam, « habere » voluisse credendus est. Leviora sunt quæ objiciuntur, quod Gregorius « suos » appellat Nazianzenos (b): « sui » profecto erant, patria, habitatione, affectu, cura ac sollicitudine eorum, quam pluries suscepit, sive dum pater senio confectus superstes esset, sive post mortem ipsius, sive post abdicatam sedem Constantinopolitanam, sed nunquam ut proprius eorum episcopus. Sat de Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus dictum, atque etiam plura forsitan quam necesse erat.

Amotis Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus, quos nunquam a Gregorio occupatos fuisse demonstratum nobis videtur, superest ut vel nullius, vel sane urbis Constantinopolis, nec nisi Constantinopolis episcopus renuntiatus fuerit Gregorius. Constantinopolitani episcopi titulum plerique manu exarati codices præferunt; Constantinopolitanum revera episcopum fuisse res ipsa loquitur, loquuntur acta scriptaque omnia. Tanta fuerunt « plebis, possessorum, » ut canones præscribunt, « clarissimorum, imperatoris, cleri, episcoporum, » virorum etiam ac mulierum, Gregorium præsulem postulantium studia et vota, ut nemo satis, nisi Gregorius ipse, verbis expresserit. Cum Theodosius urbis Constantinopolitanæ ecclesias Catholicis restituit, unaque cum eo majorem basilicam Theologus subiit, qui prius erat in nubilo sol refulsit. « Ibi, » inquit Gregorius (c), « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, » quæ aderat multitudo « clamare totis viribus ac deprecari nos, in præsentiarum » haud aliter « ac si hoc unum defuisset; princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati fore thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio » episcopali « ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex æquo rem desiderabant, pari flagrabant desiderio: hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam, repercusso fragore, tonitru audiebatur. »

Tunc quidem vicit Theologi modestia (d), neque tum cogi potuit ut episcopale solim concenderet: verum ad agendas uni Deo gratias populi studia vir divinus, θεοβουλοῦς, provida dexteritate convertit (e). Tam unanimi omnium ordinum postulationi, tam ardentibus votis et clamoribus, episcoporum, plenariique concilii provinciæ non tantum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenicæ synodi suffragia solemniter accesserunt. « Quidquid Oriens, inquit (f), habebat, excepta Ægypto, populi antistitem ad Romam usque secundam, terræ marisque ex recessibus intimis concitatum coit. His præsidebat vir pietate maximus..... moribus mellitus (Meletius) et nomine. Hi me collocant firmantque, πῆξοντες, in augusta sede clamantem gementemque, una tamen de causa non plane repugnantem. »

Sed nec Ægyptiorum etiam defuisse videtur consensus, quos quidem maxime his verbis alloquitur Gregorius (g): « Heri, ut ita dicam, inthronistæ, hodie persecutores, ac e throno, in quo me collocastis, deturbantes. » Conjecturam astruunt carminis ejusdem versiculi 1810 et 1811, quibus testatur Ægyptios minime voluisse in throno Constantinopolitano alterum a se collocare: quin et contraria Gregorio ipsi omnino persuadere conabantur, adeo ut nullius in toto concilio generali consensus atque suffragium defuisse videatur.

(a) Ep. al. 42.

(b) Carm. *De suis calamit.*

(c) *De rebus suis*, v. 1374 et sqq.

(d) Carm. *De vita sua*. v. 1395.

(e) Theodoret. *Hist.* lib. v, c. 8.

(f) Carm. *De vita sua*, v. 1507.

(g) *Ibid.*, v. 1931.

Gregorius autem, qui binos episcopatus fugerat, Constantinopolitanum suscepit spe pacis conciliandæ; eaque desperata deseruit, ut in solitudine, Deo contentus, expetita pace frueretur. Ita quod schismate laborantibus Corinthiis vir apostolicus Clemens epistola priori suadebat (a), ut « Si quis esset generosus, si quis misericors, si quis charitatis plenus, diceret: Si propter me seditio et discordia et schismata, discedo.... solum ovile Christi in pace degat, » etc.; ad quod paratum se esse post exemplum Theologi Chrysostomus profitebatur (b): id Gregorius Nazianzenus reipsa præstitit, qui ut seditioni obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protinus Ecclesiæ repudiavit præfecturam, nec aliam « vir generosus, » ut verbis S. Clementis utar, « vir misericors et plenus charitatis, » vita divina insignis, Christianæ in Ecclesia pacis martyr et hostia (c), discedens ab imperatore poposcit gratiam, nisi ut ad concordiam adduceret episcopos, contestatus se mundi gratia, quæ patiebatur pati facile, et ad conciliandam mundo pacem urbe thronoque excedere libenter, paci denique omnia litare: « Quin etiam scis, » inquit (d), alloqui pergens imperatorem Theodosium, « quam reluctantem in throno me collocasti. »

Nunquam Sasimensem, nunquam Nazianzenum episcopum se dixit dicere passus est Gregorius, sed semper in carminibus et epistolis vehementer reclamavit: Constantinopolitanam vero sedem se accepisse fatetur, in ea se collocatum fuisse testatur, seque ipse nominat illius urbis episcopum. Certe nec major nec apertior ulla potest esse auctoritas quam istud authenticum testamenti principium et finis. Ac principium quidem: « Gregorius, inquit, episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ, vivens ac prudens... » In fine vero subscriptio hæc est: « Gregorius episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ reperi testamentum, et omnia approbans subscripsi manu mea, et vim obtinere volo et ju-beo. »

Denique inter episcopos Constantinopolitanos in episcoporum hujus urbis serie sic recensetur: « Gregorius Theologus, Sasimorum primum episcopus (designatus), Constantinopolitanus sub Theodosio Magno renuntiatus est, eique hæc sedes, veluti qui multa laborasset, ac Ecclesiam ab injuria vindicasset in libertatem, est a synodo confirmata: » Ἐπι-
σκοπὸς αὐτῷ τοῦ θρόνου, παρὰ τῆς συνόδου.

Nullum jam circa episcopatum Gregorii dubium videtur superesse, nec evellendus restat scrupulus. Siquidem ex dictis constare debet eum, nec Sasimorum, nec Nazianzi, sed solius Constantinopolis Ecclesiæ episcopum renuntiatione publica et canonica, communibus totius cleri ac populi votis et suffragiis, necnon plenarii concilii Patrum omnium consensu, fuisse renuntiatum. Non aliud igitur huic nostræ Gregorii operum editioni titulum præfigere licebat, quam qui præfixus est: « Sancti Patris nostri Gregorii Theologi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera. » Hunc sibi in manuscriptis pens omnibus Orationes omnes, hunc sibi Carmina, hunc sibi Epistolæ titulum præscribunt.

§ V. DE AMPHILOCHIO, CUM PATRE, TUM FILIO, EPISCOPO ICONIENSI, TOTAQUE GREGORII MATERNA COGNATIONE, AD QUAM PERTINERE AMPHILOCHIIUS DEMONSTRATUR.

Amphilochium illum, cujus uxor Livia fuit, ab Iconiensi hujus nominis præsule diversum statuit quidem vir clarissimus Muratorius in notis ad epitaphium xxxi, pag. 31. At nihil ille præterea, nec ei de utriusque Amphilochii cum Gregorio nostro consanguinitate aut suboluit quidquam, aut certe quid sentiret vir doctus non aperuit. Verum Amphilochium filium, de quo in epigrammatibus, Iconiensem esse episcopum celeberrimum illum ac vulgo eo nomine cognitum, tametsi non ita fortasse constet; constat tamen certissime Amphilochios, de quibus hic agitur, Gregorio sanguine conjunctissimos fuisse: ac patrem quidem avunculum Gregorii, filium vero Amphilochium ex avunculo fratrem aut amicum. Quod postremum ubi probaverimus, partem alteram attingemus.

Mitto Amphilochium, Amphilochii Euphemiique parentem, et Liviae conjugem, natum

(a) Ep. 1 S. Clem., p. 176, ed. Cotel.

(b) Hom. xi, ad Eph.

(c) Vers. 1891 et 1898.

(d) Vers. 1899.

Diocæsareæ, id est Nazianzi. Is Amphilocheus dicitur « (a) magna Philtatii et Gorgoniæ proles : » οὐτα Φιλτατου Γοργονιας τε μεταν. Porro Philtatii filia appellatur Nonna (b), quæ alia esse non potest, quam mater Theologi : quippe quæ Nonna in testamento Gregorii vocatur, Alypium et Gorgoniam juniorem parentes habuit, sororemque Alypianam.

Hoc vel uno momento constat Nonnæ, Theologi matris, Amphilocheum fuisse ex Philtatio et Gorgonia parentibus germanum fratrem. Hinc ad Nonnæ filiam manavit Gorgoniæ nomen, quemadmodum ab avia Basili magni soror dicta est Macrina, imo ipsius Gorgoniæ junioris filia. ab avia quoque, matre Theologi, Nonna vocata : et ab avo, aut proavo Philtatio, Philtatus, (c) de qua in quodam epitaphio, quem ex Gregorii familia fuisse nemo dubitaverit.

Jam vero quantum lucis hæc affundant singulis epigrammatibus, totique historiæ et genti Gregorii attendat lector. Hinc primo apparet cur vir se ipso adeo commendabilis Amphilocheus, suis nobilitetur parentibus. Nimirum isti, Gregorio quoque avi erant, illaque « radix sancta, » unde orta Nonna « sanctior, » Gregorii mater, toties in carminibus atque orationibus hoc nomine a filio commendata.

Deinde planum est, quid hæc verba epitaphii xxix (d) significant : πηοις πάντα πέπασσ. Agitur enim de doctrina et scientiæ bonis, quæ consanguineis et affinis, eos docendo, paraverat Amphilocheus. Unde iterum in epitaphio xxx (e), doctrina idem ipse dicitur « auxiliium et robur fuisse cognatis, piis, nobiles, litteratis, verbique dator, » id est eloquentiæ, seu ut in alio (f) « Rhetoricæ » magister « eximius : » quod quidem Græca sonant.

Quippe ex discipulis Amphilochei patris et necessariis, Gregorius non unus solum erat, καταρων σών ενός : verum ex propinquis etiam, et sanguine conjunctissimus. Hinc adeo sic epitaphium xxx claudit : « Gregorius hæc scripsi, orationem oratione, quam a te, Amphiloche, edidici, mutuam rependens. » Didicerat porro Gregorius, utique in patria, sub patre primum et avunculo, priusquam ad externos, velut ad mercaturam bonarum artium proficisceretur.

Antequam vero longius progrediamur, operæ pretium fuerit observare, quod Muratorius (g) in epitaphii titulum xxxi conjiciebat, jam ut certissimum esse habendum, scribendumque, εις 'Αμφιλόχιον άλλο, « in Amphilocheum aliud, » scilicet epitaphium : non autem, « in Amphilocheum alium. » Idem enim est Amphilocheus, Gregorii avunculus, de quo in epitaphiis 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, etc., in quibus « (h) vim igneam dicendi habuisse, ρήτραν πυρόεσαν, omnesque Cappadocas superasse eloquentia » dicitur, Is, inquam, unus idemque Amphilocheus : nec dubium cuiquam esse potest, quin ille Amphilocheus, qui in posterioribus sub novo titulo epitaphiis ab eloquentia tantopere commendatur, ille ipse sit, qui « fons eloquentiæ omnibus, » Gregoriique magister prioribus in epitaphiis audire meruit.

Plana demum est et aperta totius Gregorianæ gentis ex matre series, hucusque prope modum ignota. Quam enim exhibet Baronius in Vita Gregorii, ea mendosa, et præterea ab aliis perturbata et adulterata fuit. Sic igitur, lector, habeto.

Ex Philtatio et Gorgonia ejus uxore orta est Nonna, Gregorii mater, ejusdemque avunculus Amphilocheus, Nonnæ germanus frater. Natu majorem fuisse Nonnam id pene persuadet, quod Gregorius (i) Amphilochei filios, non nisi quia ætate minores erant, « filiorum » nomine compellere soleat, seque ipse « senem » appellare. De Amphilochei sobole primum dicamus.

Amphilocheus, Gregorii avunculus, uxorem habuit Liviam, μάχαира δάμαρ 'Αμφιλόχου Λιβίη. « (j) Beata Amphilochei uxor Livia. » Tres ex ea liberos Amphilocheus suscepit : σών τε τριας τεκέων, « (k) tuorum filiorum trias. » Hi filii fuere « (l) Euphemius et Amphilocheus : » α υίαις 'Αμφιλόχου Εύφημιος, 'Αμφιλόχός τε. De tertii nomine postea dicemus.

(a) Apud Mur., ep. 33, p. 33.

(b) Ibid., ep. 115, p. 106.

(c) Epist. 136 lib. II.

(d) Apud Mur., ep. 29, p. 20.

(e) Ibid., ep. 30, p. 20.

(f) Ep. 31, p. 30.

(g) Ep. 30, p. 31.

(h) Ep. 32, p. 32. Ep. 33, p. 34.

(i) Epist. 23, al. 106.

(j) Murat., ep. 17, p. 17.

(k) Ep. 19, p. 20.

(l) Ep. 20, p. 20.

Liviæ matri hos tres liberos superstites fuisse probat epitaphium xix (a), in quo « liberorum trias maritusque tumulo Liviæ illustrasse » dicuntur. Primus omnium mortuus est Euphemius, quem pluribus epitaphiis celebravit Gregorius (b), quibus epitaphiis belle consonat epistola Gregorii ccxxx, alias cxiv, ad Theodosium sive Theodorum, cujus filia Euphemio jam desponsata, nuptiis proxima, ibi (c) non describitur aliter ac in epitaphio xxi, conjux ejus Euphemius.

Si alia non suppelerent momenta, ea satis essent ad demonstrandam Euphemii, ejusque patris Amphilochei et Amphilochei fratris cum Gregorio cognationem. Scribit enim epistola mox laudata Gregorius Theodosio jamjam futuro Euphemii vitrico : « Nunc genera copulantur, » et inferius, cognationis gradum ut intelligas : « Et tu nos per suavissimum filium nostrum Euphemium habe, et nos item per suavissimam filiam vestram vos habemus. » Mox Theodosii filiam, suam quoque ob matrimonium ducens : « Patris (de se ipso loquitur) benevolentia par erga liberos. »

Utrum autem Euphemius iste, de quo in Epistola ccxxx, al. cxiv, ille ipse sit, cujus fit mentio in Epistola lxxxiii, al. cxlix, an ille quoque de quo circa finem testamenti agitur, non ita perspicuum est. Si unum tantum admittas Euphemium, occurrunt difficultates, quæ solvi non possunt. Satis ergo arbitramur, imo necessarium, duos Euphemios distinguere; unum, de quo epitaphia et epistola ccxxx, alias cxiv ad Theodosium; alterum, de quo testamentum Gregorii loquitur, utrumque tamen affinitate Gregorio conjunctum.

Tres Amphilocheo ex Liviæ fuisse liberos diximus, Euphemium et Amphilocheum : quis sit tertius, quærendum. Epitaphium (d), in quo « trias liberorum » Amphilocheo tribuitur, tertii nomen silet. In Epitaphio xx (e) duorum duntaxat filiorum Amphilochei fit mentio : Euphemii jam defuncti, et Amphilochei superstitis. Primo quidem Philatium tertium eum esse filium suspicabamur; verum Gregorius nodum hunc ipse solvit in carmine ad Olympiadem, his verbis (f) : Ἔστι σοι, ὦ χαριεσσα, θεοδόσις [θεοῦ δόσις] · ἡ δὲ προκαίσθη πάντος σοι μύθου καὶ ἔργματος ἔμπνοος εἰκὼν.... αὐτοκασιγνήτη μὲν ἀμύμονος ἀρχιερέως Ἀμφιλόχου. « Est tibi, o elegantissima mulier, Theodosia, quæ tibi omnis sermonis et operis vivum exemplar proposita est..... soror innocentissimi antistitis Amphilochei. » En tertia Amphilochei progenies. Amphilocheus vero, cujus soror Theodosia dicitur, non alius est quam Iconiensis episcopus; Amphilocheus, inquam, Euphemii ex Amphilocheo et Liviæ frater germanus. Omnia conveniunt; patria, genus, vitæ et morum sanctitas.

Patriam Amphilochei Iconiensis fuisse Cappadociam testatur Basilius epistola alias cccxciv, et maxime Hieronymus, qui epistola ad Magnum lxxxiii, alias lxxxiv, inter viros doctos Cappadociæ Basilium, Gregorium et Amphilocheum recenset. Amphilocheo parenti, ejusque filiis, Diocæsarea, id est, Nazianzum, patria assignatur in epitaphio xxxi (g).

De genere quoque sibi consentiunt omnia, epitaphia, epistolæ, poemata. In epitaphiis Amphilocheus ille, qui Gregorii ex avunculo frater dicitur, parentem ejus nominis Amphilocheum habuit : habuit et Iconiensis Amphilocheus, ut ex epigraphe epistolæ lxii, alias clxi optime Tillemontius eruit et astruit nota priori in Vitæ Amphilochei et eruditi concedunt.

Gentem vero ac familiam Amphilochei eandem atque Gregorii sapiunt epitaphia, ut vidimus, propemodum omnia; sapiunt et epistolæ. Epistola namque xiii, alias clx ad Amphilocheum, quem Iconiensem postea episcopum fuisse nemo negaverit, Gregorius ait : « Non multum una fuimus, quanquam illud omnino oportuit, cum propter nos ipsos, tum propter tractatam ad nos a parentibus amicitiam. » Ac paulo post Nicobulus, ex Gregorii sorore Gorgonia filius, non Gregorii solum, sed Amphilochei pariter, tametsi inferiori gradu, filius dicitur : « Filius noster, » ἡμῶν, amborum, « Nicobulus. » Epistola lxii, alias clxi, certissime ad Amphilocheum Iconiensis episcopi patrem scripta, cognationem Amphilochei cum Gregorio a capite ad calcem aut diserte exprimit, aut non obscure signi-

(a) Murat., ep. 19.
 (b) Ep. 20 et seq.
 (c) Murat., ep. 21.
 (d) Murat., 19.

(e) Murat., 20.
 (f) Carm., ad Olymp. v. 97 et seq.
 (g) Murat., ep. 31, p. 30.

ficat; maxime vero illa comparatione inter funus Gregorii patris, quem Theologus sibi morte sublatus dolet, et amissionem Amphiloerii filii, quem Amphiloerius pater ademptum sibi queritur; illaque etiam, jure utique propinquitatis, debita consolatione, quam Amphiloerius pater, et Gregorius filius a se mutuo exspectare ac reposcere poterant. Clarius adhuc his ad Amphiloerium verbis illud declarat Gregorius: « Nos accusas, inquit.... minime detrimentum agnoscere, quod amici omnes et cognati, συγγενεις, acceperunt; atque ego in primis, » etc. : disertissime porro exprimit, ubi Iconiensem episcopum æque vocat Amphiloerii, ad quem scribit, « filium ac suum ipsius fratrem : filium tuum, fratrem autem nostrum, » etc. Τὸν οὖν υἱὸν, ἡμέτερον δὲ ἀδελφόν. Has ob causas consolationem a Theologo exspectare debuerat Amphiloerius pater de filio sibi adempto, nempe Amphiloerio Iconiensi, cujus ex avunculo frater erat Gregorius.

Tam clara sunt isthæc et firma, ut jam pigeat epistolam ad Themistium xxiv, alias cxl adjicere, ubi hæc leguntur : Σὸς φίλος πατὴρθεν ὁ ἐμὸς Ἀμφιλόχιος. Hæc verba sive cum interprete sic reddideris : « A paterno latere tibi amicus est meus Amphiloerius; » sive magis ad litteram, « tibi amicus est, meus a parentibus Amphiloerius; » vim certe aut verborum horumæ, aut sententiæ prioris haud effugeris. Dicere enim voluit seu interpretes, seu Gregorius, minime degenerem ab eloquentia patris Amphiloerium esse; qua Themistio « eloquentiæ regi » charus pater cum esset, charus eidem et filius esse debebat. Quæ quidem avunculo Gregorii, ejusque filio, qui in epitaphiis tantopere ob eloquentiam celebrantur, egregie conveniunt. Unde in eadem epistola mox subjicit Gregorius : « Addam etiam, quod ejusmodi est, » nempe Amphiloerius, « qui nec majorum generi, nec nostræ amicitiae dedecori sit. » Sic enim reddenda Gregorii verba, πατέρων γένει non ut interpretes, « paterno generi; » alioqui πατὴρξ dixisset Gregorius, non πατέρων. Ita autem loquitur, ut genus Amphiloerii, suum quoque fuisse, majoresque eosdem significet. Simili prorsus et sententia et ratione in carmine 57, vers. 103, « decus suum » Iconiensem episcopum Amphiloerium Gregorius vocat (a). Decus autem esse poterat Gregorii Amphiloerius, vel ut tanti magistri discipulus, vel ut communis stirpis et originis ornamentum. Præstat hæc vero sententia priori, cum Amphiloerio epistola xiii, alias clx, scribentem Gregorium viderimus : « Non multum una fuimus, » etc., quæ a disciplina quam longissime remota sunt. Ita quoque epitaphio apud Muratorium xxxvi, Nicomedem « decus meum » ait; quia sanguinis particeps ejusdem, gentem et ipse Gregorianam illustrabat.

Nec minus ad rem nostram faciunt testamentum Gregorii, et plures epistolæ; xxii, alias cx; xxiii, alias cvi; in quibus Amphiloerium sive honore, sive amore dignissimum, vel reverendissimum, sane ob episcopatus dignitatem, filium suum appellat : Τὸν τιμιώτατον υἱὸν, ἀδελφωτάτον, etc. Euphemium quoque, Amphiloerii, postea Iconiensis episcopi, germanum fratrem, filium suum appellat Gregorius. Si rationem quæras, cur amitinos Gregorius noster eo nomine donaverit, epistola xxiii, alias cvi, quæ pro Amphiloerio ipso scripta est, docebit : « Ipse tibi, inquit Gregorius, charissimum filium nostrum Amphiloerium offero, virum probitatis nomine usque adeo nobilem, etiam præter quam ætas ferat; ut ipse, qui et senex et sacerdos.... præclare mecum agi existimaturus sim, si eam hominum existimationem obtinerem. » Ætatis igitur dignitatisque prærogativa, hoc usus esse vocabulo Gregorius videtur, et amitinos appellavit, modo fratres, modo filios.

De Nonnæ, Gregorii matris, nepotibus nunc dicamus. Nonna tres liberos procreavit, Gregorium, Cæsarium, et filiam nomine Gorgoniam. Cælebs obiit Cæsarius; Gregorius virginitatem perpetuo coluit, vitamque monasticam exercuit. Sola posteros reliquit Gorgonia, quæ nupsit Alypio. Nullum jam conjecturis locum de marito Gorgoniæ, quem Baronius in Vita Gregorii Vitalianum fuisse conjiciebat, Tillemontius modeste suggerebat esse Meletium, relinquit epitaphium lxx (b). In eo siquidem Alypius Gorgoniæ maritus appellatur :

(a) Carm. ad Olympiad.

(b) Murat., ep. 70, p. 65.

Κτήσιν ἔην, σάρκας τε καὶ ὀστέα, πάντ' ἀναθείσας
 Γοργόνιον Χριστῷ, μόνον ἀφήκε πόσιν,
 Οὐ μὴν οὐδὲ πόσιν δηρὸν χρόνον· ἀλλ' ἄρα καὶ τὸν
 ἤρπασεν ἐξαπίνης κύδιμον Ἀλύπιον.

Censum suum, carnes et ossa, omnia cum sacrasset
 Gorgonium Christo, solum reliquerat sponsum,
 Verumtamen non diu sponsum. Sed profecto et ipsum
 Illustrem Alypium ex inproviso rapuit.

Ad Alypium sine controversia scriptæ sunt epistolæ, LXXXII, alias CXLVII; LXXXIII, al. CLIX; LXXXVI, al. CL, cum in postremo laudata sororis suæ mentionem sic faciat Gregorius, ut uxorem Alypii facile agnoscas. Ad eundem datæ sunt epistolæ, LXXXIV et LXXXV, al. CLII et CLII: neque tamen Alypium illum Cappadociæ præsidem constituere necesse est. Num ad Alypium eundem epistola LXI, alias LXXX, verisimile non est. Repugnat omnino iudicibus, quæ in oratione funebri Gorgoniæ Alypius conjux ornatur, et epitaphio LXX (a), de eo Alypio scriptas esse epistolas CCVII et CCVIII, al. CXLVI et CXLVII. Alypius enim, de quo his in litteris, Simpliciam uxorem habuerat, et viduam moriens reliquerat. Gorgoniæ vero conjux Alypius, et uxori superstes fuit, et ita ei superfuit baptizatus. ut ad secundas nuptias convolandi nec animam nec tempus habuerit.

Baronius Gorgoniæ, præter Alypianam filiam, filios quoque duos, Petram et Phocam tribuit eodem errore, quo Vitalianum, cujus filii Petrus et Phocas fuere, ei sponsum assignavit. Filios itidem duos Gorgonia natos in orationem octavam, alias XI, num. 14, Elias Cretenensis affirmat; nomina autem reticet, et ambos tantum « ad episcopatus fastigium electos » asserit: quod vix credere sinit scriptorum omnium de his silentium. Veri longe similis est Gorgoniam, præter Alypianam, de qua constat vel ex epigraphæ epistolæ XII, alias CLV, et maxime ex carmine 50 (b), ubi Alypianæ filius Nicobulus Gregorium vocat « matris avunculæ, » δέρχοο μητρός ἐμῆς μητρῶν μέγαν: verisimilius, inquam, præter Alypianam geminas alias Gorgoniam enixam filias, Eugeniæ et Nonnam.

Etenim Gregorius Alypianæ « filiæ suæ dulcissimæ, » ut vocat, Eugeniæ et Nonnam ita in testamento adjungit, ut eodem illas atque Alypianam gradu fuisse dubitare non sinat hic loquendi modus: « Alypianam filiam meam dulcissimam (cæterarum enim Eugeniæ et Nonnæ exigua ratio habenda est), etc. . . . . hæc ad ipsius Alypianæ liberos pertinere volo; » et: « nulla in re ipsam, vel sorores ejus, » nempe Eugeniæ et Nonnam, « molestas esse. » Quid clarius ut demonstretur Alypianam illam, non virginem eam esse de qua epistola CLVIII, al. CCXXXII, sed quæ Nicobulo nupserat, et sorores ejus germanas fuisse Eugeniæ et Nonnam? Quas quidem virgines permansisse nihil necesse est credere. Quod enim de Gorgonia dictum est in oratione VIII, alias XI, « corporis fructum, hoc est liberos et nepotes spiritus fructum effecit, » de baptismo et consecratione quæ ex eo fuit, potest et debet accipi: alioqui virginitate consecrasset filias suas omnes Gorgonia dicenda esset, quod quidem absurdum et facto contrarium; siquidem Alypiana nupsit Nicobulo, Eugeniæ quoque, vel Nonna, Meletio. Is est Meletius, qui in testamento Gregorii γαμβρός dicitur, quod ejus sororis filiam uxorem duxisset.

Ex Nicobulo, ad quem plures Gregorii epistolæ, et Alypiana Nicobulus alter natus est, et Alypiana virgo, de qua epistola CLXXXI, al. CXXXII. De Nicobulo certa res est, vel ex carmine quod Nicobuli nomen sibi præscripsit, et ex patris Nicobuli responsione, itemque ex epistola CXCIV, alias XLIV; unde discimus alios Nicobulo juniore germanos fratres fuisse, quorum vel nomina penitus ignorantur.

Sunt alii bene multi Gregorio nostro affines et consanguinei; in quorum numero est Ephemius, alter ab Amphilocho filio. De eo in testamento, ubi res inter affines agitur.

Helladium Eulaliumque fratres epistola XV, alias CXCIV, Gregorius vocat « consobrinos » suos, aut patruales, ἀνεψίτους, nisi mavis ex sorore aut propinquorum aliquo nepotes, pro varia vocis significatione.

Georgius et Basilissa soror ejus germana epitaphio L (c), necnon Eusehius, qui utrius-

(a) Murat., ep. 70, p. 65.
 (b) Carui., ad Nicob. patr.

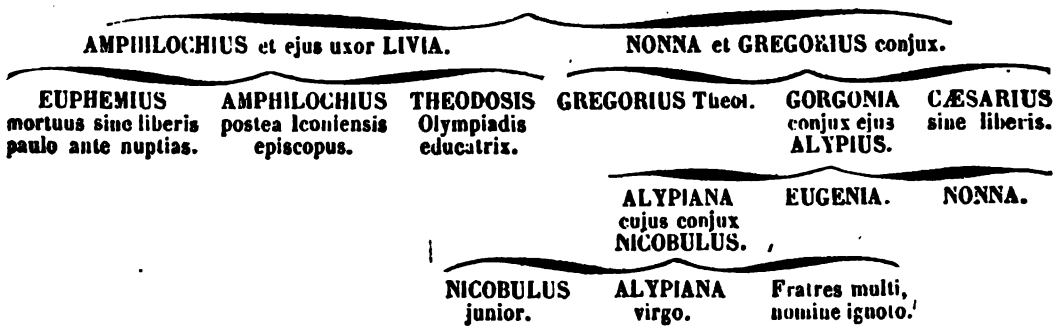
(c) Murat., ep. 50.

que frater omnino videtur (a), una cum Nonna matre Theologi ex variis epitaphiis eo tumulo conditi (b), qui Gregorii et Nonnæ sanguini paratus erat, αἴμα τῷ Γρηγορίου, Νόννης τε μεγακλέος, ab eodem alieni genere esse non possunt.

Nicomedes, in quem tria sunt epitaphia (c), cujus etiam laudes plenius celebrantur in armine al. XLVIII (d), ex eodem cretus sanguine videtur.

Jam de Philtatii adolescentis cum Gregorio affinitate dubitare vix nomen sinit, quod ab avo Gregorii manasse videatur. Suadet etiam epitaphium XLV, Murat. p. 42, ac penitus persuaderent hæ voces « sacra tellus, » si tumulum certo significarent. « Verisimillimum, inquit Muratorius, necessarios Nazianzeni fuisse Philtatios. » Huic adolescenti adolescentulus alter adjungendus, Gregorius nomine, Gregorii ex sorore nepos aut abnepos, de quo epitaphium CXXXIII apud Murat. Hos omnes præter stemmatis seriem recensemus, quia quo ordine illi ac loco statuendi sint ignoramus. Sit igitur a matre, Gregoriani stemmatis ista delineatio.

PHILTATIUS ET GORGONIA.

PRÆTER ORDINIS SERIEM SUNT

Euphemijs alter ab Amphilochii filio, de quo in Testamento.
 Meletius maritus Eugeniz, aut certe Nonnæ junioris.
 Helladius et Eulalius Nazianzi episcopus, fratres.
 Theosebius, Georgius, Basilissa germani et ipsi.
 Nicomedes ac filii duo.
 Philtatius adolescens.
 Gregorius juvenis.

(a) Ep. 46, p. 43.

(b) Murat., ep. 49, p. 45; ep. 50, p. 46; ep. 66,
p. 61.

(c) Ep. 36, 37, 38.

(d) Carm. ad Hellen. vers. 143 et seq.

TERTIA PARS.

DE VARIIS GREGORIANÆ DOCTRINÆ CAPITIBUS.

Quamvis Gregorius diu multumque patuerit invidiæ, quamvis plurimos vitæ toto tempore acerbosque expertus sit adversarios, nunquam ex iis quisquam ausus est eum erroris insimulare et ipsius doctrinam carpere. « Hujus, inquit Rufinus, neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest; utpote qui solus sit, de cujus fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint; sed id obtinuerit apud Deum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est non esse rectæ fidei hominem, qui in fide cum Gregorio non concordat. » Adeo pura enim et sincera, et omni prorsus vitio carens ejus doctrina, ut inde Theologi nomen unus post apostolum Joannem sit adeptus.

Plura tamen sive Clericus ad Sociniana commenta, de tribus naturis in Deo per antiquos orthodoxos excogitatis, fovenda, prave detorsit; sive Barbeiracus quædam moralis doctrinæ capita acriter et insulse reprehendit. Quid mirum in hominibus qui, auctoritatis jugo omni excusso, nihil non experti sunt, nihil sacrum in fide reliquerunt? At inter ipsosmet Catholicos Petavius, vir eruditione præstans, Gregorium ut male de adversariis quos confutat triumphum agentem traducit: sed ipse in venerandos Patres nimium iniquus, et a Bullo Anglicano scriptore bene castigatus, censuræ acerbitate tantis viris non nocuit; imo potius propriæ gloriæ, jam inde simulationibus quibus usus est in causa pergravi obnubilatæ, labem æternam inussit. Hæc omnia exponere et exagitare si animus esset, ultra hujus voluminis fines protenderetur oratio: in sequens igitur diligens et exacta querelarum omnium consideratio, quæ in doctrinam sanctissimi doctoris congestæ sunt, extrahenda. Quidquid tunc occurrerit quod offendere infirmos, vel in deterius posset accipi, elucidabimus, et scrupulos si qui sint studiose evellemus. Satis nunc erit si præcipua doctrinæ Gregorii capita in unum collecta lectori exhibeamus; ut vel sic pateat quam accurate et alte de divinis disserat, ac recte Theologus nuncupari meruerit: hinc apparebit quanta ipsius injuria, quantaque veritatis offensa, erroris potuerit iusimulari.

De Deo.

Quo tempore docendi munus Gregorie impositum est (a), tanta de divinis rebus disputandi prurigo animos incesserat, ut omnia loca, ne gynæceis quidem exceptis, hujusmodi contentionibus ac tumultu personarent. Cui malo medicam ut manum adhiberet, « Non cujusvis est, inquit (b), o viri, de Deo disserere, non, inquam, cujusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum qui adhuc humi reptant... His duntaxat hoc munus incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longè processerunt... aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent. Sed nec cujusvis temporis illud est; nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquosque hoc faciendum. » De his omnibus, tum oratione vicesima septima, quæ theologiarum velut exordium est, tum aliis in locis, saluberrima præcepta dedit.

De Deo præclare et subtiliter disputat, nihilque magnificentius et ad persuadendum accommodatius quam argumenta quæ ex naturæ miranda structura ac eleganti forma deprompsit: « Etenim, inquit (c), quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procreavit atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affigunt, easque et pulchre fixas et stabiles esse, et progredi, atque immote, ut ita dicam, moveri volvi que perspiciunt: hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certa ratione colligit atque assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consisteret, nisi Deus omnia in rerum natura protulisset, atque conservaret? » Hoc omnes et singulæ creaturæ conclamant (d), « nobisque ipsius numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem repræsentant. » Quis etiam instrumenti musici concinnitatem aspiciens, aut cantum audiens, conditorem ipsius, aut citharistam, facie licet ignotum, mente non reputet? Plurima ejusdem generis argumenta tractat, quibus mundi cursum et rerum aspectabilium ordinem casui vel fortunæ ascribere, non nisi summæ dementiæ dandum manifesto evincit. Sed si ex rerum natura divinitas animis tam perspicue elucet, num ipsa mens et mundo latior, et creaturis omnibus supereminetior, Deum auctorem suum sibi ipsi non melius indicabit et exhibebit? « (e) Sic igitur ratio quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. »

Interea quid sit Deus si petas, cave ne tibi ex cæteris creaturis visibilibus, quæ Deum vadique celebrant, aliquid verisimile fingas. « (f) An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, figuræ experts est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi nec

(a) Orat. 27, n. 3.

(b) Ibid.

(c) Orat. 28, n. 6.

(d) Orat. 28, n. 3.

(e) Ibid., n. 16.

(f) Ibid., n. 7.

oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora cadunt? O licentiam! non enim nec corporum natura est. An vero corpus quidem esse statues, immensum vero atque infinitum, cæteraque hujus generis esse negabis? O crassitiam! ut nulla re nobis Deus præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit.»

Transcendere itaque necesse est omnem naturam sensibilem et cogitare «(a) Deum omnium quæ sunt pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid est, collocare: utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint.» Et quantum de ineffabili loqui fas est, paucis totum complectitur dum vocat Deum «(b) Pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum.» Quid aliud enuntiat nomen quod Deo perexcellenter tribuitur? Ens siquidem dicitur, quod et a se sit et in se ipso entis habeat fontem inexhaustum. «(c) Quantum nobis assequi concessum est, Ens et Deus magis quodammodo essentiæ nomina sunt: ex iisque etiam vox Ens, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet.... ita seipsum appellavit; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse comperimus..... Naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit) definitum ac circumscriptum.»

At quantumlibet et rerum universitas et mens opificem suum profiteantur, inconsiderate et periculose quis, hoc uno fultus præsidio, ad eum sese certo erigere putaverit; nec mirum si tot docti et sapientes, solo lumine naturali ipsum quærendo cogitationum suarum fuco decepti, a Deo magis ac magis aberraverint: ut enim Deus recte a nobis percipiatur, neque orbis aspectus, neque ipsamet ratio satis nos erudiunt, «(d) sed nunc, et semper opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus et intelligitur, et exponitur, et auditur.» Verumtamen quidquid de Deo sentiamus, licet altum quid et sublime excogitaverimus; quantumvis crescat in hac vita cognitio, essentiam Dei nunquam assequemur. «(e) Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest.» Hinc Gregorius Eunomiano fatue se jactanti omnia scire, et arroganter ab orthodoxis, «quænam esset Dei essentia» quærenti: «Tuæ, inquit (f), dementiæ est hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscrutaris: nobis autem abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et crassitie, ut pollicitus est is qui non mentitur.» Nunc vero Theologus ille merito censeatur, «(g) non qui in totum, quid Deus sit, invenerit.... sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quocunque tandem alio vocabulo uti quis malit, in seipso collegerit.» Et ne ab hac regula vel ipsos Patres antiquos excipias, vel prophetas qui Deum aliquando vidisse in Scripturis narrantur. «(h) Si quis enim Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit.... Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad ipsius rei veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.»

Nec mirum si mortale, tam angustis circumscriptum terminis, divinum et immensum non capiat: quonam enim pacto totam illius naturam ratio humana apprehendere poterit, eam «(i) omne creatum, sive cœleste, sive supercœleste, licet sublimiori quam nos natura præditum, Deoque vicinius, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quam quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humi vergentem massam superat?» Nihil interea expostulandum, si Deus, a nobis non (j) «plene perfecte-

(a) Orat. 6, n. 12.
 (b) Orat. 45, n. 5.
 (c) Or. 30, n. 18.
 (d) Orat. 2, n. 39.
 (e) Or. 28, n. 17.

(f) Or. 29, n. 11.
 (g) Or. 30, n. 17.
 (h) Or. 28, n. 17.
 (i) Ibid., n. 3.
 (j) Or. 45, n. 3.

que comprehendere queat, » dum tam multa oculis etiam subjecta, manibus sæpe contrita, rationis captum superare quotidiana experientia discamus, et varia naturæ arcana post tantas inquisitiones abscondita et tectissima permaneant. Nonne prope infinita rerum creaturarum mysteria, quæ mortales undique circumstant, monent, ne *altiora se quærant*¹⁵⁻¹⁶, aut tot mirabilium ductorem scrutari præsumant, ne *a magnitudine gloriæ ipsius opprimantur*¹⁶? Hæc sanctus doctor eximie et fuse prosecutus est (a), totus in sua oratione incumbens « ut ostendat, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam hominis mente atque ingenio comprehendere posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere, omnibus rebus excelsiorem. » Sic et animi dotes, mentis et corporis in homine societatem, membrorum inter se concinnitatem, elementorum ordinem, animantium et germinantium species perlustrat, eos qui philosophiæ principatum sibi vindicant egregie compellans, ut vel singularum proprietatum, quas elegantissime describit, recondita principia detegant, aut tandem divinis rebus, ob intelligentiæ difficultatem, detrahendi finem faciant.

De Trinitate.

Quoad vixit Gregorius, accuratioris doctrinæ circa Trinitatem prædicator indefessus fuit et defensor acerrimus contra Arianos et Macedonianos; ita ut omnia ejus scripta, sive orationes, sive epistolæ, sive carmina, Trinitatem resonent et suscepta pro Trinitatis defensione contra quoslibet adversarios certamina: unde ejus æmuli hoc ipsum vitio vertebant et objiciebant, prout etiamnum objicere Gregorio Clericum et Tollium non potuit, quod « assidue suam Trinitatem prædicaret et omnibus tantum non horis memoraret » obita pro Trinitate certamina, et exantlatos labores. Si quæcunque ad exponendam et defendendam Ecclesiæ catholicæ fidem circa Trinitatis mysterium scripsit Gregorius, hic animus esset referre, maxima ejus scriptorum pars exscribenda esset, nequidem ullo prætermisso: verum pauciora excerpta et insigniora sat erit. Itaque Trinitatis mysterium his verbis exponit (b): « Unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate. » Et in alia oratione (c): « At unum Deum agnoscere oportebat principii expertem et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, concedentem Patri ingeniti proprietatem, Filio vero generationem; de cætero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc confiteri. » Trinitati accommodat hæc Joannis verba de Filio: « *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* »¹⁷. Erat lux vera... Pater. Erat lux vera... Filius. Erat lux vera... alius Paracletus. Erat, et erat, et erat: sed unum erat. Lux, et lux, et lux: sed lux una, Deus unus. » Quælibet persona est ab æterno (d): « Patrem vere dicimus, ac multo quidem verius, quam qui apud nos id nomen obtinent; tum quia proprio et singulari modo Pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam Pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certo affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filium vere Filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex pœnitentia est deitas, neque ex profectu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim alius talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit; Filii quod genitus: Spiritus sancti quod procedat. » Hæc generatio et processio, quæ nullis verbis potest explicari, scrutanda non est: « Hoc tantum sciamus Trinitatem in unitate, et unitatem »

¹⁵⁻¹⁶ Eccli. III, 22. ¹⁶ Prov. xxv, 27. ¹⁷ Joan. I, 9.

(a) Or. 28, n. 31, in fine.

(b) Or. 32, n. 5.

(c) Or. 31, n. 3.

(d) Or. 25, n. 16, 17.

in Trinitate adorandam. Colamus Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divinsam (a).»

Tres vero personæ, licet reipsa distinctæ, ita sunt sibi invicem cohærentes ut quisquis vel unam excindere tentaverit, tres simul ac totam prorsus deitatem sustulerit; siquidem una sine altera esse nunquam potest (b). « Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque, cum non esset Filius. Si fuit tempus, cum non esset Filius, fuit quoque, cum ne Spiritus quidem esset. Si unum illud a principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloques. Quæ enim imperfectæ deitatis utilitas? Imo quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat, ni Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda sit, dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum exstitisse, ac Spiritus expertem. »

Quis autem pergrande mysterium valeat vel saltem subolere? Nobis semper inaccessum fuisset, nisi Scripturæ divinitatis thesauros mortalibus expandissent. At Ecclesiæ doctores tantam majestatem, captui humano nimis præcellentem et cujus fulgore mens perstringitur, variis comparationibus delineare et adumbrare aggressi sunt, ut vel sic quamdam Trinitatis notionem nobis suppeditarent. Hoc Gregorius exsequitur dura nominem ad se ipsum advocat, et in intimo animæ impressam mysterii imaginem ad contemplandum allicit. Mens siquidem, sermo et spiritus in una ejusdem hominis natura, licet ab invicem secernantur, non tamen tres essentias, sed unam numero substantiam constituunt. « Nos autem, » ut loquitur sanctus doctor (c), « unam et eandem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experte, et generatione, et processione agnoscitur; quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu intelligitur (d). »

Multæ sunt aliæ comparationes, quarum ope infirmum animum sublevare scriptores nostri conati sunt: sed quam parum ad rei veritatem accedunt, ut Gregorius testatur (e) ! « Cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguam aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique relinquit. » Cavendum itaque ne terrenis cœlestia metiendo, dignitatem mysterii deprimamus; ideoque ex singulis similitudinibus apage quidquid vel nimis abjectum, vel dispar prorsus fuerit (f): « In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero; ni forte quispiam ex animi æquitate sit, ut, cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat. »

Trithiæ crimen quod in Gregorium increpabant Ariani ita diluit, ut mirum sit fuisse deinceps qui unam substantiam specie tenus admisisse ipsum incusarent (g). « Si Deus, et Deus, et Deus, » sciscitabantur Ariani, « quid causæ esse potest, quin tres sint Dii? » Ad hæc Gregorius (h): « Nobis inquit, Deus unus est, quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credimus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus; nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. » Et quo veram et integram in deitate unitatem asserat, non simulatam aut imperfectam, ab hac unitate amovere satagit quidquid vel in cœlestibus, vel in humanis, male ipsi exæquare contenderent (i). « Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen plures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines. At illic communitas unitatem habet, quæ

(a) Or. 31, n. 28.

(b) Ibid., n. 4.

(c) Or. 25, n. 1..

(d) Ως νό τῶ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι.

(e) Or. 31, n. 31.

(f) Ibid., n. 33.

(g) Or. 31, n. 43.

(h) N. 14.

(i) N. 15.

cogitatione sola considerari possit. » Contra vero perfectam unitatem tribus æque personis absque ullo discrimine congruere statuit sanctus doctor, aureis hisce verbis præsensu altitudine non satis perscrutandis (a) : « At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; sed horum (nempe divinorum suppositorum) quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sui ipsius respectu, propter essentiæ et potentiæ identitatem : » τῶ ταυτῶ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς δυνάμεως. Sed verbis quid opus est, ut Gregorium purgemus? cum Eunomium, qui divisionem in paternam substantiam inducere orthodoxos ut probaret, tanto studio laborabat, omnibus nervis propulsare intendat. Quæ sane animis bene affectis plus æquo sufficiant, ne quid vel levissimum de fide eximii doctoris suspicentur.

De Patre.

Deum Patrem divinitatis Filii et Spiritus sancti causam, quod idem valet ac principium apud Latinos, Gregorius edocet : « Parvorum certe, inquit (b), ipsoque indignorum principium fuerit Pater, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit. » Ut a Patre Filius et Spiritus sanctus emanavit et perinde ad eum referuntur, sic unitatis in Trinitate origo et fons Pater est (c) : « Una his tribus natura Deus est : uno vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur, non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohæreant. » Si quandoque Pater solus Deus nominatur, et Christus ipsum sic alloquitur (d) : « Ut cognoscant te solum verum Deum¹⁶; » Gregorius hoc « ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublationem dici existimat. Major utique Pater solus Filio dici potest¹⁷, non ob aliquam in natura disparitatem, sed quatenus Pater Filii causa et principium esse dignoscitur. Majorem etiam asserere possumus, si Filii humanitatem attendamus : sed hæc interpretatio sancto doctori non multum arridet, ut minus honorifica : « Nonne perspicuum est, inquit (e), majoris vocem ad causam referendam esse?... Quod ratione humanitatis Pater Filio, major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. »

De Filio.

Nulius unquam Filii divinitatem magis strenue propugnavit, sive argument firmando, sive objecta adversariorum convellendo, sive difficiliora explanando. Singulis quibusque proferendis non immorabimur, pauca ex tam multis delibare contenti. Primum unde acceperit Filii divinitatem ostendit, plurima Scripturarum loca congerendo quæ ipsam aperte declarant. « Nos, inquit (f), ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percipimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium; ut in his locis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*¹⁸. Et, *Tecum principium*¹⁹ : et, *Qui vocat eam generationibus principium*²⁰. Ad hæc Filius unigenitus dicitur : *Unigenitus Filius*, inquit, *qui est in sinu Patris, ipse enarravit*²¹; *Vis, Veritas, Vita, Lux : Ego sum via, veritas et vita*²²; et, *Ego sum lux mundi*²³. Sapientia, Potentia : *Christus Dei potentia et Dei sapientia*²⁴. Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis : *Qui cum sit splendor gloriæ* : et, *Character substantiæ ipsius*²⁵ : et, *Imago bonitatis*²⁶... Et, *Qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens ille*²⁷... Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eandem vim habent, quorum nihil ascititum est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit. »

Sed quid? Nonne qui divinitatem Filio abrogant, et ipsi plurima Scripturæ loca in sui erroris patrocinium afferunt? His sanctus doctor obviam it, regulam constituendo, cujus

¹⁶ Joan. xvii, 3. ¹⁷ Joan. iv, 28. ¹⁸ Joan. i, 1. ¹⁹ Psal. cix, 3. ²⁰ Eccli. xxiv, 14. ²¹ Joan. i, 18. ²² Joan. xiv, 6. ²³ Joan. v, 10. ²⁴ I Cor. i, 24. ²⁵ Hebr. i, 3. ²⁶ Sap. vii, 26. ²⁷ Apoc. i, 14; iv, 8.

(a) Or. 31, n. 16.

(b) Or. 20, n. 6.

(c) Or. 42, n. 15.

(d) Or. 30, n. 15.

(e) Ibid., n. 7.

(f) Or. 29, n. 17.

ope intricata enodantur, cujus lumine obscura dilucidantur, et umbræ quibus veritatem error obtegere nitebatur, evanescent. Ipsum audire juvat. « (a) Multa etiam alia congerere queas... Quanquam autem unumquodque horum sigillatim persequi, pioque sensu explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in Litteris existit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas; ut tamen rem summam contraham, hoc tibi faciendum est, ut subliliores voces divinitati, ac præstantiori illi et incorporeæ naturæ, passionibusque superiori attribuas: humiliores autem, composito, et tua causa inanito, atque incarnato... ut tu videlicet intelligas quæ prioris illius naturæ sit ratio, et quæ assumptæ humanitatis. »

At ne errorem minus intolerandum aut peccatum non tam immane censeas, negare Filio divinitatem, ex Gregorii sensu offensæ atrocitas est statuenda. « (b) Deitati fidem abrogas? hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, et Judæis insipientior! Isti enim Filii nomen æqualitatis vocem esse censebant: hi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant.

De Spiritu sancto.

Nec minori ardore ac zelo Spiritus sancti divinitatem astruit contra Macedonianos. Spiritum sanctum Deum aperte confitetur, quo tempore etiam inter Catholicos non pauci erant, qui quamvis Spiritus sancti divinitatem agnoscerent, eum tamen Deum aperte non dicebant, nec dici volebant. Tam aperta prædicatione non tantum Arianorum et Macedonianorum, sed etiam nonnullorum Catholicorum offensam incurrit, adeo ut ipsius adversarios ad eum e sede Constantinopolitana deturbandum, hoc etiam non nihil moverit et adjuverit (c). « Fortasse Spiritus impelitur: » Ἴσως τὸ Πνεῦμα βάλλεται hoc est, inquit Billius, fortasse hæc de causa oppugnor et exagitor, quia Spiritus sancti, cui bellum isti indixerunt, divinitatem assero et prædico. Pergit Gregorius: Τὸ Πνεῦμα (ἀκρούσαθ') ὡς Θεός, πάλιν λέγω· ἡμεῖς Θεός σὺ· καὶ τρίτον βοῶ, Θεός· « Spiritus ut Deus, audite, iterum dicam: tu mihi Deus, et tertio clamabo, Deus est, » etc. Quod in defendenda Filii divinitate Athanasius præstitit, id Gregorius in defendenda Spiritus sancti divinitate. Si tot et tantas non est expertus persecutiones, quot et quantas perpessus est Athanasius, non nisi id accidit, quia occasio defuit, non autem animus et voluntas. Est tamen aliquid in ejus scriptis, quod mirationem facit. Sibi, nomine hæreticorum, objicit, (d) « Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi; » quod quidem refellit duplici ratione; primo affirmans (e) « Scripturæ testimonio admodum confirmatam esse Spiritus divinitatem, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. » Deinde ipse innumera Scripturæ profert testimonia, quibus ostenditur Spiritus sancti divinitatem in Scripturis proditam haberi (f). « Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ac Dominus ipse, Spiritus adoptionis... scientiæ, pietatis... omnia essentia sua implens, omnia continens, » etc.

Præterea, hoc etiam posito, quod Spiritus sancti divinitas nullo Scripturæ loco prodita haberetur, illud impedimento esse non deberet quominus Spiritum Deum esse confiteremur, siquidem alia plurima credimus quæ in Scripturis non apparent. « Undenam, » inquit (g), alloquens adversarium, « tu arces illas tuas, Ingenitum aut Anarchum accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hoc nominatim et expresse ostende, vel ea rejiciemus, quia in Scriptura non exstant, vel expungemus... Nonne perspicuum est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? »

Hujus responsionis dilucidandæ causa, Gregorius comparisonem instituit. « Duæ, inquit (h), ex omni ævo illustres vitarum mutationes exstiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque ob rei celebritatem, terræ motus appellantur; altera a simulacrorum cultu ad legem, altera a lege ad Evangelium. Ac tertium etiam terræ motum Scriptura nobis annuntiat, nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam motus omnis et jactationis

(a) Or. 20, n. 18.

(b) Or. 38, n. 15.

(c) Carm. al. 123, v. 33

(d) Or. 31, n. 21.

(e) Ibid., n. 29.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 23.

(h) Ibid., n. 23.

expertem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud? Non repente, nec ad primam aggressionis impulsionem commutata sunt. Quamobrem? Id enim scire operæ prælium est: ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est. . . . Ergo prima lex sublatis simulacris sacrificia permisit. Secunda submotis sacrificiis, circumcisionem minime prohibuit. Ac postea, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione abstinerunt; atque ut ex ethnicis Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium affecti (a). . . . Huic exemplo divinitatis doctrina comparari potest, nisi quod contrario modo res procedit. . . . Sic enim se res habet: Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus divinitatem subobscurè quodammodo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, seseque nobis apertius declarat. Neque enim tutum erat, Patris divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari; nec, Filii divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviores quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri. . . . Quin tacitis potius accessionibus, et, ut David loquitur, ascensionibus, atque ex gloria in gloriam progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret. . . . Quin etiam ab ipso Jesu paulatim declaratur. . . . « Rogabo enim Patrem, inquit, et alium Paraclætum mittet vobis, Spiritum veritatis » . . . Habebat quædam Salvator, quæ a discipulis, licet alioqui multiplices doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas forsitan, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rursus dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur. Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti deitatem, in posterum apertius declarandam, tam videlicet, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsius cognitio, utpote cui ob tam insigne miraculum fides non jam abrogaretur (b). »

Ex superioribus Gregorii verbis de Filii divinitate obscure in Veteri, perspicue in Novo Testamento cognita; item de Spiritu subobscurè tantum in Novo Testamento significato: ex his, inquam, verbis, id sequitur tantum et colligendum, præter Scripturam, traditionem non scriptam fuisse necessariam, cujus ope Filii ac Spiritus sancti divinitas in Scripturarum testimoniis subobscurè expressa, perspicue et aperte declararetur. Quod quidem alibi (c) Gregorius docet expressius: « Præclarum depositum, quod a patribus nostris accepimus, custodientes; Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorantes; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus. » Et or. xxxi (n. 21): « Identidem sæpiusque inculcas Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductivus ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus et patefactus, quanquam a pluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis nec ignave, nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, reconditam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt, » etc. Quæ certe confirmant necessariam esse traditionem ut Scripturæ intelligantur, fideique dogmata definiantur ab Ecclesia, penes quam est depositum istud, quod acceptum ab apostolis servat et semper servabit.

Si quædam sunt, quæ mira videri possint, dicta a Gregorio ad defendendam Spiritus sancti divinitatem; mirum adhuc magis quod ait, tunc temporis nonnullos fuisse, etiam ex Catholicis, qui quamvis Spiritum sanctum æqualem Patri et Filio, consubstantialemque crederent, ipsum tamen Deum appellare nollent: quod quam absurdum sit, nemo non intelligit; nec tamen in dubium revocari potest, cum tam diserte asserat ac dicat, se libere prædicante Spiritum sanctum Deum esse, commotam fuisse terram.

^a Joan. xiv, 16.

(a) Or. 31, n. 26.

(b) Ibid., n. 27.

(c) Or. 6, n. 22.

Οὐδὲν γὰρ οὕτως οὐπότε
 Ὀλὴν ἐσεισε γῆν
 Ὡς Πνεύματος παρήλα
 Θεοῦ βωμένου.
 Ὁ καὶ προσάντη τοῖς φίλοις
 Τέθεικεν, οἰδαμεν.

(a) Nihil enim sic unquam
 Totam commovit terram,
 Ut libertas, qua Spiritus
 Palam Deus prædicatur :
 Quod et invisum me amicis
 Effecit, id scimus.

Quæ tamen verba sic accipienda esse arbitror, ut iis significare voluerit mirabilem Constantinopoli mutationem factam, cum in ea urbe, quæ metropolis et propugnaculum erat Mæcedoniorum, Spiritus sancti divinitas ipsius Gregorii opera singularique animi fortitudine prædicata est.

Inanis autem ille scrupulus, de prædicatione Spiritus sancti divinitatis, non nisi in quibusdam Orientis partibus grassatus est, maxime Cæsareæ; ita ut etiam Basilius, cum firmissimis argumentis Spiritus sancti divinitatem demonstraret, eum esse Deum non aperte prædicaret, ne animos efferaret, ne novis dissidiis, novisque vexationibus ansam præberet, quod fuse prosequitur Gregorius oratione quam habuit in laudem Basilii (b) : in Occidente vero nunquam; nemo enim illic Spiritum sanctum Deum dicere et prædicare dubitavit.

Quamvis de processione Spiritus non agat Gregorius, pura tamen in ejus scriptis sunt loca, ex quibus conjicere licet, eum a Patre et a Filio Spiritum sanctum procedere arbitratum fuisse, ut ista (c) : Προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. « Adorantes Patrem in Filio, et Filium in sancto Spiritu. » Quibus verbis id supponitur quemadmodum Filius substantiam suam a Patre trahit, sic suam a Filio Spiritus sanctus.

De Incarnatione.

Incarnationis non minus accurate quam Trinitatis mysterium explicat Gregorius. Tam enim diligens et accuratus in eo exponendo, ut ex immensa illa hæresum circa Incarnationem cohorte, quæ terris incubuit, nulla sit quam calamo non confixerit, uatas pariter et nascituras. Nestorianorum enim, Eutychianorum et Monothelitarum impia dogmata, quæ necdum eruperant, convellit, oppositas his dogmatibus veritates prædicans. Ac primo quidem non aliam agnoscit Incarnationis causam (d), quam humani generis restaurationem : Τὴ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν δι' ἡμᾶς ὑπέστη Θεός, αἰτία; τὸ σωθῆναι πάντως ἡμᾶς· τί γὰρ ἕτερον; Docet Verbum animæ proxime unitum fuisse (e), mediaque anima corpori : Διὰ τοῦτο Θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκράθη, καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἡμῶν τοῦ μεσιτεύοντος οικειότητι. Divinitas et corpus, res discrepantes ita conjunctæ sunt, animæ interventu (f). Apollinaristæ Jesum Christum Dominicum hominem appellabant; quo nomine et sanctis Patribus usi sunt Athanasius, Epiphanius, Cassianus, etc.; verum longe alio sensu, hominem scilicet perfectum intelligentes. Apollinaristæ autem hominem in Christo admittebant, modo anima carentem, modo intelligentiæ, cujus scilicet vices divinitatem supplere volebant; quos sic refellit Gregorius (g) : « Neque hominem a divinitate separamus, inquit, sed unum et eundem profitemur, » etc. Duæ exscribendæ essent ad Cledonium epistolæ, quæ olim inter orationes numerabantur, quas inter LI et LII occupabant sedem, et orat. LXXXVIII (n. 13). « Qui est, fit : qui creatus non est, creatur; qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiem, continetur. Qui locupletes alios dilat, paupertate afficitur : carnis enim mœæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur : sua enim gloria non nihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar... Christus humana omnia, excepto peccato suscipit; conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata; nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat. » Virginem Mariam, quæ Dominum concepit et peperit, non semel θεοτόκον παρθένον appellans (h), anathema dixit Nestorio priusquam nasceretur, iisque omnibus qui hanc honorificam appellationem beatæ Virgini adimunt.

(a) Carm. al. 145, v. 13 et seq.

(b) Orat. 43, n. 68, 69.

(c) Or. 24, n. 19.

(d) Or. 30, n. 2.

(e) Or. 2, n. 23.

(f) Socrat., l. II, c. 46, p. 161.

(g) Epist. 1 ad Cledonium, olim or. 51.

(h) Or. 33, n. 4.

De angelis.

Quod angelos spectat, hærere videtur Gregorius circa eorum creatiōnem, naturam, natum, et varios eorum ordines : in ea tamen cum antiquis Patribus Græcis fuisse sententia videtur, ut crederet ante mundum creatos esse angelos. « (a) Quoniam autem bonitati » divinæ « nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, id enim summæ bonitatis erat, primum angelicas et cœlestes virtutes cogitavit : atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri; sive intelligentes spiritus, sive ignem velut materiæ expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam eos existimare oportet. » Verumtamen angelos « (b) simplici quadam natura » præditos, et « puras naturas » sanxit. « Ignem » vero ipsos nuncupat (c), non quod corpoream substantiam vel tenuissimam eis affingat, sed ob munera quibus erga nos funguntur. Sic Deus « ignis » etiam in Scripturis vocatur, vel ob nimiam puritatem, vel ob flagrantissimum justitiæ studium quo peccata exurit, pravos mores sive immutando, sive plectendo. His annuit sanctus doctor, et interpretationi suffragatur. « Spiritus, inquit (d), atque ignis angelus appellatur; illud, quia intellectili natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur; quandoquidem primaria quoque illa essentia (Deus) iisdem nominibus in Scriptura nuncupatur. » Videtur alicubi (e) angelos natura sua omni peccato prorsus immunes opinari. « Quoniam omni peccati labe carere, Dei est, primæque et incompositæ naturæ (simplicitas enim peccata est, atque ab omni dissidio remota); audacter etiam addam, et angelicæ, quæ aut prorsus extra peccandi aleam est, aut ad id certe ob eam propinquitatem, quam ad Deum habet, proxime accedit. » Verum sententiam aut temperare, aut saltem explanare sequentibus dicere nihil vetat « (f) Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles » angelos, « atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes; verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt. » Angelos hic attendit quales erant, dum de futura forte adhuc inscii, et nondum in sanctitate constabiliti, libero poterant arbitrio a prima sententia in aliam deflectere, licet ad justitiam mentis affectu tunc oculos, promptiores ad bonum quam ad malum essent.

« (g) Angelicæ potestates divinæ voluntatis ministræ sunt, roboreque non modo naturali, sed etiam adventitio pollent, loca omnia peragrant, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem. Aliæ aliam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe aliis quædam pars commissa est, ut novit qui hæc ordinavit ac distinxit. Ad unum rerum omnium Conditoris nutum omnia in unum jungunt. Divinas laudes canunt, ac sempiternam illam gloriam sempiternæ intuentur, etc. (h) Nobis » etiam « ad optima quæque adjuvamento sunt. »

De anima ejusque immortalitate et origine.

Animam ex Deo et immortalem esse docet (i) : « Anima ex Deo est, atque divinæ, supernæque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori sit astricta.... (j) De animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur. » Patres, carnis tantam sunt patres :

Ὅχι ὅλου ἀνθρώποιο πατήρ βροτῶς, ὡς ἐνέπουσιν,
 Ἄλλ' ὅσον σαρκός τε καὶ αἵματος ἄμφοτέρων μὲν
 Ὀλλυμένων, ψυχὴ δὲ Θεοῦ κρατέοντος ἄημα,
 Ἐκτοθεν εἰσπίπτουσα χάρις κλάσει. Οἶδεν ὁ μίξας,
 Ἰῶς τὸ πῶτον ἐπνευσε, καὶ εἰκόνα μίξατο γαίῃ.

(a) Or. 38, n. 9.
 (b) Or. 31, n. 15.
 (c) Or. 28, n. 31.
 (d) Ibid.
 (e) Or. 40, n. 7.

(f) Or. 58, n. 9.
 (g) Or. 28, n. 31.
 (h) Or. 40, n. 56.
 (i) Or. 2, n. 17.
 (j) Ibid., n. 28.

(a) Non totius hominis homo pater est, ut dici solet.
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotentis spiraculum est,
Extrinsecus incidens in terrestre figmentum. Novit qui miscuit
Quomodo primum afflavit, ac imaginem terræ miscuit.

Peccatum originale.

Originale peccatum apertissime confitetur: « Totus cecidi, inquit (b), atque ob primi hominis inobedientiam et diaboli fraudem condemnatus sum . . . (c) Quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus²¹; dum nimirum cum Christo et nascimur, et cruci affigimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestiis lætæ et jucundæ redeant. « Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia²²: » et si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? » Locum hunc exscripsit Augustinus l. i *cont. Jul.* c. 5, p. 505, tom. X. Triplicem nativitatem Gregorius, Scripturarum auctoritate, numerat et decernit, quarum duæ priores vitium originis nostræ declarant; cum una quæ fit per corpus, servilis sit et libidinosa; altera quæ per baptismum nobis confertur, malum primæ nativitatis depellere, et damnum resarcire monstratur. « (d) Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura, primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex resurrectione. Horum primum nocturnum et servum est, ac cum libidine conjunctum: alterum diurnum et liberum, ac depellendarum vitiosarum affectionum vim habens, omne id, quod a nativitate contractum est, velamen amputans, et ad supernam vitam nos revocans, » πρὸς τὴν ἀνω ζωὴν ἐπανάγουσα. Radix tamen peccati extincta penitus non est. « Utinam, inquit (e), funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui dormientibus nobis zizania superseminavit²³ . . . Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ nobis hanc pœnam irrogavit, ut in vultus sudore nobis victus sit parandus²⁴. . . E paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua assumptus fueram, aversus sum, in unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitæ habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo qui mæle in meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hinc factum est ut in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas habendi, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. » S. Augustinus, pluribus ad confirmandam fidem catholicam prolatis Gregorii testimoniis, sic Julianum alloquitur (f): « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem petiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam . . . An tibi parva in uno Gregorio episcoporum orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret, nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

De baptismo et confirmatione.

Baptismum appellat « omnium Dei beneficiorum præclarissimum et præstantissimum (g). Donum, inquit (h), vocamus, gratiam, baptismum, unctionem, illuminationem, incorruptionis indumentum, regenerationis lavaerum, sigillum, ac denique excellentissimum quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui prius nihil contulerunt, datur. Gratia, quia etiam debentibus. Baptismus, quia peccatum in aqua sepelitur.

²¹ I Cor. xv, 22. ²² Rom. v, 20. ²³ Matth. xiii, 25. ²⁴ Gen. iii, 19.

(a) Carm. in laud. Virg., v. 392 et seq.

(b) Or. 22, n. 13.

(c) Or. 38, n. 4.

(d) Or. 40, n. 2.

(e) Or. 19, n. 14.

(f) S. August., l. i *cont. Jul.*, pag. 504 et 505, l. X.

(g) Or. 40, n. 3.

(h) Ibid., n. 3, 4.

Uinctio, quia sacer et regius. . . . Illuminatio, quia splendor et claritas. Indumentum, quia ignominie nostrae velamen est, » etc. Tandem quodlibet peccatum purgat et abstergit. « (a) Hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum ut olim obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easque obstructiones vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens. »

Collatum a laicis baptismum irritum videtur existimasse Gregorius : saltem colligi ex eo potest quod narrat de se, cum Cæsarea navigaret Athenas. « Orta gravi tempestate, in periculum miser veneram, inquit (b), ne non initiatus e vita discederem, spiritualem æquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans ; ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium exspectabam : clamabant etiam in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant. » Verebatur Gregorius, ne baptismi gratia privaretur : remedium tamen erat ipsi perfacile, si existimasset manu laici baptismum posse conferri. Non enim dubium quin plures tunc adfuerint, eadem fide informati : « (c) Quippe omnes ad unum fletibus genas rigabant ; junctique Christum voce gemebunda vocabant. » Hæc tamen apud eum legere est, quæ primam sententiam infirmare viderentur : « (d) Quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est. »

Existimat sanctus doctor (e) eos qui, non quidem per contemptum, ad baptismi gratiam non pervenerint, sed moras producentes ante susceptum baptismum morte correpti fuerint, « leviores pœnas duros, utpote qui non tam animi pravitate, quam stultitia, a baptismo aberrarint. » De adultis et infantibus, propter inopinatum et violentum casum, non suscepta baptismi gratia, mortuis hæc habet : « (f) Postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciiis a justo Juce afficientur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. » Hæc verò non sic accipienda, quasi censuerit Gregorius originalis peccati pœnas infantes non luere. Revera infantes suppliciiis non afficientur quod baptismo caruerint, sicut nec adulti, si desidia vel contemptu ad baptismum non accesserint : siquidem defectus ille baptismatis non eis crimini verti posset. Interea licet adulti non puniantur ob omissum baptismum, pœnas tamen exsolvent de peccatis quæ in vita perpetrarunt ; sic et infantes natura filii iræ et peccato originali obnoxii, merito plectentur, misere a Deo in æternum repulsi, ut Grægorius docet : « (g) Hominem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatam despiciere, a Deo alienum est. »

Hortatur parentes, ut infantibus suis baptismum conferri curent, et eos ab infantia sanctificari. « (h) Infans tibi est ? Ne occasionem improbitas arripiat : ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecratur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum metuis ? Quam imbecillis animi mater es, pusillæque fidei ! Anna vero Samuelem, prius etiam quam procreatus esset, Deo vovit, atque in lucem editus statim consecravim²⁵. » Non vult pueros prima ætate baptizari, nisi quod urgeat periculum. « (i) De reliquis ita censeo, ut triennio exspectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte intelligunt, imbuuntur tamen et informantur), ita demum, magno perfectionis sacramento et animas et corpora sanctificent. . . . (j) Propter inopinatos et repentinos periculorum impetus, quique nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilis est. » Objurgat eos qui baptismum differunt, subvertitque inanes, quas obtrudunt causas. « (k) Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tempus mortis periculo vacat. » Verum solemne baptismum, in Cappadocia, non nisi diebus Paschæ, Pentecostes et Epiphaniæ conferebatur. Primus Gregorius nisi Epiphaniæ meminit : sed in Oriente mos iste vigeat. (l) Imperante Justiniano, rex Herulorum, Gethes nomine, Con-

²⁵ I Reg. I, 11, 28.

(a) Or. 40, n. 7.

(b) Or. 18, n. 31.

(c) Carm. De vita sua.

(d) Or. 40, n. 26.

(e) Ibid., n. 25.

(f) Ibid.

(g) Or. 39, n. 13.

(h) Or. 40, n. 17.

(i) Ibid., n. 28.

(j) Ibid., n. 16 et seqq.

(k) Ibid., n. 13.

(l) Paul. Diac., Hist., l. xvi, pag. 272, tom. XIII.

Bibl. Patr.

stantinopolim venit, et die Epiphaniæ baptismum suscepit, ac pro sacro fonte sponsor illius ipse fuit imperator.

Fœdus cum Deo in baptisate contractum fideliter servandum docet Gregorius his verbis (a) : « Nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus, ne mendacio fidem pactumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud Veritatis tribunal rei peragamur? »

De confirmationis sacramento hoc unum in scriptis Gregorii reperimus : necessarium (b) esse, ut perfecti simus Christiani, ἐπιζητείται πρὸς τὴν τελείωσιν (c) atque sacramentum istud in nomine Spiritus sancti conferri

De Eucharistia.

Quod Eucharistiæ sacramentum spectat, realem Christi in Eucharistia præsentiam tam multis et tam perspicuis testimoniis agnoscit Gregorius, ut nullum de ejus fide circa mysterium istud dubium esse possit. « O Dei cultor sanctissime, » inquit (d), Amphilochio scribens, « ne cuncteris orare et intercedere pro nobis, quando dicto allicis Verbum Dei; quando incruenta sectione corpus et sanguinem Dominicum secas, vocem adhibens pro gladio. » Et oratione XLV (n. 19) : « Lex, inquit, fulcientem baculum tibi præscribit, necubi animo titubes, dum sanguinem Dei, et passionem, ac mortem audis, ac dum Dei patronus ac defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vitæ desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore atque illecebris abripiaris. »

In Eucharistiæ consecratione verum agnoscit sacrificium, cum ait episcopos et presbyteros incruentas hostias offerre, atque altaria nostra ita appellari, quod super ea incruenta sacrificia offerantur : « (e) O sacerdotes, qui hostias incruentas offertis... (f) O genua, o palmæ, purissimis Deum quæ placabatis hostiis, Carterii, quomodo cessastis? » Magnas virtutes in eo requirit, qui sacrificium istud ad altare supernum transmittit, qui externum sacrificium, illud magnorum mysteriorum antitypum, offert. « (g) Quo tandem modo externum illud sacrificium... Deo offerre auderem, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus manus purificassem? » — « Per externum autem sacrificium, illud, quod per panem et vinum peragitur, intelligit Gregorius, quæ quidem in sacra mensa proposita, per ineffabilem quamdam omnipotentis Dei vim et facultatem, in Christi corpus et sanguinem vere commutantur... Nec vero, quin hoc verum sit, ullo pacto ambige, cum ipse aperte dicat, «Hoc est corpus meum,» et «Hic est sanguis meus».» Quin potius Salvatoris sermonem fide accipe. Nam cum verus sit, minime mentitur. » Hæc Elias Cret. in Orat. al. 1, nunc 2, tom. II, apud Bill. p. 200, 201.

Per incruentum hoc sacrificium, nos Christi participes effici docet Gregorius (h) : « Per quod (incruentum sacrificium) nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus. » Sunt alia Gregorii verba, ex quibus, ut observat Muratorius (i), probari potest, apud veteres sacrificia et preces pro iis qui decesserunt in signo fidei, et dormiunt in somno pacis, viguisse; sic enim in epitaphio cxviii inducit mortuos Gregorium et Nonnam loquentes : « Nos pii parentes Gregorii, qui et senectutem reddidit suis laboribus levem nostram, et nunc prosequitur nos sacrificiis; » καὶ τῶν ἀμυβίτων θυσιας. Nec minus oblatione sacrificii ægros ex morbo recreatos asserit et representat sanctus doctor. In exemplum profert patrem suum Gregorium, nec non Gorgoniam sororem suam, quorum alter : « (j) Illud

^a Math. xxvi, 26, 28, et alibi

(a) Or. 40, n. 8.

(b) Or. 34, n. 14.

(c) Or. 33, n. 17.

(d) Epist. al. 240

(e) Carm. al. 11, v. 1.

(f) Apud Murat. epist. 40.

(g) Or. 2, n. 95.

(h) Or. 4, n. 52.

(i) Anecd. Græc., p. 112.

(j) Or. 18, n. 38.

quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam dolore non premeretur, et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus, tanquam ex edicto et imperio fugatus, se subducebat... (a) Illa vero (Gorgonia) cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulierculæ illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit, altari admovisset, nec se prius illud dimissuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset, et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset (o rem admirandam), statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit. »

Nec vero quemquam movere debet, quod Gregorius, de Eucharistia loquens, figuras et antitypa appellat. Movit tamen id, aut certe movere visum est nonnullos. Neque enim, inquiunt ministri Claudius et Albertinus, his nominibus fuisse usus Gregorius si vere et realiter Christi corpus et sanguinem in Eucharistia contineri existimasset. Elias Gretensis (b) hæc nomina de Eucharistia interpretatur, ac de vero Christi corpore et sanguine exponit. Sed et inanes Claudii et Albertini objectiones refellit, ac funditus evertit auctor operis *De perpetuitate fidei*, lib. 1, c. 5, p. 49, tom. III.

De pœnitentia.

Justitiam amitti posse et recuperari, satis tot lapsorum experientia didicerat sanctus doctor; attamen ne qui innocentia baptismi exciderent, nova contrahendo peccata, sibi de venia nimis blandirentur, aliud eis non superesse remedium præter lacrymas denuntiat Gregorius, « nunc aliud remedium extra lacrymas nullum prorsus scio. » Quin ut homines a peccato magis deterreat et in justitia stabilius confirmet, monet eos pœnitentiam laboriosum esse pharmacum, difficiliorem et molestiorem disciplinam: « (c) Grave est facilioris medicinæ loco difficiliorem et molestiorem adhibere, ac, projecta misericordiæ gratia, supplicii seipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem expectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque illius ignis ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidem fortasse, bone et humane agricola, dominum supplex rogabis, ut ficulnæ adhuc peccat, nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat, verum tibi permittat ut stercora undique in eam injicias ²⁷, hoc est lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigillas, animæ et corporis macerationem, ac denique correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorique vitæ genere existit; at incertum est, an Dominus illi parcat, utpote quæ etiam locum otiose occupat, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanimitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. »

Licet Gregorius (d) purgationem animæ ac instaurationem in pristinum statum rarissimam esse agnoscat, et ægre tandem post assiduos gemitus, longosque labores vulneribus cicatricem obduci, acriter tamen Novatianorum sævitiam coarguit. « Tu vero quid ais? inquit; quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? luctibus locum negas? lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam talem tibi judicem experiri non contingat! Benignitate Jesu non moveris, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos nostros portavit ²⁸, qui non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam ²⁹, qui misericordiam mavult quam sacrificium ³⁰, qui septuagies septies peccata condonat ³¹? Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens! In eodem enim vitio sunt, indulgentia omnino animadversionis expers, et condemnatione omni venia carens; illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. »

²⁷ Luc. xii, 6-9. ²⁸ Isa. lxxi, 3. ²⁹ Marc. ii, 17. ³⁰ Matth. ix, 13; xii, 7. ³¹ Matth. xviii, 22.

(a) Or. 8, n. 18.

(b) In or. ad. 1, nunc 2 apud Bihl., tom. II, pag. 201.

(c) Or. 40, n. 9.

(d) Or. 39, n. 18.

Prosequitur Gregorius (a) urgens Novatianos : « Quid ? ne pœnitentem quidem Davidem admittis , cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit ? Nec magnum illum Petrum , qui circa Salvatoris passionem humani aliquid perpessus est ? At Jesus eum suscepit , ac per triplicem interrogationem et confessionem ⁴³ , triplicem abjuramentum ⁴⁴ sanavit. Quid... nec eum (admittis) qui scelere sese in Corintho devinxit ? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit , simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit , istamque causam affert : ne « abundantiori tristitia absorbeat ⁴⁵ » etc. Quod ait Gregorius de Novatianis (b) : « In altero ævo igni fortasse baptizabuntur , qui postremus est baptismus , nec solum acerbior , sed et diuturnior , qui crassam materiam instar feni depascitur , vitiique omnis levitatem absumit ; » forte sperabat Gregorius Novatianos errorem suum agituros , quapropter verba de igne purgatorio , non de æterno igne , ut putat Nicetas (c) , videntur intelligenda.

De ordinis sacramento.

De ordinis sacramento non multa dogmatice tractata in Gregorii scriptis reperias , nisi quod episcopis in ordinatione Spiritum sanctum conferri testatur. « Num tu , inquit (d) , Spiritus sancti non es particeps ? atqui maxime te hoc ipso effers. » Jure divino pastores a populo secerni et præesse docet (e). « Quemadmodum in corpore aliud principatum tenet , ac veluti præsidet , aliud subest et regitur : ad eundem quoque modum Deus , vel æquitalis lege , quæ meritum cujusque perpendit , vel etiam providentiæ , per quam omnia inter se velut devinxit , hoc in Ecclesiis constituit , ut alii pascantur et pareant , quibus videlicet id utilius est , ac tum sermone , tum opere , ad officium dirigantur : alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint , nimirum qui virtute , conjunctioneque et familiaritate apud Deum , vulgo sublimiores sunt , rationem animæ ad corpus , aut mentis ad animam obtinentes , ut hæc duó , hoc est et id quod deficit , et id quod redundat , inter se , velut in membris , composita et compacta , spiritusque compage connexa et colligata , unum corpus , omni ex parte perfectum , atque ipso Christo , qui caput nostrum est , omnino dignum existant. » Ritus tandem quibus inaugurabatur pontifex , sic describit , eum a quo consecratus fuerat alloquens (f). « Me pontificem ungis , ac podere cingis , capitique cidarim imponis , atque holocausti spiritualis altari admoves , et initiationis vitulum mactas , manusque spiritui consecras , et Sancta sanctorum spectatum introducis , verique illius tabernaculi , quod non homo , sed Deus finxit ⁴⁶ , ministrum efficis. »

Meminit lectoris officii Gregorius , ubi narrat (g) Gallum et Julianum , qui postea fuit apostata , in clerum seipsos ascripsisse : « Adeo ut divinos quoque libros lectitarent plebi , non minus amplum id sibi et honorificum esse existimantes , quam aliud quidvis , imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes. »

Agnoscit disertissime primatum Petri , quem discipulorum omnium charissimum appellat (h). « Non modo suo Christus , sed etiam Petri , discipulorum omnium charissimi , nomine didrachmum pendit ⁴⁷. (i) Petrus apostolorum princeps , sed Ecclesiæ petra , non ut piscator , sed ut fervoris scatens. (j) Vides quemadmodum ex Christi discipulis , magnis utique omnibus et excelsis , atque electione dignis , hic petra vocetur , atque Ecclesiæ fundamenta in suam fidem accipiat ⁴⁸. » Hinc a Gregorio (k) , « Petrus Ecclesiæ columen dicitur. »

Hunc primatum ad Petri successores manasse declarat sanctus doctor , Romanum pontificem orbis Christiani præsidem , et unitatis catholicæ vinculum designans :

Τούτων δὲ πιστεύω , ἡ μὲν ἦν ἐκ πλείονος
καὶ νῦν ἐστὶν εὐδρομος , τὴν Ἐσπέραν.

⁴³ Joan. xxi. 15-17.   ⁴⁴ Matth. xxvi. 69-75.   ⁴⁵ II Cor. ii. 7.   ⁴⁶ Hebr. viii. 2.   ⁴⁷ Matth. xvii. 25.
⁴⁸ Matth. xvi. 18.

(a) Or. 39, n. 1

(b) Ibid., n. 19.

(c) Apud Bill., t. II, p. 1057.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 27.

(e) Or. 2, n. 3.

(f) Or. 10, n. 4.

(g) Or. 4, n. 23.

(h) Or. 19, n. 13.

(i) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 25.

(j) Or. 32, n. 18.

(k) Or. 9, n. 1.

Πᾶσαν δίκουσα τῷ σωτηρίῳ λόγῳ,
Καθὼς δίκαιον τὴν πρόεδρον τῶν ὄλων
*Ὀλὴν σέβουσαν τὴν Θεοῦ συμφωνίαν.

(a) Quod spectat ad illarum fidem; vetus quidem (Roma) jamdudum
Atque etiam nunc recte currit. Occidentem
Totum devinciens salutari doctrina,
Quemadmodum par est, ut quæ universis præsidet,
Totam colat Dei concordiam.

De sacramento matrimonii.

Bonum esse matrimonium, sed tamen virginitati posthabendum censet Gregorius (b). « Bonum est matrimonium, inquit; sed quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis: « *Obedire Deo oportet magis quam hominibus* »⁴⁸. » Cæterum facite, ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cælebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodiiisset? Næc esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vitæ. »

Secundas nuptias non videtur probare. « Si enim duo Christi sunt, inquit (c), duo quoque viri sint, et duæ uxores. Si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput, una etiam caro sit, secunda autem respiciatur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porcinus plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. » Ex his verbis critici nonnulli minus recte existimarunt Gregorium damnasse secundas nuptias: sed immerito, si quidem Novatum ita sentientem impugnat et refellit (d). « Anne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit ».... (e) At hæc minime post baptismum, inquis. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba, aut si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. »

Impudicam quidem mulierem expellendam censet Gregorius (f), cum id Christus permiserit; reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate et patientia uti jubet. Si fucos illitos et cerussa colores et pigmenta perspexerit vir, hoc ornatu mulierem spoliaret, cæteraque inhonesta coerceat et reprimat.

Adulterii causa uxorem dimittere viro permittitur; mulieri autem virum dimittendi non eadem datur facultas: hanc legem non probat Gregorius, eamque impugnat: « Quid enim causæ fuit, inquit (g), cur mulierem coercerent, marito contra indulgerent?... Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur; vir autem qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem haudquaquam proba.... Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est. »

Episcopos præcipuos matrimonii fuisse ministros, sæpiusque interfuisse dum celebraretur, sequentibus confirmari potest. Cum Gregorio non liceret adesse Olympiadis nuptiis, scribit Procopio (h): « Quantum ad voluntatem attinet, et adsum, et simul festum celeberrimo; juvenilesque dextras inter se jungo, atque utrasque Dei manui. »

De invocatione sanctorum.

Invocationis sanctorum, atque imprimis beatæ Virginis, testis locupletissimus est Gregorius, ubi hæc narrat (i) de beata Justina martyre, quæ « desperatis omnibus aliis remediis ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assumit.... Christum.... Virginemque Mariam simplex obsecrans, ut pericli-

⁴⁸ Act. v, 29. ⁴⁹ I Tim. v, 14.

(a) Carm. *De vita sua*, v. 571 et seqq.

(b) Or. 37, n. 10.

(c) Ibid., n. 8.

(d) Or. 39, n. 18.

(e) N. 19.

(f) Or. 37, n. 8.

(g) Ibid., n. 6.

(h) Epist. al. 57.

(i) Or. 24, n. 10, 11.

tanti virgini suppetias ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communit; partim ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidinis fomitem absumeret; partim ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum et exorabilem redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictatione, concillatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. » Dubium Gregorio non erat quin sanctis in cœlo nota essent et vota nostra, et plurima quæ hic agimus; sic enim de Athanasio jam vita functo loquitur (a): « Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adorantem; meque, siquidem res pacatæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas: sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumes, tecumque et cum tui similibus colloques, tametsi magnum sit quod postulo. » Non tantum Athanasium, sed et Basilium invocat et Cyprianum (b); sanctique martyris cineribus morbos et dæmones depelli scribit (c). Sanctorum reliquiarum cultum, invocationem, intercessionem, tam sæpe tamque aperte profitetur Gregorius, ut id negare cum hæretici non possint, piam hanc consuetudinem cæcam in divos superstitionem appellare ausi sint. Ita Dallæus (d): « Cæca in divos superstitio, quam hic ipse Gregorius non parum promovisse suis et verbis et exemplis videtur. »

De gratia.

Quam optime Augustino et Latinis Græci Patres in causâ gratiæ assentiant, satis confirmatum est, maxime a doctissimo Meldensi episcopo; et vel unus Gregorius, in tanto apud Græcos habitus honore, hoc suo suffragio evinceret. Plura jam ab Augustino adversus Pelagianos nostri Theologi testimonia prolata sunt, quædam ex deperditis libris, et singula tam perspicua, tam ad controversiam expediendam apta, ut Augustinus ipse in Gregorio loqui, et Gregorius Pelagianos tot ante annos confutare voluisse crederetur. Hæc vectori mox constabunt, si ad doctrinæ capita quæ exhibentur paulisper animo attendat.

Nihil sane magis auxilii divini necessitatem arguit, quam ignorantiae quotidianæ difficultates, et libidinis, vel in ipsis justificatis, miserandæ commotiones, quas Gregorius et palam confessus est, et amare ingemult. « Invidia diaboli, inquit (e), persecutio adversus Dei signum excitata est: idcirco Dei imago probro ac dedecore affecta, et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus. » Bellum hoc intestinum, quod ex variis et militantibus invicem contrariis desideriis intra nos frequenter exurgit, tam vividis coloribus depinxit, tam nervose expressit, ut Augustinus, adversus Pelagianos de hac re agens (f), Gregorium testem adhibere non dubitaverit, cujus verba (g) sic Billius reddidit: « Nondum de interno bello, atque in nobismetipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte, partim aperte, ab humilitatis corpore divexamur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto fœcis, cui infixi sumus, et a peccati lege spiritus legi repugnante, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abriperit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. » Si congerere omnia quæ sanctus doctor de hoc argumento disseruit susciperemus, volumen pene integrum exscribendum esset: siquidem, ad intimos pietatis sensus cordibus instillandos, nihil aptius in humanis judicavit quam frequentem, quæ nos undique premunt, miseriarum enumerationem; cum et superbiam retundere et ad humilitatem orationemque accendere tam salubriter valeant. Legendum maxime carmen flebile quod *De animæ suæ calamitatibus* inscriptum est, cujus hæc pauca promemus.

(a) Or. 21, n. 37.

(b) Or. 43, n. 81.

(c) Or. 24, n. 19 et 18.

(d) *Adv. Lat. trad. De rel. cultu*, p. 53.

(e) Or. 39, n. 7.

(f) *Lib. II cont. Jul.*, n. 7.

(g) Or. 2, n. 91.

(a) Inest quippe mihi, inest lex duplex, quarum altera quidem bona Bonum sectatur; altera autem deterior sectatur quæ mala sunt.
 Ac ea quidem, quæ mentis est, parata est
 Ad obediendum Christo, gradiens ad lucem:
 Altera autem, quæ carnis est et sanguinis, prompta est
 Ad excipiendum Bellial, dum ad tenebras trahitur...
 Illis autem pugnantibus inspector venit cœlitus,
 Spiritus magni Dei, et menti manum dedit;
 Corporis perniciosi solvens tumultum, atque atrorum
 Compescens vitiorum fluctum assurgentem.
 Sed tamen rabidum retinet furorem, nec bello
 Desistit caro, inclinatur huc et illuc pugna.
 Interdum quidem mente caro domatur. Rursus alias
 Fortem carnem mens sequitur, non volens;
 Sed illud quidem concupiscit quod melius est. Quod autem odit,
 Id dum facit, perniciosam deplorat servitutem,
 Et patriæ primigeniæ deceptionem, et matris nefandam
 Transgressionem, nostræ matrem stultitiæ²⁰.

Tantas ærumnas vitæ humanæ mira varietate et intimis gemitibus lamentari non defatigatur, tot malis et fletibus et querelis solamen aliquantum ac medelam conferre satagens. At unde levamen speraret nisi a spiritu gratiæ, quem tam altis suspiriis, ac votis ferventibus sollicitat, et ad se allicere nititur? Sicut igitur innumeras animæ infirmitates non neglexit, sed satis desievit; sic medicum bonitate et potentia solum morbis tam acutis et tenacibus curandis idoneum non desinit appellare: et quemadmodum voluntatis languorem et inertiam ad bonum ubique expertus et confessus est; ita quidquid boni fit in nobis et a nobis, ad Deum cordis humani motorem efficacem referre et ipsi ascribere non hæsit. Bonum omne a Deo initium sumere et ad finem perducere, paucis sed decretoriis testatur: «Deus, inquit (b), a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi opitulatur accedat.»

Principium boni operis, justitiæ et bonitatis in homine fons et origo, haud dubie sincera fides, cujus initium et profectum absque ulla cunctatione Gregorius Deo assignat: «Trinitatem, inquit (c), o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem (Deus) a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit.» Jàm enim Spiritum sanctum Patri et Filio consubstantialem crediderant, sed Deum profiteri inficiabantur. Hoc testimonio usus est Augustinus, lib. *De dono perseverantiæ*, sed interpretis oscitantia non nihil depravatum, ut bene notarunt ejus editores novissimi.

Quid mirum inde si sanctus doctor errantes a Deo illuminari et immutari postulet, cum fides, quam a Deo nobis donari declaravit, sola infidelitatis tenebras discutiat? «Qui autem, inquit (d), ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim ut hos (Arianos) immutet, ac pro arguatoribus pios, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat.»

Nec qui fidem acceperint, sibi jam satis esse arbitrentur ut deinceps quoslibet pietatis actus exerant; sed adhuc et semper ipsis auxilio divino opus esse, ut recte velint recteque agant, sanctus doctor, ne fallaci confidentia cæcutiant et cadant, eos potenter commonefacit, explanando hoc Salvatoris effatum: «Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est²¹.» Postquam (e) a voluntatibus humanis omnem fatalem necessitatem repulit, libertatem asserendo; jàm ut eorum qui sibi de propriis viribus nimium blandiuntur frangat superbiam, verba Pauli magnis intonat vocibus: «Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei²²»; ex quibus sic infert: «Quoniam enim nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascribant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac honorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle divino indigeat auxilio; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa, et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinam

²⁰ Rom. vii, 15-25. ²¹ Matth. xix, 11. ²² Rom. ix, 16.

(a) Carm. 4, v. 71 et seqq.

(b) Or. 6, n. 12.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 29, n. 21.

(e) Or. 37, n. 13.

quoddam beneficium est, atque a Dei benignitate manans.... Idcirco ait: « non volentis, » id est, non solum volentis, « nec currentis » solum, « sed » etiam « miserentis Dei. » Ita quoniam velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. Quæ tamlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo qui dat coronam. « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam ». » Scio, inquit, quod nec velocium cursus est, nec bellum fortium, nec pugnantium victoria, nec prospere navigantium portus; sed Dei est, et victoriam afferre, et incolumem scapham in portum perducere.»

Quid plura? et quid sibi arrogare humana voluntas præsumat, cum et ipsa bona voluntas, et electio ad recte agendum, et labor et cursus et victoria et incolumitas, et quidquid cogitari potest usque ad triumphum et plenam post pericula securitatem, totum Deo sit optimo jure tribuendum? Hinc si Deo munera, grati animi obsequia, offerre studeamus, non a nobis tanquam ex nobis hæc promamus, sed tanquam dona ipsius munificentiae, prout sunt, dicemus ei et voveamus; quod et pietatis officium Deo gratissimum est nobisque saluberrimum. « Alius, inquit (a), minus quidem, alius majus, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum, architectonica Spiritus arte constructi et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. » Tandem quemlibet profectum in virtute fecerimus, quantumvis immutemur in melius, non nobis gratulemur, sed Deo gratias referamus, cujus dextera fit hæc quotidiana morum emendatio, ut Gregorius confirmat hæc verba Scripturæ interpretando: « Non apparebis in conspectu meo vacuus »: « Verum si quid pulchri habes, tecum feres. At nunc, inquit (b), diverso modo novus appare, sic nempe, ut totus immuteris.... Huic festo, muneris loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic quidem magnifice de te sentias, verum dic cum Davide: « Hæc mutatio dexteræ Excelsi », a quo promanat quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. »

Quis autem inter tot pericula, tot tentationum prælia firmus et securus gradietur, si solus contra hostes tam formidandos pugnare cogatur? Nunc ergo sollicitationes mundi, impulsus diaboli, carnis titillationes, cupidinum æstus, et quidquid animum a virtute dejicere potest, superare, comprimere et exstinguere, nullus sane potest nisi ope divina munitus et adjutus, ut Gregorius docet (c):

Si tremis, quia stipulam scintilla levis accendit:
Confide. Inber e cælo refrigerabit ingentem flammam.

Quibus addenda quæ Augustinus (d) ex deperdito opere Gregorii decerpit et protulit: « Anima namque, cum in laboribus fuerit et in angustiis, cum hostiliter urgetur a carne, tunc ad Deum refugit, et cognoscit unde debeat auxilium poscere. »

Jam vero ut sibi supernam virtutem conciliet, quid sapientius, quid salubrius languens et invalidus excogitaret, quam totum divinæ gratiæ se committere, suis conatibus nullo modo subnixum? Nec minus probandum si, quidquid potest, quidquid valet, Christo libenter omnia concedat.

(e) In te, Christe, plus habeo fiduciæ quam in conatibus meis...

(f) Ex te, in te, Beate, rursus intueor robur meum...

(g) Rex Christe, tu mihi patria, robur, divitiæ, omnia.

Et quanta sit gratiæ virtus, quanta ejus in corde movendo efficacitas, nobis graviter inculcat, dum toties profert miracula, quæ Christus corporibus sanandis edidit, ut ejus potentiam illustrius demonstret. « Jesum videbis, inquit (h), angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac languores curare, et mortuos ad vitam revocare, quemadmodum utinam te quoque fidei pravitate mortuum. » Tantam divinæ gratiæ fiduciam, tantam de sua effi-

» Psal. cxxvi, 1. » Exod. xxxiv, 20. » Psal. lxxvi, 11.

(a) Or. 19, n. 8.

(b) Or. 44, n. 8.

(c) Carm. al. 3, v. 66, 67.

(d) Aug., l. xi cont. Jul., n. 7.

(e) Carm. 97.

(f) Carm. 8, v. penult.

(g) Carm. De reb. swis, circa finem.

(h) Or. 38, n. 16.

caecitate opinionem et existimationem in mente habuit, ut carmine *De rebus suis* ea virtute qua olim Christus morbos depulit, dæmones exturbavit, mortuos ab inferis excitavit, simili operatione vim gratiæ in suam animam exerere ardentissime exoptet.

(a) Fortem tuam manum

Mitte, et dolorum fer remedium; ac in me omnia
Miracula, et prodigiorum virtutem, ut olim, ostende.
Dic, et celerrime fluxus sanguineus desinat.
Dic, et porcorum gregem in furorem agat legionis
Spiritus, et in mare cadat, et a me recedat.
Lepram tristem remove, lumen accedat
Oculis cæcis, et aures sonum audiant.
Aridam manum meam extende. Vincula linguæ
Rumpe, et pedum firma gressum debilem.
Ex modico pane satia. Sterne mare
Terribile. Splendidius sole corusca.
Fige membra ingravescentia, et ex mortuis
Rursus suscita foetentem; nec me infructuosum,
Postquam veluti ficum videris, arefacias.

Igitur miracula quæ Christus edidit corporibus sanitatem restituendo, nonnisi umbra e; figuræ miraculorum quæ quotidie operatur, dum homines ad salutem reducit; nec minori virtute ac potentia in animas agit quam in corpora, quiniuo majori, cum et voluntatis repugnantiam compellere necesse sit, et ejus libertatem permulcere ac tractare, ut pravos cordis affectus non cogendo, sed mira suavitate immutando, animum ad se efficaciter convertat.

Si gratiæ necessitatem et vim tantis attollat studiis, æqualiter saluberrima quæ exinde oriuntur pietatis moniti prodere ipsi cura est, ut sic sincera grati animi reverentia ac cordis humilitate gratiam ad nos pelliciamus, et assidua oratione summaque vigilantia eam in nobis foveamus et adaugeamus.

(b) Gradior, non sine præmii spe, inter currendum membra protendens,
Christum habens pro afflatu, Christum pro robore, pro opibus amplissimis:
Qui mihi et perspicaces oculos, et prosperos cursus præstat.
Sine ipso omnes vana ludibria sunt mortales,
Et mortui viventes, foetidi peccatis
Neque enim sine aere vidisti volantem avem;
Neque sine aqua maris cursor natavit delphinus.
Sic nec sine Christo mortalis pedem attollit.
Quamobrem ne nimium glorieris, nec tuæ
Viribus mentis confidas, etsi magnopere sapiens fueris:
Neque aliquem videns abjectiorem, in altum attollaris,
Quasi omnibus superior sis, et ad metam propius accedas.

Hæc procul dubio satis evincunt Græcos Patres, et maxime Gregorium, de gratia tam docte et luculenter quam Latinos disserere, nec minus ipsam prædicare et commendare sollicitos fuisse.

De fide.

Per fidem via salutis capescitur, salusque comparatur. Doctorum pariter et indoctorum est fides; « (c) Nam si in eruditos tantum viros caderet fides, nihil Deo minus dives foret: » *Ἐὶ δ' εἰς σοφοὺς ἐπιπτεν ἡ πίστις μόνον, Θεοῦ παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἦν πνεύστερον.* Sermone simplicis fidei sufficere docet Gregorius: *Λόγος γὰρ ἀρχαί καὶ ψιλλῆς τῆς πίστεως, μεθ' ἧς ἀτέχνως τὸ πλέον σώζει Θεός;* « (d) Nam sermo simplicis fidei sufficit, cum qua pars hominum maxima salutem comparat. » *Mysteria autem, maxime vero Trinitatis, penitus cognoscere non præsumendum, et perscrutari nefas. « Ne Patris naturam inquiras, inquit (e), Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eandem in tribus personis deitatem et claritatem, individuum illam naturam, ac confessionem, et gloriam, spemque hominum fide præditorum. Verba illa, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus retine: sermonis autem et disputationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere: superstruat architectus. » Non cujusvis esse ait de Deo disserere; sed his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime sunt explorati. « Non cujusvis est, inquit (f) de Deo disserere, non, inquam, cujusvis... Addam etiam non cujusvis*

(a) Carm. *De reb. suis*, circa finem.

(b) Carm. 59, v. 98 et seqq.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 1250.

(d) *Ib.*, v. 1228.

(e) Or. 32, n. 21.

(f) Or. 27, n. 3.

temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore et apud certos homines... Non cujlibet quidem, quoniam his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt, priusque etiam et corpus, et animam a vitiorum sordibus purgarunt; aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent... Quando autem? tum videlicet, cum ab externo luto et tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur... Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quidpiam aliud, sic hoc quoque inepta nugacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique quam ventri et iis quæ sunt sub ventre indulserint. Qui quidem ita perditæ affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimirum de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri modulum, atque auditoris captum non excedunt... (a) Neque vero hæc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem... Nec enim tam sæpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus; imo, si dici potest, aliud nihil quam hoc faciendum... Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, haud veto, sed ne de Deo disputet; imo nec hoc prohibeo, id enim pium est, sed ne intempestive. »

Quod autem maxime prohibet Gregorius illud est, ne de mysteriis nostris immoderate dicemus vel scribendi studio irreverenter disputemus. « (b) Illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamur, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferri nefas est, projiciamus; nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur. »

De lectione librorum ethnicorum.

Juveni ethnicorum librorum lectioni incumbenti hæc consilia dat Gregorius: « (c) Diligenter optimis disciplinis incumbere, et in libris poetarum, historicorum commentariis, fluente oratorum facundia, subtilibus philosophorum meditationibus temet exerce; sic tamen, ut prudenter in omnibus hisce verseris. Debes enim sapienter ex eis colligere quæcunque sunt utilia; contraque solerti judicio vitare quidquid in singulis est noxium, adeoque apud argutæ industriam imitari. Nam ea quibuslibet floribus insidere cum consueverit, de singulis utilia tantum decerpit, singulari quadam sapientia naturam ipsam magistram secuta. Tu vero rationem sequens alia quidem largiter decerpe, si quæ prodesse possunt: si autem aliquid ejusmodi sit ut detrimentum afferat, celeriter intellecta rei pravitate avola. Quippe mens hominibus data est ejus celeritatis, ut velociter admodum avolare possit. Quapropter quidquid ab iis perscriptum est, vel ad virtutis laudem atque prædicationem, vel e diverso ad vitiorum reprehensionem; ea tu velim singulari studio cognoscas, ac tum mentem et sensum eorum retineas, tum dictionis elegantiam. Quæ autem de diis scripserunt, insignes nugæ continentia, verbi gratia, fabulas inhonestas ac fœdas, malorum geniorum doctrinas, fabulas, inquam, tum risu tum lacrymis dignas; hæc omnia tanquam laqueos et decipulas aversare. Cumque simul utraque legeris, deos ipsorum et orationes, deos ridiculos, et orationes amabiles; deos quidem illos voluptuarios respue, verum orationes maximi facito: quasi scilicet de eodem frutice spinas caveto, et rosas decerpito. Atque hæc quidem optima de doctrinis extraneis lex fuerit. » Eadem præscribit Basilius Magnus libros ethnicorum legentibus.

De potestate temporali et ecclesiastica.

Quid de potestate temporali cogitare debeamus, atque etiam quid cogitare debeant ipsi, qui ea insigniti sunt, his verbis significat Gregorius: « (d) Imperatores, purpuram revereamini... Cognoscite quantum id sit, quod vestræ fidei commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus manui vestræ subjectus est, diademate parvo atque exiguo panno retentus. Supera quidem solius Dei sunt; infera autem vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete; liceat enim audacius aliquid dicere: « Cor regis in manu Dei est », ut ex Scriptura audimus ac credimus. Hic imperium vestrum sit, non autem

« Prov. xxi, 1.

(a) Or. 27, n. 4.

(b) Ibid., n. 5.

(c) Carm. ad Seleucum, v. 35 et seqq.

(d) Or. 36, n. 11.

in auro et in exercitiis. Aulici, proceres, ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitetis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commissi et traditi estis. »

Ecclesiasticam potestatem agnoscit, hisque verbis coram præfecto provinciæ prædicat et tuetur : « (a) Vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius : nisi vero æquum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. » Nec minus tamen principibus parendum esse docet (b) : « Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis qui in terris imperium gerunt : Deo quidem omnibus de causis, alii autem aliis propter charitatis fœdus : principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. »

De hierarchia et calibatu presbyterorum.

Quod attinet hierarchiam, ubi Gregorius de clero Constantinopolitano verba facit, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et lectorum tantum meminit (c). « Vide presbyterorum concilium, canitie et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam..... lectorum concinnitatem. » Primos in hierarchia ecclesiastica gradus episcopi, secundos occupant sacerdotes : ad episcopatum non nisi per inferiores gradus ascendebatur. Quoad Ecclesia floruit, et vigor disciplinæ stetit incolumis, quisquis ad supremum sacerdotii honorem promovendus erat, ob sanctitatis meritum assumebatur, ac diligenter de ejus vita, moribus et doctrina exquirebatur. Verum quo tempore nefanda Arianorum hæresis omnia miscuit, hic ordo perturbatus, conculcatæ leges. Hinc illæ Gregorii querelæ (d) : « Nos vero cunctos, facile collocamus in antistitum solia, modo ipsi velint : nequaquam recentium, aut priscorum, vel actiones considerantes, vel doctrinam, vel conversationem..... Non eos antistites facimus, qui aliquo temporis spatio fuerint examinati; sed qui suomet judicio digni videntur. » Hinc tam tristes, tam luctuosæ hujus temporis episcoporum imagines, tam nigris coloribus ab ipso in carminibus efformatæ. Sic in oratione de hoc argumento (e) : « Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint, atque utinam non etiam multo pejores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed victus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. »

In Oriente presbyteri non tam stricte cœlibis vitæ legem observasse videntur, quin ab ea aliqui recederent, quod ipse significat Gregorius, ubi scribit esse quosdam qui baptismum ab eo presbytero velint suscipere, (f) « qui cœlebs sit, qui continentia laude atque angelica vivendi ratione floreat. »

De causis ecclesiasticis.

Causarum ecclesiasticarum iudices erant episcopi; et si quando res ecclesiasticæ publicis prætoriis traducebantur, id ægre ferebant, et exinde querimonias apud iudices habebant, ut epistola Gregorii de episcopo Bosphorio argumento est. « Hanc tibi, » inquit scribens Nectario (g), « precationem ausus sum offerre pro reverendissimo episcopo Bosphorio..... Controversiam certe de circummanentibus exortam ipse nimirum dissolves juxta Spiritus gratiam, quæ in te est, et canonum tenorem. Illud autem minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sint Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum iudices; quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? » Quod hac epistola postulabat Gregorius, conse-

(a) Or. 17, n. 8.

(b) Ibid., n. 6.

(c) Or. 42, n. 11.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 39.

(e) Or. 2, n. 8.

(f) Or. 40, n. 26.

(g) Ep. al. 227.

cutus videtur, occasionemque dedisse rescripto Theodosii, dato 4 Febr. an. 384 vel 385, ad Optatum Ægypti præfectum, quo sancitur, « (a) ne nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiæ necessitatibus serviunt, ad judicia sive ordinariorum sive extraordinariorum pertrahatur. Habent illi iudices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus: quantum ad causas tamen ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo iudice litigare, qui præsul est in suis partibus omnium sacerdotum, » etc.

De virginibus et monachis.

Notatione dignum maxime quod ait Gregorius de virginibus Deo consecratis, deque iis omnibus, qui post nuncupata Deo vota, promissa non curant persolvere, aut graviter officium deserunt:

(b) Qui virginitatem Christo regi obtulit, :
 Rationale sacrificium, victimam incruentam,
 Nuptias si deinceps quæsierit, non jactura tantum illi, verum gravissimus
 Est casus, morti proximus, ac præterea opprobrium indelebile...
 Quis vero audiens Sapphiram infelicem et Ananiam
 Lucro qui suo malam mortem commutarunt?
 Non vereatur vel leviter promissa violare?
 Regulam etiam quis auream cum furtim subripuisset
 E populi primoribus, in seio duce,
 Vestem et pecuniæ modicum; toti nocuit populo.
 Talis est, qui virginitatem amplexus, retro graditur; aut etiam deterior.

Nazianzi monachorum exercitia sic describit Gregorius (c): « Vigiliæ, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes, suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium* animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes, exaltationes Dei in gutturibus⁷⁷ ferentes; atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimirum et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum coercens, zona obornatus neglectum culta et ornata.... oculus minime vagus, subrisus blandus.... silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior.... modus tum in commune prodeundi, tum secedendi, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut et in communi solitudinem servent, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cælibatu, siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt: qui deliciis minime studere pro deliciis habent; qui regni cælestis causa humiles sunt, qui nihil in mundo habent et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Deum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant. »

De monachis et virginibus Deo sacris sic iterum in carmine iambico (d):

Sed quod semper ac omnibus notissimum est,
 Cernis insonnes virginum psalmodias,
 Virorum ac mulierum naturæ oblitorem,
 Quot et qualium! quam ad Divinitatem accedentium
 Concinentem et angelis respondentem chorum
 Duplicem, in cælo et in terra ordinatum,
 Divinæ laudatorem majestatis et naturæ.

Non una omnium virginum vita, eademque vivendi instituta:

(e) Αἱ μὲν ὀμηγερέες ζυὸν πόθον ἀμφιπέπουσαι
 Οὐρανοῦ ζωῆς, ἴσα τε μέτρα βίου.

Aliæ quidem simul congregatæ, sub uno conclavi commune vivendi institutum servabant commune desiderium foventes cælestis vitæ, similesque vivendi modos secutæ.

Αἱ δ' ἄρ' εἰς τοὺς τοκέσσι παρήμεναι ἀβρανεύσαν,
 Ἴὴ κασιγνήτοις μάρτυσι σωφροσύνης.

⁷⁷ Act. v, 4-11. ⁷⁸ Psal. cxlix, 6.

(a) Lege 3, apud Sirmundum, in appendice *Codicis Theod.*, tom. I oper. variorum, p. 720

(b) Carm. 4, *De præc. ad virginues.*

(c) Or. 6, n. 2.

(d) Carm. *De virtute.*

(e) Carm. 48, ad Hellenium.

Aliæ vero intra paternas domos infirmis assidebant parentibus, quorum curam suscipiebant, atque etiam affinium, quos suæ continentiæ testes habebant. Sic Marcellina, sancti Ambrosii soror, sacra Deo fuit virgo in paternis domibus; sic Eustochium, sic Principia, aliæque non paucæ, Hieronymiano calamo celebratæ, quæ nullis se monasteriis addixerant, et sub una parentum cura debebant. Progrediente tempore, abusus irrepserunt: nonnullæ ex his virginibus interdum, aut parentibus fratribusque orbatæ, aut infirmitate, aut paupertate, aut aliis incitatæ rationibus, clericos vagosque monachos in contubernium asciverunt; atque ita factum est ut parentum ac fratrum loco succederent clerici sive monachi, *οὐκ ἐκτακτοί*, introductitii, qui etiam honestis nominibus talem et tam noxiam consuetudinem obtegebant. Hinc agapetorum et agapetarum origo, quibus nominibus tam periculosam vivendi normam decorabant. Hinc sanctorum Patrum, maxime Hieronymi querelæ deplorantis inflictum virginitati vulnus; in epist. *De custodia virginitatis* ad Eustochium: « Pudet dicere, inquit, pro nefas! triste, sed verum est. Unde in Ecclesiis agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? » etc. Tantis malis sancti Patres querelis suis, admonitionibus et scriptis, nec non concilia severis edictis obviam ire non cessarunt; quæ quidem si singula commemorare animus esset, longa nobis texenda esset historia. Hæc dixisse sat est; qui plura volet, legat Antonii Muratorii Disquisitionem *de Synisactis et Agapetis* in *Anecdosis Græcis*, etc.; Patavii in-4°, an. 1709, p. 218.

Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.

Plurima in Gregorii scriptis observatione digna occurrunt, tam circa Ecclesiæ disciplinam, quam circa morum regulas. Ecclesiæ asylum iis erant, qui ad eas confugiebant; unde nemini eos extrahere licebat. Insigne profert exemplum Gregorius in oratione de Basilio (a). « Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cujus maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, iudicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuptias pertrahebat. Ista autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset... ad sacram mensam confugit, eumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur... faciendum fuit, non dico Magno Basilio, qui de his rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii cuiuspiam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanius ullum adversus eam consilium iniret; sicque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam cum qua supplex erat, contumelia afficeret? » Non passus est Basilius ullam piæ viduæ injuriam inferri, sed eam adversus ejus persecutorem, quamvis Dominicæ Augustæ præsidio fretum, omni ope et opera tutatus est.

Præcis Ecclesiæ temporibus Christianorum mos erat, ut quilibet propriis manibus Eucharistiæ materiam efficeret, bique panes omnes in divina mensa offerrentur. Ne imperator quidem ab hoc usu liber erat, ut exemplo Valentis discimus: « Cum dona, quæ ipsemet, ut scribit Gregorius (b), effecerat, divinæ mensæ offerenda essent, » etc.

Omnes simul fideles, viri ac mulieres, psalmos in Ecclesia decantantes sodebant: « Nos cum vetulis sedemus et psallimus (c). » Signum crucis in quovis casu efficax remedium habebatur. Quanta sit hujus signi vis, manifestum est ex eo quod Juliano de rebus suis dæmones consulenti contigisse narrat his verbis Gregorius (d): « Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde plures ac formidabiliores sonos quosdam insuetos, aiunt, tetrosque odores atque ignea spectra, et nescio quas nugæ et deliramenta, rei novitate percussus... ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores consignat, eumque, quem persequabatur, opitulatorem asciscit... Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelluntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent, rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii inops discipulus. » Sacros jejunii dies fideles observabant, quidam etiam ultra vires. « Christus, inquit Gre-

(a) Or. 43, n. 56.

(b) Ibid., n. 52.

(c) Or. 5, n. 25.

(d) Or. 4, n. 55, 56.

gorius (a), paulo ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha... Ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit, utpote Deus; nos autem ad virium nostrarum modulum jejunium attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsus, ultra virium facultatem in jejunando prosiliant. » Qui sacra jejunia non celebrabant, arguebantur. Sic Gregorius acriter præfectum, ob violatam jejunii legem, increpat (b) : « Inique agis, o iudex, qui non jejunes. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis, et pro nihilo ducis? »

Mortuorum corpora magno apparatu fideles tumulo componebant, ut, exemplo est Constantius imperator. « Ille igitur, ut narrat Gregorius (c), publicis præconiis faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, hoc est, nocturnis cantionibus, ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium a vita discessum ornandum existimamus. » Sic etiam exsequias describit Gregorius (d). « Nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succedentibus deductus, ad martyrum sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induta pietatem mœrori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus... (e) Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. » Hinc patet consuetudinem fuisse etiam, ut honores anniversarii et commemorationes ab iis, qui superstites erant, offerrentur.

Præter festa præcipua, nempe Natalis Domini, Epiphaniæ, Paschæ, Pentecostes, festa etiam apostolorum Constantinopoli celebrabantur, nec non martyrum, quos inter numerabantur Machabæi. Apostolorum namque festa ibi se celebrasse, etsi non sæpe, inter valedicendum testatur Gregorius (f). « Valetis, apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi. » In festum sancti Cypriani martyris orationem ad populum habuit Gregorius, nec non aliam in festum Machabæorum, quorum dies festus Constantinopoli agebatur : « Qui quamvis (g), apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni sunt tamen qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passionem martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem salutis nostræ causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? » Quibus virtutibus pietatisque operibus festa sanctorum, præcipue martyrum, cohonestentur, digno caractere exprimit, et exinde in hæc verba prosequitur (h) : « Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur) divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur : primum quidem quod hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim valeat cum tritico? quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? »

Hospitales erant Christianis excipiendis domus, quæ ut perfrugium adversus humanam infirmitatem atque adversus miseras paupertatis habebantur. Unam Basilii extra urbem Cæsaream ædificavit, cujus descriptionem a Gregorio factam huc referre juvabit, nec legere pigebit (i) : « Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, commune locupletum ærarium, in quo, non modo redundantes ac superfluas opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes reconducuntur... in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur, et misericordia exploratur... Mihi vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, facilis in cælum ascensus. »

(a) Or. 46, n. 30.

(b) Epist. al. 74.

(c) Or. 5, n. 16.]

(d) Or. 7, n. 15.

(e) Ibid., n. 17.

(f) Or. 42, n. 26.

(g) Or. 15, n. 1.

(h) Or. 41, n. 5.

(i) Or. 43, n. 65.

Julianus rem nullam Christianæ religioni, quæ ipsi erat invisissima, tam honorificam esse, quam hospites domos et pauperum curam animadvertens, nec ulla re tam crevisse, statuit hujusmodi domos construere, datisque litteris ad quemdam gentilem sacerdotem, Arsacium nomine, jussit crebra in singulis civitatibus xenodochia constitui. Apostatam audire juvat. « (a) Religio gentilium nondum ex animi nostri sententia viget, culpa eorum qui illam profitentur. Nam ea quidem quæ ad deos pertinent, præclara sunt atque magnifica, omnique voto ac spe majora.... Quid ergo? putamusne nos ista sufficere? Nec attendimus quid Christianorum religionem auxerit, humanitas scilicet in peregrinos, et in sepeliendis mortuis sollicita diligentia, et simulata morum gravitas. Quorum singula a nobis exercenda esse existimo. Nec sufficit quod tu hujusmodi sis, sed quotquot in Galatia sunt flamines tales esse decet... Singulos flamines hortare, ut nec ad theatrum accedant, nec in tabernis bibant, nec artem ullam, aut opificium turpe ac probrosum exercent.... Crebra in singulis civitatibus xenodochia constitue, ut peregrini non ex nostris solum, sed ex aliis etiam, si pecunia forte opus habuerint, humanitate nostra perfruantur. Porro unde sumptus tibi suppetant, a me jam provisum est.... Turpe enim ex Judæis neminem mendicare, impios vero Galilæos, præter suos pauperes, etiam nostros alere: nostros autem mendicos nostra ope ac subsidio destitutos videri. »

Circa morum regulas.

Bibliothecæ ecclesiasticorum scriptorum auctor scribit, Gregorium morum disciplinam docere ratione, quæ philosopho magis quam populo conveniat: quod quidem, si verum foret, non laudi sed vitio vertendum esset episcopo, qui, cum artem callere debeat docendi omnes, sic orationem suam auribus auditorum accommodet; necesse est, ut tam rudes quam doctos cœlestibus imbuat disciplinis. Quisquis tamen legerit Gregorii sermones, si diligenter attendat quomodo varia circa mores doctrinæ capita proponat et explicet coram frequenti populo, facile noscet Gregorium, fidelem in domo Dei dispensatorem, provida manu frumenta patrisfamilias singulis ita erogasse, ut nullus, ne pauperculus quidem, fame laboraret; et sapientiæ fontes tanta reserasset prudentia, ut omnes, sive parvi, sive magni, sitim possent restinguere. Paucis juvat exemplis rem demonstrare.

1° Si quæras a Gregorio, quomodo quis sermonem, vel rem aliquam auspicari debeat? « Optimus hic ordo est, inquit (b), ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. » Hæc omnium actionum nostrarum norma.

2° Quid Deo offerendum? « (c) Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut per omnes virtutis modos, omnes cœlestis regni mansiones impleamus. »

3° Tam benignus, tam clemens est Deus, ut vel minima lubens accipiat, si voluntatem cupiditas non comprimat, et angustiis pectoris munera non coarctentur: « (d) Nihil eorum quæ Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat.... Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate melitur. »

4° Quid maxime postulet a nobis, totum gravi sententia et memoratu digna inculcat. « (e) Dixit abbas Gregorius Theologus: Tria hæc exigit Deus ab omni homine baptizato, fidem rectam ex animo, veritatem in lingua et temperantiam de corpore. »

5° Quibus ex causis, quo fine præclara facinora quisquis aggrediatur optime constituit, omnem aditum vanæ gloriæ obstruendo. « (f) Si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat (Julianus), hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi,

(a) Sozom. l. 5, c. 16, p. 619.

(b) Or. 2, n. 1.

(c) Or. 19, n. 7.

(d) Ibid., n. 8.

(e) Apoph. Pat. apud Cotel., p. 410, t. II Mon. Ec. Græc.

(f) Or. 4, n. 59.

et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus... (a) At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis cum impietate scire, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus; id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur; imo sublimius etiam assurgimus. (De iis loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore præditi sunt). Quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. »

6° Leges amicitiae ita describit, ut ad perpetuam hominum concordiam et societatis incolumitatem nihil amplius desiderandum, si mores ad illud exemplar informarentur: « (b) Apud Christianos lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsi. Crimen autem, non modo malum exstitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, cum cupiditas ipsa pene ut actio plectatur; apud quos tantum pudicitiae studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur; perjurium autem adeo atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit. »

7° Benignitatem erga pauperes non tantum suadet, sed maximis urget momentis. (c) « An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem. Sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuêrunt, aut aulterium perpetrarunt, aut aliud quiddam ex aliis quæ interdicta sunt, admisêrunt, hoc ordine multati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt. »

8° Tandem Christianum beneficiis divinis aut cumulatum, aut multum egentem seipsum intueri cogendo, egregie ad charitatis officia accendit. « (d) Habes beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat: ne contemptim prætereas. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias proventus es. Pane carens, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ fores proventus? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; moveat te panis ille cujus particeps factus es, calix ille, quem accepisti, cum Christi passionibus initiareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advens? Per hunc eum excipe, qui propter te peregrinatus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, teque ad caeleste domicilium pertraxit. Zachæum imitare¹⁰, illum, inquam, heri publicanum, hodie animi magnitudine et liberalitate præditum. Facultates omnes tuas ingredienti Christo offer, ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Ægrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera quibus te Christus liberavit. Si videris nudum, operi eum, tuum incorruptionis indumentum, hoc est, Christum honore prosequens: quotquot enim in Christum baptizati sumus, Christum induimus¹¹. Si debitorem nactus sis ad pedes tuos sese abicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam rescinde. Decem illa talentorum millia, quæ tibi Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit; ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, pœnæ a te expetantur¹². »

Plurima sunt in operibus Gregorii historiam spectantia, quæ singula referre longum foret. Pauca e multis seligam. In oratione xxxiii (n° 11) scribit Petrum in Judæa Evangelium prædicasse, Lucam in Achaia, Andræam in Epiro, Joannem Ephesi, Thomam in India, Marcum in Italia.

¹⁰ Luc. xix, 2-9. ¹¹ Gal. iii, 27. ¹² Matth. xviii, 21-33.

(a) Or. 4, n. 60.

(b) Or. 4, n. 123

(c) Or. 14, n. 39.

(d) Or. 40, n. 31.

Videtur inter victimas pro Christo cæsas recensere SS. Lucam et Joannem. « (a) Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimuiſti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andræam, Theclam, eos qui et post illos, pro veritate periculis se objecerunt. Qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præſentibus malis, » etc. Joannes tamen et Lucas, quamvis crucis mortificationem jugiter in ſuis corporibus pertulerint, et per multas propter Christum et ejus Evangelium calamitates paſſi ſint: « Haudquaquam, ut ſcribit Elias Cretenſis (b), Comment. in orat. II, nunc IV, interempti ſunt, verum in pace ad eum, qui pacis Deus eſt », reverſi ſunt. »

Scribit Gregorius Petrum lupinis unico aſſe emptis vitam toleraſſe: « Pulchra res victus tenuitas, inquit (c): documento mihi eſt. . . Petrus qui lupinis unico aſſe emptis alebatur. » — « Hoc autem, ait Nicetas, Comm. in orat. al. XVI, p. 659, ex quodam libro deſumptum eſt in eccleſiaſticum canonem minime recepto. » Gregorius hæc verba Petro aſcribit in epiſtola al. XVI, p. 778: « Ægra anima vicina eſt Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus. » Annotat Elias hunc locum ſumptum eſſe ex eo libello, qui *Doctrina Petri* inſcribitur: Commentario in orat. al. XVII, p. 684. Hæc autem verba: « (d) Petrum dicentem audiamus: Erubescite qui aliena detinetis, Deique æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper: » ex libro *Apoſtolicarum quaſtionum* quem poſtea ſexta ſynodus improbaſit, tanquam ab hæreticis depravatum et adumbratum, ſumpta eſſe ſcribit Nicetas, Comment. in orat. al. XVI, p. 672.

Scribit Gregorius (e) Theclam virginem necis flammæque periculo primum ereptam, dein morſibus unguibusque leonum, qui generoſos virginis artus dente premere et diſcerpere minime auſi ſunt, e tyranno ipſius proco ope Chriſti ſervatam. (f) Quamvis eam pro Chriſto ſanguinem ſuum fudiſſe non aſſerat, hanc tamen numerat inter cæſas et illuſtres pro Chriſto victimas: hanc alii martyrem appellant. Sacrum egregiæ huic virgini templum erat Seleuciæ, quo, abdicata ſede Conſtantinopolitana, Gregorius ſeſe recepit.

De Judæis hæc, digna quæ obſerventur, habet Gregorius (g): « Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis eſt, per quem varie fuſi ſparsique ſunt, divinusque cultus compreſſus et exſtinctus, ipſumque adeo Jeruſolymitanæ urbis ſolum, quod vix jam agnoſcitur, atque hactenus duntaxat illis patet, idque duntaxat fructus ex veteri ſua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conſpicui facti ſolitudinem lugeant. » Eadem et plura etiam de Judæis plurimi narrant ſcriptores, maxime Hieronymus qui ait (h), uſque ad ſua tempora Judæos prohiberi Jeruſalem ingredi; eoſque, qui Chriſti ſanguinem emerant, emere lacrymas ſuas, id eſt pecunia facultatem obtinuiſſe ut quo die a Romanis capta dirutaque et eversa fuit Jeruſalem, illi campos ubi Jeruſalem fuerat, veniant, et eis ruinam civitatis flere liceat. Eusebius teſtatur lib. IV *Hist.*, cap. 6, univerſam gentem Judæorum in regionem circa Hieruſolyma ſitam pedem inferre prohibitam fuiſſe conſtitutione Adriani imperatoris; adeo ut ne proſpicere quidem e longinquo patrium ſolum ipſis liceret. Quod tamen poſtea conſeſſum, vel potius pecunia emptum, ut notat Gregorius.

Ex ipſo diſcimus Maximinum crudeliori adverſus Chriſtianos perſecutione graſſatum, quam Diocletianum, et ejus ſucceſſorem Maximianum. (i) « Perſecutio erat, et quidem perſecutionum omnium atrociffima, maximeque horrenda. Iſ loquor, quibus Maximini perſecutio nota eſt; qui, cum poſt multos, qui paulo ante exſtiterant, ingruiffet, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuiſſe viderentur. » Præclaram hanc vocem dictam refert a Conſtantini Magni patre Conſtantio, principe optimo, qui cum

^a Philipp. IV, 9.

(a) Or. 4, n. 49.

(b) In edit. Bill., t. II, pag. 222, 223.

(c) Or. 14, n. 4.

(d) Or. 14, n. 24.

(e) Carm. De præc. ad virgines.

(f) Or. 24, n. 10.

(g) Or. 6, n. 18.

(h) In cap. I *Sophon.*, t. III, p. 1655.

(i) Or. 43, n. 5.

ad persecutionem Christianis movendam his verbis inter alia a malevolo impellere-
tur (a) :

Τί τῆς μελίσσης ἐστὶν ἡμερώτερον ;
'Ἄλλ' οὐδ' ἐκείνη τῶν τρυγῶντων φαίβεται :

Estne animal ape mitius ?
Sed nec illa favos auferentibus parcit ;

Constantius respondit :

Πῶς οὐκ οἶδας, ὦ βέλτιστε σὺ,
'Ὡς οὐδ' ἐκείνη κέντρον ἐστὶν ἀσφαλές ;
Παίει μὲν, αὐτὴ δ' εὐθέως ἀπόλλυται.

An te fugit, vir optime,
Quod ipsius aculeus periculo non vacat ?
Ipse quidem pungit, sed illa statim moritur.

Plurima de Constantio honorifice prædicat; imperatorem piissimum, Christi amantissi-
mum, qui Deo adjunctus sit, qui cœlestis gloriæ hæreditatem acceperit, qui moriens
imperium cum meliore commutarit. Non hæc Hilarius, non hæc Athanasius, non Theo-
doretus, aliique scriptores ecclesiastici. Sed jam in Præloquio ad orationem quartam
hæc diligenter excussa sunt. Monitum, si velit, adeat lector; nobis semel dicta retra-
ctandi otium non est; quin etiam cum voluminis tum temporis angustię nos cogunt ut
præfandi terminum hic tandem habeamus,

(a) Carm. adv. iram.

VITA

SANCTI GREGORII THEOLOGI

EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

EX IPSIUS POTISSIMUM SCRIPTIS ADORNATA.

Gregorius Nazianzenus, qui ab eximia rerum A suburbanum Nazianzo censi putant : idque inde
divinarum scientia Theologi nomen solus post apo- colligunt, quod, cum ea regio grandine vastata
stolum Joannem invenit, quis, qualis et quantus fuisset, Nazianzenos ad poenitentiam hortatus sit
fuerit, omnes uno ore Græci et Latini melioris notæ Gregorius, ut quos ea calamitas propius spectaret.
scriptores ecclesiastici honorificentissime testati Id haustum est ex collatione 5 Synodi v, ubi Eu-
sunt; pauciora tamen de ejus vita rebusque gestis phrantas episcopus Thyanensis ait : « Arianzus
litteris mandarunt. Verum ipse Gregorius proprio quidem prædium est, unde ortus fuit Gregorius, sub
calamo supplevit, tum in prolixo et egregio carmine Nazianzo constitutus (b). » Bollandistæ aiunt se non
quod de suis rebus ipse scripsit, tum variis in locis, cum sufficiat, si ex illo suæ possessionis prædio
seu carminum cæterorum, seu orationum et episto- Gregorii pater, aut avus, in ipsam Nazianzenam
iarum, in quibus plurima de seipso commemorat. civitatem migravit, ibique Gregorium filium peperit
Quare scripta Gregorii, Vitæ ipsius, ac eorum quæ mater. » Præterea inquirunt : « Arianzus non præ-
de ipso scribimus, basis sunt ac fundamentum. dium fuisse videtur, sed pagus, in quo prædium
habuit Gregorius a quodam Rhegino emptum. » Le-
viora hæc sunt quam ut iis immoremur diutius; ac
parum interest, natusne sit Gregorius Nazianzi, an
Arianzi; maxime cum constet Arianzum vicinum
fuisse Nazianzo.

I. Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzum pagus.

Nazianzum Cappadociæ civitatem, haud procul a B
Cæsarea, in cujus diocesi erat, Gregorii esse pa-
triam, indeque Nazianzenum eum dictum fuisse
plerique existimant. Sunt tamen qui eum, non
Nazianzi, sed Arianzi natum arbitrantur. Arianzus
autem pagus erat in regione Tiberina situs, quem
doctissimi Tillemontius et Gothofredus Hermantius

II. Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.
Patriam igitur, ut ait Gregorius presbyter in ejus
Vita, secundam Cappadocum provinciam habuit.

(b) 9 Maii, p. 376.

urbem Nazianzum. Juvat observare Nazianzum, ut ex Hieronymo, libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, et ex Gregorio discimus (a), appellatam olim fuisse Diocæsaream. Parva quidem urbs et obscura, Nazianzum, nullo in honore, imo communi cum cæteris Cappadocibus infamia laborans. Ubique enim terrarum pessime audiebant Cappadoces: nec ullus est scriptor, sive e nostris, sive ex profanis, qui eos convitiis non lacescat; quæ etiam proverbio, melius dixerim, veteri *αρχάσμφ, τρία ΚΚΚ χάχιστα*, increbuerunt. Unum inter multos audiamus Isidorum de Cappadocibus loquentem (b): « Subdola atque improba magna ex parte hæc natio est. Pace offenditur, contentionibus ac dissidiis alitur, eundemque dulcis et amari fontem habet. In congressu blande ac benigne loquitur, in absentia obtretrat. Fallax est, impudens, temeraria, meticulousa, cavillatrix, illiberalis, versuta, inhumana, superba et contumax, in secundis amicorum rebus mæsta, in adversis læta et insatiabilis. Sub pietatis larva mulierculas in captivitatem redigit, atque insanio auri amore Babylonium superat. Ad mentium proclivis est, ad pejerandum celer. Ac denique qualem habes improbissimum ac prorsus exosum gigantium, tales omnes Cappadoces esse existima, ac pro certo habe (c)... Quid tibi cum genere belluini moribus prædito? Quid tibi cum barbara natione? Quid te cum ignobilibus commisces? Quid cum Cappadocibus collideris?... Quid tuam ipsius existimationem commaculas, cum illis te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam mente præditus uti velit? » Hæc erat antiquorum de Cappadociæ incolis opinio, adeoque de Nazianzi civibus, quippe quæ pars ejus erat, secundæ nimirum Cappadociæ obscura civitas. Verum a Gregorio nostro « adeo nobilitata... est, verba sunt ejus biographi, ut apud extremos etiam orbis terrarum fines propter eum clara atque illustris existerit. Neque enim Pella ob Alexandrum celebrior est, inquit, aut Persæ propter Cyrum ad tantam gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt; quantum hæc propter magnum Gregorium assecuta est. Quocirca ipsi quoque ob educatum Gregorium abunde persolutam esse mercedem existimo, quippe quæ et Indis et Britannis ex diametro inter se oppositis æque inclauerit. »

Quamvis autem Isidorus tam male de Cappadocibus senserit et scripserit, in altera tamen epistola (d), postquam Priscum Cappadocem sic allocutus est: « Vereor ne tu illius Cappadocum partis sis, quæ omni vitiorum genere injusta est; » hæc addit: « Altera enim rursus Cappadocum pars est quam optima, *πανάρστος*, ex qua illi exstiterunt, qui vitæ suæ ac præceptorum luce orbis terrarum

A sinibus præluxerunt, *δαδουχσαντες*. » Quibus verbis non alios certe quam Gregorium magnumque Basilium significare voluit Isidorus, ut et istis in epistola cccclii (e): « Ego vero sanctos illos e Cappadocia exstitisse assentior. Atque hoc potissimum istorum improbitatis argumentum est; » nempe Cappadocum, quorum mores indigni veterum sanctorum Patrum virtute tunc decantabantur.

Gregorius tamen Cappadociæ non illibenter meminit, eamque, ut sese dat occasio, laudibus effert. De Georgio Cappadoce, qui Athanasio infensissimum se præbuerat, verba faciens, sic ait (f): « Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni crimine solutam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est. » Alibi (g) Cappadociam venerandam patriam suam vocat, nec minus juvenum, quam equorum bonam nutricem. Et in fine carminis ad Nemesium (h), « Cappadoces suos » dicit, et hoc nomine se gloriari proficitur.

III. Parentes Gregorii.

Parentibus ortum esse nobilibus Gregorium asserit ejus Vitæ scriptor; quod quidem incertum est de patre ipsius Gregorio; nisi quis inde illud colligere velit, quod Gregorius noster in oratione, qua defuncti patris laudes prosequitur, his verbis incipiat (i): « Ille igitur, ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, » etc. Dum enim ait Gregorius se genus patris, corporis dotes, externum splendorem ad encomiorum leges remittere, nonne indicare videtur sibi ista in laudibus parentis ponere licuisse; adeoque eum et genere, et corporis dotibus, et externo splendore, et aliis, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, præstitisse? Nisi enim iis præstitisset, orator certe tali exordio risum movisset.

IV. Hæresis Hypsistariorum.

Hypsistariorum sectam profitebatur Gregorius pater; quæ secta « Ex gentili errore, inquit noster Gregorius (j), et legali vanitate conflata erat; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem simulacra et sacrificia rejicientes, ignem et lucernam colunt; hujus autem Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentioniam venerantes, circumcisionem aspernantur. » Ex his patet Gregorium non fuisse omnino idololatram, quamvis Gregorius, carmine *De rebus suis*, hunc « sub idolis » vixisse scripserit. Qua quidem voce non deorum aut animalium simulacra, ut Joannem

(a) Hier., *De scrip. eccl. Greg.*, Ep. ad Hellen. ad Olymp.

(b) Isid. Pelus., lib. 1, epist. 281, p. 101.

(c) Ibid., p. 125, ep. 351.

(d) Lib. 1, ep. 158, p. 64.

(e) Ibid., p. 124.

(f) Or. 21, n. 14.

(g) Or. 43, n. 3.

(h) Carm. 62.

(i) Or. 18, n. 5.

(j) Or. 18, n. 5.

Clerico visum est, sed ignis aut lucernarum elementa Gregorium intellexisse, in monito ad orationem XVIII ostendimus (P. 329); idque ex relatis Gregorii verbis aperte declaratur. Quod autem Hypsistariorum nomen spectat, Græco fonte cadit, nempe voce ὑψιστος, quæ *altissimum* sonat; sibi que Hypsistariorum nomen vindicant, quod solum Altissimum adorent. De hac hæresi nihil legitur apud Epiphanium, Augustinum, cæterosque qui de hæresibus scripsere. Consimilia tamen sere de Euphemitis, seu Massalianis, narrat Epiphanius, hæresi XXX; ait enim illos ex gentilibus, nec Judaismo, nec Christianismo attendentes, deus quidem dicere; nullum autem adorare, sed unum solum venerari, quem omnipotentem vocant. Quamdã etiam similitudinem habent Hypsistarii cum subortis postea Cælicolis Africæ, de quibus Augustinus, epistola CLXIII; *Codex Theodosianus*, lib. XLIII, *De hæreticis*, et lib. XIX, *De Judæis Cælicolis et Samaritanis*, V. *Mores Gregorii patris*.

Longo Gregorius pater tempore in Hypsistariorum errore, nimirum ad quadragesimum quintum ferme ætatis quæ annum, versatus est. Verum tamen priusquam religionem Christianam profiteretur, moribus erat Christianus. « Ille enim, inquit Gregorius noster (a), ante etiam quam ad nostram causam se contulisset, noster erat. Mores quippe ipsium nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removet; sic contra multi exterorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat; rarus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. » Pudicitia laude excellbat Gregorius; idem simul amabilissimus et castissimus, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiæ tam tenax fuit, ut in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit. Sed his omissis, ad annum, quo Christo nomen dedit, ac Christianam religionem professus verasque virtutes est assecutus, veniamus. Is fuit annus, quo habita est synodus Nicæna, post Virginis partum 325. Etenim ab episcopis, qui illuc contende-
bant ut Arii furoribus obsisterent, præcipue
vero a Leontio, qui tum metropolim gubernabat, cum sponte sua desiderium suum confessus fuisset, communisque salutis auxilium poposcisset, catechesis sermonibus imbutus, baptismum suscepit.

VI, VII. *Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patrium fugere cogitur ab irata matre.*

Anno igitur 325 baptizatus est Gregorius, aut aliquanto post tempore; siquidem, teste Gregorio nostro (b), « Ad lavacrum accessit, cum se pro viribus suis prius pargasset; atque tum animo, tum

^a I Cor. VII, 14.

(a) Or. 18, n. 6.

(b) Ibid., n. 15.

A corpore, multo magis, quam qui olim a Moysè tabulas accepturi erant, purificasset. » Ex his patet Gregorium tempus aliquod impendisse, ut sordes elueret priusquam aquis baptismi purgaretur, quo purgatio prævia purgationis dono firmitatem assereret, seu gratiam in tuto poneret. Egressum ex aqua lumen circumfulsit: quo miraculo percussus episcopus, Gregorium sibi in episcopatu successurum palam ac publice clamavit. Id argumento est eum Nazianzi ab ejus Ecclesiæ episcopo baptismum suscepisse, non vero a Leontio Cæsariensi, ut putat Baronius, quem sequitur Papebrochius. Quod cum mater ejus, fictorum numinum cultui addicta, indigne ferret, patriam fugere coactus est (c), « Patris cælestis ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus aliquandiu carere sustinens, atque hanc ignominiam æquius et facilius quam alii summos honores tulit. »

VIII. *Episcopus creatur.*

Quod de Gregorio e lavacro ascendente prænuntiatum fuerat, contigit. Creatus est episcopus anno 329, vel 328, ut placet Gothofrido Hermant, annos natus ferme quinquaginta; cumque Nazianzenam Ecclesiam per quadraginta quinque annos sapientissime administrasset, exactis pene centum annis, plenus dierum, sanctissime obiit anno 373 exeunte, vel inenante 374.

IX. *Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodiit.*

Ipsi non diu superstes fuit piissima conjux Nonna: tali digna sponso erat, ut ipse tali dignius sponsa; atque, ut pii filii verbis utar (d), « Si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisset. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum nexus esset. » Habuit Nonna, quod ex editis a doctissimo Muratorio epigrammatibus discimus, patrem nomine Philtatium; matri nomen fuit Gorgonia, fratri Amphilocheus, ex quo ortus magnus ille Amphilocheus Iconii episcopus. Nonna ex radice sancta prodiit; acceptamque a parentibus virtutis hæreditatem ita pietate sua præclaris actionibus auxit, ut si singula percurrere animus esset, de illis volumen impleretur. Sed ea suavius leget, et ex ipso fonte hauriet lector, versans Gregorii nostri scripta, in quibus sæpius Nonnæ fit mentio. Legenda imprimis oratio XVIII, quæ tota de Gregorio patre, et de Nonna; carmina I et II, etc. Unum duntaxat referam, quod prætermittere nefas esset. Nonnæ ascribenda est sui ab Hypsistariorum secta sponsi ad Christianam religionem transitio, quam assiduis ad Deum precibus, dies ac noctes cum lacrymis et jejuniis obsecrando, impetravit: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem* ⁶³. Non-

(c) Or. 18, n. 5.

(d) Ibid., n. 7.

æ ascribendi sunt abundantes ipsius in episcopatu fructus; Nonnæ ascribenda est natorum pietas, quos enata non minus spiritu quam carne, Deum unum timere et amare docuit; quos tam egregiis moribus ac præceptis informavit atque imbuit, ut singulos, aspirante gratia, ardens ad sidera virtus erexerit, atque inter sanctos ipsi numerentur cum sanctis parentibus; nimirum Gorgonia, quæ forsitan natu maxima fuit; Gregorius, de cuius vita, rebus gestis, et scriptis dicturi sumus, et Cæsarius.

X. Quo anno natus sit Gregorius.

Riæ ergo parentibus natus est Gregorius (a), et atque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materna pollicitatione ipsi donatus. » Etenim Nonna, cupiens masculam prolem, eum eam crebris precibus a Deo impetrasset, ut olim Anna Samuelem, et volui compos facta pia mater, filium sibi dono Dei concessum illi a quo acceperat, Annam æmulata, consecravat¹. Quo anno id contigerit gravis est difficultas, et certant inter se scriptores. Quamvis nostrum non sit tantas lites componere, quid tamen sentimus dissimulare lex operis non sinit; sed prius diversarum opinionum expendenda sunt momenta. Doctissimus ac piissimus Tillemontius, cum aliis pluribus, Gregorium nec citius nec serius anno tercentesimo vicesimo nono natum esse statuit ex pluribus Gregorii ipsius verbis, quo certe non est alius ætatis suæ testis locupletior. Palmaria imprimis videntur hæc Gregorii patris verba filium ad suscipiendum munus pastoritium impellentis (b):

Ὅπου τοσοῦτον ἐκμετρηχας βλον,
Ὅσος διήλθε θυσίων ἐμοὶ χρόνος.

Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.

illis duobus versiculis manifestum est Gregorium Nazianzenum natum esse, cum jam Deo ejus pater victimas offerret; sive victimas eas intellexeris quas quilibet Christianus ex corde puro offert, sive quas solus est sacerdotis aut episcopi, ut ministri, offerre. Cum autem Gregorius non ante annum 328 creatus sit sacerdos et episcopus, necesse est ut Gregorius filius ex patre episcopo sit procreatus, si victimas quas obtulit, priusquam nasceretur filius, eas esse credideris, quas soli sacerdoti offerre competit, adeoque non ante annum 328 aut 329, quo creatus est episcopus.

XI-XIII. Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. Quot annis Gregorius Athenis eloquentiæ operam dedit. Refellitur opinio Bollandi.

Reclamant Bollandistæ (c), interpretes accusant, verba Græca ab ipsis male reddita Latine queruntur, et absurdissimum esse clamant, si Gregorius Nazianzenus dicatur patre sacerdote vel episcopo editus. Id quidem mirum et prorsus insolitum, nec

A cum legibus ecclesiasticis valde consonum. Sed verba Græca aliter intelligere, ne vel ipsamet Papebrochio possibile est (d); quippe qui aliter ea interpretari nequit, nisi mutando Gregorii verba Græca arbitrio suo, nullius scriptoris, nullius codicis manu exarati auctoritate. Quod mirum videri possit in viro, qui de versionibus expostulat, atque interpretes minime curiosos fuisse, ubi eos maxime scrupulosos esse oportuisset, clamitat?

Legendum igitur ἐτησιών pro θυσίων conjicit:

Ὅσος διήλθ' ἐτησιών ἐμοὶ χρόνος.

Quod ætatarum transitit tempus mihi.

Quæ lectio nullo nititur fundamento, nec ulla ei subest notio. Quis enim credat Gregorium patrem significare voluisse, nondum tot annos vixisse Gregorium filium, quot ipse vixerit? Nam sic ipse interpretatur Papebrochius (e):

Ἡ ἄετα περακτα tam longa nondum est tibi,
Quot, etc.

Sed correctionis suæ et licentiam, sic enim ipse appellat, agnovit postea; confessus est etiam vir candidus eam nullius manuscripti auctoritate fulciri, ac demum pollicitus hanc se libenter dimissurum, cum vel aliam magis fundatam certamque invenerit quispiam, vel explicandæ phraseos istius rationem aptiorem. Aliam ipse Papebrochius lectionem invenit (f), seu potius finxit; cujus non major quam prioris auctoritas esse potest, cum nullius ipsa codicis auctoritate fulciatur; et quæ suo, si admitteretur, plus noceret, quam faveret fabricatori; sic igitur legendum suggerit:

Ὅσος διήλθε εἰς τὸν ἐμοὶ χρόνος.

Bis quantum eundo labitur tempus mihi.

Satius est, ut ait noster Prudentius Maran in Vita sancti Basilii (p. 38), « cum Tillemontio fateri, legem ecclesiasticam de continentia episcoporum nondum in omnibus omnino Ecclesiis viguisse, quam apertissimum locum ejusmodi conjecturis attemptare. » Recte, si prius demonstrari posset legem illam in Cappadocia non viguisse, quod quidem probare non facile fuerit.

Est alius Gregorii textus, qui ad confirmandam sententiam Tillemontii de anno quo vir sanctus natus est, non minus idoneus videtur: ait namque Gregorius, cum Athenis in patriam reditum parabat anno 355, se longum tempus studio eloquentiæ impendisse, ac se jam circiter triaginta annos natum. Hæc sunt ejus verba:

Καὶ γὰρ πολλὸς τέτριπτο τοῖς λόγοις χρόνος.

Ἡδὴ τριακοστὸν μοι σχεδὸν τοῦτ' ἦν ἔτος (g).

Verum ex adverso occurrunt Bollandistæ (h), atque in eo disputant. « Gratis, inquit, præsumitur signari annus ætatis, ubi annus studii, acquirendæ eloquentiæ Athenis impensi, multo congruentius potest intelligi.... Alias enim quomodo tempus au-

¹ I Reg. 1, 41, 28.

(a) Ur. 2, n. 77.

(b) Carm. De vita sua, v. 512.

(c) 9 Maii, p. 370, 511.

(d) 9 Maii, p. 371.

(e) Tom. II Maii, p. 845.

(f) Tom. VII Maii, p. 657.

(g) Carm. De vita sua, v. 236.

(h) 9 Maii, p. 371.

horum octo vel decem (nec enim plures tunc numerare posses, si solum erat tricenarius), longum dixisset ad eam exercitationem, cui plurimi totam dicabant vitam, neque vel extrema ætate oratoricæ artis perfectionem se assecutos credebant? Ergo ne decem vel octo anni eloquentiæ studio Athenis impensi, viro Christiano, qui jam antea per plures annos, tum Nazianzi a parentibus, tum Cæsareæ, aliisque in locis a doctissimis magistris in omni litterarum et scientiarum genere fuerat institutus, satis superque erant, ut ipsi dicere liceret se longum tempus in eo curriculo trivisse? An vero necesse est, ut vitam quis totam dicaverit studio eloquentiæ, quo vere possit dicere se longum tempus huic exercitationi impendisse? Potuit ergo dicere Gregorius, quod eum dixisse manifestum est. Imo miror Gregorium tot annos Athenis versatum; Gregorium, inquam, quem mater a Deo precibus impetrarat, pollicita se ei dicaturam, si votis annueret; quem a vulva ipsa ad Deum projecerat; qui se a matre Deo dicatum norat; cui, cum jam pueritiæ ætatem transisset, divinæ Scripturæ exempla instillarant, quibus significarat parentum vota, Abrahæ historiam et Isaac, Annæ et Samuelis; quem, cum eum Deo puerulum obtulit, sic affata erat (a) :

Nate, ego te virum Christo, charissime, munus Offero, quo matris votum promissaque firmes; Quæ te concepi precibus: quæque optimus ut sis Et vita eximius, flagrantibus expeto votis. Hoc genitricis erat votum; cui protinus ipse Cedendum, in tenera quamvis ætate, putavi.

Æquis, hæc serio perpendens, in animum induxerit Gregorium, qui pietatem a parentibus cum lacte hauserat, ad annum usque ætatis LV acquirendæ eloquentiæ operam dedisse: nec ipsi, post impensos huic studio Athenis octo vel decem annos dicere licuisse se longum tempus impendisse?

XIV. Imberbis Gregorius rediit Athenis.

Ad eo autem annum LV non attigerat, cum Athenis rediit Gregorius, ut se tunc et Basilium « ex Imberbis viros factos » fuisse dicat. Ὡς δ' οὖν ἐπανήκαμεν, μικρὰ τῷ κόσμῳ καὶ τῇ σκηνῇ χαρισάμενοι, καὶ ὅσον τὸν τῶν πολλῶν πόθον ἀφοσιώσασθαι (οὐ γὰρ αὐτοὶ γε εἶχομεν θεατρικῶς, οὐδ' ἐπιδεικτικῶς), τάχιστα ἐγενόμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τελοῦμεν εἰς ἀνδρας ἐξ ἀγενέων, ἀνδρικώτερον τῆ

D φιλοσοφίᾳ προσβαλόντες. An vero imberbem se esse dicere potest vir LV annos natus? « Ut igitur, inquit Gregorius (b), domum reversi sumus, cum aliquantulum mundo ac scenæ serviissemus, quantum scilicet satis erat, ut plurimorum obsequeremur cupiditati (neque enim ipsimet ad theatrum et ostentationem propendebamus), continuo facti sumus juris nostri, et ex imberbis facti viri ad philosophandum nos contulimus generosius. » Quid ad hæc Bollandistæ? Solertes sibi videntur, verba Gregorii in metaphoricum sensum detorquentes,

(a) Carn. *De rebus suis*, v. 445, et seqq.
(b) Or. 47, n. 25.
(c) 9 Maii, p. 371.

A quod etiam signant addita particula « tanquam ex Imberbis. » Sic, inquit (c), nec quod « ex Imberbis, dicat (Gregorius), factos viros, » debet cum respectu ad ætatem accipi, sed referri ad animum; qui tunc primum viriliter erigi cœpit ac roborari, cum seposito aliis placendi studio, quod imperfectorum est, ad veram solidamque virtutem, quæ est virorum perfectorum, conatum suum intenderunt. Hæc profecto a Bollandistis inconsiderate dicta, fas sit dicere; nec injuriam se Basilio et Gregorio facere cogitarunt, cum aiunt, « tunc primum, » scilicet eum annum ætatis quinquagesimum quintum attigissent, eorum animos « viriliter erigi cœpisse ac roborari, et seposito aliis placendi studio, ad veram solidamque virtutem conatum intendisse. » Egregia vero laus Basilio et Gregorii! Imo maxima contumelia. Tantorumne virorum animos, non nisi exactis LV annis, « viriliter erigi cœpit et ad veram solidamque virtutem conatum intendere? » Considerent Bollandistæ quid scripserint.

XV Objecta Bollandi.

Plurima objicit Papebrochius: 1° Qui fieri possit ut Gregorius, qui vix quadragenario major erat secundum Tillemontii calculum, cum paulo post fratris Cæsarii et Gorgoniæ sororis mortem carmen de rebus suis scripsit, queratur (d) « jam caput canis albescere, rugosaque membra ad tristis vite occasum prona ferri? » 2° Quomodo Nonna quinquagenaria filium peperit? Eam enim Gregorius, non solum ἐμόζυγον, « conjugem, » verum etiam ἐμόχρονον, « coætaneam » fuisse asserit, τὴν πολιτῆ τε καὶ ἡθεσ, « moribus et canitie æqualem. » 3° Quomodo id tacitum prætermisisset filius in oratione, qua parentum laudes prosequitur, multa longe minutiora expendens? Suis quidem non caret difficultatibus Tillemontii opinio, sed quæ tamen solvi possint. Age ergo, 1° mirum esse non debet senectutis incommoda circumvenisse Gregorium priusquam ad eam ætatem, quæ senectus appellatur, pervenisset. Id enim non tam illius annis, quam infirmitatibus, studiorum ac penitentiarum laboribus, quibus jam fractum ipsius erat corpus, et senectutis incommoda supervenerant, tribuendum. Quod autem aiunt, Gregorium silentio non fuisse prætermisurum, si ex matre tam propectæ ætatis esset natus; ut id concedamus, certe silentio non prætermisit, si minus in oratione, qua parentes laudavit, saltem in carmine *De Vita sua*. Ibi enim narrans, quomodo sua eum mater statim ab utero obtulerit Deo; ac deinde iterum offerens, cum jam rationis esset particeps, consecratis sacrorum librorum tactu ipsius manibus, quibus verbis eum allocuta fuerit, sic prosequitur (e) :

Jam carum filium aliquis divinitus datum bonum,
[optimus,

(d) V. 307 et 308

(e) Carn. *De rebus suis*, v. 442 et seq.

Properantem ut sacra vicima fieret, ad aram ad-
[duxit,

Saræ tardiparæ prolem. . . .

Nunc ego te vivum Deo munus, ut promisi,
Offero.

Suam namque matrem conferens Gregorius cum
tardipara Sara, eam quoque, ut ipsius verbis utar,
τάρδιον, tardiparam fuisse satis indicat.

XVI. *In sententia Tillemontii gravissima est diffi-*
cultas.

Verum aia longe gravior est in opinione Tille-
montii difficultas, quæ maxime scrupulum movet
Papebrochio, nec immerito, atque etiam nobis
ipsis. Vix enim adduci possumus, ut patre episcopo,
qui quinquagenario major erat cum episcopale mu-
nus suscepit, natum esse credamus Gregorium.
Nihil tale apud omnes hujus sæculi scriptores, qui
de Gregorio verba fecere, reperitur. Nihil apud
Hieronymum, qui hujus doctoris consuetudine usus
est, quo etiam magistro se Scripturas sacras di-
dicisse gloriatur. Si patre episcopo natus esset
Gregorius, quomodo Hieronymus, qui id profecto
non ignorasset, his verbis Pammachio scripsisset ;
« Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eligun-
tur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum
pudici? » Quomodo idem sanctus doctor Jovinianum
sic alloqui ausus fuisset (a) : « Certe confiteris non
posse esse episcopum, qui in episcopatu filios fa-
cial; alioquin, si deprehensus fuerit, non quasi vir
tenebitur, sed quasi adulter damnabitur? » Nec vero
Hieronymum de consuetudine tantum Occidentalis
Ecclesiæ loqui respondere licet, si quidem contra
Vigilantium disputans : « Quid faciunt, inquit,
Orientis Ecclesiæ, quid Ægypti, et sedis apostolicæ,
quæ aut virgines clericos accipiunt, aut continen-
tes; aut si uxores habuerunt, mariti esse desi-
erunt? » Innumeros conciliorum canones, veterum-
que Patrum testimonia fas hic esset subijcere,
quibus sacerdotes quarto sæculo ab uxoribus absti-
nuisse manifestum est, quique non sinunt credere
Gregorium patre episcopo natum esse. E medio si
abisset is, qui est in Tillemontii opinione, scrupu-
lus, hanc per obstantes difficultates sequeremur,
quæ quidem leviores sunt quam quæ in aliorum
opinionibus occurrunt.

XVII. *Contrariæ opinionis incommoda.*

Suidas scribit Gregorium nonagenario majorem
obfuisse, adeoque natum anno 299; ex quo seque-
retur Gregorium octogenarium fuisse, cum Constan-
tinopolim ad defendendam catholicam fidem profe-
ctus est. Sed quis credat virum octogenarium illic ea
præstitisse, quæ præstitit; paresque tantis laboribus
subeundis hac ætate vires habuisse, tanta vi dicendi
valuisse et efficacia, ut auditores omnes, non modo
catholicæ fidei addictos, sed ipsos etiam hæreticos
sibi devinaret? Ex ipso enim Gregorio discimus,

* Ecell., x, 3.

(a) Lib. i adv. Jovin.

(b) N. 72.

A nullum fuisse, quæcumque religionem profiteretur,
qui ejus sermonibus, ad quos concursu magno acce-
debant, non delectaretur. Quid si addiderimus Gre-
gorium, postquam relicta Constantinopoli in otia
tuta recessit, longum *De Vita sua* carmen, hujusque
carminis veluti quamdam appendicem (sic enim no-
bis appellare licet conditum in episcopos eorum tem-
porum), carmen acri ac vehementi stylo, imo immen-
sam aliorum carminum, quæ « Carmina cygnæa »
vocant, copiam condidisse? Deinde, ut cætera omit-
tam, Gregorius, qui anno 362 ad sacerdotalem di-
gnitatem erectus est una cum Basilio, annos sexa-
ginta tres habuisset ex Suidæ calculo, videlicet na-
tus anno 299. Queritur tamen maturius se factum
sacerdotem, in oratione secunda. « Ne extrema
quidem senectus, inquit (b), huic rei præstituta,
longum tempus censi debet. » Quibus verbis man-
ifeste satis indicat se juniorem fuisse quam oportu-
isset; posteaque hæc, ad confirmandum quod
dixerat, affert verba Salomonis : « Væ tibi civitas,
cujus rex junior est * ». » Vir certe sexagenario ma-
jor queri non potest, nec debet, se citius sacerdotale
munus suscipisse.

Quod spectat Bollandistas, in sua *Chronologia*
Vitæ S. Gregorii expensa et innovata, Suidæ opi-
nionem amplectuntur; quam ut tueantur, omnibus
nervis contendunt in vertendis explicandisque qui-
busdam Gregorii testimoniis, quæ ipsis incommo-
dant; nec tamen feliciter, si quidem vela dare re-
trorsum, novasque subinde interpretationes afferre
coguntur, quæ vel ipsis non admodum placent.
Quapropter sibi non constant, nisi in eo, quod
Gregorium patre episcopo natum constanter ne-
gent. Candide fatetur Papebrochius (cujus animi
candoris alia laude digna habemus testimonia),
cum eruditioribus quibusdam amicis nonnulla
eorum, quæ proposuit innovandæ chronologiæ fun-
damenta, communicasset; se non omnes æque as-
sentientes habuisse. « Erant, inquit (c), quibus vi-
debatur superstitiosa sollicitudo cavendi, ne ex pa-
tre jam episcopo natus crederetur Nazianzenus;
metuebantque ne ex nostræ ac paulo superioris
ætatis præjudicio procederet illa, hæreticis nuptu-
rientibus risum motura, » etc. Demum postquam
diu disputa vit, modo huc, modo illuc inclinans, ipsi
alternanti fere potior videtur Baronii sententia
« Interim, inquit (d), qui nihil mutatum volet, eo,
quod Ἐτήσια ipsi non videantur pro « anni cur-
riculo » posse per metaphoram accipi, sequatur
« Baronii sententiam. »

XVIII. *Baronii sententia.*

Ea autem est Annalium parentis sententia; per
hyperbolen locutum fuisse Gregorium patrem, cum
his verbis, « nondum tot annos, etc. » suadere
filio conaretur, ut pastoritiam curam susciperet;

(c) App. ad t. VII Martii, p. 844.

(d) Ibid., 843, col. 1.

quomodo sæpe non multum grandiores natu-
tullo se junioribus dicunt, se id de quo agitur sci-
visse priusquam nascerentur alii. Hac ratione scrupu-
lum iis ex animo evellit, qui ut credant Grego-
rium patre episcopo natum esse adduci non pos-
sunt. Censet (a) namque eum etiam « patre non-
dum Christiano natum. » Verum Baronius scrupu-
lum simul sua interpretatione donat et aufert. Illis
quidem aufert, qui censent Gregorium patre epi-
scopo natum non esse; donat autem aliis, atque in-
primis Tillemontio, qui Gregorium absque mendacio
sic loqui non potuisse, et tali hyperbole graviter
offendi veritatem affirmat.

XIX. *Quælibet opinio suis laborat difficultatibus.
Minoribus urgetur quæ statuit Gregorium patre
christiano, sed nondum episcopo natum.*

Nulla ex his omnibus est opinionibus, quæ non
multis gravibusque difficultatibus laboreat. Illa porro,
nobis omnia meditantibus incommoda, minoribus
urgeti visa est, quæ Gregorium patre nondum
episcopo, sed jam Christiano natum anno 325 aut
ineunte 326 statuit ex ipsius Gregorii verbis. « An-
nus mihi, » inquit (b) « jam pene tricesimus erat, »
cum Athenis, anno 335 vel 336, discedere cogita-
bat. Nasci ergo debuit anno 325 exeunte, aut
ineunte 326, ut trigesimus illi annus esset is quo
Athenas reliquit. Ejus pater nondum erat episcopus;
sed eum Christianum tunc fuisse, quamvis contra
sentiat Baronius, colligimus ex carmine quinto ubi
ait Gregorius se natum statim a Nonna Deo obla-
tum: deinde addit, « et a parentibus suscepit do-
num: » καὶ ἐκ τοκέων ὑπέδεχτο δῶρον. Igitur ipse
quoque Gregorius pater filium vero Deo obtulerat,
proindeque eum tunc colebat. Carmine etiam
alio (c), postquam narravit quomodo vix natus Deo
dicatus fuerit et oblatus, instar vituli vel agni;
« non enim dicere audeo, ut novus quidam Samuel,
nisi ad eorum qui dederunt desiderium respiciam. »

XX. *Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex
Memor. Trev. Apr. 1707, art. I, p. 711.*

Jam vero si roges qua ratione Gregorii textum
interpretemur, ex quo alii eum patre episcopo na-
tum colligunt, accipe. Verba ipsa huc revocanda et
oculis subjicienda.

Ὀύπω τοσοῦτον ἐκμεμέτρησας βίον,
Ὅσος παρήλας θυσίων ἐμὸν χρόνος.

*Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.*

Gregorii verba sic reddunt qui eum patre episcopo
natum esse contendunt: verum hi addunt in sua in-
terpretatione, quod in Græco textu non apparet,
nempe « peracti. » Porro textui nihil addatur nec
detrahatur, sed ad verbum reddatur. Sic optime
reddidit auctor epistolæ, in commentariis Trevol-
tianis, ex qua hæc hausimus:

(a) 9 Maii, p. 375, col. 4, n. 9.

(b) Carm. *De anim. suæ calam.*, v. 199.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 88.

A *Nondum tantam emensus es vitam,
Quantum præterit mihi sacrificiorum tempus.*

Non ait Gregorius facta a se, sive ut sacerdote,
sive ut episcopo, sacrificia; sed filium suum tan-
tam nondum vitam esse emensum, quantum sibi
ipsi sacrificiorum tempus « præterisset. » Quid
porro vetat quominus dicamus sacrificia ea esse
sacra mysteria, quibus post susceptum baptismum
interfuerat, quorum particeps fuerat, imo quæ
etiam, si minus ut sacerdos, saltem ut Christianus
suo modo per aliquot annos obtulerat, quemadmo-
dum fideles offerre solent, juxta hæc Missæ canonis
verba: *Memento etiam, Domine... et omnium cir-
cumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota
devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offe-*

B *runt hoc sacrificium laudis?* etc. Ex quo ergo sus-
ceperat baptismum Gregorius, sacris mysteriis in-
terfuerat, horum particeps fuerat, exinde « sacrifi-
ciorum » tempus ipsi fluere cœperat, ut ipsi dicere
licuerit filium alloquendo: « Nondum tantam emen-
sus es vitam, quantum præterit mihi sacrificiorum
tempus. » Quod quidem longe verissimum erat.
Quia, Theologus ipse, carmine *De Vita sua* (d), sic
Deum affatur: « Precor, si quando te pater et vene-
randa mater aut victimis puris et sanctis munerati
sunt; » victimarum nomine pia opera ex charitatis
affectu Deo oblata haud dubie intelligens; et carm.
XI (e), « animæ victimas incruentas » ineniorat:
quid igitur obstat, quominus eodem sensu Grego-
rius pater sacras victimas intellexerit; idque so-
lum versibus illis declaraverit; videlicet non tot
vitæ annos decurrisse filium, quod ipse in offerendis
Deo Christianis operibus impenderat?

XXI. *Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.*

Præterea, cum Baronio licet dicere, per hyperbo-
len sic locutum fuisse Gregorium; quod illæsa ve-
ritate potuit poeta. Certe Gregorius pater his verbis
nec sefellit filium, nec fallere intendit, aut potuit,
nec aliud demum significare voluit quam quod filio
notissimum erat. Mirum profecto est his Gregorii
verbis mendacii notam inuri ab iis, qui fatentur
cum Bollandistis Gregorio licuisse dicere absque
mendacio, matrem suam cœtaneam fuisse patri, τὸν
πολιτὴν τε καὶ ἕθεσι, quamvis annis decem atque etiam
D amplius eam juniorem fuisse concedant.

XXII. *Patre nondum episcopo natus est Gregorius.*

His omnibus expensis, arbitramur Gregorium
patre nondum episcopo natum, et Gregorium patrem
per hyperbolen locutum fuisse, nec ejus verbis ulla-
tenus veritatem attentari. An vero Gregorius Gor-
gonia sorore junior, seniorve fuerit, dubitant non-
nulli, nec facile est definire, ut Papebrochio placet.
« Potuit certe, inquit, primo partu nata femina, in
matre acuisse desiderium proles masculæ. » Sed le-
vissimam, Imo nullam hanc esse difficultatem quis

(d) V. 416, 419.

(e) Carm. *De div. vitæ generib.*, v. 40.

non intelligat? An vero in Anna, quam cum matre sua conferre solet Gregorius, et illic quidem potissimum, « primo partu nata femina acuit desiderium prolis masculæ? » Ut ergo stet comparatio Nonnæ cum Anna, rectius Gorgoniam juniorem fratre Gregorio fuisse inferretur; quod plures Scholiastæ (a) confirmant.

XXIII. Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.

Itaque natus videtur Gregorius (sive senior, sive junior Gorgonia fuerit) anno 325 vel 326, patre nondum episcopo, sed Christiano, ut jam diximus. Ab ipsis incennabulis pie a piis parentibus educatus est, qui regendæ ipsius pueritiæ curam ipsi suscipere. Cum eam ætatem, quam dicunt rationis expertem, pertransisset, eum mater, quem jam statim ab ortu Deo obtulerat, atque etiam priusquam nasceretur dicaverat, iterum obtulit et dicavit; sacris litteris pueri manus lustravit, libros divinos teneris manibus tractandos exhibendo; quibus eum votis obstrinxisset significavit, atque hortata est ut matris promissa factis expleret. Ipse protinus annuit, quamvis in tenera ætate, rataque omnia habuit, ac perficere semper studuit (b). Optimis in domo paterna, ubi præclara virtutum exempla præ oculis habebat, præceptis informatus, gravitatis senum aliquid præferebat, ætate simul et ratione crescens. Crescebat et boni cupiditas, quemadmodum ex nubibus nubes coire solent. Librorum, qui de rebus divinis tractant, lectione oblectabatur. Cum viris probis frequens erat. Sic tenera mens optimis imbuebatur moribus, formamque pietatis inducebat, donec tempus adesset, quod eum sacro fonte abluendum esse Christus notum faceret; qui singulari beneficio servum suum affectit, eumque verbis compellere dignatus est (c). Castitatis alligavit, carnem frenavit, flagrantem sapientiæ divinæ amorem inspiravit, ac vitæ monasticæ, *μοναχίου βίωτου*, quæ vitæ futuræ præludium est.

XXIV. Ardor servandæ pudicitie.

Divinus quidam incessit juvenis animum ardor servandæ pudicitie, quem visum cæleste ipsi in somnis ostensum magis magisque firmavit. Hæc sunt, ut ego quidem opinor, miracula, queis Deus, qui sic piæ mentes ad salutem trahit, ejus desiderio calcare addidit, ut ipse scribit Gregorius (d), dubitans an ea tegere debeat, quod animi parum grati est, an prædicare, quod fastum videtur sapere. Rem tamen ipse totam aperit in carmine *De animæ suæ calamitatibus* (e), nocturnumque visum narrat, quo Deus ipsi castioris vitæ amorem immisit, « cum adhuc puer parvulus esset, nec tamen omnino parvulus, » sed ea ætate qua boni et mali imagines in animo inscribuntur, mensque nondum

A certis cogitationibus formam accipit. His Gregorii verbis manifestum est, id contigisse cum adhuc in domo paterna, non autem cum jam Athenis versaretur, ut Rufinus perperam scripsit.

XXV. Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.

Virgines duas videre sibi videbatur propius stantes, candidisque vestibus colloquentes, ambas formosas, ejusdemque ætatis, quibus ornamento erat inornata forma. Quærenti Gregorio quænam essent, et unde venissent, altera se castitatem esse dixit, altera temperantiam: cumque ipsum hortatæ essent, ut mentibus mentem et faciem facibus jungeret, quo eum miro fulgore splendentem in cælum ferrent, protinus in cælum evolarunt. Cum igitur viso nocturno incensus esset Gregorius, amor castitatis, cujus fulgor intimis animi recessibus contineri non poterat, in eo splenduit.

XXVI. Piorum virorum consuetudinem expetit.

Primum igitur congressum piorum virorum appetivit, qui matrimonii vincula fugerant, sequæ a terrenis hominibus sejunxerant, ut Christum regem animi pennis sequerentur (f). Hos unice amans et toto corde complectens, spei cælestis duces habuit (g). Postea grave matrimonii jugum excussit, præclaram eorum, qui perpetua virginitate florent sortem exoptans. Non convivium, et quæcunque juvenibus curæ esse solent, ipsi placebant; non mollis vestis, non petulans risus, non scopuli et montes, non equi et canes venatici. Ea omnia missa fecit; projectaque omni vitæ hujus felicitate, austeræ temperantiæ collum submitit. Ex singulari illo, quem tunc hausit animo, castitatis amore, condita postmodum ab eo fuisse illa insignia poemata, quibus laudes virginitatis et præcepta ad virgines continentur, recte cum Papebrochio colligas.

XXVII. Gregorii studia extra limen proferuntur.

Postquam intra domum paternam sic primum instituta fuit Gregorii pueritia, sacrarumque litterarum studiis et omni virtutum genere informata, extra limen prolata sunt ejus studia (h). Quamvis enim nihil unquam antiquius sacris litteris habuerit, externas tamen investigare et comparare non est dedignatus, eo nimirum consilio, ut veris litteris per nothas ferret opem; ne superbe jactitarent se, qui nihil præter inanem eloquentiam in gutture et suavibus vocum sonis sitam norunt; neve sophismatum nexibus implicaretur. Itaque, « Cum ætaté jam adolevisset, inquit ejus Vitæ scriptor (i), Cæsaream profectus, illicque cum præstantibus quibusdam magistris consuetudine habita, doctrinæque non exigua collecta, in Palæstinam navigavit. »

(a) Elias Cret., in edit. Bill., t. II, p. 761.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 95 et seq.

(c) Carm. *De rebus*, v. 455.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 105 et seq.

(e) Carm. 5, v. 205.

(f) Ib., v. 281.

(g) Ib., v. 505.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 112 et seq.

(i) *Vita Greg.*, p. 4.

XXVIII. *Cæsaream Cappadociæ proficiscitur.*

Nullus certe ambigendi locus, utram Cæsaream petierit Gregorius. Etenim Cæsaream, quæ in Cappadocia sita est, non Palæstinam ubi altera est Cæsarea, tunc navigavit. Viri tamen docti plures Cæsaream Palæstinae intelligunt, imprimis Billius, Baronius, atque etiam ipse Tillemontius; quorum opinionem auctor *Vitæ Basilii* (p. 40, 41), novæ editioni operum sancti doctoris præviæ, validissimis momentis impugnat et refellit.

XXIX. *In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.*

Narrat Gregorius Nazianzenus (a) se et Basilium, « Ve'nti fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursus, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, Athenis coivisse. » Uterque ergo in Cappadocia conjunctus fuerat, quod perperam negat Papebrochius (b), qui etiam asserit Gregorium et Basilium primum Athenis mutuo se novisse: uterque inde in varias regiones profectus non alter e Ponto, alter e Cappadocia. Id confirmatur verbis Gregorii in eadem oratione (c), ubi Athenas sibi « vere aureas, dicit, ac si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen pleniùs noscendum præbuerunt. » Ἐκεῖναι γὰρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεώτερον, οὐδὲ πρὶν ἀγνωστούμενον.

Idem efficitur vel ex ipsis Gregorii verbis, quibus post Billium et Baronium Tillemontius Cæsaream in Palæstina indicari arbitratur. Hæc sunt Gregorii verba in *Oratione De Basilii laudibus* (d), habita Cæsareæ: Ἐπὶ τὴν Καισαρέων πόλιν ἐπειγεται, τῶν τῆδε μεθέξων παιδευτηρίων ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὕτη καθηγεμῶν καὶ εἰδόσκαλος, τὴν οὐχ ἤττον λόγων μητρόπολιν ἢ τῶν πόλεων, ὧν ὑπέρκειται, καὶ καθ' ὧν ἔχει τὴν δυναστείαν· ἦν εἴ τις τοῦ ἐν λόγοις κράτους ἀποστερηθείεν, ἀφηρηκῶς ἔσται αὐτὸ τὸ κάλλιστόν τε καὶ ἰδικώτατον. Ἄλλαι μὲν γὰρ τῶν πόλεων ἄλλοις ἀγάλλονται καλλωπίσμασιν, ἢ παλαιοῖς ἢ νέοις, ὅπως ἂν, οἶμαι, τῶν διηγημάτων ἔχουσιν, ἢ τῶν ὀρωμένων· τῆ δὲ λόγοι, τὸ γνῶρισμα, ὡσπερ ἐν τοῖς ὄπλοις ἢ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. « Cæsaream, ut scholarum illius civitatis pater esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram: nam meorum quoque studiorum dux et magistra existit; quæ non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium, quibus præcellit et dominatur, metropolis; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. Nam, cum aliæ civitates aliis ornamentis, vel antiquis, vel novis gloriantur, prout, opinor, vel historiis, vel

A rebus quibusdam visendis ornatae sunt; hanc corripit ut arma vel tragœdias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat illustremque reddit. »

XXX. *Cæsarea Cappadociæ litteris fuit insignis.*

Nihil est in his verbis, ut observat noster Prudentius Maran (e), quod non optime conveniat Cæsareæ Cappadocum. Aptè quidem Gregorius urbem, in qua loquebatur, et voce et manu designans, dicebat: « Hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram; » Ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν. Non putat Tillemontius hanc Cæsaream a studiis litterarum, ut a præcipuo urbis ornamento, laudari potuisse. Sed, ut omittam Eusebium, qui Cappadociæ præsules doctrina inter alios enituisse testatur (f), ipse Basilius Gregorii testimonio suum adjungit, et litteris inter patriæ ornamenta dat palmam. Sic enim loquitur (g) de eo statu in quædam divisione Cappadociæ redacta erat: « Spectaculum sædissimum facta est, quæ prius tum de litteratis viris... gloriabatur. » Similiter in alia epistola (h), litterarum studia inter ea quæ civitati nomen et famam pepererant, præcipue commemorat. An vero Gregorius, pronuntiato nomine Cæsareæ, admonere poterat auditores, Cæsaream, de qua loquebatur, non eam esse in qua orationem habebat, sed illustrem illam in Palæstina Cæsaream designari? Certe si de Cæsarea Palæstinae locutus fuisset Gregorius, auditorum animos offendisset, nedum benevolentiam captasset, meritoque expostulandi ansam præbuisset Cappadocibus, qui litterarum et eloquentiæ laudem nec Cæsariensibus Palæstinae, nec aliis civitatibus concedebant. Quomodo etiam Cæsaream Palæstinae « civitatem nostram » dicere licuisset, imo « patriam » appellare, ubi ait (i), « ex eodem patriæ fonte... dissectos... Athenis coivisse? »

Addit (j) hæc verba Gregorius, quæ litem dirimunt: « Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsius eruditione ceperunt; quantus videlicet magistris, quantus æqualibus esset. » Quis ambigendi locus, utris Cæsariensibus narranda Gregorius relinquat? Insuper, qui longe remoti erant, nec majorem ex Basilii eruditione utilitatem quam aliæ civitates perceperant; an iis quos alloquebatur, quique et Basilii studiorum meminisse poterant, et qui ejus doctrina per tot annos imbuti fuerant? Cum igitur his verbis manifeste Cæsarea Cappadocum dignoscatur, immerito quærit Tillemontius, quod pace tanti viri dixerim, cur Gregorius, qui Cæsareæ perorabat, Basilium in hanc urbem venisse conceptis verbis non dicat; cur non eam designet, nisi ejusmodi notis, quæ saltem ei cum altera Cæsarea communes sint. Quod autem objicit Tillemontius ex eo quod Gre-

(a) Or. 43, n. 15.

(b) 9 Maii, p. 379, col. 2, not.

(c) Or. 43, n. 14.

(d) Ibid., n. 13.

(e) *Vita Basil.*, ibid.(f) *Vita Const.* c. 43, p. 348.

(g) Epist. 76.

(h) Epist. 74.

(i) Or. 43, n. 15.

(j) Ibid., n. 15.

gorius Cæsaream, de qua loquitur, « civitatem nostram » appellet, quia « ipsius studiorum dux et magistra exstitit; » quod, inquam, objicit vir doctus, ut probet hæc verba non esse accipienda de Cæsarea Cappadociæ, quam Gregorio « suam » aliis de causis, atque imprimis quod suæ provinciæ metropolis esset, appellare licebat, in ipsum regeritur. Etenim, cum Cæsaream Gregorius ob disciplinas, quas ibi hauserat, non solum ob metropolitica jura, « suam » diceret; rationem addere debuit, cur eam singulari modo suam appellaret, alioqui nemo non existimasset eum ad jura metropolis respicere (a).

XXXI. Litterarum amore in Palæstinam se confert.

Idem litterarum amor, qui Basilium et Gregorium Cæsareæ Cappadocum conjunxerat, alterum ab altero distraxit. Basilium namque inde profectus est Constantinopolim, Gregorius vero in Palæstinam navigabit; « Ob artis oratoricæ amorem in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus. (b) » illustres enim erant scholæ illæ ac florentissimæ, in quibus ex Christianis olim, Pamphilus martyr, Eusebius, alique doctissimi viri professi fuerant; his autem temporibus, Thesperium Gregorius, ut scribit Hieronymus, rhetorem, eloquentiæ præceptorem habuit; et inter socios Euzoium, qui postea, imperante Valente, patrocinio Arianorum creatus episcopus, Cæsariensem sedem occupavit.

XXXII. Alexandriam petit.

Aliquantium commoratus in Palæstina Gregorius Alexandriam se contulit, cujus urbis scholas olim illustrant Clemens, Origenes, alique viri pietate et scientia commendandi, et quas demum Didymus celebriores reddidit. Adhuc noster Gregorius, licet ex voto Deo oblatas, erat catechumenus, ex usu, seu potius abusu illorum temporum, antiquis Ecclesiæ moribus traditionibusque apostolicis adversante; quem ipse postmodum Gregorius, Basilium, Gregorium Nyssensem graviter insectati sunt.

XXXIII-XXXIV. Athenas navigat et gravi tempestate jacatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.

Demum haustis utriusque Cæsareæ et Alexandriæ scientiarum fontibus, majore animi ardore Athenarum flumina sitiens, moræque impatiens, conscensa navi Ægina circa medium Novembrem, quo tempore periculosissimæ tempestates exoriri solent, in Græciam per mare Parthenicum navigat. Itaque vix jam paululum navis processerat, cum gravis exorta

A est tempestas, quam egregio metro recinit (c). Omnia præsentem omnibus mortem intentabant: Gregorio autem mors animæ longe majorem formidinem afferebat. « In periculum enim miser veneram, inquit (d), ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. » Clamabat, obsecrabat, breve quoddam temporis spatium expetebat; tantos demum gemitus edebat, ut cæteri, quod vix credibile est, omissis quisque propriis calamitatibus, suas Gregorii ejulatibus preces jungerent, ejus infortunio condolentes. Omnes, etiam qui Deum ante non norant, Deum invocabant, ut scribit Gregorius (e); quod certe argumento est plures in ea navi fuisse fideles Christianos, baptismo initiatos, a quibus et ipse Gregorius necessitate compulsus eum petere et suscipere poterat (f): quod quidem licere docent Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, alique doctores, atque etiam approbat Ecclesiæ. Quomodo ergo ipsi in mentem non venit, ut a vectorum quopiam baptismum peteret? Validitas baptismi per laicos collati non satis nota fuisse Græcis videtur. Sic Basilium, post Cyprianum et Firmilianum, in epistola canonica, canone 1°: « Quare eos, inquit (g), qui ab ipsorum partibus stabant, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt vixi Ecclesiæ baptismate ad Ecclesiam venientes expurgari. » Quibus verbis liquet collatum a laicis baptismum irritum apud Græcos habitum fuisse.

XXXV-XXXVI. Promittit Gregorius se Deo victurum si scopas evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.

Per viginti dies sævit tempestas, totidemque diebus gemebundus supra puppim jacuit Gregorius, Deum supplex exorans, pollicitus si maris periculo liberaretur, atque expetito baptismate frueretur, ei, a quo salutem accepisset, sese consecraturum. « Tuus sum, inclamabat (h): antea jam eram, et nunc iterum. Tu me bis accipies, pretiosam tibi possessionem, terræ marisque munus, tibi consecratum voto parentis et metu gravissimo. Tibi vivam, si duplex periculum effugero. Si me perire siveris, cultor tibi peribit. Expergiscere mihi, aut gradere, et metum compesce. » Vix hæc dixerat, cum statim sedata est et commutata in auram procella. Servatum se agnoscit Gregorius (i) precibus parentum, qui in somnis admoniti quem in casum adductus esset filius, orationibus ac lacrymis Deum obsecraverant ut periclitanti opem ferret. Quia et in ipsa periculi flamma, juveni cuidam ex vectori-

(a) Serupulum aliquem mihi injiciunt verba Gregorii orat. in laudem Cæsarii (or. 7, n. 6), ubi postquam de prima educatione Cæsarii, suaque ipsius mentionem fecit, sic prosequitur: « Cum jam peregrinationis tempus esse videretur, ac tum primum alter ab altero distracti sumus; ego nimirum ob artis oratoricæ amorem, in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus, ille autem Alexandriam profectus. » Si cum primum Gregorius et Cæsarius alter ab altero distracti sunt, Gregorius Palæstinam petiit, et in scholis est moratus, Cæsarea Palæstinæ,

non Cappadocum est intelligenda, nisi dixerimus utrumque tunc versatum Cæsareæ Cappadocum, unde alter Palæstinam, alter Alexandriam petiit.

(b) Or. 10, p. 163, A.

(c) Carm. De Vita sua, v. 131 et seq.

(d) Or. 18, n. 131.

(e) Boll., 9 Maii, p. 379.

(f) Tillem., t. IX, p. 326.

(g) T. III novæ edit., p. 270.

(h) Carm. De Vita sua, v. 194 et seq.

(i) Or. 18, n. 31.

bus, qui Gregorio charissimus erat, visa est in somnis mater ejus Nonna mare conscendere, arreptamque navim ad terram protrahere : qua visione perspecta et narrata, statim consecuta est tranquillitas (a). Tum vectores omnes, quotquot infideles erant, se Dei, quem colebat Gregorius, benignitate servatos agnoscentes et confitentes, Christianam religionem ex animo amplexati, duplicem racti sunt salutem. « Hujus ipsi periculi, inquit Gregorius (b), donum exstitimus : ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus ; ita periculo liberati, nos etiam ipsos obtulimus. » Quibus verbis Gregorius, si Baronio fides (c), se et vectores sacro baptismate tum fuisse initiatos significat.

XXXVII. *Athenas advenit circa annum 350.*

Interim navis tranquillam per æquor Rhodum appulit, Rhodo Æginam, indeque solvens secundis fluctibus tandem expetitas Athenas pervenit. Quo autem anno pervenerit, certo definire difficile fuerit. Tantummodo ex ipso discimus, eum imberbem adhuc fuisse, cum litterarum amore incensus Athenas petiit. His enim verbis narrare incipit tempestatem, quæ in hanc urbem nave tendenti supervenit :

(d) *Lanugo nondum genas texerat, tamen
Me litterarum ceperat fervens amor, etc.*

In oratione quoque XLIII, n. 25, ait se et Basilium Athenis in patriam reduces « ex imberbibus viros factos, » καὶ τελοῦμεν εἰς ἀνδρας ἐξ ἀγερωτων. Quod certe funditus evertit eorum opinionem, qui eum triginta annos Athenis studio eloquentiæ impendisse sentiunt. Verba tamen Gregorii, ut verum fatear, sic accipi et quidem recte possunt, ut imberbem fuisse existimemus, cum primum paternam domum reliquit ut plurimas urbes peragraret studiorum causa, Cæsaream utramque, Alexandriam, et tandem Athenas, quas potissimum adire cupiebat, tanquam litterarum sedem et domicilium. Has igitur, ut verisimile est, adiit circa annum 350 ; si quidem Athenis jam versabatur, cum eo venit, anno 351, Basilium, cujus adventum jam fama nuntiabat, magnamque omnibus expectationem moverat, præcipue autem Gregorio, qui Athenas Basilii adventu « aureas » sibi factas singulari amicis declaratione significabat : « Athenas mihi vere aureas, inquit, (e), ac, si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. Ac doctrinam exquirens, beatitudinem reperi ; mihi que dispari modo idem quod Sapli accidit, qui patris asinas quærens, regnum invenit.... Habebant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursumque velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. »

(a) *Vit. Greg.*, p. 5.

(b) *Or.* 48, n. 31.

(c) 9 *Maii*, p. 378.

(d) *Carin. De Vita sua*, v. 112.

A XXXVIII-XL. *Stolto ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem ferti contra Armenios. — Arcissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.*

Omnibus humanitatis officiis Basilium suscepit Gregorius ; gratamque imprimis ei operam adveniienti præbuit, virum gravem et modestum subducendo stolidæ ludificationi Athenis usitatæ erga novos discipulos, qui in hanc urbem se conferebant. Insanum hunc ritum, in oratione *De Basilii laudibus*, eleganter describit Gregorius ; qui mox adversus Armenios quosdam non minorem amico operam tulit. Hi nimirum Armenii Basilii olim sub ipsius patre condiscipuli, invidis oculis ejus laudes conspicientes, tanquam Athenis diutius commorati, temere lacescebant Basilium, a quo facile reflexebantur. Gregorius quidem, Athenarum amans, ipsarum æstimationem in Armeniis a Basilio superatis periclitari ægre ferens ; veritus ne civitas aliquid dedecoris acciperet, si novus accola antiquiores superaret, primo Armeniis opem ferebat ; at ubi perfidum eorum esse consilium perspexit, totum se ad Basilium vertit, eoque juvante Armenii penitus profligati. « (f) Hæc altera, Basilio et Gregorio, amicitiae non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur. » His namque amicitiae officiis Gregorius adeo sibi Basilium conciliavit, Basilium autem morum gravitate adeo Gregorium devinxit, ut unanimis simul effecti, sibi quisque felicissimus videretur quod talem tantumque nactus esset amicum. Hæc sunt arcissimæ Basilium inter et Gregorium amicitiae fundamenta. Perfectissimum istud est amicitiae Christianæ exemplar, quo noti ac celebres fuere, tum hominibus suæ ætatis, tum omnibus retro sæculis.

XLi, XLII. *Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utriusque anima esse videbatur. Unum utriusque studium erat virtus.*

Crevit adhuc progressu temporis tam sancta amicitia voluntatum ac studiorum consentione. Cum enim mutuum inter se confessi fuissent desiderium sectandæ philosophiæ, tum uterque alteri quidvis erat, contubernalis, convictor, concors, unum spectans, iisdem rebus gaudens. Quis digne scripsit præclaros tam eximiae necessitudinis fructus ? Ecce tanta dicendi copia, ut utriusque tum in litteris, tum in pietate progressus enarrare queat ? Unus id posset exsequi Gregorius. « Par spes doctrinæ, inquit (g), hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat : et tamen aberat invidia, æmulatio autem in pretio habebatur. Hoc utriusque certamen, non uter primas ferret, sed uter alteri eas concederet, uterque enim alterius gloriam pro sua ducebat Una utriusque anima videbatur, duo corpora ferens.... Unum utriusque opus et studium virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut,

(e) *Or.* 43, n. 44 et 45.

(f) *Ibid.*, n. 45, 47.

(g) *Ibid.*, n. 20.

ante discessum ex hac vita, hinc migraremus. Quod quidem nobis ob oculos ponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamus, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exactentes; atque, nisi hoc arrogantius dicere videar, uterque alteri norma et amussis eramus, qua rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum castissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pæatissimis, iisque quorum consuetudo maximos fructus afferebat: illud nimirum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impertiri; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tam jucundissimis, quam optimis oblectabamur: nam hinc quoque, vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informantur. »

XLIII-XLV. *In sacris domibus assidui. Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ aliis Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant.*

« Duæ nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior, altera secunda et inferioris pretii: illa nempe, quæ ad sacras nostras domos, eosque qui illic erant doctores, ferebat; hæc autem, quæ ad externos præceptores. Cæteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conventus, epulas ducebant, æquo ac libenti animo aliis reliqueramus... Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint, vel a parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est ex propriis vitæ studiis institutisque comparata: nobis contra magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse et nominari... Atque, ut rem in pauca contraham, pestiferæ quidem aliis, quod ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt... nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communi et obsepti eramus. Quin potius hinc ad fidem confirmati sumus. » Inde contigit, ut egregium illud par amicorum, non in universa Græcia solum, sed extra Græciam celebraretur; et cum eorum magistri famam Athenarum adæquarent, ipsi quoque, ubicunque noti erant magistri, in hominum ore versarentur, et Oresti ac Piladi longe ab omnibus præferrentur.

Quidquid præterea de Basilio privatim Gregorius honorifice prædicat, de ipso quoque Gregorio intelligendum esse nemini dubitare licet, quamvis id silentio prætermittat vir tam modestus, ut (a) « laudes suas ne ab alio quidem unquam prædicari pateretur. » Dicere ergo liceat, cum Vitæ ipsius scriptore, de Gregorio, quod ipse Gregorius noster de Basilio scripsit; nempe Gregorium his præditum fuisse moribus, qui etiam sine doctrina laudem habuissent; sed ad hos mores et egregiam indolem tantam accessisse doctrinæ copiam, ut nemo cum eo comparandus esset, sive in rhetorica, quæ linguam ad Græcismum format, historiam colligit, metris præ-

A est, et carminibus leges præscribit; sive in omnibus philosophiæ partibus: ne geometriam quidem ab eo neglectam fuisse, nec astronomiam, nec arithmeti- cam; sed iis relictis, quæ ad pietatem prodesse non poterant, tantum ex iis disciplinis sibi sumpsisse, quantum satis erat, ut ab iis, qui sese in hoc genere venditabant, exagitari non posset.

XLVI. *Præceptores quibus usus est Athenis.*

Præceptores, quibus usus est Athenis Gregorius, apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ ipsæ. Hi fuere Himerius et Proæresius: primus gentilis erat, alter vero Christianus. Is, ob dicendi copiam, primum in Gallias, inde Romam a Constantio missus, illic ex senatusconsulto donatus est statua ejusmodi inscriptione nobilitata: REGINA RE-
B RUM ROMA REGI ELOQUENTIÆ. Christianum hunc diximus, quidquid scripserit Eunapius, qui hunc ut gentilem sibi vindicat. Proæresius enim Christianæ religioni sic addictus fuit, ut cum Julianus, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, ipsi Christianos docere permisisset, scholam sponte deseruerit: quod ex Hieronymo discimus. Quin ipse Eunapius scribit, Proæresium sententia Juliani a lectione remotum fuisse. An vero Julianus, ethnicorum philosophorum studiosissimus, sententia sua a lectione removisset Proæresium, nisi Christianam religionem fuisset professus?

XLVII. *De Juliano Gregorii augurium.*

Habuit Athenis Gregorius, inter studiorum socios, Julianum exæquatorem, quem in oratione decima nona (n. 12 et 16) alloquitur; alterum item Julianum longe famosorem. Is erat Julianus, Constantii Augusti successor, sua a religione Christiana defectione notissimas, omnibusque retro sæculis execrandus. Cum Athenas venisset circa annum 355 medium, ubi primum cum eo congressus est Gregorius, hominem novit; et quidquid postea infelix comprobavit eventus, perspexit et prænuntiari non dubitavit his verbis (b): « Quale Romanorum regio malum alii! » Οὐδὲν κακὸν ἢ Ῥωμαίων τρέφει πόλις.

XLVIII. *Reditum in patriam meditatur.*

Non diu post Juliani adventum, Gregorius et Basilus, plena doctrinæ mercibus nave, reditum in patriam, ut initum sanctioris instituti consilium perficiant, meditantur (c). « Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocationes, prosecutiones, revocationes, gemitus, complexus, lacrymæ. » Tum eos circumstat sodalium (d), æqualium, ac magistrorum etiam nonnullorum chorus: negant se eis abeundi potestatem facturos; obsecrant, vim faciunt, hortantur, spondent se calculis suis daturus eloquentiæ principatum Gregorio: nihil non efficiunt ut reditum intercludant. Omnia perumpit Basilus; sed Gregorius, partim amicorum precibus emollitus, partim ab ipso Basilio proditus, sic enim ipse Basilium inca-

(a) Or. 43, n. 22.

(b) Or. 5, n. 24.

(c) Or. 43, n. 21.

(d) Carm. De vita sua, v. 248 et seq.

sat, victus est, et invitus Athenis remansit. Verum cum diu ab animæ suæ dimidio separari ægre ferret, et præterea patriæ parentumque desiderio teneretur, paulo post furtim se subduxit et ad suos reversus est. « Nec tamen in longum, inquit (a), mihi producta est hæc calamitas... Sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, velut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis, campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror. » Id contigit anno 356, aut forsitan ineunte 357.

XLIX. Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit.

Digressus Athenis Gregorius Constantinopolim terra petiit; quam in urbem Cæsarius ejus frater Alexandria præfectus, eodem tempore appulit. Quod quidem Gregorius non temere ac fortuito, sed singulari Dei providentia, parentum votis favente, contigisse observat (b). « Pia namque mater, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeuntes cerneret. » Itaque Cæsarius, spreto honoribus quibus princeps civitas ipseque imperator eum retinere nitentur, proposito nobili matrimonio oblataque senatoria dignitate, Itineris socium ac comitem fratri se adjunxit, atque ita ad paternam domum, unde simul emissi fuerant, simul rediere.

L. Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit.

Redux in patriam Gregorius, ut Basilius in suam, mundo et scenæ aliquantulum temporis impendit, quamvis ab ambitione et theatra ingenii ostentatione quam maxime abhorreret; sed civibus et amicis rogantibus, ut comportatas ab exteris regionibus opes promoteret, ingenii sui specimina denegare non licuit; et, ut ipsius verbis utar (c), *amicis saltavit, τοῖς φίλοις ὄρχησάμην*. Propositum namque ipsi erat ab initio, projectis omnibus, etiam facundie laboribus, uni philosophiæ operam dare, seu vitam monasticam amplecti. Si Rufino (d) credendum, Gregorius vero magnificentius contempsit. Basilius etiam, cum Athenis versarentur, promiserat, se cum eo in eandem solitudinem recessurum. Verum in ædes paternas reversum ætas senilis parentum domi manere compulit, ut eorum curam haberet, datamque amico fidem debitæ parentibus pietati posthabere coegit. « Promissis non steti, fateor, » inquit querelis Basillii respondens (e): « quippe jam inde ab Athenis illiusque loci amicitia et animorum connexionem (nec enim aptius verbum occurrit) fa-

cturum me receperam ut tecum vitæ consuetudinem haberem, simulque philosopharer. Fidem autem fefelli, haud sponte ac libenter: verum quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatæ ac familiaritatæ. » Interea tamen Gregorius, quantum ipsi licuit, quod Deo promiserat, vitæ genus est secutus; cumque ipsi in solitudinem sese recipiendi facultas non daretur, ab amici consortio abstractus sic vitam in paternis ædibus instituit, ut media quadam via incedens, cum actioni tum contemplationi vacaret. Quippe media hæc via, tametsi illud vitæ genus non esset, quod se in solitudine cum Basilio acturam promiserat, minime tamen a propositæ philosophiæ scopo aliena erat. Imo vita ipsa monastica erat, si minus corpore in deserto et solitudine acta, saltem mente et moribus. « Morum enim est vita monastica, non corporum, » ut ipse Gregorius his verbis testatur (f), ubi viam illam mediam describit: *Τρόπων γὰρ εἶναι τὴν μονήν, οὐ σαμάτων*. Sic etiam Sozomenus, *φιλοσοφοῦντας*, monachos appellat non tantum eos « qui in solitudine delituerunt, » verum etiam eos, « qui, licet in media civitatum turba, vixerint viles et abjecti, nec a vulgo ullatenus discrepantes (g). » Veram igitur monachi vitam in domo paterna, nondum in eremo, agebat Gregorius; verumque monachus, non corpore, sed vita et moribus fuit.

LII. Vitam monasticam se amplexurum, etiam voto se astrinxerat.

Quis enim vero piura, quam quæ præstitit Gregorius, requirat ut quis vitam monasticam egisse credatur, et monachus existinandus sit, eo maxime tempore quo nondum erat in usu solennis votorum Deo nuncupatio? Sua eum mater Deo dicavit, a quo acceperat; quæcunque mater fuerat pollicita, Gregorius rata habuit. Ipse non semel se Deo obtulit et addixit; vitam monasticam amplexurum etiam voto se astrinxit, cum tempestate jactatus in periculo, quod precibus et voto propulsavit, versaretur. Promissa fideliter perfecit (h). Omnia, etiam facundie labores, contempsit non secus ac illi duo philosophi, quorum alter prædia sua dereliquit, alter collectum ex venditiis agris argentum in mare projecit (i). Missum fuit matrimonium, castitatem vovit, quam amplecti fluxum ipsi immotumque semper fuit: *Πάλαι δεδογμένον τ' ἦν*; omnibus se penitus exiit: « Cætera quidem, inquit (j), mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi; factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus atque omnino perituris magna et æterna emit. »

(a) Or. 45, n. 24.

(b) Or. 7, n. 8.

(c) Carm. De vita sua, v. 274.

(d) Hist., lib. 11, c. 9.

(e) Ep. st. ad. 5.

(f) Carm. De vita sua, v. 320.

(g) Sozom., l. 11, c. 17, p. 528.

(h) Carm. De vita sua, v. 272.

(i) Ibid., v. 285.

(j) Or. 6, n. 5.

LIII. *Baptisma suscipit. Quo tempore non constat.*

Tam perfectum vitæ genus laud dæbie aggressus est Gregorius post susceptum baptisma; quod quo tempore susceperit, inter scriptores non conveniit. Arbitratur Baronius (a) id contigisse cum Athenas navi peteret, postquam e periculo liberatus fuit. « Quod autem ait (Gregorius) e periculo liberatum ex voto statim se Deo obtulisse, haud aliud putamus id esse, quam quod baptismum tantopere expetium sit assecutus. » Gregorii Vitæ scriptor censet, eum distulisse baptisma usque ad tricesimum ætatis annum, cum Athenis est reversus in patriam. « Nos, inquit Papebrochius (b), neque ad finem commemoratiōis Atheniensis baptismum dilatum fuisse putamus, neque statim susceptum post naufragii periculum, sed post alterum vitæ discrimen a terræ motu. » Idem Papebrochius (c), in appendice ad diem nonam Maii, fingit Gregorium Athenis excurrisse Antiochiam, ut Libanium audiret, eaque occasione Nazianzo iter habuisse ut susceptum patriæ episcopatum patri gratularetur, ejusque manibus baptismum suscepisse, atque iterum Athenas se contulisse. Sed signenta hæc sunt, quæ nullo penitus nituntur fundamento. Præterea Libanius Antiochiæ non nisi post annum 351 docuit. Itaque standum est, ut nobis videtur, Gregorii presbyteri sententiæ, qui scribit (d) Gregorium nostrum patriæ restitutum, primum divino baptisinate tinctum, vi et facultate jam ante collustratum.

LIV. *Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.*

Tum sibi legem nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur, quam etiam usque ad extremum diem servavit, iudixit. Tum sibi consulens, Deo se obtulit, ut a mundo se junctus, cum eo qui solus purissimus est vitæ consuetudine jungeretur, atque ex sacrorum librorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Quod etiam per omnem vitam facere non destitit. « monachus esse potius habens, » inquit ejus Vitæ scriptor, « quam mundanus, et pauper quam quæstuarus. » Tunc ei, qui eum in sortem accepit et servavit, omnia dono dedit, opes, splendorem, etc. « Nam cæteris in rebus, inquit (e), me quovis homine segnior ac languidiorem esse non inficior, omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, » ἅπ' ὃν Χριστοῦ συνεταξάμην; « neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucundæ et expetendæ videri solent, ulla teneor, non opibus, » etc. Plurima alia fas hic esset referre de vita gestisque Gregorii post susceptum baptismum, cujus gratia eo uberior fuit (f), quod simul se asceticæ vitæ consecrarit et

A omnibus se exuerit, quod dudum statuerat, προουθέμην βίψαι, ut Christum totus indueret.

LV. *Non affectu tantum, sed reipsa se exiit Gregorius.*

Nec vero affectu tantum, ut quibusdam visum est, sed reipsa omnibus se bonis exiit Gregorius. Nihil contra ex ipsius testamento objici potest; siquidem, pro temporum illorum consuetudine, parentum hæreditatem ipsi adire licebat (g). Præterea non idcirco hæreditatem adiit, ut eam sibi servaret; sed ut piorum parentum, qui facultates suas pauperibus erogandas reliquerant, extremas voluntates exsequeretur. Quinimo, ne in episcopatu quidem minus pauper existit. Factus Sasimorum episcopus, nec panem quidem habere se ait (h), quem hospiti offerat, μήδ' ἄρτον ἕξων τῷ ξένῳ διακλάσαι. Neque ditior fuit Constantiнопoli. « Pecunias, » inquit (i), « eripient? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. » In carmine, quo Julianum exæquatorem rogat, ut rem familiarem vectigalibus eximat, ait (j) suas se opes pauperibus, studio ferendæ crucis, erogasse, easque communem navigantibus portum esse, commune indigentibus auxilium. Alio in carmine (k) se ipse interrogans ubi sint opes, respondet: « Partem Deus habet, partem alteram secleratus livor rapacibus manibus tradidit. » Scribens amico qui nonnullos ab eo libros poposcerat, his eum verbis alloquitur (l): « Quod si tibi videtur minime philosophicum esse librorum pretium postulare, tu mihi pecuniam solve, objectionem autem tuam solvent pauperes. » Quæ quidem omnia Gregorium omnibus se facultatibus exuisse liquidò demonstrant.

LVI, LVII. *Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hanc solam complectitur: hac quam maxime delectatur.*

Nihil enim sibi ex omnibus servavit præter eloquentiam, quam tanto labore, peragratis pluribus Orientis atque Occidentis regionibus comparaverat: « Unum mihi in amoribus fuit, inquit (m), litterarum decus, quas mihi compararunt Oriens et Occidens, et Græciæ ornamentum, Athenæ. In his diu multumque laboravi; sed et illas pronas coram Christo demisi, humique affixi, cedentes magno Dei Verbo, quod omnem humanæ mentis varium et mutabilem sermonem longe superat. » Cætera quidem omnia volentibus reliquit, opes, generis nobilitatem, gloriam, etc.; at eloquentiam solam complexus est, nec suscepti, ut eam sibi compararet, laboris eum unquam poenituit. Ut enim vana et

(a) Boll., 9 Maii, p. 378, col. 1.

(b) 9 Maii, p. 379.

(c) Tom. VII Maii, p. 659, col. 1 et 2.

(d) Vit., p. 8.

(e) Or. 24, n. 3.

(f) Carm. De vita sua, v. 270.

(g) Tll., t. IX, p. 337.

(h) Carm. De Vita sua, v. 470.

(i) Or. 26, n. 16.

(j) Carm. al. 49, ad Julianum.

(k) Carm. al. 8, ad seipsum.

(l) Ep. al. 199.

(m) Carm. De reb. suis, v. 98 et seq.

inutilis est eloquentia, quæ in verbis duntaxat sita est, quam aspernatur et damnat Gregorius; sic alia est cujus utilitatem agnoscit, et patrocinium adversus Julianum suscipit, quem in nulla re magis iniquum et sceleratum se præbuisse existimat, quam cum sermones eriperet Christianis tentavit. « Unde igitur, » inquit Julianum alloquens (a), « homo omnium levissime, hoc tibi in mentem venit, ut sermones Christianis eriperes? » Sic Christianam eloquentiam tuetur contra Apostatam; hanc sibi et amicis exoptat: « (b) Atque utinam mihi, amicisque meis sermonum robur adsit! » Hanc solam se complecti, utpote verbi famulam, nec unquam libenter neglecturum hanc possessionem fatetur; quin potius eam et colere et exosculari, majoremque ex ea voluptatem capere, quam ex omnibus aliis rebus in unum collectis, quibus plerique delectantur: hanc sibi totius vitæ sociam, ut probum consiliarium, atque congerronem, et ducem viæ in cælum ferentis, ac promptum commilitonem adsciscere. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernabatur, omnia illius amor post Deum in eloquentiam Christianam effusus est, vel potius in Deum quoque, quandoquidem ad Deum cum prudentia rapit, per quam etiam Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit.

LVIII. *Fidem datam Deo non sefellit Gregorius; quo modo datam Basilio sefellit.*

Sed quo nos rapit oratio, de Gregorii effuso in eloquentiam amore disserentes? Ad ipsum Gregorium revertamur, quem Athenis reducem in domo paterna reliquimus, media incedentem via quam inierat, ut simul voti sponsonem, qua Deo obligatus erat, impleret, et debitæ parentibus pietati faceret satis, sic agendo, vitamque instituendo ut alterum alteri non postponeret, sed utrumque expleret. Basilio quidem querelis respondens Gregorius, fatetur se promissis non stetisse, et fidem sefellisse. Verum promissa hæc et fidem datam Basilio intelligit, cui Athenis se cum ipso in solitudinem, ut vitam ageret solitariam, recessurum promiserat. His promissis, ut jam memoratum est, non stetit, hanc fidem sefellit: « (c) Haud sponte ac libenter; sed quod lex legem superavit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatis ac familiaritatis. » Sed fidem datam Deo nullatenus sefellit, promissisque stetit, eam primum in ædibus paternis vitam agendo, quam in solitudine acturum se fuerat pollicitus; ac deinde in eremo, in quam ubi primum licuit se recepit.

LIX. *Vitam quoque solitariam egisse Gregorium in Tiberina, in qua situm erat Arianzum, credibile est.*

Quin etiam credibile est Gregorium, cum Athenis in ædes paternas rediisset, hinc in Tiberinam regionem se contulisse, ubi Arianzum rus, ejus natale solum, situm erat non longe a Nazianzo; ut simul

(a) Or. 4, n. 101.

(b) Ibid., n. 100.

(c) Ep. al. 5.

(d) *Vita Basilii*, p. 46.

et vitam solitariam ageret, et parentibus debitam charitatem posset exhibere; ac præterea datam fidem Basilio servaret, quem ut in hanc solitudinem se conferret litteris invitavit. Illuc venisse Basilius verisimile est, quamvis longas non duxerit moras. Novæ editionis epistolarum Basilii auctor agnoscit, primo Basilius in Tiberinam recipere sese voluisse, quod his epist. 14 verbis confirmat (d): « Nunc igitur intelligis, quo ego periculi stultus venerim, qui locum ejusmodi cum Tiberina, orbis terrarum barathro, commutare contenderim. »

LX-LXII. *Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod reipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilius invitavit ut ad se veniat, ut omnia sint communia.*

Quo ergo tempore Gregorius confectorum annis parentum curam gessit, nihil minus esse videbatur quam quod reipsa erat. Pars namque ejus philosophiæ hæc fuit, « (e) Non videri primariæ vitæ labores exantlare, magisque esse quam videri Deo amicum. Sed major eum tenebat monachorum amor, quamvis videretur inter multos versari. » Nec minus interea parentibus omnem exhibebat sollicitudinem, eorum senectam fovens, nihil magis piuratus quam primum post Deum parentibus honorem præstare. Verumtamen rei familiaris curam sibi maxime fatetur attulisse molestias. « (f) Parentes quidem observans et fovens laborantes, spebus animi deliniebam, inquit, ut optimum aliquid adimplens, et imposito fungens a natura officio. Certo constat barathris refertam esse improborum viam, quandoquidem mihi etiam ex bono malum evenit. Nam multæ me et molestæ sollicitudines, quæ mentem ac membra die ac nocte rodunt, e cælo animam in terras dejiciunt. Primum quidem servis imperare quale exitii rete? qui acerbos quidem dominos semper oderunt, pios autem impudenter conculcant; nec malis placidi, nec bonis dociles. . . Deinde vero rem familiarem administrare, et Cæsaris pondus humeris semper sustinere, ac duram audire exactoris vocem... Posthac autem circa frequentis fori tumultum, et sedes excelsas, miseris luitibus sollicitos versari, et sermonum delitigantium strepitu obtundi, ac legum volubilibus laqueis molestias pati; ubi pugnae et labores, ac malis plus tribuitur quam bonis, ipsique legum arbitri utrisque venales; et improbus si ditior sit, is optimus est. » Licet tota hæc Gregorii ratio in vitæ instituto, laude atque admiratione digna videatur, dubitat tamen vir sanctus (g), an hinc sibi omnis vitæ difficultas asperitasque fluxerit, per quam incommodum ac salebrosam ad philosophiam iter habuerit, nec desiderio suo animique proposito satis dignum. Quare Basilio scribens objectanti, quod una secum in solitudinem sese non recepisset, quemadmodum ab Athenis se facturos mutuo promiserant, da-

(e) Carm. *De vita sua*; v. 323.

(f) Carm. *De reb. suis*, v. 137 et seq.

(g) Or. 43, n. 25.

umque fidem fefellisset, id nro fatetur, ac promittit deinceps se fidem servaturum. « Fidem fefelli, inquit (a). . . non autem prorsus fallam, siquidem hoc gratum tibi futurum est. Partim enim nos tecum erimus, partim ipse nobiscum esse ne, quæso, graveris, ut omnia sint communia, et æqualis amicitia. Sic enim fiet, ut nec parentes mœrore afficiamus, et te fruamur. » Ita Gregorius amicum invitat ut ad se veniat, scilicet in solitudinem Tiberinæ regionis, quæ cum Nazianzo vicina esset, id molleste non ferrent parentes, quibus etiam posset solitudinem impendere, et simul cum amico solitariam vitam agere, ut pollicitus fuerat. Non igitur Basilium Gregorio, ut visum Bollandistis (b), sed Gregorius Basilio suadere conatus est ut in Tiberinam regionem secederet. Recte tamen aiunt se non dubitare, quin Arianzum excurrerit Basilius ad visendum amicum.

LXIII. *Basilium, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur.*

Interea Basilium, qui docendi munus apud Cæsarienses abjecerat, ad quod eum piissima soror Macrina, nec non Gregorius impulerant, varia in Oriente et Ægypto invisit monasteria, et circa annum 358 in patriam reversus, nulla interposita mora, in solitudinem sese recipit, ardens studio præclara virtutum exempla imitandi, quæ in monasteriis Ægypti, Palæstinæ, Cœlesyriæ et Mesopotamiæ, non sine stupore conspexerat. Idoneum secessui locum ad ripam Iridis fluvii, qui ex Armenia ortus Pontum irrigat, ab omni prorsus hominum consuetudine remotum elegit e regione monasterii, quod ad alteram ejusdem fluvii ripam Macrina construxerat.

LXIV. *In solitudinem ad Basilium se confert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc.*

Illic primus omnium in Cappadocia vitam cœnobiticam, quam solitariæ longe præferendam existimabat, instituit Basilium. Optaverat fratrem aliquem reperire, qui vitam asceticam profiteretur, ut una cum eo brevem hujus vitæ fluctum pertransiret. Speraverat se cum Gregorio victurum; sed imposita amico fovendæ parentum senectutis necessitas impedimento fuit, quo minus id quod inter se, cum Athenis versarentur, pacti fuerant, exsequerentur. Quapropter eo destitutus præsidio, postquam varia lestravit monasteria, solus in solitudinem se recipit; cujus delicias ubi primum delibavit, datis ad Gregorium litteris, persequenda loci descriptione eum allicere conatus est. Gregorius amici et solitudinis desiderio flagrans, quam primum licuit, in Pontum ad Basilium se contulit, anno 358 vel 359 (c). Illic miratur et laudat eximiam fratrum, quos ad pietatem Basilium instituebat, concordiam; suavem psalmodiarum et hymnorum cantum, quo magno pere delectatus fuit; vitam pauperem, quæ illic

agebatur, et quam ipse traduxit, cum panis adeo durus apponeretur, ut dentes frangeret; tantaque erat rerum omnium inopia, ut nisi mater Basilii opportune succurrisset, moriendum fuisset. Commemorat etiam Gregorius laborem manuum, Augiæ solum e domo exportatum ut horti fertiles redderentur, ac immane planstrum sua et Basilii cervice manibusque tractum. His addit lignorum comportationes et lapicidas. arborum consitionem et irrigationes.

LXV. *Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.*

Quod supererat otii ab asceticæ vitæ muniis, Scripturarum meditationi impendebant. Id longe gratissimum erat Gregorio, cui de vitæ instituto consultanti ac fluctuanti utrum eligeret, illud præ aliis eligendum visum fuerat, in quo frequentius ac liberius sacros libros versare ac meditari posset. Ambo igitur concordibus animis, pari studio parique successu sacræ huic lectioni incumbunt, atque eos fructus percipiunt, qui non modo in suam ipsorum, verum etiam in Ecclesiæ totius utilitatem redundarunt. Nullus dubito quin hæc ad primum Gregorii secessum pertineant, nec dubitare sinunt hæc verba ipsius Gregorii Basilio scribentis, et post aliquot annos pristinas illas delicias, quas cum ipso in secessu degustaverat, desiderantis (d): « Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituat, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam?... Quis psalmodias illas, et vigiliis dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque velut materia vacantem et incorpoream vitam? Quis fratrum eorum, qui a te dii efficiebantur atque in altum evehebantur, concordiam suorumque conjunctionem? Quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quis divinatorum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » Cum autem in Scripturarum studio plus antiquis scriptoribus quam ingenio proprio tribuerent, plurima ex Origene collegerunt observatione digna, quæ in unum corpus redacta *Philocaliam* appellarunt.

LXVI. *Philocalia et Regula monasticæ sunt fructus studiorum Basilii et Gregorii.*

In ediscendis Scripturis Basilium et Gregorius mutuam sibi operam præstabant, familiares etiam de his inter se sermones conferendo, cum in eremo, ubi testantur eas se didicisse, versarentur. Sed præcipuum in divinatorum oraculorum studio magistrum habuere Spiritum sanctum, cujus ductu et auspiciis lucem in ipsis a se inventam declarant. Præter *Philocaliam*, alius exstat fractus commemorationis Gregorii in monasterio Basilii, et commune utriusque opus, ut ex ipso Gregorio discimus, nempe leges monasticæ et regulæ. « Quis dæ-

(a) Ep. al. 5.

(b) 9 Maii p. 383, col. 1, not. B.

(c) Greg. ep. al. 9.

(d) Ep. al. 9.

bit virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? » Quæ Gregorii verba dubitare non sinunt, quin ad hæc leges regulasque vitæ monasticæ scribendas suam eum Basilio operam contulerit. Quod ni fecisset, certe vir modestus de se non prædicaret.

LXVII. Voti compos fit Gregorius, mediam carnens viam inter anachoretas et mygades.

Sic in Basilii monasterio quiete ac solitudine fruebatur. Hanc ab initio adamarat, eam in maximis gravissimisque periculis Deo voverat. Voti compos factus, mediam carpebat viam, quam dudum animo conceperat, inter anachoretas, et mygades; cum illis meditari, cum istis Scripturas versare et aliis prodesse; cum illis contemplari, cum istis agere poterat. Psalmis, hymnis, orationibus, vigiliis, inediæ, meditationi Scripturarum die nocteque vacabat. Quid plura? Habebat quod tota mente præterierat, eoque vitæ genere, licet asperrimo, sic oblectabatur, ut peractis in eo annis duobus, se « nonnihil attigisse quod optaverat, ac velut in limine esse » dicat (a), « atque ex ipso gustu majore desiderio exarsisse. » His namque verbis utitur pro eo, quo solitudinis amore flagrabat; cujus desiderio ita tenebatur, ut plures etiam anni breve tempus visi fuissent.

LXVIII. Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pietas erga parentes.

Haud tamen credimus tredecim annos, ut narrat Rufinus, Gregorium in Basilii monasterio versatum fuisse, in quod se receperat anno 358 vel 359, et ex quo extractus est anno 360 aut 361, ut ad patrem se conferret, qui tali auxilio se destitui ægre patiebatur. Sic pietas erga parentes, quæ reversum Athenis Gregorium Nazianzi retinuerat, eum ab eremi deliciis ægre avulsam rursus Nazianzum revocavit. Primus hic Gregorii secessus ab altero, qui contigit postquam presbyter creatus fuit, secernendus est, ut recte observant Bollandistæ adversus Baronium, quem etiam refellunt.

LXIX. Gregorium revocare conatur Basilius.

Gregorium absentem, datis ad eum litteris, in solitudinem revocare conatus est Basilius, cui amicus rescripsit. Hinc jocosæ illæ utriusque litteræ: ultro citroque datæ: Gregorii laudantis suam Tiberinam, et Ponticas silvas posthabentis; Basilii vero cavillantis Tiberinam, et Ponticas solitudines celebrantis. Sed quamvis jocaretur Gregorius, quam maximo tamen relictæ solitudinis desiderio se teneri dissimulare non potuit, hisque verbis declaravit (b): « Quæ de Pontica commemoratione prius scribebam, joco, non serio scribebam: quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habe-

bam?... Sed hæc optare quidem perfacile, consequi autem non perinde facile. At tu mihi adesto... Equidem ipse te magis quam aerem spiro, idque solum vivo, quod tecum sum, vel coram, vel absens per animi simulacrum. »

LXX, LXXI. Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et reditus rationem reddidit.

Citius tamen, quam spes erat, id consecutus est Gregorius. Cum enim suus eum pater invitum ac reluctantem presbyterum creasset, hac tyrannide, sic enim appellat (c), offensus, ad Basilium recurrit, tum ut dolorem suum amici colloquiis leniret, tum etiam ut quid sibi agendum esset cum eo deliberaret. Eum vicesima quinta Decembris, quæ Natalis erat Domini dies, ordinatum fuisse, atque in Pontum fugisse die festo Luminum, qui paucis post diebus celebratur, arbitramur cum Niceta et Tillemontio: sed brevissimo post tempore in patriam reversus est, nempe ad diem Paschæ. Unde in oratione quam habuit, « Mysterium, inquit (d), unxit me: mysterio paulisper cessi, ut me ipsum inspicerem et explorarem; cum mysterio etiam simul introeo. » Quibus verbis significat, se die festo, cum creatus fuisset presbyter, discessisse, et die etiam festo rediisse. Quod annum spectat, is erat 362; si quidem Julianus nondum in Cappadociam venerat, nec in Christianos adhibuerat eam crudelitatem, cujus horrenda reliquæ monumenta in regionibus, quas Constantinopoli profectus mense Maio anno 362, Antiochiam petens, peragravit, quibus postea cumulum in Oriente imposuit. Gregorius namque in *Apologetico*, quem scripsit, vel declamavit, exponens quas ob causas, postquam presbyter creatus fuerat, in Pontum fugisset, ac rursus Nazianzum rediisset, hæc de Juliano verba facit (e): « Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, etiamsi ignem minetur, etiamsi gladios, » etc. His perspicue liquet, nondum Apostatam in Cappadociam venisse, et crudelitatem exercuisse, sed tantum minas intentasse, ex quibus Gregorius quid facturus esset suspicatus hæc scripsit. Gregorius igitur creatus est presbyter die 25 Decembris anni 361: cumque fugisset in Pontum, inde ad suos reversus est ad diem Paschæ anni 362, eoque die brevem de festo habuit orationem; sed paulo post prolixam exaravit seu declamavit, in qua cur in Pontum fugerit ac inde redierit rationem reddit.

LXXII. Bis e solitudine avulsus Gregorius.

Itaque bis in Ponticam eremum sese contulit Gregorius; bis amata solitudine avulsus est, et Nazianzum e Pontu ad suos redire coactus. Primo quidem circa annum 361, secundo ad diem Paschæ anni 362, cum die xxv Decembris anni proxime

(a) Or. 2, n. 6.

(b) Ep. al. 9.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 551.

(d) Or. 1, n. 2.

(e) Or. 2, n. 87.

elapsi creatus fuisset presbyter. Secundæ in Pontum profectionis et reditus causas ipse in oratione, quæ primum olim, nunc secundum occupat locum, prosequitur. Cur vero pater eum e Basilii monasterio extraxerit, et Nazianzum redire anno 361 compulerit, perinde non est perspicuum. Nihil moror quæ Baronius in sua Gregorii Vita scripsit. Is enim utramque Gregorii nostri in Pontica solitudine commorationem confundens, et perturbans tempora, quod Bollandistæ non semel observant, ad Valentis usque imperium, « (a) Qui Arianzæ perfidiaz favens, adversus Catholicos concitavit turbas, Gregorii reditum promovei. Fuit id in causa, inquit Baronius, ut pater Gregorii vehementius ageret, ut filium ab eremo revocaret. Erat enim jam longo senio hebetior, et ut subeundis laboribus impar eum precibus urgebat, ut pater jussis, ac denique ut episcopus cogeat imperio. Licet enim diutius surdo, ut aiunt, fabulam ingessisset, flexit tandem, coegit extorsitque ab invito, revocatque filium Nazianzum. Qui reversus in patriam, habuit egregiam illam orationem, quæ inscribitur *Apologeticus*... Dixit etiam tunc præclaram eam orationem, cujus est titulus, *In sancta lumina*, » etc. Hæc Baronius. Egregia oratio, quæ inscribitur *Apologeticus*, habita est sub Juliano, non vero sub Valente; oratio autem *In sancta lumina*, non « tunc, » ut vult Baronius, sed anno pene elapso.

Hand negaverim turbas ab Arianis excitatas in causa fuisse cur Gregorius Nazianzum redierit; sed, ut id concedam, certe non has esse turbas arbitror, quæ à Valente sunt excitatæ, ut visum est Baronio. Vix etiam adduci possum ut credam cum doctissimo Tillemontio, Gregorium patrem formulæ Ariminensi tum subscripsisse, et jam ab ejus communionem Nazianzenos monachos discessisse, cum ejus filius, relictis Ponticæ solitudinis deliciis, Nazianzum rediit anno 361; idque causæ fuisse cur rediret, ut opem ferret longævo patri, qui Ariminensi formulæ subscripsisset, quo e luto emergetet.

LXXXIII-LXXXV. Turbas Ariani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt.

Magnas quidem turbas anno 360 excitant Arianos, qui post luctuosas synodos, Ariminensem in Occidente, Seleucianam in Oriente, habitas anno 359, item etiam Constantinopoli anno 360, Constautii Augusti præsidio freti, vi et arte rem agebant; omnesque episcopos, in tota quam late patebat Ecclesia, formulæ, quæ ipsorum impietatis totum virus artificiose tectum continebat, subscribere cogeant. Fuit enim ea fallacia et dolus Arianorum, ut *ὁμοούσιον* subscribendum ac profitendum traderent, unius litterulæ mutatione magnam sensus discrepantiam adducentes; Filium nempe non ejusdem substantiæ cum Patre, quod *ὁμοούσιον* signifi-

cat, sed similis dicerent, *ὁμοιούσιον*, hoc est consimilem Patri et non consubstantialem prædicarent. « Erat autem, inquit Gregorius (b), in promptu atramentum, et calumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, Invictos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quamvis mente nequaquam prolapsi fuerint, tamen subscriptione transversa acti sunt, et cum illis, utroque nomine sceleratis, consenserunt; ac si non flammæ, fumi certe participes fuerunt. » Tanta inde secuta est Ecclesiæ catholicæ tempestas, ut qui videbantur esse templi columnæ, prostrati, vel saltem concussi sint, si quidem etiam nolentes seducti sunt; atque, ut Hieronymi verbis utar, ingemuerit orbis, et Arianum se esse miratus sit.

LXXVI. Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.

In eorum tamen numero, qui Ariminensi formulæ tum subscripserunt, scilicet Constantii imperatoris tempore, non fuisse Gregorium, nec eum nisi post medium annum 362 subscripsisse, ortamque esse inter episcopum et monachos Nazianzenos discordiam tam multis probatur momentis, ut nullum de ea re dubium esse possit. Primo quidem Gregorius noster non ait (c), jussa Constantii imperatoris, aut rerum perturbationem, quæ tunc summa fuit, subscribendi causam suo fuisse patri, sed desiderium pacis et cum nonnullis ineundæ communionis. Secundo ante istud dissidium, Ecclesiam Nazianzenam arcam Noe vocari solitam esse, ut quæ universi orbis diluvium solâ effugisset, testatur Gregorius (d). Testis profecto mendax foret, si Nazianzenus episcopus dolis Arianorum deceptus fuit tempore Constantii; falsoque dixisset commune universi orbis diluvium effugisse Nazianzenam Ecclesiam, cujus Ecclesiæ episcopus ipse artificiosis verbis circumscriptus in oravam societatem pertractus fuisset.

LXXVII-LXXVIII. Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris, non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia.

At longe graviora suppetunt momenta. Cum Gregorius e Ponto Nazianzum reversus est ad diem festum Paschæ anni 362, summa pace fruebatur Ecclesia Nazianzena, quam magnis effert laudibus: nec veretur dicere (e) se non concessurum, ut « amplissimæ civitates, gregesque numerosissimi ulla in re Nazianzenæ Ecclesiæ præferantur. » Nulla ergo Nazianzi discordia fuit anno 362, nec ulla etiam Gregorii patris tunc erat subscriptio, e qua dissidium erupit. Quinimo recens erat tumultus, cum Gregorius noster primam contra Julianum orationem scriberet, ut his verbis manifestum est (f): « Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobis-

(a) 9 Maii, p. 388.

(b) Or. 21, n. 23.

(c) Or. 18, n. 18.

(d) Ibid., n. 17.

(e) Or. 3, n. 6.

(f) Or. 4, n. 10.

cum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam brevi, ut confido, habebitur. haud scio qua re commotus, repente tantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat; ac ne ob communem quidem lætitiā, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum jungatur. » Hæc profecto verba, « cum prius cantionem ... nobiscum Deo accineret ... repente tantum in diversum mutat, » dissidium monachorum recens ortum fuisse indicant satis; nec non spes illorum reditus, lenitas qua eos ut membra sua complectitur Gregorius (a); ac demum quod non semel ait (b) monachos omnium postremos discessisse. Ex his etiam pariter conficitur recentem quoque fuisse Gregorii subscriptionem, vel certe eum non longe antea subscripsisse. Etenim si sub Constantio, anno 360 vel 361, subscripsisset episcopus Nazianzenus, quomodo monachi indignationem suam ad annum usque 363 corde pressissent? Aut si tandiu presserunt, cur discessionem subito et præcipiti consilio tribuit Gregorius? Quomodo, inquam, indignationem suam tam longo tempore pressissent monachi, quos ipse (c) « ferventiorē Ecclesiæ partem appellat? Qui, » ut idem Gregorius ait in alia oratione (d), « tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur; verum hic admodum bellaces sunt, atque in confingendo acres et feroces, huiusmodi enim zeli æstus est, citiusque aliquid, quod non oporteat, tentaverint, quam quod ex officio sit prætermiserint. » Videant, qui Gregorium patrem, sub Constantio, Ariminensi formulæ subscripsisse arbitrantur, ex quo sequeretur monachos per duos aut etiam tres annos indignationem suam dissimulasse, quomodo hæc conciliare valeant; maxime vero cum ex Gregorio breve fuerit dissidium. « Eos enim, qui ob pietatis zelum dissidebant, inquit (e), et sibi et cæteris reconciliavit (Gregorius pater) postremos a nobis sejunctos, et primos reversos. » Brevissima, inquam, illa fuit divisio, teste Gregorio, qui « eam calamitatem hactenus durasse scribit (f), ut per hoc dissidium, quantum pacis bonum esset, qui divisi fuerant, intelligerent, statimque odium illud odio haberent ac detestationi. Qua pacis celeritate subreptum pene fuit et obscuratum, quod in medio contigit. » Equis autem resarcitum tam « celeriter » et redintegratum, vix ut exstitisse credatur, atque etiam breve dissidium putet quod annis tribus ad minimum aut quatuor perseveraverit? Quis credat tot annis indignationem suam pressisse monachos, quos « admodum bellaces atque in confingendo acres et feroces » scribit Gregorius noster (g)?

Quid plura? Quoadiu discissa fuit Nazianzena

(a) Or. 6, n. 10.
 (b) Or. 18, n. 18.
 (c) Ibid.
 (d) Or. 21, n. 25.
 (e) Or. 18, n. 18.

A Ecclesia, Gregorius obmutuit, ut ipse testatur. Nondum ergo discissa erat, cum primos tres ad populum sermones habuit anno 362. Idque etiam inde patet, quod non modo nihil in his orationibus contra dissidium, nihil de pace dicat Gregorius, quod profecto non omisisset orator pacis amantissimus; verum etiam Nazianzenam Ecclesiam (h) « uno eodemque animo unum idemque sentientem » laudet.

LXXIX. *Sub Juliani finem subscripsit impiæ formulæ, sed illæsum cor servavit.*

Non igitur sub Constantio, sed vergente ad finem Juliani imperio, formulæ minus orthodoxæ videtur subscripsisse Gregorius, deceptus Arianorum dolis, qui, absente filio, nacti opportunam senem circumvenienti occasionem, specie pacificationis eum in pravam societatem pertraxerunt. Dixi, absente filio, qui interdum paternæ domus sollicitudini se subtrahens, in amicam Ponti solitudinem ad Basilium evolare solebat; nunquam enim eo præsentē patri insidias struere ausi fuissent. Magnas in Ecclesia Nazianzena turbas excitavit Gregorii subscriptio, et statim monachi ab ejus communione discesserunt; quod anno 363 contigit, si quidem nondum discesserant, cum anno 362 Nazianzenæ Ecclesiæ concordiam laudaret Gregorius; recens autem erat discessio, cum primam contra Julianum jam extinctum invectivam scriberet. Denique dissidio, quod diuturnum non fuerat, sedato, composito, etc., instaurata est concordia anno 364. Monachos enim a se « ob pietatis zelum » dissidentes sibi et cæteris reconciliavit Gregorius, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem. « Solus namque, ut ait Gregorius noster (i), illæsam mentem, minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. » Ita gravis Ecclesiæ Nazianzenæ tempestas sedata est Gregorii episcopi precibus et admonitionibus, nato interim pietatis et operæ socio; qui cum patri ad omne bonum comes et adiutor esset, ac velut a latere curreret, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiiq; partem contulit.

LXXX. *Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est.*

Miretur forsitan quispiam cur Gregorius, de seditione adversus patrem suum excitata a ferventiore Ecclesiæ parte verba faciens, perinde loquatur ac si ipse reus esset et cum patre in pravam societatem pertractus fuisset: « Nam cum, inquit (j), a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset; quod scrip-

(f) Or. 6, n. 3 et 12.
 (g) Or. 21, n. 25.
 (h) Or. 5, n. 6.
 (i) Or. 18, n. 18.
 (j) Or. 18, n. 18.

quodam et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset. » Verum absit ut arbitremur Gregorium nostrum, doctrinæ catholicæ pugilem egregium, simul cum patre ab Arianis deceptum fuisse. Id enim pietati erga parentem et humanitati datum videri debet, quod de culpa velut communi loquatur. Cum autem non seipsum, sed solum patrem excuset, « (a) qui solus illæsum cor habere, nec simul animam cum atramento fœdassee creditus est, » indicat seipsum non subscripsisse, adeoque nec externa actione errasse. Præterea observandum, culpam subscriptionis paternæ præcipue derivatam in filium, quod cum patre, ut videbatur, lapsa communionem retineret, nec ab eo se, uti ferventiores, separaret.

LXXXI. *Præclara Gregorii in hanc rem sententia.*

Huic nostræ de dissidio Nazianzenæ Ecclesiæ et iustaurata pace disquisitioni finem imponamus præclara in hanc rem Gregorii sententia : « Nihil, » ut observat vir sanctus in oratione quam de pace habuit (b), « eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina : quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit ; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei iacturam facere, inio, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos et pro divitiis habet et divites reddit, damno efficere conspicit. Sic igitur, nos in ipsa quoque contentione moderatius nos ipsos gessimus ; adeo ut concordia disjunctione ipsa clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et commoda existerunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. »

LXXXII. *Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordiæ mæderi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat*

Quo tempore discissa erat Nazianzena Ecclesia, aliud schisma non minus exitiale Cæsariensi Ecclesiæ impendebat, et jamjam erat oriturum ex similitudinibus, quas Eusebius Cæsariensis episcopus, præsul licet morum honestate clarus et pietate insignis, adversus Basilium exercebat ; cujus rei causa optimorum quorumque, præcipue vero monachorum, in se odium concitavit. Hi namque, iniquo animo ferentes ducem suum Basilium ab Ecclesiæ administratione removeri atque injuria affici, statim audaci facinore ab episcopi communione recedere statuant, secumque partem plebis et honoratorum non exiguum abstrahunt. At Basilium, filium pacis, non is erat, qui sua causa Ecclesiam lacerari pateretur ; consiliario et hortatore Gregorio utens, una cum illo in Ponticam solitudinem secessit : « Nobis, in-

quit, Gregorius (c), hac in re consultoribus ac sinceris monitoribus usus, nobiscum in Pontum profugit. » Seccessionem illam anno 364 exeunte, aut ineunte 365, collocandam esse probat auctor *Vitæ sancti Basilii*, cap. 9, n. 6 : itaque jam extincto schismate Nazianzeno contigit.

Basilium autem presbyterio nondum initiatum, et in solitudine agentem, anno 363, Gregorius convenerat : sublato scilicet e vivis Juliano Apostata, et adhuc flagrante Nazianzeno schismate ; ibique ambas in Apostatam orationes scripserat, adjuvante seu consiliante Basilio, ut ex his secundæ Stelenticæ (sic enim illæ nuncupantur) verbis colligunt eruditi : « Hæc tibi Basilius et Gregorius, » etc. Non imprudenter, ut Petro Cuneo videtur, Julianum, « tanquam in scena, palam omnibus ludibrium fecit ; » sed multis et magni momenti rationibus Apostatam publice proscindere compulsus est. Præcipuas tantum cæteris, brevitatis causa prætermittimus, exhibemus. (d) Primo igitur oportebat, hoc exemplo eos in veritate confirmari, qui cum universarum quidem rerum Deum confiteantur, tamen ob animæ suæ levitatem, superbiente impio, cogitationibus incenduntur, peccatorum pacem non ferunt, nec Dei consilium exspectare sustinent. (e) Deinde Juliani facinorum enarratione gentilibus ostendendum erat, « quid illos dæmones doceant. » (f) Tandem ipsi fideles, eorum quæ passi fuerant expositione, commonendi fuerunt, ne tempestatis in tranquillitate obliviscerentur, « nec morbi in sanitate, nec captivitatibus, incolumes in Jerusalem reversi, nec Ægypti post Ægyptum. » Ex his orationibus duo præterea discimus, quorum prius ad historiam Gregorii et Basilii pertinet ; alterum fidelibus, qui sub impio rege vivunt, erudiendis idoneum est. Itaque Gregorius se et Basilium postremos ad persecutionem a Juliano reservatos esse docet, sic eum compellens (g) : « Hæc tibi Basilius et Gregorius... quos cum et vita et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia nosces... postremos ad persecutionem reservabas. » Fortunæ templum a Cæsariensibus Cappadociæ sub Juliano eversum, pœnas factum ob illud ab eis sumptas memorat et propriam eo de negotio sententiam in prima Steleutica Gregorius aperit hoc modo (h) : « Quæ » Julianus « in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortunatiori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominantis nonnihil concedendum est. » Cæterum in proscindendo Apostata Gregorium nullatenus modum excessisse, et in Monitis jam demona-

(a) Boll., 9° Maii, p. 385.

(b) Or. 6, n. 12.

(c) Or. 43, n. 29.

(d) Or. 4, n. 8.

(e) Or. 5, n. 36.

(f) Ibid., n. 34.

(g) Or. 5, n. 59.

(h) Or. 4, n. 92.

stratum fuit, et si quid superest dicendum, in prolegomenis tomi secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilius Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datis ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita respondit (b): « Epistolæ tuæ procemium laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstitisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguas invehit. » Hoc tempus ad Valentis imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freti omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basitii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basilius cum Eusebio episcopo suo similitates, antea memoratæ; quarum quidem componendarum hæc fuit occasio.

LXXXIII. *Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.*

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualem, sive diem festum, perhonorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere conquestus est. « Honore quidem me abs te affici lætor... Verum contumeliam charissimum fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque etiamnum inferri moleste fero... Tu dum eo contempto nos honore afficis, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parietes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te peto atque contendo: æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam accepit Eusebius libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiritus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem concedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offensionem suscepisse; sed etiamsi suscepisset, libenter depositurum cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistentem Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi videatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnet.

LXXXIV. *Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius.*

Non ingrati fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad reddendam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, haud dubiis testimoniis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque eum hortatus est Gregorius, ut episcopatum occuparet, aut adveniendi aut scribendo, simulque itineris se comitem futurum pollicetur. Annuit Basilius, et confestim eum Gregorius (g) e Pontica solitudinæ in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsariensi optime meritis est Gregorius; extinctæ namque sunt similitates, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad spem evertendæ Cæsareæ, cui Valens imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminabat anno 365, erigebantur, quam Basilius absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis victoria, cujus pars magna fuit ipse Gregorius, Basilium cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scientia et eloquentia et consilio et virtute superari; nec Basilius ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillemontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii aliis annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum novissimo Basilius epistolarum editore, Basilium anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream rediisse, ac de Valente Arianoque agmine victoriam reportasse existimamus.

LXXXV. *Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.*

Non diuturna fuit hæc postrema Gregorii in Pontica solitudine commoratio, cujus nequidem mentionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio provecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam frequentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel eum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. « Assidemus enim, inquit (h), dominæ matri, gravi jam pridem morbo laboranti. Quam si non dubio et ancipiti statu relicturi sumus, tua præsentia mihi crede haudquaquam carebimus. » Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxim cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, referre convaluisse.

(a) *Vita Basil.*, c. 9, n. 11.

(b) *Epist.* al. 11.

(c) *Cap.* 4, n. 1.

(d) *Epist.* al. 20.

(e) *Ep.* al. 169.

(f) *Al.* 170.

(g) *Ep.* al. 19.

(h) *Epist.* al. 4.

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio confectis, atque graviter interdum ægotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriam maximo, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 368, solus ex viris insignibus, aut certe cum admodum paucis, mirabili divinæ providentiæ beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non diu vitam produxit, quippe mortuus eodem anno desinente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 369, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumbebat, invis negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, suaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extremum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi barpagones, « impetum fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Erat thesaurorum custos, » ait Gregorius (b); « modo autem in munere moritur, canumque multitudine assilit in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur quercum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse ducebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui pretiosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos prodidisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicerent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos poenituerat quod plus non petiissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in maximas ærumnas conjectum, a quibus ut eximatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsitan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgoniæ sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublata, præstantissimas virtutes oratione funebri similiter oravit.

LXXXVII. *Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 370, Gregorius singularem in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perduxit. Ipsi enim potissimum

opera Basilium Cæsariæ episcopum electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cujus administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Verumtamen plurima obstiteret, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum rescessisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebius teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipse extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basilius consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficisci detrectavit. Tum datis ad Basilium litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate præditi existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque exsequi. Nam qui a vitio liber est, is quoque ad suspiciendum vitium segnior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosequitur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari cœpi, primum si quid deceret atque honestum esset non perspiciebas, nec improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime calumniam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si piorum Dei que metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse judicatis, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigii proram convertisse, et proficisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti secessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basilium, ac latebras quæsiisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam navat, ut Basilius Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis prætermissum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsariæ invitarent præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenustus ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Rescri-

(a) Greg. ep. 18.

(b) Carm. De vita sua, v. 370 et seq.

(c) Ep. 52 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi injuriam non dissimulavit, nec tamen adesse detraclavit. At cum varia fore hominum studia in eligendo episcopo non dubitaret, notum fecit episcopis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vitæ sanctitatem ac doctrinæ præstantiam, præferre possit; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta quæretur. Promittit se adfuturum, si suffragium istud recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac facuones contra aequitatem conflentur, gavisurum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem præ cæteris omnibus eligendam decernit, Ecclesiæ Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitavit. Nihil prætermissum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat populum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant clerici, obtestabatur, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitiei suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postulare videbatur Ecclesiæ Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilium, populi pars selectissima, universus clerus, ascetæ. Verum invadebant et obnitebantur magistratus, ac infimæ plebis perditissimi quique cum magistratibus conjuncti, imo ipsi episcopi, quod iocandi materiam religionis hostibus præbebat.

XC. *Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.*

Præterea cum ab Arianis periculum esset, ne laborantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus quanto versaretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod asserit Basilius (e), et confirmat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pietate insignes zeloque flagrantés ad ungendum Basilium excitasse testatur.

XCI. *Basilium electus est Cæsariensis episcopus, Gregorii utriusque opera.*

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilium erant proclamaturi, unus deesset ad canonicam electionem; Nazianzi episcopus, (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animum agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 18, n. 36.

(c) Or. 45, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 37.

(g) Or. 18, n. 36; or. 43, n. 37.

ope atque auxilio fretus. » Proficiscenti patri Gregorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebium dedit, cujus zelum, sudores, gratamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patris senectutem, unde etiam rem ex sententia successuram sperat. « Senectus renovatur, morbus superatur, lecto affecti exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiei finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesiæ dimicationem. At certum habeo fore, ut precibus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem eum valentiorumque recipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. » Basilius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus, et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, (j) vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis redit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite roboratus. Hoc igitur ad prisca narrations accedat, quod labor sanitatem afferit, et animi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spiritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesiæ Cæsariensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumentis confirmat noster Prudentius Maran (k) post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilium anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellendus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XCI. *Gregorius nec electioni Basilii interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit.*

Nemini dubium fuit, quin Gregorius, qui electioni Basilii non interfuerat, electo gratulaturus Cæsaream occurreret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, represso amicam videndi desiderio, domi se continuit, datis interea litteris, quibus se summa perfusum lætitia fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolveret, exponit, ac ne id a se exposcat precat. Gregorii orationes, seu excusationes non accepit Basilius, sequæ ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basilii querelis sic peracute respondit (m): « Si nobis propterea succenses, quod te

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 43, n. 37.

(j) Ibid.

(k) *Vita Bas.* c. 15, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

rius, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succenseas oportet. Neque enim alius quisquam satis te laudavit, aut laudaturus est, præter te tuamque in dicendo sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objeas, quia prius insaniam? At quod philosophamur indignaris? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam judicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non acceperat, sed laudavit Basilius.

XCIII. *De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat.*

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia « sese hæreticis opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiam susceperunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliisque jam fere omnibus servitute oppressis adjuncturi. » — « Imperatoriam impietatem » intelligit Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnandam catholicam fidem imperii vires converterit, et hæretico agnine cinctus in Cappadociam se contulit. Intentus potissimum erat Valentis arcus in Basilius; sed Cæsaream petens, exeunte anno 371, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, contraque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam profecto in eo triumpho partem habuit Gregorius noster, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, fateri coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in sævisimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. »

XCIV. *Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.*

In egregio quoque Basilio certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatis catholicæ fidei hostibus retulit exeunte anno 371 et inæunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiam una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basilio colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basilio colloquiis cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis suæ gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus eum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adesset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse pro certo habendum. Arbitratur Tillemontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, B ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiæ utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere detrectaret; certe in his litteris, quibus nittitur Tillemontius, nihil legitur de gravissimis veniendi causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adesset, adfuturum se pollicitus fuerat; sed tantum desiderio videndi Basilius se teneri significat, cui satisfactorum se ait (f), si sua mater Basilio precibus sanetur. Quare hæc ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcunque narrat Gregorius (g) de Basilio proluxa et acri cum præfecto Modesto concertatione, suis ipse auribus credendus est hausisse.

C XCV. *In aliis Basilio præliis partes suas agit Gregorius.*

Idem etiam dicendum de variis Basilio præliis cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex judicum classe, » sive « ex militari ordine, » sive « ex gynæceo. » In his omnibus Basilio socius fuit Gregorius, qui lætus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem inerat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validum-que erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his intueri licet quantos labores, quam difficilia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios cominus adortus manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara hæc Basilio certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectorem monitum volumus, recentiores, in

D

(a) Or. 45, n. 45.

(b) Or. 18, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda harum rerum serie, nonnunquam aberrare. Ne Tillemontius quidem, quo non alter cauti-
or ac diligentior, ab omni errore immunis est. Locus quidam Gregorii nostri minus recte intel-
lectus in maximas angustias virum doctum conjecit. Postquam Gregorius retulit Valentem Basilii admi-
ratione perculsum, vetuisse ne vis ei inferretur, et dum dona offerret mirum in modum titubasse, cum-
que rursus in ecclesiam venisset, intra velum divi-
nas Basilii voces audivisse; postquam, inquam, hæc narravit Gregorius, sic prosequitur (a) : Ἀυτὴ γίνε-
ται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ἀρχή, καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ λῆμμα τῆς τότε
διοχλοῦσης ἐπιρρείας τὸ πλεῖστον, ὡς περὶ τι βεῦμα
διέλυσεν : « Hoc exstitit imperatoris erga nos hu-
manitatis et clementiæ principium ; hæc prima re-
rum sedatio, hæc occasio maximam impressionis
illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac
fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Hæc ad se-
cundum Valentis in ecclesiam ingressum refert Til-
lemontius, indeque colligit Basilium ac omnes etiam
Cappadociæ Ecclesias reliquo Valentis imperatoris
tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum
Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax
illa nequaquam conciliari potest cum persecutione,
quam post secundum Valentis in ecclesiam ingres-
sum consecutam esse auctor est Gregorius. Con-
jecturis Tillemontius hanc difficultatem solvere nititur.
Sed quid conjecturis opus est, cum res per se
plana sit et expedita? Hæc enim verba Gregorii :
« Hoc fuit imperatoris erga nos humanitatis initium,
hæc prima rerum sedatio, » non ad Valentis intra
velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basilii
virtutis admirationem, qua percussus Valens vetuit
ei vim afferri, referenda sunt : quod quidem ex tota
rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem,
auditis quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtu-
tis admirationem venisse, ut vim ei inferri vetuerit,
eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi
ad solum Basilii conspectum contremuit, ac postea
rediens longum videndi Basilium desiderium exple-
vit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam
fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad jus-
sum Valentis, qui miratus summam Basilii constan-
tiam in certamine adversus præfectum, quæ ipsi a
præfecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetuit,
atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui
statuit. Præterea idem probant hæc verba Gregorii :
καὶ κατάστασις πρώτη, « hæc prima sedatio, » quæ
Billius non reddidit. Certum namque est, tunc pri-
mum sedatam fuisse tempestatem, cum Valens vetuit
ne vis Basilio inferretur, quod profecto vetuit prius-
quam in ecclesiam se conferret. Hæc movuisse sat
est. Qui plura volet, legat *Vitam Basilii* novæ ope-
rum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p.
104, n. 8.

(a) Or. 43, n. 55.

(b) Ep. al. 25.

A XCVI. *Operam suam offert Basilio adversus Anthi-
mum Tyanensem.*

Hic etiam legere licebit egregie tractata in caput
23, quæcunque spectant orta, post Valentis disces-
sum, inter sanctum Basilium et Anthimum Tyanen-
sem episcopum dissidia, ex divisione Cappadociæ
in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, u-
amici partes tueretur, et jura defenderet contra An-
thimum. Ubi primum Gregorius audit Basilio mo-
lestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (b)
seque Cæsaream pollicitus est venturum, tum u-
eum consilio juvaret, tum ut contumelias cum ex-
partiretur, quamvis pro certo haberet Basilium ni-
hil prorsus facturum quod philosophia sit indignum.
Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam
fuisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide
aut doctrina agebatur, sed de reditu et sedis ampli-
tudine. Divisionem civilem Cappadociæ, quæ sub
initium hiemis anni 372 instituta fuit, non statim
secuta est ecclesiasticæ provinciæ divisio, quæ non
nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium
hujus anni, videtur contigisse. Tum vero Anthimus,
Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadociæ
metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus eccle-
siasticis esse debere contendit, easque parœcias,
quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam
sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit.
contra Basilium veteri consuetudini, atque huic di-
visioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat.
Partes Anthimi sequebantur plerique Cappadociæ
episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gre-
gorius (c), cur multi etiam ante parum leni et
candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima,
quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant,
nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, neces-
sario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ip-
sius electione conceptum nondum omnino ex animis
ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab
eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id
confiteri turpissimum esset... Ex hac contentione
pernula mala partim jam accidebant, partim in-
pendebant. Subtrahebantur conventus a novo me-
tropolitano. proventus diripiabantur, » etc.

XCVII. *Gregorius Cæsaream venit. Basilio addit so-
cium, et interest pugnæ prope Sasima contra An-
thimum.*

His auditis, Gregorius debitum huic tempori offi-
cium non prætermittit, suamque protinus, ut jam
dictum, Basilio operam profertur; quod amico per-
gratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut
quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo
simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus
quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine,
unde annuos redditus capiebat Cæsariensis episcopus.
Dum redirent, Anthimus, quem Taurici redditus
maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(c) Or. 45, n. 58.

in Cæsaream portari iniquo animo cernebat, cum prædatoria manu angustias occupat; transeuntis Basilii nullis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis conuisti erant, iter intercludit, ne ultra progrediantur. Commissa hæc pugna prope Sasima. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisset, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basilii mulos arripere angustias tenens, et velut Amalec Israellem coercens. Datum se etiam Sasimis ait in carmine *De vita sua*, quia bellicam fortitudinem ad Basilii causæ defensionem ostenderat: quod argumento est eam pugnam prope Sasima interfuisse.

XCIII. *Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372.*

Istud tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem conuerit Basilium multiplicando episcopatus: « Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secute sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et quælibet civitas proventus suos habuit; et bellum hæc ratione compressum et extinctum est. » Harum in numero sedium episcopaliū, quas erexit Basilium, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præficere episcopum statuit; eumque reluctanter, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animū, saltem caput ordinationi submittere, adjurante Gregorii patre, compulit. Hæc ordinatione non Cæsareæ, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazianzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: « Sed venit ad nos amicorum clarissimus Basilius, » etc. Ἄλλ' ἦκεν ἡμῶν τῶν φίλων ὁ φίλατος Βασίλειος. Tum narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credat Gregorium patrem senio confectum Cæsaream venisse hujus ordinationis causa; aut si venerit, id silentio prætermissurum fuisse Gregorium, qui simile patris iter, Basilii causa susceptum, ut summæ animi fortitudinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem viii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paulo post Pascha anni illius datis respondens, hanc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCIX. *Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilium.*

Perpaucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicū esse sanctum Eusebium Samosatenum aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non alius est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarius exponi velint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; iisque peracute inter se comparatis, iterum postulat, annon perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimes, id est Basilium, oratio effinxerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est... Alter venit ut nos consoletur, ac confirmet, spirituique mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit postredie ordinationis, ut Baronio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecimæ: verumtamen paucioribus post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio habuerat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum profitetur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, veluti post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argumento est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in solitudinem se contulerit.

C. *Querelæ Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium.*

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, solitudinisque deliciis perfruitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus corruere, cum eo graviter expostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi inflicto vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter respondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocosæ ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ultro citroque datæ, quibus, dum suam quisque causam tuetur, suas etiam animis cœlestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitie exemplar in Basilio et Gregorio haberemus.

CI, CII. *Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.*

Acceptis Basilii litteris, rescripsit atque his verbis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem nos maledictis incessere, ut insulos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus?... Fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agnovimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod iidem et injuria afficiuntur, et accusantur. » Vituperationem non effugit Basilius, quod fidissimum amicum ac optime de se meritum in episco-

(a) Or. 43, n. 58.

(b) Ibid., n. 59.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 589.

(d) Or. 11, n. 3.

(e) Ep. ad 51.

pales curas, præter ipsius voluntatem, coniecisset: et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quidpiam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascebantur: « benignissimi autem » quique neglectum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quoddam ignobile projectum. Declarat Gregorius (a) se arma ferre non posse, et « pro lactentibus et aivibus tanquam pro animabus et canonicis digladiari. » Rogat ut ipse cum Anthimo bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahere; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiore habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquam curans, seu uni duntaxat te Spiritui addicens. Nos vero id duntaxat lucrum ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quidquam præferamus. » Haud equidem crediderim ea ingressisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistolæ verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde patet, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petentem a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in recessu epistola tricesima secunda (b), in qua indignatur Gregorius se inertæ accusari quia Sasima non accepit, otio et quiete unice se gloriari proficitur.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicobulum (c); sed immerito. Mittens Gregorius Nicobulo litteras Basili cum suis, his quæ Basili erant priore loco positæ, suas subjunxit, sese quidem cum Basilio ubique conjungi volens, sed eum sibi anteponeus. Minus videtur intellexisse Tillemontius (d) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videatur: tum nunc quoque præfero, » etc., id est, inquit Billius, « tametsi ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

^a Psal. xxxiii, 3. ^b Psal. lxxvi, 3.

(a) Epist. al. 31.

(b) Ep. al. 32.

(c) Ep. al. 2.

(d) In Bas., p. 179.

A CIII. *Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem.*

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre instante Basilio; quapropter in oratione (e), quam post reditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venereabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vinculus in Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Aliunde se venire hiis verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillemontio habita, sed post reditum ex fuga. Deinde addit se antea aliis omnia reliquisse, ut secum philosopharetur, et Eliæ Carmelum ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere non licuit quo die ordinatus fuit Sasimorum episcopus, si quidem hanc ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patri sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertis verbis solitudinem, in quam se receperat, indicat cum ait (f) se, « ne his quidem sui amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinuisse, ut alio negotio feriatum secum philosopharetur. » Quid plura? Recantat (g) quidquid post ordinationem præ dolore in Basilium asperius dixerat: « Jam enim iram abjicio, audiant mansueti et lætentur »; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placidè vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, instar flammæ consopitæ et extinctæ, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate afficiebatur in me spiritus meus. Dixi, nunquam in posterum amicitiam fidem habebō. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basilium inter et Gregorium existit; sola ordinatio rixas movit; hæc verba, quæ fatetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitiam fidem habebō, » leguntur ad calicem epistolæ tricesimæ primæ, quam post abjectum regendæ Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habitam non fuisse post ordinationem, sed postquam ex fuga rediit Gregorius, manifeste demonstrant.

D CIV. *Gregorius in oratione sua mutatum se profitetur. Antimus in suas partes Gregoriorum petrahere frustra conatur.*

In ea oratione sinceram mutationem profitetur Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commissæ gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasima ire constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ novæ Cappadociæ civitas erat, Eulalium episcopum una

(e) Or. 10, n. 1.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliisque nonnullis episcopis A
ordinavit, tumque orationem habuit quæ nunc tertia
decima est. Hæc vero cum fierent absente ac forte
etiam ignorante Basilio, qui se pro metropolitano et
capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum
gerebat, necdum finita esset controversia, venen-
dum erat ne ordinationem istam velut in contumeliam
sui factam haud æquo ille animo interpreta-
retur. Occurrit amici querelis Gregorius his ver-
bis (a): « Non venimus in magni illius pastoris
contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati
præsides. Honorabilem scimus, caput agnoscimus...
Sacerdotes et præsules augere studuimus, non
subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos
imminuere. » Cum Gregorius Sasima aut venisset,
aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia
præripuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante
occupaverat. Quinetiam prohibenti et comminanti
Gregorio, conviciis probrisque refertam scripsit
epistolam, veluti triumphum in victum canens.
« Fortissimus Anthimus ad nos, » inquit Grego-
rius (b), « cum episcopis quibusdam venit; sive ut
patrem meum inviseret (nam id quoque præ se
ferebat), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis
modis animum nostrum tentasset, parœcias commem-
orans, et Sasimenses paludes, et nostram ordina-
tionem, nunc blande alloquens, nunc postulans,
nunc minas intentans, nunc exostulans, nunc
laudans, nunc vituperans, variis denique orationis
circulis, strophis atque ambagibus utens, tanquam
ipse solus nobis ob oculos proponendus esset,
votaque metropolis, utpote major ac præstantior. »
Hæc Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Grego-
rium conspexisset, rebus infectis iratus abscessit,
Basilium ei veluti *Philippismum* quemdam expro-
brans. Non multo post, Gregorium ad synodum
vocavit Anthimus; quod cum Gregorio permole-
stam esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthi-
mus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius
ad deliberandum ea de re secum adduceretur. Id
pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, reu
totam ejus judicio permittens. Hæc Gregorii litteræ
ad nos non pervenerunt.

CV. *Novas Basilii querelas alius Gregorius aures libis D
repellit.*

Quamvis Basilii causam strenue saus, ut videtur,
defendisset Gregorius, illius tamen litteris offensus
est Basilius, et cum eo jurgavit quasi Anthimo
luceret. His verbis respondit Gregorius (c), jocando
quidem, sed acriter carpendo Basilium: « Quam
ferociter, et equinostrum pullorum more, exsilis in
tuis litteris! Nec mirum te ad gloriam nuper eve-
ctum ostentare nobis velle quam gloriam nactus
sis, ut hac ratione teipsum augustiorem reddas,
quemadmodum pictores, qui eximias formas depin-

gunt. » Deinde breviter exponit quid ejus causa
gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum
Basilii causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio
displiceat veluti in Anthimum propensior. Denique
sic epistolam claudit: « Quod si ostentationis glo-
riæque nimio studio teneris, atque e loco superiore
nos alloqueris, velut metropolitanus parvæ civitatis
incolas, vel etiam nullius, nobis quoque superci-
lium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus
facillimum est, ac fortasse æquius. »

CVI. *Abjectis Sasimis Gregorius repetit soli-
tudinem.*

Cæterum propositam ab Anthimo conditionem,
ut de restituenda pace communis iniretur delibe-
ratio, non repudiavit Basilius, imo libenter accepit.
Interea Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam
sedem, quam occupaverat atque armatis militibus
tuebatur Anthimus, accessum patere cerneret, ac
nollet obscura spe et cæca expectatione exitus
deliberationis de pace componenda pendere, ama-
tam diuque optatam solitudinem repetit. Gregorius
presbyter in ipsius *Vita* scribit eum ad ægrotorum
domicilium confugisse, et εἰς ὑποκατάστημα ἀσθενῶν
ἤκαθεν. Tum addit: « Ferunt autem eum, nec
oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliud
eorum, quæ apud episcopos in more et instituto
posita sunt, Sasimis peregisse; verum simul atque
episcopos ordinatus fuit, fugam animo conce-
pisse. »

Sic tam grave onus excussit Gregorius, sic invisa
abjecit Sasima, quæ tot ei molestias, et quas nulla
unquam dies, quoad vixit, exhaurire potuit, pepe-
rerunt: Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut
ipsius verbis utar (d), « omnis vite inconstantia et
perturbatio manavit. » Quis et qualis ille sit locus,
Gregorii calamitatibus, quarum fons et origo fuit,
atque etiam carminibus tam famosis, ex ipso Gre-
gorio discoimus.

CVII. *Sasimorum descriptio.*

*Statio quædam est in medio pervulgatæ viæ,
In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplex viam.
Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale,
Horridus valde et angustus pagus.*

*Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus,
Lamenta, ejulatus, exatores, tormenta, compedes;
Populus vero, quotquot peregrini et erronei.*

*Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia....
Quid igitur, per Deum, facere me æquum fuit?
Contentum esse? malorum excipere incursus,
Ense feriri, suffocari luto?*

*Nec habere ubi hoc senium collorem,
Dum semper e tecto per vim exturbor?
Nec panem habiturus eram, quem hospiti frange-
rem.....]*

*Rursus fugitivus quidam et cursor in montem,
Surripens unicum vitæ genus, delicias meas.
Sed quid sum lucratus? non enim constans fugitivus
Eram, ut apparet. Sed cum omnia perferre sciam,
In hoc uno ignavus sum: patris iram non sero (e), etc*

(a) Or. 13, n. 2.

(b) Epist. al. 33.

(c) Epist. al. 33.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 489 et seq.

CVIII. *Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.*

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudine sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtinere nullatenus potuisset, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regendæ per ætatem impar erat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, cogente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus teneretur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a): « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem.... Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua* Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac dicentem (b):

*Neque enim res ista invitum me constringet,
Qui nec ulla denuntiatione, nec ullo promissa teneor:*

*Ὁὐ γὰρ καθέξει τοῦτ', ἔφηρ', ἀνοικτὰ μὲ,
Ὅρ' οὐδε κήρυγμα, οὐδ' ἀπόσχεσις κρατεῖ.
Ὁὐτως ἀρήγαγέ με ριχίσις φόβος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre adnidente, invitum administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scripserint veteres ac recentiores, locupletior non est alius testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Hæc ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum scribentis verba (c): « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui supplices hoc a me contenderant, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. *Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.*

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur jurgium quod inter ipsum et quemdam monachum exstitit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26: « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir

quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in convivii fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus essentibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis delectos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adulatores estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maximum est, illis non concedam. Orthodoxiæ nomine frustra laudatus Basilius, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eandem simul prodit. » Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantia nomine, nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Siccinne tantarum rerum judicem te ipsum efficies? Tum ille: ex Eupychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illic Basilium Magnum audiavi, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alius facile queat, disserentem: Spiritum sanctum autem convellentem ac distortentem, » etc. Igitur philosophus ille Basilium vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basilii partes strenue defendit Gregorius, causasque reddidit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis cum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimirum in insidiis esse hæreticos, observantes si quam ex ejus ore nudam vocem possent arripere, ut eo ejecto Ecclesiam occuparent, cæterasque Ecclesias popularentur; itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, prætermittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant displicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignavia magis quam sanæ doctrinæ consulentem.

CX, CXI. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.*

Datis ad Basilium litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quousque in disputatione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset miserimus et stolidissimus, si dubitaret de Basilii sententia, sed ut contradicentibus responderet. Has Gregorii litteras, tametsi adhibita cautione quanta maxima, omnibusque honoris atque amoris significationibus refertas, pejorem in partem accepit Ba-

(a) Or. 12, n. 5 et 6. (b) V. 523. (c) Epist. al. 42.

gilius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset ac discipulos. His respondere dedignatur, et cum Gregorio expostulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras calumnias, si magnam anni partem simul traducere. Quanto in honore esset apud Basilium Gregorius ex hac perhonorifica eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, supprimes ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus duces esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum.

Basilio rescripsit Gregorius, ipsum immerito offensum fuisse litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; eumque admonuit satius fuisse incommodis medicinam afferre, quam consilium danti succensere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilium, ut veniat auxilium laturus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentione Gregorium inter et monachum Basilium crimen proditiæ veritatis inferentem, contigisse anno 371: suam viri docti opinionem confirmant his Basilii verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium laturus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero exorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras. ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, supprimes ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non alium esse quam Valentem contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem expectaverit Basilium, et exsilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquatem Valentis adventum designat Gregorius (d) cum ait in convivio, « ingens circa Basilium esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Præterea, si jam Basilium cum Valente pugnasset, num ignavie crimen futuri prælii promissione refelleret (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basilium post Sasimenses molestias dicere non potuisse: se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Verum hanc rationem ipse noster Prudentius, quamvis idem sentiat ac Tillemontius, refellit.

A « Sed non video, inquit, cur Basilium etiam post turbas Sasimenses hanc amicitie nunquam violatæ laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basilium spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basilii* loquens de turbis Sasimensibus, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamen, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitie officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis; ita rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilium, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basilium verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilium Gregorium accersebat, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminere sibi ex adventu Cæsaream Valente arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basilii verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilium ad certamen contra hostem advocans Gregorium, his eum verbis compellat. « Si enim tantum appareas, ipsius supprimes impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus duces esse. » Itane, amaro, scribere, et hæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilium unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confestim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin his certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstiturum confidit Basilio?

CXV. Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilium offensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basilii verba. sed de ejus suffraganeis aliisque episcopis.

(a) Epist. al. 27.

(b) *Vita Basil.*, p. 96.

(c) *Bas. ep.* 71, p. 164.

(d) *Vita Bas.*, p. 96.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 43, n. 59.

(g) Or. 10, n. 5.

stratum fuit, et si quid superest dicendum, in prolegomenis tomi secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilio Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datis ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita respondit (b): « Epistolæ tuæ præmium laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstitisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguas invehit. » Hoc tempus ad Valentis imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freti omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basilii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basilii cum Eusebio episcopo suo similitates, antea memoratæ; quarum quidem componendarum hæc fuit occasio.

LXXXIII. *Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.*

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualem, sive diem festum, perhonorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere conquestus est. « Honore quidem me abs te affici lætor... Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque etiamnum inferri molestè fero... Tu dum eo contempto nos honore afficis, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parietes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te peto atque contendo: æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam accepit Eusebium libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accomodate ad leges spiritus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem concedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offensionem suscepisse; sed etiamsi suscepisset, libenter depositurum cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistantem Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi videatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnaret.

LXXXIV. *Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius.*

Non ingrati fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

(a) *Vita Basil.*, c. 9, n. 11.
 (b) *Epist.* al. 11.
 (c) *Cap.* 4, n. 1.
 (d) *Epist.* al. 20.

ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad redandam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, haud dubiis testimoniis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque eum hortatus est Gregorius, ut episcopum occuparet, aut adveniendū aut scribendo, simulque itineris se comitem futurum pollicetur. Annuit Basilius, et confestim eum Gregorius (g) e Pontica solitudine in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsariensi optime meritis est Gregorius; extinctæ namque sunt similitates, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad spem evertendæ Cæsareæ, cui Valens imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminabat anno 365, erigebantur, quam Basilii absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis victoria, cujus pars magna fuit ipse Gregorius, Basilium cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scientia et eloquentia et consilio et virtute superari; nec Basilius ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillemontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii aliis annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum novissimo Basilii epistolarum editore, Basilium anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream rediisse, ac de Valente Arianoque agmine victoriam reportasse existimamus.

LXXXV. *Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.*

Non diuturna fuit hæc postrema Gregorii in Pontica solitudine commoratio, cujus nequidem mentionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio provecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam frequentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel cum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. « Assidemus enim, inquit (h), dominæ matri, gravi jam pridem morbo laboranti. Quam si non dubio et ancipiti statu relicturi sumus, tua præsentia mihi crede haudquaquam carebimus. » Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxim cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, referat convaluisse.

(e) *Ep.* al. 169.
 (f) *Al.* 170.
 (g) *Ep.* al. 19.
 (h) *Epist.* al. 4.

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii A fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio confectis, atque graviter interdem ægotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriam maximo, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 368, solus ex viris insignibus, aut certe cum admodum paucis, mirabili divinæ providentiæ beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non diu vitam produxit, quippe mortuus eodem anno desinente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 369, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumberebat, invisus negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, suaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extremum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi harpagones, « impetum fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Erat thesaurorum custos, » ait Gregorius (b); « modo autem in munere moritur, canumque multitudo assilit in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur quercum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse dicebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui pretiosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos prodidisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicerent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos pœnituerat quod plus non petissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in maximas ærumnas conjectum, a quibus ut eximatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsitan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgoniæ sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublata, præstantissimas virtutes oratione funebri similiter oravit.

LXXXVII. *Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 370, Gregorius singulare in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perduxit. Ipsi enim potissimum

opera Basilium Cæsareæ episcopum electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cujus administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Veruntamen plurima obstitere, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum recessisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebii teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipse extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basilius consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficisci detrectavit. Tum datis ad Basilium litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate præditi existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque exsequi. Nam qui a vitio liber est, is quoque ad suspiciendum vitium segnior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosequitur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari cœpi, primum si quid deceret atque honestum esset non perspiciebas, nec improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime calumniam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si pioram Dei que metu præditorum hominum bujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigii proram convertisse, et proficisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti secessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basilium, ac latebras quæsisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam navat, ut Basilius Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis prætermissum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsaream invitarunt præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenuste ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Rescri-

(a) Greg. ep. 48.

(b) Carn. *De vita sua*, v. 370 et seq.

(c) Ep. 32 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi injuriam non dissimulavit, nec tamen adesse detrectavit. At cum varia fore hominum studia in eligendo episcopo non dubitaret, notum fecit episcopis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vitæ sanctitatem ac doctrinæ præstantiam, præferre possit; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta quærat. Promittit se adfuturum, si suffragium istud recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac factiones contra æquitatem conflentur, gavisurum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem præ cæteris omnibus eligendam decernit, Ecclesiæ Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitavit. Nihil prætermisum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat populum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant clerici, obtestabatur, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitiei suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postulare videbatur Ecclesiæ Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilium, populi pars selectissima, universus clerus, ascetæ. Verum invadebant et obnitebantur magistratus, ac infimæ plebis perditissimi quique cum magistratibus conjuncti, imo ipsi episcopi, quod iocandi materiam religionis hostibus præbebat.

XC. Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.

Præterea cum ab Arianis periculum esset, ne laborantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus quanto versaretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod asserit Basilius (e), et confirmat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pietate insignes zeloque flagrantes ad ungendum Basilium excitasse testatur.

XCI. Basilius electus est Cæsariensis episcopus, Gregorii utriusque opera.

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilium erant proclamaturi, unus deesset ad canonicam electionem; Nazianzi episcopus, (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animam agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 18, n. 36.

(c) Or. 45, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 37.

(g) Or. 18, n. 36; or. 43, n. 37.

A ope atque auxilio fretus. » Proficiscenti patri Gregorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebium dedit, cujus zelum, sudores, gratamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patriis senectutem, unde etiam rem ex sententia successuram sperat. « Senectus renovatur, morbus superatur, lecto affecti exiliant, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ cautiei finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimissionem. At certum habeo fore, ut precibus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem cum valentiorisque recipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. » Basilius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus. et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, (j) vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis redit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite roboratus. Hoc igitur ad prisca narrationes accedat, quod labor sanitatem affert, et animi alacritas mortuos excitat, et exiliit senectus Spiritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesiæ Cæsariensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumentis confirmat noster Prudentius Maran (k) post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilium anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellendus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XCII. Gregorius nec electioni Basili interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit.

Nemini dubium fuit, quin Gregorius, qui electioni Basili non interfuerat, electo gratulaturus Cæsaream occurreret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, represso amicum videndi desiderio, domi se continuit, datis interea litteris, quibus se summa perfunctum lætitia fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolaverit, exponit, ac ne id a se exposcat precatur. Gregorii orationes, seu excusationes non accepit Basilius, sequæ ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basili querelis sic peracute respondit (m): « Si nobis propterea succenses, quod te

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 43, n. 37.

(j) Ibid.

(k) Vita Bas. c. 15, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

minus, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succenseas oportet. Neque enim alius quisquam satis te laudavit, aut laudaturus est, præter te tuamque in dicendo sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quin prius insaniam? At quod philosophamur indignaris? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam iudicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non accusavit, sed laudavit Basilius.

XCIII. De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat.

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia « sese hæreticis opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiam susceperunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliisque jam fere omnibus servitute oppressis adjuncturi. » — « Imperatoriam impietatem intelligit Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnandam catholicam fidem imperii vires converterit, et hæretico agmine cinctus in Cappadociam se contulit. Intentus potissimum erat Valentis arcus in Basilius; sed Cæsaream petens, exeunte anno 371, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, confectumque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam profecto in eo triumpho partem habuit Gregorius noster, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, lateri coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tum per ipse, tum per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. »

XCIV. Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.

In egregio quoque Basilio certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatis catholicæ fidei hostibus retulit exeunte anno 371 et ineunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiam una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basilio colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basilio colloquii cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis suæ gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus eum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adesset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse pro certo habendum. Arbitratur Tillemontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiæ utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere detrectaret; certe in his litteris, quibus nittitur Tillemontius, nihil legitur de gravissimis veniendi causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adesset, ad futurum se pollicitus fuerat; sed tantum desiderio videndi Basilius se teneri significat, cui satisfacturum se ait (f), si sua mater Basilio precibus sanetur. Quare hæc ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcunque narrat Gregorius (g) de Basilio proluxa et acri cum præfecto Modesto concertatione, ausis ipse auribus credendus est hausisse.

C XCV. In aliis Basilio præliis partes suas agit Gregorius.

Idem etiam dicendum de variis Basilio præliis cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex iudicum classe, » sive « ex militari ordine, » sive « ex gynæceo. » In his omnibus Basilio socius fuit Gregorius, qui lætus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem inierat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validumque erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his intueri licet quantos labores, quam difficilia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios cominus adortus manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara hæc Basilio certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectorem monitum volumus, recentiores, in

(a) Or. 43, n. 45.

(b) Or. 18, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda harum rerum serie, nonnunquam aberrare. Ne Tillemontius quidem, quo non alter cautior ac diligentior, ab omni errore immunis est. Locus quidam Gregorii nostri minus recte intellectus in maximas angustias virum doctum conjecit. Postquam Gregorius retulit Valentem Basilii admiratione percussum, vetuisse ne vis ei inferretur, et dum dona offerret mirum in modum titubasse, cumque rursus in ecclesiam venisset, intra velum divinas Basilii voces audivisse; postquam, inquam, hæc narravit Gregorius, sic prosequitur (a) : Ἀυτὴ γίνεταί τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ἀρχή, καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ λῆμμα τῆς τότε διογλοῦσης ἐπιχειρίας τὸ πλεῖστον, ὡσπερ τι βεῦμα διέλυσεν : « Hoc exstitit imperatoris erga nos humanitatis et clementiæ principium ; hæc prima rerum sedatio, hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Hæc ad secundum Valentis in ecclesiam ingressum refert Tillemontius, indeque colligit Basilium ac omnes etiam Cappadociæ Ecclesias reliquo Valentis imperatoris tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax illa nequaquam conciliari potest cum persecutione, quam post secundum Valentis in ecclesiam ingressum consecutam esse auctor est Gregorius. Conjecturis Tillemontius hanc difficultatem solvere nititur. Sed quid conjecturis opus est, cum res per se plana sit et expedita? Hæc enim verba Gregorii : « Hoc fuit imperatoris erga nos humanitatis initium, hæc prima rerum sedatio, » non ad Valentis intra velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basilii virtutis admirationem, qua percussus Valens vetuit ei vim inferri, referenda sunt : quod quidem ex tota rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem, auditis quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtutis admirationem venisse, ut vim ei inferri vetuerit, eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi ad solum Basilii conspectum contremuit, ac postea rediens longum videndi Basilium desiderium explevit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad jussum Valentis, qui miratus summam Basilii constantiam in certamine adversus præfectum, quæ ipsi a præfecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetuit, atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui statuit. Præterea idem probant hæc verba Gregorii : καὶ κατάστασις πρώτη, « hæc prima sedatio, » quæ Billius non reddidit. Certum namque est, tunc primum sedatam fuisse tempestatem, cum Valens vetuit ne vis Basilio inferretur, quod profecto vetuit priusquam in ecclesiam se conferret. Hæc monuisse sat est. Qui plura volet, legat *Vitam Basilii* novæ operum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p. 104, n. 8.

(a) Or. 43, n. 55.

(b) Ep. al. 25.

A XCVI. *Operam suam offert Basilio adversus Anthimum Tyanensem.*

Hic etiam legere licebit egregie tractata in capite 23, quæcunque spectant orta, post Valentis discessum, inter sanctum Basilium et Anthimum Tyanensem episcopum dissidia, ex divisione Cappadociæ in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, ut amici partes tueretur, et jura defenderet contra Anthimum. Ubi primum Gregorius audiit Basilio molestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (b), seque Cæsaream pollicitus est venturum, tum ut eum consilio juvaret, tum ut contumelias cum eo partiretur, quamvis pro certo haberet Basilium nihil prorsus facturum quod philosophia sit indignum. Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam fuisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide aut doctrina agebatur, sed de reditu et sedis amplitudine. Divisionem civilem Cappadociæ, quæ sub initium hiemis anni 372 instituta fuit, non statim secuta est ecclesiasticæ provinciæ divisio, quæ non nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium hujus anni, videtur contigisse. Tum vero Anthimus, Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadociæ metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus ecclesiasticis esse debere contendit, easque paræcias, quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit. contra Basilium veteri consuetudini, atque huic divisioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat. Partes Anthimi sequebantur plerique Cappadociæ episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gregorius (c), cur multi etiam ante parum leni et candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima, quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ipsius electione conceptum nondum omnino ex animis ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id confiteri turpissimum esset... Ex hac contentione per multa mala partim jam accidebant, partim impendebant. Subtraherentur conventus a novo metropolitana. proventus diripiebantur, » etc.

XCVII. *Gregorius Cæsaream venit. Basilio addit se socium, et interest pugnæ prope Sasima contra Anthimum.*

His auditis, Gregorius debitum huic tempori officium non prætermittit, suamque protinus, ut jam dictum, Basilio operam profertur; quod amico pergratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine, unde annuos redditus capiebat Cæsariensis episcopus. Dum redirent, Anthimus, quem Taurici redditus maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(c) Or. 15, n. 58.

in Cæsaream portari iniquo animo cernebat, cum prædatoria manu angustias occupat; transeuntis Basilii mulis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis enusterant, iter intercludit, ne ultra progrediantur. Commissa hæc pugna prope Sasima. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisset, ut cum Anthimo bellam gereret, si quando is Basilii mulos arripere angustias tenens, et velut Amalec Israellem coercens. Datum se etiam Sasimis ait in carmine *De vita sua*, quia bellicam fortitudinem ad Basilii causæ defensionem ostenderat: quod argumento est eam pugnae prope Sasima interfuisse.

XCIII. *Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372.*

Id tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem convertit Basilius multiplicando episcopatus: « Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et qualibet civitas proventus suos habuit; et bellum hæc ratione compressum et extinctum est. » Harum in numero sedium episcopalium, quas erexit Basilius, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præficere episcopum statuit; eoque reluctantem, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animum, saltem caput ordinationi submittere, adjuvante Gregorii patre, compulit. Hæc ordinatione non Cæsareæ, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazianzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: « Sed venit ad nos amicorum charissimus Basilius, » etc. Ἄλλ' ἦγεν ἡμῶν τῶν φίλων ὁ φίλατος Βασίλειος. Tam narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credat Gregorium patrem senio confectum Cæsaream venisse hujus ordinationis causa; aut si venerit, id silentio prætermisurum fuisse Gregorium, qui simile patris iter, Basilii causa susceptum, ut summæ animi fortitudinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem viii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paulo post Pascha anni illius datis respondens, hanc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCIX. *Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilium.*

Perpaucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicum esse sanctum Eusebium Samosatenum aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non alius est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarius exponi velint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; iisque peracute inter se comparatis, iterum postulat, annon perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimum, id est Basilium, oratio effinxerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit.... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est.... Alter venit ut nos consoletur, ac confirmet, spirituique mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit postridie ordinationis, ut Baronio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecimæ: verumtamen paucioribus post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio habuerat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum proficitur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, velut post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argumento est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in solitudinem se contulerit.

C. *Querelæ Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium.*

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, solitudinisque deliciis perfruitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus corruiere, cum eo graviter exostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi inflictum vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter respondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocosæ ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ultro citroque datæ, quibus, dum suam quisque causam tueri, suas etiam animis cœlestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitia exemplar in Basilio et Gregorio haberemus.

CI, CII. *Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.*

Acceptis Basilii litteris, rescripsit atque his verbis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem mos maledictis incessere, ut insulos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire auri sumus?.... Fraudem in quam inducti sumus, visui quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agnovimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod iidem et injuria afficiuntur, et accusantur. » Vituperationem non effugit Basilius, quod fidissimum amicum ac optime de se meritum in episco-

a) Or. 43, n. 58.

b) Ibid., n. 59.

c) Carm. *De vita sua*, v. 589.

(d) Or. 11, n. 3.

(e) Ep. al. 51.

pales curas, præter ipsius voluntatem, coniecisset: et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quidpiam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascebantur: « benignissimi autem » quique neglectum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quoddam ignobile projectum. Declarat Gregorius (a) se arma ferre non posse, et « pro lactentibus et avibus tanquam pro animabus et canonibus digladiarj. » Rogat ut ipse cum Anthimo bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahere; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorum habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquam curans, seu uni duntaxat te Spiritui addicens. Nos vero id duntaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quidquam præferamus. » Hand equidem crediderim ea ingressisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistolæ verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde patet, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petiitum a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in recessu epistola tricesima secunda (b), in qua indignatur Gregorius se inertiae accusari quia Sasima non accepit, otio et quiete unice se gloriari proficitur.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicobulum (c); sed immerito. Mittens Gregorius Nicobulo litteras Basili cum suis, his quæ Basili erant priore loco positæ, suas subjunxit, sese quidem cum Basilio ubique conjugungi volens, sed eum sibi anteponeus. Minus videtur intellexisse Tillemontius (d) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videatur: tum nunc quoque præfero, » etc., id est, inquit Billius, « tametsi ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

^a Psal. xxxiii, 3. ^b Psal. lxxvi, 3.

(a) Epist. al. 31.

(b) Ep. al. 32.

(c) Ep. al. 2.

(d) In Bas., p. 179.

CIII. *Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem.*

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre et instante Basilio; quapropter in oratione (e), quam post reditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vinctus in Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Alicunde se venire his verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillemontio, habita, sed post reditum ex fuga. Deinde addit se antea aliis omnia reliquisse, ut secum philosopharetur, et Eliæ Carmelum ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere non licuit quo die ordinatus fuit Sasimorum episcopus, si quidem hanc ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patre sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertis verbis solitudinem, in quam se receperat, indicat, cum ait (f) se, « ne his quidem sui amatissimis ac fratribus sermones impertire sustinuisse, ut ab omni negotio feriatum secum philosopharetur. » Quid plura? Recantat (g) quidquid post ordinationem præ dolore in Basilium asperius dixerat: « Jam enim iram abjicio, audiant mansueti et lætentur⁶⁶; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, instar flammæ consopitæ et extinctæ, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerit consolari anima mea, et anxietate afficiebatur in me spiritus meus⁶⁶. Dixi, nunquam in posterum amicitiam fidem habebō. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basilium inter et Gregorium existit; sola ordinatio rixas movit; hæc verba, quæ fatetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitiam fidem habebō, » leguntur ad ceteram epistolæ tricesimæ primæ, quam post abjectum regendæ Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habitam non fuisse post ordinationem, sed postquam ex fuga rediit Gregorius, manifeste demonstrant.

CIV. *Gregorius in oratione sua mutatum se proficitur. Anthimus in suas partes Gregorium petrahere frustra conatur.*

In ea oratione sinceram mutationem proficitur Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commissæ gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasima ire constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ novæ Cappadociæ civitas erat, Eulalium episcopum una

(e) Or. 10, n. 1.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliisque nonnullis episcopis orlinavit, tumque orationem habuit quæ nunc tertia decima est. Hæc vero cum fierent absente ac fortè etiam ignorante Basilio, qui se pro metropolitæ et capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum gerebat, necdum finita esset controversia, verendum erat ne ordinationem istam velut in contumeliam sui factam haud æquo ille animo interpretaretur. Occurrit amici querelis Gregorius his verbis (a) : « Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendide civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus... Sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere. » Cum Gregorius Sasima aut venisset, aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia præripuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante occupaverat. Quinetiam prohibenti et comminanti Gregorio, conviciis probrisque refertam scripsit epistolam, veluti triumphum in victum canens. « Fortissimus Anthimus ad nos, » inquit Gregorius (b), « cum episcopis quibusdam venit; sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se ferebat), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, parocias commemorans, et Sasimenses paludes, et nostram ordinationem, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas intentans, nunc expostulans, nunc laudans, nunc vituperans, variis denique orationis circulis, strophis atque ambagibus utens, tanquam ipse solus nobis ob oculos proponendus esset, utraque metropolis, utpote major ac præstantior. » Hæc Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Gregorium conspexisset, rebus infectis iratus abscessit, Basilium ei veluti *Philippismum* quemdam exprobrans. Non multo post, Gregorium ad synodum vocavit Anthimus; quod cum Gregorio per molestam esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthimus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius ad deliberandum ea de re secum adduceretur. Id pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, rem totam ejus judicio permittens. Hæc Gregorii litteræ ad nos non pervenerunt.

CV. Novas Basilii querelas alii Gregorius querelis repellit.

Quamvis Basilii causam strenue satis, ut videtur, defendisset Gregorius, illius tamen litteris offensus est Basilius, et cum eo jurgavit quasi Anthimo faveret. His verbis respondit Gregorius (c), jocando quidem, sed acriter carpendo Basilium : « Quam ferociter, et equinorum pullorum more, exsilis in tuis litteris ! Nec mirum te ad gloriam nuper eventum ostentare nobis velle quam gloriam nactus sis, ut hac ratione teipsum augustiorem reddas, quemadmodum pictores, qui eximias formas depin-

gunt. » Deinde breviter exponit quid ejus causa gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum Basilii causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio displiceat veluti in Anthimum propensior. Denique sic epistolam claudit : « Quod si ostentationis gloriæque nimio studio teneris, atque e loco superiore nos alloqueris, velut metropolitanus parvæ civitatis incolas, vel etiam nullius, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus facillimum est, ac fortasse æquius. »

CVI. Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem.

Cæterum propositam ab Anthimo conditionem, ut de restituenda pace communis iniretur deliberatio, non repudiavit Basilius, imo libenter accepit. Interea Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam sedem, quam occupaverat atque armatis militibus tuebatur Anthimus, accessum patere cernebat, ac nollet obscura spe et cæca expectatione exitus deliberationis de pace componenda pendere, amatam diuque optatam solitudinem repetit. Gregorius presbyter in ipsius *Vita* scribit eum ad ægrotorum domicilium confugisse, et *εἰς φροντιστήριον ἀσθενῶν καταφεύγει*. Tum addit : « Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliud eorum, quæ apud episcopos in more et instituto posita sunt, Sasimis peregisse; verum simul atque episcopus ordinatus fuit, fugam animo concepit. »

Sic tam grave onus excussit Gregorius, sic invisa abjecit Sasima, quæ tot ei molestias, et quas nulla unquam dies, quoad vixit, exhaustire potuit, pepererunt : Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut ipsius verbis utar (d), « omnis vitæ inconstantia et perturbatio manavit. » Quis et qualis ille sit locus, Gregorii calamitatibus, quarum fons et origo fuit, atque etiam carminibus tam famosus, ex ipso Gregorio discoimus.

CVII. Sasimorum descriptio.

*Statio quædam est in medio pervulgatæ viæ,
In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplicem viam.
Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale,
Horridus valde et angustus pagus.*

*Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus,
Lamenta, ejulatus, exactores, tormenta, compedes;
Populus vero, quotquot peregrini et erronei.*

*Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia....
Quid igitur, per Deum, facere me æquum fuit?
Contentum esse? malorum excipere incursus,
Ense feriri, suffocari luto?*

*Nec habere ubi hoc senium colloceam,
Dum semper e lecto per vim exturbor?
Nec panem habiturus eram, quem hospiti frange-*

rem.....]

*Rursus fugitivus quidam et cursor in montem,
Surripiens amicum vitæ genus, delicias meas.
Sed quid sum lucratus? non enim constans fugitivus
Eram, ut apparet. Sed cum omnia perferre sciam.
In hoc uno ignavus sum: patris iram non fero (e), etc*

(a) Or. 13, n. 2.

(b) Epist. al. 33.

(c) Epist. al. 33.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Carm. De Vita sua, v. 489 et seq.

CVIII. *Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.*

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudinem sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtinere nullatenus potuisset, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regendæ per ætatem impar erat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, cogente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus teneretur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a): « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem.... Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua* Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac dicentem (b):

*Neque enim res ista invitum me constringet,
Qui nec ulla denuntiatione, nec ullo promissa teneor:*

*Ὁὐ γὰρ καθέξει τοῦτ', ἐρηγ', ἀκοντὰ μὲ,
Ὅρ οὐτε κήρυγμα, οὐθ' ὑπόσχεσις κρατεῖ.
Οὕτως ἀρήγατέ μὲ νικητὰς φόβος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre adniten- te, invitus administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scripserint veteres ac recentiores, locupletior non est alius testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Hæc ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum scribentis verba (c): « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui supplices hoc a me contenderant, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. *Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.*

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur jurgium quod inter ipsum et quemdam monachum exstitit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26: « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir

A quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in convivii fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus effe- rentibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis de- ditos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adu- latores estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maxi- mum est, illis non concedam. Orthodoxiæ nomine frustra laudatus Basilius, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eandem simul prodit. » Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantia nomine, nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promul- gator venis? Siccinæ tantarum rerum judicem teipsam efficias? Tum ille: ex Euppsychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illic Basilium Magnum audiui, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alius facile queat, disserentem: Spiritum sanctum autem convellentem ac distortentem, » etc. Igitur philosophus ille Basilium vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basilii partes strenue defendit C Gregorius, causasque reddidit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis eum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimirum in insidiis esse hæreticos, observantes si quam ex ejus ore nudam vocem possent arripere, ut eo ejecto Ecclesiam occupa- rent, cæterasque Ecclesias popularentur; itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, præmittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant displicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignavia magis quam sanæ doctrinæ consulentem.

CX. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilium.*

Datis ad Basilium litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quousque in disputa- tione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset miserimus et stolidissimus, si dubitaret de Basilii sententia, sed ut contradicentibus responderet. Has Gregorii litteras, tametsi adhibita cautione quam maxima, omnibusque honoris atque amoris signifi- cationibus refertas, pejorem in partem accepit B-

(a) Or. 12, n. 5 et 6. (b) V. 523. (c) Epist. al. 42.

gilius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset et discipulos. His respondere dedignatur, et cum Gregorio expostulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras calumnias, si magnam anni partem simul traducerent. Quanto in honore esset apud Basilium Gregorius ex hac perhonorifica eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, supprimes ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit, te Dei gratia nostri cœtus ducem esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum.

Basilio rescripsit Gregorius, ipsum immerito offensum fuisse litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; eumque admonuit satius fuisse incommodis medicinam afferre, quam consilium danti succensere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilius, ut veniat auxilium laturus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentioneum Gregorium inter et monachum Basilium crimen proditiæ veritatis inferentem, contigisse anno 571: suam viri docti opinionem confirmant his Basilii verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium laturus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero extorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras, ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, supprimes ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non alium esse quam Valentem contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem expectaverit Basilius, et exilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquantem Valentis adventum designat Gregorius (d) cum ait in convivio, « ingens circa Basilium esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Præterea, si jam Basilius cum Valente pugnasset, num ignavia crimen futuri prælii promissione refelleret (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basilium post Sasimenses molestias dicere non potuisse: se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Verum hanc rationem ipse noster Prudentius, quamvis idem sentiat ac Tillemontius, refellit.

A « Sed non video, inquit, cur Basilius etiam post turbas Sasimenses hanc amicitiae nunquam violatæ laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basilium spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basilii* loquens de turbis Sasimensibus, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamen, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiae officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis; ita rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilius, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basilium verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilius Gregorium accersebat, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminere sibi ex adventu Cæsaream Valente arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basilii verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilius ad certamen contra hostem advocans Gregorium, his eum verbis compellat. « Si enim tantum appareas, ipsius supprimes impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse. » Itane, amabo, scribere, et hæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilius unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confestim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin his certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstiturum confidit Basilius?

CXV. Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio infensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basilii verba, sed de ejus suffraganeis aliisque episcopis.

(a) Epist. al. 27.

(b) *Vita Basil.*, p. 96.

(c) *Bas. ep.* 71, p. 164.

(d) *Vita Bas.*, p. 96.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 45, n. 59.

(g) Or. 10, n. 3.

inprimis Eustathio Sebasteno, qui Sabellii et Apollinaris errores Basilio affingebat. Præterea ob eam, qua de Spiritu sancto verba faciens utebatur Basilius, œconeniam, alii timiditatis, alii proditiæ aut etiam innovatæ fidei notam inurebant; quam adventu suo Gregorius et communione cum Basilio abstergere penitus et eluere poterat, quippe quem divinitatis Spiritus sancti liberrimum et præ cæteris omnes propugnatorum agnoscebant. Propterea Basilius Gregorium advocat, his verbis: « Si tantum appareas, ipsius supprimes impetum, eosque qui ad res patriæ evertendas conspirant, dissipabis, » etc.

Nec vero ex sequentibus colligas Valentis « impetum » significari. Expectare namque Basilius etiam tum potuit, ut ab ecclesia paternisque adibus ejiceretur, non tantum ab Arianis, qui id anno 372, iterumque anno 376 tentarunt; verum a Catholicis etiam pluribus, qui et ipsi cæco zelo abrepti Basilio adversabantur. Præterea Eustathius Sebastenus, homo versipellis, qui cum Arianis erat tum communione et in Basilius odio conjunctissimus, Eustathianique famosis libellis Cæsariensem episcopum lacerabant; adeo ut a multis male audiret, etiam orthodoxis, atque ejus in fide dubia esset integritas.

CXVI. *Episcopum tunc fuisse Gregorium constat.*

Quin etiam Gregorium nostrum tunc episcopum fuisse, ex his ejusdem epistolæ, quam ad eum scripsit Basilius (a), verbis certo colligi posse nobis videtur: *Ἐτὶ γὰρ κατὰ τὰς ἀρχαίας συνθήκας, καὶ κατὰ τὴν ὀφειλομένην νῦν, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς παρ' ἡμῶν ἐπιμέλειαν, τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἄλλήλων διήγομεν.* « Si enim ex veteri pacto, ac juxta eam, quam nunc debemus ecclesiis, curam et sollicitudinem, sæpius per annum convenissemus, » etc. Hæc certe verba Gregorium non secus ac Basilius fuisse episcopum denotant, novamque ac parem jam nunc incumbentem ambobus Ecclesiarum curam. Unde sequitur, *τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἄλλήλων διήγομεν,* quæ recte vetus interpret sic Latine reddidit: « Sæpius per annum convenissemus, » quod episcopos maxime juvat, probantque frequentes synodi. Quapropter Basilius malorum causam inde repetit, quod non una convenient: *τούτων δὲ αἴτιον ἐκεῖνο. . . τὸ μὴ συντυγχάνειν ἡμᾶς.* Demum hæc ejusdem epistolæ verba, episcopum fuisse tunc Gregorium confirmant: *ὅτι αὐτὸς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ χάριτι τοῦ καθ' ἡμᾶς; συλλόγου κατάρχεις,* vel ut vetus editio *κατάρχεις.* « Conventui nostro, seu synodo, præsidebis; » vel ut Tillemontius, « Ecclesiæ nostræ caput te præbeas ac commonstres; » quod episcopis duntaxat proprie convenire nemo nescit.

(a) Epist. 71, p. 165.

(b) Or. 12, n. 6.

A CXVII. *In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam.*

His jam ad cumulum accedat (quod opinio suæ incommodare non dissimulat Tillemontius), orationem Theologi habitam anno 372, posteaquam abjectis Sasimis Nazianzenæ Ecclesiæ administrationem, jubente patre, suscepit Gregorius, laudari in epistola 26, de qua agitur: « Simulque, inquit (b), vocem quamdam meam commemoravit (monachus qui in Basilius atrociter invehebatur), cum ego, ut in frequentissimo cœn, de divinitate verba faciens pervulgatum illud de Spiritu sancto interfatus essem: Quousque lucernam abscondemus sub modio? » Quæ totidem verbis in oratione habentur. Ex quo sequitur hæc contigisse post orationem, quæ habita est anno 372; proindeque epistolam 26 non anno 371, sed anno 372 scriptam esse, idque post Septembrem, quem in mensem incidit beati martyris Euphychii sive memoria, sive conventus, unde calumniandi Basilius occasionem monachus arripuerat. Neque etiam citius hoc anno Hellenius, qui Gregorii litteras Basilio reddidit, exæquandis Nazianzi tributis præpositus, Cæsaream profectus est.

Cæterum quo tempore Gregorius una cum patre Nazianzenam Ecclesiam administrabat, sive ante, sive post exortam cum monacho de Basilio controversiam, Cæsaream se contulit, ibique eximiam illam orationem (c) habuit quæ *De pauperum amore* inscribitur. Eorum causa potissimum habita est, quæ in hospitali domo, alendis pauperibus a Basilio Magno constructa, sacro morbo laborabant. Ad hoc etiam tempus pertinent orationes sequentes; videlicet decima quinta *in laudem Machabæorum*, quorum passiones non ex libris sacris qui Machabæorum nomen habent, sed ex Josephi libro *De imperatrice ratione*, exponit et eloquentiæ suæ floribus exornat. Decima sexta, *in patrem tacentem propter plagam grandinis*, qua Tiberina regio, Gregorii natale solum, anno circiter 373 afflicta fuit. Decima septima, *ad cives Nazianzenos gravi timore percussos*, ob delictum alias incognitum, et ad præfectum irascentem.

D CXVIII. *Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis.*

Quomodo, abjectis Sasimis, Gregorius solitudinem iterato petierit, eaque retractus Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, rogante vel jubente patre, jam narravimus. Ea autem, ut dictum est conditione vicariam præfecturam suscepit, ut, morte sublato patre, discedere et quo vellet abire sibi liceret.

Non ita longo post tempore Gregorius noster, parentis utriusque obitu, Nazianzenæ Ecclesiæ regimen excussit seque sibi vindicavit. Anno siqui-

(c) Or. 14.

dem 574, circa vernum tempus, Gregorium patrem annos natum pene centum, cum ex iis quadraginta quinque Nazianzenæ Ecclesiæ præfuisset, mors abiit. Nec multo post, Nonna Gregorii senioris confux, ejusdem pene ætatis, morte sublata est. Licet enim quandiu superstes fuerit compertum non habeatur, diu tamen eam superstitem non fuisse inde fas est conjicere, quod Theologus se cito post susceptam Nazianzenæ Ecclesiæ curam parentibus orbatum fuisse scribat (a): Forsan die Augusti quinto, quo ejus memoria tum apud Græcos, tum apud Latinos colitur, obiit. Eam certe anno sequenti jam mortuam constat, cum Seleuciam petiit Gregorius.

CXIX. Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius.

Asserit Baronius « Gregorium parentibus orbatum nullatenus adduci potuisse, « ut vel diem unum in administratione Ecclesiæ Nazianzenæ perseveraret, » rogante licet Basilio, aliis simul episcopis, et civibus precibus importunis id ipsam effragantibus; a quibus omnibus, captata fuga, se abripuit profectus Seleuciam pietatis ergo ad memoriam sanctæ Theclæ, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat. » Rectius vero scribit Tillemontius (b), hujus Ecclesiæ regimen, Basilio aliorumque episcoporum ac civium precibus victum suscepisse Gregorium, et in eo aliquandiu perseverasse (c). Nec tamen interea cessabat rogare episcopos, ut huic Ecclesiæ pastorem præficerent, quam ipse regendam, non nisi quoadusque præpositus esset episcopus, susceperat (d). Cum autem Gregorii precibus non moverentur, nec quod rogabat obtineret, fuga elapsus Seleuciam se contulit, cum Ecclesiam Nazianzenam tribus tantum circiter annis ante et post mortem patris rexisset.

Seleuciæ non exiguo tempore commoratus est Gregorius, ut ipse testatur (e); nimirum usque ad Valentis obitum, qui victus a Gothis, sagitta percussus, incensa agresti casa, in quam delatus fuerat, ultricibus flammis absumptus fuit die nona Augusti anni 378. Illic tamen optata pace et otio quod speraverat, frui non licuit: « Nihil boni, » ut ejus verbis utar (f), « prorsus reperit; imo negotia, quæ effugere in animo habuerat, velut ex composito incurrerunt, vimque attulerunt. » Quænam illa fuerint negotia definire non licet: forsitan his verbis significat se ab hæreticis vexatum fuisse. Gregorii vitæ scriptor Theologum scribit Nazianzum rediisse, nec ullis civium precibus flecti potuisse; quod ex iis verbis colligit, ut videtur, quibus Gregorius in se solitas recidisse calamitates, postquam fuga Seleuciam petiit, ipsemet fatetur.

A CXX. Basilii morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates.

Anno sequenti 579, Gregorius adhuc Seleuciæ consedebat, et quidem gravi ac periculoso morbo detentus, cum Basilii Magni mors ipsi nuntiata est. Quantum in deflenda tam clari capitis morte dolorem conceperit Gregorius, ipse solus enarrare sufficit. Ex morte Basilii cumulus ad suas calamitates ipsi accessisse visus est. « Hoc quoque, » exclamat in epistola, qua de Basilii obitu fratrem ejus Gregorium Nyssenem consolatur (g), « hoc quoque ærumnosæ huic vitæ reliquum erat, ut Basilii mortem audirem, » etc. In alia epistola: « Quæris, » inquit, Eudocium alloquens, « quo statu res nostræ sint? Admodum acerbo. Basilium non habeo; Cæsarium non habeo, fratrem meum secundum carnem et spiritum; pater meus et mater mea dereliquerunt me, ut cum Davide loquar. Corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit: curæ aliæ aliis intextuntur. Incursant negotia, infideli amici, Ecclesiæ res pastore et gubernatore carent. Pereunt bona, nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio, mors. At res etiam alterius vitæ mihi formidolosæ sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti (h). » Morbus, quo laborabat Gregorius, fuit impedimento quominus in hoc tristi eventu communibus amicis adesset, et sanctos Basilii cineres exosculetur. Cæsariensis Ecclesiæ, tanto ornamento spoliata, solitudo, spectaculum erat Gregorio prorsus intolerabile. Ipse dimidia sui parte mortuus et dissectus sibi videbatur, amisso tali socio; a quo etiam per nocturnas visiones, ut olim cum viveret, admonebatur et castigabatur, si quid fecisset minus decore. Basilii funus stricta et pedestri oratione prosecutus est Gregorius. Etenim carmen funebre, duodecim epigrammatibus constans, sui in Basilium amoris et desiderii monumentum esse voluit; sed multo uberius, cum Constantinopoli reversus exiniam de Basilii laudibus habuit orationem, in qua omnes ingenii vires et eloquentiæ flores profudit. Si Baronio (i) fides in *Vita Gregorii*, is « cum de infirmitate, qua detinebatur, aliquantulum allevatus esset, nobilissimam illam panegyrim in laudem Basilii conscripsit, qua vitam ejus exacte monumentis perpetuis consignavit. »

CXXI. Gregorius proficiscitur Constantinopolim, ab Thraciæ episcopis et orthodoxis accersitus.

Quamvis præclara sint quæcunque hactenus de Gregorio narravimus, longe præclariora supersunt dicenda, ea scilicet quæ dnobis vel tribus annis gessit Constantinopoli; sive illuc a synodo Antiochena, ut Baronio videtur, missus fuerit, sive ro-

(a) Carm. *De Vita sua*, v. 527.

(b) Ad an. 372, t. IV, p. 331.

(c) *Vita Greg.*, art. 30, p. 398; art. 42, p. 404.

(d) Carm. *De Vita sua*, v. 550.

(e) Καὶ μοι διήλθεν οὐ βραχὺς ἤδη χρόνος.

(f) Carm. *De Vita sua*, v. 553.

(g) Epist. al. 37.

(h) Epist. al. 39.

(i) Apud Boll., ad diem 9 Maii, p. 398.

gaudibus Constantinopolitanis se contulerit. Credo equidem episcopos veritatis defensores, quibus, postquam fidei perduellis exstinctus est Valens, ad suas ecclesias revertendi facultatem dedit Gratianus, consilia iniisse, ut illatas Ecclesiis plagas ab Arianis sanarent, tristesque ruinas repararent: credo etiam in eam rem habitas fuisse synodos. Haud tamen crediderim cum Baronio (a) Gregorium nostrum, Antiochenæ synodi decreto, eadem de causa jussum esse Constantinopolim proficisci; sed accessitum ab episcopis Thraciæ et ab orthodoxis, qui in urbe regia versabantur. Id ipse testatur Gregorius, cujus verba non significant eum jussu Antiochenæ synodi Constantinopolim petiisse, ut Baronio placet.

*Ἐπέμψεν ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος,
Πολλῶν καλοῦντων ποιμένων καὶ θραυμάτων,
Ἄσπυ βοηθούς καὶ λόγου συλλήπτους.*

*Ad hos gratia Spiritus, multis advocantibus
Et pastoribus et ovibus, nos misit,
Populi adjutores et doctrinæ defensores (b).*

Gregorii biographus eodem quo nos sensu verba illius interpretatur, quamvis erret in Basilio qui jam tum obierat, cum ait, nulla synodi Antiochenæ facta mentione, eum Constantinopolim statim adfuisse, « Basilio luminari magno, ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritalia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate præditis, ab eo obnoxe contendentibus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsorem præberet. » Id ipse Gregorius in carmine *De vita sua* (c) confirmat, ubi scribit Constantinopolitanorum in se civium amorem inde natum, quod ab ipsis accitus, et « eorum opus esset: »

Οὐ δ' ὡς ἑαυτῶν ἔργον εἶχον ἀσμένως.

In altero autem carmine, narrans quomodo a suis deliciis bonisque omnibus abreptus et longe abductus, Constantinopolim se conferre coactus sit, meminit quidem Gregorium « conventuum episcoporum: »

*Τὸ δ' οὖν πρόδηλον, σύλλογοί τε ποιμένων,
Καὶ λαὸς ὀρθόδοξος...*

Verum nihil opus est hæc verba, ut recte observat Tillemontius (d), de synodo Antiochena, quæ non nisi exeunte anno 379 coacta est, interpretari, cum de Thraciæ episcoporum conventibus commode et recte possint atque etiam debeant intelligi. Demum ab amicis etiam, inter quos, præter Basilium, fuere Meletius, Bosphorus Colonix episcopus, et alii plures, Constantinopolitanis auxilium ferre compulsus fuit Gregorius. Sic profectus aliquanto post Basilii mortem tempore, « non sua sponte, sed coactus, » ut ipse testatur (e):

Ὁπῶ μὲν ἦλθον οὐχ ἐκῶν, etc.

Eadem passim repetit, maxime in oratione quam tum ad Arianos habuit: « Ego, inquit (f), parvu-

lus ille, obscura et ignobili patria natus, ad vos accessi, idque non ultro, nec me ipsum offerens, ut moris est hodie plerisque, qui ad Ecclesiæ gubernacula temere prosiliunt, sed accitus ac vi compulsus, et timori Spirituique obsecutus. Quod si falsa loquor, hoc mihi pro sceleris poena imprecor, ut diutius hic belli molestias incassum sustineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ meæ sterilitatem imprecantur. »

CXXII. *Deploratus Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.*

Luctuosa tunc omnium Ecclesiarum facies, sed nullius luctuosior quam Constantinopolitanæ, in qua jam ab annis quadraginta grassata fuerat Ariana lues, sub pontificibus hæreticorum antesignanis, atque etiam ipsis novorum dogmatum conditoribus; sub principibus, quales fuere Constantius et Valens, qui hæreticorum partes tuebantur, Catholicos vexabant, et pro errore contra veritatem toto, ut ita dicam, imperii corpore certabant. Quam deploratus esset Ecclesiæ Constantinopolitanæ status, quivis facile colliget auditis tantum eorum nominibus, qui sedem illam tenuerunt ab anno 339, quo Arianis, cæso vindice fidei orthodoxæ pontifice Paulo, impune in ea grassari licitum est. Hanc, relicta sede Nicomediensi, Ariani dux agminis confestim eo anno invasit Eusebius, post quem in Macedoniæ manus infelix hæc Ecclesia devenit. Expulso ab ipsismet Arianis, anno 360, ob inauditam crudelitatem doctrinæque inconstantiam Macedonio, Eudoxius rex hæreticorum, idemque perditissimus hæresiarcha, Aetii Arianorum longe impiissimi discipulus, successus est. Is anno 370 impietatis cursum absolvit.

CXXIII. *Ariani late dominantur in urbe: templa occupant: alia commutata in sepulcra.*

Tum vero respirare paululum visi sunt Catholici, sibi que Evagrius episcopum jam cooptarant. Sed mox Valens imperator, Arianae tutela perfidiæ, pulso in exsilium Evagrio cum Eustathio presbytero, qui ipsius electionis auctor fuerat, Eudoxio Demophilum æque impium ac nefandum substituit. Ita Ariani summa rerum Ecclesiæ potiti, vix pietatis « reliquias, » et excitandæ a Gregorio fidei « semina » reliquerant. Templorum alia ab hæreticis occupata, atque in primis amplissimum illud (g), « Sophia cognominatum, » tunc « diaboli propugnaculum » magis quam ecclesia, ubi « suos ille milites ac defensores collocarat; » imo ubi « dæmonum exercitus, furiarumque ac spirituum legiones aderant immundorum. » Alia (h), « ex templis in sepulcra commutata, alia cruore sanctorum aspersa profanataque: presbyteri exusti; » Catholici « contumeliis » vexati, « honorum direptione, exsilio; ecclesiis, domibus, ipsis etiam pulsati solitudini- bus... (i) grex exiguus ac ne grex quidem, sed par-

(a) Bar., ih., p. 399, col. 1.

(b) Carm. *De Vita sua*, v. 598.

(c) Ibid., v. 1131.

(d) Adv. episc.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 810.

(f) Or. 33, n. 13.

(g) Or. 35, n. 3.

(h) Or. 42, n. 23.

(i) Ibid., n. 2.

vum quoddam et tenue grægis vestigium, aut reliquæ; præclare secum agi putabant, si salutem suam sarripere liceret. »

CXXIV. *Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam.*

(a) Neque solum Ariana lues Constantinopoli grassabatur, verum ibi quoque Novatiani, Macedoniani, Photiniani, Marcelliani, Sabelliani, Eunomiani, jamjamque Apollinaristæ pullulantes, veritati ac fidei una cum Catholicis exulanti bellum indixerant. His etenim, inquit Baronius (b), e portis inferi eductis legionibus, et Constantinopoli velut in stativis collocatis, antiquus hostis fidem catholicam oppugnabat.

Tam tristi, atque etiam « tristori statu, » si Gregorium ipsum audias (c), Constantinopolitanæ Ecclesiæ res erant, cum ab episcopis et a populis obram, quæ mare transierat, scientiæ ac sanctitatis famam, qua precibus, qua obtestationibus vocatus accitusque, Constantinopolim antiquæ rursus fidei conditor Theologus venit.

CXXV. *Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius.*

Venit autem « cum potestate minime sane contemnenda, » cumque ipsius, ut quidam interpretantur, auctoritate imperatoris; quanquam Davidis nostri contra Goliath et Philisthæos arma non carnalia sed potentia Deo ⁶⁷. Nec enim præsentia corporis quidquam infirmus (d): « Peregrinus præco et exterus; parva civitate ac ne civitate quidem, sed arido, livaceno, infrequenti loco natus, obscuro terrarum angulo abditus lucusque; contractis senectute membris, et curvato humi corpore, vultu haud eleganti, rugis aratus, fletu tabidus et fame, agrestis voce et aspera, villiori veste; pauperrimus, nec pecunia quam alis instructor. » Sic se ipse in carminibus et orationibus depingit Gregorius. Corpore vir tantulus, sed Spiritu potens opere et sermone, principum hujus sæculi potestatumque munitiones, consilia, et quæ adversus scientiam Dei se extollebat, altitudinem omnem destructurus progreditur ⁶⁸, « Theologi triumphale nomen, » ut cum Baronio loquar, inde merito sibi comparaturus.

CXXVI. *A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi.*

Constantinopolim igitur veniens Gregorius anno 379, a cognatis quibusdam suis hospitio exceptus est. Nulla enim tum Catholicis in ea urbe erat ecclesia, adeo Arianorum factio invaluerat. De domo, quæ Theologum excepit, hæc scribit (e): « Domus quædam pia, amore Dei flagrans, non secus atque Eliseum Sanamitidis domus ⁶⁹, nos refocillavit; domus, inquam, hominum corporis spiritusque mecum cognatione conjunctorum; apud quos populus hic quoque compactus est, cum furtim orthodoxam si-

A dem persecutionibus vexatam atque afflictam hauriret; nequaquam libere nec sine periculo. »

CXXVII. *Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia.*

Exiguus erat ille locus, ubi tunc primum convenit populus, et in ecclesiam mutatus; idemque est qui laxatus, ob restitutam ac velut a mortuis excitatam in ea catholicam fidem, Anastasia subinde est appellatus.

*Ἀναστασία, γὰρ ὁ τιμώτατος,
Ἥ πλὴν δέξηται ἐν τῇ κειμένῃ.*

*Anastasia, templorum maxime venerabile,
Quæ jacentem humi fidem exsuscitasti (f).*

Quam etiam appellationem confirmatam nonnulli volunt, apud Sozomenum, resurrectione feminæ ejusque fetus, quem utero gestabat; et sanctæ martyris Anastasiæ reliquiis postea depositis ad *rostra Domini*, sive, ut aliis placet, *porticum*, ubi Anastasiæ templum ab eruditis collocatur. Verum quidquid sit de resurrectione feminæ ejusque fetus, et de depositis a Gennadio patriarcha in hac æde reliquiis; constat Anastasiam iude dictam esse, quod collapsa fides illic excitata est; quod iterum atque iterum testatur Gregorius, et tam deserte, ut nullum esse possit dubium. Jam nunc res ejus præclare gestas Constantinopoli prosequamur.

CXXVIII. *Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugatque Gregorius.*

Exiguus, ut jam diximus, primum locus fuit Anastasia; sed mutatus in ecclesiam ita crevit brevi tempore, ut jam ab anno 398 marmora, quibus ornaretur, quæreret Nectarius, atque etiam sacras ædes Constantinopolitanas magnificentia et amplitudine, Socratis et Sozomeni tempore (g), superaret. In hac itaque « nova Bethlehem, » quo nomine eam appellat Gregorius, ob angustos loci ambitus, Christi antiqua fides revixit, et « intermorta » ad vitam rediit. Demum in hac « Silo, quadraginta annis circumacta in deserto, incertisque vagata sedibus, arca fixa est, ac requievit arca Noe altera, novi mundi et orthodoxorum seminarium ferens » et conservans. « Tam angusto foramine, ut optime Baronius (h), perinde ac si in latissimo campo, adversus fidei hostes certabat Theologus; uno rotatu gladii circumcirca positos hæreticos, Arianos, Macedonianos, Photinianos, Sabellianos, Apollinaristas, ac Novatianos perurgebat profligabatque... Erant manus ejus contra omnes, ac manus omnium contra eum; sicque exaltata sunt opera Dei, ut unus non tantum mille fugaret, sed et decem millia ⁷⁰. Exstat adhuc, pergit eminentissimus scriptor, appensus in ecclesia pallio involutus post Ephad gladius ille, quo noster coryphæus manu fortis Philisthinorum turmas in fugam vertit. Exstant, inquam, sublimes

⁶⁷ I Reg. xviii, 7.

(e) Or. 26, n. 17.

(f) Carm. *De Vita sua*, v. 4083.

(g) Soer., l. v, c. 7, p. 263. Soz., l. vii, c. 3.

(h) Ap. Bol., 9 Maii, p. 400.

(a) Soer. l. ii, c. 38. Sozom., p. 574.

(b) Boll., 9 Maii, p. 403.

(c) Carm. al. 1, v. 591.

(d) Or. 33, n. 13.

⁶⁸ II Cor. x, 4.

⁶⁹ ibid. 5.

⁷⁰ IV Reg. iv, 1, seqq.

illæ Gregorii orationes, pretiosissima Dei Ecclesiæ suppellectilia, quibus prædictas hæreses oppugnavit; inter quas illæ celeberrime habentur, quæ *De theologia* sunt inscriptæ, etc.

CXXIX. *Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat.*

His eloquentissimis sermonibus egregie fidei causam defendit Gregorius, Catholicos docet, hæreticos refellit. Tali defensore tempus egebat; tam peritum oratorem, ad defensionem fidei catholice, luctuosos Ecclesiæ Constantinopolitanæ status requirebat; eaque causa fuerat, cur in hanc urbem se conferret, vel potius cur in eam mitteretur. Civitas quæ, Arianis aliisque hæreticis plena, adveniente Gregorio esserbuerat, (a) commota ejus orationibus in eum exarsit. Quam ex iis orationibus quæ supersunt, veram de Trinitate fidem nuntiandi exordium sumpserit, haud constat. Oratio quæ nunc vicesima est, olim vero vicesima nona, non immerito prima videri potest, aut saltem una ex prioribus quas Theologus Constantinopoli habuit.

CXXX, CXXXI. *Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos; placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate deterit, leniter disputando.*

Res divinas suis in sermonibus leniter, moderate, prudenter tractabat orator Christianus; non disputando, sed docendo; non ut philosophus, verum ut apostolorum discipulus; non ut profanus, sed ut sacer orator atque Evangelii præco. Perniciosa hæreticorum dogmata refellebat, non conviciis lacessendo, neque enim quemquam vel sermone læsit unquam, sed invictis rationibus et argumentis pugnando, ita ut aut suaderet, aut elingues redderet. Bellum indixit erroribus, non hominibus; perversa dogmata insectabatur, non ipsos homines; quorum salutis tanto desiderio tenebatur, « ut anathema etiam a Christo esse, ac nonnihil, ut damnatus, perpeti non recusasset; modo secum adjungerentur (b), communibusque animis Trinitatem celebrarent (c). » Ex ipso discimus Gregorio, quam in defendenda veritate, refellendisque hæreticorum dogmatibus, viam secutus fuerit. « Vultis, » inquit Patres concilii Constantinopolitani alloquens (d), « aliquid juvenilius adjiciam? Videtisne adversarias linguas mitescentes, et eos qui divinitati bellum indixerunt, nihil jam nobis turbarum facessentes? Id quoque Spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non enim inerudite docemus, neque adversarios conviciis et contumeliis incassimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate sed cum dogmatis assertoribus confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum contegentes; non aliter ac sepius ante se atramentum vomere aiunt, ut piscatores effugiant.

(a) Carm. *De Vita*, v. 656.

Πολοὶς συνηγήθημεν ἐλθόντες κακοὶς.
Πρώτον μὲν ἐξέλεσε καθ' ἡμῶν ἡ πόλις,
Ὡς εἰσαγόντων ἀνθ' ἑνὸς πλείους θεοῦς.

(b) Ὅστε καὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ. καὶ πα-

Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argumento declaramus, quod secundum illum pacificum et clementem Christum, ac nostras infirmitates portantem, dicamus. » Hæc fuit Gregorii de rebus fidei disputandi ratio: id placido animo, a jurgiis temperans, mira quadam eos urbanitate et lepore demulcens, agere solebat. Insignem in eo generis orationem, *De moderatione in disputatione servanda*, Constantinopoli pronuntiavit. At non is erat qui, ut moderationis famam sibi colligeret, aliquid de veritate, mollius contendendo, deterreret. « Neque enim, » inquit (e), « cum veræ atque orthodoxæ fidei pernicie paci studemus, nonnihil de animorum contentione remittentes, ut moderationis et æquitatis colligamus (non enim quod bonum est male accipimur), atque interim tamen pacem colimus, legitime nimirum pugnantes, atque intra limites nostræ Spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo: ut nec asperitate sua adversariorum animos exulcerent, nec submissione insolentiores efficiant; sed prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatis lineas transillant.»

CXXXII. *Accurritur ab universis Catholicis, hæreticis, infidelibus, ad ejus sermones.*

Omnes concursu magno ad talem oratorem audiendum accedebant, non modo Catholici, verum etiam hæretici, cujusvis sectæ, imo exteri et a fide alieni; alii ejus doctrina, alii ipsius eloquentia illecti. Exsultabant gaudiis sanæ fidei sectatores, cum cernerent veritatem, quæ tot annis urbe exsularat, et extincta videbatur, reducem et redivivam libere prædicari; hæreticos autem, qui tandiu grassati fuerant, tanta dicendi copia, tam firmis expugnari argumentis et obrui, ut ne mutire quidem auderent, et ad Theologi verba aures suas vel pervicacissimi inflecterent.

CXXXIII. *Non tantum dei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit.*

Nec vero tantum errores refellere, perversa dogmata convellere, qui quidem præcipuus fuit Gregorii scopus, verum etiam morum præcepta tradere satagebat. In quo dicendi genere sic compositus erat, ut quæ prodessent audientibus, illorum auribus ingereret. Commonefaciebat ut se in Deo lege exercerent, alendo pauperes et hospites, morbo laborantibus opem ferentes, in hymnis Deum celebrando, in precibus, genitibus, lacrymis; humi cubando, sensus cohibendo; gulam, risum, iram, carnem frenando; linguæ temperando, ut nec omnia, nec ubique, nec apud quosvis, sed quantum, quando et ad quos loqui esset opportunum, loquerentur. Hæc et alia plurima, non ad ingenii et do-

θεῖν τι ὡς κατάκριτος δέχομαι· μόνον εἰ σταίηται μεθ' ἡμῶν καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσαιμεν.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 42, n. 13.

(e) Or. 42, n. 13.

crinæ ostentationem, sed ad pietatem excitandam plebemque permovendam tractabat minime fucatae eloquentiæ vi. Hæc erat Gregorii circa institutionem morum ratio dicendi et docendi: ex quo colligi potest permultas hujus generis orationes Constantinopoli habitas periisse.

CXXXIV, CXXXV. *Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitate, viros habet fructus. Hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat.*

Cum autem ad verba exemplum, ad orationes vitæ sanctitas accederet, dictisque facta congruerent, mirum quantos successus habuerit Gregorius; quam multos e Catholicis ad meliorem vitam et hæreticos ab errore ad sanam doctrinam reduxerit; quot oves perditas ad ovile reportaverit, quot lupos deposita sævitie inter oves recensuerit, quam immensum denique gregem ex exiguo conspexerit. Id quidem, priusquam accederet, speraverat, cum Arianos Constantinopoli late dominari cerneret: secum enim cogitans, his se verbis et spe melioris temporis solabatur (a): « Domos Ariani habent, nos hospitem; hi templa, nos Deum, idque præterea quod viva Dei vivi templa sumus, victuæ vitæ... Hi populos habent, nos angelos; hi temeritatem et audaciam, nos fidem; hi minas, nos preces et orationes; hi feriendi insolentiam, nos patientiam; hi aurum et argentum, nos purgatum fidei doctrinam... At mihi grex exiguus? Sed ad præcipitiam non fertur. At angusta mihi caula? Sed lupis inaccessa... Nec dubito quin eam quoque aliquando latiore prospecturus sim. Multi enim ex iis qui nunc in luporum numero sunt, a me inter oves recensebuntur, ac fortasse etiam inter pastores. » Audit Gregorius: « Hoc mihi annuntiat feliciter bonus ille Pastor, propter quem ego animam meam pro ovibus pono. » Quibus significare videtur se Dei beneficio, quorundam quæ futura essent honorum visione ac promissione recreatum fuisse.

CXXXVI. *Hi fructus non eloquentiæ, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietatis et patientiæ tribuendi. Tales fructus unius justi persecutione vexati precibus aliquando Deus concedit.*

Tam felices exitus non tam eloquentiæ Gregorii, quam maxima erat, quam ipsius pietatis et patientiæ ascribendi sunt. Hos uberrimos prædicationis fructus percepit, illo dante incrementum ⁷¹, « (b) qui pauperem facit et ditat, qui mortificat et vivificat ⁷², qui sola voluntate omnia facit et immutat... idque plerumque unius justi diuturna persecutione vexati precibus permotus. » Vir ille ipse fuit Theologus, qui diuturna Arianorum persecutione vexatus; qui non modo dicteriis, scommatibus, calumniis, injuriis

laccessitus, verum etiam ad Judicum tribunal raptus, ac veluti cædis reus, demum saxis impetitus, patienter tulit, dicens cum Stephano: *Domina, ne statuas illis hoc peccatum* ⁷³, uberes benedictiones pro maledictis rependit, pro persecutoribus preces fudit. Tanta patientia complurium perditorum animos sibi conciliavit, idque consecutus est ut victos hostes ad catholicam fidem amplectendam provocaret. Quæ profecto res hominibus nostris documento esse debet, licet ad convertendas ad Christum animas ingenii ac doctrinæ præsidia requirantur, tamen conspecta vitæ morumque innocentia et patientia plus multo quam litteris aut concertationibus profici.

CXXXVII. *Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim venit, ut ejus fuit discipulus.*

Tot et tam præclare pieque rebus gestis Gregorii fama longe lateque diffusa est, adeo ut Hieronymus e Syria, tam longinquo terrarum spatio, Constantinopolim se contulerit. « Res plane admiratione digna est, » ut cum Baronio loquar (c), « hominem, quem ob insignem eruditionem consulerent Occidentales episcopi, qui orbem doceret, tam longa et difficilia itinera peragrasse, ut Gregorii mereretur esse auditor, ac sub tanto magistro posset profiteri discipulum; inde sibi summum gloriæ decus conciliaturum existimans cum accessione doctrinæ. In eo nomine, ut regalibus quibusdam insignibus ac præclarissimo quodam ornamento, gloriari consuevit. « Ego eo magistro glorior et exulto, » inquit. Et ad Pammachium scribens (d), se eo explicante sacras didicisse Scripturas affirmat, eumque præceptorem suum appellat. Præceptor quondam meus, Gregorius Nazianzenus, inquit, rogatus a me ut exponeret quid sibi vellet in Luca (e) δευτερόπρωτον eleganter lusit: « Docebo te, » inquit, « super hac re in ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire quod nescis; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. » Quo tempore adhaerebat Gregorio Hieronymus, tanto duce ac magistro obscurissimam visionem illam Isaie de Seraphim exponere, tentavit, ut is ipse verbis testatur (f): « De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejus urbis episcopum sanctum, Scripturarum studiis erudirer, scio me brevem dictasse subitumque tractatum, ut experimentum caperem ingenioli mei, et amicis jubentibus obedi-rem. » Episcopus ergo tunc erat Gregorius Constantinopolis, cum eo magistro usus est Hieronymus, ut ipse asserit; qui si in hanc urbem se contulerit anno 379, ut putat Baronius, necesse est

⁷¹ I Cor. v, 6. ⁷² I Reg. ii, 7. ⁷³ Act. viii, 59.

(a) Or. 33, n. 15.

(b) Or. 42, n. 5.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 402.

(d) Epist. ad Pammach.

(e) Primum a die secundo azymorum; ab hoc enim die septem Sabbata, sive sept. hebdomadæ numerandæ erant.

(f) Comm. in Isa., c. 6.

ut tribus fere annis in hac urbe versatum fuisse A
Hieronimum concedamus : anno siquidem 381 Gregorius hujus urbis Ecclesiæ præfectus est episcopus. Id non ægre Baronio concederemus, si suæ opinionis firmas afferret rationes ; verum nullas affert.

CXXXVIII. *Orti inter orthodoxos dissidii occasione, hæretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit.*

Interea dissidium inter orthodoxos Constantinopoli exortum est, unde ipsis insultandi ansam arripiebant hæretici, quos gemina oratione *De pace* refellit Theologus. Dissidium illud non aliud nobis videtur fuisse, quam Meletii et Paulini de Antiocheno episcopatu contentio, cujus causa non urbs B
modo Constantinopolitana, verum etiam orbis universus contraria in studia scindebatur. De his dictum satis in monito ad utramque orationem ; ambæ enim sunt de eodem argumento. Altera Theologus ad pacem dissentientes hortatur, altera compositam pacem gratulatur. Alias orationes habuit eodem anno 379 Gregorius, sed de his commodius in monitis cuique præviis.

CXXXIX. — *Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendaciis ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem.*

Acto tot tempestatibus Gregorio alia adhuc gravior et molestior supervenit : de turbamenti Ecclesiæ Constantinopolitanæ a Maximo excitationis C
anno 380 loquimur. Lætissima quidem hujus anni fuerant initia. (a) Theodosius imperator, jam debellatis hostibus armatoque solio, baptizatus ab Ascholio Thessalonicensi episcopo catholico, lege data 28 Februarii, fidem quam Damasus Romæ, Petrus Alexandria profiterentur, tenendam sanxerat. Mutatis in melius Catholicorum rebus, aliqua Gregorio spes erat se tandem pace fruturum, cum Maximus novam et periculosiorem excitat tempestatem. Patriæ is Alexandrinus erat, philosophus, secta cynicus, professione, habitu et moribus. Constantinopolim venerat, habitu corporis, baculo, pallio, barba et proluxa coma ostentans philosophum, verbis autem Christianum ; martyrum filium, seque martyrem jactitans ; catholicæ fidei D
causa verberibus cæsum, atque in oasis vastam illam solitudinem se relegatum fuisse mentitus, cum revera ob fœdissima scelera in exilium missus esset, ut Gregorius testatur. Quid plura ? Gregorius dolis et mendaciis deceptus hunc humanissime exceperat, mensa et tecto dignatus, veneratus ut martyrem, et demum pro concione laudarat : dixit enim in laudem ejus orationem illam, cui titulus *in laudem Heronis*, quæ forsitan exeunte anno 379 habita est. Hunc alio profecturum rogavit Gregorius, ut Constantinopolim rever-

teretur. Redux ex itinere, benignissime iterum a Gregorio suscipitur, inter amicos numeratur, et beneficiis cumulatur. Fallitur tamen *Gregorii vita* scriptor, cum ait Maximum ab eo in clerum ascriptum fuisse. Tunc enim primum proluxam comam deposuit, cum episcopus a suis fuit ordinatus.

CXL, CXLI. *Gregorium e sua sede deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate.*

Quibus dolis et fraudibus nefarium istud consilium, quod jam diu mente conceperat, perficere conatus sit homo nequissimus, longe lateque prosequitur Gregorius in carmine *De vita sua* : nobis sat erit summa rerum sequi fastigia. Postquam Maximus, (b) « peritus scelerum artifex et machinator, » suis mendaciis circumvenit Theologum, virum candidum, minime suspicacem, aliisque longe artibus occupatum et assuetum, sua eum sede deturbare, et eam invadere aggreditur. Huic se facinori aptaverat, avertendo paulatim nonnullos a Gregorio, quos ab ipso alienos noverat ; asciscendo sibi sceleris consortem e Gregorii sacerdotibus unum, natione barbarum et moribus, qui licet beneficiis a Gregorio cumulatus, veteri in eum odio et invidia urebatur. Hi ambo ingrati contra Gregorium unâ conjurant ; viros seditiosos et ad quodlibet scelus paratos, nautasque emptos pecunia ad se convocant. Pecuniam suppeditavit quidam presbyter, qui ex Naxo insula Constantinopolim venerat ad emendas pro ecclesiæ suæ usu marmoris Proconesii tabulas. Petrum Alexandrinum a Gregorio divellunt, et in suam sententiam pertrahunt ; Petrum, inquam, abducunt, suisque fraudibus perficiunt, ut qui per litteras nuper Gregorius Ecclesiæ Constantinopolitanæ episcopum præfecerat, huic Ecclesiæ Maximum, abjecto Gregorio, præficere laboret, mittatque episcopos Ægyptios, qui episcopatum illi decernant. His ita paratis, jam facta opus erat, et extrema sceleri, seu iniquæ molitioni, manus admovenda. Rem aggrediuntur per amicas noctis tenebras, opportunam nacti occasionem, cum Gregorius in morbum incidisset. Ecclesiam invadunt, Maximum consecrare et in solium collocare festinant. Prius tamen quam absolvissent, res tam nefaria innotuit, omnesque, non modo orthodoxos, verum ipsos etiam Arianos horrore affecit. Concurrere omnes ad ecclesiam, deprehendunt in cibus peregrinos incubentes episcopos, in eos conclamant. Quibus conclamantibus, Maximus cum suis effugit Ægyptiis : tum in sordidam Choraulæ domunculam ingressi, clanculum scelus inchoatum absolvunt. Hæc fuit Maximi ordinatio, qui furente plebe, totaque in eum plaustra conviciorum effundente, ejectus est civitate. Repulsam quoque a Theodosio passus est, quem

(a) *Cod. Theod.* xvi, c. 1, l. 2, p. 43.

(b) *Carm. De Vita sua*, v. 1000.

cum suis episcopis Maximus, opem imploraturus, A *Chronico*. Mox imperator una cum Gregorio majorem basilicam ingreditur: quo simul ut ingressi fuere, sol, qui prius erat in nubilo, refulsit. « Ibi, » inquit Gregorius, « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, quæ aderat multitudo infinita, clamare totis viribus ac deposcere nos impræsentiarum haud aliter ac si hoc unum defuisset, princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio (episcopali) ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex æquo rem desiderabant. Hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam repercusso fragore tonitru audiebatur. »

CXLII. *Perculsus dolore Gregorius, solabatur spe discendenti copiam se consecuturum*

Interea Gregorius, quam maximo percussus dolore, id tamen solatii habebat, quod spes aliqua affligebat id se consecuturum, ut sibi ab urbe discendi copia daretur. Cujus solatium cum populus cognovisset ex quibusdam verbis, queis ut suorum memores essent laborum hortabatur; (a) tum facta agmine, viri, mulieres, juvenes, virgines, senes, nobiles, ignobiles, circumstantes queruntur, vim pene inferunt, suum ejulando præsolium a sententia demovere nituntur. Quod cum constanter recusaret, precibus exorant ut saltem maneat, nec trucibus lupis gregem aldicat: sicque ipsi concessum est urbe egredi, ut corporis animique vires ea tempestate nonnihil læsas in villa aliquantulum restauraret. Non ita multo post rediit orationem, olim xxviii, nunc xxvi, habuit, quæ miram pastoris erga oves charitatem spirat.

CXLIII-CXLV. *Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum ejicit: ecclesias Catholicas restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: celum, quod antea nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.*

Hic erat rerum status, cum Theodosius Thessalonica Constantinopolim venit die Novembris 24, anni 380. Ab ipso imperii sui initio nihil antiquius habuerat quam de fide catholica bene mereri: « Justissimis et misericordissimis legibus, » ut Augustini verbis utar (b), « adversus impios laboranti Ecclesie subvenire » non cessaverat, quam Valens hæreticus, impense favens Arianis, vehementer afflixerat; cujus Ecclesie « membrum esse, magis quam in terris regnare gaudebat. » Gregorium quam honorificentissime Theodosius excipit, amplectatur, benigne alloquitur, præcipuam urbis ecclesiam, nimirum Sanctæ Sophiæ, quam annis quadraginta occupaverant Arianis, tradit his verbis eum compellans (c): « Dat tibi Deus et tuis laboribus per nos templum istud, » etc. Demophilum, qui Eudoxio Ariano Arianus ipse successerat in Constantinopolitana sede, accersit imperator, monet ut abdicata hæresi fidem catholicam eum suis profiteatur; quod eo negante, jussit Theodosius hæreticos ecclesiis excedere, quas orthodoxis restituit. Hæc 26 Novembris contigisse auctor est Socrates; mense vero Decembri Marcellinus in

B CXLVI, CXLVII. *Episcopale solium ut conscenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur.*

Tunc quidem victrix fuit Theologi modestia, nec cogi potuit ut episcopale solium conscenderet: verum ad agendas Deo gratias populi studia « vir divinus, » Theodoretii verba sunt (d), provida dexterritate convertit. Fredebant Arianis, sed circumstantes milites hos in officio continuere: « Unus tantum ensis nudatus fuit et postea reconditus, fractaque plebis audacia. » Aliquanto post tempore, cum unanimi omnium ordinum postulationi, votis et clamoribus, suffragia episcoporum plenarique, non provinciæ solum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenici concilii quod Theodosius convocarat, renuntiatio solemniter accessisset, in sede Constantinopolitana clamans et gemens collocatus est Gregorius. « Quidquid Oriens, » inquit (e), « habebat, excepta Ægypto, populi antistitem ad Romam usque secundam, terræ marisque ex intimis recessibus concitatum coit. Illis præsidebat vir pietate maximus... moribus melius et nomine (Meletium significat). Illi me collocant firmantque in augusta sede clamantem et gementem, una tamen de causa non plane repugnantem.

CXLVIII. *Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullius pene suffragium defuit.*

Ne quidem Ægyptiorum consensus videtur defuisse; quos scilicet, maxime his verbis, alloquitur D Gregorius: « Heri inthronistæ, hodie persecutores; » e throno nimirum, in quo vos ipsi me collocastis heri, hodie dejicientes. Itaque nullius propemodum in toto concilio generali consensus suffragiumve defuit. Neminem non defuit ipsius Gregorii consensus, « una tamen de causa non repugnantis. » Hinc apparet quam legitime et canonibus convenienter Constantinopolitanæ Ecclesie episcopus creatus sit Gregorius, atque habendus.

CXLIX. *Gemens et clamans, non tamen plane repugnans collocatur Gregorius.*

Quænam autem illa una fuit causa, cur vir tam

(a) Καὶ τῶν ἐμῶν μέμνησθε, φάταται, πόνων. *Carin. De Vita sua*, v. 1064.

(b) *Lib. v De civit.*, c. 26.

(c) *Carin. 1*, v. 1315.

(d) *Theod.*, l. x *Hist.*, c. 5 et 6.

(e) *Carin. De Vit.*, v. 1317.

modestus regendæ Ecclesiæ curam, quod toties detrectaverat, suscipere non recusaverit? Pacis studium. Quo enim Sasimensem primum fugit episcopatum, deinde Nazianzenum, hoc eodem pacis amore Constantinopolitanum suscepit. Spes erat illi quippe conciliandorum regia in urbe animorum, et extinguendæ discordiæ, quæ exorta erat occasione schismatis Antiochena: Ecclesiæ. Quid gesserit Gregorius, quid præstiterit Constantinopoli, ex ipso juvat audire (a) : « Laboravi, populum in medio luporum collegi, gregi aqua carenti de meæ doctrinæ fonte potum præbui, feci sementem ejus fidei, quæ est in Deo fundata, Trinitatis lumen illis patefeci, qui prius in tenebris versabantur. Adeoque quasi coagulatum quoddam eram in lacte persuasionis vi cogentis pharvacum. Et alios quidem jam constrictos tenebam, alii prope aberant, alii statim idem facturi erant : in omnibus autem iracundia flectebatur, quæ prius in eis fervebat, et doctrina mea jam benevolentia quadam erat temperata. Idem de toto populo sperandum videbatur, » etc. Hi fuerunt Gregorii successus Constantinopoli; hæc felix rerum mutatio ipsius curis et laboribus parata; hæc nova et splendida fidei et religionis facies, quæ horrida erat cum in urbem se contulit, cujus omnes ecclesias per quadraginta annos occupaverant Arianorum antesignani, imperatorum freti potentia. Hæc vero cum certa sint ex historicis Græcis, etiam testimonio suo Ambrosius in libro *De Spiritu sancto* confirmat.

CL. Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.

Quæ Gregorio in urbe regia vivendi ratio fuerit, quæ in eum paratæ insidiæ, quæ adversariorum ejus de eo querimoniarum, quæ denique ejus defensionum, Gregorius ipse tum in carminibus, tum in orationibus enarrare compulsus est :

Haud scio, inquit, quibus verbis enarrem quæ secuta

Cum ingentem rerum ac negotiorum molem secum

Dicam tamen quam potero moderatissime (b).

Primo apud se statuit (c) non eos imitari, qui regum et magnatum jannis assidebant; et accusando, vel pietatis quæstum ambiendo indecore se gerebant; desiderari potius quam odio haberi maluit; ex raritate venerationem sibi mercatus est. Quos anxios vidit ob ea in se commissa, quorum sibi conscii erant, alios beneficentia persecutus est, alios pecuniis juxit; omnes metu liberavit. Sicarium in cubiculum ejus ingressum, et consilii sui atrocitate permotum, in genua provolutum et lacrymantem, his verbis coram omnibus affatus est :

Servet te Deus; me autem qui servatus sum,

Lenem videri in sicarium non magna res est.

Meum te fecit audacia: vide

Quomodo et me, et Deo dignus fuis (d).

(a) Carm. *De epis.*

(b) Carm. *De Vit.*, v. 1400 et seq.

(c) *Ibid.*

(d) *Ibid.*, v. 1406.

(e) *Ibid.*

A Hoc audito civitas omnis quæ, ob tracta orthodoxis templa et ejetos Arianos, (e) « ingemiscebat, et ut gigas ille fertur qui fulmine ictus in monte Ætna fumum et ignem e profundo emittebat, statim emollita est, ut ferrum ignis violentia. »

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, proventusque et infinitam omnis generis eximiamque supellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit; cum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisset. Ne relictum quidem et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit; haud tamen ignarus id ab iis improbatum iri qui pecuniis inferiores sunt, et quam indecora sit in Ecclesiæ ministris avaritiæ

B suspicio, non intelligunt. Ipsi etiam exprobratum est quod nec mensa lauta et opipara, nec magnifica veste uteretur, nec splendide in publicum prodiret, nec eos qui eum adibant graviter et cum fastu exciperet. Quam quidem accusationem in oratione valedictoria coram universali concilio ita diluit (f) : « Nesciebam scilicet nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumstant, ut, quo sua projiciant, non habeant, emulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter undique comprimatur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolli, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde ac belluis, de via decedere, et in utramque viæ partem scindi et distrahi, aut etiam tantam præventium turbam esse, ut procul incessus noster conspicuus appareat. » Cum autem multi essent quos hæc apologia perstringeret, inde est quod Gregorius se a multorum moribus alienum esse profiteatur, nec se miraturum, si quando vinculis ut incommodus et morosus astringatur, aut etiam musto plenus censeatur, ut Christi discipuli cum linguis loquerentur : (g) « Ignorante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione. » Aliunde novimus quibusdam oblectamentis labores suos levare solitus esset : « Inambulabam, inquit (h), ego solus, vergente jam ad occasum sole. Locus porro in quo spatibam, maris ripa erat. Semper enim soleo ejusmodi oblectamentis labores dissolvere ac relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest. »

C Quo pacto se adhiberet erga eos qui persecutionis tempore lapsi erant, ipse Gregorius docet his verbis (i) : « Ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimuntur, nec patrato cri-

(f) Or. 42, n. 24.

(g) *Ibid.*, n. 22.

(h) Or. 26, n. 8.

(i) Or. 39, n. 19.

mini parem vitæ emendationem afferunt; cumque recipio, convenientem ipsis locum assigno. »

CLL. *Concilium generale convocat Theodosius an. 381.*

Proposita quasi universa Gregorii in urbe Constantinopolitana episcopatus summa, nunc singula recenseamus. Post restitutas orthodoxis ecclesias, convocatum a Theodosio concilium diximus. Ex toto Oriente Constantinopolim episcopi convenere numero CL, ut fidem Nicænam confirmarent, et regæ urbi episcopum præficerent. Nullum forte celebratum unquam est concilium, ad quod tot præsules sanctitate insignes convenerint. Hos inter eminebant sanctus Meletius Antiochenus, sanctus Gregorius Nyssenus ejusque frater sanctus Petrus Sebastenus, sanctus Amphiloctius, etc. Alii vero non pauci ade-
rant longe dissimiles, et valde moribus dispares, quos Gregorius noster asperius tractat. Ex his erant nonnulli, qui Valentis tempore, pulsus in exilium præsulibus orthodoxis, Arianorum favore vacantes sedes occupaverant. Hujusmodi pontifices, temporarij servientes, sub Arianis principibus Ariani erant, sub orthodoxis fidem orthodoxam profitebantur.

CLL. *In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur, Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præfuit concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii.*

In hoc concilio, quod secunda generale est, et primum Constantinopoli habitum, causa Maximi Cynici, qui in sedem Constantinopolitanam irrepere tentaverat, tantasque turbas excitarat, agitata est. Communi omnium consensu irrita Cynici ordinatio habita fuit, sancitum est Maximum nec fuisse nec esse episcopum; et qui ab ipso ordinati essent in quocumque Ecclesiæ gradu, clericos non esse habendos. Uno verbo quæcumque circa ipsum, vel ab ipso acta fuerant, a concilio improbata ac rescissa sunt, ejectusque Maximus ab Ecclesia, et a fidelium consortio remotus. Quibus peractis, Theologi electioni communi Patrum calculo probata et confirmata, ipse in sede Constantinopolitana multum quidem gemens, non tamen ut antea repugnans, collocatus est a sancto Meletio concilii præside, qui jam vel antea concilium in urbem venisse creditur, ut Gregorii electionem confirmaret, et
« sponsum sponsæ daret, » ut loquitur Nyssenus, qui hac die orationem habuit. Gregorius noster concilii præses fuisse videtur, si minus statim atque in solio episcopali constitutus fuit, saltem postquam mors abstulit Meletium, bonis omnibus flebilem, nulli vero flebiliorum quam Gregorio. Insignis hoc sæculo moribus, pietate, scientia præsul fuit Meletius, maxime vero certaminibus pro defendenda veritate adversus hæreticos susceptis, sub imperatoribus Constantio, Juliano, Valente, a quibus sæpe in exilium pulsus fuit. Ecclesiæ pacem sanctus

A præsul moriens episcopis commendaverat, Gregorio teste; qui et ipse pacis studiosissimus, hac una causa in sede Constantinopolitana locari se passus fuerat, ut Orientales et Occidentales, quorum alii pro Meletio, alii pro Paulino stabant, ad concordiam revocaret, et luctuosum schisma, quo catholicus orbis scindebatur, exstingueret.

CLLIII-CLV. *Gregorius in hac erat sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Sed ad hoc non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam; et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non adversantur.*

B Sublato igitur e vivis Meletio, Gregorii sententia fuit, pacta esse servanda, nec Meletio ordinandum esse successorem; siquidem antea convenerat, ut illi qui prius moreretur, sive Paulinus, sive Meletius foret, nullus subrogaretur, et superstes alter Antiochenam sedem occuparet. Hæc, inquam, fuit Gregorii sententia, cui quidem si cæteri parvis-
sent, magna illa lis composita fuisset. Suadere conatus est, ut sineretur Paulinus, jam senio confectus, paucis diebus quibus vita superstes foret, solus Antiochenam sedem occupare; quo defuncto, in ejus tunc locum subrogarent Orientales quem vellent. Hæc ejus fuere verba ad concilii Constantinopolitani Patres (a): « Thronum retineat qui tenuit ad hunc diem (nempe Paulinus): quid hoc nocet, » etc. Nihil tam prudenti sententia profecit Gregorius, adeoque non persuasit quod volebat, nec dissidentes ad concordiam revocavit, ut etiam omnium in se odia incenderet. In sua tamen sententia, vir justus rectique tenax, constanter perseveravit, contestatus se throno episcopali potius cesurum, quam ut eos, si prava decernerent, sequeretur. Quæ Gregorii contestatio indecoris excepta est clamoribus (b): « Clamitant illi undique, ut graculorum turba, » etc. Itaque vicit juniorum episcoporum factio, qui seniores in suam pertraxere sententiam; atque etiam, haud quidem per se, sed per Gregorii familiares, ipsius constantiam tentare ausi sunt, ut suaderent id quod de Flaviano in Meletii locum substituendo cogitabant. Sed repulsam passi sunt. « Quid necesse est dicere, quibus vocibus ab his amicis nostra canities fuit tentata? » Hæc et alia plura Gregorius, qui indignabundus « e medio pedem cæpit extimere; » ino et e domo sua in aliam migravit, extrahens seipsum « a profundo ecclesiæ, » ubi domus erat episcopalis, ut procul esset « a malis sermonibus et conventibus. » Ut audivit populus domum a Gregorio commutatam esse, pene incredibile est quibus gemitibus, quot et quantis lacrymis pastorem suum omnes Catholici defferent, quibus orationibus, ut a proposito desisteret, cum eo contenderent. His quidem

(a) Carm. De Vita sua, vers. 1627, etc.

(b) Ibid., vers. 1635.

inovebatur Gregorius, sed tamen nondum a prima sententia desistere potuit. Cum autem a concilio discessisset, tum Flavianus presbyter Antiochenus, Meletii successor electus est communibus eorum omnium qui remanserant votis; sicque discordia Orientales inter et Occidentales perseveravit: quod tantum Gregorio mœrorem incussit, ut sedem Constantinopolitanam deserere firmus statuerit. Assensu sunt omnes concilii Patres; tum Orientales, Gregorio infensi ob denegatum Flaviano suffragium; tum Occidentales, Ægyptii nempe et Macedones, recens Constantinopolim advenit, qui pro sua in Orientales æmulatione, Gregorium, licet Paulini causam tueretur, ipsisque adeo faveret, non ob aliud eum throno episcopali cedere passi sunt, quam quod ab Orientalibus in eo fuisset collocatus, ac quidquid ab ipsis actum fuerat cassum irritumque esse velent.

Hinc illorum querentiæ adversus Gregorii promotionem, et non tam ipsius odio, vel ut alium in throno collocarent, quam ut molestiam aliquam his, qui eum in illo collocaverant, parerent, negotiumque facerent. « Saltem remotis arbitris, » inquit Gregorius (a), « hoc mihi interdum asserabant. » Certe Ægyptii ac Macedones, qui Occidentalium partes tuebantur, non poterant nisi bene velle Gregorio, qui tam atrenue pro componenda pace adversus Orientales decertans, episcoporum Occidentalium patrocinium susceperat. Itaque Orientalibus episcopis odio erat Gregorius, eo quod causam Occidentalium defendisset; Occidentales vero, in odium Orientalium, de sede in qua ab Orientalibus collocatus fuerat, ac veluti non legitime occupata, Gregorio negotium conlabant.

CLVI-CLVIII. *Gregorius abdicat se episcopatu. Facultatem discedendi a Theodosio facilius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod gregi suo lacrymis perfuso dixit Gregorius in oral. coram episcopis, nunc 42.*

Hæc ubi moveri intellexit Gregorius, arrepta occasione et effringit vincula. In medium progressus, episcopos alloquitur, ad pacem et concordiam hortatur. Tum subjungit (b): « Quæ quidem ad me spectant parvi pendite... Ego Jonas propheta ero. Tradite me ipse ad salutem navis, quamvis procella nulla in me causa resideat. Sublatum me sortis exitu projicite. Hospitale me ex profundo cete excipiet. » Sic mirando inauditoque honorum ac sui ipsius contemptu, nec non raro et singulari pacis concordiaque studio, Gregorius episcopatu Constantinopolitano sese abdicat. Protinus e conventu egressus adit Theodosium, a quo enixis impetrat precibus ut abdicationi acquiescat. Pius quidem imperator, qui Gregorium ob singularem eloquentiam maximi faciebat, et ob eximiam pietatem impense venerabatur, (c) et haud libenter, ut ferunt,

A ejus votis cessit, cessit tamen. » Non solum autem pacis amor et concordia, sed alia bene multa causa fuere, cur episcopatum deponeret Gregorius. Id cernere est in variis Theologi carminibus et epistolis, sed potissimum in egregia illa oratione, quam, accepta a Patribus concilii et ab imperatore discedendi facultate, in primario urbis templo coram centum quinquaginta episcopis populoque Constantinopolitano habuit, priusquam discederet. Hæc qui legerit, vix temperet a lacrymis: nihil enim hac oratione eloquentius, nihil ad permovendum aptius; maxime vero cum extremum vale gementi lacrymisque perfuso gregi dicit et dilectissimæ Anastasie, quæ in medullis ipsi hærebat, et hæsit semper; adeo ut semper in ejus mente esset, in ore versaretur, atque etiam dormienti per somnia representaretur. Tanta vi omnes adversariorum querelas diluit, tam diserte et manifesto suam ipsius innocentiam, charitatem, pastorem sollicitudinem oculis omnium exhibuit, ut mirum si ejus detractores pudore non suffunderentur, et singuli, ejus discessum lamentantes, eum a proposito deterrere non conarentur.

CLIX, CLX. Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulerunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent.

Sic Gregorius Constantinopolim reliquit anno 381, labente Julio, post triennium in urbe commorationem; ejus sedem non nisi per aliquot hebdomadas tenuerat, ex quo scilicet in ea a concilio generali, ab imperatore, toto spectante et plaudente populo, fuerat collocatus. Hinc Gregorius sic episcopos alloquitur (d): « Heri locastis in throno, hodie dejicitis. » Quamvis autem nimiam faciles episcopi ejus votis annuerint, nonnullos tamen id ægre tulisse, auresque obstruxisse, atque etiam effugisse ne alium in ipsius throno sedentem conspicerent, ex Gregorio discimus: quorum nomina, licet taceat, hos episcopos fuisse credimus Amphilochem, Gregorium Nyssenum, Petrum Sebastenum ejus germanum, Helladium, ceterosque præsules singularem pietate et scientia commendandos, qui cum Gregorio familiaritate jamdudum conjuncti erant, ejusque virtutem norant.

CLXI. *Testamentum condit Gregorius.*

Nostri non est inatituti cætera, quæ in concilio Constantinopolitano gesta sunt post Gregorii discessum, prosequi; quæ licet magni sint momenti, a proposito nostro, ad quod etiam non videntur pertinere, nos longius abducent. Gregorium urbe discedentem et patriam repetentem sequamur. Quo tempore Constantinopoli digressus sit non patet; at credibile est eum, quam primum potuit, profectum esse, nec expectasse donec alter in ejus locum sub-

a) Carm. De Vit., v. 1810.
b) Ibid., v. 1827 et 1841.

(c) Carm. De Vita sua, v. 1901.
(d) Ibid., v. 1936.

rogaretur. Priusquam discederet, testamentum A condidit, quod etiamnum exstat, apposis plurimum episcoporum nominibus, qui tunc Constantinopoli versabantur. « Sane testamentum hoc, » inquit Possevinus (a), « dignissimum est, in quod episcopi, quique sacerdotia pingua tenent, serio inspiciant, eumque imitentur, si velint procul a carne et sanguine sibi et animarum salutis serio consulere.

CLXII. Nazianzum revertitur Gregorius.

Gregorius, tot gloriosis adversus hæreticos defunctus præliis, tot exantlatis laboribus ad reparandam fidem antiquam, quæ pene collapsa erat Constantinopoli, denique tot rebus præclare gestis, gudio gestiens patriam repetit, in qua se otio ac quiete optataque solitudine fruturum sperabat. B Gaudio tamen permistus erat dolor: non enim sicis oculis dulces natos, quos in catholica fide genuerat, et charam liquit Anastasiam. In natale solum æger advenit, nec idcirco suam abdicationem pluribus tunc approbavit, licet præclarum facinus tanta sui oblivione decretum, tanta animi elatione consummatum, omnes posthac mirati sint. Amicorum varie de hac re opiniones Gregorium non laeterant. Philagrio, viro spectabili, semetipsum per litteras excusanti quod eum non inviseret, ac timere se significanti ne nimis inconsiderate suam ipse Gregorius Ecclesiam deseruisset, ita respondit (b): « Et me scito admodum afflicta esse valetudine... Nobis haudquaquam parva levisque momenti sunt ea, de quibus scripsisti: proinde nec ipsi perfunctorie et negligenter, sed perquam accurate, considerata re atque perpensa, ad hoc iudicium venimus. Fessi ac fracti sumus, cum invidia, et cum sacris episcopis communem concordiam dirimentibus, fideique causam privatis contentionibus posteriorem habentibus, concertantes. Quocirca navigii proram, ut dici solet, convertere, nosque... in nos ipsos colligere decrevimus: atque alios quidem eminens spectare mutuo se impetentes. »

CLXIII. Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur.

Attamen in patriam reverso ea frui requie, cui tantopere studebat, nec domestico statim licuit otuari. Vacabat per id temporis Ecclesiæ Nazianzense sedes, nequicquam Sozomeno contrarium scribente. Hanc enim sibi charissimam Ecclesiam, navis instar ductore carentis, mediis in fluctibus errantem, procellis actam et Apollinaristarum lacraibus patentem, a se inventam Gregorius ipse testatur iambico carmine olim xxiii, nunc ca (c):

*Cum enim venissem, peregrinæ
Linquens sedem terræ,
Dulcemque plebem
Ut vidi, statim menti occurrit
Arca, quæ sola
Efugit inundationem...*

(a) Appar. sac., p. 674.

(b) Epist. al. 65.

*Hanc enim, cum defecisset
Pene vera doctrina,
Servavit ligno
Magnus pater mens,
Totius totam Trinitatis
Cultricem reddens.
Hanc afflictam absque præsule,
Velut norem in alto,
Carentem gubernatore
Jactatam tempestate
Maximorum malorum.
Extrahere e gurgite volebam.*

Cum vero navis pene contractæ clavum nec tenere ipsi animus esset, nec per valetudinem liceret; memor tamen pii parentis in hac gubernanda et instauranda laborum, eam penitus naufragio perire non ferebat. Itaque virum frangendis æstantium undarum incursibus idoneum ei præficere curavit, virum quidem adhuc laicum atque ararii ecclesiæ custodem recens constitutum, cætera virtutibus, quales in episcopo requiras, insigniter ornatum et abunde instructum. Verum spem mentitus est exitus, flagrante invidia presbyterorum Ecclesiæ; quarum pars a Gregorio Sarcolatrarum appellata (Tillemontius Apollinaristas interpretatur) palam aperteque repugnabat; pars obsecundantis specie clanculum adversabatur: quodque magis mirere, antistites qui se Gregorii amicos protuliebantur, qui suam illi hac in re opem erant professi, fidem datam sefellerunt. Quam porro graviter id tulerit, his atque aliis verbis in eodem carmine significat:

*Verumtamen deceptus sum, o Trinitas
A me prædicata!
Periit fides in Deum,
Periit ex hominibus.
Quo quis se conferat? et quibus
Jungat se socium?*

CLXIV. Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert.

Tum vero Gregorius, comissa Cledonio presbytero Nazianzense Ecclesiæ cura, Arianzum, in domum paternam, valetudinis causa et solitudinis amore se recepit, nec ante melius circiter annum 382 Nazianzum reversus est. Cæsaream inerea se contulit, ut Basilio Magno, tribus abhinc prope annis ad superos evocato, justa persolveret: quod quidem in oratione nunc xli sic exsecutus est, ut in præclaris amici facinoribus enarrandis omnes eloquentiæ Christianæ opes profunderet, atque obtreptatoribus qui Basilii indolem accusare, aut ejus de Spiritu sancto doctrinam, et in ea prædicanda morem carpere ausi fuerant, os in perpetuum occluderet.

CLXV. Quid in solitudine ageret.

In solitudine quo pacto se haberet Gregorius, quibus rebus vacaret, quo sensu amicos, quo etiam inimicos prosequeretur, scribens ad Amazonium ipsemet declarat his verbis (d): « Si quis communium amicorum, quos permultos esse confido, ex te percontetur, ubi nunc Gregorius, et quid rerum

(c) Lib. vii, cap. 7.

(d) Epist. al. 73.

agat, dicere ne dubites eum quiete ac tranquille philosophari, non magis eos, a quibus injuria ipsi lata est, curantem, quam eos, de quibus, in lucem et vitam prodierint, ignotum atque obscurum est: adeo invicto est animi robore. Quod si te rursus idem roget, quomodo amicorum disjunctionem ferat, non jam sidenter respondeas eum philosophari, verum animo esse perquam humili et abjecto. Alii enim in aliis rebus molliores sunt, ego autem in amicitia et amicis. »

CLXVI. *Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia.*

Hæc dum ageret ille, optatoque frueretur otio, vehementibus Ecclesia procellis agitabatur, hinc Antiochæno schismate dilacerata, illinc Apollinaristarum turbata conatibus; qui licet ab Oriente et Occidente rejecti, disseminandis nunc palam, nunc occulte suis erroribus nihilo segnius allaborabant. Ad hæc cynicus ille, qui turpiter e sede Constantinopolitana depulsus, in Ægyptum primo se receperat, eamque calumniando sus deque verterat, Italiam concitabat iisdem artibus. Quibus malis quantum occurrendum ratus pontifex Damasus, generale concilium Romæ haberi decrevit. Ast imperator rem in Oriente peragi satius ducens, Constantinopoli synodum indixit, cui Gregorium præsertim interesse summopere cupiebat. Cujus voti per Procopium certior factus Gregorius, infelici omnium quibus adfuerat synodorum exitu ad memoriam revocato, suas quominus Augusto pareret infirmitates obtulit. « Ego, inquit (a), si vera scribere oportet, hoc animo sum, ut omnem episcoporum conventum fugiam: quoniam nullius concilii finem lætum et faustum vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit... Huic quoque meo judicio patronos morbus accedit, quippe qui me ita distorquet, ut quotidie fere extremos spiritus efflem, nec ulla re in seipso uti queam. » Excusationem, quam factam arbitratur, adeo non admisit imperator, ut novis per Icarium virum illustrem et Olympium Cappadociæ rectorem Gregorio institerit mandatis: quibus acceptis Olympio sic rescripsit vir mentiri nescius (b): « Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod cum æger sim, ægrotare tamen non credar, verum peregrinationem ita longam inire, atque in medios tumultus meipsum impellere jubeat: a quibus secessisse tam mihi gratum fuit, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodum habeam... Hoc et illustrissimo quoque Icario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo jussum accepissem; et nunc a tua animi magnitudine peto, ut pro nobis quoque id scribere non graveatur. » Vicit tandem Gregorii modesta recusatio, qui jam antea statuerat nunquam interesse episcoporum conciliis. utiose fatetur ad

Theodorum episcopum Tyanensem scribens. « Vocas? inquit (c). Nos vero properamus. Properamus autem, ut soli cum solo congregiamur. Synodos enim atque colloquia procul salutamus; ex quo scilicet tempore multa eorum, ut parce loquar, improba et flagitiosa esse comperi. »

Quamvis synodos vitaret Gregorius, eum tamen, non secus ac orbis præses, omnium Ecclesiarum tenebat sollicitudo, semper intentus iis que ad hæresim extinctionem aut propagationem fidei spectare conspiceret. « Omnia, inquit (d), apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis anxii et solliciti sumus tam sæpe perturbatis. » Sua eum inprimis angebat Nazianzena, quam non modo corrumpere, sed et invadere tentabant Apollinaristæ. Dum enim ad Xanxaridas thesmas longius Gregorium moribus abduxisset, sæ factiois hominibus, quos Nazianzi habebant, contra jus fasque episcopum constituere præsumperunt. Hos lenitate sua mansuetos placidoque reddere voluerat et paulatim emollire; at peiores eos effecit: « Non enim, inquit (e), pravos homines lenitas inflectit. » Cum autem absens malo mederi non valeret, litteras sibi vicarias substituit, scribens Olympio præfecto his verbis (f): « Mali homines, episcopos quosdam, quibus dignitas ab universali concilio abrogata fuerat, accersentes, aut transeuntibus abutentes, imperialibus omnibus constitutionibus atque omnibus vestris edictis violatis, cuidam impii et adulterini sui gregis episcopi nomen imposuerunt, nulla re, ut opinor, perinde freti, atque summa mea imbecillitate. » Deinde sceleris hujus ultionem petit, mitiorem tamen quam tanta audacia mereretur.

CLXVII. *Ecclesiæ Nazianzenæ curam gerit.*

Anno 382 circiter exeunte, rogantibus episcopis et universo populo, pusillis ac magnis vociferantibus et obsecrantibus, ut assumpto Ecclesiæ Nazianzenæ clavo eam ab imminente servaret naufragio, cessit. « Tuæ pietati, » inquit Gregorius (g), datis ad Bosphorium Coloniensem litteris, « hoc denuntio, nos manus dare et cedere, atque Ecclesiæ curam, Deo dante, suscepturos esse, quandoquidem hoc contenditis, ac præsertim urgente hac tempestate, propter imminentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem, humileque hoc corpus Deo commodaturos esse, quandiu durabit, viresque nostræ ferent, » etc. Hæc verba, « quandiu durabit, viresque ferent, » satis evincunt epistolam non ad annum 374, ut vult Tillemontius, esse referendam, quo Gregorius defuncto patre Ecclesiæ Nazianzenæ « curam aliquam gessit; » siquidem tunc temporis non pollicitus fuerat Nazianzi se mansurum quandiu vires ferrent, sed tantum donec episcopus alter eligeretur.

(a) Epist. al. 53.

(b) Epist. al. 76.

(c) Epist. al. 84.

(d) Epist. al. 72.

(e) Epist. al. 77.

(f) Ibid.

(g) Epist. 138, al. 14, *Bosporio*,

CLXVIII. *Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius.*

Circa idem tempus Nazianzenus civis ab ingenti periculo, atque urbem ipsam ab excidio liberavit, quam solo se æquatam minabatur Cappadociæ præfectus in ultionem gravissimi facinoris. « Audax facinus, fatetur Gregorius (a), verum nequaquam a communi consilio, sed a temerario quorundam adolescentium impetu profectum. » Ob irrogatum forsam gravius quoddam tributum, ventum erat ad seditionem; protervi quidam juvenes, violato Cæsaris decreto, etiam hominem occiderant. Interea Gregorius morbo laborans, cum adire præfectum non posset, litteras scripsit, ut eum ad misericordiam flecteret. His litteris atque precibus Gregorii liberata est civitas. Ea occasione habitam fuisse orationem XVII coram præfecto (is erat Olympius), quæ inscribitur, *Ad cives Nazianzenos trepidantes et præsidem iratum*, existimavit Baronius (b); sed falli videtur. Hæc enim oratio, cum adhuc Gregorii pater superstes esset, habitata est: præterea culpa Nazianzenorum, de qua in oratione agitur, non periode gravis est ac illa, de qua in epistola ad Olympium.

CLXIX. *Eulalium Nazianzi episcopum præfeci curat.*

Gregorium tandem Nazianzi in urbe permansisse, donec illi firma securitas redderetur, et optimus illic præficeretur antistes, scribit Baronius (c); simulque egisse apud Helladium Cæsareæ Cappadociæ episcopum metropolitanum, ut Eulalium virum probatissimum præficeret Ecclesiam Nazianzenam, cum ipse interim secessum in solitudinem meditabatur. Rem paulo aliter contigisse ab ipso Gregorio discimus. Ecclesiam quidem Nazianzenam regendam susceperat, quandiu vires ferrent; et eam aliquandiu rexit. Cum autem gravi morbo laboraret, datis litteris ad Theodorum Tyanensem significavit se morbo ab Ecclesiæ gubernaculis abductum fuisse, ipsique Theodoro hanc curam incumbere: quod si non audiat, addit se omnibus publice prædicaturum, Ecclesiam hanc pastore indigere (d). « Testificor coram Deo et electis angelis, Dei gregem indigna pati, ut qui ob perditam valetudinem meam nec pascat, nec visitetur... Cum autem pietas tua superiore loco sita sit, ad te oculos coniectos habere necesse est. Ecclesiam tuam, quo pacto tibi videbitur, cura... Quod si hæc dicens ac scribens minime audiat... perspicuum reddam quod Ecclesia episcopo indigeat. » Quod minabatur se facturum præstitit Gregorius, gubernacula Ecclesiæ Nazianzenæ abdicavit, nec cogi ultra potuit ut ea susciperet. Nequidquam Bosphorus Coloniensis, cui primum cesserat, iterum hortatus est ut remaneret tantisper, donec eius loco episcopum constituisent: repulsam passus

est. Quare coacti sunt episcopi Ecclesiæ Nazianzenæ pastorem dare, et Eulalius, vir insignis pietate, episcopus creatus est. Quo ordinato, falsus rumor increbuit Gregorium Nazianzena sede privatum fuisse ab Helladio Cæsariensi; qua calumnia Helladium, cæterosque episcopos qui Eulalium ordinaverant, liberavit, eos in epistola ad Gregorium Nysseum excusans (e), simulque denunciando se nunquam Ecclesiæ Nazianzenæ creatum fuisse episcopum.

CLXX. *Vita Gregorii in solitudine.*

Ex eo tempore Gregorius in rura paterna, voti compos factus, latuit abditus, totosque, quotquot superferunt vitæ dies, traduxit; atque, ut cum Hieronymo loquar, « monachi vitam exercuit. » A mulierum consuetudine sic alienus, ut cum propinquus ejus quidam, Valentinianus nomine, sedem in vicinia cum mulieribus posuisset, locum ipse mutaverit, scripta subinde ad eum epistola conquestus his verbis (f): « Per summum scelus ejicimur... Multo melius erat, tabule publice proposita, nobis secessionem indicare, quam per mulieres, quas e regione nostra collocasti... Nisi hoc dictu audax est, nos quoque per Evam e paradiso expulisti. » Sic sibi fuga consulebat Gregorius, non tantum ut ab oculis removeret scandalum; verum etiam ne stimulus carnis, angelus Satanæ qui ipsi datus fuerat ⁷⁴, letale vulnus indigeret. Mirum sane quod homo gravissimis fatigatus angustiis et ærumnis, senio confectus, verbo laborans, in eremo consistens, carnem continuis domans jejuniis ac vigiliis, cum spiritu fornicationis manus consecrere fuerit coactus; ipsi tamen fides habenda, cum hoc iterum robore sævit caro, inquit (g), nec unquam a bello quiescit... Quamobrem in luctu et squalore versor, celestemque illum Regem, qui omnia imperio tenet, supplex obtestor, ut corporis animæque controversiam disceptet, bellumque comprimat. » Dum belli hujus exitum semper timeret, non solis gemitibus amoris Christum, ut sedaret tempestatem hostemque depelleret, urgebat: « Perniciosos, inquit, fluctus extimescens, ventri claustra impono, animum mœrore conficio, lacrymarum vinum effundo, sempiterno Regi debilitata genua flecto, et sordidatus incedo. » Eodem animi ardore beatus senex, nihil sciens nisi Christum, et hunc crucifixum ⁷⁵, novum sibi mortificationis genus invenit. Ætate gravis fractusque morbo, aliquid de vitæ austeritate remiserat licet invidus; ut autem mysticum semper cum Christo sacrificium ageret et huic mundo jugiter moreretur; ut oris delicta senumque peculiare vitium, qui quandoque nimium loquuntur, purgaret, continuum silentium toto Quadragesimæ tempore sibi imperavit. « Sic ego, inquit (h), præcipiis sermonis impetum conspicens excedens

⁷⁴ II Cor. XII, 7. ⁷⁵ I Cor. II, 2.

(a) Ep. al. 49.

(b) Apud Boll. 11 Maii, p. 421.

(c) Ibid. p. 422.

(d) Epist. al. 88.

(e) Ep. al. 42.

(f) Ep. al. 196.

(g) Carm. *De calamitatibus suis*.

(h) Carm. 55.

modum et regulam... Inveni optimum remedium; A fidem adversus hæreticos aut defendit ipse, aut alios, ut defendant, hortatur. Quæ quidem omnes epistolæ argumento sunt, quantum in eo fidei studium fuerit, quanta sollicitudo circa res Ecclesiæ, quantum amor proximi, quantum pacis studium, etc.

CLXXI. *Nectario scribit adversus Apollinaristas.*

Hoc temporis tractu, hæretici caput extulerunt in urbe regia, adeo ut libere conventus agerent, et dogmata sua prædicarent. Alii quidem sola episcoporum aut præfectorum tolerantia id agebant; Apollinaristæ vero, tacita vel expressa licentia, se ipsos orthodoxis æquiparare, et eadem cum ipsis libertate frui sinebantur. Quibus auditis Gregorius, Nectario, quem in se benevolum jam expertus erat, epistolam scripsit, quæ inter orationes numero XLVI censebatur, et de concessa Apollinaristis licentia vehementissime conquestus est: « Quod autem, inquit, ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est, quod haud scio quomodo pietas tua conventuum æque ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpasse passa fuerit. » Hæreticos illos, errorem suum occultando, Nectario fucum fecisse conjicimus ex eo quod Gregorius claram dogmatum illorum expositionem epistolæ suæ inserendam crediderit; cui expositioni ista subjunxit: « Si illis, ut et pie sentientibus (nimirum, utpote qui pie sentiant), ea quæ sentiunt docere libereque promulgare permittitur, quis non videt Ecclesiæ doctrinam condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse. » Non ex eo tantum quod tolerentur, sed ex eo quod pie sentientes judicentur Apollinaristæ, concludit Gregorius Ecclesiæ doctrinam condemnari. Qua quidem observatione falsi convincitur, quod Barbeiracus in hoc sancti doctoris ratiocinium protulit.

Alias ad Nectarium litteras dedit Gregorius pro Bosphoro episcopo Coloniensi, de erroribus circa fidem, ac de infractis canonibus insinulato. Verendum erat, ne hujusmodi causa in publico prætorio ageretur; quod ne fieret, obnixè rogavit Gregorius: « Illud autem, inquit (a), minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sunt Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum iudices: quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? »

CLXXII. *Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.*

Sic Gregorius, post abdicatam Ecclesiæ Nazianzenæ curam, nil minus decoris domus Dei flagrans desiderio, catholicis utilitatibus totus incumbens; nec inertem in solitudine vitam illius fuisse satis testantur tot carmina, quorum pars maxima ab eo tunc condita sunt; tot epistolæ, quibus innocentiae adversus oppressores patrocinium suscipit; quibus

(a) Ep. 27. 227.

enixe rogabat ut se exciperet, et imaginem suam non desereret. Ita beatissimus senex (a) proxime mortuus, cycneo cantu Domino cantans, purissimum Deo spiritum reddidit, ac optatam quietem cum agminibus beatorum adeptus est. Mortuum hunc esse anno undecimo Theodosii imperatoris, sive anno 389, ex Hieronymo discimus, qui in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* de Gregorio scribit: « Decessit ante hoc ferme triennium sub Theodosio imperatore. » Porro Hieronymus testatur se hoc opus scripsisse anno ejusdem imperatoris decimo quarto, ex quo sequitur Gregorium, qui triennio ante decesserat, obiisse anno undecimo Theodosii, adeoque anno 389.

CLXXIV, CLXXV. *Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.*

Corpore robusto fuit Gregorius, sed assidujs morbis vitæque molestiis, prætereaque jejuniis, vigiliis, chameuniis ita fracto ac debilitato, ut sibi senectutem, quod ipsemet testatur, acceleraverit. Anonymus Græcus, a Baronio laudatus (b), qua statura fuerit his verbis exprimit in codice 540 Bibl. Vat.: « Statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem: depresso naso, superciliis in rectum protensis, aspectu blando et suavi, altero oculo neupe dextro subtristis, quem cicatrix quædam contrahabat, barba non promissa, sed densa tamen. Qua parte calvus non erat, nam subcalvus erat, albos crines habebat, summas item barbæ partes velut fumo obsitas ostendebat. » Gregorii autem animi effigies ex rebus gestis, quas enarravimus, necnon ex ipsius scriptis, in quibus ipse sese depingit, satis perspicitur. Suum ipse sibi epitaphium paraverat, quod præcipuos vitæ ipsius eventus duodecim versibus elegiacis complectitur. Dies festus Gregorii agitur nono Maii apud Latinos; apud Græcos autem Januarii tricesimo, una cum sancto Basilio et sancto Chrysostomo. Sed peculiaris Gregorio soli sacer et solemnus apud eosdem Græcos est mensis Januarii vicesimus quintus dies.

CLXXVI. *Quanta apud omnes Gregorii existimatio.*

Quanta fuerit olim apud veteres, hodieque etiam nam sit apud recentiores, Gregorii ejusque operum existimatio, inde constat, quod Patres omnes non tantum Græci, verum etiam Latini, ac theologi, necnon Scripturarum interpretes, in astruendis fidei dogmatibus, oppugnandis erroribus et exponendis Scripturis, ipsius auctoritatem passim adhibeant. Exemplo esse potest, et instar omnium sit Augustinus, qui lib. 1 *Contra Julianum* (c), peccatum originale adversus Pelagianos Gregorii auctoritate astruit: « Sed non tibi decri magal nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque clarue-

ant: sedeat ergo cum istis Patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam. » Hæc de Gregorio nostro Augustinus; qui, prolatis pluribus Gregorii testimoniis, ita prosequitur (d): « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret; nec illi enim tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

CLXXVII. *Translatio.*

Sacræ Gregorii reliquæ e Cappadocia Constantinopolim translatae sunt, imperante Constantino Porphyrogenito, qui epistolam a se Gregorio Nazianzeno scriptam his tradidit, quibus sacri thesauri Constantinopolim devehendi cura fuerat commendata. Hæc autem epistola Gregorium rogabat, ut ne Constantinopolim venire gravaretur. « Tu ad nos accedere ne dubita, a quibus spiritu ac favore tuo nunquam absis, qui plane orphanus ut essemus non es passus... Votis igitur pijs annue, ad nos te inclina, revertere ad eum qui tanto tui desiderio tenetur gregem, populum tuum benignus revise, in urbem eam ingredi, in qua periclitantem religionis orthodoxæ causam egregie quondam confirmasti. » Exstat hæc epistola in oratione habita de translatione, quam orationem ex ms. Græco regis Sardinia Latine vulgarunt Bollandistæ, p. 448, etc., Græce quoque, p. 769, etc. Hi vero qui missi fuerant, Gregorii ossa plane integra repererunt, insolitam et inexplicabilem odoris fragrantiam spirantia, eaque loculo ad id parato imposita læti detulerunt. Imperator cum sacerdotibus, omnibusque magnæ urbis incolis, honorifice obviam profecti sunt sacris reliquiis, quæ primum intra regias aedes, in palatii ecclesia, seu oratorio, depositæ, posteaque in Apostolorum templo juxta sancti Chrysostomi corpus repositæ sunt.

CLXXVIII. *Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam.*

Alteram corporis sancti Gregorii translationem Constantinopoli Romam factam, firma certa que traditione didicimus, inquit Baronius (e), eam ob causam, quod grassantibus barbaris in eas regiones, sanctimoniales feminæ, in quarum ecclesia tantus thesaurus erat conditus, fuga suæ pudicitia consulentes, acceptum venerandum corpus, impositumque navigio, ad tutam pietatis asylum Romam confugientes, detulerunt; atque in templo Sanctæ Mariæ in Campo Martio, sibi ab apostolica sede concessa, condiderunt; ibique in adjacente domo, in qua habitabant, more patrio divinas laudes per dies singulos persolvebant. Quibus jam vita

(a) Apud Boll., 9 Maii, p. 427.

(b) Ibid., p. 428.

(c) Cap. 5, n. 15, tom. X, p. 504.

(d) Ibid., n. 16.

(e) Boll., 9 Maii, p. 454.

functis, cessit locus Romanis virginibus, quæ ibidem non sub Regula sancti Basilii, ut illæ olim, sed sub institutis sancti Benedicti hactenus perseverant. Hæc Baronius, qui addit hanc translationem « subobscuram » fuisse. Subobscura sane; nam tam densis tenebris involuta, tam gravibus intricata difficultatibus, ut eas depellere et solvere difficillimum sit.

CLXXIX. Translatio corporis Gregorii facta a Gregor. XIII summo pontifice.

Denique alia est, et celeberrima quidem illa, translatio corporis Gregorii, quod Gregorius XIII, summus pontifex, ex ecclesia Dei Genitricis ad Campum Martium, in capellam a se in basilica Sancti Petri magnificentissime exornatam, summa celebritate transtulit 19 mensis Junii anni 1578. Hujus translationis historiam ex ma. libro bibliothecæ Vaticanæ vulgavit Bollandiæ ad diem nonam MAI, p. 457. Veneti tamen corpus Gregorii Nazianzeni integrum Constantinopoli devectum Venetias apud se in ecclesia Sancti Zachariæ asservari gloriantur. Alterutrum ex his corporibus forsitan esse Gregorii patris corpus cum Bollandistis dicere fas est.

CLXXX. Sanctorum Basilii et Gregorii characteres adumbrantur.

Ad hujus historiæ coronidem consentaneum forte quibusdam videbitur, ut cum in ea frequens adeo Basilii mentio injecta fuerit, arctissimoque doctor eximius societatis vinculo, veritatis amore ac virtutum digna æmulatione Gregorio conglutinatus fuerit, diversos utriusque, comparatione quadam inter eos instituta, characteres adumbremus; ut sic singulis eorum vel collectis lineamentis, amoborum perfectam imaginem, quantum tenui penicillo fas est, exprimamus.

Illud quidem patiat scriptorum profanorum conditio, ut quorum virtutes nihil excedunt humanæ naturæ vires, eos ratio inter se mutuo conferre uterunque possit. Sed longe major est mea erga sanctissimos illos præsules veneratio et observantia, quam ut id oneris in me suscipiam. Quibus enim inter se conveniant quibusve differant dotibus, solus hic novit qui eos, quibus voluit, pro summa sua sapientia distinxit donis, vel pares fecit.

Nemo tamen non mirabitur quæ spiraret in eorum libris solidum eloquentiæ robur, quam ingeniose politeque scribendi copia, quam acuta sententiarum venustas, eam ut solitudo non obscuraverit, non exstinxerit austerioris vitæ asperitas. Quamquam hoc quidem inter utrumque discrimen reperitur, quod plus admodum seria sit Basilii oratio, Gregorii vero plus habeat vividæ salis, plus gratiæ.

Id sibi magis sumebat ille, ut animos moveret flecteretque; hic vero magis etiam ut delectaret. Orationem ille magis copiosam, uberibusque sententiis plenior effundebat; hic vero plus abundabat lepore, plus argutis. Suavis quidem et fortis, sed nativa plane, et nihil ab arte mutuata præsidii, sese ultro Basilii prodebat eloquentia. Huc vero

etiam adiciebat animum, et quasi in parte officii ponebat Gregorius, ut suam alloqui splendidissimam exereret.

Ille in exigendis ad Christianæ disciplinæ rigorem moribus adeo religiosus fuit, ut vel severior videretur. Hic vero summam vitæ austeritatem divino delibutus gaudio adeo colebat, eam ut omnibus esse vel maxime amabilem insinuaret.

Majestatem spirabat moderata lenisque Basilii iudoles: contra micabat in Gregorio ignea quædam iugeni vis, et vivax perspicacia. Gravitatis alter et modestiæ adeo diligens fuit, ut quamvis ipsi suppetere argutissimus in jocando lepos, ab iis tamen prorsus abhorruerit quæ vel levissimam joci speciem præ se ferrent. Jocos alter eo pietatis succo respersit, ut sales inter et facetias virtutem animis instillaret. Basilii denique hominum observantiam sibi magis conciliabat, ac peno cultum; Gregorius vero suavi morum amœnitatæ omnium amorem sibi et studia magis promerebatur.

Elucet divina quædam in Gregorii orationibus majestas, nihil ut videam aut ornatus aut sublimius quod fieri unquam potuerit, quo sua mysteriis nostris vindicetur auctoritas, sua servetur reverentia, suum decus asseratur. Quarum vis et robor quanta sint, vel ex hoc intelligi maxime potest, quod inde Theologus, quasi omnium exceptione major, fuerit appellatus. Atque adeo male quis ex Gregorii litteris nativum ejus characterem duxerit.

Secus vero Basilium suæ totum referunt litteræ, quæ tam suaves illecebras habent, eas ut omnes vincant quas Græca retro omnis antiquitas ad nos usque transmisit.

Nihil hic stricta oratione condidit, sed quidquid politioris humanitatis hocce scribendi genere veteres consignarunt, sagaci cum judicio et exquisito delectu lustravit, pluraque disseruit saluberrimis præceptis referta, quibus tutam in legendis hujusmodi libris juvenibus viam sterneret; ne vel, ut sæpe fit, latentibus undequaque scopulis impingerent, vel nihil inde perciperent utilitatis. Neque hoc satis.

Longe etiam majora nobis Gregorius adjumenta contulit. Utile enim dulci miscuit, ut sanctissimas virtutis præceptiones, dulci quodam voluptatis sapore conditas libentius degustaremus; atque adeo varia ipse eaque excultissima scripsit poemata, quorum si ad argumentum spectas, omnia prorsus seria, nil nisi Christum pietatemque spirant: si ad stylum, nihil concinnius faciliusve, ut Homerum possis agnoscere. Carmina vero Gregorii cum appello, ea non appello, quæ micant fictitio poetarum fuco, mendacibusque fabularum pigmentis illita, sed quæ sincera veritatis luce splendescunt; quæ miram, simplice sub cultu, promunt artificis inventionem cum singulari sermonis elegantia conjunctam; quæ demum nativam sapiunt felicitis cujusdam iugeni amœnitatem, nemini facile parabilem.

quæ tamen in Gregorio non labore quaesita, sed a que amplificanda ærumnæ, spectata denique orbi innata atque insita videatur.

Hinc adeo doctissimos illos Ecclesiæ Patres quos morum sanctimonia atque integritas vitæ, solitudinis litterarumque amor, veritatis studium, eloquentia laus eximia, auctati pro Christo in episcopali munere labores, haustæ pro religione tutanda a Christiano sanctitatis fama felicissime consociarunt; in id etiam quasi mutuo inter se animo dice- res conspirasse, ut ne quid in studiis peccemus, leges alter nobis statueret quas tuto sequeremur; nobis alter pietatis plenam studendi materiam subministraret.

MONITUM IN VITAM SEQUEMTEM

A Gregorio presbytero scriptam.

Quis sit ille Gregorius, plures exquisierunt et disputerunt; sed nihil certi aut de persona aut de ejus ætate proditum est. Bollandus (a), Vossius et alii Vitam hanc ascribunt Georgio Cæsareæ Cappadociæ presbytero, qui in *laudem Patrum Nicænorum* orationem habuit. At quo tempore vixerit Georgius iste, auctores inter se non consentiunt. Bollandus quidem, iuente septimo vixisse putat; Vossius vero (b), cui favent Henschenius et Pæbrochius (c), medio circiter sæculo decimo floruisse probare nititur, sed frustra; nec ad nos spectat hæc disceptatio, cum nulla saltem probabili ratione concludi possit Georgium hunc nostrum esse Gregorium Theologi biographum. Interea licet quo tempore scripta fuerit ejus vita non pateat, constat tamen sæculo decimo eruditio optime notam fuisse, ut satis enuntiat oratio, sub initium hujus sæculi, in prima sancti doctoris translatione recitata, quæ hanc ipsius vitam sic commendat: «Hic igitur (de Theologo loquitur [d]), ut conscripta de ipso Vita discere cupientibus manifestum facit, natale solum nactus Cappadociam.» Liqueat hinc jamdudum editam fuisse hanc Vitam, lateque diffusam tunc temporis. In magno Ecclesiæ consensu, encomii vice, jubente episcopo lecta est, quod exordii verba referunt. Male suspicatur Adrianus Baillet in translationis gratiam decimo sæculo peractæ adornatam fuisse, cum ne minimis quidem momentis hoc colligi possit. Mox ut vulgata, cito e Græco in Latinum versæ est; sed ad nos usque non pervenit ejus interpretatio, de qua Billius hæc edidit: «Hanc Gregorii Vitam sexaginta plus minus annis post nongentesimum a Christo nato annum primus, quanquam prorsus barbære, transtulit Anastasius quidam, ut annotatum vidi in libro quodam manuscripto Dionysianæ bibliothecæ.» Potuit tamen advertere Billius, ut observat Combefisius, Anastasium hunc Bibliothecarium esse, qui multa alia Latine reddidit Græca monumenta, nec prorsus ita barbære, ut ipsius labor non desideretur aut sit inutilis. Vixit Anastasius ille sæculo nono; hinc recte conjicitur, cum interpretationis sit auctor, Gregorii Vitam saltem sæculo octavo fuisse conscriptam.

(a) 13 Januar., p. 781.

(b) *De historic. Græc. et Latin.*

(c) 9 Maii, p. 369.

(d) Bolland., 9 Maii, p. 450.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

(1) ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ,

Σηηγραφεία από Γρηγορίου πρεσβυτέρου.

VITA S. PATRIS NOSTRI GREGORII

THEOLOGI, EPISCOPI NAZIANZENI,

A Gregorio presbytero Græce conscripta.

Ad spirituale sermonum convivium, o viri auditores, præclarus ille Gregorius, cognomentum a theologia consecutus, nos invitat. Ipse nimirum proponitur nobis velut exquisita confectio quæ extra materiam est, deliciaeque corruptione omni superiores. Nec vero mirum vobis videatur, me eo audaciæ progressum esse, ut et meæ imbecillitatis, et excellentis illius ingenii atque indolis memoriam abjecerim, qui propter incomparabilem virtutis præstantiam ad hunc ferme diem silentii honore apud omnes ornatus est: nec quisquam adhuc exstitit, qui vitam ipsius exposuerit, ac serie quadam et ordine res ejus præclare gestas et virtutes ad nos ipsius posteros transmiserit; quemadmodum ipse, et in Basilio Magno, et in aliis beatis episcopis et martyribus, vitam ipsorum argumento integro prosecutus præstitit. Primum quidem nulla ratione venerando Patri, huic nimirum nobiscum considenti, adversari poteram, qui orationem, velut aliud quoddam debitum, exigebat, et ad sancti Gregorii laudes celebrandas paterna et herili auctoritate etiam atque etiam excitabat, sibique, ut morem gererem, imperabat, seque alioqui nullum

Α Συγκαλεί μὲν ἡμᾶς (2), ὧ ἄνδρες, Γρηγόριος, ὁ πᾶνυ, ὁ τῆς θεολογίας ἐπίνομος (3), εἰς τὴν πνευματικὴν πανδαισίαν (4) τῶν λόγων· πρόκειται δὲ αὐτῷ δῦλος καρυκία (5), καὶ τρυφή φθορᾶς ἀπάτης ὑψηλοτέρα. Μὴ θαυμάσητε δὲ, εἰ πρὸς τοσοῦτον (6) θράσους ἐξῆλθον, ὡς καὶ τῆς οικείας ἀσθενείας, καὶ τῆς ἐκείνου μεγαλοφυίας ἐπιλελήσασθε, ὅς διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀπρόσιτον μέχρι τῆς σήμερον ὀλίγου δεῖν σιωπῆ παρ' ἅπασιν (7) τατίμηται· καὶ οὐδεὶς ἀποδέδεικται τῆς αὐτοῦ πολιτείας ὑψηλότητος καὶ διδάσκαλος, ἀκολουθίᾳ τινὶ καὶ τάξει τὰ τῶ ἀνδρῶν κατωρθωμένα παραπέμφας ἡμῖν τοῖς μετέπειτα, ὡσπερ αὐτὸς πεποίηκεν, ἐπὶ τε Βασιλεῶν τῶ Μεγάλῳ καὶ ἑτέροις μακαροῖς ἐπισκόποις, καὶ μάρτυσιν, ὅλην ὑπόθεσιν τὸν βίον αὐτῶν (8) ἐνοτησάμενος. Ἄλλὰ πρῶτα (9) μὲν οὐχ οἶόν τε ἦν ἀντιλέγειν τιμῶ γεννήτορι, τούτῳ δὲ τῶ σὺν ἡμῖν (10) ἐνθάδε καθιδρυμένῳ, ὡσπερ ἄλλο τι χρέος ἀπακουῦντι τοὺς λόγους, καὶ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ Γρηγορίου εὐφημίαν, λίαν παρορμῶντι πατρικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, τὴν ὑπακοὴν ἐγκλεισμένῳ, καὶ οὐ μεθήσειν ἐπαπειλοῦντι, καὶ τῆς εἰς ἐμὲ γεννήσεώς τε καὶ τροφῆς ταύτην ἀντιδοῦναι εἰσπρατομένῳ· ἔπειτα οὐδὲ δσιον (11) δοκεῖ μοι τοσαύτης

(1) Libri manuscripti habent Ναζιανζῶ· sed Gregorius nunquam fuit episcopus Nazianzenus, ut demonstravimus in Dissertatione prævia. Sasimis fuit designatus episcopus; Nazianzeno episcopo patri suo factus est coadjutor: at Constantinopolis tantum publico præconio proclamatus episcopus; errore tamen antiquo vocatur Nazianzenus episcopus. Vide Baronium ad annum 371.

(2) Sic Colb. 1, 2, et Comb. Sic et cod. DD. du Poirier Turoneusis, Ambæsiensis, doct. med. Montisp. qui varias codicis, quem præ manibus habuit, lectiones transmisit domno Louvard: hunc deinceps codicem designabimus littera P. In edit. ὁμᾶς.

(3) Γρηγόριος ὁ πᾶνυ, ὁ τῆς θεολογίας ἐπίνομος, hoc est, κατ' ἐξοχὴν ὁ θεολόγος, seu, ut exprimit Sophronius Hierosolymorum patriarcha, epistol. 1 apud Photium in Biblioth. : Ὁ τῆς θεολογίας μυσταγωγός.

(4) Cod P. in nota marg. τράπεζαν, mensam.

(5) Cod. P. in not. marg. ἄρτυμα, ἀφοφαγία, ἡ ἡδύτης τῶν ζωμῶν· pulmentum, delictosum opsonium, jusculum jucundi saporis. Quid sit καρυκία, docent vulgares lexicographi, imo et Favorinus, a quo et doctiss. Ducangius; at quid revera sit καρυκία δῦλος, ut non docuere, sic et doctissimus Billius in versione sua non attigit. Non R. P. Combefisii interpretationem versioni inseruimus. Aliam proponunt veteres edit. nempe: Ipse in cibum materia experientem offertur, epulatusque corruptione omni sublimius.

(6) Cod. Or. habet τοσοῦτω.

(7) Colb. et Comb. legunt παρὰ πᾶσι.

(8) Αὐτῶν deest in cod. Colb. 2 et Comb.

(9) Cod. Colb. 1 et Or. πρώτων. Cod. P. πρώτων μὲν οὐ δύνατον.

(10) Ita Colb. 1, 2, Or. et Comb. In edit. ὁμῶν.

(11) Colb. 2 et Comb. habent δσιον. Colb. 1, 2, et Comb. δοκεῖ in edit. τῶν δσιῶν ἐδέκει.

ἡμᾶς ἀρετῆς ἀλοτῆσαι, ἢ, τῷ βίῳ προτιθεμένη, πολ-
λὸς ἂν προτρέψειεν εἰς τὴν μίμησιν, καὶ οὐκ ἔσται
τὸ καλὸν ἐξίτηλον (12) γενέσθαι, λόγοις τοῖς καθ'
ἡμέραν καινοποιοῦμενον.

Ἦρε δὲ οὖν, τὴν ἀναβολὴν ἀποθέμενος, ἀπαρχῆ
τῶν ἐμῶν λόγων, οἷόν τισι νεοδρέπτοις γεννήμασι
σπαρῶσιν τὸν Θεολόγον, εἰ καὶ τῆς ἀξίας καταδέ-
σσερον (13), ἀλλὰ τῆς προθυμίας οὐδὲν ἔλλειπον. Οἴ-
μαι δὲ, ὡς ἐν πᾶσι τέλειος ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῦτο με-
τριάσει τὸν παρ' ἐμοῦ ἔπαινον· ἐπειδὴ καὶ φιλα-
πάροια τὰ τῶν νηπίων φελλίσματα, ἐξ ἀτέχνου μάλιστα
κροῖοντα τῆς διανοίας, ἢ τῶν τελείων αἱ ἐμβριθέστε-
ροι (14) λόγοι καὶ τὰ σοβαρὰ λαρυγγίσματα. Ἔσται
καὶ αὐτῷ καὶ οἰκειοτάτη (15) ἢ διὰ τῶν λόγων τιμὴ (16).
Οἷς γὰρ ἕκαστος ἡδεται, τοῖσι δὲ ἡπύου καὶ τιμώμε-
νοι γίνονται (17). Καὶ εἰ ζῶν ἐστὶ (18) σωματικῶς
πάντων κτημάτων τοὺς λόγους ἠλλάξατο, καὶ τὴν
κοίτην περιλαβὼν καὶ ἐραστὴς αὐτῆς, καὶ τηρη-
θεὶς ὑπ' αὐτῆς, παροικιακῶς εἰπαὶν πῶς οὐχί, καὶ
τῶν ἡδῆ ἀπολειφθεὶς, καὶ πρὸς τὴν καθαρὰν καὶ
φρονήσει πλησιάζουσαν ζωὴν μεταθεμένος τὰ παρ-
όσια, τοῦτοις γαυροῦται τε πλέον (19) καὶ ἀγάλλεται·
Ἦμᾶς δὲ αἰτοῦμαι, ὧ ἱερά πανηγυρις, μὴ πρὸς
ἐπιθείαν τὸ πλῆθος τῶν ἐκείνων καταρωμένων δι-
ερευνᾶσθαι· πρῶτον μὲν, ὅτι μὴ κατ' ἐμὴν δύναμιν ἢ
ἰσορροπία τοῦτο, ἢ ἀπαιτεῖσθαι· ἔπειτα, ὅτι μηδέ
τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφὼς καταλείπειν· ἀλλὰ
σπαρῶσιν ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας λόγων τὰ κατ' αὐ-
τὸν, μιμοῦμαι τοὺς λιθολόγους, οἱ, κατασκευρὼν τὰς
ἰσχυρίας συνθηροκότες, εἰς μίαν οἴκου συμπλήρωσιν
ἅπαντας (20) συναρμολοῦσιν.

et meae vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec il-
lius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta,
latuimus imitor, qui posteaquam lapides paulatim aggererunt, ita demum ad unam eandemque do-
minam construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Ἄρχῃ δὲ τῷ λόγῳ (21), ὅθεν ἀρχεσθαι προπεθέ-
σσετον (22). Πατρὶς μὲν αὐτῷ ἢ δευτέρα τῶν Καπ-
παδοκῶν, πόλις δὲ Ναζιανζός (23)· ἦτις τοσοῦτω πε-
ριφανοτέρα γέγονεν ἐξ ἐκείνου, ὡς μέχρι τεμάτων
τῆς οἰκουμένης δι' ἐκείνου γνωρίζεσθαι. Οὐ γὰρ μά-
λον δι' Ἀλέξανδρον εὐχλεστοτάτη Πέλλη, ἢ Πέτρον
διὰ Κύρον πρὸς δόξαν τοσοῦτον ἤρθησαν, ὅσον αὐτῇ
διὰ τὴν μέγαν Γρηγόριον. Ὅστε μοι δοκεῖν (24) καὶ
ἀπείχει αὐτὴν τὰ τροφεῖα διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ὁσίου

urgendi finem facturum minabatur, atque hanc in-
dultae mihi originis educationisque mercedem ef-
flagitabat. Deinde, ne pium quidem et fas mihi
esse videtur, nullam tantae virtutis rationem habe-
re, quae, si vitae humanae proponeretur, multos fortasse ad æmulationem provocaret, nec virtutem
ipsam dilabi atque evanescere videret, quotidianis nimirum sermonibus subinde efflorescentem.

Age igitur, cunctatione omni posita, sermonum
meorum primitiis, quasi fructibus quibusdam re-
cens decerptis, coronam Theologo nectam, si qui-
dem illius merito ac dignitati imparem, at certe
viribus nostris, animique alacritate, haudquaquam
inferiorem. Ac futurum opinor, ut vir ille, quem-
admodum in omnibus perfectus est, ita quoque lau-
dationem hanc nostram æquo animo accipiat :
quandoquidem et balbutientium infantium sermuni-
culi, a simplici maxime animo prodeuntes, paren-
tibus jucundiores esse solent, quam robustiores
adultorum sermones, et graves ac phalaratae ora-
tiones. Quin et ipse sermonum honor illi quam pul-
cherrime congruet. Quibus enim rebus quisque de-
lectatur, Tisdem quoque profecto honorari mirifice
gaudet. Cumque, corpoream adhuc vitam agens,
doctrinae et eloquentiae studia omnibus opibus fa-
cultatibusque prætulit, sapientiamque complexus
atque amore prosecutus, ab eaque, ut est in Pro-
verbiis 16, conservatus fuerit : eccui tandem du-
bium esse possit, quin nunc quoque, cum res hu-
manas reliquerit, ac presentem vitam cum pura
illa ac intelligentiae propinqua commutarit, oratio-
nibus et impensius gestiat et exultat? A vobis
autem peto, sacrosancte coetus, ne virtutum illius
multitudinem accuratius exactiusque perscrutan-

dam atque indagandam putetis. Primum, quia non
et meae vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec il-
lius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta,
latuimus imitor, qui posteaquam lapides paulatim aggererunt, ita demum ad unam eandemque do-
minam construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Orationis porro initium hinc ducemus, unde eam
auspicari maxime deceret. Patriam igitur ipse se-
cundam Cappadociam habuit, urbem Nazianzum (25):
quae quidem ab eo aedonobilitata est, ut propter eum
ad extremos usque orbis terrarum fines claritatem
suum protulerit. Neque enim Pella ob Alexandrum
celebrior est, aut Persae propter Cyrum ad tantam
gloriae splendorisque magnitudinem evecti sunt,
quantam haec propter magnum Gregorium assecuta

¹¹ Prov. iv, 6.

(12) Cod. P. in not. marg. τὸ ἐγγὺς ἀφανί-
σμοῦ.

(13) Cod. Or. ὑποδεέστερον.

(14) Cod. P. in not. marg. στερεώτεροι. Mox ad
hanc vocem σοβαρὰ, inl. cod. etiam in not. marg. τὰ
ὕψηλα καὶ ἐπαιρόμενα λόγια.

(15) Cod. P. τιμιωτάτη.

(16) In edit. mox sequentibus haec verba : Et γὰρ
τὸ οἰκεῖον πείθει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον. Haec verba
quae reperiuntur orat. iv, p. 152, conjicit Billius ex
Klossemate in textum irrepsisse : cum autem illa nec
legerit in variis codd. nec in versione sua admisserit,
delenda judicavimus, siquidem desunt in ipsis quos

vidimus codicibus manuscriptis.

(17) Cod. P. in not. marg. λαμπρύνεται.

(18) Ἔτι deest in cod. Or.

(19) Ita Combef. Cod. P. τοῦτοις γὰρ εἰ τὸ πλέον
In edit. τὲ deest.

(20) Ita cod. P. In edit. ἅπαντα.

(21) Cod. P. Ἀρχὴ δὲ τοῦ λόγου.

(22) Sic legunt cod. Or. et P. Colb. 1 et 2. In
edit. προπεθέστερον. Colb. 1 mox habet τούτω πατρὶς
μὲν.

(23) Cod. P. πόλις δὲ αὐτῶν.

(24) Colb. 1 et cod. P. Ὅστε μοι δοκεῖ.

(25) Vide oration. De vita Basilii.

est. Quocirca ipsi quoque propter sancti virtutem A educationis illius mercedem abunde persolutam esse existimo: quippe quæ et Indis et Britannis, ex diametro inter se oppositis, æque illustris reddita sit.

Parentibus ortus est nobilibus, justitiaque præditis, animorumque puritate, quam corporum nexu arctius iuter se conjunctis (26). Ac pater quidem, Abrahamæ eujuspiam instar, solo patrio idolisque relictis ad pietatis cultum migravit, excussaque Hypsistariorum superstitione ac impostura, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit; ovis quidem primus, postea vero peritus quoque Ecclesiæ Nazianzenæ pastor instituitus. Mater autem et ipsa sacra, et a progenitoribus sacris originem traxit, atque, ut aliorum honorum, ita pietatis quoque patrimonium hæreditate accepit. Quæ cum masculæ proflis cupiditate flagraret, supples Deum hujusmodi beneficiorum auctorem precata est, ut se desiderii compotem faceret: eique ante conceptionem (o fidem incredibilem! o prædicandum animi fervorem!) se filium, qui exoriretur, oblaturam spondet, quemadmodum Anna Samuelem⁷⁷. Quid igitur ille, qui voluntatem timentium se facit⁷⁸? Per nocturnum visum ei filium nondum procreatum præmonstrat, puerique vultum et nomen indicat. Hæc vero ipsum haud ita multo postquam in lucem editus fuerat, Deo consecravit, maternos partus dolores fidei alacritate, muliebremque socordiam

At puer, cum parentum moribus imbueretur, C egregia naturæ indole ingeniique dexteritate æquales omnes adeo præcedebat, ut immatura ætas nullo ipsi ad eorum, qui adulta ætate erant, mores disciplinasque percipiendas impedimento esset. Ac hinc quidem, et pueriles lascivias, cursusque et saltationes, at inutilis, meliorumque rerum studio moram afferentes, prorsus contempsit. Ut enim præsens fœtor unguenti suavitatem inficit: ita vitium quoque virtutis adeptionem interseindit. Cum autem ætate jam adolevisset, litterarum amore succensus, Cæsaream profectus est, illicque cum præstantissimis quibusque magistris congressus, doctriinaque haud exigua collecta, in Palæstinam navigavit; non ille quidem ut rhetorum mores, sed ut verborum elegantiam dicendique artem addisceret. Hinc Alexandriam, quæ ad Pharum sita est, perrexit, ut multas urbes multorumque hominum prudentiam, sapientiæ doctrinæque coacervandæ causa, ut eruditus quidam dixit, cognosceret. Qua etiam ex urbe cum plurimum utilitatis percepisset, Athenas tandem, litterarum parentem, petit, navi Æginaæ

⁷⁷ 1 Rég. 1, 11. ⁷⁸ Psal. CXLIV, 19.

(26) Vide orat. quam habuit in funere patris.

(27) Cod. P. in not. marg. τὰ γυμνάσια τῶν παιδίων. τὰ πηδῆματα, καὶ τοὺς δρόμους.

(28) Cod. P. πάντι.

(29) Cod. P. in not. marg. παῖς, νέος ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ. *Juvenis, in ipso flore juventutis.*

(30) Addit Colb. 4, Ταύτην δὴ λέγω τὴν ἡμετέ-

Ἰνδοῖς τε καὶ Βρεταννοῖς τοῖς ἐκ διαμέτρου ἀρεστικόν, ἐξίστου γεγονοῦσαν ἐπίσημον.

Πατέρας δὲ αὐτῷ εὐπατρίδαι τε καὶ δίκαιοι, καὶ πλείω τῶν σωμάτων καθαρῶς τε ψυχῶν ἀδιάρητοι. Ἐν δὲ μὲν πατὴρ ὁλον τις Ἀβραάμ, καταλιπὼν τὴν τε πατρίαν καὶ εἰδωλα, γίνεται μετανάστης πρὸ θεοσέβειαν καὶ τὴν τῶν Ὑψισταρίων ἀποσεισάμενος δεισιδαιμονίαν καὶ πλάνην, γνήσιος μύστης ἀνεφάνη τῆς χάριτος, πρόδατον μὲν ἐν πρώτοις, ἔπειτα δὲ καὶ ποιμὴν ἐπιστήμων τῆς Ναζιανζοῦ καταστάς Ἐκκλησίας. Ἡ δὲ μήτηρ ἱερὰ τε καὶ ἐξ ἱερῶν τῶν προγόνων. Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν κληρονομήσασα τὴν εὐσέβειαν, αὐτῇ παιδὸς ἀρρένος ὀρεγομένη, ἰκασίαν προσάγει τῷ δοτῆρι τῶν τηλικούτων Θεῷ γενεῖ τῆς ἐφέσεως. Ὡς τῆς πίστεως· ὡς τῆς θερμότητος: πρὸ συλλήψεως ὑποσχομένη αὐτῷ τὸν ἐσόμενον προσοίσειν, καθάπερ Ἄννα τὸν Σαμουὴλ. Τί οὖν ὁ τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν; ἀλλὰ νυκτερινῆς ὄψεως προδεικνυσὶν αὐτῇ παῖδα τὸν ἐπιμέλλοντα, εἰδὸς τε καὶ κλήσιν τοῦ παιδὸς ἐμφανίσας. Ἡ δὲ τεχθέντα μετ' οὐ πολὺ τῷ Θεῷ καθιέρωσας, προθυμίᾳ πίστεως, μητρικᾶς τε ὠδύνας καὶ γυναικῶν ὀλιγωρίαν τῇ τῆς ἐπιδόσεως μεγαλοψυχία νικήσασα.

Ὁ δὲ παῖς, ἐν τοῖς ἥθεσι τῶν πατέρων τρεφόμενος, εὐκλήριον φύσεως ἐκράτει τῶν ὀμηλικῶν ἐπιτοσοῦτον, ὥστε τὴν ἀωρίαν τῆς ἡλικίας ἐμποδῶν αὐτῷ μὴ γενέσθαι πρὸς τὰ τῶν τελείων ἦθη τε καὶ μαθήματα. Παιδείας (27) μὲν οὖν καὶ τυθασμοὺς μετράκιώδεις, ἀττειν τε καὶ φέρεσθαι δρόμοις, πάντη (28) διέπτυσεν, ὡς ἀχρηστὰ τε καὶ ἀσχολίαν ἐμποιοῦντα τῇ σπουδῇ τῶν ἀμεινόνων. Ἀρετῆς γὰρ κτήσιν ἐπικόπτει κακία· ἐπέλ καὶ μύρον ἡμαύρωσε δυσωδία παροῦσα. Ἐφηθος (29) δὲ ἦδη γενόμενος, καὶ λόγων κατασχεθεὶς ἔρωτι; εἰς τὴν Καισαρέων ἦκε (30) κἀναυθα τοῖς ἀρίστοις τῶν παιδευτῶν (31) ὀμιλήσας, καὶ παιδείας οὐ βραχὺ συναθροίσας, ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐπλεῖ (32), ῥητορικῆς ἐπιέμενος, κάλλος φράσεως, οὐκ ἦθος ταύτης ἐκπαιδευθῆναι. Κάκειθεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἀφικνεῖται, τὴν πρὸς τῇ Φάρῳ, πολλὰς τε πόλεις καὶ πολλῶν ἀνδρῶν καταμαθεῖν φρόνησιν, εἰς συναγυρῶν σοφίας, ὡς τις ἔφη σοφός. Πλείστην δὲ κἀντεῦθεν καρπωσάμενος τὴν ὠφέλειαν, τὴν μητέρα τῶν λόγων τὰς Ἀθήνας μεταδιώκει, ἐπὶ νηὸς ἀναχθεὶς Αἰγυπιαίας (33).

ραν, quibus verbis discernitur Cæsarea Cappadocicæ ab urbe ejusdem nominis quæ sita erat in Palæstina.

(31) Πλῆρες μαθ. παιδευμάτων.

(32) Cod. P. Παλαιστίνην ἐπλη.

(33) Cod. P. Αἰγυπιαίας.

Πλέοντι δ' οὖν (34) τὸ Παρθένιον πέλαιος ἐν καιρῷ Α
 παραχῶδει τε καὶ οὐκ ἔχοντι εὐπλοίαν, ἐξαίφνης
 ἰταλὸν πνεῦμα ἐξαίσιον, τὸν περὶ ψυχῆς ἔφερε κίν-
 ὀνον. Σκότος δὲ πόντον αἰθέρα τε καὶ οὐρανὸν συν-
 ἐκάλυπτεν, οὐδὲν τῆς ἐναντίας τῶν Αἰγυπτίων πλη-
 γῶν (35) ἀνεκότερον. Πάντων οὖν τὸν σωματικὸν
 ἰδιωματικὸν θάνατον, αὐτὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἔδεδίει
 πικροθρίαν. Οὐδέπω γὰρ ἦν σφραγισθεὶς τῷ βαπτί-
 σμῳ· καὶ ἐφθανε τὴν ἐξ ὕδατος σωτηρίαν ὃ ἐν
 ἰδίῳ θάνατος. Τί οὖν ποιεῖ ὁ μέγας ἐκεῖνος, καὶ
 πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως ἑαυτὸν μορφώσας τῇ ἀληθείᾳ;
 Τῆν ἐσθῆτα περιβρόχῳ ἄμανος, καταπλήσσει (36) βοαίς
 τε καὶ ὄμβροισι· τοὺς συμπλέοντας, ὡς πάντας τῶν (37)
 καθ' ἑαυτοὺς ἀλογήσαντας, τὸν τούτου θρήνον συν-
 ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ, ὑπομνήσας θεὸν τῶν αὐτοῦ θαυ-
 μασιῶν, ὅσα τε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὅσα κατὰ τὴν ἔρη-
 μον (38) ἢ πολλαχοῦ γῆς ἢ θαλάσσης ἔδρασέν· (οἶον,
 Ἐρυθρὰς (39) διάστασιν, καὶ αἰθῆρας ἐπικλύσιν ὅπως
 ἐκ πέτρας ὕδωρ ἐπήγαγε (40), καὶ Μερόβαν ἐγλύ-
 κανεν· Ἀμαλήκ ἐθανάτωσε χερσὶν ἀόπλοις τὸν
 πατρὸν μηνυούσας· τείχη καθείλεν Ἱεριχούνια καὶ
 ἄνευ μηχανημάτων· προφήτην ἔσωσεν ἐκ σπλάγγων
 κήτους· καὶ τῶν ὄσων περὶ ἱερὰ βίβλοι φέρουσιν,) ὑπο-
 γόμενος ἡμᾶς, εἰ περισωθείη τοῦ πέλαιου, καὶ
 τῆς ἐφέσεως τοῦ βαπτίσματος, τῷ σώσαντι (41)
 εἶπὸν ἀναθήσειν· κάμπτει ταῖς ἰκασίαις αὐτὸν, ἁεὶ
 τε ὄντα, καὶ τὰς αἰτήσεις φθάνοντα τῷ μελιχίῳ τῆς
 φύσεως. Καὶ ὁ μὲν κλύδων αὐτίκα ἐλώφησεν· ἡ δὲ
 καταγίς εἰς αὐρανὸν μετεποίηθη (42), καὶ ἡ τέως
 ἀγρία κατεστορέσθη θάλασσα. Ὁ μὲν ἐν τούτοις ἦν (43).
 ἄρρες ἀνιενερίαι. Ita tempestas statim sedata est, ac
 fœces anieventiis. Ita tempestas statim sedata est, ac
 fœces anieventiis. Ita tempestas statim sedata est, ac
 fœces anieventiis.

Itaque Parthenium mare turbulento atque incom-
 modo tempore naviganti, coortus repente gravissi-
 mus ventus summum vitæ periculum intulit : at-
 que et mare, et æthera, et cœlum obducere cœpe-
 runt nona illa Ægyptiorum plaga nibilo leniores
 tenebræ⁷⁹. Omnibus igitur corporis mortem de-
 flentibus, ipse animæ exitium extimescebat. Non-
 dum enim baptismo obsignatus erat : ac mors in
 aquis salutem ex aquis antevertebat. Quid igitur
 facit magnus ille vir, quiq̄ue, etiam ante regenera-
 tionem, sese ad veritatem informarat? Vestem la-
 cerans clamoribus querelisq̄ue vectores omnes ex-
 terret, adeo ut nemo esset, qui non, omni sui
 ipsius cura posthabita, illius luctui socium sese ad-
 jungeret. Ipse autem Deo miracula ea omnia com-
 memorans, quæ, tam in Ægypto quam in deserto,
 ac plerisque aliis terra marique locis ediderat (vel-
 ut Rubri maris divisionem⁸⁰, ejusdemque rursus
 eluvium; quo item modo aquam ex petra velut ex
 fonte duxisset⁸¹, et Maram edulcasset⁸²; Amale-
 citas inermibus manibus, erucem indicantibus, op-
 pressisset⁸³; muros Jericho, nullis etiam admotis
 tormentis, evertisset⁸⁴; prophetam ex celi visce-
 ribus salvum et incolumem extraxisset⁸⁵; cæte-
 raque omnia quæ sacrosanctis libris continentur),
 simulque se facturum recipiens, ut, si maris peri-
 culo liberaretur, atque expetito baptismo fruere-
 tur, ei a quo salutem accepisset, seipsum conse-
 craret : precibus ipsum flectit, qui ipse placidus ac
 propitius est, et naturæ suæ suavitate nostras ipse
 procella in auram convulsat⁸⁶; mareque prius fe-
 rum et truculentum mansipit. Atque hic eo rerum
 statu erat.

Οὐ δὲ αὐτοῦ γονεῖς δι' ὀνείρου κατεμηνύοντο τὰ συμ- C
 βαινόντα τῷ παιδί· καὶ οἶα πατέρες (τί γὰρ δεῖ πλέον
 εἶπεν;) εὐχαίστε καὶ δάκρυσι τὸν θεὸν ἐλιπάρουν βοη-
 θήσαι τῷ κατὰ θάλασσαν κινδυνεύοντι. Εὐθύς οὖν μετὰ
 τῆν ἰκασίαν καθ' ὅπλον ἑώρων τὸν υἱὸν ἐρινύοντινα (44)
 λαίμονα κολαστήριον χειρωσάμενον, ὅστις αὐτῷ (45)
 ἐπανετίειτο δλεθρόν. Ταῦτα δὲ μετὰ τὴν πρὸς αὐ-
 τοῦ ὑποστρόφη ἀντιδιηγουμένων τῶν γονέων
 ἀπίστας, ἀνωμολογεῖτο τῷ σώσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν
 ὕστερον. Τῶν δὲ συμπλέοντων τις νεανίας, ὃς ἦν
 αὐτῷ θυμηρέστατος, ἑώρα νυκτὸς ἐν ἀκμῇ τοῦ κινδύ-
 νου τὴν μητέρα τοῦ μακαρίου τῆς θαλάσσης ἐπιβῆσαν,
 καὶ τῆς νηὸς λαβομένην (46), ἐξέλεικεν ἐπὶ τὴν ἡπει-
 ρον. Ταύτης δὲ δευχθείσης καὶ ἐξηγηθείσης τῆς
 ἕως, εὐθύς γαλήνην τε ἀκολουθήσαι, καὶ πάντας D

Parentes autem ipsius, quem in casum adductus
 esset filius, per somnum didicerunt : atque, ut pa-
 rentes (quid enim pluribus verbis opus est?), votis
 et lacrymis Deum obsecrabant, ut filio in mari pe-
 riclitanti opem ferret. Confestim itaque post oratio-
 nem filium in somnis vident, furiam quamdam ac
 suppliciiis præpositum dæmonem, qui ipsi persiciem
 intentabat, subactum tenentem. Quæ cum ipse do-
 mum reversus ex eorum narratione accepisset, lau-
 des et gratias Servatori agebat. Sed hæc poste-
 rius. Ex iis autem qui eadem navi vehebantur,
 adolescens quidam, ipsi charissimus, in ipsa peri-
 culi flamma, beati viri matrem conspiciebat, con-
 scensso mari, arreptam navem in terram portra-
 hentem. Qua visione perspecta et narrata, tranquil-

⁷⁹ Exod. x, 21. ⁸⁰ Exod. xiv, 16 ⁸¹ Exod. xvii, 6. ⁸² Exod. xv, 25. ⁸³ Exod. xvii, 11. ⁸⁴ Jos. vi, 3 seq. ⁸⁵ Jon. ii, 11. ⁸⁶ Psal. cvi, 25.

(34) Colb. 1. Πλέοντι δ' οὖν αὐτῷ.

(35) Colb. 1, 2, nec non Or. et P. πληγῆς.

(36) Colb. 2 et Comib. καταπλήσσει.

(37) Colb. 1, et Or. τοῦ καθ' ἑαυτοῦς. Colb. 2. ὡς πάντων τῶν καθ' ἑαυτοῦς. Cod. P. τοῦ καθ' ἑαυτοῦ.

(38) Colb. 1, et Or. ἔρημον πολλαχοῦ γῆς. Colb. 2, et Comib. ἢ ἀλλαχοῦ γῆς.

(39) Addit. cod. P. τῆς θαλάσσης.

(40) Colb. 1, codd. P. et Or. πέτραν ἐπήγαγε.

(41) Ita Colb. 2 codd. P. et Or. li. c. liti. σώσαντι.

(42) Cod. P. in not. marg. ἔπαυσεν εἰς λεπτόν πνοή. Mox idem cod. ad hoc verbum κατεστορέσθη, in not. marg. κατεστορέσθη, ἢ ὑπεστρώθη.

(43) Colb. 1, 2, et P. legunt : Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν τούτοις.

(44) Cod. P. in not. marg. καταχθονίων τιμωρητικόν.

(45) Ὅστις αὐτῷ. Colb. 2, codd. P. et Or. habent ἦτις αὐτῷ. Viderat Billius : *Eriunym quondam ac dæmonem pestiferum*. Comib. interpretationem secuti sumus.

(46) Λαβομένην. Colb. 1, ἐπιλαβομένην.

litas statim consecuta est, vectoresque omnes ad Drum Gregorii fide accurrerunt, periculi tanti depulsorem eum agnoscentes atque contentes. Hoc vero quid magui illius, Eliæ miraculo cedit? qui Sidoniæ reginæ, vesanæ idolorum cultrici, obstans, sacrificio insolita et cœlesti flamma consumptio, Israelitas ad veri Dei fidem induxit: ita ut admiratione correptus populus diceret: *Vere Dominus Deus, hic est Deus* 87. Talis fere Gregorius erat, per insperatam ex tempestate salutem, eos qui variis et multifidis erroribus tenebantur, ad unam fidei semitam ducens.

Posteaquam autem in Græciam, ac nobilem florentemque Athenarum urbem se contulit, quid referre necesse est qua hominum lætitia exceptus fuerit, præstantissimus statim in litteris et a præceptoribus et a discipulis iudicatus? Non multum tempus fluxerat, cum magnus ille Basilius Byzantio, ejusdem eruditionis gratia, Athenas appulit. Itaque et vitæ consuetudinem, et contubernii necessitudinem inter se contraxerunt. Ex mutua porro eorum conjunctione, animorumque concordia, ne exprimi quidem oratione facile potest, quantum emolumentum ad utrumque redierit. Is namque qui solus est, quamvis mentis acumine quidpiam intellexerit, sibi tamen ipsi minime fudit, ac proinde circumiens aliquem quærit, cum quo fulciatur et confirmetur. At cum duo, una animi conspiratione, ad unam eruditionis cupiditatem velut enaluerint, mutuo adminiculo nituntur, duas nimirum personas in sese complexi, nempe et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eandem confirmat.

Atque, ut multa incidam, præclarum quoddam amicorum par efficitur. Nam et una eademque fide collustrati erant, et pari virtutis amore flagrabant, concordia motu currentes; et quemadmodum aratores aut agricolæ, pari animi promptitudine sapientiæ arvom proscindentes et seminantes, multiplicemque messem colligentes. Fortitudine quidem, et in adversis rebus perferendis constantia, omnes ferme æquales suos anteibant. Hoc enim fere juvenum vitium est, ut, quemadmodum equulei strepitus et umbras, sic ipsi quoque ingruentes adversos casus ægre ac moleste ferant. Ipsi contra ea firmitate erant, ut ea, quæ repente plerumque ac præter morem accidebant, tranquillis atque immotis animis exciperent: adeo ut etiam terræ motu Græciam invadente, fortes animique magnitudine præstantes apud omnes inventi sint, dignique qui propheticis verbis uterentur: *Propterea non timebimus, dum turbabitur terra* 88.

87 III Reg. xviii, 39. 88 Psal. xlv, 5.

(47) Έαντι̅ restituendum putant Montac. et Combef. in notis suis.

(48) Combef. legit: 'Ο Θεός τοιοῦτός ἐστιν. Colb. 1, 2, et Or.: 'Ο Θεός οὗτός ἐστι Θεός.

(49) Έκτριχυμίας. Comb. legendum censet εκ τριχυμίας.

(50) In edit. et in codd. quibusdam πολυσχεδεις, sed Montac. et Combef. melius iudicant πολυσχιδεις. nam apud Theodoretum: ἀπλή γὰρ ἀλήθεια, πολυσχιδεις τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον. nimplex enim et candida veritas, mendacium multiformum et versutum.

Α τὸς συμπλωτῆρας τῆ πίστει προσδραμεῖν τῷ τῷ Γρηγορίου Θεῷ, καὶ ἐαυτὸν (47) εἶναι ὁμολογοῦντας ἐπίκουρον. Τί τοῦτο τοῦ κατὰ τὸν μέγαν Ἠλίαν θαύματος ἀτιμότερον; ὅς, τῆ εἰδωλομανίᾳ τῆς Σιδωνίας ἀντιτασσόμενος, ξένῳ πυρὶ καὶ οὐρανίῳ τὴν θυσίαν ἐκδαπανήσας, εἰς πίστιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐνήγε τὸν Ἰσραήλ. ὥστε θαυμάσαντα τὸν λαὸν εἶπειν· Ἀληθῶς Κύριος ὁ Θεός (48), οὗτός ἐστιν ὁ Θεός. Τοιοῦτός τις ἦν ὁ Γρηγόριος, τῆ ἐκτριχυμίας (49) ἀδοκίμῳ σωτηρίᾳ τοὺς πολυσχιδεις (50) πλάνῃ κατεχομένους εἰς μίαν ἄγων τρίβον καὶ ὁδηγίαν τῆς πίστεως.

Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἡ Ἑλλάς εἶχε καὶ τὸ εὐκλεές Ἀθηναίων δογμα, τί δεῖ λέγειν μεθ' ὅσης προσδέχθη τῆς θυμηδίας; κράτιστος εὐθύς ἐν λόγοις, παιδευταῖς τε καὶ φοιτηταῖς ἅμα κρινόμενος. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ παρῳηχότος, ἐκ τοῦ Βυζαντίου Βασιλεῖος ὁ μέγας Ἀθήνας παρεγένετο, τῆς Ἰσῆς χάριν παιδεύσεως. σῆσοιτο τε ὁμοῦ καὶ ὁμορρόφοι καθίστανται ἀλλήλοις. Ἡ γ' οὖν ἀμφοτέρων συζυγία καὶ συμφύσις οὐδὲ παραστήσαι ῥάδιον ὅσον ἐκάτερον ὤνησεν. Ὁ μὲν γὰρ μόνος, κἂν τι νοήσῃ, μὴ καταπιστεύων ἑαυτῷ, περιέρχεται (51) ζητῶν μεθ' οὗ βεβαιώσῃται: ὅτ' ἂν δὲ συγκραθῶσιν ἀμφω πρὸς μίαν ἐπιθυμίαν παιδεύσεως, ἀλλήλων ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιούντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν αὐτοῖς.

ad unam eruditionis cupiditatem velut enaluerint, mutuo adminiculo nituntur, duas nimirum personas in sese complexi, nempe et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eandem confirmat.

Καὶ ἵνα συντέμω τὰ πλεονα, ζηλωτῆ γίνεται ξυνορίς (53). Πίστει τε γὰρ ἦσαν μὴ παρωτισμένοι. καὶ ἀρετῆς ὁμότιμοι ἐρασταί, σύνδρομα θέοντες, καὶ καθάπερ ἀροτῆρες ἡ γεητόνοι, ἰσοσθενεῖ τῇ προθυμίᾳ τὴν ἀρουραν τῆς σοφίας τέμνοντες τε καὶ σπαίροντες, καὶ πολύχουν ἀμώμενοι τὸν καρπὸν. Ἀνδρεία μὲν οὖν καὶ τῇ πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίᾳ μικροῦ πάντων ὁμηλίχων (54) ἐκράτησαν. Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, ὥσπερ (55) οἱ πῶλοι τῶν ἵππων πρὸς τοὺς φόβους καὶ τὰς σκιάς, οὕτω τοῖς ἐπιγινόμενοις αὐτῇ δυσχεραίνειν καὶ ἀνίσθαι. Αὐτοὶ (56) τούναντιον ἦσαν πάγιοι καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὰ ἀθρόως πολλάκις καινοτομούμενα· ὡς καὶ σεισμοῦ τὴν Ἑλλάδα κατελιγηφότος μεγαλοφύχους αὐτοὺς παρὰ πᾶσιν ἀποδειχθῆναι, καὶ τῶν προφητικῶν ἀξίους φωνῶν·

Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ παράσσεσθαι τὴν γῆν.

Cod. P. similiter habet πολυσχιδεις, et in not. marg. πολυμερη, εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(51) Legendum existimat Combef. βεβαιώσεται.

(52) Post Montac. legit Combef. ἐν μέρει, ita cod. P. In quibusdam edit. ἐν deest.

(53) Colb. 1, et cod. P. γίνονται ξυνορίς.

(54) Πάντων ὁμηλίχων, sic in edit.; at codd. P. Colb. 1, 2, et Or. ὁμηλίχων.

(55) Ita Colb. 1. In edit. ὡς. Mox cod. P. οἱ πῶλοι.

(56) Sic Colb. 1. In edit. autem, Αὐτοὶ δέ.

Ἐγκράτειαν δὲ ἐκ νέου τοῦ σώματος ἤσκησαν τοῖς Ἀ-
 ἀναγκαίους (57) ἀρκούμενοι, κατὰ Ἥλιαν τε καὶ
 Ἰωάννην τὸν ἐξ ἀκροδρύων βιούντα (58) · τὰ δὲ ὅσα
 πρὸς τροφήν τε καὶ κολακσίαν γαστρὸς, πάντα δια-
 πύοντες καὶ χαίρειν ταῖς ἡθοναῖς φράζοντες. Τί δ'
 ἂν λέγοιμι σωφροσύνην, ἣ μέχρι παντὸς αὐτοῖς τοῦ
 βίου ἀγνούς καὶ καθαρούς τῷ Θεῷ συνετήρησεν; ὡς
 μικροῦ τούτων ἠττάσθαι τὸν Ξενοκράτην ἐκείνον καὶ
 τὸν Πολέμωνα (59). Ὡν ὁ μὲν, ἐταιρίδος συγκαθευ-
 δούσης, ἀκίνητος ἦν · ὁ δὲ μικροῦ καὶ ἀπρόσιτος ταῖς
 ἐκ τῶν χαμαιτυπείων ὑπήρχε, λίαν δεδοικυλαῖς τὴν
 αὔστηρίαν τοῦ φιλοσόφου. Ἄρα οὖν ταῦτα μὲν οἱ
 ἄνδρες ἐπιτοσοῦτον κατάρθωσαν, δικαιοσύνης δὲ καὶ
 ἀκησίας ἤττον ἐφρόντισαν (60); Οὐ μὲν οὖν ἄλλὰ
 κινταῦθα τὸν Ἀριστείδην (61) μιμούμενοι, οὐκ
 ἀρετῆς ἐξωνούμενοι χρήματα, οὐδὲ μισθαρλίαν τὴν
 φιλοσοφίαν ποιούμενοι, προίκα χρηστοὶ τοῖς πᾶσιν
 ἦσαν ἐξίσου (62), μειονεξίαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀπο-
 ἐδράσκοντες, καὶ ἐν ὅροις τοῦ καλοῦ μένοντες.
 Ἀκησίας δὲ τοσοῦτον αὐτοῖς τὸ περιὸν (63), καὶ

III Reg. xvii, 3, 4.   Math. iii, 4.

(57) Montac. addit μόνοις, quemadmodum codd. P. et Coll. 1.

(58) Coll. 1. τοὺς ἐξ ἀκροδρύων βιούντας. Olim nonnulli legebant ἀρκίδων, et ea voce significari volebant summam olerum partes, ut Isidorus Pelus., lib. i, epist. 132: Αἱ ἀρκίδες οὐ ζῶα εἰσιν, ἀλλ' ἐκρέμονες βοτανῶν ἢ φυτῶν. Ἀρκίδες non animantia sunt, verum herbarum aut plantarum summitates. Nicephorus lib. i Hist., cap. 4, tenerioribus arborum frondiumque summitatibus vesci solitum Joannem C scribit, id est, ut annotat interpretes, ἀρκίος δρυῶν, quæ in Evangelio dicuntur ἀρκίδες. Ita placuit quibusdam: alii aliam sententiam sequuntur, et ne vel iota unum a sacro textu, quod nefarium ipsis videretur, discedendum putant. Hi volunt locustas Joannis fuisse cibum, proferuntque S. Clementis Alexandrii testimonium, qui constanter asserit, *Pædag.* lib. ii, quod Joannes in deserto locustis victitavit: Καὶ μὲν ἐσθίει καὶ τὰς ἀρκίδας. Præterea constat ex Levitici xi, 22, locustam secundum speciem suam ex mundorum animalium censu in usum escamque populo Dei concessam: Καὶ ταῦτα φάγεσθε, καὶ τὴν ἀρκίδα· sic interpretes LXX. Sed et versiones tuii videres, tum novæ, locum Matthæi ubi Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀρκίδες, per locustas reddiderunt. Suus itaque sacris oraculis utriusque Testamenti sensus integer asseratur, et lis doctos inter mota dirimitur.

(59) In cod. P. addit nota marg. Ἕλληνας οὗτοι τὴν ἀρετὴν ἀσκήσαντες, Græci illi virtutem coluerunt, Venerandam Polemonis philosophi, et ad philosophiam compositam imaginem, infame scortum ingressæ Gregorius noster, ut inauditum præclarumque factus, memoria: prodidit carm. iamb. *De virtute*:

*Meretricem accersivit juvenis intemperans:
 Illa autem ubi ad atrium, ut narrat, prope accessit,
 Prominentem Polemonis imaginem,
 Quæ venerabilis erat, conspicata,
 Statim ipso visu superata, ubiit,
 Ut vivam reverita eum qui pictus erat.*

In eodem carm. refert Gregorius factum Xenocratis his verbis:

*Xenocratem serunt, cum meretrix quædam
 Et noctu dormienti immissa esset
 Quorumdam tentamento; ubi id pensavit,
 Neque terribum fuisse novitatis injuria,*

Frugalitatem porro jam inde ab ineunte ætate coluerunt, necessario victu contenti, Eliæ instar⁸⁸, et Joannis⁸⁹ arboris baccis victitantis; ea autem omnia, quæ ad luxum ventrisque lenocinium spectabant, respuentes, voluptatesque longum valere jubentes. Nam quid de castitate dicam, quæ per omnem vitæ cursum eos puros et sanctos Deo conservavit? ut pene hac parte Xenocrates ille et Polemon ipsis cedere cogantur: quorum alter, scorto ad latus ipsius cubante, nullis libidinis stimulis ad venerem incitatus est: alter vitæ asperitate ita meretrices perterrefaciebat, ut vix etiam ad eum propius accedere auderent. Verum his quidem fortasse virtutibus illi tantopere floruerunt: cæterum justitiæ et inopiæ curam non perinde habuerunt? Profecto minime. Nam hic quoque, quod de Aristide memorix proditum est, non virtutem pecunia commutabant, nec philosophia ad quæstum abutebantur: sed cunctis ex æquo a se sponte humani officiosique erant, defectum et excessum fugientes, ac intra

*Nec surrexiisse aut fugere dignatum fuisse.
 Utrumque enim esse indignum Xenocrate.
 Sic autem invictus et invulnerabilis fuit,
 Ut illa fugiens festive clamaret:
 Mortuo me copulantes deceptis.*

Venerabilis effigies Polemonis meretrices arceat, per me licet; haud secus ac umbra fraxinæ serpentes fugare dicitur. At mirandam Xenocratis continentiam pluris esse faciendam nullus non dixerit, quanquam virtutem hanc ethnicam, falsam, prorsus futilemque, utpote justitiæ ac charitatis exortem, Christianus quivis asserat.

(60) Cod. P. ἐφρόνησαν.

(61) Aristides tanta justitiæ laude floruit, ut hinc etiam cognomentum inveniret. De ejus paupertate vide Plutarchum in ejus Vita. Hæc Billius in notis ad carmen iambicum *De virtute*, in quo Gregorius meminit Aristidis his verbis:

*Is qui tributa Græciis aliquando exæquavit,
 Lysimachi filius (Aristides) aliasque inter principes
 In rebus publicis agendis ac militaribus expedi-
 (Ac illum quidem nomen ex agendi ratione ha-
 Ut qui justus fuerit, et justus hactenus vocetur,
 Libens omitto) ita pecunia visus est altior,
 Ut civitas ære publico et illius filius
 Collocaverit, præclaræ paupertatis honorem ha-*

Et ipsum sepelierit non habentem unde sepelliretur.

(62) Cod. P. ἐξίσου βίον ἄξιαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀποδιδράσκοντες.

(63) Cod. 1. τοσοῦτον ἦν αὐτοῖς τὸ περιὸν, καὶ οὕτως Ἀντισθένης. Hanc lectionem secutus est Billius, alioquin vertere debisset: *Adeoque inopiam superabant Antisthenis*, etc. Inter philosophos quos ethnici plurimi faciebant, numerat Gregorius in oratione iv Antisthenem, Diogenem et Cratetem; sed et duos posteriores, necnon illorum inopiam Gregorius ipse versibus suis sic celebravit in carmine iambico *De virtute*:

*Quis ignorat Sinopensem illum canem?
 Is . . . . . ita erat
 Paucis contentus et in victu moderatus,
 Ut rem unam possideret, nempe baculum,
 Ac domum sub dio in medio civitatis,*

virtu is fines consistentes. Inopia autem ita excelebant, tantoque Antisthenem, et Diogenem, et Cratetem, intervallo præcedebant, ut eorum laudes magnificæ tituli pro meris nugis haberentur. Neque enim minus quam illi opes aspernabantur : et ostentationem interim, inanisque gloriæ studium procul ablegabant : quo vitio admirandi illi cautes tenebantur, publicis præconis, reliquorumque hominum contemptiōne, philosophiæ gravitatem labefactantes et obtrectantes.

Jam de prudentia et sapientia quid attinet dicere? Cum omnis vita, una illis meditatio esset, ac cupiditas noctu diuque ejus adipscentiæ desiderio intenta, non secus atque iis, qui thesaurum effodiunt⁶¹, ut verbis Job utar. Probe etenim noverant egregii viri laborem in meditatione prius impensum, in perseverantia scientiæque ubertate et copia, vim suam proferre. Ex quo assequabantur, ut non modo æquales suos, sed et plurimos natu majores nominis splendore superarent, tum propter laborem et industriam naturæque bonitatem, tum etiam quia in honestarum tantum laudabiliumque rerum studium incumbabant. Atque in tota quidem grammatica nihil omnino eos fugit, non metrorum scientia, non poetici scopi et tropi, non historiæ copia, non tōrens dictionis puritas. In rhetorica autem eam rationem habuerunt, ut verborum elegantia decerpta atque collecta, falsitatem ipsius mentiendique tibidinem vitarent. Philosophiam porro, tam eam quæ in moribus, quam quæ in placitis et doctrina, medicæque indicatione et ratiocinatione versatur, non liberali tantum eruditione tenuis perceperunt, ne indoctis duntaxat superiores essent : verum quemadmodum præceptores quidam, præstantissimique doctores. Jam in musica ita se compararunt, ut quidquid in ea antiqui et concinni est addiscentes, eam animæ partem, in qua irarum existit ardor effrenisque impetus, emollirent : quidquid autem ad voluptatem impellit, ad theatra relegarent. Quinetiam numerorum supputationes, et geometriæ æquitatem, siderumque situm ac motum, velut novi Moyses et Daniel, edocti sunt : ita tamen ut non tam ab illis ducerentur, quam, quod ait Scriptura, intellectum omnem in captivitate redigerent in ob-

⁶¹ Job III, 21.

*Dolium versatile, ventorum vi expositum ;
Quod quidem ei domibus auro tectis erat
Præliosius.....*

*Crates similiter, cum divitiis altio rem
Se præberet, ac opes suas pecori pascendas reli-*
[quisset,

*Ut nequitia administras ac corporum ;
Aram ascendens, magno præconio
Seipsum ut in media Olympia venupitavit,
Mirabile illud dictum proclamans :
Crates Cratetem Thebæum libertate donat ;
Servitutem esse ducens amorem pecuniæ.*

At quis virtutes philosophorum illorum veras esse virtutes ; quis illos rem bonam bene secutos dixerit? Non certe Gregorius qui paulo infra sic loquitur :

*Πρώτον μὲν οὐ καλῶς τὸ καλὸν μετήθεσαν·
Πλείον γὰρ ἦν ἐνδείξεις ἢ καλοῦ πόθος.*

Αὐτῶ τῆς Ἀντισθένης καὶ Διογένης καὶ Κράτητος (64) ὑπερήθησαν, ὡς παιδιὰν ἀποφῆναι τὰ ἐκείνων σεμνολογήματα. Ἦσαν γὰρ ἐξίσου μὲν ἐκείνους κτημάτων ὑπερφοροῦντες, ἀλαζονείαν δὲ καὶ κενοδοξίαν (65) ἀποσειόμενοι· αἷς (66) οἱ θυμαστοὶ κύνας ἐάλωσαν, δημοσίοις κηρύγμασι καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὑπεροφία τὸ τῆς φιλοσοφίας σεμνὸν λυμνόμενοι (67).

Φρονήσεως δὲ ἐνεκεν τί χρὴ καὶ λέγειν ; οἷς μὲν μελέτη ἅπας ὁ βίος (68), καὶ ἐφεσὶς ἀληκτος περὶ τὴν αὐτῆς κτῆσιν ἐτέτατο καὶ νύκτωρ καὶ καθ' ἡμέραν, ὡσπερ θησαυρὸν ἀγορεύουσι, καθά φησιν Ἰώδ ὁ μακάριος. Εὐ γὰρ ἤδεισαν οἱ γεννάδαι, ὅτι ὁ ἐν τῇ μελέτῃ προδανεισθεὶς πόνος ἐν τῇ διαμονῇ καὶ τῷ πλῆθει τῆς γνώσεως τὴν ἰσχύον ἀποδίδωσιν. Οὕτω μὲν οὖν ὑπῆρξεν αὐτοῖς τῶν τε καθ' ἑαυτοὺς καὶ πλείστον ἀρχαιοτέρων εὐκλειστέρους γενέσθαι πόνου τε καὶ εὐκληρίᾳ φύσεως, καὶ τῷ περὶ τὰ καλὰ μὲν ἐσπουδαχέαι. Γραμματικῆς μὲν οὖν αὐτοῖς οὐδοσιῶν παρεῖτο λαθὼν, οὐ μέτρων ἐπιστήμη, οὐ ποιητικοὶ σκοποὶ καὶ τρόποι, οὐχ ἱστορίας πλῆθος, οὐ πολιτικῆς λέξεως καθαρότης· ρητορικῆς δὲ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἀπανηθάμενοι, τὸ ψεῦδος ἐξέκλιεν· φιλοσοφίας δὲ ἠθικῆς, καὶ ὅση ἐν δόγμασι καὶ ἰατρικῆς ἐνδείξειν, καὶ ἀναλογισμῶν, οὐ μέχρις ἐλευθέρου μετέσχον παιδείσεως, ὡς ἂν μὴ ἰδιωτῶν μόνον τὸ πλεόν ἔχοιεν, ἀλλὰ καθάπερ τινὲς παιδευταὶ καὶ διδάσκαλοι ἄριστοι (69). Τῆς δ' αὖ μουσικῆς ὅσον μὲν ἀρχαῖον καὶ ἐναρμόνιον ἔκμαθόντες, τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδὲς τε καὶ δυσάθεκτον ἐξεμάλασσον· τὸ δ' ὅσον πρὸς ἡδονὴν φέροι ταῖς σκηναῖς ἀπεπέμφαντο. Ἀριθμῶν δὲ λογισμοὺς, καὶ γεωμετρίας ἰσότητα, καὶ ἀστρων θέσιν καὶ κίνησιν, καθάπερ νεοὶ Μιυσοῦς τε καὶ Δανιὴλ, ἐκπαιδεύονται, οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἀγόμενοι, ἀλλ' αἰχμαλωτίζοντες κατὰ τὸ γεγραμμένον πᾶν ρόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· κάλλος τε καὶ σχέπη τῆς πρώτης σοφίας ταύτην τιθέμενοι. Καὶ διὰ πάντων, ὡς ἔπος εἶπεν, ἐδάδισαν, βελτιῶνων τε καὶ χειρόνων· ὥστε τὰ μὲν ἔχειν φυγεῖν, τὰ δὲ ἐλάσθαι μετὰ συνέσεως. Ἐπαινῶ γὰρ τὸν εἰπόντα, κἂν θύραθεν ἔστηκε τῆς ἡμετέρας αὐλῆς· Οὐ γὰρ τό γε (70) γυνῶναι τι τῶν μὴ καλῶν ἄξιμον·

D Primo quidem non recte rectum secuti sunt ;
Magis enim erat ostentatio, quam studium virtutis.

(64) Pro Κράτητος, cod. P. habet Σωκράτους.

(65) Cod. P. καινοδοξίαν.

(66) Ita Coll. 2. In edit. οἷς.

(67) Cod. P. λοιμυόμενοι, contagione inficientes.

(68) Οἷς μὲν, etc. Billius sic revididerat : Cum ipsi toto vitæ spatio nihil aliud meditati sint, cupiditatemque omnem suam in ejus adeptione noctu atque interdum defixam habuerint.

(69) Cod. Or. et P. καὶ διδασκάλων οἱ ἄριστοι.

(70) Cod. Or. τότε. Sic verterat Billius : Minime turpe atque ignominiosum esse, aliquid eorum quæ minus honesta sunt, cognitum habere. Evidior Combeßii interoretatio, quam adoptavimus.

αὐτῶν ἐξ αὐτοῦ συμβαίνεισθαι (71) τοῖς μὴ φθόνῳ ἅ ἰσχυρῶς, ἀσφαλῶς, ἀλλ' εὐνοίᾳ δεχομένοις.

αὐτῶν ἐξ αὐτοῦ συμβαίνεισθαι (71) τοῖς μὴ φθόνῳ ἅ ἰσχυρῶς, ἀσφαλῶς, ἀλλ' εὐνοίᾳ δεχομένοις. pulchritudinem tegumentumque statuerent. Ac per omnia, ut ita loquar, tam meliora quam deteriora, grassati sunt, ut cum iudicio ea partim fugere, partim amplectari possent. Mihi enim magnopera probatur, quod quidam, licet a nostra caula extraneus, dixit: Haud enim turpe ea nosse quæ minus honesta sunt: quin potius curationem ex eo contingere, iis utique qui non invidio, sed candido ac benevolo animo ea quæ dicuntur, accipiunt.

Ἄλλὰ τί ἐπαθόν, ὦ φίλοι; Μεταξὺ γὰρ προῶν δ' ἴσως, συναρπάσας τὸν λέγοντα, καθάπερ ἵππος τὸν ἐπιβάτην, εἰς τοὺς ἐπαίνους κατέστησε Βασιλείου τοῦ μακαρίου. Μικρὸν οὖν ἐπισχῶν, οἷόν τισι βυτῆρσιν (72) ἀναστειλῶ τὸν λόγον, καὶ τὴν τόλμαν ἐφέξω, μὴ πρόσω φέρεσθαι. Οἱ γὰρ τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐπιέμενοι: καὶ τῶν μετρίων ἀποτυγχάνουσιν. Ἄλλὰ Βασιλείος μὲν (73) τὴν καλὴν πραγματείαν ἐμπορευόμενος, οὐκ ἔδει ἵκετο Ἐρηγόριος δὲ ἀπρὸς (74) κατεῖχετο τοῖς Ἀθηναίων φοιτηταῖς, μήτε τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν συγχωροῦσι, καὶ παιδεύειν αὐτοὺς ἐκλιπαροῦσι, ὥστε σοφιστικὸν θρόνον παρακαλοῦσι δέχεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς μὲν ὄλιγον, τὴν πρὸς αὐτοὺς χάριν ἀφοσιώμενος (75), ἔμεινε μικρὸν δὲ ὕστερον, ἀπαντας τοὺς εἰσιετι φιλους ἀντιβολήσας, καὶ πείσας, ὡς ἀναγκαῖα εἴη αὐτῷ ἢ πρὸς τοὺς τεκόντας ἄρις, τριακοστὸν ἔτη κληρώσας ἔτος ἐν ταῖς μαθήμασιν, οὕτω τῇ πατριδι αὐτὸν ἀποδίδωσι.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ θεῖον λαμβάνει βάπτισμα, ὃ καὶ πρῶτην τῇ δυνάμει πεφωτισμένος: καὶ τίθησιν ἑρὸν αὐτῷ μήποτε ὁμόσειν, μέχρις ἂν τῷ βίῳ τούτῳ ἐκκαλιτεῖται. ὃν καὶ εἰς τέλος ἐφύλαξεν· ἔπειτα πῶθον γονέων καὶ φίλων ἀποπληροῖ, τῶν αὐτοῦ λόγων ἐμμένων ἀκούσαι: οὐ γὰρ αὐτὸς εἶχε περὶ τοῦτα φιλοτιμίαν. Συμβουλευόντων δὲ δημοσίων τε καὶ αἰκίαις ἐγκαλινδεῖσθαι κακοῖς (οὕτω γὰρ ὀνομάζω τὴν ἐν τοῖς ὕλικαῖς περιφάνειαν), αὐτὸς αὐτῷ συνέβουλε δούναί αὐτὸν, καθάπερ ὑπέσχετο κινδυνεύων θεῷ, κόσμου τε χωρισθῆναι, καὶ μόνῳ τῷ καθαρῶτάτῳ συνεῖναι: καὶ ταῖς ἐραῖς βίβλοις καθομιλοῦντα, ἐκείθεν ἔλαυνε τῆς ἀληθείας τὴν ἑλλαμῶντα. Ὅ θη καὶ πῶθον διατέλει, μοναστῆς ἀντὶ κοσμικοῦ, καὶ ἀκτῆμον ἀντὶ χρηματιστοῦ εἶναι ἐλόμενος.

πῶθον sacrorum familiarī lectione veritatis splendorem hauriret. Id quod per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarus.

Πολλάκις γοῦν καὶ Χριστὸν ἐώρα ἐναργῶς ἐν δ' ἵπποις (76) καὶ ἐν μελέτῃ νυκτερινῇ, καθὼς φησὶ ἢ βίβλος ἢ ἐρα, ταύτην τῆς καθαρότητος λαμβάνων ἀντίθετον. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ: ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται. Καθαρὸν γὰρ τοῦτον φησὶν ὁ Κύριος, ὅποιος ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος, καλλιπῶν πῶθεις, ἀγορᾶς, θεάτρα, σοφιστῶν τύπον,

⁷¹ II Cor. x, 5. ⁷² Job xxxiii, 15. ⁷³ Matth. v, 8.

(71) Colb. 1, 2, P. et Or. codd. συμβαίνει γίνεσθαι.

(72) Ita Colb. 1 et 2; in edit. βυτῆρσιν. Cod. P. pariter habet βυτῆρσιν, et in not. marg. ἰμαῖον.

(73) Mær deest in cod. Or. qui mox habet οὐκ ἔδει ἵκετο. Sic et cod. P. domum cupiebat. In edit. vero οὐκ ἔδει ἵκετο.

Sed quid mihi accidit, o amici? Interea enim progrediens oratio, velut equus sessorem, sic me hæc dicentem abripuit, atque in beati Basilii laudibus collocavit. Parum igitur insiciens, velut quibusdam habentis orationem reprimam, temeritatemque eompescam, ne ulterius præceps feratur. Etenim qui viribus majora concupiscunt, ne mediocria quidem assequuntur. Ergo Basilius præclara negotiatus, domum se recepit: Gregorius autem a studiosa Atheniensium juventute, omni studio delinebatur, ut nec discedendi facerent facultatem, ac docendi provinciam subire, sophisticamque cathedram accipere, obnixè rogarent et obsecrarent. Ille vero, ne in ipsorum gratiam nihil facere velle videretur, aliquantisper mansit. Verum haud multo interjecto tempore, cum omnes amicos, quos in ea urbe habebat, exorasset, suæque ad parentes perfectionis necessitatem ipsis probasset, ita demum, tricesimo jam anno in artium studiis exacto, patriæ sese restituit.

Ac primum divino baptismate tingitur, qui jam ante potentia vique illuminatus esset: legemque sibi indicit nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur: quam etiam ad extremum usque diem servavit. Deinde, ut parentum et amicorum, qui ipsum verba facientem audire gestiebant, cupiditati satisfaceret (neque enim id ipse ambitiose affectabat), hoc quoque munere defungitur. Verum cum iidem auctores ipsi essent, ut publicis domesticisque malis (sic enim rerum terrenarum splendorem amplitudinemque voco) seipsam involveret: ipse contra sibi consulebat, ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo, qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex libro-pium sacrorum familiarī lectione veritatis splendorem hauriret. Id quod per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarus.

Ac sæpenumero ipsi accidit, ut Christum quoque perspicue in somnis, nocturna que ut Scriptura loquitur, ⁷⁴ meditatione conspiceret, eamque puritatis mercedem ferret. Beati enim, inquit, mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt ⁷⁵. Mundum enim eum dicit Dominus, qualis erat magnus Gregorius, qui urbes, fora, theatra, sophistarum fa-

(74) Cod. P. in not. marg. ἰσχυρῶς, ἀσφαλῶς, βίβλ.

(75) Cod. P. in not. marg. προσποιοῦμενος ὄθθεν, videlicet dissimulans.

(76) Quæ sequuntur desunt in Colb. 1, qui sic habet: Ἐν ὕπνοις τὴν τῆς καθαρότητος.

atum, principum et magistratum contumaciam, A
judicium iniquas causarum inflexiones, litigantium
rixas, rhetorum mendacia, furum insidias, inexple-
bilem negotiatorum avaritiam, cauponum juramenta,
divitum arrogantiam, pauperum fraudes et faci-
nora, ingluviem, temulentiam, gloriam fluxam et
fragilem, vestes magnificas, egregiam suppellectilem
auro et argento confectam, domos pictura et mar-
moreis tabulis insignes, ac calculis exornatas,
aliaque omnia reliquerat, quæ animi puritatem tur-
bant, purissimæque luci aditum intercludunt. At-
que in juvenali ætate hujusmodi nobis erat Grego-
rius.

Posteaquam autem pater filium, quem, invitum
et repugnantem ægreque cedentem, presbyterum
creaverat, præselem quoque instituire aggressus
est, quid facit? Ab Ecclesia clam se proripit, ut
curas, mentem humi detorquentes ac deprimentes,
effugiat, atque in Pontum profectus, cum egregio
illo Basilio philosophatur. Nam cum simul in litteris
instituti, atque ad breve tempus alter ab altero dis-
tracti fuissent, ad se invicem rursus accurrerunt,
nempe et morum concordia, et mutua pollicitatione
impulsi ac incitati: adeo ut in ipsis dictum illud
impleretur: *Ubi duo vel tres in nomine meo congre-
gati fuerint, illic sum in medio eorum* 75.

Hic porro commemorantes, et mutua exstimulatione
virtutem augebant, et vitæ monasticæ leges piis
Deoque devotis hominibus, atque a mundi societate
disjunctis, ferebant, Lycurgi legibus pacatiores,
Solonis graviore, Minois æquiores. Imo vero, ut
de his viris sublimius aliquid dicam, Mosem imitan-
tur, nubeque obiecti, atque, ut a tumultuaria et
turbulenta hac vita procul se removerent, in mon-
tem secedentes, legislatoris officio fungebantur. At
vero pater, et canitie, et curis gravis, ac præterea
Cæsarii filii luctu mœstus et afflictus, solitudinem
non ferens, gravibus nec nutire in contrarium
sinentibus litteris Gregorius suadet reditum. Ipse
igitur formidolosum esse ratus patri non obsequi,
præsertim sacerdoti, et natu grandi, ad reditum se
accingit, partim invitus, partim æquo animo ac
lubenti. Ut enim tranquillæ vitæ amor eum, ut in
Ponto maneret, hortabatur: ita eundem altera ex
parte pietas trahebat, inserviendum patri esse præ-
scribens.

Cum autem Cæsarius, cui provincia maxima

75 Matth. xviii, 20.

(77) Ita cod. Or. et Combef. et Colb. 2. In edit. D
μετακλήσεις.

(78) Cod. P., ῥητόρων ὕψεις, κλεπτῶν ἐπιθα-
σίας.

(79) Sic cod. Or. et melius forte quam in edit., ubi
τύπον, siquidem jam paulo ante legitur σοφιστῶν
τύπον.

(80) Πεποιημένα. Quibusdam edit. placeret magis
πεποιημένα, suppellectilem variegatam: paulo post
πρὸ γραφῆς Montac. legendum putat γραφαῖς.

(81) Cod. P. προὔβαλετο.

(82) Cod. P. ἤξαντα.

(83) Cod. P. φιλοσόφου.

ἀρχόντων ἀπονοίας, δικαστῶν μετακλήσεις (77), δι-
καζομένων ἐριδας, ῥητόρων ψεύδη (78), κλεπτῶν ἐπι-
θουλὰς, ἐμπόρων ἀπληστίαν, καπήλων ὄρκους, πλου-
σίων ἔπαρσιν (79), ἐνδεῶν κακουργίας, κόρον, μέ-
θην, δόξαν τὴν ἀπανθοῦσαν, ἐσθῆτα πολυτελῆ, κειμη-
λία ἐκ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πεποιημένα (80),
ὄρκους γραφῆς τε καὶ πλαξὶ μαρμάρων διαπρεπείς,
καὶ ψηφίσι διηνησιμένους: ἄλλα τε ὅσα, τὸ τῆς δια-
νοίας καθαρὸν ἐπιθολοῦντα, τῷ καθαρωτάτῳ φωτὶ
οὐκ ἐπιτρέπεται τὴν εἰσοδόν. Ταῦτα ἡμῖν ὁ Γρηγόριος
ἐν νῆα τῇ ἠλικίᾳ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ εἰς ἱερέα προβάλλεται (81) τὸν
υἱὸν, χειροτονήσας πρεσβύτερον βίξ τε καὶ μόλις
B εἴξαντα (82), τί ποιεῖ; Τῆς Ἐκκλησίας ὑπέξειαι, τὰς
κατασπῶσας τὸν νοῦν μερίμνας ἀποδιδράσκων· καὶ
γενόμενος ἐν Πόντῳ μετὰ Βασιλείου τοῦ πάνυ φιλο-
σοφεῖ (83). Ἄμα γὰρ παιδευθέντες, καὶ πρὸς ὀλίγον
διαιεθέντες, πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον (84), τρέ-
πων τε κοινωνίᾳ καὶ τῇ πρὸς ἑαυτοῦς ὑποσχέσει συν-
ελαυνόμενοι· ὡς ἐν αὐτοῖς πληρωθῆναι τὸ εἰρημέ-
νον· Ὁκου δ' ἄν ὦσι (85) δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι
εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεί ἐγὼ ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Διέτριβον οὖν τὴν (86) τε ἀρετὴν τῇ παραθήξει
συναυξάνοντες (87), καὶ θεομῶς ἀσκήσεως τοῖς φι-
λοθέοις ἀσκηταῖς καὶ (88) κόσμου χωρισθεῖσι τίθεμε-
νοι, τῶν Λυκούργου μὲν εἰρηνικωτέρους, τῶν δὲ Σέ-
λωνος σεμνοτέρους, καὶ δικαιοτέρους τῶν Μίνως·
C μᾶλλον δὲ, ἵνα τι λέξω περὶ τῶν ἀνδρῶν ὑψηλότερον,
Μωϋσῆα μιμοῦνται, νέφει τε καλυπτόμενοι καὶ θροῦς
ἀναχωρήσει τοῦ παραχῶδους βίου πόρῳ ἑαυτοῦς
κατιστῶντες, ἐνομοθετοῦν. Ὁ δὲ πατὴρ, πολιτῆς τε
βαρυνόμενος καὶ φροντίσιν, ἔτι δὲ καὶ πένθει τοῦ
υἱοῦ Καίσαριου πισθεῖς, οὐ φέρων τὴν μόωσιν,
ἐπιστολαῖς δυσωπητικαῖς (89) τὸν Γρηγόριον πείθει
πρὸς τὴν ἐπάνοδον. Ὁ δὲ, φοβερὸν κρίνας παρακοὴν
πατρὸς, καὶ ἱερέως, καὶ πρεσβύτου, ἐπάνεισι, πῆ
μὲν ἄκων, πῆ δὲ καὶ βουλόμενος. Ἐσυχίας μὲν γὰρ
πόθος ἐν τῷ Πόντῳ μένειν ἀνέπειθεν· ἀλλ' ἀνθελάκυσ-
το σκολοῦς εὐσεβῆς πατρικῆς θεραπείας.

parte pietas trahebat, inserviendum patri esse præ-

Ἐπεί οὖν Καίσαριος, ἀοχὴν μεγίστην πεπιστευ-

(84) Πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον. Billius in-
terpretatur, inter se rursus mira celeritate juncti sumi.
Textui consona magis videtur versio Combefisii.

(85) Colb. 1, Ὁκου δ' ἄν ὦσι, ἔφη, δύο, ubicunque
fuerint, inquit, duo. Cod. P. δύο ἢ τρεῖς ἐξ ὑμῶν.

(86) Cod. Or. διέτριβον δὲ τὴν.

(87) In codd. Or. et P. συναυξόντες, Ita etiam
Montac. et alii.

(88) Καὶ deest in Colb. 2.

(89) Cod. P. δυσωπῶν. Hunc locum reddimus cum
Combef. Billius verterat: *Eas ad Gregorium episto-
las scripsit, quibus ipsam pudore quodam et reveren-
tia ad reditum impelleret.*

μνος, ἐπιμελητῆς τῶν θησαυρῶν (90) κατὰστας, καὶ αἰτίας τῶν δημοσίων χρημάτων (91), ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρχῆς ἐταλεύσατο τὸν βίον· ἔδει δὲ κατὰ νόμους τῆς τε οὐσίας τοῦ παιδὸς τὸν πατέρα κληρονόμον ἐκδειχθῆναι (92), καὶ τὰς ἐναγυγὰς τῶν κινούντων κατὰ τοῦ οἰχομένου ἐφ' ἑαυτὸν μεταστήσασθαι συνίδη παλλῶν παράχῃ τὸν μέγαν ἐνειληθῆναι Γρηγόριον, πολλῶν κομιδῆ, οἷα κυνῶν ἐπιδραμόντων τῇ θῆρῃ, ἐρήμην ολομένων λήψεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ ζεινήσαντος. Καὶ ὁ μὲν πατήρ, γῆρα τε καὶ νόσῳ καμφθεὶς, ἐννεμήκοντα ἤδη διηγουκῶς ἔτη, τὴν ἐκ τῶν ἁσπετριῶν συντριβὴν φέρειν οὐκ ἔσθενεν· εἰς τοῦτον δὲ ὅν πάσα ἡ φρονεὶς περιστάτο. Πλὴν γε δὴ ἡ πρός γονεῖς θεραπεία καὶ τὰ δυσχερῆ κατεμέριζεν ἰατρίᾳ τῶν ἐναποκειμένων μισθῶν (93), οἱ τοῖς εἰς γῆρας εὐσεβήσασιν ἐπηγγέλλθησαν.

Ἐγένετο δὲ καὶ τι τοιοῦτον τῆς Ἀρσιανικῆς (94) αἰρέσεως διὰ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ἐπικλυζούσης τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν πᾶσι ὑπερωρίσθησαν, αἰκίαις τε πολυτρόποις καὶ σαρκαστικαῖς ἐκδεδομένοι· ἱερεῖς τε καὶ λαοῦ παμικτῆς συστήματα ἐν ὑπαίθρῳ ἐταλαιπωροῦντο, οὔτε εὐκῶς προσευχῆς ἔχοντες, οὔτε τῆς ἐκ τῶν νόμων δικαιοσύνης τοῖς ἀσεβέσιν ἐξ Ἰσοῦ μεταλαμβάνοντες, πάντα σχεδὸν τῆς αἰρέσεως ἐπιλαβούσης τὰ πέρατα, βασιλικῆ τε χειρὶ καὶ ἀσεβεῖ θρασυνομένης. Ἐδόθη δ' ὅν παρρησία τοῖς ὀλιβερίοις ποιμέσι, καὶ τῷ ἡμέρῳ κωδῶν (95) τὸν λύκον περικαλύπτουσι, ἐξωθεῖν τοῖς πιστοῖς ἀρχιερέας, καὶ τοῦ πρώτου ποιμένου ἐξῆς Χριστοῦ. Ταύτη γοῦν ἔνιοι μὲν φόβῳ (96) καταπλέγντες, οἱ δὲ κολακείαις μαλακισθέντες, ἢ χρίμασι ἠττηθέντες, ἕτεροι δὲ ἀπλότῃ τρέπων φανακισθέντες, τὸ δέλαρ τῆς αἰρέσεως καταδέχονται, γραφῆ τε χειρὸς καὶ κοινωνίᾳ συναφθέντες τοῖς ἁκαναστοῖς (97). Ὅν εἰς ἦν καὶ ὁ τοῦ μακαρίου πατρὸς ἀπειριότῃ γνώμῃ τῷ ἀγκίστρῳ περιπεσὼν (98). Τοῦτον (99) οἱ τῆς χώρας μονασταὶ μὴ ἀπαρτῆνοι, τῆς κοινωνίας αὐτοῦ ἀποτέμνονται, συνεισπῆ δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦ λαοῦ μέρος οὐ τὸ βραχύτατον, τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῶν ἀσκητῶν ἀτεχνῶς ἐξακολουθήσαντες (1).

Τὶ οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων; Τὰ μὲν πρῶτα λιταῖς τε καὶ παννυχιστοῖς τὸν Θεὸν ἐξευμενίζετο, δοῦναι λύσον τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς διαίρεσεως (2) γενέσθαι συνεισπῆν, σωτήρ τε τοῦ λέγειν ἑαυτῷ ἐπιτάξας, καὶ οὕτω τὸ σκυθρωπὸν ἐνδεικνύμενος· εἶτα νοθεύσας τὸν πατέρα συγγνώμην αἰτῆσαι τοῦ πταίσμα-

A commissa, ac thesaurorum cura, publicarumque pecuniarum quæstura mandata fuerat, dum magistratum gereret vitam cum morte commutasset; ac patrem, ut leges forebant, simul et filii hæredem declarari, et actiones eorum, qui litem defuncto movebant, excipere atque in se transferre necesse esset: magnis gravibusque tumultibus Gregorio involvi contigit, permultis videlicet instar canum ad prædam accurrentibus, ac mortui facultates nullo obsistente se arrepturos existimantibus. Nam pater, et senectute et morbo fractus (nonaginta enim jam vitæ annos expleverat) iudiciorum turbas molestiasque perferre minime valebat: ob idque ad hunc tota curarum moles devolvebatur. Cæterum parentum cultus molestias levabat, spem eorum præmiorum afferens, quæ filiis, parentes officiose pieque colentibus, promissa sunt.

Hic quoque hujusmodi quiddam ab Ariana hæresi, quæ per nequitia spiritus Ecclesiam obruebat, accidit. Plerique antistites in exilium acti sunt, multiplicibusque tormentis calumniisque vexati: sacerdotes, ac numerosissimi populi cætus sub dio afflictabantur, ne domos quidem orationis habentes, nec legum æquitate cum impiis ex æquo fruente, hæresi nimirum omnes fere orbis fines occupante, impiique imperatoris ope atque auxilio subnitente ac ferociente. Concessa est itaque licentia perniciosi pastoribus, et sub mansueta pelle lupum gentilibus, fideles episcopos, et Christo primo pastore dignos, exturbandi. Quo factum est, ut alii verborum illecebris deliniti, aut pecuniis subacti, alii morum simplicitate decepti, hæresis escam susceperint, chirographo suo et communionem cum adversariis conjuncti. Quo in numero beati quoque hujus viri pater erāt, animi simplicitate in hamum prolapsus. Quod illius factum cum provinciales monachi ferre non possent, ab ipsius se communionem absceindunt; simulque abscessit pars populū haud exigua, monachorum auctoritatem aperte secuta.

Quid igitur hic consilii capis Dei servus? Primum orationibus et vigiliis Deum placare studet, ab eoque impetrare ut hoc malum aboleat, dissidiumque exortum cicatrice obducat: silentiumque sibi indicit, ut animi mæstitiam hac ratione declaret. Postea patrem ad veniam culpæ petendam,

(90) Cod. Or. habet τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, imperatoris thesaurorum cura.

(91) Cod. P. πραγμάτων.

(92) Montac. et alii edit. volunt ἀποδειχθῆναι, ita etiam cod. Or. scilicet demonstrari.

(93) Sic Colb. 1 et 2. In edit. ἐλπιδὶ καὶ τῶν ἐν ἀποκειμένων. Cod. Or. ἀποκειμένων.

(94) Cod. Or. Ἀρσιανῆς.

(95) Καὶ τῷ ἡμέρῳ κωδῶν, et sub mansueta pelle, velut alludens ad Evangelium, sub ovina pelle: Bilhus veritū sub nostra pelle; sane quemadmodum canibus placuit edit. legit ἡμετέρῳ.

(96) Colb. 1, et Or. codd. Ταύτης γοῦν ἔνιοι μὲν φόβῳ· Illius igitur licentiæ alii quidem metu.

(97) In edit. quidusdam sicut et in Colb. 2, ἐναγυγῶν.

(98) Cod. Or. τῷ ἀγκίστρῳ περιπαρεῖς, hamo transfixus.

(99) Cod. Or. τοῦτω.

(1) Colb. 1 et cod. P. ἀτεχνῶς ἐξακολουθησαν.

(2) Cod. Or. διαστάσεως.

(3) Ita codd. Or. et P. ita et Montac. In edit. συμβιβάζσαι.

veritatemque pure et sincere profitendam, hortatur: atque eos qui secesserant, ad consensum et concordiam adducit: sicque suum Ecclesie ornamentum reddit, veneratione nimirum sui utrosque permovens, patrem nempe, ac pium gregem. Quin etiam orationibus de pace habitis celebritatem exhilarat, distracta ac divisa membra conglutinans, et medendi celeritate oblivionem morbi afferens. Crates quidam Thebanus solitus esse fertur dissidentes domos adire, controversiasque lenibus et pacificis verbis disceptare. At hic noster longe superior; non enim privatim quibusdam, ut ille, sed universae patriae concordiam reduxit: quodque maximum est, non de pecuniis aut injuriis contententibus arbitrum se praebuit (ubi persaepe vel levis cohortatio facile prodest), sed de fide pugnantibus, ubi rixandi studium rei magnitudinem aequare solet, ac proinde quantumvis prudens et erudita oratio ad componenda dissidia parum aegreque proficit.

Enimvero postquam Christianorum perversitas ac dissoluta ignavia, Dei mandatorumque ipsius contemptu, quasi morbo quodam laborans, eoque grassans, imperatorem Christo infensum nobis suscitavit (Julianum tyrannum dico, qui avitam Constantianam Magni fidem ac virtutem contrariis vitiiis superare studuit, eamque ob causam Christianos omnibus juris praesidiis spoliare, non quidem publico edicto Christianorum persecutionem promulgans, sed voluntate, iisque rebus, quas tacitus adversus eos perpetrabat, profana eruditione atque doctrina ipsis interdicens). Deum itaque aequanimis, quae nefarium et execrandum hominem diutius efferrī atque insolescere permiserat, postquam ipsius improbitatem nulla omnino poenitentia frangi perspexit, *gladium vibrans*⁹⁶, quas ipsius impietas merebatur, poenas exegit, in barbarorum finibus barbaram ipsius et belluinam vitam abruptens. Mox magnus Gregorius ipsius scelus et impietatem in vectiva oratione prosciudit, ac Sybariticas Graecorum obscenitates, veteresque fabulas, ac multiplicis divinitatis errorem detegens, atque omnibus ob oculos ponens, commune ludibrium cordatis viris proposuit. Sed quid magnas et excelsas hujus viri laudes orationis brevitate imminuere ac dedecore afficere aggredior, planeque in contrarium ire, quam orationis institutum ferat, idque laudationis tempore (quo potissimum in hoc elaborandum est,

⁹⁶ Psal. vii, 13.

(4) Codd. Or. P. et Colb. 1, τῆς ἀβρωστίας.

(5) *Γε* deest in codd. Colb. 1, 2, et Or.

(6) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Or. Combef. In edit. ἀνός.

(7) *Δε* deest in codd. Colb. 1, 2, et Or. Paulo post iidem codd. Θεοῦ τε καί.

(8) Cod. P. νοήσασα.

(9) *Δε* deest in codd. Colb. 1, et Or.

(10) Colb. 1, δημοσίῳ πράγματι.

(11) Cod. Or., ἀλητήριον.

(12) Cod. Or., ἀμετανόητον. Cod. P., ἀμεταμετῆ-

τος, καὶ ὁμολογήσαι καθαρῶς τε καὶ εὐλεπρινῶς τὴν ἀλήθειαν, τοὺς τε ἀποστάντας συμβιδάσας (3) πρὸς συγκατάβασιν καὶ ὁμόνοιαν, ἀπέδωκε τὸν κόσμον τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἰδέσιμῳ ἀμφοτέροις φανεῖς, πατρὶ τε καὶ ποιμνίῳ θεοσεβεί. Φαιδρύνει δὲ λόγοις εἰρημικὸς τὴν πανήγυριν, συνάψας τὰ διεστῶτα, καὶ τῷ τάχει τοῦ λόγου λήθην ἐμποιήσας τοῦ ἀβρωστῆματος (4). Κράτης μὲν οὖν λέγεται ὁ Θηβαῖος, τοῖς στασιάζουσιν οἴκοις ἐπιφρονιῶν, λόγοις εἰρήνης διακρίνειν τὰς ἐριδας· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ μείζον πρόσσεστιν· οὐ γὰρ ἰδίᾳ τισίν, ὡσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ κοινῇ τῇ πατρὶδι τὴν ὁμόνοιαν ἐπανήγαγε· καὶ τό γε μέγιστον, ὅτι οὐ περὶ χρημάτων ἢ ὑδρεων ἀμφισθητοῦσιν ἐβράδυσεν (ὅπου γε (5) πολλάκις καὶ ἡ τυχοῦσα παραίτησις βλάβεις ὤνησεν), ἀλλὰ περὶ πίστεως στασιάζουσαν, ἐνθα φιλεῖ τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος συνεισοῦσθαι καὶ τὸ φιλονεικῶν, ὡς καὶ τοὺς ἄγαν σοφοὺς λόγου μικρὸν καὶ μόλις ἀνύειν (6) δύνασθαι πρὸς τὸ συνάψαι τὰ διεστῶτα.

Ἐπειδὴ δὲ (7) ἡ Χριστιανῶν κακία καὶ ἐκλυσις, καταφρόνησιν Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν νοσήσασα (8) τε καὶ μελετήσασα, ἐπήγειρεν ἡμῖν τὸν μωχριστον αὐτοκράτορα (Ἰουλιανὸν δὲ (9) λέγω τὸν τύραννον, ὃς τὴν προγονικὴν πίστιν καὶ ἀρετὴν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τοῖς ἐναντίοις ὑπερηκόησι ἐφιλονεικῆσε, καὶ διὰ τοῦτο πάντων δικαίων ἀπεσίρει Χριστιανούς), ἡ καὶ μὴ δημοσίῳ προστάγματι (10) τὸν τὸν Χριστιανῶν διωγμὸν προκηρύξας, ἀλλ' οὖν τῷ βουλήματι, καὶ οἷς τε σιωπῶν κατ' αὐτῶν ἔδρασε, καὶ οἷς ἐνομοθέτησεν Ἑλληνικῶν λόγων καὶ παιδευμάτων ἀμοίρους εἶναι Χριστιανούς). Ἡ οὖν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πολὺ τὸν ἀλιτήριον (11) ὑψώθηνα παρακρήσασα, ὡς ἐώρα παντελῶς αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀμεταμέλητον (12), σιλλώσασα τὴν ρομφαίαν, ἀξίαν τῆς ἀσεβείας δίκην εἰσπράττεται, ἐν ὅροις βαρβάρων τὴν βάρβαρον αὐτοῦ καὶ θηριώδη ζῶην διαρρήξασα (13). Αὐτίκα ὁ μέγας Γρηγόριος στηλιτεύει μὲν αὐτοῦ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν, τὰς δὲ Συβαριτικὰς (14) Ἑλληνικῶν αἰσχρολογίας, καὶ τοὺς παλαιοὺς μύθους, καὶ τὴν πολυθεῖον πλάνην ἐν ταῖς ἀπάντων ἀποτυμώσας ὄψεσι, κοινὸν τοῖς σωφρονοῦσι προῦθηκε γέλωτα. Ἀλλὰ τί δὴ τὰ μεγάλα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπέρογκα βραχεῖ λόγῳ ἐγγχειρῶ καθυδρίζειν, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον εἶναι τοῦ ἐνεστώτος σκοποῦ, καὶ ἐν καιρῷ ἐγκωμίων (15), ὅτε δεῖ μάλιστα τὸν ἐπαινούμενον, τῇ διεξόδῳ (16) τῶν πεπραγμένων ἐπιδοξότερον γίνεσθαι, ἐξὸν ἐντυχόντα τοῖς στηλιτευτικοῖς λόγοις θαυμάσαι τὸς

τως.

(13) Cod. Or., ἀπορρήξασα.

(14) Συβαριτικὰς. *Mulles*, *voluptuosas*. Colb. 1. τὰς δὲ ὑβριστικὰς Ἑλληνικὰς, *flagitiosas*, in *Insipiam protrahentes*. Cod. Or. habet Συβαρητικὰς, et ad inarguendum legitur: τρυφηλοὺς, φιληδότους, *deliciis, libidini serrientes*.

(15) Cod. P. ἐγκωμίου.

(16) Ita Colb. 1, 2. Or. P. et Combef. nec non antiqui edit. Billius ἐξόδῳ.

αἴθερος τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὅσην τε εἶχε A ut is, cuius laudes prædicantur, rerum gestarum
 καὶ λέγειν δύναμιν;

commemoratione clarior fiat), cum cuius liceat, ex invectivarum orationum lectione, tum historia-
 rum copiam, tum orationis concinnitatem, ejusque in dicendo vim et facultatem admirari?

Πρὸς δὲ τὴν θαυμασίαν τοῦ τυράννου νομοθεσίαν
 τῆς προστάτουσαν μὴ δεῖν Χριστιανοὺς τὰ Ἑλλήνων
 μυσθεῖν μαθήματα, ὄρατε τοῦ μακαρίου τὴν σύνε-
 σιν. Χρησάμενος ἠρωϊκοῖς τε καὶ λαμπροῖς (17), καὶ
 ἑλεγεῖς, καὶ τριμέτροις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς, χαρα-
 κτηροὶ τε τραγωδίας καὶ κωμωδίας, καὶ ἀπάσης συγ-
 γραφικῆς ἰδέας (18), ὀλίγου δεῖν πᾶν εἶδος παιδεύσεως
 αἰς ἰδίαις λόγοις ἀπετυπώσατο, ὑποθέσεις θεοσε-
 βείας (19) πανταχοῦ ἐνοστησάμενος, ἡ ἀρετῆς ἔπαινον,
 ἡ εὐχῆς τε καὶ σώματος κάθαρσιν, ἡ θεολογίαν, ἡ
 προσευχῆς (20), ἡ τὰ τοιαῦτα ἅττα (21) λογογραφη-
 τας ἐπιμέτρως· φυγῶν μὲν παντάπασι ἀσελγείας
 αὐτῆς καὶ λήρους μύθων, καὶ θεῶν τερατείας, ὡς περ
 εἰπὸς, πάνσοφον δὲ διδασκαλίαν Χριστιανοῖς ἐνοστησά-
 μενος (22) ὥστε μηδὲν ὕψελος δεχθῆναι (23) τῆς
 τοῦ ἀσεβοῦς ἀθέσμου νομοθεσίας, Χριστιανοῖς ἐπὶ
 τῇ παιδείᾳ βασκαίνοντος (24), ἀλλὰ καὶ τούναντιον
 ἄνωγει καὶ προσζημιωθῆναι. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθό-
 νος (25) μικρὰ ἢ οὐδὲν ἀδικήσας τοὺς φθονηθέντας,
 μεγάλως τοὺς αὐτὸν γεννησάντας ἐλωθήσατο (26).

Ἦδη δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις αὐτοῖς τε διατριβῶν, συν-
 ἔβαλλε τῷ Ἰουλιανῷ κομιδῇ (27) νέψοντι, καὶ οὐπω
 τῆς βασιλείας ἐπιλημμένῳ, ἀλλ' εἰς διδασκαλοῦς
 φαίνοντι, καὶ τοὺς φίλους προκατεμύθουν, ὑποβῶν τε
 καὶ ἀπιστον, καὶ ἀσεβῆς (28), καὶ πρὸς κακίαν πᾶ-
 σαν εἰσπλῶν, προαίρων ἔσοσθαι τὸ μετράκιον· τεκμή-
 ρια λαμβάνων χαρακτηρὸς μὲν (29) παραχῶδες κα-
 τὰστημα, καὶ γέλωτα προπετῆ, βλέμμα τε θηρωδὲς,
 καὶ ἄπαν τὸ σῶμα ἄστῶν (30) τε καὶ φερόμενον· καὶ
 εὐχὴ ἀνοίας ὀρμήματα (31), διαλέξεις τε ἀσεβείας
 μυσταί, καὶ σὺν σὺν γυμνασίας δῆθεν παρεκαλύ-
 ποντο, καὶ ὅτι ἦσαν αὐτῷ πονηροὶ τε στεργόμε-
 νοι (32), καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς ἐπαινέται καταφρονούμε-
 νοι. Ταῦτα ἄνορων, προέβλεπον ἅπασιν τὴν ἐκείνου
 κακίαν ἐσομένην ἐκρηξῆν καὶ φανέρωσιν. Δεινὰ
 γὰρ αἱ καθαφαὶ φύσεις τεκμηριῶσαι τὸ μέλλον, καὶ
 τοὺς ἀμυδρῶς δεικνυμένους εὐστοχίᾳ καὶ συνέσει τοῦ
 ἐσομένου καταστοχάσασθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν κακὸς ἀπη-
 λέγχθη (33), ἀνομήσας διακενή·, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ
 ἴσῃν κολάσεως ἐαυτῷ θησαυρίσας.

nus quidem ille deprehensus est, frustra que inique ac scelerate se gessit, nihilque aliud profes-
 ci, quam ut roboratum materiam sibi ipse congereret.

Γρηγόριος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον στίφους αἰρεῖ· D Gregorius autem haud multo post tempore hære-

Jam egregiam illam tyranni legem, qua Christia-
 nos Græcorum disciplinis imbui vetuerat, videte,
 quæso, quam scite et prudenter vir beatus eluserit.
 Heroicis, et iambicis, et elegiacis, et trimetris,
 aliisque multis versibus, et tragœdiæ et comœdiæ
 caractere, atque omni conscriptionis genere usus
 est, in eoque labore ita se gessit, ut vix ullam do-
 ctrinæ sit genus, quod non libris suis expresserit,
 pia argumenta ubique instituens, vel laudem virtu-
 tis, vel animæ et corporis purgationem, vel theolo-
 giam, vel precatationes, vel alia ejusmodi versibus
 complexus, obscœnitates, et fabularum deliramenta,
 docturum præstigias omnino, et par erat, fugiens,
 ac sapientissimam doctrinam Christianis proponens.
 Ita impius homo, Christianis doctrinæ nomine in-
 videns, ex scelerata lege nihil utilitatis est conse-
 cutus: quin potius ipse superatus est, graviorique
 damno affectus. Hujusmodi enim est invidia: parum
 aut nihil eos lædit, quos læcessit, gravem autem
 noxam parentibus affert.

Gregorius porro, Athenis adhuc agens, cum Ju-
 liano admodum adolescente, necdum ad imperium
 evectō, sed ludimagistris operam dante congressus,
 qualis aliquando futurus esset, amicis tanto ante
 significavit, subdolum videlicet, et insidum atque
 C impium, et ad omne scelus proclivem eum fore
 prædicens; conjecturam hujus rei faciens ex per-
 turbatis oris lineamentis, et risu petulanti, et
 sereno aspectu, et toto corpore vago temereque
 subsultante, recordiæ plenis animi agitationibus et
 conatibus, plenis impietate colloquiis et disputa-
 tionibus, etiam si illa exercitationis prætextu lege-
 rentur; ex eo denique, quod improbes complecto-
 retur, et virtutis laudatores cultoresque contemne-
 ret. Hæc ille perspicens, omnibus fore prædicebat,
 ut in gravissimum scelus tandem erumperet, atque
 in apertum prodiret. Puræ enim naturæ mira futuri
 conjiciendi facultate valent, ingenioque sagacitate
 atque solertia ex obscuris etiam indicis, id quod
 eventurum est, conjectura assequuntur. Ac sceler-

nus quidem ille deprehensus est, frustra que inique ac scelerate se gessit, nihilque aliud profes-
 ci, quam ut roboratum materiam sibi ipse congereret.

Γρηγόριος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον στίφους αἰρεῖ· D Gregorius autem haud multo post tempore hære-

(17) Codd. Colb. 2, et Or. ἠρωϊκοῖς μέτροις τε καὶ λαμπροῖς· deest in Or. καὶ ἑλεγεῖς.

(18) Cod. Or. εἰδέας. Mox Colb. 2, ὀλίγου δεῖ.

(19) Cod. P. θεοσεβείας.

(20) Codd. P. Colb. 1, 2, et Or. ἡ προσευχῆν.

(21) Cod. P. τινά.

(22) Cod. P. ἀνοστησάμενος.

(23) Codd. Or. et P. nec non antiqui edit. νο-
 λου δεχθῆναι.

(24) Cod. P. in not. marg. φθονήσαντος.

(25) Colb. 1, Τοιοῦτο γὰρ ὁ φθόνος.

(26) Cod. P. in not. marg. ἔδλαψεν.

(27) Ita codd. P. Colb. 2, et Or. In edit., κομι-
 δῆν.

(28) Cod. Or. ἀσθενῆς.

(29) Mox erat in edit. sed delet Montac. nec non
 et eod. Or. cod. P. in not. marg. σημεῖα, στοχά-
 σματα.

(30) Cod. P. in not. marg. πηδῶντα.

(31) Πλήρη ἀνοίας ὀρμήματα, verit Billius,
 progressibus recordiæ plenis.

(32) Colb. P. in not. marg. ἀγαπώμενοι.

(33) Colb. 2, κακῶς ἀππλέγχθη.

ticorum agmine Cæsaream populante, Eusebio quidem, pio viro, adhuc metropolis clavum gubernante, cæterum cum magno Basilio, qui presbyter erat, atque in Ponto philosophabatur, inimicitias gerente, hæreticorum conjurata arma impetumque reformidans, quod autistes aciem contra educere non posset (quanquam enim ille vitæ integritate præstabat, theologiæ tamen rudis erat et imperitus), ad Basilium, illustre illud sidus, scribit, eumque obtestatur, ne ullam inimicitiarum rationem habeat, sed animarum periculum mente reputans, metropolitane Ecclesiæ sine ulla mora suppetias ferat: simul etiam se affuturum, bellique societatem cum eo coitutum pollicetur. Qua oratione exiniium ducem ad bellum suscipiendum impellit. Profectus igitur ipse quoque, susceptaque cum eo expeditione, in hæreticorum præsidium et arcem irrumpit, concisisque impiorum hominum ac profligatis dogmatibus tropæum simul cum Basilio erigit, hostibus ignaviæ suæ imbecillitatisque conscientia in fugam versis. Ac talia Deus per servos efficit: qui cum immodice excrescentem atque exundantem hominum iniquitatem cernit, præstantissimi atque charissimi figmenti miseratione permotus, viros omnibus virtutis numeris absolutos excitat, auxilium quoddam disciplinamque iis, quorum salus periclitatur, procurans; ne futuræ atque adminiculi penuria humanum genus noxam contrahat et labefactetur: quemadmodum tum quoque fecit, hos viros excitans, ac velut coagululum quoddam larti injectum in medium ponens; atque ita eos qui se dissiti erant, in unam amicitiam concordiamque

Non multum temporis intercesserat, cum prædictus ejus Ecclesiæ antistes ad meliorem vitam migravit. Magnus porro labor Gregorio subeundus fuit, tum privatim quibusdam, tum publice universis urbis civibus scribenti, atque, et patris, et suo nomine suadenti ut Basilium in archiepiscopatus throno collocarent. Præclare id quoque atque perfecte. Neque enim ut amici commodis inseriret, hanc operam suscipiebat, sed ut publicæ utilitati prospiceret. Norat enim perspicue, norat opitulatorem Spiritu sancto dignum: ob eamque causam non ante impetum remisit, quam, quod recte proposuerat, ad exitum perduxisset, quemadmodum etiam perduxit. Ac Basilium quidem Cæsariensium gubernacula tenebat. Invidia autem, domnandique cupiditate gliscentibus, Cappadocia, quæ ante id tempus una agnoscebatur, in duas divisa est, ac

α κῶν καταθραμόντος τῆς Καισαρέων, Εὐσεβίου μὲν τοῦ ὁσίου ἐτι πηδαιουχοῦντος τὴν μητρόπολιν, πρὸς δὲ τὸν μέγαν Βασίλειον πρεσβύτερον ἵστα, καὶ ἐν τῷ Πόντῳ φιλοσοφοῦντα, ἔχθραν ἀνηρημένου, δέισιας τῶν αἰρετικῶν τὸν συνασπισμὸν, καὶ τὴν ἐφοδὸν τοῦ προσεστῶτος μὴ σθένοντος παρατάττεσθαι (34), (ἦν δ' οὗτος, εἰ καὶ τὸν βίον σεμνὸς, ἀλλ' οὖν πρὸς θεολογίαν ἀγύμναστος), ἐπιστέλλει Βασίλειῳ, τῷ φωστῆρι, τῆς ἔχθρας μὲν (35) ἀντιβολῶν ἀλογῆσαι, τὸν κίνδυνον δὲ τῶν ψυχῶν ἐνοήσαντα ταχέϊαν ἐπικουρίαν (36) ἑαυτὸν κομίσει τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεως: ἅμα καὶ τὴν (37) ἑαυτοῦ παρουσίαν καὶ συμμαχίαν ὑποσέμενος. Ταῦτα εἰπὼν, πείθει τὸν ἀριστον στρατηγὸν ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον. Ἐλθὼν οὖν καὶ αὐτὸς, καὶ συνεχοστρατεύσας (38) αὐτῷ, εἰς τὸ δυχῶμα τῶν αἰρετικῶν παραδύεται (39), καὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν δόγματα κατατέμνων καὶ διαλύων, συσγείρει τὸ τρέπαιον, φύγάδας ἀπελέγξας τοὺς πολεμίους, τῆς αὐτῶν ἀνανδρίας λαθόντας συναίσθησιν. Τοιαῦτα διὰ τῶν ἑαυτοῦ θεραπεύοντων θεὸς καταργάζεται: ὅς, ὅταν ἴδῃ πολλὴν ἐπιπολάζουσαν τῶν ἀνθρώπων παρανομίαν, οἰκτῶ τοῦ τιμωτάτου πλάσματος ἐξεγείρει τελείους ἀνδρας ἐπικουρίαν τινὰ καὶ παιδαγωγίαν τοῖς κινδυνεύουσι προμηθεύμενος, ἵνα μὴ τοῦ στηρίζοντος ἡ ἀπορία τὸ γένος λυμῆνηται: καθὰ καὶ τότε πεποίηκε, τοῦτους διαναστήσας, καὶ οἷόν τινα ὄπδον τὸν ἐμβαλλόμενον γάλακτι τούτους εἰς μέσον θείης (40) τοὺς τῇ πολυσχιδεῖ τούτη καὶ ἀσεβεῖα πλείστον ἀλλήλων ἀφαστηκότας (41) εἰς μίαν συνδέει φιλίαν καὶ ἀσμονίαν.

multifida improbitate et impietate plurimum inter constringens.

Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ μὲν εἰρημένος πρόεδρος τῆσδε Ἐκκλησίας (42) πρὸς τὴν ἀμείνω μετανέστη ζωὴν (43): πολὺς δὲ πόνος τῷ Γρηγορίῳ καθίσταται γράφοντι πρὸς τὴν πόλιν, καὶ ἴδια τισι, καὶ κοινῇ πᾶσι, καὶ πείθονται τὰ μὲν διὰ τοῦ πατρὸς, τὰ δὲ δι' ἑαυτοῦ τῷ θρόνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγκαθιδρύσασαι Βασίλειον: ἵαν καὶ τοῦτο τελείωσ. Οὐ γὰρ ὡς φίλῳ χαρίζόμενος ἔπραττεν, ἀλλὰ τοῦ κοινῶ προσῶν. Ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς τὸν τοῦ Πνεύματος ἕξιν παραστάτην: διὰ τοῦτο οὐκ ἀνήκε, πρὶν εἰς τέλος ἀγάγῃ (44) τὸ προσηκόντως βεδολευμένον: καὶ μὲν τοι καὶ ἤγαγεν. Ὁ μὲν οὖν Βασίλειος εἶχε τῆς Καισαρέων τοὺς οἰακας. Φθόνου δὲ καὶ φιλαρχίας ἐπαυξηθέντων, διαίρεται εἰς δύο ἡ Καππαδοκίαν, μέχρι τότε μία τέως (45) γνωριζομένη: καὶ ἀντιδιαιρεῖται τῆς Καισαρέων τὰ ὕανα, ὡς λοιπὸν ἐκδικεῖσθαι παρ' ἀμφοτέρων (46), καὶ τὰς πολίχνας ἀμφισθητούντων,

(34) Ita cod. P. et sic legendum monet Montac. nec non et Combef. In edit. quibusdam, σπαράττεσθαι.

(35) *Mér* deest in codd. Colb. 2, et Or., maxime Colbert. 1, et Or. legunt, ἀλογῆσαι, καὶ τὸν κίνδυνον.

(36) Cod. Or., ταχέϊα ἐπικουρία.

(37) Colb. 2, et Or. ἅμα δὲ καὶ τὴν.

(38) Colb. 1, et Or. Ἐλθὼν οὖν καὶ συνεχοστρατεύσας.

(39) Colb. 1, ἀποδύεται.

(40) Colb. 2, et Or., εἰς μέσον θείης.

(41) Cod. P., πλείστον ἀλλήλων ἐφροστώτων.

(42) Colb. 1, 2, et Or. cod., τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας.

(43) Colb. 1, μετέστη ζωὴν, *aa meliorem translatus est vitam.*

(44) Cod. P., ἀγάγει. Cod. Or., ἀγαγεῖν.

(45) *Téws* deest in Colb. 2.

(46) Ita legendum monent antiqui editi; ita etiam cod. P. et Or. Colb. 2 habet ἐκδικεῖσθαι τῶν παρ' ἀμφοτέρων. Billius ἐκδημαστῆσαι.

ὁποῖαν ἐκατέρως εἶναι χρεῶν. Πολλή γοῦν ἐντεῦθεν Ἀ Τυανensis civitas a Cæsarea distrahitur, eique ἐξήθη (47) φιλονεικία, πρόφασιν μὲν ἔχουσα πλίστην (48) καὶ τὴν ψυχῶν δῆθεν κηδεμονίαν, σπουδὴν δὲ πλεονεξίαν καὶ φθαρλίαν, σεμναῖς κλήσεσι πειρωμένην κατακρύπτειν τὰ ἀσχη.

Καινοτομούμενος δὲ, καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερούμενος (49) ὁ μέγας Βασίλειος, ἐννοεῖ καταστήσαι τοῖς Σασίμοις ἐπίσκοπον, ἵνα, κοινοποιήσας (50) τὸ σίγμα, τὴν ἄλλοθεν αὐτῷ παραγενομένην ζημίαν ἐντεῦθεν ἰάσηται· καὶ ἅμα τὴν χώραν ἐπισκόποις καταπυκνῶσας, ἐπιμέλειαν ταῖς Ἐκκλησίαις μᾶλλον χρίσεται. Οὐδεὶς οὖν ἐδόκει Βασιλείῳ χρησιμώτερος τοῦ Γρηγορίου, καὶ ἰσχυρότερος ἐπισκοπῆς καινουργηθείσης ἀντιλαβέσθαι (51). Τοῦτο βουλευσάμενος μετὰ τοῦ πατρὸς Γρηγορίου τοῦ θαυμασίου, προσέειπε βιασάμενος τῇ χειροτονίᾳ (52) τὸν ἄνδρα· καὶ τὸ μὲν ἔργον εἶχε τέλος. Ὁ δὲ, καθὰ πολλάκις εἰρηζόμενος, σκοπὸν ἔχων ἡσυχίας τε καὶ πραγμάτων ἐλευθερίας, ἠνιάτο, ἐδυσφόρει, ἑαυτῷ προσέχειν καὶ ἐπιφέρει ἀναγκαῖον εἶναι οἰόμενος. Πρὸς δὲ καὶ τὸ χροῖον, τὰ Σάσιμα λέγω, ἦν αὐτῷ ἀνεπιτήδειον, οἷα ζῆτης τε καὶ ἀστικῶν θορύβων πεπληρωμένον. Λευφόρου (53) γὰρ βασιλικῆς μέσον κείμενον, καὶ τοῦ θεμισίου δρόμου ἔχον τὰ ἱπποστάσια, δονεῖται τοῖς κερύσει (54), πολλὴν μὲν ἀνίαν φέρον τοῖς ἡσυχίοις, ἀπλάυσιν δὲ ἡ ὠφέλειαν οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν σχεδὸν παρεχόμενον. Ταῦτα ἐνιδῶν (55), εἰς φροντιστήριον ἐσθῆτων καταφεύγει, διακονία τε καὶ λόγοις πατρικῶν· τὸ δυσπαθὲς (56) τῆς νόσου καταπραῶνων, καὶ φιλοσοφίας τὸν καιρὸν (57) ἐγγυμναστήριον ζήθεται. Λέγεται οὖν (58) μηδὲ προσφορὰν ἢ χειροτονίαν (59), ἢ ἕτερον τι τῶν συνήθων τοῖς ἐπισκόποις, ἐν τοῖς Σασίμοις (60) ἐπιτελεῖσαι, ἀλλ' ἅμα τῇ χειροτονίᾳ τὸν ἄσκησιν (61) ἐννοῆσαι.

constituit. Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, neque quidquam aliud eorum quæ apud episcopos consueti munii sunt, Sasimis peragisse: verum simul atque episcopus ordinatus est, fugam animo concepisso.

Ὁ δὲ πατὴρ πολὺ μὲν ἦν ἀντιβολῶν αὐτὸν (62) τὰ Σάσιμα δέχεσθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ σκοποῦ ἀπέτυχεν, δεύτερον ποιεῖται ἀπὸ ἑαυτοῦ ἐκείνον τῆς Ἐκκλησίας (63) Ναζιανζοῦ ἀνελεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν. Καὶ τούτο ἐπραττεν οὐ νοουθεσίᾳ μόνον, ἀλλ' ἤδη

opponitur: adeo ut deinceps de oppidis quoque inter utrosque controversia moveretur, inter se contententes, utri potius metropoli ea asserenda essent. Atque hinc contentio exorta est: hoc quidem obtentu ac prætextu, quasi fidei negotio atque animarum cura moverentur: re autem ipsa, propter avaritiam dominantisque libidinem; hominibus nimirum res turpes et fœdas honestis nominibus obvelare conantibus.

At vero magnus Basilius, novo atque inusitato exemplo suis oppidis spoliatus, episcopum Sasimis constituere proponit, ut, quod abscissum erat, commune faciens, detrimentum aliunde acceptum hac ratione sarciret; simulque regione episcopis obfirmata, Ecclesiarum administrationi melius B consuleret. Nemo porro ei ad moderandas episcopatus recens creati habenas Gregorio commodior firmiorisque animi videbatur. Ac proinde consilio cum viri admirandi patre habito, invitum hominem ac repugnantem pontificali gratia consecratum, ejus Ecclesiæ clavo admovet; ac res quidem opere perficitur. Cæterum ille, ut sæpe diximus, tranquillitatem, negotiorumque immunitatem sibi propositam habens, angebatur animo, permolestoque rem hujusmodi ferebat, sibi ipsi animum attentum habere, ac privatam vitam colere necessarium esse existimans. Huc accedebat loci incommoditas, utpote procellis urbicisque tumultibus pleni. Sasimorum enim oppidum in regiæ et militaris viæ medio situm, ac veredariorum equorum stationes habens, prætercuntium tumultibus undique perstrepit et agitur; atque ingentem quidem molestiam hominibus tranquillæ vitæ studiosis gignit, fructum autem atque utilitatem ne minimam quidem propenodum affert. Quod cum ille perspiceret, ad ægrotorum domicilium confugit, ministerio verbisque paternis morbi difficultatem gravitatemque leniens: ac philosophiæ exercitamentum tempus illud sibi

Hic vero pater multum quidem diuque eum, ut Sasima teneret, obsecravit. Cum autem quod proponebat minime assequi posset, hoc secundo egit, ut pro se ille Ecclesiæ Nazianzenæ curam administrationemque susciperet. Ad eamque rem, non

(47) Cod. Or. P. et Colb. 1, ἐντεῦθεν ἐξήθη, hinc D accensa est.

(48) Πίστην deerrat, sed in versione sua Billius restituit; sic volunt alii edit. nec non et Codd. P. et Colb. 1.

(49) In cod. P. desunt hæc verba: καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερούμενος.

(50) Cod. Or. habere videtur καινοποιήσας, reficiens. Cod. P. τὸ σίγμα.

(51) Cod. P. aditit, πλὴν τοῦ Γρηγορίου.

(52) Προσέειπε χειροτονία restitit Billius, electioni admovet, quod nihil ecclesiasticum sonat. Sic passim per χειροτονίαν electionem intelligit; Combefis vero, quem sequimur, munium impositionem, consecrationem.

(53) Cod. P., λαυφόρου.

(54) Δονεῖται τοῖς κερύσει, hæc verba restitimus ex cod. Colb. 2 quæ reddidit in versione sua Billius.

(55) Colb. 1, et cod. Or. Ταῦτ' ἰδών. Combef., ταῦτ' οὖν ἰδών.

(56) Colb. 1, τὸ δυσπαθὲς. Cod. Or., τὸ δυσαχθὲς.

(57) Colb. P., φιλοσοφίαν τῶν καιρῶν.

(58) Colb. 1 et 2, Λέγεται γοῦν. Cod. Or., Λέγεται δ' οὖν.

(59) Sic cod. Or. in edit. χειροτονίαν.

(60) Colb. 2 habet tantum τῶν συνήθων τοῖς Σασίμοις.

(61) Codd. Or. et P. τὸ δράσειν.

(62) Αὐτὸν deest in cod. Or.

(63) Ἐκκλησίας deest in cod. Or.

admonitionem tantum et cohortationem afferebat, sed jam etiam imprecationem quamdam admiscebat, ex senectutis contemptu proflescentem. Hic autem simul quidem et vitam nullis occupationibus interpellatam sibi procurans, et magni momenti rem esse censens morem patri gerere, his verbis eum alloquitur : « Pater, tametsi mihi molesta sunt quæ imperas, in gratiam tamen tui haudquaquam recuso. Nazianzi curam suscipio. Hoc tamen velim sancta tua religiosissimaque prudentia cognoscat, nulla ratione fieri posse, ut te ex hac vita subtracto Ecclesiam retineam. » Præveniens igitur pater : « Ita sane, inquit, o filii, mihi viventi scipionis vico esto, senectutem meam suffulciens, paternisque precibus animi arbitrato res tuas constituæ. »

His auditis, assiduus ipsi adhærebat, præclarissime curans tum ipsius canitiem, jam ad centesimum annum accedentis, tum matris senectutem, non multum ab ea ætate distantis; quorum uterque, ut probabile est, magna cura et a labore requie opus habebat, præsertim jam defuncto Cæsario, et Gorgonia sorore sanctissima femina, atque ambobus ad vitam senii expertem æternamque beatitudinem translatis, quos etiam funebribus orationibus decoravit, solus relictus senectutis solatium, infirmitatis medicina, piorum parentum, si ita loqui fas est, melior successio, abundeque ampla majoribus suis gloria ad propagandam eorum memoriam, et cum orbis incolum statu porrigendam. Ecquis autem majori pietatis laude domesticis præfuit, scientia et pietate domum moderans, velut optimus quispiam procurator, quæ cuique commoda erant, distribuens, cognatis, amicis, famulis, hospitibus : atque ita rursus Ecclesiæ negotia administrans, ut ejus pascendi gregis ratio omnibus velut recta amussis proposita esset? Commode autem a Paulo dictum est : *Si quis domesticis præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habebit* ? Etenim qui unum prudenter rexerit, hic utique et domum servare queat : qui autem domum, idem et Ecclesiam : qui rursus Ecclesiam, is et civitatem. Nam et domus, contracta quædam respublica est : et civitas, perfectior quædam domus descriptio. Ejusdem enim scientiæ est, et multos, et paucos, aut unum servare : nec in totum et universum, sed sola quantitatis ratione hujusmodi res inter se differunt.

Enimvero cum Gregorius pater (sic enim ipse

97 I Tim. III, 5.

(64) Codd. Or. P. et Colb. 1, διατίθει.

(65) Combef. γηρωκομῶν.

(66) Cod. Or. P. et Colb. 1, μετῆλλαχότος, cum de-junctus fuerit Cæsarius, vel vitam mutaverit.

(67) Ita codd. Or. et P.; in edit. ἀπολειφθείς.

(68) Cod. P. in not. marg. κυκλεύειν, διὰ μακρό-βαν γυρεύειν.

(69) Cod. P. συμπαρατείνεσθαι.

(70) Cod. Or. τῶν οἰκῶν.

(71) Cod. P. προσεικόντως, et in not. marg. ἐφ' ὁμοίως ἢ πρόπον.

καὶ ἀράν τινα προσμιγνύς ἐκ πρεσβυτικῆς ὀρωμι- νῆν ὀλιγωρίας. Ὁ δὲ, τὸ τε ἀπερίσπαστον αὐτοῦ διοικουμένος, καὶ τῷ πατρὶ παιθαρχεῖν μέγα κρίνον, φησὶ πρὸς αὐτόν· « Ὁ πάτερ, κἂν ὅτι δυσχερῆ μοι τὰ προσταττόμενα, ὁμῶς δὲ σὴν χάριν οὐκ ἀνανεύω. Δέχομαι τὴν φροντίδα Ναζιανζοῦ. Γινωσκέτω δὲ σου ἡ ἱερά καὶ θεοφιλῆς σύνεσις, ὡς οὐχ οἶόν τε με, σοῦ τοῦ τῆδε βίου χωριζομένου, τῆς Ἐκκλησίας ἀντέχεσθαι. » Ὑποφθάσας οὖν ὁ πατήρ, « Ἐμοὶ μὲν, ἔφη, ὦ πατ. ζῶντι βακτηρία γενού, τὸ γῆρας ὑποστηρίζων, καὶ ταῖς πατρικαῖς εὐχαῖς στηριζόμενος. Τελευτήσαντος δὲ, ὡς ἂν ἦ σοι φίλον, διατίθεσο (64) τὰ πράγ- ματα. »

vicissim sultus. Cum autem e vita excessero, pro

Τούτων ἀκούσας, προσέμενε γηρωκομῶν (65) ἄρι- στα· αὐτόν τε ἤδη ἑκατὸν ἔτασι πλησιάσαντα, καὶ τὴν μητέρα τούτων βραχὺ τι ἀποδέουσαν, πολλῆς, ὡς εἰκός, θεραπείας καὶ ἀναπαύσεως χρῆζοντα, καὶ μάλιστα ἤδη Καισαρίου τὸν βίον μετεληχότος (66), καὶ Γοργονίας τῆς ὁσιωτάτης ἐν γυναιξίν ἀδελφῆς, ἀμφοτέρων μετατεθέντων πρὸς τὴν ἀγήρω ζωὴν καὶ ἀληκτον εὐδαιμονίαν, οὗς καὶ λόγοις ἐπιταφίους ἐτί- μησε, μόνος ἀπολειφθείς (67) γῆρας παραμυθία, ἀσθενείας ἰατρεία, γονέων εὐσεβῶν, εἰ μὴ μέγα εἰ- πεῖν, ἀμείνων διαδοχῆ, καὶ ἀρχοῦσα τοῖς προγόνοις εὐκλεία, ὥστε αὐτῶν δολιχεύειν (68) τὴν μνήμην, καὶ τῇ συστάσει τοῦ κόσμου συμπαρατείνεσθαι (69). Τίς μὲν οὖν θεοσεβέστερον οἰκῶν πρόσση, ἐπιστήμη ἀριστοῦ οἰκονόμου, ἐκάστῳ νέμων τὰ πρόσφορα, συγ- γενέσι, φίλοις, οἰκίταις, ξένοις· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλη- σίας οὕτως, ὡς κανόνα προκαίσθαι δίκαιον ἅπασι τῆν ἐκείνου ποιμαντικῆν; Προσηκόντως (71) δὲ εἰρηται τῷ θεῷ Παύλῳ· *Εἰ δὲ τις τῶν οἰκῶν (72) προ- στῆναι οὐκ οἶδε, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελή- σεται*; Ὁ γὰρ ἐνα (73) παιδαγωγῆσας μετὰ συνέσεως, οὗτος δῆπου καὶ οἶκον σώσειεν (74)· ὁ δὲ οἶκον, καὶ Ἐκκλησίαν· ὁ δὲ Ἐκκλησίαν, καὶ πόλιν. Οἰκός τε γὰρ ἐστὶ πολιτεία συνεσταλμένη· καὶ πόλις ἂν εἴη οἶκον τελευτήρα (75) περιγραφή. Τῆς δὲ αὐτῆς ἐπιστήμης πολλοῦς τε σώζειν καὶ ὀλίγους, ἢ ἓνα, καὶ οὐ τῷ ὅλῳ καὶ παντὶ, ἀλλὰ τῷ ποσῷ μόνῳ (76) διαφέρει τὰ τοιαῦτα.

D

Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ (77) ἠρηγορίου (οὕτως ἔρ

(72) Cod. Or. τῶν ἰδίων, privatas res. Cod. P. εἰ δὲ τι, τὸν ἴδιον οἶκον.

(73) Cod. Or. Ὁ δὲ ἓνα.

(74) Σώσειεν· ὁ δὲ οἶκον καὶ ἐκκλησίαν· ὁ δὲ ἐκκλησίαν καὶ πόλιν. Hæc reddiderat Billius, et restituimus ex consensu antiquorum edit. et an- nium codd. manuse.

(75) Cod. P. τελευτήρα.

(76) In edit. πόλιν, sed cod. omnes volunt μό- νῳ.

(77) Cod. Or. habet αὐτοῦ.

καὶ αὐτὸς ὀνομάζεται) τὸν βίον μεταλλάξαντος, τιμῆσας τὸν πατέρα λόγοις ἐπιταφίαις, τὴν τε θεοφιλῆ μητέρα Νόνναν ἐγκωμιάσας ἔτι ζῶσαν· ὁσὶά γε πτωχῶν καὶ οἷα εἰκὸς τὸν φιλοπάτορα τε καὶ φιλομήτερα, καὶ φιλόχριστον, καὶ ἀντιλαμβάνομενος αὐτῆς ἐν χρείᾳ καὶ πολὺ βάθει δειομένης ἐπικουρίας τῆς καὶ ἀνάσεως, μετὰ τὴν αὐτῆς τελευταίαν τῆς Ἐκκλησίας ὑπανχώρησος· καὶ καταλαθὼν τὴν Σελεύκειαν, τῇ παρθενῶνι τῆς πανάγου Θεκλῆς ἐνδιδαιτᾶται (78), καιρὸν ἐνδοῦδος (79) ἐπίσκοπόν τινα καταστήσαι Ναζιανζοῦ. Ὡς δὲ ὑποστρέψας ἐν τοῖς ὁμοίοις ἦν, μήτε ποιμένος προδληθέντος, καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ δακρύων αὐτὸν ἰκετεύοντων, οὐ κάμπτεται πρὸς τὴν αἴτησιν, ἀλλ' ἔμμενεν ἀκλινης, οὐχ ἤττον ἢ δρυς (80) πρὸς ἐμβολὰς ἀνέμων ἀτίνακτος.

A vocabatur) ex hac vita migrasset, funebris orationis eum honore affecti, Deoque dilectam matrem Nonnam adhuc viventem laudibus prosecutus est; pie id quidem faciens, atque ut hominem decebat, et patris, et matris, et Dei amantem, ipsiusque curam amplectens, in viduitate et profunda canitie summamope et quiete opus habentis. Post cuius excessum, ex Ecclesia se proripuit, Seleucianaque profectus, in castissimæ virginis Theclæ parthenone commoratus est: ut videlicet, interim dum ipse abesset, episcopus quidam Nazianzenæ urbi præficeretur. Ut autem Nazianzum reversus est, eodem statu omnia reperit, nec pastorem ullum institutum: ac quamvis plebs cum lacrymis ipsum obsecraret, preclibus tamen minime flectebatur, sed firmus et immobilis manebat, non secus ac quercus quæ nullo ventorum impetu concuti potest.

Ὁ δὲ αὐτὸ μικροῦ (81) παρέδραμε (82) τὴν ἐμήν κνήμην, μέγιστον ἔν, τοῦτο ὑμῖν διηγήσασθαι, ἐκεῖνος γὰρ εἰς εὐφημίαν οὐκ ἔλαττον ἢ ὑμῖν εἰς εὐεργεσίαν. Πᾶν γὰρ καλὸν καὶ ζηλωτὸν δόξου· τὸ δὲ ζηλωτὸν καὶ ποριστικὸν ἀρετῆς· ἢ δὲ πρὸς Θεὸν φέρει τοὺς ἰσομένους. Ὁρῶν δὲ μέγας Βασίλειος τοὺς λωθουμένους (83) ἀδελφοὺς λίαν μὲν ἐλεεινοὺς καὶ συμπαθείας ἀξίους, ἥκιστα (84) δὲ οἰκτειρομένους, καὶ ὡς ἄγος (85) τι, καὶ μίσημα, καὶ ἀποτρόπαιον τοῖς πολλοῖς ὄντας δι' ἀμάθειαν καὶ μισανθρωπίαν, καὶ εἰς ἴνοιαν τῆς φύσεως ἰλθῶν, βουλήν προτίθεται εὐσεβῆ, καὶ τῆς ἐκεῖνου φιλαδελφίας ἀξίαν. Οἶκος παμμεγέθεις ἀναδειμάμενος, καὶ προσόδους ἐτησίας (86) τάς, ἃς ἐκ τῶν εὐπόρων περιποίησατο, προτρέψας συνέσεως λόγοις πρὸς τὴν ἐπίδοσιν, πάντας τοὺς ἀσθενεῖς εἰς ταῦτὸν ἤθροισε, φρονιστήρια ταῦτα καλεῖσας πτωχῶν. Τούτων συνεργὸς καὶ συναγωνιστῆς ὑπῆρχε Γρηγόριος, καθὰ δηλοῖ ἡ περὶ φιλοπτωχίας λόγος, ὅσην περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδὴν Βασίλειος τῷ μεγάλῳ συγκατεβάλετο, μέγιστην δέξας τῶν ἐντολῶν πτωχοφιλίαν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητος καὶ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς τοσοῦτων ὄσων τοῦ μὴ δόξαι παραλελειφθαι τοσοῦτον κατῳρωμα.

C maximam omnium mandatorum esse ostendens, alendorum pauperum studium, Deique magnificentia et benignitate dignum. Atque hæc quidem hactenus: ne adeo præclarum facinus prætermississe videamur.

Τῆς δὲ Ἀρειανικῆς (87) αἰρέσεως ἐκ πολλῶν χρόνων πιεζούσης τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βασιλικῇ χειρὶ καταστροφόμενης τὰ τοῦ Θεοῦ ὀχυρώματα, τῷ πρὸς αἰδέειαν ὑποσπᾶσασθαι τοὺς ἀπλουστέρους, μέγαν π Θεὸν τὸν Πατέρα καὶ μικρὸν τὸν Υἱὸν, καὶ κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα δογματικῆς, ἐπεφύη, οἷον ἐξ ὕδατος τινὸς νεοθαλῆς κεφαλῆς, τῶν πνευματομάχων ἢ ἰρέσις, περὶ μὲν τὸν Υἱὸν εὐγνωμονούσα, καὶ ἴσον

(78) Cod. P. ἐνδιδαιτῆται.

(79) Cod. Colb. 4. P. et Or. καιρὸν διδοῦς.

(80) Cod. Or. ἢ δρυς τις.

(81) Cod. P. μικρὸν.

(82) Cod. Or. παρέδραμα mox in cod. cod. et cod.

P. deest μέγιστον ἔν.

(83) Ita cod. Colb. 1, 2, et Or. In edit. λελοθου-

μένους. Cod. P. λωθουμένους καὶ βλαπτομένους.

(84) Cod. P. οὐδαμῶς.

(85) Cod. P. βδέλυγμα.

(86) Cod. Or. αἰτησίας.

(87) Cod. Or. et P. Ἀρειανῆς.

(88) Orat. xiv, p. 257.

Verbum Patri coæquale statuens, cæterum Spiritum sanctum blasphemis verbis impetens, idque bisariam. Alii enim creaturam aperte ipsum asserebant: alii nec creaturam, nec Deum, sed liberum, quos proinde Semiarianos ille vocabat, nomen scilicet eorum opinioni congruum et appositum ipsis imponens; quippe qui ita Filium in honore haberent, ut interim Spiritum sanctum aspernarentur.

Igitur huiusmodi contentione per totam Romani imperii ditionem gliscente, magisque etiam Byzantii vigente ac obtinente, Dens eos, qui pestifera hac doctrina exstinguebantur, miseratus, *sanctum Gregorii Theologi spiritum excitat*⁸⁸, ac velut ad Moysen ait⁸⁹: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui in Ægypto est* (*Ægyptus* autem Hebræorum quidem lingua *tenebras* sonat, nunc vero offusam ac detinentem hæresum caliginem significat), *et gemitum eorum audivi, atque ad eos liberandos descendi. Quocirca nunc veni; in Ægyptum te mittam.* Atque hac cohortatione permotum, Spiritusque sancti numine impletum, Byzantium mittit, ut pro Spiritu dimicaret. Protinus igitur ille, magno illo luminari Basilio ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate præditis, ab eo obnixæ contendentibus, ut ipsis auxilio agentibus malorum se depulsorem præberet, Constantiopolim venit, terrena quidem omni substantia et luxu ac divitiis carens, cæterum Spiritu plenus. Exceptus autem a quibusdam, et generis et pietatis affinitate cum eo conjunctis, Ecclesiam offendit, *quasi malum navis in monte, aut quasi signum in colle*, ut propheta¹ verbis utar, hoc est, numero perexiguam atque obscuram (quod videlicet piis viris libertas omnis ab eo qui imperium tenebat, sublata esset), sacras etiam omnes ereptas ædes, ac per vim occupatas. Una sanctæ Anastasiæ ædicula orthodoxis patebat, fortasse etiam quia propter ambitus et circumscriptionis angustiam contemptui habebatur: quemadmodum noverunt, qui vetus hoc sanum conspexere.

Confestim itaque ipse, Davidis eujusdam more, ad prælium se comparat, firmisque ac solidis argumentis, quasi funda rotato lapide, Philisthæa dogmata petens, piis hominibus pie libertatem reducit, quotidie novam aliquam copiarum suarum accessionem faciens, Deoque eos, qui adversus veritatem male insurrexerant, captivos adducens. Perexiguo itaque temporis exacto curriculo tantum multitudini incrementum attulit, ut nulla jam cum priorum rerum statu comparatio relinqueretur; atque hic

⁸⁸ Dan. xiii, 45. ⁸⁹ Exod. iii, 7 et seq. ¹ Isa. xxx, 17.

(89) Codd. Or. et P. ἐκείνος ἐτοίμως· Colb. 1, et Comb. ἡμάρτους ἐτοίμως ὠνόμαζε· Colb. 2, ἐτύμως ὠνόμαζε.

(90) Cod. P. εἰπών. Mox ὡς deest in cod. Or.

(91) Ita codd. P. Or. et Colb. 1 et 2. In edit. τῆν τῶν Ῥωμαίων.

(92) Τοῦ. Deest in Colb. 1; mox idem et cod. Or.

Α τῷ Πατρὶ τιθεμένη τὸν Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσα, καὶ τοῦτο διχῶς. Οἱ μὲν γὰρ κτίσμα φανερώς ἰσογμάτιζον, οἱ δὲ οὕτε κτίσμα οὕτε Θεόν, ἀλλ' ἐλευθερὸν· οὗς Ἡμάρτους (89) ἐκείνος ὠνόμαζε, πρέπουσαν τῇ δόξῃ αὐτῶν τὴν προσηγορίαν ἐπειπών· ὡς τιμῶσι μὲν (90) τὸν Υἱὸν τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀτιμάζουσι.

Τῆς οὖν τοιαύτης ἔριδος πάσαν ὑπολαβούσης τῆν ὑπὸ Ῥωμαίους (91) ἀρχὴν, πλέον δὲ τοῦ Βυζαντίου κατακρατούσης, ἐξεγείρει ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐλεήσας τοὺς ἀπολλυμένους ὑπὸ τῆς φθοροποιοῦ τῆσθε διδασκαλίας· καὶ εἶον πρὸς Μωϋσέα φησὶν· Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ (σκότος δὲ ἡ Αἴγυπτος λέγεται τῇ φωνῇ τῶν Ἑβραίων· δηλοῖ δὲ νῦν τῶν αἰρέσεων τὸν κατασχόντα ζόφον), καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα· καὶ κατέβην τοῦ (92) ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν δεῦρο ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. Καὶ τοιαύτη παρακαλεῖσαι κινήσας τὸν ἄνδρα, εἰς τὸ Βυζάντιον ἀποστέλλει πληρώσας Πνεύματι, ἵνα ὑπερμαχήσῃ τοῦ Πνεύματος. Ὁ δὲ αὐτίκα, Βασιλεῖου τοῦ μεγάλου φωστῆρος τὴν ὁρμὴν αὐτῷ συνεπιτείνοντος, καὶ πρὸς τοὺς πνευματικούς ἀγῶνας ἀλείφοντος, ἄλλων τε πλείστον ἀρχιερέων, καὶ τῶν πιστῶν τῆς βασιλίδος ἀντιβολούντων αὐτοῖς ἀλεξίκακον (93) γενέσθαι χρηζούσιν ἐπικουρίας τῆ βασιλίδι παρῆν· ὕλης μὲν ἀπάσης, καὶ τρυφῆς καὶ πλουτου ἄπορος, ἀλλὰ Πνεύματος πλήρης. Ὑπεδέχθη δὲ παρὰ συγγενῶν καὶ τὸ σῶμα· καὶ τὴν εὐσέβειαν, εὖρε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἱστῶν ἐπ' ὄρους, ἢ ὡς σημαίαν ἐπὶ βουνοῦ, προφητικῶς εἶπειν, βραχεῖαν, καὶ εὐαριθμητόν, καὶ λαθάνουσαν, διὰ τὸ πάσης παρῆρσίας ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποστερεῖσθαι· οἴκος δὲ ἱεροῦς ἅπαντας διηρπασμένους, καὶ βίᾳ κατεχομένους. Μόνη δὲ ἡ ἀγία Ἀναστασία τοῖς ὀρθοδόξοις ἀνεῖτο· τάχα μὲν καὶ αὕτη καταφρονηθεῖσα διὰ σμικρότητα περιγραφῆς, ὡς εἰδεῖν ἂν οἱ θεασάμενοι τὸ παλαιὸν αὐτῆς τέμενος.

quemadmodum noverunt, qui vetus hoc sanum conspexere.

Εὐθὺς οὖν αὐτὸς, ὡς περ τις Δαβὶδ, παρατάσσεται· καὶ σφενδοῖ τὰ ἀλλόφυλα δόγματα λόγων στερότητι, καὶ τοῖς πιστοῖς πιστῶς ἐπανάγει τὴν παρῆρσιαν, καθ' ἡμέραν προσλαμβάνων, καὶ αἰχμαλωτίζων τῷ Θεῷ τοὺς κακῶς ἐπαναστάντας τῇ ἀληθείᾳ. Ὀλίγου τοίνυν χρόνου διαδραμόντος (94), τοσαύτην τοῦ πλήθους τὴν ἐπίδοσιν ἐποίησατο, ὡς μὴ εἶναι ταῦτα (95) συγκρίνειν τοῖς πρότερον· κἀνταῦθα (96) τὸ ἱερὸν τελειοῦσθαι γράμμα· Ὁ οἶκος Δαβὶδ ἐπορεύετο, καὶ ἐμεγαλύετο· ὁ δὲ οἶκος Σαουλ ἐπο-

ἀποστελεῖω σε.

(93) Cod. P. in not. marg. ἀποκαλυπτικῶν τῶν κακῶν, ἵπτος α malis prohiberet. Billius vertit ἀλεξίκακον, quasi *herculem quemdam Alexicacum* τερπῆβητ.

(94) Cod. P. παραδραμόντος.

(95) Colb. 2, ὥστε μὴ εἶναι ταῦτα.

(96) Colb. 1, ἀλλὰ κἀν ταῦτα.

ρεύσει, και ησθένει. Ἦν ὄργην οὖν ποικίλην τινὰ τῶν σωζομένων τὴν εὐταξίαν (97). Οἱ μὲν γὰρ ἤδη ἰσαρηγεύθησαν, οἱ δὲ ἐμελλόν· οἱ δὲ, ἤδη τελειωθέντες, ἄλλων ἦσαν θηρευταὶ καὶ διδάσκαλοι. Ἐπὶ τούτοις τίς ἂν ἕτερος ἠγεγχε τῶν μὲν Ἀρειανῶν τὴν ὄργην, τῶν δὲ πέλας τὴν βασκανίαν; Οἷτινες, θέον ἱπικουρεῖν, καὶ ἀγωνιζομένῳ συναγωνίζεσθαι, τοῖς χιτορλώμασιν αὐτοῦ ἐδυσχέρανον (98), ἕξαμμα τοῦ φθόνου τῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι τὴν ἐπίδοσιν, καὶ ταῖς ἰσικρατεῖν οὐκ ἰσχυόντες, ἢ οὐ βουλόμενοι (99) κακίαν τὴν ἀρετὴν ὑπερβαλεῖν ἡμιλλήθησαν.

facem ei incentivum facientes : et cum iisdem rebus superiores ipso esse vel nequirent, vel nollent, vir-

niem scelere superare contendebant.
 Οὕτω δὲ τοῦτου λωφησάντος τοῦ κακοῦ, ἐπιφύεται ἔσθρος Ἀπολλινάριος, ἰδίαν τινὰ καινίζων κακοδοξίαν. Τὴν γὰρ ἐνανθρώπησιν ἀληθῆ μὴ δοξάζων, σαρκὸς πρόσληψιν καὶ ψυχῆς ἀλόγου μόνην ἐδίδασκε, ψυχῆς νοερᾶς τὴν οἰκονομίαν ἀποτεινόμενος. Ἐλλόγιμος δὲ ὢν τὴν τῶν Ἑλλήνων παιδείουσι, κλέπτει πολλοὺς τῆ ποικιλίᾳ τῶν λόγων. Παρήσαν οὖν ἀπανταχοῦ γῆς μαθηταὶ τῆς αἰρέσεως, ἔλκοντες τοὺς ἀμαθεῖς, ὡσπερ ἀγκίστροις εἰς τὴν ἀπώλειαν. Ἀδύθως οὖν ἀγῶνι δυσμάχῳ συνείχετο, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, τρακαλῶν, τοὺς μὲν ἐν τῆ πίστει διαφυλάττων, τοὺς δὲ ἐπανάγων, ὅθεν ἐξέπεσον. Οἷα δ' οὖν πέφυκε συμπίπτειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις, ἡ τῆς τελείας ὁμολογία σαρκώσεως εἰς δύο υἱοὺς ἐνομισθῆ τοῖς ἀπαιδεύτοις ἁμαρτίας. Ἄει οὖν τῷ δήμῳ προσκαθεζομένων τῶν φαρισαίων Ἀπολλινάριου, καὶ ταῦτα τοῦ ὅσιου κατηγορούντων, ἔσχυσεν ἡ ἔφηρα. Πάντες γὰρ ἐνδεδεγμένα κοιλαινεῖ πέτραν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς ὑψηλότερα, μὴ δυναμένων συνιέναι τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος, λύκοι μὲν ἐπιστεύοντο· ἢ δὲ ποιμὴν ὑπέρχεν ἐν ὑποψίᾳ, τὴν ἀλήθειαν ἐκπαίειών. Οἱ οὖν τῆς Ἀρείου δόξης ὑπέρμαχοι, ὡσπερ εἰς (1) ἄγριοι κατὰ τοῦ ὁσίου πάλαι τὴν ὄργην παραθήγοντες (2), προσλαθόντες δὲ καὶ τὴν ἐπαναστάσιν αὐτῷ παραχρῆν καὶ συκοφαντίαν ἐκ τῶν δοξαζόντων τὰ Ἀπολλινάριου, ἐξάφαντες τὸν δῆμον ψευδέσι λόγοις, λίθοις μὲν τὸν ἄνδρα κατέλευσαν, ὡς ποτε Ἰουδαῖοι τὸν Στέφανον· πλὴν γὰρ ἄστοχοι αὐτῶν γεγονάσι αἱ βολαὶ (3), Θεοῦ σκέπτοντος τὸν αὐτοῦ πρόμαχον.

quemadmodum olim Judæi Stephanum ⁴, insectantur. Verum Deo militem suum causæque suæ defensorem tegente, frustra in eum saxa coniecerunt.

Συλλαβόμενοι δὲ αὐτὸν, τῷ τοῦ ὑπατικοῦ παρέστησαν βήματι, ὡς τινὰ παραχρῶν καὶ στάσεων αἰτίον. Ὡς τῆς ἀναληθείας ἢ ἰσχύος (4) τοῦ ψεύδους, εἰ Γρηγόριος περὶ τοιοῦτων ἐκρίνετο, ὁ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὄργης καὶ ἀταξίας ἡπιώτατος ἱατρός, ὁ τῆς εἰρήνης βραβευτής, ὁ Χριστοῦ μαθητής, τοῦ πρέξου καὶ ταπεινοῦ καὶ νομοθετοῦντος τὴν ἐπιείκειαν! Αὐτὸς δὲ, καίπερ

illud Scripturæ impletur : *Domus David ibat et increescebat; domus autem Saul ibat et deorescebat* ².

Ac varium quemdam eorum, qui salutem consequerentur, lepidum ordinem cernere erat. Alii enim jam sagena inclusi tenebantur, alii jamjam capiendi erant : alii etiam jam perfectionem adepti, aliorum venatores ac magistri erant. Verum enimvero quis alius hinc Arianorum iram, hinc propinquorum invidiam ferre potuisset ? Qui quidem, cum ipsi opem ferre ac decertantem adjuvare deberent, ipsius recte factis offendeantur, Ecclesiæ incrementum livoris superiores ipso esse vel nequirent, vel nollent, vir-

Nondum hoc malum sedatum erat, cum exortus

Apollinarius Syrus peculiarem quamdam et novam hæresim in lucem effert. Christum enim haudquam vere factum hominem sentiens, carnem tantum animamque rationis expertem ab eo assumptam esse dorebat, animam intelligentia præditam ab ipsius humanitate abseindens. Cumque profana eruditione excelleret, multos verborum incocinio in fraudem inducebat. Aderant igitur ubique terrarum hæresis discipuli, indoctos homines quasi hæræis quibusdam in exitium trahentes. Rursus igitur diffidilli certamine constrictus tenebatur Gregorius, arguens, increpans, obsecrans ³; alios in fide retinens, alios eo unde exciderant reducens. Ut autem in hujusmodi rebus accidere solet, perfectæ incarnationis confessio ab imperitis ita accepta est, quasi Christus in duos filios divideretur. Ac proinde Apollinarii discipulis nunquam non plebi assidentibus, piisque virum accusantibus, vim habuit calumnia. Gutta enim continenter decidens cavat lapidem. Et quoniam hujusmodi disputationes vulgi capti sublimiores erant, quippe quod incarnationis divinæ profunditatem assequi non posset : idcirco lupi fide et auctoritate apud multitudinem valebant : pastor contra, veritatem docens suspitione laborabat. Quocirca Arianæ sententiæ jampugnatores, qui velut apri truculentæ iram suam jampridem adversus sanctum acuerant, accedente jam eo tumultu et calumnia, quæ ipsi ab Apollinarii assectis confata erat, falsis sermonibus inflammata plebe, lapidibus homi-

num, quemadmodum olim Judæi Stephanum ⁴, insectantur. Verum Deo militem suum causæque suæ defensorem tegente, frustra in eum saxa coniecerunt.

Tum vero correptum ipsum ad consulare tribunal sistunt, velut quemdam tumultuum et seditiouum auctorem. O stuporem admirandum ! o vim mendacii insignem, si Gregorius de his rebus causam dicendam habebat ; ille, inquam, etiam alienæ iræ et perturbationis lenissimus medicus, illa pacis arbiter, ille Christi, mansueti et humilis, mansuetudinem-

¹ II Reg. III. ² II Tim. IV. 2. ³ Act. VII. 58.

(97) Colb. 4. τὴν ἀταξίαν.

(98) Cod. Or. ἐδυσχέρανον.

(99) Cod. P. οἷον βουλόμενοι, superiores ipso esse nequirenti quomodo vellent.

(1) Cod. P. ὅς, et in not. marg. χοῖροι.

(2) Cod. P. παροξύνοντες.

(3) Combef. αἱ βολαὶ, irrita fuerunt eorum consilia.

(4) Cod. Or. ὡ τῆς ἰσχύος!

que nobis lata lege promulgantis, discipulus! At vero ipse, tametsi tot tantisque rerum acerbitatibus premeretur, hæc tamen sentiebat ac proloquebatur propter nomen tuum, Christe: *Etiamsi ambulare in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu tecum es*². Hinc igitur a iudice sine verberibus et tormentis dimissus est, martyr sine periculis, et sine vibicibus laureatus, cum hoc unum præstitisset, ut ea animo et voluntate perferret, quæ ipsam pati Christus minime permisit.

Huiusmodi itaque certaminibus clarissime pertractus, jam apud omnes clarus erat, beatusque, tum ob liberam veræ doctrinæ promulgationem, tum ob virtutem, totque exantlatis labores censebatur: illustri etiam et conspicuus ob Ecclesiæ multitudinem. Quo factum est ut Petrus, magnæ urbis Alexandrinæ episcopus, egregique illius Athanasii in pastorali munere successor, ad Gregorium Magnum scripserit, Constantinopolitanæ Ecclesiæ imperium ei confirmans. Et quidem rectissime et æquissime, eum episcopum esse, qui labores ante impenderat, quam ad dignitatem perveniret, thronumque, non humano favore, sed pro sudoribus præmio et mercede acceperat. Quamquam autem rerum ab eo gestarum copia repente in animum subiens orationis seriem perturbat, ac velut in reciproca fluctuum agitatione, sequentium impetus priora obruit: quoniam tamen ad dicendum semel aggressus sum, non prius abscedam quam ad finem pervenero, Gregorii Deum infirmitatis meæ opitulatorem assumens, vestramque humanitatem et facilitatem intuens.

Erat in regia civitate Maximus quidam, generus Ægyptius, moribus barbarus, novus quæspian Janes³, adversus Gregorium, velut adversus Moysen, aciem instruens. Hic, cum cynicam philosophiam amplexus esset, baculoque et coma et pallio gravitatis speciem præ se ferret, haecenusque philosopharetur; cæterum ingluvie et cupiditate atque impudentia canis potius quam cynicus esset. Antisthenis sectatoribus contrarius, talisque, qualem Scriptura Nabal describit⁴: ad sacrum rustorem accedit, atque ab eo fidei Christianæ rudimentis imbutus, impietatem dediscens, pars Ecclesiæ efficitur sacro baptismate renatus; sicutque pietatis specie ita episcopum cepit, ut eadem cum eo domo eademque mensa uteretur, atque ipsi quidvis esse censeretur, sincerus minister, doctrinæ sermonum-

² Psal. xxii, 4. ³ Exod. ii, 11; II Tim. iii, 8. ⁴ I Reg. xxv, 3 seq.

(5) Cod. P. ἰδίδιασκεν.

(6) Codd. Or. et Colb. 2. Τοιγαροῦν, Colb. 4. Τοιγούν. Max cod. P. καὶ αἰτίας, sine culpa.

(7) Cod. P. ἀνευ μαστίγων.

(8) Colb. 1, τοσοῦτοις οὖν, tantis igitur.

(9) Ita cod. Colb. 1, 2, Or. et Combef. In edit. τοιοῦτοις.

(10) Sic Colb. 2, et Combef. cum antiquis edit. Cod. Or. ἐπιδεξάμενον. In edit. ἐκδεξάμενον, sed perperam; nam Petrum, de quo Gregorius loquitur, certum est post Athanasium Alexandrinam Ecclesiam rexisse.

α τρικουτοῖς χαλιποῖς συνεχόμενος, ἐκεῖνα ἐφρόνει τε καὶ ἐφθέγγετο (5) ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος σου, Χριστί· Ἐὰν καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, οὐδὲ σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Κάντηθεν γούν (6) μαστίγων καὶ αἰτίας χωρὶς ἀκελύετο, μάρτυς ἀνευ κινδύνων (7), καὶ δίχα μολώπων στεφανηφόρος. τοσοῦτον μόνον εἰσενεγκίων, ὅσον ὑπομείναι τῆ προαιρέσει, & μὴ παθεῖν Χριστὸς συνεχώρησα.

Τοιοῦτοις οὖν (8) διαλάμφας ἀγῶσιν, ἤδη πᾶσιν ὑπῆρχε καταφανής· ζῆλωτὸς μὲν τῆ παρρησία τῆς ἀληθείας, ζῆλωτὸς δὲ τῆ ἀρετῆ καὶ τοῖς τοσοῦτοις (9) πόνους· ἀπόδλεπτος δὲ τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας. Ὅστε καὶ Πέτρον, ἐπίσκοπον ὄντα τῆς Ἀλεξανδρείων μεγαλοπόλεως, Ἀθανασίου τοῦ πάνου τὴν ποιμαντικὴν ἐκδεξάμενον (10), ἐπιτεῖλαι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ τὴν Κωνσταντινουπόλεως ἀρχὴν βεβαιοῦντα (11). Καὶ λίαν γὰρ ὀρθῶς καὶ δικαίως, τοῦτον ἐπίσκοπον (12) εἶναι, τὸν τοὺς πόνους προεισνεγκόντα τοῦ ἀξιώματος, καὶ μισθὸν ἰδρώτων τὸν θρόνον, ἀλλὰ μὴ χάριν ἀνθρωπίνην ἀπενεγκάμενον. Τὸ μὲν οὖν πλῆθος τῶν πεπραγμένων αὐτῷ ἀθρόως, ἐπεισιὸν μου τῆ διανοίᾳ, συγχεῖ τὴν ἀκολουθίαν, καὶ καθάπερ ἐν κυμάτων ἐπαναστάσει τῶν δευτέρων ἢ φορᾶ καλύπτει τὰ φθάσαντα. Ἄλλ' οὖν ἅπαξ καταστάς εἰς τὸν λόγον, οὐ προαποστήσομαι τοῦ τέλους, τὸν Γρηγορίου Θεὸν λαμβάνων τῆς ἀσθενείας (13) ἐπίκουρον, καὶ εἰς τὸ σύγγνωμὸν ἀσorrῶν τῆς ὑμετέρας ἐπιεικειας.

Ἐγένετό τις ἐν τῇ βασιλίδι Μάξιμος, τὸ γένος Αἰγύπτιος, τὸν τρόπον βάρβαρος, Ἰαννῆς τις νέος, οἷον κατὰ τοῦ Μωϋσέως Γρηγορίῳ παρατατόμενος· οὗτος φιλόσοφος ὢν κυνικὸς τῆ βακτηρίᾳ, καὶ τῆ κόμῃ, καὶ τῷ τρίβωνι σεμνυόμενος, καὶ μέχρι τοῦτου (14) ἔχων τὸ φιλοσοφεῖν· τὴν δὲ γαστριμαργίαν, καὶ τὴν πλανεσίαν, καὶ τὴν ἀναίδειαν κίον μᾶλλον ἢ κυνικὸς, καὶ τῶν Ἀντισθένοους γνωρίμων ἀντίθετος· καὶ οἷον τὸν Νάβαλ, ἀκούομεν προσελθὼν τῷ ἱερῷ ποιμένι, καὶ παρ' αὐτοῦ κατηχηθεῖς, μεταμαθὼν τὴν ἀθειαν, μέρος τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται, ἀναγεννηθεὶς τῷ βαπτίσματι. Εὐλάδειαν δὲ ὑποκρινόμενος, ὁμορφίος (15) καὶ ὁμοτράπεζος τοῦ ἀρχιερέως καθίσταται, πάντα αὐτῷ εἶναι (16) νομιζόμενος, γνησίως ὑπηρέτης, λόγων ἐπαινήτης, εὐνοῦς Χριστιανοῖς (17), οὐ φαυλότατος. Ὡς δὲ πείραν

(11) Codd. P. Colb. 1 et 2, ἀρχιερωσύνην αὐτῷ βεβαιοῦντα, summum sacerdotium ei confirmans.

(12) Codd. Or. P. et Colb. 1, τοῦτον ἐπισκοπεῖν.

(13) Cod. Or. τῆς ἀληθείας.

(14) Colb. 1, μέχρι τοῦτων.

(15) Colb. 2, ὁμορφίος τε, cod. Or. ὁμόρροπος.

(16) Εἶναι deest in cod. Or. et P.

(17) Cod. Or. Χριστιανός, enim qua lectione verendum esset, sermonum laudator benevolens, Christianus non vulgaris. Ita et cod. P. omnem omniviam difficultatem, dum in eo legitur οὐ φαυλότατος Χριστιανός.

τῷ χρόνῳ διδοῦς, βξιος ἐνομήθη τοῦ βήματος, τῆ A
 κκαῖτα τῷ κλήρῳ ἐγκαταλίγεται· καὶ τὸν Ἰούδαν
 ζήλωτας, ἀπόστασιν ἐνοοῖ κατὰ τοῦ διδασκάλου
 ἰπποκράτειον, συνεργῶ χρώμενος τινι πρεσβυτέρῳ
 τῆς Ἐκκλησίας, ὅς, μηδὲ ἐπιτιμηθεὶς πώποτε, ἀλλὰ
 καὶ ἄλλαν ἐν τοῖς τιμίῳς ὑπάρχων, τῷ Μαξίμῳ τὸ
 βξμα συνετκαίωρει (18). Τὸ δὲ ἦν ἐπισκοπον κα-
 ταστήσαι τοῦ Βυζαντίου τὸν Μάξιμον. Ἐπεὶ δὲ καὶ
 χρυσίου ἔδει πρὸς τὰ τοιαῦτα, πόθεν ὁ πόρος, ἀκού-
 σαιτε. Πρεσβύτερός τις νησιώτης ἐκ Θάσσου, τῷ
 Βυζαντίῳ προσορμισθεὶς, ἐκόμιζε χρήματα, πλάκας
 μαρμάρου (19) Προκονησίας ἐμπορευόμενος. Τοῦ-
 τω ἰόντες, καὶ ὑποσχέσει (20) δελεάζοντες (εὐ-
 πων γὰρ ἡ κουφότης πρὸς ἀπάτην καθίσταται),
 λαμβάνουσι τὸ χρυσίον τῆς κακουργίας συνέμπορον.
 καὶ πέμψαντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πείθουσι B
 τὸν Πέτρον ἀποστella ἄνδρας χειροτονῆσαι τὸν
 Μάξιμον.

(scilicet in fraudem impelluntur), aurum sceleris adminiculum accipiunt, atque Alexandriam mittentes, C
 Petrum eo adducunt, ut certos mittat homines ad

καὶ δὴ θάττον λόγου ταῦτα ἐπράττετο. Παρήσαν
 ἐκ Αἰγύπτου οἱ τὴν ἐπισκοπὴν δώσοντες (21). Οὗτος
 ὁ Πέτρος ἐκεῖνος, ὁ πρὶν μὲν Γρηγόριον ἐνθρονίσας,
 τὴν δὲ χειροτονῶν Μάξιμον, καὶ οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ
 γράμμα δυσωπηθεὶς, εἰ μὴ τι τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀν-
 τὴν καὶ τὸ κλέος. Ὡς δ' οὖν ἔκον οἱ παρ' αὐτοῦ
 σπλιέντες, ὄρθρος ἦν, καὶ αὐτοὶ παρήσαν εἰσω τῆς
 ἐκκλησίας, οὐ τῷ ποιμένι (22) ταῦτα γνωρίσαντες,
 οὐ πρεσβυτέρους, οὐ κλήρω, οὐ τῶν ἐν τέλει τινι,
 οὐ λαῶ πιστῶ, ἀλλ' αὐτίκα τῆς χειροτονίας εἶχοντες. C
 Ἄσπης δὲ γενομένης ἀθρόως, παρήσαν ἱερεῖς, κλή-
 ρους, λαὸς ἔκκεριτος, αἰρετικῶν σμήνος. Πάντες γὰρ
 ἐχθροὶ τε ὁμοίως καὶ φίλοι ὑπὸ μανίας ἀνήφθησαν
 τὴν ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν (23) καταπλα-
 γόντες. Κακία γὰρ ἄμαχος καὶ τοὺς ἐχθροὺς
 πλάκας τοῦ κάσχιοντος πρὸς ἄμυσαν διανίστησιν.
 Ὡς δ' ὑπ' ἀνάγκης ἀνήνυστα ἦν αὐτῶν (24) τὰ βου-
 λήματα (ἡ γὰρ προπέτεια τὸν δῆμον αὐτοῖς ὑπε-
 τέλιχε (25)), τί δρῶσιν; Ἐξελθόντες τῆς ἐκκλη-
 σίας, εἰς οἶκον ἀφικνούνται χοραύλου (26) τινὸς,
 καὶ χειροτονοῦσι τὸν Μάξιμον, συνεργοὺς ἔχοντές
 τινος τοῦ λαοῦ καὶ συλλήπτορας, ἐκ' αἰτίας ἀτα-
 ξίας τῆς Ἐκκλησίας ἐκβεβλημένους. Καίρουσι γὰρ
 οἱ τοιοῦτοι παῖς αἰφνιδίως μεταβολαῖς, πρὸς μὲν τὰ
 καλοσηχάτα τῶν πραγμάτων ἀπειθανόμενοι, αἰεὶ δὲ D
 κακοτομίας ἐρῶντες. Ἡ δ' οὖν πόλις θυμῷ ζέουσα,
 εἰ ἐν τῆς λόγῳ, ὀπίσσης λοιδορίας τοῦ Μαξίμου κα-
 τίαν (?7), μεμφόμενοι καὶ αὐτῷ Γρηγορίῳ, ὀπί-
 σης ἐνόλιας (28) τὸν Μάξιμον καὶ παρβήσιας

A que laudator, nec vulgari benevolentis erga Chri-
 stianos affectus. Ut autem progressu temporis,
 experimentum sui præbens, dignus jam iudicatus
 est qui in ecclesiasticum ordinem cooptaretur, tum
 vero in clerum ascribitur, ac Judam æmulatus, a
 præceptore suo perâdus desicere, atque adversus
 eum expeditionem suscipere, in animum inducit;
 cujusdam Ecclesie presbyteri opera usus, qui cum,
 non modo nunquam a Gregorio objurgatus duriusve
 appellatus, sed et inter singulares amicos habitus
 fuisset, fabulam hanc cum Maximo eudebat, hoc
 videlicet agens, ut Maximus Byzantii episcopus con-
 stitueretur. Ac quoniam ad ejusmodi res auro opus
 erat, unde id suppeditatum fuerit, audite. Presby-
 ter quidam insulanus Thasso Byzantium appulsus,
 pecunias ferebat, ut marnioreas tabulas Proconesias
 emeret. Hoc arripo, ac pollicitationum illecebris
 delinito (levēs enim homines nimia credulitate,
 Maximum creandum episcopum.

Et quidem hæc dicto citius gerebantur. Aderant
 ab Ægypto, qui episcopatum Maximo darent. Talis
 Petrus ille erat, qui, cum prius Gregorium in throno
 collocasset, postea Maximum episcopum institue-
 bat, ne litteras quidem eas, quas ad Gregorium
 scripserat, veritus; nedam ipsius virtutem, nomi-
 nisque splendorem. Postquam igitur advenere qui
 ab eo missi fuerant, sub exortum diei ecclesiam
 ingrediuntur; reque nec pastori, nec presbyteris,
 nec clero, nec cuiquam ex magistratibus, nec deni-
 que piæ plehi patefacta, statim in ordinationem
 incumbunt. Verum hujus rei fama per urbem
 sparsa, repente adfuere sacerdotes, clerus, plebs
 selecta et orthodoxa, hæreticorum etiam examen.
 Omnes enim, amici juxta et inimici, præ animi
 furore exarserant, temeritate eorum perversitate-
 que obstupefacti. Perdita enim et profligata nequi-
 tia hostes etiam persæpe ejus, qui injuria afficitur,
 ad ultionem excitat. Ut autem consilia sua infecta
 relinquere enacti sunt (petulantia enim sua populi
 favore sibi præcluserant, quid faciunt? Ecclesia
 egressi, in chorauæ cujusdam domum se conferunt,
 illicque Maximum episcopum ordinant, plebei ordi-
 nis quosdam, qui ob perturbatum ordinem ab
 Ecclesia proscripti fuerant, socios habentes, faci-
 norisque participes. Hujus enim generis homines
 repentinis mutationibus delectantur, tranquillum
 compositumque rerum statum ægre ferentes,
 perpetuoque novarum rerum studio flagrantēs.

(18) Cod. Or. συνεσχεώρει, cod. P. συνεσχευώρει, machinabatur. Mox iidem codd. καταστήναι.

(19) Cod. Or. μαρμάρων· Colb. 1, μαρμάρου Προκονησίας. Antiqui edidit. legendum putant Προκονησίας· et aiunt: Insula hæc Propontidis, unde Ptolemaeus marmor, Ptolemaeo est Προκόννησος. P. æconnesus; Leuvenclaus idcirco vertit tabulas Proconesii marmoris; at Straboni est Προκόννησος, lib. xiii, et Plinio, Proconnesus, lib. v, c. 32.

(20) Cod. Or. ὑποσχέσει.

(21) Cod. Or. ἐπιδώσοντες.

(22) Cod. P. οὐπω ποιμένι.

(23) Αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν textui reddidimus ex consensu tum veterum edit. tum omnium manuscr.

(24) Cod. Or. et Colb. 2, αὐτῶ.

(25) Colb. 2, ἐπετέλιχε.

(26) Cod. P. in not. marg. κηθαριστοῦ, ἡ τραγωδῶ, ἡ τῶν ἄλλως πως τὴν αἰοίδη.

(27) Sic voluit antiqui edidit. et codd. P. Colb. 1 et 2, sic etiam legit Billius. In edit. καταπέων.

(28) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Crumbel. æconna antiqui edidit. In edit. ὀπίσσης ἐνόλιας.

Urbs porro ira æstuans, diei non potest quot conciviorum plaustra in Maximum effuderit, ipsi quoque Gregorio succensens, qui tanta benevolentia et familiaritate nefarium hominem complexus fuisset. Itaque jam eo res ipsi reciderat, ut et ipse sui exulceratos plebis animos orationis medicamento

« Nolite, o viri, mihi patri vestro succensere. Si enim ego, quod me benignum illi ac liberalem præbuerim, culpæ obnoxius sum, quia malitiam non præcivi: quid tandem ille fuerit, qui benignitate mea et beneficio usus, hanc mihi gratiam rependit, ut vitæ meæ insidias streret? Neque enim fraudem non prævidisse, crimini dari debet: hoc enim solius Dei est. Ac præterea legis præscripto viscera omnibus aperire jubemur, paternoque affectu et benevolentia eos, qui fide præditi sunt, amplecti ac tueri. *Eum enim, qui venit ad me, ait Christus, non ejectionem foras.* Magnum quiddam mihi erat, Maximum a Græcorum superstitione ad baptismum accedens, et Trinitatem Herculis loco adorans. Amplum ac præclarum videbatur, homo virtuti studens, etiamsi in postremis rebus prioris vitæ hypocrisim luculenter ostendit. Sed nostrum non est hæc explorare. Non enim in hominum cogitationes penetramus, nec futuros eventus perspectos habemus, nisi sapientissimo Dei consilio atque munere id nobis tribuatur. *Nos enim videmus in faciem: Deus autem cor ipsum intuetur,* quemadmodum audistis. » Hac oratione multitudinis iracundia sedata atque repressa est, majorique benevolentia pontifici adjuncta.

Jam vero imperatore Theodosio, qui genus ex Hispania ducebat, in Macedoniam cum exercitu profecto, bellumque cum Occidentalibus quibusdam barbaris gerente, Maximus, Ægyptiorum præsulum, a quibus episcopus designatus fuerat, agmen accipiens, ac Thessalonicanum profectus Imperatorem adit, atque angustæ urbis episcopatum ab eò petit. Quoniam enim in legibus sanctionibusque ecclesiasticis nihil habebat quo niteretur, imperatorio edicto sacerdotium vindicare cogitabat, ut qui non sacerdotem, sed tyrannum agere in animum induxisset. Verum illinc ejectionem, imperatore eos iraminiisque vehementibus insectante. Quid igitur Maximus (vix enim frangi et expugnari potest ambitio)? Alexandriam navi petit, eamque iisdem technis quosdam Petri familiarium auro pellexisset, ipsum quoque pari improbitate aggreditur. « Aut enim mihi, inquit, augustæ civitatis episcopatum assere, aut a tuo non abstinero. » Et quidem in expertum malum audax hominis facinus desiisset,

• Joan. vi, 37. • I Reg. xvi, 7.

(29) Codd. P. et Colb. 1, εις απολογίαν καὶ ἀγώνα, ita antiqui edit... Verit Billius: ut facti sui purgationem quaerendam haberet.

(30) Cod. Or. τοῦ λόγου.

(31) Sic legunt antiqui edit. et con. Colb. 2. Alii alio modo, Combef. ἐπευφροσύνη, cod. Or. ἐπιφροσύνη. Colb. 1, πλὴν εἰ μοι Θεοῦ σωφροσύνη τοῦτο.

ἡξίου; Περιέστη γοῦν αὐτῷ κἀνταῦθα, εις ἀπολογία (29) ἀγώνα τὸ δρᾶμα. Τοιγαροῦν τοῦ δὲ τὸ φλεγμαῖνον τῆ φαρμακείᾳ τῶν λόγων (30) καταπραΰνων, φησὶ πρὸς αὐτοῦς.

purgandi laborem subire cogereetur. Ac proinde, leniret, ita eos affatus est:

« Μὴ μοι, ὦ ἄνδρες, τῷ πατρὶ χαλεπαίνετε. Ἐγὰρ ἐγὼ, χρηστὸς ἐκείνῳ φανεῖς, αἰτίας ἔνοχος, μηδὲ προγόνους τὴν κακίαν, τί ποτ' ἂν εἴη ὁ τῆς χρηστότητος ἀπολαύσας, καὶ ἐπιβουλαῖς ἀμειψόμενος; Οἱ γὰρ τὸ μὴ προιδέσθαι τὴν κακίαν ὑπεύθυνον· τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ. Πρὸς δὲ καὶ νόμος ἡμῖν ἐπιτάσσιν ἀνοίγειν τὰ σπλάγχνα, καὶ στοργῆ πατρικῆ τῶν πιστευόντων ἀντιλαμβάνεσθαι. Τὸν γὰρ ἐρχόμενον πρὸς μὲ, Χριστὸς φησιν, οὐ μὴ ἐκβάλω ἐξω. Μέγα μοι ἦν ἐξ Ἑλλήνων Μάξιμος βαπτισμένος, καὶ Τριάδα λατρεύων ἀνθ' Ἡρακλέους. Μέγα μοι ἦν ἀνὴρ μεταποιούμενος ἀρετῆς, εἰ καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις ἔδειξε τὴν ἐν τοῖς πρώτοις ὑπόκρισιν. Ἄλλ' οὐχ ἡμῶν δοκιμάζειν ταῦτα. Οὐ γὰρ ἐνθυμήμασιν ἐμβατεύομεν, οὐδὲ τὸ μέλλον ἴσμεν πλὴν ἐπιφροσύνη (31) Θεοῦ τοῦτο χαρίζεται. Ἡμεῖς μὲν οὖν ὁρῶμεν εἰς πρόσωπον· Θεὸς δὲ ὁρᾷ εἰς καρδίαν, ὅπερ ἠκούσατε. » Τοῦτοις τοιγαροῦν κατεστάλη τὸ πλῆθος, καὶ τῆ εὐνοίᾳ μᾶλλον τῷ ἀρχιερεὶ προσετέθησαν.

Τοῦ δὲ βασιλέως Θεοδοσίου, ὃς ὑπῆρχεν ἐκ τῆς Ἰσπανίας τὸ γένος, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ στρατοπεδείσαντος, καὶ τισι τῶν ἑσπερίων πολεμουῦντος βαρβάρων, λαθὼν Μάξιμος τὸ στέφος τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων, τῶν προχειρισμένων αὐτὸν εἰς ἱερεῖα, ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονικίην, τῷ αὐτοκράτορι πρόσειπεν, αἰτῶν τῆς βασιλείας τὴν ἐπισκοπὴν. Ἐκ γὰρ θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν τὸ ἰσχύειν οὐκ ἔχων, προστάγματι βασιλικῷ ἱερατεύειν διενόηθη, ὡς περ οὐχ ἱερατεύειν, ἀλλὰ τυραννεῖν ἤρημένος (32). Ἀπαλλόνονται δὲ ἐκεῖθεν, τοῦ βασιλέως αὐτοῦς ὄρηξεν καὶ ἀπειλαῖς σφοδαῖς ἐκδιώξαντος. Τί οὖν ὁ Μάξιμος (δύσμαχον γὰρ ἢ φιλαρχία); Ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπλεῖ, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγχειρήμασι τινος τῶν οικειῶν τοῦ Πέτρου ὑποκλέψας χρυσίῳ, κἀκείνῳ ἐκ τῆς Ἰσθμοῦ μοχθηρίας προσφέρειται. « Ἢ γὰρ μοι, φησὶ, τῆς βασιλείας τὴν ἐπισκοπὴν περιποίησαι; ἢ τῆς σῆς οὐκ ἀφέξομαι. » Καὶ ὅθ' ἂν εἰς προύκτον κακὸν ἐτελεύτησεν ἡ τόλμα, εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀλεξάνδρειας ὑπαρχος δέει στάσεως καὶ φόβου (33) τῶν

Cod. P. πλὴν Θεοῦ ἐπιφροσύνη. Billius vertit: *Nisi Dei prudentia et beneficio hoc nobis concessum fuerit.* In edit. ἐπὶ σωφροσύνη.

(32) Ita cod. omnes nec non edit. ant. olim προσρημένος. Cod. P. οἰόμενος.

(33) Cod. Or. δέει στάσεως καὶ φόβου.

Μάξιμον τῆς πόλεως ἤλασεν. Ὁ μὲν οὖν (34) ἄξια A nisi Alexandria praefectus seditionis et caedum metu Maximum urbe exturbasset. Atque ille quidem praemia temeritate digna tulit.

Γρηγόριος δὲ, τῷ κλήθει τῶν πόνων πιεσθεὶς (35), καὶ ἀπειρηκῶς πρὸς τὰς ποικίλας φροντίδας, οἴκαδε ἔστω, τὰ ἐξιτήρια τῷ λαῷ προσφθεγξάμενος, νοθεύσας αὐτοὺς τηρεῖν τὴν πίστιν, ἣν παρειλήφασιν, ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ἣν αὐτοῖς (36) ἔργω τε καὶ λόγῳ ὑπέδειξεν. Ἐπειδὴ τούτων ἤκουσαν κληρὸς τε καὶ λαός, μία βοή (37) παρὰ πάντων ἤρθη, τὴν ἐπιμὴν τοῦ ποιμένου ὀδυρομένων· ἦν τε ἰδεῖν ἄνεον θέαμα, ἀνδρας, γυναῖκας, (38) νέους γ' γέροντας, ἐλλογίμους καὶ ἀμαθεῖς, ἀρχοντας, ἰδιώτας, ἐπικτας οἰμωγῇ συμφῶν κατεχομένων, καὶ τὴν ἀρετὴν οὐ φέροντας· ὥστε τινὰ, τὴν φωνὴν ἀραντα, τολμήσαι εἰπεῖν· «Ὁ Πάτερ, συνεκβάλλεις σε- B αὐτῷ (39) τὴν Τριάδα.» Ταύτης ἀκούσας τῆς φωνῆς ὁ γεννάδας, ἐλώφησε τῆς ὀρμῆς, καὶ ὑπέσχετο συμπαραμένειν αὐτοῖς, μέχρις ἂν ἐπισκόπων παρουσία (καὶ γὰρ ἦν ἐλπίζομένη) προβάλληται (40) τῆς ἐπισκοπῆς ἄξιον, ὃς αὐτὸν φροντίδων ἐλευθερώσει, ἐπιτρέψει τε ἄμα τὴν ἐξοδον. Οὕτως οὖν ἐειώθησαν τῇ ὑποσχέσει θαρρῆσαντες, ὄρκω μὲν εἰ (41) βεβαιωθέντες, τῷ δὲ παγίῳ τοῦ τρόπου καταπιστεύσαντες.

Τῶν οὖν δεινῶν εἰξάντων, καὶ σχολῆς ἐνδοθείσης πρὸς πράγματι, αὐθις ἀνάλαμπε τῆς Τριάδος τὸ ὄγκυ, διδασκαλίᾳ καὶ πόνοις τοῦ μακαρίου πλατυνμένης εἰς πάντας τῆς πίστεως, ἣν ἐγεωργεῖ κάλλιπτα τε καὶ τῆς Νύξ γεωργίας τιμιωτέραν. Γεη- C πῶν γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀρουραν, τὰς μὲν (42) φύλας οἷον ἡροτρία τῶν ἀκανθῶν ἀπαλλάττων τῆς ἀπειρίας, τὰς δὲ ὠμάλιζε, προφητικῶς εἰπεῖν, ἄλλαις ἐσπεριε τὸν θεῖον λόγον· αἱ δὲ ἀρτίως ἐφύοντο τε καὶ ἐρρίζουοντο· αἱ δὲ ἤδη ἐπόαζόν τε καὶ οἶνον γίναντι διεζώνοντο· ἄλλαι πρὸς στάχυον ἀπετυπῶντο· ἕτεραι δὲ ἐπεπαίνοντο, καὶ πρὸς ἀμυγδὸν ἦσαν ἐτοιμότεραι· τὰς δὲ ἄλλως εἶχε, τὰς δὲ θημῶν τις· ἄλλαι τῇ λικμήσει τὸ ἀχυρῶδες καὶ ἀλογίας ἐξόν τῶν δογμάτων ἀπέβαλλον (43), Χριστῷ καταρρίμναι· ἕτεραι δὲ ἦσαν ἐνδον τῶν ἀποθηκῶν ἐξαι· αἱ δὲ ἄρτος ἤδη καταεργασμένοι. Τοῦτο γὰρ κέρως τῆς γεωργίας, σκοπὸν ἐχούσης τῆς τροφῆς (44) τῆς μετέληψεν, καὶ διὰ τοῦτο πονούσης τε καὶ τὸν ἐμῆρον εὐθύμως κομιζομένης.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἰδρῶς τῷ ἀνθρώπῳ (45) τοῦ Θεοῦ

Ac labor quidem hominis Dei tantus erat, tan-

Gregorius autem laborum multitudine oppressus, variisque curis confectus ac debilitatus, in patriam reditum parabat, plebem extremum allocutus, atque hortatus ut fidem, quam acceperant, conservarent, et ut virtutem, quam ipsis opere pariter ac sermone ostenderat, colerent. Quæ cum et clerici et populus audiissent, unus omnium clamor sublatus est pastoris discessum lugentium: ac triste spectaculum cernere erat, viros et mulieres, juvenes et senes, eruditos et indoctos, principes et privatos, omnes concordia detentos fletu nec orbitatem ferentes, adeo ut quispiam sublata voce dicere non dubitaret: «O Pater, Trinitatem tecum ejicis.» Qua voce audita vir egregius discedendi cupiditatem represit, tantisperque se apud eos mansurum recepit, quoad episcopi, quorum adventus in spe et expectatione erat, aliquem episcopatum dignum elegissent, sibi que curis liberato facultatem abundi fecissent. Atque ita dimissi sunt, nihil omnino dubitantes, quin ille pro sua gravitate, morumque constantia, promissi sui fidem, licet nullo jure iurando firmatam, expleret.

Depulsis itaque periculis, et quiete rebus restituta, Trinitatis dogma rursus effulgebat, ac beati viri doctrina et laboribus fides ad omnes porrigebatur: quam pulcherrime excolebat, præstantiusque, quam ut agricultura Noe¹⁰ cum ea comparari possit. Ecclesie enim arvom excolens, animas quasdam velut aratro proscindebat, impietatis spinas eas liberans, alias, ut prophetæ verbo utar, complanabat¹¹, aliis divinum verbum inserebat, aliæ recens enascebantur, radicesque agebant, aliæ jam herbescebant, ac velut geniculis præelungebantur, aliæ ad culmum informabantur, aliæ maturascebant, atque ad messem paratiores erant, aliæ in area erant, aliæ in acervo quodam, aliæ, quæ Christo purgarentur, viles et contemnedas dogmatum paleas per ventilationem exentiebant, aliæ jam domi horreis dignæ erant, aliæ denique panis jam confectus erant. Hic enim agriculturæ finis est, quippe quæ cibi sumpcionem pro scopo habeat, ob id que labores suscipiat, messemque alacri animo congerat.

Ac labor quidem hominis Dei tantus erat, tan-

¹⁰ Gen. ix, 20. ¹¹ Isa. xl, 4.

(34) Colb. 1. Ὁ μὲν οὖν οὗτος, cod. Or. Ὁ μὲν οὖν οὗτος.

(35) Ita Montac. et Comhef. in edit. πιεσθεὶς.

(36) Cod. Or. ἣν αὐτός.

(37) Cod. Or. μία φωνή.

(38) Hæc voluit edit. antiqui, hæc codd. omnes, hæc etiam ipse Billius; licet in edit. verba ἀνδρας, γυναῖκας deessent.

(39) Ita Montac. et alii, nec non cod. Colb. 1 et 2. In edit. ἐαυτῷ.

(40) Montac. et alii volunt προβαλλομένη, et huic lectioni consentiunt omnes codd. manuscripti; at

Colb. 1 sic habet: προβαλλομένη τινὰ τῆς ἐπισκοπῆς ἄξιον, αὐτὸν φροντίδων ἐλευθερώση, ἐπιτρέψει τε. Mox. cod. P. pro ἐξοδον habet εἰς ὁδόν.

(41) Cod. P. ὄρκω μὲν οὖν.

(42) Colb. 1, τὰς μὲν τῶν ψυχῶν.

(43) Ita Colb. 2 et cod. Or. In edit. ἀπέβαλον.

(44) Cod. Or. τῆς τροφῆς.

(45) Sic legendum proponit Montac. licet repugnet codd. manuscripti præter cod. P.: hanc tamen lectionem secutus est Billius. In eult. τῶν ἀποθηκῶν.

aeque multitudinis salutem sibi proponebat : ceterum fructus nequaquam labori respondebat. Non enim instar agricolae fructus percipiebat, sed gratuito benignus erat, labores quidem serens, verum sine sumptu Evangelium sibi constituens¹⁵. Ex quo hoc assequabatur, ut ardentius amaretur, atque ex ardentiori amore libentius audiretur, pluresque ad Deum adduceret, non ex ira percussus, sed lenitate ignorantiam et rusticitatem evellens, animabusque bonam ex sermone et doctrina habitudinem afforens. Alii enim orationis lenocinio capiebantur; alii accuratam et exactam dogmatum tractationem amplectebantur; alii, viri laboribus ac tolerantiae cedebant; alii mansuetudinem venerationi habebant; alii ob simplicem et inexactam philosophicamque vitae rationem arctius ipsi conjungebantur; alii, quod ipsum accivissent, velut praedam tenentes, confovebant, suum in eo calculum tuentes ac sententiam. In hoc porro clarius lucebat ipsius solertia animique perspicacia, quod non omnibus omnia committebat, verum uniuscujusque vires, non secus ac praestantissimus medicus aegrotantium habitudinem, explorabat, congruentem cujusque morbo medicinam distribuens, eamque rationem tenens, ut nec profanis aut infirmis auribus perfectissima mysteria condereret, nec perfectis quidquam occultum haberet, quasi ipsorum utilitati invidens. Alios publice arguebat, quos nimirum probro ad poenitentiam cogi opus erat: aliis rursus privatum errata commonstrabat. Alios objurgabat, cum id e re ipsorum esse arbitrabatur: alios contra, quos officio fungi videbat, paterno consueque laudabat. Nec enim hoc agebat, ut eos adulatione permulceret, sed ut viam virtutis strueret, et ad majora recte factorum approbatione proveheret. Hoc quippe nomine rethorica a philosophia differt. Ila enim sordida et cauponaria assentatione ac roe solet: haec contra eorum utilitatem spectans, laudum voluptatem ad virtutem auditores trahit.

Dogmatum porro sublimitate ac theologia usque adeo excellebat, ut quamvis permulti viri doctrinae laude celebres variis saeculis theologiae rei operam dederint, hic tamen solus post Joannem evangelistam Theologi nomine insignitus sit, atque hoc cognomen velut proprium et peculiare sit consecutus. Et quemadmodum omnem aliam virtutem ac laudem animi sinu complexus erat, ita nec in futurum vaticinandi ei gratia deerat. Nec vero du-

¹⁵ I Cor. ix, 18.

(46) Sic legit Billius, sic volunt antiqui edit. et cod. manuscr. P. Colb. 1, et Or. Colb. 2, eis τοσούτων σωτηρίας. In edit. eis τοσούτων σωτηρίας.

(47) Καὶ κατέχοντες, etc. Clarior nobis videtur Combesii interpretatio, quam sequimur; vertit Billius, velut praedam suam consortis manibus retinebant, eoque tuendo judicium suum fovebant.

(48) Cod. P. μετάνοιαν.

(49) Ἐδεστ in cod. Or.

(50) Ὅς δεest in cod. Or.; sed Montac., Combes. c. Colb. 2, ὡς καὶ ποιικλή ἐφ' αὐτήν. Cod. P. Ἡ

Α τοσούτος, καὶ εἰς τοσούτων σωτηρίας (46) ἴσως δασμῆνος· ἢ δὲ ἀπόλαυσις εὐχ ὁμοία. Οὐ γὰρ ὡ γεωργὸς μετείχε τῶν γεννημάτων, ἀλλὰ πρὸς χρηστὸς ἦν, τοὺς μὲν πόνοις καταβαλλόμενος, ἀλλ' ἄνοιον δὲ τὸ εὐαγγέλιον αὐτῷ τιθεῖς. Ὅθεν συν ἔβαιον αὐτῷ πλέον στέργεσθαι, πλέον δὲ στεργόμεν ἄλλων ἀκούεσθαι, καὶ τῷ Θεῷ προσάγειν πλείους οὐ θυμῷ πλήσονται, ἀλλ' ἐπιεικέι τὴν ἀμάθειαν ἐκρη χλεύονται, καὶ εὐεξίαν ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντι διὰ τὸ λόγου. Οἱ μὲν γὰρ τῇ γλυκύτητι τοῦ λόγου ἠλίσκοντο οἱ δὲ ἠσπάζοντο τῶν δογμάτων τὸ ἀκριβές· ἄλλοι τοῖς πόνοις τοῦ ἀνδρός καὶ τῇ καρτερίᾳ ὑπέκλυτον· ἔπειροι δὲ τὸ πρῶον αὐτοῦ δι' αἰδοῦς εἶχον· τοὺς δὲ τὸ ἀνεπιτήδευτον τοῦ ἀνδρός καὶ φιλόσοφον συνήπι πλέον· οἱ δὲ, ὡς καλέσαντες, καὶ κατέχοντες (47) τὸ θήραμα ἐθαλπον, τὴν αὐτῶν περιέποντες ψήρον. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον αὐτοῦ τῆς ἀγγιχολίας, οὐ πῆσι ἅπαντα κατεπίστευον· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως ἐκάστην κατεστοχάζετο, ὡς τις ἀριστος ἰατρός τῆς τῶν κερνόντων ἐξέως, κατάλληλον τὴν φαρμακείαν διανέμων ἐκάστω, καὶ μήτε βεβήλοισ ἢ ἀσθενέσιν ἀκοαῖς καταπιστεύων τοῦ μυστηρίου τὰ τέλεια, μήτε τῶν τελείων ἀνδρῶν ἀποκρύπτων τι, οἷον βασκαίνων αὐτοῖς τῆς ὠφέλειας, τοὺς μὲν ἤλεγε δημοσίᾳ, ὅσους αἰσχύνῃ πρὸς μετὰ μὲλον (48) ἤγε· τοῖς δὲ ἴδια τὰ πταίσματα ἐνεφάνιζε· τοῖς δὲ ἐπατίμα, οἷς τοῦτο κινεσιτελὲς εἶναι ἤετο· τοὺς δὲ, κατοροῦντας ἐπήγειν παρικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς. Οὐ γὰρ πρὸς θεοπῆσαν ἐσκόπει, ἀλλ' ὠδοποιοεῖ τῇ ἀρετῇ διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἄγων εἰς προκοπὴν. Ταύτη γὰρ ἡ (49) ῥητορικὴ διαφέρει φιλοσοφίας. Ἡ μὲν γὰρ κολακεία ὡς (50) κηπηλικὴ ἐφ' αὐτὴν τοῖς ἐγκωμίοις κλέπτει τῶν πέλας τὴν εὐνοίαν· ἡ δὲ, τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων τανρισκοπούσα, οἷον μέλιτι τοῖς ἐπαίνοις τῶν λόγων (51) καταγλυκαίνουσα, τῇ ἡδονῇ τῶν ἐπαίνων πρὸς ἀρετὴν ἔλκει τοὺς ἐντυγχάνοντας.

laudatione ad hominum benevolentiam irrepere, laudibus quasi melle sermonem edulcat, ac per

Ἐν δὲ δογματῶν ὑφει καὶ θεολογία τοσούτων αὐτῶ τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως, ὥστε, πολλῶν κατὰ τοὺς χρόνους (52) θεολογησάντων ἀνδρῶν ἐπὶ σοφία γωρίμων, μόνον τοῦτον μετὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννη θεολόγον ὀνομασθῆναι (53)· καὶ οἷον ἐξαιρετον αὐτοῦ ταύτην ἀποκληρωθῆναι προσηγορίαν. Ἄπαν (54) τὸ καλὸν ἐν τῇ αὐτοῦ καρδίᾳ συνεληφώς, οὐδὲ τοῦ (55) προφητεῦειν ἀπέλιμπάνετο. Καὶ τὸν λόγον, εὐ οἶδα, πιστοῦσθε, ὅσοι τοῦ ἀνδρός τῆς σοφίας κατατρυφάτε.

μὲν γὰρ κολακία κηπηλική.

(51) Antiqui edit. volunt τὸν λόγον, et sic reddidit Billius.

(52) Cod. Colb. 2, et Or. κατὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους

(53) Ita Montac. et alii edit. Sic legit Billius et volunt codd. P. Colb. 1, 2, et Or. In edit. ἀναγενηται.

(54) Combes. Ἐπὶ τὸ καλόν· Colb. 2, Ἄπαν δὲ καλόν· mox cod. Or. ἐν τῇ αὐτοῦ.

(55) Οὐδὲ τοῦ προφητεῦειν, etc. Vertit Billius, i. e. a vrbuetate quidem gratuita deservatur.

Καὶν δὲ τοῖς αὐτοῦ ῥητοῖς καὶ τὴν συγγραφὴν (56) A
 τῶν αὐτῶ πεπραγμένων τήνδε κατακοσμεῖσθαι.
 Ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν παρ-
 ουσίαν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα (57) ἐπισκόπων·
 «Τοιαῦτά ποτε τοῦτο τὸ ποίμνιον, καὶ τοιοῦτο νῦν,
 εἴως εὐεχτοῦν τε καὶ πλατυνόμενον· εἰ ἐξ μήπω
 εἰδώς, ἀλλ' εἰς τοῦτό γε ταῖς (58) κατὰ μέρος
 ἰδέων προσθήκαις· προφητεύω δὲ, ὅτι καὶ ἰδεῖσιν.
 Ἰδὲ μοι προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ τι προ-
 φητικὸς ἐγώ, καὶ βλέπων τὰ ἔμπροσθεν. » Οὐκ εἰς
 μακρὰν δὲ καὶ τὸ προφητευόμενον ἐπληροῦτο, μι-
 κρῶ θαλάσσης ψάμμον (59) τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλη-
 σίας μιμησαμένης καὶ τὸ παράδοξον τῆς προφη-
 τίας· τὸ θαῦμα τῆς ἐκθάσεως ἐπιστοῦτο.
 12 maris multitudinem propinodum æquante;
 sentas miraculum comprobabat.

Ἐπεὶ δὲ, βασιλέως εὐσεβοῦς ἀνακηρυχθέντος τοῦ B
 ἡγετοῦ Θεοδοσίου, φῶς ἐλεύθερον τῇ Ἐκκλη-
 σίᾳ ἐπλάμψε, τί δεῖ λέγειν, ὅσας πανηγύρεις λόγοις
 ἐπαύρουν, ὅσων (60) ὀρθοδόξων θυμὸν κατεπράδυνεν,
 ἠπιμετῆσαι τοῖς αἰρετικοῖς τὴν ποτε κακίαν ἀμι-
 λωμένων, καὶ τοὺς ἐν καιρῷ δυναστείας διώξαντάς
 αὐ καὶ αἰκισαμένους ἐν καιρῷ μεταβολῆς τοῖς Ἰσοῖς
 ἐπιλυπῆσαι; Τί οὖν ὁ μακάριος ἔλεγεν; « Οὐ ταῦτα,
 ἢ πῶς ἐμὸν, Χριστὸς ἀπαιτεῖ· οὐδ' οὕτως ἡμᾶς
 ἐλάττει τὸ εὐαγγέλιον. Καίριος οὗτος ἐπιστρέψαι πε-
 πημένους. Γνώτωσαν διδαχθέντες τὰ ἀμαρτήματα·
 προσεσάτωσαν τῷ Κυρίῳ· ἐξαγγελάτωσαν τὴν ἀπέ-
 λειαν, καὶ τῇ ποίμνῃ μιχθήτωσαν. Τοῦτο ἐμοὶ ἐκδί-
 κται, σωθῆναι τοὺς ἀδικήσαντας (61), καὶ ὁμολογῆ-
 σαι καλὰ εἶναι ἢ πρῶτον ἐδίωκον. Μακροθυμήσατε,
 εἰσι. Ἄνηρ μακροθύμος πολὺς ἐν φρονήσει. C
 Καὶ; ποιήσατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ ἀφετε αὐ-
 τῶν; τελῶς τὰ παραπτώματα. Εἰ δὲ λίαν ὁ θυμὸς
 περιεῖ (62), καὶ δυσάθεκτος ἡ ὀργή, γενέσθω παρ'
 ὑμῶν καὶ τὸ δεύτερον (63). Ἐάσατε ταῦτα Χριστῷ,
 καὶ τῷ ἐκείτῃ δικαστηρίῳ παραπέμψατε. Ἐμοὶ
 γὰρ ἐδικήσεις, ἐγὼ ἀνταποδώσω (64), λέγει Κύ-
 ριος. » Τοιοῦτος δὲ λόγος ἀγειν πείθει τὴν ἡσυ-
 χίαν (65.)

ad futurum tribunal transmittite. Mihi enim vindictam, ego retribuam, dicit Dominus 12. » Quibus ver-
 bis iras sedare persuasit.

Τοῦ δὲ πολέμου λωφῆσαντος, ὃς πρὸς τοὺς ἰσπα-
 ρῆτους βαρβάρους συνέστη, καὶ κατὰ νοῦν ἐκθεδηκό-
 τος τῷ αὐτοκράτορι, δίκην τε αὐτοῖς εἰσπραξαμένῳ
 τοῦ θράους ἀξίαν, αἰχμαλώτους τε λαθόντι καὶ φό-
 ρου; τάξαντι τοῖς ἡττημένοις, συνέθη παραῖναι τῇ
 βασιλεῖ, τοῖς θριάμβους ἐπλημένῳ καὶ γαυρουμένῳ·

12 Prov. xiv, 29. 14 Matth. v, 44. 16 Deut. xxxii,

(56) Ita corrigendum voluit Montac. et alii; sic
 habet Colb. 1. In edit. τῇ συγγραφῇ.

(57) Ἐκατὸν πενήκοντα ἄρσιν in cod. P. Or.
 et in Colb. 1.

(58) Ταῖς deest in cod. Or.

(59) Cod. P. ψάμμον· mox idem cod. μιμησα-
 μένων.

(60) Codd. P. Or. Colb. 1 et 2, ὅσων.

(61) Hanc lectionem ex variis codd. proponunt
 Montac. et alii edit.; hanc in versione admisit Bil-
 lius, et exhibent nobis codd. Or. et P. In edit. ἐκδι-
 κήσαντας.

in modum oblectamini, fidem hæc oratio inveniat.
 Sed tamen operæ pretium fuerit hanc de rebus ab
 eo gestis historiam ipsiusmet verbis ornari. Sic au-
 tem ad verbum habetur in ea oratione, quam habuit
 in præsentia centum quinquaginta episcoporum :
 « Talis ante hic grex noster erat, talisque in præ-
 sentia, tamque succulentus, lateque porrectus, ac
 si nondum perfectionem assecutus, ad eam tamen
 quotidianis incrementis progrediens, atque etiam,
 ut auguror, progressurus. Hoc mihi vaticinatur
 Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, fu-
 turaque prospicio. » Nec vero longo post tempore,
 quod prædixerat explebatur, Ecclesia nimirum are-
 prophetiamque ab hominum opinione remotam,

Cum autem pio Theodosio, cuius jam a nobis
 mentio facta est, imperatore creato, liberum Eccle-
 siæ lumen affulsisset, quid commemorem quot pub-
 licos conventus orationibus suis exhilararit, quot
 orthodoxorum iracundiam mitigarit, qui hæreticis
 eam, qua quondam usi erant, perversitatem inju-
 riamque rependere, atque eos, a quibus, cum ré-
 rum potirentur, afflicti et exercitati fuerant, con-
 versis jam temporis vicibus, iisdem molestiis affli-
 cere contendebant? Qua igitur oratione vir beatus
 utelatur? « Non hæc, o grex, Christus postulat :
 non ita nos Evangelium docet. Hoc tempore aber-
 rantes in viam reducere convenit. Curandum ut
 peccata sua intelligant, Domini pedibus advolvan-
 tur, impietatem enuntient, gregique admisceantur.
 Hoc ego pro ultione habeo, ut ii, a quibus injuria
 lacessiti sumus, salutem consequantur, præclara-
 que ea esse constentur, quæ non ita pridem inse-
 ctabantur. Animi æquitatem habete, Filii. Vir ani-
 mi æquitate præditus affuit prudentia 12. Beneficæ
 afflicite eos qui vos oderunt 13, iisque delicta per-
 fectè condonante. Quod si nimium ira infervescit,
 ejusque ægre impetus coerceri potest : quod secun-
 dum est, præstate. Christo hæc relinquite, atque
 retribuam, dicit Dominus 14. » Quibus ver-

Cum autem bellam illud, quod cum occidentali-
 bus barbaris gestum fuerat, sopitum esset atque
 imperatori ex animi sententia cessisset, ab iis que
 ille, quas eorum audacia merebatur, pœnas expe-
 tiisset, captivosque cepisset, et victis tributa im-
 posuisset, ad urbem augustam venit, triumphis ela-
 55; Rom. xii, 19.

(62) Col. Or. περιεῖ.

(63) Colb. 1, καὶ τὸ δεύτερον.

(64) Cod. P. Combef. et in edit. quisuedam ἀντα-
 ποδώτω.

(65) Hunc locum varie varii edit. legerunt. Mon-
 tac. ἡσυχίαν ἀγειν πείθει τὴν Ἐκκλησίαν. Persuasit
 Ecclesiæ ut conquiesceret. Leuvenclaus : Ecclesiam
 mirifice in suam sententiam pertrahit. Quam resit-
 tuimus videtur Billius lectionem admisisse : hanc
 nobis exhibent cod. P. Or. et Colb. 1. Colb. 2. ἀγαν
 πείθει τὴν ἡσυχίαν : illa oratione mirifice persuasit
 ut quiescant. In edit. ἀγαν πείθει τὴν Ἐκκλησίαν.

ius et gestiens. Ac tum pontificem Gregorium, pro eo ac laboribus illius dignum erat, honorifice accepit, proluxiorique alloquio suam erga eum benevolentiam animique alacritatem declaravit; ac postremo hæc ad eum verba habuit: « O Pater, Deus tibi, tuisque sudoribus, per me Ecclesiam commisit. Eum sacram ædem et thronum tibi trado. » Beatus porro Gregorius, mirifica lætitia perfusus, cum imperatorem salutasset, ac votis precibusque remuneratus esset, pedem aula extulit. Ariani autem, qui ad hoc usque tempus sacrosanctam ædem tenebant, sicariorum manum parabant, pro ea cum beato viro armis decernere constituentes. Itaque ab imperatore quidem precibus contendebant, ne templum sibi auferri sineret, quod videlicet ipsius imperio resistere vererentur: cæterum pio viro, iisque qui partibus ipsius studebant, mortis metum intentabant, tum publice armis instructi, tum privatim subornato quodam, qui ad pontificem accederet, ejusque pectus ense trajiceret. Atque hæc erat hostium conspiratio.

Mane itaque, cum populus Dei simul cum pastore ad sacram ædem recipiendam perrexissent, non minus gravis, quam si civitas hostili impetu expugnaretur, tumultus excitatus est, multis hominibus in vicis et distegis ac tristegis cum armis stantibus, mulieribusque et pueris gravem ejulatum permistum edentibus. Ipse quoque imperator templum una cum beato Gregorio ingressus est. Ut autem multa in rebus humanis casu evenire solent, nubibus solis orbem sub auroram subeuntibus, tenebræ repente coortæ sunt. Quæ res, ut a festo hujusmodique hilaritate aliena, Arianos majorem in modum recreabat, perinde ac si Deus sacræ ædis translationem minus gratam haberet: fidelium contra animas intolerabilis dolor cruciabat. Verum simul atque episcopus et imperator sacras valvas ingressi sunt, atque omnes unam eandemque laudationis vocem sustulerunt, manusque cum lacrymis extenderunt, festinim, Dei providentia, subducta nube, fulgentes solis radii sacram domum splendore perfuderunt; æreque collustrato homines animi mœrorem in lætiam commutarunt, atque imperatorem, ut episcopum in throno collocaret, obsecrare atque obtestari cœperunt. At Gregorius, cum ab illa sede abhorreret, nec præ vitæ continentia, et corporis infirmitate, vocem in tanto hominum numero efferre posset, per quemdam his verbis multitudinem affatur: « O filii, nunc tempus est ut beneficii memores, ob ea quæ largita Trinitas est,

καὶ τὴν καυτὰ προσέξασθαι τὸν ἀρχιερεῖα Γρηγόριον ἐντίμως τε καὶ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐπαξίως, καὶ διαλέξει πλατυτέρῃ τὸ περὶ αὐτὸν ἐνδείξασθαι πρόθυμον, καὶ τέλος εἰπεῖν· « Ὁ πάτερ, σοὶ τε καὶ τοῖς ἰδρώσι τοῖς σῆς δι' ἡμῶν ὁ Θεὸς ἐγχειρίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ δίδωμι σοὶ τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν καὶ τὸν θρόνον. » Ὁ δὲ μακάριος, περιχαρῆς πληρωθεὶς (66), ἀσπασάμενος τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εὐχαῖς ἀμειψόμενος, ἐξῆει (67) τῶν βασιλείων. Οἱ δὲ Ἀρειανοὶ (μέχρι γὰρ τοῦ χρόνου τοῦδε τὸν ἱερὸν κατεῖχον οἶκον) παρετάττοντο ξιφῆρεις, ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμῆν ἠρημένοι πρὸς τὸν μακάριον. Καὶ τὸν μὲν βασιλεῖα ἰκέτευσον μὴ ἀφαιρεθῆναι (68) τὸν οἶκον, δεδοικότες ἀντιβαίνειν τῷ κράτει· τῷ δὲ ὁσίῳ καὶ ταῖς μετ' αὐτοῦ θάνατον ἐπιπέλουον, δημοσίᾳ τε ἐπιπέλουον, καὶ ἰδίᾳ τιμὴν ἀποθέμενοι, λάθρα προσελθόντες διὰ τῶν σπλάγγων τοῦ ἀρχιερέως ὠθεῖν τὸ ξίφος. Καὶ ἡ μὲν σύστασις τῶν πολεμίων τοσαύτη

Πρωτὰς δὲ γενομένης, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ ποιμένι ἦσαν (69) τὸν ἱερὸν οἶκον ἀποληψόμενοι· ἦν οὖν θροῦς τε πολὺς καὶ ταραχὸς, οὐχ ἦτον ἡ πόλις πορθουμένης ἐκ πολεμίων ἐφόδου, πολλῶν ὀπλοφόρων ἐν πλατείαις τε καὶ διωρόφοις καὶ τριωρόφοις οἴκων, πολλῆς τε οἰμαγῆς γυναικῶν καὶ παίδων συμμιγυμένης. Εἰσήει (70) δ' οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ μακαρίῳ εἰς τὸν ναόν. Οἶα δὲ πολλὰ συμβαίνει ἐν (71) ἀνθρωπίνοις πράγμασι, πρωτὰς οὕτως γίνεται σκότος, νεφέλης τὸν ἡλιακὸν κύκλον ὑποδραμούσης (72). Καὶ τὸ συμβᾶν, ἐροτῆς τε καὶ φαιδρότητος τοιαύτης ὑπάρχον ἀλλότριον, τοὺς μὲν Ἀρειανούς ἐπολεῖ φαιδρότερους, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εὐδοκοῦντος τῇ μεταθέσει τοῦ οἴκου· ψυχὰς δὲ πιστῶν ἀνία ἐπέσειεν ὑποσμούχουσα (73). Ὡς δὲ τῆς ἱερᾶς κίχλιδος ὁ τε ποιμὴν καὶ ὁ βασιλεὺς εἰσω παρέδυσαν (74), ἦρθη τε φωνὴ μία παρὰ πάντων αἰνέσεως, δάκρυά τε καὶ χειρῶν ἔκτασις. Ἀθρόως τοῦ νέφους ὑπεξελθόντος προνοῖα Θεοῦ; ἐκλάμψαν (75) ἡλιακὸν σέλας τὸν ἱερὸν οἶκον κατηγάγε· καὶ τῷ ἀέρι φωτισθέντι αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι τὴν δυσθυμίαν (76) εἰς φαιδρότητα συμπετέβαν, τὸν τε βασιλεῖα ἰκέτευσον ἐγκαθιδρῦσαι (77) τὸν ἀρχιερεῖα τῷ θρόνῳ. Ὁ δὲ μακάριος, μὴ βουλόμενος ἐκεῖσε καθιδρυνθῆναι, αὐτὸς ἐν τοσοῦτος ἐκφωνεῖν ὑπὸ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀσθενείας οὐκ οἶδ' ἐν ὧν, προσφωνεῖ τῷ πλῆθει διὰ τίνος λέγων αὐτοῖς· « Ὁ τέκνα, νῦν καιρὸς εὐγνωμονοῦντας τῆ χάριν ὁμολογεῖν ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο ἡμῖν ἡ Τριάς. Περὶ δὲ τοῦ θρόνου εἰσαυθὶς ἀναβαλώμεθα (78). » Ταῦτα

(66) Montac. et alii edit. volunt πληθεῖς.

(67) Cod. Or. ἐξῆει.

(68) Sic voluit antiqui edit. et codd. nostri. In edit. ἀφαιθῆναι.

(69) Cod. Or. ἦσαν· mox Colb. 2, ἀπολειψόμενοι. Cod. P. κατερχόμενοι, ad sacrum domum descendissent. In quibusdam edit. ἀποκληψόμενοι.

(70) Cod. Or. et P. εἰσήει.

(71) Ἐν deest in cod. Or.

(72) Ita Montac. et alii edit. nec non omnes codd. nostri. In edit. περιδραμούσης.

(73) Hanc lectionem exhibent codd. Or. Colb. 1 et 2, nec non Combef. In edit. ἀνίατα ἐπέσειεν ὑποσμούχου.

(74) Sic omnes codd. nostri. In edit. παρέδυσαν. (75) Ita Montac. et omnes codd. nostri ac Combef. In edit. ἐκλάμψαν.

(76) Col. Or. δυσθυμίαν.

(77) Cod. Or. καθιδρῦσαι.

(78) Codd. Colb. 1 et 2, εἰσαυθὶς ἀναβαλώμεθα, in posterum differamus.

μὴ λαὸς δεξιόμενος, ἐπαυνοῦτο· ὁ αὐτοκράτωρ δὲ τῆς A
μετριότητος (79) τοῦ ἀνδρὸς κατεπλήττετο. Καὶ
ὡς μὴ τῆς πανήγυρις διαλύθη, εὐφροσύνην τε
κατενεσθῆναι τῶν τε ὄπλων τὴν παρασκευὴν καὶ
τῆς μανίας τὸ ζέον· ἐν δὲ μόνον γυμνωθὲν ξίφος
ἠναίμωτι πάλιν ἐμβληθῆναι τῇ ξιφοθήκῃ.

Ἦν γε οὐκ εἰς τέλος συναχωρήθη μὴ ἐνιδρυθῆ-
ναι τῷ θρόνῳ. Καίπερ γὰρ οὐκ ἐθέλοντα, καὶ ἰσχυ-
ρῶς ἀναισθημένον, ὅμως ἐνίδρυσε τῆς ἀρχιερωσύνης
τοῖς θάκοις ἀρχιερέων πληθῆς. Ταῦτα δὲ μικρὸν
ἕσπερον. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τῷ ἀνδρὶ ἐγεγῆθει,
πρὸς αὐτῷ τιμὴν καὶ αἰδῶ ἀπονέμων. Καὶ γὰρ
ἦν, εἰ καὶ παιδεύσεως ἄμοιρος, ἀλλ' οὖν εὐσεβῆς ὁ B
ἀνὴρ καὶ πρῶτος, εἰ περ (80) τις ἄλλος. Αὐτὸς δὲ Θεῷ
ἐχρῆζεν μᾶλλον ἢ βασιλεὶ τῶν καλῶν εἶναι οἰόμε-
νος, οὐ συχνῶς ὠμίλει τοῖς βασιλείοις. Φιλαργυρίαν
ἔτι τοῖς παρισταμένους τῷ βασιλεὶ νοσοῦντας ὁρῶν,
καὶ τοῖς ὄμοις χαριζομένους ἀποδεχομένους, τῶν δὲ,
εἰς ἣν αὐτὸς (81), μάλα καταφρονῶντας· διὰ τοι-
αῦτα ταῖς προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις καὶ διδασκα-
λαῖς προσεῖχε, καὶ ἀσθενῶν θεραπείαις καὶ ἐπισκέ-
ψαι, Θεῷ τούτοις καθαίρων ἑαυτὸν καὶ τὸ ποίμνιον·
καὶ δὲ καὶ πρὸς ἀγροῦς ὑπανεχώρει, τὴν ἡσυχίαν
σῶν, καὶ τὸ συνεχὲς τῶν πόνων ταύτη ἰώμενος,
ὡς ἂν αὐτῷ τὸ σῶμα πρὸς τοὺς ἐφεξῆς πόνους μὴ
ἀπαίμοι. Αὐλαῖς δὲ βασιλείων χρονίως ἐνέβαλλε (82),
τὴ τῆς Παροιμίας εὖ καὶ πρεπόντως ἐκμελετήσας· C
Σάβιτον εἰσαγε σὸν πόδιν πρὸς σὸν φίλον, ἴνα
μὴ κλησθεὶς σου (83) μωσήση σε.

Τοσαύτης δὲ ποιμῆν Ἐκκλησίας ἀποδειχθεὶς, καὶ
παραλαβὼν προσόδους τε καὶ παντοδαπῶν κειμηλίων
πλήθος, μίαν δραχμὴν ἐντεῦθεν οὐ προσεκτήσατο·
καίτοι γε βουλομένη καὶ ταλάνων ἀφθονίαν αὐτῷ
περιποιεῖσθαι ἂν ἐξεγένετο, οὐ λογιζομένη προσόδων
καὶ διοικήσεως (84) παρὰ τῶν οἰκονομησάντων τὰ
τῆς Ἐκκλησίας ἐπεζήτησεν, οὐκ ἀναγραφὴν σκευῶν
ιερῶν, κατηλικῶν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν,
τὸ ἔργον (85) τοῦτο ὑπολαβὼν, καὶ ἀρχόντων οὐκ
ἐπιπέπων· τούτοις ἅπαντας ἐκπαιδεύων Θεῷ (86)
ἐπαρότρυνε προσφέρειν τῆς συνειδήσεως, καὶ μὴ
ἀνθρώπων περιδοῦναι λονοθετοῦντας πείθειν.

Συγγεῖτα δὲ πόνων, γήρῃ τε καὶ ἀσθενείᾳ ἤδη καμ-
πύμενος, ἀβρωστήσας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος ἦν. Καὶ
ἢ τοῦ ὄθμου πλήθος ἀθρόως ἐπεισῆλθε τῷ δωματίῳ,
ὅπως κατέκειτο. Ὁ δὲ, οἷα φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς
παισμένοις (87), ἐπιστρέψας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος
ὡς πλάσ, εἰς τοῦδαφος οὐτωσὶ ἐκαθέζετο, τί βού-

¹⁶ Prov. xiv, 17.

(79) Colb. 1, τὴν μετριότητα.

(80) Cod. P. εἰ καὶ τις.

(81) Codd. Colb. 2, et Or. οὗτος.

(82) Ita codd. Colb. 2, et Or. In edit. ἐνέβαλε.

(83) Soud deest in Colb. 2, Ina in cod. Or. qui ha-

bet φίλον, μήπως κλησθεὶς.

(84) Codd. Or. et P. διοικήσεων, mox cod. P. ἐξή-

A gratias referamus. De throno autem alius agemus. Hæc verba audiens populus mitescēbat; imperator vero hominis modestiam ad stuporem usque mirabatur. Sic concio soluta est, Christo lætitiæ summam securitatemque afferente; ita ut et armorum apparatus consopitus fuerit, et furoris ardor extinctus, atque unus duntaxat ensis extertus sine ulla cruoris effusione rursus vagina conditus.

Cæterum ei ad extremum usque obstistere non licuit, quominus in throno collocaretur. Pontificum enim multitudo cum, quamvis nolentem vehementerque recusantem, in archiepiscopali sede constituit. Sed hæc aliquanto posterius. Interea imperator hominis consuetudine delectabatur, eumque præparente colebat. Quamvis enim doctrinæ expertus esset, pius tamen vir erat, morumque lenitate præditus, ut si quispiam alius. Verum Gregorius Deo, quam imperatori, operam dare præclarior existimans, haud frequenter in aula versabatur, eos qui imperatoris latus cingebant, avaritiæ morbo teneri, atque ut eos qui munera afferbant, caros habere, ita sui similes admodum aspernari perspiciens. Quocirca precationibus et pervigiis, atque doctrinis, ægrotisque curandis et invisendis incumbēbat, Deo sese his rebus gregemque purgans: interdum etiam ruri secedebat, solitudinem expolens, eaque perpetuis laboribus afflictum corpus recreans, ne ad sequentes labores fatisceret. Ad aulam autem raro comiebat, illud Proverbiorum recte congrueque permeditatus: *Raro pedem tuum infer ad amicum, ne forte satiatuſ oderit te* ¹⁶.

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, proven-
tusque et infinitam omnis generis eximiamque sup-
pellectilem consecutus, ne unica quidem drachma
hinc facultates suas auxit: cum tamen maximam
talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset,
colligere potuisset. Ne reddituum quidem et admi-
nistrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia
procurassent, repetivit, nec suppellectilis sacræ de-
scriptionem cauponum verius, quam ecclesiastico-
rum virorum, id esse statuens, ac præfectorum,
non episcoporum: atque his rebus omnes erudiens,
ut conscientiæ puritatem potius Deo offerrent, quam
D ut rationibus referendis muneris sui administratio-
nem hominibus probare niterentur.

Tandem assiduis laboribus, et senio, corporisque imbecillitate fractus, urgente vi morbi, grabato se tenebat. Ac multitudo populi ingens, cubiculum in quo jacebat repente ingressa est. Ipse igitur, ut solent qui strepitu aliquo, commoventur, ad se collectis in sella pedibus, in eum modum in pavimento

τησεν.

(85) Τὸ ἔργον deest in cod. Or.

(86) Ita Montac. Cod. P. et Combef. In edit. Θεοῦ.

(87) Ita volunt Montac. codd. Or. P. et Combef.

hanc lectionem secutus est Billius. In edit. quibusd. ποιούμενος. Mox Colb. 1, ἐπιστρέψας ἐκ τοῦ σκίμποδος. Billius vertit, *conversis in sella pedibus*.

sædebat, quid sibi eorum adventus vellet percun-
ctans. Illi autem cum et ob ea quæ acciderant gra-
tias Deo egissent, ac pro imperatoris salute, ob
receptum templum, aliasque sacras sedes, ortho-
doxorumque ecclesiam, vota fecissent, ipsumque
horum omnium auctorem et architectum professi
fuissem, lasti cubiculo excosserunt. Adolescens vero
quidam relictus, manibusque suis beati viri pedes
comprimens, ab eo cum lacrymis et lamentationi-
bus sceleris veniam supplicat postulabat. Gregorio
autem sciscitante quid sibi hoc sermone vellet,
nihil responsi dabat: sed tantum lugebat, ac ve-
niam petebat. Tum quidam ex iis qui astabant, ita
locutus est: « Hic est ille carnifex tuus, o pater,
qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in præcoria
desluxurus erat, nisi Christus perspicue tibi auxilio
fuisset. Quod autem ad eorum voluntatem attine-
bat, facinus perpetratum est. Proinde nunc ad pedes
tibi procumbens clamat, suscepti sceleris pœnitenti-
dine affectus. » Confestim autem Pater, ut patrem
æquum erat, adolescentem ita alloquitur: « Propi-
tius tibi Christus sit, o charissime, tibi que ipse
ignoscat, qui me quoque servavit. Hoc solum ad
facinoris excusationem et purgationem a te peto,
ut meus fias, hæresim execratus, atque ad Deum
accedas, ipsique sinceram et voluntariam servitutem
facta esset civitas, ardentiori erga eum amore incensa est.

Sub id vero tempus ex omni Romanorum imperio,
præterquam ex Ægypto et occiduis partibus, sancta
episcoporum centum et quinquaginta synodus co-
acta est, tum ut piæ præsulæ augustæ urbi præ-
sicerent, tum ut hæreses quæ interim, dum Ariani
rerum potirentur, exortæ fuerant, œcumenici con-
cillii decreto ab Ecclesia extruderentur. Enimvero,
quæ ad hæreses profligandas pertinebant, multo
ante magnus Gregorius præstruxerat, velut insidiosas
bestias ab Ecclesiæ ovili arcens: atque in ipsa
etiam sacrosancta synodo pari animi contentione
cum aliis decertavit. Sancta autem synodus eum
episcopum constituit, antesignanum et ducem ha-
bens magnum illum Antiochensium pastorem Mele-
tium, virum pia fide præditum, quique florentibus
Arianorum rebus Ecclesia pulsus fuerat, multisque
calamitatibus exhaustis diuturno mulctatus exsilio.
Quibus autem moribus præditus esset, quid referre
necesse est? Idem enim et mansuetus erat et rebus
gerendis solers et efficax, temperans, justus, fortis,
sapiens, atque omni virtutum genere perpolitus.
Illius consilio atque hortatu Gregorio augustæ ur-
bis episcopatus concillii decreto confirmatus est.
Ipse autem, quamvis alioquin ab episcopatu alie-

Α λεται, πυθανόμενος, ἡ αὐτῶν παρουσία. Οἱ δὲ, γέ-
ριν ὁμολογήσαντες (88) τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγενημέ-
νοις, καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὑπερευξάμενοι (89),
ἔνεκεν τοῦ νεῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν οἰκῶν, καὶ τῆ;
Ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων, πάντων δὲ τούτων αἰτίαι
προσευπνόντες τὸν ποιμένα, γεγηθότες ἀπήσαν (90).
Νεανίας δὲ τις ὑπολε:φθεις, καὶ ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶ
συμπιέσας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὄδυρμοῖς καὶ δάκρυον
ἰκίτευε τὸν μακάριον συγγῶναι αὐτῷ τὸ πλημμέ-
λημα. Τοῦ δὲ πυθανομένου τί τὸ λεγόμενον εἶη, οὐ-
δὲν ἀπεκρίνατο, πλην τοῦ θρηνεῖν, καὶ συγγῶμην
αἰτεῖν. Τῶν δὲ περισταμένων τις εἶφη: « Οὐτός ἐστιν
ὁ σὸς φονεὺς, ὃ (91) πάτερ, ὃς ἐμελλεν ἐκ σκαιοπλα;
τινῶν κατὰ τῶν σῶν ἐγκάτων ἐλαύνειν ξίφος (92),
καὶ ὁ Χριστὸς σου σαφῶς ἀντελάβετο. Γνώμης δὲ τῆ;
αὐτῶν ἔνεκεν τὸ δῶμα ἐξετελέσθη. Ταύτη τοι προ-
πίπτων βοᾷ ἐπὶ τῇ τόλμῃ μεταμελόμενος. » Αὐτίκα
δὲ ὁ Πατήρ, οἶα πατήρ (93), τάδε φησί: « Γένοιτέ σοι
Χριστὸς (94) εὐμένης, ὃ φιλάται, καὶ δῶμ σοι συγ-
γῶμην αὐτῆς, ὃ κάμει περισώσας. Μόνον εἰς ἀπολο-
γίαν τῆς τόλμης ἐμὸς γονοῦ, τὴν αἰρεσιν βδελυξάμε-
νος, Θεῷ τε πρόσελθε, καὶ δούλευε αὐτῷ δουλείαν
εὐδικρινῆ καὶ (95) ἐκούσιον. » Ἡ οὖν πόλις, ἀπί-
σασα τῆς ἀποκρίσεως τὸ μακρόθυμον, πλέον ἐπ' αὐ-
τῷ ἐξήφθη φιλοστοργία.

servias. » Cujus jam lenis responsi cum certior

Ἰπὸ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐκ πάσης τῆς ὑπὸ Ῥω-
μαίων (96) ἀρχῆς, πλην Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἰσπερίας,
συνῆλθεν ἡ τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα ἁγία σύνοδος, ἀρ-
χιερέα καταστήσασθαι τῇ βασιλίῳ πιστὸν, καὶ τὰς αἰ-
ρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν Ἀρειανικῶν (97) χρόνων
ἀναμφισβαστὰς ἐξωθήσασθαι τῆς Ἐκκλησίας ψήφῳ οἰκουμε-
νικῆς συνελεύσεως. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τῶν αἰρέσεων
προωδοποίησεν ὁ μέγας Γρηγόριος ἐκ πολλῶν τῶν
χρόνων, ὡς περ θῆρας ἐπιβούλους τοῦ ποιμνίου τῆς
Ἐκκλησίας ἀποδιώκων· καὶ αὐτῆς δὲ παρουσίας τῆς
ἁγίας συνόδου, ὁμοίως συνηγωνίσαστο. Ἡ δὲ ἁγία σύν-
οδος αὐτὸν ἐναθρόνισεν, ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν μέγαν
ποιμένα τῆς Ἀντιοχείων, Μελέτιον, ἄνδρα εὐσεθεῖ μὲν
τῇ πίστει καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀρειανικοῦ κρά-
τους ἐξελαθέντα (98) τῆς Ἐκκλησίας, πλειστά τε
κακοπεθήσαντα, συνέθη ἐξορία πολυχρονίῳ παραδο-
θῆναι· τὸν δὲ τρόπον τί δεῖ λέγειν, ὁποῖός τις ὑπῆρ-
χεν; Ὁ γὰρ αὐτὸς πρῶτος τε ἦν καὶ δραστήριος, σω-
φρων (99), δίκαιος, ἀνδρείος, σοφός, καὶ πρὸς πάντας
ἀρετῆς (1) κάλλος ἀπεξεσμένος. Τούτου δὲ εἰσηγήσει
καὶ συμβουλία συνοδικῆ ψήφος ἐκύρωσε τὴν προ-
εδρίαν τῆς βασιλέως τῷ Γρηγορίῳ. Ὁ δὲ, καίπερ ἐπὶ
ἄλλα δυσχεραίνων πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν, πόθῳ μὲν
τῆς κοίτης, καὶ τῷ νομίζειν, εἰ τῆς βασιλέως πρᾶ-

(88) Codd. Colb. 1, 2 et Or. ὁμολογήσαντες.

(89) Codd. Or. et Colb. 1 et 2, ὑπερευξάμενοι.

(90) Codd. Or. et P. ἀπίσασαν.

(91) Ὁ δεest in cod. Or. Mox codd. P. et Colb. 1, σκαιοπλας.

(92) Cod. Or. τὸ ξίφος.

(93) Οἶα πατήρ desunt in cod. P.

(94) Cod. Or. σοῦ Χριστοῦ.

(95) Καὶ deest in edit., sed restituendum Montac.

judicavit.

(96) Edit. quidam volunt Ῥωμαίους, Μονταc. Ῥω-
μαίους, et sic habet Colb. 1.

(97) Cod. Or. Ἀρειανῶν.

(98) Cod. P. ἐξελαθέντα.

(99) Σώφρων deest in cod. Or.

(1) Ita codd. Or. Colb. 1 et 2. In edit. tantum πᾶς
ἀρετῆς.

ἴσσει, δυνατὸς ἔσσεσθαι τὰς ἐν κύκλῳ τῆς οἰκουμένης ἄξιον ἔριδας, ὡςπερ ἀπὸ σκοπιᾶς τινος καταμανθάνων, διαλύειν, καὶ πρὸς ἕνωσιν ἀμφοῖν ταῖν χειρῶν ἀγειν ἡστώσας τὰς Ἐκκλησίας, εἴλετο δέξασθαι τὴν ἐπισκοπήν.

Τοῦ δὲ ὁσίου Μελετίου τελευτήσαντος τὸν βίον ἐν τῇ βασιλίδι, γίνεται αὐτῷ τιμὴ προπεμπτήριος, ὡςτε κτῆσαι ἐπ' αὐτῷ ἐκχυθῆναι τὴν βασιλίδα, πολλὰ δὲ καταγαγεῖν δάκρυα, καὶ τηνικαῦτα ἐν πρώτοις, ὅσον εἴη πλήθος ἐπιγνωσθῆναι τοῦ ἄστεως. Αὐθις φιλοκίκα παρὶ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐξυγομάχων ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν τὰ ψηφισθέντα δίκαια εἶναι κρίνοντες, βέβαια μείναι ταῦτα ἐβούλοντο· οἱ δὲ ἀντίπειπον πρὸς τὰ ἤδη δεδογμένα καλῶς. Ὁ δὲ Γρηγόριος, ὡς (2) ἀπαξ τὴν καθέδραν δεξάμενος, μεταπειεῖτο αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς χρώμενος τοιοῖσδε λόγους· « Ἐγὼ, ποιμένες ἱεροὶ καὶ τίμιοι, τὴν ἀρχὴν οὐκ ἤβηλον τῆς βασιλίδος ἠγήσασθαι· ἀλλὰ καὶ εἰ πῶνος τε καὶ ἰδρωῖν ἐμοῖς ἐπάγῃ τε καὶ ἠυξήθη τὸν τῆδε ἡ Ἐκκλησία, ἤρκει μοι ταῦτα τῷ Θεῷ θησαυρίζειν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀντίδοσιν ἀναμένοντι. Ἐπεὶ δὲ πῶνος τε ποιμνῆς καὶ ὑμῶν κοινὴ ψῆφος δέξασθαι με τὴν (3) καθέδραν ἐξεδιάσατο, οὐ μοι δοκεῖτε τοῦτο ἄρῶς νῦν πράττειν, ἀνατρέποντες τὰ οἰκεία πρὸς τῷ (4) μηδὲ ἅπαντας συμφωνεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν δοκεῖν κρατῆσαι τὰ ἤδη δόξαντα, τοῖς δὲ οὐ δοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὐ πλούτου, οὐδὲ ὑψηλῆς ἐφιέμενος καθέδρας, τάδε φημι, οὐδὲ βασιλίδος χρηματίζειν ἐπίσκοπος· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὀρφανίαν τέκνων φέρειν ἀπαθῶς δυσχερέστατον, καὶ ἡλιθίῳ τὸ πάθος· ἔπειτα μὴ βέλγητε ὑμεῖς φθόνῳ τινὶ ἢ κουφότητι ἕτερα πράττειν τῶν πρώτων ἐγνωσμένων. Εἰ δὲ νικᾷ παρ' ὑμῖν τὰ νῦν, καὶ τὰ πρώην ὡς ἔωλα καταφρονεῖται (5), αὐτίκως τῆς ἐπισκοπῆς ἐξίσταμαι. Βουλευέσθε, πράττειτε τὰ καθ' ἑστούς, τὰ παριστάμενα. Ἐμοὶ δὲ ἀγαπῆρον ἢ ἐρημία καὶ πάλαι καὶ νῦν. Οὐ γὰρ καὶ Θεοῦ εἰρήσων οἱ τὸν θρόνον ἀποστερήσοντες. »

sunt, ac res haud pridem constitutas velut obsoletas seorsum me abdicō. Consilium inite, res vestras quidem solitudo et olim chara fuit, et nunc est. Non enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum ablaturi sunt. »

Ταῦτα εἰπὼν, καὶ αἰσθόμενος τοὺς πολλοὺς προδοτὴν ἄλλου σπουδάζοντας, αὐτὸς, ἀπολιπὼν τὸν οἶκον, ἐνθα κατέμενον, ἄλλον περισκοπεῖ πῶρῳ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦς τε θορύβους ἀποδιδράσκων καὶ τὰς ἀγλήσεις τῶν συνελεύσεων. Πολλοὶ γοῦν τοῦ λαοῦ (6) ἐκείσε συνέρρεον, δακρύνοντες, ἰκετεύοντες, ἀντιβολύντες ἐλεῆσαι τὸ ποιμνιον, ὃ πῶνος τε καὶ ἰδρωῖς τοσούτοις ἐξέθρεψέ τε καὶ ἠυξήσε. « Δὸς τὴν χάριν, Ἐστρον, τοῖς σοῖς φιλότατοις, καὶ οἷς τὸ ἀκμαῖόν σου τῆς ζωῆς προανάλωσας ἡμῖν, δώρησαι καὶ τὸ λειπόμενον ἐν ἔχοιμεν (7) λείψανον τὸ σὸν σῶμα, οἱ τῇ σῇ ὀφθαλμῶν πεφωτισμένοι. » Τούτοις, ὅσα φιλοδοκῶν

num animum haberet, gregis lamen amore, et quia futuram existimabat, ut si urbem augustam teneret, contentiones per orbem terrarum oborientes, velut e specula quadam perspectas, exstingeret, dissidentesque Ecclesias ambabus, ut dicitur, manibus ad unionem concordiamque adduceret, episcopatum accipere non recusavit.

At vero Meletius extremo vitæ die Constantino-poli perfunctus, adeo celebri atque honorifico funere effertur, ut ad ipsum urbs tota sese effunderet, maximamque lacrymarum vim emitteret, ac tum imprimis, quanta civium multitudo esset, agnosceretur. Rursus itaque de throno contentio excitata est, atque inter se altercabantur episcopi. Alii enim, quæ suffragiis statuta fuerant, justa esse judicantes, firma ea manere volebant. Alii iis, quæ jam recte decreta fuerant, adversabantur. At Gregorius, ut qui semel cathedram admisisset, eam vindicabat, hujusmodi ad eos oratione utens : « Ego, pastores sacri et venerabiles, primum augustæ urbis præfecturam accipere recusabam : ac licet hæc Ecclesia laboribus sudoribusque meis coaugmentata atque amplificata fuisset, mihi tamen satis superque erat hæc Deo thesaurizare, atque ab eo mercedem expectare. Postquam autem et gregis amore, et communibus vestris calculis, cathedram accipere coactus sum, mihi haudquaquam recte agere videmini, qui, quod ipsi fecistis, convellit atque abrogatis : ut interim taceam, quod ne inter omnes quidem satis convenit ; verum alii ea quæ jam constituta sunt, rata esse debere censent ; aliis secus videtur. Nec vero hæc a me eo dicuntur, quod vel opes, vel sublimem cathedram expetam, vel augustæ urbis episcopus nominari concupiscam. Sed primum filiorum orbitatem tranquillo animo ferre difficillimum est, nec nisi vecordis cujuspiam hominis planeque stupidi. Deinde illud metuendum, ne invidia quadam aut levitate res nuper decretas immutare videamini. Quod si vobis præsentia magis cordi et frivolas contemnit, haud incensio animo episcopi agite, et quidquid vobis in mentem venerit. Mihi enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum

Hæc oratione habita, cum plerosque in alterius episcopi creationem studiose incumbere sensit, ipse domo ea, in qua manebat, relicta, aliam ab Ecclesia procul dissitam circumspexit, ut tumultus, molestosque et importunos hominum congressus effugeret. Pernulti quippe ex plebeio ordine illuc confluebant, cum lacrymis eum orantes atque obstantes, ut gregis, quem tot tantisque laboribus ac sudoribus aluerat atque provexerat, misereretur. « Da hoc charissimis tibi hominibus, inque quibus vitæ tuæ vigorem prius impendisti, iisdem quoque, quod vitæ superest, largire :

(2) Ὡς deest in cod. Or.

(3) Ita codd. Or. et P. In edit. tantum δέξασθαι τῆν.

(4) Cod. Or. πρὸς τὸ

(5) Codd. Or. et P. καταφρονεῖται.

(6) Codd. Or. et P. ἐκ τοῦ λαοῦ.

(7) Codd. Or. et Coll. 1, ἔχωμεν.

ut qui doctrina tua collustrati sumus, tui etiam A corporis reliquias habeamus. » His verbis molli- batur quidem indulgentissimus Pater; cæterum an- cipientis erat animi quid ageret, Deumque supplex orabat ut, quod sibi maxime conveniret, dispone- ret. Quæ cum ita se haberent, affuere episcopi, tum ex Ægypto, tum ex Macedonia, Byzantium vocati, cum adhuc supradicta synodus in urbe consisteret. « Et quidem illi, quoniam Gregorius citra eorum sen- tentiam throno impositus fuerat, humano affectu obsessi, decreto repugnabant: non quod eum odio haberent (quemadmodum occultis ei significati- bus confirmabant), sed ut eos, qui ipsum præfere- rant, ulciscerentur: ut qui sine eorum sententia archiepiscopali sede Gregorium donassent. At vir concilio stans, ad hunc modum verba facit:

« Viri collegæ, et compastores sacrosancti gregis B « Christi, turpe fuerit, prorsusque a vobis alienum, si, qui ad pacem alios eruditus, intestinum ipsi bel- lum inter vos excitatis. Quonam enim modo alios ad concordiam adduxeritis, ipsi circa sententias vestras et decreta discrepantes? Ac vos per Trini- tatem ipsam obsecro, ut vestra negotia præclare et pacifice inter vos transigatis. Quod si vobis ullo modo dissidii causa sum, Jonam prophetam vitæ integritate non supero. *Mittite me in mare, et ces- sabit a vobis tumultuum procella* 17. Quidquid vobis visum fuerit, tametsi a culpa immunis, vestræ concordie causa, libenter perpetiar. Throno exturbate, urbe ejicite. *Tantum veritatem et pacem, ut cum Zacharia loquar, diligite* 18. Valet, sacri pastores, meorum laborum memoriam perpetuam conservate. » C Hæc eō prolocuto, pudore quodam ipsi tenebantur, ejus oratione compuncti. Tum ipse in Cappadociam perrecturus e concilio excessit, voluptate simul et mœnore affectus: illud, quod laborum requiem invenisset; hoc, propter gregem, quonam modo ipsum relinqueret.

In aulam autem profectus, beneficium ab Impe- ratore postulabat, his verbis prius eum affatus: « Tibi quidem, o Imperator, pro tuis erga Ecclesiam meritis retribuatur Christus in die retributionis. Bene- ficium autem, quod nunc a te peto, potentissimo principe, dare ne graveris. Non pro pecuniis tibi sum supplex; non pretiosa altarum tegumenta concupisco; non cognatis dignitates ambio; sed, ut laboribus liberer, obsecro. Cesset etiam invidia; pacem colant episcopi; tu maxime in eam rem ad- mittere; sacerdotum bellum comprime, qui barbaro-

πατήρ, ἐμαλάσσετε μὲν, ἡγροῦναι δὲ ἑ τι θράσσει (8), καὶ τὸν θεὸν ἐξελιπάρι: τὸ αὐτῷ πρέπον οἰκονομησάι. Τούτων ἔχοντων τὸν τρόπον τοῦτον, παρῆσαν ἐπίσκοποι κεκλημένοι ἐκ τε Αἰγύπτου καὶ Μακεδονίας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔτι τῆς εἰρημένης ἐνδημοῦσης συνόδου. Καὶ δὴ οὗτοι, ὡς χωρὶς τῆς αὐτῶν γνώμης καθιδρυ- θέντος τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, πάθει ἀνθρωπίνῳ κατασχεθέντας, ἀντέλεγον τῇ ψήφῳ οὐχὶ Γρηγόριον μισούντας (ὡς αὐτὸν συνέπειθον (9) κρυφίους δηλώμα- σιν), ἀλλὰ τοὺς καθιδρύσαντας ἀμυνόμενοι, ὡς διὰ γνώμης (10) αὐτῶν δεδοκῶτας τὸν θρόνον. Ὁ δὲ μα- κάριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντων (11) συναθροισθέντων τῶν ἐπισκόπων, καταστάς ἐν μέσῳ τῷ συλλόγῳ (12), τάδε φησὶ:

beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio

« Ἄνδρες συμποιμένες τῆς ἱερᾶς ποιμένης Χριστοῦ, αἰσχρὸν μὲν εἶη (13) καὶ παντελῶς οὐχ ὕμῶν, εἰ, τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλή- λους πόλεμον ἤρασθε. Πῶς δ' ἂν ὁμοιοῦσιν ἐτέρους πείσητε (14), αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφω- νοι; Ἄλλ' ἱκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως ἀκτίος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωῶν τοῦ προφήτου. *Βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἄφ' ὀμῶν ὁ κλύδων τῶν παραχῶν* (15). Αἰροῦμαι παθεῖν ὃ τι ἂν βούλησθε, καί περ ἀθῶος ὢν, τῆς ὀμῶν ἔνεκεν ὁμοιοῦσας. Θρόνον ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσατε. *Μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν, ἀγαπήσατε.* Ἐβῶσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μη- μοιεύοντες, μὴ ἀπολήξητε. » Ταῦτα εἰπόντος, αἰδῶς τις αὐτοὺς εἶχε τοὺς εἰρημένους καταφυγέντας (16). Ὁ μὲν οὖν ἐπὶ τὴν Καππαδοκῶν βασιούμενος ἐξῆι (17) τοῦ συλλόγου, συμμιγῆς χαρᾶ τε καὶ κατηφεία· τὸ μὲν, ὅτι τῶν πόνων ἀνάπαυλαν ἠύρατο (18), τὸ δὲ τοῦ ποιμνίου χάριν, ὅπως αὐτὸ καταλείψειεν.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὰ βασίλεια, ἦιτε χάριν τὸν αὐτο- κράτορα, τοιαύτε εἰπὼν πρότερον· « Σὺ μὲν, ὦ βασιλεῦ, ὢν τὴν Ἐκκλησίαν εὐηργέτησας, ἀντιμετρήσαι σοὶ Χριστὸς ἐν ἡμέρᾳ ἀναποδόσεως· ἦν δὲ νῦν αὐτῷ χά- ριν, ὦ κράτιστε, δοῦναι μὴ ἀπαρνήσῃ. Οὐ περὶ χρη- μάτιον ἱκετεύω· οὐδὲ ποθῶ πολυτελεῆ θυσιαστηρίων σκεπάσματα, οὐ συγγενῶν ἀρχάς· ἀλλ' ἱκετεύω τῶν πόνων ἀνεθῆναι. Δηγήτω δὲ καὶ (19) φρόνος, εἰρηνεύ- τωσαν οἱ ἐπίσκοποι, σοῦ μάλιστα τοῦτο σπουδάζοντος. Παῦσον τῶν ἱερῶν τὸν πόλεμον, ὃ στήσας βαρβάρων θράσος· τὰ μέγιστα τρόπαια τοῦ σοῦ κράτους ἐνὶ πό-

17 Jon. 1 42. 18 Zach. viii, 19.

(8) Cod. Or. θράσει.

(9) Cod. Or. ἐπειθον.

(10) Ita cod. Or. Colb. 1, et 2. In edit. γνώμων· mox in eisdem δεδοκῶτας, sed lectionem cod. Or. amplectimur.

(11) Πάντων deest in cod. Or.

(12) Cod. P. τῶν συλλόγων.

(13) Cod. Or. αἰσχρὸν μὲν ἂν εἶη.

(14) Colb. 1, πείσονται.

(15) Codd. Or. P. Colb. 1 et 2, τῶν συμφορῶν.

(16) Cod. Or. καταφυγέντες. Cod. P. κατανο- γέντας.

(17) Cod. Or. ἐξῆι.

(18) Cod. Or. εὔρατο, Colb. 1. εὔρατο. Cod. P. ἦρατο.

(19) Δὲ καὶ desunt in cod. Or.

ομιλον, τῆ συμφωνίᾳ (20) τῶν ἐπισκόπων. Ταύτην ἐγὼ A
 ὠρέσασθε μοι ταύτην τελευταίαν μοι (21) παρέχεις
 ἄφρον. ὁ θαυμάσιος δὲ τὰ εἰρημένα ὅ τε (22) αὐτο-
 κράτωρ καὶ οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς, οἷα (23) σφοδρῶ
 τῶ περὶ αὐτὸν πόθῳ συντετηχότες, μόλις ἀπέλυσαν
 αὐτὸν (24), τὴν ἔξοδον ἐπιτρέψαντες.

Ἐνημύοντες δὲ πρὸς τοῦ ἐπι βασιλίδι, καθίσταται
 εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς συνόδου Νεκτά-
 ρῆς τις ἐπίσκοπος, Ταρσεὺς ὑπάρχων τῆς Κιλικίας.
 Αὐτὸς δὲ προσκαλεσάμενος (25) τὸν κληρὸν καὶ τοῦ
 λαοῦ τοὺς ἐκκρίτους (26), νοθετήσας τε αὐτοὺς φυ-
 λῆσαι τὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως, καὶ τὰς
 ἠκολὰς τοῦ Θεοῦ κατεργάζεσθαι, ἀσπασάμενος,
 κολὰ τε κινήσας ἅπανι δάκρυα, τῆς ὁδοπορίας εἴ-
 ηται. Ἐρχεται δὲ εἰς Ἀριανζὸν, χωρίον Καππαδο- B
 κίας, ὅπερ ἐκέκτητο (27) ἐκ πατρικοῦ κλήρου, κατ-
 εἶδὸν εἰς αὐτόν. Πολλοῦ δὲ χρόνου παρωχηκός,
 ἐφ' οὗ Βασίλειος ὁ μέγας πρὸς τὸν Θεὸν ἐνεδήμησεν
 ἐκ τοῦ βίου τούτου, πρὸς ὑψηλοτέραν ζωὴν μεταθέ-
 μος τὰ παρόντα, γράψας τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐπιτάφιον,
 εἰς τὴν Καισαρείαν ἤκει τὴν ἱερὰν μητρόπολιν· καὶ
 προσηύχας τὸν λόγον τῆ Ἐκκλησίᾳ, ἐδάδιζεν οὐ-
 κλιε.

Χρόνον δὲ πλεῖστον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπο-
 λευθέντος διὰ τὴν ἐν τῇ βασιλίδι διατριβὴν (δύο
 τῶρ καὶ δέκα ἔτη λόγος αὐτὸν ἐν τῷ Βυζαντίῳ πε-
 παρήναι), συνέβη τῶν Ἀπολλιναρίου μαθητῶν τι-
 νας εἰς τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν τῶν Καππαδοκῶν (28)
 πάλαι μὲν ἐξαπατῆσαι τοὺς λόγους τῆς ἀσθεείας,
 τὸ μῆτις δὲ μέχρι καὶ τοῦδε (29) προσελθεῖν, ὥστε C
 καὶ ἐπιστέπουσ ἐν τῇ χώρᾳ χειροτονῆσαι, καὶ αὐτῆς
 ἔτις τῆς Ναζιανζῶ. Καθαίρει μὲν οὖν (30) τὴν Να-
 ζιανζὸν τοῦ τοιοῦτου ἀγους ὡς τάχιστα· λίαν δὲ ἱε-
 κώμνος προστῆναι τῆς πατρίδος, οὐ δέχεται τὴν
 ἐπισκοπήν (μάλα γὰρ τὸν ἡσύχιον μετεδίωκε
 βίον)· καὶ τινα Εὐλάλιον τῆς Ναζιανζοῦ ποιμένα
 κτίστησεν, ὃν ἔσχεν ἄγαν ἐν τοῖς τιμίοις, θερα-
 πείοντά τε αὐτόν, καὶ μέτριον τὸ ἦθος τυγχάνον-
 τ (31). Αὐτὸς δὲ ἐν ἀσθενείᾳ κρατούμενος, ἐν Ἀριαν-
 ζῆς ἀνέψυχεν (32).

Ὁδοπορεῖν οὐκ ἔστι οἷός τε ὢν, ἐπέστελλε Κληδο-
 νίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἀνδρὶ θεοσεβεῖ καὶ θεράποντι
 τῆσιψ Θεοῦ, καὶ ἐτέροις τισίν, ὥστε μὴ παραδέ-
 χεσθαι τὸν λοιμὸν τῆς αἵρέσεως, τὰς τε χειροτονίας

A rum audaciam compescuisti : in maxima imperii tui
 trophæa una re exorna, nimirum episcoporum con-
 cordia. Hoc ego donum a te peto : hoc mihi bene-
 ficium ultimum porrige. » Hac oratione Imperator,
 et qui senatorii ordinis erant, in admirationem rapti,
 ut pote acerrimo ipsius amore contabescentes, ab-
 eundi facta facultate vix a se dimiserunt.

Cæterum illo adhuc in augusta urbe agente, Ne-
 ctarius quidam, Tarso Ciliciæ civitate ortus, Ec-
 clesiæ ipsius a synodo episcopus constituitur. Ipse
 autem cum clerum ac præstantissimum quemque
 ex populi multitudine accivisset, eosque, ut fidei
 depositum servarent, Deique præcepta exsequeren-
 tur, admonuisset, complexusque fuisset, multasque
 omnibus lacrymas movisset, itineri se dedit, tan-
 demque Arianzum pervenit. Cappadoeciæ autem is
 locus est, quem ex paterna hæreditate ad se devo-
 lutum possidebat. Cum autem multum temporis flu-
 xisset, ex quo Basilius magnus ex hac vita ad Deum
 evolarat, ac præsentia cum sublimiore vita commu-
 tarat, funebri oratione in ipsius laudem conscripta
 sacram Cæsariensium metropolim addit, Ecclesiæ-
 que nuncupata ac dicata ea oratione domum se
 recepit.

Sed cum per diu ipse a patria, propterea quod in
 imperatoria urbe commoraretur, absuisset (duode-
 cim namque ipsum Byzantii annos egisse ferunt),
 accidit ut quidam Apollinarii discipuli in secunda
 Cappadocum præfectura suis impietatis sermonibus
 multos in fraudem inducerent, eoque audaciæ pro-
 gredierentur, ut ad hunc quoque accederent, atque
 episcopus in ea regione crearent, ne ipsi quidem
 Nazianzo parcentes. Ipse vero Nazianzum quidem
 hoc placulo quam celerrime purgavit. Cum autem
 obnixis precibus rogaretur, ut patriæ antistes esse
 vellet, adduci non potuit ut episcopatum acciperet
 (tranquillam enim vitam mirifice consecrasset);
 verum Eulalium quemdam, quem, ut sui cultorem,
 moderatumque hominem, imprimis charum habe-
 bat, Nazianzi episcopum constituit. Ipse autem in-
 firmitate pressus Arianzi corpus refocillabat.

Cum autem jam iter facere non valeret, Cle-
 donium presbyterum, virum pium, verumque Dei
 cultorem, aliosque nonnullos per litteras admonuit,
 ne hæresis pestem susciperent, sed Apollinarista-

D λάττειν τὴν παραθήκην.
 (27) Ita Montac. et alii edit. volunt : ita codd. P.,
 Or., Colb. 1 et 2. In edit. ἐκέκτησεν
 (28) Montac. cui non repugnant alii edit. : Forte,
 inquit, deest ἐπιστῶντας, αὐτὲς ἐπιστῶντας : nam de
 iis in prima ad Cleodonium epistola Gregorius ait οὐκ οὖν
 ἐπαλθόντας, vel ut est in scriptis, ἐπιστῶντας.
 (29) Sic Montac. et alii edit. quorum lectionem
 confirmant codd. P., Or., Colb. 1 et 2, in quibusdam
 προελθεῖν.
 (30) Ita Montac. et alii edit. Ita codd. Colb. 1 et 2.
 In edit. οὖν deest.
 (31) Montac. et alii edit. ὑπάρχοντα, ita etiam
 codd. P., Colb. 1, 2. Mox duo posteriores habent,
 αὐτὸς δὲ ἀσθενείᾳ.
 (32) Cod. P. ἀνέψυχεν.

(20) Ita volunt Montac. et alii edit. Ita codd. no-
 mi. Or., Colb. 1, 2., P., Jnecon et Comb. In edit.
 τῶν συμφωνίαν.
 (21) Sic Colb. 1, et cod. Or. In edit. μοι deest : mox
 codd. P. et Colb. 1, παρέχοις, quam lectionem indi-
 cat Montac.
 (22) Ita Colb. 1 et 2, ὅτε deest in edit.
 (23) Cod. Or. οἷψ. σφοδρῶ, mox idem cod. συν-
 τετηχότες.
 (24) Μόλις ἀπέλυσαν αὐτόν, etc. Nobis Comhe-
 sivi interpretatio magis arridet quam versio Billii
 qui sic reddidit : « vix discedendi potestatem ipsi
 fecerunt. »
 (25) Sic Montac. et alii volunt edit. : sic codd.
 Or., P., Colb. 1, 2, et Combef. In edit. Αὐτὸν δὲ
 προσκαλεσάμενος.
 (26) Cod. Or. ἐκκρίτους, νοθετήσας αὐτοὺς φυ-

rum ordinationes, ut nefarias et ab Ecclesia Catholica alienas, pro irritis haberent. Nec vero satis habebat nuda et simplici contestatione ad eos uti: verum plenius uberiusque scribebat, singula abortivæ Apollinarii hæresis impietatisque capita everrens atque opprimens, quemadmodum liquido ostendunt tum duæ illæ ad Cledonium epistolæ, tum præcipue tractatus poetici, quos reliquit. Porro in poeticis lucubrationibus, quarum etiam ante memini, duplex illi scopus propositus erat: alter, ut impiam tyranni Juliani legem, qua Christiani a profanis disciplinis arcabantur, puerilem atque infirmam et ridiculam esse ostenderet: alter, quoniam Apollinarium multos libros variis carminum generibus texuisse, iisque, utpote eruditum hominem, dicendique facultate præstantem, multos ad hæresim suam illexisse perspiciebat, necessario sibi faciendum putavit, ut Arianzi post reditum suum quiescentes, atque ab omnibus negotiis occupationibusque feriatos, eudendis versibus animum adjiceret. Atque hinc uberrima mihi hujus orationis materia collecta est.

Cum autem nonnihil temporis illic solitarius egisset, vitamque philosophia purgasset, ac majori contemplationi animum addixisset, in extrema tandem senectute caducam hanc vitam cum meliori et sublimiori rerum statu, cujus hic pertenuis etiam species vix reperiri queant, permutavit. Atque ornandi quidem Gregorii munere pro virili mea perfunctus sum, quantum ad illi attinebat, ut et boni Patris et eorum, qui vitam illius audire gostiebant, votis satisfacerem, atque ut exiguam quamdam vitæ descriptionem breviter comprehensam haberemus. Nam omnes illius laudes vitæque ornamenta exponere, aut pro rei dignitate tractare, adeo difficile atque arduum fuerit, ut haud scio an quisquam, eorum etiam qui summam eruditionis laudem consecuti sunt, hoc præstare possit. Tu vero, Pater beate, *verique illius tabernaculi*¹⁹ inspector et conscie, ubi *exultationis et salutis vox*²⁰ laudantium Deum angelorum pariter ac sanctorum, Gregorii tui, qui exiguam hanc orationem elaboravit, memor esto. Quamvis enim ob virium imbecillitatem virtutibus tuis parem orationem non attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem tamen animi haudquaquam accusabis. Tua viribus respondet.

¹⁹ Hebr. viii, 2. ²⁰ Psal. cxvii, 15.

(33) Montac. et alii edit. sic volunt, nec non codd. P. et Colb. 2. In edit. καταλέλιπε.
(34) Cod. P. πρώτον μὲν.
(35) Cod. P. δεύτερον δέ.
(36) Montac. et alii edit. ac codd. Colb. 2, et P. γράψαντα.
(37) Ita Montac. et alii edit., nec non codd. P., Colb. 1, 2, ac Combef. In edit. ἄγων δεest.
(38) Codd. Colb. 1 et 2 μόγις.

ἄθετεῖν τῶν Ἀπολλιναριστῶν, ὡς ἀθέτους καὶ ἀλοτρίας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἦδη δὲ οὐ μὲν τοῦ φιλιῆ διαμαρτυρία πρὸς αὐτοὺς χρῆσασθαι, ἀλλὲ καὶ διεξοδικώτερον ἔγραψε, καθ' ἐν ἀνατρέπων τὰ τῆς ἀσεβείας Ἀπολλιναρίου ἀμβλώματα. Τοῦτο δὲ δεικνύουσι σαφῶς αἱ τε πρὸς Κληδόνιον δύο ἐπιστολαί, οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ οἱ ἐμμέτροι λόγοι, οὓς καταλέλοιπε (33). Περὶ δὲ τῶν ἐμμέτρων, ὧν ἐμνήσθη καὶ πρώην, διττὸς αὐτῷ γέγονεν ὁ σκοπός· πρῶτος μὲν (34), ὅπως τὴν ἀθεσμον Ἰουλιανοῦ τοῦ τυράννου νομοθεσίαν μειρακιώδη καὶ ἀνίσχυρον ἀπαλέγη, κλεύουσαν μὴ μετεῖναι Χριστιανοῖς τῆς Ἑλλήνων παιδείας· δεύτερος δὲ (35), ἐπεὶ ἑώρα Ἀπολλινάριον βόψαντα (36) πολυστίχους βίβλους ἐκ διαφόρων μέτρων, καὶ τούτοις κλέψαντα τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν αἵρεσιν, ὡς ἐλλόγιμον δῆθεν, ἀναγκαῖον ψῆθῃ, ἐν Ἀριανζοῖς ἡσυχάζων μετὰ τὴν ὑποστροφὴν καὶ σχολὴν ἄγων (37), οἷα πραγμάτων ἀπηλλαγμένος, πηκαῦτα γράψαι τὰ ἐμμετρα, ὅθεν μοι εὐρηται ἡ πλείστη ὕλη τῆσδε τῆς ὑποθέσεως.

Ἐνταῦθα ἡρεμήσας χρόνον, καὶ καθάρας τὴν βίον φιλοσοφίᾳ, γενόμενός τε ἐν θεωρίᾳ μέλζονι, μετατίθεται τὴν ἐπικτηρον τήνδε ζωὴν ἐν βαθείᾳ τῇ πόλει πρὸς τὴν ἀμείνω καὶ ὑψηλοτέραν κατάστασιν, ἧς ἐνταῦθα μόλις (38) ἀν εὐρεθῆι καὶ τὰ ἰνδάλματα Ἐμοὶ μὲν ὄν (39) τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς εἰς δύναμιν ἀφωσῶται ὅσον τὸν πόθον ἀποπληρῶσαι Πατρός τε ἀγαθοῦ καὶ τῶν τὰ ἐκεῖνου ποθοῦντων, καὶ ὡστε, ἐν ὀλίγῳ συνειληφότας, ἔχουσιν βραχεῖαν τινα τοῦ βίου ἀναγραφὴν. Τὸ γὰρ ἅπαντα ἐκδιηγεῖσθαι, ἢ πρὸς ἀξίαν, οὐκ οἶδα εἰ τις καὶ τῶν ἄγων ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένων ποιῆσαι ἰσχύσειεν· σὺ δὲ μοι, ὦ μακάριε Πάτερ, καὶ τῆς σκηπῆς τῆς ἀληθινῆς ἐπέπτα καὶ μύστα, ἐνθα φωνῆ ἀγαλλιόσως καὶ σωτηρίας ὑμνούοντων Θεὸν ἀγγέλων τε καὶ ἁγίων (40), μέμνησο Γρηγορίου τοῦ σοῦ, βραχεῖα σοι τάδε φιλοσοφῆσαντος. Εἰ γὰρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐνδένω (41) τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνομαι, καὶ (42) ταῦτα περὶ σοῦ (43) λέγων, ἀλλ' οὐ μὲμνη τῆ προθυμίᾳ. Σὴ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνη ἡ ἱερὰ φωνή, καὶ Θεῷ λέγουσα φίλον εἶναι τὸ κατὰ δύναμιν (44).

attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem enim vox illa sacra est, Deo id gratum esse, quod

D

(39) Colb. 1 et 2, ac Combef. habeat τὰ τῆς εἰς. Mox cod. P. κατὰ δύναμιν.
(40) Cod. P. καὶ ἀνθρώπων.
(41) Ἐνδένω δεest in cod. P.
(42) Orat. in Basilium.
(43) Colb. 2, ὑπὲρ σοῦ. Mox cod. P. αλλ' ὄν οὐ μὲμνη.
(44) Cod. P. addit, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA.

IN LAUDEM SANCTI GREGORII.

Ex Basilio (epist. 8).

Σαυός εκλογῆς καὶ φρέαρ βαθύ· λέγω δὲ τὸ τοῦ Α
Χριστοῦ στόμα Γρηγόριον.

Vas electionis, et puteus profundus, os dico Christi Gregorium:

Ex Hieronymo, Catalogo script. eccles., n. cxvii, tom. IV, part. II, pag. 126.

Gregorius, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus, præceptor meus, a quo Scripturas explanante didici, ad triginta millia versuum omnia opera sua composuit, e quibus illa sunt: *De morte fratris Cæsarii*; *Περὶ φιλοπρωχίας*: *Laudes Machabæorum*; *Laudes Athanasii*; *Laudes Maximi philosophi*, post exsilium reversi, quem falso nomine quidam Heronis superscripserunt: quia est et alius liber vituperationem ejusdem Maximi continens; quasi non licuerit eum-

dem et laudare et vituperare pro tempore. Et liber hexametro versu, virginitatis et nuptiarum contra se disserentium. *Adversum Eunomium* liber unus; *De Spiritu sancto* liber unus; *contra Julianum imperatorem* libri duo. Secutus est autem Polemonem dicendi caractere: vivoque se episcopum in loco suo ordinans, ruri vitam monachi exercuit. Decessitque ante hoc ferme triennium, sub Theodoro principe.

Ex Rufino. Prologo in orat. Gregorii, quas Latine reddidit.

Gregorius, vir per omnia incomparabilis, qui verbo et operibus clarus, splendidissimum lumen scientiæ Christi Ecclesiis præbuit, dum ea docuit que fecit, nec seipsum condemnavit agendo contraria quam docebat. *Et multis interjectis*: Hujus neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius in-

B veniri potest, utpote qui solus sit de cujus fide nondissidentes quidem inter se (ut fieri solet) partes et studia disputare potuerint: sed id obtinuerit apud Dominum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est, non esse rectæ fidei hominem, qui in fide Gregorio non concordat.

Ex Theodoro Studita. Iamb. LXVII, pag. 166, edit. Sirmondi.

Βροντῶν τὰ θεῖα τῇ βοῇ τῶν δογμάτων,
Ἡχῆσας ὄντως τὴν ὑπουράνιον, μάκαρ
καὶ πάσας ἀπρὶξ μωράνας τὰς αἰρέσεις,
τὸν κόσμον ἐστήριξες ἐν τοῖς σοῖς λόγοις.

Quæ tu potenti voce fudisti tonans
Oracula, omnis, divo, mundus audit:
Perimensque cunctas hæreses radicibus,
Orbem universum sermo firmavit tuus.

Idem ibid. Antirrhethico II adversus Iconomachos, pag. 123.

καὶ ὁ ἀκουσόμεθα τῶν κορυφασιῶν τῶν Πατέρων, C
Γρηγόριον μὲν τοῦ Θεολόγου. . . . Βασιλείου δὲ τοῦ
Μεγάλου.

Audiemus certe ipsos Patrum coryphæos, Gregorium Theologum. . . . Basilium quoque Magnum.

Ex τῶν Σουθῶν.

Γρηγόριος, Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπος (σταθμὸς δὲ ἐστὶν οὗτος Καππαδοκίας), ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ἀγαθὸς φίλος Βασιλείου τοῦ τῆς Καισαρείας ἐπισκόπου, τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ. Οὗτος οὐ μόνον γραμματικὸς καὶ τὰ ἐς τὴν ποίησιν δεξιὸς, ἀλλὰ πολλῶν πλείων καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐξήσκητο, καὶ ῥήτωρ ἦν ἀμφοτέρως. Οὗτος ἔγραψε καταλογάδην πολλὰ. Εἰς τὰς τρεῖς μυριάδας στίχων τὰ συντάγματα αὐτοῦ συνέθηκεν· ἀπ' ὧν εἰσι τὰδε· *Περὶ τῆς τελευταίας τοῦ ἀδελφοῦ Καισαρίου*, ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα, ἕτερος εἰς τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν, *Περὶ φιλοπρωχίας*, *Ἐπαινοὶ τῶν Μακκαβαίων*, *Ἐπαινοὶ Κυπριανοῦ*, *Ἐπαινοὶ Ἀθανασίου*, *Ἐπαινοὶ Ἡρωνοῦ φιλοσόφου*. *Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως*, λόγος δύο, *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* λόγος εἷς, πανηγυρικοὶ λόγοι δέκα, καὶ ἕτεροι πλείεττοι, καὶ ἄλλοι γνώριμοι. Ἠκολούθησε δὲ τῷ Πολέμωνος γα-

Ex Suida, Lexic. tom. I, pag. 496.

Gregorius, episcopus Nazianzenus (est autem Nazianzus statio Cappadociæ), vir eloquentissimus, summus amicus Basilii Cæsareæ Cappadociæ urbis episcopi. Hic non modo grammaticæ poeticesque laude florebat, sed multo magis philosophiam excoluerat, atque in oratoria facultate insignis erat. Prosa oratione permulta conscripsit. Ad triginta enim versuum millia opera sua contexuit, ex quibus sunt hæc: *De morte Cæsarii fratris*, funebris oratio in obitu patris, altera in funere Gorgoniæ sororis, *De pauperum amore*, *Laudes Machabæorum*, *Cypriani*, *Athanasii*, *Heronis philosophi*, *adversus Julianum* orationes duæ, *De Spiritu sancto* liber unus, panegyricæ orationes decem, aliarque complures ac cuiusvis notæ. Secutus est in scribendi genere Polemonem Laodicensem, qui Smyrnæ rhetoricam docuit, atque Aristidis oratoris præceptor existit. Alijque

quoque tractatum heroico carmine scripsit, in quo virginitatem et vitam conjugatam per se disserentes inducit, aliaque etiam argumenta omni carminum genere complexus est, quæ quidem ad summam subducta, triginta versuum millia conficiunt. Hujus porro Gregorii Arianus quoque Philostorgius in sui temporis historia mentionem facit his verbis: « Ea tempestate Gregorius in urbe Nazianzena florebat (est autem Nazianzus statio Cappadociæ), Basilii in Cæsarea Cappadociæ urbe, et Apollinarius in Laodicea Syriæ. Hi tres viri pro hominibus, id est consubstantiali, adversus eos qui Filii essentiam a Patris essentia diversam esse protulerant, decertabant, longeque omnes eos antecellebant, qui vel prius vel post, ad meam usque ætatem hujusce sectæ patrocinium susceperunt: adeo ut præ ipsis Athanasius puer censeretur. Namque et in summam illi externæ doctrinæ magnitudinem evaserant, et in sacris Scripturis, quantum ad lectionem et expeditam memoriam conducebat, non vulgarem experientiam habebant, ac potissimum Gregorius. Jam vero in suo quisque scribendi genere maxima facultate præditus erat. Apollinarius quippe in commentario dicendi genere præcellebat. Basilii autem in panegyrico insigniter eminebat. At vero Gregorio in utroque licet exercitato, ad conscriptionem tamen magis tendebat oratio. Atque ut Apollinario in dicendo grandior ac plenior, ita rursus Basilio firmior erat. Cumque tanta eorum esset tum in dicendo tum in scribendo facultas, tum verò in moribus comparati erant, ut vel solo aspectu plerisque ad se allicere facillime possent. Itaque partim ipso intuitu, partim sermonibus, partim editis lucubrationibus ad suas partes familiaritatemque suam eos pertrahabant, qui aliqua harum rerum facilius capi poterant. Hæc de illis obiter Philostorgius, isque Arianus, litteris mandavit. Adhuc porro superstes Gregorius, subrogato sibi in Ecclesia Nazianzena episcopo, ruri vitam monasticam egit. Atque ad nonaginta annos et ultra ætate protractus, Theodosio decimum tertium imperii annum agente, vitam cum morte commutavit, hoc ænem indignum virtute sua passus, quod principis urbis cathedra expulsus est, improbique potius electi sunt, quam qui virtute ac vitæ splendore omnes anteibat.

Α ραχηρι του Λαοδικεως, τοσ σοφιστευσαντος εν Σμυρνη, ος εγεγονει διδασκαλος Αριστειδου του ρητορος. Εγραφη δε αυτω και ετερα βιβλος δι' εξαμετρων, παρθενιας και γαμου καθ' εαυτους διαλεγομενων· και εις ετερας υποθεσεις εν παντοιοις και διαφοροις μετροις, οτινα συνάγονται εις επων μυριάδας τρεις. Του δε Γρηγοριου τουτου και Φιλοστοργιου ο Αρειανος εν τη κατ' αυτον ιστοριε μνημην ποιηται, και φησι· « Γρηγόριος γάρ ηκμασε κατ' εκεινους τους χρόνους εν τη Ναζιανζών (σταθμός δὲ οὗτος ὁ τόπος Καππαδοκίας), και Βασίλειος ἐν Καισαρεία τῆς Καππαδοκίας, και Ἀπολλινάριος ἐν τῇ Λαοδικεῖ τῆς Συρίας. Τρεῖς δὴ οὗτοι τότε ἠνδρες τοῦ ὁμοουσιου προὐμάχουν κατὰ τοῦ ἑτερουσιου, μακρῶ πάντας παρενεγκόντες τοὺς πρότερον και ὑστερον ἀχρις ἐμοῦ τῆς αὐτῆς αἵρέσεως προστάτας· ὡς παιδα παρ' αὐτοὺς κριθῆναι τὸν Ἀθανάσιον. Τῆς τε γὰρ ἐξωθεν καλουμένης παιδείσεως ἐπιπλεῖστον οὗτοι προεπηλύθεισαν, και τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ὅποσα εἰς ἀνάγκωσιν και τὴν πρῶχειρον μνημην ἐτελει, πολλὴν εἶχον τὴν ἐμπειρίαν, και μάλιστα γε αὐτῶν ὁ Γρηγόριος. Καὶ μὴν και συγγράφειν ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοῦ τρόπον ἦν ἱκανώτατος. Τῷ μὲν γε Ἀπολλινάριῳ τὸ ὑπομνηματικὸν εἶδος τῆς λέξεως μακρῶ ἀριστα εἶχε· Βασίλειος δὲ πνευγυρσοὶ λαμπρότατος ἦν· τῷ δὲ γε Γρηγοριῳ, και παρ' ἀμφοτέροις ἐξεταζομένῳ, μέλιω βῆσιν εἰς συγγραφὴν εἶχεν ὁ λόγος. Καὶ ἦν εἰπεῖν Ἀπολλινάριου μὲν ἀδρότερος, Βασιλείου δὲ σταθερώτερος. Τσαῦτης δὲ αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν και γράφειν δυναμεὺς οὐσης, και τὸ ἦθος οὐδὲν ἦττον οἱ ἄνδρες παρείχοντο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν θέαν ἐπαγωγότατον. Ὡς και οἱς ἐμῶντο, και οἱς ἔλεγον και ὅποσα γράφοντες διεδίδουσαν, διὰ πάντων ἤρουν εἰς τὴν ἐαυτῶν κοινωσίαν τοὺς καθ' ἑαυτῶν εὐμαρέστερον ἀλίσκεσθαι δυναμένους. Τσαῦτα περὶ αὐτῶν ὡς ἐν παραδρομῇ Φιλοστοργιος, και ταῦτα Ἀρειανὸς ὢν, ἐγράψεν. Ἔτι γοῦν περιῶν εἰς τὸν οικεῖον τόπον ὁ Γρηγόριος, ἐπίσκοπον καταστήσας ἐν τῇ λαχούσῃ αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ, αὐτὸς ἐν ἀγρῷ τινι βίον μοναδικὸν ἀπηνέγκαστο. Ἐλάσας δὲ περὶ τὰ ἐννεμήκοντα ἔτη και ἐπέκεινα, Θεοδοσίῳ τρίτον και δέκατον ἔτος ἄγοντος, καταλίπει τὸν βίον, ἀνάξιον τοῦτο τῆς αὐτοῦ παθῶν ἀρετῆς, και τῆς καθέδρας ἀποκροσθῆναι ἐπὶ τῆς βασιλευσύνης τῶν πόλεων, και προκρίθησαν μᾶλλον τοὺς φαυλοτέρους, ἢ τὸν ἐπ' ἀρετῆς και λαμπρότητι βίου πάντων μᾶλλον ὑπερέχοντα.

Ex Simeone Metaphraste.

Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipsam exposuit in iis sanctorum orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsarium fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde qui vitam illius conscripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acceperunt. Hoc unum necessario dicendum, quod siquidem apud homines existere necesse erat effigiem quandam et columnam ex omnibus virtutibus constantem, hoc erat Gregorius. Nam cum vitæ splendore

eos qui actionis laude florebant, superasset, eo rursus contemplationis progressus est, ut omnes illi sapientiae doctrinaeque laude cederent, tam ejus quæ in verbis quam quæ in fidei dogmatibus versatur. Unde etiam Theologi cognomentum adeptus est. Quantum autem ad corporis formam attinet, statura medioeri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem, depresso naso, supercillis in rectum protensis, aspectu blando et snavi, altero oculo, nempo dextro, subtristis, quem etiam cica-

vix quaedam contrahebat, barba non promissa, A calvus erat) albos crines habebat, summas item densa tamen. Qua parte calvus non erat (nam sub- barbæ partes velut fumo obsitas ostendebat.

Canon de sancto Basilio, apud Bolland. Append. ad tom. II Junii, ode VII.

Ἡ σύμκνοια τοῦ ἐπά τε ξυνοῦρις, ἡ ὡσπερ μία ψυχή ἐν δυοῖν σώμασιν ἀδιαίρετος, ἐν Γρηγορίῳ Βασίλειῳ, πόθῳ θεϊκῶ συνημμένοι, ἐν Βασιλείῳ Γρηγορίου· νῦν ἰκατεύσασθε Χριστὸν ὑπὲρ τῆς πολίμνης ἡμῶν.

O consensio animorum et sancta societas! qua velut unus et individuus in gemino corpore spiritus, in Gregorio Basilius divino amore unitus, in Basilio Gregorius fuit. Orate nunc pro grege nostro Christum.

His subnectere potuissem testimonia Haimonis Halberstatensis, cap. 4, lib. x. Histor. Eccles.; Adonis Viennensis episcopi in Chronic. ætate sexta; Goffridi Viterb. Chronic. parte sexta, ubi de Juliano verba facit; Petri de Natalibus in catalogo sanctorum, lib. II, cap. 69; Petri Criniti, lib. VII, cap. 1, De honest. discipl.; Trithemii De scriptor. ecclesiast.; Mantuani, lib. 1, Fast. Sabellici Enneade 7, lib. IX. Sed quia hi omnes non aliunde haurire potuerunt, quam ex his quos supra citavimus, nulla mihi causa visa est, quamobrem eandem crambem toties tibi obtruderem. Quare hic finem imponam, non tamen ante quam Pselli Cysi Græci scriptoris epigramma de Nazianzeno nostro Latine utcumque reddidero, ac coronidis vica, magni illius Erasmi de eodem iudicium apposero.

PSELLI EPIGRAMMA.

Divinæ sophiæ decus immortale canamus
Gregorium, vixit quo nova Roma duce.
Viribus eloquii valuit, linguæque disertæ:
Melifluos dulci protulit ore sonos.
Maxima laus in eo doctrinæ utriusque refulsit,
Sive profana vellis dogmata, sive sacra.
O salve conjunx charissime virginitatis,
Quæ prius in summo numine, deinde choris
Angelicis, purisque hominum complexibus hæret:
Assidueque tuum læta cubile fovet.

B Christicolæ columen defensor maxime gentis;
Stentoreo Triadis numen in ore ferens.
Hæreticæ salve mania certissima pestis,
Qua simul oppressi Lybs Macedoque cadunt.
Quæque Arium perimis, cujus sanctissima primum est.
Horribili ac stygio secta furore Trias.
Salve doctrinæ Antistes, atque unica cura
Pieridum, eloquii rhetoricesque decus.
Saltator lugens, Triadis qui numine plenus
Hanc quoque terrigenis omnibus eloqueris.

ERASMI DE GREGORIO NAZIANZENO JUDICIUM.

Epist. præfixa edit. Claudii Chevallonii, an. 1532.

In Gregorio Nazianzeno pietas propemodum ex æquo certat cum facundia; sed amat significantes argutias, quas eo difficilius est Latine reddere, quod pleræque sunt in verbis sitæ. Tota vero phrasia non nihil accedit ad structuram Isocraticam. Adde quod de rebus divinis, quæ vix ullis verbis humanis explicari possunt, libenter ac frequenter philosophatur. Frater hujus Basilius suavi quodam et intellectato dictionis fluxu, et pietatem, et eruditio- nem, et acumen, sicubi res postulat, et perspicuitatem, et jucunditatem, et si quam aliam virtutem in oratore Christiano quisquam desiderare possit, complectitur. Joannes Chrysostomus Basilius quem- admodum in litteris, sic etiam in professione sincerioris vitæ socius, atque (ut ita loquar) Achates, quidquid fere scripsit, ad popularem captum accom-

modavit, eoque fusior est, ac simplicior; et in locis communibus spatium maluit, quam in difficillimis versari quæstionibus. Hos triumviros una tulit ætas apud Græcos, pietate pares, nec dispare eruditione, sed dictionis caractere dissimiles. Quos si cum nostris conferre velis, Chrysostomus non dissimilis est Augustino, Gregorius Ambrosio, qui si Græcè scripsisset, plurimum negotii fuisset exhibiturus interpreti. Quæm Basilio conferam nondum invenio, nisi si quis Scripturarum cognitionem, quam habuit Hieronymus, cum Lactantii felicitate copulet. Me certe a vertendo Gregorio semper deterruit dictionis argutia, et rerum sublimitas, et allusiones subobscuræ. Eam provinciam eximio quodam pietatis ardore sibi sumpsit Bilibaldus no- ster, cui et immortalis est.

Qui apud veteres auctores Nazianzeni meminerint ex illiusque scriptis testimoniis protulerint.

Vix ullus in tota Græcia scriptor existit, de ecclesiasticis loquor, qui non perhonorificam Gregorii mentionem fecerit, ex ipsiusque operibus testimonia produxerit. Damascenus certe non contentus scripta sua ipsius auctoritate sæpenumero confirmare, sexcentis locis ita eum compila-

vit, ut bonam partem librorum suorum de fide Orthodoxa ex ejus libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens. Id quod productis quibusdam locis plenum facere constitueram, ni id ipsi tam frequens esse comperissem, ut prima fronte furtum depre-

hendi posset. Quid de Theodoro dicam, qui ipsam quoque theologi phrasim affectavit? Quemadmodum ex unico capite libri quarti *Hæret. subularum* apertissime liquet, ubi ex variis Gregorii scriptis orationem suam concinnavit. De Nestorio enim loquens (45), "Ἄλλην ἐξ ἑλλης ἀμείβων χώραν, καθάπερ Αἰγυπτιακή τις μάστιξ, τῆ μεγάλῃ τῶν Ἀντιοχείων ἐνέσκηψε πόλει· ἐν ταύτῃ λόγων ἐλευθερίων μετρίως μετεσχῆκώς...., τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προΐων εἰσεφόρῃ. Et paulo inferius : Ἐνταῦθά μοι λοιπὸν καὶ τὰ δράματα, ὧν μικροῦ πλήρης πᾶσα γῆ τε καὶ θάλαττα. Annon hæc duo loca ad verbum transcripta sunt ex Athanasiana Gregorii oratione? Rursus hæc verba, Τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν τῶν ὀρθόδοξων καθολικῆς Ἐκκλησίας τὴν προεδρίαν πιστεύεται, οὐδὲν δὲ ἦτρον καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Ipsissima sunt verba Gregorii, etsi locum nunc non satis memini. Quod et aliis verbis ita effert in Basiliana, Διὰ μίαν τῆς Καισαρείας πόλεως τῆ οἰκουμένη πάση κυρσεύειν. Jam cum idem Theod. eodem loco ait, Ὡς γὰρ τὸν μέγιστον ἐκείνων κατέλαβε θρόνον, καθάπερ τινὰ τυρανίδα τῆς ἀρχιερωσύνης τὴν προστασίαν ἀρπάσας, proculdubio hæc a Gregorio accepit, cuius in Athanasiana hæc verba sunt, Οὐ γὰρ ἁποῦ τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὡσπερ οἱ τυρανίδα τινὰ ἢ κληρονομίαν παράδοξον ἀρπάσαντες. Rursus illa, οἱχοὶ τὰ πολλὰ βεβίλοι προσανέχων, καὶ καθ' ἑσυχλὴν ἑαυτῷ συγγινόμενος, ex oratione ad Arianos sumpta sunt. Sed de hoc satis. Quantæ autem famæ atque auctoritatis in universa Ecclesia ipsius monumenta fuerint, nullo argumento apertius demonstrari potest, quam quod Latini ne punctum quidem temporis iis carere sustinuerint, sed statim in Latium transferenda curarint, eorumque testimoniis libros suos illustrarunt. Nos cæteris omissis ipsa tantum hincia proferemus.

Hieronymus (46) eum præceptorem suum facit in *Catalogo scriptorum ecclesias.* et in *Apologia priore adversus Rufinum* : « An injuria, inquit, tibi facta est, quod pro te Apollinariam, Didymumque sectatus sum? Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare? Quis apud Latinos par sui est? Quo ego magistro gloriol et exultol. » Sui autem imparem apud Latinos Gregorium videretur dicere, ut notet Rufinum : qui cum ipse apud suos esset eloquentissimus, Rufinus in interpretatione aliquot illius orationum parum graviter se gesserat, neque satis feliciter tantæ eloquentiæ responderat.

Idem Hieronymus (47), explicans illud Ephes. v, 32, *Sacramentum hoc magnum est : ego autem, etc.* « Gregorius Nazianzenus, inquit, vir valde eloquens, et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere : Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in

A Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse, sed quodammodo dixerit : Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et divinum cor quaerat interpretis. »

Augustinus (48) epistola cxxviii ad Fortunatianum, citatis quibusdam ex Athanasio, « Gregorius etiam, inquit, sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, Demum natura invisibilem, quando patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conspicabilis materiæ dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. » Citat postea Ambrosium.

Idem (49) lib. i *Contra Julianum Pelagianum*, de peccato originali, post citatos Occidentis episcopos, sic de Gregorio Nazianzeno, quem primum inter Orientis episcopos nominat : « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis Patribus (Latinis scilicet) etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminacionis inanem patiatur invdiam : dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem et ipse proferat sententiam. Audi ergo quid dicat : Imago, inquit, Dei labem corporeæ inundationis expurget, et conjunctam sibi carnem Verbi Dei sublevet pennis. Et quamvis, » etc. Citat et postea ex oratione *De baptismo*. « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret : nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

Idem lib. ii adversus eundem pag. 530 citat et explicat Nazianzenum ex lib. *Apologetico*. Et lib. *De dono perseverantiæ* cap. 19, ex oratione in *Pentecosten* testimonium profert : ubi tamen pro « deprecabitur, » vertendum fuerat, « deprecabimur. »

Gregorius Papa (50), in prologo tertii partis *Pastoralis curæ*, Theologum nostrum ita citat : « Ut longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit. Non una eademque cunctis exhortatio congruit, quia non cunctos par morum qualitas astringit. » Hæc porro verba sunt Gregorii nostri *1) Apologet.*

Leo Papa (51), Magni cognomento honoratus, qui pontificatum suscepit circa annum Domini 441, epistola cxxiv ad Leonem Augustum contra blasphemias Nestorii et Eutychetis, sancti Gregorii episcopi Nazianzeni in homilia *De Epiphania* hæc verba citat : « Cum ergo processisset ex Virgine Deus, in ea, quam assumpserat humana natura, unam e duobus sibi invicem contrariis existens, carne et

(45) Tom. IV, pag. 244.

(46) Tom. IV, part. II, p. 363.

(47) Tom. IV, part. I, p. 395.

(48) Tom. II, p. 500.

(49) Tom. X, p. 504.

(50) Tom. II, p. 33.

(51) S. Leo, edit. in-fol. p. 363.

spirito, aliud in Deum assumitur, aliud deitatis gratia præstat. Idem infra : Missus est quidem, sed ut homo. Duplex enim erat in eo natura. Inde denique et laboravit ex itinere, inde et esuriit, et sitivit, et contristatus est, et flevit, humani corporis lege. » Citat postea Basilium episcopum Cappadocum.

Vincentius Lirinensis fere ad finem libri, quem docte adversus profanas novitates conscripsit, in Ephesina synodo suo tempore contra Nestorium celebrata, scripta Nazianzeni recitata scribit. « Adhibita sunt etiam, inquit, illa Cappadociæ lumina, sanctus Gregorius episcopus et confessor de Nazianzo vel Nazianzo : sanctus Basilius Cæsareæ Cappadociæ episcopus et confessor. »

Quæ autem in ea synodo ex Nazianzeno recitata sint, sic Rusticus diaconus contra Acephalos commemorat, ubi de differentia inter Unus et Unum, Alius et Aliud. « Sua, inquit (52), dogmata confirmavit (Ephesina scilicet synodus) inter beati Nazianzeni Gregorii lectiones, dicens ita : Alius quidem et Aliud ex quibus Salvator : siquidem non idem invisibile visibili, et id quod intemporale illi quod subtemporale. » Quæ verba ex priore ad Cledonium epistola sumpta sunt, quam in eodem libro pluribus locis citat; atque etiam hæreticos (ut illi nihil intentatum et incorruptum relinquunt) et maxime Nestorianos Nazianzeni sententias quasdam ad sui erroris confirmationem detorquere tentasse. Sic enim ibi hæreticus, qui loquens inducitur, objicit : « Hominem quem Apostolus velut in duo partitus est, sanctæ memoriæ Gregorius unum modis omnibus nominat, ne Christo cum conferens, duos videatur Christos asserere, » etc. Et post : « Dixit alicubi Apostolus : *Quia quanto tibi qui foris* » etc. Subjicitur inde explicatio locorum Pauli et Nazianzeni. Ibi enim contra hæreticos pluribus explicatur ista Theologi sententia : Sic ex duabus naturis Christus, sicut ex anima et corpore homo. Illam enim hæreticus ut a suis partibus stantem in medium proponebat, ut et nonnullas alias, quas Rusticus ipse eodem libro pluribus explicat.

De operibus et scriptis Nazianzeni.

Omnia quæ Nazianzeni nomine inscribuntur, præter controversiam ipsius sunt præter metaphrasin in *Ecclesiasten*, quæ ipsi falso tribuitur, ut in argumento ex Hieronymo docuimus : et significationem in *Ezechielem*, quæ aut illius non est, aut certe ab eo non edita.

Dux exstant orationes illius a Rufino Latinæ factæ, quæ non sunt in Græco exemplari. (Perperam Gregorio orationes istas tribuit Billius, ut in orologio notavimus.)

Ex docta illius in dictum Evangelii homilia videntur multas alias ejus generis composuisse : ut quæ certum sit et Nazianzi et Constantinopoli et alibi

A Gelasius de duabus in Christo naturis adversus Eutychem et Nestorium, multa veterum theologorum, ut Ignatii, Eustathii, Hippolyti, Athanasii, Eusebii Pamphili citans testimonia, et hæc Gregorii Nazianzeni in Natali Domini laudat (53) : « Duplex erat Christus, homo quidem quod videbatur, Deus vero quod non videbatur, comedens quidem ut homo vere et sicuti nos. Habuit enim carnis similem passibilitatem sicuti nos. » Ibidem etiam ex ejusdem priore ad Cledonium epistola per multa profert, quemadmodum et ex epistola ad Nectarium.

B Joannes episcopus Romanus, tribus Justiniani imperatoris quæstionibus respondens, ut probet Christum unam esse ex personis Trinitatis, post Augustinum hæc Gregorii Nazianzeni ex sermone de Epiphania citat (54) : « Deum cum dico, omnino uno lumine illustramur simul et tribus, uno quidem secundum uniuscujusque proprietates sive substantias, sicut placet aliquibus dicere, sive personas (nihil enim pro vocabulorum diversitate dissidendum est, cum ad eundem sensum nominum diversitas provocet et intellectum) unum autem secundum substantiam, vel deitatis ratione. Dividitur ergo, ut ita dicam indivisibiliter, conjungitur divisibiliter, una est in tribus deitas. »

C Justinianus Imperator, Edict. adversus tria Capitula, ut duas naturas et unitatem personæ asserat in Christo, sanctum Gregorium Theologum seniel et iterum nominat. *Concil.* tom. V, p. 695, 698.

D Sanctus Theodorus Studita pluribus in locis (55) Gregorii profert testimonia, vel in suæ sententiæ patrocinium, vel ut verba sancti doctoris a pravus hæreticorum interpretationibus vindicet. Sic Antirrhético II *adversus Iconomachos*, tom. V Oper. Sirmondi, p. 107. Item, *ibid.* pag. 125, 126, 127. Item *Refutatione impietatum poematum*, pag. 195. *Rursus Adversus Iconomachos*, cap. VI et VII, pag. 215 et seq. Iterum epist. lib. II, epist. XXXVI, pag. 445. Ac deum epist. CLIV, p. 625.

D sæpius e suggestu ad populum concionatorum. Ac fortasse in sacros libros commentarios edidit, Epistolamque Pauli ad Philippenses videtur scriptis suis illustrasse. In fine enim Anathematis morum Cyrilli sic legitur, D. Gregorii episcopi in *Epistola ad Philippenses*. Atque hoc fragmentum hic ascribitur : *Hoc sapiatur, inquit, quod et in Christo Jesu, qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi suscipiens* » etc. « Quid pauperius in Deo, quam formam servi? Quid humilioris in Rege cunctorum, quam ad communionem pauperis nostræ naturæ sponte venire? Rex regum et Domi-

⁵³ Philipp. II, 5-7.

(54) Epist. 3 ad Sen., t. IV *Conc.*, p. 1751.

(55) Edit. Sirm.

⁵¹ I Cor. v, 13.

(52) *Bibl. Patr.* tom. IV.

(53) *Id.* *ibid.*

nus dominantium induitur forma servi : Index omnium fit subditus postestatis creaturæ : Dominus in spelunca deponitur : qui omnia continet, in diversorio non invenit locum, sed in præsepe projicitur jumentorum ; mundus et immaculatus sordes suscipit humanæ naturæ, et per omnia paupertatem nostram transiens, usque ad mortis venit experimentum. Considerate paupertatis spontaneæ mensuram : vita mortem gustat : Judex deducitur ad judicium ; vitæ omnium existentium Dominus subditur sententiæ judicantis ; rex omnium virtutum, quæ ultra mundum sunt, spiculatorum non respuit manus. » Hæc ibi ex Gregorio episcopo, qui videri

A possit Nazianzenus noster, quando statim alium subicitur ex Basilio Magno, de fructu passionis Christi testimonium. Nysenus autem et Neocæsariensis, quod sciam, nihil in hanc Pauli Epistolam scripserunt.

Baptista Guarinus Guarini viri doctissimi filius in Latinum vertisse dicitur Gregorii Nazianzeni ad Christum et Mariam orationes in appendice : Catalogi scriptorum ecclesiasticorum Trithemii et Bibliothecæ Lycosthenis, ut et beatus Rhenanus duas epistolas ejusdem ad Themistium. At illæ neque Græce neque Latine in manus meas adhuc incidere poterunt.

Hæc sunt quæ Billius collegit et aarnavit in laudem et illustrationem eximii Doctoris. Pauca adjecimus, Billio vel ignota, vel nondum in lucem edita. Jam superest ut Billii, Leuvenklai, Genebrardi, et aliorum qui Gregorii operibus manum adhibuerunt præfationes hic subjiciamus. Billii epistolam Carolo Lotharingo cardinali nuncupatam, priorique editioni præfixam, forsitan detrahare licuisset. At tanti viri reverentia, libellum in quo calamitosas tempestates sui ævi tam eleganter describit, tam amare luget, cæteris ejus ingenii monumentis connectere decrevimus, maxime ut ne minimum quid vel ex antiquis editionibus desiderare lectorem sinamus.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO D. CAROLO LOTHARINGO
CARDINALI, AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO,
JACOBUS BILLIUS ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO, S. D.

Quod ait ille totius philosophiæ antistes Plato (56), summæ atque effrenatæ libertatis extremam plerumque servitutem assecram esse, quod etiam Hippocrates (57), corporum habitudines ad extremum bonitatis perductas, periculosas esse : hoc in Christiana nostra republica non sine maximo piorum omnium dolore hac misera tempestate uniusquisque nostrum experitur. Nam si quis florentissimum illum statum, quo Patrum memoria religio erat, cum eo quem his perditissimis temporibus videmus, composuerit, profecto quantum distat Ortus ab Occidente⁵⁸, tantum inter utrumque statum interesse comperiet. Nec vero in re adeo manifesta longa oratione opus esse putat. Illud potius dolendum atque ingemiscendum, nos tam præclaram hæreditatem a majoribus acceptam tenere non potuisse. Sed scilicet verum est quod dici solet, satietatem contumeliæ atque insolentiæ matrem esse.

Nos prosperarum rerum velut nectare quodam obruti, bona nostra ignoravimus, nec μέγαν ἄλγον, ut de Tantalos ait Pindarus (58), κατανέψαι (59) potuimus : idemque nobis accidit quod Judæis olim sæpe usu venisse legimus, qui simulatque incrassati, impinguati, dilatati sunt, protinus recalcitraverunt⁶⁰, ut quod Appius ille de Romanis dicebat, negotium illis melius, quam otium committi posse, in nos non immerito torqueri possit, Ecclesiæque his Ezechielis verbis commode uti queat : Ecce in

C pace amaritudo mea amarissima⁶¹. In tanta tranquillitate somnus iis obrepit, qui ad Ecclesiæ gubernacula sedebant. Non litterarum sacrarum studiis incumbere, non plebem sibi commissam salutifera doctrina pascere, non vitæ integritate ac sanctimonia cæteris præluere ; sed vel dormire, vel sibi ipsis tantum vigilare, et quidem ita vigilare, ut altum dormire præsterit. Qualis porro gubernator, tales proetæ, tales nautæ, tales vectores ; et, ut ait Scriptura, qualis sacerdos, talis et populus⁶², malæ sementis mala seges, malorum magistrorum mali discipuli, mali exempli mala expressio. Omnes declinavimus, et inutiles facti sumus⁶³. Pastores inertia languerunt : populus quales merebatur, talès pastores habuit.

D Interim versipellis noster inimicus, et (59) qui inferioris hujus mundi scabiem ac languentium ulcera scalpit atque ablingit, qui ubi quid vitii et corruptelæ est, cadaveribus assidet putredinesque contrectat, pastoribus in officio cessantibus, in agrum Domini furtim ingressus zizania superseminavit⁶⁴, tantamque justissimo Dei judicio tempestatem rerumque omnium perturbationem excitavit, ut a jactis religionis nostræ fundamentis, vix ulla gravior acerbiorque existerit : quoque majorem stragem in Dei castris ederet, angeli lucis personam sibi induendam putavit, ut quo tectius, hoc quoque nocentius perniciosiusque virus suum sim-

⁵⁶ Psal. cii, 12.

⁵⁷ Deut. xxxii, 15.

⁵⁸ Isa. xxxviii, 17.

⁵⁹ Ose. iv, 9.

⁶⁰ Psal. lvi, 4.

⁶¹ Matth.

xiii, 25.

(56) Lib. De rep., o.

(57) Lib. i, aph. 3.

(58) Olymp., od. 4.

(59) Id est ingentem felicitatem concoquere.

(59) Ap. Cyprian., in App., p. cvii.

placioribus animis instillaret. Sub hac larva ita omnia confudit ac sursum deorsumque jactavit, ut in antiquum chaos pene reciderint, facti que simul quasi in principio cum Deus nostri non dominaretur, nec invocaretur nomen ejus super nos⁵⁹. Terris salutem longam dixisse videtur charitas; improbitati atque impudentiæ habentiæ omnes remissæ sunt. Plena omnia odii, rixarum et maledicentiæ, plena livoris et virulentæ contentionis. Amicorum et hostium nullum discrimen. Nemo seipsum propius inspicit, sed salutem suam in tuto versari existimat, dum alios omni animi acerbitate atque amarulentia insectetur. «Pereunt bona, ut ait noster Gregorius (60), nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit.» Refrigerante vel potius extincta charitate abundat in orbe iniquitas⁶¹. Exundante porro atque in immensum excrecente iniquitate, vindicem Dei gladium ardentemque illas sagittas⁶² in nos cadere non est mirum.

Itaque haud scio an non multo commodius de hoc nostro tempore dicere nobis liceat, quod Epiphanius (61) olim de sua tempestate ob eandem causam dicebat. «Mirandum est hoc tempore, et non mirandum. Mirandum, quod nostro sæculo omnia implentur: non autem mirandum, quia impleri ea necesse est.» Et paucis verbis interjectis: «Quo progressa est mens hominis prona ad malum ab adolescentia sua? Quas fidei partes non perdidit? In quibus disputationibus utilitatem non perturbavit consilii perversitas?» Quid enim? An non deploratissimam hanc ætatem velut digito indicare videtur vir ille sanctissimus, in qua vel nova quotidie dogmata feruntur, vel jam olim oppressa et sepulta in lucem revocantur? Neque enim satis habuit Satan inferioribus telis adversus nos uti, nisi etiam venena, ut ait ille, cælo peteret, atque ex saluberrimis vitæ fontibus a se vitiatas, mortem nobis propinaret, sagittaque illa per diem volante⁶³, hoc est, ut per hæreticos in sanctarum intelligentia Scripturarum, Ecclesiam convulneret.

Hinc illæ tot tamque dissectæ sectæ, quas per suos satellites toto orbe Christiano spargit, qui utinam ipsi tum suæ tum aliorum salutis minus prodigi essent! Utinam fastum illum suum atque arrogantiam comprimerent, nec antiquitatem universam cæcitatibus atque ignorantibus damnare mallent, quam errorem suum confiteri! Sed habet hoc imprimis φιλανθρωπία, hæresum omnium parens certissima, quod illis, qui hoc vitio infecti sunt, oculos prorsus morbi que sensum omnem eripit, planeque eodem modo eos afficit, quo Harpastem fatuam suam Seneca (62) laborasse scribit, quæ cum vi-

A dere desisset, se tamen cæcam esse nesciebat, sed in domum tenebrosam id rejiciebat, alioque migrare velle dicebat. Ex quo efficitur ut nemini prorsus cedere sustineant, verum cerebri sui fragmenta ita perditæ ament atque amplexentur, ut a visceribus suis potius avelli, quam a concepta semel opinione abstrahi patiantur. (63) Ita perditæ perdunt, et depravati errorem pravitalis infundunt, ac virus suum quaquaversum spargere moliantur: ut non abs re Cyprius ille episcopus (64) eos ἐκθάμθητάς τῶν προβάτων καὶ πύρρας τῶν περιστέρων, καὶ σὸβητάς τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀρνῶν καὶ θρεμμάτων vocet. Sic impurus hostis fructum omnem memorabilis illius supplicii, quod Christus in cruce pertulit, ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum⁶⁵, funditus tollere atque eveltere modis omnibus conatur. Nihil enim eum gravius angit et excruciat, quam pax aliorum et concordia, cujus se suo scelere expertem videt. Nihil est quod avidius expetat, atque in quo vehementius elahoret, quam ut nobile illud amoris ac benevolentia legatum, quod Christus Ecclesiae suæ testamento reliquit, nobis extorqueat. Ac proinde quas potest contentiones in domo Dei serit, et quod de morte Hieronymus aiebat (65), «fratres dividit, et charissima inter se nomina crudelis et durus dissociat.»

Hæc prohi dolor! non jam auribus, sed oculis ipsis haurimus: non jam legimus, sed sentimus, quamque κακίστη δαιμόνων, ut Euripidis verbo utar, sit hæresis, non tam ex annalium memoria, quam ex nostrismet ipsi calamitatibus cognoscimus. Multas quidem gravesque hæresum procellas in veterum monumentis descriptas videmus: sed multo gravius nos afficiunt, quas ipsi cernimus ac sentimus. Uj enim res procul ab oculis dissitæ multo minores videntur, quam quæ propiori intervallo spectantur, eodem modo fieri non potest, quin præsens calamitas multo graviorem nobis dolorem inurat, quam quas in historicorum libris velut in tabula quadam pictas intuemur. Et sane æquum erat, ut qui vicinorum nostrorum tristissimis exemplis erudiri negleximus, ipsi tandem aliis in exemplum proponeremur, cæterique ex nobis documentum caperent, quid sibi esset in eadem causa pertimescendum. Atque utinam verbis saltem, ut Phryges, et quidem iterum ac tertio repetitis, meliores efficeremur, ac non potius ad tam duras plagas obstupesceremus. Sed, quod vix sine lacryinis dici potest, ad doloris sensum obdruisse videmur. Dissipati enim sumus, ut inquit Propheta, et non compuncti⁶⁶. Percussit nos Dominus, et non doluimus; attrivit nos, et renuimus ac-

⁵⁹ Isa. LXIII, 19. ⁶⁰ Matth. XXIV, 12. ⁶¹ Psal. VII, 17. ⁶² Psal. XC, 6. ⁶³ Joan. XI, 52. ⁶⁴ Psal. XXXIV, 16.

(60) Epist. ad Eudoxium. al. XXXIX.

(61) Lib. III, tom. II, Adversus Antidic., p. 1034.

(62) Senec. in Herc. Octavo.

(63) Cyprian. lib. De idol. van. p. 226.

(64) Epiph. lib. III, tom. II, p. 1009.

(65) Epist. 35, t. IV, part. II, p. 267.

capere disciplinam ⁵⁵. Bellæ si quando e laqueis evaserint, ea omnia loca, in quibus laqueos esse suspicantur, selulo fugiunt; nos bardi et vecordes ad eundem quotidie lapidem impingimus, et pyraustarum in morem, ambusta jam toties ac fere jam adusta corpora flammis adhuc admovemus.

Quotusquisque est enim, qui in tam denso calamitatum agmine meliorem mentem induat, et concipiat, ac quasi parturiat spiritum salutis ⁵⁶? Omnes pene iisdem vestigiis insistimus, vitis nostris indulgemus, ea mordicus retinemus, novisque quotidie flagitiis cumulamus, nec, ut cum lyrico loquar (66), per nostrum patimur scelus iracunda Jovem ponere fulmina. Hanc rerum acerbiter deploramus, hanc temporis infelicitatem accusamus, cujus ipsi unici fabri atque artifices sumus. Ad flagra murmuramus, qui scorpionum ⁵⁷ ictus memur. Dolemus omnia plus quam feralibus odiis ardere, et cum Deo in gratiam redire non curamus. Quasi vero certa pax inter eos coallescere queat, qui a Deo pacis sese averterunt; atque ii membra tenere queant, qui *caput*, ut est apud Apostolum ⁵⁸, *non tenent*. Ut enim in circulo quo longius a centro lineæ protrahuntur, hoc quoque longioribus intervallis inter se distant: ad eundem modum quo quisque longius a Deo discedit, eo etiam magis a fraterna charitate, imo etiam a seipso removetur.

Nam quid de iis dicam, qui ab Ecclesiæ corpore nefarie se præciderunt, qui *inconsultem* ⁵⁹ illam Christi vestem, cui immanissimi etiam carnifices pepercerunt, in infinitas partes sciderunt, tantaque amentia præcipientes feruntur, ut quemadmodum salamandra in igne, sic ipsi in dissidiis funestisque confictionibus vivant, atque adversus publicam orbis concordiam conjurasse videantur? « (67) Nisi enim pacem odissent, in unitate cæcæ permansissent. » I. summa miseria summam felicitatem, in maxima perturbatione jucundissimam quamdam quietem vel simulant, vel opinionis errore sibi confingunt. Extra arcam esse gaudent, ac velut de certa salute sibi gratulantur. Sic nimirum ægroti quidam nusquam non quietiores se fore, quam in stratis suis arbitrantur. Perire miseri non recusant, dum allos in eandem secum perniciem trahant. Idemque si non ore, re ipsa tamen clamant, quod ille apud tragicum (68), « Hæc ipsa pollens inclyti Pelopis domus ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat. »

Itaque qui non ita pridem (tantum in eis simulationis artificium erat) nil nisi pacem concordiamque spirare plerisque videbantur, iidem nunc aperta fronte, et regno Parides, et optimo cuique Phalarides, sacri etiam ordinis hominibus plus quam

⁵⁵ Jer. v, 3. ⁵⁶ Isa. xxvi, 18. ⁵⁷ III Reg. xii, 14. ⁵⁸ Math. iii, 7. ⁵⁹ Psal. lxxix, 14. ⁶⁰ I Petr. v, 8. xi, 4.

(66) Horat., lib. i *Carm.*, od. 3.

(67) August. in *psal.* cxix, l. IV, p. 1371.

A tigrides se præbent. Christi, cujus admirabile quemdam zelum præ se ferebant, templa disuebant, patrimonium diripiunt, ministros obruncant Regis, cujus auctoritatem imperiumque sibi sacrum sanctum esse alternis prope verbis affirmabant, ut bes vi atque armis expugnant, tributa legum sceptrum etiam, si possint, extorquere contendunt Populi, cujus causa, populares videlicet homines anno superiori ad arma se invitos trahi testabantur, fortunas omnes per crudelissimum latrocinium eripiunt, eique pro libertate promissa gravissimam tyrannidem invexerunt, pro ligneo jugo ferream imposuerunt? Unde autem fures agnoscemus, nisi furarentur, et mactarent, et perderent? Unde lupos, nisi sanguinem sitirent? Unde viperarum progeniem ⁶¹, nisi matrem arroderent? Unde apros solitarios ⁶², nisi pulcherrimam illam vineam pervastarent? Unde leonis rugientis ⁶³ catulos, nisi obvium quemque devorarent? Unde denique ejus qui jam inde a prima rerum origine homicida fuit ⁶⁴, liberos, nisi cruore atque omni feritatu genere pascerentur?

Quis interpretari potest iniquiusne bellum susceperint, an crudelius et rapacius gerant? Quibus opibus hæc barathra, quo sanguine hæc hirudines, ante quas, ut Scripturæ verbis utar, *quasi nihilum est sanguis* ⁶⁵, expleri queant? Habent certe unde in confusione sua glorientur. Vicerunt omnes omnium ætatum hæreticos. Vicerunt impudentia, scelerare, impertunitate, rapinis, crudelitate. Non exstruendo, ut Babylonici ædificatores ⁶⁶, sed vastando, evertendo, exurendo nomen suum celebrare, immortalæque sui memoriam posteris relinquere moliantur. Quanquam credetne unquam posteritas tantum furoris in Francis hominibus, iisque defæctæ religionis titulo sese venditantibus, existitisse? Non credet, imposturam sibi factam clamabit, nisi expressa tantæ amentię monimenta in templorum ruinis viderit. Mihi quidem non in publica modo, sed etiam in privata calamitate, quam nihil in illis, non dicam Christiani, sed ne hominis quidem esset, abunde experiri contigit. Nam, ut Regiensis insulæ vastitatem præteream (in qua, quandiu superiores fuimus, licuit illis suo ritu vivere, facultatibus suis libere tranquilleque frui: simulatque autem vicinæ Rupellæ perfidia basiliscum illum, quem tot annis parturierat, peperit, illico templis flammæ injectæ, fortunis nostris, domesticisque omnibus, quos quidem arripere potuerunt, manus allatæ sunt), quis Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?

Domus ea antiquissima et illustrissima erat, atque ipsa quoque structuræ specie religionem quam-

⁶¹ Coloss. ii, 19. ⁶² Joan. xix, 23. ⁶³ Joan. x, 10. ⁶⁴ Joan. viii, 44. ⁶⁵ Eccli. viii, 19. ⁶⁶ Genes.

(68) Senec. in *Thyest.*

nam spectatoribus incutiebatur. Ea multis calamitosis solatio, pietatis causa exulantibus perfugio ac subsidio, et ut cum Job ⁴⁷ dicam, *oculus cæco, pes gaudio, mater pauperi* plerumque fuerat. Præcipuum autem ipsius decus erat, quod in hoc animarum diluvio sola pene, velut arca Noe, diluvii vim minime senserat. Bis obsessa, bis de hostibus triumpharat.

Felix heu! nimium, felix si littora tantum Anglorum nunquam tetigissent nostra carinæ.

Quæprimum enim Rupellani pro vino et sale aliisque rebus ad vitæ usum necessariis, æneas machinas ingentis magnitudinis ab Anglis acceperunt, statim tertia expeditio domum nostram suscipitur. Accurrit undique hostes ex oppidis et pagis, ex insulis, Deus bone, quam trucivultu, quam impotenti furore, quam inaudita animorum rabie! Nostris quidem primo nec animus ad resistendum, nec vires deerant. Sed, posteaquam immanes illæ bombardæ dirutis omnibus propugnaculis muros jam ipsos dejicere cœperunt: quemcunque Deus voluisset eventum expectare maluerunt, quam ullum deditiois verbum apud eos habere, quos quidquid promisissent non alia quam Ponica ille præstituros esse certissimum habebant. Nihil ergo Januarii, quem diem Rupellæ defectio superiore anno totæ Galliæ nefastum reddidit, hostis per disjectas muri partes irrumpens, promissam cœnobitarum, domesticorum meorum, ac rusticorum stragem edidit. Optato tamen nox adveniens finem cædibus attulisset, si cum iis hostibus res nostris fuisset, qui non nisi in primis expugnationis tumultibus, animi ferociam adhibere consueverunt. Sed cum monstribus, cum furiis, cum terribis omnis humanitatis hostibus res erat.

Itaque postero die, cum jam per noctis quietem ira deferbuisse debuerat, inchoatas cædes proseguuntur, ac fusos per templum, passimque tota domo, nequidquam eorum misericordiam, quæ nulla in ferreis pectoribus erat, implorantes necant. Multi, quibuscum de vita pretio redimenda tractatum fuerat, statim jussu ducum contra jus belli, fasque omne, trucidati. Multis etiam ad importunam victoris libidinem laqueo fractæ cervicibus. Direpta mox, atque incensa domus: direptus etiam pagus, et quidem tam inhumane, ut viduis et orphanis, quibus nunc solis propemodum constat, nihil præter acerbissimam famem lacrymasque relictum sit. Sed, o beatos, qui propter Christum (nam in quoque, ut veris et sempiternis opibus nos cumularet, in egestate vixit ⁴⁸) facultatum suarum naufragium æquo animo ferunt! Longe vero beatiores, qui stolas suas in agni sanguine laverunt, quibusque non alia mortis causa fuit, quam quod nec adulteram pro sponsa, nec semen Chanaan pro semine Juda, nec Absalonem aut Jeroboam aut Ta-

belehem pro legitimo principe agnoscere voluerunt. At tu, filia Babylonis misera, tu vesana carnifex, tu mortis filia, atque in medio umbræ mortis habitans, quid egisti? Ubi est victoria tua? Diruendo ruisti, perdendo periisti. Cælum habent, quibus terram; patriam habent, quibus exilium invidisti. O beatæ animæ, quam pretiosus in conspectu Domini transitus vester, a luto facis ad locum pascuæ, a terra deserta ipvia et inaquosa ad terram fluentem lacte et melle, a torrente amaritudinis ad torrentem voluptatis, ab igne et aqua ad refrigerium! Quam dulce est vobis in Agni comitatu esse, Christo frui, sub magnæ illius gallinæ alis requiescere, nulla jam scandala, nullam gladiatorum aciem, nullos venantium laqueos, nullam vim bombardarum extimescere! Quam præclarum negotiationis genus, pro exiguis sanguinis guttis regnum cælorum, pro carbonibus thesaurum, pro stercoribus margaritam accipere!

Sed profecto (ne diutius extra curriculum feratur epistola) nec nostra domus, nec tot templorum millia in hoc regno conflagrassent, nisi *vulpibus* istis, *quæ vineas demoliuntur* ⁴⁹, *foveas habere* ⁵⁰, vespis istis favos (69), id est, hæreticis Ecclesias facere nimium diu licuisset. Hinc gravissima illa apud Basilium Magnum querela: Baptizant, inquit (70), illi, mortuos efferunt, ægrotos invisunt, etc. Quis hic non ingemiscat? Quis non lacrymarum fontem cum Jeremia ⁵¹ requirat, ut tantam calamitatem pari fletu prosequatur? Hic enim tota vis mali versatur. Nam cum altare adversus altare erigitur, ac veræ sponzæ loco pellex inducitur, infirmi quique addubitare incipiunt, utram tandem pro vera conjugæ agnoscant: Ædemque propemodum aiunt, quod Tullius ex tragædia, *Ποῦ σκάρφος τὸ τῶν Ἀτρείδων*; Ex quo efficitur, ut velut duabus sellis sedeant, quodque de Dioscuris antiquitas finxit, nunc apud superos sint, nunc apud inferos: ac desultoria quadam levitate nunc ad hos nunc ad illos se conferant. Nunc Deum Israel sequuntur, nunc Baal; nunc de mensa Domini comedunt, nunc de mensa Jezabel, imo dæmoniorum; nunc filiorum vel potius angelorum pane vescuntur, nunc porcorum siliquis herbisque illis amaris, quæ in mortis olla coquuntur; nunc de Jordane bibunt, nunc de Mara, de Amana et Pharphar fluviis Damasci; nunc de fontibus Salvatoris aquas hauriunt, nunc de cisternis dissipatis. Et quemadmodum animalia quædam sunt, quæ in utroque elemento degunt, ob eamque causam a Græcis ἀμφίβια nominantur, et monstra quædam interdum existunt, altera corporis parte humanam, altera belluinam formam præferentia; eodem modo ipsi nec plane orthodoxi, nec aperte hæretici sunt, sed mediam quamdam inter utrosque conditionem tenent. Ita vel cum Zacharia obmutescunt, vel cum dubitante Petro mergi incipiunt,

⁴⁷ Job xxix, 15. ⁴⁸ II Cor. viii, 9. ⁴⁹ Cant. ii 15. ⁵⁰ Luc. ix, 58. ⁵¹ Jerem. ix, 4.

(69) Tertul., l. iv *adv. Marc.*

(70) Basil. 1 epist.

jam jamque nūd dubie pessum ituri, nisi Christus A bertatem vindicatos esse gloriantur, cum qui eos negantes, ac superducentes sibi celerem perditionem⁶⁶. Ridendo pereunt, jocando serium exitium sibi accersunt. Hi sunt veri gigantes, qui blasphemam linguam in cœlum mittunt, ac Deum omnipotentem impio bello lacessunt: quos in Satana peculio jam esse quispiam non immerito dixerit, quippe qui æternas inimicitias cum eo susceperint, qui solus ipsis mederi poterat. Hos non minus quam Epiphanius Anomœos (72), et virgini corruptæ, cæcæ, surdæ, et mutæ comparare possumus, quam nemo corruptam esse nescit: rogata autem a quo corrupta sit, non audit, quia surda, nec eum vidit, quia cæca, nec dicere potest, quia muta.

Sunt alii, qui tametsi ab omni hæresi abhorreant, perinde tamen atque eos orthodoxiæ pudeat, veritatis patrocinium deserunt, ac ne quid odii sibi apud homines conflent, impias adversus Deum blasphemias surdis auribus transmittunt: quasi vero non ut corde ad justitiam creditur, sic ore quoque confessio ad salutem fieri⁶⁷ debeat. Ad quos accedunt, qui ad adversariorum gratiam aditum sibi muniunt, ac velut amicos parant, qui, si forte defecerint, recipiant eos in sua tabernacula⁶⁸. His non paulo sceleratioribus habendi sunt, qui sub ovium pelle lupos celant; quorum vox quidem vox Jacob est, sed et manus et animus Esau sunt; qui in Ecclesiæ corpore ita sunt, ut Sinon in urbe Trojana, vel ut Judas in cœna. Nemo est qui oratione assequi possit, quantam isti versutis suis consiliis perniciem reipublicæ Christianæ quotidie afferant. Plus artibus suis efficiunt, quam ferrum omne, quam vis omnis armorum. Ac propterea illis cum totius mundi scandalo a suis coryphæis permittitur, religionem, quam morte pejus oderunt, simulare, orthodoxorum templa adire, rei sacræ interesse, aliaque omnia, quæ secta execratur, facere; dummodo hac simulatione factionem provebant. Nic profecto mihi succurrit illud Augusti, qui ex tota ea suppellectile quam moriens quidam Romanus immenso ære alieno obrutus reliquerat, lectum solum emendum curavit, quod fieri non posse diceret, quin longe optimus esset, in quo homo tanta æris alieni mole oppressus somno frueretur. Consimili enim modo firmissimas ac robore triplicique ære, ut ille ait (71), obseptas esse hujusmodi conscientias necesse est, quæ in tanto scelere securæ conquiescunt.

Est aliud hominum genus quorum salus spe exigua extremaque pendet, ac prope deplorata est, ut non tam medico, quam Christo, qui mortuos suscitavit, opus habere videantur. De his loquitur quos apostolus nomine ἀπληροκότας Apostolus vocat⁶⁹, qui ut in Nili catadupis ad ruentis fluminis fragorem incolæ obsurdescunt: ita illi perpetuarum disputationum tædio fracti atque enecti, omnes in universum religiones peræque aversantur, atque in pestilenti derisorum cathedra sibi sedem figunt⁷⁰. Hi tantum abest ut hac rerum omnium perturbatione commoveantur, ut etiam ex publicis calamitatibus uberrimam risus messem faciant. Omnes, quos Ecclesiæ causa serio afficit, pro stultis et insanis habent, ac de lana caprina contendere atque inter se altercari aiunt. Compendiarium viam ad tranquillitatem esse censent ἀβέβαιον, ejusque beneficio se ex gravissima servitute in li-

B Quamquam quid mutos eos appello, qui non jam, ut olim, impietatem pectore clausam tenent, non in angulis, ut nuper, effundunt, sed in omnium plerumque oculis atque conspectu ex ore teterrimo evomunt, portasque aperiunt non justitiæ⁷¹, sed atheismi. Hi si superis placet, Scripturas quoque proferunt, quas rident, nec serio se agere, sed lautum disputare velle prostentur: ac Christum osculantur, ut prodant; hoc est, doctrinam sacram allegant, ut evertant. Quorum hac tempestate tantus proventus est, ut non sine causa apud nostrates in proverbium abierit, Noxias herbas cito excrescere. (75) Sic inanes palææ tempestate jactantur, et invalidæ arbores turbinis incursione evertuntur. Sed quamquam nulla capitalior pestis ab infestissimo generis nostri hoste excogitari potest, quam hæresis: ex ea tamen hoc commodi percipitur, quod hinc elucet, qui probi, qui fucati atque adulterini Christiani sint. Necesse est, inquit Apostolus⁷², hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Rebus tranquillis et pacatis, fortis et generosus miles ab ignavo et timido internosci non potest. At exorto bello quid inter utrumque discriminis sit facile perspicitur. Alter statim abjecto acuto turpiter se in fugam conjicit: alter periculis omnibus magno atque intrepido animo sese offert. Quot homines superioribus hisce annis vidimus, qui cum orthodoxiæ speciem omni vita præ se tulissent, ad primas noctis tenebras in Christo scandalizati sunt, coque relicto fugerunt⁷³, imo transfugerunt? Et qui plus quam trabali, ut aiunt, clavo in Ecclesia fixi esse videbantur, seque Israeli pro muro futuros ostendebant, ipsi primi fœdissime corruerunt?

Hoc ergo bonum attulit hæresis, quod et horum simulationem prodidit, et bonorum constantiam animique magnitudinem declaravit. Fuit ergo illa quasi lapis quidam heraclius verum aurum a falso discernens, quasi ignis contrarias materias distin-

⁶⁶ Rom. x, 40. ⁶⁷ Luc. xvi, 9. ⁶⁸ Ephes. iv, 19.
⁶⁹ I Cor. xi, 19. ⁷⁰ Matth. xxvi, 56.

⁷¹ Psal. i, 1. ⁷² II Petr. ii, 1. ⁷³ Psal. cxvii, 19.

(71) Horat. l. i. Carm., od. 3.
(72) Lib. iii, t. i, pag. 990.

(73) Cypr., De unit. Eccl., p. 197.

gens, quasi ventilabrum paleam a tritico separans⁶¹, denique quasi ventus et pluvia quibus periculum fieret, qui in levi arena, qui in firma petra fidei suæ fundamenta jecissent⁶². Rebus lætis in adulatorum turba sinceri amici latent: ætate qui parietes, quæ tecti partes vitiosæ sint, quæ contra vitio careant non facile dignoscitur: tranquillo mari rix discerni potest, quæ pars navis integra sit, quæ naufragium minetur. Rebus autem afflictis, et orta hieme, atque urgente tempestate statim discrimen elucescit, tolliturque omnis dubitatio. Certus Christianus in re incerta cernitur: hieme non ruit, sed firmiore etiam quam antea gradu consistit, periculique ipsis roboratur, atque ut eleganter ait poeta (74), Ab ipso ducit opes animamque ferro. Et quemadmodum egregiæ gemmæ in noctis tenebris clarius quam in mediâ luce micant: sic ille in persecutionum caligine illustriora pietatis suæ documenta præbet. Etiam si in Ecclesia zizania videntur: non ideo tamen Ecclesiam deserit. Expectandum esse messem non ignorat: alioqui periculum impendere, ne simul cum zizaniis triticum etiam evellatur. Dolet quidem ipsi noxias herbas in optimo agro pullulare: sed non hoc sibi temere superbeque arrogat, quod soli Dei Filio reservatur, nimirum zizania a tritico separare, areamque perpurpare. Scit quidem ea in area esse posse, in horreo non posse. Quoties hæreses enatas videt, toties declarandæ virtutis constantiæque suæ occasionem sibi oblatam sentit.

Cur autem ob hæreses nutet illius fides, quæ nisi existerent, verbis Christi fides non constaret, verisique ipsa falsi convinceretur? Nonne Christus ne vos inopinata mala perturbarent, exsurrecturos pseudochristos et pseudoprophetas prædixit, tantaque etiam miracula edituros, ut si fieri possit, electi quoque in errore impellantur⁶³? Ut quisquis miretur hæreses esse, idem nihil aliud mirari videatur, quam rem a Christo tanto ante prædictam præsentari. Quid quod expedit plerumque hæreses exoriri, ut intermortuum pietatis studium renovetur, collapsa ac prope deleta morum disciplina erigatur et instauretur, ac denique, quod ait Augustinus, pigritia hominum excutiat. Certe cum Themistocle nobis optimo jure dicere licet, Perieramus, nisi perissemus. Tanto veterno oppressi tenebamur, ut non nisi durissimo hoc baculo expergeri possemus, atque ab inertia ad laborem doctrinæque studium revocari. Hæc itaque tempestas nobis innumerabiles heroas procreavit, qui partim optimæ ac probatissimæ vitæ exemplo, partim eruditissimis suis incubrationibus. Ecclesiam adversus Ariosos hæreticorum impetus acerrime defendebat. Quos equidem ipse pro eo ac meretur singularis eorum pietas et virtus, unice admiror ac su-

aspicio, immortalique laude dignos existimo: quippe qui omnes ingenii doctrinæque spes ad ornatum templi Dei, hoc est Ecclesiæ conferant, nulla hominum odia, nullam invidiam extimescant, nullas hostium minas insidiasque reformident, modo rempublicam Christianam ab omni errore puram atque integram tueantur. O quantam illis laboris operaque mercedem propheta pollicetur: *Fulgebunt, inquit, quasi splendor firmamenti, et quasi stellæ in perpætuas æternitates*⁶⁴.

Quid igitur de iis dicemus qui in summa juvandæ Ecclesiæ facultate, dum præsentis otio consulunt, aut, quod sceleratius est, hominibus displicere timeant, sacri hujus belli otiosos se spectatores præbent, nec ad hujusmodi incendium restinguendum guttulam unam aquæ afferre curant? Sed ut his omissis ad institutum sermonem redeam, eximium illud ac singulare erga nos Christi beneficium fuit, quod hæreses fore prænuntiavit, ut adversus eas, tanquam adversus infestissimum atque immanissimum hostem animi nostri arcem multo ante muniremus. Accedit etiam illa, et quidem maxima consolatio, cum cogitamus ab Ecclesiæ incunabilis usque ad hanc ætatem vix ullum tempus exstitisse, quo non ei adversus fidei hostes decertandum fuerit: ut non sine causa militans Ecclesia appelletur. Ne aurea quidem ætas ab hujusmodi fluctibus immunis fuit. Ipsa quoque suos habuit Hymenæos et Alexandros, suos Nicolaos et Cerinthos, qui vix in lucem editam adhucque lactentem opprimere ac de medio tollere conati sunt. Vix ex his fluctibus emergerat, cum aliis aliisque subinde procellis jactari cœpit. Sæpe, inquit, *expugnaverunt me a juventute mea, sed quid? non potuerunt mihi*⁶⁵. *Adversum me ne ipsæ quidem inferi portæ prævaluerunt, nec unquam prævalebunt*⁶⁶.

Quanto ergo solatio perfundi debet Christiani peccatus, cum tristissimam hujusce tempestatis imaginem in veterum monumentis ita ad vivum depictam videt, ut sub eorum persona res nostra geri videatur? Nam si ægroto ea demum consolatio gratissima esse solet, quæ ab eo affertur, qui eodem morbi genere aliquando conflictatus est: quid tandem causæ esse potest, quin in gravissima hac calamitate magno solatio Christiani hominis dolor mitigetur, cum mentis oculos ad prisca sæcula convertit, ac cum sanctissimis viris, qui in iisdem rerum acerbitatibus versati sunt, velut colloquitur? Nam cum illos ex tot tantisque afflictionibus Dei benignitate tandem aliquando extractos fuisse legit, tamne impie vel de summi numinis potentia, vel de ipsius erga nos amore cogitabit, ut aut manum ejus abbreviatam esse⁶⁷, nec jam salvare posse, aut ejus ergo nos charitatem refrixisse arbitretur? Quid in hujusmodi librorum lectione aliis accidat, pronun-

⁶¹ Matth. III, 12. ⁶² Matth. VII, 25-27. ⁶³ Matth. XXIV, 11-24. ⁶⁴ Dan. XII, 3. ⁶⁵ Psal. CXXVIII, 2.

⁶⁶ Matth. XVI, 18. ⁶⁷ Isai. I, 2.

(74) Hor., lib. IV Carm., od. 4.

litare nequeo. De me certe affirmare possum, eam mihi plerumque magno solatio atque utilitati fuisse. Ex quo factum est, ut Græcos Latinis conjungens, in nobile illud amicorum par tandem inciderem, Basilium Magnum et Gregorium Nazianzenum dico: in quorum scriptis tantum veræ pietatis, tantum doctrinæ atque eloquentiæ lucet, ut nescio an apud Græcos Latinosque inveniri possint, qui plus eruditionis cum majori dicendi facultate copularint.

Me certe Nazianzenus gravi illo ac sublimi scribendi genere ita affecit, ut incredibilem quamdam oblectationem ex ejus lectione semper ceperim. Quocirca mihi jam pridem haud mediocriter dolebat, tantum virum minus frequenter hominum manibus teri, quam singularis ipsius facundia atque doctrina merebatur. Cujus rei cum eam causam esse intellexissem, quod ita Latinitate donatus esset, ut theologorum studia minimum juvare posset, operam suscepi, quam rei theologicæ utilem nescio, mihi certe admodum arduam ac difficilem, ut quantum labore ac diligentia consequi possem, hunc auctorem ita verterem, ut si non elegantior, minus saltem obscurus in lucem prodiret. Potui certe in antiquioribus, mihi que longe gravioribus scribendi argumentis versari, sed vicit publicæ utilitatis studium, cui pro virili parte optinus quisque inservire debet. Nec vero eorum labores, qui in hoc pistrino ante me desudarunt, elevabo ac suggillabo, ad quorum eloquentiam doctrinæque laudem me minime aspirare posse sentio, ingenueque fateor. Hoc tantum dicam eos gravioribus studiis addictos, nec fortasse nisi recreandi animi causa in hac translatione versatos, tot locis ab auctoris sententia recessisse, ut mihi neminem fore persuadeam, qui inutilem ac supervacaneam hanc secundam versionem fuisse dicat. Hunc porro laborem cum, cujus potissimum nomini consecrarem, necum ipse dispicerem, statim unus occurristi, cui pluribus de causis merito nuncupandus videretur.

Primum enim, si personas ipsas spectemus, cui nam quæso congruentius offerri potuit hoc optimi, eruditissimi, atque imprimis eloquentis episcopi volumen, quam archiepiscopo et cardinali, singulari virtute, doctrina ac rara quadam et eximia dicendi facultate prædito? Deinde cum eos omnes, qui de re literaria bene mereri student, benevolentia tua et comitate semper complexus fueris, quacunque potueris ratione juveris, evexeris; profecto literæ ipsæ in tuum, tanquam in optimi parentis et patroni sinum confugere gestiunt: non tam ut te illustrent (nec enim aquis Oceanus eget) quam ut ex illustrissimo tuo nomine splendorem ipsæ trahant. Huc accedunt multa tua et præclara in quosdam meorum beneficia, quos cum æque ac vitam ipsam amem, non minus certe me magnitudini tuæ debere censeo, quam si in meipsum ea contulisses. Sed nullo

nomine me tibi obstrictiorem agnosco, quam qui in Ecclesiæ, Christianissimi regis, totiusque hujus afflictissimi regni causam tanta animi sollicitudine incumbis, tot curas, tot ærumnas suscipis, eo denique omnia tua studia refers, ut truncatis (quandem nec sanari volunt, nec sine certa corporis perniciæ ultra retineri queunt) putridis membris reliquæ partes conserventur. Quis autem non videt quantum tibi laboris perferendum sit, quantum dimicationis subeundum, ut tot Achitophelium suæ vulpe latentium consilia dissipet; et dum alii in aperto bello egregiam reipublicæ operam navant provideas interim, ne quid ab occultis hostibus detrimenti patiat? Est quidem omnino grave et molestum ei, qui ex publicorum negotiorum tumultibus ad studiorum vitæque tranquillitatem (cujus dulcedinem nemo scit, nisi qui gustavit) sese asseruerit, ex hoc quietis velut paradiso quodam exturbari, atque ad publicarum rerum administrationem tot molestiis refertam, tot hominum odiis, invidiis que expositam, trahi.

Verum hominis est vere Christiani, cum Paulus querere, non quod sibi, sed quod multis utile est sequere totam reipublicæ Christianæ commodis deponere. Atque illud satis animadvertit insignis et prudentia, multiplices illas omnis generis dolores quibus te Dominus exornavit, non in hoc tibi creditas fuisse, ut eas vel sulario obvolutas ac reconditas habeas, vel terræ infodias; sed ut magnæ fœnore augeas et amplifies, atque ut fabulosus illi Atlas cœcum, sic tu Ecclesiam, quæ regnum cælestium a Christo appellatur quæque te in cardinalium suorum numerum ascivit, pro virili tua parte succurre ac sustinere cures. Id quod sane summo studio facis: et quia facis, idcirco improborum omnium odia in te concitasti. Quotusquisque enim est hodie patriæ fideique hostis, qui non simul quoque in acerbissimo odio insectetur? Quis famosus libellulis novem annis in lucem prodit, in quo nomini tui fama perpetuis fœdissimisque conviciis non si lacerata? Quanquam quid mirum te virulentis linguæ peti, cum et Elias Israelis perturbator, et apostoli temulenti, et Paulus insanus, et paterfamilias ipse Beelzebub, appellati sint? Quid autem, peius Deum immortalem, tibi ad laudem illustrius accidere queat, quam quod eosdem hostes habes, quos Christus, quos religio, quos patria, quos omnes boni? Quod iis displices, quibus placere nemo sine perfidia possit? Quod ab iis omni conviciorum genere proscinderis, qui Ecclesiam prius, vel potius seipsum ab Ecclesia sciderunt? Quos tu optima hercule ratione ulcisceris, cum impurissima eorum maledicta contempnis, teterrimasque linguas, quæ bene loqui non didicerunt, male loqui sinis. Disruptur enim miseri, cum te nihilo magis eorum calumniis, quam elephantos Indicos pulicum morsibus commoveri vident. Satis graves iniquissimi in

¹ 1 Cor. x, 33. ² Matth. xiii, 44, 33, 45.

odii pœnas pendunt, cum te, quem de summæ auctoritatis gradu dejicere, atque omnibus hominibus invisum reddere conati sunt, et stare et florere, quodque Palladium Trojæ, id te Franciæ nostræ esse conspicunt.

Quocirca nocuis istis, quæ, quoniam male agunt, merito lucem oderunt, nec nisi in tenebris mordeant, forti animo contemptis, in pulcherrimo eo munere, quod tibi, tanquam pœoni, languens patria imposuit, constanter persevera. Medicis illis obsiste, qui non tam imperitia, quam malitia, vulnus nostrum nondum suppuratum ac percuratum, cicatrice obducere nituntur, ac cinere doloso ignem obtegere, quo mox tota Gallia rursus exardescat. Chananæos in medio Israelis habitantes observa. Bonum certamen certa⁶⁶: pugna consilio, auctoritate, opibus omnibus, adversus eos, qui tot jam cladibus patriam affecerunt, ut stultitiæ sit sperare, iis salvis rempublicam salvam esse posse. Maneant qui volent in Siceleg, subsistant etiam ignavi ad sarcinas: tu nec oculis tuis somnium, nec palpebris dormitationem prius dato⁷⁰, quam cum Davide Amalectias, regni spoliis exultantes, assecutus fueris⁷¹, atque ita fregeris, ut non levi tantum pacis umbram et inane simulacrum, sed veram ac solidam pacem videamus.

Sed quid ego hæc ad te? Quasi vero aut mea, aut cujusquam cohortatione opus habeas, qui tua sponte corris, et ut vacæ illæ Palæstinæ, arcam Dei gestantes, in directum graderis, nec ad dextram aut sinistram declinas⁷²: in hoc certe cum alios omnes fratres tuos clarissimos principes, tum præsertim incomparabilem illum heroem, illud belli fulmen, illum Israelis currum et aurigam⁷³, domusque Dei murum haud dubie aeneum⁷⁴ referens, Martium, inquam, illum Franciscum, qui simul et Domini et regis sui prælia præliabatur, aquila velocior, leone fortior, rupe firmior, plenus victoriis ac triumphis. Cujus nisi singularis quædam ac prope divina virtus incredibilem hostibus terrorem attulisset, nunquam sane tam nefario parricidio sese devinxissent, nec toties salutare

A Galliæ sidus extinxissent. Qui si colthurnus, si Euripus, si Proteus quispiam, aut arundo vento agitata⁷⁵ exstitisset, viveret quidem adhuc fortasse in hoc facis luto, sed turpis et inglorius, et ut illi qui vitam suam in mundo diligere malunt, quam in vitam æternam custodire⁷⁶. Quod quia non fuit, per summum scelus nobis ereptus est: ita tamen, ut quemadmodum Elias melotem⁷⁷, vel, ut aptiori exemplo utar, Judas Machabæus Jonathan⁷⁸, sic ipse nobis Aumalæum fratrem, præstantissimum belli duce[m] reliquerit, qui per eadem vestigia ad eandem immortalitatem grassatur, nuncque adversus Germanicas Harpyas (quæ Franciæ vulneribus feros ungues indigunt, acetum pro oleo infundunt, eique pene jam exsanguis, quidquid reliquum erat sanguinis, detrahunt) cum militum robore procedit, ita animo comparatus, ut etiam in hoc belli discrimine vita ipsi ponenda sit, præclare secum actum iri putet, dum hujusmodi pestes a patriæ cervicibus avertat.

Perge itaque, amplissime cardinalis, cum fortissimo tuo germano, senescentem Galliam fovere, atque, ut Græci dicunt, ἀντιπαραγγεῖν. Quod autem ad Nazianzenam nostram translationem attinet, tametia non eram nescius, eam haud admodum dignam esse, quæ in tuo nomine appareret, ob idque, ne ad te cum tantillo munere accederem, pudore nonnullo deterrerbar: fecit tamen perpetua tua humanitas, propensaque erga studiosos omnes voluntas, ut hunc metum abstergerem, cum mecum cogitasset, magnorum principum esse, non minus libenter parva accipere, quam magna dare, diisque, ut quidam in simili causa dicebat (75), non solum thure, sed etiam mola salsa litari. Accipe ergo grato ac libenti animo hæc quidquid est muneris, illustrissime cardinalis, mibique, si importuna quadam tui interpellatione publicis commodis moram attuli, velim ignoscas. Dominus Jesus te quam diutissime Ecclesiæ suæ incolumem servet. Nannetibus 15 Kalend. Januar. anno a salutifero partu quingentesimo sexagesimo nono supra millesimum.

Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιφανέστατον τῆς κατὰ τὴν Φραγκίαν Ἐκκλησίας προστάτην καὶ εὐγενέστατον ἀρχόντα, τοῦ αὐτοῦ.

Ἔργα Θεοῦ κομέεις, κομέεις δὲ τε καὶ βασιλῆος, ὡστε ῥόδος ποταμοῦ ἀνδιχα τεμνόμενος.

Πιστὸν ἔχει θεράποντα Θεός, καὶ πιστὸν ἀνάκτωρ, Πιστὸν ἔχει πρόμαχον πίστις, ἔρισμα πατρίς.

Ἡ δ' ἀρετὴ μελέτημα τὸν, Χριστοῦ τε σῶμα σιζήοντας βαλέειν, αἰμοχαρεῖς τε λύκους.

Τῶνεκεν, εἰ πάντεσσιν ἀπήθεο τοῖσι κακίστοις, Οὐδὲν θαῦμα· κύνας γὰρ στυγέουσι λύκοι.

D Idem ad eundem illustrissimum Ecclesiæ Gallicanæ antistitem et nobilissimum principem.

Res cæli tractas, tractasque negotia regni, Ambas in partes funditur ut fluvius.

Fidum te præbes regisque Deique ministrum, Tu vallum fidei, tu columnen patriæ.

Hæc tua cura, decus virtutis, sternere Christi Corpus scindentes, mortiferosque lupos.

At te non moveant odii turbata veneno Corda: lupum jungunt fœdera nulla cani.

⁶⁶ I Tim. vi, 12. ⁷⁰ Psal. cxxxii, 4. ⁷¹ I Reg. xxx, 1 sqq. ⁷² I Reg. vi, 12. ⁷³ IV Reg. ii, 12. ⁷⁴ Jer. i, 18. ⁷⁵ Matth. xi, 7. ⁷⁶ Joan. xii, 25. ⁷⁷ IV Reg. ii, 13. ⁷⁸ I Machab. ix, 30, 31.

In te non mirum livor si torqueat arma :
 Virtuti semper tristia bella ciet.
 Invida tabescant vis agmina ; turba dolore
 Angatur rabido dogmata prava serens?
 Certamen certa fidei ; virtutis, ut olim,
 Perge viam ; fer opem consiliumque throno.
 Igne suos uret livor : disrupta, furoris
 Occidet esca sui, gens inimica Deo.

Ejusdem alia.

Pandoram divum donavit copia mundo :
 Pandorum nobis te dedit Omnipotens.
 Illi in perniciem nostram (nam perniciosos
 Perniciosa decet mittere dona deos).
 Hic vero ad generis certissima commoda nostri :
 Commoda quippe bonus dat sua dona Deus.

*In Nazianzenam D. Jacobi Billii abbatis Michaelini translationem God. Billius frater,
 abbas Vincentius.*

Gregorius quondam patria tellure fugatus,
 Appulerat sedes exsul ad Occiduas.
 Exceperunt virum quidam : sed balba loquentes
 Hunc etiam balbe conducuere loqui.

*G Genebrardus Theologus Parisiensis, ad D. Jacobum Billium cœnobiarcham, trium
 linguarum peritissimum, Gregorii Nazianzeni interpretem.*

Gregorium ob versum nostra te voce salutat
 Pieris et Charitum nuda corona trium.
 Quia et Gregorius tanto pro munere summas
 Cum superum grates agmine gratus agit.
 Nam cum barbaricis olim graderetur in arvis,
 Arte tua jam nunc regna Latina tenet.

*Joannis Chatardi Aquipersani ad Mecanatem suum D. Jacobum Billium, Sancti Michaelis in
 Eremita Abbatem ornatissimum, et D. Gregorii episcopi Nazianzeni interpretem fidelissimum,
 epigramma.*

Ut Tobia lucem soboles perchara parenti
 Restituit¹⁹, sic tu lumina Gregorio.
 Ille quidem patris ex oculis caligine pulsa,
 Tu vero a toto corpore Gregorii.
 Illum nam veluti foede cæcarat hirundo,
 Hunc ita mendorum versio plena prior.

Ejusdem Chatardi ad lectorem.

Squalidus in cæce Josephus carcere, dignus
 Vix erat aspectu regis, et alloquio.
 Inde sed eductus, foedo squallore remoto,
 Principis et populi dignus amore fuit.
 Sic quoque Gregorius dum sordidus ante jaceret
 Obsitus, indignus qui legeretur, erat.
 Nulla etenim gravibus vitis pagella carebat
 Et sine mente sonum singula verba dabant.
 Ast tibi purus adest, et quævis purior auro,
 Ut primum accessit Biblica docta manus.
 Nunc oculis regum, nunc summo dignus honore,

¹⁹ Tob. xi, 13-15.

A Οὐδὲ, τὴν ἀρετὴν οὐ βιάσασθαι δέμα τιταίνει,
 Θαυμά μ' ἔχει· καλοῖς ὁ φθόνος ἐχθρὸς αἰεὶ.
 Τῆκεσθαι φθονεροῦς ἐδέλεις, καὶ ἀνάσσεια φύλα
 Αἰρετικῶν κρατεροῖς ἀλλεσις ἐμπελάαν ;
 Εὐσεβεί προμάχιζε λόγῳ· χραίσμησον ἀνακτι·
 Παντοῦ ἀρετῆς, ὡς τοπάραιθεν, ἔχου.
 Δὴ τότε καὶ φθονεροῦς τῆξει φθόνος· ἀντιθέους τε
 Ὅφει αὐτοφῶν βροσκομένους μανίη.

Τοῦ αὐτοῦ ἕτερον.

Πανδῶρην ποτὲ δῶκε θεῶν χορὸς ἡμερῶσι·
 Πάνδωρόν σε μέγας ἤμιν ἔδωκε Θεός.
 Οἱ μὲν ἐπ' ἀργαλέῳ μερόπων κακῶ· ὡς γὰρ ἐφύκει,
 Οὐλομένους πέμπειν οὐλῖα δῶρα θεοῦ·
 B Ὅς δ' ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῶ· καὶ γὰρ παναρτίστου
 Πάντα Θεοῦ χθονίοις χρήσιμα δῶρά πέλει.

Condoluit frater profugo, docuitque rogantem
 Mollius Ausoniis verba sonare modis.
 Miratur jam Gregorius, dubitatque Pelasgum
 Dicere se posthac debeat, an Latium.

Δῖάν σου κεφαλὴν ἀσπάζοντ' ἐννέ' ἀδελφοί,
 C Ταυτὶ τε γυμνοχρῶν δρωῖς γένη Χαρίτων.
 Γρηγόριος δ' αὐτὸς ζαθέαν δι' ἐμοῦ χάριν οἶδεν,
 Ὅτι μὲν ὡς Ἑρμῆν ἔσχε σε Αὐσόνιον.
 Ἐν χώραις πρόπαιαι γὰρ ἐνφύκει βαρβαροφώνοις,
 Νῦν δὲ ἔχει διὰ σοῦ σῆνεα Ῥωμαϊκά.

Sed tu præterea vocem cum lumine reddis,
 Ut modo cum Græcis verba Latina sonet.
 Sic per te (præclara duo miracula) nuper
 Cæcus et elinguis nunc videt, et loquitur.
 Vis referam majus? Toto jam fulget in orbe,
 Qui velut in tenebris ante sepultus erat.

D Dignus qui volitet cuncta per ora virum.
 Billius, idque libens magno sudore peregit
 Unus, quod multi non potuere simul.
 Præstitis hic labor est, quo non præstantior alter,
 Ploresque ingenii qui tibi servet opes :
 Ex his quas facile fulvum velut ungue leonem
 Primitiis, lector candide, nosse potes.
 Noscit et extinctus (dictu mirabile) præsul,
 Præsulis alterius jam redivivus ope.
 Atque ita qui clara florebat in Hellade tantum,
 Nunc etiam tota floret in Ausonia.

JACOBUS BILLIUS, ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO,

PIO LECTORI S

En habes, pie Lector, eximium illum Orientalis A
 Ecclesiæ doctorem Gregorium a nobis Latinitate
 donatum : ex cujus lectione utinam tantum fructus
 tibi capere contingat , quantum laboris ac molestiæ
 fuit nobis in eo vertendo subeundum. Vix enim cui-
 quam credibile futurum est, quam invitus hic auctor
 apud nos peregrinetur, nisi qui hujus rei pericu-
 lum fecerit. Hoc vero te exorandum habeo, ne me
 aut nimis supini cujusdam otii notandum censeas,
 qui velut rem actam, ut dici solet, non sine magno
 temporis dispendio rursus egerim ; aut parum can-
 didi animi esse judices, qui in labores aliorum in-
 troierim, ipsisque meritæ laudis argumentum eri-
 pere sim conatus. Quorum utrumque facile, a te, ut
 opinor, obtinebo, si modo tantum tibi a graviori-
 bus tuis studiis otii fuerit, ut eorum, qui ante me
 in hoc negotio versati sunt, translationem cum hac
 nostra, et utramque ad exemplar Græcum, tanquam
 ad Lydium lapidem, explorare vacet. Quod si fece-
 ris, non equidem dubito, quin ita sis existimatu-
 rus, laborem hunc nostrum non modo non inanem
 ac supervacaneum, sed etiam prope necessarium
 fuisse. Neminem insector, nullius errata traduco.
 Barbarum est sugillandis aliorum laboribus ingenii
 doctrinæque laudem aucupari. Monstrum, non homi-
 nem esse statuo, qui piis aliorum conatibus studiis-
 que non favere, sed obrectare cupit, eorumque
 lapsus crudeliter potius détégere atque omnium
 oculis exponere conatur, quam fraterne obvelare,
 vel saltem excusare. Sed ut nefarium in primis ha-
 bendum est, ex alienarum lucubrationum insecta-
 tione ac depressione crescere, aditumque sibi ad
 hominum famam munire velle : ita cum publici
 commodi causa id postulat, nemini vitio verti de-
 bet, rem ab aliis tractatam retractare, ac velut
 sub incudem revocare. Nimis enim profecto sibi
 arrogat qui contumelia se affici censeat, si quis vel
 quæ ipse scripserit, emendare ac perpolire, vel
 etiam eidem materiæ, si id e re litteraria fore vi-
 deatur, secundam manum admoliri audeat : modo
 dæze illæ teterrimæ pestes procul arceantur, livor
 et obrectandi studium. Quod cum in omni scripto-
 rum genere hactenus licuerit (nec enim sine causa
 Græcorum proverbio dicitur, δευτέρας φροντίδας σο-
 φωτέρως εἶναι), tum vero in traductionibus multo
 justius concedendum est ; quarum copia atque di-
 versitas, ut nihil aliud utilitatis pariat, hoc certe,
 commodi affert, quod ex plurium interpretum col-
 latione auctoris sententia clarius elucescit. Sic vi-
 demus a priscis illis Ecclesiæ doctoribus libenter
 factitatum esse, ut præter nobilem illam septuaginta

Interpretum translationem, cujus tum toto orbe sa-
 crosancta erat auctoritas, Aquilam etiam et Sym-
 machum et Theodotionem plerumque consulerent :
 ut si quid ipsis caliginis oboriretur, hujusmodi col-
 latione discuti posset.

Quod quidem ad me attinet, potui hoc tempus,
 quod Gregorianæ versionis datum est, longe amœ-
 nioribus mihiq̄ue jucundioribus studiis impendere :
 sed quorundam consilio atque auctoritati ceden-
 dum putavi, qui doctissimo quidem viro, cæterum
 apud Latinos nimis, ut aiebant, obscuro, suiq̄ue, ut
 Hieronymus loquitur, dispari, lucis aliquid ex hac
 nostra traductione accessurum mihi certo pollice-
 bantur. Hanc itaque provinciam suscepi, quam utili-
 lem nescio, mihi certe ita gravem ac molestam, ut
 B inchoatum opus abrumpere ac perpetuis tenebris
 damnare non semel cogitarim. Quod si vires meas
 probe exploratas habuissem, atque ut Dominus in
 Evangelio admonet, sumptus ad rem hujusmodi ne-
 cessarios computassem^o; si summam operis diffi-
 cultatem, corporis plusquam vitream valetudinem,
 doctrinæque tenuitatem animo perpensissem, nun-
 quam, ita me Deus amet, huic traductioni manum
 adjecissem. Sed vera est Thucydidis sententia,
 Ἀμαθία θράσος, ὁ λογισμὸς δ' ἔκνον φέρεται. Nec abs-
 re τὸ Γνωθὶ σεαυτὸν, tanti ab erudita antiquitate
 factum est, ut id non mortali cuipiam, sed Deo, et
 deorum sapientissimo attribuendum existimarit. Ac
 mihi idem prorsus accidisse sentio, quod navigandi
 insolentibus usu venire solet; qui allubescente e
 C terra maris aspectu mira cum animi voluptate navim
 ingrediuntur, læti etiam et alacres littora legunt,
 quoad in altum pervecti, subducta jam omni illa
 amœnitatis specie, in gravissimos capitis dolores
 incidunt, nauseaque misere divexantur. Ad eundem
 enim ipse quoque modum in hac traductione, cum
 primi aditus facilitate illectus et inescatus, juvenili
 quodam animi ardore ac præcipiti impetu stadium
 unum atque alterum emensus fuisset : ita repente
 lubrica omnia gressumque fallentia, ita aspera et
 salebrosa reperi, ut nec regredi jam præ pudore, nec
 progredi sine periculo possem. Tantum in me te-
 meritas valuit, quæ non minus quam ebrietas, spes
 jubet esse ratas, in prælia trudit inermem ! Iner-
 mem enim plane me esse fateor, quod quidem ad id
 D attinet, ut cum tanto Milone quantus est noster
 Gregorius facundiæ certamine dimicare queam, exi-
 miasque ipsius dotes Latine oratione repræsentare.
 Atque haud scio an quisquam sit tanta dicendi fa-
 cultate ac verborum copia præditus, qui tam uberes
 et profusas eloquentiæ opes ita e Græcia in Latium

^o Luc. xlv, 28.

asportare possit, ut non multum illis gratiæ pretii-
que ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque
tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήνων δέ τε παῖδες ἐπὶ μένει ἀντιώωσι.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna
sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam
linguam sine molesto verborum circuitu atque
elegantiae dispendio transferri nequeant, quid hic
cum eo auctore interpretis faciet, qui in copio-
sissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua
verborum argutias undecunque captat : ut quot ejus-
modi voces orationi asperserit, tot pene cruces in-
terpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Græco
sermoni ob connectendi facilitatem non parum gra-
tiæ atque ornamenti afferunt, ita cum Latine effe-
runtur, nimium diu suspensum lectoris animum tenent,
nec sine quodam fastidio transmittuntur. Jam
vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere un-
dique sparsæ sunt, quam attentum ac diligentem,
quam non modo multæ lectionis, sed etiam felicitis
cujusdam memoriæ interpretem requirunt, utpote
quæ vel ignoratæ vel neglectim transcursæ, tantas
nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psitaci
more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis
utar, Ἄλλοις νήχεται λόγοις, seque velut in alieno
cælo esse arbitretur? Ex quo satis apparet quibus
præsidii instructum eum esse oporteat, qui in hu-
jusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere
cupit. Huc accedit, quod peculiarem quamdam
phrasim habet Gregorius, disertissimam quidem
illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspi-
cacissimos interpretis oculos sæpenuero perstrin-
gat, ut nisi summam curam animadversionemque
adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata
Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia
non nisi levem quamdam et inanem verborum um-
bram amplectatur. Ut enim Dædali statuas, nisi
firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere
solitas esse scribit Plato : ita germanus Theologi
sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vin-
ciatur, interpreti quasi de manibus elabitur. Quæ
omnia cum me miris modis torserint, tum illud
longe vehementius animum exercebat, quod Her-
vagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque
fœdis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum
repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla
oratio, nulla propemodum pagina gravissimis men-
dis vacabat; ὀλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc
plaga. Quocirca cum deploratis morbis medicam
manum admovere medici vetent, ne ipse quidem
causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto at-
que insauabili codice diutius me inani labore con-
ficerem.

Tantisper itaque mihi ab incepta versione quie-
tem imperavi, quoad ab amico quodam certior fa-

cius sum, permulta eaque castigatissima exemplaria
in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum
ope atque adjumento insanabilibus alioqui vulneri-
bus medicinam afferre possem. Quo nuntio supra
quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque
humanissimum virum Ludovicum Rusæum, regium
confessorem, haud magno negotio a regina impe-
travi, ut mihi liceret codicem unum (nec enim plu-
res simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum
efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus
litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se fe-
rentem, ut ipsius propemodum Gregorii ætate scri-
ptus esse videretur : qui, præter epistolas et versus,
omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucis-
simis diebus incredibili celeritate perlegissem, ex
eoque innumera loca quæ in impresso vitiose lege-
bantur, integritati suæ restituissem, statim eum
Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud
bonarum omnium litterarum gazophylacium appel-
lem?) referendum habui, ut alterum exemplar inde
rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat oratio-
nes erant, doctissimis Nicetæ Serronii commenta-
riis illustratæ, intextis etiam quibusdam Pselli enar-
rationibus in obscuriora loca secundæ orationis *De
Paschate*. Quo quidem volumine cum mihi pro animi
arbitratu uti liceret, non modo ad ea quæ inchoa-
veram ac velut pro derelictis habebam, prosequenda,
sed ad ea etiam quæ Nicetas commentatus fuerat
Romano sermone donanda me accinxit. Nec enim a
publicis commodis alienum fore putavi, si commen-
tator Latine loqueretur, qui Græcum hominem Græ-
cus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non
omnes ejus commentarios, sed eos solum, quos in
panegyricis orationes ediderat, in totum converti,
hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod
vererer, ne nimia hæc nostra sedulitas plus tibi tæ-
dii quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium
temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad re-
rum potius quam verborum explicationem facere
videbantur, totas Latinas facerem : ex iis autem quæ
non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba
aliis verbis exprimebant, utilissima tantum excer-
perem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi
etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetæ expositioni
non incommode adjici posse videretur, id quoque in-
serere non dubitavi : affixo tamen fere semper aster-
risco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur.
Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum
iri confido. Atque hic quoque verum esse comperi
quod proverbio Græco dicitur (76), Πόνος πόνου πό-
νον φέρει. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis
labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam
Latinis auribus exhibere me coegit : ita secundus
hic labor, quasi quidam Eurysteus, mihi novi labo-
ris suscipiendi necessitatem imposuit. Venit enim in
mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret
hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

contractiore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotationum comitatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis haud dubie flagitarent.

Ergo in has etiam schollæ elucubravi, prolixitatem ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicetæ interpretatio prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitate diluatur. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentiaque contendisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjeci præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in *Invectivis* adversus Julianum Apostatam mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Græco in Latinum convertimus. Illud autem velim, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata translatione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione videretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eandem translationem sequi. Alioqui innumeris prope locis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicetæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cujus ille lapis vivus fuit, exornationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modulam exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

bricatæ futura sunt, atque ut Græci aiunt: Οὐδὲν ὁ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερόν. Ingenue enim et sine ullo verborum fuco fateor, tantum inter Græcum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis hæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis viduæ minuta, amplissimis etiam divitum muneribus, quæ opum nonnisi περισσέυματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegmina quædam erant, pluris æstimari: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mihi abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obtreccationem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connivere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac scabæos imitari, qui unguentis minus delectati putida consectantur. Quanquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obtreccatione et maledicentia temperes. Admonendo vel etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimur, rem et mihi non ingrati, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando nec aliis præderis, et gravi crimine teipsum obstringes. Nam cum Christus iis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem referre prohibeat: quanto tandem atrocior eos poena manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio utinam te Deus semper incolumem servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΒΙΑΛΙΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ
ΕΥ ΗΠΑΤΤΕΙΝ.

Κάλιστα μὲν καὶ φιλοσοφώτατα τῷ Σιράχ εἰρηται, μή βιάζεσθαι δεῖν ροῦν ποταμοῦ· ἐγὼ δὲ προσθεῖν ἂν οὐκ ἀπεικότως, ὅτι μὴδὲ τὴν φύσιν. Τοῦτο δὲ λέγω οὐχ ἀπλῶς εἰκάζων, οὐδὲ τοῖς ἄλλων ὑποδείγμασι πεισθεὶς, ἀλλ' αὐτῇ τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὅσης ἐστὶν εὐθελίας καὶ ματαιότητος τὴν πρὸς ἐπιτήδευμά τι προσφόρως καὶ οἰκείως ἔχουσαν ψυχὴν ἐφ' ἐτέραν τινὰ τοῦ βίου ἰδέαν ἀποτρέπειν, καὶ βία μεθ-

ἔχειν. Ἐπειδὴ γὰρ τρίτον ἤδη ἔτος εἰς τὰ οἴκοι διδασκαλεῖα φοιτήσας ἄλις ἔχειν ἔδοξα τῆς ἐγγυρλου στοιχεύσεως, ἐπὶ τὴν Λουθηρικὴν ἐπέμφθη, ὡς δὴ μετέξω τελευτήρας παιδευόμενος, καὶ μείζονα τὴν ἀπὸ τῶν λόγων ὑφέλειαν καρπωσόμενος. Ἐγὼ γὰρ οὖν αἰεὶ μὲν τοῖς τὴν Ῥωμαίων, ὀλίγω δ' ὕστερον καὶ τοῖς τὴν Ἑλλήνων διδάσκουσιν ἐμαυτὸν φέρων παραύνα. Καὶ δὴ καὶ ἐντὸς οὐ πολλοῦ χρόνου, εἰ μὴ περιττὴν τινὰ καὶ θαυμασίαν, ἀλλὰ τοσαύτην γε ἐν

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra ictum fluvii* ⁸¹. subjunxissem, non absurde, neque contra naturam et indolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edoctus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniquum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud vitæ genus convertere.

Jam domi per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps majorem ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Græce docentibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua profeci, ut, absit a me

⁸¹ Eccli. iv, 32.

(77) Edit. Colon. [Lipsiens.] 1690.

arrogantia, nec impensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac ludimagistros peniteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverassem, accersivit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiæ scientia.

Ecquis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit læuitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim fere juvenum vitium est, ut assuetis satiati nova semper captent et totis insequantur viribus. Sed evanuerit cito voluptatis illecebræ. Primis legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initiatis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaquam ignoscerem, urbemque illam vocarem vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progredi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, *ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere*⁸¹. At illa quid mihi profuit animi contentio? Ad expetitam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detrimenti pertulit. Spem enim meam non modo fefellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem fere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibum aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respiciunt aspernantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiæ, et erga eam male affecti, omnes ex æquo litteras aversati sumus et horruimus, cujuslibet eruditionis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixissem litterarum, meipsum deliciis et comessionibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro musæis frequentans sphæristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per quatuor menses in lecto retinuit jacentem et pene confecit. Morbo quiescente et fugata febris, vehiculo, nec enim equitare præ nimia infirmitate poteram, impositus sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut deperdita valetudo reficeretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continuis sermonibus incitavit me pater: etsi enim illitteratus, at certe litteratorum amantissimus et fervens laudator, ut si quispiam alius. Cui inter alia reponebam ad excolendas altiores scientias me paratum

ἑκατέρω τῶν γλωττῶν προκοπὴν ἐποιοῦσάμην, ὥστε ἵνα μὴδὲν φορτικὸν εἶπω, μὴδὲ τοῖς γονεῦσι μεταμέλειν τῆς ἐπ' ἐμοὶ διαπάνης, μὴδὲ τοῖς καθηγηταῖς καὶ διασκόλοις ὧν ἐπὶ τῇ ἡμετέρῃ παιδεύσει ἐμόχθησαν. Ἐξ δὲ ἔτεσιν ὄλοις ἐναπομείναντά με τοῖς ἐκείνῃ παιδευτηρίοις μετατεμψάμενος ὁ πατήρ, καὶ βραχὺ τινα χρόνον παρ' ἐαυτῷ κατασχὼν, ἐπὶ τῷ Πικτάδιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην εὐκλείας τότε τὰ πρωτεῖα φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλίᾳ.

Καὶ τίς ἂν τῷ λόγῳ παραστήσειεν ὡς ἤδεως καὶ μεθ' ὄσης τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τῆδε μετιούσιν ἐμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρесоχόμενῃ, τὸ καινὸν ἀεὶ θηράσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. Ἄλλῃ οὐκ ἐπὶ ποῦ παρετάθη μοι τὸ τῆς ἡδονῆς. Ὡς γὰρ, τὰ προτελεῖα τῆς τέχνης κατηχηθεὶς (οὐ γὰρ θέμις κοινωνεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυηθεῖσι), καὶ οἶνοι τὰ πρόθυρα διαβάς, ἔνδον ἐγενόμην, τοῖς βαθέσι αὐτοῖς ἐμβατεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραχέα καὶ δυσέφικτα παρὰ τὴν ἐμὴν ἐλπίδα κατέλαθον, ὥστε πολλὰ ἐμαυτὸν μέμφεσθαι τῆς ἐπὶ τῷ Πικτάδιον ἐπιδημίας, καὶ κενὴν μακαρίαν τὴν πόλιν ἐκεῖνην ἀποκαλεῖν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιαζόμενος ἐς τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰς τὰ ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπεχειροῦν. Τί δὲ τῆς βεβιασμένης ταύτης σπουδῆς ὠνάμην; Πρὸς τῆς διωχθείσης τέχνης ἀποτυχεῖν, εἰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν παιδεύσειν ἐξημώθη. οὐ μόνον γὰρ τῆς ἐλπιθείσης ἐπιστήμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τι διεβρύθη πᾶν τοῦτο, ὅπερ μοι συνειλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παραπλήσιόν τι πέπονθα τοῖς τὴν γεῦσιν διεφθαρμένοις, οἱ, ἐπειδὴν πρὸς τὴν ἑδωδῆμιον εἶδος δυσχεράνωσι, καὶ πρὸς ὅσων ὁμοίως τῶν προσφερομένων ἀηδῶς ἔχουσι· τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς τρόπον τῆς ἡλιζόμεν νομικῆς ἀποστρέφοντες, καὶ πρὸς ταύτην ὁσαρροσθήσαντες, πάντας ἐπίσης τοὺς λόγους ἐμισήσαμεν, καὶ ἀπεστρεψάμεθα, καὶ πρὸς πᾶν παιδείας γένος κακοσίτως διετέθημεν.

Πολλὰ τοίνυν χαίρειν φράσας τῇ φιλολογίᾳ, ὅλον ἐμαυτὸν τρυφῇ καὶ κώμοις ἐκδοτὸν ἐποίησα, τὸ ἀδρῶν καὶ ἐφῆδονον ἐξ ἄπαντος θεραπέων, καὶ τὰ σφιμρστήρια ἀντὶ τῶν μουσειῶν ἐλόμενος, ἄχρις οὐ ἐκ μοχθηρᾶς καὶ πλημμελοῦς διαίτης εἰς χαλεπὴν τινα καὶ δύσμαχον ἀβρωστίαν ἐνέπεσον, ἐξ ἧς τέταρτας μῆνας ἐπὶ κλίνῃς κατακείσθαι μοι συνέθη καὶ παρὰ μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφῆσαντος δὲ τοῦ ἀβρωσθήματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορέω τιλ ἐντεθείς· οὐ γὰρ ἵππευεῖν οἶός τε ἦν ὑπὸ τῆς ἀγαν ἀσθενείας· ἐς τὸν πατρῷον οἶκον ἀπηνέχθη. Ἐνθα μοι καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν ἱατρῶν ἐπικουρίας ἐδέησε πρὸς τὸ τὴν ὑγίειαν ἀτελοῦσθαι ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐκ τῆς νόσου ἀνενεγκῶν, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέσι λόγοις παρορμῶντός με τοῦ γεννησαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἦν γὰρ, εἰ καὶ λόγων ἄμιμος, ἀλλ' οὐκ τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακῶν

⁸¹ Philipp. III, 15.

ἰρατικῆς καὶ θερμῆς ἐπαινετικῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος), τὰ μὲν ἄλλα ἔτοιμος εἶναι ἔφρασκον τοῖς καλλίστοις τῶν μαθημάτων ἐμφιλοπονεῖν, τὴν δὲ νομικὴν μόνην παραρτοῦμεν, ἕτε πρὸς αὐτὴν ἀλλοτριῶς καὶ παντελῶς ἀνεπιτηδείως ἔχων, καὶ μάτην αὐτῇ δύο ἔτη προσαναλώσας. Ἄντιτείνοντος δὲ τινος τῶν κατὰ γένος προσηκότων, εἰκειν ἠναγκάσθη, καὶ τὴν ἐπαχθεσάτην μοι τέχνην αὐθις ἀσπάξασθαι καὶ περιέπειν, ὡς μήποτε ὤφελον.

Ἄπὸ γὰρ τῶν προσφυστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκεία μελεκουσθεὶς, ἑπτὰ καὶ δέκα μῆνας ἐν τῇ Ἀδρηλίᾳ εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἀνήλωκα, τοῖς ἠλικιώταις συμμασόμενος, καὶ, ἵνα συνελὼν εἴπω, τὸ παίζειν ἀντὶ σπουδῆς ἔχων, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐγκαλοούμενος. Ὁ δὲ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πυθόμενος, καὶ πᾶν μετανοῶν ἐφ' οἷς ἀκοντὰ με τῇ νομικῇ πάλιν συγκατείρεξας ἔτυχεν, αὐτίκα δὴ μάλα πρὸς αὐτὴν ἐπανελθεῖν ἐκέλευσεν, ἵνα τὸ δυσκἀθεκτόν μου τῶν ἑρμῶν καὶ πρὸς πᾶν εἶδος φλυαρίας κεχυμένων οὕτως ἀναστειλῆ, καὶ οἷονεὶ δεσμοῖς τισιν ἐπιτιγῆ.

Τίτε δὲ ὥσπερ ἐκ βαθέος ὕπνου διαναστάς, καὶ τῷ ἀθλίως ἀπολωλότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν, καὶ τῆς νεότητος πάσης ἐν τοῖς ματαίοις διατριφθεῖς ἐνοιῶν λαμβάνων, μεγάλῳ πένθει συνεσχέθη, καὶ τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι καὶ ταύτης περιεχθεῖσθαι διέγνων. Τοιγαροῦν ταῖς βίβλοις νύκτωρ καὶ μεσημέραν συγγινόμενος, καὶ πρὸς τοδὶ τὸ ἔργον συνήως ἑμαυτὸν κατεπέλειπον, ἐν βραχεῖ μετρίαν τὴν ἐν ταῖς λόγοις δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μὴν τῆς προκρίας, τῆς ἀλωτὰ πάντα πόνῳ καὶ ἐπιμελείᾳ εἶναι λεγούσης, ἀληθῶς ἔχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατέμεινον ἦν, παντάσῃσιν ἀποβρύεισαν, καὶ τῷ τῆς λήθης βυθῷ καταποθεῖσαν, μεγίστοις πόνοις σὺν θεῷ μόῳ πάλιν ἐκτεσάμην, ὅσον γε πρὸς τὸ τῶν Ἑλληνιστῶν φεγγαγομένων συγγραμμάτων ὀπωσιτοῦν ἔπεισιν, καὶ οὐ πᾶν τι τοῦ ἑρμηνεύως δεῖσθαι.

Τῷ δὲ πατρὸς ἐν λιπαρῷ τῷ γῆρᾳ τὸν βίον καταστρέψαντος, καὶ τὴν ἀναγκαῖαν εἰσφορὰν τῇ φύσει λιπορρήσαντος, ἐπειδὴ πολλὰ ἦν τὰ τὸν ἡμέτερον κῶν θορυβοῦντα, καὶ τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας πρὸς βίαν ἀποσπῶντα, οὐκ ἤνεγκα τυραννούμενος, καὶ τῶν κοσμητικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεφόμενος. Διὰ τοῦτο πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι ὄντας λαθῶν, ὡς εἶχον τάχους, εἰς τὴν Ἀβενιῶνα φυγὰς ὤχόμην. Ἐκεῖ δὲ μακρὰ τινι νόσῳ προσπαλαιάσας, καὶ τέλος αὐτὴν καταπαλαιάσας, τοῖς βιβλίοις προσεκείμεν, καὶ ἐπιμαθήσαι λόγων ἑμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τούτοις δὲ ὄντι μοι, καὶ τῶν λόγων φιλοτιμῶς ἐπιποικουμένῳ, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγνωρίσθη Πέτρος ὁ Γαλιθαῖος, τῶν ἐκεῖ θεολογούντων ὁ κορυφαῖος, ὃ τὴν φιλίαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρῃ τιθεὶς οὐ παύσομαι. Μὴ γὰρ παύσομαι γένετό με οὕτω μαθεῖσθαι, ὥστε τῆς τιμίας ἐκείνης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι ὧν πρὸς αὐτοῦ εὖ πέπονθα. Οὕτως γὰρ πλανομένην μου τὴν φιλοπονήαν, καὶ ἀτάκτως φερομένην εἰς εὐθείαν ὁδὸν καὶ ἀνήγαγε, καὶ εἰ μὴ μέγα μοι τὸ τοῦ Ἀισχύλου εἰπεῖν, νῆπιον ὄντα

A expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam : ideo cedere, mihiq̄ue molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti : quod utinam non fecissem

Etenim remotis studiis in quæ propensior indoles, ut ipsi contrariis attenderem, Aureliæ septem et decem menses incassum perdidit, cum coætaneis simul insaniens, et, ut paucis dicam, ludi tantum flagrans amore, voluptatibusque corporis involutus. Hæc audit pater : statim qua decreverat ut invitum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetque quam primum ad se reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantiam genus tandem meas coerceat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

His permotus excutior velut e gravi somno : mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omnemque reputans nugis deditam juventutem, alto premor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora : diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memetipsum exacuens, brevi nonnullis litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium : Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Græca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblivionis profundo plurimis laboribus, Deo solo juvante, revocavi scivique quantum sane mihi opus erat ut Græcos auctores quomodocumque intelligerem et sine interpretis auxilio.

Porro cum pater in bona senectute vitæ finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi sæpius obstrepebant, et per vim avellebant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyrannidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Eapropter, insciis omnibus cognatis, ut potui celerime, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quodam cum morbo decertavi ; quo tandem superato, impallui libris assiduus, invictusque vires exhausit labor.

Ex res devenerant : litteras autem appetens enixe, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, cujus amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honorandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus me cumulavit excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinate reduxit in viam rectam ; et, si mihi fas est illud Æschyli

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut sæpe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducere suis ipsius studiis præponeret. Invisibam igitur eum quantum et quotiescunque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditior semper eruditionibus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excultus, multa libenter, libentius vero rhetorice doctus rhetoricam me docebat. Ut autem a theologia, cujus erat arbiter, omnino non recederet, artis oratoricæ præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacræ Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta instituerunt. Hæc eadem laudabat indicabatque in aliis omnibus qui sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cujus in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum Gregorii lectio molestiæ nonnihil creabat. Eum enim dolore multum afficiebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nubis cujusdam, offundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum etiam sensum obnubilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavimentum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque redderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem Gregorio, et illud onus humeris imponerem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscius imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mente cæterum rebus aliis tunc intentus, nequaquam potui precibus flecti; sed quæ semel proposueram consentisque tenebam manibus, in his perstiti tenax. Illic igitur non modico tempore transacto domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et otium impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amœniora erant et arridebant magis, ad opus memet admovi deficienti melliori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensebam quod illud tractare non reformidassem. Etenim mihi primum, velut e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me tempestas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum immineret naufragium. Et certe periissem submersus, nisi emendati quidam augustissimæ reginæ libri jam fluctibus abreptum reduxissent. Ubi adjuutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

Α τὸ πρῖν, ἔνουν ἐθῆκα, καὶ φρενῶν ἐπίβολον. Τοσοῦτον γάρ ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλάκις ἀφόμενον, ἐμὸν σφαλᾶζειν, καὶ πλείονα τῆς ἐμῆς ὠφελείας ἢ τῆς ἐαυτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρῶμενος οὖν τάνορον οὖσα καὶ ὁσάκις βουλομένη μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ἤμην, ἀεὶ τι κατὰ παιδείαν ἐμπορευόμενος.

Ὁ δὲ καὶ πολλὰ μὲν ἄλλα ἀσμένως ἐμὸν παρεῖδον (πάσης γὰρ παιδείσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐφθάκει τῆ ἀκρότητα) ἀσμενέστερον δὲ τὴν ῥητορικὴν ἐδίδασκον, ἥς πλείστην εἶχε τὴν ἐμπειρίαν. Ἴνα δὲ μὴ πάμπαν, ἥς ἐπρόσθευεν, ἀποσταίῃ τῆς θεολογίας, τὰ τῆς τέχνης παραγέλλματα κινουμένα θεωρεῖν παρεῖχεν ἐν τοῖς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐξηγηταῖς, καὶ εὐσεβεῖς τῶν λόγων ὑποθέσεις ἐνοησαμένους. Ἐποίησε δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμει καὶ καλλιφωνίᾳ εὐδοκιμοῦσιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζιανζηνῷ Γρηγορίῳ, οὗ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηγορίαν διαφερόντως ἐθαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμῆτης ἀθῆδας παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τούτου συναγμάτων ἢ ἀνάγνωσις. Ἐλύπει γὰρ αὐτὸν οὐ μετρίως ἢ μετὰ φρασὶς ἀσφαλείας ἀνάπλευς οὖσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένη, νεφέλης τινὸς δίκην ἐλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθοῦσα, καὶ οὐχὶ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγκαλύπτουσα. Διὸ καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτὴν τὴν βιβλίον εἰς τοῦδαφος ἀπέριπτεν, ποτὲ δὲ μετὰ σκοτεινῶς ἔχειν δοκοῦντα τρανώτερον ἐξηγεῖσθαι καὶ διασαφηνίζειν ἐκέλευε· τέλος δὲ καὶ πρὸς ὅλην τὴν μετὰ φρασιν δυσχεράνας, παρεκάλει με χεῖρα δευτέραν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος χάριν τόδε τὸ ἀχθος ἐπιώμω ἀρασθαι. Ἐγὼ δὲ, πῆ μὲν πρὸς τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἀφορῶν, ἦν αὐτῷ διὰ τὸ πρὸς μὲ φίλτρον οὐκ ἐσεῖδε, πῆ δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερὲς εὐλαβοῦμενος, καὶ ἄμα πρὸς ἄλλους ἔχον τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἴτησιν οὐκ ἐκάμθη· ἀλλ' οἷς ἅπαξ προειλόμην ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερσὶν ἀπρὶξ ἐχόμενος· συχνῶν δὲ χρόνου ἐκεῖ διετηλυθῆτος ἐπανίων οἴκαδε.

Πολλάκις τε καὶ ποικίλαις παρὰ τοῦ καιροῦ προσβολαῖς πληγεὶς, ἐπειδὴ ἀνέσεώς τις καὶ σχολῆς παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τυχῶν, τῶν προῦργιαιτέρων ἀπηλλάγην, τῆνικαῦτα δὴ κατὰ βελτίονος ἐρμηνέως ἐρημίαν τὸ ἔργον ἐπεβαλόμην, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡσθόμην ἄθλιος, μείζον ἢ κατὰ μὲ φορτίον ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἐμαυτὸν τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐγχειρήσεως κατεμεμψάμην· καὶ γὰρ τοῖ τι μὲν πρότον ὡσπερ ἐκ λιμένος ἀνάγοντί μοι εὐδία πάντα καὶ γαλήνης μεστὰ ἐφαίνετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρήματος ἐμαυτῷ συνθεσθαι· κορβώτερόν δὲ προϊόντα με τοσοῦτος χειμῶν καὶ οὕτω δεινὴ ζάλη κατέλαβεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλιπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἂν καταδύχοις ἔδυν, εἰ μὴ ἐπηρωρωμένα τινὰ τῆς πάνυ βασιλισσῆς βιβλία καθ' ὕδατων ἤδη φερόμενον ἐπεκουφίσαν· ὑφ' ὧν βοηθούμενος, τοῦ κλύδωνος μόγις ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλαιος διεπέρασα.

Πολλοὺ δ' ἂν ἐτιμησάμην εὐρεῖν τινα τῶν τυπο-
γραφοῦντων, ὅστις ἅμα τῷ Ῥωμαίῳ καὶ τὸν Ἑλ-
ληνικὸν Γρηγόριον ἐκτυποῦν ἐβούλετο, ἵνα τῶν ἐπ-
ανρθώσεων ἐκείνων, ἃς ἐκ τῶν τῆς βασιλείας ἀντι-
γράφων ἔλαβον, αὐτῷ μεταδοίην. Ἐπεὶ δὲ τοιοῦτε
τινὲ ἐντυχεῖν οὐκ ἐξεγένετό μοι, ὁ λοιπὸν ἐστὶ, τὸν
Ῥωμαῖον ἐκδίδωμι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου
λογιστῆτα καὶ μεγαλοφωνίαν παραμετροῖτο, παραβ-
βηθῆσόμενον, εὖ οἶδα, ὡς οὐδενὸς ἄξιον· εἰ δὲ πρὸς
τὴν ἡμετέραν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἰσως φανησόμενον.
Ἐπεικῶν δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαι-
τεῖν, καὶ μηδὲν πῶρρον ἐπιζητεῖν. Ἐρῶσθε, ὦ φίλοι
κεφαλαί, καὶ πρὸς τὴν ὁποιανδηποτοῦν ἐργασίαν ἡμῶν
ἐλθώμενοιτε.

Mirum porro me tenuit desiderium typographi
qui una cum versione prelo subjicere vellet textum
Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas erue-
ram e reginæ exemplaribus emendationes. At voti
minime compos, diligenter quæsitum non offendi :
quod igitur superest, interpretationem Latinam
emitto. Si perpendatur ad facundiam Gregorii et
elocutionis dignitatem, nullus dubito quin repu-
dietur, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium
nostrarum modulum, non contemnenda fortasse
videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respon-
det, nihil ultra. Valete, amici, et qualiscunq̄ue
nostri laboris memores vos gratosque præbeate.

JOANNIS LEUVENKLAI

*Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensem, Osnabru-
giorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hotianorum gente natum,
dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.*

PROCEMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res caste-
ras animo meo fuerunt in deliciis et amoribus,
reverendissime ac illustrissime Princeps, semper
occulta quadam et incredibili naturæ propensione
tam litterarum, quam antiquitatis Græcæ studiosum
me fuisse fateor : qua quidem lingua omnis generis
doctrinarum, et sapientiæ thesauros amplissimos
contineri animadverterem. Hac usos tum priscos
illos philosophos, tum recentiores eorum interpre-
tes, qui se scholæ Platoniciæ successores Athenis
appellabant, quidquid de arte disserendi, de orato-
ria, de civili prudentia, de moribus, de natura
rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis
tradi potest, litterarum monumentis complexos esse
videbam : hac maximarum per orbem gestarum
rerum historias comprehendi : hac artis medicinæ
arcana memoriæ prodi : hac illustrium Ecclesiæ
veteris hominum de sacris rebus accuratissimas
disputationes esse expositas : in hanc denique juris
etiam civilis, quo utimur, libros ita transcriptos
esse, ut multa loca, cæteroquin obscurissima, sin-
gulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen
accipiant. Quod sane postremum, tametsi de libris
quibusdam hactenus editis perspici satis possit; ta-
men longe planius apparebit, ubi Lx librorum Βασι-
λεῶν epitome locupletissima, quam a clarissimo
viro, Joanne Sambuco, Cæsareæ familiæ domestico,
homine mihi amicissimo nactus sum, in lucem opera
nostra prodierit.

B aliquem, aliorum quoque judicio, consecutus vide-
rer : liberali quodam animi desiderio, et ambitu
honesto (fatebor enim quod res est) excitatus, in
hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui vete-
rum Græcorum libri vel Latinam in linguam hactenus
conversi non essent, vel in bibliothecarum
tenebris delitescentes necdum lucis usuram acci-
pissent, meo studio tum Latinam vestem induerent,
tum ea exornati publice hominum oculis sese
spectandos exhiberent. Hoc modo consecuturum
me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem
vitam hanc transirem, sed emolumentum aliquid affer-
rem rei litterariæ, quam a puero meorum auctori-
tate jussuque coluissim; et apud bonos optabilem
mihi nominis existimationem pararem.

C Itaque meum hoc institutum ut eo felicius urge-
rem, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ
ob insignium typographorum officinas, non in Ger-
mania modo nostra, sed omni etiam Europa longe
lateque merito celebratur. Illic dum publicandis
egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo,
annus jam mihi quintus agitur (quo publicæ rei
fructu nescio), non sine meis certe laboribus ærum-
nisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo
nonnunquam valetudinis detrimento sunt exantlatæ.
Inter alios autem scriptores, quos certo judicio
delectos librorum non editorum accessione ampli-
ficandos, et in sermonem Latinum transcribendos
existimavi, facile principem sibi locum Gregorius
hic noster vindicat, cui ob summam rerum divina-
rum peritiam, secundum Joannem apostolum ex
priscis doctoribus soli, Theologi cognomentum pec-
liariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii
monumenta, quæ quidem typis expressa prodie-

D Hæc ego posteaquam Græcis contineri litteris per
ætatem intelligere cupi, sic ejus me linguæ studio
dedi, nullum ut tempus abire sinerem, quo non
aliquos in ea percipiendâ progressus facerem. Ista
qualiqua diligentia mea cum tandem usum ejus

rant, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroqui longe utilissima, lectarentur: cœpi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbare garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adjicere. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academix doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituissem, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum expectationi satisfaceret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem perliciendam temporis aliquod spatium fuisse necessarium, perspicere facile abs quovis potest. Interim in Gallis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, itidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eundem exornandi ejus scripta laborem, et quidem eodem mecum tempore suscipit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, etsi jam complures orationes Latine descripsissem, tamen de tabula (quod aium) manum tollere cogitabam, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui aliam in linguam traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen apprime utilibus.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cererem, quam multa prius non visa, quibus ipse caruisset, hinc inde congressissem; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros XIX nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginæ suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integrioribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiuntur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderantur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomi finem lectori daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari merentur. Eorum alterum scriptum est manu Choniatæ Aconinati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum res gestas compluribus libris est complexus, quos

Hieronymus Wollfus, vir clarissimus, Græce et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo me minime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatæ deberi, quivis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus præfixit: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnosci Choniatas plane poterit. In eodem libro extremo fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscriptis, sequentibus etiam longa serie subscriptionibus antistitum: Callisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se πρόεδρον τῶν ὑπερτίμων appellat, et πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας ἐξάρχον Gregorii Thessalonicensis, ἐξάρχου πάσης Θεσσαλίας. Macarii Philadelphensis, ἐξάρχου πάσης Λυδίας, qui se etiam καθολικὸν κριτὴν τῶν Ῥωμαίων nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperitur. Ejus utendi potestas a Basiliensis academix doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in bibliotheca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos CL, tempore concilii Basiliensis huc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei lineamenta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descripsit, cujus verba Vitæ Nazianzeni subjecta sequuntur. His ergo nos exemplaribus freti, et depravata plurima correximus, et mutila integritati suæ restituimus.

De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde commonstraturum. Fuit certe vir ille, quandocunque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitarat, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesinum communium, quam multis locis pulcherrimas et præclara doctrina refertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius eruditiusve potest. Et scripsit omnia phrasi sane perelegantī, munda, minime barbara, cujusmodi est Græcorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio: de quo licet æstimare, non usque adeo recentem Eliam hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiorē, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est summus ille Maximus, cujus Lutetiæ publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Græcos adhuc τῆς θελας λειτουργίας ἐπιμυστα. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, a Micaelo Glyca citatur, cujus Annales necdum editos hoc tempore interpretamur: itemque κατηχησις, et θείων δογμάτων κεφάλαια, cujus libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronius, et Gregorius Palamas, et alii bucula hujus arasse videri possunt; surta quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non exstarent, nos ad manus scriptos poematis libros nostros recurrentes, universos reperimus: id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse inficiaretur, hominis certi testimonio commode uti possem. Consimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuvenit. Eum ante quatuor annos divina mihi largitas obtulit; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratris oratione funebri accepissem: ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, cum D Creta per Sarracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim in præmio commentariis præmisso, ab se in exilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exilium sane in hos ipsos annos sævitæ Sarracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, parum ut ab illa perfectione, quam in editionibus priscorum monumentorum requirimus, abessent: Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integro animum adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

A temere vaneque dici, more nunc pervulgato, quo emptoribus imponatur, existimet: libet hoc loco pauca quædam subjicere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perspiciat.

Statim ab initio præemii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam vox λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero LI esse publicatas, quas inter et epistolæ certæ referri debeant, cujus generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cledonium perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo insedisset altius, primum ea me liberari opinione animadverti, quam Billium secutum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubie B plures ad populum ejus generis orationes habuisse edidisse, cujus est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Matthæi explanat. Quod si verum esset, perquirendæ nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliæ levat, cui qui fidem detrahat, arbitror fore neminem.

Hoc primum considerato, cœpi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quotquot exstarent, judicium: quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine supposititii quidpiam latitaret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimirum ea Nazianzeno tribui nequaquam debere; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, in metaphrasi in *Ecclesiastem*, quæ Hieronymi testimonio Gregorii Neocæsariensis est; et annotatio in *Ezechielum* vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communi fortassis errore ductum, inter Gregorii libros eam numerasse: quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis in *Heronem* mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii cœtaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfacimus, restat ut polliceamur, omni nos studio genuinum Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituat. Annotationem in *Ezechielum* prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejiciendam statuebamus: cujus locum ut germanum aliquod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniatae manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in honorem festium veritatis, Arianorumque furorem graphice describentem, reperimus: quam extra dubitationem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

Tertium denique scriptum illud, cujus modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

inter orationes hactenus relatum est, et Nazianzeno tributum : quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythmorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu fuisse, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenæo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatas credit, et exemplaria vetustissima testantur : verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meris rhythmis constat, uti res ipsa declarat :

Παρθένε νόμφη Χριστοῦ,
 Δόξαζέ σου τὸν νυμφίον·
 Ἄει κάθαίρε σαυτὴν
 Ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine deprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam : « In hoc scripto Syrracusium Gregorius imitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, uti jam antea quoque monuimus : sed in genere quavis commentationem atque scriptum. Quo ipso fit, ut Elias noster Gregorii poemata λόγους ἐμμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum integrum, Elias memoriæ prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus : addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, tametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excresecunt, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apollinarium liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca exstantem ut describi curaremus, jam pridem operam dedimus, sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italiam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græcè accepimus : quos modo Latine tantum a Rufino conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad operum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industriæ, qui eum de

Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquas xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur : quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tonum, qui totus itidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primæ a nobis luce donantur : præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus incluseas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultate Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cujus antehac nihil omnino scriptorum prodidit. Ejus Dialogos propterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de questionibus gravissimis toto quadriduo respondentem introduxit. Hinc et Annotationes in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subjicimus.

Cur autem in orationibus collocandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, causæ multæ sunt, exque graves. Nam duum omnino generum sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest : aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace, contra Maximum*, ad Basilium et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, pleræque laudationes funebres, et aliæ : secundi, orationes *ad Eunomianos, de recta disserendi de Deo ratione, De recta doctrinæ sententia, De Filio duæ, De Spiritu sancto, De moderata disserendi ratione, De Machabæis, et aliæ complures*. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit : uti profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recte rem consideremus.

Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus) esse prima debebat, non ea qua fugam in Pontum suam prolixè purgat, sed altera, cujus inscriptio notat, habitam fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisset, venerant. Etenim ea pronuntiatæ fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est ; ac secundum hanc actionem in Pontum aufugit, a qua fuga reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiatæ est in electione Doarensium antistitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio c. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jamdudum rebus humanis exempto. Funebris in *Basilium* oratio postrema fuit omnium, sive scriptionem, sive recitationem spectes, pronuntiatæ Cæsareæ Cappadocum in extrema senectæ, cum relicta Constantinopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui hæc locum inter priores invenit. E contrario duæ in *Julianum Augustum* in-veclivæ loco postremo ponuntur, quæ prius fuere scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum munere fungi cœpissent.

Hæc mihi necum expendenti visum fuit, primum iis orationibus in editione nostra locum tribuere, quas egregie noster Elias hactenus incognitus enarrasset: atque illis deinceps alias subjicere, Billii labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non exigui temporis absolutam, et magno quidem cum labore lucubrationem, cur ad reverendissimam excel- sinitatem tuam potissimum mittam, illustrissime Princeps, variis ac gravibus sane rationibus moveor. Primum tam clari antistitis opera nemini rectius, quam claro iidem antistiti putabam offerri debere. Deinde patronum mihi censoremque litteris exultum deligere volui, contra plerorumque morem, qui lucubrationes suas hominibus plane litte- rarum imperitiis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto nostræ nationis imperio quisquam virorum princi- palium, quem illustri præstantiæ tuæ præferrem. Etenim non eximia tantum doctrinæ laus omnium consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per omnem Europam admirationem merentibus linguis sane quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod ei regioni cum imperio potestateque præsis, e qua mihi avita patriæque origo ducitur. Summam enim tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occi- dentæ Saxonia, quæ recenti appellatione Vestualia dicitur, cum vera sit ac vetus Saxonia, quemadmo- dum Cranzius Saxo multoties in historiis suis in- culcat. Habes episcopatum Monasteriensem, a ma- joribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui tertio loco in Saxonia imperatoris Cæsaris Caroli Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper magna fuit dignitas, quæ vel inde potest æstimari, quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus hunc peteret, non prius impetravit, quam archie- piscopatum illi postponeret, et in commendam (uti superioribus annis barbære loquebantur) acciperet. Es autem huic optimo jure præfectus, vel ob insi- gnem sapientiam tuam, vel prisca nobilissimæ fa- milię tuæ merita. Nam Otho Mimingrodensis an- tistes numero xli, comes Hoianus, agnatus tuus, Tekenburgensi comite, aliisque domitis, qui Eccle- siæ possessiones contra jus fasque invaserant, im- mortale nomen (ut ipsius historici verbis utar) apud suos reliquit, propter additas diœcesi ditiones,

et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud multos in contemptum pene venerat. Habes et ditionem Paderbornensem, in qua idem Carolus Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, con- stituit. Habes Osnabrugicam denique, primam omnium in Saxonia sedem antistitum Christiano- rum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam: in cujus immunitatibus, quæ privilegia vocant, quiddam merito memorandum ad omnem posterita- tem continetur.

Lubet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque publicis diplomatis inscripta supersunt. « Eisdem episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator, ejusque successoribus libertatem perpetuam con- cedimus, et ab omni regali imperio absolutiorem: nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponant. Tunc enim Ecclesiæ illius episcopus cum sumptu a rege vel imperatore adhi- bito laborem simul et honorem illius legationis assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem loco Græcæ Latinæque scholæ in perpetuum ordi- natione nostra maneant: nec unquam clericos utriusque linguæ gnaros defuturos confidimus. »

Hoc majorum instituto motus haud dubie supe- riori anno dominus noster, imperator Cæsar Maxi- milianus II Aug. filiam suam regem Christianorum maximo desponsam per te potissimum deduci voluit: quo quidem in munere obeundo magnam industriæ prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem æstimare velimus, majorem in iis locis potestatem a multis annis habuit nemo: quam quidem felici- tatem boni omnes eximiæ virtuti tuæ debitam fa- tentur, ac tibi gratulantur. Quorum in numero ut me quoque arbitreris esse, ac meam hanc velut acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam rogo. Fortassis offeretur aliquando mihi occasio mel erga tuam excelsum animi venerationem illustriori quodam argumento declarandi. Interea summo opere peto, ut studium in hoc genere publicis commodis serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insi- det, non modo gratum habeas atque probes, uti sane facturum te confido: sed etiam favore tuo be- nignitateque magis excites, quam exhaustis gravi- bus molestiis experiri jucundum est. Vale, claris- sime Princeps, meque per hanc lucubrationem re- verendissimæ excelsum tuæ se tradentem, in eorum numerum, quos gratia benevolentiaque tua digna- ..s, recipito.

ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ
ΙΩ. Ο ΑΕΩΓΚΑΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAUS.

Γρηγορίου λόγους, μέγα χρῆμα καὶ Ἀπικουρῆς
Ἀρετῶς, ἐν ἐμῆς ἡνίκα χερσὶν ἔχω.

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta diserta meis :

asportare possit, ut non mutuum illis gratiæ pretiique ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήνων δὲ τε παῖδες εἴῃ μένει ἀντίωσι.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam linguam sine molesto verborum circuitu atque elegantiae dispendio transferri nequeant, quid hic cum eo auctore interpret faciet, qui in copiosissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua verborum argutias undecunque captat: ut quot ejusmodi voces orationi asperserit, tot pene cruces interpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Græco sermone ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita cum Latine efferruntur, nimium diu suspensum lectoris animum tenent, nec sine quodam fastidio transmittuntur. Jam vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere undique sparsæ sunt, quam attentum ac diligentem, quam non modo multæ lectionis, sed etiam felicitis cujusdam memoriæ interpretem requirunt, utpote quæ vel ignoratæ vel neglectim transcursum, tantas nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psittaci more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis utar, Ἄλλοις νήχεται λόγοις, seque velut in alieno cælo esse arbitretur? Ex quo satis apparet quibus præsidii instructum eum esse oporteat, qui in hujusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere cupit. Huc accedit, quod peculiarem quamdam phrasim habet Gregorius, disertissimam quidem illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspicacissimos interpretis oculos sæpenumero perstringat, ut nisi summam curam animadversionemque adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia non nisi levem quamdam et inanem verborum umbram amplectatur. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas esse scribit Plato: ita germanus Theologi sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vinciat, interpreti quasi de manibus elabitur. Quæ omnia cum me miris modis torserint, tum illud longe vehementius animum excruciauit, quod Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque sædis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat; ὀλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. Quocirca cum deploratis morbis medicam manum admovere medici vetent, ne ipse quidem causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto atque insanabili codice diutius me inani labore conficerem.

Tantisper itaque mihi ab incepta versione quietem imperavi, quoad ab amico quodam certior fa-

(76) Soph., *Ajac.*, v. s. 878.

ctus sum, permulta eaque castigatissima exemplaria in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum ope atque adjumento insanabilibus aliqui vulneribus medicinam asferre possem. Quo nuntio supra quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque humanissimum virum Ludovicum Rusæum, regium confessorem, haud magno negotio a regina impetravi, ut mihi liceret codicem unum (nec enim plures simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius propemodum Gregorii ætate scriptus esse videretur: qui, præter epistolas et versus, omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incredibili celeritate perlegissem, ex eoque innumera loca quæ in impresso vitiose leguntur, integritati suæ restituissem, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui, ut alterum exemplar inde rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat orationes erant, doctissimis Nicetæ Serronii commentariis illustratæ, intextis etiam quibusdam Pselli enarrationibus in obscuriora loca secundæ orationis *De Paschate*. Quo quidem volumine cum mihi pro animi arbitratu uti liceret, non modo ad ea quæ inchoaveram ac velut pro derelictis habebam, proseguenda, sed ad ea etiam quæ Nicetæ commentatus fuerat Romano sermone donanda me acciuxi. Nec enim a publicis commodis alienum fore putavi, si commentator Latine loqueretur, qui Græcum hominem Græcus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non omnes ejus commentarios, sed eos solum, quos in panegyricas orationes ediderat, in totum converti, hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod vererer, ne nimia hæc nostra sedulitas plus tibi tædii quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad rerum potius quam verborum explicationem facere videbantur, totas Latinas facerem: ex iis autem quæ non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba aliis verbis exprimebant, utilissima tantum exciperem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetæ expositioni non incommode adjici posse videretur, id quoque inserere non dubitavi: affixo tamen fere semper asterisco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur. Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum iri confido. Atque hic quoque verum esse comperi quod proverbio Græco dicitur (76), Πόνος πόνου πόνου φέρει. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam Latinis acribus exhibere me coegit: ita secundus hic labor, quasi quidam Eurysteus, mihi novi laboris suscipiendi necessitatem imposuit. Venit enim in mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

contractiore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotationum comitatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis haud debite flagitent.

Ergo in has etiam schollæ elucubravi, prolixitatem ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicetæ interpretatio prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitate diluatur. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentique contendisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjecti præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in *Invectivis* adversus Julianum Apostatam mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Græco in Latinum convertimus. Illud autem velim, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata translatione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione uteretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eandem translationem sequi. Alioqui innumeris prope locis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicetæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cujus ille lapis vivus fuit, exornationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modicam exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

A bricatæ futura sunt, atque ut Græci aiunt: Οὐδὲν ὁ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερὸν. Ingenuè enim et sine ullo verborum furore fateor, tantum inter Græcum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis hæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis viduæ minuta, amplissimis etiam divitum muneribus, quæ opum non nisi περισσεύματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegmina quædam erant, pluris æstimari: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mihi abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obrectationem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connivere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac scabrosos imitari, qui unguentis minus delectati putidè consectantur. Quamquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obrectatione et maledicentia temperes. Admonendo vel etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimur, rem et mihi non ingratis, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando nec aliis præderis, et gravi crimine te ipsum obstringes. Nam cum Christus iis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem referre prohibeat: quanto tandem atrocior eos pœna manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio utinam te Deus semper incolumem servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΒΙΑΛΙΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ
ΕΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ.

Κάλιστα μὲν καὶ φιλοσοφώτατα τῷ Σιράχ εἰρηται, Μὴ βιάσθαι δεῖν ροῦν ποταμοῦ· ἐγὼ δὲ προσθεῖν ἂν οὐκ ἀπεικώτως, ὅτι μὴδὲ τὴν φύσιν. Τοῦτο δὲ λέγω οὐκ ἀπλῶς εἰκάζων, οὐδὲ τοῖς ἄλλων ὑποδείγμασι πεισθεὶς, ἀλλ' αὐτῇ τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὅσης ἐστὶν εὐθελείας καὶ ματαιότητος τὴν πρὸς ἐπιτήδευσμά τι προσφόρων καὶ οικείως ἔχουσαν ψυχὴν ἐφ' ἐτέραν τινὰ τοῦ βίου ἰδέαν ἀποτρέπειν, καὶ βία μεθ-

ἔχειν.
Ἐπειδὴ γὰρ τρίτον ἤδη ἔτος εἰς τὰ οἴκοι διδασκαλίαι φοιτήσας ἄλλοις ἔχειν ἔδοξα τῆς ἐγγυρωτοῦ στοιχεύσεως, ἐπὶ τὴν Λουθηκίαν ἐπέμφθη, ὡς δὴ μεθῆξον τελευτήρας παιδεύσεως, καὶ μέλζονα τὴν ἀπὸ πάντων λόγων ὠφέλειαν καρπυσομένου. Ἐγὼ γὰρ οὖν αὐτίκα μὲν τοῖς τὴν Ῥωμαίων, ὀλίγω δ' ὕστερον καὶ τοῖς τὴν Ἑλλήνων διδάσκουσιν ἐμαυτὸν φέρων παρέβηκα. Καὶ δὴ καὶ ἐντὸς οὐ πολλοῦ χρόνου, εἰ μὴ περιττὴν τινὰ καὶ θαυμασίαν, ἀλλὰ τοσαύτην γε ἐν

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra ictum fluvii* ²¹. subjunxissem, non absurde, neque contra naturam et indolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edoctus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniquum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud vitæ genus convertere.

Jam domi [per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps majorem: ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Græcæ docentibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua profeci, ut, absit a me

²¹ Eccli. iv, 32.

arrogantia, nec impensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac ludinagistros proniteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverassem, accessivit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiæ scientia.

Ecquis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit lætitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim fere juvenum vitium est, ut assuetis satiati nova semper captent et totis insequantur viribus. Sed evanescere cito voluptatis illecebræ. Primis legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initiatis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaquam ignoscere, urbemque illam vocarem vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progredi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere⁶¹. At illa quid mihi profuit animi contentio? Ad expetitam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detrimenti pertulit. Spem enim meam non modo sefellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem fere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibum aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respiciunt aspernantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiæ, et erga eam male affecti, omnes ex æquo litteras aversati sumus et horroimus, cujuslibet eruditionis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixissem litterarum, meipsum deliciis et comessionibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro museis frequentans sphaeristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per quatuor menses in lecto retinuit jacentem et pene confecit. Morbo quiescente et fugata febris, vehiculo, nec enim equitars præ nimia infirmitate poteram, impositus sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut deperdita valetudo resciretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continuis sermonibus incitavit me pater: etsi enim illiteratus, at certe litteratorum amatissimus et fervens laudator, ut si quispiam alius. Cui inter alia reponendam ad excolendas altiores scientias me paratum

Ἀ ἑκατέρω τῶν γλωττῶν προκοπῆν ἐποιήσαμην, ὥστε, ἵνα μηδὲν φορτικὸν εἶπω, μηδὲ τοῖς γονεῦσι μεταμείλιν τῆς ἐπ' ἐμοὶ δαπάνης, μηδὲ τοῖς καθηγηταῖς καὶ διδασκάλοις ὧν ἐπὶ τῇ ἡμετέρῃ παιδεύσει ἐμολύθησα. Ἐξ δὲ ἔτεσιν ὄλοις ἐναπομείναντά με τοῖς ἐκείῃ παιδευτηρίοις μεταπεμφόμενος ὁ πατήρ, καὶ βραχὴν τινα χρόνον παρ' αὐτῶν κατασχὼν, ἐπὶ τῷ Πικτάδιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην εὐκλείας τότε τὰ πρωτεία φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ.

Καὶ τίς ἂν τῷ λόγῳ παραστήσειεν ὡς ἡδέως καὶ μεθ' ὄσης τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τῆνδε μετιοῦσιν ἑμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρесоκομένη, τὸ καινὸν αἰεθιγρᾶσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. Ἄλλῃ οὐκ ἐπὶ τοῦ παρεστάθῃ μοι τῆς ἡδονῆς. Ὡς γὰρ, τὰ πρωτεία τῆς τέχνης κατηχηθεὶς (οὐ γὰρ θέμις κοινωνεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυθεῖσιν), καὶ οἶονε τὴν πρὸ θυρα διαβάς, ἔνδον ἐγενομένη, τοῖς βαθέσιν αὐταῖς ἐμβαστεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραχέα καὶ δυσέφικτα παρὰ τὴν ἐμὴν ἐλπίδα κατέλαθον, ὥστε πολλὰ ἑμαυτὸν μέμφοσθαι τῆς ἐπὶ τῷ Πικτάδιον ἐπιδημίας, καὶ κενὴν μακαρίαν τὴν πόλιν ἐκεῖνην ἀποκαλεῖν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιαζόμενος ἔς τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰς τὰ ἔμφοσθεν ἐπεκτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπεχειρῶν. Τὶ δὲ τῆς βεδιασμένης ταύτης σπουδῆς ὠφέλη; Πρὸς τῷ τῆς διωχθείσης τέχνης ἀποτυχεῖν, εἶ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν παιδεύσιν ἐζημιώθη· οὐ μόνον γὰρ τῆς ἐλπιθεῖσης ἐπιστήμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τὴν διεβρύθη πᾶν τοῦτο, ὅπερ μοι συνειλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παραπλήσιόν τι πέπονθα τοῖς τὴν γέυσιν διεφθαρμένοις, οἱ, ἐπειδὴν πρὸς τὴν τῶν ἐδωδόμενων εἶδος δυσχεράνωσι, καὶ πρὸς ὅσων ὁμοίως τῶν προσφερομένων ἀηδῶς ἔχουσι· τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς τρόπον ἥς ἠλπίζομεν νομικῆς ἀποσφαλέντες, καὶ πρὸς ταύτην δυσαρραστήσαντες, πάντας ἐπίσης τοῖς λόγους ἐμισήσαμεν, καὶ ἀπεσρεψάμεθα, καὶ πρὸς πᾶν παιδείας γένος κακοσίτως διετέθημεν.

Πολλὰ τοίνυν χαίρειν φράσας τῇ φιλολογίᾳ, εἶον ἑμαυτὸν τρυφῇ καὶ κώμοις ἐκδοτον ἐποίησα, τὸ ἀβρὸν καὶ ἐφθρόνον ἐξ ἄπαντος θεραπεύων, καὶ τὰ σφαιριστήρια ἀντὶ τῶν μουσείων ἐλόμενος, ἀχρις οὗ ἐκμοχθηρᾶς καὶ πλημμελοῦς διαίτης εἰς χαλεπὴν νόσον καὶ δύσμαχον ἀρρώστιαν ἐνέπεσον, ἐξ ἧς τέσσαρες μῆνας ἐπὶ κλίνῃ κατακεῖσθαι μοι συνέθη καὶ πᾶρὰ μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφθήσαντος δὲ τοῦ ἀρρώστῆματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορεῖν τινὲν ἐντεθείς· οὐ γὰρ ἵππεύειν οἶός τε ἦν ὑπὸ τῆς ἀγαν ἀσθενείας· ἐς τὸν πατρῶον οἶκον ἀπηνέχθη. Ἐνθα μοι καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν λατρῶν ἐπικουρίας ἐδέησε πρὸς τὴν ὑγίειαν ἀπελθεῖν ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐκ τῆς νόσου ἀνενεγκῶν, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέει λόγους παρορμῶντός με τοῦ γεννησαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἦν γὰρ, εἰ καὶ λόγων ἄμοιρος, ἀλλ' οὖν τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακώτων

⁶¹ Philipp. iii, 13.

εραστής και θερμὸς ἐπαινετής, εἰ καὶ τις ἄλλος), τὰ ἅλλα ἔτοιμος εἶναι ἑφασκόν τοῖς καλλίστοις τῶν μαθημάτων ἐμφιλοπονεῖν, τὴν δὲ νομικὴν μὲν παρρησίαν, ὅτε πρὸς αὐτὴν ἀλλοτρίως και παντελῶς ἀνεπιτηδεύεις ἔχων, και μάτην αὐτῇ δύο ἔτη προσεαλώσας. Ἄντιτείνοντος δὲ τίνος τῶν κατὰ γένος προσηκόντων, εἴκειν ἠναγκάσθη, και τὴν ἐπαχθεσάτην μοι τέχνην αὐθις ἀσπάξασθαι και περιέπειν, ὡς μήποτε ὤφελον.

Ἄπὸ γάρ τῶν προσφυστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκετα μεθελυσθεῖς, ἑπτὰ και δέκα μῆνας ἐν τῇ Ἀθήνῃσι εἰς ὁδὸν χρῆσιμον ἀνήλωκα, τοῖς ἠλικιώταις συμμανόμενος, και, ἵνα συνελθὼν εἴπω, τὸ παῖζειν ἀνεῖσπυθῆς ἔχων, και ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐγκαλυόμενος. Ὁ δὲ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πυθόμενος, και πᾶν μετανοῶν ἐφ' οἷς ἀκοντά με τῇ νομικῇ πάλιν συγκατείρεξας ἔτυχεν, αὐτίκα δὴ μάλα πρὸς αὐτὸν ἐπανελεῖν ἐκέλευσεν, ἵνα τὸ δυσκἀθεκτόν μου τῶν ὁρμῶν και πρὸς πᾶν εἶδος φλυαρίας κεχυμένον οὕτως ἀναστειλῆ, και οἶονεῖ δεσμοῖς τισιν ἐπιστήσῃ.

Τίτε δὴ ὥσπερ ἐκ βαθέος ὕπνου διαναστάς, και τῷ ἀθλίως ἀπολωλότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν, και τῆς νεότητος πάσης ἐν τοῖς ματαλοῖς διατριφθεῖς ἐνοιαν λαμβάνων, μεγάλῳ πένθει συνεσχέθη, και τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι και ταύτης περιέχασθαι διέγνων. Τοιγαροῦν ταῖς βίβλοισι νύκτωρ και μεσημέραν συγγινόμενος, και πρὸς τοδὶ τὸ ἔργον συνεχῶς ἔμαυτὸν κατεπειγῶν, ἐν βραχεῖ μετρίαν τινὰ τῆν ἐν τοῖς λόγοις δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μὴν τῆς παροιμίας, τῆς ἀλωτὰ πάντα πόνῳ και ἐπιμελείᾳ εἶναι λεγούσης, ἀληθῶς ἔχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν και πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατέμυθον ἦν, παντάπασιν ἀπορρῦεισαν, και τῷ τῆς λήθης θυθῶ καταποθεισαν, μεγίστοις πόνοις σὺν θεῶ μόνῳ πάλιν ἐκτησάμην, ὅσον γε πρὸς τὸ τῶν Ἑλληνιστῶν φεγγομένων συγγραμμάτων ὅπωστιοῦν ἐπατεῖν, και οὐ πᾶν τι τοῦ ἐρμηνεύως δεῖσθαι.

Τοῦ δὲ πατρὸς ἐν λιπαρῷ τῷ γήρῳ τὸν βίον καταστέφαντος, και τῆν ἀναγκαῖαν εἰσφορὰν τῇ φύσει λειτουργήσαντος, ἐπειδὴ πολλὰ ἦν τὰ τὸν ἡμέτερον νῶν θορυβοῦντα, και τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας πρὸς βίαν ἀποσπῶντα, οὐκ ἦνευκα τυραννούμενος, και τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεφόμενος. ἀπὸ τοῦτο πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι ὄντας λαθῶν, ὡς εἶχον τάχους, εἰς τὴν Ἀθηνῶνα φυγὰς ὤχόμην. Ἐκεῖ δὲ μακρὰ τινι νόσῳ προσπαλαίσας, και τέλος αἰτῆν καταπαλαίσας, τοῖς βίβλοισι προσεκέμην, και ἐπὶ μαθήσει λόγων ἔμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τούτοις δὲ ὄντι μοι, και τῶν λόγων φιλοτίμως ἐπιποιουμένῳ, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγνωρίσθη Πέτρος ὁ Γαλιταρδὸς, τῶν ἐκεῖ θεολογούντων ὁ κορυφαῖος, ὁ τὴν φιλίαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρει τιθεὶς ὡ παύσομαι. Μὴ γὰρ πῶποτε γένοιτό με οὕτω μαίωσθαι, ὥστε τῆς τιμίας ἐκείνης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν, και ἐπιλανθάνεσθαι ὧν πρὸς αὐτοῦ εἶ πέπονθα. Οὐκ γὰρ πλανωμένην μου τὴν φιλοπονήαν, και ἀτάκτως φερομένην εἰς εὐθείαν ὁδὸν και ἀνήγαγε, και, εἰ μὴ μέγα μοι τὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰπεῖν, νῆπιον ὄντα

expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam : ideo cedere, mihi que molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti; quod utinam non fecissem

Et enim remotis studiis in quæ propensior insoles, ut ipsi contrariis attenderem, Anreliæ septem et decem menses incassum perdidit, cum coætaneis simul insanienis, et, ut paucis dicam, ludi tantum flagrans amore, voluptatibusque corporis involutus. Hæc audit pater : statim qua decreverat ut invitum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetque quam primum ad se reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantia genus tandem meas coerceat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

His permotus excutior velut e gravi somno : mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omnemque reputans nugis deditam juventutem, alto premor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora : diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memetipsum exacuens, brevi nonnullis litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium : Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Græca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblivionis profundo plurimis laboribus, Deo solo juvante, revocavi scivique quantum sane mihi opus erat ut Græcos auctores quomodocumque intelligerem et sine interpretis auxilio.

Porro cum pater in bona senectute vitæ finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi sæpius obstrebebant, et per vim avellebant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyrannidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Ea propter, insciis omnibus cognatis, ut potui celerime, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quodam cum morbo decertavi; quo tandem superato, impallui libris assiduus, invictusque vires exhausit labor.

Et res devenerant : litteras autem appetens enixe, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, cujus amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honorandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus nie cumulavit excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinatè reduxit in viam rectam; et, si mihi fas est illud Eschyli

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut sæpe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducere suis ipsius studiis præponeret. Invisibam igitur eum quantum et quotiescunque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditior semper eruditionibus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excultus, multa libenter, libentius vero rhetorice doctus rhetoricam me docebat. Ut autem a theologia, cujus erat arbiter, omnino non recederet, artis oratoriæ præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacræ Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta instituerunt. Hæc eadem laudabat indicabatque in aliis omnibus qui sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cujus in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum Gregorii lectio molestiæ non nihil creabat. Eum enim dolore multum afflicebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nubis cujusdam, offundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum etiam sensum obnubilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavimentum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque redderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem Gregorio, et illud onus humeris imponerem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscius imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mente cæterum rebus aliis tunc intentus, nequaquam potui precibus flecti; sed quæ semel proposueram consertisque tenebam manibus, in his perstiti tenax. Illic igitur non modico tempore transacto domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et otium impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amœniora erant et arridebant magis, ad opus memet admovi deficienti meliori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensebam quod illud tractare non reformidarem. Etenim mihi primum, velut e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me tempestas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum immineret naufragium. Et certe periissem submersus, nisi emendati quidam augustissimæ reginæ libri jam fluctibus abreptum reduxissent. Ubi adjutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

Α τὸ πρῖν, ἔννονο ἔβηκε, καὶ φρονῶν ἐπίβολοι. Τσοῦτον γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλὰκις ἀφέμενον, ἐμοὶ σχολάζειν, καὶ πλείονα τῆς ἐμῆς ὠφελείας ἢ τῆς αὐτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρῶμενος οὖν τὰν ὄντων καὶ ὁσάκις βουλομένῳ μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ἤμην, ἀεὶ τι κατὰ παιδείαν ἐμπορευόμενος.

Ὁ δὲ καὶ πολλὰ μὲν ἄλλα ἀσμένως ἐμοὶ παρείδου (πάσης γὰρ παιδεύσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐφθάκει τὴν ἀκρότητα) ἀσμένεστερον δὲ τὴν ῥητορικὴν ἐδίδασκεν, ἧς πλείστην εἶχε τὴν ἐμπειρίαν. Ἴνα δὲ μὴ πάμπαν, ἧς ἐπέσδευεν, ἀποσταίῃ τῆς θεολογίας, τὰ τῆς τέχνης παραγγέλματα κινούμενα θεωρεῖν παρείχεν ἐν τοῖς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐξηγηταῖς, καὶ εὐσεβεῖς τῶν λόγων ὑποθέσεις ἐνστήσαμένους. Ἐποίει δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμει καὶ καλλιφωνίᾳ εὐδοκίμοισιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζιανζηνῷ Γρηγορίῳ, οὗ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηγορίαν διαφερόντως ἐθαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμῆτης ἀηδίας παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τοῦτου συνταγμάτων ἢ ἀνάγνωσις. Ἐλύπει γὰρ αὐτὸν οὐ μετρίως ἢ μετὰ φρασὶς ἀσαφείας ἀνάπλευς οὖσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένη, νεφέλης τινὸς δίκην ἐλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθούσα, καὶ οὐχὶ τὴν εὐπέειαν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγκαλύπτουσα. Διὸ καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτὴν τὴν βίβλον εἰς τοῦθαφος ἀπέβριπτεν, ποτὲ δὲ μετὰ σκοτεινῆς ἔχειν δοκοῦντα τρανότερον ἐξηγεῖσθαι καὶ διασαφηνίζειν ἐκέλευε· τέλος δὲ καὶ πρὸς ὅλην τὴν μετέφρασιν δυσχεράνας, παρεκάλει με χεῖρα δεξιᾶν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος χάριν τόδε τὸ ἀχθος ἐπ' ὤμῳ ἄρασθαι. Ἐγὼ δὲ, πῆ μὲν πρὸς τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἀφορῶν, ἦν αὐτὸς διὰ τὸ πρὸς μὲ φίλτρον οὐκ εἰσεῖδε, πῆ δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερῆς ὑλαθοῦμενος, καὶ ἅμα πρὸς ἄλλοις ἔγινε τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἰτήσιν οὐκ ἐκάμφθη· ἀλλ' οἷς ἅπασιν προσελόμενος ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερσὶν ἀπριεῖ ἔχόμενος· συχνοῦ δὲ χρόνου ἐκεῖ διεληλυθὸς ἐπανιών οἶκαδε.

Πολλάκις τε καὶ ποικίλαις παρὰ τοῦ καιροῦ προσβολαῖς πληγῆς, ἐπειδὴ ἀνέσεώς τινος καὶ σχολῆς παρὰ τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ τυχῶν, τῶν προύργιατέρων ἀπηλλάγην, τρηνικαῦτα δὴ κατὰ βελτίονος ἐρμηνέως ἐρημίαν τὸ ἔργον ἐπεδαλόμην, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἠσθόμην ἄθλιος, μείζον ἢ κατὰ μὲ φορεῖον ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἐμαυτὸν τῆς τολημηρᾶς ταύτης ἐγχειρήσεως κατεμεψάμην· καὶ γὰρ τοῖ τι μὲν πρῶτον ὥσπερ ἐκ λιμένος ἀνάγοντι μοι εὐδία πάντα καὶ γαλήνης μεστὰ ἐφαίνετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρήματος ἐμαυτῷ συνήδουσαι· πορρωτέρω δὲ προϊόντα με τοσοῦτος χειμὼν καὶ οὕτω δεινὴ ζάλη κατέλαβεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλειπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἂν καταβρύχιος ἔδην, εἰ μὴ ἐπηνωρθωμένα τινὰ τῆς πάνυ βασιλείσης βίβλια καθ' ὁδᾶτων ἤδη φερόμενον ἐπεκουφίσαν· ὅφ' ὧν βοηθούμενος, τοῦ κλύδωνος μόγις ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλαρος διεπέρασα.

Πολλοὶ δ' ἂν ἐτιμησάμην εὐρεῖν τινα τῶν τυπο- A
γράφουσαν, ὅστις ἅμα τῷ Ῥωμαίῳ καὶ τὸν Ἑλ-
ληνικὸν Γρηγόριον ἐκτυποῦν ἐβούλετο, ἵνα τῶν ἐπι-
στροφῶν ἐκεῖνων, ἃς ἐκ τῶν τῆς βασιλείσης ἀντι-
γράφων ἔλαβον, αὐτῷ μεταδοίην. Ἐπεὶ δὲ τοιοῦται
τινὶ ἐντυχεῖν οὐκ ἐξεγένετό μοι, ὃ λοιπὸν ἐστὶ, τὸν
Ῥωμαῖον ἐκδίδωμι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου
λογιότητα καὶ μεγαλοφωμίαν παραμετροῖτο, παραβ-
βηθῆσόμενον, εἰ οὐδα, ὡς οὐδεὶς ἄξιον· εἰ δὲ πρὸς
τὴν ἡμετέραν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἰσως φανησόμενον.
Ἐπεικῶν δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαι-
τεῖν, καὶ μηδὲν πῶρρω ἐπιζητεῖν. Ἐρῶσθε, ὦ φίλοι
κεφαλαί, καὶ πρὸς τὴν ἀποικνησοῦν ἐργασίαν ἡμῶν
ἐγκωμονεῖτε.

Mirum porro me tennit desiderium typographi
qui una cum versione prelo subijcere vellet textum
Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas eru-
ram e reginæ exemplaribus emendationes. At voti
minime compos, diligenter quæsitum non offendi :
quod igitur superest, interpretationem Latinam
emitto. Si perpendatur ad facundiam Gregorii et
elocutionis dignitatem, nullus dubito quin repn-
diatur, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium
nostrarum modulum, non contemnenda fortasse
videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respon-
det, nihil ultra. Valet, amici, et qualiscunque
nostri laboris memores vos gratosque præbebe.

JOANNIS LEUVENKLAI

*Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensium, Osnabru-
giorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hoianorum gente natum,
dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.*

PROCEMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res cæte- B
ras animo meo fuerunt in deliciis et amoribus,
reverendissime ac illustrissime Princeps, semper
occulta quadam et incredibili naturæ propensione
tam litterarum, quam antiquitatis Græcæ studiosum
me fuisse fateor : qua quidem lingua omnis generis
doctrinarum, et sapientiæ thesauros amplissimos
contineri animadverterem. Hac usos tum priscos
illos philosophos, tum recentiores eorum interpre-
tes, qui se scholæ Platonicæ successores Athenis
appellabant, quidquid de arte disserendi, de orato-
ria, de civili prudentia, de moribus, de natura
rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis
tradi potest, litterarum monumentis complexos esse
videbam : hac maximam per orbem gestarum
rerum historias comprehendere : hac artis medicinæ C
arcana memoriæ prodi : hac illustrium Ecclesiæ
veteris hominum de sacris rebus accuratissimas
disputationes esse expositas : in hanc denique juris
etiam civilis, quo utimur, libros ita transcriptos
esse, ut multa loca, cæteroquin obscurissima, sin-
gulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen
accipiant. Quod sane postrenum, tametsi de libris
quibusdam hactenus editis perspicere satis possit; ta-
men longe planius apparebit, ubi ex librorum Βασι-
λικῶν epitome locupletissima, quam a clarissimo
viro, Joanne Sambuco, Cæsareæ familiæ domestico,
homine mihi amicissimo nactus sum, in lucem opera
nostra prodierit.

Hæc ego posteaquam Græcis contineri litteris per D
ætatem intelligere cœpi, sic ejus me linguæ studio
dedi, nullum ut tempus abire sinerem, quo non
aliquos in ea percipiendâ progressus facerem. Ista
qualiqua diligentia mea cum tandem usum ejus

aliquem, aliorum quoque judicio, consecutus vide-
rer : liberali quodam animi desiderio, et ambitiose
honestâ (fatebor enim quod res est) excitatus, in
hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui veterum
Græcorum libri vel Latinam in linguam hactenus
conversi non essent, vel in bibliothecarum
tenebris delitescerent necdum lucis usuram accipi-
issent, meo studio tum Latinam vestem induerent,
tum ea exornati publice hominum oculis sese
spectandos exhiberent. Hoc modo consecuturum
me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem
vitam hanc transirem, sed emolumentum aliquid affer-
rem rei litterariæ, quam a puero meorum auctori-
tate jussuque coluissem; et apud bonos optabilem
mihi nominis existimationem pararem.

Itaque meum hoc institutum ut eo feliciter urge-
rem, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ
ob insignium typographorum officinas, non in Ger-
mania modo nostra, sed omni etiam Europa longe
lateque merito celebratur. Illic dum publicandis
egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo,
annus jam mihi quintus agitur (quo publicæ rei
fructu nescio), non sine meis certe laboribus ærum-
nisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo
nonnunquam valetudinis detrimento sunt exantlate.
Inter alios autem scriptores, quos certo judicio
delectos librorum non editorum accessione ampli-
ficandos, et in sermonem Latinum transcribendos
existimavi, facile principem sibi locum Gregorius
hic noster vindicat, cui ob summam rerum divina-
rum peritiam, secundum Joannem apostolum ex
priscis doctoribus soli, Theologi cognomentum pecu-
liariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii
monumenta, quæ quidem typis expressâ prodie-

rant, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroqui longe utilissima, lectitarentur: cœpi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbare garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adjicere. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academix doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituissem, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum expectationi satisfaceret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem persequendam temporis aliquod spatium fuisse necessarium, perspicere facile abs quovis potest. Interim in Galliis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, itidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eundem exornandi ejus scripta laborem, et quidem eodem mecum tempore suscipit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, etsi jam complures orationes Latine descripsissem, tamen de tabula (quod aiunt) manum tollere cogitabam, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui allam in linguam traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen apprime utilibus.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cernerem, quam multa prius non visa, quibus ipse caruisset, hinc inde congesissem; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros XIX nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginæ suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integrioribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiantur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderantur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomi finem lecturi daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari merentur. Eorum alterum scriptum est manu Choniatae Acominati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum restas compluribus libris est complexus, quos

Hieronymus Wolfius, vir clarissimus, Græcæ et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo me minime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatae deberi, quivis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus præstitit: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnosci Choniatas plane poterit. In eodem libro extremo fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscripsit, sequentibus etiam longa serie aubscriptionibus antistitam: Callisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se *πρόεδρον τῶν ὑπερτίμων* appellat, et πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας ἐξάρχον Gregorii Thessalonicensis, ἐξάρχου πάσης Θερραλίας. Macarii Philadelphensis, ἐξάρχου πάσης Αἰδίας, qui se etiam *καθολικὸν κριτὴν τῶν Ρωμαίων* nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperitur. Ejus utendi potestas a Basiliensis academix doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in bibliotheca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos CL, tempore concilii Basiliensis huc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei lineamenta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descripsit, cujus verba Vitæ Nazianzeni subjecta sequuntur. His ergo nos exemplaribus freti, et depravatâ plurima correximus, et mutila integritati suæ restituimus.

De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde commonstratum. Fuit certe vir ille, quandocunque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitarat, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesium communium, quam multis locis pulcherrimas et præclara doctrina refertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius cruditiusve potest. Et scripsit omnia phrasi sane pereleganti, munda, minime barbara, cujusmodi est Græcorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio: de quo licet æstimare, non usque adeo recentem Eliam hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiorē, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est summus ille Maximus, cujus Lutetiæ publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Græcos adhuc τῆς θείας λειτουργίας *ἑρμηνεία*. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, a Micaelo Glyca citatur, cujus Annales necdum editos hoc tempore interpretamur: itemque κατὰ χριστιανισμῶν, et Θεῶν δογμάτων κεφάλαια, cujus libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronius, et Gregorius Palamas, et alii bucula hujus arasse videri possunt; furta quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non exstarent, nos ad manus scriptos poematum libros nostros recurrentes, universos reperimus: id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse indicaretur, hominis certi testimonio commode uti possem. Cōsimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuenit. Eum ante quatuor annos divina mihi largitas obtulit; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratris oratione funebri accepissem: ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, cum Creta per Sarracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim in præmio commentariis præmisso, ab se in exilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exilium sane in hos ipsos annos sævitix Sarracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, parum ut ab illa perfectione, quam in editionibus priscorum monumentorum requirimus, abessent: Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integro animum adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

temere vaneque dici, more nunc pervulgato, quo emptoribus imponatur, existimet: libet hoc loco pauca quædam subjicere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perscipiat.

Statim ab initio præmii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam vox λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero LII esse publicatas, quas inter et epistolæ certæ referri debeant, cujus generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cleodionum perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo insedisset altius, primum ea me liberari opinione animadverti, quam Billium secutum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubie plures ad populum ejus generis orationes habitas edidisse, cujus est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Matthæi explanat. Quod si verum esset, perquirendæ nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliæ levat, cui qui fidem detrahat, arbitror fore neminem.

Hoc primum considerato, cœpi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quotquot exstarent, judicium: quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine supposititii quidpiam latitaret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimirum ea Nazianzeno tribui nequaquam debere; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, in metaphrasi *in Ecclesiastem*, quæ Hieronymi testimonio Gregorii Neocæsariensis est; et annotatio *in Ezechielum* vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communi fortassis errore ductum, inter Gregorii libros eam numerasse: quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis *in Heronem* mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii coætaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfacimus, restat ut polliceamur, omni nos studio genuinum Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituat. Annotationem *in Ezechielum* prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejicientiam statuebamus: cujus locum ut germanum aliquod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniatae manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in honorem testium veritatis, Arianorumque furorem graphice describentem, reperimus: quam extra dubitationem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

Tertium denique scriptum illud, cujus modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

Inter orationes hactenus relatam est, et Nazianzeno A tributum : quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythmorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu fuisse, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenæo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatas credidit, et exemplaria vetustissima testantur : verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meris rhythmicis constat, uti res ipsa declarat :

Παρθένε ὕμνη Χριστοῦ,
 Δόξαζέ σου τὸν νυμφίον·
 Ἄει κάθαίρει σαυτὴν
 Ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine deprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam : « In hoc scripto Syrracusium Gregorius imitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, uti jam antea quoque monuimus : sed in genere quamvis commentationem atque scriptum. Quo ipso fit, ut Elias noster Gregorii poemata λόγους ἐμμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum fitegrum, Elias memoriæ prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus : addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, tametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excresecunt, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apolinarium liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca exstantem ut describi curarem, jam pridem operam dedimus, D sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italiam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græce accepimus : quos modo Latine tantum a Rufino conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad operum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industriæ, qui cum de

Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquas xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur : quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tomum, qui totus itidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primùm a nobis luce donantur : præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus inclusas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultatibus Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cujus antehac nihil omnino scriptorum prodiit. Ejus Dialogos propterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de quæstionibus gravissimis toto quadriduo respondentem introduxit. Huic et Annotationes in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subijcimus.

Cur autem in orationibus collocandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, causæ multæ sunt, æque graves. Nam duum omnino generum sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest : aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace, contra Maximum*, ad Basilium et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, pleræque laudationes funebres, et aliæ : secundi, orationes *ad Eunomianos, de recta disserendi de Deo ratione, De recta doctrinæ sententia, De Filio duæ, De Spiritu sancto, De moderata disserendi ratione, De Machubæis*, et aliæ complures. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit : uti profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recte rem consideremus.

Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus) esse prima debebat, non ea qua fugam in Pontum suam prolixè purgat, sed altera, cujus inscriptio notat, habitam fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisset, venerant. Et enim ea pronuntiatæ fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est ; ac secundum hanc actionem in Pontum aufugit, a qua fuga reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiatæ est in electione Doarensium antistitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio c. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jam dudum rebus humanis exempto. Funebris in *Basilium* oratio postrema fuit omnium, sive scriptionem, sive recitationem spectes, pronuntiatæ Cæsareæ Cappadocum in extrema senectæ, cum relicta Constantinopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui hæc locum inter priores invenit. E contrario duæ in *Julianum Augustum* in-
vectivæ loco postremo ponuntur, quæ prius fuere
scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum
munere fungi cœpissent.

Hæc mihi necum expendenti visum fuit, primum
iis orationibus in editione nostra locum tribuere,
quas egregie noster Elias hactenus incognitus enar-
rasset: atque illis deinceps alias subjicere, Billii
labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non
exigui temporis absolutam, et magno quidem cum
labore lucubrationem, cur ad reverendissimam ex-
celsitatem tuam potissimum mittam, illustrissime
Princeps, variis ac gravibus sane rationibus mo-
veor. Primum tam clari antistitis opera nemini
rectius, quam claro itidem antistiti putabam offerri
debere. Deinde patronum mihi censoremque litteris
excultum deligere volui, contra plerorumque mo-
rem, qui lucubrationes suas hominibus plane litte-
rarum imperitis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto
nostræ nationis imperio quisquam virorum princi-
pum, quem illustri præstantiæ tuæ præferrem.
Etenim non eximia tantum doctrinæ laus omnium
consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per
omnem Europam admirationem merentibus linguis
sæpe quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod
ei regionem cum imperio potestateque præsis, e qua
mihi avita patriaque origo ducitur. Summam enim
tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occi-
dena Saxoniam, quæ recenti appellatione Vestualia
dicitur, cum vera sit ac vetus Saxoniam, quemadmo-
dum Cranzius Saxo multoties in historiis suis in-
culcat. Habes episcopatum Monasteriensem, a ma-
joribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui
tertio loco in Saxoniam imperatoris Cæsaris Caroli
Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper
magna fuit dignitas, quæ vel inde potest æstimari,
quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus
hunc peteret, non prius impetrarit, quam archie-
piscopatum illi postponeret, et in commendam (uti
superioribus annis barbare loquebantur) acciperet.
Es autem huic optimo jure præfectus, vel ob insi-
gnem sapientiam tuam, vel prisca nobilissimæ fami-
liæ tuæ merita. Nam Otho Mimingrodensis an-
tistes numero *XL*, comes Hoianus, agnatus tuus,
Tekeneburgensi comite, aliisque domitis, qui Eccle-
siæ possessiones contra jus fasque invaserant, im-
mortale nomen (ut ipsius historici verbis utar)
apud suos reliquit, propter additas dicecesi ditiones,

et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud
multos in contemptum pene venerat. Habes et di-
tionem Paderbornensem, in qua idem Carolus
Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, con-
stituit. Habes Osnabrugicam denique, primam
omnium in Saxoniam sedem antistitum Christiano-
rum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam:
in cujus immunitatibus, quæ privilegia vocant,
quiddam merito memorandum ad omnem posterita-
tem continetur.

Lubet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba
certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque
publicis diplomatis inscripta supersunt. « Eidem
episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator,
ejusque successoribus libertatem perpetuam con-
cedimus, et ab omni regali imperio absolutionem:
nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et
rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum
contrahere disponant. Tunc enim Ecclesiæ illius
episcopus cum sumptu a rege vel imperatore adhi-
bito laborem simul et honorem illius legationis
assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem
loco Græcæ Latinæque scholæ in perpetuum ordi-
natione nostra maneat: nec unquam clericos
utriusque linguæ gnaros defuturos confidimus. »

Hoc majorum instituto motus haud dubie supe-
riori anno dominus noster, imperator Cæsar Maxi-
milianus II Aug. filiam suam regum Christianorum
maximo desponsam per te potissimum deduci voluit:
quo quidem in munere obeundo magnam industriæ
prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem
æstimare vellimus, majorem in iis locis potestatem
a multis annis habuit nemo: quam quidem felicitatem
boni omnes eximie virtuti tuæ debitam fa-
tentur, ac tibi gratulantur. Quorum in numero ut
me quoque arbitreris esse, ac meam hanc velut
acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam
rogo. Fortassis offeretur aliquando mihi occasio mel
erga tuam excelsitatem animi venerationem illustriori
quodam argumento declarandi. Interea summopere
peto, ut studium in hoc genere publicis commodis
serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insi-
det, non modo gratum habeas atque probes, uti
sane facturum te confido: sed etiam favore tuo be-
nignitateque magis excites, quam exhaustis gravi-
bus molestiis experiri jucundum est. Vale, claris-
sime Princeps, meque per hanc lucubrationem re-
verendissimæ excelsitati tuæ se tradentem, in eorum
numerum, quos gratia benevolentiaque tua digna-
... recipito.

ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ
ΙΩ. Ο ΑΕΩΓΚΛΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAUS.

Γρηγορίου λόγους, μέγα χρέμα καὶ Ἀττικωεργὲς
Ἄρκετως, ἐν ἐμῆς ἑνίκα χερσὶν ἔχω.

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta disertâ meis :

Non me oratores fraude amplius illicce prisci,
 Quos tulit argutos Attica terra, movent.
 Rursum Gregorii cum dia poemata vatis
 Pellego, Mæonidæ mox abit omnis amor.
 Vilius æs auro velut est; ut cedere plumbum
 Argento, ut superis inferiora, patet:
 Gregorius priscos palma sic vicit adempta
 Carminibus vates, rhetoras eloquio.

Aliud.

Tellus Cappadocum, quondam semibarbara,
 Superavit ipsas inde Athenas Atticas,
 Ubi Basilius et Gregorius doctissimi
 Suavisonam Cecropidarum eloquentiam,
 Et cuncta totius ornamenta Græciæ,
 Suxæ intulere, seu victores, patriæ.
 Quis te ergo non ob hos beatam prædicet,
 Tellus Cappadocum, talium virum parens

De Cæsario, ejusdem.

Nicæam terræ cum motæ succuteret vis,
 Cæsarius jacuit pondere pressus humi.
 Sed Deus e latebris salvum produxit, eique
 Vivendi spatium longius inde dedit.
 Consimilis casus monumenta excepit, obisset
 Postquam immaturo funere Cæsarius.
 Et tamen hæc etiam divino munere profert
 Cura Leontonychi, semisepulta prius.
 Salve iterum atque iterum, terræ bis operte cavernis,
 Et dono in lucem bis revocate Dei.

De Elia Cretensi antistite.

Ejusdem.

Gregorii obscuros scriptorum inquirere sensus
 Antea res magni plena laboris erat,
 Donec ab Elia lux illis est data, summa
 Gregorii explicuit qui monumenta fide.
 Hactenus ignotum toti quem scilicet orbi,
 Nunc iterum donat luce Leontonychus.
 Doctrinæ egregium thesaurum sumite grati,
 Quos bona, quos pariter plurima nosse juvat.
 Scipionis Carteromachi, interprete Leuvenklaio.
 Inspirare animis divina poemata Musas,
 Vate magis Chio Gregorius docuit.
 Imo stabat huic potius divinius aura,
 Deberet Musis cum sua Mæonides.

A Οὐ μάλα θαυμάζω τοὺς ῥήτορας, οὐς ποτ' Ἀθηνῶν
 Ἔσχε πόλις, δολερῆς ἰθιμονας εὐεπίης·
 Ὡς δ' ἀναγινώσκοντα ποιήματα Γρηγορίου
 Οὐκ ἐπέων τις ἔχει Μιονίδαιο πόθος.
 Χρυσὸς ὅσον χαλκοῖο, μολύβδου τ' ἄργυρος αὐθι·
 Κρείττων, οὐρανίων χεῖρονα τὰ χθόνια·
 Ῥήτορες ἀρχαῖοι τόσον ἡττῶνται καὶ αἰδοῖ
 Γρηγορίου τ' ἔπεισι, Γρηγορίου τε λόγους.

Ἄλλο.

Γῆ Καππάδοσσα τοπρὶν ἡμιδάρβαρος,
 Αὐτὰς ὑπέβη τὰς Ἀθήνας Ἀττικὰς,
 Ἐξ οὗ Βασίλειος Γρηγόριός τε τῷ σοφῷ
 Τὴν ἡδύφθογγον Κεχροπιδῶν εὐγλωττίαν
 Πάσης μετήνεγκάν τε κόσμον Ἑλλάδος
 Εἰς Κάππάδοσσαν γαίαν, ὡς νικηφόροι.
 B. Τίς οὐ μακαρίζετ σε γὰρ εὐτεκνίας,
 Γῆ Καππάδοσσα, μητὲρ ἀνδρῶν κυδόμενων;
 Εἰς τὸν Καισάριον, τοῦ αὐτοῦ.
 Ἦνίκα Νικαίης μεγάλῃ σεισμῷ πτολιεθρον
 Κάππεσε, Καισάριος ζῶν ὑπὸ γῆν ἐκρύβη.
 Ἀλλὰ Θεὸς νιν σῶον ἔξ ἐξήγαγε χερσὶ,
 Καὶ λυκάβαντας ἔτι δῶκε βίου πλέονας.
 Ὡσαύτως ὅτε Καισάριος τέθνηκε πρόωρος,
 Αἰψ' ἐγένοντ' ἀφανεῖς Καισαριοιο λόγοι.
 Δημοσιοὶ δὲ Λεοντόνυχος θεῖα πάλι μοῖρα
 Κρυπτοῦς Καισαρίου τούτῳ παρέοιθε λόγους.
 Χαῖρε, μάκαρ, δις ἐνὶ γαίῃς κευθμῶσι καλυφθεῖς,
 Καὶ δις ἀναστρέψας θεῖσθεν εἰς τὸ φῶς.
 Καισαρίῳ καὶ Γρηγορίῳ, μακάρεσσιν ἀδελφοῖς,
 Ταῦτα Λεοντόνυχος θῆκ' ἐπὶ γραμμάτια.

C *Εἰς Ἥλιαν τὸν Κρήτης μητροπολίτην.*
Τοῦ αὐτοῦ.

Θείων Γρηγορίου δυσέφικτα νοήματα βιβλων
 Τοπρὶν ἀνιχνεύειν ἦν ἄρα παγγάλισπον,
 Ἄμμιν ἕως ἐφάνη περιδέξιος ἑρμηνευτῆς
 Ὁ Κρής Ἥλιος Γρηγοριοιο λόγων.
 Ὅν περ ἐόντα τέως θνητοῖς ἄγνωστον ἔπασιν,
 Εἰς φῶς αὐθις ἄγει νυνὶ Λεοντόνυχος.
 Θησαυρὸν σοφίης ἐριούνια δόγματ' ἔχοντα
 Δέξασθ', οἷς γνῶναι πολλὰ καὶ ἐσθλὰ φίλων.
 Σκιπίωνος τοῦ Καρτερομάχου.
 Γρηγόριος Μούσας πολλῶν πλέον ἤπερ Ὀμηρος
 Θειοτάτων ἐπέων δεῖξεν ὑπηρετίδας
 Ἦ μᾶλλον τόγε πᾶν Μουσῶν ὑπο λέξεν Ὀμηρος,
 Γρηγορίῳ δ' ἔπνει πνεῦμ' ἄρα θεϊότερον.

Joannes Leuvenklaius S. D. Jacobo Billio V. C.

Annus hic quartus est, Jacobo Billi, ex quo primum ad interpretationem præstantissimorum Gregorii Nazianzeni scriptorum hortantibus amicis animum adjeci, de causis iisdem fere, quas eodem tempore (nisi fallor) impulsisse te idem ad institutum scribis. Cum autem numero non paucas orationes cum Eliæ Cretensis antistitis, eximii tum philosophi

et theologi, commentariis absolvissem, visum est relaxandi, quod ex continua mensium aliquot scriptione obrepserat, tædii causa quiddam laboris alterius suscipere: quo posteaquam defunctus essem, ita deinde pristinum illud opus velut interpolatum, majore cum aliorum fructu, voluptateque mea perficeretur. Et facta nobis præterea de quibusdam Na-

zianzeni libris non editis spes erat, quos dum apisceremur, in alio versari malebamus interpretationis genere, quo paratiores ad Nazianzenum rediremus: itaque Xenophonteam interea lucubrationem publicavi, et Gregorii Nyssemi xv orationes in *Canticum canticorum*, Constantioliq[ue] Manassis Chronicon interpretatus sum. Quibus omnibus expoliendis dum occupatus est animus meus, seque totum alacriter ad elaborationem institutæ Gregorii conversionis parat; commodum Theologus noster Latina veste vigiliis tuis ornatus prodiit. Quæ res non tantum non molesta (quod usuvenire plerisque solet, ægre ferentibus officere quasi luminibus suis alios) accidit animo meo; sed etiam volaptati fuit, præsertim posteaquam inspecto libro, et eleganter abs te versa, nec sine iudicio pleraque viderem. Verum ubi deinceps ad tua collatis iis, quæ ipse Latinam in linguam transcripsissem, in orationibus xix præclare ab Elia Cretensi enarratis multa cum ob varias nostrorum codicum antiquissimorum lectiones, tum acutas admodum Eliæ declarationes, longe aliter a me traducta, quam tuis in libris reperirentur, animadverterem: minime tibi molestum fore putabam, si hac quidem in parte pro tuis nostra cum Elianis commentariis conjuncta reponerem: cetera vero, quæ partim Nicetæ adjunctus opera, partim per te feliciter ac studiose transtulisses, in editione Nazianzeni nostra prorsus uti abs te facta fuissent, retinerem. Atque hoc quidem citra omnem invidiam eo fieri a me posse confidentius existimabam, quod nonnulla jam Nazianzeni scripta nactus essem, quibus nunquam hactenus nostra sane me-

A moria publice visis rectius impendi laborem interpretationis amici judicabant, quam si abs re prius elaborata quasi retexerentur. Accessere deinceps et alia quædam, hinc inde congesta partim industria nostra, partim amicorum ope, quæ ipsa quoque cum Nazianzeno in lucem proferenda necessario viderentur. In quo genere Nicetæ commentarium in sententias tam singulis quam quaternis inclusas versibus, Pselli de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum, Cæsarii germani Nazianzeni fratris dialogos iv, tomo tertio exhibebimus: ut taceam de multorum locorum restitutionibus, quæ libris aliquot venerandæ vetustatis studio nostro collectis et collatis debentur. Quapropter equidem mihi polliceor, te virum sapientem ac doctum, optimam in partem consilium nostrum interpretaturum. Debet enim abesse cum omni ab hominum genere, tum litteratis potissimum invidia: quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, et alios idem institutum urgentes non modo non livore quodam impediunt; sed etiam ultro benevolis cohortationibus excitent. Quæ de re pluribus agerem, nisi te probaturum editionem hanc plane considerem, et libenter etiam agniturum, conjunctam hanc esse non tam meæ cum famæ propagatione (nam illam ego minime spectavi, sed utilitatem publicam potius), quam honore dignitateque tua: quem de tot orationum poematumque conversione merito boni omnes et Nazianzeni monumentorum studiosi amabunt. Vale.

C Basilea. a. d. 3 Non. Jan. anno Domini 1571

Orthodoxo lectori Jacobus Billius salutem.

Cum in Basiliensi Gregorii nostri editione Joannem Leuvenklaium orationes aliquot, Elianis Commentariis explanatas, transtulisse vidissem, atque insuper ad operis calcem annotationes quasdam adijeris, in quibus, laureolam scilicet in mustaceo querens, si quid, in quo auctoris mentem non satis ei assecutus esse videar, animadvertit, idque non tam ex suo ingenio, quam ex Eliæ aliusque cujusdam Græci scholiastæ vestigiis vix dici potest, quam libenter ac læto animo id proferat. Equidem aliter existimare non poteram, quin, qui in erratis aliorum notandis ac publicandis tam sedulum et diligentem se præbuisset, in iis, quæ ipse transtulisset, non summam quamdam doctrinam atque industriam, καὶ πάντων τῶν μῶμου βελῶν ἀνωτέραν, præstitisset. Sed tamen cum ita fere natura comparatum esse scirem, ut qui in aliorum scriptis censendis et carpendis libenter versantur, interdum in suis cæcutiant, in mentem mihi venit experiri, an ipse hoc in genere αὐτῷ τῷ μέτρῳ, ut Hesiodi verbotar, gratiam ei remetiri possem. Neque enim arbitrabar, non dico quemquam alium, sed ne ipsum

quidem Leuvenklaium, iniquo animo laturum, si, quod ille juris in me sumpsisset, idem quoque in eum usurparem. Hujus porro rei, non ex omnibus, quæ ex hoc auctore transtulit (nimis enim hoc longum fuisset, nec animus erat bonas horas tam male collocare), sed ex unico opusculo periculum facere placuit, et quidem ex eo, quod totius voluminis D frons erat: ut proinde mihi parum verisimile esset, multa illic offendi posse, quæ quantumvis moroso lectori minus satisfacerent: quandoquidem, si quid est in ullo homine ingenii, si quid industriæ, ac diligentia, id in operis principio potissimum elucere solet: nec fere quisquam, nisi plane stupidus, tam cito dormire, nedum stertere incipit. Hanc igitur Vitam cum attentissime perlegissem, cum eaque ipsius translationem contulisset, magna sane admiratione repente sum affectus. Plane etenim, ut cum Gregorio nostro loquar, εὖρον ἀπιστα. Etenim, ut versus ipsos non καλῶς (ut de Platone Gorgias dicebat), sed κάκιστα prorsus λαμβίζοντας, atque ubique παρανομῶντας, omittam, inveni eum, qui aliorum offendicula tam sedulo explorat, in ipso limine plusquam

centies, non leviter offendentem, sed turpissime A
 corruentem eum, qui me, si quid forte in Græcis suis
 codicibus invenerit, quod a meis dissentiat, id, nullo
 adhibito iudicio, tanquam ἔρμαιον arripiens, petu-
 lanter in me insultat; ita hebetem atque obtusum,
 ut non modo nullum mendosum vocabulum per se
 animadvertere, nedum emendare possit, sed etiam
 in levissimis quibusque interpunctionum Græcarum
 vitiis misere hæreat, atque in sensum ab auctoris
 mente alienissimum præceps feratur: eum denique,
 qui etiam celeberrimos quosque historiæ ecclesia-
 sticæ scriptores exagitat, in historia ita rudem et
 hospitem, ut ne quidem in quo Arii error consi-
 stat, perspectum habeat, verum eum velut διφυῆ
 quemdam Cecropem, simul et terribimum hære-
 siarcham, et orthodoxum nobis per summam in-
 scitiam pingat. Quanquam illud postremum minus
 mirum videri debet, in homine præsertim ita ca-
 chectico, ut ei magis placeat Zosimus ethnicus, in
 optimos imperatores, ac de Christiana religione
 præclare meritos, caninam suam rabiem evomeus,
 quam pii scriptores, a quibus eorum laudes littera-
 rum monumentis commendatæ sunt. Testis est ve-
 sana illa planeque sacrilega, et ex Christiani orbis
 finibus cum perpetua parentis sui ignominia exter-
 minanda Apologia, in qua ita se gerit, ut quem-
 admodum de Milesiis olim quidam dicebat, eos stul-
 tos non esse, sed eadem, quæ stultos facerè, ita de
 eo non minus commode dici possit, Leuvenklaium
 gentilem non esse, sed eadem quæ gentiles facere.

Quid enim ethnicus, quantumlibet Christiano nomini
 infestus et infensus hostis, acrius pro gentili scribere,
 ac furiosius contra Christianos debacchari potuisset,
 quam is facit, qui se Christianum, et quidem defæ-
 catum, profitetur? Sed ut ad rem redeam, cum in iis
 Annotationibus quas huic Vitæ subjecimus, quam
 sæpe δοκησισοφος iste interpret, et in vertendis
 Græcis erraverit, et in corrigendis cæcus fuerit et
 in iis, quæ ad historiam pertinent, inscitiam suam
 prodiderit, meridiana luce clarius demonstrato, tum
 vero lectori conjiendum relinquam, cum in una
 quateruione, et quidem primo toties peccarit,
 quanta, si omnia quæ ipse transtulit, ad eundem
 modum examinare atque colligere voluissem, erro-
 rum llias et colluvies exstitisset. Hæc si Leuvenklai
 molesta lectu sunt, discat ματριοφροσύνη, et cum se
 ἀπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου tam longe remotum esse per-
 spiciat, necessariam potius in suis recognoscendis,
 quam in aliorum, qui, dum vivunt, sibiipsis fortasse
 mederi possunt, erratis, iisque plerumque perquam
 levibus, traducendis atque insectandis operam ponat,
 seque deinceps ex eorum numero eximere
 studeat, qui, ut de Arianis dicebat Nazianzenus,
 lenes sibi sunt iudices, aliis autem severi censors;
 vulnera habent, et aliis vibices objiciunt; turpiter
 cadunt, et aliorum offensiunculas exagitant; in cæno
 voluntantur, et ex aliorum maculis voluptatem sibi
 fingunt; denique oppressos trabibus oculis habent,
 et fustucas aliis probro vertunt.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PAULO V, PONTIFICI MAXIMO,

S. ET HUMILLIMA PEDUM OSCULA.

(Ex Edit. 1609.)

De Sanctorum Patrum tam Græcorum, quam C
 Romanorum scriptis, beatissime Pater, jure ac me-
 rito dici potest, quod de Historia sua scribit Thu-
 cydides, Κτῆμα ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ
 παραχρῆμα ἀκούειν ζύγεται, perpetuum monimen-
 tum potius exstare, quam quod animi causa in præ-
 sentia audiatur. Enimvero ejusmodi sacrarum mu-
 sarum fetus ab ingeniis maximis et mentibus pu-
 rissimis Deoque afflatis exprompti, genio optimo
 comitati: Canescent seclis innumerabilibus: et cum
 iis auctores illorum ac parentes parte sui meliore, ut
 cælis ævo sempiterno fruuntur, sic in terris fama
 veri conscia vivent, quandiu piorum studiosorum-
 que genus consistet, et quæ μαχαρταῖς illi memoris
 prodidere, diurna nocturnaue manu versabit: si-
 quidem hos thesauros (ut aiebat Domitius Piso) D
 censere oportet, non libros. Idcirco D. Hieronymus
 Ecclesiæ Romanæ doctorum celeberrimus, eccle-
 siasticos scriptores in ordinem digerere, eorumque
 catalogum texere, Dextri prætorio præfecti cohorta-

tionem, non est dedignatus: ejus vestigiis Genna-
 dius-Massiliensis insistens, in reliquis scriptoribus
 enumerandis elaboravit. Hæc tantorum virorum
 opera, omnis generis doctrinæ, ac cœlestis et divinæ
 potissimum, gazis referta, et in linenda cædro, et
 tenui servanda cupresso, in arculis, καμηλοῖς, bi-
 bliothecis, a pontificibus ac principibus litteras lite-
 ratosque amantibus et pietate insignibus, magnifice
 structis, magna ex parte sarta lecta sunt conser-
 vata: et typographicæ demum artis librorum prom-
 condæ beneficio ab injuria temporis hominumque
 vindicata quotidie reviviscunt.

Nec minus hodie in Galliis quam in ullis aliis
 Christiani imperii oris, hæc litterarum republicæ
 cura et gloria viget; sub Henrico IV, rege Christia-
 nissimo clementissimoque, ut armis invicto, ita
 pacis artium amantissimo, ejus felicibus auspiciis
 reverendissimi Galliarum episcopi, antistites, et clerus
 Franciæ regni, uno consensu, summo studio, sin-
 gulari benignitate ac liberalitate, optatam operam

in hac optima re collocarunt, ut pii probatique. A in utriusque linguae scriptorum auctores sedulo, nitide, culte, castigatæque typis elegantioribus ederentur; atque hoc præclarissimum cœptum et institutum usque adeo processit, ut ex typographica radice iambe aureo irrigata optimorum codicum διγλωσσῶν, densissima silva pullulare incipiat.

In his vero fere principem locum tenent absolutissima scripta beati Gregorii Nazianzeni theologorum Orientalis Ecclesiæ κορυφαϊοτάτου, quem D. Hieronymus præceptorem suum virum eloquentissimum prædicat, eoque scripturas explanante se didicisse confitetur. Hæc utraque lingua Regiis typis Græcis nunc accurate quoad ejus fieri potuit edita, et quodam etiam epistolarum hactenus non editarum corollario a nobis cumulata, cujusnam augustioris B nominis tutiore præsidio munita prodirent in publicum, quam tuo, Pater sanctissime, quo uno Ecclesiæ militantis acies recreatur?

Nonne reverendissimus Sancti Michaelis cœnobiarcha Jacobus Billius, a quo pererudito ac fideli interprete ejusdem Gregorii Nazianzeni scripta, primum Latinitate donata, et Gregorio XIII, pontifici Maximo dedicata fuerant, si hodie, volente Deo, ad hanc vitam revocaretur, ultro libentissimeque versionem editionemque Gregorianam Græco-Latinam eidem felicissimo Nomini tuo consecraret, cum

in Sanctitate Tua tot clarissima virtutum omnium sidera conspiceret? Hoc certe in votis fuisse constat nobilissimis illius μακαρίτου consanguineis, inter quos pietate atque eruditione non vulgari eminet reverendissimus episcopus et dux Laudunensis, par Franciæ, Jacobi frater αὐτοκασίγνητος.

Equidem ita feci ac lubens, ut tot doctrina ac probitate insignium virorum consensu, antistitem hunc et Orientis theologorum solem radiis nativis Attici leporis et ascitiis Romani tui pontificatus tempora illustrare gaudentem, Sanctitati Tuæ tot heroicarum cœlestiumque gratiarum luminibus undique fulgenti dicatum producerem. Nec vero dubitare fas est, beatissime Pater, quin placido vultu, quo Christianum orbem, tempestates Ecclesiæ, cœlumque serenas, hunc mystagogorum Hyperionem in augustissima D. Petri cathedrâ sacraria benigne intronittas, acceptissimumque habeas. Hoc prout nobis persuasissimum est, sic nos Deus bene amet, ut Sanctitas Tua votis suis divinis, cunctus autem piorum cœtus te optimo maximo suo pontifice per diu potiatur. Lutetiæ Parisiorum xii Kal. April. MDCIX.

Tuæ Beatitudinis

Humillimus servus FED. MORELLUS,
profess. et interpres regius.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Morel. 1609 et 1630.)

Scio quo tendas et properes, anavissime rerum; C quia cras serum est sapere et discere, discere et sapere vis hodie. Quominus certe id facias, in me mora non erit ulla. Vacuis et religiosis auribus tuis dare nihil constitui, quo offendantur. Si patientiam pædisperaccommodare non pignerit, forte an brevis hujus proloquii meminisse juvabit. Ad tui similes φιλορηγορούς, « Quique sui memores alios fecere merendo, » te voco. Sic igitur habeto.

Cum novam Gregorii Nazianzeni operum editionem utraque lingua aggredi constitutum fuisset, e re fuit, imo operæ pretium Græcos codices vetustos comparare. Hos nobis augustissima regis Christianissimi Bibliotheca suppeditavit; et amplissimus vir Jacobus Augustinus Thuanus, curiæ supremæ præses, vetustissimum optimæque notæ manuscriptum e librario penu suo perbenigne, quo in litteras est animo, exhibuit. Alium codicem cum variis manuscriptis in Belgio eruditissimorum virorum cura studioque collatum, nobis vir doctissimus Antonius Vaquerius Noviodunensis communicavit. Ex his codicibus quos reverendissimus Jacobus Billius Sancti Michaelis abbas, Latinæ versionis hujus scriptoris auctor, legisse, aut certe contulisse non

ΠΑΡΟΛ. ΓΡ. XXXV.

videtur, collectæ sunt variæ lectiones quædam, non infrugiferæ.

Jam vero editionem Græcam Germanicam ab eodem nunquam satis laudato Billio diligenter cum Regiis manuscriptis collatam, et cum Medicæis reginæ matris; hisque quos illustrissimus cardinalis Siretius ex Italia miserat, ἑρᾶν παρακαταθήκην, ultro nobis commodavit V. C. Paulus Petavius, Parisiensis curiæ supremæ senator integerrimus. In ejus autem libri ora marginali, variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat: verumtamen academicam ἐπιτοχὴν, atque assensionis retentionem tam caute constanterque adhibuerat, ut quam λέξιν καὶ ῥῆσιν magis probaret, quam rejiceret, διαβήθη nunquam D exprimeret. Quid hic agas? An, ut olim factum, a Philippo tacito et sopito ad Philippum excitatum attentumque provocas? Nimirum ab interpretatione ejusdem Latina omnium ferme eruditorum theologorum calculo jamdudum approbata receptaque, ut Mercuriali quadam virga, dijudicandam solerter fuit quæ potissimum lectio, ut germana, sequenda esset. At hic opus, hic labor erat. Ἐν οἷς μάλιστα μεγάλα καὶ διαφέροντα, ἦν τι παύσασιν οἱ κριτάντες;.

præsertim ubi προσημῶν δεῖ τὴν ἀλήθειαν.

Occurrit divina quasi virgula qui te, qui φιλαλήθεις omnes, hoc fasce levaret, reverendissimus Pater Fronto Ducæus, Societatis Jesu theologus, tanto nomine dignus, et utriusque linguæ peritissimus: hic indefesso labore in republica Christiana et literaria juvanda, in hoc opere palmario assiduam optimamque operam optime collocavit; tametsi eodem tempore in Χρυσοστομείων Latina versione et editione bilingui distineretur; sed utrumque ἀσχολίας ὑπέρτερον πρᾶγμα existimavit. Quid autem præstiterit, magna cum animi tui voluptate, si mentem adhibueris, facile perspicies.

Quid tu, Morelle, inquires, nullamne huc symbolam contulisti? Equidem operam denegare meam in ejus auctoris scriptis edendis, qui mihi ab adolescentia in deliciis fuit, religioni habuissem. Spicilegium saltem aliquod seu racemationem contulimus: est ubi in Ἑλλάδι maxime mendii suspectis qua ab interpunctione, qua a litterarum traiectione, medicas adhibere manus conjectura vel ope mss.

A tentavimus: et corollarium epistolarum ἀνεκδότων adjecimus cum versione nostra culcitrati sibi, extemporanea certe, et unico nostro manuscripto antiquo magnam partem fulta, ταχυγράφου ποτὶς cujusdam quam καλλιγράφου manu exarato: ut bene agatur cum eo qui vertit, si intra spem veniat cautus, vitavit culpam, non laudem meruit; et opera nimium celeri curaque carente. Nisi ejus animum perpendas, qui nihil tam suum esse duxit, quam quod esset publicum.

Cæterum, si hoc quoque scire aves, ὡς οὐδὲν γλυκύτερον ἢ πάντα εἶδέναι, consulto sejunctæ sunt perdoctæ Billii adnotationes, et cum Nicetæ aliorumque scholiastarum commentariis in secundum totum commodius rejectæ; qui sacra Gregorii nostri poemata, et scholia quæ exstant in ejus opera Græcè pariter et Latine continebit. Vive, vale, et quæ dantur, æqui bonique consule, et muneris atque operis hujus auctores, adiutores, συνεργούς ἀμα: memor illius Pythagoræ dicti, |

Μὴ ἔχθαιρε φίλον σὸν ἀμαρτάνος εἰνενα μικρῆς.

LECTORI ΦΙΛΑΛΗΘΕΙ MORELLUS:

(Ex Edit. 1509, tom. II, ad calcem.)

Non fugit nos pectoris tui candor, qui facit ut omnia æqui bonique consulas, et calculo tuo comprobas quæ bono publico suscipi ac perfici vides. Idcirco nec molestum nec injucundum tibi fore duximus, si propositi consiliique nostri ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græcè et Latine in lucem edendis te paucis admoneremus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διγλωττων editionem aggredi ex codice Basilienensis ἐκδόσεως, an. 1550, apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius S. Michaelis in Eremito quondam abbas meritissimus, utriusque linguæ peritissimus, cum regiis codicibus Gallicis, et cum Italicis, ab illustrissimis cardinalibus Carolo Lotharingo, et Guil. Sirleto secum communicatis, accurate contulerat, ut doctissimus Guil. Genebrardus in præfatione sua refert, dum a summo pontifice obnixis precibus contendit, ut sumptibus suis auctorem illum excudi curaret. Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰσαρμοαί, multaque fuerant ab illo in textu deleta, quæ idem rursus, δευτέρων ἀμενόνων, reponenda ἀναπεισθελος censuerat: et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσεσσι typographicis, ut de tanti viri opere et ἀρχινοτάς sententiam ferret; maluitque bona fide de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare. Has porro notas, ut in more positum

est, in totum secundum rejiciendas censuerat: quippe qui cæteras Nicetæ, Pselli, Nonni, Elie Cretensis annotationes et commentarios complexurus erat, una cum Gregorii poematis: et quibus quoniam mille circiter ac ducenti versus iambici desiderabantur in regis Bibliothecæ codicibus, quos Joannes Lewenclaus in Germania Latine tantum, et soluta oratione, ante multos annos ediderat; proinde danda opera fuit, ut ne hanc quidem partem operum, ejus, ὡς οὐκ ἐλάττωστον μέρος τῶν τεράων, editio Gallica prætermitteret. Cum igitur diligenter per omnes Europæ bibliothecas ea metra κείμενα conquisita essent, nequam reperiri potuerunt illi codices ex quibus illa quondam Lewenclaus exscripserat, et Latine verterat. Verum Roma tandem nobis missa sunt (ut τὸ ζητούμενον ἀλωτόν fieret) illustrissimi card. Maffei Barberini studio, cura et impensa, Vaticanis e libris, aliisque Bibliothecis Romanis exscripta: deinde alterum eorumdem ἀπόγραφον ab humanissimo doctissimoque viro Davide Hoeschelio missum accepimus; quod a Judæo Francofurti feliciter pretio redemptum fuerat. Interim tamen dum secundi tomii editionem hæc perquisitio moratur, ecce tibi novum ex Anglia monitorem, qui ut in alio opere curiosus, ἀλλοτριοπείσοπος, tantæ dilationis impatiens, duas orationes στηλιτευτικὰς contra Julianum, cum scholio Græco edere voluit, et notas attexuit, quibus varias lectiones complexus est variis e libris collectas, simulque typographicos errores, σφάλματα, naves, editionis Parisiensis observavit et indicavit. Fuerunt quippe olim ab Anglis amanuensibus eruditissimi viri Henrici Savillii illustrati codd. manuscripti; et illæ

ipse Billii manu emendatus, qui nunc est penes A clarissimum senatorem Parisiensem Paulum Petavium: periade ac si de nostri alterius tomi editione spem omnem deposuissent, non tulerunt tantam correctionum segetem sibi δεινοπαθοῦσι perire; quasi in iis fortunæ Græciæ consistentent. Inventus tandem est κοινὸς Ἑρμῆς, Richardus Montacutius, qui suum illis obsequium deferret, et laureolam in mostaceo quærens dictionibus ac lepidis salibus illorum observationes condiret, quibus editionem Parisiensem exagitarer: ac pauculis mensibus notas nostras antevertit. Verum accidit ut dum nimis σοβαρῶς, προτεταῶς, et iracunde in nos fertur, hominem quoque se fuisse proderet, ut errare posset; adeoque cæco præceps impetu rueret, ut in illos ipsos quos nobis objiciebat errores incurreret. Exempli gratia: exciderat operis nostris error pag. 349, ὡ οὔτος, spiritu denso nimirum pro leni: ergo legendum monet Montacutius eodem plane modo, non ὡ οὔτος, ut ratio recta postulat: p. 350, ἀτρωτες, cum spiritu item aspero. Sæpenumero etiam veteres errores Aldinæ aut Basiliensis editionis a Billio prætermissos novis erroribus corrigi; ut cum pag. 342, ἔθνος τε πλήρεις, emendat, ἔθνος τε πλήρης: quasi πλήρης, cum voce seq. λέβητας possit congruere. Pag. 370, λογισθέν, legit pro ζηλωθέν. Pag. 354, νικήσαντος, corrigi κινήσαντες, pro κινήσαντος, atque absurditatem sanare vult absurditate. Pag. 379, ὡς οὖν νεκρῶν, pro ὡς οὐ pag. 346, Legi vult τῷ Ἰωνᾷ, prorsus inepte; quis enim sensus esset, ἔπασχε τῷ Ἰωνᾷ. Etiam C ἐὰν τις γραμματικῆς ignorare se ostendit, cum pag. 751, emendat ἐδύνατο, quasi mendosum esset τὸ ἡδύνατο, duplici augmento, per Atticismum. Τίς ἐμφράζει τούτω τὸ στόμα; Emendationes porro et varias lectiones ex lib. Billii falso perperamque profert: ut pag. 397, ἐπανάγοις legi ásserit, ubi scriptum est διεξάγοις: atqui illa correctio Billiana, ἐπανάγοις est referenda ad lin. d. c. 2, ubi legebatur in Basil. ἀπάγοις, et correxit Billius ἐπ-

ανάγοις. Nonnunquam vero, quia multa exscripserat ex scholiis Græcorum Billius, et in libri sui margine adjunxerat, eo factum est, ut non modo corrigere, sed etiam augere se posse Gregorii libros autumarit Montacutius, ac ejusmodi glossemata in textum inseruerit, ut ostendimus in pag. 152; et contra ex genuino textu quædam temere expunxit, tanquam glossemata, quæ plane sunt necessaria, ὧν ἄνευ οὐ τὸ εὔ, ceu liquet ex notis in pag. 212. Fatetur sæpe quamplurimos typographiæ errores ex collatione cum Billii Latino textu corrigi posse: attamen notandis λεπτομερέστατα ex accentuum ac spirituum, incisorumque omissione seu παραρῶσαι paginas impendit totas; cum ipsius interim notæ Augiæ stabulo similes, ita mendis scateant, ut vix una sit, in qua decem vel duodecim pueriles lapsus non occurrant. Sexcenta posseius loca proferre falso ex Gabrielio, Billioque et Regiis codicibus prolata, vel etiam ex Basiliensi editione, quæ nusquam in illis possunt inveniri, denique ἄλλων ἱατρὸς αὐτὸς ἔλασσε βρώων. Jam calumnias ejus quis enumeret? cum ea quæ fuerant a Billio deleta finxit a nobis erosa, ut pag. 359, p. 212, Τίς ἐκκόψει τὸ κέντρον τῆσδε διαβολῆς;

Hoc duntaxat agit, ut nostram hanc Parisiensem editionem falso tanquam mendosam accuset: tametsi nihil tale in ea reperitur, qualem ipse somniat: «Nec mente innocens,» ut D. Ambrosius scribit, «et manu feralis.» Interim cymba nostra κύμασι συκοφαντικῶς agitata fluctuat. Sed hæc sigillatim, lector æquissime, ex notarumstrarum lectione penitus cognosces. Unum illud addam, cum ille nobis Epicteti lucernam exprobrer, jure nos posse Diogenis potius lucernam assumere, ut hominem in ejus scriptis quæramus: nihil enim in his humanitatis, nihil ἐπιεικειᾶς occurrit; cum vel levissima σφάλματα, tanquam monstra quædam obstupescendo detestetur, et ex musca gignat elephantum.

EJUSDEM FED. MORELLI

PHALEUCII.

Paulum Christigeni gregis, supremum
Pastorem in cathedra Petri sedentem,
Ingens Gregorius, decus Pelasgum,
Antistes pius ille Nazianzi,
Romam Parisiis petens relictis,
Et Graio decoratus et Latino
Cultu lætus adit, salutatur, oratur
Ut Roma incolumi stet ipse utraque,
Casta ut scripta legantur orbe toto.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO RICHARDO, CANTUARIENSI ARCHIEPISCOPO,
TOTIUS ANGLIÆ PRIMATI ET METROPOLITANO.

(Ex Edit. Montacut. Etonæ 1610)

Antiquorum Ecclesiæ Patrum scripta (quod tu minime ignoras, reverendissime Pater) multum intererit rei Christianæ, quam emendatissima circumferri. Nam, et *οἱ ἐξ ἐναντίας* Patres crepant, ut juratos in causam suam testes, et ad Patres, ut ad suprenum tribunal, semper in omni quæstione solent provocare: et nos libenter in controversis dogmatibus, eos facile admittimus diribitores. Nam sunt religionis Christianæ proceres, doctrinæ revelatæ promi-condi, quam ab apostolis derivatam, perpetua praxi confirmatam ad nostra usque tempora transmiserunt. Quocirca, rem ipsis gloriosam, Deo procurant perplacentem, reipublicæ utilem et communi causæ, qui in evolvendis Patrum scriptis, atque illis emaculandis, et nunc et olim desudarunt. Quo quidem in genere prima laus debetur illustrissimo et doctissimo D. Savilio, qui summa fide et diligentia, labore etiam indefesso, Chrysostomi scripta, quotquot haberi possunt Græce, innumeris in locis correxit, supplevit, elucidavit. Confidenter dico, reverendissime Domine, post inventam typographiam, nemo veterum aut recentium scriptorum, tanta fide et religione, tam emaculate, in manus hominum prodit, quam prodibit apud nos *ὁ χρυσορῆμων*. Interim vero, dum urgetur opus, quod ad tertium jam processit tomum, *καὶ σὺν Θεῷ εἰπεῖν*, ad septimum procedet aut octavum, præludit illi Nazianzenus, mellitissimo scriptori orator vehemens, et Græcorum Patrum *μεγαλοφωνότατος*. Sic enim solent *οἱ ἐστιάτορες*, convivas bellarū invitare, dum lautiores epulæ apparantur. Præludit quidem, nec injuria: fuerat in episcopatu antecessor qui est ad vulgus antecambulo. Nec id ferendum videri possit, ut e duobus episcopis Constantinopolitanis, alter ornatus sic et excultus abeat, alter

A' in squalore despectus jaceat. Anno ediderunt Nazianzenum Parisienses Latino-Græcum, sed nec integrum, et plurimis mendis per summam negligentiam deformatum. Actum, quod dicitur, nolimus agere, at castigationes valde necessarias, ex multis membranis collectas in omnes orationes edimus et epistolas, quibus Augiæ stabulum purgavimus, et Gregorio nitorem restituimus. Præmissa nonnulla supplevimus, adhuc publice non visa: et illas in *Julianum* invectivas, inter omnes orationes *κορυφαϊοτάτας*, qua a Nonno, qua a scholiaste veteri et erudito oratiores, qua a mendis innumeris correctiores multo quam ante fuerant, emittimus. Hoc quidquid est opellæ, reverendissime Pater, sub tuo nomine, sub tuis auspiciis in lucem B prodit. Nam si quid in hoc genere elaboratur, videris tibi jure vindicare, cui nos, qui sumus *ἑπαιτικοῦ βήματος* (cum ipso loquor Nazianzeno) nos et nostra comprobare *κατὰ μεγάλην ἐντολήν* obligamur. Deinde, videbatur consentaneum ut ad archipræsulem festinet archiepiscopus, Gregorius, dicam libere, ad Gregorium. Quod si et locum in illo tuo *φροντιστηρίῳ*, instructissima quam adornas bibliotheca, Nazianzenus hic noster sortiatur, nec illum pudebit ab homine novo transiisse, nec hunc in posterum pœnitebit se suosque labores in hac parte Ecclesiæ consecrare. Quod superest, *ὁ μέγας μητροπολίτης*, et magnus totius orbis patriarcha, unigenitus Dei Jesus Christus vestram, Reverendissime, paternitatem, distissime Ecclesiæ, et bonis omnibus conservet et tueatur. C

Reverendissimæ Vestræ Paternitati
humiliter deditissimu

RICHARDUS MONTACU.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Montacutii Etonæ 1610.)

Invectivas hasce duas orationes, *τὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτείας σπηλιτευούσας*, tibi, mi lector, junctim Græce, cum scholiis Græcis, et nonnullis ejusdem Gregorii *ἀνεκδότοις* exhibemus. Nam cum Nazianzeni opera revocari sub prelo correctiora, et studiosis conducere et auctori, quod et illa editio Basileensis depravatissime prodidisset, atque etiam distractis exemplaribus apud officinas non prostaret

D amplius: D. Savilius, *ὁ πᾶν*, ut est de literis optime meritis, de editione cœperat cogitare. Et quidem post Chrysostomum *τὸν πολυγραφώτατον*, quem magnis impensis per omnes bibliothecas perquisitum, ad tertium jam tomum subjecit prelo, ad hanc provinciam exornandam undiquaque acciverat adjumenta: sed intervenit hæc cogitanti editio nupera Latino-Græca, a Parisiensibus typographis

specioso frontispicio lemniscata; qui nihil minus præstant quam pollicentur. Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Syrieti, Thuani, Vaquerii codices; sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem non ad usum, quippe qui magis deformarunt Gregorium, quam fuerat in editione prima. Hinc tibi, mi lector, intercisum, de edendo Gregorio, consilium prius, ne tamen possis carere penitus quibus nequit carere Nazianzenus, visum est clarissimo illi viro, hæc quæ nunc damus communicare; qui, quo me solet amore prosequi, ad hanc vicariam ipsi locandam operam imparem oneri, et imparatum protraxit. Quocirca ut scias quid præstitum sit a nobis in hac islorum ἀποστολασματιῶν ἐκδόσει, textum Nazianzeni Græcum, cum variis collatum manuscriptis, quam possumus emendatissimum exhibemus, scholia adjunximus non inutilia, de cod. descripta pervertasto collegii beatæ Mariæ Magdalensæ in Acad. Oxon. Nonnum huic scholiastæ quem adjunximus, τὸν ἐξηγητήν, καὶ τῶν ἱστοριῶν συναγωγέα suppediavit Cæsarea Viennensis bibliotheca, ex scriptore diligentissimo Samuele Slado. Aberrant interdum uterque, fateor, alicubi sunt manifeste corrupti, sed de iis solliciti nolumus esse, tantum contenti τὰ ἀσφάλεια fideliter ubique expressisse, cætera erudito lectori permittimus. De epistolis et oratione ἀνεκδότους, et de testamento correctius edito, in loco diximus ad notas. Jam vero quas damus castigationes in orat. epist. et ipsius Vitam, de variis συναρτισματων manuscript. quas per litteras initiales in singulis pag. designamus; R. notat cod. Reginæ matris Medicæ e bibliotheca illa περιβοήτω. P. varietatem lectionum, quas olim doctissimus Jaco-

bus Billius, ad sui libri marginem adnotaverat, ex Italicis et Gallicis exemplaribus, qui liber nunc est Pauli Petavii senatoris Parisiensis. *Syrl.* optimæ notæ M. S. a G. Syrleto cardinale apud Petavium in libro Billii. *Tr.* denotat cod. satis vetustum collegii Sanctæ Trinitatis in Oxon. Academia, quem ad librum, ipse D. Savilius, xvi illas orationes exegerat, in quas scripsit Nicetas Commentator. Porro vir doctissimus Richardus Thomson, et Augustinus Lindsel amicissimus, suas huc symbolas contulerunt. Hic enim castigationes Julii Gabrielii, ad omnes ep. et orat. e Vaticanis membranis ad me misit, editas illas apud Plantinum, sed Parisiensibus non visas: atque is est liber quem vocamus G; ille autem suum cod. communicavit, cum scriptis collatum in Italia: atque is est quem per *Th.* intelligimus. *Ox.* notat membranas Magdalenses, xxx orat. et scholia perpetua continentes. *Pal.* illum Palatinæ bibliothecæ cod. quem vir eruditus P. Felckmannus citat ad illam Gregorii εἰς Ἀθανάσιον. *Bas.* est editio Basileensis: *Bill.* interpret Jacobus Billius: *El.* interpret Elias Cretensis. *Sch.* notat schedas ab Andrea Schotto: et *Bod.* codicem, sane memorabilem, bibliothecæ Bodleianæ Oxon.; nam et omnes Nazianzeni epistolas habet, prius editas, et quas primi damus: et præterea Basilii aliquot decadas, omnes adhuc ἀνεκδότους, quas hinc descriptas habemus nos. Illas autem lectiones et castigationes concinnavi ad Parisiensem editionem, illius methodum in orationibus, orationum paginis, paginarum numeris sic secutus, ut utrosque libros comparanti non sit difficile, κατὰ πᾶσα sequi. Tu autem his, lector, utere, frui ad tuam utilitatem comparatis. Vale.

GREGORIO XIII PONTIFICI MAXIMO TOTIUSQUE ECCLESIE PATRI SANCTISSIMO,]

GILBERTUS GENEBRARDUS ET JOANNES

CHATARDUS, T. DD.

Ex Edit. Nivel. 1583, Morel. 1609 et 1630.)

Multis gravibusque causis adducti sumus, sanctissime Pontifex, ut in tuo sanctissimo nomine hanc novam, plenam, perfectam D. Gregorii Nazianzeni conversionem apparere faceremus. Primum hæc perpetua fuit et constans doctissimi et nobilissimi interpretis Billii voluntas, cujus supremis votis minime parentare nefas esse duximus, præsertim cum neque æquiores suæ eruditionis patronum, neque potentiorum suorum laborum propagatores, neque vehementiorum sui Nazianzeni cultores, neque similiores suæ virtuti antistitem nancisci posset. Deinde quoniam te mirifice recreat ac reficit hujus Gregorii nomen, ut Romæ Gregorianum sacellum a te augustissime et munificentissime excitatum declarat, ut sanctissima pulvinaria huic divo splendidissime a te consecrata

D ostendunt, ut sancti monumenta undique tuis ingentibus sumptibus conquista testantur; quidquid reliquiarum ejus adipisci potuimus, in tuum sacrum ærarium ipsi etiam comportamus, ac apud te, tanquam fidissimum custodem, religiose deponimus. Godofredus Billius Jacobi interpretis frater, sancti Vincentii Laudunensis abbas, a nobis expe- tit: cæteri ejus consanguinei non modo generis stemmate et præcipuis regni honoribus insignes, verum etiam catholica professione, tota Gallia conspicui, hanc sui vulneris e tanti propinqui obitu accepti levationem et solatium esse interpretantur, si se apostolica benedictione perfusos, si sui sanguinis exuvias ab apostolico throno, cujus sunt studiosissimi, bene habitas, si sui Billii pientissimi ac doctissimi cœnobiarchæ recordationem aliquanti

tactam a doctissimo doctissimorumque amantissimo pontifice intellexerint.

Accipe igitur communibus omnium nostrum optatis Billii Gregorium, imo vero tuum, qui eum tam magnificis ædibus, tam augustis honoribus, tam pretiosis donariis prosequeris: quorum etiam causa addidimus, consilio venerabilis Sanctitatis Vestræ nuntii Joannis Castellii Ariminensis episcopi, Gregorianum Laurentii Frizolii sacellum, ut posteri illius dedicationem tibi omnino fuisse debitam norint, ad cujus perpetuandam exornandamque venerationem tot tantaque insumpsisti, et cum tot seminariis toto orbe Christiano sumptuosissime excitatis, cum tot tamque variarum linguarum typis Romæ cusis theologiam ab ipso traditam tabulis signisque instruxisti. Gratulaberis, sat scimus, interpreti, qui eo præsertim tempore auctoris elegantissimam editionem fidelissimamque orbi Latino exhibuit, quo erat utilissima ac prope necessaria. Isto videlicet, quo Calviniana pestis totum terrarum nostrarum orbem depasci conata, cuncta illa monstra, quæ theologus olim labore plusquam Herculeo domuerat, et in orcum transmiserat, ex inferorum antro eduxit. Profudit enim nobis Valleum et ejusmodi atheos, quibus omnis religio est fabula. Peperit Natalem Jorinetum ludimagistellum hoc anno Metis in vincula conjectum, et fortassis suorum commilitonum ope evasurum, qui librum contra patriarchas, prophetas, apostolos condidit, eosque ut imposteros ac falsarum religionum auctores præconesque traducit. Genuit Bezam Nestoriane duas hypostaticas uniones in Christo constituentem: Languem, Eutychis ritu, carnem Christi vere et essentialiter deificatam asserentem: Brochardum Manichæa musica Calvinistarum furores demulcentem. Protulit scholam Genevensis Ariane et Macedoniane sanctissimam soluberrimamque precatiunculam, « Sancta Trinitas unus Deus, miserere nostri, » damnantem, ut inconsulte a Patribus dictam, ut periculosam, ut barbaram, ut impropiam.

Quis posterorum tantam copiam in blasphemando credet: cui deinceps ad istam impie fandi licentiam non horrebunt pili? Procreavit Calvinianus vomicas, hanc enuntiationem a Patribus Nicænis contra inferorum portas dulcissime personatam, « Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, » ut duram, ut impropiam, ut maxime periculosam abhorrentes. Induxit per Lemanicam colluviem, novam personæ sive hypostaseos definitionem, qua non jam persona divina subsistat per se, sed per essentiam et in essentia; non jam per sese cohæreat, sed de communi quadam substantia pendeat, eique more accidentium inhæreat. Quid addam Autotheanos temere pronuntiantes Filium et Spiritum sanctum nihil substantiæ a Patre consecutos, sed a se deos esse?

A Quid Trinitarios, Deitas, Tredeitas, (tot enim prodigiosa vocabula propter prodigiosam impietatem sunt sortiti) quibus tres dii existunt, nunc æqui et pares, nunc inæquales et impares? Quid Antitrinitarios his contraria sentientes, atque ita unum Deum constantes, ut inter istos et Sabellium vix quidquam discriminis percipiatur? Quid Valentinum, Paulum Alciatum, Blandratum, Mahometanum belluam in suam communionem recipientes ac mysteria divinissimæ fidei e diabolico Alcorano deducentes, atque Alcoranum, Evangelium et propheticam Scripturam, tanquam tria θεόπνευστα portentosissime jungentes? Quid reliqua humani generis, nedum Christiani, dedecora, quæ theologiæ omnis sensum pene ex hominum conscientiis extirparunt. Nam non jam inter ipsos de rebus ad Deum pertinentibus impure quæritur, verum de Deo ipso summo rerum parente sceleratissima ardet lis atque contentio.

Quibus omnibus cum vel unus efficacissime et fortissime occurrat theologus, suscepti a Billio labores ad illum nobis contra istas furias pugnaturis fide ac pure exhibendum, apud te potissimum, cui provincia divinitus commissa est videndi, ne quid detrimenti religio capiat, inibunt, opinamur, gratiam quam maximam. Accedit ad istos labefactandos et universa Ecclesia penitus exturbandos, nullum videri remedium præsentius, quam ut cognominem hunc tuum patriarcham æmuleris, ac quo pacto se ille adversus sui temporis sectarios gessit, eodem adversum istos enitare. Verbo Dei illos repulit, litteras coluit et promovit, eas præcipue, quibus istorum audacia et temeritas frangitur. Eulalium et alios probos doctosque episcopos constituit, qui verbo, exemplo, scriptis istorum blasphemis, improbitati, imperitiæ resisterent. Basilium magnum magna contentione jovit ad Cæsariensem archiepiscopatum consequendum, ut in Cappadocia serpens Pneumatomachorum et amentium Apollinaristarum cancer restingeretur. Theodosii Christianissimi imperatoris opem imploravit ad retundendam Arianorum, Macedonianorum, Apollinarianorum impudentiam, qui verbo Dei se persuadendos non præbebant. Olympium, Sophronium, Asterium, Victorem, Modarium, Eutropium, Amphilochem, Julianum, Candianum, principes præfectosque ad perdendos istos, ac ea quæ sunt pacis ecclesiasticæ præstanda impulit. Pacem fovit inter principes et pastores catholicos, ut Christiana acies contra impios esset firmior. Gladium spiritus et ferri miscuit, atque cum Apostolo modo in virga venit, modo in charitate et spiritu mansuetudinis²², ut Ecclesiam hæresibus corruptam suæ puritati restitueret. Charitatem coluit cum omnibus, sui etiam nominis et throni dispendio. Projicite me, inquit, in mare, si propter me orta est tempestas: indeque, et quidem Cæsare aliisque piis gementibus

²² I Cor. iv, 21.

Nectario, summo ac ditissimo patriarchatu, nempe Constantinopolitano, post apostolicum amplissimo cessit, ne vel minimum schismatis inter episcopos cerneret.

Cætera scriptorum ejus lectio copiosissime docet, quæ eo futura est gratior ac probatior, quo meliorem naeta est interpretem: nempe eum, in quo tantum videtur eloquentiæ, ut per alium Gregorius tuus eloquentius Latine dicere vix possit; tantum doctrinæ, ut per alium doctius et eruditius representari vix queat; tantum sanctitatis ac virtutis, ut Spiritum sanctum sui organi sensa libenter ei inspirasse consentaneum sit; tantum diligentia et studii, ut ipse neque vitæ, ad volvendos libros suo instituto commodos, neque fortunæ ad parandos indulsit. Et sane, ut prima editione recte ab ipso est annotatum, eum qui in hoc auctore transferendo, specimen sui præbere vult, multis magnisque præsidis instructum esse oportet. In eo enim verborum argutiæ undecunque captatæ, ubique pene cruceæ sunt interpreti. Prolixæ periodi, ut Græcæ locutioni ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita ad Latinas aures non sine animi suspensione et fastidio transfunduntur. Brevisimæ allusiones crebris locis sparsæ non modo plurimæ lectionis, verum etiam felicissimæ memoriæ interpretem exigunt, quibus vel ignoratis vel neglectis decursis, necesse sit peregrinari, velutque in alieno solo versari, ac quemadmodum habet Job, *ὄλλοις νύχθηται λόγοις*. Peculiaris quædam phrasîs, et quidem Polemonica Hieronymo, Isocratica Suidæ, disertissima omnibus Græcæ scientibus, inprimisque erudita vel perspicacissimos oculos sæpius perstringit, ut nisi summâ cura animadversioque adhibeatur, vera scriptoris mens, in levem quamdam et inane umbram, ut ab Ixione adamata Juno in nubem migret. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas retulit Plato, ita genuina hujus sententia, nisi arctissima attentione et diligentia vinciatur, verienti quasi de manibus elabitur.

Difficultatem auxit Græcus codex impressus, qui cum unicus suppetat, tot tantique momenti mendis scætet, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus fuerit. Nulla prope pagina gravissimis vulneribus vacat, quibus sanandis aliter succurri non potuit, quam vel nanciscendo doctissimos Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Cretensis commentarios hætenus in tenebris abditos, vel evocando codices castigatores manuscriptos, id est, Regios, a rege Christianissimo exquisitos; Regineos, a regina matre impetratos; Italicos, ab aliquot illustrissimis cardinalibus et aliis summis viris sponte oblatos. Inter quos illustrissimus ille cardinalis Sirletus primas

tenet partes. Nam interpretem, dum viveret, non modo amicissime coluit, verum etiam consilio, sententia, recondita sua eruditione, omni denique qua potuit re ac studio javit, missis etiam ex Urbe exemplaribus Græcis penes nos adhuc depositis, quibus vel corrupti loci emendarentur, vel obscuri illuminarentur, vel opus ipsum novorum commentariorum, orationum, epistolarum, carminum nunquam antea editorum accessione valde locupletaretur. Ex quibus omnibus cum suum jam unum probe collatum et castigatissimum effectum absolverit, optime mereretur, Pater sanctissime, de re Christiana, atque adeo de ipso Gregorio, quem pie colis et ad pie colendum omnes excitas, si eum de integro ex ipsius emendato codice excudi imperares, ac illum typis tuis elegantissimis, quibus concilium Florentinum et pleraque alia emittenda curasti, traderes. Alioqui nostri typographi torpent, nec Græcæ primæ notæ editiones facile suscipiunt, sive quod privatim minus tantis sumptibus sufficiant, sive quod lucrum e Latinis et vernaculis præsens publicæ utilitati anteponant. Græcorum enim venditionem lentiolem esse causantur, haud dubie propter bella et hæreses, quorum causa linguæ et solidiores disciplinæ ubique nisi a te foveantur, languere incipiunt; ut taceamus avaritiam, quæ non sinit homines his litteris incumbere, quæ opes neque magnas, neque faciles conciliant. Tibi erit maximo ornamento, tibi cedet immortalis gloriæ, si eas conserves, ac, ut cœpisti, eruditos libros suis primis linguis characteribusque restituas, atque ad posteros transmittas.

Habes domesticum exemplum Nicolai quinti nunquam satis celebrati pontificis, cujus opibus, largitionibus, potentia, auctoritate Græcæ literæ, quæ in Italia atque adeo universo Latino orbe septingentis prope annis occiderant, spiritum et sanguinem resumpserunt; Hebraicæ tantæ factæ sunt; ut quinque aurcorum millia Evangelium D. Matthæi Hebraicum ad ipsum deferenti sint promissa. In quo se vere catholicæ Ecclesiæ antistitem præstitit. Ecclesia enim proprie catholica dicitur ab universitate gentium, quas ipsa suo gremio complectitur, et cum quibus per linguas, præsertim eruditas, grammaticas, titulo crucis Dominicæ consecratas longe lateque communicat et loquitur: non ut Judaica, quæ uno fere populo circumscribatur, vel hæretica, quæ angustis paucarum gentium finibus concluditur. Verum, ne videamur de tua in eas propensione dubitare, ad institutum revertimus, teque obsecramus, ut memoriæ tam præstantis interpretis faveas, ac nos, qui ejus monumenta a labe vindicamus, et ad tuos postes, fratrum ipsius nobilissimorum et religiosissimorum jussu, affigimus, apostolica benedictione proseguare. Lutetiæ Kalendis Julii an 1582.

ELOGIUM REVERENDI PATRIS D. JACOBI BILLII PRUNÆ, ABBATIS SANCTI MICHAELIS
IN EREMO PIENTISSIMI ET ERUDITISSIMI CUM TUMULO.

Joanne Chatardo, priore Tossiniaco, auctore.

Ad nobiles defuncti propinquos et amicos.

LECTORI.

(Ex Edit. Nivel. 1583, tom. II, pag. 1548 et seq.)

OPERÆ pretium me facturum putavi, si hic insereretur Elogium istud, quale editum est in ipsius Billii morte, quam obiit dum hoc Gregorianum opus pro secunda editione typis mandaret, exornaret et amplificaret; ut hinc paucis ac velut compendio quodam vitæ mortisque ipsius (nam ex ejus variis doctissimis et piissimis scriptis plura nosse poteris) intelligeres, quis, qualisve et quantus fuerit fidus ille D. Gregorii interpres. Cujus non modo doctrinæ, sed et morum vitæque sanctissimæ verus discipulus ac imitator fuit: haud dubium quin et qui similem vitam in terris egerunt, et totam per Dei Ecclesiam profuderunt, in caelis quoque simul fruuntur ejus gloria, quem ad extremum vitæ spiritum sincere coluerunt, et cujus ampla talenta tam diligenter et alacriter, tam pie et sancte atque feliciter impenderunt ac multiplicarunt. Vale et frueri.

POSTERITATI.

JACOBO BILLIO PRUNÆ, NOBILISSIMA ET CLARISSIMA BILLIORUM FAMILIA ORTO, ABBATI SANCTI MICHAELIS IN EREMO PIENTISS. SACRÆ ET POLITIORIS LITERATURÆ CALLENTIS S. LINGUARUM HEBRAICÆ, GRÆCÆ, ET LATINÆ PERITISS. SANCTORUM GRÆCORUM PATRUM INTERPRETI FIDISS. CATHOLICÆ FIDEI PROPUGNATORI ACERR. PAUPERUM PATRI CHARISS. IN CUNCTIS RELIGIONIS ET PIETATIS OPERIBUS EXERCITATISS. OMNI DENIQUE VIRTUTUM GENERE CUMULATISS. MULTIS LIBRIS GRÆCIS, LATINIS, ET GALLICIS SUMMA PIETATE ET DOCTRINA REFERTIS, PROSAQUE ET METRO EDITIS CELEBERR. JOANNES CHATARDUS MULTAS OB CAUSAS MŒRENS POSUIT.

Librorum quos scripsit Elenchus.

COLLECTIONES consolationum, et salutaria fidelis animæ documenta, ex volumine D. Augustini in *Psalmos* excerpta, Gallice conscripta.

De secundo Domini adventu libri sex, Gallicis versibus editi, cum tractatu D. Basilii *De Dei judicio*.

D. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, cum brevi et familiari expositione Gallica.

Anthologiæ sacræ ex probatissimis utriusque linguæ Patribus collectæ, atque octastichis comprehensæ, ac brevi commentario illustratæ libri duo, adjectis ad calcem aliquot octastichis Græcis.

Quos duos libros aliis duobus odis Gallicis spiritalibus summa ingenii dexteritate reddidit: adjectis etiam Gallicis commentariis ex solis fere antiquis theologis collectis, cum aliquot aliis poeticis tractatibus ejusdem argumenti.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opuscula quædam nunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magna ex parte Cypri Dadrybrensis commentariis illustrata.

Locutionum Græcarum in communes locos per alphabeti ordinem digestarum volumen.

D. Joannis Damasceni opera multo quam antehac auctiora, magna ex parte nunc de integro conversa.

Ex D. Joanne Chrysostomo translata multa, ejusque variis scriptis inserta, ut explanatio in *psal. I*, desumpta ex bibliotheca illustriss. Catharinæ Medicæ reginæ Matris. De pœnitentia commentarius. Item, explicatio *psal. LII*, et enarratio in *psal. C*, et septem sequentes, et in *psal. CXVIII* et proœmium. Liber epistolarum e bibliotheca Cujacii jurisconsulti. Nova denique interpretatio narrationis ipsius Chrysostomi in *II Pauli Epistolam ad Corinthios*.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opera omnia, quæ quidem exstant, nova translatione donata; una cum doctissimis Nicetæ Serronii commentariis in sexdecim panegyricas orationes; Eliæ Cretensis in aliquot alias; Pselli in secundam orationem *De Paschate*; Nonni *De historiis et fabulis* quæ in invectivis *adversus Julianum Apostatam* reperiuntur, adjectis etiam ubique brevibus scholiis.

Multa alia reliquit opera eadem pietate et erudi-

tione, quæ veat posthumi liberi, Deo auspice, magno Christianæ reipublicæ commodo brevi prodibunt. Ex his vero omnibus qualis, quantusve fuerit, sive eximia ejus doctrinam, et multiplicem rerum et linguarum cognitionem, Tullianamque eloquentiam, sive singularem ejus pietatem, vitæque et morum integritatem, sive quidquid aliud oratores, poætæ, historici, philosophi ac theologi desiderare et commendare solent, spectemus, facile perspici potest. Ipsi quippe multi magistri (qualis enim vir, talis oratio) quos condidit et ad posteros transmisit, de his loquuntur fusius et elegantius veriusque testificantur, quam ullus quamlibet facundus orator possit: ita ut supervacaneum putarim de his longiorem texere narrationem. Quis vero fuerit, et quis vitæ ejus cursus, quosve progressus fecerit, si quis scire desideret, ex hac narratiuncula paucis intelliget.

Anno 1535, nobilissimis et clarissimis parentibus Ludovico Billio et Maria Brichtantæa Guisizæ natus est, quo tempore generosissimus ipsius pater Ludovicus Billius Corvillæus (sic enim a paterno et insigni pago Corvillæo, ut postea a nobili sua Prunzæ domo et vico ad Carnutum sito, Prunzæ suocupabatur) ibi proregis officio fungebatur. Admodum puer, ut a teneris annis bonis litteris ac disciplinis informaretur, et velut cum lacte nutricis imbueretur, Lutetiam Parisiorum venit. Unde, jactis Latinarum litterarum (nam Græcæ tantum attigerat) fundamentis, a parentibus revocatus, vix annos natus xviii, Aureliam et Pictavum mittitur, ut jurisprudentiæ navaret operam. Sed hanc luisse, in illaque nihil, aut parum promovisse, sive reluctantæ et invita ejus minerva, sive obstante juniore illa ætate ad juveniles lusus propensiore, sive etiam Deo ad sublimiora eum studia destinante, ingenue fateri solebat, eamque temporis (quo nihil tandem habuit charius) jacturam sæpiuscule lugebat.

Postmodum parentibus orbatus Lugdunum et Avinionem (ea quærens loca in quibus a nemine agnosceretur, quo liberius et familiaris mansuetioribus musis frueretur) proficiscitur, ubi incredibili litterarum Græcarum amore flagrare cœpit. In quibus nullo pene præceptore usus, sua industria (ut sagacis erat ingenii, memoriæ tenacis, et peracris judicii) indefessoque labore ita brevi profecit, ut cœvos suos omnes anteverterit, longoque post se intervallo reliquerit, imo et paucos suo sæculo pares habuerit: super senes nimirum (ut Scripturæ verbis utar⁶⁶) intellexisse videtur, maxime in sacris et antiquis intelligendis, enucleandis, interpretandis et traducendis Græcis auctoribus. Inter quos summopere delectatus est D. Gregorio Nazianzeno Theologo, cum propter summam ejus eloquentiam, tum ob singularem ejus pietatem et doctrinam: unde tunc temporis incessit ei cu-

piditas Latinitate hunc donandi, et ab innumeris, quibus scatebat, mendis et salebris repurgandi atque illustrandi. Quod nullus unquam alius aggredi ausus est, vel ea sano elegantia et nitore sermonis, eaque felicitate et fide, et oratoria et metrica qua ipso, præstare potuit.

Ibi ergo dum delitescit, et mirabilem Græcarum litterarum sitim die nocteque explet, et linguæ Hebræicæ sub Judæo quodam rudimenta ponit, ecce, vix exacto Avinioni biennio a reverendo et pientiss. fratre Joanne Billio abbate Sancti Michaelis in Eremito, et divæ Mariæ in Regiensi insula accersitur et revocatur. Tum enim de abbatibus illis, deque amplo et nobili patrimonio (quippe qui fratrum natus erat maximus) et de ipso relinquendo sæculo, deque novo vitæ genere instituendo et deligendo, nempe Chartusiano (ut via ætioræ quidem, sed etiam ad vitam cœlestem compendiosiore) meditabatur, ac vehementer cupiebat in suum locum Jacobum fratrem sufficere, ac sibi successorem relinquere, non tam ratione fraternæ necessitudinis, aut carnis et sanguinis (quæ jam illi viderant), quam illius singularis pietatis et eruditionis, quæ in ipso omnibus affulgebat, concepta de eo, velut de ægete in herbis spe (haud sane inani) eum tantum aliquando fore, qui Dei Ecclesiam magnopere juvaret et exornaret. Sed vix adduci potuit adolescens nondum annos natus quinque et viginti, ut hæc sacerdotiæ susciperet, sua contentus Ferrariensi abbatuuncula, suoque (quo me tandem magna sua erga me benevolentia ornavit et locupletavit) prioratu Tossiniaco, quod existimaret his oneribus sustinendis impares se habere humeros, ipsosque amplos proventus sæpius esse impedimento litterarum studiis (quorum solo desiderio tenebatur) quam adjumento. Verum precibus fratris et amicorum victus ea suscipit, non sine frequenti postea tædio ac mœrore. Ita autem in ipsis se gessit, atque in omni pietatis genere excelluit, ut non modo cœnobitis suis, sed et omnibus vicinis, illucque adventantibus velut juvenis alter Daniel admirationi et exemplo esset.

Sed hanc nobis et Dei Ecclesiæ invidens felicitatem ille qui sua invidia mortem invehit in mundum, secundis bellis civilibus ad defectionem a rege et Ecclesia Rupellanos (eos excipio quibus inerat scintilla quædam pietatis et amoris erga litteratos) velut ex orco suo et tanquam alacres et peraccommodos nefarii sui instituti administratos suscitavit, quorum ministerio id erga novum abbatem effecit, quod olim erga Jobum servum Dei exinimum. Nam duo ejus monasteria illi exusserunt, diruerunt et solo adæquarunt. Arbores etiam (nam illic erat in littore maris lucus arboribus perpetuo virescentibus consitus, et peramœnus, musisque aptissimus) partim succiderunt, partim radicitus avulserunt: et quotquot in Sanmichaelina arce et

⁶⁶ Psal. cxviii, 100.

templo viros religiosos, milites ac subditos (quos ibi velut præsiarios privatis sumptibus alebat) admotis bellicis tormentis expugnato repererunt, crudeliter trucidarunt, alios gladiis conscindentes, alios laqueo præfocantes, alios præcipitio collidentes, alios semineces ac vivos in puteos projicientes. Hanc enim suam primo rabiem in vicinos evomuerunt, eoque crudelius sævierunt, quo sanctior erat locus et sanctiores ipsi incolæ (cibus enim ipsius Satanæ, ut ait propheta⁸⁴, electus); invisus nimirum illis erat tam pius abbas, quippe qui splendore virtutis suæ nociuas istas perstringeret. Ipse tamen tunc aberat.

Nam paulo ante (ægre quidem, sed utiliter, ac cœnobitarum et amicorum suorum consilio et impulsu, ut sibi magis ad litterarum studia et pacem, quam ad arma nato consuleret, seque Dei Ecclesiæ ad meliora servaret) Nannetas se receperat. Ubi aliquanto post tempore hac tam truculenta ac barbara strage ab illustriss. Martignio Britannicæ prorege, qui tum ibi aderat, et cui in via forte fortuna occurrerat, primum audita, domum rediit, et in lacrymas prorupit. Ad quem dum accedo ei pro virili aliquid solatii impertiturus, voce faucibus præ angore hærente in lacrymas simul etiam erumpo, quibus uterque tam miserabilem cædem affatim prosecutus est, fuitque utriusque tum quædam flere voluptas. Sed tandem arescentibus illis, et pene exhaustis, collectisque animis, *Deus* (in- quiebat ille), *venerunt gentes in hæreditatem tuam, posuerunt templum sanctum tuum in pomorum custodia, posuerunt morticina servorum tuorum escas velatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiiis terræ, effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam, et non erat qui sepeliret*⁸⁵. *Altaria tua, Domine, suffoderunt, et servos tuos occiderunt gladio, et ego ex Michaelinis nostris relictus sum solus*⁸⁶. Et quemadmodum David, audita tam misera clade Saulis jussu et manu Doeg Idumæi perpetrata occisorum octoginta quinque virorum ephod lineo vestitorum, dicebat ad Abiathar filium Achimelis, qui solus ad ipsum ex ea effugerat: *Ego sum reus omnium animarum domus patris tui*⁸⁷: ita et ipse, Ego, inquit, reus sum omnium animarum istarum. Sed luctuosus illis etiam verbis ego eum solabar, quod ei idem quod Davidi viro innocenti et secundum cor Domini contigisset, eodemque pene telo cum eo confusus fuisset.

Post hanc ruinam et cædem Nannetibus menses aliquot commoratur, non procul (quia propius accedere non licebat) a cœnobio suo, similis avibus illis quæ nidis etiam in terram excussis circumvolitare solent, nec longe abscedere. Nihil unquam ei funestius ac tristius contigisse, nulloque graviori casu et dolore in vita perculsum fuisse meminui: quanquam multa ei tristitia et luctuosa maxime sævientibus bellis civilibus acciderint. Nam

præter innumerorum consanguineorum et amicorum, quam in ipsis fecit, jacturam, amisit primis tumultibus in Drocensi pugna avunculos duos viros illustrissimos, Brichanteum Bellovacum et Givrium, fratres, qui in prima acie cum magistro equitum fortiter pugnantes ceciderunt: hic quidem in ipso conflictu, ille ex vulnere ibi accepto aliquanto post tempore; Prunæum etiam fratrem Claudium Billium in prælio ad Jarnacum commisso, dum fractos ac fugientes hostes longius et acrius persequitur; Ludovicum Billium Vertronzum alterum fratrem in obsidione Pictavensi urbem regi et civibus protegentem; alios etiam duos fratres in Drocensi prælio: quorum tres priores fuere equites Torquati, et Cataphractorum equitum duces inelyti ac fortissimi; alii strenui et generosi adolescentes peditibus imperabant. Horum, inquam, (quorum ipse etiam in *Anthologia* sua sacra meminit) et aliorum propinquorum et amicorum quamplurimorum interitus eum magno percudit dolore, summaque affecit tristitia: sed quæ mox in lætitiâ vertebatur, dum cogitaret eos velut alios Machabæos pro aris et focis, pro Ecclesia, pro rege et republica fortiter dimicando occubuisse, et ex sua familia et cognatione velut ex equo Trojano tot viros fortes et de republica bene meritos exsiluisse.

Sed tristitia illa de crudeli et cruenta Michaelitana cæde et ruina (de qua ipse in nuncupatoria illa epistola ad Carolum Lotharingum cardinalem amplissimum, quam operi Nazianzeno præfixit, verba faciens: Quis, inquit, Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?) ut major erat, ita cordi ejus et animo penitus ac diutius inhæsit. Postea regione illa exturbatus, huc et illuc vagari cœpit, et peregrinorum more cupidius expectare et inquirere civitatem illam futuram statim et nulli bellorum ac temporum vi et injuriæ perviam. Secessit primo Laodunum ad charissimum fratrem et reverendum cœnobii Sancti Vincentii abbatem, in quo, et Sandionysiaco (ubi etiam summi prioris munere fungebatur), aliquot annos transegit propriis cœnobii pulsus, et redivitibus spoliatus. Verum semper cupidus revisendi Michaelini soli, inlta pace et sedatis utcumque tumultibus, modo Lutetiam, modo Oysonvillam, modo Nannetas, modo ad Turonicum Tossiniacum nostrum perrexit, spe ulterius progrediendi, et illuc perveniendi. Sed renascentibus civilibus bellis, vel potius illic perseverantibus: vel morbis, quibus profligabantur, obstantibus, ac reflantibus procellosæ nostræ reipublicæ ventis, illuc nunquam appellere potuit ante postremam ætatem, aliquot ante mensibus quam tributum naturæ penderet.

Interea vero valetudinarius licet, et miserissimi nostri sæculi fluctibus huc et illuc jactatus, nus-

⁸⁴ Habac. i, 16. ⁸⁵ Psal. lxxviii, 1-3. ⁸⁶ III Reg. xix, 10. ⁸⁷ I Reg. xxii, 22. 7

quam fuit otiosus (otium enim et desidiam tanquam lethale quoddam venenum, ipsosque desides, ut republicæ inutiles ac perniciosos summopere oderat); quin plura, et doctiora, utilioraque edidit opera, quam ullus suæ fortasse ætatis alius: ut cum Paulo dicere poterit: *Tunc potens sum, cum infirmior: virtus enim in infirmitate perficitur*⁸⁸. Nihil enim ei excidebat, ne momentum quidem temporis, nec diem ullam labi sinebat sine linea, imo nec sine exarata saltem pagina aliqua. Nam morbo etiam laborans (ut frequentibus erat obnoxius, maxime articulari, et fluxionibus) relaxato vel intermisso dolore versus aliquos vel Græcos, vel Latinos, vel etiam Gallicos, aut aliud quidpiam semper condebat. Etenim silvam etiam quamdam sibi paraverat sententiarum et argumentorum, quæ in lecto, ubi non licebat multos libros volvere, versaret animo, et amanuensi dictaret. Quin etiam cum aliquando equitaret, a comitatu sæpe secedebat ut meditationi vacaret, et ea quæ in animo habebat, apud se agitaret, quorum capita pugillaribus inscribere solebat, idque raptim et furtim.

A me namque potissimum sese subducebat, quod ei sæpius objicerem, ac velut bellum inferrem, quod se non respiceret, et animum litterarum studiis velut arcum semper intensum nunquam relaxaret. Non enim ob aliud inter nos obortum est dissidium, et quod nimia inedia et crebrioribus jejuniis (nullum enim, præter alia spontanea, ex his quæ indixit Ecclesia, intermittebat) tabescens corpus, tenuæ ac macilentum, atque *σκαλετώ* pene simile conficeret. In vase enim scitilli admodum fragilli magnus erat positus thesaurus, eratque ejus animus velut pretiosus lapillus annulo vitreo inclusus, ac sub villosis Esau integumentis verus latitabat Jacob. Enimvero ut pacis erat amantissimus, et ipsa litterarum studia otia et secessum quæerunt, magnopere cupiebat locum aliquem quietum et tranquillum nanciisci, in quo bibliothecam statueret et instrueret, et mansuetiores inuas liberius amplezaretur, foveretque tutius.

Quod plerique intelligentes et spe quæstus (nam de annuo suo reditu multum ille remittere volebat) allecti ad eum adventarunt, et crebro cum eo sermonem instituerunt de permutandis illis suis abbatibus. Sed quia alii, vel suspecti erant hæreseos, vel arma profitebantur, vel non carebant suspitione Simonis (quam velut malorum nostrorum lernam imprimis detestabatur) maluit cum periculo suæ valetudinis, et studiorum suorum dispendio huc et illic perpertuo ferri, quam nomini suo vel minimam maculam inurere, et quam conscientiam (in qua pura servanda erat vigilantissimus) vel tantillum lædere. Quin et sæpe illi fuit animus relinquendæ alterius suæ abbatiz, quod ei bigamia illa non placeret: sed id commode fieri non potuit ob adversa tempora et loca quæ nullum ibi abbatem vel

A monachum tolerare poterant. Ac episcopatum frequenter sibi oblato tanquam a letali scopulo semper profugit, se tanto munere indignum ratus, multis fretus sanctorum et doctissimorum antiquorum Patrum exemplis, et magno animæ imminente periculo deterritus. Animo autem sæpe angebatur, ferebatque indignissime quod episcopi, abbates, reges, ac pontifices sacerdotia tam male locarent, et Christi oves tanto pretio redemptas lupis sæpe ac leonibus (addo etiam) et lenonibus committerent.

Ex cujus Christi schola ut omnis generis virtutes, maxime vero ipsius propriam perdiderat, tantoque cupidius, quanto magis oderat vitium illi contrarium, quod angelos ipsos de cœlo deturbavit. Cum humilibus repebat humi, cum superbis et elatis male cohærebat. Generis sui nobilitatem, quæ clarissima erat, nusquam ostentavit (quod vani passim solent, et ea intumescere), nullam veram aliam existimans quam quæ virtute pararetur aut fulciretur. Doctrinam pariter suam et multiplicem rerum ac linguarum cognitionem, quæ multis cristas erigere, et supercilium attollere consuevit, nunquam extulit, quin eam depressit potius. Erat enim ei velut innata illa charitas, quæ non inflat, sed ædificat⁸⁹, ut ex ejus scriptis, nihil certe aliud spirantibus, liquet: sicut et ex ipsius quotidianis sermonibus et colloquiis cuius etiam notum ac perspicuum erat. In quibus familiaris, comis, ac facetus, creber sententiis, et pietate et eruditione semper insignis fuit.

C De republica Christiana et Gallica vir publici amantior quam sui, frequenter et ex animo verba faciebat, juxta vulgatum proverbium, ubi vulnus, ibi manus: ubi plaga, ibi lingua. Deplorabat enim quotidie miserrimum ejus hodiernum statum, nec aliud sperandum dicebat, quam brevem quamdam ipsius eversionem, ac eam pene (quod Deus opt. max. avertat) quæ sub Phaethonte accidit, conflagrationem. Tanta autem erat prudentia, tamque acri et perspicaci ingenio et judicio, ut ex antegressis futura etiam conjectaret, ac sæpe divinaret, eaque velut ex alta quadam specula prævideret. Ut litterarum, ita et litteratorum erat amantissimus; sed eorum præsertim qui rempublicam litterariam, et Dei Ecclesiam juvarent. Nam eorum, qui ei infesti erant, consortium diligenter vitabat, et ab eorum libris abstinebat. Oderat vir castissimus poetas et scriptores spurcos et obscenos, eosque omnes qui Dei talentis abuterentur, et ea impenderent in celebrandis potius Racchi et Veneris, vel etiam immeritorum hominum laudibus, quam Christi.

D Lectissima ejus domus velut sanctum quoddam cœnobium et xenodochium, scholaque virtutis erat, quod ex bene moratis et pacificis ejus domesticis innotecebat, adeo ut ex ipsis agnosceretur patrisfamilias prudentia: qualis videlicet rector civitatis, tales habitantes in ea. Viris piis, doctis et religiosis

⁸⁸ II Cor. xii, 10, 9. ⁸⁹ I Cor. viii, 1.

(nempe sui similibus) patens et pervia, atque Christi pauperibus, quorum perpetuo fuit amantissimus, et pater locupletissimus. Ideo eum gregatim et passim sequebantur, juxta illud Evangelicum: *Ubiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ* ¹⁰. Dignus qui cum Joanne Eleemosynario conferretur, et cum Jobo jure diceret: *Oculus sui caeco, pes claudus, pater pauperum* ¹¹. Quos etiam moriens testamento hæredes suarum facultatum reliquit, maxime earum quæ ex Christi patrimonio ei supererant, sacrilegium. quoddam arbitratus si alio transferretur. Ejus mensa læta et laeta: sed eo lætior ac lautior quo spiritalibus epulis, animum magis quam corpus reficientibus ac saginantibus erat instructor. Symposia ejus Platonicis tanto præstantiora, quanto theologia, et Christiana philosophia (qua dapes suas condiri et aspergere solebat) Platonicam antecellit. Quod si quid in eis a virtute aversum aliquibus, ut nobilibus et arma proflentibus (quibus sæpe minus est curæ pietas et Christiana religio, et a quibus, ut nobilissimis et clarissimis parentibus ortus, invisibatur) excideret, mox eos ita amice corripiebat, tantaque cum venustate et sale, ut ipsos statim dicti aut facti poeniteret. Norat enim ille alter evangelicus Samarites oleum lenitatis, et vinum austeritatis ita miscere et temperare, ac vulneribus peccatorum infundere, ut illis facile ac sine dolore mederetur. Quare ad eum postea meliores redibant, et ab ejusmodi abstinebant.

Amicus fuit amicissimus et officiosissimus. Ad conciliandos inter se dissidentes paratissimus, nulli inimicus, pacem cum omnibus, quantum fieri potuit, colens. Quod si quid dissidii sive disputando, sive quid aliud faciendo, forte suboriretur, mox illud componere studebat, ac diligenter cavebat, ne sol occideret super iracundiam. Longius excurreret narratio si singula (de quibus alias fortasse fusius, nam pro viri dignitate et merito nihil mihi hæcenus dictum videtur satis. Tanto enim ampliora meretur laudum suarum præconia vita functus, quanto magis ea superstes, ac modestus aversabatur) in quibus vir tantus excelluit, ac se laudabilem et admirabilem præbuit, commemorare vellem. Hoc unum tantum adjiciam, non sibi, sed Ecclesiæ natum fuisse, totumque ei addictum et consecratum. Quare cum nihil ardentius cuperet, quam quidquid haberet ingenii, doctrinæ, opum, et virium in ejus utilitatem et obsequium profundere, timeretque ne morte quam illi frequentes morbi minitabantur, præreptus labores suos et studia posteritati relinquere non posset, e Turonensi Tossinaco nostro nondum bene obfirmata valetudine, ex alvi profluvio debilitata, mira animi alacritate in hanc urbem se contulit.

Ubi cum iterum omnia divi Gregorii Nazianzeni opera repurgata et multo auctiora facta (conquisitis nimirum undecimæve veteribus Græcis exemplari-

bus, multisque ad eum Roma missis ab illustrissimis cardinalibus Pelvæo, Sirieto, Caraffa, Baro subdatario, Gerardo Ursio, Morino, aliisque ei nomine pietatis et litterarum conjunctissimis, quos et ipse scriptis suis celebravit) typis mandat, et hoc opus ob grassantem pestem pridem intermissum urget, renascitur alvi profluvium, quod mox comitantur parotis et catarrhus ubertim in pulmones defluens: phthisi quippe interit. Sentiens autem Ingravescere morbum aliquot ante dies quam extremum clauderet, quasi cura Ezechia audisset ab Isaia: *Dispone domui tuæ, cras enim morieris* ¹², sacris primo postulatis, et pie sumptis, atque postea repetitis, (nam dum bona valetudine frueretur in celebrandis tremendis mysteriis creberrimus et religiosissimus erat) de singulis sive quæ ad animam, sive quæ ad corpus, sive quæ ad rem domesticam, et temporaria pertinerent, ita disposuit, ut nihil pene intactum reliquerit, eique fere omnia ad animi voluntatem fluxisse viderentur. Quanta vero fide, quam ardenti charitate, quam profunda et abjecta (sed spe meliorum erecta) humilitate hoc sacrum viaticum, in quo summum semper præsidium collocaverat, et quo se in cælestem montem invitis omnibus hostibus ascensurum sperabat, sumpserit, vix sermone explicari potest.

Duo autem, dom alia multa prætereo, tum maxime præstitit. Alterum, quod, viso Domino, ei de tot tantisque ab eo acceptis beneficiis, gratias ex animo, et quantas potuit, egerit, ac potissimum quod peropportune et ad vitæ extremum (quasi videret in se adimpletum, quod summis votis David posebat his verbis: *Ne projicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me* ¹³) Dominus servum, Deus creaturam, rex subditum, summus medicus ægrotum, vita morientem invisere, et sub tectum suum intrare dignatus sit, ac cum eo velut in lecto decumbere, qui cum Josepho fuerat in carcere, et cum Jona in piscis ventre: Amicus quippe certus in re incerta cernitur. Alterum, quod commissa sua gravissime detestatus, eorum veniam summa cum poenitudine et cordis contritione petierit. In quibus tam piis et elegantibus verbis, aut velut cygneo quodam cantu usus est, ut astantes in sui admirationem raperet, ac eis lacrymas excutere

Prædie vero quam piam effaret animam sacro etiam oleo inungi voluit strenuus Christi athleta, qui bonum certamen certaverat, cursum consummaverat, fidem servaverat, ne qua parte comprehendi posset ab inimicis illis, qui toto quidem vitæ tempore, sed maxime calcaneo nostro insidiari solent. In qua sacra et extrema unctione cum a Severiano curione suo Jacobo Prevotio theologo eximio de more sanctissimæ Triadis misericordis, et cælitum imploraretur patrocinium, in singulis ea spe et fiducia respondebat, ut eorum paratam

¹⁰ Matth. xxiv, 28. ¹¹ Job xxix, 15. ¹² Isa. xxxviii, 1. ¹³ Psal. lxx, 9.

sibi opem, et cum Jacob castra Dei⁸⁴, vel, cum Eliseo igneis et auxiliares circa se equos et currus videre videretur⁸⁵: *Angeli enim Domini in circuitu timentium eum*⁸⁶. Unde nullo unquam metu mortis consternatus apparuit, quin eo vegetior et alacrior, quo se majori et potentiori comitatu stipatum, et portui, post trajectum hujus sæculi procellosum et periculis plenum fretum, propinquiorem sentiebat.

In hoc autem postremo suo morbo patientissimus et aliis in omnibus semper fuit, nihilque aliud quam de Deo, deque summa ejus erga peccatores misericordia, velut vastum quoddam mare omnia peccata obruente, audire volebat. Cumque de ea sæpius verba facerem, et de sæculi hujus miseris, deque eis oppositis gaudiis cœlestibus quæ hinc emigraturos solari et exhilarare solent, jubebat ut de peccati etiam gravitate et fœtore dicerem, quo magis suorum (quæ certe vel nulla, vel paucissima, eaque quæ humanitas admitti solent, et a quibus vix optimus quisque se vindicare potest, in eo unquam animadverti: sed *justus est prior accusator sui*⁸⁷) eum tæderet, majorique dolore et horrore concuteretur. Gaudebat et Psalmographi hemistichis ad excitandam suam et mentem, et memoriam eorum quæ ipse sanus ad mortis (quam lætus et pervigil expectabat: quippe cui vivere Christus, et mori lucrum esset⁸⁸) viaticum sibi paraverat. Nam paucis auditis (siquidem plura ejus cerebrum ferre non poterat) ipse postea sublatis semper in altum oculis hæc apud se meditans, et more mundorum animalium ruminans velut in cœlum rapiebatur. Cumque illi perpetuo assiderem, et quid ageret tacitus aliquando contemplerer, ipse meditando vel precando fessus: Age vero, inquebat, dic aliquid. Tum ego de thesauro biblico proferebam modo nova quædam, modo vetera⁸⁹, eosque animi cibos, quibus eum libenter vesci, palatoque ejus arridere ad Rebecæ imitationem noveram. Dicebam et de salutiferæ crucis mysterio, cujus imaginem, ut verum serpentem æneum ab omnibus venenatis antiqui serpentis moribus curantem, fixis oculis intuebatur¹, osculabatur, amplexabatur: hacque, velut scala Jacob, ad Dominum ipsi innixum et suffixum, ac sibi quasi manum inde porrigentem rapi, et in cœlum ascendere videbatur². Accersi et ipse jussit amicos, aliquos theologos viros doctos et pios, quorum consolationes libentissime excipiebat.

Ita prorogata est illi vita (nam toto pene Adventus tempore in lecto decumbens, eo, velut suggesto in predicandis Dei laudibus usus est) in sanctam

A Natalem Domini diem. De cujus mysterio postquam multa me dicentem audiisset, et plura ipse meditatulus fuisset (nam vox illi impediende fluxione libera non erat) hora nona serotina, pulsante Sorbonæ campana, velut se ad somnum compositurus: Subvehite me, ait astantibus. Mox ego, qui ex ejus verbis aliquam dicendi occasionem semper captabam, et vultum ejus jam immutari videbam: En, aio, subvectus es: sed altius, et in cœlum ipsum subvehendus. Ecce chorus angelorum, et ille cœlestis militiæ exercitus, qui hodie de cœlis in mundum descendit ad personandas Dei laudes, et ad pios omnes exhilarandos, ad te etiam accessit, teque circumstat, illi adjuncto fratre tuo a Gallione. (Erat enim ei frater ille prior novæ Chartusis Gallionensis charissimus et desideratissimus, cum propter naturæ et magnæ necessitudinis, quæ illis ab infantia intercesserat, vinculum, tum propter singularem animi ejus candorem, et summam vitæ integritatem.) En, ecce, aio, hi te omnes aperto sinu et obviis ulnis excepturi exspectant, eo erga te, quo erga Lazarum, functuri officio, utque hinc cum illis in cœlum migres. Tum, Amen inquit (præsentem et audiente communi amico Genebrardo) obdormivit in Domino inter meos amplexus, postquam annos plus viginti continuos simul amicissime et in utraque fortuna versati sumus,

Dicere enim aliquando solebat cum de me aliis sermones sereret, nos dextras societatis (sic enim de alumno suo amice loqui solebat) dedisse, nulla nisi mortis disjungendas. Quod summo Dei beneficio inter alia multa mihi contigit. Nec enim ullo alio unquam diutius et familiarius usus est, nec alteri cuiquam (ni fallor) sua libentius ac fidelius arcana commisit. Quas ob res, et in grati animi testimonium hoc ejus elogium scripsi, etque luctuosissime parentavi. Obiit autem servus Domini, et litterarum decus anno ætatis suæ quadragesimo septimo, Lutetiæ Parisiorum, in ædibus amici Gilberti Genebrardi theologi Parisiensis, divinarum Hebraicarum litterarum professoris, anno salutis MDCXXXI hora nona serotina diei illius quo Christus Dominus in mundum venit, ut eum, cæterosque pios ejus similes in cœlum assumeret. Ejus corpus multis studiis, D vigiliis, ac laboribus pro Dei Ecclesia dum viveret protritum et exhaustum, in choro ædis Sancto Severino sacræ ad magni altaris dextram dormit in pulvere, donec a Domino excitetur, ac beatæ animæ sanctorum laborum suorum sociæ et consorti iterum uniatum.

⁸⁴ Gen. xxxii, 2. ⁸⁵ IV Reg. ii, 11. ⁸⁶ Psal. xxxiii, 8. ⁸⁷ Prov. xviii, 17. ⁸⁸ Philipp. i, 21. ⁸⁹ Matth. xiii, 52. ¹ Num. xxi, 8. ² Gen. xiviii, 12, 13.

SIMILIA QUIBUS D. GREGORIUS NAZIANZENUS IN SUIS IPSIUS SCRIPTIS EST USUS

ORDINE LITTERARIO DIGESTA.

A

- Equalitas rerum omnium apud Deum : et in corporibus eminentes ac demissæ partes ex quibus pulchritudo nascitur, seu etiam quæ se in terra efferrunt, et quæ subsidunt, 280.
 Amicitia, et flamma ignis, 259.
 Amicorum disjunctorum redintegratio; et plantarum per vim in diversum tractarum reunio, 183.
 Amicus post afflictionem, et post hostilem impetum suppetiæ, seu etiam post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina, 243.
 Amores corporum, et flores veris, seu etiam flamma, 785.
 Anima versuta ac fide dubia prædita, et vulpes, 497.
 Anima multiplici virtutis et disciplinæ genere ornata, et navis omnis generis mercibus onerata, 202.
 Animarum curandarum ratio, et corporum medicina, 25.
 Animi nobilis et egregia indoles, vanis studiis occupata, et imperiū athletæ aerem plus quam corpora ferientes, 389.
 Animus, et via, 33.
 Antistes, et qui multiplicem ac variam belluam cicurare ac ducere aggredditur, 33.
 Athanasius, et adamas, sive magnes, 406.
 Avarus, et facultates raptu collectæ, 881.
 Avarus, et infernus, ignis. mare, et si qualia impleri nequeunt 314.

B

- Baptismi ministri probi vel mali; et annuli diversæ materiæ, 712.
 Ad baptismum accedentes, et febricitantes, 699.
 Basilus, et aquila, 251.
 Basilus adhuc juvenis, et pullus equinus vel vitalis, 779.
 Basilus officio probe functis benignus, peccantibus autem severus, et leo, seu etiam histrio, 819.
 Basilus, et sol, 821.
 Bellum civile ac domesticum foventes, et qui proprias carnes morsibus appellant, 138.

C

- Calamitates, et ignis, 320.
 Caritas, et plantæ, per vim in diversum tractæ, et deinde laxatæ, 425.
 Christiani in virtute quotidie non proficientes, et trochi scuticæ vi in orbem rotati, 147.
 Christiani Catholici, et milites ejusdem exercitus invicem se ex armorum signis agnoscentes, 623.
 Christiani Catholici inter se dissidentes, et furentes qui in proprias carnes sæviunt, 138.
 Christiani mortui qui loco male atque improbe distrahuntur, cum doctrinæ vinculo constricti sunt : et oculi distorti unam eandemque rem cernentes; ac non obtutu, sed situ duntaxat inter se dissidentes, 738.
 Christianorum linguæ, et Nili cataractæ, vel etiam solis radius, 174.

- A Christus aliorum salus, et aliorum ruina; et regula recto parcens, et superfluum resecans; itaque sol sanis oculis splendorem afferens, et imbecilles obscurans, 322.
 Christus Judæis quædam permittens; et medicis ægrotis, 572.
 Concio gravidam mentem feriens, et ferrum silicem, 32.
 Constantes in adversis, et petra, 478.
 Contentio et flamma per stipulam currens, 417.

D

- De Dei natura disputantes : et qui aerem totum haurire tentant, 352.
 Deum cognoscere cupientes, sine corporearum ac sensillum rerum adminiculo; et qui umbram suam antevertere, vel etiam oculos rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aerem conjungere, aut pisces extra undas volvere conantur, 505.
 Deus, et sol, 235. 497. 693.
 Deus animæ morbum adventu suo indicans, et sol oculorum imbecillitatem prodens, 235.
 Deus, hujus universi conditor : et citharæodus, seu citharæ confector, 499.
 Deus muneribus nostris vinci nequit : et umbram suam nemo præterire, ut nec corporis magnitudo supra caput sese efferre potest, 272. 273.
 Deus Pater essentia trinus, et fons quinam bifidus ac bifidus, Vide infra Trihitas.
 Disputantes acrius pro verbo quam par sit : et insani, 492.
 Ex disputationis unius tædio, ad cæteras omnes nauseantes, et qui ex unius cibi fastidio cibos omnes aversantur, 557.
 Disputationibus stringendis vel solvendis dediti, et qui in theatris certamina proponunt, 488.
 Dissidii compositio, et membrorum corporis consensus, 184.
 Dissidium Christianorum, et nocturna pugna, 51.
 Doctrina, et cibus, 317.
 Doctrina jejuna ac minuta, et aranearum telæ, 488.
 Doctrinam adulterantes, et qui vinum aquæ inscent, 34.

E

- Ecclesia, et corpus humanum, 586.
 Ecclesia Dei, et Mosis tabernaculum, 368.
 Ecclesia recte composita, et hortus, cælum, et corpus, 250.
 Ecclesiæ pastores, et membra corporis, 12.
 Episcopatum ambientes lucri causa, et navigantes quæstus gratia, 641.
 Episcopi, et in pendulo et sublimi fune gradientes, 28.
 Episcopi, et pastores, 16.
 Episcopus vel concionator evangelicus : et belluarum multorum capitum moderator, 34.
 Etbnici a divino afflatu constitutionis sanæ robur non habentes, et radices quæ quod stabili loco minime fixæ sicut undis feruntur, 140.

F

- Felicitatis presentis conservatio, et agrorum corporum curatio, 170.
 Fidei desertores, et semen supra petram siccam seminatam, 82.
 Fidem nostram irridentes ut incertam, et qui colorum vel aurium vitio laborant, 35.
 Filius Dei, et solis splendor, 382.
 Filius Dei homo factus, et sol nube tectus, 905.
 Filius Dei iniquitates nostras in se suscipiens, et ignis ceram conliciens, aut etiam solis radius terræ vaporem absorbens, 543.
 Filius Dei, et Spiritus sanctus, et lumen ex sole, 467.
 Fortunarum omnium suarum periculo dimicans, et malus pugili seu etiam gubernator navis, 152.

G

- Gregorius acerbitate et mœstitia impletus, et pœrorum ad fulgetra affectio, 256.
 Gregorius et silex ex quo latens ferro excutitur ignis, 365.
 Gregorius cum amicis in gratiam rediens, et plantæ per vim in diversum tractæ, ac deinde laxatæ, 183.
 Gregorius maledictis impetitus, et arbor excelsa quam auræ circumfluunt, 420.
 Gregorius Basilii laudes celebrans: et athletæ currens, 777.
 Gregorius de disciplinis et litteris locuturus, et qui quod in aere et terra est aut utile aut gratum decerpunt: aut etiam qui igne, cibo vel ferro utuntur, 778.
 Gregorius, et polypus, 783.
 Gregorius Ecclesiam Constantinopolitanam suscipiens, et navi periclitanti, vel urbi obsidione cinctæ operam ferentes, vel etiam ædibus flammis conflagentibus aquam injicientes, 639.
 Gregorius ad suum rediens episcopatum: et fluvius, qui non nisi coactus per acclivia fertur, sed per declivia celerrime labitur, 472.
 Gregorius oblectamentis labores dissolvens, et cornuum arcus laxatio, 477.

H

- Hæresis, et letale poculum, 898.
 Hæresis contrita paululum adhuc et languide palpans, et serpentis intercisæ cauda, 620.
 Hæretici Ecclesiæ gloriam detondentes, et qui Sampsoni crinem abstulerunt, vel etiam arcem quandam expugnantes, 402.
 Hæretici Catholicorum erratis imminentes, et muscæ vulneribus, 491.
 Homines sub imperio, et membra corporis, 113.
 Hominis passiones, et anni partes, 840.
 Homo prudens ac cordatus, et aurum, 17.
 Homo sapiens in sermone, peritus autem animo, et sepulchra, 501.
 Homo erectus incedens, et qui navigat, 277.
 Homo fortis et generosus, et equus, 581.

I

- Improbitas, et flamma, 426.
 Impari de Deo disputantes, et qui ægris oculis solis radios intuentur, 489.
 Inconstantes, et polypti, 641.
 Inimicitias exercentes, et eadem terra, quæ tanis immota, et vertigine laborantibus videtur instabilis, 417. Seu etiam idem columnarum intervallum, quod his qui propius majus, qui longius remoti sunt, minus videtur, *ibid.*
 Iratus, et Æina, 120

A

- Julianus, et Rapsaces, 138, et similia, 159.
 Julianus, et qui sementem facit, aut qui ignem excitat, 157.
 Julianus, et Ætnæus ignis, 120.
 Julianus, et Chamæleon, 105, vel etiam Proteus. *ibid.* et 118.
 Julianus adversus Christianos, et venator, 106.
 Julianus, et ii qui cibis toxicum immiscent, 117.
 Julianus multiplices Christianis persecutiones parans, et draco, atque etiam fulmen, 128.
 Julianus suam occultans impietatem, et ignis in obscura et crassa materia latens, vel fontes per specus quosdam fluentes, 90.
 Juventus imperita, et temeritas inconsulta, 48.

L

- Lex vetus, et meatus, vel etiam pruens equorum domitor, 854.
 Lex vetus, et maceria, 854.

M

- Machabæi septem martyrium patientes, et finctuum jactatio, 296.
 Machabæorum septem fratrum mater suos filios cernens in tormentis, et avicula pullos suos ab angue arripi contuens, 294.
 Martyres, et nodi, 366.
 Martyrum gloria ex mysteriis istis migrantium, et sol ex nube qua obducebatur prius liberatus, et ver post hiemem, atque etiam sedatis ventis æquor, 440.
 Mens quæ id quod sentit verbis exprimere nequit, et incessus hominum torpore laborantium, 780.
 Mœror, et zizania, 256.
 Mors, et portus, 352.
 Mortui, et peregrini qui in patriam redierunt, 332.
 Multitudo populi, et instrumentum musicum multis flubibus constans, 31.
 Multitudo cupiditates suas coercens, et ignis in materia latens, aut amnis repressus, 122.

N

- Nonnæ Gregorii matris pietas, et sol, 357.

O

- Officium suum deserentes, et athlete leges palæstræ non servantes, item et ægroti medico maledicentes, 322.

P

- Pastores imperite docentes, et sepis, 757.
 Pastoris functio, et cibus, 250.
 Peccator, et aspis surda obturans aures suas, 22.
 Peccatores seipos gravissimis malis afficientes, et qui carnes proprias commordent, 22.
 Philosophantes extra tempus, et athlete extra arenam præstantissimos se jactantes, vel etiam gubernatores artem suam in tranquillitate magni facientes, 478.
 Philosophi in speciem sciti et elegantes, et mulierculæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugientes, 345.
 Pietatis cultores ab orthodoxis non in parvis dogmatis præcis, et aqua quæ manu comprehensa per digitos effluit, 409.
 Præcepta sapientum, et stimulus, 891.

Præfecti ecclesiastici, et subterraneæ aquæ, A 757.	V	Verba stulta, quibus nugacitas conjuncta est, et variæ animæ curæ quas multiplex insomniorum species subsequitur, 881.
Præfactorum ac subditorum conditio, et varii variorum animalium motus atque impetus, sicut et ætatum ac qualitatum inter homines discrimen, 401.		Verba vana, et magna insomniorum ars, 881.
Prosperitas, et venti, aut etiam litteræ in arena scriptæ, 270.		Via impura iter facientes, ac sese leviter inquinantes, et qui compedibus vincti non nihil progrediuntur, 705.
S		Violentia ac necessitate expressum, et planta per vim manibus inflexa, 19.
Salutis viæ, et vitæ humanæ instituta, 604.		Vir parvus onus aliquod subiens, et qui turrim ædificat, 59.
Sapientiæ defectus et excessus, et regulæ additio aut subtractio, 584.		Virgo tota Deo amore conjuncta, et aquarum profuvia plumbeis canalibus inclusa, 653.
Seminis germina, et venti nanfragia, 125.		Virtutem amplectentes, et qui clarissimæ lucis tempore iter faciunt, 876.
Senectus prudens, et considerata tarditas, 48.		Virtutum præstantissima, et prati florum fragrantissimus, et pulcherrimus, 258.
Sermo, et musicus concertus, 135.		Vita, et carcer, seu etiam stadium, 525.
Sermo, et cibus, 317.		Vita hominum, et torrentium transitus, 874.
Sermo de rebus suavissimis, et oculi spectacula cernentes, 781. B		Vita activa et contemplativa, et mare ac terra, 817.
Sophistarum contentionibus qui oblectantur, et qui equestribus certaminibus lætantur, 781.		Vita humana, et mare, 477.
studium præceps, et semina quæ in petras ceciderunt, et fundamentum in arena jactum. 48.		Vitæ humanæ vanitas, et avis volatus, navis in mari, pulvis, vapor, ros matutinus, flos, 211.
Trinitas, et margarita undique fugiens, 657.		Vitiose implicantes, et qui in obscura caligine sberrant, 43.
Trinitas, et sol, radius, atque lux, 876.		Vitium, et aqua, sive etiam festuca, 425.
		Vitium, et absinthium, 18.

PROVERBIA QUÆ SCITE ET APPOSITE CITAVIT D. GREGORIUS NAZIANZENSUS.

A	C	Luto lutum purgare, 466.
Absalonis manus, 594.	Luto margaritam committere, 756.	
In abyssi vestigiis deambulantes, 504.	M	
Auri imbecillæ tonitruum sonum committere, 736.	Manibus victis linguam armare, 492.	
B	N	
Bilis etiam aliqua utilitas, 426.	Nudo capite in tugitium prorumpere, 22.	
Briarei manus, 334.	O	
C	Obolo nihilo præstantius, 145.	
Crates Cratetem Thebanum libertate donat, 815.	P	
F	Pedites ad Lydum currum, 787.	
Ferrum quandiu calet, frigida obduretur, 711.	Phœbus sine ære non divinat, 145.	
Figulinam in dolio discere, 35.	S	
In fonte medio siti cruciari, 709.	Saul num inter prophetas? 16. 235.	
Frontem perfricare, 22.	Solem infirmis oculis committere, 756.	
G	Sus in cœno provoluta, 401.	
Gutta cavat lapidem sæpe cadendo, 337. D	U	
H	Ultra Gades transmare non omnibus concessum, 789.	
Hirundo una non facit ver, 687.	V	
L	Vestem hanc Histæus consuit, induit autem Aristagoras; de Samiorum tyrannide, 157.	
Lacte adhuc utentibus solidum cibum committere, 736.	Vulneribus scatenis, aliis mederi tentat. 18.	
Leonem ab unguibus lædare, et statuam ab umbra, 223.		

MONITUM IN SEQUEMTEM ORATIONEM (78).

I. Inter orationes Gregorii primam illa sibi sedem vindicat, quæ quadragesimo primo loco ab editoribus Parisiensibus numeratur; quamvis in omnibus pene codicibus cæteris præmissa sit orationibus. Regii namque plusquam quadraginta sunt codices, in quibus ordine prima est *Oratio in Pascha et tarditatem*. Primum quoque locum tenet in Anglicanis, imperatoriis, etc., ut vel ex editis catalogis notum. Quin ipsæ orationis verba eam omnium primam esse ostendunt satis. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιὰ. « Resurrectionis, inquit, dies faustumque principium. »—« Principium, inquam, sermonum et initi pastoralis officii. » Ἀρχὴ τῶν λόγων μου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ διδάσκειν καὶ τοῦ προσηλασθαι. Ita post veterem schollastam Nicetas. Ἐνετύθεν γάρ, ait apud Lambecium (79) ille, ὁ θεϊότατος οὗτος Πατήρ τῶν ἑαυτοῦ λόγων ἀπῆρξατο. Id est: « Hinc enim divinissimus ille Pater sermonum suorum initium duxit. »

II. Idem astruit Basilius insigni scholio, quod in commentario exhibetur: imo ineditus alter scholiasta, qui in Colb. cod. 3063, in orationem secundam in Pascha, hæc verba: Ὁ λόγος Θεοῦ, « O verbum Dei, » etc., sic commentatur (80): « Habes itaque nunc orationem hanc nostram, non quidem primitias, neque primam, ut illa (quæ sic incipit) Resurrectionis dies. » In eam denique sententiam cum veteres tum recentiores iverunt. Nec enim moror quod Leuvenklaius in sua nuncupatoria epistola ait: « Ratione temporis, siquidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus, esse prima debeat oratio, » quæ in Parisiensi Græco-Latina editione ordine secunda est. Etenim longe aliam esse Nicetæ mentem modo vidimus. Eliæ vero sententiam alibi refellemus, quam interim explodit satis utriusque orationis principium, et finis istius: ubi Theologus: « Jam sermones, inquit (81), habetis, quorum desiderio tantopere flagrabatis; » sermones hucusque denegatos, quorum studio eo amplius ardebant, quo diutius illi differebantur. Quæ quidem interpretatio non nostra, sed ipsius est Gregorii, ut tota oratio tertia, alias secunda, probat, atque in eam admonitio demonstrabit.

III. Hæc igitur prima omnium scripta dictaque fuit oratio anno Christi 362, pridie Kalendarum Aprilis, qua die, juxta Bucherium, hoc anno festum Paschæ incidit. Qua vero occasione quibusve de causis, infra commodius admonitio in *Apologeticum magnum* declarabit. Brevis illa quidem oratio: verum certe, rerum habita ratione, amplissima; tametsi temere fluens et dissipata forsitan prima fronte videatur. In ea resurgentis Christi mysteria, cum defensione tarditatis suæ, et utrumque cum præceptis morum ita conjungit, ita singulis singula miscet, ut oratio panegyrica tota, tota moralis, apologetica tota pene possit appellari. In ea se idem accusat et defendit, demittit et extollit, paret et imperat, benevolentiam captat et objurgat. Denique dum esse pastor bonus exoptat, ipsum quem esse exoptabat, se demonstrat, et Christo alacriter commorientem et una simul resurgentem, novum hominem, quem pastorem oves sequi debeant et audire. Munerum autem injecta mentio, quam artificiosa, quam apta festo, præceptis morum, laudibus patris, sibi ipsi tam magnifice quam modeste ac necessario, novo sub patre pastori vicario, commendando! Atque hæc est prima Gregorii, et, si Basilio credimus extemporalis oratio.

(78) In omnibus pene mss. hæc oratio primam sedem occupat.

(79) Lambec. in catal. ad cod. 97.

(80) Νῦν μὲν ἔχεις τὸν λόγον τοῦτον, οὐκ ἀπαρχὴν, οὐδὲ πρῶτον, ὡς τὸ, ἀναστάσεως ἡμέρα.

(81) In *Monito* ad orat. 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ (82)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. GREGORII THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
ORATIONES.

ORATIO I^a.

3 In sanctum Pascha et in tarditatem.

I. Resurrectionis dies, faustumque principium. Hac celebritate exsplendescamus, ac mutuo nos completamur. Dicamus, fratres, his etiam qui nos oderunt³, nedum his qui per charitatem aliquid fecerunt, vel passi sunt. Resurrectioni omnia condonemus; veniam alii aliis demus, tum ego qui laudabilem vim perpeesus sum, hoc enim nunc adjicio, tum 4 vos qui laudabiliter vim attulistis, si quid est quod mihi tarditatis causa succenseatis. Quandoquidem ea fortassis apud Deum melior est atque præstantior quam aliorum celeritas. Bonum enim est, et Deo parumper sese subducere, ut Moyses ille olim⁵, ac postea Hieremias⁶, et rursus ad vocantem prompte atque impigre accurrere, quemadmodum Aaron⁷ et Isaias⁸, inodo utrumque pio animo fiat, alterum ob propriam infirmitatem, alterum ob vocantis potentiam.

II. Mysterium unxit me; mysterio paululum secessi, quoad ipse me explorassem; cum mysterio etiam simul introeo, præclarum timiditatis infirmitatisque meæ adiutorem, diem hunc asciscens, ut, qui hodierno die a mortuis surrexit, idem me quo-

³ Isa. Lxvi, 5. ⁴ Exod. iv, 13. ⁵ Jerem. i, 6. ⁶ Exod. iv, 27. ⁷ Isa. vi, 8.

⁸ Alias XLI, quæ autem 1 erat, nunc 2.—Habita anno 362.

(82) Θεολόγου. Gregorio nobile Theologi cognomen ascribunt ducenti saltem manu exarati codices. Vide in Præf.

(83) Τὸ ἄγιον Πάσχα. Sic Par.; deest in pluribus.

(84) Δι' ἀγάπην. Billius, « propter charitatem et benevolentiam. »

(85) Μέμφοισθε. Par. cod. μέμφοσθε.

A ΛΟΓΟΣ Α'.

Εἰς τὸ ἄγιον Πάσχα (85) καὶ εἰς τὴν βραδυτητα.

A'. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτωζόμεθα· εἰπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μή ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην (84) τι πεποιηκόσιν, ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δώμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννιθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἰ τί μοι μέμφοισθε (85) τῆς βραδυτητος, ὡς τάχα γε κρείττων (86) αὐτῆ καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτητος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς· ἐκεῖνος τὸ παλαιὸν, καὶ Ἱερεμίας ὑπτερον, καὶ προσδραμῖν B ἐτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαίας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκίαν ἀσθεῖαν (87), τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

B'. Μυστήριον ἔχρισέ με, μυστηρίῳ μικρόν ὑπεχώρησα (88), ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι· μυστηρίῳ καὶ συνεισέρχομαι (89), καλὴν ἐπαγόμενος τῆς ἐμῆς δουλίας καὶ ἀσθενείας ἐπίκουρον τὴν ἡμέραν, ἐν ᾧ C σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς καμὲ καινοποιήσῃ τῷ

(86) Ὡς τάχα γε κρείττων. « Quandoquidem. » Sic Bas., rectius quam Nicetas, quem secutus est Bil. qui vertit « quanquam. »

(87) Ἀσθένειαν. Bil. « imbecillitatem. »

(88) Ὑποχώρησα. Bil. « cessi ut meipsum inprecere et explorarem. »

(89) Συνεισέρχομαι. Par. συνέρχομαι.

αἵματι, καὶ ἐὼν καινὸν (90) ἐνδύσας ἀνθρώπων, δὴ ἅ
τῇ καινῇ κτίσει (91), τοῖς κατὰ Θεὸν γεννωμένοις,
ἐλάσθη ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον Χριστῷ καὶ συνεχροῦ-
μενον προθύμως καὶ συνανισταμένον.

Γ. Χθὲς ὁ ἀμύνης ἐσφάζετο, καὶ ἐχρίοντο αἱ φιλιαί,
καὶ ἰθρήνησεν Αἴγυπτος τὰ πρωτότοκα, καὶ ἡμᾶς
παρήλθεν ὁ ὄλοθρευῶν, καὶ ἡ σφραγὶς φοβερά καὶ αἰ-
δέσιμος, καὶ τῷ τιμῶν αἵματι ἐτειχίσθημεν (92)· σῆ-
μερον καθαρῶς ἐφύγομεν Αἴγυπτον, καὶ Φαραὼ τὸν
πικρὸν δεσπότην, καὶ τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας, καὶ τοῦ
πλοῦ καὶ τῆς πλινθείας (93) ἠλευθερώθημεν (94)·
καὶ οὐδεὶς ὁ κωλύσων ἡμᾶς ἑορτάζειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ
ἡμῶν ἑορτὴν τὴν ἐξόδιον, καὶ ἑορτάζειν, οὐκ ἐν ζύ-
μῃ ζαλαῖῳ κακίας καὶ ποτηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις
ἐλευθέριας καὶ ἀληθείας, μηδὲν ἐπιφερομένους (95) Β

Αἴγυπτιοῦ καὶ ἀθέου φαρμάματος.
Δ. Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδο-
ξάσμαι· χθὲς συνένεκρούμην, σὺζωποιοῦμαι σήμε-
ρον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ
καρποφορήσωμεν (96) τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι (97) καὶ
ἀναστάντι. Χρυσὸν με ἴσως οἰεσθε λέγειν, ἢ ἄργυρον,
ἢ ὑψάσματα, ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς
μέουσαν ὕλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἥς ἀεὶ τὸ πλεῖον
ἔρπον· οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμο-
κράτορος (98). Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, τὸ τι-
μιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον (99)· ἀποδώμεν
τῇ εἰκόνι (1) τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν
τὸ ἔξωμμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ
μοτηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος (2) Χριστὸς C
ἀπέθανε.

Ε. Γενόμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς
ἡμεῖς· γενόμεθα θεὸς δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκεινος δι'
ἡμᾶς ἀνθρώπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δὴ τὸ βέλ-
των· ἐπιώχευσεν (3), ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχεῖα
πλωτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευ-

¹ Ephes. iv, 25, 24. ² Joan. i, 15. ³ Rom. vi, 8. ⁴ I Cor. v, 8.

(90) Τὸν καινόν. Coisl. 1, τὸν νέον.

(91) Κτίσει. In edit. Par. κτήσει, menrose.

(92) Ἐτειχίσθημεν. «Quasi muro vallati sumus.»

(93) Καὶ τῆς πλινθείας. Bil. «et laterum con-
lectione.»

(94) ἠλευθερώθημεν. Par. cod. ἠλευθερώμεθα.

(95) Ἐπιφερομένους. Ἐπιφέροντες. «Nihil in-
ferentes Ægyptiaci atque impii fermenti.» Impium
dñi dogmā intelligit, ut observat Nicetas.

(96) Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν. «Jam vero offera-
mus.» Mos olim fuit, ut in celebritatibus, tum sa-
cris, tum profanis, dona offerrentur Deo, imperatori,
victori. Quam quidem in Ecclesie consuetudinem
viguisse canones passim et historiæ loquuntur. Deus
ipse sibi dona offerri præcepit populo suo his ver-
bis, ubi de celebrandis tribus præcipuis festis leges
statuit: «Non apparebis in conspectu meo vacuus.»
(Exod. xxiii, 15; xxxiv, 20; Deut. xvi, 16.) Eadem
non senel repetit. Credo equidem Gregorij sermo-
nem ad hæc Moysis verba spectare. Sic etiam Do-
natho Archimandritæ visum est. «Quandoquidem,»
inquit, doctrina 22, Bibl. PP. Græco-Lat. ed. Par.
1624, t. II, p. 858, «in festivis et panegyricis cœ-
libus Domino dona filii Israël ex lege quondam offe-

que spirita innovet, novoque indutum homine*,
novæ creaturæ, hoc est iis qui secundum Deum
nascuntur*, fictorem bonum et magistrum donec
cum Christo alacri animo et morientem et resur-
gentem**.

III. Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur,
luxitque primogenita Ægyptus, ac nos extermina-
tor præterit, signaculum quippe terrori ipsi ac ve-
nerationi fuit, pretiosoque sanguine protecti sumus.
Hodi. Ægyptum omnino fugimus, et amarulentum
illum dominum Pharaonem, et acerbos præfectos;
ac luto et lateritio opere liberati sumus, nec quis-
quam est, qui nos Domino Deo nostro exitus fe-
stum celebrare prohibeat; et quidem celebrare, non
in fermento veteri malitiæ et nequitia, sed in azymis
sinceritatis et veritatis**, nihil Ægyptiaci atque
impii fermenti nobiscum ferentes.

IV. Heri cum Christo in crucem agebar, hodie
simul glorificor; heri comoriebar, hodie simul vi-
vificor; heri consepeliebar, hodie simul resurgo.
Itaque ei, qui pro nobis passus est ac resurrexit,
offeramus. Aurum fortasse dicere me putatis, aut
argentum, aut texturas, aut pellucidos et ingentis
preii lapides, fluxam fragilemque terræ materiam,
humique maentem, cuius majorem partem impro-
bi fere et servi rerum 5 terrenarum ac mundi
principis possident. Imo vero nosmetipsos offera-
mus, hoc est possessionem Deo pretiosissimam,
maximeque propriam. Imagini reddamus quod Imagi-
ni congruit, dignitatem nostram agnoscamus, C
exemplar honore prosequamur, mysterii vim intel-
ligamus, et cuius rei gratia Christus morte functus
est.

V. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque
sicut nos. Efficiamur dii propter ipsum, quoniam
ipse quoque propter nos homo. Assumpsit quod
deterius erat, ut daret quod præstantius est. Ege-
nus factus est, ut illius nos inopia divites esse-

rebant, hortatur S. Gregorius, ut quemadmodum
illi, ita et nos festum agamus. » Ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν
οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἑορταῖς ἢ ταῖς πανηγύρεσι προσέφε-
ρον δῶρα τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν νόμον.... παραινέει ἡμῖν
ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἑορτάσαι ὡσπερ ἐκεῖνοι.

(97) Παθόντι. Coisl. 1, ἀποθανόντι. Sic Apost.
II Cor. v, 15.

(98) Κοσμοκράτορος. Diabolus «mundi princeps»
appellatur, non quod mundi rerumque terrenarum
illi sit imperium; sed quod eos, qui scelerate vi-
vunt, in sua potestate habeat. Nicetas.

(99) Τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον.
«Possessionem Deo pretiosissimam.» Sic Billius in
prima editione, melius quam in postrema. Sic etiam
Nicetas: «qui possessio sumus Deo longe pretiosis-
sima maximeque propria.»

(1) Τῇ εἰκόνι. «Imagini quod imaginis est,» vel,
«quod secundum imaginem est, reddamus.» Billius
autem, «imaginis decus imagini reddamus.»

(2) Ὑπὲρ τίνος. Billius, «pro quo.»

(3) Ἐπιώχευσεν. «Egenus factus est,» sic II
Cor. viii, 9, «et ut illius inopia divites essetis.» Bil-
lius vero, «mendicis factus est, ut illius mendicitate
ditemur.»

inus¹². Servi formam accepit¹³, ut libertatem recipere-
 mus. Descendit, ut eveheremur. Tentatus est, ut
 vinceremus. Contemptus est, ut nos gloria dona-
 ret. Mortuus est, ut salutem nobis afferret. Ascen-
 dit, ut peccati lapsu humi jacentes ad seipsum
 traheret. Omnia quispiam donet: omnia ei, qui
 seipsum redemptionis pretium pro nobis¹⁴, ac com-
 mutationem dedit¹⁵, offerat: nihil autem daturus
 est tantum, quantum si se ipse obtulerit hujus my-
 sterii rationem probe intelligentem, ac propter illum
 est.

VI. Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bo-
 nus, qui animam posuit pro ovibus¹⁶, pastorem
 offert; hoc enim sperat, et in votis habet, et a vo-
 bis, qui subestis, postulat, duplicemque pro sim-
 plici seipsum vobis tradit, ac baculum senectutis¹⁷
 baculum spiritus facit; atque inanimato templo
 animatum adjungit; lucic, inquam, peregre et
 cœlesti, alterum quaecunque tandem illud et quan-
 tuluncunque, cæterum ipsi charissimum, multis
 etiam sudoribus ac laboribus absolutum: atque uti-
 nam laboribus dignum adjicere liceat! suaque om-
 nia vobis proponit. O miram animi magnitudinem,
 vel, ut verius loquar, paternum amorem! Canitiem,
 juventutem, templum, pontificem, testatorem, hæ-
 redem, sermones, quorum desiderio flagrabatis; ac
 sermones quidem, non temere et in ærem fluentes,
 nec ultra aures audientium sese porrigitis, sed
 quæ spiritus describit, tabulisque lapideis sive
 carneis imprimit¹⁸, non leviter ac superficialiter
 insculptos, et qui facile deleri queant, sed
 altissime consignatos, non atramento, sed gra-
 tia.

VII. Atque hæc omnia vobis offert venerabilis hic
 Abraham, patriarcha ille, illud charum et augustum
 caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis
 norma, sacerdotii perfectio: qui voluntarium hodie
 Domino sacrificium offert, unigenitum illum ex
 promissione¹⁹. Vos autem et Deo et nobis id mu-
 neris loco offerte, ut recte pascamini, in loco pas-
 cæuz collocati, et super aquam refectionis educati²⁰,
 ut recte pastorem cognoscatis, et ab eo cognosca-
 mini, et pastoris in modum ac libere vocantem per-
 ostium sequamini; alienum autem non sequami-
 ni²¹, qui, latronum et insidiatorum more, caulam

¹² II Cor. viii, 9. ¹³ Philipp. ii, 7. ¹⁴ Matth. xx, 28. ¹⁵ Matth. xvi, 26. ¹⁶ Joan. x, 15. ¹⁷ Tob. x, 4.
¹⁸ Ezech. xxxvi, 26; II Cor. iii, 2, 3. ¹⁹ Gen. xii, 2; Gal. iii, 16. ²⁰ Psal. xlii, 1. ²¹ Joan. x, 14, 5.

(4) *Τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀπολάβωμεν*, « ut liber-
 tatem recipere- » Ita Billius in 4 edit. qui
 non raro feliciter reddit, quam secundis curis. Vox
 est Apostoli, Rom. viii, 21, non minus Latina, teste
 Tullio.

(5) *Ἀρτάλλαγμα*. « Culpæ nostræ succidanem. »
 Ita Billius.

(6) *Γενόμενον*. Sic Regii perique.

(7) *Διπλοῦν*. « Duo templa, inquit, Pater vo-
 bis dono dedit, alterum inanime, quod Nazianzi
 extruxit, alterum animatum; » sic seipsum appellat.
 Ita Nicetas.

(8) *Βακτηρίαν*. « Baculum. » Billius, « subsi-
 dium. »

θερίαν ἡμῶν ἀπολάβωμεν (4)· κατήλθεν, ἐν ὄρωσιν
 μεν· ἐπιεράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἤτιμάσθη, ἵνα δοξά-
 σῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνήλθεν, ἐν ἑλκύσει πρὸς
 ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἀμαρτίας πτώμα-
 τι. Πάντα διδόντω τις, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι
 ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα (5)·
 δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὅσον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου
 συνιέντα, καὶ δι' ἐκεῖνον πάντα ὅσα ἐκεῖνος δι' ἡμῶν
 γενόμενον (6).

omnia factum, quæcunque ipse propter nos factus

B Γ. Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦ
 το γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεταί, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν
 ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ
 τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν (7) ἀνθ' ἀπλοῦ διδῶσιν
 ὑμῖν ἑαυτὸν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν (8) τοῦ ἡ-
 ρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθει τῷ
 ἀψύχῳ ναῦ τὸν ἐμφύχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ
 οὐρανῷ, τὸν ὅποιον οὐκ ἤλκον. ἀλλ' οὐκ τὸν ἑαυ-
 τῷ τιμωτάτον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοὶς συντελε-
 σθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων
 ἄξιον· καὶ πάντα προστίθεισιν (9) ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ.
 Ὡς τῆς μεγαλοφυΐας, ἧ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν,
 τῆς φιλοτεχνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητά, τὸν ναόν,
 τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς
 λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ, καὶ
 εἰς ἀέρα βέοντας, καὶ μέχρι τῆς ἀκῆς ἱσταμένους,
 ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαστὴν ἐντυποῖ λιθί-
 ναις, εἰκον σαρκίνας, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομέ-
 νους, οὐδὲ βράδως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐν-
 σημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι (10).

Z. Ταῦτα μὲν οὖν (11) ὑμῖν ὁ σεμνὸς Ἀβραάμ ὁ-
 τος, ὁ πατριάρχης, ἡ τιμία κεφαλὴ καὶ ἀδέσμιος,
 τὸ πάντων τῶν καλῶν (12) καταγωγίον, ὁ τῆς ἀρετῆς
 κανὼν, ἡ τῆς ἱερωσύνης τελείωσις, ὁ τὴν ἐκούσιον
 θυσιαν προσάγων τῷ Κυρίῳ (13) σήμερον, τὸν μονο-
 γενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Ὑμεῖς δὲ καρποφορεῖτε
 καὶ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὸ καλῶς ποιμαίνεσθαι, εἰς τόπον
 χλόης κατασκηνοῦμενοι, καὶ ἐπὶ ὕδατος (14) ἀναπαύ-
 στως ἐκτραφεόμενοι, γινώσκοντες καλῶς τὸν ποιμένα,
 καὶ γινωσκόμενοι, καὶ ἐπόμενοι καλοῦντι ποιμηνικῶς
 καὶ ἐλευθερίως διὰ τῆς θύρας· ἀλλοτρίῳ δὲ μὴ ἀκολου-
 θοῦντες ὑπερβαίνοντι διὰ τῆς ἀλῆς, ληστρικῶς τε καὶ

(9) *Προτίθεισιν*. Sic plures mss.: sed Reg. u
 optima: ποιεῖ, et Colb. m qui omnium instar esse
 possit, Basilium in scholiis: προστίθεισιν. Comb. ser-
 vat προτίθεισιν, et sic vertit: « sua omnia vobis pro-
 ponit utenda et fruenda; suorum omnium vobis
 copiam facit, sui ipsius, templi, filii. »

(10) *Χάριτι*, « gratia. » Billius, « spiritu. »

(11) *Οὖν* deest in pluribus mss., verum in codici-
 bus melioris notæ legitur.

(12) *Καλῶν*, « virtutum. » Bil. « bonorum. »

(13) *Τῷ Κυρίῳ*. Comb. τῷ Θεῷ.

(14) *Ἐπὶ ὕδατος*. Coisl. 1, ἐπ' ὕδατος. Billius sic
 vertit: « Quod quidem futurum est, si in loco pascu-
 habitetis, et in aqua refectionis educamini. »

ἐπιβουλῶν, μηδὲ ξένης φωνῆς ἀκούοντες, ὑπακλιπτού-
σης καὶ διασπαιρούσης ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς ἕρη,
καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπι-
σκοπεῖ Κύριος, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὕψους πίστεως ἀπα-
ργίσης, τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦ-
μα, τὴν μίαν θεοτήτά τε καὶ δύναμιν, ἧς ἤκουσεν
ἀεὶ φωνῆς (15), καὶ ἀκούει τὰ ἐμὰ πρόβατα, λόγοις
ἢ κιδῆλοις καὶ καταφθαρμένοις συλαγωγούσης καὶ
ἐκσπύσης ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένου·
ὧν εἴη πάντας ἡμᾶς, καὶ ποιμένας καὶ ποιμνιον, ὡς
νοσρᾶς (16) πῶς καὶ θανασίμου πόρρω, καὶ νεμομέ-
ως καὶ νέμοντας, ἐν εἶναι πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ
νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκείθεν ἀνάπαυσιν· ᾧ ἡ δόξα καὶ
τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας (17). Ἀμήν.

A transcendit; nec peregrinam vocem audiat, suffu-
rantem et a veritate in montes, et solitudines, et
voragine, et loca, quæ non visitat Dominus, dis-
pergentem²², atque a sana quidem fide abducen-
tem (quæ est in Patrem et Filium et Spiritum san-
ctum, unam et divinitatem et potentiam, quam
vocem semper audierunt, audiantque utinam oves
meæ), adulterinis autem sermonibus et corruptis
deprædantem, atque a vero et primo pastore distra-
hentem, a quibus opto, ut nos omnes, tam pastores
quam ovile, velut a morbida et pestilenti herba,
procul pascamur atque pascamus, unumque om-
nes sinus²³ in Christo Jesu, nunc et in alterius
vitæ requie: cui gloria et imperium in sæcula.
B Amen.

¹⁵ Ezech. xxxiv, 5, 6. ²² Joan. xvii, 21.

(15) Ἦς ἤκουσεν ἀεὶ φωνῆς, « quam vocem
semper audierunt. » Bil. vero, « quam vocem sem-
per audiui. » Minus recte.

(16) Νοσρᾶς. Sic omnes pene mss. : ed. Par. .

νοσρᾶς.

(17) Αἰῶνας. Add. plures cod. τῶν αἰώνων, et
ita legit Bill.

7 MONITUM IN ORATIONEM II.

I. (18) « Post priorem in Pascha, » inquit Basilus, « scripta hæc oratio videtur. Ex tempore
siquidem ac breviter fusa post impositas sibi manus in presbyterum, postque fugam illa
pronuntiata est. Hæc autem per otium subinde maturius fusiusque digesta. » Consentiant
melioris notæ scripti codices, cujusmodi est Regius 1809, aliique permulti, in quibus
proximum oratio ista post primam occupat locum.

II. Concinit Elias Cretensis in hujus orationis argumento, quod Billius sic vertit :
« Post autem (priorem in Pascha), ingentem hunc apologeticum per otium conscripsit. »
Id rursus Elias, in argumento secundæ invectivæ contra Julianum præfixo, his verbis con-
firmat : « Nam et illic, inquit, cum amplissimum argumentum esset, nec in oratione,
quæ : *In Pascha et tarditatem*, inscribitur, comprehendi posset, in duas orationes eam
divisit; nimirum et in hanc, quam modo diximus, et in eum apologeticum, qui magnus
appellatur; et hic rursus, cum Juliani perversitatem infamia notandam suscepisset, in
duas item orationes ob malignitatis illius magnitudinem rem totam divisit. » Qua ratione
traditam ab Hermogene artis rhetoricæ legem, ut ob accusationis aut defensionis magni-
tudinem causa dividatur, « secutum Gregorium Elias astruit. Hinc non male colligas, ad
utramque orationem, sive ad geminas defensionis partes paratum e Pontio accessisse Gre-
gorium; verum de industria aut ex necessitate alteram ab altera fuisse divisam, quod in
orationibus, » In lumina et In baptisma « factum constat, ac Elias videtur affirmare. Hæc
fusius idcirco prosequimur, quod clarissimus vir Tillemontius (19) has orationes, seu potius
binas unius ejusdemque orationis partes divellit, quamvis separari nec debeant nec pos-
sint. Jam vero dicendum, qua occasione quibusve de causis habita sit hæc oratio. »

III. Cum « vi » quadam ac « tyrannide » presbyter creatus fuisset Gregorius, velut æstro per-
citus, inopinatoque percursus fulmine, in Pontum ad apicem Basilium fuga se contulit.
Hæc ipse in eleganti carmine prosequitur (20). (21) « Ordinatus namque presbyter, » ut
legitur in celeberrimi codicis Regii 1809, scholio (22), « religioso quodam metu recessit
in Pontum, ubi non ita pridem vitam solitariam egerat. Tum inde rediit apologiam edidit; »
hanc nimirum orationem habuit, qua, cum rediisset, se de fuga ac recusato presbyteri
munere purgavit; vel, ut cum scholiasta loquar (23), « quod presbyteri munus non sus-
cepisset. » Itaque Gregorius in solitudinem se recepit, non ut sacerdotii dignitatem fuge-
ret, quam invidus licet ac reluctans susceperat; neque etiam ut, ne ad episcopatum co-
geretur; quorum alterum nonnulli scholiastæ significare videntur, alterum a Billio con-
jectum. Verum fuga elapsus Ponti solitudinem petiit, ut formidandum angelicis humeris

(18) Ἔοικεν οὗτος ὁ μετὰ τὸν εἰς τὸ Πάσχα πρῶ-
τον γεγράφαι· ἐκεῖνος μὲν γὰρ αὐτοσχεδίως ἐκδέδο-
ται, καὶ συντόμως μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειρο-
τονίαν καὶ τὴν φυγὴν ἐκπεφώνηται· οὗτος δὲ ἐν ὑστέρω
συνέτακται, καὶ μετὰ πλείονος τῆς σχολῆς καὶ ἐπι-
τάσεως.

(19) Vita Greg. § 21.

(20) Carm. 1, vers. 346, et or. xi, n. 6.

(21) Χειροτονηθεὶς γὰρ πρεσβύτερος ἀνχώρησεν
ὑπ' εὐλαβείας ἐπὶ τὸν Πόντον, ἐνθα τὸ πρῶτον ἐμόνα-
σεν· εἶτα ἐπανελθὼν ἀπελογήσατο.

(22) Idem scholium exhibent duo. Cod. 2695 et
4248.

(23) Διὰ τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν πρεσβύτερον.

onus declinaret, Ecclesiae regimen et animarum, verbo dicam, sacerdotis pastorisque munus; quod, ut cum viro docto (24) loquar, « veluti vicario summo et generali, » hac ordinatione sibi a patre imponi sentiebat. »

IV. Hoc et Elias Cretensis vidit optime: « Divinus ille vir, inquit (25)', quoniam haud lubenti animo suscepto presbyteri gradu.... Ecclesiae illius (Nazianzenae) curam suscipere, ac eas partes, quas ille (pater) obire non poterat, explere cogebatur: ipse quidem religioso metu ductus hinc abscedit atque in Pontum migrat, ubi prius, etc.... Hic itaque cum tempus aliquod exegisset.... atque illud statuisset, grave esse in inobedientiae periculum incidere, e Ponto in patriam revertitur die ipso Paschae (26). » Religioso igitur metu Theologus solitudinem petierat, rursusque eum metus e Ponto in patriam revocavit, metus, inquam, ne inobedientiae crimen incurreret.

V. Cum autem plurimos offendisset Gregorii fuga, qui jam « apud Christianos aliquid esse » coeperat, in sui defensionem hanc orationem scripsit (27). « Ostendit, » verba sunt jam laudati scholiastae, « se freni tam impatientem contumacemque fuisse, ut etiam offensioni fuerit nonnullis, quibus aedificationi quondam ipse fuerat; ob eosque illi apologia opus fuit, qua inobedientiae timiditatisque causas declararet (28). » Itaque, « ne suspicione quidem peccati » huiusmodi laborare tutum ratus, seu fuga, seu reditu « vulneratos » hac apologia « sanare » necessarium habuit. Ex illis enim, « alii levitatem et imprudentiam, » alii « contemptum ordinis; » nonnulli etiam, perinde ac Augustino paulo post, « altioris gradus cupiditatem » objiciebant, aut suspicabantur.

VI. Quapropter longiorem hanc apologeticam orationem scripsit, in qua, ut ait Elias (29), « illud ostendit, nec metum et cessionem suam, nec rursus animi promptitudinem et reversionem reprehendam esse; » seu quod priori oratione proposuit, « utrumque bonum esse, et Deo subducere se nonnunquam, et vocanti rursus interdum occurrere (30). » Primam partem spectant ea, quibus describit sacerdotum, sive pastorum munera, virtutes, officia, difficultates, pericula, Dei in eos minas, prophetarum et apostolorum oracula, exempla, quae de suo solitudinis amore tradit, quae de tempestate qua sub Juliano tunc temporis Ecclesia jactabatur: non quod (31) « feram illam, ignes, gladios, praecipitia, voragines, ab exteris denique bellum ullatenus formidaret (32). Sed bellum haereticorum, Christianorum vitia, sacerdotum pugnas, episcoporum dissidia, » jure metuebat (33). Huic bello « imparem se sentiebat ac ultro fatebatur. Haec metu carnes conficiebant, mentem contrahebant, linguae vinculum injiciebant, et terga dare » merito persuadebant.

(34) Ad alteram partem, qua reditus causas breviter exponit, pertinent, in cives amor, parentum cura, inobedientiae timor ac periculum, Jonae exemplum; quibus omnibus « victus, » tandem, onus subire se profitetur, haud quidem episcopatus, sed sacerdotii, seu pastoris.

§ VII. Etenim « de episcopatu, » ut recte observat doctus Combesisius, « nullus hic ex instituto est sermo, ad quem necdum assumptus Gregorius. » Addere liceat, nec assumendum se tunc cogitabat. Quamvis Billius in argumento hujus orationis, uti et in summariis ac notis passim, affirmet, hic « exponi causas cur episcopatu repudiato in Pontum Gregorius fugerit; » et ideo fugisse quod « praeter opinionem ad episcopatum postulabatur. » In eandem opinionem inductus, forsitan ab interprete, videtur Augustinus (34'), qui postquam iterum verba Gregorii ex *Apologetico* descripsit, subjungit: « Haec dicebat beatus Gregorius, non inter principia emendationis suae, sed jam episcopus. » Quin et ipse Pelavius (35), contra Salmasium, adductis ex apologetico testimoniis, conatur ostendere « episcopatum » a Gregorio vocatum ibidem « principatum, magistratum, praefecturam, imperium, » etc., adeoque « curationem solam, simplexque munus » non esse. Errat vir doctus, dum putat Gregorium de episcopatu verba facere; at nihilominus firmum stat ejus argumentum adversus Salmasium, imo firmiter evadit. Etenim si sacerdotium generatim a Gregorio dictum est « principatus, magistratus, praefectura, » etc., quanto magis id de episcopatu dici potest ac debet!

Alii plures in eundem scopulum impeerunt, ut crederent cum Billio, in Gregorii *Apologetico* de episcopatu ex instituto sermonem esse, quorum errorem sic breviter refellimus. Gregorius initio et in fine orationis profitetur se suscipere quod fugerat: igitur necesse est, ut episcopatum tunc suscepit, si, « episcopatu repudiato, » ut vult Billius, in Pontum fugerit. Deinde hinc etiam sequitur, quod non minus absurdum est, Gregorium, priusquam Sazimorum episcopus crearetur, Nazianzi episcopum fuisse consecratum; vel denique concedendum est, haec dictam non esse orationem, nec impleta quae in

(24) Thomass. *De disc. eccl.* pag. 1, lib. II, c. 7, n. 5.

(25) Elias, arg. *in hanc orat.*

(26) *Orat.* II, n. 111 et 112.

(27) *Or.* II, n. 11.

(28) Ἐμφάνει, ὅτι τοσοῦτον ἀφηνίασεν, ὥστε καὶ τινὰς πληγῆναι τῶν πάλαι οἰκοδομουμένων εἰς αὐτὸν, δι' οὗς καὶ τῆς ἀπολογίας ἐδέχθη αὐτῷ, δηλοῦσης τὰς αἰτίας τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς δευλείας.

(29) Prolog.

(30) *Or.* I, n. 4.

(31) *Or.* II, n. 87.

(32) *Ib.* n. 79 ad 88.

(33) N. 90.

(34) N. 101 ad 109.

(34') *Lib. Op. imp. cont. Jul.* n. 69, p. 912.

(35) Pelav. *De eccl. hier. cont. Salmas.* lib. III, c. 9, n. 11 et 12.

ea narrantur, nisi postquam Sazimorum episcopatu repudiato, Nazianzeni episcopi munia loco patris obeunda suscepit. Quæ quam sint absurda et ab historiæ veritate aliena nemo non intelligit.

VIII. Alia via aggreditur Gabriellus, ut statuat de episcopatu sermonem esse: « Quoniam, inquit (35*), sacerdotium commune est sacerdotis ac presbyteri munus, estque fundamentum episcopalis consecrationis.... congruenter factum est, ut simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaque sit sacerdotii professio, et qualem oporteat esse episcopum. » Insinuat præterea Gabriellus, « consuevisse veteres, eosdem episcopos, » et « presbyteros vocare. » Verum etsi viro docto concederemus, quod ex qualibet communione eruditi scriptores fatentur, ab initio « communem et promiscuam (36), synonymam (36*), indistinctam (37), initio (37*) acrimis Ecclesiæ temporibus (38), » seu apostolorum « diebus (38*), » vel etiam « primo et secundo ineunte sæculo (39), » communem episcopi et presbyteri appellationem fuisse; « post primum altamen sæculum, » fatentibus ipsis Salmasio et Blondello, « distingui cœperunt (39*), secundoque inclinato et ad finem vergente sæculo (40), » ne Dallæo quidem negante, vel « secundo exeunte (41), » **IO** tertioque ineunte, ac maxime ab Aerii damnatione medio sæculo quarto, de qua hæresi Epiphanius et Augustinus (42), ita distincta sunt ea nomina, ut ea promiscue deinceps sumere nemini liceret. Hinc orationis titulum Gabriellii explicatione non indigere, eaque gravari nedum juvari, constare debet.

IX. Verum rejecta inscriptione illa parte: *Καὶ ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον*, « et qualem esse oporteat episcopum, » quæ profecto Gregorii non est, aperta ac certa res est, et cum erudito Combefisio fas est asserere, « de episcopatu nullum hic ex instituto sermonem esse. » Quid ergo? Creatus presbyter Gregorius pastoris munus refugerat, nunc illud suscipit. Sua erat ordinatione pastor, ut cæteri sacerdotes; qui, ut Chrysostomi (43) verbis utar, « docendi potestatem acceperunt, atque ut Ecclesiæ præsent. » Suscepto igitur Gregorius munere, quod refugerat, pastorum omnium munia hac in oratione prosequitur. Ad omnes igitur sacerdotes pertinet egregium istud opus; et quamvis ex instituto de episcopatu sermo non sit, quæcumque orator de pastorum sive sacerdotum muniis tam eloquenter quam vere prædicat, ad se pertinere præ cæteris existimare possunt atque etiam debent episcopi, qui sacerdotii arcem occupant. Merito, proinde codices optimæ notæ hanc Gregorii orationem, librum *De sacerdotio* *Περὶ ἱερωσύνης*, generalim inscribunt, quo vocationis ecclesiasticæ ac sacerdotii regulæ sanctiores legesque, « pauca » vero dogmatica continentur, ut omnium accuratissimus Colb. ms. 4248 annotavit.

X. Ex tam eximio opere, sex itidem libros *De sacerdotio* Chrysostomus, quatuor etiam *Curæ pastoralis* Gregorius magnus, ita hauserunt ac velut ex archetypo expresserunt, ut propemodum nihil aliud præstitisse videantur, quam dilatasse et amplificasse quæ a Theologo acutius, brevius nervosiusque dicta fuerant. Et certe, quod ante nos observavit vir nomine et ingenio monumentis, atque imprimis edito Gregorio clarus, non eodem solum argumento, verum etiam simili occasione, opera de sacerdotio in suo quæque genere egregia, trias illa Patrum elaboravit. Expostulantibus amicis respondent omnes; et cur sacerdotium fugerint reddita ratione, fugæ apologiam condunt. Omnes regimen Ecclesiæ captantium insaniam, officii difficultatem et pericula ostendunt. Qua scientia, qua sapientia, qua prudentia, qua perfectione, qua sanctitate et arte opus sit, ut animæ curentur, regantur, et ad cælum usque evehantur, exponunt. Quin et Gregorium nostrum habere se ac sequi Gregorium magnus ab initio statim libri tertii declarat his verbis: « ut enim longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit, » etc. Idem sanctus pontifex, lib. 1, c. 1, celeberrimam illam sententiam, « Ars artium et scientia scientiarum » est « hominem regere, » ab hoc Theologi opere, num. 16, mutuatus est. Nec vero quisquam existimet Gregorii magni laudem ideo minui. Ista enim apologetica oratio tam eximium opus est, ut dignum sit ex quo Gregorius magnus multa excerptisse videatur. Ipse Augustinus ex eodem libro arma contra Pelagianos deprompsit. Denique Facundus Hermianensis, Eulogius Alexandrinus, alique bene multi Ecclesiæ Patres et doctores ex eodem fonte bene multa hauserunt.

(35*) Schol. in or. II, n. 1.

(36) Petavius, Append. *De eccles. hierar.*, l. II, c. 1, n. 2.

(36*) Blondel. *Apol.*, p. 52.

(37) Bever., *Cod. Can. Eccl. prim. vind.*, l. II, c. 3, n. 3.

(37*) Petav., *ibid.*, c. 6, n. 3.

(38) *ibid.*, c. 4, n. 2.

(38*) Bever., *ibid.*, l. II, c. 9, n. 2 et 4

(39) *Ibid.*, n. 4.

(39*) Petav., *ibid.*, l. II, c. 2, n. 3.

(40) Bever., l. II, c. 2, n. 3.

(41) *Ibid.*, c. 9, n. 4.

(42) Epiph., *hær. lxxv*; Aug., *hær. lIII*.

(43) Hom. 2 in 1 ad Tim. : *Καὶ γὰρ καὶ αἱ τοὺς διδασκαλίαν εἶσιν ἀναδεγμένοι καὶ προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας.*

ORATIO II^a.

A

ΛΟΓΟΣ Β'.

II *Ejusdem apologetica, in qua causas exprimit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontium fugerit, ac rursum Nazianzum redierit, et quæ sibi sacerdotii professio.*

I. Victus sum, et me victum fateor; *subditus sum Domino, et oravi eum*²⁴. Libet enim a beatissimo Davide sermonis initium sumere, vel ab eo potius, qui in Davido locutus est, ac per eum etiamnum loquitur. Quoniam etiam optimus hic ordo est, ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. Causam vero vel prioris contentions, ac *pusillanimitatis*, ob quam *elongavi fugiens*²⁵, peregreque a vobis hauri exiguo fortasse tempore, iis quidem certe, qui mei desiderio tenebantur, absui; vel præsentis lenitatis ac mutationis, ob quam me rursum vobis tradidi, alii quidem aliam quampiam, pro suo in nos, vel odio vel amore, suspicentur, atque in medium afferant; illi nimirum me culpa minime liberantes, hi contra laudibus etiam efferentes. Nihil enim hominibus adeo suave ac jucundum est, ut de rebus alienis sermonem habere: idque præsertim, si vel benevolentia quadam vel odio trahantur, a quibus veritas plerumque subripi solet. Ego vero nihil veritus, rem, ut se habet, in medium profertam, atque utrique parti æquum me arbitrum præbebo, nempe et iis qui me accusant, et iis qui prompto et alacri animo causæ meæ patrocinium partim mēipsum accusem, partim etiam purgem ac defendam.

²⁴ Psal. xxxvi, 7. ²⁵ Psal. lxx, 8.

^a Alias prima; quæ autem 2 erat, nunc 3. Habita anno 362.

(44) *Μετὰ*. Jes. habet *διά*, sic etiam Reg. a, qui C pro *ἐπάγγελμα* legit *μέγθος*.

(45) Addunt nonnulli *codd.* et editi: Καὶ ὅσων εἶναι δὲ τὸν ἐπίσκοπον, et qualem esse episcopum oporteat.

(46) *Καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογῶ*. Bill. et idque agnosco, et fateor.

(47) *Ἰκέτευσα*. et Obsecravi, obtestatus sum. et Alindit hic Greg. ad verba Psalmistæ: et Subditus esto Domino, et ora eum (Psal. xxxvi, 7).

(48) *Μοι*. Deest in Reg. a.

(49) *Ἀρχομένῳ*. Ita Reg. r, sed a habet *ἀρχομένου*.

(50) *Ἀναπαύσθαι*. Combef. legit *ἐπαναγεσθαι*. Sic etiam legisse videtur Rufinus. Gabrielius sic vertit hunc locum: et ut a Deo incipias, et in Deum pariter desinas. et Observat hujus rei insitam et quasi consignatam in animis notionem ita habuisse omnes, ut externi quoque sapientes idem ferme suis monumentis testatum reliquerint. Sic Theocr., idyll. 17, vers. 4.

Ἐξ Διὸς ἀρχώμεθα, καὶ εἰς Δία λήγεται, Μοῖσαι.
Ab Jove incipiamus, et in Jovem desinunt, Musæ.

Sic etiam Demosthenes, epist. 4, Παντὸς ἀρχομένῳ σπουδαίου λόγου καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνω προσήκειν πρῶτον δρῆσθαι. et Quicumque velit ad graviores aliquam orationem aut actionem aggredi, eum decere existimo a diis primum exordiri. et Id cum illis de fictis diis plane persuasum esset, quid nobis tandem faciendum est, quibus veri Dei cognitio, eo ipso menti nostræ in tantis tenebris clarissimum lumen præferente, illuxit?

Τοῦ αὐτοῦ ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐνεκεν, καὶ αὐθις ἐπανόδου ἐκείθεν. μετὰ (44) τὴν τοῦ προεστυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τὶ τὸ τῆς ἱεροσύνης ἐπάγγελμα (45).

A'. Ἦττημαι, καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογῶ (46). ἐπέταγγον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσα αὐτόν (47). ὁ γὰρ μοι (48) μακαριώτατος Δαβὶδ ἀρχέτω τοῦ λόγου. μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ Δαβὶδ φθεγγόμενος, καὶ εἰσέτι καὶ νῦν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενος. Ἐπειδὴ καὶ τίς τις ἀρίστη παντὸς ἀρχομένῳ (49) καὶ λόγου καὶ πράγματος, ἐκ Θεοῦ τε ἀρχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι (50). Τὸ δὲ αἰτίον ἢ τῆς πρῶτου στάσεως (51) καὶ ὀλιγοψυχίας, δι' ἣν ἐμάκρυνα φηραδεύων, καὶ ἠύλισθην ἀπ' ὁμῶν χρόνον οὐ μικρὸν ἴσως τοῖς γε ποθοῦσιν, ἢ τῆς νῦν ἡμερότητας καὶ μεταβολῆς, δι' ἣν αὖθις ἐμαυτὸν ἔδωκα φέρων ὑμῖν (52), ἄλλος μὲν ἄλλο τι οἰεσθῶ τε καὶ λεγέτω τῶν ἢ μισούτων ἢ ἀγαπώντων ἡμᾶς. ὁ μὲν οὐκ ἀφίεις αἰτίας (53), ὁ δὲ καὶ προσαποδεχόμενος (54). οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ τοῖς ἀνθρώποις ὡς τὸ λαλεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἐὰν τύχῳσιν ὑπ' εὐνοίας τινος ἢ μίσους ἐλκόμενοι, ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ τὴ ἀλήθεια. Ἐγὼ δὲ τάληθές (55) εἰς μέσον θήσω, μηδὲν αἰσχυρθεῖς, καὶ διατιθήσω δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν, ὅσοι τε κατηγοροῦσιν ἡμῶν, καὶ ὅσοι ὑπεραπολογούνται προθύμως. τὸ μὲν τὴν κατηγορήσας ἐμαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπεραπολογησάμενος.

suscipiunt: eam videlicet rationem tenens, ut

(51) *Στάσεως*. Billius in prima edit. et quietis verterat. Gabr. reddit, et secessionis. et Constantinus Sebastianus Olivetanus interpretatur, et dissensionis. et Comb. et renitentia, et non absurde forsitan et inobedientia. et Sed nihil horum satis. Observat Tillemontius adversariorum sensum et verba, imo et scelus esse, cuius culpam in se transfert Theologus. Vertendum igitur, et seditionis, et et addendum, et ut aiunt. et Lucem his affert non modicam Philæ epigramma in margine operum Gregorii, Lambecio et Tollio testibus.

*Τὸν ἀστικὸν θόρυβον οὐ στέργων, πάτερ,
εἰς Πόντον ἐκπλεῖς· ἀλλ' ὑποστρέφεις πάλιν,
Ἐκείθεν ἡμῖν ἔλθον οὐ φαῦλον φέρων.*

*Urbis tumultum non ferens, o pater,
In Pontium navigas; at remeas rursus,
Hinc nobis opes non contemnendas advehens.*

His patet et tumultum et ex seditione ortum.

(52) *Ἰγὺν*. Coisl. 2 et alii edd. ἡμῖν, nedose.

(53) *Ἀφίεις αἰτίας*. Gregorio usitata eloquentia; sic in eadem oratione: Οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. et Inobedientia culpa minime liberabit.

(54) *Προσαποδεχόμενος*. et Alii vero benigne etiam excipientes, defensionem etiam suscipientes.

(55) *Ἐγὼ δὲ τάληθές*. Sic Reg. r, sed Jes. et Pass. ἐγὼ δὲ τὸ ἀληθές.

B. Καὶ ἵνα γε καθ' ὄδον ὁ λόγος ἡμῖν πρὶν, περὶ ἅ; δουλίας προτέρως οὐσης καὶ διαλέξομαι· οὐδὲ γὰρ ἀέριμα πλήττεσθαι τινὰς ἐν ἔμοι τῶν πάντα τηρούτων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, εὐ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔροντα· ἐπειδὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι Χριστιανοῖς εὐλόγησεν (56) ὁ Θεός, καὶ τοὺς ἤδη πεπληγότας, εἰπερ τινὲς εἰσὶ, διὰ τῆς ἀπολογίας· ἰάσομαι· καλὸν γὰρ μῆτε ἀμαρτάνοντα, μῆτε ὑπονοούμενον, ἕως ἂν οἶόν τε ᾖ, καὶ ὁ λόγος αἰρή (57), τιθέναι πρόσκομμα τοῖς πάλαις ἢ σκάνδαλον· εἰπερ καὶ τοῖς ἕνα τῶν μικρῶν πανάλλοισιν ἴσμεν ἕπως ἀπαρταίτης καὶ βαρυτάτης παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἢ τιμωρία.

ἰσίου 22, quam certa, quamque atrox et acerba, ab eo qui mentiri nescit, poena constituta sit, non ignominiosus.

Γ. Ἐγὼ γὰρ ἔπαθον τοῦτο, ὧ ἄνδρες, οὐτε ὡς ἀπαίδευτος καὶ ἀσύνετος (58), ἀλλὰ μάλλον, ἵνα καὶ μικρὸν τι καυχῆσωμαι (59), οὐτε ὡς ὑπερόπτης τῶν βίων νόμων καὶ διατάξεων. Ὅτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μὲν τι (60) ἄρχον ἐστὶ καὶ οἶον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀργόμενον καὶ ἀγόμενον· οὕτω καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις διέταξεν ὁ Θεὸς ἰσότητος νόμῳ τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν (61), ἢ κατ' ἐπινοίας, ἢ (62) τὰ πάντα συνῆψε (63), τοὺς μὲν ποιμαίνεσθαι τε καὶ ἀρχεῖν (64), ὅσοις τοῦτο λυσिताλέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον ἰθυνομένους (65)· τοὺς δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειώσιν (66), λόγον ψυχῆς πρὸς σῶμα, ἢ νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας (67)· ἢ ἀγρότερα συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ συκραθέντα, τὸ ὑπεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὡσπερ ἐν μέλεσι, καὶ τῇ ἁρμοσίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεδέντα ἐν ἁρτίῳ ἀποδειχθῆ (68) σῶμα, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ὅπως ἔστιν.

Δ. Οὐτε οὖν τοῖς ἄλλοις ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν λυσιτελεῖσαν οὐδα τάξιος καὶ ἀρχῆς, οὐτε ἀνθρώποις· ἀλλὰ τοῖσι καὶ πάντων οὐχ ἥκιστα (69), ὅσα καὶ

12 II. Atque ut recta via oratio nostra progreditur, de timiditate, quæ prior existit, priore quoque loco disseram. Neque enim ferre possum nonnullos ex iis, qui res nostras, tam recte, quam secus se habentes, sedulo explorant, in me offendi, quandoquidem nobis benigna Dei voluntate aliquid apud Christianos esse contigit; et iis, qui jam vulnus acceperunt, si qui sunt, facti mei defensione medebor. Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subeundo, quandiu fieri potest, ac ratio sinit, offendiculum aut scandalum multis ponere: quippe cum iis etiam, qui unum ex pusillis offendunt,

III. Mihi siquidem, o viri, non ut imperito et insipienti, imo ut nonnihil gloriæ, contra magis, nec ut divinarum legum et constitutionum contemptori hoc accidit. Nam quemadmodum in corpore aliud principatum tenet, ac velut præsidet, aliud subest et regitur 24: ad eundem quoque modum Deus, vel æquitatis lege, quæ meritum cuiusque perpendit, vel etiam providentiæ, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit (26), ut alii pascantur et pareant (quibus videlicet id utilius est), ac tum sermone, tum opere, ad officium dirigantur: alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint 25, nimirum qui virtute, conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, ratione animæ ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes; ut hæc duo, hoc est et id, quod deficit, et id quod redundat, inter se, velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata 26, unum corpus 27, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo, qui caput nostrum est 28, omnino dignum existant.

IV. Quamobrem nec aliis solutam atque effrenatam licentiam et confusionem ordine ac principatu conducibiliorem esse censeo, nec ipsis hominibus,

mam obtinentes, & etc.

(61) Τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν, « quæ uniuscuiusque dignitatis rationem habet. »

(62) Ἡ. Comb. ἦ. Bas. ἤτις.

(63) Συνῆψε. Jes. et Pass. συνέδησεν.

(64) Ἀρχεσθαι. Reg. 1, ἀγεσθαι.

(65) Ἰθυνομένους. Coll. in, in margine εὐθουομένουσ.

(66) Οἰκειώσιν. Combef. οἰκειότητα, et vertit « necessitudine. »

(67) Ἐπέχοντας. Sic Pass. et quinque Colbert., alii ἐπέχοντες. Prave in editis ἐπεσχόντας.

(68) Ἀποδειχθῆ. Reg. r, ἀποδειχθῆναι.

(69) Οὐχ ἥκιστα. Id est, interprete Basilio, μάλιστα ὃ ἐν ἀνθρώποις, « imo, quam maxime hominibus. » Τοῦτο γὰρ τὸ οὐχ ἥκιστα βούλεται. « Hoc enim sibi vult, non minus. » Videntur hæc a Theologo scripta ad imitationem Platonis, lib. xi De legibus: Μελετητέον εὐθύς ἐκ τῶν παίδων ἀρχεῖν τε ἄλλων, ἀρχεσθαι ὃ ὑπ' ἐτέρων· τὴν δ' ἀναρχίαν ἐξαιρετέον ἐκ παντὸς τοῦ βίου ἀπάντων, τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ὄντων ἀνθρώπουσ θηρίων. Curandum est statim a pueris, ut et imperent aliis, et aliorum im-

24 Math. xviii, 6. 25 I Cor. xii, 12. 26 Ephes. iv, 11. 27 ibid. 16. 28 I Cor. xi, 20. 29 Ephes. iv, 15.

(56) Εὐδόκησεν. Comb. ἠϋδόκησεν.

(57) Αἰρή. Codices nonnulli αἰρή, sed meliores ut nihilominus: « ac ratio sinit. » Sic Billius in prima ed.

(58) Καὶ ἀσύνετος. Desunt in Jes. et in sex Coll., sed in aliis pluribus optimæ notæ, tum Regiis tum Coll. leguntur; et, quod est maximi momenti, in Basilio. Πρὸς τὸ [οὐτε ὡς ἀπαίδευτος καὶ ἀσύνετος] ἔδει ἀκολούθως εἰπεῖν, ἀλλὰ μάλλον, ὡς παιδαυόμενος καὶ συνετός. « Post illud, » non ut imperito et insipienti « consequens erat ut diceret, imo ut admodum peritio ac sapienti. » Quapropter sic vertendum, ut Gregorii reticentia intelligatur; « imo vero, ut et ego modicum quid gloriæ, contra magis; » ἀλλὰ μάλλον, quod Billius prætermisit.

(59) Καυχῆσωμαι. Jes., Pass. in ed. Καυχῆσωμαι.

(60) Τὸ μὲν τι. « Aliud quoddam. » Rufin., Bill., Gahr., « aliud membrum » interpretantur, non recte. Siquidem Gregorius his verbis, τὸ μὲν τι, « aliud quoddam principatum tenet, » animam intelligit, ut ex sequentibus manifestum est: « vulgo sublimiores enim, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad ani-

imo etiam **13** his tanto minus id conducit, quod A gravioribus in rebus periclitantur: quibus magnum illud atque amplum est, si minus id, quod rationis primum est, servent, hoc est ut nihil peccent; at certe id, quod posterius est, cum peccant, emendari atque in viam reduci. Quod quoniam præclarum ac justum esse visum est, par meo quidem iudicio malum est, ac peræque inordinatum, et omnes præesse atque imperare inelle, et neminem id suscipere. Nam profecto, si omnes hoc, sive ministerium dicere oportet, sive imperium defugiant, maxima ex parte claudicabit, nec jam pulchritudinem suam retinebit pulchrum illud Ecclesiæ complementum. Ubinam porro, et a quibusnam Deus mysticis illis ac sursum ferentibus sacris coleretur, quibus nec majus quidquam, nec præstantius apud nos est, si nec B rex, nec præfectus esset, nec sacerdotium, nec sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia peccata multati sunt?

V. Nec velo alienum ac præposterum est, multos ex iis, qui divinarum rerum studio dediti sunt, e subditorum classe atque ordine ad imperium evehi, nec ab usitatis philosophiæ legibus remotum, ac cum probro et dedecore conjunctum: quemadmodum nec probro nautæ prorotam esse, nec prorotæ, qui ventos recte et cum laude observavit, clavum regendum suscipere, aut, si lubet, forti ac strenuo militi cohorti præesse, et ei, qui cohorti recte præfuerit, exercitum ducere, totiusque belli principatum suscipere. Sed neque id, quod homines quidam plane improbi et absurdi, quique aliorum res propriis affectibus perpendunt, existimare fortasse queant, hujusce honoris gradus ob altioris cupidi-

perata faciant. Eliminanda est anarchia ex omni vita omnium, tum hominum, tum pecudum quæ hominum imperio subjacent.

(70) *Ὅς μέγα, κἄν εἰ τὸ πρῶτον*, etc. « Nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omnino peccent; at iis tamen præterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revocentur. » Obscuro huic loco parum affert lucis Billiana interpretatio. Particula *εἰ* hic redundat, teste Elia.

(71) *Ἐμοί*. Deest in Reg. r, Jes. et quinque Colb.

(72) *δέχεσθαι*. Billius ita scripserat ad oram Bas. ed., « ed *ἀρχεσθαι* integrum in textu reliquerat: *δέχεσθαι* optimum est, ut ait Combefisius; in tribus Vaticanis codicibus aliisque paucioribus legitur, sed et in Basilio plenius: *Καὶ μηδένα δέχεσθαι τὴν ἀρχήν*. Verum, ut hoc fateamur, certe plerique manu exarati codices, Vaticani, si tres excipias, Regii fere omnes, Pass., Coisl. 2, Or. 1, etc., habent *ἀρχεσθαι*: quæ vox si tollatur, perit in verbis lusus Gregorio familiaris. Præterea quid prohibet quominus active sumatur, ut apud Homerum *Iliad.* β, v. 345: *Ἄρχω Ἀργείοισι*, « impera Argivis. » Sic evanescet quidquid a Gabrielo objicitur.

(73) *Πλήρωμα*. « Complementum, » vox illa durior videtur Combefisio, qui vertit, « cœtus. » Mallem, « pleni udo. »

(74) *Ποῦ δ' ἂν εἴη*. Depravatum hunc fuisse locum queritur novus interpres Gallicus hujus orationis, et male intellectum ab iis, qui Gregorium sive in Latinum, sive in Gallicum sermonem vertere studuerunt. Vetus interpres Gallicus Græca male intellecta male reddidit: Latinus vero non satis perspicue est

περὶ μειζόνων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος· ὅς μέγα, κἄν εἰ τὸ πρῶτον (70) τοῦ λόγου μὴ σώζοιεν, τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ τὸ γε δευτέρον ἐκείνου, τὸ ἁμαρτάνοντας ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τοῦτο καλὸν ἐφάνη καὶ δίκαιον, ἴσον ἔμοι (71) κακὸν καὶ ὁμοίως ἀπακτον, πάντας τε ἀρχειν ἐθέλειν, καὶ μηδένα δέχεσθαι (72)· ὡς, εἴ γε πάντες φεύγοιεν ταύτην τὴν εἴη λειτουργίαν χρῆ λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεῖσι ἂν τῷ μεγίστῳ μέρει, καὶ οὐδ' ἂν καλὸν εἴη μένοι τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα (73). Ποῦ δ' ἂν εἴη (74) καὶ παρὰ τίνων θρησκευοίτο ἡμῖν ὁ θεὸς τὰ μυστικά καὶ ἄνω φέροντα, ὃ δὲ μέγιστόν ἐστι τῶν ἡμετέρων καὶ τιμιώτατον, οὐκ ἔντος βασιλείας, οὐδὲ ἐντος ἀρχοντος, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ θυσίας, οὐδ' ὅσα ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταισμασιν, οἱ πάλαι (75) ἀπειθεῖς κατεκρίθησαν;

sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia peccata multati sunt?

E'. *Ἄλλ'* οὐδὲ ξέρον τι καὶ ἀπὸ τρόπου τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν (76) ἐπὶ τὸ ἀρχειν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἀρχεσθαι, οὐδὲ ἐξω τῶν νενομισμένων τῆς φιλοσοφίας (77) ὄρων, καὶ φέρον εἰς θυεῖδος ὡς περ οὐδὲ ναυτῆ τῶν εὐδοκίμων τὸ πρῶρατεῦσαι, καὶ πρῶραεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι τὸ πιστευθῆναι τοὺς οὐρανοὺς· εἰ δὲ βούλει, στρατιωτῆ γενναίῳ τὸ ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξιαρχῆ καλῶ τὸ στρατηγῆσαι τε καὶ πολέμου παντὸς ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. Οὐ μὴν οὐδ', ὅπερ ἂν ὑπολάβοι τις ἴσως τῶν πάντα ἀπόπτων καὶ μοχθηρῶν, οἱ κρίνουσι τὰ τῶν ἄλλων τοῖς οὐκεῖς πάθεσιν, ἡξυῖνθην τοῦ βῆθμου τὴν τάξιν ἐπιθυμία τῆς μειζονος (78)· οὐχ οὕτως ἐγὼ ἢ τοῦ θεοῦ μεγέθους, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἀπειρος,

C interpretatus. Is autem est Gregorii sensus: *Si desint ministri, sacra atque angusta mysteria, quibus nihil in Christiana religione præstantius, interibunt. Si que coniungit ut, cum simus absque rege, absque sacerdotio, iisdem involtamur malis, quibus olim contumaces Judæi ob ingentia scelera multati sunt, juxta Osæ prophetiam iii, 4: « Sine rege, sine principe, sine sacerdotio, sine sacrificio. »*

(75) *Οἱ πάλαι*. Ita Regii; in edit. οἱ, male.

(76) *Πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν*. Sav. τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφούντων.

(77) *Φιλοσοφίας*. Nec a constitutis philosophiæ finibus. Externam profanæque philosophiam intelligunt Elias et Basilius. Annon potius eam significat Gregorius, de qua mox loquitur adversus monachorum æmulos, qui forsam jam tum Christianam philosophiam, seu professionem monasticam sacerdotio repugnare causarentur?

(78) *Ἐπιθυμία τοῦ μειζονος*. Nempе βῆθμου. Ita natura comparati sunt homines, ut credere nequeant quemquam honores ac dignitates vere et humilitatis causa rejicere, sed statim suspicentur eum simulate id facere. Itaque cum Gregorius creatus fuisset presbyter, atque in Pontum fugisset, nonnulli id eum pinguioris dignitatis cupiditate fecisse suspicati sunt. Quam suspicionem vir sanctus a se removel. In eandem aliquot post annos suspicionem venit Augustinus. Possid., cap. 4. Nam cum eum Valerius presbyterum creasset, idque ipse permolestē ferret, atque etiam « ubertim fleret, nonnulli lacrymas » ejus ex inanis gloriæ cupiditate promanare suspicabantur, et tanquam eum consolabantur ac dicebant, quia locus presbyterii, licet ipse majori dignus esset, appropinquaret tamen episcopatu, cum contra longe

ἀς μὴ μάγα νομίζεῖν πάση γεννητῇ φύσει, καὶ ὅπως ὄν (79) πλησιάζειν Θεῷ τῷ μόνῳ φανοτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ ὑπερέχοντι πάσης ὕλικῆς τε (80) καὶ ἔλλοιου φύσεως καθαρότητι.

quis est, naturamque omnem, tum materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo arripere iniquare.

Γ. Τί οὖν ἔστιν ὁ πέπονθα; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς ταῦ; ἀπειθείας; Οὐδὲ γὰρ ἔδοξα τοῖς πολλοῖς ἐν ἑαυτῷ τότε μένειν, οὐδ' εἶναι ὡσπερ (81) ἐγνωσόμεν, ἀλλ' ἕτερος ἐξ ἑτέρου τις γεγενῆσθαι, καὶ πλέον ἢ καλῶς εἶχεν ἀντιτείνειν καὶ αὐθαδιάζεσθαι (82). Τοῦτο δὴ τὰς αἰτίας ἀκούουσι· ἂν ἤδη πάσαι ποθοῦνται; Μάλιστα μὲν τῷ ἀδοκίμῳ πληγῆς, ὡσπερ οἱ τοῖς εἰρηναίοις τῶν φόβων καταπλαγέντες, οὐ κατέσχον τὰς λογισμοὺς· καὶ διὰ τοῦτο ἔλυσα τὴν αἰδῶ (83), εἴτα τὸν χρόνον ταύτῃ συνειθισμένος Ἐπειτὰ μὲ τὴν ὑπεισῆθαι ἔρωσι (84) τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχώρησεως· ἥς ἐραστῆς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, ὡς ὡκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν περὶ λόγους (85) ἐσπουδαίων (86), καὶ ἦν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ χαλεπωτάτοις κινδύνοις καθυποσχόμενος τῷ Θεῷ, καὶ τι (87) καὶ προσαψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι, καὶ πλεονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἤνεγκα τυραννόμενος καὶ εἰς μέσους τοῖς θυρόθους ἰσθούμενος, καὶ οἶον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀπύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος.

Z. Οὐδὲν γὰρ ἔδοξε μοι τοιοῦτον οἶον μύσαντα τὰς ἀσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον (88), εἰς ἐκτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσπιπόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ δρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐπιτάξεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν αἰσθητικῶν καὶ πλανωμένων, ὅπως ἐσοστρον ἀκρίβωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὄν (89) καὶ ἀεὶ

¹ I Cor. xiv, 28.

alia de causa fieret. Hinc Augustinus, ep. al. 148, nunc 21. « Multis sermonibus, qui ad vulnus meum non pertinerent, dolorem meum bono animo consolati sunt. » Oneris videlicet magnitudinem vir optimus ac sanctus humilitate præditus extimescebat; et illi ut ambitionis morbo laboranti medicinam adhibebant.

(79) Ὁπως ὄν. Scripti codices vulgo ὅπως ὄν divisionim.

(80) Ὑλικῆς τε. Ita Reg. cum quinque Colb.

(81) Ὁσπερ. Coisl. 1, ὅσπερ. Sic Coll. 5. Jes. ὅσπερ.

(82) Αὐθαδιάζεσθαι. Coisl. 1 et 2, Colb. 3.

(83) Αἰδῶ. Codices nonnulli sic accunt, αἰδῶ.

(84) Ἐρωσι. Sic legendum ex aliis Gregorii verbis forsam quis inferat. Mox namque, quasi repetita voce qui usus fuerat, numero proxime sequenti ait : Εἰ τῶν ὁμῶν τοῦτω τῷ ἔρωσι. Veruntamen omnes manu etarati codices, si paucissimos excipias, pro ἔρωσι habent, ἔλεος. Ipse Billius agnoscit, qui in margine el. Basil. scripsit : ἔλεος in antiquis; et infra ἔλεος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας. Si roges quem sensu Gregorius dixerit ἔλεος· eu scilicet, quem Basilius exprimit : Τινος ἔλεος; Ἐμαυτοῦ, φησὶ, οἴου καλοῦ, τῆς ἡσυχίας ἀναχωρεῖν ἔμελλον. Il est : « Cujusnam misericordiam? Mei ipsius, inquit, quanto hono, quiete, caritatis essem attendens. » Sic Basilius, qui non

A tatem 14 me puduit. Non enim ita vel divinæ sublimitatis, vel humanæ pusillitatis ignarus sum, quin magnum esse existimeni omni procreatæ naturæ, ad Deum, qui solus clarissimus et splendidissimus est, naturamque omnem, tum a materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo arripere iniquare.

VI. Quid igitur illud est, quod mihi accidit? quæque inobedientiæ meæ causa fuit? Permultis enim tunc a me quoque ipso descivisse visus sum, nec id, quod existimabar, esse, verum ex alio in alium quempiam migrasse, ac plus æquo reluctari, nimisque pertinacem me præbere. Hujus itaque rei causas, jampridem avide expelitas, accipite. Maxime quidem inopinato rei eventu percussus, quemadmodum qui ad repentinos sonitus metu percelluntur, rationem tenere non potui : ac propterea pudorem, cui per omne vitæ tempus assueveram, solvi ac propuli. Deinde animum subibat amor quidam illius boni, quod in quiete ac solitudine inest : quam cum jam inde ab initio adamassem, sicut vix quispiam alius eorum, qui litteris operam dederunt, eamque in maximis gravissimisque periculis Deo novissem, imo jam eam quoque nonnihil attigissem, hactenus scilicet, ut velut in limine essem, atque ex ipso gustu majore desiderio exarsissem, non tuli me velut tyrannide quadam premi, atque in medios tumultus impelli, ab hacque vita, perinde atque ab asylo quodam per vim avelli.

VII. Nihil enim mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut oclusis sensibus, atque extra carnem mundumque positus, et in seipsum collectus, nec, nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse, et cum Deo colloquens ²¹, superiorem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, vitam agat, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis

secus ac Rufinus, τὴν ἀναχώρησιν, « a bono quietis, » seu a monastica vita recessum, impedimentum videtur interpretari. Eandem vocis ἔλεος interpretationem suppeditat Gregorius Nyssenus episcopus orat. 5 De beatit. : « Ἐλεὸς ἐστὶν ἐπίταξις τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως τῷ κατὰ τὴν λύπην πάθει συμμειγμένῃ. » Misericordia est intentio et vehementia affectionis diligendi, cum affectu tristitiæ commista. » Talis profecto erat tum affectus Theologi erga solitudinem, a qua abstrahi se per vim atque avelli miserabiliter dolebat. Porro « misericordiam in se ipsum quisque » facere potest, ut Augustini, lib. x De civ., cap. 6, verbis utar, quod sanctus doctor his Scripturæ verbis confirmat : « Miserere animæ tuæ placens Deo (Eccl. xxx, 24). »

(85) Τοῦς λόγους. Litteras intellige sæculares, et eloquentiam, ut in orat. vii, al. x, num. 16 et 20; item orat. xliii, al. xx.

(86) Ἐσπουδαίων. Deest in septem Regg. et quinque Colb., item in orat. 1.

(87) Καὶ τι. Ita Reg. r, Jes. et Pass : ed. καὶ τοι.

(88) Post γενόμενον, habent editi καὶ, quam voculam delevimus auctoritate sex codd. Regg.

(89) Καὶ ὄν. Ita omnes Regg., Or. 1, Jes., Colb. septem. Billius in ora Herv. scripsit ὄντα, quod secuti sunt Parisienses editores.

admistas, in seipso circumferat, Deique ac rerum 4 γινόμενον, φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαρτανό-
divinarum **15** purum omnino speculum sit, in τέρψ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθῆ
diesque efficiatur, ac lucem per lucem excipiat, ταῖς ἐλπίσι (90) καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἐν
clariorem per obscuriorem: jamque futuri ævi γέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλιπόντα (91) τὴν γῆν,
bonum spe percipiat, et cum angelis versetur, ac καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον. Εἰ τις
licet adhuc in terris sit, terram deserat, atque a ὁμῶν (92) τούτῳ τῷ ἔρωσι κάτοχος, οἶδεν δ' ἄλλω,
spiritu sursum collocetur. Si quis vestrum hoc καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται· τοὺς γὰρ πολλοὺς
amore conceptus tenetur, quid dicam, intelligit, οὐδ' ἂν πείσασαιμι λέγων ἴσως, ὅσοις καὶ ἐν γέλωτι τὸ
atque affectui ei, in quem tum incidi, facile igno- πρᾶγμα δοκεῖ (93), κακῶς διατεθεῖσιν εἶτε ὑπὸ τῆς
scet. Nam apud plerosque ne fidem quidem fortasse, Ἰδίας (94) αὐτῶν ἀνοίας, εἶτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ
hæc dicens, nanciscar, qui risui etiam et ludibrio ἐπαγγέλματος· οἱ πράγματι καλῶ (95) κακὸν περι-
rem eam habere videntur, male utique ac perni- τεθειλάσαιν δογμα, τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν κενοδοξίαν, συν-
ciose affecti; sive propriæ eorum amentię tribuen- εργὸν λαβόντες τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κα-
dum sit, sive iis ascribendum, qui eo vitæ genere, κίαν πρὸς τὸ χεῖρον οὖσαν ἐτοιμοτέραν· Ἴν' ἐν γέ τι
quod profitentur, indigni sunt: qui rei bonæ ac πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται (96), ἢ τὸ κακὸν ἐνε-
præclaræ malum nomen imposuerunt, philosophię B γούμενον, ἢ τὸ καλὸν ἀπιστούμενον.

VIII. Ad hæc, totum enim animi arcanum apud vos efferat, mihi res accidit, rustice, an ingenio viro digna haud scio, sed accidit tamen. Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint, atque utinam non etiam multo peiores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni ἄντ, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed victus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non minus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. Qui etiam eos quibus præ- sunt, numero jam fere superant; ob pietatem utique miseri, ob splendorem infelices. Itaque **16**

(90) Ταῖς ἐλπίσι. Deest in sex Colb. et sept. Reg., Or. 1.

(91) Καταλιπόντα. Non pauci habent καταλείποντα. (92) Εἰ τις ὁμῶν. « Si quis vestrum, » etc., ita Aug., tract. xxvi in Joan., c. 6, n. 4: « Da amantem... et sentit quod dico, » etc.

(93) Πρᾶγμα δοκεῖ. Sic Reg., Colb., Or. 1, Jes.; ed. vero πρᾶγμα εἶναι δοκεῖ.

(94) Εἶτε ὑπὸ τῆς Ἰδίας. Elias, « sive per se, ob stoliditatem suam et dementia, sive ab aliis depravati et decepti. Malorum enim magistrorum male sunt disciplina. »

(95) Πράγματι καλῶ. Elias, « honestæ rei, » hoc est, monasticæ vitæ ac secessui a mundo.

(96) Ἴν' ἐν γέ τι πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται. Billius: « quo fit, » etc. Gabr. « ita ut, » etc. Melius Elias: « hoc porro eo faciunt, qui ejusmodi professione indigni sunt, ut ex his duobus peccatis alterutrum omnino admittant. » Jam si roges qui sint quos peccare asserit Gregorius: vel ipsa multitudo improba; vel invidi et irrisores, quod præ se ferre videtur textus; vel indigni professione sua monachi, ut Eliæ placet; denique ipsi sæculares cum Tillemontio possunt intelligi. Quid vero peccant? Nimirum vulgus et invidi irrisores a vita monastica deterrent, et sese aliosque mundo adducunt, aut secessionis bono fidem detrahunt. Deinde pravi monachi, si illos intelligas, hoc multi perpetrunt, ut impune sibi licere putent mundo ac rebus humanis adherere, atque etiam adherere, etc. Haud absimilis loquenti modus occurrit

H'. Πρὸς δὲ τούτοις πρᾶγμα ἔπαθον, ἐκλαήσω γὰρ πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπόδρήτον, οὐκ οἶδ' εἶτε (97) ἄγροικον εἶτε ἐλεύθερον, ἔπαθον δ' οὖν· ἡσχύνθη ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅσοι, μηδὲν τῶν πολλῶν ὄντες βελτίους, μέγα μὲν οὖν (98), εἰ καὶ μὴ πολλῶ χείρους, ἀνίπτοις χερσίν, ὅδη λέγεται, καὶ ἀμυήτοις ψυχαῖς τοῖς ἀγιωτάτοις ἑαυτοὺς ἐπεισάγουσι· καὶ πρὶν ἄξιοι γενέσθαι (99) προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, μεταποιῶνται τοῦ βήματος (1), θλίβονται τε καὶ ὠθούνται περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ὡς περ οὐκ ἀρετῆς τύπον, ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἶναι νομίζοντες, οὐδὲ λειτουργίᾳ ὑπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξέταστον. Καὶ εἰσὶ σχεδὸν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν ἢ C ὁπόσων ἄρχουσι· δειλαῖοι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἄθλιοι τῆς λαμπρότητος (2)· ὥστε ἔμοιγε δοκοῦσι, πρόβητος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ, μηδὲ ἔχειν λοιπὸν ὦν

in Admonitione Agapeli ad Justinianum imperatorem, num. 12: « Ina duobus hæteron αὐτοῖς ἀμαρτάνηται, ἢ τὸ κακὸν ἐπιαινούμενον, ἢ τὸ καλὸν ὑβρίζόμενον. Quod interpret sic reddit: « Ut de duobus alterum ab ipsis committatur, vel pravorum laus, vel contumeliosus bonorum contemptus. »

(97) Οἶδ'. Reg. r et Jes.: in ed. οἶδα.
(98) Μέγα μὲν οὖν. « Imo satis superque fuerit. »

(99) Γενέσθαι. Deest in sex Reg. et quinque Colb. (1) Μεταποιῶνται τοῦ βήματος. « Sacramum ambiunt. » Præclare Combésius ad hæc verba scribit: « De presbyteris accipit (Gregorius), quos jam plures dicit quam sint subditi. Nec bene in Billio ubique margini ascriptum de episcopis, ac si unus hic tangat Gregorius, non ipsos simplices sacerdotes, quorum ipsorum ἀρχὴ et προεδρία iam maxime cum non ordinabantur sine titulo, ac, quam regerent, plebe. »

(2) Δειλαῖοι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἄθλιοι τῆς λαμπρότητος. Locus is a nullo nobis videtur, ne quidem a novissimo interprete Gallico, intellectus aut explicatus. Non male primis curis Billius vertisse, si nota mentem suam aperuisset, videri possit: « Pietate miseri, dignitatis splendore infelices. » Sed minus recte, posterioribus curis reddidit, « ob pietatem miseri. » Latine certe non behraizat Billius, ut pietatis defectum, qui hujus loci sensus est, his verbis exprimat; quomodo in psal. cviii, n. 24: « Caro mea immutata est propter oleum, » id est, « propter inopiam olei. » D. de Barcuz

ἄρξῃσι, πάντων διδασκόντων ἀντὶ τοῦ διδασκτοῦς εἶ-
ναι θεοῦ, ὡς φησὶν ἡ ἐπαγγελία (3), καὶ πάντων
προφητευόντων, ὥστε εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις,
κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδὲν γὰρ
ὄντω πολὺ κατ' οὐδένα καιρὸν οὗτ' ἐστίν, οὗτ' ἐγέ-
νετο, ἄλλοτε ἄλλων ἀκμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς
νῦν Χριστιανοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ ὀνειδῆ καὶ ἀμαρτή-
ματα. Ὡς εἰ καὶ στήσαι τὴν φορὰν κρείσσον ἢ καθ'
ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ γε μισεῖν καὶ αἰσχύνεσθαι μέρος εὐσε-
βείας οὐ τὸ σμικρότατον.

peccata. Quorum etsi impetum comprimere, majus
certe oisise, ac pudore affici, pietatis pars est non

θ. Ὁ δὲ τελευταῖον καὶ μεζῶν τῶν εἰρημένων,
εἰμὲ γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν κολοφῶνα (4) τοῦ λόγου,
καὶ οὐ ψεύσομαι· οὐδὲ γὰρ θέμις τοῖς περὶ τριηκού-
των (5) ποιούμενοις τὸν λόγον· οὐκ ὀμνην ἴσον εἶναι,
εἰ μὴ νῦν ὀδομαι, ποιήμης ἀρχαῖν ἢ βουκόλων, καὶ
ἀθρόπων ἐπιστατεῖν ψυχῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἔξαρ-
τιν, οἷτι παχύτατον καὶ πύσσον (6) ἀποδείξει τὸ
βουκόλιον ἢ τὸ ποιμήνιον· καὶ πρὸς τοῦτο ὄρων ὃ τε
βουκόλιος καὶ ὃ ποιμὴν τῶν τε χωρίων ἐπισκέπεται
τὰ ἐνοῦρα (7) καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ
ἐξελάσει ἀπὸ τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς, ἀναπαύ-
σει τε καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὀλίγα μὲν
τῆ βακτηρία (8), τὰ πολλὰ δὲ τῆ σύριγγι. Ἄλλο δὲ
εἶδος ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι ἢ τῷ βουκόλῳ πλὴν
ἴσον βραχέα προσπολεμηῆσαι τοῖς λύκοις, καὶ ποῦ
π(9) καὶ ἀθρόωστοῦν ἐπισκέψασθαι· τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ
μῆσει δρῦς, καὶ σκιά, καὶ δόνακες, καὶ ἐν καλῷ
τῆς πάσ κατακλιθεῖναι, καὶ παρὰ ψυχρὸν ἕδωρ, καὶ

A malo hoc una cum tempore progressum ac vires
capiente, ne habituri quidem mihi videntur, quibus
præsent, omnibus videlicet, pro eo ut a Deo, quem
admodum divina promissio ferebat, edoceantur²²,
docentibus et vaticinantibus²³, adeo ut, juxta vete-
rem historiam et paræmiam, Saul quoque in:er
prophetas sit²⁴. Neque enim tanta ullius rei uber-
tas aut nunc est, aut inquam fuit, cum alia alias
viguerint, ac tandem finem acceperint, quam nunc
apud Christianos crebra sunt hujusmodi probra et
est, quam pro virium nostrarum facultate; ac
minima.

IX. Postrema causa, et quidem omnibus, quas
supra commemoravimus, major graviorque hæc
B fuit; ad ipsum quippe orationis colophonem jam me
confero, nec mentiar; non enim fas est, eum qui de
tantis mysteriis verba faciat, mentiri. Hancqua-
quam idem esse existinabam, ac ne nunc quidem
existimo, gregi aut armento præesse, et hominum
animas gubernare. Illic enim quam pinguisimas et
obesissimas oves ac boves reddere sufficit: idque
sibi, et pastor, et bubulcus, ob oculos ponens, irri-
gua et compascua loca explorabit, gregemque et ad
pascua ducet, et a pascuis educet, fessumque recrea-
bit, et alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem
pedo, ut plurimum autem fistula. Nihil porro aliud
negotii pastor aut armentarius habet, quam ut cum
lupis nonnunquam pugnet, atque interdum etiam
ægram ovem aut bovem visitet. Magna autem tem-
poris parte quercus ipsi, et umbra, et fistulæ curæ

²² Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. ²³ I Cor. XIV, 24; Num. XI, 29. ²⁴ I Reg. X, 11; XIX, 24.

Sancigranus abbas: «Miseri ob ipsam pietatis
speciem, quam habent, quia se ipsos decipiunt,
et ad tantum munus aspirare audent; et infelli-
ciores ob claritatem et famam talibus pietatis
orationibus partam, qua aliis tantis numeribus
digni videntur et ad ea assumuntur.» Ut intelli-
gatur hic locus, observandum est id quod antea
dixit Gregorius. Itaque ait esse homines, qui cum
aliis nibilo meliores, imo pejores sint, sacerdotium
velut principatum ambiunt; deinde dixit ipsos tam
multos esse, ut jam numero superent eos, quibus
imperant, atque etiam brevi futurum, ut neminem
habeant cui præsent. Tum denique Theologus ex-
clamat: «Miseri pietate,» quam aut vulgarem vix,
aut forte nullam habent: et «dignitate infelices,»
seu imperio, seu splendore, quem jam fere nullum,
ac brevi omnino nullum habituri sunt. «Diaconos,»
inquit Hieronymus, ep. 101, al. 85, «paucitas vene-
rabilis, presbyteros turba contemptibiles facit.»
Hæc interpretatione plana sunt omnia; omnia co-
herere, superiora cum mediis, media cum et pro-
xime sequentibus.

(3) Ὡς φησὶν ἡ ἐπαγγελία. Deest in pluribus
Regg., Jes. et Or. 1.

(4) Τὸν κολοφῶνα. «Colophonem, ait Gabrielius,
pro extrema cujusque rei parte poni, nemo est qui
nesciat.» Tum refert σχῆλιον, quod reperit in vetu-
stissimo codice: Κολοφῶνα λέγουσι τὸ ἀκρότατον
καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπὸ ταύτης ἱστορίας, etc. (Scho-
lium istud non in uno tantum vetustissimo codice,
sed in plurib. Regis et Colb.) «Colophonem vo-
cant extremam ac summam cujusque rei partem.»
Hinc veteres proverbii loco dixerunt κολοφῶνα ἐπιτι-
θεῖναι, «fastidium imponere.» Sic Demosthenes, ep. 3
ad Dionysium. Alia addi possent exempla. Verum

hic gravis occurrit difficultas, quomodo Theologo
dicere licuerit, se ad «summam extremamque par-
tem» orationis pervenisse, cum ne quidem sit pars
decima? vix enim initium istud est, nedum apex
et fastigium. Quapropter malim cum Billio vertere:
«Colophona vocant quod velut arx et caput est.»
Sin autem vocem λόγου non «sermone» vel
«orationem» interpreteris, sed «rationem,» quam
reddit lingua suæ Gregorius, intelligas, favet tὸ τε-
λευταῖον Gregorii, et Basilii verba. Ὁ δὲ τελευταῖον
καὶ μεζῶν αἰτίων δηλονότι τῆς ἀπιστίας· ἐπ' αὐτὸν,
φησὶ, τὸν κολοφῶνα τοῦ λόγου παραγέγονα· ἐκ παρ-
ομιᾶς καὶ τοῦτο· εἰρηται δὲ ἐπὶ τῶν μεγάλων
καὶ ἀνσυντηρήτων, καὶ μεγάλῃν ἰσχὺν ἔχόντων.
«Postrema, et quidem cæteris major, causa nimi-
um inobedientiæ. Ad ipsum jam, inquit, Colopho-
nem orationis jam deveni. Proverbium istud est,
diciturque de gravissimis minime dubiis ac sine
controversia, et quæ vim longe maximam ha-
bent.» — Proverbii κολοφῶνα ἐπιτιθέναι, colapho-
nem addere, originem inde Strabo deducit (14 ante
med.) quod Colophonii in bellis adeo equitatu præ-
stantant cæteris nationibus, ut quocumque accessis-
sent in auxilium, victoriam parerent et bello finem
imponerent. FORCELLINI ad vocem.

(5) Τηλικούτων. Ita Coisl. I et sex Colb.: ed.
τηλικούτων.

(6) Καὶ πύσσον. Glossa videri possit addita a
Parisensibus ex Billio. Hanc tamen duo codices
exhibent.

(7) Ἐνοῦρα. Coisl. 2, εἰδῶρα, sic Or. 1 et Elias.

(8) Βακτηρία. «Pedo,» minus proprie de ar-
mentario. Ruf. «virga.» Gab. «bacillo.»

(9) Καὶ ποῦ τι. Cum unico accentu plures ha-
bent codd.

erunt, et in pulchra herba corpus sternere, atque A
prope gelidam aquam et sub lenissima aura lectu-
lum ex tempore compingere, amatorium etiam
quiddam cum 17 cissybio cantillare, ac oves vel
boves alloqui, et ex his etiam pinguissimas quasque
comedere, aut pretio adlicere. Virtutis vero gre-
gum aut armentorum ne levissima quidem ullum
unquam cura tetigit. Quæ enim virtus eorum esse
voluptatem suam spectavit?

X. At vero homini cum difficile sit scire parere,
tum multo difficilins esse videtur, scire hominibus
imperare, ac præsertim in hoc nostro imperio, quod
in lege divina situm est, et ad Deum ducit: cujus
quo majus est fastigium, majorque dignitas, eo
etiam majus periculum est, prudenti utique homini
et cordato. Quippe cui primum illud curandum
erit, ut argenti atque auri instar, omni ex parte
versatus, atque in omnibus temporibus et rebus,
iusquam adulterinum aut subterratum quiddam tin-
niant, nihilque deterioris materiæ, flammaque acriori
dignæ, in seipso gestet²²: nam alioqui tanto gra-
vius malum fuerit, quanto pluribus imperarit. Si-
quidem major est ea improbitas, quæ ad multos
serpit, quam ea quæ in uno desixa hæret.

XI. Neque enim vel indelebilem tincturam pan-
nus, vel fœtidum aut suavem odorem res admotæ
ita facile contrahunt, vel exitialis quidam vapor
tam facile in aerem diffunditur, ac per aerem ani-
mantia occupat, quod quidem pestis et est et appel-
latur, quam subditi, antisitis improbitate celerrime
impleri solent, et quidem multo facilius quam vir-
tute. Hoc enim est, in quo improbitas probitatem
maxime superat, et quod ipse mecum reputans,
indignissime atque acerbissime fero; quod cum res
quædam ad imitandum prona et expedita sit impro-
bitas, nec quidquam tam facile sit, quam malum
ferri, etiamsi nemo ducem se nobis ad vitium præ-
beat, rara tamen et ardua est virtutis adeptio,
quamlibet etiam multa sint, quæ nos ad eam tra-
hant et invitent. Quod etiam ipsum a beatissimo

²² I Cor. III, 12 et seq.

(10) *Μετὰ τοῦ κισσουβίου.* Deest in octo Reg.,
quatuor Colb., Jes., Or. 1, etc. « Cum cissybio, » haud
quidem ut organo musico, sed eo ad latus pendente;
nam cissybium est poculi genus pastorum pro-
prium, ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, quod ab hedera fieri vel
circumdari solet.

(11) *Θουήσασθαι.* Exponunt Colb. m et Or. 1,
τροφὴν προσενέγκασθαι, id est, « cibos et pabula
præbere. »

(12) *Ὀυδεις πω ποιμνίων.* « Virtutis vero gre-
gum, » etc. Sic Elias, Rufin. Oliv. et Gab. Gregorii
verba interpretantur. Billius vero curam ad gre-
gem refert, et sic vertit: « Virtutis porro ne le-
vissima quidem cura gregem ullum aut armentum
unquam tetigit. »

(13) *Τις τὸ ἐκείνους.* Deest τις in sex Reg. ple-
risque Colb.: Jes., Or. 1, habent tamen alii non pauci.
Pro ἐκείνους, Reg. 1 habet ἐκείνης, nempe πολ-
μνης.

(14) *Κινδυνεύσει.* Coisl. 1, κινδυνεύσει.

(15) *Ἀρχὴν ταύτην.* Petav. t. III, lib. *Eccles.*
Aier., n. 11, p. 857, « præsertim tali imperii ge-

ὅπο ταις αὔραις σχεδιάσαι στιβάδα, καὶ τοῦ τι καὶ
ἔρωτικόν ἄσαι μετὰ τοῦ κισσουβίου (10), καὶ προσία-
λῆσαι ταις βουσίη ἢ τῇ ποιμνῆ· καὶ τούτων αὐτῶν
θουήσασθαι (11) ἢ ἀποδόσθαι τὸ πιότατον. Ἀρετῆς
δὲ οὐδεις πω ποιμνίων (12) ἢ βουκολίων ἐφρόντισαι.
Τίς γὰρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τίς τὸ ἐκείνους (13)
καλὸν πρὸς τῆς ἰδίας ἡδονῆς ἐσκέψατο;

I. Ἀνθρώπων δὲ χαλεποῦ ὄντος τοῦ εἰδέναι ἄρξε-
σθαι, κινδυνεύει (14) πολλῶ χαλεπώτερον εἶναι τὸ
εἰδέναι ἄρχειν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταύ-
την (15) τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θεῷ, καὶ πρὸς
θεὸν ἄγουσαν, ἧς ὄσον τὸ ὕψος καὶ τὸ ἀξίωμα, τοσοῦ-
τος καὶ ὁ κίνδυνος τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Ὅν γε πρῶ-
τον μὲν δεήσει, καθάπερ ἄργυρον ἢ χρυσόν, παντα-
χόθεν στρεφόμενον, καὶ ἐν παντοίοις (16) καιροῖς καὶ
πράγμασι, μηδαμῶ κίβδηλον ἔχειν ἢ ὑπόχαικον,
μηδὲ τι φέρον ἐν εαυτῷ ὕλης τῆς χειρόνος, καὶ θερ-
μοτέρου πρὸς ἀξίας· ἢ τοσοῦτω μείζον ἔσται κα-
κόν, ὅσῳ περ ἂν ἀρχὴ πλειόνων (17)· εἴπερ καὶ μεί-
ζων τῆς περὶ ἓνα ἱσταμένης πονηρίας ἢ εἰς πολλῶς
ὀδεύουσα.

ΙΑ'. Οὐ γὰρ οὕτως οὔτε δευσοποιοῦ βαφῆς μετὰ
λαμβάνει ῥαδίως ὑφασμα, οὔτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναν-
τίου τὸ πλησίασαν, οὔτε νοσερά τις οὕτως εὐκόλως
ἀναχέεται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος ὁμιεῖ
τοῖς ζώοις ἀτμίς, ὃ δὴ λοιμὸς ἐστὶ τε (18) καὶ ὀνομά-
ζεται, ὡς φιλεῖ τὰ χεῖρα τῆς τοῦ προσετώτος (19)
κακίας ἀναπνεύσασθαι τὸ ὑπὲρ κόνιν, καὶ πολλῶ γε
ῤῥον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ
μάλιστα (20) πλεονεκτεῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἢ πονη-
ρίαν, καὶ ὃ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτι
εὐζήλωτον μὲν τι· καὶ πρόχειρον (21) πρᾶγμα ἢ μο-
χθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ῥάδιον, ὡς τὸ γενέσθαι κα-
κόν, κἂν (22) εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην (23) ἡμῶν
ἀγων μηδεὶς· σπάνιον δὲ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις καὶ
πρόσαντες, κἂν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἴη καὶ προκα-
λούμενον. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ μοι δοκεῖ καὶ ὃ μακα-

nere, cujusmodi est nostrum, quod in lege divina
positum est, et ad Deum perducit. Cujus imperii
quanta est sublimitas, etc. Quibus verbis sacer-
dotali potestatem contra Salmasium demonstrat.

(16) *Παντοίοις.* « In cujusvis generis temporibus
et negotiis, » Combef.

(17) *Ἀρχὴ.* Reg. r, ἄρχει, non male.

(18) *Λοιμὸς ἐστὶ τε.* Alii codices, λοιμὸς ἐστὶ τε.

(19) *Προσετώτος.* « Antistitis, » quæ vox de om-
nibus qui præsunt, sive episcopis, sive sacerdoti-
bus est intelligenda. Hinc Gabrielius magis ad-
huc generatim: « Principum vitiiis inflicti solet iura
civitas. »

(20) *Ὁ μάλιστα.* Sic sept. Regg., Colb. quatuor,
Or. 1, Jes. Bas. Chrys., hom. 2, *De status*: « Ἐν
ἐστίν, ὃ δοκεῖ τῆς πλείους πλεονεκτεῖν ὁ πλείους.
Alii habent ὃ μάλιστα. Sed perinde est.

(21) *Πρόχειρον.* Similia habes in Or. al. 23,
nunc 14, n. 6.

(22) *Κἂν.* Alii codices καὶ εἰ.

(23) *Πρὸς ταύτην.* Coisl. 1, πρὸς τοῦτο.

πρώτος Ἀγγαῖος κατανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν εἰκόνιν ἔλθειν καὶ ἀληθεστάτην εἰκόνα· Ἐρωτήσατε, ἱερεῖς (24), νόμος, λέγων· *Εἰ κρέας ἄγιον ἐν ἱματίῳ βρωτοῦ τινος. ἢ ποτοῦ, ἢ σκεύους ἀψήμωτορ εὐθὺς ἀγιάσει τὸ πηλυσίασαν· τῶν δὲ ἀποφωσάντων· Ἐρωτήσατε πάλιν εἰ καὶ ἀκαθαρσία τοῦτω τι προσομιλήσαν, μὴ παραχρῆμα μετέλαβε τῷ μύσματος;* ὡς ἐρούντων γε μεταλαμβάνειν, καὶ μὴ καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.

munditiæ particeps esse, atque ob hujusmodi contactum puritatem suam amittere, haud dubie affirmari sint.

16. Τί τοῦτο λέγων (25)· ὅπερ ὁ ἐμὸς λόγος· ὅτι βίβλητον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡσπερ καὶ πῦρ ὕλη τῇ ὑγροτέρᾳ· ἔτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τῷ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπιτήδεια, καὶ λήμη τις (26) πρὸς σπινθήρα, οἶμαι, καὶ ἔνεμον βροχίᾳ ἐξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ξηρότητα· ἔβητον γὰρ ἂν τις ὀλίγησ κακίας μεταλάβοι πλουσίας ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν. Ἐπεὶ καὶ μέλι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον ὡς τάχιστα (27) μεταδίδωσι τῷ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψίνθιω τῆς ἐαυτοῦ γλυκύτητος· καὶ μικρὰ μὲν ὑποσπασθεῖσα ἕρπης ποταμὸν ὅλον ἐλύσειεν ἂν (28) ἐπὶ τὸ πρηνές· ἰσχυρὸν δὲ ἢ ἀνακόψαι μόλις ἂν δυνήθῃ καὶ τὸ κριερώτατον ἔρυμα.

infinitat; ac parvo quidem lapide submoto flumen summissimo etiam aggere cohiberi reprimique vix potest.

17. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο (29), ὧ ἐλπόμεν (30), εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, μὴ φαινόμεθα (31) τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον δὲ ζωγράφων οὐ φαῦλον ἴσως, τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀρχέτυπον (32).

¹⁶ Agg. II, 12, 13. ¹⁷ ibid. 14.

(24) Ἐρωτήσατε ἱερεῖς, etc. LXX habent ἐπερωτήσαν τοὺς ἱερεῖς, νόμον, λέγων, etc. Legem ex arbitrio interpretari non licet. sed adendum sacerdotibus. « Latria enim sacerdotis custodiendi scientiam, et legem requiritur ex ore ejus (Malach. II, 7). »

(25) Τί τοῦτο λέγων; « Quorsum hæc illius sperat oratio? nempe eodem quo mea. »

(26) Καλάμη τις. Non immerito Gabrielius Gregorium ad hæc psal. LXXXII, 12, verba, « sicut stipulam ante faciem venti, » alludere arbitratur.

(27) Ὡς τάχιστα. Sic Reg. I, I, Colb. I, III, etc. : ὡς derst in Bas. et Par.

(28) Ἐλύσειεν ἄν. Reg. I, ἐλύσει ἐπὶ· abest ἂν a Reg. I et Colb. I, III.

(29) Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο, etc., locus quidem ille intellectu difficilis, et multum interpretes torsit. Sic illum vertit Gabrielius : « Primum igitur eorum, quæ diximus, id opere pretium est credere, ne virtutis quæ summa est admiratione digna, mali videamur esse pictores, vel potius pictorum non malorum fortasse, multorum certe quidem, malum exemplar, neve illud in nos cadat proverbium : Qui alios curare profitentur, ipsi sciunt ulceribus. » Legemum ὡς ἐπόμεν conjiciebat vir doctus. Sic « sensus apertus, » ipsi videbatur, et « commodus. » Quod ille optavit, reperimus in Reg. I, 8 ἐπόμεν, istud δ, certe eundem, vel etiam meliorem sensum efficit. Cæterum hæc verba : « primum illud quod diximus, » etc., manifeste referuntur ad illa II, 10, « primum illud curandum, » etc.

Abbas Sancygiraniensis Billii versionem sic emendat : « Pictores fortasse non mali, totius autem

A Aggæo animadversum mihi fuisse videtur, cum admiranda illa et verissima imagine uteretur : Interrogate legem, sacerdotes : Si tulerit homo carnem sanctificatam in vestimento suo, et tetigerit cibum aliquem **18** aut potionem, aut vas denique aliquod, nunquid sanctificabit id quod admotum fuerit ? Quod cum pernegassent : Interrogate rursus, inquit, si quid horum rei polluat admotum fuerit, nunquid non contaminabitur ? » tanquam videlicet id im-

mutum in pronum trahitur : ejusdem autem impetus potest.

XII. Quibus verbis, mea quidem sententia, hoc significat, hanc virtutis naturam esse, ut eam homines non facili negotio consequi possint : quemadmodum nec humida materia ignem facile concipere solet; contra ad vitium contrahendum homines maxima ex parte promptos et idoneos esse, non secus, ut opinor, ac stipula quædam ad scintillam et ventum ob nature siccitatem facile accenditur atque consumitur, Citius enim exiguum vitium uberrime largissimeque quispiam perceperit, quam ingentem et copiosam virtutem parce ac tenuiter. Nam et parum absinthii amaritudinem suam melli celerrime impertit : cum contra mel, ac dupla quidem parte copiosius, dulcedinem suam absinthio totum in pronum trahitur : ejusdem autem impetus potest.

XIII. Hoc igitur primum ex his quæ diximus cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus, aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum quidem certe, malum

populi malum exemplar. » Planior interpretatio, sed mutandus esset textus.

Basiliius eodem pene sensu sic exponit : « Ut prælati pictores, imo pictoribus non malis exemplaria virtutis sermone quidem existant; at opere multis iidem sint archetypum pravitatis. » Eo fere redit optimum codicis Or. I allixum margini scholium : « Ὅτι ὁ ζωγράφος τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ παράδειγμα, ἤγουν ἀρχέτυπον, ἐργάζεται : ὑμεῖς δὲ οὐκ εἰκόνες ἐστὲ, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ παραδείγματα, ἤγουν ἀρχέτυπα εἰς τὸ κακόν. » Ad exemplar namque, sive archetypum imaginem pictor exprimit. Vos autem non imagines, verum ipsa quoque exemplaria, seu pravitatis archetypa estis. »

Combelisius vero, in Gregorii recensiti superstitionibus schedis nondum editis, sic vertit : « Hoc igitur primum ex his quæ diximus, cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus; aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum certe malum exemplar, » etc.

Demum sic recte intelligi potest hic locus repetendo ἀρχέτυπον, « ut prælati sermone quidem sint probis hominibus, seu pictoribus, exemplar virtutis, adeoque bonum; opere vero multitudini, quæ non verbis, sed exemplis movetur, archetypum pravitatis existant. »

(30) Ὡς ἐπόμεν. Sic omnes fere codices. Unus tamen Reg. I habet δ ἐπόμεν, quæ lectio melior videtur.

(31) Φαινόμεθα. Duo Colb. φαίνόμεθα.

(32) Φαῦλον ἀρχέτυπον. Reg. I et Colb. III habent, φαῦλον ὄντες ἀρχέτυπον.

exemplar : aut a parcemia non longe recedamus, A ἢ τῆς παροιμίας μὴ πόρρω θέωμεν, ἄλλους λατρεύειν (33) ἐπιχειροῦντες αὐτοὶ βρούοντες ἔλκεσι.

XIV. Deinde, ut etiam sese aliquis ab omni peccati labe purum conservet, aut quam 19 maxime; haud tamen scio idne ei sufficiat, qui alios ad virtutem erudire parat. Neque enim ab eo qui hanc curam suscepit, hoc solum requiritur, ut malus non sit; malum enim esse, plerique etiam e vulgo turpissimum censent : verum etiam ut virtute præstet, juxta illud Scripturæ præceptum, quo *declinare a malo, et bonum facere* 28 jubemur. Nec ut vitiosas animæ notas duntaxat expungat, verum ut meliores etiam inscribat, ita ut magis virtute antecellat, quam honore ac dignitate superet; nec modum sibi ullum honeste vivendi, atque altius ascendendi B constituat; nec lucro potius, id quod arripuit, quam damno 29, id quod effugit, deputet : verum quod præpedibus est, gradum ad id quod deinceps sequitur, esse arbitretur; nec virtute vulgus anteire, magnopere amplum atque illustre judicet; verum detrimento ducat, si a suscepti muneris dignitate absit; sicque se comparet, ut, quod ex virtute gerit, ad legis divinæ normam 30, non autem ad alios, sive mali illi sint, sive nonnihil in virtute optimo maximo, a quo omnia, et in quem omnia 31, debetur, exigua lance ponderet.

XV. Nec eadem omnibus convenire putet, quemadmodum nec staturæ omnibus eadem sunt, nec oris lineamenta, nec animantium naturæ, nec terræ C qualitates, nec eadem siderum omnium pulchritudo et magnitudo 32; verum privati quidem hominis vitium esse existinet, turpia supplicioque digna, et quorum lex dura et gravis domina est, perperare : præficti autem vel antistitis, non quam optimum esse, nec novas subinde virtutum accessiones facere; si quidem virtutis suæ præstantia multitudinem ad mediocritatem tracturus sit, ac non per vim imperaturus, sed persuasione allecturus. Nam quod vi ac necessitate exprimitur, præ-

1A'. Δεύτερον δὲ, εἰ καὶ τις ἀγνὸν (34) ἑαυτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας τηρήσειεν, ἢ ὡς μάλιστα (35), οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο αὐταρκες τῷ μέλλοντι τοῖς ἄλλοις παιδεύειν πρὸς ἀρετὴν (36)· οὐ γὰρ μὴ κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα τοῖς πολλοῖς αἰσχιστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγαθῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν, ἐκκλίθειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθόν, κελεύουσιν ἐντολῆν· οὐδὲ τοὺς φαύλους ἐξαλείψαι τῆς ψυχῆς τύπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους ἐγγράφασθαι, ὡς πλεον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ἢ ὅπουσον περιεστὶν ἀξιώματι· καὶ μηδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναβίσεως, μηδὲ κέρδος μέλλον τὸ κρατηθῆν ἢ ζημίαν τὸ διαφεύγον· ἀλλ' ἐπίθεσιν ἀεὶ ποιεῖσθαι τὸ ποιεῖν τῷ ἐξῆς (37)· καὶ μὴ μέγα νομίζειν ἂν τῶν πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημίαν ἂν τῆς ἀξίας λειπώμεθα (38)· καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλαις, τὸ κατορθοῦμενον, ἂν τε ὡσι κακοῦ, ἂν τε ἀρετῆς ἐπὶ ποσὸν ἔχοντες· καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς (39)· ταλαντεύειν τὴν ἀρετὴν, τῷ μεγίστῳ (40), καὶ παρ' οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα χρεωστούμενην. processerint, expendat : nec virtutem, quæ Deo debetur, exigua lance ponderet.

1E'. Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἰεσθαι, ὡς περ οὐδὲ ἡλικία πᾶσιν (41) αἱ αὐταὶ, οὐδὲ προσώπων χαρακτῆρες, οὐδὲ ζῶων φύσεις (42), οὐδὲ γῆς ποιότητες, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἰδιώτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράττειν, καὶ ὅσα κολάσεως ἀξία (43), ὧν καὶ ὁ νόμος (44) βριχρὸς δεσπότης· ἄρχοντος· δὲ ἢ προσετώτος τὸ μὴ ὡς ἄριστον εἶναι, καὶ ἀεὶ τῷ καλῷ προβαλόντα (45), εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἔλξειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον, καὶ μὴ βίε κατάρξειν (46), ἀλλὰ πειθῆ προσάξεισθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον, πρὸς τὸ (47) τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἐπαινετὸν, οὐδὲ μόνιμον (48)· φιλεῖ γὰρ τὸ βιασθῆν, ὡς περ φυτὸν βίαι

28 Psal. xxxvi, 27. 29 Phil. iii, 7. 30 II Cor. x, 12, 13. 31 I Cor. viii, 6. 32 I Cor. xv, 41.

(33) Ἄλλους λατρεύειν. Alludit ad hæc verba cujusdam poetæ apud Plut. *De dignoscendo assentatore ab amico* : Ἄλλων λατρός, αὐτὸς ἔλκεσι βρούων. « Aliorum medicus, ipse ulceribus scatenus. »

(34) *Εἰ καὶ τις ἀγνόν*. Hic Or. 1 ad marginem : Τὰ τοῦ ἀληθῶς ἐπισκόπου ἰδιώματα. « Ejus qui reipsa (non nomine tantum) est episcopus, proprietates. »

(35) Ἦ ὡς μάλιστα. « Aut quam maxime; » id est juxta Eliam, « et quam maxime. »

(36) *Πρὸς ἀρετὴν*. Ita Reg. 1, Comb. vero εἰς ἀρετὴν, in Reg. r utraque deest præpositio, sicut ei paulo post, δει.

(37) Ἐξῆς. Plures codices habent ἐφεξῆς.

(38) *Λειπώμεθα*. Sic septem Reg. quatuor Colb. Or. 1. Sic Billius emendaverat in Bas. in quo sicut et in Par. legitur ἀπολειπώμεθα, quod nec a Montacutio, nec a Parisiensibus observatum.

(39) *Σταθμοῖς*. Colb. 1, μέτρος.

(40) *Τῷ μεγίστῳ*. Reg. a, καὶ τῷ.

(41) *Ἡλικία πᾶσιν*. Reg. n habet πᾶσαι, « æta-

tes omnes. »

(42) *Φύσεις*. « Naturæ. » Comb. « indoles. »

(43) *Ἄξια*. Deest in sex Regg., in Colb. septem, Jes., Or. 1. Præclaram hanc sententiam ad verbum pene descripsit in sua *Ad imperatorem admonitione* Agapetus : « Privati quidem, ait, hominis vitium habendum esse, mala et supplicio digna facere, principis autem et præsentis non vel optimum esse. »

(44) *Καὶ ὁ νόμος*. Alludit ad hæc verba Apost. ad Gal. v, 23, « adversus hujusmodi non est lex. »

(45) *Προβαλόντα*. Duo Regii, Comb. διαφέροντα, quæ vox significantior : « ut non solum præfliciat, sed ut proficiendo etiam excellat. »

(46) *Κατάρξειν*. Sic quatuor Regii, duo Colb., Coisl., Pas. Billius ad oram Bas. scripserat καθέξειν, « per vim cohibiturus, » quod nimium faciles admiserunt Parisienses.

(47) *Πρὸς τὸ*. Sic plures cod. Coisl. 1. Edit. πρὸς τῷ.

(48) *Μόνιμον*. Reg. r νόμιμον, non male forsan, si innotuérat non sequens attendas. Unde Gabr. « maximo legitimum. »

τιν(49) βλαχεροί μετασπόμενον, εις εαυτὸ πάλιν ἀφελ-
 θήναι τρέχειν· τὰ δ' ἐκ προαιρέσεως ἐνομιώτατόν τε
 ἴμα καὶ ἀσφαλίστατον, εὐνοίας δεσφῆ τρηρούμενον.
 Ὅθεν δὴ καὶ μάλιστα ποιμαίνειν τὸ ποιμικιον ἔχου-
 σάς, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστός, ὃ ἡμέτερος διακελεύε-
 ται νόμος καὶ νομοθέτης.

lei, utroque benevolentiae vinealis astrictum atque
 et legislator noster sanxit, ut grex non coacte, sed
 sponte ac libenti animo pascatur ⁴⁹.

17. Ἄλλ' ἔστω τις μήτε κακός, καὶ ἀρετῆς ἤκων
 ις τὰ ἀκρότατον· οὐχ ὀρθῶ, τίνα λαθῶν ἐπιστήμην,
 ἢ καὶ δυνάμει πιστεύσας, ταύτην ἂν θαρρόλη τὴν
 πρῶτασιαν· τῷ ὄντι· γὰρ αὐτὴ μοι φαίνεται τέχνη
 ἢ εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἀνθρω-
 πῶν ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον (50) ζῶων καὶ ποικι-
 λώτατον. Γνοίη δ' ἂν τις τῆ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ,
 τῆ τῶν ψυχῶν ἰατρείᾳ ἀντεξετάσας· καὶ ὄσω (51)
 μὲν ἐργώδης ἐκαίην καταμαθῶν, ὄσω δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς
 ἰρησιέστερα προσεξετάσας, καὶ τῆ φύσει τῆς ὕλης,
 καὶ τῆ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐν-
 ἰατρίας τιμωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα (52)
 ποιῶται, καὶ τὴν ἐπίκρητον ὕλην καὶ κάτω βέουσαν,
 πάντως λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ εαυτῆς (53),
 εἰν νῦν τῆ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης κατακρατήσῃ τῆς
 ἐν αὐτῇ (54) στάσεως· ἢ γὰρ νόσος ἢ χρόνος ἔλυσεν,
 ἔμπεσαν τῆ φύσει, καὶ τοὺς ἰδίους ὄρους οὐχ ὑπερ-
 βείνουσαν.

17. Τῆ δὲ περὶ ψυχὴν ἢ σπουδῆ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ
 ἰείαν, καὶ τῆς ἀνωθεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ
 πρὸς ἐκαίην (55) ἐπιεγομένην, εἰ καὶ τῷ χεῖρονι
 συνεῖθθ· τάχα μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἄς μόνος
 αἶαν ὃ συνδήσας Θεός, καὶ εἰ τις ἐκ Θεοῦ τὰ τοι-
 οῦτα ἐσφίσθη μυστήρια· ὄσον δ' οὖν ἐμὲ γινώσκειν
 καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ, δυοῖν ἔνεκεν· ἐνός μὲν, ἵνα δι'
 ἄνωγος καὶ πάλης, τῆς πρὸς τὰ κάτω, τῆς ἀνω δό-
 ξης κληρονομήσειαν, ὡσπερ χρυσὰς πυρὶ (56), τοῖς
 τῆς βασανισθείσα, καὶ ἀρετῆς ἔθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ
 ἔωρον μόνον ἔχη τὰ ἐπιζόμενα· καὶ τοῦτο δὲ ἦν
 (57) ἔρα τῆς ἀφραε ἀγαθότητος, ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν

terquam quod tyrannicum ess, minimeque laudan-
 dum, ne firmum quidem ac stabile est. Solet enim
 id cui vis adhibita est, non secus ac planta per
 vim manibus inflexa, simul us dimissum fuerit, ad
 se rursum redire : quod autem a libera voluntate ²⁰
 proficiscitur, æquissimum ac firmissimum esse so-
 conservatum. Ac proinde vel maxime id lex nostra
 sponte ac libenti animo pascatur ⁴⁹.

XVI. Sed sit sane aliquis, non modo a vitiorum
 contagione purus, verum ad summum etiam virtutis
 fastigium evectus; haud equidem video quam
 scientia instructus, aut quibus viribus fretus, hu-
 jusmodi praefecturam intrepide suscipere queat. Nam
 profecto ars quaedam artium, et scientia scientia-
 rum mihi esse videtur, hominem regere, animal
 omnium maxime varium et multiplex. Id porro hac
 demum ratione quispiam perspexerit, si animarum
 curandarum rationem cum corporum medicina con-
 tulerit, quantoque haec nostra laboriosior quam illa
 sit, expenderit, ac, tum materiae naturae, tum artis
 facultate, tum actus sine, praestantior. Illius enim
 labor circa corpora versatur, fragilemque hanc et
 humi labentem materiam, omnino tandem interitu-
 ram, eaque, quae fert ipsius conditio, perpessuram,
 etiamsi artis subsidio dissidium illud, quo laborant,
 nunc superet. Eam enim, aut morbi vis, aut tempus
 exstinguet naturae legi cedentem, nec fines suos
 excedentem.

XVII. At hujus studium atque opera in ani-
 ma ponitur, quae ex Deo est, atque divina, supernaeque
 nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi
 viliori interim ac deteriori astricta sit. Cujus rei
 multae quoque aliae fortasse causae sunt, quas solus
 Deus, qui haec astrinxit, cognitas et exploratas ha-
 bet, aut si quis hujusmodi mysteriorum scientiam
 divinitus est consecutus : quantum autem ego, mei-
 que similes, cognitione assequimur, duplici causa
 id factum est; altera ut per concertationem et col-
 luctationem ⁴⁴ cum rebus inferioribus ad supernae
 gloriae haereditatem perveniat, rebus scilicet fluxis

(49) Καὶ πρὸς ἐκείνην. Citat haec Justinianus
 Augustus ad Menam. Conc. ed. Lab. tom. IV, pag.
 320.

(50) Πυρὶ. Delevimus τῷ auctoritate quinquo
 Regg. col'd., sex Colb., Or. 4.

(51) Τοῦτο δὲ ἦν. Comb. τοῦτο γὰρ ἦν. Sic Bil-
 lius hunc locum verterat, Gregorius mentem non æ-
 secutus : « Quod etiam ipsum summam ac singularis
 Dei bonitatis argumentum est, nimirum facere, ut
 virtus nostra quoque aliqua ex parte sit, » etc. Quasi
 vero Deus boni partem faciat, nos akeram faciamus.
 Haud ita Gregorius. Sed « summa bonitas, » qua
 Deus est, omnia opera nostra in nobis operatur, et
 efficit ut bonum suum etiam sit nostrum, praebendo
 vires libero arbitrio, ut bonum operetur, et nostrum
 sit : « summa bonitate » ita volente, non tantum
 « aliqua ex parte. » Nam ut Bernardi verbis utar,
 « non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed
 totum singula opere indivisivo peragunt. Totum qui-
 dem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, sic to-
 tum ex illa. » De grat. et lib. arb., n. 47.

¹ Petr. v, 2. ⁴⁴ Ephes. vi, 12.

(49) Ὅσπερ φυτὸν. Elegans hic plantae simili-
 tudo, qua non semel usus est Greg. Vide orat. vi,
 al. xii, num. 8, et orat. xiiii, al. xiii, num. 1.
 Ut enim, orat. xii, al. viii, num. 5, βουλομένων, ὃ
 τυραννουμένων ἐστὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, « vi-
 lentium, non enaciorum est salutis mysterium; »
 ita et or. xxxi, al. xxxvii, num. 25, « nihil enim est
 iam voluntarium quam religio. »

(50) Πολυτροπώτατον ζῶων. Vera et plana le-
 ctio, quamvis altera, τῶν ζῶων in pluribus legatur
 codicibus.

(51) ὄσω. Reg. b, m, utrobique ὄσον. Post alio-
 rum ὄσον, Reg. l, et Colb. m, δ' habent.

(52) Σώματα. Comb. τὰ σώματα. Ita Reg. l.

(53) Τὸ εαυτῆς. Sapienter et caute observat
 Elias, dictum illud esse propter « veterem primo-
 rum nostrorum parentum transgressionem, unde
 fluxit illa sententia : « terra es, et in terram rever-
 teris. » Num alioqui « Deus creavit hominem inexter-
 minabilem (Sap. ii, 23). »

(54) Ἐν αὐτῇ. Reg. b, m, ἐν αὐτῆ.

et fragilibus, non secus atque aurum igne, probata et explorata, eaque, quæ in spe posita sunt, non solum ut Dei beneficium, sed etiam ut virtutis præmii obtineat. Atque hoc ipsum erat summæ bonitatis, efficere ut bonum esset **21** quoque nostrum, non natura tantum inseritur, sed etiam per voluntatem, liberique arbitrii in utramque partem motiones, excultum : altera rursus, ut deteriores quoque partem crassitie sua paulatim solutam, ad se est animæ, hoc anima sit corpori, posteaquam scilicet materiam, qua ministra vitur, domuerit, conservumque suum Deo adjuverit.

XVIII. Enimvero medicus, loca, et tempora, et ætates, et tempestates, cæteraque hujus generis inspiciet, medicamenta etiam exhibebit, victusque rationem præscribet, ac noxia observabit, ut ne ægroti cupiditates arti obsistant. Ignem etiam interdum, et ferrum, atque asperiora remedia nonnullis adhibebit : quæ tametsi perquam laboriosa et molesta esse videantur, nihil tamen eorum perinde arduum ac difficile est ut mores, et affectus, et vitas, et studia atque instituta, et si quid aliud eorum, quæ in nobis sunt, his simile est, conspiciere ac medicari, atque quidquid agreste ac ferinum est, a conjunctione nostra expellere, quidquid autem mansuetum, ac Deo charum est, inducere et confirmare, atque animæ et corporis causam juste disceptare : sic nempè, ut id, quod præstantius est, deterioris imperio premi, quæ injustitia omnium maxima est, minime patiamur; verum ut ei, quod imperium, ac principatum tenet, id, quod natura inferius est, subjiciamus : quæ quidem lex Dei est, in omnibusque rebus ab ipso conditis, tam quæ aspectu sentiuntur, quam quæ oculorum sensum fugiunt præclarissime constituta.

XIX. Quin etiam illud mecum considero, quod ea omnia, quæ modo enumeravi, ut quæ a medico observentur, ut natura se habent, sic manent, nec contra quidquam versute moliantur, atque iis, quæ ab arte admoventur, subdole sese opponant : quin potius materiam ipsam medicina colligit : nisi forte ægroti culpa aliqua et temeritas incidat, quam etiam ipsam cavere ac reprimere haud magni negotii fuerit. At nobis sagacitas et præposterus nostri amor, et, quod facile cuiquam credere, nec scimus, nec sustinemus, plurimum ad virtutem impedi-

Α και ἡμέτερον, οὐ φύσει μόνον κατασπειρόμενον, ἀλλὰ και προαιρέσει γεωργούμενον, και τοῖς ἐπ' ἄμφω τοῦ αὐττεξοισίου κινήμασιν ἑτέρου δὲ ὡς (58) ἀν και τὸ χεῖρον ἐλάττωσε πρὸς ἑαυτὴν και ἄνω θεῖν, λύσσα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος ἰν', ὑπερῆσι θεὸς ψυχῆ, τοῦτο ψυχῆ σώματι γένηται παιδαγωγήσασα δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπηρετήν (59) ἕλην, και οἰκείωσασα Θεῷ τὸ ὁμόδουλον.

pertrahat, atque in sublimi collocet : ut, quod Deus

III. Χώρας, και καιρούς, και ηλικίας, και ὥρας, και τὰ τοιαῦτα ὁ ἰατρός ἐπισκέψεται· φαρμακεύσει τε και διαιτησει, και τηρήσει τὰ βλαβερά, ὡς ἀν μὴ ἀντιθεῖναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς ἀβρώστιας ἐπιθυμίας· και **B** που και καύσει, και τομαῖς, και τοῖς αὐστηροτέροις τῆς θεραπεῖας, ἔστιν ὅτε και ἐφ' ὧν χρῆσεται ὡν οὕτω τοσοῦτον οὐδὲν, κἂν ἐπίπονα σφόδρα (60) και χαλεπὰ φαίνηται, ὅσον ἦθῃ, και πᾶθη, και βίους, και προαιρέσεις, και εἰ τι ἄλλο τοιοῦτο (61) τῶν ἐν ἡμῖν, κατοπτεῦσαι τε και ἰατρεῦσαι, και πᾶν ὅσον θηριῶδες και ἀγριον (62) ἐξορίσαντας τῆς συζυγίας τῆς ἡμετέρας, πᾶν ὅσον ἡμερον και Θεῷ φίλον ἀντείσταραγειν τε και βεβαιώσασθαι, και βραβεῦσαι δικαιῶς ψυχῆ τε και σώματι· μὴ τῷ χεῖρονι τὸ κρείττον δυναστεῦσθαι συγχωρήσαντας, ἤπερ ἀδικῶν ἢ μεγίστη· ὑπὲρ δὲ ἀρχοντι και ἡγεμονικῶ τὸ τῇ φύσει δεῦτερον ὑποτάξαντας· ὡσπερ δὴ νόμος θεῖος, και κάλλιστα ἔχων ἐπὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κτίσεως, ὅση τε ὁρατῆ, και ὅση ὑπὲρ (63) τὴν αἴσθησιν.

C **10.** Σκοπῶ δὲ κάκεῖνο, ὅτι ἐκείνων μὲν ἕκαστον ὦν (64) ἀπρηθιμησάμενη ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρουμένων (65) ὅπως ἔχει (66) φύσεως, οὕτω μένει και οὐδὲν ἀντιτεχνᾶται παρ' ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδ' ἀντισοφίζεται (67) τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προσαγορευοῖς (68)· ἀλλὰ και περισσοῦτο μᾶλλον τὴν ἕλην (69) ἢ ἰατρεία· τίς ἂν εἰ που βραχέϊα τις παρεμπέσει τοῦ κέρμοντος ἀταξία, ἦν και φυλάξει και ἀνακόψαι οὐ χαιρόν. Ἡμῖν δὲ ἡ σύνεσις (70) και τὸ φιλαυτον, και τὸ νικᾶσθαι ῥαδίως μὴτ' εἰδέναι, μὴτ' ἀνέχεσθαι (71), μέγιστον πρὸς ἀρετὴν ἔστιν ἐμπόδιον, και οἷόν τις παρὰ

(58) Ἐτέρου δὲ ὡς. Ita Regii omnes, quinque Colb., Or. 1, Jes. Sed Par. et Bas. δὲ πάλιν.
 (59) Ὑπηρετήν. Reg. 2, ὑπηρετήν.
 (60) Ἐπίπονα σφόδρα. Reg. hu, πάνυ. Colb. 3, utrumque πάνυ σφόδρα και.
 (61) Τοιοῦτο. Sic septem Regg., plures Collb., Bill. Alii τοιοῦτον.
 (62) Ἄγριον. Reg. 1, ἀγριοκον.
 (63) Καὶ ὅση ὑπὲρ. Regg. και ὅση κατὰ τὴν αἴσθησιν σκοπῶμεν.
 (64) Μὲν ἕκαστον ὦν. Sic duo Regg. bm, i.
 (65) Τηρουμένων. Modeste Billius in margine, « forte τηρούμεγον. » Audacius editores Billii conjecturam, quam ipse transverso calamo eraserat, in textum inserere non dubitarunt. Plures tamen Regg. et Colb. codd., Or. 1, Coisl. 1, habent τηρουμένων.
 (66) Ὅπως ἔχει. Sic sex Regii, totidem Colb.
 (67) Οὐδ'· Sic Regg. hu, optima nota, et 1,

D Colb. 3.
 (68) Προσαγομμένοις. Reg. 1, εἰσαγομμένοις.
 (69) Περισσοῦτο μᾶλλον τὴν ἕλην. « Materiam quasi circumstando medicina coercet. » Oliv. « vincit et superat. » Gabr. « subigit. » Comb. « Quin etiam medicina in contrariam corpus affectionem mutat et qualitatem. » Deinde subjicit : « hic verus sensus. Quid enim illud Billii : Materiam colligit ? Et alio loco, « vis ipsa vocis est : velut obsidet expugnatque et cogit. » Denique τὴν ἕλην, inquit, « ipsum corpus humanum dicit, ut in superioribus. »
 (70) Σύνεσις. Nicetas ironice dictum censet, pro « stoliditate ; » et φιλαυτον pro « irrationali erga corpus amore. » Quis hoc credat ?
 (71) Ἀνέχεσθαι. Olivetanus videtur legisse, ἀνέχεσθαι, et vertit : « a quibus abstinendum sit non abstinere. »

ταῖς κατὰ τῶν συμμαχοῦντων γίνεται· καὶ ὅσῃν εἰσφέ-
 ρειν ἔθει σπουδῆν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύου-
 σι, τοσαύτην (72) ὥστε τὴν λατρείαν φεύγειν εἰσφερό-
 μεθα, καὶ ἔσμεν ἀνδρείοι καθ' ἑαυτῶν, καὶ κατὰ τῆς
 ὑγείας (73) ἡμῶν ἐπιστήμονες.

Κ'. Ἡ γὰρ δουλοπρεπῶς τὴν ἀμαρτίαν ἐκλέψαμεν,
 ὡς περ τι πάθος ὑπουλον καὶ (74) κακώθης ἐν τῷ
 βᾶθει τῆς ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν
 ἀσπυρταὶ ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δίκης, ἀν τοὺς
 ἀθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασίζόμεθα (75) προφά-
 σαις ἐν ἀμαρτίαις, λόγους συνηγῶρους (76) τοῖς πά-
 θεσι ἀνευρίσκοντες· ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξαντες ἀσπί-
 δας κωφῆς καὶ τὰ ὠτα βουούσης τρόπον, μὴ ἀκούσαι
 φωνῆς ἐπαδόντων φιλοεικοῦμεν, μηδὲ φαρμακευθῆ-
 ναι (77) σοφίας φαρμάκοις, οἷς ἀβήρωστία ψυχῆς θε-
 ραπύεται· ἢ τὸ τελευταῖον, οἱ γε τοιμηρότεροι
 ἡμῶν καὶ γενναϊότεροι (78), καὶ φανερωῖς ἀναίσχυ-
 τῶμεν (79) πρὸς τε τὴν ἀμαρτίαν καὶ τοὺς ταύτης
 θεραπεύτας, γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, τὸ δὴ λεγόμενον, χω-
 ρῶντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν· ὡ τῆς παραπλη-
 ξίας, ἢ εἰ τι ἄλλο τῷ τοιοῦτῳ πάθει κυριώτερον ἔνο-
 μα· καὶ οὐδ' ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτας ἐχθρῶν, τούτους ὡς
 ἐχθροὺς ἀμυνομένα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας,
 καὶ λόγον ὅσιον βδελυσσόμενοι· καὶ οἰόμεθα μάλλον
 πλεμψοῦν τοὺς ἡμῖν ἐχθροὺς, ἀν ὅτι μάλιστα (80)
 ἡμεῖς αὐτοὺς κακῶς δράστωμεν, ὡς περ οἱ τῶν ἰδίων
 σερῶν ἀπτόμενοι (81) τὰς τῶν πέλας δαπανᾶν νο-
 μίζοντες.

nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

ΚΑ'. Ταῦτά ἐστιν, οἷς ἐγὼ τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν
 (82) τῆς περὶ τὰ σώματα ἐργωδεστέραν τίθεμαι μα-
 κρῶ, καὶ διὰ τοῦτο τιμιωτέραν· καὶ ὅτι ἐκείνη μὲν,
 εἰσα τῶν ἐν τῷ βᾶθει κατοπτρευούση, περὶ τὸ φαινό-
 μενον ἢ πλείων (83) τῆς πραγματείας· ἡμῖν δὲ περὶ
 τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἀνθρώπων ἢ πᾶσα θερα-
 πεία τε καὶ σπουδῆ, καὶ πρὸς τὸν ἔνδοθεν (84) ἡμῖν
 ἐπιπολεμούντα καὶ ἀντιπαλαίοντα ἢ μάχη, ὅς ἡμῖν
 εὐλοῖς ὁπλοῖς καθ' ἡμῶν χρώμενος, τὸ δεινότερον,
 τῷ τῆς ἀμαρτίας θανάτῳ ἰδῶσι. Πρὸς οὖν ταῦτα
 πολλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστewς (85), μελίζο-
 νος δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ συνεργίας, οὐκ ὀλίγης δὲ τῆς
 ἡμετέρας ἀντιεχρήσεως (86) (ὡς γε ἑμαυτὸν πελ-

affert, ac velut instructa quædam acies adversus eos, qui nobis opem ferunt, existit : quantumque studium a nobis adhiberi conveniebat, ut morbum medicis detegeremus, tantum ad medicinam fugiendam adhibemus, atque in nostram perniciem fortes sumus, et adversus sanitatem nostram periti.

XX. Aut enim servilem in modum peccatum, spuramur, non secus ac malignum quemdam et subputridum morbum in intimis animæ recessibus occultantes, perinde ac magnum quoque Dei, visque illius ultricis, oculum fugituri, si homines fecerimus : aut excusationes in peccatis excusamus, verborum patrociniū vitii nostris exquirunt : aut etiam obstructis auribus, instar aspidis surdæ, et obturantis aures suas, obstinato studio in hoc incumbimus, ut ne incantantium vocem audiamus, ac sapientie remediis, quibus animæ morbus depelli solet, curemur. Aut postremo, qui majore inter nos animo atque audacia sunt, ad peccatum hujusque medicos frontem aperte perfricamus, nudo capite, ut est in proverbio, in flagitium omne prorumpimus. O insignem stuporem, aut si quo alio aptiori nomine hujusmodi affec. u. appellari potest ! Quosque, ut præclare de nobis merentes, amore prosequi decebat, eos ut hostes ulciscimur, odio eos, qui nos in portis corripunt, habentes, ac verbum sanctum abominamur, eaque demum ratione futurum existimamus, ut homines nobis amicos et benevolos magis oppugnemus, si nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

XXI. Atque hæ causæ sunt, quæ me, ut nostram medicinam corporea medendi ratione longe difficiliorem, ac proinde præstantiorem, existimem, impulerunt. Huc accedit, quod illa pauca omnino ex iis, quæ in intimis corporis partibus sunt, inspectat, magna ex parte circa ea, quæ in aspectum cadunt, occupatur. At nobis circa occultum et internum hominem curatio omnis et studium versatur ; atque cum eo hoste dimicandum habemus, qui nos interne oppugnat, et certamina lacessit, ac nobismetipsis, quo nihil miserius est, tanquam armis in perniciem nostram utens, peccati morte nos afficit. Ergo adversus ista, tum ma-

⁷² Psal. CXL, 4. ⁷³ Psal. LVII, 6. ⁷⁴ Amos v, 10.

(72) *Τοσαύτην*. Ita Regii, Colbertique omnes, D. Consil. Pass., etc.
 (73) *ὑγείας*. Alii codices ὑγείας.
 (74) *Καί*. Sic Regg. et Collb. omnes, Pass., etc. Deteri in ed. Par.
 (75) *Προφασίζόμεθα*. Sic legendum. Male ed. Par. *προφασίζόμεθα*.
 (76) *Λόγους συνηγῶρους*. « Rationes quæ vitiiis morbis suffragantur. » Gahr.
 (77) *Φαρμακευθῆναι*. Μηδὲ θεραπευθῆναι σοφίας. Consil. 1. Jea. Lectio vulgaris ad marginem.
 (78) *Γενναϊότεροι*. Novus interpres Gallicus reddidit, *les grands du siècle* ; qui majore supercilio, de nobilitate gloriantes, flagitiis et voluptatibus, quod certe non est magni animi, sed abjecti, se tradunt.

(79) *Ἀναίσχυνοῦμεν*. Comb. *αἰσχυνοῦμεν*.
 (80) *Μάλιστα*. Ita Regg. l, 1, Collb. m. At plures alii codices, et ed. πλείστα.
 (81) *Ἀπτόμενοι*. Alii enim leni spiritu ἀπτομένοι.
 (82) *Τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν*. « Nostram hanc medendi artem, quæ circa corpora versatur, » etc.
 (83) *Ἡ πλείων*. Tillem. « forte ἢ πλείων. »
 (84) *Ἐν ἔνδοθεν*. Sic omnes codices ; Billius ipso scripserat.
 (85) *Πίστewς*. Dno Regg. *νήφewς*. Comb. *παντελοῦς πίστewς* « Quod Paulus, » inquit, « 1 Cor. XIII, 2, πᾶσαν πιστewν. »
 (86) *Ἀντιεχρήσεως*. Comb. « Nostra in contrarium molitione et opera. »

gna perfectaue fide opus est, tum majori Dei A
auxilio, nec parva, ut mihi quidem persuadeo, (87), ei δεῖ καλῶς ἡμῖν (88) θεραπεύεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι, καὶ ὡς πλειστοῦ ἀξίας εἶναι, τὸ τιμώ-
contentione nostra quæ partim sermone, partim
opere spectetur : si quidem id nobis prouisum
est, ut animæ, quibus nihil præstantius habemus, probe curentur atque purgentur, maximique sint
pretii.

XXII. Jam quod utriusque medicinæ fines at-
tinet, id enim nobis conferendum adhuc superest :
illa nihil aliud spectat, quam ut sanitatem, aut ho-
nam carnis habitudinem, vel præsentem conservet,
vel absentem revocet : quorum nondum certum est
an aliquid iis profuturum sit, qui ea consecuti fue-
rint ; quippe cum res contrariæ majorem plerumque
dominis suis utilitatem afferant, quemadmodum
opes et paupertas, gloria et ignominia, splendor et
humilitas, cæteraque alia, quæ suapte natura in
medio posita, nihiloque magis in hanc, quam in
illam partem propendentia, ex dominorum usu, ani-
mique instituto, vel virtutis, vel vitii nomen accipiunt.
Huic contra scopus est, animæ pennas addere, ae-
rimundo eam eripere, Deoque dare, divinamque ima-
ginem ⁸⁹, aut manentem conservare, aut periculi-
tantem fulcire, aut dilapsam in pristinum statum
revocare, Christumque per Spiritum sanctum in
matrim dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum
efficere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

XXIII. Huc magistra lex ⁹⁰ tendit : huc inter
Christum et Jegem interjecti prophetæ : huc spiri-
tualis legis consummator et finis Christus ⁹¹. Huc
exinanita deitas. Huc assumpta caro : huc nova illa
mistio, Deus, inquam, et homo : unum ex utroque,
et utrumque per unum. Ob hanc causam Deus ani-
mæ interventu carni junctus est, ac res inter se
⁹² Gen. i, 26. ⁹³ Ephes. iii, 17. ⁹⁴ Gal. iii, 24.

(87) *Θεωρουμένης*. Addunt Par. εἶτα καὶ προσ-
αγομένης, quamvis Billius scripserit in ora Bas.
« non habentur in antiquo, nec in Card. » Quin
etiam desunt in novem Regg., quinque Colb. et in Or.
4, prorsusque addititia videntur. Ea tamen agnoscit
Gabrielius ; atque ea sic reddit Sancigyransensis al-
bas : « quæ in verbis et operibus nostris palam cer-
natur, aliis admoveatur a vobis. »

(88) *Ἡμῖν*. Reg. l, ἡμῶς, non incommode, sed
alieno sensu : ita etiam Coisl. l.

(89) *Υγιειαν*. Ita Reg. r, Jcs., etc. Ed. vero,
ὕγιαν.

(90) *Ὡρ οὐκω*, etc. Totum hunc locum mallet
sic reidere : « quæ an iis, qui ea fuerint adepti,
profutura sint, necne, nondum sane constat ; cum
eorum contraria sæpe his qui habuere, plus utilitatis
attulerint... ex habentium usu animoque boni vel
mali nomen accipiunt. » Or. 4, In margine scho-
lium hujusmodi exhibet : « Ὅτι πέντα καὶ πλοῦτος,
δοξα τε καὶ ἀδοξία, καὶ ὅσα τοιαῦτα μέσα ἦντα παρὰ
τὴν χρῆσιν γίνονται ἀγαθὰ ἢ κακὰ. Μέσα δὲ λέγεται
τῶ ὁμοίως διεισθημένοι τοῦ ψόγου γε καὶ ἐπαινοῦ.
« Quod paupertas atque divitiæ, gloria pariter at-
que ignominia, ac id genus cætera, quæ media sunt,
usu bona vel mala evadunt. Media porro dicta sunt
idcirco quod tum a laude tum a vituperio ex æquo
remota sint. »

(91) *Τὰ ἐναντία*. Reg. hu, τάναντία.

(92) *Πτερῶσαι*. « Pennas aptare. » Gregorius, or.
al. xi, unnc. unncem xliii, n. 81, Basilium τὸν τῆς
ἐρημίας πτερῶσιν appellat, quasi qui solitudinis
studiosis ad pennas aptandas idoneus esset. Apud
Plat., *Polit.*, lib. v, πτερῶσαι significat : « equites e

KB'. Τὰ γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπειῶν τῆ,
τοῦτο γὰρ ἡμῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν εἶτι λείπεται, τῆ μὴ
ὕγιαν (89), ἢ εὐξίαν σαρκὸς, ἢ οὖσαν φυλάξει, ἢ
ἀπελθεύσαν ἀνακαλέσασθαι, ὧν οὐκω (90) ὄηλον, εἰ
τι συνοίσει τοῖς κεκτημένοις· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐναντία (91)
πολλάκις πλείω τοὺς ἔχοντα· ὠνησεν, ὥσπερ πένιαι
τε καὶ πλοῦτοι, δοξαί τε καὶ ἀδοξίαί, ταπεινότερες καὶ
λαμπρότερες, καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύ-
σιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῆδε ἢ τῆδε νεύοντα, τῆ χρῆ-
σει καὶ τῆ προαιρέσει τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον ἢ
τὸ χειρὸν λαμβάνει· τῆ δὲ τὸ προκείμενον πτερῶσαι (92)
ψυχὴν, ἀρπάσαι (93) κόσμου, καὶ δοῦναι (94) θεῷ,
καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἢ μένον τηρῆσαι, ἢ κινδυνεύον
χειραγωγῆσαι, ἢ διαρρῦν ἀνασώσασθαι, εἰσοικί-
σαι (95) τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς, καρδίαις διὰ τῶ
Πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι, καὶ
τῆς ἄνω μακαριότητος, τὸν τῆς ἄνω συντάξεως (96).
pectoris domicilium admittere ⁹³ ; atque, ut imm-
efficere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

KΓ'. Τοῦτο ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος· τοῦ-
το οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφηταί· τοῦτο ὁ τῶ
πνευματικῶ νόμου τελειωτῆς καὶ τὸ τέλος Χρι-
στός (97)· τοῦτο ἡ κενωθείσα (98) θεότης· τοῦτο ἡ
προσληφθεῖσα σάρξ· τοῦτο ἡ καινὴ μέλις, Θεὸς καὶ
ἄνθρωπος, ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρα (99).
Διὰ τοῦτο Θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκρά-
⁹¹ Hebr. xii, 2.

pedibus constituere. »

(93) *Ἀρπάσαι*. Ed. Reg. l, et Colb. m, habent
καὶ ἀρπάσαι. Verum istud καὶ abest a septem
Regg., tribus Colb. et Or. 4.

(94) *Δοῦναι*. Bas. δοθῆναι.

(95) *Εἰσοικίσαι*. Jes. εἰσοικίσασαν. Reg. r, εἰσο-
κίσαντα, sed melius ed. Gregorius enim videtur
adumbrare locum Apostoli, Eph. iii, 16, 17, « vir-
tute corroborari per Spiritum ejus in interiorum
hominem. Christum inhabitare, » nisi quod pro κατο-
κῆσαι quo usus est Apostolus, dicit εἰσοικίσαι, quod
significat, « habitare facere, facere ut inhabitet. »

(96) *Τὸν τῆς ἄνω συντάξεως*. « Qui et ipse su-
perni ordinis est. » Ad hoc enim a Deo creatus fuit
D homo, quod recte observat Elias, « et ut supernis or-
dinibus annumeraretur. »

(97) *Χριστός*. Sic maxima pars codicum, qui nec
δ, nec τὸ habent.

(98) *Κενωθείσα*. « Id ostendit, » inquit Elias,
« totam divinam naturam in una suarum hyposta-
sum toti naturæ humanæ copulatam fuisse. »

(99) *Ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρα*.
« Unum ex utrisque, et per unum utraque. » Hæc
verba sunt « vere gladius ex utraque parte acutus. »
ut loquitur Gabrielius, « adversus hæreticos, una
enim percussit letaliter Nestorium divina ab ho-
mine dividendam, altera Eutychem in divinis hu-
mana vacantem. » Eadem dixerat Elias, cujus pro-
fectio hæc sunt verba in margine Regg. codic. a et l :
« Ρομφαία δίτομος κατὰ τῶν ἀρετικῶν. Τὸ γὰρ, ἐν
ἐξ ἀμφοῖν, πλήσσει κλιρῶν τοὺς ἀπὸ Νεστορίου ὄνο
ὑποστάσεις λέγοντας· τὸ δὲ, δι' ἐνὸς ἀμφοτέρα, ἀντι-
πλήσσει τοὺς ἀπὸ Σεβήρου τὰς δύο φύσεις, ἐν τῷ ἐν

ἐν (1), καὶ συνεδέθη τὰ διεστώτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ
 μαρτυρούτος οικειότητι· καὶ πάντα (2) ὑπὲρ πάντων
 ἦλθεν εἰς ἐν, καὶ ὑπὲρ ἐκείνου τοῦ προπάτορος· ἡ ψυχὴ διὰ
 τὴν παρακούσασαν, ἡ σὰρξ διὰ τὴν ὑπουργήσασαν
 καὶ συγκατακριθείσσαν· ἡ μὲν ψυχὴν, ἡ δὲ σὰρκα· ὁ
 Χριστὸς διὰ τὸν Ἀδάμ τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἁμαρ-
 τίαν, ὁ κρείττων (3) ἁμαρτίας καὶ ὑψηλότερος.

animam, ista propter carnem; Christus denique propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac præstantior erat.

ΚΔ'. Διὰ τοῦτο ἀντεεισῆχθη τῷ παλαιῷ τῷ νέον· καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἁμαρτησάντων, καὶ ὑπὲρ ἐκείνου τῶν ἡμετέρων ἕκαστον τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀντεδόθη (4)· καὶ γέγονε καινὸν μυστήριον ἡ περὶ τὸν πεσόντα δι' ἀπειθεῖαν ἐκ φιλανθρωπίας οἰκονομία. Διὰ τοῦτο γέννησας (5) καὶ Παρθένος· διὰ τοῦτο φάτην καὶ Βηθλεέμ· ἡ γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως· ἡ Παρθένος ὑπὲρ τῆς γυναικός· ἡ Βηθλεέμ διὰ τὴν Ἑδέμ· ἡ φάτην διὰ τὸν ἐκείρισον· τὰ μικρὰ καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων (6). Διὰ τοῦτο ἀγγελιοὶ δοξάζοντες τὸν οὐράνιον, εἶτα ἐπίγειον· καὶ ποιμένες δόξαν (7) ὄρῶντες ἐπὶ τῷ ἁμῶν καὶ ποιμένι· καὶ ἀστὴρ ἠγούμενος, καὶ μάγοι προσπίπτοντες καὶ δωροφοροῦντες, ἰν' εἰδωλολατρεία καταλυθῆ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτίζομενος, καὶ ἄνωθεν μαρτυρούμενος, καὶ νηστίων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν νικῆσαντα (8). Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαυνόμενοι, καὶ νόσοι θεραπεύομεναι, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἔγχειρίζομεν καὶ κατορθοῦμεν.

ΚΕ'. Διὰ τοῦτο ἔθνη φρουασσόμενα, καὶ λαοὶ μελε-
 τῶντες κενὰ· διὰ τοῦτο ξύλον κατὰ τοῦ ξύλου (9), καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χεῖρες, τῆς ἀκρατῶς ἐκπαθείσης αἰ γενναίως ταθεῖσαι· τῆς ἀναιμένης αἰ τοῖς ἥλοις θεθεῖσαι· τῆς ἐκβαλοῦσης (10) Ἄδᾶμ αἰ τὰ πέρατα οἰκειούμεναι (11). Διὰ τοῦτο ὕψος κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ γολῆ (12) κατὰ τῆς γένεως, καὶ στέφανος ἀκῆθινος κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους (13), καὶ θάνατος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σκότος ὑπὲρ τοῦ φωτός,

¹ Gen. ii. 7. ² I Cor. xv. 49. ³ Luc. ii. 14. ⁴ Matth. ix. 2. ⁵ ibid. 3 sqq. ⁶ Luc. viii. 50. ⁷ Matth.

A disjunetæ ac dissidentes per interpositæ rei cum utraque earum affinitatem et cognationem copulatas sunt : atque omnia propter omnia, et pro uno illo generis nostri principe in unum coierunt ; anima nimirum propter eam, quæ præcepto divino minime paruit ; caro, propter eam, quæ animæ cupiditati obsecuta est, simulque condemnata, illa propter animam, ista propter carnem ; Christus denique propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac præstantior erat.

XXIV. Ob hanc etiam causam veteri novum substitutum est, et per passionem, is, qui passus fuerat, in pristinum statum revocatus, ac pro unaquaque rerum nostrarum, unaquaque res ejus, qui vobis sublimior est, repensa : novemque mysterium factum est illa, quæ circa eum, qui per inobedientiam cecidit, per benignitatem contigit dispensatio. Idcirco generatio et virgo : idcirco præsepium et Bethlehem : generatio propter effusionem **, virgo propter mulierem, Bethlehem propter Eden, præsepium propter paradisum, res parvas et conspicuas propter magnas et ab oculis remotas. Idcirco angelus, cælestis primum, ac deinde terrenus **, gloriam prædicantes, et pastores ob agni et pastoriorum gloriam gloriam nentes **, et stella præiens, et Magi sese prosternentes, ac munera offerentes **, ut scilicet idolorum cultus everteretur. Idcirco Jesus baptismi aqua tingitur, et superno testimonio coornatur **, et jejunat **, et tentatur, et eum, qui vicerat, devincit **. Idcirco dæmones efficiuntur **, et morbi depelluntur **, et magnæ prædicationis munus parvis hominibus committitur, et cum laude administratur.

XXV. Idcirco gentes frementes, et populi inania meditantés **. Idcirco lignum adversus lignum, et manus adversus manum ; illæ, inquam, fortiter extensæ, adversus incontinenter extensam ; illæ clavis confixæ, atque constrictæ, adversus remissam et solutam ; illæ orbis lines conjungentes, adversus eam, quæ Adamum e paradiso exturbavit **. Idcirco sublimitas adversus lapsam, 25 et fel adversus gustum, et spinea co-

¹ Matth. ii. 9 et 11. ² Matth. iii. 13-17. ³ Matth. ix. 35. ⁴ Psal. ii. 1. ⁵ Gen. iii. 24.

Χριστῶ ἀγνούμενος. Hæc adversus hæreticos : gladius suus utraque parte acutus ; hæc enim verba, « unum ex ambobus, » Nestorianis, qui unum Christum in duas hypostasias dividunt, letiferam plagam indigunt. Illa autem, « per unum ambobus, » Severianos rursum qui duas in Christo naturas negant, easque in unam naturam contrahunt, aliosque non paucos feriunt.

(1) Ἀνεκράθη. Κρᾶσις, ἀνάκρασις, vox catholica in Gregorio est frequens. Ea tamen abusi postea hæretici. Idcirco rejecta est in concil. Chalced. Act. v, ed. Lab. t. IV, p. 565. Vide Petav., Dog. theol., t. IV, lib. iii, n. 8.

(2) Καὶ πάντα, etc. Sic omnes fere codices : « atque in unum omnia pro omnibus et pro uno protoparente coierunt. »

(3) Κρείττων. Ita codices. « Fortior peccato, » ut Billius vertit in Elia.

(4) Ἀντεδόθη. « Repensum, » quasi « compensatio, pretio et permutatione. » Petav. De Incarn. l. iv, cap. 15, n. 2.

(5) Γέννησις. Ita quinque Regg., septem Colb., Or. 1, Jes., etc. « Γένεσις quidem, ea est fictio, » ut

ait Elias, « quæ ex Deo primum fluxit ; γέννησις vero, nostra est generatio, qua per mortis condemnationem alii ex aliis gignuntur. »

(6) Ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων. His verbis, si Eliæ fides, suam de paradiso sententiam Gregorius indicat.

(7) Δόξαν. « Gloriam. » Malim cum Erasmo, « claritatem. »

(8) Νικῆσαντα. Πειράζοντα habent quinque Regg. codd., Coisl. 1, Pass. Colb. 8, tres alii, et Or. 1, ad marginem.

(9) Τοῦ ξύλου. Τοῦ deest in Reg. a, Or. 1, sicut et τῆς ante χειρὸς.

(10) Ἐκβαλοῦσης. Reg. i, ἐκβαλοῦσης.

(11) Πέρατα οικειούμεναι. « Extrema quæque conciliant. » Neque enim ea solum, « quæ in terris, » sed et « quæ in cælis sunt » Christus in se velut in capite adunavit (Ephes. i, 10).

(12) Καὶ γολῆ. Sic novem Regg., Col. tres. Or. 1, Pass.

(13) Τοῦ πονηροῦ κράτους. « Contra maligni, » nempe « diaboli imperium. »

rona adversus pravum imperium, et mors adversus mortem, et tenebrae propter lumen, et sepultura adversus illam in terram reversionem, et resurrectio propter resurrectionem. Haec omnia divinae cuiusdam erga nos disciplinae loco erant, infirmitatisque nostrae velut medicina quaedam, veterem Adamum eo, unde exciderat, reducens, et ad illud vitae lignum adducens, a quo scientiae lignum intempestive atque incommode perceptum nos removerat.

XXVI. Ac nos hujus medicinae ministri et adjuutores sumus⁶³, quicunque aliis praesidemus: quibus, cum magnum atque amplum sit propria vitia morbosque perspicere, iisque mederi, quanquam nondum id magnum censeri debet; verum multorum hujus ordinis hominum improbitas, ut ita loqueremur, effecit; multo tamen majus et praeclearius est aliorum morbos curare, ac scite repurgare posse, atque ut utrisque utile sit, nempe et iis, qui curatione indigent, et iis, qui medendi scientiam profitentur.

XXVII. Itane autem corporum medici labores, et vigilias, et curas, quas nemo ignorat, subibunt, atque ex alienis calamitatibus, ut quidam ex iis, qui apud illos sapientes habiti sunt, pronuntiavit, proprios mcerores carpent; atque alia quidem ipsi suo labore investigantes et indagantes, alia autem ab aliis corrogantes et colligentes, aegrotis porrigent; nec quidquam tam parvum ab ipsis vel excogitatum vel praetermissum est, etiam si minimum illud sit, quod non magnum, vel ad salutem, vel ad periculum momentum habere censeatur: idque quam tandem ob causam? ut homo pluribus in terra diebus vivat, atque hic ne probus quidem fortasse, sed pessimus et sceleratissimus, cui, utpote malo, jam pridem e vivis excessisse fortasse utilius fuerat, ut vitio, morbo omnium maximo, liberaretur. Atque ut probum honestumque esse demus, quandiu tandem victuro? semperne? aut quid ex

⁶³ I Cor. iv, 4; I Cor. iii, 9.

(14) Ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως. Sancig. « Resurrectio propter insurrectionem, » quasi id pertinet ad Adamum contra Deum insurgentem. Quae sequuntur, ita extulit Augustinus *De vera religione*, num. 32: « Tota vita ejus in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. »

(15) Ὅς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοῖη. « Ut utrisque utile sit. » Praeclara Eliae in hanc rem verba juvat referre. « Quin ne his quidem, qui non totos se ipsos Deo consecraverunt, nec carnis affectum exstinxerunt, ac divini amoris igne deflagrant, utilis est aliorum curatio. Periculum enim est, ne cum lenum sint, per vitiorum ejus, cui medicinam faciunt, recordationem, concupiscentiae carbonem in se ipsis accendant, atque in flammis eorum igne omburantur. Haec sunt, quae significavit, cum dixit: « ut utrisque utile fuerit. »

(16) Πεπιστευμένοις. « Quibus alios curandi onus commissum. »

(17) Εἶτα. « Deinde. »

(18) Ὁς ἐφη τ.ε. Is est auctor libri qui inscri-

bitur: Παρὶ φυσῶν, *De flatibus*, quisquis ille sit, sive Hippocrates, cui tribuitur, sive alius; nam medici certant quis hunc librum emisserit. (19) Μοχθοῦντες. Reg. I, et Comb. πονοῦντες. (20) Συνεισφέροντες. Regg. a, b, m, Colb. 7 Jes. συμφέροντες. (21) Τῆς ὑγείας. In Reg. r, deest τῆς. Reg. t, ac Jes. habent ὑγείας. (22) Ὑποληφθῆναι. Regg. l, n, r, et Jes. ὑποληφθῆναι. Idem hu, in quo is ordo verborum: « ἢ τούναντιον τοῦ κινδύνου ὑποληφθῆναι. » (23) Ἐπὶ γῆν. Sic Regg. hu, t, x, Colberti, m, etc. Bas. vero, Par. et non pauci codd. ὑπὲρ γῆς. (24) Τὸ πάλαι. Ad didimus τό ex Reg. l. (25) Τῆς κακίας. Ita Regg. a, l, et Colberti.

καὶ ταφῆ κατὰ τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ ἀνάστασις ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως (14). Ταῦτα πάντα παιδαγωγία τις ἦν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενείας ἰατρεία τῆς ἡμετέρας, τὸν παλαιὸν Ἀδάμ θέν ἐξέπεσεν ἐκ ἀνάγουσα, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὐ τὸ ξύλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδείως μεταληφθὲν, ἠλλοτρίωσε.

ΚΓ'. Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπῆρται καὶ συνεργοί, ὅσοι τῶν ἄλλων προκαθεζόμεθα· οἷς μέγα μὲν τὰ ἴδια πάθη καὶ ἀρρώστηματα καὶ γινώσκων καὶ θεραπεύειν· μᾶλλον δὲ οὕτω μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἢ τῶν πολλῶν κακία πεποίηκε, τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῶν δὲ μεῖζον τὸ τὰ τῶν ἄλλων ἴσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημῶνως, καὶ ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοῖη (15), τοῖς τῆς θεραπείας χρῆζουσι καὶ τοῖς ἰατροῦν πεπιστευμένοις (16).

ΚΖ'. Εἶτα (17) οἱ μὲν τῶν σωμάτων θεραπευαὶ πόνους τε καὶ ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, ὡς ἴσμεν, ἔξουσι· καὶ τὸ ἐπ' ἄλλοτρίαις συμφοραῖς ἴδια καρποῦσθαι λύπας, ὡς ἔφη τις (18) τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν· καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθοῦντες (19) καὶ ἀνευρίσκοντες, τὰ δὲ παρ' ἄλλων ἐραυζόμενοι καὶ συνεισφέροντες (20) προσοίσουσι τοῖς δεομένοις· καὶ οὐδὲν οὕτω μικρὸν αὐτοῖς ἢ εὐρεθὲν ἢ διαφυγόν, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς ὑγείας (21) ῥοπήν, ἢ τοῦ κινδύνου τούναντιον ὑποληφθῆναι (22)· καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; ἢ ἄνθρωπος ζῆση πλείους τὰς ἐπὶ γῆν (23) ἡμέρας, καὶ οὗτος οὐδὲ τῶν ἐπεικῶν ἴσως, ἀλλὰ καὶ τῶν μοχθηροτάτων, ὧς τὸ πάλαι (24) τεθνάναι ἴσως ἀμεινον ἦν, ὅντι κακῶ, ἵνα τοῦ μεγίστου τῶν ἀρρώστημάτων, τῆς κακίας (25), ἀπαλλαγῆ· εἰ δὲ καὶ τῶν καλῶν θετήμεν, ἐπὶ πόσον (26) βιωσομένῳ; τὸν ἅπαντα χρόνον; ἢ τί τῆς ἐνταῦθα κερδανούνη ζωῆς, ἧς τὸ λυθῆναι ζητεῖν (27), τῶν καλῶν

hitur: Παρὶ φυσῶν, *De flatibus*, quisquis ille sit, sive Hippocrates, cui tribuitur, sive alius; nam medici certant quis hunc librum emisserit.

(19) Μοχθοῦντες. Reg. I, et Comb. πονοῦντες.

(20) Συνεισφέροντες. Regg. a, b, m, Colb. 7 Jes. συμφέροντες.

(21) Τῆς ὑγείας. In Reg. r, deest τῆς. Reg. t, ac Jes. habent ὑγείας.

(22) Ὑποληφθῆναι. Regg. l, n, r, et Jes. ὑποληφθῆναι. Idem hu, in quo is ordo verborum: « ἢ τούναντιον τοῦ κινδύνου ὑποληφθῆναι. »

(23) Ἐπὶ γῆν. Sic Regg. hu, t, x, Colberti, m, etc. Bas. vero, Par. et non pauci codd. ὑπὲρ γῆς.

(24) Τὸ πάλαι. Ad didimus τό ex Reg. l.

(25) Τῆς κακίας. Ita Regg. a, l, et Colberti.

(26) Ἐπὶ πόσον. Sic Regg. t, l, Colb. m.

(27) Ζητεῖν. Pro ποθεῖν καὶ ἐπιθεῖν. « Optare. » Elias et Basil.

ἢ πρῶτον καὶ ἀσφαλίστατον (28), καὶ ἀνδρὸς ὄντως ἀγίου; καὶ νοῦν ἔχοντος;

ΚΗ'. Ἡμῖν δὲ, οἷς τὸ κινδυνεύομεν ἔστι σωτηρία ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀθάνατα κληρονομήσας, ἢ ἐπαινεθησομένης, διὰ κακίαν ἢ ἀρετῆν, πόσον χρὴ δοκεῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα, ἢ ὅσης δεῖν τῆς ἐπιστήμης ἰατρεῦσαι καλῶς, ἢ ἰατρευθῆναι (29), καὶ τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, καὶ δοῦναι τὸν χροῖον τῷ πνεύματι; Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν οὔτε λόγων (30) οὔτε ἰσχυρῶν, οὔτε τὸ θῆλυ τῷ ἀρρενί, οὔτε γῆρα νεότητι, οὔτε πενία πλοῦτος (31), οὔτε εὐθυμῶν ἀθυμοῦντι, οὔτε ὁ κάμων τῷ ὑγιαίνοντι, ἀρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι, σοφοί τε καὶ ἀμαθεῖς, δεῖλοί τε καὶ θρασεῖς, ἄρῃοι καὶ πρῶοι (32), κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες (33).

ΚΘ'. Κἔν ἐστι ἀκριβῶς (34) ἐξετάσης, ὅσον τὸ μέσον τῶν ἐν συζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, κἄν τούτοις ἐκτὸν τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικούς καὶ μεγάδας (35) τῶν ἐξητασμένων (36) καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατευθύνοντας, ἀπικῶν τε αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκεραιότερον τε καὶ πανουργότερον, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταβολῆ (37) πληγέντων πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χείρονος τῶν γὰρ ἕκαστοι πλεῖστον ἀλλήλων ἔστιν ὅτε ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἢ κατὰ τὰς τῶν σωματῶν ἰδέας διαφέροντες· εἰ δὲ βούλει, τὰς τῶν στοιχείων μίξεις καὶ κράσεις, ἐξ ὧν συνεστήκαμεν, οὐ βῆσθην ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

corporum figuris et lineamentis; aut, si mavis, temperamentis: ac proinde nec facile regi gubernarique possunt.

Λ'. Ἄλλ' ὡσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρμακίαν τε καὶ τροφὴν προσφέρονται, ἄλλοι δὲ ἄλλῃν (38), ἢ εὐεκτοῦντες ἢ κάμνοντες, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται. Μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὧν καὶ τὰ πάθη (39) τοὺς

(28) *Ἀσφαλίστατον*. Addunt Bas. eil. et Par. ὡς ἔπος δοκεῖν, quæ desunt in omnibus tum Regg. tum Colh. præter unum, et in Or. 1.

(29) *Ἰατρευθῆναι*. Rectius videtur interpretari Combefissius quam cæteri: « Aut ipsi curentur, vitæque in melius commutent, ac terram spiritui addeant. » Hic enim non agitur de ipsius medici propria curatione, sed ovium quæ, ut supra dixit Gregorius, « curari nec sciunt, nec sustinent. » Quæ præcedunt, et quæ sequuntur, hanc interpretationem confirmant.

(30) *Οὐτε λόγων*. Billius, « eadem rationes, » quod eo sensu Latine non dicitur. Mallet: « nec enim mens eadem et ratio. » Favet Tullius *Offic.* lib. 1, cap. 28: « Duplex est enim vis animorum... una pars in appetitu posita est, quæ est ὁρμὴ Græcæ... altera in ratione, » etc.

(31) *Πενία πλοῦτος*. Bill. « Divitiarum et paupertatis. »

(32) *Πρῶοι*. Reg. 1, *πραεῖς*.

(33) *Κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες*. Gab. « felicitas et infelicitas. » Sed hic de his qui recte vitam instituant, agitur; proindeque melius verteretur « stantibus et cadentibus. »

A hujus vitæ usura lucri factoro, cujus finem exoptare, primum, ac tutissimum bonum est, virique, laud dubie, sani, et mente præditi.

XXVIII. Nobis autem, qui de animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur; quantum tandem certamen propositum esse, quantaque arte opus esse existimandum est, ut recte curemus, aut ipsi curemur, et vitam in melius commutemus, ac terram spiritui addicamus? Non enim eadem rationes, nec iidem animorum impetus sunt maris et feminæ, senectutis et adolescentiæ, divitis et pauperis, hilaris et mœrentis, sani et ægrotantis, principum et subditorum, eruditorum et indoctorum, audacium et timidorum, mansuetorum et iracundorum, munere suo præclare fungentium, et cadentium.

XXIX. Quod si accuratius rem expendas, quantum intervallum inter conjugatos et cælibes interjectum reperies? Ex his rursus, quantum inter eremitas et cœnobitas, qui permisti communiter degunt, discriminis erit? quantum inter eos, qui in contemplatione longe processerunt, et eos qui duntaxat rectum vitæ iter tenent? quantum rursus inter urbanos et rusticos, inter simplices et callidos, inter eos, qui in rebus publicis gerendis versantur, et quietis studiosos, inter eos quorum res in deterius mutatae sunt, et eos qui prospero cursu feruntur, nec duriore unquam fortuna conflictati sunt? Horum enim singuli cupiditatibus nonnun-

quam et affectibus magis inter se differunt, quam elementorum, et ex quibus constamus, nistionibus et

XXX. Quin potius, quemadmodum non eadem medicamenta, nec eadem alimenta corporibus quibusvis adhibentur, sed alia 27 aliis, habita videlicet vel sanitatis eorum vel adversæ valetudinis ratione: eodem quoque modo animæ diversa ratione

(34) *Ἐπι ἀκριβῶς*. Quatuor Regg. ἔτ' ἀκριβῶς. Billius hæc omnia reddit interrogando, quoniam nulla sit interrogationis nota in Græcis. Nec opus est quidquam supplere. Sed vertendum: « Quin id etiam diligenter expendas, velim, quantum, » etc.

(35) *Τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικούς καὶ μεγάδας*. Communis est omnium interpretum lapsus in his vertendis. Nullum excipimus, nec Latinum, nec Gallicum. Billius: « Inter solitudinis amantes, et eos qui sodalitiis vitæque societate gaudent. » Nihil hæc in interpretatione, et cæteris, quas referre nihil est necesse, quod sæcularibus solitudinis amantibus non conveniat. Manifestum tamen est Gregorii verbis significari monachos, quorum duo genera agnoscit, eremitarum scilicet et cœnobarum.

(36) *Ἐξητασμένων*. « Qui versati, » vel, « exercitati sunt et longe processerunt. »

(37) *Τῶν μεταβολῆ*. Reg. lu. τῶν ἐν μεταβολῆ.

(38) *Δὲ ἄλλῃν*. Quidam, ut Regg. 1, 1, δ' ἄλλῃ. Hic plerique codd. ad marg. *Διάφοροι τρόποι τῶν ψυχικῶν φαρμάκων*. « Remediorum animi varia genera. »

(39) *Πάθη*. Male πάθει in Par.

ac disciplina curantur. Si porro curationis testes sunt, qui morbis huiusmodi vexantur. Alios sermo ducit; alii exemplo componantur. Alii calearibus opus habent, alii freno. Nam qui segnes sunt atque ad bonum ægre impelluntur, hi verborum stimulis excitandi sunt, qui vero spiritu, quam par sit, ferventiores sunt; atque effrenato quodam animorum impetu feruntur, velut equulei generosi procul a meta currentes, hos utique orationis freno coercere ac cohibere præstiterit.

. XXXI. Aliis laudatio utilitati fuit, aliis reprehensio, utraque videlicet tempestive adhibita: aut contra detrimento, non tempestive et cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit, alios objurgatio: atque hæc rursus alios, si palam arguantur; alios, si remotis arbitris admoncantur. Sunt enim qui privatas admonitiones contemnant, publica autem reprehensione ad officium revocentur: sunt rursus, qui liberius reprehensi, pudorem omnem abstergant, contraque occulta objurgatione meliores reddantur, iisque, quos vicem suam dolere perspiciunt, hoc muneris vicissim rependant, ut eorum admonitionibus pareant.

. XXXII. Quidam etiam ad minima usque ac levisima observandi sunt; nimirum qui eo quod peccata sua obscura et incognita esse putant (quando quidem id moliantur), tanquam sapientiores animis insistantur; in quibusdam rursus ad nonnulla connivere satius fuerit, ita ut videntes non videamus, et audientes non audiamus, quemadmodum dici solet, ne alioqui eos nimis crebris objurgationibus tanquam fluctibus obruentes, ad desperationem incitemus, ac dissoluto tandem pudore, quod persuasionis pharmacum est, ad quodvis facinus audaciores reddamus. Quin etiam cum nonnullis ita agendum est, ut non irascentes irascamur, non contemntes contemnamus, non desperantes desperemus: quatenus videlicet eorum natura id

μὲν ἄγει λόγος, οἱ δὲ φοβρίζονται παραδειγματῶν· οἱ μὲν δύνονται κέντρων, οἱ δὲ χαλινῶν. Οἱ μὲν γὰρ εἰς νοθεῖς, καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὸ καλὸν, οὗς τῆ πληγῆ τοῦ λόγου διεγερτέον (40)· οἱ δὲ θερμότεροι τοῦ μετρίου τῷ πνεύματι, καὶ δυσκάθεκτοι ταῖς ὀρμαῖς, καθάπερ πῦλοι γενναῖοι πόρρω τῆς νόσσης θέοντες, οὗς βελτίους ἂν ποιήσειεν (41) ἄγχων καὶ ἀνακόπτων λόγος.

AA'. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὤνησε, τοὺς δὲ ψόγος, ἀμφοτέρα μετὰ τοῦ καιροῦ· ἢ τοῖναντίον ἐβλάψεν ἐξου τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Τοὺς μὲν παράκλησις κατορθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις· καὶ αὕτη, τοὺς μὲν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχομένους (42), τοὺς δὲ κρύβδην νοθευομένους (43). Φιλοῦσι γὰρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ἰδῆ νοθετημάτων, πλήθους καταγνώσει σωφρονιζόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλέγχων ἀναισχυντεῖν, τῷ τῆς ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ ἀντιειδόντες τῆς συμπαθείας (44) τὴν εὐπειθειαν.

AB'. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων, ὅσους τὸ οὐθεοῖαι λανθάνειν (45) (ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάζουσιν) ὡς σοφωτέρους ἐφύσησε· τῶν δ' ἔστιν (46) ἃ καὶ παρορᾶν ἄμεινον, ὥστε ὀρῶντας μὴ ὀρᾶν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἵνα μὴ πρὸς ἀπόνοιαν (47) αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν, τῷ φιλοπόνοῦ τῶν ἐλέγχων καταβαπτίζοντες (48), καὶ τέλος πρὸς πάντα πειθώμεν τολμηροῦς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον τὴν αἰδῶ διαλύσαντες. Καὶ μέντοι καὶ ὀργιστέον τισίν, οὐκ ὀργιζόμενοι· καὶ ὑπεροπτέον, οὐκ ὑπερορῶντας· καὶ ἀπογνωστέον, οὐκ ἀπογνωσκοντας, ὅσων (49) τοῦτο ἡ φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπεικεῖα (50) θεραπευτέον καὶ ταπεινώτητι, καὶ τῷ συμπροθυμεισθῆαι δὴ περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας. Καὶ τοὺς μὲν ν-

(40) *Διεγερτέον*. Reg. I, θεραπευτέον. Comb. « Sermonis lectu curandi. »

(41) *Ὅς βελτίους ἂν ποιήσειεν*. « Quos sermo, quasi habens coercens ac reprimens, meliores effecerit. »

(42) *Διελεγχομένους*. Sic Elias increpationem ab objurgatione distinguit: « increpatione, » ut inquit Chrysostomus, « ad peccatoris correctionem adhibetur: exprobratio autem ad ejus, qui deliquit, confusionem et ignominiam. »

(43) *Κρύβδην νοθευομένους*. E regione horum verborum, codices Regii plures et Colb. appingunt: *Ὅς δὲ ἐπιτιμῶν καὶ διορθοῦσθαι τοὺς ἱερεῖς*. « Quæ ratione increpari corrigique sacerdotes debeant. »

(44) *Συμπαθείας*. « Commiserationi obedientiam rependentes. »

(45) *Λανθάνειν*. Male in Par. λανθάνειν.

(46) *Τῶν δ' ἔστιν*. Sic melioris notæ codices. Alii, τῶν δὲ ἔστιν. « Hi porro sunt, » ut interpretatur Elias, « qui servilem quemdam in modum peccatum subripiant metuuntque vulgari. Dissimulanda porro quæ gravissima non sunt, ne increpationis assiduitate, ea exstimulari desinant. »

(47) *Ἀπόνοιαν*. « Contumaciam » interpretatur

Gabrielius juxta Augustini et Gregorii Magni sententiam, ac contendit nusquam apud Theologum ἀπονοῖα « desperationem » significari, sed « contumaciam, » aut « arrogantiam, » aut « dementia. »

(48) *Καταβαπτίζοντες*. Sic editi libri, sed frustra quaesieris in scriptis. Alii habent *καταπιέζοντες*, quæ verior lectio videtur, « deprimentes, concutientes. » Sic duo Coisl., tres Reg. i., tres Colb. Alii, *καταπιέσαντες*. Ita tres Colb., Or. 1, etc. Vulgatam tamen lectionem retinere visum est, quod ipsi favet iste Gregorii Magni locus: « Cum vero, inquit, pravus quisque impudenter innotescit, quo liberius omne facinus perpetrat, eo etiam licitum putat, et quod licitum suspicatur, in hoc procul dubio multiplicius mergitur. » in parte *Curæ seu Regul. past.* cap. 31, admon. 32, ed. Par. 1705.

(49) *Ὅσων*. Alii codices habent, ὅσων. Hinc Elias: « quoniam autem in nonnullis, inquit, exemplaribus, per o hæc vox ὅσων scripta reperitur, sic sensus hic fuerit: ob nonnullos tantum irascendum ac desperandum esse, quantum licet, ac vera rei natura exigit. »

(50) *Ἐπεικεῖα*. « Jus infractum, » inquit Elias, id est, quod de severitate aliquid remittitur; et etiam Tullius, « summum jus, summa injuria. »

εἴη, ὅν δὲ ἠενεσθῆαι πολλὰκις λυσιτελεσσομεν· καὶ τὸν μὲν ὑπερίαν καὶ δυναστείαν, τὸν δὲ πέναν ἢ ὑπερπέναν, ἢ ὑπαικίην ἢ ἀπεύχσθαι (51).
 namque utilitas fuerit : atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

ΑΓ. Ὅθ γὰρ ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς πικρίας, τὴν μὲν καλλίστην εἶναι καὶ ὠφελιμωτάτην αἰ καὶ πάσι, τὴν δὲ χειρίστην τε καὶ βλαβερωτάτην αὐτὴ καὶ (52) τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας, ἔν τι καὶ τὸ αὐτὸ ὑγιεινότερον (53), ἢ ἐπισφαλέστατον ἀεὶ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδίδεσθαι (54)· οἶον τὸ αὐστηρὸν, ἢ τὸ πρᾶον (55), ἢ τῶν ἄλλων ὧν ἀπρηθιμησάμην ἕκαστον. Ἄλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο καλὸν καὶ χρήσιμον, τοῖς δὲ τοῦναντίον (56) πάλιν, ὅπως ἂν, οἶμαι, συμπίπτωσι (57) οἷ τε καιροὶ καὶ τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν θεραπευομένων ἐπιδέχεται τρόπος. Ἄ πάντα μὲν ἐκείσθαι λόγῳ, καὶ συνιδεῖν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον (58), ὥστε καὶ κεφαλαίῳ (59) τὴν θεραπείαν περιλαβεῖν ἀμήχανον, κἂν ἐπὶ πλείστον ἐξίχηται τις ἐπιμακείας τε καὶ συνείσεως· ἐπὶ δὲ τῆς πείρας αὐτῆς καὶ τῶν πρῆγματων τῷ θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ (60) καταφαίνεται.

ΑΔ. Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γνῶριμον, ὅτι, καθάπερ τοῖς ἐπὶ κάλου (61) μετώρου καὶ ὑψηλοῦ βαινοῦσι τῆδε ἢ τῆδε ἀποκλίνας οὐκ ἀσφαλές, οὐδὲ εἰς μικρὴν κλίσην ἢ βοτῆ, κἂν μικρὰ φαίνεται, ἀσφάλεια (62) ἐὲ αὐτοῖς ἢ ἰσορροπία καθίσταται· οὕτω κἂν τοῦτοις ἐπιπέρωσι νεύσῃ (63) τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε δι' ἀγαθειαν, κίνδυνος οὐχ ὁ τυχὼν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀποδέκταις τοῦ τῆς ἀμαρτίας πτώματος. Ἄλλ' ὁδῶ βασιλικῇ πορευτέον ὄντως, καὶ περισσεπτεόν, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερὰ, καθὼς αἱ Παροιμίαι φασίν, ἐκκλίνοντες. Οὕτω μὲν δὴ τὰ (64) τῶν παθῶν ἔχει τῶν ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐνταῦθα τὸ ἔργον ὡς ἀγαθῶ ποικίμεν, τῷ γνωστῶς (65) γνωστομένῳ ψυχῆς ποικίμεν, καὶ ἀρηγησομένῳ κατὰ λόγον ποιμαντικῆς, τῆς γε ὀρθῆς καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποικίμενος ἡμῶν ἀξίας.

A requirit. Alii rursus lenitate et humilitate curandi sunt, atque alacri animo una cum illis meliorem spem induendo. Alios viacere, ab aliis vinci plerumque utilitas fuerit : atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

XXXIII. Neque enim, quemadmodum in virtute ac vitio res se habet, ut illa quidem semper pulcherrima et omnibus utilissima sit, hoc autem turpissimum et perniciosissimum sit; eodem modo medicinæ quoque nostræ ratio ea est, ut unum idemque medicamentum iisdem semper vel saluberrimum sit, vel periculosissimum : verbi gratia, acerbitas aut clementia, aut unum quodque aliorum, quæ modo a nobis enumerata sunt. Verum aliis hoc medicinæ genus bonum atque utile fuerit, aliis autem rursus contrarium medendi genus; prout, opinor, vel res vel occasio tulerit, vel ægrotantium denique mores admiserint. Quæ quidem omnia sermone distinguere, atque ita exacte perspicere, ut tota medendi ratio in summam colligatur, impossibile est, quantacunque cura et diligentia ingeniique sagacitate quispiam polleat : in rebus tamen ipsis et experimentis curatrici rationi et medico perspicua sunt.

XXXIV. In universum autem illud apud nos constat, quod quemadmodum in sublimi et pendulo fune gradientibus, in hanc vel illam partem deflectere, minime tutum est, nec etiam parva inclinatio parvum periculum affert, verum eorum salus in æquilibrio posita est : ad eundem quoque modum utramvis in partem quispiam, sive ob vitæ improbitatem, sive ob imperitiam propenderit, haud leve periculum, tum ipsi tum iis quibus præest, imminet, ne in peccatum prolabantur. Quocirca via procul dubio regia ipsis incedendum est, ac circumspiciendum, ne vel ad dexteram, vel sinistram, velut in Proverbiis est, declinent. Ac talis morborum nostrorum natura est, tantusque bono pastoris labor incumbit, qui gregis animas scite cogniturus est, perspectasque habiturus, eisque juxta pastoralis artis leges præiturus, duntaxat rectæ et iustæ, ac vero pastore nostro dignæ.

29 XXXV. Jam ipsam verbi distributionem, ut

ΑΕ. Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομήν, ἵνα τελευ-

Prov. iv, 27. Prov. xxvii, 23.

(51) Ἀπεύχσθαι. Bill. in 1 ed. « Exsecrari, » D Gabr. « detestari, » Oliv. « Culpare. »
 (52) Οὕτω καὶ. Tres Colb. οὕτως οὐκ ἔχει καὶ τῆς.
 (53) Ὑγιεινότερον. Sic Regii omnes et Colb. i, Coisl. 1. Or. 1, Jes. In ed. Ὑγιαίνοντατον.
 (54) Ἀποδίδεσθαι. Reg. hu, ἀποδίδονται.
 (55) Ἐτὸ πρᾶον. Reg. 1, καὶ τό, Comb. « austro-nitas » vel « lenitas. »
 (56) Τοῦναντίον. Alii nonnulli τὸ ἐναντίον.
 (57) Συμπίπτωσι. Sic omnes codices. In ed. συμπίπτουσιν.
 (58) Ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον. Regg. hm, hu, Coisl. 1, melioris notæ, εἰς τό. Reg. 1, et Coisl. 1, ἀκριβέστερον.
 (59) Καὶ κεφαλαίῳ. Regg. codd. l, x, z, Colb. 7, Pass. habent ἐν κεφαλαίῳ.

(60) Θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ. Billius in Elia verit, « e medico sermone et viro. » Viro pro « exemplo » positum videtur.
 (61) Ἐπὶ κάλου. Regg. codd. u optimæ notæ et x, et Gabr. ἐπὶ κάλω. Item Coisl. 1.
 (62) Ἀσφάλεια. Bill. in prima ed., « salus et securitas. »
 (63) Νεύσῃ. Ita Regg. hm, l, z, Colb. 3, m, et Jes. Leatio melior, quamvis rarior. In ed. νεύσει.
 (64) Μὲν δὴ τὰ. Colb. i, μὲν οὖν. Reg. a, μὲν ἐπὶ καὶ τὰ. Emphatica lectio.
 (65) Γνωστῶς. « Non leviter et perfunctorie, verum sedulo et diligenter. » Sic exponit Elias; Gabr. vero, « non modo exterius, verum etiam interiori plane cognitæ oves habere, ut vocet eas nominatim. »

quod nostrorum omnium primum est, postremo loco dicam, divini, inquam, verbi et excelsi distributionem, quam omnes hac ætate profitentur, si quis est alius, qui præsidenti animo suscipiat, aut cuiusvis ingenii esse censeat, hunc ego solertiae nomine admiror, ne dicam stultitiæ. Mihi quidem res minime vulgaris, parvique spiritus esse videtur, verbi, perinde ac tritici⁶⁶, mensuram tempestive cuique dare, et dogmatum nostrorum veritatem cum iudicio dispensare. Hoc est, ea omnia, quæ sacra philosophia, de mundis, vel de mundo disseruit, de materia, de anima, de mente, et intelligentibus naturis, tam melioribus quam deterioribus, de providentia omnia constringente atque gubernante, cum quæ modo rationi consentaneo evenire videntur, repugnante acciderent videntur.

XXXVI. Quæ de prima nostra constitutione et postrema reflectione, de typis et veritate, ac testamentis, de Christi adventu tam primo quam secundo, de incarnatione et cruciatibus et reversione, de resurrectione, de fine, de iudicio, ac retributione, tam tristiore quam splendidiore: et quod caput est, quæ ænque de principe ac beata Trinitate credenda sunt. Qua quidem in re, iis quibus alios illuminandi munus commissum est, periculum omnium maximum obijcitur, ne vel in unam personam contractus sermo, dum multos deos inducere veremur, nuda et inania nobis nomina relinquat, eundem videlicet Patrem et Filium, et Spiritum sanctum esse sentientibus: vel in tres alienas et exteras, aut inordinatas et principii expertes, atque, ut sic loquar, adversarias divisus, in idem malum per contraria prælabatur non secus ac distorta planta, cum in alteram partem nimis inflectitur.

XXXVII. Nam cum tres sint hoc tempore circa theologiam morbi, atheia nempe, Judaismus, et multorum deorum cultus, quorum primi Libycus Sabellius propugnator³⁰ fuit; alterius, Alexan-

⁶⁶ Luc. xii, 42.

(66) Ὑψηλοῦ καὶ ὀν ῥῦν. Ita quinq. Regg. Colh. 1, Jes., Or. 1. Alii nonnulli οὔ. Comb. ὕψηλοῦ καὶ ὀν γε ῥῦν. In ed. ὕψηλοῦ καὶ ὀν ῥῦν.

(67) Τῶν φαυλοτάτων. « Hominum non vulgarium. »

(68) Περὶ κόσμων. « De mundis, » etc. Immateriali uno et invisibili, materiali altero et visibili; quorum ille primum, iste deinde creatus est. Hunc esse sensum Gregorii ex aliis orationibus liquet: orat. xviii, al. xix, in Patrem, n. 3; or. xxvii, al. xxxiii, adversus Eunomianos, n. 40; or. xxviii, al. xxxiv, secunda De theologia, n. 31; or. xxxviii, in Christi natiuitatem, n. 40, ubi aperit quid per invisibilem mundum intelligat; orat. xl, De baptisate, n. 45.

(69) Δευτέρας. Quæ sequuntur usque ad ὄσα, deest in Reg. 1.

(70) Καὶ ἀναλύσεως. Comb. « de profectione, morte, transitu, migratione. » Sed Elias, Gabrielius aliique de reversione Christi ad Patrem cum carne intelligunt, et consequenter, id quod sequitur, περὶ ἀναστάσεως, non ad Christum, sed ad universum genus humanum referunt.

(71) Ὅσα τε. Deest τε in pluribus codicibus; at

ταῖον εἶπω τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θεοῦ λέγω καὶ ὕψηλοῦ, καὶ ὀν ῥῦν (66) πάντες φιλοσοφοῦσι, εἰ μὲν τις ἄλλος θαρραλεῖ, καὶ πάσης διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τοῦτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ λέγω τῆς εὐθείας· ἐμοὶ δ' οὖν πρᾶγμα φαίνεται οὐ τῶν φαυλοτάτων (67), οὐδὲ ὀλίγου τοῦ πνεύματος, δίδωμι κατὰ καιρὸν ἐκάστῳ τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· ὄσα περὶ κόσμων (68) ἢ κόσμου περιλοσόφεται, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν νοερῶν φύσεων, βελτιῶν τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συνδεούσης τε καὶ διεξαγούσης προνοίας, ὄσα τε κατὰ λόγον ἀπαντᾶν δοκεῖ, καὶ ὄσα παρὰ λόγον τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

ΛΓ'. Ἐτι τε ὄσα περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστάσεως, καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀληθείας, καὶ διαθηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας (69), σαρκώσεώς τε καὶ παθημάτων, καὶ ἀναλύσεως (70), ὄσα τε (71) περὶ ἀναστάσεως, περὶ τέλους, περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως (72), σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας (73)· καὶ τὸ κεφάλαιον (74) ὄσα περὶ τῆς ἀρχικῆς (75) καὶ μακαρίας Τριᾶδος ὑποληπτέον· ὄσπερ (76) ἤ καὶ κινδύνων μέγιστος τοῖς φωτίζειν (77) πεπιστευμένους, ὡς μῆτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον (78) δεῖσι πολυθείας, ψιλὰ καταλιπεῖν ἡμῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι· μῆτε εἰς τρεῖς, ἢ ἐκ φύλου καὶ ἀλλοτρίας διαιρεθέντα, ἢ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους, καὶ οἷον εἰπεῖν, ἀντιθέους (79), πρὸς καθὼν ἰσὺν ἐκ τῶν ἐναντίων μεταπεσεῖν· ὡσπερ φυτοῦ διαστροφῆς ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

ΛΔ'. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν ῥῦν περὶ τὴν θεολογίαν ἀρρωστημάτων, ἀθείας, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πολυθείας, ὧν τῆς μὲν Σαβέλλιος προστάτης ὁ Αἴθως ἐγένετο, τῆς δὲ Ἄρειος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, τῆς δὲ τινος

non pauci, nec inutiliter, retinent.

(72) Ἀνταποδόσεως. Tres Regii, totidem Colh., Or. 1, Pass. ἀνταποδόσεως.

(73) Σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας. Regg. u, optima nota et x, Colh. 3, et h, Pass. σκυθρωποτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων. Ruf. « de retributione vel tristitiam vel honorum. » Gab. « pæne vel gloriæ. »

(74) Καὶ τὸ κεφάλαιον. Sic Regg. hu, 1, i, et Or. 1, καὶ deest in pluribus codd. et in edit.

(75) Ἀρχικῆς. Addunt editores Paris. καὶ τῆς βασιλικῆς, quæ non agnoscunt Regii codd. nec Colh.

(76) Ὅσπερ. Reg. x, ὡσπερ.

(77) Φωτίζειν. Baptisimum hic significari censet Comb. Aliter Elias, qui vocem hanc a pseudo-Dionysio mutuatam asserit, quamvis isto scriptore antiquiorem esse Theologum hodie constet apud eruditos.

(78) Συναιρεθέντα τὸν λόγον, etc. Hic locus magnam affert lucem iis quæ in variis orationibus iisdem pene verbis tradit Gregorius; or. in Bas. n. 39; or. 1 De theol. n. 5, In nat. n. 45, etc.

(79) Ἀντιθέους. Oliv. « pugnautes inter se decus. »

ἄν ἄραν παρ' ἡμῖν ὀρθοδόξων (80). Τίς ὁ ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν ὅσον ἐστὶ βλαβερὸν διαφυγόντας, ἐν ἄροις μένειν τῆς εὐσεβείας, καὶ μῆτε πρὸς τὴν Σαβέλλου (81) ἀθεΐαν ἐκ τῆς καινῆς (82) ταύτης ἀναλύσεως ἢ συνθέσεως ὑπαχθῆναι, μὴ μᾶλλον (83) ἐν τῇ πάντα ἢ μῆδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριζομένους (84). φεῖται γὰρ εἶναι ὅπερ ἐστὶν εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα ἢ σύνθετόν τινα καὶ ἀτοπὸν ἡμῖν θεῶν, ὡς περ τὰ μυθώδη τῶν ζώων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας ἢ μῆτε τὰς φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἀρείου (85) καλῶς ὀνομασθῆσαν μανίαν, εἰς Ἰουδαϊκὴν πενίαν (86) κατακλεισθῆναι, καὶ φθόρον ἐπιείργειν τῇ θεῖᾳ φύσει, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας, ὡς περ δεδοικότας μὴ διαφθίρω (87) ἡμῖν ὁ Θεός, Θεοῦ Πατρὸς ὡν ἀληθινοῦ καὶ ὁμοῦ μὴ τὴν φύσιν ἢ μῆτε τρεῖς ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπιείργοντας (88) ἢ συντάσσοντας πολυαρχίαν εἰσπέριον (89) Ἑλληνικὴν, ἣν πεφεύγαμεν (90).

Αἱ. Δέον μῆτε οὕτως εἶναι τινὰς φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (91)· τίνος γὰρ ἐν καὶ εἴη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν κεχωρισμένου καὶ ἀπεξενωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; οὐ γὰρ τοῦτο ἦν τὸ ἀλλότριον ἢ συναλειφομένου πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ συγγεομένου, ἴσον δὲ εἰπεῖν, καὶ συγγεοῦν ἢ μῆτε τοσοῦτον φιλοχρίστους, ὡς μῆτε τοῦτω φιλάττειν τὸ εἶναι Υἱὸν (92)· (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη (93), μὴ πρὸς ἀρχὴν ἀναφερόμενος τὸν πατέρα;) μῆτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὶ καὶ γεννητορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίω ἀρχῆ, γὰρ ἄλλο δὲ μικρῶς τε καὶ (94) ἀναξίως, μὴ θεότητος ὡν ἀρχὴ καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς Υἱῷ καὶ Λόγῳ, τῷ δὲ ὡς πρῶτον καὶ οὐ διαλύτῳ (95) Πνεύματι· ἐπειδὴ γε ἀναρχαίον καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, καὶ ἕκαστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

A drinus Arius; tertii, quidam e nostris nimis orthodoxi: quænam mea ratio est? nimirum, ut quidquid in his tribus noxi est, fugientes, intra pietatis metas consistamus, ac neque in Sabellii atheiam ex hac nova resolutione aut compositione developemur, non magis omnia hæc unum, quam unumquodque horum nihil esse constituentes; id enim, quod sunt, esse desierint, mutuo inter se comineantia et transeuntia; aut mistum quemdam et absurdum nobis Deum, quemadmodum fabulosa quædam animalia, confluentes et adumbrantes: nec rursus juxta Arij pulchre nominatum furorem, naturas secantes, in Judaicam inopiam redigamur, atque in divinam naturam invidiam inducamus, solo ingento deitatem circumscribentes; perinde ac verreamur, ne Deus nobis corruptatur, si Dei veri et naturæ æqualis Pater esse credatur; nec denique tria principia inter se opposites, vel construentes, gentile multorum imperium quod fugimus, invehama.

XXXVIII. Cum contra oporteat, nec quosdam Patris amore ita affici, ut etiam ab eo quod Pater sit auferant: cujus enim Pater fuerit, si Filius natura disjungatur, atque una cum rebus creatis somoveatur? non enim Filius est, quod externum atque alienum est: aut cum Patre permisceatur, atque confundatur, eumque pariter confundat: nec rursus ita Christi amantes esse, ut nec ei filii nomen servent, (cujus enim Filius fuerit, si ad Patrem tanquam ad causam non referatur?) nec Patri principii servetur dignitas, quæ ei ut Patri et genitori competit. Parvorum enim sane et indignorum principium fuerit, vel, ut rectius loquar, parve et indigne, nisi divinitatis et bonitatis illius causa sit, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur; in illo, inquam, ut Filio et Verbo. in hoc autem ut procedente, ac minime solubili Spiritu. Quandoquidem et Deum unum retinere necesse est, et tres 31 personas conlteri, atque cum sua quamque proprietate.

Reg. μανίαν, non recte.

(87) Διαφθίρωτο, etc. « Ne pereat nobis Deus, si sit Pater Dei veri et naturæ sibi æqualis. »

(88) Ἀντεπιείργοντας. « Sumpia, ut fallor; » inquit Gabriellus, « metaphora a bello; ἀντεπιείργειν enim propriè de copiis dici videtur. »

(89) Εἰσπέριον. Sic plerique eodd. Male Par. εἰσπερίαν.

(90) Πεφεύγαμεν. In paucis codicibus, quos inter Pass. sequitur: μῆτε εἰς τρεῖς ἐκφύλους καὶ ἄλλοτριᾶς διαίρεθέντα ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους καὶ οἷον εἰπεῖν ἀντιθέτους. Verum hæc adjectitia sunt nec in melioris notæ codicibus leguntur.

(91) Ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν. « Ut ab eo id etiam quod Pater sit, auferant. » Quod ait Billius: « Patris nomen ipsi adimant, » non satis est contra Sabellium, qui Patris nomen non detrabebat. Oliv. « ut ei esse Patrem, » etc.

(92) Τὸ εἶναι Υἱὸν. « Quod sit Filius, esse Filium, conservetur. »

(93) Εἴη. Addit Coisl. 1, υἱός.

(94) Μικρῶς τε καὶ. Habent permulti Regg., Colb., Or. 1, Jes., Pass., Bill. μικρῶς ἄτε καὶ.

(95) Ὡς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ. « Processione, » seu « processionis termino. » Gab. « ut in eo, qui indissolubiliter procedit, Spiritu. »

(80) Ὀρθοδόξων. « Ironice » dictum putat Elias.

(81) Σαβέλλου. Sic quidem Colb. 3, 7, aliique nonnulli. Verumtamen melior videtur lectio, Σαβέλλου, quam exhibent Regg. codd. a, et e, et quam ipse Billius in ora Bas. ascripserat. Porro, ut observat Gab., Gregorius Sabellii hæresim atheiam non ideo nuncupat, quod Deum nullum esse omnino putaret ... sed quod ita divinas hypostascs resolveret, vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. « Nam id quod sunt, » ut ait Billius, « esse desinunt, cum in sese mutuo confluentes, proprietates amittunt suas. »

(82) Καιρῆς. Sic Reg. hu, aliique permulti, et sic legendum ex Or. in Athan. colligitur, ubi Gregorius ait, Σαβέλλου καινοτομίας. Habent nonnulli, καινῆς.

(83) Μὴ μᾶλλον, etc. « Non magis unum omnia, quam nihil esse singula definientes. » Ita vertit Pet. l. II, c. 6, n. 3, p. 34.

(84) Ὀριζομένους. Reg. n, ὀριζομένης, non male.

(85) Ἀρείου. « Arius, » inquit Elias, « a helli cupido et furioso demone Marte nomen duxit. (Vicia), pergit Gabriellus, « die festo Ἄρεος, id est, Martis, natus esse fertur. »

(86) Περλίαν. Sic omnes pene ad unum codices.

XXXIX. Sed ad hæc intelligenda, et satis com-
mode ac pro dignitate declaranda, longiori oratione
opus fuerit, quam præsens institutum, atque adeo
vita hæc ferat. Quin ad id potius, et nunc, et sem-
per, opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus, et
intelligitur, et exponitur, et auditur. Puri enim
duntaxat est, id attingere quod purum est, sique
semper simile. Hæc autem idcirco in præsentia
paucis commemoravimus, ut istud planum fiat, ei,
qui de tantis rebus disputationem habeat, præser-
tim apud multitudinem, quæ ex variis ætatibus ani-
miquæ affectionibus conflata est, ac musici cujus-
dam instrumenti multis sibus constantis in mo-
dum, variis pulsibus opus habet. difficile ejusmodi
orationem invenire, quæ omnes concinnare ac scien-
tiæ lumine collustrare possit: non modo quod, cum
in tribus his rebus periculum versetur, hoc est in
mente, et sermone, atque auditu, si non ad omnia,
ad unum certe aliquod horum offendere necesse
est; aut enim mens minime illuminata est, aut
sermo elanguit, aut denique auris laud satis pur-
gata minime excepit: atque ex horum uno peræque
atque ex omnibus veritas claudicet necesse est.
Verum etiam quia id quod his, qui aliud quoddam
sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum et periculum hic cedit.

XL. Ut enim de Deo, ac re omnium maxima,
atque ipsa salute, et prima omnibus spe, certamen
habentes, quo fervidiorē fide præditi sunt, eo etiam
acrius orationi adversantur, ac veritatis proditionem,
non autem pietatem, obedientiam esse inter-
pretantes, prius omnia projecērunt, quam opinioniones
eas quas domo secum afferunt, et dogmatum, qui-
bus innutriti sunt, consuetudinem: atque hic affe-
ctus, de quo adhuc 32 loquor, moderatiorum ho-
minum est, nec prorsus malorum, qui etiamsi a

(96) *Κυθαρόν γάρ*, etc. Comb. sic vertit: «Puri enim est duntaxat eum attingere qui purus est, et eodem se modo habet, » nempe Θεός.

(97) *Ὁὐ δ' εἴνεκα*. Edit. οὐ δὲ εἴνεκα.

(98) *Κρουμάτων*. Ita novem Regg, sex Colb., Or. 4, Pass. et Comb. Ed. habent, κρουμάτων.

(99) *λαμπρῶναι*. Reg. hu, Jes., Colb. 3, 4, λαμπρῶναι.

(1) *Διαβολά*. «Mente, » malim, «Intelligentia. »

(2) *Πάντα*. Colb. h, πρὸς πάντα.

(3) *Ἐνελάμψθη*. Reg. hu, ἐνελάμψθη. Sic scripsit Billius in Herv.

(4) *Ὁμολως*. Monet Gabrielinus hæc voce, «æqualitatem usquequaque non significari; quemadmodum nec in orat. de amore erga pauperes: Πάντες πτωχοὶ ὁμολως ἔλεενοι. Alii enim aliis sunt miserabiliores, sed eorum nullus est, qui non aliqua misericordia dignus sit. Licet ergo plus claudicet veritas, si in duobus aut etiam si in tribus offendas, quam si in uno: æque tamen ad efficiendum ut claudicet, satisque est, si vel uni tantum e tribus impingas.

(5) *Ὅτι καὶ δ*. Deest δ in duob. Colb.

(6) *Ἡ τῶν ἀκούστων εὐλάβεια*. Pietas religiosa demissus, obsequentes, et citra curiositatem audientes homines reddit, cum de moribus, de judicio, ceterisque hujusmodi sermo est; verum eadem pietas eos efficit suspiciosos, curiosos, cantos, reluctantes, si quis de rebus fidei disputet. «Hoc autem ea ratione fit, » inquit Elias, qui hæc observat, «quod ille quidem ex morali disciplina utilitatem

ΑΘ'. Ταῦτ' οὖν μακροτέρου μὲν ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, οἶμαι δὲ καὶ βίαν, τοῦ λόγου καὶ νοῆσαι καὶ παραστῆσαι ἱκανῶς τε καὶ ὄσον ἔξιν· μάλλον δὲ καὶ νῦν καὶ ἀεὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ μόνον Θεὸς καὶ νοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται καὶ ἀκούεται. Καθαρόν γάρ (96) μόνον ἀπτόνον τοῦ καθαροῦ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος· οὐ δ' εἴνεκα (97) νῦν ἐν ὀλίγῳ διηγήθησθαι, ἐν ἐκείνῳ δηλώσωμεν, ὅτι χαλεπὸν ἐν πλήθει μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον, ἐκ παντοδαπῆς συγκειμένων καὶ ἡλικίας καὶ ἕξεως, ὅσον ἰργάνῳ τινὶ πολυχόρδῳ διαφόρων δεομένων καὶ τῶν κρουμάτων (98), εὐραῖν τινα τὸν πάντας καταρτίσαι δυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῶναι (99) τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως· οὐ μόνον ὅτι ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κινδύνου σαλεύοντος, διανοίᾳ (1) καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον περὶ ἐν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα (2), προσπαῖσαι· ἢ γὰρ οὐκ ἐνελάμψθη (3) νοῦς, ἢ λόγος ἠοσθησεν, ἢ οὐκ ἐχίρθησεν ἀκοή μὴ κεκαθαρισμένη· καὶ ὁμοίως (4) ἐξ ἐνὸς τούτων καὶ πάντων χαλεπὸν ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὅτι καὶ δ (5) τοῖς ἄλλοις διδάσκειν ὑπισχνουμένοις ῥᾶστον ποιεῖ τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον, ἢ τῶν ἀκούστων εὐλάβεια (6), τοῦτο ἐνταῦθα ἢ ζημίαι καθίσταται καὶ ὁ κίνδυνος (7). doctrinæ genus profitentur, facilem et plausibilem

Μ'. Ὡς γὰρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν ἑπτῶν ἔχοντες τὸν ἀγῶνα, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς, καὶ τῆς πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος (8), ὅσω τὴν πίσιν εἰσὶ θερμότεροι, τοσοῦτω προσανέστεροι τῷ λόγῳ, καὶ προδοσίαν τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐσέβειαν τὴν εὐπειθεῖαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόνοιαν (9) ἐν πρότερον ἢ τοὺς οἰκοθῶν λογισμοὺς, (10) μεθ' ὧν ἔρχονται, καὶ τῶν δογμάτων οἷς συνανεστράφησαν (11) τὴν συνήθειαν καὶ τοῦτο ἐτι λέγω (12) τῶν μετρωτέρων καὶ οὐ πάντῃ κακῶν τὸ πάθος, οἱ κἂν τῆς ἀληθείας

omni periculo vacuam ad se manare conspiciunt; istic vero, de spe ipsaque salute certantes, suam ipsorum obedientiam, fidei proditionem existimant; unde sit ut citius quidvis prodiderint contempserintque, quam eas sententias, quas domo secum afferunt, ac dogmatum eorum, in quibus educati sunt, consuetudinem. » In his Elias, atque etiam Gregorii verbis, traditæ semel sanctis fidei mutandæ impossibilitas, ut ita dicam, mirabiliter elucet; atque etiam ab erroribus, quibus mens semel imbuta est, emergendi quanta sit difficultas.

(7) *Ὁ κίνδυνος*. Deest in Jes.

(8) *Πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος*. Coisl. πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος. «Prima spes, » inquit Elias, «est spes in Deum; secunda, est salutis expectatio. » Sed rectius Gibr. qui ad hæc eadem verba ait: «Illa appellare consuevit Theologus excelsum illum Trinitatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum. » Et est vere hic Gregorii sensus, ut ipse exprimit or. xxxii, al. xxvi, *De moderatione servanda*: Τὸ μέγιστον, ἢ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐπίγνωσις, καὶ ὁμολογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος. «Ibi quod maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti cognitio, confessioque primæ nostræ fidei. »

(9) *Πρόνοιαν*. Reg. z, πρόνοιαν.

(10) *Ἐρχονται*. Reg. i, ἔρχονται.

(11) *Συνανεστράφησαν*. Reg. i, Comb. συνανεστράφησαν, quæ forsitan est germana lectio.

(12) *Καὶ τοῦτο ἐτι λέγω*. Comb. «Addo præterea. »

εμπαρτένωσιν, ἀλλὰ τῷ γε (13) δι' εὐλάβειαν τοῦτο
 πείθειν, καὶ ζῆλον μὲν ἔχειν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν,
 τῆν ἔσονται τῶν οὐ σφόδρα (14) κατακρινόμενων,
 αἷα πολλὰς θεορμένων (15), ὡς οἱ διὰ κακίαν καὶ (16)
 κωρίαν τοῦ δεσποτικῶν θελήματων ἀποπίπτοντες.
 Καὶ (17) τάχα ἂν οὗτοι μεταπεισθεῖεν ποτε, καὶ μετα-
 στήθισιν ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὑφ' ἧς καὶ ἀντέβαι-
 νον, εἰ τις αὐτῶν εἴποιτο (18) λόγος, ἢ οἰκοθεν ἢ ἐξωθεν
 κρούσει καίριως (19), ὡσπερ σίδηρος πυρίτιν (20).
 ἴδω, τὴν ἐγκύμονα καὶ ἀξίαν (21) φωτὸς διάνοιαν·
 ἢ ἢ καὶ τάχιστα ἂν ἐκ μικροῦ σκινθήρος ὁ τῆς ἀλη-
 θείας πυρὸς ἐκλάμψει (22).

fortasse ex parva scintilla veritatis flamma exsplendescat.

ΜΑ. Τί δ' ἂν εἴποι τις (25) περὶ τῶν διὰ κενοδο-
 ξίαν ἢ φιλαρχίαν, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος (24) λαλούν-
 των, Ἰαννοῦ (25) τινος ἢ Ἰαμβροῦ μεγαληγορίας, οὐ
 κατὰ Μωσέως (26), τῆς δ' ἀληθείας ὀπιζομένων,
 καὶ τῆς ὑκαινούσης κατεξανισταμένην διδασκαλίαν ;
 ἢ τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπαιδεύσαν καὶ τὴν
 ἐπαμένην ταύτῃ θρασυτήτα (27) ὁμῶς (28) παντὶ
 λόγῳ χωρούτων συῶδει πάθει, καὶ καταπατούντων
 τοὺς καλοὺς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας ;

ΜΒ. Ἡ ὅσοι μηδεμίαν μὲν οἰκοθεν ὑπόληψιν φέ-
 ροντες, μηδὲ τινα τύπον τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἢ
 κίρωνα ἢ βελτίονα, πᾶσι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς λό-
 γος καὶ διδασκαλίαις, ὡς ἐξ ἀπάντων ἐκλεξόμενοι τὸ
 κρείττον καὶ ἀσφαλέστερον, καὶ κριταῖς οὐ καλοῖ ;
 τῆς ἀληθείας σφίσειν αὐτοῖς (29) πιστεῦσαντες (30)·
 ἴπαιτα ὑπὸ τῆς πιθανότητος (31) ἄλλοτε ἄλλης (32)
 περιφερόμενοι καὶ στρεφόμενοι, καὶ παντὶ λόγῳ κα-
 τακρινόμενοι καὶ κατηθέντες (33), πολλοὺς ἀμείψαν-
 τες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὡσπερ χοῦν
 ἐνέμοις βράβιως ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαμόντες
 καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν, (34) (ὦ τῆς ἀλογίας!) πρὸς
 πάντα λόγον ὁμοίως δυσχεραίνουσι, καὶ μοχθηρὸν τύ-
 πον ἑαυτοῖς ἐγγράφουσι, αὐτῆς καταγαλῶν ἡμῶν
 καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀσάτου καὶ οὐδὲν ὑγιᾶς ἐχούσης
 τῆς πίστεως, μεταβαίνοντες ἀπαιδεύτως ἀπὸ τῶν
 ἐργῶν ἐπὶ τὸν λόγον· ὡσπερ ἂν εἰ τις τοὺς ὀφθαλ-

veritate aberrant, tamen quia ob religionis studium,
 et quod x-ium quidem habeant, sed non secundam
 scientiam **, hoc patientur, ex eorum fortasse nu-
 mero erunt, qui non tam graviter condemnabuntur,
 nec multis vapulabunt **, quemadmodum qui ob
 improbitatem et pravitatem, a Domini voluntate
 exciderunt. Atque hi quoque fortasse de sententia
 quandoque deduci, et ab eadem illa religione, ob
 quam prius repugnabant, immutari queant, si quis
 sermo eos attingat, qui, aut interne, aut externe,
 ut ferrum silicem, sic gravidam mentem ac luce
 dignam opportune feriat : in qua etiam celerrime

XLI. Quid autem de illis dixeris, qui ob inanis
 gloriae cupiditatem aut dominandi studium iniqui-
 tatem in Excelsum loquuntur **, de Jannis, inquam,
 et Jambri arrogancia **, non adversus Mosem, sed
 adversus veritatem arma induentium, atque adver-
 sus suam doctrinam insurgentium? Quid etiam
 de tertia classe, hoc est, eorum qui ob imperitiam,
 ejusque comitem temeritatem, adversus omnem
 sermonem, porcorum in modum, ruunt, ac pulchras
 veritatis margaritas conculcant ** ?

XLII. Quid postremo de iis qui nullam quidem
 opinionem, nec ullam de divinis sermonibus vel
 deteriorem vel meliorem formam secum afferentes,
 verum quibuslibet sermonibus et magistris sese
 subjicientes, tanquam ex omnibus id quod melius
 certiusque sit, electuri, ac sibi ipsis, hoc est, malis
 veritatis iudiciis, confidentes; deinde alia atque
 alia sermonis probabilitate circumacti, et undique
 versati, atque omni sermonum genere obruti et
 prostriti **, postquam multos magistros commuta-
 runt, ac multas litteras, pulveris instar, in ventos
 facile abjecerunt, auribus tandem et animo defati-
 gati, (o ingentem rationis penuriam!) ** 33 ser-
 mones omnes ex æquo fastidiunt, ac pravam for-
 mam sibi ipsis insculpunt, ipsam videlicet fidem
 nostram, ut incertam, nihilque sani habentem,
 irridentes et aspernantes, stultique ab his qui ser-

** Rom. x, 2. ** Luc. xii, 47. ** Psal. lxxii, 8.
 ** H Tim. iii, 8. ** Matth. vii, 6. ** Ephes. iv, 14.

(13) Τῷ γε. Reg. r. Jes., Coisl. 1, τό γε.
 (14) Οὐ σφόδρα. Reg. hu, οὐ πάνυ τι.
 (15) Θεορμένων. Regg. a, et l, δαιρομένων. Quod
 evangelistæ verbum magis accedit.
 (16) Κωρίαν καὶ. Reg. i, κακίαν ἢ.
 (17) Καὶ. Addidimus ex octo Regg., totidem Colb.,
 Or. 1.
 (18) Ἀψάειτο. Reg. 2, Colb. 3, a, m, Jes. Billius
 ad oram Ilerv., ἀψήγαι.
 (19) Καίριως. Reg. i, καιρίαν.
 (20) Πυρίτιν. Sex Regg. Coisl. 1, Or. 1, prima
 manu, πυρίτην.
 (21) Καὶ ἀξίαν. Hæc desunt in sex Regg., quinque
 Colb., Or. 1, Jes.
 (22) Ἐκλάμψει. Colb. 6, ἀνάψει.
 (23) Εἴποι τις. Regg. a, et l, εἴποις.
 (24) Εἰς τὸ ὕψος. Gabr. « ad excelsam Trinita-
 tem, » Elias, « ad Dei majestatem. »
 (25) Ἰαννοῦ, etc. Orig., in Matth., tract. lxxv,
 n. 117, sic loquitur : « Quod ait Apostolus, » If Tim.
 ep. iii, 8, » Sicut Janues et Mambres resistunt
 λόγοι, non invenitur in publicis Scripturis, sed in

libro apocrypho, qui inscribitur : *Janues et Mam-
 bres liber*; unde ausi sunt quidam epistolam ad
 Tim. repellere, » etc. Non omitendum Jannis et
 Mambri portenta, ab Elia pro præstigiis haberi
 (26) Μωσέως. Plerique Regg. Μωσέως.
 (27) Θρασυτήτα. Videtur alludere Gregorius ad
 illud quod est apud Thuc. Ἀμάθεια θράσος, ὁ λογα-
 σμὸς δ' ὅκνον φέρει. « hincita impudentiam parit,
 prudentia metum et cunctationem. » Bill. in 1
 ed.
 (28) Ὅμῶς. « Accipitur apud veteres, » inquit
 Elias, « pro ὁμοῦ, simul, et rursus pro ἀντιῶς, im-
 pulenter atque aperta fronte. »
 (29) Αἰσίου. Pass., Colb. iii, Ilerv. ἐκαστός.
 (30) Πιστεύσαντες. Reg. i, Comb. πιστεύοντες.
 (31) Πιθανότητος. Reg., hu, et Bill., πιθανότη-
 τος.
 (32) Ἄλλης. Reg. t, et l, ἄλλως, sicque emen-
 dandum contendit Comb.
 (33) Πατηθέντες. Duo Colb., καταπατηθέν-
 τες.
 (34) ὦ τῆς ἀλογίας! « Proh. stoliditatem! »

monem habent, ad doctrinam transeunt: non secus videlicet, ac si quis, vel oculorum, vel aurium vitio laborans, solem aut voces accuset, illum ut obscurum ac minus fulgentem, has ut absonas et imbecilles.

XLIII. Ac proinde minoris est negotii rudi adhuc animæ veritatem primum, instar ceræ nondum signatæ, imprimere, quam super litteras, hoc est pravas doctrinas et dogmata, pium sermonem scribere, ita ut posteriora cum prioribus confundantur et perturbentur. Ut enim præstat planam et tritam viam calcare, quam asperam nullisque pedum vestigiis impressam, arvomque colere aratro jam sæpe proscissum et emollitum, ita commodius quoque fuerit animum pingere, cui nondum vitiosa jam aliqua doctrina impressa sit, improbæque litteræ altissime consignatæ. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiendus erit, ut et priores formas deleat, et probatiores dignioresque quæ maneat, ipsis substituat. At tot quidem sunt, tum quantum ad reliquas affectiones, tum quantum ad sermonem ipsum, pravi, et pravi illius typi et characteres: tantumque ei negotium incumbit, cui hæc animarum institutio et præfectura commissa est, ac plura etiam oratio, ne modum excederet, prætermisit.

XLIV. Quemadmodum igitur, si quis variam quamdam et multiplicem belluam, ex multis belluis, magnis iuxta parvisque, feris ac mitibus, constabat cicurare et ducere aggrediatur, huic in natura adeo præpostera et prodigiosa gubernanda maximus procul dubio labor subeundus sit, maximaque dimicatio; quippe cum nec vocibus iisdem, nec alimentis, nec manuum blanditiis, ac sibilis, nec reliquis denique institutionis modis, belluæ omnes delectentur, sed aliæ aliis, pro sua quæque natura et consuetudine, vel gaudeant, vel offendantur: ut qui ejusmodi belluæ curam susceperit, cum varia omnino et multiplici scientia ornatum iustructumque esse oporteat, **34** et eam, quæ cuique apta sit, curationem adhibere, si quidem belluam cum laude ducere atque conservare cupit. Eodem modo cum commune hoc Ecclesiæ corpus instar compositæ cuiusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et rationibus consti-

α μούς κακῶς διακείμενος, ἢ τὰ ὤτα διεφθαρμένος, κατηγοροῖ τοῦ ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

ΜΓ'. Καὶ διὰ τοῦτο βῆον ἀρτι κεινοτομεῖν ἀλήθειαν ψυχῆς, ὡσπερ κηρὸν οὕτω κηχαραγμένον, ἢ γράζειν κατὰ γραμμάτων, πονηρῶν λέγω διδαγμάτων (35) καὶ δογμάτων, εὐσεβῆ λόγον, ὡς συγγείσθαι καὶ ἀτακτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Ὅδον μὲν γὰρ (36) πατεῖν ἔμεινον τὴν λείαν καὶ τετριμμένην ἢ τὴν ἀτριβῆ καὶ τραχείαν, καὶ γῆν ἀρούην ἢ πολ- λάκις ἀροτρον ἔτεμεν καὶ ἡμέρωσεν· ψυχὴν δὲ γρά- φειν, ἢν οὕτω λόγος ἐχάραξε μοχθηρὸς, οὐδὲ εἰς βάθος τὰ τῆς κηκίας ἐνεσημάνθη γράμματα· δύο γὰρ ἂν οὕτω τὰ ἔργα γίνοντο (37) τῷ θεοσεβεῖ καλ- λιγράφῳ, ἐξαλείφειν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράζειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοῦ μέναι ἀξιοτέρους. Τοσοῦτοι μὲν δὴ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν, οἱ πονηροὶ καὶ τοῦ πονη- ροῦ (38) τύποι καὶ χαρακτηρισ· τοσοῦτον δὲ τὸ ἔργον τῷ ταύτην πεπιστευμένῳ τὴν τῶν ψυχῶν (39) παιδα- γωγίαν καὶ προστασίαν· καὶ τὰ πλείω παρήκεν ὁ λό- γος, ἵνα μὴ περιττότερος ἢ τοῦ δέοντος.

ΜΔ'. Ὅσπερ οὖν εἰ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θηρίων συγκαίμενον πολυειδές (40) καὶ πολύμορφον, μειζύ- ων τε καὶ μικροτέρων, ἡμερωτέρων τε καὶ ἀγρι- ωτέρων, ἀγειν ἐπιχειροῖ καὶ τιθασσαύειν, πάντως ἂν ἦν ἔργον αὐτῷ, καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὕτως ἀνομάλου καὶ ἀλλοκότου προστατεῖν φύσεως, οὔτε φωναῖς ταῖς αὐταῖς, οὔτε τροφαῖς, οὔτε χειρὸς (41) ἐπαφαῖς (42), οὔτε συρίγμασιν (43), οὔτε τοῖς τῆς ἄλλης ἀγωγῆς τρόποις ἐκάστου τῶν θηρίων χαίρον- τος, ἄλλων δὲ ἄλλοις ἡδομένων, ἢ ἀχθομένων, ὡς ἡ φύσις ἐκάστου καὶ ἡ συνήθεια· καὶ τί ἂν ἔδει (44) ποιεῖν τὸν τοιοῦτου (45) θηρὸς ἐπιστάτην; τί ἄλλο γε ἢ πολυειδῆ τε εἶναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατὰ τὴν ἐκάστου προσάγειν τὴν θεραπείαν, ὡς ἂν ἀγοῖτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διασωῖτο; οὕτως ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἡθῶν καὶ λό- γων, καθάπερ ἐνὸς ζώου συνθέτου καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τούτου τῆς Ἐκκλησίας συγκαίμενου σώματος, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἀπλοῦν τε εἶναι (46)

(35) Διδαγμάτων. « Moralem disciplinam » intel- ligit Elias; et δογμάτων « fidei doctrinam. »

(36) Ὅδον μὲν γὰρ. « Viam enim planam, tri- tamque præstat calcare, quam asperam, etc.; ani- mam vero, quæ nondum pravus imbuta est doctrinis, bonis informare est facilius. »

(37) Γίνονται. Sic Billius, sex Regg., duo Colb., Or. 4, Jes. Nonnulli γίνονται. Reg. 2, γίνονται. In editis, γίνονται.

(38) Πονηροῦ. « Malignum vocat ipsum dæmo- nem, » inquit Gab. alluditque Gregorius, opinor, ad Matth. vi. 13.

(39) Τὴν τῶν. Sic Regg. Inu, ha, melioris notæ codices. Combef. τῶν ταύτην πεπιστευμένων. Decst. τῶν in ed.

(40) Πολυειδές. Reg. hu, πολυειδές τε.

(41) Χειρὸς. Jes. χειρῶν.

(42) Ἐπαφαῖς. Significat, inquit Gabr., gestum illum quo solennis pecudibus aut etiam homini- bus blandiri, dorsum eorum aut caput contrectan- tes.

(43) Συρίγμασιν. Reg. 1, συρίγμασιν. Montac. σο- φίσμασιν.

(44) Καὶ τι ἂν ἔδει, etc. « Et quid oporteat face- re huiusmodi bestię præfectum? Quid aliud profecto quam curare ut multiplex sit ac varius scientia, » etc.

(45) Τὸν τοιοῦτου. Reg. 1, τοῦ τοιοῦτου.

(46) Ἀπλοῦν τε εἶναι. « Simplicem, » inquit Elias, « quantum ad dogmata et actionis rectitudi- nem. » Brevius orat. in Athan. Gregorius se ipse exponit: ἀπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδές τὴν κυβέρνη- σιν. « Moribus simplex, gubernandi arte multiplex. » Vide Chrys., lib. vi De sacerdot. c. 5.

ὡν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν (47) ὀρθότητα· καὶ ὅτι ἅμῃσι παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἑαυτοὺς οἰκείωσιν, καὶ τὸ τῆς ὀμιλίας πρὸς πάντας ἐπιφειδῶν τε καὶ πρόσφορον.

ME. Οἱ μὲν γὰρ δέονται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς ἀκαιοτέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμάτων, ὅσοι τὴν ἔξιν (48) νήπιοι καὶ ἀρτιπαγεῖς, ὡς ἐν εἰποι τις, τὴν ἀνδρείαν τοῦ λόγου τροφήν οὐ φέροντες· ἦν εἰ προσάγοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα ἐν καταπισθέντες (49) καὶ βαρθηθέντες (50), οὐκ ἐπαρώσης τῆς διανοίας, ὡσπερ ἐκεῖ τῆς ὕλης (51) ἢ ἐπισπλῶν ἐλλυῖσθαι καὶ οἰκείωσασθαι, ζημιωθείεν ἐν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δύναμιν· οἱ δὲ τῆς ἐν τοῖς πλείοις λαλουμένης σοφίας χρήζοντες καὶ τροφῆς B τῆς ὑψηλοτέρας καὶ στερβοτέρας (52), τῷ πρὸς διάκρισιν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ἰκανῶς (53) γεγυμνάσθαι τὰ ἰσθητήρια, εἰ γάλα ποτιζοῖντο καὶ τρέποντο λαχάνοις, ἀσθενῶν βρώματι, δυσχεραίνουσιν ἐν καὶ μάλα εἰκότως, οὐ δυναμούμενοι (54) κατὰ Ἰησοῦν, οὐδὲ ἀξίαντες τὴν ἐπαινετὴν ἀξίαν, ἦν ἰσχύεται λόγος τελειῶν εἰς ἄνδρα, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἄγων πνευματικῆς, τὸν καλῶς τρεφόμενον. sapientes, quod sermo divinius affert 77, eum, qui talis ætatis mensuram ducens 78.

MC. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἰκανός; Οὐ γὰρ ἐστὶν ὡς οἱ πολλοὶ κατηλεῦσιν δυνάμενοι (55) τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναμιγρῶναι τὸν οἶνον ὕδατι· τὸν εὐραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου λόγον τῷ πολλῷ καὶ ὀνῶν καὶ χαμαὶ συρομένον καὶ ἐξιτήλω καὶ εἰκῆ ἴκοντι, ὥστε αὐτοὶ τι παρακερδαίνειν (56) ἐκ τῆς κληρείας, ἄλλο τε ἄλλως ὀμιλοῦντες τοῖς πλησιάζουσιν καὶ πᾶσι πρὸς χάριν· ἔγγαστριμυθοὶ (57) τινες ὄντες καὶ κενολόγοι, τὰς ἐαυτῶν ἡδονὰς θεραπεύοντες (58) λόγοις ἐκ γῆς φωνουμένοις καὶ δυομέ-

77 Hebr. v, 12; 1 Cor. iii, 1, 2. 78 1 Cor. ii, 6. 79 Ephes. iv, 13. 80 Il Cor. ii, 16. 81 ibid. 17. 82

tutum sit, summo opere quoque necesse est, autistitenti simul et simplicem esse, quantum ad eam, quam ad res omnes adhibere debet, rectitudinem; et rursum quam maxime varium ac multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscujusque animum sibi adjungat, apteque et apposite omnes alloquatur.

XLV. Quidam enim lactis alimonia opus habent, hoc est, simplicioribus et elementariis doctrinis, nimirum qui puerili animi habitudine sunt, recensque, ut sic dicam, compacti, nec virilem sermonis cibum ferunt 77: quem si quis ipsis præter vires admoverit, ejus pondere oppressi fortasse atque obruti, animo ad id quod transmissum est, attrahendum sibi que accommodandum haud satis virium habente, quemadmodum nec corpore in cibis materia constantibus, pristinas etiam eorum vires labefactabit. Alii, quod sensus ad verum a falso innotendum ac secernendum exercitatos habeant, ac proinde sapientia ea quæ inter perfectos exponitur 78, sublimiorique et firmiori cibo indigeant 79, si quis lac illis propinet, oleribusque, hoc est, infirmiorum cibo, eos alat 78, molesto animo id laturi sunt: ac merito sane, utpote nihil Christiani roboris colligentes, nec laudabile illud augmentum pulchre allitur, in virum perficiens, atque ad spiri-

XLVI. Et ad hæc quis idoneus 79? Non enim plerisque similes sumus, qui veritatis doctrinam adulterant 80, ac vinum squæ miscent 81; hoc est, doctrinam cor hominis exhilarantem 82, cum vili et vulgari, humique serpente, et evanida, frustra que et temere sumente, ut ipsi ex hac cauponandi ratione obiter aliquid elucrentur, aliaque alio modo cum his qui ad ipsos accedunt, verba 83 faciunt, omnibusque assentantur, ventriloqui sane quidam et vaniloqui, voluptatibus suis servientes, verbis e terra

79 Hebr. v, 14. 80 Rom. xiv, 2. 81 Coloss. ii, 19. 82 Isa. i, 22. 83 Psal. ciii, 15.

(47) Ἐν πᾶσιν. Deest in Reg. r.
 (48) Ἐξίν. Reg. hu, addit, εἰσὶ.
 (49) Καταπισθέντες. Reg. r, n, Colb. 3, 4, Or. 1, prima manu, καταπισθέντες. Colb. 6, 5, καταπισθέντες.
 (50) Βαρθηθέντες. Ita novem Regg., octo Colb., Or. 1, Jes., Pat. vero βαρυνθέντες.
 (51) Ὑλης. Observat Comb. hac voce, « corpus » D Gregorio passim significari.
 (52) Στερβοτέρας. Reg. hm, Bill. in marg. στερεωτέρας, « solidiori. »
 (53) Ἰκανῶς. « Sufficenter, abunde. »
 (54) Δυναμούμενοι. Reg. hu, δυνάμενοι.
 (55) Κατηλεῦσιν δυνάμενοι. « Qui possimus adulterare verbum veritatis. » Billius non reddidit δυνάμενοι, nec Gabrielius; quam tamen vocem magni esse momenti, et sic vertendam censet novus interpres Gallicus: « qui potentes sunt avaro atque fraudulentier tractare verbum veritatis, illudque corrumpere, ac vinum aqua miscere. » Deinde Gregorius 1° alludit ad hæc Isaia: verba, c. 1, 22, Οἱ κἀπηλοὶ σου μίγνυσσι τὸν οἶνον ὕδατι. « Caupones tui miscent vinum aqua; » et ad hæc Apost. Il Cor. ii, 17, κατηλεῦσαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, « adulterantes verbum Dei; » 2° voce δυνάμενοι significare videtur pravos factores, qui sua utuntur potestate ad verita-

tem corrumpendam, et alludere simul ad hæc verba ps. li, 3, Τὶ ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατὸς ἀνομίαν; « Qui gloriaris in malitia qui potens es in iniquitate? »
 (56) Παρακερδαίνουσιν. De his Apostolus I Tim. vi, 5, « Qui existimant quæstum esse pietatem. » Eodem sensu ac Greg. S. Hieronymus in Il Cor. ii ait: « omnem doctorem, qui auctoritatem Scripturarum, per quam potest audientes corrigere, vertit ad gratiam... vinum sanctarum Scripturarum violare atque corrumpere sensu suo. »
 (57) Ἐγγαστριμυθοὶ. Vox illa, quam Vulgata « pythones » interpretatur, sæpe occurrit in Scripturis. Hic autem Gregorius alludit ad hæc Is. cap. viii, 19, verba: Ζητήσατε τοὺς ἔγγαστριμύθους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογούντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσι. Quos ventriloquos appellat Isaia, eosdem Vulgata « pythones, magos, divinos, » etc. Antiquos gentiles et terra fundi oracula credidisse patet, inquit Gab. ex illo Ciceronis loco, De div., in lib. 1, ubi ait: « Credo etiam anhelitis quosdam fuisse terrarum; quibus inflatæ mentes oracula funderent. »
 (58) Θεραπεύοντες. Oliv. « venantes, » Bill. prima edit. « aucupantes. » Uterque videtur legisse θεραπεύοντες.

proialis et in terram possessionibus; ut maximam apud vulgus gloriam, et nominis celebritatem consequantur, maximis ipsos damnis afficientes, aut etiam omnino perdentes, atque innocuum simpliciorum animarum cruorem effundentes, de manibus nostris aliquando requirendum ⁵⁹.

XLVII. Quin potius illud æquius, melius esse aliis qui artis peritia præsent, salutis nostræ habenas concedere, quam imperitos aliorum aurigas esse, atque anrem potius æquam submittere, quam imperitiam linguam movere. Hæc enim nobiscum ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe, collocti, præstabilius esse diximus, cum quæ dicenda et facienda essent, nesciremus, ea ad discere, quam nescientes docere. Præclaro enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem capus sermo veniat, canique vim habeas, ut recenti adhuc in pietate animæ adjumento esse possit. Nam certe alios docera aggredi, priusquam ipsi satis edocil simus, ac figuliam, ut dici solet, in dolio discere, hoc est in aliorum animabus pietatem meditari et exercere, valde stultorum aut temerariorum hominum esse mihi videtur: stultorum si ne inscitiam quidem suam agnoscunt: temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur.

XLVIII. Eniavero Hebræorum sapientes hanc olim Hebræis legem fuisse narrant, in primis rectam et laude dignam, qua non cuivis ætati quivis Scripturæ liber concedebatur, nam ne hoc quidem utilis esse, quandoquidem nec tota statim a quolibet percipi possit, ac, quod in ea reconditus est, ob externam speciem imperitoribus plurimum detrimenti afferre possit; verum **36** alii libri ab initio cunctis patebant, et communes erant, hoc est quo-

⁵⁹ Ezech. iii, 20; xxxiii, 8.

59) *Εὐδοκιμοῦμεν*. Sic octo Regg., Pas., Or. 1, quinq. Colb. et Jes., Coisl. 1. *εὐδόκιμοι ἦμεν*. Nonnulli *εὐδοκιμοῦμεν*. Par. et Bas. *εὐδοκιμοῦμεν*. Sic legit Billius et vertit « celebritatem consequantur. » pro « consequamur; » et fortasse omnia quæ præcedunt prima persona rectius vertentur.

60) *Αὐτοῦς*. Sic Billius emendaverat in Bas. et Tillæm. quod plurimi codices confirmant. Billius tamen, ut et Gabriellus, vertit « seipso. » In ed. *ἐαυτοῦς*.

61) *Ἐκζητηθῶμενον*. Ita Jes. In edit. *ἐκζητητόμενον*.

62) *Εὐνοίς*. Sequitur in ed. Bas. διὰ τοῦτο, quæ a Billio deleta sunt, « quia, inquit, deerant in Card. » Addimus, et in cæteris codicibus.

63) *Εἰδότες*. Coisl. 1, *εἰδότες*, ut postea ἀγνοούντας.

64) *Πολύς*. Elias, « canitie dignus. » Bas. *πρόπων πεπολιμμένῳ ἀνδρὶ· τοῦτ' ἔστι, συνετός. «* Homine cano dignus, » hoc est, sapiens et « intelligens. »

65) *Αὐτοῦς*. Reg. hu, *πρὶν ἂν αὐτοῦς*. Coisl. 1, et Colb. m. *πρὶν αὐτοῦς*.

66) *Κεραμεῖαν*. Sic septem Regg., Or. 1, Jes. *Κεραμεῖαν* vero habeat non pauci, Basilus et editi libri. « Proverbium istud, » juxta Basilium et Eliam, « in eos est, qui majora, priusquam minor, docentur aut addiscunt. » Nec enim in dolio, verum

vois eis γῆν· ὡς ἂν μάλιστα εὐδοκιμοῦμεν (59) παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι μάλιστα ζημιούμεντες αὐτοῖς (60). ἢ ἀπολλύντες, καὶ αἷμα ἄθῳων ἀπλοουτέρων ψυχῶν ἔχοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐκζητηθῶμενον (61).

MZ. Ἄλλ' εἰδότες ἐτέροις βέλτερον εἶναι τὰς ἐαυτῶν ἡνίας ἐνδιδόσαι τεχνικωτέροις, ἢ ἄλλων ἡνιόχους εἶναι ἀνεπιστήμονας, καὶ ἀκοὴν ὑπαίτιναι μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλῶσσαν κινεῖν ἀπαίειτον· ταῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἕως οὗ φαίλοιοι συμβούλοιοι, εἰ δὲ μὴ γε, ἀλλ' οὖν εὐνοίς (62), καὶ τὰ ῥητέα καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες (63), μᾶλλον ἢ διδάσκαι ἀγνοούντες, εὐδοκιμάσαμεν. Ἀγαπητὸν γὰρ ὅτω πλὴν εἰς βαθὺ γῆρας λόγος ἀφίκεται πολὺς (64), καὶ ὠρεῖσθαι νέαν ἐν εὐσεβείᾳ ψυχῇ δυνάμενος. Ὡς τὸ γε παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτοῦς (65) ἰκανῶς παιδευθῆναι, καὶ ἐν πῶθ τὴν κεραμεῖαν (66) μαθάνειν, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελεῖσθαι τὴν εὐτέθειαν, λίαν εἶναι μοι φαίνεται ἀνοήτων ἢ πολυηρῶν· ἀτυνέτων μὲν, εἰ μὴδὲ αἰσθάνονται (67) τῆς ἐαυτῶν ἀμαθείας· ὁραστῶν δὲ, εἰ καὶ (68) συνιέντες, κατατολμῶσι (69) τοῦ πράγματος.

MH. Ἐβραίων μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἄρα ἦν τις πάλαι νόμος (70) Ἐβραίοις, ἐν τοῖς μάλιστα εὐ ἔχων καὶ ἐπαινούμενος, μὴ πᾶσαν ηλικίαν πάσῃ Γραφῇ ἐνδιδόσθαι· μὴδὲ γὰρ (71) εἶναι τοῦτο λουτελέστερον, ὅτι μὴδὲ πᾶσαν εὐθέως εἶναι πανεὶ ληπτήν, καὶ τὰ μέγιστα ἂν τοὺς πολλοὺς κωκῶσαι τῷ φαινομένῳ, τὴν βαθυτέραν· ἀλλὰ τὰς μὴ ἀπ' ἀρχῆς ἀνεῖσθαι πᾶσι καὶ εἶναι κοινὰς, ὧν καὶ τὸ σωματικῶν (72) οὐκ ἀδόκιμον· τὰς δὲ μὴ ἄλλοις

in minoribus vasculis, velut ollis aut cyathis, in quibus tanti non est peccare, figuliam figuli docent.

(67) *Αἰσθάνονται*. Alii, *αἰσθάνονται*.

(68) *Εἰ καὶ*. Καὶ deest in omnibus pene codicibus.

(69) *Κατατολμῶσι*. Male in ed. *κατατολμᾶσι*.

(70) *Νόμος*. « Consuetudinem » interpretatur Elias, recte quidem. Nam in lata lege prohibitum non reperias. Eas autem tantum Scripturæ partes, quarum profundior erat sensus, ut prima Ezechielis capita de cherubim, postrema de instauratione templi, Canticum canticorum, legere usus non erat; alias autem partes cunctis fas erat versari. Quapropter non satis accurate totum hunc locum veritas Billius videtur; imprimis, cum hæc usurpat verba, « tota, alia libri, » etc., cum de libris totis non sit sermo, sed de librorum partibus, quarum sensus reconditior erat, quam ut a nonnullis capi posset, atque etiam nonnullis posset nocere.

(71) *Μὴδὲ γὰρ*. Reg. a, et Col. 1, *Μὴ γὰρ*. Mox Reg. j, εἶναι omittit; et paulo post Reg. l, τὰ μέγιστα ἂν.

(72) *Τὸ σωματικόν*. « Quod corporeum est. Uade, » inquit Orig., *hom. 5 in Lev.*, « et corpus inesset scripturæ et animam ac spiritum intelleximus. » Et idem Orig., *Philoc.*, c. 1, *τῆς σὺν σαρκὶ τῆς γραφῆς*, « ut simplicior ædificetur ab ipsa velut carne scripturæ. »

ἢ τοῖς ὑπὲρ εἰκοστὸν καὶ πέμπτον γεγονόσιν ἔτος Ἀ
πιστεύσθαι, ὅσαι δι' εὐτελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ
μυστικὸν κάλλος περικαλύπτουσιν, ἄθλον φιλοπονίας
καὶ λαμπροῦ βίου, μόνοις τοῖς κεκαθαρμένοις (73)
τὸν νῦν ὑπαστρέπττον καὶ φανταζόμενον, ὡς μόν-
νης (74) δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπὲρ τὸ
σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναθῆναι καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα
ἀπὸ τοῦ γράμματος.

ΜΘ. Ἡμῖν δὲ (75) οὐδεὶς ὄρος τοῦ παιδεύειν καὶ
τοῦ παιδεύσθαι, ὡσπερ οἱ λίθοι (76) πάλοι ταῖς
ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἰορδάνου φυλαῖς·
οὐδὲ τίσι μὲν ἐκεῖνο, τίσι δὲ τοῦτο ἐπιτρεπτόν·
οὐδὲ τις κανὼν (77) τῶν ἔξωθεν· ἀλλ' οὕτω τὸ
πράγμα ἐρρίπται καὶ συγχέχεται, καὶ οὕτω κακῶς
ἀκαίμεθα, ὥστε οἱ πλείους ἡμῶν, ἵνα μὴ λέγω Β
πάντες, πρὶν ἀποθέσθαι (78) σχεδὸν τὴν πρώτην
πύλιν καὶ τὸ τὰ παιδικὰ ψελλίζεσθαι, πρὶν παρελ-
θεῖν εἰς τὰς θείας ἀλλὰς, πρὶν τῶν ἱερῶν βιβλίων
γινῶναι κἄν (79) τὰ ὀνόματα, πρὶν Κατῆς καὶ Πα-
λαιῆς χαρακτῆρα (80) γνωρίσαι καὶ τοὺς προστά-
τας (81)· οὕτω γὰρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρβορον ἀπο-
εἰνάσθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσχη ὅσα ἡ κακία
ἡμῖν προσεμάξατο, ἂν δύο ἢ τρία ῥήματα τῶν εὐσε-
βῶν ἐξαπκῆσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐντεῦ-
ξως, ἢ τῷ Δαβὶδ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τρι-
ῶνιον εὖ περιστειλώμεθα (82), ἢ μέχρι τῆς ζῶνης
ἐπιδοκῆσωμεν, εὐσεβείας τι πλάσμα καὶ ὄψιν ἡμῖν
ἐπιπέριχρῶσαντες (83)· βαβαὶ (84) τῆς προ-
εἰρίας καὶ τοῦ φρονήματος! Ἰερὸς καὶ ἐκ σπαργά-
ων ὁ Σαμουὴλ (85)· εὐθύς ἔσμεν σοφοὶ καὶ διδά- C
σκαι, καὶ ὄψηλοι τὰ θεία, καὶ γραμματέων τὰ
πρῶτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς
εὐρανίους, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ῥαβδὶ
ζητοῦμεν, καὶ οὐδαμῶς τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ
κηθῆναι πνευματικῶς, καὶ λῆρος (86) πλατὺς τὰ
“⁸² I Reg. II, 11. “⁸³ Matth. XXIII, 7.

(73) *Τοῖς κεκαθαρμένοις.* Omissum in Reg. I.

(74) *Μόννης.* Regii quatuor, totidem Colb., Or. 4, Jes., Pass. habent μόλις, «*vix*;» et quidem ea vox optimum exhibet sensum.

(75) *Ἡμῖν δέ.* Pass. ἡμῶν. Mox οὐδὲ εἰς, Jes. divisim.

(76) *Λίθοι.* «*Limitanei lapides.*» Nulla hic difficultas. Gregorius his verbis significat, singulas tribus defixis in terram lapidibus distinctas fuisse, quod Elias et Basilius ipsi etiam testantur. Certe in lib. Jos. capp. xv, xvi, xvii, uniuscujusque tribus limites accurate describuntur.

(77) *Οὐδὲ τις κανὼν.* In prima ed. Billius, melius quam secundis curis, «*nec ad ullam normam hominum pretia qualitatesque perpendimus.*» In Gregorio subtilius quid latet. Spectat namque ἢ ult. cap. v Hebr.

(78) *Πρὶν ἀποθέσθαι, etc.* Elias: «*antequam inlaniam et puerilem aetatem excesserimus.*»

(79) *Κἄν.* Sic plerique scripti et editi libri. Par. καί.

(80) *Χαρακτῆρα, Reg. I, tres Colb. Coisl. 4, χα-
ρακτῆρας.*

(81) *Προστάτας.* Gab. «*propugnatores et quasi patrones*» Coimb. «*duces et auctores.*» Basilius optime τῆς παλαιῆς Γραφῆς τοὺς συγγραφεῖς λέγει, «*instrumenti veteris (utriusque, » Elias) «*scriptores* dicit.*»

rum ne id quidem, quod corporeum est, laude caret: alii autem his duntaxat qui vicesimum quinquagesimum aetatis annum excessissent, committentur, hoc est qui sub vili indumento mysticam pulchritudinem obtinent, laboris et industriae, ac luculentae vitae praemium, solis iis, qui mente purgati sint, fulgentem et conspicuam, quod scilicet sola haec aetas supra corpus assurgere, atque a littera ad spiritum recte ascendere queat.

XLIX. At nobis nullus docendi ac discendi terminus est constitutus, velut olim lapides tribubus, quae ultra Jordanem et intra Jordanem erant; nec quibusnam illud, quibusnam rursus hoc committendum sit; nec norma ulla, ad quem habitus exigamus: verum ita projecta et confusa haec res est, tanquam male afficimur, ut quam plurimi ex nobis, ne omnes dicam, prius fere quam priuam comam abjecerimus, puerilique more balbutire desiderimus, priusquam in divina atria introierimus, priusquam sacrorum librorum vel nomina ipsa noverimus, priusquam novi veterisque Testamenti characterem et auctores cognitos haberimus; nondum enim dico priusquam comum, et animae labes, quas peccatum nobis impressit, eluerimus; si duo aut tria pia verba edidicerimus, eaque non ex lectione, sed auditione sola hausta, aut Davidi paulum operae dederimus, aut pallium scite contraxerimus, aut zona tenus philosophati fuerimus, pietatis speciem quamdam et larvam nobis illinentes: o praefecturam! o elatum animum! Sacer etiam ab incunabulis Samuel^{84, 85}: statim sapientes et magistri sumus, et in divinis rebus sublimes, et scribarum ac legisperitorum primi, ac coelestes nos ipsos designamus, et vocari ab hominibus Rabbi expetimus⁸⁶, nec usquam littera, sed omnia spirituali modo intelligantur oportet, ac merae nugae somnia sunt, at-

(82) *Περὶ στειλώμεθα.* «*Est vere contrahere. Studiosè venustèque circumponere:*» τὸ ἐπιμελῶς καὶ κοσμίως περιβεβλησθαι. Sic Basil. interpretatur.

(83) *Περιχρῶσαντες.* Reg. u, et Col. I, ἐπιχρῶσαντες.

(84) *Βαβαί, etc.* Παρῆ! quam egregii praesides! «*Ambitiosorum objectio est cum indignatione relata, et ironice refutata. Elta θαυμαστικῶς, εἰ βούλει, καὶ σχετλιαστικῶς ἀνεφώνησεν· Ὡς θαυμαστοὶ πρόεδροι οἰησόμεθα εἶναι καὶ τὴν φρόνησιν ὄψηλοι.*» Deinde cum admiratione, vel indignatione, si inavis, exclamavit: Quam admirandi praesides, quam sapientia sublimes esse videlicet! «*Quem verborum sensum non satis reddit Billii interpretatio.*»

(85) *Σαμουὴλ.* Tillem. «*Quasi Samueles quidam essemus universi.*» Billius, prima edit. «*Protinus Samuelem... in ore habemus.*»

(86) *Καὶ λῆρος, etc.* Alii arbitrantur haec esse hominum illorum verba, quibus objecta sibi Samuelem charismata rejiciant. Alii, ut Elias, ea ut Gregorii verba iudicium suum interponentis agnoscunt: «*Sed nugae et somnia crepamus.*» Noster Louvardus sic sibi videtur assequi: «*Et quae somniana verae nugae sunt, quaeque divendimus, somnia; cum ipsi tamen, nisi laudibus efferamur, indigne-*»

que, nisi magnis laudibus efferrantur **37** indignatione afficimur. Atque hæc, qui benigniores inter nos et simpliciores sunt : quid porro ii qui magis spirituales sunt, ac generosiores? Multum nos, si ita visum fuerit, condemnantes et vexantes, ac miseris modis exagitantes, nec loco ullo ac numero ponentes, abscedunt, societatem nostram, velut haud piorum hominum aspernantes.

L. Quod si cuiquam eorum dicamus leniter ad hunc modum, ac disserendo, eum provehentes : Dic mihi, vir admirande, vocasne aliquid saltare, et tibia canere? Maxime vero, inquit. Quid sapientiam, et sapientem esse, quod nos divinarum humanarumque rerum scientiam definimus? Id quoque concedet. Age vero censesne artes illas sapientia meliores et sublimiores esse, an hanc potius illis? **B** Mihi quidem non est dubium, quin hanc omnibus etiam præstantiorem esse dicturi sint, atque hactenus æqui et candidi iudices sint. Utrum igitur, saltationis quidem et cantus tiliarum doctrina quædam et disciplina est, ad idque, et diuturno tempore, et plurimis laboribus ac sudoribus opus est, atque interdum etiam mercedem persolvere oportet, et perductores adhibere, longasque peregrinationes suscipere, cæteraque omnia facere et pati, quibus artis peritia comparatur : sapientiam autem, quæ omnibus præest, ac bona omnia complexu suo tenet, adeo ut ipse quoque Deus, quamvis pernullis nominibus vocetur, hoc tamen nomine impensius quam ullis aliis delectetur, rem usque adeo levem et protritam esse existimabimus, ut ad hoc, ut quisquam sapiens sit, voluntas sola requiratur? Magnæ profecto stultitiæ hoc fuerit. Si hæc ad eos dicamus, erroremque paulatim repurgemus, aut alius quisquam doctiorum et prudentiorum, hoc nimirum illud fuerit supra petras seminare⁸⁸, atque in aures non audientium loqui⁸⁹. Ita ne hactenus quidem sapientes sunt, ut inscitiam suam cognitam habeant. Ac mihi commodum esse videtur illud Salomonis de ipsis **38** usurpare : *Est malum quod vidi sub sole, virum qui sibi sapiens esse videtur*⁹⁰ : et quod pejus est, alios erudiendos suscepit, qui ne inscitiam quidem suam persentit.

⁸⁸ Luc. viii, 6. ⁸⁹ Eccli. xxv, 12. ⁹⁰ Eccli. x, 5; Prov. xxvi, 12.

(87) *Πνευματικοί*. In margine Colb. καθ' ὑπόκρισιν, et per hypocrisim ac flicte. »

(88) *Μάλλον*. Deest in septem Regg. aliisque nonnullis. Legitur tamen in pluribus optimæ notæ codicibus.

(89) *Προβιβάζοντες*. Sic Regg. b, l, m, Colb. m, etc., cuius vocis vis hæc est, et ratiocinando gradatim urgentes. » Alii codices habent *συμβιβάζοντες*. Ed. Bas. *προβιβάζοντες*.

(90) *Τί δαί*. Plerique Regg. Jes. et plures Colb. τί δέ.

(91) *Εὖ οἶδ'*. Εὖ deest in quatuor Regg., septem Colb. et Or. 1.

(92) *Καὶ ἀυλήσεως*. etc. Sic Horat. *Arte poet.* v. 413 et seq.

Qui Pythia cantat

Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum. Nec satis est dixisse, ego mira poemata pango.

(93) *Καταβάλλειν*. Comb. *καταβάλλειν*.

(94) *Προσαγωγῶν*. Comb. et qui aditum præsentit,

Αὐνεύρατα· καὶ ἀγανακτοῦμεν ἂν, εἰ μὴ σφόδρα ἐπαυνοῦμεθα. Τοῦτο ἡμῶν οἱ χρηστότεροι καὶ ἀπλούστεροι· τί δὲ οἱ πνευματικοὶ (87) μᾶλλον (88) καὶ γενναϊότεροι; Πολλὰ κατακρίναντες ἡμᾶς, ἂν οὕτω δόξῃ, καὶ βασανίσαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες, ἀπίληθον, καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς οὐκ εὐσεβῶν διαπίσαντες.

N. Ἄν δὲ τινι αὐτῶν λέγωμεν οὕτως πρῶως καὶ λογικῶς προβιβάζοντες (89)· Εἰπέ μοι, ὦ θαυμάσιε, καλεῖς τι τὸ ὀρχεῖσθαι, τὸ τε αὐλεῖν; Πάνυ γε εἴποιεν ἂν. Τί δαί (90) σοφίαν τε καὶ σοφὸν εἶναι, τοῦθ' ὁ δὴ θεῖον τε καὶ ἀνθρωπίνῳ ἐπιστήμῃν τιθέμεθα; Καὶ τοῦτο δώσουσι. Πότερον δὲ κρεῖττον εἶναι καὶ ὑψηλότερον, ταῦτα σοφίας, ἢ τούτων μακρῶ τὴν σοφίαν; Καὶ πάντων εὖ οἶδ' ὅτι (91) εἴσουσι· καὶ μέχρι τούτων εἰσὶν εὐγνώμονες. Ἄρ' οὖν ὀρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεως (92) ἐστὶ διδασκαλία καὶ μάθησις, καὶ χρόνου πρὸς τοῦτο δεῖ, καὶ ἰδρύτων συχνῶν καὶ πόρων, καὶ μισθοῦς καταβάλλειν (93) ἔστιν ὅτε, καὶ προσαγωγῶν (94) δεηθῆναι, καὶ ἀποδημησαι μακρότερα, καὶ τὰλλα (95) τὰ μὲν ποιῆσαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἷς ἐμπειρία συλλέγεται· τὴν δὲ σοφίαν, ἢ πᾶσιν ἐπιστατεῖ (96), καὶ πάντα ἐν ἑαυτῇ τὰ καλὰ συλλαβοῦσα (97) ἔχει, ὡς καὶ τὸν θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἢ τι ἄλλο χαιρεῖν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς ὀνόμασιν, οὕτω κοῦφόν τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληψόμεθα, ὥστε θελήσαι δεῖν (98) μόνον καὶ εἶναι σοφόν; Πολλῆς (99) τοῦτο τῆς ἀμαθείας. Ἄν ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀνακαθαίρωμεν (1), ἢ τις ἄλλος τῶν εὐμαθεστέρων καὶ συνετωτέρων, τοῦτο ἔκείνο κατὰ πετρῶν σπειρεῖν, καὶ λαλεῖν εἰς ὧσα μὴ ἀκούοντων. Οὕτως οὐδ' αὐτὸ τοῦτο εἰσι σοφοί, τὴν ἑαυτῶν γινώσκειν ἀπαιδευσίαν. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σολομῶντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν (2)· Ἔστι πονηρία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἄνδρα δόξαντα παρ' ἑαυτῶ σοφόν εἶναι καὶ ὁ τούτου πονηρότερον, παιδεύειν ἄλλους πεπιστευμένον τὸν μηδὲ τῆς οἰκείας ἀμαθείας ἐπιστάθῃμενον.

conciatores. » Bill. prima editione, et commendatores. »

(95) *Τὰλλα*. In Reg. l, desideratur : in Reg. l, et Colb. m, legitur : Καὶ τὰ μὲν ποιῆσαι, τὰ δὲ παθεῖν.

(96) *Ἐπιστατεῖ*. et Quæ in omnibus primatum tenet (Eccli. xxv, 10). »

(97) *Συλλαβοῦσα*. Ita Regg. hu, l, et Colb. 3, m.

(98) *Δεῖν*. Sic Reg. l. In ed. del.

(99) *Πολλῆς*. Addit Mont. ὄντως. Veritè Billius, et magnæ Hercle, » quam vocem non satis piam exprunximus. Quid enim Christiano cum jurato Hercule?

(1) *Ἀνακαθαίρωμεν*. et Expurgare tentaverimus. »

(2) *Περὶ αὐτῶν εἰπεῖν*. Is ordo verborum est in melioris notæ codicibus. In ed. σιπεῖν περὶ αὐτῶν.

ΝΑ. Τοῦτο θαυρῶν μὲν καὶ στεναγμῶν, εἴπερ Α
 τι ἄλλο, τὸ πάθος ἄξιον· ὃ καὶ πολλάκις ἐγὼ κατ-
 ἤλθσα, εὖ εἰδώς, ὅτι τὸ οἰεσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλεῖ-
 στον ἀφαιρεῖται. καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενο-
 δοξία (3) πρὸς ἀσπῆν ἐμπόδιον· ἰάσασθαι δὲ καὶ
 σῆσαι τὴν νόσον Πέτρου ἂν (4) εἴη τινὸς ἢ Παύλου,
 τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν
 λόγῳ καὶ ἔργῳ κυβερνήσεως βλιηφότων τὸ χά-
 ρισμα (5), καὶ πᾶσι πάντα γινόμενων, ἵνα τοὺς
 πάντας (6) καρθήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις μέγα,
 κινεῖ καλῶς κυβερνοίμεθα καὶ ἀγοίμεθα πρὸς τῶν
 ἐπινοοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστευ-
 μένων.

ΝΒ. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκεί-
 νων ἐμνήσθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἄλλους Β
 ἅπαντας, ὅσοι κατὰ νομοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ
 στρατηγίαν, ἢ τινα τοιαύτην ἄλλην οἰκονομίαν τοῦ
 λαοῦ προσβλήθησαν, οἷον τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀαρὼν
 ἐκείνον, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἥλϊαν, τὸν Ἐλισσαίον, τοὺς
 κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τῶν προφητῶν τὸ
 κίθως, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ἐπ'
 ἐκείνοις ὕστερον (7), οἱ πολλοὶ ἰδρῶσι καὶ πόνοις
 ἀετῆλον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους
 ἕκαστοι· τούτους ὑπερβάντες ἅπαντας, Παῦλον προ-
 σπῶμεθα μόνον τοῦ λόγου συνίστορα (8), κἂν τούτῳ
 θεωρησωμεν, ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν (9) ἐπιμέλεια, καὶ
 εἰ βραχέως τῆς πραγματείας, ἢ μικρὰς τῆς συν-
 ἱστασῆς. Ὅς ἂν δὲ ῥᾶστα τοῦτο γνοίημεν καὶ κατῆλοι-
 μεν, τί Παῦλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησὶ, ἀκούσωμεν. C

ΝΓ. Ἐὼ λέγειν (10) τοὺς πόρους, τὰς ἀγρυ-
 πνας, τοὺς φόβους, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπα-
 θείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ (11) ἐν γυμνότητι, τοὺς ἐξωθεν
 ἐπιβουλεύοντας, τοὺς ἐνδοθεν ἀντιπράττοντας. Ἀφ-
 ἴρημ τοὺς διωγμοὺς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμητήρια,
 τὰ δεσμά, τοὺς κατηγοροὺς, τὰ δικαστήρια, τοὺς
 κατ' ἡμέραν καὶ ὥραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς
 ληστὰς, τοὺς βραδισμοὺς, τὴν περίοδον, τοὺς
 κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν, τὸν βυ-
 θόν, τὰ ναυάγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους λη-
 στῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν ψευδαδέλ-
 φois, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπανον Εὐαγγέλιον,
 ἕς (12) θέατρον ἦν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις,
 μέσος θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἱστάμενος· ὑπὲρ μὲν
 τῶν (13) ἀγωνιζόμενος, τῷ δὲ προσάγων καὶ οικειῶν D

LI. Hoc malum lacrymis quidem et luctibus, si
 quod aliud, dignum est; quod etiam ipse sæpe mi-
 seratus sum, non Ignorans opinionem plurimum de
 re ipsa auferre, inanisque gloriæ studium homini-
 bus magno ad virtutem impedimento esse. Morbum
 autem sanare ac reprimere, Petri cujusdam, aut
 Pauli fuerit, magnorum, Inquam, illorum Christi
 discipulorum, qui una cum gubernatione, tam in
 sermone quam in opere, gratiam acceperunt, omni-
 busque omnia facti sunt, ut omnes lucrifacerent⁷⁷.
 Nobis autem aliis magnum atque amplum fuerit, si
 ab iis, quibus emendandarum et dirigendarum hu-
 jusmodi rerum cura commissa est, recte guberna-
 mur atque ducamur.

LII. Ac quoniam Pauli, ejusque similium mentio-
 nem fecimus, relictis, si ita videtur, omnibus aliis,
 qui ob leges ferendas, vel ob prophetiæ munus, vel
 ob rei militaris imperium, vel ob aliam quamdam
 ejusmodi administrationem, populi antistites fue-
 runt, velut Moses, Aaron, Josue, Elias, Elisæus, Judi-
 ces, Samuel, David, prophetarum multitudo, Joannes
 duodecim apostoli, eorumque posteri, qui non sine
 multis laboribus et sudoribus præfecturæ munus
 suis quisque temporibus obierunt; his, inquam,
 omnibus prætermissis, Paulum unum sermonis no-
 stri conscium proferamus, atque in eo, quanta et
 qualis res sit animarum cura, et an parum negotii
 parumque solertiæ requirat, consideremus. Quod
 quo facilius intelligi perspicique possit, quid Paulus
 ipse de Paulo dicat, audiamus.

LIII. Mitto labores, vigiliis, timores, vexationes
 in fame et siti, in frigore et nuditate⁷⁸, eos qui vel
 externe insidiabantur, vel interne obsistebant. Mitto
 persecutiones, concilia, carceres, vincula, accusa-
 tores, tribunalia, mortes in dies atque horas incur-
 santes, sportam, lapidationes, virgarum ictus, cir-
 cultum, pericula in terra, pericula in mari, profun-
 dum, naufragia, pericula fluminum, pericula latro-
 num, pericula ex genere, pericula in falsis fratri-
 bus, victum manuum labore quæsitum, Evangelium
 sumpus 39 expens⁷⁹; quemadmodum etiam specta-
 culum esset et angelis et hominibus⁸⁰, medius inter
 homines ac Deum constitutus; pro illis videlicet di-
 micans, huic autem peculiarem populum concilians
 D et adjungens: præter hæc, quæ extrinsecus ipsi

⁷⁷ I Cor. ix, 22. ⁷⁸ II Cor. xi, 27. ⁷⁹ ibid. 23-26, 33; I Cor. iv, 12; ix, 18. ⁸⁰ I Cor. iv, 9.

(3) Κενοδοξία. Colb. m. κενὴ δόξα.

(4) Πέτρου ἀρ. Sic novem Regg., octo Colb., Jes. Or. I, Pass. Deest ἂν in ed.

(5) Βλιηφότων τὸ χάρισμα. De gratia cura-
 tionem exponit Elias. Tillem. de gratia miracu-
 lorum.

(6) Πάντας. In prima ad Cor ix, § 22, legitur
 πάντας. Quod Vulgata reddit « omnes. »

(7) Τοὺς ἐπ' ἐκείνοις ὕστερον. « Hos qui postea
 saeculorum sunt. »

(8) Συνίστορα. Deest in melioris notæ codicibus;
 in septem Regg., totidem Colb., Or. I, Jes. et certe
 sine dispendio sententiæ posset exsulare. Nonnulli
 tamen retinent. Comb. vertit, « testem et assertorem
 præsticiamus. »

(9) Ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν. Sic septem Regg., tot-

idem Colb. Jes. vero ὅσον τι. Or. I, ὅσον τι.

(10) Ἐὼ λέγειν. Reg. e, Colb. m, εὼ γάρ.

(11) Τὰς ἐν ψύχει καὶ. Permulti codices, ele-
 ganti repetitione: Τὰς ἐν ψύχει, τὰς ἐν γυμνό-
 τητι.

(12) Ὡς. Reg. t, ὅς.

(13) Ὑπὲρ μὲν τῶν, etc. Combefisius ex Reg.
 Medic. singulariter legit: Ὑπὲρ μὲν τοῦ ἀγωνιζό-
 μενος, τοὺς δὲ προσάγων, et vertit: « Pro illo de-
 certans, hos vero, populum peculiarem adjungens
 ac concilians. » Quæ quidem lectio melior est.
 Certe Reg. I, habet τοὺς δέ. An vero idem sit, quem
 Combefisius Regium Medicæum appellat, nobis non
 liquet. « Omnes tamen, » inquit noster Louvardus,
 « vidisse possumus affirmare. »

accidebant. Quis enim satis digne quotidianam ipsius animadversionem commemoret? quis singulorum curam? quis Ecclesiarum omnium sollicitudinem, commiserationem erga omnes, et fraternam charitatem? Offendebat aliquis; et Paulus infirmitate laborabat: alius scandalizabatur, et Paulus urebatur.

LIV. Jam quid de dicendi labore atque industria dicam? quid de multiplici medendi ratione? quid de benignitate? quid rursum de asperitate? quid de utriusque mistione et temperamento? ut nec per benignitatem homines molles ac languidos redderet, nec per acerbiteriam exasperaret. Heris ac servis leges statuit, præfectis et subditis, viris et mulieribus, parentibus et liberis, matrimonio et cœlibatui, deliciis et continentia, sapientia et inscitia, circumcissioni et præputio, Christo et mundo, carni et spiritui. Pro his gratias agit: illos perstringit. Hos gaudium suum et coronam nominat: illos dementiae accusat. His, rectum iter tenentibus, comitem se adjungit, atque alacritatis socium se præbet: alios male incedentes reprimit. Nunc a piorum cœtu proscibit: nunc charitatem firmat: nunc luget, nunc lætitia afficitur: nunc lac propinat: nunc mysteria attingit; nunc ad alios se demittit: nunc eos secum erigit: nunc virgam aminatur; nunc lenitatis spiritum offert; nunc sublimibus elatum, nunc humilibus humilem se præbet; nunc apostolorum minimus est; nunc experimentum pollicetur Christi in se loquentis; nunc ex hac vita discessum exoptat, ac delibatur. Nunc propter suos magis necessarium esse censet in carne permanere. Non enim, quod suum

λαδὸν περιούσιον, χωρὶς τῶν παρεκτός (14). Τοῦτων τίς ἂν ἀξίως (15) διέλθοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιαν (16), τὴν τῶν καθ' ἕναστον κηδεμονίαν, τὴν μέριμναν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ πρὸς πάντας συμπάθους καὶ φιλάδελφον; Προσέκοπέ τις, καὶ Παῦλος ἠσθένει· καὶ ἄλλος; (17) ἐσκανδαλίζετο, καὶ Παῦλος ἦν ὁ φλεγόμενος (18).

ΝΑ. Τὸ δὲ τῆς ὁδοσκαλίας φιλόπονον; τὸ δὲ περικλον τῆς θεραπείας; ἡ φιλανθρωπία δὲ; τὸ δὲ αἰσθητῶν πάλιν; ἡ δὲ ἐξ (19) ἀμφοτέρων μίξις καὶ κρῆσις; ὡς μήτε τῇ χρηστότητι μαλακίειν (20), μήτε τραχύειν τῇ χαλεπότητι. Νομοθετεῖ δούλοις καὶ δεσπόταις, ἀρχουσι καὶ ἀρχομένοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξί, γονεῦσι καὶ τέκνοις, γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, ἐκκρατεῖα καὶ τρυφῇ, σοφίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, Χριστῷ καὶ κόσμῳ (21), σαρκὶ καὶ πνεύματι. Ὑπὲρ μὲν τῶν εὐχαριστεῖ, τῶν δὲ καθάπτεται. Τοὺς πὲν χάραν καὶ στέφανον ὀνομάζει, τοὺς δὲ ἄνοιαν ἐγκαλεῖ τοῖς μὲν συνοδεύει καὶ συμπρομύεται ὀρθοτομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ἐλεύοντας. Νῦν ἀφορίζει, νῦν ἀγάπην κυροῖ: νῦν θρηγεῖ: νῦν εὐφραίνεται: νῦν γάλα ποτίζει, νῦν μυστηρίων ἀπειται: νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἑαυτῷ συνοδοῖ: νῦν δάδδον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται πνεῦμα πράγματος: νῦν ἐπαίρεται τοῖς ὑψηλοῖς, νῦν ταπεινῶνται τοῖς ταπεινοῖς. Ἄρτι τῶν ἀποστόλων ἐστὶν ἐλάχιτος, ἄρτι δοκιμὴν ὑπισχναίεται τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος: Χριστῷ ἄρτι τὴν ἐκδημίαν ποθεῖ καὶ σπένδεται. Ἄρτι παραμειναι τῇ σαρκὶ δι' αὐτοῦς ἀναγκαιότερον δοκιμάζει (22): οὐ γὰρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὸ τῶν τέκνων, οὐς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν. Οὗτος ὁρος πάσης πνευματικῆς προστασίας, πανταχοῦ τὸ καθ' ἑαυτὸν (24) παρορᾷ πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον.

¹⁴ II Cor. xi, 28. ¹⁵ ibid. 29. ¹⁶ Ephes. vi, 9; Col. iii, 22. ¹⁷ Col. iii, 19, 18. ¹⁸ Rom. ii, 25 et seq. ¹⁹ Philipp. iv, 1. ²⁰ Gal. iii, 1. ²¹ I Cor. v, 5. ²² II Cor. ii, 8. ²³ I Cor. iv, 21. ²⁴ ibid. ²⁵ I Cor. xv, 9. ²⁶ II Cor. xiii, 3. ²⁷ Philipp. i, 25, 24.

(14) *Παρεκτός*. Vocem hanc acuunt, et majori distinctione claudunt sex Regg. codd. octo, Colb., Or. 1, Jes. Sicque τούτων, quod sequitur ad periculum sequentem pertinet, atque ita vertendum: « ea vel cursim recensere pro dignitate quis possit, » etc. Sin autem, sublata interpunctione, legas: Παρεκτός τούτων, optime cum Rufino reddideris: « Præter ergo hæc omnia, quis, » etc.

(15) *Ἀξίως*. Plures codd. melloris notæ habent: *πρὸς ἀξίαν*.

(16) *Τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιαν*. « Instantiam quotidianam. » Hic aperte alludit Gregorius ad hæc Apost. verba, II Cor. c. xi, 28, ἡ ἐπιστάσις μου ἡ καθ' ἡμέραν, quæ Vulgata reddit, « instantia mea quotidiana. » Quamvis hæc vox Apost. ἐπιστάσις, non proprie significet « instantiam, » sed potius « incursum, » quemadmodum interpretati sunt, non modo Græci, sed et ipse August. *De doctr. Christ.* lib. iv, c. 7, ubi ait, « Incursum meum quotidianum; » attamen nullatenus dubitamus quin Gregorius legerit ut vulgatus interpres; adeoque vertendum cum ipso « instantiam, » seu « attentam considerationem, sollicitudinem et assiduitatem; » quod maxime etiam convenit Apostoli proposito. Ipsi siquidem, cum plurima perstrinxisset, quæ corpus exterius vexabant, propositum erat transire ad ea, quæ animum interius cruciabant, quod præ-

clare exprimitur verbo, ἐπιστάσις, non autem illo, ἐπιστάσις, cuius loco, ἡ ἐπιστάσις μοι σε in duobus codicibus legisse testatur Gabrielius.

(17) *Καὶ ἄλλος*. Deest καὶ in Regg. a et h.

(18) *Φλεγόμενος*. In Reg. r, πυρούμενος, quod est Apost. verbum.

(19) *Ἡ δὲ ἐξ*. In pluribus deest ἐξ. In aliis, ἡ δ' ἐξ, in aliis vero, ἡ δ' ἀμφοτέρων legitur.

(20) *Μαλακίειν*. Ruf., Oliv., Elias, ut Billius, ad homines referunt. Gabrielius ad Paulum: « Ne esset aut lenitate mollior, aut acerbitate durior. » Sententiam utramque Græca et Latina sic exhiberent; « ut esset sine mollitie lenitas, et sine acerbitate severitas. »

(21) *Χριστῷ καὶ κόσμῳ*. Hoc est, inquit optime Elias, « his qui Christi sunt, et his qui mundi. »

(22) *Ταπεινῶνται*. Comb. συνταπεινῶνται.

(23) *Δοκιμάζει*. Reg. 1, et Coisl. 1, δογματίζει.

(24) *Τὸ καθ' ἑαυτὸν*. Reg. Or. r. 1, τὸ ἑαυτοῦ. Imo cuiuscunque administrationis publicæ is esse debet finis, ut Plato præcipit, et post Platonem Tullius *Offic.* c. xxv, n. 120, « Omnino qui reip. præfectori sunt duo Platonis præcepta teneant: unum ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcumque agunt ad eam referant oblitii commodorum suorum, » etc.

est, quærit, sed quod aliorum, quos in Christo per Evangelium genuit ¹⁶. Hic enim spiritualis omnis imperii finis est, ubique, privata utilitate neglecta, commodis aliorum consulere.

NE. Ἐγκωμιάται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς (25) θλίψειςιν ὡς ἄλλω (26) τινὶ κόσμῳ, τῇ Ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκλωμιάζεται· ὑψηλός ἐστι τὰ σαρκικά, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀγάλλεται· οὐκ ἰδιώτης τὴν γνώσιν, καὶ βλέπειν φησὶ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι. θαρρεῖ τῷ πνεύματι (27), καὶ ὑποτιάζει (28) τὸ σῶμα καθαρῶν (29) ὡς ἀντίκαλον· τί διδάσκων ἡμᾶς ἐν τοῦτοις, καὶ τί παιδεύων· μὴ φρονεῖν τοῖς κάτω, μὴ φυσιοῦσθαι τῇ γνώσει, μὴ τὴν σάρκα ἐπεγειρεῖν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερέυχεται, ζῆλοῖ πάντας, ἀνάπτειται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἔξω νόμου, τῶν ὑπὸ νόμον· κήρυξ ἐθνῶν, Ἰουδαίων· προσητάτης. Ἐτόλμησέ τι καὶ μείζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τι καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων· ἀντεισαχθῆναι (30) τοῦτους ἑαυτοῦ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὐχεται. Ὡ τῆς μεγαλοβίας (31)! ὦ τῆς τοῦ πνεύματος ζήσεως! Μιμεῖται Χριστὸν, τὸν γενόμενον ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν, τὸν ἐὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα (32), καὶ ἐὰς νόσους βαστάσαντα ἢ, τό γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἀσθεῖς, δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζονται.

NG. Καὶ τί λέγω καθ' ἕναστος; ζῶν γὰρ οὐχ ἑαυτοῦ, Χριστῷ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἑαυτοῦ σαρρώσας, καὶ σταυρωθεὶς (33) κόσμῳ καὶ τοῖς ἑσπεμένοις, πάντα ἡγεῖται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττονα· κἂν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ Εὐαγγέλιον, κἂν ἐπὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν φθάσῃ δι' ἄρπαγῆς (34), κἂν τοῦ (35) παραδείσου γένηται θεατῆς, κἂν τῶν ἀβρῆτων ἡμῖν (36) ῥημάτων ἀκροατῆς. Ταῦτα Παῦλος, καὶ εἰ τις κατ' ἐκεῖνον τῷ πνεύματι. Ἡμεῖς δὲ δεδοίκαμεν

¹⁶ I Cor. iv, 15. ¹⁷ II Cor. xi, 21. ¹⁸ Rom. ix, 3. ¹⁹ Philipp. iii, 8. ²⁰ Rom. xv, 19. ²¹ II Cor. xii, 23.

(25) Καὶ ταῖς. Deest καὶ in novem Regg., etc.
(26) Ὡς ἄλλω. Gabr. legit, ὡς καλῶ, et veritit, « tanquam pulchro-quodam ornamento. » Sic etiam videtur legisse Rsp. « velut pretiosus quodam monili. »
(27) Θαρρεῖ τῷ πνεύματι. Comb. « fudit spiritui, serenus spiritu est. » id est, « mentis sensu. »
(28) Καὶ ὑποτιάζει. Sic Reg. 2, r, bm, t, tres Colb., etc. Regii tamen hu, u, u, Or. 4. optima notæ. ὑποτιάζει. Alii duo Regii, duoque Colb., Coisl. I, habent, ὑποτιέζει.

(29) Καθαρῶν. Billius melius primis curis vertit, « velut adversarium profligat. »
(30) Ἀντεισαχθῆναι. Rufinus hic plurà de suo addit: « Audet aliquid ultra quam fas est... ultra mandatum Dei nititur; nam proximos suos non sicut se, sed plus quam se diligit. Denique, se etiam abiecit, illos pro se introduci orat ad Christum... et eligit extra pietatem fieri pro pietate. » Gabr. « optat... suum in locum suffectos Christo exhiberi. » Nihil aliud his verbis significat Gregorius, nisi Paulum optasse pro Christo interfici, vel devoveri, ut Judæos lucrifaceret et ad Christum introduceret. Anathema a Christo esse, id est, pro Christo; quo sensu particula « ab » a Cicerone ipso sumitur: « ab reo dicere, » id est, « pro reo, in rei gratiam dicere. » Potuit etiam optare Apostolus, in

LV. In infirmitatibus et afflictionibus gloriatur. In mortificatione Jesu, tanquam in alie quodam ornamento sibi placet. In carnalibus sublimis est, et ob spiritualia exsultat. Imperitus non est scientia: et tamen se per speculum duntaxat et in ænigmate videre ait. Spiritui confidit: et tamen corpus castigat, tanquam adversarium ejiciens. Quid autem in his rebus nos docet atque admonet? nempe, ne ob terrena efferamur, ne ob scientiam inderemur, ne carnem adversus spiritum excitemus. Pro omnibus dimicet, pro omnibus inflammatur, tam a lege alienis, quam legi subjectis, gentium concionator, Judæorum patronus. Quin etiam majus aliquid ¹⁷ pro suis secundum carnem ¹⁸ fratribus ausus est, ut ipse quoque aliquid audeam hoc dicens, eos ad Christum loco suo introduci, pro sua charitate optat. O ingentem animi præstantiam! o ingentem spiritus fervorem! Christum, qui nostra causa maledictum factus est ¹⁹, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit ²⁰, imitatur; aut, ut moderatius dicam, primus post Christum, eorum causa, etiam tanquam impius, aliquid perpeti non recusat, modo ipsi salutem consequantur.

LVI. Quid singula commemo? ipse enim, non sibi, sed Christo et prædicationi vivens, mundamque sibi ipsi crucifigens, ac mundo ²¹, et rebus iis quæ in aspectum cadunt, crucifixus, parva omnia et cupiditate sua inferiora existimat ²²: quamvis etiam ab Hierusalem, et per circuitum, usque ad Illyricum, Evangelium impleverit, quamvis ad tertium cælum per raptum pervenerit ²³, quamvis paradisi spectator fuerit, quamvis arcanorum verborum auditor ²⁴. Hæc Paulus, et si quis eodem spi-

²⁵ Gal. iii, 13. ²⁶ Isa. liii, 4. ²⁷ Gal. vi, 14.

Ecclesia Christi contemptissimus haberi, modo Judæos ad veram justitiam perduceret. Demum, si quid difficultatis hic esset, verbis quæ sequuntur penitus tollitur: « imitatur Christum qui factus est pro nobis maledictum. » Optavit Paulus pro fratribus suis, id esse, et pati, quod fuit et passus est Christus pro nobis. Optavit. Frustra in erroris sui patrocinium hæc Gregorii verba trahere conantur novi Hesiychiastæ, quos egregie refellit illustrissimus et doctissimus Meldensis episcopus in libro qui Gallice est inscriptus: « Divers écrits ou mémoires sur le livre, qui a pour titre: *Explication des Maximes des Saints*, » etc.

(31) Μεγαλοβίας. Habent pauci, μεγαλοφυχας.
(32) Ἀναλαβόντα. Regg. novem, plures Colb., Jes., Or. 1, λαβόντα.

(33) Σταυρωθεὶς. Reg. 1, Colb. m, Comb. σταυρωθεὶς: « una crucifixus. »

(34) Δι' ἄρπαγῆς. Colb. 5, uno verbo, διαρπαγῆς, et in margine δι' ἀρπαγῆς.

(35) Κἂν τοῦ. Habet Reg. hu, xal, et paulo post idem. Regg. a, t, x, Colb. 4, 7, m. Or. 4, Gabr. xal τῶν.

(36) Ἀβρῆτων ἡμῖν. Regg. a et u, ἀποβρῆτων, « arcanorum verborum, quæ nobis loqui non licet (II Cor. xii, 4). »

ritu præditus est. Nos autem veremur, ne, si cum illis comparemur, stulti quidam principes Taneos simus²⁵, aut exactores spicas legentes, aut populum falso beatum dicentes²⁶; addam etiam beati dicti, et pedum vestrorum viam turbantes: aut illusores dominantes²⁷, aut juvenes antistites²⁸ ac prudentia minime adulti, ne panem quidem et vestimentum²⁹, ad hoc ut quibusdam regendis præsimus, habentes; aut prophetæ iniqua docentes³⁰, aut principes inobedientes, et digni qui cum patribus ob famis duritiam³¹ male audiamus. Aut sacerdotes longe ab eo remoti, ut ad cor Hierusalem loquamur³², quæ omnia Isaias, per Seraphim et carbonem purgatus³³, pulchre exprobrat, et contestatur.

LVII. Sed fortasse tantum quidem est hoc opus, tamque molestum et laboriosum cordi sensu prædito, et mœrenti, ac vere tinea ossium³⁴ viro prudenti. Verum parvum est periculum, aut casus levis et contemnendus? At enimvero magnum mihi terrorem injiciunt, hinc beatus Judicium esse dicens, quia laqueus speculæ facti sumus, et quasi rete extensum super Itabyrium³⁵, quod ab iis fixum est, qui humanas animas venantur, minitansque se facturum, ut malos prophetas demetat³⁶, ac judices eorum igne absumat³⁷, seque paulisper contineat, ne reges et principes ungat, quoniam sibi ipsis ac non per ipsum regnarunt³⁸.

LVIII. Hiuc autem divinus Micheas, Sion in sanguinibus ædificari non ferens, utrumvis sanguinem intellexeris, et Hierusalem in injustitiis, præfectis nimirum ejus 42 in muneribus judicantibus, et sacerdotibus ejus mercede respondentibus, et prophetis in pecunia divinantibus; pro quibus rebus quid futurum? nempe ut Sion quasi ager areret, et Hierusalem ut pomorum custodia sit, et mons

²⁵ Isa. xix, 11. ²⁶ Isa. ix, 16. ²⁷ Isa. iiii, 12. ²⁸ ibid. 4. ²⁹ ibid. 7. ³⁰ Isa. ix, 15. ³¹ Isa. viii, 21. ³² Isa. xl, 2. ³³ Isa. vi, 6. ³⁴ Prov. xiv, 30. ³⁵ Ose. v, 1, 2. ³⁶ Ose. vi, 5. ³⁷ Ose. vii 7. ³⁸ Ose. viii, 4.

(37) *Καλαμώνεροι*. « Exactores ad spicam usque spoliantes, » ut in Is. iiii, 12.

(38) *Ἡ νεανίσκοι προστάται*. « Aut pueri principes. »

(39) *Μηδ' ὄσον*, etc. « Ne quidem tantum habentes, quantum satis sit. »

(40) *Πατρῶν*. « Cum paternis, familiis » scilicet « aut capitibus. » Vulgata et Hebr. « Diis aut iudicibus. »

(41) *Καθαρθεῖς*. Regg. hm, r, u, tres Colb., Or. 1, καθαρισθεῖς.

(42) *Ἄρ' οὖν τό*. Sic omnes codd.; τό deest in ed.

(43) *Τῇ σκοπιᾷ*. Delevimus præpositionem, ἐν, quam in nullis reperimus codicibus. Non legitur etiam in ipso Scripturæ textu, nec in edit. Romana, Veneta, etc.

(44) *Ἰταθύριον*. Thabor, ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus. Codex Barberinus in margine: ἐπὶ Θαβῶρ. Joseph. *Antiq.* l. v. c. 1, habet Ἰταθύριον. Porro « mons in Galilæa, » ut scribit Hier. lib. 1, *Comm. in Osee* c. v, et libro *De nom. Hebr.* « nemorosus ille, in quo aucupes exercebantur, » testibus Grotio et Kimkhi; quibus Scholium ad

παρὰ τούτους, μὴ μωροὶ τινες ὦμεν ἄρχοντες Τάνεως, ἢ πράκτορες καλαμώνεμοι (37), ἢ μακαρίζοντες τὸν λαὸν ψευδῶς· προσθήσω δὲ, καὶ μακαρίζόμενα, καὶ τὴν τρίτον τῶν ποδῶν ὁμῶν ταρασσόντες· ἢ ἐμπαίχεται κυριεύοντες, ἢ νεανίσκοι προστάται (38) καὶ ἀτελεῖς τὴν φρόνησιν, μὴδ' ὄσον (39) ἄρτου καὶ ἱματίου πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τιῶν εὐποροῦντες· ἢ προφητῶν διδάσκοντες ἄνομα, ἢ ἄρχοντες ἀπειθοῦντες, καὶ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῶν πατρῶν (40) δεῖσι διὰ λιμοῦ σκληρότητα· ἢ ἱερεῖς τοῦ λαλεῖν εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ πλείστον ἀπέχοντες, ἃ δὴ πάντα ὁ τῷ Σεραφίμ καὶ τῷ ἄνθρακι καθαρθεῖς (41) Ἡσαίας οὐκ ἐκείνους καλῶς καὶ μαρτύρεται.

NZ'. Ἄρ' οὖν τὸ (42) μὲν ἔργον τοσοῦτον, καὶ ὁπως ἐπίπνον τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρᾷ, καὶ ὄντως σὴς ὄστέων τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Μικρὸς δὲ ὁ κίνδυνος, ἢ τὸ πτώμα εὐκαταφρόνητον; Ἄλλὰ μοι πολὺν ἐπαυατείνεται φόβον ἔνθεν μὲν ὁ μακάριος Ὡσηὲ, πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸ κρίμα λέγων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὅτι παγίς ἐγενήθημεν τῇ σκοπιᾷ (43), καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταθύριον (44), ὁ καταπεπῆχθαι (45) ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνης ἀγρευόντων ψυχῆς, ἀποθερίζειν (46) τε τοὺς φαύλους ἀπειλῶν προφήτας, καὶ πυρὶ (47) καταναλλακεῖν τοὺς κριτὰς αὐτῶν, ἐφέξειν (48) τε μικρὸν τοῦ χρεῖν βασιλέα καὶ ἄρχοντας· ὅτι ἑαυτοῖς ἐδάσλευσαν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτοῦ.

NH'. Ἐνθεν δὲ ὁ θεῖος Μιχαῖας οὐ φέρων οἰκηομένην Σιών ἐν αἱμασιν, ὀποτέρους βούλει, καὶ Ἰερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις, τῶν ἡγουμένων αὐτῆς μετὰ δώρων κρινόντων, καὶ τῶν ἱερέων μισθοῦ (49) ἀποκρινόμενων, καὶ τῶν προφητῶν μετὰ ἀργυρίου μαυτευομένων· ἀνθ' ὧν τί γενήσεται (50); Σιών ὡς ἀγρὸν ἀροτριάθησεται (51), καὶ Ἰερουσαλήμ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἔσεται, καὶ τὸ ὄρος τοῦ οἴκου εἰς

oram cod. Or. 1, ascriptum mirifice savel. ὄρος ὕψηλόν, οὕτω καλούμενον, μίαν ἔχον πηγὴν, ἐν ἣ τὰ θηρία συνέρχεται πίνειν ὕδωρ. Ἔστι δὲ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ἔνθα ἐθήρευον τὰ θρνεα καὶ τὰ κτήνη. « Mons altius ita dictus; fontem habens, in quo aquam bibituræ coeunt feræ. Est autem in Galilæa, ubi volucres ac pecora venabantur. » (Silvestria nimirum, ut indicat Bas. per vocem ἀγρίων), quod non nisi locis nemorosus convenit.

(45) *Καταπεπῆχθαι*. Sic Regii omnes et Colb. Savilius vero apud Montac. καταπέπηχται.

(46) *Ἀποθερίζειν τε*. Reg. z, pro τέ, habet δέ.

(47) *Καὶ πυρὶ*. Hæc quidem vox non est in propheta; verum cum « Clibani » verbo utatur hic, appellatis etiam urbibus quæ igne perierant, potuit Gregorius hac voce uti, et illam proposito suo accommodare.

(48) *Ἐφέξειν*. Reg. r, ἐφέλξειν.

(49) *Μισθοῦ*. Coisl. 1, μισθῶ.

(50) *Τί γενήσεται*. « Quid futurum? » Bill. « Quid fore? »

(51) *Ἀροτριάθησεται*. Reg. r, ἀροτριάθησεται. Colb. 5, ἀροτριάθησεται.

ἴσας δρυμοῦ λογισθῆσθαι· θρηγῶν τε τὴν ἐρημίαν τῶν κατορθούτων (52), ὡς μόλις που καλὰ μὴν ὑπολείπεσθαι ἢ ἐπιφυλλίδα (53)· ὁπότε καὶ τὸν ἀρχοντα εἰπεῖν, καὶ τὸν κριτὴν λόγους πρὸς χάριν λαλεῖν, καὶ σφῆδον τὰ αὐτὰ τῷ μεγάλῳ Δαβὶδ φηγεγόμενος· Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε, λέγοντι, ὅτι ἐκλέλοιπον ὁσιος· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐπιλείψειν αὐτοῦς, ὡς (54) ὑπὸ σιγῆς κατανώμενα.

Νῦν. Ἰωὴλ δὲ ἡμῖν καὶ θρηγῶν (55) διακελεύεται, καὶ κόπτεσθαι βούλεται τοὺς λειτουργοῦντας τῷ θυσιαστηρίῳ, λιμοῦ πιέζοντος· τοσοῦτον ἀπέχει τρυφῆν ἐπιτρέπειν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς· καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν (56) νηστεῖαν, καὶ κηρύσσειν θεραπείαν, συναγαγεῖν πρεσβυτέρους, γῆπια, ἡλικίας ἐλεινὰς, ἔτι καὶ αὐτοῦς τὸ ἱερὸν καταλαβόντας ἐν σποδῷ καὶ σάκκοις (57), καὶ λαν ταπεινῶς κατὰ γῆς ἐρρίμμενους, διότι τεταλαιπωρῆκει πέδια τῇ ἀκαρπία, καὶ ἔρηρον ἐξ οἴκου Κυρίου σπονδῆ καὶ θυσία, ἔλκειν τῇ ταπεινώσει τὸν ἔλεον.

Σ. Τί θαὶ ὁ Ἀμβακούμ (58); Οὗτος μὲν καὶ θερμότερων ἀπτεται λόγων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποδυσπετεῖ τὸν θεόν, καὶ οἶον καταβοᾶ τοῦ χρηστοῦ (59) δεσπότου διὰ τὴν τῶν κριτῶν ἀδικίαν· Ἔως τίνος, Κύριε, κεναρξομαι, λέγων, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσεις (60); φήσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἰνα τί μοι ἐδειξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ (61) ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέθειαν; Ἐξερπασίας μου γέγονε (62) κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο δυσκένδασται νόμος, καὶ οὐκ ἐξετάσεται εἰς τέλος κρίμα. Εἶτα ἡ ἀπειλή, καὶ ἐπὶ τούτοις· Ἴδετε, οἱ καταφρονῆται, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια (63), καὶ ἀφανίσθητε. διότι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι. Καὶ τί χρὴ πάντα ἐπιφέρειν τὰ τῆς ἀπειλῆς; Ἀλλὰ μικρὸν ἔμπροσθεν (64)· τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι προσθεῖναι (65) τοῖς εἰρημόνοις· πολλοὺς ἀνακαλεσάμενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περὶ τὸ ἀδικῶν καὶ πονηρῶν, τέλος ἀνακαλεῖται (66) καὶ τοὺς τῆς πωθηρίας ἡγεμόνας καὶ διδασκάλους, ἀνατροπὴν μὲν

A domus in nemus silvæ reputetur⁵². Simul etiam eorum qui officio recte funguntur, paucitatem depiorans, quæ tanta sit ut vix alicubi stipula aut racemulus supersit: quippe cum princeps etiam postulet et iudex ad gratiam loquatur⁵³, atque iisdem propemodum verbis cum magno Davide utens: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus*⁵⁴; hincque fore denuntians, ut bona eos deserant, tanquam a linea consumpta.

LIX. Joel porro luctum etiam nobis indicit, atque altaris ministros, premente fame, in planctu versari jubet⁵⁵; tantum abest ut in aliorum calamitatibus eos deliciis indulgere permittat; ac præter quam quod jejuniū sanctificat, et curationem prædicat⁵⁶, ac seniores et parvulos, miserandas, inquam, B ætates congregat, insuper ipsos quoque sacerdotes hortatur, ut templum ingressi, atque in cinere et sarcis, ac perquam demisse et abjecte in terram prostrati⁵⁷, quoniam agri sterilitate afflicti fuerint, ac sublatum de domo Domini libamen et sacrificium, humilitate misericordiam attrahant.

LX. Quid autem Habacuc? Hic quidem acriori etiam oratione utitur, atque adversus Deum ipsum stomachatur, ac benignum Dominum propter Judicium iniquitatem velut clamoribus insequitur, dicens: *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? Quare ostendisti mihi labores et ærumnas? videre afflictionem et impietatem? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex capit. Propter hoc dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium*⁵⁸. Deinde comminatio; ac deinceps, *Videte contemptores, et respicite, admiramini mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor*⁵⁹. Sed quid totam illam comminationem subjungere necesse est? Verum paulo ulterius; hoc enim mihi satius esse videtur ad ea quæ dicta sunt adjungere: cum multos eorum qui in re 43 aliqua improbi et iniqui erant, appelleret, ac deslisset, ad extremum ipsos quoque improbitatis duces et magistros appellat, subversionem quidem turbidam ac mentis ebrietatem et

⁵² Mich. III, 10 seqq. ⁵³ Mich. VII, 3. ⁵⁴ Psal. Habac. I, 2-4. ⁵⁵ ibid. 5, 6.

(52) Κατορθούτων. « Qui corrigant, » ut in LXX Nobilius. Nempe « qui corrigant se, » vel « vitam suam. » Non enim propheta et theologus, de prælati tantum, quorum est alius corrigere; sed de omnibus omnino loquuntur.

(53) Ἐπιφυλλίδα. Ita Scripturæ textus, et omnes mss. Male in Par. ἐκφυλλίδα.

(54) Ὡς. « Tanquam, quasi. » Bill. « nimirum. »

(55) Θρηγῶν. Duo Regg. θρηγῶν. Comb. θρηγῶν.

(56) Καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν. Tres Regg., quatuor Colb., duo Coisl. πρὸς τὸ. At pro ἀγιάζειν, iidem Regg. habent, ἄγειν.

(57) Σάκκοις. Coisl. I, σάκκω.

(58) Ἀμβακούμ. Reg. I, Ἀββακούμ.

(59) Χρηστοῦ. Sic decem Regg., septem Colb., duo Coisl. In Par. vero Χριστοῦ.

(60) Εἰσακούσεις. Quatuor Regg., tres Colb. I. habent εἰσακούση. Alii pene totidem εἰσακούσης.

(61) Ἐπὶ. Præpositio hæc deest in tribus Regg., sept. Colb., Coisl. I, et Or. I.

(62) Γέγονε. Unus Reg. ἐγένετο.

(63) Καὶ θαυμάσατε θαυμάσια. Sic LXX, decem Regg., sex Colb., Coisl. I, et Pass. In Par. vero ed. θαυμάσατε, καὶ ἴδετε θαυμάσια.

(64) Ἀλλὰ μικρὸν ἔμπροσθεν. « Verum paulo ulterius; » id est, « paulo post; » et hic est vere sensus huius vocis, ἔμπροσθεν, ut patet ex orationis serie. Quæ enim adjungit ex propheta Gregorius, non præcedunt, sed subsequuntur ea quæ prius posuerat, cum desumantur ex c. II. Habac. priora vero in c. I, reperiantur. Eodem sensu hac voce utitur Apost. Philipp. III, 14. Non bene igitur Billius, qui vertit, « Verum enim vero aliquanto ante. »

(65) Προσθεῖναι. Sic plures Regg. Alii, προσθῆναι.

(66) Ἀνακαλεῖται. Comb. « in clamat, quadam vocis contentione appellat. »

xi, 1. ⁵⁸ Joel I, 13. ⁵⁹ ibid. 14. ⁶⁰ Isa. LVIII, 5.

errorem vitium vocans : his autem proximos ab ipsis potari dicens, ut respiciant ad tenebras animæ ipsorum, et speluncas serpentum ac bestiarum, hoc est, improbarum cogitationum domicilia. Atque hi quidem tales sunt, et cum talibus doctrinis ad nos sermonem habent.

LXI. Malachiam autem quonam modo dignum fuerit præterire, nunc quidem et graviter et acerbè sacerdotes accusantem ac probris incessentem, ut Domini nomen despicientes, quibusque in rebus, adiungentem, in eo nempe, quod pollutos panes ad altare afferant, cibos non primitias, et quæ de dno cum quidem ulli offerrent, aut, si offerrent, infamia afficerentur⁴⁷, ea tamen factis votis omnium regi offerant, hoc est, clauda, et ægra, et corrupta, prorsusque profana et despuenda. Nunc autem divini cum Levitis pacti eos submonentem (erat autem illud vitæ et pacis), ac timore timere Dominum, et a facie nominis ejus pavere⁴⁸. *Lex veritatis*, inquit, *erat in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace rectum iter tenens ambulavit mecum, et multos convertit ab iniquitate, quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus*⁴⁹. Causa autem quam præclara simul et formidanda? *quia Angelus Domini omnipotentis est*⁵⁰. Atque maledictiones quidem eas quæ deinceps sequuntur, vitandi mali ominis causæ, prætereo: veritatem autem pertimesco. Quod vero dictu moderatius simul et utilius est, *An dignum est, inquit, ut respiciam ultra ad sacrificium vestrum, aut suscipiam acceptabile de manibus vestris*⁵¹? tanquam scilicet maxime stomachans, ac sacrificium ipsorum ob ipsorum improbitatem repudians.

LXII. Nam Zachariæ quidem quoties **44** meminî, falcem perhorresco, atque item ea quæ ipse adversus sacerdotes contestatur; atque ea quidem quæ de insigni illo Jesu, magno sacerdote, subindicat; quem cum sermone suo sordida et indigna veste exuisset, splendidam et sacerdotalem postea ipsi imponit: et quæ etiam angelum ad Jesum di-

⁴⁷ Malach. i, 6-8. ⁴⁸ Malach. ii, 3. ⁴⁹ ibid. 6, 7.

(67) *Μέθην και πλάνην*. Reg. v. optima nota. *πλάνην και μέθην*. Forte Habac. ii, 16, sed verbis mutatis.

(68) *Λέγων*. Deest in plerisque codicibus.

(69) *Θηρίων*. « Hæresum auctores, » non male interpretantur Elias et Gabrielis.

(70) *Παιδευμάτων*. Ita Colb. 3, et Coisl. 3.

(71) *Ἐν τίσιν*. In Reg. l, et Colb. m, deest. In quibusdam interrogative legitur, ut in sacro textu.

(72) *Νῦν δὲ τῆς*, etc. Reg. a, νῦν δὲ πρὸς τοὺς Λευϊτας τῆς τοῦ Θεοῦ. Reg. alter, τῆς τοῦ Χριστοῦ.

(73) *Στέλλεσθαι*. « Contrahere se, » præ timore.

(74) *Νόμος... ἦν ἀληθείας*. In LXX νόμος ἀληθείας ἦν.

(75) *Γνώσιν*. Duo Regg. et Coisl. l, habent, χρίσιν.

(76) *Βλάσφημιον*. « Quod posset offendere; quod

θολερὰν τὴν κακίαν ἀποκαλῶν και τοῦ νοῦ μέθην και πλάνην (67)· ποτιζεσθαι δὲ λέγων(68)τούτοις ὅτι αὐτῶν τοὺς πλησίον, ὅπως ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τὸ σκότος αὐτῶν τῆς ψυχῆς, και τὰ σπηλαία ἐρπετῶν και θηρίων(69), λογισμῶν πονηρῶν οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τοιοῦτοι, και μετὰ τοιοῦτων ἡμῖν διαλεγόμενοι τῶν παιδευμάτων(70).

ΞΑ' Μαλαχίαν δὲ πῶς παριδεῖν ἄξιον; νῦν μὲν ἐγκαλοῦντα πικρῶς τοῖς ἱερεῦσι, και ὀνειδίζοντα ὡς τὸ ὄνομα Κυρίου φαυλίζουσι· και προστιθέντα ἐν τίσιν (71), ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἄρτους ἡλισγημένους, βρώματα οὐκ ἀπάργματα, και ἅ μὴδ' ἂν τῶν ἡγουμένων τιμὴ προσενέγκοιεν, ἢ ἀτιμασθεῖεν ἂν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρειν τῷ βασιλεῖ τῶν ὄλων εὐχὴν εὐξαμένους, χωλὰ, και ἄρρωστα, και διεσθαρμένα, και βέβηλα παντελῶς, και ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς (72) πρὸς τοὺς Λευϊτας τοῦ Θεοῦ διαθήκης ὑπομιμνήσκοντα, (ἢ δὲ ἦν τῆς ζωῆς και τῆς εἰρήνης), και φόβῳ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, και ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στελλεσθαι (73). *Νόμος* (74), φησὶν, *ἦν ἀληθείας ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, και ἀδικία οὐχ εὐρέθη ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. Ἐν εἰρήρῃ κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ, και πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας, ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάσσεται γνώσιν* (75), *και νόμον ἐκλήθησουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ*. Καὶ ἡ αἰτία ὡς τιμὰ τε ἅμα και φοβερά! *διότι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἐστι*. Καὶ παραιτούμαι μὲν τῶν ἐπὶ τοῦτοις ἄρῶν τὸ βλάσφημον (76)· φοβοῦμαι δὲ (77) τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὁ μέτριόν τε ἅμα (78) εἰπεῖν και συμμέρον· *Εἰ ἐτι ἄξιον*, φησὶν, *ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὑμῶν* (79), *ἢ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν*; ὡς ἂν μάλιστα δυσχεραίνων, και τὴν ἱεουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακίαν ἀποπεμπόμενος.

ΞΒ' Ζαχαρίου μὲν γὰρ ὅτι ἂν μνησθῶ, φρίσσω τὸ δρέπανον, ὁμοίως και ἅ κατὰ τῶν ἱερέων μαρτυρεται οὗτος (80)· ἅ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνου, ἱερέως τοῦ μεγάλου, παραδηλοῖ, ὅν περιδύσας (81) τῷ λόγῳ τὴν ρυπαρὰν ἐσθῆτα και ἀναξίαν, τὴν ἱσραετικὴν και λαμπρὰν περιεβλήθησιν· ὅσα τε ὁ ἄγγελος αὐτῷ λέγων πρὸς τὸν Ἰησοῦν και ἐπισκῆπτων πεποιήται (82).

⁵⁰ ibid. 7. ⁵¹ ibid. 13.

D durum et contumeliosum esset prætereo. »

(77) *Φοβοῦμαι δέ*. Ita Regg. omnes, Pass., Jes. et Or. 1. Deest δὲ in ed.

(78) *Μέτριόν τε ἅμα*. Ita Regg. decem, aliique plures.

(79) *Θυσίαν ὑμῶν*. Deest ὑμῶν in octo Regiis, Colb. quatuor, et Or. 1.

(80) *Οὗτος*. In plerisque codicibus vocem hanc antecedit major distinctio; in aliis sequitur, quod commodius est. Clarius in Reg. l, αὐτὸς μαρτυρεται.

(81) *Ὅν περιδύσας*. « Quem cum exuisset, » nempe jubendo, ut auferretur, quemadmodum habet sacer textus Zach. iii, 4, Ἀφέλετὰ τὰ ἱμάτια τὰ ρυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ. « Auferte vestimenta sordida. » Eadem est vis vocis περιδύω, ac ἐκδύω, uti etiam περιαιρέω aufero, detraho. Bill. « induisset. »

(82) *Πεποιήται*. Reg. l, et Comb. *πεποίηται*.

ταῦτα μὲν, εἰς μελίζονα (83) καὶ ὑψηλότερα ἴσως ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἱερέας ἀναφερόμενα, σιωπῇ τιμάσθω· πλὴν ὅτι καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάβολος εἰστήκει τοῦ ἀντικεισθαι αὐτῷ· κρᾶγμα ἔμοι γοῦν οὐ μέτρον, οὐδὲ ὄλιγον φόβου καὶ φυλακῆς ἄξιον.

ΣΤ. Ἄ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιμελῶς καὶ καθάπτεται, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν (84) ἀδαμάντινος, ὥστε μὴ τρέμειν ἀκούων, καὶ αὐτὸς ἐν τοῦ γίνεσθαι μετριώτερος; Φωνῇ, φησὶ, θρησκόντων ποιμένων, ὅτι τεταλαιπώρηκεν ἡ μεγαλοσύνη αὐτῶν· φωνῇ ὠρυομένων λεόντων, ὅτι τάδε πεπόνθησιν. Μονοῦ κάκου (85) τῶν θρῆνων ὡς ἦδη παρόντων, καὶ συνθρηνεῖ τοῖς πάσχουσιν. Ἐτι δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν (86) πληκτικώτερον καὶ σφοδρότερον· Ποιμαίνετε, φησὶ, τὰ πρόβατα τῆς εσφῆς, ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον (87), καὶ οὐ μετεμελοῦντο (88)· καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον. Ἐλόγητός Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν· καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν (89) ἐπ' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐ φέλομαι οὐκ ἔτι (90) ἐπὶ τοὺς πατοκούντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος πατοκράτωρ· καὶ πάλιν· Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ πατάξαι τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκασάσθαι τὰ πρόβατα· καὶ, ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ὠργίσθη ὁ θυμὸς μου ἐπὶ τοῖς ποιμένας (91), καὶ ἐπὶ τοὺς ἀγνοοῦς ἐπισκέψομαι· προστιθεὶς (92) ἦδη τῇ ἀπειλῇ καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς πρόχροντας. Οὕτω φιλοπόνως προσκαθέζεται τῷ λαῷ καὶ οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύναται βραδίως τῶν ἐπιμῶν· ὥστε δέδοικα μὴ καὶ αὐτὸς ἀπευκτὸς ὦ, οὕτως.

ΣΖ. Ἦνα δὲ τοὺς ἐν τῷ Δανιὴλ παραδράμωμεν πρεσβυτέρους· καὶ γὰρ παραδράμοιμεν, καὶ τὸ τῷ ἐσπότη περὶ αὐτῶν καλῶς (93) εἰρημένον καὶ προφητευμένον (94), ὅτι ἐξῆλθεν ἀνομιὰ ἐν Βαβυλῶνος ἐκ πρεσβυτέρων κριτῶν (95), οἱ ἐδόκουν κυβερνῆν τὸν λαόν· πῶς οἴσομεν (96) Ἰεζεκιήλ, τὸν τῶν μεγάλων ἐσπότην καὶ ἐξηγητὴν μυστη-

centem ac mandantem inducit; ea, inquam, ut ad majora fortasse et sublimiora quam multorum sacerdotum captus ferat, tendentia, silentio commendentur; nisi quod a dextris etiam ipsius diabolus stabat, ut ei obsisteret²²: res, meo quidem iudicio, non parva, nec parvo metu et cautione digna.

LXIII. Quæ autem, reliquos pastores studiosè accusando et insèctando ait, ecquis tam audax est, tamque adamantino animo, qui ea audiens non contremiscat, et seipso moderatior reddatur? Vox, inquit, iugentium Pastorum, quia afflicta est magnificentia eorum. Vox iugentium leonum, quia hæc passi sunt²³. Ipsos quoque propemodum luctus, velut jam præsentès, audit, atque una cum iis qui cruciantur, lugeat. Ac paulo post acrius adhuc et vehementius: *Pascite*, inquit, *oves occisionis, quas qui possidebant, jugulabant, nec pœnitentia ducebantur: et qui vendebant eas, dicebant, Benedictus Dominus, quia divites facti sumus: et pastores earum nihil doloris ob eas capiebant. Propterea non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus omnipotens²⁴; ac rursus, *Framea, suscitare super pastores²⁵*; et, *Percutite pastores, oves extrahite, et inducam manum meam super pastores; et rursus, Iratus est furor meus super pastores, et super agnos visitabo²⁶*: jam scilicet ipsos quoque populi præsides in comminatione adjungens. Tanto studio in hac oratione insidet, nec a minis facile abduci potest. Itaque vereor, ne ipse quoque in odium incurram, omnia ordine commemorans. Verum Zacharias quidem ad hunc modum πάντων ἐξῆς μεμνημένος. Ἄλλ' ὁ μὲν Ζαχαρίας*

45 LXIV. Ut autem illos apud Daniele senos prætereamus; etenim prætereamus, et quod pulchre de iis a Domino dictum ac prædictum est, nempe quod egressa est iniquitas ex Babylone a senioribus iudicibus, qui populum regere videbantur²⁷; quo tandem modo Ezechielem feremas, illum, inquam, magnorum mysteriorum et visionum consuetorem

²² Zach. III, 1 sqq. ²³ Zach. XI, 3. ²⁴ ibid. 4-6. ²⁵ Zach. XIII, 7. ²⁶ Zach. I, 3. ²⁷ Dan. XIII, 5.

(83) *Εἰς μελίζονα*. Sic decem Regg., septem Colb. et Or. I. Paris. vero, et Gabr. ὡς μελίζονα. Colb. 3, utrumque, ὡς εἰς μελίζονα. Hæc autem Gregorii verba non sic accipiendâ, ac si contemptu « multorum sacerdotum, » dicta sint. Elias idcirco locutum sic fuisse theologum censet, quia « soli » Christo, non autem iis « qui plures facti sunt sacerdotes » (Hebr. VII, 23), id convenire existimavit. Unde vox « multos » quasi « soli » opposita accipi debet. Favet Rufinus, vertendo: « ad homines pertinere, » etc. et mox: « humani sacerdotii, » etc., qui genuinus est sensus.

(84) *Τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν*. Deest etiam in Reg. I, Colb. m. Sed ejus loco, post ψυχὴν, ἢ ponitur. Comb. legit, τολμηρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἀδαμάντινος, et vertit: « tam audax animo et adamantinus. »

(85) *Μονοῦ κάκου*. Sic plerique codices. Nonnulli, οὐκ ἀκούει. Reg. Iii, μονονουχὶ καὶ ἀκούει.

(86) *Ἐτι καὶ μικρὸν ἔμπροσθεν*. Solus Billius reddit: « paulo ante. » Gabrielius: « atque etiam

paulo post. » Comb. « adhucque paulo ulterius. »

(87) *Κατέσφαζον*. Reg. I, κατέσφαξαν.

(88) *Μετεμελοῦντο*. Octo Regii, tres Colb., Or. I, Jes. habent, μετεμέλοντο.

(89) *Οὐκ ἔπασχον οὐδὲν*. Reg. I, I, u, Colb. m, οὐδὲν ἔπασχον ἐπ' αὐτοῖς.

(90) *Οὐκ ἔτι*. In Reg. r, οὐκέτι.

(91) *Ἐργίσθη ὁ θυμὸς μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας*. Hæc desunt in omnibus pene codicibus, in octo regii, sex Colb., Or. I, et Jes. Habent tamen nonnulli. Pro ὠργίσθη, legitur in sacro textu, παρωξύνθη.

(92) *Προστίθεις*. Colb. 3, in marg. προστίθησι. Billius in not. προστίθησι δὲ ἦδη. Elias, et Reg. I, ita etiam habent, omisso tamen ἦδη.

(93) *Περὶ αὐτῶν καλῶς*. Reg. I, καλῶς περὶ αὐτῶν.

(94) *Καὶ προφηγοῦσμενον*. Abest a pluribus Regg., Colb., etc.

(95) *Κριτῶν*. In permultis codicibus deest.

(96) *Οἴσομεν*. Duo Regg. et Jes. οἴσωμεν.

et interpretem? Quomodo quæ pastoribus præcipit, hoc est ne vitium gladiumque ipsi supervenientem silentio diasimulent? quod nimirum hoc nec ipsis, nec iis qui peccant, utile futurum sit; contra autem, prævidere ac prænuntiare, utrisque utilitatem allaturum sit⁹⁸; si illi quidem dixerint, hi autem audierint: sin minus, at iis certe qui denuntiarint.

LXV. Quo item modo alium eum impetum, quem in pastores facit, nunc in his verbis, *Væ super væ erit, et nuntius super nuntium, et visio a propheta requiretur, et lex a sacerdote peribit, et consilium a senioribus*⁹⁹; nunc rursus in his, *Fili hominis, dic ipsi, Tu es terra non compluta, nec pluvia venit super te in die iræ: cujus præfecti in medio ejus velut leones rugientes, rupientes rapinas, devorantes animas in potentia*¹⁰⁰. Et nonnullis interjectis: *Sacerdotes ejus contemnebant legem meam, et polluebant Sancta mea: inter profana et sancta, inquit, nihil discriminis statuebant, sed omnia unum eis erant, et a Sabbatis meis oculos suos operiebant, et in medio eorum coinquinabar*¹⁰¹. Consumpturumque se, et parietem, et eos qui eum limunt, minatur¹⁰², hoc est, eos qui peccant, et eos qui peccantium delicta obtegent: quod malorum principum et sacerdotum est, ac domum Israelis in transversum agentium, secundum corda sua, abalienata in cupiditatibus suis.

LXVI. Mirro quæ de iis disserit, qui seipsos pascunt, et lac comedunt, et lanis leguntur, et quod crassum est, jugulant, gregem autem non pascunt, nec, quod infirmum est, corroborant; nec, quod contractum, alligant, nec, quod errat, reducunt, nec, quod periit, requirunt, nec, quod firmum est, conservant¹⁰³, sed labore conficiunt, ac de industria enecant: sic, ut oves ob pastorum **46** inopiam, per omnem campum et montem dispersæ sint, atque omnibus avibus et bestiis prædæ fuerint, quod non esset, qui requireret ac reduceret¹⁰⁴. Quid postea? *Viso ego, dicit Dominus, pro eo quod hæc ita se habent, atque oves meæ in prædam fuerunt, ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum*¹⁰⁵, atque eas quidem colligam mihi que asseram; illi

ρίων και θεαμάτων (97); Πῶς μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς (98) διακελεύεται, μὴ κατασιωπῶν τὴν κακίαν, καὶ τὴ ἐπερχομένην (99) ταύτη βροφάϊαν; ὡς οὕτε αὐτὰ τοῦτο λυσιτελοῦν, οὕτε τοῖς ἀμαρτάνουσι· τοῦ ἂ προιδέσθαι καὶ προκηρῦξαι (1) ἀμφοτέρους ὄνηστος, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσαιεν, ἢ πάντως γὰρ τοὺς μὴνύσαντας.

ΣΕ'. Πῶς δὲ τὴν ἄλλην καταδρομὴν, ἣν ποιεῖται κατὰ τῶν ποιμαίνοντων, νῦν μὲν ἐν τούτοις πῶς ῥήμασιν· Οὐαὶ ἐπὶ οὐαὶ ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελίαν, καὶ ἐκζητηθήσεται δρασις ἐκ προζήτητου, καὶ νόμος ἀπολείται ἐξ ἱερέως, καὶ βουλή ἐκ πρεσβυτέρων· νῦν δὲ ἐν ἐκλείνῳ πάλιν· Ὑπὲ ἀνθρώπου, εἰπον αὐτῆ· Σὺ εἰ γῆ οὐ (2) βροχομένη, οὐδὲ ὕετός ἐγένετο ἐπὶ σὲ ἐν ἡμέρᾳ ὄρητος· ἢ οἱ ἀφηγούμενοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, ὡς λέοντες ὠροῦμενοι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατασθιοντες ἐν δυναστείᾳ· καὶ μετ' ὀλίγα· Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς (3) ἠθέτουν νόμον μου, καὶ ἐβεθήλου τὰ ἁγία μου· βεθήλοις τε καὶ ἀγίοις, φησὶν, οὐ διέστειλλον, ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτοῖς ἐν, καὶ ἀπὸ τῶν σαβδάτων μου παρεκάλυπτον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεθιλούμην ἐν μέσῳ αὐτῶν· συντελεῖν τε τὸν τοίχον, καὶ τοὺς ἀλείφοντας αὐτὸν ἀπειλῶν· τὸ δὲ ἔστι, τοὺς ἀμαρτάνοντας (4) καὶ τοὺς συγκαλύπτοντας· ὅπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων, καὶ παλαγιάζοντων (5) τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμένας ἐν τοῖς ἐπιθυμῆμασιν (6) αὐτῶν.

ΣΖ'. Καὶ σιωπῶ λέγειν ὅσα περὶ τῶν βοσκόντων ἑαυτοὺς διαλέγεται, τὸ γάλα κατασθιόντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων (7), ἀλλὰ μὴ ποιμαίνοντων τὰ πρόβατα, τὸ ἡσθητικὸς οὐκ ἐνισχυόντων, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ καταδυσμούντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολωδὸς οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ἰσχυρὸν ὡ φυλαττόντων, ἀλλὰ μόθῳ κατεργαζομένων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολλύντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόβατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ ὄρους, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάδρωμα πᾶσι πεινητοῖς καὶ θηριοῖς (8), οὐκ ὄντος τοῦ ἐκζητούντος καὶ ἐπιστρεφόντος. Εἶτα τί; Ζῶ ἐγὼ, φησὶ (9), λέγει Κύριος, ἀντὶ τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχειν, καὶ γένεσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προνομίην, ἰδοὺ ἐγὼ

⁹⁸ Ezech. xxxiii, 2-6. ⁹⁹ Ezech. vii, 26. ¹⁰⁰ Ezech. xii, 24, 25. ¹⁰¹ ibid. 26. ¹⁰² Ezech. xiii, 15. ¹⁰³ Ezech. xxxiv, 2-4. ¹⁰⁴ ibid. 8. ¹⁰⁵ ibid. 10, 11.

(97) Θεαμάτων. « Visionum, » malim, pro more Scripturæ, quam « spectaculorum, » ut Billius.

(98) Μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς. Ad oram Reg. u, scriptum: « Ἐνταῦθα τοὺς ἀρχιερεῖς λέγει. Imo, inquit, Comb. « Speculatores, qua voce nihil communius in Ezechiele. »

(99) Ἐπερχομένην. Regg. l et t, ἐρχομένην ἐπὶ ταύτην.

(1) Προκηρῦξαι. Duo Regg. et Comb. addunt ἦ.

(2) Γῆ οὐ. Omnes pene codices et LXX habent, γῆ ἡ οὐ.

(3) Αὐτῆς. In Reg. y, ad oram scribitur, αὐ-

τῶν.

(4) Τοὺς ἀμαρτάνοντας. Sic mss. omnes. Deest τοὺς in Paris. edit.

(5) Παλαγιάζοντων. « In obliquum flectunt. »

(6) Ἐπιθυμῆμασιν. Vulgata, « in cogitationibus. »

(7) Σφαζόντων. Comb. κατασφαζόντων.

(8) Πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηριοῖς. Verba sunt ex Is. xviii, 6, aut Jer. xxxiv, 20, aut Ezech. xixviii, 4 et xxxix, 17. Duo Regg. post πετεινοῖς, addunt ὡ οὐρανοῦ.

(9) Φησὶ. Deest in duobus Regg.

εἰ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἅ
ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ τὰ μὲν συνάξω καὶ
περιποιήσομαι (10)· οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται, ἃ
τοὺς κακοὺς ποιμένας εἰκόσ.

ΣΖ'. Ἄλλ' ἵνα μὴ, τὰ πάντων καὶ πάντας ἀπαρι-
ημόμενος τοὺς προφήτας, μακρὸν ἀποτείνω λόγον (11),
ἐνὶ ἐπιμνηθεῖς ἔτι τοῦ πρὸ τῆς πλάσεως ἐγνωσμέ-
νου, καὶ ἐκ μήτρας ἠγιασμένου ('Ιερεμίας ἦν οὗτος),
τοὺς λοιποὺς ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν οὗτος ὑπὲρ
κεφαλῆς ὕδαρ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πηγὴν δακρύων,
ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἄξιαν τὸν 'Ισραήλ· ὀδύρεται δὲ οὐχ
ἕπον καὶ τῶν προεστῶτων τὴν μοχθηρίαν.

ΣΗ'. Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος (12) πρὸς τοὺς
ἱερεῖς ὁ Θεός· Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, ποῦ ἐστὶ Κύ-
ριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου μου οὐκ ἠλί-
στατό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. Λέ-
γει δὲ αὐτὸς πάλιν· Ποιμένες ἠσέβουν ὑμῶν, καὶ
τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν (13), καὶ διὰ τοῦτο οὐκ
ἐνόησε (14) πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διασκορπίσθησαν. Ποι-
μένες τε, φησὶ, πολλοὶ διέφθισαν τὸν ἀμπελῶνά
μου· ἐμόλυραν τὴν μερίδα μου τὴν οὖσαν ἐπιθυ-
μητῆρ, δεδόσθαι εἰς τὴν ἔρημον (15) ἄδατον. Ἐἴτα
πρὸς αὐτοὺς (16) πάλιν ἀποτείνεται τοὺς ποιμένας·
Ὁ, οἱ ποιμένες οἱ ἀπολλύντες καὶ διασκορπίζον-
τες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου· διὰ τοῦτο τάδε
λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποιμαίνοντας τὸν λαόν
μου· Ὑμεῖς διασκορπίσατε τὰ πρόβατά μου, καὶ
ἐξέσκατε αὐτά, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά· ἰδοὺ
ἐγὼ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς, κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύ-
ματα ὑμῶν. Ἀλαλάζειν τε βούλεται τοὺς ποιμέ-
νας (17), καὶ κόπτεσθαι τοὺς κριοὺς τῶν προβάτων,
ὡς ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι αὐτῶν εἰς σφαγὴν.

ΣΘ'. Καὶ τί μοι τὰ παλαιὰ (18) λέγειν; Τίς δὲ, τοῖς
Παύλου κανόσι καὶ ὅροις ἑαυτὸν παρεκτείνων, οὐς περὶ
ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἔταξε, νηφαλιούς (19),
πίφρονας εἶναι, μὴ παροίνους, μὴ πλήκτας, διδακτι-
κοὺς, ἀλήπτους ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπάφους (20) τοὺς πο-
νηροὺς, οὐ πολὺ τὸ διαφεύγον εὐρήσει τὴν τῶν κα-
κῶν ἐυθύτητα; Τί δαλ (21) ἃ τοῖς μαθηταῖς 'Ιη-
σοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέμπων νομοθετεῖ; ὣν τὸ κεφάλ-
αιον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕνα λέγω, τοιοῦτους εἶναι
τὴν ἀρετὴν, καὶ οὕτως εὐσταλεῖς (22) καὶ μετρίους,
καὶ ἔτι (23) συντόμως εἰπεῖν, οὐρανίους, ὥστε οὐχ
ἕπον διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν, ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν
τὸ Εὐαγγέλιον.

quam ob sermonem atque doctrinam Evangelium currat?

¹⁰ Jerem. i, 5. ¹¹ Jerem. ix, 1. ¹² Jerem. ii, 8. ¹³ Jerem. x, 21. ¹⁴ Jerem. xii, 10. ¹⁵ Jerem. xxiii, 1, 2. ¹⁶ Jerem. xxv, 34. ¹⁷ I Tim. iii, 2, 3; Tit. i, 7, 9. ¹⁸ Matth. x, 9; Luc. ix, 3.

(10) Περιποιήσομαι. « Acquiram, » quod Scri-
pturæ est verbum; vel forte ex Isaia, « redimam; »
vel, « servabo, iutabor. »

(11) Λόγον. Reg. γ, τὸν λόγον.

(12) Διελεγχόμενος. Budæus: « disceptans cum
sacerdotibus. »

(13) Ἐξεζήτησαν. Comb. « exquisierunt. »

(14) Οὐκ ἐνόησε. Comb. legit οὐκ ἐνόησαν, καὶ
πᾶσα νομὴ, etc. « Non intellexerunt, et omnis grex
dissipatus est. » Sic Vulgata et Nobil.

(15) Εἰς τὴν ἔρημον. Decet τὴν in omnibus pene
codicibus.

(16) Πρὸς αὐτούς. « In ipsos pastores. » Græcum
non habet κακοὺς, « malos, » ut reddit Bill.

Audem, hæc et illa patientur, quæ videlicet malos
pastores pati consentaneum est.

LXVII. Sed ne omnium voces, atque omnes pro-
phetas enumerans, sermonem in longum protraham,
postquam unius adhuc Jeremiæ, antequam formare-
tur, cogniti, et ab ipsa vulva sanctificati¹⁰, mentio-
nem fecero, reliquos omnes præteribo. Quærit qui-
dem hic capiti aquam, et oculis fontem lacryma-
rum, ut Israel pro dignitate lugeat¹¹: non minus
autem antistitum etiam improbitatem deplorat.

LXVIII. Ac Deus quidem sacerdotum coarguens,
his ad eum verbis utitur: Sacerdotes non dixerunt,
Ubi est Dominus? et qui legem meam complecteban-
tur, nesciebant me: et pastores impie agebant adver-
sum me¹². Ipse autem rursus ait: Pastores stulte
egerunt, et Dominum non quæsierunt: ac propterea
grex universus non intellexit, et dispersi sunt¹³. At-
que alio loco: Multi pastores demoliti sunt vineam
meam; contaminaverunt partem meam desiderabi-
lem; adeo ut in inviam solitudinem redacta sit¹⁴.
Mox in malos pastores rursus invehitur: Vos pa-
storibus, qui disperdunt et dispergunt gregem pascuæ
meæ. Ideo hæc dicit Dominus ad eos qui pascunt
populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et
ejecistis eos, et non visitastis. Ecce ego ulciscar super
vos, secundum malitiam studiorum vestrorum¹⁵.
Quin etiam pastores ululare, atque arietes ovium
plangere jubet, quoniam impleti sunt dies eorum,
ut interficiantur¹⁶.

LXIX. Verum quia antiqua colligo? Quotusquis-
que est, qui si ad canones eos et regulas seipsum
exigat, quas Paulus de episcopis et presbyteris con-
stituit, nempe 47 ut sobrii et pudici sint, non vi-
olenti, non percussores, ad docendum idonei, irre-
prehensibiles in omnibus rebus¹⁷, atque hujusmodi,
ut ab improbis attingi nequeant, non sese a cano-
num rectitudine permultum abesse comperiet? Quid
ea referam, quæ Jesus discipulis suis, ad prædicationem
eos mittens, præscribit¹⁸? quorum ne singula
explicem, hæc summa est, ut virtute tales sint, at-
que ita expediti ac modesti, et, ut uno verbo dicam,
cælestes, ut non minus ob eorum vitam et mores,

(17) Τοὺς ποιμένας. Reg. τ, καὶ τοὺς ποιμέ-
νας.

(18) Τὰ παλαιὰ. « Quia antiqua commemoro? »
Nonnulli habent: Τί πολλά; « Quid multa? »

(19) Νηφαλιούς. Reg. ι, νηφαλιούς.

(20) Ἀνεπάφους. Non male Comb. « extra om-
nem improborum calumniam. »

(21) Τί δαλ. Alii, τί δέ.

(22) Εὐσταλεῖς. Comb. « frugi homines ac mo-
desti. Nec bene Billius, » inquit, expediti; « melius
Budæus, quem sequor. »

(23) Καὶ ἔτι. Ita decem Regg. sex Colb., Jcs., Or,
1, et Pass. Par. ed. καὶ εἰ δεῖ.

LXX. Mihi vero timorem incutiunt etiam Pharisæi probris onerati, et scribæ redarguti: quibus cum nos virtute longe superiores esse debeamus, quemadmodum nobis præceptum est, si modo cælorum regnum consequi cupimus, turpe profecto fuerit, si ipsi etiam peiores inveniamur; adeo ut ipsi quoque, serpentes appellemur, et genimina viperarum, et duces cæci, culicem volantes, et camelum deglutientes, et sepulcra externe quidem pulchra, interne autem sordida, et paropsides in speciem mundiæ⁷⁸, aliaque omnia, quæ illi et sumē et nominantur.

LXXI. In his ego cogitationibus dies noctesque versor: hæc medullas etiam meas eliquant, et carnes conficiunt, nec me audacem esse sinunt, ac sublata facie incedere. Hæc animum mentis dejiciunt, et mentem contrahunt, et linguæ vinculum injiciunt, faciuntque, ut non de præfectura, nec de corrigendis et gubernandis aliis cogitem, id quod exuberantis ejusdem facultatis est; sed quomodo ipse venientem iram effugere, atque a vitii rubigine nonnihil meipsum abraderē queam. Purgari prius oportet, deinde purgare; sapientia instrui, atque ita deum alios sapientia instruere; lux fieri, et alios illuminare; ad Deum appropinquare, et ita alios adducere; sanctificari, et postea sanctificare; cum manibus ducere, cum prudentia consilium dare.

LXXII. Quando igitur hæc erunt, inquit homines ad omnia celeres, nec satis cauti, facile ædificantes, et diruentes? Quando lucerna supra candelabrum⁷⁹? Ubi talentum⁷⁷? sic enim gratiam vocant. Hæc ii, qui amicitia quam religio fervidiores sunt. Quando hæc erunt, et quæ mea est ratio, quæritis, viri fortissimi? Ne extrema quidem senectus huic rei præstituta, longum tempus censeri debet. Senectus enim cum prudentia conjuncta imperitæ juventuti præstat, et considerata tarditas inconsultæ temeritati, et breve regnum, diuturnæ tyrannidi; quemadmodum et exigua portio maximi pretii, multis vilibus et periculosis opibus, et parum auri multis plumbi libris, et parva lux densissimis tenebris.

LXXIII. Alioqui verendum est, ne lubrica hæc celeritas, præcepsque studium, seminibus illis non

U. Ἐμὲ δὲ φοβοῦσι καὶ ὀνειδιζόμενοι Φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς ἐλεγχομένοι· ὧν αἰσχρὸν, εἰ καὶ περιεῖναι δέον τὴν ἀρετὴν, ὡς διατατάγματα, εἰ τὸ θεοίμεθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τὴν κελίαν φανοίμεθα (24) χεῖρους· ὥστε καὶ ἕφεις εἰκότως ἂν (25) ἀκούσαι, καὶ γεννήματα ἐχιδῶν, καὶ ὀδηγοὶ τυφλοῖ, τὸν κίβωπα διυλίζοντες, καὶ τῆ κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοι βυκαροὶ τὰ ἐνδον μετ' εὐπερπετίας τῆς ἐξωθεν καὶ παροψίδες καθαροὶ τὸ φαινόμενον, καὶ τὰλλα ὅσα ἐκεῖνοι καὶ εἰσὶ καὶ ἀκούουσι.

OA. Τοῦτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ (26) καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς λογισμοῖς· ταῦτά μοι (27) τὸν μυελὸν ἐκτῆκει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ οὐκ ἐξ ἠθασῶν εἶναι καὶ ἔνω βλέποντα (28)· ταῦτά μοι ταπεινῶς τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστελλει, καὶ τῆ γλώσση δεσμῶν ἐπιτίθησι (29), καὶ οὐ περὶ προστασίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν (30) ἄλλους καὶ διευθύνει, ὃ πολλῆς ἐστὶ τῆς παρουσίας· ἀλλ' ὅπως ἂν αὐτοὺς τὴν ἐρχομένην ὀργὴν (31) διαφύγοιμι, καὶ μικρὸν τι τοῦ ἰοῦ τῆς κακίας ἐμπατὸν ἀποξέσαιμι. Καθαρθῆναι (32) δεῖ πρῶτον, εἶτα καθάραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσει Θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἀγαθισθῆναι, καὶ ἀγιάσαι· χειρζυγῆσαι (33) μετὰ χειρῶν, συμβουλευσαὶ μετὰ συνέσεως.

OB. Πότε οὖν εἶσιν ταῦτα, φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ βραβίως οἰκοδομοῦντες καὶ καταλύοντες; Καὶ πηλίκον ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν; Καὶ ποῦ τὸ τάλαντον; οὕτω τὸ χάρισμα λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐλάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος, ὃ γενναϊότατοι; Οὐ μακρὰ προθεσμια, οὐδὲ γῆρας τὸ ἔσχατον. Κρείσσων γὰρ πολὺ μετὰ φρονήσεως ἀπαιδεύτου νεότητος, καὶ λειλογισμένη βραβύτης τάχους ἀπερισκέπτου· καὶ ὀλιγοχρόνιος βασιλεία μακρᾶς τυραννίδος· ὡς καὶ ὀλίγη μερὶς τιμῆ πολλῆς κτήσεως (34) ἀτίμου καὶ σφαλερᾶς (35), καὶ χρυσὸς ὀλίγος μολύβδου πολυτάλαντου, καὶ πολλοῦ σκότους ὀλίγον φῶς.

OC. Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερὸν, καὶ λίαν κενεσποδασμένον (36), μὴ τῶν σπερμάτων ἐκεῖνος (37)

⁷⁸ Matth. xxiii, 23-25. ⁷⁹ Matth. v, 15. ⁷⁷ Matth. xxv, 15.

(24) *Φανοίμεθα*. Sic Regii undecim, quatuor Colb., Jes. Or. 1, Pass. et Comb. Ed. φανοίμεθα.

(25) *Εἰκότως ἂν*. Ita Reg. et Colb. In ed. ἂν εἰκότως.

(26) *Καὶ νύκτωρ*. Ita octo Regg. sex Colb., Or. 1, etc. Deest καὶ in ed.

(27) *Ταῦτά μοι*. Alii, μου.

(28) *Εἶναι καὶ ἔνω βλέποντα*. Sic legitur in octo Reg., septem Colb., Jes., Or. 1, etc., omisso, οὐδὲ πορεύεσθαι. Habent tamen Reg. 1, 1, et Colb. m, καὶ πορεύεσθαι ἄνω.

(29) *Ἐπιτίθησι*. Reg. γ, ἐπιτίθησι.

(30) *Κατορθοῦν*. Comb. ε ad virtutem componere et dirigere. »

(31) *Ὀργὴν*. Reg. 1, ῥομφαίαν.

(32) *Καθαρθῆναι*. Reg. 1, addit γάρ. Additio necessaria, si post καθαρθῆναι legas δεῖ, cum Billio, Par., Gab. et mss. Regii b m, l, i, x, Colb. 7, m. Alioquin hiulca foret oratio. Sin autem legeris καθαρθῆναι δὲ cum Bas. mss., Reg. a, lu, n, r, u, 4, Colb. 3, 4, h, i, et Pass., constabit sensus.

(33) *Χειρζυγῆσαι*. Gab. ε manibus deducere, prudentia consulere. »

(34) *Κτήσεως*. In ed. κτήσεως, prave.

(35) *Σφαλερᾶς*. ε Fallacibus. »

(36) *Κενεσποδασμένον*. Comb. κατεσπασμένον.

(37) *Μὴ τῶν σπερμάτων ἐκεῖνος*. Sic novem Regg. sex Colb., Or. 1, Jes. et Pass. In ed. Par. μὴ τῶν

κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι βῆθος γῆς, εὐθὺς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρῶτην ἡμεγεῖα τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῷ κατὰ τῆς φάμμου θεθέντι θεμελίῳ, μηδὲ ὀλίγον ἀντισθέντι πρὸς τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα. *Ὁυαὶ σοι, κόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερός ἐστι, ἢ ἡ Σολομῶν (38)*· καὶ, *Μὴ ἴσθι ταχύς ἐν λόγοις, τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνή, πρᾶγμα τι ἔαπτον (39), λέγοντος, τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς ἀπὸ πρᾶξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα (40)* ὁ δὲ τάχος ἀπαιτῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Τίς ὁ πλάττων, καθάπερ ἀσθήμερον πῶς πηλίνους, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ ἀγγέλων στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων ἰσχύοντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμψοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῷ συνιερεύοντα (41), τὸν ἀναπλάσσοντα τὸ πλάσμα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, καὶ τῷ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα (42), καὶ τὸ μείζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;

ὉΔ'. Οἶδα τίνος ἐσμὲν λειτουργοί, καὶ ποῦ κείμεθα, καὶ ποῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψος, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν· *Ὀὐρανὸς ὕψηλός, γῆ δὲ βαθεῖα. Καὶ τίς ἀναθήσεται τῶν ἐβριμμένων τῇ ἀμαρτίᾳ; Τίς περικείμενος ἐπιπύκνους καὶ ζόφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα ὅλων καὶ καθαρώς ἐποπτεύσει νοῦν ὄλον, καὶ μυχθήσεται πῶς ἐστῶσι καὶ ἀοράτοις ἐν τοῖς ἀσάτοις καὶ ὀρωμένοις; Μόλις γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαμένων καὶ εἰδωλῶν (45) τοῦ καλοῦ θεωρήσειεν, ὡσπερ οἱ τὸν ἡλίον ἐν τοῖς ὕδασι. Τίς ὁ μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ ἴσασιν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἐστῆσε τὰ ὄρη σταθμῶν, καὶ τὰς νάκας ζυγῶν; Τίς τόπος τῆς κατυπαύσεως αἰτοῦ, καὶ τίς τῶν πάντων ὁμοιωθήσεται;*

ὉΕ'. Τίς ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ κατασκευάσας ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἕν ἀγαθὸν τὰ διεσπῶντα, καὶ μίξας τὸν χοῦν τῷ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶον ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἀπτόμενον Θεοῦ καὶ εὐ περιδραστήμενον, ἐγγιζόν καὶ μακρυνόμενον; *Εἶπα, σοφισθήσομαι, φησὶν ὁ Σολομῶν, καὶ ἀπὸ τῆς μακρότητος ἀπ' ἐμοῦ μακρόν ὑπὲρ ὃ ἦν, τὴν σοφίαν λέγων (44). Καὶ ὅντως ὁ προστιθεὶς γνώσιν προστίθησιν ἀλγῆμα· οὐ μᾶλλον εὐφραίνοντος τοῦ*

absimile sit, quæ in petras ceciderunt; et quia terræ altitudinem non habebant, statim exorta, ne primum quidem solis calore ferre poterunt⁷⁸: aut etiam fundamento in arena jacto, quod pluviz æ ventis ne tantillum quidem restitit⁷⁹. *Væ, tibi civitas*, ait Salomon, *cujus rex junior est*⁸⁰: idemque, *Ne sis celer in verbis*⁸¹: minorem scilicet rem esse asserens celeritatem in verbis, quam ferventem in actione festinationem. Et quis est, qui contra hæc omnia celeritatem potius quam securitatem et utilitatem exposcat? Quis est qui veritatis propugnatores, unius dieculæ spatio, velut e luto statuam fingit: illum, inquam, qui cum angelis stabit, cum archangelis glorificabit, ad supernum altare sacrificia transmittet, cum Christo sacerdote fungetur, figmentum instaurabit, imaginem exhibebit, superno mundo opificem ager, et, ut, quod majus est, dicam, deus erit, aliosque deos efficiet?;

LXXIV. Scio, cujus ministri sumus, et ubi jacentes, et quo mittentes. Scio, quæ Dei sublimitas, quæ humana infirmitas, ac rursus potentia sit. *Cælum excelsum, terra autem profunda*⁸². Et quisnam eorum ascendet, qui peccato prostrati sunt? Quis infernam caliginem et carnis crassitatem adhuc gerens, tota mente totam illam mentem pure spectabit, rebusque stabilibus et ab oculorum aspectu remotis inter instabiles oculisque subjectas miscebitur? Vix enim quisquam hic eorum qui majorem in modum **49** purgati sunt, etiam ipsam summam illius boni simulacrum cernere queat, non secus atque ii qui solem in aquis intuentur. *Quis mensus est aquam manu, et cælum palmo, et universam terram pugillo? Quis statuit montes in pondere, et silvas in statera*⁸³? *Quis locus quietis ejus*⁸⁴, et cui ex omnibus rebus assimilabitur⁸⁵?

LXXV. Quis est qui omnia in verbo effecit⁸⁶, et sapientin hominem condidit, ac res inter se dissitas copulavit, terrarumque spiritui miscuit, animalique visibile et invisibile composuit, caducum et immortale, terrestre et cæleste, Deum attingens nec comprehendens, appropinquans et procul recedens? *Dixi: Sapiens efficiar*, ait Salomon: *at ipsa multo quam ante longius a me recessit*⁸⁷, nempe sapientiam dicens. Ac sane qui *addit scientiam, addit dolorem*⁸⁸. Quippe cum non plus lætitiæ afferat id quod

⁷⁸ Matth. xiii, 5; Luc. viii, 6. ⁷⁹ Luc. vi, 48; Matth. vii, 26. ⁸⁰ Eccl. x, 16. ⁸¹ Prov. xxix, 20. ⁸² Prov. xxv, 34. ⁸³ Isa. xl, 12. ⁸⁴ Isa. lxvi, 1. ⁸⁵ Isa. xl, 18, 25. ⁸⁶ Psal. xxxii, 6. ⁸⁷ Eccl. vii, 24. ⁸⁸ Eccl. i, 18.

operari. Cæterum iste Gregorii locus, qui difficultate non caret, sic reddi potest: « verum hæc celeritas parum etiam tuta, ac periculum est, ne quod si præcipiti studio, vel iis illorum seminum simile sit, » etc. Posset etiam quis, καὶ κατασκευάσας ἄνθρωπον, sic interpretari: « licet maxima cura adhibeatur. »

(38) Σολομῶν. Deest in quinque Regg., septem Colb., Or. 1.

(39) Ἐλαττωρ. « Minus aliquid. » His verbis significat Gregorius, celeritate loquendi, minus quam

agenari, peccari.

(40) Παρὰ ταῦτα. Gab. « his neglectis. »

(41) Συνιερεύοντα. Quinque Regg., et Coisl. 1, συνιερατεύοντα.

(42) Δημιουργήσοντα. « Qui superiori mundo operam suam præstabit. »

(43) Καὶ εἰδωλῶν. Sic octo Regg., Colb. quique, Jes., Or. 1, « Vel ipsum simulacrum. » Ed. xli, εἰδωλῶν.

(44) Τὴν σοφίαν λέγων. Hæc omisit in versione Billius.

inventum est, quam molestiæ, id quod effugit: quo modo, iis, ut opinor, usu venire solet, qui, cum adhuc siti laborent, ab aquis abstrahuntur; aut qui id quod se habere existimant, manibus tenere nequeunt; aut quos fulgei splendore perstrictos lux statim deseruit.

LXXVI. Hoc me inferiori loco tenebat, humilique reddebat, in eamque mentem impellebat, ut melius esse censerem laudis vocem audire⁹⁹, quam earum rerum, quæ vires meas superarent, explanatorem me profiteri: nempe majestas, et alitudo, et dignitas, et puræ naturæ, vix Dei splendorem capientes, quem abyssus operit⁹⁹, cujus tenebræ latibulum sunt⁹⁹, utpote luminis purissimi ac plerisque inaccessi; qui et in universo, et extra universum est; qui et pulchritudo omnis est; et supra omnem pulchritudinem; qui mentem illuminat, et mentis celeritatem ac sublimitatem effugit; quantumque percipitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui, ex eo quod fugit, ac velut jam comprehensus se proripit, ad superna illicit.

LXXVII. Ac tantum quidem et tale est id quod expetimus, et quod consequi studemus; talemque esse oportet animarum nymphagogum ac pronubum. Mihi vero periculum est, ne etiam manibus et pedibus vinctis a thalamo extrudat, ut qui nuptiali veste haudquaquam indutus sim⁹⁹, verum impudenter meipsum iis qui illic recumbunt, immiscuerim. Quanquam ab ipsa juventute accitus sum; libet enim aliquid multis incognitum efferre, atque ad Deum 50 a vulva ipsa projectus⁹⁹, et ex materna sollicitatione donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque desiderium crevit, et ratio concurrat, omniaque ei, qui me in sortem accepit, et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, ac quædam habui quibus Christum anteponerem. Ac dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut savus mellis⁹⁹: et prudentiam advocavi, ac sapientiæ dedi vocem meam⁹⁹. Aliaque etiam hæc adjungi, nempe iræ moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriamque humi manentem calcare. Insipienter hoc quidem, sed tamen dicam; his rebus plerisque fortasse haud deterior facius sum.

LXXVIII. At vero hoc philosophari, majus est

⁹⁹ Psal. xxv, 7. ⁹⁹ Psal. ciii, 6. ⁹⁹ Psal. xviii, 12. 403; xviii, 11; Prov. xvi, 24. ⁹⁹ Prov. ii, 3.

(45) *Εὐρεθέντος*. Sic Reg. l, t, et Colb. m. Cæteri ἀρεθέντος.

(46) *Ταπεινὸν ἐπολεῖ*. Ita Reg. l, t, x, Colb. m. In aliis desunt.

(47) *Ὅς καλὸν ἐστὶν ἅπαν*. « Qui est omne bonum. » Ut Exod. xxxiii, 19.

(48) *Κλέπτεσθαι*. Ita codicum pars maxima. Reg. l, κρύπτεσθαι. Bas. ed. βλέπεσθαι.

(49) *Δέος*. Additur apud Montac. ἔπεισοι.

(50) *Ἐμαντόν*. Reg. hu, n, et Jes. ταυτόν.

(51) *Δοτός*. Apud Montac. additur τῷ Θεῷ.

(52) *Ὁ πόθος*. « Desiderium, amor. » Non apte

εὐρεθέντος (45) ἢ ἀνωήτων τοῦ διαφεύγοντος· δὲ περὶ οἶμαι, φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς ἐπι διψῶσιν ἀποσπόμενοις ὕδατος· ἢ κρατεῖν τι οὐ δυναμένοις, ἔχει νομίζουσιν· ἢ οὐκ ἀπῆλθεν εὐθύς ἀστραπῆ περιλάμψασα.

ΟΖ'. Τοῦτό με .στη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐπολεῖ (46), καὶ εἶναι βέλτιον ἐπειθεν ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως, ἢ ἐξηγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δύναμιν· ἢ μεγαλειότης, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ αἱ καθαραὶ φύσεις, μόλις χωροῦσαι Θεοῦ λαμπρότητα, ὃν ἀδύσσοις καλύπτει, οὐ σκότος ἀποκρυφῆ, φωτὸς ὄντος τοῦ θαυρατάτου καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλείοσιν· ὃς ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντός ἐστιν ἔξω· ὃς καλὸν ἐστὶν ἅπαν (47), καὶ ἄνω παντός καλοῦ· ὃς νῦν φωντίζει, καὶ διαφεύγει νοῦ τάχος καὶ ὕψος, ὑποκρίων ἀεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ ἄνω τὸν ἐραστὴν τῷ φεύγειν, καὶ τῷ οἶον κρατούμενος κλέπτεσθαι (48).

ΟΖ'. Τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἤμῃν τὸ ποθεύμενον καὶ σπουδαζόμενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγωγὸν τῶν ψυχῶν καὶ προμνήστορα. Ἐμοίγε μὴν δέος (49), μὴ καὶ τοῦ νυμφώνος ἔξω ριπῶ ἔθεθαι χεῖρας καὶ πόδας, ὡς οὐκ ἐνδεδυμένος ἐνδυμα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενείρας ἑμαυτὸν (50) τοῖς ἐκεῖσε ἀνακειμένοις· καίτοι προσεκληθῆναι μὲν ἐκ νεότητος, ἴν' εἴπω τι τῶν τοῖς πολλοῖς ἀγνωσμένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπεβρίβην ἐκ μητέρας, καὶ ἐδόθην δοτὸς (51) ἐκ μητρικῆς ὑποσχέσεως, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐθεδαίωθην· καὶ ὁ πόθος (52) συνηυξήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντα ἔδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτήσιν, περιφάνειαν, εὐεξίαν (53), τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὧν τοῦτο ἀπῆλαυσα (54) μόνον, τὸ παριδεῖν καὶ ἐσχηκεῖν ὧν Χριστὸν προετίμησα. Καὶ ἠδύνηθαι μοι τί τοῦ Θεοῦ λόγια, ὡς κηρία μέλιτος· καὶ τὴν στήθεσιν ἐπεκαλσάμην, καὶ τῇ σοφίᾳ ἔδωκα φωνή μου. Καὶ τὰλλα δὴ ταῦτα (55), οἷον θυμὸν μετρήσαι, καὶ γλῶσσαν χαλινῶσαι, καὶ ὀφθαλμὸν σωφρονεῖσαι, καὶ γαστέρα παιδαγωγῆσαι, καὶ δόξαν πατήσαι τῇ κάτω μένουσαν. Παραφρονῶν λέγω (56), ἀλλ' οὐκ εἰρήσεται· ταῦτα μὲν οὐ τῶν πολλῶν ἴσως ἐγενόμεν φαιλότερος.

D ΟΗ'. Τοῦτο δὲ (57) φιλοσοφῆσαι κρεῖττον ἢ κατ' ἄ

⁹⁹ Matth. xxii, 13. ⁹⁹ Psal. xxi, 14. ⁹⁹ Psal. cxviii,

Billius, « cupiditas. »

(53) *Εὐεξίαν*. Reg. g, ἀξίαν.

(54) *Ἀπῆλαυσα*. Ita Reg. b, m, Colb. m, 4, 5, Gab. Billius. Alii vero ἀπῆλαυσα.

(55) *Καὶ τὰλλα δὴ ταῦτα*. « Atque hæc etiam alia, nempe hunc fructum cepi; ut iræ moderarer, » etc.

(56) *Παραφρονῶν λέγω*. « Ut minus sapiens dico. » Il Cor. xi, 23.

(57) *Τοῦτο δέ*, etc. « At vero majus, quam pro viribus nostris, est alterum istud philosophiæ genus. »

ἡμᾶς, δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μή ποτ' ἀπομαρτυρησῶμεν καλῶς μαθόντας ἡμᾶς, μηδὲ καθαρθέντας τὴν ψυχὴν ὅσον ἄξιον, ἔπειτα ἐπιμηχρῶς ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν ὁρῶντα τοὺς ἄλλους ἐνο καὶ κάτω στρεφομένους (58) τε καὶ ταρασσομέ-
 νους, φυγόντα φυγῆ ἐκ τοῦ μέσου (59), ὑπὸ σκέπη ἀναχωρήσαντα, λαθεῖν (60) τοῦ πονηροῦ τὴν ζήτην καὶ τὴν σκοτόμαιναν· ἤνικα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οὐχεται δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καὶ τὴν λέψα-
 σκεν, ἵνα μὴ κενὸν ἄλλως ὁ ἱερεὺς, ἐκχυθείσης ἐπ' ἄγνοιας ἐξουθενώσως, ὥσπερ εἴρηται.

60. Καὶ εἴθε κενόν (61)· νυνὶ δὲ τρέποιο (62) εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἢ βλασφημία. Φόβος δὲ ἅπας B
 ἐξέρχεται τῶν ψυχῶν· ἀντείστηται δὲ ἀναίδεια· τοῦ βουλομένου (63) δὲ ἡ γνώσις, καὶ τὰ βάρη τοῦ Πνεύματος· πάντες δὲ ἔσμεν (64) εὐσεβεῖς ἐξ ἐνόου μόνου τοῦ καταγινώσκου ἄλλων (65) ἀσέβειαν. Ἰσχυροὶ δὲ δικασταὶ τοῖς ἀθέοις (66), καὶ ῥιπτοῦ-
 μεν τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, καὶ βάλλομεν τοὺς μαργα-
 ρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοισι ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὰ θεῖα δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν εὐχὰς ἐπιμελῶς ἐκπληροῦμεν οἱ δειλοὶ, καὶ πορ-
 κίοντες ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυνό-
 μεθα. Μωαβίται δὲ καὶ Ἀμμωνίται, οἷς οὐδ' ἐξῆν περιεῖναι (67) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου (68), τοῖς ἀνωτάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσιν. Ἦνοιξάμεν δὲ πᾶσιν οὐκ ἐκ δικαιοσύνης, ἀλλὰ θύρας λαιδωρίας τε καὶ
 τῆς κατ' ἀλλήλων θρασυτήτος· καὶ οὗτος ἄριστος C
 ἦν, οὐχ ὅς ἂν (69) μηδὲ ῥῆμα πρόηται ἀργὸν φόβου θεοῦ, ἀλλ' ὅς ἂν τύχη πλεῖστα τὸν πλησίον εἰπὼν κακῶς, ἢ διαβήθη, ἢ ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπὸ τῆς γλώσσης αὐτοῦ στρέφωσιν κόπον καὶ πόνον, ἢ ἢν ἀπείκων, εἰπεῖν οἰκειότερον.

II. Τηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἀμαρτίας, οὐχ ἵνα ἐπιγνώσκωμεν, ἀλλ' ἵνα ὀνειδίσωμεν οὐδ' ἵνα θεραπεύ-
 σωμεν, ἀλλ' ἵνα προσπλήξωμεν (70), καὶ ἀπολογίαν ἔχωμεν (71) τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ τῶν πλησίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐχ ὁ τρόπος, ἀλλ' ἡ διάθεσις καὶ ἡ φιλία (72) χαρακτηρίζει· καὶ ἡ στή-

A quam ut ipsi præstare possimus, nimirum anima-
 rum imperium ac præfecturam accipere, cumque
 ne recte quidem pasci adhuc sciamus, nec animo,
 quantum par est, purgati simus, gregi gubernando
 præfici: idque hujusmodi temporibus, in quibus
 præclare cum eo agitur, qui alios sursum deorsum-
 que jactari ac perturbari conspiciens, effuso cursu
 de medio fugiat, ac sub locum aliquem a periculo
 tutum secedens, pravi illius tempestatem et calig-
 nem vitet. Hoc, inquam, tempore, quo membra in-
 ter se pugnant, et si quid charitatis supererat, abs-
 cedit, atque inane jam nomen est sacerdos, effusa
 videlicet, ut Scripturæ verbis utar, in ipsos quoque
 principes contempione **

LXXIX. Atque utinam inane esset; nunc vero
 vertatur in impiorum capita blasphemia. Cæterum
 metus omnis ex animis pulsus est, in ejusque locum
 subrogata impudentia: estque cujusvis scientia, et
 profunda Spiritus ** : atque omnes ex hoc uno pii
 sumus, quod alios impietatis damnamus. Judicibus
 porro iis utimur **, qui Deo bellum indixerunt, cani-
 busque sancta projecimus, atque ad porcorum pedes
 margaritas mittimus **, profanis auribus et animis
 divinam doctrinam evulgantes: atque hostium vota
 miseri sedulo explemus, et in adinventionibus nos-
 tris sine ullo pudore 51 fornicamur 1. Moabitæ vero
 et Ammonitæ, quibus ne Domini quidem Ecclesiam
 ingredi licebat 2, in ea quæ apud nos sanctissima
 sunt, irrumpunt. Ac nos omnibus, non justitiæ por-
 tas 3, sed maledicentiæ, mutæque in nos ipsos au-
 daciæ januas aperuimus. Atque hic apud nos opti-
 mus habetur, non qui, Dei metu præditus, ne ver-
 bum quidem otiosum plurimis maledictis, vel
 aperte, vel occulte sixerit; ac sub lingua laborem
 et dolorem 4, aut, ut aptius loquar, venenum aspi-
 dum 5 versaverit.

LXXX. Huc accedit, quod alii aliorum peccata
 observamus, non ut lugeamus, sed ut exprobremus;
 neque ut medicinam afferamus, sed ut novum vul-
 nus infligamus, atque a proximorum vulneribus
 excusationem vitii nostris petamus. Jam vero ma-
 los et bonos, non vita, sed dissensio, vel amicitia,

** Psal. cvi, 40. ** I Cor. ii, 10. ** I Cor. vi, 1, 7. ** Matth. vii, 6. 1 Psal. cv, 39. 2 Deut. xxi, 3.
 3 Psal. cxvi, 19. 4 Psal. x, 7 seqq. 5 Psal. xiii, 3, et Lxxxi, 4.

(58) *Στρεφομένους*. Ita Reg. undecim, octo Colb., D Or. 1, Jes. Coisl. 1, etc. Edit. vero Bas. et Par. φε-
 ρομένους.

(59) *Ἐκ τοῦ μέσου*. Reg. a, ἐκ μέσου.

(60) *Λαθεῖν*. In ora Reg. biii, appingitur φυ-
 γῆν. In Cclb. 7, intra lineas veteri manu, ἢ φυ-
 γῆν.

(61) *Καὶ εἴθε κενόν*. Gregorius sic loquitur, juxta
 Etiam, eo quod principes ac pontifices, quos insec-
 ciatur, non modo omni virtute destituti, sed vitiiis
 omnibus referti essent.

(62) *Τρέποιο*, etc. Comb. « Vertat Deus omen
 in capita impiorum. »

(63) *Βουλομένου*. « Volentis cujuslibet est scien-
 tia. » Ita supra num. 50, « nobis satis est voluisse,
 ad sapientiam. »

(64) *Πάντες δὲ ἔσμεν*. Alii scribunt δὲ ἐσμὲν. Alii
 δὲ ἱσμεν.

(65) *Ἄλλων*. Pass. ad marg. ἀλλήλων. Sic Bas.
 ed. et Gabriellus: « alter alterius damnamus. »

(66) *Ἀθέοις*. « Impiis, quibus nec Deus sit. »
 Comb. « infidelibus, impiis, Græcis, ut bene Elias,
 « provinciarum rectoribus. »

(67) *Παριεῖναι*. Ita septem Regg., Colb. omnes, Jes.,
 Herv. Alii vero quatuor Regg. Comb. Coisl. 1, παρ-
 εῖναι.

(68) *Κυρίου*. Pass. ad marg. Θεοῦ.

(69) *Ὅς ἂν*. Deest in ed. ἄν.

(70) *Προσπλήξωμεν*. Gabriellus vertit, « exulce-
 remus. »

(71) *Ἐχωμεν*. Sic omnes pene codices. Pauci,
 ἔχωμεν.

(72) *Φιλία*. Septem Regg., octo Colb., Coisl.
 habent ὁμοδοξία, « consensus opinionum. » Ipse
 Billius expanxit φιλία in ed. Bas., et scripsit ὁμο-
 δοξία.

tanquam notis quibusdam insigniunt : et quæ hodie laudamus, eadem crastino die vituperamus : et quæ apud alios infamia notantur, eadem apud nos admirationi sunt : omniaque flagitia impietatem amplectentibus facile condonantur. Usque adeo in vitio magnanimi sumus !

LXXXI. Facta denique omnia sunt, ut ab initio, cum nondum mundus erat, nec pulchra ea constitutio et formatio, quam nunc cernimus : sed omnia confusa et incondita, formatricem manum et potentiam requirebant. Aut, si navis, non secus atque in nocturna pugna, obscurisque lunæ radiis hostium et amicorum vultus non internoscentes ; vel sicut in navali conflictu et tempestate, ac ventorum impressionibus, et stridentis undæ fervore, ac fluctuum iucursionibus, et navium collisionibus, et contorum impulsibus, et celestarum vocibus, et cadentium gemitibus undique personantes, atque consilii inopia oppressi, nec virtutis declarandæ tempus habentes (heu gravem calamitatem !), inter nos invidimus, atque a nobis ipsis mutuo conficimur.

LXXXII. Nec vero populus quidem ita se habet, verum aliter sacerdos. Quin potius illud nunc mihi prorsus expleri videtur, quod in maledictione olium dicebatur : **52 Factus est sacerdos sicut populus** *. Nec rursus vulgus quidem ita se gerit, populi autem optimates, ac præsidēs contrario modo : quin potius hi aperte quoque bellum sacerdotibus inferunt, subsidium ad persuadendum habentes pietatem. Quamquam ii quidem qui de ille ac supremis et primariis quæstionibus pugnant, ita sane afficiantur : nec ego reprehendo, imo, si vere loquendum est, iasuper etiam laudo, iisque gratulor. Atque utinam ex eorum numero sim, qui pro veritate decertant, atque in offensionem et odium incurrunt, imo etiam in hoc numero esse gloriabor. Melius enim est laudabile bellum, pace a Deo disjunctis : ob eamque causam lenem et mansuetum hominem

* Isa. xxiv, 2 ; Ose. iv, 9.

(73) *Huir*. Septem Regg. ἡμῶν.

(74) *Ἐπ' ἀσεβείν*. Sic omnes ferme codices. Reg. I, τῷ ἀσεβεῖ.

(75) *τὴν κακίαν*. Sic Reg. plerique et Colb. Coisl. I et Pass. Ed. Par. δὴ κακίαν.

(76) *Ἔγὼ εἰς πάντα*. Non pauci, τὰ πάντα. In duobus Colb. et Or. I, exstat scholium in quo quaeritur ; « Quomodo ante conditum mundum, cum nihil esset, potuerit esse confusio rerum, de qua hic Theologus ; » et his verbis respondetur : *Τὰ χα κόσμον ἐγκαθῆα λέγει τὴν τελείωσιν τῶν κατ' εἶδος γεγονότων*. « Hic fortasse dicit perfectionem eam quam juxta speciem suam creatæ res consecutæ sunt. »

(77) *Ἐγγέσειν*. Sic omnes codices. Par. σφέγγειν.

(78) *Καὶ πνευμάτων*. Deest καὶ in plerisque. Hærent tamen nonnulli.

(79) *Ἰαπερηγούμενοι*. Reg. r, ὀπηγούμενοι.

(80) *Περιπίπτουσι*. « Irruimus alter in alterum. »

(81) *Ἐν κατάρα*. Verba prophetarum inverso ordine refert Gregorius ; minusque verba, quam natum profert proverbium.

μερον ἐπαινοῦμεν, αὐριον ἐκακίσσαμεν · καὶ ἅ παρ' ἄλλοις στυλιτεύεται, παρ' ἡμῖν (73) θαυμάζεται · καὶ πάντα συγχωρεῖται προθύμως τῷ ἀσεβεῖν (74). Οὕτω τὴν κακίαν (75) ἐσμέν μεγαλόθυχοι !

ΠΑ'. Ἐγένετο δὲ πάντα (76) ὡς τὸ ἀπαρχῆς, ὅτι ὁ πῶ κόσμος ἦν, οὐδὲ ἡ νῦν εὐταξία καὶ μόρφωσις · ἀλλὰ συγκεχυμένον τὸ πᾶν καὶ ἀνώμαλον ἔδειτο τῆς εἰδοποιῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ βούλει δὲ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνης ἀμυδροῖς φέγγειν (77), ἐχθρῶν ἢ φίλων ὕψεις οὐ διαγιγνώσκοντες · ἢ ὡς ἐν ναυμαχίᾳ καὶ ζάλῃ, καὶ πνευμάτων (78) ἐμβολαῖς, καὶ ῥοθίῳ ζέοντι, καὶ κυμάτων ἐπιδρομαῖς, καὶ νῆων ἀραγμοῖς, καὶ κοντῶν ὠθητοῖς, καὶ κελουστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οἰμωγῶν ὑπερηγούμενοι (79) τὴν καὶ ἀπορομένοι, καὶ τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ πάθους ! ἀλλήλοισι περιπίπτουσι (80), καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκόμεθα.

ΠΒ'. Καὶ οὐχ ὁ λαὸς μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἱερεὺς ἐτέρως ἀλλὰ μοι νῦν ἐκεῖνο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρώς, ἐν ἔγγορον ὁ ἱερεὺς καθὼς ὁ λαὸς, ἐν κατάρα (81) πάλαι λεγόμενον. Καὶ οὐχ οἱ πολλοὶ μὲν οὕτως, οἱ δὲ ἄδροι τοῦ λαοῦ (82) καὶ προέχοντες ἐναντίως · ἀλλ' οὗτοι γε καὶ φανερώς πολεμοῦσι τοῖς ἱερεῦσιν, ἐπὶ δὲ ἔχοντες εἰς πειθῶ τὴν εὐσέθειαν (83) · καὶ ὅσοι μὲν περὶ πίστειος τοῦτο πασχόντων (84), καὶ τῶν ἀνοσιπῶ (85) ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδ' ἐγὼ (86) μέμφομαι, ἀλλ' εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, καὶ προσπεινώ, καὶ συνήδομαι. Καὶ τούτων εἰς εἴην τῶν ὑπερἄνω θείας ἀγωνιζομένων (87) καὶ τῶν ἀπεχθανομένων (88) μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι καυχήσομαι. Κρείττων γὰρ ἐπαινετὸς πόλεμος εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ · καὶ διὰ τοῦτο τὸν πραᾶν μαχητὴν ὀπλιζει τὸ Πνεῦμα, ὡς κελὼς πολεμεῖν δυνάμενον.

Spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte gerere queat.

(82) *Λαοῦ*. Addunt nonnulli codices, et editi libri, καθὼς εἴρηται, quæ cum desunt in novem Regiis, Colb. septem, Jes. Or., 1, resecanda esse judicavimus.

(83) *Εἰς πειθῶ τὴν εὐσέθειαν*. Multa hic addit Rufinus in monachos, de quibus nihil, aperte saltem, Gregorius. Imo cum monachi, fidei causa, a Patre dissiderent, hos non potuit vituperare Theologus, ubi laicos pro fide pugnantem laudat, et unus ex ipsis esse cupit.

(84) *Πασχόντων*. In ora Reg. r, scriptum, πάσχοιεν. Sed vulgatam lectionem confirmat codicum consensus et in marg. Reg. u, Glossa sequens : *Ἄντι πασχέτωσαν Ἀττικῶς*, id est, « attice, » πασχέτωσαν. Till. « forte » πάσχοισι.

(85) *Ἀνωτάτων*. Sic omnes codices. Par. ἀνωτάτων.

(86) *Οὐδ' ἐγὼ*. Sic meliores notæ exemplaria.

(87) *Ἀγωνιζομένων*. « Periclitantur. » Vocem hanc passive hic accipiendam, quod Demostheni familiare est, contendit Combefisius.

(88) *Καὶ τῶν ἀπεχθανομένων*. Non habet Reg. I. Deest τῶν in ed.

ΠΓ Νῦν δὲ εἰσὶ τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν πολε-
μῶντες, καὶ εἰς οὐδὲν ὄφελος, καὶ κοινωνοὺς, ὄσους
ἀν δύνωνται, τοῦ κακοῦ προσλαμβάνοντες, λίαν ἀμα-
θῶς καὶ θρασέως. Εἶτα (89) ἐπὶ πᾶσιν ἢ πίστις, καὶ
τοῦτο τὸ σεμνὸν ὄνομα (90) ταῖς ἰδίαις αὐτῶν φι-
λοκικίας παρασυρόμενον. Ἐκ δὲ τούτων, ὡς τὸ εἰ-
κῆς, μισούμεθα μὲν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὁ τούτου χα-
λεπώτερον, οὐδὲ εἰπαὶν ἔχομεν, ὡς οὐ δικαίως· δια-
βιβάμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπικεικαστέροις·
οὐδὲν γὰρ θαυμαστὸν εἰ τοῖς πλείοσιν, οἱ μάλιστα ἀν τι
καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχονται (91).

ΠΔ Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νότων (92) ἡμῶν οἱ
ἐμπρωτοὶ· καὶ ἂ κατ' ἀλλήλων ἐπινοοῦμεν, κατὰ
ἐκείνων ἔχουσι· καὶ γεγόναμεν θέατρον καινὸν (93),
ὡς ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, οἷον ὁ γενναϊστάτος τῶν
ἀλλήλων (94) Παῦλος, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξου-
σῆς ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς,
καὶ ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πό-
τεως (95), ἐν εὐφροσύναις, ἐν πένθεσιν. Ἦδη δὲ προ-
ήθεμεν καὶ μέχρι τῆς σκηνῆς, ὁ μικροῦ καὶ θαυροῦ
λέγων (96), καὶ μετὰ τῶν ἀσελγαστάτων γελώμεθα·
καὶ οὐδὲν οὕτω τερπνὸν τῶν ἀκουσμάτων καὶ θεαμά-
των, ὡς Χριστιανὸς κωμωδούμενος.

ΠΕ Ταῦτα (97) ἡμῖν ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος·
ταῦτα (98) οἱ λίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πρᾶου μα-
χόμενοι· ταῦτα οἱ πλέον (99) ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν ἢ
ὅσον συμφέροι· καὶ παλαίειν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν
κωμωδούμενων, οὐδ' ἄλλο τι ἀγωνίζεσθαι· ἢ καταβοῆ-
σαι (1) καὶ ἀτιμασθήσεται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην ὁ
ἐκπαλαίων (2), ἢ ἄλλο τι μὴ καλῶς ἀγωνιζόμενος, μηδὲ
ἐπὶ (3) τοὺς κειμένους ὄρους τῆς ἀγωνίας, κἂν (4)
ἦ γενναῖος ἢ καὶ τεχνικώτατος ὑπὲρ Χριστοῦ (5)
ἢ ἀγωνισταὶ τις οὐ κατὰ Χριστὸν, ἔπειτα χα-
μαίεται (6) τῇ εἰρήνῃ, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ
ἔξει;

ΠΖ Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίττουσιν εἰς ἔτι καὶ
τὸν Χριστὸν καλουμένον, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κακίας
ἡμῶν ἐξίτηλος γέγονεν ἢ τοῦ ὀνόματος τούτου δύνα-

Psal. cxviii, 3. ° I Cor. iv, 9. ° Ephes. vi, 12. °° Jac. ii, 19.

(89) *Eita*. Bill. in prima ed « hisque omnibus
postmodum. » Et in Elia, « et post hæc omnia. »
(90) *Όνομα*. Nomen, « fidei, » vel, ut vult Elias,
« Christiani, » dum se quisque Catholicum jactat,
vel etiam « Christi, » ut diserte n. 86. Vel potius
« sacerdotis, » juxta num. 78, idque forsitan sequen-
tia postulanti, cum iis moderatioribus laicos opponat.
« Istud ergo nomen distorquetur ac præpostere
trahitur, » ait Comb., « dum illud quisque sibi vin-
dicat, nominis probro, καθυβριζόμενος, ut ipse post-
modum Gregorius explicat. »

(91) *Αποδέχονται*. Colb. m, ἀποδέχονται.
(92) *Ἐπὶ τῶν νότων*. Coisl. 1, τὸν νότων.
(93) *Καινόν*. Regg. plures, κοινόν « commune, »
quod præfert Comb.
(94) *Ὁ γενναῖος*. Deest in Reg. 1.
(95) *Ἐν πότεως*. Habent nonnulli τόποις. Sed
prave.
(96) *Θαυρόν*. Alii θαυρόν. Sic Apostolus ad Philipp.
iii, 18, κλαίων λέγω, « flens dico. »

LXXXIII. Nunc autem nonnulli sunt, qui de par-
vis etiam rebus, nec quidquam utilitatis afferenti-
bus, digladiantur, sociosque mali, quoscunque pos-
sint, admodum imperite ac temere aciscant. Post-
eaque his omnibus fides prætexitur, atque sanctum
et venerandum hoc nomen privatis eorum conten-
tionibus distrahitur. Ac proinde, ut consentaneum
est, odio quidem apud gentes flagramus, quodque
gravius est, causam nullam asserre possumus, quin
jure ac merito. Apud nostros autem, etiam probio-
res et faciliores, infamia laboramus. Non enim
mirum, si apud multitudinem, quæ vix aliquid boni
probarit.

LXXXIV. Supra dorsa nostra fabricant peccato-
res, et quæ alii in alios excogitamus, ea adversus
omnes habent: ac spectaculum novum facti sumus,
non angelis et hominibus, ut ille athletarum fortis-
simus Paulus, adversus principatus et potestates
certans; sed omnibus propemodum improbis, et
omni tempore ac loco, in foris, in conviviis, in vo-
luptatibus; in luctibus. Jam autem etiam ad scenam
usque prodimus, quod pene lacrymans dico, et cum
impudicissimis ridemur: nec ullum tam jucundum
acroama, et spectaculum est, quam cum Christia-
nus comicis cavillis incessitur.

53 LXXXV. Hæc nobis intestinum bellum attu-
lit: hæc ii qui pro bono illo et mansueto immodice
pugnant: hæc ii qui Deum plus amant, quam utile
sit. Et quidem præter ea quæ legibus statuta sunt,
luctari, vel aliud quoddam certaminis genus obire
non licet; aut aliqui omnium clamoribus exagita-
bitur, ignominiaque afficietur, ac victoriæ jacturam
faciet, qui perperam luctatus fuerit, aut aliud quod-
dam certaminis genus non recte obierit, nec juxta
constitutas certaminis regulas, quantumvis aliqui
fortis sit, artisque peritissimus: pro Christo autem,
non ut Christo gratum est, quispiam pugnet, ac
deinde gratum paci faciet, pro ea, non ut licet, bel-
lum gerens?

LXXXVI. Ac dæmones quidem etiamnum vocato
Christo contremiscunt, nec obnostram improbita-
tem hujus nominis vis imminuta et extincta est:

(97) *Ταῦτα ἡμῖν*. Comb. Ταῦθ' ἡμῖν.
(98) *Ταῦτα οἱ*. Alii ταῦθ' οἱ.
(99) *Πλέον*. Reg. hm, πλέον.
(1) *ἢ καταβοῆσεται*. Regg. g, i, et Colb. m, ἢ γὰρ
καταβληθήσεται. Sic etiam videtur legisse Gab. qui
vertit, « explodetur. » Item Coisl. 1, et Pass. in
marg.
(2) *Ἐκπαλαίων*. Comb. « qui aliter luctatur ac
gymnasticæ leges permittunt. » Ita Heins., Elias, « t
Gab.
(3) *Μηδὲ κατὰ*. Male Par. ed. contra omnium ro-
dicum fidem, μετὰ.
(4) *Κἂν ὅτι γενναῖος*. Regg. quinque, Colb. quatuor,
ὁ γενναῖος.
(5) *Ἐπὲρ Χριστοῦ*. Regg. n, et Jes. ὑπὲρ
Θεοῦ.
(6) *Χαμαίεται τῇ εἰρήνῃ*. « Gratum faciet paci.
Hoc est, » inquit Elias, « ipsi Christo, qui est pax
nostra. »

nos vero rem nomenque adeo venerandum contumelia afficere non veremur: idque, cum aperte propinodum ac singulis diebus clamantem eum audiamus: *Nomen meum propter vos inter gentes blasphematur* ¹⁰.

LXXXVII. Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, ac diaboli complementum, licet ignem mineatur, licet gladios, licet feras, licet præcipitia et voragine, licet omnes, qui unquam furore præcipites acti sunt, sævitiæ et crudelitate superet, licet jam inventis suppliciiis acerbiora alia commiscatur. Unum adversus hæc omnia remedium habeo, unum ad victoriam iter: *In Christo gloriabor* ¹¹, nimirum ut pro Christo mortem oppetam.

LXXXVIII. Quod autem ad meum bellum attinet, quo me vertam, nescio, quod subsidium excogitem, quam sapientem orationem, quam gratiam, qua armatura adversus pravi illius astus instruar ¹². Quis Moses hunc devincet, manus in monte extendens, ut crux efformata, et ante indicata, palmam obtineat ¹³? Quis Josue post eum, cum divini exercitus imperatore simul in aciem prodiens ¹⁴? Quis David, vel psallens ¹⁵, vel funda pugnans ¹⁶, potentiaque ad bellum a Deo accinctus digitisque ad **54** prælium exercitatus ¹⁷? Quis Samuel, pro populo orans et sacrificans, eumque, qui victoriam adipisci poterat, in regem ungens ¹⁸? Quis Jeremias hæc pro dignitate deplorabit, lamentationes pro Israel litteris mandans ¹⁹?

LXXXIX. Quis clamabit: *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes* ²⁰? Quis Noe pro nobis orabit, et Job, et Daniel, illi, inquam, qui simul orant ac numerantur ²¹: ut bellum nobis paulum conquiescat, ut ad nosipsos redeamus, ut alii alios tandem agnoscamus, ut pro uno Israele, non amplius Judas et Israel simus, non amplius Roboam et Hieroboam, non amplius Hierusalem et Samaria, quæ vicissim propter peccata hostibus traduntur, ac vicissim deplorantur?

¹⁰ Isa. iii, 5; Rom. ii, 24. ¹¹ Philipp. iii, 3. ¹² Ephes. vi, 14. ¹³ Exod. xvii, 11. ¹⁴ Jos. v, 14. ¹⁵ I Reg. xvi, 16. ¹⁶ I Reg. xvii, 49. ¹⁷ Psal. cxliiii, 1. ¹⁸ I Reg. vii, 5. ¹⁹ Thren. i-v. ²⁰ Joel ii, 17. ²¹ Ezech. xiv, 14, 20.

(7) *Kal καθ' ἐκάστην ἡμέραν.* Hæc desunt in D Reg. l. In Colb. 5 deest tantum *καί*.

(8) *Βλασφημεῖται.* In Regg. l, i, præcedunt *δι' ὀμᾶς*.

(9) *Θῆρα.* Codices pene omnes ad marg. habent « Julianum. »

(10) *Τοῦ πονηροῦ.* Coisl. 4, τοῦ δαδίου.

(11) *Ὁπλίσσεται.* Sic Reg. r, et Jes. Ed. ὀπλίσσεται.

(12) *Τίς νικήσει τούτον Μωϋσῆς.* Bas. ed. *Τίς νικήσει τούτον;* Μωϋσῆς, etc. « Quis vincet hunc? Moyses, » etc. Reg. a. lu, *Τίς νικήσει τούτον Μωϋσῆς.* Cæteri melius ad finem usque periodi interrogationis notam differunt. Non displicet tamen Comb. si legatur: *Τίς νικήσει τούτον;* « Quis eum vincet? Moyses, » etc., Ruf. non male, « quis bella ista colhibeat, » referens τούτον ad πόλεμον, non ad πονηρόν.

(13) *Ἐφευδύταις.* Reg. z, prima manu σφενδόνη.

Α μίς · ἡμεῖς δὲ οὐκ αἰσχυρόμεθα τὸ σέμνόν σου καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα καθυβρίζοντες· καὶ μονοῦ φαιρώς αὐτοῦ βοῶντος ἀκούοντες καὶ καθ' ἐκάστην (7) ἡμέραν· Τὸ γὰρ βρομὰ μου βλασφημεῖται (8) δι' ὑμᾶς ἐν τοῖς ἔθνεσι.

ΠΖ' Καὶ τὸν μὲν ἐξῴθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν ἐπαναστάντα θῆρα (9) ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, καὶ πῦρ ἀπειλή, καὶ ζήνη, καὶ θῆρας, καὶ κρημνοὺς, καὶ βάραθρα, καὶ πάντων γένηται τῶν πώποτε μανέντων ἀπανθρωπότητος, καὶ ταῖς οὐσαις τιμωρίας προσεξέρη χαλεπωτέρας. Ἐν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μίαν ἔβλητον εἰς νίκην· Ἐν Χριστῷ καυχῶμαι, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον.

Β ΠΗ' Πρὸς δὲ τὸν ἐμὸν πόλεμον οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, τίνα συμμαχίαν ἐξέρω, τίνα λόγον σοφίας, τί χάρισμα, ποῖα πανοπλίᾳ πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ (10) μεθοδείας ὀπλίσσεται (11). Τίς νικήσει (12) τούτον Μωϋσῆς ἐκτείνας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἵν' ὁ σταυρὸς ἰσχύση τυπούμενος καὶ προμηθυόμενος; Τίς Ἰησοῦς μετὰ τούτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θείων παρατάξεων συμπαρατατόμενος; Τίς Δαβὶδ, ἢ ψάλλον, ἢ πολεμῶν ἐν σφενδόναις (13), καὶ ὑπὲρ τοῦ θεοῦ περιεζωσμένος δύναμιν εἰς πόλεμον, καὶ τοὺς (14) δακτύλους εἰς παράταξιν γυμναζόμενος; Τίς Σαμουὴλ, καὶ προσευχόμενος (15) τοῦ λαοῦ καὶ προθυόμενος (16), καὶ χρίων εἰς βασιλείαν τὸν νικῶν δυνάμενον; Τίς θρηνησεί ταῦτα πρὸς ἀξίαν Ἱερεμίας, θρηνοῦς γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ;

Γ ΠΘ' Τίς βοήσεται (17), *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ ὄψῃ τὴν κληρονομίαν σου εἰς δειδος, τοῦ κατάρξαι αὐτόν;* (18) ἔθνη; Τίς περὶ ἡμῶν προσεύξεται, Νῶε, καὶ Ἰώβ, καὶ Δαυὶδ, οἱ συνευχόμενοι καὶ συναριθμούμενοι, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμῶν ὁ πόλεμος, ἵνα γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵν' ἀλλήλους (19) ποτὲ γνωρίσωμεν, ἵνα μηκέτι ὤμεν ἀνδ' ἐνδὸς τοῦ Ἰσραὴλ (20) Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ, μηκέτι Ῥοβοὰμ καὶ Ἱεροβοὰμ, μηκέτι Ἱερουσαλὴμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει (21) διὰ τὰς ἀμαρτίας παραδιδόμεναι, καὶ ἐν μέρει θρηνοῦμεναι;

(14) *Καὶ τοὺς.* Sic codices. Male in Par. ἢ τοὺς.

(15) *Προσευχόμενος.* Regg. hm, x, Jes., Colb. b, ni, ed. Bas. etc. *προσευχόμενος.*

(16) *Προθυόμενος.* Comb. legit, *προθυμούμενος,* et verit., « eique (populo) studens. »

(17) *Βοήσεται.* Coniicit Gab. addendum Ἰωβ. « Quis Joel clamabit? »

(18) *Αὐτῶν.* Nonnulli, αὐτῆς.

(19) *Ἴν' ἀλλήλους.* Reg. a, i, x, Pass. ad marg. Ed. Bas. καὶ ἀλλήλους.

(20) *Ἰσραὴλ.* Addit editio Par. καί, quod expressivissimum novem Regg. aliorumque mss. auctoritate. Porro quis sit horum verborum sensus, ex aliis Gregorii locis discimus. Orat. vi, num. 7, orat. xliiii, num. 4.

(21) *Ἐν μέρει.* Comb. « pervices. » Gab. « separatum. » Nonne rectius, « partim. » Vult enim, in fallor, Gregorius non omnes, sed aliquos, et eorum

ἢ Ἐγὼ μὲν γὰρ ἀσθενέστερος εἶναι τοῦ πολέμου A τοῦτου ὁμολογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῦτα (22), καλύψας (23) τὸ πρόσωπον ἐν τροπῇ, καὶ καταμόνας κελθεῖναι, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθη, ἐζήτησα καὶ σιωπῆσαι, συνιών (24), ὅτι ὁ καιρὸς πονηρός ἐστιν· ὅτι ἀπελάκτισαν οἱ ἡγαπημένοι, ὅτι γεγονάμεν υἱοὶ ἀρεστηκότας, ἢ ἄμπελος ἢ εὐκληματοῦσα, ἢ ἄμπελος ἢ ἀληθινή, πᾶσα καρποφόρος, ὡραία πᾶσα, καλῶς ταῖς σταγδαῖς ταῖς ἀνωθεν ἀνατέλλουσα (25)· ὅτι ἐστράφη (26) εἰς ἀτιμίαν ἐμοὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους (27), τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὁ τῆς καυχώσεως στέφανος· εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα τολμηρὸς καὶ γενναῖος, μακάριος οὗτος ἐμοὶ τοῦ θάρρους καὶ τῆς γενναϊότητος.

ἸΑ' Καὶ οὐπω λέγω τὸν ἔνδον (28) καὶ ἐν ἡμῖν αὐ- B τῶν, τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, ὃν πόλεμούμεθα νυκτὶ καὶ ἡμέρας ὑπὸ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος, τὰ μὲν κρύβδην, τὰ δὲ φανερώς· καὶ τῆς ἀνω καὶ κάτω κωμαίνουσης ἡμῶν καὶ στροβοῦσης, διὰ τε αἰσθήσεως (29) καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τούτου περιφορᾶς (30), τοῦ τε πηλοῦ τῆς λύου, ἢ ἐμπετήγηθα, καὶ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας ἀντιστρατευομέ- νου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, καὶ διαφθεῖρειν ἐπιχει- ρούντος (31) τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ ὅσον τῆς θείας (32) ἀπορροίας ἡμῖν συγκαταβέδληται· ὡς μάλιστα ἂν τις ἑαυτὸν ἢ μακροῦ φιλοσοφίᾳ παιδαγωγῆ- σαι, καὶ ἀπορρήγνυς κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς (33) ὠγενῆς καὶ φωτοειδῆς τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκό- τει (34) συνεζευγμένου, ἢ Θεοῦ τυχῶν ἴλω, ἢ καὶ ἄμω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἐνω βιάπειν τῆς κατασπώσης ὕλης (35) ἐπικρατή- σαι. Πρὶν δὲ ταῦτην ὑπερσχεῖν ὅση δύναμις καὶ ἀνα- κειθᾶται ἰκανῶς τὴν διάνοιαν, ὑπὲρ τε τοὺς ἄλλους μακροῦ γενέσθαι τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν προστασίαν δέξασθαι (36), ἢ μεσιτείαν Θεοῦ καὶ ἀν- θρώπων (τοῦτο γὰρ ἴσω· ὁ ἱερεὺς), οὐκ ἀσφαλῆς εἶναι γινώσκω.

ἸΒ' Καὶ ὅθεν εἰς τοῦτο ὑπήχθη τὸ δέος; ἴνα μὴ C με τοῦ (37) δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνητε, ἀλλὰ

²² Thren. iii, 28. ²³ Thren. i, 20. ²⁴ Mich. ii, 3. ²⁵ Deut. xxii, 15. ²⁶ Jerem. iii, 14. ²⁷ Ose. x, 1. ²⁸ J rem. ii, 21. ²⁹ Jerem. xi, 16. ³⁰ Psal. lxxv, 10; Gen. xxvii, 39. ³¹ Ose. iv, 7; Sap. v, 17. ³² I Cor. ix, 2. ³³ I Thess. ii, 19. ³⁴ Philipp. iii, 21. ³⁵ Psal. xxxix, 3. ³⁶ Psal. lxxviii, 3. ³⁷ Rom. iii, 23.

partem tradendam deplorandamque, aut sane tra- ditam; quippe qui num. 83 dixit: « nonnullos tan- tum ita affectos esse. »

(22) *Τὰ νῦτα*. Abest τὰ a pluribus.

(23) *Καλύψας*. « Operiens confusione faciem meam. » Psal. lxxviii, 8.

(24) *Συνιών*. Deest in Reg. a. In aliis plerisque circumplectitur.

(25) *Ἀνατέλλουσα*. « Pullulans, germinans. » Oliv. « efflorescens. »

(26) *Ἐστράφη*. Ita mss. omnes. In ed. si- ce- στραφη.

(27) *Τοῦ κάλλους*. Ita plerique codices, exceptis duobus Regii et uno Colb. Par. ed. τοῦ ἐμοῦ κάλ- λους.

(28) *Ἐνδον*. Regii u, x; or. 1, Pass. ἐνδο- δον.

(29) *Αἰσθήσεως*. Regg. l, i, et Comb. αἰσθή- σεων.

(30) *Τούτου περιφορᾶς*. In Coisl. 1, et in uno Regio legitur, καὶ τῆς κάτω περιφορᾶς.

XC. Etenim ego huic bello imparem me esse fateor, ac propterea terga dedi, oblectoque præ pudore vultu me in fugam converti, et solitarius sedere ²², quia amaritudine impletus sum ²³, ac si- lere quæsiivi, tempus malum esse cognoscens ²⁴: quoniam calcitrarunt dilecti ²⁵, quoniam filii deser- tores facti sumus ²⁶, nos, inquam, vinea illa pul- chris palmitibus prædita ²⁷, vinea vera ²⁸, tota fructifera, tota speciosa ²⁹, et supernis imbribus pulchre exoriens ³⁰: quoniam in ignominiam mihi conversum est diadema decoris ³¹, signaculum glo- riæ meæ ³², gloriationis corona ³³. Quod si quis ad hæc audax et fortis est, hunc ego præfidentiae ac fortitudinis nomine beatum esse censeo.

XCi. Nondum de interno bello, atque in nobis- ipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte partim aperte ab humilitatis corpore ³⁴ divexamur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deor- sumque versat, jactatione, atque a luto factis ³⁵, cui infixi sumus ³⁶, et a peccati lege spiritus legi repugnante ³⁷, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. 55 Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia seipsam domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abru- perit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigen- dos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. Prius autem quam eam pro virili sua quispiam superarit, mentemque, quantum sat sit, repurgarit, longeque supra alios ad Deum appropinquarit, animarum curam et im- perium suscipere, ac mediatorem inter Deum et homines agere (hoc enim fortasse sacerdos est) minime tutum esse censeo.

XCii. Unde autem in hunc metum inductus sum? ne me timidiorem quam par sit, existimetis, sed

(31) *Ἐπιχειροῦντος*. Reg. y, in ora, ἐπιθυ- μούντος.

(32) *Τῆς θείας*. Sic omnes pene codices. Ita etiam ed. Bas. et Comb. Deest τῆς in Par. ed.

(33) *Τὸ τῆς ψυχῆς*. Ita Regii et Colb. codices, paucissimis exceptis, or. 1, Jes. Sic Tillein. legen- dum conjicit, et Comb. reddit, « animæ nobilem partem ac lucidam paulatim, » etc. Abest τὸ α Par. ed.

(34) *Τῷ σκότει*. In quibusdam deest τῷ. In aliis, τοῦ, legitur.

(35) *Υλῆς*. Terrenum et crassum corpus est. Juvat hic observare, ab initio hujus numeri, ad hæc usque, omnia Augustinum, ex Rudini interpreta- tione, intexere lib. *contra Julianum*. cap. 3, n. 7, p. 530 et 531. Iterumque lib. 1 *Op. imp.*, n. 69, p. 911; ac tertio, l. vi, n. 44, p. 1310, ubi Gregorium bis a se laudatum commemorat Augustinus.

(36) *Δέξασθαι*. Quatuor Regg., Colb. m, Coisl. 1, Comb. ἀναδέξασθαι.

(37) *Μὴ με τοῦ*. Reg. u., μῆς τοῦ.

consilium potius meum et prudentiam magnopere A
probetis. Audio quidem ex ipso Mose, quo tempore
Deus ipsi oracula edebat, quod cum plures ad mon-
tem acciti fuissent, inter quos Aaron etiam erat,
duobus filiis, iisque sacerdotibus, comitatus, et se-
ptuaginta seniores senatus ³⁸, cæteri quidem omnes
e longinquo adorare iussi sunt, Moses autem solus
appropinquavit, plebs vero simul non ascendit :
ianquam videlicet non omnium esset ad Deum ap-
propinquare, sed eorum duntaxat, qui Dei gloriam,
Mosis instar, capere possent. Atque etiam ante hæc,
cum primum lex ferretur, alios quidem buccinæ, et
fulgura, et tonitrua, et caligo ac mons totus fumo
circumfusus, et horrendæ minæ ³⁹, etiam si *bestia
montem tetigerit, lapidibus opprimetur* ⁴⁰, atque alii
huiusmodi terrores inferiori loco sistebant, abunde-
que amplam ipsis erat vel solam Dei vocem audire,
idque cum apprime seipso purificassent : Moses
autem et ascendit, et nubem ingreditur ⁴¹, et leges
ac tabulas accipit; vulgo quidem, litteræ; iis autem,
qui supra vulgus assurgunt, spiritus ⁴².

XCLIII. Audio item de Nadab et Abiud, quod cum
solum alieno igne thura adolevisent, alieno quoque
igne assumpti fuerint ⁴³, per id nimirum, quo im-
pium facinus **56** perpetrarant, puniti, atque idem
excitii quod et impietatis, tempus ac locum nacti.
Ac ne pater quidem Aaron, qui secundum Mosem
primas apud Deum obtinebat, salutis ipsis esse po-
tuit. Quin illud compertum habeo, et Heli sacerdo-
tem, et aliquando postea Ozam; illum quidem scele-
ris aliorum, quod adversus sacrificia committebant,
ollas ante tempus delibantes, pœnas pendisse, id-
que cum eorum impietatem non modo non probaret,
sed etiam persæpe ipsos objurgasset ⁴⁴: hunc autem,
quod arcam a bove distractam tantummodo conti-
gisset, eam quidem servasse, ipsum autem periisse,
Deo nimirum hac ratione arcæ suæ venerationi
consulente ⁴⁵.

XCLIV. Illud insuper scio, ne corporum quidem
labes in sacerdotibus, aut sacrificiis, a censura im-
munes existisse, verum legibus ita sancitum fuisse,
ut perfecti perfecta offerrent ⁴⁶, ad significandam,
ut opinor, animæ integritatem. Nec sacerdotalem
stolam, aut vas aliquod sacrum cuivis attingere li-
cuisset. Nec sacrificia ipsa a quibus, et quo tem-

³⁸ Exod. xxiv, 1-9. ³⁹ Exod. xix, 16; Hebr. xii, 18. ⁴⁰ Exod. xix, 12, 13; Hebr. xii, 20. ⁴¹ Exod. xxiv, 15-18. ⁴² II Cor. iii, 6-8. ⁴³ Lev. x, 1, 2. ⁴⁴ I Reg. ii, 12, 14, 23. ⁴⁵ II Reg. vi, 6, 8.

⁴⁶ Levit. xxi, 17; xxii, 18 et seq.; Deut. xviii, 13.

(58) *Ἐπαινήτε*. Jes., Colb. m, ἐπαινεῖτε.

(59) *Προμηθείας*. Or. 1, et duo Reg. προθυμίας.
In Coisl. 1, aliisque nonnullis, sequitur, φράσω καὶ
πρὸς ὑμᾶς, « indicare vobis debeo. » Agnoscit Ruti-
nus, recipit Comb., respicit Gabriellus.

(40) *Μωσέως*. Mss. Μωσῆς, et Μωυσέως.

(41) *Πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας*. LXX, « Senes
de senioribus; » Oliv. « e Senatu. »

(42) *Ὁὐ πάντων ὄντος*. Reg. 2, οὐ πάντων ὄντων
ἔντων Θεοῦ. Reg. 1, πάντας ὄντων τε Θεοῦ. Reg. 1,
pariter prima manu, et in margine ὄντων τε. Sec-
unda vero manu ὄντων τε. Reg. 2, ὄντως Θεοῦ.

(43) *Μόνης*. Tres Colb. μόνοις.

(44) *Ξένως*. Reg. 2, ξένως.

(45) *Καὶ Ἰησὺ*. In pluribus deest καὶ. Reg. bm,

καὶ σφόδρα ἐπαινήτε (38) τῆς προμηθείας (59).
'Ακούω μὲν αὐτοῦ Μωσέως (40), ἤντινα ἐχρημάτιζεν
αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι, πλειόνων εἰς τὸ ἕρος προσκεκλι-
μένων, ὧν εἰς ἦν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισὶ τοῖς δύο
τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων τῆς γε-
ρουσίας (41), οἱ μὲν λοιποὶ προσκυνήσαι πόρρωθεν
ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωσῆς μόνος, οὐ συνανα-
θῆναι δὲ ὁ λαὸς ὡς οὐ πάντων ὄντος (42) Θεοῦ γενέ-
σθαι πλησίον, πλην εἰ τις κατὰ Μωσέα Θεοῦ χωρή-
σαι δόξαν δυνάμενος· καὶ ἐτι πρὸ τούτων ἐν ἀρχῇ
τῆς νομοθεσίας, τοὺς μὲν ἄλλους σάλπιγγες, καὶ
ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ γνόφος, καὶ ὄλον καπνι-
ζόμενον τὸ ἕρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καθ' ἑθρῶν
θλίψι τοῦ ἕρους, λιθοβοληθήσεται, καὶ ἄλλα τοιαῦτα
δεῖματα ἴσθη κάτω, καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς, μόνης (43)
B ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, εὐ μάλα ἀγνισαμένοι·
Μωσῆς δὲ καὶ ἀνεῖσι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ,
καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν πολ-
λοῖς τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς
τὰς τοῦ πνεύματος.

47. Ἀκούω δὲ Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ, ὅτι, ξένω πυρὶ
θυμιάσαντες μόνον, ξένω (44) καὶ ἀνηλώθησαν κο-
λασθέντες δι' ὧν ἠσέθησαν, καὶ τὸν αὐτὸν εὐρόντες
τῆς ἀπωλείας, ὃν καὶ τῆς ἀσεβείας καιρὸν καὶ τίπον
καὶ οὐδὲ Ἀαρὼν ἤρκεσε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς; ὁ πα-
τήρ, ὁ Μωσέως παρὰ φωνῆς, εὐ μάλα ἀγνισαμένοι δὲ καὶ
'Ἡλὲι (45) τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Ὁζᾶν, τὸν
μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν παιδῶν παρανομίας ἀπαιτηθέντα
δίκην, ἣν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸ καιροῦ τῶν
C λεθῆτων ἀπαρχόμενοι (46), καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδέχ-
μενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ (47) πολλάκις
ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, ὅτι, ψαύσας τῆς κιβωτοῦ
μόνον περισπασθείσης (48) ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν
περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπόλετο, φυλάσσοντος τοῦ
Θεοῦ τῆ κιβωτῷ τὸ σεβάσιμον.

48. Ὅϊδα δ' ἔγωγε μὴδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους
τῶν ἱερέων, ἢ τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας,
ἀλλὰ τελείους τέλεια προσάγειν (49) νενομισμένον (50),
σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ ψυχὴν ἀριότητος·
μηδὲ στολῆς τῆς ἱερατικῆς, ἢ σκεύους τινὸς τῶν
ἀγίων ψαύειν παντὶ θεμιτὸν ὄν· μὴδὲ τὰς θυσίας
αὐτάς, ὅφ' ὧν, καὶ ἔτε, καὶ οὐ μὴ (51) καθήκον ἦν,

D r, δὲ Ἡλὲι. Gabr. Ἡλε

(46) *Ἀπαρχόμενοι*. Reg. r, ἀπτόμοι. « Carnium
primitias præripientes. »

(47) *Πολλά*. Deest in Regg. r, t, Jes. et ed.
Bas. Reg. vero l, et Comb. πολλά καὶ πολλά-
κις.

(48) *Περισπασθείσης*. Reg. l, et Comb. περιτρα-
πίσης.

(49) *Προσάγειν*. Sic Regii undecim, cæterique pene
omnes codd. Ita etiam Pass. etc. In ed. Par. προσ-
αγαγεῖν.

(50) *Νενομισμένον*. « Sancitum. » Billius, « com-
paratum. »

(51) *Καὶ οὐ μὴ*. Sic mss. omnes, ip' aq̄ue Billi
versio postulat. Par. ed. καὶ οὐ μὴ.

ἀναλίσκεσθαι· μηδὲ τὸ εἶλαιον ἀπομιμεισθαι τῆς χρι-
σεως, μηδὲ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως· μηδὲ (52) εἰς
τὸ ἱερὸν εἰσεύναι, ὅστις ἢ ψυχὴν ἢ σῶμα οὐ καθαρὸς,
μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων· τοσοῦτου δεῖ (53) εἰς τὰ
ἔργα τῶν ἁγίων προσφοριτῶν θαβρῶντα, ὧν ἐνὶ καὶ
ἕπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον ἐπιθεατὸν ἦν· τοσοῦτου δεῖ
τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἱλαστήριον, ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢ
τὰ χερουδιμ, ἢ προσβλέπειν (54) εἶναι παντὸς, ἢ
προσάπτεσθαι.

ἘΓ Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ οἱ μὲνδεῖς ἀξίος
τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ (55, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιε-
ρέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ
θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν (56), μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν
εὐάρεστον ἐπεδείξατο, μηδὲ ἔθυσσε τῷ Θεῷ θυσίαν
αἰνέσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἦν μόνον ὁ
πάντα δοῦς ἀπαίτει παρ' ἡμῶν θυσίαν, πῶς ἐμελλον
θαβρῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν
μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον (57)· ἢ πῶς ἱερέως
σῆμα (58) καὶ ὄνομα ὑποδέσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις
τελειῶσαι τὰς χεῖρας· πρὶν τὸν ὀφθαλμὸν ἐθεῖαι βλέ-
πειν ὑγιῶς (59) τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαῦμα μόνον τοῦ
κτίσαντος, ἀλλὰ μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος (60)· πρὶν
τῇ παιδείᾳ Κυρίου ἱκανῶς ἀνοιγῆναι τὰ ὦτα, καὶ
προσθεῖναι μοι (61) ὠτίον μὴ βιρῶς ἀκούειν δυ-
νάμενον, ἀλλὰ ἐνώτιον χρυσοῦν (62) σαρθίῳ πολυτε-
λεῖ δεθῆναι, λόγον σοφοῦ (63) εἰς οὓς εὐήκοον· πρὶν
τὸ στόμα, τὰ χεῖλη, τὴν γλῶσσαν, τὸ μὲν ἀνοιγῆναι
καὶ ἐλκῦσαι πνεῦμα, ἢ πλατυθῆναι καὶ πληρωθῆναι
τῷ πνεύματι λαλουμένων μυστηρίων τε καὶ δογμά-
των· τὰ δὲ αἰσθήσει (64) θεῖα, κατὰ τὴν σοφίαν
εἰπεῖν, δεθῆναι, προσθεῖναι δ' ἂν ὅτι καὶ ἐν καιρῷ
λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλλιέσεως, καὶ θείας
μελωδίας γενέσθαι πληκτρον, ἐξεγειρομένην τῇ δόξῃ,
συνεξεγειρομένην ὄρθριον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι
τῷ λάρυγγι κάμουσαν· πρὶν ἐπὶ πέτραν στήναι τοὺς
πόδας μου, καταρτισθέντας ὡς ἐλάφων, καὶ κατευ-
θυνθῆναι μοι τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα (65), μὴ παρ'
ἄλλιον μὴδ' ἄλλως ἐκχεόμενα· πρὶν ἄπαν μέλος ὄπλον
γενέσθαι δικαιοσύνης, καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν νεκρό-
τητα, καταποθεῖσαν ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ ὑποχωρήσα-
σαν τῷ πνεύματι;

⁵⁷ Lev. viii, 31. ⁵⁸ Exod. xxx, 9, 25. ⁵⁹ ibid. 10. Lev. xvi, 54; Hebr. ix, 7. ⁶⁰ Rom. xii, 1. ⁶¹ Psal. xlii, 14. ⁶² Isa. l, 5. ⁶³ Isa. vi, 10. ⁶⁴ Prov. xxv, 12. ⁶⁵ Psal. cxviii, 131. ⁶⁶ Psal. lxxx, 11. ⁶⁷ I Cor. iv, 2. ⁶⁸ Prov. xv, 7. ⁶⁹ Psal. cxv, 2. ⁷⁰ Psal. lvi, 9. ⁷¹ Psal. cxxvi, 6. ⁷² Psal. lxxii, 2; xxxix, 5. ⁷³ Psal. xvii, 34.

(52) *Μηδὲ εἰς*. Plures sic scribunt, μηδ' εἰς.

(55) *Δεῖ*. Nonnulli δεῖν. « Ad Sancta sanctorum frequenter auderet accedere. »

(54) *Προσβλέπειν*. Sic plerique codices. Par. ed. προσβλέπειν.

(55) *Μεγάλου καὶ Θεοῦ*. Deest καὶ in Regg. a et hu.

(56) *Ἁγίαν*. Reg. hu, καὶ ἁγίαν.

(57) *Μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον*. Nempe, « Christi in cruce immolationis. »

(58) *Ἱερέως σῆμα*. « Personam, dignitatem, nomen. Non itaque, » hic ait Tillem., « jam antea sacerdos Gregorius. »

(59) *Ἰγιῶς*. « Salubriter. » Alludit forte ad hæc verba Prov. iv, 25, « Oculi tui recta videant. »

(60) *Πλάσαντος*. « Fictoris. » Regii quinque, Coisl.

A pore ac loco minime conveniebat, consumere ⁵⁷: nec unctionis oleum imitari, nec compositionis thymia-
ma ⁵⁸: nec denique templum ingredi cuiquam libe-
rum fuisse, nisi et animo et corpore, vel ad minima
usque purus esset: tantum aberat, ut ad Sancta
sanctorum audaciter accederet, quæ uni duntaxat,
ac semel quotannis adire licebat ⁵⁹: tantum aberat,
ut cuivis jus esset, velum, aut propitiatorium, aut
arcam, aut cherubim, vel prospicere, vel atlin-
gere.

XCV. Hæc igitur cum ego nossem, illudque in-
super, neminem magno, et Deo, et sacrificio, et
pontifice, dignum esse, nisi qui prius seipsum Deo
hostiam viventem, sanctam exhibuerit, rationabile
obsequium ⁶⁰ gratum atque acceptum ostenderit,
Deoque sacrificium laudis ⁶¹, ac spiritum contritum
obtulerit, quod solum sacrificium, is qui omnia de-
dit, a nobis exposcit: quo tandem modo externum
illud sacrificium, illud magnorum mysteriorum anti-
typum ipsi offerre auderem, aut quo modo sacerdotis
habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus
manus purificassem? priusquam rebus creatis, sane,
atque ad Creatoris solum admirationem, non autem
ad signi damnum aspiciendis, oculos ⁶² assue-
fecissem? priusquam per Domini disciplinam aures
meæ satis apertæ fuissent ⁶³, ac mihi adjuncta esset
auricula, quæ non graviter audire posset ⁶⁴, atque
aurea inauris pretioso Sordio alligata ⁶⁵, hoc est sa-
pientis sermo, auri recte audienti? priusquam os,
labia, et lingua, illud quidem apertum fuisset, ac
Spiritu attraxissem ⁶⁶, aut dilatatum et impletum
Spiritu ⁶⁷ exponendis mysteriis et dogmatibus ⁶⁸:
hæc autem divino sensu, ut Sapientie verbis utar,
ligata fuissent ⁶⁹, addam etiam tempestive soluta:
ac denique lingua exultatione impleta fuisset ⁷⁰, di-
vinæque melodiæ plectrum effecta, a gloria excitata,
diluculo exurgens ⁷¹, atque eousque laborans, ut
faucibus ipsis adhæreret ⁷²? priusquam statum es-
sent ad petram pedes mei ⁷³, perfecti tanquam cer-
vorum ⁷⁴, meique secundum Deum gressus directi
essent, ita ut nec pene, nec ullo omnino modo ef-
funderentur? prius denique quam omnia membra

D et alii habent. πλάσαντος. Sic etiam legendum pro-
nuntiat Gabriellus. Billius quoque scripsit, πλάσμα-
τος in margine ed. Basil. et vertit (« signi, ») quam-
vis in Elia reddat: « Creatorem damno afficiunt, »
Basilius vero legit πλάσαντος.

(61) *Μοι*. Deest in octo Regiis, sex Colb., Jes., or. 1. Billius ipse delevit in Basil. ed.

(62) *Χρυσῶν*. Deest in sex Regiis, tribus Colb., or. 1, Jes. Habetur tamen Prov. xxv, 12.

(63) *Λόγον σοφοῦ*. Alii legunt, λόγον σοφόν, ut in Prov. xxv, 12, juxta LXX, « Sermo sapiens in aurem bene audientem. » Sic Comb.

(64) *Αἰσθήσει*. Sancyg. « rerum divinarum sensationi alligata. »

(65) *Διαθήματα*. Sequitur in editis, καί, quod auctoritate omnium pene niss. delevimus.

Justitiæ arma ⁶⁶ effecta fuissent, omnemque mortalitatem abjicissent, a vita scilicet absorptam ⁶⁷, ac spiritui cedentem?

XCVI. *Ecquis porro, cum nondum castis et igne A* examinatæ Dei eloquiis ⁶⁸ corde incensus sit, dum Scripturæ ipsi aperiuntur ⁶⁹, nec ea super latitudinem cordis tripliciter descriperit, ut Christi mentem habeat ⁷⁰, nec in thesauros multitudini absconditos, et invisibiles ac tenebrosos ingressus sit ⁷¹, ut opes in ipsis conditas spectet, aliosque dilare queat, spiritualia spiritualibus comparans ⁷².

XCVII. *Ecquis, cum Domini voluptatem nondum, ut videre dignum est, viderit, templumque ipsius visitaverit ⁷³, vel potius vivum Dei vivi templum factus sit ⁷⁴, Christique in spiritu habitaculum ⁷⁵. Ecquis, cum figurarum et veritatis cognationem et discrimen nondum agnovit, atque ab illis quidem secesserit, huic autem sese adjunxerit, ut B* litteræ vetustatem fugiens spiritus novitati serviat ⁷⁶, pureque ad gratiam a lege transeat, spiritualiter impleta in corporis evacuatione.

XCVIII. *Ecquis, cum nondum, et opere 58 et contemplatione, per omnes Christi appellationes et virtutes perrexerit, tam sublimiores illas ac primas, quam humiliores propter nos et ultimas: nimirum Dei, Filii, Imaginis, Verbi, Sapientiæ, Veritatis, Lucis, Vitæ, Virtutis, Vaporis, Defluxionis, Splendoris, Factoris, Regis, Capitis, Legis, Vitæ, Osmi, Fundamenti, Peiræ, Margaritæ, Pacis, Justitiæ, Sanctificationis, Redemptionis, Hominis, Servi, Pastoris, Agni, Pontificis, Hostiæ, Primogeniti ante res conditas, Primogeniti ex mortuis, Resurrectionis: ecquis, inquam, hæc nomina et res incassum audiens, necdum ullam cum Verbo nactus communicationem, nec ipsius quatenus unumquodque horum, et est, et appellatur, particeps factus.*

XCIX. *Ecquis, cum nondum vacaverit, ac Dei sapientiam in mysterio absconditam, loqui didicerit ⁷⁷, sed parvulus adhuc sit, adhuc lacte alatur ⁷⁸, adhuc ex his sit qui inter Israelitas non numeran-*

⁶⁶ Rom. vi, 13. ⁶⁷ II Cor. v, 4. ⁶⁸ Psal. xi, 7. ⁶⁹ I Cor. ii, 13. ⁷⁰ Psal. xxvi, 4. ⁷¹ II Cor. vi, 16. ⁷² Ephes. ii, 22. ⁷³ Rom. vii, 6. ⁷⁴ I Cor. ii, 7. ⁷⁵ I Cor. iii, 2.

(66) Λογίοις. Nonnulli, λόγοις.
(67) Τρισσῶς. Advertere juvat a Gregorio dictum trisσῶς, quia his in tabulis lex scripta est, semel autem in corde per Spiritum.

(68) Τὸν ναόν. Duo codices addunt, τὸν ἄγιον.

(69) Χριστοῦ. Quatuor Regii, or. 1, Colb. m, Θεοῦ. Jes. Χριστοῦ Θεοῦ.

(70) Συγγένειαν. « Cognationem. » Ed. « cognitionem. »

(71) Σώματος. Regii quinque, duo Colb., ed. Bas. γράμματος.

(72) Ὀδεύσας. Gab. « peragraverit. » Porro horum Christi nominum pene omnium rationem et commentarium, ipso Theologo interprete, habes,

47' Τίς μήπω τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπυρωμένοις τοῦ Θεοῦ λόγοις (66) καὶ τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανοηθῆναι αὐτῷ τὰς Γραφάς· μηδὲ ἀπογραφάμενος αὐτὰ τρισσῶς (67) ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχειν Χριστοῦ· μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρύφω καὶ ἀοράτων καὶ σκοτεινῶν θησαυρῶν εἶσω γενόμενος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπετῶσαι πλοῦτον, καὶ ἄλλους πλουτίζειν δύνασθαι, πνευματικὰ συγκρίνων πνευματικοῖς;

47' Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν ἄξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναὸν (68) αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ναὸς γενόμενος Θεοῦ ζώντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ (69) ἐν πνεύματι; τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοῦς συγγένειαν (70) καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προσθέμενος, ἵνα τὴν τοῦ γράμματος φυγῶν παλαιότητα, τῇ καινότητι δουλεύσῃ τοῦ πνεύματος, καὶ μεταβῇ καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρομένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος (71);

47' Τίς μήπω διὰ πασῶν ὀδεύσας (72) τῶν τοῦ Χριστοῦ προσηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἔργων καὶ θεωριῶν, τῶν τε ὑψηλοτέρων καὶ πρώτων, καὶ τῶν δὲ ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ, τῆς Εἰκόνης, τοῦ Λόγου, τῆς Δοξίας, τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτὸς (73), τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμεως, τῆς Ἀτιμίδος, τῆς Ἀπορροίας, τοῦ Ἀπαυγάσματος, τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ Βασιλέως, τῆς Κεφαλῆς, τοῦ Νόμου, τῆς Ὀδοῦ, τῆς Θύρας, τοῦ Θεμελίου, τῆς Πέτρας, τοῦ Μαρμαριτοῦ, τῆς Εἰρήνης, τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ Ἀγιασμοῦ (74), τῆς Ἀπολυτρώσεως, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένου, τοῦ Ἄμνου, τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ Θύματος, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως (75), Πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων ἐπακοῦεν (76) εἰκῆ, καὶ μήπω κοινωνήσας (77) τῷ Λόγῳ, μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὃ τούτων ἕκαστόν ἐστί τε καὶ κέχρηται;

48' Τίς, μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν (78) Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἐπιγνώσκων, ἐπιτρέφόμενος γάλακτι, ἐπι τῶν οὐκ ἀριθμουμένων ἐν τῷ (79) Ἰσραὴλ, οὐδὲ καταλεγόμενων εἰς

⁶⁷ Luc. xxiv, 32. ⁶⁸ I Cor. ii, 16. ⁶⁹ Job xxxviii, 22. ⁷⁰ I Cor. ii, 13. ⁷¹ Psal. xxvi, 4. ⁷² Ephes. ii, 22. ⁷³ Rom. vii, 6. ⁷⁴ I Cor. ii, 7. ⁷⁵ I Cor. iii, 2.

D orat. xxx, quæ est secunda de Filio, num. 21 et 22. (75) Τοῦ κτίσεως. Sequitur in Reg. r, τῆς Δόξης.

(74) Ἀγιασμοῦ. Colb. i, Ἀγιασματος.

(75) Πρὸ κτίσεως. Reg. a, ἐκ κτίσεως.

(76) Ἐπακοῦων. Reg. hu, et Colb. 3, ambo optima nota, ἐπι ἀκούων εἰκῆ, « adhuc incassum audiens. »

(77) Μήπω κοινωνήσας, etc. « Necdum nilam cum Verbo nactus communicationem. » Billius, « necdum commercio ullo cum Verbo habito. »

(78) Λαλεῖν. Sic omnes codices. Male, λαλεῖν in ed. Paris. et Bas., in qua tamen Billius emendaverat.

(79) Ἐν τῷ. Deest ἐν in Reg. hu.

Θεοῦ παράταξιν, μήπω τὸν Χριστοῦ σταυρὸν ὡς ἀνήρ A tur " ; nec in Dei castris recensentur, nondam denique Cbristi crucem tanquam vir ferre queat, ac ne aliud quoddam fortasse præstantius membrum sit, læto tamen alacrique animo se Christiano cœtui caput constitui patietur? Non profecto, si quidem consilio meo ac iudicio standum putabit. Est quippe hic metus omnium maximus, hoc periculum omnium gravissimum, huic quidem certe, qui et operæ præclare navatæ magnitudinem, et rei infeliciter gestæ perniciem intelligit.

P Ἄλλος μὲν οὖν πλείτω κατ' ἐμπορίαν, ἔλεγον, καὶ (82) τὰ μακρὰ διαπαραιούσθω πελάγη, καὶ συμπερέσθω τοῖς ἀνέμοις ἀεὶ καὶ τοῖς κύμασι μεγάλα καὶ κερήσων, ἂν οὕτω τύχη, καὶ κινδυνεύων, ὅστις πλειονικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος (83)· ἐμοὶ δ' οὖν αἰρετώτερον ἐπὶ γῆς ἀνέχοντι (84), βραχεῖαν αὐλακα τέμνοντι καὶ γλυκεῖαν, πόρρωθεν ἀσπαζομένῳ κέρδι καὶ θάλασσαν, ζῆν οὕτως ὅπως ἂν δύνωμαι σὺν ὀλίγῃ καὶ μικρῇ τῇ μάζῃ, καὶ βίον ἔλκειν ἀσφαλῆ καὶ ἀκύμαντον (85), ἢ μακρὸν ἀναρρίπτειν (86) καὶ μέγαν ἐπὶ μεγάλοις κέρδεσι κίνδυνον.

PA. Ὑψηλῶ μὲν γὰρ ζῆμα τὸ μὴ ἐγχειρεῖν μείζουσι. μηδὲ (87) εἰς πλείους διατεινεῖν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐπὶ μικρῶν ἴστασθαι, οἷον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν οὐκ ἀυγάζοντα, ἢ πανοπλίᾳ νεανικῆ σῶμα παιδικὸν περιεπιέποντα· μικρῶ δὲ (88) ἀσφάλεια μικρὰ φορτίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἑαυτὸν ὑποτιθέντα (89), γέλωτά τε ὀρλισκάνειν ὁμοῦ, καὶ προστιθέναι τὸν κίνδυνον· ὥσπερ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἄλλο τι προσήκειν (90) ἢ ὅς ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς ἴκουςαμεν.

AB. Ἐχετε τὴν ἀπολογία τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς, καὶ ἴσως οὐ μετρίαν. Ἄ μὲν οὖν με ἀφ' ὁμῶν ἀπήγαγεν, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, λυπηρῶς μὲν ἐμοὶ καὶ ὁμῖν ἴσως, ἀναγκαιῶς δ' οὖν, ὡς γοῦν ἐμαυτῶ τότε ἔδοκον, ταῦτά ἐστιν· ἐπανήγαγε δὲ με (91) μάλιστα μὲν πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποδοῦντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς ἀντιδομένη διάθεσις.

PT. Δεύτερον δὲ ἢ ἐμῆ φροντις, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἢ D τῶν ἱερῶν γονέων πολιὰ καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἐμοὶ πλέον ἢ τῷ χρόνῳ καμνόντων, Ἀβραάμ τοῦδε τοῦ πατριάρχου, τῆς τιμίας ἐμοὶ κεφαλῆς καὶ μετ' ἀγγέλων (92)

" Num. 1, 3. " Luc. xiv, 28.

(80) Μηδὲ. Alii μηδ'.

(81) Συμβούλω. Regg. r. Addit χρώμενος, sed recentiori manu.

(82) Καὶ. Deest in Regg. t, z, et Colb. 3, m.

(83) Πλειονικώτατος καὶ ἐμπορικώτατος. Mallem sic reddere: « Navigandi et faciendæ mercaturæ desiderio flagrans. » Non enim de peritiis, ut videtur, sed de temerariis loquitur Theologus.

(84) Ἀνέχοντι. Colb. h, ἂν ἔχοντι, divisim.

(85) Ἀκύμαντον. Colb. h, καὶ ἀκίνδυνον. Forsan plussensu.

(86) Ἀναρρίπτειν. Colb. m, in margine, ἀνα-

lamdávstv. Sed prima vox retinenda et vertenda, « me in periculum conjicere. »

C. Alius igitur, mecum ipse dicebam, mercaturæ causa naviget, et longa maria trajiciat, et cum ventis ac fluctibus perpetuo confligat, magna vel lucra faeturus, si ita casus tulerit, vel pericula subiturus, quisquis nimirum vel navigandi peritia, vel negotiandi arte excellit: mihi vero potius atque optabilius est, in terra degenti, ac lucra et mare procul salutanti, vivere ut potero cum pauca et exigua maza, vitamque tutam et tranquillam ducere, quam ob ingentes quæstus grave ac diuturnum periculum suscipere.

CA. Etenim sublimi quidem viro detrimentum est, 59 res magnas non aggredi, nec virtutem ad multos propagare, sed in parvis consistere, non secus ac si magno lumine parvam domum illustret, aut virilibus armis puerile corpus obtegit. Parvo autem salus in eo consistit, ut parvum onus subeat, nec iis rebus quæ vires ipsius excedunt, seipsam subjiciens, simul et risum moveat, et periculum adjungat. Quemadmodum scilicet nec alii cuiquam turrim ædificare convenit 78, quam ei qui ea habeat quæ ad perficiendum requiruntur, ut ex Scriptura audivimus.

CII. Habetis nostram de fuga purgationem, ac fortasse plus æquo prolixam. Hæc sunt, o amici et fratres, quæ me, mihi quidem moleste, ac vobis etiam fortasse, sed tamen necessario, ut saltem mihi tempus temporis videbatur, a vobis abduxerunt. At vero me ad reditum impulerunt, maxime quidem vestri desiderium, et quia vos mutuo mei desiderio teneri sentiebam: neque enim quidquam ad amorem ita firmum ac robustum est, ut mutuus affectus.

CIII. Deinde mea hæc cura, meus hic labor, hoc est, sanctorum parentum canities et infirmitas, mea causa magis quam senectute, laborantium, hujus, inquam, patriarchæ Abrahæ, venerandi mihi

λαμβάνσιν. Sed prima vox retinenda et vertenda, « me in periculum conjicere. »

(87) Μηδὲ. Comb. μηδ'.

(88) Μικρῶ δὲ. Comb. μικρῶ δ'

(89) Ὑποτιθέντα. Comb. legit, ὑποτιθέντα χρεώστην, et vertit, « sese obnoxium faciat ac subjiciat. »

(90) Προσῆκεν. Reg. bm, et Comb. προσήκειν. Non male.

(91) Ἐπανήγαγε δὲ με. « Me autem reduxerunt. » Sic plures Reg. codd. In ed. με deest.

(92) Μετ' ἀγγέλων. Ruf. « Angeli instar aspectus. »

capitis, atque cum angelis numerandi, et Sarræ, nos in fidei doctrina spiritualiter parturientis : quorum senectuti baculus esse, atque infirmitatem ope fulcire, cum inter prima novissem, idque etiam pro virili mea præstitissem, adeo ut philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim, vel, ut verius loquar, id imprimis philosophatus, ne philosophari viderer, non tuli, ob unum vitæ propositum laboris mei fructum mihi interciderere, ac benedictionem exstingui, quam etiam sanctus quidam olim subripuisse dicitur, patre per cibum ac pilorum sigmentum circumvento, ac re bona, non bene, per insidias captata⁹⁹. Ac duas quidem has causas habui, cur manus tandem darem, lenemque et placidum me præberem. Nec fortasse absurdum fuit, rationem ipsam duabus his causis cedere, quandoquidem cedendi quoque tempus est, ut et alius cujusvis rei : præstatque **60** honeste vinci, quam periculose et nefarie vincere.

CIV. Accessit et alia causa, eaque maximi momenti, quam cum adhuc exposuero, reliquas omnes silentio præteribo. *Memori sui dierum antiquorum*⁹⁹, atque ad veterem quamdam historiam ascendi, illincque mihi ipsi consilium ad res præsentis traxi. Neque enim nobis in mentem veniat, existimare, ea temere litterarum monumentis commendata fuisse, atque inanem quamdam rerum et verborum turbam esse, ad oblectandos audientium animos compositam, ac velut quamdam aurium illecebram, ultra voluptatem haud sese porrigentem. Hæc sane ludant fabulæ, et gentiles; qui de veritate parum solliciti, sigmentorum venustate, ac verborum lenocinio quasi præstigias quasdam auribus atque animis offundunt.

CV. At nos, qui spiritus diligentiam vel usque ad levem apicem et lineam trahimus, nunquam, nec enim fas est, ne minimas quidem actiones ab iis a quibus memoriæ proditæ sunt, temere perscriptas et elaboratas, memoriaque ad hæc usque tempora conservatas esse concedemus : verum ut nos submonitiones et documenta in promptu habeamus.

⁹⁹ Gen. xxvii, 21 seqq. ⁹⁹ Psal. cxlii, 5.

(93) *Τῆς καί*. Sic Regg. quinque et totidem Colb. alique. Bis ex matre, carne scilicet et spiritu, genitum se significat Gregorius. Deest καί in Par.

(94) *Ταύτην*. Reg. 1, αὐτήν.

(95) *Τὸ μὴ φιλοσοφῆσαι*, etc. « Ostendit hic Gregorius, » inquit Gabr., « se quidem nunquam litterarum studiis operam dare destitisse, sed ita id egisse, ut aliud agere videretur. » Colb. 7, in margine sic exponit : Τοῦτο πρῶτον ἐφιλοσόφησα, τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι φιλόσοφος.

(96) *Τῶν παλαιοῦν*. Reg. 1, τῶν παλαιῶν.

(97) *Ὁὐ καλῶς*. In Reg. ii, et Colb 3, et m, istud scholium legitur : Κατὰ τὸ φαινόμενον δηλονότι τοῦ γράμματος, οὐ κατὰ τὸ νοούμενον καὶ κρυπτόμενον τοῦ πνεύματος. Quo significatur de Jacobi facto statuendum ita esse, « specie nimirum ac secundum litteram, non autem secundum spiritum, illudque quod intelligitur ac latet. » Ut ut sit, « patet, » inquit Combef., « Gregorio minime probatam esse patri factam a Jacobo fraudem, quam istu scholiastæ, Augustini vestigiis inhærentes, excusare volunt. »

ἄριθμουμένης, καὶ Σάρρας, τῆς καί (93) πνευματικῶς ὠδίνουσης ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὧν γενέσθαι βακτηρία τῆ γῆρας, καὶ ὑπερβῆσθαι τὴν ἀσθένειαν, τῶν πρῶτων εὐχὴν εὐξάμενος, καὶ μέντοι καὶ πληρώσας ταύτην (94), ὁπόση δύναμις ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπερβῆσθαι αὐτῆς, τοῦ πάντων ἐμοὶ τιμωτάτου κτήματος καὶ ὀνόματος, ἢ τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφῆσαι (95) δόξαι πρῶτον φιλοσοφῆσας, οὐκ ἤνεγκα διαπεσεῖν μοι τὸν μόχθον ἐκ μιᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι τὴν εὐλογία, ἣν καὶ κλέψαι τις ἤδη τῶν παλαιοῦν (96) ὁσίων λέγεται, βρώματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σοφισάμενος, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς (97) δι' ἐπιβουλῆς θηρασάμενος. Αὐτὸ μὲν δὴ ταῦτα τῆς ἐπιβουλῆς καὶ ἡμερότητος αἴτια. Καὶ ἴσως οὐκ ἄποπον, ἀμφοτέροισ ἐκείνοισ (98) εἶξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμοὺς, ἐπεὶ καὶ τοῦ νικᾶσθαι καιρὸς (99), ὥσπερ οἶμαι καὶ παντὸς πράγματος (1) καὶ κρεῖττον ἤττασθαι καλῶς ἢ νικᾶν ἐπισφαλῶς καὶ ἀδέσμως.

PA' Τρίτον δὲ δ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἶπον ἐτι, τὰ λοιπὰ σωπήσομαι. Ἐμνησθητὴν ἡμερῶν ἀρχαίων, καὶ πρὸς τινὰ τῶν παλαιῶν ιστοριῶν ἀναδραμῶν, ἐκεῖθεν εἰλκυσσα συμβουλὴν (2) ἐμαυτῷ πρὸς τὰ παρόντα· μὴ γὰρ εἰκὴ ταῦτα συγγεγράφαι (3) νομίζωμεν, μὴδὲ ὄχλον ἄλλως εἶναι βημάτων τε καὶ πραγμάτων, ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκούοντων συγχεόμενα, καὶ οἷον ἀκοῆς τι δέλεαρ μέχρι τῆς ἡδονῆς ἱστάμενα. Ταῦτα μὲν παιζόντων (4) μῦθοι καὶ Ἕλληνας, οἱ, τῆς ἀληθείας ὀλίγα φρονιζόντες, τῷ κομφῷ τῶν πλασμάτων καὶ τῷ λίχνῳ τῶν λέξεων καὶ ἀκοῆν καὶ ψυχὴν γοητεύουσιν.

PE' Ἡμεῖς δὲ, οἱ καὶ μέχρι (5) τῆς τυχοῦσης κερταίης καὶ γραμμῆς (6) τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίθειαν (7) ἔλκοντες, οὐποτε δεξόμεθα, οὐ γὰρ (8) ὄπισθον, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκὴ σπουδασθῆναι τὸς ἀναγράφασαι, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μὴμῆθαι διασπῆναι· ἀλλ' ἴν' ἡμεῖς (9) ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων, εἰ ποτε συμπέσοι και-

(98) *Ἐκείνοισ*. Sic Reg. 1, Coisl. 2, et Colb. m, qui in modum glossæ ascribit : ὑποχωρῆσαι καὶ κύψαι.

(99) *Νικᾶσθαι καιρὸς*. Reg. 1, νικᾶσθαι καλῶς.

(1) *Παντὸς πράγματος*. Coisl. 1, παντὶ πράγματι.

(2) *Συμβουλὴν*. Reg. y, συμπλοκήν.

(3) *Συγγεγράφαι*. Reg. a, et Colb. i, συγγραφῆσαι.

(4) *Παιζόντων*. Attice, pro παιζέτωσαν. Sic Billius, ac certe Basilii; παιζόντων ἀντὶ τοῦ παιζέτωσαν.

(5) *Οἱ καὶ μέχρι*. Reg. 1, Colb. m, οἱ μέχρι καὶ τῆς.

(6) *Γραμμῆς*. Malim reddere « litterulam, » vel cum Gabrieliæ « minimam litteram. »

(7) *Ἀκρίθειαν*. Bill. « sinceritatem. »

(8) *Ὁὐ γὰρ*. Reg. 1, Colb. m, Comb. οὐδὲ γάρ.

(9) *Ἄλλ' ἴν' ἡμεῖς*. Sic Regg. septem, etc.

ρῶς, διασκέψας ὥστε τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ αἰρεῖσθαι, ὅσον κανόνι τισι καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν ἐπιμενοὶ παραδείγμασι.

ΚΓ Τίς οὖν ἡ ἱστορία καὶ πόθεν ἡ συμβουλή; ἀλλὰ γὰρ χεῖρον Ἰωῶς ἀπράλειας (10) ἔνεκεν τῶν πολλῶν διελευθῆναι. Ἐφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν φετο· ἀλλὰ κατελήφθη (11) πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρω, καὶ γαστρὶ κήτους, καὶ τριημέρῳ ταφῇ, τύπον ἐχούση μυστηρίου μεζῆνος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἵνα μὴ τὴν σκωθρωπὴν καὶ ἀτοπον ἀγγελίαν ἀγγεῖλη (12) τοῖς Νινευίταις, καὶ μετὰ τοῦτο ψεύστης ἄλφ, σωθείσης τῇ μετανοίᾳ τῆς πόλεως· οὐ γὰρ τῇ σωτηρίᾳ (13) τῶν πονηρῶν ἐδυσχέραινεν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ ζήλου ἡσχύνετο, καὶ ὅσον ἐζηλοτύπει τῆς προφητείας τὸ ἀξιοπίστον, ὅπερ ἐν αὐτῷ καταλυθῆναι (14) κίνδυνος ἦν, οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιθεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.

quæ quidem, ne in ipso exstingueretur, periculum erat, nimirum imperita multitudo quæ divini in hujusmodi rebus consilii altitudinem perspicere non valet.

ΡΖ Ὡς δὲ ἐγὼ (15) τινος ἤκουσα σοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρὸς, οὐκ ἀτόπως βοηθούτος τῷ φαινομένῳ τῆς ἱστορίας ἀτόπως, καὶ ἱκανοῦ καταλαβεῖν ἀνδρὸς προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἦν ἂ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν ἐποίησε φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόππην ἤγαγε, καὶ ἐξ Ἰόππης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύσαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν (16)· οὔτε γὰρ ἀγνοεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, προφήτην γε ὄντα, εἰκὸς αὐτὸν ἦν· οἱ δὲ διὰ τῆς ἀπειλής, τὸ μὴ παθεῖν τὰ τῆς ἀπειλῆς Νινευίταις ἐπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν (17), καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερεύνητα αὐτοῦ κριματά, καὶ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνίαστόν τε καὶ ἀκατάληπτον· οὔτε, εἴπερ ἠπίστατο, μὴ ἀκολουθεῖναι Θεῷ, δι' οὗ περ ἐδοῦλετο τρόπον τὴν σωτηρίαν ἐκείνοις μηχανωμένῳ (18). Τὸ δὲ δὴ καὶ οἰεσθαι, ὡς ἀποκρίσειν (19) ἑαυτὸν τῷ πελάγει ἠλπίσειεν Ἰωνᾶς, καὶ τὸν μέγαν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῇ φυγῇ, μὴ καὶ παντελῶς ἀτοπον ἦ καὶ ἀπαίδευτον, καὶ οὐχ ὅπως περὶ προφήτου πιστεῦσθαι (20) δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν νοῦν ἔχόντων,

¹¹ Jon. 1, 5 et seqq. ²⁰ Rom. xi, 33.

(10) Ἀσφαλείας. Exponit Elias: « Ne plerique desunt in Regg. novem et sex Colb.

(11) Κατελήφθη. In hanc vocem major est codicum ei interpretum consensus, quam ut retineamus κατελήφθη, quod habent editi.

(12) Ἀγγεῖλη. Tres Regii, duo Colb. ἀναγγεῖλη.

(13) Τῇ σωτηρίᾳ. Reg. n, in ora, τὴν σωτηρίαν.

(14) Καταλυθῆναι. « Quæ ne labefactaretur, periculum erat. »

(15) Ὡς δὲ ἐγὼ, etc. In quodam Græco scholiasta legitur: Ὀριγένην σαφῶς αἰνύσσεται, οὐ καὶ ἐξηγησὶν ἐπιφέρει, εὐρισκομένην σαφῶς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἐξηγημένους. « Palam Origenem significat, cuius etiam expositionem adiungit, quæ aperte in illius in Jonam commentario occurrit. » Hæc eadem habent alii plures scholiastæ in codd. Regiis,

(16) Κλοπήν. Reg. γ σωτηρίαν, et ad oram κλοπῆν.

(17) Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Hæc desunt in Regg. novem et sex Colb.

(18) Μηχανωμένῳ. Coisl. 1, μηχανωμένου.

(19) Ἀποκρίσειν. Regg. 1, ἀποκρίπτειν.

(20) Πιστεῦσθαι. Reg. 1, et Comb. πιστευθῆναι.

mus, quibus de iisdem rebus, si ita tempus tulerit, consultemus; atque alia fugiamus, alia amplectamur, priora videlicet exempla, non secus ac canones quosdam et regulas, sequentes

CVI. Quæ igitur hæc historia est, et unde hoc consilium? neque enim incommodum fortasse fuerit, hoc, ut complurium securitati consulatur, oratione complecti. Fugiebat quoque Jonas a facie Domini, vel potius fugere putabat; verum a mari, et tempestate, ac sorte, cetique ventre, atque tri-duana sepultura, majoris mysterii figuram gerente, comprehensus est ¹¹. Hæc porro ineundæ fugæ causa ipsi erat, quod vereretur, ne cum tristem et præposterum Ninivitis nuntium tulisset, periculo postea per pœnitentiam liberata civitate, mendax inveniretur. Non enim improborum hominum salutem ægre ferebat, sed mendacii ministerium obire præ pudore non sustinebat, ac prophetiæ fidem et auctoritatem velut zelotypia quadam prosequerebatur, quæ quidem, ne in ipso exstingueretur, periculum erat, nimirum imperita multitudo quæ divini in

CVII. Ut autem a viro quodam in his rebus erudito accepi, absurditati ei, quam historia præ se ferebat, non absurde succurrente, atque ad intimos prophetæ sensus percipiendos idoneo, ne hæc quidem causa beatum Jonam in fugam conjiciebat, atque in Joppem, et ex Joppe rursus in Tharseis ducebat, sui ipsius furtum mari committentem. Neque enim verisimile est, eum, cum propheta esset, Dei consilium ignorasse; pro ingenti himirum sua sapientia, et inscrutabilibus judiciis visque investigabilibus atque incomprehensibilibus ²⁰, id per minas agentis, ut ne ea, quæ minæ ferebant, Ninivitiæ paterentur: nec, si quidem hoc perspectum habebat, Deo obsequi recusasse, quo volebat mox, salutem illis procuranti. Illud porro existimare, Jonam in spem inductum fuisse, fore, ut mari sese absconderet, magnumque Dei oculum falleret, an non ineptum prorsus et absurdum fuerit, atque indignum, quod non dicam de propheta, credatur, sed ne de alio quidem ullo inente prædico, ac divi-

Colb., etc. Basilii vero et Elias hunc virum sapientem esse Methodium Tyri episcopum discrete affirmant. Ex quibus manifestum est, quo tempore scribebat Elias, exstitisse Methodii commentarium in Jonam, siquidem hanc interpretationem se in Methodii commentario legisse testatur. Combefisius nec Origenem, nec Methodium a Gregorio intelligi putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a quo id audierat, sive is vir doctus in Origenis legerat, sive ipse invenerat.

(16) Κλοπήν. Reg. γ σωτηρίαν, et ad oram κλοπῆν.

(17) Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Hæc desunt in Regg. novem et sex Colb.

(18) Μηχανωμένῳ. Coisl. 1, μηχανωμένου.

(19) Ἀποκρίσειν. Regg. 1, ἀποκρίπτειν.

(20) Πιστεῦσθαι. Reg. 1, et Comb. πιστευθῆναι.

nam super omnia potentiam medioeriter agnoscentem. A και μετρίως αισθανομένων Θεοῦ (21) και τῆς ὑπερπάντα δυνάμεως.

CVIII. Norat profecto Jonas, et quidem magis quam quisvis alius, aiebat vir ille, qui hoc dicebat, mihi que fidem faciebat, quo prædicatio hæc Ninivitis tenderet; quodque consilium fugæ iniens, locum quidem mutaret, Deum autem haudquaquam effugeret, nam nec mortalium ullus alius id potest, sive in terræ sinibus, aut maris profundo se occultet; sive pennis, si qua arte id consequi possit, sublevetur, atque in cælum evolet, sive ad imas inferni partes se conferat, sive crassa nube se contegat, sive denique quisvis aliud ad fugam in tuto collocandam animo agitet²¹. Solus quippe ex omnibus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cum aliquem arripere, ac sub manum et potestatem redigere voluerit. Celeres antevertit, prudentes decipit, fortes subvertit, sublimes contrahit, audaciam mitigat, potentiam premit.

62 CIX. Non ergo potentem Dei manum, quam aliis comminabatur, Jonas ignorabat, nec hoc in animum inducebat, fore, ut divinum numen prorsus effugeret; absit a nobis hæc persuasio: verum quia Israelis prolapsionem perspiciebat, gratiamque propheticam ad gentes migrare sentiebat, idcirco prædicationem defugit, atque imperata facere cunctatur; ac gaudii specula relicta, nam Joppæ apud Hebræos hoc significat, id est veteri fastigio et dignitate, in mœroris pelagus se projicit. Ac propterea tempestate jactatur, et dormit, et naufragium patitur, e somno excitatur, et sorte capitur, et fugam faletur, et in mare demergitur, atque a cæto absorbetur quidem, sed non absumitur; verum Dei opem illic implorat, simulque cum Christo, res mira! die tertio educitur. Verum hæc de Jona oratio hoc loco expectet, accuratius brevi, si Deus donet, a nobis expolienda et pertractanda.

CX. Nunc autem, ut ad institutum sermonem redeam, subibat animum hæc cogitatio; quod illi quidem nonnihil fortasse veniæ tribuendum erat, ob eam, quam attuli, causam, prophetiam detrectanti: mihi vero quænam tandem oratio, aut quis defensionis locus reliquus foret, si diutius ad frenum contumax essem, atque hoc ministerii jugum, leve an grave dicere oporteat, nescio, mihi quidem certe impositum recusarem?

²¹ Psal. cxxxviii, 8 et seq.

(21) *Μετρίως αισθανομένων Θεοῦ.* « Qui sapiat, ac vel modice Deum ejusque super omnia potentiam sentiat. » Comb. « tantillum Dei sensum habente. »

(22) *Τὸν λόγον εἰπὼν.* Hæc verba argumento sunt, audivisse Gregorium in colloquio quæ narrat, ac proinde virum doctum non esse Origenem, nec Methodium.

(23) *Καὶ ἐγὼ πείθομαι.* « Et persuasum habeo. » Hæc verba videntur esse ipsius viri docti, non vero Gregorii, ut Basilius interpretatur.

(24) *Ἐφερε.* Colis. 1, φέρεται.

(25) *Κατωτάτω.* Regg. u. et t. κατωτάτοις. Ita in marg. Colb. m.

(26) *Περιβαλλόμενος.* Tres Regg. Colb. quinque, περιβαλλόμενος.

PH' Ἄλλ' ἦξει μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον ὁ Ἰωνᾶς, φησὶν ὁ τὸν λόγον εἰπὼν (22), καὶ ἐγὼ πείθομαι (23), εἰς ὃ τι ἔφερε (24) τοῖς Νινευίταις τὸ κήρυγμα, καὶ ὅτι, τὸν δρασμὸν βουλευῶν, τόπον μὲν ἤμελλε, θεὸν δὲ οὐκ ἔφευγεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἑαυτὸν κατακρύψας κόλποις, οὐ θαλάσσης βάθει, οὐ πτεροῖς κουφισθεὶς, εἰ τις ἐπίνοια, καὶ ἀναδραμὴν εἰς ἄερα, οὐχ ἄδου τοὺς κατωτάτω (25) προσομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περιβαλλόμενος (26), οὐκ ἄλλο τῶν ἀπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρασμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφευκτότατόν τε (27) καὶ ἀμαχώτατον Θεὸς, κατασχεῖν καὶ ὑπὸ χεῖρα λαβεῖν θελήσας, φθάνει (28) τοὺς ταχεῖς, σφάλλει τοὺς συνετοὺς, περιτρέπει τοὺς ἰσχυροὺς, συστέλλει τοὺς ὑψηλοὺς, ἡμεροὶ θράσος, πιέζει δυνάμιν.

PΘ' Οὐ τοίνυν ἠγνόει τοῦ Θεοῦ τὴν κραταίαν χεῖρα ὁ τοὺς ἄλλοις (29) ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευζόμενος εἰς ἄπαν διενόεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεύσωμεν (30)· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐκπτωτὴν ἑώρα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μεταβαίνουσαν εἰς τὰ ἔθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἠσθάνετο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφείλε, τοῦτο γὰρ Ἑβραίοις ἢ Ἰσραὴλ δύναται, τὸ παλαιὸν ὕψος λέγω (31) καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν ἐβρίψε πέλαιος· καὶ διὰ τοῦτο χεῖμάζεται, καὶ καθεύδει, καὶ ναυαγεῖ, καὶ ἐξυπνίζεται, καὶ κληροῦται, καὶ ὁμολογεῖ τὴν φυγὴν, καὶ καταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους καταπίνεται μὲν, οὐκ ἀναλίσκεται· δέ· ἀλλ' ἔχει τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται, καὶ, τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδεται. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου λόγος ἀναμεινάτω, μικρὸν ὕστερον (32), ἂν διδῶ Θεὸς, φιλοπνότερον ἐξέργασθῶμενος.

PI' Νῦν δὲ (33) ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὠρμήθη, σκοπεῖν ἔπεισέ μοι καὶ ὑπολαμβάνειν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν τάχα τι καὶ συγγνώμης ἦν, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν ὀκνοῦντι τὴν προφητείαν· ἐμοὶ δὲ τίς ἄρα λόγος, ἢ τίς ἀπολογίας ὑπελείπετο (34) τόπος ἐπὶ πλέον ἀρνιάζοντι, καὶ τὸν οὐκ οἶδ' (35) εἶτ' ἐλαφρὸν εἶτε βαρὺν εἰπεῖν χρῆ, ἀλλὰ τὸν γε θεθέντα ζυγὸν τῆς λειτουργίας ἀνανομένῳ (36);

(27) *Ἀφευκτότατόν τε.* Decem Regg., sex Colb., or. 1, Jes. Comb. Billius, ἀφευκτόν τε, habent.

(28) *Φθάνει.* Duo Regg. ὡς φθάνει.

(29) *Ἄλλοις.* Reg. i. πολλοῖς.

(30) *Πιστεύσωμεν.* Reg. z, νομίστω. Regii itidem x, y. Itemque Reg. u, in marg. cum solio γρ. νομίσωμεν.

(31) *Δέγω.* Abest a Reg. 1, et Colb. m.

(32) *Μικρὸν ὕστερον.* Id Gregorium præstitisse, ait Elias, « in Ezechielis prophetiæ historia, » sed nobis non exstat.

(33) *Νῦν δέ.* Reg. a, νυνὶ δέ.

(34) *ὑπελείπετο.* Tres Regg. et unus Colb. ὑπολείπεται.

(35) *Οὐκ οἶδ'.* Plures Regg. οὐκ οἶδα εἶτα.

(36) *Ἀνανομένῳ.* Reg. a ἀπανανομένῳ.

PIA' Εἰ γὰρ, ὃ μόνον ἐν τούτοις ἰσχυρόν ἐστιν εἶπεν τούτῳ δοίη τις, ὅτι πολλῶν κατωτέρω κείμεθα τοῦ ἱερατεῦν (37) Θεῶν, καὶ ὅτι τῆς Ἐκκλησίας ἄξιον εἶναι χρῆ πρῶτον. εἶτα τοῦ βήματος, καὶ τούτου πρῶτον, εἶτα (38) τῆς προεδρίας· τάχα ἕτερος ἡμᾶς ἀκἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλή (39), καὶ δεινὰ ταύτης τὰ ἐπιτίμια, ὡς περ γὰρ καὶ τῆς ἐτέρας μερίδος, μηδὲν ὀκνεῖν, μηδὲ ἀναδύεσθαι, μηδὲ, ὡς περ ὁ Σαοὺλ ἐκείνος, τοὺς σκελετοὺς ὑποκρυπτεσθαι τοὺς πατρικοὺς (40), καὶ εἰς ἄλλῳν καλούμενον (41) ἐπὶ προστασίαν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τι πρᾶγμα κοῦφον καὶ ῥᾶστον χωρεῖν ἐτόιμας, οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλῆς (42), μηδὲ βουλήν ἐπιτελεῖν θεραπεῦσαι τὴν προλαβοῦσαν.

PIB' Διὰ τοῦτο ἕκαμνον ἐγὼ τοὺς λογισμοὺς τὸ δέον ἀπερνεύμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἰστάμενος, τοῦ ἐν καταπύοντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλείστον πόσις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταπεινύσας, ἥ ὡς περ ῥεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι (43), τῆς κίχαισε μετακλιθεὶς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδρότερου, καὶ με νικήσας, ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας. Καὶ σκοπεῖτε ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως ἔκτισα (44) τοὺς φόβοις, μήτε τῆς οὐ δεδομένης (45) ἰσχυρίας προστασίας, μήτε ἀπωθεσθαι τὴν δεδομένην. Τὴ μὲν γὰρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ ἀπειθεῶν ἀμφοτέρα. Καὶ μέσος εἰμὶ τις τῶν τε ἀγαν τολμηρῶν καὶ τῶν λιαν δειλῶν· τῶν μὲν πάσαις ἐπιπρόστων δειλότερος, τῶν δὲ φευγόντων πάσας καρταλιώτερος. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω. C inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo interjectus sum; nempe et his qui ad praefecturas fugimur, audagior. Haec de his rebus mea est sententia

PII' Καὶ, ἐτι διελέσθαι σαφέστερον τῶν μὲν φόβῳ τῆς προστασίας, τάχα ἀν βοηθήσει καὶ ὁ νόμος τῆς ἐπιτελείας, τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν (46) ἀμειβομένου ἐπὶ τῆς αὐτοῦ χρηστότητος, καὶ εἰς προστατὴν τέ-

* I Reg. x, 22.

(37) Τοῦ ἱερατεῦν. « Quam ut Deo sacerdotio fungamur. »

(38) Εἶτα, etc. Sic plures Regii. Alii non pauca: « Eita τοῦ βήματος τούτου· εἶτα τῆς προεδρίας· « Prius ecclesia, tum sacrario, ac postea sedis principatu. » Quae quidem simul presbyterum et episcopum spectant. Ecclesia et sacrarium etiam ministrorum sunt. Hancque unam προεδρίαν καὶ προστασίαν Gregorius tota hac oratione intendit. Adeoque ab ipsius mente aberrant, qui eam de episcopatu interpretantur. In sacerdote requirit primo, ut « Ecclesia » dignus sit, id est ut iis omnibus pastori necessariis dotibus ac virtutibus sit praeditus: deinde dignus « Sacrario, » seu, ut Elias exponit, « instar angeli in corpore mortali: » denique « sedis principatu, » id est ut eos quibus praest, summa et singulari virtute superet. « Ut enim, » inquit Elias, « armentarius, aut pastor, nec ovis, nec bos est, sed sublimioris ac praestantioris naturae; eodem modo, qui hominibus praest, quantum ad virtutem et conjunctionem cum Deo, supra hominem esse debet. »

(39) Ἀπειλή. Regg. a, l, m, hu, ἡ ἀπειλή. Antea Colb. m, δὲ ἀπειθείας.

(40) Πατρικοὺς. Male ed. Bas. πνευματικοὺς.

(41) Πρὸς ἄλλῳν καλούμενον. Reg. l, ἐπιτελούμενον. Reg. l, προσκαλούμενον. Billius haec ver-

CXI. Si enim, quod unum in his rebus firmum et validum proferri potest, hoc quispiam concesserit, nos multo inferius sitos esse, quam ut sacerdotio apud Deum fungamur; ac prius oportere ut quispiam Ecclesia dignus sit, ac deinde sacrario; priusque hoc, ac postea sedis principatu: alter fortasse nos inobedientiae crimine minime liberabit. Graves porro minae gravesque poenae adversus inobedientiam intenduntur, quemadmodum scilicet in alteram quoque partem, hoc est eorum qui nihil refugiant, ac recusant, nec est Saul ille, sub paternis vasis paulum saltem se occultant*, cum ad praefecturam vocantur; verum 63 tanquam ad levem quamdam rem et perfacilem, prompto animo se conferunt, quam ne deponere quidem tutum est, B nec posteriore consilio priori medicinam asferre.

CXII. Ac proinde ipse variis cogitationibus laborabam, quid facto opus esset exquirens, mediusque inter duos timores haerens, quorum alter me deprimebat, alter erigebat. Cumque diu in his dubio et accipiti animo fuissem, atque in utramque partem meipsum librassem, aut fluminis in modum dubiis ventis huc atque illuc inclinatus fuissem, tandem vehementiori cessi, meque victum et abstractum tenet inobedientiae metus. Ac videte, quam recte quamque juste inter utrumque timorem negotium transigam, nimirum ut nec minime oblatam praefecturam appetam, nec oblatam repudiem. Illud enim temerarium hominum est, hoc inobedientium, utrumque autem imperitorum. Atque ipse C inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo omnes prosiliunt, timidior, et iis rursus qui omnes

CXIII. Atque, ut dilucidius adhuc haec distinguam, timori quidem suscipiendae praefecturae lex quoque obedientiae fortasse opem ferre queat, Deo videlicet pro sua benignitate fidem remunerante, eum-

tendo, non animadvertit Graeca verba, πρὸς ἄλλῳν, ad breve Saulis imperium pertinere. Itaque sic reddenda, « etiamsi ad modici temporis praefecturam postulentur. » Non enim ad tempus quod latuit Saul, sed quod regnavit, alludit Gregorius.

(42) Οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλῆς. Haec desunt in Colb. 5. At vero non sic intelligenda, ac si tutum non sit praefecturae onus deponere; non ea est mens Gregorii. Sed Theologus id vult, eos, ne deposita quidem praefectura, in tuto esse. « Una enim, » ait Elias, « medicina est iis, qui ad huiusmodi dignitatem indigne prosiliunt, ab ea abscedere, ac per diuturnam poenitentiam Deum placare. » De iis etiam loquitur Gregorius, « qui nihil refugiant ac recusant, cum ad praefecturam vocantur, sed prompto animo se conferunt. »

(43) Πνεύμασι. Colb. h, κύμασι.

(44) Δικαιῶ. « Arbitrum agam, causam decidam. »

(45) Δεδομένης. Reg. hu, δεδομένης. « Qui minime oblatam non appetierim, et nunc delatam non repudiem praefecturam. » Billius, « appetam, » quasi de episcopatu sermo sit.

(46) Τῆν πίστιν. Deest in Reg. l, « Deo remunerante, » nempe « obedientiam. »

que in perfectum ac numeris omnibus absolutum Antisitem componente, qui fiduciam in ipso ac spes suas omnes positus habuerit : at inobedientiae periculo haud scio quisnam opitulari aut quænam ratio ad fiduciam hortari possit. Verendum enim est, ne de iis qui fidei nostræ commisi sunt, hoc audiamus : *Animas eorum de manibus vestris requiram* 47. Et : *Quemadmodum repulistiis me, ne populi mei duces et principes essetis, ita et ego repellam vos, ne sim vobis in regem* 48. Ac rursus : *Quemadmodum non audivistis vocem meam, sed dedistis tergum durum, et inobedientes fuistis : sic erit, cum invocaveritis me, ego autem non respiciam ad orationem vestram nec exaudiam.* Absit ut hæ voces nobis a justo Iudice veniant, cui quamvis misericordiam cantemus, Iamen iudicium quoque procul dubio simul canimus 49 !

CXIV. At enim rursus ad historiam feror, ac veterum probatissimos quosque considerans, eos omnes, quos divina gratia, vel ad gubernandam plebem, vel ad prophetiæ munus unquam elegit, partim alacri animo vocationi paruisse, partim oblatæ gratiæ moram injecisse reperio : nec, vel eorum, qui pedem subduxerunt, culpandam timiditatem, vel eorum, qui ad impositum sibi munus obeundum impigre se accinxerunt, reprehendendam alacritatem. Illi quippe ministerii magnitudinem extimuerunt, hi contra vocantis ope confisi paruerunt. Aaron promptus erat, Moses autem repugnabat. Isaias impigre obedivit ; at Jeremias juvenilem ætatem metuebat, nec prophetiæ munus prius subire ausus est, quam et pollicitationem, et pisset.

CXV. His rationibus meipsum incanto, ac mihi anticus ferri instar paulatim cedit et emollitur : ac tempus rationum socium assumo, et consilium Dei justificationes 50, quibus universam meam vitam commisi. Propterea non renuo neque contradico 51, ut ait Dominus meus, cum non ad præfecturam vocaretur, sed tanquam ovis ad occisionem duceretur 52 ; verum et procido et sub potenti Dei manu humilior 53, ac pristinae socordiae et inobedientiae, si quid hac in re criminis admisi, veniam peto. Tacui, sed non semper tacebo. Subluxi me aliquantisper, ut ipsum inspicerem, ac mærori solatium afferrem, sed nunc in Ecclesia plebis ipsum

47 Ezech. iii, 18. 48 Ose. iv, 6. 49 Psal. c, 1. 50 1 Petr. v, 6.

(47) Ο θαρρῆϊν διακελευόμενος λόγος. Gab. D « Quænam ratio succurrere, quidve fiduciam et alacritatem afferre possit. »

(48) Τοῦτό γε ἀκούσωμεν. Deest γε in pluribus eoid. qui etiam habent ἀκούωμεν pro ἀκούσωμεν.

(49) Τὰς ψυχάς. « Animas. » In Ezech. c. iii, 18, juxta LXX legitur : τὸ αἷμα, « sanguinem. » Sed hic semel observandum, sepiissime non tam verba Scripturarum, quam sensum a Gregorio proferri, ut hic apparet.

(50) Ὁ. Coih. m, Comb. et Coisl. 1, οδ.

(51) Ἠπευβάλετο. Reg. r, προεβάλετο. « Præ-

leion καταρτίζοντος, τὸν αὐτῷ θαρρῆσαντα, καὶ πάσας θέμενον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας · τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς ἀπειθείας, οὐκ οἶδα εἰς ἕσται ὁ βοηθῶν, ἢ τίς ὁ θαρρῆϊν διακελευόμενος λόγος (47). Φόβος γὰρ μὴ τοῦτό γε ἀκούσωμεν (48) περὶ ὧν ἐπισταυθήμεν, ὅτι τὰς ψυχάς (49) αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν ἐκλήτησω · καὶ καθὼς ἀπώσασθέ με τοῦ εἶναι εἰς ἡγουμένους τοῦ λαοῦ μου καὶ ἀρχοντας, οὕτως καὶ ἀπώσομαι ὑμᾶς τοῦ εἶναι ὁμῖν εἰς βασιλεῖα καὶ, καθὼς οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς μου, ἀλλ' ἐδώκατε ῥῶτον σκληρόν, καὶ ἠπειθήσατε · οὕτως ἔσται, ὅταν ἐπικαλέσησθέ με · ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, οὐδ' εἰσακούσομαι. Ταύτας μὴ γένοιτο ἔλθειν ἡμῖν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς φωνάς, ὧ (50) καὶ τὸν ἐλεῶν ἔδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χρίσιν γε πάντως συνῆδωμεν.

PIA' Ἀλλὰ γὰρ πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν φέρομαι, καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκίμωτάτους ἀνασκοπῶν, εὕρισκω ὄσους πώποτε εἰς ἐπιστασίαν ἢ προφητείαν ἢ χάρις προεβάλετο (51), τοὺς μὲν εἰζαντας προθύμως τῇ κλήσει (52), τοὺς δὲ ἀναβαλομένους (53) τὸ χάρισμα · καὶ οὐδετέρων (54) μεμπτήν, οὕτε τῶν ὑποχωρησάντων τὴν δεξιάν, οὕτε τῶν ὀρημασάντων τὴν προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ (55) τῆς διακονίας τὸ μέγεθος ἠύλασθήσαν · οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύσαντες ἠκολούθησαν. Πρόθυμος ἦν Ἀαρὼν · ἀλλὰ Μωσῆς ἀπεμάχητο ὑπήκουσεν Ἡσαίας ἐτοίμως · ἀλλ' ἐδεδόκει τὸ νέον Ἰερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάβησεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν τῆς ἡλικίας κρείττονα.

vim ac facultatem senate præstantiorer a Deo acce-

PIE' Τούτοις ἐμαυτὸν ἐγὼ κατεπέδω τοῖς λογισμοῖς, καὶ μοι κατὰ μικρὸν εἶκει τε καὶ μαλάσσειται, ὡσπερ σίδηρος, ἢ ψυχὴ · καὶ συνεργὸν λαμβάνω τῶν λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλίαν τὰ τοῦ Θεοῦ (56) δικαίωματα, οἷς πᾶσαν τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν κατεπίστευσα. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω, φησὶν ὁ ἐμὸς Δεσπότης (57), οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμενος, ἀλλ' ὡς πρόδατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος · ἀλλὰ καὶ προσπίπτω καὶ ταπεινούμαι ὡς τὴν κραταίαν τοῦ Θεοῦ (58) χεῖρα, καὶ συγγνώμην αἰτούμαι τῆς πρὶν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἰ τί μοι τοῦτο ἐγκλημα · Ἐσωπῆσα μὲν, ἀλλ' οὐκ αἰεὶ σιωπήσομαι. Ὑπεχώρησα μὲν τι μικρὸν, ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι, καὶ

55 Psal. cxviii, 24. 56 Isa. l, 5. 57 Isa. liii, 7.

(52) Κλήσει. Malo ed. Par. κλίσει. (53) Ἀναβαλομένους. Tres Regg. ἀναβαλλόμενους.

(54) Οὐδετέρων. Duo Regg. οὐδ' ἐτέρων. (55) Οἱ μὲν γὰρ, etc. « Nam illi quidem ministerio magnitudinem pie sunt reveriti, isti autem vocanti confidentes obsecuti sunt. »

(56) Τὰ τοῦ Θεοῦ. In Coisl. 1, τὰ τοιαῦτα.

(57) Φησὶν ὁ ἐμὸς Δεσπότης. « Ait Dominus meus, non ad præfecturam vocatus, sed sicut ovis ad occisionem ductus. » Non ea protulit, sed perfecit, quando ad mortem ductus est Christus.

(58) Τοῦ Θεοῦ. In paucis desideratur.

τῆ λύπῃ δοῦναι παράκλησιν· ἀλλὰ νῦν ὕψου· αὐτὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων (59) αἰνεῖν ἰδεξάμεν. Εἰ ἐκεῖνα κατηγορίας, ταῦτα συγγνώμης ἄξια.

PIQ' Τί δεῖ μακροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; Ἔχετε ἡμῖς, ὡ ποιμένες καὶ συμπομιμένες· ἔχετε, ὡ ποιμνιον ἱερὸν καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρξιοποιμένου ἄξιον· ἔχετε, ὡ πῖτερ, εἰς πάντα νενικημένον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Χριστοῦ (60) νόμους πλέον ἢ τοὺς ἐξωθεν (61) ὑπεξῆσιον. Ἔχετε τὴν εὐπειθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Ἰερατώγησον καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, ὀδήγησον τῷ λόγῳ, τῷ πνεύματι στήριξον (62). Εὐλογία πατρὸς στηρίζει αἰῶνος τέκνον· καὶ στηριχθεῖμεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πνευματικὸς οἶκος οὗτος (63), ὃν ἡρετισάμεν, ὃν μοι καὶ τοῖσθε καταπαυσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος εὐχομαι (64), ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν Ἐκκλησίας, ἐπὶ τὴν ἐκείθεν (65) παραπεμφθέντι, καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

PIZ' Ἡ μὲν δὴ (66) πρεσβεία τοσαύτη, καὶ οὕτως εὐλογος (67)· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀμείωτα ἐν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς (68) ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγείρων πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνοψῶν πένητα· ὁ ἐκλεξάμενος λαβδὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, ἐλάχιστον ὄντα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰεσοῦ καὶ νεώτατον· ὁ διδοὺς ῥήμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἐνάμει πολλῇ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελειώσιν, εὐδὴ κρατήσσει τῆς χειρὸς (69) ἡμῶν τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὀδηγήσεται, καὶ μετὰ δόξης προλάβοιτο, ποιμαίνων ποιμαίνοντας (70), καὶ ὀδηγῶν ὀδηγοῦντας· ὡς ἂν ποιμαίνομεν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπίστου, τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ (71), τὸ δὲ ἐν κατάρξ τοῖς πάλαι κείμενον· αὐτὸς δόξη (72) δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ παραστήσειεν αὐτὸς (73) ἐαυτῷ λαμπράν τὴν ποίμνην καὶ ἄσπιλον, καὶ τῆς ἀνω μάνδρας ἄξιαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν εὐφραυνόμενων, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι· ὡς ἂν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποιμνη τε ὁμοῦ καὶ ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (74)· ᾧ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A exaltare, et in cathedra seniorum laudare⁵⁵. animum induxi. Si illa reprehensionem, hæc certe veniam promerentur.

CXVI. Quid longiori oratione nobis opus est? Habetis nos, o pastores et collegæ: habes nos, o grex sancte, ac Christo principe pastorum⁵⁶ digue: habes, o Pater, ad omnia victum, magisque secundum Christi leges quam externas, tuæ potestati subiectum. Obedientiam habes; benedictionem redde. Duc tu quoque precibus tuis, præ sermone, fulci spiritu. Benedictio enim Patris firmat domos filiorum⁵⁷. Atque utinam firmemur, tam ego quam spiritualis hæc domus⁵⁸, quam elegi, quamque mihi requiem⁵⁹ in sæculum sæculi⁶⁰ fieri opto, ab hac Ecclesia ad cœlestem transmissa, atque ad celebrem illam primitivorum frequentiam, qui in cœlis descripti sunt⁶¹.

CXVII. Talis quidem deprecatio nostra est, tamque æqua et honesta; Deus autem pacis⁶², qui fecit utraque unum⁶³, nosque nobis invicem reddidit, qui reges in thronis collocat, et pauperes a terra excitat, atque inopes e stercore erigit⁶⁴; qui elegit David servum suum, et de gregibus ovium sustulit⁶⁵, cum inter filios Jesse minimus natus esset⁶⁶; qui ad Evangelii perfectionem dat verbum evangelizantium virtute multa⁶⁷, ipse dexteram nostram manum tenet, et voluntate sua deducat, et cum gloria suscipiat⁶⁸, pastores pascens, et ductores ducens; ut ipsius gregem scite pascamus, non autem in vasis imperiti pastoris⁶⁹, quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud veteres positum erat: ipse det virtutem et fortitudinem plebi suæ⁷⁰, et exhibeat sibi splendidum gregem, et immaculatum⁷¹, ac cœlesti caula dignum, in lætantium habitatione⁷², in sanctorum splendore⁷³: ut in templo ejus omnes dicamus gloriam⁷⁴, grex simul ac pastores, in Christo Jesu Domino nostro, qui omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen

ἡμῶν (74)· ᾧ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

⁵⁵ Psal. cvi, 32. ⁵⁶ I Petr. v, 4. ⁵⁷ Eccli. iii, 11. ⁵⁸ I Petr. ii, 5. ⁵⁹ Psal. cxvii, 14. ⁶⁰ Hebr. xii, 22, 23. ⁶¹ Rom. xv, 33. ⁶² Ephes. ii, 14. ⁶³ I Reg. ii, 8; Psal. cxii, 7. ⁶⁴ Psal. lxxvii, 70. ⁶⁵ I Reg. xvi, 14. ⁶⁶ Psal. lxxvii, 12. ⁶⁷ Psal. lxxii, 24. ⁶⁸ Zach. xi, 15. ⁶⁹ Psal. lxxvii, 36. ⁷⁰ Ephes. v, 27. ⁷¹ Psal. lxxvii, 7. ⁷² Psal. cix, 3. ⁷³ Psal. xxviii, 9

(59) Ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων. « In cathedra seniorum, quorum est, » inquit Combef., « σύνθετος cum episcopo suo. »

(60) Τοῦ Χριστοῦ. Deest τοῦ in plerisque codicibus.

(61) Τοὺς ἐξωθεν. « Externas leges. » Observat hic Gabr. Gregorium sic vocare leges civiles, « quæ et ipsæ, ex Romanorum instituto, decernunt filios ex justis nuptiis susceptos in patris esse potestate. »

(62) Στήριξον. Sic Regg. bm, lu, melioris notæ codices, et sex Colb. Nonnulli tamen cum Par. habent στήριξον.

(63) Οἶκος οὗτος. Nazianzenum presbyterium intelligit Gregorius.

(64) Εὐχομαι. Reg. hu, απεύχομαι.

(65) Ἐκείθεν. Sic plerique codd. Ed. ἐκείσε.

(66) Ἡ μὲν δὴ. Reg. i, Ἡ μὲν οὖν.

(67) Εὐλογος. « Rationi consentanea. »

(68) Βασιλεῖς. Tres Regg. δυνάστας. Ruf. vertit: « potentes. »

(69) Τῆς χειρὸς, etc. Reg. l et Colb. m, τῆς δεξιᾶς ἡμῶν χειρὸς.

(70) Ποιμαίνοντας. Reg. r, τοὺς ποιμαίνοντας, non male.

(71) Εὐλογίᾳ. Regg. l, t, Colb. m, et Comb. addunt. τοῖς πάλαι.

(72) Δόξη. Reg. y, in marg. habet, δώσει.

(73) Αὐτοῦ. Reg. i, αὐτοῦς.

(74) Κυρίῳ ἡμῶν. Reg. i, addit: Μεθ' οὗ κρείττους τῷ Πατρὶ τιμὴ καὶ κράτος ὅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας, etc.

68 MONITUM IN ORATIONEM III.

I. De hac oratione Leuvenklaius in epistola nuncupatoria, seu proœmio, ut vocat, in Gregorii opera, hæc habet : « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serrenio credimus, esse prima debet oratio, non ea, qua fugam in Pontum prolixè purgat; sed altera cujus inscriptio notat habitam fuisse ad illos, qui ipsum initio acciverant, nec postquam (75) senioris munus ei commissum fuisset, venerant. »

II. Licet ea sit Leuvenklaii mens, nihil tamen necesse est ordinem, quem in monitis 1° et 2° statuimus, immutare. Longe enim aliam esse Nicetæ mentem, in monito priori vidimus. Quod Eliam spectat, fatemur, faveat Leuvenklai. In eandem etiam sententiam ipse concedit Billius ultimis argumenti verbis in *Apologeticum magnum*. Sed quem iste citat testem, nullus est; nec enim huiusmodi quidquam apud Gregorium presbyterum reperias. Eliam forsitan dicere cum Leuvenklai voluit Billius. Verum, quid ex Elia contra Gregorium confici possit? Nimirum Gregorius, ut in monito nostro primo legere est, orationem, quam primam posuimus, « faustum principium » appellat, ἀρχὴν δεξιάν, exhibetque tandem Nazianzenæ plebi « sermones, quorum desiderio tantopere flagrabant. » Quin et in hac ipsa oratione tertia, priorem a se jam antea dictam aperte significat. (76) « Ecquid causæ est, inquit, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis? » Sermones nimirum, de quibus, in oratione prima iisdem omnino verbis. Moxque : (77) « Nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexistis. (78) Hoc est, » inquit Basilius paraphrasi explicando, « sive dignitatis ac magisterii, sive ministerii nostri initia cum poneremus. »

III. Clarius adhuc circa medium, jam pronuntiatam a se orationem his verbis declarat Gregorius : (79) « Nihilque proprius factum est, quam ut sermonem, quem loco muneris nuptialis offerre constitueram apud me continerem. » Qui sic loquitur, testatur se non continuisse, sed orationem habuisse, quam parum abfuit quin contineret. His adde quæ carmine *De Vita sua*, vers. 345 ad 360, cecinit Gregorius, ordinatione, seu « tyrannide, » ut vocat, adeo percitum et perturbatum animo se fuisse, ut « velut asili spiculo incitatus, mox sine mora parentes, propinquos, sodales, patriam deseruerit; » de sermone habendo; de « festivitate, » de « nuptiis celebrandis, » quemadmodum hic ille loquitur nihil procul dubio cogitans.

IV. Quid quod in ipso Paschate et dictam esse orationem, et eos, qui hic objurgantur, non occurrisse, manu exarati codices passim, ut modo videbimus, affirmant; expressiusque scholium vetus ad oram Regii codicis 2308 confirmat? 67 (80) « Orationem hauc dixit, postquam presbyter factus est. Adhuc enim monachum indutus, Nazianzi primum, cujus episcopus tum pater erat, manuum impositione (presbyter) consecratur. Ille vero in Arianzi pago, unde et ortus erat, solitarie debebat. Rogatus autem a Nazianzenis clericis, ut Paschatis die festum una secum ageret, adluit ille quidem, illi vero defuerunt. » Unde præter cætera discimus, necdum ullo presbyteri officio functum Gregorium, nedum ante Paschatis diem, quo primam orationem habuit, publicè docuerit; deinde sermonem hunc ipsum, ex paschalibus diebus uno aliquo die, ἐν τῇ Πάσχα, paulo post alterum, eodem anno, habitum esse. Qui quidem, si prior foret, dictus necessario fuisset, vel in Natali Domini, quo die Nicetas ordinatum Gregorium censet, et quidem merito; vel certe ante Luminum festum, quo juxta eundem Nicetam, recessit Gregorius, Paschatis die rediturus. Neque tum abesse potuissent, qui eum ad sacerdotii gradum « tyrannicè » promoverant.

V. Duo scholiastæ, unus in codice Colb. 2693, et alter cujus fragmentum exhibet Lambecius ad codicem 97, affirmant Gregorium in Natali Domini diaconum duntaxat ordinatum, in Luminum festo fugisse; ac non nisi Paschatis die, quo certo certius habita est oratio prima « in Pascha et tarditatem » sacerdotem consecratum. Quæ si vera sint, orationem De Paschate et tarditate, non modo nulla alia antecessit, sed nec potuit antecedere.

VI. Singularis est doctissimi viri de hac oratione tertia conjectura. « Putem, » inquit Combesius, « hanc primam a Gregorio habitam orationem, ubi primum rediisset, quam secuta sit oratio quadragesima prima (id est oratio nunc prima), utraque in Pascha, paulo latius accepta ea voce, non pro uno Dominicæ resurrectionis die. » Verum hæc conjectura nec cum iis quæ jam dicta sunt, nec cum oratione in « Pascha et tarditatem, » quam ipso die

(75) Senioris. Id est, « presbyteri. » Vox « Senioris » usitata apud recentiores hæreticos.

(76) Πῶς ὁ λαβεῖν ἐποθεῖτε, περιφρονεῖτε λαβόντες;

(77) Οὐδ' ὡς ἀρχομένους ἐχειραγωγῆσατε.

(78) Τοῦτ' ἐστίν, ἀρχὴν ἔχοντος τῆς προστασίας, ἢ λειτουργίας.

(79) Καὶ μικρὸν μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον ὃν δωροφορῆσαι διανοοῦμεν τῇ γάμψ.

(80) Μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερος λέγει τὸν λόγον. Ἐπι γὰρ τὸ μοναδικὸν σχῆμα περιβεβλημένος, χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατέρος πρεσβύτερος πρῶτον ἐν Ναζιανζῷ, ἧς καὶ ἐπίσκοπος ὁ πατὴρ ἐτύγγανεν. Ὁ δὲ τὴν ἡσυχίαν φιλοσοφῶν ἄκαι ἐν κώμῃ λεγομένῃ Ἀριανζῷ, ἀφ' ἧς καὶ ὤρμητο. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ κληρικαὶ Ναζιανζοῦ συνεορτάσαι αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν παρεγένετο, οἱ δὲ ἀπέλειφθησαν.

Paschæ dictam legenti patet, conciliari potest. Singula quippe orationis verba præsentem ipsum Resurrectionis diem, hesternam Dominicæ passionis celebritatemque sapiunt. Præterea vir doctus his movetur verbis Gregorii, « veteri et novo pastori, » ac se nescire profiteretur, an hæc in presbyterum simplicem quærent, an in episcopum, qui jam communibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam regeret. Levior hæc difficultas, quam ut virum perinde doctum morari debuerit. Quippe qui cum ecclesiasticæ antiquitatis esset peritissimus, ap- prime norat nomen « pastoris, » imò « præsulis, prælati, præsidis, antistitis » nomina, non ita, iis maxime temporibus, episcopo fuisse propria, ut secundi ordinis sacerdotibus non convenirent. Ipse Combefisius, in suis ad *Apologeticum magnum* notis, Billium reprehendit frequenter, quod ea episcopis singulariter tribuat, quæ a Gregorio tam sacerdotibus quam episcopis ascribuntur. Nec vero tantum in hac oratione tertia iis utitur verbis Gregorius, quæ Combefisio scrupulum injiciunt, sed et in oratione prima, n. 6 et 7, et in orat. 11, n. 116 et 117, eadem a Gregorio de se ipso dicta reperias. Has autem orationes ante ejus episcopatum scriptas nemo est qui **68** non fateatur. In his non de se duntaxat hæc ait, qui parentis episcopi quasi vicarius et adiutor, verum etiam de cæteris sacerdotibus, quos « æque pastores et compastores » vocat. Denique in hac oratione tertia de Nazianzenis ubique et ad Nazianzenos est sermo, quibus nunquam Gregorius noster episcopus fuit ordinatus. Juliani etiam Apostatæ persecutionem circa finem non obscure designat, qui tamen imperator pœnas impiæ desertionis ante luerat, quam Gregorius ad episcopatum provelletur.

VII. Si quis inde sequi contendat, non nisi post orationem istam *Apologeticum magnum* politius elaboratum esse, non multum repugnabimus; modo is concedat, eam commode satis post priorem in Pascha, velut orationis ejusdem, ut ait Elias, partem alteram, collocatum. Quin et si temporis, quo *Apologetico* extrema manus admota est, habenda sit ratio, post orationes plerasque, atque etiam fortassis omnes, statuendus videri possit. Quis namque facile sibi persuadent, ex iis orationibus eam unam esse, quam majori cura et limatus expolivit Gregorius. Denique orationis argumentum, tempus et occasio ex titulo et scholio superioris satis agnoscuntur. Expostulatoria primum est oratio, deinde laudatoria, demum hortatoria. Mira Gregorius arte, ingeniose et peramanter conqueritur, laudat, hortatur; veteri, seu longævo parenti, ac sibi novo pastori, Nazianzenorum benevolentiam, suam ipsis exhibendo, conciliat, animisque simul ad virtutem stimulos addit.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

A

Πρὸς (80') τοὺς καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας.

Ἄ Πῶς βραδεῖς ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, ὧ φίλοι καὶ ἀδελφοί, καίτοι γε ταχεῖς εἰς τὸ τυραννῆσαι, καὶ τῆς ἡμέτερας ἀκροπόλεως ἀποσπᾶσαι τῆς (81) ἐρημίας, ἢ ἐγὼ πάντων μάλιστα ἠσπασάμην, καὶ ὡς συνεργὸν καὶ μητέρα τῆς θείας ἀναβάσεως, καὶ θεοποιὸν, διαφερότως ἡγάσθην τε καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστῆσάμην (81'); Πῶς ὁ λαθεῖν ἐποθεῖτε περιφρονεῖτε λαθόντας, καὶ βελτίους ἐφάνητε ποθεῖν ἀπόντας, ἢ ἀπολαύειν παρόντων, ὡσπερ κρατῆσαι μᾶλλον (82) τῆς ἡμέτερας φιλοσοφίας ἢ θάσθαι ταύτης θελήσαντες; Ἡ καλὸν μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν· ἐγενήθημεν ὑμῖν εἰς κληρονομίαν, πρὶν γευσθῆναι, καὶ πείραν δοῦναι· τὸ παραδοξότατον.

philosophiæ nostræ compotes essetis, quam ut ullum ex ea fructum caperetis? Ac mihi sane hoc quoque di-

* Al. secunda. quæ autem 3 erat, nunc 4. — Παλιὰ ἀπὸ τοῦ 362, circa festum Paschæ.

(80') Πρὸς τοὺς καλέσαντας, etc. Sic Colb. 1. In Reg. a, ad orationis calcem scribitur: Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας ἐν τῷ Πάσχα. Billius vero huic orationi huic prælitit titulum: Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον. « Titulum, » inquit Combefisius, « ex Elia Billius supplēvit, ni magis corrupit. Quid enim sibi vult, μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον, ac si de Gregorii ordinatione sermo esset, non de revocatione et solitudine, quo se receperat, innox ut fuerat ordinatus. » Censet ergo vir doctissimus, defendendam

ORATIO III

Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant.

I. Quidnam hoc rei est, o amici et fratres, quod tam lente et segniter ad sermonem nostrum acceditis: cum præsertim ad vim afferendam, nosque ab arce nostra extrahendos, hoc est a solitudine (quam ex omnibus rebus maxime complexus eram, ac velut sociam et administram, divinæque ascensionis matrem, ac Deum ex homine efficiendam, mirifice suspexeram, totiusque vitæ ducem et moderatricem mihi statueram), ita prompti celeresque fueritis? Ecquid causæ est, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis, melioresque visi estis absentis desiderio teneri, quam præsentem B frui, tanquam id vobis propositum fuisset, ut philo-

esse præpositionem μετὰ. vel scribendum παραγενέσθαι, « qui non occurrerant cum advenisset. » Basiliius legit: μὴ ἀπαντήσαντας ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸν πρεσβύτερον. Plures Regg. et Colb. memon or. 1, et Pass. addunt: ἐν τῷ Πάσχα. Cæterum lectionem Colb. 1, ut simpliciorē, prætulimus.

(81) Ἀσπᾶσαι. « Abstrahendos. »

(81') Παντὸς τοῦ βίου προεστῆσάμην. « Onni vitæ generi anteposueram. » Agitur enim de monastico instituto.

(82) Κρατῆσαι μᾶλλον. « ut meam potius philosophiam expugnaretis, quam, » etc. Id rectius, quantumquidem « eos victores suos » appellat.

cere licet : *Facti sumus vobis in saturitatem*¹², antequam gustum ullum nostri specimenque prae-
semus ; quod valde mirandum est.

69 II. Nec vero nos ut hospites collegistis¹³, aut A nobiscum, ut aliquid, quod majorem commiseratio-
nem prae se ferat, dicam, collecti estis, si nulla alia
re, ac certe praeepto divino commoti : nec ut no-
vum negotium aggreddentibus manum porrexistis,
nec ut timidis animum addidistis, nec ut vim per-
pessus solatium attulistis : sed infestivam, vereor
dicere, sed dicendum est tamen, nobis festivitatem
reddidistis, praeludisque minime fastulis nos exce-
pistis, ac celebritatem mœstitia diluistis, utpote vo-
bis, quod ad cumulandum gaudium maximi momenti
erat, victoribus meis, non enim vere dixerim ama-
toribus carentem. Adeo facile in contemptum ve-
nit, quidquid facile superatur : atque ut coli et
facile contemnitur, qui Deo se humilem ac submissum

III. Quid vultis ? Judicione ut vobiscum conten- B
dam, an ut vester ipse sim iudex ? sententiam ut
feram, an ut accipiam ? Nam utrumque futurum
spero, ut sive de me iudicium feratur, victor disce-
dam : sive de causa pronuntiem, juste ac merito
vos condemnem. Crimen autem vestrum illud est,
quod nequaquam in amore nobis respondetis ; nec
pro eo quod vobis morem gessimus, nobis vicissim
honorem rependitis ; nec eam nunc animorum sla-
critatem affertis, quæ mihi ad bene de vobis in
posterum sperandum pignoris loco sit : idque cum
etiam si ipsa accesserit, vix tamen satis locuples
sponsor esse queat officii in futurum præstandi :
aliquid auspiciatur. Quin potius alii alia habetis, quæ
et veteri et novo pastori præferatis, nec canitium
honore prosequentes, nec juvenilem ætatem excitantes.

IV. Enimvero in Evangeliiis lauta et magnifica C
cæna est¹⁴, et bonus ac festivus convivator, et amici,
et conviviam, ut in filii nuptiis¹⁵, jucundissimum.
Convocantur illi, nec tamen veniunt : quam rem
ipse acerbè ferens, ut iis quæ intermedia sunt, mali
ominis vitandi causa, prætermittis, minus aspere
loquar, aliis hominibus convivium suum implendum
curat¹⁶. Hoc quidem utinam Deus a vobis avertat :
sed tamen, quomodo id leniter proloquar ? subli-
mius aut insolentius mecum egistis, quam illi qui,
70 cum invitati essent, cœnam insultando repudia-
runt, atque invitantem contumelia affecerunt : vos
namque, cum nec extranei, nec ex eorum, qui ad
nuptias invitantur, numero sitis, qui me potius ipsi

B. Καὶ οὐδὲ ὡς ξένους ἡμᾶς *συνηγάγητε*, ἢ συ-
νήχθητε μεθ' ἡμῶν, ἵν' εἰπω τι συμπαθέστερον, ταύ-
την, εἰ μὴ τι ἄλλο, τὴν ἐντολὴν αἰδεσθέντες (82)·
οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἐχειραγωγήσατε, οὐδὲ ὡς δειλοὺς
ἐθαροσύνετε, οὐδὲ ὡς βιασθέντας παρεκαλέσατε· ἀλλ'
ἀέροτον ἡμῖν, ὀκνῶ μὲν εἰπεῖν, εἰρήσθω δὲ ὁμοῦ,
πεποιθήκατε τὴν ἑορτὴν, καὶ προοιμοῖς οὐκ ἀγαθοῖς
ἡμᾶς ἐδεξιώσασθε (83)· καὶ τῇ πανηγύρει κατι-
φειαν κατεμίξατε, τὸ μέγιστον εἰς ἡδονὴν οὐκ ἐχούση
τοὺς ἐμοὺς νικητὰς ὑμᾶς, οὐ γὰρ ἐραστὰς εἰπεῖν ἀλη-
θές. Οὕτως εὐκαταφρόνητον ἄπαν τὸ βάρβιλος νικῶμε-
νον· καὶ θεραπεύεται μὲν τὸ ὑψηλόν, ἀτιμάζεται δὲ
τὸ θεῶ ταπεινούμενον.

observari solet, qui altos spiritus gerit ; ita contra præbet.

Γ. Τί βούλεσθε ; Κριθῶ (83) πρὸς ὑμᾶς, ἢ κριτὴς
γένοιμαι ; ἐνέγκω ψῆφον, ἢ δέξωμαι ; Καὶ γὰρ νικῆ-
σειν ἐλπίζω, κρινόμενος, καὶ καταφθίσειν δίκαιως
ἀποφαινόμενος. Τὸ δὲ ἐγκλημα, ὅτι μὴ τοῖς ἴσοις μέ-
τροις (84) ἀμείβεσθε τῆς ἀγάπης ἡμᾶς, μὴδὲ τῆς ἐ-
πειθείας τὴν τιμὴν ἀντιδίδοτε, μὴδὲ τὸ μέλλον (84)
ἐγγυᾶσθε τῇ νῦν προθυμίᾳ, μόγις καὶ μετὰ ταύτης
πιστευθῆναι δυνάμενον· ἐπειδὴ θερμότερος ἄπας ἀρ-
χόμενος. Ἄλλος δὲ ἄλλο τι προτιμότερον τίθεσθε
καὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ποιμένος (85), μῆτε
τὴν πολιὴν αἰδούμενοι, μῆτε τὴν νεότητά προσκα-
λοῦμενοι.

quoniam acrior ac ferventior quivis esse solet, cum

Δ'. Δεῖπνόν ἐστιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρὸν,
καὶ δεξιὸς ἐστίασις, καὶ φίλοι, καὶ τὸ συμπόσιον
ἥδιστον· οὐ γὰρ γάμος. Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ (85),
οἱ δὲ οὐ συνέρχονται· ὁ δὲ ἀγανακτεῖ· καὶ παρῆμι
τὰ ἐν μέσῳ διὰ τὸ δύσφημον· ἀλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν
(86), δι' ἄλλων πληροὶ τὸ συμπόσιον. Τοῦτο μὲν οὐκ
ἀπευχόμεθα· ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἐκείνων γεγονότε
μοι (πῶς εἰπω πρᾶως ;) ὑψηλότεροι (87) ἢ θρασύτε-
ροι, ὅσον οἱ μὲν κεκλημένοι τοῦ δεῖπνου κατεξάνι-
στανται, καὶ κατὰ τοῦ κεκληχότος ὑβρίζουσιν· ὑμεῖς
δὲ, οὐ τῶν ἐξωθεν ὄντες, οὐδὲ τῶν κεκλημένων ἐπὶ
τοὺς γάμους, ἀλλ' αὐτοὺς συγκαλέσαντες ἡμᾶς, καὶ
τῇ ἱερᾷ (88) ταύτῃ τραπέζῃ προσδήσαντες, καὶ τοῦ
νομφῶνος τὴν λαμπρότητα παραδείξαντες, εἰπεῖτε

¹² Isa. 1, 14. ¹³ Matth. xxv, 35. ¹⁴ Luc. xiv, 16.

¹⁵ Matth. xxii, 2. ¹⁶ ibid. 10.

(82) *Αἰδεσθέντες*. « Divinum præceptum reve-
riti. »

(83) *Ἐδεξιώσασθε*. Gabr. *ἐδεξώσατε*.

(84) *Κριθῶ*. « Judicer. »

(84) *Μὴ τοῖς ἴσοις μέτροις*. « Quod non parem
nobis amorem rependitis. Non pari mensura. »

(84) *Μὴδὲ τὸ μέλλον*, etc. « Atque de futuro ne
ea nunc quidem alacritate spondetis, quæ futuri fi-
dem vel ipsa præsens præstare vix posset. »

(85) *Καὶ τοῦ νέου ποιμένος*. Hic hæret Combe-
fistius, et ignorare se fateatur, an hæc simplici præ-
sbytero conveniat, an potius episcopo, qui jam com-
munibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam

regeret, postquam Sazimorum episcopus ordinatus
fuerat. « Forsitan Gregorius, » inquit vir doctus,
« relictis Sazimis, in solitudinem se contulit, e qua
a patre et amicis revocatus, sic in frequentem conventum
apud suos cœpit verba facere. »

(85) *Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ*. « Ac ille quidem in-
vitavit, ipsi autem non veniunt, ille autem indignatur,
» etc.

(86) *Ἄλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν*. Comb. τὸ μέτριον,
« quod dicta mitius est. »

(87) *Ἵψηλότεροι*, etc. « Majori facti et auda-
cia. »

(88) *Τῇ ἱερᾷ*. « Sacræ huic mensæ. »

αγαπώντες ἡμᾶς τοῦτο γὰρ ὕμῶν τὸ γενναϊότα- A
τον (89) · ὁ μὲν ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀγρόν, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ ζευ-
γος τῶν βοῶν τὸ νεώνητον (90), ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γυναῖκα
ἢν κένουμφον, ὁ δὲ ἄλλος ἐπ' ἄλλο τι τῶν μικρῶν
ἐσπάρητε καὶ ἀπετηθήσατε, μικρὰ τοῦ νυμφῶνος
(91) καὶ τοῦ νυμφίου φροντισάντες.

ponderis negotium prosiliistis, ac dispersi estis, parva
suis etiam sponsi.

Ε'. Διὰ τοῦτο ἀθυμίας ἐνεπλήσθη (92) καὶ ἀπο-
ρίας · οὐ γὰρ ὁ πέπονθα, σιωπήσομαι · καὶ μικροῦ
μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον, ὃν δωροφορῆσαι διενουσῶν τῶ
γάμῳ, τὸ κάλλιστον ὧν εἶχον καὶ τιμιώτατον · μι-
κροῦ δὲ ὕμῶν ἐπαφῆκα τοῖς ποθοῦμένοις (93), ἐπει-
δὲ γὰρ ἀπαξ ἐξεδιάσθη (94) · ἄτε δὴ λαμπρᾶς οὕτω
λαβόμενος ὑποθέσεως, καὶ τοῦ φίλτερου τὴν γλῶσ- B
σιν θήγοντος, ὃ δὴ θερμότατον εἰς κατηγορίαν καὶ
ἐπιρώπατον, ὅταν γένηται ζῆλος, λύπην ἐκ τῆς
ὑπερφίας προσλαβὼν (95) ἀπροσδόκητον. Εἰ τις ὕμῶν
ἄπειρα πληγῆς ὑπερώφηθη, γνωρίζει τὸ πάθος, καὶ
συγγνώσεται τοῦτο παθοῦσι, καὶ ταύτης ἐγγῶς γενο-
μένων (96) τῆς ἀπονοίας.

cairo percitius se neglectum sensit, is nimirum vim
sis, atque in hanc amentiam fere prolapsus ignoscet.

Γ'. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν οὐτε νῦν θεμιτόν ἐστιν ὕμῶν
τι καθέμασθαι, μήτ' ἄλλοτε γένοιτο. Καὶ ταῦτα ἴσως
ὑπὲρ τὸ μέτριον (97) καθηψάμεν, τῆς ἱερᾶς ποι-
μῆς (98), τῶν ἐπαινετῶν Χριστοῦ θερμμάτων, τῆς
θελας κληρονομίας, δι' ἣν (99) πλοῦσι οὐ (1), καὶ
ἦ; πένης. Κάκεινά σοι πρόπειν ἠγοῦμαι τὰ ῥήματα ·
Σχοῖνία ἐπέπεσε (2) σοὶ ἐν τοῖς κρατίστοις · καὶ
τῆρ ἡ κληρονομία σου κρατίστη σοὶ ἐστι · καὶ οὐ C
παρήσω ταῖς ἀριθμουμέναις τῶν πόλεων, οὐδὲ τῶν
σωμνίων ποῖς πλατυτάτοις ἔχειν τι πλεόν ἡμῶν τῶν
ἄλλων τῆς ἐλαχίστης φυλῆς ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, τῶν
ἀγοσῶν ἐν χελιάσιν Ἰουδα, τῆς μικρᾶς Βηθλεὲμ
ἐν πόλεσιν, ἐν ἣ Χριστὸς γεννᾶται, νῦν τε καὶ ἀπ'
ἐρχῆς καλῶς καὶ γινωσκόμενος καὶ σεβόμενος · παρ'
ὧς Πατὴρ ὑψοῦται, καὶ Υἱὸς ἰσάζεται, καὶ Πνεῦμα
ἅγιον συνοδεύεται · συμφύχοις, τὸ ἐν φρονουσί, μη-
δὲν τῆς Τριάδος ζημιουμένους, ἢ ὑπερτιθεῖσιν, ἢ
ἀπειμουνουσιν · ὡς οἱ κακοὶ δαιτηται καὶ μετρηται
(3) τῆς θεότητος, δι' ὧν ἐν τι πλεόν, ἢ καλῶς ἔχει,
αἰμύνουσι, τὸ πᾶν ἐλαττοῦντες καὶ καθυδρίζον-
τες.

¹⁷ Luc. xiv, 18 sqq. ¹⁸ Psal. xv, 6. ¹⁹ I Reg. ix, 21. ²⁰ Mich. v, 2; Matth. u, 1 seqq. ²¹ Philippi-
u, 2.

(89) Γενναϊότατον. « Summæ ingenuitatis faci- D
nes. » Dictum ironice, vel fraude potius quam
simplici animo invitaverint.

(90) Τὸ νεώνητον. Sic melioris notæ codices,
quinque Regii, Colb. quatuor, etc. Pauciores cum
Par. τῶν νεώνητων. « Non ergo, » inquit Sancyg.
« iam quod se deseruerint, quam quod ad res fluxas
abierint cupiditatibus suis abstracti, arguit. »

(91) Τοῦ νυμφῶνος. Deest in septem Regg. et
Pass.

(92) Ἐνεπλήσθη. Reg. 1, Col. 1, m, et Comb.
ἐπλήσθη.

(93) Τοῖς ποθοῦμένοις. « Quibus præ amore ca-
pream adesse. » Non satis expressit Billius per
« amicos. »

(94) Ἐξεδιάσθη. Colb. 3, ἐδιάσθη.

PATROL. GR. XXXV.

convocaveritis, ac sacrosanctæ mensæ astrinxeritis
thalamique nuptialis splendorem ostenderitis nobis
subito relictis (hoc enim facinus vestrum est præcla-
rissimum) : alius ad agrum suum, alius ad par. boum
recens emptum, alius ad uxorem nuperrime in ma-
trimonium acceptam ¹⁷, alius ad aliud quodpiam levis
ratione habita, cum thalami connubialis, tum ip-
suis etiam sponsi.

V. Propterea mœrore atque animi anxietate im-
pletus sum; nec enim quid mihi acciderit, silentio
tegam; nihilque propius factum est, quam ut sermo-
nem, quem loco muneris nuptialis offerre consti-
tueram, quoque nec pulchrius nec præstantius quid-
quam habeo, apud me continerem: nihil rursum
propius, quam ut ejusdem aculeum in vos amicos
meos, quando mihi semel vis allata est, stringerem:
tam luculentum acilicet orationis argumentum na-
ctus, ac simul amore linguam acuente, qui quidem
ad accusandum acerrimus copiosissimusque est,
cum ob mœrorem ex inopinato contemptu susce-
ptum in zelotypiam exarserit. Si quis vestrum amoris
hujus affectus intelligit, ac proinde nobis hoc pas-

VI. Verum nec me hoc tempore quidquam aspe-
rius in vos dicere fas est, nec alias unquam acci-
dat velim. Atque etiam plus æquo fortasse vos hac
oratione perstrinximus, vos, inquam, sacrum gre-
gem, præclaras Christi oves, divinam hæreditatem,
propter quam copiosus es et locuples, o Pater,
tametsi alioqui opibus careas. Ac verba illa Scri-
pturæ tibi convenire arbitror: *Funes ceciderunt
tibi in præclaris: etenim hæreditas tua præclara est
tibi* ¹⁸. Nec vero concedam, ut amplissimæ civitates,
gregesque latissimi, nobis ulla in re præferantur;
qui exiguo numero sumus, qui minimæ tribus inter
filios Israel, qui paucissimi in millibus Juda ¹⁹, qui
Bethlehem parvæ civitatis, in qua Christus nasci-
tur ²⁰, recteque, et nunc, et a principio cognoscitur
et colitur: **71** apud quos Pater extollitur, et Filius
æqualis prædicatur, et Spiritus sanctus conglorifi-
catur: qui uno eodemque animo sumus, unum
idemque sentimus ²¹, nec ullam, vel præponendo, vel
abscindendo, Trinitatis jacturam facimus: quem-
admodum malis divinitatis arbitris ac dimensoribus

(95) Προσλαβὼν. Pass. λαβὼν.

(96) Ἐγγῶς γενομένοις. « Propius delatis. »

(97) Μέτριον. Quatuor Colb. μέτρον.

(98) Ποίμνης. Subdunt Gab. et Comb. quod etiam
pluribus mss. confirmatur: ὅσον ἐπὶ τῶ πόθῳ τοῦ
κοινοῦ πατρός. « Gregem (ad communis patris amo-
rem quod attinet) laudatas Christi oves. »

(99) Δι' ἣν. Reg. 1, Colb. m, δι' ἣς.

(1) Πλούσιος σὺ, etc. Reg. u, in marg. τοῦτο
πρός τὸν πατέρα φησί, etc. « His patrem alloqui-
tur. »

(2) Ἐπέπεσε. Regg. quinque, Colb. δύο, Or. 1,
Pass. ἐπέπεσον. Reg. 1, ἐπέπεσον σοὶ ἐν τοῖς κρατί-
στοις σου. Tillein. μοι.

(3) Μετρηται. Reg. r μερισται.

usu venit, qui dum unum quoddam, plusquam par sit, atollunt, universum imminuunt, injuriaque afficiunt.

VII. Vos vero si quid mihi gratificari est animus, A vos inquam agricultura mea²², vinea mea²³, viscera mea²⁴, aut communis potius Parentis hujus nostri, quo per Evangelium in Christo geniti sumus²⁵, nos quidem etiam ipsos colite atque observate; æquum est enim, cum vos omnibus rebus præulerimus: vos testes estis, et qui hoc sive imperium sive ministerium fidei nostræ commiserunt. Et, si ei qui plus amavit, plus debetur²⁶, quam mensura charitatem eam metiar, qua vos mihi charitas mea tanquam ære alieno devinxit? Imo vobismetipsis magis, commissæque imagini, et ei qui commisit, et Christi passionibus, et spei vitæ futuræ honorem habeatis. Id porro assequimini, si eam quidem fidem teneatis, quam accepistis, et in qua educati estis, et cum qua non modo ipsi servari, sed aliis B etiam salutem afferre creditimini; quæ quidem vestra laus hujusmodi est, ut non multi eam sibi vindicare possint. At verò pietatem non in multum et sæpe de Deo loquendo, sed ut plurimum tacendo, positam esse judicetis; lingua enim, nisi ratione gubernetur, in lapsum facile homines impellit, semperque minus periculosum esse audire, quam loqui existimetis, ac proinde lubentius de Deo quidpiam discatis, quam doceatis: vosque ita comparetis, ut exactiore harum rerum examinatione dispensatoribus Verbi relicta, sermone minimum, operibus majori ex parte Deum colatis, magisque legis observatione, quam legislatoris laude et predicatione vestrum erga eum amorem declaretis, nimirum vitia fugientes, virtutem consecrantes, spiritu viventes²⁷, spiritus vestigiis ingredientes, eoque cognitionem attrahentes²⁸, fundamento fidei superstruentes, non lignum, non fenum, non stipulam²⁹, levem materiam facileque consumendam, cum actiones nostræ igne judicabuntur, aut purgabuntur; sed aurum, argentum, lapides pretiosos, res firmas et stabiles.

72 VIII. Hæc velim faciatis, atque hujusmodi nos honoris genere complectamini, sive sermonibus nostris adsitis, sive abesse malitis, sive orationum nostrarum cupiditate ducamini, sive quid aliud hujus rei studio antiquius habeatis: ac filii Dei puri, et sine reprehensione, in medio pravæ ac perversæ

Z'. Ὑμεῖς δὲ, εἴ τι χαρίζεσθε (4) μοι, τὸ ἐμὸν γέωργιον, ἢ ἀμπελος ἢ ἐμή, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινου Πατρὸς ἡμῶν, οὗς (5) οὗτος ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν, αἰδεῖσθε (6) μὲν καὶ ἡμᾶς· δίκαιον γάρ, οἱ πάντων ὑμᾶς προετιμῆσαμεν· ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ οἱ ταύτην ἡμῖν ἐγχειρίσαντες τὴν εἰς ἐγγεμονίαν, εἰτε διακονίαν· καὶ εἰ τῷ πλείον (7) ἀγαπήσαντι πλέον ὀφείλεται (8), πῶς μετρήσω τὴν ἀγάπην, ἧς ὑποχρέους (9) ὑμᾶς διὰ τῆς ἐμῆς ἐλαθον; αἰδεῖσθε (10) δὲ πλεον ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν πισταυθεῖσαν εἰκόνα, καὶ τὸν πιστεύσαντα, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, καὶ ἃ; ἐκείθεν ἐπέβη, πίστιν (11) μὲν ἔχοντες ἦν παρελήφατε, καὶ ἣ συνετράφητε, μεθ' ἧς καὶ σώζεσθε, καὶ σώζειν ἄλλους πιστεύεσθε· οὐ γὰρ πολλῶν, εὐ ἴστε, τὸ ὑμέτερον καύχημα. Τὸ δὲ εὐσεβὲς μὴ ἐν τῷ πολλᾷ; περὶ Θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλείω σιγᾶν εἶναι τιθέμενοι· γλώσσα γὰρ δλισθος ἀνθρώποις μὴ λόγῳ κυβερνωμένη· καὶ ἀκινδυνότεραν ἀκοήν ἀεὶ λόγου νομίζοντες, ὥστε (12) τι μαθάνειν ἡδίων, ἢ διδάσκειν περὶ Θεοῦ· τὴν μὲν ἀκριβεστέραν τούτων ἐξέτασαν τοῖς οἰκονόμοις τοῦ λόγου παραχωροῦντες· αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν εὐσεβοῦντες ὀλίγα (13), ἔργῳ δὲ πλείονα, καὶ τῇ τηρήσει τῶν νόμων μᾶλλον ἢ τῷ θαυμάζειν τὸν νομοθέτην (14) τὸ περὶ αὐτὸν (15) φιλοτρον ἐπιδεικνύμενοι, φεύγοντες κακίαν, διώκοντες ἀρετὴν, πνεύματι ζῶντες (16), πνεύματι (17) στοιχοῦντες (18), τούτῳ τὴν γνώσιν ἐλκοντες, ἐποικοδομοῦντες τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως, μὴ ξύλον (19), μὴ δὲ χόρτον, μὴ δὲ καλάμη, ὕλην ἀσθενῆ καὶ ῥαδίως διαπαναμμένην, ἦνικα ἂν πυρὶ κρίνηται τὰ ἡμέτερα, ἢ καθαιρηται (20)· ἀλλὰ χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, τὰ μένοντα καὶ ἰσάμενα.

H'. Ταῦτα πράσσετε, καὶ τούτοις ἡμᾶς (21) δοξάζετε εἰτε παρόντες εἰτε ἀπόντες, εἰτε μεταποιούμενοι τῶν ἡμετέρων λόγων, εἰτε ἄλλο (22) τι προσιμότερον ἄγοντες· καὶ γίνισθε (23) τέκνα Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σχολιδᾶς καὶ διεστραμμένης· καὶ μὴ περιπλέκοιτο ὑμῖν τὰ τῶν κύκλῳ πε-

²² I Cor. III, 9. ²³ Isa. V, 1. ²⁴ Philem. 12. ²⁵ I Cor. IV, 15. ²⁶ Luc. VII, 43. ²⁷ Rom. XII, 11. ²⁸ Psal. CXXIII, 131. ²⁹ I Cor. III, 11, 12.

(4) Χαρίζεσθε. Tres Regg. χαρίζοισθε. Colb. m, D χαρίζεσθαι.

(5) Οὗς... ἐγέννησεν. « A quo... geniti sumus. » Sic profecto vertendum, non vero, ut Billius, « geniti estis; » alioquin « communis parens » non esset.

(6) Αἰδεῖσθε. « Reveremini. »

(7) Ἡλιόν. Nonnulli πλεον. Ed. Bas. πλείστων.

(8) Ὀφείλεται. Duo Regii, ὀφείλετε.

(9) Ὑποχρέους. « Qua vos obstrictos mea charitate accepi. »

(10) Αἰδεῖσθε. « Honorem habeatis. » Billius, « habebitis. »

(11) Πίστιν. « Fidem. » Billius addit: « minime dubiam, » quæ cum a Græco absint, delevimus.

(12) Ὅστε τι. Sic quatuor Regii, et totidem Colb. Comb. Ὅ; ἴστε: μαθάνειν. Reg. y, ὥστε τῶ.

(13) Ὀλίγα. Reg. g, ὀλίγῳ. Sic vertit Comb.

(14) Paucis sermone pietatem jactantes, majori ex parte opere præferentes. »

(14) Νομοθέτην. Reg. 1, νόμον.

(15) Αὐτόν. Reg. y, αὐτῶν.

(16) Ζῶντες. Billius in marg. forte ζέοντες, « spiritu ferventes. »

(17) Στοιχοῦντες. « Incedentes, » zeu « ambulantes. » Galat. v, 25.

(18) Τούτῳ. Reg. a, τούτων.

(19) Ξύλον. Septem Regg., quatuor Colb., Jes. ξύλα. Mox μὴ χόρτον pro μὴ δὲ χόρτον.

(20) Καθαίρηται. Abest a Reg. l.

(21) Ἡμᾶς δοξάζετε. Duo Colb. ὑμᾶς ἐξάζετε.

(22) Ἄλλο τι. Sic quatuor Regii, etc.

(23) Γίνισθε. Reg. a, Colb. m, γένοισθε. Billius ex Elia γινώσκησθε.

ριπατούντων ἀσεβῶν σχοινία, μηδὲ σειραῖς τῶν οικειῶν (24) ἀμαρτιῶν περισφιγγίσθε, μηδὲ ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις συμπνίγγοιτο ὑμῖν ὁ λόγος (25), καὶ ἔκκαρποι γίνοισθε· ἀλλ' ὀδῶ πορεύοισθε (26) βασιλικῇ, μὴ ἐκκλίνοντες (27) εἰς δεξιὰ, μηδὲ εἰς ἀριστερά, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὡς πλατείας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὁδηγοῦμενοι· καὶ τὸ ἡμέτερον εὐ ἔξει νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκείθεν ἐξέτασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

*Philipp. II, 15. ²¹Psal. XI, 9. ²²Prov. V, 22. ²³Matth. XIII, 22. ²⁴Num. XXI, 22. ²⁵Matth. VII, 15.

(24) *Οικειῶν*. Reg. I, ἰδίῳ.

(25) *Ἐκκαρποι* ὁ λόγος. Reg. I, ὑμῶν ὁ λογισμὸς· Colb. m, ὑμῖν ὁ λογισμὸς.

(26) *Πορεύοισθε*. Reg. u, πορεύεσθε.

(27) *Μὴ ἐκκλίνοντες*. In Reg. u, in marg. γρ. μὴ ἐκκλίνοντες δεξιὰ, μηδὲ ἀριστερά. Colb. in sic habet in textu. Reg. I, ἢ ἀριστερά.

MONITUM IN ORATIONES IV ET V.

73 I. « Non obscurus est, » ut cum Basilio loquar (28), « oratoris scopus : quippe qui Apostatae impietatem publice, quasi in columna sculptam, infamia notat. Nec designatis tantummodo ab eo sceleribus hunc petit, sed ipsis etiam ferit, quibus ille veluti quibusdam alis ad caelum usque efferrī sibi videbatur, fabulis, historiis dolosisque sophismatibus, praestigiiis, sacrificiis, fraudibusque daemone et oraculis, quae, per summam adversum nos et Christum injuriam, eructabat. Abundans autem et varia illa tota materia cum sit, varium quoque ac multiplex dicendi genus et artificium Pater adhibet. Panegyrico modo, modo judiciali, tum deliberativo dicendi genere procedens, in omnem, quam ars patitur, formam sese vertit, ut varietur oratio. »

II. Geminas « contra Julianum » invectivas primis pueritiae suae temporibus a Gregorio scriptas Camerarius existimavit; quod quidem, ut optime observat Billius, respuit orationis gravitas pondusque sententiarum, atque etiam certissime narrata ibidem Apostatae funesta mors et exsequiae (29). Ac certe jam Athenis Gregorius anno circiter suae aetatis tricesimo, de Juliano, quem ibi versantem norat, tam male quam vere ominatus, exceserat. Mox illa, ut loquitur (30), grassante « bellua, » eximium « De Sacerdotio » librum elaborabat; nec ergo potuit has utrasque orationes conscribere, nisi postquam ejuratæ religionis impietatisque poenas Apostata luit. Mortuus est scilicet ea nocte, quae anno 363, diem Junii vicesimam sextam cum vicesima septima committebat. Nec ita multo post, adeoque ut videtur, labente anno 363, quod ostendit satis Steleuticae prioris exordium ac posterioris clausula, Gregorius in Ponti solitudinem tertio secedens, (31) non jam « Augiæ stabulum » una cum Basilio, non « plaustrum » curavit aut « platanum (32); » non « lapides quoslibet, » sed « herculeis sublimiorem insignioremque columnam » duplici scopo excidit et ornavit, quam non uni fixam, sed omni mobilem loco ac tempore, et Apostatae sceleribus, et posteriorum admonitioni statuere cogitabat. Id namque Gregorius de Orationibus suis consecutus est, ut explosis laudibus, quas in Julianum Eunapius, Libanius, Callistus, caeterique adulescentes perverse congesserant, aeternam nomini ejus notam inureret. In hujus laboris ac gloriæ societatem aliquam vocare Basilius, eo cum Baronio (33) veremur minus, quod, animo atque etiam loco tum conjuncti, ambo in iis Orationibus loqui videantur : « hæc tibi, » inquit (34), « Basilius et Gregorius conatus tui adversarii, etc. » Utroque certe sunt dignæ « Orationes, quarum excellentiam, » inquit Baronius (35), « haud satis digne 74 laudare queant clarissimi oratores; easque prudens quisque dixerit duo fulmina magno cum fragore tonitruī, veritatis luce corusca, in horrendum monstrum valido impetu cœlitus missa. »

III. Facessant igitur, et si quis pudor, latebris sese occultent temerarii scriptores, ne

(28) *Ὁὐκ ἄδηλος ὁ σκοπός*. Τὴν τοῦ παραβάτου Β τικῶς πρόβεισι, κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τέχνης στραφεύμενος καὶ ποικιλλόμενος.

(29) Vita Greg. et carm. I, v. 241.

(30) Or. v, n. 24; orat. II, n. 87.

(31) Ep. v.

(32) Ep. vi.

(33) Bar. ad annum 363, t. IV, p. 146.

(34) Or. v, n. 40.

(35) Ann. 363, p. 144.

quid acerbius dicam, qui Eunapii, Zozimi, Libanii vestigiis inhærentes, miserum Apostatam non modo maximis laudibus efferunt, verum etiam eam laudationem cum sanctorum Patrum vituperatione ac Christiani nominis injuria, conjungunt. Quis tulerit Petrum Cunnæum (36) asserentem « viros pietate insignes, studio partium obcæcatos et perquam acerbos fuisse; » indeque accidisse, « ut cum de iis, qui olim vixere, principibus judicium fertur, multum nos decipiat veterum quorundam, quos in Ecclesia Dei claros atque illustres fuisse scimus, auctoritas. » Me pudet cætera prosequi quæ in sanctos Patres per calumniam evomit, ac quæ gloriose prædicat de Juliano, quem Constantino longe præstantiorem non veretur asserere, et eo usque progreditur impietatis, imo amentię, ut dicat, « subiisse animum suum Juliani venerationem; » viri nimirum cujus execranda omnibus retro sæculis fuit, eritque semper memoria. Clericus (37) eodem ac Cunnæus delirio vexatus, Theologo « acerbitem animi et impotentiam » affingit. Vox Libanio et Zozimo digna, atque iis, qui a catholica religione defecerunt. Iis sanctissimos Ecclesiæ Patres æspernari, et Apostatam laudare concessum est. At unde, quæso, illis de Juliani virtutibus constat? Non aliunde profecto, si vera fateri velint, quam ex ipsius de se Juliani testimonio (38), vel Libanii, Zozimi, Ammiani Marcellini, ethnicorum nempe scriptorum, qui pro suo in religionis Christianæ desertorem amore atque in Christianos odio ac livore, plurima de eo sunt mentiti. Quo jure? qua æquitate, ethnicis scriptoribus sanctissimi ac doctissimi Ecclesiæ Patres posthabentur? An vero graviores ac luculentiores sunt veritatis testes Libanius et Zozimus, gentiles, quam Gregorius noster et Cyrillus Alexandrinus? Hæc serio perpendant illi e nostris, qui inconsiderate de Juliano plura nimium gloriose, nec sat veracunde de SS. Patribus, maxime Gregorio, scripserunt. Legant Apostatæ laudatores, quid scripserit Augustinus (39) adversus Donatistas, qui, oblato huic imperatori supplicii libello, ejus justitiam laudaverant, ne quidem passus S. Doctor vel unius justitiæ laudem Juliano tribui, nec id Christianos decere ratus, acriter objurgat atque exagitat Donatistas. Hæc a nobis nostra in sanctos Patres observantia, et debitum religioni studium elicit.

IV. Posthabito igitur adulatorio ethnicorum de Apostata testimonio, vera esse quæ de ipso scripsere sancti Patres, atque inprimis Theologus, agnoscamus. Hæc firma, hæc inconcussa manent; et jam cum clarissimo « Annalium ecclesiasticorum » parente (40) mirari subit, quam graphice sub adumbrata hominis apostatæ forma, ipsius Juliani singula quæque lineamenta Scriptor sacer expresserit hisce verbis: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur in malum, et omni tempore jurgia seminat. Huic extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam ». »

V. In prima Steleutica, « hominis, » ut ipse ait Gregorius, seu Juliani « improbitas ac perversitas abunde ostenditur, tam per ea quæ adversus Catholicos 75 perpetravit, quam per ea quæ facere parabat. » In altera autem Invectiva, seu oratione quinta (41), quæ est pars altera et appendix hujus operis, alium sibi orator scopum proponit, eumque, « tum apud Deum sanctiorem, tum auditoribus jucundiorum, atque adeo posteris utiliorum; nimirum ut ad ea quæ superius dicta sunt, justas Dei laucos adjungat, easque pœnas quibus improbitas compensatur et exercetur » describat. Is est scopus alterius invectivæ, in qua Juliani mortem prosequitur. Duo igitur nobis expendenda supersunt. Primum quidem, de Orationibus, an scriptæ tantum, an dictæ quoque fuerint; alterum de Constantii laudibus, quæ non paucorum animos offenderunt olim, hodieque etiam offendunt.

VI. Has Orationes factas scriptasque, ut coram populo declamarentur, exordium prioris, aliaque passim verba videntur demonstrare; at re ipsa pronuntiata non fuisse, ex ipso Gregorio credere cogimur: quippe qui, divisus « a Patre » discissisque monachis, sermonem se abjecisse, neminique concessisse, iterum atque iterum profetetur (42). Illa autem divisio perseverabat, et de Nazianzenæ Ecclesiæ schismate dolor, qui (43) « veluti nubes aliqua cor Gregorii subiens sermonis radios obtegebat, » cum Invectivas scriberet. Quod quidem manifestum est his verbis Gregorii, quibus non alios quam monachos fidei zelo ferventiores, et a Gregorio patre idcirco dissidentes notat (44). « Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungat, qui cum prius cautionem haudquaquam adulterinam et ignobilem (atque ideo non Arianam) Deo accineret, ac dextro quondam ordine (quod statuebantur honoris causa monachi) dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, haud scio qua re commotus, repente tantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine se collocat; ac ne ob communem quidem lætitiæ adduci potest, ut nobiscum conjungatur, » etc. Hæc nullatenus Arianis, sed monachis optime conveniunt, uti permulta alia. Istorum « se retineri fide, » ne zelum in eos exercent, eosdem, « ut membra sua fovere se adhuc atque complecti, » ait Theologus (45). Itane de Arianis locutus fuisset? De monachis igitur a patre Gregorio dissidentibus hæc sunt intelligenda; dissi-

³⁶ Prov. vi, 12-15.

(36) Petr. Cunnæus, Præf. in *Juliani Casares*.

(37) Clericus Bibl. univ. t. XVIII, ann. 1690, art. 1, p. 34.

(38) Præf. edit. Oper. Juliani ann. 1630.

(39) Aug. contr. Epist. Parmen. lib. 1, c. 12, n. 19, p. 23, t. IX.

(40) Bar. ad an. 363, t. IV, p. 144.

(41) Or. v, n. 4.

(42) Or. vi, n. 3.

(43) Ib. n. 2.

(44) Or. iv, n. 40.

(45) Ib.

dium autem istud tantam Theologo molestiam attulit, ut, quandiu perseveraverit, sermonem omnem abjecerit, ac nemini concesserit. Inde sequitur geminas « contra Julianum » Invectivas quas scripsit Gregorius quo tempore monachi Nazianzeni ab episcopo suo dissi-
debant, scriptas tantummodo, non autem coram frequenti populo habitas.

VII. Jam vero quod ad Constantii laudes attinet, Gregorii de eo præconiis plures olim, ut jam dictum, offensi sunt, atque etiam hodie offenduntur; eoque progressi sunt complures, teste Baronio (46), « ut Gregorium inverecunde atque admodum temere in crimen vocarent proditæ veritatis. » Iniquiorem certe Catholicis, et Arianæ hæreseos defensoribus faciliorem se præbuit Constantius, quam ut excusari, nedum absolvi possit; excusari tamen et defendi potest Gregorius, qui eum laudavit. Primo quidem observandum est, non tanto apud veteres odio flagrasse Constantium, quanto apud nos flagrat. Hodie namque Constantii nomen vix ac ne vix quidem aliud sonat, præter Christi ac veritatis hostem, Ecclesiæ persecutorem, 76 ac pene Antichristum. Indulgentiores fuere veteres, qui nonnullas hujus imperatoris egregias dotes, ac præclara quædam facinora conspicientes, mitiorem de eo sententiam tulerunt, atque etiam laudibus ornarunt. Cujus rei ut unum e multis, gravissimum testem proferam. Ambrosius de eo sic honorifice loquitur scribens Valentiniano (47). « Constantius Augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri; non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidit, cum Constantius ascendens Capitolium, aram Victoriæ inde tolli præcepit.

VIII. Præconia Gregorii de Constantio in iis occurrunt Orationibus, quas contra Julianum ejus successorem scripsit. Quis porro adeo severum ac rigidum oratoris censorem se exhibebit, ut nihil ei concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, illum deprimat, hunc extollat? Hac igitur ratione, licuit Gregorio comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri potest, si nimius fuerit. Comparatione pessimi interdum laudari malum usu venit.

IX. Commendari etiam potuit Constantius, citra adulationem et mendacium, ex pietate, seu ex cultu erga religionem exhibito. Luculentissima certe testimonia sunt illius in Christianam religionem cultus, promulgatæ a Constantio ea de causa leges, et sancita adversus idololatrias, superstitiosos, incantatores, magosque edicta; quibus patri suo Constantino, aliisque compluribus orthodoxæ fidei principibus minime impar videri possit. Si in crimen vocatur Gregorius, eo quod laudavit Constantium, vocandus etiam erit S. Hilarius Pictaviensis; ille ipse præsul, quo non alter ferventior catholicæ fidei defensor contra Arianos. Laudat namque Hilarius (48) Constantium, « a singulari et admirabili sapientia, a beata et religiosa voluntate. » — « Vere te, Domine Constanti Imperator, » inquit, « admiror fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderantem; et merito plane ad illa ipsa Unigeniti Dei eloquia festinans, ut imperatoris sollicitudinis capax pectus etiam divinorum eloquiorum conscientia plenum sit. » Si laudasse Constantium crimen est, magnus Athanasius in crimen vocabitur, invictus ille orthodoxæ fidei propugnator, in quo annis pluribus catholica fides inclinata recumbere visa est: quippe qui « humanum et pium imperatorem » appellat Constantium. « Illi, » inquit, de Arianis episcopis loquens (49), « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii pro libidine quæ volunt promulgant, » etc. Cujusmodi plurima alia in Apologiis Athanasii reperias (50); quanquam ab eo, ut ab Hilario, patronus impietatis, hæreseos imperator et Antichristus non semel audierit. Hinc colligere est, quam vere Gregorius hæc de infelici principe scripserit (51). « Qui quidem (Constantius), si quid molestiæ nobis exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coiremus. animorumque consensione conjungeremur, nec perschismata internos dirempti atque dissecti essemus. » Et in Steleutica secunda (52): « Nam etsi a recta fide non nihil declinare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique parvitatitribuendum est, » etc.

77 X. Deceptus nimirum, tametsi, teste Hilario (53), cupidissimus audiendæ veritatis, bonus princeps Catholicos nesciens urgebat, atque in eos sævire compellebatur. Quia ii non erant, qui, prodita veritate atque conscientia, falsam pacem emerent. Eoque credibilis istud evadit, quod Theodoretus scribit (54): « Etsi Constantius deceptus ab iis, quibus se regendum permiserat, consubstantialis vocabulum non admisit, sensum tamen ejus sincere confessus est. » Quæ profecto, si vera sunt, minuenda est Constantii culpa, quamquam absolvi penitus non possit.

XI. Hunc tamen videtur absolvere Gregorius, atque etiam in cælis collocare. Sed error ignoscendus, cum ignorans facti Constantium putaverit poenitentem; quippe quem audiverat morientem doluisse, quod novis studisset dogmatibus. Pro certo habebat Gregorius, cum invectivas scriberet (55), « Constantium pio fine vitam clausisse. Quod si vere, prout ipse putavit, inquit Baronius (56), accidisse contigerit; haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de audito cælitus cantu, cum gaudium fiat in cælo super uno peccatore poenitentiam agente. »

(46) Bar. ad ann. 361, t. III, p. 838.

(47) Epist. xviii, n. 52.

(48) Lib. I, ad Const. n. 2, pag. 1219; lib. II, n. 8.

(49) Hist. Arian. n. 45.

(50) Ibid. n. 74 et 75.

(51) Or. IV, n. 37.

(52) Or. V, n. 17.

(53) Lib. II ad Const. n. 1 et 2.

(54) Hist. I, III, c. 4, p. 126.

(55) Or. V, n. 18.

(56) Bar., ad ann. 361, § 31.

XII. Mirum nemini profecto videri debet, si Gregorius, quo tempore *Invectivas* scripsit, minus noverit quæcunque Constantius in gratiam Arianorum, contra catholicam fidem ejusque defensores gesserat. In terrima adhuc ætate erat, cum Constantius imperium est adeptus, atque toto ejus imperii tempore, laicus et a mundi hujuscæ rebus propemodum alienus, studiisque litterarum deditus, aut etiam in eremo, et in domo paterna, non secus atque in solitudine, abditus vixit. Quin forte ignoravit ab Euzoio Constantium in extremis baptisma suscepisse, et demum credidit imperatorem jam jam moriturum pœnituisse quod novis dogmatibus studisset. Id vero credidisse Gregorium necesse est, qui pro certo habuit, ut scribit Baronius, « pio sine vitam clausisse Constantium. » Verum posteaquam is illi notior fuit imperator, aliter de eo sensit et scripsit. Quod quidem constat ex Oratione xxv, ubi de Constantio hæc habet. (57) « Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit... gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur. Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; iique præterea, qui nec in virorum, nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna apud eum erat potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, » et cætera quibus gravissimam illorum temporum tempestatem, miserandumque Ecclesiæ statum, imperante Constantio, perfecte exprimit. Hic « malum » vocat « imperium, » quod olim rerum ignarus « justum » appellaverat. Exsilia, proscriptiones bonorum, ipsumque « imperatorem, qui impietati auctoritatem » præbuerit, sic insectatur, ut laudes, quibus ante Constantium cumularat Gregorius, postmodum recantasse merito videri possit.

(57) Or. xxv, n. 9.

ORATIO IV^a.

A

ΛΟΓΟΣ Δ'.

78 *Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.*

γ. *Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem*³⁷. Omnes enim, quasi ex edita quadam et mediterranea specula, magno ac sublimi præconio appello. Audite, populi, tribus, linguæ³⁸, homines omnes, cujusvis generis et ætatis, tam qui nunc estis, quam qui postea eritis; atque quo latius præconium pateat, omnis cælorum virtus, omnes angeli, quorum opera tyrannus extinctus ac deletus est, non Seon ille rex Amorhæorum, neque Og, rex Basan³⁹, exigui principes, atque Israelæ, hoc est, parvam orbis partem, vexantes; verum draco ille⁴⁰, apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille, ille communis omnium inimicus atque hostis⁴¹, qui et multum furorem, multasque minas in terra profudit, et multam iniquitatem in excelsum locutus ac molitus est⁴².

II. *Audi cælum, et auribus percipe, terra*⁴³. Jam enim mihi tempus est, ut iisdem verbis utar, qui-

³⁷ Psal. xlviii, 1. ³⁸ Dan. v, 19. ³⁹ Num. xxi, 26, 33. ⁴⁰ Ezech. xxi, 3. ⁴¹ Isa. xxxvii, 36 seq.

⁴² Psal. lxxii, 8. ⁴³ Isa. i, 2.

• Al. tertia, quæ autem 4 erat, nunc 5. — Scripta C circa finem anni 363 vel initium ann. 364. (58) *Κατὰ Ἰουλιανοῦ*. Regg. b. hu, Oxon. Pass., etc., κατὰ Ἑλλήνων καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ. Id quidem recte; nam Greg. non tantum Julianum, sed etiam gentilium superstitiones exagitat. Colb. 6. κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ κατὰ Ἑλλήνων. Socrates *Hist.* iii, c. 23, vocat λόγον πρὸς Ἑλληνας, id est, « contra Gentiles. »

(59) *Βασιλέως*. Deest in pluribus Regg. et Colb. (60) *Στηλιτευτικός*. Vox in nonnullis præmissa, in aliis postposita. Λόγος subauditur; sed a plerisque exprimitur. Reddi potest: « Sermo in columna inscriptus. » Id est, « Oratio infamatrix, seu invectiva, in qua, velut in cippo, flagitia alicujus inscripta omnium oculis exponuntur. »

Κατὰ Ἰουλιανοῦ (58) *Βασιλέως* (59) *Στηλιτευτικός* (60) *πρώτος*.

A' *Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωλί σασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην*. καλῶ γὰρ ἅπαντας, ὡσπερ ἐξ ἀπόπτου τινός καὶ μεσαιτάτης περιωπῆς (61), μεγάλῳ καὶ ὑψιῶ τῷ (62) κηρύγματι· ἀκούσατε, λαοί, φυλαί, γλώσσαι, πᾶν γένος ἀνθρώπων (63), καὶ ἡλικία πᾶσα, ὅσοι τε νῦν ἐστε, καὶ ὅσοι γενήσεσθε· καὶ ἐν ἧ μοι μείζον τὸ κήρυγμα, πᾶσα δύναμις τῶν οὐρανῶν, πάντες ἄγγελοι, οἳ ἐργον ἢ τοῦ τυράννου κατάλυσις, οὐ τὸν Σηῶν (64) καθελούσι τὸν βασιλέα τῶν Ἀμορβαίων, οὐδὲ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν, μικροῦς δυνάστας, καὶ μικρὸν (65) μέρος τῆς οἰκουμένης κακοῦντας τὸν Ἰσραήλ· ἀλλὰ τὸν δράκοντα, τὸν ἀποστάτην, τὸν νοῦν... τὸν μέγαν, τὸν Ἀσσύριον (66), τὸν κοινὸν ἀπάντων ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, τὸν πολλὰ μὲν ἐπὶ γῆς μανέντα καὶ ἀπειλήσαντα, πολλὴν δὲ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσαντά τε καὶ μελετήσαντα.

B' *Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ*. καί μοι τὰ αὐτὰ τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ τῶν προφητῶν

(61) *Περιωπῆς*. Reg. 1, περιοπῆς.

(62) *Τῷ*. Deest in duob. Regg. et Or. 1.

(63) *Πᾶν γένος*, etc. « Omnia genus hominum et ætis omnis. »

(64) *Οὐ τὸν Σηῶν*, etc. « Qui non Sehon sustulerint, » etc.

(65) *Καὶ μικρὸν... Ἰσραήλ*. « Exiguam... Israellem devexantes, sustulerint, sed, » etc.

(66) *Τὸν Ἀσσύριον*. Reg. hm, tres Colb. τῶν Ἀσσυρίων. Alludit ad hæc Isaia verba c. x, 12, juxta LXX, Ἐπισκέψομαι, vel, ut in aliis libris legitur: Ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων. « Visitabo, vel, inducet super sensum magnum, super principem Assyriorum. »

ἡμεῖς συμφθεγξασθαί. Πλὴν ὄσον ὁ (67) μὲν ἐπὶ τῷ Ἰσραὴλ ἀθετήσαντι ταῦτα καλεῖ καὶ μαρτύρεται· ἐγὼ δὲ ἐπὶ τυράννῳ, καὶ ἀθετήσαντι καὶ πεσόντι πῶμα τῆς ἀσεβείας ἄξιον.

Γ' Ἄκουε, καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχὴ, εἰ τις αἰσθησις (68), ὅσαι τε (69) πρὸ αὐτοῦ βασιλέων φιλόχριστοι· τοῦ δὲ (70) καὶ πάντων μάλιστα, ὅσῃ τῇ Χριστοῦ κληρονομίᾳ συναυξηθεῖς, καὶ ἀδξήεις ταύτην εἰς δύναμιν, καὶ χρόνῳ βεβαιωσάμενος, ὥστε καὶ πάντων διὰ τοῦτο γενέσθαι τῶν πώποτε βασιλέων ὀνομαστότατος, (ὡ τῆς ἐπιθρείας (71)!) ἀγκύμα ἠγγύησε σφόδρα τῆς οικείας εὐσεβείας ἀνίξιν· ἔλαθεν ἐπιτρέφων Χριστιανῶν τὸν Χριστοῦ πολέμιον, καὶ τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων οὐ καλῶς ἐπιανθρώπευστο, καὶ σῶσαι καὶ βασιλεῦσαι (72) τὴν κακῶς καὶ σωθέντα καὶ βασιλεύσαντα· καὶ διὰ τούτου μάλιστα ἂν ἠσθεῖν, ὡσπερ τῇ καταλύσει τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῖς Χριστιανῶν πράγμασιν εἰς τὸ ἄρχαιον ἐπανελθοῦσιν, οὕτω δὴ καὶ τῷ λόγῳ. Λόγῳ γὰρ ἀναθήσω τῷ Θεῷ χαριστήριον, πάσης ἀλόγου θυσίας ἱερώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, οὐ κατὰ τὴν ἐναγείν ἐκεῖνου λόγου καὶ λήρους, καὶ τὰς ἐναγετέρας θυσίας, ὧν ἡ περιουσία (73) καὶ τὸ δυνάμειν ἀσεβείας ἦν δύναμις, καὶ ἄσφορος, ἢ οὕτως ἠγάσσω, σοφία· ἐπεὶ καὶ (74) πᾶσα ἡ τοῦ αἰῶνος τούτου δύναμις τε καὶ παιδεύσεις ἐν σκότει διαπορευομένη, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς πῆρρω πλπτουσα· ἐκείνη μὲν δὴ τοιαύτη καὶ παρὰ τοιούτοις, καὶ τοιαύτης ἔχουσα τὰς ἐπικαρπίας, ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανομένη, καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπίππουσα, καὶ συναπιούσα τοῖς πατράσιν ἀπολλυμένοις μετ' ἡχοῦ, καὶ περιφανεστέροις τὴν πτώσιν ἢ τὴν ἀτέθειαν.

decidens ⁴⁵, ac simul cum parentibus suis abscedens, cum sonitu pereuntibus ⁴⁶, atque ob ruinam clarioribus quam ob impietatem.

Δ' Ἐμοὶ δὲ θύοντι θυσίαν ἀνέσεως σήμερον, καὶ τὴν ἀναίμακτον τῶν λόγων τιμὴν (75) ἀνάπτουσι, τίς θεῖον περιστήσει (76) τῇ χάριτι παρισούμενον; ἢ τίς συνήξει γλῶσσα τεσσούτων, ὅποσον καὶ βούλομαι; Τίς ἀκοῆ τῷ λόγῳ συμπροθυμηθήσεται (77); καὶ γὰρ οὐ τῷ λόγῳ μόνον ἡ διὰ λόγου (78) χάρις ἐκαιοτάτη μετὰ τῶν ἄλλων ὧν ὀνομάζεται, καὶ ταύτην χάρωνι τῇ προσηγορίᾳ διαφερόντως καὶ τῇ δυνάμει τῆς κλέσεως· ἀλλὰ κάκεινῳ πρέπουσα δίκη, λόγῳ

⁴⁵ Psal. lxxxi, 5. ⁴⁶ Psal. xxxvi, 2. ⁴⁷ Psal. ix, 7. ⁴⁸ Psal. xlix, 23.

(67) Ὅσον ὁ. Ita quatuor Regg., tres Colb. et edit. D lor! Aldi Man. Deest ὁ in Par.

(68) Εἰ τις αἰσθησις. « Si quid defuncti sentiant. » Sic Isocrates iisdem verbis, sed paulo fusiis: Εἰ τις ἔστιν αἰσθησις τοῖς τετελευτηκόσι περὶ τῶν ἐνθάδε γυνομένων. « Si quid eorum quæ hic sunt defuncti sentiant. » Or. funebri in laudem Eragoræ.

(69) Ὅσαι τε. Combef. ὅσαι τε. (70) Τοῦ δέ, etc. Combef. τοῦ δέ γε. « Illius enim vero maxime omnium, quanto una cum Christi hereditate adauctus, eaque pro viribus adaucta, ac temporis diuturnitate confirmata. »

(71) Ὁ τῆς ἐπιθρείας! Bill. « o gravem impressionem! » Comb. « o noxam! » Edit. Bas. « prob do-

bus Isaias vocis sublimitate prophetas omnes antecellens. Hoc unum interest, quod ille ob Israeliam, qui Dei legem rejecerat, ea vocat atque contestatur: ego autem ob tyrannum, qui et eam rejecit, et misere, ut ipsius impietas merebatur, occidit.

III. Audi hæc etiam Constantii magni anima, si quis mortuis sensus est, omnesque eorum, qui imperium ante ipsam tenuerunt, piæ Christianique amantes animæ: verum ille præ cæteris, qui cum simul cum Christi hæreditate crevisset, eamque pro viribus auxisset, temporisque diuturnitate confirmasset, adeo ut eo nomine omnes, qui unquam imperio potiti fuerant, splendore gloriaque superasset (o injuriam ac nefas!), ignoratione lapsus est, ipsius pietate admodum indigna: Christianis Christi ⁷⁹ hostem insciens aluit, in eoque uno haud recte humanitate ac benignitate usus est, quod eum et servavit et ad imperium evexit, qui male ac funeste et servatus est et imperium administravit. Atque hac potissimum de causa eum crediderim, ut ex impietatis oppressione rerumque Christianarum ad pristinum splendorem reditu, sic etiam ex hac oratione maximam voluptatem capturum. Sermonem enim Deo in grati animi significationem dicabo, omni rationis experte victima puriorem et sanctiorem, non juxta nefarias illius orationes ac nugas, magisque nefaria sacrificia, quorum præstantia et potentia impietatis potentia erat, et insipiens, ut sic loquar, sapientia; siquidem omnis hujus sæculi potentia et eruditio in tenebris ambulat ⁴⁵, atque a veritatis luce procul excedit. Atque illa quidem talis est et apud tales, taliaque operæ pretia habet, quasi fenum velociter arescens, et quemadmodum olera herbarum cito cum sonitu pereuntibus ⁴⁶, atque ob ruinam clarioribus quam ob impietatem.

IV. Mihi autem hodierno die sacrificium laudis sacrificanti ⁴⁷, atque incruentum sermonum honorem Deo consecranti, quis ejusmodi theatrum exhibebit, quod accepti beneficii magnitudinem adæquet? aut quæ lingua, pro eo ac cupio, simul insonabit? Quæ auris parem sermoni alacritatem allatura est? Neque enim duntaxat Verbo, ac grati animi significatione, quæ per verba rependitur, aptissima et congruentissima est, utpote præter alia vocabula,

(72) Βασιλεῦσαι. Schol. Βασιλεῦσαι ποιῆσαι, Recte quidem ad Gregorii mentem et ad Scripturæ sensum. I Reg. viii, 22.

(73) Ὁν ἡ περιουσία. « Quorum copia et vis, impietatis vis erat. »

(74) Ἐπεὶ καὶ. « Siquidem. » Bill. « velut etiam. »

(75) Λόγῳ τιμὴν. « Sermonum holocaustum. »

(76) Περιστήσει. Schol. κύκλω στήσει, « auditorum coronam exhibebit. » Reg. hm, Colb. 3, παραστήσει.

(77) Συμπροθυμηθήσεται. Regg. a, b, Or. 1, συμπροθυμῆσεται.

(78) Ἡ διὰ λόγου. Reg. hm. ἡ λόγου. Bill. ex Card. ἡ τοῦ λόγου.

quibus appellatur, hoc quoque nomine, ac nominis A vi et facultate singulariter gaudenti: verum etiam pœna hæc illi pulchre convenit, ut pro eo scelere, quod in sermones admisit, sermone crucietur. Nam cum illi omnium ratione præditorum communes sint, eos tamen ipse tanquam sibi peculiare Christianis invadebat, stolidissime sane de sermonibus cogitans, homo, iudicio suo, mortalium omnium facundissimus.

V. Primum quia subdole ac improbe nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo Græcus, non linguæ, sed religionis sit: atque ob eam causam, veluti alieni boni fures, a sermonibus nos abegit: perinde ac si nos quoque artibus illis, quæ apud 80 Græcos inventæ sunt, uti prohibuisset, idque sua interesse, propter vocis homonymiam, iudicasset. Tum, quia nobis obscurum esse putavit, id se minime eo consilio facere, ut insigne quoddam et primarium bonum nobis eriperet, quippe qui hos sermones majorem etiam in modum aspernemur: verum quia impietatis confutationes extimescebat, velut in dictionis elegantia verborumque lenocinio robur habentes, ac non potius in veritatis cognitione atque argumentis, a quibus minus compesci ac reprimi possumus, quam inhiberi, ne Deum confiteamur, cum linguam habeamus; quandoquidem una cum aliis rebus sermonem etiam immolamus, quemadmodum et corpora, quoties res ita nata fuerit, ut his quoque pro veritatis defensione dimicare necesse sit. Quare, qui hoc edixit, Attice quidem et eleganter loqui prohibuit: at, ne vera loqueremur, suam prodidit, nec confutationes effugit: imo vero

VI. Neque enim hominis erat, vel religionis suæ C causæ, vel ipsis etiam sermonibus confidentis, sermones nostros comprimere: perinde ac si quia athletarum omnium fortissimus sibi videatur, ac publico præconio omnibus præferri postulet, qui edixerit, ne fortium ac strenuorum virorum ullus certamen ineat, atque in arenam descendat, vel qui membrum aliquod amputarit, id quod timiditatis potius, quam fortitudinis argumentum est. Coronæ

(79) *Μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν.* « Ad opinionem traduxit. » Id est, de cognato vocabulo, Ἑλληνα, « Græcus, » non linguæ, sed religionis vocabulum duxit, ut « Græcam » religionem sic subdole a « Christiana » religione secerneret.

(80) *Τῶν λόγων ἡμῶς ἀπήλασεν.* Lege lata Julianus Christianis interdixit sive docendis, sive discendis humanioribus litteris. Baronius, spreta veterum omnium auctoritate, existimavit, aliis tantum docendis interdictum fuisse Christianis, non vero discendis. Dixi, « spreta veterum omnium auctoritate; » nam Baronius ipse contra se citat Rufinum, Socratem, Sozomenum, Augustinum. « Et quis, » inquit Montacutius, « talibus et tantis viris non credat? Quis non credat Gregorio Nazianzeno? » (quem etiam contra se potuerat Baronius citare) qui litteras, λόγους, disciplinas, scholas prohibitas Christianis omnibus proficitur; adeoque tam discere quam docere litteras Christianos prohibuit Julianus. Et certe si litteras discere ipsis permisisset, et docere tantum prohibuisset, immerito Gregorius tam acerbis Julianum verbis exagigaret, et tanquam litterarum hostem execraretur. Iniquus in Julianum vel ipse fuisset ejus admirator Ammianus Marcellinus, qui bis lib. xxii, p. 222; lib. xxv, p. 294, « inclementis et perenni silentio

κολάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας. ὡς κοινῶν ὄντων λογικοῖς ἄπασι, ὡς ἰδίων αὐτοῦ, Χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων διανοηθεὶς, ὁ πάντων, ὡς ζῆτο, λογιώτατος.

Ε'. Πρῶτον μὲν, ὅτι κακούργως τὴν προσηγορίαν μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν (79), ὡς περ τῆς θρησκείας ἔντα τὸν Ἑλληνα λόγον, ἀλλ' οὐ τῆς γλώσσης· καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀλλοτρίου καλοῦ φῶρας, τῶν λόγων ἡμᾶς ἀπήλασεν (80)· ὡς περ ἂν εἰ καὶ τεχνῶν εἴρεν ἡμᾶς, ὅσαι παρ' Ἑλλησιν εὐρηγται, καὶ τοῦτο (81) διαφέρειν αὐτῷ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐνόμισεν· ἔπειτα, ὅτι λαυθάνειν ἡμᾶς ὑπέλαθεν, οὐκ ἀγαθοῦ τινος τῶν πρώτων (82) ἀποστερήσειν μέλλων, οἳ γε καὶ σφόδρα τοῦτους περιφρονοῦμεν τοὺς λόγους· ἀλλὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ἀσεθείας (83) φοβοῦμενος, ὡς περ ἐν τῇ κομφεῖᾳ τῆς λέξεως τὴν ἰσχυρὴν ἔχοντας, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν, ὧν ἐπισχεῖν ἡμᾶς ἀδυνατώτερον (84) ἢ τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν (85) γλώσσαις ἔχοντας· ἐπεὶ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἱερουργοῦμεν τὸν λόγον, ὡς περ τὰ σώματα, ἡνίκα ἂν καὶ τοῦτοις ἀγωνίζεσθαι δεῖη περὶ τῆς ἀληθείας· ὡς τε ὁ τοῦτο προστάξας Ἀττικίζειν μὲν ἐκόλυσε, τὸ δὲ ἀληθεύειν οὐκ ἔπαυσε· καὶ τὸ μὲν ἑαυτοῦ σαθρὸν ἤλεγε, τοὺς ἐλέγχους δὲ οὐ διέφυγεν· ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον τοῦτοις ἑαυτὸν ὑποθεῖς ἠγγήσεν, haudquaquam impedivit: simulque et inbecillitatem imprudens sese his magis subjecit atque implicuit

Γ'. Οὐ γὰρ θαρρῶντος ἦν οὐτε τοῖς ὑπὲρ τῆς θρησκείας δικαίοις, οὐτε τοῖς λόγοις αὐτοῖς τὸ τοῦς ἡμετέρους ἐπίσχειν λόγους· ὡς περ ἂν εἰ τις χράτιστον ἑαυτὸν νομίξει τῶν ἀθλητῶν, καὶ ἀξιοτὴ κατὰ πάντων κηρῶν τεσθαι, μηδένα τῶν γενναίων ἀγωνίζεσθαι, μηδὲ καταβαίνειν εἰς τὸ στάδιον ἐπιτάξας, ἢ τι τῶν μελῶν περικόψας (86), ὅπερ ἐνανδρίας μᾶλλον ἢ βώμης τεκμήριον. Κατὰ γὰρ τῶν (87) ἀγωνιζομένων, οὐ τῶν ἄνω καταζομένων (88) ὁ obruendum » appellat Juliani « decretum, » de quo tamen Apostata gratulari delibuerat, si Christianis tantum docendi munus interdixisset.

(81) *Καὶ τοῦτο,* etc. Regg. a, b, Colb. 6, τοῦτω διαφέρειν. Billius: « Easque propter ejusdem nominis appellationem suas esse duxisset. » Verum ut stet ipsius versio, legendum pro τῶτω, ταῦτας, et αὐτῷ pro αὐτῶ, vel suband. cum Comb. post τοῦτο, λόγων καλόν. Vide n. 101.

(82) *Τῶν πρώτων.* In pluribus Regg. et Colb. desunt.

(83) *Ἀσεθείας.* Edit. Ald. et Herv. εὐσεθείας. Non spernenda lectio, quam tamen in nullo codice reperimus.

(84) *Ἀδυνατώτερον.* Sancyg. οὐ δυνατώτερον.
(85) *Τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν.* Schol. μὴ ὁμολογεῖν.
(86) *Ἡ τι τῶν μελῶν περικόψας.* Ita Coisl. 4, Pass., Elias et Savil. Hæc omiserat Billius.

(87) *Κατὰ γὰρ τῶν,* etc. « De iis enim qui pugnant, coronæ reportantur, non autem de illis qui in superiori gradu sedent. » Deridet Gregorius Julianum, qui, sublato Christianis litterarum studio, inepte eos se victurum sperabat.

(88) *Καταζομένων.* Hic Ἀγωνοθέτας, id est, « Certaminum iudices ac præsides » intelligit Gregorius

σέβαντο· καὶ τῶν πάσῃ τῇ βώμῃ χρωμένων, οὐκ ἄν περιρρημένων τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως. Εἰ δὲ ὡς συμμύξαι καὶ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν ἐφοβήθης, αὐτῶ πάντῃ τὴν ἤτταν ἐδειξας, καὶ νικᾶν ὑπῆρξέ μοι (89) μὴ ἠγωνισμένω, ὃν (90) ἠγωνίσω μὴ ἀγωνίσασθαι. Ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς ἡμῖν βασιλεὺς τε καὶ νομοθέτης, ὑπερ (91) ἵνα μὴδὲν αὐτοῦ τῆς τυραννίδος ἄμοιρον ᾖ, καὶ προκηρύξῃ τὴν ἀλογίαν ἐν ἀρχῇ (92) τῆς ἐκτοῦ βασιλείας, τυραννήσας πρὸ τῶν ἄλλων τοὺς λόγους· ἡμῖν δὲ καλὴν καὶ ὑπερ τῶν λόγων αὐτῶν ἐκλογισθῆναι τῷ Θεῷ χάριν, τὴν ἐλευθερίαν ἀπολαθῶσαν· καὶ μάλιστα μὲν καὶ τοῖς ἄλλοις τιμᾶν αὐτὸν ἀνάμμεσι φειδομένους (93) μηδενός, μήτε χρημάτων μήτε κτημάτων, ἃ, τοῦ καιροῦ γενόμενα καὶ τῆς τυραννίδος, ἢ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ διεσώσατο, ἡμῖν δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τοῖς λόγοις, τῇ δικαίᾳ καρπορῆξί καὶ κοινῇ πάντων, ὅσοι τῆς χάριτος μεταίτησαν. Ἄλλ' ὁ μὲν (94) ὑπερ τῶν λόγων λόγος τοσούτος· ἵνα μὴ, μακρότερον ἀποτεινόντες, ἔξω τοῦ καιροῦ (95) πίπτωμεν, καὶ ἄλλο τι μᾶλλον σπουδαῖον δοκῶμεν ἢ οὐ χάριν συνελθῆθαμεν (96).

pro sermonibus institutus sermo sinein habeat, ne eum longius producentes, mediocritatis fines excedamus, atque aliud quiddam potius agere videamur, quam id cuius causa convenimus.

Τ. Ἦδη δὲ μοι περὶ καὶ ἵσταται πρὸς πανηγυρισμὸν ὁ λόγος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις συμφαιδρύνεται, καὶ κατὰ πάντας εἰς χορείαν πνευματικὴν, ὅσοι τε ἡσυχασταὶ καὶ κλαυθμῶ, καὶ δεήσει (97) προσέκειντο, καὶ ἡμέρας αἰτούμενοι (98) λύτρωσιν τῶν κατεχόμενων ἀνταρῶν, καὶ δεξιὸν ἐν τοῖς κακοῖς φάρμακον, τὴν οὐ καταισχύνοσαν ἐλπίδα ποιούμενοι· ἵνα τε, μεγάλους ἀνατλάντες ἀγῶνας καὶ ἀθλους, καὶ πάλαι πληγέντες καὶ χαλεπαὶς τοῦ καιροῦ προσβλαδί, θέατρον ἐγενήθησαν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλιος, καὶ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν· καὶ τὰ μὲν σώματα κάμνοντες, τὰς δὲ ψυχὰς ἀήττητοι διαμειναντες, καὶ πάντα ἰσχύοντες ἐν τῷ ἀναμῶντι (99) αὐτοῦς Χριστῷ· ὅσοι τε (1), κοσμικὴν ἀποθέμενοι κακίας ὕλην καὶ δυναστείαν, ἢ τὴν ἀρπαγῆ τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσδεξάμενοι, ἢ τῆς ἐκτοῦ, ὃ δὴ λέγεται, φυγαδευθέντες ἀδίκως, ἢ τῆς ἐκτοῦ, ἢ γυναικῶν, ἢ γονέων, ἢ τέκνων, ἢ ὄψεως ἄλλοις ὁμίμασι τῆς μικρᾶς οἰκιστικῆς κατεχόμεθα, πάντων πρὸς ὀλίγον διαζευχθέντες, καὶ τῷ Χριστοῦ

A quippe adversus pugnantes, non autem supra sedentes, comparantur: et adversus eos, qui robur omne suum ad certamen adhibent, non qui magna virium parte truncati sunt. Quod si omnino signa conferre, manusque conserere veritus es, hoc ipso te victum esse declarasti, mihi que etiam sine ulla dimicatione palmam adipisci licuit, dum tantopero abs te dimicatum est, ne dimicationem subires. Atque hæc quidem sapiens noster imperator et legislator; qui, ne tyrannidis suæ quidquam expers esset, verum brutæ stoliditatis edictum proponeret, **S** in imperii sui auspiciis, ante omnia alia, sermones tyrannide oppressit. Nobis autem honestum et præclarum fuerit pro ipsis quoque sermonibus, quibus libertas restituta est, Deo gratias agere, eumque tum votivis muneribus honorare, nec pecuniis parcendo, nec opibus et fortunis, quas sub tenporis et tyrannidis potestate constitutas, Dei misericordia conservavit; tum præsertim sermonibus, hoc est justa oblatione, omnibusque, qui gratiæ participes fuerint, communi. Atque hic sane eum longius producentes, mediocritatis fines excedimus, atque aliud quiddam potius agere videamur, quam id cuius causa convenimus.

VII. Enimvero mihi jam exsilit atque ad pangyrismum gestit oratio, simulque cum his, quæ cernimus, hilarescit, atque ad spiritualem choream omnes vocat, tum qui jejuniis, et lacrymis, et orationi addicti erant, prementium molestiarum depulsionem finemque noctu diuque postulantes, ac commodum in malis pharmacum efficientes nimirum spem non confundentem, tum qui magnis certaminibus et ærumnis exantlatis, multisque et gravibus temporis insultibus percussi atque vexati, mundo et angelis, et hominibus, ut Apostoli verbis utar, spectaculum exstiterunt: ac corporibus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti permanserunt, omniaque in Christo ipsos confortante potuerunt: tum qui mundana vitii materia et auctoritate ac potentia deposita, vel bonorum rapina cum gaudio suscepta, vel (patria) sua, ut quidem dicitur, per injuriam pulsati, vel a viris, aut uxoribus, aut parentibus, aut liberis, aut quibuscunque tandem aliis parvæ necessitudinis nominibus

⁸⁹ Rom. v, 5. ⁹⁰ I Cor. iv, 9. ⁹¹ Philipp. iv, 13.

⁹² Hebr. x, 34 et seqq.

(89) Ἰπῆρξέ μοι. Ita Comb. Deserit μοι. in edit.

(90) Or. Sic Reg. I, et Sav. Bill. vero δι' ὄν. Galr. φ. Comb. sic reddit: « In quem sic tibi dimicatum est, ut a dimicatione removeres. »

(91) Ὁσπερ. Prætermissum a Billjo. Sic reddit optime Comb. « Velut hoc consilio, ne, » etc.

(92) Ἐν ἀρχῇ. Non igitur cum Antiochiæ versaretur, Persis bellum illaturus.

(93) Φειδομένους. Savil. φειδομένους.

(94) Ἄλλ' ὁ μὲν. Bas. edit. addit γάρ, quod Bill. et Savil. abjiciunt.

(95) Ἐξω τοῦ καιροῦ. « Ab eo quod temporis ratio postulat, excidimus: » aliud nimirum agens, quam quod temporis, præsentisque est insti-

tuti.

(96) Συνελθῆθαμεν, etc. Sancyg. ad hæc verba in marg. scripsit: « Ergo habita est in publico cætu. » Scripta quidem a Gregorio, ut haberetur; dicta tamen non videtur.

(97) Δεήσει. Nonnulli, δεήσει.

(98) Αἰτούμενοι. Comb. καὶ ἀπανδεχόμενοι, « atque expectantes. »

(99) Ἐρδυναμῶντι. Sic quatuor Regg., duo Colb., Comb., edit. Ald. et Herv. in Par. δυναμῶντι.

(1) Ὅσοι τε. Reg. I, addit ἢ τινα. Reg. hm. omissis vocibus, ὅσοι τε, habet, ἢ τινα.

retinemur, ad breve tempus disjuncti, Christi sanguini passiones pro Christo obtulerunt, ob idque nunc commode illud dicere et cantare queant: *Imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem et aquam: et eduxisti nos in refrigerium* ²¹.

VIII. Quin alteram quoque partem ad festum diem agitandum voco, eos nimirum qui cum universarum quidem rerum Deum constiteant, atque hactenus animo sani sint, ceterum ad providentiæ rationes minime **B** penetrant; quæ plerumque ex contrariis meliora procurat, ac per benignitatem ad resipiscentiam invitat ²²; verum ob animæ paupertatem et levitatem, dum superbit impius in cogitationibus, incenduntur ²³ atque inflammantur, ac peccatorum pacem, ut cum Davide loquar, non ferunt ²⁴, nec Dei consilium expectare sustinent ²⁵, nec ad extremum usque animi æquitatem præstant; verum cum præsentibus rebus et in aspectum cadentibus perpetuo serviant, hujusmodi miraculis in veritate confirmantur.

IX. Jam eas quoque animas voco, quæ hujusmodi scenam, et magnum hoc theatrum ad stuporem usque mirantur, et quidem his Isaïæ verbis: *Mulieres a spectaculo venientes, huc adeste, animique oculo ab externa oberratione reducto atque collecto, vacate et cognoscite, quoniam ipse est Deus, qui exaltatur in gentibus, et exaltatur in terra* ²⁷, semper ille quidem in omnibus miraculis et prodigiis, quæ læcit, at in præsentibus clarius et expressius.

X. Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, aut scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat: ac ne ob communem quidem lætitiã, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur: quin potius privatim choream quamdam parum modulatam ac numerosam et concinnam instituit: hoc enim mihi bona eorum venia fortasse dicere licebit: quamnam autem, et qualem? zelus quidem, ut dicam, me incitat, fides autem retinet: ac sermonis molestiam ob spem, qua moveor, comprimam. Adhuc membra mea foveo atque complector: adhuc majorem pristinæ charitatis, quam præsentis contemptus rationem habeo; atque idcirco lentorem me præbeo, ut acrius postea et ferventius objurgem.

²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Rom. ii, 4. ²³ Psal. ix, 23.

(2) *Αἷματι*. Combef., et in ora Reg. 1, ὀνόματι.
(3) *ἄδοιεν*. Regg. a, b, et Or. 1, habent, ἄδοιεν καὶ λέγοιεν. Edit. λέγοιεν καὶ ἄδοιεν.

(4) *Τοὺς λογισμοὺς*. Colb. 6 et Combefisius τοὺς λογισμοὺς.

(5) *Ἐμβατεύοντες*. Reg. bm, Colb. 3 et Comb. ἔμβατεύσαντες.

(6) *Προκαλουμένης*. Videtur interpres legisse, προκαλουμένης, ut habet Reg. codex.

(7) *Γυναῖκες*. c. Mulieres opulentæ, surgite, et

καρποφορήσαντες αἵματι (2) τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ πάθη, ὧν ἂν ἐκεῖνο λέγοιεν καὶ ἄδοιεν (3) ἐν καιρῷ, τὸ Ἐπεδίθασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος· καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.

H. Καλῶ καὶ τὴν ἑτέραν μοῖραν εἰς τὴν πανήγυριν, ὅσοι, τὸν μὲν τῶν ὄλων ὁμολογοῦντες Θεὸν, καὶ μέχρι τοῦτου τοὺς λογισμοὺς (4) ὑγιαίνοντες τοῖς ἐκ τῆς προνοίας λόγοις οὐκ ἔμβατεύοντες (5), ἐκ τῶν ἐναντιῶν πολλάκις τὰ βελτίω διοικουμένης, καὶ τῆ χρηστότητι προκαλουμένης (6) τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλὰ διὰ πτωχεῖαν ψυχῆς καὶ κουφότητα, ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ τοὺς λογισμοὺς, ἐμπυριζόμενοι τε καὶ ἀναπτόμενοι, καὶ εἰρήνην ἀμαρτωλῶν οὐ φέροντες, ὃ δὴ φησὶν ὁ ψαλμὸς, οὐδ' ὑπομένοντες τοῦ Θεοῦ τὴν βουλήν, καὶ πρὸς τὸ πέρασ μακροθυμοῦντες· δούλοι δὲ ὄντες ἀεὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν ὀρωμένων, τοῖς τοιοῦτοις θαύμασι βεβαιοῦνται πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Θ. Καλῶ καὶ τὰς ἐπτοημένας ψυχὰς περὶ τὴν τοῦ κόσμου τοῦδε σκηνὴν καὶ τὸ μέγα θέατρον· καὶ καίω γε τοῖς Ἡσαίου ῥήμασι· *Γυναῖκες* (7) ἐρχόμεναι ἀπὸ θεάς, δεῦτε, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἄμμα ἐκ τῆς ἐξω περιπλανήσεως ἐπιστρέψασαι, σχολάσατε καὶ γνῶτε, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὑφούμενος ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑφούμενος ἐν τῇ γῆ, ἀεὶ ποτε ἐν πᾶσιν οἷς ἐποίησε θαυμασίους (8) καὶ τέρασι, καὶ τοῖς νῦν ἐναργέστερον.

I. Εἶθε μοι (9) τοῦ χοροῦ μέρος ᾗν κάκεινο τὸ σύστημα, ὃ, σὺν ἡμῖν τέως τῷ Θεῷ προσῶδον οὐ κίβδηλον ὦδην, οὐδὲ ἀδόκιμον, ἀλλὰ καὶ τῆς δεξιᾶς ποτε στάσεως ἀξιούμενον, πιστεύω δὲ, ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον ἀξιωθησόμενον, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθὼν, ἐξαίφνης μαθαρμόζεται τε καὶ μετατάττεται· καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κοινῆς (10) εὐφροσύνης, ὃ καὶ θαυμάζω μᾶλλον, εἰς ταυτὴν ἔρχεται· ἀλλ' ἴδιαν ἰσότησιν οὐκ εὐρυθμόν τινα ταύτην χορείαν, οὐδὲ ἐναρμόδιον· τοσοῦτον γὰρ ἴσως εἶπεν καὶ αὐτοὶ ὄσουςιν· ἀλλ' ὅποσαν καὶ τίνας; εἰ καὶ κινεῖται λέγειν ὁ ζῆλος, ἀλλ' ἡ πίστις κρατεῖ· καὶ καθέξω τοῦ λόγου τὸ ἀηδὲς αἰδοῖ τῆς ἐλπίδος. Ἔτι μου περιέπω τὰ μέλη· ἔτι δίδωμι πλέον τῇ πρὶν ἀγάπῃ τῆς παρουσίας ὑπεροφίας· καὶ διὰ τοῦτο γίνομαι μακροθυμότερος, ἐν' ὀνειδίσω θερμότερον.

et ferventius objurgem.

²⁴ Psal. lxxii, 3. ²⁵ Psal. cv, 13. ²⁷ Psal. xlv, 11.

audite vocem meam; filii confidentes, percipite auribus eloquium meum. Sic in Isa. xxxii, 9

(8) *Θαυμάσιους*. Sic tres Regg., Pass., edit. Bas. et Comb. Ed. Par. θαύμασι.

(9) *Εἶθε μοι*, etc. Monachi Nazianzeni tum a Patre Gregorio divisi; non vero Ariani, qui nulli erant Nazianzeni, uti gloriatur Theologus. hic sunt intelligendi.

(10) *Κοινῆς*. Ita Regg. h, 1, Colb. 3, 6, Pass. Deest in edit. Par.

IA. Μίαν μοίραν, ἐν ψυχῶν γένος ἀποκηρύττω τῆς Α
 πανηγύρεως, στένων μὲν καὶ ἀλγῶν, καὶ οὐδὲ ἐπαύον-
 τας (11) ἰσως πενθῶν, οὐδ' αἰσθανομένους τῆς ἐαυ-
 τῶν ἀπωλείας ἀποδιδυμένους· τοῦτο γὰρ τῆς πληγῆς
 αὐτῶν τὸ ἐλασσιώτατον· ἀποκηρύττω δ' ὅμως, οἱ,
 ἐπιδέχτες οὐκ ἐπὶ τὴν στερεάν πέτραν καὶ ἀσειστον,
 εἰς ἐπὶ τὴν ξηρὰν τε καὶ ἄγονον· εἰσι δὲ οἱ τῶ λόγῳ
 προσελθόντες ἐπιπολαίως καὶ ὀλιγόπιστοι, καὶ διὰ τὸ
 μὴ ἔχειν βάθος γῆς, εὐθέως ἐξανασταίναντες, καὶ
 προκύψαντες (12), ἵνα τοῖς πλησίον ἀρέσωσιν (13),
 ἔπειτα ὑπὸ βραχείας τοῦ πονηροῦ προσβολῆς καὶ
 αἴγῳ πειρασμῶν καύσωσιν (14), ἐξηράνθησαν καὶ
 ἀπέθανον. Καὶ τούτων ἔτι χειρῶν, καὶ πολλῶν ἀπο-
 κρυκτέοι τῆς πανηγύρεως, ὅσοι μὴδὲ πρὸς ὀλίγον
 ἐπέδρασαν τῶ καιρῷ, καὶ τοῖς τὴν κακὴν αἰχμαλω-
 σίαν ἡμᾶς αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀναδάντος εἰς
 ἕως, καὶ καλῶς ἡμᾶς αἰχμαλωτίζαντος· ἀλλ' ἐκ
 κερουσίας ἐφάνθησαν πονηροὶ τε καὶ εὐνοιοὶ (15), οὐδὲ
 πρὸς ὀλίγον ἀντισχόντες, οὐδὲ γενομένης τινὸς αὐτοῖς
 βλάβης, ἢ πειρασμοῦ, διὰ τὸν Λόγον (16) σκανδαλι-
 σάντες, ἀλλὰ προσκαίρου κέρδους, ἢ θεραπείας, ἢ
 δυναστείας μικρᾶς, οἱ δειλαίοι τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν
 ἀπεπολάσαντες.

cum brevi quodam et caduco quaestu, aut obsequio, aut exigua potentia salutem suam miseri commu-
 tiant.

16. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῶ λόγῳ τοῦ χοροῦ τὸ
 εἶδωμα, φέρε, ὅση δύναμις, ἀγνισάμενοι καὶ σώ-
 ματα, καὶ ψυχὰς, καὶ μίαν ἀναλαβόντες φωνὴν, ἐν
 συναρμωσθέντες Πνεύματι, τὴν ἐπὶ νίκιον ἔδωκεν
 ἐκείνῃ ᾠδῆν, ἣν ποτε ἦσαν ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῖς Αἰ-
 γυπτίοις, τῇ Ἐρυθρᾷ καλυφθεῖσι θαλάσῃ (17), ἐξα-
 γούσης Μαρίας, καὶ ἀνακρουομένης τὸ τύμπανον·
 Ἄσωμεν τῶ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται·
 Ἰσσορ καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν, οὐκ εἰς θάλασσαν,
 αὐτοῦ γὰρ μεθαρμόζω τῆς ᾠδῆς, ἀλλ' ὅποι (18) φίλον
 ἦν αὐτῷ, καὶ ὅπως αὐτὸς ἐδικαίωσεν· Ὁ ποιῶν
 πάντα καὶ μετασκευάζων, εἰπέ που τῆς ἐαυτοῦ προ-
 φητείας Ἄμώς φιλοσοφῶν ἐνθεώτατα· ὁ ἐκτρέπων
 εἰς τὸ πρῶτ σκιάν θανάτου (19), καὶ ἡμέραν εἰς
 νύκτα συσκοτάζων, καὶ οἰονεὶ διὰ κύκλου τινὸς ἐύ-
 θέτων (20) καὶ διεξάγων τὸν ἅπαντα κόσμον, καὶ τὸ
 ἡμέτερα, σαλευόμενά τε ὁμοῦ καὶ μὴ σαλευόμενα,
 ταῖς μεταβολαῖς κινούμενα καὶ περιτρεπόμενα, καὶ
 ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· τῇ τάξει δὲ τῆς προνοίας πά-
 ρι καὶ ἀκίνητα, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ὁδεύῃ, τῶ
 λόγῳ μὲν δῆλων, ἡμῖν δὲ ἀγνοουμένων ὀκαθαίρων (21)
 ἀνάστασις ἀπὸ θρόνων, καὶ ἀνυπονόητον κοσμῶν δια-

XI. Unam classem, unum animarum genus ab
 hac laeta celebritate abduco atque propello, gemens
 quidem et dolens, nec gemitum forte (meum) au-
 dientes, nec exitium suum sentientes deflens. Hoc
 enim totius eorum plagæ maxime miserabile est ;
 sed tamen abduco, eos nempe, qui non supra firmam
 et stabilem petram, sed supra siccam et sterilem
 seminati **. Hi autem sunt 83 qui leviter ac de-
 functorie ad pietatis doctrinam accesserunt, atque
 exigua fide præditi sunt, quia altas in terra radices
 non egerant, confestim exorti sunt, ac prospici-
 entes, ut aliis placerent, postea ad brevem et exigu-
 um diaboli assultum, parvumque tentationum
 æstum exaruerunt et emortui sunt. Atque his etiam
 adhuc pejores, magisque ab hoc fausto et læto
 conventu proscribendi sunt, qui tempori, atque iis
 qui nos ab eo qui in altum ascenderat, pulchreque
 captivos nos duxerat, in malam et funestam capti-
 vitudinem abducebant **, de tantillum quidem obsti-
 terunt, verum ultro ac sponte improbos ac venales
 se præbuerunt, ut qui ne paulisper quidem repu-
 gnarint, aut oborta ipsis ob Verbum aliqua cala-
 mitate aut tentatione scandalum passi sint, verum

B
 aut exigua potentia salutem suam miseri commu-
 tiant.

XII. Postquam autem chorum universum sermon^o
 repurgavimus, age, corporibus atque animis, quoad
 ejus fieri poterit, purificatis, voceque una assum-
 pta, atque uno eodemque Spiritu concordēs redditi,
 triumphale illud carmen canamus, quod olim Is-
 raelitæ propter Ægyptios mari Rubro cooperitos
 atque obrutos, auspicante Maria, tympanumque
 pulsante, cecinerunt : *Cantemus Domino : gloriose
 enim magnificatus est : equum et ascensorem proje-
 cit, non in mare* **, hoc enim ex carmine illo im-
 muto, verum ubi ipsi gratum fuit, et quemadmodum
 ipse justum censuit ; qui, ut quodam prophetiæ suæ
 loco Amos divinissime philosophaus, ait : *Omnia
 facit atque immutat : qui mortis umbram in dilu-
 culum vertit, et diem in nocturnas tenebras mu-
 tat* **, ac velut per circulum quemdam mundum
 hunc universum gubernat ac moderatur, resque
 omnes nostras, fluctuantes simul minimeque flu-
 ctuantes, ut quæ per mutationes quidem moveantur,
 ac sursum deorsumque agitentur, aliasque aliter se
 habeant ; at quantum ad divinæ providentiæ ordi-
 nem et constitutionem fixæ et stabiles sint, etiamsi

** Matth. vii, 24. ** Psal. lxxvii, 19 ; Ephes. iv, 8. ** Exod. xv, 1. ** Amos v, 8.

(11) Καὶ οὐδὲ ἐπαύοντας, etc. Billius : « ac ne
 audientes quidem fortasse lugens. »

(12) Προκύψαντες. « Erumpentes, » velut ἐμβρυον
 νύκτα προκύπτειν, ait Plutarchus.

(13) Ἀρέσωσιν. Sic Reg. quinque, Pass., etc.
 Edit. ἀρέσωσιν.

(14) Πειρασμῶν καύσωνος. Sic Reg. bni et
 Colb. 5. Edit. πειρασμοῦ καὶ καύσωνος.

(15) Εὐνοιοὶ. « Venales. » Billius, « viles. »

(16) Διὰ τὸν Λόγον. « Ob fidei doctrinam. »

(17) Καλυφθεῖσι θαλάσῃ. Sic Coisl. 1, et duo

Colb. Deest θαλάσῃ in pluribus mss. et in Par. edit.
 quæ habet, κατακαλυφθεῖσιν. Bas. edit. καταλη-
 φθεῖσιν.

(18) Ὅποι. Regg. bm, 1, ὅπη. Ald. et Herv.
 ὅπερ.

(19) Θανάτου. Hæc vox a Græco textu vulgare
 abest ; in omnibus tamen Gregorii mss. et in bi-
 bliorum codicibus non paucis legitur.

(20) Εὐθύτων. Reg. 1, Colb. 6, διευθύτων. Oxon.
 θύτων.

(21) Καθαίρων. Colb. 3, καθέλων.

per contraria gradientur, Verbo quidem clara et perspicua, nobis autem incognita et obscura: qui potentes de sedibus deponit⁶⁵, et insuspicabilem diademate ornat⁶⁶; nam id quoque a divina Scriptura accipio: qui *infirmis et invalidis genibus fortitudinem imponit*⁶⁷, ac peccatoris et maligni brachia confringit⁶⁸: **84** etenim hæc quoque ex alio sumo cantico, prout quodque memorizæ occurrit: multis videlicet locis cantionem mihiificentibus, atque ad contendam gratiarum actionem aliquid orogantibus. Qui dat ut impius nunc supra cedros libanum redactus: si quidem ipsius impietatem cauto

XIII. Ecquis eorum, qui res divinas narrant, hæc pro dignitate decantabit, atque narrabit? *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus*⁶⁹? Qua voce, aut qua dicendi facultate hoc miraculum adæquabit? Quis arma, et gladium, et bellum confregit⁷⁰? Quis capita draconum in aqua contrivit⁷¹? Quis eum popolis illis, quibus traditus est, in *escam dedit*? Quis procellam in aurum statuit⁷²? Quis dixit mari, *Tace, obmutesce*⁷³? et, In te confringentem fluctus tui⁷⁴: atque adeo confregit, cum haud diu intumuisse atque inferbuissent? Quis hoc nobis dedit, ut calcemus supra serpentes et scorpiones⁷⁵, non jam calcaneum occulte observantes⁷⁶, quemadmodum fert condemnatio, verum perspicue insurgentes, caputque, cujus proculcatione damnati sunt, atollentes? Quis iudicium et justitiam inopinato fecit⁷⁷? Quis virgam peccatorum non prorsus emisit, audendumne est dicere, in sortem justorum⁷⁸? an, quod eo moderatus est, in sortem eum cognoscentium?

XIV. Non enim iusti traditi atque afflicti sumus: hoc enim paucis et raro contigit; ut, velut fortes athlete, tentatorem ignominia perfundant: verum ut peccantes condemnati, ac postea misericordiam consecuti sumus, provide nimirum et paterne hæcenus percussi, ut prudentiores efficeremur, atque hæcenus castigati, ut ad eum nosipsos convertamus. Arguit enim, sed non in furore: et corripuit, sed non in ira⁷⁹: per utrumque videlicet benignitatem suam ostendens, hoc est, et per submonitionem, et per indulgentiam. Quis ille est, qui vindictam fecit in nationibus, increpationes in populis⁸⁰? Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello⁸¹.

⁶⁵ Luc. i. 52. ⁶⁶ Eccli. xi. 5. ⁶⁷ Job. iv. 4. ⁶⁸ Psal. ix. 36. ⁶⁹ Psal. xxxvi. 35. ⁷⁰ Psal. cv. 2. ⁷¹ Psal. lxxv. 4. ⁷² Psal. lxxiii. 13, 14. ⁷³ Psal. cvi. 29. ⁷⁴ Marc. iv. 39. ⁷⁵ Job xxxviii. 11. ⁷⁶ Luc. x. 19. ⁷⁷ Gen. iii. 13. ⁷⁸ Psal. cxviii. 121. ⁷⁹ Psal. cxiv. 3. ⁸⁰ Psal. vi. 2; xxvii. 2. ⁸¹ Psal. cxlix. 7. ⁸² Psal. xxiii. 8.

(22) Περιθελς. «Circumponit, præstat.»
(23) Ὀδῆς. Sic Regg. bm, l, tres Colb. Deest in edit. Billius, «scripturæ feco.» Combesius qui varias lectiones colligit, hanc sibi vocem, ὄδης, non placere testatur, nec congruere putat cum his quæ ex Isaiâ, ut ipsi videtur, præcedunt; sed fallitur. Nihil hic descriptum ex Isaiâ, sed ex Job. iv. 4, vel ex psal. xxxvi. 17, atque hæc ex alio cantico petita scribit Gregorius, respiciens ad verba cantici Moysis et Mariæ. Sicque ex diversis canticis et Scripturæ locis, prout occurrebant, summum se nit conficere charisthron.

ἀματι· παρὰ γὰρ τῆς θείας καὶ τοῦτο λαμβάνει· Γραφῆς· ὁ γόνασιν ἀδυνατοῦσι θάρσος περιτιθεῖς (22) καὶ συντριβὼν ἀμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ βραχίονα καὶ ταῦτα παρ' ἄλλης ὄδης (23), ὅπως ἂν ἕκαστος ἐπέη τῇ μνήμῃ, πολλῶν συμπληρούντων μοι τῆ ὄδην, καὶ συνερανίζόντων (24) τὸν χαριστήριον (25) ὁ διδοὺς ὁρᾶσθαι τοῦ ἀσεβοῦς καὶ τὴν ὑπερτάς κεδροῦς ἐπαρσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ μηκέτι εἶναι καθάρσιν· ὅταν αὐτοῦ παρελθεῖν δυναθῶμεν τάχει· καὶ ἀφ' αὐτοῦ ποδὸς τὴν ἀσέβειαν.

elatus conspiciatur⁶⁵, nunc dejectus, atque in pedem celeri pede præterire possimus.

Π'. Τίς ταῦτα πρὸς ἀξίαν ἔσται, καὶ διηγήσεται τῶν τὰ θεῖα διηγουμένων; *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστὴς ποιήσει πάσης τὰς αἰρέσεις αὐτοῦ; τίνα φωνήν, ἢ τίνα λόγον ἐναμιν ἐξισώσει τῷ θαύματι; Τίς συνέτριψεν ὄπιον (26), καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον; Τίς συνέθλασε τὰ κεφαλάς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος; Τίς ἔδωκεν αὐτὸν βρῶμα λαοῖς, οἷς καὶ παρέδωκε; Τίς ἔστησεν εἰς ἀβραν καταγίδια; Τίς εἶπε τῇ θαλάσῃ, Σιώπη, κερφίμοσο; καὶ, Ἐν σὴ συντριβήσεται σου τὰ κύματα· καὶ μέντοι καὶ συντρίψας, οὐκ ἐπὶ πολὺ μετρωσθέντα καὶ ἀναξέσσαντα; Τίς ἐπάνω ὄρων καὶ σκορπίων πατεῖν ἐδώρησαστο, οὐκ ἐτι λάθρα τὴν πτέρναν τηρούντων, ὡς ἡ κατάκρισις, ἀλλὰ φανερώς (27) ἐπανισταμένων καὶ διαιρόντων τὴν κεφαλὴν, ἣν κατείσθαι κατεδικάσθησαν; Τίς ὁ ποιήσας κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἀδόκητον; Τίς ὁ ἄμῃ παντελῶς ἐπαφαί; τὴν ῥάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν, ἄρα θαρρήσας χρῆ τῷ κλήρω τῶν δικαίων εἰπεῖν; ἢ, ὁ τοῦτου μετρώστρον, τῷ κλήρω αὐτῶν (28) γινωσκόντων;*

Id'. Οὐ γὰρ ὡς δίκαιοι παρεδόθημεν, τοῦτο γὰρ ἄλλοι καὶ ὀλιγάκις (29)· ἐν', ὡς ἀθληταὶ γενναῖοι, τὸν πειραστὴν κατασχώνωσιν (30)· ἀλλ' ὡς ἀμαρτάνοντες κατακρίθημεν, εἶτα ἡλεθῆμεν κηδεμονικῶς (31) τε καὶ πατρικῶς, ὅσον σωφρονισθῆναι. πληγέντες, καὶ ὅσον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψαι νοουετηθέντες. Ἥλεγξε μὲν γὰρ, οὐ τῷ θυμῷ δέ· καὶ παπαίδευκε μὲν, οὐ τῇ ὀργῇ δέ· δι' ἀμφοτέρων δεικνύς τὸ φιλόνηρον καὶ τῆς ὑπομνήσεως, καὶ τῆς ἀνέσεως. Τίς ὁ ποιήσας ἐκδίκησεν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς, Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ.

(24) Συνερανίζόντων. «Simul conferentibus.»
(25) Χαριστήριον. Subaud. λόγον.
(26) Ὀπίον. «Scutum.» Billius, «arma.»
(27) Φανερώς. «Palam, aperte.»
(28) Αὐτόν. Vitiose τὸν αὐτόν, in Herv. et Par. edit.
(29) Ὀλιγάκις. Par. in notis ex Oxon. et aliis duobus addunt, πάσους.
(30) Κατασχώνωσιν. Reg. h, κατασχώνωμεν, melius.
(31) Κηδεμονικῶς. «Provide, benignè, solubriter.»

1E. Μίαν εὐρίσκω φωνήν, ἐν μέλος, των παρόντων πως ἀξίον, ἣν Ἥσαϊας πρὸς ἡμῶν ἀνεφθέγγατο, εὐδρα τῷ νῦν καιρῷ πρόπουσαν, καὶ τῷ μεγέθει τῆς εὐεργεσίας ἐμυλλωμένην· Εὐφραϊνέσθω (32) ὁ εὐρανὸς ἀνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι βανάτωσαν δικαιοσύνην· ῥηξάτω (33) τὰ ὄρη εὐφροσύνην, καὶ οἱ βουνοὶ ἐγαλλίαν· ἐπαὶ καὶ κτίσις πάσα, καὶ δυνάμεις οὐράνιοι, καὶ τῶν τοιούτων, ὡς γε δὴ ὁ ἐμὸς λόγος, συνεπιθάνονται· οὐ γὰρ συστηνάξει μόνον καὶ συνωδῆναι δουλεύουσα τῇ φθορᾷ, τοῖς κάτω λέγω γινόμεναι τε καὶ ἀπογινόμενοις, ἀποκαταδοκίμουσα τὸ εὖς τούτων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, ἵνα καὶ αὐτὴ αἴτι τύχη τῆς ἐλπίζομένης ἐλευθερίας, ὡς νῦν ἀκουσα τῷ τοῖς προσδεδεμένη διὰ τὴν τοῦ δημιουργήσαντος ἐνομίαν. ἀλλὰ καὶ συνδοξάζει καὶ συναγάλλεται τοῖς πρὸ θεοῦ τέκνοις εὐφραϊνομένοις.

1Γ. Τογαροῦν, οὐ γὰρ ἀπέξομαι θείων φωνῶν θείαν ἐργουμένης δύναμιν, ἀγαλλιάσθω ἐρημος, καὶ ἀνέκω ὡς κρίνον, ἡ χήρα χθῆς καὶ πρῶτην, ὡς γε ἰάται, καὶ ἀνανδρὸς Ἐκκλησία, καὶ πᾶς ὁ τῷ φθορῶ καὶ ἀτερπει χειμῶν τῆς ἀσεβείας τέως συνεταλμένος· ὅτι ἠλέησε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείπει· ὅτι ἐποίησε θαυμαστά πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν· ἡ δὲ ἦν, εὐδοκεῖν ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ὅτι συνετέρετο πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνετίασεν· ὅτι διὰ τὰς ἀνομίαις ἡμῶν ἐταπεινώθημεν, ἀλλ' ἀνεκλήθημεν (34), καὶ, τῆς παγίδος συντριβίτης, ἐβρύσθημεν ἐν χέρι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ τῶς ταπεινοῦς τῇ καρδίᾳ παρακαλοῦντος θεοῦ.

1Z. Ὅρθετε ὅπως πλέκω τὴν ψῆν θεοῖς καὶ ῥήμασι καὶ ἠνοήμασι; καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἀλλοτρίοις ἐπαίρημαι τε καὶ καλλωπιζομαι, καὶ ὡσπερ ἐνθους ὕψ' ἰθὺς γίνομαι· ἀτιμάζω δὲ ἕπαν ταπεινὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ ἄλλοις συμδιδάζων καὶ συναρμύζων, καὶ εἰς ἐν ἔγων τὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος;

1E. Πρῶτερον μὲν οὖν ἰδέσθω τοῦ θεοῦ τὰ θαυμάσια Ἐνὸς μετατιθέμενος, Ἥλιας ἀναλαμβανόμενος, Νὸε διασωζόμενος, καὶ διασωζὼν τὰ σπέρματα τῶν γενῶν (35), ἐν μικρῷ ξύλῳ τὸν κόσμον, φυγόντων ἀνωμένης ἐπίκλυσιν, ἐν ἡ γῆ κοσμηθῆ πάλιν εὐσεβεστέρους οἰκητορσιν· Ἀβραάμ καλούμενος, καὶ παιδὶ καὶ ἡλικίαν τιμῶμενος, εἰς πίστιν ἐτέρου τοῦ ἐπηγηγμένου σπέρματος, καὶ τὸν μονογενῆ προσφέρων θυσιᾶν πρόθυμον, καὶ ἱερεῖον ξένον (36) ἀντὶ (37) τοῦ παιδὸς κομιζόμενος· παράδοξος (38) ἀσεβῶν ἀπώλειαν,

XV. Unam vocem, unum earmen, praesentibus beneficiis quodammodo dignum reperio, illud scilicet, quod Isaias ante nos pronuntiavit, huic temporo mirifice congruens, et cum beneficii magnitudine contendens. Latetor caelum desuper, et aubes stillent justitiam. Erumpant montes laetitiam, et colles exsultationem³²; quandoquidem etiam res omnes conditae, et caelestes virtutes, mea quidem sententia, huiusmodi rerum sensu afficiuntur: neque enim creatura simul tantum ingemiscit, et paritur, corruptioni serviens³¹, hoc est, iis qui in terra nascuntur, et intereunt, sinem eorum et revelationem exspectans, ut ipsa quoque tunc sperata libertate potiat, velut nunc his invita propter Creatoris potentiam alligata: sed simul etiam cuni Dei filiiis laetantibus gloriam ipsius praedicat, et exsultat.

XVI. Quocirca, neque enim a divinis vocibus abstinebo, divinam potentiam commemorans, exsultet deserta, et floreat sicut lilium³³, hoc est, Ecclesia, heri et nudius tertius, ut quidem videbatur, vidua, et viro carens, atque omnes, quos invida et inaniceps impietatis hiems antea contraxerat: quoniam Deus plebem suam miseratus est³⁴, et hereditatem suam non dereliquit³⁵: quoniam res mirabiles fecit, consilium antiquum verum³⁶; hoc est, ut beneplacitum esset ipsi super timentes eum, et in iis qui sperant in misericordis ejus³⁷: quoniam contrivit portas aereas, et veteres ferreas confregit³⁸: quoniam propter iniquitates nostras humiliati sumus³⁹, sed revocati sumus, ac laqueo contrito⁴⁰, per gratiam Dei qui nos vocavit, et humiles corde consolatur, liberati sumus⁴¹.

XVII. Videtisne quo pacto divinis verbis ac sententiis canticum texam? atque haud scio quonam modo alienis me offeram et ostentem, ac praevoluptate velint numine corripiar; quidquid vero humile atque humanum est, contemnam, alia cum aliis compingens atque concinnans, eaque, quae ejusdem sunt Spiritus, in unum colligens?

XVIII. Ac prius quidem Dei miracula testabatur: Enoch, dum transferretur⁴²; Elias, dum in sublime assumeretur⁴³: Noe, dum conservaretur, ac generum semina conservaret, in exiguo ligno mundum, orbis universi diluvium fugientium, ut terra rursus sanctioribus incolis ornaretur⁴⁴: Abraham, dum vocaretur⁴⁵, ac filio praeter aetatem donaretur⁴⁶, ad confirmationem nempe alterius seminis promissi⁴⁷, atque unigenitum offerret, sacrificium promptum et alacre, alienamque victimam

³² Isa. xlv, 8; κλιχ, 13; Psal. lxxiv, 13. ³¹ Rom. xlii, 14. ³³ Isa. xxv, 1. ³⁴ Psal. cxlvi, 11. ³⁷ Galat. i, 15; II Cor. vii, 6. ³⁵ Gen. v, 24. ³⁸ IV Reg. ii, 11. ³⁹ Gen. vii, 1 sqq. ⁴⁰ Gen. xii, 1 et seq. ⁴¹ Gen. xviii, 10. ⁴² Galat. iii, 16.

viii, 92. ³³ Isa. xxxv, 1. ³⁴ Psal. cii, 15. ³⁵ Psal. cxi, 14. ³⁶ Psal. cv, 45. ³⁷ Psal. cxxiii, 7. ³⁸ IV Reg. ii, 11. ³⁹ Gen. vii, 1 sqq. ⁴⁰ Gen. xii, 1

(32) Εὐφραϊνέσθω. In Isaias legitur, Εὐφραϊνέσθω. (33) ῥηξάτω. Billius: « effundant. » (34) Ἀνεκλήθημεν. « Revocati sumus. » A Billio omisum. (35) Γενῶν. Alii: ἰθῶν. (36) Ἱερεῖον ξένον, etc. « Alienam victimam, »

in comparatione filii, « inexpectatam; » nulla enim erat usitatior victima quam aries. Non ergo beue Bill. « inusitatam. » (37) Ἀντὶ. Ald., Herv., Par. καὶ ἀντὶ. Sed abest aet ab omnibus codd. (38) Παράδοξος. « Stupendus, novus ac mirabilis. »

filii loco accipiens ¹⁷: mirabilis impiorum interitus, **86** igne et sulphure obrutorum, mirabilis etiam piorum furtum, et salis columna, conversionem ad vitium traducens, de eaque velut triumphum agens: Joseph item, dum venderetur, et amaretur, et pudicitiam coleret, sapientiaque a Deo donaretur, et liberaretur, et potentiam obtineret ¹⁸, majorisque dispensationis causa, dispensatoris munere fungeretur ¹⁹: Moses, dum Dei conspectu dignus haberetur ²⁰, legesque acciperet, et ferret ²¹, et Pharaonis Deus efficeretur, et Israelitis ad promissionis terram dux esset: numerosa Ægyptiorum flagra, atque eorum, qui laboribus premebantur, inter medios Ægyptos conservatio ²². Mare item, tum ad virgæ ictum cédens, tum ad sermonem rursus coiens; atque illos terræ in modum transmittens, hos autem, at ipsius natura ferebat, inundans atque obruens. ²³

XIX. Aliaque omnia quæ hæc secuta sunt; nimirum nubis columna interdiu obumbrans, ignis columna noctu splendorem asserens, atque ambæ iter præmonstrantes ²⁴: panis in deserto pluviae instar fusus, obsonium e caelo missum; ille necessitati correspondens, hoc etiam supra necessitatem impertitum ²⁵: aqua e petra, partim emanans, partim edulcata ²⁶: Amalec per orationem atque arcanam et mysticam manuum figuram victus et profligatus ²⁷. Sol stans, et luna retenta ²⁸, et Jordanis cursus intercisis ²⁹; muri sacerdotum circuito, ac tubarum clangore, numerique viribus concussi atque subversi ³⁰. Terra et vellus, vicissim compluta, et sicca remanentia ³¹: in crinibus situm rebur, integro exercitui par ³²: pauci delecti milites lambentes, qui victores fore creduntur, ac juxta spem de se conceptam vincunt, exiguus, inquam, muneris multa hominum millia ³³. Quid autem me omnia sigillatim enumerare necesse est, quæ per Christum ipsum, salutiferæ præsentiae suæ atque incarnationis tempore; quæ etiam post illum ac per illum a sacrosanctis ipsius Apostolis verbique ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memoriarum circumferunt?

XX. At, quæ nunc acciderunt, *venite, audite, et narrabo, omnes qui timeatis Deum* ³⁴. ut divinæ po-

¹⁷ Gen. xii, 10-13. ¹⁸ Gen. xix, 24, 26. ¹⁹ Gen. xxxvii, 28; xxxix, 8; xli, 41 sqq. ²⁰ Exod. iii, 2. ²¹ Exod. xx, 2 seqq. ²² Exod. vii, 1 et seqq. ²³ Exod. xiv, 24, 27. ²⁴ Exod. xiii, 21. ²⁵ Gen. xvi, 14. ²⁶ Exod. xvii, 6; xv, 25. ²⁷ Exod. xvii, 11. ²⁸ Josue x, 12. ²⁹ Josue iii, 15. ³⁰ Josue vi, 6. ³¹ Jud. vi, 37. ³² Jud. xvi, 17. ³³ Jud. vii, 5. ³⁴ Psal. lxxv, 16.

(39) *Πυρὶ καὶ θείῳ*. « Igne et sulphure. » Billius: D « sulphureo igne. » Verum cum Gregorius Scripturæ verba religiose servaverit, hæc itidem servare debuisset interpretis.

(40) *Κατακλυσθέντων*. « Quasi diluvio obrutorum. »

(41) *Κλοπή*. Clarius in Elia Billius, « subductio. » Lothi nempe ac ejus familiæ, qui per angelos quasi furtim educti sunt.

(42) *Καὶ σιτοδοτῶν*. « Frumenta annonamque distribueret. »

(43) *Ἀριθμούμεναι μάστιγες*. « Celebria Ægyptiorum flagella. » Sic orat. iii, n. 6, suam parvam Bethlehem opponit τὰς ἀριθμουμένας τῶν πόλεων, « claris urbibus. »

(44) *Ἰσχυροῦσα ῥάβδος*. « Virgæ cedens. » Non legitur a Moysæ virgæ mare percussam.

(45) *Τοὺς δέ*. Reg. b et Montac. τοὺς δέ.

(46) *Τάλλα τε ὄσα*. Plerique codd. et Reg. l, τάλλα δ' ὄσα.

(47) *Μυστικῶ σχήματι*. Par. et Montac. in notis de crucis signo interpretantur.

(48) *Ἠλιός τε*. Sic scripti libri. Deest τε in Par.

(49) *Ἀριθμῶ δύναμιν ἔχοντι*. Combef. « Septenario nimirum ac mysticæ significationis, ex qua illi vis inerat. »

(50) *Ὁ βραχὺς ἀριθμὸς*. Colb. k, οὐ πολὺς ἀριθμὸς.

(51) *Δι' αὐτοῦ Χριστοῦ*. Montac. διὰ τοῦ Χριστοῦ.

(52) *Τὰ δέ δὴ*. Regg. a, d, Ταῦτα δέ δὴ.

(53) *Διηγήσομαι*. Addunt editi omnes, ὁμῶν. Deest tamen in omnibus pene codicibus.

ἔως ἂν γῆν γενεὰ ἑτέρα, καὶ διαδοχαὶ γενεῶν, αὐτῶν τοῦ Θεοῦ δυναστείας τὰ θαύματα. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ὄν τε ταῦτα δηλῶσαι, μὴ τὸ τοῦ κινδύνου παραστήσαντας μέγας· τοῦτο δὲ οὐκ ὄν τε, μὴ τὸ τοῦ χρόνου κακότητος διελέγξαντας, καὶ ἐξ ὄλων ἀρχῶν καὶ τῆς κακίας σπερμάτων ἐπὶ τὴν κακοδαίμονίαν τσαυτὴν ἐξέπεσε, κατὰ μικρὸν (54) τὴν ἀσέβειαν συναυξήσας, ὡσπερ τὸν ἰὸν τῶν ἔρπετῶν καὶ τῶν θηρίων ὅσα πικρότατα, πάντα μὲν οὖν (55) ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκείνου βίβλους καὶ ἱστορίας παρήσομεν· οὐ γὰρ ἴμιν γε σχολὴ μακρότερα τῆς παρουσίας ὑποθέσεως ἐκτραγωδεῖν· αὐτοὶ δὲ ὀλίγα ἐκ πολλῶν διελθόντες, στηλογραφίαν ὡσπερ τινὰ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείψομεν ἐπὶ τὰ κυριώτατα καὶ περιφανέστατα (56) τῶν κατ' ἐκεῖνον τῶν λόγων χωρήσαντας.

ΚΑ. Ἐκεῖνος ἔν μὲν καὶ πρῶτον (57), ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου σωθεὶς, ἄρτι παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπαρξάμενος τὸ κράτος (ἦν ἔτι τὸ στρατιωτικὸν ἐξουσίᾳ κατὰ τῶν ἐν τέλει, καινοτομοῦν φόβου καινονομίας, καὶ διὰ νέων προστατῶν καθίστατο τὰ βασιλεία) καὶ σωθεὶς γε (58) σὺν τῶ ἀδελφῷ σωτηριανῶν ἀπτον καὶ παράδοξον, οὔτε τῶ Θεῷ χάριν ἔσχε τῆς σωτηρίας, οὔτε τῶ βασιλεῖ, δι' οὗ σέσωστο· ἀλλ' ἀμφοτέροις ὄφθη κακός, τῶ μὲν ἀποστασίαν ὠδίνων, τῶ δὲ ἐπανάστασιν.

ΚΒ. Ὁ δὲ μοι πρὸ τούτων (59) εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ἐκείνης μὲν καὶ θεραπείας ἔν τινι τῶν βασιλικῶν (60) χωρίων ἤξιοῦντο βασιλικῆς παρὰ τοῦ φιλανθρωποτάτου βασιλέως, ὡς τοῦ γένους λείψανα τῆ βασιλείας πρῶτοι· ὁμοῦ μὲν ἀπολογίαν ἐπινοοῦντος τῶν νεωτερισθέντων ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας, ὡς οὐ κατ' ἐκείνου γνάμην τεταλμημένων· ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ μεγαλόφρον ἐπιδειξασθαι ζητούντος τῆ κοινωνίᾳ τῆς βασιλείας· καὶ τρίτον, τὴν ἀρχὴν καταστήσασθαι τῆς προσθήκαις βεβαιωτέραν, ὅπερ ἦν (61) διανοουμένου ῥηστέρᾳ ἢ σοφώτερα.

ΚΓ. Ἐπεὶ δὲ ἦγον ἀπὸ πάντων (62) σχολῆν, τῆς

¹⁴ Psal. LXXVII, 6.

(54) Κατὰ μικρὸν. Reg. bm, κα. κατὰ μικρὸν. D (55) Πάντα μὲν οὖν. Ita Colb. k. Deest οὖν, in Par.

(56) Περιφανέστατα. «Notissima, famosissima, atrocissima.» Billius, «nobilissima.» Minus recte, cum hic agatur de flagitiis viri, qui nihil dignum laude gessit.

(57) Ἐκεῖνος ἔν μὲν καὶ πρῶτον. Sic magno consensu codices: «Ille, quod quidem unum primomque est, a magno Constantio servatus.» Savi. legit ἐκεῖνο.

(58) Καὶ σωθεὶς γε. Quo tempore, anno videlicet 338, cædes principum Constantinianæ familiæ contigit, Julianum tum septennis servatus est, vel auviente, vel dissimulante Constantio. Nec enim iubente eo servatum Julianum, dicere sinunt scriptores, qui cædem principum in Constantium rejiciunt; non modo Zozimus, et Julianus ipse *Ad Alencianenses*, p. 497, verum etiam Athanasius *Ad monachos*, Hieronymus in *Chronico*, etc. Servatus

tentæ miracula cognoscat generatio altera¹⁴, et generationum successiones. Quoniam autem ea, nisi periculi magnitudine velut ob oculos posita, declarari nequeunt; hoc vero fieri non potest, nisi morum istius pravitate ostenderimus, quibus que ex principis, vitiique seminibus, in perditam hanc et profligatam amentiam prolapsus fuerit, impietatem suam, non secus ac sævissimi quique serpentes et feræ venenum, paulatim augens, omnia quidem illius scelera tragicis verbis exaggeranda ad libros historiarumque remitemus; neque enim nobis vacat longius quam præsentis instituti ratio ferat, sermonem producere; ipsi autem pauca e multis commemorantes, quasi in columna inculptam ipsius ignominiam posteris relinquemus, ad præcipua illius notissimaque flagitia sermonem conferentes.

XXI. Unum igitur et princeps illius facinus hoc est, quod a magno Constantio, qui patri nuper in imperio successerat, salutem consecutus (tum scilicet, cum exercitus, rerum novarum metu res novas moliens, adversus proceres arma cepit, ac per novos præfectos aulicæ res constituebantur); et quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fratre consecutus, nec Deo ob salutem, nec imperatori, per quem salutem acceperat, gratiam habuit: verum utrique nequam et improbum se præbuit, illi nimirum defectionem, huic rebellionem parturians.

XXII. Quod autem necessario mihi prius exponendum est, splendidissimo quidem victu cultuque in imperatoria quadam domo ab humanissimo imperatore digni habebantur, ac velut generis reliquiæ ad imperium servabantur. Id autem ea mente faciebat, primum ut se de iis rebus quæ in imperii sui auspiciis designatæ fuerant, purgaret, tanquam de ipsius consilio ac voluntate haudquaquam perpetratis; deinde ut eos ad imperii societatem ascendendo magnitudinis animi argumentum præberet; postremo, ut principatum his incrementis firmiter redderet: quod quidem hominis erat benigne magis quam sapienter cogitantis.

XXIII. Cum autem omni negotio vacarent, tum

porro Julianus in primis cura Marci Arethusi, de quo Gregorius postea n. 91; cui consentiunt acta Basilii presbyteri Ancyrani, quæ Bollandus refert in diem Martii 22, ubi S. martyri his verbis Apostatam increpat: «Non es reveritus altare, quo salvatus fuisti.» Deinde Frumentino comiti Scutariorum, de Juliano: «Non est recordatus, quomodo (Deus) eruerit eum a morte per sanctos suos sacerdotes, abscondens eum sub sancto et admirabili ecclesie altari.»

(59) Πρὸ τούτων. Reg. bm, περὶ τούτων.

(60) Ἐν τινι... βασιλικῆς. Deest βασιλικῆς in Reg. bm. Vocem hanc legit Socr., *Hist.*, lib. v, c. 2, additque «domum illam fuisse palatium in macello ad Argæum montem haud procul ab urbe Cæsarea.»

(61) Ὅπερ ἦν. Sic codd. Mallet Montac. ἄπερ ἦν. (62) Ἐγον ἀπὸ πάντων, etc. «Cum vitam privatam procul ab omni publico munere agerent, tum quod imperium abesset,» etc.

503

quod imperium eos adhuc moraretur, atque in cogitatione duntaxat et meditatione esset, tum quod aetas et spes nondum eos secundis dignitatibus admoveret, **88** utebantur illi quidem aliarum quoque artium præceptoribus, nempe patris imperatoris omni orbicularis disciplinæ genere ipsos erudiente. Verum nostræ philosophiæ impensius operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam quæ pietatem in moribus positam habet. Atque et cum optimis quibusque viris consuetudinem habebant, et elegantissimis actionibus, ac luculentum virtutis specimen præ se ferentibus, incumbebant. Quinetiam in clericum se ipsos ascripserunt, adeo ut divinos quoque libros plebi lectitarent, non minus id sibi amplum et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis, simulque pietatem esse censentes.

XXIV. Jam sumptuosissimis quoque martyrum monumentis et votivorum donorum munificentis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insignitur, sapientiæ studium Christi que amorem declarabant: alter quidem vere et serio pietatem proficiens; quamvis enim natura ferocior ac fervidior esset, vere tamen ac sincere pietatem colebat; alter autem tempus redimens, ac sub mansuetudinis specie atque obtentu morum pravitate occultans. Quod quidem ex eo conjicere licebit, neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote memoria inprimis dignum, atque possit.

XXV. Martyribus, ut diximus, ambo laborabant, munificentique et liberalitate præclare inter se contendebant, tum multarum manuum opera, tum multis impensis ædem sacram extruentes. Verum quoniam non pari voluntate animique instituto in hoc opus incumbebant, idcirco nec in eundem queque finem labor utriusque progrediebatur. Etenim alterius, hoc est, fratris natu majoris, opus perficiebatur, atque ex ratione procedebat, Deo videlicet munus illud libenter admittente, velut Abelis sacrificium, recte et oblatum et divisum¹⁷: atque hæc oblatio veluti quædam primogeniti consecratio

¹⁷ Gen. iv, 4.

(63) *Δευτέρας τῶν ἀρχῶν.* Cæsaris dignitatem, vel militaria imperia significat, quibus ob teneram ætatem impares erant.

(64) *Παιδευταίς.* Nicolle in *Grammatica*, Ecebolio in *Rhetorica*, juxta a Socrat., lib. iii, c. 1.

(65) *Ἐγκύκλιον παιδεύειν.* Disciplinarum orbem, « Encyclopædiam » appellant.

(66) *Τῷ θεῷ.* « Patrio, » non « avunculo » cum Bill. siquidem non materna, sed paterna erat cognatio. Utriusque enim parentes germani fratres erant; nempe Constantinus pater Constantii, et Julius Constantius pater Juliani; sicque fratres patruelæ erant Julianus et Constantius.

(67) *Σπουδαιότατοις.* « Cum optimis » atque etiam « doctissimis. » Utrumque Græca significant.

(68) *Χαριστάτοις.* Tres Col'b. χρηστοτάτοις, idque etiam scribitur in ora Reg. bu.

(69) *Μαρτύρων τε μνήμασι.* In ora Reg. y,

A μὲν βασιλείας μελλούσης ἔτι καὶ μελετωμένης, ἣ δὲ ἡλικίας ἄμα καὶ τῆς ἐλπίδος ταῖς δευτέρας τῶ ἀρχῶν (63) οὐ προσαγούσης, ἐχρῶντο μὲν καὶ τῶ ἄλλων παιδευταῖς (64) μαθημάτων, πᾶσαν τὴν ἐργασίαν παιδεύειν (65) ἐκπαιδεύοντος αὐτοῦ τοῦ θεοῦ (66) καὶ βασιλείας ἐχρῶντο δὲ καὶ τῆ καὶ ἡμᾶς φιλοσοφίᾳ πλέον, οὐ τῆ περι λόγους μόνον ἀλλ' ὄση καὶ διὰ τῶν ἡθῶν ἔχει τὸ εὐσεβές· ἀνδρῶ τε ταῖς σπουδαιότατοις (67) προσομιλοῦντες, καὶ πράξεων ταῖς χαριστάταις (68), καὶ πολλὴν ἐγούσαν τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίδειξιν· τῷ μὲν γε κληρῷ φέροντε ἑαυτοὺς ἐγκατέλεξαν, ὥστε καὶ τὰς θείας ὑπαναγνώσκειν τῷ λαῷ βίβλους, οὐδενὸς ἑλαττον εἰς ὄψαν αὐτοῖς τοῦτο εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ πάντων μείζον καλλώπισμα τὴν εὐσέθειαν.

imo omnium ornamentorum maximam præstantis

ΚΔ'. Μαρτύρων τε μνήμασι (69) πολυτελεστάταις, καὶ ἀναθημάτων φιλοτιμίαις, καὶ πᾶσιν οἷς ὁ θεὸς φόδος χαρακτηρίζεται, τὸ φιλόσοφον καὶ φιλόχριστον κατεμνήμων· ὁ μὲν, καὶ κατ' ἀλήθειαν εὐσεβῶν· καὶ γὰρ ἦν, εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερος, ἀλλ' οὐ γνήσιος εἰς εὐσέθειαν· ὁ δὲ, τὸν καιρὸν ἐξωνούμενος, καὶ κρύπτων ἐν ἐπεικειᾷ πλάσματι (70) τὸ κακόηθες. Τεχνήριον δὲ· καὶ γὰρ οὐκ ἂν δυναίμην παραδραμεῖν τὸ συμβᾶν θαῦμα, τφόδρα τε ὄν (71) μνήμη; ἄξιον, καὶ πολλοὺς παιδεῦσαι τῶν ἀσεβῶν βουόμενον.

ejusmodi, ut impiorum multis documento esse

ΚΕ'. Ἐκαμον μὲν τοῖς μάρτυσιν, ὅπερ εἶπον, ἀμφοτέροι, καὶ ἀντεφιλοτιμοῦντο λαμπρῶς ἀλλήλους, καὶ χειρὶ πολλῇ (72) καὶ δαπάνῃ τὸν οἶκον ἐγειρόντες· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐκ τῆς προαιρέσεως, οὐδὲ εἰς ὁμοιον πέρας προδραίνον ἀμφοτέροις ὁ πόνος· τοῦ μὲν γὰρ τὸ ἔργον ἠνύετο, καὶ κατὰ λόγον ἐχώρει, τοῦ πρεσβυτέρου λέγω τῶν ἀδελφῶν, οἷα τοῦ θεοῦ τὴν ἐπίδοσιν ἐτοιμῶς προσιεμένου, κατὰ τὴν Ἄβελ θυσίαν, ὀρθῶς καὶ προσενεχθεῖσαν καὶ διαίρηθεισαν· καὶ ἦν ὡσπερ πρωτοτόκου (73) τις καθιέρωσις ἡ ἐπίδοσις· τοῦ δὲ, φεῦ τῆς ἐντεῦθεν ἦδη τῶν ἀσεβῶν ἀτιμίας (74) τὰ ἐκείθεν μαρτυρομένης (75),

μνήμασι. Theod., *Hist.*, lib. iii, c. 2, σπῆκν ἰδομήσατα, « Basilicam extruxit. » Sozom., lib. v, c. 2, τῆρον Μάμα τοῦ μάρτυρος, « sepulcrum Μάμας, » vel, « Mamantis martyris, » etc.

(70) *Πλάσματι.* Juliani hypocrisim non tantum Gregorius, Socrates, Sozomenus, verum etiam ipsi Juliani laudatores testantur, ut Ammianus lib. xlii, p. 208, et Libanius Or. 12.

(71) *Σφόδρα τε ὄν.* Sic Regg. hu, 1, Colb. 3. Deest in nonnullis ὄν, in aliis τε, in paucis utrumque.

(72) *Χειρὶ πολλῇ.* Comb. « Operarum copia et sumptu. »

(73) *Πρωτοτόκου.* Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 1, πρωτοτόκου.

(74) *Ἀτιμίας.* Colb. 3, τιμωρίας.

(75) *Μαρτυρομένης.* Sic Regg. 1, hm, etc. Editi vero omnes, et codices pauci, μαρτυρομένης.

καὶ μικροῖς μηνύμασι τὰ μεγάλα προκηρυττούσης, ὡσπερ τὴν Κάιν θυσίαν ὁ τῶν μαρτύρων Θεὸς ἀπέτιμπετο.

ΚΓ. Καὶ ὁ μὲν ἐπώνει, ἡ δὲ γῆ (76) τὸ πονηθὲν ἀπεσείετο. Καὶ ὁ μὲν ἐφιλονείκει μᾶλλον, ἡ δὲ ἀπηξίου δέχεσθαι θεμελίου τοῦ σαθροῦ (77) πρὸς εὐσέθειαν, οἷα βοῶσα τὸν ἐσόμενον ἐξ ἐκεῖνου σεισμόν (78), καὶ τιμῶσα τοὺς μάρτυρας τῇ περὶ τὸν ἀσεβέστατον ἀτιμίᾳ. Τοῦτο τὸ ἔργον προφητεία τις ἦν τῆς ὑστερον (79) τοῦ ἀνδρὸς αὐθαθείας καὶ ἀπονοίας, καὶ τῆς εἰς μάρτυρας ἀτιμίας, καὶ περὶ τοὺς ἁγίους οἴκους παρανομίας· τοὺς μὲν ἄλλους λανθάνουσα, τὸν δὲ διώκτην πόρρωθεν προδιώκουσα, καὶ τὰ τῆς ἀσεθείας ἐπιχειρεῖα προσημαίνουσα (80).

ΚΖ. Ὡ ψυχῆς σοφῆς εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὴν δὲ ἴδιαν οὐ φευγούσης βᾶσανον! Ὡ Θεοῦ τὸ μέλλον κηρύττοντος, ἵνα ἡ ἀνακόψῃ (81) τὴν ἀσέθειαν, ἡ δείξῃ τὴν πρόγνωσιν! Ὡ παραδόξου μὲν, ἀληθοῦς δὲ (82) πλέον ἢ παραδόξου θαύματος! Ὡ τῆς τῶν μαρτύρων φιλαδελφίας (83)! Οὐκ ἐδέξαντο τιμὴν τοῦ πολλοῦς μάρτυρας ἀτιμάσαντος· οὐ προσήκοντο (84) δῶρον τοῦ πολλοῦς ἀθλητᾶς ἀποδείξοντος, μᾶλλον δὲ φθονήσαντος (85) καὶ αὐτῆς (86) τῆς ἀθλήσεως· ἡ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐκ ἤνεγκαν μόνοι μαρτύρων ὑβρίζεσθαι, τῶν ἄλλων (87) ὁσίαις χερσὶ τεθησομένων τε καὶ θεραπευθησομένων, οὐδὲ δοῦναι τῷ σοφιστῇ τῆς κακίας ταῖς ὑβρεσιν ἐγκαυχήσασθαι· ἵνα μὴ παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὰ μὲν ἀνιστῆται μαρτύρων μνήματα, τὰ δὲ καταλύηται· καὶ οἱ μὲν τιμῶνται μάρτυρες, οἱ δὲ ἀτιμάζονται (88), μικρὸν φθασούσης τῆς ἐν σχήματι τιμῆς τὴν ἀληθινὴν ἀτιμίαν· μὴδὲ πρὸς τῷ μεγέθει τῆς ὑβρεως καὶ σοφὸς εἶναι νομίῃ παρ' αὐτῶν, λανθάνων, ὡσπερ ἀνθρώπους, οὐκ καὶ Θεὸν τὸν πάντων ὀξύτερον καὶ σοφώτατον, καὶ δρασεόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, διὰ τοῦ φαινομένου προβλήματος· ἀλλὰ γινώσκων νοούμενος, καὶ μὴ ὑπεραίρηται καταλαμβανόμενος.

ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac sapientes in astutia sua comprehendit¹⁹, per externam speciem fallens: verum consilia sua patere intelligeret, minimeque animo efferretur: fraudem suam teneri sentiens.

¹⁹ Job v, 15.

(76) Ἡ δὲ γῆ. Sic melioris notæ codices. Par. ἡ Δ τῇ δέ.

(77) Σαθροῦ. Billius, « ægra pietate præditi. » Comb. « exulcerati in pietatem. » Malle, « pietate carentis. »

(78) Σεισμόν. Non video, ait Comb., quid velit Billius qui vertit, « terræ motum. » Ecclesiæ potius, quam terræ motus fuit Ingens illa tempestas, quam Julianus excitavit. Melius ergo sic reddideris: « Quasi futurum illo auctore motum clamans. »

(79) Τῆς ὑστερον. Coll. β. τῆς εἰς ὑστερον.

(80) Προσημαίνουσα. « Iudicio prodens. »

(81) Ἡ ἀνακόψῃ. Sic melioris notæ codices. Regg. a, b, quatuor Coll., Pass., ἴν' ἤ. Reg. hm, ἴν' ἀνακόψῃ, pro ἀνακόψῃ. Par. ed. ἴν' ἀνακόψῃ.

(82) Ἀληθοῦς δέ, etc. « Verius, quam ut sua no-

A erat. Alterius autem munus, proh impiorum in hac quoque vita ignominiam, futuris rebus testimonium præbentem, ac per parva indicia res magnas prænuntiantem, non secus ac Caini sacrificium, Deus martyrum repudiabat.

XXVI. Ita que ille quidem laborabat, sed terra, quod elaboratum fuerat, excutiebatur. Ille vehementius adhuc obnitebatur; hæc hominis in pietate corrupti fundamenta capere detrectabat, tanquam motum eum, quem ipsius scelus allaturum erat, proclamans, ac per impiissimi hominis dedecus martyres honore afficiens. Hoc opus insequentis ipsius arrogantis et contumaciæ, ignominis que in martyres, scelerisque in ædes sanctas vaticinium quoddam erat: aliis quidem incognitum, cæterum B persecutorem eminens persequens, atque impietatis pœnas ante significans.

XXVII. O sapientem animam ad malefaciendum, suum autem cruciatum minime fugientem! O singularem Dei providentiam futura proclamantem, ut vel impietatem compesceret, vel præscientiam suam demonstraret! O miraculum, novum illud quidem et mirandum, sed tamen verius quam mirabilius! O insignem martyrum inter se charitatem! Honorem illius, qui multos martyres ignominia et dedecore affecturus erat, recusarunt: donum illius, qui multos athletas effecturus erat, vel potius ipsos quoque palæstra et decertatione per invidiam prohibiturus erat, non admiserunt: imo, ut verius loquar, non tulerunt sibi solis ex omni martyrum numero contumeliam inferri, cum aliæ ædes sacræ piis manibus construendæ atque colendæ essent, nec pravitatis artificii ansam præbere de contumeliis sibi iniustis gloriandi: ne ab eadem manu martyrum monumenta partim erigerentur, partim everterentur; ac martyrum alii quidem honore, alii autem contemptu et dedecore afficerentur, ficto nimirum ac simulato honore veram ignominiam paulum antevertente; neve præter contumeliæ magnitudinem sibi quoque ipsi sapiens videretur, ut homines,

vitate existimationem hæmque hominum excedat. » Comb.

(83) Φιλαδελφίας. « O fraternam martyrum charitatem! »

(84) Προσήκοντο. Reg. η, προσήκον τὸ δῶρον.

(85) Φθονήσαντος. Ita Regg. b, hm, hu, l, duo Coll. Nonnulli vero cum ed. φθονήσαντος.

(86) Καὶ αὐτῆς. Alii legunt αὐτοῖς. Idem sensus, utro modo legas. Billius legit αὐτοῖς. Si legas αὐτῆς, vertendum: « Ipsius quoque palæstræ gloriam invideret. »

(87) Τῶν ἄλλων, etc. « Cum alii (martyres) piis manibus deponendi et colendi essent, instructis scilicet illorum monumentis, illatisque in ea sacris pignoribus. » Ita Comb. Recte quidem, ex tota rerum serie, constat.

(88) Ἀτιμάζονται. Alii, ἀτιμάζονται.

XXVIII. Et si enim ille martyr Deus **90** impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccavit, aut inhibuit, ob eas causas quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas habet, per quam Amorrhæorum quoque iniquitatem cumulari atque expleri certo consilio permittebat ¹⁹; tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quæ ipsi offeruntur, æquitatem et puritatem demonstrari.

XXIX. Nam qui Israeli impie se gerenti dixit, *Si obtuleris siliginem, vanum est; suffimentum abominatio mihi est* ²⁰: quippe etiam eorum Neomenias et Sabbata et diem magnum repudiat: neque enim se, cum plenus sit, ulla re humana et parva opus habere, ut indigne etiam oblati muneribus delectetur: et iniqui hominis sacrificium, quamvis etiam vitulum mactet, quasi canem execratur ²¹, et thus quasi blasphemiam, ac meretricis mercedem a templo exterminat atque excutit, unumque illud sacrificium in pretio habet, quod puræ manus, et mens excelsa et ab omni vitiorum labe expiata, purissimo numini offerunt; quid mirum, si idem ne honorem quidem eum, quem iste scelerate ac scelerata mente offerebat, suscepit; ille, inquam, qui non humano more conspiciat, nec speciem externam spectat, verum occultum hominem ²², atque internam vitii vel virtutis officinam intuetur? Atque hoc quidem tale est. Quod si quis mihi minus fidei habendum putat, eos ipsos, qui spectaculo interfuere, testes producam: nam multos habeo, qui et ad nos hoc miraculum transmiserant, et ad posteros transmittent.

XXX. Posteaquam autem ad virilem ætatem jam progressi, philosophiæ placita degustarunt (quod utinam nunquam fecissent!) dicendique facultatem, quæ ut probis et honestis virtutis instrumentum ac subsidium est, ita improbis et flagitiosis vitii stimulus efficitur, insuper assumpserunt, minime jam omni ex parte verbum animo clausum tenere, nec impietatis fraudem prorsus secum ipse solus meditari poterat. Quin potius, quemadmodum ignem in materia latentem, etiamsi nondum in luculentam flammam attohatur, emicantes tamen scintillæ quædam, aut fumus e profundo subindicant; aut, si major, quemadmodum fontes illi, qui per specus **91** quosdam cum flatu volvantur, ac deinde arctissime compressi, nec liberum exitum habentes, multis terræ locis vaporem in sublime mittunt, taci-

¹⁹ Gen. xv, 16. ²⁰ Isa. i, 13. ²¹ Dent. xxiii, 18.

(89) *Ῥεύμα*. Montac. legit *ρεύματα*.

(90) *Τὴν τε*. Bill. in Orat. Bas. τὴν γε.

(91) *Ἰσὺν πολλῶν*. « Ut vulgo consuleretur ac multitudini. »

(92) *Προσφέρτε*. Reg. a, b, *προσφέρης*. Montac. *προσφέρεις*. In Isa. φέρτε.

(93) *Ὡς κυνός*. Itæc. l, et Comb. ὡς κύνα.

(94) *Ὡς ἀνθρώπος*. Reg. bm, Comb. alii que non-

KH'. Et si etiam tunc asæbeian oúk ἐπέσχεν ὁ τῶν μαρτύρων Θεός, οὐδὲ τὴν μελετωμένην καὶ κρυπτομένην κακίαν ὡσπερ ρεύμα (89) πονηρὸν εὐθὺς ἀνεξήρανε, ἢ ἀνέκοψεν, οἷς αὐτὸς ἠπίστατο λόγοις, κατὰ τὴν ἀρῆστον αὐτοῦ σοφίαν τε καὶ κυβέρνησιν, καθ' ἣν καὶ τὰς Ἀμορραίων ἀνομίας ἀναπληρωθῆναι ὥκονόμε· ἀλλ' ἔδει τὴν τε (90) κακοθήϊαν μισθῆναι, καὶ τὴν τιμὴν ἀπωσθῆναι τῶν πολλῶν (91) ἐνεκεν, καὶ δειχθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ πάντα τὰ προσφερόμενα ἰσότητά τε καὶ καθαρότητα.

KΘ'. Ὁ γὰρ εἰπὼν ἀσεβοῦντι τῷ Ἰσραὴλ· Ἐὰν προσφέρτε (92) *σεμιδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶ· τὰς τε Νουμηνίας αὐσῶν καὶ τὰ Σάββατα*, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐ προσιέμενος· μηδὲ γὰρ δεῖσθαι, πλήρης ὢν, μηδεὶς τῶν ἀνθρωπίνων τε καὶ μικρῶν, ἵνα χαίρῃ καὶ τοῖς ἀνεξίως προσφερομένοις· τὴν τε τοῦ ἀνόμου θυσίαν, κἂν ἢ μόσχος, ὡς κυνός (93) βδελυττόμενος, καὶ ὡς βλατφημίαν τὸν λίθον, καὶ ἀλλαγμὰ πόρνης ἐρηρῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀποσειδόμενος, μόνην δὲ θυσίαν τιμῶν, ἣν καθαρά τῷ καθαρωτάτῳ προσφέρουσι χεῖρες, καὶ νοῦς ὑψηλός τε καὶ ἠγνισμένος· τί θαυμαστόν, εἰ μηδὲ τὴν ἐκείνου τιμὴν προσεδέξατο πονηρῶς τε καὶ μετὰ πονηρᾶς τῆς διανοίας προσαγομένην, ὃ μὴ καθορῶν ὡς ἄνθρωπος (94), μηδὲ εἰς τὸ φαινόμενον βλέπων, ἀλλ' εἰς τὸν κρυπτὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὸ ἔνδον τῆς κακίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἐργαστήριον; Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτό· καὶ εἰ τις ἀπιστεῖ, τὸς θεαυμένους αὐτοῦς ἐπιμαρτυρόμεθα· πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἱ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἔπειτα τὸ θαῦμα τοῦτο παρέπεψάν τε καὶ παραπέμψουσιν

Λ'. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἄνδρας προΐοντες ἦδη τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων ἦσαντο (ὡς μήποτε ὠφελον!) καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου προσελάμβανον δύναμιν, ἢ τοῖς μὲν ἐπιεικῆσιν ἀρετῆς ὄπλον, τοῖς δὲ μοχθηροτέροις κέντρον κακίας γίνεται, οὐκέτι κατέχειν ὅλην τὴν νόσον οἷός τε ἦν, οὐδὲ παντελῶς τὸν τῆς ἀσεθείας ὄλον ἐν αὐτῷ μόνῳ φιλοσοφεῖν· ἀλλ' ὡσπερ πῦρ ἐμφωλεῖον ὕλη, κἂν μήπω πρὸς φλόγα λαμπρὰν ἀρθῆ, σπινθηρεῖς τινες ἐξάπτοντες (95) ἢ καπνὸς ἐκ βάθους ὑποσημαίνουσιν· εἰ βούλει δὲ, τῶν πηγῶν αἱ σήραγγᾶς τινὰς ὑποτρέχουσαι μετὰ πνεύματος, εἴτ' εὐρυχωρίαν οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ διέξοδον ἐλευθέραν, πολλαχοῦ τῆς γῆς ἀναφυσῶσι καὶ ὑψηλοῦσι κάτωθεν, ὑπὸ μὲν τῆς (96) τοῦ πνεύματος ἀνωθούμεναι, ὑπὸ δὲ τῆς ἀνωθεν βίας κατεχόμεναι τε καὶ ἀνακοπτόμεναι· οὕτω καὶ αὐτὸς τὸ μὲν πολὺ τῆς ἀσεθείας κατ-

²² I Petr. iii, 4.

nulli aditunt κατῆδοι. « Qui non ita videt, ut homo perviderit. »

(95) *Ἐξάπτοντες*. Ita quinque Regii alii que plures. Reg. bm et Colb. k habent ἐξάπτονται.

(96) *Τῆς*. Non inelegans hic articulus qui ad βίας referri potest; hunc tamen in nullo codice reperimus.

ἐκρυπτεν ὑπὸ τοῦ καιροῦ (97) καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος παιδαγωγίας· οὕτω γὰρ τὸ φανερώς ἀσεβεῖν ἦν ἀσφαλές· ἔστι δὲ ὅποι (98) καὶ παρεγύμνου τὸ τῆς γνώμης ἀπὸβρήτον τοῖς ὀξευτέροις τὴν ἀσέβειαν ἢ τὴν σύνεσιν· ὅθεν τε τοῖς (99) πρὸς τὸν ἀδελφὸν λόγους πλέον ἢ καλῶς εἶχεν, ὑπὲρ Ἑλλήνων διατεινόμενος (προφάσει δῆθεν ὡς τὸν ἡττω γυμνάζων λόγον, τὸ δὲ ἦν ὄντως γυμνασία κατὰ τῆς ἀληθείας), καὶ πᾶσι χαίρων οἷς ἀσεθεῖς τρόπος χαρακτηρίζεται.

disputationibus quas cum fratre habebat, plus quam æquum erat, pro ethnicis contendens (hoc quidem prætextu quasi inferiore doctrinam exercitationis causa tueretur, cæterum revera adversus veritatem seipsam exercens); tum omnibus iis rebus gaudens, quibus morum impietas quasi certissimis quibusdam notis exprimitur.

ΑΔ'. Ἐπεί δὲ τὸν μὲν ἀδελφὸν ἢ φιλανθρωπία τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδείκνυσι (1) βασιλεία, καὶ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐγχειρίζεται (2) τῆς οἰκουμένης, τῷ δὲ ὑπῆρχε κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν καὶ ἀδειαν, καὶ λόγων καὶ διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις (3) προσομιλεῖν (Ἀσία δὲ ἦν αὐτῷ τὸ τῆς ἀσεθείας διδασκαλεῖον, ὅση τε περὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς γενέσεις, καὶ φαντασίαν προγνώσεως τερατεύεται, καὶ τὴν ἐπομένην τῶτοις γοητικὴν)· ἔν ἐστι τὸ λεῖπον ἦν (4), προστεθῆναι τῇ ἀσεθείᾳ καὶ δύναμιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ταύτην δίδωσιν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἢ πληθυνθεῖσα τῶν πολλῶν (5) ἀνομία, καὶ ἡ ἐπ' ἄκρον (6), ὡς ἐν εἰποι τις, Χριστιανῶν εὐεξία, τὴν ἐναντίαν ζητοῦσα μεταβολὴν (7), καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ τιμὴ (8), καὶ ὁ φόρος δι' ἧν (9) ὕβρισαμεν.

ΑΒ'. Τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύει χαλεπώτερον (10) εἶναι τὸ κατασχεῖν τὰ ἀγαθὰ τοῦ μὴ παρόντα κτήσασθαι· καὶ ῥῆον ἀπελθοῦσαν εὐμερῆαν ἀνακαλέσασθαι δι'

(97) Ὑπὸ τοῦ καιροῦ. Billius : « ob temporis incommoditatem. » Combef. pressius ac melius, « per temporis rationem et imperatoris disciplinam. »
 (98) Ὅποι. Sic Reg. hm. Alii autem non pauci cœdices, et Herv. ὅπη.
 (99) Τοῖς. Ita scripti et editi libri, præter Par.
 (1) Ἀποδείκνυσι. Pas. ἀναδείκνυσι. Quod hic benignitati imperatoris tribuit Gregorius, id malitiæ scribit Zosimus : εἴτε (ὑπὲρ ἀληθῆς ἦν) πρόφασιν τῆς αὐτοῦ ἀνατρέψεως· « sive, quod quidem verum est, in eo mortis causam invenire voluerit. »
 (2) Ἐγχειρίζεται. Plerique codices habent ἐγχειρίζει. Non tantum Oriens, sed etiam Thracia, adeoque Constantinopolis ipsa, commissæ est Gallo. Quod in eadem anno 351 contigit.
 (3) Διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις. « Perniciosi hi magistri » fuere (ut Libanius orittam, quem mirifice coluit, licet eum non audierit), Maximus Ephesinus, qui Valentiniani jussu, ob magicas artes, interfectus est, ut ex Socrate, lib. iii, c. 1; Sozom. lib. v, c. 2; Liban. orat. 13, discimus; Euseius ejusque discipulus Eusebius, ipse quoque Jamblichus, qui sub Valente obiit, ad quem plures Apostata scripsit epistolas; denique Priscus et Chrysanthius. « His imperii cupiditate, » ait Theodoretus, Hist. lib. iii, c. 3, « Julianus addictus, pietatem exiit. » Et Augustinus lib. v De civit. Dei, c. 21, « Eius egregiam indolem decepit amore domi- nandi sacrilega et detestanda curiositas. »
 (4) Λεῖπον ἦν. Reg. b, λατόμενον.
 (5) Πληθυνθεῖσα τῶν πολλῶν. Comb. « accumulata vulgi hominum iniquitas. »

Atumque ab ima parte strepitum edunt; a statu quidem sursum impulsus, cæterum a superna vi retenti et coerciti: eodem quoque modo ipse, tametsi ob temporis necessitatem, ejusque, qui rerum potiebatur, auctoritatem atque disciplinam, majorem impietatis partem occultaret; nondum enim impietatem aperte profiteri tutum erat; interdum tamen iis qui impietate quam prudentia acutiores erant, mentis arcanum aperiebatur; tum in hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hanc quoque illi adversus nos concedit exundans multorum iniquitas, Christianorumque, ut sic loquar, ad summum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem quærens, licentiaque et honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXI. At postquam imperatoris benignitas fratrem Cæsarem creavit, partemque orbis terrarum haud exiguam ei commisit; huic autem pro animi libidine ac sine ullo metu perniciosissimis et studiis et præceptoribus operam dare licebat (ipsi porro Asia impietatis schola erat, tam quæ circa siderum scientiam et genituras, inanemque præscientiæ speciem vanissime occupatur, quam quæ circa præstigiatorum artem, earum assecram, versatur); unum hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hanc quoque illi adversus nos concedit exundans multorum iniquitas, Christianorumque, ut sic loquar, ad summum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem quærens, licentiaque et honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXII. Vere enim difficilior esse videtur præsentia bona tueri ac retinere, quam absentia adipisci: faciliusque est sublatam ex oculis feliciter

(6) Ἄκρον. Sic tres Regii codd. Non pauci cum editis, ἄκρων.
 (7) Τὴν ἐναντίαν ζητοῦσα μεταβολὴν. Basil. in hæc verba : « Bonus ad summum corporis habitudines, periculosos medici pronuntiant. Motis enim, sive in bonum, sive in malum omnibus, motuque et corpora et negotia moveri mutarique necesse est, hincque petulantia parentem saturitatem vocant... ad summum itaque bonæ, ut ita dicam, valetudinis provecta res Christiana; nec enim ad meliora proficere poterat, in pejora atque contraria ruit ac mutata est: » τὰς εἰς ἄκρον εὐεξίας σφαλερὰς ἰατρῶν παιδὲς λέγουσι, etc.
 (8) Καὶ ἡ τιμὴ. Hæc desunt in tribus Reg., nec agnoscit Combef.
 (9) Δι' ἧν. Sic plerique codd. Nonnulli tamen cum Par. habent, δι' ὧν.
 (10) Χαλεπώτερον. In or. 4C De baptisate, num. 31, sic habet Gregorius: Τῆς αὐτῆς ἔστι δυσχερέας καὶ κτήσασθαι τι τῶν ἀγαθῶν οὐκ ὑπάρχον, καὶ κτηθῆν διασώσασθαι. « Eiusdem est difficultatis, et bonum aliquod, quo prius carebas, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare. » Sententia Demosthenis hæc est, juxta Eliam et Heinsium, qui laudant Olynthiacam secundam, ubi tamen contraria sententia legitur circa finem: Πολὺ γὰρ ῥῆον ἔχοντα φυλάττειν ἢ κτήσασθαι πάντα πέφυκε. « Multo enim facilius, quæ habeas, defendi solent omnia, quam parari. » Ad Gregurii sententiam propius accedit Q. Curtius lib. iv, c. 11: « Facilius est quædam vincere quam tueri.. Expeditius manus nostræ capiunt, quam continent. »

tatem studio et cura recuperare, quam præsentem conservare. Atque contritionem quidem præcedit contumelia ²³, ut præclare habetur in Proverbiis, gloriam autem humilitas ²⁴: aut, ut dilucidius loquar, quemadmodum calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. *Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* ²⁵, atque contrariis contraria vicissim inducit, qui omnia juste admittitur. Quod ipse quoque David perspectum et exploratum habens, hoc in bonorum numero collocat, quod animo contractus et depressus fuerit: gratiamque habet ei, a quo depressus est, tanquam hinc divinarum justificationum cognitio ipsi accesserit. *Præquam, inquit, humiliaver, ego deliqui: propterea eloquium tuum custodivi* ²⁶: dejectionem scilicet inter delictum et resipiscentiam interponens, utpote ab illo quidem genitam, hanc autem parientem. Peccatum enim dejectionis parens est; dejectio autem, resipiscentiæ. Nos quippe, cum probi et moderati essemus, in altum sublatis, eoque paulatim provecti ut in hanc rerum speciem hominumque multitudinem Dei opere ac favore pervenerimus, posteaquam incassati sumus, recalcitravimus: et posteaquam dilatati fuimus ²⁷, in arctum redacti sumus: quamque in persecutionibus et adversis gloriam potentiamque collegeramus, eam in secundis rebus dissipavimus, quemadmodum deinceps oratio declinabit.

XXXIII. Ac Cæsari quidem, et imperiam, et vitam finem accipit; quæ enim interea acciderunt, silentio premam, tam ejus gratia qui fecit, quam ejus qui passus est: quorum utriusque pietatem venerans, temeritatem haudquaquam laudo. Quoniam enim oportebat, ut cum homines essent, peccati aliquid admitterent, hoc illud est quod fortasse quispiam in utroque reprehenderit: nisi tamen hic quoque, dum alterum accusamus, alterum crimine liberemus. Julianus autem statim fratri in Imperio, sed non in pietate; paulo autem post ei quoque, a quo imperator creatus fuerat, succedit; partim volenti, partim a communi fine coactio, atque ita superato, ut ea clades orbi universo funesta et exitiosa fuerit.

93 XXXIV. Quid tibi accidit, o imperatorum diviniissime, Christianique amantissime? (eo enim prevehor, ut tecum velut cum præsentem atque audientem expostulem, etsi multo præstantiorem te esse scio, ²⁸ Prov. xvi, 18. ²⁹ Prov. xv, 33. ³⁰ Jac. iv, 6. ³¹ Psal. cxviii, 67. ³² Deut. xxiii, 15.

(1) Ὑβρις. Vulgata minus æquivoce vertit, «superbia.»
 (2) Ἐπιμετρῶν. Reg. i, ἀντιμετρῶν.
 (3) Πλημμελείας τε. Doest τε in plerisque eod. Hunc locum sic reddidit Comb.: «Inter delictum et emendationem mediam interponens resipiscentiam.»
 (4) Γεννωμένην. Comb. «quæ ex illo orta sit, hincque parens.»
 (5) Ὡς εἰς τὸδε τὸ σχῆμα. «Ut in hanc dignitatem.»
 (6) Τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι. «Gregorius, ut cum Basilio loquar, ait se silentio præterire, interim contigerunt, reveritus amborum, utpote Christianorum, pietatem. Aliud ad facinus, quo

ἐπιμελείας, ἢ τὴν ὑπάρχουσαν διακίναςθαι· κατὰ μὲν συντριβῆς ἡγείται ὕβρις (11), αἱ Παροιμίαι καλῶς φασί, πρὸ δὲ δόξης ταπεινωσις· ἢ, ἴνα σαφέστερον εἶπω, ὕβρις μὲν ἔπεται συντριβῆ, ταπεινώσει δὲ εὐδοξία· Κύριος γὰρ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν, καὶ ἀντιτάγει τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁ πάντα δικαίως ἐπιμετρῶν (12). Ταῦτα εἰδὼς καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, ἐν τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ συνεστάλθαι τίθεται· καὶ χάριν ὁμολογεῖ τῷ συσταλάντι, ὡς τοῦ τὰ δικαιώματα μαθεῖν ἐντέθειεν προσγινομένου· καὶ, Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, φησὶν, ἐγὼ ἐπλημμέλησα· διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα· μέσῳ πλημμελείας τε (13) καὶ διορθώσεως τίθεις τὴν ταπεινώσιν, ὡς ἐκ μὲν ταύτης γεννωμένην (14), τὴν δὲ γεννήσασαν· ἀμαρτία μὲν γὰρ ταπεινώσεως μήτηρ, ἐπιστροφῆς δὲ ταπεινώσις. Ἡμεῖς γοῦν, ὕψωθέντες, ὅτε ἤμεν ἐπικεικίς τε καὶ μέτροι, καὶ κατὰ μικρὸν αὐξηθέντες, ὡς εἰς τὸδε τὸ σχῆμα (15) καὶ πλῆθος σὺν χειραγωγίᾳ Θεοῦ προσελθῆναι, ἤνικα ἐπιπλάνθημεν, ἐσκιρτήσαμεν· καὶ ἤνικα ἐπλατύνθημεν, ἐστενοχωρήθημεν· καὶ ἦν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι συναλεξάμεθα δόξαν καὶ δύναμιν, ταύτην εὐπράττοντες καταλέσμεν· δηλώσει δὲ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου.

ΛΓ. Ὅρον μὲν ἡ βασιλεία τῷ Καίσαρι καὶ ὁ βίος λαμβάνει· τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι (16) φεῖδι καὶ τοῦ πεποιηκότος καὶ τοῦ παπονήτοτος· ὡν ἀμφοτέρων αἰδοῦμενος τὴν εὐσέθειαν, οὐκ ἐπιανῶ τὴν θρασύτητα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδει τι καὶ ἀμαρτεῖν, ὄντας ἀνθρώπους, τοῦτο ἐστὶν ὃ τάχα ἂν τις ἀμφοτέρων οὐκ ἐπαινήσειεν· εἰ μὴ κἀναυθα δι' ὧν τοῦ ἐτέρου κατηγοροῦμεν, τὸν ἕτερον αἰτίας ἀφήσομεν (17). Ὁ δὲ εὐθὺς μὲν κληρονομός τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας, ἀλλ' οὐκ εὐσεβείας· μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τοῦ βασιλεύσαντος αὐτὸν γίνεται, τὸ μὲν ἐκόντος (18), τὸ δὲ βιασθέντος τῷ κοινῷ τέλει, καὶ ἡττηθέντος ἦταν παντὶ τῷ κόσμῳ κακὴν καὶ ὀλέθριον.

ΔΔ' Τί τοῦτο, ὦ θεϊότατε βασιλέων (19) καὶ φιλοχριστότατε (προάγομαι (20) γὰρ ὡς παρόντι καὶ ἀκούοντι μέμψασθαι, καὶ εἰ πολὺ κρείττονα γινώσκου τῆς ἡμετέρας μέμψεως, μετὰ Θεοῦ (21) τεταγμένον, ³³ Psal. cxviii, 67. ³⁴ Deut. xxiii, 15.

Gallus res novas est molitus, et ad mortem quam huic intulit Constantius. Si enim alterum accusasset Gregorius, alterum culpa liberari necesse erat. Quapropter, misso utriusque facinore, quæ in medio dicenda erant, silentio se premere proficitur.
 (17) Ἀφήσομεν. Vix unum reperias codicem, qui aliter habeat. Ed. ἀφήσωμεν.
 (18) Τὸ μὲν ἐκόντος, etc. «Constantio volente, fratri suo successit Julianus; ipsi vero Constantio morte coactio et superato.»
 (19) Βασιλέων. Reg. p. Βασιλεῦ.
 (20) Προάγομαι. Reg. i, προσάγομαι.
 (21) Μετὰ Θεοῦ. Sic omnes codices. Ed. μετὰ τοῦ Θεοῦ.

καὶ τῆς ἐκεῖ ἄδης κληρονομήσαντα, καὶ τοσοῦτον μετασφωρήσαντα, ὅσον μεταθέσθαι τὴν βασιλείαν· τίνα ταύτην ἐδοιλεύσω βουλῆν, πάντων συνέσει καὶ ἐγγινοῖα κατὰ πολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ (22) βασιλείων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐμπροσθεν; ὁ τὸ βαρβαρικὸν ἀνακαθαίρων κύκλω, καὶ τοὺς οἰκοὶ τυράννων χειρούμενος, τοὺς μὲν τοῖς λόγοις, τοὺς δὲ τοῖς ὄπλοις, καὶ τούτων ἐκάτερον ὡς μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἐτέρου δισχλούμενος· οὐ μεγάλα μὲν τρόπαια τὰ μεθ' ὅλων καὶ μάχης, μεῖζω δὲ καὶ περιφανέστερα τὰ ἀναιμακτα· πρὸς ὃν καὶ αἱ πανταχόθεν πρεσβεῖαι καὶ ἱκεσίαι· ἦ τὰ μὲν (23) ὑπήκουε, τὰ δὲ ἐμέλλε (24) πᾶν δὲ ἦν τὸ ἐλπισθῆν Ἰσον τῷ χειρωθῆντι· ὁ χειρὶ θεοῦ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλῆν καὶ πράξιν ὀδηγούμενος· οὐ μάλλον μὲν τῆς χειρὸς ἢ συνέσει, μάλλον δὲ τῆς συνέσεως ἢ χειρὶ ἰθαυμάζετο· πλείον δὲ τῆς ἐν ἀμφοτέροις εὐδοκιμήσεως ἢ εὐσέβεια.

quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam domiti atque in potestatem redacti essent: qui Dei manu ad omnia consilia resque omnes gerendas utebaris: cujus denique et prudentia majorem sui admirationem movebat, quam manuum vires; et rursus vires majori admirationi erant, quam prudentia: atque utroque præclarior illustriorque erat pietatis gloria.

ΑΕ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μόνον ἀμαθῆς ἐφάνης (25) καὶ ἀπερίσκεπτος; Τί τὸ τάχος τῆς ἀπανθρώπου φιλανθρωπίας; Τίς συνεισηθῆς δαιμόνων (26) τῷ σέμματι; Πῶς τὸν μέγαν κληρον καὶ τὸ πατρῷον καλλώπισμα, τοὺς ἐπινύμους λέγω Χριστοῦ, τὸ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκλάμψαν ἔθνος, τὸ βασιλείων ἱεράτευμα, τὸ πολλῶν πόνη καὶ πολλοῖς ἰδρῶσι συναρτηθῆν, οὕτως ἐν ὀλίγῳ καὶ ἀκμῇ βραχεία κειροῦ τῷ κοινῷ παλαμναίῳ φέρων παρέδωκας;

XXXV. Quonam igitur modo hic solum imperitus minimeque circumspectus exististi? Quæ hæc inhumanæ humanitatis celeritas? Quis dæmonum ad hanc deliberationem simul irrepsit? Quomodo magnam illam hæreditatem, ac patrium decus et ornamentum, eos dico, qui a Christo cognomentum habent, gentem illam toto passim orbe lucentem, regale sacerdotium²⁵, multo labore multisque sudoribus auctum, tam brevi atque exiguo temporis puncto communi huic pesti et furæ tradidisti?

ΑΖ. Ἦτος τι καὶ ἀσεβεῖν ὕμιν, ἀδελφοί, φαίνομαι, καὶ ἀγνωμονεῖν ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ὅτι μὴ ταχὺ τοῖς τῆς κατηγορίας ῥήμασιν ἐπάγω τὰ τῆς ἀληθείας. Καίτοι γε ἱκανῶς ἀπολελόγημαι, καὶ δι' αὐτῶν ὧν ἐγχεκλήκα, εἰ τι τῇ κατηγορίᾳ τὸν νοῦν προσέχετε· κἀνταῦθα μόνον (27) ἡ κατηγορία τὴν ἔφεσον ἔχει· χρησιότῃτα γὰρ εἶπων, τὴν ἀπολογία ἐδήλωσα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μετρίως ἐκείνων ἱστοταμένων, ὅτι ἕνεκα μὲν εὐσεβείας καὶ τοῦ περὶ ἡμᾶς φίλτρου, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶν ἡμῖν ἀγαθόν, μὴ ὅτι ἐκείνων (28) παρεῖδεν ἂν, ἢ γένους ὄλου τιμῆν, ἢ προσθήκην τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας (29), καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ τῆς ὕψις αὐτῆς, ἣς οὐδὲν οὐδὲν τιμώτερον, τὴν ἡμετέραν ἀσφάλειάν τε καὶ σωτηρίαν οὐκ ἂν χαλεπῶς ἠλλάξατο;

XXXVI. Sed fortasse vobis, fratres, impie facere videor, atque in hoc sermone iniqui et ingrati animi specimen exhibere, quod non statim accusationis verbis veritatis verba subnectam. Quanquam per ea quoque quæ objeci, satis ipsius causam egi, eumque purgavi, si modo accusationi nostræ acceptionem animum præbuitis; atque hic duntaxat accusationi absolutio conjuncta est. Nam cum benignitatem dixi, id aperte 94 dixi quod eum crimine omni ac culpa liberet. Cui enim, vel ex his quibus non perinde cognitus erat, dubium est, quin ipse ob pietatem amoremque erga nos, ac propensissimam bene de nobis merendi voluntatem, non modo illum, aut totius generis honorem, imperiique incrementum neglexisset, verum imperio quoque ipsi D omnibusque fortunis, atque ipsi denique vitæ, nostram ac salutem haud illibenti animo prætulisset?

quæ nemini quidquam est charius, incolumitatem huius?

²⁵ | Petr. II, 9.

(22) *Τῶν ἐπὶ σοῦ.* « Tuæ ætatis, tibi æqualium. »

(23) *ἦ τὰ μὲν,* etc. Ita plerique codd. Paucissimi cum ed. ὧν. Bill.: « Cui nationes omnes partim jam dico audientes erant, partim jamjam futuræ erant. »

(24) *Τὰ δὲ ἐμέλλε,* etc. Comb. sic locum hunc vertit: « Mox futurum erat, ut in eadem causa essent, tum quorum expugnatio in spe posita erat, tum qui jam in potestatem redacti erant. »

(25) *Ἐφάνης.* Deest in plerisque non in ultimæ notæ codicibus.

(26) *Δαιμόνων.* Colb. 2, *δαίμων.*

(27) *Κἀνταῦθα μόνον,* etc. « Atque hic accusationi, etiamsi sola esset, absolutio conjuncta est. Nam cum lenitatem dixi, » etc.

(28) *Ἐκείνων.* « Illorum, » scilicet « Julianum. »

(29) *Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας.* Hæc desunt in duobus Regis optimæ notæ. In aliis deest tantum τῆς ante βασιλείας.

XXXVII. Neque enim quisquam aliquando ullius A rei tam acri amore atque cupiditate correptus est, quam ille Christianos crescere, atque in summam gloriæ potentiaque amplitudinem pervenire cuperat. Ac neque domitæ et subactæ gentes, nec respublica præcæris legibus constituta et gubernata, nec pecuniarum copia, nec gloriæ magnitudo, nec quod rex regum et esset, et appellaretur, nec omnia alia, quibus hominum felicitas declaratur; nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum ipsi voluptatis assererat, quantum, ut et nos per ipsum, et per nos ipse, tum apud Deum, tum apud homines laudarem, ac firma semper et stabilis nobis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, altius videlicet magisque regie quam plerique soleant, de his cogitans, eum Christianorum rebus B Romanorum quoque res incrementum simul cepisse, atque cum adventu Christi imperium simul ingressum fuisse, cum nondum prius hoc ovicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Ob idque, et merito quidem, res nostras magis amplecti mihi videbatur. Qui quidem, etsi quid nobis molestiæ exhibuit, non nestri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius laudem, animorumque consensione jungeremur, nec essemus

XXXVIII. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, ac benignitati adjuuncta est imbecillitas; minimeque is improbitatem suspicatur, cujus animus ab improbitate liber ac purus est. Propterea C quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus et simulatio deprehensa, sensimque obrepit impietas, ac duæ benignitates inter se occurrerunt, altera erga piuum genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini 95 numinis contemptorem. Quid ille, qui cum nihil haberet, quod de Christianis quereretur, nihil quod doctrinam nostram improbaret, nihil rursus quod ex gentiliū dogmatibus eximium et excellens existimaret, atque ejusmodi, ut sermone vix convelli posset, nec denique ullius majorum suorum exemplum hac in re sequeretur, nobilissimum sese ex impietate reddidit, novoque modo cum eo, a quo Cæsar designatus fuerat, certavit? Nam cum eum virtute rebusque præcæris superare non posset, contraria

ΔΖ. Οὐδὲν γὰρ οὐδένος οὕτω πάποτε πράγματα ἔρωσ θερμοῦ ἐνέσκηψεν, ὡς ἐκείνῳ Χριστιανούς αὐξήθηναί, καὶ εἰς πλεῖστον (30) καὶ δόξης προελθεῖν καὶ δυνάμει· καὶ οὕτε ἔθνη χειρούμενα, οὕτε τὸ κοινὸν εὐνομούμενον, οὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία (31), οὐ τὸ βασίλευ βασιλεύειν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, οὐχ ὅσοις ἄλλοις ἀνθρώπων εὐδαιμονία γνωρίζεται· οὐδὲν οὕτω τῶν πάντων ἐκείνῳ ἠψφραίνεν, ὡς τὸ δι' αὐτοῦ μὲν ἡμᾶς, διὰ δὲ ἡμῶν ἐκείνῳ, καὶ παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις (32) εὐδοκιμεῖν, καὶ ἀκατάλυτον ἡμῖν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον παραμείναι τὴν δυναστείαν· καὶ γὰρ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐκείνο ἦδει σαφῶς, ὑψηλότερόν τε (33) καὶ βασιλικώτερον ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς περὶ τούτων διανοοῦμενος, ὅτι τοῖς Χριστιανῶν πράγμασι τὰ Ῥωμαίων συνηξήσῃ, καὶ συνεισήθη τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ τὸ κράτος, οὕτω πρότερον τελείως (34) εἰς μοναρχίαν νενικητός (35)· καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἐδόκει μοι περιέπειν εὐ ποιῶν τὰ ἡμέτερα· ὅς γε, καὶ εἰ τι παρελύπησεν ἡμᾶς, οὐ περιφρονῶν, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἄλλοις τισὶ πρὸ ἡμῶν χαριζόμενος (36), ἀλλ' ὥστε πάντας ἐν εἶναι, καὶ συμφρονεῖν παρελύπησε, καὶ μὴ διακεκόφθαι, μηδὲ διαστάναι τοὺς σχίσματιν.

quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum co-

ΔΗ'. Ἄλλ' ὅπερ εἶπον, ἀφύλακτον ἢ ἀπλότης, καὶ μετὰ τοῦ σαβροῦ (37) τὸ φιλόανθρωπον, καὶ ἤμιστα κακίαν ὀφροῦσθαι τὸ κακίας ἐλεύθερον· διὰ τοῦτο ἠγνωσθη τὸ μέλλον, καὶ τὸ πλάσμα οὐκ ἐφωράθη, καὶ παρεισήθη κατὰ μικρὸν ἢ ἀσέβεια, καὶ δύο χρηστότητες συνεισήθησαν ἀλλήλαις, ἣ τε περὶ τὸ εὐσεβὲς γένος καὶ τὸν ἀσεβέστατων πάντων καὶ ἀθεώτατον. Ὅς, εἰ (38) μεμφόμενος Χριστιανούς, εἰ δὲ οὐκ ἐπαίνειν ἔχον τῶν ἡμετέρων, εἰ δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι δογματικῶν ὑπερφυεὶς νομίμας, καὶ δυσκίνητον λόγῳ, πῶπ δὲ καὶ ἀκολουθῶν ὑποδείγματι, γνωριμώτατον (39) αὐτὸν ἐξ ἀσθείας κατέστησε, καὶ καινότερον τρόπον ἡμιλλήθη τῷ ἀναδείξαντι; Ἐπειδὴ γε ὑπερβάλλειν οὐκ (40) ἦν ἀρετῇ καὶ τοῖς κρείττοσι, διὰ τοῦ ἐναντίου φανθῆναι φιλονεικήσας (41) τῆς εἰς δυσσέβειαν ἀμετρίας, καὶ τῆς περὶ τὸ χεῖρον φιλοτιμίας. Ἡ μὲν οὖν ὑπὲρ Χριστιανῶν τοῦ ἀνδρός, καὶ πρὸς Χριστιανούς ἀπολογία τοιαύτη, καὶ οὕτω δικαία τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν.

(30) *Εἰς πλεῖστον*. Sic plerique codices. Ed. ἐπὶ D le. , etc.

(31) *Ὁὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία*. Hac excidere Par. editoribus.

(32) *Καὶ ἀνθρώποις*. Comb. καὶ παρὰ ἀνθρώποισ.

(33) *Τε*. Deest in codicibus non paucis.

(34) *Τελείως*. Codices communiter τελείως.

(35) *Νενικητός*. Comb. κενικητός.

(36) *Χαριζόμενος*. Billius, primis curis, et gratificari, et rectius quam in edit. Paris. quæ habet, et commendare.

(37) *Μετὰ τοῦ σαβροῦ*. Hic optime convenit quod ait Tullius, in *Tusc.* n. 21, 47: «In animis omnium est fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum, seni-

(38) *Ὅς, εἰ*. Hic, et in sequenti membro, εἰ δὲ οὐκ, habent nonnulli codices, ut alibi non raro, εἰ δαί. Græca hæc per interrogationem videntur tendenda: «Qui, quid in Christianis causatus? Quid in nostris non laudandum inveniens? Quid in Græcorum dogmatibus eximium et non facili negotio sermone convellendum arbitrat? Quod porro exemplum secutus, famosissimum sese ex impietate constituit?»

(39) *Γνωριμώτατον*. Superscriptum, ὀνομαστικώτατον, et celeberrimum.

(40) *Ἐπεὶ δὲ ὑπερβάλλειν οὐκ ἦν*. In mss. non paucis et in Basil. legitur, οὐκ ἦν ὑπερβαλεῖν.

(41) *Φιλονεικήσας*. Reg. f. ἐφιλονεικήσας.

modo, hoc est, per immodicam quamdam et effrenatam impietatem, pervicaxque vitii studium, nominis splendorem sibi conciliare obnoxius est. Ac de Christianis, et ad Christianos, talis est Constantii purgatio, tamque æqua et justa, his quidem certe qui mente præditi sunt.

ΑΘ. Ἐπει δὲ (42) εἰσὶ τινες, οἱ, κἀν ταύτης ἡμᾶς ἀπολύσωσι τῆς αἰτίας, ἐτέρας οὐκ ἀφιέντες, ἀλλὰ κατηγοροῦντες εὐθείαν, ὅτι τῷ δυσμενεστάτῳ καὶ πολεμωτάτῳ τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισε, καὶ τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν πρότερον, εἶτα ἰσχυρὸν κατεσκευάσατο, τὴν μὲν ἐχθρὰν διὰ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σφαγῆς προκαταβαλόμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς βασιλείας προσθείς· ἀναγκαῖον καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξελθεῖν (43) καὶ δεῖξαι μὴ παντάπασιν ἄλογον τὸ φιλόδηρον, μὴδὲ ἔξω τῆς βασιλικῆς μεγαλονοίας καὶ προμηθείας· καὶ γὰρ ἀναίσχυνοίμην, εἰ, τοιαύτης παρ' αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν εὐσεβεῖα διαφέρειν πεπιστευκότες, μὴ τὰ (44) δίκαια συνηγορήσαιμεν· ὃ καὶ τοῖς μηδὲν εὐεργετηκόσιν (45) ὀφείλεται παρ' ἡμῶν, τῶν Λόγου καὶ Ἀληθείας θεραπευτῶν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐνεσθῆεν ἀπαλλαγὴν, ἥνικα καὶ τὸ κολακῆσειν δοκεῖν ἐκπεφύγαμεν, καὶ πονηρὰς ἐλεύθερος ὑπόνομος ὁ λόγος.

Veritatis cultum prostemur, præstari debet; idque præsertim post illius e vita discessum, cum jam verendum non est, ne in assentationis opinionem oratio.

Μ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἤλπισεν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ταῖς τιμαῖς παρήσειν αὐτὸν ἡμερώτερον; Τίς δὲ οὐκ ἐκ τῆς πίστεως, ἣν ἐπιστεύθη (46) καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς, δικαιοτέρον; ὡς ἀμφοῖν δίκαια καὶ βασιλικῇ κρίσει, τοῦ μὲν ἐπιτιμηθέντος, τοῦ δὲ προβληθέντος· ὃ γὰρ τὸν δεύτερον τιμήσας, οἷς οὐκ ἂν τις ἤλπισεν, αὐδὲ αὐτὸς ὁ τυχὼν τῆς τιμῆς, δῆλον, ὡς οὐδὲ τὸν πρότερον ἄνευ δίκαιας ὀργῆς ἐκολάσατο· καὶ τὸ μὲν τῆς ἐκείνου προπετείας ἦν, τὸ δὲ τῆς τοῦ τετιμηκότος φιλάνθρωπιαν.

affectus est, temeritati assignandum esse; alterum nihil.

ΜΑ'. Καὶ ἅμα τὸ θαρβεῖν εἶχεν, εἰ δεῖ τὸ μείζον εἶπαι, οὐ τοσοῦτον ἐκ τῆς ἐκείνου πίστεως, ὅσον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως· ἥ μοι δοκεῖ καὶ Ἀλέξανδρος θαρβήσας ὁ πᾶν δοῦναι μὴ μόνον τὸ ζῆν ἡττημένῳ Πύρρῳ, καὶ ταῦτα νεανικῶς οὕτως ἡγωνισμένῳ περὶ τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν αὐθις Ἰνδῶν· ὡς τὸ μεγαλόψυχον (47) οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἐπιδειξόμενος, ᾧ κρατηθῆναι (48) χεῖρον ἐνόμιζεν Ἀλέξανδρος ὢν ἢ τοῖς ὀπλοῖς· τοῦ δὲ, εἰ κακὸν λάβοι, χειρώσασθαι πάλιν ἐπ' αὐτῷ τυγχάνοντος. Καὶ ἦν αὐτῷ ἡ περιουσία τοῦ θαρβεῖν τὸ φιλόδηρον.

ΜΒ'. Καίτοι τί τοῦτο ἀγωνίζομαι, σφόδρα ἐνὸν κρατεῖν καὶ ἡττημένον; Εἰ γὰρ ὁ πιστεύσας κακῶς,

XXXIX. Quoniam autem nonnulli sunt, qui, quamvis nos hoc crimine liberent, altera tamen culpa minime solvunt, verum stultitiæ propterea insimulant, quod ipse inimicissimo homini hostisque acerrimo imperium commiserit, atque eundem primo hostem effecerit, deinde robur ipsi compararit, nimirum per fratris cædem inimicitiae fundamentum jaciens, post autem per imperium eidem vires addens; de hac quoque re pauca necessario mihi dicenda sunt, illudque ostendendum, nequaquam omnino inconsultam atque a ratione alienam hanc clementiam exstitisse, nec ab imperatoria animi præstantia providentiæque remotam. Etenim pudore suffunderer, si, cum tantum ab eo honorem acceperimus, eumque tanta pietatis laude excelluisse persuasum habeamus, justum illi patrocinium nequaquam afferremus; quod iis quoque, qui nihil beneficii in nos contulerunt, a nobis, qui Verbi et

XL. Quis enim non spem habuisset, fore ut, si nihil aliud, honoribus certe ipsum mitiorem efficeret? Quis non ex fide, quæ illi etiam præter æquum habita est, justiore? tanquam justo et imperatorio iudicio alter pœnam luisset, alter electus fuisset. Nam qui natu minore iis honoribus affecerat, quos nemo sperasset, ne ipse quidem qui honorem acceperat; perspicuum utique est, eum, ne in priorem quidem, nisi justa ira commotum, animadvertisse: alterumque 96 ejus, qui supplicio

XLI. Ad hæc, ut, quod majoris momenti est, dicam, non tam istius fide quam suis opibus et potentia nitentur: quibus etiam, ut opinor, fretus magnus ille Alexander, victo Poro non modo vitam dedit, idque cum de imperio adeo strenue dimicasset, sed Indorum etiam regnum ipsi restituit: perinde atque non alia ratione magnanimitatis specimen editurus, qua vinci, cum Alexander esset, turpius existimabat, quam armis superari: præsertim cum in sua potestate esset, eum, si malum beneficiique immemorem comperiret, rursus sub ditionis suæ jugum mittere. Ita benignitas hæc ab ingenti quadam animi præsentia manabat.

XLII. Sed quid in hac re tantopere laboro atque contendo, cum mihi causam facile obtinere liceat,

(42) Ἐπει δὲ. Ita plerique codd. Ed. ἐπιτιμήθη δὲ.

(43) Διεξελθεῖν. Tres Colb. διελεῖν.

(44) Μὴ τὰ. Combef. legit μὴδὲ τὰ.

(45) Εὐεργετηκόσιν. Reg. I, Or. I, Combef. etc. εὐεργετηκόσιν.

(46) Ἦν ἐπιστεύθη. Reg. bm, Culb. b, ἥς ἐπιτιμήθη.

(47) Μεγαλόψυχον. Edit. et mss. nonnulli addunt μὲν. Sed deest in melioris notæ codicibus.

(48) ᾧ κρατηθῆναι. Ad hæc verba Reg. u, appingit: αὐτῷ μεγαλόψυχῳ· κρατηθῆναι γὰρ τοῦτω, ἀλλ' οὐ κρατηθῆναι ἐβούλετο. « Ipsa magnanimitate, qua vincere magis quam vinci volebat. » Rem narret Plutarch. in Vita Alex.

etiam superato? Etenim si is malus est, qui credit, quid tandem præ eo ille, cui fides habita est? Et, si mores illius non prævidisse, in crimine ponendum est, vitium ipsum ubi tandem collocabimus? Sed profecto res quædam considerationis experta est improbitas: nec ulla ratio iniri potest, qua homines nequam et improbos quicquam meliores efficiat. Quippe cum iste, quibus ex rebus majorem benevolentiam concipere, ac si quos improbitatis igniculos habebat, eos extinguere debebat, ex his ad majus odium incensus sit, idque spectarit, ut bene de se meritum ulcisceretur.

XLIII. Hæc ipsum Platonem, et Chryssippi, et clarus Peripatus, et veneranda Stoa, et scita illa venusta sonoro gutture fundentes edocuerunt. Hæc geometriæ æqualitas et de Justitia sermones, illudque, eligendum potius esse injuriam accipere, quam inferre. Hæc egregii magistri, et imperii defensores et leges, quos ex trivili et barathris sibi collegerat; quorum non vitam ac mores laudaverat, sed facundiam suspexerat: ac ne hanc quidem fortasse, sed impietatem solam, ut sat idoneam **97** consiliariam, rerumque gerendarum vel omittendarum magistram.

XLIV. Quidni autem hos admirari par est, qui civitates etiam, quæ reipsa consistere non possunt, sermone fingunt, quique splendidas tyrannides modo non adorant, et cum superba gravitate supra deos obolum efferunt; quorum alii, ne Deum quidem omnino esse, alii rerum humanarum cura non tangi, sed temere et fortuito omnia ferri censent; alii autem sideribus duci, necessariisque et fatalibus figuris, haud scio unde et a quo ductis; alii vero omnia voluptatem appetere, idque vitæ humanæ finem arbitrantur? Virtus porro ipsi speciosum duntaxat nomen est, nec ultra hanc vitam porrigitur, nec ulla postea rerum in hac vita gesta-

at: pot' ἄν εἴη παρ' ἐπεινὸν ὁ πιστευθεὶς; Καὶ εἰ τὸ μὴ προῖδῃσθαι τὸν τρόπον ὑπαίτιον, αὐτὴν γε τὴν κακίαν τοῦ θήσομεν; Ἄλλ' ὄντως ἀσυλλόγιστόν (49) τι πρᾶγμα ἢ πονηρία· καὶ οὐκ ἔστιν ᾧ τοὺς μοχθηροὺς ἄν τις βελτίους ποιήσειεν· ὅποτε πάκεινος ἐξ ἑν εὐνούστερος φανῆναι δίκαιος (50) ἦν, καὶ εἰ τι κακίας εἶχεν ἐμπόρευμα τοῦτ' ἀνελεῖν, ἐκ τούτων (51) εἰς μείζον ἀνήθηθ' ἴσος, καὶ ὅπως ἄν ἀμύνηται (52) τὸν εὐεργέτην ἐσοῦπε.

MI'. Ταῦτα Πλάτωνες αὐτὸν, καὶ Χρῦσιπποι, καὶ ὁ λαμπρὸς Περιπάτος (53) καὶ ἡ σεμνὴ Στοά (54), καὶ οἱ τὰ κομψὰ λαρυγγίζοντες ἐξεπαίδευσαν· ταῦτα ἡ τῆς γεωμετρίας ἰσότης, καὶ οἱ περὶ δικαιοσύνης λόγοι, καὶ τὸ χρῆναι ἀδικεῖσθαι (55) μᾶλλον αἰρεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν· ταῦτα οἱ γενναῖοι διδάσκαλοι, καὶ τῆς βασιλείας συναγωνισαὶ τε καὶ νομοθεταί, οὓς ἐκ τῶν (56) τριόδων καὶ τῶν βαράθρων αὐτοῦ συνέλεξατο· ὧν οὐ τὸν τρόπον ἐπήνεσεν, ἀλλὰ τὴν εὐγλωτταν ἐθαύμασε· καὶ οὐδὲ ταύτην ἴσως, ἀλλὰ ἀσέβειαν μόνην, ὡς σύμβουλον ἰκανὴν καὶ τῶν πρακτέων καὶ μὴ διδάσκαλον (57).

MA'. Πῶς δὲ οὐ θαυμάζειν ἄξιον τοὺτους, οἱ καὶ λόγῳ πλάττουσι πόλεις, τὰς ἔργῳ συστήναι μὴ δυναμένας, καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας (58) μονῶν προσκυνοῦσι, καὶ τὸν ὄβολον ὑπὲρ τοὺς θεοὺς ἔχουσι μετὰ τῆς ὄφρυός (59)· καὶ οἱ μὲν οὐδὲ εἶναι θεὸν τὸ παράπαν, οἱ δὲ (60) οὐ προνοεῖν τῶν τῆδε δογματίζουσι, ἀλλ' εἰχῆ καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πᾶν φέρεσθαι, οἱ δὲ ἀστράσιν ἀγεσθαι καὶ σχηματισμοῖς ἀνάγκης (61), οὐκ οἶδ' ὑπὸ τίνος ἀγομένους καὶ ὄθεν· οἱ δὲ εἰς ἥσθην τὸ πᾶν φέρειν (62), καὶ τοῦτο εἶναι πέρας ζωῆς ἀνθρωπίνης ὑπολαμβάνουσιν; Ἡ ἀρετὴ δὲ αὐτοῖς ἕλλως ὄνομα εὐπρεπές, καὶ οὐδὲν τοῦ παρόντος βίου μακρότερον, οὐδὲ τις ἐξέτασις τῶν ἐνταῦθα βε-

(49) Ἀσυλλόγιστον, etc. « Gregorius, » juxta Eliam, « dixit improbitatem esse ἀσυλλόγιστον, vel quia non facile animadverti ac deprehendi potest... vel quia ratiocinando non assequitur id quod justum est. » Ex Phocylidis scriptis desumpta hæc sententia: dicit enim:

Ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία,
« inconsiderata est improbitas, » id est, « nec jus, nec æquum perspicit vir improbus. » Hac sententia utitur Theologus ad significandum quod prius insinuat Elias; id nimirum impietatis esse, ut ratiocinationes fallat omnes, nihilque ab ea expectandum, quod in aliis necessario consequitur. Unde nihil mirum expectatione sua frustratum fuisse Constantium.

(50) Δίκαιος. Reg. l. δίκαιον.

(51) Ἐκ τούτων. Savilius, ὁ δ' ἐκ τούτων, quæ priora verba censet retinenda, quamvis desint in melioris notæ codicibus.

(52) Ἀμύνηται. Regg. a, b, etc. ἀμύνατο.

(53) Λαμπρὸς Περιπάτος. Sic quinque Regg. alique plures. In edit. σεμνός.

(54) Σεμνὴ Στοά. Ita plerique codd. Deest σεμνὴ in ed.

(55) Χρῆναι ἀδικεῖσθαι, etc. « Eligendum... injuriam pati. » Billius: « Optandum... injuriam ferre. » Paulo aliter Plato in fine *Gorgiæ*: εὐλαβητέον ἐστὶ τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ ἀδικεῖσθαι: « Ma-

gis cavendum est injuriam facere quam pati. » Rationem superius attulerat: Δουλοῦν οὖν ὄντων, τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι, μείζον μὲν κακὸν φαμεν τὸ ἀδικεῖν, ἑλαττον δὲ ἀδικεῖσθαι. « Cum duæ igitur sint hæc res, injuriam facere et pati, majus quidem malum esse dicimus facere quam pati injuriam. »

(56) Ὅθεν ἐκ τῶν. Porphyrium et Libanium intelligit Elias; quibus recte addideris impietatis magistros.

(57) Καὶ μὴ διδάσκαλον. Non is est horum verborum sensus, quem reddidit Billius, ut videtur Tillemontio, sed iste, « impietatem operis tantum sciam; » non vero magistram fuisse Juliano, quippe qui per se satis sciret. In Regg. tamen codd. optima notæ, bin, hu, etc., cum hac distinctione, quæ Billio favel, legitur, καὶ μὴ διδάσκαλον.

(58) Καὶ τὴς σεμνὰς τυραννίδας. Hic Platonem carpi, qui pecuniæ cupiditate ductus ad Dionysium navigasse fertur, atque ad ejus pedes se provolvisset, ipsique assentari consuevisse, ut hinc lucri aliquid referret, atque obolum pluris quam gentilium deos fecissit. Deinde Epicureos cavillii petit, qui Providentiam negabant, etc.

(59) Μετὰ τῆς ὄφρυός. Billius, « cum supercilio. »

(60) Οἱ δὲ. Reg. l. et Billius, οἱ οὐδὲ.

(61) Ἀνάγκης. Colb. k, ἀναγκαίως. Eadem in Theologo οὐ de providentia reperias.

(62) Φέρειν. Montac. mavult βέπειν.

ωμάνων ὕστερον τὴν ἀδικίαν συστέλλουσα. Ἡ γὰρ αὖ συνειδὲ τις ταῦτα τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν, ἀλλὰ βαθεῖ βορβόρω, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ ἀφεγγεῖ ζόφω εὐάνθης καὶ ἀγνοίας (63) συνεκαλύφθη, μηδ' ὅσον προσδέχεται ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς καθαρθεὶς τὴν ἀνοιαν, ἀλλὰ περὶ τὰ κάτω (64) καὶ τὴν αἰσθησιν ὑποκώμενος, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τοὺς δαίμονας φαντασθῆναι δυναθεὶς, καὶ διαρθῆναι (65) τοῦ πεποιηκότος ἄξιως· ἢ εἰ τις διέβλεψε καὶ μικρὸν, ὡς ὁδηγῶ λόγῳ, καὶ μὴ θεῶ χρώμενος, ὑπὸ τοῦ πιθανοτέρου περισσῆρη, καὶ τοῦ μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἔλκοντος δι' ἰγνότητα.

ME. Τί οὖν θαυμαστὸν τὸν ἐκ τοιούτων μὲν ὁρμώμενον δογμάτων, ὑπὸ τοιούτων δὲ κυβερνητῶν εὐθυμένον, οὕτω καὶ τῷ πεπιστευκότι φανῆναι κακὸν ἐν πιστευθέντα (66), καὶ τῷ τιμήσαντι τὸν τιμηθέντα; Εἰ γὰρ δεῖ τι καὶ διὰ τῆς κατηγορίας ἀπολογησασθαι, οὐ μοι δοκεῖ τοσοῦτον ὑπεραλγῶν τοῦ ἀδελφοῦ, ὃν γε καὶ πολέμιον ἐκ τῆς θρησκείας ἐγίνωσκεν, ὅσον τὰ Χριστιανῶν οὐ φέρων ἀξάνόμενα, καὶ λυσῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας, τοῖς καθεστηκόσιν ἱππολύμῳ, καὶ ζητεῖν ἐλευθερίαν τῇ ἀπονοίᾳ· χρεῖναι γὰρ φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, εἰς ταῦτο (67) συνελθεῖν· οὐχ ἵνα παύσωνται κακῶν αἰ πόλεις, ἀλλ' ἵνα πλησθῶσι.

MG. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῆς ἀθαλείας καὶ ἀπονοίας ἑαυτὸν ἀναδῆσαι (68), καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ τιμῆσαι (ἢν οὐχ ἄρπαγμα τύχης, ἀλλ' ἀρετῆς ἄθλον ἢ χρένος ἢ ψῆφος βασιλείως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν, κρίσις), καὶ οὐ κοιεῖται τοῦ μέτρου τῆς τιμῆς κύριον τὸν τῆς βασιλείας· δεῦτερον δὲ (καὶ γὰρ ἀναγκαίαν ἑαυτῷ τῆν (69) ἀπόνοιαν ἐκ τῶν ἦδη τετολημμένων ἦδει πεποιθώς), τί διανοεῖται; καὶ ποῖ πρόεσιν ἀσεβείας; καὶ θρασυτήτος; Ὡς τῆς μανιώδους ἐκείνης ψυχῆς! Ἐπ' αὐτὸν ἐκστρατεύει, καὶ τῆς δύσεως ἀπαν-

rum censura injustitiam reprimens. Aut enim quispianam eorum qui apud illos in sapientum numero habentur, hoc non intellexit, sed in alto cœno, ut dici solet, atque obscura erroris et ignorantie caligine obrutus hæsit, ne eatenus quidem purgatus, ut veritatis radios intueri posset, verum in terrestrium et sensibilibium cœno provolutus, nec supra dæmones quidquam animo concipere valens, sublimisque, ut Creatore dignum est, ferri: aut si quis vel leviter prospexit, quia non Deum, sed humanam rationem docem sequeretur, ab eo quod probabilius erat, pertractus est, quodque promiscuam multitudinem ob propinquitatem magis alliciebat.

XLV. Quid mirum igitur, si is, qui ab hujusmodi placitis prodibat, atque ab hujusmodi gubernatoribus regebatur, erga eum qui fidem ipsi habuerat, honoreque ipsum affecerat, malum ac sceleratum se præbuit? Nam si per accusationem quoque ipsius causa nonnihil defendenda est, non tam quod fratris interitum doleret, quippe quem hostem quoque propter religionem duceret, quam quod Christianorum res augeri permoleste ferret, atque adversus pietatem fureret, rerum statum convellere aggressus esse, ac contumaciæ suæ libertatem quæsisisse videtur. Oportere enim philosophiam et imperium, juxta illorum sententiam, in unum coire; non ut civitates miseræ esse desinant, sed ut malis potius impleantur.

98 XLVI. Ac primum quidem illius arrogantiae atque audaciæ facinus fuit, quod sibi ipse diadema imposuit, magnoque nomine seipsam ornavit (quod non fortunæ prædam, sed virtutis præmium, vel tempus, vel imperatoris calculus largitur, vel, ut moris prisici fuit, senatus judicium), nec honoris modum ad imperatoris arbitrium revocavit. Deinde (siquidem ob ea, quæ jam ausus fuerat, in omnem audaciam proevidendi necessitatem se sibi imposuisse norat), quid cogitat? et quo, tum impietatis, tum temeritatis progreditur? O furiosam mentem!

(63) Καὶ ἀγνοίας. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

(64) Περί τὰ κάτω, etc. Billius, « circa terrena atque in sensum cadentia provolutus. »

(65) Διαρθῆναι. Heins. διαθρῆσαι.

(66) Τὸν πιστευθέντα. Hæc desunt in septem Regg., tribus Colb. et Or. 1.

(67) Εἰς ταῦτο, etc. Nonnulli codices ταῦτον. Or. 1. ταῦτό. Hic advertendum discrimen, quod inter Socratem et Julianum reperitur. Volebat Socrates reges philosophari, vel philosophos regnare, « ut bene esset civitatibus; » ὁ contra Julianus, « ut malis replerentur. »

(68) Ἐαυτὸν ἀναδῆσαι. Acrius verbis hic in Montacutium invehuntur Parisienses, eo quod scripserit ab Ammiano negari id quod affirmat Gregorius, « diadema sibi Julianum arrogasse. » Major certe fides habenda scriptori pio pariter et docto, quam ethnicis, qui Apostata impense favet. Verum utrumque conciliare facile est; nec enim multum dissentiunt. Ammianus ipse scribit lib. xx, Julianum coactum fuisse, ut Augusti nomen et diadema acci-

peret. Igitur sibi arrogavit licet coactus; deinde si coactus accepit, cogi se curavit, « corruptis largitione, » ut ait Zonaras, « et humanitate tribunis et centurionibus; » qui, ut auctor est Zosimus, gentilis scriptor, lib. iii, sparsis libellis animos militum commoverant. Itaque Julianus specie tenus coactus fuit, et eam diadema sibi arrogasse recte vereque scripsit Gregorius. Id etiam confirmant « oburgatorie et mordaces litteræ » Juliani ad Constantium secreto datæ, non apologeticæ facti, et responsa Constantii quæ coram armata multitudine, quam de industria convocarat, legi euravit Julianus. Denique, si invitus diadema accepit, quare jubenti Constantio, ut illud deponeret, parere detrectavit? Hæc omnia ipse Ammianus memoris mandavit lib. xx et xxi, et disertis verbis scripsit, « sibi ipsi Julianum imposuisse diadema. » Ergone Gregorio scribere non licuit, nullam habitam rationem seu veræ, seu fictæ coactionis, « Julianum diadema sibi arrogasse? »

(69) Τῆν, etc. In ora edit. Montacutii scribitur, τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἦδει πεποιητός. Absci- ἦδε: a Reg. hu, ac ita legit Comb.

Adversus eum expeditionem suscipit, atque ab Occidente pedem movet: in speciem quidem, quasi se de arrepto diademate purgare vellet, adhuc enim audaciam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se traduceret, ac per improbitatem et ingratitude suam in hominum admirationem veniret. In eoque spe sua minime falsus est.

XLVII. Nec tamen hoc mirentur, qui Dei rationum, quibus omnia reguntur, altitudinem omni conjectura sublimiorem non assequuntur, nec opifici gubernatione cedere sustinent, nobis quidem certe sapientiori, suaque, et quo, et qua vult, ratione ducenti, non dubium autem quin ad id quod melius est, atque ad morborum sanationem, quantumvis ii quibus medicina sit, indignentur. A quibus rationibus non ille quidem ad malum excitatus est: Deus enim nullo modo mali causa est, quippe natura bonus, vitiumque ejus est qui elegit; haud tamen ab impetu suo repressus est. Verum cum ingenti celeritate, tum regionem suam, tum nonnullam barbaricæ oræ partem peragrasset, transitumque, fallendo potius quam vincendo, rapuisset, aulæ immineere incipit: ut quidem narrant qui partes ejus tuentur, futuri prænoitione ad hanc expeditionem tueundam elatus, dæmonumque impulsu atque hortatu, prosperum eventum pollicentium, rebusque mutationem decernentium: ut autem aiunt, qui vera loquuntur, 99 ad tempus arcano atque occulto facinori præstitutum adveniens, atque ad mortem, cujus ipse architectus erat, properans, conatum interim suum per domesticorum quemdam celans. Ita facinus illud, non præscientia, sed scientia erat, scelerisque opus, non dæmonum beneficium: qui quidem, quam in his rebus sciti ac solertes sint, Persia luculenter ostendit. Ac finem tandem faciunt, qui illius celeritatem dæmonibus ascribunt: nisi hoc quoque insum, sceleratum esse, his adjungamus.

XLVIII. Quod nisi tyranni adventum et impressionem mors imperatoris antevertisset, plusque obscurum bellum, quam aperta manus potuisset, intellexisset fortasse consceleratus ille ac nefarius

Α ἴσταται· προφάσει (70) μὲν, ὡς (71) ἀπολογησόμενος ὑπὲρ τοῦ διαδήματος· ἔτι γὰρ ἐδόκει κρύπτειν ἑαυτοῦ τὴν ἀπόνοιαν· τὸ δὲ ἀληθές, ὡς μεταστῆσαν εἰς ἑαυτὸν ἔπαν τὸ κράτος, καὶ διὰ τῆς ἀγρωμοσύνης θαυμασθησόμενος· καὶ οὐκ ἐψεύσθη γὰρ τῆς ἐλπίδος.

MZ'. Μὴ θαυμαζέτωσαν οἱ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων, ὅφ' ὦν τὸ πᾶν φέρεται, τὸ ἀτέκμαρτον μὴ ἐπιστάμενοι βάθος, καὶ μὴ (72) παραχωροῦντες τῷ τεχνίτῃ τῆς κυβερνήσεως, ἡμῶν γὰρ πάντως συνεταίρω, καὶ ἄγοντι· τὸ οἰκεῖον ἔπη καὶ ὅπως βούλεται· πάντως δὲ πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ τὴν ἰατρειάν, κἂν οἱ θεραπεύμενοι δυσχεραίνωσιν· ὅφ' ὦν λόγων κακείνος οὐκ ἐπήρθη μὲν εἰς τὴν κακίαν· ἀναίτιον γὰρ παντάπασιν κακῶν τὸ Θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνον, καὶ τοῦ προελομένου τὰ τῆς (73) κακίας· οὐ μὴν ἐπεσγέθη γὰρ τῆς ὁρμῆς· ἀλλὰ τάχει πολλῶν τῆν τε οὐκείαν, καὶ τῆς βαρβαρικῆς ὄχθης ἔστιν (74) ἦν διαδραμῶν, καὶ τῷ λαθεῖν (75) μᾶλλον ἢ τῷ κρητῆσαι τὴν πάροδον ἀρπάσας, πλησίον τῶν βασιλείων γίνεσθαι· ὡς μὲν οἱ τὰ ἐκεῖνου φρονοῦντες, καὶ πρόβγωσιν ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν (76) ἄρβεις, καὶ δαιμόνων κίνησεν τὸ μέλλον ὑπισχνουμένων, καὶ ματαβολὴν πρυτανευόντων τοῖς πράγμασιν· ὡς δὲ ὁ τῶν ἀληθευόντων λόγος, κατὰ προθεσίαν παρῶν, ἀλλ' (77) ἀπορόρητοτέραν τε καὶ βαθυτέραν, καὶ σπεύδων ἐπὶ θάνατον, οὗ δημιουργὸς αὐτὸς ἦν, κλέψας τινὲ τῶν ἔνδον τὴν ἐπιχείρησιν (78)· ὥστε εἶναι μὴ (79) πρόβγωσιν, ἀλλὰ γινώσιν, καὶ ποιητῆρας ἔργον, ἀλλὰ μὴ δαιμόνων εὐεργέτημα τὸ γινόμενον· οἱ γὰρ πῶς εἴσοχοι τὰ τοιαῦτα, Περσὶς σαφῶς ἔδειξε (80). Καὶ παυσάσθωσαν οἱ τὸ ἐκεῖνου τάχος τοῖς δαίμοσιν ἐπισημίζοντες· εἰ μὴ γὰρ (81) καὶ αὐτὰ τὰ κακῶν εἶναι τοῦτοις προσθήσομεν.

dæmonibus ascribunt: nisi hoc quoque insum, sceleratum esse, his adjungamus.

MR'. Εἰ μὲν οὖν μὴ προύλαβε (82) τὴν ἐφοδὸν τοῦ τυράννου τὸ τέλος τοῦ βασιλείως, μὴ δὲ ὁ ἀφανὴς πόλεμος τῆς φανερᾶς χειρὸς πλείον ἰσχυσε, τάχα ἂν ἔρω καθ' ἑαυτοῦ ταχύνας ὁ ἀλιτήριος· καὶ πρὶν ὑπὸ

(70) Προφάσει. Plures codi. πρόφασιν.

(71) Ὡς. Colb. 3, ὡς ἄν.

(72) Καὶ μὴ. Ita Reg. hu, Colb. 3, Or. 1, Pass. Deest μὴ in ed.

(73) Τὰ τῆς. Plures codi. τὸ τῆς. Calvinum his ferri vel ipse Montacutus notat.

(74) Ὅχθης ἔστιν. Reg. u, et Pass. ὄχθης ὄση ἔστιν.

(75) Τῷ λαθεῖν. Regg. nonnulli et Colb. Or. 1, τὸ λαθεῖν μὲν ἢ τὸ κρητῆσαι. Pass. τὸ κρατεῖν. Sic iter Juliani describunt Mammertinus, Libanius orat. 2, Zosimus et Ammianus lib. xxi, p. 188.

(76) Ἐκστρατείαν. Regg. a, b, hm, ἐκστρατίαν.

(77) Παρῶν, ἀλλ'. Ita Reg. hm, Colb. quatuor. et Or. 1. Alii tres Regii ἀλλά. In pluribus deest sicut in ed.

(78) Κλέψας τινὲ τῶν ἔνδον τὴν ἐπιχείρησιν. « Domesticorum unius opera rem furtim aggressus, » nempe per illum lento Constantium ve-

deno extincturus, ut ad præstitutum diem ipse adveniens, in demortui locum, imperium adiret. Ita locum hunc intelligit Comb. De veneno tamen nihil Gregorius, nihil Elias, nihil scholiasta. Iste proditoris tantum meminit Juliano indicantis, quo tempore rem aggredi opportunum esset. Elias verostititias Constantii vitæ insidias commemorat; quænam autem illæ fuerint, silet. Non aliquid forsitan vult Gregorius, quam Juliano certum fuisse, Constantio necem consciscere, dolo, proditiione, veneno, aliisve modis occultioribus, et jam ad facinus diem conditum.

(79) Ὅστε εἶναι μὴ. Sic Regg. melioris notæ codi. a, b, u, hm. In ed. μὴ εἶναι.

(80) Ἐδειξε. Colb. k, εἰδάξα.

(81) Εἰ μὴ γὰρ, etc. « Nam si hoc dæmonibus concedamus, etiam hoc ipsam quod Julianus nequam et improbus sit, ascribemus. »

(82) Προύλαβε. Mss. nonnulli, προέλαβε.

Περσῶν τὴν ἐμπληξίαν (83) σωφρονισθῆναι τῆς ἀπονοίας, ἔδωκεν ἂν δίκην ἐν ὄροις Ῥωμαίων, ὧν κατὰ κατὰ ἐπιτομήν· τεκμήριον δὲ· καὶ γὰρ ἐπιτομῶν καὶ ἀγνωστέων, ὡς ἐνόμιζεν, ὑπὸ τοῦ γενναίου βασιλέως (84) στρατιᾷ περιλαμβάνεται προὔποτε μνησθῆναι καὶ τὴν φυγὴν, ὡς δὴλον γέγονεν ἐκ τῶν ὕστερον· καὶ γὰρ ἦδη τὸ κράτος ἔχοντι, τὸ κρατῆσαι ταύτης οὐ μικρὸν ἔργον ἐγένετο· νῦν δὲ ὁ μὲν θυμῷ ζῆλον κατὰ τῆς ἀπονοίας ὁμοῦ καὶ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν σωφράτατον ἔχων ἐν ἀρκυσίν, ὡς τῆς ἡμετέρας κακίας (85)! ἐν ἀκμῇ τῆς οὐδὲ κατὰ τὸν βίον, πολλὰ (86) καὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολογησάμενος, καὶ διὰ τῆς ὁρμῆς (87) δαίξας Χριστιανοὺς τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κίνησιν.

num hominem laqueis irretitum tenens, proh diem vitæ extremum claudit, cum de benignitate excusasset, ac per cœpta sua et conatus testatum Christianis reliquisset, quanto pietatis tuendæ studio incitaretur.

ΜΘ. Ὅδε δὲ τι (88) δάκρυον ἐπέρχεται μοι χαρὰ συμμιγῆς διὰ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου· καὶ οἷον ποταμοῦ καὶ πελάγους μάχη, καὶ μίξις, καὶ στάσις, ἀλλήλοις ἀντιστατούντων, καὶ συγκόντων· ἐκ μὲν γὰρ τῶν τελευταίων πάσχω τὰ (89) τῆς ἡδονῆς, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τὸ δάκρυον· οὐχ ὑπὲρ Χριστιανῶν μόνον καὶ τῆς συμπεσοῦστος αὐτοῖς ἐπιρρείας, ἢ παρὰ τοῦ πονηροῦ προσπεσοῦστος, καὶ (90) παρὰ Θεοῦ συγχωρηθείσης δι' ἃς οἶδεν αἰτίας, καὶ τυχὸν διὰ τὴν ἐπαρσιν ἡμῶν θεομένην καθάρσεως (91)· ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐκείνου ψυχῆς, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συναρπασθέντων πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπώλειαν.

Ν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς τελευταίας αὐτῶν πληγὰς καὶ τὰς ἐντεῦθεν βασάνους οὐδὲν οὐκ αἰσθάνονται· αἰς τὸ ζῆν τοῦτο νομίζεται (92) μόνον, καὶ οὐκ ἐξικονοῦνται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὰ ἐκείθεν, οὐδὲ εἶναι τινα νομίζουσι τῶν τῆδε βεβωμένων λογισμῶν (93) καὶ ἀντίδοσιν· ἀλλὰ ζῶσι βίον ἀλόγων, τὸ πρὸς ἡμέραν καὶ τὸ παρὸν αἰετίζοντες, ἐνὶ τούτῳ, τῇ ἐντεῦθεν βλαστῶν μετροῦντες τὸ εὐδαιμονεῖν, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ κακοδαιμονεῖν τοὺς ἀντικίπτουσιν· ἐμοὶ δὲ πλέον θρηνεῖν εὐδοκίαν τῶν ἐκείθεν βασάνων, καὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς πονηροῖς κολάσεως. Καὶ οὕτω λέγω τὸ μέγιστον, αὐτὸ τὸ ἐξωσθῆναι Θεοῦ, πηλίκον αὐτῶν· εἰς κόλασιν.

(83) *Τὴν ἐμπληξίαν.* Sic octo Reg., quatuor Coli., Or. 1, etc. Ed. τῆς ἐμπληξίας.

(84) *Βασιλέως.* Sex Regg. alique nonnulli, βασιλέων, quod majorem emphasim habet.

(85) *Ὅ τῆς ἡμετέρας κακίας!* « Proh malum nostrum! » id est: « Nostro vitio effectum est, ut Constantium ante moreretur, quam Julianum vinceret » etc. respellat.

(86) *Πολλὰ,* etc. Vult hic Gregorius Constantium morientem suæ in Julianum benignitatis pœnituisse. Ammianus vero scribit eum stultis « voce suprema et integro sensu, ut suus esset successor Julianus. » Uterque forsans est verax. Promoti Juliani penitere potuit Constantium, eumque reipsa pœnituisse argumento est suscepta contra eum expedi-

A se in castris sui pœnitentiam hinc susceptam esse fuisse; ac priusquam Persæ de ipsius vesania supplicium sumpsissent, amentis pœnas in Romanorum sinibus, in quos impetum facere non dubitaret, persolvisset; quod vel hinc conjectura colligi potest. Nam cum adhuc progredere, atque obscuram et incognitam expeditionem suam esse existimaret, præstantissimus imperator ita eum toto exercituum circumfudit, atque undequaque cinxit, ut fugam quoque omnem ipsi præcideret, quemadmodum ex his quæ postea secuta sunt, liquido demonstratum est. Nam cum jam etiam imperio potiretur, ad hunc tamen exercituum superandum non parum negotii habuit. At nunc ille adversus pudaciam simul et impietatem furore ardens, ac sapientissimum et peccatum nostrum! in medio itinere sua, tum Deo tum hominibus, multis verbis se Christianis reliquisset, quanto pietatis tuendæ

XLIX. Atque hic mihi ob ea quæ deinceps sequuntur, lacrymæ gaudio permixtæ subeunt; ac velut fluminis et maris pugna, commistioque et dissidium, inter se contententium, ac coenantium. Quemadmodum **100** enim ex postremis voluptas, ita ex iis quæ præcesserunt, mihi lacrymæ oriuntur; non ob Christianos tantum, eamque, quæ ipsis accidit, vexationem, aut a diabolo invecta est, et a Deo propter judicia, quæ ipse novit, permissa, ac fortasse propter elationem nostram, purgatione indigentem; verum etiam ob ipsam illius animam, eorumque qui ad eandem perniciem ab eo simul abrepti sunt.

L. Quidam enim extremas duntaxat eorum plagas, pœnasque in hoc sæculo persolutas deplorant; nimirum ii qui hujus tantum vitæ rationem habent, nec ad futura supplicia mente penetrant, nec ullam rerum in hac vita gestarum reddendam rationem atque mercedem fore arbitrantur; sed brutorum animantium ritu in diem atque in præsens semper vivunt, ac sola hujus vitæ tranquillitate beatitudinem meliunt, contraque adversis rerum casibus infelicitatem deserviunt. Mihi vero gravius eos lugere subit ob sequentis vitæ cruciatum, eaque quæ improbos et sceleratos manent, supplicia. Nondum enim quod maximum est dico, nempe hoc ipsum, a Deo ejici, quam dura et acerba illis pœna sit.

tio. Idem potuit nihilominus imperium Juliano asserere, quod jam auferre non valebat, idque ut tum publicæ tranquillitati, tum imperatrici Faustinae et fructui, quo gravis erat, consuleret.

(87) *Διὰ τῆς ὁρμῆς,* etc. « Ex ipsa aggressionem, suscepta pietatis causa expeditione, » etc.

(88) *Ὅδε δὲ.* Deest δὲ in multis codd.

(89) *Τελευταίων πάσχω τὰ.* Sic plures mss. Regg.; sic Coli. et Pass.; sic etiam legunt Sav. et Combef. Deest πάσχω in ed.

(90) *Καί.* Sic Regg. septem pro ἢ, quod prava habent editi.

(91) *Καθάρσεως.* Plerique codd. καθαίρεσιν.

(92) *Νομίζεται.* Mont. scribit, λογίζεται.

(93) *Λογισμῶν.* Billius, « censuram. »

LI. Qui potero miserum illum non lacrymis prosequi? qui potero non et eos amplius lugere, qui sua sponte accurrerunt, quam quos ille persecutus est? et rursus eum amplius deslere, qui alios secum in exitium traxit, quam eos qui sua sponte ad malum cucurrerunt? Quin potius, Christianis quidem haudquaquam triste et calamitosum est, quod pro Christi nomine passi sint, imo omnium beatissimum, non propter futura tantum præmia, sed propter hujus etiam vitæ gloriam et libertatem, quam ipsi per pericula sibi pepererunt. His contra repositorum ac impendentium suppliciorum quasi præludium quoddam sunt ea quæ jam perpessi sunt: satiusque ipsis fuisset diuturnioribus in hac vita doloribus exercuari, quam ad alterius vitæ tribunalia reservari. Atque hæc mihi propter eam legem atque ab iis qui stant commiserationem exposcit.

LII. Quodnam hoc tam pertinax mali studium? Quis tantus impietatis amor? quis tam effusus ad exitium cursus? Unde tam infestus Christi hostis, qui Christi discipulus fuerat, qui tot tantisque veritatis sermonibus assueverat, multaque ad salutem spectantia, partim dixerat, partim audiverat? **IOI** Vix enim imperii hæreditatem adire cœperat, cum impietatem palam libereque profitetur, perinde atque hoc quoque nomine erubescens, quod Christianus aliquando fuisset, aut ea de causa Christianis succensens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmodum narrant, qui ipsius arcanis gloriantur (prob, in huc sermones incurrere cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum abstergit, initiationi nostræ execrabilem initiationem opponens, sus videlicet in cæno provoluta, sicut est in proverbio: manusque suas profanat, ut nimirum ens ab incruento sacrificio, per quod nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus, elueret ac repurgaret. Per incisiones autem et imperii consiliariis utens.

LIII. Ac quoniam incisionum, superstitionisque, aut, ut aptius loquar, diabolicæ vesanix qua ad res hujusmodi ferebatur, mentionem feci, nondum satis constitutum habeo, litterisne hoc miraculum, quod

20 Prov. xxiv 17.

(94) *Ἐκεῖ δικαιοῦτηροις.* Alibi *δικαστηροις.* In Heins. et Montac. γρ. *ἐκεῖθεν δικαστηροις.*

(95) *Νόμον, τὸν τῶ.* In plerisque codicibus, νόμον τῶ.

(96) *Ἀυτόν.* Billius, *ἐαυτόν.*

(97) *Τσσαύτη.* Sic tres Regg., duo Colb., Or. 1, Pass. etc. In ed. *τοιαύτη.*

(98) *Ἀπαγγίλλεται.* « Sanctitatem exiit, abstergit. » Infandus hic Apostata Christianismi professionem sic est execratus, ut quidquid in ea sanctitatis contraxerat, tum per baptismum quem susceperat, tum per Eucharistiam quam acceperat, eluere et eradere modis omnibus conatus sit.

(99) *Δι' ἧς,* etc. Insignis ille locus ad sacramenti simul et sacrificii eucharistici veritatem astruendam. Non tantum enim ait nos per Eucharistiam « communicare Christi passionibus, » seu Christo in cruce passo, cruentoque ejus sacrificio; verum id

NA'. Πῶς μὴ θαρσύνω τὸν θάλλον; πῶς μὴ πλῆθὸς μὲν τῶν δεδιωγμένων τοὺς προσδραμόντας; πλῆθὸς δὲ τῶν αὐτομολησάντων εἰς τὴν κακίαν θρηνησῶ τὴν συναρπάσαντα; Μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν οὐδὲν δεῖνόν ἐστι ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντων μακαριστάτων, οὐ διὰ τὰ ἐκεῖθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐντεῦθεν εὐδοξίαν καὶ παρρησίαν, ἣν διὰ τῶν κινδύνων ἑαυτοῖς ἔχαρισαντο· τοῖς δὲ προϊμίων τῶν ἀποκειμένων καὶ ἀπειλούμενων, ἅπερ ἦδη πενήθασι· καὶ βέλτιον ἦν αὐτοῖς, εἰ ἐντεῦθεν μακρότερον ἐκολάσθησαν ἢ τοὺς ἐκεῖ δικαιοῦτηροις (94) ἐταμεύθησαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ τὸν νόμον, τὸν τῶ (95) πτώματι τοῦ ἔχθρου μὴ ἐπιχαίρειν καλεούμεντα, καὶ τὸ συμπαθὲς ἀπαιτοῦντα παρὰ τῶν ἐστηκότων· ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν (96) ἐπανακτέον τὸν λόγον. Nunc ad ipsam rursus oratio referenda est.

NB'. Τίς ἡ τοσαύτη (97) τοῦ κακοῦ φιλονεικία; Τίς ὁ τῆς ἀσεβείας ἔρω; τίς ὁ δρόμος τῆς ἀπώλειας; Πῶθεν οὕτω μισόχριστος ὁ Χριστοῦ μαθητῆς; ὁ τοσοῦτοις λόγοις τῆς ἀληθείας προσωμύλησας, καὶ τὰ μὲν εἰπὼν, τὰ δὲ ἀκούσας τῶν φερόντων εἰς σωτηρίαν; Οὐ γὰρ ἔβη κληρονομήσας τὴν βασιλείαν, καὶ παρρησιάζεται τὴν ἀσέβειαν, ὥστε καὶ τὸ γενέσθαι ποτὲ Χριστιανὸς ἀσχυνόμενος, ἢ μνησικακῶν ὑπὲρ τούτου Χριστιανός, οἷς τοῦ ὀνόματος ἐκοινώησε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῶ τῶν τολημάτων, ὡς οἱ τοῖς ἀπορρήτοις ἐκείνου καλλωπιζόμενοι (εἰς οἷους ἐμπέπτειν ἀναγκάζομαι λόγους!), ἀμαρτιῶν μὲν οὐκ ὄσιον τὸ λουτρὸν ἀπορρῦπτεται, τῇ καθ' ἡμᾶς τελειώσει τὴν τελείωσιν τοῦ μύσου ἀντιθεῖς, ὡς ἐν βορβόρῳ κυλισθεῖς, κατὰ τὴν παροιμίαν· καὶ τὰς χεῖρας ἀπαγγίλλεται (98) τῆς ἀναιμάκτου θυσίας ἀποκαθαίρων δι' ἧς ἡμεῖς Χριστῶ κοινωνοῦμεν (99). καὶ τῶν παθημάτων καὶ τῆς θεότητος· ἐντόμοις (1) δὲ καὶ θυσίαις καθίσταξ (2) τὰ βασίλεια, κακοῖς συμβούλοις κακῆς ἀρχῆς χρώμενος.

sacrificia imperialem aulam constituit, malis malis

NG'. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε ἐντόμων (3) ἐμνήσθη, καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρὸς δεισιδαιμονίας, ἢ κακοδαιμονίας εἰπεῖν οἰκειότερον, οὐκ οἶδα πότερον γραφῇ (4) παραδῶ τὸ θυλλούμενον θαῦμα, ἢ ἀπι-

etiam quod in liturgia peragitur, esse « sacrificium, » illudque « incruentum, » per quod cruento ejus sacrificio communicatur. Igitur tam in altari sacrificium est, quam in cruce, et in utroque Christus. Quod autem de Juliano ait, eum « manus suas ab incruento sacrificio repurgasse: » non aliud quidquam intelligit, quam quod Cyrillus, atque alii passim veteres, de recipiendo nuda manu sacro Christi corpore, tradunt.

(1) *Ἐντόμοις.* « Cæsis victimis et sacrificiis. »
 (2) *Καθίσταξ.* Colb. k, Pass. καθίσταται. Recte Sozomenus, lib. v, c. 2, videtur interpretari, ubi ait Julianum tum publice et palam aruspicina et victimis usum fuisse.
 (3) *Ἐντόμων.* Comb. « cæsarum nemini hostiarum, extorumque inspectionis, ac viri superstitionis; vel, ut aptius loquar, miserix et infortunii. »
 (4) *Οὐκ οἶδα πότερον γραφῇ,* etc. Ex his inferri

εἶπω τοῖς λέγουσι. Καὶ γὰρ αὐτὸς (5) ταλαντεύομαι ἀ-
 τῆ γνώμῃν, καὶ οὐκ ἔχω ὀπότερωσε (6) νεύσω, με-
 μιγμένων τῶν δικαίως ἀν πιστευθέντων τοῖς οὐκ
 ἀξίαι πίστει· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστημῆναι τι τῇ τοσαύτῃ
 τοῦ κακοῦ καινοτομίᾳ καὶ δυσσεβείᾳ τῶν οὐκ ἀπί-
 στον (7), ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἤδη συμβεβηκότων περὶ
 τῆς μεγίστης μεταβολῆς· τὸ δὲ καὶ (8) τὸν τρόπον
 αὐτὸν σφόδρα ἐμοὶ γοῦν θαύματος ἀξιον, καὶ πᾶσι
 αἰ· καθαρῶς δηλοῦσθαι τὰ καθαρὰ βουλομένοις τε
 καὶ νομιζουσι.

quidem admiratione cum primis dignum videtur, atque omnibus, qui res puras pure declarari volunt, ac declarandas existimant.

ΝΔ. Τὸ δ' οὖν λεγόμενον, ὅτι θυομένῃ τὰ σπλάγχνα τὸν σταυρὸν ἀναδείκνυσαι στεφανούμενον, ὃ τοῖς μὲν ἕλοις φρίκην παρέσχε, καὶ ἀγωνίαν, καὶ τοῦ ἡμετέ-
 ρου κράτους συναίσθησιν (9)· τῇ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσεβείας καὶ θάρρους δῆθεν, ὡς περιγεγραμμένων ἡμῶν καὶ συνεπιγμένων (10)· οὕτω γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον παρεσεβόησε. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐμὸν ταῦμα· καὶ εἰ μὲν ψευδὲς, αὖραι φέροιν· εἰ δὲ ἀληθές, πάλιν Βαλαάμ προφητεύει, καὶ Σαμουὴλ ἔλεγε, ἢ δοκεῖ (11), δι' ἔγγαστριμύθου, καὶ δαίμονες ὁμολογοῦσι τὸν Ἰησοῦν ἄκοντες, καὶ διὰ τῶν ἰστανίων, ἵνα καὶ (12) πιστευθῆ ἄλλῳ, ἢ ἀλήθεια εἰκνυται· τυχὸν (13) κάκεινον ἐπισεβῆναι τῆς ἀσεβείας· διὰ τούτων ἐπτρυτανεύετο· πολλὰς γὰρ καὶ παρὰ ἄλλους ὁδοὺς σωτηρίας οἶδε τὸ θεῖον καινοτομεῖν, κινῶν πρὸς τὸ φιλόανθρωπον· ὃ δὲ λέγεται ὑπὸ κλεινῶν, καὶ πιστεύειν οὐκ ἀπὸ τρόπου (14).

oratione persequar.

ΝΕ. Κατῆι μὲν εἰς τι τῶν ἀδύτων τῶν τοῖς πολ-
 λῶς ἀδάτων καὶ φοβερῶν (ὡς ὠφελόν γε (15) καὶ τῆν εἰς ἄδου φέρουσαν, πρὶν εἰς τοιαῦτα κακὰ προελθεῖν), συμπάροντος αὐτῷ καὶ τοῦ πολλῶν ἀδύτων ἄξιου, τοῦ σοφοῦ τὰ τοιαῦτα, εἶπουν (16) σοφιστῶν· ἔστι γὰρ δὴ καὶ τοῦτο εἶδος μαντείας αὐτοῖς, ἴσθητι καὶ ὑποχθόνιοις δαίμοσι περὶ τῶν μελλόντων συγγίνεσθαι· εἴτε ὡς σκότιν χαίρουσι ἄλλῳ, καὶ καὶ εἰσὶ σκότος, καὶ σκότους δημιουργοὶ τῆς κακίας· εἴτε ὡς φεύγουσι τὰς ἐπιμιξίας τῶν εὐσεβῶν ὑπὲρ γῆς (17), καὶ διὰ ταύτας ἀθενεστέροις· ὡς δὲ προῖόντα (18) τὸν γεννάδας προσβάλλει τὰ δειμνῶτα (19), καὶ ἀεὶ πλεῖω καὶ φοβερώτερα, ἤχους τινὰς φασὶν ἀήθεις (20), καὶ ὀδμάς τῶν ἀηδῶν, καὶ πυρραυῆ φάσματα, καὶ οὐκ οἶδ' οὐστίνας ὕθλους καὶ

¹⁵ Num. xii, 7. ¹⁶ I Reg. xxviii, 12. ¹⁷ Marc. i, 34; Luc. iv, 41.

possit, hanc orationem coram populo habitam non dubitasse. Hic etiam cernere est, quam caute Gregorius ac gereret, rebusque miris fidem adhiberet.

(5) Καὶ γὰρ αὐτὸς. Sic melioris notæ codices Regii hui. i, ii, etc. Par. ed., Καὶ γὰρ αὐτὸς καί.
 (6) Ὀπότερωσε. Regg. hui, i, u. ποτέρωσε.
 (7) Ἀπίστον. Reg. i, et Pass. addunt, ἔστιν.
 (8) Τὸ δὲ καί. Deest καὶ in pluribus.
 (9) Τοῦ ἡμετέρου κράτους συναίσθησιν. Combef. « nostræ sensum potentie ac victoriæ injecti. » Hoc est, ominari fecit, sure ut res Christianorum crescerent Græcisque ritibus superiores evaderent. Quod quidem narrat Sozom., lib. v, c. 2.
 (10) Συνεπιγμένων. Coll. 3, συνηρημένων.
 (11) Ἢ δοκεῖ. « Vere aut apparetur evocatur. »

omnium sermone celebratur, mandare, an narrandis fidem abrogare debeam. Etenim ipse dubii atque ancipitis sum animi, nec utram in partem propendeam, habeo; utpote mistis iis quæ fidem mereri queant, cum iis quæ fide carere videntur. Nam quod tam novo atque inusitato sceleri et impietati signum aliquod et portentum accesserit, hoc non modo a vero non abhorret, sed persæpe jam in maximis mutationibus accidit. Quod autem ad hunc modum id contigerit, id vero est quod mihi

LIV. Ferunt igitur, cum ipse sacrificaret, victimarum exia coronatam crucem ostendisse. Quæ res alios quidem horrore atque anxietate perfudit, effecitque ut potentiam nostram agnoscerent : at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essomus.

102 Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. Atque hoc sane est, quod miraculi instar habeo. Quod si falsum est, in auras abeat : si autem verum, rursus Balaam vaticinatur ²⁰, et Samuel per ventriloquam trahitur, aut trahi videtur ²¹, et dæmones Jesum inviti conflentur ²², ac per contraria, quo plus fidei atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur. Ac fortasse his rebus id agebat providentia, ut illius impietatem compesceret. Multas enim et mirabiles salutis vias Deus inusitato modo aperire novit, ad humanitatem et misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemoratur, nec a fide alienum est,

LV. Descendebat in quoddam adytum vulgo inaccessum et horrendum (quemadmodum utinam in infernum quoque, priusquam in huiusmodi scelera prorumperet!) comitem eum habens, qui multis adytis dignus erat, hoc est, hominem in huiusmodi rebus sapientem aut sophum, vel potius sophistam et impostorem. Nam hoc quoque apud ipsos divinationis genus est, ut in caliginoso quodam specu cum subterraneis dæmonibus ob res futuras congregiantur : sive quia tenebris magis oblectantur, ut qui ipsi tenebræ quoque sint, ac tenebrarum vitii artifices; sive quia piorum hominum, qui in terra sunt, societatem et congressum fugiunt, ex eisque infirmiores redduntur. Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde

(12) Ἰρα καί. Deest καί in nonnullis.
 (13) Τυχόν. Reg. f, Colb. r, Pass., Comb., καὶ τυχόν.
 (14) Τρόπον. Pass. et Reg. i, addunt δέξασθε διηγουόμενον. « Accipite rem ut audivi. »
 (15) Ὡς ὠφελόν γε. « Atque utinam ducentem in orcum viam capessivisset prius, » etc.
 (16) Εἶπουν. Plures codd. εἶτ' οὖν.
 (17) Ὑπὲρ γῆς. Sav. ἐπὶ γῆς.
 (18) Προῖόντα. Reg. hu, προσιόντα, « virum fortem ac strenuum in malo, » ut ait Elias, vel ironice.
 (19) Δειμνῶτα. Reg. a, δειγματα.
 (20) Ἀήθεις. Deest in Colb. r.

plures et formidabiliores evaserunt (sonos quosdam insuetos audiri aiunt, tetrosque esse odores, atque ignea spectra, et aescio quas nugas et deliramenta), rei novitate percussus, harum enim rerum studium sero amplexus fuerat, ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores optulatorem asciscit. Ac quæ sequuntur, magis

Α λήρους), τῷ ἀδοκίῳ πληγῆς, καὶ γὰρ ἦν ὀψιμαθῆς τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταφεύγει, καὶ τὸ πάλιν φάρμακον, καὶ τούτῳ (21) σημεῖοῦται κατὰ τῶν φόβων, καὶ βοηθὸν ποιεῖται τὸν διωκόμενον· καὶ τὰ ἐξῆς φρικωδέστερα.

LVI. Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelantur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent: rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii inops discipulus: ac sacrorum antistes, ipsius lateri hærens, veritatem sinistre interpretatur: «Abominatiori illis suminus, inquit, non terrori: vincit quod pejus est.» Hæc enim loquitur, et locutus persuadet, persuasumque 103 discipulum ad exitii voraginem ducit. Nec mirum videri hoc debet. Improbis enim promptius ac libentius malum sequitur, quam a bono cohibetur. Quæ porro dixerit aut fecerit, aut quibus imposturis elusus sit, priusquam sursum remitteretur, norint ii, qui mysteriis hisce partim alios iniant, partim ipsi iniantur. Cæterum ascendit, tum animo arreptius, tum rebus ipsis, ac furioso oculorum obtutu satis significans, quos coluisset: nisi tamen ab eo quidem die, quo tam nefaria in animum induxit, dæmonibus oppletus est. Verum id apertius tunc patuit; ut ne scilicet incassum descendisse, ac dæmonum particeps factus fuisse videretur, quem illi enthusiasmum commutantes. Hæc prima ipsius facinora exstiterunt.

Ν5'. Ἰσχυρον ἡ σφραγίς, ἡττωνται οἱ δαίμονες, λύονται οἱ φόβοι. Εἶτα τι; Ἄναπνεῖ τὸ κακόν, θρασύνεται πάλιν, αὐθις ὄρμη (22), καὶ οἱ αὐτοὶ φόβοι, καὶ ἡ σφραγίς πάλιν, καὶ ἡμεροῦντες οἱ δαίμονες· καὶ ὁ μύστης ἐν ἀπορίᾳ· καὶ ὁ μυσταγωγὸς ἐγγύθεν παρεξηγούμενος τὴν ἀλήθειαν· Ἐδδαλύχθημεν, λέγων, οὐκ ἐπροθήσαμεν (23)· ρικῶ τὸ χεῖρον· λέγει γὰρ ταῦτα, καὶ εἰπὼν πείθει, καὶ πείσας ἔγει τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· πρόχειρος (24) γὰρ ἡ πονηρία τῷ κακῷ μᾶλλον ἀκολουθεῖν ἢ ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἀνακόπτεσθαι. Ἄ μὲν οὖν εἰπὼν, ἡ ποιήσας, ἡ ἐξαπατηθεὶς ἀναπέμπεται, εἰδείεν ἂν οἱ τὰ τοιαῦτα τελούντες τε καὶ τελούμενοι· ζῆνισι δ' οὖν καὶ τῇ ψυχῇ δαιμονῶν καὶ τοῖς πράγμασι, καὶ τῷ μανιώδει τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων οὐς ἐθεράπευσεν· εἰ μὴ γὰρ καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπλήσθη δαιμόνων, ἀπ' ἧς οὕτω πονηρὰ προῦθετο· ἀλλὰ τότε καὶ περιφανέστερον· ἵνα μὴ μάτην ἢ κατεληλυθὼς, καὶ τῶν δαιμόνων μετεληφώς (25), ὃν ἐνθουσιασμῶν ἐκείνοι καλοῦσι, μεταποιῶντες σαμνῶς τὰ δνόματα. Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τοιαῦτα.

LVII. Cum autem jam, quod parturiebat, continere non posset, persecutioque erumperet, quiddam animadvertere cepit, sapienti in vitlo atque in impietate excellenti viro dignum; aut certe ab iis qui ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebant, edocuit est. Sic enim secum reputavit, si bellum aperte susciperet, sequere impietatis ducem profiteretur, præterquam quod id nimis temerarium atque imperitum futurum esset, huic insuper scopo, ad quem collinabat, omnino contrarium fore. Nos enim, si vis inferretur, acriori contentione in victoriam incubituros, ac tyrannidi obnixum pietatis tuendæ studium objecturos cogitavit. Solent enim fortes

appellant, honeste nempe ac speciose vocabula ΝΖ'. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὄδῳ ἐκράτει, καὶ ὁ διωγμὸς ἐξερρήγνυτο, εἶδὲ τι (26), εἶτ' οὖν ἀνδρὸς σοφοῦ τῆς κακίαν καὶ περιτοῦ τὴν ἀσέβειαν, εἶτ' οὖν εἰδὼχθὲ παρὰ τῶν εἰς ταύτην αὐτὸν ἀλειφόντων. Ὡς τὸ μὲν φανερῶς ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον, καὶ προκαθεσθῆναι (27) τῆς ἀσεβείας αὐτόχειρα, πρὸς τῷ (28) λίπ εἶναι θρασυ καὶ ἀπαίθευτον, ἐτι καὶ ἐναντιώτατον τῷ σκοπῷ παντῶν· φιλονεικοτέρους γὰρ ἂν ἡμᾶς γινέσθαι βιαζομένους, καὶ ἀντιθήσειν τῇ τυραννίδι τῇ ὑπὲρ εὐσεβείας φιλοτιμίαν. Φιλεῖ γὰρ τὰ γενναῖα φρονήματα πρὸς τὸ βίβ κρατοῦν ἀσθαδιάζεσθαι (29)· καὶ καθάπερ φλὸς ὑπὸ ἀνέμου ριπιζομένη, τοσοῦτο μᾶλλον ἀνάπτεσθαι, ὅση περ ἂν σφοδρότερον κατα

(21) Τούτῳ. Regg. bm, h, Or. 1, τοῦτο.
 (22) Ὁρμή. Colst. 2, ὄρμη, quod magis arridet Parisiensibus.
 (23) Ἐδδαλύχθημεν. Sic Magnus Juliani magister discipulum delusit. Quantam autem ad fugandos dæmones vim habeat signum crucis, duplex portentium, quod hic narrat Gregorius, probat satis, ut dicere liceat cum Augustino, «Magna res est signum, et crux Christi.» Vini illam crucis signi ore prædicant Græci Latineque Patres. Nec id unquam negatum nisi ab ethnicis et hæreticis.
 (24) Πρόχειρος, etc. Id est: «Facilius namque vir improbus sceleratum hominem, a quo ad malum impellitur, quam virum bonum, qui eum a malo retrahit, sequitur.»
 (25) Δαιμόνων μετεληφώς. Comb. «dæmonum commercio donatus, quod illi divinum allatum,

D seu enthusiasmum vocant.»
 (26) Εἶδὲ τι. Reg. bm, εἶδέν τι. Reg. x, ἴσ τι «Porro hujus loci sensus est,» inquit Basilus «sive hoc a se ipso invenit, nec ab aliis accepit qui ipsum quomodocumque ad impietatem inungebant.» Εἶτ' οὖν εἰδὼχθῃ, τοῦτέστιν ἀπ' ἑαυτοῦ συνεῖδεν· ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν εἰς ἀσέβειαν ἀλειφόντων εἰδὼχθη.
 (27) Προκαθεσθῆναι ... αὐτόχειρα. Reg. n Colb. k, Or. 1, illi in vxtu, iste in ora, προκαθῆσθαι ... αὐτόχειρ, «præesse ei quasi præsidere cum ipse manibus pugans.» Regg., n, h, i, y, προκαθῆσθαι αὐτόχειρα. Reg. bm, αὐτόχειρον.
 (28) Πρὸς τῷ. Sic sex Regg. Or., 1, etc. Alii cum Par., πρὸς τῷ.
 (29) Ἀσθαδιάζεσθαι. Regg. l, u. Herv., Ald., Oron ἀσθαδιάζεσθαι.

πάρται. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λογισμῶν εὗρισκε (30) ἄλλον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προλαβοῦσι διωγμοῖς εἶχε γινώσκειν, οἱ τιμιώτερον τὸν Χριστιανισμὸν πεποιθήκασιν ἔπειθ' ἢ ἀσθενέστερον, ῥύσαντες τὰς ψυχὰς εἰς εὐθείαν, καὶ ὡσπερ σιδήρον θερμὸν ὕδατι, τοῖς πόνους στομώσαντες. Εἰ δὲ μετὰ τῆς τέχνης στρατεύσει, καὶ τῷ πείθειν τὸ (31) βιάζεσθαι χρώσειεν, ἢ καθάπερ χαλκῷ περιβάλλοι (32) δέλεαρ τῇ τυραννικῇ τὸ προσήγες, σοφὸν τε οὕτως ἂν (33) ἕμα καὶ ἑκατὸν γενέσθαι αὐτῷ τὸ ἀγώνισμα.

nam non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

NR. Καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς ἐφθόνοι τοῖς ἀθληταῖς· καὶ διὰ τοῦτο μηχανᾶται αὐτὸς μὲν καὶ βιάζεσθαι, καὶ μὴ δοκεῖν, ἡμᾶς δὲ καὶ πάσχειν, καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν (34) ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχοντες. Ὁ τῆς εὐθείας! Πρῶτον μὲν εἰ λανθάνει ἐνόμισεν ὑπὲρ τίνος οἱ κίνδυνοι, καὶ συκαλύψει τὴν ἀλήθειαν τοῖς σοφίσμασιν, ἀλλ' οὐκ ὅρα κατὰ τῶν τιμῶν ἐπενόει, τοσοῦτ' αὐτῶν μείζους εὐχὴ ποιήσειν καὶ λαμπροτέρας.

suis callidissimisque consiliis veritatem obtegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos comminisceretur, hoc eos majores clarioresque redderet.

NR. Δεύτερον δὲ, εἰ δόξης ἐπιθυμίᾳ κινδυνεύειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ τῆς ἀληθείας, ὑπέλαθε· ταῦτα μὲν κατέτισαν (35) παρ' ἐκείνοις Ἐμπεδοκλεῖς (56), καὶ Ἀρισταῖοι, καὶ Ἐμπεδοτίμοι τινες, καὶ Τροφώνιοι, καὶ τοιούτων δυστυχῶν ἀριθμὸς· ὧν ὁ μὲν τοῖς Σικελικοῖς κρατήρσιν αὐτὸν θεώσας, ὡς ἔπειτο, καὶ εἰς τὴν κρείττονα λῆξιν ἀφ' ἡμῶν (37) ἀναπέμφας, πρὸς εὐτάτην σανδάλῳ κατεμηνύθη παρὰ τοῦ πυρὸς ἐκτραπέντι· καὶ οὐ θεὸς ἐδείχθη (38) μετ' ἀνθρώπων (39), ἀλλ' ἀνθρώπος κενόδοξος, καὶ ἀφιλόσοφος μετὰ θάνατον, καὶ οὐδὲ τὰ κοινὰ συνετός· οἱ δὲ ἀδύνατοι ποῖν αὐτοὺς ἐγκρύψαντες ὑπὸ τῆς αὐτῆς νόσου καὶ φιλατίας (40), εἴτ' ἐλεγχθέντες, οὐ μᾶλλον ἐκ τῆς κλοπῆς ἐτιμῆθησαν ἢ ἐκ τοῦ μὴ λαθεῖν καθυδρίσθαι.

Σ. Χριστιανοῖς δὲ ἡδίων (41) ὑπὲρ εὐσεβείας τὸ εἶσθαι, κἂν πάντας λανθάνωσιν, ἢ ἄλλοις τὸ εὐδοκῆν μετὰ τῆς ἀσεβείας· τοῦ μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσκειν βραχὺς ἡμῖν ὁ λόγος· τῆς δὲ παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἡ πᾶσι ἴσους· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταύτην (42), οἱ ἀληθῶς φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι, τὴν πρὸς τὸ κα-

A et generosi animi, ei, qui vim afferre parat, contumaciter obsistere; non secus ac flamma, quæ a vento excitatur, quo amplius perficitur, eo vehementius accenditur. Idque non cogitatione solum reperiebat, sed ex pristinis quoque persecutionibus cognoscere poterat, quæ Christianam religionem potius illustrarant, quam debilitarant, animas nimium ad pietatem roborantes, ac periculis, et aqua candens ferrum, obdurantes. At si callide et artificiose bellum gereret, ac vini persuasione verbosum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

LVIII. Etenim, ut alia, ita eum quoque, quo martyres affici solent, honorem athletic 104 invidabat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur; nos contra et supplicia perferamus, et eo interim honore, qui pro Christi nomine patientibus haberi solet, careamus. O singularem hominis stultitiam! Primum si ejus causa pericula a nobis adirentur latere existimabat, facturumque se putabat, ut artibus suis callidissimisque consiliis veritatem obtegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos

LIX. Deinde, si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat: hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi, et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus. Ex quibus ille, cum per Sicula foramina divinitatem, ut sibi opinione fingebat, comparasset, seque ad meliorem sedem transmisisset, charissimo calceo ignis æstæ ejecto, proditus est: atque ita non deus post hominem ostensus est, verum homo inanis gloriæ studiosus, philosophiæque post mortem expers, ac me communi quidem sensu præditus. Hi autem, cum eodem morbo gloriæque amore affecti, in penitissimos quosdam terræ recessus sese abdidissent, deprehensa postea fraude, non plus honoris ex hujusmodi furtivo secessu adepti sunt, quam contumeliæ ob compertam fraudem.

LX. At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis, cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominiibus quippe placere, parum admodum curamus: id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur: immo sublimius etiam assurgimus (de iis

(30) Εὗρισκε. Flores codd. ἡύρισκε.

(31) Τὸ. R. g. hm, τῷ.

(32) Περιβάλλοι. Regg. hm et l, περιβάλλοι.

(33) Ἄν. D. est in Reg. hm.

(34) Καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν. Comhef. sic reddit: « nec, velut qui pro Christo patereimur, honorem habereimus. »

(35) Παιτέωσαν. Bill. « velut animi causa faciant. »

(36) Ἐμπεδοκλεῖς, etc. Empedocles inanis gloriæ studio, ut sibi divinitatis opinionem, quasi in cœlum raptus, colligeret, in ardentem Ætnam se precipitans dedit. Sic enim Horat. Arte poet.:

...Deus immortalis haberi

Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam Insilit, etc.

Trophonius, Empedotimus et Aristæus Thebani vates, in subterraneos quosdam specus se abdidierunt; ut in cœlum rapti existimarentur, ac dii haberentur; verum illic fame extincti sunt.

(37) Ἄφ' ἡμῶν. « A vobis, » sive, « a mortalibus. »

(38) Ἐδείχθη. Reg. l. et Mont. in ora γρ. ὠφθη. « apparuit. »

(39) Μετ' ἀνθρώπων. « Cum hominem exisset. »

(40) Φιλατίας. « Cæco sui amore. »

(41) Ἥδιον. Nonnulli codd. ἴδιον, « proprium »

(42) Ὑπὲρ ταύτην. Ald. et Herv., ὑπὲρ ταύτης.

loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore præditi sunt): quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. Ac nostræ quidem res ad hunc modum se habent; idque promptum et proclive est pluribus argumentis demonstrare, si cui

Α λὸν (43) οικειώσιν ἀγαπῶντες δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, οὐ τὰς ἀποκειμένους ἐντεῦθεν τιμὰς· δευτέρα γὰρ αὕτη τάξις τῶν ἐπαινετῶν, τὸ μισθοῦ τι πράττειν (44) καὶ δι' ἀντίδοσιν ὡσπερ τρίτη τῷ φόβῳ κολάσεως φεύγει τὴν μοχθηρίαν. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα· καὶ ῥᾶδιον τοῦτο ἐκ πλείονων ἐπιδειξαι τοῖς βουλομένοις.

LXI. Hic vero perinde ac si Christianos insigni quodam honore spoliaturus esset (plerique enim homines alios affectibus suis mestuntur), ante alia gloriam nostram nominisque celebritatem insetatur. Nec vero strenuo ac generoso animo, ut aliis persecutoribus moris erat, impietatem edicto profestetur; nec, si non imperatorie, tyrannice saltem omnino de nobis consilium inquit: ut insigne atque honorificum ipsius scelus sit, orbis populo vim intulisse, doctrinamque omnibus doctrinis superiorem tyrannide oppressisse: verum turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, induxit. Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhumanius erat, hoc est, vim et tyrannidem, populari turbæ civitatibusque permitteret, ut quarum vesana audacia propter temerarios animorum motus præcipitesque ad omnia impetius effrenatior esse videretur: idque haud publico edicto, verum ex eo quod impetum audaciamque minime reprimebat, promulgans.

ΞΑ'. Ὅ δὲ, ὡς μεγάλης τιμῆς ἀποστερήσειν μέλλων Χριστιανούς (κρίνουσι γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ τῶν ἄλλων τοῖς ἰδίοις πάθεσι), τοῦτο δίκαιε πρὸς τῶν ἄλλων τὴν εὐδοκίμῃσιν. Καὶ οὐδὲ μεγαλοφύχως, τοῖς ἄλλοις δώκταις ὁμοίως (45), ἀπογράφεται (46) τὴν ἀσβειαν· οὐδ', εἰ μὴ βασιλικῶς, τυραννικῶς γε παντάπασι διανοεῖται περὶ ἡμῶν, ἢ ἥ (47) μεγαλοπρεπῆς αὐτῷ τὸ ἀσέβημα βιάζεσθαι (48) λαθὼν οἰκουμένης, καὶ τυραννικῶς (49) δόγμα πάντων δογματῶν ὑπερανεστηκός· δουλοπρεπῶς (50) δὲ λίσαν καὶ ἀγενεῖς κακουργεῖ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὰς περὶ τοὺς λογισμῶς πλοκάς (51) καὶ διπλάδας τῷ καθ' ἡμῶν διαγωγῆ φέρων ἐπεισήγαγε. Τοιγαροῦν εἰς δύο ταῦτα διηρημένου τοῦ κρατεῖν (52), τὸ πείθειν καὶ τὸ βιάζεσθαι, ὃ μὲν ἦν ἀπανθρωπότερον, δῆμιος ἐφῆκε (53) καὶ πόλει τὸ τῆς τυραννίδος, ὧν καὶ μέλλον ἀληπτος (54) ἡ ἀπόνοια διὰ τὴν ἀλογίαν, καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον ἐπὶ πάντα φορᾶν· καὶ τοῦτο οὐ προστάγματι (55) δημοσίῳ, τῷ δὲ μὴ ἀνακόπτειν τὰς ὁρμὰς ἔγραψεν προθεῖς νόμον τὸ βούλευσθαι (56).

LXII. Quod autem lenius atque humanius erat, magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi atque illicitandi partes. Nec tamen id quidem usquequaque retinuit. Non enim natura ferebat ut vel pardus distinctas macularum

CB'. Ὅ δὲ ἡμερώτερον καὶ βασιλικιώτερον, εἰς ἐκτὸν δῆθεν φέρει, τὸ τῆς πειθοῦς· οὐ μὴν εἰς τὸ παντελὲς τοῦτο γε διεσώσατο· οὐδὲ γὰρ εἶχε (57) φύσιν ἢ πάραδιν ἀποθέσθαι τὸ κατὰστικτον, ἢ ἀθλιότητα ἐπὶ μέλαν, ἢ πῦρ τὸ καίειν, ἢ τὸν πονηρὸν (58) τὴν

(43) Τὸ καλόν. « Bono, » non ut vertit Billius, « summo bono. »
 (44) Πράττειν. Sic codices communis. Ed., πράσσειν.
 (45) Ὁμοίως. In Montac., γρ. ὁμοιος.
 (46) Ἀπογράφεται. « Edicto prolietetur. » Addidimus « edicto, » quod quidem Græca videntur postulare.
 (47) Ἰν' ἡ. Reg. bm, ἴνα ἡ.
 (48) Βιάζεσθαι. Quinque Regg., tres Colb., βιάσασθαι.
 (49) Τυραννῆσαι. Sic omnes, quos vidimus, codices. Ed., τυραννεῦσαι.
 (50) Δουλοπρεπῶς. « Servili admodum atque ignavo animo. »
 (51) Πλοκάς. Sic Reg. 1. et Coial. 2. Quæ lectio videtur cæteris præferenda, tum ob sequens διπλόδας, tum ob similia Gregorii loca in aliis orationibus, maxime orat. xxx, n. 1, ἐπειδὴ ἐκ τῶν λογισμῶν στροφὰς καὶ πλοκάς ἱκανῶς διεσείσαμεν, ubi πλοκάς Billius recte « nexus » interpretatur. Nam Latine nihil ex æquo respondet. Locum, de quo agitur, rectius in Elia quam in oratione reddidit Billius. Græca sic reddi possint: « Fraude et inlicita rem agit contra pietatem; et quæ in ratiocinationibus intricatæ ac implicitæ esse possunt, aut duplici sensu argutiæ, eas persecutioni quam adversum nos exci-

tabat, superinduxit. » Par. e. l., κλοκάς.
 (52) Τοῦ κρατεῖν. « Cum victoria, qua quis alium superat, in duobus sita sit, suasionem et vi. »
 (53) Ἐφῆκε. Reg. b, et Pass., ἀφῆκε.
 (54) Ἀληπτος. Sic plerique codices. « Inexpugnabilis, effrenata, » vel « inculpabilis, » seu « minus culpabilis, » ut apud Thucydidem, ἀληπτότεροι, « minus culpabiles: » ἀληπτος apud Suidam ἀκατάγνωστος. Sic Combefissius, cui Billius hic non placet, locum hunc reddit: « quarum vesana audacia minus nocens; » seu magis a culpa immunis, « quod ratione careat et cæco impetu abripitur. » Hac arte Julianus a se persecutionis invidiam removere satagebat: nullo adversus Christianos proposito edicto, sed sævientis in eos populi furorem non cohibendo, atque adeo quasi lege non scripta prohibendo.
 (55) Προστάγματι. Addunt tres Regg., Pass., Sav., Comb. κατορθοί, « id præstat; » quæ vox necessaria nobis non videtur. Legant tamen qui velint.
 (56) Προθεῖς νόμον τὸ βούλευσθαι. « Velati legem, agendi pro libidine ac voluntate licentiam denuntians. »
 (57) Εἶχε. Duo codices ἔχει. « Forte, sit Heinseus, ἐξ φύσεως. »
 (58) Τὸν πονηρὸν. Reg. bm, τῶν πονηρῶν.

μοανθρώπιαν ἀπερχῆς ἀνθρωποκτόνον τυγχάνοντα, ἃ
ἢ ἐκείνον τὴν ποινῆσαν, ἀφ' ἧς καθ' ἡμῶν ὄρησεν·
ἀλλ' ὡσπερ τὸν χαμαιλέοντα λόγος παντοῖον γίνεσθαι
βρώας, καὶ πάσας μὲν ἀναλαμβάνειν (59) χροῶς,
κίην μίαν τῆς λευκότητος, τὸν γὰρ Πρωτῆα παρήμι-
ων τοῦ μύθου τὸν Αἰγύπτιον σοφιστὴν, εὖτω κάκει-
νος πάντα ἦν καὶ ἐγένετο Χριστιανός, κλήν ἡμερό-
τητα, καὶ ἦν λιαν ἀπάνθρωπον αὐτῷ τὸ φιλόφρω-
πον, καὶ τὸ πῆθανόν βίαιον, καὶ ἀπαλογία τῆς ἀγριότη-
τος ἢ χρηστότης· ἐν' εἰκότως δοκῆ βιάζεσθαι, τῷ
πιθεῖν ἀποτυγχάνων.

tem acerbitati crudelitatiq̄ suae excusationem quaerebat : ut non sine causa vim afferre videre-
ter, cum blandiendo et alliciendo nihil profecisset.

ΣΓ'. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν βραχὺ μὲν παρ' αὐτῷ
τὸ τῆς παιθεύς, κλειόν (60) δὲ τὸ τῆς βίας εὐθύς
ἐπόμενον ἦν· ἐν', ὡσπερ ἐν ταῖς θήραις, ἢ ταῖς
πίταις ἀλώμεν, ἢ τοῖς διώγμασι, καὶ εἰς γε τρόπος
πίνως ἡμᾶς χειρώσεται. Οὕτω δὲ διανοηθεὶς τε καὶ
ἀιόλιμος, δευτέρων ἐκεῖνο στρατηγεῖ, καὶ μόνον
ἀπρῶτως, εἰ καὶ ἀσεβῶς λιαν, ἐκ τῶν ἐγγυτάτω (61)
καὶ τῆς περὶ αὐτὸν χειρὸς, ὃ πᾶσι δοῦκταις σύνηθις,
τῆς κακίας ἀρχεται· καὶ γὰρ οὐδὲ οἶόν τε (62) τοῖς
ἐπὶς ἐγγειρῆσαι (63), μὴ τούτων οἰκειωθέντων,
ὡσπερ οὐδὲ στρατὸν ἐπάγειν (64) ἐχθροῖς, πρὸς τὸν
στρατηγὸν στασιάζοντα.

nisi his sibi conciliatis atque adiunctis ; quemadmodum nec exercitum adversus hostes duce-
re, cum imperatore contententem et dissidentem.

ΣΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο μεταποιεῖ μὲν τὰ βασίλεια, τοὺς
μὲν θανάτῳ προὔπεραγατῶν πρότερον, τοὺς δὲ παρ-
ωτάμενος· οὐχ ὡς εὐνοὺς τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ (65)
μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐνοστέρους (66) τῷ μείζονι, καὶ
ἀπιστελεῖς αὐτῷ κατ' ἀμφοτέρα ὑποποιεῖται (67) δὲ
τὸ στρατιωτικόν, τὸ μὲν δι' αὐτοῦ, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐν
τῷ (68), ὃ καὶ μᾶλλον εὐπιστὸν ὑπελάμβανε, τὸ
μὲν τῶν τιμῶν ἡττώμενον, τὸ δὲ ἀπλότῃ παρασυ-
ρμένον, καὶ νόμον ἕνα γινώσκον μόνον, τὴν τοῦ βα-
σιλέως βούλησιν.

partim per animi simplicitatem abripentur, nullamque aliam legem quam principis voluntatem
agnoscerent.

ΣΕ'. Μᾶλλον δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ μέρος (69) οὐχ
ἐλάττωτον, καὶ ὅσον εὖρε παθρὸν καὶ νοσῶδες, τοῦ
καίρου δουλον καὶ τότε καὶ πρότερον· οὐ τὸ μὲν δεδού-
λωτο, τὸ δὲ ἡλιπτεν. Οἱ γὰρ δὴ τὸ πᾶν ὑπείλεν, οὐδὲ
τοσούτου ἔδωκεν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ὃ δι' ἐκείνου
ὄντως (70)· ἀλλ' ἔμειναν ὑπὲρ τοὺς ἐπτακισχιλίους,
οἱ μὴ κάμφαντες γόνυ τῇ Βαβλ., μηδὲ τῇ εἰκότι τῇ
Χρυσῇ προσκυνήσαντες, μηδὲ ὑπὸ τῶν ὄψεων τρωθέν-

⁵⁹ Jer. xiii, 23. ⁶⁰ Joan. viii, 44.

(59) Ἀναλαμβάνειν. Septem Regg. Or. 4, tres Colb., πάσας μεταβάλλειν χροῶς. Alii duo Colb., μεταλαμβάνειν.

(60) Κλειόν. Sic pene omnes codices. Pass. κλειόν. Par. κλειόν.

(61) Ἐγγυτάτω. Pass. ἐγγυτάτων.

(62) Οἶόν τε. Regg. hm. 1, addunt ἦν. Pass. οὐχ οἶον τε ἦν.

(63) Ἐγγειρῆσαι. Reg. hm, ἐγγειρῆσαι.

(64) Ἐπάγειν. Pass., ἐπαγαγεῖν.

(65) Μεγάλῳ βασιλεῖ. «Constantium» hic intelligit Theologus, et paulo post, τῷ μείζονι, «Christum.»

(66) Εὐνοστέρους. Tres Colb., εὐνοστοτέ-

notas, vel Æthiops atrum coloram ⁵⁹, vel ignis ardorem, vel diabolus qui homicida est ab initio ⁶⁰, hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversum nos impellebatur, abjiceret. Verum quemadmodum chamæleonem aiunt in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto, suscipere, fabulosum enim illum Proteum Ægyptium sophistam prætereo, sic etiam ille Christianis, præter clementiam, in quidvis se vertebat ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violenta persuasio, atque per huiusmodi **106** benignitatem acerbitati crudelitatiq̄ suae excusationem quaerebat : ut non sine causa vim afferre videre-

LXIII. Idque ex eo perspicuum est, quod non multum assensione utebatur, sed plus violentiæ confestim sequebatur : ut, quemadmodum in venatione, aut laqueis aut persecutionibus esperemur, atque alterutro omnino modo in ipsius potestatem veniremus. Quod cum in animum induxisset, negotiumque ita partitus esset, alteram ipsius stratagemam hoc fuit, solumque ex omnibus cautum et circumspertum, tametsi alioqui valde impium, ut a domesticis et satellitum manu, quod omnibus persecutoribus familiare est, sceleris exordium duceret. Neque enim fieri posse, ut externos aggredetur.

LXIV. Atque ob hanc causam aulam totam commutat, aliis morte prius subductis ac de medio sublatis, aliis submotis et expulsis ; non tam quia benevolo erga magnum imperatorem animo fuerant, quam quod majori erga majorem imperatorem benevolentia amiserantur, ac proinde utroque nomine ipsi incommodi essent. Milites etiam, et per se ipse, et per eos qui magistratus gerebant, allicit, quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitratur, quod partim honoribus dediti essent,

LXV. Imo, si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, et quotquot ex his ægros et imbecilles invenit, temporisque, et tum, et jam antea servos ; quos vel jam in potestatem redegerat, vel redacturum se sperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum illi adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat : verum plus quam centum hominum milia reliqui

rous. Ammianus ipse, lib. xxii, p. 206 et 207, longo ordine recenset quos Julianus submovit ; ubi narrat Julianum, quamvis a pueritia in uanum cultum esset inclinatus, animi tamen arcana, non nisi ab illis quæ verebatur, patefacere.

(67) Ὑποποιεῖται. «Subiijicit,» vel, ut Elias, «suo efficit.»

(68) Τῶν ἐν εἰκότι. «Præfectus, divers exercituum.»

(69) Μέρος. Regg. hm, 1, Colb. 5, μέρος. Negatio οὐχ, quæ sequitur, deest in nonnullis codicibus.

(70) Ἀνάκτης. «Diabolum» intelligit.

fuertunt, qui non flexerunt genu coram Baal²⁵, nec
 iuceam imaginem adorarunt²⁶, nec a serpentibus
 vulnerati sunt²⁷; quod serpentem illum suspensum
 Christiane passionibus oppressum atque confectum
 intuerentur; multi scilicet proceres, altissimisque
 dignitatibus præditi, quos minus etiam mirum fuis-
 set, tum **107** periculorum meum, tum honorum
 spe, cedere ac manus dare; multi etiam plebei
 ordinis, ac numero solo cogniti, quos cum adortus
 esset, non aliter repulsus est, quam levis quadam
 machina a firmissimo muro. Cæterum eo animo
 geretur, quam, utpote furore percitus, ob eos qui
 spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur,

LXVI. Quin jam etiam adversus magnum illud
 vexillum audacia effertur, quod cum cruce ma-
 gnifice præcedit, in altumque elatum, exercitum
 ducit, laborum solvendorum vim habens, hincque
 apud Latinos nomen trahens, principatumque, ut
 ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenens; tam
 quæ Imperatorum imaginibus, atque expressis tex-
 turis, in variis tincturis ac litterarum picturis, de-
 corantur, velutque exsultant, quam quæ horrendis
 draconum hiatibus super summam lanceas elatis
 inflata, et per tractus contextis squamis distincto
 agitata, jucundissimum simul et horrendum specta-
 culum oculis præbent. Posteaquam autem res do-
 mesticas ex animi sententia confecit, ac periculum
 illud, quod in manibus erat, ut existimabat, depulsi-
 ditur.

LXVII. Homo stultissime, et impiissime, et in
 magnis rebus imperitissime! Tune adversus tan-
 tam sortem, ac per totum orbem fusam Ecclesiam,
 quæ per sermonis vilitatem, prædicationisque, ut
 ipsi fortasse dixeritis, stultitiam²⁸, omnes terræ
 mnes complexa est, quæ sapientes vicit, et dæmo-
 nes oppressit, et tempus superavit; eadem vetus
 simul, et nova, et vos deorum quemdam porten-
 tose confingitis; illa paucis, hæc promiscuæ mul-
 titudini; illa adumbratione, hæc perfectione myste-
 rii ad sua tempora reservati? Tune (quis autem, et
 quantus, et unde?) adversus magnam Christi hæ-
 reditatem? magnam, inquam, illam, nec, etiam si
 quidam majori quam tu furore atque insania præ-

²⁵ Illi Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. ²⁶ Dan. iii, 18.

(71) Ὄφις. «Serpentem suspensum.» De «dia-
 bolo» interpretatur Elias.

(72) Πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείαις. Hos inter
 generosos confessores, Jovianus et Valentinianus
 numerantur.

(73) Ὅχι ἤλια μᾶλλον, etc. «Non plus mœroris
 ac molestiæ ob eos, qui ejus manus effugerant, ca-
 piebat, quam fiducia perfundeatur ob eos quos
 jam cœperat; ex quibus hoc assequabatur, ut ne
 de illis quidem desperaret; verum voluntas ipsi
 quod spe conceperat, jam acceptum representa-
 ret.»

(74) Καμάτων. «Laborum.» Sic Bill. in prima
 edit. melius quam, «ærumnarum.»

(75) Πεπετασμένοις. Plures regii codices, Or. 4,
 Pass. πεπταμένοις.

(76) Ἐμπνεύμενα. Sic legunt Elias, Mont. et
 Gab. Codices tamen pens omnes habent ἔμπνεύ-

τες, ἐκ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὄφιν (71) τὸν κρεμασθέν-
 τα, καὶ καταλυθέντα τοῖς Χριστοῦ πάθεσι· πολλοὶ μὲν
 τῶν ἐν δυναστείαις (72) καὶ ὕψεσιν, οὗς καὶ μᾶλλον
 εἰκὸς ἦν ἡττηθῆναι καὶ διὰ φόβον, καὶ δι' ἐλπίδας·
 πολλοὶ δὲ τῶν κάτω καὶ ἀριθμῷ μόνῳ γνωριζόμενων,
 οἷς προσβαλὼν ἀπεκρούσθη, καθάπερ ὑπὸ γενναίου
 τεύχους μηχανήματι τῶν οὐ καιρίων. Πληθούκ ἦν
 μᾶλλον (73) τὸ διαφεύγον ἢ ἐθάρσυνεν, ὡς ἂν λυσ-
 σῶντα, τὸ ἀλίσκόμενον· καὶ τὸ βούλεσθαι παρίστη τὸ
 ἐλπίσθην ὡς κρατούμενον.

erat, ut non magis ob eos qui ipsi effugiebant, an-
 capiebantur, præfideret: voluntasque ipsa, id quod
 representabat.

ΕΓ'. Τομὰ δὲ ἤδη καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου συνθήμα-
 τος, ὃ μετὰ τοῦ σταυροῦ πομπεύει, καὶ ἄγει τὸν
 στρατὸν εἰς ὕψος αἰρόμενον, καμάτων (74) λυτήριον ἔ-
 τε καὶ κατὰ Ῥωμαίους ὀνομαζόμενον καὶ βασιλεύον,
 ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν λοιπῶν συνθημάτων· ὅσα τε
 βασιλέων προσώποις ἀγάλλεται, καὶ πεπετασμέ-
 νοις (75) ὑφάσμασιν ἐν διαφόροις βαφαῖς καὶ γράμ-
 μασιν, ὅσα τε δρακόντων φοβεροῖς χάσμασιν ἔμπνεύ-
 μενα (76) ἐπ' ἄκρων δορατῶν αἰωρουμένοις, καὶ διὰ
 τῶν ὀκνῶν βίπτιζόμενα πολλοὺς ὕφανταῖς καταστικτῶν,
 ἡδιστόν τε ὁμοῦ καὶ φρικτὸν θέαμα προσπίπτει ταῖς
 ὕψεσιν. Ὅς δὲ εἶχεν αὐτῷ κατὰ νοῦν τὰ πλησίον, καὶ
 τοῦ ἐν χερσίν, ὡς ἔθετο, κινδύνου κρείττων ἐγένετο,
 οὕτως ἤδη πειράται (77) καὶ τῶν ἐξῆς.

ita demum ea quæ deinceps sequentur, aggre-

ΣΖ'. Εὐθθέστατε, καὶ ἀσεδέστατε, καὶ ἀπαιδευτό-
 τατε τὰ μεγάλα σὺ κατὰ τοσοῦτου κλήρου καὶ τῆς
 οἰκουμένης καρποφορίας (78), τῆς πάντα διαλα-
 βούσης τὰ πέρατα, διὰ τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου καὶ
 τῆς μωρίας, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίητε, τοῦ κηρύγματος, ὃ
 σοφοῦς ἐνίκησε, καὶ δαίμονας ἔπαυσε (79), καὶ χρόνον
 ὑπερηκόντισε, τὸ αὐτὸ παλαιὸν τε ὁμοῦ τυγχάνον
 καὶ νέον, ὡς ὁμεῖς τῶν θεῶν τινα (80) τερατεύεσθε·
 τὸ μὲν τοῖς ὀλίγοις, τὸ δὲ τοῖς πολλοῖς· καὶ τὸ μὲν
 τῇ σκιαγραφίᾳ, τὸ δὲ τῇ τελειώσει τοῦ μυστηρίου
 καιροῖς ἰδίῳς παμειυθέντος; Σὺ κατὰ τῆς μεγάλης
 τοῦ Χριστοῦ (81) κληρονομίας; (ὁ τίς, καὶ πόσος, καὶ
 πόθεν;) τῆς μεγάλης καὶ οὐ παυσομένης, οὐδ' ἂν
 πλέον ἢ σὺ μανῶσι τινες, ἀλλ' ἐπὶ πλείον (82) αἰ-

²⁷ Num. xxi, 9. ²⁸ I Cor. i, 21.

D μενα. «Volitantia.»

(77) Πειράται. «Aggreditur,» nempe religionem
 Christianam evertere.

(78) Καρποφορίας. Billius, post Eliam, «de Chri-
 sti oblatione» interpretatur hanc vocem, quæ nihil
 aliud sonat quam «orbis totius messem» frugumque
 ubertatem, ut bene Comb.: «Vitis illa est, quæ or-
 bem implevit, cuius umbra operuit montes.» Christi
 profecto hæreditas est Ecclesia, quæ per prædica-
 tionis stultitiam omnia pervasit, quæ quidem prædi-
 catio «sapientes vicit,» etc.

(79) Δαίμονας ἔπαυσε. «Dæmonibus silentium
 induxit.»

(80) Τῶν θεῶν τινα. Mss. non pauci in. μαρ-
 Διόνυσον, «Bacchum.»

(81) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. bai., τοῦ Θεοῦ

(82) Ἐπὶ πλείον... ὀρωμένοις. Bill. «longius

βαδισμένης τε καὶ ἀρθροσμένης· πιστεύω γὰρ ταῖς προρρήσεσι καὶ τοῖς ὀρωμένοις· ἦν ὡς θεὸς ἐποίησε, καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐκληρονόμησεν· ἦν νόμος ἐτύπωσε, καὶ χάρις ἐπλήρωσε, καὶ Χριστὸς ἐνεκαίνισεν (83)· ἦν προφηταὶ συνέπηξαν, καὶ ἀπόστολοι συνέδησαν, καὶ εὐαγγελισταὶ κατηγγέσαντο (84);

dicavit; quam prophetæ coagmentarunt, et apostoli

meris omnibus absolverunt?

ἘΠ. Σὺ κατὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας τοῖς σοῖς μιάσμασι; Σὺ κατὰ τοῦ τὸν κόσμον καθήρατος (85) αἵματος τοῖς σοῖς αἵμασι; Σὺ πόλεμον (86) κατὰ τῆς εἰρήνης; Σὺ χεῖρα κατὰ τῆς ὑπὲρ σοῦ ἡλωθείας τε καὶ διὰ σέ; Σὺ κατὰ τῆς χολῆς τὴν σὴν γεῦσιν; κατὰ τοῦ σπυροῦ τρόπαιον; κατὰ τοῦ θανάτου κατάλυσιν (87); κατὰ τῆς ἀναστάσεως ἐπανάστασιν; κατὰ τοῦ μάρτυρος οὐδὲ μάρτυρας (88); μετὰ Ἡρώδη διώκτης (89), καὶ μετὰ Ἰούδαν προδότης; πλὴν ὅσον οὐκ ἀγγόνη τὴν μετάνοιαν ἔδειξας ὡσπερ ἐκεῖνος· καὶ Χριστοπύκνος μετὰ Πιλάτον, καὶ μετὰ Ἰουδαίου μισόθεος;

ἘΘ. Οὐκ ἤδέσθης τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ (90) σφάγια; οὐδὲ ἐφοβήθης τοὺς μεγάλους ἀγωνιστάς, τὸν Ἰωάννην ἐκεῖνον, τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Στέφανον, τὸν Λουκᾶν, τὸν Ἀνδρέαν, τὴν Θέκλαν, τοὺς ἐπ' ἐκεῖνοις τε καὶ πρὸ ἐκείνων τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσαντας; οἱ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ θηραῖ, καὶ τυράννοις προθύμως ἀντηγωνίσαντο, καὶ παρῶσι κακοῖς καὶ ἀπειλουμένοις, ὡσπερ ἐν ἄλλοις πόμασιν ἢ ἀσώματοι; τίνος ἔνεκεν; Ἰνα μὴ (91) προῦσι μὴδὲ μέχρι ῥήματος τὴν εὐσέβειαν. Ὅν αἱ μεγάλα τιμὰ καὶ πανηγύρεις· ὧν αἱ δαιμόνες ἐλαύνονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται· ὧν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὧν αἱ προρρήσεις· ὧν καὶ τὰ σώματα μόνον ἴσα δύνανται (92) ταῖς ἀγίαις ψυχαῖς, ἢ ἐπιπρόμενα, ἢ τιμώμενα· ὧν καὶ βανίδες αἵματος μόνον, καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους ἴσα δρῶσι (93) τοῖς σώματι.

Ἦ. Ταῦτα οὐ σέβεις, ἀλλ' ἀτιμάζεις· ὁ τὴν Ἡρακλέους θαυμάζων πυρᾶν (94) τὴν ἐξ ἀτυχήματος, κ

A cipites ferantur, finem habituram, verum magis semper ac magis progressuram, aliusque assurrecturam: fidem enim habeo et iis quæ prædicta sunt, et iis quæ cernimus; quam ut Deus creavit, et ut homo hæreditate consecutus est; quam **108** lex adumbravit, et gratia explevit, et Christus de-

LXVIII. Tunc adversus Christi sacrificium cum tuis piaculis? Tunc adversus eum cruorem, quo mundus purgatus est, cum tuis cruoribus? Tunc bellum adversus pacem? Tunc manum adversus eam quæ, et pro te, et propter te, clavis transfixa est? Tunc adversus fel, gustum tuum? adversus crucem, trophæum? adversus mortem, dissolutionem? adversus resurrectionem, insurrectionem et rebellionem? adversus martyrem, ne martyres quidem? post Herodem persecutor, et post Judam proditor? nisi quod non laqueo ut ille, pœnitentis animi significationem dedisti; post Pilatum Christicida, post Judæos Dei hostis?

LXIX. Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimulisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui, et post illos, et ante illos, pro veritate periculis se objecerunt? qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis et denuntiatis, alacri animo, velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes, dimicarunt? Cur ita? ne pietatem vel verbotenus proderent. Quibus præclari honores et festa constituta sunt: a quibus dæmones propelluntur, et morbi curantur; quorum apparitiones et prædicationes; quorum vel sola corpora idem possunt quod animæ sanctæ, sive tangantur, sive honorentur: quorum vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa idem possunt quod corpora.

LXX. Hæc non colis, sed contemnis; qui Herculis rogam, ex calamitate injuriisque mulieribus il-

gressuram, aliusque assurrecturam, mihi enim et prophetarum oracula, et ea quæ cernimus, fidem faciunt.)

(83) Χριστὸς ἐνεκαίνισεν. Hæc interpreti, vel typographo exciderant. Desunt in Reg. lu, in Ald. D et Bas. sed mss. fere omnes agnoscunt.

(84) Κατηγγέσαντο. Mont. Ald. et Bas., κατηρτίσαντο. Quamvis hic theologus nonnihil immolet scripturæ verba, præ oculis tamen habet quæ Apostolus de Ecclesia scribit. Eph. iv, 16; Col. ii, 19; I Cor. xii, 12 et seq.

(85) Καθήρατος. Reg. l, Colb. k, καθάρωντος.

(86) Πόλεμον. Reg. q, Pass. Sav. addunt, ἤγειρα.

(87) Κατάλυσιν. Locus iste intellectu difficilis; potissimum tamen Gregorinum hic agere de Christi morte, cujus pretium et merita dissolvere ac evertere excogitabat Julianus. Comb. «adversus mortem mortis interitum.»

(88) Οὐδὲ μάρτυρας. «Habuit Julianus, etsi impium ac nefarium,» ait Billius, «quod Christo opponeret, ut sanguinem adversus sanguinem, sacrificia adversa sacrificium; ad quos martyres oppo-

neret, nullos omnino habuit.»

(89) Μετὰ Ἡρώδη διώκτης. Elias putat per Herodem, non tetrarcham, sed ipsius patrem, suorum carnificem, esse intelligendum.

(90) Ὑπὲρ Χριστοῦ. Deest ὑπὲρ in quinque mss. duob. Colb. et Or. l, Reg. ii; in ora, Ἦ οὐκ ἤδέσθης.

(91) Μή. Deest in quinque Regg. aliisque pluribus.

(92) Δύνανται. Non pauci colb. et Sav. δύναται.

(93) Δρῶσι. «Idem præstant.» Deest in pluribus colb.

(94) Ἡρακλέους... πυρᾶν. Hercules ex Jove et Alcmena matris, matrimonioque cum Dejanira conjunctus, in maximas calamitates ob eam incidit. Cum enim Nessus centaurus vinum ei inferre pateret, sagitta hydræ sanguine infecta ab Hercule confossus est. Nessus autem se morientem sentiens, Dejaniræ vestem proprio sanguine perfusam dono dedit, quam ipsa postea ad Herculem misit. Eam cum induisset Hercules, veneno exardescens, et in furorem versus, congesta ingenti lignorum struce, ac magno rogo excitato, in eum insiluit, et seipsum combussit.

latis excitatione admiraris; et Pelopis laniationem, illam, inquam, vel hospitalem, vel a deorum amore profectam, ex qua Pelopidæ ab humeris et ebore nobilitati sunt: qui etiam Phrygum, qui tibiæ suavitate mulcentur, et post tibiæ cantum contumelia afficiuntur, exsectiones; et in Mithræ saceris adhibitos cruciatus, justasque aut etiam mysticas ustiones; et hospitem apud Tauros cædem, illudque apud Trojam puellæ regis sacrificium, et Menœcei pro Thebanis fusum sanguinem, posteaque filiarum Scedasi in Leuctris: qui Spartanos adolescentes virgibus sese lacerantes laudas, et aram cruore respersam, deam castam et virginem oblectantem: qui Socratis cicutam extollis, et Epicteti erus, et Anaxarchi utrem; quorum patientia coacta potius ac necessaria, quam libera et voluntaria erat: qui Cleombroti Ambraciote saltum, ad quem ex libelli *De anima* lectione impulsus est: qui Pythagoricam illam pro fabis contentionem, et Theanus, aut nescio cujus alius ex iis qui Pythagoricis mysteriis initiati erant ejusque dogmata sequebantur, mortis contempnitionem.

Hunc Julianus regum, tanquam animi magnitudine factum admiratur. Gregorius vero demonstrat id Herculi ex infortunio et calamitate contigisse.

(95) Πέλοπος. Reg. bn, Πέλωπος. Tantalus Pelopem filium coctum diis hospitibus in mensa apposuit. Illi vero ab esu abstinuerunt, et Pelopem ad vitam revocarunt junctis partibus, præter humerum a Cere voratum, cujus loco additus est eburneus.

(96) Τὰς Φρυγῶν ἐκτομὰς. Phrygum exsectiones. In Phrygia Rheæ templum erat, in quo, cum dies festi agebantur, nefanda in pueros crudelitas adhibebatur, ac tibiis caneant, ut eorum dolores knirent.

(97) Μετὰ τὸν αὐλόν. Permulti codices, Ald. et Bas. ed. μετὰ τῶν αὐλῶν.

(98) Ἐν Μίθρῳ βασάνους καὶ καύσεις ἐνδίκους. Reg. l et Pass. τὰς ἐνδικούς, ἢ καὶ μυστικὰς. Hanc lectionem sequitur Bill. Melius vero Combes. videtur reddere Græca ut nunc sunt: «justasque ustiones, mysticas illas et ex sacrorum ritu,» etc. Porro, Μίθρου, «solem,» teste Elia, plurimi interpretantur. Qui Mithræ sacris initiandi erant, per duodecim cruciatus ducebantur, nimirum per ignem, per frigus, per famem, per sitim, per flagra, per itineris molestiam, aliaque id genus.

(99) Ἐν Ταύροις. In Taurica Chersoneso, ad Pontum Euxinum, erat insigne templum Dianæ consecratum, in quo ipsi homines immolabantur, præsertim si qui naufragio ad istas oras ejecti fuissent.

(1) Ἐπὶ Τροίας ... τῆς βασιλικῆς κόρης. Sunt nonnulli qui, per «regiam puellam,» intelligant Iphigeniam Agamemnonis filiam, quam pater, ut Dianam Græcis irata placaret, in Aulide immolavit. Verum notandum est, quod si ea esset Gregorii mens, non ἐπὶ Τροίας, «epud Trojam,» sed ἐπὶ Τροίαν, «adversus Trojam,» scripsisset. Unde plerique reperiuntur interpretes, qui hic intelligant Polyxeniam Priami filiam, quam Pyrrhus Achilles manibus immolando consecravit. Ita censet Elias, qui hanc historiam veriore esse judicat, et magis Gregorii sermonibus congruentem.

(2) Μενονικίως. Menœceus Creonidis Thebanorum regis filius erat. «Cum autem,» inquit Elias, «ipsius patria bello premeretur, atque oraculum datum esset, fore ut bellum exstingueretur, et hostes in-

τῶν περι γυναικῶν ἀδικημάτων· καὶ τὴν Πέλοπος (95) κρουργίαν, τὴν φιλόξενον, ἢ φιλόθεον, ἐξ ἧς ἐπίστωμοι Πελοπίδαι παρὰ τῶν ὤμων καὶ τοῦ ἐλέφαντος· καὶ τὰς Φρυγῶν ἐκτομὰς (96), τῶν ὑπ' αὐλοῦ κτυομένων, καὶ μετὰ τὸν αὐλόν (97) ὑβριζομένων· καὶ τὰς ἐν Μίθρῳ βασάνους καὶ καύσεις ἐνδικούς (98) τὰς μυστικὰς· καὶ τὴν ἐν Ταύροις (99) ξινοκτονίαν, καὶ τὴν ἐπὶ Τροίας θυσίαν τῆς βασιλικῆς κόρης (1)· καὶ τὸ Μενονικίως (2) ὑπὲρ Θηδῶν αἷμα, καὶ τῶν Σκεδάσου θυγατέρων (3) ἐν Λεύκτροις ὑστερον· ὁ τοὺς Λακωνικοὺς ἐπαινῶν ἐφήβους ξαινομένους (4) ταῖς μάστιγι, καὶ τὸ ἐπιδῶμιον αἷμα τέτροπον θεῖν ἀγνὴν καὶ παρθένον· ὁ τὸ Σωκράτους ἐπαίρων (5) κώνειον, καὶ τὸ Ἐπικτήτου σκέλος (6), καὶ τὸν Ἀναξάρχου θύλακον (7), ὡνάναγκαία μᾶλλον ἢ ἐκούσια; ἢ φιλοσοφία· καὶ τὸ Κλεομβρότου πηδῆμα τοῦ Ἀμβρακιώτου (8), τὴν Περὶ ψυχῆς λόγῳ φιλοσοφηθῆν· καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυάμων Πυθαγορικὴν (9) ἐνστασι, καὶ θανάτου περιφρόνησιν Θεανοῦ; (10), ἢ οὐκ οἶδ' οὐτινος τῶν τὰ ἐκεῖνου τετελεσμένων ἢ φιλοσοφησάντων.

gam verterentur, si quis e regia familia necaretur, re cognita ille, inscio patre, se in mortem dedit.»

(3) Τῶν Σκεδάσου θυγατέρων. «Scedasi filiarum,» quæ a quibusdam Lacedæmonis vi fuerunt corruptæ, atque etiam ferro occisæ. Hanc historiam narrat Plutarchus.

(4) Τοὺς Λακωνικοὺς ... ξαινομένους, etc. «Spartaneos ... quorum corpora flagris dilaniantur;» non quidem ipsi seipos, aut alii alios, ut reddit Billius, cæderent, sed ab eis qui huic Ephæborum carnificinæ præerant dilaniarentur. Ita fere Combes. Apud Lacedæmonios in honorem Dianæ quoddam celebrabatur festum, in quo adolescentem, fortitudinis nimirum specimen præferentes, flagris proscindebantur, et aram sanguine respergebant.

(5) Σωκράτους ἐπαίρων. Ita Regg. u, x, y, Coll. 3, et Or. 1. Quæ lectio orationis scopo conveniētiorem quam ἐπαινῶν, quod tamen cum editis, codices non pauci exhibent. Socrates morte damnatus, quod nova quædam dæmonia induceret ac prædicaret, epota cicutâ interit.

(6) Ἐπικτήτου σκέλος. «Epicteti erus.» Cum a tyranno quodam victus fuisset Epictetus, diuturno post tempore interrogatus, utrum solvi vellet? «quid?» inquit, «an victus sum?»

(7) Ἀναξάρχου θύλακον. «Anaxarchi utrem.» Anaxarchus philosophus ab Archelao tyranno comprehensus, cum in mortario injectus tunderetur ut hordeum: «Tundite,» inquit, «Anaxarchi utrem; neque enim Anaxarchum tunditis.»

(8) Κλεομβρότου πηδῆμα τοῦ Ἀμβρακιώτου. Cleombrotus, lecto Platonis libro *De animorum immortalitate*, tanto ejus amore exarsit, ut statim præcipitio vitam finierit. Aug., *De civ. Dei*, l. 1, c. 22.

(9) Τῆν ... Πυθαγορικὴν, etc. «Pythagoricam illam pro fabis contentionem.» Pythagoras a fabis abstinere sectatores suos jubebat, cujus rei alii alias afferunt rationes. Sunt qui existiment Pythagoram nihil aliud voluisse, quam ut suos dehortaretur, ne judicium munereungerentur. Veteres namque in judiciis ferendis fabis utebantur.

(10) Θεανοῦς. Theano a tyranno comprehensa, ne cruciatibus patriæ arcana enuntiare cogeretur, contemptu mortis commorsam linguam, ac dentibus excisam in tyrannum exspuit.

ΘΑ. Σὺ δὲ, εἰ μὴ ἔχεινα, τὰ γε παρόντα θαύμασον, ὡς ἄριστοσφοῦντα καὶ γενναϊότατα, καὶ τοὺς Ἐπαμινώνδας ἰκνίους καὶ Σκιπίωνας τῇ καρτερίᾳ βλέπων· ὁ συμβαλλῶν τῷ στρατῷ, καὶ οἷα αἰρούμενος σχέδια, καὶ τὴν κούρουλον ἐπαινῶν στρατηγίαν. Ἔστι τοι φεναίου καὶ φιλοσφύου ψυχῆς μηδὲ πολεμίων ἀρετὴν ἀτιμάζειν, καὶ πλεῖον νέμειν ἐχθρῶν γενναϊότητι ἢ κακίᾳ τῶν οἰκειοτάτων καὶ μαλακίᾳ. Ὅρως τοὺς ἀβίους τοῦτους καὶ ἀνιστίους, καὶ ἀσάρκους μικροῦ καὶ ἀναίμονας, καὶ Θεῶν ἐπὶ τοῦτο πλησιάζοντας; τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χαμαιεύνας, ὃ φησὶν (11) ὁ σὸς Ὅμηρος, ἵνα τινὰ δαιμόνων τιμῆσιν τῷ πλάσματι (12), τοὺς κάτω (13) καὶ ὑπὲρ τὰ κάτω; τοὺς ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα; τοὺς δεδεμένους, καὶ ἐλευθέρους; τοὺς κεκρατημένους, καὶ ἀκρατήτους; ὧν οὐδὲν ἐν κόσμῳ, εἰ πάντα τὰ ὑπὲρ κόσμον; ὧν διπλοῦν τὸ ζῆν, τὸ μὲν ὑπερορῶμενον, τὸ δὲ σπουδαζόμενον; τοὺς διὰ τὴν νέκρωσιν ἀθανάτους, τοὺς διὰ λύσιν (14) Θεῶν σσημένους; τοὺς ἐξω πόθου (15), καὶ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἀπαθοῦς ἔρωτος; ὧν ἡ πηγὴ τοῦ φωτός, καὶ ὧν ἦδη τὰ ἀπαυγάσματα; ὧν αἱ ἀγγελικαὶ ψαλμοῖα, καὶ ἡ πάνυχορ στάσις, καὶ ἡ τοῦ νοῦ πρὸς θεὸν ἐκδημία προαρπαζόμενου; ὧν ἡ κάθαρσις, καὶ ὧν τὸ καθαίρεσθαι (16), μηδὲν μέτρον εἰδόντων ἀναβάσεως καὶ θεώσεως; ὧν αἱ πέτραι, καὶ ὧν οἱ οὐρανοί; ὧν τὸ ἐβρίθθαι, καὶ ὧν οἱ θρόνοι; ὧν ἡ γυμνότης, καὶ ὧν ἀφθαρσία ἐνδύμα; ὧν ἡ ἐρημία, καὶ ὧν ἡ ἐκίβδη πανήγυρις; ὧν τὸ τυραννεῖσθαι τὰς ἡθόνας, καὶ ὧν ἡ ἀπόλαυσις (17) ἡ ἄλυτος (18) καὶ ἀνέκφρατος; ὧν τὸ δάκρυον ἀμαρτίας κατακλυσμός, κόσμου καθάρσιον; ὧν ἔκτασις χειρῶν φλόγα σβέννυσι, ἦρας κοιμίζει, ἀμβλύνει ξίφη, κλίνει φάλαγγας, ἐπιστομίζει (19) καὶ τὴν σὴν ἀσέβειαν, εὐλοῖ, καὶ πρὸς ἄλιγον ἀρθῆς, καὶ παλῆς τὸ τῆς ἀσεβείας δρᾶμα μετὰ πῶν ὧν δαιμόνων;

ἠπεία voluptates, et quorum perpetua omnemque sermonis facultatem excedens animorum oblectatio? quorum lacrymæ peccati diluvium, et mundi plamentum? quorum extentæ manus flammæ extinguunt, feras consopiant, gladiatorum aciem retundunt, instructas acies in fugam vertunt, tumque etiam impietatem, mihi crede, compressuræ sunt, etiamsi ad aliquod tempus extollaris, impietatisque fibulam cum tuis dæmonibus ludas?

ΘΒ. Πῶς οὐδὲ ταῦτά σοι φοβερά, ὡς λίαν τολμηρὸν εἶ καὶ θανατῶν (20), εἰπερ ἄλλος τις; Πῶς οὐκ αἰδέσθημα; Ταῦτα μὲν ἦδη, καὶ πολλῶν τιμιώτερα τῆς Σόλωνος (21) ἀπληστίας τοῦ σοφοῦ τε καὶ νομοθέτου,

²⁰ Hebr. xi, 53 seqq.

(11) Ὁ φησὶν, etc. Pass., ὡς φησὶν ὁ σὸς Ὅμηρος. *Iliad.*, lib. xvi, vers. 236.

Ἰοὶ γαίονο' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες, χαμαιεύ-
[ραι.
Tui habitant vates, illotis pedibus, humi dormien-
[tes.]

(12) Τῷ πλάσματι. Nonnulli codices, τοὺς πλάσματα.

(13) Τοὺς κάτω, etc. Billius, « hos humiles et supra infera. »

(14) Διὰ λύσιν. « Per dissolutionem, » nempio corporis. »

(15) Τοὺς ἐξω πόθου, etc. Billius, « hos ab amore alienos, et divino atque omni vitiosa affectione vacuo amore flagrantes. »

(16) Κα: ὧν τὸ καθαίρεσθαι. Billius: « et quorum purgari; » malum, « qui purgati sunt et pur-

LXXI. Quod si tu superiora illa nostra non miraris, at certe præsentia mirare, o omnium sapientissime et fortissime, qui Epaminondas illos et Scipiones tolerantia ratione intuearis; qui simul cum exercitu iter carpis, et victum tenuem ac obviam amplecteris, et eam gerendi belli rationem laudibus effers, in qua dux omnia per se administrat. Est quippe generosi et sapientis **110** animi, ne hostium quidem virtutem contemnere, verum hostium fortitudini plus tribuere quam suorum, etiam familiarissimorum, Ignaviae atque languori. Videsne hos vitæ facultatibus carentes, et laris expertes, ac carne ferme et sanguine destitutos, eoque ipso ad Deum propius accedentes? hos, inquam, pedibus illotis, et humi cubantes, quod ait tuus Homerus, ut hoc figmento dæmonum quemdam ornet; hos in terra positos et terrenis celsiores? hos inter homines et supra humana? astrictos simul ac liberos? qui teneantur, et retineri nescios? quorum nihil in mundo, et omnia sunt, quæ supra mundum sunt? quorum duplex vita est, altera contempta, altera studiose culta et expeita? hos, inquam, per mortificationem immortales, per dissolutionem Deo conjunctos? hos a cupiditate alienos, amore vero qui divinus est, et animi perturbatione vacuus, accensos? quorum fons lucis, et quorum jam illius radii? quorum angelici psalmi cantus, et pernox statio, et mentis jam raptæ in cælum, ad Deum excessio? quorum purgatio, et quorum studium ut purgentur, quippe qui nullum ascensus et deificationis agnoscunt modum? quorum rupes, et quorum cæli? quorum abjici et consternari, et quorum throni? quorum nuditas, et quorum incorruptibilitatis indumentum? quorum solitudo, et quorum sæculi alterius celebritas? quorum compressæ atque con-

LXXII. Quonam modo ne hæc quidem pertimescis, homo audacissime, atque, ut si quis alius, ad mortem præceps? Quonam modo non veneraris? Hæc jam sane et sapientis illius ac legislatoris So-

D gantur. »
(17) Ἡ ἀπόλαυσις. Deest ἡ in plerisque codicibus.

(18) Ἡ ἄλυτος. Sic plures codd. In pluribus tamen Regg., Colb., Pass. etc. legitur, ἡ ἀναλλοίωτος, « nulli obnoxia mutationi. »

(19) Ἐπιστομίζει, etc. « Turæque ipsius impietatis os obturabunt. » Ex his liquet nondum morte sublatus Apostatum, cum hæc scripsit Gregorius.

(20) Θανατῶν. Heinsius, « forte, ἀναίσχυτων, » et impudentissime. »

(21) Τῆς Σόλωνος, etc. « Solonis inexplebilis cupiditate. » Non legitimus Solonem a quoquam avaritiæ insimulatum fuisse, imo potius narratur ipsum Crassi opes sprevisse, hancque ob causam a Crasso turpiter expulsus fuisse.

lonis inexplebili cupiditate, quam Cræsus auro Lydio coarguit, multo præstantiora sunt, et Socratico pulchri amore; vereor enim puerorum **III** amorem dicere, etiamsi honestiore vocabulo callide obtentur; et Sicula Platonis liguritione, ob quam etiam ipse venditur, ac ne ab ullo quidem discipulorum, imo nec ab aliquo Græcorum redimitur; et Xenocratis voracitate; et Diogenis illius delium incolentis dicacitate, per quam tragicis tyrannis hospites, hoc est placentis viles panes, loco cedere jubet; et Epicuri philosophia, quæ nullum voluptate superius bonum constituit. Magnus apud vos est Crates: vere enim philosophicum est, pecudibus depascenda prædia sua reliquisse, nostrisque philosophis consuile. At publico præconio libertatem ostentat, perinde ac quispiam, non sapientiæ magis quam gloriæ studiosus. Magnus ille, qui, cum navis tempestate jactaretur, atque omnia in mare proficerentur, gratias Fortunæ agebat, tanquam ad philosophici pallii angustias eum redigenti. Magnus Antisthenes, quod a petulanti quodam atque audaci homine toto ore contusus, in fronte duntaxat, quasi in statuæ artifex, percussoris nomen inscripsit; fortasse ut acerbius accusaret. Laudas etiam quemdam eorum qui non longe ante nos fuerunt, quod toto die stans soli preces adhibuerit: fortasse id tempus captarat, quo propinquior terris esse solet, ut orationem contraheret, eamque simul

Α ἢν Κροῖσος ἤλεγξε τῷ Λυδίῳ χρυσῷ· καὶ τῆς Σωκράτους (22) φιλοκαλίας· αἰδοῦμαι γὰρ εἰπεῖν καιδεραστίας, κἀν σεμνοποιῆται ταῖς ἐπινοίαις· καὶ τῆς Πλάτωνος (23) λιγυρείας τῆς Σικελικῆς, δι' ἣν καὶ πιπράσκειται, καὶ οὐδ' ὑπὸ τινος ἐξωνεῖται τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἢ ὅπως Ἑλλήνων· καὶ τῆς Ξενοκράτους (24) ὀψοφαγίας· καὶ τῆς Διογένους (25) στωμυλίας, τοῦτον πίθον οἰκοῦντος, ὅφ' ἦς τοὺς ξένους ὑπεξίστησι τοῖς τυράννοις ἐκ τῆς τραγωδίας, τοὺς εὐτελεῖς ἄρτους τοῖς σησαμοῦσι (26)· καὶ τῆς Ἐπικούρου (27) φιλοσοφίας, οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἰδούνην ἀγαθὸν ὀριζομένης (28). Μέγας ὁ μὲν ὁ Κράτης (29)· καὶ γὰρ ὅπως φιλόσοφον τὸ μηλόδοτον ἀρεθῆναι τὴν οὐσίαν, καὶ ταῖς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους ὅμοιον. Ἀλλὰ πομπεύει τὴν ἐλευθερίαν τῷ κηρύγματι, ὡς ἂν τις οὐ φιλόσοφος Β μᾶλλον ἢ φιλόδοξος (30). Μέγας ὁ, τῆς (31) νῆος χειμαζομένης, καὶ πάντων ἐκριπτουμένων, χάριν ὁμολογῶν τῇ τύχῃ συσταλλούσῃ εἰς τὸ τριδώνιον. Μέγας ὁ Ἀντισθένης (32), ὅτι, τὸ πρόσωπον συντριβεῖς ὑπὸ τινος τῶν υβριστῶν καθρασεῖν, ἐπιγράφει τῷ μετώπῳ (33) μόνων, ὡς περ ἀνδριάντι δημιουργῶν (34), τὸν παῖσαντα, ἴσως ἵνα κατηγορήσῃ θερμότερον. Ἐπαινεῖς τινα καὶ τῶν οὐ πολὺ (35) πρὸ ἡμῶν, ὅτι πανημέριος ἐστὼς τῷ ἡλίῳ προσήυξατο· ἴσως αὐτὸν τῆρήσας καὶ προσγειότερον, ἵνα καὶ συνέλλῃ τὴν ἐσχῆν, δυομένην (36) συγκαταλύσας· καὶ τὴν ἐν Ποτιδαῖα (37) στάσιν, τὴν ἐν χειμερίῳ τῇ ὥρᾳ πάννηχον τῇ θεωρίᾳ προσφιλοπονήσαντος (38), ὡς τε

(22) Τῆς Σωκράτους, etc. « Socratico pu cari amore. » Socratem hoc nomine persæpe insectatur Lucianus.

(23) Τῆς Πλάτωνος, etc. « Platonis liguritione. » Lucianus in Dial. De parasito scribit nullam aliam Platonem causam fuisse in Siciliam navigandi, quam ut Dionysio parasitaretur, eumque ob huius artis imperitiam in maximas calamitates incidisse.

(24) Τῆς Ξενοκράτους, etc. « Xenocratis voracitate. » Xenocrati objecta non legitur voracitas; imo frugalitatis laude donatur a scriptoribus.

(25) Τῆς Διογένους... ἐκ τῆς τραγωδίας. Hæc ultima verba desunt in Reg. u, et Or. 1. Combessiaux sic vertit: « Dicacitate qua salse usurpata ex tragædia voce tyrannis hospites cedere, » etc. Cum Diogenes aliquando apud quemdam cœnaret, eique simul et placentæ et hordeacei panes apponerentur, submotis panibus, in placentas manus iniecit, non festive illud tragicum proferens:

ὦ ξένοι, τυράννοις ἐκποδῶν μεθίστασο.

O hospes, tyrannis cede locum.

id est, « melioribus et præstantioribus cede. » Sic Diogenes per tyrannos « placentas, » per hospites significans « viles panes, » quos melioribus cedere jubebat.

(26) Τοῖς σησαμοῦσι. « Placentis ex sesamo, mellis et oleo. »

(27) Τῆς Ἐπικούρου, etc. « Epicuri philosophia. » Deum et Providentiam ejiciens Epicurus, omnis boni finem voluptatem statuebat.

(28) Ὀριζομένης. Reg. l, ὀριζομένου. Pass. ὀριζαντος.

(29) Κράτης. Crates Thebanus, pecunias populo projecit, ac prædia μηλόδοτα, id est « ovium pabula, » fieri permisit. Deinde consensu sublimi loco, publico præconio hæc verba pronuntiavit: « Crates Thebanum Cratem libertate donat. »

(30) Φιλόδοξος. « Gloriæ studiosus. » Ex his pa-

C tet, quam vere Tertullianus philosophos « gloria animalia » appellavit. Ipse Lucianus frequenter philosophorum vitia irridet.

(31) Μέγας ὁ τῆς, etc. Ad Zenonem hic alludit Gregorius. Ille enim philosophus, cum navis tempestate jactaretur, atque merces in mare projiceretur, Fortunæ gratias agebat, ut quæ eum ad pallium compulisset.

(32) Ὁ Ἀντισθένης. Antisthenes a petulanti quodam homine toto ore contusus, ut injuriam ulcisceretur, percussoris nomen in fronte inscripsit.

(33) Μετώπῳ. Pass. προσωπῳ.

(34) Δημιουργῶν. Ita ed. Alii, δημιουργῶν. Optima lectio, quæ sic reddi potest, « fronti inscripsit percussorem, ut statuæ artificem; » id est « percussoris et opificis nomen. » Elias sic exponit, « accepta charta, in eaque inscripto percussoris nomine, eam fronti agglutinavit, hæc videlicet ratione ipsum percipuum reddens, non secus ac si quis in statuæ sculptoris nomen inscriberet. »

(35) Πολύ. Sic omnes codi. Par. ed. addit ἐν.

(36) Δυομένην συγκαταλύσας. « Uipote quam una cum sole occumbente uniret. » Is est Elias sensus, qui sic de isto philosopho historiam refert, « Cum Roma, inquit, quondam a barbaris bello vexaretur, Romanus quidam philosophus sub solis ortum stans, per totum diem in oratione versatus est; ac delapso de cælo igne una cum barbaris ipse quoque crematus est. »

(37) Ἐν Ποτιδαῖα. « Potidææ. » Id exciderat interpreti. Comb. Ποτιδαῖα. In Elia legitur, « Potidææ urbs est ad Thraciam sita. Philosophus quidam Potidæates, cum precandi causa stetit, ac deinde in contemplatione extra se raptus fuisset, tota nocte ita in oratione persistit, ut vim frigoris nullo modo persentiret. »

(38) Προσφιλοπονήσαντος. « Addito ad stu-

μηδὲ ἐπαισθάνεσθαι (39) τοῦ κρύους διὰ τὴν ἔκστα-
σιν· ἢ καὶ τὴν Ὀμήρου φιλομάθειαν περὶ τὸ Ἀρ-
καδικὸν (40) ζήτημα, καὶ τὴν Ἀριστοτέλους (41)
φιλοσοφίαν καὶ προσεδρίαν ἐπὶ ταῖς τοῦ Εὐρίπου
μεταβολαῖς, ὅφ' ὦν (42) τεθνήκασιν· καὶ τὸ Κλεάν-
θους (43) φρέαρ, καὶ τὸν Ἀναξαγόρου (44) ἱμάντα,
καὶ τὴν Ἡρακλείτου (45) καθήθειαν.

moram ad reciprocum Euripi aestus, quibus uterque
goræ cingulum, et Heraclitū mœstitiam.

ΟΓ. Πόσοι ταῦτα, καὶ μέχρι τίνος; Τὰς δὲ παρ'
ἡμῶν οὐ θαυμάζεις χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ ταῦτα
καὶ τοῦτον ἔτι θαυμασιώτερα φιλοσοφοῦντων ἐν
παντὶ τῷ βίῳ (46) καὶ κατὰ (47) πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν,
τὴν οἰκουμένην, ἀνδρῶν τε ὁμοίως (48) καὶ γυναι-
κῶν, εἰς ἀνδρείαν (49) ἀμιλλωμένω, κἀναυθὰ μό-
νον ἐπιλανθανομένων τῆς φύσεως, οὐ δεῖ θεὸν
ἐκπιεῖσθαι δι' ἀγνείας καὶ καρτερίας· οὐ τῶν ἀγεν-
νῶν (50) μόνον, καὶ τῷ πονεῖν συνειθισμένων διὰ τὴν
ἐπ' ἀρχῆς εὐτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ὑψηλῶν
καὶ λαμπρῶν, καὶ περιουσιᾶ, καὶ γένει, καὶ
ἐκαστείᾳ, καινοτομοῦντων τὸ δυσπαθεῖν (51) διὰ τὴν
Χριστοῦ μίμησιν· ὦν, κἀν ὁ λόγος μὴ ἦ (52) (διὰ
τὸ μὴ ἐν λόγῳ τίθεσθαι τὴν εὐσέθειαν, καὶ τῆς ἀπὸ
τοῦ σώματος σοφίας βραχὺν εἶναι τὸν καρπὸν, ὡς
καὶ τῶν παρ' ἡμῶν τινι ποιητῶν ἔδοξεν), ἀλλὰ τὸ
εὐλογον πλεῖον, καὶ ἔν τῳ πράγμασι παιδεύσις.

ΟΔ. Ἄλλ' ὁμως, ἅπαντα παριδὼν ταῦτα, καὶ πρὸς
ἐν τούτῳ μόνον ἰδὼν, ὅπως ἂν χάρισαιτο τοῖς κατ-
εργουσι πολλάκις αὐτὸν ἀξίως (53) δαίμοσι, πρὶν
ἔλλοι καταστήσασθαι τῶν κοινῶν, ἐπὶ Χριστιανούς
φέρεται. Καὶ δύο μὲν ταῦτα ἦν αὐτῷ τὰ σπουδαζό-

A cum ipsius occasu finiret. Quin illum etiam laudi-
bus afficis, qui Potidææ hiberno tempore, addito ad
studium labore, pernox in speculatione quadam
stetit, ita ut ne vim quidem frigoris propter men-
tis abstractionem sentiret. Laudas insuper in Ho-
mero discendi amorem circa Arcadicam quæstio-
nem, et in Aristotele 112 philosophiam et diutinam
occurbit. Effers etiam Cleanthis puteum, et Anaxa-

LXXIII. Quot vero homines his virtutibus excel-
luerunt, et quandiu? Infitam autem illam apud
nos hominum multitudinem non miraris ac suspic-
is, qui et hæc et his sublimiora philosophantur,
in omni vitæ genere et instituto, atque in omnibus,
B ut sic loquar, terrarum oris, viri juxta ac mulie-
res, virtutis æmulatione certantes, atque hic solum
sexus obliviscentes, ubi Deus per castitatem et to-
lerantiam conciliandus est: nec obscuro solum et
ignobiles, et propter pristinae conditionis tenuita-
tem laboribus assueti, sed etiam valde quondam
sublimes et splendidi, tum opibus, tum nobilitate,
tum potentia, Christi imitandi studio sese præter
morem afflictales: qui, etsi sermonis elegantiam
careant (quod ne in sermone quidem pietatem
constituant, parvasque, ut euidam etiam poetarum
vestrorum placuit, sapientia ab ore manantis fru-
ctus sit), præstantiores tamen sunt prudentia atque
doctrina in actione.

LXXIV. Sed tamen his omnibus contemptis ac
pro nihilo habitis, unumque id spectans, ut a dæ-
monibus, a quibus sæpe, ut æquum erat, prostratus
fuerat, gratiam iniret, priusquam negotiorum
publicorum aliud quidquam constituisset, in Chri-

dium labore. » Montac. præfert, προσφιλοπονήσαν-
τα, sed male tuetur. Hanc vocem non reddidit Bil-
lus.

(39) Ἐπαισθάνεσθαι. Ita Sav. Combef. Ald.
Bas. et Codices. In Par. ed. ἐπαισθέσθαι.

(40) Τὴν Ὀμήρου... περὶ τὸ Ἀρκαδικόν, etc.
Arcades piscatores cum aliquando obvius habuisset
Homerus, his verbis interrogavit:

Ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίας ἀλιτήρορες, ἢ ῥ' ἔχομεν τι;
Viri Arsades piscatores nunquid piscati sumus?

Qui respondentes hunc versum illi regesserunt:

Ὅς ἔλομεν λιτόμεσθ', ὅς δ' οὐχ ἔλομεν, φερόμε-
[στα.

Quoscunque cepimus, reliquimus, quos vero non ce-
[pimus nobiscum portamus.

nimirum, cum nihil piscium capere possent, in lit-
tore desidentes, pediculis quærendis operam dede-
rant. Horum quotique ceperant, abjacerant; quos
autem non invenerant, domum retulerant. Quod
ænigma solvere cum non potuisset Homerus, præ-
æterore obiit, ut scribit Plutarchus; sunt tamen qui
d negant.

(41) Τὴν Ἀριστοτέλους, etc. Aristoteles cum
Euripi Chalcidici naturam investigare non posset,
maximo ex dedecore et ignominia dolore percussus,
vitam reliquit. » Οὐδὲ τοῦ Εὐρίπου φύσιν τοῦ ὄντος
ἐν Χαλκίδι γινώσκει δυνήθει, τὴν πολλὴν ἀδοξίαν καὶ
αἰσχύνην λυπηθείς, μετέστη τοῦ βίου. Sic Justinus
Martyr cohort. ad Græcos, p. 35.

(42) Ὅφ' ὦν. Reg. I addit, καὶ.

(43) Τὸ Κλεάνθους, etc. « Cleanthis puteum. »
Tanto philosophiæ amore flagrasse dicitur « Clean-
thes, » ut noctu aquam in hortis hauriret, indeque
non nihil pecuniæ colligeret, qua diuturna tempora
litterarum studiis daret.

(44) Τὸν Ἀναξαγόρου, etc. « Anaxagoræ cingu-
lum. » Anaxagoras librum de difficilibus quæstioni-
bus edidit, quem « Iorum » nuncupavit, putans fore
ut si qui hunc librum legerent, difficultatibus illiga-
rentur.

(45) Καὶ τὴν Ἡρακλείτου. Heraclitus philoso-
phus Ephesinus, qui, quoties domo egrediebatur,
 flere solitus erat, humanam miseriam prospici-
ens.

(46) Ἐν παντὶ τῷ βίῳ. « Per omnem vitam, »
quod opponitur, μέχρι τίνος; « et quandiu? » De mo-
nachis hic præcipue est sermo.

(47) Καὶ κατὰ. Pass. alique plures, καὶ τῶν
κατὰ.

(48) Ὁμοίως. Reg. bm, et Montac. ὁμοῦ.

(49) Εἰς ἀνδρείαν. Heinsius, « forte, » τοῖς ἀν-
δραστῶν. Bill. interpretatur « cum viris. » Combef.
« virilis animi laude. »

(50) Ὁ τῶν ἀγεννῶν. Ita Reg. bm, et Sav. Edd.
οὐκ ἀγεννῶν. Tres Regg., οὐκ ἀγενῶν.

(51) Τὸ δυσπαθεῖν. Sic omnes codices. Deest
τό in editis Combef. « novo sibi vitæ genere duram
corporis tractionem atque labores indicendo. »

(52) Κἀν ὁ λόγος μὴ ἦ. Pass. κἀν ὁ λόγος ἀπῆ.
Alii, κἀν οὐ λόγος ἦ. « Quibus etsi dicendi facultas
desit et eruditio. »

(53) Ἀξίως. Deest in quatuor Regg. Or. I, etc.

atianos impetu fertur. Ac duo quidem ista eum A
 sollicitum habebant, Galilæi nempe, sic enim ipse
 eontumeliaz causa nos appellabat, et Persæ, magna
 telumentaria in gerendo bello perstantes : verum usque
 adeo majori cura animique studio et contentione
 in perniciem nostram incumbendum esse ducebat,
 ut Persicum bellum instar nugarum et ludi 113
 cujusdam haberet. Quod licet non aperte declara-
 ret, non tamen obscure ferebat. Tanta enim in eo
 furoris magnitudo erat, ut apud quosvis id confi-
 leri nunquam desineret. Ac ne hoc quidem perspi-
 ciebat vir omnium sagacissimus, optimusque rei-
 publicæ antistes, quod prioribus quidem persecu-
 tionibus idcirco parva perturbatio et convulsio se-
 quebatur, quia nondum dogna nostrum ad multos
 propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus
 veritas hærebat, splendoremque desiderabat : tunc
 autem salubri doctrina longe lateque fusa, et apud
 nos præsertim dominante, religionem Christianam
 immutare, atque in diversum movere conari, nihil
 aliud erat quam Romanorum imperium convellere,
 ac de rerum summa periclitari, eaque, quibus ne
 hostes quidem gravius quidquam nobis imprecari
 possint, a nobismetipsis perpeti, atque ab hac nova
 et admiranda philosophia et principatu, propter quem nos scilicet beati sumus, atque ad surram
 illam ætatem gerendæque reipublicæ rationem rediimus, illam, inquam, seditionis et pugnæ omnino
 expertem.

LXXV. An vero tolerabilis cursus gubernationis,
 et tributorum relaxatio, et magistratuum delectus,
 et furtorum castigatio, aliaque omnia, quæ brevis C
 et momentaneæ felicitatis ac pompæ sunt, magnam
 quamdam reipublicæ utilitatem allatura erant, atque
 hærum rerum laudibus aures nostras personare oport-
 ebat : populorum autem atque urbium dissidia, et
 concertationes, et familiarum divisio, et domorum
 dissensio, et matrimoniorum diremptio, quæ omnia
 hoc malum secutura esse verisimile erat, atque etiam
 secuta sunt, vel illi insignem quamdam gloriam, vel
 reipublicæ securitatem afferbant? Quis tam vel ad
 impietatem proclivis, vel communi sensu captus est,
 ut hoc assentiat? Quemadmodum enim in corpore
 rihæ, cum unum aut alterum membrum ægrum est,

μενα, Γαλιλαίοι τε, ὡς αὐτός (54) ἐφουβρίζων ἐκάλε,
 καὶ Πέρσαι τῷ πολέμῳ καρτερῶς παραμένοντες·
 οὕτω (55) δὲ τὸ ἡμέτερον μείζον (56) καὶ περισσο-
 δαστότερον (57), ὥστε λήρον καὶ παιδιὰν αὐτῷ τὸ
 κατὰ Πέρσας νομίζεσθαι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκφραίνει (58)
 μὲν, οὐ κρύπτει δέ· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦν αὐτῷ τὸ περὶ
 τῆς μανίας, ὥστε αἰεὶ καὶ πρὸς πάντας ὁμολογῶν ἐκ
 ἐπαύετο. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνείδεν ὁ πάντων συν-
 ετώτατος καὶ ἀριστος τοῦ καινοῦ προστάτης, ὅτι
 τοῖς μὲν προτέροις διωγμοῖς ὀλίγον ἦν τὸ συγχεόμε-
 νον καὶ παρακινούμενον, οὕτω τοῦ καθ' ἡμᾶς θύμα-
 τος ἐπὶ πολλοὺς (59) φθάσαντος, ἀλλ' ἔτ' ἐν ὀλίγῃ
 Ἰσταμηνίῃ τῆς ἀληθείας, καὶ δεομένης ἐκλάμψεως·
 νῦν δὲ ἤδη τοῦ σωτηρίου λόγου χεθέντος (60), καὶ
 περὶ ἡμᾶς· μάλιστα δυναστεύσαντος, τὸ πειρᾶσθαι τὰ
 Χριστιανῶν μεταπίθναται καὶ παρακινεῖν, οὐδὲν ἔτε-
 ρον ἦν ἢ τὴν Ῥωμαίων παρασαλεύειν ἀρχήν, καὶ
 τῷ κοινῷ (61) παντὶ κινδυνεύειν, καὶ ὧν οὐδ' ἂν εἰ
 ἐχθροὶ χεῖρον τι καθ' ἡμῶν εὐξάνωτο (62), ταῦτα
 πύσχειν ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τῆς νέας ταύτης καὶ
 θαυμαστῆς φιλοσοφίας καὶ βασιλείας, ὑφ' ἧς (63) ἡμῖς
 εὐδαίμονες, καὶ πρὸς τὴν χρυσοῦν ἐκείνην γενεάν τε
 καὶ πολιτεῖαν ἐπανηλεύθαμεν (64), τὴν ἀστασιαστῶν
 τε καὶ ἀμαχῶν.

Οἱ. Ἡ δρόμος (65) μὲν ἀνεκτῶς διοικουμένη, καὶ
 φόρων ἄνεσις, καὶ ἀρχόντων ἐκλογὴ (66), καὶ κλο-
 πῶν (67) ἐπιτίμησις, καὶ τᾶλλα ὅσα τῆς προσκαιροῦ
 καὶ ἀκαριαίας μακαριότητος καὶ φαντασίας, μεγάλην
 ἐμελλε τῷ κοινῷ παρέξειν τὴν ὠφέλειαν, καὶ περι-
 θρυλλεῖσθαι ἡμῶν εἶδει τὰ ὅτι τούτων ἐπαυνομέ-
 νων (68)· δῆμαί δὲ στασιάζοντες καὶ πόλεις, καὶ γένη
 ῥηγνύμενα, καὶ οἰκίαι διεσπάρμεναι, καὶ συζυγίαι σχι-
 ζόμεναι, ἃ τῷ κακῷ πάντα ἦν ἐκείῳ ἀκολουθεῖν
 ἐκείνῳ, καὶ μέντοι καὶ ἠκολούθησε σφόδρα, ἢ πρὸς
 εὐθεσίαν ἐκαίῳ κάλλιστα εἶχεν, ἢ τῷ κοινῷ πρὸς
 ἀπάλειαν (69)· Καίτοι τίς οὕτως ἢ πρὸς ἀσθένειαν
 εὐκολος, ἢ τῶν κοινῶν ἕξω λογισμῶν, ὅστις ἂν ταῦτα
 συμψησειν; Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν, ἐνδὲ μὲν
 ἢ δυοῖν (70) μελιὼν ἀσθενέστερον διακείμενον, οὐ

(54) Ὡς αὐτός. Reg. lu, Colb. 3, et Pass., οὗς D
 αὐτός.
 (55) Οὕτω. Hensius, « forte, τούτων. »
 (56) Μείζον. Reg. lm, μείζω.
 (57) Περισσοδαστότερον. Pass. περισσοδύ-
 στερον.
 (58) Οὐκ ἐκφραίνει, etc. Sic Schol. « ex hoc nec
 divulgat, nec dissimulat. » Montac. οὐ κρύπτει, ἐκ-
 φραίνει δέ. « Non celat, imo declarat. »
 (59) Ἐπὶ πολλοῖς. Colb. 3, ἐπὶ πολὺ.
 (60) Χεθέντος καί, etc. In ora Montac. γρ. Χε-
 θέντος· περὶ ἡμᾶς· καί.
 (61) Τῷ κοινῷ. Ita editi et mss. In Par. ed. τὸ
 κοινῷ.
 (62) Εὐξάνωτο. Pass. ἠξάνωτο.
 (63) Ὑφ' ἧς, etc. « Cujus vos auspiciis beati. »
 Savil. ὑφ' ὧν.
 (64) Ἐπανηλεύθαμεν. Reg. lm. συναληλύθα-
 μεν.
 (65) Ἡ δρόμος. Sic fere omnes codices. Combef.
 « an publici cursus tolerabilis aequitate gubernatio. »

Pass. Ἡ δῆμος. Alii, ἡ δῆμος, « populi, » aut « ple-
 bis gubernatio. »
 (66) Ἀρχόντων ἐκλογὴ. Pass. ἐκλογαί. Crude-
 listimi et impiissimi erant hi magistratus, ut ex
 scriptoribus discimus.
 (67) Κλοπῶν, etc. Montac. ex Gabr. γρ. κλο-
 πῶν. Cæterum rerum publicarum administratos in-
 telligit Montacutius, qui Julianum laudat. Verum
 monere debuerat, illam judiciorum curiam Juliani-
 que justitiam, ipsius etiam adoratoribus lætymis
 dignam aliquando visam fuisse, quam « ipsa feret
 justitia. » Neque enim in magistratibus deligentia,
 sed « ne in amicis quidem, » teste Eutropio, tam
 solers ac diligens erat Julianus, qui, ut ipse fateretur
 Ammianus, lib. xxi, « suo, non legum arbitrio ago-
 ret. »
 (68) Ἐπαυνομένων. Cmsl. 2, aliique nonnulli
 addunt, καὶ τῷ κοινῷ τρωμένων.
 (69) Ἀσφάλειαν. « Securitatem. » Billius :
 « tranquillitatem. »
 (70) Δυοῖν. Alii cum editis legunt δυοῖν.

χαισιπῶς ἀναφέρει τὰ λοιπὰ, καὶ συντηρεῖται τὸ τῆς Ἀ
 ὁμίας (71) ἀγαθὸν τῷ πλείονι, ᾧ τάχα ἂν κάκεινα
 πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανέλθοι· τοῦ δὲ πλείονος στασιάζοντος καὶ
 πικρῶς ἔχοντος, οὐδὲ μία μηχανὴ μὴ τὸ πᾶν ἔχειν κακῶς,
 καὶ κίνδυνος ἤδη τὸ τοιοῦτο (72) σαφῆς· οὕτω γὰρ τοῖς
 ἀρχομένοις τὰς μὲν καθ' ἑκάστον ἀρρωστίας συμβαίνει
 τῷ κοινῷ κρῦπτεσθαι κρείσσον ἔχοντι· τῶν πλείονων δὲ
 σαθρῶς (73) ἔχόντων, τῷ παντὶ κίνδυνος. Ὅ μοι δοκεῖ ἄλλον μὲν
 ἂν ἰδεῖν, καὶ τῶν σφόδρα μισούντων ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν καιρῷ,
 καὶ τῇ τοσαύτῃ τῶν Χριστιανῶν ἐπιδόσει. Τοῦ δὲ ἡ
 πονηρία τοῖς λογισμοῖς ἐπεσκότισε (74)· καὶ διὰ τοῦτο
 μικροῖς τε ὁμοίως καὶ μείζοσι πλέκει τὸν δαυγμόν.

rum istius improbitas rationi et consilio tenebras
 persecutionem molitur.

Οἱ. Ἐκείνο μὲν οὖν καὶ σφόδρα μερακιῶδες καὶ
 πῦρον, καὶ οὐχ ὅπως βασιλέως ἀνδρὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλου
 τινὸς τῶν καὶ μετρίως στιβαρῶν τὴν διάνοιαν, ἔτι τῇ
 μεταθέσει τῆς κλήσεως ἐψεσθαι νομίας τὴν ἡμέτεραν
 διάθεσιν, ἢ ἀλογουμένῃ γε ἡμᾶς ὡσπερ τι τῶν ἀλοχιστῶν
 (75) ἐγκαλουμένων, εὐθὺς καινοτομεῖ παρὶ τὴν
 προσηγορίαν, Γαλιλαίους ἀντὶ Χριστιανῶν ἐνομάσας
 τε καὶ καλεῖσθαι (76) νομοθετήσας (77)· ἔργῳ δηλῶν,
 ὅτι (78) μέγιστον εἰς ὄξυν καὶ τιμωτάτων ἢ τοῦ
 Χριστοῦ (79) κλήσις, ἐξ ὧν ἀποστερήσας αὐτῆς
 ἡμᾶς ἐπενόησεν· ἢ φοβούμενός γε τὴν δύναμιν
 τῆς προσηγορίας, ὡσπερ οἱ δαίμονες, καὶ διὰ τοῦτο
 μεταβαίνων ἐφ' ἕτερον ὄνομα τῶν οὐκ ἐιωθότων
 οὐδὲ γνωρίμων.

Οἱ. Ἡμεῖς δὲ οὐ παρακινήσομεν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα·
 οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εἰς ὃ τι μεταβηίμεν ἂν ἄλλο γιωότερον,
 τοῦς φάλλους (80), καὶ τοῦς ἰθυφάλλους, καὶ τοῦς
 μελαμπύγους, καὶ τοῦς ἀπύγους (81), καὶ τὸν τραγόπουν,
 καὶ τὸν σεμνὸν Πᾶνα (82), τὸν ἐκ πάντων μνηστήρων
 ἕνα θεόν, καὶ ὄνομα λαβόντα τὴν ἕβριν, ὡσπερ
 ἦν ἄξιον. Δεῖ γὰρ ἢ ἀδικεῖν (83) παρ' ἑκατονταίους
 εἰς πολλὰς (84) ἕνα καὶ τὸν κράτιστον, ἢ ἐκ πολλῶν
 γίνεσθαι (85) καὶ τὸν ἀλοχιστῶν· οὐκοῦν φρονήσομεν
 αὐτοῖς οὐτε τῶν πραγμάτων οὐτε τῶν

(71) Ἰγυίας. Pass. συζυγίας, « concordia. » Non spernenda lectio quæ optimum sensum efficit.

(72) Κίνδυνος ἤδη τὸ τοιοῦτο. Pass. κίνδυνος ἤδη ἔχει τὸ τοιοῦτον. Coisl. 2, κίνδυνος ἤδη ἔχει τὸ τοιοῦτο. Bill. τῷ τοιοῦτῳ.

(73) Σαθρῶς. Plerique codices, σαθρὸν.

(74) Ἐπεσκότισε. Sic pars codicum maxima. Ed. ἐπεσκότισε.

(75) Ἀλοχιστῶν. Pass. Coisl. 2, aliique non pauci χειριστῶν. Comb. vertit : « ac si turpissimorum inide criminum rei teneremur. » De his Juliani imperii legendus Theodoretus, *Hist.*, lib. iii. c. 21.

(76) Καλεῖσθαι. Deest in edit. Ald. et Herv.

(77) Νομοθετήσας. Addunt Pass. Reg. I, et Coisl. I, ὡς ἀλοχρὸν τι καὶ ἀπεπείστερον, « tanquam aliquid turpe ac indecorum. »

(78) Δηλῶν, ὅτι. Alii δηλώσας. Par. ed. δηλώνει.

(79) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. I et q, Comb. et Pass. Χριστιανῶν.

reliqua membra haud magno negotio emergunt, par-
 tique majori sanitatis bonum conservatur, cujus etiam
 ope interdum ægræ partes in meliorem statum re-
 deunt : at cum pleraque membra inter se 114 dis-
 sident, et graviter afflictantur, fieri jam non potest,
 quin totum corpus ægrotet, atque in perspicuo peri-
 culo sit : ad hunc modum in iis quoque, qui sub
 imperio sunt, singulorum morbos commodiori totius
 reipublicæ valetudine occultari contingit ; pluribus
 autem exulceratis et morbo affectis, tota jam respu-
 blica in periculo versatur. Quod meo quidem judicio
 alius, etiam nobis infensissimus et infestissimus,
 animadvertisset, præsertim hoc tempore, atque in
 tanta Christianorum amplitudine et incremento. Ve-
 offudit : ob eamque causam parvis juxta ac magnis

LXXVI. Atque illud sane perquam juvenile ac
 leve, atque ne ullo quidem alio homine, vel medio-
 cri animi gravitate prædito, nedum imperatore di-
 gnum, quod, simul cum nominis mutatione, animo-
 rum quoque nostrorum mutationem seculuram esse
 arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi tur-
 pissimi cujusdam criminis accusatis, novandum nobis
 cognomentum statim censuit, Galilæos pro Chris-
 tianis nominans, atque, ut ita vocemur, publica
 lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi
 appellationem perhonorificam esse, maximique ad
 gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit.
 Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hu-
 jusce nominis vim et potestatem, instar dæmonum,
 reformidaret, ac proinde ad alterum nomen minus
 C notum et vulgare transierit.

LXXVII. Nos vero nomina ipsis haudquaquam in-
 vertemus ; nec enim quidquam magis ridiculum ex-
 cogitari potest, in quod ea commutare queamus ;
 phallos et ithyphallos, et melampygos, et apygos,
 et hircopedem, et venerandum Pana, illum ex om-
 nibus precis unum deum, atque a contumelia no-
 men, ut par erat, consecutum. Apud illos enim vel
 unum et potentissimum multas injuria afflicere oportet,
 vel ex multis unum eumque deformissimum pro-
 creari. Quocirca nec res iosis, nec nomina invidi-

(80) Τοῦς φάλλους, etc. « Phallos, ithyphallos, melampygos, apygos, » etc. Turpia hæc nomina quid significent, exponere pudor non sinit ; quæ quidem Gregorius Juliano, non nisi ut ruborem ipsi eliciat, objicit.

(81) Καὶ τοῦς ἀπύγους. « Et apygos. » Sic duo Regg. Pass. etc. ; desunt in pluribus codd. et in editis.

(82) Πᾶνα. Pan, contumeliæ nomen est. Significat « ex omnibus esse generatum. » Uædo, apud poetas, ipsi aliquid ex tota rerum natura tribuebatur.

(83) Ἀδικεῖν. Regg. novem, tres Colb., Pass., Coisl. 1, Or. 1, etc. ἀτυχεῖν, quæ vera lectio videtur, quamvis non satis perspicue appareat hic Gregorii mens.

(84) Πολλὰς. Heins. « sorte πολλούς, multos. » Alii πολλά.

(85) Γίνεσθαι. Heinsius addit ἕνα. Ita Billius in versione ; idque ad Gregorii mentem.

bimus. Per nos sane sua illis-sultitia frui liceat, et ob res turpissimas magnifice gloriari. Quin etiam ipsis, si velint, Buthœnam prætermitemus, et **115** Trivesperum, ut majorem apud eos gratiam ineamus; eum, inquam, et ita progenitum, et adeo magnifice progredientem, ac pro decimo tertio certamine, unius noctis spatio, quinquaginta Thesii filias comprimentem, ut ex his rebus dei nomen adipiscatur. Etenim, si hujusmodi nominibus innovandis animum adjicere liberet, multa profecto nomina etiam adversus eum, ab ejus vita petita, Christianis suppetere, tum turpiora, tum magis apposita et congruentia. Quid enim prohiberet, quominus nos quoque, Romanorum, atque adeo orbis universi, quemadmodum ipse dæmonum fraude circumventus existimabat, imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum, et Pisæum, et Adonæum, et Tauricrenium vocaremus, ut jam nonnulli quoque nostrum, lepidi et festivi homines, appellarunt, quandoquidem mira est hujus rei facilitas, et alia quælibet ipsi objicienda nobis historia porrigit?

LXXVIII. Hoc vero omnium absurdissimum, quod cum Salvator ipse, omniumque rerum Dominus, et mundi hujus opifex atque gubernator, ille magni Patris Filius, et Verbum, et conciliator, et pontifex, et throni consors; qui pro nobis, qui ipsius imaginem ignominia affeceramus, atque in terram projecti eramus, eoque redacti, ut magnum hujusce conjunctionis mysterium ignoraremus, non solum ad servilem usque formam se dejecerit, sed etiam crucem conscenderit, peccatumque meum secum, ut illic interiret, duxerit: cum hic, inquam, Judæis eum Samaritanum vocantibus⁴², et quod multo sceleratius est, quasi dæmonis intemperitis agitatam accusantibus⁴³, nec erubescat, nec de conciliatoribus suis queratur; idque, cum ipsi per angelorum exercitum⁴⁴, vel sermone solo, pravos homines ulcisci promptum esset; verum leniter admodum et placide contumeliosos homines amandet, ac pro eorum, a quibus in crucem agebatur, salute lacrymas fundat⁴⁵; cum hæc, inquam, ita se habeant, nonne absurdissimum est, existimare, nobis Galilæorum nomen, vel dolori, vel pudori fore, nosve ob eam causam ab obnixio virtutis stu-

ονομάτων· ἀλλ' ἀπολαυέτωσαν τῆς ἐαυτῶν εὐθείας, καὶ τοὶ αἰσχλοὶ ἐγκαλλωπιζέσθωσαν· εἰ βούλοιντο δὲ, καὶ τὸν Βουθοῖαν (86) παρήσομεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τριέσπερον (87), ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοῖς χαρισώμεθα τὸν καὶ γεννώμενον οὕτω, καὶ γεννῶντα μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἄθλον ποιησάμενον τρισκαίδέκατον, ἐν μετὰ νυκτὶ, τὰς Θεοστίου πεντήκοντα θυγατέρας, ἵν' ἐκ τούτων ὀνομασθῆ ἰσχυρῶς· ἐπεὶ βουλομένοις γε τὰ τοιαῦτα καινοτομεῖν, καὶ πολλοὶ (88) κατ' ἐκείνου κλήσεις ἐκ τῶν ἐκείνου Χριστιανοῖς αἰσχλοὺς τε ἅμα καὶ οἰκειότεραι. Τί γὰρ ἂν κωλύσειε καὶ ἡμᾶς τῷ βασιλεὶ κατὰ τὸν Ἰσον ἀντιπαίζοντας Ῥωμαίων, ὡς δὲ ζετο, καὶ τῆς οἰκουμένης, ἡπατημένους τοῖς δαίμοσι, τὸν Εἰδωλιανὸν καλεῖν, καὶ τὸν Πισαῖον (89), καὶ τὸν Ἀδωναῖον, καὶ τὸν Καυσίταυρον (90), ὅπερ καὶ ἤδη τινὲς αὐτῶν τῶν παρ' ἡμῖν κομφῶν ὀνομάσασιν, ἐπειδὴ βραδύτην πολλὴν τοῦ πράγματος, ὅσα τε ἄλλα παραποιεῖν ἢ ποιεῖν ἐκ τῆς ἀληθείας ἡ ἱστορία δίδωσι; vel inflecteremus nomina vel cuderemus, quæ vere

ΟΗ. Πάντων δὲ ἀτοπώτατον, τὸν μὲν Σωτῆρα καὶ Δεσπότην ἀπάντων, τὸν τοῦδε τοῦ παντός δημιουργόν τε καὶ κυβερνήτην, τὸν τοῦ μεγάλου Πατρὸς καὶ Υἱὸν (91), καὶ Λόγον, καὶ προσαγωγέα (92), καὶ ἀρχιερέα, καὶ σύνθετον τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀτιμασάντων αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, καὶ πρὸς τὸν χεῖρον ἀνηνεγγμένων, καὶ ἀγνοησάντων τὸ μέγα τῆς συζυγίας (93) μυστήριον, μὴ μόνον εἰς δούλου καταβάνα μορφῆν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάνα, καὶ συναγαγόντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν τεθηρομένην· τοῦτον μὲν Σαμαρεῖτην ἀκούοντα, καὶ ὁ πολλῶ χεῖρον, δαιμονῶν ἐγκαλούμενον, μήτε αἰσχύνεσθαι, μήτε ἐγκαλεῖν τοῖς ὑβρίζουσιν· ὅ καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς παρατάξεις, καὶ λόγῳ μόνῳ (94) ἀμύνεσθαι τοὺς πονηροὺς βέβδιον ἦν· ἀλλ' ἡμέρας πάνυ καλὰς πρὸς τοὺς ὑβρίζοντας ἀποτέμπεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούων αὐτῶν ἀφιέναι δάκρυον, ἡμᾶς δὲ οἰεσθαι ἀληθεῖς οὕτω καλουμένους, ἢ αἰσχυνεῖσθαι, ἢ τῆς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ φιλοτιμίας διὰ τοῦτο ἀποστήσασθαι, καὶ πλείω ποιήσασθαι (95) λόγον τῶν ὑβρέων τούτων ἢ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὧν καταφρονεῖν ἴσμεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας (96); Ἄλλὰ τοῦτο μὲν, ὅπερ (97) εἶπον, γελοῖον μᾶλλον ἢ λυπηρὸν, καὶ εἰς τὴν σπι-

⁴² Philipp. II, 7. ⁴³ Joan. VIII, 48. ⁴⁴ ibid. ⁴⁵ Matth. XXVI, 33. ⁴⁶ Luc. XIII, 34.

(86) *Βουθοῖαν*. « Buthœnam. » Buphagus dictus est Hercules, quod aratori Lindio boves duos, quibus tota ipsius spes terræ colendæ nitebatur, sustulisset atque in una cœna devorasset.

(87) *Τριέσπερον*. Hercules epitheton, quod tribus vesperis in unam conjectis, Jupiter cum Alcimena concubuerit, undè, juxta pœtas, natus est Hercules.

(88) *Καὶ πολλοὶ*. Addidimus καὶ ex pluribus codd.

(89) *Πισαῖον*. Regg. b et bm, Colb. 3 et 6, Πισαῖον. Πισῶνος a Jove Pisæo forsân dictus Julianus. Etenim celebre fuit præ cæteris Pisæ templum Jovis Olympii.

(90) *Καὶ τὸν Καυσίταυρον*. Amm. I, XII, p. 227, « victimarium; » reponit, ubi Antiochenium di-

cteria in Julianum recenset. Basilium « Tauricrenium » a Gregorio ideo vocari Julianum scribit, « quod assidue taurorum holocausta offerret: » ὅτι πολλάκις ταύρους ὀλοκαύτου.

(91) *Καὶ Υἱὸν*. Ita miss. Deest καὶ in editis

(92) *Προσαγωγέα*. « Qui aditum præbet. Per quem habemus accessum (Rom. V, 2). »

(93) *Συζυγίας*. « Conjunctionis mysterium, » scribitur « corporis cum anima. »

(94) *Μόνῳ*. Plerique codices Regg. bm, I, Or. I, P. miss. μόνον.

(95) *Ποιήσασθαι*. Ita Reg. I, et Or. I. Edit. ποιῆσασθαι.

(96) *Ἀληθείας*. Reg. a, εὐσεβείας, « pietatis. »

(97) *Ὅπερ*. Sav. ὡσπερ.

ἢν (98) ἀποκιμπόμεθα· πάντως οὐ ποτ' ἄν ὑπαρ-
εὐλοίμεθα (99) τοὺς βράβιως ἐκαὶ κατὰ τῆς κόρ-
ρης (1) τὰ γε τοιαῦτα παιζομένους, καὶ παιζον-
τας.

ut dixi, ridiculam potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatrum id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res huiusmodi ludunt, si-
mulque luduntur.

Ἔθειν δὲ ἦδη καὶ λίαν πονηρὸν καὶ κακόηθες,
οἷ, τὸ μὲν φανερώς παθεῖν οὐκ ἔχων, τὸ δὲ βιάζεσθαι
τυραννικῶς ἀισχυρόμενος, τῆ ἰσονομίᾳ τὴν κερδα-
λίαν (2) ἰσχυρόπτερον, εἰ βούλει δὲ, τῷ Μίνωος προσ-
ωπεύων τὸν ἀδικιωτάτων (πῶς ἄν εἴποιμι κυρίως (3);)
ἐπιεικῶς (4) ἐδιδάξτε. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῖς βουλο-
μένοις ἱστορεῖν τε καὶ γράφειν παρήσω, τοῦ λόγου
ἐπιτόκτος· πολλοῖς δὲ οἶμαι σπουδασθήσεσθαι τοῦ
πᾶσι καιροῦ τὴν εἴτε τραγωδίαν χρῆ λέγειν, εἴτε
κωμῶδιαν, οἷς μέρος εὐσεβείας δοξεῖ λόγῳ βάλλειν
τὴν ἀλιτρίαν· ὡς καὶ τοῖς ἔπειτα παραδοθῆναι
πρῶτον τοσοῦτον, καὶ ἥμιστον τοῦ λαθεῖν ἄξιον· ἀ-
φ' οὗ δὲ ἀντι πάντων ἐν τῇ δύο δειγμάτων ἐρῶ χάριν
ταῖς σφῆρα τὰ ἐκείνου θαυμάζουσιν, ἐν εἰδῶσι τοῦ-
των (5) ἐπαινεῖν ἀξιοῦντες, οὐ μὴδὲ ψόγον ἔστιν εὐ-
ρεῖν ἄξιον.

unopere admirantur, etronam, ut se enim virum
vituperatio excogitari potest.

Ἦ. Νόμος ἐστὶ βασιλικός, οὐκ οἶδα μὲν εἰ καὶ πᾶσιν
ἰσχυροῦς παρ' ὅσοις (6) τὸ βασιλεύεσθαι, Ῥωμαίοις
ἔτι καὶ τῶν λίαν σπουδαζομένων εἰκόσι δημοσίοις
τιμῆσαι τοὺς βασιλεύοντας· οὐ γὰρ ἐξαρκούσιν οἱ
σέβαντες καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλουργίδος
ἐθός, οἱ τε ἀριθμούμενοι λογχοφόροι (7) καὶ τὸ τῶν
ἀρρημένων πλῆθος, συγκροτεῖν ζούτοις τὴν βασι-
λειαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυνήσεως αὐτοῖς, ὅφ'
ἴς (8) σεμνότεροι δόξωσιν (9)· οὐχ ἦν (10) αὐτοὶ
προσκυνῶνται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν πλάσμασι τε
καὶ χρώμασιν, ἐν ᾗ τὸ σέβας αὐτοῖς ἀπληστότερον τε
καὶ τελεώτερον. Ταύταις ταῖς εἰκόσιν ἄλλοι μὲν ἄλλο
τῶν βασιλέων προσπραγράφεσθαι χαιρούσιν· οἱ
μὲν τῶν πόλεων (11) τὰς λαμπροτέρας δωροφορού-
σας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανοῦσας· οἱ δὲ
πῶς ἐν τέλει προσκυνῶντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν
τιμωμένους συνθήμασιν· οἱ δὲ θρηφονίας καὶ εὐστο-
χίας· οἱ δὲ βαρβάρων ἠττημένων, καὶ ὑπὸ τοῖς πο-

dio abscessuros, majoremque harum contumeliarum
quam animarum et corporum 116, quæ pro ve-
rikatis defensione contemnere ac pro nihilo putare
consequimur, rationem habituros? Cæterum hoc,

atque ad scenam et theatrum id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res huiusmodi ludunt, si-
mulque luduntur.

LXXIX. Jam vero illud admodum pravum ac
malignum, quod cum nec aperte nos allicere pos-
set, nec tyrannice cogere præ pudore sustineret,
leoninæ pelli vulpinam, aut, si mavis, Minois lar-
vam summæ injustitiæ prætexens (quibus verbis
proprie id exprimam?) leniter vim afferebat. Atque
alia quidem memoriæ prodenda litterisque man-
danda volentibus relinquemus, festinante jam vide-
licet nostra oratione. Multos autem summo studi-
elaboraturos existimo in condenda illius temporis,
sive tragœdia illa dicenda est, sive comœdia, qui-
bus pietatis pars esse videbitur, impium illum et
sacrilegum oratione insectari, ut ad posteros quo-
que res tanta minimeque digna quæ in obscure
jacent, transmittatur. Ego autem pro omnibus unum
aut alterum, exempli causa, iis qui vitam illius
laudare velle intelligant, cujus nulla satis digna
vituperatio excogitari potest.

LXXX. Est hoc in regio morę positum, haud
quidem scio an apud omnes quoque alios homines,
qui imperio subsunt, cæterum apud Romanos stu-
diosissime observatum, ut publicis staturis impe-
ratores ornentur. Nec enim coronæ ac diademata,
et purpuræ nitor, et numerosi satellites, et subdi-
torum multitudo, ad constituendum ipsis imperium
sufficiunt: verum adorationem quoque accedere
oportet, per quam augustiores appareant: non eam
solum qua adorantur ipsi, sed eam etiam quæ in
imaginibus picturisque præstetur, quo cumulatior
ipsis perfectiorque veneratio reddatur. His porro
imaginibus alii imperatores alii quiddam præterea
appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes
dona offerentes; alii victorias, caput eorum co-
rona cingentes; nonnulli magistratus adorantes, et
dignitatum notis exornatos; alii ferarum cædes et
scitas jaculationes; alii barbarorum 117 domito-

(98) Σκηρῆν. Heinsius legit: ἀποκιμπόμεθα πάν-
τας. Οὐ γὰρ ποτ' ἄν, etc.

(99) Ὑπερβαλλοίμεθα. Regg. bm, l, Or. 1,
ὑπερβαλλοίμεθα.

(1) Κατὰ τῆς κόρρης. Alii μετὰ τῆς κόρης. Sch.
Κόρρη δὲ λέγει τὴν κεφαλὴν, ἣν εἰδῶσι πατάσσειν
οἱ μίμοι παιζόντες. « Caput appellat, quod mimi in
scenulis lulis solent percutere. »

(2) Κερδαλίαν. Heins. ἀλωπεκίαν, « vulpem. »

(3) Κυρίως. Pass. quatuor Regg. totidemque Colb.
Or. 1, etc. καιρίως, « opportune. »

(4) Ἐπιεικῶς ἐδιδάξτε. « Ea leni specie vim cru-
deliter afferebat. »

(5) Εἰδῶσι τοῦτον. « Ut intelligant se velle lan-
tare, quem ne vituperare quidem pro meritis satis
quis potest. » Regg. bm, et Pass. εἰδῶσιν εἰ τοῦ-
τον.

(6) Παρ' ὅσοις. Sic Regg. l, γ, et Or. 1. In Regg.

D y, ascriptum in ora, παρ' ὅσον, et in textu βουλεύε-
σθαι pro βασιλεύεσθαι.

(7) Λογχοφόροι. In Regg. a et b, in textu ponitur,
pro νόμοι καὶ φόροι, quod habent editi. Or. 1, et
Reg. γ, uterque ad oram γρ. λογχοφόροι. Quæ pro-
fecto vera nobis videtur lectio. Quid enim sibi vo-
lunt hic « numerosæ leges? » ut vertit Billius. Ne-
que enim tanta legum copia initio statium imperii
principem decet.

(8) Ὑπ' ἴς. Codd. nonnulli ὅφ' ὄς.

(9) Δόξωσιν. Ita Regg. bm, l, u, etc. Alii δό-
ξουσι.

(10) Οὐχ ἦν. Ita sex Regg. Or. 1, et Mont. Billius
legit οὐχ ἴν', et sic readit: « parumque habent ipsi
adorari, nisi idem quoque sibi in imaginibus præ-
stetur. »

(11) Τῶν πόλεων. Decet τῶν in pluribus miss.

rum, atque ad pedes jacentium, aut caesorum varias multiplicesque figuras. Neque enim rerum earum, ob quas magnifice de se sentiunt, veritatem solum amant, sed earum quoque simulacra.

LXXXI. Quid autem iste comminiscitur? et quam firmioribus Christianis fraudem nocit? Nimirum quemadmodum qui cibis toxicum miscent, ita hic usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscere instituit, ritusque Romanorum cum idolorum adoratione conflare. Proinde cum daemones, velut alias quasdam consuetas picturas, imaginibus adiunxisset, tum demum populis et civitatibus, ac praesertim provinciarum praefectis, inuagines illas proponerat, ut nulla omnino ratione malum vitari posset: verum aut cum imperatorum honore daemones honor conjungeretur, aut horum fuga imperatores contumelia afficerentur, mista scilicet adoratione. Hanc fraudem, atque hunc ita callide excogitatum impietatis laqueum, pauci quidem ex iis, qui majori pietate et sagacitate praediti erant, effugerunt, qui etiam sagacitatis poenas luerunt: hoc quidem praetextu, quasi adversus imperatoris honorem deliquissent: at revera pro vero imperatore ac pro pietate in periculum adducti. Permulti autem ex simplicioribus et imperitioribus capti sunt; quibus etiam fortasse ob ignorationem ventis tribui queat, utpote arte et fraude ad impietatem abreptis. Atque hoc sane tale est, ut vel unum ad perpetua infamia notandum imperatoris istius voluntatem animique inductionem abunde sufficiat. Neque enim res easdem principibus ac privatis convenire existimo: quandoquidem nec ejusdem utriusque sunt dignitatis. Privato enim homini astute quoque aliquid facere fortasse concedemus; nam qui vim aperte adhibere nequit, hic si valere et callide aliquid faciat, veniam aliquam meretur. Imperatori autem, cum vi et potentia superari admodum turpe sit, tum vero turpius, ut opinor, et indignius est, conatus suos et propositum arte occultare.

LXXXII. Alterum jam superioribus adjiciam; quod ut ejusdem animi ac propositi est, ita magnitudine longe atrocioris, magisque impium, nimirum malo ad plures permeante. Imperatoriae largitionis dies aderat, sive anniversarius, sive tunc ab **118** imperatore pro sua improbitate ac versutia ex tempore ita institutus: atque adesse militares ordines oportebat, ut pro suo quisque gradu et dignitate donativum acciperent. Rursus illiberalitatis scena: rursus impietatis fabula. Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet, militum-

A σιν ἐβριμμένων ἢ κτεινομένων (12) πολυεὶδῆ σχήματα· φιλοῦσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον (13) ἐφ' οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἐνδάλματα.

ΠΑ'. Ὁ δὲ τι μηχανοῦται; καὶ τίνα τῶν Χριστιανῶν τοῖς στεφροτέροις ἰσθῆσι δόλον; ὡς περ οἱ τοῖς βράμασι καταμιγνύοντες τὰ δηλητήρια. μίξαι ταῖς ἐξ ἔθους τῶν βασιλέων τιμαῖς τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν νόμους Ῥωμαίων καὶ εἰδώλων προσκύνησιν· καὶ διὰ τοῦτο ταῖς εἰκόσι συμπαραγράφον τοὺς δαιμόνας, ὡς δὴ τινὰς ἄλλας τῶν ἐξ ἔθους γραφῶν προτίθει (14) δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ μάλιστα τοῖς τῶν ἐθνῶν ἄρχουσι τὰς εἰκόνας, ὡς κακοῦ γέ του πάντως (15) μὴ εἶναι διαμαρτεῖν· ἀλλ' ἢ τῆ τῶν βασιλέων τιμῆ τὴν τῶν εἰδώλων συμφέρεσθαι, ἢ τῆ τούτων φυγῆ τοὺς βασιλέας ὀβριζεσθαι, μικτῆς ὁμοῦ τῆς προσκυνήσεως. Τούτων τὸν δόλον καὶ ταύτην τὴν ὀτω σοφιστικῶς ἐπινοηθεῖσαν πάγην τῆς ἀσέβειας· ὀλίγοι μὲν διέφυγον τῶν εὐλαθεστέρων καὶ συνεωτέρων, οἱ καὶ δίκην (16) ἔδωσαν τῆς συνέσεως· πρόσχημα μὲν ὡς εἰς τιμὴν βασιλέως παρανομήσαντες (17), τὸ δὲ ἀληθὲς ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως καὶ τοῦ εὐσεβοῦς (18) κινδυνεύσαντες. Πολλοὶ δὲ ἤμισαν τῶν εὐθεστέρων καὶ ἀπλουστέρων· οἷς καὶ συγγνώμη τυχὸν τῆς ἀγνοίας, τέχνη συναρπασθεῖσιν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον, ὃ καὶ μόνον ἐξήρχετο σπηλιτεῦσαι βασιλέας προαίρεσιν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ βασιλεύει τε καὶ ἰδιώταις πρέπειν ὑπολαμβάνομεν· ὅτι μὴδὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἀμφοτέρα (19). Ἰδιώτῃ μὲν γὰρ καὶ τεχνικῶς πράττειν τι συγχωρησάμεν (20)· ὃ γὰρ τὸ φανερώς βιάζεσθαι μὴ δυνατόν, τοῦτ' συγγνωστὸν τὸ τῆς περινοίας· βασιλεὶ δὲ, τοῦ δυνάμει κρατεῖσθαι (21) λαν ἀσχυροῦ τυγχάνοντος, ἔτ' ἀσχυριον, οἶμαι, καὶ ἀπερπεότερον τὸ τέχνη κλέπτειν τὰς ἐγγχειρήσεις καὶ τὰ προκαίμενα.

ΠΒ'. Ἐτερον δὲ ὁ διανοίας μὲν ἔστιν καὶ προαιρέσεως τῆς αὐτῆς, τῷ μέτρῳ δὲ πολὺ χειρὸν καὶ ἀσθεστερον, εἰς πλείους (22) τοῦ κακοῦ φθάνοντος, τούτο προσεθήσω τοῖς εἰρημόνοις. Ἀωρεᾶς βασιλικῆς ἦν ἡμέρα, εἴτ' οὐν ἔτῃσιος, εἴτε τῆνικαῦτα τῷ βασιλεὶ σχεδιασθεῖσα διὰ τὴν κακουργίαν, καὶ παρῆναι τὸ στρατιωτικὸν ἔδει τιμηθησομένους, ὡς ἕκαστος ἀξίως εἶχεν ἢ τάξεως. Πάλιν ἢ τῆς ἀνελευθερίας στυγῆ, πάλιν τὸ δρᾶμα τῆς ἀσέβειας· φαρμαχθῆναι φιλιανθρωπία τινὶ τὸ ἀπάνθρωπον, καὶ χρήμασι δελεασθῆναι στρατιωτικὴν ἀλογίαν σὺν ἀπληστίᾳ, μεθ' ὧν τὰ

(12) Ἐβριμμένων ἢ κτεινομένων. Ita plures Reg. tres Colb. Pass. Coisl. 2. In paucis vero et editis dicitur, ἢ κτεινομένων.

(13) Μόνον. In quibusdam deest.

(14) Προτίθει. In Or. 1 fuit olim, προτίθεισι.

(15) Κακοῦ γέ του πάντως. Sic mss. In ora Reg. h. τοῦ ἀντι τινός. Ald. et Herv. πάντας.

(16) Δίκην. Plerique codices, δίχας.

(17) Παρανομήσαντες. Reg. 1, ὀβριζαντες, et iniuria afflicentes.

(18) Τοῦ εὐσεβοῦς. In Or. 1. ad marg. δόγματος. Comb. et pro fide ac pietatis doctrina.

(19) Ἀμφοτέροις. Sav. ἀμφοτέροις.

(20) Συγχωρησάμεν. Reg. b, 1, aliique nonnulli, συγχωρήσομεν.

(21) Κρατεῖσθαι. et Superare; et active scilicet. ut Elias; et sibi subjicere, opprimere.

(22) Πλείους. Reg. biii, πολλούς. De historia, quam hic adumbrat Gregorius, legendus Theod. Hist. lib. iii, cap. 15 et 16; et Sozom. lib. v, cap. 16.

πᾶσι βιωτεύουσιν. Ὁ μὲν οὖν προυκάθητο, (23) λαμ-
 πρῶς πανηγυρίζων κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μέγα
 φρονῶν τοῖς τεχνάσμασι· Μελάμπους (24), οἶμαι, τίς,
 ἢ Πρωτεύς, πάντα καὶ ὧν καὶ γινόμενος, καὶ βράδιως
 ταυτὸν ὑπαλλάττων τοῖς εἰδεσι· τὰ δὲ περὶ αὐτὸν οἶα,
 καὶ ὄσων (25) ὄδουρων τοῖς εὖ φρονούσιν ἄξια, οὐ
 τοῖς τότε παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς νῦν ἀκοῆ δε-
 χόμενοις ἐκείνο τὸ θέαμα;

erant, qualia tandem quantisque luctibus et querelis
 quatum affluere, sed iis etiam qui nunc spectaculum illud auribus usurpant?

III. Προὔκειτο χρυσοῦς, προὔκειτο λίθανος, ἔγγυ-
 λην τὸ πῦρ, οἱ κελευσταὶ πλησίον· καὶ τὸ σχῆμα
 ὡς πθανόν, βασιλικῆς δωρεᾶς τούτων εἶναι δοκεῖν (26)
 τὸν νόμον, τῆς γε ἀρχαιότερας τε καὶ τιμιωτέρας.
 Εἶτα τί; Θυμιᾶν εἶδει κατὰ τοῦ πυρὸς, καὶ δέχεσθαι
 παρὰ τοῦ βασιλέως τὸν τῆς ἀπωλείας μισθόν, οὕτως
 αἴγων τοσοῦτου πράγματος, ψυχῶν ὄλων καὶ τῆς εἰς
 θεὸν ἀπεθείας. Φεῦ τῆς πραγματείας! φῦ τῆς ἀντι-
 ἰσῶσι! Στρατὸς ὄλος (27) ἐνὸς τεχνάσματος ὄνιος ἦν·
 καὶ οἱ τὴν οἰκουμένην παραστητάμενοι μικρῶ πυρὶ
 καὶ χρυσίῳ, καὶ διὰ κνίσσης (28) ὀλίγης ἐπιπτον,
 οὐδὲ τὴν ταυτῶν σφαγὴν εἰδότες οἱ πλείους· τοῦτο γὰρ
 ἦν τὸ θαυμάσιον. Παρθεὶ τις ὡς κερδαῶν, καὶ οὐδὲ
 ταυτὸν εἶχε μετὰ τὸ κέρδος· προσεκύνει δεξιάν· βασι-
 λέως, καὶ τὸν αὐτόχειρα προσκυνῶν οὐκ ἠπίστατο.
 Τὰς δὲ καὶ γινώσκουσιν οὐδὲν ἦν πλέον, ἀπαξ τῷ
 κερῷ προκατειλημμένοις, καὶ νόμον ἔλυτον ἡγουμέ-
 νας τὴν πρώτην ἀνοιαν. Ποῖα ταῦτα (29) Περσῶν
 μυριάδες, τίνες τοξόται, τίνες σφενδονῆται (30) κατ-
 ὀρθῶσαν, ποῖος σιδηροῦς στρατιώτης (31) καὶ παν-
 ταρθεὶν ἄρρωτος, τίνα κατὰ τῶν τευχῶν μηχανήματα,
 εἰς χεῖρ μία, καὶ καιρὸς εἰς, καὶ βουλή μιὰ κατ-
 ἰπράτατο;

et uulneribus tutus, quæ tormenta diruendis muris admota, ea efficere potuissent, quæ mœnus una, et
 tempus unum, et nefarium consilium perfecit?

IV. Μίξω τούτοις τι (32) διήγημα τῶν εἰρημένων
 ἐπιεικέστερον. Λέγονται αἱ τῶν ἀλόντων τινὲς ἐξ
 ἀγοίας, ἐπειδὴ τούτο ἔπαθον καὶ ἀνεχώρησαν (33) οἰκα-
 ῖοι, τοῖς συσσίτοις κοινωνεῖν τραπέζης· εἶτα τοῦ πότου
 περιελθόντες (34) εἰς τὴν συνήθει ψυχροποσίαν (35), ὡς

A que vecordiam et auaritiam, quas magna ex parte
 vitæ comites habent, pecuniis allicere atque in-
 escare. Ille igitur splendidus præsidebat, splendide
 aduersus pietatem festum diem agens, atque ob
 astuta sua consilia magnopere animo elatus. Me-
 lampum quemdam aut Proteum suspicari posses :
 ita in omnia vertebatur, facilioque seipsum in di-
 versas formas immutabat. Quæ autem circa ipsum
 apud cordatos homines digna, non iis solum

LXXXIII. Proponebatur aurum, proponebatur
 thus, in propinquo erat ignis, hortatores ad latus.
 Porro quam plausibilis species, ut imperatoris lar-
 gitionis hic mos esse videretur, antiquioris utique
 et præstantioris. Quid deinde? Thus incendere
 oportebat, atque ita exitii mercedem ab imperatore
 accipere, tantillam tantæ rei, hoc est, ipsarum
 animarum impietatisque aduersus Deum. O mise-
 rum quæstum! o miseram mercedem! Exercitus
 totius unica techna et fraude venalis prostabat; et
 qui uniuersum orbem terrarum armis subegerant,
 paruo igne atque auro, ac per exiguum suffium
 corruiebant, magna ex parte ne suam quidem nec-
 cem, quod omnium gravissimum erat, agnoscentes.
 Aderat quispiam, ut lucrum facturus, ac post lu-
 crum ne seipsum quidem habebat: dextram impe-
 ratoris adorabat, nec se carnificem suum adorare
 norat. Quod si qui etiam id agnoscerent, nihil
 tamen propterea hinc ipsis accedebat: quippe malo
 semel occupatis, ac primam stoliditatem pro ejus-
 modi lege, quam infringi nefas esset, ducentibus.
 Quæ Persarum myriades, qui sagittarii, qui fundi-
 bularii, quis cataphractus miles atque undequaque
 admota, ea efficere potuissent, quæ mœnus una, et

LXXXIV. Hic narrationem quamdam admiscebo,
 superioribus tristiorem et miserabiliorem. Ferunt,
 quosdam eorum qui per ignoracionem capti ac
 circumuenti fuerant, 119 postquam contracta
 hæc calamitate domuum se recepissent, una cum

rente frigida hac cômputatione, et militari utique
 sobrietate.

(35) Ψυχροποσίαν... ψυχροπόρῳ πύλιμι. Billius
 non videtur intellexisse, nec recte has reddidisse
 voces, dum vertit, « frigida potationem, et aquæ
 poculum. » Certe Basilii de « meraco, » seu « vino, »
 quod Billius de « aqua, » interpretatur. Hæc sunt
 Basilii verba: Μετὰ τὴν πολλὴν κεκραμένην οἴνο-
 ποσίαν τῇ συνήθει ἐκέχρητο ἀκρατοποσία ψυχροῦ
 οἴνου· εἶτα εἰς ὄνομάτα τινες ἀναβλέψαντες Χριστὸν
 εὐφύμως ἀνείπον· Ἐπειτὰ τίς τῶν συμποταζόντων·
 Μετὰ τὴν ἀρρησιν, ἔφη, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε; etc.
 « Post longam misti vini et temperati cômputatio-
 nem, meracum de more frigidumque adhibuerunt.
 Deinde ad invocaciones conversi, quidam Christum
 pie cœperunt appellare. Tum combibonum aliquis:
 Quid, inquit, postquam negastis Christum, eundem
 invocatis? » etc. Quantum distet a sententia Basilii,
 interpretatio Billii, nemò non intelligit. Reuera voce
 ἀκρατον apud antiquos aquam significari novimus; et
 nunquam nisi addito ὕδαρ, ut anceps tollatur sen-
 sus. Qui nosse cupit quæ veterum sit sententia de
 calidis frigidisque potionibus, legat Jul. Poll., lib.
 ix; Plin., lib. xxxi, c. 3; Athen., *Deipnosoph.*, lib. iii.

(23) Προυκάθητο. Duo Reg. Or. 1, προυκαθέ-
 ζετο.
 (24) Μελάμπους, etc. « Melampum. » Melampus
 et Proteus juxta Eliam, præstigiatores vates fuerunt,
 in quavis formam facile se immutantes.
 (25) Ὀσαν. Reg. hm, ὄσον.
 (26) Δοκεῖν. Deest in duobus Reg. duobus Colb.
 et in Or. 1. Heinsius expungendum censet.
 (27) Ὀλος. Male in editis ὄλος.
 (28) Κνίσσης. Pierique codd saltem melioris
 μοίαι, κνίσσης.
 (29) Ταῦτα. Heins. τοιαῦτα.
 (30) Σφενδονῆται. Sic acuiunt quidam. Alii σφεν-
 δονῆται. Alii σφενδονῆται.
 (31) Σιδηροῦς στρατιώτης. « Cataphractus mi-
 les. » Billius: « ferreus exercitus. »
 (32) Μίξω τούτοις τι. Alii μίξω τι τούτοις.
 (33) Ἐπαθον καὶ ἀνεχώρησαν. Quatuor Reg.
 Or. 1. Ed. Ald. et Herv. etc., παθεῖν καὶ ἀνεχωρή-
 σαντες.
 (34) Περιελθόντος. Reg. hu, l, Or. 1. Ald. Herv.
 περιελθόντος. Alii vero Regii quinque, duo Colb.
 noni. Pass. Comb. περιελθόντος, quæ vox videtur
 prior, ac sic vertitur a Comb.: « In orbem recur-

contubernalibus suis in mensam accubuisse : A deinde, cum convivium ad consuetam frigidī vini potationem processisset, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad meraci vini poculum, sublati in altum oculis, Christum cum crucis signo appellasse. Cumque contubernalium quidam id miratus fuisset, dixissetque : *Quidnam hoc est? Christum post abjuratorem invocatis?* illos statim, his verbis exanimatos, dixisse : *Quo tandem modo abjuravimus? et quinam hic novus sermo est?* hunc vero respondisse, *Quoniam ad ignem thus adolevistis: quod idem est, docebat ille, ac Christum abnegasse.* Tum vero illos nulla interposita mora e convivio exsistentes, velut furiosos et mente captos, ac zelo et iracundia æstuantes, per forum currere, clamare et dicere : *Christiani, Christiani animo sumus: audiant omnes mortales, et aute omnes Deus, cui et vivimus, et moriemur. Fidem tibi datam, Christe Salvator, non fregimus: beatam confessionem non abjuravimus. Si quid manus peccavit, mens certe minime secuta est. Imperatoris fraude circumventi, non auro sauciati sumus. Impietatem exuimus, jamjam cruore purgamur. Posteaque ad imperatorem celeriter profectus, atque aurum forti et strenuo animo projicientes, ad hunc modum vociferari: Non dona accepimus, imperator: sed morte damnati sumus. Non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis; Christo nos immola, cujus unius imperio subjicimur. Ignem igni repende; pro cinere illo in cinerem nos redige. Manus amputa quas scelerate porreximus: pedes, quibus male **120** cucurrimus. Alios auro dona, quos accepisse postea non pœniteat. Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium habemus. Quam cum orationem habuissent, simulque alios hortarentur, ut fraudem intelligerent, atque ab hac temulentia se colligerent et evigilarent, Christoque sanguine suo satisfacerent; tum vero imperatorem ira inceusum, aperte quidem*

οὐδένος δντος· αὐτοῖς δεινοῦ, τῆ ψυχροφθρη κύλικι, Χριστὸν ἐπειπεῖν μετὰ τῆς σφραγίδος (36) ἄνω βλέψαντας. Τῶν δὲ συσσίτων τινὸς θαυμάσαντος, καὶ *Τί τοῦτο; εἰπόντος, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε μετὰ τὴν ἀρρησιν; Πῶς ἠρτήμεθα* (37); φάναι τοὺς τιμηθῆναι, καὶ *τί τὸ καιρὸν τοῦτο* (38) ἀκουσμα; Τοῦ δὲ, *Ὅτι κατὰ τοῦ πυρὸς ἐθυμιάσατε*, φήσαντος, καὶ τοῦτο εἶναι διδάξαντος *τὴν ἀρρησιν*, εὐθὺς ἀπατηθήσαντες (39) τοῦ συμποσίου, καθάπερ ἐκμανεῖς καὶ παρατηλῆγες, ζήλω καὶ θυμῷ ζέοντες, διὰ τῆς ἀγορᾶς θέειν βοῶντες καὶ λέγοντες· *Χριστιανοί, Χριστιανοί τὰς ψυχὰς ἡμεῖς· ἀκουέτω πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πρὸ πάντων θεός, ᾧ καὶ ζῶμεν καὶ τεθνηξόμεθα. Οὐκ ἔψευσάμεθά σε, Σῶτερ Χριστέ· οὐκ ἠρρησάμεθα τὴν μακαρίαν ὁμολογίαν. Εἰ τι καὶ ἡ χεὶρ ἔπταισεν, ἀλλ' ἡ διάνοιά γε οὐκ ἠκολούθησεν. Βασιλεῖ κατεσφραγίσθημεν, οὐ χρυσοῦ τραυματῆαι γρηγόραμεν. Ἀπεκδυόμεθα* (40) τὴν ἀσθένειαν, αἵματι καθαυόμεθα. Εἴτα τῷ βασιλεῖ προσδραμόντες, καὶ τὸν χρυσοῦν προσρίψαντες λίαν νεανικῶς· οὐ δῶρα δεδέγμεθα, βασιλεῦ, βῆξ, ἀλλὰ θάνατον κατακεκρίμεθα· οὐκ εἰς τιμὴν ἐκλήθημεν (41), ἀλλ' ἀτιμίαν κατεψήφισθημεν. Δὲς χάριν τοῖς σοῖς στρατιώταις· Χριστῷ σφραγισσοῦν (42) ἡμᾶς, ᾧ μόνῳ βασιλευόμεθα ἀντίθεος πῦρ τοῦ πυρὸς· τέξραν ἀντὶ τῆς τέξρας ἐκείτης ποτήσοῦν. Ἀπόκοψον χεῖρας, ἃς κακῶς προὔτειναι μεν (43)· πόδας, ἃς κακῶς ἐδράμομεν. Ἄλλους τῷ χρυσοῦ τμήσοῦν, ὃς οὐ μεταμελήσει λαοῦσιν· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ Χριστός, ὃν ἀντιπάντων ἔχομεν (44). Ταῦτα λέγειν τε (45) ὁμοῦ, καὶ τοῖς ἄλλοις διακλυέσθαι γῶναι τὴν ἀπάτην, ἀνανῆσαι τῆς μέθης, ἀπολογῆσθαι τῷ Χριστῷ δι' αἵματος· ἐφ' οἷς ἀνακτήσαντα τὸν βασιλεῖα, τὸ μὲν φανερῶς κτείνειν φυγεῖν, ἵνα μὴ μάρτυρας ἐργάσῃται τοὺς ὄσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς μάρτυρας, ἐξορία δὲ παραδόντα, οὕτως ἀμύνασθαι, καὶ μεγίστην εὐεργεσίαν καταθέσθαι, τὸ πόρρω στήσεσθαι (46) τῶν ἐαυτοῦ μiasμάτων (47) καὶ τεχναμάτων.

c. 36, 35. Sed maxime lib. xv, c. 5, ubi oculus occurrit, qui ad illustrandum Gregorium, et Basilii scholiastæ confirmandam interpretationem scriptis videri possit: Οἱ Ἕλληγες τῷ μὲν παρὰ δεῖπνον ἀκράτῳ προσδομένῳ τὸν ἀγαθὸν ἐπιφωνοῦσι δαίμονα, τιμῶντες τὸν εὐρόντα δαίμονα· ἦν δὲ οὗτος ὁ Διόνυσος· τῷ δὲ μετὰ δεῖπνον κεκραμένῳ πρώτῳ προσδομένῳ ποτηρίῳ Δία Σωτήρα ἐπιλέγουσι. Ἐ Græci cum temperum inter cœnandum mensæ inserunt, elato clamore bonum deum invocant, illum venerantes qui reperit. Is autem fuit Bacchus. Cum vero post cœnam primum aqua temperatum poculum ministratur, Jovem Servatorem exultantes acclamant. » Et lib. x, c. 6, ait: Τοῖς οὖν θεῖς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς ἐν Φιλιππῶ φησὶν, εὐχόμενοι κεραυνῶμεν, εἴτε Διόνυσος, εἴθ' Ἡφαιστος, εἴθ' ὅστις ταύτην τὴν τιμὴν εἰληγεν τῆς συγκράσεως, Ἐ Deos igitur precati, quod ait Plato in *Philebo*, vinum miscemus, seu Bacchus, seu Vulcanus, seu quivis alius deorum hunc sortitus est honorem, cum vinum miscetur; » seu, ut ex altero Athenæi loco liquet, atque ex historia quæ hic narratur, Ἐ inventæ missionis honorem sortitus est. » Hic observare juvat, in conviviis primum meraco et temetopotatum, procedente vero potatione, ac Ἐ post cœ-

nam, pocula fuisse vulgo temperata.

(36) *Μετὰ τῆς σφραγίδος.* Ἐ *Juxta mandatam,* Ἐ *in omnibus gratias agentes.* » Hæc Montacutius, a quo veritas extorqueat, ut plurima, de salutiferæ crucis signo, calholicæ fidel consentanea candidè fateatur. Ulimam partem in cæteris confessionem a Montacutio extorsisset, atque ab ejus popularibus etiamnum extorqueret veritatis amor et candida fides!

(37) *Ἠρτήμεθα.* Reg. hu, ἠρνησάμεθα.
(38) *Τί τὸ καιρὸν τοῦτο.* Ita melioris notæ codices. Par. ed. τί τοῦτο τὸ καιρὸν.

(39) *Ἀναπηδήσαντες.* Pass. ἀποπηδήσαντες.
(40) *Ἀπεκδυόμεθα,* etc. Ἐ *Impietatem exultis, cruore purgabimur.* »

(41) *Ἐκλήθημεν.* Colb. k, κελήμεθα.
(42) *Σφραγισσοῦν.* In Ald. et Herv. prave σφραγισσοῦν.

(43) *Προὔτειναι.* Pass. προετίναμεν.
(44) *Ἐχομεν.* Pass. ἔχομεν.

(45) *Λέγειν τε.* Pass. λέγειν θ'.
(46) *Στήσεσθαι.* Tres Reg. Or. 1, στήσαι. Alii, στήναι.

(47) *Μiasμάτων.* Reg. b, duo Colb. Or. 1, addunt τε.

illos interficere noluisse, ne martyres efficerentur, qui, quantum in ipsis erat, martyres erant, exilio iam non mulctasse ac pœna ea vindictam sumpsisse, maximoque eos beneficio affectisse, quos a piaculis suis versutisque consiliis procul removisset.

ΠΕ. Καίπερ δὴ (48) οὕτως ἔχων ὀρμῆς, καὶ πρὸς ἅλλα τῇ κακονοίᾳ χρησάμενος· ὅμως, οὐ γὰρ εἶχε πρὸς τοῦ ἀνδρός ἢ διάνοια, οὐδὲ τῶν οικειῶν λογισμῶν μᾶλλον ἢ τῆς φοβῆς τοῦ δαίμονος, οὐ διετίθειν εἰς τέλος τὴν γνώμην, οὐδὲ τὸ τῆς πονηρίας ἀπὸρρητον διεσώσατο· ἀλλ' ὥσπερ τὸ Αἰτναίου πῦρ ἰσχύος τοῖς πυθμῶσι τῆς Αἰτνης (49) ἐγκρύπτεσθαι, κίπθων πλημμυροῦν καὶ βίᾳ κρατούμενον, εἴτε τι ἄλλο τοῦτό ἐστιν, εἴτε ἄσθμα κολαζομένου γίγαντος, τῶς μὲν φοβερὸν ὑπῆρχεν, καὶ καπνὸν τοῦ κακοῦ μίγμα τῆς κορυφῆς ἀπερέγχεσθαι· εἰ δὲ που πλεονεξίαν τύχοι καὶ δυσκἀθεκτον γένοιτο, τῶν οικειῶν πάλιν ἀποδρασθὲν, ἄνω φερόμενον καὶ ὑπὲρ τοὺς κρατήρας χεόμενον, ἔστιν ἂ καὶ τῆς ὑποκειμένης γῆς φεῖρειν ἀπὸ τῶν (50) καὶ φοβερῶν βεύματι· οὕτω κἀπῶνον ἔστιν εὐρεῖν, ἄχρι μὲν τινος ἐαυτοῦ (51) κρατῶν καὶ τοῦ σοφιστικοῦ δόγματος, ἀπάτην τε διατιθέντα (52) κακῶς τὰ ἡμέτερα· εἰ δὲ που τὸ ἀκρατὲς τῆς ὀρμῆς ὑπερβλύσει, μὴδὲ κρύπτεται δύνασθαι τὸ κακῆθες, ἀλλὰ γυμνῶ χρῆσθαι τῷ διωγμῷ κατὰ τοῦ κείνου καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν συντάγματος.

res nostras incommodis affligentem : cæterum, si quando iræ impotentia redundantior esset, tum vero ne animi quidem perversitatem premere ac dissimulare posse, verum adversus pium divinumque nostrum agmen nuda et aperta persecutione grassari.

ΠΖ. Ἴνα γὰρ ἐάσω τὰ κατὰ τῶν ἁγίων οἰκῶν προτάγματα, δημοσίᾳ τε προτιθέμενα καὶ ἰδίᾳ κληρούμενα, καὶ σύλησιν ἀναθημένα τε καὶ χρημάτων, οὐ μᾶλλον ἐξ ἀσεβείας (53) ἢ ἀπιστίας, καὶ σακίων ἱερῶν ἄρπαγῆν, χερσὶ βεβήλοις ὄβριζομένους, πῶς τε ὑπὲρ τούτων ἀγομένους (54) καὶ στρεβλομένους, ἱερεῖς τε καὶ ἀρχομένους, καὶ τοὺς πλήρεις αἰμάτων κίονας ταῖς τούτων χερσὶ κυκλουμένους, καὶ ἰωνομένους, ξαινομένους ταῖς μάστιξι, τοὺς τε διαβίοντας τοξότας κατὰ πόλεις καὶ χώρας ὠμοτέρους (55), καὶ θερμότερους τοῦ ταῦτα ἐπιτάττοντος, ὡς ἐν ἁγίοις Περσῶν καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων παρασησθῶνται· Ἴνα μὴ ταῦτα λέγω, τίς οὐκ οἶδε τὴν Ἀλεξανδρείαν ἀπανθρωπίαν; οἱ πρὸς πολλοὺς ἡλικίας, οἷς ἐνεανειεύσαντο (56) καθ' ἡμῶν ἀμέτρως τῷ καιρῷ χρησάμενοι, δῆμος ὅντας στασιώδης φύσει καὶ μανικῶς, ἔτι καὶ τοῦτο λέγονται προσθεῖναι (57) τῶν ἀσεβήμασιν, αἵματος διπλοῦ τὸν ἱερὸν οἶκον τῶν ἐμπλήσσει, ὅσος τε θυσῶν καὶ ὅσος ἀνθρώπων·

potem ac decreti sophistici tenacem. »

(48) Καίπερ δὴ. Pass. Καίπερ δ'.

(49) Τοῖς πυθμῶσι τῆς Αἰτνης. « *Ætnæ radicibus.* » Virg. *Æneid.* III :

Fama est, Enceladi semivestium fulmine corpus

Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam

Impositam, ruptis flammam exspirare caminis.

Ovidius vero, lib. V *Metamorph.* non Enceladum,

sed Typhœum hunc vocat gigantem.

Degravat Ætna caput, sub qua resurpinus arenas

Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhæus.

Hæc interposuit Gregorius, inquit Elias, ut Græcorum futiles nugæ sugillet.

(50) Ἀπὸ τῶν. « *Infldo.* » Or. I, in ora γρ. ἀπλέ-

ως, quod secutus videtur Billius,

(51) Ἐαυτοῦ, etc. Comb. sic reddit : « sui com-

A LXXXV. Sed quanquam ea mente esset, hacque animi malignitate ac vafrilitate ad multa iteretur, tamen, ut qui nullam animi firmitatem et constantiam haberet, nec tam cogitationes ac rationes suas, quam dæmonis impetum sequeretur, nequaquam ad extremum usque in sententiam mansit, nec pravitatis arcanum retinuit. Verum, quemadmodum *Ætnæum* ignem narrant *Ætnæ* radicibus abscondi, ab ima parte exundantem, ac vi retentum atque compressum, sive hoc aliud quidpiam est, sive gigantis pœnas dantis anhelitus, prius quidem horrendum quemdam sonum edere, fumumque, propinqui mali indicem, vertice suo evomere : quod si forte amplior et exuberantior fuerit, rapidiorque, quam ut coerceri queat, tum vero sinibus suis æstu vehementer extrusum, sursumque tendentem, ac supra foramina sua sese effundentem, adjacentes quoque nonnullas terræ partes incredibili illo et horribili fluxu pervastare : eodem quoque modo illum reperire licet, allquantisper quidem et seipsum, sophisticum suum decretum in potestate tenentem, ac per fraudem

LXXXVI. Ut enim edicta ea præteream, quæ adversus ædes sacras, tum publice proponebantur, tum privatim explebantur, et votivorum donorum ac pecuniarum expilationem, non magis ab impietate quam ab avaritia manantem, et sacrorum **121** vasorum, quæ profanis manibus petulantier et contumeliose tractabantur, direptionem, sacerdotes etiam subjectamque plebem, qui pro his rebus abstraherentur, acerbissimeque torquebantur, columnas quoque cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas, denique sagittarios per urbes et regiones discurrentes, atque ipso etiam, qui hæc imperabat, acriores et crudeliores, quo nos videlicet pro Persis et Scythiis aliisque barbaris inditionem suam atque imperium redigerent; ut hæc, inquam, omnia prætermittam, eccui tandem Alexandrinorum credulitas ignota est? qui præter multa alia, quæ adversus nos designarunt, temporis licen-

potem ac decreti sophistici tenacem. »

(52) Διατιθέντα. Sic quinque Regii, Or. I, et Coll. 8, διατιθέντα. Edit. διατιθέναι. Heinsius sic legit, ἀπάτην χρώμενον διατιθέναι.

(53) Ἀσεβείας. Duo Reg. ἀπιστίας.

(54) Ἀγομένους. Comb. « qui dacebantur et torquebantur; diris modis habitus idcirco quod his rebus obstant. »

(55) Κατὰ πόλεις καὶ χώρας. « Per urbes et regiones. » Sic melioris notæ codices. Ed. κατὰ χώρας καὶ πόλεις.

(56) Ἐνεανειεύσαντο. « Quæ adversum nos ausi sunt : » vel, « petulantia licentia; » vel, « rerum novarum studio adversum nos designarunt. »

(57) Προσθεῖναι. Reg. hm, προσθήναι.

ria immoderate abutentes, plebs etiam alioqui a seditiosa et furiosa, hunc quoque impietatis suis cumulum addidisse referuntur, ut sacrosanctum templum nostrum duplici cruore, hoc est, victimarum et hominum, implerent, idque imperatorii hujusmodi philosophi ductu atque auspiciis perpetrasset, ab his tantum rebus nominis famam consecuti? Ecceui Heliopolitarum concursio incognita est? ecceui Gazorum, qui apud eum in admiratione et honore erant, propterea quod ipsius magnificentiam probe persentiebant, effrenis audacia? Ecceui Arethusionum furor, qui cum prius obscuri atque ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam notio actio celebritatem parit, sed etiam improbitas, quæ pravorum hominum gloriam superat.

LXXXVII. Illi enim, ut unum ex multis commemorem, quod etiam atheis horrorem incutere queat, virgines castas et mundo sublimes, quæque vix etiam unquam viris in conspectum venerant, in medium productas, vestibusque nudatas, ut per aspectum contumeliam ipsis prius inferrent, ac postea proscissas atque dissectas, o Christo, quomodo tuam illius temporis patientiam feram! partim propriis etiam dentibus comminutas edisse, atque, ut eorum execrandum furorem decebat, crudis hepatibus sese ingurgitasse feruntur, ac cibo illo perfunctos, communem et usitatum admisisse: partim palpitantibus adhuc visceribus suillum pabulum inspersisse, ferocissimisque porcis immissis hoc spectaculum **122** objecisse, ut simul cum hordeo carnes lauari atque exedi perspicerent, mistum alimentum, ac tum primum conspectum et auditum: quo sane is solum demones suos alere merebatur, qui horum scelorum architectus erat; quemacimodum etiam, ut par erat, et sanguine illo et vulnere aluit, quod in præcordiis accepit: etiamsi miseri homines ad res hujusmodi sensu careant, ac præ impietate ne mentis quidem sint compotes.

LXXXVIII. Jam vero, illud eximii viri, Marci, et

καὶ ταῦτα ἐργάζασθαι, στρατηγούνης τινος ἐνός (58) τῶν βασιλικῶν φιλοσόφων, ἐκ τούτων μόνον ὀνομασθέντος; Τίς ἀγνοεῖ τὴν Ἡλιουπολιτῶν συστροφήν (59); τίς τὴν Γαζαίων ἀπόνοιαν, τῶν ὑπ' ἐκεῖνου θαυμαζομένων καὶ τιμωμένων (60), ὅτι καλῶς αὐτοῦ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς ἤσθοντο (61); τίς τὴν Ἀρεθουσίαν μανίαν, τῶν τῶς ἀγνοουμένων, ἐξ ἐκεῖνου δὲ (62) τοῦ καιροῦ καὶ λίαν ἐπιγινωσκομένων (63); Ποιεῖ γὰρ περιθούτους οὐ δεξιὰ πρῆξις μόνον, ἀλλὰ καὶ κακία (64), νικῶσα πονηρῶν εὐδοκίμησιν.

B ΠΖ'. Οἱ μὲν γὰρ λέγονται, δεῖ γὰρ ἔν ἐκ πολλῶν εἰπεῖν, φρίκης καὶ τοῖ; ἀθέοις ἄξιον, παρθένοις ἀγνά; καὶ ὑπερκοσμούς, ἀψάστους μικροῦ καὶ ὀφθαλμοῖ; ἀββέων, εἰς μέσον προαγαγόντες (65), καὶ τῆ; ἐσθίτο; γυμνώσαντες, ἵνα τῆ; θεῶ; πρότερον ἐνυβρίωσι, εἰτ' ἀνακείραντες, καὶ διχάζαντες (ὡ; πῶς ἐνέγκῃ σου, Χριστέ, τὴν τότε μακροθυμίαν!) οἱ μὲν καὶ ἰδοῦσι; ὁδοῦσι; κακῶς (66) ἐστιασθῆναι, καὶ τῆ; ἐαυτῶν κακοδαιμονίας ἀξίως, ὡμῶν τῶν ἡπάτων ἐμφορηθῆναι, καὶ μετ' ἐκεῖνην τὴν τροφήν ἄλλην προσενέγκασθαι, τὴν κοινήν τε καὶ νενομισμένην· οἱ δὲ σπαύρουσιν ἐπι τοῖς σπλάγγχοις σῶδῃ τροφήν ἐπισπείραντες, καὶ σῶν ἐπαφίντες; τοῖς θερμότεροις (67), οἷον ἀγαγεῖν (68) ἐκεῖνο τὸ θῆατρον σάρκα; ἰδεῖν κριθῆ; συνεσθιομένας, καὶ σπαρattoμένας, τροφήν ἀνάμικτον, καὶ τότε πρῶτον ὀφθαῖσαν καὶ ἀκουσθεῖσαν ἦν ὀρέξαι μόνον τοῖς ἐαυτοῦ δαίμονας, ὁ τούτων δημιουργῆ; ἀξίος ἦν· ὡ; μὲν οὖν (69) καὶ καλῶς ἔθρεβεν ἐκ τοῦ αἵματος ἐκεῖνου καὶ τῆ; πληγῆ; ἦν κατὰ τῶν (70) σπλάγγχων ἐδέξατο· κἂν ἀναισθητῶ; ἔγῃσι πρὸ; τῆ; τοιαῦτα οἱ δεῖλαι, καὶ μηδὲ τὸ φρονεῖν ἐκ τῆ; δυσσεβείας ἔχοντες.

ΗΗ'. Τὸ δὲ γε Μάρκου τοῦ θαυμαστοῦ (71) καὶ

(58) *Τινος ἐνός*. Sic plures codd. Mont. ἐνός τινος præferi, atque in eo disputat. Pass. ἐνός, dempto τινός. Alii τινός sublatō ἐνός, quod perinde est; nam unum sufficit. Reg. bm addit, Πυθιδώρος ὀνότος ἦν « Pythiodorus is erat, » quod non agnoscunt mss., sed Billius approbat.

(59) *Συστροφή*. « Factiosa coitio. » Quam furiosa fuerit, litteris mandavit Sozom., lib. v, c. 9, Theod., *Hist.*, lib. ut, c. 6. De Gazæis vide etiam Sozom. *ibid.*

(60) *Καὶ τιμωμένων*. Deest in Reg. bm.

(61) *Ἡσθοντο*. Reg. l, ἠσθάνοντο.

(62) *Ἐκεῖνου δὲ*. Sic codices insigniores. Deest δὲ in editis.

(63) *Ἐπιγινωσκομένων*. Ita habent mellioris notæ codd. In editis γινωσκομένων.

(64) *Ἀλλὰ καὶ κακία*, etc. Comb. « sed improbitas, quæ ipsa pravorum hominum gloriam majori inhumanitate exsuperat. »

(65) *Προαγαγόντες*. Non pauci, ἀγαγόντες.

(66) *Κακῶς*. « Scelerate, infando crimine. » Deest in quibus Reg. et aliis plerisque codicibus.

(67) *Θερμότεροις*. Colb. k, θερμώτατοις.

(68) *Ὀλοῦ ἀγαγεῖν*, etc. Heinsius legit, οἷον ἀρα γούν ἐκεῖνο τὸ θῆατρον; conjicit doctissimus censor legendum cum parenthesis (ἀπαγε ἐκεῖνο τὸ

θήατρον) « ut viderent (apage inmane hoc spectaculum) una cum hordeo discerpitas carnes et comestas. »

(69) *Ὡς μὲν οὖν*. Mont. γρ. ἔντων μὲν οὖν καλῶς ἔθρεβεν. Ita habuisse quædam exemplaria Elias testatur. Pass. ἄξιος ἦν, εἰ μὴ καλῶς ἔθρεβεν. De Juliano hic loquitur, qui eorum scelorum architectus, demones humani sanguinis cupides colebat, et dignus erat, qui eos suo pasceret sanguine, ut revera aluit, accepto in præcordiis vulnere.

(70) *Ἦν κατὰ*. Reg. hu, ἦ κατὰ. Reg. bm, ἦν κατὰ τὰ.

(71) *Τοῦ θαυμαστοῦ*. Ita Reg. quatuor, Or. l, Pass. etc. In errore facti lapsus videtur Gregorius, qui « virum eximium » appellat Marcum Arethesium, quem Arianis partibus fuisse additum certis monumentis constat. Etenim Marcus, ut discimus ex Athanasio, t. II, part. II, *De Sym.*, initio, num. 25, p. 737, « unus ex his fuit, qui, » anno 341, vel 342, « legati, cum quarta fidei formula, ad Constantiam Augustum missi sunt. » Idem Marcus, juxta Hilarium, fragm. 3, p. 1324, « Arianorum decreto, quod Sardicæ conditum mentiti sunt, subscripsit. » Et fragm. 6, p. 1338, ipse etiam « apud Sirmium e perfidicæ consignatoribus, qui omnes hæretici erant, » unus fuit. Tertiam Sirmii formulam, testē eodem Hilario, fragm. 15, p. 1363, eandem propo-

Ἀρεθουσίαν, τίς οὐτως ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὡς τε ἀγνωστὴν, καὶ μὴ φθάσειν τῇ διηγήσει τὸν ρηγιμνεύοντα; Οὗτος ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ πάνυ, κατὰ τὴν τότε δεδομένην ἐξουσίαν Χριστιανοῖς, δαιμόνωντι καθελῶν οἰκητήριον, καὶ πολλοῦ Χριστιανῶν ἀπό τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μεταστῆσας εἰς σωτηρίαν οὐχ ἔβανεν, ἦν μὲν ἐκ πλείονος ἐν ὄργῃ τοῖς Ἀρεθουσίαις, μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσίαν (72) τοῖς φιλοδαίμοισιν. Ἐπεὶ δὲ τὰ πράγματα ἐκινήθη Χριστιανοῖς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων φλεγμαίνειν ἤρξατο, τὴν τοῦ καιροῦ δύναμειν οὐκ ἔφυγε. Φιλοῦσι γὰρ οἱ δῆμοι, κἂν πρὸς τὸ παρὸν κατάσχωσι τὰς ὀργάς (73), ὡς περ πῦρ ἐμφορῶν ὕλαις, ἢ θεῦμα βία κρατούμενον, εἰ καιροῦ κίβητο, ἀνάπτεσθαι τε καὶ ἀναρῆγγυσθαι. Ὅρων ὡν τὴν τοῦ δήμου κίνησιν ἐπ' αὐτὸν (74), οὐδὲν μῆτρων ἢ ἐννοούντων, ἢ ἀπειλούντων, τὰ μὲν πρῶτα ἱερᾶ μὴν βουλευέται, οὐ δὲ ἀνανδρίαν μᾶλλον ἢ τὴν φρίγγειν ἐκ πόλεως εἰς πόλιν κελεύουσαν ἐντολήν, καὶ ὑποχερῆν τοῖς διώκταις· χρῆναι γὰρ μὴ τὰ ἑαυτῶν ποιεῖν μόνον (75) Χριστιανούς ὄντας, μὴ δὲ εἰ λίαν εἰς ἐνδραϊάτοιοι (76) τε καὶ καρτερικώτατοι, ἀλλὰ καὶ τῶν δικούντων φειδίσθαι, ὡς, τό γε εἰς αὐτοὺς ἔχον μέρως, μὴ τῶν κινδύνων τι συνεισφέρειν (77) τῶν πολεμίων. Ἐπεὶ δὲ ἤθετο πολλῶν μὲν δι' αὐτὸν ἔλκομεν καὶ ἀγομέων, πολλῶν δὲ τῶν περὶ ψυχῆς τραχύντων διὰ τὴν τῶν δικούντων ὀμότητα, οὐκ ἠνέχετο τῶ καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλεῖ (78) τοὺς ἄλλους περιφρῶν κινδυνεύοντας· καὶ διὰ τοῦτο βουλευέται βουλήν ἀρίστην τε καὶ φιλοσοφωτάτην ἐκ τῆς φυγῆς ἐπάνεισι, καὶ τῶν δῆμων φέρων ἑαυτὸν ἐκδίδωσι χρῆσθαι δι' ἐκβολῆν (79), καὶ πρὸς τὴν τοῦ καιροῦ παρατάσσεται ἐκβολῆν. Ἐνταῦθα τί μὲν ἀπὴν τῶν δεινῶν; τί δὲ ὡς ἐπενοεῖτο βαρύτερον; ἄλλων ἄλλο τι (80) συνεισφερῶν πρὸς ἐνός κακοῦ συμφωνίαν, οὐδὲ τὸ φιλόσοφον τοῦ ἀνδρός αἰδουμένων, εἰ μὴ τι ἄλλο, τῶν ἐγκειμένων (81) διὰ τοῦτο μὲν οὖν καὶ πλέον ἀγανακούντων, ὅτι περιφρόνησιν αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἀνδρείαν πρὸς τοὺς κινδύνους τὴν τοῦ ἀνδρός παρουσίαν (82) ἐνόμιζον.

A Arethusiorum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut ignoret, ac commemorantem narratione non antevertat? Hic cum, insigni illo Constantio imperante, pro ea potestate, quæ tum Christianis concessa fuerat, domicilium quoddam dæmonum evertisset, ac multos nunc Christianos a gentili errore ad salutem, non minus ob vitæ splendorem, quam ob dicendi facultatem atque doctrinam traduxisset, jampridem odio Arethusiis erat, vel iis potius qui inter Arethusios erant dæmonum amantes et cultores. Posteaquam autem mutatis Christianorum rebus, gentilium res tumere et assurgere cœperunt, temporis potentiam haudquaquam effugit. Multitudo quippe, etiamsi in præsens impetus cupiditatesque suas coarceat, quemadmodum ignis in materia latens, aut amnis repressus, oblata tamen occasione accendi atque erumpere consuevit. Quocirca, cum populum adversum se incitatum, nec moderatū quidquam vel cogitantem, vel comminantem cerne-ret, primum consciscendæ fugæ consilium init, non tam ignavia fractus, quam præcepto illo permotus, quo e civitate in civitatem fugere, et persecutoribus cedere jubemur⁹⁰. Neque enim Christianos, quantumvis fortes, ac singulari tolerantia præditos, sui tantum rationem habere oportet, sed persecutoribus quoque parcere, ut ne, quantum in ipsis est, ad hostium periculum et damnationem ex seipsis aliquid, **123** conferant. At postquam multos sua causa duci ac trahi, multos etiam ob persequen-tium credulitatem in animæ periculo versari intellexit, tum vero alios, eo quod ipse in tuto, periclitantes negligere minime sustinuit, ac proinde præstantissimum maximeque philosophicum consilium capit. Ex fuga enim redit, seseque ultro ple-bis arbitrio tradit, atque adversus temporis difficul-tatem velut aciem instruit. Hic vero quid acerbitatis aberat? quid non etiam atrocius excogitabatur? cum scilicet alii aliud pari consilio ad unius mali conspirationem conferrent, nec, si nulla alia re, saltem hujus viri constantia moverentur, qui illi imminebant: quin potius hoc quoque nomine vehementius incandescerent, quod illius reditum ac præsentiam, non tam fortitudinem adversus pericula, quam ipsorum contemptum interpretarentur.

⁹⁰ Matth. x, 23.

notum ac famosam Ariminensem, ipse Marcus D In ed. μόνον post ὄντας.
 Arethusius dietavit anno 358. Hæc profecto Grego-
 rius si novisset de Marco Arethusio, nunquam
 eum, « virum eximium » appellasset, nec tam inul-
 ta de eo honorifice prædicasset. In Marco Arethusio
 igitur Gregorius, perinde atque in Constantio Au-
 gusto, ignoratione facti erravit. Vel postmodum au-
 dierat, Marcum ante finem vitæ impietatem abju-
 rasse, et ad Ecclesiæ fideliumque communionem
 redisse, quod arbitratur Baronius.
 (72) *Μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσίαν*. Bill. « vel potius
 Arethusiorum impiissimo cuique, dæmonumque
 amantissimo. »
 (73) *Τὰς ὀργάς*. « Iras. » Montac. τὰς ὀργάς,
 « impetus, » et in ora γρ. ὀργάς. Mss. nostri nihil
 præter edita exhibent.
 (74) *Ἐπ' αὐτόν*. Duo Reg., Colb. 3, duo Coisl.,
 Pass. Combef addunt, ἰουσαν.
 (75) *Ἐκποιεῖν μόνον*. Ita Reg. l, tres Colb., etc.

(76) *Ἀνδρειώτατοι*. Reg. bm, l, Colb. k, Pass. ἀν-
 δρικότατοι.
 (77) *Συνεισφέρειν*. Eamdem ob causam Chry-
 sostomus fugiendam esse persecutionem docet
 exemplo Davidis, qui fugit, ne, innoxium Saulis
 sanguinem fundendo, reus fieret.
 (78) *Καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλεῖ*. Billius; « ob cautio-
 nem suam. »
 (79) *Βούλονται*. Tres Regg. Colb. 8, βούλωνται.
 Reg. bm, βούλονται.
 (80) *Ἄλλων ἄλλο τι*, etc. Billius, « ex iis, qui
 illi imminebant, alii aliud quidpiam ad unius mali
 contentum afferrent. »
 (81) *Τῶν ἐγκειμένων*. Sic plerique codd. Duo
 autem Regg., Pass., duo Coisl. τῶν ἐκείνου... Duo
 Colb. τῶν ἐν ἐκείνῳ pro τῶν ἐγκειμένων.
 (82) *Παρουσίαν*. Mont. γρ. παρρησίαν.

LXXXIX. Ducebatur senex sacerdos, athleta A ΠΘ. Ἦγετο γέρων ἱερεὺς, ἀθλητῆς ἐθελοντῆς διὰ μέσης τῆς πόλεως, αἰδέσιμος τὴν ἡλικίαν, τὴν πολιτείαν (83) αἰδεσιμώτερος, πᾶσι πλὴν τῶν διωκόντων καὶ τυραννούντων ἤγετο δὲ ἡλικία πάση καὶ τύχη (84), οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ· πᾶσι δὲ ὁμοίως, ἀνδράσι, γυναῖσι, νέοις, πρεσβύταις, ὅσοι τε τὰ πολιτικά διόψων, καὶ ὅσοι τῶν ἐπ' ἀξίας (85). Ἀγῶν δὲ ἦν ἅπασιν εἰς ἀλλήλους ὑπερβαλέσθαι (86) τῇ περὶ τὸν πρεσβύτη· θρασυτητι· καὶ μέρος εὐσεβείας ἅπασιν ἐνομιζέτο, ὅτι (87) πλείστα ἐκείνων δρᾶσαι (88) κακὰ, καὶ γέροντα νικῆσαι ἀθλητῆν κατὰ πάσης ἀγωνιζόμενον τῆς πόλεως· εἴλετο δὲ πλατειῶν, ὥθειτο καθ' ὑπονόμων· τῶν τριχῶν εἴλετο, οὐκ ἔστιν οὖν μὴ μέρους τοῦ σώματος, μίγνυμένης τῇ αἰκίᾳ τῆς ὕβρεως, παρὰ τῶν ἀξίων ἐν Μίθρου (89) ταῦτα κολαζομένων· παισὶν ἐκ παίδων B μετέωρος ἀντεπέμπετο, γραφίσιν (90) ὑποδεχομένων τὸ γενναῖον σῶμα, καὶ παλγινον ποιουμένων τὴν τραγῳδίαν· πείσασσι τὰς κνήμας ἐθλίβετο μέγρις ὀστέων αὐτῶν· λίνοις τὰ ὕδα διατέμεντο, καὶ τούτων τοῖς στερότατοις καὶ λεπτοτάτοις· σαργάνῃ πρὸς ὕψος αἰρόμενος, μέλιτι καὶ γάρῳ (91) διάδροχος (92), σφῆρι καὶ μελισσῆσι ἐξαινετο (93) μεσοῦσης ἡμέρας, ἡλίω τὸ φλογώδες ἐλλάμποντος· καὶ τοῦ μὲν (94) τὰς σάρκας ἐκτῆκοντος, τοῖς δὲ θερμότεραν ποιῶντος τὴν βρωσὴν τῶν μακαρίων ἐκείνων σαρκῶν, οὐ γὰρ ἀθλίω ἀν εἴποιμι. Ἐνταῦθα δὴ λέγεται, ὡς ἀν καὶ τοῦτο ἀξιοθεῖ γραφῆς, ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος καὶ νέος πρὸς τοὺς ἀγῶνας, (μηδὲ γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς τὸ φαειρὸν ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐντροφῆν ταῖς βιᾶνοις (95)), τὸ μνημονεύμενον ἐκεῖνο καὶ ἀδόμενον ἐπειπεῖν ὡς ἐπαινοῖν (96) τὸ σύμβολον, ἑαυτὸν μὲν ὑψηλὸν ὄρων, ἐκείνους δὲ ταπεινοὺς καὶ κάτω κειμένους· τοσοῦτον περιῆν τῶν κρατούντων, καὶ οὕτως ἦν πόθρῳ τῶν λυπηρῶν (97), ὡς ἄλλῳ παρῶν κινδυνεύοντι, καὶ ποιητῆν ἄλλ' οὐ συμφορῶν τὸ παῖνα ποιούμενος.

(83) Πολιτείαν. Pass., Colb. 3, πολιάν.

(84) Πόση καὶ τύχη. Codices nonnulli τύχη πάση. Alii omittunt πάση, et ad oram ascribunt scholium istud : ἀντι τοῦ, πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ ἀργοντι καὶ ἀργομένῳ, καὶ δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ. « pro, divite et inope, principe et subdito, servo et libero. » Mox, οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ. « Ducebatur porro. . . non ab illo quidem, ab illo vero minime, sed omnibus æque, » etc.

(85) Ἀξίας. Reg. hu, dno Colb. ἀξίας.

(86) Ὑπερβαλέσθαι. Sic quinque Regg., Or. 1, Pass. Editi vero et mss. non pauci ὑπερβάλλεσθαι.

(87) Ὅτι. Pass., Coisl. 2, aliique nonnulli ὅστις.

(88) Δρᾶσαι. Iidem codices δρᾶσαι... νικήσει ἀθλητῆν νικήν ἀσχιότην· « turpissimo victoriae genere superaret. » Sic etiam legunt Sav. et Comb.

(89) Μίθρου. Per « Mithram, » solem quidam intelligunt, in cuius honorem festia celebrabantur; et qui ipsius sacris initiandi erant, per duodecim tormentorum genera ducebantur, hoc est per famem, per ustionem, per flagra, etc.

(90) Γραφίσιν. « Stilis, » quibus scribebant in pugillaribus; nec bene Billius, ex huius temporis u-u, « cultris pennariis. » Neque enim Gregorii tempore pennarum usus erat ad scribendum.

(91) Γάρῳ. « Garo. » Bill. « jusculo; » sic « ga-

rum » reperimus a Valerio interpretatum in Theodoro; et ipse Billius in Elia veterat. Est autem « garum » liquamen muscis ac vespis aptissimum.

(92) Διάδροχος. Coisl. 1, διαδρόχος.

(93) Ἐξαινετο. Theod. ἐστιώμενος, quasi « discerpebatur, erodebatur, punctim lacerabatur. »

(94) Τοῦ μὲν. etc. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, ad oram, καὶ τῷ μὲν. Billius etiam τῷ, sed subjecto τοῦ. « Ego malim, » ait Heinsius, « τοῖς μὲν priori loco, et posteriori τῷ δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, vel τῷ μὲν, id est, φλογώδε, τοῖς δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, » sive potius, ut nobis videtur, σφῆρι καὶ μελισσῆσι. Elias autem videtur legisse, τοῦ, ut ex versione patet. Quo nimirum viri sancti carnes collicisferent, et animalia ad eas edendas excubarentur.

(95) Ταῖς βασάνοις. Pass. ἐν ταῖς βασάνοις.

(96) Ὡς ἐπαινοῖν. In hunc locum Heinsius : « Primum lego, inquit, ὡς ἐπᾶνω ἦν τὸ σύμβολον, et subjicio verba Christi : « Ὅστις ὑψώσει ἑαυτόν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτόν, ὑψωθήσεται. Quicumque se exaltaverit, humiliabitur; et quicumque se humiliaverit, exaltabitur. » (Matth. xiii. 12.)

(97) Τῶν λυπηρῶν. Ita melioris notæ codices. Deest tamen in editis.

loribus et molestiis remotus, non aliter ac si alienis periculis interesset, suppliciumque suum pom-
pom, non calamitatem, esse duceret.

Κ. Καίτοι ταῦτα τίς οὐκ ἂν ἠδέσθη τῶν καὶ με-
τριῶς ἐπεικῶν τε καὶ φιλανθρώπων; Ἄλλ' οὐκ
ἐκινῶν γε εἴασεν ὁ καιρὸς, οὐδὲ ἡ τοῦ βασιλέως
ἐρημῆ, τὸ ἀπάνθρωπον ἀπαιτοῦσα καὶ δῆμους, καὶ
πολεῖς, καὶ ἀρχοντας, εἰ καὶ μὴ τοῖς πολλοῖς ἐδόκει
τῶν ἀγνοούντων τὸ βάθος τῆς ἐκείνου κακοηθείας.
Ταῦτα ἡμῖν τὰ τοῦ στερέου γέροντος. Καὶ ταῦτα
ὑπὲρ τίνος; Ἴνα χρυσοῦν (98) ἓνα μὴ πρόηται τοῖς
βασιλευσίν· ἢ καὶ δῆλον, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας διεκαρ-
τέρει (99). Ἔως μὲν γὰρ, βαρυτάτην ποιησάμενοι
τοῦ καὶ τὴν ἀποτιμήσιν, τὸ πᾶν ἦσιν χρυσοῦν, ἢ
αἰσῶν γε ἀναδείμασθαι τὸν νεῶν (1) ἐκέλευον, ἐδόκει
τὸ δδύναντον τοῦ ἐπιτάγματος μᾶλλον ἢ τὸ εὐσεβὲς τῆς
φύξης ποιεῖν ἐκείνῳ τὴν ἔνστασιν· ἐπεὶ δὲ νικῶν
εὐπῶς κατὰ μικρὸν (2) τῇ καρτερίᾳ, καὶ ὑφαίρων
εἰ τι τῆς ἀποτιμήσεως, τελευταῖον εἰς τοῦτο κατ-
έστησεν, ὡς κομιδῇ μικρὸν εἶναι τὸ αἰτούμενον, καὶ
ἴσον βῆστον καταβαλεῖν· καὶ ἴσος ἀγῶν ἦν τοῖς μὲν
κῆραι τῷ καὶ ὀτιοῦν (3) λαβεῖν, τῷ δὲ μὴ κρατη-
θῆαι τῷ μηδὲ ὄλωσ καταβαλεῖν, καίτοι πολλῶν ὄν-
των τῶν καὶ πλείων συνεισφέρειν προθυμουμένων οὐ
μόνον διὰ τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνδρὸς
ἀνάωτον καὶ ἀήττητον· τῆναυτὰ ἐδείχθη σαφῶς (4)
ὅτι περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ εὐσεβοῦς τὸν ἀγῶνα
τιθέμενος.

ερμηgnabili ejus fortitudine commoti, amplioem etiam summam erogare pararent; tum vero liquide
deklaratum est, eum non pro pecuniis, sed pro pietate certamen iniisse.

ΚΑ. Ἄρ' οὖν ἐπεικειας ταῦτα καὶ ἡμερότητος,
ἢ τὸναντίον θράσους καὶ ἀπανθρωπίας ἐστὶ γινωρι-
σματα, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τὸν φιλόσοφον βασιλέα
καυμάζοντες. Ἐγὼ μὲν οὐδένα τῶν πάντων ἀπορεῖν
ὄμαι τῆς (5) δικαίας καὶ ἀληθοῦς ἀποκρίσεως (6).
Καὶ ὁπωσ προστέθεικα, ὅτι τῶν σεσωκότων (7) τὸν
ἐξήρισον, ἦνικα τὸ γένος αὐτῷ πᾶν ἐκινδύνευε, καὶ
διὰ κλοπῆς ὑπεξαγαγόντων, εἰς οὗτος ἦν ὑπὲρ οὗ
τάχα μόνου δικαίως ταῦτα ἐπάσχε, καὶ πλείω προσ-
παθεῖν ἄξιός ἦν, ὅτι κακῶν τοσοῦτο τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ
σῶσον ἐλάθσανε. Φασὶ τοι διὰ ταῦτα καὶ τὸν τῆ-
ναυτὰ ὑπαρχον (8) (γενέσθαι γὰρ ἀνδρα Ἑλληνα
μὲν τὴν θρησκείαν, τὸν τρόπον δὲ ὑπὲρ Ἑλληνα, καὶ
κατὰ τοὺς ἀρίστους τῶν πάλαι καὶ νῦν ἐπαινουμένων),
εἰκὸν πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ παρρησίας εἰπεῖν, οὐ
φέρωντα τὸ πολυειδὲς τῆς τοῦ ἀνδρὸς αἰκίας καὶ καρ-
τερίας· οὐκ αἰσχρύνεσθαι, βασιλεῦ, παρὰ τοσοῦτον
ἠτώμενοι (9) πάντων Χριστιανῶν, ὡς μηδὲ (10)

(98) Ἴνα χρυσοῦν. Plures codices, et Herv. Ἴνα D
ἢ χρυσοῦν.

(99) Διεκαρτέρει. Alii, ἐκαρτέρει.

(1) Νεῶν. Regg. bn, l, et Bill. valōn.

(2) Κατὰ μικρὸν. Reg. hu, Colb. 2, 2, et Pass.
κατὰ μέρος.

(3) Τῷ καὶ ὀτιοῦν. Sav. τῷ ὀτιοῦν.

(4) Ἐδείχθη σαφῶς. Sav. γρ. διεδείχθη.

(5) Οἶμαι τῆς. Subauditur περὶ, vel, ἐνεκα τῆς,
vel observatur ad oram Reg. cod. u.

(6) Ἀποκρίσεως. Sav. addit in marg. μηδὲν μετ-
εἶναι φιλανθρώπιος, « omnis expertem humanitatis
esse. » Quod agnoscunt nonnulli codices, Pass.,
Coisl. 2, etc.

(7) Ὅτι τῶν σεσωκότων, etc. Auctor anim

XC. Et quidem quem tandem hæc reverentia
non novissent, etiam exigua lenitate atque
humanitate præditorum? Sed hoc illis per tempus,
et imperatoris cupiditatem, tum a populis, tum ab
urbibus et præfectis crudelitatem exposcentis.
etiamsi plerisque improbitatis ipsius arcanum
ignorantibus secus videretur, minime licuit. Hæc
firmus senex et constans peruliit. Si causam quæ-
ris, ut ne nummum unum aureum tortoribus pro-
jiceret. Ex quo perspicue intelligi potest, eum pie-
tatis causa cruciatus tolerasse. Nam quandiu Are-
thusii gravissima templi æstimatione facta, totam
auri summam posebant, aut ipsum certe templum
reficere jubebant, videri poterat ille idcirco potius
obstistere, quod jussa exsequi non posset, quam
quod pietatis studio duceretur. Posteaquam autem
tolerantia sua eos paulatim vincens, atque ex
æstimatione aliquid semper detrahens, eo tandem
rem adduxit, ut perquam exiguum id esset, quod
ab eo postulabatur, ac persolvere facillime posset;
parique certamine inter se contenderent, illi, ut
vincerent, hic, ne vinceretur; hoc est, illi, ut vel
tantillum pecuniæ acciperent, hic ne quid omnino
numeraret, quamvis alioqui multi essent, qui, par-
tim pietate adducti, 125 partim invicta et in-
summam erogare pararent; tum vero liquide

XCI. Au vero hæc lenitatis et mansuetudinis,
aut contra furoris et crudelitatis argumenta sint,
nobis velim exponant, qui philosophum imperato-
rem admirantur. Ego quidem certe neminem fore
existimo, cui justa et vera responsio defutura sit.
Necdum illud adjeci, hunc ex iis unum fuisse, qui
sceleratum illum et execrandum, tum, cum genus
ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque
subduxerant: quo etiam solo nomine merito for-
tasse hæc perpetiebatur, ac plura perpeti mereba-
tur, quod tantum malum universo terrarum orbi
imprudens servarat. Ob id enimvero, qui tum præ-
fecti munere fungebatur (quanquam enim reli-
gione gentilis, moribus tamen gentili sublimior
erat, ac præclarissimis quibusque et laudatissi-
mis, tam veteris quam nostræ memoriæ viris com-
parandum), multiplicem hominis hujusce crudelium
ac tolerantiam non ferens, illud ad imperatorem

versum quæ ad oram Heinsiani codicis leguntur,
hic se Anglum prodit, et reformatæ, ut aiunt, reli-
gioni nomen dedisse; qui Marco Julianum ser-
vanti, Cramnerum suum Mariam reginam servan-
tem, his verbis comparat: « Sic Cramnerus noster
Mariam, reginam postea Angliæ, magno et suo et
aliorum malo, ab imminente capitis periculo ser-
vavit. »

(8) Ὑπαρχος. Bill. « Hyparchum » vertit, Combe-
fatio non placet. In Sozom. redditur, « Præfectus
protorli. »

(9) ἠτώμενοι. Pass. ἠττημένοι.

(10) Ὅς μηδὲ. Sic quatuor Regg. et Sav.; Par.
ὡστε μηδέ.

silenter ac libere dixisse memoratur : Non nos pudet, imperator, usque adeo Christianis omnibus inferioribus esse, ut ne senem quidem unum superare poterimus, per omnia tormentorum genera grassatum? Et quem vincere haud magnum et honorificum, an non extremæ calamitatis est ab eo victos discessisse? Ita iisdem rebus, ut apparet, hinc præfecti erubescabant, hinc imperatores gloriabantur. His porro quidam miserius, non tam iis qui patiebantur, quam qui faciebant, contingere potuit? Atque Arethusiorum quidem facinus ad hunc modum se habuit, ut jam parva sit Echeti et Phalaridis crudelitas, si cum illorum sævitia et immanitate conferatur, vel ejus potius quo auctore et impulsore hæc committebantur : siquidem seminis sunt germina, et venti naufragia.

XCH. Alia autem qualia, quæso, quæque **126** B gravia! Quis mihi Herodoti ac Thucydidis otium linguamque suppeditabit, ut istius improbitatem futuro quoque tempore tradam, atque hujus temporis historiam quasi in columna insculptam posteris relinquam? Tacebo Orontem, et nocturnas cædes quas hic sociæ imperatoris opera occultabat cadaverum acervis compressus, atque obscure necem afferens. Hoc enim loco poetæ verba usurpare aptius fuerit. Prætermittam etiam concavas et semotissimas aulæ partes, quæque etiam in lacubus, et puteis et fossis, malis thesauris mysteriisque scatebant; non modo dissectorum puerorum et virginum, ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam qui pietatis causa in peri-

A γέροντος ἐνός κρατεῖν δινηθῆναι πάσας διεξιθόντος βασιλέως; Καὶ οὐ κρατῆσαι μὴ μέγα, τοῦτου πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης συμφορᾶς ἀπελθεῖν (11) ἠττημένους; Καὶ, ὡς εἴκοιτε, τοῖς αὐτοῖς ὑπαρχομένῃσι ἰσχυόντο, βασιλεῖς δὲ ἐκαλλωπίζοντο. Τοῦτων τί ἂν γένοιτο τοῖς δρώσι μᾶλλον ἀθλιώτερον ἢ τοῖς πάσχουσι; Τὰ μὲν δὴ τῶν Ἀρεθουσιῶν τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα, ὡς μικρὰν (12) εἶναι τὴν Ἐχέτου καὶ Φαλαρίδος (15) ἀπανθρωπίαν πρὸς τὴν ἔκεινον ὀμότητα, μᾶλλον δὲ τοῦ ταῦτα πειθόντος καὶ κατασκευάζοντος· εἴπερ τοῦ σπέρματος τὰ βλαστήματα, καὶ τοῦ πνεύματος τὰ ναυάγια (14).

B 126. Τὰλλα δὲ (15) οἶα καὶ ὄσα; Τίς ἂν μοι δεῖ τὴν Ἡρόδοτου καὶ Θουκυδίδου σχολὴν τε καὶ γλῶσσαν, ἵνα καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραδῶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πονηρίαν, καὶ στηλιτευθῶ τοῖς μετέπειτα τὰ τοῦ καιροῦ διηγήματα; Σιωπήσομαι τὸν Ὀρόντην (16) καὶ τοὺς νυκτερινούς νεκρούς (17), οὓς τῷ βασιλεῖ συνέκρυπτεν οὕτος στεινόμενος (18) νεκίεσσι, καὶ κτείνων ἀδῆλους (19)· ἐνταῦθα γὰρ τὰ τοῦ ἔπους (20) εἰπεῖν οἰκειότερον. Παραδραμοῦμαι καὶ τῶν βασιλείων τὰ καλά καὶ ἀπώτατα, ὅσα τε ἐν λάκκοις (21) καὶ φρέσσι, καὶ διώρυξι κακῶν γέμοντα θησαυρῶν τε καὶ μυστηρίων οὐ μόνον τῶν ἀνατεμνομένων παιδῶν τε καὶ παρθένων ἐπὶ ψυχαγωγίᾳ καὶ μαντεία, καὶ θυσίαις οὐ νενομισμέναις, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας κινδυνεύόντων. Συγχωρήσωμεν (22), εἰ δοκεῖ, ταῦτα, οὓς κάκεινος ἰσχυόντο,

(11) Ἀπελθεῖν. Ita editi et mss. Male omissum C in Par. ed.

(12) Μικρὰν. Nonnulli, μικρον.

(13) Ἐχέτου καὶ Φαλαρίδος. Echeto et Phalaris ambo tyranni, ille Epirotarum, hic Agrigentinarum, crudelitatis nomine celebres. De Echeto autem apud Hom. *Odyss.* σ, vers. 82 legitur; Αἱ κέν σ' οὕτος νικήσῃ, κρείσσων τε γένηται, Πέμψω σ' ἠπειρόνδε, βαλὼν ἐν νηϊ μελαίνῃ· Εἰς Ἐχέτον βασιλῆα, βροτῶν δηλήμονα πάντων, Ὅς κ' ἀπὸ ρίνα τάμησῃ, καὶ οὐατα νηλεῖ χαλκῷ, etc.

Si te hic vicerit, superiorque fuerit, Mittam te in Epirum, conjectum in navem nigram, Ad Echelum regem, omnium hominum nequissimum, Qui narem et aures sævo ære abscondet, etc.

De Phalaride vero apud Ovid. in *Ibin.* vers. 439.

Ære Perillæo veros imitere juvencos, Ad formam tauri conveniente sono; Utque ferax Phalaris, lingua prius ense resecta, More bovis, Paphio clausus in ære gemas.

(14) Τὰ ναυάγια. Sic melioris notæ codices. In Par. ed. τὸ ναυάγιον.

(15) Τὰλλα δὲ. Tres Regg. et Or. 1, τὰ δ' ἄλλα.

(16) Ὀρόντην. Alii, Ὀρένταν, alii, Ὀρέντα. Est autem Orontes Antiochiæ fluvius.

(17) Νυκτερινούς νεκρούς. Billius, « nocturnos mortuos. » Nonnulli codices habent, νυκτερινούς τοὺς κατ' ἔκεινον νεκρούς. « Nocturni ex ipso profecta cadavera, » vel « per ipsum devoluta. »

(18) Στεινόμενος. Quatuor Reg. et Or. 1. στενοῦμενος.

(19) Ἀδῆλους. Duo Regg. ἀριθῆλους, « perspicue, » quod a Gregorii scopo est alienum. In *Iliad.* φ, ut videre est in sequenti nota, legitur, ἀδῆλους, quod Suidas exponit, ἀφανιστικῶς, « evanide, obscure, » etc. Ita etiam, ἀδῆλον πῦρ, « ignis esax, »

quod res quas absumit, ex oculis et conspectu tollat.

(20) Τὰ τοῦ ἔπους, etc. Hic alludit Gregorius ad hunc Hom. locum, *Iliad.* φ, vers. 214, in quo Scamander Phrygiæ fluvius, Achilli iratus, ob suavia ingentibus Trojanorum cadaverum acervis abrupta, eum his verbis increpat :

Ὁ Ἀχιλεῦ.
 Εἴ τοι Τρώας ἔδωκε Κρόνου παῖς πάντας ὀλέσαι.
 Ἐξ ἐμέθεν γ' ἐλάσας, πῆδον κάτα κέρμερα βέβη.
 Πλήθει γὰρ δὴ μοι νεκῶν ἐρατεινὰ βέεθρα·
 Οὐδὲ τί πη δύναμαι προχέειν βόον εἰς ἄλα διὰν,
 Στεινόμενος νεκίεσσι· σὺ δὲ κτείνεις ἀδῆλους.
 Ἄλλ' ἄγε δὴ καὶ ἔασον· ἄτη μ' ἔχει, etc.
 O Achilles. . . . .

Si tibi concessit Saturni filius Trojanos omnes per-

D Ex me saltem cum exegeris, per campum ardua pa-

Referta enim jam sunt mihi cadaveribus amæna

Neque prorsus aliquo possum effundere undas in

Angustatus cadaveribus; tu autem penitus interficis

Quin agedum et desiste, stupor me occupat, etc.

Nemo est qui hic ingeniose obvolutam Orontis cum Scamandro similitudinem a Gregorio exhibitam non videat.

(21) Λάκκοις. Duo Regg. totidemque Coisl. τόχοις. Pass. τύχοις. Quæ hic attingit Gregorius, fuscus narratur a Theod., *Hist.* l. iii, c. 32.

(22) Συγχωρήσωμεν. Combef. συγχωρήσομεν

τοῦτ' ἔγωγε ποιῶν μέτριον δῆλον (23) δὲ τῷ κρύπτειν ἄπειραισιν, ὡς οὐκ ἐδραπέδεις ἐν τῷ ἁγῶσι δημοσιεύσθαι τὰ μὲν γὰρ Καισαρέων (24) τῶν ἡμετέρων, τῶν δὲ τῶν μεγαλοφυῶν καὶ θερμῶν εἰς εὐσέβειαν, οὕτως ὑπ' αὐτοῦ περιεληλαμένων καὶ ὑβρισμένων, ἴσως οὐδὲν (25) ὀνειδίξειν ἄξιον ἰδοῦναι γὰρ ὑπερ τῆς τύχης ἐνδίκως ἀγανακτῶν ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας (26) ἀτυχεύσασθαι, ἐπὶ ταύτην προελθούθαι τὴν ἀντίδοσιν· ἐπειδὴ δεῖ τι καὶ συγχωρεῖν καὶ ἀδικία κατακρατούση.

ἰσθι tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominanti nonnihil concedendum est.

ΓΓ. Ἄλλὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὡς δῆμον τινὸς ἐπιμαρτύροισι Χριστιανοῖς, καὶ πολλὴν μὲν ἐργασασμένων χρόνον, πλείω δὲ ἀπειλούντων, ἐπειδὴ μέσην βαδίζων ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων τοῦ καιροῦ καὶ τῶν νόμων (τῷ μὲν γὰρ δουλεύειν ἔμελλε δεῖν, τοὺς δὲ μετρίως ἡσχύνετο), καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς μὲν ἀπαγαγῶν (27) Χριστιανῶν, ἐλίγους δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτιμησας, εἰς ἀναχθεῖς (28) τῷ βασιλεῖ, κατηγορίας γενομένης, εἰς τιμὸς καὶ ἀνάσπαστος (29) περὶ τούτων ἐκρίνετο· καὶ τοὺς νόμους προὔβάλλετο, καθ' οὓς ἐπιστεύθη ἀδικεῖν, μικροῦ μὲν ἀπήχθη τὴν ἐπὶ θανάτῳ τέλος εἶ, φιλόφρονος τυχῶν, ἐξορίαν κατακρίνεται ; Καὶ ἡ ἀπόφασις ὡς θαυμασία τε καὶ φιλόφρονος ! Τί γὰρ μέγα φησὶν ὁ δίκαιος δικαστὴς, καὶ μὴ δίκων Χριστιανῶν, εἰ Γαλιλαίους δέκα μίλια χεῖρ Ἑλληνική κατεργάσατο ; Ταῦτα οὐκ ὀμότης περιφανής ; ταῦτα οὐ πρόγραμμα διωγμοῦ, καὶ πολὺ γε τῶν δημοσίων προτιθεμένων ἐναργέστερον καὶ (30) φοβερώτερον ; Τί γὰρ διαφέρει τοῦ κίνδυνον προγράψαι Χριστιανούς τῶ τοῖς διώχταις Χριστιανῶν ἡδόμενον φεῖνεσθαι, καὶ μέγα ἐγκλημα ποιεῖσθαι τὸ μετριάξαι ; τὸ γὰρ βούλεσθαι βασιλέως ἄγραφός ἐστι νόμος, τῷ κράτει συνηγορούμενος, καὶ πολὺ γε τῶν γραπτῶν ἰσχυρότερος, τῶν οὐ δυναστεία βοηθουμένων.

ut? Velle etenim imperatoris, lex est non scripta, scriptis legibus, quæ potentia non fulciuntur, longe firmior atque valentior.

ΔΔ. Οὐ, φασὶν οἱ τὰ ἐκείνου εἰδόντες, καὶ τὸν νέον ἔμην θεὸν ἀναπλάττοντες, τὸν ἔδον καὶ φιλόφρονος· ἀλλ' ὅτι μὴ δημοσίᾳ, διακείμεσαν Χριστιανοί, προὔθηκε, καὶ πάντα πασχέτωσαν, ὅσα δοκεῖ τοῖς διώκουσιν, ἀφιέντες αὐτὸν τῆς τοῦ διώκειν αἰτίας. Τὴν ἵδραν (31) δὲ οὐδεὶς πύποτε εἶπεν ἡμερον, ὅτι ἐννεα κεφαλὰς ἀντὶ μίαν προὔβάλλετο, εἰ τι τῷ μύθῳ

culum vocabantur. Condonemus ista, si placet, utpote quorum ipsam etiam pudebat, in hoc certe moderatum. Id enim hinc liquido constat, quod hoc scelus, ut inhonestum ac turpe, omninoque indignum quod evulgaretur, premere atque occultare satagebat. Nam quæ in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne obijcere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortunati tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominanti nonnihil concedendum est.

XCIII. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetum fecisset, atque ingenti cade perpetrata, plura etiam comminaretur, gentis præfectum, quoniam media via inter tempus et leges incedens (ut enim tempori servandum putabat, ita etiam leges quoque 127 mediocriter verebatur), multis Christianorum in iudicium raptis, in nonnullos etiam gentilium animadvertisset, orta postea accusatione, ad imperatorem ductum esse, ac summa cum ignominia iudicium subisse : cumque se legibus, ex quarum præscripto sibi iudicandi provincia commissa fuerat, tueretur, nihil proprius factum esse quam ut ad mortem raperetur : ad extremum autem imperatoris clementia exsilio duntaxat mulctatum esse? Porro quam præclara et humana sententia! *Quid enim grave*, inquit *justus iudex*, minimeque Christianos persequens, *si manus una gentilis decem Galilæos interfecit?* Hæc vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum, et quidem iis quæ publice proponuntur, multo expressius et formidabilius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an te Christianorum persecutoribus delectari præ te feras, magnique criminis loco ducas, moderatione quadam erga eos firmior atque valentior.

XCIV. Non ita est, inquam, qui res illius venerantur, novumque deum illum nobis effingunt, suavem, inquam, illum et benignum : verum quia nequaquam aperte promulgavit, ut Christiani vexarentur, atque ea omnia paterentur, quæ persecutoribus collibitum esset, idcirco eum a persecutionis crimine vindicant. Atque hydræ nemo unquam

« procul a solo patrio pulsus. »
 (28) Ἀναχθεῖς. « Delatus ad imperatorem, » sive, « ad imperatoris tribunal tractus. »
 (29) Ἀνάσπαστος. Prætermisum a Billio; agnoscunt tamen mss. et excusi omnes. Non male hunc locum sic reddideris : « cuius rei causa, iudicio abrogata ei dignitate, officio innotus est. »
 (30) Ἐναργέστερον καὶ. Plerique codd. ἐναργέστερον τε καὶ.
 (31) Τὴν Ἴδραν. « Hydra, » juxta poetas, erat serpens immanis in Lerna palude, prope Argos. Huic septem capita sic uni collo inserebantur, ut cum unum excinderetur, alia multa repullularent. Omnia simul eodem ictu Hercules abscidit, aut igne, ut alii tradunt, exussit.

(23) Ἀῆλον. Pass. δῆλῶν.
 (24) Καισαρέων, etc. « In urbe Cæsariensi, » inquit Elias, « erat templum quoddam, et statua Fortunæ, quam majorem in modum colebant gentiles, atque imprimis Julianus, omnium mortalium superstitiosissimus. Hoc autem templum simul cum statua, Cæsariensis quispiam, acriori pietate præditus, incendit atque in cinerem redegit. Iratus Cæsariensibus Julianus, eos contumelias affectos diuturnis mulctavit exsiliis, ipsamque urbem, Cappadociæ metropolim, e civitatum catalogo expulxit. »
 (25) Οὐδέ. Tres Regg., unus Coll. et Or. I, οὐδέ. Pass. omittit.
 (26) Ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας. Billius, « melioris fortunæ tempore. »
 (27) Ἀπαγαγῶν. Billius, « abductis; » Elias,

lenem et mansuetam dixit, quod novem capita pro uno proferret, si quid fidei fabulæ habendum est: nec Pataricam chimæram, quod tria ac diversa, ut terrorem majorem afferret: aut illum apud inferos Cerberum, quod totidem et similia: aut Scyllam, æquoream pestem, quod sex in orbem maximeque horrenda: et tamen superiores ipsius partes suaves et humanas fuisse narrunt, nec aspectu injucundas; virgo enim erat, cognationis cujusdam necessitudine nobiscum devincta: at reliqua capita canina erant, et belluina, atque omnino perniciosa, classes **128** totas corripientia, nec, quantum ad periculum, ab opposita Charybdi quidquam differentia. An tu etiam sagittariorum et funditorum sagittas ac lapides, non autem funditores ipsos et sagittarios accusabis? An venatorum canes, et venescorum toxica, et cornupetarum boum, et dilaniantium ferarum cornua et unguis: qui autem iis utuntur, extra culpam ponentur, nec criminis earum rerum, quas perpetrarint, participes erunt? Magnæ profecto hæc stultitiæ fuerint, ac sophista procul dubio opus habuerint, qui vitiorum suorum patrociniū suscipiat, viribusque eloquentiæ veritatem obtegit. Sed nulla unquam ratione seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verset, ac per vafritiam suam in omnes formas immutet; atque Orci galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo et palæ conversione sese suffuret. Imo contra, quo magis elabi atque effugere tentat, hoc magis comprehenditur et vincitur apud veritatis tribunal, ac prudentissimos quosque earum rerum iudices, utpote hæc faciens atque committens, quæ ne ipse quidem, ut justa defendere queat. Adeo expugnato facilis pugnatur.

XCIV. Nec putandum est, ea quidem, quæ faciebat, talia fuisse, tamque ab imperatoria nobilitate et magnificentia remota; ea vero quæ facere instituebat, humaniora, et imperatore digniora. Magno profecto æstimandum esset, si non iis quæ comme-

(32) Πειστέον. Tres Regg. πιστέον. Reg. u, πιστευτέον.

(35) Τῆν Παταρικὴν Χίμαιραν. « Patara » Lyciæ urbis, cui mons quidam ignivomus imminet; in cuius cacumine leones, in medio capræ, in radicibus autem serpentes habitant. Unde factus est locus fabulæ, « Chimæram » monstrum esse quod flammam evomat, caput leonis habens, ventrem capræ et caudam draconis, aut, ut alii, tria capita, unum leonis, alterum capræ, et tertium serpentis.

(34) Ἀρομοίους. Addit Pass. κεφαλὰς, et pro ὡστε sequente legit. ὡς.

(35) Κέρβερον. Inferorum canis est « Cerberus, » qui tria habere capita fingitur.

(36) Τῆν Σκύλλαν. « Scylla » est scopulus in mari Siculo naufragiis famosus, ad quem illisi fluctus latratus canum imitantur. In hunc mutata est Scylla Phorci filia, quæ, ut fabulantur poete, mulier formosa superne, in piscem vel in horrendum serpentem desinebat.

(37) Οὐδενός, etc. Septem Regg., duo Colb. οὐδὲν ἔσαν ἀγαθός. « nihil habebant boni: omnis boni experitia. »

(58) Τῆς ἀντιθέτου Χαρυβδέως. Par. ed. τοῖς, etc. « Charybdis: erat gurgis verticosus in freto Siculo.

πειστέον (32)· οὐδὲ τὴν Παταρικὴν Χίμαιραν (33), ὅς τρεῖς καὶ ἀνομοίους (34), ὥστε εἶναι φοβερωτέραν ἰ τὸν ἐν ἔξου Κέρβερον (35), ὅτι τοσαύτας τε καὶ ὁμοίας· ἢ τὸ θαλάττιον κακὸν τὴν Σκύλλαν (36), ὅς ἐξ ἐν κύκλῳ καὶ φευκτοτάτας· καίτοι γε τὰ ἀνω, φασίν, αὐτῆς χρηστὰ καὶ φιλόανθρωπα, καὶ εἰς ἕψιν οὐκ ἀγῆ· κόρη γὰρ ἦν πρὸς ἡμᾶς· τι συγγενὲς ἔχουσα· αἱ δὲ ἀπὸ τούτου κυνώδεις κεφαλαὶ καὶ θηριώδεις οὐδενός (37) ἔσαν ἀγαθοῦ, στόλους ὄλους ἀρπάζουσαι καὶ μηδὲν εἰς κίνδυνον διαφέρουσαι τῆς ἀντιθέτου Χαρυβδέως (38). Ἡ καὶ τῶν τοξοτῶν σὺ καὶ τῶν σφενδονιτῶν (39) τὰ βέλη καὶ τοὺς λίθους κατατινάσσει· ἀλλ' οὐ τοὺς σφενδονῶντας καὶ τοὺς τοξεύοντας; ἐν δὲ τῶν κυνηγετῶν (40) τοὺς κύνας, καὶ τῶν φαρμακίων τὰ δηλητήρια, καὶ τῶν κεραττόντων (41) βοῶν καὶ σπαρττόντων θηρίων τὰ κέρατα καὶ τοὺς δρυχάς· οἱ δὲ χρώμενοι τούτοις ἐκτὸς στήθονται (42) καὶ οὐ μεθέξουσιν τῆς ἐν τολμῶσιν αἰτίας; Πολλῆς αὐτὰ τῆς ἀλογίας, καὶ ὄντως σοφιστοῦ (43) δεόμενα, τὰ ἑαυτοῦ συνηγοροῦντος κακοῖς, καὶ τῆ τοῦ λόγου ἐν νάμει τὸ ἀληθὲς συγκαλύπτουτος. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ὅπως ἑαυτὸν ἀποκρύψει (44), οὐδ' ἂν πολλὰ στραφῆ καὶ παντοῖος γένηται ταῖς ἐπινοίαις, οὐδ' εἰ τῆ Ἄιδος κυνέην (45), ὃ δὴ λέγεται, περιθέμενος, ἢ τῆ δακτυλίῳ Γύγου (46), καὶ τῆ στροφῆ τῆς σφενδόνης· χρησάμενος, ἑαυτὸν ἀποκλέψει (47)· τούναντιον μὲν οὖν, ὅσῳ φεύγειν ἐπιχειρεῖ καὶ διαδιδράσκειν, τοσούτῳ πλέον ἀλίσκεται παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ, καὶ τοῖς συνετωτέροις τούτων κριταῖς, ὡς ταῦτα πράττων τε καὶ τολμῶν, οἷς οὐδ' ἂν αὐτὸς ὡς δικαίως πρᾶτο μένοις ἔχη συνηγορεῖν αὐτῶς εὐάλαστον ἔστιν ἡ ποιητήρια, καὶ πανταχόθεν ἑαυτῆ περιπίπτουσα.

res est improbitas, atque undecunque secum ipsa

λέει. Καὶ οὐκ ἂ μὲν ἔπραττεν ἤδη, τοιαῦτα καὶ οὕτως πόρρω βασιλικῆς εὐγενείας καὶ μεγαλοπρεπείας· ἢ δὲ διανοεῖτο πράξειν, ἡμερῶν τε καὶ βασιλικώτερων. Πολλοῦ μὲν ἂν ἔξιον ἦν, εἰ μὴ πολὺ τῶν εἰρημένων ἀπανθρώποτερα. Ὅσπερ γὰρ δράκοντος κινουμένου

Scyllæ oppositus.

(39) Σφενδονιτῶν. Quatuor Regg., duo Colb. σφενδονιτῶν.

(40) Δὲ τῶν κυνηγετῶν. Quatuor Regg., Colb. 8, Or. 1, ex quibus alii δέ, alii δατ τῶν κυνηγῶν.

(41) Κεραττόντων. Sex Regg., or. 1, κυριττόντων. Sic etiam putat legendum Budæus; vel, κερατίζόντων. Reg. y, κηριττόντων. Bill. et Colb. d, κηριττόντων. Pass. σκηριττόντων.

(42) Ἐκτὸς στήθονται. Colb. 3, ἐκστήθονται.

(43) Σοφιστοῦ. Libanium hic carpit Gregorius.

(44) Ἀποκρύψει. Reg. hm, et Savil. ἀποκρύψει. Combef. ἀποκρύψει.

(45) Τῆν Ἄιδος κυνέην. « Orci galeam. » Hoc de iis dici solet, inquit Erasmus, Prov. 74, qui se arte quapiam, quasi caliginosa galea, occultant.

(46) Τῷ δακτυλίῳ Γύγου. « Gygis annulo. » A poetis narratur Gygen Lydiæ pastorem, cum in speluncam descendisset, illicque æneum equum, in quo hominis cadaver, et annulum, cuius pala flexilis erat, invenisset, secum annulum abstulisse, cuius virtute, occultata pala, ipse quoque occultabatur.

(47) Ἀποκλέψει. Savil. ὑποκλέψει. Bil. et Montac. ἀποκρύψει, « furtim sese oculis subducat. »

φολίδες, αἱ μὲν ἤδη φρίσσουσιν, αἱ δὲ επιφρίσσουσιν, αἱ δὲ μέλλουσι, τὰς δὲ οὐκ ἔστι μὴ κινήθηναι, κἀν ἱρεμοῦσαι τέως τυγχάνωσιν· εἰ βούλει δὲ, ὡς περ κερυνῶ, τὰ μὲν ἤδη κατέχεται (48), τὰ δὲ προμελίπνεται, μέχρις ἂν καὶ ταῦτα ἐπέλθῃ τοῦ κακοῦ θναστεύοντος, οὕτω κάκεινῶ τὰ μὲν ἤδη παρηνομεῖτο, εἰ δὲ ὑπεγράφετο ταῖς ἐλπίσι καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἀπειλαῖς· καὶ ταῦτα οὕτως ἔκτοπα, καὶ πόρρω τῶν εἰθιζμένων, ὡς τῆς ἐκείνου διανοίας εἶναι μόνης, ταῦτα καὶ βουλεύσασθαι, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐβέλῃσαι, καίτοι πολλῶν πρὸ αὐτοῦ γεγενημένων (49) ὀνκτῶν καὶ πολεμίων Χριστιανοῖς.

mentem hoc cadere posset, ut hæc cogitaret, et efficere vellet, tametsi alioqui multi ante eum Christianorum persecutores et hostes exstitissent.

149. Ἄ γὰρ μήτε Διοκλητιανός, ὁ πρῶτος (50) Β ἐνδρέσας Χριστιανούς, μήτε ὁ τοῦτον ἐκδεξάμενος (51) καὶ ὑπερβαλὼν Μαξιμιανὸς ἐνεθυμήθη πῶποτε, μήτε Μαξιμίνος, ὁ μετ' ἐκείνους, καὶ ὑπὲρ ἐκείνους διώκτης (οὐ τὰ σύμβολα (52) τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς ἀεικόνες φέρουσιν ἐτι δημοσίᾳ προκείμεναι, καὶ στηλιτεύουσαι τὴν λῶδην τοῦ σώματος), ταῦτα ἐκείνος βενοεῖτο μὲν, ὡς οἱ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνου κοινῶν καὶ μάρτυρες· ἐπεσχέθη (53) δὲ τῆ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῖς Χριστιανῶν (54) δάκρυσιν, ἃ πᾶσι δὴ καὶ παρὰ πολλῶν ἐχέθη (55), τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ τοῦ διώκτου φάρμακον· ταῦτα δὲ ἦν πάσης μὲν παρρησίας ἀποστερεῖσθαι Χριστιανούς, πάντων δὲ αὐτῶν εἰργεθῆαι συλλόγων, ἀγορῶν, πανηγύρεων, τῶν δικαστηρίων αὐτῶν μὴ γὰρ ἐξεῖναι κερῆσθαι τούτοις, ὅστις μὴ κατὰ τῶν βωμῶν θυμιάσειεν ἔμπροσθεν κειμένων (56), καὶ μισθὸν δότῃ μέγαν οὕτω καὶ τοσοῦτου πράγματος. Ὡ νόμοι, καὶ νομοθέται, καὶ βασιλεῖς, οἱ καθάπερ οὐρανοῦ κάλλος, καὶ ἡλίου φῶς, καὶ ἀέρος χύσις, ἅπασιν πρόκεινται φιλανθρωπία κοινή τε καὶ ἀφθονος, οὕτω δὲ καὶ τὴν τῶν νόμων μετουσίαν προθέντες ἅπασιν ἐλευθέρους, ἴσῃν τε καὶ ὁμοίῃμον! ἧς ἐκείνος ἀποστερήσειν (57) βενοεῖτο Χριστιανούς· ἧς μὴτε τυραννομένους δίκας ἐξείναι λαθεῖν, μήτε ζημιουμένους εἰς χρήματα, μήτε ὄλο τι πάσχειν μικρὸν ἢ μείζον τῶν ἀπηγορευμένων (58) ἐπικουρεῖσθαι (59) τοῖς νόμοις· ἀλλ' ἐξοριστοὺς εἶναι, καὶ ἀναιρεῖσθαι, καὶ μικροῦ τῶν ἀνα-

moravimus, multo inhumaniora et crudeliora fuissent. Quemadmodum enim cum dræco moveri incipit, squamæ ejus partim jam horrescunt, partim superhorrescunt, partim mox horrescent, partium denique non possunt non tandem moveri, etiamsi in præsens quietæ ac tranquillæ sint : ant, si mavis, quemadmodum fulmine aliæ partes jam occupantur, aliæ nigrore prius inficiuntur, quoad eas malo quoque dominante pervaserit : sic etiam ab eo alia jam inique et scelerate patrabantur, alia spe et minis, quas nobis intendebat, velut adumbrabantur, eaque ita absurda et inusitata, ut in illius duntaxat

129 XCVI. Nam quæ nunquam in animum induxerunt, nec Diocletianus, qui primus Christianos contumeliis affecit, nec Maximianus, qui ei successit, eumque superavit ; nec denique Maximinus, qui, ut tempore illis posterior, ita persecutionis atrocitate superior fuit (cujus signa plagæ ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt publice adhuc prostantes, sædamque corporis mutilationem sempiterna infamia notantes), hæc ille quidem cogitabat, ut narrant qui arcanorum illius participes ac testes erant : verum Dei benignitate inhibitus atque repressus est, Christianorumque lacrymis, quas multas multi profuderunt, hoc unum adversus persecutorem medicamentum habentes. Christianos enim omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus conventibus, foris, publicis cæstibus, ipsisque adeo tribunalibus arcere constituebat. Neque enim fas esse quemquam his uti, qui ad aras ante propositas thura non adolevisset, tantamque tantulæ rei mercedem hac ratione pependisset. O leges, et legislatores, et principes ; qui, quemadmodum cæli pulchritudo, et solis lumen, et aeris fusio, communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum liberis omnibus hominibus ex æquo proposuisti ! quem tamen ille Christianis eripere in animo habebat : ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persequi liceret, nec ii, qui pecuniarum atque opum detrimento, aut alio quo

(48) Κατέχεται. Coisl. 2, et Pass. καίεται, « aliæ partes jam ardent. »

(49) Γεγενημένων. Combef. γενομένων.

(50) Ὁ πρῶτος. Schol. πρῶτος τῶν ἐν ἐκείνῳ διωγμῶν, τούτ' ἔστι, τῷ ἐσχάτῳ. « Primus in illa persecutione, id est, posteriori, » seu, decima, quam movit Diocletianus ; vel, « ejus principium fuerat, » ut cum Lactantio loquar cap. 10, *De morte persec.* Tres namque atrocissimæ Diocletiani, Maximiani et Maximini persecutiones sine ulla intermissione Christianos afflixerunt. Primus autem dicitur Diocletianus, « non quod temporis ratione, » ait Elias, « persecutorum omnium primus exstiterit ; multi enim ante ipsum Christianos persecuti sunt, sed quia primus illam persecutionem excitavit, quæ sub ejus successoribus Maximiano et Maximino protracta est. »

(51) Ἐκδεξάμενος. Coisl. 2, et Pass. διαδεξάμενος.

(52) Οὐ τὰ σύμβολα. « Divina ira, » inquit Elias, « eum (Maximinum) persecuta est, virgamque suam

in eum immisit.... ac plagæ divinitus ipsi ob libidinem et impietatem inflictæ signa et notas, tum statuæ ferunt, publiceque prostantes infamiam ei iniurunt, tum historiarum volumin' de eo tanquam triumphum agunt. »

(53) Ἐπεσχέθη. Duo Regg. ἐσχέθη.

(54) Τοῖς Χριστιανῶν. Reg. 1, τοῖς τῶν Χριστιανῶν.

(55) Ἐχέθη. Ita sex Regg., tres Colb. et Pass. Paris. ed. ἐχύθη.

(56) Θυμιάσειεν... κειμένων. Duo Regg. et Pass., θυσιάζειεν... προκειμένων. « sacrificasset. »

(57) Ἀποστερήσειεν. Tres Regg. et Or. 1, ἀποστερεῖν.

(58) Τῶν ἀπηγορευμένων. « Ex his quæ interdicta sunt. »

(59) Ἐπικουρεῖσθαι. Restituimus vocem hanc, quam præferunt quatuor Regii codices, Colb. 3, Pass. etc. alienaque mutanda versio Billii, qui, sublato ἐπικουρεῖσθαι, duas in unam sententias compingens, sic reddidit : « ut nec per vim oppressis, nec iis... »

piam malo sive parvo sive magno legibus prohibito, affecti fuissent, legum subsidio juvari possent, verum patriis ipsi finibus pellerentur et interficerentur, respirationeque etiam ipsa pene prohiberentur. Quæ, ut iis qui patiebantur, majorem gloriam fiduciamque apud Deum afferbant, ita iis qui faciebant, majorem iniquitatem et infamiam importabant.

XCVII. Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et patroni, legum transgressoris et legislatoris, aut, ut aptius loquar, inimici et ultoris⁴⁶, quemadmodum noster sermo loquitur! Hoc enim lege nostra sanciri, ne injuriam acceptam ulciscamur, **130** nec litem intendamus, nec quidquam omnino possideamus, propriumque ducamus⁴⁷: verum alibi vivamus⁴⁸, ac presentia, ut vana et inania, contemnamus et pro nihilo putemus. Nec vero cuiquam licere malum pro malo referre, nec, si quis colaphum in genam unam impigerit, alteri parcere, verum eam quoque percutientem porrigere; ac præter pallium tunicam etiam exuere oportere⁴⁹. Adficiet autem fortasse, eam quoque illud præscribere, ut pro iis a quibus injuriam accipimus, preces ad Deum adhibeamus, iisque, qui nos persequuntur, optima quæque exoptemus⁵⁰. Quidni autem hæc apprime nosset, qui divinorum oraculorum auctus et ornatus, quique martyres templis et fanis

XCVIII. Cujus hoc primum demiror, quoniam pacto, cum in his libris diligenter et accurate versatus esset, illud tamen non legerit, aut consulto præterierit: *Malus male perdetur*⁵¹? hoc est, quisquis divinum Numen ejuravit, quodque gravius est, eos, qui in ipsius confessione perstant, exagitat, atque in hujusmodi calamitates conjiciat, in quibus ipse incidere merebatur. Enimvero, si, quemadmodum nobis hoc præscribit, ut tales simus, atque in constitutis legibus maneamus, sic illud etiam demonstrare potest, sibi, ut sceleratissimus sit, indictum et imperatum esse, aut diis suis id honestum et præclarum videri: et cum habitus in virtutem et vitium divisi sint, nobis quidem meliorem partem assignatam et attributam, deteriorem autem ipsis projectam fuisse: hoc dicat, et ita, testibus etiam nostris hostilibus, iisque qui res nostras insectantur, causam obtinebimus. Sin autem ipsi quoque probitatis aliquid et lenitatis, si non rebus ipsis, verbo saltem, sibi vindicant; nec, tametsi alioqui per-

⁴⁶ Psal. viii, 3. ⁴⁷ Act. iv, 32. ⁴⁸ Philipp. iii, 20.

qui malo legibus interdicto affecti fuissent, injurias suo judicio persequi liceret.)

(60) *Προσάπτου*. Ita septem Regg., Or. 1, etc. Hæc siquidem lectio melior videtur quam si legatur, ut in ed. ἀποστάτου. Quin etiam hanc lectionem ipsa postulat antithesis.

(61) *Ἐχδικητοῦ*. Regg. a, bm, et Or. 1, ad marg. ἐχδικητοῦ καί, etc.

(62) *Μήτε κεκτήσθαι τίτην ἀρχήν*. « Nec quidquam possideamus jure dominii. » Omne scilicet dominii jus, et judiciarii muneris genus Christianis interdictum fuisse volebat Julianus; quod quidem probant hæc num. sequentis verba: *Τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσασμεν, καὶ τῶν τιμῶν, etc.*

(63) *Ἰδιόν τι*. Deest τι in quatuor Regg., duobus

προῶν εἰργεσθαι· ἃ τοῖς μὲν πάσχοισι κλειῶ φιλοτιμῶν εἶχε καὶ τὴν πρὸς θεὸν παβήρησιαν, τοῖς δὲ ὄρῳ δὲ μείζω τὴν παρανομίαν καὶ ἀδοξίαν.

47. Καὶ ὁ λόγος ὡς πανσοφὸς τοῦ φρονετοῦ καὶ προστάτου (60), καὶ παρανόμου καὶ νομιθέτου, ἢ, ἐν δίκαιότερον εἶπω, τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐχδικητοῦ (61), κατὰ τὸν ἡμετέρον λόγον· εἶναι γὰρ τοῦ ἡμετέρου νόμου μήτε ἀμύνεσθαι, μήτε δικάζεσθαι, μήτε κεκτήσθαι τι τὴν ἀρχὴν (62), μήτε νομιζειν ἰδιόν τι (63)· ἀλλὰ ζῆν ἐτέρωθι, καὶ τῶν παρόντων καταφρονεῖν ὡς οὐκ ὄντων κακοῦ δὲ μὴ ἀντιδίδοναι, μηδὲ ἐξεῖναι (64), κακόν· μηδὲ (65) τὴν παρειὰν παιομένους φεῖδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην (66) ἐμπαρέχειν τῷ παλοντι, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσαποδύεσθαι. Προσθήσει δὲ ἰσως, ὅτι καὶ ὑπερῦχεσθαι τῶν ἀδικούντων, καὶ τὰ κάλλιστα βούλεσθαι τοῖς διώκουσι. Τὶ δὲ (67) οὐκ ἔμελλε ταῦτα γινώσκειν ἀκριθῶς ὁ τῶν θείων ὑπαναγνώστης ποτὲ λογίων, καὶ τῆς τοῦ μεγάλου βήματος ἡξωμένος τιμῆς, καὶ τοὺς μάρτυρας τιμῶν σηκοῖς τε καὶ τεμένεσιν;

lector quondam fuerat, magnique sacrarii honore honorabat?

48. Οὐ τοῦτο πρῶτον θαυμάζω, πῶς τοῦτοις μὲν ἀκριθῶς καθωμίλησεν, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἀνέγνω, ἢ ἐκὼν παρέδραμεν· ὅτι *Κακὸς κακῶς ἀπολεῖται*; πᾶς ὁ τὸ θεῖον ἐξαρνησάμενος, καὶ ὁ τοῦτο μείζων ἐστὶ, τοὺς ἐμμένοντας τῇ ὁμολογίᾳ περιωθῶν, καὶ τοιούτοις κακοῖς περιβάλλων, οἷς αὐτοὺς περιπεσεῖν ἦν ἄξιος. Εἰ μὲν οὖν ὡσπερ ἡμᾶς τοιούτους εἶναι νομοθετεῖ, καὶ τοῖς ὠρισμένοις ἐμμένειν, οὕτω δύναται δεῖξαι, καὶ αὐτῷ (68) τὸ κάκιστον εἶναι προστεταγμένον, ἢ τοῖς αὐτοῦ θεοῖς ἐν καλῷ τοῦτο τυγχάνον καὶ εἰς δύο ταῦτα διηρημένων τῶν ἔξεων, ἀρετὴν τε, φημί, καὶ κακίαν, ἡμῖν μὲν ἀποκεκρίσθαι τὴν κρείττω μοῖραν, αὐτοῖς δὲ ἀπεβρίθθαι τὴν χειρόνα· λέγεται τοῦτο, καὶ οὕτω νικήσομεν ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἐχθροῖς (69), καὶ τοῖς διώκουσι τὰ ἡμέτερα· εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ τι μεταποιῶνται χολοκάγαθίας καὶ ἡμερότητος, λόγῳ γούν, εἰ καὶ μὴ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς, καὶ οὐχ οὕτως εἰσὶν ἀναλογητικοί, κἂν σφδραῶσι κακοῖς (70), καὶ πονηροῖς θεοῖς χαίροντες, ὥστε φάσκειν ὡσπερ ἄλλον τινὰ κληρὸν προσήκειν αὐτοῖς τὴν κακίαν· δε-

⁴⁹ Matth. v, 39 sqq. ⁵⁰ ibid. 44. ⁵¹ Matth. xxi, 41.

Colb. et Or. 1.

(64) *Μηδὲ ἐξεῖναι*. Tres Regg. optimæ volæ, Pass. μηδενί, quæ lectio est optima. Duas inter virgulas Ald. claudit, μηδὲ ἐξεῖναι, et quidem recte. Sic autem reddideris: « nec malum pro malo, neque e. im licere, reddere. »

(65) *Μηδὲ*. Ita mss. non pauci. Editi μήτε.

(66) *Φεῖδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην*. Ita septem Regg., Colb. 8, Or. 1, et Montac. Editi. vero, φεῖδεσθαι ταύτης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐτέραν.

(67) *Τὶ δὲ*. Mss. nonnulli et Mont. *Τὶ δαί.*

(68) *Αὐτῷ*. Or. 1, αὐτῷ, et paulo post, τοῖς αὐτοῦ θεοῖς.

(69) *Ἐχθροῖς*. Pass. addit χρώμενοι.

(70) *Κακοῖς*. Pass. κακοῖς.

ξίπασαν πῶς ἢ τοῦ δίκαιον ἡμᾶς· μὲν καὶ πάσχοντας ἀκαρτερεῖν, αὐτοὺς δὲ μηδὲ φειδομένων φείδεσθαι· σέπει (71) γὰρ οὕτω. Τῶν μὲν ἡμῖν γεγονότων καιρῶν τοῦ δύνασθαι, τῶν δὲ ἡμῖν ἄλλοτε ἄλλως τούτων περιτρεχόντων ἕτε (72) καὶ μεθισταμένων, τί τοιοῦτο ἐπὶ Χριστιανῶν ποτε (73) συνέβη τοῖς ὑμετέροις, εἰ παρ' ὑμῶν πολλάκις Χριστιανοῖς; Πόσας παρρησίας ὑμᾶς ἀπεστερήσαμεν; Τίσι δὴ μὲν ἐπανεστήσαμεν ζῶντας; τίσιν ἀρχοντας, κλείω τῶν ἐπιταττομένων ὑπηρετοῦντας; Τίσι τὸν περὶ ψυχῆς ἐπιγάγομεν κίνδυνον; Μᾶλλον δὲ τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσασμεν, καὶ τῶν ἄλλων τιμῶν αἰ τοῖς ἀρίστοις ὀφείλονται; Καὶ συνελόντα (74) φάσαι, τίνοι τι τοιοῦτον ἐπενηνόχαμεν, εἰ πολλὰ παρ' ὑμῶν τὰ μὲν ἐτολμήθη, τὰ δὲ ἐπειθήθη; Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτοὶ (75) φαίητε, οἱ ἢ ἕμερον ἡμῖν (76) ἐγκαλοῦντες καὶ τὸ φιλότιμον.

quibusque viris debentur, submovimus? Atque, ut summatim dicam, eccui aliquid simile intulimus, quibus multa a vobis partim patrata, partim denunciata sunt? Sed ne ipsi quidem hoc dixeritis, qui nobis mansuetudinem et humanitatem crimini vertere soletis.

Ἰθ. Ἐπειτα πῶς ἐκεῖνο (77) οὐ λογίζη, ὡ σοφώταται πάντων καὶ συνετώτατε, ὁ πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἔκρον συγκλείων Χριστιανούς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομῆστας τὰ μὲν ἀνάγκη ἔχει τοῖς ἐπιταττομένοις, ἔτι καὶ μὴ φυλάττουσι κίνδυνος (78)· τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκη, αἴρεσιν δὲ· ἃ φυλάττουσι μὲν, τιμὴν καὶ ἀντίδοσον (79), μὴ φυλάττουσι δὲ, οὐδ' ὄντιν' οὖν (80) κίνδυνον; Εἰ μὲν γὰρ οἶόν τε ἦν (81) ἅπαντας ἀρίστους εἶναι, καὶ τοῦ ἄκρου τῆς ἀρετῆς ἐπιθαίνειν, τοῦτ' ἂν ἦν κράτιστόν τε καὶ τελειώτατον· ἐπεὶ δὲ χωρὶς αὐτῆς θεῆς τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τοῖς μὲν οὐκ ἔστιν ἔστω (82) μὴ τῶν καλῶν μέτεστι, τοῖς δὲ μέγα, κἂν εἰ τοῦ μέσου τυγχάνοιεν, τί σοι βούλεται τὸ ταῦτα ἐμμελεῖν, ἃ μὴ τῶν πάντων ἐστίν, ἢ κατακρίτους εἶναι τοὺς οὐ φυλάσσοντας; Ὡσπερ γὰρ ὅστις (83) οὐ καλῶς ἀξίως, ἦδη καὶ ἀναβρῆσεως· οὕτως ὅστις (84) οὐκ ἀναβρῆσεως, ἦδη καὶ τιμωρίας· ἀλλ' ἐν ἑστέροις δεῖ μένοντας τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως (85), οὕτως ἀπαιτεῖν καὶ τὴν κατορθούμενον

Kalium laudem et prædicationem meretur; eodem modo nec quisquis laude et prædicatione dignus non est, idem confestim pœnam quoque commeretur: sed philosophiæ nostræ virtutumque humanarum finibus nos ipsos continere debemus, sicque id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

P' Ἄλλ' ἀνακτέον μοι πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς

(71) *Σέπει*. Reg. bm, Comb., Sav. σκοπεῖτε.

(72) *Περιτρεχόντων* vs. Sic duo Regg. et Pass. Deest τε in ed.

(73) *Χριστιανῶν ποτε*. Ita Regii quatuor, duo Colb., Or. 1. Gab., alii servato, alii rejecto accento; Reg. 1, Pass. et Savil. πώποτε. Deest ποτε in editis.

(74) *Συνελόντα*. Alii, συνελόντι.

(75) *Αὐτοὶ*. Pass. addid. αὐτά.

(76) *Ἡμῖν*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(77) *Πῶς ἐκεῖνο*. Pass. et alii, πῶς οὐκ. Par. Deest ἐκεῖν' οὐ.

(78) *Κίνδυνος*. Montac. legendum putat, κίνδυνον, ut referatur ad φέρει, quod subaudiendum censet. Quidni vero ad ἐστὶ, quod subaudiri solet? Factum ut omnes codices.

(79) *Τιμὴν καὶ ἀντίδοσον*. Subaudiendum, φέρει,

A quam mali sint, pravèque diis gaudeant, ita tamen impudentes sunt, ut vitium perinde atque aliam quamdam hæreditatem, ad se attinere contendant: ostendant velim, quonam pacto æquum sit, aut ubi hoc exstat, nos quidem; etiam injuriis affectos, constanter ferre debere, ipsos autem ne parcentibus quidem parcere. Sic enim rem expendo. Cum non defuerint tempora quibus nos potentia floruerimus, quibus vos autem, his nimirum alias aliter rotantibus, atque in diversum labentibus, **131** quid tandem simile vestri a Christianis perpessi sunt, qualia sæpenumero Christiani a vobis pertulerunt? Quam libertatem vobis eripimus? In quos plebem furentem concitavimus? In quos nostri præsidēs, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exsequentes?

B Quibus vitæ periculum creavimus? Imo quosnam præturis aliisque honoribus, qui præstantissimis

XCIX. Ad hæc quomodo illud non animadvertis, omnium sapientissime et ingeniosissime, qui ad virtutis arcem et verticem Christianos cogis, quod in legibus nostris, alia parendi necessitatem imponunt, nec sine periculo prætermitti possunt; alia non necessitate constringunt, sed in arbitrio et voluntate posita sunt: ac proinde hanc rationem habent, ut qui ea custodierint, honora et præmiis afficiantur; qui autem minus ea expleverint, nihil periculi pertimescant? Etenim, si fieri posset ut quam optimi omnes essent, atque ad summum virtutis fastigium pervenirent, hoc quidem præclarissimum et perfectissimum esset. Quoniam autem divina ab humanis dirempta sunt, atque alii quidem nullo non virtutis genere excellunt, alii autem bene secum agi putant, si vel mediocritatem assequantur, quæ hæc tua ratio est, dum ea indicis et præscribis, quæ non omnium sunt; aut eos pro damnatis habes, qui non custodiunt? Quemadmodum enim quisquis supplicio haud dignus est, non idem modo nec quisquis laude et prædicatione dignus non est, idem confestim pœnam quoque commeretur: sed philosophiæ nostræ virtutumque humanarum finibus nos ipsos continere debemus, sicque id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

C. At mihi rursus faciendum est, ut orationem

D vel repetendum hæret.

(80) *Οὐδ' ὄντιν' οὖν*. Reg. hu, Ald., Her. μηδ' ὄντιν' οὖν. Regg. bm, l, οὐδ' ὄντινα οὖν. Basil., ὄντιν' οὖν.

(81) *Οἶόν τε ἦν*. Ita plerique codices. In ed. οἶον τε ἦν.

(82) *Ὅσον*. Reg. b, ὅσω.

(83) *Ὅστις*. Paris., οὐχ ὅστις. Delevimus οὐχ, quod a codicibus fere omnibus abest.

(84) *Ὅστις*. Hic iterum expronimus οὐχ ante ὅστις.

(85) *Ἀνθρωπίνης δυνάμεως*. Reg. hu, Ald., Herv. ἡμετέρας. Mallem hunc locum sic reddere: « Oportet igitur philosophiæ nostræ virtutumque humanarum finibus continere se, ac ita demum quod recte et ex virtute geritur, exigere. »

ad sermones revocem; neque enim mihi temperare possum, quin hoc identidem replicem, enitendumque, ut ipsis pro virili opem feram. Nam cum multa et gravia sint quæ odium illi merito conflare debeant, nihil tamen est in quo magis quam in hac re, iniquum ac sceleratum se præbuisse videatur. Ac mecum, velim, indignetur, quisquis sermonibus doctrinæque studiis delectatur, huicque parti addictus est, quo in numero me quoque esse non inficior. Nam cætera quidem omnia volentibus reliqui, opes, generis nobilitatem, gloriam, potentiam cæteraque, quæ terrenæ hujus jactationis sunt, et vanæ somniisque similis oblectationis. At sermones solos complector: nec habeo, quod labores tam terra tum mari susceptos incusem, qui eos mihi compararunt. Atque utinam mihi, amicisque meis, sermonum robur adsit: quod primum, post id quod primum est, amplexatus sum, atque etiamnum amplexor, hoc est, post divina, et spes ab oculorum sensibus remotas. Quare, si sua quemque premunt, ut est apud Pindarum, mihi quidem certe de his sermonem habere necesse est: maximeque, ut haud sciam an quidquam aliud, æquum est, instituta pro sermonibus oratione gratiam sermonibus referre.

CI. Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo omnium levissime et inexplabilissime, ut sermones Christianis eriperes? hoc enim ex eorum numero erat, quæ non in minis posita, sed jam decreta et lege sancita erant. Unde, et qua ex causa? Quis logicus Mercurius, ut ipse dixeris, hoc tibi in mentem immisit? Qui pravi Telchines, et invidi dæmones? Si placet, hujus quoque rei causam afferemus. Nimirum oportebat, ut cum multa et nefaria scelera tentares, hac tandem impellereris, atque in teipsum perspicue incurreres: ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas, in eadem imprudens maxime ineptires, ac brutæ stoliditatis notam subires. Responde enim: Quid tibi hoc decretum vult? quæque te ratio movit, ut circa sermones aliquid novandum duceres? Quod si justus aliquid afferre visus fueris, dolebimus quidem, at minime te reprehendemus. Quemadmodum enim cum ratione dicimus.

CII. *Nostri sunt sermones, Inquit, et nostrum est*

(86) Προσκείμενος. Schol. τυγχάνει.

(87) Συνεπόρισαν. Reg. hm, συνεπόρησαν.

(88) Λόγων κράτος. « Sermonum victoria, principatus, præcipuum decus. »

(89) Τὰς ἐξω. Mont. mavult, τὰς ἐνω. Sed repugnant scripti codices. Utrumvis autem legeris, eadem est sententia. Vide II Cor. iv, 18, Τὰ δὲ μὴ βλαπτόμενα αἰώνια, « quæ autem non videntur, æterna sunt. »

(90) Εἰ τὸ οἰκείον. Hæc apud Pindar. Nemeorum Ode 4, στροφ. γ', ἐπωδ., κώλ. η'.

Τὸ γὰρ οἰκείον πιέζει

Πάνθ' ὁμῶς· εὐθύς δ' ἀπήμων καρδία

Κάδος ἄμφ' ἀλλότριον.

Mala enim propria premunt

Unumquemque pariter; verum cor statim morosis
Cum de alieno luctu agitur.

λόγους· οὐ γὰρ φέρω μὴ τοῦτο πολλάκις ἀνακυκλεῖν, καὶ πειρατέον συνηγορῆσαι τοῦτοις εἰς δύναμιν· πάλιν γὰρ καὶ δεινῶν ὄντων, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἔστιν ὃ τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται. Καὶ μοι συναγανακτεῖτω πᾶς ὅστις λόγους χαίρων, καὶ τῇ μοίρᾳ ταύτῃ προσκειμένος (86), ὧν εἶναι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρήκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν, ἃ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστὶ καὶ ὀνειρώδους τέρψεως· τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνον· καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίαις, οἱ τούτους μοι συνεπόρισαν (87). Ἐμοὶ γοῦν εἴη, καὶ ὅστις ἐμὸ φίλος, τὸ τῶν λόγων κράτος (88)· ὃ πρῶτον μετὰ τὸ πρῶτον ἡσπασάμην τε καὶ ἀσπάζομαι, τὰ θεῖα λέγω, καὶ τὰς ἐξω (89) τῶν ὀρωμένων ἐλπιδᾶς. Ὅστε εἰ τὸ οἰκείον (90) πιέζει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον, ἀναγκαῖος ὁ περὶ τούτων ἔμοιγε λόγος; καὶ μάλιστα δίκαιον, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τι τῶν (91) ἄλλων, λόγῳ τῇν ὑπὲρ λόγων χάριν ἀποδιδόναί τοι; λόγοις.

de his sermonem habere necesse est: maximeque, ut haud sciam an quidquam aliud, æquum est, instituta pro sermonibus oratione gratiam sermonibus referre.

PA'. Πόθεν οὖν ἐπῆλθέ σοι τοῦτο, ὦ κουφότες πάντων καὶ ἀπληστότατε, τὸ λόγων ἀποστερηῆσαι Χριστιανούς; τοῦτο γὰρ οὐ τῶν ἀπειλουμένων (92) ἦν, ἀλλὰ τῶν ἤδη νενομοθετημένων. Πόθεν, κάκ τίνος αἰτίας; Τίς Ἐρμῆς σοι λόγιος (93), ὡς ἂν αὐτὸς εἰποις, τοῦτ' ἐπὶ νοῦν ἤγαγε; Τίνες Τελχίνες (94) πονηροὶ, καὶ βάσκανοι δαίμονες; Εἰ βούλει (95), καὶ τούτου τὴν αἰτίαν ἡμεῖς παραστήσομεν. Ἐδει γὰρ πο πολλοὶς ἐγχειροῦντα καὶ παρανόμοις κακοῖς, εἰς τοῦτο ὑπαχθῆναι τελευτῶντα, καὶ σαυτῷ προδῆλως περιπεσεῖν· ἴν' ᾧ (96) μάλιστα φρονεῖν ζῶον δεῖν, τοῦτ' (97) μάλιστα λάθης ἐνασχημονῶν, καὶ ἀλογίαν κατακρινόμενος. Ἀπόκριναι (98) γὰρ· τί σοι τὸ δόγμα βούλεται; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς περὶ λόγους καινοτομίας; Κἄν τι δίκαιον δόξης λέγειν, ἀνιασόμεθα μὲν, ὡ μεμψόμεθα δέ· καὶ γὰρ ὡς περὶ σὺν λόγῳ νικᾶν, οὕτω καὶ νικᾶσθαι καλῶς μεμαθήκαμεν.

vincere, sic etiam honeste ac laudabiliter vinci didicimus.

PB'. Ἡμεῖσποι, φησὶν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ Ἕλλη-

D (91) Εἰ τι τῶν, etc. Reg. hm, et Bill. εἴ τι τῶν ἄλλων λόγων τῇν ὑπὲρ λόγων. Postea vero Billius λόγων εἰ λόγων expruxit. Pass. εἴ τις τῶν ἀλόγων λόγῳ τῇν, etc.

(92) Ἀπειλουμένων. Montac., ἡπειλημένων.

(93) Λόγιος. Ald. et Herv. λόγος. Combef. reddidit: « quis eruditæ linguæ Mercurius? » vel, « sermonum præses? »

(94) Τελχίνες. « Præstigiatores. » Vox derivata a θέλγω, « mulceo. »

(95) Εἰ βούλει. Abl., Herv., Montac. addunt δέ. Deest εἰ, in Colbert. 3, Or. 1, etc. Regius I, ἢ βούλει.

(96) Ἴν' ᾧ. Colb. 8, ἴν' ὃ.

(97) Τοῦτ' ᾧ. Reg. hm, τοῦτο.

(98) Ἀπόκριναι. Quatuor Colb. ἀπόκρινε ἰα etiam Pass. qui addit μοι.

ῥίξει, ὧν καὶ τὸ σέβειν (99) θεοῦ· ὧν δὲ ἡ A Græcari, utpote quorum etiam sit deos venerari : vestra autem est stoliditas et rusticitas, nec quidquam aliud, quam, Crede, 133 sapientia vestra est. At qui hoc, ut opinor, non irriserint, qui apud vos Pythagoræ philosophiam colunt, quibus illud, Ipse dixit, dogmatum omnium primum est et maximum, aureisque, imo plumbeis carminibus præstantius. Etenim post primam illam, atque apud eos, qui illius placitis initiabantur, celebratissimam silentii philosophiam, ut sermonis moderationem tacendo condiscerent, solemne et usitatum erat, de quocunque dogmate interrogarentur, rationemque poscerentur, nihil aliud respondere, quam quod Pythagoræ ita placuisset : rationemque dogmatis esse, id quod illi in mentem venisset, ab omni examine ac censura liberum atque immune. Ita, licet in aliis syllabis et verbis, eodem tamen recidit illud, Ipse dixit, quo nostrum Crede, quamvis id sugillare ac morsibus appetere non desinatis. Hoc enim sermone id intelligimus, non licere iis quæ ab hominibus divino Numine affatis dicta sunt, fidem abrogare, verum pro sermonis et doctrinæ confirmatione, illorum auctoritatem esse, omni logica facultate atque contradictione validiorem.

PG. Ἔστω δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἡμετέρων εὐεπη-
ρίστον· πῶς δὲ (10) σὺ δείξεις τοὺς λόγους σοὶ
μαρτυροῦντας; Εἰ δὲ καὶ σοὺς, πῶς τούτων ἡμῖν οὐ
μὲν (11) κατὰ τὴν σὴν νομοθεσίαν καὶ ἀλογίαν;
τίος (12) γὰρ τοῦ Ἑλληνίζειν εἰσὶν οἱ λόγοι, καὶ
τῷ πῶς λεγομένου καὶ νοουμένου (13); Ἴν' ἐγὼ σοὶ
δείξω τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν, ᾧ περὶ τὰς ὁμωνυ-
μίας ἔχων σὺ, καὶ τὰ δηλούμενα, ἢ μιᾶς προσηγορίᾳ
ἑκάστω, ἢ διαφόροις ταυτὰ (14), ἢ ἑτέροις (15) ἑτέρα·
ἢ γὰρ τῆς θρησκείας εἶναι τοῦτο φήσεις, ἢ τοῦ Ἔθ-
νους δηλαδὴ, καὶ τῶν πρώτων (16) ἐδρισσομένων τῆς
ἐπιλέκτου τὴν δύναμιν. Εἰ μὲν οὖν τῆς θρησκείας (17),
ἔξω πού καὶ παρὰ τίσιν τῶν ἱερῶν (18) τὸ Ἑλλη-
νίζειν ἔνομον, ὥσπερ καὶ τὸ (19) θύειν ἔστιν ἃ καὶ

C III. Sed nostrum hoc sit sane tale, ut calumniæ ac reprehensioni pateat. Illud autem quo tandem modo probabis, sermones ad te pertinere? Quod si tuos quoque esse ostendes, quomodo nobis non licere eorum esse participes, juxta tuam legem ac stoliditatem conficies? cujus enim sunt sermones, quibus Græcantur homines? et quo sensu Græcismus intelligitur hic et usurpatur? Libet enim, e ambiguarum vocum captator, nominis vim tibi distinguere, atque ea, quæ vel uno vocabulo diversa significant, vel diversis eadem, vel diversis diversa. Aut enim ethnicæ religionis hoc esse dices, aut utique gentis, et eorum qui vim linguæ primi invenerunt. Si (ethnicæ) religionis, ostende quonam loco

(99) Σέβειν. Heins., σέβεσθαι.
(1) Ἀυτὸς ἔφα. « Ipse dixit. » Solemne ac usitatum apud Pythagoræ discipulos responsum. Cum enim de dogmate quodam, quod a magistro accepissent, interrogarentur, cumque ejus causa ac probatio ex eis requireretur, nihil aliud omnino respondere solitum, quam, Ἀυτὸς ἔφα, « Ipse dixit, ita ipsi visum est. » Quod quidem apte et opportune Juliano objicit Gregorius, ut ipsius cavillationes adversus istud Christianorum, Πίστευσον, « Crede, » retundat. Christianam enim fidem impie irridens Apostata, religiosi fidei asseclis « stoliditatis ac rusticitatis » notam inurere conabatur.

(2) Μολιδῶν. Heins. « Id est, » μολιθίνων.
(3) Φιλοσοφίας τῆς σιωπῆς. « Silentii philosophiam. » Alludit hic Gregorius ad Pythagoram, qui discipulos suos per quinquennium tacere jubebat. Ille enim erat veluti primus ipsius philosophiæ gradus.
(4) Ἐπειτ' ἀποφαινομένοις, etc. Duo Colb. et Pass. εἰτ' ἀποφαινομένοις, « ac ubi respondissent, rationem cum rogarentur. »
(5) Μηδέν. Duo Regg., tres Colb., οὐδέν.
(6) Παραστὰν ἐκείνω. Colb. 3, παραστάν. Pass. ἐκείνων.
(7) Ἀνεύθυνόν τε. « Nullis rationibus obnoxium, cetera liberum. »

(8) Κωμωδοῦντες. « Comice sugillantes; vel etiam in theatris ac comædiis. »

(9) Πάσης, etc. Combef. « omni dialectica argutaque disputandi ac contradicendi facultate validiorem. »

(10) Πῶς δέ. Ita Pass. alique plures codices. Deest δέ in ed.

(11) Μετόν. Pass. μεθεκτόν. Juxta Basilium, μετόν usurpatur pro μέτεστι, sicut ἐξόν pro ἐξεστι, id est participium pro indicat. præsentis: Τὸ μετόν, inquit, μέτεστι σημαίνει, ὡς τὸ ἐξόν, ἐξεστι.

(12) Τίτος, etc. Billius: « Cujus enim Græcismi sermones sunt? et quo pacto intellecti atque usurpati? »

(13) Λεγομένου καὶ νοουμένου. Codices vulgo, νοουμένου καὶ λεγομένου. In Reg. bni, deest λεγομένου.

(14) Ταυτὰ. Pass. τὰ αὐτά.

(15) Ἐτέροις. Pass. ἑτέροις.

(16) Τῶν πρώτων. Sic duo Regg., Or. 1. Non παν-
ci, πρώτων. Mox quinque Regii, tres Colb. εὐρο-
μένων. Pass. εὐραμένων.

(17) Θρησκείας. Pass. addit τοῦτο εἶναι φήσεις, « hoc esse dixeris. »

(18) Τῶν ἱερῶν. Tres Regg. et Or. 1, ἱερῶν.

(19) Καὶ τό. Deest καὶ in plerisque mss.

et apud quos sacerdotes, Græcari lege præscriptum sit, quemadmodum quasdam victimas et quibusdam dæmonibus mactare. Neque enim **134** omnibus easdem licet, neque uni omnes, neque eodem modo, quemadmodum vestris sacrorum interpretibus videtur, iisque qui de sacrificiis pertractarunt. Ubinam autem, ut apud Lindios, Butbœnam exsacrari ac diris devovere pium habetur, sicque deus ille optime colitur, si convicia in eum et maledicta conjiciantur? aut apud Tauros hospites necare, aut apud Lacedæmonios ad Dianæ aram virgis lacerari, aut apud Phryges castrari tibiæ cantu delinitos, ac saltando eviratos, aut apud alios, pueros ad amare, aut apud alios, scortari, aut, ne singula percenseam, omnia quæ in aliis mysteriis peragi solent, sic etiam Græcari deorum aut dæmonum **B** cujuscumque proprium atque selectum est? Et certe hinc perspicue constaret hoc ad gentiles pertinere, aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum pleraque etiam alia quæ communia sunt mactare legibus sancitum est.

CIV. Quod si hoc non dicas, verum linguam hanc tanquam vestram vindices, atque idcirco nos ab ea, quasi a paterna hæreditate, nihilque ad nos attinente, procul submoveas, primum non video, qua ratione id facere possis, aut quomodo hoc ad dæmones referre queas. Non enim, si eosdem et lingua et religione Græcari contigit, protinus sermones quoque religionis esse consequetur, eaque de causa ab ea jure depellemur. Nam ne hoc quidem ita colligi posse censent, qui apud vos de disserendi arte scripserunt. Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt: pari enim alioqui ratione, si aurificem eundem et pictorem iungeremus, auri fusio in picturam, aut pictura in auri fusionem recideret, ac circumscisteret: quæ profecto nimium frivola et inepta sunt.

CV. Ad hæc aciscitabor ex te, o Græcismi et sermonum amans, utrum: ab omni Græcismo nos arcebis, hoc est, a pervulgatis his et pedestribus verbis, atque in multitudinis usu positis, an ab elegantioribus duntaxat et sublimioribus, utpote ad quæ nemo, nisi excellenti doctrina præditus, aspirare queat? Si a posteriori hoc Græcismi **135** genere,

(20) *Ἱεροφάνταις*. Schol. Montac: Ἱεροφάντης, **D** παρὰ τὸ τὰ ἱερὰ ἐκφαίνειν. « Hierophantes, quasi qui sacra docet, patefacit, » vel « interpretatur. »

(21) *τῷ Βουθολίῳ*. Hic « Hercules » intelligitur. Quæ vero apud « Tauros, Laced., » etc., perpetrabantur, vide in notis, p. 109.

(22) *τὸ κατατέμεσθαι*. Ita Pass. et alii quam multi codices. Beest tō in editis. Tam impura silentio prætermittenda viderentur, nisi ad cæcæ gentilitatis probrum ea referre compulsus fuisset Gregorius.

(23) *Ὅσα τῶν ἄλλων*. Colb. 3, ὅσα ἄλλα.

(24) *Ἐκκριτόν*. Tres Regg., ἔγκριτον.

(25) *Εἰ τοῦτ' ἦν*. Sic plerique codices. Pass. vero aliique nonnulli, εἰς τοῦτο.

(26) *Ἦ τιτι*. Sic magno consensu codices, præter Colb. 3, 6. Billius tamen et Comb. legunt εἰ τιτι.

(27) *Θήσεις ἡμᾶς*. Pass. θήσεις Χριστιανούς; ἡμᾶς. Reg. I, θήσεις Χριστιανούς; omisso ἡμᾶς.

οἷς τῶν δαιμόνων· οὗτε γὰρ πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὗτε ἐν τὰ πάντα, οὗτε τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς τοῖς παρ' ὑμῖν ἱεροφάνταις (20) δοκεῖ, καὶ τοῖς τῶν θυσιῶν τεχνολόγοις. Πού δὲ, ὡσπερ Λινδίοις, εὐσεβὲς τὸ καταρᾶσθαι τῷ Βουθολίῳ (21), καὶ τοῦτο εἶναι θεοῦ τιμὴν, τὰς εἰς αὐτὸν λοιδορίας; ἢ Ταύροις τὸ ξενοκοτεῖν, ἢ Λάκωσι τὸ ἐπιθώμια ξαίναςθαι, ἢ Φρυγί τὸ κατατέμεσθαι (22) ὑπ' αὐλῶν κηλουμένους, καὶ ἀνανδρουμένους ὑφ' ἄλματος, ἢ τὸ παιδερασατεῖν ἄλλοις, ἢ τὸ πορνεύειν ἐτέροις, ἢ ὅσα τῶν ἄλλων (23) μυστηρίων ἔστιν, ἵνα μὴ λέγω καθ' ἕκαστον, οὕτω δὲ καὶ τὸ Ἑλληνίζειν ἔκκριτόν (24) τινος θεῶν ἢ δαιμόνων; Καίτοι κἂν εἰ τοῦτ' ἦν (25), οὕτω δὴλον, ὡς Ἑλληνικὸν ἦν, ἢ τιτι (26) τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν ἢ δαιμόνων τὸ κοινὸν ἀπεκριθῆ, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν κοινῶν θύειν νενομοθέτηται.

quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tamen si quod commune est, cuiquam vestrorum deorum

PA'. Εἰ δ' οὐχὶ τοῦτο φήσεις, τῆς γλώσσης δὲ ὡς ὑμετέρας μεταποίησι, καὶ διὰ τοῦτο πόβρω θήσεις ἡμᾶς (27), ὡσπερ κλήρου πατρικοῦ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέροντος, πρώτων μὲν οὐχ ὀρῶ τίς ὁ λόγος, ἢ πῶς τοῦτο προσάξεις τοῖς δαίμοσιν. Οὐ γὰρ, εἰ τοὺς αὐτοὺς τὴν τε γλῶσσαν Ἑλληνίζοντας καὶ τὴν θρησκείαν εἶναι (28) συμβέβηκεν, ἤδη καὶ τῆς θρησκείας αἱ λόγοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἰκότως ἔξω ταύτης ἡμεῖς γραφείμεν· ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ ἀσυλλόγηστον δοκεῖ τοῖς καθ' ὑμᾶς (29) τεχνολόγοις· οὐ γὰρ, εἰ περὶ ταυτὸν ἄμφω, καὶ ἀλλήλοισι ἄμφω ταυτὰ· ἢ οὕτω γε, εἰ χρυσοχόον τὸν αὐτὸν καὶ ζωγράφον θείημεν, τὸ χρυσοχοεῖν εἰς τὸ ζωγραφεῖν, ἢ τὸ ζωγραφεῖν εἰς τὸ χρυσοχοεῖν (30) περιστήσεται· πολλῶν ταῦτα τῶν ληρημάτων.

PE'. Ἐπειτα (31) ἐρήσομαι σε, ὦ φιλέλλην σὺ καὶ φιλόλογε, πόταρον παντὸς εἰρήξεις ἡμᾶς τοῦ Ἑλληνίζειν, οἷον δὴ καὶ τῶν ἐν μέσῳ καὶ περὶ τούτων ῥημάτων, καὶ τῆς τῶν πολλῶν χρήσεως, ἢ τοῦ κομφοῦ τε καὶ ὑπεραιροντος, ὡς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ (32) ἢ τοῖς κατὰ παιδείουσι διαφέρουσιν (33); εἰ μὲν γὰρ τοῦτου, τίς ἡ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν *σμερδαλέον* (34),

(28) *Θρησκείαν εἶναι*, etc. Ita Pass. Quæ lectio certe melior videtur. Ed. θρησκείαν ἤδη συμβέβηκεν εἶναι τῆς θρησκείας τοὺς λόγους.

(29) *Καθ' ὑμᾶς*. Quatuor Regg. καθ' ἡμᾶς.

(30) *Εἰς τὸ χρυσοχοεῖν*. Quatuor Regg., duo Colb., Pass. et Or. 1, in ora, εἰς χρυσοχοεῖν.

(31) *Ἐπειτα*. Pass. Εἴτα.

(32) *Ὅς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ*. Sic Pass. Ita etiam legunt Sav. et Comb. Editi δὲ οὐκ ἄλλοις ἐφικτός.

(33) *Ἦ τοῖς κατὰ παιδείουσι διαφέρουσιν*. Ita habent septem Regg., duo Colb., Pass., sicque legitimum, ut plana et expedita sit syntaxis ac litera. Editi, ἢ τοῦ ... διαφέρουσιν.

(34) *τὸ μὲν σμερδαλέον*, etc. Hæc sunt verba poetica ex Homero collecta, quæ singula Elias sic exponit: σμερδαλέον, « horrendum; » κοναβίζειν, « strepere, innuire; » μῶν, « num? » δῆπουδον, « utique, profecto; » ἄττα, cum aspiratur, « quæ qui-dem; » cum tenuatur, « alia quædam; » ἀμωστέ-

καὶ τὸ *κοναβίζειν*, καὶ τὸ *μῶν*, καὶ τὸ *δήπουθεν*, καὶ τὸ *ἄττα*, καὶ τὸ *ἀμωστέπως* εἶναι τῆς διαλέκτου *μότης*, τἄλλα δὲ (35) ἀπερβρίφθαι εἰς *Κυνόσαργες* (36), ὡς περὶ τὸ πάλαί τοὺς νόθους; εἰ δὲ καὶ τὸ εὐτελής τοῦ λόγου καὶ ἀκαλλώπιστον ὁμοίως τοῦ Ἑλληνίζειν ἐστὶ, τί μὴ καὶ τούτων ἀποστερεῖτε ἡμᾶς, καὶ ἀπλῶς (37) πάτης Ἑλλάδος φωνῆς, ὅποια πότ' ἂν ᾦ, καὶ ὡς ἂν ἔχουσα τύχη (38); τοῦτ' ἂν ᾦν ὑμῶν φιλανθρωπότερον καὶ τελείως (39) τῆς ἀμουσίας τῆς ὑμετέρας.

ΡΓ. Ἐχει γὰρ οὕτως, ἵνα σοι φιλοσοφήσω περὶ πῶτων, ὑψηλότερόν τε καὶ τελειώτερον. Εἰ μὲν καὶ θεῖαί τινές εἰσι φωναί (40) φωνητικοῖς ὄργανοις ἐκπερνούμεναι (41), καὶ διὰ τοῦ ἀέρος χεόμεναι τε (42) καὶ ἀκοαῖς εἰσρέουσαι, τῶν ἡμετέρων κρείττους καὶ εἰσπρότερας (γελῶ γὰρ ὑμῶν τῶν σεμνῶν τὸ Μῶλυ, καὶ τὸν Ξάνθον, καὶ τὴν Χαλκίδα), ἢ διὰ (43) γυμνῶν ἀλλήλοισι συγγίνονται τῶν ἐνοιῶν καὶ τῶν τυπωμάτων, οὐχ ἡμέτερον λέγειν. τὸ δ' οὖν ἡμέτερον τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐτε φωνῆ τῶν εὐρομένων μόνον (44) ἴσθιν, ἀλλὰ πάντων τῶν μετεχόντων. οὐτε τέχνη τις ἢ ἐπιτηδεύσεις, ᾗ ἂν ἐνθυμηθῆναι θελήσῃς. ἀλλ' ὡς περὶ ἐν ἀρμονίᾳ τεχνικῇ τε καὶ μουσικῇ ἄλλος μὲν ἴσθις ἄλλης τινὸς τῶν νευρῶν συντεταμένως, ἢ ἀνειμένως (45), πάντα δὲ τοῦ ἐνὸς ἀρμοστοῦ καὶ τεχνίτου, πρὸς ἐν τι κάλλος ἀρμονίας συντείνοντα. οὕτω καὶ ποιοῖς ὁ τεχνίτης καὶ δημιουργὸς λόγος ἄλλον μὲν εὐλῆς τινὸς ἐπιτηδεύσεως ἢ τέχνης εὐρετήν (46) πρῶστῆσατο, πάντα δὲ εἰς μέσον προῦθηκε πᾶσι τοῖς βουλομένοις, τῷ κοινωνικῷ καὶ φιλανθρώπῳ συνδῶν τὸν βίον ἡμῶν, καὶ ποιῶν ἡμερώτερον.

CVI. Licet rerum artifex ac conditor Verbum, alium alius cuiuspiam instituti vel artis inventorem elegerit, omnia tamen omnibus in medium proposuit, ut scilicet per societatem et communicationem ac benignitatem, veluti quibusdam vinculis vitam nostram austringeret ac mitiorem redderet.

PZ. Σὸν τὸ Ἑλληνίζειν; εἰπέ μοι· τί δέ; οὐ Φοινίκων γὰρ γράμματα; ὡς δὲ τινες, Αἰγυπτίων; ἢ τῶν ἐν ταύτων σοφωτέρων Ἑβραίων; οὐ καὶ πλαξὶ θεωραχάκτοις ἐγγραφήναι (47) τὸν νόμον παρὰ

A quæ tandem hæc partitio est, ut hæc verba, *μερδαλέον*, *κοναβίζειν*, *μῶν*, *δήπουθεν*, *ἄττα*, *ἀμωστέπως*, solius linguæ sint, reliqua autem in Cynosargæ, ut olim spurii, relegendur? Si autem viles etiam et inornatæ atque inelegantes dictiones æque Græcismi sunt, quomodo nobis, atque omnes in universum Græcas voces, quæque tandem illæ et qualescunque sint, adimitis? hoc enim majus in vobis humanitatis ac supremæ inscitiae argumentum esset.

CVI. Etenim, ut de his rebus altius ac perfectius tecum agam, sic se res habet: Si quædam etiam deorum voces sunt, e vocalibus organis exeuntes, ac per aerem fusæ, auribus influentes, vocibus nostris præstantiores et significantiores (rideo enim B hominum gravium, quales haberi vultis, hæc verba, *Moly*, et *Xanthum*, et *Chalcidem*), aut per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, haudquaquam nostrum est pronuntiare. Quod autem ad nos attinet, ita se, ut dicturus sum, res habet. Nam nec vox tantummodo eorum est qui eam invenerunt, sed omnium qui ejus sunt participes: nec ars ulla aut vitæ studium atque institutum, quodcunque cogitare volueris; quin potius, quemadmodum in concentu artificioso et musico, alia quidem chorda alium sonum edit, prout videlicet, vel contenditur, vel remittitur, cæterum omnia unius ejusdemque sunt concinnatoris et artificis, atque ad unam quamdam concentus elegantiam referuntur: ad eundem modum in his quoque rebus, C licet rerum artifex ac conditor Verbum, alium alius

136 CVII. Dic mihi: tuum est Græcari? Quid autem? Nonne Phœnicum sunt litteræ, vel, ut nonnullis placet, Ægyptiorum, aut his adhuc sapientiorum Hebræorum, qui etiam legem in tabulis a

παρ, «partim, quadamtenus.» Billius in hæc verba observat Gregorium hæc mutuatum videri a Luciano, ubi lib. *De conscrib. hist.* salsissime irridet ineptissimum hominem sesquipedalium, exoletorum et Demosthenicorum verborum affectatorem, qui sibi facundia Demosthenem æquare videbatur, quod illius verbis uteretur.

(35) *Τάλλα δέ*, etc. «Cæteræ vero dictiones rejiciantur et pro spuris habeantur.»

(36) *Κυνόσαργες*. Locûs erat Athenis ignobilis, in quem spurii conjiciebantur.

(37) *Καὶ ἀπλῶς*. Quæ sequuntur usque ad hæc verba, Ἐχει γὰρ, desunt in Reg. hu. et in edit. Ald. et Her.

(38) *Τύχη*. Colb. 3, et Comb. *τύχοι*.

(39) *Τελείως*. Savil. *τελείωςις*.

(40) *Εἰ μὲν καὶ θεῖαί τινές εἰσι φωναί*, etc. Hic poetas ac præcipue Homerum, aliosque fabularum amatores, qui diis voces attribuebant, irridet Gregorius. In exemplum profert quasdam deorum voces, quas ipse Homerus sumpsit, nempe «*Moly*, *Xanthum* et *Chalcidem*, quarum prima, » inquit Elias, «radix stirpis cujusdam est, altera *Luivius*, tertia *avis*, his verbis utens: *Moly* hanc dii vocant: quem *Xanthum* dii vocant, homines autem *Scamandrum*:

Chalcidem dii vocant, homines autem *Cymindin*, » etc. Hæc est ergo Gregorii sententia: si quæ sunt deorum voces, ut nugatur Homerus, necum non est pronuntiare. Quod autem ad homines pertinet, nec vox, nec ars ulla cujusquam propria est, sed cuilibet volenti ad usum æque patet.

D (41) *Ἐκπερνούμεναι*. Ita Reg. 1, Colb. 5, Pass. et Comb. Editi vero et plures mss., *ἐκπερεύεται*.

(42) *Χεόμεναι τε*. Sic Pass. Deest *τε* in edit.

(43) *Ἢ διὰ*. Sic Oxon. hancque lectionem verba proxime sequentia postulant, quamvis editi, et omnes quos vidimus codices habeant, *οὐ διὰ*.

(44) *Εὐρομένων μόνον*. Regg. bm, q, y, *εὐραμένων*. Alii duo Regg., *μόνων*. Utrumque Savilio placet.

(45) *Συντεταμένος, ἢ ἀνειμένος*. Ita omnes codices, satente Monti, qui tamen mallet, *συντεταμένος*, etc., sed perinde dicitur, «sonus intensus» aut «remissus, » ut «chorda intensa» aut «remissa.»

(46) *Εὐρετήν*. Mendose in Herv. *ἀρετήν*. Quæ lectio nullatenus defendi potest, quidquid dicat Montacutius.

(47) *Θεωραχάκτοις ἐγγραφήναι*. Malim, «divinis characteribus exaratam.»

Deo inscriptam esse persuasum habent? Tuum Attice loqui? Quid? Calculis uti, et numerare, et digitis supputare, mensuræ item et pondera, atque ante hæc etiam aciei instructio et res militaris, cujus sunt? nonne Eubæorum? si modo Eubæus erat ille multarum rerum inventor Palamedes, invidiaque ob id impetitus, atque adeo in judicium ob sapientiam vocatus, ab iisque qui adversus illum expeditionem susceperant, morte multatus? Quid igitur? Si Ægyptii, et Phœnices, et Hebræi, quibus ad eruditionem nostram utimur, si qui Eubæam insulam incolunt, hæc, tanquam sua, juxta tua principia, vindicant, quid faciemus? aut quid ad eos causificari poterimus, nostrisnet legibus capti atque constricti? Nonne nos omnino his rebus privari necesse erit, nobisque idem quod graculo, evenire, hoc est, ut alienis plumis nobis detractis, nudi ipsi ac turpes simus?

CVIII. Tua sunt poemata? Quid autem? An non potius anus illius, quæ cum quidam concitatore gressu ex adverso incedens, ipsius humerum concussisset, sic enim narrant, ipsaque postea eum conviciis incesseret, impetus vehementia carmen effudit; quod cum juveni valde arrisisset, atque accuratius in numeros astrictum fuisset, admirabilem tibi hanc poesim creavit? Quid de cæteris? Si enim ob arma gloriaris, a quibus tandem, o fortissime, arma tibi venerunt? An non a Cyclopiibus, a quibus ars ferraria nata est? Si autem magna quædam res, imo omnium maxima, tibi purpura videtur, ex qua tu sapiens evasisti, atque hujusmodi legum promulgator, quid? num eam Tyriis abicies, a quibus pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice, labiisque cruore perfusus, pastori florem indicavit, ac per eos vobis imperatoribus pannum illum improbis luctuosum et superbum porrexit? jam vero quid dicturi sumus, si ab agricultura naviumque exstructione Athenienses nos arceant, Cereres, et Triptolemos, et dracones **137** commemorantes, ac præterea Celeos, et Icarios, omnemque in istis mythologiam, quæ etiam vobis res istas turpi et obsceno mysterio, ac nocte sane digno, celebrandas dedit?

CIX. Atque, ut aliis prætermissis, ad ipsum vecordiae tuæ, seu potius impietatis, caput ascendam,

(48) *Ἐπὶ θεοῦ.* Deest in Reg. lu, in Ald. et Herv.

(49) *Πεττεύειν.* Ita vulgo mss. In ed. πεπτεύειν.

(50) *Τίρος.* Sic plerique codices. Edit. τίνων.

(51) *Ἐχորτες.* Septem Regg., Colb. 3, Coisl. 2 Pass. et Or. 1, αἰχουότες.

(52) *Μεταποιῦνται.* Quinque Regg., Herv., Comb., Sav., μεταποιῶνται.

(53) *Καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν.* De cornicula Horatius, lib. 1, epist. 3, ait:

*Ne, si forte suas repetitum venerit olim
Grex avium plumas, moveat cornicula risum
Furtivis nudata coloribus.*

(54) *Περιαιρεθέντας πτερῶν.* Reg. a, περιαιρεθέντων πτερῶν.

(55) *Τῆς γραῶς.* «Mulier quædam,» ait Elias,

θεοῦ (48) πιστεύουσι; Ἐν τῷ Ἀπτικίζειν; Τὸ πεττεύειν (49) δὲ καὶ ἀριθμεῖν, καὶ λογίζεσθαι δακτύλοις, μέτρα τε καὶ σταθμὰ, καὶ ἐτι πρὸ τούτων, τὰ τακτικά καὶ πολεμικά, τίνος (50); οὐκ Εὐβοέων; ἐπερ Εὐβοέως ὁ Παλαμήδης, ὁ πολλῶν εὐρετής, καὶ διὰ τοῦτο ἐπίφθορος, καὶ μέντοι καὶ δίκας τῆς σοφίας ἀπαιτηθεὶς, καὶ κατακρίθεις τοῖς ἐπὶ Πλίου στρατεύουσαι; Τί οὖν; ἂν Αἰγύπτιοι, καὶ Φοίνικες, Ἑβραῖοι τε, οἱς ἡμεῖς συγχρώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέραν παιδείου, τί δ' ἂν οἱ τὴν νῆσον ἔχοντες (51) Εὐβοίαν μεταποιῶνται (52) τούτων ὡς αὐτοῖς διαφερόντων, κατὰ τὰς σὰς ὑποθέσεις, τί δράσομεν; ἢ τί δικαιολογησόμεθα πρὸς αὐτοὺς, τοῖς οἰκείοις ἐλωκότες νόμοις; Ἥ πᾶσα στέρεσθαι τούτων ἀνάγκη, καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν (53), γυμνοὺς εἶναι τῶν ἀλλοτρῶν περιαιρεθέντας πτερῶν (54) καὶ ἀσχημονας;

PH. Σὰ τὰ ποιήματα; τί δέ; οὐ τῆς γραῶς (55) μᾶλλον ἐκείνης, ἢ τὸν ὤμον σεισθεῖσα παρὰ τίνος συντόκως ἀντιπαρίοντος, ὡς λόγος, εἴτ' ἐνουβρίζουσα τῷ σφοδρῷ τῆς ὀρμῆς, ἔπος ἐφθέγγετο· καὶ τοῦτ' ἀρέσαν τῷ νεανίᾳ λίαν (56), καὶ φιλοπονώτερον μετρηθὲν τὴν θαυμασίαν σου ταύτην ἐδημιούργησε ποιήσιν; Τί τᾶλλα (57); Εἰ δὲ τοῖς ὀπλοῖς μέγα γρονεῖς, παρὰ τίνων σοι τὰ ὄπλα, ὧ γενναίωτα; Ὁ τῶν Κυκλόπων, ἐξ ὧν τὸ χαλκεύειν; Εἰ δὲ σοι μέγα καὶ μέγιστον τῶν ὄντων (58) ἡ ἀλουργίς, ἐξ ἧς σφὸς σὺ, καὶ τῶν τοιούτων νομοθέτης· τί; οὐκ ἀποθήγη ταύτην Τυρλοῖς, παρ' ὧν ἡ ποιμενικὴ (59) κίον, ἢ τῇ κόχλῳ βρωθείση, καὶ τὰ χεῖλη καθαμαξίαση, τῷ ποιμένι τὸ ἄνθος γνωρίσασα, καὶ διὰ τούτων (60) παραδοῦσα τοῖς βασιλεῦσιν ὄμιν τὸ πένθημον τοῖς κακοῖς ῥάκος καὶ ὑπερήφανον; Γεωργίας δὲ καὶ ναυπηγίας, τί φήσομεν, ἂν ἀπελαύνωσιν ἡμᾶς Ἀθηναῖοι, τὰς Δήμητρας καὶ τοὺς Τριπτολέμους διηγούμενοι, καὶ τοὺς δράκοντας, ἐτι δὲ Κελεοῦς τε καὶ Ἰκαρίους, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα μυθολογίαν, ἢ καὶ μυστήριον ὄμιν αἰσχρὸν ταῦτα ἐποίησε, καὶ νυκτὸς ὄντως ἄξιον;

PO. Βούλει, τᾶλλα παρὲς, ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀναδράμω τῆς σῆς ἐμπληξίας, εἴτ' οὖν θεοδρα-

L «ad adolescente quodam prophanter transeunte in humero succussa est. Hæc autem petulantius adversus adolescentem incitata, conviciis eum affectis, pronuntiato quodam versu, quo vehementem illius impetum perstringebat. Erat autem hoc dictum versus numeris astrictus. Qui contentus cum adolescenti, iisque, qui tum aderant, arrisisset, versus hujusce modus in artem redactus ad omnes dimansavit.»

(56) *Alay.* Deest in tribus Regg., Colb. 3, Or. 1 et Herv.

(57) *Τᾶλλα.* Nonnulli mss., τᾶλλα, et τ' ἄλλα.

(58) *Τῶν ὄντων.* Pass. τῶν ἄλλων.

(59) *Ποιμενικὴ.* Colb. k, ποιμαίνικη.

(60) *Διὰ τούτων.* Colb. 3, διὰ τούτου. Colb. a, δ. διὰ τούτου.

θείας (61); αὐτοὺς δὲ ποθεν σοὶ τὸ μισεῖσθαι, καὶ τὸ μῆνιν (62), καὶ τὸ θρησκειεῖν; Οὐ παρὰ Θρακῶν, καὶ ἡ κλήσις πεπιθῆται σε; Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλδαίων, εἴτε οὖν Κυπρίων; Τὸ ἀστρονομεῖν δὲ οὐ Βαβυλωνίων (63); Τὸ δὲ γεωμετρεῖν (64) οὐκ Αἰγύπτιον; Τὸ δὲ μαγεύειν οὐ Περσικόν; Τὴν δὲ δι' ὄνειρων μαντικὴν τίνων ἢ Τελμησεῶν ἀκούεις; Τὴν οἰωνοστικὴν ἕτινων (65); οὐκ ἄλλων ἢ Φρυγῶν, τῶν πρώτων (66) περιεργασμένων ὀρνίθων πτησίν τε καὶ κινήματα; Καὶ, ἵνα μὴ μακρολογῶ, πῶθεν σοὶ τὸ καθ' ἕκαστον; οὐκ ἔν ἐξ ἐκάστων; ὧν πάντων εἰς ταυτὸ συνελθόντων, ἐν δεισιδαιμονίας συνέστη μυστήριον; Τί οὖν; ἑξήμεθα, πάντων ἀποχωρησάντων εἰς τοὺς πρώτους τε καὶ τοὺς (67) εὐρομένους, μηδὲν ἔχειν ἡμέτερον (68) πλὴν τῆς κακίας, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἐπίσης καινοτομίας; Πρώτος γάρ (69) Χριστιανῶν ἱπανάστασιν τῷ Δεσπότη, καθάπερ οἱ δοῦλοι ποτε τὰς Σκύθαις, ὡς φασιν, ἐπειθήσας. Πολλοῦ μὲντ' ἂν (70) ἄξιον ἦν, εἰ σοὶ διελύθη (71) τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, κατὰ τοὺς σοὺς ὄρους καὶ νόμους, ἐν ἡμεῖς ἦμεν (72) πραγμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ πάντων ἐπὶ τῆς ἀρχαίας (73) εὐδαιμονίας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐρῆν ὄρῃν ὑπῆρχε, πάσης ἀπηλλαγμένην ἐμφυλίου εἰσεως· ὃ τοῦ παρὰ τῶν ἔξωθεν πολέμου πολλῶν φευκτότερον ἔστι καὶ φοβερώτερον, ὅσῳ τὰς οἰκείας ἑαπαῖν σάρκας τῶν ἀλλοτρῶν φευκτότερον (74).

disidio solutum : quod **138** quidem externo bello

ac proprias carnes morsibus appetere horribilius est, quam alienas.

PI. Εἰ δὲ ταῦτά σοι κακουργίας εἶναι δοκεῖ τὸ

(61) Ἐμπληξίας, εἴτε οὖν θεοβλαβείας. Comb. C

(62) Γεωμετρεῖν. Comb. legit, γοητεύειν, et ver-

(63) Βαβυλωνίων... Αἰγύπτιον. Pass. cum aliis quibusdam, Βαβυλωνίων... Αἰγυπτίων.

(64) Ἐπιπληξίας. Comb. legit, γοητεύειν, et ver-

(65) Τίνων. Pass. τίνων.

(66) Τῶν πρώτων. Duo Regg. τῶν πρώτων.

(67) Πρώτους τε καὶ τοὺς. Ita Reg. hu, Sav., D

(68) Ἡμέτερον. Heinsius mavult ὁμέτερον. Fa-

(69) Πρώτος γάρ, etc. Difficilis est hic locus, quem idecirco corruptum aut mancum suspicatur

(70) Μέντ' ἂν ἄξιον ἦν, εἰ σοὶ διελύθη τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, ironice esse accipienda, et

(71) Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας. Or. 4, ἐπὶ ταῖς ἀρχαίαις.

(72) Ἡμεῖς ἦμεν, etc., Juliano tribuenda, ita ut is sit horum verborum sensus : (Quam magni scilicet aestimandum esset, sic a-

hoc ipsum initiari, atque initiare, et deos θρησκειεῖν id est, colere, unde ad te promanavit? Nonne a Thracibus, ut ipsum quoque nomen ostendit? Sacrificare autem, nonne a Chaldaeis, sive Cypriis? Jam astronomia, nonne Babyloniorum inventum est? Nonne geometria, Ægyptiorum? Nonne magia, Persarum? Porro divinatio ea quæ in somnis sita est, a quibus alijs, quam a Telmessibus orta est? Augurandi item disciplina a quibus alijs quam a Phrygibus, qui primi avium volatum ac motum curiosius observarunt? Ac, ne sim longior, unde singula habes? nonne unum ab unoquoque? quibus omnibus in unum coactis, unum superstitionis mysterium conflatum et constitutum est? Quid igitur? an illud admitteremus, omnibus rebus ad primos et eos, qui auctores fuerunt, recedentibus, nos nihil omnino habere, præter vitium, atque hanc circa divinum Numen novationem? Primus enim Christianorum, ut adversus Dominum rebellares, quemadmodum feriuntur quondam Scytharum servi adversus Scythas dominos suos, in animum induxisti. Magni vero hoc aestimandum fuisset, si pravum hoc, juxta leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te dissolutum fuisset, ut negotiorum molestiis liberaremur, prorsusque in prisca felicitate Romanum imperium cernere liceret, omni civili et domestico multo odiosius est magisque metuendum; non se-

CX. Quod si ea vobis versutam improbitatem

serebas, et constituebas, deletum et extinctum esset, ut jam negotiis omnibus liberati, lætam et beatam, ut olim florente paganismō, vitam ageretis, nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem, dissidijs agitatam, etc. Quartam nobis liceat expositionem afferre. Primo quidem existimamus hæc verba : πρώτος γάρ Χριστιανῶν, etc., « primus Christianorum, » etc., esse expositionem vocis præcedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit. Deinde hæc expositione, veluti clausa parenthesi, et ad suæ orationis terminos revocata in sua comparatione pergit orator. Quod enim modo, ἐν δεισιδαιμονίας μυστήριον, « unum superstitionis mysterium » appellabat, idem nunc, σύνταγμα, « agmen sceleratum » dicit, Græcarumque illud superstitionum corpus et cogitationem, vel ab ipso Juliano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum, si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus unumquodque restituisset, aut si ipsi suo jure petiissent, quemadmodum linguam Græcam sibi vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius quam insulsa et inconsequens esset Juliani mens et ratiocinatio. Nec jam ambigua istius loci sententia, nec dubius esse potest horum verborum sensus : κατὰ τοὺς σοὺς ὄρους καὶ νόμους, « juxta leges ac regulas tuas, » id est, juxta Juliani ratiocinationem et principia, quibus adversus Christianos utebatur, ut litteras ipsis interdiceret. Hac expositione plana sunt omnia. Porro diximus? Juliano, vel ab alijs superstitionum agmen dissolvendum; idque suadet orationis series et argumentatio

(73) Μέντ' ἂν. Pass. μέντοι ἂν.

(74) Εἰ σοὶ διελύθη. « Totum esset unaque dissipatum. »

(75) Ἡμεῖς ἦμεν. Pass. ὤμεν.

(76) Φευκτότερον. Reg. I, et Sav. addunt, εἴεν, ita Elias in Billio.

lenitate tectam sapere, atque ab Imperatoria magnificentia procul remota esse videntur, age, his adhuc astutiora proferemus. Nam cum doctrinam nostram, dogmatibus quidem et cœlestibus testimoniis magnam et excelsam esse perspiceret, eandemque veterem simul et novam; veterem, inquam, quantum ad prædictiones, ac sublucentes deitatis motus; novam autem, ratione posterioris Dei adventus, ac miraculorum eorum quæ tum ex ea, tum circa eam designata sunt; cæterum majorem et insigniorem ob Ecclesiæ formas nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas: ut ne hoc quidem ipsius malignam versutiam effugeret, quid comminiscitur, et quid facit? Rapsacem illum Assyrium, qui pro Sennacherib Assyriorum rege bellum administrabat ⁶², imitatur. Nam cum ille in Judæam cum exercitu profectus, maximis copiis et viribus Hierosolymam obsideret, atque ante urbem castra haberet, nec vi atque armis eam expugnare posset, nec sibi quidquam rerum urbicarum per proditores patere vidisset, lenibus verbis ac vernacula lingua cives allicere ac sibi conciliare aggressus est. Quod cum obsessi intellexissent, hoc primum recusarunt, postulantes, ut Syriaca lingua, non Hebraica, verba ad ipsos faceret, ne forte rentur.

CXI. Idem igitur hic quoque cogitans, scholas quidem in omnibus civitatibus, et sacraria, subselliaque, partim altiora, partim humiliora exstruere parabat, profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituere, tam quæ mores componerent, quam quæ in abstrusiorum rerum tractatione versarentur: tum precationum alternatim canendarum formam, ac pœnæ in eos qui peccarent, pro delicti modo constituendæ: initiationum item et perfectionis, atque omnia, quæ nostræ laud dubie disciplinæ sunt. Diversoria etiam et hospitales domos ædificare, monasteria item et virginum cœnobia instituebat, simulque **139** humanitatem et benignitatem erga pauperes adjungere, cum in aliis rebus, tum in commendatitiis epistolis sitam, quibus eos, qui inopia premuntur, ex se in nostris rebus præsertim admiratus fuerat.

CXII. Atque hæc quidem novus iste dogmatistes et sophista in animo habebat. Quod autem illius conatus inanis et irritus fuerit, minimeque in opus

⁶² IV Reg. xviii, 28.

(75) *Παλαιόν τε*. Reg. I, addit, ὁμοῦ, « simul. »
 (76) *Κιρήμασι*. Sic omnes ad unum codices. Ed. Paris. *νοήμασι*. Porro « motus » appellat Gregorius transitorias Dei apparitiones, sive per miracula, sive per speciem oculis objectam, quas opponit posteriori in carne, seu Christi adventui.
 (77) *Συναγωγῶν*. Alii, *Συναγωγῶν*.
 (78) *Ἐπειδὴ μήτε*. Mss. *communius*, ἐπεὶ μήτε.
 (79) *Συνέκτας*. Regg. hu, q, Ald. et Herv. *συνέκτας*.
 (80) *Κελεύσαντας*. Ita libri omnes editi et scripti. Ed. Par. *κινδυνεύσαντας*. « Quod periculum esset. »
 (81) *Ἐπικούψως*. « Quæ sunt allegorici sensus

Α λείων ἡμφοισμένης, καὶ πόβρω βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, φέρε, σοι παραστήσω καὶ τὰ τούτων ἔτι κερδαλεώτερα. Ὅρων γάρ τὸν ἡμέτερον λόγον μέγαν μὲν ὄντα τοῖς δόγμασι καὶ ταῖς ἀνωθεν μαρτυραῖς, τὸν αὐτὸν παλαιὸν τε (75) καὶ νέον· παλαιὸν μὲν ταῖς προφῆσεσι, καὶ τοῖς ὑπαστράπτουσι κινήμασι (76) τῆς θεότητος· νέον δὲ τῆ τελευταίᾳ θεοφανείᾳ, καὶ τοῖς ἐκ ταύτης τε καὶ περὶ ταύτην θαύμασιν· ἔτι δὲ μεῖζω καὶ γνωριμώτερον τοῖς παραδεικνύμενοις, καὶ εἰς τὸδε τετηρημένοις τύποις τῆς Ἐκκλησίας· ἵνα μὴδὲ τοῦτο ἀκακούρητον μὲν, τι μηχανῶνται, καὶ τί ποιεῖ; Μιμεῖται Ῥαφαήλ τῆν Ἀσσύριον· ἐστρατήγει δὲ ἄρα τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων Συναχηρεῖμ (77). Οὗτος, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στρατεύσας, καὶ δυνάμει πολλῇ καὶ χειρὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πολιορκῶν, καὶ τῆ πόλει προσκαθεζόμενος, ἐπειδὴ μὴτε (78) δυνάμει παραστήσασθαι τὴν πόλιν οὐδὲ τε ἦν, μὴτε τι τῶν ἔνδον αὐτῷ παρὰ τῶν προδιδωτῶν ἐνεδίδοτο, λόγους ἡμέροις καὶ ὁμογλώσσοις ὑποποιεῖσθαι τὴν πόλιν ἐπιχειρεῖ. Ὁ δὲ συνέκτας (79) λέγεται τοὺς πολιορκουμένους, τοῦτο παραιτησάσθαι πρῶτον, Συριστὶ λαλεῖσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ μὴ Ἑβραῖστὶ κελεύσαντας (80), ὡς τάχα ἂν εἰς δουλείαν κλαπέσιν τῷ ἡμέρῳ τῆς διαλέξεως.

orationis suavitate in servitutem furtim inducere

PIA. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτος διανοηθεὶς, διδασκαλεῖα μὲν ἰδρύσασθαι κατὰ πᾶσαν πόλιν ἔτοιμος ἦν, βήματα τε καὶ προσδρίαι, καὶ ὑπεδρίαι, Ἑλληνικῶν τε δογμάτων ἀναγνώσεις καὶ ἀναμνήσεις, ὅσαι τε ἦθος ρυθμίζουσι, καὶ ὅσαι τῆς ἐπικρύψεως (81) εὐχῶν τε τύπον ἐν μέρει, καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων κατὰ μέτρον ἐπιτιμήσεως (82)· προτελείων τε (83) καὶ τελειώσεως, καὶ ὅσα τῆς ἡμετέρας σαφῶς ἐστὶν εὐταξίας· ἔτι δὲ καταγωγία πηξασθαι καὶ γενώνας, ἀγρευτηρία τε (84) καὶ παρθενώνας, καὶ φρονιτιήρια, καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους· *φιλονθηρωπίαν*, τὴν τε ἄλλην ὁδοσση, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις (85) συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χριστοζοντας παραπέμπομεν· ἃ δὲ καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων εἶχε θαυμάσας.

ex gente ad gentem transmittimus: quæ videlicet

PIB. Ταῦτα διανοεῖτο (86) μὲν ὁ καινὸς δογματιστὴς τε καὶ σοφιστὴς· μὴ ἐπιτελῆ δὲ γενέσθαι, μὴδὲ εἰς ἔργον ἀχθῆναι τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐγχείρησιν, οὐκ οὐδ',

ac mystici. »

(82) *Ἐπιτιμήσεως*. Non bene Billius, « supplicii, » quæ vox durior, nec unquam usitata ubi de pœnis canonicis agitur.

(83) *Προτελείων τε*. Sic omnes mss., « initiationum ritus et perfectionis. » Ed. *προτελείων δέ.*

(84) *Ἀγρευτηρία τε*, etc. Comb. « Religiosæ exercitationis extra sæculi turbas loca et gymnasia, castitatis puræque mentis palestra. »

(85) *Ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις*. Vulgo, « litterarum formarum. »

(86) *Διανοεῖτο*. Hæc in animo habuisse Apostolam scribit probatque Sozomenus, lib. v, c. 15, prolata Juliani ipsius ad Arsacium epistola.

εἴτε ἡμῖν κέρδος, τοῖς ἐκείνου τε (87) καὶ τῶν ἐκείνου ἕκαστον ἀπ' ἀλλήλων, εἴτε τῷ προελθόντι μέχρι τῆς ἐπιπέρας· ἐδέχθη γὰρ ἂν τίνα μὲν ἀνθρώπων κινήματα, τίνα δὲ πιθήκων μιμήματα. Ἐπεὶ καὶ οὗτοι μιμῆσθαι (88) μὲν λέγονται τῶν ἀνθρωπίνων τινὰ ὀλεασμάτων, κακοτέχνως προτιθεμένων· τούτοις μέντοι καὶ ἀλίσκονται, μὴ δυναμένης ἐξικέσθαι (89) τοῦ ἡμετέρου σοφοῦ τῆς μιμήσεως. Οὐ γὰρ μᾶλλον ἴππος Θεσσαλική (90), καὶ γυνὴ Λακεδαιμονία, καὶ ἄνδρες οἱ τῆς Ἀρεθούσης πίνοντες, ὅσον δὴ λέγω Σικελιώτας, ὡς ὁ περὶ αὐτῶν χρησμός, τὸ ἔκκριτον (91) τῶν ὁμογενῶν ἔχουσιν, ἢ Χριστιανοὶς τὰ τοιαῦτα ἔθνη τε καὶ νομοθετήματα τῶν προπεωδωστών (92) ἐστὶ· καὶ οἷα ὑπ' οὐδενὸς ἂν ἄλλου ζηλωθέντα τῶν ἡμῖν ἐπεσθαι βουλομένων· ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις (93) μᾶλλον ἢ θεῖα δύναμις καὶ χρόνου βεβαιότητι τὰ τοιαῦτα (94) νενικήκην.

non magis humanis ingeniis atque inventionibus, quam vi divina temporisque firmitate vigorem adempta sunt

ΠΙ'. Οὐδὲν δὲ ὅσον καὶ τὴν θαυμασίαν (95) αὐτῶν αὐτῆν ἀνάπλασιν (96) ἢ μετὰπλασιν ὡς ἐπὶ σκηνῆς θεωρεῖσθαι καὶ καταμαθεῖν (97), τίς μὲν ἂν ἦν (98) ὁ τῆς διδασκαλίας τρόπος αὐτοῖς, τί δὲ τὸ πέρα, τῶν συνεισεύσεων· ἴν', ὃ φησι Πλάτων περὶ τῆς ἐν λόγῳ πόλειως, ἴωμεν κινουμένην (99) αὐτῶν τὴν ἐπινοίαν. Εἰς δύο γὰρ ταῦτα διηρημένης πάσης φιλοσοφίας, θεωρίαν τε λέγω καὶ πράξιν· καὶ τῆς μὲν ὑψηλοτέρας οὐσίας, δυστεκμήριον δὲ τῆς δὲ ταπεινοτέρας (1), χρησιμωτέρας δὲ ἡμῖν μὲν ἀμφοτέρω δι' ἀλλήλων εὐδοκίμει· καὶ γὰρ θεωρίαν συνέκδημόν πρὸς τὰ ἐκείθεν (2) ποιούμεθα, καὶ πράξιν θεωρίας

A prodierit, constituere nequeo, num id nobis lucro atque utilitati deputandum sit, quippe qui, et illo et illius sceleribus citius defuncti simus; an contra illi, qui non ultra cogitationis somnium processerit. Liquido enim patuisset quiviam hominum motus, et quænam simiarum imitationes sint. Nam hæc quoque humana quædam, illecebris vafre propositis, imitari dicuntur; verum per hæc quoque ipsa produntur, quod solertiam nostram imitatione assequi non possint. Neque enim magis equa Thessala, et mulier Lacæna, et viri Arethusæ æquam bibentes, hoc est, Siculi, ut fert editum de ipsis oraculum, principem inter eos, qui ejusdem generis sunt, laudem obtinent, quam hujusmodi ritus et sanctiones Christianis aptissime congruunt: talesque sunt, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas æmulari possit: quandoquidem

CXIII. Nec vero quidquam commodius fuerit, quam admirandam hanc eorum fictionem, vel potius transfictionem, tanquam in scena spectare, atque cognoscere, tum quæ ipsorum in docendo ratio, tum quis conventuum finis esset: ut, quod de civitate illa in verbis sita Plato inquit, **motu 140 prædium** eorum consilium aspiciamus. Nam cum tota philosophia in duas partes, hoc est, in contemplationem et actionem, divisa sit; quarum altera ut sublimior, ita difficilior; altera humilior quidem atque abjectior, cæterum fructuosior; apud nos utraque alterius ope atque adjumento floret. Ut

C hæc quoque (simiæ) humanas quasdam actiones et motus æmulari dicuntur; verum per hæc, illis nimirum captæ, produntur.

(87) Ἐξικέσθαι. Colb. 3, et Pass. ἐξικνεῖσθαι.

(90) Ἴππος Θεσσαλική, etc. Sensus est: quem admodum equa Thessala cæteris omnibus antecellit, et mulier Lacæna omnibus aliis mulieribus, et viri Siculi omnibus viris; ita Christiani, in religiosis ritibus et sanctionibus, mortales omnes antecellunt, nec eos imitari possibile est.

(91) Ἐκκριτον. Pass. ἔγκριτον. Sav. ἐξαιρετον.

(92) Προπεωδωστών. In Reg. bm, et Mont. γρ. προπεωδωστών.

(93) Ἐπινοίαις. In Bill. et Mont. γρ. ἐννοίαις.

(94) Τοιαῦτα. Reg. bm, in textu; Billius et Mont. in ora, ταῦτα.

(95) Θαυμασίαν. Colb. k, θαυμαστήν.

(96) Ἀνάπλασιν. «Reformationem;» μετὰπλασιν, «transformationem, æmulam alieni ritus ac Christiani fictionem.»

(97) Ἐπὶ σκηνῆς, etc. «Socrates,» apud Platonem in Tim., «post fundatam instructamque legibus civitatem, cupere se ait eam motu incitatam videre,» hoc est, «juxta legum suarum præscriptum regi ac gubernari.» Eodem modo Gregorius ait se optare, ut illa Christianorum rituum imitatio a Juliano excogitata, in opus tandem prodeat, quo magis ridicula appareat.

(98) Τίς μὲν ἂν ἦν. Colb. Alil. Herv. τίς μὲν ἂν ὁ τῆς.

(99) Κινουμένην. Mont. γρ. ἐνεργοῦσαν. Alil, ἐνεργουμένην.

(1) Ταπεινωτέρας. Pass. addit, μὲν.

(2) Πρὸς τὰ ἐκείθεν. Bill. «ad celestium rerum studium comitem.»

(87) Ἐκείνου τε. Sic plerique codices. Deest in edit.

(88) Μιμῆσθαι. Pass. alique nonnulli. σχηματίζεσθαι. Locus difficilis, inquit Montacutius, qui nec Eliæ nec Billii probat interpretationem. Verum fallitur Montacutius, dum putat Gregorium alluisse ad Historiam, de qua Nyssenus in *Vita Moysis* de simiis regis Ægyptiorum. Historia namque de qua hic agitur, ea est de qua Nyssenus, non in *Vita Moysis*, sed in tractatu *De nomine et professione Christiana ad Harmonium*, t. III, p. 268 et 269, ubi non de simiis regis Ægyptiorum, sed de simia circulatoris cujusdam et præstigatoris Alexandrini. «Is circulator,» ut narrat Nyssenus, «exercuerat ac docuerat simiam, ut agilitate quadam in formam et habitum saltatricis sese componeret, eique saltatricis apposuerat personam, ac vestem circumdederat exercitio convenientem... simia ad numerum sese flectebat et contorquebat, ac per omnia quæ et faciebat et facere videbatur, naturam occultabat. Cum autem capiti essent rei novitate spectatores, quidam cæteris astutior, simiam esse simiam ludo quodam ostendit. Acclamantibus enim cunctis et applaudentibus agilitati simiæ, ad cantum et modulationem apte se moventis et circumagentis, projecit in orchestra e bellariis ea quæ talium bestiarum ingluviem attrahunt atque invitant; illa vero nihil concitata, ut vidit ante chorum dispersa amygdala, oblita saltationis accurrit ad ea, et manuum palmis collegit; personam, ne impedimento esset, ori detrahit. . . . atque ita pro laudibus et admiratione risum abunde movit spectatoribus.» Hæc est narrata a Nysseno historia, quam haud dubie oratoris nostri verba spectant; quæ idcirco sic vertenda, aut sic verti posse existimem: «Liquido enim patuisset, propositis vafre quibusdam illecebris... Nam

eum contemplationem ascensus ad cœlestia comitem asciscimus, ita vicissim actio nobis ad contemplationem gradus ac velut scala est. Neque enim fieri potest, ut sapientia computes sint, qui sapienter non vixerint. Apud illos autem, haud scio utra res magis ridicula atque infirma videbitur; ut qui a divino afflatu coagmentationis et constitutionis suæ robur haudquaquam habeant, radicibus illis non absimiles, quæ, quod stabili loco minime fixæ sint, undis feruntur. Ergo in beatam eorum jaciamus, ut cum ipsis ludentibus, et fabulantibus, quemadmodum in plerisque scenicis ludis fieri solet, nos quoque paulum ludamus: atque ad illud flentibus flere³³ admonemur, hoc quoque adjungatur, ut cum nugantibus nugari sustineamus. Nam et poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

CXIV. Sit igitur apte paratum theatrum: nam quo alio nomine templum suum vocari jusserint, nescio: præcones clament; populus confluat, præsideant, vel qui ætate, et canitie, ac vitæ integritate præstant, vel qui generis splendore ac gloria conspicui sunt, eaque sapientia quæ terrenis nectatur, et quæ jucunditatis plus habeat quam vera pietas. Id enim eorum arbitrio permittemus. Quid deinde agent? Ipsi præsidēs suos et antistites describant. Purpura eos ornabit, et vittæ, et floridæ ac pulchræ coronæ: quandoquidem plerisque in rebus gravitatem et majestatem ab ipsis affectari comperi, idque eos studere, ut supra privatos ac plebeios emineant: tanquam videlicet id quod commune atque humile est, facile in contemptum veniat: quod autem elatum et tumidum, atque assecutu difficile, auctoritatem afferat. An hic quoque ad nos usque se demittent, ac sublimitatem, non magis in gestu ac specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar, existimabunt? **141** Nos enim externam quidem speciem, ac velut picturam, parum admodum curamus: in interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus, idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo cernuntur, retrahamus, qua etiam ratione vulgus magis erudimus.

CXV. Atque hæc ad hunc modum se habeant.

³³ Rom. xii, 15.

(3) Ἀναστραφέντας. Reg. b, Colb. k, ἀναστρέφοντας.

(4) Τὸ δυνατόν. Combef. « sui cœtus robur. »

(5) Βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν. Ita plerique codices. Edit. βάλλωμεν. Pass. Καὶ δὲ καὶ εἰσβάλλωμεν, et post αὐτῶν addit, Ἐκκλησίαν. Quæ vox glossæma est, quod in textum irrepsit. Cæterum paræmia hæc est ex Aristophane in *Equitibus*: Βάλλ' ἐς μακαρίαν, « aufer te in beatam, » id est, « in beatitudinem. » Hic sermo per antiphrasim, juxta Eliam, est a Gregorio usurpatus, ita ut « beatitudinis » nomine, veram « miseriam » intelligat; « atque idem est, » ut cum Billio loquar, « ac si diceret: sœdissimam illorum religionem examinemus et insectemur, quam tamen pro beata et veneranda habent. »

(6) Συμπαίζωμεν. Ita Pass. alique omnes. Edit. συμπαίζωμεν.

(7) Ποιηταί. Pass. addit, πολλάκις, « sæpe. »

(8) Θέατρον εὐτρεπέες. « Aptè paratum sit theatrum. » Sic Pass. cæterique codices. Editi, εὐπρε-

πέδασιν · οὐδὲ γὰρ οἶόν τε εἶναι σοφίας μετέγειν μή σοφῶς ἀναστραφέντας (3) · τοῖς δὲ οὐκ οἶδ' ὀπίτερον δόξει γελαιότερόν τε καὶ ἀσθενέστερον, οὐκ ἔχουσιν ἐκ θεοῦ ἐπιπνεύσεως τὸ δυνατόν (4) τοῦ συστήματος, ὡσπερ τῶν βιζῶν, αἱ καθ' ὕδατος ὀχοῦνται, πῆξιν οὐκ ἔχουσαι. Καὶ δὴ βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν (5), ἐν ὀλίγα καὶ αὐτοὶ παίζουσιν αὐτοῖς καὶ συμπαιζώμεν (6) · καὶ προστεθεῖη τῷ χαιρεῖν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαιοῦσι συνδακρῦειν, τὸ καὶ ληραῖνοῦσι συλληρεῖν ἀνέχεσθαι · καὶ γέλωτα ἐν δακρῦοις ποιηταί (7) γινώσκουσιν.

Scripturæ, quo cum gaudentibus gaudere, et cum

PIA'. Ἔστω τὸ θέατρον εὐτρεπέες (8) · ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ κελεῖν τὸν οἶκον αὐτῶν κελεύουσιν (9) · εἰ κήρυκες βοάτωσαν · ὁ λαὸς συνίτω · τὴν προεδρίαν ἐχέτωσαν εἴτε οἱ πολιᾶ, καὶ χρόνῳ, καὶ τῷ τῆς πολιτείας ἐξειλεγμένῳ προέχοντες, εἴτε οἱ γένει καὶ δόξῃ περιβλεπτοὶ, καὶ σοφίᾳ τῇ κάτω πλεκομένη (10), καὶ πλεῖον ἐχούση τὸ τερπνὸν τῆς ἀληθοῦς (11) εὐσεβείας · τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτοῖς ποιησόμεθα (12). Τί ποιήσουσι τὰ ἐξῆς; Αὐτοὶ τοδὸς ἑαυτῶν προεδρῶς γραφάτωσαν. Ἄλουργις αὐτοῦς κοσμήσει, καὶ ταῖνια, καὶ στεφάνων ἀνθος καὶ κάλλος · ἐπειδὴ πολλαχοῦ τὸ σεμνὸν ἔργον αὐτοῖς σπουδαζόμενον, καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ ἰδιώτου ὡς τοῦ μὲν κοινού καὶ περὶ τοῦ εὐκαταφρόνητον ἔχοντος, τοῦ δὲ ὑπερόγκου καὶ δυσεφίκτου τὸ ἀξιώπιστον. Ἡ κἀνταῦθα μέχρις ἡμῶν καταθήσονται, μὴ τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὕψηλόν (13) μᾶλλον ἢ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ πρέπειν αὐτοῖς, ὡσπερ ἡμεῖς, νομίζοντες; Ἡμῖν γὰρ τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου (14) βραχὺς ὁ λόγος · ἢ πλεῖον δὲ πραγματεῖα περὶ τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων, καὶ μεθέλκειν τὸν θεατὴν (15) ἐπὶ τὸ νοούμενον, ἢ καὶ μᾶλλον τοῖς πολλοῦς ἐκπαιδεύομεν.

studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo cernuntur, retrahamus, qua etiam ratione vulgus magis erudimus.

PIE'. Ταῦτα μὲν δὴ ταύτη· τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν; Παρ-

πέες. « speciosum, decore eximium. »

(9) Κελεύουσιν. Ita quatuor Regg. Or. 1, Ald. et Herv. In edit. Paris. κελεύουσιν.

(10) Σοφία τῇ κάτω πλεκομένη. Bill. « humi contexta sapientia. » Reg. q, et Pass. πλεονεκτούμενη, « superiori, præstantiori sapientia. »

(11) Τῆς ἀληθοῦς. Plerique codices, τῆς εὐσεβείας, « pietatis, » quod magis probat Comb.

(12) Ποιησόμεθα. Addunt Pass. alique nonnulli: Τί φήσουσι τὰ ἐξῆς; « quid postea dicent? »

(13) Μὴ τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὕψηλόν, etc. Melius in Elia Billius: « Magis sibi morum ac vitæ, quam externam et in specie duntaxat ac sũco positam sublimitatem judicantes. »

(14) Τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου. Combef. « Parum curamus quod oculis subjectum est ac litteris deformatum; » id est, quod videtur, et in cortice est litteræ, cui opponitur, τὸ νοούμενον, « quod mente intelligitur. » Nihil hic de pictura.

(15) Τὸν θεατὴν. Reg. q, Colb. 3, et Pass. τὸν ἀκροατὴν, « auditorem. »

ἔξεις (16) αὐτοῖς ὑποφήτας δηλαδὴ θεοφόρων λογίων, A Quid postea? Præbebis ipsis scilicet divinorum, ut ipsi dicere soletis, oraculorum interpretes; ac li-
 ὡς ἀναύτοι φαίητε (17), καὶ βίβλους ἀνελίξεις θεολο-
 γικάς τε καὶ ἠθικάς. Τίνας ταύτας, εἰπέ μοι, καὶ
 τῶν; Καλὸν προσέδεσθαι τὴν Ἡσιόδου Θεογονίαν
 αὐτοῖς καὶ τοῖς ἐκεῖ πολέμους καὶ κλόνας, τοὺς
 Τιτῆνας, τοὺς Γίγαντας, μετὰ τῶν φοβερῶν ὀνομάτων
 τε καὶ πραγμάτων; Κότος (18), Βριάρεως, Γύγης,
 Ἐγκέλαδος, οἱ δρακοντόποδες ὑμῶν, οἱ κεραυνοφόροι
 θεοὶ, αἱ τούτοις ἐπαφιέμεναι νῆσοι, βέλη τε ὀμοῦ καὶ
 τάφοι τοῖς ἀπαντήσασιν· τὰ πικρὰ τούτων γεννήματα
 καὶ προβλήματα, Ὑδραί, Χίμαιραι, Κέρβεροι, Γορ-
 γόνες (19), φιλοσιμία παντός κακοῦ. Ταῦτα ἔστω τῶν
 Ἡσιόδου καλῶν ταῖς ἀκοαῖς προτιθέμενα. Ὀρφεὺς
 παρὶτω μετὰ τῆς κιθάρας καὶ τῆς πάντα ἐλκούσης
 ᾠδῆς, ἐπιθρεμέτω Διὶ τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφύη τῆς
 θεολογίας ῥήματα καὶ νοήματα.

Ζεῦ κύδιστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμένε (20) κόπρω,

ἴση τε μηλείη (21), ὄση τε ἱππων, ὄση τε ἡμιόνων,
 ἐν ἐντεῦθεν, οἶμαι (22), δειχθῆναι τὸ ζωογόνον τοῦ θεοῦ
 καὶ φερέσειον· οὐ γὰρ ἄλλως οἶόν τε ἦν· καὶ μηδὲ
 τῆς ἄλλης φεῖδεσθαι (23) μεγαληγορίας.

Ὡς εἰκοῦσα θεὰ, δούουδ ἀνεσῆρματο μῆρους,
 ἵνα τελέση τοὺς ἐραστάς, & καὶ νῦν ἐτι τελεῖ (24)
 τοῖς στήμασιν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φάνης τε καὶ ὁ Ἑρικα-
 παῖος, καὶ ὁ πάντας καταπίνων τοὺς ἄλλους, εἴτ'
 ἀναδίδου θεοῦς, ἵνα γέννηται πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν
 τε. Ταῦτα ἐπεισοκλιέσθω τοῖς θαυμαστοῖς τῆς
 θεολογίας ἀκροαταῖς, εἴτ' ἐπινοήσθω τούτοις ἀλληγο-
 ρήματα καὶ τερατεύματα· καὶ τῶν προκειμένων ἐκ-
 πίπτων ὁ λόγος εἰς βάραθρα χωρεῖτω, καὶ κρημνοῦς
 ζωρίας οὐκ ἐχούσης τὸ στάσιμον.

PIQ. Ὁμηρον δὲ ποῦ θήσεις, τὸν μέγαν τῶν θεῶν
 σου (25) κωμφοιογράφον, εἴ τ' οὐν τραγωδοποιόν (26);
 Ἄμφότερα γὰρ εὐρήσεις ἐν τοῖς θαυμαστοῖς αὐτοῦ
 ποιήμασι· τὰ μὲν συμφορᾶς, τὰ δὲ γέλωτος ἄξια. Καὶ
 γάρ θνως οὐ μικρὰς τῆς φροντίδος ἐκεῖνο ἰδεῖν, πῶς
 μὲν Ἄκωνος Τηθύϊ καταλαγῆσεται δι' Ἑρας πορ-
 νικῶς κοσμουμένης· ἐπειδὴ κίνδυνος τῷ παντὶ χρόνον
 τινὰ σφρονούντων αὐτῶν· εἴτ' οὐν τῷ πλεονασμῷ
 καὶ τῇ ὑγρᾷ καταλλάττεσθαι δεοί, μὴ τῷ πλεονασμῷ
 τοῦ ἐτέρου τὸ πᾶν συγχεθῆ (27)· εἴτε τι ἄλλο τού-
 των (28) ἐπινοεῖς ἀτοπώτερον. Τίς δὲ ἡ θαυμασία
 μίξις τοῦ νεφεληγερέτου (29) καὶ τῆς σεμνῆς Ἑρας,
 ἥτις ἀσχημονεῖν αὐτὸν ἀναπέθει μεσοῦσης ἡμέρας,

(16) Παρέξεις. Reg. q, Pass. παράξεις.
 (17) Ὡς ἄν αὐτοὶ φαίητε. Hæc in uno Reg. q,
 reperimus.
 (18) Κότος. Alii, Κόττος.
 (19) Γοργόνες. Reg. hu., Γοργόνας.
 (20) Εἰλυμένε. Reg. hm, et alii, ἰλυμένε. Edit.
 εἰλυμένε. Cæterum hic versus et sequens, ὡς
 εἰποῦσα, etc. non reperiuntur in editis Orphei car-
 minibus.
 (21) Μηλείη. Tres Reg. et Colb. k, μηλίη.
 (22) Οἶμαι. Deest in Pass.
 (23) Φεῖδεσθαι. Tres Reg. Or. 1, et Montac.

B Jupiter augustissime, deorum maxime qui te vol-
 vis in fimo,
 tum ovium, tum equorum, tum mulorum, ut vide-
 licet hinc vitalis et secunda dei vis declaretur; ne-
 que enim aliter poterat; quin nec alii quidem hu-
 jusmodi grandiloquentiæ parcere:
 Ubi dea locuta est, utramque cozam detexit,
 ut amasios suos initiaret, quæ quidem nunc quoque
 adhuc per signa et gestus celebrantur. Ad hæc
 omnia Phanes accedat, et Ericapæus, et qui omnes
 alios deos devorat, ac postea egerit, ut deorum
 atque hominum pater efficiatur. Hæc eximiis et ad-
 mirandis divinitatis auditoribus inculcentur, post-
 eaque his allegoriæ ac portentiosæ interpretationes
 excogitentur; atque a propositis rebus aberrans
 oratio, in prærupta contemplationis, quæ nihil sta-
 bile ac solidum habeat, feratur.

CXVI. At vero Homerum quo tandem loco pones,
 magnum, inquam, illum deorum 142 tuorum co-
 mædiarum dicam an tragædiarum scriptorem?
 Utrumque enim in nificis illius versibus reperies,
 alia nempe tristia et calamitosa, alia risu digna.
 Neque enim profecto levis illud curæ est videre
 quemadmodum Oceanus, Junonis meretricio more
 cultæ instructæque opera, in gratiam cum Thetide
 rediturus sit: quandoquidem rerum universitati
 periculum imminabat, si ipsi aliquantisper a rebus
 veneris abstinerent: sive his verbis hoc intelligas,
 naturam siccam cum humida in concordiam reduci
 oportere, nē alterutrius redundantia mundus per-

φείδεσθε. Schol. φείδεσθε οἱ Ἕλληνας ὑμεῖς.
 (24) Ἐτι τελεῖ. Reg. hm. Bill. Elias ἐτι τελεῖται.
 Tres Reg. Pass. καὶ νῦν ἐπιτελεῖ. Sav. Ald. ἐπιτε-
 λείται.
 (25) Τῶν θεῶν σου. Billius: « Divinarum. »
 (26) Τραγωδοποιόν. Duo Regg. τραγωδιοποιόν.
 (27) Συγχεθῆ. Ita Regg. omnes, Or. 1; Pass., etc.
 Mont. vero, Par. et Sav. συγχυθῆ.
 (28) Τούτων. Sic plerique codices. Pauci cum
 edimis τοῦτων.
 (29) Τοῦ νεφεληγερέτου. « Nubium congrega-
 toris, » nempe, « Jovis. »

turbetur : sive aliud quiddam his absurdius exco- A
gites. Jam , quis admirandus Jovis illius, ac vene-
randæ Junonis congressus, cum hoc ipsa ei persua-
det, ut medio ipso die obscenæ rei daret operam,
utcumque poetæ carminibus suis ipsi blandiantur,
lotum roscidum substernentes, et crocum atque
hyacinthum e terra producentes? Unde hæc, et
quæ horum est ratio? Quo etiam pacto vestra Juno,
illa magni Jovis soror et conjux, illa ulnarum can-
dore, roseisque digitis insignis, nunc in æthere et
nubibus pendet, ferreisque incudibus deprimitur,
aureisque manicis vincitur, adeo ut ne diis quidem
veniam ei a Jove impetrare contententibus, pericull
expers hujusmodi humanitas esset : nunc autem
universum amorum cestum assumit, lascivoque
ornatu Jovem ita allicit, ut ipse quoque omnes suos
omnium feminarum amores hoc uno multis partibus
inferiores esse consteatur? Quis præterea hic metus,
ne diis pro Lacæno scorto incitatis, cœloque into-
nante, terræ quidem sedes rumpatur, mare autem
invertatur, et Orci regia patefcat, atque ea, quæ
diuturno tempore obiecta fuerant, in apertum ven-
niant? Quis porro ille nigrorum superciliorum nu-
tus, et divinorum crinium commotio olympum
totum concitans? Quis etiam Mars ille vulneratus,
aut aeneo carcere conclusus? ille, inquam, auræ
Veneris illepidus amator, adulterque minime circumspectus, atque a Ioripede Vulcano correptus et
constrictus, deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscenitatem colligans, exiguoque pretio
dimissus?

CXVII. Cum hæc omnia, atque his plura, ita C
scite et varie composita atque prorsus inusitata se
habeant, quis apud vos 143 ita magnus et sublimis
est, ac vere Jovi consilio par, ut, supra nubes etatæ
contemplationis, mentisque nostræ captum et mo-
dulum superantis rationibus, ea honesta et decora
reddere possit? Et quidem, si hæc vera sunt, non
erubescant illi, sed potius glorientur, aut ea turpi-
tudine carere probent. Quid enim necesse est eos
ad fabulam, tanquam ad turpitudinis integumentum
perflugere? Neque enim præfidentium, sed metuen-
tium ac terga vertentium est fabula. Si autem falsa,
primum nudos theologos nobis ostendant, ut cum his
disputationem ineamus. Deinde dicant, annon stul-
tum sit, quibus ut fictis et fabulosis erubescunt,
iisdem, ut firmis, sese jactare; et quæ multitudini
obscura atque incognita esse potuissent, non enim
omnium est eruditio, hæc, tum per signa, tum

κάν οι ποιηται μετὰ τῶν μέτρων αὐτὸν κοικαζέωσι,
λωτὸν ὑποστρωννύντες ἐρσήεντα, καὶ κρόκον ἀνα-
φύοντες ἐκ τῆς γῆς καὶ ὀάκινθον; Πόθεν ταῦτα, καὶ
τίς τούτων ὁ λόγος; Πῶς δὲ ἡ αὐτὴ καθ' ὄμας Ἥρα,
ἢ τοῦ (30) μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ καὶ ὁμόζυγος, νῦν
μὲν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλαις κρεμαμένη, καὶ σιδηροί;
ἄκμοσι καθελκομένη, καὶ χρυσαῖς τιμωμένη χειρο-
πέδαις, ἢ λευκῶλένος τε καὶ ῥοδοδάκτυλος, ὡς μὲν
τοῖς παραιτεσθαι βουλομένοις τῶν θεῶν ἀκίνδον
εἶναι τὴν φίλανθρωπίαν· νῦν δὲ ἄλον τὸν τῶν ἐρώτων
κεστὸν ἐφ' ἑαυτὴν (31) ἔλκουσα διὰ τῶν πρὸς τὸν Δία
καλλωπισμάτων, ὡς καὶ πάντας ὁμολογεῖσθαι αὐτῶ
τοῦς ἐπὶ πάσαις ἔρωτας ἐνὸς τούτου παραπολύ (32) λει-
πομένους; Τίς δὲ ὁ φόβος, μὴ τῶν θεῶν κινουμένων
ὑπὲρ τῆς Λακαίνης μοιχάδος (33), καὶ οὐρανοῦ
B σαλπίζοντος (34), ἀναβράγῃ μὲν γῆς ἔδρα, μεταρροσθῇ
δὲ θάλασσα, δημοσιευθῇ δὲ ἔδρα βασιλεια, καὶ εἰς
τοῦμφανὲς ἔλθῃ τὰ τῶ μακρῶ χρόνῳ κεκαλυμμέ-
να (35); Τίς δὲ ἡ τῶν κυανέων ὄφρων ἐπίνευσις, καὶ
ἡ τῶν ἀμβροσίων τριγῶν συγκλίσεις, ἄλον Ὀλυμποῦ
κατασεύουσα (36); Τίς δὲ ὁ τιτρωσκόμενος Ἄρης, ἢ
χαλκῶ κεράμῳ κατακλειόμενος; ὁ τῆς χρυσῆς Ἄφρο-
δίτης ἀφύης ἐραστής, καὶ μοιχῶς ἀπερίσκεπτος καὶ
τῶ Ἄμφιγυήντι (37) κρατούμενος, καὶ θέατρον τῶν
θεῶν ἐφ' ἑαυτῶ συλλέγων ἀσχημονοῦντι, καὶ μικροῖς
χρήμασιν ἀφιέμενος;

PIZ'. Ταῦτα πάντα καὶ πλειὸν τούτων οὕτω σοφῶς
καὶ πολυτρόπως συγκείμενα, καὶ παντάσῃ ἐξω τῶν
νενομημένων, τίς οὕτως (38) ὑμῖν ὀψηλός τε καὶ
μέγας, καὶ ὄντως Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος, ὡς εἰς τὸ
εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν (39) μέγιστος θεωρίας ὑπερνεφούς,
καὶ ὑπὲρ τὰ ἡμέτερα μέτρα τῆς καταλήξεω: (40);
Καίτοι ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ, μὴτ' αἰσχυνέσθωσαν, καὶ
φιλοτιμείσθωσαν, ἢ, ὅτι μὴ αἰσχρὰ, πειθέτωσαν καὶ
τί δεῖ καταφεύγειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν μῦθον, ὡς τῆς
αἰσχύνης (41) συγκάλυμμα; οὐ γὰρ θαρρόντων, ἀλλ'
ὑποχωρούντων ὁ μῦθος (42). εἰ δὲ ψευδῆ, πρώτον μὲν
ἐπιδεικνύτωσαν ἡμῖν τοὺς γυμνοὺς θεολόγους, ἢ ἢ
πρὸς ἐκείνους ἡμῖν ὁ λόγος. Ἐπειτα λεγέτωσαν πῶς
οὐκ εἰρηθεῖς, οἷς ὡς μυθικοῖς αἰσχύνονται (43), τού-
τοις ὡς ἰσχυροῖς καλλωπιζέσθαι· καὶ ἂ τοὺς πολλοὺς
D λαγθάνειν δυνατόν ἦν, οὐ γὰρ πάντων ἢ παλθεύσαι,
ταῦτα δημοσιεύειν ταῖς ἀπάντων ὕψισιν ἐν πλά-
σμασί (44) τε καὶ σχήμασι, καὶ τὸ δεινότατον, μεθ'

(30) Ἥρα ἢ τοῦ. Sic Mont. Bill. Pass. et cæteri
msa. Deest ἢ in Par. edit.

(31) Ἐφ' ἑαυτήν. Herv. ἐφ' ἑαυτῆς.

(32) Παραπολύ. Plerique codices, παρὰ πολύ.

(33) Ἰγέρ τῆς Λακαίνης μοιχάδος. « Pro La-
cæno scorto. » De Argivæ Helenæ raptu hic sermo
est.

(34) Σαλπίζοντος. « Quasi tuba signum dante. »

(35) Κεκαλυμμένα. Reg. I, συγχεκαλυμμένα.

(36) Κατασεύουσα. Pass. κατασεύουσα.

(37) Ἄμφιγυήντι. Pass. ἀμφιγυήντι. Reg. hm,
ἀμφιγυήντι. Alii, ἀμφιγυίει, ἀμφιγυί, ἀμφιγυή.

(38) Τίς οὕτως. Reg. hm, τίς οὕτως.

(39) Εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν. « Ut ea ad ho-
nesti ac decori speciem trahere possit. »

(40) Μέτρα τῆς καταλήξεω. Pass. καταλήξεω
μέτρον.

(41) Αἰσχύνης. Reg. hu, duo Colb. et Pass. ἀσχι-
μούσης.

(42) Ὁ μῦθος. Pass. ἔστιν ὁ μῦθος. Colb. k, ὁ μῦ-
θός ἐστιν. In aliis omittitur, ἔστιν, vel scribitur ante,
aut post, ὁ μῦθος.

(43) Αἰσχύνονται. Ita melioris notæ codices. Editi
αἰσχύνονται.

(44) Πλάσμασι, etc. Comb. veriti: « post: vasa
et ceremonias et gesticulationes. »

ζσης τῆς εἰς χρήματα ζημίας, ἐν τε ναοῖς καὶ βωμοῖς, καὶ ἰδρύμασι (45), καὶ ἀναθήμασι, καὶ θυγαίαις πολυτελεύαντοῖς, καὶ ἀζημίως (46) ἐνδὸν εὐσεβεῖν, ἀσεβεῖν αἰρεῖσθαι μετὰ ζημίας;

PIH'. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ποιητῶν εἶναι φήσουσι κλάσματα καὶ ληρήματα, δύο τούτοις προσχρωμένω ἐς τὸ τερπνὸν τῆς ποιήσεως, μέτρῳ καὶ μύθῳ. καὶ οἷον καταγλυκαιόντων τούτοις τὴν ἀκοήν, αὐτοῖς δὲ ἀπορρήγότερον εἶναι καὶ βαθύτερον τὸν ἐναποκειμένον τούτοις νοῦν, καὶ διαβατὸν ὀλίγοις τῶν σοφωτέρων, σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ δικαίως περὶ τούτων ἐγὼ διαλέξομαι. Πρῶτον μὲν πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὦν σέβουσι ὕβριστὰς (47), καὶ μικροῦ τῶν ἰσοθέων ἀξιοῦσι τιμῶν, οἷς τὸ μὴ δοῦναι δίκην τῆς ἀσεβείας κέρδος αὐταρκείας ἦν; Εἰ γὰρ τοῖς εἰς ἕνα (48) θεὸν αὐτῶν καὶ ἰδία καὶ μικρὰ (49) βλασφημήσουσι θάνατος ἢ ζημία (50) παρὰ τῶν νόμων, τί πάσχειν ἔδει πῶς πᾶσιν ὁμοῦ καὶ δημοσίᾳ, καὶ ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐπαφιέντας τὴν πόλιν, καὶ μικρῶν χρόνων παραδόντας τὴν κωμωδίαν; Ἐπειτα καὶ τοῦτο λογίζεσθαι ἀξιόνοισι καὶ παρ' ἡμῖν κατ' ἐπίκριψιν λόγοι τινές, οὐκ ἀνήσονται, ἀλλὰ τίς ὁ τρόπος (51) αὐτῶν τῆς διπλῆς, καὶ τίς ἡ δύναμις; Οὐτε τὸ φαινόμενον ἀπρεπές, καὶ τὸ κρυπτόμενον θαυμάσιον (52) καὶ ὑπερλαμπρον τοῖς εἰς τὸ βάθος εἰσαγομένοις, καὶ ὡσπερ τι σῶμα καλὸν καὶ ἀπρόσιτον, οὐ φαύλη τῇ ἐσθῆτι περικαλύπτεται· δεῖ γὰρ, ὡς γοῦν ἐμοιγε δοκεῖ, τῶν θείων μηδὲ τὰς ἐνδείξεις (53), καὶ τὰς ἐμφάσεις ἀπρεπείας εἶναι καὶ ἀναξίας τῶν δηλουμένων, μηδὲ αἰαίς ἂν καὶ (54) ἄνθρωποι λεγομέναις περὶ αὐτῶν ἔσχεραίνον· ἀλλ' ἢ τὸ κάλλιστον πάντως ἔχειν, ἢ μὴ τὸ αἰσχιστον, ἵνα τὸ μὲν τοὺς σοφωτέρους εὐφραίνῃ, τὸ δὲ μὴ (55) βλάβη τούτους πλείονας.

species inhonestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque ipsi eas de se prædicari perimoleste laturi sint; verum aut maximam omnino pulchritudinem habere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos minime labefactent.

PIΘ'. Ὑμῖν δὲ οὐτε τὸ νοούμενον ἀξιόπιστον, καὶ τὸ προβεβλημένον ὀλέριον. Καὶ τίς ἢ σύνεσις διὰ βορβόρου (56) πρὸς πόλιν ἄγειν, ἢ διὰ προβόλων τε καὶ ὑφάλων εἰς ὄρμον ἐπελεγεσθαι; Τί γὰρ ἐκ τούτου (57) σύμβησεται; καὶ τί τῶν λόγων τὸ πέρας; Ἐν μὲν ληρήσεις, καὶ ἀλληγορήσεις τὰς σὰς ἀτυχίας ἢ φαντασίας· ὁ δὲ πεισόμενος οὐκ ἔσται· τὸ γὰρ ὀρώμενον πιθανώτερον. Οὐτε οὖν τὸν ἀκροατὴν ὠνησας, καὶ τὸν θεατὴν ἀπώλεσας μετὰ τοῦ φαινομένου

A per figuras, ob omnium oculos ponere, quodque gravissimum est, non sine maximo pecuniarum detrimento, in templis, aris, statuis, donariis, ac sumptuosissimis sacrificiis, cumque citra rei familiaris dispendium pietatem colere liceat, impium esse malle cum detrimento?

CXVIII. Quod si dixerint hæc quidem esse figmenta et nugamenta poetarum, qui duo hæc, carmen scilicet et fabulam, ad conciliandam poesi jucunditatem, adhibere, atque iis aurem velut demulcere voluerint; cæterum vero altioram et abstrusioram in iis sensum reconditum esse, atque ejusmodi, ut sapientiorum pauci ad eam penetrare possint: videte quam simpliciter et æque de his rebus disseram. Primum, cur eos qui suis numinibus contumelias inferunt, laudant, divinisque pene honoribus afficiunt, quibus impietatis pœnam non persolvere satis amplum lucrum erat? Nam si in eos, qui unum quempiam deorum suorum privatim etiam ac levi maledicto affecerint, vel multa vel capitalis pœna legibus constituta sit, quas tandem eos penitere oportebat, qui in omnes simul et publice, et ob fœdiissima flagitia poesis suæ aculeos strinxerunt, atque hanc comœdiam posteris in longum tempus tradiderunt? Tum hoc quoque considerare operæ pretium fuerit: sunt etiam apud nos abditii quidam et allegorici sermones, nec id negavero, verum quænam duplicis eorum sensus est ratio, et quæ vis ac potestas? Nec externa species indecora et inhonesta est, et quod **144** occultatur, admirandum est, iisque, qui in penetrabilia ipsa inducuntur, mire splendidum, ac pulcherrimi instar cujusdam corporis inaccessi, haud aspernanda veste contegitur. Rerum enim divinarum, mea quidem sententia, ne indicationes quidem ipsas externasque species inhonestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque ipsi eas de se prædicari perimoleste laturi sint; verum aut maximam omnino pulchritudinem habere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos

CXIX. Apud vos contra, nec quod intelligendum proponitur, fidem meretur; et quod externe oculis objicitur, fœstum et exitiosum est. Quæ porro prudentia est per cœnum ad urbem ducere, aut per saxa et scopulos ad stationem contendere? Quid enim ex eo accidet, et quis verborum finis futurus est? Tu quidem nugaberis, tuosque errores aut animi figmenta, sensu allegorico explicabis: qui autem tibi fidem habeat, non erit. Nam quod oculis

(45) Ἰδρύμασι. Pass. ἰδρύμασι.

(46) Ἀζημίως. Colb. k, ἀζημίως.

(47) Πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὦν σέβουσι ὕβριστὰς; Bene Billius in prima edit. « cur numinum suorum conviciatores laudant? » In Paris. prætermisum, ὦν σέβουσι.

(48) Εἰς ἕνα. Deest εἰς in duobus Regg. Pass. etc.

(49) Ἰδία καὶ μικρὰ. Hic adverbialiter posita.

(50) Ἡ ζημία. Sic Reg. γ, codex optimæ notæ, quem sequi non dubitamus. In edit. ἡ ζημία.

(51) Τίς ὁ τρόπος. Reg. γ, Colb. k, Sav. Comb.

τίς ὁ λόγος.

(52) Θαυμάσιον. Reg. f, Colb. k, et Pass. addunt, καὶ ὀνηλόν, « et sublime. »

(53) Ἐνδείξεις. Pass. ἐπιδείξεις

(54) Ἄρ καὶ. Hæc desunt in duobus Regg.

(55) Τὸ δὲ μὴ. Colb. k, τὸ δὲ ἕνα μὴ.

(56) Διὰ βορβόρου, etc. « Per cœnum ad urbem ducere. » Proverbialis locutio commodè usurpata adversus eos, qui per obscenas fabulas ad allegoricos sensus ducunt.

(57) Τούτου. Savil. τούτων.

cernitur, majorem ad persuadendum vim habet. A Sicque nullam auditori utilitatem attuleris, et spectatorem perdidideris, qui nimirum ei quod oculis oblatum cernit, præbeat assensum. At contemplationis quidem locus apud eos talis est, tamque ab hypothesibus remotus, ut prius omnia inter se copulare quis possit, atque ea quæ longo intervallo disjuncta sunt, in unum adducere, quam ut hæc affirmet, figmenta nimirum et eorum involucra.

CXX. Quid autem dixeris de ea ipsorum disciplina parte, quæ circa mores versatur? Unde, et a quibus rebus ordientes, quibusque rationibus utentes, ad virtutem eos informare, consiliisque suis et præceptis quam optimos efficere poterunt? Verbi gratia: optima res est concordia, optima res pari animorum consensu inter se civitates, et populos, et familias, et singulos homines jungi, legem videlicet ordinemque naturæ sequentes, quæ omnia divisit simul atque constrinxit, ac totam hanc rerum molem, mundum unum ex pluribus rebus effecit. Quibus autem exemplis hoc illi docebunt? An deorum bella narrantes, et dissidia, et rebelliones, malorumque multitudinem, quæ privatim ipsi publiceque, partim aliis inferunt, partim ab aliis perpetiuntur, 145 quibus omnes fere historiarum et poemata plena sunt? Citius profecto ex pacatis bellaces, et ex sapientibus excordes ac dementes, quam contra ex audacibus et stolidis moderatos atque prudentes hujusmodi exemplis reddiderint. Etenim quos, remotis etiam vitiorum illecebris, a malo C avertere, atque a deteriori parte ad meliorem traducere difficile est, quis tandem his, ut placidi et moderati sint, persuaserit; cum deos vitiosarum affectionum duces et patronos habeant: ubi vitiosum esse, non modo non turpe, sed honorificum etiam existimatur (utpote deorum aliquem defensorem ac patronum assumens, qui vitiosa hac affectione laboret), atque aris et sacrificiis ornatur, legitimamque libertatem nactum est? Hoc enim omnium indignissimum est, quod, quæ legibus vindicantur, ea illi, ut divina, venerentur: tanta est apud ipsos iniustitiæ ubertas et amplitudo.

CXXI. Secundo, honor et reverentia erga parentes ipsis proponatur: illudque, primam ortus causam statim post primam colendam ac venerandam esse: hoc et ratio doceat, et theologia persuadeat. Quidni autem hoc Saturnus persuadeat, Cælo genitalis partes amputans, ne deos gignat, verum hoc

γενομενον. Ἄλλ' ὁ μὲν θεωρητικὸς τρόπος (58) αὐτοῖς τοιοῦτος, καὶ οὕτω πόρρω τῶν ὑποθέσεων, ὡς πάντα πρότερον εἶναι συμβαλεῖν (59) ἀλλήλοις, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν τὰ μακρῶ κεχωρισμένα, ἢ ταῦτα συνθεῖναι καὶ συναρμόσαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς εἶναι φῆσαι, τὰ μυθολογημάτα τε λέγω (60) καὶ τὰ σκεπάσματα.

componat atque conciliet, ejusdemque viri esse

PK'. Τί δ' ἂν εἶποις περὶ τοῦ ἠθικοῦ μέρους αὐτῶν; Πόθεν, καὶ ἐκ τίνων (61) ὀρμώμενοι, καὶ τίσι χρωμένοι λόγοις, πλάττειν αὐτοὺς εἰς ἀρετὴν δυνήσονται, καὶ πλείστου ποιεῖν ἀξίους ταῖς παραινέσεσιν; Ἄριστον ὁμόνοια, καὶ τὸ συμφρονεῖν ἀλλήλοις πόλεις, καὶ δῆμους, καὶ οἰκίας, καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον, νόμῳ καὶ τάξει φύσεως ἐπομένους, ἢ πάντα διεϊλέ τε καὶ συνέδησε, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο κόσμον ἕνα ἐκ πλείονων πεποίηκε. Τίσι τοῦτο διδάξουσιν ὑποδείγμασιν; Ἄρα τοὺς πολέμους λέγοντες τῶν θεῶν, καὶ τὰς στάσεις, καὶ τὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τῶν κακῶν τὸ πλῆθος, ὧν αὐτοὶ τε ἔχουσι, καὶ ἀλλήλοις (62) παρέχουσιν, ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, ὧν μικροῦ πᾶσα πεπλήρωται συγγραφὴ τε καὶ ποίησις; Θάττον μὲν τ' ἂν ἐξ εἰρηνικῶν μαχίμους, καὶ παραπλήγας ἀντὶ σοφῶν, ἢ τούναντιον μετρίους καὶ σώφρονας ἀντὶ θρασέων καὶ ἀπαιδεύτων τοῖς τοιοῦτοις ἂν ἐργάσαιτο παραδείγμασιν. Οὐδὲ γὰρ καὶ δίχα τῶν εἰς τὸ χεῖρον ἐλκόντων χαλεπὸν μεταθεῖναι (63) κακίας, καὶ πρὸς τὴν κρείσσω μεταστῆσαι μοῖραν ἀπὸ τῆς χείρονος, τοῦτους τίς ἂν πείσειεν ἡμέρους εἶναι καὶ καθεκτοῦς, θεοῖς χρωμένους (64) ὀδηγοῖς τῶν παθῶν καὶ προστάταις· ἔνθα τὸ κακὸν εἶναι καὶ τιμιον, ὡς θεῶν τινα προϊστάμενον, οὗ τὸ πάθος ἐστὶ βωμοῖς τε καὶ θυσίαις τιμώμενον, καὶ παρῆρησιαν εἰληφὸς ἔννομον; Τοῦτο γὰρ τὸ δεινότερον, ὅτι ἂ τοῖς νόμοις κολάζεται, ταῦτα ὡς θεῖα σέβεται (65)· τοσαύτη τις ὑμῖν τῆς ἀδικίας ἢ περιουσία.

PKA'. Δεύτερον αὐτοῖς προκείσθω γονέων αἰδὸς καὶ τιμὴ, καὶ τὸ τὴν πρώτην (66) αἰτίαν τοῦ εἶναι σέβειν μετὰ τὴν πρώτην· τοῦτο (67) καὶ λόγος εισηγεῖσθω (68), καὶ θεολογία πειθέτω. Πῶς δὲ οὐ πείσει Κρόνος Οὐρανὸν ἐκτεμῶν, ἢ ἄγονος ἢ θεῶν, καὶ δῶν κύμασιν ἀποτελέσειαι θεὸν, ἀφροῦ γέννημα·

(58) Τρόπος. Reg. u, Montac. et Savil. τρόπος, D « modus. »

(59) Συμβαλεῖν. Colb. k, συμβάλλειν. Mont. γρ. συμβαίνειν. Ita Reg. l in textu.

(60) Μυθολογημάτα τε λέγω. Deest, λέγω in Pass. qui mox pro, σκεπάσματα, habet, σκέμματα, « excogitationes. »

(61) Καὶ ἐκ τίνων. Non pauci, κάκ τίνων.

(62) Ἀλλήλοις. « Puto, » ait Billius, ἄλλοις.

(63) Μεταθεῖναι. Reg. hu, Colb. 3, Ald., Hervag. μεταστήσαι.

(64) Θεοῖς χρωμένους, etc. Augustinus lib. II, c. 7, De civitat. Dei, eadem gentilibus objicit: « Omnes cultores talium deorum, inquit, mox ut eos libido populerit ferventi, ut ait Persius, tincta veneno, ma-

gis intuentur, quid Jupiter fecerit, quam quod docuerit Plato, vel Cato censuerit. » Profert etiam, inter alia, illud Terentiani Chæreæ, qui, cum in flagitiosa libidine versaretur, « deos se imitari jactabat. »

(65) Κολάζεται.. σέβεται. Reg. x, Mont. κολάζετε.. σέβετε.

(66) Πρώτην. Mallem, δευτέραν, « secundam. » Mox, μετὰ τὴν πρώτην. Par. ed. addit αἰτίαν, quam vocem delevimus, utpote quæ in nullo codice legitur.

(67) Τοῦτο. Deest in duobus Reg. totidemque Colb.

(68) Λόγος εισηγεῖσθω. Pass. ὁ λόγος ἡγεῖσθω.

καὶ Κρόνῳ Ζεὺς ἐπανιστάμενος, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, ὁ γλυκὺς λίθος καὶ πικρὸς τυραννοκτόνος· εἶτε τι ἄλλο τοιοῦτον αὐτοῖς εἰς τιμὴν τῶν γεννησάμενων αἱ βίβλοι φέρουσι. Τρίτον αὐτοῖς ἔστω χρημάτων ὑπεροψία, καὶ τὸ μὴ πανταγόθεν κερδαίνειν, μηδὲ τοῦ δυστυχεῖν ἀρραβῶνα, τὸ κακῶς κτᾶσθαι λαμβάνειν. Πῶς οὖν ὁ Κερδῶς (69) αὐτοῖς σταθῆσεται, καὶ τὸ σακέλλιον (70) προβληθήσεται, καὶ ἡ κλεπτικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις τιμηθήσεται, καὶ τὸ Ἄρευ (71) χαλκοῦ Φοῖβον μὴ μαντεύεσθαι, μηδὲ εἶναι τι τοῦ ὀβολοῦ τιμώτερον; Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὰ σεμνὰ καὶ σεβάσματα.

PKB'. Τί ἔτι; Σωφροσύνην διδασκείτωσαν, ἐγκράτειαν εἰσηγεῖσθωσαν· καὶ ὁ πείθων ἐγγύς, πάντα γινόμενος διὰ τὰς γυναῖκας, ὁ Ζεὺς, καὶ Φρυξί μειρακίσκοις (72) ἀετὸς ἐραστής ὁ φιλιτατος (ἐν' ὧς ἕδιστα συμποσιάζοιεν οἱ θεοὶ, τοῖς Διὸς οἰνοχοούμενοι παιδικοῖς)· καὶ ταῖς πεντήκοντα Θεστίου θυγατράσιν ἐναθλεύων Ἡρακλῆς ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ Τριέσπερος, καὶ τρισκαίδεκατον ἄθλον τοῦτον ἐπιτελέσας, οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς ἄλλοις γὰρ οὐ συναριθμούμενον. Ἐπικοπέτω τὸν θυμὸν Ἄρης (73), μέθην Διόνησος, μισοξενίαν Ἄρτεμις, ἀπάτην ὁ Λοξίας (74) αὐτῶν χρησιμολόγος, γέλωτος ἀμετρίαν ὁ καταχωιεύων θεός, τῶν θεῶν λυπουμένων, καὶ ἀραιαῖς ταῖς κήμασι ἐπιβρῶννύμενος· γαστριμαργίαν ὁ Ζεὺς ἐπὶ δαίτα λιπαρὰν τρέχων μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπίης σὺν τοῖς λοιποῖς δαίμοσιν· ὁ Βουθόνας (75), τὸν γεωργὸν τυραννήσας, καὶ τὸν ἀρότην βοῦν Λαφξίας, καὶ τὴν κλησὶν λαβῶν ἐκ τῆς πράξεως, καὶ πάντες ταῖς κνίσσαις καὶ ταῖς λοιθαῖς ἐπιτρέχοντες.

PKΓ'. Καίτοι πῶς ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἐγγύς, οἷς ὄρος μὲν φίλας (76) αὐτὸς ἕκαστος, καὶ τὸ τῆ ἀυτὰ βούλεσθαι τοῖς πλησίον ἅ καὶ σφίσι αὐτοῖς· ἐγκλημα δ' οὐ μόνον τὸ γενέσθαι κακὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ μελλῆσαι (77) μικροῦ, καὶ τῆς ὀργῆς (78) κολαζομένης, ὡς πράξεως· οἷς σωφροσύνη μὲν οὕτω σπουδάζεται, ὥστε καὶ ὀφθαλμὸς ἀναστέλλεται· χεῖρ δὲ φονικὴ τοσοῦτον πῆρρωθεν εἰργεταί ὥστε καὶ θυμὸς σωφρονίζεται· ἐπιόρχον δὲ ὁμοσίου (79) οὕτω δεινὸν καὶ ὑπέρογκον, ὥστε καὶ τὸν

(69) Κερδῶς. « Lucrus, » Mercurii epithetum, ad subindicandam ipsius in quaestu faciendū dexteritatem; quamobrem a priscis pingebatur accinctus pera, quam a sacco, sacculum appellabant. Habetur etiam ut lucri ac furtorum praeses.

(70) Σακέλλιον. Mallet Montacutius, σάκυλλον, sed displicet Combessio, quia grammaticis inauditum.

(71) Ἄρευ, etc. Sic codi. et editi. Herv. vero in textu, et Montac. in ora, ἀνευθε. Erat id Apollinis oraculum.

(72) Φρυξί μειρακίσκοις. Ita pene omnes mss. Editi vero, Φρυξί μειρακίσις. Alludit hic Gregorius ad Ganimedem raptum.

(73) Θυμὸν Ἄρης. Quinque Reg. Or. 1, et Combess. legunt: θυμὸν μὲν Ἄρης.

(74) Λοξίας. Sic Apollo appellatus, quod obscura

fluctibus det, ut deam, spumæ fetum, efficiant; et Jupiter adversus Saturnum, patris sui exemplo, insurgens, dulcis (inquam) ille lapis, et sævus tyrannicida: aut si quid aliud hujusmodi ad parentum honorem voluminibus eorum continetur? Tertium ipsis sit, pecunias despiciere atque aspernari, nec undecunque lucrum captandum esse, nec facultatibus injusta ratione quaerendis, calamitatis arrhabonem accipere. Quomodo igitur Lucrus ipsis constituetur, et sacculus proferetur, et furax del vis atque facultas honorabitur: illudque etiam, Sine ære Phæbum minime vaticinari, nec obolo quidquam esse præstantius? Hæc enim graves eorum ac venerandæ sunt sententiæ.

CXXII. Quid præterea? Pudicitiam doceant, continentiam suadeant. In propinquo est qui persusdeat, Jupiter nimirum, ob seminarum amorem quamlibet formam subinde induens, et Phrygius adolescentulis amatric aquila factus (ut dii, Jovis cinædis vinum fundentibus, 146 quam suavissime compotarent): ac Trivesperus ille Hercules, in quinquaginta Thestii filibus una nocte certans, ac decimum tertium hoc certamen conficiens, quod haud scio quare in certaminum ipsius numero fuerit prætermisum. Iram Mars reprimat, temulentiam Bacchus, hospitum odium Diana, fraudem obliquus ille ipsorum vates, risus petulantiam deus ille, mœrentibus aliis diis, claudicans, rarisque et tenuibus tibiis innitens: ingluviem Jupiter, pinguis convivii causa, simul cum reliquis dæmonibus ad inculpato Æthiopes currens; Buthœnas etiam, qui agricolæ vim attulit, et bovem aratorem voravit, atque ex eo facinore nomen accepit; dii denique omnes, ad carniū nidores et libamina summa festinatione properantes.

CXXIII. An vero hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quod lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsis: crimen autem, non modo malum exstitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, nimirum cupiditate quoque ipsa pene, ut actione, poenam luente; apud quos tantum pudicitiae studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur: perjurium autem adeo

et ambigua oracula redderet, quæ plurimos in errorem et maximas calamitates induxerunt.

(75) Βουθόνας. Ita cognominatus Hercules. Vide col. 603, not. 86.

(76) Φίλας. Montacutius conjicit legendum φιλοσοφίας. Sed nullos favere codices asserit variarum lectionum collector; verum hallucinatur; Coisl. namque 2 habet, φιλοσοφίας.

(77) Μελλῆσαι. Reg. γ, μελλῆσαι.

(78) Καὶ τῆς ὀργῆς, etc. « Ipso animi motu ac cupiditate pene, » etc.

(79) Ἐπιόρχον δὲ ὁμοσίου. Ita Reg. quatuor, et duo Colb. Edit. ἐπιόρχον δὲ χωρῆσαι ἢ ὁμοσίου. Alii vero plures ἐπὶ ὄρχον δὲ χωρῆσαι ἢ ὁμοσίου, quæ lectio non spernenda, sed tamen nostræ posthabenda.

atrox et nefarium censetur, ut iurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit? Jam vero pecuniæ, multis ne unquam quidem ullæ fuerunt: multi rursus hoc uno nomine multa libenter habuerunt, ut multa contemnerent, extremam inopiam instar omnium opum colentes. Ventre porro, tanquam acerbo quodam et detestabili domino, malorumque omnium parente, ad crassum vulgus abjecto; non sane magnum fuerit hoc de ipsis dicere, quod eam sibi vim adhibeant, ut pene carnis quoque omnis expertes esse videantur, nimirum id quod mortale est, per id quod immortale, absumentes: ac virtutis ipsis hæc una lex est, ne levissimis quidem vitiis, atque ab omnibus neglectis, succumbere. Nihil etiam præclarior ac præstantius, quam nos principia quoque ipsa plectimus, ac velut malum fluvium multo ante cohibemus.

147 CXXIV. Ubinam autem, quæso, et apud quos homines, sancitum est, ut qui maledicuntur, benedicant⁸¹, qui blasphemantur, obsecrent⁸², quod scilicet non tam objectum crimen, quam veritas ipsa nos lædat, qui persecutionem patiuntur, celant, qui vestibus spoliuntur, amplius adhuc se exuant, qui maledictis et execratione afficiuntur, pro maledicentibus orent: atque, ut uno verbo dicam, audaciam et importunitatem benignitate vincant, eosque, a quibus injuriam accipiunt, patientia sua meliores efficiant? Atque ut hoc demus, eos fucatis suis præceptis vitium reprimere, quo tandem modo ad virtutis et doctrinæ nostræ gradum pervenerint, qui, non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu hæreret, in vitio ponimus? Ita enim nobis idem quod trochis, accideret, quos in orbem volvi, non autem progredi, videmus, atque immote, ut sic loquar, scuticæ vi impulsos rotari. Quocirca nos ita constitutam habere vitæ rationem oportet, ut virtutes, partim jam exsequamur, partim in eas incumbamus, partim cupide appetamus, quousque ad finem ac deificationem illam pervenerimus. ob quam creati sumus, et ad quam properamus, si modo animo excelso et in altum penetrante sumus, atque aliquid Dei magnificentia dignum speramus.

⁸¹ Math. v, 44. ⁸² I Cor. iv, 13.

(80) *Οὐδ' ἐγένετο.* Quia nimirum vel oblatas opes adire noluerunt, vel comparare neglexerunt. Alioqui coacta et ex necessitate paupertas a Gregorio minime commendatur.

(81) *Τῷ ἀθανάτῳ.* Mendose in Par. edit. τὸ ἀθανάτῳ.

(82) *Κατηγορίας.* Ita Reg. quinque et Or. 1. Non pauci tamen cum editis, *κατηγορίας.* Potest reddi: « utpote quos male objectum crimen non magis quam veritas lædat. »

ἄρκον μόνοις ἡμῖν τυγχάνειν ἀπόμοτον; Χρήματα δὲ τοῖς μὲν πολλοῖς οὐδ' ἐγένετο (80)· πολλοῖς δὲ διὰ τοῦτ' ἂν ἦν ἡδέως πλεῖω καὶ μόνον, ἵνα πλείωνον ὑπερίδωσι, τὸ μὴδὲν ἔχειν ἀντὶ παντὸς πλοῦτος φιλοσοφοῦντες· γαστέρα δὲ τοῖς πολλοῖς ἀπορρίψαντες ὡς πικρὰν δέσποιναν καὶ ἀπόπτυστον, καὶ πάντων κακῶν μητέρα· οὐ μέγα φῆσαι, ὅτι μὴδὲ σάρκες εἶναι βιάζονται, τῷ ἀθανάτῳ (81) τὸ θνητὸν ἀναλίσκοντες· καὶ νόμος εἰς αὐτοῖς ἀρετῆς, τὸ μὴδὲ τῶν μικρῶν ἠτῶσθαι, καὶ πᾶσι παρορωμένον. Τὸ γὰρ κάλλιστον, ὅτι, τῶν ἄλλων τὰ τέλη τιμωρομένων κατὰ τοὺς νόμους, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς κολάζομεν, ὥσπερ τι βεῦμα πονηρὸν καὶ δυσκάθεκτον πόβρωθεν ἀναστέλλοντες.

quod, allis scelerum fines juxta leges vindicantibus, nos quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, pro-

PKA'. Ποῦ δὲ καὶ παρὰ τισὶν ἀνθρώπων, εἰπέ μοι, τὸ λοιδορούμενος εὐφημεῖν, βλασφημούμενος παρακαλεῖν, ὡς οὐ τῆς κακῆς κατηγορίας (82) βλαπτοῦσης μᾶλλον ἢ τῆς ἀληθείας, διωκομένου ὑποχωρεῖν, γυμνομένου προσαπεκδύεσθαι (83), καταρωμένου ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀρωμένων· ἐνὶ λόγῳ, χρηστότητι νικᾶν θρασύτητα, καὶ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀδικούντας, οἷς καρτεροῦμεν πάσχοντες; Καίτοι κἂν εἰ κακίαν δοίημεν αὐτοῦς (84) κολάζειν ταῖς τοῦ πλάσματος παραίνεσιν, ποῦ τὸ φθᾶσαι πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ παιδείσεως, οἷς καὶ τὸ μὴ προβαίνειν (85) τῷ καλῷ, μὴδὲ νέους ἀντὶ πικρῶν ἀεὶ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένειν κακίᾳ δοκεῖ; Στρόμβων τὸ πάθος περιτρεχόντων, οὐ προΐόντων, καὶ στάσιμον κινουμένων, ἴν' οὕτως εἴπω, τῇ βίᾳ τῆς μάστιγος. Καὶ δεῖ τὸ μὲν (86) ἡμῖν ἐξηγῆσθαι τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἔχεσθαι, τοῦ δὲ ἐφίεσθαι μέχρι τοῦ τέλους καὶ τῆς θεώσεως, ἐφ' ἣ γεγόναμεν καὶ πρὸς ἣν ἐπιεργάμεθα, οἷ γε διαβατικοὶ τὴν διάνοιαν, καὶ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοῦς ἐλπίζοντες ἄξιον.

(83) *Προσαπεκδύεσθαι.* Sic Reg. et Colb. plures, Pass. et Montac. Editi vero, *προσαποδύεσθαι.*

(84) *Δοίημεν αὐτούς.* Plures Reg. et Or. 1, *δοίημεν αὐτοῖς.* Alii, *δοίημεν κολάζειν αὐτοῖς.*

(85) *Προβαίνειν.* Ita omnes nostri codices, præter Reg. q, qui cum edit. habet, *προσβαίνειν.*

(86) *Καὶ δεῖ τὸ μὲν,* etc. « Oportet ut nos, cum quæ recta sunt alia opere compleverimus, in alia incumbamus. »

ORATIO V^a.

Secunda in Julianum imperatorem invectiva.

I. Ac primum quidem sermonum meorum certamen confectum et absolutum est. Etenim hominis

• Alias iv, quæ autem 5 erat, nunc 10.—Scripta initio anni 364.

(87) *Βασιλέως.* Deest in octo Reg. tribus Colb.

ΛΟΓΟΣ Ε'.

Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως (87) στηλιτευτικὸς δεύτερος.

A'. Οὗτος μὲν δὴ τῶν ἐμῶν λόγων ὁ πρῶτος ἀεθλος (88) ἐκτετέλεσται καὶ διήνυσται· καὶ γὰρ Or. 1, et Jes. 1.

(88) *Ὁ πρῶτος ἀεθλος.* Ita mss. omnes. Editi πρῶτ' ἀεθλος.

ἰσχυρὰ μὲν ἱκανῶς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κακοθῆβαιαν ἐν
 αἷς ἔβρασε τε καθ' ἡμῶν, καὶ οἷς ἐμελλεν, αἰεὶ τι
 τῶν παρόντων ἐπινοῶν βαρύτερον. Νῦν αὖτε σκοπὸν
 εἶλον, ὃν οὐκ οἶδ' εἰ τις βέβληκεν, ἤδη τοῦ λόγου
 προσησόμεθα, Θεῷ τε ἰερώτερον, καὶ ἡμῖν ἡδῶν,
 καὶ τοῖς ἔπειτα χρησιμώτερον· τοῖς εἰρημένους
 προσθεῖναι (89) τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ σταθμῖα (90),
 καὶ οἷς ἀντιταλαντεύεται πονηρία (91), τοῖς μὲν
 εἰσθῆν (92) ἀπαντῶσα, τοῖς δὲ καὶ μικρὸν ὕστε-
 ρη ὅπως ἂν, οἶμαι, τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ δοκῆ, καὶ
 κριτῶν ἡμετέρων (93)· ὃς οἶδε συμφορὰν μὲν
 ἐπιπέσειν ἐλέω, θράσος δὲ ἀτιμίᾳ σωφρονίζειν
 καὶ μάλιστα, οἷς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις (94) παι-
 ἀστεως.

miseriordia reprimit, ita etiam Ignominia et flagris, pro eo animadversionis modo, quem ipse perspe-
 dum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coercet.

B. Νόσους μὲν δὴ τῶν ἀσεβῶν ἐνδοίκους, καὶ B
 ἡζῆς οὐκ ἀφανεῖς, καὶ πολυτρόπους ἄλλας πληγὰς
 καὶ μάλιστα οἷς τετολημάσαι παραπλησίας (95),
 καὶ θανάτους οὐ κατὰ τὸ εὐκθρὸς χωρήσαντας, καὶ
 αἷ ἐν αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἐξαγορεύσεις, καὶ ἀνονή-
 τως μεταμελείας, τὰς δὲ ὄνειράτων (96) παι-
 ἀστεις, καὶ τὰ καθ' ὕπαρ (97) φαντάσματα, τίς ἂν
 εἰς ἐκτραγηθήσειεν; ὅσα τε ἢ περὶ τοὺς θείους
 ἄνω παρανομήσασιν, ἢ περὶ τὰς ἱερὰς τραπέζας
 ἐβρόδισσιν (98), ἢ περὶ τοὺς μυστικὸς κρατή-
 ρας (99) μαγεύσιν, ἢ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀνέδην (1)
 ἰμπερουμένους, ἢ τὰλλα πάντα ὅσα τετολημάσαι,
 κενυσαμένους αὐτοῖς ἀπήνησε, τῆς τοῦ Θεοῦ
 κατὰ τῶν τοιούτων ὀργῆς ἐναργῆ καὶ φανερά (2)
 προήματα; Ταῦτα μὲν οὖν ἐκὼν ὑπερβήσομαι,
 ὡς ἀπιστῶν τοῖς ὀρωμένοις, καὶ λεγομένοις, οὐδὲ
 εἰσπέμπω τι εἰς τὸν εἰρησίου διδοῦς τὰ συμ-
 βαινόντα, κατὰ τοὺς εἰρησίου τὰ τοιαῦτα ὑπολαμβάνον-
 τας; ἀλλ' ἵνα μὴ περὶ τὰ μικρὰ διατρέβην δόξω,
 παρὶς τὰ μέγιστα καὶ ὀνομαστότερα (3)· τὸ δ' οὖν
 περιβόητον πᾶσι θαῦμα, καὶ οὐδὲ τοῖς ἀθέοις αὐτοῖς
 ἀπιστούμενον λέξω ἐρχομαι.

ter miraculum, quod omnium ore celebratur, ac
 tunc, oratione prosequar.

Γ. Ἐραίνετο καθ' ἡμῶν αἰεὶ τι πλεόν, ὥσπερ
 κρᾶσιν ἐπεγείρων κύματα, ὃ καθ' ἑαυτοῦ πρῶ-

A improbitate ac perversitate abunde ostendi, tam
 per ea quæ adversus nos perpetravit, quam quæ
 facere parabat, sic videlicet animo comparatus, ut
 ad præsentem acerbitatem aliquid quotidie gravius
 excogitaret. Nunc vero alium jam orationis scopum,
 ad quem haud scio an quisquam collimarit, tum
 apud Deum sanctiorem, tum nobis jucundiorē,
 atque adeo posteris utiliorē, nobis proponemus :
 nimirum ut ad ea quæ superius a nobis dicta sunt,
 iustas Dei lances adjungamus, easque pœnas quibus
 improbitas compensatur, aliis nimirum statim,
 aliis autem aliquanto 148 post occurrens; prout,
 opinor, artificio Verbo, rerumque nostrarum arbitro
 et moderatori visum fuerit : qui, ut calamitatem
 pro eo animadversionis modo, quem ipse perspe-

H. Enimvero quis justos impiorum morbos, mi-
 nimeque obscuras corporum ruptiones, ac multi-
 plices alias plagas et flagra, eorum sceleribus con-
 gruentia, mortesque haudquaquam usitato more
 obortas, eorumque inter ipsos cruciatus confessiones,
 et inutiles penitencias, easque quæ tum per
 insomnia, tum per vera visa contigerunt, castiga-
 tiones, pro dignitate narrare atque exaggerare
 sufficiat? quæque, vel ob flagitia circa sacras ædes
 admissa, vel ob sacras mensas contumeliis affectas,
 vel ob mystica pocula furiose contaminata, vel ob
 ventrem corporibus nostris projecta quadam impu-
 dentia saturatum, vel ob omnia alia scelera perpe-
 trata ipsis acciderunt, clara utique et perspicua
 divinæ adversus hujusmodi homines iræ signa et
 argumenta? Verum hæc consulto præteribo, non
 quod iis quæ in hominum oculis atque sermone
 posita sunt, fidem abrogem, aut rerum eventus
 temerario cuidam motui fortunæque tribuam,
 quemadmodum illi, qui res hujusmodi temere sen-
 tiunt, sed ne, majoribus atque insignioribus rebus
 prætermisissis, levioribus immorari videar. Illud
 ne apud eos quidem, qui Deum nullum putant, fide

III. xurebat ille in dies adversus nos vehemen-
 tius, non secus ac fluctus super fluctus excitans,

(89) Προσθεῖναι. « Lego, » ait Heinsius, οὖν προσ-
 θεῖναι θέλω.

(90) Σταθμῖα. Tres Reg. Colb. k, Or. 1, στα-
 θμῖα.

(91) Πονηρία. In Mont. γρ. πονηρία, quod habent
 Ald. et Herv. Hunc locum sic reddit Comb. « Et
 quibus iniquitas rependitur pondera appendamus,
 ipsa nimirum, » etc.

(92) Αὐτόθεν. Reg. q, Colb. 3, αὐτίχα. Or. 1, ad
 παρ. αὐτόθεν ἀπαντῶσα. Mont. censet legendum,
 ἀπαντῶσα.

(93) Ἡμετέρων. « Snaudi λόγων, » inquit Mont.
 « non πραγμάτων, ut Billius. »

(94) Οἷς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις. Oxon. καὶ
 παρ. Pass. μάλιστα αἷς αὐτὸς ἐπίσταται, καὶ οἷς
 μέτροις. Sic etiam Comb. qui vertit : « Quibus ipse
 novit flagris et quibus animadversionis modis. »

(95) Παραπλησίας. « Flagella sceleribus ausisque
 æstima. »

(96) Δι' ὄνειράτων. « Per insomnia. » Sic casti-

D gatus est Abimelech rex Geraræ, cum Saram Abrahamæ
 uxorem abstulisset. Gen. xi.

(97) Καθ' ὕπαρ. « Verisque visis oblata spectra. »
 Editi, ὑπέρ. Sic Balthasaro impendens calamitas
 per verum visum præsignata est. Daniel. v.

(98) Ἐβρόδισσιν. Reg. l, et Or. 1, ἐνυβρί-
 σασιν.

(99) Μυστικὸς κρατήρας. « Mystica pocula. »
 Julianus præfectus, Apostatae avunculus, et Felix
 regalis ærarii quæstor, cum sacrata Deo vasa teme-
 rassent, extemplo horribili morbo correpti, miseri-
 rima morte interierunt. Rem narrat Niceph. Hist.
 l. x, c. 29, t. II, pag. 67. Chrysostomus quoque
 hom. 4, in laudem populi, et Theodoret. l. III,
 c. 12

(1) Ἀρέδην. Mss. non pauci, ἀναδην, « impu-
 dentem. »

(2) Φανερά. Pass. φοβερά. « Horrenda. »

(3) Ὀνομαστότερα. Reg. b, ὀνομαστότατα.

qui in seipsum primum insanierat, et sancta protriverat, Spirituique gratiæ contumeliam intulerat⁶⁶. Jeroboam apposite dixerimus, aut Israelitam Achab, homines iniquissimos, aut Ægyptium illum Pharaonem, aut Assyrium Nabuchodonosor, vel hæc omnia contrahentes, unum atque eundem nominabimus : quandoquidem eum omnium vitia in sese collegisse constat, defectionem nempe 149 Jeroboam⁶⁷, credulitatem Achab⁶⁸, duritiam Pharaonis⁶⁹, sacrilegium Nabuchodonosoris⁶⁰, omnium denique in unum collectorum impietatem. Cum autem per alia omnia fuisset grassatus, atque omne tyrannidis in nos et crudelitatis genus, ut leve et abjectum, contempsisset (nec enim ulla unquam natura ad malorum inventionem illius natura secundior et uberior fuit), ad extremum, Judæorum quoque nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate, tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus clam flagrante, ad id, quod moliebatur, perficiendum, adjutoribus usus; ipsis nimirum in patriam redire ac templum instaurare, patriarumque rituum vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et arcanis fatale esse affirmans, ac benevolentia specie

IV. Postquam autem hæc in animum induxit, ipsisque persuasit (facile enim imposturam facit, quidquid delectat), illi quidem ad templi exstructionem se comparare, atque in id opus, et manu multa, et animi alacritate ac labore incumbere. Illud enim narrant, qui eorum res admirantur, uxores quoque ipsorum non modo matronalem omnem mundum corporisque ornatum prompto animo detraxisse, atque in operis structuram laborantiumque opem contulisse, verum eo quoque animo fuisse, ut, terram sinu efferentes, ac nec vestibibus præclaris et exquisitis, nec teneris membris parcentes, pietatis officio sese fungi existimarent, omniaque hoc conatu inferiora ducerent. Ut vero, sævo turbine ac repentina æstuantis terræ agitatione simul una repulsi, ad propinquum quoddam templum perrexerunt, alii orationis causa, alii, ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo, quod offerebatur, ad periculi propulsationem utentes, alii cum tumultu una proruentes, ac cum currentibus simul illabentes; sunt qui eos ne a tem-

τον (4) μανείς και πατήσας τὰ ἅγια, και τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυδρίας. Ἰεροδοῦμ ἐπιτείν οικειότερον, ἢ Ἀχαάβ τὸν Ἰσραηλίτην (5), τοὺς παρανομωτάτους, ἢ Φαραῶ τὸν Αἰγύπτιον, ἢ Ναβουχοδονόσορ τὸν Ἀσσύριον, ἢ ταῦτα πάντα (6) συνελόντες, ἕνα και τὸν αὐτὸν ὀνομάσομεν (7)· ἐπεὶ και τὰς πάντων κακίας εἰς ἑαυτὸν συλλεξάμενος φαίνεται, Ἰεροδοῦμ τὴν ἀποστασίαν, Ἀχαάβ τὴν μαιφονίαν, Φαραῶ τὴν σκληρότητα, Ναβουχοδονόσορ τὴν ἱεροσυλίαν, πάντων ὁμοῦ τὴν ἀσέβειαν. Ἐπεὶ δὲ πάντα διεξελθὼν τὰλλα (8), και πᾶν εἶδος τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος, ὡς μικρὸν τι και ἀγεννὲς ἀτιμάσας (οὐ γὰρ ἐγένετο ποριμωτέρα φύσις ἐκεῖνης (9) εἰς κακῶν εὕρεσιν και ἐπίνοιαν), τέλος ἐπαφῆκε και τὸ Ἰουδαίων φύλον ἡμῶν τὴν παλαιάν τε αὐτῶν κουφότητα, και τὸ καθ' ἡμῶν ἀνωθεν ὑποσυμχόμενον ἐν αὐτοῖς μῖσος συνεργὸν λαθῶν τοῦ τεχνάσματος, ἐπιθειάζων (10) τε θῆγον ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βίβλων και ἀπορρήτων, ὡς νῦν αὐτοῖς ἀποκειμένον εἶη καταλθεῖν εἰς τὴν ἰαυτῶν, και τὸν νεῶν ἀναδείμασθαι, και τῶν πατρῶων τὸ κράτος ἀνανεώσασθαι, και ἀποκρυπτόμενος εὐνοίας πλάσματι τὴν ἐπίνοιαν.

Δ'. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα και διανοήθη και ἐπεισεν (ἐκπυλὸν γὰρ εἰς ἀπάτην τὸ πρὸς ἡδονὴν ἄπαν), οἱ μὲν ὡς ἀναστήσοντες διενουῦντο τὸ ἱερόν, και χειρὶ πολλῇ και προθυμίᾳ περὶ τὸ ἔργον ἐταλαιπώρουσαν· φασὶ γέ τοι και τὰς γυναῖκας αὐτῶν οἱ τὰ ἐκείνων θαυμάζουσες, οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς περὶ τὸ σῶμα κόσμους περιελομένας ἐτοίμως συνεισφέρειν τῷ ἔργῳ και τοῖς πονουμένοις, ἀλλὰ και τοῖς κόλποις τὸν χοῦν ἐκπερούσας, και οὕτε πολυτελοῦς ἐσθῆτος, οὕτε μελῶν ἀπαλότῃτος φειδομένας, εὐσεβεῖν οἴεσθαι και πάντα ἐλάττω νομιζεῖν τοῦ ἐγγειρημάτος. Ὡς δὲ ὑπὸ ἀργίας λαίλαπος και βρασμοῦ γῆς ἄφνω συναλαθέντες (11), ἐπὶ τι τῶν πλησίον ἱερῶν, οἱ μὲν ὡς ἱκετεύουσες, ὤρμησαν, οἱ δὲ, ὅπερ (12) ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμβαίνειν, τῷ παρόντι χρώμενοι πρὸς βοήθειαν, οἱ δὲ ἄλλω; τῇ παραγῆ συμπερόμενοι, και τοῖς θεοῦσι συνεισπίπτοντες. Εἰσὶ μὲν οἱ λέγουσιν, ὡς οὐδὲ τὸ ἱερόν αὐτοῦς προσεδέξατο, ἀλλ' ἀναπεπταμέναις προσελθόντες ταῖς πύλαις, ἐπικλεισθείσαις (13) ἐγένετο ἐκ τίνος ἀοράτου και (14) ἀφανοῦς δυνάμεως, ἢ τὰ ταῦτα (15) τερατουργεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀσεβῶν (16) κα-

⁶⁶ Hebr. x, 29. ⁶⁷ III Reg. xii, 26. ⁶⁸ III Reg. xxii, 26. ⁶⁹ Exod. vii, 22. ⁶⁰ IV Reg. xxv, 9.

(4) Ἐαυτοῦ πρώτον. Ita tres Reg. Alii vero tres D Reg. et Or. 1 ad marg. πρώτου.

(5) Ἰσραηλίτην. Sic omnes codices, « quasi rex schismaticus et tyrannus. » Suspiciat Mont. legendum, Ἰσραηλίτων, « Regum Israel sceleratissimos. » Quæ lectio non displicet, sed nulli latent codices.

(6) Ἡ ταῦτα πάντα. Colb. 3, ἢ τὰ πάντα.

(7) Ὀνομάσομεν. Reg. bn, ὀνομάσωμεν. Notam interrogationis hic ponendam arbitratur Heinsius.

(8) Τὰλλα. Mss. communius, τὰ ἄλλα.

(9) Φύσις ἐκεῖνης. « Ingenium, indoles. » Savil. ἐκείνου.

(10) Ἐπιθειάζων. « Per Deum obtestans, divinoque ex eis afflatu, quem fingebat, monens, etc. »

(11) Συναλαθέντες. Colb. 3, συναλασθέντες.

(12) Ὅπερ. Reg. a, ὡπερ.

(13) Ἐπικλεισθείσαις. Sic vulgo codd. Edit. vern. ἐπιτεθείσαις.

(14) Ἀοράτου και. Ita mss. et editi. In Par. deest, και.

(15) Ἡ τὰ ταῦτα. Reg. bm, ἢ ταῦτα.

(16) Τῶν ἀσεβῶν. Reg. a, b, bm, et Or. 1, τῶν ἀσεβούντων. Porro de his miraculis consentientes habemus, non tantum Theodoretum, Sozomenum, Rufinum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, etc., sed etiam Juliani adoratorem Ammianum, imo Judæos ipsos. Unde Sozomenus, lib. v, c. 21, ait : « Judæi ipsi ac gentiles fidem faciunt, qui opus imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicam, ne inchoare quidem potuerunt. » Addamus, nisi quantum necesse fuit, ut « ne lapis super lapidem relinqueretur, » egesta scilicet etiam e fundamentis

ειρήνην, καὶ τῶν εὐσεβῶν ἀσφαλείαν· ὁ δὲ ἅπαντες ἤκη καὶ λέγουσι καὶ πιστεύουσιν, ὅτι βιαζομένους εἰσὶ καὶ φιλονεικοῦντας περὶ τὴν εἰσοδὸν, πῦρ ἔπρηεν ἅπαντῆσαν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τοὺς μὲν κατέβηκε καὶ ἀνήλωσεν (ὡς ὁμοίον τι περὶ αὐτοὺς συμβῆναι τοῖς Σοδομιτῶν πάθεισιν, ἢ τῷ περὶ *Nádað* καὶ Ἀβιοῦδ θαύματι ξένως καὶ θυμιάσασι καὶ κινδυνεύουσι), τοὺς δὲ τῶν καιρίων ἀκρωτηριάσαν (17), πῆλιν ἀφῆκεν ἔμφυχον τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαπῶντων ἀπειλῆς καὶ κινήσεως. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτο, καὶ ἀπιστεῖτω μηδεὶς, ὅτι μηδὲ (18) ταῖς ἄλλαις τοῦ Θεοῦ δυνάμεσιν· ὁ δὲ ἐτι τοῦτου (19) παραδοξότερον καὶ περιφανέστερον, ἔστη φῶς ἐν τῷ οὐρανῷ (20) ἐν σταυρῶν περιγράφον (21), καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ τῆς ἀτιμαζόμενον τοῖς ἀθέοις καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα ἐν ἐν οὐρανῷ δείκνυται πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεται

τῶν πᾶντων ὑψηλότερον. *bandam* putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cœlo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contemptui fuerat, in cœlo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius.

E. Πρὸς ταῦτα τί φήσουσιν οἱ τοῦ αἰῶνος τούτου πρὸς, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποσεμνύοντες, οἱ τὰς βελτίους ὑπήνεσ ἔλακοντες, καὶ τὸ κομψὸν περισύροντες; (22) ἡμῖν τριβῶνιον; ἀντιδιήγησαι μοι καὶ σὺ τὰ εἰς ἐτοὺς μακροὺς λόγους γράφων, καὶ τὰς ἀπίστους ἐπιθέεις ἱστορίας, καὶ κεχηγῶς πρὸς τὰ ἄνω (23), καὶ τῶν οὐρανίων καταψευδόμενος, καὶ πλέκων ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων (24) κινήσεως τὰς γενέσεις καὶ τὰ συμβαίνοντα; Λέγε μοι καὶ σὺ τοὺς σοὺς ἀστέρας, τὸν Ἀριάνης στέφανον, καὶ τὸν Βερενίκης πλόκαμον, καὶ τὸν ἀσελγῆ Κύκλον, καὶ τὸν ὕβριστήν Ταῦρον· εἰ δὲ βούλει, τὸν Ὀφιοῦχόν (25) σου, καὶ τὸν Αἰγόκρω (26), καὶ τὸν Λέοντα, ἄλλους τε ὄσους ἐπὶ τῷ κατῷ (27) γνωρίσας, ἢ θεοὺς ἢ ἀστέρας ἐποίησας. Πῶς σὺ τοῦτον (28) ἔχεις τὸν κύκλον ἐν τοῖς σοῖς μαθήμασι; Πῶς δὲ τὸν ἐπὶ Βηθλεὲμ δραμόντα πρότερον ἐκ τῆς ἐφ᾽ ἀστέρα, τὸν ὁδηγὸν τῶν σῶν Μάγων καὶ πρῶτον; Ἐγὼ τι καὶ γὰρ λέγειν ἐκ τῶν οὐρανίων· εἰκίνας τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἀνεδήλωσεν (29) ὁ ἀπὸ οὐρανοῦ τῆς Χριστοῦ νίκης ὁ στέφανος.

¹ Gen. xix, 24. ² Levit. x, 2. ³ Matth. ii, 1 seqq.

lumo. Ita impij Apostatæ spes, qua, ut cum Theodoro loquar, *Hist.*, lib. iii, c. 17, « sese falsi prædictionem Domini convicturum esse sperabat, » impleta est, ut stultis ipse suis contra Deum consiliis. nescius, invitatusque adimplendæ servierit prædictioni, quæ aliqui ad amissim necdum completa erat, eam decimam quintam catechesim scriberet Cyrillus Hierosolymitanus.

(17) Ἀκρωτηριάσαν. Ita mss. omnes. Edit. ἀκρωτηριάσαν.

(18) Ὅτι μηδέ. Sic Pass. aliique plures codices; « Quandoquidem, » etc. Vel, « si modo aliis... fidem nou abrogat. » Edit. Par. Ald. et Herv. ἐτι μηδέ.

(19) Ὅ δὲ ἐτι τοῦτου. Sic mss. omnes. Deest in Par. edit. τοῦτου.

(20) Τῷ οὐρανῷ. Deest, τῷ, in pluribus.

(21) Περιγράφον. « Crucem describens, » aut,

plio quidem admissos fuisse commemorari, sea cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessuloque obductas offendisse, potentia quadam invisibili, quæ ad impiorum terrorem ac piorum incolumitatem hujusmodi prodigia efficit. Hoc autem uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, 150 quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrentis inhibuit, et alios quidem exussit et absumpsit (ut simile quiddam ipsius, quod Sodomitis, acciderit ¹, aut etiam quod Nadab et Abiud ², qui inusitato more et thus adoleverunt, et oppressi sunt), alios vero præcipuis corporis partibus truncatos, vivam columnam divinæ adversus peccatores comminationis et motionis reliquit. Atque hoc quidem ad hunc modum se habuit, nec fidem quisquam derogat, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem habendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cœlo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contemptui fuerat, in cœlo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius.

V. Ad hæc porro quid dicturi sunt hujus sæculi sapientes, suaque magnificis verbis exornantes, qui profundas barbas gestant, ac scitum et venustum pallium trahunt? Tu quoque tua mihi ex adverso narra, qui prolixas orationes conscribis, historiasque a fide abhorrentes conficis, atque ad supera inhias, falsaque de cœlestibus loqueris, atque nativitates et rerum eventus ex astrorum motu contextis? Sidera quoque tua mihi expone, Ariadnes coronam, et Berenices comam, et salacem Cygnum, et petulantem Taurum; atque etiam, si ita vis, Ophiuchum tuum, et Capricornum, et Leonem, aliosque omnes, quos, ob malum cognitos, vel in deorum, vel in siderum numerum ascripsisti. Ubi tu hunc circulum in tua mathesi habes? Ubi etiam stellam illam, Magorum tuorum ducem et auspiciem, quæ prius ab ortu in Bethlehem currit ³? Ipse quoque nonnihil habeo quod de cœlestibus disseram: stella illa Christi præsentiam indicavit: hæc victoriæ Christi corona fuit.

D « delineans. » Quid sit crux in orbem descripta non video. Miraculum istud testimonio suo confirmant Chrysostomus, Rufinus, Theod., Sozom., Socrat., etc.

(22) Περιγράφοντες. « Circumferunt. »

(23) Πρὸς τὰ ἄνω. Reg. a, εἰς τὰ ἄνω.

(24) Ἀστέρων. Duo Reg. Colb. k, Ur. 1, ἀστέρων.

(25) Ὀφιοῦχόν σου. « Serpentarium. » Pass. σοι. Sunt qui Esculapium intelligant, quod anguem manu tenens pingeretur.

(26) Αἰγόκρω. Ita plerique codices. Par. edit. Αἰγόκρω.

(27) Ἐπὶ τῷ κατῷ. « Ab insigni malo notos, celebres. »

(28) Τοῦτον. Coisl. 2, τούτων.

(29) Ἀνεδήλωσεν. Codices, communis, ἐδήλωσεν. Coisl. 2, ἐμήνυσεν.

VI. Atque hæc mihi de cælestibus atque superis, A quæ pro magna ea, quæ in universo elucet, concordia et necessitudine rebus nostris condolentur, dicta sint. Quæ vero sequuntur, Psalmistes jam mihi expleat: *Et 151 civitates destruxisti*⁵⁰ (ut veteres illas obeasdem impietates), inter ipsas, quibus in nos utebantur, iniquitates, partim mari obrutas, partim terræ motu prostratas et eversas, ut propemodum id quod reliquum est, dicere possim: *Periit memoria earum cum sonitu*⁵¹, et claro ac celebri exitio. Tanta enim ruina est tantaque confRACTIO earum ac illarum quæ e vicino sunt, inaximeque harum quæ impietate delectantur, ut si quis etiam earum instaurationem aggredi audeat, multo tempore ad eam rem opus futurum sit.

VII. Ac terræ quidem et cœli hæc ostenta fuerunt: cæterum aer hujusmodi tempore nihilne insigne eddidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui hujus miraculi spectatores et conscii exstiterunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam, sive nostrorum, sive exterorum hæc narrabat, aut narrantes audiebat, statim hoc miraculum, vel in seipso, vel in vicino suo perspiciebat, stellatus nimirum ipse notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, aut summa cura elaboratam picturam varietate superantem. Quæ res spectantium animos tanto stupore affecit, ut omnes ferrie, quasi ex signo uno, atque una voce, Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo hæc acciderunt, ad sacerdotes nostros properantes, adhibitis multis precibus in Ecclesiam admissi, ac sublimioribus mysteriis imbuti sint, sacro baptismate purificati, atque utilitatem ex timore consecuti.

VIII. Ita quidem se res habebant. Julianus vero furoris sensim ingravescentis cæstro percitus et agitated, ad ipsum calamitatum suarum caput tandem devenit. Ut enim Christianorum res ex animi sententia se habere existimavit, atque ex his, quæ jam

⁵⁰ Psal. ix, 7. ⁵¹ *ibid.*

(50) *Ψαλμός.* Reg. hu, Ald. et Herv. *ψαλμυδός.*

(51) *Αὐτῶν.* Duo Reg. αὐτοῦ.

(52) *Τοιοῦτο.* Sic mss. Edit. vero, τοιοῦτον.

(53) *Τῶν ἐκ γειτόνων.* Pass. et Schol. *Montae.* τῶν ἐν γειτόνων.

(54) *Ἀσεβεία.* Ita Pass. aliique codices, et sensus postulat. Editi autem, εὐσεβεία, « pietate, » quod tolerari poterat, si abesset, μάστιγα, quia in impiorum ruina, vel pessimo cuique vicino metuendum esse, probant, Sodomitarum et Abironis pereuntium exempla, et adhibitæ tum ab angelis, tum a Moyse cautiones.

(55) *Ὁς.* Pass. ὡστε.

(56) *Πρός.* Pass. aliique, εἰς.

(57) *Ἄνθρωπος.* Male Ald. et Herv. ἀνθρωπος, « vir. »

(58) *Ἔτι.* Mont. εἰς ἔτι.

(59) *Κατασημανθείσας.* Pass. ἐπισημανθείσας.

Γ'. Ταῦτα μὲν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἀνω συμπαιχόντων τοῖς ἡμετέροις, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ παντός ἁρμονίαν τε καὶ οικειώσιν· τὰ δὲ ἐξ ἡμῶν ψαλμός (50) συμπληροῦτω μοι· ὅτι καὶ πόλεις κατέσθαι (ὡς τὰς παλαιὰς ἐκείνας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσέβημασιν), ἐν αὐταῖς ταῖς καθ' ἡμῶν παρανομίαις, τὰς μὲν πλάγασιν ἐπικλυσθεῖσας, τὰς δὲ σεισμῶ κενεχθεῖσας, ὡς μικροῦ καὶ τὸ λειπόμενον ἔχειν εἰπεῖν, ὅτι Ἀπόλωστο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν (31) μετ' ἡχοῦ καὶ περιδοῆτου τῆς ἀπωλείας· τοσαύτη γὰρ αὐτῶν ἡ πτώσις, καὶ τοιοῦτο (32) τὸ σύντριμμα, καὶ τῶν ἐκ γειτόνων (33), καὶ μάλιστα τῇ ἀσεβείᾳ (34) περιχρόντων, ὡς (35) πολλοῦ χρόνου δεῖν αὐταῖς, εἰ τις ἔρα καὶ τολμήσειε τοῦτο πρὸς (36) ἐπακροῦθαι.

Z'. Ἄρ' οὖν γῆ μὲν οὕτω καὶ οὐρανός· ἄρ' (57) ἐκ οὐκ ἐπισημαίνεται τοῖς τοιοῦτοις καιροῖς, οὐδὲ ἠγάθη τότε τοῖς σημεῖοις τοῦ πάθους; Ἐπίδειξαν οὖν ἔτι (38) καὶ νῦν τὰς ἐσθῆτας, οἱ τοῦ θαύματος ἐκείνου θεαταὶ καὶ μύσται, τὰς τότε κατασημανθείσας (39) τοῖς τοῦ σταυροῦ στίγμασιν. Ὁμοῦ τε γὰρ ταῦτα διηγείτο τις, εἴτ' οὖν τῶν ἡμετέρων, εἴτ' οὖν τῶν ἔξωθεν (40), ἡ διηγουμένων ἤκουε, καὶ τὸ θαῦμα ἑώρα παρ' ἑαυτῷ, ἢ τῷ πλησίον γινόμενον, κατὰ στερῶς ὧν, ἢ ἐκείνων ὁρῶν τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐσθῆμασι, πάσης ἰστουργικῆς ψηφίδος ἢ περιέργου ζωγραφίας (41) ποικιλώτερον. Ἐκ τούτου τί γίνεται; Τοσαύτη τῶν ὁρωμένων κατάπληξις, ὡς μικροῦ μὲν ἀπαντας ὡσπερ ἐξ ἐνός συνθήματος (42) καὶ μὲ φωνῆς τὸν τῶν Χριστιανῶν ἀνακαλεῖσθαι θεόν, εἰσημαίαις τε πολλαῖς καὶ ἰκεσίαις αὐτὸν ἐξέλασσεσθαι· πολλοὺς δὲ οὐκ εἰς ἀναβολάς, ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῶν συμβάντων προσδραμόντας τοῖς ἱερεῦσιν ἡμῶν, καὶ πολλὰ καταθεθέντας τῆς τε Ἐκκλησίας γενέσθαι μέρος, καὶ μυθῆναι τὰ τελεώτερα (43), τῷ ἱερῷ (44) καθαιγισθέντας βαπτίσματι, καὶ διὰ τὸν φόβον (45) ὠφελήθέντας.

H'. Εἶχε μὲν οὖν οὕτω ταῦτα· ὁ δὲ, ταῖς κατὰ μικρὸν μανίαις οἰστρηλατούμενος καὶ δονούμενος, ἐπὶ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀπαντᾷ τῶν ἐαυτοῦ συμφορῶν. Ὡς γὰρ κατὰ νοῦν ἔχειν αὐτῷ τὰ Χριστιανῶν ἔστω, καὶ οἷς ἤδη κατεῖργαστο (46), τὸ καὶ πᾶν ἄλλων εἶνα:

(40) *Τῶν ἔξωθεν.* Sic magno consensu mss. Edit. *Par. ξένων.*

(41) *Ζωγραφίας.* Reg. nu, Colb. 3, Ald. et Herv. addunt ἀμπεχόμενον. Pass. Reg. I, ἀμπεχόμενον. Ita etiam Comb. qui vertit, « majori varietate amictium. »

(42) *Ἐξ ἐνός συνθήματος.* Comb. « quasi ex una tessera, » vel, « quasi ex conducto. »

(43) *Τελεώτερα.* Ita mss. Editi, τελεώτερα.

(44) *Ἱερῷ.* Sic codices omnes. Edit. *Par. θεῷ.*

(45) *Διὰ τὸν φόβον.* Pass. διὰ τῶν φοβερῶν ὠφελήθέντας τὸ μὴ φοβεῖσθαι· « atque id utilitatis ex rebus timendis consecuti ut nihil timerent. » Sed hæc non agnoscunt plerique codices, nec vertit Billius. Herv. διὰ τῶν φόβων.

(46) *Κατεῖργαστο.* Sic Pass. cæterique mss. *Mont. vero et edit. Par. κατεργάστω.*

δειξάντων μόνον (47) ἐλπίσας, καὶ τινα κατὰ τῶν Ἀ
ἐπιπέλων βαρβάρων εὐημερίαν ἀρπάσας, μίαν βου-
λείστας ταύτην βουλὴν συνετωπάτην τε καὶ φιλανθρω-
ποπάτην. Ἄρας διττὸν ἐνθῆνδε στρατὸν, τὸν μὲν (48)
ἐπιπέτων, τὸν δὲ τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων, ᾧ καὶ
μῆλλον εἶχε θαρβρεῖν, ἐπὶ Πέρσας στρατεύει, θράσους
ἀλογίᾳ μᾶλλον ἢ βρώμει ἀσφαλείᾳ πιστεύσας· καὶ οὐδ'
ἐκείνο συνιδεῖν δυνήθεις ὁ σοφώτατος, ὅτι θάρσος καὶ
θράσος (49), καὶ εἰ τοῖς ὀνόμασι πλησιάζοι, πλείστον
ἀλλήλων τῇ δυνάμει κεχώρισται, ἀνδρία τε ἦν φαμὲν
καὶ ἀνανδρία. Τὸ μὲν γὰρ ἐν τοῖς τολμητέοις θαρβρεῖν
ἀνδρίας ἐστίν, ὡσπερ τὸ ὑφίεσθαι δειλίας· οὐ δὲ
πλείων ὁ κίνδυνος, ὁμοίως χωρεῖν καὶ ὠθίζεσθαι, ἀλλὰ
μὴ κατέχεσθαι, θράσους, ὡσπερ τὸ ὑποχωρεῖν ἀσφα-
λείας. Καὶ οὐ τοῦ αὐτοῦ λόγου θετέον φυλάξαι τὰ
ὄντα, καὶ τῶν οὐκ ὄντων τι προσλαβεῖν· τὸ μὲν γὰρ B
μάλιστα καὶ πρῶτον τοῖς νόων ἔχουσι τιμητέον· τὸ
δὲ, ἂν μὲν ὑπάρχη μετὰ βούνητος, δεκτέον· ἂν δὲ
ἀντιπίπτῃ, περιουτέον. Ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι τι
τῶν ἐλπίζομένων πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι κινδυνεύων
εἶναι ἀνόητος (50). Καὶ μοι προσοικεῖναί δοκεῖ πύκτη
καὶ τὴν τέχνην, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι, προ-
βιλλομένῳ· ἢ κυβερνήτῃ λελυμένης αὐτῷ τῆς νηὸς,
καὶ οὐ πλοῦμας (51) ἐχούσης, ναῦν καταδύουσι (52)
παιεμαγ, ἢ καταδύειν ἐσπουδαχότι. Ἐν μοι δοκεῖ
μῆδὲν ἐκεῖνος ἐνθυμηθεὶς, ἐγχειρεῖν ἀπερισκέπτως
τοῖς ἐγνωσμένοις, ἐτι τῶν Ῥωμαϊκῶν ὠδινόντων
αὐτῷ (53), καὶ κακῶς διακειμένων τῷ διωγμῷ μά-
λιστα, τὴν ἄλλοτριαν περινοῶν· καὶ Σαλμωνεύς (54)
εἶναι τις ἐκ βύρσης βροντῶν, πρὸς τοὺς Τραϊανούς βλέ-
πων ἐκείνους καὶ τοὺς Ἀδριανούς (55), ὧν οὐκ ἦτρον C
τῆς ἀνδρείας τὸ ἀσφαλὲς ἐθαυμάζετο. Τὸν Κάρων δὲ
οὐκ ἐνενοεῖ ἐκεῖνον, οὐδὲ τὸν Οὐαλεριανὸν (56), οἱ δίκαις
ἕσαν ἐρμῆς ἀλογίστου, ἔν, ὃ φησιν ἡ τραγῳδία, μὴ
ἐπιβίβω τὰς τύχας, ἐν Περσῶν ὄροις, ἐν ἀκμῇ τῆς
εὐτυχίας καταλυθέντες.

aggreditur, rebus Romanis adhuc exulceratis, maleque, praesertim ob excitatam persecutionem, affe-
ctis, alienam regionem cogitans; ac Salmoneum quemdam, e corio tonantem nobis referens, Traja-
nosque illos et Adrianos sibi ob oculos proponens, quorum minus cautio et prudentia, quam animi ma-
gnitudo admirationi esse solebat. Ac ei, nec Cari illius in mentem veniebat sors, nec Valeriani, qui
impetius inconsulti poenas dederunt (ne, quemadmodum ait tragicus (57), *fortunas exprobrum*), in
Persarum finibus in medio felicitatis cursu oppressi.

Θ. Ἄλλ' οὖν ἔδοξε ταῦτα, καὶ τῆς ἐρμῆς ἦν
εἶπεν μαντείας καὶ γοητείας, ῥητῆς τε καὶ ἀρήρητου

(47) *Μόνον*. Plures codices habent, οὐ μόνον. D
Pass. oī, Reg. 1, oī, forsan pro, οὐ, vel, oī,
« sibi. »

(48) *Τὸν μέρ*, etc. Or. 1, Mont. τῶν μέν... τῶν
εἰ.

(49) *Θάρσος καὶ θράσος*. « Fiducia et audacia
sino parum differunt, at significatione multum. »

(50) *Ἀνόητος*. Reg. quatuor, Colb. k, Bill. ἀνόη-
τος, ἴσος μοι δοκῶν πύκτη κακῷ, etc. Budæus ita
hunc locum legit: Καὶ μοι προσοικεῖναί δοκεῖ πύκτη
καὶ τὴν τέχνην, καὶ, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι,
προβιλλομένῳ. Quod sic reddidit: « Mibique assimilis
esse videtur pugili artis ignaro, qui priusquam sta-
tum stabilito pede composuit, pugnans in adversarium
intendit. »

(51) *Ὁ πλοῦμας*. Reg. a, οὐκ εὐπλοῦμας.

(52) *Καταδύουσι*. Ita Pass. aliique plures; alii
vero καταδύονται.

confecerat, in eam spem adductus est, nihil esse,
quod, modo vellet, 152 superare et expugnare non
posset, ac praeterea prosperi cujusdam adversus
Occiduos barbaros bellici successus occasionem rapi-
ens, hoc unum consilium, prudentissimum simul
et humanissimum capit. Duplicem enim inde exerci-
tum moveas, alterum militum, alterum dæmonum,
a quibus ducebatur, et in cujus ope ipsius fiducia
magis nitebatur, adversus Persas expeditionem sus-
cipit, praecipiti temeritate potius quam virium fir-
mitate fretus: ac ne illud quidem perspicies vir
sapientissimus, fiduciam et audaciam, licet nomi-
nis ratione inter se vicinæ sint, potentia tamen et
facultate plurimum inter se distinctas esse, et di-
stare plus quam fortitudo distat ab ignavia. Etenim
in rebus arduis praesidentem animum gerere, ma-
gnanimitatis est; quemadmodum contra, periculum
detrectare, timiditatis et ignaviae. At ubi plus peri-
culi imminet, tum obviam procedere, seque in dis-
crimen obtrudere, non autem reprimere ac retine-
re, temeritati ducendum est; quemadmodum e con-
trario, cedere, cautioni et prudentiae. Nec eodem
loco ponendum est, ea quæ adsunt, tueri, et eorum
quæ non habeas, aliquid adipisci. Illius enim præ-
cipua et primaria ratio cordatis viris habenda est:
hoc vero, siquidem tuto facileque liceat, amplecten-
dum; sin autem in contrarium cedit, contemnen-
dum. Qui vero, ut aliquid eorum, quæ spe conce-
pit, assequatur, fortunarum omnium suarum peri-
culo dimicat, in magna stultitia versatur. Ac mihi
malo pugili non dissimilis esse videtur, artem suam,
priusquam gradum recte fixerit, proferenti: aut
gubernatori, soluta nave sua, nec ad navigandum
idonea, navem hostilem deprimenti, aut certe de-
primere conanti. Quorum ille nihil, ut mihi qui-
dem videtur, reputans, inconsulte ea quæ statuerat,

153 IX. Verum hæc ipsius animo insederant,
totusque in eam expeditionem ferebatur, omni di-

(53) *Ὀδινόντων*. Bud. « nondum pacatis rebus
domi, » vel, « adhuc laborantibus, sibi que velut
parturientibus. »

(54) *Σαλμωνεύς*. Salmoneus, apud poetas, Elidis
rex, qui ut deus haberetur, super ponte æreo cum
curum agitans fulmine armatus, fulminantem Jovem
imitari voluit. Sed eum Jupiter ad inferos fulmine
detrusit. Vide Virg., *Aeneid.* vi, vers. 585.

(55) *Τραϊανούς... καὶ τοὺς Ἀδριανούς*. « Tra-
janus et Adrianus Romani imperatores, qui, » ut lo-
quitur Elias, « ad fortitudinem, animique magni-
tudinem prudentiæ quoque laudem adjunxerunt. »

(56) *Τὸν Κάρων... τὸν Οὐαλεριανόν*. Carus et
Valerianus imperatores Romani, cum in summa fe-
licitate versarentur, stolidi ac temerarii impetus
poenas dederunt, in Persarum finibus oppressi ac
deleti.

(57) Euripides in Oreste.

vinationis et præstigiæ, dicendorumque et tacendorum sacrificiorum portentosa vanitate in unum collecta, ut tota ea scilicet brevi deleteretur. Porro votiva victima, quam magna quamque eximia, o Christe, et Verbum, et impatibilis passionis, totiusque orbis mysterium ! universam Christianorum gentem dæmonibus subjicere, si modo propositi compos existeret. Ac conatus quidem ipsius principia perquam strenna, et quæ plerisque eorum qui ipsius partibus student, magnis vocibus celebrantur, sunt hujusmodi. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perluens Euphrates ac Persidem præterlabens, illic cum Tigride miscetur, cepisset et pervastasset, nonnullaque castella omni præsidio destituta diruisset; sive quod Persas incursionis celeritate fefellisset, sive quod ab iis consulto ita duceretur, sensimque ad ulterius procedendum alliceretur (utrumque enim dicitur), ita demum progressus, atque exercitum a latere proficiscente, navibusque frumentum et vasa per fluvium convehentibus, paucis interjectis diebus ad Ctesiphontem castra ponit; cujus urbis tanto desiderio tenebatur ut vel ad maret.

X. Hinc vero jam, velut arena pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro fluunt. Ctesiphon enim arx firma est, captique haud facilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustrique ac limoso amne communita. Hanc porro arx quoque altera firmiore reddit, Cochen appellatam, pari tam naturæ quam artis præsidio constructa, alteri arci ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem ambæ præbeant: quippe quæ fluminis tantum divortio inter se dividantur. Quas cum nec repentino incursu atque impetu expugnare, nec obsidione capere, atque in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis, procedere (periculum enim erat, ne e loco superiori telis utrinque peteretur, transituque prohiberetur), hoc demum modo eas a tergo relinquit. Nam cum Euphratis fluminis omnium maximi, partem haud minimam dirupisset, ac per fossam quandam (cujus vetera etiam vestigia existere aiunt), tantum ex eo circumduxisset, ut gestandis navibus par esse posset, atque hac paulo superius cum Tigride **154** commisisset, ita demum naves conservat, e fluvio ad fluvium tuto pervectas. Ita

Α θυσίας τερατειαν εις εν αγαγων, εν εν βραχει πιν καταλυθη. Και το καλλιερημα ως μεγα και υπερ φους, ω Χριστε, και Λογε, και παθη (58) του απε θους, και κόσμου παντος μυστηριον (59) ! ολον τ Χριστιανων γενος παραστηναι τοις δαιμοσιν, ει το προκειμενον κρατησειε. Τα μεν ουν προδα της ε χειρησεως αυτω, και λιαν νεανικα, και πολλοις τω τα εκεινου φρονουντων περιδοουμενα ταυτα. Την γη των Ασυριων δεση διαβρεων ο Ευφρατης, και τη Περσιδα παραμειδομενος, εκεισε τω Τιγριδι μενεται, ταυτην ελων και τεμων, και τινα των φρουριων εξελων κατα πολλην του κωλυσοντος (60) ερημιαν ειτ' ουν λαθων δια το της εφοδου τάχος, ειτε υπε Περσων οτω στρατηγουμενος (61), και κατα μικρη υπαγομενος εις τουμπροσθεν (62) (λεγεται γαρ αμφοτερα), οτω γουν προτων, και τω στρατω παραπορευομενω, και ταξ ναυσι δια του ποταμου σιτηγουσαις (63) τε και σκευαγωγουσαις, ου μικρον (64), το εν μεσω, και Κτησιφωντι προσθαλει· ης και το πλησιον γενεσθαι νικης μερος αυτω δια τον πδον ενομιζετο.

eam propius accessisse, victoriæ partem existi-

I'. Έντευθεν δε ηδη, ωσπερ φάμμου ποδων υποσπασθεισης, η νηι ζαλης αντιπεσουσης, εις τουπισω χωρει τα πράγματα. Η γαρ Κτησιφων φρουριον εστι καρτερων και δυσάλωτον, τειχει τε (65) οπη; πλινθου, και τάφρω βαθειζ, και τοις εκ του ποταμου τεναγσειν ωχυρωμενη. Ποιει δε αυτην οχυροτεραν (66) και φουριον ετερον, ω προσηγορια (67) Κωχη, μετα της ισης ασφαλειας συγκειμενον, οπη τε φυσικη και δεη χειροποιητος, τοσούτων ενουμενον, ως (68) μιαν πολιν δοκειν αμφοτερας, τω ποταμω μεσω διειργομενας ταυτας· ουτε γαρ εξελειν οιδν τε ην εξ επιδρομης αθροας, η πολιορκια (69) παραστησασθαι, ουτε διεξελασαι και τω ναυτω μάλιστα (κινδυνυσαι γαρ αν εξ υπερδεξιων, αμφοτερωθεν βαλλομενον, και ειργόμενον), κατοπιν ευτου ποιεिताι, και ποιεिताι (70) τον τροπον τουτον. Του Ευφρατου ποταμων εντος (71) μεγιστου μερος ουκ ελαχιστον απορρηξας (72), και περιαγαγων, οσον ναυσιν ειναι πλοϊμον εκ διωρυγος (73) ης και αρχαια φασιν ιχνη φαίνεσθαι, και ταυτη (74) τω Τιγριδι συμβαλων μικρον εμπροσθεν, οτω διασωζει τας ναυς εκ του ποταμου τω ποταμω δοθεισας εν ασφαλεια. Οδε μεν ουν τον εκ των φρουριων του-

(58) Πάθη. In Montac. γρ. πάθος
(59) Μυστήριον. Savil. καθάρσιον. « Piaculum, expiatio. »

(60) Καλύσοντος. Ita mss. omnes. Edit. Par. κωλύοντος.

(61) Οτω στρατηγουμενος. Heins. καταστρατηγουμενος. « Sic imperatoria arte (Stratagemate) circumveniretur. » Bud.

(62) Τουμπροσθεν. Reg. l. et Colb. 3, τα εμπροσθεν.

(63) Σιτηγουσαις. Ita magno consensu mss. Par. vero σιταγωγουσαις.

(64) Ου μικρον. « Non minimo intervallo. »

(65) Τειχει τε. In edit. τειχει δε.

(66) Οχυροτεραν. Edit. Par. ισχυροτεραν.

(67) Προσηγορια. Male in Herv. et Par. προσηγοριαν.

(68) Ως. Reg. bm. Pass. ωστε.

(69) Πολιορκια. Duo Regg. πολιορκιας.

(70) Και ποιεिताι. Sic plerique codices.

(71) Οντος. Reg. bm, εντος.

(72) Απορρηξας. Reg. γ, γρ. διαρρηξας.

(73) Διωρυγος. Regg. septem, Or. 1, διωρυχος.

(74) Και ταυτη. Sic mss. omnes, et editi, præter Paris. et Mont. qui legunt, και τουτο. Hos sequitur Comb. qui refert τουτο ad μέρος superius, et vertit: « atque hanc (scissam partem) cum paulo superius Tigridi conjunxisset, commisissetque, » etc.

των διαδιδράσκει κίνδυνον. Ὡς δὲ προτόντι Περσικῆ δυνάμει παραφανείσα, καὶ αἰετὶς τῆ οὐση προσγινομένη, κατὰ μετώπου (75) μὲν ἴστασθαι, καὶ διακινδυνεύειν οὐκ ἔμετο δεῖν δίχα μεγάλης ἀνάγκης, ἐνὸν ἐκ περιουσίας κρατεῖν· ἐκ δὲ τῶν λόγων καὶ τῶν στενῶν ἢ παρικοί, βάλλουσα καὶ κρούουσα, καὶ τὰ καιρία τῆς διόδου προκαταλαμβάνουσα, βραδίως εἴργε τοῦ πρόσω· τῆνικαῦτα ἐν ἀπορίᾳ τε ἦν ἤδη πολλῇ, καὶ οὐκ ἔχων ὅπη (76) ἐρίπτεται. λύσιν εὐρίσκει πονηρὰν τοῦ βουλευματος.

vero in magna animi anxietate versabatur; nec, quo se verteret, habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

1A. Ἀνὴρ γάρ τις τῶν οὐκ ἀδοκίμων ἐν Πέρσας, τὸν ἐπὶ Βαβυλωνίαν πρὸς Κύρον (77) Ζώπυρον μνησάμενος, ὡς δὴ τι τῶν Περσῶν (78) βασιλεῖ, μᾶλλον δὲ μέγιστα καὶ ἐπὶ μεγιστοῖς προσκεκρουμένος, καὶ δύνουσι μὲν τοῖς ἐκείνου μάλιστα, εὐνοῦσι δὲ τοῖς Ῥωμαίων πράγμασι διὰ τοῦτο τυγχάνων, καὶ τὸ πιστεύεσθαι λαθῶν ἐκ τοῦ πλάσματος· τί ταῦτα, φησὶν, ὦ βασιλεῦ; Πῶς οὕτω σωθῶς καὶ τοσοῦτου βουλευέσθε πράγματος; Τίς δὲ ἡγίας οὗτός σοι βίλος καὶ ὁ κερικτὸς φόβος, ὁ τῆς ἀναπείρας διδάσκαλος; Οὐδὲν γὰρ οὕτω δόμαχον (79) καὶ φιλόνηκον, ὡς γαστήρ, καὶ τὸ ἐν χερσὶν ἔχειν τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' εἰ τι ἐμοὶ κεῖται, τὸ μὲν ναυτικὸν τοῦτο χαλρεῖν ἴσκει, καὶ τὴν ἐπομένην ἐκλυσιν τῷ γενναίῳ τοῦ στρατῶ· αὐτὸς δὲ δι' ἄλλης ὁδοῦ εὐκορυφαίως τε καὶ ἀσφαλίστατος, ἧς κἄν σοι καθήγητής (ἐμπειρὸς δὲ εἰ τις ἄλλος φημι τῆς χώρας εἶναι τῆς Περσικῆς), ἐμβαλεῖς τε εἰς τὴν ζελεμάν, καὶ τῶν κατὰ γνώμην τυχῶν ἐκπαρῆξαι· ἡμᾶς δὲ τῆνικαῦτα εὐποιήσεις, ἥνλικα ἄν ἔργω (80) κείσῃαν ἀδελφῆς τῆς ἡμετέρας εὐνοίας καὶ παρανέσεως.

1B. Ὡς δὲ εἶπε ταῦτα, καὶ εἰπὼν ἐπεισεν, εὐπιστον γὰρ ἢ κουφότης, καὶ τοῦ Θεοῦ μάλιστα σκελεπόντος, ἅπαντα ἦν ὁμοῦ τὰ δεινὰ· τὰς μὲν κίβδους τὸ πῦρ, καὶ ὁ σίτος οὐκ ἦν, καὶ προστῆν ὁ γέλω· αὐτόχειρ γὰρ ἢ σφαγῆ σχεδόν· τὰ δὲ τῶν ἐπιπέων (81) φρούδα, καὶ ὁ ὀδηγός (82) συναπῆλθε ταῖς ὑποσχέσεσιν. Ἐν κύκλῳ δὲ οἱ πολέμοιοι, καὶ περιβρέτων ὁ πόλεμος· ἢ τε πρόδος οὐ βραδία, ἢ τραπὴ δὲ οὐκ εὐπορος· ἐν ἀθυμίᾳ δὲ ὁ στρατός, καὶ δι' ὀργῆς εἶχον (83) τὸν βασιλέα· ἐλείπετο δὲ χρηστῆς ἐλπίδος οὐδέν· μίαν δὲ ὡς ἐν τοῖς παροῦσιν ἐδόκει μόνη, τῆς πονηρᾶς ἀπαλλαγῆναι βασιλείας καὶ στρατηγίας.

A castrorum horum periculum effugit. Ut autem progredienti Persicæ copiæ in conspectum venientes, quotidieque augescentes, eam gerendi belli rationem tenere cœperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum copiarum exuberantia vincere liceret, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi pugnae aleam judicarent; cæterum e tumulis et locorum angustiis, ubi facultas daretur, hostes sagittis impeterent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facillime, ne porro progredierentur, inhiherent: tum vero in magna animi anxietate versabatur; nec, quo se verteret, habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

B. XI. Vir enim quidam, inter Persas non ignobilis, Zopyri illius erga Cyrum, in Babylonis obsidione, facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, ob idque in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset, ac per huiusmodi fucum et simulationem fidem sibi conciliasset: Quid hæc, inquit, imperator? Quid tam ignavum atque imbecillum de tanti momenti negotio consilium initis? Quorsum hoc navale frumentum, ac superfluum onus, ignaviae magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilius, nihil pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum hunc apparatus valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redeuntem: tu autem via faciliore et tutiori, cujus tibi me ducem fore profiteor (nam Persicæ regionis tam peritus sum quam quivis alius), in hostium terram impressionem facies, rebusque ex animi sententia confectis ad reditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum te ipsa benevolentia erga te mea consilii que mei documentum ceperis.

XII. Hac oratione cum, id quod proponebat, Juliano persuasisset, credula enim est levitas, præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cœpit exercitus. Naves igni conflagrabant, frumentum nullum erat, ac risus insuper accedebat; idem enim ferme erat, 155 ac si manus sibi ipsi necemque attulisset, spes omnes evanidæ, duxque itineris cum promissis suis abscesserat. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat: progressus non facilis, victus ægre parabilis: languebat exercitus, animisque conciderat, in imperatorem accensus erat: nihil

sensu exponit δόμαχον Budæus in Plutar. Symp. Voluit profecto impostor suadere Juliano, militare robur frangi, ac rixosum fieri, cum diffinit deliciis; et præfidentem atque incautum plerumque labefactari, cum in manibus salus esse videtur.

(80) Ἡνλικα ἄν ἔργω. Sic mss. et editi. Montac. et Par. ἐν ἔργω.

(81) Τῶν ἐπιπέων. Pass. ἐπιπεθέντων.

(82) Ὁ ὀδηγός. Ita Pass. et alii plerique codd. Derst δ, in editis.

(83) Ἐίχον. Comb. εἶχε.

(75) Κατὰ μετώπου. Mont. γρ. κατὰ μέτωπον.

(76) Ὄπη. Plerique codices, ὅποι.

(77) Κύρον. Non Cyrus, sed Darius Hystaspis, ut ex Herodoto et Plutarcho discimus.

(78) Τῶν Περσῶν. Ita tres Regg., duo Colb. et Or. I. Pas. i cum editis, τῶν Περσῶν.

(79) Οὗτω δόμαχον. In Pass. ac plerique codices. Par. edit. ἐπίμαχον. Nonnulli, οὕτως ἐπίμαχον, quos sequitur Comb. qui sic reddit hunc locum:

Nihil æque ad pugnam segne atque rixosum, ac venter, suamque præ manibus salutem habere. Eodem

bonæ spei reliquum erat ; hæc una, ut in præsentî rerum statu salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio et militari præfectura defungi.

XIII. Quæ autem hucusque gesta sunt, ita se habent ; quæ vero sequuntur, non uno modo ab omnibus exponuntur, sed alius alii sermoni assentitur, ac subscribit, non minus eorum quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculo confixum fuisse aiunt, temere in hostes excursantem, atque huc et illoc vesane præstantem ; idemque ipsi quod Cyro Parysatidis filio accidisse, qui cum adversus Artaxerxem fratrem cum ingenti exercitu ascendisset, ac fortiter pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amisit. Alii huiusmodi quemdam de eo sermonem commemorant : Cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum oculis usurparet, quantusque bello superfuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua ampliores vidisset : *Quam grave et indignum fuerit, dixisse, si hos omnes ad Romanorum terram reducerimus* : quasi videlicet ipsis salutem invidentem. Quibus verbis commotum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, in ipsius viscera gladium adegisse. Alii rursus facetum et ridiculum quemdam Barbarum (quales in militum comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhilaranda convivia esse solent), hoc facinus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Saraceno cuiusdam gloriâ hanc ascribant. Utcunque se res habet, le-

(84) *Τούτου*. Pass. et plerique codices, τούτων.

(85) *Κατηκορτίσθαι*. Hieronymus, Ep. ad Magnum oratorem ait : « Conto ilia perlossus. » Damascenus Or. 1, *De imaginibus*, Elladio auctore, δόρυ, « hastam » vocat. Ita Sozom. l. vi, c. 4, Ammianus, « equestrem hastam » appellat.

(86) *Ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς*. Reg. v, ἐκδρομοῖς. Reg. b. τακτικοῖς ἐκδρομοῖς.

(87) *Ἐμπληξία*. Quatuor Regg. Colb. k. Sav. Pass. ἐμπληξία. Cui sententiæ favet Eutrop., *Hist. Rom.*, l. x. Imo August., l. iv *De civit.* c. 29, et l. v, c. 21, ubi Julianus dicitur, « merito temeritatis et hostili vulnere extinctus. » Id etiam supponit extrema morientis ad circumstantes verba.

(88) *Τοῖς μυρλοῖς*. « Cum ingenti exercitu, » nec bene Billius, « cum decem hominum millibus. » Quis enim hic tantulus exercitus, qui potentissimo Persarum regi esset negotium facturus ? Cyrus non solum « decem millia Græcorum, » sed alias etiam plures in auxilium copias habuit. Reg. b, Colb. 3, et Pass. ὄσπερ τοῖς μυρλοῖς.

(89) *Ἐπειδὴ οἱ*. Ita melioris notæ codices, Regg. hm, hu, aliique plures. Mont. ἐπειδὴ οἱ. Pass. ἐπεὶ δεοὶ φανῆναι.

(90) *Ἦσαι*. Schol. subaud. ξίφος, « ensis, gladius. »

(91) *Στρατιώταις*. Reg. q, Combef. στρατοῖς, « exercitus. »

(92) *Εἰσι δὲ οἱ καὶ Σαρακηῶν τινι*, etc. « Sunt autem qui Saraceno, » etc. Hic advertendum est, nihil certum de Juliano interfectore apud scriptores reperiri. Varii, ut Gregorius noster, varias opiniones recensent. Vide Chrysost., lib. *De S. Babyla.*; Damascenum orat. 4 *De imaginibus*; Theodoret., *Hist.*, lib. iii, c. 25; Socrat., lib. iii, c. 21; Sozom., lib. vi, c. 1, 2, etc. Libanius orat. funebri in Julianum sic loquitur : « Fortasse aliquis nosse cupit, quisnam illum occiderit ; ego vero nomen quidem

IGN. Τα μὲν δὴ μέχρι τούτου (84) τοιαυτὰ τὰ δὲ ἐν τεύθειν οὐχ εἰς λέγεται λόγος, ἄλλος δὲ ἄλλω συμφέρεται καὶ συντίθεται, τῶν τε παρόντων ὁμοίως ἢ μάχη· καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ Περσῶν αὐτὸν κατηκορτίσθαι (85) φασὶν ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς (86) χρώμενον, καὶ ἄπτοντα τῆδε κάκιστε σὺν ἐμπληξίᾳ (87) καὶ ὁμοίον τι περὶ αὐτὸν συμβῆναι τῷ Κύρῳ τοῦ Παρυσάτιδος, ὅς, τοῖς μυρλοῖς (88) συνανελθὼν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν Ἀρταξέρξη, καὶ νεανικῶς μάχόμενος, θράσει τὴν νίκην διέφθειρεν· οἱ δὲ τοιοῦτόν τινα ἐπ' αὐτῷ διηγούνται λόγον· Ἐπὶ τινὰ λόφον τῶν ὄρηων ἀνελθὼν, ὡς ἐκ περιωπῆς τὸν στρατὸν ἔβη· λαθεῖν, καὶ ὅσος ὑπελείφθη τῷ πολέμῳ μαθεῖν, ἐπειδὴ οἱ (89) φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος, καὶ τῆς ἐλπίδος ἀρθνοῦτερον· Ὡς δεικνόν, εἰπεῖν, εἰ πάντας τῇ Ῥωμαίων γῆ τούτους ἐπαράξομεν· ὡς ἂν τις βασιλεύων αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. Ἐφ' ᾧ τινὰ τῶν στρατιωτῶν γελπήσαντα, καὶ οὐ κατασχόντα τὴν ὄρηγν, ὡσαι (90) κατὰ τῶν σπλάγγων, ἀλογήσαντα τῆς ἐαυτοῦ σωτηρίας. Ὡς δὲ ἄλλοι, τῶν γελοιαστῶν βαρβάρων τινὰ τοῦτο τολμήσαι (οἱ τοῖς στρατιώταις (91) ἔπονται, λήπης τε ψυχαγωγία καὶ πόσις ἥδυσμα). Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηῶν τινι (92) τὸ κλέος τοῦτο διδάσαι. Πλὴν ἔσχεται πληγὴν καιρίαν ὄντως, καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ πικτήριον, καὶ μὴ τὸμῃ σφαγῆως (93), πολλῶν σπλάγγων ἀπατεῖται δίκην κακῶς πιστευθέντων. Ὁ καὶ θαυμάσιον, πῶς, πάντα γινώσκων ὁ μάταιος ἐντεῦθεν οἰόμενος,

nescio. Ab hoste tamen interfectum non fuisse, certissimum illud argumentum est, quod nemo ex hostibus ob vulnus illud honore affectus est, quamvis rex Persarum auctorem cædis, per præconem ad præmium vocaverit. » Deinde innuit Julianum a quodam « milite Romano, » etiam « Christiano » percussum cecidisse. Id non veretur Libanio concedere Sozomenus, atque a culpa liberare videtur interfectorem, « qui propter Deum, et propter eam quam colebat religionem strenuim facinus edidit. » Absit ut in hac re Sozomeno assentiamur. A tali tanquam inaudito sermone abhorrent aures vere Christianæ. Semper et ubique regibus ac etiam tyrannis fidele, constans ac perpetuum debetur obsequium. Dei hominumque odio premeudus est, quisquis in regum aut etiam tyrannorum vitam, quæcunque ex causa sacrilegas manus injicit. Nos eum gravissimi sceleris reum, ac acerbissimis supplicis morteque turpissima plectendum judicamus. Absit etiam ut ex Theodoro, qui, *Hist.*, lib. iii, c. 25, ait : « Sed sive homo, sive angelus gladio eum (Julianum) percussit, certum est, quicumque tandem id fecerit, eum divinæ voluntatis administrum fuisse ; » absit, inquam, ut inde colligamus Juliani interfectorem quisquis ille fuerit, utpote « divinæ voluntatis administrum, » fuisse innoxium. Divinæ enim voluntatis administrum « fuisse Herodes et Pontius Pilatus, qui, » ut in Act. iv, 27, 28, « conveniunt facere quæ manus et consilium Dei decreverunt fieri ; » Quis tamen eos dixerit a crimine immunes ? nullus certe qui verissima et inconcussa Christianæ fidei religionisque principia toto corde fovet ac tuetur.

(93) *Μὴ τὸμῃ σφαγῆως*. « Per unam interfectionis incisionem. » Pass. Combef. aliique, μὴ τῶμῃ, sublato, σφαγῆως, « uno audaci facinore. » Utramque lectionem agnoscit Elias. Billius præfert τῶμῃ

ἐν τούτῳ τὴν κατὰ τῶν ἑαυτοῦ σπλάγγνων πληγὴν ἀγγήσεν.

quibus male crederat pœnas exsolvit. Quod et ipsum miror, quo modo homo vanus, qui omnia hinc se scire existimabat, hoc unum ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum.

ΙΓ. Ἄξιον δὲ μὴδὲ τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρός, μεγίστην τῆς ἐκείνου κακοδαιμονίας (94) ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδειξιν. Ἐκείτο μὲν ἐπὶ τῇ δυχθῇ τοῦ παμποῦ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ τραύματος πολλοὺς δὲ εἰδὺς τῶν πρὸ αὐτοῦ δόξης ἤξιωμένων, ὡς ἂν ὑπὲρ ἀνθρώπων νομισθεῖεν, τέχναις τισὶν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντας, καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς νομισθέντας ἔρωι τῆς αὐτῆς δόξης ἐαλωκώς, καὶ ἅμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς διὰ τὸ τῆς ἀβουλίας ἄδοξον αἰσχυνόμενος, τί μηχανᾶται, καὶ τί ποιεῖ; οὐδὲ γὰρ τῷ βίῳ συναναίσχεται πονηρία· ῥίψαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ περᾶται τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τούτο ἐχρητό ἐστι τῶν πιστῶν ἑαυτοῦ συνεργοῖς καὶ μυστήτων ἀποβήτων. Καὶ εἰ μὴ τῶν βασιλικῶν εὐνοῦχων τις, τὸ πρᾶγμα αἰσθόμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμηνύσας, μίσει τοῦ κακούργηματος τὴν ὀρμὴν διεκώλυσε, καὶ ἐφάνη τις ἄλλος τοῖς ἀνοήτοις θεὸς ὡς ἐξ ἀτυχήματος. Ἄλλ' ἐκείνος οὕτω μὲν βασιλεύσας, οὕτω δὲ στρατηγήσας, οὕτω καὶ καταλύει τὸν βίον (95).

ΙΕ. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν εὐθύς (96) μετ' ἐκείνου, ὁ μετ' ἐκείνου ἀναβήθη ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ (97), καὶ τῇ τῶν κινδύνων ἀκμῇ ἀναγκάσιως ἐπιζητούσῃ τὸν ἠγρομένον, ἀνήρ ἐπιφανῆς εἰς τε ἄλλα καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ εἶδος, ἀληθῶς τυραννίδος ἄξιος (98), τὸ μὲν εἰς χεῖρας λέναι Πέρσας, ἢ προϊέναι οὐδαμῶς οἶός τε ἦν, καίτοι γε ἀπείρας καὶ προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπων, τοῦ στρατοῦ παρεκτότος (99) τὰς χεῖρας καὶ τὰς ἐλπίδας, εἴητι δὲ τὴν ἀνάξουξιν· καὶ ὅπως ἂν ἀσφαλῶς τύχοι (1) ταύτης ἐσκόπει, ὥσπερ οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἤτης γεγονῶς κληρονόμος. Εἰ μὲν οὖν μὴ Πέρσαι τῇ νίκῃ μετριάζοντες (καὶ γὰρ νόμος οὗτος αὐτοῖς εἶναι μετρεῖν εὐπραγίαν [2]), ἢ τι δείσαντες ἄλλο τῶν λεγομένων, εἰς συμδάσεις ἐτρέποντο, καὶ ταύτας ἀδοκίτους οὕτω καὶ φιλανθρώπους, οὐδὲν ἐκώλυσε μὴδὲ πυρφόρον (3), ὃ δὴ φασιν, ὑπολειφθῆναι ἢ στρατῷ· τοσοῦτον εἶχον αὐτοῦς οἱ Πέρσαι διὰ χεῖρας, ἐν γῆ τε ἰδίᾳ μαχόμενοι, καὶ προσετηρημένα τοῖς γεγονόσιν· ἱκανὸν γὰρ τὸ τι προσλαβεῖν (4) εὐημερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλ-

thale 156 certe orbique universo salutare vulnus accipit, ac per unicam incisionem, multorum viscerum,

XIV. Sed ne hoc quidem prætereundum est, quod præter alia multa, maximum perditæ illius amentia argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, graviter ex vulnere ægrotans : cum autem permultos eorum, qui ante ipsius ætatem gloriam consecuti fuerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese subduxisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret, ejusdem gloriae cupiditate captus, simulque mortis suæ modum propter temeritatis infamiam erubescens, quid molitur? quid facit? neque enim simul cum vita improbitas exstinguitur: in profuentem corpus suum projicere conatur, ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos arcanorumque conscios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex aulicis eunuchis, hac re cognita, scelerisque odio et detestatione aliis patefacta, huic conatui obstitisset, novus utique alius ex calamitate deus stolidis hominibus exstitisset. Atque ille quidem, cum sic et imperium gessisset et bellum administrasset, sic quoque e vita discedit.

XV. Statim autem post ipsius mortem imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, atque in ipsa periculorum flamma, ducem necessario requirente, renuntiatum fuerat, vir, ut aliis rebus, ita pietate clarus et insignis, atque oris majestate, regno profecto digna præditus, cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo posset; licet alioqui animi magnitudinis atque alacritatis nullæ partes deessent, quamvis milites manibus et spe fracti debilitatique essent, castra movere, copiasque reducere satagebat : idque, ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii sed cladis hæres effectus. Quod nisi Persæ in victoria moderate se gerentes (hoc enim apud eos in more positum est, 157 ut animi moderationem in prosperitate adhibeant), aut aliud quiddam eorum, quæ fama ferebantur, metuentes, ad ineunda fœdera, et quidem adeo inopinata et humana, sese convertissent, ne ignifer quidem, ut dici solet, exercitui superfuisset; usque adeo eos ad manum Persæ habebant, tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob

(94) Κακοδαιμονίας. Combef. « fanatici illius animi. » Malim : « malo genio agitati. »
 (95) Καταλύει τὸν βίον. Ammianus, lib. xxv, p. 291, « vita est absolutus medio noctis horrore, sexto Kal. Jul., anno ætatis 32 inchoato. »
 (96) Εὐθύς, etc. Reg. h, in textu, alii plerique in margine Ἰοβιανός. « Jovianus. » Pass. et Colb. k, præmittunt, μετ' ἐκείνου.
 (97) Στρατοπέδῳ. Duo Regg. addunt, πλανωμένων, et in marg. Reg. u, γρ. τῷ πολέμῳ. In Reg. hu, γρ. καὶ τῷ πλάνῳ. Pass. ἐν αὐτῷ τῷ πλάνῳ, misso, μετ' ἐκείνου.
 (98) Ἄξιος. Duo Regg. et Pass. ἄξιον. Verba sunt Euripidis.
 (99) Παρεκτότος. Schol. παρεμμένου.

(1) Τύχοι. Nonnulli, τύχη.
 (2) Εὐπραγίαν. Pass. alii que nonnulli, εὐπραξίαν.
 (3) Πυρφόρον, etc. « Igniferum, » id est, juxta Eliam, « sacerdotem, qui sacrum ignem ad sacrificia consumenda olim in bello gestabat. His igniferis necem inferre nefas erat, atque ipsis victores maxime parcebant, quod deorum cultui et obsequio erant consecrati. Id autem in proverbii consuetudine venit, et per hyperbolen dictum est de iis, qui in prælio ita ad internecionem cæsi ac deleti sunt, ut ne is quidem, qui apud eos hujusmodi ignem gestat, cladi superfuisset. »
 (4) Προσλαβεῖν. Bill. et Savil. « forte, προλαβεῖν. »

ra quæ contigerant, animis altius elati. Felix enim quispiam successus eam vim habet, ut spem quoque lætam futuri afferat. At nunc, ut jam dixi, ille totus in eo erat, ut exercitum servaret, nervosque Romanis relinqueret: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis potius temeritatem quam suam ignaviam. Persæ vero, conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu et potentia, ut brevissime dicam, indignis, fœdus pepigerunt; quarum nomine si quis, absoluto illo, hunc criminandum censeat, meo iudicio perquam iniquus est eorum quæ tum acciderunt, æstimator. Non enim ejus qui messuit, spica est, verum illius qui sementem fecit: nec ei incendium assignandum est, qui ignem extinguere non potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti ⁶⁶ de Samiorum tyrannide commode dixerim: *Calceum hunc Histiazus quidem consuit, induit autem Aristagoras, qui antecessoris rebus successit.*

XVI. Quid reliquum erat, nisi ut impii cadaver ad Romanos referretur, etiamsi ita e vivis excessisset? Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, hunc scilicet, qui ante ipsum e vita migravit; videamus hic quoque, quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuerit: si quid hoc etiam ad defunctorum felicitatem et infelicitatem conferat. Ille igitur publicis præconiis, fauetisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, per totam scilicet noctem productis canticis, et accensis sacris, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. Atque **158** corporis elatio conjunctam cum mœnore celebritatem habet. Quod si cui fidem uarratio facit, id quoque in multorum auribus disseminatum est, quod cum corpus Tauri juga superaret, ut ad patriam civitatem, hanc, inquam, illis cognominem ac celeberrimam, referretur, vox quædam e summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicarum opinor virtutum): quod ⁶⁶ *Hist.*, lib. vi.

(5) *Καταμέμφοιτο*. In Montac. γρ. καταμέμφοιτο.

(6) *Ἀγνώμων*. « Rudis, imperitus rerum æstimator. »

(7) *Λογιστής*. Reg. a, Or. 1, Pass. λογιστή.

(8) *Τὸ τοῦ Ἡροδότου*, etc. Quod de Samiorum tyrannide, de calceo, de Histiazō qui illum consuit, et de Aristagora qui eum induit, scripsit Herodotus, sic exponit Elias: « Histiazus, genere Samius, cum Dario Persarum rege versabatur. A quo cum patriam adeundi potestas ipsi facta esset, Aristagoram nepotem suum, qui Samios gubernabat, monet ut ipsis et Ionibus in animum inducat defectionem moliri. Posteaquam autem illi a Persarum imperio defecerant, Histiazus Dario persuadet, ut sibi per eum licet ad eos, qui defecissent, se conferre; dicebat enim posse se eos rursus ad regis partes traducere. Cum igitur eo perrexisset, atque a satrapa Artapherne ipsius fraus agnita esset, hunc sermonem audivit, qui etiam in proverbii consuetudinem venit. Per calceum autem significabatur defectio, quæ ab Histiazō, ob consilium datum, concinnata fuerat, incuta vero ab Aristagora, qui eam executus fuerat. » Hæc ad Julianum et Jovianum deſerquet Gregorius. Julianus est, qui « seminavit, » qui « incendium excitavit, » qui « calceum » cladis

Α λοντος· νῦν δὲ ὁ μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐνὸς ἦν τοῦ διασώσασθαι τὸν στρατὸν, καὶ τὰ νεῦρα Ῥωμαῖος ὑπολιπεῖν· νεῦρα γὰρ ἦσαν, καὶ εἰ κακῶς ἐπραξεν ἀβουλῆ μᾶλλον τοῦ στρατηγήσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνανδρία. Οἱ δὲ ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ταύταις συνέβησαν, ταῖς οὕτως αἰσχραῖς τε καὶ ἀναξίαις τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, ἐν εἶπω τὸ συντομώτατον· ὡς εἰ τις, ἐκεῖνον ἀφείλες τῆς αἰτίας, τοῦτον καταμέμφοιτο (5), λίαν ἐστὶν ἀγνώμων (6) ἔμογε λογιστῆς (7) τῶν τότε συμβεβηκότων. Ὅς γὰρ τοῦ ἀμνησαντος ὁ στάχυς, ἀλλὰ τοῦ σπείραντος· οὐδὲ τοῦ καταστέβει μὴ δυναθέντος ὁ ἐμπρησμός, τοῦ δὲ ἀνάφαντος· καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου (8) περὶ τῆς Σαμίων τυραννίδος καιρὸς εἰπεῖν, ὅτι *Τοῦτο τὸ ὑπόδημα* (9) *ἔβραβε μὲν Ἰστιαῖος* (10), *ὑπεδύσατο* (11) *δὲ Ἀρισταγόρας*, ὃ τὰ τοῦ προειρηθέντος ὀμοδοξέμενος

ΙΓ. Τί λοιπὸν ἦν (12) ἢ τὸ σῶμα Ῥωμαῖος ἐπαναχθῆναι τοῦ δυσσεβοῦς, καίπερ οὕτω καταστρέφαντος; Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡμῖν ἐστὶ νεκρὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἴδωμεν κἀνταῦθα τὸν βασιλεῖον ἀμφοῖν τὸ διάφορον, εἰ τι καὶ τοῦτο φέροι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν (13) τοῖς ἀπελθοῦσιν. Ὁ μὲν γε (14) παραπέμπεται πανδήμοις εὐφημαῖς τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις δὴ τοῖς ἡμετέροις σεμνῶς, ψδαῖς παννύχους (15) καὶ θαυραῖς, αἷς Χριστιανῶν τιμῶν μετὰστασιν εὐσεβῆ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους ἢ ἐκκομιδῆ τοῦ σώματος. **C** Εἰ δὲ τῷ πιστῷ ὁ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, ὅτι, ἐπειδὴ τὸν Ταῦρον ὑπερέβαλοι (16) τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρίαν αὐτῷ πλὴν διασωζόμενον, ταύτην δὴ τὴν ὁμώνυμον ἐκείνου, καὶ μεγαλῶνυμον, φωνή τις ἐκ τῶν ἀκρων ἐστὶν οὗ ἐξηκούετο, ὅσον ψαλλόντων τε καὶ παρατεμπόνων, ἀγγελικῶν ὄμαι δυνάμεων, γέρας τῆς εὐσεβείας ἐκείνω, καὶ ἀντιβόσις ἐπιτάφιος. Καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν δόξαν (17) παρακινεῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο

acceptæ « consuit; » Jovianus autem, « qui induit. »

(9) *Υπόδημα*. Non bene Billius, qui reddidit: « vestem. » Debuisset enim cum Herodoti interprete vertere: « calceum. »

(10) *Ἰστιαῖος*. Pass. Ἐστιαῖος.

D (11) *Υπεδύσατο*. In quinque Regg. Or. 1, Montac. et Comb. γρ. ὑπεδήσατο, « subligavit. » Ita etiam Herodotus.

(12) *Ἦρ*. Deest in pluribus.

(13) *Ἡ κακοδαιμονίαν*. Ita plerique codices. In nonnullis deest.

(14) *Ὁ μὲν γε*. Sic omnes fere codd. Ed. Ὁ μὲν γὰρ.

(15) *Ψδαῖς παννύχους*. Billius: « nocturnis cantionibus, » Hic juvat observare in exsequiis fidelium, antiquo Christianorum more, producta in totam noctem cantica, et accensus faces.

(16) *Υπερέβαλοι*. Ita plerique codices. Pauci eum editis, ὑπερέβαλλε.

(17) *Καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν δόξαν*, etc. Hæc, et quæ sequuntur ad ista usque verba, ὡς δὲ πλησιάζει, etc., desunt in sex Regg. duobus Colb. et Or. 1. Leguntur tamen ad latus, aut in margine inferiori, præmissis interdum verbis, ἐν ἄλλῃ. Regg. hu, q, x, Colb. 3, optimæ notæ, necnon editi omnes

τῆς τῶν ὑποδυναστευόντων σκαιότητος καὶ κακο-
δοξίας τὸ ἔγκλημα, οἱ, ἀπλῆν (18) καὶ ἀπαγῆ εἰς
εὐσέβειαν παραλαβόντες ψυχὴν, οὐ προορωμένην
τὰ βάρθρα, ἀπήγαγον ἥπερ ἐβούλοντο, καὶ προ-
σῆματι ἀκριβείας (19) τὸν ζῆλον κακίαν (20) εἰρ-
γάζαντο.

IZ. Ἄλλ' οὖν ἡμεῖς, τὸ κοινότερον, τὸν τε πατέρα
ἐνοοῦντες τὸν βαλόμενον τὴν κρηπίδα (21) τῆς
βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ (22) δυναστείας καὶ
πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν κατελθόντα κληρὸν τοῦ
ὄγκματος, ἐγεραίρομεν τὰ εἰκότα τὸ σκῆνος τοῦ δι-
καίᾳ (23) βασιλείᾳ συζήσαντος, καὶ τὸν βίον κατα-
λύσαντος τῷ ὄσιω (24) τέλει, καὶ τὸ κράτος ἡμῖν
καταλείψαντος. Ὡς δὲ πλησιάζοι τῇ μεγάλῃ καὶ
βασιλεῖ πόλει, τί δεῖ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ
στρατοῦ παντός, καὶ τάξιν ἐνόπλιον, ὡς ζῶντι τῷ
βασιλεῖ γινομένην, ἢ τῆς λαμπρᾶς πόλεως ἔκχυσιν,
ὁμοαστοτάτην τῶν πώποτε γενομένων ἢ ἐσομένων;
Ἄλλ' ὁ θρασὺς καὶ γεννάδας ἐκεῖνος, καὶ νέψ τῇ
κορρυθίδι καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τὸ
εἶδος, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἐκεῖνο
τῆς προπομπίου τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδι-
ῶς (25) καὶ ἀντιλαμβάνων χάριν, τὸ μὲν τι βια-
σθεῖς, τὸ δὲ ἐκῶν, ὡς λέγουσιν. Ὁ γὰρ στρατός
ἴπας, εἰ καὶ τοῦ παρόντος ἡττητο κράτους, ἀλλ'
οὐν πλείων (26) τῷ κατοχομένῳ μέμωον αἰδοῦς
ἵπαιθι καὶ πεφύκιμεν εὐνοῦστεροί πως εἶναι τοὺς
ἐν προσφάτοις πάθεσι, τῷ φίλτρῳ προσπάσχοντες,
καὶ τὸν ἔλεον τοῦτερον (27) προσάπτοντες, καὶ διὰ
τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς (28) βασιλεῖα
πληθύνει τοῦτον (29), καὶ προσδεχθῆναι πεθουσι
τὴν ἀποστάτην, καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ
καρπῷ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος· τὸ δὲ ἦν,
ἀποκομήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ
ὑποκόμενα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὕτως ἐπὶ τὸν
τάρον συμπαραπέμψαι τοῖς ἄγουσι, καὶ τὸν ἀοιδί-
μον (30) τῶν Ἀποστόλων σηκόν, οἱ δὲ τὸ ἱερὸν
γῆρας καὶ ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι (31), μι-

A pietatis illi præmium erat ac funclris remuneratio.
Nam etsi rectam fidem nonnihil luxare visus est,
hoc tamen crimen importunitati procerum fideique
pravitati tribuendum est, qui simplicem, parumque
in pietate firmam animam, minimeque barathra
prospicientem, nacti, eam, qua libuit, abduxerunt,
atque accuratoris doctrinæ orætextu, zelum in vi-
tium verterunt.

XVII. At nos, id quod communius est, tum pa-
trem, a quo imperatoris potentis fideique funda-
menta Christianismo jacta sunt, tum etiam fidei
hereditatem ad filium devolutam cogitantes, ejus,
qui juste semper in imperio vixerat, pioque sine vi-
tam clauserat, ac principatum nobis reliquerat, ta-
bernaculum, ut par erat, honore complectebamur.
B Ut autem ad magnam et imperatoriam urbem prop-
rius accessit, quid totius exercitus satellitium, et
arinatorum ordines sese imperatori, tanquam vitæ
usura fruenti, exhibentes commemorare attinet, aut
splendidæ civitatis effusionem, omnium, quæ un-
quam fuerunt, aut futuræ sunt, celeberrimam? At
fortis ille et audax, novaque purpura ornatus, ea-
que de causa, ut probabile est, elatus atque insolens,
funeris ipse quoque honorem ei pro parte sua im-
pendit, eandem gratiam dans, vicissimque accipiens,
partim vi et necessitate, partim sponte, ut fama est.
C Exercitus enim universus, tametsi præsentī imperio
sese submitteret, majori tamen honore defunctum
prosequens (quandoquidem recentibus adhuc cala-
mitatibus majorem quamdam benevolentiam præ-
nobis ferre solemus), ac pro ingenti suo amore inæ-
stitia affectus, et misericordia commotus, ac proinde
eum minime ut imperatorem honorari 159 ac suscipi
non ferens, apostatam, ut exanimi corpori cum con-
gruenti habitu obviam procedat, inonem, atque adeo
cogunt: hoc est, ut detracto a capite diademate,
demissoque, ut decebat, ante Imperatorem aspectu,
ita deinde eum simul cum iis qui efferebant, ad
sepulcrum nobileque illud Apostolorum fanum, qui
sanctum genus, æquos propemodum honores car-

lie locum integrum in textu habent. Hunc etiam
agnoscit et exponit Basilius. Denique nihil fere hic
de Constantio scribit Gregorius, quod in priori ad-
versus Julianum Invektiva non dixerit. Billius putat
plossema esse, quod temporis tractu in textum ir-
repit.

(18) Ἀπλῆν. Mss. communius ἀπαλήν, « tene-
ram, mollem, » etc., quod Combefisius sequitur.

(19) Ἀκριβείας. Reg. I, Montac. et Comb. εὐσε-
βείας.

(20) Τὸν ζῆλον κακίαν. Ita plerique codices.
Editi, κακίας, unde Billius, « vitii zelum effere-
rent. » Observat Comb. his verbis Gregorii, « Con-
stantium nonnihil a culpa liberari, etsi non omnino
purgetur. »

(21) Κρηπίδα. Sic plerique codices. Nonnulli,
κρηπίδα.

(22) Τῷ Χριστιανισμῷ. Deest in Or. 1.

(23) Τοῦ δικαίᾳ, etc. Comb. « qui justitia et
æquitate imperium rexisset. » Crediderim Grego-
rium nihil aliud significare, quam legitimum ac non
usurpatum imperium.

(24) Τῷ ὄσιω. Ita plerique codd. Reg. I, ὁσωτά-
τω. Deest τῷ in edit.

(25) Ἀρτιδιδούς. Codices non pauci et Herv. διδούς.

(26) Πλείων. Reg. I, Colb. 3, πλείονος. Pass. πλείω.

(27) Τοῦτερον προσάπτοντες. Desunt in Reg. III,
et Colb. k.

(28) Τὸ μὴ οὐχ ὡς. Non pauci, μὴ ὡς.

(29) Τοῦτον. Edit. Par. addit δέ, quod abest a co-
dicibus.

(30) Καὶ τὸν ἀοιδίμον. De sepulcro Constantini
Magni, sive imperatorum sepulcris, celeberrimoque
Apostolorum templo, legas, si lubet, quid scripse-
rit Euseb., lib. IV *De vita Const.*, cap. 59 et 60; So-
crat., lib. I, c. ult.; Sozom., I, II, c. ult.; et auctor
anonymus *De Constantinopolitanis antiquitatibus*,
editus notisque illustratus a D. Bandurto Benedictino.
Porro sepulcra non in ipso templo, sed in por-
ticu templi ac vestibulo fuisse, ἐν τοῖς προθύ-
ροις, ut scribit Chrysost. *Adversus gentiles*, hom. 26.
« Locum hunc ipse sibi post mortem designaverat
Constantinus, » inquit Eusebius, lib. IV, cap. 60,
« incredibili fidei alacritate ... quo scilicet precatio-
num, quæ in honorem apostolorum ibi celebrandæ
erant, etiam mortuus percipere licet. »

(31) Ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι. Pass.
ὑπεδέξατο καὶ διεφύλαξε.

pens, et susceperunt et custodiunt, prosequeretur. Α πρωτὸν τὰ ἴσα γέρα καρπούμενον. Οὕτως ὁ ἡμέτερος (32).

XVIII. Huic contra, cum turpis et fœda expeditio (exagitabatur enim a populis et urbibus, publicisque et scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque permulti meminerunt), tum vero turpior atque ignominiosior reditus contigit. Quæ porro hæc ignominia erat? Mimi et histriones eum ducebant, probrisque a scena petitis, ac ludibriis incessabant, eique fidei abjuratiorem, et cladem, vitæque finem exprobrantes. Quid enim ex iis non fecerunt ac dixerunt, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt, quoad eum tandem Tarsensis civitas excipit, haud scio quomodo, et quam ob causam, hac contumelia multata? Hic illi sanum ignobile, tumultusque impurus, templumque execrandum, ac ne piorum quidem oculis spectabile.

XIX. Atque hæc, ut maxima et gravissima illius crimina, sermone complexus sum, non alioqui nescius, duobus aut tribus aulicis adulatoribus, eique impietate paribus (alios enim consulto præterevo), tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura videretur quominus ipsi brevi terras omnes et maria Romanorum imperio subiecta essent expilaturi, nisi secundior rebus exitus maturius contigisset. A deo latrocinii et avaritia veteres illos Centimanos vincebant. Provinciarum porro imperia non optimis et moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur: **160** atque ad honorem et dignitatem aliquam obtinendam unum suffragium erat, a fide defectio; et ut ab eo dona consequerentur, qui sibi ipsis pessime consulissent.

XX. Quid causarum immutationes inflexionesque commemorem, quæ plerumque interjecta duntaxat una nocte commutabantur ac convertebantur, non secus ac fluctuum reciprocationes; quandoquidem et jus dicere volebat vir egregius, omnia videlicet ob gloriæ studium sibi arrogans? Parva fortasse et perquam exigua crimina colligere videar, ac maximis per exigua dedecus inferre. Cæterum illud faciendum est, hæc Elysiis campis ninime digna esse,

(32) Οὕτως ὁ. Reg. bm, οὗτος ὁ.

(33) Οἱ πολλοί. Plerique, et potiores coices non agnoscunt, οἱ.

(34) Καταλοῦμενος, etc. Græca sonant: « cum tibi arum cantu ac saltationum motibus ejus pompa turpiter deducebatur, » etc.

(35) Κακῶν. Sic quatuor Regg. Editi, κακῶν.

(36) Ὑποδέχεται. Pass., Herv. et Sav., ὑπεδέχεται.

(37) Δέ οἱ. Ita plerique codices. Sav., δὲ οἱ.

(38) Νάος. Deest in Oxon. in sex Regg., Or. 1, etc. Agnoscunt tamen bonæ notæ codices. Redundare Combelsio non videtur. Omisit Billius.

(39) Ὁς. Sav. etc. Colb. k, ὡς μέγιστον.

(40) Ὅτι δυοί, etc. Plerique codices, ὡς δυοί. Ita emendaverat Billius. Cæterum qui sint illi duo, vel tres aulici adultores, non consentiunt scriptores. Nobis alii non videntur, quam Ecclesiarum expilatores, de quibus num. 41 imprimis Julianus Orientis comes, Felix et Elpidius. Vide Eutrop. Libanium, p. 307 et seq., Amm., l. xii, p. 220.

III. Τῶ δὲ αἰσχρὰ μὲν τὰ τῆς ἐκστρατείας (ηλαύνετο δήμοις καὶ πόλεσι, καὶ φωναῖς δημοσίαις καὶ βωμολόχοις, ὧν ἔτι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ (33) μνημονεύουσιν), ἀδοξότερα δὲ ἡ ἐπάνοδος. Τίς δὲ ἡ ἀδοξία; Μῖμοι γελῶν ἤγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἰσχεσιν ἐπομπεῦετο καταυλούμενός τε καὶ κατορχούμενος (34), καὶ τὴν ἀρνησιν, καὶ τὴν ἤτταν, καὶ τὸ τέλος ὀνειδιζόμενος. Καὶ εἰ γὰρ οὐ πάσων κακῶν (35); εἰ δὲ οὐκ ἀκούων ὅς οἱ τοιοῦτοι νεανεύονται, τέχνην τὴν ὑβριν ἔχοντες, ἕως ἡ Ταρσίων αὐτὸν ὑποδέχεται (36) πόλις, οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ ἀνθ' οὗτο τὴν ὑβριν ταύτην κατακριθεῖσα; Ἐνθα δὲ οἱ (37) τέμενος ἄτιμον, καὶ τάφος ἐξάγιστος, καὶ ναὸς (38) ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὐσεβῶν βίβει.

IV. Καὶ ταῦτα διήλθον ὡς (39) μέγιστα τῶν ἐκείνου κατηγορημάτων καὶ κυριώτατα, οὐκ ἄγνων, ὅτι δυοί (40) μὲν καὶ τρισὶ τῶν περὶ τὰ βασίλεια κλάων, καὶ τὴν ἀσθεῖαν ὁμοτίμων (τοῖς γὰρ ἕλιος ἐκὼν παρήμι), τοσοῦτος ἐδόθη τῆς ἀσθεῖας μισθός, ὥστε οὐδὲν ἐκώλυεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, πᾶσαν αὐτοῦς ἀν ληΐσασθαι τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν τε καὶ θάλασσαν (41), εἰ μὴ θάπτον πέρας ἐδόθη τοῖς πράγμασι δεξιῶν· τοσοῦτον ὑπερέβαλλον ληστεία καὶ ἀπληστία (42) τοὺς πρὶν ἑκατοντάχειρας (43); αἱ δὲ τῶν ἐθνῶν ἀρχαὶ οὐ τοῖς ἐπεικιστατοῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀπικρωτοτάτοις ἐνεχειρίζοντο· καὶ μία ψήφος ἦν εἰς ἀρχὴν, ἡ παράδοσις, καὶ τὸ τυχεῖν τῶν παρ' ἐκείνου δωρεῶν, τοὺς τὰ κάκιστα περὶ αὐτῶν (44) βουλευσαμένους.

V. Τί δ' ἀν εἰ λέγοιμι (45) δικῶν μεταθέσεις καὶ μετακλίσεις (46) διὰ μέσης (47) νυκτὸς πολλάκις μεταβαλλομένων καὶ περιτρεπομένων, ὡπερ ἀμπώτιδας (48)· ἐπεὶ καὶ δικάζειν ὁ γεννάδας ἤξιον, πάντα αὐτοῦ διὰ φιλοτιμίαν ποιούμενος; Τάχα ἀν (49) μικρὰ λίαν ἐγκαλεῖν δόξαται, καὶ τὰ μέγιστα τοῖς μικροῖς καθυβρίζειν. Πλὴν γε ὁμολογεῖσθω (50), ὅτι οὐκ Ἠλυσιῶν πεδίον ἀξία ταῦτα, οὐδὲ τῆς Ῥαβμάνθους ἐκεῖσε δόξης, ἥς μοίρας ἀξιοῦσιν ἐκείνων εἰ

(41) Γῆν τε καὶ θάλασσαν. Sic plerique codd. Desunt in Reg. bm.

(42) Ἀπληστία. « Insatiabili habendi cupiditate. »

(43) Ἐκατοντάχειρας. Sic plerique codd. Ed. ἐκατόγχειρας.

(44) Ἐαυτῶν. Savil. et Par. addunt, καὶ τῶν ἑλλων.

(45) Τί δ' ἀν εἰ λέγοιμι. Quidam, Τί δ' ἀν λέγοιμι. Alii, Τί δὲ εἰ, vel, Τί δὲ, vel, Τί δὲ λέγοιμι.

(46) Μετακλίσεις. Reg. bm, Colb. k, μετακλίσεις.

(47) Διὰ μέσης. Reg. bm, διὰ πάσης. In Montac. γρ. μεσοῦσης.

(48) Ὀσπερ ἀμπώτιδας. Colb. 3, Pass. ὡπερ φησὶν. Reg. l, φασὶν.

(49) Τάχα ἀν, etc. Non pauci, Τάχ' ἀν. « Obiicere videar. » Bill. prioribus curis, « maximaque parvis dedecorare et elevare. »

(50) Ὁμολογεῖσθω. Pass. ὁμολογεῖσθωσαν.

ἢ αὐτῆς πατρίας τε καὶ τάξεως. Ἐν τῶν ἐκείνου ἁμαρτάνων ἔγω· πολλοὺς γὰρ τῶν αὐτῶ συνήθων τε καὶ γνωρίμων, ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν διατριβῶν μέγιστα, ἐκάλει μὲν κατὰ πᾶσαν σπουδὴν, ὡς δράσων θαυμάσια, οἷα καὶ ταῖς ἐλπείναι ἐπτέρου, μεμνημένους τῶν ὑποσχέσεων· ἐπεὶ δὲ παρεῖεν, τοῦτο ἐκείνῳ (51) αἰ τῶν ψήφων κλοπαί, καὶ τῶν ὄψεων (52) ἀπάται· τοὺς μὲν τοὺς δὲ τὸν (53) τρόπον, τοὺς δὲ τὴν διαπαίζων· ἔστι δὲ οὗς καὶ τραπέζῃ φιλοφρονούμενος, καὶ πολὺ τὸ Ἐταῖρε προπίνων, καὶ λαρυγγίζων (54) ἀντ' ἄλλου τινὸς δελεάσματος (55), ἀπράκτους ἀπέπεμπεν, οὐκ ἔχοντας ὅτι μὲμφονται (56) αἰὼν, ἐκείνῳ τῆς ἀπάτης ἢ σφίσι αὐτοῖς τῆς κούρτης.

rebus dimittebat, haud satis constitutum habentes, illiusne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

KA. Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐκ ἐπαινετὸν (57) τῆς τοῦ φιλοσοφίας παιδείσεως, ὅτι τοσοῦτον ἀόργητος ἦν, καὶ τῶν παθῶν ὑψηλότερος, κατὰ τοὺς πῶποτε τῶν βασιλέων ἀτρέπτους καὶ ἀκινήτους, καὶ μηδ' ἄν, εἰ τι γένοιτο, τοῦ προσώπου τι παρατρέψαντας (58), ἢ κάθους ἔχους ἐπισημαίνοντας (59)· ὥστ' ὅτι μὲν βῶν καὶ σεισμῶν ἐπλήρου τὰ βασίλεια δικάζων, ὡπερ αὐτὸς ὢν ὁ τυραννούμενος καὶ ζημιούμενος, οὐκ ἄλλοις ταῦτα πάσχουσιν, ἐπαμύνων; Ταῦτα μὲν ὡς λόγου τινὸς ἀξιώσομεν· τοῦτο δὲ τίς ἀγνοεῖ τῶν ἀπάντων, ὅτι πολλοὺς προσιόντας οἱ (60) δημοσίᾳ καὶ τῶν ἀγροικοτέρων, ὥστε τυχεῖν τινος ὢν ἀνθρώπων βασιλέων δέονται, παίων πύξ δημοσίᾳ καὶ λάξ ἐναλλόμενος οὕτω διετίθει κακῶς, ὥστ' ἀγαπᾶν ἐκείνους τὸ μὴ τι παθεῖν χαλεπότερον;

multibus petere solent, aliquid consequerentur, ita mulcibat, palam pugno feriens, calcibusque impellens, ut praeclare secum aequum pularent, quod atrocius aliquid minime passi essent?

KB. Τὰς δὲ φουρήσεις τε καὶ ἀντιφουρήσεις, ἃς ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος, καὶ τὰ ἡμέτερα διασύρων, τοῖς γραβείοις ἀντεπεδείκνυτο, τὸ ἐπιθώμιον πῦρ ἀνάπτων, καὶ λόγου θήσομεν (61); Ἡ καλὸν (62) γε τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως τὰς γνάθους ὄρα ἄσχημονούσας, καὶ γέλωτα πολλὸν παρεχούσας, οὐ τοῖς ἐξωθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς, οἷς ταῦτα ποιῶν ἀρέσκειν ᾤετο. Τὴν Ἀθηναίων δὲ οὐκ ἤκουσε, τὴν ἑαυτοῦ θεδν (63), ὅτι καὶ τὰς (64) αὐλοῖς κατηράσατο, οἷς ἐνασχημονούσαν ἐντὴν κατεμάθανεν (65), ἀντ' ἐσόπτρου χρησαμένη (66) τῷ ὕδατι. Τὰς δὲ προπύσεις τε καὶ φιλο-

Virg., *Aeneid.*, vi.

(51) Τοῦτο ἐκείνῳ. Coll. k, τοῦτο ἐκείνῳ.

(52) Καὶ τῶν. Reg. l et Mont., καὶ αἰ τῶν.

(53) Τοὺς δὲ τὸν. Ita inss. et ed. Par. Ed. τὸν δὲ τῶν.

(54) Λαρυγγίζων. Combef. veriti, « gutture accipiens, suaviter e gutture fundens. »

(55) Δελεάσματος. Duo Regg. δελεάματος.

(56) Μέμφονται. Sav. μέμφονται.

(57) Ἐπαινετὸν. Duo inss. et Pass. ἐπαινετῶν.

(58) Παρατρέψαντας. Sav. παρατρέποντας.

(59) Ἐπισημαίνοντας. Duo codic. ἐπισημαίνοντας. Illic observandum Regium codicem l omittente distinctionis notam, quae inter ἐπισημαίνοντα et ὡστε subsequens reperitur.

(60) Προσιόντας οἱ. Par. edit. προσιόντας αὐτῶ οἱ.

Alii, προσιόντας αὐτῶ, sed αὐτῶ utrobique redundat.

(61) Ἡ καλὸν. Montac. « forte, » Ἡ καλόν. Deinde observat hunc locum sic ab Elia accipi, quasi Julianus tantum, hac imitatione, Christianorum insufflationes in baptismatis ritibus irridere voluisset. Verum censet vir doctus, Julianum praecipue hic a Gregorio redargui, quod, cum esset imperator, non erubuerit se cum mulierculis de triviis et scortis, ad vilia et deridenda, circa sacra sua, ministeria demittere. Non male quidem; etenim Montacutii sententiae favent Chrysost. in *gent.*, Prudent. Liban., or. x; Ammian., lib. xxii, p. 223, etc.

(62) Ἡ καλόν. Coisl. 2, et Pass., θεδν.

(63) Καὶ τοῖς. Ita plerique codd. Deest καὶ in edit.

(64) Κατεμάθανεν. Reg. hm, κατέμαθεν.

(65) Χρησαμένη. Reg. h, χρησαμένην.

nec ea, qua illic Rhadamanthus fruitur, gloria : quia parte dignum eum censent, qui ejusdem sunt socialium atque ordinis. Hoc unum ex illius rebus habeo quod admirer : nam multos quidem eorum qui ipsi noti ac familiares fuerant, ac praesertim ex Asiaticis scholis, summo studio, quasi mirificis quibusdam beneficiis eos ornaturus, accersebat, ac spe animos eorum erigebat, vetera ipsius promissa in memoriam revocantes. At cum adessent, nec illud videlicet, calculorum praestigiae, et oculorum ludificationes ; hos enim hoc modo, illos alio eludens ; quosdam etiam mensa comiter accipiens ; ac multum illud, *Sodalis*, propinans, et pro alia quadam illecebra diducto gutture clamitans, infectis tandem

XXI. Illud vero an non in philosophi hujus doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus erat, ac turbulentis animi permotionibus sublimior ; instar nimirum eorum regum ac imperatorum qui tranquillitatis et constantiae laude quondam florebat, nec, etiam si quid molestiae ipsis accidisset, vultum tantum ullo modo immutabant, aut perturbationis vestigium ostendebant ; ut quod, dum iudiciis munere fungeretur, aulam clamoribus ac strepitu impleret, non aliter ac si ipse esset cui vis et damnum inferretur, ac non aliis potius haec patientibus succurreret ? Haec certe ne oratione quidem complecti velimus. Hoc autem eccum ex omnibus ignotum est, quod multos etiam e rusticioribus, qui ad eum publice accedebant, ut eorum, quae populi ab imperatore mulcibat, palam pugno feriens, calcibusque impellens, aliquid minime passi essent ?

XXII. Jam sufflationes et reflationes, quas admirandus ille vir, doctrinaeque nostrae sugillator, vetulis mulierculis in contrarium ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus ? Praeclarum enim profecto erat, cernere imperatoris Romani buccas indecore tumentes, ac excitantes ingentem risum, non externis tantum, sed iis etiam, quibus hac ratione placere se putabat. Minervam autem deam suam non audiebat, quae tibias exsecrata dicitur, posteaquam, aquis speculi vice usa, eas dedecori sibi esse perspexit. Propina-

D (61) Ἡ θήσομεν. Duo Regg. et Or. 1, in marg. θήσεις.

(62) Ἡ καλόν. Montac. « forte, » Ἡ καλόν. Deinde observat hunc locum sic ab Elia accipi, quasi Julianus tantum, hac imitatione, Christianorum insufflationes in baptismatis ritibus irridere voluisset. Verum censet vir doctus, Julianum praecipue hic a Gregorio redargui, quod, cum esset imperator, non erubuerit se cum mulierculis de triviis et scortis, ad vilia et deridenda, circa sacra sua, ministeria demittere. Non male quidem ; etenim Montacutii sententiae favent Chrysost. in *gent.*, Prudent. Liban., or. x ; Ammian., lib. xxii, p. 223, etc.

(63) Θεδν. Coisl. 2, et Pass., θεδν.

(64) Καὶ τοῖς. Ita plerique codd. Deest καὶ in edit.

(65) Κατεμάθανεν. Reg. hm, κατέμαθεν.

(66) Χρησαμένη. Reg. h, χρησαμένην.

tionones vero, et pocula, quibus meretrices palam publiceque provocabat, vicissimque provocabatur, mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans, quis non laude et admiratione prosequatur?

XXIII. Hæc aliis quidem experientia ipsa, et dominatio licentiam adeptæ, declaravit; a me autem longe ante perspectæ quodammodo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus eram. Nam illic quoque statim post ea quæ adversus fratrem designata fuerunt, profectus est, ab imperatore hoc ipsum deprecatus. Duplicem autem eo proficiscendi causam habebat: unam honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret; alteram tectiorem, paucisque notam, ut regionis ipsius aruspices et impostores qui illic erant de rebus suis consuleret, impietate videlicet nondum libertatem ac fiduciam adeptæ. Tunc igitur me non malum de hoc viro conjectorem fuisse memini, quanquam alioqui non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inæquabilitas, atque ingens quædam mentis emotio, vatem efficiebat; **162** si quidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit. Neque enim mihi boni quidquam significare videbantur, cervix minime firma, humeri quos subinde agitabat et atollebat, oculus vagus et oberrans, ac furiosus obtutus, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus configurationes ridiculæ idem significantes, risus immoderatus et exustians, nutus et revutus omni ratione carentes, sermo hærens spirituque intercisus, interrogationes inordinatæ et imperitæ, responsiones his nihilo meliores, aliæ in alias insulantes, non sibi constantes, nec eruditionis ordine progredientes.

XXIV. Quid singula describere necesse est? Talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus

(67) *Ἀντιπροβίβετο*. Reg. b. Colb. 4, ἀντεπρωβίβετο. Quidquid de Juliano castitate dicant ejus adulatores Ammianus, Liban., etc., ipse se prodit *Misop.*, p. 69, et epist. 40. Nam etsi legitimos non habuerit liberos, illegitimos tamen non paucos procreavit.

(68) *Προλαβούσα*. Reg. l, Montac. Combef. *προσλαβούσα*.

(69) *Ἦλθε γάρ*, etc. Hæc a Billio male reddita contendit Combefisius, et sic ipse vertit: « Nam illic quoque se contulit, statim atque frater ipsius, qui Cæsar creatus fuerat, rebellavit, hoc ipsum deprecatus, vel, ipsius petita facultate; » nempe ut paris rebellionis a se suspicionem amoveret. Vox enim illa, *νεωτερίζειν*, non videtur Combefisio significare, « rebellionem cohibere; » sed, « rebellis esse; » sicut nec ista, *βασίλεια*, ad Constantium, sed ad Gallum pertinere. Verum hæc interpretatio cum historia consentire nequit. Non enim Julianus, statim atque germanus frater res novas molitus est, seu rebellavit, Athenas se contulit; nec Gallus illic eundi facultatem dedit. Id constat ex ipso Juliano, Or. ad Athen., p. 501, etc.; ex Ammian., lib. xv, p. 34, ex Liban., or. xii; ex Sozomen., l. v, c. 2, etc. Igitur Gallo Cæsare exauctorato, anno 354, mense Octobri, ut testantur Ildacius, Socrates, Sozomenus, Eusebius, Scaligerus, Petavius, etc. Julianus, Eusebiæ imperatriciis ope, crimine absolutus, ac liber, Athenas petiit medio circiter anno

τηςίας, ἃς δημοσίῃ ταῖς πόρνας προβινέ τε καὶ ἀντιπροβίβετο (67), ὑποκλέπτων τὸ ἀσελγὲς μυστηρίου προσχήματι, πῶς οὐ θαυμάζειν ἄξιον;

ΚΓ'. Ταῦτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἡ πείρα παρέστη, καὶ ἡ δυναστεία προλαβούσα (68) τὴν ἐξουσίαν· ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν τρόπον τινὰ ἔωρατο, ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην Ἀθήνησιν. Ἦλθε γάρ (69) κάκεισε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρήτερος, καὶ οὐ πολλὰς γνώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ (70) θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὐπω παρῆρσιαν ἐχούσης τῆς ἀσεθείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστής οἶδα γενόμενος, καίτοι γε οὐ τῶν εὐπεφυκότων περὶ ταῦτα εἰς ὧν. Ἄλλ' ἐπολεῖ με μανικὸν ἢ τοῦ ἡθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως (71)· εἴπερ μαντις ἄριστος, ὅστις ἐικάζειν (72) οἶδε καλῶς. Οὐδένης γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι· χρηστοῦ ἀύχην ἀπαγῆς, ὧμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι (73), ὀφθαλμοὺς σοβοῦμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, मुखὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμὸς καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες (74), γέλωτες ἀκρατεῖς τε καὶ βρασματοῦδες, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἰστάμενος καὶ κοιπτόμενος (75) πνύματι, ἐρωτήσεις ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξεις προοῦσαι παιδεύσεως.

ΚΔ'. Τί ἂν τα καθ' ἕκαστον γράφοιμι; Τοῦτον (76) πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων

355, cum, mox a fratris cæde, coram Constantio imperatore, ad objecta sibi crimina Mediolani respondisset.

(70) *Ἐκεῖ*. Reg. hu, l, aliique nonnulli, ἐκεῖσε.

(71) *Καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως*. « Et incompositus corporis habitus. » Rectius quam, « incredibilis mentis excessus, » ut vertit Valesius; aut, « emotio, » ut reddit Billius. Etenim exteriora erant ea ex quibus de Juliano sic conjiciebat Gregorius juxta hæc Scripturæ verba: *Amictus corporis, et riuus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo (Eccli. xix, 27)*.

(72) *Ἐικάζειν*. Duo Regg. Or. 1, Mont. γρ. εικάζει.

(73) *Ἀνασηκούμενοι*. Mont. γρ. ἀναχοπιτόμνοι. Sic Socrates. Valesius interpretatur, « humeros libratos. » Budæus, « vibrati ad modum libræ, cum lances vicissim subeunt et pessum eunt. » Mont. putat hoc esse quod ait Cicero, « gestum agere humeris, et quodammodo de lintre loqui exserto humero, et rursus quasi ad æquilibrium depressu. »

(74) *Φέροντες*. Mont. γρ. φρονούντες, ac ita Socrates.

(75) *Κοιπτόμενος*. Mont. γρ. περιχοιπτόμενος, et ita Socrates.

(76) *Τοῦτον*. Mont. γρ. τοιοῦτον, ac ita Socrates.

ἰγνώρισα. Καὶ εἰ μοι παρῆσάν τινες τῶν τηλικαῦτα Ἀ συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἀνεμαρτύρησαν· οἷς, ἐπειδὴ ταῦτα ἔθεασάμην, εὐθύς ἐφθεγγάμην· *Ὀλον κακὸν ἢ Ῥωμαίων* (77) *τρέψει! καὶ προαγορεύσας* (78), καὶ γενέσθαι ψευδομαντις ἑμαυτοῦ κατευξάμενος (79). Κρείσσον γὰρ ἢ τούτων (80) πλησθῆναι τήνοικουμένην κακῶν, καὶ τοιοῦτον ἀναφανῆναι τέρας, οἷον οὕτω πρότερον (81)· πολλῶν μὲν ἐπικλισμῶν θρυλλουμένων, πολλῶν δὲ ἐμπρησμῶν, καὶ βρασμῶν (82) γῆς, καὶ χασμάτων, ἔτι δὲ ἀνδρῶν ἀπανθρωποτάτων (83) καὶ θηρίων ἀλλοκότων τε καὶ συνθέτων, ὧν ἡ φύσις ἐκαινοτόμησε (84). Ταύτη τοι καὶ τέλος ἄξιον ἠνέγκω τῆς ἀπονοίας· ἐνταῦθα μόνον οὐκ ἀνασχομένον τοῦ θεοῦ τῆς συνήθους μακροθυμίας, ἐνθα πολλοῖς κακῶν ἦν τὸ φιλόθρονον, καὶ πολλὴν μὲν ἑμῆλε παρέξειν ἀθυμίαν τοῖς κατορθοῦσι, πολλὴν δὲ τοῖς ἀμαρτάνουσι καταφρόνησιν· ὡς οὐκ ἐφορώντος (85) ὠδύνης τὰ ἡμέτερα, οὐδὲ οὐσίας τινὸς κυβερνήσεως ἢ ἀντιδόσεως (86), ἀλλὰ τοῦ αὐτομάτου τὸ πᾶν φέροντός τε καὶ περιτρέποντος· ὃ διανοίας ἐστὶ πονηρῆς καὶ λίαν ἐπισφαλῶς περὶ τῶν μεγίστων διακειμένης.

lunio mundus ferretur, et volveretur; quod pravæ mentis

ΚΕ'. Ταῦτα τῶν Γαλιλαίων ἡμῶν, ταῦτα τῶν ἀτίμων τὰ διεγγήματα· ταῦτα οἱ τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνῶντες ἡμεῖς, ταῦτα οἱ τῶν ἀλιέων μαθηταὶ καὶ τῶν ἀπαιδεύτων, ὡς αὐτοὶ λέγουσι· ταῦτα οἱ τοῖς γραβίδοις συγκαθεζόμενοι, καὶ συμφάλλοντες· ταῦτα *εἰ ταῖς μακρὰς νηστειαῖς ἐκτετηγμένοι καὶ ἡμιθνήτες* (87) ταῦτα οἱ μάτην ἀγρυπνοῦντες ἡμεῖς, καὶ ταῖς πινυχοῖς στάσει παραληροῦντες, καὶ ὕμῳς (88) καταβάλλοντες. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί; ποῦ εἰσιν οἱ σύμβουλοι; Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τινὸς ἀσώφων, ὡς γοῦν ἡμῖν δοκεῖ, λαμβάνω τὸν ἐπὶ νίκιον. Ποῦ αἱ θυσίαι, καὶ λελεταί, καὶ μυστήρια; ποῦ σφάγια φανερά τε καὶ ἀφανῆ; ποῦ τέχνη κατὰ τῶν ἐντόμων ἐκαινομένη (89); ποῦ τερατεία προγνώσεως καὶ σημεῖα ἑγγαστριμύθων; ποῦ Βαβυλὼν ἡ ἐνδοξος θρυλλουμένη, καὶ οἰκουμένη πᾶσα περινοουμένη (90) δι' ὀλίγου καὶ ἑναγούς αἵματος; ποῦ δὲ οἱ ἐν τῇ χειρὶ κρατούμενοι Πέρσαι καὶ Μῆδοι; ποῦ δὲ οἱ προπεμπόμενοι καὶ καταπέμποντες (91), καὶ προπολεμοῦντες καὶ συμ-

⁸⁶ Isa. xxxvii, 18; 1 Cor. i, 20. ⁸⁸ 1 Cor. x, 20.

(77) *Ἡ Ῥωμαίων*. Nempse, πολιτεία, vel, βασιλεία. Billius, « Romanorum regio, » quod Combesio non placet.

(78) *Προαγορεύσας*. Ita plerique codd. Edit. προσγορεύσας.

(79) *Κατευξάμενος*. Mont. γρ. κατευξάμην. Unde Valesius: « Cumque id prædixissem, Deum procaus sum ut falsus vates essem. »

(80) *Τούτων*. Mss. communis τοιούτων.

(81) *Πρότερον*. Plures mss. addunt, ἦν.

(82) *Βρασμῶν*. Vertit Vales. « terræ motus, » noxque, « ad hæc hominum inhumanæ species ac belluinæ, feræ denique, » etc.

(83) *Ἀπανθρωποτάτων*. Ita omnes codices. Locus hic omnino corruptus in Socrate Par. ἀπανθρώπων.

(84) *Ἡ φύσις ἐκαινοτόμησε*. Quinque Regg. Or. ἡ φύσις καινοτομηθεῖσαι.

(85) *Ὡς οὐκ ἐφορώντος*, etc. Claudianus eandem fere sententiam habet:

A postea deprehendi. Quod si qui ex iis, qui tum simul erant, atque audiebant, mihi nunc præsto essent, haud ægre testimonium exhiberent. Ad quos, ut hæc conspexi, statim his verbis usus sum: *Quantum malum sibi alit Romanum imperium!* præfatus licet, ac mihi, ut falsus vates essem, imprecatus. Præstabilius enim id fuerat, quam tantis malis orbem terrarum impleri, taleque monstrum existere, quale nunquam antea visum fuerat; etiamsi alioqui diluvia multa, et incendia multa, terræque velut ebullitiones, et hiatus, ac multi insuper crudelissimi homines, bellæque prodigiosæ, et ex variis generibus conflatæ, quas natura novo more produxit, sermone jactantur. Ac proinde finem quoque amentia sua dignum tulit: Deo hic solum consueta sua ac longa patientia uti non sustinente, ubi multis perniciosæ futura erat prorogata benignitas, ac tum his qui honeste et ex officio vivunt animi dejectionem multam, tum peccantibus contemptum et petulantiam non parvam allatura: tanquam videlicet nemo esset qui res nostras inspiceret, præmiaque et pœnas cuique pro merito rependeret, sed temere ac fortis est, valdeque periculose de maximis rebus sentientis.

163 XXV. Hæc nostræ, hoc est, Galilæorum, hæc contemptorum et abjectorum hominum narrationes. Hæc nos, qui Crucifixum adoramus: hæc piscatorum, et, ut ipsi aiunt, imperitorum discipuli. Hæc nos, qui cum vetulis sedemus et psallimus. Hæc nos longis jejuniis confecti, ac semianimes. Hæc nos, qui frustra vigilamus, atque in nocturnis stationibus nugamur, et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii⁸⁸? Libet enim ab indoctorum nostratum quodam, ut quidem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari. Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria⁸⁹? ubi victimæ, tam apertæ quam occultæ? ubi aruspiciæ ars, quæ laude ac prædicatione effertur? ubi præscientiæ vanitas, et ventriloquorum signa? ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et universus terrarum orbis per exiguum et execrandum sanguinem cogitatione perceptus? ubi Persæ illi et Medi, qui manibus tenebantur? ubi dii illi, qui præbant et qui

Sæpe mihi dubiam trazit sententia mentem Curarent Superi terras, an nullus inesset Rector, et incerto fuerent mortalia cursu.

(86) *Ἀντιδόσεως*. Reg. hu, Pass. ἀνταποδόσεως.

(87) *Ἡμιθνήτες*. Colb. k, ἡμιθνήτοι.

(88) *Ἵμῳς*. Herv. ἡμῳς.

(89) *Ἐκαινομένη*. Sic Regg. septem, Colb. tres, Pass. etc. Pauci, ἐκαινομένην. « Ars quæ de cæsis extis ac visceribus excogitata est. »

(90) *Περινοουμένη*. « Orbis universus animi destinatione præceptus. » Sic Plut. in *Phocione*, μεγάλα ταῖς ἑλπίσι περινοῶν « Spe magna animi complexus. »

(91) *Οἱ προπεμπόμενοι, καὶ καταπέμποντες*. Editi addunt: καὶ προπέμποντες, quod delevimus auctoritate sex Regg. Or. 1, etc. Agnoscit tamen Combes. et vertit, « Dii illi honoris causa deducti, et deducetes ac comites. »

comites erant, qui et ante et una pugnabant? ubi illa adversus Christianos oracula, et minæ, nostrique ad præstitutum diem, etiam ad ipsum usque nomen, oppressio? Evanuerunt omnes, irritæ fuerunt, diffluxerunt, somnio similes exstiterunt impiorum jactationes.

XXVI. Ac quidem Ezechias rex Juda, cum adversus eum barbarorum quidam rex cum ingentibus copiis venisset, atque exercitu Hierosolymam cinxisset, impiaque et contumeliosa verba, tum adversus regem, tum adversus Deum ipsum acerbe projecisset⁹², perinde scilicet atque ille, quidquid moliretur, urbem tamen ex ipsius manibus ac potentia extrahere atque conservare minime posset, in templum se contulit, vesteque lacerata, magnaque lacrymarum vi profusa, manibusque in cœlum extensis, blasphemix Sennacherib Deum testem vocavit, atque, ut superbarum illius minarum vindex esset, his verbis rogavit: *Vidisti, Domine, quot probra in te Israelis Deum alienigena iste conjecerit: vidisti, Domine, ne silens*⁹³. Nec vero petitione sua falsus ac delusus est. Nam impius ille Dei hostis, suam ipse insaniam furoremque ipsa re persensit, infestisque rebus cum suis minis discessit, invisibilis cujusdam virtutis repentino impetu, maximaque exercitus parte multatus, atque ob tristem et acerbum nuntium **164** pedem referre coactus, obsidionem spesque suas inopinato solventem. Hæc Ezechias ille, magna alioqui potentia cinctus, ille, inquam, rex magnæ Hierusalem, qui suismet quoque fortasse viribus hostem propulsasset ac propulisset. Nos autem, quibus arma, et murus, et præsidium atque defensio una est spes in Deum, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis et accisis, quem tandem alium aut precum auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam Deum, qui jurat contra superbiam

⁹² IV Reg. xviii, 1 et seqq. ⁹³ Isa. xxxvii, 47.

(92) *Ὁ μὲν οὖν*. Deest οὖν in nonnullis. Par. ed. *Ὁ μὲν δὴ οὖν*. Expunximus δὴ, quod abest a plerisque codd.

(93) *τὸν Θεὸν τῆς*, etc. Ita mss. Deest τῆς in editis.

(94) *Ὀὔτος*. In paucis deest.

(95) *τάχα ἄν*. Sic Pass. aliique codices, omisso τὸν ἔχλον, quod in sola Par. ed. legitur. Quo servato, sic reddideris: « hostiles copias erat fortasse propulsaturus suis ipse viribus. »

(96) *Ὅς μόνον*, etc. Billius: « quibus nulla alia arma, nec muri, nec præsidia, præter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis ac truncatis. »

(97) *Πᾶσαν ἀνθρώπινην περιηρημένους καὶ περιεκομμένους ἐπικουρίαν*. Pass. πάσης ἀνθρώπινης περιηρημένοι ἐπικουρίας, re, lecto, vel omisso, καὶ περιεκομμένοι. Coisl. 2, περιηρημένοι καὶ περιεκομμένοι, quæ lectio optima.

(98) *Ἦτα*. Deest in pluribus.

(99) *κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ Θεόν*; Ita plurimi codd. juxta Amos viii, 7: Ὁμύσει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ, « jurat Dominus contra superbiam Jacob. » Reg. lu, Colb. 3, Pass. κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Θεὸν Ἰακώβ; Par. edit. κατὰ τῆς Ἰακώβ Θεὸν ὑπερηφανίας; Basil. ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς Ἰακώβ ὑπερηφανίας Θεόν; « quam eum

πολεμοῦντες θεοί; ποῦ αἱ κατὰ Χριστιανῶν μαντεῖαι, καὶ ἀπειλαί, καὶ ἡ κατὰ προθεσμίαν κατάλυσις ἡμῶν μέχρις ὀνόματος; Οἴχεται πάντα, διέψευσται, διεβρῦθηκεν, ὕναρ ἐφάνη τῶν ἀσεβῶν τὰ κομπάσματα.

ΚΓ'. Ὁ μὲν οὖν (92) τοῦ Ἰούδα βασιλεὺς Ἐζεκίας, ἐλθόντος ἐπ' αὐτὸν δυνάμει πολλῇ τῶν ἀλλοφύλων τινὸς βασιλέως, καὶ στρατοπέδῳ κυκλώσαντος τὴν Ἰερουσαλήμ, λόγους τε βλασφημίας καὶ ἀσεβεῖς κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ ἀποῦ τοῦ Θεοῦ πικρῶς ἀπὸρρίψαντος, ὡς οὐδ' ἂν ὄτιον γένηται, περιώσσαντος ἐκ τῆς αὐτοῦ δυναστείας τὴν πόλιν, ἐπὶ τὴν ἱερὴν ἐλθὼν, καὶ τὴν ἐσθῆτα περιβρόηξάμενος, διακρῦν τε προχέων πηγᾶς, καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας, τὸν Θεὸν τῆς (93) Συναχηρεῖμ-βλασφημίας ἐπιμαρτύρεται, κάκεινον ἐκδικῶν γενέσθαι τῆς τῶν ἀπειλουμένων ὑπερηφανίας ἐπιζητεῖ· *Εἰδες, Κύριε, λέγων, ὅσα ὠνείδισέ σε ὁ ἀλλόφυλος οὔτος* (94) *τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ· εἶδες, Κύριε, μὴ παρωσιωπήσης· καὶ οὐκ ἐψέυσθη γε τῆς αἰτήσεως· ἀλλ' ἤθετο ἔργῳ τῆς ἑαυτοῦ μανίας ὁ θεομάχος, καὶ ἀπῆλθεν ἀπρακτος μετὰ τὸν ἀπειλῶν ὑπὸ τινος ἀοράτου δυνάμεως ἐπιπεσοῦσης ἄφνω, καὶ τὸ πολὺ τῆς στρατιάς ἀποβαλὼν, καὶ ἀγγελλὰ πικρᾶ μεταναστὰς, ἀδοκῆτως λουοῦσα καὶ τὴν πολιορκίαν. καὶ τὰς ἐλπίδας. Ταῦτα Ἐζεκίας, ὁ τὴν πολλὴν περιβεβλημένος δύναμιν, ὁ τῆς μεγάλης βασιλεὺς Ἰερουσαλήμ, ὁ τάχα ἂν (95) ἀποκρουσόμενος καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πολέμιον. Ἡμεῖς δὲ, οἷς μόνον (96) καὶ ὄπλον, καὶ τεῖχος, καὶ ἄλλο πᾶν ἀμυντήριον, ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίς ὑπελείπετο, πᾶσαν ἀνθρώπινην περιηρημένοις καὶ περιεκομμένοις ἐπικουρίαν (97) παντάπασι, τίνα (98) ἄρα ἕτερον ἢ τῆς εὐχῆς ἀκροατὴν, ἢ κωλυτὴν τῶν ἀπειλουμένων ἔξεν ἐμέλλομεν, ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ Θεόν (99); Ὡ τῶν ἀπίστων διγγημάτων! Ὡ τῆς τῶν ἐλπίζομέ-*

qui jurat per superbiam Jacob Deum? » id est, « sive eum qui jurat per Jacob. In quem porro? in illum, qui supereminet omnibus, ac super omnia videtur, Deum; sive Deum qui jurat per Jacob fidem et magnitudinem, ut ipse Jacob ait, non per æmōnes jurabat, sed per Deum, » etc. Ἦτοι τὸν ὀμνύοντα κατὰ τὸν Ἰακώβ· εἰς τίνα; Εἰς τὸν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπεράνω πάντων φαινόμενον Θεόν· ἔξου ὀμνύοντα Θεὸν κατὰ τῆς Ἰακώβ καὶ πίστεως καὶ μεγαλοφροσύνης, ὡς περ φησὶν ὁ Ἰακώβ, οὐ κατὰ δαιμόνων ὤμνουν, ἀλλὰ κατὰ Θεόν. Quæ Basilii interpretatio, si minus forte ad Gregorii mentem, certe ad sensum Scripturæ accedit. Siquidem « superbia Jacob » plerumque significatur « excellentia, celsitudo, gloria, magnificentia, » ut videre est in plurimis Scripturæ locis, ac præcipue in hoc Amos viii, 7, in quo voce Hebraica יָבִיב qua utitur Propheta, intelligitur Israelitarum gloria singularis, qua Dei hæreditas et peculium erant, juxta illud Psalmi xlii, 4, *Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Jacob quam dilexit*. Alii Deum ipsum aut templum interpretantur. Gregorius vero id velle videtur, quod Deus impiorum superbiam adversus Jacob detestetur. Quid autem, si pro, ὀμνύοντα, legeretur ἄμνόντα, « qui opitulatur, qui ulciscitur? »

ων (1) θρασύτητος! Ἐπηγγέλθημεν ἀντ' ἄλλου τινὸς ἰερείου τοῖς δαίμοσι· καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ κληρονομία, τὸ ἄγιον ἔθνος, τὸ βασιλῆσιον ἱεράτευμα, μίς ἄθλον ἐλπίδος, καὶ ἐνὸς πολέμου (2) νικητήριον ἐγενόμεθα.

KZ'. Ταῦτα Χριστιανοῖς παρὰ σοῦ ἀνο' ὧν ἐσώθης δι' αὐτῶν κακῶς τὰ ἐπιχειρα (3); Ταῦτα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἀναπέδωκας; Πρότερον μὲν οὖν (4), ἡνίκα εἰ ἀνεῖχε καὶ ἀνεβάλλετο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὀργὴν ὁ Θεός, καὶ οὐπω πάντα τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἐξέκαυσεν (5), ἀλλ' ὑψήλην εἶτε κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἶχε τὴν χεῖρα, καὶ τὸ τόξον ἐνέτεινε μὲν καὶ ἠτοίμασε (6), κατείχε δὲ βίβη, καὶ ὡσπερ τι νόσημα ὑποουλον καὶ κακότηδες ἐκραγῆναι πρότερον (7) ἄλην αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀνέμενον, ὡσπερ δὴ (8) Θεοῦ κρίσεως νόμος, ἐν' ἡ σῶση τῇ μετανοῆ ἡ κολάσεται δικαιότερον· τότε μὲν, δυσανασχετούντες τοῖς γινομένοις, καὶ πρὸς τὸ μέλλον κάμνοντες (οὐ γὰρ ἐφέρομεν τὴν ἀπακρυπτομένην αὐτοῦ τοῖς οἰκείοις χρηστότητα), ἐκίνας ἠφίμεν (9) πρὸς τὸν Θεὸν τὰς φωνάς, τὰ μὲν (10) ὡς δεσπότην ἐπικαλούμενοι, τὰ δὲ ὡς πρὸς πατέρα χρηστὸν ποτινώμενοι, τὰ δὲ οἷον ὀνειδίζοντες καὶ δικαιολογούμενοι πρὸς αὐτὸν, οἷα τὰ τῶν ἀλγούντων· *Ἦρα τί ἀπάσω, ὁ Θεός, εἰς τέλος; ὠρῆσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Καὶ μῆσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτίσω ἀπ' ἀρχῆς, ἣν περιποίησω τοῖς τοῦ μονογενοῦς Λόγου σου πάθειν, ἣν τῆς μεγάλης σου διαθήκης ἠξίωσας, ἣν καὶ εἰλκυσας εἰς οὐρανοῦς (11) τῷ καινῷ μυστηρίῳ, καὶ τῷ ἀβραάμιν τοῦ Πνεύματος· καὶ, Ἐπαφον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος, ὑπομιμνήσκοντες (12) ὅσα ἐπονηρέσατο κατὰ τῶν ἀγίων σου οἱ ἐχθροί, καὶ κατὰ τῶν ἑορτῶν σου ἐκαυχῆσατο· τὴν ῥομφαίαν τε προσκαλούμεθα (13), καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μάστιγας, καὶ δικάσαι τὴν ἑαυτοῦ δίκην ἠξιοῦμεν, καὶ διαναστήναι (14) ποτε διεκελευόμεθα κατὰ τῶν ἀσεβῶν· Ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ, Κύριε, λέγοντες, ἕως πότε ἀμαρτωλοὶ καυχῆσονται, τὸν τε λαόν σου ταπεινώσουσι, καὶ τὴν κληρονομίαν σου κακώσουσι, φθέρξονται τε ὁμοίως ἀνομιῶν καὶ δράκουσι; καὶ μὴν κακείνας εἶτε τὰς γοεράς καὶ τούτων οἰκειότερας (15) φωνάς· Ἐβου ἡμῶς εἰς ἀντιλο-*

A Jacob ?? O incredibiles narrationes! O rerum conceptarum temeritatem! Dæmonibus, instar cuiusdam alius victimæ, promissi fueramus: ac magna illa Dei hæreditas, gens illa sancta, regale sacerdotium ??, unius spei præmium, atque unius belli palma facti eramus.

XXVII. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem per eos male acceptam præmia retulisti? Hæc tu Domino Deo tuo rependisti? Ac prius quidem cum Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret, atque differret, necdum zelum omnem suum inflammasset, verum sublimem adhuc adversus impios manum haberet, atque arcum, tametsi jam adductum et paratum, per vim retineret, tantisperque expectaret, dum tota illius improbitas, quasi supputridus et malignus quidam morbus, erupisset; hic enim divini iudicii mos est, ut vel per pœnitentiam salutem asserat, vel justiori titulo puniat; tum nos ea, quæ siebant, ægre et acerbè ferentes, atque ad futurum animis fatiscientes (nec enim ipsius benignitatem suis absconditam ferebamus); has ad Deum voces emittebamus, partim ut dominum invocantes, partim ut apud benignum et facilem patrem conquerentes, partim **165** velut exprobrantes, et cum eo expostulantes, ut solent qui in dolore versantur: *Ut quid, Deus, repulisti in finem? iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ? Memor esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio ??, quam unigeniti Verbi tui passionibus tibi comparasti, quam magno tuo fœdere dignatus es, quam per novum mysterium et Spiritus arrham in cælum traxisti; et: Levam manus tuas in superbias eorum in finem, in memoriam revocantes, quanta essent malignati adversus sanctos tuos inimici, et adversus solemnitates tuas gloriati ??; gladium etiam, et Ægyptiacas plagas provocabamus, atque, ut causam suam ipse iudicaret, tandemque aliquando adversus impios exurgeret, rogabamus, *Usquequo, Domine, dicentes, usquequo peccatores gloriabuntur, populumque tuum humiliabunt, et hæreditatem tuam vexabunt, iniquitatemque et loquentur et perpetrabunt ???* Quin has quoque luctuosas et superioribus aptiores voces adjungebamus: *Posuisti nos in contradictionem et probrum victimis nostris, in similitu-**

?? Amos vii, 7. ?? Petr. ii, 9. ?? Psal. lxxiii, 1, 2. ?? ibid. 3, 4. ?? Psal. xciii, 3-5.

(1) Ἐπιζομένων. In Montac. et Combef. γρ. D ἐπηγγελλέμενων. « O votorum temeritatem! voto enim devoti eramus, » etc.

(2) Καὶ ἐνὸς πολέμου. « Unius belli ac prælii peculiaris hostia atque victima facti eramus. »

(3) Τὰ ἐπιχειρα; Sic in vss. scribitur cum interrogacionis nota.

(4) Ὄν. Deest in plerisque codicibus.

(5) Ἐξέκαυσεν. Sic Pass. aliique plures. Par. ἐξέκαιεν.

(6) ἠτοίμασε. Ita Regg. quatuor, Colb. 3. Pass. etc. Ed. Par. ἠὐτέπειθε.

(7) Πρότερον. Sic restituumus auctoritate codicum. Par. πρώτον.

(8) Ὄσπερ δὴ. Reg. b. Mont. Ὄσπερ δὴ.

(9) ἠφίμεν. Sic codices. Pass. ἠφίτημεν. Par.

edit. ἐπίμεν. (10) Τὰ μὲν. Sic emendavimus, et deinceps, ubi ed. Par. habet, τὰς.

(11) Ἦν καὶ... εἰς οὐρανοῦς. Pass. ἦν καὶ... εἰς οὐρανόν. Par. καὶ ἦν, etc.

(12) Ὑπομιμνήσκοντες. Ita Regg. septem, Colb. quatuor, Pass., etc., quæ vox refertur ad ἠφίμεν, « voces emittebamus... in memoriam revocantes. » Mont. ὑπομιμνήσκων. Ed. Par. ὑπέμεινες, « sustinistis. »

(13) Προσκαλούμεθα. Pass. προσεκαλούμεθα.

(14) Διαρυστήναι, etc. Billius: « excitaretur, hortabamur. »

(15) Οἰκειότερας. Comb. legit, οἰκτροτέρας. « Luctuosas voces, maioremque miserationem accipientes. »

dinem gentibus, in risum omnibus hominibus 77: vineam etiam quamdam commemorabamus, ex Ægypto, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata 78, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius munitur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit malitiam, huiusque cæno singulariter est refertus 79.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, iisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque huiusmodi verbis utor: *Quociens facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam* 80, *tanquam pulvis quem turbo abstraxit* 81, *tanquam lanugo quæ a vento disjicitur* 82, *tanquam ros matutinus* 83, *tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitruum impetus, tanquam fulgur emicans.* Quod si nunc saltem sententiam mutant, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenti errori ac temulentia 166 sinem imponentes, veritatem consecretur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit: quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplectentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos erudire solet, meliores fient. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo lugeat, ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet 84. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentibus eorum pœnas defleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt 85, ac creaturam præ Creatore coluerunt 86: nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque huiusmodi malis dignam, intenterunt?

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Deus, qui solvit compeditos 87, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit 88, qui peccatoris mortem non vult 89, sed reditum, qui nos etiam ipsos in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit 90, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

Α γίαν και ὄβριον τοῖς γέλοισιν ἡβῶν, παραβολήν τε τοῖς ἔθνεσι, και γέλωτα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἀμπελὸν τε τινα ἐλέγομεν, και ἐξ Αἰγύπτου μετανηγεμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθεσίας, και εἰς κάλλος πίστεως αὐξηθεῖσαν και μέγεθος, εἶτα τὸν φραγμὸν περιρηρημένην, τὴν φρουρούσαν ἡμᾶς τῶς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ, και πᾶσι τοῖς διοδεύουσιν ἐκχειμένην πονηροῖς δυνάσταις, και λελυμασμένην (16) ἀγρίῳ αὐτῷ τῷ τὴν κακίαν ἰδιόζοντι πονηρῷ, και κακίας βορδῶρου γέμοντι.

ΚΗ'. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον και διενουούμεν και ἀνεβῶν πρὸς τὸν Θεόν· νυνὶ δὲ οἷας ἀνθ' οἶων μεταλαμβάνω φωνάς! Ἰθρηγὸν λοιπὸν τῶν ἀσεβῶν τῆ ἀπίστευαν, και γίνονται φιλόανθρωπος τοῖς μισοῦσι, και τοιαῦτα φθέγγομαι· Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάκινα ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, ὡς κοριορτὸς ἐν ὕψειτο (17) λαλαψ, ὡς χροῦς ὑπ' ἀνέμου διαφρίπτουμένος, ὡς ἐωθινῆ δρόσος, ὡς βόλιος πεμφθέντος βέλους, ὡς προσβολῆ βροντῆς, ὡς ἀστραπῆ διάπτουσα. Εἰ μὲν οὖν νῦν (18) μεταπειθεῖεν, και, τῆς πολλῆς πανσάμενοι (19) πλάνης και μέθης, μεταδιώξαιεν τὴν ἀλήθειαν, τάχα ἂν τι γένοιτο κέρδος αὐτοῖς και τοῦ πώματος· ἐπειδὴ και τὸ παιδεύθηναί (20) πολλάκις εἰς καλὸν τοῖς πάσχουσιν· εἰ δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένειεν γνώμης, και περιέχονται τῶν εἰδώλων ἔτι, μηδὲ, δ και τοὺς ἡλιθίους παιδεύει (21), σωφρονισθεῖεν τῇ συμφορᾷ. Τὴν μὲν Ἰερουσαλήμ ἰθρηγεί τοσοῦτον Ἰερεμίας, ὥστε και τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται ἰθρηγόν, και τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τούτοις δὲ τίς ἐδρεθήσεται ἰθρηγὸς ἐπάξιος; Ἡ τίς ἂν οὐδύρατο τὰ παρόντα (22), ἀφελὲς τὰ τῆς μελλούσης δακρύειν κλάσεως, ἀνθ' ὧν ἰθρηγούσαντο, και ἐμακρύνθησαν, και ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ και τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανέστησαν, και χεῖρα ἐπανετείναντο δυσσεβῆ και τοιούτων κακῶν ἀξίαν;

ΚΘ'. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅτι τῷ Θεῷ φίλον, οὕτως ἐχέτω. Τίς οἶδεν εἰ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους Θεός, και ἀνάγων ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρύν τε και κάτα νεύοντα, ὁ μὴ βουλόμενος τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, ὁ και ἡμᾶς καθημένους (23) ἐν σκότει και σκιᾷ θανάτου φωτίσας και συντίσας (24), και τούτους ποτὲ ἀναλήφεται, και ποιμανεῖ

77 Psal. lxxix, 7; Psal. xliii, 15. 78 Psal. lxxix, 9. 79 ibid. 14. 80 Psal. lxxii, 19. 81 Job xxi, 18. 82 Sap. v, 15. 83 Osee vi, 4. 84 Thren. ii, 8. 85 Jerem. x, 21. 86 Rom. i, 25. 87 Psal. cxlv, 7. 88 Sap. xvi, 15. 89 Ezech. xxxiii, 11. 90 Luc. i, 79.

(16) *Λελυμασμένην*. Sav. in marg. et Pass. λυμαιομένην.

(17) *Υψέλλετο*. Sic Pass. aliique codices communius. Editi, ὕψιλατο.

(18) *Εἰ μὲν οὖν νῦν*. Pass. aliique plures, γοῦν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθεῖεν και μεταπειθεῖεν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθεῖεν, pro μεταπειθεῖεν. Et certe alterutrum sufficit.

(19) *Πανσάμενοι*. Regg. quatuor, Colb. k, Or. 1, etc., ἀνανήψαντες, « ad sese redeuntes, ad sanam mentem. » Vaquerii codex, ἀναχύσαντες, « emergentes. » Cæteri ut editi.

(20) *Παιδεύθηναί*. Sic omnes mss. Eu. vero, παιδεύσθαι.

(21) *Μηδὲ δ και τοὺς ἡλιθίους παιδεύει*. Omnes codices nostri, et Pass. και ὁ μηδὲ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Deest in omnibus μη, quod sequitur in editis, ac videtur redundare.

(22) *Τὰ παρόντα*. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφελὲς τὰ τῆς μελλούσης, etc., « omnia futuri supplicii deploratione. »

(23) *Καθημένους*. In Reg. hm et Montac. γρ καθυζομένους.

(24) *Συντίσας*. Deest in Reg. l.

τῆ ποιμαντικῆ ράβδῳ, τὴν βαρβαίαν καὶ σιδηρᾶν κά-
ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπινύκιον
ἀναδραμεῖται ὁ λόγος· Ἐπεσε Βηλ, συντριβὴ Δα-
γών, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρὼν, κατησχύθη ὁ Λιβανός.
Οὐκ ἔτι (25) εἰπωσι τῶ μωρῶ ἄρχειν, τῶ ἀκι-
νήτῳ καὶ ἀναισθητῶ τῶν εἰδώλων συντάγματι· οὐδὲ
ζητήσουσι μυῖαν θεῶν Ἀκκαρῶν, ἢ εἰ τι ταύτης
ἴσθι γελούτερον· οὐκ ἔτι τὰ ἄλση περινοήσουσι καὶ
τὰ ὑψηλὰ, καὶ πᾶν ὄρος εὐκομον καὶ κατάσιον· οὐκ
ἔτι θύσουσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς
δαίμονιαι, ὅπερ πάλα ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν
ἀνειδίξετο. Ἀλλὰ τί τούτων ἔμοι; Πρὸς τὰ παρόντα
καὶ ἡμέτερα τρέφομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς ἱεροῖς οἴκοις
ἡμῶν πονηρὸν (26) ἐμβλέψουσιν· οὐκ ἔτι μιανούσιν
εἰματι μιαρῶ (27) τὰ τῆς καθαρότητος καὶ ἀναι-
μίχτου θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βω-
μῆς (28) ἀθέοις τὰ ἄδατα καταισχυνοῦσιν· οὐκ ἔτι
εὐλίθουσι καὶ βεβηλώσουσιν ἀναθήματα, πλεονεξίαν
ἀσεβείᾳ μίξαντες· οὐκ ἔτι καθυβρῖσουσι πολὺν
ἱερέων (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδῶ παρθένων·
οὐκ ἔτι σπλάγγνοις (30) ἀγίων ἀνατηθέντων ἐπ-
εψήσουσι σῶν μιαρῶν, ἐν ὁμοῦ τε τῆς τροφῆς καὶ
τῶν σπλάγγνων ἐμφορηθῶσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσιν
πρὸ μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἄλλων (31) ἐφέροντες
ἀλλήσιν ταῖς κατ' αὐτῶν ἀτιμίαις· οὐκ ἔτι πυρὶ κατ-
αλιώσουσιν ἀγίων λείψανα, ὅσοις ἀτιμοτάτοις
ἐντυμῆσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δώσουσιν, ἵνα καὶ
τῆς ὑπεριουμένης τιμῆς τοῖς τοιοῦτοις ἀποστερήσω-
σιν (32)· οὐκ ἔτι καθέδραν λοιμῶν συγκροτήσαν-
τες (33), ταῖς κατ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων,
εἰ δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ

A recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga²⁵,
pastorali virga pascet? Mihi vero rursus ad trium-
phale canticum sese referet oratio: *Cecidit Bel,*
contritus est Dagon, palus factus est Saron, pud-
*factus est Libanus*²⁶. Nec ultra dicent stulto, ut
princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et
sensus experti: nec muscam quærent, deum Ac-
cæron²⁷, aut si quid ea magis est ridiculum. Non
jam lucos et excelsa loca mente concipient, mon-
temque omnem frondosum et umbrosum²⁸. Non
jam filios suos et filias dæmoniis immolabunt²⁹,
quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed
quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me con-
vertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos
oculos injicient. Non jam aras a purissimo et im-
cruento sacrificio nomen habentes scelesto san-
guine contaminabunt: nec loca sacra, per impia
B altaria, probro ac dedecore afficient. Non jam sac-
rilega manu votiva dona diripient et profanabunt,
impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdo-
tium canitiem, diaconorum sanctitatem, virginum
pudorem contumelia perfundent. Non jam in san-
ctorum incisorem viscera sædos et impuros 167
porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus
saturentur. Non jam martyrum sepuleris ignem
a. Imovebunt, ut per eorum ignominiam alios a cer-
tamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias
cum vilissimis ossibus per contemptum permistas,
flammis absument, et in ventos spargent, ut eo
honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos pri-
vent. Non jam cathedram pestilentiae³⁰ construentes,
maledicta et convicia adversus episcopos, et pre-
sbyteros, atque etiam prophetas, et apostolos,
Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habe-
bunt. Non jam adversum nos festos ac lætos dies
excludentes, perinde atque eadem opera linguas

agent, legis interdicto ab adulterina doctrina nos
quoque nostras obstructuri.

A. Δός μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ
σοφιστικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ
ἐνθυμήματα· ἴδωμεν οἷα καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἀλιεῖς καὶ
ἄγροχοι φθέγγονται (34). *Μετάστησον ἦχον ὧδῶν*

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas ora-
tiones, atque inevitabiles tuos syllogismos et en-
thymemata deprome· videamus, qualia etiam pi-
scatores et rustici apud nos loquantur. *Transfer*

²⁵ Psal. II, 9. ²⁶ Isa. XLVI, 1; XXXIII, 9. ²⁷ IV Reg. I, 2. ²⁸ Jer. II, 20. ²⁹ Psal. CV, 37. ³⁰ Psal. I, 1.

(25) *Οὐκ ἔτι*. Nonnulli codd. et Par. ed. addunt, D
ὡ μῆ.

(26) *Πονηρὸν*. Ita plerique codd. Nonnulli vero
ei Par. eil. *πονηρῶς*.

(27) *Ἄματι μιαρῶ*. Quatuor Regg. Or. 1, etc.,
ἀκαθάρτων, « immundis. »

(28) *Οὐδὲ βωμῶν*, etc. Combef, « neque græca-
nicæ superstitionis aris sacra penetralia dedecore
afficient. »

(29) *Ἰερῶν*. Reg. Im, Bill., Montac. *πρεσβυτέ-
ρων*, « presbyterorum. »

(30) *Οὐκ ἔτι σπλάγγνοις*, etc. « Apud Ascalonem
et Gazam, inquit Elias, virorum et seminarum, quæ
perpetuæ virginitatis voto se obstrinxerant, ventres
licerant, hordeoque impletos porcis vorandos
objecerunt; quorum etiam viscera et cruorem sce-
leratissimi illi degustarunt. Eodem modo in Seba-
stia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius
reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissipar-
unt, aliaque plurima contumeliarum genera, tum

in sanctorum templa, tum in ipsa divina alyta de-
signarunt. » Hæc confirmantur testimonio Sozom.,
I. III, c. 6; Ruf., I. XI, c. 28; Philost., I. VII, c. 4.
Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tem-
pore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora
etiam facinora quam gentiles perpetrarunt, sub-
versis ædibus sacris, reseratis ac profanatis sancti-
monialium monasteriis, martyrum reliquiis igne
absumptis, etc. Etenim eo usque furoris et amentie
tunc proruperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.

(31) *Ὡς ἄλλων*, etc. Meius. codex, « ut illorum
contumeliis, aliorum ad martyrium subeundum
impetum retulerent. »

(32) *Ἰρα καὶ τῆς ὑπεριουμένης*, etc., « ut eo
etiam honore privent, qui vel hujusmodi homini-
bus, » nempe vilissimis, « debetur. »

(33) *Συγκροτήσαντες*. « Cathedram, » seu « con-
cilium evulsantes, cogentes. »

(34) *Καὶ ἄγροχοι φθέγγονται*. Non pauci, φθέγγ-
ονται. Deest καὶ in Par. edit.

sonum cantionum tuarum et psalmum organorum tuorum ⁹¹, quemadmodum te propheta meus hortatur. David autem rursus libere cantet, ille, inquam, qui sublimem illum et arrogantem Goliath mysticis lapidibus prostravit ⁹², qui per mansuetudinem multos superavit, et per spiritualem concentum Sauli, cum a pravo dæmone strangularetur, medicinam fecit ⁹³. Ignem facifer tuus exstinguat; prudentes et sacre virgines lampades suas sponso accendant ⁹⁴. Meretriciam stolam hierophantes exuat; sacerdotes, pro acedixæ spiritu, justitiam gloriæque stolam induite, ac magnam illam immaculatam Christi tunicam, decus nostrum et ornamentum.

XXXI. Præco tuus turpia et obscena taceat; divina meus præco loquatur. Præstigiosos tuos et fatidicos libros preme; prophetici autem soli et apostolici evolvantur. Fœdas tuas et tenebris plenas noctes cohibe; ego contra sacra et luculenta **168** pervigilia excitabo. Adyta tua et viæ in Tartarum ferentes obstrue: ego perspicuas et in cœlum ducentes præibo. Quot tandem armorum apparatus, ac machinarum inventiones; quot viro-
rum myriades et instructæ acies, ea perficere potuissent, quæ nos precibus solis, et Deus voluntate sua perfecit? Verbo tenebras depulit, verbo lucem produxit, terram firmavit, cœlum tornavit, stellas ordine constituit, aerem sparsit, mari limites imposuit, fluvios traxit, animantes vita atque anima donavit, hominem ad formam suam effinxit, ornatus circumcinxit omnes: verbo etiam, soluta præsentii caligine, omnia in lucem atque ordinem eundemque concentum reduxit. Non jam liguritores et fraudulentæ dæmones rerum potiuntur: non jam sub honoris obtentu contumelia creaturæ infertur, dum pro Deo adoratur. Deijce jam Triptolemos tuos, et Celeos, et mysticos dracones. Pudeat te tandem librorum Orphei, theologi tui; temporis beneficio utere, turpitudinem tibi contegentis. Quod si hæc fabulæ et fgmenta sunt, ego tua noctis mysteria patefaciam.

XXXII. Non jam quercus loquitur; non jam lebes vaticinatur; non jam Pythia impletur, haud scio quibus, fabulis certe et deliramentis. Rursus Castalia siletur, ac silet, atque unda est, non vaticinia edens, sed risum excitans. Rursus muta statua Apollo; rursus Daphne arbor est fabulis deplorata: **D**

⁹¹ Amos v, 23. ⁹² I Reg. xvii, 49. ⁹³ I Reg. xvi, 23. ⁹⁴ Matth. xxv, 7.

(35) *Μυστικοῖς*. Colb. 3, et Pass. *μυστικῶς*.

(36) *Πραότητος*. Pass. aliique non pauci, *πραότητος*.

(37) *Ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν ἱεροφάντης*. « Meretriciam stolam hierophantes exuat, » id est, Juliani morte, jam mutata est rerum facies; ethnicius sacrorum antistes, deposita meretricia veste, vestem lugubrem induat. Non jam festa celebrabunt ethnici, nec in lætitiis versabuntur miseris nostris insultantes.

(38) *Χριστόν*. « Christum. » Sic mss. omnes.

(39) *Προφητικαί*. Mss. non pauci, *προφητικαί τε καί*.

(40) *Σκοτούς*. Ita plerique codd. Reg. vero nu,

σου, καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου, διακαλύεσθαι σοὶ προφήτης ἐμὸς· ἀβέτω δὲ αὐθις σὺν ἐλευθερίᾳ θαλάσσης, ὁ τὸν ὑψηλὸν Γολιάθ λίθοις μυστικοῖς (35) καταβάλλον, ὁ δὲ τῆς πραότητος (36) νικῆσας πολλοὺς, καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἁρμονίας θεραπεύσας Σαούλ τὸν τῷ πορνικῷ δαίμονι συμπιγόμενον. Σθεσάτω τὸ πῦρ ὁ θαλάσσης· ἀπέτευσαν τῷ νυμφίῳ αἱ φρόνημοι καὶ Ἰσραὶ παρθένοι τὰς ἑαυτῶν λαμπάδας· ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν ἱεροφάντης (37) στολήν· Ἰσραεῖς ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, καὶ καταστολήν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, καὶ τὸν μέγαν καὶ ἄσπιλον χιτῶνα Χριστοῦ (38), τὸ ἡμέτερον κόσμημα.

ΑΑ'. Σιγάτω σοὶ κήρυξ τὰ ἄτιμα· φθειγέσθω κήρυξ ἐμὸς τὰ ἐνθεα. Παῦσόν σου τὰς γοητικὰς καὶ μαντικὰς βίβλους· αἱ προφητικαὶ (39) δὲ καὶ ἀποστολικαὶ μόναι ἀνελετήσθωσαν. Ἐπίσχεσθε σοὺς τὰς αἰσχρὰς καὶ σκότους (40) γεμούσας νύκτας· ἀντεγερωὺς τὰς ἱερὰς ἐγὼ καὶ λαμπρὰς παννυχίδας. Φράξον τὰ ἄδυτά σου καὶ τὰς εἰς ἄδου φερούσας ὁδοὺς· ἐγὼ τὰς φανεράς καὶ φερούσας πρὸς οὐρανὸν (41) ἐξηγήσομαι. Πόσαι ταῦτα (42) κατέπραξαν ἂν ὄπλων παρασκευαὶ καὶ μηχανημάτων ἐπίνοιοι; πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν καὶ γάλαγγες, ὅσα ἱκετεύοντες μόνον ἡμεῖς, καὶ θεὸς βουληθεὶς κατειργάσατο; Λόγῳ τὸ σκότος εἴπυε. Λόγῳ τὸ φῶς ὑπέστησάτο (43), ἤδρασε γῆν, ἐγύρωσεν οὐρανὸν, ἀστέρων ἔταξεν, ἔσπειρεν ἀέρα, θάλασσαν ὤρισε, ποταμοὺς ἐἴκλυσε, ζῶα ἐψύχωσεν, ἄνθρωπον πρὸς ἑαυτὸν ἐμόρφωσε, κόσμον τοῖς ἅπασιν περιέθηκε· λόγῳ καὶ τῆν νῦν σκοτόμεναν (44) λύσας, εἰς φῶς ἅπαντα καὶ τάξιν καὶ ἁρμονίαν τὴν αὐτὴν ἐπανήγαγεν. Οὐκ ἔτι μὲν λήγονι καὶ ἀπατηλοὶ δαίμονες δυναστεύουσιν· οὐκ ἔτι δὲ καθυδρίζεται κτίσις ἐν σχήματι τιμῆς ἀντὶ Θεοῦ προσκυνουμένη. Κατάβαλε τοὺς Τριπτολέμους σου, καὶ τοὺς Κελεοὺς, καὶ τοὺς μυστικοὺς δράκοντας· αἰσχύνθητί ποτε ταῖς τοῦ θεολόγου σου βίβλοις Ὑρφέως· δέξαι τοῦ καιροῦ τὸ δῶρον, τὴν ἀσχημοσύνην σοὶ συγκαλύπτοντος. Εἰ δὲ ταῦτα μῦθοι καὶ πλάσματα, ἐγὼ σοὶ τὰ τῆς νυκτὸς ἀποκαλύψω μυστήρια (45).

ΑΒ'. Οὐκ ἔτι φθέγγεται δρυς (46)· οὐκ ἔτι λέδρις μαντεύεται· οὐκ ἔτι Πυθία πληροῦται, οὐκ οἶδ' ἄντρων, κλῆν μύθων καὶ ληρημάτων. Πάλιν ἡ Κασταλία σεσιγήται, καὶ σιγῆ, καὶ ὕδωρ ἐστὶν οὐ μαντευόμενον, ἀλλὰ γελώμενον· πάλιν ἀνδριάς (47) ἄρωνος ὁ Ἀπόλλων, πάλιν ἡ Δάφνη φυτὸν ἐστὶν μῦθον θρηνοῦ-

Or. 1, et Par. σκότου. Mox plerique etiam, φράξον. προ. φράξον.

(41) *Πρὸς οὐρανόν*. Reg. hm, Or. 1, εἰς. Pass. ἀεὶ πρὸς οὐρανόν.

(42) *Πόσαι ταῦτα*. Alii, πόσαι ἂν ταῦτα.

(43) *Ὑπέστησάτο*. Nonnulli, ὑπέστησεν.

(44) *Σκοτόμεναν*. Plerique codd. σκοτόμαιναν.

(45) *Ἐγὼ σοὶ τὰ... μυστήρια*. Reg. hm, Pass. ἐγὼ σοὶ. Reg. hm, aliique tres Regg. τὸ... μυστήριον.

(46) *Οὐκ ἔτι*, etc. Eadem legere est apud Theodoretum, *De curatione Græcarum affectionum*, orat. x.

(47) *Ἀνδριάς*. Pass. ἀδριάς.

μενον· πάλιν ἀνδρόγυνος ὁ Διόνυσος, καὶ χορὸν (48) μεθύντων ἐξηρητημένος, καὶ τὸ μέγα σου μυστήριον ὁ φαλλὸς, καὶ Προσύμνη (49) τῷ καλῷ θεῷ παθαινόμενος· πάλιν Σεμέλη κεραυνῷ βάλλεται· πάλιν ἀμφιγυήεις Ἡφαιστος, ἀλλὰ ταχὺς εἰς μοιχῶν εὐρεσιν, καὶ θεὸς κατηθαλωμένος, εἰ καὶ κλυτοτέχνης, καὶ θερσίτης Ὀλύμπιος· πάλιν δεσμώτης Ἄρης διὰ μοιχείαν μετὰ τοῦ δαίμου (50), καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῶν κδοιμῶν, καὶ τραυματίας διὰ θρασύτητα· καὶ Ἄφροδίτη πόρνη γενομένη τε αἰσχρῶς, καὶ γάμων αἰσχρῶν ὑπηρέτις· πάλιν Ἄθηνά παρθένος τέ ἐστι, καὶ τίττει δράκοντα· πάλιν Ἡρακλῆς μαίνεται, μᾶλλον δὲ μαινόμενος πέπαιται· πάλιν τὰ πάντα γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ὁ Ζεὺς, ὁ τῶν θεῶν μήστρω (51) καὶ ὕπατος, καὶ μόνος μὲν πάντας εἶναι πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀνέλκων θεοῦς, αὐτὸς δὲ ὑπὸ πάντων οὐ καθελκόμενος. Πάλιν τοῦ Διὸς τάφος ἐν τῇ Κρήτῃ δεῖκνυται. Ἄν ἴσω σου τὸν Κερδῶν, καὶ τὸν Λόγιον, καὶ τὸν Ἐναγώνιον (52), συγκρύπτω (53) τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ παρατρέχω σου τὸν θεὸν αἰδοῖ τοῦ θεάματος· σὺ δὲ μοι προσκύνει τὸ σύντονον τοῦ λόγου καὶ τὸ σακέλλιον· ἐν σου μόνον αἰδέσαιμον, αἰ παρ' Αἰγυπτίοις δι' ἀνδρόγυνων τιμαὶ τοῦ Νελοῦ, αἰ τ' Ἰσιδες, καὶ οἱ Μενδήσιοι θεοὶ (54), καὶ οἱ Ἀπίδες, τᾶλλά τε ὄσα κλάττεις, ἢ γράφεις, θηρία σύνθετα καὶ ἀλλόκοτα. Γελῶ σου τὸν Πᾶνα, καὶ τὸν Πρίαπον (55), καὶ τὸν Ἐρμαφρόδιτον, καὶ τοὺς ὑπὸ μανίας περικεκομμένους ἢ διεσπασμένους (56) θεοὺς. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν τῇ σκηπῇ (57) παρήσω, καὶ τοὺς κοσμοῦσιν εἰτούς ποιηταῖς· ἐγὼ δὲ εἰς παραίνεσίν τινα καταλύσω τὸν λόγον.

ΔΓ. Ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες, νέοι τε καὶ πρεσβύται, ὅσοι τε εἰς τὸ βῆμα τοῦτο τελεῖτε, καὶ ὅσοι τὴν κάτω τέταχθε χώραν, πάντες ὄσους (58) ἐλυτρώσατο Κύριος, πρότερον μὲν ἐκ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀπειας, νυνὶ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ τῶν ἤδη γε παρόντων κακῶν καὶ προσδοκωμένων, ἀκούσατε λόγον ἀνδρὸς οὐ μετρίως τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένου, ἐκ τε τῶν ὁσημέραι συμβαινόντων, καὶ τῶν παλαιῶν ιστοριῶν, καὶ βιβλίων (59), καὶ πράξεων. Μέγα μὲν τὸ μηδενὸς πειραθῆναι τῶν δυσχερῶν· ἴσως δὲ οὐδὲ μέγα, εἰπερ ἀληθὲς ὁ λόγος, οἷοι ὅτι Ὁρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παροδέχεται, καὶ οὐ κήδεταί. Ἄλλὰ μέγα μὲν τὸ μηδὲ τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας (60), ἢ μὴ τὰ μέ-

¹ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6.

(48) *Χορὸν*. Ita Regg. quatuor, Colb. 2, Sav., Alb. et Herv. Par. ed. cum paucis codd. χορός.

(49) *Προσύμνη*. « Prosumnum » vocat Clemens Alex. Pausanias vero et Nonnus, « Polygnum. »

(50) *Δαίμου*. Regg. hm, lu, Colb. k, ipse Billius, ἔημου, « cum populo, » id est, « exercitu. »

(51) *Μήστρω*. Sex Regg. et Pass. μήστρω.

(52) *Ἐναγώνιον*. Billius reddit, « ac veluti Logii, seu Mercurii, nomen esset. » Comb. « Mentis anxium, non solum sermonis contentione, sed etiam turbotum disciplina. » Mont. Ἐναγώνιος, « Palæstrites; » nam Mercurius palæstris præerat. Quare in ipso ingressu stadii Olympici ara fuit Mercurio Ἐναγώνω dicata, ut scribit Pausanias.

(53) *Συγκρύπτω*. Reg. hm, et Sav. συγκαλύπτω.

A rursus androgynus Bacchus, atque ebriorum chorum secum trahens, et magnum tuum illud mysterium Phallus, deus in pulchri Proshymni amorem propensus. Rursus Semele fulmine feritur. Rursus utroque pede claudus Vulcanus, verum in deprehendis adulteris idem celer, et deus fuligine obsitus, tametsi clarus artifex, ac Thersites Olympius. Rursus Mars cum suo timore et terrore ac tumultibus ob adulterium vinctus, et ob temeritatem saucius. Rursus meretrix Venus, tum turpiter progenita tum turpium nuptiarum ministra. Rursus Minerva virgo est, et draconem parit. Rursus Hercules furit, imo furere desiit. Rursus Jupiter ob libidinem et spurcitiam quidvis efficitur, ille, inquam, deorum consiliarius et princeps, eamque vim habens, ut solus deos omnes cum omnibus **169** rebus sursum attrahat, ipse autem ab omnibus detrahi nequeat. Rursus Jovis sepulcrum in Creta ostenditur. Quoties Lucrium tuum, et Logium, et Enagonium intueor, oculos obtego, ac spectaculi pudore deum tuum prætereo. Tibi vero per me sane liceat sermonis contentionem et sacculum adorare. Unum solum in tuis rebus est, quod venerationem mereatur, nimirum honores ii, qui apud Ægyptios Nilo per androgynos habentur, et Isides, et Mendesii dii, et apides, cæteræque omnes bestię ex diversis generibus conflatae et prodigiosae, quas confligis et pingis. Pana tuum, et Priapum, et Hermaphroditum rideo, deosque illos, qui præ furore membris truncati aut discerpti sunt. Verum hæc quidem scenæ, ac poetis eos exornantibus, relinquam: ego autem admonitione quadam orationem concludam.

XXXIII. Viri simul et feminae, juvenes item et senes, tam qui ad hoc sacrarium asciti estis, quam qui inferiorem locum tenetis, omnes denique, quos Dominus, ut prius ab errore et impietate, ita nunc a gentium insultu et impressione, malisque, partim jam urgentibus, partim imminentibus liberavit, audite orationem viri quem tum quotidiani rerum eventus, tum veteres historiae et libri, et res gestae, non mediocriter in hujusmodi rebus erudierunt. Magnum quidem est, nihil molesti degustasse, imo nec magnum fortasse, si modo verus hic sermo est: *Quem Deus amat, castigat; et flagellat omnem filium quem recipit, et cujus curam habet*. Illud vero magnum, ne omnino

(54) *Μενδήσιοι θεοί*. « Mendesii dii. » Hircum adorabant Ægyptii, et eorum lingua hircus « mendin » vocabatur: unde vox, *Μενδήσιος*, derivata videtur; vel forsani loci nomen est. Cæterum hic ironice loquitur Gregorius.

(55) *Πρίαπον*. Mss. non pauci scribunt, Πρήπον.

(56) *Περικεκομμένους ἢ διεσπασμένους*. « Legebatur olim, » inquit Combef. *περιπλακωμένους, « complicatos. »* In Pass. deest, ἢ *διεσπασμένους.*

(57) *Τῇ σκηπῇ*. Deest in duobus Reglii codd.

(58) *ὄσους*. Reg. hm, οὐς.

(59) *Καὶ βιβλίων*. Deest in quinque Regg., Or. 1, Pass., etc.

(60) *Τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας*. « Magnum

quidem peccasse, aut certe non gravissime; quandoquidem eum vitæ statum qui omni prorsus peccato vacet, Deus supra humanæ naturæ modum constituit. Proximum autem, ut mihi videtur, illud est, ut cum admissio aliquo peccato castigati fuerimus, ac postea soluti et indulgentius habiti, in disciplinæ saltem sensu permaneamus, ac secunda ob secundum peccatum verbera caveamus.

XXXIV. Quocirca nos quoque divinam animadversionem serio agnoscamus. Dignos nos ostendamus, non iis quæ prius perpessi, sed quæ postea consecuti sumus. De calamitate ea quæ nos invasit, nonnihil nos purgemus, nempe quod, non ut facinorosi et scelerati gentibus traditi, sed ut filii castigati sumus. Ne tempestatis in tranquillitate obliviscamur; nec morbi, in sanitate; nec captivitatis, incolumes in Hierusalem reversi; nec Ægypti, post Ægyptum. Ne afflictionis tempus tranquillitatis tempore melius faciamus: faciemus autem, si tum quidem demissi et moderati eramus, omnesque spes nostras in cælum erectas habebamus, nunc vero in sublimiæ attollamur et emolliamur, atque ad eadem peccata recurramus, ob quæ in eas calamitates quæ nobis venerunt, inducti sumus. *Ne ita, filii, ne ita*, velut quodam loco ait Heli sacerdos, filios suos in Deum peccantes increpans; verum hoc exploratum habentes, minoris esse negotii, sublata ex oculis felicitatem revocare, quam quæ Dei beneficio obvenit, incolumem conservare (illam enim prudentia et moderatio reducit, hanc socordia dissipat): illudque insuper, ægra corpora remediis quidem et inedia relevari, ac sanitati restitui, restituta autem, per incuriam et ingluviem paulatim rursus defluere, atque in eosdem morbos relabi. Hæc, inquam, comperita et explorata habentes, alique alios docentes, ad nos ipsi redeamus, atque hoc tempus prudenter ac moderate constituamus.

XXXV. Ac primum quidem, fratres, festum celebremus, non corporis nitore, non vestitus mutatione ac magnificentia, non comessionibus et ebrietatibus, quarum fructum cubilia et impudicitias esse didicistis, nec floribus vicis cingamus, nec unguentorum turpitudine mensas et vestibula or-

* I Reg. II, 24

est ne peccati quidem initia vel leviter attigisse, »

(61) Ἔμοιγε. Deest γα in plerisque codd.

(62) Ἐπανεθένας. Or. I, et Pass. ἐπανεθόντας. « Quasi reparato statu, » inquit Comb. « solutive castigatione. »

(63) Ἐν αἰσθήσει. Reg. hm, ἐν συναίσθησει.

(64) Φεύγειν. Nonnulli, φυγεῖν. Billius, « fugiamus. »

(65) Τοιγάροι . . . ἐπαισθώμεθα. Malim' sic reddere: « Quocirca divinam nos sensisse animadversionem operibus comprobemus. »

(66) Ἀπολογησώμεθα. Ita mss. Billius etiam et Comb. sic emendarunt. Par. ed. ἀπολογησώμεθα.

(67) Τοῦ τῆς ἀρέσεως. Comb. « remissionis, in-

γιστα · ἐπειδὴ τὸ παντελῶς ἀναμάρτητον ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἔταξεν ὁ θεός · δεύτερον δὲ ὡς ἔμοιγε (61) δοκεῖ, τὸ πταίσαντάς τι καὶ παιδευθέντας, εἶτα ἐπανεθέντας (62), ἐν αἰσθήσει (63) γούν διαμείναι τῆς παιδαγωγίας, καὶ φεύγειν (64) δευτέραν ἐκ δευτέρας· κακίας μάστιγα.

ΛΔ'. Τοιγάροι (65) καὶ ἡμεῖς ἔργῳ τῆς θείας παιδείσεως ἐπαισθώμεθα. Δειξόμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξίους οὐχ ὧν πρῶτον πεπόνθαμεν, ἀλλὰ ὧν ὑστερον τετυχήκαμεν. Ἀπολογησώμεθα (66) τι περὶ τῆς κατασχούσης ἡμᾶς συμφορᾶς, ὅτι οὐχ ὡς κακούργοι τοῖς ἔθνεσι παρεδόθημεν, ἀλλ' ὡς παῖδες ἐσωφρονίσθημεν. Μὴ ἐπλαθώμεθα τῆς ζήτησιν ἐν τῇ γαλήνῃ, μηδὲ τῆς ἀβήρωστίας ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑγιείας, μηδὲ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀνασθάντες εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μηδὲ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὴν Αἰγύπτου· μὴ ποιήσωμεν ἀμείνω τὸν τῆς κακοπαθείας καιρὸν τοῦ τῆς ἀνέσεως (67)· ποιήσομεν δὲ (68), εἰ φαινοίμεθα τότε μὲν συνεσταλμένοι καὶ μετριάζοντες, καὶ πάσας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνοντες (69) τὰς ἐλπίδας, νυνὶ δὲ ἐπαρήμενοι (70) καὶ χαυνούμενοι, καὶ πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀνατρέχοντες ἀμαρτίας, ἐξ ὧν εἰς τὰς συμπεσοῦσας ἡμῖν συμφορὰς ὑπέχηθημεν. Μὴ οὕτω, τέκνα, μὴ, λέγει ποιοῦντων ὁ ἱερεὺς Ἠλὲλ (71) τοῦς ἐαυτοῦ παῖδας εἰς θεὸν ἀμαρτάνοντας· ἀλλ' εἰδότες, ὅτι ῥᾶν ἔστιν εὐπραγίαν ἀπελθοῦσαν (72) ἀνακαλέσασθαι, ἢ παραγενομένην ἐκ θεοῦ διασώσασθαι (τὴν μὲν γὰρ τὸ σωφρονεῖν ἐπανάγει, τὴν δὲ διαλύει τὸ βῆθμον)· καὶ ὅτι τὰ σώματα κáμνοντα μὲν ταῖς θεραπείαις ἀναφέρει καὶ ταῖς ἐνδείαις, ἀνενεχρόντα δὲ ταῖς κατὰ μικρὸν ἀμειλίαις καὶ ταῖς πλησμοναῖς, πάλιν ὑπορρέει, καὶ πρὸς τὰς αὐτὰς ἀβήρωστίας ἐπάνεισι. Ταῦτα εἰδότες, καὶ ἀλλήλους διδάσκοντες, γενώμεθα ἡμῶν οὐτῶν, καὶ σωφρόνως τὸν καιρὸν διαθώμεθα.

ΛΕ'. Πρῶτον μὲν, ἀδελφοί, πανηγυρίζομεν, μὴ φαιδρότητι σώματος, μηδὲ ἐσθῆτος ἐξαλλαγῆς καὶ πολυτελείας (73), μηδὲ κώμοις καὶ μέθαις, ὧν κοίτας καὶ ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἐμάθετε (74)· μηδὲ ἄνθεσι στέψομεν ἀγνιάς, μηδὲ μύρων αἰσχύναις τραπέζας, μηδὲ ποδόθια καλλωπίσωμεν (75)· μὴ τῷ αἰσθητῷ

Dulgentiæ, prosperioris successus tempore. »

(68) Ποιήσομεν δὲ. Sic plerique codd. Edit. ποιήσομεν.

(69) Ἀνατείνοντες. Plerique, ἀνατείναντες.

(70) Ἐπαρήμενοι. Non pauci ἐπηρήμενοι, « nunc autem animis elati, mollesque, » etc.

(71) Ἠλὲλ. Reg. hm, Ἠλ.

(72) Εὐπραγίαν. Ita plerique codd. Edit. Par. ευπραγίαν. Paulo post, mouet Comb. vocem, παραγενομένην, « motum » sonare.

(73) Πολυτελείαις. Mss. non pauci, ποικιλίαις, « varietate. »

(74) Ἐμάθετε. Regg. tres, ἔμαθετε.

(75) Καλλωπίσωμεν. Pass. καλλωπίζετε, μηδὲ τῷ. Sic mss. plerique. Reg. bn, καλλωπίζεσθαι, prv, καλλωπίζεσθε.

φωσι καταλαμπέσθωσαν αἱ οἰκίαι (76), μηδὲ συναυλαῖς καὶ κρότοις περιηχέσθωσαν (77)· οὗτος μὲν γὰρ Ἑλληνικῆς ἱερομηνίας ὁ νόμος (78)· ἡμεῖς δὲ μὴ τούτοις τὸν θεὸν γεραίρωμεν, μηδὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαίρωμεν, οἷς οὐκ ἄξιον, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ δεινότητι φαειρότητι, καὶ λύχνους τοῖς ὄλον τὸ σῶμα φωτίζωσι τῆς Ἐκκλησίας, θεοὶς λέγω θεωρημασι καὶ νοήμασιν, ἐπὶ τε τὴν ἱερὰν λυχνίαν ἐγειρομένοις, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην (79) καταλάμπουσι. Μικρὸν μοι πρὸς τοῦτο τὸ φῶς, πάντα ὅσα ἴδια τε καὶ δημοσῆ πανηγυρίζοντες ἀνάπτουσιν ἄθρωτοι. Ἐχω τι καὶ μύρον, ἀλλ' ὧ χρίονται μόνον (80) ἱερεῖς τε καὶ βασιλεῖς, ὄντι ποικίλῳ τε καὶ πολυτελεῖ, καὶ δι' ἡμᾶς κενωθέντι, ἀλλὰ (81) μεγάλου μυρεψοῦ τέχνην συγκαίμενον. Εἴθε μοι γένοιτο τούτου τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν (82) προσβαλεῖν τῷ θεῷ! Ἐχω καὶ τράπεζαν τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἐθεον, ἣν ἠτοίμασέ μοι Κύριος ἐξεναντίας (83) τῶν θλιθόντων με, ἢ προσαναπαύομαι καὶ τρυφῶ, καὶ οὐδὲν ἐξυβρίζω (84) διὰ τὸν κόρον, ἀλλὰ καὶ κοιμίζω πᾶσαν εὐδὴν ἐπανάστασιν. Ἐχω καὶ ἀνθή, πάντων ἱερῶν ἐκνήστερά τε καὶ μονιμώτερα (85), τοῦ ἀγροῦ τοῦ εὐέπρου, ὃν εὐλόγησε Κύριος, τοῖς ἱεροῦς (86) καὶ εὐώδεις ποιμένας καὶ διδασκάλους, καὶ τοῦ λαοῦ ὄσον καθαρόν τε καὶ ἔκκριτον. Τούτοις στεφάνωθῆαι βούλομαι καὶ κομπεῦσιν, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ τὸν δρόμον τελέσας, καὶ τὴν πίστιν τηρήσας, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον. Ἀναλάβωμεν ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων, ψαλμῶδιαν ἀντὶ τῶν αἰσχυρῶν λυγισμάτων τε (87) καὶ ψμμάτων, κρότον εὐχαριστήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν, καὶ χειρῶν πρᾶξιν εὐχρον, σύννοιαν (88) ἀντὶ γέλωτος, ἀντὶ μέθης ἔμφρονα λόγον (89), ἀντὶ θρύψεως σεμνοπρέπειαν. Εἰ καὶ ὀρχήσασθαι δεῖ σε, ὡς πανηγυριστὴν καὶ εὐλόγητον, ὀρχησάμενος, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡρωδιάδος ὀρχησιν τῆς ἀσχήμονος, ἧς ἔργον Βαπτιστοῦ θάνατος· ἀλλὰ τὴν Δαβὶδ ἐπὶ τῇ καταπαύσει (90) τῆς κιθάρου,

nemus, nec visibili lumine splendent domus, nec tibicinum cantu plausibusque personent; hoc enim more gentiles novæ lunæ festum celebrant. At nos ne committamus, ut ad hunc modum Deum **171** honoremus, ac præsens tempus iis rebus quæ minime decent, extollamus; verum animi puritate et mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiæ corpus illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et cogitationibus, supra sanctum candelabrum excitatis, quæ universum terrarum orbem luce perfundant. Parva, meo quidem iudicio, si cum hoc lumine comparentur, ea omnia lumina sunt, quæ homines, qui festos dies agunt, privatim publiceque accendunt. Unguentum quoque ipse quoddam habeo⁴, sed quo sacerdotes solum ac reges unguuntur, utpote vario et exquisito, ac nostra causa effuso, sed magni unguentarii arte confectum. Atque utinam mihi suavem huius unguenti odorem Deo offerre contingat! Mensam etiam habeo, spirituosam hanc scilicet ac divinam, quam Dominus paravit mihi, adversus eos qui tribulant me⁵, in qua redior, et deliciar, nec propter saturitatem quidquam petulantius ago: quin potius quidquid insurgit turbidarum animi per-motionum consopio. Habeo etiam flores, vernis omnibus virentiores magisque durabiles, agri nempe illius pleni, cui Dominus benedixit⁶, sacros scilicet et suaviter olentes⁷ pastores ac magistros, et quidquid in plebeio ordine purum est atque eximium. His redimi, ac pompam agere cupio, posteaquam bonum certamen certavero, et cursum consummavero, fidemque, instar sacri Apostoli, servavero⁸. Hymnos pro tympanis assumamus, psalmodiam pro fœdis modulationibus et cantibus, plausum grati animi indicem et canoram manuū actionem pro theatricis plausibus, modestiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate, gravitatem pro lascivia. Quod si te etiam, ut lætæ celebritatis et festo-

¹ II Cor. II, 15. ² II Tim. IV, 7.

(82) *Εὐωδία*. « Fragrantiam. »

(83) *Ἐξεναντίας*. Sic communis mss., non divisim, ἐξ ἐναντίας, ut in Par. ed.

(84) *Ἐξυβρίζω*. Ed. Par. addit αἰσχυρῶν, quos non exhibent codd. Billius vertit, ἐξυβρίζω, « petulantia efferor; » et paulo post, ἐπανάστασιν, « impetum. »

(85) *Ἐκνήστερά τε καὶ μονιμώτερα*. « Virentiores magisque durabiles. » Sic tres Regg. et editi. Alii, ἀνθηρότερα τε καὶ, etc. Alii demum, quos sequitur Billius, et Elias, ἀνθηρότερα τε καὶ εὐωδέστερα, « virentiores et fragrantiores. »

(86) *Τοῖς ἱεροῦς*. Ita septem Regg., Pass., Or. I, Sav., Comb. et ipse Billius in ora libri sui, quamvis reddiderit, ac veluti legisset, ἱερεῖς, « sacerdotes, » ut in edit. Par.

(87) *Λυγισμάτων τε*. Ita mss. Quod vertit Comb. « cum fœdis gestibus et cantionibus; utrisque, inquit, sic ad libidinem compositis, ut non solum verborum lenocinio, sed et fractis illis motibus ac gesticulationibus castitatem evertant; forte etiam, fractæ vocis inflexionibus. »

(88) *Σύννοια*, « Modestiam, gravitatem. » Comb. « Serii animi ac secum cogitabundi disciplinam. »

(89) *Λόγον*. Ita mss. Sav! γρ. λυγισμῶν.

(90) *Ἐπὶ τῇ καταπαύσει*, etc. « In deductione arcæ ad requiem. »

(76) *Αἱ οἰκίαι*. Ita Pass. aliique plures. Deest *ai* in edit.

(77) *Περιηχέσθωσαν*. Ita sex Regg., tres Colb., Or. I. Regius unus aut alter, Mont. et ed. Par. ἀσχημονέσθωσαν, « indecore perstreperant. »

(78) *Ἱερομηνίας*. Reg. b, Mont. γρ. ἱερομηνίας. Quod pene prætulimus. Illic enim de ludorum festorumque omnium profanorum, non Neomeniarum tantum celebritate sermo est. Hic porro refellendum Suiceri somnium, qui, pro suo in ritus Catholicorum odio, scripsit cereorum in ecclesia luminumque gestationem, a Gregorio tanquam a gentilibus mutuam, reprehendi. Non vidit vir bonus, quod vidit hic ipse Montacutius, et approbavit superior adnum. 16, Deinde plura hic recenseri, quorum alia prohibita, quia mala sunt, alia non item, tum, quod palmare est, de cereis in ecclesiis templisque non loqui Theologum; sed de cereis in domibus, ubi profano gaudio, quasi in ethnicorum triumphis computationes inter et comensationes noctem funalia vincebant. Locus per se patet, nec ullatenus adversatur sibi Gregorius.

(79) *τὴν οἰκουμένην*. Tres Colb. et Pass. τὴν οἰκίαν, « domum, » quæ lectio nobis arridet. Matth. V, 15.

(80) *Μύρον*. Pass. μόνον.

(81) *Ἀλλὰ*. Ita omnes mss. Deest in edit.

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non in honesta illius Herodiadis saltationem, quæ Baptistæ necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, qua quidem Deo gratam incessionem, agilitate præditam et versatilem mystice designari existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, **172** quod dicturus sum, non libenter accipiant (etenim ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriæ potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ perpessus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimentis, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna pœna censeri debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutiuntur, meritasque pœnas exspectant, propriæque conscientie cruciatu afficiuntur. Nam quæ quisque, ut jamjam perpessus, timet, hæc passus est, etiamsi non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui supplicium illaturi sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, pœnas inferre videamur: verum quoniam pœnas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores nos præstemus. Ostendamus, quid illos demones doceant, quid rursum Christus nos erudiat, qui cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis comunitate utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyrannice oppressi sumus, mansuetudine vincamus; ac maxime quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eandem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetens. Qua enim mensura metiemur, eadem quoque nobis remensum iri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura pœna per nostram manum detrahimus. Ne honorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

ἦν ἠγοῦμαι τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν (91) πορείας εἶναι μυστήριον. Πρώτον μὲν ἦ τοῦτο καὶ μέγιστον τῆς ἐμῆς παραινέσεως

ΛΓ'. Δεύτερον δὲ χαλεπὸν μὲν (92) οἶδα λόγον ἐρῶν καὶ δυσπαράδεκτον τοῖς πολλοῖς· φιλεῖ γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ἀντιδρῶν κακῶς γενόμενος ἄνθρωπος, ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων (93) τὴν ὀργὴν ἐξ ὧν πέπονθεν, ἥκιστα λόγου πείθεσθαι χαλινοῖς τὸν θυμὸν ἀνακόπτοντος· ἀκουσθῆναι δὲ ὁμῶς καὶ προσδεχθῆναι ἄξιον. Μὴ ἀπλήτως χροσώμεθα τῷ καιρῷ, μὴ κατατρύφωμεν τῆς ἐξουσίας, μὴ πικροὶ γενώμεθα τοῖς ἡδικοῦσι, μὴ ὧν κατέγνωμεν (94), ταῦτα πράξωμεν· ἀλλ' ὅσον φυγεῖν τὰ δεινὰ τῆς μετοβολῆς ἀπολαύσαντες (95), ὅσον εἰς ἀντιδοσίαν ἦκει, μισώσωμεν. Ἀυτάρχεις δίκῃ τοῖς γε μετρίοις τὸ τῶν ἡλυπηκότων δέος, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα παθεῖν, ὧν εἰσιν ἄξιοι, καὶ οἰκείῳ συνειδότη βασανισθῆναι· ἃ γὰρ τις ὡς πεισόμενος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μὴ πάθῃ, καὶ πλείω παρ' ἐαυτοῦ τυχὸν ἢ τῶν δρασόντων κολάζεται. Μὴ τοίνυν θελήσωμεν τὴν ἔργῃν μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἐλάττους κολασταὶ τῆς ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μὴ δυνάμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τούτῳ κρείττους τῶν ἡδικοῦτων καὶ ὑψηλότεροι· δεῖξωμεν τί μὲν διδάσκουσιν ἐκεῖνοι· οἱ δαίμονες, τί δαὶ (96) ἡμεῖς ἐκπαιδεύει Χριστὸς, ὃς, οἷς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχων, οὐχ ἤττον νενίκηκεν οἷς δυνάμενος οὐ πεπότηκεν. Ἐν ἀντιδῶμεν τῷ Θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητι τὸ μυστήριον· εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χροσώμεθα (98).

ΔΖ'. Νικήσωμεν ἐπιεικέα τοὺς τυραννίσαντας, καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπία ἔστω τὸ συγχωρῶν, καὶ ἡ τῆς ἐντολῆς δύναμις, τὴν Ἰσὴν ἀντιδιδούσα φιλανθρωπία ἡμῖν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρῆζομεν· ὃ γὰρ μέτρον μετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκωμεν· εἰ δὲ καὶ ἄλλαν τις πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν Θεῷ τοὺς ἡλυπηκότας, καὶ τῷ ἐκείθεν δικαστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὀργῆς διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἐλαττώσωμεν. Μὴ δήμευσιν ἐνοήσωμεν, μὴ βήμασι παραστήσωμεν, μὴ πατριδος ὑπερορῶσωμεν, μὴ μάστιγι ἀικισώμεθα, μηδὲ τι τῶν ὅσα πεπόνθαμεν, ἵν' εἴπω συντόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κακάτους ἐπιεικεσι-

⁹ Matth. xiv, 4 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Matth. vii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν, etc. « Qua quidem ex Dei rationibus institutam incessionem agilitate celerem significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μὲν. Ita quatuor Regg., Or. 4, Pass. etc. *Deest μὲν*, in ed.

(93) Ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων. Ita Regg. plures, Or. 4, et Pass. Editi vero, ἄλλως τε δὲ, καὶ δικαίαν ἔχῃ.

(94) Κατέγνωμεν. Colb. k, κατεγνώκαμεν.

(95) Ἀπολαύσαντες. Colb. k, ἀπολαύσωμεν.

(96) Τί δὲ. Alii, τί δὲ.

(97) Τὸ εὐδόκιμον. Tres Regg. et Mont. γρ. τὸ εὐδοκίματον. « Qui quibus ulcisci licebat, » etc.

(98) Χροσώμεθα. Duo Regg., Pass., Comb., Mont. γρ. καταχροσώμεθα. Is addit, « forte etiam, χροσόμενοι. »

ρους, ἐν ἄρα δυνατὸν (9), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. A
 Εἰ τῷ (1) πέπονθεν υἱός, εἰ τῷ πατήρ, εἰ τῷ γυνή,
 συγγενή; (2), φίλος, ἢ ἄλλος τις τῶν τιμίων, πᾶσι
 τὸ παθεῖν ἐμμισθον καταστήσωμεν (3), διὰ τοῦ πείσαι
 φέρειν καρτερώς ἂ πεπόνθασαι· τοῦτο μείζον αὐτοῖς
 ἢ ἕλλο τι χαριούμεθα (4). Εἴπω καὶ τὸ μέγιστον ὧν
 εὖ πάσχουμεν; δῆμοις καταδοῦνται καὶ πόλεσιν οἱ
 ἐὼς ἄντες, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ
 παικὰ μακαρίζεται, τὰ νέα στηλιτεύεται, καὶ παρ'
 ἐπὶ τῶν τῶν συνδωξάντων, ὃ καὶ παράδοξον, αὐτοὶ
 κητέλλονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάσης καταδοήσεως (5)
 οἱ θεοὶ, ὡς πολλὸν αὐτοὺς ἀπατήσαντες (6) χρόνον,
 καὶ ὅψοτε (7) τῆς ἀπάτης ἐληλεγμένης· καὶ ὁ
 γὰρ προσκυνητῆς σήμερον ὕβριστής. Τούτων τί
 μείζον ἐπιζητούμεν; Νῦν ταῦτα καὶ ἴσως μικρὰ
 τῶς ἄλλοις. Ἔσται καιρὸς, ἡνίκα ὄψομαι τοὺς B
 ἐμοῦ; ὕβριστάς, καὶ τὸν μέγαν τούτων (8) καθηγη-
 τῆν, τὴν ἑαυτῶν ἀποκλαιόμενος κακίαν, ἡνίκα ἂν
 πᾶσα κρίνηται καὶ βασανίζηται πονηρία.

capites deturbantur: isque, qui hesternā luce adorator erat, hodierna est conviciator. Hīs quid majus, quid gravius expescimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Eri tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, ac improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expenditur et examinabitur.

ΑΗ'. Ἐὼ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ'
 ἡμᾶς (9) ἐκείθεν ἀποκειμένας μάστιγας· ἀλλὰ καὶ
 ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλθέ (10) λόγους καὶ φόβους οὐ ποιη-
 ταῖς μόνον (11), ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι φιλοσόφοις ἀρέ-
 σκοντας, τοὺς Πυριπλεγθοντάς (12) σου, καὶ τοὺς
 Κωκυτοὺς, καὶ τοὺς Ἀχέρωντας, οἷς ἀδικίαν (13) κολ-
 λέξουσι, Τάνταλος, Τίτυος, Ἴξιων. Ἰουλιανὸς ταύτης C
 ἔβασιλεύς ὑμῶν τῆς φρατρίας, μετ' ἐκείνων ἀριθμη-
 θήσεται, καὶ πρὸ ἐκείνων, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον
 καὶ ὄρον (14)· οὐ δέψη κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπι-
 γαίους, ἢ κορυφῆς ὑπερέλλοντα θειμαίνων πέ-
 τρον (15), ὡς τῇ τραγωδίᾳ δοκεῖ, ἀεὶ μὲν ἀνωθούμε-
 νον, ἀεὶ δὲ κατασυρόμενον· οὐδὲ ροιζουμένῳ (16)
 τροχῷ συγκυκλούμενος, οὐδὲ ὄρνισι τὸ ἦπαρ κειρόμε-
 νος, οὐποτε λείπον, ἀεὶ δὲ πληρούμενον· εἴτε ἀλθ-
 θεια ταῦτά ἐστιν, εἴτε μῦθος, παραδεικνύς τὴν ἀλθ-
 θειαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὄψομεθα τίσι καὶ οἷοις

mus, ne flagris cruciemus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quæ perpassi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores, 173 reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, demus operam, ut cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipsis nimirum persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Hæc beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commemorem? Vulgi et civitatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configuntur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet dii, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clamore præcipites deturbantur: isque, qui hesternā luce adorator erat, hodierna est conviciator. Hīs quid majus, quid gravius expescimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Eri tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, ac improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expenditur et examinabitur.

XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios ihic manent. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poetis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriplegethontes, inquam, tuos, et Cocytos, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus solatitii est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur: non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpeliens, aut, ut tragædiæ videtur, saxum expavescentes grande cervici immittens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur: aut hæc pœnam luens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impleatur; sive veritas hæc sint, sive fabula,

(99) *Δυνατόν*. Quinque Reg., Colb. 3, Or. 1, Pass. ὑπερβῶσι.

(1) *Τῷ*. Sine accentu, pro τινί, «cui, alicui.»

(2) *Συγγενής*, etc. Colb. 3, Pass. ἢ συγγενής, ἢ φίλος, ἢ, etc.

(3) *Τὸ παθεῖν ἐμμισθον καταστήσωμεν*. «Demus operam ut cuique eorum bene cedant acceptæ injuriæ, nec mercede careant.»

(4) *Χαριούμεθα*. Mont. γρ. χαρισόμεθα.

(5) *Καταδοήσεως*. Pass. κακοδοήσεως. Quæ lectio videtur optima.

(6) *Ἀπατήσαντες*. Ita Reg. hu, Coisl. 2, Pass., etc. In nonnullis tamen, ut in editis, ἀδικήσαντες, «injuria afflicientes.»

(7) *Ὅψοτε*. Sic Pass., Sav., Combef., etc. Deest post in edit.

(8) *Τούτων*. Herv. τούτων. Paulo post ἀποκλαιόμενος, «deplorantes,» duo Regg. ἀποκλαιόμενος, «desringentes.» Et mox, ἡνίκα ἂν πᾶσα. Deest ἂν in tribus Regg. et Pass.

(9) *Καθ' ἡμᾶς*. Sic Pass. et alii plures. Tres vero Regg. καθ' ἡμῶν. «Sed falsa,» inquit Montac., «non enim nobis ista, sed Juliano et similibus repo-

sita sunt.» Correxii Billius. Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 2. Ολον., καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκείθεν ἀποκειμένας μάστιγας.

(10) *Ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλθέ*. In Pass. aliisque nonnullis, deest ἐπί, et pro ἐλθέ legitur διέλθε. In quibusdam, ἐπί et διέλθε simul occurrunt; sed vacat ἐπί, servato διέλθε.

(11) *Μόρον*. Sic plerique codd. Editi vero, μόνοις.

(12) *Τοὺς Πυριπλεγθοντάς*. Sic rectius miss. codices. In edit. pro τοὺς ponitur καὶ. Pyriplegethontes, Cocytus et Acheron inferorum fluvii, juxta poetas.

(13) *Οἷς ἀδικίαν*, etc. «Quibus injustitiam comprimunt, coercent, pœnæ suæ exemplo, Tantalus,» etc., ut bene interpretatur Elia, De Tantal. Tityi et Ixionis cruciatibus, vide Ovid. *Metamorph.* iv, 5.

(14) *Κατὰ γε*, etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κατὰ γ' ὄν τὸν ἐμὸν ὄρον καὶ λόγον· οὐ δέψη, etc.

(15) *Δειμαίνων πέτρον*. Verba sunt Euripidis in *Orestæ*.

(16) *Ροιζουμένῳ*. Colb. k, ροιζομένῳ.

veritatem in figmentis indicans: **174** verum, quibus A
tam et quantis pœnis afficiatur, videlicet, quamque
his gravioribus et acerbioribus, siquidem scelerum
magnitudini ulteriores et supplicia respondeant.

XXXIX. Hoc tibi pro pede sit hospitale munus,
vir optime, et sagacissime, ut te tuis verbis alloquar.
Hæc nos, qui per magnam et admirandam legem
tuam a sermonibus atque litteris exclusi fuimus.
Videsne jam quod non futurum erat ut perpetuo
taceremus, nec per decreta tua sermonibus ac litte-
ris multaremur, sed liberam tandem vocem mitte-
remus, quæ stoliditatem tuam refutaret? Ut enim
nec cataractæ Nilî ab Æthiopia in Ægyptum ca-
dentes, ulla arte inhiberi possunt, nec solis radius,
tametsi nube aliquantisper obducatur; sic nec Chris-
tianorum lingua præpodiri, ne res vestras insectetur
atque traducat. Hæc tibi Basilius et Gregorius, C
conatus tui adversarii artisque æmuli, quemadmo-
dum et ipse arbitraberis, et aliis persuadebas, per
ea quæ minaberis, nos ornans, acriusque ad pieta-
tem acuens, quos cum et vita, et sermone, et mu-
tua concordia claros et celebres jam inde a Græcia
esse nosses, Cyclopico honore afflictabas, postre-
moque ad persecutionem reservabas, ac fortasse
tanquam triumphale quoddam ingens et magnificentum
munus dæmonibus excogitabas, si te a Perside re-
deuntem excepissent, aut etiam ad barathrum tuum
una abripere sperabas, improbe hoc tibi opinione
surgens.

XL. Neque enim adolescentibus illis ignaviores
sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas C
per fidem vicerunt, et cum forti matre, et fortiori
sacerdote alacri animo periculis sese objecerunt;
illudque planum ac perspicuum fecerunt, fidem
unam ex omnibus rebus esse, quæ nulla vi expu-
gnari queat: aut his, te imperante, juvenibus, **175**
quorum alter, cum decrum tuorum matri contu-

(17) *Τῶν ἀμαρτανομένων αἱ τίσεις καὶ ἀντιδό-
σεις.* Ita magno consensu codices. Ed. Par. τῶν
ἀμαρτανόντων. Pass. ἀτῆσεις. Reg. h, ἀνταποδό-
σεις.

(18) *Ἄρτι ποδὸς ξεινήϊον.* « Hoc tibi pro pede sit
hospitale munus, » id est, ut interpretatur Elias:
« Hic tibi a nobis sermo, atque hæc pœnæ, pro ea,
qua in Christiano us es, crudelitate ac sævitia,
te excipient. » Quod autem addit Gregorius: « et
te tuis verbis alloquar, » idcirco dixit, quod hæc
verba ex Homero, *Odyss.* xii, vers. 290, sint de-
sumpta. Uuus enim e proci Pénélopes, Ctesippus
nomine, Ulysssem paupertatem simulantem bovis
pede percusserat; cum vero proci cæderentur,
Ulyssis bubulcus hunc Ctesippum hastæ ictu inter-
emit, his eum verbis compellans:

*Τοῦτό τοι ἀρτι ποδὸς ξεινήϊον, ὅν ποτ' ἔδωκας
Ἄρτιδάμ' Ὀδυσσῆϊ δόμον κατ' ἀλητεύοντι.*

*Hoc tibi pro pede hospitale munus, quem nuper
[dodisti]*

Divino Ulyssi domi suæ mendicanti.

quæ verba videntur a Gregorio usurpata, instar
proverbi, pro e malo malo pendere. »

(19) *Θύδὲ ἀλογίαν.* Billius: « silentio. »

(20) *Ῥήξεν.* Oxon. ῤῆξεν.

(21) *Ἐλευθέραν.* Sic mss. non pauci. Herv. et
Par. ἔλευθέρων.

τηνικαῦτα κολαζόμενος, καὶ ὡς πολὺ τούτων χαλε-
πότεροις, εἶπερ πρὸς μέτρον τῶν ἀμαρτανομένων αἰ-
τίσεις καὶ ἀντιδόσεις (17).

ΛΘ. Τοῦτό τοι ἀρτι ποδὸς ξεινήϊον (18), ὡ λῶστε
καὶ συνετώτατε, ἵνα σε προσείπω τοῖς σοῖς· ταῦτα αἰ
τῶν λόγων ἀποκλεισθέντες ἡμεῖς, κατὰ τὴν μεγάλην
καὶ θαυμαστὴν σου νομοθεσίαν. Ὅρξ, ὡς οὐκ εἰς
τέλος ἐμέλλομεν σιωπήσεσθαι, οὐδὲ ἀλογίαν (19) κα-
τακριθῆσεσθαι τοῖς σοῖς δόγμασιν, ἀλλὰ ῤῆξεν (20)
φωνὴν ἐλευθέραν (21), καὶ τῆς σῆς ἐλεγκτικῆν ἀλο-
γίας; Οὔτε τοὺς Νειλῶφους (22) καταβάκτας ἐπιγεῖν
μηχανή τις, τοὺς ἀπ' Αἰθιοπίας ὑπὲρ Αἰγύπτου (23)
τίπτοντας, οὔτε ἠλιακὴν ἀκτίνα, κἄν πρὸς ὀλίγον νέ-
φει καλύπτηται· οὔτε Χριστιανῶν γλώσσαν πεῖθεσαι,
τὰ ὑμέτερα στηλιτεύουσαν. Ταῦτά σοι Βασίλειος καὶ
Γρηγόριος, αἰ τῆς σῆς ἐγγειρήσεως ἀντίθετοι καὶ ἀν-
τίτεχοι, ὡς αὐτὸς τε φων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπειθεῖς,
ἀποσεμνύων ἡμᾶς οἷς ἠπειλεῖς, καὶ θῆγων πλέον
πρὸς τὴν εὐσέβειαν, οὐκ καὶ βίῳ, καὶ λόγῳ, καὶ τῇ
πρὸς ἀλλήλους ὁμοίᾳ περιφανεῖς, καὶ γνωρίμουσ' ἐ-
κ τῆς Ἑλλάδος εἰδῶς, τὴν Κυκλώπειον ἐτίμας τι-
μὴν (24), καὶ τελευταίου ἐταμίου τοῦ διωγμῶ (25),
καὶ δῶρον ἐπινίκιον ἰσως ἐπενόεις (26) τοῖς δαίμοσι
μέγα τι καὶ μεγαλοπρεπὲς, εἰ σε ἀπὸ τῆς Περσίδος
ὑποδεξώμεθα (27) ἐπανήκοντα, ἢ καὶ συναρπάσειν
πρὸς τὸ σὸν βάραθρον ἠλιπίας, κακῶς οἰόμενος.

Μ' Οὐ γὰρ ἀγεννέστεροι τῶν νεανίσκων ἐκείνων
ἡμεῖς, τῶν ἐν πυρὶ δροισθέντων καὶ θῆρας νικη-
σάντων ἐκ πίστεως, καὶ μητρὶ γενναίᾳ, καὶ ἐρεῖ
γενναϊοτέρῳ προθύμῳ συγκινδυνεύσαντων (28), καὶ
δειξάντων, ὅτι μόνον τῶν ἀπάντων πίστις ἀνάλω-
τον (29)· ἢ τούτων δὴ τῶν ἐπὶ σοῦ νεανίσκων (30),
ὧν ὁ μὲν τὴν μητέρα τῶν σῶν θεῶν καθυβρίσας, καὶ
βωμῶν διασπαίρας, προσήχηθ' ἡ μὲν ὡς κατὰ κριτος,

(22) *Νειλῶφους.* Pass., Νειλῶφους. Heins., Νει-
λου.

(23) *Αἰγύπτου.* Reg. a, Αἰγύπτου.

(24) *Τὴν Κυκλώπειον,* etc. « Cyclopic honore
afflictabas. » Cyclops Polyphemus, ut videre est
Odyss. ix, vers. 366, Ulyssi hospitale munus po-
scenti, quod promiserat pro dulci vino, respondit
se ei hoc hospitale munus daturum, quod eum
postremum omnium comederet.

D *Ὅστιν ἐργὸν πύματον ἔδομαι μετὰ οἷς ἐτάροισι,
Τοὺς δ' ἄλλους πρόσθεν· τὸ δὲ τοι ξεινήϊον ἔστα.*

*Neminem (id est Ulysssem) ego extremum edam
[post suos socios,*

Alios vero prius: hoc tibi hospitale munus erit.

(25) *Διωγμῶ.* Vocem hanc restitui mus codicum
omnium auctoritate. Billius legit, κινδύνῳ, et ver-
lit: « ad periculum. »

(26) *Ἐπενόεις.* Alter codex, ἐπενόεις.

(27) *ὑποδεξώμεθα.* Duo Regg. et Or. 1, ὑπο-
δεξάμεθα. Quidam, ὑποδεξόμεθα. Alii, ὑποδέξων-
ται, « dæmones » nimirum. Quæ lectio, quam se-
quitur interpres, satis commoda.

(28) *συγκινδυνεύσαντων.* Reg. a, συγκινδυνεύ-
οντων.

(29) *ἀνάλωτος.* Reg. a, ἀνάλωτος.

(30) *νεανίσκων.* Sic quinque Reg., Colb. k, Or.
1, et Sav. in Reg. b, γρ. νεανιευσαμένων, quod se-

εισήλθε (31) δὲ ὡς νικηφόρος, καὶ πολλά σου τῆς Α
 ἀουρηθῶς καὶ τῶν λόγων καταγελάσας, ὡς ψηφολο-
 γικῶν καὶ γελοίων, μετὰ πλείονος ἐξῆλθε τῆς παρήρη-
 σιας, ὡς εἴ τις (32) ἀπὸ δειπνοῦ ἐπαναστρέφων καὶ
 λαμπρῶς ἐστιάσεως· ὁ δὲ πᾶν (33) τὸ σῶμα δορκα-
 λαι καταξανθεὶς εἰς βάθος, καὶ μικρὰ πνέων ἐτι-
 τοῖς τραύμασι, τοσοῦτον ἀπέχεν ἐνδιδόναι πρὸς τὰς
 βασάνους, ἢ δεινόν τι τῶν παρόντων νομίζειν, ὥστε,
 ἐπειδὴ τι τοῦ σώματος εἶδεν ἀνεπηρέαστον ταῖς πλη-
 γαῖς, καὶ προσηγάτο τοὺς βασανιστὰς, ὡς ὕβριστὰς,
 καὶ οὐ πᾶν τὸ σῶμα τιμήσαντας, ἀλλὰ τι παρέντας
 ἔξαπτον καὶ ἀνίερρον· παραδεικνύς ἅμα τὴν κνήμην,
 ὡς μόνην διαφυροῦσαν τοὺς θυγας, καὶ μηδὲ ταύτης
 εἶδῃσθαι διακελευόμενος.

nime effecissent, verum aliquid non laceratum nec
 monstrans, ut quæ sola unguilas effugisset, eosque, ut

ΜΑ'. Οὗτος ὁ λόγος (34) σοι τῶν Πορφυρίου Β
 ψευσμάτων καὶ ληρημάτων, οἷς ἡμεῖς ὡς θεῖαις
 φωναῖς ἀγάλλεσθε, ἢ τοῦ σου *Μισοπάγωγος*, εἴτ' οὖν
 Ἀντιοχεῦ (ἀμφοτέρω γὰρ ἐπιγράφεις τῷ λόγῳ),
 οὐ τι (35) Χριστιανοῖς ἀτιμότερον· ὃν τότε μὲν ἡ
 πορφυρὶς μέγαν ἐποίηι, καὶ οἱ πάντα τὰ σὰ θαυμά-
 ζοντες χόλακες· νῦν δὲ πύγων ἐστὶ περιφερόμε-
 νος (36) καὶ περισυρόμενος, καὶ τοῖς συμπεπονη-
 κείν (37) ἁμοῦ γελωμένος, ἐν ᾧ σὺ μὲν ἀπερίττω τοῦ
 σώματος, καὶ τῷ μηδεπώποτε (38) τυχεῖν ἀπεπτή-
 σεις ἐξ ἀπληστίας, μέγα φουσῆς (39), ὡς δὴ τι θαυ-
 μάσιον λέγων· ὅτι δὲ Χριστιανούς ἤλασας οὕτω πι-
 κρῶς, καὶ τοσοῦτον ἔθνος καὶ οὕτως ἱερὸν παρανά-
 λωσας, ἐκὼν παρατρέχεις. Καίτοι γε ἐνὸς μὲν ἀν-
 θρῶς ἀπεπτήσαντος, ἢ ἐρυγῆς φυσικᾶς ἀφέντος, τί
 πρὸς τοῦτο τῷ κοινῷ βλάβος; τοσοῦτου δὲ διωγμοῦ
 κινήθεντος, καὶ τοσαύτης καινοτομηθείσης συγχύ-
 σεις, πῶς οὐκ ἀνάγκη (40) πᾶτα τὰ Ῥωμαίων
 ἔχειν κακῶς, ὥσπερ οὖν καὶ ἐαχρότα φαίνε-
 ται;

quitur Bilhus, et veritit, « aut his scilicet, qui te im-
 perante strenuum animum præstiterunt. » Quinam
 autem fuerint illi duo juvenes Christiani, ignoratur.
 Putat Elias hic mentionem fieri de Marco Arethusa-
 sio, et de Eusebio Samosatense. Verum, ut cætera
 omnia, quæ huic opinioni adversantur, omnittam,
 nunquam Gregorius eos, *υανίσκους*, « juvenes, »
 appellasset. Probabilis est forsitan unum ex his
 fuisse Theodorum, quem anno 362 Antiochiæ Ju-
 lianus Salustio præfecto cruciandum tradidit. Favet
 Augustinus, qui lib. xviii *De civ. Dei*, c. 52, hunc
 martyrem « juvenem » appellat.

(31) *Εισήλθε*. Lectionem hanc tuentur mss. non
 pauci. Tres tamen Regg. habent *ἦλθε*. In Savil. γρ.
προσῆλθε.

(32) *Ὡς εἴ τις*. Ita melioris notæ codices. Non-
 nulli et Par. ed. *ἦ εἴ τις*.

(33) *Πᾶν*. Sic tres Regg. et Or. 1, Herv. et Par.,
 ἅπαν.

(34) *Ὁδτος ὁ λόγος*, etc. « Epilogus hæc sunt, »
 inquit Elias, « ac brevis quædam et summaria eor-
 um, quæ dicta sunt, collectio. » Juliani ac Porphy-
 rii libros hic insectatur Gregorius. Porphyrius enim,
 de quo sæpe Augustinus lib. *De civ. Dei*, Christianiæ
 fidei, ut Julianus, desertor et hostis intensissimus,
 libros quindecim adversus Christianam doctrinam,
 mendacis et delirii plenos, ita ore pestifero evo-
 nuerat, ut præstantissimi pietatis laude imperato-
 res eos igni concremari jusserint. Julianus vero,

meliam intulisset, atque ipsius aram diruisset,
 adductus quidem est ut nocens ac facinorosus, in-
 gressus est autem ut laureatus, ac purpuram tuam,
 et sermones, ut inanes et futiles, ingenti risu
 prosecutus, cum majori libertate ac fiducia exiit,
 non secus ac si quis a cæna et splendido epulo
 rediret: alter, toris toto corpore ad intimas usque
 partes laceratus, ac præ vulneribus exiguum quid-
 dam spirans, tantum tamen ab eo abfuit ut tormen-
 tis succumberet, aut præsentium quidquam gravè
 atque æcerbum existimaret, ut, cum quædam cor-
 poris partem a plagis intactam et inoffensam vi-
 disset, tortores etiam ipsos, tanquam contumeliosos,
 accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore mi-
 sanctitate affectum reliquissent: tibiam simul de-
 ne huic quoque parcerent, inhortans.

XLi. Hæc oratio, Porphyrii mendacis et defira-
 mentis, quibus vos tanquam divinis vocibus exsul-
 tatis, aut etiam pro *Misopogone* tuo, seu *Antiochico*
 (nam utroque modo orationem inscribis), apud
 Christianos haudquaquam vilior est et contemptior.
 Quam tuam orationem purpura tum magnam red-
 debat, et adultores illi, qui tua omnia laudibus in
 cælum vehebant: nunc autem ea mera barba est,
 quæ corrumpitur et raptatur, ac simul cum iis a
 quibus elaborata est, irridetur, in qua tu quidem
 ob frugalem minimeque supervacaneum corporis
 victum cultumque, et quod nunquam ex nînia sa-
 turitate crudiatem contraxeris, magnopere te in-
 flas, tanquam scilicet admirandum quiddam narrans:
 quod autem Christianos tam acerbe vexaveris, tan-
 tamque gentem tamque sacram obtiveris ac pene
 confeceris, consulto præteris. Verum cum vir unus
 cruditate laboravit, aut naturales ructus emisit,
 quid inde respública detrimenti accipit? cum autem
 176 tanta persecutio commota est, tantaque rerum

cum adversus Persas profectus Antiochiam venis-
 set, orationem una cum magistro suo Libanio scri-
 psit contra Antiochenses, qui hircinam ipsius bar-
 bam cavillis incesserant. Hanc orationem duplici
 titulo, *Misopogon* et *Antiochicum* inscripsit. Ad
 hæc igitur scripta alludit Gregorius, quasi dice-
 ret, ut cum Elia loquar: « Oratio, nuper a me edi-
 ta, tuaque flagitia traducens, Porphyrii mendacis
 et delirii, aut *Misopogone*, Christianorum quidem
 judicio, neutiquam inferior est, et contemptior. »
 Hunc locum non male reddit Pirchimerus: « Sit ti-
 bi hic sermo pro Porphyrii mendaciis... pro sermo-
 ne tuo quem Osorem barbæ... quo niliil Christianis
 est contemptibilis, » etc. Videtur legisse, ἀντὶ Πορ-
 φυρίου ψευσμάτων, quæ lectio commoda, et acrius
 Julianum ferit, ut observat Billius.

(35) *Ὁὐ τι*. Elias legit, οὐ τι, quod Billius sequi-
 tur.

(36) *Περιφερόμενος*. Sic Elias, Pass., etc., quam
 lectionem exhibet Par. ed. Bilhus tamen, ea postha-
 bita, legit, *περιφθειρόμενος*, « quæ corrumpitur. »

(37) *Συμπεπονηκείν*. Pass. *πεπονηκείν*.

(38) *Μηδεπώποτε*. Regg. a, bm, *μηδέποτε*.

(39) *Φουσῆς*. Sic Reg. biv, Pass., Sav. et Combef.
 Par. ed. *φουσῆας*.

(40) *Πῶς οὐκ ἀνάγκη*, etc. « Nouns erat necesse,
 ut res omnes Romanorum male se haberent. » Bill.;
 « Quidnam afferri potest, quin Romanorum res om-
 nes male atque incommode se habeant. »

perturbatio inducta, qui fieri potest, ut Romanorum res omnes non male se habeant, quemadmodum etiam se habuisse cernuntur

XLII. Hæc tibi a nobis columna, Herculeis columnis sublimior et splendidior. Nam illæ uno tantummodo loco fixæ sunt, ab iisque duntaxat qui eo se conferunt, conspici possunt; hæc autem fieri non potest quin motu prædita ubique atque omnibus nota et clara sit: quam etiam futurum tempus, mihi crede, suscipiet, te tuaque scelera proscindentem, cæterosque omnes, ne hujusmodi quamdam adversus Deum rebellionem aggrediantur, erudientem et admonentem, ne aliqui eadem perpetrantes, eadem quoque recipiant.

(41) Πανταχοῦ καὶ. Reg. bm, Savil., Pass. πάντη τε καὶ.

A MB. Αὕτη σοὶ παρ' ἡμῶν στηλῆ, τῶν Ἑρακλείων στηλῶν ὑψηλότερα τε καὶ περιφανεστέρα· αἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἐνὸς τόπου πεπήγασι, καὶ μόνος εἰσὶ θεαταὶ τοῖς ἐκεῖσε ἀφικνουμένοις· τὴν δὲ οὐκ ἔστι μὴ πανταχοῦ καὶ (41) πᾶσι γνωρίζεσθαι κινουμένην, ἣν καὶ ὁ μέλλων ὑπολήψεται (42) χρόνος, εὖ οἶδα, σέ τε καὶ τὰ σὰ στηλιτεύουσαν, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας παιδεύουσαν, μὴ τινα τοιαύτην κατὰ θεοῦ τολμᾶν ἐπανάστασιν, ἵνα μὴ, τὰ ὁμοία δράσαντες, τῶν ἰσῶν καὶ ἀντιτύχωσιν.

(42) Ὑπολήψεται. Reg. bm, ἔπαλειψεται.

177 MONITUM IN ORATIONEM VI.

I. Gregorius, Theologi nostri pater, vir alioqui optimus, et veræ catholicæque religionis œfensor studiosissimus, Arianorum fraudes, qua erat simplicitate, minus animadvertens, quosdam hoc veneno afflatos benigne susceperat, et cuidam impiæ eorum sententiæ subscripserat. Quæ res tanta indignatione monachorum animos permovit, ut confestim ab ipsius communione sese removerint, suoque exemplo magnam populi partem ad se pertraxerint. Hinc latissima Arianis ad oppugnandos Catholicos aperta est via; malumque multo longius serpsisset, nisi Theologi nostri cura restitisset, fidemque suam ipsius pater Gregorius aperte professus esset, petiissetque sibi condonari quidquid in ea re per imprudentiam deliquerat. Tum monachi cum episcopo suo facile in gratiam redierunt. Pace igitur composita, hanc Gregorius noster orationem habuit, qua primum officii sui causas reddit, ac, occasione data, vitæ monasticæ formam elegantissime describit; deinde pro accepto beneficio gratias Deo agit; et, ad inflammandos majori concordiæ studio Nazianzenos, pacis laudes atque utilitates exponit, easque cum discordiæ incommodis conferendo, mirum in modum amplificat. Postea eos hortatur, ne deinceps tam facile aberrantium fratrum societate se separent, sed eos potius humana fraternaque charitate corrigant. Demum patri suo de monachorum reditu gratulatus, orationem catholica Trinitatis confessione concludit.

II. Hanc autem orationem sic auspicatur Gregorius: «Linguam meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli concessi, paci dono offero.» Postrema hæc verba: «quem nondum ulli concessi,» in errorem induxere virum alioqui non ineruditum (43), ut hanc esse omnium Gregorii orationum primam crederet, quamvis certum sit geminas *Adversus Julianum* invectivas fuisse Nazianzeni schismatis tempore scriptas (44). Præterea orationem *De Pascha et tarditate*, et alteram *De fuga in Pontum*, jam tum habitas fuisse, invictis, ni fallimur, argumentis demonstravimus, idque ipsæ per se orationes loquuntur. Itaque cum Gregorius ait se «nondum ulli sermonem concessisse,» non nisi de eo loquitur tempore, quo «discissa Christi tunica,» ut ejus verbis utar, imo «lacerato corpore, sermonis ipsius radios, veluti nubes quædam, dolor obtegebat;» unde, reddita pacis serenitate, silentium exiit, atque orationem coram populo habuit.

III. Paulo aliter censet doctissimus Tillemontius, qui tamen ipse hoc etiam ordine orationem, de qua agitur, collocat. Etenim veritus Nazianzenum schisma rejicere post Gregorii sacerdotium, huc pene inclinatus, ut «sermonem nondum ulli» priorem isto «concessum» a Gregorio fuisse credat. Nobis vero nullam hic esse difficultatem videtur, cum, in *Vita Gregorii*, non nisi postquam ordinatus est presbyter Theologus, ortum esse Nazianzenæ Ecclesiæ schisma, validissimis argumentis probaverimus. Quo vero 178 tempore fuerit istius luctuosi schismatis exordium, definire non facile est. Constat tamen nullum in Nazianzena Ecclesia fuisse dissidium, cum tres primas orationes habuit Gregorius. Felix namque et amantissimum pacis concordiamque donum vigeat adhuc anno 362, omnesque mutux charitatis vinculo jungebantur. Prodiit igitur monachorum schisma intra fines anni 363 (45). Etenim exeunte hoc eodem anno, jam tum eruperat, cum in Pontica solitudine primam invectivam scriberet Gregorius, et ad sequentis anni 364 primordia perseverasse videtur. Duravit per breve et exiguum tempus, vel, ut cum Gregorio loquar, «quatenus per dissidium, pacis bonum dissidentes intellexerent.» Hi

(43) *Bibl. univ.*, tom. XVIII, an. 1690, art. 1.

(45) *Vid. Or.* iv, n. 10.

(46) *Vid. Mon. in Orat.* 1 et III.

sunt limites intra quos Nazianzenum schisma concludi debet. Cæterum in illo competendo, singularem uterque Gregorius prudentiam adhibuit, admirabilem charitatem exhibuit, eamque mansuetudinem et moderationem, quam omnibus retro sæculis exemplo esse pastoribus ad componendas controversias, animosque flectendos, optandum esset.

ΛΟΓΟΣ Γ΄.

A

ORATIO VI*.

Εἰρητικός Α' (46), ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων, μετὰ τὴν σιωπὴν (47), ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (48).

Α. Αὐεῖ μου (49) τὴν γλῶτταν ἢ προθυμία, καὶ παρρησίᾳ τὸν ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος· καὶ δίδωμι τῇ εἰρήνῃ τὸν λόγον, οὕτω πρότερον οὐδενὶ συγχωρήσας. Πρότερον μὲν γὰρ ἦν ἵκα ἐκασίας· ἐπὶ τῶν μέλι, καὶ τὸ μέγα καὶ τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ διηρείτο (50) καὶ διεκόπτετο, ὡς μικροῦ καὶ διασκορπιζέσθαι τὰ ὀστά τῶν παρὰ τὴν ἔσθην, ὡς γῆς βάθος ἀρότρῳ βῆγνυμενον (51), καὶ κατὰ γῆς σκεδαννύμενον, καὶ τὸν ἀτμητον, καὶ ἀμέριστον, καὶ ὑφαντὸν δι' ὄλου χιτῶνα κατατεμῶν ἢ πονηρὸς ὄλον ἑαυτοῦ πεποίητο, τοῦτο δι' ἡμῶν ὁμηθεὶς, ὃ διὰ τῶν τὸν Χριστὸν (52) σταυρωσάντων ὡς ἴσχυον· τότε μὲν δὴ φυλακὴν ἐθέμην (53) τοὺς ἡλυσίαν, οὐδ' ἄλλως (54) προθύμοις· οὐσι περὶ τὸν λόγον, ὅτι τῇ δι' ἔργων φιλοσοφία καθάραι πρῶτον ἑμαυτὸν (55), εἶτα τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξας διαύσαι πνεῦμα, εἶτα ἐξερεύεσθαι λόγον ἀγαθόν, καὶ λαλεῖν Θεοῦ σοφίαν τελείαν ἐν τοῖς τελείοις, ἀπολυθείας εἶναι πνευματικῆς ὑπαλάμβανον· καὶ ὡς κερὸς ἐπὶ (56) παντὶ πράγματι καὶ μικρῷ καὶ μεγάλῳ (τὸ γὰρ τοῦ Σολομῶντος εὐ ἔχει καὶ ἴσως ἐπισκεμμένως), οὕτω καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος, καιρὸν ἐγίνωσκον.

ac perquam considerate hoc a Salomone dictum est), sic sermonis et silentii tempus esse¹⁴, ut si quis alius, cognitum et exploratum haberem.

Β. Διὰ τοῦτο ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, πρόβρω C παντὸς ἀγαθοῦ γενόμενος· καὶ οἷόν τι νέφος τὴν ἐμὴν καρδίαν ὑποδραμὸν συνεκάλυψε τὴν ἀκτίνα τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἀληθινὰ μου νοκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεκαίκετο. Καὶ πάντα μοι ἦν ὑπεκκαύματα καὶ ὑπομνήματα τῆς τῶν ἀδελφῶν διασεύξεως (57), ἀγρυπνίας, νηστείας, προσευχῆς, δάκρυα, τύλοι γονάτων, στηθῶν,

¹⁴ Psal. cxi. 7. ¹⁵ Joan. xix. 24. ¹⁶ Psal. xxxviii. 2. ¹⁷ Psal. cxviii. 131. ¹⁸ Psal. xlii. 1. ¹⁹ I Cor. ii. 6. ²⁰ Eccle. iii. 1. ²¹ Psal. xxxviii. 3.

(46) Εἰρητικός α'. « Prima de pace oratio. » Reg. hu, πρώτος. Colb. maximus in marg. Ἐρρέθη ὅτις ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων. Reg. Medic. εἰς τὴν σύμβασιν, ἦν μετὰ τὴν στάσιν πεποίηκαμεν ἢ ὁμοδοξοί. « De pace, quam post dissidium inimus, qui ejusdem fidei eramus. » Cæterum inter Gregorii orationes, sunt et aliæ duæ, nempe vicesima secunda et vicesima tertia in hoc nostro ordine, quæ itidem « de pace » inscribuntur. Idcirco hæc oratio sexta εἰρητικός α', id est « prima de pace, » inscribitur, quia nimirum prior respectu temporis habita est.

(47) Μετὰ τὴν σιωπὴν. Desunt in Jes.

(48) Αὐτοῦ. Deest in Reg. a.

(49) Μου. Regg. a, bm, hu, Or. 1, Jes., etc.

(50) Τοῦ Χριστοῦ διηρείτο. Deest τοῦ, in Regg. hu, hu, Or. 1, et Jes. In aliis, pro διηρείτο, legitur,

Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, præsentē patre.

I. Linguam meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli prius concessi, paci dono offero. Nam cum prius a nobis membra dissiderent, ac magnum illud et pretiosum Christi corpus ita divideretur, et discinderetur; ut pene etiam secus infernum ossa nostra dissiparentur¹⁴, non secus ac terræ profunditas aratro discissa, et in terram fusa; cumque insectam illam et divisionis expertem tunicam, ac per totum contextam¹⁵, in multas jam partes conscissam, pravus ille prorsus sibi vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in cruce sustulerunt, haudquaquam potuit; tum quidem labiis meis custodiam posui¹⁶, alioqui nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quæ in actione posita est, me primum ipse purgarem, deinde aperto animi ore spiritum traherem¹⁷, atque ita demum eructarem verbum bonum¹⁸, ac perfectam Dei sapientiam apud perfectos loquerer¹⁹: et quemadmodum 179 cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est (recte enim

II. Ob hanc causam obmutui, et humiliatus sum, procul ab omni bono remotus; ac velut nubes quædam cor meum subiens, sermonis radios obtegit, dolorque meus die ac nocte renovabatur²⁰. Omnia enim, fomites quidam mihi erant, dissidiique fraterni monumenta, vigiliæ nempe, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genus, pectoris converberationes,

διασκέδαστο, « dissipatum erat. »

(51) Βῆγνυμενον. Sic plerique codices. Par. ed. ἀγνύμενον, « fracta. »

(52) Τὸν Χριστόν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. omittunt τόν.

(53) Φυλακὴν ἐθέμην. Sic Reg. hu, et Or. 1. Par. ed. ἐθέμην φυλακὴν.

(54) Οὐδ' ἄλλως. Regg. bm, hu, et Jes. οὐδὲ ἄλλως.

(55) Πρῶτον ἑμαυτὸν. Reg. hu, duo Colb., Or. 1, πρότερον. Reg. a, et Jes. πρότερον ἑαυτόν.

(56) Καιρὸς ἐπὶ. Malleu, καιρὸς ἐστὶ, uti in pluribus mss. legitur.

(57) Διασεύξεως. Sequitur in Reg. hu, et Coisl. 1, ἐν ἄλλοις δρώμενα. Billius sic legit et vertit, « quæ in aliis cernebam. »

Alias 12, quæ autem 6 erat, nunc 11. — Habita ineunte anno 364.

suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantēs²⁰, exaltationes Dei in gutturibus²¹ ferentes: atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimirum et equalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum castigans, zona ob inelegantiam elegans, tunicam nonnihil restringens, ita ut restringera minime videatur, gressus constans, oculus minime vagus, subrisus blandus, vel potius subrisionis motus quidam risus petulantiam castigans, sermo a ratione profectus, silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior, nodus tristitiæ et animorum relaxationis, atque ntriusque permistio et temperamentum; mollities fortitudine, austeritas verecundia temperata sic ut neutra ab altera lædatur, sed utraque alterius opera laudem consequatur; modus tum in commune prodendi, tum secedendi, illud ad alios instituendos, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut, et in communi solitudinem, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem servent; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, secunditas in cælibatu (siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt): qui deliciis minime studere pro **180** deliciis habent, qui regni cœlestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.

III. Hi me, opes, inquam, ac præclaræ deliciæ mex, et præsentēs splendidum atque illustrem reddebant, et absentes mœrore contrahabant. Hæc mihi animum premebant, et conturbabant. Hinc ego lugens et tristitatus ingrediebar²². Ob eam causam cum aliis jucundis rebus sermonem quoque abjeci: quoniam dilecti recalcitrarunt²³, et verterunt ad me terga et non facies²⁴, factique sunt

²⁰ Psal. 1, 2. ²¹ Psal. c. xlix, 6. ²² Psal. xxiv, 14.

(58) Ἐπιτιμήσεις. Reg. a, ἐπιτιμήσις.

(59) Τοῦ κατὰ Θεὸν βίου. Leuvenkl. « vitæ ex Dei præscripto institutæ. »

(60) Ἀκόσμη κοσμία, etc. Billius, « ob ornatus neglectum culta et ornata. »

(61) Χιτώνας. « Tunicam. » Nec bene Billius « pallium; » siquidem brevia palliola humeros tementia, quæ cingulo astringi nihil opus erat, gestabant monachi.

(62) Οὐ πρὸς θαλασσάς, etc. « Non ad assentationem comparata, sed ad virtutem dirigeas. »

(63) Τῷ γένναίῳ. Tres Colb., Oxon., Or. 1, Jes. ὅν τῷ γένναίῳ.

(64) Παραβιάπτεσθαι. Reg. a, tres Colb. Or. 1,

ἐπιτιμήσεις (58), στεναγμὸς ἐκ βάθους ἀναπαυόμενος, στάσις πάνυυχος, νοῦ πρὸς Θεὸν ἐκδημία, θρήνος ἐν δεήσει λεπτός, φάρμακον τοῖς ἀκούουσιν κατανούξεως, οἱ φάλλοντες, οἱ δοξάζοντες, οἱ μελιτῶντες τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, οἱ τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς λάρυγξιν φέροντες· καὶ ταῦτα δὴ τὰ κατὰ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου (59) προγράμματα καὶ μηνύματα, οἱ σιωπῶντες κήρυκες, αὐχμῶσα καὶ πιναρὰ κόμη, πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικῶς ἐπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες, κουρὰ σύμμετρος, περιβολὴ τύφον κολάζουσα, ζώνη τῷ ἀκόσμῳ κοσμία (60), μικρὸν τι τοῦ χιτῶνος (61) ἀναστέλλουσα, καὶ ὅσον μὴ ἀναστέλλειν, βάδισμα εὐστάθης, ὀφθαλμὸς οὐ πλανώμενος, μευδίαμα προσήνης, μῆλον δὲ ὀρμὴ μειδιάματος, ἀκρασίαν γέλωτος σωφρο-
B νίζουσα, λόγος τῷ λόγῳ κινούμενος, σιωπὴ λόγῳ τιμιωτέρα, ἔπαινος ἄλατι ἥρτυμένος, οὐ πρὸς θωπείαν (62), ἀλλ' ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος, ἐπίκλησις εὐφημίας ποθεινοτέρα, μέτρα κατηφείας καὶ ἀνέσεως, καὶ ἡ δι' ἀμφοτέρων μίξις καὶ κρῆσις, τὸ ἀπάλῃ τῷ γένναίῳ (63), τὸ ἀσπτηρὸν αἰδοῖ σύγκρατον, ὡς μὴδ' ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου παραβιάπτεσθαι (64), ἀλλ' ἀμφοτέρα δι' ἀλλήλων εὐδοκιμεῖν· μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας (65) καὶ ὑποχωρήσεως, τῆς μὲν τοὺς ἄλλους παιδαγωγούσης, τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μυσταγωγούσης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ τὸ ἀκονον φυλακτούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμικτῷ τῷ φιλάδελφον καὶ φιλάνθρωπον· καὶ ἡ μίξις τούτων ἐστὶ καὶ ὑψηλότερα, ὁ ἐν πέντῃ πλοῦτος, ἡ ἐν παροιχίᾳ κατάσχεσις, ἡ ἐν ἀτιμίᾳ δόξα, ἡ ἐν ἀσθενείᾳ δύναμις, ἡ ἐν ἀγαμῆ καλλιτεχνία (εἴπερ κρείττονα τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀργυμένων (66) τὰ κατὰ Θεὸν γεννήματα)· οἱ τρυφῶντες τῷ μὴ (67) τρυφῆν, οἱ ταπεινοὶ ὑπὲρ τῶν (68) οὐρανόων· οἱ μηδὲν ἐν κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκί, ὧν μερὶς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βασι-
C λευότες.

Γ'. Οὗτοί με καὶ παρόντες λαμπρὸν ἐπόλουν, ἡ ἐμὴ περιουσία, τὸ ἐμὸν ἀγαθὸν (69) ἐντρυφήμα, καὶ ἀπόντες συνέστελλον. Ταῦτά μοι συνείχε τὴν ψυχὴν ταῦτα ἐτάρασεν. Ἐκ τούτων ἐγὼ πενθῶν καὶ σενθροπάζων ἐπορευόμην· διὰ ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων τερπνῶν καὶ τὸν λόγον ἀπείσεισάμην (70)· ὅτι ἀεὶ ἐλάκτισαν οἱ ἡγαπημένοι, καὶ ἐστρεψάν' ἐπ' ἐμὲ νύστα αὐτῶν καὶ οὐ πρόσωπον, καὶ γεγονῆσαι ποίμνιον ἔλε-
D

²³ Deut. xxii, 15. ²⁴ Jer. ii, 27.

καταβιάπτεσθαι.

(65) Εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας. Leuvenkl. « modus conversationis in publico, et secessionis. »

(66) Ἀργυμένων. Reg. hu, Coisl. 1, duu Colb., Jes., Or. 1, ἐρχομένων.

(67) Τῷ μὴ. Reg. hu, Coisl. 3, Or. 1, τὸ μὴ.

(68) Ὑπὲρ τῶν... οἱ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. « humiles qui supra cœlos, qui nihil sunt, » etc. Editti vero, ὑπὲρ τοῦ... οἱς.

(69) Ἀγαθόν. « Præclaræ deliciæ. » Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, Jes. et Oxon.

Prætermissum etiam a Billio.

(70) Ἀπείσεισάμην, etc. « Abjeceram, quoniam dilecti recalcitraverant et verterant, » etc.

θεριώτερον τοῦ ποιμαίνοντος (71), ἵνα μὴ εἶπω νεώτερον (72)· ὅτι ἐστράφη εἰς πικρῖαν ἐμοὶ ἢ ἀμικρῖον ἢ ἀληθινῇ, καὶ τῷ καλῷ γεωργῷ κάλλιστα κεκαθιμένῃ, καὶ ταῖς θεαῖς ληνοῖς (73) γεωργοῦσα τὸ καλὸν γεωργίον· ὅτι οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησιότιοί μου ἐξ ἐναντίας μου (74) ἤγγισαν καὶ ἔστησαν, καὶ οἱ ἐγγιστά μου ἀπὸ μικρόθεν ἔστησαν· ὅτι διειλώμεθα (75) τὸν Χριστὸν, οἱ λίαν φιλόθεοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀλλήλων καταστάμεθα, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην μίσος ἐμελετήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀκρογωνιαίου διελύθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς πέτρας ἐσείσθημεν· ὅτι πλέον ἢ καλῶς εἶχεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπολεμήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ τὸ ἔξω κατανηνέγμεθα (76), καὶ ὑπὲρ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος ἐθανατώθημεν.

Δ'. Πρῶτερον μὲν ταῦτα· καὶ τί ἂν τις (77) ἐν καρδίᾳ φαιδρότητος ἀναξαίνοι τὴν ἀηδῖαν, ἐνδιατρίβων τοῖς λυπηροῖς, ὧν ἀπευκταῖα (78) μὲν ἢ πείρα, φευκτὴ ἢ ἡ μνήμη; Κρείττων δὲ σωπὴ λόγου, τὸ συμπεσὸν ἡμῖν θραῦσμα λήθης βάθει συγκαλύπτουσα· πλὴν εἰ τις διὰ (79) τοῦτο καὶ μόνον ἀνακίνοι τὴν μνήμην τῶν λυπηρῶν, ἵνα τῷ ὑποδείξωμαι παιδευόμεθα, καὶ ἵνα ἐν τοῖς νοσήμασι φεύγωμεν τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν εἰς ταῦτα ὑπήχθημεν. Νυνὶ δὲ ἡνῖκα ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἡνῖκα γεγόναμεν οἱ τοῦ βῆς ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος (80) συμφύεις, καὶ ὁμόφυγοι, καὶ ὁμότιμοι· οἱ τοῦ Λόγου (81) τῆς ἀλογίας ἐνός· οἱ τοῦ Πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις ζήοντες· οἱ τῆς Ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονούντες καὶ λέγοντες· οἱ τῆς Σοφίας εὐσύνετοι· οἱ τοῦ Θεοῦ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημονοῦντες· οἱ τῆς Ὁδοῦ πάντες εὐθυποροῦντες· οἱ τῆς Θύρας πάντες ἐνός· οἱ τοῦ Προβάτου καὶ τοῦ Ποιμένου πρόδοι, καὶ τῆς αὐτῆς μηδρας, καὶ ποιμένος ἐνός· οὐκ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀλλοῦ ποιμαίνοντος, οὐδὲ καταφειδροντος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, οὐδὲ προϊεμένον τοῖς λύκοις καὶ τοῖς κτηνοῖς, ἀλλὰ καὶ λίαν περιεσκεμμένου καὶ ἐπιστήμονος· ἡνῖκα γεγόναμεν οἱ τοῦ παθόντος (82) ὑπὲρ ἡμῶν συμπαθεῖς, καὶ ἀλλήλοις τὰ βάρη συνεπικουφίζοντες· οἱ τῆς Κεφαλῆς, σῶμα ἐν συναρμολογούμενοι (83) καὶ συμβιβαζόμενοι κατὰ πάσαν συνάφειαν τὴν ἐν Πνεύματι· ἡνῖκα ὁ ποιὼν πάντα καὶ μετασκαπάζων πρὸς τὸ λυσιτελέστερον ἔστρεψε τὸν κοπιῶν εἰς χαρὰν ἡμῶν, καὶ τοῦ σάκκου τὴν εὐφροσύνην ἐπέδωκε, τηρηκαῦτα συναποδύομαι τοῖς παρελθούσι

A ovile pastore libertus, ne dicam audacius : quoniam vinea illa vera, atque a bono agricola optime purgata, et quæ pulchram vindemiam in divina torcularia inferre solebat, in amaritudinem mihi versa est : quoniam amici mihi et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt, et qui juxta me erant, a longe steterunt⁷⁷ : quoniam, qui Deum et Christum majorem in modum amabamus, Christum divisimus, ob veritatem mendacii nosipsos mutuo incessivimus, ob charitatem odium exercuimus, ob angularem lapidem soluti, ob petram concussi sumus ; quoniam ob pacem amplius quam æquum pugnavimus, ob eum, qui in lignum elatus est, dejecti sumus, atque ob eum, qui sepultus est, ac resurrexit, morte affecti sumus.

B IV. Ac prius quidem ista ; et quid attinet hilitatis tempore res molestas reficere immorando, quarum non modo detestanda est experientia, sed memoria etiam ipsa fugienda ? Præstat enim sermone silentium, obortum nobis calamitatem profunda oblivione contegens atque obruens ; nisi quia tamen hanc unam ob causam acterbarum rerum memoriam renovandam putet, ut exemplo erudiamur, ac, velut in morbis, causas, ex quibus in hæc mala incidimus, fugiamus. Nunc vero postquam effugit dolor, et moror, et gemitus⁷⁸ ; postquam, qui unius sumus, unum effecti sumus ; **181** qui Trinitatis, concordēs, unanimēs, et honore pares ; qui Verbi, a temeritate alieni : qui Spiritus, non jam alii adversus alios, sed simul ferventes⁷⁹ ; qui Veritatis, idem sentientes⁸⁰ et loquentes ; qui Sapientiæ, solertes ; qui Lucis, ut in die honeste⁸¹ nos gerentes ; qui Vix, omnes rectum iter tenentes ; qui Ostii, omnes intus ; qui Ovis et Pastoris, mansueti et ejusdem causæ, ac pastoris unius, non in pastoris imperiti vasis⁸² gregem pascentia, aut pascentia oves interimentis, aut lupis et præcipitiis objicientis, sed magnopere circumspæcti, ac periti postquam ejus, qui pro nobis passus est, facti sumus, miserationis affectu, alii aliorum onera sublevantes ; qui Capituli, unum corpus constructam et coagmentatam juxta omnem, quæ in Spiritu est, connexionem atque compagem⁸³ : postquam is, qui omnia facit, atque in id quod utilius est immutat, planctum nostrum in gaudium convertit, ac pro

⁷⁷ Psal. xxxvii, 42. ⁷⁸ Isa. xxv, 10. ⁷⁹ Rom. xii, 11. ⁸⁰ ibid. 16. ⁸¹ Rom. xii, 13. ⁸² Zach. xi, 15. ⁸³ Colos. ii, 19.

(71) Ποιμαίνοντος. Mont. ποιμένος.
 (72) Νεωτέρωτερον. Mont. et Schol. υπαρρηφανώτερον, « petulantius, majori superbia. »
 (73) Ληνοῖς. « Torcularia, » minus recte Billius, « horrea. »
 (74) Ἐξ ἐναντίας μου. Sic Regg. a, hu, Or. 1, Jes.
 (75) Διειλώμεθα. Reg. hm, et Jes. διειλώμεθα.
 (76) Κατανηνέγμεθα. Billius addit : πτώμα δακρύων ἔξω, « casu lacrymis digno. » Id glossæ non videtur ; non enim apparet in mss. nec agnoscit Rufinus.
 (77) Τί ἂν τις, etc. Billius : « quid tandem hilitatis tempore molestiam quisplam reduceret, acerbis rebus immorans, » etc.

(78) Ἀπευκταῖα. Alii, ἀπευκτέα.
 (79) Εἰ τις διά. Mont. καὶ διά.
 (80) Καὶ οἱ τῆς Τριάδος, etc. « Et qui Trinitatis, sumus concordēs, conjuncti naturis et animis, honore æquales, » etc.; alludit Gregorius ad æqualitatem Personarum divinarum.
 (81) Οἱ τοῦ Λόγου. « Qui rationis rationabiles. »
 (82) Οἱ τοῦ παθόντος. Billius : « Postquam, qui Christi pro nobis passi, misericordēs facti sumus, aliique alii onera, » etc. Mox Reg. hu, συμπαθεῖς καὶ ἄλλοις.
 (83) Σῶμα ἐν συναρμολογούμενοι. Sic Reg. hm, hu, Cöisl. 1 et 2, Or. 1, et Jes. Par. ed. σῶμα ἐναρμολογούμενοι.

sacco lætitiā nobis retribuit ²², nunc demum ipse quoque una cum iis, quæ præterierunt, silentium exuo, atque huic tempori, vobisque, imo Deo potius sermonem grati animi testem offero, maxime proprium sacrificium, donum auro purius, eximiiis gemmis præstantius, texturis magnificentius, legali sacrificio sanctius, primogenitorum primitiis sacratius, placens Deo super vitulum novellum ²³, cornibus adhuc et unguibus imperfectum et sensu carentem, super incensum, super holocaustum, super multa pianguum ardetum millia, quibus lex rudis infantem Israelē tenebat, per cruenta sacrificia futurum adumbrans.

V. Hoc Deo offero, hoc appendo ac consecro, quod unum mihi superest, quo uno dives sum. Nam cætera quidem mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi, factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus, atque omnino perituris, magna et æterna emit ²⁴. Solum autem sermonem complector, utpote Verbi minister, neque unquam libens hanc possessionem neglexerim: quin potius eam, et in pretio habeo, et exosculor, ex eaque majorem voluptatem capio, quam ex omnibus aliis rebus in unum coactis, quibus plerique delectantur. **182** Atque hunc mihi totius vitæ socium; et præbium consiliarium, atque congerronem, ducemque viæ in cælum ferentis, ac promptum commilitonem ascisco. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernor, in eum omnis meus amor post Deum effusus est; vel potius in hunc quoque, quoniam ad Deum cum prudentia evehit, per quem scilicet etiam solum, Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit. *Dixi Sapientiæ: Soror mea es* ²⁵: eamque colui, et, quantum potui, complexus sum: æ quærō capiti meo coronam gratiarum et deliciarum, hoc est, sapientiæ dona, et rationis nobis insitæ, partem eam, quæ principatum in nobis tenet, collustrantis, nostrosque secundum Deum gres-

sus illuminantis.

VI. Hoc iræ impetum freno, hoc tabem afferentem invidiam consopio, hoc micorem, cordis vinculum, sedo, hoc profusam voluptatem coerceo, hoc inimitiam metior, non amicitiam; illi enim modum præscribere oportet, hujus autem nullum terminum agnoscere. Hic me, et opibus abundantem modestum reddit, et pauperem fortem ac magna-

²² Psal. xxi, 12. ²³ Psal. lxxviii, 32. ²⁴ Math. xii, 45, 46. ²⁵ Prov. vii, 4.

(84) Τῷ Θεῷ. Deest τῷ, in Regg. bm, hu, Or. 2, et Jes.

(85) Πολυτελῶν. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 2, et Jes.

(86) Ὀλοκαύτωμα. Montan. ὀλοκαυτώματα.

(87) Στοιχειώδης. Regg. bm, hu, Or. 2, Jes. στοιχειώδης.

(88) Ἀρτηλλαξάμην. Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes. ἠλλαξάμην.

(89) Εἰς τοῦτο. « In illud. » Sic verterentur suadet repetitio, seu correctio quæ sequitur, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτον. Reg. bm, tres Colb., Or. 2, pro εἰς

τὴν σωτῆρην, καὶ προσάγω τῷ παρόντι κατῶ καὶ ὑμῶν τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ (84) χαριστήριον θυσίαν οικειοτάτην, δῶρον χρυσοῦ καθαρώτερον, λίθων πολυτελῶν (85) τιμαφέστερον, ὑφασμάτων πολυτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτοτόκων ἀπαρχῆς ἱερώτερον, ἀρέσκων Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρασι καὶ ὀπλαῖς ἀτελῆ καὶ ἀναίσθητον ὑπὲρ θυμίαμα, ὑπὲρ ὀλοκαύτωμα (86) ὑπὲρ μυριάδας ἄρτων πύλων, οἷς ὁ στοιχειώδης (87) νόμος ἐκράτει τὸν ἐπὶ νῆπιον Ἰσραὴλ, ταῖς ἐναίμοις θυσίαις σκιαγραφῶν τὴν μέλλουσαν.

Ε'. Τοῦτο προσφέρω Θεῷ, τοῦτο ἀνατίθημι ὁ μόνον ἐμαυτῷ κατέλιπον, ᾧ πλουτῶ μόνω. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τῇ ἐντολῇ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τὸν πολυτίμιον μαργαρίτην πάντων ὧν εἶχόν ποτε ἀντὶ λαξάμην (88), καὶ γέγονα μεγαλέμπορος, μᾶλλον δὲ γενέσθαι δι' εὐχῆς ἐχῶς τῶν μικρῶν, καὶ πάντως φθαρσομένων ὠνησάμενος τὰ μέγιστα καὶ μὴ λυμένα· τοῦ Λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, ὡς Λόγου θεραπευτῆς, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐκῶν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσαιμι· ἀλλὰ καὶ τιμῶ, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ χαίρω μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν· καὶ ποιῶμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνὸν, καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνόμιλον, καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἔνω ὁδοῦ, καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν ἀτιμᾶζω τερπνὸν κάτω μένον, εἰς τοῦτο (89) μοι πᾶν ἐκενώθη τὸ φίλτρον μετὰ Θεοῦ· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτον· ἅτι πρὸς Θεὸν φέρει μετὰ συνέσεως ᾧ δὴ καὶ μόνω (90) Θεὸς καταλαμβάνεται γνησίως, καὶ τηρεῖται, καὶ ἐν ἡμῖν αὐξεται (91). *Εἶπον τὴν σοφίαν ἐμὴν ἀδελφῆν εἶναι*· καὶ ἐπίμησα ταύτην, καὶ περιέλαβον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοί· καὶ ζητῶ τῇ ἐμῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς τρυφῆς, ἃ δὴ σοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν (92) τὸ ἡγεμονικὸν καταλαμβάνοντος, καὶ φωτίζοντος ἡμῖν (93) τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα.

Ζ'. Τοῦτῳ χαλινῷ θυμὸν ἐκφερόμενον, τοῦτῳ καμίζω φθόνον τήκοντα, τοῦτῳ προσαναπαύω λύπην, δεσμὸν καρδίας, τοῦτῳ σωφρονίζω διάχυσιν ἔδοντι, τοῦτῳ μετῶ μῖσος, ἀλλ' οὐ φιλίαν· τὸ μὲν γὰρ μετρεῖσθαι δεῖ, τῆς δὲ μηδένα γινώσκειν ὄρον. Οὗτος εὐπροσφύτωνά με ποιεῖ μέτριον, καὶ πάντα μεγαλόψυχον· οὗτος εὐδρομοῦντί με πείθει συντρέχειν, καὶ

τοῦτο, habent εἰς τοῦτον. Leuvenkl. refert ad κτῆμα. Rectius forte ad φίλτρον.

(90) ᾧ δὴ καὶ μόνω. Subaud. λόγου. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes., etc. Editi vero, ἢ δὴ καὶ μόνω.

(91) Αὐξεται. Sic Regg. a, bm, et Jes. Prave in Pat. ἀόξεται.

(92) Καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν. « Et rationis quæ est in nobis, ut Verbum Dei intelligatur; » vel, « et Verbi quod in nobis est; » de « Verbo » enim exponit Elias.

(93) Ἐμῶν. Coisl. 1, ἡμῶν.

πίπτουν χείρα ὀρέγειν, καὶ ἀσθενοῦντι συνασθε-
νῶν (94), καὶ ἰσχύοντι συνεφραίνεσθαι. Μετὰ τούτου
πατρὸς καὶ ξένη τὸ ἴσον ἔμοι, καὶ τόπων μετὰστασις
ἄλλοτριων ὁμοίως, ἀλλ' οὐκ ἑμῶν (95). Οὗτός μοι
καίρει κόσμους, καὶ τοῦ μὲν ἀπάγει, τῷ δὲ προστί-
θησιν· οὗτός με καὶ διὰ τῶν δεξιῶν ὄπλων διεξάγει
τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἐπαρόμενον, κἀν τοῖς ἀριστέροις
καὶ τραχητέροις (96) συμφιλοσοφεῖ, τὴν οὐ κατα-
σχίνουσαν ἐλπίδα παρασκευῶς καὶ τὸ παρὸν κουφι-
ζῶν τῷ μέλλοντι (97). Τούτῳ καὶ νῦν δεξιόμυαι τοὺς
ἑμῶς φίλους καὶ ἀδελφοὺς, καὶ προσίθημι (98) τρά-
πεζαν λογικὴν, καὶ κρατῆρα πνευματικὸν καὶ ἀέν-
των (99)· οὐχ οἷς ἡ κάτω (1) τράπεζα κολακαυεῖ τὴν
καταργουμένην γαστέρα, καὶ ἀθεράπευτον.

Z. Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι; Ἐχαρτέ-
ρησα ὡσεὶ τίκτουσα (2), μὴ χαρτερήσω διαπαντός;
Τῷ μὲν γὰρ Ζαχαριᾷ λύει τὴν σιωπὴν γεννηθεὶς ὁ
Ἰωάννης· καὶ γὰρ οὐκ ἔπρεπε τὸν πατέρα τῆς φωνῆς
σωπῆν, ταύτης προσελθούσης· ἀλλ' ὡσπερ ἀπιστι-
θεῖσα τὴν γλῶσσαν ἔδρασε, οὕτω φανερωθεῖσα δοῦναι
τῷ πατρὶ τὴν ἐλευθερίαν, ᾧ καὶ εὐηγγελίσθη, καὶ
γεννήθη φωνὴ καὶ λόγος, Λόγου (3) καὶ φωτὸς
πρόδρομος· ἔμοι δὲ λύει τὴν γλῶσσαν, καὶ ὕψοι τὴν
φωνήν, ὡς σάλπιγγος, ἡ παροῦσα εὐεργεσία, καὶ τὸ
κάλιστον τοῦτο θέατρον, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ διασκορ-
πισμένα (4), συνηγμένα εἰς ἓν, καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς
ἐκπαυόμενα πτέρυγας, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ
προενοόμενα ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ μίαν ἀρμονίαν ἡρμωσμένα
τῆν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· δεῖ οὐκ εἶναι φέρο-
μεν ἀλλήλους καὶ ἀγομεν, τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πονη-
ροῦ κλαπέτες, ἢ βιασθέντες, καὶ κατατοξευθέντες (5)
ἐν σκοτομήνῃ τὸν νοῦν, ἢν αὐτοὶ ἡμῖν ἐπήγειρεν·
καὶ οὐκ οἶδ' ὅτι χρὴ λέγειν, ὥστε καὶ τοῖς ἀλλήλων
καλοῖς ἐπευφραίνεσθαι, καὶ μὴ νομίζειν τοῦ παντός
εἶναι ζημίαν τὴν ἀλλήλων κατάλογον· ὅτε Ἰουδας καὶ
Ἰσραὴλ τίθενται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν, καὶ Ἰερουσα-
λὴμ καὶ Σαμάρεια πρὸς μίαν τὴν ἀνω Ἰερουσαλήμ
συνάγονται, καὶ οὐκ εἶναι Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ, καὶ
Κηρᾶ, ὑπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν ἡ φυσίωσις (6), πάντες
ἂν Χριστοῦ γεγόναμεν.

A nimum. Hic mihi, ut et cum eo, qui secundo cursu
fertur, curram, et labenti manum porrigam, et cum
infirmo infirmitate afficiar, et cum firmo et valente
gaudeam, persuadet. Cum hoc idem mihi patria et
externa regio est, ac locorum mutatio, alienorum
æque, non autem meorum. Hic mihi mundos dis-
tinguit, atque ab altero abductum alteri adjungit.
Hic me et per dextram justitiæ arma ⁹⁶ dirigit mi-
nime me effertentem; et in sinistris et asperis re-
bus mecum philosophatur, spem quæ non confun-
dit ⁹⁷, adnectens, ac præsens per futurum levans.
Hoc nunc etiam amicos meos et fratres excipio, ac
rationalem mensam propono ⁹⁸, et spirituale ac
perenne poculum statuo; non ea quibus terrena
hæc mensa ventri, qui destruitur ⁹⁹, nec curari po-
test, blanditur.

VII. Tacui, num etiam semper tacebo? Sustinui
sicut pariens ⁹⁴, num in perpetuum sustinebo? Eto-
nim Zachariæ quidem silentium editus in lucem
Joannes solvit ⁹⁵, nec enim Vocis patrem, ea prod-
eunte, silere conveniebat; verum ut non credita
linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat, **183**
ut declarata libertatem patri daret, cui annuntiata
fuerat, nataque est vox et lucerna, Verbi Lucis que
prævia. Mihi vero linguæ vinculum solvit, ac vocem,
tubæ instar, attollit præsens beneficium, et pul-
cherrimum hoc theatrum, Dei filii, qui prius dis-
persi erant, nunc in unum congregati ⁹⁶, et sub
iisdem alis requiescentes, atque in domum Dei con-
sentientibus animis ambulantes ⁹⁷, unoque virtutis
ac Spiritus concentu inter se concordēs: quando
non jam alii adversus alios dictis factisque pugna-
mus, a pravo illo usque adeo decepti, vel coacti,
atque in ea caligine, quam ipse nobis excitavit,
mente tanquam sagittis quibusdam confixi; atque
quo verbo utendum sit, nescio, ut etiam ex mutuis
malis voluptatem caperemus, neque illud existima-
remus, mutuam eversionem, totius corporis detri-
mentum ac perniciem esse: quando Judas et Israel
principatum unum sibi ponunt ⁹⁸, ac Hierusalem et
Samarita ad unam supernam Hierusalem colliguntur,
nec jam Pauli, et Apollō, et Cephæ ⁹⁹ propter
quos, et de quibus inflabantur animi, verum Christi
omnes facti sumus.

D

⁹⁴ II Cor. vi, 7. ⁹⁵ Rom. v, 5. ⁹⁶ Prov. ix, 2. ⁹⁷ I Cor. vi, 13. ⁹⁸ Isa. xlii, 14. ⁹⁹ Luc. i, 20.
⁹⁴ Joan. xi, 52. ⁹⁵ Psal. liv, 15. ⁹⁶ Ose. i, 11. ⁹⁷ I Cor. iii, 4.

(94) *Συνασθενεῖν*. « Cum infirmo infirmus sim
infirmum me exhibeam. »

(95) *Ἀλλ' οὐκ ἑμῶν*. Reg. hu, καὶ οὐκ.

(96) *Καὶ τραχητέροις*. Deest in Coisl. 1.

(97) *Τῷ μέλλοντι*. « Futuri spe et expecta-
tione. »

(98) *Προσίθημι*, etc. « Sermonum spiritualem
mensam arpono. » Sic Nobilius ex Symmacho,
Priv. ix, 2, ubi semel et iterum προσέθηκε, pro
προσέθηκε. In Reg. a, deest λογικὴν.

(99) *Ἀέντων*. Reg. hm, et Coisl. 1, ἀέντων.

(1) *Ἡ κάτω*. « Terrena. » Billius, « inferior. »

(2) *Ὅσαί τίκτουσα*. Reg. hu, Coisl. 1, Οξου. Or.
ὡς ἡ.

(3) *Λόγου*. Regg. a, et hu, τοῦ Λόγου.

(4) *Διασκορπισμένα*. Tres Colb., Or. etc. εὗ
διασκορπισμένα.

(5) *Καὶ κατατοξευθέντες*. Hæc et sequentia ne-
que ad ὥστε, etc., desunt in Reg. hm, tribus Colb.
et Or.

(6) *ὑπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν*, etc. « De quibus in-
flatio, et cujus inflationis illi occasio. » Hoc enim
sensu Eschines et Demosthenes usi sunt, et passim
utuntur dialectici. Non igitur bene Billius, « adversus
quos, » nec Leuvenclaius, « contra quos. » — « Nam, »
ut ait Elias, « pars quælibet pro suo doctore infla-
batur. »

VIII. Quoniam autem, et me, et sermonem habetis, ac propter charitatem haud invito ac repugnanti vim attulistis, loquar, etsi egre, quando ita jubetis: et quidem ea loquar, quæ ad grati animi significationem et admonitionem spectent. Ac gratiarum quidem actio erit hujusmodi. *Quis loquetur potentias Domini* ⁴⁷? Quis laudem omnibus communem, in omnium auribus desiget? quoniam facta sunt utraque unum, et medius paries maceris dissolutus est ⁴⁷. Quoniam fecisti, ut jam non simus parabola in gentibus, commotio capitis in populis ⁴⁸: quoniam hactenus nos affixisti, ut per dissidium, quantum pacis bonum esset intelligeremus; atque illato dolore, in pristinum statum nos restitui: novam et mirandam medendi rationem! utpote qui per odium, quod statim detestationi habuimus, ad pacem nos erudiveris, ac contrarium per contrarium procuraveris, perinde atque hac de causa disjungi nos passus, ut ferventioribus animis ad nos ipsos accurreremus: non secus ac plantæ, quæ si manibus per vim in diversum trahantur ac deinde laxentur, rursum **184** ad sese et primam suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut vi quidem inflectantur, sponte autem erigantur, quoniam non jam manus oculum, nec oculus manum contemnit; quoniam caput non jam adversus pedes insurgit, nec pedes a capite abalienantur, non tam detrimentum inferentes, quam accipientes ex ordinis atque imperii perturbatione, quæ corpus universum confundit et evertit; verum naturæ ordine ac lege, quæ mutuo nexu omnia inter se devinxit, atque conservat, id ipsum pro invicem sollicita sunt membra ⁴⁹, admodum et in una spe vocationis vocati sumus ⁵⁰.

IX. Propterea laudabit te populus pauper, ex inope jam dives effectus ⁵¹: quoniam mirificasti super nos misericordias tuas ⁵², atque ad veteres narrationes aliquid accessit. *Ubi enim abundavit iniquitas, superabundavit gratia* ⁵³, quoniam, cum granum seminasset, spicas recepi; cum oves lugerem, pastores insuper [adeptus sum]: nec dubito, quin pastorum præstantissimum assumpturus sim,

⁴⁷ Psal. cv, 2. ⁴⁸ Ephes. II, 14. ⁴⁹ Psal. XLIII, 15. Psal. LXXIII, 21. ⁵⁰ Psal. xvi, 7. ⁵¹ Rom. v, 20.

(7) Καὶ διὰ. Omittitur καὶ in Reg. bm, tribus Colb., Or. 1 et 2.

(8) Τοιαύτη. Deest in Regg. a, bm, tribus Colb. et Coisl. 3.

(9) Ἐπὶ πάντων. «Omniibus communem;» eo quod omnes ac singuli placide convenerint. Non bene Billius: «omnibus de causis debitam.»

(10) Μισηθέντος. Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 1, Or. 2, etc. Quæ lectio melior videtur. Hanc lectionem Billius in prima editione secutus, reddiderat: «per odium nos statim tibi ob eam rem exosos ad pacem instruens,» etc. Editi, μισηθέντας.

(11) Ἀνορθώμενα. Or. 1 et 2, ἀποσπώμενα, «abstrahantur.»

(12) Μηδ' ὀφθαλμός. Reg. bm, μηδὲ ὀφθαλμός.

(13) Οὐ μᾶλλον, etc. Billius: «hac perturbatione imperii que repudiatione, quæ corpus universum confundit et evertit, non plus detrimenti afferentes, quam accipientes,» etc.

H'. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ με, καὶ τὸν λόγον ἔχετε, καὶ διὰ (7) τῆς ἀγάπης οὐκ ἄκοντα τυραννήσαντες, φθέξομαι μὲν, εἰ καὶ μάλιν, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύει· φθέξομαι δὲ εὐχαριστίας καὶ νοουθεσίας ῥήματα. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τοιαύτη (8). *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου*; Τίς δὲ πάσαις ἀκοαῖς παραστήσει τὴν ἐπὶ πᾶσιν (9) αἴνεσιν; ὅτι γέγονε τὰ ἀμφοτέρω ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλύεται· ὅτι ἔπαυσας ἡμᾶς ὄντας παραβολῆν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς· ὅτι τοσοῦτον ἡμᾶς ἐκάκωσας, ὅσον τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ διαστάσει γνωρίσαι, καὶ ἀλγεῖν ποιήσας, πάλιν ἀποκατέστησας· ὡ τοῦ παραδόξου τῆς λατρείας! παιδεύσας εἰς εἰρήνην διὰ τοῦ μίσους μισηθέντος (10) ὡς τάχιστα, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας, καὶ τοσοῦτον ἡμᾶς διαζεύξας, ὅσον θερμότερος προσδραμεῖν ἀλλήλοις· καθάπερ τῶν φυτῶν ἂ βλάξερσι μετασπώμενα, εἶτα ἀφιέμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἀνατρέχει, καὶ τὴν πρώτην αὐτῶν φύσιν, καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον, βλάξερσι μὲν ἀποκλινώμενα, οὐ βλάξερσι δὲ ἀνορθώμενα (11)· ὅτι μηκέτι χεῖρ τὸν ὀφθαλμὸν περιφρονεῖ, μηδ' ὀφθαλμὸς (12) χεῖρα· ὅτι μηκέτι ποδῶν κατεξανίσταται κεφαλὴ, μηδὲ κεφαλῆς ἀλλοτριούνται πόδες, οὐ μᾶλλον (13) βλάπτοντες ἢ βλαπτόμενοι τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀναρχίᾳ, ἢ καὶ (14) τοῦ παντός ἐστι σύγχυσις καὶ διάλυσις· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη τάξει καὶ θεσμῷ φύσεως, τῷ (15) δι' ἀλλήλων τὰ πάντα συνδέσαντι καὶ φυλάξαντι· καὶ πεφθαρμένον ἐν σῶμα καὶ πνεῦμα ἐν, καθὼς καὶ κεκλήμεθα ἐν μίᾳ ἐπιπέδι τῆς κλήσεως.

corpisque unum, et spiritus unus existimus, quem

Θ'. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ὁ πτωχὸς ἀνέσει σε, πτωχὸς ἐξ ἀπόρου γενόμενος (16)· ὅτι ἐθαυμάστωσας τὰ ἐφ' ἡμᾶς ἐλέη σου, καὶ προστέθειται τι (17) τοῖς παλαιοῖς διηγήμασιν. *Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις*· ὅτι, κόκκον καταβαλὼν (18), στάχυον ἐκομισάμην· ὅτι, πρόβατα κενθῶν, ποιμένας (19) προσεκτησάμην· καὶ προσήφομαι γε, εὖ οἶδα, τῶν ποιμένων τὸν τιμιώτα-

⁵⁰ I Cor. XII, 25. ⁵¹ Ephes. IV, 4. ⁵² Isa. XLV, 3;

(14) Ἀναρχία, ἢ καὶ. Sic Or. 2. Ed. ἀναρχία ἢ καὶ.

(15) Τῷ. Deest in Reg. bm.

(16) Γενόμενος. Sic Regg. a, bm, hu. Par. edit. γινόμενος.

(17) Τι. Deest in Reg. a, et Or. 1 et 2.

(18) Καταβαλὼν. «Cum sevissem, seminasset.» Sic constanter legunt codices, idque «grani ac spicæ» metaphora videtur postulare. Billius tamen Eliam secutus legit, ἀποβαλὼν, et verū, «cum granum amplexisset.»

(19) Ποιμένας. Intelligit hic Gregorius quosdam ex iis monachis, qui a Gregorio patre secesserant, quique schismatis tempore in «sacerdotum» ordinem erecti fuerant, «sacerdotum», inquam, non vero «episcoporum,» ut Billius ex Elia minus recte tradit; nisi secum pugnet Elias, qui infra sumi. Illos monachos «in sacerdotum ordinem cooptatos» discrete scribit.

των (20), εἰ καὶ λόγοις τισὶ πνευματικοῖς τὴν ποιμαντικὴν ἀναβάλλεται (21), πιστευθέντα μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ τῶν ταλάντων τὴν ἐργασίαν, καὶ τοῦ κερμίου τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ χρισθέντα τῷ χρισματι τῆς ἱερωσύνης· καὶ τελειώσεως, ἔτι δὲ ἀναβαλλόμενον τὴν ἐπιστασίαν ὑπὸ σοφίας, καὶ τὸν λύχον ὑπὸ τῷ μωδίῳ κατέχοντα (ὃν θήσεται μετ' ὀλίγον ἐπὶ τὴν λυχνίαν, πᾶσαν τὴν (22) τῆς Ἐκκλησίας ψυχὴν περιλάμψοντα, καὶ φῶς ταῖς τριβόις ἡμῶν ἐπέμψον), ἔτι περισκοποῦντα νάπας, καὶ ὄρη, καὶ νάματα, καὶ τοὺς ἄραξι τῶν ψυχῶν λύκοις ἐπινοῶντα θήρατρα, ἵν' ἐν καιρῷ εὐθέτω καὶ τὴν βικτηρίαν δέξῃται, καὶ συμπουμαίνῃ τῷ ἀληθινῷ ποιμένι (23) τὸ λογικὸν τοῦτο ποίμνιον, ἐν τότῳ γλῶσς κατασκηνῶν τοῖς ἀειθαλέσι τοῦ Θεοῦ λόγῳ (24) καὶ ἐκτρέφῶν ὕδατι ἀναπαύσεως, εἴτουν Πνεύματι. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα· ἔμοι δὲ ἤδη καιρὸς προσθεῖναι τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν παραίνεσιν· ποιήσομαι δὲ καὶ ταύτην, ὡς ὄν τε, βραχυτάτην, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς νοουθεσίας διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προειλήφατε (25) καὶ ὡ μακροτέρων δεῖ λόγων τοῖς πείρα πεπαιδευμένοις.

I. Ἐδει μὲν, ἀδελφοί, μήτε διαιρεθῆναι τὸ πρῶτον, μήτε τὸ παλαιὸν ἡμῖν καταλυθῆναι ἀξίωμα καὶ καλλώπισμα· ἦ, καίτοι μικρὸν (26) οὖσαν ἡμῶν τὴν ποίμνην, καὶ μηδ' ὀνομάζεσθαι ἀξίαν (27) ἐν ποιμνίοις ἀριθμουμένοις, τοῖς μεγίστοις ἐξ Ἰσου εἶχον καὶ πλατυτάτοις· ἔστι δ' ὢν καὶ προετίθον (28) ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Καὶ γὰρ οὕτως εἶχεν (29), ἄλλου μὲν ἄλλο τι καλλώπισμα ἢ μικρὸν, ἢ μεῖζον, τῆς δὲ ἡμετέρας ποίμνης ἰδιώτατον ἦν (30) τὸ ἀβήρηκτόν τε καὶ ἀστασιαστον· ὥστε δὲ (31) καὶ τὴν Νῶε κιβωτῶν πολλάκις (32) ἐνομασθῆναι, μόνην διαφυγοῦσαν τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἐπίκλυτον, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ (33) διασώζουσαν. Ἐπειδὴ δὲ (34) ἠλέγχθημεν ὡς ἄνθρωποι, καὶ οὐ πάντῃ διεφυγομεν τοῦ σπηροῦ τὸν φθόνον, οὐδὲ τῆς πάντα κατεχοῦσης νόσου κρείττους πεφήμασεν· ἀλλὰ τῆς κοινῆς συμφορᾶς μέρος, καὶ αὐτοὶ μετελήφαμεν, καὶ τὴν κατὴν καὶ πατρῶαν κληρονομίαν, τὸ τῆς ὁμοιοῦς ἀγαθόν, οὐκ εἰς τέλος διεφυλάξμεν, οὐ μικρὸν μὲν κινταῦθα τοὺς ἄλλους ἐπλεονεκτήσαμεν (εἰ τι δεῖ καὶ καυχῆσασθαι κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐχθρας Χριστοῦ βαρῆσαντας), τὸ καὶ τελευταῖοι ταῦτα παθεῖν, καὶ πρώτοι διορθωθῆναι. Τὸ μὲν γὰρ ἀβήρωσθηαι τῆς

²⁶ Matth. v, 15. ²⁷ Psal. xlii, 2.

(20) *Τῶν ποιμένων τὸν τιμωτάτων.* Justa Sebastiani et Eliam, Basilium hic intelligendum, qui adhuc sacerdos, et nondum episcopus, ut vult Elias, in Ponti solitudinem se receperat, ut multum invidiam cederet.

(21) *Εἰ καὶ λόγοις... ἀναβάλλεται.* Hæc deunt in Reg. hm, tribus Crib., Or. 1, etc.

(22) *Πᾶσαν τὴν.* Deest τὴν, in Regg. a, hm.

(23) *Ἀληθινῷ ποιμένι.* Hic Gregorium patrem, Nazian. Ecclesie episcopum, significat; vel potius, Christum.

(24) *Λόγῳ.* Reg. a, Coisl. 3, Or. 1, Montec. λογῶς; c oraculis. »

(25) *Προειλήφατε.* Gadv. προειλήφαμεν. Billius,

A tametsi spiritalibus quibusdam rationibus pastoris munus adhuc suscipere detrectet, et cum creditum sibi Spiritum ac talentorum negotiationem atque ovilis curam commissam habeat, oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua sapientia regendo gregi præesse cunctetur, lucernamque sub modio retineat (hævi illam quidem super candelabrum collocandam ²⁶, quo omnes Ecclesie animas splendore afficiat, semitasque nostras illuminet), ac montes adhuc, et saltus, et fluentia circumspiciat, lupisque animarum raptoribus laqueos excogitet, quo tempestive pectum quoque ipsum accipiat, et cum vero Pastore gregem hunc ratione præditum pascat, in loco ²⁷ pascuæ, hoc est, perpetuo virentibus Dei sermonibus eum collocans, ac refectionis aqua, id est Spiritu sancto educans. Atque hoc quidem, et speramus, et optamus. Mibi vero jam tempus est, ut gratiarum actioni admonitionem adjungam; hæc autem quam potero brevissime perstringam, quandoquidem vos jam maxima ex parte admonitionem ipsis operibus **185** prævertistis; nec longiore illi oratione opus habent, quos experientia ipsa erudit.

X. Providendum quidem primum nobis erat, fratres, ne divideremur, ac vetus illud nostrum decus et ornamentum deleteretur; ob quod gregem hunc, cæteroqui parvum, vixque dignum, qui inter celebres greges numeretur; cum maximis et amplissimis adæquabam; imo etiam quibusdam in Spiritus virtute præferbam. Sic namque se res habebat, ut cum alii alio quodam ornamento, vel majori, vel minori præditi sint, nostri ovilis hoc maxime proprium esset, quod separari ac dividi non posset, atque ab omni dissidio abhorreret: ita ut persæpe arca Noe vocati simus, ut quæ sola orbis universi diluvium effugisset, ac pietatis semina in nobis conservasset. Quoniam autem homines esse compertimus, nec pravi illius invidiam omnino effugimus, nec morbo eo, qui omnia occupabat, superiores existimus; verum publicæ calamitatis partem ipsi quoque accepimus, nec præclaram et paternam hereditatem, hoc est, concordie bonum, ad extremum usque retinimus, non parum tamen hic quoque alios superavimus (si quid etiam adversus inimicitiam nostram gloriari oportet, Christo fretos), quod in hanc fraudem ultimi prolapsi, primi erecti sumus. Nam quod in morbum incidimus, communis na-

(maxima jam ex parte vos opera ipsa monuerunt.)

(26) *Μικρὸν,* etc. Reg. a, μικρὸν ἡμῶν οὖσαν

(27) *Ἀξίαν,* etc. Duo Or. ἐν ποιμνίοις ἀξίαν.

(28) *Δ' ὢν καὶ προετίθον.* Regg. hm, hu, Or. 1, δὲ ὢν. Coisl. 1, προετίθον.

(29) *Εἶχεν.* Coisl. 1, εἶχον.

(30) *Ἰδιώτατον ἦν.* Deest in pluribus codicibus.

(31) *Δέ.* Deest in Regg. hm, hu.

(32) *Πολλάκις.* Reg. a, et Or. 1 addunt, ἡμᾶς, quod secutus est Billius.

(33) *Ἐρ αὐτῇ.* Reg. hu, Or. 1, ἐν αὐτῇ, c in seipso. »

(34) *Ἐπειδὴ δέ.* Reg. hu, Or. 1, Ἐπει δέ.

turæ est et humanæ infirmitatis, quæ omnes, etiam A animo et corpore valentissimos, attingit; quod autem morbum depulerimus, (atque ad concordiam inter nos redierimus, id rationis munus est, gratiæque divinæ, quæ pulchre et æque, ac melius quam optabamus aut alii futurum sperabant, causam nostram disceptavit.

XI. Nam et nos data præcisæ parti capita, velut pro pietate, atque ad rectæ doctrinæ laborantis subsidium designata, cum gaudio suscepimus, nec ut hostes defugimus, verum ut fratres, qui fraterne quidem, non vero malitiose pro paterna hæreditate paululum contendissent, amplexi sumus: atque ut illorum dissensionem haudquaquam laudavimus, ita rursus eorum zelum comprobavimus; melior enim est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa concordia. Ac proinde subductionem **186** accessionem nostram fecimus, consilium adversum nos initum charitate dissimulantes, atque ordinem eatenus immutantes, ut non electionem gratia, sed gratiam electio sequeretur, eamque ad rem alienis manibus uteremur, paululum quiddam a Spiritu præventi. Et vos, rursus, abjecta sinistra ea suspitione, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum accurristis; atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probastis, ita impietatem nobis nunquam objecistis: verum perspectum habuistis, Trinitatem apud nos firmam et immotam, non minus quam in sua natura manere, ac nobis idem plane esse, Trium horum aliquid præcidere, aut abalienare, quod totum submovere, ac de medio tollere, nudoque capite adversus divinitatem grassari. Atque hæc, vigente etiam ipso dissidio mutuo de nobis, quandoque et apud quosdam homines, prædicabamus, quod scilicet maximum etiam veritatis argumentum erat; quippe cum ipsa ne a tempore quidem vinceretur, nec inimicitia, charitatis ejus, quæ in nobis erat, igniculum prorsus exstingueret: propterea quod nobis, etiam dissidentibus, id, quod maximum erat, nimirum eadem de fide sententia suberat; illiusque nobis consilii eramus, nos in veritatis negotio mi-

κοινῆς φύσεως, καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης, ἢ (35) πάντων ἀπειται, καὶ τῶν λίαν λογιῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ θεραπευθῆναι, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖν (36), τοῦ λογιῶν καὶ τῆς χάριτος, ἢ καλῶς ἡμῖν (37) καὶ δικαίως ἐβράβευσε, καὶ κρείττον ἢ κατὰ τὰς ἡμετέρας εὐχάς, καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐπιτίδας.

IA'. Ἡμεῖς τε γὰρ τὰς δοθείσας τῷ τμήματι κεφαλὰς, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας καινοτομηθείσας, καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ ἔρθου λόγου κάμνοντες, ἐν χάριτι προσηκάμεθα, καὶ οὐχ ὡς ἐχθροὺς ἀπεστράφημεν, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὺς περιπετυξάμεθα μικρὸν ὑπὲρ κλήρου πατρικοῦ στασιάζαντας· ἀδελφικῶς, ἀλλ' οὐ πονηρῶς· καὶ τῆς μὲν ἐχθρας οὐκ ἐπηρέσαμεν, τοῦ ζήλου δὲ ἀπεδεξάμεθα· κρείσσω γὰρ ἐμπαθοῦς B ὁμονοίας ἢ ὑπὲρ (38) εὐσεβείας διάστασις· καὶ διὰ τοῦτο προσθήκη ἐαυτῶν (39) τὴν ὑφαίρειν πεποιημένα, κλέψαντες ἀγάπῃ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπινοίαν (40), καὶ τοσοῦτον τῆς τάξεως ἐναλλάξαντες, ὅσον μὴ τῇ ψήφῳ τὴν χάριν ἀκολουθῆσαι, τὴν ἐκ ψήφου τῇ χάριτι, καὶ χερσὶν ἀλλοτριῆς εἰς ταύτην προσχρήσασθαι, μικρὸν τι προληφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· ὑμεῖς τε, τὴν κατὰ τοῦ γράμματος (41) ἀφέντες ὑπόνοιαν, τῷ πνεύματι προσεδράμετε· τῆς μὲν ἀπλότητος οὐκ ἐπαίνεσαντες ἐπὶ τῷ φαινομένῳ τῶν ῥημάτων, ἀπέδειξαν δὲ οὐκ ἐνοήσαντες (42)· ἀλλ' εἰδότες, ὅτι ἀπρωτος παρ' ἡμῖν ἢ Τριάς καὶ ἀσάλευτος, οὐδὲν γε ἤττον ἢ (43) ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, καὶ τὸ περικόψαι τι τῶν τριῶν ἢ ἀποξενῶσαι ἴσον ἡμῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάσης χωρῆσαι C γυμνῆ τε (44) κεφαλῇ τῆς θεότητος. Καὶ ταῦτα παρ' αὐτὴν ἀλλήλων ὑπεραπολογούμεθα (45) τῇ διάστασιν, ἔστιν ὅτι καὶ παρ' οἷς ἀνθρώπων, ἔπερ (46) δὴ καὶ μέγιστος τῆς ἀληθείας ἐλεγχῶς, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ νικωμένης, οὐδὲ τῆς ἐχθρας παντελῶς τὸν σπινθῆρα τῆς ἐν ἡμῖν ἀγάπης καταλυούσης· ὅτι τὸ μέγιστον ὄπην ἡμῖν καὶ στασιάζουσι ἢ ὁμοδοξία, καὶ τὸ συνειδέναι μὴ ἑτεροῦ γούσι περὶ (47) τῆν ἀλήθειαν, μηδ' (48) ἐναντίως διακειμένους, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ χαρακτήρι μεμρφωμένοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐπιτίδας.

(35) Ἀνθρωπίνης, ἢ. Sic Regg. a, bm, et Or. 1. Editi vero, ἀνθρωπίνης, ἢ.

(36) Καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖν. Hæc non veriti Bill.

(37) Ἡ καλῶς ἡμῖν, etc. Sic Regg. a, bm, Or. In edit. ἢ καλῶς καὶ δικαίως ἡμῖν.

(38) Ὁμονοίας, ἢ ὑπὲρ. Sic Reg. hu, et Or. 1. In editis, ὁμονοίας ἢ ὑπὲρ.

(39) Προσθήκη ἐαυτῶν, etc. « Accessionem suam fecit » Gregorius senior, cum dissidentes monachos, et eos ex ipsis, qui, præter ipsius voluntatem, et contra ecclesiastici canonis præscriptum, alterius episcopi suffragio sacerdotes ordinati fuerant, benigne lubenterque post reditum in concordiam recepit, atque electionem in sacerdotes agnovit. Quamobrem « non electionem gratia, sed gratiam electio secuta est; » quia nimirum, non proprii episcopi suffragio electi fuerant, licet postea, reddita pace per indulgentiam probati.

(40) Ἐπινοίαν. « Sinistram suspensionem. »

(41) Κατὰ τοῦ γράμματος. Intelligit scriptum cui

D Gregorius senior subscripserat; verum subtiliori sensu alludit ad hæc verba: *Littera occidit*, etc. (11 Cor. III, 6), adeoque vertendum, « vos vero, missa littera, quæ pravam suspensionem injecit, ad spiritum confugistis; » id est, « ad latentem sub littera pietatem. »

(42) Ἐνοήσαντες. « Cogitastis. » Coisl. 1, ἐν καλέσαντες. Reg. hu, ad marg. γρ. καὶ ἐγκαλέσαντες.

(43) Ἐττον ἢ. Sic Regg. a, bm, hu, Or. In editis, ἢ.

(44) Γυμνῆ τε. Reg. hu, tres Colb., Or., γυμνῆ τῆ.

(45) Ὑπεραπολογούμεθα. Or. ὑπεραπολογούμεθα.

(46) Ὅπερ. Or. ὡςπερ. Herv. ὅπερ. « Quod maximum jam tum argumentum erat, nec a tempore quidem victam esse veritatem, nec ab inimicitia extinctos penitus esse illius, quæ in nobis erat, charitatis igniculos. »

(47) Περὶ. Reg. hu, Or., Oxon. πρὸς.

(48) Μηδ'. Regg. a, hu, Or. μηδέ.

nime inter nos dissentire, ac contrario modo affici, verum eodem fidei et primæ nostræ spei caractere formatos et consignatos esse.

IB. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν εἰς ὁμόνοιαν τοῖς γνησίους (49) τὰ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ συμφωνία· καὶ οὐδὲν οὕτως ἔτοιμον εἰς διάστασιν, ὡς ἡ περὶ τοῦτο (50) διαφωνία. Καὶ γὰρ ὁ τὰ ἄλλα (51) ἐπεικίστατος περὶ τοῦτο θερμώτατος, καὶ ὁ πραῖς (52) ὄντως γίνεται μαχητῆς, ὅταν ἴδῃ μακροθυμίαν Θεοῦ ζημιούμενος (53), μᾶλλον δὲ Θεοῦ ζημιῶν τῷ ἑαυτοῦ πτώματι, τὸν ἡμᾶς πλουτοῦντά τε καὶ πλουτίζοντα. Οὕτω μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἡμεῖς καὶ τὴν διάστασιν μετριώτεροι· ὡς περιφανετέραν γενέσθαι καὶ τὴν ὁμόνοιαν τῆς διαζεύξεως, καὶ μικροῦ τὸ μέσον κλαπῆναι τοῖς ἀμφοτέρωθεν δεξιῶς· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐξαρκεῖ τὸ τάχος τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖη (54), καὶ Θεὸς ἔλθοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, παρ' οὗ καλὸν ἅπαν καὶ ἀρχεται, καὶ εἰς τέλος ἔρχεται· φέρε καὶ δι' εὐχῶν, καὶ διὰ λογισμῶν βεβαιωσώμεθα ταύτην εἰς δύναμιν· ἐκεῖνο πρῶτον ἐνθυμηθέντες, ὅτι κάλλιστον μὲν τῶν ὄντων καὶ ὑψηλότατον Θεός, εἰ μὴ τῷ φίλον καὶ ὑπὲρ τὴν ὄψιν ἀγειν αὐτόν, ἢ ὅλον ἐν αὐτῷ τιθέναι τὸ εἶναι, παρ' οὗ καὶ τοῖς ἄλλοις· δεύτερον δὲ ὅσα ἐκ Θεοῦ πρῶτα καὶ περὶ Θεοῦ, τὰς ἀγγελικὰς λέγω δυνάμεις καὶ οὐρανίους, αἱ, πρῶται σπῶσαι τοῦ πρώτου φωτός, καὶ τῷ ἑῆς ἀληθείας· λόγῳ τρανούμεναι, φῶς εἶσι καὶ αὐτὰι τελείου φωτός ἀπαυγάσματα· τούτων δὲ οὐδὲν (55) οὕτως ἴδιον, ὡς τὸ ἀμαχόν τε καὶ ἀστασίαστον. Οὐτε γὰρ ἐν θεότητι στάσις, ὅτι μὴδὲ λύσις (56)· λύσις γὰρ στάσεως ἔχρονον· ἀλλὰ τοσοῦτον τὸ τῆς ὁμοιοῦσας καὶ πρὸς ἑαυτῆς, καὶ πρὸς τὰ δεύτερα, ὥστε καὶ προσηγορίαν τῷ Θεῷ γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὅς χαίρει καλούμενος, τοῦτο τὸ πλεονέκτημα. Εἰρήνη γὰρ καὶ ἀγάπη, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνομάζεται, ἡμῖν παρέχων διὰ τῶν ὀνομάτων ὡς Θεοῦ τούτων (57) μεταποιεῖσθαι τῶν ἀρετῶν.

præter alia, imo ante alia nomina, quibus Deus appellatur. Pax enim et charitas, atque id genus que vocabula nos admoneat, ut hasce virtutes, quæ

II. Ἀγγέλων δὲ ὁ μὲν στασιάσαι τολμήσας, καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἀρθῆναι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιάσας, καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ νέφη καθέδραν ἐπινοῶν, ὡς ὁ τοῦ προφήτου (58) λόγος, ἔειπεν ἔδωκε τῆς ἀπονοίας ἀξίαν, σκότος ἀντὶ φωτός εἶναι κατακριθεὶς (59), ἢ τὸ γὰρ ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὅφ'

⁵⁶ Ephes. II, 14. ⁵⁷ I Joan. IV, 8, 16. ⁵⁸ Isa. XIV, 14.

(49) Τοῖς γνησίους. Col. 1, γνησίως.

(50) Τοῦτο. Col. 1, τούτου.

(51) Τὰ ἄλλα. Reg. h, et Mont. τ' ἄλλα.

(52) Ὁ πραῖς, etc. Alludit ad hæc Joel. III, 14, ὁ πραῖς ἔσται μαχητῆς. « Qui mansuetus est, sit pugnatior. »

(53) Ἴδῃ μακροθυμίαν Θεοῦ ζημιούμενος. Regg. a, hu, Or. Ἴδῃ Θεοῦ ζημιούμενος τῇ μακροθυμίᾳ.

(54) Εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖη. « Nisi aliqua, quæ ipsam confirmet, ratio appareat. »

(55) Δὲ οὐδὲν. Sic Reg. bm, et Or. Par. edit., ὅ

XII. Nihil enim eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnaz efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos, et pro divitiis habet, et divites reddit, damno afficere conspicit. Sic igitur, ut a me dictum est, nos in ipsa quoque contentione moderatius nosipos gessimus; adeo ut concordia ipsa disjunctione **187** clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et comoda exsisterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. At quoniam pacis celeritas ad firmitatem haud sufficit, nisi oratio etiam aliqua, quæ hanc teneat, existat, ac Deus, a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi optulatore accedat, age, et votis, et rationibus, eam pro virili nostra confirmemus: illud primum cum animis nostris reputantes Deum, omnium, quæ sunt, pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum inult supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid id est, collocare, utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint; deinde autem quæcunque ex Deo prima, et circa Deum, hoc est angelicas et cælestes virtutes, quæ primæ primum lumen haurientes, ac veritatis verbo illustratæ, lumen quoque ipsæ sunt, ac perfecti illius luminis radii. His porro nihil tam proprium est, quam pugnas et dissidia nescire. Nam nec in deitate dissidium est, quemadmodum nec solutio: dissidii quippe filia est solutio; verum adeo et secum ipsa, et cum inferioribus rebus concors et pacata est, ut appellari gaudet, hac quoque prærogativa nuncupationibus appellatur, quo videlicet per ipsa quoque propriæ Dei sunt, comparare studeamus.

XIII. Ex angelis autem, is, qui seditonem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque adversus Dominum omnipotentem attollere, atque, ut Scriptura testatur, supra nubes sedem sibiipsi excogitare ausus est, dignas arrogantia sua pœnas dedit, lucis loco tenebris multatus, aut ut

οὐδέν.

(56) Ὅτι μὴδὲ λύσις. « Quandoquidem nec dissolutio. »

(57) Ὡς Θεοῦ τούτων. Billius, « ut has virtutes tanquam Deum consequi studeamus. » Levenkl. refert ad nomina: « quibus vocabulis, uti quæ Dei sint, nos admonet, ut virtutes hasce comparemus. »

(58) Τοῦ προφήτου. Deest in Regg. a, bm, hu, tribus Colh., Oxon. et Or.

(59) Σκότος ἀντὶ φωτός εἶναι κατακριθεὶς. « Ut lucis loco caligo sit, damnatus. »

verius loquar, a seipso caligo effectus. Reliqui vero A in sua dignitate perstant, cujus primum illud est, quod pacati sunt ac dissidii expertes, quippe qui a sancta et laudanda Trinitate hoc acceperint, ut unum sint, quemadmodum et ab eadem illuminationem acceperunt. Nam et illa Deus unus est, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam propter eandem essentiam. Itaque omnes ii, qui pacis bonum amplectuntur, eique contrariam discordiam et seditionem infense oderunt, ad Deum et divinas mentes accedunt: qui vero bellicosus sunt moribus, et famam novitate captant, atque ignominia 188 sua gloriantur, adversam partem amplectantur. Nam ille quoque et secum ipse pugnat, et hoc ipsum in aliis, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus (utpote ab initio et homicida, et boni inimicus), operatur, ut commune Ecclesiae corpus in occulto sagittet, sub seditionis caligine sese occultans; quemadmodum, ni fallor, ad unumquemque nostrum captiose ut plurimum ac subdole accedit, ac velut locum sibi ipsi furtim aperiens, ut totus, non secus ac strenuus quispiam et fortis bellator in exercitum, per disjectam muri partem aut hostilem aciem, irrumpat.

XIV. Atque hoc unum est, et quidem tale, ut nos ad benevolentiae concordiaeque studium necessario adducere debeat, nimirum Dei ac superiorum imitationem in qua sola animae ad Dei imaginem creatae, imitari tutum est, ut per propensionem ad ea, quantum ipsi assequi datur, atque eorum imitationem, nobilitatem ipsa suam sartam tectamque treatur. Alterum est, ut divinae voci obtemperantes, in caelum sursum, et in terram deorsum aspiciamus⁶⁰, atque conditarum rerum leges animadvertamus: quemadmodum videlicet caelum, et terra, et mare, ac denique universus hic mundus, magnum, inquam, hoc et celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, tacitaque voce praedicatur, quando, secum pacatus et tranquillus est, seque naturae suae finibus continet, nec quidquam adversus alterum insurgit, atque ex iis benevolentiae vinculis, quibus ab arte Verbo rerum universitas constricta est, excedit, mundus vere est, ut appellatur, et incomparabilis pulchritudo, nec aliquid unquam opus, quod quidem materia constet, illustrius aut

⁶⁰ Prov. xv, 5.

(60) Ταυτότητα. « Identitatem substantiae. »

(61) Τῆς δ'. Reg. hm, τῆς δέ.

(62) Ἐπει, etc. Billius, « Nam ille quoque, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus, et secum ipse pugnat, et, ut ab initio homicida, bonique odio percutus, hoc ipsum in aliis operatur. » In hac versione, inverso verborum ordine, invertitur etiam sensus.

(63) Ταυτό. Sic quidam codd. et ed. Alii, ταύτων.

(64) Ἰν'. Regg. hm, hu, ἴνα.

(65) Ὀλωσ. Or. ὄλωσ. Sic legit Billius.

(66) Ἀριστέως στρατῶ. Ita Reg. hu, qui omisso κατά, sic prosequitur, τῶ παραρρήγγυμένω, « ut fortis bellator in exercitum, per disjectam muri partem, irrumpat. » Billius legit, ἀριστέως στρα-

ἑαυτοῦ γενόμενος: οἱ δὲ λοιποὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἀξίας, ἧς πρῶτον τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀσασταστον, τὸ ἐν εἶναι λαβόντες παρὰ τῆς ἐπαινετῆς καὶ ἀγίας Τριάδος, παρ' ἧς καὶ τὴν ἑλλαμψιν. Ἐπει κἀκεῖνη εἰς Θεὸς ἐστὶ τε καὶ εἶναι πιστεύεται, οὐχ ἤττον διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἢ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα (60). ὥστε Θεοῦ μὲν καὶ τῶν θείων ἐγγύς, ἐστὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσπαζόμενοι φαίνονται, καὶ τῶ ἐναντίω τῇ στάσει ἀπεχθανόμενοι τε καὶ δυσχεραίνοντες: τῆς δ' (61) ἀντικειμένης μερίδος ὅσοι πολέμικοι τὸν τρόπον, καὶ τὸ εὐδόκιμον τῶ καινῷ θηράμενοι, καὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ καλλωπιζόμενοι: ἐπει (62) κἀκεῖνος αὐτὸς στασιάζει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τῶ πολυειδεῖ, καὶ τοῖς πάθεσι, κἀν τοῖς ἄλλοις, ταυτὸ (63) τοῦτο ἐνεργεῖ, ὡς ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς καὶ μισόκαλος, ἴν' (64) ἐν σκοτομήνῃ κατακτεθῆναι τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τῶ ζῶντι τῆς στάσεως ἑαυτὸν ἐγκρύπτων, ὡς περ οἶμαι, καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον πρόσεισι σοφιστικῶς τὰ πολλὰ καὶ πικροῦργως, καὶ οἷον χώραν ἐν ἡμῖν ὑπανοίγῃ: ἑαυτῶ διὰ τῆς τέχνης, ἴν' ὄλωσ (65) εἰσπέση, καθὰ περ ἀριστέως στρατῶ (66) κατὰ τὸ παραρρήγγυμένον τοῦ τειχίου ἢ τῆς παρατάξεως.

IA'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον εἰς εὐνοίας (67) τε καὶ συμφωνίας ἀνάγκη, ἢ Θεοῦ καὶ τῶν θείων (68) μίμησις: πρὸς δὲ βλέπειν ἀσφαλῆς μόνῃ τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένην ψυχὴν, ἴν' ὡς μέγιστα τὸ εὐγενὲς αὐτῇ διασωζῆται διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως, καὶ ὡς ἐφικτὸν ὁμοιώσεως (69). C δευτέρον δὲ (70) ἀναβλέψωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, θείας φωτὸς ἀκούσαντες (71), καὶ καταμάθωμεν νόμους κτίσεως: ὅτι οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ ὁ σύμπας οὗτος κόσμος, τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ στοιχεῖον καὶ περιδότηον, ὃ καὶ δηλοῦται Θεὸς σωτηρῆ χρηματούμενος, ἕως μὲν εὐσταθεῖ (72) καὶ εἰρηνεύει πρὸς ἑαυτὸν, ἐν τοῖς ἰδίοις ὄροις μένων τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ ἑτέρου καταξάνισσεται, οὐδὲ τῶν τῆς εὐνοίας ἐκβαίνει (73) δεσμῶν, οἷς ὁ τεχνίτης Λόγος τὸ πᾶν συνέδησε, κόσμος τὲ ἐστίν, ὡς περ λέγεται, καὶ κάλλος ἀπρόσβουτον, καὶ οὐδὲν μὴ ποτε τοῦτου τις ἐπινοήσῃς (74) λαμπρότερον (75) ἢ μεγαλοπρεπέστερον. Ὅμοι δὲ τοῦ εἰρηνεύειν πέπαιται, καὶ τοῦ εἶναι κόσμος. Ἡ γὰρ οὐδοκεῖ σοι οὐρανὸς μὲν εὐτάκτως ἀέρι καὶ γῆ κοινω-

τός, « strenuus exercitus. » Quae lectio nobis non placet. Neque enim Gregorius diabolum cum « exercitu, » sed cum « forti bellatore » confert.

(67) Εἰς εὐνοίας. Sic Regg. a, hm, hu, Or. Deest et in Par. edit.

(68) Τῶν θείων. « Rerum divinarum. »

(69) Ὁμοιώσεως. « Similitudinem. »

(70) Δέ. Deest in Reg. hm, et Or.

(71) Ἀκούσαντες. Coisl. 1, ἀκούοντες. Or. ἀκούσονται.

(72) Εὐσταθεῖ. Coisl. 1, εὐσταθεῖ καὶ εἰρηνεύει.

(73) Ἐκβαίνει. Reg. hm, ἐκβαίνη.

(74) Ἐπινοήσῃς. Reg. hu, ἐπινοήση.

(75) Λαμπρότερον. Addit Coisl. 1, ἕλης ἔργον. Sic legit Billius. Favent scholiastae aliique nonnulli eodictis.

κῶν, τῆς μὲν φωτὸς, τῆ δὲ ὕδατων, εὐνοίας κρατεῖσθαι νόμῳ; γῆ δὲ καὶ ἀήρ, ἡ μὲν τροφὰς, ἡ δὲ τὸ ἀναπνεῖν χαρίζομενοι ζῴοις ἅπασαι, καὶ διὰ τοῦτο (76) τὸ ζῆν συνέχοντος, γονέων ἀπομιμνεῖσθαι φιλοστοργίαν; lenitiæ legibus teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibos, iste autem respirandi facultatem cunctis animantibus largiuntur, atque per amorem imitari?

IE. Ὄραὶ δὲ ἡμέρας κιννάμεναι, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλας ὑπεξιοῦσαι, καὶ τὸ τῶν ἀκρωθῶν (77) αὐστηρῶν τῆ μεσότητι τιθασσεύουσαι, πρὸς τὸ ἡδονὴν ἄμα καὶ χρεῖαν ἐπιτηδεύωσι εἰρήνην βραβεύεσθαι; Τί δαί (78) ἡμέρα καὶ νύξ, ἰσαμοίριαν πρὸς ἀλλήλας ἰαχῶσαι καὶ περιτροπὴν ἔμμετρον, καὶ ἡ μὲν εἰς ἔργον ἡμᾶς ἐγείρουσα, ἡ δὲ ἀναπαύουσα; Τί δαί ἡλιος, καὶ σελήνη, καὶ κάλλος ἀστέρων καὶ πλῆθος, ἐν τάξει φαινομένων τε καὶ ὑπανιόντων; Θάλασσα δὲ καὶ γῆ πρῶτος ἀλλήλας ἐπιμιγνόμενα, καὶ διαδιδόντα χρηστῶς, καὶ ἀντιλαμβάνοντα (79) φιλανθρώπως τὸν ἀνθρώπων τρέφει, καὶ ἀνθρώπων τὰ παρ' ἑαυτῶν χορηγούντα πλουσίως καὶ φιλοτίμως; Ποταμοὶ δὲ δι' ἰρέων καὶ πεδίων ἐλκόμενοι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντες, ἐπὶ μὴ πρὸς τὸ χρησίμων, οὐδὲ ἐπιστρέφοντες; καλύψαι τὴν γῆν; Στοιχεῖον δὲ (80) μίξις καὶ κράσις (81), καὶ μελῶν συμμετρία καὶ συμφωνία; ζῶων δὲ τροφαί, καὶ γενέσεις, καὶ οἰκῆσεις μεμεμνήμεναι; καὶ τὰ κρατούντα καὶ τὰ κρατούμενα, καὶ τὰ ὑπεξευγμένα ἡμῖν, καὶ τὰ ἐλευθέρα; Ταῦτα πάντα ὥτως ἔχοντα, καὶ κατὰ τὰς πρώτας ἀτίας τῆς ἁρμονίας, εἴτ' οὖν (82) συρροίας τε καὶ συμποίας, εἰθυσμένά τε καὶ διεξαγόμενα, τί ποτ' ἐχρῆν (83) δοκεῖν ἕτερον ἢ φιλίας τε (84) καὶ ὁμονοίας εἶναι κτηρύγματα, καὶ νομοθετεῖν ἀνθρώποις δι' ἑαυτῶν τὸ ἐπιβύλων (85);

Existimandum est, quam quod ea amicitiam concordiamque probant, suoque exemplo mortalibus animorum consensum quasi lata lege indicant?

IG. Ὄταν δὲ στασιάση πρὸς ἑαυτὴν ἡ ὄλη, καὶ δυσκίθεκτος γένηται, μελετώσα τὴν λύσιν διὰ τῆς στάσεως, ἡ θεὸς τι παρασαλεύση τῆς ἁρμονίας (86) εἰς φόβον τῶν ἀμαρτανόντων καὶ κόλασιν, ἡ θαλάσσης ὑπεξιώσης (87), ἡ γῆς βρασσομένης (88), ἡ ἕλων ὕδατων φερομένων, ἡ συγκαλυφθέντος ἡλίου, ἡ πλεοναζούσης ὕρας, ἡ πυρὸς ὑπερβλύζοντος (89), ἀκοσμία (90) κατὰ τοῦτο, καὶ φόβος περὶ τὸ πᾶν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῆ στάσει δεικνύεται. Καὶ ἴνα παρῶ δῆμους, καὶ πόλεις, καὶ βασιλείας, εἴτι

magnificentius exongitari potest. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundos quoque esse desinit. Quid enim? Cum cœlum rato ordine, aer lucem, terræ pluvias imperit, nonne tibi benevolentiam quidem teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibos, iste autem respirandi facultatem cunctis animantibus largiuntur, atque per hæc vitam conservant, videantur parentum erga filios.

XV. Nonne manifestum est, anni partes, cum placide inter se miscentur, sensimque sibi invicem succedunt, et extremorum asperitatem medicritate mitigant, ad hominum utilitatem simul et voluptatem, convenienter et pacifice gubernari? Quid autem de die ac nocte, quibus quasi sorte obligit æquales inter se habere partes, et moderatam conversionem, ut ille quidem nos ad opus faciendum excitet, ista vero quiete recreet ac reficiat? Quid de sole et luna, siderumque ordine lucentium seseque subducentium, multitudinis et pulchritudine? Quid de terra et mari, quæ leniter inter se juncta, benigneque esse mutuis muneribus efficiunt, liberaliter hominem alunt, eique copiosè et magnifice, quæ habent, suppeditant? Quid de annibus, per montes et campos fluentibus; hæc, nisi quatenus id expedit, redundantibus, nec se ad operiendam terram convertentibus? Quid de elementorum permistione ac temperatione, membrorumque proportione et concinnitate? Quid de animantium alimonia, et ortu, distinctaque habitatione? Quid quod alia imperant, alia imperio tenentur: quædam nobis subjecta sunt, quædam libera? Quæ cum ita se habeant, ac secundum primas concordie, sive confluxionis et conspirationis causas regantur et gubernentur, quid tandem aliud

XVI. At cum materia secum ipsa dissidet, nec cohiberi potest, dissolutionem scilicet per seditio-nem medians; aut Deus ad metu percellendos, vel etiam puniendos peccatores aliquid hujusce concinnitatis luxaverit, nimirum vel exundante mari, vel terra debiscente, vel novis et iausitatis imbribus cadentibus, vel obducto nubibus sole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effluentibus se ignibus; tum vero perturbatio, et de hoc universo terror oritur, et quantum sit pacis bonum dissidio

(76) Διὰ τοῦτο. Regg. hm, hu, Or. τούτων.

(77) Τῶν ἀκρωθῶν. Minus recte Billius: « utriusque extremi. » Sunt enim quatuor anni partes.

(78) Τί δαί... τί δαί. Regg. a, hm, τί δέ.

(79) Καὶ ἀντιλαμβάνοντα... τρέφει... χορηγούντα. Hæc verba deerant in edis. Leguntur tamen in Coisl. 1, cujus auctoritate depravatim hunc locum emendavimus. Combef. pro χορηγούντα, legit χορηγεῖ τῷ ἀνθρώπινῳ βίῳ, etc. « Et corporis ac magnifice humanæ vitæ quæ penes se habent, suppeditant. » Billius, qui pleraque verba quæ restituvimus, in suo libro deleverat, Latine tamen reddidit.

(80) Στοιχεῖον δέ. Reg. a, et Or. στοιχείων τε.

(81) Μίξις καὶ κράσις. Reg. bin. μίξις καὶ κράσις.

(82) Εἴτ' οὖν. Or. εἴτ' οὖν. Par. εἴτουν.

D (83) Τί ποτ' ἐχρῆν. Reg. hm, Or. τί ποτε χρῆν.

(84) Φιλίας τε. Deest τέ in Regg. hm, hu.

(85) Ὁμόψυχον. Coisl. 1, ὁμότιμον.

(86) Ἄρμονίας. Montac. ὁμονοίας.

(87) Ὑπεξιώσης. Reg. a, ἐξιώσης, Reg. hu, et Or. ἐπεξιώσης.

(88) Βρασσομένης. « Concussa, succussa; æstus vi subsultante. »

(89) Ὑπερβλύζοντος. Sic Regg. hm, hu, tres Collb. et Coisl. 3. Coisl. vero 1, ὑπερβλύσαντος. Par. edit. ὑπερκλύζοντος.

(90) Ἄκοσμία, etc. Billius, « Tum vero in hæc rerum perturbatio et confusio orbi universo terror injicitur, quantumque in pace boni iusit, ex ipsa seditione perspicitur. »

ostenditur. Atque, ut populos, et urbes, et imperia A præteream, ut castris, exercitus, familias, naves. vectoribus plenas, conjugia, sodalitia, quæ omnia, ut pace conservantur, ita dissidio 190 funditus evertuntur, ad Israelitas orationem convertam, ac posteaquam vobis eorum calamitates, et dispersionem, qua nunc sedibus suis pulsati vagam et miseram vitam persequuntur, diutissimeque, ut mihi edita de illis vaticinia fidem faciunt persequentur, exposuero, tum demum ex vobis, qui perfecte nostis quænam sit harum calamitatum causa, sciscitabor, ut aliorum malis ad concordiam erudiamur.

XVII. Quamdiu igitur illi pacem, et inter se, et cum Deo habuerunt, Ægyptiaca videlicet tyrannide, hoc est, ferrea fornace oppressi, ac per communem afflictionem conjuncti atque collecti (nonnunquam enim afflictio quoque ipsa commodum est ad salutem pharnacum), plebs sancta vocabantur, et portio Domini, ac regale sacerdotium⁶⁰. Nec vero hoc dici potest, nomina quidem ampla et magnifica fuisse, cæterum nominibus res ipsas laudatam respondisse. Nam et ducibus a Deo ductis utebantur, et per columnam ignis et nubis diu nociuque deducebantur⁶¹; et fugientibus mare dividebatur⁶², et fame laborantibus cælum cibos subministrabat⁶³, et sitientibus petra usum fontis præbebat⁶⁴, et pugnantibus manuum extensio innumerabilium copiarum instar, erat orationis opera tropæa erigens, viamque ulterius aperiens⁶⁵; fluvii etiam, cognatum mare imitantes, cedebant, et elementa consistebant, ac muri tubis quatiebantur⁶⁶. Quid enim Ægyptiorum plagas in eorum gratiam indictas connumerare attinet⁶⁷? Quid Dei voces e monte auditas⁶⁸? Quid duplicem legem, alteram litteralem, spiritualem alteram? Quid cæteros honores, quos Israel meritis suis longe ampliore olim consecutus est? At postquam ægrotare, et in seipsos mutuo furere, atque in multas partes dividi cœperunt (cruce nimirum, et dementia, qua adversus Deum et Salvatorem nostrum, ejus divinitatem in humanitate minime agnoscentes, insanierunt, eos ad extremum exitium adigente), virgamque ferream, hoc est, principatum et imperium, quod nunc rerum summam tenet, multo ante illis denuntiata, in seipsos attraxerunt, quid accidit? quidque perpessi sunt?

XVIII. Jeremias quidem eos ob priores calamitates luget, atque captivitatem Babyloniam deplorat; erant enim revera hæc lacrymis et gemitibus digna; qui vero non maximis digna lamentis, excisa moenia, urbs solo æquata, sacrarium eversum, votiva dona compilata, profani pedes et manus pedes quidem in loca non adeunda irrumpentes;

δὲ χορούς, καὶ στρατοὺς, καὶ οἴκους, καὶ νηῶν πληρώματα, καὶ συζυγίας, καὶ ἑταιρείας, ὑπὸ μὲν εἰρήνης συνεχομένας, ὑπὸ δὲ στάσεως καταλυόμενας, ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ εἶμι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν ἐκείνου παθῶν ὑπομνήσας ὑμᾶς, καὶ τῆς διασπορᾶς, καὶ τῆς ἀληθῆν τε νῦν ἔχουσι, καὶ ἦν ἐπὶ πλείστον (91) ἐξῶσι, πείθομαι γὰρ ταῖς περὶ αὐτῶν προρρήσεσιν, ἕπειτα ἐρήσομαι ἀκριβῶς εἰδόμενος ὑμᾶς, τί τὸ τῶν συμφορῶν τούτων αἴτιον ἵνα παιδευθῶμεν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς τὴν ὁμόνοιαν.

IZ'. Οὐχ (92) ὡς μὲν εἰρηνην εἶχον καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς Θεόν, Αἰγύπτῳ τῇ καμίνῳ τῇ σιδηρᾷ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς (95) θλίψεως συναγόμενοι (ἔστι γὰρ ὅτε καὶ τοῦτο φάρμακον ἀγαθὸν εἰς σωτηρίαν ἢ θλίψις), λαὸς τε ἅγιος ἦκουον, καὶ μερὶς Κυρίου, καὶ βασιλείον ἱσράτευμα. Καὶ οὐ τοῖς μὲν ὀνόμασιν οὕτω (94), τοῖς δὲ ἔργοις ἐτέρως· ἀλλὰ καὶ στρατηγῶς ἦγοντο ἀγομένοις ὑπὸ Θεοῦ, καὶ σὺλφ πυρὸς καὶ νεφέλης ὠδηγοῦντο νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καὶ θάλασσα μὲν αὐτοῖς διέστατο φεύγουσι, κινῶσι δὲ οὐρανὸς ἐχορήγη· τροφὴν, πέτρα δὲ διψῶσιν ἐπήγαγε, πολεμοῦσι δὲ χειρῶν ἕκτασις ἀντὶ μυριάδων ἦν, δι' εὐχῆς ἐγείρουσα τρόπαια, καὶ ὁδοποιῶσα τὰ ἔμπροσθεν· ποταμοὶ δὲ ὑπεχώρουν τὴν συγγενῆ μούμενοι θάλασσαν, καὶ στοιχεῖα ἴστατο, καὶ τείχη σάλπιγγι κατεσείετο. Καὶ τί δεῖ λέγειν Αἰγυπτίων πληγὰς (95) τούτοις χαριζόμενας, καὶ Θεοῦ φωνὴς ἐξ ὄρους ἀκουόμενας, καὶ νομοθεσίαν διπλῆν, τὴν μὲν ἐν γράμματι, τὴν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ τὰλλα οἷς ἐτιμῶντο πάλα παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ δὲ νοσεῖν ἤρξαντο, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐμάνησαν καὶ διέστησαν εἰς μέρη πολλὰ (τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπόλειαν (96) αὐτοὺς συναλαύοντος, καὶ τῆς ἀπονοίας ἦν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπεινοήθησαν, τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγνοήσαντες), καὶ τὴν βάρβρον τὴν σιδηρᾶν πόρρωθεν ἀπειλομένην αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτοὺς ἐβλυσαν, τὴν νῦν ἐπικρατούσαν ἀρχὴν λέγω καὶ βασιλείαν, τί γίνεται; καὶ τί πεπόνθασι;

II'. Θρηνηῖ μὲν αὐτοὺς Ἰερεμίας ἐπὶ τοῖς προτέροις πάθεσι, καὶ τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν ὀδύρεται· καὶ γὰρ ἦν ὄντως κάκεινα θρήνων καὶ ἄδουρμῶν ἕξι· πῶς δὲ οὐ τῶν μεγίστων τείχη κατεσκαμμένα, πόλις ἡδαφισμένη, ἀγίασμα καθηρημένον, ἀναθήματα σεσυλημένα, πόδες βέβηλοι καὶ γέρες· οἱ μὲν τοῖς ἀδάτοις ἐμβατεύοντες, αἱ δὲ κα-

⁶⁰ Exod. xix, 6; I Petr. ii, 9. ⁶¹ Exod. xiii, 21, seqq. ⁶² Exod. xiv, 22. ⁶³ Exod. xv, 12 seqq. ⁶⁴ Exod. xvi, 6. ⁶⁵ ibid. 13. ⁶⁶ Jos. iii, 17; vi, 20. ⁶⁷ Exod. vii-xi. ⁶⁸ Exod. xix, 16 seqq.

(91) Πλείστον. Bas. πλείον, id est ἀντὶ τοῦ ἀλλ', quasi diceret « semper. »

(92) Οὐχ. Vel legendum, οὐχοῦν, vel per interrogationem vertendum: « nonne? annon? »

(93) Κοιρῆς. Elias, πολλῆς, « multam afflictio-

nem. »

(94) Οὕτω. Regg. a, hm, οὕτως.

(95) Πληγὰς. Nonnulli codd. σφῆκας, « ves? » crabrones. »

(96) Ἀπόλειαν. Decat in Par editione.

τῶν (97) ἀπαύστων κατατρυφῶσαι, προφήται σιγῶν· A
 τες, ἱερεῖς ἀγρόμενοι, πρεσβύτει μὴ ἐλεοῦμενοι, παρ-
 θένοι καθυβριζόμενοι, νεότης πιπτουσα, πῦρ ἀλλό-
 τριον (98) καὶ πολέμιον, αἵματος ποταμοὶ ἀντὶ τοῦ
 οἴκου κυρός καὶ αἵματος, Ναζαρεῖται κατασυρόμενοι,
 θρήνοι τοῖς ὕμνοις ἀντεγειρόμενοι· καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν
 εἶπω τε τῶν Ἱερεμίου θρήνων, οἱ υἱοὶ (99) Σιών, οἱ
 τίμιοι καὶ ἀντιτιθέμενοι χρυσίῳ, οἱ τρυφεροὶ καὶ κα-
 κῶν ἀπαθεῖς, ξένην ὁδὸν ὁδεύοντες· καὶ ὁδοὶ Σιών
 κενθοῦσαι (1) παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἐορτάζοντας·
 καὶ μικρὸν πρὸ τούτων· χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρῶ-
 των, οὐ τροφήν ὀρέγουσαι τέκνοις, τῆς πολιορκίας
 ἐπικρατούσης, ἀλλ' ἐπὶ τροφήν ταῦτα σπαράττουσαι,
 καὶ λιμοῦ φάρμακον τὰ αὐτῶν ποιοῦμεναι φίλτατα,
 ταῦτα πῶς οὐ δευνὰ καὶ πέρα δευνῶν, οὐ τοῖς πά-
 σχουσι τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν τοῖς ἀκούουσιν; Ἐγὼ
 γοῦν δόσκεις ἂν ταύτην ἀναλάβω τὴν βίβλον, καὶ τοῖς
 θρήνοις συγγένωμαι, συγγίνομαι δ' (2) δόσκεις ἂν εὐ-
 κερρίαν σωφρονίσαι ἐθελήσω τῷ ἀναγνώσματι, ἐγ-
 κέπτομαι τὴν φωνήν, καὶ συγγέομαι δάκρυσι, καὶ
 οἶον ὑπ' ἑξίν μοι τὸ πάθος ἐρχεται, καὶ συνθρηνώ
 τῷ θρηνησάντι. Τὴν δὲ τελευταίαν αὐτῶν πληγὴν τε
 καὶ μετανάστασιν (3), καὶ τὸν νῦν ἐπιχειρῶμενον αὐ-
 τοῖς τῆς δουλείας ζυγόν, καὶ τὴν περιβόητον ὑπὸ
 Ῥωμαίοις ταπείνωσιν, ἧς οὐδὲν οὕτως ὡς ἡ στάσις
 αἴτιον, τίς θρηνησεί πρὸς ἀξίαν τῶν θρήνων γρά-
 ρειν (4) εἰδῶτων, καὶ λόγον ἐξισοῦν (5) πάθει; Ποῖαι
 βίβλοι ταῦτα χωρήσουσι; Μία στήλη (6) τούτοις τῆς
 συμφορᾶς ἡ οἰκουμένη πᾶσα καθ' ἧς ἐσπάρησαν, καὶ
 ἡ λατρεία πεπαυμένη, καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ
 ἔδαφος μάστις (7) γυνωσκόμενον, ἧς τοσοῦτον ἐπιδα-
 τὸν αὐτοῖς ἔστι μόνον, καὶ τοσοῦτον ἀπολαύουσι τῆς
 ποτε αὐτῶν δόξης, ὅσον ἐν ἡμέρᾳ φανέντες (8) θρηνη-
 σαι τὴν ἐρημίαν.

aieo Hierosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hæcenus duntaxat illis patet, id-
 que duntaxat fructus ex vetere sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facii solitu-
 dinem lugeant.

10. Δεινοῦ δὲ ὄντος οὕτως τοῦ στασιάζειν, καὶ
 τοσοῦτων αἰτίου κακῶν, ὡς τὰ τε εἰρημένα δείκνυσι,
 καὶ διὰ πλείονων ὑποδειγμάτων ἔστι μαθεῖν, ἔτι πολ-
 λῶ δεινότερον τὸ, καταλύσαντας μικροψυχίαν (9),
 καὶ τῶν τῆς εἰρήνης γευσαμένων καλῶν, πρὸς τὴν
 αὐτὴν νόσον πάλιν ὑπενεχθῆναι, καὶ πρὸς τὸν ἔβιον
 ἔμετον ἐπιστρέψαι, τὸ δὲ λεγόμενον (10), μὴδ' ὁ τοῦς
 ἀεκήτους παιδεύει τῇ πατρὶ σωφρονισθέντας. Καὶ γὰρ
 ὄρω κόφους καὶ ἀνοήτους οὐ τούτους ὑπολαμβανον-

10 Thren. iv, 2. 11 Thren. i, 4. 12 Thren. iv, 10.

(97) Καὶ τῶν. Deest καὶ, in Reg. a et Or.

(98) Πῦρ ἀλλότριον. Illum intelligit ignem, quo
 Nabuzardan Jerosolyman inflammavit.

(99) Οἱ υἱοί, etc. Sic Reg. hu et Or. Deest oi,
 in Par. edit. Billius vertit prepositi illi filii, etc.

(1) Κενθοῦσαι. Codices nonnulli, κενθοῦσαι.

(2) Δ'. Regg. hm, hu, Or. δέ.

(3) Μετανάστασιν. Colb. 3 et Mon'ac. ἀνάστασιν.
 Non male, quidquid dicat variarum lectionum col-
 lector. Nam ἀνάστασις, «desolatio» est et «eversio»,
 ut recte observat Budæus, notumque est, nisi
 quis valde in Græcis sit peregrinus.

(4) Γράφειν. Comb. legit συγγράφειν.

(5) Ἐξισοῦν. Oxon. ἐξισοῦντα τῷ πάθει.

(6) Στήλη. «Columna.» Quemadmodum, inquit

PATROL. GR. XXXV.

manus vero 191 circa res eas, quas tangere nefas
 erat, luxuriantes, prophetae silentes, sacerdotes
 abducti, senes absque misericordia habiti, constu-
 pratæ virgines, juvenus cadens, flamma aliena et
 hostilis, sanguinis fluvii pro sancto igne ac cruore,
 Nazaraei raptati, luctus canticis subrogati: atque,
 ut ex ipsis Jeremiae Threnis aliquis producam, in-
 clyti illi filii Sion⁹⁸, et auro æquandi, illi inquam
 delicati atque a malis immunes, insuetam viam
 obeuntes: et viæ Sion lugentes, eo quod nulli sint
 qui festos dies celebrent⁹⁹; ac paulo ante: manus
 mulierum misericordium¹⁰⁰, invalescente obsidione,
 non victum filiis porrigentes, sed potius ad cibum
 sibi parandum eos lacerantes, atque ex clarissimis
 suis pignoribus medicinam adversus grassantem
 famem quærentes? An non hæc gravia et plusquam
 gravia, non iis solum, qui tam ea pertulerunt, sed
 iis quoque qui nunc audiunt? Equidem, ut de me
 loquar, quoties hunc libellum in manus sumo,
 Threnosque lectito (id autem facio quoties sumo,
 Threnorum rerum insolentiam coercere hujusmodi le-
 ctione studeo), vocem mihi intercludi sentio, lacry-
 misque obruor, eamque calamitatem velut ob oculos
 positam videre videor, ac Jeremiae collamentor. At
 vero postremam eorum plagam, et e sedibus suis
 migrationem, ac servitutis jugum eorum capiti
 nunc incumbens, celebremque illam sub Romanis
 depressionem, quam nulla res æque ac seditio pe-
 perit, equis eorum, qui lamentationes conscribere,
 atque oratione calamitatem adæquare norunt,
 satis digne deplorabit? Quinam libri eam capient?
 Una utique illis calamitatis columna totus terrarum
 orbis est, per quem varie fusi sparsisque sunt, divi-
 nusque cultus compressus et extinctus, ipsamque

XIX. Porro autem, cum dissidiis laborare, tam
 grave sit, ac tot mala conflēt, quemadmodum, et
 ex iis quæ diximus, liquet, et pluribus exemplis
 discere licet, tum vero multo gravius est, depositis
 inimicitias, pacisque bonis degustatis, 192 In eum-
 dem rursus morbum provolvi, atque ad suum, ut
 dici solet, vomitum redire, ac ne ipsa quidem experi-
 entia, quæ stultorum magistra est, emendari.
 Etenim eos levitatis ac stultitiæ opinionem subire

Elias, ære, aut ex lapide excitatæ columnæ, aut
 aliquorum ærumnas, aut vituperationes prætereun-
 tibus exhibent, sic totus terrarum orbis, per quem
 dispersi sunt Judæi, instar columnæ, quæcumque
 horrenda ipsis acciderint, prædicat.

(7) Μάστις. Regg. a, hm, μάστις.

(8) Φανέντες. «Apparentes.» Romani imperato-
 ris, Adriani, ni fallor, lege, Judæis campos ubi urbs
 Jerosolymitana fuerat, per unum diem ex certo spa-
 tio videndi licentia dabatur. Comb. legendum patet,
 φανέντος.

(9) Καταλύσαντας μικροψυχίας. «Deposita pu-
 silla imitate.»

(10) Τὸ δὲ λεγόμενον. Deest in Regg. a, hu, Or.
 Mox Or. et tres Colb. μὴδὲ ὁ, pro μὴδ' ὁ.

comperio, non qui in vitio aliquo permanent, sed qui, instar auræ subinde se immutantis, aut reciprocentium Euriporum, aut instabilium maris fluctuum, facili momento in contrarias sententias feruntur ac revolvuntur. Atque illud insuper mecum considero, iis, qui dissidiis conflictantur, spem saltem concordiae solatium afferre, calamitatesque ipsorum maxima ex parte levare. Spes enim mutationis, ac melior rerum status ante oculos positus, maximam opem afflictis hominibus afferre solet. Qui vero sæpe quidem in concordiam redierunt, semper autem ad vitium relapsi sunt, his uha cum aliis rebus, melior quoque spes adempta est; ut qui non minus pacem ipsam, quam dissensionem, semper metuant, neutrique earum propter fidant.

XX. Nec vero hæc eo a me dici quisquam suspicetur, quod pacem omnem amandam et complectendam esse existimem; nam ut optimam quamdam dissensionem, ita perniciosissimam quamdam concordiam esse perspectum habeo; sed eam demum, quæ bona est, et boni causa linitur, ac Deo copulat. Atque, ut hæc brevi distinctione explicentur, ita sentio; haud bonum esse, ut quis segnior sit, aut fervidior quam par est, ita ut vel omnibus ob levitatem acquiescat, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus se removeat. Æque enim et inefficax segnitias est, et inobilitas atque inconstantia a societate et communione aliena. Verum ubi aperte se prodit impietas, tum vero, nobis faciendum esse, ut adversus ignem et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius adversus cætera simul omnia feramur, quam ut mali fermenti participes efficiamur, ac male affectis assentiamur: nec quidquam perinde metuendum est, ut ne quid magis quam Deum metuamus, ac propterea, cum veritati serviamus, fidei et veritatis doctrinam perfide deseramus. At cum suspicio sola animum nostrum male habet, metusque non satis exploratus, tum vero lenitatem potius quam celeritatem, et indulgentiam **193** potius quam arrogantiam et contumaciam adhibere convenit; multoque melius et mutuo nos ipsos, tanquam alii aliorum membra, corrigamus atque corrigamur, quam ut præiudicio per sessionem facto, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyranni ac non fratres, correctionem imperemus.

XXI. Quæ cum cognita et explorata habeamus, fratres, complectamur nos mutuo, et exosculemur, nunum vere efficiamur, et eum, qui medium maceræ parietem solvit ⁷¹, ac per sanguinem suum omnia

⁷¹ Ephes. II, 14.

(11) *Ὁὄτω γινώσκω...* κασι συμφύρεσθαι. Billius, « sic statuo; nec segniores quemquam esse debere, quam par sit, nec ferventiores, ita ut, vel ob levitatem ad omnes se aggreget, » etc.

(12) *Εὐκίνητον*. In editis sequitur, καί, quod, auctoritate melioris notæ codicum, delevimus.

(13) *Πρόδηλα*. Regg. a, bm, et tres Colb. πρόδηλον.

(14) *Ἀπάντων φοβητέον*. Or., Coisl. 4, πάντων. Idem Coisl. 1, Hervag., Combef. εὐλαβητέον, « cavendum, fugiendum. »

μένους, οἱ ἂν κακῶ τινι παραμένωσιν; ἄλλα τοὺς ἀγ-
δίως ἐπ' ἀμφοτέρα φερομένους καὶ μεταβρέοντας,
καθάπερ αὖρας μεταπιπτούσας, ἢ μεταβολὰς καὶ πα-
λιβρόλας Εὐρίπων, ἢ θαλάσσης ἄστατα κύματα. Σχοπῆ
δὲ κάκεινο, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς στάσεως μένοντα;
ἢ γοῦν ἐλπίς τῆς ὁμονοίας βῆους ποιεῖ, καὶ τὸ πλι-
στον αὐτοῖς ἐπικουρίζει τῆς συμφορᾶς· μέγιστη γὰρ
ἐπικουρία τοῖς ἀτυχοῦσι μεταβολῆς ἐλπίς, καὶ τὸ
κρεῖττον ἐν ὀφθαλμοῖς κείμενον· οἱ δὲ πολλὰκις μὲν
ὁμονοήσαντες, ἀεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν παλινδρομή-
σαντες, ἀψήρηται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ κρεῖτε-
ρος τῆν ἐλπίδα· οὐχ ἦττον τῆς στάσεως δεδοκότες
ἀεὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μὴδ' ἑτέρω θαβρῶντες, διὰ τὸ
ἐν ἀμφοτέροις εὐκίνητον καὶ ἀστάθμητον

utriusque levitatem et inconstantiam magnopere
B K'. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με λέγειν, ὅτι πᾶσαν εἰρή-
νην ἀγαπητέον· οἶδα γὰρ ὡς περ στάσιν τινὰ βελτί-
στην, οὕτω καὶ βλαβερωτάτην ὁμόνοιαν· ἀλλὰ τὴν γε
καλὴν καὶ ἐπὶ καλῶ καὶ Θεῷ συνάπτουσαν. Εἰ δὲ δεῖ
συντόμως διελέσθαι περὶ αὐτῶν, οὕτω γινώσκω (11),
οὔτε καθέστερον εἶναι τοῦ μετρίου καλῶν, οὔτε θερ-
μότερον, ὡς ἡ δι' εὐκολίαν πᾶσι συμφύρεσθαι, ἢ δι'
ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν· ὁμοίως γὰρ καὶ τὸ κω-
θὲς ἀπρακτον, καὶ τὸ εὐκίνητον (12) ἀκοινοῦντων.
'Ἄλλ' οὐ μὲν ἂν ἢ πρόδηλα (13) τὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ
πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ καιροῖς, καὶ δυνάσταις, καὶ
πᾶσι πρότερον ὁμοσε χωρητέον, ἢ τῆς ζύμης με-
εκτέον τῆς πονηρᾶς, καὶ συγκαταθετέον τοῖς κακῶς
ἔχουσι, καὶ οὐδὲν οὕτω τῶν ἀπάντων φοβητέον (14),
ὡς ἄλλο τι πρὸ Θεοῦ φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο προ-
δοῦναι περὶ τῆς πίστεως λόγους (15) καὶ τῆς ἀλη-
θείας, ἀληθεῖα δουλεύοντας· οὐ δὲ τὸ λυποῦν ὑπόνοι-
αι καὶ φόβος ἀνεξέταστος (16), βελτίων τοῦ τάχους ἢ
μακροθυμία, καὶ τῆς ἀθαδείας ἢ συγκατάθεσις (17),
καὶ πολλῶν κρεῖττον καὶ λυσιτελέστερον, ἐν τῷ κω-
νῶ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους ὡς ἀ-
λήλων μέλη, καὶ καταρτίζεσθαι, ἢ προκαταγνόντας
διὰ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τὸ ἀξιώπιστον τῷ χωρισμῶ
λύσαντας, ἔπειτα ἐξ ἐπιτάγματος, ὡς περ τυράννοις,
ἀλλ' οὐκ ἀδελφούς, νομοθετεῖν τὴν διόρθωσιν.

conducibilis est, ut in communi corpore manentes,

ut in communi corpore manentes, corrigamus atque corrigamur, quam ut præiudicio

KA'. Ταῦτα εἰδότες, ἀδελφοί, περιλάβωμεν ἀλλή-
λους, περιπτύξωμεθα, γενώμεθα γνησίως ἐν, μιμη-
σώμεθα τὸν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, καὶ
διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα, καὶ εἰ-

(15) *Περὶ τῆς πίστεως λόγους*. Reg. hu, Or., etc. τοὺς περὶ πίστεως λόγους.

(16) *Φόβος ἀνεξέταστος*. « Metus non satis exploratus, qui, » ut ait optime Basil. Schol., « instituta inquisitione, est depellendus : » ἂν διὰ τῆς ἐμ-
μελοῦς ἐξετάσεως ἐκδηλητέον. Billius : « timoribus nullis certis argumentis innixus. »

(17) *Συγκατάθεσις*. Billius, « indulgens demissio. » Leuvenklaius : « in concordiam reditio. »

ρηγνίσαντα· εἰπωμεν τῷ κοινῷ Πατρὶ τούτῳ, τῇ
 σμνῇ πολιῇ, τῷ πρῶμ καὶ ἡπίω ποίμηνι· Ὁρᾷς τὰ
 ἐπιχειρα τῆς ἐπεικειας; Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλ-
 μούς σου, καὶ ἴδε ἐπισυνηγμένα τὰ τέχνα σου, ὃν
 τρόπον ἐπόθεις, καὶ ὁ (18) προστεθῆναι σοι μόνον
 τοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἔν' ἐν γῆρα καλῶ καταλύ-
 σῃ; τὴν παροικίαν· Ἰδοὺ πάντες ἤκασι πρὸς σέ, καὶ
 ὁδὸς τὰς σὰς ἀναπαύονται πτέρυγας, καὶ τὸ ἐαυτῶν
 κυκλοῦσι θυσιαστήριον, μετὰ δακρύων ἀποφοιτήσαν-
 ται, καὶ μετ' εὐφροσύνης προστρέχοντες (19). Καίρε
 καὶ κατατέρπου, πατέρων ἄριστος καὶ φιλοτεχνότατος,
 ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνέδεδουαι καὶ περιέβλησαι, ὡς
 κρίμον νόμφη. Φθέγξαι καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς· Ἰδοὺ
 ἐγὼ καὶ τὰ πικρία ἃ μοι ἔδωκεν (20) ὁ Θεός. Πρόσ-
 θες καὶ ἄλλην φωνὴν δεσποτικὴν καὶ μάλα οικείαν·
 Ὁς δέδωκάς μοι ἐξύλαξαι, καὶ οὐκ ἀπόλεσα ἐξ
 αὐτῶν οὐδένα.

ΚΒ. Μῆδέ γε ἀπόλοιτο μῆδεις (21), ἀλλὰ πάντες
 μένωμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες
 τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονού-
 ντες, ὠπλισμένοι τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως, περιεζω-
 ρμένοι τὴν ὄσφυν ἐν ἀληθείᾳ, ἕνα μόνον εἰδότες τὸν
 κατὰ τοῦ πονηροῦ (22) πόλεμον, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου
 στρατηγουμένων, μὴ φοβούμενοι τοὺς δυναμένους
 ἀποκτείνειν τὸ σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς λαθεῖσθαι μὴ δυ-
 ναμένους, φοβούμενοι δὲ τὸν καὶ ψυχῆς καὶ σώματος
 Κύριον φυλάσσοντες τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἣν
 παρὰ τῶν Πατέρων εἰλήφαμεν, προσκυνοῦντες Πατέ-
 ρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἐν Υἱῷ τὸν Πατέ-
 ρα, ἐν Πνεύματι τὸν Υἱὸν γινώσκοντες, εἰς ἃ βεβα-
 πίσαμεθα, εἰς ἃ πεπιστεύκαμεν, ὅς συντετάγμεθα,
 πρὶν συνάψαι διαιρούντες (23), καὶ πρὶν διαιρεῖν
 (24) συνάπτοντες, οὕτε τὰ τρία ὡς ἕνα (25) (οὐ γὰρ
 ἀνπόστατα (26), ἢ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως (27), ὡς
 εἶναι τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' οὐ πρᾶ-
 γμασι), καὶ τὰ τρία ἕν. Ἐν γὰρ οὐχ ὑποστάσει (28),
 ἀλλὰ θεότητι· μονὰς ἐν Τριάδι προσκυνουμένη, καὶ
 Τριάς εἰς μονάδα ἀνακαταλιουμένη (29), πᾶσα
 προσκυνητὴ, βασιλικὴ πᾶσα, ὁμόθρονος, ὁμόδοξος,
 ὑπερκόμιος, ὑπέρχρονος, ἄκτιστος, ἀόρατος, ἀν-
 αφής, ἀπεριληπτος, πρὸς μὲν ἑαυτὴν ὅπως ἔχει (30)
 τάξως, αὐτῇ μόνῃ (31) γινωσκομένη (32), σεπτῇ δ'
 ἡμῖν ὁμοίως καὶ λατρευτῇ, καὶ μόνῃ τοῖς Ἁγίοις τῶν
 ἁγίων ἐμβατεύουσα. τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν ἐκτός ἐξ-
 ὄντων ἁγίων ἐμβατεύουσα.

A conciliavit, et pacavit⁷², imitemur. Dicamus com-
 muni huic Patri, venerabili canitiei, mansueto et
 placito Pastori: Vides moderationis tuæ præmia?
 Tolle per circuitum oculos tuos, et collectos filios
 tuos vide⁷³, quemadmodum cupiebas, quodque
 unum ut tibi contingeret, noctes diesque postulabas,
 ut in senectute bona peregrinationis tuæ dies con-
 cluderes. En omnes ad te venerunt, ac sub pennis
 tuis quiescunt, suumque altare cingunt, cum la-
 crymis illi quidem egressi, cum gaudio autem re-
 currentes. Gaude et oblectare, patrum optime ac
 filiorum amantissime, quoniam his omnibus, non
 secus ac sponsa mundo suo, indutus et amictus es.
 Loquere tu quoque ad nos: *Ecce ego, et pueri
 mei, quos dedit mihi Dominus*⁷⁴. Adde aliam
 quoque Domini vocem valde congruentem: *Quos
 dedisti mihi custodiri, et non perdiidi ex eis quem-
 quam*⁷⁵.

XXII. Atque utinam nemo pereat, sed omnes in
 uno spiritu maneamus, una mente collaborantes
 fidei Evangelii, unanimes, unum idemque sentien-
 tes⁷⁶, fidei clypeo armati, succincti lumbos in ver-
 itate⁷⁷, solum unum istud bellum scientes, quod
 adversus pravam illum, et eos, qui ipsius ductu et
 auspiciis pugnant, geritur: Non eos timentes, qui
 corporis quidem necandi potestatem habent, cæte-
 rum animam arripere nequeunt; sed eum, cui in
 corpora animasque nostras jus et imperium est,
 formidantes⁷⁸: præclarum depositum, quod a Pa-
 tribus nostris accepimus, custodientes⁷⁹; adoran-
 tes Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in Fi-
 lio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in
 quorum nomine baptismi aqua tincti sumus, in
 quos credidimus, quibus nomen dedimus, prius eos
 dividentes, quam conjunxerimus, priusque conjun-
 gentes, **194** quam distinxerimus, nec tria tanquam
 unum accipientes (neque enim ejusmodi sunt hæc
 nomina, ut per se non subsistant, aut de una tan-
 tum persona prædicentur, quasi opes nostræ in no-
 minibus, non autem in rebus sitæ sint), et tria
 unum esse credentes. Unum enim sunt, non perso-
 næ, sed divinitatis ratione. Unitas in Trinitate
 adorata, et Trinitas in unitatem collecta, tota ado-
 randa, tota regia, ejusdem throni et gloriæ, mundo
 sublimior, tempore superior, increata, invisibilis,

⁷² Coloss. 1, 19. ⁷³ Isa. LX, 4. ⁷⁴ Isa. VIII, 18. ⁷⁵ Joan. XVII, 12. ⁷⁶ Philipp. 1, 27; 11, 2. ⁷⁷ Ephes. 1, 14. ⁷⁸ Matth. X, 28. ⁷⁹ II Tim. 1, 14.

(18) Καὶ ὁ Combef. καὶ ἃ, nempe, τέχνα, « filios. » D
 (19) Προστρέχοντες. Sic Or. Editi vero, προτρέ-
 χοντες.

(20) Ἐδωκεν. Reg. hu, Or. δέδωκεν.

(21) Μῆδεις. Regg. a, bn, hu, Or., etc. μῆδὲ εἰς.

(22) Τοῦ πονηροῦ. « Diaboli. »

(23) Διαιροῦντες. His verbis, Sabellium, qui per-
 sonas divinas confundebat, carpit Gregorius.

(24) Διαιρεῖν. Reg. bn, tres Colbert., Or. δι-
 ελεῖν.

(25) Οὕτε τὰ τρία ὡς ἕνα. Coisl. 1 οὕτε τὰ τρία
 εἰς ἕν.

(26) Ἀνπόστατα. Coisl. 1 addit, τὰ ὀνόματα,
 « nomina; » quæ vox ita subaudienda; vel, si mavis,
 « personæ. »

(27) Ἡ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως. « Aut de una
 substantia, » seu, « subsistentia. » Billius reddit hanc
 vocem, Ὑποστάσεως, hic et alibi, per, « Personam; »
 quod non satis nobis Gregorii ac Orientalium mentī
 congruum videtur.

(28) Οὐχ ὑποστάσει, etc. « Non ratione subsi-
 stendi, sed divinitate. »

(29) Ἀνακαταλιουμένη. « Recapitulata, com-
 prehensa. »

(30) Ἐχει. Regg. bn, hu, ἔχη.

(31) Αὐτῇ μόνῃ. Sic Regg. bn, hn, et Or. In
 Par. edit. αὐτῇ μόνῃ, etc., quod veritè Billius: « sola
 quidem, quo erga se ordinè sit, intelligens. »

(32) Γινωσκομένη. Combef. legit, γινώσκουσα.
 Sic etiam Hervag. et Reg. bn, sed recentiori manu.

lactus et comprehensionis expertus, secundum vero A
ordinem qui in se est, sibi soli cognita, nobis tamen
ex æquo veneranda et adoranda, sola etiam in
Sancta sanctorum penetrans, res autem omnes con-
ditas foris relinquens, alias primo velo, alias secun-
do interclusas atque diremptas: primo nimirum,
cœlestes et angelicas a deitate, altero vero, natu-
ram nostram a cœlestibus. Hæc, fratres, agamus,
hoc animo sumus; eosque, qui aliter sentiunt, ut
veritatis labem et corruptelam, quoad quidem lice-
bit, assumamus atque curemus; incurabili autem
morbo laborantes aversemur: ne alioqui morbum
eorum ante contrahamus, quam illis sanitatem nostram impertiamus. Ac Deus pacis ⁸⁰, illius in-
quam pacis quæ intellectum omnem exsuperat ⁸¹, nobiscum erit, in Christo Jesu Domino nostro.
Amen.

⁸⁰ II Cor. xiii, 11. ⁸¹ Philipp. iv, .

(35) *Αύμνη*. Reg. hm, *λοίμνη*.

(34) *Δ' ἔχοντας*. Regg. hm, hu, Or. δὲ ἔχοντας.

(35) *Μεθ' ἡμῶν*. Sic tres Regg. ac tres Colb. Par.
μεθ' ὁμῶν.

(36) *Ἡμῶν*. *Ἀμήν*. Sic desinunt plerique codi-
ces, his omissis quæ in Par. edit. leguntur: ὃ ἡ
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, « cui gloria in
sæcula sæculorum. »

195 MONITUM IN ORATIONEM VII.

I. Cæsarius, cujus immatura mors est præcipuus istius orationis scopus, erat Gregorii Theologi frater natus minimus. Is paterna domo una cum Gregorio, studiorum causa, profectus, relicto in Palæstinæ scholis fratre, Alexandriam petiit (n. 6). Illic brevi tempore eam mathematicarum artium ac medicæ peritiam est adeptus (n. 8), quam postea « urbs princeps » Constantinopolis admirata, publicis dignitatum ornamentis, ipsoque senatorio gradu honorare voluit. Verum Cæsarius, spreto his omnibus honorum titulis, Gregorio fratri suo, qui Athenis digressus, in hanc urbem venerat, itineris socium se adjungens, in patriam reversus est.

II. Cum autem ibi aliquandiu moratus esset, inde iterum Constantinopolim repetens, « statim primum inter medicos gradum obtinuit, atque in amicorum numero apud Constantium imperatorem habitus, amplissimis honoribus est cumulatus (n. 10). » Nec minori in pretio fuit apud Julianum, qui, licet plerosque decessoris sui Constantii administratos valere jussisset, Cæsarium tamen libere ac publice coram Apostata Christi fidem profiteentem nullatenus ejecit. Clarior adhuc, Joviano, ac subinde Valentiniano et Valente impetrantibus, exstitit. Majorum etiam dignitatum quasi præludium erat præfectura, qua in Bithynia fungebatur, cum urbs Nicæna terræ motu subversa est. In hac calamitate ipse pene oppressus fuit Cæsarius. At « ipsa ruina, » rectius dixerim, divina virtute « protectus, solus propemodum incolumis evasit (n. 15). »

III. Interea parentes et amici, qui moleste ferebant tam illustrem animam in sæculi negotiis versari, arrepta hujus terræ motus occasione, eum, ut aulæ ac dignitatibus valediceret, vehementius hortari cœperunt. Eorum votis annuit Cæsarius, seque aulam derelicturum, per litteras Gregorio fratri significavit. Sed, heu! nimium cita mors ex adverso occurrit, et qui « terræ motu superior fuerat, morbo non item, » ut scribit Gregorius (ibid.); ex quibus colligunt eruditi (Bar. ad an. 368; Bolland. ad diem 25 Febr.; Tillemon-tius), non nisi brevissimum temporis spatium, inter terræ motum et Cæsarii mortem, intercessisse.

IV. Hæc sunt, quibus Gregorius oratorie amplificatis, suum ipsius et piorum parentum dolorem lenit ac sublevat. Inter Gregorianas orationes hanc specialiter accenset Hieronymus (37). Verisimile est habitam fuisse statim post Cæsarii obitum, id est, cum ejus exuvie Nazianzum devectæ, in sepulchro, quod sibi ipsis parentes longævi opportune paraverant, conditæ fuerunt. Non enim in patria sua mortuus est Cæsarius, ut contendit Baro-nius. Id autem nusquam legitur. Idcirco hæc funebris oratio in anno 368 exaunte, vel potius ineunte 369, collocanda videtur. Nam terræ motus, post quem Cæsarium obiisse diximus, idem ipse est, quem v Idus Octobris, Valentiniano et Valente con-sulibus, in Bithynia contigisse narrat Socrates (38); quod in annum vulgarem 368 re-cidit.

(37) *De script. eccl.* edit. Basil. 1529, p. 149.

(38) *Hist. l. iv, c. 11.*

196 V. Sunt in hac oratione nonnulla a Theologo relata, quæ eruditus nonnihil negotii facessunt. Etenim de Cæsario loquens Gregorius, ait : « In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere (ibid.). » Hærent hic eruditi, et dubitant quamnam hæc verba præfecturam significant; num « quæstoris munus, » ut Billius interpretatur; num « comitivam sacrarum largitionum, » aut « rerum privatarum » alteram, ut contendit Gothofredus (39); num denique « simplicem » in ea provincia « præfectum, » vel « comitem thesaurorum, » qui sub illustri viro comite sacrarum largitionum esset, ut volunt Bollandistæ (40) ac Tillemontius.

VI. Nihil certe immorabimur, ut hanc Billii interpretationem : « Quæstoris munere fongeatur, » refellamus. Etenim, ut observat Gothofredus, « quæstoris appellatione Græca vox, *καυεστωρ*, perperam hoc ævo exprimitur, quo quæstor non, ut olim, erat qui pecuniæ publicæ præerat; verum quem hodie ferme cancellarium dicimus, penes quem legum dicendarum pro principe, et rescriptorum ad preces supplicum jus erat, ut patet ex Claudiano et notitia imperii. » Nihil etiam fere de Gothofredi, Bollandistarum ac Tillemontii opinione dicemus. Suam quisque sententiam variis momentis confirmare nititur. Verum non magnum est utrinque rationum pondus ac firmitas. Ipse clarissimus vir Tillemontius fatetur, harum quamlibet dignitatum, Gregorii verbis, significari posse; atque etiam cum Gothofredi opinione mirum in modum consentire, quod ait Gregorius : « Provinciam scilicet Cæsario creditam, non postremum inter imperii dignitates locum obtinere. » Dubitat autem vir doctus, num comitiva tanta « præludium » ad ampliores gradus dici possit. Deinde, num Cæsarius in ea dignitate ab anno 364 ad annum 369 hæere debuerit, nec ad majora interim promoveri. At, pace doctissimi viri, dicere liceat, nullum de primo enasci posse dubium. Hanc enim præfecturam ipse Gregorius « quasi præludium » vocat. Quod autem ad secundum attinet, posito, quod contendit Tillemontius, « Cæsarium ad majora nunquam promotum, » si quid inde sequitur, nihil aliud sane, nisi quod Cæsarii dignitas non e tantulis, sed ex insignioribus aliqua fuerit, in qua pluribus annis eum hæere permiserit, cujus promovendi cupidissimus erat imperator. Neque vero id concedit Gothofredus, qui deinceps Cæsarium a Valente præfectura urbis Constantinopolitanæ auctum fuisse affirmat, ejusque meminisse Ammianum Marcellinum in gestis anni 365, et Zosimum lib. IV, quod et Leuvenklaius ad Zosimum annotavit.

VII. In tanta opinionum varietate, non facile, quæ tenenda sit via, dignoscitur. Tutius igitur erit Gregorii vestigiis adhærere; et cum ipse non meminerit ullius præfecturæ illa amplioris, quam in Bithynia administravit Cæsarius, atque etiam administrabat, cum morte sublatu est, commissam ipsi fuisse Constantinopolitanæ urbis præfecturam asserere nobis non licet; imo vix concedere possumus eum « rei privatæ comitem » fuisse. Diu namque habitavit in provincia, in quibus singulis, ut notat Pancirolus, erant thesaurorum præfecti. Præterea, comitiva rei privatæ, una erat e primariis tribus imperii dignitatibus, ac proinde gradus ad **197** majora, aut « præludium » dici non debuit, nec ipsis fuit. Repugnans enim Gregorii verbis, Cæsarium fratrem primo « comitem rei privatæ ac thesaurorum, » deinde « præfectum, » aut etiam « quæstorem » fuisse designatum. Si ita esset, longe profecto a majoribus ad minora descendisset, nedum prælusisset amplioribus. Id autem forte doctissimos viros in errorem induxit, quod non satis attenderint, non unum his temporibus existisse Cæsarium. Fuit namque Cæsarius, alter a Cæsario Gregorii fratre, vir potens, cui duas epistolas, quæ inter Gregorianas reperiuntur, inscripsit Gregorius. Is forte fuit anno 364 « rei privatæ comes, » ac deinceps « magister officiorum, prætorii præfectus, » atque etiam « consul, » nisi mavis hæc munera duos inter Cæsarios partiri.

VIII. Observare juvat Gregorium, in hac funebri Cæsarii laudatione, ne verbum quidem facere de scriptis, quæ ejus nomine circumferuntur. Quod silentium satis esse videtur, ut quatuor dialogos, qui sibi Cæsarii nomen præscribunt, ipsi falso ascriptos esse existimemus. Auctor siquidem dialogorum laudat Maximum, qui longo post Cæsarium tempore floruit, nempe sæculo septimo, adeoque recentior. Ridendus sane potius quam refellendus serio Leuvenklaius, qui mavult credere testimonia, quæ passim de Maximo in dialogis occurrunt, temere a quopiam assuta esse, quam Cæsario abjudicare dialogos.

IX. Deinde, dialogi præ se ferunt epigraphen, quæ ipsa dialogos Cæsarii fetum esse non posse prædicat; quippe quæ hujusmodi est, tum apud Leuvenklaium, tum in Bibliothecis Patrum, ut quæstiones tum propositas significet, cum Cæsarius « a secretis erat, » et Constantinopoli docens viginti totos annos commorabatur. » Quæ de Cæsario dici nequaquam possunt. Nec enim aut « docens, » aut « a secretis » unquam legitur, multoque minus « viginti totos annos Constantinopoli docere » potuit, qui in ea urbe, ne quidem decem, aut etiam octo annis versatus est. Et certe Theologus aperte satis indicat nihil a fratre Cæsario, de arte oratoria, de medica, de mathesi, de philosophia, etc., in publicam lucem editum. Potuisset sane de his artibus cum laudè disserere; non vero de theologia, qua in palestra non desudarat homo catechumenus. Unde dubitari merito potest, utrum hos dia-

(39) *Cod. Theod.* tit. 1, l. VIII, tom. III, p. 385 et 386.

(40) Febr. p. 496.

logos legerint, qui eos Cæsario ascribunt. Etenim cuilibet legenti patet dialogorum auctorem fuisse virum theologicis in rebus maxime versatum, et fama notissimum. Nam qui interrogant, profitentur (41) « se absurdarum fluctibus opinionum exhaustos, ad magistri benignitatem, velut ad portum quemdam, se conferre, quo de adoranda Trinitate, aliisque sacrarum litterarum capitibus vera doceantur; Patrisque filiorum studiosissimi » nomina « doctorem » compellant. Quæ quidem appellatio sacerdotem, eumque theologiarum rerum peritia insignem, significat. Ac re quidem ipsa doctor disputationem altera die abruptus ait: « (42) Quia nos modo ratio temporis ad peragenda mysteria, sancto cœlu nos exspectante, compellit, » etc. Quisquis ergo hos dialogos Cæsario velit ascribere, necesse est ut idem medicum in theologum, catechumenum in sacerdotem, nova et plane admiranda metamorphosi, transmutet.

198 X. Demum auctor dialogorum Origenem appellat (43) « vanum nugatorem, scriptorum impiissimum, » et ejus dogmata « venenata et pestifera, quæ simpliciores decipiant. » Itane, amabo, de Origene locutus fuisset Gregorii frater, nedum Gregorius ipse, qui longo post tempore Origenis excerpta, « velut Basilii ac sui ipsius monumentum, » ad Theodorum mittebat (44)? Quo penitus subvertitur inepta scriptoris cujusdam (45) opinio, qui dialogos ab ipso Theologo, Cæsario fuisse suppositos voluit; idque ex perturbato quodam et obscuro Photii (46), qui, ne id quidem somnians, cogitavit, textu astruere conatur. Unum duntaxat ex Photii dictis colligitur, dialogorum auctorem, cujus meminit, Photio, qui sæculo nono vixit, esse antiquiorem.

(41) Lib. 1 *Bibl. PP.* 1624, t. XI, p. 545.

(42) Quæst. 114.

(43) Quæst. 140 et 147.

(44) Epist. 87.

(45) *Lalib. Script. eccles.*, t. I, p. 217.

(46) Phot., c. 210, p. 540.

ORATIO VII^a.

ΛΟΓΟΣ Ζ

Funeris in laudem Cæsarii fratris oratio, super- A *ΕΙς Καισάριον τὸν φαυτοῦ (47) ἀδελφὸν ἐκεί-*
stitibus adhuc parentibus. *ριος, περιόντων ἐτι τῶν γονέων.*

I. Existimatis fortasse, o amici, et fratres, et patres, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso dulces, me cupide ad dicendum prodire, ut eum qui discessit, lacrymis ac luctibus prosequar, aut longam et elegantem orationem, qua plerique gaudent, habeam. Et quidem vos, tanquam mihi mœroris ac luctus socii futuri, comparastis, ut in meo casu vestros casus deploretis, si quibus hujusmodi quidpiam accidit, et in amici calamitatibus dolere condiscatis; alit vero ut aures pascatis, animosque oblectetis. Oportere si quidem nos ex calamitate quoque ipsa ostentationis ansam arripere, cujusmodi quondam erat nostra ratio, cum et in cæteris perquam redundantes, ac terrenis rebus addicti essemus, et in sermonibus ambitiosi; priusquam scilicet ad verum et supremum sermonem oculos sustulissemus, Deoque, a quo omnia, rebus omnibus donatis, Deum pro omnibus rebus accepissemus. Ne, quæso, id de nobis existimetis, si quid dextrî existimare vultis. Nam nec eum qui discessit, amplius quam par sit, lugebimus, ut qui ne in aliis quidem talia probare soleamus; nec in eo laudando modum ac decorum excedemus, quanquam gratum, ac, si quod aliud, maxime congruum munus est eloquenti viro oratio, et ei qui sermones

A'. Οἰσεθέ με ἴσως, ὦ φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, θρήνους ἐπιβαλοῦντα τῷ ἀπελθόντι καὶ ὀδυρμούς, ὑποδέχσθαι προθύμως τὸν λόγον, ἢ μακροῦς ἀποσευόιντα καὶ κομφοῦς λόγους, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. Καὶ οἱ μὲν ὡς συμπενηθῆσόντες, καὶ συνθρηνησόντες παρεσκευάσθε, ἵν' ἐν (48) τῷ ἐμῷ πάθει τὰ οικεῖα δακρύσητε, ὅσοις τι τοιοῦτόν ἐστι, καὶ σοφίσθητε τὸ ἀλόγῳ ἐν φιλικῶς πάθει· οἱ δὲ ὡς τὴν ἀκοήν ἐστιάζοντες, καὶ ἠδῆλους ἐσόμενοι. Χρῆναι γὰρ ἡμῶς ἐπιδειξιν ποιήσασθαι καὶ τὴν συμφορὰν, οἷά ποτε ἦν τὰ ἡμέτερα, ἠνίκα τᾶλλα ἤμεν ἱκανῶς περιττοὶ καὶ τῆς ὕλης (49), καὶ τὰ περὶ λόγους φιλότιμοι· πρὶν ἀναβλέψαι πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνωτάτω, καὶ πάντα δόντες (50) Θεῷ, παρ' οὗ τὰ πάντα, θεοῦ ἀντὶ πάντων λαβεῖν. Μηδαμῶς, μὴ τοῦτο περὶ ἡμῶν ὑπολάβητε, εἰ τι ὑπολαμβάνειν βούλεσθε δεξιόν. Οὕτε γὰρ (51) θρηνησομεν τὸν ἀπελθόντα πλέον ἢ καλῶς ἔχει, οἷ γε μηδὲ τῶν ἄλλων τὰ τοιαῦτα ἀποδεχόμεθα, οὔτε ἐπαινεσομεθα πέρα τοῦ μέτρου καὶ πρόποντος (52), καίτοι γε ὄρων φίλον καὶ οικειότατον, εἴπερ τι ἄλλο τῷ λογίῳ λόγος, καὶ τῷ διαφερόντως ἀγαπήσαντι τοὺς ἐμοὺς λόγους ἢ εὐφημία· καὶ οὐ ὄρων μόνον, ἀλλὰ καὶ χρέος ἀπάντων χρεῶν δικαιοτάτων. Ἄλλ' ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὸν περὶ ταῦτα νόμον καὶ

• Alias X; quæ autem 7 erat, nunc 9. — Habita C exente anno 568 vel ineunte 569.

(47) *Ἐαυτοῦ*. Deest in Regg. a, ph, duobus Colb., Or. 1, Jes., etc. In aliis desunt, περιόντων ἐτι τῶν γονέων.

(48) *Ἴρ' ἐν*. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, ἵνα ἐν.

(49) *Καὶ τῆς ὕλης*. Billius: « Ac rebus ex materia concretis. » Scholiastes antiquus observat hyperbatum hic esse, et sic legendum: ἠνίκα καὶ ἐπὶ

(50) *Δόντες*. In Or. 1, γρ. δόντας.(51) *Γάρ*. Deest in Reg. ph, Or. 1 et Jes.(52) *Καὶ πρόποντος*. Desunt in Regg. bm, ph, tribus Colb., Or. 1 et Jes.

δακρυσάντες καὶ θαυμάσαντες (οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἔξω
 τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας· *Μνήμη* τε γὰρ *δικαίων*
μετ' ἐγκωμίων· καὶ, *Ἐπι νεκρῶν*, φησὶ, *κατὰ γὰρ*
δακρυα, καὶ ὡς *δεινὰ πάσχων ἐναρξαι θρήνου*·
 Ἰσον (53) ἀναλλαγίας χωρίζων ἡμᾶς καὶ ἀμετρίας),
 τὸ μετὰ τοῦτο ἦδη τῆς τε ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν
 ἀπένειάν ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀξιώματος
 ὑπομνήσομεν, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς ἄλλοις
 παράκλησιν ἐπιθήσομεν (54), καὶ μεταθήσομεν τὴν
 λύπην ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν προσκαίρων ἐπὶ τὰ
 πνευματικὰ καὶ αἰδία.

animæ dignitatem vobis in mentem revocabimus,
 tionem imponemus, et mœrorem a carne ac rebus

B. Καίσαρι πατέρες μὲν, ἐν ἐντεῦθεν ἀρξώμαι
 ἔθεν ἡμῖν προπεδέστατον (55), οὗς πάντες γινώσκε-
 τε, καὶ ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες
 ζηλοῦτε (56), καὶ θαυμάζετε, καὶ διηγείσθε τοῖς ἀγνο-
 ῶσιν, εἴπερ τινὲς εἰσὶν ἀνθρώπων, ἄλλος ἄλλο τι μέ-
 ρος ἀπολαθόντες· ἐπεὶ μὴ πάντα τὸν αὐτὸν οἶόν τε,
 μὴδὲ μιὰς γλώσσης τὸ ἔργον, κἂν σφόδρα τις ἢ τῶν
 φιλοπονυμάτων καὶ φιλοτιμῶν· οἷς πολλῶν καὶ με-
 γάλων ὑπαρχόντων εἰς εὐφημίαν (εἰ μὴ τῶν περι-
 τῶν (57) εἶναι δοκῶν τὰ οἰκεία θαυμάζων), ἐν μέγιστον
 ἀπάντων, καὶ ὡσπερ ἄλλο τι ἐπίσημόν ἐστιν ἡ εὐσέ-
 λεια· τοὺς σεμοὺς τοῦσδε λέγω καὶ πολιούς, καὶ οὐχ
 ἴστων δι' ἀρετὴν αἰδεσίμους (58) ἢ διὰ γῆρας· ὧν τὰ
 μὲν σώματα χρόνῳ κέκμηκεν, αἱ ψυχαὶ δὲ Θεῷ νεά-
 ζουσιν.

virtutis quam senectutis nomine venerandos :
 tialia sunt, animæ autem Deo florent ac pubescunt.

Γ. Πατήρ μὲν ἐκ τῆς ἀγριελαίου καλῶς ἐγκεντρι-
 σθεις εἰς τὴν καλλιέλιον, καὶ τοσοῦτον κοινωνήσας
 τῆς πίσωτης, ὥστε καὶ ἄλλους ἐγκεντρίζειν πι-
 σευθῆναι, (59) καὶ θεραπεύειν ἀγχερισθῆναι ψυχῶν,
 ἠγῆλδς ὑψηλῶς τοῦ λαοῦ τοῦδε προκαθεζόμενος, Ἀα-
 ρῶν τις δευτέρως, ἢ Μωϋσῆς, Θεῷ πλησιάζειν ἠξιω-
 μένος, καὶ θεῖαν φωνὴν χορηγεῖν, τοῖς ἄλλοις ἰστα-
 μένος πόρκοθεν, πρῶτος, ἀόργητος, γαλιηδὸς τὸ εἶ-
 δος (60), θερμὸς τὸ πνεῦμα, πολὺς τὸ φαινόμενον (61),
 πλουσιώτερος τὸ κρυπτόμενον. Τί ἂν ὑμῖν ἀναζωγρα-
 φοῖην τὸν γινωσκόμενον; Οὐδὲ γὰρ εἰ μακρὸν ἀποτε-
 ναίμεν λόγον, εἴποιμεν ἂν τι τοσοῦτον ὅσον ἀξίον,
 καὶ ὅσον ἐκαστος συνεπίσταται (62) τε καὶ ἀπαιτεῖ
 τὸν λόγον· καὶ βέλτιον ταῖς ὑπονοίας παραχωρεῖν
 (63) ἢ τῷ λόγῳ τὸ πολὺ περικόπτειν τοῦ θαύμα-
 τος.

ationibus relinquere, quam 200 sermone meo

Δ. Μήτηρ δὲ ἀνωθεν μὲν καὶ ἐκ προγόνων καθιε-

A meos unice amavit, laudatio; nec munus duntaxat,
 sed etiam debitum omnium debitorum justissimum.
 Verum cum hactenus ipsi lacrymis et laudibus
 prosecuti fuerimus, ut ne legem 199 eam, quæ in
 huiusmodi rebus viget, neglexisse videamur (ne-
 que enim hoc a nostra philosophia est alienum :
Memoria quippe justorum, inquit ille, *cum laudi-
 bus* 20; et, *Super mortuum plora, et quasi dira pas-
 sus incipe plorare* 21; æque scilicet nos et ab indo-
 lentia, et ab immodico luctu disjungens), postea
 et humanæ naturæ imbecillitatem ostendemus, et
 et debitam iis, qui in dolore versantur, consola-
 tionem ad spiritualia et æterna transferemus.

B. Cæsarius igitur, ut hinc incipiam unde me
 maxime decet, parentes eos habuit, quos omnes
 nostis, quorumque virtutem oculis atque auribus
 usurpantes æmulamini, mirificis laudibus in cœlum
 effertis, aliisque, quibus ea ignota est, si qui tam-
 en sint, narratis, alius aliam quamdam partem
 accipientes. Neque enim fieri potest ut unus omnia
 exponat, nec unius linguæ hoc opus est, quantum-
 vis aliquis labore ac diligentia valeat, ac summum
 animi studium et contentionem adhibeat. Quibus
 cum multa et magna laudum argumenta suppe-
 tant (nisi fortasse cuiquam inepte facere videor,
 qui domesticas laudes prædicem), una tamen eos
 res potissimum nobilitat, et insignes reddit, nem-
 pe pietas. Hos graves et canos dico, nec minus
 quorum corpora quidem tempore fracta et d' li-

C. III. Pater quidem ex oleastro in fructiferam oli-
 vam pulchre insitus, pinguedinisque usque adeo
 particeps factus, ut alios quoque inserendi cura
 ipsi commissa, et animarum cultura mandata sit,
 excelsus excelsæ huic populo præsideus, alter
 Aaron, aut Moses, hanc dignitatem consecutus, ut
 ad Deum appropinquet, ac vocem divinam aliis
 procul stantibus subministret, mansuetus, ab
 ira alienus, vultu tranquillus, spiritu fervidus, di-
 ves his rebus quæ oculis cernuntur, ditior iis quæ
 tectæ et absconditæ sunt. Quid autem vobis eum,
 qui notus est, describere aggredior? Neque enim,
 etiamsi sermonem in longum protraherem, paren-
 tamen illius virtuti orationem afferrem, quantum-
 que unusquisque vestrum novit ac postulat, dice-
 rem. Ac præstat id in opinionibus vestris et cogli-
 magnam miraculi partem amputare.

IV. Mater autem antiquitus quidem atque ab

20 Prov. x, 7. 21 Eccli. xxxviii, 16.

(53) Ἰσον. Reg. v, Coisl. 4, ἴσως, « fortasse. »
 (54) Ἐπιθήσομεν. Sic Reg. ph, tres Colb., Coisl.
 1 et 2, Or. 4, et Hervag. Par. edit. ἐπιδείξομεν,
 « ostendemus. »
 (55) Προπεδέστατον. Reg. ph, προπεδέστερον.
 (56) Ζηλοῦτε. Reg. ph., Or. 4, et Jes. ζηλοῦ-
 τέ τε.
 (57) Περιττός. « Nimius, immoderatus. »
 (58) Αἰδεσίμους. Reg. ph, tres Colb., Or. 4, et
 Jes. ὀμοίμους.

(59) Ὅστε... πισευθῆναι. Billius : « Ut aliorum
 quoque insitio ipsi commissa. »
 (60) Τὸ εἶδος. Reg. ph, τὸ ἦθος, « moribus. »
 (61) Πολὺς τὸ φαινόμενον, etc. « Dives externis
 dotibus ac virtutibus, quæ oculis conspiciuntur;
 ditior iis quæ latent. » Sic intelligenda hæc Grego-
 riï verba monet Elias.
 (62) Συνεπίσταται. Coisl. 4, συνεπίσταται.
 (63) Παραχωρεῖν. Reg. ph, tres Colb., Or. 4, et
 Jes. συχωρεῖν.

ipsis proavis Deo consecrata, pietatem, instar necessariorum ejusmodi hereditatis, non ad ipsam tantummodo, sed ad liberos quoque deducens, ex sanctis primitiis vere sancta conspersio. Quam etiam tantum auxit et amplificavit, ut ne mariti quidem perfectionem (dicam enim, etiamsi hic sermo temeritate non careat), alii ulli, quam ipsi, ascribendam esse nonnulli credant, ac prædicent; eamque, o rem miram! pro pietatis præmio majorem ac perfectiorem pietatem accepisse. Ambo filiorum simul et Christi amantes, id quod summa admiratione dignum est, imo Christi amantiores quam liberorum; quippe qui unum hunc ex liberis fructum caperent, ut a Christo agnoscerentur, nomenque ducerent, solaque virtute, atque cum eo, quod præstantius est, velut conjunctione ac necessitudine se prole felices definirent: ambo humani, misericordes, multa lineis, et latronibus, at mundi principi eripientes, ab incolatu ad habitationem eos transferentes, maximamque hereditatem, hoc est, futuræ vitæ splendorem, filiis coaccervantes. Sic illi ad altam senectutem pervenerunt, virtute atque annis inter se pares, ac pleni dierum, tam qui manent quam qui fluunt ac dilabuntur: uterque primas inter mortales habiturus, nisi mutuo ipsi sese principatu prohiberent. Denique omnes felicitatis numeros expleverunt, excepta hac postrema, ut quispiam existimare queat, sive probatione, sive dispensatione: hoc est, meo quidem iudicio, ut præmissis eo filio, cui propter ætatis lubricum magis timendum erat, ita jam ipsi domo ad superna transferantur.

V. Atque hæc exposui, non ut illorum laudes prædicarem, aut quod essem nescius vix quemquam etiam tota oratione de eorum laudibus instituta, materię dignitatem assequi posse: verum ut illud ostenderem a patribus debitam Cæsario virtutem fuisse, nec mirum vobis aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus talibus laudibus se dignum præbuit; sed illud potius, si, neglectis domesticis et propinquis exemplis, alios sibi spectandos proposuisset. Atque initia quidem ejusmodi fuerunt, et qualia esse vere ingenuis conveniebat, ac recte et honeste victuris. Ut autem media incidam, hoc est, pulchritudinem, magnitudinem, atque illius in omnibus rebus gratiam, et velut in sonis concentum (quandoquidem nec nostrum est res hujusmodi mirari, tametsi aliis non parvæ esse videantur), ad ea quæ deinceps sequuntur, et quæ, ne si cupiam quidem, facile prætermittere possum, orationem conferam.

(64) *Mόνον*. Coisl. 1, *μόνην*.

(65) *Αὐτό αὐξήσασα*. Reg. hm, αὐτήν. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et Jes. φύραμα, ἢ τὸν αὐτὸν (nempe, κληρὸν) αὐξήσασα.

(66) *Τελειότεραν*. Or. 1, *τελεωτέραν*.

(67) *Κρείττον*. Hac voce (« Deum » intelligere videtur Gregorius, ac proinde vertendum, « cum Deo conjunctione et necessitudine. » Billius in prima editione sic verterat: « sola virtute conjunctioneque cum Deo atque consortio, felicem liberorum procreationem definient. »

ρωμένη Θεῷ, καὶ κληρὸν ἀναγκαῖον οὐκ εἰς ἑαυτὴν μόνον (64), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς κατὰ τοῦσα τῆς εὐσέβειαν, ἐξ ἀγίας ἀπαρχῆς ὄντως ἄριον φύραμα τοσοῦτον δὲ αὐτὸ αὐξήσασα (65) τε καὶ πλεονάσασα ὥστε ἦδη τισὶ (φθέγξομαι γάρ, εἰ καὶ τολμηρὸς ὁ λόγος), μηδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα ἐτέρου τι νῆς ἢ ταύτης ἔργον γενέσθαι, πιστευθῆναι τε καὶ βῆθῆναι· καὶ, ὡς τοῦ θαύματος ἰσθλὸν εὐσεβείας ἐδοῦναι μείζονα καὶ τελειότεραν (66) εὐσέβειαν. Φιλόπαιδες ἄμφω καὶ φιλόχριστοι, τὸ παραδοξότατον, μᾶλλον δὲ φιλόχριστοι πλέον ἢ φιλόπαιδες· οἷς γε καὶ τῶν τέκνων μίαν τὴν ἀπόλαυσιν ἦν, τὸ ἀπὸ Χριστοῦ καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἰς εὐπαιδείας ὁρος ἢ ἀρετῆ, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρείττον (67) οικειώσεις· εὐσπλαγχνοὶ, συμπαθεῖς, ἀρπάζοντες τὰ παλιὰ σθητῶν, καὶ ληστῶν, καὶ τοῦ κοσμοκράτορος, ἐκ τῆς παροικίας εἰς τὴν κατοικίαν μετασκευαζόμενοι, καὶ κληρὸν μέγιστον τοῖς παισὶ τὴν ἐκείθεν λαμπρότητα θησαυρίζοντες. Οὕτω τοι καὶ εἰς λιπαρὸν (68) ἔφθασαν γῆρας, ὁμοίμοι καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡλικίαν, καὶ πλήρεις ἡμερῶν, τῶν τε μενουσῶν ὁμοίως καὶ τῶν λυομένων· παρὰ τοσοῦτον ἐκάτερος οὐκ ἔχων τὰ πρῶτα τῶν ἐπὶ γῆς, παρ' ὅσον ἐπὶ ἀλλήλων εἰς τὸ πρωτεύον ἐκυλούοντο, καὶ πάσης εὐδαιμονίας μέτρον ἐπλήρωσαν, πλην τῆς τελευταίας ταύτης, ὡς ἂν οἰκθροῦναι τις, εἴτε δοκιμασίας χρῆθ' ἔλεγειν, εἴτε οικονομίας· ἡ δὲ ἐστίν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τὸν σφαλερώτερον τῶν παιδῶν δι' ἡλικίαν προπέμψαντες, οὕτως ἦδη καταλάσαι τὸν βίον ἐν ἀσφαλείᾳ (69), καὶ πρὸς τὰ ἀνωπανοικεῖσθαι μετατεθῆναι (70).

seculo animo vitam claudant, et cum universa

Ε'. Καὶ ταῦτα διήλθον, οὐ τούτους ἐγκωμιάσαι βουλόμενος, οὐδὲ ἀγνοῶν, ὅτι μόλις ἂν τις τῆς ἀξίας ἐφίκοιτο, καὶ ἄλην ὑπόθεσιν λόγου τὸν τούτων ἐπαινον ἐνιστήσασθαι (71), ἀλλὰ ἵν' ἐπιδείξωμαι ἐκ πατέρων ὀφειλομένην Καισαρίῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ μὴ θαυμάζητε, μηδὲ ἀπιστήτε, εἰ, τοιοῦτων τυχῶν γεννητόρων, τοιοῦτων ἑαυτὸν παρέσχεν ἐπαίνων ἄξιον· ἀλλὰ τούναντιον, εἰ πρὸς ἐτέρους εἶδε, τῶν οικειῶν καὶ τῶν ἐγγύθεν ἀμελήσας ὑποδειγμάτων. Τὰ μὲν δὲ πρῶτα τοιαῦτα, οἷα προσήκει εἶναι τοῖς ὄντως (72) εὐγεγονῶσι, καὶ καλῶς βιώσεσθαι μέλλουσιν. Ἴνα δὲ τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὴν ἐπιπᾶσι τοῦ ἀνδρὸς χάριν, καὶ ὡς περ ἐν φθόγγοις εὐαρμοσίαν (ὅτι μηδὲ πρὸς ἡμῶν (73) τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις οὐ μικρὰ φαίνεται), πρὸς τὰ ἐφεξῆς (74) βαδίζομαι τοῦ λόγου, καὶ ἂν μηδὲ βουλομένω παραλίπῃν ῥάδιον.

(68) *Εἰς λιπαρὸν*. « Ad uberem beatamque neciuitatem. »

(69) *Ἐν ἀσφαλείᾳ*. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, σύν ἀσφαλείᾳ, « cum securitate. »

(70) *Μετατεθῆναι*. Sic Reg. hu. Par. μεταδεθῆναι.

(71) *Ἐνιστήσασθαι*. Coisl. 1, συστήσασθαι.

(72) *Ὀντως*. Deest in pluribus codd. nec reddidit Billius.

(73) *Πρὸς ἡμῶν*. Sic tres Regg., tres Calh., Or. 1, et Jes. Editi verni, ὁμῶν.

(74) *Τὰ ἐφεξῆς*. Reg. a, τὰ ἐξῆς.

Γ'. Ὑπὸ δὴ τοιούτοις ἦθεσι τραφέντες καὶ παι- A
 δευθέντες (75), καὶ τοὺς ἐκταῦθα μαθήμασιν ἱκανῶς
 ἐνασκηθέντες, ἐν οἷς ἐκεῖνος (76) τάχως τε καὶ
 μεγέθει φύσεως οὐδ' ἂν εἴποι τις ὅσον ὑπὲρ τοὺς
 πολλοὺς ἦν· ὧ πῶς ἀδίκρυπτι τὴν τούτων παρέλθω
 μνήμην, καὶ μὴ με ἀφιλόσοφον ἐλέγξῃ τὸ πάθος
 παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν! ἀλλ' ἐπειδὴ γε ἀποδημίας και-
 ρὸς ἐδόκει, καὶ τότε πρῶτον ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθη-
 μεν· ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμαίνας
 (77) παιδευτηρίοις, ἀνοῦσι τότε κατὰ ῥητορικῆς
 ἔρωτα, ὃ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν καταλαβὼν, παν-
 τοίας παιδεύσεως καὶ τότε καὶ νῦν οὐσάν τε καὶ δο-
 κῶσαν ἐργαστήριον. Τί πρῶτον, ἢ τί μέγιστον εἶπω
 τῶν ἐκεῖνου καλῶν; Τί δὲ (78) παρῆς, μὴ τῷ μεγί-
 στω ζημιώσω τὸν λόγον; Τίς μὲν ἐκεῖνου διδασκάλους
 πιστότερος; Τίς δὲ ἤλιξι προσφιλέστερος; Τίς μὲν B
 μᾶλλον ἀπέφυγε (79) τὴν τῶν μοθηρῶν ἑταιρίαν καὶ
 ἑμίλιαν; Τίς δὲ τῇ τῶν βελτίστων ἑαυτὸν προσέθηκε
 πλεῖον (80), ἄλλοις τε καὶ τῶν ἐκ τῆς πατρίδος τοῖς
 εὐδοκιμωτάτοις καὶ γνωριμωτάτοις, εἰδὼς οὐδὲ τοῦτο
 φέρειν μικρὸν εἰς ἀρετὴν ἢ κακίαν τὰς συνουσίας;
 Ἐξ ὧν τίς μὲν ἀρχουσιν ἐκεῖνου τιμιώτερος; τίς δὲ
 τῇ πόλει πάση, καίτοι γε (81) διὰ τὸ μέγεθος πάντων
 ἔγκρυπτομένων, ἢ ἐπὶ σωφροσύνῃ γνωριμώτερος (82),
 ἢ ἐπὶ συνέσει περιφανέστερος;

urbī (quamvis sublimior prorsus ac abstrusior ipsius doctrina), aut ob temperantiam clarior, aut ob ingenii sagacitatem illustrior?

Ζ'. Ποῖον μὲν εἶδος οὐκ ἐπῆλθε παιδεύσεως; μᾶλ-
 λον δὲ ποῖον, ὡς οὐδὲ μόνον ἕτερος; Τίνοι δὲ παρήκην
 ἐγγὺς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ κατὰ μικρὸν (83), μὴ ὅτι C
 τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ τῶν
 πρεσβυτέρων, καὶ παλαιότερων ἐν τοῖς μαθήμασι; καὶ
 πάντα ὡς ἐν ἐξακσίχασας, καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστον
 τοὺς μὲν πτηνοὺς τὴν φύσιν φιλοπονίᾳ νικήσας, τοὺς
 δὲ γενναίους τὴν ἀσκήσιν διανοίας ὀξύτητι· μᾶλλον
 δὲ τάχει μὲν τοὺς ταχείς, σπουδῇ δὲ τοὺς φιλοπόνους
 ὑπερβαλὼν, καὶ τοὺς κατ' ἄμφω δεξιούς ἀμφοτέροις.
 Γνωμετρίας μὲν γε καὶ ἀστρονομίας, καὶ τῆς ἐπικιν-
 δύνου τοῖς ἄλλοις παιδεύσεως, ὅσον χρησίμην ἐκλεξά-
 μενος, τοῦτο δὲ ἦν ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων εὐαρμοστίας
 καὶ τάξεως τῶν δημιουργῶν θαυμάσαι, ὅσον βλαβερὸν
 ταύτης διέφυγεν· οὐ τῇ φορᾷ τῶν ἄστρον διδῶν τὰ
 ἴσα καὶ τὰ γινόμενα, ὡς οἱ τὴν ὁμόδουλον ἑαυτοῖς
 (84) κτίσιν ἐπανιστάντες τῷ κτίσαντι, Θεῷ δὲ καὶ
 τᾶλλα πάντα, ὡς περ εἰκός, ἀνατιθεῖς, καὶ τὴν τούτων
 κίνησιν ἀριθμῶν δὲ καὶ λογισμῶν, καὶ τῆς θαυμα- D
 σίας ἱατρικῆς, ὅση τὰ περὶ φύσεις, καὶ κράσεις, καὶ
 τὰς ἀρχὰς τῶν νοσημάτων φιλοσοφεῖ, ὥστε ταῖς ῥίξαις
 ἀναιρουμέναις συνεκκόπτειν καὶ τὰ βλασθήματα, τίς
 οὕτως ἀμαθῆς ἢ φιλόνεικος, ὡς ἐκεῖνῳ δοῦναι τὰ
 δεύτερα, καὶ μὴ ἀγαπᾶν, εἰ μετ' ἐκεῖνον εὐθύς ἀρι-

VI. Nos igitur sub hujusmodi moribus educati et
 instituti, atque in hujusce loci disciplinis, satis
 exercitati et exculi, in quibus ille ingenii celeritate
 ac magnitudine dici non potest quam longo inter-
 vallo plerosque potest se relinqueret; o quoniam pa-
 cto harum rerum memoriam sine lacrymis præter-
 ibo, nec me, contra quam pollicitus sum, parum
 fortis animi esse dolor ostendet! cum jam peregrina-
 tionis tempus esse videretur, ac tum primum
 alter ab altero distracti sumus: ego nimirum ob
 artis oratoricæ amorem, in Palæstinæ scholis, tum
 florentibus, moratus; ille autem Alexandriam profe-
 ctus, urbem, et tunc et aunc quoque, tum vere tum
 hominum existimatione, doctrinæ omnis officinam.
 Quid primum, aut quid maximum ex illius laudi-
 bus commemorem? Aut quid sine gravissimo ora-
 tionis damno prætermittam? Quis illo præceptoribus
 fidelior? Quis æqualibus jucundior? Quis im-
 proborum societatem et consuetudinem magis vi-
 tavit? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum
 celeberrimi cujusque ex patria et nobilissimi fa-
 miliaritati sese magis adjunxit? Non ignorabat
 sane, ad virtutem aut vitium permagni referre,
 cum quibus quispiam consuescit. Atque idcirco,
 quis apud præsides honoratior? Imo quis universæ
 ipsius doctrina), aut ob temperantiam clarior, aut

VII. Quodnam doctrinæ genus non peragravit?
 imo quodnam est, quod non ut ne unum quidem
 alius? Cuinam autem concessit, ut ad ipsum, vel
 tantillum appropinquaret, non sodalium tantum et
 æqualium, sed etiam majorum natu, et qui plus
 temporis in litterarum studiis consumpserant? Nam
 et omnia ut unum excoluerat, et singula rursum
 ut omnia. Ac ut volucris ingenio præditos, studio
 et diligentia, ita studiosos et industrios ingenii
 celeritate superabat: vel, ut rectius loquar, 202
 ingeniosos invenit, et laboriosos studio, et eos
 qui utraque re pollebant, utraque præcellebat.
 Atque ex geometria quidem, et astronomia, et do-
 ctrina aliis periculosa, cum, quidquid utile erat,
 collegisset, hoc est, ut ex corporum cœlestium
 concentu atque ordine Creatorem admiraretur,
 quidquid noxium et exitiosum erat, effugit; nempe
 ea quæ sunt, ac fiunt, ad siderum motum haudqua-
 quam referens, quemadmodum ii qui conservam
 suam creaturam adversus Creatorem concitant;
 verum, ut alia omnia, sic eorum quoque motum,
 ut par est, divinæ providentiæ attribuens. In nu-
 meris autem et supputationibus, atque ea eximia
 artis medicæ parte, quæ in naturis ac tempera-

(75) Καὶ παιδευθέντες. Deest in Reg. a.

(76) Ἐν οἷς ἐκεῖνος. Ita Reg. hu, Coisl. 1 et 2, Or. 1, aliique plures. Edit. ἐν οἷς ἐκεῖνοις.

(77) Ἐγκαταμαίνας. Tres Regg., tres Colb., etc. ἐμμείνας.

(78) Τί δὲ. Or. 1, τί δαλ. In edit. deest δὲ.

(79) Μᾶλλον ἀπέφυγε. Reg. bm, Jes. ἀπέφυγε μᾶλλον.

(80) Προσέθηκε πλεῖον. Jes. προσέθηκε πλεον.

(81) Καίτοι γε, etc. Billius, « quamvis alioqui ob ipsius magnitudinem omnes obscuro atque incogniti essent. »

(82) Γνωριμώτερος. Or. 1, γνωριμώτερος.

(83) Κατὰ μικρόν. Combef. παρὰ μικρόν.

(84) Ἐαυτοῖς. Sic Regg. a, hu, Or. 1, et Jes. Editi, ταυτῆς.

mentis, causisque morborum inquirendis versatur, A ut succis radicibus rami quoque simul amputentur, quis ita ineptus et pervicax erat, ut secundas ipsi daret, ac non bene secum agi duceret, si proximum illi numerum obtineret, ac primas inter secundos ferret? Neque vero hæc sermo quidam sunt, nullo testimonio suffaltus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes ex regionibus, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

VIII. Cum autem, ut omnis generis mercibus in ingentem navim onerariam, sic ipse omni virtutis ac disciplinæ genere in animam suam collecto, in propriam urbem navigaret, ut pulchras doctrinæ suæ nierces aliis etiam impertiret, hic quoque admirabilis quædam res accidit, quam, quia ejus recordatio me omnium maxime delectat, vobisque etiam voluptatem afferre queat, non alienum fuerit paucis exponere. Mater nostra, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore miserat, sic ambos quoque simul redeuntes videret. Eramus enim, si non aliis, matri quidem certe, cum simul conspiceremur, par quoddam votis exoptandum, atque visendum, licet nunc ab invidia male dissolutum. Et ecce Dei impulsu, qui justas preces audit, et parentum erga probos filios amorem in pretio habet, nec ex consilio ullo, nec ex compacto, ille Alexandria, ego ex Græcia, alter a terra, alter mari, eodem tempore in eandem civitatem appulimus. Hæc autem erat Byzantium, urbs totius Europæ principatum nunc tenens; in qua tantam brevi gloriam Cæsarius adeptus est, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas ei oblata fuerit, communique decreto a magno imperatore per legatos 203 petitum sit, ut principem urbem viro eruditorum principe ornari atque honestari vellet (siquidem hoc ipsi curæ esset, ut vere primaria, nomineque suo digna existeret), atque ad cæteras ipsius laudes hanc accedere, ut Cæsario, et medico, et cive ornaretur: quamvis alioqui præter cæterum splendorem, viris, tam in philosophia quam in aliis artium generibus, eximiis abundet. Sed de hac re satis. Illud autem, quod tum contigit, licet aliis tenere ac fortuito contigisse videretur, cujusmodi multa fert casus in rebus humanis, apud pios tamen perquam manifestum erat, non alia de causa rem evenisse, quam piorum parentum, ad unius voti summam explendam, illios, tum terra, tum mari in unum colligentium.

(85) Ὀμοῦ λήξας. Reg. hm, Or. 1, Jes. λήξας ὁμοῦ.

(86) Πόλιν. Reg. hm, et Jes. πόλιν, « fursus. » Sic etiam Billius legerat.

(87) Καὶ γὰρ ἐμέ γε. Sic Reg. hu, duo Colb. et Or. 1. Deest γὰρ in edit.

(88) Ἐδοκοῦμεν. « Videbamur. »

(89) Δὲ ἦν. Reg. hm, δ' ἦν. Deest ἦν in Reg. hu, et Or. 1.

(90) Σταλήναι. Deest in Regg. hm, hu, tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(91) Μέλιον. Reg. hu, μέλον. Tres Colb. et Jes. μέλλειν. Heinsius, « forte. » εἰ τι μέλει.

(92) Τῷ. Reg. hu, tres Colb. et Or. 1, τό.

θμοῖτο, τὸ πρεσβεῖον ἐν τοῖς δευτέροις φερόμενος. Καὶ ταῦτα οὐ λόγος ἐστὶν ἀμάρτυρος, ἀλλ' εἴπα τι ὁμοῦ λήξας (85) καὶ ἐσπέριος, καὶ ὅσην ἐκεῖνος ἐπέλαθεν ὕστερον, ἐπίσημοι στήλαι τῆς ἐκεῖνου παιδείσεως.

sunt, nullo testimonio suffaltus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes ex regionibus, quas postea perlustravit, insignes ipsius

H. Ἐπει δὲ, πᾶσαν ἀρετὴν τε καὶ μάθησιν, ὡσπερ μεγάλην φορτικὴ παντοδαπὴν ἐμπορίαν, εἰς μίαν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν συλλεξάμενος, ἐπὶ τὴν αὐτοῦ πόλιν (86) ἐστέλλετο, ὡς ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδοίη τῶν καλῶν ἀγωγίμων τῆς αὐτοῦ παιδείσεως, ἐνταυθα τι καὶ συνηνέχθη πρᾶγμα θαυμασίον, οὐδὲν δὲ ὄσων, καὶ γὰρ ἐμέ γε (87) μάλιστα πάντων εὐφραίνει τοῦτο μνησνευθὲν, καὶ ὕμᾶς ἂν ἡδίους ποιήσειεν, ἐν βραγεῖ διηγήσασθαι. Ἡῦχτο μὲν ἡ μήτηρ εὐχὴν μητρικὴν τινα καὶ φιλοπαιδα, ὡσπερ ἐξέπεμψεν ἀμφοτέρους, οὕτω καὶ σὺν ἀλλήλοις ἐπανελθόντας ἰδεῖν. Ἐνωρὶς γὰρ ἐδοκοῦμέν (88) τις, καὶ εἰ μὴ τοῖς ἄλλοις, μητρὶ γ' ὄσων, εὐχῆς καὶ θεᾶς ἄξια, σὺν ἀλλήλοις ὀρώμενοι, ἡ νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖσα· Θεοῦ δὲ οὕτω κινήσαντος, ὃς ἀκούει δικαίας εὐχῆς, καὶ φάτρον τιμᾶ γονέων εἰς παῖδας εὐγνώμονας, ἐξ οὐδεμιᾶς ἐπινοίας, οὐδὲ συνθήματος, ὃ μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὃ δὲ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ὃ μὲν ἀπὸ γῆς, ὃ δὲ ἀπὸ θαλάσσης κατήραμεν. Ἡ πόλις δὲ ἦν (89) τὸ Βυζάντιον, ἡ νῦν προκαθεζομένη τῆς Εὐρώπης πόλις, ἐν ἣ τσοῦστον Καῖσαριος κλέος οὐ πολλοῦ χρόνου διελθόντος ἠνέγκαστο, ὡστε δημοσίας τιμὰς αὐτῷ, καὶ γάμον τῶν εὐδοκίμων, καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς μετουσίαν προσεθῆναι, καὶ πρὸς βασιλεῖα πρεσβεῖαν σταλῆναι (90), τὸν μέγαν ἀπὸ κοινοῦ δόγματος, τὴν πρώτην πόλιν τῶ πρώτῳ λογίῳ κοσμηθῆναι τε καὶ τιμηθῆναι (εἰ τι μέλειν (91) αὐτῷ τοῦ πρώτου ἀληθῶς εἶναι, καὶ τῆς ἐπωνυμίας ἄξιαν), καὶ τοῦτο προσεθῆναι πᾶσι τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς διηγῆμασι, τῷ (92) Καῖσαρι φιλωπιζέσθαι, καὶ ἱατρῷ, καὶ οἰκητορι· καίτοι γε μετὰ τῆς ἄλλης λαμπρότητος πολλοῖς καὶ μεγάλοις εὐθουνομένην (93) ἀνδράσι κατὰ τε φιλοσοφίαν κατὰ τε τὴν ἄλλην παιδείαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἱκανῶς. Τότε δ' ὄσων τὸ γενόμενον τοῖς μὲν ἄλλοις συντυχία τις ἐδοξεν ἄλογος καὶ ἀνάτιος, οἷα φέρει πολλά τὸ αὐτόματον (94) ἐν τοῖς ἡμετέροις, τοῖς δὲ φιλοθέοις καὶ λίαν εὐδελον ἦν μὴ ἄλλο τι συμβᾶν εἶναι ἢ γονέων θεοσίλων ἔργων ἐκ γῆς καὶ θαλάττης τοὺς παῖδας συναγόντων (95) εἰς μίαν εὐχῆς ἐκπλήρωσιν.

(93) Εὐθουνομένην. Reg. hu, Or. 1, et Jes. εὐθουνομένην.

(94) Τὸ αὐτόματον. Schol. Τὸ αὐτόματον ἐκάλεσαν ὁ Πατήρ, ὃ, συγχωροῦντος Θεοῦ, ἐξ αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας πραγμάτων, οὐκ ἐκ τίνος ἐπιτηδεύσεως συμβαίνειν εἰσθεν· οὐ γὰρ ὡς τινῶν ἀπρονοήτως γινομένων, μὴ γένοιτο· πῶς γὰρ ὁ οὕτω φιλόθεος τοῦτο ἂν εἶπεν; « Casum appellavit Pater, quod ex naturali rerum ordine, Deo permittente, non vero cujusquam industria et consilio contingere solet; non enim quod temere contingat quidquam, abait. Qui vir bonus hoc dixisset? »

(95) Συναγόντων. Reg. hu, συναγαγόντων.

Θ. Φέρε μὴδὲ τοῦτο τῶν Καισαρίου καλῶν παρελ-
θωμεν, ὃ τοῖς μὲν ἄλλοις ἴσως μικρὸν, καὶ οὐδὲ μνη-
μης ἄξιον, ἐμοὶ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν μέγιστον ἔδοξεν,
εἴπερ τῶν ἐπαινετῶν ἡ φιλαδελφία, καὶ οὐ παύσομαι
τιθεῖς ἐν πρώτοις, ὁσάκις ἂν τὰ ἐκείνου ἐκδιηγῶμαι.
Κατεῖχε μὲν αὐτὸν αἷς εἰπον τιμαῖς ἢ πόλις, καὶ οὐδ'
ἂν εἴ τι (96) γένοιτο μεθήσειεν ἔφασκεν· ἐγὼ δὲ ἀνθ-
έλκων ἰσχυρὰ, ὃ πάντα Καισαρίῳ πολὺς καὶ τίμιος,
καὶ τοῖς γονεῦσι τὴν εὐχὴν πληρῶσαι, καὶ τῇ πατρίδι
τὸ χρέος, καὶ ἑμαυτῷ τὸν πόθον· λαθῶν τῆς ὁδοῦ
κοινωνῶν καὶ συνέμπορον, καὶ προσημνηθεὶς οὐ πόλεων
καὶ δῆμων μόνον, οὐδὲ τιμῶν καὶ πόρων, οἳ πολλοὶ
καὶ πολλαχόθεν οἱ μὲν συνέρχοντο ἐκείνῳ, οἱ δὲ ἡλιπ-
ζοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ βασιλείῳ σχεδόν, καὶ τῶν
ἐκεῖθεν ἐπιταγμάτων (97). Ἐντεῦθεν ἐγὼ μὲν φιλο-
σοφεῖν διέγνων, καὶ πρὸς τὸν ἄνω βίον μεθαρμοσθῆ-
ναι, ὥσπερ τινὰ βαρὺν δεσπότην καὶ ἀρβύλωτημα χα-
λαπῶν, πᾶσαν φιλοτιμίαν ἀποσεισάμενος· μᾶλλον δὲ
ὃ μὲν πόθος πρᾶκτο, ὃ δὲ βίος ὑστερος· τὸν δὲ
τὰ πρῶτα τῆς παιδείσεως ἀναθέντα τῇ ἑαυτοῦ πα-
τρίδι, καὶ θαυμασθέντα τῶν πόρων ἀξίως, μετὰ τοῦ-
το δόξης ἐπιθυμία καὶ τοῦ προσημνηθεῖν (98) τῆς πό-
λεως, ὡς ἐμέ γε συνέπειθε, τοῖς βασιλείῳ διδωσιν,
ὃ πάνω μὲν ἡμῖν φίλα ποιῶντα, καὶ κατὰ γνώ-
μην (99)· καὶ γὰρ ἀπολογησομαι πρὸς ὑμᾶς, ὅτι
πολλοστὸν τετάχθαι παρὰ Θεῷ κρεῖττον εἶναι δοκεῖ
τε (1) καὶ ὑψηλότερον ἢ παρὰ τῷ κάτω βασιλεῖ τὰ
πρῶτα φέρεσθαι, οὐ μὴν ἀξιός (2) γε μέμψεως. Φι-
λοσοφεῖν μὲν γὰρ ὅσω μέγιστον, τοσοῦτον καὶ χαλε-
πώτατον, καὶ οὐ πολλῶν τὸ ἐγχείρημα, οὐδ' ἄλλων ἢ
τῶν ὑπὸ τῆς θείας προσημνηθέντων (3) μεγαλονοίας,
ἢ τοῖς προσημνημένοις (4) καλῶς χεῖρα δίδωσιν· οὐ μι-
κρὸν δὲ εἴ τις, τὸν δευτέρου προσημνηθέντος βίον, κά-
λοκἀγαθίας μεταποιῶν, καὶ πλείω λόγον ἔχει Θεοῦ
καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἢ τῆς κάτω λαμπρότητος·
καὶ τὴν μὲν (5) ὡς σκηρὴν προβάλλοιτο, ἢ τι προσω-
πεῖον τῶν πολλῶν καὶ προσκαίρων, τὸ τοῦ κόσμου
τούτου δρᾶμα ὑποκρινόμενος, αὐτὸς δὲ ζῆτοι Θεῷ με-
τὰ τῆς εἰκότος, ἣν οἶδε παρ' ἐκείνου λαθῶν καὶ ὀφεί-
λων τῷ δεδωκότι· ὕπερ ἀμέλει καὶ Καισάριον δια-
νοηθέντα γινώσκωμεν.

rem Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris, rationem habeat; atque hunc quidem tanquam scenam, aut personam quamdam ex multis et caducis præferat, hujus mundi fabulam agens, ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, eique debere novit, vitam ducat. Quem quidem scilicet animum Casario fuisse compertum habemus..

Ι. Τάττεται μὲν γὰρ τὴν πρώτην ἐν ἰατροῖς τά-
ξιν, οὐδὲ πολλοῦ πόνου προσδεηθεὶς, ἀλλ' ἐπιδείξας
μόνον τὴν παιδείαν, μᾶλλον δὲ βραχύν τινα τῆς παι-
δείσεως οἶον πρόλογον (6), κἂν τοῖς φίλοις τοῦ βασι-

IX. Age, ne hanc quidem Cæsaris laudem prætereamus, quæ, quamvis aliorum judicio exigua fortasse, ac ne commemoratione quidem digna sit, mihi tamen maxima, et tunc visa est, et nunc item videtur, si modo fraternus amor laudem meretur, neque unquam eam inter primas collocare desinam, quoties mihi de illius rebus narratio instituta fuerit. Nam cum civitas, iis, quos diximus, honoribus eum retineret, negaretque se illi ulla ratione potestatem discedendi facturam, ego tamen, cujus auctoritatem Cæsarius in omnibus rebus plurimi faciebat, in contrarium nitens, hoc sum consecutus, ut nec parentes voto suo, nec patria debito sibi officio, nec denique ego desiderio meo frustrarer. Itineris enim socium comitemque se mihi adjunxit; meque non urbibus solum et populis, non honoribus et proventibus, qui multi ad eum undique partim confluerebant, partim in spe atque expectatione erant, verum propemodum ipsi quoque imperatori ejusque jussis anteposuit. Hinc ego, excussa omni ambitione, non secus ac gravi quodam domino, et molesto morbo, philosophari, atque ad supernæ vitæ studium meipsum transferre constitui; vel potius antiquior quidem cupiditas fuit, vita autem posterior. At vero Cæsarius, cum doctrinæ suæ primitias patriæ consecrasset, dignamque laboribus admirationem sui commovisset, postea gloriæ cupiditate ductus, 204 atque, ut mihi quidem fides faciebat, quo urbi præsidio esset, in aulam se contulit, non ille sane, meo quidem judicio, rem admodum gratam nobis faciens (non enim apud vos dissitebor, inter postremos apud Deum censer, satius et sublimius esse, quam apud terrenum imperatorem primas ferre), non tamen reprehensione dignam. Philosophari enim, ut maximum, ita etiam difficillimum est, nec id aggredi multorum est; nec aliorum, quam quos divina mentis magnitudo, quæ probæ hominum voluntati manum porrigere solet, advocavit. Non parvum autem hoc quoque æstimandum est, si quis secundum vitæ genus complexus, probitati studeat, ac majoris

X. Nam cum non magno negotio ac labore opus habuisset, verum doctrinam duntaxat suam, vel potius breve quoddam doctrinæ specimen ostendisset, primum statim inter medicos dignitatis gra-

(96) Οὐδ' ἄρ εἴ τι. Reg. hu, Or. 1, οὐδὲ εἴ τι.

(97) Ἐπιταγμάτων. Billius, « ejusque edictis. »

(98) Προσημνηθεῖν. Reg. bm, tres Colb., Coisl. 3, et Jes. προστάττειν.

(99) Φίλα ποιῶντα, καὶ κατὰ γνώμην. Combef. ποιῶν. Præternisit Billius, καὶ κατὰ γνώμην. Elias vertit, « et ex animi mei sententia. »

(1) Ἐτραί δοκεῖ τε. Hæc desunt in Reg. bun, tribus Colb. et Or. 1.

(2) Ἄξιός. Or. 3, et Jes. ἀξίως, « digne, merito. »

(3) Προσημνηθέντων. Jes. προσκεκλημένων. Sic etiam legit Comb. et vertit, « quos divina providentia magnos aspirans animos provocaverit. »

(4) Προσημνηθέντος. Non male Percheimerus, « prædeterminatis. » Jes. προσημνηθέντος.

(5) Καὶ τὴν μὲν, etc. Hæc usque ad ὅπερ ἀμέλει, etc., desunt in Reg. bm, in tribus Colb., Or. 1, Elia et Jes.

(6) Οἶον πρόλογον. Sic Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Deest οἶον in editis.

dam obtinuit, atque in amicorum numero apud imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est. Gratuitam porro artis humanitatem proceribus proposuit, illud nimirum exploratum habens, nihil esse, quod hominem ad altiora proveheret, quam virtutem, et famam honestis rationibus collectam. Et quibus gradu inferior erat, eosdem gloria longe superabat. Qui cum ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus esset, eaque de causa pretiosarum rerum curam susciperet, nec adjutorem Hippocrate ullo modo opus haberet, adeo ut nihil prorsus esset Cratetis simplicitas, si cum illius simplicitate conferretur: omnibus rursus magis quam pro dignitatis ipsius gradu venerabilis erat. Cumque magnis quotidie dignitatibus ornaretur, majoribus tamen, ac jam in sepositis, dignus habebatur, tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis qui primas secundum eos tenebant. Quodque maximum censendum est, non commisit, ut a gloria, aut ab iis, inter quas versabatur, deliciis, animæ suæ nobilitas corrumpetur. Quin potius **205** cum multa et magna ipsi suppetere, ad dignitatem tamen hoc primum erat, quod Christianus et esset et nominaretur; sic ut alia omnia cum hoc uno collata, ludus quidam ac nugæ ipsi essent. Alia enim ab aliis etiam luduntur, non secus atque in scena, quæ celerrime, et quam constituitur; ut ex multis hujus vitæ mutationibus, et prosperitate sursum ac deorsum labente, perspicere licet: pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque tuto permaneat.

XI. Hæc Cæsarii, et in chlamyde, philosophia erat; in his cogitationibus, et vixit, et vita cessit, majorem, quantum ad absconditum hominem, Deo pietatem ostendens et exhibens, quam quæ in publico spectabatur. Atque ut alia omnia prætermittam, propinquorum nempe, qui in calamitatem aliquam inciderant, curam et præsidium, fastus contemptum, æquabilitatem inter amicos, auctoritatem apud præsides, certamina, quæ pro veritate suscepit, sermones, quos multos et cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios et ardentis, rem unam pro omnibus dicam, qua nihil in ipsius vita celebrius est, magisque pervulgatum. Furebat adversus nos infandus imperator, et cum in seipsum primum, Christianæ fidei ejuratione, insaniisset, jam aliis quoque intolerabilis erat; ne cæterorum quidem Christi hostium in modum magno animo impietatem profitens, verum humanitatis obtentu persecutionem celans; atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum

λέως εὐθύς ἀριθμούμενος, τὰς μεγίστας καρποῦται τιμὰς· ἀμισθον δὲ τὴν τῆς τέχνης φιλανθρωπίαν τοῖς ἐν τέλει προτιθήσιν (7), εἰδώς οὐδὲν οὕτως (8) ὡς ἀρετὴν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις (9) γινώσκεισθαι προάγειν εἰς τὸ ἐμπροσθεν. Καὶ ὢν τῇ τάξει δευτέρος ἦν, τούτων κατὰ πολὺ περιττὴν τῇ δόξῃ· πᾶσι μὲν ὢν διὰ σωφροσύνης ἐπέραστος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τίμα πιστευόμενος (10), καὶ μηδὲν Ἱπποκράτους ὀρκιστοῦ προσδεόμενος, ὡς μηδὲν εἶναι καὶ τὴν Κράτητος ἀπλότητα (11) πρὸς τὴν ἐκεῖνου θεωρουμένην· πᾶσι δὲ πλὴν ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν αἰδέσιμος, μεγάλων μὲν ἀεὶ τῶν παρόντων ἀξιούμενος, μειζρόνων δὲ ἄξιος εἶναι τῶν ἐλπιζομένων κρινόμενος τοῖς τε βασιλεύσιν αὐτοῖς, καὶ ὅσοι τὰ πρῶτα μετ' ἐκεῖνους ἔχουσιν· τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι μήτε ὑπὸ τῆς δόξης μήτε ὑπὸ τῆς ἐν μέσῳ τρυφῆς τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν διεφάρθη· ἀλλὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων αὐτῷ, πρῶτον ἤχ' εἰς ἀξίωμα Χριστιανὸν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι καὶ πάντα ὁμοῦ παιδιὰ τις ἐκεῖνῳ καὶ λῆρος πρὸς ἐν τοῦτο κρινόμενα. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ὡς ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἄλλοις παιζέσθαι τάχιστα πηγνυμένης τε καὶ καταλυομένης, τάχα δὲ φθειρομένης ῥᾶον ἢ συνισταμένης, ὡς εἶναι ἰδεῖν ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ βίου μεταβολῶν, καὶ τῆς ἀνα καὶ κάτω μεταπιπτούσης εὐετηρίας· μόνον δὲ βῆλον ἀγαθὸν εἶναι καὶ παραμένον ἀσφαλῶς τὴν εὐσέβειαν.

figitur, et dissolvitur, imo facilius fortasse deletur, et immutatur, imo facilius fortasse deletur, et immutatur, imo facilius fortasse deletur, et immutatur.

IA'. Ταῦτα Καίσαρι ἐπιλοσοφεῖτο (12) κἀν τῇ χλαμῖδι· ταύταις καὶ συνέζησε ταῖς ἐννοίαις, καὶ συναπῆλθε (13), μείζω τῆς φαινομένης εἰς τὸ κοινὸν εὐσεβείας, Θεῷ γνωρίζων καὶ παριστάς τὴν κατὰ τὸν κρυπτὸν ἄνθρωπον. Καὶ εἰ με δεῖ, πάντα παρέντα, τὴν προστασίαν τῶν ἐκ γένους ἀτυχησάντων, τὴν ὑπεροψίαν τοῦ τύφου, τὴν πρὸς τοὺς φθλοὺς ἰσοτιμίαν, τὴν πρὸς τοὺς ἄρχοντας παρρησίαν, τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶνας καὶ λόγους, οὓς πολλοὺς (14) καὶ πρὸς πολλοὺς συνεστήσατο, οὐ λογικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβῶς τε καὶ διαπύρως, ἐν ἀντι πάντων εἰπεῖν τῶν ἐκεῖνου τὸ γνωριμώτατον. Ἐλύσσα καθ' ἡμῶν βασιλεὺς ὁ δυσώνυμος, καὶ καθ' (15) αὐτοῦ πρῶτον μανείε ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀθετήσεως, ἀφόρητος ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις ἦν, οὐδ' ἐν Ἰσῳ (16) τοῖς λοιποῖς Χριστομάχοις μεγαλοψύχως (17) ἀπογραφόμενος εἰς τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ κλέπτων τὸν διωγμὸν ἐν ἐπιεικείας πλάσματι· καὶ κατὰ τὸν σκολιὸν ὄφιν, ὃς τὴν ἐκεῖνου κατέσχε ψυχὴν, παντοίας μηχαναῖς ὑποσπῶν τοὺς ἀθλοὺς εἰς τὸ αὐτοῦ βέ-

(7) Προτιθήσιν. Sic Regg. a, hu, tres Collb, Coisl. 1, et Jes. Editi προτιθήσιν.

(8) Οὕτως. Or. 1, ἴσως, «æque, fortasse.»

(9) Καλλίστοις. Reg. hm, καλοῖς.

(10) Τὸ τίμημα πιστευόμενος. «Cum ejus fidei chara pignora, » uxorum nempe et liberorum corpora, quibus eandem pudicitiam maxime necessaria est, « committerentur. »

(11) Ἀπλότητα. Coisl. 1, ἀπαλότητα. «mollities.»

(12) Ἐπιλοσοφεῖτο, etc. Billius, «in his studiis

Cæsarius, etiam in chlamyde, versatus est.»

(13) Συναπῆλθε. Or. 1, ἀπῆλθε.

(14) Οὓς πολλοὺς. Sic Regg. a, hu, tres Collb. et Or. 1, sic etiam Billius. Editi, οὓς πολλάκις, «quos sæpe.»

(15) Καὶ καθ'. Ita Regg. hm, hu, tres Collb. et Or. 1. In edit. deest καί.

(16) Οὐδ' ἐν Ἰσῳ. Reg. a, οὐδὲ ἐν Ἰσῳ. Jes. οὐδὲν ἐν Ἰσῳ.

(17) Μεγαλοψύχως. Coisl. 1, μεγαλόψυχος.

ραθρον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ (18) τέχνασμά τε καὶ σόφισμα (19), ἵνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἄλλοις τιμῆς τυγχάνοιεν (ἐφθόνηι γὰρ καὶ ταύτης Χριστιανῆς ὁ γεννάδας), πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακούργους κολάζεσθαι· τὸ δὲ δεύτερον παιθοῦς ἕνεκα προσεῖναι τῷ γινομένῳ, μὴ τυραννίδος, ὡς ἂν μείζον ἢ τοῦ κινδύνου τὸ τῆς αἰσχύνης, αὐθαιρέτως χωροῦσι πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Καὶ τοὺς μὲν χρήμασι, τοὺς δὲ ἀξιώμασι, τοὺς δὲ ὑποσχέσει, τοὺς δὲ παντοίαις τιμαῖς ὑφελκόμενος (20), ἃς οὐδὲ βασιλικῶς προσήγεν, ἀλλὰ καὶ λίαν δουλοπρεπῶς ἐν ταῖς ἐπέκτασι βίβει, πάντας δὲ τῇ γοητείᾳ τῶν λόγων (21) καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, ἐπὶ πολλοῖς πειράται καὶ Καίσαρι. Φεῦ τῆς παρακληξίας καὶ τῆς ἁλίας, εἰ Καίσαριν τε θύνα, καὶ ἀδελφὸν ἐμὸν, καὶ τῶν γονέων τούτων συλήσειν ἠλπισεν!

206 si spem habuit fore, ut et Cæsarium, et fratrem meum, et his parentibus natum prædaretur!

18. Ἄλλ'. ἵνα μικρὸν προσδιατρέψω τῷ λόγῳ, καὶ περὶ τῆς διηγήσεως τοῦ διηγήματος, ὡς οἱ παρόντες τοῦ βίου (22), εἰσῆι μὲν ὁ γεννάδας ἐκεῖνος, τῷ τοῦ Χριστοῦ σημείῳ φραξάμενος, καὶ τὸν μέγαν λόγον λατῶν προβαλλόμενος, πρὸς τὸν πολλὸν ἐν ὄπλοις, καὶ μέγαν ἐν λόγων δεινότητι· οὐδὲν δὲ καταπλαγαῖς πρὸς τὴν ἔξω, οὐδὲ θωπεῖα τι καταβαλὼν τοῦ προήμιας, ἀθλητῆς ἔτοιμος ἦν, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, πρὸς τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατὸν ἀγωνίζεσθαι. Τὸ μὲν οὖν στάδιον τοιοῦτον, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆς τοσοῦτος· καὶ ἀγνωσθῆς (23), ἔθεν μὲν Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ πάθει τὸν ἀθλητὴν ἐξοπλίζων, ἐπέθεν δὲ δεινὸς τύραννος τῇ τῶν λόγων οἰκειότητι προσαιώνων, καὶ τῷ τῆς ἐξουσίας ὄγκῳ δεδιττόμενος· θέατρον δὲ ἀμφοτέρωθεν, τῶν τε τῇ εὐσεβείᾳ

καὶ τῶν ὑπ' ἐκεῖνου συνηρασμένων, ἰσχυρῶς (24) τὰ καθ' αὐτοῦ ἀποσκοπούμενων, ὅστις κέραιε πλείω τὴν ἀγωνίαν (25) ἐχόντων ἢ περὶ οὗς τὸ θέατρον.

utram in partem eorum certamen inclinaret, spectantium, atque, uter viaceret, magis laborantium, quam illi ipsi, quos spectabant.

17. Ἄρ' οὐκ ἔδειξας περὶ Καίσαρι, μήτι πάθῃ τῆς προθυμίας ἀνάξιον; Ἄλλὰ θαρσεῖτε· μετὰ Χριστοῦ γὰρ ἡ νίκη τοῦ τὸν κόσμον νικῆσαντος. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἕκαστον τῶν τότε ῥηθέντων ἢ προτεθέντων ἐπιδηγεῖσθαι τὰ νῦν ἐγὼ μὲν, εὖ ἴστε, τοῦ περὶ ἂν ἐπιμησάμην· καὶ γὰρ καὶ λογικὰς τινας (26) ἐστὶν ἃς ἔχει στροφὰς καὶ κομψείας ὁ λόγος (27), ἐμοὶ γοῦν οὐκ ἀήδεις εἰς μνήμην· Ἐξω δ'

absidebat, omni machinarum genere in voraginem suam miseris callide pertrahens. Ac, ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequeremur (hos enim Christianis vir egregius invadebat), primum illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patiebantur, tanquam fontes et facinorosi cruciati afficerentur; alterum, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat: quod scilicet major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem se conferebant. Cumque alios pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed perquam sercyliter in omnium aspectu deferebat, omnes denique verborum præstigiis ac suo exemplo ad se alliceret, post multos

B Cæsarium quoque aggreditur. Proh stuporem et

XII. Verum (ut in hoc sermone paululum immorer, atque ex hac narratione delicias capiam, quemadmodum e re mira si qui tum affuerunt), ingrediebatur vir ille fortis, Christi signo munitus, clypeique vice magnum verbum obtinens, ad hominem multum in armis, et magnum in dicendi facultate. Nec vero ad illius aspectum ullo metu perculsus est, nec ob verborum blanditias de animi magnitudine quidquam abiecit; verum promptus et paratus athleta erat ad decertandum, tum sermone, tum opere, adversus eum, qui in utroque genere viribus pollebat. Ac tale quidem erat stadium, tantusque pietatis propugnator. Atque certaminis præses, hinc quidem Christus, per passiones suas pugilem armans, illinc autem gravis tyrannus, tum verborum illecebris athletam molcens, tum potentie mole territans. Qui etiam utrinque theatrum erat, hoc est, et eorum qui in fidei pietate adhuc remanserant, et eorum qui ab illo abrupti fuerant,

XIII. an non timuisti, ne quid Cæsario animi alacritate parum dignum accidat? At bono estote animo. Victoria enim cum Christo, qui vicit mundum. Ac nihil quidem mallem quam ut ea quæ tum dicta et proposita sunt, sigillatim nunc exponerem; nam et logicas aliquot argutias leporesque, meo quidem iudicio, memoratu non injucundos ea disputatio continet: verum intempestivum prorsus

^a Joan. xvi, 35.

(18) Ἀπὸ τῶ. Sic Reg. hm Editi, αὐτοῦ.

(19) Σόφισμα, etc. Locus iste in Reg. hu, sic legitur: Σόφισμα, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακούργους κολάζεσθαι. ἵνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἄλλοις τιμῆς τυγχάνοιεν· ἐφθόνηι γὰρ καὶ ταύτης Χριστιανῆς ὁ γεννάδας· τὸ δὲ δεύτερον, etc. Eodem modo legit Savilius, nisi quod deleri, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, et pro τυγχάνοιεν, habet, τυγχάνοιεν.

(20) Ὑφελκόμενος. Id est, ὑποσφύρομενος. Reg. hm, ὑφελόμενος, « subtrahens, subduccens. »

(21) Τῶν λόγων. Unus Regius addit, παρασύρων, « abstrahens, pervertens. »

(22) Θαύματος. Comb. et Billius legit, θεάματος. « ex spectaculo. » Quæ lectio placeret, si codicum auctoritate niteretur.

(23) Ἀγνωσθῆς. Nicetas « Julianum, » Billius « diabolum » intelligit; Julianus quippe erat antagonista, non vero certaminis præses.

(24) Νεύση. Colh. 6, νέυσει.

(25) Πλείω τῆν ἀγωνίαν. « Magis animi anxii ac sollicitis. »

(26) Τίνας. Deest in Reg: hu, Or. 1, et Jes.

(27) Ὁ λόγος. Deest in Regg. hm, hu, Or. 1, et Jes.

hoc foret, et ab orationis instituto alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius dissolutis nexibus, et comatibus omnibus, tam apertis quam obscuris, ludi cuiuspiam instar propulsatis, magna et clara voce Christianum se et esse et semper fore pronuntiavit, ne sic quidem prorsus ejicitur: mire etenim imperator Cæsarii doctrina frui atque exornari gestiebat: quo etiam tempore celeberrimum illud cunctis audientibus prolocutus est: *O felicem patrem, o infelices liberos!* Nam nos quoque ignominiae societate ornandos duxit, quorum et eruditionem et pietatem Athenis cognoverat, verum ad secundum adveptum 207 reservatus (commo- dum enim illum Deus justitiae præses adversus Persas armabat), ad nos rediit, exsul beatus, et victor incruentus, atque ob ignominiam clarior, quam ob splendorem et gloriam.

XIV. Hanc ego victoriam magna illius manu, et sublimi purpura, et ingentis pretii diademate longe sublimiorem et excellentiorem esse censeo. Hac narratione magis efferor, quam si universum imperium cum eo partitus esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostrae obtemperat, quæ hoc sancit, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeamus, nec pietatem per ignaviam prodamus: quandiu autem licet, pericula ipsa ne provocemus²⁸, sive animarum nostrarum metu, sive ut iis consulatur, qui periculum nobis inferunt. Posteaquam autem hæc caligo discussa est, externaque regio causam recte disceptavit, ac vibratus gladius impium prostravit, resque ad Christianos redierunt, quid dicere necesse est, quanto cum honore et gloria, aut cum quot et quantis testimoniis ac velut ipse beneficium potius dans, quam accipiens, in aulam rursus receptus sit, prioremque honorem secundus exceperit? Ac tempus quidem imperatores subinde commutavit, Cæsario autem gloria, et auctoritatis apud eos principatus haudquamquam convulsus ac dissolutus est: quin potius de eo iuter imperatores certamen erat, quisnam Cæsarium magis sibi adjungeret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur. Talis Cæsarii pietas, talia pietatis præmia. Audiant juvenes, audiant viri, ac per eandem virtutem ad eundem splendorem contendant (*Bonorum enim laborum gloriosus est fructus*²⁹), quicunque hoc etiam ambiunt, atque in felicitatis parte collocant.

XV. Jam vero quale hoc quoque ipsius miracu-

²⁸ Matth. x, 23. ²⁹ Sap. iii, 15.

(28) Πάσας αὐτοῦ, etc. Or. 1, αὐτοῖς. Jes. πάσας αὐτοῖς, οὐ τὰς ἐν τοῖς.

(29) Τοῦτο. Or. 1, ad marg. ἐκεῖνο.

(30) Τῶν. Deest in reg. bin, Or. 1, et Jes.

(31) Ἐξίωσε. In Or. 1, ad marg. γρ. ἀξίως ἐτίμησε.

(32) Δευτέρῳ δὲ εἰσὸν ταμιευθεῖς. «! Ad secundum adventum reservatus; » haud quidem a Juliano, sed a divina providentia, ut iterum aulam adiret, regiamque ingrederetur. Quod post Juliani mortem contigit.

ἂν εἶη παντελῶς τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Ὡς ἂν πάσας αὐτοῦ (28) τὰς ἐν τοῖς λόγοις, πλοκάς διαλύσας, καὶ πείραν ἄπασαν ἀφανῆ τε καὶ φανεράν, ὡσπερ τινὰ παιδίαν παρωσάμενος, μεγάλην καὶ λαμπρὰ τῆ φωνῇ τὸ Χριστιανὸς εἶναι τε καὶ μένειν ἀνεκῆρυξεν, οὐδὲ οὕτω μὲν παντελῶς ἀποπέμπεται· καὶ γὰρ δεῖνός ἔρωσ εἶχε τὸν βασιλέα τῆ Καισαρίου παιδεύσει συνεῖναι καὶ καλλωπίζεσθαι· ἦνίκα καὶ τὸ περιβόητον τοῦτο (29) ἐν ταῖς τῶν (30) πάντων ἀκαῖς ἐφθέγγετο· Ὁ πατὴρ εὐτυχούς, ὦ καίδων εὐτυχῶν! Ἐπειδὴ καὶ ἡμᾶς ἤξίωσε (31) τιμῆσαι τῆ κοινωνίᾳ τῆς ἀτιμίας, ὧν καὶ τὴν παιδεύσειν Ἀθηνησὶν ἔγνω καὶ τὴν εὐσέβειαν, δευτέρῳ δὲ εἰσὸν ταμιευθεῖς (32) (ἐπειδὴ γὰρ κατὰ Περσῶν ἐκεῖνον ἡ δικαίως ἐξώπιεν [33]), ἐπάνεισι πρὸς ἡμᾶς φυγὰς μακάριος, καὶ τροπαιοῦχος ἀνάμακτος, καὶ περιφανέστερος τὴν ἀτιμίαν ἢ τὴν λαμπρότητα.

ΙΔ'. Ταύτην ἐγὼ τὴν νίκην τῆς πολλῆς ἐκεῖνου χειρὸς, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀλουργίδος, καὶ τοῦ πολυτελοῦς διαδήματος ὑψηλοτέραν κρίνω μακρῶ καὶ τιμιωτέραν· τούτῳ τῷ διηγῆματι πλέον ἐπαίρομαι, ἢ εἰ πᾶσαν ἐκεῖνω τὴν βασιλείαν ἀπεμερίσατο. Τοῖς μὲν οὖν πονηροῖς ὑποχωρεῖ χρόνοι, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν· ἐνστάτος μὲν καιροῦ διακινδυνεύει ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ προδιδόναι δειλά τὴν εὐσέβειαν· ἕως δ' ἂν ἐξῆ, μὴ προκαλεῖσθαι (34) τοὺς κινδύνους κελεύουσας, εἴτε δέει τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, εἴτε φειδοῖ τῶν ἐπαγόντων τὸν κίνδυνον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ζόφος ἐλύθη, καὶ ἡ ὑπερῶρια καλῶς ἐδίκασε, καὶ ἡ στυλῶθεισα ῥομφαία τὸν ἀσεβῆ κατέβαλε, καὶ Χριστιανοὶ ἐπανῆλθε τὰ πράγματα, τί δεῖ λέγειν μεθ' οἷας δόξης τε καὶ τιμῆς, ἢ τῶν μαρτυριῶν οἶων καὶ ὄσων, καὶ ὡς διδοὺς χάριν μᾶλλον ἢ κομιζόμενος, τοῖς βασιλείοις αὐθις ἀναλαμβάνεται, καὶ διαδέχεται τὴν προτέραν τιμὴν ἡ δευτέρα; Καὶ βασιλεῖς μὲν ὁ χρόνος παρήμιψε (35), Καισαρίῳ δὲ τὸ τῆς εὐδοξίας ἄλυτον (36), καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς πρωτιῶν· καὶ ἄγων βασιλεύσιν, ὅστις μᾶλλον Καισαρίῳν οικειώσεται (37), καὶ οὐ μᾶλλον ἐκεῖνος ὀνομασθῆ φίλος καὶ γνώριμος. Τοιαῦτα Καισαρίῳ τὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρὰ (38) τῆς εὐσεβείας. Ἀκούεωσαν καὶ νέοι (39), καὶ ἄνδρες, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν (40) ἐπιγέσθωσαν (Ἀγαθῶν γὰρ πόρων καρπὸς εὐκλείης), ὅσοις καὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς καὶ μέγρος εὐδαιμονίας ὑπολαμβάνεται.

ΙΕ'. Ἄλλ' οἶον δὴ καὶ τοῦτο τῶν περὶ αὐτὸν θεοῦ.

(33) Ἐξώπιωσεν. « Ut in Persas arma verteret impulit. » Hesych. ἐξοπλίζειν κελεύσας.

(34) Προκαλεῖσθαι. Regg. bin, προσκαλεῖσθαι.

(35) Παρήμιψε. Reg. hu, ἀντήμιψε.

(36) Τὸ τῆς εὐδοξίας ἄλυτον. Sic Regg. bin, hu, etc. Eilii, ὁ.... ἄλυτος.

(37) Οικειώσεται. Or. 1, οικειῶσαι.

(38) Καὶ παρὰ. Comb. καὶ γέρα, « et præmia. »

(39) Καὶ νέοι. Deest καί, in pluribus.

(40) Ἐπιγέσθωσαν. Reg. bm, Coisl. 1, et Jes επιφάνειαν.

μπίων, ὁρῶ τε τῆς τῶν γονέων θεοσεβείας καὶ τῆς Δ' ἐκείνου μεγίστην ἀπόδειξιν ἔχον; Διέτριβε μὲν ἐν τῇ Βιθυνῶν, τὴν οὐ πολλοστήν ἀπὸ βασιλείως διέπων ἀρχήν· ἡ δὲ ἦν ταμειεῖν βασιλεὶ τὰ χρήματα, καὶ τῶν θησαυρῶν ἔχειν τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐντεῦθεν γὰρ εἰπὼ τὰς μεζίδους ἀρχὰς βασιλεὺς προσημιάζεται· τοὶ δὲ πρώην συνενεχθέντος ἐν Νικαίᾳ σεισμοῦ (41), ἐξ ἧς χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γερονταὶ λέγεται, μικροῦ τοὺς πάντας ἐγκαταλαβόντος, καὶ τῷ τῆς πόλεως κάλλει συναφανισαντος, μόνος τῶν ἐπιφανῶν, ἢ κομιδῇ σὺν ὄλγοις, ἐκ τοῦ κινδύνου περισώζεται, καὶ σωτηρίαν ἀπιστομένην αὐτῷ πεπαισθηθεὶς τῷ συμπτώματι, καὶ μικρὰ σημεῖα τοῦ κινδύνου φερόμενος, ὅσον τὸν φόβον παιδαγωγὸν λαβεῖν τῆς μεζίδους σωτηρίας, καὶ ὅλως τῆς ἀνω γενέσθαι μοίρας, μεταθέμενος τὴν στρατείαν ἐκ τῶν B κινουμένων (42), καὶ ἀμείψας αὐατῷ τὰ βασίλεια. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ διανοοῖτο, καὶ κατὰ σπουδὴν ἐαυτῷ συνήχετο, ὡς πρὸς ἐμὲ γράφων ἐπειθεῖν, φράσαντα τὸν καιρὸν εἰς νουθέτησιν· ὅπερ οὐδ' ἄλλοτε (43) ποιῶν ἐπαυσάμην, ζηλοτυπῶν τὸ ἐκείνου μεγαλοφύξ στρεφόμενον ἐν τοῖς χείροσι, καὶ τὴν φιλόσοφον οὕτω ψυχὴν ἐν τοῖς δημοσίοις καινοδουμένην, καὶ ὡς περ ἥλιον νέφει συγκαλυπτόμενον. Ἄλλὰ τοὺ μὲν σεισμοῦ κρείττων ἐγένετο, τῆς νόσου δὲ οὐκ ἐπὶ (44)· καὶ γὰρ ἦν ἄνθρωπος. Καὶ τὸ μὲν ἴδιον ἐκείνου, τὸ δὲ κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους. Καὶ τὸ μὲν τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῆς φύσεως. Καὶ προύλαθεν ἡ παραμυθία τὸ πάθος, ἵνα τῷ θανάτῳ σισθέντες, τῷ παραδόξῳ τῆς τότε σωτηρίας ἐγκαυχησώμεθα. Καὶ νῦν ἡμῖν ὁ πολὺς Καῖσάριος ἀποσέσωσται (45), κόνις τιμῆς, νεκρὸς ἐπαίνουμένος, ὕμνοις (46) ἐξ ὕμνων παραπεμπόμενος, μαρτύρων βήμασι πομπευόμενος, γονέων χερσὶν ὁσίοις τιμώμενος, μητρὸς λαμπροφροῦς (47) τῷ πάθει τὴν εὐσεβείαν ἀντισταγούσης, δάκρυσιν ἠρωμένους φιλοσοφίᾳ, ψαλμωδίας κοιμιζούσαις τοὺς θρήνους, καὶ τῆς νεοκτιστοῦ (48) ψυχῆς, ἢ τὸ Πνεῦμα δι' ὕδατος ἀνεμόρφωσεν, ἄξια τὰ γέρα παρούμενος.

17. Τοῦτό σοι, Καῖσάριε, παρ' ἐμοῦ τὸ ἐντάφιον· ὄσαι τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαί, ὡς κρυπτομένους πολλάκις περιψάμενος, ἐπὶ σεαυτὸν γυμνώσας (49) ἐμελλες. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ κόσμος· σοὶ δὲ πάθος παντός, εὖ οἶδα, φιλτάτος (50), οὐ σερῶν περιβρόντα, καὶ μαλακὰ νήματα, οἷς οὐδὲ περιῶν διαίρες κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἀρετῇ μόνῃ κοσμούμενος, οὐδὲ λίου διαφανοῦς ὑφάσματα, οὐδὲ μύρων πολυ-

lum est, quod simul, et parentum, et ipsius pietatis maximum argumentum habet? In Bithynia degebat, praefecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere. Hoc enim illi majorum dignitatum velut praeludium esse imperator voluit. Cum autem Nicææ terræ motus, post hominum memoriam maximus, exortus, 208 omnes pene invasisset, atque una cum urbis pulchritudine delevisset, solus ipse ex illustribus viris, aut certe cum admodum paucis e periculo salvus et incolumis evadit, idque modo quodam incredibili, hoc est ipsæ ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens: hactenus videlicet, ut timorem majoris salutis magistrum caperet, totumque sese supernæ parti adjungeret, translata militia rebus motui obnoxiiis, ac commutata sibi ipsi aula. Atque hoc quidem et in animo habebat, et summo studio exoptabat, quemadmodum mihi per litteras persuadebat, cum hanc ad eum monendum occasionem arripissem (epist. 20): quod nec unquam facere destitit, moleste ferens illius indolis magnitudinem in deterioribus rebus versari, animamque adeo philosophicam in publicis negotiis volutari, ac velut solem nubibus obduci. Verum terræ motu quidem superior fuit, morbo vero non item: homo enim erat. Atque illud proprium illi fuit, hoc cum aliis commune. Illud pietatis, hoc naturæ. Atque consolatio calamitatem anteverit, ut ipsius morte concussi, ob admirandum tunc salutis generis glorienur. Ac nunc nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succedentibus deductus, ad martyrium sacraria eum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induta pietatem mœrori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus, ac denique dignos anima recens creata, quam Spiritus per baptismum reformavit, honores percipiens.

XVI. Hoc tibi a me, Cæsari, funebre munus: hæ meorum primitiæ sermonum, quos occultari persæpe questus, in te ipsum detecturus eras. Hoc tibi a me ornamentum; tibi quidem, sat scio, omni ornamentis cæsarius, non sericæ ac molles et circumfluentes telæ, quibus nec, dum adhuc superstes esses, multorum more delectabaris, utpote virtute sola ornatus, nec lini pellucidi texturas, nec pretio-

(41) Σεισμοῦ, etc. Locus iste, in Reg. hu et Coisl. 1 sic legitur: Σεισμοῦ, καὶ πᾶσαν μικροῦ τὴν πόλιν κατενέγκαντος, ὅς δὲ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γερονταὶ λέγεται. Μικροῦ, etc.

(42) Κινουμένων. Or. 1, κινδύνων, « periculis. »

(43) Οὐδ' ἄλλοτε. Regg. bin, hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ ἄλλοτε.

(44) Οὐκ ἐπι. Reg. hu, οὐκέτι.

(45) Ἀποσέσωσται. Hic, de Cæsarii exuviis in patriam delatis, sermo est. Itaque, ἀποσέσωσται idem est ac εἰ ἀίγερetur: « a nobis receptus est Cæsarius. »

(46) Ὑμνοῖς, etc. Billius: « ex hymnis ad hymnos transmissus. »

(47) Μητρὸς λαμπροφροῦς, etc. Billius vertendo: « materna cereorum gestatione, pietatem mœrori subrogante, » videtur legisse, λαμπροφροῦς. Verum « vestium candor, » ob spem resurrectionis, hic certe potius debet intelligi, quam unius « cerei tædæque gestatio; » idque vox ipsa sonat.

(48) Τῆς νεοκτιστοῦ, etc. « Ob recens suscipium baptismi, hujus ætatis ritu. »

(49) Γυμνώσας. Mallet Combefissius, γυμνάσας.

(50) Φιλτάτος. Coisl. 1, τιμιώτερος, « pretiosus. »

sorum unguentorum infusiones, quas prius etiam ad gynæcea remittebas, et quarum fragrantiam dies unus solvit, nec **209** denique aliud quidquam parvorum, et quæ apud parvos in pretio sunt, quæ quidem omnia hodierno die amarus hic lapis una cum pulchro corpore contexitisset. Valeant gentilium certamina, et figmenta, per quæ miseri juvenes ornati sunt, exigua exiguorum certaminum proposita habentes præmia; et quibuscumque rebus per libamina, et primitias, et coronas, ac recens decerpitos flores, hominibus vita functis parentant, patriæ legi potius, et stolido mœrori, quam rationi servientes. Meum munus est oratio, quod etiam fortasse futurum tempus excepturum est, perpetuo motu præditum, nec eum, qui hinc migravit, prorsus abscedere sinens: verum auribus animisque hominem, quem ornandum suscepit, semper conservans, ac desiderati simulacrum expressius quam

XVII. Ac talia quidem sunt, quæ a nobis offeruntur: si autem parva et meritis tuis inferiora, Deo quoque gratum est, quod sit pro viribus. Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabitur, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. At tu, divinum et sacrum caput, utinam cælos penetres, atque in Abrahæ sinu, quicumque tandem ille est, conquiescas, et angelorum choream, ac beatorum virorum gloriam et splendorem spectes; vel potius una tripudies et exsultes, omnia quæ hic sunt, ex alto deridens, nimirum et divitias, ut appellantur; et abjectas dignitates, et falsos honores, et imposturam quam sensus faciunt, et huius vitæ jactationem, ac tanquam in nocturna pagna confusionem et ignorantiam, magno illi regi astans, atque illinc emicante lumine impletus; cujus exiguo rivulo hic suscepto, quantum scilicet in speculis et ænigmatibus adumbrare atque conspici possimus, utinam ad ipsum fontem postea perveniamus, pura mente puram veritatem intuentes, atque hanc laboris in virtutis studio exhausti mercedem inveniamus, ut perfectius illic summi boni consortio et contemplatione fruamur; quem quidem sacræ nostræ disciplinæ finem, tum libri, tum animæ theologiæ laude florentes, esse proficiuntur.

210 XVIII. Quid adhuc superest? nihil aliud certe nisi ut sermonis medicinam, iis, qui in dolore

(51) *Γυναικωνίτιον.* « Mulierum conclave, sodalium. »

(52) *Οὐδ' ἄλλο τι.* Regg. hm, hu, Or. 1, οὐδὲ ἄλλο τι.

(53) *Προτιθέντες.* Non recte Billius, « præmia proponentes. » Siquidem vox ista, προτιθέντες, non ad ἐφηβοὶ « juvenes, » sed ad ἀγῶνες « certamina, » referri debet. Non enim juvenes præmia in certaminibus proponebant, sed proposita consequabantur.

(54) *Ἀφωσιούνται.* Reg. hu, Or. 1, Jes. ἀφωσιούνται.

(55) *Ἀλογία πάθους.* Coisl. 1, ἀλογίαν πάθους. Reg. col. ἀλογία πλήθους, « stolidiæ plebi. »

(56) *Κινούμενον... ἐδρ... φυλάσσοι.* Sic Regg. hm, hu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Edit. κινού-

μίμων ἐπιχύσεις, ἃ τὰς γυναικωνίτιον (51) ἀπέμπευ καὶ πρότερον, καὶ ὧν ἡμέρα μιᾶ. λυεὶ τὴν εὐωδίαν, οὐδ' ἄλλο τι (52) τῶν μικρῶν καὶ τὰς μικροῖς τιμῶν, ἃ πάντα κατέκρυψεν ἄν σήμερον ὁ πικρὸς λίθος οὗτος μετὰ τοῦ καλοῦ σώματος. Ἐβέβησάν μοι καὶ ἀγῶνες Ἑλληνικοὶ καὶ μῦθοι, δι' ὧν ἐφηβοὶ δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν, μικρὰ μικρῶν ἀγωνισμάτων προτιθέντες (53) τὰ ἐπαθλα· καὶ ὅσα διὰ γῶν τε καὶ ἀπαργμάτων, ἢ στεμμάτων τε καὶ ἀνθέων νεοδρέπτων, ἀφωσιούνται (54) τοῦς ἀπειθόντας ἀνθρώπους, νόμῳ πατρὶω μᾶλλον καὶ ἀλογίᾳ πάθους (55) ἢ λόγῳ δουλεύοντες. Τὸ δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος, ὃ τάχα καὶ ὁ μέλλων ὑπολήφεται χρόνος, αἰ κινούμενον καὶ οὐκ ἔδν εἰς τὸ παντελὲς ἀπειθεῖν τὸν ἐνθένδε μεταχωρήσαντα, φυλάσσοι (56) δὲ αἰ καὶ ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὸν τιμώμενον, καὶ πινάκων ἐναργεστέρην προτιθεῖς τὴν εἰκόνα τοῦ ποθομένου.

in tabula spectandum proponens.

IZ. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· εἰ δὲ μικρὰ καὶ τῆς ἀξίας ἐλάττω, καὶ Θεῷ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Καὶ τὰ μὲν ἀποδεδώκαμεν (57), τὰ δὲ δώσωμεν, τὰς δι' ἔτους προσφέροντες τιμὰς τε καὶ μνῆμας, οἷ γε τῷ βίῳ περιλειπόμενοι. Σὺ δὲ ἡμῖν οὐρανοῦς ἐμβατεύοις, ὧ θεία καὶ ἐρὰ κεφαλῆ, καὶ ἐν κόλπῳ Ἀθραάμ, οἷτινες δὴ οὗτοί εἰσιν, ἀναπαύσαιο (58), καὶ ἀγγέλων ἐποπτεύοις χορείαν, καὶ μακαρῶν ἀνδρῶν δόξας τε καὶ λαμπρότητας· μᾶλλον δὲ συγχευοῖς καὶ συναγάλῃο, πάντα διαγελῶν τὰ τῆδε ἀφ' οὐσῶς, τοῦς τε καλουμένους πλούτους, καὶ τὰς ἐβρίμμενας ἀξίας, καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς (59), καὶ τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων πλάνην, καὶ τὴν τοῦ βίου τούτου περιφορὰν, καὶ τὴν ὡσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχυσίν τε καὶ ἄγνοιαν, βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ περιστάμενος, καὶ τοῦ ἐκείθεν φωτὸς πληρούμενος· οὐ μικρὸν ἀπόρροην ἐντεῦθεν δεξάμενος, ὅσον ἐν ἐσόπτῳ φαντάζεσθαι (60) καὶ αἰνίγμασιν, αὐτῇ τῇ πηγῇ τοῦ καλοῦ μετὰ ταῦτα ἐντύχοιμεν, καθάρῳ νῶ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες; καὶ τοῦτον μισθὸν εὐρισκόμενοι (61) τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα φιλοπονήας, τὴν τελευταίαν ἐκεῖσε τοῦ καλοῦ μετουσίαν καὶ θεωρίαν· ὅπερ δὴ τῆς ἡμετέρας τέλος μυσταγωγίας βίβλοι τε καὶ ψυχὰ θεολόγοι θεσπίζουσι.

D

IIH Τί λοιπὸν ἔτι (62); τὴν ἐκ λόγου θεραπεῖαν τοῖς ἀλγοῦσι προσενεγκεῖν. Μέγα δὲ τοῖς πενθοῦσι (63)

μενος... ἐὼν... φυλάσσω.

(57) *Ἀποδεδώκαμεν.* Reg. hu, ἐπαδώκαμεν. Coisl. 1, et Jes. δεδώκαμεν.

(58) *Ἀναπαύσαιο.* Regg. hm, hu, tres Colb., Jes. ἀναπαύσῃ.

(59) *Καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς.* Hæc desunt in Reg. hm.

(60) *Φαντάζεσθαι.* Reg. hm, Coisl. 2, Or. 1, φαντάζεσθαι. « hactenus ut in speculis et ænigmatibus informemur, cogitemus. »

(61) *Εὐρισκόμενοι.* Reg. a, hu, et Or. 1, εὐρισσοίμενοι. Quæ lectio melior videtur.

(62) *Τί λοιπὸν ἔτι;* Comb. τί ὄν ἔτι; « Quid ergo superest? nempe, » etc.

(63) *Τοῖς πενθοῦσι.* Deest in duobus Regg., tribus Colb., Or. 1, et Jes.

τὸ παρὰ τῶν συναλγούντων φάρμακον· καὶ οἱ τὸ ἴσον τοῦ πάθους ἔχοντες πλεόν εἰσὶν εἰς παραμυθίαν πᾶσι πάσχοισιν. Μάλιστα μὲν οὖν πρὸς τοιοῦτους ἐστὶν ἡμῖν ὁ λόγος· ὑπὲρ ὧν ἀσχυροίμην ἂν, εἰ μὴ καθάπερ ἄλλου παντός τῶν καλῶν, οὕτω καὶ καρτερίας τὰ πρῶτα φέροντο. Καὶ γὰρ εἰ φιλόπαιδες πάντων μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ πάντων μᾶλλον φιλόσοφοι (64) καὶ φιλόχριστοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν μετάβασαν ἐκ πλείονος αὐτοὶ τε μελετήσαντες, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν διδάξαντες· μᾶλλον δὲ τὸν βίον ὅλον μελέτην ἰσως ἐνοσησάμενοι. Εἰ δὲ ἐστὶ τὸ πάθος ἐπισκοπεῖται πᾶσι λογισμοῖς, καὶ καθάπερ λήμη τις τὸν ὀφθαλμὸν ἰκλιθούσα, καθαρῶς συνιδεῖν οὐκ ἐφ' τὸ δέον· φέρε, ἐξίσθε παρὰ κλησιν, οἱ πρεσβύτεροι τοῦ νέου, καὶ πῶς παῖδες οἱ πατέρες, καὶ τοῦ νοουθεῖσθαι παρὰ τῶν ηλικιωτέρων ὀφειλοντος, οἱ πολλοὺς νοουθετήσαντες, καὶ τῷ πολλῷ χρόνῳ τὴν ἐμπειρίαν συλλέξαντες. θαυμάσητε δὲ μηδὲν, εἰ νέος νοουθετῶ γέροντας· καὶ τοῦτο ὑμέτερον, εἰ τι πολιᾶς ἄμεινον συνορᾶν ἔχω. Πόσον ἐστὶ βιωσώμεθα (65) χρόνον, ᾧ τίμειαι πολιαί, καὶ θεῶ πλησιάζουσαι; Πόσον ἐνταῦθα κακοπαθήσωμεν (66); Οὐδὲ ὁ πᾶς ἀνθρώπων βίος μακρὸς, ὡς τῆ θεῆ φύσει καὶ ἀτελευτήτῳ παραβαλεῖν (67), μὴ ἐπὶ τὸ τῆς ζωῆς λείψανον, καὶ ἡ λύσις, ὡς ἂν εἰποιμεν, τῆς ἀνθρωπίνης πνοῆς, καὶ τοῦ προσκαίρου βίου τὰ τελευταῖα. Πόσον ἡμᾶς ἐφθῆ Καισάριος; Πόσον ἐστὶ τὸν ἀπελθόντα πενήσωμεν; Οὐ πρὸς τὴν αἰσθητέοντα μονήν; Οὐ τὸν αὐτὸν ὑποδυσώμεθα ἴσως αὐτίκα; Οὐχ ἡ αὐτὴ κόνις μετὰ μικρὸν ἐσόμεθα; Οὐ τοσοῦτον κερδανούμεν ἐν ταῖς μικραῖς ταῖταις ἡμέραις, ὅσον πλείω κακὰ, τὰ μὲν ἰδόντες, τὰ δὲ παθόντες, τὰ δὲ καὶ πρᾶξαντες ἴσως, λειτουργήσῃ τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν κοινήν εἰσφορὰν καὶ ἀπέλευτον, καὶ τοῖς μὲν ἐπαπελθεῖν, τῶν δὲ προαπελθεῖν, καὶ τοὺς μὲν κλαῦσαι, ὑπὸ δὲ τῶν θρηνηθῆναι, καὶ παρ' ἄλλων ἀντιλαθεῖν ὄν (68) προεισηγήκαμεν ἄλλοις τῶν δακρῶν ἔρανον;

A versantur, adhibeamus. Magnum porro lumentibus pharmacum illud est, quod ab iis, qui eodem dolore affecti sunt, porrigitur, et qui pari calamitate premuntur, majorem apud eos, qui cruciantur, ad consolandum auctoritatem habent. Ad eos ergo potissimum oratio nobis erat: quorum causa pudore profecto suffunderer, si non, ut aliarum omnium virtutum, sic etiam patientiæ primas ferrent. Nam etsi amore erga filios mortales omnes superant, at etiam sapientia et Christi amore cunctos antecedunt, ac migrationem ex hac vita jampridem et ipsi meditati sunt, et liberos docuerunt, vel, ut rectius loquar, totam vitam ita instituerunt, ut nihil aliud, quam mortis meditatio sit. Quod si quid tenebrarum rationi dolor offundit, ac lippitudinis B cujusdam instar oculos subiens, clare videre non sinit id quod est officii; agendum, juvenis exhortationem senes accipite, et filii parentes, et ejus, qui a talibus admonendus est, vos, qui multos admonuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis. Nec vero mirum vobis videatur, si juvenis senes moneam: nam hoc quoque vestrum est, si quid canitie rectius prospicere possum. Quantum adhuc temporis vivemus, venerandi senes atque ad Deum appropinquantes? Quandiu hic afflictabimur? Ne tota quidem hominum vita longa est, si cum divina et sempiterna natura comparetur, nedum hæc vitæ reliquæ, atque, ut ita dicam, spirationis humanæ solutio, ac fluxæ et caducæ vitæ finis. Quantum C nos antevertit Cæsarius? Quandiu adhuc ejus discessu angemur? Nonne ad eandem sedem properamus? Nonne eundem lapidem statim subibimus? Nonne idem pulvis paulo post erimus? Nonne ex paucis his diebus, qui restant, hoc lucri faciemus, ut plura mala partim videamus, partim patiamur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita tandem ipsi quoque naturæ legi commune ac firmum et stabile tributum pendamus, atque alios sequamur, alios præcedamus, atque alios quidem D lægemus, ab aliis lugeamur, munusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

10. Τοιοῦτος ὁ βίος ἡμῶν, ἀδελφοί, τῶν ζώντων προσκαίρα· τοιοῦτο τὸ ἐπὶ γῆς καίγινον· οὐκ ὄντας γενέσθαι, καὶ γενομένους ἀναλυθῆναι. Ὁρα ἔσμεν οὐχ ἰστάμενον, φάσμα τι μὴ κρατούμενον, πτῆσις ἐρήνου παρερχομένου, ναῦς ἐπὶ θαλάσσης ἴχνος οὐκ ἔχουσα, κόνις, ἀτμίς, ἐωθινή δρόσος, ἀνθος καιρῶ φθόμενον (69), καὶ καιρῶ λυόμενον. Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἀνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει· καλῶς δὲ θεὸς Δαβὶδ περὶ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ἐπιλοσόφησεν καὶ ἐν ἐκείνοις πάλιν τοῖς ῥήμασι· *Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγειλόν μοι· καὶ πωλασιῶν μέτρον τὰς ἀνθρωπίνους ἡμέρας ἐρίξεται.* Τί ὃ ἂν εἰποις πρὸς ⁷⁷ Job ix, 8. ⁷⁸ Sap. v, 10, 12; Ose. xiii, 3.

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui fluxam vitam ducimus: ejusmodi in terra ludus: ut cum non simus, nascamur, cum nati sumus, rursus dissolvamur. **211** Insomnium somus minime consistens ⁷⁷, spectrum quoddam, quod teneri non potest, avis prætereuntis volatus, navis in mari vestigium non habens, pulvis, vapor, ros matutinus, flos momento nascens, et momento marcescens ⁷⁸. *Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic efflorebit* ⁷⁹. Pulchre divus David his verbis de nostra imbecillitate philosophatus est, quemadmodum et in illis: *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi* ⁸⁰. Quin ⁸¹ Psal. ciii, 45. ⁸² Psal. ci, 24.

(64) Πάντων μᾶλλον φιλόσοφοι. « Qui præ omnibus philosophari in malis norunt. »

(65) Βιωσώμεθα. Reg. hu, Or. 1, Jes. βιωσώμεθα.

(66) Κακοπαθήσωμεν. Tres Regg., Jes. κακοπαθήσωμεν.

(67) Ὡς τῆ θεῆ... παραβαλεῖν. Reg. bm, Or. 1,

Jes. παραβάλλειν. « Ut cum divina illa et sempiterna natura conjungamur: ut ad divinam hanc naturam accedamus. »

(68) Ὁρ. Coisl. 2, ὄν.

(69) Καιρῶ φθόμενον, etc. Billins: « suo tempore nascens, et suo tempore marcescens. »

etiam dies numanos palmi mensuram esse definit⁶¹. A Quid autem de Jeremia dixeris, qui etiam matri succenset, se in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata⁶²? *Omnia vidi*, ait Ecclesiasticus⁶³, humana omnia cogitatione peragravi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit, quam teneatur; delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam, pincernas utriusque sexus, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad genera procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique, tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua, quibus reges omnes, qui ante me fuerunt, superavi. Et quid post hæc omnia? *Omnia vanitas vanitatum, omnia vanitas, et præsumptio spiritus*⁶⁴, hoc est, inconsideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsam hac pœna muletati. Verum *Sermonis finis*, inquit, *omnia audi: Deum time*⁶⁵: hic enim dubitationi finem imponit; atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per rerum, quæ videntur et fluctuant, perturbationem, ad res fixas et stabiles deducaris.

XX. Non igitur Cæsarium lugeamus, quibus malis ereptus sit, non ignorantes, sed nos ipsos, ob ea mala quibus relictus sumus, et quæ nobis aggeremus, nisi sinceris animis nos Deo addicamus, ac præteritis iis, quæ ipsa nos prætereunt, ad supernam vitam properemus, terramque, etiam adhuc in terra versantes, relinquamus, ac Spiritum in cælum ferentem bona fide sequamur. Hæc, ut ignavis gravia, ita forti animo præditis levia sunt. Quin ad hunc quoque modum consideremus: Non imperabit Cæsarius? At nec sub aliorum imperio erit. Non terrorem quibusdam incutiet? At nec gravem dominum **212** pertimescet, ne dignum quidem plerumque, cui imperetur. Non opes cumulabit? At nec invidiam metuet, aut animæ detrimento afficietur, male colligens; atque eo plura quotidie assumere studens, quo plura jam adeptus sit. Hujusmodi quippe divitiarum morbus est, ut plura appetere non desinat, sed sitis medicinam in perpetuo potu sitam esse arbitretur. Non sermones ostentabit? At a sermonibus admiratione afficietur. Non Hippocratis, et Galeni, et eorum, qui ipsis adversantur, placita pertractabit? At ne-

⁶¹ Psal. xxxviii, 6. ⁶² Jer. xv, 10. ⁶³ Eccle. i,

(70) Καὶ τῇ μητρὶ. Ita Regg. bm, hu, Coisl. 1, Or. et Jes. In ed. deest τῇ.

(71) Πταίσματα. Colb. 3, πτώματα.

(72) Τοῦ βίου. Sic Reg. bu, Coisl. 2, et Jes. In ed. deest τοῦ.

(73) Τὰ πάντα ματαιότης. Hæc desunt in Regg. bm, hu, tribus Colb., Coisl. 2, et Jes.

(74) Ἐτε' οὖν. Coisl. 1, ἤτ' οὖν.

(75) Τῆς ταραχῆς, etc. Billius, « per earum rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt, perpetuoque motu agitantur, confusionem. »

(76) Ζημιωθήσεται. Coisl. 1, duo Colb., Or. 1,

Ἱερειάν, ὃς καὶ τῇ μητρὶ (70) μέμφεται τῆς γενήσεως ἀλγῶν, καὶ ταῦτα ἐπ' ἄλλοις πταίσμασι (71); Πάρτα εἶδον, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, πάντα ἐπῆλθον λογισμῶ τὰ ἀνθρώπινα, πλοῦτον, τρυφήν, δυναστείαν, δόξαν τὴν ἄσφατον, σοφίαν τὴν ὑποφεύγουσαν πλέον ἢ κρατουμένην· πάλιν τρυφήν, σοφίαν πάλιν, ἐπὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἀνακυκλούμενος, γαστρὸς ἡδονάς, παραδείσους, πλῆθος οἰκετῶν, πλῆθος κτημάτων, οἰνοχόους καὶ οἰνοχόας, ἄδοντας καὶ ἄδούσας, ὄπλα, δορυφόρους, ἔθνη προσπίπτοντα, φόρους συλλεγομένους, ὄφρην βασιλείας, ὅσα περιτὰ τοῦ βίου (72), ὅσα τῶν ἀναγκαίων, οἷς ὑπὲρ πάντας ἦλθον βασιλεῖς τοὺς ἔμπροσθεν· καὶ τί ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις; Πάντα ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης (73), καὶ προαίρεσις πνεύματος, εἰ' οὖν (74) ὄρμητις ψυχῆς ἀλόγιστος, καὶ περιστάσις ἀνθρώπου τοῦτο κατακριθέντος, ἴσως ἐκ τοῦ παλαιῦ πτώματος. Ἄλλ' ἐλέος λόγου, φησὶ, τὸ πᾶν ἄκουε· τὸν Θεὸν φοβοῦ· ἐνταῦθα τῆς ἀπορίας ἵσταται· καὶ τοῦτό σοι μόνον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τὸ κέρδος, ὀδηγηθῆναι διὰ τῆς ταραχῆς (75) τῶν ὀρωμένων καὶ σαλευομένων ἐπὶ τὰ ἐστώτα καὶ μὴ κινούμενα.

K'. Μὴ τοῖνον πενθῶμεν Καισάριον, οἷον ἀπηλλάγη κακῶν εἰδότες, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, οἷσις ὑπελειφθήμεν, καὶ ὅσα θησαυρίσομεν, εἰ μὴ, γνησίως θεῷ προσθέμενοι, καὶ παραδραμόντες τὰ παρατρέχοντα, πρὸς τὴν ἄνω ζωὴν ἐπειγοίμεθα· ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντες, καταλιπόντες τὴν γῆν, καὶ τῷ Πνεύματι φέροντες πρὸς τὰ ἄνω γνησίως ἀκολουθήσαντες. Ταῦτα καὶ ἀλγεῖνὰ τοῖς ὀλιγοψύχοις, καὶ κοῦφα τοῖς ἀνδρικοῖς τὴν διάνοιαν. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Οὐκ ἄρξει Καισάριος; Ἄλλ' οὐδὲ ἀρχθήσεται πρὸς ἄλλων. Οὐ φοθήσει τινάς; Ἄλλ' οὐδὲ δεῖσαι βαρὺν δεσπότην, πολλάκις τὸν οὐδὲ ἀρχεσθαι ἄξιον. Οὐ συνάξει πλοῦτον; Ἄλλ' οὐδὲ ὑπόψεται φθόνον, ἢ ψυχὴν ζημιωθήσεται (76) κακῶς συνάγων· καὶ τοσοῦτον ἀεὶ προσλαμβάνειν ζητῶν, ὅσον ἐκτῆσατο. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλουτεῖν νόσος, ὅρον τοῦ δεῖσθαι (77) πλείονος οὐκ ἔχουσα, ἀλλὰ τὸ ποτὸν ἀεὶ διψοῦς ἔτι ποιουμένη (78) φάρμακον. Οὐκ ἐπιδείξεται λόγους; Ἄλλ' ὑπὸ λόγων γε (79) θαυμασθήσεται. Οὐ φιλοσοφῆσει τὰ Ἰπποκράτους (80) καὶ Γαληνοῦ, καὶ τῶν ἀντιθέτων ἐκείνων; Ἄλλ' οὐδὲ κακοπαθήσει νόσις, ἰδίας ἐπ' ἄλλοτριᾶς συμφοραῖς λύπας καρπούμενος. Οὐκ ἀποδείξει τὰ Εὐκλείδου, καὶ Πτολεμαίου, καὶ Ἡρώνος; Ἄλλ'

Jes. ζημιωσεται.

(77) Ὅρον τοῦ δεῖσθαι, etc. Billius, « ut finem appetendi plura nesciat. » In Reg. bm, Coisl. 1, et Jes. legitur, ὅσον τοῦ πλείονος οὐκ εἰδώς, ἀλλὰ, etc.

(78) Διψοῦς ἔτι ποιουμένη. Adididimus ἔτι, ex Regg. bm, hu, duobus Colb. et Jes. Idem codices pro ποιουμένη habent ποιούμενος. Coisl. 1, διψοῦς ἄξιον, « sitis causa. »

(79) Λόγων γε. Deest γε in pluribus.

(80) Τὰ Ἰπποκράτους. Billius, « Hippocratis dogmata. »

οὐδ' ἀλγήσει τοῖς ἀπαιδέυτοις φουσῶσι μελίζονα (81). Ἄ que morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemæi, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidiore animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti cujusdam, et Heracliti, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoicorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quoniam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclara omnibus et expetenda censentur: non uxorem habebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monumentum relictus. Non opes hæreditate accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem munificentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus testamenti exsequendi cura commissa est, liberalitatem! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram illi opes pro eo se in sepulchrale manus daturam receperit, ut nihil iis, qui exspectabant, relictum sit.

ΚΑ. Οὐπω ταῦτα ἱκανὰ πρὸς παραμυθίαν; Προσείπω τὸ μείζον φάρμακον. Πειθομαι σοφῶν λόγους, οἱ ψυχὴ πᾶσα (89) καλὴ τε καὶ θεοφιλῆς, ἐπειδὴν τοῦ συνδεδεμένου λυθεῖσα σώματος, ἐνθένδε ἀπαλλαγῆ, εὐθὺς μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρίᾳ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη (90), (ἅτε τοῦ ἐπισκοπῶντος ἀνακαθαρθέντος, ἢ ἀποτεθέντος, ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ λέγειν χρῆ-) θαυμασίαν τινὰ ἡδονὴν ἤδεται, καὶ ἀγάλλεται, καὶ ἴλωος (91) χωρεῖ πρὸς τὸν ἐαυτῆς δεσπότην, ὡσπερ τι δεσποτήριον χαλεπὸν τὴν ἐναυθὰ βίον ἀπεφυγούσα, καὶ τὰς περιχειμένας ἀποκείσασμένη πέδας, ὅφ' ὧν τὸ τῆς διανοίας πτερὸν καθέλκετο, καὶ οἶον (92) ἤδη τῆ φαντασίᾳ καρποῦται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα: μικρὸν δ' ὕστερον, καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαβοῦσα, ᾧ τὰ ἐκείθεν (93) ἀνεφλοσόφησε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευ-

que morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemæi, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidiore animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti cujusdam, et Heracliti, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoicorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quoniam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclara omnibus et expetenda censentur: non uxorem habebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monumentum relictus. Non opes hæreditate accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem munificentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus testamenti exsequendi cura commissa est, liberalitatem! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram illi opes pro eo se in sepulchrale manus daturam

XXI. An hæc ad consolationem nondum sufficiunt? Majus pharmacum adhibebo. Sapientum verbis adducor ut credam, pulchram omnem animam et Deo 213 charam, posteaquam corporis vinculis soluta, hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem et contemplantem, (utpote en, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit, nescio;) mirabili quadam voluptate affici, et exultare, atque hæc vita, tanquam gravi quodam ergastulo liberatam, compediibusque illis, quibus mentis alæ deprimebantur, solutam, placide ad Dominum suum tendere, ac recondita frui beatitudine, qualem jam per imaginem perceperat; post etiam aliquanto, cum cognatam carnem a terra, quæ et dederat, et in fidem acceperat, receperit (quod

(81) Φουσῶσι μελίζονα. « Majora crepantes, miccis crepantibus venditantes. » His Augustini verbis Græca Gregorii verba apte reddi posse videntur.

(82) Καλλωπίζεται. Reg. hm, duo Coisl. et Jes. D καλλωπίζεται.

(83) Κλεάνθαις τε. Coisl. 1, Κλεάνθεσις τε.

(84) Οὐδ' οἶσσι, etc. Rég. hm, or. 1, οἶδα οἷς ἐκ τῆς σεμνῆς στοᾶς. « Nescio quorum venerabilium. » Id per ironiam dictum.

(85) Διαλύσει. Reg. hu, διαλύσει.

(86) Οὐ παῖδας. Reg. hu, ἢ παῖδας.

(87) Τῶν ἐπιβαλλομένων. Combef. « Suppedulantium; » nimirum δαπάνηματα, « sumptus. Nam Cæsarii parentes, » ut cum Elia loquar, « ne exiguæ quidem ulli rei pepercerunt; verum præconium, dignum quod ab omnibus audiat, proposuerunt, nempe quod nihil sibi reliqui fecerunt, sed omnia pauperibus distribuerunt. » Cæterum præclarum Cæsarii testamentum existat in Basilii epist. 32, novæ ed. ad Sophronium. « Volo, inquit, omnia mea ad pauperes devenire. » Cui ipsius extremæ voluntati optimi parentes lubentissimo animo paruerunt. Billius, « qui hæc rem aggressi sunt. »

(88) Δῶρον ἐντάφιον. Mallet, has distinguendo voces, sic vertere: « pro eo sepulchralis muneris instar, dono daturam. »

(89) Ὅτι ψυχὴ πᾶσα. Vetus schol. Ὅτι ὁ ἐντεῦθεν ἀπαλλαγείς εὐθὺς ἐν θεωρίᾳ γίνεται τοῦ μένοντος αὐτὸν καλοῦ. « Is, qui e vivis excessit, statim hujus, quod eum manet, boni contemplationis fruitur. » Hanc sententiam, inter alios, Dionysio Elias ascribit.

(90) Γενομένη. Jes. γινομένη.

(91) Καὶ ἴλωος. Billius, « summa cum hilaritate. »

(92) Καὶ οἶον, etc. Deest καί, in Regg. hm, hu, Or. 1, et Jes. Combef. vertit, « velut jam certa representatione ac imagine, reposita frui beatitudine. » Quod per emphasis dictum, atque, teste Elia, eam mentis impressionem significat, quam anima, Deo in ipsam illabente, experitur. Bill. « reconditam beatitudinem jam velut per imaginem et simulacrum percipere. »

(93) Ἡ τὰ ἐκείθεν, etc. « Quam, cum hic philosopharetur, sociam habuit. » Quæ quidem ratio est, cur in ipsam quoque carnem beatitudinis præmium

quo modo fiet, Deus novit, qui ea inter se conjunxit A
atque dissolvit), tum demum eam quoque ad gloriæ
coelestis hæreditatem secum admissuram; et queni-
admodum ob naturæ conjunctionem ærumnarum
ipsius particeps fuerat, sic etiam jucunditates suas
cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus
in se ipsam absumentem, et cum eo unum effectam,
et spiritum, et mentem, et deum, absorpto nimirum
a vita eò, quod mortale et caducum erat. Audi quid
de ossium et nervorum compactione divinus Eze-
chiel disserat⁹⁶; quid post illam Apostolus de ta-
bernaculo terrestri, et domo non manu facta, illo,
inquam, fluxo ac dissolvendo, hac vero in crelis
recondita; qui etiam discessum a corpore præsen-
tiam apud Deum esse affirmat, vitam autem cor-
poream ut peregrinationem deplorat⁹⁷, atque
adeo quamprimum dissolvi cupit⁹⁸. Quid ad res in
spe positas elanguesco? Quid temporarius flo? Ex-
spectabo archangeli vocem⁹⁹, extremam tubam,
coeli transformationem, terræ immutationem¹, ele-
mentorum libertatem, totius mundi renovationem².
Tunc Cæsarium videbo, non jam peregrinantem,
nec qui jam ab aliis feratur, et luceatur ac mise-
rationi sit, sed clarum, illustrem, excelsum; qualis
sæpe mihi in somnis visus es, o fratrum charissime
et fratrum amantissime, sive voluntate mea, sive
ipsa veritate hoc informante.

214 XXII. Nunc autem, omissis luctibus, me
ipsum inspiciam, ne quid luctu dignum mecum
insciens feram, ac meas ipse res explorabo. *Filii*
hominum, ad vos enim transit oratio, *quousque*
gravi corde, et crasso animo eritis? utquid diligitis
vanitatem, et queritis mendacium? magnum aliquid
hanc vitam, et paucos hos dies multos esse judi-
cantes, ac suavam hanc et amplectendam separa-
tionem, ut grave quidpiam et horrendum aversan-
tes? Non nos ipsos noscemus? Non ea, quæ oculis
cernuntur, abjiciemus? Non ad ea, quæ mente et
intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus?
Non, si quid etiam mœroris concipiendum est, id-
circo potius mœrorem suscipiemus, quod incolatus
noster prolongetur³ (Davidis illius instar, qui res
hujus vitæ, tenebrarum tabernacula, et afflictionis
locum, et profundi limum, et mortis umbram, ap-
pellat⁴), quod in sepulcris iis, quæ circumferimus,
diutius hæreamus, quod, ut homines, peccati

θείσης γῆς, τρόπον ἕν οἶδεν ὁ ταῦτα συνδήσας καὶ
διαλύσας θεός, τούτῳ συγκληρονομεῖ τῆς ἐκεῖθεν βί-
ξης· καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν αὐτοῦ μετέογε
διὰ τὴν συμφύειαν, οὕτω καὶ τῶν τερπνῶν ἐαυτῆς
μεταδίδωσιν, ὅλον εἰς ἐαυτὴν ἀναλώσασα (94), καὶ
γενομένη σὺν τούτῳ ἕν καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦς, καὶ
θεός, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε καὶ
βέροντος. Ἄκουε γοῦν οἶα περὶ συμπήξεως ὁσῶν τε
καὶ νεύρων φιλοσοφεῖται τῷ θεῷ Ἰεζεκιήλ· ὅσα
μετ' ἐκείνων τῷ θεῷ Παύλῳ περὶ σκηνώματος ἐπι-
γείου, καὶ οἰκίας ἀχειροποίητου, τοῦ μὲν καταλυθη-
σομένου, τῆς δὲ ἀποκειμένης ἐν οὐρανοῖς· καὶ τὴν
μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκδημίαν ἐνδημίαν (95) πρὸς
τὸν Κύριον εἶναι φάσκοντος, τὴν δὲ σὺν τούτῳ ζῆν
ὡς ἐκδημίαν ἑδυρομένου, καὶ διὰ τοῦτο ποθοῦντος
καὶ σπεύδοντος τὴν ἀνάλωσιν. Τί μικροφυῶν περὶ
τάς ἐλπίδας; Τί γίνομαι πρόσκαιρος; Ἄναμένω τὴν
τοῦ ἀρχαγγέλου φωνήν, τὴν ἐσχάτην σάλπιγγα, τὸν
οὐρανοῦ μετασχηματισμὸν, τὴν γῆς μεταποίησιν,
τὴν τῶν στοιχείων ἐλευθερίαν, τὴν κόσμου παντὸς
ἀνακαίνισιν. Τότε (96) Καίσαρον αὐτὸν ἴδομαι, μη-
κέτι ἐκδημούμεντα, μηκέτι φερόμενον (97), μηκέτι
πενθούμενον, μηκέτι ἐλεούμενον, λαμπρὸν, ἐνδοξόν,
ὕψηλόν· οἶός μοι καὶ κατ' ἄναρ ἑφθῆς πολλάκις, ὃ
φιλιταε ἀδελφῶν ἐμοί, καὶ φιλαδελφότητε, εἴτε τοῦ
βούλεσθαι τοῦτο ἀνατυπούντος, εἴτε τῆς ἀληθείας.

ΚΒ'. Νυνὶ δὲ, ἀφείς τοὺς θρήνους, εἰς ἑμαυτὸν
βλέψω, μὴ τι θρήνων ἄξιον λάθω φέρων, καὶ τὰ
ἑμαυτοῦ περισκέψομαι. *Ποῖο ἀνθρώπων*, μέτεσι
γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος, ἕως πότε βαρυκάρδιοι, καὶ
παχεῖς τὴν διάνοιν; *Ἰνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα,*
καὶ ζητεῖτε ψεύδος; μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ
τάς ἄλλας ταύτας ἡμέρας πολλὰς (98) ὑπολαμβά-
νοντες, καὶ τὴν διδάξουσιν ταύτην, τὴν ἀσπαστὴν
καὶ ἡδέϊαν, ὡς δὴ τι βαρὺ καὶ φρικτῶδες ἀποστρεφό-
μενοι; Οὐ γνωσώμεθα (99) ἡμᾶς αὐτούς; Οὐ τὰ
φαινόμενα βλέψομεν; Οὐ πρὸς τὰ νοούμενα βλέψομεν;
Οὐκ, εἰ τι καὶ λυπεῖσθαι χρὴ, τούναντιον ἀνισώμεθα
τῇ παροιμίᾳ μηχανομένη (1), κατὰ τὸν θεὸν Δαβὶδ,
σκηνώματα σκοτασμοῦ, καὶ τόπον κακώσεως, καὶ λὶν
βυθοῦ, καὶ σκιάν θανάτου τὰ τῆδε ἀποκαλοῦντα (2)·
ὅτι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις οἷς περιφέρομεν,
ὅτι ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκομεν τὸν τῆς ἀμαρτίας
θάνατον, θεοὶ γεγονότες; Τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι
τὸν φόβον, τούτῳ καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σὺν-

⁹⁶ Ezech. xxxvii, 3, et sqq. ⁹⁷ II Cor. v, 4, 6.

⁹⁸ II Petr. iii, 10. ⁹⁹ Psal. iv, 5. ¹ Psal. cxix, 5.

(94) Ὁ λόγος εἰς ἐαυτὴν ἀναλώσασα. Colh. et schol. οὐκ ἀναιροῦσθαι ἢ συγγεῖσθαι τὸ σῶμα λέγει· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τὴν ἀτρεψίαν καὶ ἀπαθείαν τοῦ σώματος. « Non ait tolli et confundi corpus: absit; sed jam mutationi et ærumnis non esse obnoxium. » Corpus enim, excussa mortali crassitie, incorruptum et quasi spirituale, animæque affine erit, salva tamen atque integra ipsius substantia.

(95) Ἐκδημίαν. Sic Regg. bm, hu, tres Colh., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editi, ἐκδημίαν, « discesum. »

(96) Ἀνακαίνισιν. Τότε. Regg. bm, hu, Or. 1, ἀνακαίνισιν. Reg. a, Coisl. 1, τότε καί.

⁹⁹ Philipp. i, 23. ⁹⁹ II Thess. iv, 15. ¹ I Cor. xv, 52. ² Psal. lxxviii, 3; xliii, 20.

(97) Φερόμενον. « Cujus funus deducatur, effertur. »

(98) Πολλὰς. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colh., Or. 1, etc.

(99) Γνωσώμεθα... βλέψομεν... ἀνισώμεθα. Reg. hu, et Or. 1, γνωσώμεθα... βλέψομεν... ἀνισώμεθα.

(1) Τῇ παροιμίᾳ μηχανομένη. Coisl. 1, τῆς παροικίας μηχανομένης.

(2) Ἀποκαλοῦντα. Sic optime Reg. h. Præve in ed. ἀποκαλοῦντος. Billius tamen emendaverat. Coisl. 2, et Or. 1, ἀποκαλοῦντες.

αμ· και οὐκ ἐξ̄ με ἀναπνεῖν ἢ ἐκείθεν δόξα, και τὰ Α
ἐκείσε δικαιοτήρια· ὦν τῆς μὲν ἐπίστασι· μέχρι και
τοῦ (3) δύνασθαι λέγειν· Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριον
σου ἢ ψυχῆ μου, τὰ δὲ φρίττω και ἀποστρέφο-
μαι· Ἐκείνο δὲ οὐ δέδοικα, μὴ μοι τὸ σῶμα τοῦτο,
διάρρυν και διαφθαρὲν, παντελῶς οὐχίσηται (4)·
ἀλλὰ μὴ τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα τὸ ἔνδοξον (ἔνδοξον
γὰρ κατορθοῦν, ὡσπερ ἄτιμον ἀμαρτάνον), ἐν ᾧ
λόγος, νόμος, ἐλπίς, τὴν αὐτὴν τοῖς ἀλόγοις ἀτιμίαν
κατακρίθη, και μηδὲν πλέον ἢ μετὰ τὴν διάλευξιν·
ὡς ἔφαλλον νε τοῖς πονηροῖς, και τοῦ ἐκείθεν πυρὸς
δέξις.

lia, quæ rationis expertia sunt, ignominia mulctetur, nihiloque meliore post mortem conditione sit :
quemadmodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

ΚΓ. Εἴθε νεκρώσαιμι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ! Β
Εἴθε πάντα τῷ πνεύματι δαπανῆσαιμι, τὴν στενήν
καὶ ἄλγοις βατὴν ἐδεύσας, μὴ τὴν πλατείαν και ἀν-
ειον ! Ὡς τὰ γε μετὰ τοῦτο λαμπρὰ και μεγάλα, και
μειζὼν ἢ κατὰ (5) τὴν ἀξίαν ἐλπίς. Τί ἐστὶν ἀνθρω-
πος, δεῖ μιμησῆσθαι (6) αὐτοῦ ; Τί τὸ καινὸν τοῦτο
περὶ ἐμὲ μυστήριον ; Μικρὸς εἰμι και μέγας, τα-
πεινὸς και ὑψηλὸς, θνητὸς και ἀθάνατος, ἐπίγειος
και οὐράνιος. Ἐκείνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου, ταῦτα
μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐκείνα μετὰ τῆς σαρκὸς, ταῦτα μετὰ
τοῦ πνεύματος. Χριστῷ συνταφῆναι με δεῖ, Χριστῷ
συναναστῆναι, συγληρονομησαί Χριστῷ, υἱὸν γε-
νεσθαι Θεοῦ, Θεὸν αὐτόν (7). Ὑπαίτε ποῖ προῦν (8)
ἐνήγαγεν ἡμᾶς ὁ λόγος. Μικροῦ και χάριν ὁμολογῶ
πρὸ πάθει, ᾧ τοιαῦτα ἐφιλοσόφησα, και δι' ὃ μᾶλλον
ἔραυτης ἐγενόμην τῆς ἐνθὲν ἀπαναστάσεως. Τοῦτο
ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἡμῖν ὁ
ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς και πτωχεύσας Θεός, ἵνα
ἀναστήσῃ τὴν σάρκα, και ἀνασώσῃται τὴν εἰκόνα (9),
και ἀναπλάσῃ τὸν ἀνθρώπον, ἵνα γενώμεθα οἱ πάν-
τες ἐν ἑν Χριστῷ γενομένω τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἡμῖν
τελειῶς, ὅσα κέρ ἐστιν αὐτός (10), ἵνα μηκέτι ὤμεν
ἄβην και θῆλυ, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθε-
ρος, τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα, μόνον δὲ φέρωμεν
ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν θεῖον (11) χαρακτῆρα, παρ' οὗ
και εἰς ἑν γεγόναμεν, τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μορφω-
θέντες και τυπωθέντες, ὥστε και ἀπὸ μόνου γινώ-
σασθαι.

ΚΔ. Καὶ εἴη μὲν γε ὅσπερ ἐλπίζομεν, κατὰ τὴν
μεγάλην Θεοῦ τοῦ μεγαλοδύρου φιλανθρωπίαν· ὅς,
μικρὰ αἰτῶν, μέγала χαρίζεται νῦν τε και εἰς τὸν
ἔπειτα χρόνον τοῖς γνησίως αὐτὸν ἀγαπῶσι· πάντα

14. * *ibid.* 13. ¹⁰ *Psal.* viii, 5. ¹¹ *Gal.* iii, 28.

(3) *Μέχρι και τοῦ.* *Reg. hu, Or. 1, μέχρι τοῦ και.*

(4) *Οὐχίσηται.* *Reg. hu, tres Colb., Or. 1, οὐχί-
σεται.*

(5) *Μειζων ἢ κατὰ.* *Reg. hu, et Or. 1, μειζων ἢ
κατὰ.*

(6) *Μιμησῆσθαι.* *Sie Regg. bm, hu, tres Colb. et
Or. 1. Editi, μιμησῆσαι.*

(7) *Θεὸν αὐτόν.* *Coisl. 1 addit κληθῆναι, ε νο-
cari.*

(8) *Ποῖ προῦν.* *Reg. hu, tres Colb. Or. 1, οἱ
προῦν.*

A morte moriamur, cum dii facti simus? Hic me timor
exagitat, hic dies noctesque mecum versatur; nec
me liberum spiritum ducere sinunt, hinc futura
gloria, hinc futurum tribunal: ex quibus illam
quidem adeo appello, ut dicere possim: *Deficit in
salutare tuum anima mea**, hoc autem horreo et
aversor. Nec vero illud timeo, ne mihi corpus hoc,
cum semel defluerit ac corruptum fuerit, prorsus
extinguatur, sed ne nobile illud Dei signum
(nobile enim est, cum officii sui numeros probe
explet, quemadmodum contra infame, cum peccat),
in quo est ratio, lex, spes, eadem, qua ea animan-
tia, quæ rationis expertia sunt, ignominia mulctetur, nihiloque meliore post mortem conditione sit:

XXIII. Utinam membra, quæ super terram sunt,
mortificem? Utinam omnia per spiritum absumam,
arcta via, et qua pauci gradiuntur, non autem
lata et facili incedens? Magna enim profecto et
luculenta sunt ea, quæ postea sequuntur, ac spes
meritum nostrum et dignitatem excedit. *Quid est
homo, quod memor es ejus*?? Quodnam hoc no-
vum circum me mysterium? Parvus sum et magnus,
humilis et excelsus, mortalis et immortalis, terre-
nus et celestis. Illa cum inferiori hoc mundo, hæc
cum Deo; illa cum carne, hæc cum spiritu. Oportet
me cum Christo sepeliri, **215** cum Christo resur-
gere, Christi cohæredem esse, filium Dei fieri,
atque adeo Deum ipsum. Videte quo nos oratio
progrediens tandem evexerit. Parum abest, quin
calamitati gratias etiam habeam, in cujus gratiam
hæc disserui, et quæ mihi majus ex hac vita mi-
grandi desiderium injecit. Hoc nobis magnum illud
mysterium designat: hoc nobis Deus, qui nostra
causa humanitatem suscepit, ac pauper factus est,
ut jacentem carnem erigeret, et incolumitatem ima-
gini afferret, hominemque instauraret, ut omnes
unum efficiamur in Christo, qui perfecte factus est
in omnibus nobis omnia quæcumque ipse est; ut
jam non simus masculus et femina, barbarus et
Scytha, servus et liber¹¹, quæ sunt carnis insignia
et discrimina, sed solam Dei, a quo et ob quem
creati sumus, notam in nobis geramus, tantum ab eo
informati et impressi, ut ex ipso solo agnoscamur.

D XXIV. Atque utinam quidem simus quod spera-
mos, secundum magnam munifici Dei benignitatem;
qui parva petens, maxima iis, qui sincero animi
affectu eum amant, et nunc et in futuro ævo largi-

(9) *Ἀνασώσῃται τὴν εἰκόνα.* ε *Imaginem sal-
varet.*

(10) *Ὅσα κέρ ἐστιν αὐτός.* ε *Quæcumque ipse
est.* » *Id omissum a Billio. Coisl. 1: πάρεστιν.*

(11) *Τὸν θεῖον,* etc. *Comb.* ε *divinam figuram,
per quam et in cujus sinum conditi sumus; tantum
inde formati atque impressi, ut ex ipsa sola cogno-
scamur.* » *Ut hæc omnia ipsum referant caracte-
rem, qui sit divina in nobis impressio et nota, ex
qua cognoscamur.*

tur; pro nostra erga ipsum charitate et spe, omnia ferentes, omnia sustinentes¹²; propter omnia, tam dextra, quam sinistra, hoc est, tam læta, quam tristia, gratias agentes (quandoquidem hæc quoque persæpe salutis arma esse verbum novit), nostras et eorum, qui, tanquam in communi via, paratiores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut et vos quoque lacrymandi, faciemus, jam ad sepulcrum vestrum properantes, quod solum ac triste donum Cæsarius a vobis habet, parentibus quidem et senectuti opportune paratum, filio autem ac juvenili ætati donatum, præpostere quidem, at non absurde apud eum, qui res nostras administrat. O omnium Domine, et effector, ac præcipue hujus figmenti! O Deus tuorum hominum, et pater, ac gubernator! O vitæ et mortis arbiter! O nostrarum animarum custos et benefactor! O qui omnia facis, et tempestive, atque, ut ipse pro sapientiæ tuæ et administrationis altitudine nosti, artifice Verbo transmutas¹³, **216** nunc quidem Cæsarium, discessus nostri primitias, quaeso, suscipe. Quod si postremum natu, primum, tuis rationibus, quibus omnia reguntur, cedimus: nos vero post quoque opportuno tempore suscipe, tandiu in carne vitam nostram moderatus, quandiu conducibile fuerit: et quidem suscipe, ob metum tuum paratos, et non turbatos¹⁴, neque in extremo die terga vertentes, atque invito animo, quemadmodum solent qui mundo et carni addicti sunt, hinc abstractos et avulsos, sed prompte et alacriter ad beatam illam et longævam vitam proficiscentes, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹² I Cor. xiii, 7. ¹³ Amos v, 8. ¹⁴ Psal. cxviii, 60.

(12) Λόγος. Billius, « sermo. » Combef., « scriptura. » Forte rectius, « ratio. »

(13) Παρακαταθέμενοι. Eodem sensu vox illa intelligenda est, ac ista, I Petr. iv, 19, παρατιθέσθωσαν, « commendent. » Hoc enim vult Gregorius, ut dum resurrectionem expectamus, animas nostras, veluti quoddam depositum, Deo committamus.

(14) Ὁ δὴ καὶ αὐτοὶ ποιήσαντες. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or. 1.

ἀτέγοντες, πάντα ὑπομένοντες διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην τε καὶ ἐλπίδα· ἐπὶ πᾶσιν εὐχαριστοῦντες δεξιῶς τε ὁμοίως καὶ ἀριστεροῖς, ἡδέσι λέγω καὶ ἀνιαιοῖς, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα σωτηρίας ὄπλα πολλὰκις οἶδεν ὁ λόγος (12), αὐτῷ παρακατατιθέμενοι (13) τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, τὰς τῶν προκαταλούντων, ὡσπερ ἐν ὁδοῦ κοινῇ τῶν ἐτοιμοτέρων. Ὁ δὴ καὶ αὐτοὶ ποιήσαντες (14), ἐνταῦθα τοῦ λόγου λήξωμεν (15), ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τῶν δακρύων, ἐπὶ τὸν τάφον ἤδη σπεύδοντες τὸν ὑμέτερον, ὃν ὄρων παρ' ὑμῶν ἔχει Καيسάριος, λυπηρόν τε καὶ μόνιμον (16), γονυῦσι μὲν ἐτοιμασθέντα καὶ γήρᾳ κατὰ καιρὸν, παιδί δὲ καὶ νεότητι δωρηθέντα παρὰ τὸ εἶδος, καὶ οὐκ ἀπεικὸς τῷ διέποντι τὰ ἡμέτερα. Ὡ Δέσποτα πάντων καὶ ποιητὰ, καὶ διαφερόντως τοῦδε τοῦ πάλαμοςτος! Ὡ Θεὸς τῶν σῶν ἀνθρώπων, καὶ πάτερ, καὶ κλυδωνητὰ! Ὡ ζωῆς καὶ θανάτου Κύριε! Ὡ ψυχῶν ἡμετέρων ταμίᾳ καὶ εὐεργέτᾳ! Ὡ ποιῶν τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζων τῷ τεχνίτῃ (17) Λόγῳ κατὰ καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐπίστασαι τῷ βᾶθει τῆς σῆς (18) σοφίας καὶ διοικήσεως, νῦν μὲν δέχοιο Καيسάριον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας· εἰ δὲ τὸν τελευταῖον πρῶτον συγχωροῦμεν τοῖς σοῖς λόγοις οἷς τὸ πᾶν φέρεται· δέχοιο δὲ καὶ ἡμᾶς ὑστερον ἐν καιρῷ εὐθέτω, οἰκονομήσας ἐν τῇ σαρκὶ ἐφ' ὅσον ἂν ἡ συμφέρων· καὶ δέχοιό γε διὰ τὸν σὸν φόβον ἐτοιμασθέντας, καὶ οὐ παρασσομένους, οὐδὲ ὑποχωροῦντας ἐν ἡμέρᾳ τῇ τελευταίᾳ, καὶ βίᾳ τῶν ἐντεῦθεν ἀποσπαιμένων, ὃ τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν πάθος καὶ φιλοσάρκων, ἀλλὰ προθύμως (19) πρὸς τὴν αὐτόθεν (20) ζωὴν τὴν μακαρίων τε καὶ μακαρίαν, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (21). Ἀμήν.

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

C

D

(15) Λήξωμεν. Reg. hu, λήξομεν.

(16) Μόνιμον. « Stabile. » Billius legit, μόνον, « solum, » quod habent Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1.

(17) Τῷ τεχνίτῃ. « Artifice Verbo. » Sic Aug. Billius, « artifice sermone. »

(18) Τῆς σῆς. Sic Reg. hu, tres Colb., Or. 1.

(19) Προθύμως. Reg. hu, προθύμως.

(20) Αὐτόθεν. Coisl. 1, αὐτόθι.

(21) Αἰώνων. Deest in Regg. hu.

217 MONITUM IN ORATIONEM VIII.

I. Sicut Cæsario fratri, ita et Gorgoniæ sorori funebre munus persolvit Gregorius. Quo autem anno Gorgonia terrestrem hanc vitam cum æterna commutarit, certo delinire non possumus. Constat tamen ex ipsius Theologi verbis, eam Cæsario fuisse superstitem. Sic enim loquitur (n. 23): « Nostram quoque orationem, pro multis ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus. » Quandiu autem superluerit Gorgonia, id etiam incertum. Unum affirmare licet, eam utrique parenti, qui anno 374 vel anno proxime elapso e vivis excesserunt, prævisse. Gregorius certe « in carmine primo » (v. 109 et seq.) germanum utrumque morte sublato luget, seque « solum e liberis relicto » parentibus tostatur. Ex eodem Gregorio liquet (22), Cæsarium et

(22) Or. xviii, n. 43.

Gorgoniam « florente ætate » decessisse; Gorgonia tamen non sine liberis, imo non sine nepotibus, quos omnes, una cum conjugē, per baptismum purgatos, Deo ante mortem obtulit (n. 8); ipsa vero recens, nec multo ante, hoc initiata sacramento (n. 20). Id autem non sic intelligendum, ut in ipso credatur baptizata morbo, qui eam sustulit. Etenim cum jam antea gravi quadam corporis ægitudine laboraret (n. 18), « desperatis aliis omnibus auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, ad altare cum fide procumbit; et cum, quidquid antityporum pretiosi corporis et sanguinis manus ejus recondiderat » (quæ nondum baptizatis ne quidem oculis licebat, nedum manibus attingere), « lacrymis admiscuisset, hoc statim pharmaco morbo liberata discessit. »

II. Maritum habuit Gorgonia, si Eliæ fides, Iconii natum, dignumque « conjugē virum (n. 20). » Sic uno verbo ejus elogium absolvit Gregorius, qui eundem superioris (n. 8), « non importunum uxoris dominum, sed bonum conservum » appellarat. Illius nomen penitus ignotum, nisi hunc esse velis Meletium, qui eo nomine in Gregorii testamento vocatur. Baronius (23) namque assentiri nequaquam possumus, cui Gorgoniæ conjux is dicitur Vitalianus, de quo tam dissimilia in Gregorii epistolis et carminibus leguntur. Quisquis tamen ille fuerit, geminos ex eo filios ac tres filias suscepit Gorgonia. « Par filiorum Deo consecratum (n. 11), » ac, Elia teste, ambo ad episcopatus fastigium erecti. Horum quoque nomina ignorantur. Eos Petrum et Phocam Baronius nominat. Fuere etiam Gorgoniæ filiæ tres, Alypians, Eugenia, et Nonna, quarum omnium mentio fit in Gregorii testamento. Alypians Nicobulo nupsit; ex quibus nati sunt Nicobulus junior, et Alypians virgo.

III. Iconii in patria mariti degebat Gorgonia, quæ ibi « plena dierum in Domino obdormivit [n. 21]. » Non enim Nazianzi mortuam ex ipso Gregorio discimus, qui Gorgoniæ « pastorem » seu episcopum, « spiritualem patrem, » imo « pietatis commilitonem » vocat ac « magistrum (n. 11). » Arbitratur Elias hæc Gregorii verba, « o sacræ illius ovīs pastor (n. 16) ! » ad Gregorium patrem dirigi. Verum idem Elias postea per « patrem spirituale » Iconii præsulem intelligi fatetur. **218** At manifeste falsum est quod subjicit, illum Iconii præsulem fuisse Amphilochoium: quandoquidem is Amphilochoius nonnisi anno 373 ad sedem Iconiensem proventus est; ac proinde Gorgonia, non Amphilochoi, sed Faustini, qui Iconii episcopus erat, cum ibi mortua est, « ovīs » ac « filia » nuncupanda est.

IV. Quo tempore, et quo loco habita sit hæc oratio, incertum. Scholiasta quidam scribit « dictam esse Arianzi Cappadociæ oppido, unde oriundi erant, et ubi jacent: 'Ερρέθη ἐν Ἀριανῶν τῆς Καππαδοκῶν ἐπαρχίας, ἀφ' ἧς ὠρμῶντο δὴ, καὶ κεῖνται. » Verum id nullibi reperitur. Ut ut sit, egregias piissimæ sororis dotes, virtutemque supra feminam, sic piissimus ipse frater hac eloquentissimæ oratione prosequitur, ut ad imitationem simul et admirationem moveat. Digna plane femina, quæ fidelibus et honorī esset et exemplo. Ac reipsa in Martyrologio Romano, Gorgoniæ festus dies, V Idus Decembris assignatus legitur. Laudat ibidem Baronius Græcos, qui idem astruunt. In Menæis tamen ad hunc diem nihil hujusmodi comparat, sicut nec in Ughello, neque in Canisio. At Nicephorus in Historia sua (24) hæc scribit: « Πάντες δὲ οὗτοι τῷ τῆς πολιτείας σεμνῷ τῆς ἀγασσῆς κατηξιώθησαν, ὡς περ δὴτα καὶ Γρηγορίου Καيسάρειος, καὶ ἡ Γοργονία. Omnes autem illi, » Basilius nempe et ejus fratres, « propter vitæ integritatem in sanctorum numerum sunt relati; quemadmodum sane et Gregorii frater Cæsarius, et Gorgonia soror. »

(23) Bar. ad an. 389, p. 598.

(24) Hist. eccl. l. xi, c. 49.

ΛΟΓΟΣ Η.

ORATIO VIII.

Εἰς τὴν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ Γοργονίαν (25) ἐπιτάξιος. A Funeris oratio in laudem sororis suæ Gorgoniæ.

Α'. Ἀδελφὴν ἐπαινῶν, τὰ οἰκεῖα θαυμάσομαι· οὐ μὴν οἰκεῖα, διὰ τοῦτο ψευδῶς· ἀλλ' οἷον ἀληθῆ, διὰ τοῦτο ἐπαινετώσ· ἀληθῆ δὲ, οὐχ οἷον δίκαια (26) μόνον, ἀλλ' οἷον καὶ γνωσκόμενα. Καὶ τὸ πρὸς χάριν οὐ συγχρηταί, καὶ ἐθελωσμεν· ἀλλὰ μέσος ἵσταται, οἷον τις βραβευτῆς ἔντεχνος (27), τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὁ ἀκροατῆς, οὔτε τὸ παρ' ἀξίαν ἐπαινῶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπαιτῶν, ὃ γὰρ δίκαιος. Ὡστε οὐ τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι τὸν φόβον, μὴ τι τὴν ἀλή-

I. Sororem laudans, domestica prædicabo: non tamen quia domestica, ideo falso, sed quia vera, ideo laudabiliter: vera autem, non modo quia justa, verum etiam quia nota. Nec vero ad gratiam, etiamsi cupiamus, loqui conceditur: quippe cum auditor, tanquam peritus quidam arbiter, inter orationem et veritatem stet, ut immeritas laudes improbens, ita meritas efflagitans, si modo probus et æquus sit. Quocirca non hoc vereor, ne ultra

(25) Ἐαυτοῦ Γοργονίαν. Hæc desunt in Reg. lina, verum Reg. a addit, ἀδελφὴν τὴν ἰδίαν.

(26) Δίκαια. Reg. a, δίκαιον.

(27) Ἐντεχνος. Sic Reg. lu, Coisl. 1, etc. Ed.

ἐντέχνως.

« Alias 11, quæ autem 8 erat, nunc 12. — Habita circiter anno 370.

veritatis metas prostram, sed illud contra, ne infra veritatem subsistam, ac procul a rei dignitate remotus, laudatione mea gloriam ipsius inminuam; quandoquidem difficile est, tum actionem, tum sermonem, ipsius recte factis adæquare; nec igitur, quidquid alienum est, laudetur, quod incongruum foret: nec quidquid proprium et domesticum est, contemnatur, si honestum et eximium; ne illi quidem lucro sit, alienum esse, huic vero **219** propinquitias detrimento cedat. Utrinque enim æquitalis ratio læderetur, si et illi laude afficerentur, et hi silentio premerentur; veritate autem, tanquam regula et canone, utentes, atque ipsam solam spectantes, nec quidquam aliud considerantes ex iis, quæ vulgus hominum et venales animæ solent, ita demum ea et laudabimus, et silentio prætermittimus, quæ laudem aut silentium promerentur.

II. Illud autem omnium absurdissimum fuerit, si, cum propinquos aliqua re fraudare, vel conviciis incessere, vel accusare, vel quoquo modo sive in magnis, sive in minimis lædere, minime pium esse censeamus: imo, et in homines genere conjunctissimos delinquere, scelus omnium maximum esse judicemus; nos tamen eos oratione fraudantes (quæ bonis viris maxime debetur, et per quam immortalæ eorum memoriam reddere queamus), tum æqui aliquid facere arbitremur, majoremque improborum, qui nos ad gratiam loqui criminantur, quam bonorum, qui meritas laudes exposcunt, rationem habeamus. Et certe, cum nos ab exteriorum laudibus prædicandis ea causa non deterreat, quod eorum virtus nobis haudquaquam perspecta et testata sit (quantum aliquid multo æquius foret), amicitia etiam, ac subeundæ multorum invidiæ metus, non impedit, quominus notos laudemus, eosque potissimum, qui vitam inire studere nimis jam serum sit; quippe ratos reliquerunt.

III. Quoniam autem de his rebus purgandi nostri causa satis multa diximus, nobisque orationem hanc necessario institutam esse demonstravimus, age, ad ipsas jam laudes accedamus, dictionis quidem venustatem et elegantiam contemnentem (nam hæc quoque, quam laudamus, minime compta et expolita erat, atque ornatus neglectum pulchritudinem esse statuebat), debitum pietatis munus, quasi æs quoddam alienum perquam necessarium exsolventes, simulque multos ad ejusdem virtutis zelum et imitationem erudientes, quoniam hoc nobis in omni sermone atque actione propositum est, ut eos, qui fidei nostræ commissi sunt, perfectos reddamus. Igitur alius quidem defunctæ patriam ac genus laudet, encomiorum videlicet leges religiose

(28) Ἐλλείπωμεν. Reg. hu, Or. 1, ἐλλίπωμεν.

(29) Τί. Reg. hu, τό.

(30) Ὁ μὴ δίκαιος. Billius, « si iniquum sit. »

(31) Μήτε. Sic Reg. hu. Editi, μηδέ.

(32) Ὅτι οἱ πολλοί, etc. Billius, « quæ plerique et viles homines, » etc.

(33) Πάντων δ'. Reg. hu, et Or. 1, Πάντων δέ.

(34) Εἰ. Coisl. 1, ἦ.

(35) Λόγον. Reg. bm., duo Colb., λόγον.

θεῖαν ὑπερδράμωμεν· ἀλλὰ] τούναντον, μή τι τῆς ἀληθείας ἐλλείπωμεν (28), καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐλθόντες, ἐλαττώσωμεν τὴν δόξαν τοῖς ἐγκωμίοις· ἐπειδὴ χαλεπὸν καὶ πρᾶξιν ἐξιῶσαι καὶ λόγον τοῖς ἐκείνης καλοῖς· μήτε οὖν τι (29) ἀλλήτριον ἐπιεισῶσαι πᾶν, ὃ μὴ δίκαιον (30)· μήτε (31) ἀτιμαζέσθω τὸ οἰκεῖον, εἰ τίμιον· ἔνα μὴ τῷ μὲν κέρδος ἢ ἀλλοτριότης ἦ, τῷ δὲ εἰς ζημίαν περιστῆ τὸ τῆς οἰκειότητος. Ἀμπατέρως γὰρ ἂν ὁ τοῦ δικαίου βλάπτοιο λόγος, κἀκείνων ἐπαινουμένων, καὶ τούτων σιωπωμένων· ὄρω δὲ καὶ κανόνι τῆ ἀληθείᾳ χρώμενοι, καὶ πρὸς ταύτην βλέποντες μόνον, ἄλλο δὲ οὐδὲν σκοποῦντες, ὧν οἱ πολλοί (32) τε καὶ εὐνοιοῦν, οὕτω καὶ ἐπαινεσόμεθα καὶ σιωπησόμεθα τὰ ἐπαίνων ἢ σιωπῆς ἀξία.

Β. Πάντων δ' (33) ἀποκώτατον, εἰ (34) ἀποστερεῖν μὲν τι τοὺς ἰδίους, ἢ λοιδορεῖσθαι, ἢ κατηγορεῖν, ἢ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, οὐκ εὐαγὲς εἶναι θήσομεν, ἀλλὰ καὶ πάντων κἀκίστον τὴν κατὰ τῶν οἰκειοτάτων παρανομίαν· λόγον (35) δὲ ἀποστεροῦντες, ὃ πάντων μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς ἐστὶν ὀφειλόμενον, καὶ ᾧ τὴν μνημῆν ἂν αὐτοῖς ἀθάνατον καταστήσαιμεν, ἔπειτα δίκαιόν τι ποιεῖν οἰησόμεθα, καὶ πλείστα λόγον ἐξομεν τῶν πονηρῶν τὸ πρὸς χάριν αἰτιωμένων ἢ τῶν ἐπιεικῶν ἀπαιτούντων τὸ πρὸς ἀξίαν. Καὶ τοὺς μὲν ἐξωθεν ἐπαινεῖν οὐ κωλύει τὸ ἀγνωστοὺν καὶ ἀμάρτυρον (καίτοι γε πολλῶν δικαιοτέρων ἦν), τοὺς γινωσκομένους (36) δὲ ἡ φιλία κωλύσει, καὶ ἡ παρὰ τῶν πολλῶν φθόνος, καὶ τούτων μάλιστα τοὺς ἐνθόδε ἀπηλλαγμένους, καὶ οἷς (37) ἄωρον τὸ χρεῖσθαι, καταλιποῦσι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας ἢ ψέγοντας.

extremum vitæ diem clausuræ, et a quibus gratiam qui, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores

Γ. Ἐπεὶ δὲ ἱκανῶς ὑπὲρ τούτων ἀπολελογήμεθα, καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεδείξαμεν ὄντα τὸν λόγον, φέρε, προσδῶμεν ἤδη τοῖς ἐγκωμίοις, τὸ μὲν περὶ τὴν λέξιν γλαφυρὸν καὶ κομψὸν διαπτύσαντες (38) (ἐπειδὴ καὶ ἀκαλλώπιστος ἢ ἐπαινουμένη, καὶ τοῦτο κάλλος αὐτῆ τὸ ἀκοσμον), τὴν δὲ ὀφειλομένην ὄσταν ὡς ἄλλο τι χρεὸς τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀποπληροῦντες, καὶ ἅμα τοὺς πολλοὺς εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῆς ἀρετῆς ἐκπαιθεύοντες, ἐπειδὴ τοῦτο ἡμῖν ἐν παντί καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ σπουδάζεται καταρτίζειν οὗς ἐπισθεύθημεν. Ἄλλος μὲν οὖν πατριδα τῆς ἀπελευθούσης ἐπαινεῖται καὶ γένος, νόμος ἐγκωμίων αἰδούμενος (39)· πάντως δὲ οὐκ ἀπορήσει πολλῶν καὶ καλῶν λόγων, εἰ βούλοιο ταύτην κοσμεῖν καὶ τοῖς ἐξωθεν, ὥσπερ μορφήν τιμίαν τε καὶ

(36) Γινωσκομένους. Hic « domesticos, » seu « parentes, » de quibus quaestio est, intelligit Gregorius.

(37) Καὶ οἷς. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Editi, καὶ εἰς.

(38) Διαπτύσαντες. Reg. hu, et Or. 1, διαπτύσαντες.

(39) Αἰδούμενος. Billius, « honore prosequens. »

καὶ τὴν χρυσῶν, καὶ λίθους, καὶ τοῖς ἐκ τέχνης καὶ χειρὸς ὠρατισμασιν· ἃ τὴν μὲν αἰσχρὰν ἐλέγχει τῆ παραθέσει, τῆ καλῆ δὲ οὐ προσθήκη κάλλους ἴσθιν ἠρώμενα. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον τῶ περὶ ταῦτα προσχησάμενος νόμῳ, ὅσον τῶν κοινῶν γονέων ἐπιμησθῆναι (καὶ γὰρ οὐδὲ ὅσιον παραδραμεῖν ἀγαθοῦ τοσοῦτου γεννήτοράς τε καὶ διδασκάλους), ἐπ' αὐτὴν ὡς εἰρησάμενος τὸν λόγον, καὶ οὐ ζημῶσω τῶν τὰ εἰρήνης ἐπιζητούντων τὸν πόθον.

scilicet, hactenus parvero, ut communium parentum parentes se magistros præterire, ad ipsam confestim orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

Δ. Τίς οὖν οὐκ οἶδε τὸν νέον ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ τὴν ἐξ ἡμῶν Σάρραν; Γρηγόριον λέγω καὶ Νόνναν, τῆς τοῦδε σύζυγον (καλὸν γὰρ μηδὲ τὰ ὀνόματα παρελθεῖν, ὡς ἀρετῆς παράκλησιν), τὸν πιστεῖ δικαιοθένητα, καὶ τὴν τῶ πιστῶ συνοικήσασαν· τὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν παρ' ἐλπίδα, καὶ τὴν πνευματικῶς ὠδίνουσαν· τὸν φυγόντα πατρῶων θεῶν δουλείαν, καὶ τὴν θυγατέρα καὶ μητέρα τῶν ἐλευθέρων· τὸν ἐξελεθόντα συγγενείας καὶ οἰκου διὰ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας (40), καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκδημίας (τοῦτο γὰρ ἐκαίη (41) μόνον, ἵνα τὸν τολμήσω, καὶ ὑπὲρ τὴν Σάρραν)· τὸν παροικήσασα καλῶς, καὶ τὴν προθύμως συμπαροικήσασαν· τὸν τῶ Κυρίῳ προσθέμενον, καὶ τὴν κύριον τὸν ἐαυτῆς ἐνδρα καὶ προσαγορεύουσαν καὶ νομίζουσαν, καὶ μέρος τι διὰ τοῦτο δικαιωθείσαν· ὣν ἡ ἐπαγγελία, καὶ ὡν ὁ Ἰσαάκ, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὡν τὸ (42) δῶρημα.

propterea justitiæ laudem quadam ex parte consecuta est; quorum pollicitatio, et quorum Isaac, quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

Ε. Ἦς ὁ ποιμὴν (43) ὁ καλὸς εὐξαμένης τε καὶ ὀνηρώσεως, καὶ παρ' ἧς ὁ τύπος τοῦ καλῶς ποιμαίνεσθαι· οὐ τὸ φυγεῖν τὰ εἰδῶλα γενεῖως, εἴτα καὶ φυγαδεύειν δαίμονας· καὶ ἧς τὸ μὴ ἀλῶν (44) ποτε κωνῆσαι τοῖς ἐξ εἰδῶλων· τὴν ὁμότιμον, καὶ ὁμόφρονα, καὶ ὁμόψυχον, καὶ οὐχ ἤττον ἀρετῆς καὶ τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσεως ἢ σαρκὸς συζυγίαν· Ἰσον μὲν μηκεῖ βίου καὶ πολιαιῖς (45), Ἰσον δὲ φρονήσει καὶ λαμψεί, κατ' ἀλλήλους (46) ἀμιλλωμένους, καὶ τῶν λαμπρῶν ὑπεραίροντας· σαρκὶ μὲν ὀλίγα κατεχομένους, πνεύματι δὲ μετενηγεμένους, καὶ πρὸ τῆς διαζεύξεως· ὡν οὐχ ὁ κόσμος, καὶ ὡν ὁ κόσμος· ὁ μὲν ὑπερπρόφωμος, ὁ δὲ προτιμώμενος· ὡν τὸ ἀποπλουτεῖν (47), καὶ ὡν τὸ πλουτεῖν διὰ τὴν καλὴν πραγμασίαν· τὰ μὲν τῆδε διαπυδόντων, τὰ δὲ ἐκείθεν ἀπυδουμένων· ὡν βραχὺ μὲν τὸ τῆς ζωῆς ταύτης

observans; multis autem pulchrisque sermonibus minime prorsus destituetur; si eam quoque ex iis quæ sunt exteriori exornare voluerit, non secus atque præstantem quamdam et eximiam formam auro et gemmis, atque ab arte et manu profectis ornamentis: quæ deformem quidem adnotu ipso produunt, pulchræ autem nullum pulchritudinis incrementum afferendo, ab ea vinci deprehenduntur.

Ego vero, cum huic legi, quæ in iis rebus observari mentionem faciam (neque enim fas est tantum boni

IV. Ecquis est igitur, qui novum nostrum Abraham, ac nostræ ætatis Saram ignoret? Gregorium dico, et hujus uxorem Nonnam (nam ne nomina quidem ipsa prætereunda sunt, ut quæ ad virtutem exhortentur), illum per fidem justificatum, et hanc matrimonio cum fidei viro copulatam; illum multarum gentium patrem insperato effectum, hanc spiritualiter parturientem: illum ex patrum deorum servitute fuga elapsam, hanc ingenuorum filiam et parentem: illum ex cognatione et domo sua ob promissionis terram egressum¹¹, hanc discessionis hujus auctorem (hoc enim uno nomine, si ita loqui fas est, Saram quoque ipsam superavit): illum, qui pulchre peregrinatus est, hanc, quæ prompto animo peregrinationis sociam se ipsi præbuit: illum, qui Domino sese adjunxit, hanc, quæ virum suum dominum et appellat, et existimat, ac

V. Atque uxoris quidem bonus ille pastor (cum scilicet vota fecisset, eumque deduxisset), et ab ea recte pascendi exemplum; viri autem, idola sincero animo fugisse, ac postea etiam dæmones fugare: uxoris rursus, quod ne salem quidem cum idolorum cultoribus commune habuerit: hoc honore par et concors, atque unanime, nec minus virtutis conjunctionisque cum Deo, quam carnis conjugium: hos quidem, tum vitæ longitudine et canitie, tum prudentia et splendore pares, inter se certantes, ac reliquos omnes superantes; carne quidem paululum detentos, spiritu autem, etiam ante disjunctionem, inde translatos: quorum non est mundus, et quorum est mundus, ille nimirum contemptus, hic antepositus: quorum est opibus labi, et quorum per honestam²¹ negotiandi rationem opibus

¹¹ Gen. xii, 1.

(40) Τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Schol. Ὅτι γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, « quod promissionis terra, Christi fides est. »

(41) Ἐκαίη. Nonnulli, αὐτῆ.

(42) Καὶ ὡν τὸ. Sic Reg. lvi, tres Colb. et Or. 1. Deest ὡν in editis. Mox, post δῶρημα, Regg. a, lv, Colb. 1, et Jes. addunt, Ἀυτολογικὸν σφάγιον, καὶ ὁ ἀντισταθῆναι ἀμνός, καὶ ὁ τύπος τοῦ κρείσσαντος· ἧς ὁ, etc.: « et per se rationalis victima, et suppositivus agnus, et figura præstantioris, » etc. Hæc de Gregorio nostro sunt intelligenda, qui, ut Isaac, ex promissione procreatus est, et « Deo donatori consecratus. » Colb. 1, ἀντιδωρηθὲν δῶρημα.

(43) Ἦς ὁ ποιμὴν, etc. « Atque uxoris quidem et orantis et deducens, » id est, « (viam demonstrantis) bonus ille Pastor, tum recte pasci forma et exemplum, » vel, « ab uxore consecutus est, ut recte pasci forma et exemplum esset. »

(44) Μὴ ἀλῶν. Reg. lv, μηδὲ ἀλῶν.

(45) Πολιαιῖς. Jes. πολιῖς.

(46) Κατ' ἀλλήλους. Regg. lvi, tres Colb., Or. 1, καὶ ἀλλήλους. In quibusdam, καὶ ἀλλήλους, omisso κατὰ.

(47) Ἀποπλουτεῖν. « Divitias abjicere, profandere. »

affluere; nempe bona hujus vitæ despicientium, eorumque loco cœlestia ementiam: quorum breves quidem hujusce vitæ reliquiæ, et quantum illud est, quod pietas reliquum fecit, multa vero et longæva illa vita, ob quam laboribus confecti sunt. Unum adhuc ad ea, quæ de ipsis dixi, adjungam; nempe quod hi utriusque sexui pulchre ac juste divisi ornamentum esset, nec ornamentum solum, verum

VI. Ab his Gorgonia et vitam et gloriam accepit: ab his pietatis semina; ab his, et quod honeste vixit, et quod hilaris, ac cum meliore spe abhæssit. Præclara quidem hæc quoque sunt, atque ejusmodi, ut plerisque eorum, qui nobilitatis nomine magnopere gloriantur, atque ob majorum splendorem tumidos animos gerunt, non facile suppetant. At si de ipsa sapientius et sublimius disserendum est, Gorgoniæ patria quidem fuit superna Hierusalem, civitas, inquam, illa, quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente intelligitur: in quam cives ascripti sumus, et ad quam properamus; cuius civis Christus est, et concives, frequens ille cœtus, et Ecclesia primitivorum, qui in cœlis descripti sunt¹⁶, et circum magnum urbis conditorem per gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam choream agitant: nobilitas autem, divinæ innaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desiderium, eos, qui supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie magis ac magis, quantum ad Deum quo, et quoniam, et quam ob causam facti sumus.

VII. Ac mea quidem de his rebus hæc est sententia. Ob eamque causam omnibus, quæ ab ortu solis sunt¹⁷, nobiliorem illius animam esse, et scio, et prædico, sublimiori utique, quam pro vulgi more, nobilitatis et ignobilitatis canone ac regula utens, nec genere, sed moribus utramque designans, nec per tribus ac familias eos, qui laudantur aut vituperantur, expendens, verum se junctim et sigillatim. Et quia mihi apud eos est oratio, quibus illius virtutes cognitæ ac perspectæ sunt, alius proinde aliud quidpiam conferat, ac sermoni optuletur. Neque enim fieri potest, ut unus, quantumvis 222 auribus et mente pollens, omnia complectatur.

¹⁶ Hebr. xii, 22, 23. ¹⁷ Job i, 3.

(48) *Εὐδόκιμον*. Coisl. 1, εὐδοκιμαίν.

(49) *Ἰλιως*. Regg. hm, hu, Ἰλιων. Or. 1, et Jes. Ἰλιω.

(50) *Ἰπάρχει*. Deest in Regg. hm, hu, et Orat. 1.

(51) *Ἄνωθεν*. Regg. a, hu, Coisl. 1, κάτωθεν, « ab imo. »

(52) *Φιλοσοφώτερον*. « Religiosius. »

(53) *Πολιτενόμεθα*. Billius, « in qua civium munere fungimur. »

(54) *Ἐξομοίωσις*. « Cum archetypo similitudo. »

(55) *Τὰ κατὰ Θεόν*, etc. Combef. « divinis rationibus ac dotibus informans. » In Reg. hu, deest τὰ.

(56) *Γνησίους*. Or. 1, γνησίως.

(57) *Τῶν ἀπ' ἡλίου*, etc. « Quæ ab ortu solis sunt. » Alludit foris Gregorius ad hæc verba Job

Α λείφανο, καὶ ὅσον ὑπελείφθη τῇ εὐσεβείᾳ, πολλὴ δὲ ἡ ζωὴ καὶ μακρῶν ἢ προκεκμηκασιν. Ἐν ἔτι προσθήσω τοῖς περὶ αὐτῶν λόγοις· οἱ καλῶς καὶ δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς γένεσιν ἐμερίσθησαν· ὁ μὲν ἀνδρῶν εἶναι κόσμος, ἡ δὲ γυναικῶν, καὶ οὐ κόσμος μόνος, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ὑπόδειγμα.

sint; ille quidem, ut virorum, hæc vero feminarum etiam virtutis exemplar.

Σ'. Παρὰ τούτων Γοργονίξ καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὐδόκιμον (48)· ἐντεῦθεν αὐτῇ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα· παρὰ τούτων καὶ τὸ ζῆσαι καλῶς, καὶ τὸ ἀπελθεῖν Ἰλιως (49) μετὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων. Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα, καὶ οἷα μὴ πολλοῖς βλάδῃ; Ὡὲν ὑπάρχει (50) τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ μέγα κομώντων, καὶ φουσωμένων τοῖς ἀνωθεν (51)· εἰ δὲ δεῖ φιλοσοφώτερον (52) καὶ ὑψηλότερον περὶ αὐτῆς διελθεῖν, Γοργονίξ πατρὶς μὲν ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἡ μὴ βλεπομένη, νοουμένη δὲ πόλις, ἐν ἣ πολιτενόμεθα (53), καὶ πρὸς ἣν ἐπιγόμεθα· ἧς πολίτης Χριστὸς, καὶ συμπολιταὶ πανήγυρις καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ περὶ τὸν μέγαν πολιτὴν ἑορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης, καὶ χορευόντων χορεῖαν τὴν ἀκατάβλητον· εὐγένεια δὲ ἡ τῆς εἰκότος τήρησις, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομοίωσις (54), ἣν ἐργάζεται λόγος καὶ ἀρετὴ, καὶ καθαρὸς πόθος, ἀεὶ καὶ μᾶλλον μορφῶν τὰ κατὰ Θεόν (55), τοῖς γνησίους (56) τῶν ἄνω μύστας, καὶ τὸ γινώσκειν ὅθεν, καὶ τίνες, καὶ εἰς ὃ γεγόμεθα.

attinet, infurmans, ac denique cognitum habere, a

С Z'. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω· καὶ διὰ τοῦτο εὐγενεστέρων τῶν ἀπ' ἡλίου (57) ἀνατολῶν τὴν ἐκείνης ψυχῆν καὶ οἶδα καὶ ὀνομάζω, κρείττονι ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς εὐγενείας καὶ δυσγενείας κανόνι καὶ στάθμῃ χρώμενος· καὶ οὐχ αἵμασιν, ἀλλὰ τρόπῳ τινὶ ταῦτα χαρακτηρίζω· οὐδὲ κατὰ φρατρίας κρίνω τοὺς ἐπαινούμενους ἢ ψεγομένους, ἀλλὰ καθ' ἑκάστον. Ἐν εἰδόσι δὲ ὁ λόγος (58) ὑπὲρ τῶν ἐκείνης καλῶν, καὶ ἄλλος ἄλλο τι συνεισφέρειτω, καὶ βοηθήτω τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ (59) μὴ πάντα περιλαβεῖν ἐνὶ δυνατῶν, μηδὲ τῷ (60) λίαν δυνατῶ καὶ ἀκοῆν καὶ διάνοιαν.

D c. 1, v. 3, « erat vir ille (Job) magnus inter Orientales. »

(58) *Καθ' ἑκάστον*. Ἐν εἰδόσι δὲ ὁ λόγος. Sic Regg. hm, hu, Comb. vero καθ' ἑκάστον. Et ὁ ἐν εἰδόσιν ὁ λόγος. Quod eodem recidit, ac eundem sensum efficit; qui quidem melior videtur, quod præcedentia cum sequentibus magis cohaereant. Postquam enim Gregorius dixit, « se ad eos, qui Gorgoniæ virtutes norunt, verba facere, » addit, « auditores alium aliud collaturus, et sermoni optulaturus. » Or. 1, tres Coll., Coisl. 2, habent καθ' ἑκάστον ἐν εἶδος. Et δὲ ὁ λόγος. Ita etiam leguntur Coisl. 1 et 3, nisi quod εἰδόσι habent pro Et δὲ ὁ Παρ. eil. καθ' ἑκάστον εἶδος ὁ λόγος, etc. Mox βοηθήτω. Παρ. συνεισθήτω.

(59) *Ἐπειδὴ*. Regg. a, qu, Or. 1, et Jes. Ἐπειδὴ (60) *Μηδὲ τῷ*. Reg. a et Jes. καὶ τῷ.

Η. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκε, καὶ το-
 οῦτον ὑπερῆρε τὰς κατ' αὐτήν (61) ἀπάσας, ἵνα μὴ
 λέγω τὰς παλαιάς, ὧν ὁ κοῦλος ἐπὶ σωφροσύνη λόγος,
 ὥστε εἰς δύο ταῦτα διηρημένου πᾶσι τοῦ βίου, γάμου
 λέγω καὶ ἀγαμίας, καὶ τῆς μὲν οὐσης ὑψηλοτέρας (62)
 τε καὶ θειοτέρας, ἐπιπονωτέρας δὲ καὶ σφαλερωτέ-
 ρας, τοῦ δὲ ταπεινοτέρου τε καὶ ἀσφαλεστέρου, ἀμφο-
 τέρων φυγοῦσα τὸ ἀηδὲς (63), ὅσον κάλλιστόν ἐστιν
 ἐν ἀμφοτέροις ἐκλέξασθαι, καὶ εἰς ἓν ἀγαγεῖν, τῆς
 μὲν τὸ ὕψος, τοῦ δὲ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ γενέσθαι σώ-
 φρων ἄνθρωπος, τῷ γάμῳ τὸ τῆς (64) ἀγαμίας καλὸν
 κέρασσα, καὶ δείξασα, ὅτι μὴ θ' ἕτερον (65) τούτων
 ἢ θεῶ πάντως, ἢ κόσμῳ συνδεῖ, καὶ δίστησι πάλιν·
 ὥστε εἶναι τὸ μὲν παντὶ (66) φευκτὸν κατὰ τὴν ἰδίαν
 φύσιν, τὸ δὲ τελῶς ἐπαινετὸν· ἀλλὰ νοῦς ἐστιν ὁ καὶ
 γάμῳ καὶ παρθενίᾳ καλῶς ἐπιστατῶν, καὶ, ὥσπερ
 ὡς τις (67), ταῦτα τῷ τεχνίτῃ λόγῳ ρυθμίζεται καὶ
 δημιουργεῖται πρὸς ἀρετήν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ σαρκὶ συν-
 τῆθῃ, διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη τοῦ πνεύματος· οὐδ' ὅτι
 κεφαλὴν ἔσχε τὸν ἄνδρα, διὰ τοῦτο τὴν πρώτην κε-
 φαλὴν ἠγώησεν· ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήσασα κόσμῳ
 καὶ φύσει, καὶ ὅσον ὁ τῆς σαρκὸς ἐβούλετο νόμος,
 μᾶλλον δὲ ὁ τῆ σαρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, θεῶ τὸ
 πᾶν ἑαυτὴν καθιέρωσεν. Ὁ δὲ κάλλιστον καὶ σεμνό-
 τιστον, ὅτι καὶ τὸν ἄνδρα πρὸς ἑαυτῆς ἐποίησατο, καὶ
 ὡς ἐσπότην ἄτοπον, ἀλλ' ὁμόδουλον ἀγαθὸν προσ-
 ἐκήσατο. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ σώματος
 καρπὸν, τὰ τέκνα λέγω, καὶ τέκνα τέκνων, καρπὸν
 τοῦ πνεύματος ἐποίησατο, γένος ὅλον καὶ οἰκίαν ὅλην
 ἀντὶ μιᾶς ψυχῆς θεῶ καθαγίνας, καὶ ποιήσασα
 γάμον ἐπαινετὸν διὰ τῆς ἐν γάμῳ εὐφρασεστῆσεως,
 καὶ τῆς καλῆς ἐντεῦθεν καρποφορίας· ἑαυτὴν μὲν,
 ὡς Ἐξῆ, ὑπόδειγμα καλοῦ παντὸς τοῖς ἐξ ἑαυτῆς
 προσήσασα· ἐπεὶ δὲ προσεκλήθη, τὸ θέλημα τῷ
 ὄκῳ μετ' αὐτὴν ἐγκαταλιποῦσα σιωπῶσαν παραί-
 πων

Θ. Ὁ μὲν ἐπὶ θεὸς Σολομῶν ἐν τῇ παιδαγωγικῇ
 σοφίᾳ, ταῖς Παροιμίαις λέγω (68), ἐπαινεῖ καὶ οἰκου-
 ρίαν γυναικὸς καὶ φιλανδρίαν, καὶ ἀντιτίθει τῇ Ἐξῶ
 περιπλανωμένην, καὶ ἀκρατήτην, καὶ ἀτίμῳ (69), καὶ
 τιμῶν ψυχὰς ἀγρευούσῃ ἐν πορνικοῖς καὶ σχήμασι
 καὶ ὀνόμασι, τὴν ἔσω καλῶς ἀναστρεφομένην, καὶ
 ἀνδριζομένην τὰ γυναικὸς, πρὸς ἀτρακτὸν (70) μὲν
 αἰ τὰς χεῖρας ἐρείδουσας, καὶ δισσὰς τῷ ἀνδρὶ
 χλαίνας παρασκευάζουσας (71)· ὀνομαζομένην δὲ κατὰ
 κερπὸν γεώργιον, σιτηγοῦσαν δὲ καλῶς τοῖς οἰκέταις,
 πληρεὶ δὲ τραπέζῃ τοῦς φίλους δεξιουμένην, καὶ
 τίλλα ὅσα τὴν σώφρονα καὶ φιλεργὸν ἐκείνος ἀνύμνη-

¹¹ Prov. xxxi, 10 seqq.

(61) Κατ' αὐτήν. Regg. bm, lu, Or. 1, Jes. καθ' αὐτήν.

(62) Ὑψηλοτέρας τε. Regg. bm, lu, Jes. ὑψηλο-
 τέρας μὲν.

(63) Ἀηδὲς. Reg. bm, ἀειδὲς.

(64) Τὸ τῆς. Sic Regg. a, bu, lu, et Or. 1. Deest
 τὸ, in editis.

(65) Μὴ θ' ἕτερον. Reg. bm, et Or. 1, μὴ τὸ
 ἕτερον.

VIII. Pudicitiae quidem laude adeo excelluit,
 adeoque omnes ætatis suæ mulieres, ne dicam pri-
 scas, quarum ingens ob pudicitiam fama est, su-
 peravit, ut cum in hæc duo cunctis vita divisa sit,
 nempe in matrimonium et cælibatum, atque hic
 quidem sublimior et divinior sit, verum laboriosior
 et periculosior, illud autem humilium, sed tamen
 tutius, vitæ utriusque molestiis, quidquid in utro-
 que pulcherrimum erat, elegerit, atque in unum
 copularit, alterius nimirum sublimitatem, alterius
 securitatem, fueritque sine fastu pudica, cælibatus
 bonum matrimonio admiscens, illudque ostendens,
 neutrum horum, aut Deo nos penitus, aut mundo
 astringere, aut ab eo dirimere; ita ut alterum na-
 tura sua prorsus fugiendum sit, alterum omni ex
 parte laudandum et amplectendum; verum mentem
 esse, quæ et conjugium et virginitatem pulchre re-
 gat et moderetur, atque hæc, instar materiæ cujus-
 dam, ab artifice Verbo dirigi, et ad virtutem elabo-
 rari. Non enim, quia carni copulata erat, idcirco a
 spiritu disjuncta est; nec quia caput virum habebat,
 ideo primum caput ignoravit: sed cum mundo et
 naturæ paululum ministrasset, et quantum carnis
 lex volebat, vel is potius, qui hanc carni legem
 indixit, totam se Deo consecravit. Quodque pul-
 cherrimum et honestissimum est, maritum etiam
 ad se pertraxit, ac non importunum dominum, sed
 bonum conservum ascivit. Nec id duntaxat, verum
 corporis quoque fructum, hoc est filios et nepotes,
 spiritus fructum effecit, ut quæ genus totum, et do-
 mum totam haud aliter ac animam unam Deo puri-
 ficaverit, ac matrimonium ipsum per vitam in matri-
 monio Deo gratam et acceptam pulchramque, quæ
 inde prodiit, sobolem, laudabile reddiderit, atque
 seipsam quidem, dum vixit, virtutis omnis exemplar
 liberis suis proposuerit; posteaquam autem accita
 est, voluntatem suam domi suæ velut tacitam co-
 hortationem post se reliquerit.

IX. Enimvero divinus Salomon in pædagogica
 sapientia, hoc est in Proverbiis ¹², feminam domi
 manentem, virumque amantem laudat, ac foris ob-
 erranti et petulanti, atque infami, meretriciisque
 gestibus et nominibus pretiosas animas captanti,
 eam opponit, quæ honeste intus versatur ac mu-
 liebria officia virili animo exsequitur, **223** semper-
 que ad fusum manus oblitmat, et duplices marito
 vestes conficit: atque tempestive agrum emit, et
 famulis cibos sedulo suppeditat, ac plena mensa
 amicos excipit, cæteraque omnia præstat, quæ ille
 de honesta et industria matrona prædicavit. Ego

(66) Ὅστε εἶναι... παντὶ. Or. 1, ὡς εἶναι. Reg.
 lu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

(67) Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

(68) Λέγω. Deest in Regg. a, bm, lu, et Jes.

(69) Ἀτίμῳ. Coisl. 1, ἡτιμωμένην.

(70) Ἀτρακτὸν. Or. 1, et Jes., ἀτρακτῶν.

(71) Παρασκευάζουσας. Reg. lu, κατασκευάζου-
 σαν.

vero, si ab his rebus sororem laudem, perinde faciam, ut si ab umbra statuam, aut ab unguibus leonem laudem, relictis majoribus rebus et perfectioribus. Quænam unquam dignior fuit, quæ videretur? Quænam tamen minus visa est, utpote quæ se viro- rum obtutibus inaccessam servaret? Quænam mœ- stitiæ atque hilaritatis modum melius cognovit, ut nec mœstitia inhumana, nec mollities lascivæ vide- retur, verum altera prudentiæ, altera lenitatis lau- dem obtineret, atque hoc modestiæ velut norma esset, nimirum humanitate cum animi magnitudine conjuncta et temperata? Audite, mulieres, quæcun- que nimio ostentationis studio et desidia laboratis, ac pudoris velum contemnitis. Quænam oculos ita frenavit? Quænam risum ita irrisit, adeo ut vel leniter subrisisse, nimium pene ipsi videretur? Quænam auribus januas magis imposuit? Quænam rursus eas divino sermoni magis patefecit, vel potius, quænam linguæ, ad enarrandas Dei justifica- tiones, mentem ducent magis præfecit? Quænam ordinem labiis æque præscripsit?

X. Vultis ex illius laudibus hoc quoque dicam; quod illa quidem nihil æstinnabat, quemadmodum nec quæcunque vere pudicæ atque honestis mori- bus præditiæ sunt; factum est tamen earum vitio quæ ornatus et elegantis nimio studio ducuntur, nec eorum, qui ab his rebus absinere docent, ser- mone purgantur, ut hoc magnum et præclarum esse videatur. Non illam aurum arte ad eximiam pul- chritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum pellicentes, tum sublucentes, non crinium nodi, et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficientium, non circumfluens et pellicidæ vestis magnificentia, non lapidum splendor et gratiæ, propinquum aerem colorantes, ac formam lumine circumfluentes; non pictorum artes et præstigiæ, 224 ac vilis et parvo constans pul- chritudo, terrenusque fictor, in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obdu- cens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum pro- ponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imagi- nem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, subripial. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus

σεν. Ἐγὼ δὲ εἰ ἀπο τούτων ἐπαινοῖν (72) τὴν ἀδελ- φὴν, ἀπὸ τῆς σκιάς (73) ἂν ἐπαινοῖν τὸν ἀνδράντα, ἢ ἀπὸ τῶν ὀνύχων τὸν λέοντα, παρὰ τὰ μάλιστ' αὐτῶν τελεώτερα. Τίς μὲν ἦν φαίνεσθαι μᾶλλον ἀξία; Τίς δὲ ἤττον ἐφάνη, καὶ ἀπρόσιτον (74) ἐτήρησεν αὐτὴν ἀνδρῶν ὀφεινῶν; Τίς μᾶλλον ἔγνω μέτρα κατηφείας τε καὶ φαιδρότητος, ὡς μήτε τὸ (75) κατηφές ἀπὸ θρωπὸν δοκεῖν, μήτε τὸ καθ' ἀπαλὸν (76) ἀκόλαστον, ἀλλὰ τὸ μὲν συντεῖν, τὸ δὲ ἡμερον, καὶ ὄρον τοῦτο εἶναι κοσμιότητος, κραθέντος τοῦ φιλανθρώπου τῷ ἀναστήματι; Ἀκούετε τῶν γυναικῶν ὅσαι λίαν ἐπι- δεκτικαὶ καὶ ῥάθυμοι (77), καὶ τὸ κάλυμμα τῆς αἰ- δοῦς ἀτιμάζουσαι. Τίς μὲν οὕτως ὀφθαλμῶν ἐσαφρό- νισεν; Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασεν, ὡς μέγα δοκεῖν ἐκείνην καὶ ὄρηγν (78) μειδιάματος; Τίς μᾶ- λον ἀκοῆ θύρας ἐπέθηκεν; τίς δὲ τοῖς θεοῖς λόγους ἠνέψξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν (79) ἐπέστησεν ἡγεμόνα γλώσσης λαλεῖν (80) τὰ τοῦ θεοῦ δικαίωματα; Τίς τᾶξιν οὕτως ἐστειλάτω χεῖρας;

I. Εἴπω καὶ τοῦτο βούλεσθε τῶν ἐκείνης καλῶν· ὅτι μὲν ἀξίον οὐδενός (81) ἐδόκει, οὐδ' ὅσαι σώφρονες ἀλη- θῶς καὶ κόσμια τὸν τρόπον· μέγα δὲ δοκεῖν πεποιθη- σιν αἱ λίαν φιλόκοσμοι καὶ φιλόκαλοι· καὶ οὐδὲ λόγῳ καθ- αιρόμενοι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐκπαιδευόντων (82). Οὐ χρυσὸς ἐκείνην ἐκόσμησε τέχνη πονηθεὶς εἰς κάλλος περιουσίαν, οὐ ξανθαὶ πλοκαμίδες διαφανόμεναι (83) τε καὶ ὑποφανόμεναι, καὶ βοστρύχων ἕλικες, καὶ σφ- φίσματα σκηνοποιούντων τὴν τιμίαν κεφαλὴν ἀτι- μότατα, οὐκ ἐσθῆτος περιβρέουσης καὶ διαφανῶς πολυτέλεια, οὐ λίθων αὐγαὶ καὶ χάριτες χρωνύσαι τὸν πλησίον ἀέρα, καὶ τὰς μορφάς (84) περιλάμπου- σαι· οὐ ζωγράφων τέχνη (85) καὶ γοητεύματα, καὶ τὸ εὐωνοῦν κάλλος, καὶ ὁ κάτωθεν πλάστης (86) ἀπι- δημιουργῶν, καὶ κατακρύπτων τὸ τοῦ θεοῦ πλάσμα ἐπιβούλοις χρώμασι, καὶ διὰ τῆς τιμῆς αἰσχύνων, καὶ προτιθεὶς (87) τὴν θείαν μορφήν εἰδωλοῦ πορνικῶν λίχνους ὄμμασιν, ἵνα κλέψῃ τὸ νόθον κάλλος τὴν τυ- σικὴν εἰκόνα τηρουμένην θεῶν καὶ τῶν μέλλοντι. Ἀλλὰ πολλοὺς μὲν ἤδει καὶ παντοίους γυναικῶν κόσμους τοὺς ἐξῆθεν, τιμιώτερον δὲ (88) οὐδένα τοῦ ἐαυτῆς τρόπου, καὶ τῆς ἐνδοῦ ἀποκειμένης λαμπρότητος. Ἐν μὲν κρεῦθος ἐκείνην φιλων, τὸ τῆς αἰδοῦς· μί- α δὲ λευκότης, ἢ παρὰ τῆς ἐγκρατείας. Τὰς δὲ γρα-

(72) Ἐπαινοῖν. Ita Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. Par. ed. ἐπαινοῖμην.

(73) Σκιάς. Reg. a, et Coisl. 1, addunt, ἐπέλ.

(74) Καὶ ἀπρόσιτον, etc. Hæc ab editoribus omisa, quamvis a Billio reddita in prima editione.

(75) Μήτε τό. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Deest τό in ed.

(76) Καθ' ἀπαλόν. Deest καθ' in Regg. bm, hu, in tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(77) Ῥάθυμοι. Reg. bm, et Jes. πρόθυμοι, « alacritate. »

(78) Ὁρηγν. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Editi, ὄρηγ.

(79) ἠνέψξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. ἠνοῖξε. Deest δὲ in Reg. bm, hu, et Or. 1. Alii, ἠνέψξε μᾶλλον; τίς δὲ νοῦν.

(80) Λαλεῖν. Billius: « ad exponendas. » Or. 1, et

Jes. addunt, καὶ κλεῖν, « celebrandam. »

(81) Ἄξιον οὐδενός. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδε- νός ἄξιον.

(82) Ἐκπαιδευόντων. « Qui hæc parva esse do- cent. »

(83) Διαφανόμεναι. Billius, « apparentes. »

(84) Τὰς μορφάς, etc. « Formas lumine colla- strantes. »

(85) Τέχνη. Reg. hu, et Or. 1, τέχνη.

(86) Κάτωθεν πλάστης. « Qui novos colores in- ducere non verentur, et veluti θεομαχεῖν, dum su- perni sictoris partes assumunt, novasque facies effin- gere moluntur. »

(87) Προτιθεὶς, etc. In Or. 1, γρ. προτιθεὶς τῆ θεία μορφή.

(88) Τιμιώτερον δὲ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1 et Jes. Editi, τιμιώτερον δ'.

αὐτῶν καὶ ὑπογραφῶν, καὶ τοὺς ζῶντας πίνακας, καὶ ἅν μέρουσιν εὐμορφίαν, ταῖς ἐπὶ θεάτρων παρῆκε καὶ τῶν τριῶν, καὶ ὅσαις αἰσχύνῃ καὶ θνητὸς τὸ αἰσχύνεσθαι.

max venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probum ac dedecus est erubescere.

IA. Ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα · τῆς δὲ φρονήσεως καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἔστιν (81) ὅστις ἂν ἐφίκοιτο λόγος, ἢ πᾶσι ἂν εὐρεθείη τὰ παραδείγματα, πλὴν τῶν ἐκείνης καὶ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ πνεῦμα πατέρων, πρὸς οὓς μόνους ὁρῶσα, καὶ ὧν οὐδὲν ἐλαττωμένη τὴν ἀρετὴν, ἐνὶ τούτῳ καὶ μόνον ἤτατο καὶ πάνυ προθύμως, ὅτι παρ' ἐκείνων τὸ ἀγαθὸν, κάκεινους μίαν καὶ ἤθει καὶ ὁμολογεῖ τῆς οἰκειᾶς ἐλλάμψεως. Τί μὲν τῆς διανοίας ἐκείνης ὀξύτερον, ἦν γε καὶ κοινὴν σύμβουλον οὐχ οἱ ἐκ γένους μόνον, οὐδ' οἱ (90) ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, καὶ τῆς μιᾶς (91) ἀνδρᾶς, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλι δὲ πάντες ἐγίνωσκον, καὶ νόμον ἄλυτον τῆς ἐκείνης ἐποιούντο (92) ὑποθήκας καὶ παραινέσεις; Τί δὲ (93) τῶν λόγων ἐκείνων εὐστοχώτερον; ἢ ἐπὶ τῆς σωτηρίας συντετώτερον; Ἄλλ' ἐπειδὴ γε σωτηρίας ἐμνήσθη, προσθήσω τὸ οικειότατον (94) ἐκείνης, καὶ γυναιξί πρεπωδέστατον, καὶ τῷ παρόντι καιρῷ χρησιμώτατον. Τίς μὲν ἔγνω τὰ περὶ Θεοῦ μᾶλλον ἢ τε τῶν θείων λογίων καὶ τῆς οἰκειᾶς συνέσεως; Τίς δὲ ἤττον ἐφθέγγετο ἐν τοῖς γυναικείοις (95) ὅροις τῆς εὐσεβείας μέγιστος; Ὁ δ' οὖν ὠφελιστο τῆι γε ἀληθείᾳ εὐσεβεῖν ἐγνωκυῖα, καὶ οὐ καλῆ μόνον ἢ ἀληθείᾳ, τίς μὲν ἀναθήμασιν οὕτω ναοὺς κατεκόσμησεν, ἄλλους τε καὶ τὸν (96) οὐκ οἶδ' εἰ (97) μετ' ἐκείνην κοσμηθησόμενον; Μᾶλλον δὲ, τίς οὕτω ναὸν ἐπέπνυ (98) τῷ Θεῷ ζῶντα παρόντησιν; Τίς δὲ τοσαύτων ἐδόξασεν ἱερέας, ἄλλους τε καὶ τὸν (99) ἐκείνη τῆς εὐσεβείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον, οὐ τὰ καλὰ σπέρματα καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζυγία (1);

lialis commilitonem et magistrum habuit, illum, nam Deo consecratum?

IB. Τίς δὲ τὸν οἶκον ἑαυτῆς μᾶλλον προθύηκε τοῖς ἴσοι κατὰ Θεὸν (2), τὴν καλὴν δεξιῶσιν καὶ πλουτέλουσιν (3); Καὶ ὁ τούτου μεζῶν ἔστι, τίς οὕτως ἐξελύτο τῆι αἰδοῖ καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν διαθήμασιν; Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, τίς μὲν νοῦν ἐδειξεν ἀπαθέστατον ἐν τοῖς πάθεσι (4); τίς δὲ συμπαθεστέραν ψυχὴν τῆς κάμουσι; τίς χεῖρα δαψιλεστέραν τοῖς θεομέ-

suis, atque intus condito splendore, præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor affert: unus candor, quem parit continentia. Nam pigmenta, et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam formam

XI. Atque hæc quidem talia. Prudentiam autem ipsius ac pietatem nemo est qui verbis ullis assequi possit; nec multa exempla reperiri queant, præter illius, tum secundum corpus, tum secundum spiritum, parentes, in quos solos intuens, et quibus virtute nequiquam inferior cum esset, hoc uno tamen nomine perquam libenter cedebat, quod ab his hoc bonum accepisset, eosque illuminationis suæ radicem et agnosceret et fateretur. Jam vero quid illius ingenio acutius, quippe cuius consilio non ii tantum, qui genere ipsam attingebant, et qui ex eadem plebe atque eadem caula erant, sed vicini etiam omnes communiter utebantur, ejusque præcepta et exhortationes pro firma et inviolabili lege ducebant? Quid illius sermonibus solertius? Quid silentio prudentius? Et quoniam in silentii mentionem incidit, addam id, quod maxime proprium ipsi fuit, quodque mulieribus admodum congruit, atque huic temporis permagnam utilitatem attulerit. Quænam res divinas, tum ex divinis oraculis, tum ex propria intelligentia et sagacitate, magis cognovit? Quænam rursus minus locuta est, muliebribus pietatis finibus sese continens? Jam, quod mulieris erat, quæ vere pietati studere animum induxisset, et in quo solo satietatem nescire præclarum est, quænam tot donariis, cum alia templa, tum hoc quoque ornavit, haud scio an post eam ornandum et honestandum? Jam vero quænam perinde seipsam templum vivum Deo exhibuit? Quænam pari honore sacerdotes complexa est, eumque præsertim, quem pie inquam, cuius pulchra semina sunt, et par filio'

XII. Quænam domum suam piis hominibus magis proposuit, pulchram, inquam, exceptionem, ac divitias conciliantem? Et, quod est præstantius, quænam pudore, ac Deo gratis incessibus occurrendo, eos ita excipiebat? Quænam præterea tranquillior in calamitatibus mentem prætulit? Quænam rursus animum ad eorum, qui laborabant,

(89) *Εὐσεβείας οὐκ ἔστιν.* Deest οὐκ in Reg. hu, in duobus Colb., or. 1, et Jes. Scholiastes Coll., detractio οὐκ, monet sic interrogative legendum esse hunc locum, « prudentiam autem et pietatem illius, ane aliquis, qui verbis ullis assequi possit? »

(90) *Οὐδ' οἱ.* Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδέ οἱ.

(91) *Τῆς μιᾶς.* Reg. hu, τῆς αὐτῆς μιᾶς, « ex una eadem. »

(92) *Ἐποιούντο.* Deest in Reg. hm, Or. 1, aliisque pluribus codicibus.

(93) *Τί δὲ.* Reg. hu, et Or. 1, Τί δα. Max ἐκείνων. Forte ἐκείνης.

(94) *Οικειότατον.* Regg. hm, hu, Or. 1, ἰδιώτατον.

(95) *Γυναικείοις.* Sic plerique codices, et ipse Billius. Editi tamen habent οἰκειοίς, « domesticis. »

(96) *Καὶ τόν.* « Et istud. » Si hæc oratio Arianzi

habita est, non certe Nazianzenum templum intelligit Gregorius, ut vult Elias.

(97) *Οἶδ'.* Regg. hm, hu, Or. 1, Jes. οἶδα.

(98) *Ἐαυτόν.* Legendum videtur, ἑαυτήν. Sic legit Billius.

(99) *Καὶ τόν.* etc. Is spirituañs Pater ac magister fuit Faustinus, tunc Iconii episcopus. Vide Mon. in hanc orat., n. III.

(1) *Συζυγία.* « Par sacrum filiorum, » id est, duo Gorgoniae filii, qui episcopi fuere, juxta Eliam. Vide Mon. n. II.

(2) *Τοῖς ἴσοι κατὰ Θεόν.* Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Editi, τοῖς κατὰ Θεὸν ἴσοι.

(3) *Πλουτέλουσιν.* Gregorius hic mihi videtur, non « ditantem, » sed « largam; » liberalem, munificam exceptionem » significare.

(4) *Πάθεσι.* Coisl. 1, παθήμασι.

vicem dolendam propensiores? Quænam liberaliorum egentibus manuum porrexit? Equidem Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: *Ostium ejus viatori omni patebat, nec foris manebat peregrinus*¹⁰. *Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater*¹¹. De ipsius porro erga viduas humanitate ac misericordia quid majus dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam suæ cuique facultates. *Dispersit, dedit pauperibus*¹²: atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo, Christum ipsum excepit. Quodque præclarissimum est, non magis optima videri, quam revera esse studebat: quin potius in abscondito, apud eum, qui abscondita intuetur, pietatem luculenter excolebat. Omnia mundi principi eripuit; omnia in tuta illa horrea transtulit. Nihil terræ præter corpus reliquit: omnia cum alterius vitæ spe commutavit: has unas liberis suis opes reliquit, nempe sui imitationem, et ejusdem laudis studium.

XIII. Nec vero tanta quidem ipsius, tamque incredibilis animi magnitudo fuit, verum deliciis et effrenatis ventris voluptatibus, rabido, inquam, et lanianti cani, corpus tradidit, tanquam scilicet liberalitati suæ ac beneficentiæ confidens, quemadmodum plerique facere solent, qui misericordia erga pauperes luxum ac delicias redimunt, ac non bono malum sanant, sed pro bono malum recipiunt; aut pulverem quidem jejuniis subegit, alii autem chameuniæ, **226** hoc est, *humi dormitionis*, pharmacum reliquit; aut id quidem animæ subsidium excogitavit, verum somno minus, quam quispiam alius, moderata est; aut hanc quidem legem, velut corporis expers, sibi indixit, cæterum aliis recto corpore insomnem noctem ducentibus, quod quidem certamen maxime philosophicorum virorum est, in terram sese inflexit; aut hac quidem in re non mulieres tantum, sed etiam fortissimos viros animi magnitudine superavit, verum prudenti psalmodiæ tono, vel divinorum oraculorum lectione et explicatione, vel tempestiva memoria, vel genuum, quæ labore occalluerant, et quasi solo adhærebant, inclinatione, vel lacrymis animæ labes expiantibus in corde contrito et spiritu humilitatis, vel oratione sursum collocante, vel mente sublata, et minime

¹⁰ Job xxxi, 32. ¹¹ Job xxix, 15, 16. ¹² Psal. cxl, 9.

(5) *Αὐτήν*. Regg. a, hm, hu, Or., Sav. αὐτῆ.
 (6) *Ἠνέγκτο*. Jes. ἀνέγκτο.
 (7) *Ἀηροῖς*. « Torcularibus. »
 (8) *Δοκεῖν*. Addit Reg. hu, ἦν, « non opinionem pluris quam veritatem faciebat. »
 (9) *Καλῶς*. « Egregie. »
 (10) *Παρέδωκε*. Regg. a, hm, hu, tres Colb., Jes. καθῆκε, « immisit, submisit. »
 (11) *Χοῦν*. « Corpus » intelligit Gregorius.
 (12) *Μέτρον ἤττον*, etc. Or. μέτρον ἑτέρου τινός ἤττον.
 (13) *Τὸ ἀγώνισμα*. Deest τό in pluribus codici-

Ανοις; Ὡς ἔγωγε καὶ τὰ τοῦ Ἰωβ ἂν ἐπ' αὐτῆν (5) θαρρήσας καλλιοπισαίμην· Θύρα δὲ αὐτῆς κατεῖλεθόρτι ἠνέγκτο (6)· Ἐξω δὲ οὐκ ἠύλλιστο ξένος· Ὁφθαλμοὶ ἦν τυφλῶν, ποῦς δὲ χαλῶν, μήτηρ δὲ ὀργανῶν· Τῆς δὲ εἰς χήρας εὐσπλαγγίας τί χεῖρον εἰπεῖν, ἢ ὅτι τὸ μὴ χήρα κληθῆναι καρπὸν ἠνέγκτο; Κοινὸν μὲν ἦν ἡ ἐκείνης ἐστία τοῖς πανομένοις ἀφ' αἵματος καταγῶγιον· κοινὰ δὲ τὰ θναπέσαι τοῖς δεομένοις οὐχ ἤττον ἢ ἐκάστοις τὰ ἑαυτῶν· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι· καὶ διὰ τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἀπικτωτο καὶ ἀψευδέστατο πολλὰ ταῖς ἐκείθεν ληνοῖς (7) ἐναπέθετο, πολλὰ Χριστὸν καὶ οἰα πολλῶν τῶν εὐ παθόντων ἐδεξιώσατο· καὶ τὸ καλλιστον, ὅτι μὴ τὸ δοκεῖν (8) παρ' αὐτῆς πλείον τῆς ἀληθείας· ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ καλῶς (9) ἐγεώργει τῷ βλέποντι τὰ κρυπτὰ τὴν εὐσέθειαν· Πάντα τοῦ κοσμοκράτορος ἤρπασεν· πάντα μετήνεγκεν εἰς τὰς ἀπυλαίς ἀποθήκας· Οὐδὲν ἀφήκε τῆ γῆ πλὴν τοῦ σώματος· Πάντων ἠλλάξατο τὰς ἐκείθεν ἐλπίδας· Ἐνα τίς παισὶ πλούτου ἀφήκε, τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς φηλοσιμίαιν.

Π'. Καὶ οὐ τὰ μὲν τῆς μεγαλοφυχίας τοιαῦτα καὶ οὕτως ἀπίστα, τὸ δὲ σῶμα παρέδωκε (10) τῇ τρυφῇ, καὶ ταῖς ἀκαθέκτοις τῆς γαστρὸς ἠδοναῖς, τῷ λυσῶντι κυνὶ καὶ σπαράττοντι, ὡς ἂν θαρβύουσα ταῖς εὐποιαις, ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοί, τῆς εἰς τοὺς πένητας εὐσπλαγγίας τὸ τρυφᾶν ἐξωνούμενοι, καὶ οὐ καλῷ τὸ κακὸν ἰώμενοι, καλοῦ δὲ τὸ φαῦλον ἀνιλαμβάνοντες· ἢ νηστείας μὲν τὸν χοῦν (11) καταπέλασαν, ἐτέρω δὲ τῆς χαμεινίας παρήκε φάρμακον· ἢ τοῦτο μὲν ἐξεῦρε τῆ ψυχῇ τὸ βοηθημα, ὕπνω δὲ μέτρον ἤττον (12) ἑτέρου τινός ἐπέθηκεν· ἢ τοῦτο μὲν ἐνομοθέτησεν ὡσπερ ἀσώματος, ἐκλίθη δὲ εἰς γῆν, ἐτέρων παννουχιζόντων ἐν ὀρθῷ σώματι, ὁ δὲ μάλιστα φιλοσόφων ἀνδρῶν τὸ ἀγώνισμα (13)· ἢ τοῦτο μὲν οὐ μόνον (14) γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὠφθη τῶν γενναιωτέρων ἀνδρικώτερα, ψαλμῶδίας ἐκτόνον ἔμφρονα, ἢ θείων λογίων ἐντευξιν, ἢ ἀνάπτυξιν (15), ἢ μνήμην εὐκαιρον, ἢ κλίσειν γονάτων κατεσκληχότων, ἢ ὡσπερ (16) τῷ ἐδάφει συμπεφυκότων, ἢ δάκρυον ῥύπου καθάρσιον ἐν καρδίᾳ συντετριμμένη καὶ πνεύματι ταπεινώσεως, ἢ εὐχὴν ἄνω τιθείσαν (17), καὶ νοῦν ἀπλανῆ καὶ μετάρσιον· ταῦτα πάντα, ἢ τούτων (18) τί ἐστὶν ὅστις ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἐκείνην ὑπερβεθηκέναι καυχῆσατο (19); Ἀλλ' ἐκαίνο μέγα μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δὲ, ὅτι τὸ μὲν ἐξήλου

bus.
 (14) *Μόνον*. Deest in Reg. hm.
 (15) *Ἐντευξιν ἢ ἀνάπτυξιν*. Assiduum scripturarum lectionem intelligit; libros sacros diurna nocturnaue manu versando, volvendo et revolvendodo.
 (16) *Ἡ ὡσπερ*. Reg. hm, Or., Jes. καὶ ὡσπερ.
 (17) *Τιθείσαν*. Coisl. 1, μετατιθείσαν.
 (18) *Ἡ τούτων*. Reg. hu, ἢ τι τούτων, τίς ἐστὶν ὅστις.
 (19) *Καυχῆσατο*. Coisl. 1, κατεκαυχῆσατο.

τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἦν ζῆλος· καὶ τὸ μὲν εἶρε, τὸ δὲ A
ἐνέκτησεν. Καὶ εἰ καθ' ἕν τι τούτων ἔσχε τὸ ἀμιλλώ-
μενον (20), ἀλλὰ τῷ γε μία (21) τὰ πάντα συλλαβεῖν,
πάντων ἐκράτησεν. Οὕτω μὲν τὰ πάντα κατορθώ-
σασα, ὡς οὐδεὶς (22) ἄλλος ἐν καὶ μετρίως· οὕτω δ'
εἰς ἕκρον ἕκαστον, ὥστε καὶ ἀντὶ πάντων ἐν ἐξαρκεῖν
καὶ μόνον.

aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes com-
pleta sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius: sic autem ad
sanctissimum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

13. Ὁ πιναροῦ σώματος καὶ ἐνδύματος, ἀρετῆ
μόνον ἀνούτου! Ὁ ψυχῆς διακρατούσης τὸ σῶμα,
καὶ ὄγα τροφῆς σχεδόν, ὥσπερ ἄβλον! μᾶλλον δὲ
σώματος βιασαμένου νεκρωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διαζεύ-
ξως, ἐν (23) ἐλευθερίαν λάβῃ ψυχῆ, καὶ μὴ παρα- B
πύξεται ταῖς αἰσθήσεσιν! Ὁ νυκτῶν ἀθῆτων, καὶ
βάλμυδιαι, καὶ στάσεως ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπο-
ληγούσης! Ὁ Δαβὶδ, ταῖς πισταῖς μόνον ψυχαῖς οὐ
μακρὰ μελωδήσας! Ὁ μελῶν ἀπαλότητος ἐπὶ γῆς
ἐβρίμμενον, καὶ παρὰ τὴν φύσιν τραχυνομένων (24)!
Ἡ πηγὰ δακρῶν σπειρομένων ἐκ θλίψεως, ἐν ἑν
ἀγαλλιάσει θερίσαιεν (25)! Ὁ βοῆς νυκτερινῆς νε-
φέλας διερχομένης, καὶ φθανούσης πρὸς τὸν οὐρά-
νον (26)! Ὁ θερμότητος (27) πνεύματος, κυνῶν κα-
ταλωμώσης νυκτερινῶν δι' ἐπιθυμίαν εὐχῆς, καὶ
κρυμῶν, καὶ ὑετῶν, καὶ βροντῶν, καὶ χαλάζης, καὶ
ἀωρίας! Ὁ γυναικεία φύσις τὴν ἀνδρείαν νικήσασα
ἀπὸ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας, καὶ σώματος
διαρροῦν οὐ ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἀρβέν ἐλέγξασα!
Ἡ τῆς μετὰ λουτρῶν (28) ἀγγελίας, καὶ τῆς νύμφης
Χριστοῦ ψυχῆς ἐν καθαρῶν νυμφῶνι τῷ σώματι! Ὁ
παρὰ γένους, καὶ Εὐα μήτερ καὶ γένους καὶ ἀμαρ-
τίας, καὶ ὄφι πλάνα καὶ θάνατε, τῇ ἐκείνης ἐγκρα-
τείᾳ (29) νενικημένα! Ὁ Χριστοῦ κένωσις, καὶ δού-
λου μορφή, καὶ παθήματα, τῇ ἐκείνης νεκρώσει τετι-
μημένα!

14. Ὁ! πῶς ἢ καταριθμήσομαι (30) τὰ ἐκείνης
ἅπαντα, ἢ τὰ πλεῖον παρὲς μὴ ζημιώσω τοὺς ἀγνο-
οῦντας; Ἀλλὰ μοι καλὸν ἦδη προσθεῖναι (31) τῆς
εἰσεθείας καὶ τὰ ἐπίχειρα· καὶ γὰρ μοι ποθεῖν πά-
λαι δοκεῖτε καὶ ζητεῖν ἐν τῷ λόγῳ, οἱ τὰ ἐκείνης
καλῶς εἰδότες, οὐ τὰ παρὸντα μόνον, οὐδὲ οἷς νῦν
ἐκείθεν ἀγάλλεται, ἢ κρείττω καὶ διανοίας, καὶ ἀκοῆς
ἀνθρωπίνης, καὶ βίφως, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐντεῦθεν αὐτὴν D
ὁ δίκαιος μισθαποδότης ἡμέλειτο· ἐπεὶ καὶ τοῦτο
παρὶ πολλάκις εἰς οἰκοδομὴν τῶν ἀπίστων, τοῖς μι-
κροῖς τὰ μεγάλα πιστούμενος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις τὰ

²² Psal. cxxv, 5.

(20) Τὸ ἀμιλλώμενον. Regg. hm, hu, τὸν ἀμιλλώ-
μενον. Coisl. 1, τὸν ἀμιλλωμένον.

(21) Μία. Sic Reg. hu, Or. et Combef. Editi,
μα.

(22) Ὁς οὐδεὶς. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Ed. ὅς
οὐδεὶς.

(23) Ἴν'. Reg. hu, ἴνα.

(24) Τραχυνομένων. « Horrentia. »

(25) Θερίσαιεν. Coisl. 1, θερίσσειεν, « meteren-
tar. »

(26) Τὸν οὐράριον. Reg. hu Coisl. 1, αὐτὸν οὐ-
ράριον, « Coelum ipsium. »

vagante; his inquam omnibus rebus, aut narum
aliqua, quisnam virorum aut mulierum est, qui eam
a se superatam esse gloriari queat? Ac de ipsa non
minus vere quam magnifice prædicari potest, quod
virtutum alias imitata sit, aliarum exemplum fue-
rit: atque alias quidem invenerit, alias autem su-
peraverit. Et ut quosdam fuisse demus, qui una

XIV. O squalidum corpus, et indumentum vir-
tute sola florens! O animam, corpus pene etiam sine
cibo, velut materiæ expers, retinentem! vel, ut
rectius loquar, o corpus, etiam ante disjunctionem,
mori coactum, ut anima libertatem nancisceretur,
nec a sensibus impeditenti quidquam acciperet!
O noctes insomnes, et psalmodum cantus, et statio-
nem ex die in diem produciam! O David, quam tu
piis duntaxat animabus haud prolixè cecinisti! O
tenera membra humi prostrata, ac præter naturam
sese exasperantia! O lacrymarum fontes, quæ ex
afflictione seminabantur, ut in exsultatione mete-
rent! O nocturnum clamorem nubes penetrantem,
atque ad Deum pervadentem! O spiritus fervorem,
ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec
frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem,
nec tenebras formidantem! O femineum sexum,
qui propter commune salutis certamen viri-
lem sexum superasti, atque illud conspicuum fecisti
masculum et feminam, corporis, non item animæ,
discrimen esse! O post baptismum castitatem, et
sponsam Christi animam in puro corporis thalamo!
O amarum gustum, et Evam, tum generis nostri,
tum peccati matrem, et impostorem serpenti, et
mortem, illius continentia superata! O Christi ex-
inanitionem, et servi formam, et passiones, ipsius
mortificatione honoratas!

XV. O! quonam pacto, vel omnia illius enume-
rabo, vel majorem eorum partem prætermittens,
eos, quibus ea ignota sunt, detrimento non afficiam?
Sed jam pulchrum fuerit pietatis quoque præmia
nunc adjicere. Vos enim, qui vitam illius probe
nostis, mihi jam pridem cupere, atque in oratione
mea requirere videmini, non præsentia duntaxat,
et ob quæ nunc illic exultat, quæ et anrium, et
humanæ mentis, et oculorum captum excedunt,
sed etiam ea, quæ justus ille retributor in hac vita
ipsi rependit; nam hoc quoque sæo numero ad

(27) Ὁ θερμότητος. Sic Jes. Eanti vero, ὁ θερ-
μότης.

(28) Ὁ τῆς μετὰ λουτρῶν, etc. « O castitatem
post baptismum. » Schol. Cod. Reg. Medic. Ἔοικε
μὴ προσελθοῦσα τῷ ἀνδρὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐ πρὸ
πολλοῦ τῆς κοιμήσεως βαπτισθεῖσα. « Videtur (Gor-
gonia) ad maritum non accessisse post baptismum,
quod non longo ante mortem tempore suscepit. »

(29) Ἐγκρατεία, « jejunio, abstinencia. »

(30) Καταριθμήσομαι. Or. 1, καταριθμήσαιμε.

(31) Προσθεῖναι. Jes. προσθήναι.

eorum qui dubia fide sunt, ædificationem facit, per exigua scilicet et in aspectum cadentia, majoribus et invisibilibus fidem astruens. Narrabo autem partim omnibus nota, partim plerisque arcana et ignota; nimirum hoc quoque ipsa studio habebat, de gratiarum donis minime se jactare atque gloriari. Mulas illas furore percitas nostis, et vehiculi abreptionem, infaustamque illam subversionem, et horrendam raptationem, ac malas confractiones, æque hinc ortam hominibus a fide alienis offensionem, quod nempe justii ad hunc modum tradantur, ac celerem infidelitatis correctionem; quoniam illa ossibus omnibus et membris, tam conspicuis, quam ab aspectu remotis, contrita et concisa, ne medicum quidem alium præter eum, qui eam tradiderat, habere sustinuit; tum quod virorum oculos et manus erubesceret (modestiam enim et verecundiam in ipsis quoque doloribus retinuit), tum quod ab eo defensionem quæreret, cujus permissu in hanc calamitatem inciderat, nec ab ullo alio, quam ab eo salutem est consecuta. Quo factum est, ut quidam non magis hac calamitate percussis, quam ex insperato sanitatis restitutæ miraculo stupore percussis fuerint, atque ob eam causam hæc tragœdia contigisse visa sit, ut gloriam et splendorem ex calamitatibus consequeretur; nimirum illa quidem dolore affecta ut homo, præstantius autem, quam humana conditio ferre videretur, sanata posterisque narrationem præberet, maximam illam quidem ad fidem in afflictionibus, et constantiæ in gravibus et periculosis rebus argumentum, majorem autem ad divinæ erga hujusmodi homines benignitatis demonstrationem. Ad id enim, quod de justo viro recte dictum est: *Cum ceciderit, non collidetur* ²², magis novum aliquid adjunctum est: Etiamsi collisus fuerit, celerrime sanabitur, gloriaque afficietur ²³. Nam si, præterquam æquum esse videbatur, ægrotavit, at etiam præterquam fieri posse videbatur, ad se rediit, adeo ut morbus a sanitate propemodum subreptus sit, clariorque curatio, quam plaga fuerit.

XVI. O laudabilem et admirandam calamitatem! O passionem incolumitate sublimiorem! O quam hæc verba, *Percutiet et turundam adhibebit, et sanabit, et tertia die suscitabit* ²⁴, licet ad altius quiddam magisque mysticum tenderent, ut sane tetenderunt, nihilosecius tamen hujus quoque calamitati pulchre conveniunt! Sed hoc omnibus, etiam procul a nobis dissitis, notum; ad omnes enim hujus miraculi fama permanavit, atque hæc historia una cum admirandis aliis Dei operibus, et potentiis, in omnium linguis auribusque versatur. Quod autem in vulgus adhuc ob eam, quam dixi, sapientiam, et pietatem a fastu atque ostentatione alienam, ignotum et obscurum est, visne jam in medium profe-

²² Psal. xxxvi, 24. ²³ Psal. cxlv, 8. ²⁴ Ose. vi, 2.

(32) Ὁράωμενα. Coisl. 1, βλέπόμενα.
 (33) Φιλοσοφησάσης. « Cum hoc religiose caveret. »
 (34) Καὶ μέλη. Reg. hu, Coisl. 1, καὶ ἀρμονίας, « compages. »
 (35) Ὡς μὴ μᾶλλον, etc. « Ut non magis casus acerbitate percellerentur, quam inaudito restitutæ salutis miraculo stuperent. »
 (36) Ὁρθωθήσεται. « Erigitur. »

μη ὁράωμενα (32). Ἐρῶ δὲ τὰ μὲν γινώριμα τοῖς πᾶσι, τὰ δὲ ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς· καὶ τοῦτο ἐκείνης φιλοσοφησάσης (33), τὸ μὴ καλλωπιέσθαι τοῖς χαρίσμασιν. Ἵστε τὰς μανείσας ἡμιόνους, καὶ τὴν συναρπαγὴν τοῦ ὀχήματος, καὶ τὴν ἀπνευκτὴν ἐκείνην περιτροπήν, καὶ τὴν ἀποπὸν ἐλξιν, καὶ τὰ πονηρὰ συντρίμματα, καὶ τὸ γενόμενον ἐντεῦθεν σκάνδαλον τοῖς ἀπίστοις, εἰ οὕτω δίκαιοι παραδίδονται, καὶ τὴν ταχέϊαν τῆς ἀπιστίας διάρθρωσιν· ὅτι πάντα συντριβείσα καὶ συγχοπέισα καὶ ὀστέα καὶ μῆλη (34), καὶ ἀφανῆ καὶ φαινόμενα, καὶ οὕτε λατρὸν ἄλλον πλην τοῦ παραδότου ἠνέσχετο· ὁμοῦ μὲν καὶ εἶν ἀνδρῶν αἰδουμένη καὶ χειρας (τὸ γὰρ κόσμιον κἂν τοῖς πάθεσι διεσώσατο)· ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαν ζητοῦσα παρὰ τοῦ ταῦτα παθεῖν συγχωρήσαντος, οὕτε παρ' ἄλλου τινὸς ἢ ἐκείνου τῆς σωτηρίας ἔτυχεν· ὡς μὴ μᾶλλον (35) ἐπὶ τῷ πάθει πληγῆναι τινας, ἢ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ὑγείας καταπλαγῆναι, καὶ διὰ τοῦτο δόξαι συμβῆναι τὴν τραγῳδίαν, ἐν' ἐνδοξασθῇ τοῖς πάθεσι· παθοῦσα μὲν ὡς ἄνθρωπος, ἰαθεῖσα δὲ ὑπὲρ ἀνθρώπων, καὶ διηγῆται δοῦσα τοῖς ὑστερον, μέγιστον μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐν τοῖς πάθεσι πίστεως; καὶ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίας, μείζον δὲ τῆς τοῦ θεοῦ περὶ τοὺς τοιοῦτους φιλανθρωπίας. Τῷ γὰρ, Ὅτ' ἂν πέσῃ σὺ καταβραχθήσεται, περὶ τοῦ δικαίου καλῶς εἰρημένῳ, προσετέθη καινότερον, τὸ κἂν καταβραχθῆ, τάχιστα ὀρθωθήσεται (36), καὶ δοξασθήσεται. Εἰ γὰρ παρὰ τὸ εἰκὸς ἔπαθεν (37), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ εἰκὸς ἐπανήλθε πρὸς ἑαυτὴν, ὡς μικροῦ (38) κλαπῆναι τῆ ὑγείᾳ τὸ πάθος, καὶ περιφανεστέραν γενέσθαι τὴν C θεραπεῖαν ἢ τὴν πληγὴν.

θεραπεῖαν ἢ τὴν πληγὴν.

17'. Ὡ συμφορὰς ἐπαινουμένης καὶ θαυμασίας! Ὡ πάθος ἀπαθείας ὑψηλοτέρου! Ὡ τοῦ, Πατάξει καὶ μοτώσει, καὶ ὑγιάσει, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσει, φέροντος μὲν (39) εἰς μείζον καὶ μυστικώτερον, ὡσπερ οὖν ἤνεγκεν, οὐχ ἤτερον δὲ τοῖς ταύτης (40) ἀρμυζόντος πάθεσι! Τοῦτο μὲν οὖν, ὃ πᾶσι πρόδηλον καὶ τοῖς πόρρωθεν, ἐπεὶ καὶ εἰς πάντας τὴ θαῦμα διήλθε, καὶ ἐν ταῖς πάντων κείται (41) γλώσσαις καὶ ἀκοαῖς τὸ διήγημα μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ θεοῦ θαυμασίων τε καὶ δυνάμεων. Τὸ δὲ μέχρι νῦν ἄγνωστον οὐ μόνον τοῖς πολλοῖς καὶ κρυπτόμενον δι' ἣν εἶπον φιλοσοφίαν, καὶ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀτυφόν τε καὶ ἀκαλλώπιστον, εἶπω κελεύεις, ὡ ποιμένων ἄριστοι καὶ τελεώτατε, ὃ τοῦ ἱεροῦ προβάτου ἐκείνου ποι

(37) Ἐπαθεν. « Passa est. »
 (38) Ὡς μικροῦ, etc. « Ut mali vis subita sanitate prope subrepta sit. »
 (39) Φέροντος μὲν. Sic Regg. hm, hu, et Or. Deest μὲν, in ed.
 (40) Τοῖς ταύτης. Sic melioris uoluntate codd. Ed. τῆς ταύτης.
 (41) Κείται. Deest in pluribus codicibus.

μη (42), καὶ τοῦτο νεύεις λοιπόν; Ἐπειδὴ καὶ μόνοι ἄ μυστήριον ἐπιστεύθημεν, καὶ μάρτυρες ἀλλήλοις ἔργον (43) τοῦ θαύματος· ἢ ἔτι τῆ ἀπελευθέρουσῃ τὴν πίστιν φυλάξωμεν (44); Ἄλλὰ μοι δοκεῖ, ὡς περ τότε κηρὸς (45) εἶναι τῆς σωτηρίας, οὕτω νῦν τῆς ἐξαγορεύσεως, οὐ μόνον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς παρακλήσιν τῶν ἐν θλίψεσιν.

II. Ἐκαμην αὐτῇ τὸ σῶμα, καὶ διέκειτο πονή-
 ρως, καὶ ἡ νόσος ἦν τῶν ἀθύων καὶ ἀλλοκώτων· πύ-
 ρως μὲν ἀθρόα παντὸς τοῦ σώματος, καὶ οἶον
 ἡραμὸς τις, καὶ ζέσις αἵματος, εἶτα πῆξις τούτου,
 καὶ νάρκη, καὶ ὠχρίασις ἀπιστος, καὶ νοῦ καὶ μελῶν
 παράλυσις· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ μακρῶν τῶν διαστη-
 μάτων, ἀλλ' ἦν ὅτε καὶ λίαν συνεχῶς (46)· καὶ τὸ
 κινῶν οὐκ ἀνθρώπινον ἐνομιζέτο, καὶ οὔτε ἰατρῶν
 ἔργον τέχνην λίαν ἐπιμελῶς διασκεπτομένων περὶ
 τοῦ πάθους, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐκάστου, καὶ σὺν ἀλλή-
 λους, ὅστε γονέων δάκρυα, πολλὰ πολλακίς δεδυνημένα,
 ὅτε πάνθημοι λιταὶ καὶ ἰκεσίαι, ἅς, ὡς ὑπὲρ τῆς
 ἐκείνου σωτηρίας ἔκαστος, ἐποιούντο πᾶς ὁ λαός· καὶ
 γὰρ ἦν ἄπασαι σωτηρία τὸ ἐκεῖνην σώζεσθαι, ὡς-
 περ τοῦναντίον, πάθος κοινὸν τὸ τῆ ἀβρώστει κα-
 κωπιθεῖν.

III. Τί οὖν ἡ μεγάλη καὶ τῶν μεγίστων (47) ἀξία
 ἔργη, καὶ τίς ἡ ἰατρεία τοῦ πάθους; Ἐνταῦθα γὰρ
 ἔφη καὶ τὸ ἀπόρρητον. Πάντων ἀπογονοῦσα τῶν
 ἰλίων, ἐπὶ τὸν πάντων ἰατρῶν καταφεύγει, καὶ νοκτὸς
 ἰερὰν τηρήσασα, μικρὸν ἐνδούσης αὐτῇ τῆς νόσου,
 τῆ θυσιαστηρίῳ προσπίπτει μετὰ τῆς πίστεως, καὶ
 ὑπὲρ αὐτῆ τιμώμενον (48) ἀνακαλουμένη μεγάλη τῆ
 βῆθ, καὶ πάσαις ταῖς κλήσεσι, καὶ πασῶν αὐτὸν τῶν
 ἰώσασα (49) δυνάμεων ὑπομνήσασα (σοφὴ γὰρ ἐκεῖνη
 καὶ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα), τέλος εὐσεθεῖ τινα καὶ
 κλήθῃ ἀνασχυντίαν ἀναισχυντεῖ· μιμῆται τὴν τοῖς
 κρασιδοῖς Χριστοῦ ξηράνασαν πηγὴν αἵματος. Καὶ
 ἡ ποιεῖ; τῆ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσ-
 θεῖσα (50) μετὰ τῆς ἰσῆς βοῆς, καὶ δάκρυσι τοῦτο
 πίστει, ὡς περ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ (51)
 καταβρέχουσα, καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας
 τῆς ἀπειλοῦσα (52)· εἶτα τῆ παρ' ἑαυτῆς φαρμάκῳ
 τῶν τοῦ σώματος πᾶν ἐπαλείφουσα, καὶ εἰ πού τι τῶν
 ἀντιτύπων (53) τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἢ
 κηρὸς ἐθησαύρισε, τοῦτο καταμιγνῦσα (54) τοῖς δά-
 κρυσι.

(42) *Ἐκεῖνον ποιμήν.* Reg. hu, Or. et Jes. ποι-
 μήν ἐκεῖνου.

(43) *Ἐσμέν.* Deest in Regg. a, bm, hu, Or. Jes.

(44) *Φυλάξωμεν.* Reg. hu, φυλάξωμεν.

(45) *Κηρὸς.* Reg. hu, Coisl. 1, κηρόν.

(46) *Συνεχῶς.* Regg. bm, hu, tres Colb. Or. συν-
 ἔργον.

(47) *Τῶν μεγίστων.* Hæc de parentibus Gorgo-
 niæ possunt intelligi.

(48) *Καὶ τὸν ἐπ' αὐτῆ τιμώμενον.* Chrysost. præ-
 sum utitur his vocibus, κεῖσθαί τε κεῖμενον. Galli
 vero, « reposer sur l'autel. » Quibus verbis, Chri-
 sti in Eucharistia supra altare realis præsentia si-
 gnificatur.

ram, o pastorum optime et perfectissime, et sacræ
 illius ovīs pastor, idque nunc demum annuis? Quan-
 doquidem nobis solis hoc arcanum commissum est,
 atque hujus miraculi testes nobis ipsis mutuo sumus,
 an fidem defunctæ datam diutius servabimus? Mibi
 vero, ut tum silentio premendæ, ita nunc efferendæ
 ac prædicandæ hujus rei tempus esse videtur, non
 solum ad Dei gloriam, sed ad eorum etiam, qui ca-
 lamitatibus premuntur, consolationem.

XVII. Adversa corporis valetudine tenebatur,
 graviterque laborabat, eratque insolens quoddam et
 prodigiosum morbi genus: subita nimirum totius
 corporis inflammatio, ac velut ebullitio quedam,
 et fervor sanguinis, ac deinde ejusdem concretio,
 et torpor, pallorque incredibilis, et mentis ac mem-
 brorum dissolutio: idque non per longa intervalla,
 sed nonnunquam etiam admodum crebra et assidua;
 maximeque 229 istud haud humanum esse judica-
 batur, nec medicorum, tum separatim, tum etiam
 inter se de morbo sedulo consultantium, artes, ad
 propulsandum dolorem, pares esse poterant, nec
 parentum lacrymæ, quæ multum sæpe valuerant,
 nec publicæ preces et supplices orationes, quas, ut
 pro sua quisque salute, populus universus faciebat.
 Omnes enim eo animo erant, ut illius salutem suam es-
 ses salutem ducerent, quemadmodum contra illius mur-
 bum, communem omnium morbum et calamitatem.

XVIII. Quid igitur magna illa, maximisque rebus
 digna anima facit, et quam dolori medicinam ad-
 hibet? Hic enim jam arcanum situm est. Desperatis
 omnibus aliis auxiliis, ad mortalium omnium medi-
 cum confugit, atque intempesta nocte captata, cum
 morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide
 procumbit, eumque qui super ipso honoratur cum
 ingenti clamore invocans, omnibusque nominibus
 appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirifice
 gesserat, velut in memoriam ei revocans (nam, et
 veteres, et novas historias callebat), tandem pia et
 præclara quadam impudentia effertur. Eam, quæ
 Christi simbria sanguinis profluvium compresser-
 rat 20, imitatur. Quid enim agit? Cum caput suum
 pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat,
 mulieris illius instar, quæ olim Christi pedes rig-
 gavit 21, altari admovisset, nec se prius istud di-
 missuram esse denuntiasset, quam sanitatem obti-
 nuisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum
 perfudisset; et si quid uspiam antityporum pretiosi

(49) *Πόποτε.* Regg. a, hu, Jes. ποτε.

(50) *Προσθεῖσα.* Coisl. 4, προθεῖσα. « Cum altari
 caput admovisset, atque illud lacrymarum copia,
 velut quædam olim mulier Christi pedes affatim ri-
 gans, perfudisset. »

(51) *Χριστοῦ.* Reg. hu, τοῦ Χριστοῦ.

(52) *Ἀπειλοῦσα.* Coisl. 4, ἐπαπειλοῦσα. Quasi
 « minitabunda, » vel « vovens, » ut intelligit Elias.

(53) *Ἀντιτύπων.* Per ἀντίτυπα, recte Elias ip-
 sam Eucharistiam intelligit, et ipsum vere corpus
 Christi exponit.

(54) *Τοῦτο καταμιγνῦσα τοῖς δάκρυσι.* Hæc de-
 sunt in Reg. bm, tribus Colb. Or. Jes.

corporis aut sanguinis manus reconsiderat, id lacrymis admiscuisset, (o rem admirandam!) statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit, pro spei mercede, id, quod speraverat, consecuta, et per animæ robur corporis vires accipiens. Magna quidem hæc sunt, non tamen falsa. His omnes, tam sani, quam ægri, iidem adhibete: ut sanitatem, alii habeatis, alii recipiatis. Quodque non jaculantæ specimen hæc narratio sit, hinc liquido constat, quod hanc rem, quandiu ipsa vixit, tectam et silentio compressam, nunc demum patefeci. Ac ne nunc quidem eam evulgassem, nisi timor quidam animum incessisset, si tantum miraculum, et fidelibus, et infidelibus, et

230 XIX. Atque hujusmodi quidem ipsius vita fuit: compluraque etiam, ne modum oratio excederet, nosque inexplebili quadam ipsius laudandæ aviditate teneri videremur, prætermisimus. Piæ autem et celebri ipsius morti fortasse injuriam fecerimus, nisi ipsius quoque laudes commemoremus; cum præsertim eam ita cuperet ac requireret. Commemorabo autem, quam fieri poterit brevissime. Dissolvi cupiebat ⁵⁵ (multam quippe apud eum, a quo vocabatur, fiduciam obtinebat), ac cum Christo esse, omnibus terræ commodis præponebat: nec quisquam eorum, qui ad auiorem valde propensi sunt, atque ægre retineri possunt, ita corpus adamat, ut illa, excussis his compedibus, atque hac sæce, cum qua vivimus, superata, cum pulchro illo pure conjungi, eumque totum, quem amabat, addam etiam a quo amabatur, complecti gestiebat, cujus nunc videlicet exiguis radiis collustramur, et a quo, quatenus cognosci potest, sejuncti sumus. Nec vero tam sublimi ac divino desiderio fraudatur; quodque eo majus est, per prænotionem ac longam vigiliam bonum illud præcipit. Hanc enim somnus unus suavissimus excipit, visioque una præstituto tempore discensum e vita complectens, diemque adeo ipsum indicans; Deo nimirum hoc constitente, ut parata, et non turbata esset.

XX. Nam quod ad purgationis et initiationis bonam attinet, quod commune donum, et secundæ vitæ fundamentum a Deo omnes acceptum habemus, recens id acceperat. Imo vero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat; ipsius autem securitas ex anteaacta vita. Atque soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia,

⁵⁵ Philipp. 1, 23.

(55) Ὑγιάν. Reg. hm, ὑγείαν.

(56) Ἀπολάβητε. Coisl. 1, ἀπολάβοιτε.

(57) Τοσοῦτον. Reg. hu, Or. Jes. τοσοῦτο.

(58) Προσιθί. Coisl. 1, προσίθη.

(59) Βιωτέομεν. Regg. n, hu, Or. βιοτεύομεν.

(60) Καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κχωρίσμεθα. Billius, « atque hactenus, ut, a quo disjuncti sumus, agnoscamus. »

(61) Προπολαύει. « Præcipit, in antecessum bono fruitur. »

(62) Ἐκδημιάρ. Quæ sequuntur, usque ad αὐτῆ μέν, desunt in Regg. hm, hu, Coisl. 2, Jes., etc.

(63) Ὑπόγειον. Schol. τὸ νεωστὶ καὶ προσφάτως

κρυψιν, (ὡ τοῦ θαύματος!) ἀπῆλθεν εὐθύς αἰσθημένη τῆς σωτηρίας, κοῦφη καὶ σώμα, καὶ ψυχὴν, καὶ διάνοιαν, μισθὸν ἐλπιδὸς λαβοῦσα τὸ ἐλπιδόμενον, καὶ τῆ τῆς ψυχῆς εὐρωστία κομισαμένη τὴν τοῦ σώματος. Ταῦτα μεγάλα μὲν, οὐ ψευδῆ δέ. Τούτοις πιστεύετε ἅπαντες, καὶ νοσοῦντες, καὶ υγιαίνοντες: ἵν' οἱ μὲν ἔχητε τὴν ὑγίειαν (55), οἱ δὲ ἀπολάβητε (56). Καὶ ὅτι μὴ κόμπος τὸ διήγημα, ὄγλον ἐξ ὧν ζωσῆς κατασιγήσας, νῦν ἐξεκάλυφα· καὶ οὐδ' ἂν νῦν ἰημοσέυσα, εὖ ἴστε, εἰ μὴ τις ἴσχε με φόδος θαῦμα τοσοῦτον (57) κατακρύψαι καὶ πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς ὕστερον.

B 10. Τὰ μὲν δὴ τοῦ βίου τοιαῦτα· καὶ τὰ πλείω παραλειπίπαμεν διὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ λόγου, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν ἀπλήστως ἔχειν περὶ τὴν εὐφημίαν· τάχα δ' ἂν ἀδικολήμεν τελευτὴν ὄσιαν καὶ περιδότηον, εἰ μὴ καὶ τῶν ταύτης καλῶν ἐπιμνησθεῖμεν· καὶ ταῦτα οὕτως ἐκείνης πηουμένης τε καὶ ζητούμενης. Μνησθήσομαι δὲ, ὡς ἂν ὁδὸν τε ἢ συντομίαν. Ἐτόθει μὲν τὴν ἀνάλευσιν (καὶ γὰρ εἶχε πολλὴν πρὸς τὸν καλοῦντα τὴν παρρησίαν), καὶ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι πάντων προετίθει (58) τῶν ὑπὲρ γῆς· καὶ οὐδεὶς οὕτως ἐρᾷ σώματος τῶν λίαν ἐρωτικῶν τε καὶ δυσκαθέκτων, ὡς ἐκείνη τὰς πέδας ἀπορρίψασα ταύτας, καὶ τὴν ἰλὺν ὑπερβάσα, μεθ' ἧς βιωτέομεν (59), μετὰ τοῦ καλοῦ καθαρῶς γενέσθαι, καὶ τὸν ἐρώμενον ἀπολαβεῖν ὄλον, προσθήσω δ' ὅτι καὶ τὸν ἐραστὴν, οὐ νῦν μικραῖς ἐλλαμπόμεθα ταῖς αὐγαῖς, καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κχωρίσμεθα (60). Διαμαρτάνει: δὲ οὐδὲ ταύτης τῆς ἐπιθυμίας, οὕτως οὐσης ἐνθέου καὶ ὕψηλῆς, καὶ ὁ τοῦτου μεῖζόν ἐστι, προαπολαύει (61) τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς ἀγρυπνίας. Ταύτην εἰς ὑπνος τῶν ἡδίστων ἀμείβεται, καὶ ὅπως μία προθεσμία περιλαβοῦσα τὴν ἐκδημίαν (62), καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην γνωρίσασα, ὡς ἂν τὸ ἐτοιμασθῆναι καὶ μὴ ταρχθῆναι τοῦ θεοῦ πρὸς τανεύοντος.

K. Αὐτῆ μὲν οὖν υπογυιον (63) τὸ τῆς καθαρσεως καὶ τελειώσεως ἦν ἀγαθόν, ἦν κοινήν δωρεάν, καὶ δευτέρου βίου κρηπίδα παρὰ θεοῦ πάντες (64) λαβόντες ἔχομεν. Μᾶλλον δὲ πᾶς ὁ βίος κάθαρσις ἔστι αὐτῆ καὶ τελείωσις· καὶ τὸ μὲν τῆς ἀναγεννήσεως εἶχεν (65) ἐκ τοῦ Πνεύματος, τὸ δ' ἀσφαλὲς ταύτης ἐκ τῶν προθεβιωμένων. Καὶ μόνῃ σχεδόν, ἵν' εἴπω τολμήσας, σφραγῆς, ἀλλ' οὐ χάρισμα ἦν τὸ μυστήριον.

γενόμενον: « Quod nuper ac recenter contigit, id est, Gorgonia recens baptisata. » Mirum profecto videbitur, Gorgoniam singulari pietate præditam sanctisque editam parentibus, « purgationis et initiationis bonum » tamdiu distulisse. Constat tamen, ni fallor, eam certe baptismum suscepisse, primumquam sanitatem, de qua superius, n. 18, mirabili modo recepisset. Unde enim domi recondita habuisset « corporis et sanguinis Domini antitypa, » quæ catechumenis attractare non licebat?

(64) Πάντες. Deest in quibusdam Regg. et Jes.

(65) Εἶχε. Deest in perisoue codicibus.

Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι προστεθῆναι ζητοῦσα τὴν τοῦ ἀνδρὸς A
 πλείωσιν (βούλεσθε γράψω τὸν ἄνδρα συντόμως ;
 ἀνδρὸς ἐκείνης, καὶ οὐκ οἶδ' ὅ τι χρὴ πλέον εἰπεῖν),
 ἰ' ἄνω τῷ σώματι Θεῷ καθιερωθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἡμι-
 κείας ἀπέλθῃ τετελεσμένη, μηδ' ὑπολείπηται τι τῶν
 ἐαυτῆς ἀτελῆς, οὐδὲ ταύτης διαμαρτάνει τῆς δεήσεως
 παρὰ τοῦ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιούντος,
 καὶ εἰς πέρας ἄγοντος τὰ αἰτήματα.

KA. Ὡς δὲ ἅπαντα εἶχεν αὐτῇ κατὰ νοῦν, καὶ
 οἶδεν ἐνέδει τῶν ποθομένων, καὶ ἡ κυρία (66) πλησίον,
 οἷως ἦδη τῷ θανάτῳ συσκευάζεται καὶ τῇ ἐκδημίᾳ,
 καὶ παρὰ τοῦ νόμου διὰ τῆς κατακλί-
 πικας (67). Ἐπισκήψασα (68) δὲ καὶ ἀνδρῶν, καὶ τέ-
 τνας, καὶ φίλους, ὅσα εἰκὸς τὴν φιλανδρον, καὶ φιλό-
 τικον, καὶ φιλάδελφον, καὶ λαμπρῶς περὶ τῶν ἐκεῖ-
 ῶν φιλοσοφῆσασα, καὶ πανηγύρεως ἡμέραν ποιησα-
 μένη τὴν τελευταίαν, κοιμᾶται, πλήρης μὲν οὐ τῶν
 κατὰ ἄνθρωπον ἡμερῶν, ὅ τι μηδὲ συνήχετο (69),
 αὐτὰς ἐαυτῇ πονηρὰς εἰδύλα, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ
 τοῦ γῆρας (70) καὶ τῆς πλάνης, τῶν δὲ κατὰ Θεὸν καὶ
 εἰς πληρῆς, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις βρῶν τῶν ἐν πλου-
 σίᾳ τῇ πλειᾷ καταλυσάντων, καὶ πολλὰς ἐτῶν πε-
 ριούσας ἀριθμῶσάντων. Οὕτως ἐκείνη λύεται, ἣ
 προλαμβάνεται, κρείσσον εἰπεῖν, ἣ ἀρίπταται, ἣ
 μετακίχεται, ἣ μικρὸν προαποδημεῖ τοῦ σώμα-
 τος (71).

KB. Ἄλλ' οἶόν με μικρὸν (72) τῶν ἐκείνης παρ-
 ὄντων! τάχα δ' ἂν οὐ συνεχώρησας, ὡς οὐ πάτερ
 ἐκείνης πνευματικῆ, ὅ καὶ τῆρήσας ἀκριβῶς τὸ θαύ-
 μα, καὶ ἡμῖν γνωρίσας. μέγα μὲν εἰς φιλοτιμίαν
 ἐκείνη, μέγα δὲ ἡμῖν εἰς ὑπόμνησιν ἀρετῆς, καὶ
 πᾶσι τῆς αὐτῆς ἀναλύσεως. Καὶ με φρίκη τις ὑπο-
 τρέχει, καὶ δάκρυον ὁμοῦ, μεμνημένον τοῦ θαύμα-
 τος. Ἐλύετο μὲν ἦδη καὶ ἀνέπνει τὰ τελευταῖα, καὶ
 γῆρας περὶ αὐτὴν οἰκείων τε καὶ ξένων χαριζομένων
 τὰ προσημασμένα καὶ μητρὸς γηραιᾶς ἐπίνευσις (73),
 καὶ γῆρας σπαραγμῶς ζηλοτυπούσης τὴν ἐκδημίαν,
 καὶ φίλων ἀπάντων ἀγωνία σύγκρατον, τῶν μὲν
 ἐπὶ ἀκούσῳσι (74) ποθοῦντων, μνήμης ἐμπύρευμα,
 τῶν δὲ ὅτι φθέγγονται (75), τολμῶντος δὲ (76) οὐδενός.
 καὶ κωφὰ τὰ δάκρυα, καὶ ἡ τῆς λύπης ὠδὴν ἀθερά-
 πτος (οὐδὲ γὰρ ὅσιον ἐδόκει θρηνοῖς τιμᾶν τὴν
 ὡς χωριζομένην), σιγῇ δὲ βαθεῖα, καὶ τελετῇ τις

* Psal. CXLIV, 19.

(66) Ἡ κυρία. Schol., ἡ ὁρισθεῖσα τοῦ θανάτου
 ἡμέρα, « constitutus mortis dies. »

(67) Τῆς κατακλίσεως. Coisl. 1, τῆς ἐσχάτης κα-
 τακλίσεως, « ultimum se lectulo componit. »

(68) Ἐπισκήψασα. Malim : « cum pluribus ser-
 monibus obtestata esset, injunxisset, mandasset, »
 etc.

(69) Συνήχετο. Reg. hm, συνεύχετο.

(70) Μετὰ τοῦ γῆρας, etc. Billius « cum pulvere a-
 done atque impostura. »

(71) Προαποδημεῖ τοῦ σώματος. « Corpore abs-
 cedit. »

(72) Μικρὸν. Reg. a, Coisl. f. Jes. et Combef.,

sed sigillum erat. Porro cum unum hoc ad omnia
 accedere cuperet, ut maritus quoque perficeretur
 (vultis uno verbo virum describam? vir illius :
 nec enim scio, quid amplius dicere necesse sit), ut
 sic toto corpore Deo consecraretur, ac non dimidia
 tantum ex parte perfecta discederet, ipsiusque ali-
 quid imperfectum relinqueretur, hoc quoque pre-
 cibus ab eo, qui voluntatem timentium se facit **,
 ac petitiones eorum ad finem perducit, impetra-
 vit.

231 XXI. Cum autem omnia ex ipsius animi sen-
 tentia sese haberent, nec quidquam eorum, quæ cu-
 piebat, abesset, jamque præstitutus dies immineret,
 ita jam ad mortem et exitum se comparat, atque, ut
 legem, quæ in hujusmodi rebus viget, expleret, in le-
 ctum se conjicit. Cumque ad virum, et filios, et amicos,
 sermones habuisset, quos mulierem, viri, et filio-
 rum, et fratrum amore præditam habere par erat,
 ac de altera vita præclare disseruisset, diemque extre-
 mum festum diem fecisset, ita demum odbor-
 miscit, plena, non humanorum dierum, quos ne
 ipsa quidem exoptabat, utpote quos sibi malos, et
 ut plurimum cum pulvere et errore conjunctos
 esse non ignoraret; sed dierum secundum Deum
 ita plena, ut haud scio an perinde quisquam eo-
 rum, qui in ditissima senectute mortem obierunt,
 ac multos annorum orbis numerarunt, exstiterit.
 Sic illa solvitur, aut, ut melius loquar, assumitur,
 aut avolat, aut transmigrat, aut paululum ante cor-
 pus abscedit.

XXII. Verum enimvero qualis ipsius laus mihi
 propemodum excidit! fortasse autem ne tu quidem
 id passus fuisses, o spiritus illius pater, qui
 etiam miraculum istud accurate observasti, nobisque
 indicasti: magnum sane, ut ipsi ad gloriam, ita
 nobis ad virtutis monumentum atque ejusdem dis-
 solutionis desiderium. Ac mihi horror quidam sub-
 it, lacrymæque simul, hoc miraculum recordanti.
 Jam solvebatur, atque extremos spiritus efflabat, ac
 circum eam tum propinquorum, tum exterorum
 chorus erat, prosecutionis officia ipsi præstantium;
 et vetulæ matris observatio, animæque distortio
 exitum zelotypia prosequenti, et mirus omnium
 amor anxietate permistus, quorum alii, ad exsus-
 citandam in eorum animis ipsius memoriam, ali-
 quid audire gestiebant, alii vero loqui cupiebant,
 nec tamen audebant. Ac mutæ lacrymæ, mæror-

μικροῦ.

(73) Ἐπίνευσις. « Observatio, propensio. » Ad-
 stabat enim longæva mater, inclinato corpore, pro-
 nis oculis, observans, ut fieri solet, extremos Gorgo-
 niæ halitus. Elias, quem Billius sequitur, pro ἐπί-
 νευσις, habet ἐπίπνευσις, « spiratio; » quæ voces,
 juxta Combesium, hic parum differunt.

(74) Ὅτι ἀκούσῳσι. Combef., ὅτι ἀκούσουσι.

(75) Δὲ ὅτι φθέγγονται. Coisl. 1 et Jes, ὅ δ' ὅτι
 φθέγγονται.

(76) Τολμῶντος δέ, etc. Si præcedat punctum
 ita vertendum : « nemine vero audente, mutæ flue-
 bant lacrymæ, » etc.

que incurabilis (nec enim piū videbatur, eam, A quæ ita discederet, luctu prosequi), altumque silentium erat, ac mors illius sacræ cujusdam cærimoniz speciem habebat. Illa autem, quantum quidem ex aspectu conjici poterat, nec spirabat, nec movebatur, nec sonum ullum edebat, silentiumque illud fracti et dissoluti corporis opinionem omnibus afferebat; perinde videlicet atque vocis instrumenta, ob animæ, qua movebantur, excessum, jam oppressa 232 et extincta essent. At cum pastor ille, qui propter miraculum, quod omnibus rebus elucebat, facta dictaque illius omnia diligenter observabat, labia ipsius leniter moveri sensisset, auresque propius admovisset (fidem enim eum, cum sui mores, tum commiseratio ipsa faciebat,) quin tu ipse hujus silentii mysterium exponis? Nemo quippe tibi narranti fidem abrogabit. Psalmodia erat, id quod submussitabat, ac psalmodiæ verba ad exitum pertinentia: et, si vere loquendum est, libertatis illius ac fiduciz, cum qua hinc excedebat, testimonium. Ac beatus ille, qui cum verbis illis extremum vitæ spiritum claudet: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* 20. Hæc, et a te, o mulierum præstantissima, canebantur, et tibi contingebant; ac psalmodia, id erat, quod fiebat, conjunctumque cum discessu epitaphium erat: quippe quæ mentem a vitiosis peremotionibus rite purcatam habueris, ac præter communem soporem, debitum quoque Deo charis hominibus somnum acceperis, quemadmodum eam par erat, quæ in pietatis verbis, et vixerat, et abscesserat.

XXIII. Equidem non dubito, quin iis, quæ oculis C cernuntur, multo præstantiora sint ea, quibus nunc fruere, nempe sonus epulantium 21, angelorum chorea, cælestis ordo, gloriæ contemplatio, cum alterius, tum supremæ Trinitatis purior et perfectior illuminatio, non jam vincam mentem ac per sensus diffusam suffugientis, sed totam sese toti menti contemplandam et tenendam præbentis, totoque divinitatis lumine animis nostris affulgentis. Omnino, inquam, his fruere quorum, etiam dum adhuc in terra esses, ob sinceram ad ea mentis erectionem, rivulos habebas. Quod si quid eos quoque, qui tibi a nobis habentur, honores curas, atque hoc præmii sanctis animis divinitus contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem pro multis, ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus, quandoquidem fratrum funeribus oratione prosequendis sumus reservati. An vero nos quoque post vos pari honore quispiam affecturus

20 Psal. iv, 10 21 Psal. xli, 5.

(77) Ἐγχώρησον. Duo Coisl., tres Colb., Jes., εὐχώρησον.

(78) Ποιμήν, etc. Is spiritualis Gorgoniæ pastor erat, non Amphilocheus, ut arbitratur Elias, sed Faustinus tunc Iconii episcopus. Vide monitum in hanc orationem, n. 3. Idcirco pastor ille omnes morientis Gorgoniæ motus studiose observabat, « quod nihil in illis non esset mirandum. »

(79) Ὅτι ποτε ἦν καὶ ὄλον. Combef. legit, ποτον. « Quid tandem, ac cujusmodi fuerit, exponere. »

(80) Ἐξόδια. Jes. ἐξόδια.

(81) Ἀναπαύεται. Reg. bin, Coisl. 1, Jes., ἀνα-

ὁ θάνατος. Ἡ δὲ ἄπνοος τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀσθρογος, τὸ φαινόμενον, καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ σώματος ἐδέκετο παράλυσιν, ὡς ἤδη τῶν φωνητικῶν ὀργάνων νενεκρωμένων, διὰ τὴν τοῦ κινουμένου ἐγγώρησιν (77). Ἡρέμα δὲ τῶν χειλέων κινουμένων αἰσθόμενος ὁ πάντα τηρῶν τὰ ἐκείνης ἐπιμελῶς ποιμήν (78), οἷον τὸ ἐν πᾶσι θαῦμα, καὶ παραθεὶς τὰ ὅλα τοῖς χειλεσι (τὸ γὰρ θαρρῆειν εἶχε καὶ παρὰ τοῦ τρόπου καὶ παρὰ τῆς συμπαθείας), αὐτὸς διήγησαι τὸ τῆς ἡσυχίας μυστήριον, ὃ τί ποτε ἦν καὶ ὄλον (79)· οὐδεὶς ἀπιστήσῃ σου λέγοντος. Ψαλμῶδια τὸ ὑπολαλούμενον ἦν, καὶ ψαλμῶδιαι τὰ ἐξόδια (80) ῥήματα· εἰ δὲ χρὴ τάληθες εἰπεῖν, μαρτυρία τῆς παρῆρησίας, μεθ' ἧς ἡ ἐξοδος. Καὶ μακάριος ὅστις μετ' ἐκείνων ἀναπαύεται (81) τῶν ῥημάτων· Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω. Ταῦτα καὶ ἐψάλλετό σοι, καλλίστη γυναικῶν, καὶ συνέβαινε· καὶ ἡ ψαλμῶδια τὸ γινόμενον ἦν, καὶ μετὰ τῆς ἐκδημίας ὁ ἐπιτάφιος· ὧ καλῶς ἀπὸ τῶν παθῶν εἰρηνεύσασθαι, καὶ τὸν ὀρεζιλόμενον τοῖς ἀγαπητοῖς ὑπνον ἀπολαβοῦσαι πρὸς τῶν κοινῶν τῆς κοιμήσεως, ὡς εἰκὸς τὴν καὶ ἤσασαν καὶ ἀπελθοῦσαν ἐν τοῖς τῆς εὐσεβείας ῥήμασιν.

ΚΓ'. Κρεῖσσω μὲν οὖν εὖ οἶδα καὶ μακρῶν τιμῶν τετρα τὰ παρόντα σοι νῦν ἢ κατὰ τὰ ὀρώμενα, ἤχος ἑορταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, ὄξυς θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἐλλαμψίς καθαρωτέρα τε καὶ τελειωτέρα, μηκέτι ὑπεφυγούσης τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαγεόμενον ταῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλης ὀλοῦ νοῦ θεωρουμένης τε καὶ κρατουμένης, καὶ προσαστραπτούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὀλοῦ τῶ φωτὶ τῆς θεότητος. Πάντων ἀπολαύσις (82), ὣν ἐστὶ ὑπὲρ γῆς εἶχες τὰς ἀποβροχίας διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως (83). Εἰ δὲ τίς σοι (84) καὶ τῶν ἡμετέρων ἐστὶ (85) λόγος, καὶ τοῦτο ταῖς ὁσῖαις ψυχαῖς ἐκ Θεοῦ γέρας, τῶν τοσούτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιο καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον (86) ἀντὶ πολλῶν καὶ πρὸ πολλῶν ἐνταφίων, ὃν Καίσαρ μὲν (87) πρὸ σοῦ, καὶ σοὶ μετ' ἐκείνων ἀποδοῦκαμεν, ἐπειδὴ γε ἀδελφῶν ἐπιταφίους ἐταμιεύθημεν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τιμῆσειέ (88) τις μεθ' ὁμᾶς τοῖς ἰσοῖς, οὐκ ἔχω λέγειν· πλὴν τιμηθεῖσθαι με μόνον τὴν ἐν Θεῷ τιμὴν, καὶ παροικούντας (89) καὶ κατοικούντας

παύσεται.

(82) Ἀπολαύσις. Coisl. 1, ἀπολαύσις.

(83) Νεύσεως. « Inclinationem, intensionem »

(84) Εἰ δὲ τίς σοι, etc. « Si qua nostrorum tibi cura est; si nostrorum aliquid ad te pertinet. » Coisl. 1, addit τιμῶν. Sic etiam legit Billius.

(85) Ἐστὶ. Deest in Reg. bin, et Jes.

(86) Λόγον. Deest in Reg. bin.

(87) Μέτ'. Deest in Reg. bin, et Jes.

(88) Τιμῆσει. Reg. bin, et Jes., τιμήσει.

(89) Καὶ παροικούντας, etc. Id est, « pro presenti ac futuro. » Hic nobis incolatus, hic peregrinamur. Habitatio in patria est.

iv Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τῷ Δ sit, dicere haud queo : cæterum eo duntaxat honorati sὺν ἀγέλῃ Πνεύματι εἰς (90) τοὺς αἰῶνας. nore, qui Deo gratius sit, afficiamur, tum peregrinantes, tum habitantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et Patri cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

(90) Δόξα ... εἰς. Interjecta desunt in Reg. hm, et Jes.

233 MONITUM IN ORATIONES IX, X ET XI.

I. In plerisque melioris notæ codicibus, et in ipsis etiam interpretibus, hoc ordine istæ tres collocantur orationes. Sasima spectant, id est, Gregorii ad Sasimorum episcopatum ordinationem; ideoque eodem anno, medio scilicet 372, pronuntiatæ sunt. Prior quidem habita est, cum longævī patris reverentia, Basilii amicitia, ac timore victus, novo Sasimorum episcopatu « cervicem, » ut ipse loquitur Gregorius (91), « non animum inflexit. » Altera, cum e fuga, quam post consecrationem capesserat, redux, se « in Christo viuctum, non catenis ferreis, sed tenacissimis spiritus vinculis constrictum, senectute et amicitia duci » profitetur (92). Posterior denique non diu post, coram Gregorio Nyseno, quem ad Gregorium nostrum Basilius miserat, ut « ipsius afflictum ob consecrationem animum consolaretur (93). »

II. Harum trium orationum idem scopus idemque argumentum est. Priorem, si Tillemontio fides, post susceptam manuum impositionem, dictam fuisse existimabimus. Verum de hac re inter se discrepant interpretes ac eruditi. Sunt enim qui aliter ac Tillemontius sentiant. Leuvenklaius siquidem hunc servans istius orationis titulum, e membranis forsan erutum, sic vertit : « Oratio ad patrem suum magnumque Basilium habita, cum hic eum Sasimorum antistitem esset creaturus. » Elias quoque in argumento sic interpretatur : « Quo tempore Sasimorum antistes creandus erat. » Bilibaldus etiam in orationis epigraphæ ait : « cum in episcopum Sasimorum fuisset creatus, non adhuc inauguratus. » Ex quibus conicere licet, ea quæ hic dicuntur, non de peracta jam, sed de designata moxque futura ordinatione intelligi posse; ac proinde nihil omnino vetat asserere, solum Gregorii in suam ordinationem consensum hac oratione exprimi. Et vero, iste Theologi consensus non certe parva res est, nec indigna, quæ speciali oratione celebretur. Hinc enim quietis ac solitudinis amor superandus; hinc adversus honores, maxime sacros et ecclesiasticos, trepidatio et reverentia; hinc denique loci et circumstantiarum rationes, quæ omnia Gregorii animum magnopere deterrebant. Nihil ergo mirum, quod tam tarde, lamque ægre consensum istum præbuerit.

III. Quæritur autem utrum Sasimis, an Cæsareæ, an Nazianzi Gregorius consecratus fuerit. Nihil erit negotiū de hac re pronuntiare. Non certe Sasimis; ipse enim Theologus aperte fatetur (94), « se nunquam datam sibi Sasimensē ecclesiam attigisse, nec illic sacrum unicum obiisse, nec cum plebe Deo preces adhibuisse, nec denique cuiquam manus imposuisse. » Id profecto dicere non potuisset, si in Sasimensi ecclesia fuisset consecratus. Res per se patet. Non etiam Cæsareæ; ac primo quidem huic consecrationi aderat Gregorius senior, cujus extrema ætas non sinebat ut Cæsaream se conferret; deinde si illuc se contulisset, id procul dubio silentio 234 non præterisset Theologus. Ipsius in hac re silentium maximum argumentum est, eum Cæsareæ non fuisse consecratum. Nazianzi igitur Sasimensis Ecclesiæ antistes inauguratus est, ipsique Basilius ibi manus imposuit. Id manifestum videtur ex his Gregorii verbis (95) : « Accessit ad nos mihi maxime charus Basilius, alius mihi multo durior pater, » etc.

IV. Unctum fuisse a Basilio Gregorium, vel ab initio prodit oratio decima. Ipsi adfuit Gregorius senior. Adfuerunt etiam nonnulli alii consecratores præsules, ut ex his orationis nonæ (n. 6) verbis : « Me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, » colligitur. Imo, ex isto contextu conicit Tillemontius quosdam e Sasimensibus ad id delegatos, « gregis vicem gerentes, Gregorii consecrationi interfuisse. Verum, id interim ut demus, duo vel tres delegati « gregis » nomine nunquam significari possunt, maxime in majori multitudine permisti et confusi, in qua vix numerum faciunt. Laudata igitur a Tillemontio verba, non de Sasimensibus præsentibus, si tandem nonnulli interfuerint, sed de iis generatim, qui ejus fidei ab episcopis committebantur, ut Sasimenses quidem, quamvis non necessario præsentis, intelligenda sunt. Hinc scholiastes, qui hunc commentarum ejusdem orationis nonæ (n. 3) locum : « Ut Spiritus me ministro uteretur, ad populi hujus perfectionem, » etc., demonstrantem articulum, « hujus, » expungit, ut, remota illius vocis ambiguitate, propositio generatim sumatur. Fatemur tamen orationem decimam, sicut Leuvenklaium, esse inscriptam : « Ad Sasimenses. » Sed manifestus error est, ex

(91) Carm. 2, vers. 487.

(92) Or. x, n. 1.

(93) Or. xi, n. 3.

(94) Carm. 2, vers. 529.

(95) Ibid. 586.

iis quæ diximus, sat superque confutatus. Aliam inquit viam doctissimus Petididier (96); vult enim Sasimensibus scriptam tantum; non dictam fuisse hanc decimam orationem. At tanta est harum inter se orationum convenientia et connexio, ut, si unam non fuisse dictam concesseris, nullam omnino dictam concedere cogaris. Id autem repugnat istis Gregorii verbis (97): « En sermonem ipsum quem tibi (Basilio) cognitum exposcebas. » Et alibi (98): « Ne his quidem meis amantissimis fratribus sermones impertire sustinebam; » ex quibus has Gregorii orationes vere fuisse pronuntiatas manifestum est.

(96) Tom. III, not. in *Bibl. eccl.*, pag. 24.

(98) Or. x, n. 1.

(97) Or. ix, n. 4.

ORATIO IX.

ΛΟΓΟΣ Θ'.

Apologeticus ad patrem suum Gregorium, præsente A Basilio magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.

Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαραόντος αὐτῷ Βασιλείου, ἡγίκα ἐπίσκοπος ἐξαιροτοτήθη Σασίμων (99).

I. Rursum super me unctio et Spiritus: et rursum ego lugens et tristis incedo ²². Nec vero id vobis mirum videri debet; nam ipse quoque Isaias ²³, priusquam Domini gloriam, thronumque illum sublimem **235** et excelsum, et seraphinos ipsum cingentes conspexisset, nihil huiusmodi loquitur, nec renititur, nec metu concutitur: verum in Israelitas quidem magno clamore invehitur, sibi autem parcat, atque a se tanquam ab insonte abstinet. Postea vero quam hæc vidit, ac vocem illam sanctam et arcanam auribus usurpavit, tum demum velut seipsum magis agnoscens: Me miserum, inquit, quia compunctus sum, et quæ deinceps sequuntur; ne quid ominosi habeat oratio. Occurrunt etiam hinc antiquus ille iudex Manue, hinc deinde Petrus, Ecclesiæ columen: quorum alter, cum præstantiorem quam natura ipsius viresque ferrent, visionem sensisset, *Periimus*, inquit, *mulier, Deum vidimus* ²⁴: alter Salvatoris præsentiam vimque illam et facultatem, cuius specimen illis, qui simul navigabant, in piscatione præbuerat, ferre non poterat, ac proinde, licet admiratione correptus, ipsum tamen a navi amandabat, colloquio sese indignum fateretur ²⁵.

II. Jam vero cum in Evangelio centurionem audio, Christi quidem potentiam requirentem, præsentiam autem deprecantem, utpote cuius tectum angustius esset, quam ut divinam magnitudinem ac dignitatem capere posset ²⁶, equidem timiditatis hu-

A'. Πάλιν (1) ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ Πνεῦμα· καὶ τάλιν ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπιάων πορεύομαι. Θαυμάζετε (2) Ἰσως· καὶ Ἡσαίας, πρὶν μὲν ἰδεῖν τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν τε καὶ ἐπυρμένον, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν σεραφίμ, οὐδὲν τοιοῦτον φηέγγεται, οὔτε ἀποδυσπετεῖ (3), οὔτε δέδοικεν· ἀλλὰ τοῦ μὲν Ἰσραὴλ καταδοξά, ἑαυτοῦ δὲ φείδεται καὶ ἀπέχεται, ὡς οὐδὲν ὑπαιτίου. Ἐπεὶ δὲ ταῦτ' εἶδε, καὶ τῆς φωνῆς ἤκουσε τῆς ἁγίας καὶ μουσικῆς, ὡς περ τι μᾶλλον ἑαυτοῦ συναισθόμενος (4)· Ὡ τάλις, φησὶν, ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, καὶ ὅσα ἐξῆς τοῦ λόγου, ἴνα φύγω (5) τὴν βλασφημίαν. Εὐρίσκω δὲ καὶ Μανωὲ τὸν παλαιὸν ἐκείνον ἐν τοῖς κριταῖς, καὶ Πέτρον ὑστερον, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔρεισμα· τὸν μὲν, Ἀπολλώλαμεν, ὡ γύνοι (6), λέγοντα, θεῖν ἐωρῶκαμεν, ἐπειδὴ κρείττονος ὕψους ἦσθετο ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ δύναμιν· τὸν δὲ οὐκ ἐνεργόντι τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιστοασίαν τε καὶ ἐνέργειαν, ἦν ἐν τῇ ἀλειφῇ τοῖς συμπλεύουσιν ἐπαδείξατο, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζοντα μὲν, ἀποπέμποντα δὲ τοῦ πλοίου, καὶ τὴν αἰτίαν προσηθέντα, ὅτι μὴ εἴη ἄξιος θέας ἐπιφανείας (7) καὶ ὀμιλίας.

B'. Καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ὅταν ἀκούω ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, τὴν μὲν δύναμιν ἀπαιτοῦντος, τὴν δὲ παρουσίαν παραιτούμενου, ὡς οὐ χωρούσης αὐτοῦ τῆς στέγης θεῖον ἀξιώμα τε καὶ μέγεθος, οὐκ ἔχω μίμφοσθαι τῆς δουλίας ἑμαυτὸν ταύτης καὶ τῆς σκυ-

²² Psal. xxxiv, 14. ²³ Isa. vi, 1 sqq. ²⁴ Judic. xiii, 22, sqq. ²⁵ Luc. v, 8 sqq. ²⁶ Matth. viii, 8.

* Alias VII, quæ autem 9 erat, nunc 19. — Habita medio circiter anno 372.

(99) *Σασίμων*. Amplissimus codex, olim Colbertinus, erudita manu exaratus, Or. 2, alique addunt: Ναζιανζοῦ γὰρ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἦν, ἧς καὶ αὐτὸς ἤρξε μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἐτι περιόντος τοῦ πατρὸς· « Nam pater ejus Nazianzi erat episcopus: cui ipse præfuit Ecclesiæ post mortem patris, imo dum adhuc viveret. » Hæc ut falsa respuit variarum lectionum collector dicens: « Fuit (Gregorius) suffraganeus quidam et coadjutor patri, non episcopus. » Ineptæ sane hæc ratio. Verba enim quæ falsi insimulat, Gregorinum Nazianzenzæ Ecclesiæ vere episcopum fuisse nullatenus significant, sed tantum patri suo ejus Ecclesiæ episcopo operam navasse dum viveret, eoque extincto, ejusdem Ecclesiæ curam aliquandiu susce-

pisse, nec ipsi præficeretur episcopus.

(1) Πάλιν, etc. « Rursum super me unctio. » Sic loquitur Gregorius, quia jam per unctionem creatus fuerat sacerdos.

(2) Θαυμάζετε. Reg. hu, θαυμάζεται.

(3) Οὔτε ἀποδυσπετεῖ. Billius, « nec animo languet. »

(4) Συναισθόμενος. « Ac veluti seipsum magis sentiens. »

(5) Ἰνα φύγω, etc. « Ut sine offensione loquar; ut vitæ quod possit offendere; ne quemquam contumeliis lacessam. »

(6) Ὡ γύνοι. Or. 2, γύνοι.

(7) Ἐπιφανείας. Non bene Billius, « adventus. » Neque enim hic de « Incarnatione, » sed de « præsentia » et conspectu Salvatoris a viuit.

θρωπότητος. Ὁσφ. λμοῦ μὲν γὰρ ἀτονίαν ἤλιος, ψυ-
 χῆς δὲ ἀρρώστιαν (8) ἐλέγχει Θεὸς ἐπιδημῶν· καὶ
 τοῖς μὲν ἔστι φῶς, τοῖς δὲ πῦρ, ἐκάστῳ κατὰ τὴν
 ὑποκειμένην ὕλην τε καὶ ποιότητα. Τί ὑπολαμβάνο-
 μεν περὶ τοῦ Σαοῦλ; Ἐχρίσθη μὲν γὰρ, καὶ μετέσχε
 τῷ Πνεύματος, καὶ ἦν τότε πνευματικὸς. οὐδ' ἂν
 ἐγὼ περὶ αὐτοῦ φαίην ἐτέρως, ἀλλὰ καὶ προεφῆτευ-
 σε (9), καὶ οὕτω παρ' ἐλπίδα καὶ τὸ εἰκὸς (10), ὥστε
 καὶ παροιμίαν γενέσθαι τὸ θαῦμα ἐκεῖνο· *Εἰ καὶ*
Σαοὺλ ἐν προφήταις; εἰς ἔτι καὶ νῦν λεγόμενον
 π καὶ ἀκούμενον. Ἐπαὶ δὲ οὐχ ὄλον (11) ἑαυτὸν
 ἐπαρέσχε τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἐστράφη καθαρῶς εἰς
 ἕτερα ἄλλον, ὡς κεχρημάτιστο, ἀλλ' ἐνέμενέ τε τοῦ
 πλαισίου τῆς κακίας ἐπιπίπτος, καὶ τοῦ πονηροῦ
 σπέρματος, καὶ ἦν ἐν αὐτῷ μάχη πνεύματος καὶ
 σαρκὸς· τί χρὴ πάντα ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκεῖνου; Ἰστε
 τὸ ἐναντίον πνεῦμα, καὶ τὸν ψάλλον, ᾧ κατεπήδε-
 το (12). Πλὴν ἐκεῖνο κἀντεῦθεν γινώριμον. ὅτι, κἂν
 πρὸ τῶν ἀναξίων (13) ἡ χάρις ἄπτηται (14), μηδὲ
 πωροῦ καὶ ἀναρμόστου παντελῶς τοῦ ὄργανου (εἰς
 γὰρ κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν εἴ-
 ρεται καλῶς, κἀγὼ πείθομαι), ἀλλὰ φυλάξει γε τὴν
 ἕξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἔργον οὐκ
 ἔστιν, ἢ ἀπαρχῆς ἀρμωσθῆναι καλῶς καὶ ἀξιοθῆ-
 ναι, διὰ τὸ τρεπτόν καὶ ἄλλοιωτόν τῆς ἀνθρωπίνης
 ἕξιος τε καὶ φύσεως· ἢ γε (15) καὶ ἡ χάρις αὐτῆ
 τοιλάκις, ἐν' εἶπω τῶν ἡμετέρων κακῶν τὸ σχετικώ-
 τόν τε καὶ παραδοξότατον, τύφον ἐμποίησασα καὶ
 μετεώρισασα, κατήνεγκεν ἀπὸ Θεοῦ τοὺς οὐ καλῶς
 προσεγγίζαντας, καὶ κατεβλήθημεν (16) ἐν τῷ ἐπαρ-
 θῆναι, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἡ
 ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θά-
 νατον.

A jus tristitiæque nomine mihi succensere nequeo. Nam
 quemadmodum sol oculorum imbecillitatem prodiit,
 eodem modo Deus animæ infirmitatem præsentia
 sua coarguit; atque aliis quidem lux, aliis ignis
 est, unicuique videlicet ratione subjæctæ materiæ
 atque qualitatis. Quid de Saule existimamus? Nam
 et unctus est, et Spiritum percepit, ac tum spiritua-
 lis erat, non enim de eo secus dixerim, atque etiam
 prophetavit, idque adeo præter hominum spem
 atque opinionem, ut ex illo miraculo proverbium
 hoc fluxerit, quod nunc quoque referri atque audiri
 solet: *Num et Saul inter prophetas?* Quoniam
 autem se totum Spiritui utendum non præbuit, nec
 pure atque integre, ut oraculum ferebat, in alium
 virum mutatus est; sed pristini improbitatis fomi-
 tis pravique seminis nonnihil supererat, atque in eo
 cum spiritu caro confidgebat; quid omnes illius ca-
 lamitates tragica oratione prosequi necesse est? No-
 stis adversarium illum spiritum, et Psaltem, cujus
 canto demulcebatur. Itaque hinc quoque illud
 perspicue ostenditur, tametsi divina gratia in indig-
 nos minime **236** influat, nec in malum omnique
 prorsus harmonia destitutum organum (in mali-
 gniam enim animam non ingressuram sapientiam
 recte dictum est, atque ita persuasum habeo),
 tamen ob humanæ habitudinis et naturæ mutabili-
 tatem et inconstantiam, non minoris, ut quidem
 ipse existimo, negotii est, dignitatem suam concor-
 diamque tueri et conservare, quam a principio ad
 concordiam recte perducere, ac dignitatem consequi:
 quippe cum sæpe gratia ipsa (ut quod omnium
 malorum nostrorum miserrimum est maximeque
 mirandum, dicam), fastum nobis et elationem pa-
 riat, sicque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus,
 exturbet ac dejiciat, atque ita dum extollimur,
 corrumpimus, ut fiat supra modum peccans peccatum,
 nimirum per id quod bonum est, necem
 mihi afferens.

rial, sicque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, exturbet ac dejiciat, atque ita dum extollimur, corrumpimus, ut fiat supra modum peccans peccatum, nimirum per id quod bonum est, necem mihi afferens.

Γ. Ταυτά ἐστίν, ἃ ἐγὼ δεοικῶς, πικρίας ἐν-
 τελέσθην καὶ κατηφέας, καὶ τι τοιοῦτον ἔπαθον, οἷον
 πρὸς τὰς ἀστραπὰς οἱ παῖδες, ἠδονὴν ἐκπλήξει μι-
 γρόντας ἐκ τοῦ θεάματος· ἠγάπησά τε ὁμοῦ τὸ
 Πνεῦμα, καὶ ἐφοβήθην· καὶ χρόνου τινὸς ἐδεσθῆν,
 εἰς ἑμαυτὸν συστραφεῖς, ἐκνήψαι (17) καὶ γενέσθαι
 τῆς ἀπαρλοστέρας μοῖρας καὶ κρείττονος, ἵνα, τοῦ
 λυπῶντος ὑπεξελθόντος, ὡσπερ ζιζανίων ἐν σπέρμα-
 τι, καὶ τῶν φαύλων λογισμῶν εἰξάντων τοῖς ἀμεί-
 νωσι, νικήσῃ καθαρῶς τὸ Πνεῦμα, καὶ με λαβὼν (18) ἔχη
 πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διακονίαν καὶ λειτουργίαν, πρὸς τὸν
 καταρτισμὸν (19) τοῦ λαοῦ τούτου, πρὸς ψυχῶν κυδέρ-

III. Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac
 mœstitia impletus sum, eodemque modo affectus,
 quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo con-
 junctam cum admiratione ac stupore voluptatem
 capiunt. Spiritum enim simul et amavi, et exti-
 muï: nonnulloque temporis spatio opus habui, ut
 me ipse colligerem et excitarem, ac meliori tutio-
 rique parti adjungerem; ut, subducente sese mœ-
 rore, non secus ac zizaniis in semine, malisque
 cogitationibus meliori consilio cedentibus, Spiritus
 jam plane vinceret, meque ad famulatum suum et
 ministerium uteretur, ad populi hujus perfectionem,

⁷ I Reg. x, 12. ⁸ I Reg. xvi, 14, sqq. ⁹ Sap. r, 4. ¹⁰ Rom. vii, 13.
 (8) Ἀρρώστιαν, etc. Billius, « animæ morbum
 adfentis suo indicat. »
 (9) Προεφῆτευσας. Or. 2, ἐπροεφῆτευσας.
 (10) Καὶ τὸ εἰκὸς. « Præter spem ac probabilita-
 tem. »
 (11) Οὐχ ὄλον. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et
 Jes. Editi vero, οὐχ ὄλος.
 (12) Κατεπήδετο. Bill. « fugabatur. » Comb.
 « exantabatur. »
 (13) Κἂν μὴ τῶν ἀναξίων, etc. Hic de « gratia
 sacramentali » loquitur Gregorius, ea nimirum, quæ
 in Ordinis sacramento non nisi rite dispositis cou-

ferunt. Potest etiam intelligi locus iste de « gratia
 justificante, » quæ in adultis prævias dispositiones
 requirit.
 (14) Ἀπτηται. Jes. ἄπτηται.
 (15) Ἡ γε. Coisl. 1. ὡς γε.
 (16) Κατεβλήθημεν, etc. Videtur alludere Gre-
 gorius ad verba Ps. lxxii, 18, « dejecisti eos dum
 alleverantur. »
 (17) Ἐκνήψαι. « Ut animos reciperem. »
 (18) Λαβὼν. Jes. ed. alique nonnulli, λαβὼν.
 (19) Καταρτισμὸν. « Institutionem, » vel, « per-
 fectionem, » ut in vulgata. Minus propria videtur

ad animarum gubernationem, ad utrumque doctrinæ genus, tam quod in sermone, quam quod in opere vitæque exemplo consistit, per arma justitiæ a dextris et a sinistris ⁴¹, ad idoneam pascendi gregis rationem, quæ a mundo abstrahat, ad Deum adducat, exhauriat corpus, spiritum augeat, tenebras effugiat, luce gaudeat, propellat feras, ovile colligat, præcipitia et desertas solitudines caveat, dum ad montes et edita loca greges impellit. De quibus mihi locutus videtur eximius Michæas, cum nos his verbis ex humo ad fastigia nostra pertraheret: Appropinquate montibus æternis. Exsurge et ambula, quoniam hic tibi, hoc est, in rebus abjectis, et quæ deorsum volvuntur, non est requies ⁴², licet aliter quibusdam videatur.

IV. Hanc regendi gregis artem mihi tradite, **237** amici, jam deinceps mihi pastores et collegæ. Hujus mihi tesseras date, et tu, communis Pater, qui multos pastores in tam longa ætate instruxisti, ac commutasti, et tu philosophiæ meæ explorator, et judex. An vero (benignè, quæso, quod dicam accipe) fieri potest ut, cum in media tempestate jactemur, fluctuumque strepitu undique obtundamur, perite gregem curemus et pascamus? Te, inquam, appello, qui humanior eras inter oves (nisi quid te offendit hæc oratio), cum pascui bruti participes una essemus, quam nunc inter pastores, posteaquam divino beneficio ad spirituale pascuum vocati sumus. En, quod tibi in votis erat, in potestate jam me habes, atque insuperabilem superasti. En præter alia omnia sermonem quoque ipsum, quem tibi cognitum exposcebas, et quem, laudibus alioqui offerens, cessantem tamen, crebris densisque verborum nivibus impetebas.

V. Verum nonnihil habes, quod amico objiciam. Quis ex communibus amicis causam meam disceptabit? Aut quis integer erit judex, ut justam sententiam ferat, ac non, quod plerique facere solent, plus gratiæ quam veritati tribuat? Vis crimen proferam; nec propterea orationis tuæ aculeum in me rursus immittes? Fuit quoddam tibi nobiscum arcanum, vir admirande, arcanum vere atque incredi-

⁴¹ II Cor. vi, 7. ⁴² Mich. ii, 40.

nox «instaurationem» qua Billius utitur. Non enim instauratur, nisi quod depravatam est. Quis vero dixerit depravatam Nazianzenam plebem, quam Gregorius senior tam longo tempore verbo et exemplo formaverat?

(20) *Μάνδραν*. Reg. hu, μάνδρα.

(21) *Ὀρεσι καὶ ὕψεσι*. Schol. Colb., πρὸς δρη πνευματικὰ, τὴν ὁρθῶς ἔχουσιν πίστιν, τὰ νοητὰ πρόβατα συναλεύουσιν. «Ad spirituales montes, certam scilicet fidem, spirituales oves compellentem.»

(22) *Ἀρέλων*. Reg. hu, ἔλων.

(23) *Ποιμένες καὶ συμποιμένες*. Hic, præter Gregorium seniore et Basilium, qui certe ipsius consecrationi aderant, alios etiam nonnullos consecratos præules intelligimus. Vide Monit. n. iv.

(24) *Παραμείψας*. Sic Basilius commentatur: «Ἡ τῶν πολλῶν χρόνῳ ἀρχιερεὶς ἀπονήσκοντας ἡμειψε πλείστους ἐν μητροπόλει.» «Quia plurimos in metropolitana sede sibi succedentes episcopus viderat, aut suffragio collocarat.»

νησιν, πρὸς διδασκαλίαν τὴν ἐν λόγῳ, καὶ τὴν ἐν ἔργῳ, καὶ ὑποδείγματι, διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, πρὸς ποιμαντικὴν εὐθεσίαν, ἀποσπῶσαν κόσμον, θεῶν προσάγουσαν, δαπανῶσαν σῶμα, πνεύματι προστιθεῖσαν, σκοτὸς φεύγουσαν, φωτὶ χαίρουσαν, θήρας ἐλαύνουσαν, μάνδραν (20) ἀνάγουσαν, κρημνοὺς φυλασσομένην καὶ ἐρημίας, ἔρρει καὶ ὕψει (21) προσελαύνουσαν. Περὶ ὧν μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Μιχαὴας λέγειν, χαμῶθεν ἡμᾶς ἀνέλκων (22) ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ὕψη. Ἐγγίστατε ἔρρει ἀνωλοῖς. Ἀνάστα καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπαυσις, κἄν δοκῇ τισιν εἶναι τὰ χαμαιπετῆ καὶ κάτω στρεφόμενα.

Δ'. Ταύτην με διδάξατε τὴν ποιμαντικὴν. ὦ φίλοι, λοιπὸν ἐμοὶ ποιμένες καὶ συμποιμένες (23). Ταῦτες δότε μοι τὰ συνθήματα, σύ τε ὁ κοινὸς Πατήρ, καὶ πολλοὺς τῶν χρόνῳ καταρτίσας καὶ παραμείψας (24) ποιμένας, σύ τε ὁ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας βασιανιστῆς καὶ κριτῆς. Ἄλλ' (ὅπως μοι φιλοσόφως δέξῃ τὸν λόγον [25]), ἢ δυνάμεθα, καὶ ἐν μέσῃ ζάλῃ στρεφόμενοι καὶ περιηχούμενοι, ποιμαίνειν ἐπιτηθέμενοι, καὶ ἐκτρέφειν τὸ ποίμνιον; Ὁ φιλανθρωπότερος (26) ἐν προβάτοις (εἰ μὴ μοι δυσχεραίνῃς [27]), ἦνίκα τῆς ἀλόγου νομῆς (28) μετείχομεν, ἢ ἐν ποιμήσιν, ἦνίκα τῆς πνευματικῆς ἠξιώθημεν. Ἔχεις μὲν, ὅπερ ἐπέθεις, ὑπὸ χεῖρας ἡμᾶς, καὶ νενίκηκας τὸν ἀήτητον καὶ ἰδοῦ σοι μετὰ καὶ (29) τῶν ἄλλων ὁ λόγος, ὅτι εἰδῶς ἐπαζήσεις, καὶ ὃν ἐπαίνων, ἐβαλλες ἀργούντι πολλὰς τῶν σῶν λόγων καὶ πικναῖς ταῖς νιφάσιν (30).

Ε'. Ἄλλ' ἔχω τι τῇ φιλίᾳ καὶ μέμψασθαι τίς δύναται μοι τῶν κοινῶν φίλων; ἢ τίς ἀδέκαστος ἔσται κριτῆς, ἵνα τὴν δικαίαν ἐνέγκῃ ψῆφον, ἀλλὰ μὴ τὸ τῶν πολλῶν πάθη, καὶ λάθη (31) ἐν κρίσει πρόσωπον. Εἶπω κελεύεις τὴν μέμψιν, καὶ οὐκ ἐπαφήσεις μὴ πάλιν τὸν λόγον; Ἐγένετό τι καὶ σοὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπόρρητον, ὃ θαυμάσιε, πρᾶγμα ὄντως (32) ἀπόρρητον τε καὶ ἀπιστον, καὶ οὕτω (33) πρότερον περὶ

(25) *Λόγον*, ἢ. Tres Regg. et Or. 2, λόγον, εἰ.

(26) *Φιλανθρωπότερος*. Colisl. 1, φιλανθρωπότατος.

(27) *Δυσχεραίνῃς*. Regg. bm, hu, Or. 2, Jes. δυσχεραίνεις.

(28) *Ἀλόγου νομῆς*. Gregorius « irrationalia pascua » appellat omnes profanas disciplinas; quæ vero Christianæ sunt, « spiritualia » nominat.

(29) *Καὶ*. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb. et Or. 2.

(30) *Πικναῖς ταῖς νιφάσιν*. Metaphora ex Homero, II. Γ, petita. Hac voce utuntur Græci, cum magnam rei alicujus copiam significare volunt.

(31) *Καὶ λάθη*, etc. Malim cum Vulgata, « personam in judicio accipiat. »

(32) *ὄντως*, etc. « Res plane arcana et incredibilis. » Vim illam intelligit, juxta Eliam, qua Sasi-mensem Ecclesiam suscipere coactus fuit.

(33) *Καὶ οὕτω*. Sic duo Regg., tres Colb., Or. 2, Hervæq., etc. Editi καὶ οὕτω.

ἡμῶν ἀκουσθέν. Οὐκ ἐπεισθημεν, ἀλλ' ἐδιδάσθημεν. Ἡ τοῦ θαύματος! Ὡς γέγονε πάντα καινά! Καὶ ἕπον διέστησεν ἡμᾶς! εἰ βούλει καὶ εἶπω, τὸν θρόνον, ἢ τὸ τῆς χάριτος μέγεθος; Πλὴν ἡγοῦ, καὶ κατευοόου, καὶ βασιλεύε, καὶ ποιμαίνε ἡμᾶς ποιμαίνοντας. Ὡς ἔτοιμοι γε ἡμεῖς ἔπεσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ποιμαντικῆς ψυχῆς (34) ἀγεσθαι τῆς ὑψηλῆς καὶ ἐνθέου· εἰρήσεται γὰρ τάληθες, εἴ τι καὶ παρὰ τὸν νόμον ἐξ ἀγάπης τετολμήκαμεν (35). Δίδαξον (36) τὴν σὴν ἀγάπην περὶ τὰ ποιμνία, τὸ σὸν ἐπιμελές τε ὁμοῦ καὶ εὐσύνητον, τὴν ἐπιστάσιαν, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν τῶν ὧν σαρκῶν ὑποχώρησιν, ἣν τῷ πνεύματι ὑπέχρησαν, τὸ τοῦ σοῦ χρώματος ἀνθος τῆ ποιμνιῆ ἀμνοντος, τὸ ἐν πραότητι σύντονον, τὸ ἐν τῷ πρακτικῷ γαληνῶν τε καὶ ἡμερον (πράγμα οὐκ ἐν πολλοῖς εὐρισκόμενον, οὐδὲ πολλὰ ἔχον τὰ παραδειγματα), τοὺς ὑπὲρ τῆς ποιμνιῆς πολέμους, τὰς νίκας ἔς ἐν Χριστῷ σὺ νενίκηκας.

Γ. Εἰπέ τίτι τῶν νομῶν προσαιτέον, ἐπὶ ποίας κηγᾶς ἰτέον, καὶ τίνας φευκτέον, ἢ νομάς, ἢ νάματα· τίνας ποιμαντέον τῆ βακτηρίᾳ, τίνας τῆ σύμριγι· πότε ἀκτέον ἐπὶ νομάς, καὶ πότε ἀνακλητέον (37) ἀπὸ νομῶν· πῶς πολεμητέον τοῖς λύκοις, καὶ πῶς τοῖς ποιμέσιν οὐ πολεμητέον· καὶ μάλιστα ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ὅτι ποιμένες ἠφρονεύσαντο, καὶ διέπειραν τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, ἵνα τοῖς ἀγιοτάτοις προφήταις τὰ αὐτὰ συνοδύρωμαι. Πῶς τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύσει, καὶ τὸ πεπτωκὸς ἀναστήσω, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητήσω, καὶ φυλάξω τὸ ἰσχυρόν; Πῶς ταῦτα καὶ μάθω, καὶ φυλάξω κατὰ τὸν ὀρθὸν τῆς ποιμαντικῆς λόγον, καὶ ὅν ὑμέτερον (38)· ἀλλὰ μὴ γένωμαι κακὸς ποιμὴν, τὸ γάλα κατεσθίω, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλόμενος, καὶ τὰ παχύτερα κατασφάζω (39) ἢ ἀπεμπολῶ, καὶ τὰ ἄλλα παρὲς τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ποιμαίνων ἐμαυτὸν. οὐ τὰ πρόβατα, ὅπερ ὀνειδίζοντο οἱ πάλαι προεστῶτες τοῦ Ἰσραήλ. Ταῦτα διδάσχοιτέ με, καὶ τοῦτοις στηρίζοιτε τοῖς λόγοις, καὶ μετὰ τούτων ποιμαίνοιτε καὶ συμποιμαίνοιτε (40) τῶν παραγγελμάτων, καὶ σώζοιτε, ὡς περ τῆ διδασκαλίᾳ, οὕτω καὶ ταῖς εὐχαῖς, ἐμὲ τε καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο ποιμνιον, εἰς ἀσφάλειαν ἐμοί, εἰς καύχημα ὑμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιφανείας καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ ἀρχιποιμένος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ ἢ ὄξει Πατρὶ παντοκράτορι σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ (41) Πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A hile negotium, nec antehac de nobis unquam fando auditum. Non suasionē inducti, sed coacti sumus. O rem miram! Quam nova facta sunt omnia⁴³! Et quantum nos distinxit! I thronus, dicam, an gratiæ⁴⁴ magnitudo? Sed tamen præci, prospere procede, et regna⁴⁵, nosque pastores pasce. Parati quidem nos, ut tua sequamur vestigia, atque pastoralis necnon sublimis et diviniæ animæ tuæ nutibus ducamur. Vera enim eloquar, etiamsi præ amore audacius quidpiam præter legem protulerimus. Nos doce tuam erga gregem charitatem, tuam simul et curam et solertiam, sollicitudinem, vigilas, illud obsequium a carne tua spiritui præstitum, illum coloris tui florem, qui pro grege contabescit, illud ingenii acumen lenitate temperatum, illam in rebus gerendis serenitatem et mansuetudinem (quæ res haudquaquam 238 in multis reperitur, rarique est exempli), bella illa pro gregis salute suscepta, victorias illas quas in Christo retulisti.

VI. Dic, quæ pascua petenda, qui fontes adeundi, ac rursus quæ pascua vitanda, qui latices: qui baculo regendi, qui fistula: quo tempore ad pascua ducendus grex, et quo rursus a pascuis revocandus: quo modo bellum lupis inferendum, quo modo non lacessendi pastores; hæc præsertim tempestate, qua pastores stulte sese gesserunt, atque oves pascuæ disperserunt⁴⁶, ut eadem, quæ sanctissimi prophetæ, iisdem verbis deplem. Quo modo, quod infirmum est, roborabo, quod lapsum est erigam, quod oberrat in viam reducam, quod perit conquiram, quod integris viribus est conservabo? Quo, inquam, modo hæc addiscam, atque ita, ut recta pastoralis artis vestraque ratio postulat, custodiam; ac non, quod scelerati pastoris est, lac comedam, et lana induar⁴⁷, et pinguisima quæque jugulum aut vendam, reliqua autem bestiis et præcipitiis relinquam, me ipsum pasceus, non gregem, quemadmodum olim Israelitarum præfectis objiciebatur. Hæc me, quæso, docete, his sermonibus fulcite, his præceptis, et me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, atque, ut doctrina, ita precibus etiam servate, mihi quidem ad securitatem, vobis autem ad gloriationem in die adventus ac revelationis magni Dei et principis pastoris nostri Jesu Christi⁴⁸, per quem et cum quo gloria Patri omnipotenti, cum sancto et vivifico Spiritu et nunc, et in sæcula sæculorum. Amen.

⁴³ Isa. XLIII, 19. ⁴⁴ Hebr. IV, 16. ⁴⁵ Psa!. XLIV, 5. ⁴⁶ Jer. x, 21. ⁴⁷ Ezech. xxxiv, 4. ⁴⁸ Philipp. II, 16; I Cor. I, 8; I Petr. v, 4.

(34) Ψυχῆς. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Coisl. 1, et Jes.

(35) Τετολμήκαμεν. Tres Regg., Or. 2, et Jes. κατετολμήσαμεν. Elias, « si quid per legem amicitia, » etc.

(36) Δίδαξον. Reg. a, addit, ἡμᾶς:

(37) Ἀνακλητέον. Reg. a. ἀνακτέον.

(38) Ὑμέτερον. Combefisius legit, ἡμέτερον, et vertit: « nostræque ratio. » Cum enim Gregorius

jam ipse pastor esset, ratio gregis regendi ipsi cæm aliis pastoribus communis erat.

(39) Κατασφάζω. Reg. hu, et Jes. κατασφάζω.

(40) Καὶ συμποιμαίνοιτε. Deest in Jes. « His præceptis ac documentis pasce, pascendique sociam operam navate, atque, ut doctrina, ita precibus me pariter, et sacrum hunc gregem servate. »

(41) Ζωοποιῷ. Regg. a, hu, Coisl. 1, et Or. 1, ἀγαθῷ.

ORATIO X^a.

ΛΟΓΟΣ Ι΄.

239 *In seipsum, ad patrem et Basilium magnum, A* *Eis εαυτὸν (42), καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν μέγαν, μετὰ τὴν ἐπάνοδοσ ἐκ φυγῆς.*

I. Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vincetus in Christo⁴², non catenis ferreis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. Equidem ipse mihi antea invicto quodam animi robore poltere videbar, atque, o stoliditatem! ne his quidem meis amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinebam, utpote qui volentibus omnia reliquisset, ut ab omni negotio feriatas, tranquille philosopharer, mecumque ipse et cum Spiritu colloquium haberem. Eliæ Carmelini animo agitabam, et Joannis desertum, et coelestem eorum, qui hoc philosophiæ genus profitentur, vivendi rationem: atque res præsentis, tempestatis instar, existimabam, ac rupem aliquam, aut præruptum quemdam locum, aut exiguum murum conquirebam, quibus obtegi possem. Aliorum, inquiebam, sint labores et honores, aliorum bella et palmæ: mihi autem hoc sufficiat, ut bella fugiens, atque oculos in meipsum conjiciens, sic vitam, ut potero, instituam, velut tenui rate parvum quoddam pelagus trajiciens, ac per inopem et exiguam vitæ functionem, parvam in altero ævo mansionem mihi comparans. Abjectionum quidem fortasse hoc rum æquo intervallo, et a summo fastigio, et a

II. Hæc ipse mecum, quandiu umbras adhuc et insomnia pingere, atque inanibus sigmentis animum pascere licebat. Quid autem nunc? Amicitia me subegit, patris canities me subdidit: prudentiæ, inquam, senectus, vitæ limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui et apud Deum dives est, et alios ditat. Jam enim iram abjicio (*audiant mansueti et letentur*⁴³): manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritu arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, velut flamma quædam, consopita et extincta, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate afficietur in me spiritus meus⁴⁴. Dixi, Nunquam in posterum amicitia fidem habebō. Et cur tandem in **240** homine spem meam colloquem? cum omnis homo fraudulenter incedat, ac frater omnis proximum suum omni arte supplantet⁴⁵, atque omnes ex

Α'. Οὐδὲν ἰσχυρότερον γῆρας, καὶ οὐδὲν φιλικὸν ἀδεισιμότερον. Ὑπὸ τούτων ἤχθητι ὑμῖν ἐγὼ δέσμιος ἐν Χριστῷ, δεθεὶς οὐκ ἀλύσει αἰδηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δεσμοῖς τοῦ Πνεύματος. Τέως δὲ ὤμην ἰσχυρὸς εἶναι τις καὶ ἀήττητος, καὶ, ὦ τῆς ἀλογίας! οὐκ ἐδίδουσι τοὺς λόγους οὐδὲ τοῖς ἐμοῖς ἔρασταῖς τούτοις καὶ ἀδελφοῖς, ἐν' ἔχω τὴν ἀπραγμοσύνην, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν ἡσυχίᾳ, πάντα παρὲς τοῖς βουλομένοις, ἐμαυτῷ δὲ (43) προσλαλῶν καὶ τῷ Πνεύματι. Ἠλίου περιεβόουσι τὸν Κάρμηλον, καὶ Ἰωάννου τὴν ἔρημον, καὶ τῶν οὕτω φιλοσοφούντων τὸ ὑπερκόσμιον· καὶ ζάλην τὰ παρόντα ἐνόμιζον, καὶ πέτραν τινὰ ἐξήτουν, ἢ κρημνὸν, ἢ τεχνίον, ὑφ' οἷς σκεπασθήσομαι. Ἄλλων, ἔλεγον, ἔστωσαν αἱ τιμαὶ καὶ οἱ πόνοι, ἀλλοῦ οἱ πόλεμοι καὶ τὰ νικητήρια· ἐμοὶ δὲ ἀρκείτω φεύγοντι τοὺς πολέμους, εἰς ἐμαυτὸν βλέποντι ζῆν οὕτως, ὅπως ἂν δύνωμαι, καθάπερ ἐπὶ λεπτῆς σχεδίας διαπεραιουμένῳ μικρὸν τι πέλαγος· καὶ μικρὰν τὴν ἐκεῖθεν μονήν, τῷ πενιχρῷ (44) τῆς ἐντεῦθεν πολιτείας κατακτωμένῳ. Ταπεινότερων (45) ὁ λογισμὸς ἴσως. ἀλλ' οὖν ἀσφαλεστέρων Ἰσον (46) ἀπο

consilium, verum tutius sibi prospicientium: nimirum distare.

Β'. Ταῦτα ἕως ἐξῆν γράφειν ἐτι σκιδὸς καὶ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς ματαίως ἀναπλασμοῖς ἐστῆν τὴν διάνοιαν· νῦν δὲ τί; Φιλία παρεστῆσάτο (47) με, καὶ πολὺὰ πατρὸς ἐχειρώσατο· γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλεστέρος, καὶ φιλία πλουτουόντος Θεοῦ, καὶ πλουτιζόντος. Ἦδη γὰρ ἀποπέμψομαι τὴν ὀργὴν (*ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν*)· καὶ πρὸς τὴν χεῖρα ἡμερὸν βλέπω τὴν τυραννήσασαν, καὶ προσγελῶ τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ καρδία καθίσταται μοι, καὶ ὁ λογισμὸς ἐπανάρξεται, καὶ ἡ φιλία, καθάπερ τις εὐδὲξ, κατασεσθεῖσα καὶ ἀπομαρνανθεῖσα, πάλιν ἐκ μικροῦ σπινθηρος ἀναζῆ καὶ ἀνάπτεται. Ἀπηνήγατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἠχηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά (48) μου. Ἐἶπα· Οὐ μὴ προσθῶ ἐτι πιστεύσαι φίλῳ. Καὶ ἴνα εἴ μοι ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον; ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δολίως πορεύεται, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πέρην πτερνεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ πάντες ἡμεν (49) τοῦ αὐτοῦ

⁴² Ephes. iv, 5. ⁴³ Psal. cxliii, 3. ⁴⁴ Psal. lxxvi, 3. ⁴⁵ Jer. ix, 4.

^a Alias X, quæ autem 10 erat, nunc 7. — Habita medio circiter anno 372.

(42) *Eis εαυτὸν*. In Jes. cod. sic titulus: *Eis τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸν Βασίλειον μέγαν, ἡνίκα ἐμελλόν χειροτονεῖν αὐτὸν ἐπίσκοπον*. « Ad patrem suum, et ad Basilium magnum, cum episcopum eum essent consecraturi. »

(43) *Ἐμαυτῷ δέ*. Sic Regg. bm, hu, et Or. 2, Deest δὲ in Par. ed.

(44) *Τῷ πενιχρῷ*, etc. Combef. « vitæ hic pau-

pere cultu ac disciplinæ. »

(45) *Ταπεινότερων*. Duo Regg. ταπεινότερον.

(46) *Ἰσον*. Reg. hu, ὅσον.

(47) *Παρεστῆσάτο*. Basil. τοῦτ' ἐστίν. ἡμμάλω-
τευσσε, id est, « in captivitatem abduxit. »

(48) *Τὸ πνεῦμα*. Sic duo Regg. et Jes. Deest τὸ in ed.

(49) *Ἡμεν*, etc. Coisl. 1, ἐσμέν τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ κράματος, « sumus ex eodem luto et massâ concreti. »

χος και φυραματος, και του αυτου ξυλου της κα-
 χας γεγυμεθα (50) · σκηνην δε άλλων άλλην ευπρα-
 πτεραν προεδεληται; και τι μοι της φιλας κεινης
 υφεις, Ελεγον, της ζηλωτης (51) και περιβοητου,
 ερξμενης απο κόσμου, και προελθουσας εις πνευ-
 μα; Τι δε (52) της μιας στεγης τε και τραπέζης;
 η τι των κοινων παιδευτων τε και παιδευματων; τι
 δε της υπερ αδελφους ανακρασεως, η της γνησιας
 συμπολας υστερον, ει μηδε τοσουτον υπηρξε μοι κα-
 τω μενειν εν καιρω δυνασειας και υφους, οποτε
 το (53) εναντιον τοις πολλοις σπουδαζεται και επι-
 τυχανεται, το παραδυναστευειν λεγω, και της των
 γλων μετεχειν ευημεριας (54);

A eadem terra et massa coagmentati simus, eam tamen-
 que vitii arborem gustaverimus: utcumque alius
 alio speciosorem larvam præferat? Quid vero,
 dicebam, mihi fructu attulerit præclara illa et cele-
 bris amicitia, quæ a mundo exorsa, ad spiritum
 progressa est? Quid idem tectum, eandem mensam
 habuisse? Quid eosdem præceptores, easdem artes
 et disciplinas? Quid denique illa nostra fraternalium
 amorem superans temperatio, aut hæc etiam, quæ
 postea secuta est, sincera animorum consensus, si
 ne hoc quidem mihi licuit, ut imperii sublimitatis-
 que tempore humili loco manerem; cum præsertim
 in contrarium multi incumbant, votique sui compo-
 tes flant, hoc est, ut proximam potestatem habeant
 atque in amicorum felicitatis partem veniant?

Γ. Τι μοι παντα λεγειν τα της λυτης και της Β
 ακηδίας, ην ζοφον εγω καλω, του νου ευρηματα (55);
 και γαρ ταυτα, και τούτων ην αποπώτερα · κατηγο-
 ρήσω γαρ αυτος εγω της εμης ελτε απονοιας ελτε
 ενοιας. Αλλα νυν μεταλαμβάνω και μεθαρμόζομαι
 ως πολυ τούτων και αληθεστερα, και ημιν προεπωδέ-
 σπρα. Και ινα ειδης (56) το γνήσιον της ημετερας
 μεταβολης, ω θαυμάσιε, ου λύεις μονον την σωτηην
 η, εμεμψω, και ης πολλα καταβόησας, αλλά και συν-
 τήσους εχεις τους λόγους. Τουτο μεν ηδη της ημετερας
 ενιαίας καθαρως, και του εν ημιν Πνεύματος. Αλλα τις
 η κατηγορία; και ει τι άμαρτανω (57), αυτος επανόρ-
 θου, ωσπερ και ταλλα ειωθας. Ουκ ηνεγκας το πνευ-
 μα της φιλας ποιησαι δευτερον · επει των μεν άλλων
 ίσως ημεις, ημων δε το Πνευμά σοι (58) πολλω τι-
 μωτερον. Ουκ ηνεγκας εν τη γη κατακεκρυφθαι και
 καταρύχθαι (59) το τάλαντον · ουκ ηνεγκας επι πολυ
 των λυχνων τω μοδιω περικαλύπτεσθαι, οτι δη τουτο
 το εμον φως, και την εμην εργασίαν υπολαμβάνεις.
 Εξήτησας τω Παύλω σοι προσεβηθηναι και τον
 Βαρνάβαν · εξήτησας Σιλουανω και Τιμοθέω προσ-
 εβηθαι και Τίτον (60), ινα σοι τρέχη το χάρισμα δια
 των γνησιως υπερ σου μερικωντων, και κύκλω απο
 Κρουσαλήμ μεχρι του Ιλλυρικου πληρωσης το Ευ-
 αγελιον.

III. Quid cuncta ea referre attinet, quæ mæror
 animique consternatio, quam ego mentis tenebras
 appello, excogitabat? Hæc enim erant, atque etiam
 his absurdiora: meam enim ipsemet accusabo, sive
 contumaciam eam dicere oportet, sive dementia. Nunc
 vero orationem retexo, ac reconcinno, eaque
 dicam, quæ et his multo veriora sunt, et nobis
 digniora. Atque ut intelligas, vir præclare, quam
 sincera sit hæc nostra mutatio; non id duntaxat
 consecutus es, ut silentium nostrum solveres, cuius
 nomine magnis me clamoribus exagitabas: verum
 sermones quoque ipsos defensores habes. Id quod
 amicitia nostræ. Spiritusque in nobis habitantis,
 certissimum est argumentum. Cujusmodi autem est
 hoc patrocinium? Ac si forte erravero, erratum
 hoc, ut cætera soles, corrige. Spiritum amicitia
 posthabere minime sustinuisti: quandoquidem ut
 nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis, ita
 rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus
 es talentum in terra defossum atque obrutum late-
 re⁵⁵. Non passus es lucernam modio diutius obdu-
 ci⁵⁶: hoc enim lumen meum meamque negotiatio-
 nem esse existimas. Id studuisti, ut tibi Paulo Bar-
 nabas adjungeretur⁵⁷. Id studuisti, ut Silvano et
 Timotheo tertius accederet Titus, nimirum ut eorum

opera, qui tua causa sollicitudinem non fictam suscipiunt, divina gratia longius latiusque a te **241**
 propagetur: atque ab Hierosolymis ad Illyricum usque per circuitum Evangelium impleas⁵⁸.

Δ. Δια τουτο εις μεσον αγεις, και υποχωρουν-
 τας λαμβάνη (61), και παρα σεαυτον καθιζεις · τουτο
 το εμον αδικημα, φαλης αν, και κοινωνων ποιη των
 φροντιδων και των στεφανων. Δια τουτο χριεις αρ-
 χιερα (62), και περιβάλλεις τον ποδηρη, και περι-
 τειθης (65) την κιδαρην, και προσάγεις τω θυσιαστη-
 ρω της πνευματικης ολοκαυτωσεως, και θυεις τον

IV. Idcirco me in medium producis, et suffugienti
 manum injicis, ac juxta te collocas: hæc videlicet
 est illa tibi a me irrogata injuria, inquires, atque
 curarum simul et coronarum socium asciscis.
 Idcirco me pontificem ungis, ac podere cingis, capi-
 tique cidarim imponis⁵⁷, atque holocausti spiri-
 tualis altari admoves, et initiationis vitulum macias,

⁵⁵ Matth. xxv, 18. ⁵⁶ Luc. xi, 33. ⁵⁷ Gal. ii, 1. ⁵⁸ Rom. xv, 19. ⁵⁹ Exod. xxxix, 1 seqq.

(50) Γεγυμεθα. Jes. γεγευσμεθα.
 (51) Της ζηλωτης. « Invidenda. »
 (52) Τι δαι. Reg. bm. Jes. Τι δε.
 (53) Όποτε τό. Sic tres Regg. et Jes. Coisl. 1,
 6. In ed. deest τό.
 (54) Ευημεριας. Sic tres Regg. sublato της.
 (55) Ευρηματα. Reg. hu, ευρηματα.
 (56) Ινα ειδης. Ita Jes. In ed. Iv' ειδης.
 (57) Καί ει τι άμαρτανω. Reg. hu, και η τι. Jes.
 άμαρτανω.
 (58) Σοι. Reg. hu, σου.

(59) Κατωρύχθαι. Reg. hu, et Jes. κατορωρύχθαι.
 (60) Τω Παύλω... Βαρνάβα... Σιλουανω... Τιμο-
 θέω... Τίτον. Gregorius hic, juxta Eliam, per « Pau-
 lum » intelligit Basilium magnum, per « Pau-
 lum » intelligit Basilium magnum, per « Barnabam
 et Titum, » se ipsum, per « Silvanum, » Gregorium
 Nyssenum, et per « Timotheum, » Petrum, ambo
 Basilii fratres.
 (61) Λαμβάνη. Coisl. 1. λαμβάνεις.
 (62) Αρχιερα. Sic duo Regg. sublato τον.
 (65) Περιτειθης. Reg. bm. περιτειθεις.

manusque spiritui consecras, et Sancta sanctorum A spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Dominus fixit ⁶⁴, ministrum efficis: dignumne vero, et vobis qui ungitis, et eo, propter quem peragitur, et in quem tendit hæc unctio, perspectum hoc habet Pater veri illius ac genuini Christi, quem exsultationis oleo præ con sortibus suis ⁶⁵ perfudit, cum humanitatem divini tate unxit, ut faceret utraque unum ⁶⁶: perspectum etiam Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus, per quem reconciliationem obtinuimus, Spiritusque sanctus, qui nos huic muneri præfecit, in quo et stamus, et gloriamur, ob spem gloriæ Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁶⁴ Hebr. viii, 2. ⁶⁵ Psal. xliii, §. ⁶⁶ Eph. ii, 14.

(64) Ὁ Κύριος καί. Sic Reg. bm. Deest καί in Par. ed.

(65) Ἡ χρίσις. Sic Regg. bm, et hu. Deest ἡ in Par. ed.

μόσχον τῆς τελειώσεως, καὶ τελειοῖς τὰς χεῖρας τῷ Πνεύματι, καὶ εἰσάγεις εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἐποπτύσονται, καὶ ποιεῖς λειτουργὸν τῆς σκηπῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος καί, (64) οὐκ ἀνθρώπος. Εἰ δὲ καὶ ἄξιον ὑμῶν τε τῶν χριστιανῶν, καὶ ὑπὲρ οὗ, καὶ εἰς ὃν ἡ χρίσις (65), οἶδε τοῦτο ὁ Πατήρ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ὄντως Χριστοῦ, ὃν ἔχρισεν ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀμφοτέρωθεν ἕν· καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Κύριος (66) ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὴν καταλλαγὴν ἐσχηκαμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἔθετο ἡμᾶς εἰς τὴν διακονίαν ταύτην, ἐν ἧ καὶ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι (67) τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

B Ἀμήν.

(66) Ὁ Θεὸς καὶ Κύριος. Sic duo Reg. Deest καί in Par. ed.

(67) Ἐπ' ἐλπίδι. Sic tres Regg. et Jes. Deest ἐπ' in Par. ed.

ORATIO XI'.

ΛΟΓΟΣ ΙΑ'.

Fjusdem, ad Gregorium Nysseum, Basilii magni fratrem qui post illius consecrationem advenerit.

Τοῦ αὐτοῦ (68), εἰς Γρηγόριον Νύσσης, τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλεῖος ἀδελφόν, ἐπιστάτητα μετὰ τὴν χειροτονίαν.

I. Amicus fideli nulla est comparatio, nec ulla est digna ponderatio contra bonitatem illius. Amicus fidelis, protectio fortis ⁶¹, et munus palatium. Amicus fidelis, vivus thesaurus. Amicus fidelis, super aurum et lapidem pretiosum multum ⁶². Amicus fidelis, hortus conclusus, fons signatus ⁶³, qui opportune aperiantur et communicantur. Amicus fidelis, solatii portus. Quod si prudentia etiam et iudicio excellat, quanti hoc faciendum? Quod si præterea summa doctrina instructus sit, et quidem omnium generis ²⁴² doctrina, hoc est tam nostra, quam ea quæ quondam nostra erat, quanto tandem istud luculentius? Quod si ad has quoque dotes id accedat, ut lucis sit filius ⁶⁴, aut homo Dei ⁶⁵, aut ad Deum propius accedens ⁶⁶, aut vir desideriorum ⁶⁷ honorum, aut quibusdam id genus nominibus dignus, quibus homines divinos et excelsos ac superuæ partis exornat Scriptura, id vero Dei jam donum est, meritumque nostrum prorsus excedit. Quod si insuper ab amico ad nos veniat, eoque, nec virtute, nec amore erga nos, inferiori, hoc utique adhuc gratius atque jucundius, unguentoque illo, fragrantius.

A. Φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν (69) ἀντάλλαγμα τῶν ὄντων οὐδὲν, οὐδέ τις σταθμὸς τῆς καλλιότητος (70) αὐτοῦ. Φίλος πιστὸς σκέπη κραταίω, καὶ ὠχυρωμένον βασίλειον. Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος (71). Φίλος πιστὸς ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τίμιου πολὺν. Φίλος πιστὸς κτήπος κεκλεισμένος, πύλη ἐσφραγισμένη, κατὰ καιρὸν ἀνοιγόμενά τε καὶ μεταλαμβάνόμενα. Φίλος πιστὸς λιμὴν ἀναψύξεως (72). Ἄν δὲ καὶ συνέσει διαφέρει, πηλίκον; Εἰ δὲ καὶ παιδείαν ἄκρος, καὶ παιδείαν παντοίαν, τῆν τε ἡμετέραν λέγω καὶ τὴν ποτε ἡμετέραν, ὅσω λαμπρότερον; Εἰ δὲ καὶ υἱὸς πατρὸς, ἢ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐγγίζον Θεῶν, ἢ ἀνθρ. ἐπιθυμιῶν (73) τῶν κρείττωνων. ἢ τι τῶν τοιούτων ὀνομάζεσθαι ἄξιον, οἷς (74) ἡ Γρατὴ τιμᾶ τοὺς ἐνθέους, καὶ ὠφελούς, καὶ τῆς ἀνω μεριδος, τοῦτο μὲν ἤδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερόν: ὑπὲρ τὴν ἄξιαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἦκων, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν ὁμοίμου, καὶ τὴν φίλιαν τὴν ἡμετέραν, ἔτι τεροννότερόν τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρου τοῦ κοσμοῦντος πύγωνά τε ἰερέως καὶ ὡν ἐνδύματος εὐδωδέστερον.

sacerdotis barbani et vestimenti oram ⁶⁸ decoravit,

⁶¹ Eccli. vi, 14 15. ⁶² Psal. xviii, 11. ⁶³ Cant. iv, 12. ⁶⁴ Joan. xii 36; Eph. v, 8. ⁶⁵ IV Reg. i, 9; I Tim. vi, 2. ⁶⁶ Ezech. xliii, 19. ⁶⁷ Dan. ix, 23. ⁶⁸ Psal. cxxxii, 2.

a Alias 6, quæ autem 11 erat, nunc 8. — Habita D æquaverit.)

(68) Τοῦ αὐτοῦ. Sic Reg. bm. In tribus aliis Regg. hunc legimus titulum: Εἰς Γρηγόριον ἀδελφόν Βασιλεῖος ἐπιστάτητα μετὰ τὴν χειροτονίαν, « Ad Gregorium Basilii fratrem, » etc.
(69) Οὐκ ἔστιν etc. « Nulla rerum digna est commutatio, nec ulla ponderatio probitatem illius

(70) Καλλονῆς. Pass. καλονῆς.
(71) Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος. Hæc desunt in duobus Regg.
(72) Ἀναψύξεως. « Refrig. rationis. »
(73) Ἐπιθυμιῶν. Sic quatuor Regg. et duodecim Coll. Ed. ἐπιθυμιῶν.
(74) Οἷς. Sic tres Regg. Par. ed. οἷς.

Β. Ἄρ' οὖν ἱκανὰ ταῦτα, καὶ μετρίως (75) ὑμῖν ἄνδρα ὁ λόγος ἔγραψεν; Ἡ δέ, καθάπερ τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων, πολλάκις ἐπιβάλλειν τὰ χρώματα, ἵνα τελειωτέραν ὑμῖν (76) τὴν τοῦ λόγου γραφὴν παραστήσωμεν; Καὶ δὴ γράφομεν (77) ὑμῖν τελειωτέρον τε καὶ σαφέστερον. Τίς νομοθετῶν ἐπιφανίστατος; Μωϋσῆς. Τίς ἱερέων ἀγιώτατος; Ἀαρὼν· οὐχ ἦττον ἀδελφοί τὴν εὐσέβειαν ἢ τὰ σώματα· μᾶλλον δὲ ὁ μὲν Θεὸς Φαραῶ, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ προστάτης (78) καὶ νομοθέτης, καὶ τῆς νεφέλης εἰσωχωρῶν, καὶ θείων μυστηρίων ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός (79), καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς τεχνίτης, ἦν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἱερεῖς δὲ ὁμοίως ἀμφοτέροι. Μωσῆς γὰρ, φησί, καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς (80) ἱερεῦσιν αὐτοῦ· ὁ μὲν ἄρχων ἀρχόντων, καὶ ἱερεὺς ἱερέων, χρώμενος μὲν ὄσα γλώσση τῷ Ἀαρὼν, αὐτὸς δὲ τὰ πρὸς Θεὸν ἐκείνῳ γινόμενος· ὁ δὲ μετ' ἐκείνων μὲν εὐθύς, πολλὴ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀξία τε καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι. Ἀμφοτέροι βασιλεύοντες Ἀγρυπτον, θάλασσαν τέμνοντες, τὸν Ἰσραὴλ διεξάγοντες, τοὺς ἐχθροὺς βαπτίζοντες, ἄρτον ἀνωθεν ἔλκοντες, ὕδωρ ἀπιστον ἐν ἐρήμῳ, τὸ μὲν ἐκδιδόντες, τὸ δὲ γλυκαίνοντες· ἀμφοτέροι καταπολεμοῦντες (81) τὸν Ἀμαλὴκ ἐκτάσει χειρῶν ἀγία, καὶ τύπῳ μυστηρίου μείζονος· ἀμφοτέροι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὁδηγοῦντες καὶ σπεύδοντες. Μῆ τι γνωριμώτερον (82) τῆς εἰκόνης; Οὐ σαφῶς ὑμῖν τὸν δόμωμον (83) ἔμοι καὶ δόμψυχον (84) ὁ ζωγράφος λόγος ἀνετυπώσατο·

Γ. Τούτων ὁ μὲν ἔχρισεν ἡμᾶς, καὶ κρυπτομένους εἰς μέσον ἤγαγεν· οὐκ οἶδ' ὅ τι παθῶν, ἢ πῶς κινήσει ἀναξίως τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος· καὶ γὰρ εἰ τραχύτερος ὁ λόγος, ὁμοῦς (85) εἰρήσεται· πάντα οἰσιφιλία καὶ πάσχουσα καὶ ἀκούουσα. Ὁ δὲ παρακλήσεων ἦκει, καὶ συμβιβάσων, καὶ προσημερώνων (86) τῷ Πνεύματι. Μέγα μὲν, ὅτι καὶ νῦν, ἔμοι (πῶς δὲ οὐ μέγιστον; ὅς γε παντὸς ὑμᾶς τοῦ βίου προσεπησάμην)· μέμφομαι δὲ, ὅτι τῆς χρείας ὑστερος (87). Πῶς μετὰ τὴν ἦταν καὶ καταδρομὴν ἢ συμπαχία, ὧ φίλων ἄριστε καὶ συμμάχων; καὶ μετὰ τὴν ζάλην ὁ κυβερνήτης, καὶ μετὰ τὴν οὐλήν τὸ φάρμακον; Πότερον ὡς φιλάδελφος ἠσχύνθης τὴν τυρανίδα; Ἡ καὶ αὐτὸς ὡς δυνάστης ἐδυσχεράνας τὴν ἀπειθεῖαν; Ποτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἐγκαλεῖς, καὶ πότερον ἀριεὶς (88) τῆς μέμφεως; Φθέγγομαι τι (89) πρὸς σὲ

⁶⁶ Exod. vii, 1. ⁷⁰ Hebr. viii, 2. ⁷¹ Psal. xcvi, 6. ⁷² Exod. iv, 16. ⁷³ Exod. xvii, 12.

(75) *Μετρίως.* « Mediocriter, parcius. »
 (76) *Ἰμῖν.* Reg. bin, ἡμῖν.
 (77) *Γράφομεν.* Duo Regg. γράψωμεν.
 (78) *Προστάτης.* Or. 2. παραστάτης.
 (79) *Ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός.* Combef. « Mysteriorum inspector et initiator. »
 (80) *Ἐν τοῖς.* Sic Regg. quatuor et Pass. In ed. Par. deest in.
 (81) *Καταπολεμοῦντες.* « Expugnantes, debellantes. »
 (82) *Γνωριμώτερον.* Pass. addit ὑμῖν.
 (83) *Τὸν δόμωμον.* Gregorium Nyssenum hic intelligit.
 (84) *Καὶ δόμψυχον.* Coisl. 2, δόμψυχον, « et hunc

II. An vero hæc sufficiunt, atque abunde vobis hunc virum oratio depinxit? An nobis potius sedulos ac diligentes pictores imitari convenit, sæpiusque colores inducere, quo perfectiorem vobis sermonis picturam ob oculos ponamus? Et vero clarior exactiusque vobis hominem describemus. Quis legislatorum illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron: non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius, ille quidem Pharaonis Deus ⁶⁶, et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator et præsul, et tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, non ab homine constructum est ⁷⁰: ambo autem æque sacerdotes. Moses enim, ait ille, et Aaron, inter sacerdotes ejus ⁷¹. Ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus operam navans, quæ ad Deum pertinebant ⁷²: hic illi statim secundus, alios autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelitum trajicientes, hostes demergentes, panem superne trahentes, aquam hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim edulcantes: ambo per sanctam manuum extensionem ⁷³, sublimiorisque mysterii figuram, Amalecitas opprimentes: ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Ecquid hac imagine notius apertiusque cogitari potest? Nonne perspicue cognominem meum parique animo præditum, pictrix oratio «linxit?

III. Horum alter nos unxit, ac latentes **243** in medium produxit: quod, quid ei acciderit, ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe, non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi asperior hic sermo sit; omnia feret amicitia, tum perpetiens, tum audiens. Alter hanc causam huc veniendi habuit, ut nos consoletur, ac confirmet, Spirituque mansuefaciat. Quem quidem etsi nunc quoque venisse, plurimi duco (nec mirum, cum vos vitæ meæ omni semper proposuerim): hoc tamen molestum est, quod serius quam res postularet, accesserit. Quonam modo post cladem et hostilem impetum, suppetiæ, amicorum et commilitonum præstantissime? Quonam modo post tempestatem, gubernator, post cicatrice, medicina? Utrum te, ut fratris amantem, vis

animo mihi conjunctissimum, unanimum. » Crediderim hac voce significari Basilium magnum, ob superiora istius n. verba, « non minus pietate quam corporibus fratres. »
 (85) *Ὁμοῦς.* Combef. legit, ἄλλ' ὁμοῦς.
 (86) *Καὶ προσημερώσων.* Sic restitimus auctoritate trium Regg. codd., Coisl. 1, et 2, Or. 2, Jes. et Par. Agnoscit et verit ipse Billius.
 (87) *Ἰστέρος.* Regg. d, pl, et quinque Colb. ὑστερον.
 (88) *Ἰσριεὶς.* Tres Regg. ἀριεὶς.
 (89) *Φθέγγομαι τι.* Ita tres Regg, plures Colb., Coisl. uterque et Or. 2. Deest τι in ed.

nobis illatae pœdicit? An ipse quoque, ut imperium gerens, inobedientiam nostram et contumaciam iniquo animo tulisti? Utrum tandem fratrum accusas, utrum culpa liberas? Atque, ut Jobi verbis ad te utar, nimirum ipse quoque dolore affectus, et ad amicum loquens, etsi non talem, nec ob eandem calamitates: Utri adhæres? Aut cui opem afferre paras? An non ei, qui viribus pollet? An non ei, qui sapientia et doctrina abundat? Hoc enim permultis ætatis nostræ iudiciis usu venire conspicio, qui magnis et excelsis viris gravissima quæque facilius condonarint, quam humilibus et abjectis quidquam vel levissimi momenti. Sed hoc quidem ipse videris. Neque enim mihi de te, quem virtutum omnium normam atque exemplar esse statuo, quidquam, quod ab honesto alienum sit, pronuntiare fas est. Ac præterea, ne præpropere iudicem, Scripturæ lege mihi interdictum est⁷⁶. Ego vero pro amicitia iure, et tibi, et quibusvis aliis, sive inobedientiæ mee, ut nonnulli fortasse dixerint, sive, ut mihi persuadeo, prudentiæ et cautionis amicum habere, qui non omnino præpostere et inscite agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in gerat, timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformidant.

IV. Quidnam igitur placet, et quidnam potius expedit? An ut vobis facti mei rationes reddam, jubetis, nec tempus hoc (est autem festivi cœtus, non forensis disceptationis), tanquam parum idoneum, **244** repudiatis? An potius, ut hanc causam in tempus aliud conciliiumque rejiciamus? Longiorem enim orationem ea res postulat, quam præsentis temporis ratio patiat. Quid igitur hoc festo atque hac hominum frequentia dignum proferemus, ne vos inedia laborantes dimittamus, cum præsertim convivoris munere fungamur? Purificemus nosmetipsos martyribus, fratres, vel ei potius, cui ipsi quoque cruoris ac veritatis confessione purificati et expiati sunt. Mundeinur ab omni inquinamento carnis et spiritus⁷⁶. Lavemur, mundi efficiamur⁷⁷, exhibeamus nos etiam corpora nostra et animas, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabilem nostram precationem⁷⁸. Neque enim purus tanto in pretio quidquam habet, quam puritatem, aut purgationem. Certemus propter athletas; vincamus propter victores; testimonium

⁷⁶ Job xxvi, 2 seqq. ⁷⁷ Matth. vii, 4; 1 Cor. iv,

(90) Καὶ πρὸς. Sic plerique codd. Deest καὶ in ed.

(91) Πολλὴ ἰσχύς. Reg. c. et Or. 2, πολλὴ ἢ ἰσχύς.

(92) Μὴ ταχύς εἶναι, etc. « Ne sim velox ad iudicandum Scriptura admonet. »

(93) Ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Reg. c, παρὰ τῆς Γραφῆς.

(94) Νενουτέθημαι. Or. 2, νενουτέθημαι.

(95) Καὶ παντὶ βουλομένῳ. « Et quibusvis aliis proscutibus. »

(96) Πάντη. Regg. c, d, et Coisl. 1, πάντα.

(97) Μακρότερος. Sic plures Regg., Coisl. uterque, Pass., Jês., Par. etc. Editi μικρότερος, « breviorum. »

τῶν τοῦ Ἰωβ βημάτων, καὶ αὐτὸς ἀλγῶν, καὶ πρὸς (90) φίλον, εἰ καὶ μὴ τοιοῦτον, μηδὲ ἐφ' ὁμοίους τοῖς πάθεσιν. Ποτέρῳ πρόσκεισαι; Ἡ τίνι μέλλεις βοηθεῖν; Ἄρ' οὐχ ᾗ πολλῇ ἰσχύς (91); Οὐχ ᾗ πολλῇ σοφία καὶ ἐπιστήμη; Τοῦτο γὰρ ὄρω πολλοὺς τῶν νῦν κριτῶν πάσχοντας, οἱ βῆρον ἂν τοῖς ὑψηλοῖς τὰ μέγιστα συγχωρήσαιεν ἢ τοῖς ταπεινοῖς τὰ ἐλάχιστα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸς ἂν εἰδείης· οὐ γὰρ ἐμοὶ τι θέμις περὶ σοῦ τῶν οὐ καλῶν ἀποφαίνεσθαι, ἕς σε καλοῦ παντὸς ὄρον καὶ κανόνα τίθεμαι· καὶ ἅμα μὴ ταχύς εἶναι (92) εἰς κρίσιν, ὑπὸ τῆς Γραφῆς (93) νενουτέθημαι (94). Ἐγὼ δὲ τὸν λόγον ὑποσχέιν εἶτοιμος, καὶ σοι, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ (95) διὰ φιλαν, τῆς ἐμῆς, εἴτε ἀπειθείας, ὡς ἂν τινες ὀνομάσαιεν, εἴτε προμηθείας, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, καὶ ἀσφαλείας, ὡς ἂν εἰδείης μὴ πάντη (96) ἀτόπων φίλων χρώμενος καὶ ἀμαθεῖ· ἄλλ' ἔστιν ἃ καὶ συνορᾶν δυναμένῳ τῶν πολλῶν ἔμεινον, καὶ θαρρῶντι μὲν ἃ θαρρῆεν ἄξιον, φοβουμένῳ δὲ οὐ ἔστι φόβος, καὶ ἃ μηδὲ φοβεῖσθαι τοῖς νῦν ἔχουσι φοβερότερον.

rationem reddere paratus sum, ut intelligas te quibus fiducia niti convenit, fidentem animum

Δ'. Τί οὖν δοκεῖ, καὶ τί βέλτιον; Νῦν ὑπόσχωμεν τὰς εὐθύνας ὑμῖν, τοῦτο κελεύετε, καὶ οὐκ ἀποδοκίμαζετε τὸν καιρὸν; (Ὁ δὲ ἔστι πανήγυρις, ἀλλ' οὐ δικαστήριον.) Ἡ τοῦτο μὲν εἰς ἄλλον καιρὸν καὶ οὐκ ἄλλο λογὸν ἀποδώμεθα; Καὶ γὰρ ἔστι μακρότερος (97), ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ὁ λόγος. Ἡμεῖς δὲ τί φθεγγόμεθα πρὸς ὑμᾶς τῆς πανηγύρεως ἄξιον, ἵνα μὴ νήσσεις ὑμᾶς ἀπολώσωμεν αὐτοὶ, καὶ ταῦτα ὄντες οἱ ἐστιάτορες; Ἀγνίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, ἀδελφοί, τοῖς μάρτυσι· μάλλον δὲ, ᾗ κάκεινοι δι' αἵματος καὶ τῆς ἀληθείας ἠγνίσθησαν. Ἐλευθερωθῶμεν (98) παντὸς μόλυσμῳ σαρκὸς καὶ πνεύματος· νιψόμεθα, καθαροὶ γενώμεθα· παραστήσωμεν καὶ αὐτοὶ τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὰς ψυχὰς, θυσίαν ζῶσαν, ἄγλαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν (99) ταύτην ἡμῶν καὶ ἐντευξιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ καθαρῷ (1) τίμιον, ὡς καθαρότης ἢ κάθαρσις. Ἀθλήσωμεν διὰ τοὺς ἀθλητάς (2)· νικῶσωμεν διὰ τοὺς νικητάς· μαρτυρήσωμεν τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοὺς μάρτυρας. Τοῦτο τοῖς ἄλλοις ἀπῶν χαρισώμεθα, τὸ καὶ αὐτοὶ στεφανῶνται γενέσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς κληρονόμοι δόξης, τῆς τε παρ' ἡμῶν. ⁷⁶ II Cor. vii, 1. ⁷⁷ Isa. i, 16. ⁷⁸ Rom. xi, 1.

(98) Ἐλευθερωθῶμεν. « Immunes nos reddamus. » Gregorius mutavit Apostoli vocem, quam Bilius in versione retinuit.

(99) Λατρεία. Malim cum Vulgata: « rationale obsequium nostrum. » Coisl. 1, ἐντευξιν καὶ λατρείαν. Deest λατρεία, in tribus Regg. et decessu Colb. Observat Nicetas Gregorium vocem, ἐντευξιν, subrogasse voci, λατρεία, quæ in Epist. ad Rom. c. xii, 1, legitur. Sed utraque vox in Gregorii textu exstat, seu glossema irreperit, seu Gregorius Apostoli mentem explicare voluerit.

(1) Τῷ καθαρῷ. « Purus, » nempe « Deus, » qui ipsa est puritas.

(2) Διὰ τοὺς ἀθλητάς. « In athletarum gratiam. »

ἡμῶν (3) ὑπαρχούσης αὐτοῖς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένης, ἧς ὑπομνήματα καὶ χαρακτηρισμοὶ μικροὶ τινες τὰ ὀρώμενα. Πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας ἀγωνισώμεθα, πρὸς τοὺς ἀφανεῖς διώκτας τε καὶ τυράννους, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος (4) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς, καὶ περὶ τὰ οὐράνια πρὸς τὸν ἔνδοξον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, πρὸς τὰς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῶν ἐξωθεν συμπεπτόντων ἐπαναστάσεις.

quæ circa caelestia feruntur, adversus domesticum et intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

Ε'. Ἐνέγκωμεν θυμὸν ὡς θηρίον, καὶ γλωσσαν ὡς τομὸν (5) ξίφος, καὶ ἤδονην ὡς πῦρ κατασέσωμεν. Θύομεθα ταῖς ἀκοαῖς θύρας, καλῶς ἀνοιγομένας καὶ κλειομένας· καὶ τὸν ὀφθαλμὸν σωφρονισωμένον· παιδαγωγῆσωμεν ἀφὴν λυσσώσαν, καὶ γεῦσιν σπαρτάτουσαν, μὴ θάνατος ἀνάβῃ διὰ τῶν θυρίδων ἡμῶν· οὕτω γὰρ ἡγοῦμαι κλειεῖσθαι τὴν αἰσθητήριαν· καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσωμεν (6). Μὴ κάμψωμεν γόνυ τῇ Βαάλ διὰ τὴν χρεῖαν, μηδὲ διὰ φόβον (7) τῆς εἰκόνης τῇ χρυσῇ προσκυνήσωμεν. Ἐν φοβηθῶμεν μόνον, τὸ φοβηθῆναι τι Θεοῦ πλεον, καὶ καθυβρίσαι τὴν εἰκόνα διὰ κακίας. Ἐν πᾶσι τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀναλάβωμεν, καὶ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ διαφύγωμεν. Καὶ οὗτος δεινὸς ὁ πόλεμος, καὶ αὕτη παράταξις μεγάλη, καὶ τοῦτο μέγα τρόπαιον. Εἰ οὕτως συνεληλύθαμεν (8), ἢ συντρέχομεν, ὅπως κατὰ Χριστὸν ἢ πανήγυριν, ὅπως τοὺς μάρτυρας τιμηθῶμεν, ἢ τιμησομεν (9), ὅπως χορευομεν ἐπιπικία. Εἰ δὲ γαστρὸς ἡδοναῖς χορταίνομενοι, καὶ τρυφήστοι πρόσκαιρα, καὶ εἰσοίχοι τοῖς ταῖς κενοῦμενα (10), καὶ κραιπλάτης χωρία ταῦτα, οὐ σωφροσύνης ὑπολαμβάνοντες, καὶ πραγματειῶν καιροῦς καὶ πραγμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀναβάσεως ἢ θεώσεως (11), ἐν οὕτως εἰπεῖν τολμήσω, ἧς εἰ μάρτυρες μεσιτεύουσι (12), πρῶτον μὲν οὐδὲ τὸν χειρὸν ἐπιγινώσκω. Τί γὰρ τὰ ἄχυρα πρὸς τὸν σίτον; Τί δὲ (13) θρόψις σαρκὸς πρὸς μαρτύρων παλαισμάτων; Ἐκεῖνα τῶν θεάτρων, ταῦτα τῶν ἐμῶν συλλόγων· ἐκεῖνα τῶν ἀκολάστων, ταῦτα τῶν σωφρονούντων· ἐκεῖνα τῶν φιλοσάρκων, ταῦτα τῶν λυομένων ἀπὸ (14) τοῦ σώματος. Ἐπειτα βούλομαι μὲν εἰπεῖν τὴν κατὰ τολμηρότερον, φεῖδομαι δὲ τῆς βλασφημίας αἰδοῖ τῆς ἡμέρας· πλὴν οὐ ταῦτα ἀπαιτοῦσι παρ'

A dicamus veritati propter martyres. Hoc illorum certaminibus demus, ut ipsi quoque palmam assequamur, atque ejusdem gloriae hæredes simus, tam illius quam a nobis accipiunt, quam illius quæ in caelis recondita est, cujus monumenta quædam et exigua signa sunt, quæ oculis cernuntur. Certamen ineamus adversus principatus et potestates, adversus invisibiles illos persecutores et tyrannos, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitiae in caelestibus ⁷⁹, et atque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

B • V. Iram, velut belluam quamdam, linguam, velut præacutum gladium sustineamus, et voluptatem, velut ignem extinguamus. Auribus nostris januas aperiamus, quæ tempestive aperiantur et claudantur: oculis frenum injiciamus: tactum rabie laborantem, et gustum vellicantem coerceamus, ne alioqui mors per fenestras nostras ascendat ⁸⁰; hoc enim nomine sensuum sedes vocari existimo. Effusum et petulantem risum irrideamus. Ne ob penuriam ante Baal genua flectamus ⁸¹, nec ob metum auream imaginem adoremus ⁸². Hoc unum timeamus, ne quid magis quam Deum timeamus, divinæque imagini per improbam vivendi rationem probrum inferamus. In omnibus fidei **245** scutum assumamus, atque omnia diaboli tela effugiamus ⁸³. C Nam hoc quoque bellum grave ac periculosum est, hæc quoque dimicatio magna, et amplum hoc trophæum. Si ita convenimus, aut concurrimus; revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebremus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur), divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur; primum quidem, quod id hoc tempore conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? Quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? Illa theatris congruunt, hæc meis conventibus; illa

⁷⁹ Eph. vi, 12. ⁸⁰ Jer. ix, 21. ⁸¹ III Reg. xix, 18. ⁸² Dan. iii, 18. ⁸³ Eph. vi, 16.

(5) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg., totidem Coll. et Or. 2. Pag. eii. παρ' ὑμῶν.

(4) Τοῦ αἰῶνος. Deest in Regg. bm, ph, Or. 2, Coll. 1.

(5) Ὡς τομὸν. Reg. ph, Coisl. 1, et Comb. δι-στομον, et ancipitem.

(6) Καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσωμεν. Hæc desunt in duobus Regg. Coisl. 1, pro ἀμετρίας habet, ἀμετρίαν.

(7) Διὰ φόβον. Or. 2, διὰ τὸν φόβον.

(8) Συνεληλύθαμεν. Billius, et si ad hunc modum et hinc, aut concludimus.

(9) Τιμησομεν. Reg. ph, Coisl. 1. τιμῶμεν.

(10) Κενοῦμενα. Sic Regg. et Coll. plerique. Male in editis καινούμενα, et innovantur.

(11) Ἡ θεώσεως. Reg. bm, καὶ θεώσεως.

(12) Ἡς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι. Id Nicetas sic exponit: Ἡς μεσίται γίνονται οἱ ἄγιοι, τὸν μὲν λαὸν παρακλοῦντες ἀναβαίνειν καὶ θεοῦσθαι, τὸν δὲ Θεὸν ἱκετεύοντες ἐπικλιθεῖσθαι καὶ βοηθεῖν· Cujus mediatores sunt sancti martyres, hortando quidem populum ut ascendat ac veluti Deus efficiatur; Deum autem rogando, ut inclinet se atque opem ferat.

(13) Τί δὲ. Reg. z, Τί δαί.

(14) Ἀπὸ. Deest in Reg. a, et Or. 2.

libidinosi, hæc castitatis et temperantiæ studiosi; Α ἡμῶν (15) οἱ μάρτυρες· οὕτω γὰρ εἰπεῖν μετρώ-
illa carni addictis, hæc iis qui corporis vinculis τερων.
solvuntur. Deinde, gestit quidem animus aulacius aliquid proferre, sed diei hujus reverentia cohilcor,
ne quid infesti atque asperi dicam. Cæterum, ut mitius loquar, haudquaquam hæc a nobis martyr-
exposcunt.

VI. Demus igitur operam, fratres, ne sancta im-
pure, et sublimia demisse, et honore digna turpi-
ter, et, ut uno verbo complectar, spiritualia ter-
rene celebremus. Festos quidem dies Judæus etiam
agit, verum secundum litteram; festos dies item
gentilis, verum ut dæmonibus placet. At nobis,
quemadmodum spiritualia omnia sunt, actio, motus,
voluntas, sermo, incessus denique et vestis, atque
adeo ipse oculorum nutus, ratione scilicet ad omnia
pertingente, atque hominem, eum qui secundum
Deum est, componente ac moderante; sic etiam
spiritualis est festorum celebrandorum animorum-
que oblectandorum ratio. Non enim animi relaxa-
tionem interdictam volo, sed petulantiam coerceo.
Si nos ad hunc modum conveniamus, ac festa ce-
lebremus, magnum quidem fuerit affirmare, nos
eadem præmia et ejusdem gloriæ hæreditatem per-
cepturos: quæ enim nec oculus vidit, nec auris
audivit, nec humanus intellectus pro potestate at-
que arbitrio 246 beatitudinem fingens, unquam
informavit 24, hæc eos, qui per cruorem purgati
fuerint, Christi sacrificium sibi imitandum pro-
posuerint, manere judicamus: at illud certe nobis
continget, ut sanctorum martyrum splendorem
cernamus, quod quidem, mea sententia, leve cen-
seri non debet, atque in ejusdem Domini gaudium
intremus, clariusque et purius beatæ ac principis
Trinitatis lumine collustremur, in quam credidimus,
quam colimus, et coram Deo atque hominibus con-
sistemur, nihil timentes, neminem verentes, non ex-
ternos hostes, non eos, qui inter nos agunt, falsos
Christianos, sanctique Spiritus hostes. Atque utinam
ad extremum usque vitæ spiritum cum magna li-
bertate confiteamur præclarum illud sanctorum Pa-
trum, qui Christo, nascentique fidei propinquiores
existierunt, depositum, confessionem illam quam
simul cum lacte imbibimus, quam primam prolocuti sumus, et cum qua utinam postremo ex hac
vita migremus, si nihil aliud, hinc certe pietatem nobiscum efferentes.

VII. Deus autem pacis, qui nos sibi per crucem D
reconciliavit 25, cum prius per peccatum hostes ei
facti essemus; qui faustum pacis nuntium, tum his
qui prope erant, tum his qui longe 26, hoc est tum

Γ'. Μὴ τοίνυν ἀνάγκως τελῶμεν, ἀδελφοί, τὰ
ἅγια, μηδὲ τὰ ὑψηλὰ ταπεινῶς, μηδ' ἀτίμως τὰ τί-
μια, μηδὲ, συνελόντα εἰπεῖν, χοικῶς τὰ τοῦ πνεύ-
ματος. Πανηγυρίζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὸ
γράμμα· ἑορτάζει καὶ Ἕλληγ, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τοῖς
δαίμοσιν. Ἡμῖν δὲ, ὡς πάντα πνευματικά, πρᾶξι,
κίνημα, βούλημα, λόγος, ἄχρι καὶ βαδίσματος καὶ
ἐνδύματος, ἄχρι καὶ νεύματος, εἰς πάντα τοῦ λόγου
φθάνοντος καὶ ρυθμίζοντος τὸν κατὰ Θεὸν ἄνθρωπον·
οὕτω καὶ (16) τὸ πανηγυρίζειν, καὶ τὸ παιδρύνεσθαι.
Οὐ γὰρ κωλύω τὴν ἀνεσιν, ἀλλὰ κολάζω τὴν ἀμε-
τρίαν (17). Ἄν οὕτω συνιῶμεν, καὶ οὕτω πανηγυρίζω-
μεν, μέγα μὲν, ὅτι καὶ αὐτοῖς τευξόμεθα τῶν αὐτῶν
ἄθλων, εἰπεῖν, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης κληρονομήσο-
μεν· ἀ γὰρ οὕτε (18) ὀφθαλμοῖς εἶδεν, οὕτε οὖς ἤκου-
σεν, οὕτε ἀνθρώπινός ποτε (19) νοῦς ἀνετυπώσατο,
κατ' ἐξουσίαν πλάττων μακαριότητα, ταῦτα νομίζο-
μεν (20) ἀποκείσθαι τοῖς καθηραμένοις δι' αἵματος,
καὶ τὴν Χριστοῦ θυσίαν μιμησαμένοις· ἀλλὰ τὴν γε
λαμπρότητα τῶν ἁγίων μαρτύρων ὀφόμεθα, οὐδὲ
γὰρ τοῦτο μικρὸν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, καὶ εἰς τὴν χα-
ρὰν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰσελευσόμεθα, καὶ τῷ φω-
τὶ τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς (21) Τριάδος, εὖ οἶδ', ὅτι
ἐλλαμψοσόμεθα τρανότερόν τε (22) καὶ καθαρώτε-
ρον, εἰς ἣν πεπιστεύκαμεν, καὶ ἣ λατρεύομεν (23),
καὶ ἣν ὁμολογοῦμεν ἔμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν (24) αἰσχυρόμενοι, μὴ τοῖς
ἐξωθεν ἐχθροῦς, μὴ (25) τοῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ψευ-
δοχριστοῦς καὶ πολεμίου τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁμο-
λογοῦμεν μέχρι τῆς ἐσχάτης (26) ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ
παρῶρησι τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἁγίων Πα-
τέρων, τῶν ἑγγυτέρω Χριστοῦ, καὶ τῆς πρώτης πί-
στεως, τὴν σύντροφον ἡμῖν ἐκ παιδῶν ὁμολογίαν, ἣν
πρώτην (27) ἐφθεγγάμεθα, καὶ ἣ τελευταίον συν-
απέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐνεσῶθεν ἀποφερό-
μενοι, τὴν εὐσέβειαν.

μενοι, τὴν εὐσέβειαν.

Z'. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ καταλλάξας ἡμῖς
ἑαυτῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, διὰ τῆς ἀμαρτίας πολεμώ-
θέντας· ὁ εὐαγγελιστάμενος εἰρήνην τοῖς ἑγγύς, καὶ
τοῖς μακρὰν, τοῖς τε ὑπὸ νόμον καὶ τοῖς ἐξω νόμου·

24 Isa. LXIV, 4; I Cor. II, 9. 25 II Cor. v, 18. 26 Ephes. II, 17.

(15) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg. In quibusdam, παρ' ὁμῶν, « a vobis. »

(16) Οὕτω καὶ. Coisl. I, Οὕτως ἐνθεον ἔστω καὶ τὸ πανηγυρίζειν· « Sic etiam divina et sacra sit festorum celebrandorum ratio. » Concinit Nicetas, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἔστω παιδρότης, « talis sit et in festis lætitia. »

(17) Ἀμετρίαν. « Sed eam, quæ modum exce-
dit, reprehendo. »

(18) Οὕτε. Reg. pl, οὐτ'.

(19) Νοῦς. Deest in Or. 2.

(20) Νομίζομεν. Reg. pl, νομίζωμεν. « Creden-
mus hæc reposita esse. » etc.

(21) Μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος. Pass
addit, καὶ ἁγίας.

(22) Τρανότερόν τε. Or. 2, τρανώτερον.

(23) Καὶ ἣ λατρεύομεν. Hæc desunt in Regg.
2, c.

(24) Μηδέν. Tres Regg. et octo Colb. μηδένα.

(25) Μη. Reg. d, μηδέ.

(26) Ἐσχάτης. Addit Jes. ἡμῶν.

(27) Πρώτην. Pass. πρώτον.

ὁ τῆς ἀγάπης πατήρ, ἡ ἀγάπη· ταῦτα γὰρ πρὸ τῶν
 ἄλλων χαίρει καλούμενος, ἵνα νομοθετήσῃ (28) καὶ
 τοῖς ὀνόμασι τὸ φιλάδελφον, ὃ τὴν καινὴν ἐντολὴν
 δοῦς ἐν τῷ πνεύματι ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ὅσον καὶ ἡγα-
 πῆμεθα· ὁ δοῦς καὶ τυραννεῖν καλῶς, καὶ τυραν-
 νεῖσθαι διὰ τὸν φόβον, καὶ ἀναδύεσθαι σὺν λόγῳ (29),
 καὶ θαρρῆν πάλιν διὰ τὸν λόγον· ὁ καὶ τὰ μεγάλα
 ποιμνία καταρτίζων, καὶ τὰ μικρὰ μεγαλύνων διὰ
 τῆς χάριτος, αὐτὸς, κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ἑαυτοῦ χρη-
 στότητος, ἡμᾶς μὲν παρακαλέσαι παρακλήσει πολλῇ,
 καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν (30) ἄγοι συμποιμαίνων καὶ
 διασώζων τὸ ποιμνιον· ὑμᾶς δὲ καταρτίσειεν εἰς πᾶν
 ἔργον ἀγαθόν, καὶ πνευματικῶς πανηγυρίζειν τοῖς
 μέτρῳσι πείσειε, καὶ τῆς ἐκείθεν τρυφῆς καταξιώ-
 σειεν, ἔνθα (31) πάντων εὐφραينوμένων ἡ κατοικία,
 καὶ ὀφθέντας ἐν δικαιοσύνῃ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κορέ-
 σειεν, ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (32) τῷ Κυρίῳ
 ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύ-
 νησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et potentia, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

²⁸ I. Joan. iv, 16. ²⁹ Joan. xiii, 34. ³⁰ Philipp. i, 6. ³¹ Psal. lxxxvi, 7. ³² Psal. xvi, 15.

(28) *Nomothetia*. « Ut fraternam, mutuam cha-
 riatem sanciat. »

(29) *Ἐν λόγῳ*. Reg.-ph. συλλόγῳ.

(30) *Καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν*. Billius: « ad ea
 quæ a fronte sunt, » etc.

(31) *Ἐνθα*. « Ubi. »

(32) *Ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Quæ in
 editis sequuntur, desunt in tribus Regg., qui addunt
 tantum Ἀμήν. Ita Coisl. 2, resecto etiam Ἀμήν. Alii
 addunt, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν, « cui glo-
 ria in sæcula. Amen. »

247 MONITUM IN ORATIONEM XII.

I. Inaugurantium manibus « cervicem, non animum flexerat » Gregorius (33), Itaque, postquam ordinatus est episcopus, quemadmodum jam antea post collatum sibi sacerdotii ordinem, fugam, quam sub ipsa pene manuum impositione meditabatur, arripuit. Non tantum solitudinis amor, verum etiam contentionum timor, hanc ipsi fugam suasit. Jam enim magnum eruperat dissidium inter Basilium et Anthimum, quorum alter Cæsareæ, alter Tyanæ erat antistes. Cappadocia siquidem in duas provincias, seu, in primam et secundam Cappadociam nuperrime divisa, factum est, ut in duas quoque metropoles divisa sit spiritualis potestas. Primæ autem Cappadociæ præerat Basilius, secundæ vero Anthimus. Hinc dissidiorum origo. « Plurima » enim « ex priori novæ metropoli adjungebantur (34). » De Sasimis præcipue litigabant ambo præsules. Idcirco a Basilio Theologus noster creatus est Sasimorum episcopus. Cum autem vir pacis amans timeret ne pro Sasimensi sede bellum gerere videretur, « concitus in montem fugit, ut charæ solitudinis deliciis fruere, et sequæ totum philosophiæ (35), » id est solitariæ et monasticæ vitæ exercitationi « daret. »

II. Verum Gregorius, « aliis in rebus constans, » ut de se ipse testatur (36), « in eo erat ignavus, quod patris iram ferre non posset. » Cessit igitur parenti, et cito e fuga rediit. Tum pater iterum atque iterum filium vehementius hortari cœpit, ut Sasimensis Ecclesiæ regimen suscipere. Ipse vero, constanter in proposito perseverans, prorsus recusavit. Tunc demum pater, tum precibus, tum minis, tum auctoritate, tum rationibus, obtinuit, ut filius una secum « collaborans Nazianzenæ Ecclesiæ curam gereret, ac velut magnæ cuidam aquilæ, et altissime volanti, pullus non inutilis e propinquo circum assidue volaret (37); » ea tamen conditione, ut ne invitus huic alligaretur Ecclesiæ, et, parente mortuo, discedendi, et quo vellet liberam haberet abeundi facultatem.

III. Hac igitur occasione, et hoc ipso tempore, exeunte nimirum anno 372, duodecimam hanc orationem habuit. In ea debitas Gregorio patri laudes tribuit, qui, etsi quovis alio « valentior ac fervidior (n. 3), » adjutorem tamen sibi quæreret, nec homi-

(33) Carm. 2, vers. 487.

(34) Or. XLIII, n. 58.

(35) Carm. 2, vers. 490.

(36) Ibid., vers. 495.

(37) Or. XII, n. 5.

num judicia metueret, eo præsertim tempore, quo « episcopalis dignitas, multorum vitio, mirificæ cujusdam voluptatis plena judicabatur (n. 3). » Exponit deinde, hinc suum solitudinis quietisque desiderium, illinc metum quo percellitur, ne Deo vocanti, atque Ecclesiæ utilitati desit. Quos inter affectus, « timorem » scilicet « et cupiditatem, ita medium quoddam iter sequitur, ut partim cupiditati, partim spiritui satisfaciat (n. 5); » ac ita paciscitur, ut neque se Ecclesiæ penitus negaret, neque etiam a dilectæ solitudinis desiderio descisceret, si aliquando ipsam repetere per se licuerit. Unde suæ libertatis recuperandæ tempus ad parentis obitum præstituit; atque hanc conditionem, tam clare, tamque diserte enuntiat, ut mirum sit exstare, aut etiam exstitisse unquam aliquem, qui Theologum nostrum Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum dixerit, aut crediderit.

ORATIO XII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΒ'.

248 Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.

A Εἰς τὸν πατέρα (38) αὐτοῦ, ἣν κ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φορτίσειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας.

I. Os meum aperui, et attraxi Spiritum ²², ac mea omnia, meque adeo ipsum Spiritui dono offero, actionem ac sermonem, otium ac silentium: tantum me habeat, ac ducat, atque et manum, et mentem, et linguam ad ea quæ oportet et vult, moveat; rursusque ab iis abducat, a quibus decet, et abstinere præstat. Organum divinum ipse sum, organum ratione præditum, organum quod a præclaro artifice, hoc est, a Spiritu sancto, concors redditur ac pulsatur. Heri silentium operabatur? silentio studebam. Hodie mentem pulsatur? sermonis sonum edam, ac loqui studebo. Nec vero, aut tanta loquacitate sum, ut verba facere cupiam, cum Spiritus in me silentium efficit: aut tam supina taciturnitate et inscitia, ut cum loqui commodum est, labiis meis custodiam ponam ²³; sed ad Mentis, et Verbi, et Spiritus, quorum una et eadem est natura vel aperio.

A'. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ εἴλκυσα Πνεῦμα, καὶ δίδωμι τὰ ἑμαυτοῦ πάντα, καὶ ἑμαυτὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σωπὴν· μόνον ἐχέτω με, καὶ ἀγέτω, καὶ κινείτω καὶ χεῖρα, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ἃ δεῖ καὶ βούλεται (39)· καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὧν (40) δεῖ, καὶ ὧν ἔμεινον. Ὅργανόν εἰμι θεοῦ, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ Πνεύματι ἁρμοζόμενον καὶ (41) κρούμενον. Χθές ἐνήργει τὴν σωπὴν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον κρούει τὸν νοῦν; ἤχησεν τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφῆσεν τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὐτε λόλος (42) οὕτως εἰμι, ὡς λέγειν ἐπιθυμῶ, τὸ σωπῆν ἐνεργούμενος· οὐτε σωπῆλος οὕτως καὶ ἀμαθής, ὡς ἐν καιρῷ λόγου (43) τιθέναι φυλακὴν τοῖς χειλεσιν· ἀλλὰ καὶ κλείω καὶ ἀνοίγω τὴν ἑμὴν θύραν Νῶ, καὶ Λόγω, καὶ Πνεύματι, τῇ μιᾷ συμφορῇ τε καὶ θεότητι. et divinitas, arbitrium, vel januam meam claudo

I. Loquar igitur, quando ita jubeor; et quidem ad bonum hunc pastorem, et ad vos, gregem sacrosanctum, sermonem habeo, eaque dicam quæ hodierno die, et mihi dicu, et vobis auditu meliora esse arbitrator. Quid tibi accidit, ut collega opus haberes? A te enim initium ducam, o charum mihi que venerandum caput, nec illo Aaronis capite inferius, in quod usque ad barbam et vestem unguentum illud spirituale ac sacerdotale defluit ²⁴. Quid causæ est, quamobrem cum adhuc multos fulcire ac ducere queas, atque adeo Spiritus viribus ducas, spiritualibus tamen muneribus et actionibus bacillum et adminiculum subjicis? An quia te minime fugit, cum Aarone illo perillustri viro, Eleazarum

B. Φθέγγομαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύομαι, φθέγγομαι δὲ πρὸς τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ἱερὰν ποιμνὴν ὑμᾶς, ἃ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμὲ τε εἰπεῖν, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι σήμερον. Τί ὅτι τοῦ συμπομαίνοντος ἐδέχθη; Ἄπὸ σοῦ γὰρ ὁ λόγος ἄρξεται, ὃ φιλη καὶ τιμία μοι κεφαλὴ, καὶ τῆς Ἁαρὼν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἣς στάζει τὸ πνευματικόν τε καὶ ἱερατικόν ἐκεῖνο μύρον ἄχρι πάγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί ὅτι (44), πολλοὺς στηρίζει ἐπὶ καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ χειραγωγῶν ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ Πνεύματος, βακτηρίαν ὑποβάλλη τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεισμα; Ἡ τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκούων, ὅτι καὶ μετὰ Ἁαρὼν ἐκείνου τοῦ πάνου ἐχρίσθησαν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ οἱ υἱοὶ Ἀ-

²² Psal. cxviii, 431. ²³ Psal. cxl, 3. ²⁴ Psal. cxxxii, 2.

^a Alias VIII; quæ autem 12 erat, nunc 6.—Habita circa annum 372 exeuntem.

(38) Εἰς τὸν πατέρα, etc. Varius in variis codicibus est hujus orationis titulus. Tres Colb. habent: Εἰς αὐτὸν καὶ εἰς γέροντα. « In seipsum et ad senem. » In Reg. bm, pro ἐπέτρεψεν, legitur ἐπετρέψην. In Reg. lu, ἐπετρέπη φορτίσειν.

(39) Δεῖ καὶ βούλεται. Billius: « quæ honesta sunt ipsique grata. »

(40) Ἄφ' ὧν, etc. Bill. « A quibus abstinere præstat. »

(41) Ἅρμοζόμενον καὶ, etc. « Organum præclaro artifice aptatum, et quod ab illo pulsatur. »

(42) Λόλος. « Nec vero ita sum garrulus.... cum silentium afflatu indicitur. »

(43) Ἐν καιρῷ λόγου. « Cum tempus est loquendi. »

(44) Τί ὅτι. Sic Colbert. c, e, Herv. Deest ὅτι, in ed.

ρών· τὸν γὰρ Ναδάβ καὶ Ἀβιοὺδ ἐκὼν ὑπερβήσομαι, ἅτις τῆς βλασφημίας· καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἐαυτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἀναδείκνυσιν ἔτι ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγῶ (45), τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπιειγομένοις· Καὶ τὸ μὲν γὰρ (46) τοῦ Ἀαρὼν καὶ τοῦ ὄφρ ὑποστηρίζοντων τὰς χεῖρας Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ θρους, ἔν' (47) ὁ Ἀμαλὴκ καταπολεμηθῆ (48) τῷ σταυρῷ, πόρρωθεν σκιαγραφουμένῳ καὶ τυπουμένῳ, ὁσπῶ (49) μοι παρῆσιν ἐκὼν, ὡς οὐ σφόδρα οἰκελὸν ἤμῃ καὶ πρόσφορον· οὐ γὰρ συννομοθέτας ἤρετο (50) τούτους Μωϋσῆς, ἀλλ' εὐχῆς βοηθοῦς, καὶ καράτου χειρῶν ἐρείσματα.

Γ. Σοὶ δὲ τί πάσχει; τί κάμνει; Τὸ σῶμα; Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος (51)· ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ ἐστηρίχθην, ὡς ὁ Ἰακώβ ἐκεῖνος, πατρικαῖς εὐλογίαις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ἰσχυρότερος (52), καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, ὅσῳ τὰ τῆς σαρκὸς ἐποδαίνει καὶ ὑπεξίσταται (53), ὥσπερ φωτὶ, τὸ ἀντιπράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπρότητα; Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέζεσθαι (54)· καὶ σῶμα μὲν εὐεκτεῖν, καμνύσας ψυχῆς, ψυχὴν δὲ (55) θάλλειν καὶ ἀνω βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποδαινουσῶν καὶ συναπομαραινόμενων τῷ σώματι. Σοῦ δὲ καὶ ἄλλως ἐθαύμασα τὸ ἀρχαῖόν (56) καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδειξας (57), σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καιρῶν (58), μὴ σοὶ τὸ πνεῦμα πρόφασιν νομισθῆ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματικῶς προσποιοῦμενοι. Ἐπειδὴ μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικόν, καὶ θαυμαστὸν ὄφρα ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιθήσασιν· κἄν ἔτι στενοτέρας τις (59) ἢ κατὰ ταύτην προστατῆ καὶ ἐξηγήται ποιμνῆς, καὶ πλέον φεροῦσης τῶν ἡδέων τὰ μοχθηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἶτε ἀπλότητος εἶτε φιλοτεχνίας (60), ὅσῳ ἢς οὔτε τι τῶν πονηρῶν, οὔτε αὐτὸς παραδέχη, οὔτε περὶ τῶν ἄλλων βλάβως ὑπολαμβάνεις· (βραδύ γὰρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον)· ἐμοὶ δὲ καὶ δευτέρον πρὸς τὸν εἶτε σὸν εἶτε καὶ ἐκὼν λαὸν τοῦτον θραχέα διαλέγθηναί.

caatur, qui non facile ad inaleum impellitur), hæc tuum, vel etiam meum, hunc populum orationem habeam.

Δ. Τετυραννήμεθα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ὕμῶς γὰρ, εἰ καὶ μὴ τότε, ἀλλὰ νῦν ἐπιδοησόμεθα· τετυ-

⁵⁰ Levit. viii, 2. ⁵¹ Levit. i, 1. ⁵² Exod. xvii, 12. ⁵³ Gen. xxvii, 28.

(45) Ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγῶ. « Qui legislatoris et imperatoris partes expleret. »
 (46) Καὶ τὸ μὲν γὰρ. Ita Regg. bm et hu. In Coisl. 1. Τοῦ μὲν γὰρ τοῦ. Deest τό in ed.
 (47) Ἰν'. Or. 1, ἴνα.
 (48) Καταπολεμηθῆ. « Vinceretur, expugnaretur. »
 (49) Δοκῶ. Nonnulli codices, δοκεῖ μοι.
 (50) Ἡρεῖτο. « Eligerat. »
 (51) Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος. Billius, « at nihil pausæ dico, quominus illud fulciam. »
 (52) Τίς ἰσχυρότερος, Reg. a, καὶ τό.
 (53) Ὑπεξίσταται. Reg. a, ἐξίσταται.

(54) Ἀντικαθέζεσθαι. Reg. hu, ἀντικαθίστασθαι. Ad marg. γρ. καὶ καθέζεσθαι.
 (55) Ψυχὴν δὲ. Reg. hu et Or. 1, ψυχὴ δέ.
 (56) Τὸ ἀρχαῖόν. Coisl. 1, ἀρχικόν.
 (57) Πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδειξας. « Qui hoc veritus non, sis, ne, » etc.
 (58) Τῶν νῦν... καιρῶν. Coisl. 1, τῶν νῦν... καιρῶν.
 (59) Στενοτέρας τις. Sic duo Coisl., quorum unus, στενωτέρας τις. Deest τις in editis.
 (60) Εἶτε φιλοτεχνίας. Sic Coisl. 1 et 3. Sic etiam legit Billius, quamvis edit. Par. habeat φιλοτεχνίας.

A etiam et Ithamarum Aaronis filios sacerdotii oleo fuisse delibatos *? Nadab enim et Abiud **, ne quid mali ominis importet oratio, consulto præteribo. Moysem insuper, cum adhuc vitæ usura frueretur, suo loco Jesum designasse, qui Judæis ad promissionis terram properantibus pro legislatoris ac rei militaris præfecto esset? (Nam illud Aaronis atque Hur, qui Moysis manus in monte 249 suffulciebant, ut per cruceam tanto ante adumbratam, Amalec opprimeretur **, non invitus prætermittam, velut nobis haudquaquam aptum atque appositum. Neque enim eos in legum institutione socios Moysæ habebat, sed in orationis adjumentum, languentiumque manuum levamen asciscibat.)

III. Quid autem tibi condoleat? quid fatiscit? Anne corpus? Paratus quidem ego ut illud fulciam; imo jam fulcivi, atque ipse vicissim, non secus ac Jacob ille, paternis benedictionibus fultus sum **. An spiritus? Quis valentior, atque fervidior, hæc præsertim ætate, qua carnis affectus subsidit, ceditque, velut lumini, id quod objectu suo adversatur, splendorique impedimentum avertit? Hæc enim bellum inter se ut plurimum gerunt, castraque ex adverso habent: et corpus quidem ægrotante anima belle habet; animâ autem floret, atque erectos in cælum oculos habet, cum voluptates decedunt, atque una cum corpore marcescunt. Quin tuam quoque veterem simplicitatem animique generositatem demirari mihi subiit, qui ne hoc quidem, quod his temporibus admodum frequens est, providendum tibi duxeris, ne spiritus, quo moveris, fucus quidam esse existimetur, ac nos plerique carnali modo hæc accipere videamur, tametsi spirituali accipere, præ nobis feramus. Quandoquidem multorum vitio factum est, ut hæc dignitas, ampla et regia, mirificaque cujusdam voluptatis plena esse judicaretur: quamlibet etiam angustiori, quam sit hic nostrer, gregi quispiam præsit, plusque molestiarum quam voluptatum afferenti. Ac de tua quidem sive animi simplicitate, sive paterna dilectione, qua fit ut nec ipse quidquam turpe admittas, nec de aliis temere suspiceris (nec enim is facile de alio malum suspicari mihi dicta sufficiant. Sequitur jam, ut brevem ad

IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram enim fidem; si non eo tempore, hunc quidem

certe implorabo; vim, inquam, nobis attulit, tum patris senectus, tum amici, ut leniter dicam, benignitas. Ac mihi, quæso, pro vestra quisque facultate, opem afferite, ac manum porrigite oppresso, atque a cupiditate et spiritu varie **250** distracto. Illa fugam, et montes, et solitudines, et corporis atque animi quietem, mentique in seipsam secessionem, et a sensibus collectionem suadet, ut omnibus maculis vacuus consuetudinem cum Deo habeam, Spiritusque splendore pure collustrer, nulla scilicet terrena et turbida re se admiscente, atque in lumen divinum incidente, quousque ad ipsum tandem radiorum hujus vitæ fontem perveniamus, ac depulsis a veritate speculis, desiderio nostro cupiditatisque finem imponamus. Hic contra, hortatur ut in medium prodeam, publicæque utilitati consulam, atque alios juvando meipsum juvem, divinumque splendorem in publicum proferam, et ad Deum adducam eximium populum, gentem sanctam, regale sacerdotium⁹⁹, atque imaginem in pluribus perpurgatam. Ut enim hortus præstantior est quam stirps una, et cælum universum cum suis ornamentis, quam unica stella, et corpus quam unicum membrum; ita apud Deum præstabiliorem esse istam Ecclesiam recte compositam, uno homine, qui officio suo probe fungitur: atque etiam oportere, non sua quæque duntaxat commoda spectare, sed et aliorum rationem habere. Nam ipse quoque Christus, cui cum in suo honore ac deitate manere liceret, non solum usque ad servi formam seipsum exinanivit¹, sed eliam, contempta ignominia, crucis supplicium subiit, ut per ea quæ perferebat, peccatum deleret, ac morte sua mortem de medio tolleret². Illa cupiditatis signenta sunt, hæc Spiritus documenta. Porro inter cupiditatem spiritumque constitutus, atque addubitans utri potius favere debeam, quod mihi optimum tutissimumque reperissem videor, vobis exponam, ut id quale sit, mecum expendatis, meumque consilium simul adjuvetis

V. Mihi igitur optimum atque a periculo remotissimum visum est, medium quoddam iter, cupiditatem inter et timorem sequi, ac partim cupiditati partim spiritui satisfacere. Id autem sic fieri posse, si nec sacrum munus omnino defugiam, ne, quod periculosum est, gratiam rejiciam: nec rursus, quod molestum et acerbum est, graviorem quam vires ferant, sarcinam humeris tollam. Illud enim alterius capitis esse, hoc aliarum virium: imo utrumque animi parum sani. Pii autem viri, simulque securitati suæ consulentis esse, functionem sacram viribus metiri; ut scilicet, tanquam in

⁹⁹ I Petr. II, 9. ¹ Philipp. XI, 7. ² Hebr. XII, 2.

(61) Καὶ φίλου. Basilium intelligit. Unde Schol. τὸν φίλον λέγειν οἶμαι, τὸν βασιλείου χειροτονήσαντα: « Amicum, ut arbitror, appellat Basilium, qui ipsi ad episcopatum manus imposuerat. »

(62) Βούλεται. Sic plerique codices. Deest in edit.

(65) Πλάσματα. Herv. παλάσματα, « artificiosæ hucinationes. »

(64) Χαρίσωμαι. Reg. hm et Or. I, χαρίσωμαι.

(65) Συλλάβησθε, etc. Reg. a, Coisl. I, συλλά-

βανήμεθα γῆρα πατρὸς καὶ φίλου (61), ἵνα μετρίως εἴπω, χρηστότητι. Καὶ μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οἶός τῃ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διαλοκόμενῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγείται δραμοῖς, καὶ ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ὁμιλεῖν ἀκηλιδῶτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἀγαθῶν καθαρῶς ἐναστράπτεισθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνόμενου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θεῷ φωτὶ παρεμπόδιοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων, καὶ στῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐρέσεως, λυθέντων τῶν ἐσώπτρων τῇ ἀληθείᾳ. Βούλεται (62) τὸ ἐεἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται, καὶ τοῦτο ὠφελείσθαι, τὸ ὠφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν τὴν ἑλλαμψιν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλείον ἱεράτευμα, ἐν πλείοσι εἰκόνα κεκαθαρμένην. Κρεῖσσον γὰρ εἶναι καὶ πλεον, ὥσπερ φυτὸν παράδεισον, καὶ ἀστέρος ἑνὸς οὐρανοῦ ὅλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλους σῶμα, οὕτω καὶ Θεῷ κατορθοῦντος ἐνὸς ὕψους Ἐκκλησίαν κατηρτισμένην· καὶ χρῆναι μὴ τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς οὕτως, ᾧ μένειν ἐξὸν ἐπὶ τῆς ἰδίας τιμῆς; καὶ θεότητος, οὐ μόνον ἐκένωσεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πάθει ἀναλώσῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀποκτείνῃ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκεῖνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ πλάσματα (63), ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ ἂν πόθος καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχων εἶναι τὸ πλέον χαρίσωμαι (64), ὃ μοι δοκῶ κάλλιστον εὐρηκεῖναι καὶ ἀσφαλέστατον, κοινώσωμαι καὶ ὑμῖν, ἵνα μοι συνδοκιμάσητε καὶ συλλάβησθε (65) τοῦ βουλευ-

ματος. Εἰ. Ἐδοξέ μοι κράτιστον εἶναι καὶ ἀκινδυνότατον, μέτην τινὰ τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δαίλιας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ πνεύματι· τοῦτο δὲ ἂν γενέσθαι, μήτε πάντῃ φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὥστε ἀθετησθαι τὴν χάριν, ἐπισφαλὲς γὰρ, μήτε μεῖζον ἢ κατ' ἑμαυτὸν ἀραμένον (66) φορτίον, βαρὺ γάρ· καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς ἄλλου (67), τὸ δὲ δυνάμει· μᾶλλον δὲ ἀπονοίας ἀμφοτέρω. Εὐσεβείας δὲ εἶναι ἅμα καὶ ἀσφαλείας (68) μετρησά τῃ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὥσπερ τροφῆς τὴν μὲν κατὰ δύναμιν προσέσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δύναμιν ἀποπέμψασθαι· οὕτω γὰρ (69) σώματι μὲν εὐεξίαν παρατί-

θητε. « Mihique ad ineundum consilium opem feratis. » Billius: « exploretis. »

(66) Ἀραμένον. Or. I, ἀραμένον.

(67) Κεφαλῆς ἄλλου. Combef. κεφαλῆς φαύλου, « imbecilli capitis. »

(68) Ἀσφαλείας. « Tuto ac caute incedentis. » Billius, « tranquillitati consulentis. »

(69) Γάρ. Deest in duobus Regg.

πεισθαι, ψυχῆ δὲ ἀσφάλειαν (70) τῷ μετριάζειν ἐν ἀμφοτέροις. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ καλῷ πατρὶ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὡς περ ἀετῶ μεγάλῃ καὶ ὑψιπέτῃ (71) νεοσσὸς οὐκ ἀχρηστος (72) ἐγγύθεν συμπεριπτάμενος· μετὰ δὲ τοῦτο δώσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεὶς ὁ βιασόμενος, οὐδὲ ἀπάξων ἐτέρωθεν, μετὰ τοῦτου βουλευόμενος. Ἦδὺ μὲν γὰρ πατρὸς πόνοι κληρονομούμενοι, καὶ τὸ συνηθέστερον ποιόμενον τοῦ ξένου καὶ ἀλλοτρίου· προσθεῖν δ' ἂν, οἷα καὶ Θεῶ τιμιώτερον, εἰ μὴ με ἀπατᾷ τὸ φιλετρον, καὶ κλέπτει τὴν αἰσθησιν ἢ συνήθειαν· οὐπω δὲ (73) χρησιμώτερον τοῦ ἐκόντος ἐκόντων ἀρχεῖν, οὐδὲ ἀσφαλέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βίαν ἀγειν τοῦ ἡμετέρου νόμου (74), μηδὲ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως. Τοῦτο μὲν γὰρ (75) οὐδ' ἂν ἄλλην ἀρχὴν συστήσειεν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθεράζειν ποτὲ (76) καιροῦ λαβόμενον· τὴν δὲ ἡμετέραν οὐκ ἀρχὴν, ἀλλὰ παιδαγωγίαν, καὶ πάντων (77) μάλιστα συντηρεῖ τὸ ἐκούσιον. Βουλομένων γὰρ, οὐ τυραννομένων, τὸ τῆς εὐσεβείας (78) μυστήριον.

non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

Γ'. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, ἀπλῶς τε (79) καὶ μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τοῦτο τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας μυστήριον. Νικῶν δὲ ὁ τι ἂν καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλῃ συνοίσειν, τοῦ Πνεύματος ἄγοντος τὰ ἡμέτερα (πάλιν γὰρ εἰς ταυτὸν ὁ λόγος ἀνέρχεται [80]), ᾧ δέδωκα μὲν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν χρισθεῖσαν κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τῆς τελειώσεως ἐν Πατρὶ παντοκράτορι, καὶ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῶ. Μέχρι γὰρ τίνος τῷ μοδίῳ τὴν λύχνον περικαλύψομεν (81), καὶ φρονήσομεν τοῖς ἴλλοις τῆς τελείας θεϊότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν εἶδη τιθέναι καὶ λάμπειν πάσαις Ἐκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς, καὶ παντὶ τῷ τῆς οἰκουμένης (82) πληρώματι, μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῇ διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερῶς ἐκλαλούμενον. Ἦπερ ἡ τελειωτῆ τῆς θεολογίας ἀπόδειξις τοῖς ταύτης ἡνωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(70) Ἀσφάλειαν. Reg. a, tres Colb. et Coisl. 1. ἀσφάλεια, « securitas. »

(71) Ὑψιπέτη. Reg. a et Or. 2, ὑψιπέτη.

(72) Οὐκ ἀχρηστος. Billius, « non incommodus. »

(73) Οὐπω δέ, etc. « Non tamen conducibilis est, volentibus præesse, nec tutius. »

(74) Τοῦ ἡμετέρου νόμου. Billius, « neminem vi duci vult lex nostra, coactaque ac non sponte gubernari. » Alludit Gregorius ad hæc verba I Petr. v, 2, « Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneæ. »

(75) Τοῦτο μὲν γάρ, etc. Billius, « hoc enim modo ne alia quidem imperia contineri ac conservari possunt, quod ita natura comparatum sit, ut quidquid vi tenetur, arrepta occasione statim se in libertatem asserat. »

(76) Ποτὲ. Sic Coisl. 1. Deest in editis.

(77) Καὶ πάντων. Coisl. 1, δ καὶ πάντων.

(78) Εὐσεβείας. Regg. a, hu, quatuor Colb. Coisl. 1 et 2, Or. 1, σωτηρίας, « salutis mysterium. »

A cibis, eam admittamus, cui pares esse possumus, eam autem, quæ vires nostras superat, repudiet. Sic enim 251 fore, ut et corpori sanitas, et animæ tranquillitas constet, si in utrisque mediocritas teneatur. Ac proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non inutilis e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo: nec quisquam erit, qui me cogere, aut alioquin traducere possit, cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulcescit, ac noto et familiari gregi præesse jucundius, quam externo et alieno; addam etiam Deo clarius, nisi me fallit amor, et sensum surripit consuetudo; non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus præsent. Quandoquidem legis nostræ non est, vi et coacte, sed sponte gubernari. Hoc enim ne aliud quidem imperium continere possit, quandoquidem quod vi cogitur, oblata occasione, ad libertatem redire consuevit, nedum nostrum, non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

VI. Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem; atque hoc est animi mei arcanum. Vincet autem velim, quod vobis mihi profuturum est, Spiritu nimirum res nostras moderante (nam eodem rursus ascendit oratio), cui nos ipsos dono dedimus, et caput sacræ Initiationis oleo perfusum, in Patre omnipotente, et Filio unigenito, et Spiritu sancto ac Deo. Quousque enim lucernam modio contegemus, ac plenam numerisque absolutam divinitatem aliis invidemus, cum jam supra candelabrum collocanda sit, ut cunctis ille Ecclesiis et animis, ac denique universo orbi luceat, non jam imagine quadam notatus, ac cogitatione adumbratus, sed plane aperteque prædicatus? Quod quidem perfectissimum theologice argumentum est, apud eos utique, qui hanc gratiam consecuti sunt in eodem Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(79) Ἀπλῶς. Coisl. 1, ἀπλοῦς.

(80) Ἀνέρχεται. Coisl. 1, ἐπανέρχεται.

(81) Περικαλύψομεν, etc. Reg. bui, περικαλύψομεν καὶ φρονήσωμεν.

(82) Τῆς οἰκουμένης. Coisl. 1 addit Ἐκκλησίας, « universo Ecclesiæ cœtui. » Quæ quidem theologice, deitatis nimirum doctrinæ ac trinitatis, absolutissima professio est. Apud Græcos, θεῖα λόγια, « sacra Scriptura, » nuncupatur « theologia; » et « theologi » dicuntur, qui huic incumbunt studio, nempe qui vel scripto vel sermone « divinitatis doctrinam » prosequuntur. Hinc Gregorius, solus ex Patribus, « Theologus » est appellatus, quod nullus hanc materiam sublimiori et graviiori stylo pertractarit. Itaque qui « de Christi divinitate » sermonem instituit, is « in theologia versari » dicitur. Si autem « de Christi humanitate et incarnatione » sermo fiat, « œconomia » appellatur. Τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καλοῦμεν οἰκονομίαν, « incarnationem Dei, œconomiam Verbi appellamus. »

252 MONITUM IN ORATIONEM XIII.

I. E Doarensi sede (83), juxta Tillemontium (84), a Catholicis ejectus fuerat hæreticus antistes, cujus nomen ignoratur. In ea Gregorius uterque Eulalium, virum integritate morum, ac vita præstantissimum, qui, pertractatis antea cum laude sæcularibus negotiis, magnam sibi gloriam conquisierat, collocarunt. De hoc Eulalio inter se dissentiunt interpretes. Hallucinatur Elias, qui eum esse putat, ad quem plures exstant Gregorii epistolæ. Is enim Eulalium longo post tempore Nazianzi episcopus a Theologo jam sene est ordinatus. Alter vero, de quo hic agitur, Doarensis sedem occupavit, cum ipse Theologus noster recens Sasimorum præsul esset creatus. Huic Eulalii ordinationi interfuerunt Gregorius senior, aliique nonnulli episcopi. Non interfuit Basilius, ac ne quidem videtur expectatus; neque enim forte tempus sinebat, cum periculum esset ne cunctando hæc ordinatio ab Arianis turbaretur. Hinc Gregorius in hac oratione de Basilio loquens: « Non venimus, inquit, ut mittamus gladium, sed pacem; non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus.... sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere. » Nondum enim dissidium inter Basilium et Anthimum, de Cappadociæ in duas provincias divisione, erat compositum. Basilius namque totius provinciæ, id est utriusque Cappadociæ, caput haberi volebat. Id non ægre agnoscit Gregorius; ideoque purgat se quod Basilius præsentiam, aut saltem ab eo Eulalii ordinationis confirmationem non expectaverit.

II. Doaris, in secundæ Cappadociæ oppido, habita est hæc decima tertia oratio, circa annum 373. Maxima namque persecutionis procella jactata fuerat Doarensis Ecclesia, multumque iustitino bello exagitata. Quamobrem a gratiarum actione incipit orator, et populo de sedatis fluctuum voluminibus et bellis gratulatur. Tum, paucis de Basilio, et in hæreticos ac perturbatores ejectos, prolatis, ad novum pastorem orationem convertit, quem et monitis instruit, et debitis laudibus exornat. Cæterum Gregorius in hac oratione episcopum quemdam vehementer exagitat, « eum Dathanis et Abironis filium » appellans (n. 3) Censet Elias de Anthimo Tyauensi episcopo loqui Theologum. Verum, ut recte observat Billius, « id non satis ex hujus orationis verbis colligi potest. Imo quædam sunt, quæ hanc expositionem respuere videantur. Hæc enim verba: οὗτε τῷ ποιμένι τῷ σὺ μίγα τι ἔχαρισω, in eum quadrant, qui frustra aliquem vexare studuit, ut a quodam alio gratiam iniiret, non autem in Anthimum, qui cum infestissimum se hostem Basilio præbuerit, non video quonam pacto hæc verba ei convenire possint. Dicendum enim potius 253 fuisset. οὗτε τὸν ποιμένα τὸν σὺν μίγα τι ἔδραψας, nec pastori tuo magnam aliquod detrimentum attulisti, quam, οὗτε τῷ ποιμένι τῷ σὺ μίγα τι ἔχαρισω, nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti. » Addeamus ne quidem dici posse in priore Billii sensu, « pastori tuo, » quæsi « suum » jam Anthimus non agnoscebat, ex quo Tyanensis sedes in metropolim erecta esset.

(83) Auctor novæ ed. Op. sancti Basilii contendit, adversus Tillemontium, tunc primum Doarensis sedem constitutam fuisse, nec, ante Eulalium, ullum alium episcopum Doaris fuisse ordinatum. Vide

Basilii Vitam, tom. III novæ edit., c. 24, n. 3, pag. 116.

(84) Orationis argumentum. Tillem. tom. IX, pag. 394.

ORATIO XIII^a.ΛΟΓΟΣ ΙΓ^α,

Habita in consecratione Eulalii Doarensium episcopi.

A *Εἰς τὴν* (85) *χειροτονίαν Δοαρῶν ὁμιλία ἐκδοθεῖσα Ἐὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ.*

I. Fratres, orationem nostram accipite, quamvis perexiguam, atque a dignitate materiæ procul remotam; sed tamen Dominus Deus justo iudicio misericordiam expendere solet^a. Nam et Pauli plantationem accipit, ut Pauli, et rigationem Apollo^b,

A^a. Δέξασθε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἀδελφοί, κἀν εἰς χριστὸς ἦ, κἀν παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας λειψόμενος^c· πλην ὁμῶς σταθμίσειν οἶδεν ὁ Δεσπότης Θεὸς τῆ β-καλα χρίσει τὸν Ἐλεον (86)· δέχεται γὰρ καὶ Παύλου (87) τὴν φυτεῖαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τῆ

^a Isa. xxviii, 17. ^b I Cor. iii, 6.

^c Alias XXX; quæ autem 13 erat, nunc 23. — Habita circa annum 373.

(85) *Εἰς τὴν*, etc. In quibusdā: Προσφώνησις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῆ χειροτονίᾳ Ἐὐλαλίου ἐπισκόπου Δοαρῶν. « Allocutio in Eulalii Doarensium episcopi

ordinatione habita. »

(86) *Τὸν Ἐλεον*. « Misericordiam. » Gregorius hic per « misericordiam, » intelligit mercedem illam, quam Deus nobis rependit.

(87) *Ὡς Παύλου*. Hæc in quibusdā Germaniæ

ἰρδῆσαν, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώ-
 ου τὴν ταπεινωσιν, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἐξαγόρευ-
 σιν. Δέξασθε λόγον νεόκτιστον (88) ἐπὶ νεοκτίστω
 ποιμένι (89)· δέξασθε φωνὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ τοῖς
 ἰρωμένοις θαύμασι. Μικροὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ἐλάχιστοι
 ἐν υἰοῦς Ἰσραὴλ· εὐχαριστεῖν δὲ πλουσίως οὐδὲν κω-
 λῖσι (90) καὶ τοὺς μικροὺς. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν
 εὐφημίαν ἀποδώσουσι τῷ Θεῷ πάντως οἱ τελεώτεροι·
 ἡμεῖς δὲ τὴν κατὰ δύναμιν εἰσοίσωμεν σήμερον.
 Τοιγαροῦν ᾄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν· ὅτι θαυ-
 μαστά ἐποίησεν. Ἐκυμαίνομεθα, ἐπολεμοῦμεθα, ἐξ-
 οφθόμεθα· τὰ μὲν ἤδη παρῆν τῶν θειῶν, τὰ δὲ ἡμελ-
 λεν. Ἄλλὰ τίς ἐστησε τὴν καταγιῖδα εἰς αὐραν; Τίς
 συνέτριψεν ὄπλον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον; Τίς
 τοὺς ἐξωσμένους (91) καὶ ἀπερρήμιμένους ἡμᾶς (92)
 εἰσεδέξατο; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεός, ὁ ἐνεργήσας ταῦτα; Β
 Κύριος κραταῖός καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν
 πολέμῳ.

Β. Οὗτος ἔτεμε θάλασσαν· οὗτος ἔτρεψεν ἐν ἐρήμῳ
 λαὸν φυγάδα, ξένον ὑπερὸν χαρισάμενος· οὗτος πε-
 τραν ἐπέγαγεν· οὗτος κατεπολέμησε τὸν Ἀμαλήκ,
 χειρῶν ἀπορρήτω (93) καὶ μυστικῷ σχήματι. Τοῦτο
 γὰρ ἰσχυρὰν ἱερέως χεῖρας ἐπὶ τοῦ δρους αἰρόμεναι,
 καὶ εἰς εὐχὴν τυπούμεναι, ὃ πολλαὶ μυριάδες οὐκ
 ἰσχυρὰν. Οὗτος τελεῖν κατέσειεν ἀμάχως καὶ ἀπολέ-
 μως· καὶ, ἵνα τὰ τελευταῖα λέγω, οὗτος κατήνεγκε
 τὸν Γολιάθ (94) κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τολμήσαν-
 τα, τὸν ἐπληρόμενον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ἀπόγονον τῶν
 γιγάντων. Διὰ ταῦτα οὖν (95) ὀμοθυμαδὸν λέγωμεν·
 Εὐλόγητός Κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θή-
 ραν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν· καὶ, Χειμάρρον διήλθεν C
 ἡ ψυχὴ ἡμῶν· ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς πα-
 τίδος τῶν θηρευόντων· ἄλλα τε ὅσα ψυχὴ περιχα-
 ρῆς ἐπὶ Θεοῦ μεγαλοδωρεᾶ φέγγεται. Οὐκ ἤλθομεν
 βάλλειν (96) μάχαιραν, ἀλλ' εἰρήνην. Οὐκ ἤλθομεν
 ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου ποιμένου (97), τοῦ τῆς λαμ-
 πρᾶς προκαθεζομένου πόλεως· τιμὴν ἴσμεν, κεφα-
 λὴν γινώσκουμεν, ἅγιον καλοῦμεν, καὶ ἀδικούμε-
 νοι (98)· μόνον ἔστω φιλότεχνος, καὶ πάσης προνοῶν
 Ἐκκλησίας. Προσθήκη ἐπὶ τῶν ἐπραγματευσάμεθα,
 οὐχ ὑφαίρεισιν· αἰρετικῶν ἀνατροπῆν, οὐκ ὀρθοδόξων
 ἐλάττωσιν.

patrem filiis se præbeat, totique Ecclesiæ sedulo prospiciat. Sacerdotes et præules augere studui-
 mas, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere

Γ. Τί φης, ὦ παῖ Δαθάν (99) καὶ Ἀβειρών, καὶ D

⁸⁸ Luc. xxi, 2. ⁸⁹ Luc. xviii, 13. ⁹⁰ II Paral. xxxiii, 53. ⁹¹ Psal. xcvi, 1. ⁹² Psal. cvi, 29. ⁹³ Psal. lxxv, 4.
⁹⁴ Isa. xlv, 7. ⁹⁵ Psal. xxiii, 8. ⁹⁶ Exod. xiv, 21; xvi, 13; xvii, 6 sqq. ⁹⁷ Josue vi, 16. ⁹⁸ I Reg.
 xvi, 49. ⁹⁹ Psal. cxxi, 6. ¹⁰⁰ ibid. 5, 7. ¹⁰¹ Luc. xii, 51.

codicibus desunt, atque respicit Leuvenclaus; Bil-
 lius autem ea agnoscit, et quidem merito, cum in
 plerisque codd. legantur.
 (88) *Νεόκτιστον*. Or. 1, νεώκτιστον.
 (89) *Νεοκτίστω ποιμένι*. « Propter recens crea-
 tum pastorem. »
 (90) *Κωλύει*. Coisl. 1, κωλύσει.
 (91) *Ἐξωσμένους*. Sic tres Regg., duo Coisl. et
 Or. 1. In ed. ἔξωσμένους.
 (92) *Ἡμᾶς*. Sic duo Regg. et Comb. Editi, ὑμᾶς.
 (93) *Ἀπορρήτω*. Coisl. 1 ἀπορρήτων ἐκστάσει
 καὶ, etc.
 (94.) *Γολιάθ*. Sic duo Regg. et Or. 1. Editi Γολιάθ.

A et duo viduæ minuta ⁸, et Publicani dejectionem ⁶,
 et Manassis confessionem ⁷. Novam propter novum
 pastorem orationem accipite. Vocem, ob ea quæ
 cernimus miracula, gratias agentem, accipite.
 Parvi quidem ipsi sumus, et minimi inter filios
 Israel: at nihil prohibet, quominus parvi quoque
 affatim et copiose gratias agant. Deo sane perfectio-
 rem laudem perfectiores reddent: nos autem pro
 viribus hanc hodie offeremus. Quamobrem *cantate*.
Domino canticum novum, quia mirabilia fecit ⁸.
 Fluctibus jactabamur, bello premebamur, extrude-
 bamur, calamitates acerbitatesque multæ, partim
 urgebant, partim impendebant. Verum quis pro-
 cellam in aëram statuit, atque compressit? Quis
 confregit scutum, gladium et bellum ¹⁰? Quis nos
 expulsos atque projectos suscepit? *Nonne tu, Deus,*
qui hæc effecisti ¹¹? *Domini fortis et potens, Do-*
minus potens in bello ¹².

II. Hic mare scidit. Hic profugum populum in
 deserto aluit, novam atque inauditam pluviam elar-
 gitus; hic, ut petra fontis ritu scaturiret, fecit; hic
 per arcana et mystica manuum figuram Ama-
 leitarum copias fregit ac profligavit ¹³. Hoc enim
 sacerdotis manus in monte sublata, atque ad pre-
 cationem composita, potuerunt, quod multa homi-
 num millia perficere nequiverunt. Hic urbium mœ-
 nia **254** et propugnacula sine bello ullo et certa-
 mine concussit ac dejecit ¹⁴. Et, ut postrema com-
 memorem, hic superbum illum et arrogantem
 Goliath, atque a gigantibus oriundum, adversus
 magnum Davidem pugnam iniire ausum, prostravit ¹⁵.
 Ac proinde omnes uno animo dicamus: *Benedictus*
Dominus qui non dedit nos in captivum dentibus
eorum ¹⁶, et, *Torrentem pertransiit anima nostra*
: quasi passer erepta est de laqueo venantium ¹⁷: alia-
 que omnia, quæ anima, ob Dei munificentiam in-
 genti lætitia perfusa proloquitur. Non venimus, ut
 gladium mittamus, sed ut pacem ¹⁸. Non venimus
 in magni illius pastoris contemptum et ignominiam,
 qui splendide civitati præsidet. Honorabilem sci-
 mus, caput agnoscimus, sanctum vocamus, tametsi
 injuria affecti. Tantum, indulgentem et humanum

III. Quid ais, Fili Dathan, et Abiron, et dux mi-

(95) *Οὐν*. Addidimus codicum auctoritate.
 (96) *Βάλλειν*. Tres Regg. Or. 1, et Combef. βα-
 λείν.
 (97) *Μεγάλον ποιμένος*. Putamus hic « Basilium
 Magnum » intelligi.
 (98) *Ἀδικούμενοι*. Refert Gregorius « ideo se
 injuria affectum » a Basilio, quod cum Basilius Sa-
 simorum episcopum creasset: eadem in pluribus
 locis commemorat.
 (99) *Ὁ παῖ Δαθάν*, etc. Quem hic designet Gre-
 gorius, ambiguum. Elias Anthimum esse putat;
 immerito quidem, ut in Mon., n. 2, declaratur. Bil-
 lius, quemdam episcopum Anthimo addictum. Nu-

litaris contumax, qui adversus Moysen insurgere ausus es¹⁹, qui manus in nos, quemadmodum illi linguas in magnum illum Dei servum, immisisti? Non cohorrui? Non pudore suffusus es? Non hæc animo agitantis carnes in terram collapsæ sunt? Et postea manus has sursum ad Deum tendes? Postea dona offeres? Postea orationes pro populo fundes? Vereor equidem ne Dei gladius tamdiu rubiginem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti, et te ipsum maximo detrimento mulcisti, te ipsum videlicet a Dei gratia extraneum reddens.

IV. Ac nunc, o pastorum optime et præstantissime, ades dum, ac nobiscum, imo ante nos populum tuum accipe, quem Spiritus sanctus tibi commisit, quem angeli offerunt, quem et vita, et morum probitas, fidei tuæ credidit. Quod si per tentationes et impedimenta throni hæreditatem consequeris, non est cur tibi hoc mirum videri debeat. Nulla res magna probationis et anxietatis est expers. Natura enim ita comparatum est, ut res humiles et abjectæ facili negotio parentur, res autem sublimes et excelsæ, non nisi summo studio et difficultate. Audisti Paulum dicentem: **255** *Oportere nos per multas tribulationes introire in regnum cælorum*²⁰. Dic ipse quoque: *Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium*²¹. O insigne miraculum: *Ad vesperam demoratus est fetus, et ad matutinum latitavit*²². Sine eos, qui bellum gerunt, nugari atque ineptire, ac diducto rictu hiare, ut canes frustra oblatrantes: nos autem ne bello vexemur. Doce adorare Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, in tribus personis, in una gloria et splendore. Quod perit, exquire: quod infirmum est, corroborari: quod firmum est, serva²³. Tantam a te in spiritualibus rebus laudem nominisque gloriam efflagitamus, quantam in terrenis negotiis cognovimus. Perfectiorem armaturam a majoribus ducebimus accipies, per quam poteris ignita diaboli tela extinguere²⁴, ac sistere Domino plebem peculiarem, gentem sanctam, regale sacerdotium²⁵, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁹ Num. xvi, 1. ²⁰ Act. xiv, 21. ²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Psal. cxix, 6. ²³ Ezech. xxxiv, 4. ²⁴ Ephes. vi, 16. ²⁵ I Petr. ii, 9.

vus operum S. Basilii editor, in ejus Vita tom. III, D c. 24, n. 3. p. 146, probabilis certe, presbyterum quemdam Tyanensem, qui contra Basilium pugnaverit, et in ipsum etiam Gregorium injecerat manus, ut ab Anthimo gratiam iureret. Huic Dei gladium imprecari videtur Theologus, « ut in hac vita, inquit Elias, audaciæ suæ pœnas luens, æternis suppliciis eximatur. »

(1) *Τῷ μεγάλῳ*. Sic tres Regg. et Or. 1. Deest t̄p̄ in ed.

στρατηγῆ ἀσωφρόνιστε, ὁ κατὰ Μωϋσεως τολμήσας, καὶ χεῖρας ἐπαφείς ἡμῖν, ὡσπερ ἐκείνοι τὰς γλώσσας τῷ μεγάλῳ (1) θεράποντι; Οὐκ ἐφριξας; Οὐκ ἐν-εστράπη; Οὐκ ἐβρυσάν σοι ταῦτα διανοουμένῳ κατὰ γῆς αἱ σάρκες; Εἶτα τὰς χεῖρας ταύτας ἀνατείνας τῷ Θεῷ; Εἶτα δῶρα προσάξεις; Εἶτα ὑπερέβη λαοῦ; Φοβοῦμαι μὴ ποτε τοσοῦτον ἡ βομφαία τοῦ Θεοῦ κατωθῆ (2), καὶ ἡρεμήσειεν. Οὔτε τῷ ποιμένι τῷ σῶ μεγά τι ἐχαρίσω, καὶ σαυτὸν τὰ μέγιστα ἐζημίωσας, ἀλλοτριώσας (3) σεαυτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

Δ'. Νῦν δὲ, ὦ ποιμένων ἀριστε καὶ τελεώτατε, δεῦρό μοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν, ὃν ἐνεχείρισέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃν προσάγουσιν ἄγγελοι, ὃν ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομήεις, μὴ θαυμάσης· οὐδὲν τῶν μεγάλων ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀδασάνιστον. Ἐπεται γὰρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ βῆδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δυσκρητον. Ἦκουσας τοῦ εἰπόντος, "Ὅτι δεῖ ἡμῶς διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἰπέ καὶ αὐτός· Διήλοθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμῶς εἰς ἀναψυχήν. Ὁ τοῦ θαύματος! Τὸ ἐσπέρας ἠύλλοθη κλαυθμῶς, καὶ εἰς τὸ πρωτὸ ἀγαλλίασις. Ἐὰ ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὑλακτοῦντας διακενής· ἡμεῖς δὲ μὴ πολεμώμεθα. Αἰδασκε προσκυνεῖν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δόξῃ (4) τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητεῖ· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ λοχυρὸν φύλασσε. Τοσαύτην ἀπαιτοῦμέν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, ὄσσην ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνέγνωμεν. Τὴν μὲν σὺν τελεωτέραν ὄπλισιν δέχοιο (5) παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι' ἧς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπτρωμένα σθέσαι, καὶ παραστήσαι τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (6), ᾧ ἡ δόξα (7) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(2) *Κατωθῆ*. Rectius quam κάτω θῆ, ut Billius prius legerat et reddiderat, « deorsum Dei gladius propendeat. »

(3) *Ἀλλοτριώσας*. « Dei gratia te excludens. »

(4) *Ἐν μιᾷ δόξῃ*. « In una majestate. »

(5) *Δέχοιο*. « Accipito. »

(6) *Ἡμῶν*. Sic in pluribus codd. Deest in editis.

(7) *Δόξα*. Addunt nonnulli, καὶ τὸ κράτος, « et imperium. »

256 MONITUM IN ORATIONEM XIV.

I. Quamvis in plerisque manu exaratis codicibus, hæc oratio istum præ se fersit titulum: *Περὶ πτωχοτροφίας, De alendis pauperibus*; prætulimus tamen cum Hieronymo (8): (8) Hier. *De script. eccl.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

Gabrielio, aliisque compluribus retinere : *Περὶ φιλοπρωχίας, De pauperum amore.* Gregorius namque, si ad hujusce orationis initium attendamus, videtur per se ipse hanc eandem inscriptionem orationi imponere : *Δίξασθε*, inquit (n. 1), *τὸν περὶ φιλοπρωχίας λόγον*, « Hanc de pauperum amore orationem accipite. » Ultram autem sententiam teneamus, « nihil ferme refert, inquit Gabrielius. Utraque enim oratoris propositum clare ostendit, quod quidem est, ut doceat pauperes benevolentia et benignitate complectendos esse.... Id autem tanta Theologus doctrina et gravitate, tantaque pariter eloquentia et vi dicendi præstitit, ut qui ea non admodum afficiatur et commoveatur, is plane durus, ferreus et inhumanus dici possit. » Ita etiam sentiunt alii qui de hac oratione tractarunt, si Clericum (9) excipias. Verum contemnendus potius, quam serio refellendus est ille fastidiosus ac malevolus censor, qui « ordinem et materiæ unitatem » in hac oratione desiderat, quique « digressiones et excursus » oratori objicit. Oratio ipsa, si attente legatur, tam iniquum hac de re iudicium confutabit.

II. Hanc orationem Cæsareæ habitam fuisse una fere voce consentiunt eruditi. Si autem annum quæras, iidem ipsi inter se dissentiant; idque, fatemur, non nisi conjiciendo licet assequi. Vix enim ullam in insigni hac oratione temporis notam reperire est. Nonnullam tamen Gabrielius (collatis inter se his duobus Gregorii locis (n. 10) : « Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, » etc. Et alibi (10) : « Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponitur, homines ante mortem mortui, etc. ») videre sibi visus est, atque colligit, « satis perspicuum esse, nondum a Basilio ædificatum fuisse, » τὸ τῆς εὐσεβείας ταμίον, illud pietatis promptuarium, « cum præclara hæc et luculenta haberetur oratio; atque probabiliter conjici posse, non parum ipsam quoque ponderis ad opus tam pium perficiendum attulisse. » A Gabrielio autem dissentiunt Nicetas et Basilius scholiasta. Primus quidem ait (11) : « Eorum causa potissimum habita est oratio, qui in Basiliadis valetudinario, sacro morbo (*lepra*) laborabant; quod quidem Basilius Magnus exstruxerat, ibique collectos ægrotos curabat. » Secundus vero, id est, Basilius scholiasta, sic loquitur (12) : *τὸν προκαλεῖται τοῦτον περὶ φιλοπρωχίας λόγον ἐν τῷ πρωχίῳ ἱκπιρω-νίσθαι φασί, τῷ ἐν Βασιλειᾷ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου τυνακῆτος βασιλείου ἀπὸ Καισαρείας.* « Eum quem explicandum aggredimur de pauperum amore sermonem, pronuntiatum ferunt in pauperum domo, quæ in Basiliadi erat, a Basilio Magno, e regione Cæsareæ tum temporis ædificata. »

III. In hac opinionum discrepantia, perpensis undequaque rationibus ac 257 momentis, Nicetæ et Basili scholii sententiam tutiorem arbitramur, utpote quæ firmioribus iuxta videatur argumentis. Ac primo quidem, nihil certe clarius ac disertius a Nicetâ et Basilio dici potuit, qui procul dubio, quod traditum acceperant hic narrare censendi sunt. Deinde illorum sententia magis cum historiæ monumentis congruit. Difficultatis enim nodus in eo potissimum consistit, ut verâ ac præcise assignetur tempus in quo a Basilio Magno exstructum fuit « istud pietatis ædificium. » Probabilius autem videtur eruditis illud fuisse inchoatum anno 370, vel ad summum 371. Id probatur ex eo ipso quod anno 372, in hac domo exceptus sit Heraclides, ac proinde quod illa pauperum domus hoc ipso anno fuerit hospitibus suscipiendis idonea. Constat præterea Gregorium nostrum nullam ad Cæsarienses habuisse orationem, nisi postquam ordinatus est episcopus; quod quidem contigit, ut jam vidimus (13), circa festum Paschæ anni 372. Unde non male colligere licet hanc orationem pronuntiatam fuisse anno circiter 373.

IV. Si autem prævaleret Gabrieli sententia, certe quidem ante annum 371, ac proinde ante Gregorii ordinationem collocanda esset hæc oratio; quod sane ex dictis fieri nullatenus potuit. Itaque ex collatis a Gabrielio Gregorii locis conjicere forsân licuerit, certum jam tunc celeberrimum istud toto orbe Nosocomium; at non ita perfectum, ut « universos morbo laborantes, curatores, medicos, jumenta, deductores (14), » etc., continere posset. Unde Gregorius in hac oratione optime ac vere dicere potuit (15) : « proponitur vobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, » etc. Et rursus in Basili Magni laudatione, absolutis omnibus, et undequaque coactis sacro morbo laborantibus, licuit etiam gratulari, quod (16) « miserandum illud ac triste spectaculum » jam abesset. Non negamus tamen mirum sane videri, quod in hac oratione, nihil, nec de ædificanda illa pauperum domo, neque ædificata aut perfecta, reperiatur. Id ne verbo quidem attigit Gregorius. Unde probabiliter fieri potest, Gabrieli, propter istud Theologi de hac re silentium, in oppositam sententiam abiisse.

(9) *Bibl. univ.* tom. XVIII, p. 68.(10) *Or.* XLIII, n. 63.(11) *Comment.* in hanc orat.(12) *Initio comment.* in hanc orat.(13) *Monit.* in orat. 9.(14) *Basil.*, ep. 94.(15) *Or.* XIV, n. 10.(16) *Or.* XLIII, n. 63.

ΛΟΓΟΣ ΙΔ΄.

Περὶ φιλοπρωχίας.

A

ORATIO XIV^a.*De pauperum amore.*

Α΄. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ συμπένητες, πρωχοὶ γὰρ

I. Viri fratres ac paupertatis socii (quamvis

* Alias 16 : quæ autem 1½ erat, nunc 22. — Habita anno circiter 375.

enim, parvis adhibitis mensuris, alius alium antecellere videatur, pauperes tamen omnes reverasumus, gratiaque divina indigemus), hanc de pauperum amore orationem non anguste et jejune, sed ample et magnifice accipite, ut regni opes assequamini; ac simul orate, ut eam copiose vobis subministremus, et sermone animos vestros alamus, panemque spiritualem fame laborantibus frangamus, sive prisci illius **258** Moysis in morem, cibum e caelo pluentes ²⁶, atque angelorum panem largientes ²⁷; sive paucis panibus multa etiam hominum millia in deserto ad saturitatem usque pascentes ²⁸, velut postea Jesus fecit, verus, inquam, ille panis, et veræ vitæ auctor. Est quidem haud admodum promptum et facile inter virtutes, eam, quæ cæteras vincat, invenire, eique primas ac palmam dare: quemadmodum etiam in prout quodam plurimis et suavis floribus referto florem omnium pulcherrimum et flagrantissimum reperire, alio nimirum alias olfactum et aspectum ad se distrahente, atque tamen ipse assequi possum, ita res distinguenda et

II. Pulchra res est, fides, spes, charitas, tria hæc ²⁹; ac fidei quidem testis est Abraham, qui justitiæ laudem ex fide consecutus est ³⁰; spei, Enos, qui primus spe adductus est, ut Domini nomen invocaret ³¹, justique etiam omnes, qui propter opem ærumnas sufferunt; charitatis, divinus Apostolus, qui Israelis causa gravius aliquid adversus æ proloqui non dubitavit ³²; ac Deus etiam ipse, qui charitas appellatur ³³. Pulchra res hospitalitas; ac testis inter justos quidem Loth Sodomita ³⁴, moribus tamen haudquaquam Sodomita; inter peccatores autem Raab meretrix ³⁵, non tamen ex proposito meretrix, cui bene de hospitibus merendi studium, et laudi fuit, et saluti. Pulchra res fraternus amor, ejusque rei Jesum testem habemus, qui non modo frater noster vocari, sed etiam salutis nostræ causa supplicio affici sustinuit. Pulchra res benevolentia erga homines, ac testis est idem Jesus, qui non solum hominem propter opera bona creavit ³⁶, atque imaginem, quæ ad optima quæque dux esset, ac superna bona conciliaret, carni copulavit, sed nostri etiam causa homo factus est. Pulchra res longanimitas, quemadmodum idem ipse testatur, qui non solum angelorum legiones adver-

²⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ²⁷ Psal. lxxvii, 25. ²⁸ Matth. xiv, 15 sqq. ²⁹ I Cor. xiii, 13. ³⁰ Gen. xv, 6. ³¹ Gen. iv, 26. ³² Rom. ix, 3. ³³ I Joan. iv, 8. ³⁴ Gen. xix, 3. ³⁵ Jos. ii, 1 sqq. ³⁶ Ephes. ii, 10.

(17) *Περὶ φιλοπτωχίας*. Ita Reg. bm. Or. 2, εἰς φιλοπτωχίαν. Alii, περὶ πτωχοτροφίας, « de alendis pauperibus. »

(18) *Πλουτήσητε*. Regg. bm, pl, et Or. 2, πλουτήσητε. »

(19) *Υορτας*. Gloss. βρέχοντας.

(20) *Προσβεία*. Gloss. πρώτα.

(21) *Λειμώνι*. Gloss. λιβάδιον.

(22) *Διελέσθαι*. Reg. lu ἐλέσθαι. Reg. pl διαλέσθαι. In Oxon. desunt hæc verba: Ὡς δ' οὖν ἡμεῖς, περὶ τούτων διελέσθαι σκεπτέον οὕτως.

(23) Ὡς πρώτος, etc. « Qui primus spe adductus, ut Dei nomine vocaretur; » nempe « ut sui vocarentur filii Dei. » Sic vertit Combefisius passive.

A πάντες, καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπιθεεῖς, κἀν ἄλλοις ἄλλου προέχειν δοξῆ, μικροῖς μέτροις μετρούμενοι, δέξασθε τὸν περὶ φιλοπτωχίας (17) λόγον, μὴ πενιχρῶς, ἀλλὰ φιλοτιμῶς, ἵνα βασιλείαν πλουτήσητε (18) συνείξασθε δὲ καὶ ἡμᾶς πλουσιῶς τοῦτον ὑμῖν χορηγήσαι, καὶ θρῆψαι τῷ λόγῳ τὰς ὑμετέρας ψυχὰς, καὶ διαθρῦσαι πεινώσι τὸν πνευματικὸν ἄρτον· εἶτε ἀπ' ὠρανοῦ τροφὴν ὄντας (19), καθάπερ Μωϋσῆς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος, καὶ ἄρτον ὀγγέλων χαριζομένους· εἶτε ἄρτοις ὀλίγοις ἐν ἐρημίᾳ τρέφοντας *μέχρι κέρου* καὶ μυριάδας, καθάπερ Ἰησοῦς ὕστερον, ὁ ἀληθινὸς ἄρτος, καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς αἴτιος. Ἔσται μὲν οὖν οὐ πάντι βῆδιον τῶν ἀρετῶν τὴν νικῶσαν εὐρεῖν, καὶ ταύτη δοῦναι τὰ πρεσβεῖα (20) καὶ τὰ νικητήρια ὡσπερ οὐδὲ ἐν λειμώνι (21) πολυανθῆι καὶ εὐώδει, τῶν ἀνθρώπων τὸ κάλλιστον καὶ εὐδδέστατον, ἄλλοτε ἄλλου τῆς ὄσφρησιν καὶ τὴν ὄσφιν ἐαυτοῦ μεθέλκοντος, καὶ πρῶτον δρέπεσθαι πειθοντος. Ὡς δ' οὖν ἡμεῖς, περὶ τούτων διελέσθαι (22) σκεπτέον οὕτως.

ad primum eum decerpendum alliciente. Quantum consideranda est.

B'. Καλὸν πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· καὶ μάρτυς τῆς πίστεως Ἀβραάμ, δικαιοθεῖς ἐκ πίστεως τῆς ἐλπίδος, Ἐνώς, ὃς πρῶτος (23) ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ πάντες (24) οἱ δίκαιοι διὰ τὴν ἐλπίδα κακοπαθοῦντες τῆς ἀγάπης, ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τολμήσας τε καὶ καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὸν Ἰσραὴλ φθέγγασθαι· καὶ ὁ θεὸς αὐτὸς, ἀγάπη καλούμενος. Καλὸν ἡ φιλοξενία· καὶ μάρτυς ἐν μὲν δίκαιοις, λέει ὁ Σοδομίτης, καὶ οὐ Σοδομίτης τὸν τρόπον ἐν ἐξ ἀμαρτωλοῖς, Ῥαβὴ ἡ πόρνη, καὶ οὐ πόρνη τὴν προαιρεσιν (25), διὰ φιλοξενίαν ἐπαινεθεῖσά (26) τε καὶ σωθεῖσα. Καλὸν ἡ φιλαδελφία, καὶ μάρτυς Ἰησοῦς, οὐκ ἀδελφὸς ἡμῶν κληθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνασχόμενος. Καλὸν ἡ φιλανθρωπία· καὶ μάρτυς ὁ αὐτὸς Ἰησοῦς, οὐ ποιήσας μόνον τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ τὴν εἰκόνα (27) τῷ χῶρὶ συζεύξας ὁδηγὸν τῶν καλλίστων, καὶ τῶν ἀνωπρόβξενον, ἀλλὰ καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος. Καλὸν ἡ μακροθυμία, καὶ ὁ αὐτὸς μάρτυς, ὃς τὰς λεγεῖνας μόνον τῶν ἀγγέλων παραιτησάμενος κατὰ τῶν ἐπανισταμένων καὶ τυραννούντων, οὐδὲ τῷ Πέτρῳ μόνον ἐπιτιμήσας αἰρομένῳ (28) τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὠτίον ἀποκαταστήσας τῷ πεπληγῶτι. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ Στέφανος ὕστερον ὁ τοῦ Χριστοῦ μαθητής.

accipiendo vocem ἐπικαλεῖσθαι. Huic interpretationi, etsi recedat a communi sententia, ut ipse fatetur, favent Aquila et Theodoretus, nec non vox hebræa אֱרֵב. Et certe Adamus invocavit nomen Domini; invocavit etiam Abel, priusquam invocaretur ab Enos. Non ergo « primus » Enos « cepit invocare. »

(24) *Καὶ πάντες*. Reg. ο, πάντες δέ.

(25) *Τὴν προαίρεσιν*. Billius: « animi inductione. »

(26) *Ἐπαινεθεῖσα*, etc. « Laudata et servata. »

(27) *Τὴν εἰκόνα*. « Imaginem, » id est, « animam. »

(28) *Αἰρομένῳ*. Reg. pl, αἰρομένῳ.

ὕπερ τῶν λιθαζόντων αὐτὸν προσευχόμενος. Καλὸν ἢ πραότης, καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων μαρτυρηθέντες, καὶ ὁ τούτων διέσκαλος, οὐκ ἐρίζων, οὐδὲ κραυγάζων, οὐδὲ ἐν ταῖς πλατείαις φωνὴν προϊέμενος, οὐδὲ ζυγομαχῶν πρὸς τοὺς ἄγνους.

fudit ⁴⁰. Pulchra res **259** mansuetudo, testes sunt Moyses ⁴¹ et David ⁴², quibus pre cæteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis vocem emittens ⁴³, nec iis, a quibus ducebatur, oblectans.

Γ. Καλὸν ὁ ζῆλος, καὶ μαρτυρεῖ Φινεὺς, τὴν Μαδιανίτην (29) τῷ Ἰσραηλίτῃ συνεκκεντήσας, ἵνα (30) ἐξέλη θνείδος ἐξ υἰῶν Ἰσραὴλ, καὶ ὀνομασθεὶς (31) ἐκ τῆς προαιρέσεως· καὶ μετ' ἐκείνων, οἱ λέγοντες· *Ζηλῶν ἐζήλωκα τῷ Κυρίῳ* (32)· καὶ, *Ζηλῶ γὰρ ἡμῶς Θεοῦ ζῆλω*· καὶ, *Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεται με*· καὶ οὐ λέγοντες τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχοντες. Καλὸν ὕποπιασθῆς (33) σώματος· καὶ πειθῆτω σε Παῦλος, ἐαυτὸν ἐπι παιδαγωγῶν, καὶ φοδῶν διὰ τοῦ Ἰσραὴλ τοὺς ἐαυτοῖς θαρρόντας καὶ ἐφιέντας (34) τῷ σώματι· καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν πειράζοντα. Καλὸν προσευχὴ καὶ ἀγρυπνία· καὶ πειθῆτω σε Θεὸς ἀγρυπνῶν πρὸ τοῦ πάθους, καὶ προσευχόμενος. Καλὸν ἀγνεία, καὶ παρθενία· καὶ πειθῆτω σε Παῦλος περὶ τούτων νομοθετῶν, καὶ βραβεύων δικαίως γάμψω καὶ ἀγαμῖα, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς ἐκ Παρθένου γεννώμενος, ἵνα καὶ γέννησιν τιμῆση, καὶ προτιμῆση παρθενίαν. Καλὸν ἐγκράτεια· καὶ πειθῆτω σε Δαβὶδ, ἡνίκα τοῦ ἐν Βηθλεὲμ ἐκράτησε φρέατος, μὴ πίων, ἀλλὰ σπείσας μόνον τοῦ ὕδατος, μὴδὲ ἀνασχόμενος ἴδιαν πληρῶσαι πάθος ἐν ἀλλοτρίῳ αἵματι.

facta est, minime bibit ⁴⁴, verum aquam tantum libavit, nec adduci potuit ut sitim suam per alium cruorem expleret.

Δ. Καλὸν ἔρημία καὶ ἡσυχία (35)· καὶ διδάσκει με ὁ Κάρμηλος Ἠλίου, ἢ ἔρημος Ἰωάννου, Ἰησοῦ ἐν ὄρος, εἰς ὃ πολλάκις ἀναχωρῶν φαίνεται, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἐαυτῷ συγγινόμενος (36). Καλὸν ἡ εὐέλεια (37)· καὶ διδάσκει με Ἠλίας ἀναπαύμενος παρὰ χήρα, Ἰωάννης θριξὶ καμῆλου σκεπόμενος, Πέτρος ἀσπασίου θέρμους τρεφόμενος. Καλὸν ἡ ταπεινοφροσύνη, καὶ πολλὰ ταύτης, καὶ πολλαχόθεν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὁ πάντων Σωτὴρ καὶ Δεσπότης, οὐ ταπεινώσας ἐαυτὸν μόνον μέχρι δούλου μορφῆς, οὐδὲ τὸ πρόσωπον αἰσχύνῃ ὑποθεῖς ἐμπροσμάτων, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων λογισθεὶς, ὁ τὸν

⁴¹ Matth. xxvi, 53. ⁴² Luc. xxii, 50. ⁴³ ibid. 51. ⁴⁴ Act vii, 59. ⁴⁵ Num. xii, 3. ⁴⁶ Psal. cxxxi, 1. ⁴⁷ Isa. xlii, 2; liii, 7. ⁴⁸ Num. xiv, 7. ⁴⁹ III Reg. xix, 14. ⁵⁰ II Cor. xi, 2. ⁵¹ Psal. lxxviii, 10. ⁵² I Cor. ix, 27. ⁵³ Matth. iv, 1 sqq. ⁵⁴ Matth. xxvi, 36. ⁵⁵ Cor. vii, 25. ⁵⁶ II Reg. xxiii, 15 sqq. ⁵⁷ III Reg. xviii, 42. ⁵⁸ Luc. i, 80. ⁵⁹ Matth. xiv, 23. ⁶⁰ III Reg. xvii, 9. ⁶¹ Matth. iii, 4. ⁶² Philipp. ii, 6.

(29) *Μαδιανίτην*. Or. 2, Μαδιανίτην.

(30) *Ἴνα*. Reg. pl, ἵν'.

(31) *Καὶ ὀνομασθεὶς*, etc. «Ac inde nomen sibi fecit: inclutus, celebris evasit.»

(32) *Κυρίῳ*. Or. 2 addit, παντοκράτορι, «omnipotentie.» Ita etiam legit Billius.

(33) *ὑποπιασθῆς*. Sic omnes codices, vel etiam in quibusdam, ὑποπιασμός. In editis vero, ὑποπιασμός.

(34) *ἐφιέντας*. Sic plures Regg. et Colbert., Or. 2, et Jes. Quæ lectio, ut vulgatio, ita et probabilior

sus eos, qui impetum in ipsum faciebant, ac vim ei afferebant, recusavit ⁴⁷, nec Petrum solum, quod gladium sustulisset, objurgavit ⁴⁸, verum ei etiam, qui percussus fuerat, aurem restituit ⁴⁹. Quod etiam ipsum postea Stephanus item Christi discipulus præstitit, cum pro iis, a quibus lapidabatur, preces fudit ⁵⁰. Pulchra res **259** mansuetudo, testes sunt Moyses ⁴¹ et David ⁴², quibus pre cæteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis vocem emittens ⁴³, nec iis, a quibus ducebatur, oblectans.

III. Pulchra res zelus, testis Phinees, qui Madianitidem una cum Israelita gladio trajecit ⁴⁴, ut Israelis filios a probro et infamia vindicaret, atque ex animi instituto nomen traxit: testes etiam posuit illi, qui his verbis utebantur: *Zelo zelatus sum pro Domino omnipotente* ⁴⁵; et, *Æmulor vos Dei æmulatione* ⁴⁶; et, *Zelus domus tuæ comedit me* ⁴⁷: nec solum hoc dicebant, sed etiam sentiebant. Pulchra res corporis castigatio; id tibi Paulus persuadeat, seipsum adhuc domans et coercens ⁴⁸, ac per Israelem, iis, qui sibi ipsis fidunt, corporique indulgent, terrorem injiciens; atque adeo Jesus ipse jejunans, atque tentationem subiens, et tentatorem superans ⁴⁹. Pulchra res oratio et vigilia: hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuiti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discerpanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem honore afficiat, et virginitatem honore præferat. Pulchra res continentia; moveat te Davidis auctoritas, qui, ut Bethleemiticæ cisternæ copia ipsi libavit, nec adduci potuit ut sitim suam per alium

IV. Pulchra res solitudo et quies; idque me docet Eliæ Carmelus ⁵², Joannis desertum ⁵³, ac mons ⁵⁴ denique ille, in quem Jesum sæpe sedesisset, secumque silentio versatum esse constat. Pulchra res victus tenuitas; documento mihi est Elias ⁵⁵, qui apud viduam tegebatur, Joannes ⁵⁶, qui cameli pilis tegebatur, Petrus, qui lupinis unico asse emptis alebatur. Pulchra res humilitas, ejusque multa exempla passim exstant, ac præ aliis omnium D Salvator ac Dominus, qui non modo seipsum ad usque servi formam dejecit ⁵⁷, ac sputorum probro et contumeliæ faciem supposuit, et cum sceleratis

videtur. Ed., ἐπαφιέντας.

(35) *Ἐρημία καὶ ἡσυχία*. Nicetas: ἡ ἐν μονῶσει ἡσυχία, «in solitudine quies.»

(36) *Καὶ καθ' ἡσυχίαν ἐαυτῷ συγγινόμενος*. «Silentio secum, per solitudinis tranquillitatem, versatum.» Non bene Billius, «animo quieto.» Christus enim certe fuit semper «animo quieto,» sive extra, sive intra solitudinem.

(37) *Εὐτέλεια*. «Parcimonia, vilitas, tenuitas,» non in victu tantum, sed etiam in vestitu, ut aliata exempla demonstrant.

reputatus est ⁵⁹, is, inquam, qui mundum a peccati maculis expiabat, sed etiam discipulorum pedes in habitu servili abluit ⁶⁰. Pulchra res inopia et pecuniarum contemptio **260**; testis est Zachæus, atque etiam Christus: ille, dum Christo domum suam ingredienti omnes propemodum opes suas dono obtulit ⁶¹; hic dum diviti illi perfectam vitam hanc re desinivit ⁶². Atque, ut compendiosius adhuc de his rebus loquar, pulchra res est contemplatio, pulchra item actio; illa hinc assurgens atque ad Sancta sanctorum contendens, mentemque nostram a Jid, quod ipsi cognatum est, reducens; hæc vero Christum excipiens, eique inserviens, ac vim amoris per opera indicans.

V. Horum unumquodque una quædam salutis via est, atque ad aliquam omnino beatarum illarum et æternarum mansionum ducens: quandoquidem ut varii vitarum delectus, ita multæ quoque apud Deum mansiones sunt ⁶³, quæ cuique pro merito suo et dignitate dividuntur et distribuuntur. Ac proinde alius hanc virtutem excolat, alius illam, alius plures, alius, si fieri potest, omnes: hoc tantum agat, ut gradiatum, atque ulterius progredi studeat, ejusque, qui viam recte præmonstrat gressusque nostros regit, ac per angustam viam et portam ad cælestis beatitudinis latitudinem ducit, vestigiis insistat. Si tamen, ex Pauli, atque ipsius etiam Christi sententia et autoritate, charitas, ut summa legis et prophetarum finis, præceptorum omnium primum maximumque censenda est ⁶⁴, hujus præcipuam partem in eo sitam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum, qui nobis cognatione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et dolæamus. Neque enim ullus omnino cultus Deo perinde gratus est, ut misericordia (quandoquidem nec aliud quidquam est, quod Deo magis conveniat, utpote, quem misericordia et veritas præcedant ⁶⁵, et cui misericordia potius, quam benignitati benignitas ab eo rependitur, qui juste remittitur, atque in pondere et mensura misericordiam ponit ⁶⁷.

VI. Porro cum juxta præceptum illud, quod et cum gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere jubet ⁶⁸, omnibus pauperibus, quacunquæ de causa ærumnis et incommodis premantur, viscera aperire: et cum homines ipsi sumus, benignitatis stipem hominibus prius conferre debeamus, sive ob viduitatem ea opus habeant, sive ob amissos parentes, sive ob exsilium, sive ob dominorum **261**

κόσμον καθαίρων τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν νίπτων τοὺς πόδας ἐν δουλικῇ τῇ σχήματι. Καλὸν ἡ ἀκτημοσύνη καὶ χρημάτων ὑπεροφία· καὶ μαρτυρεῖ Ζαχαρίας, καὶ Χριστὸς αὐτός· ὁ μὲν, τῇ εἰσόδῳ Χριστοῦ, μικροῦ πάντα καρποφορήσας· ὁ δὲ, τῷ πλουσίῳ τὸ τέλειον ἐν τούτῳ περιορίσας. Καὶ συντομώτερον ἐστὶ περὶ τούτων εἰπεῖν, καλὸν θεωρία, καὶ καλὸν πράξις· ἡ μὲν, ἐντοῦθεν ἐπανιστάσα (38), καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα, καὶ τὸν κῶν ἡμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπανάγουσα (39)· ἡ δὲ, Χριστὸν ὑποδεχομένη, καὶ θεραπεύουσα, καὶ τοῖς ἔργοις (40) τὸ φίλτερον ἐλέγχουσα.

Ε'. Τούτων ἕκαστον μία τις (41) σωτηρίας ὁδὸς, καὶ πρὸς τινὰ τῶν μονῶν πάντως φέρουσα τῶν αἰωνίων καὶ μακαρίων· ἐπειδὴ ὡσπερ διάφοροι βίων αἰρέσεις, οὕτω καὶ μοναὶ (42) πολλαὶ παρὰ θεῷ, κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστῳ μεριζόμεναί τε καὶ διαιρούμεναι· καὶ ὁ μὲν τήνδε κατορθούτω τὴν ἀρετὴν, ὁ δὲ τήνδε, ὁ δὲ πλείους, ὁ δὲ τὰς πάσας, εἰ οἶόν τε· μόνον ὀδεύτω, καὶ ἐφείσθω τοῦ πρόσω, καὶ κατὰ πόδας ἐπέσθω τῷ καλῶς ὀδηγοῦντι, καὶ κατευθύνοντι, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ καὶ πύλης ἐπὶ τὸ πλάτος ἄγοντι τῆς ἐκείθεν μακαριότητος. Εἰ δὲ δεῖ Παυλῶ καὶ αὐτῷ Χριστῷ πειθόμενον, πρώτην τῶν ἐντολῶν καὶ μεγίστην, ὡς κεφάλαιον νόμου καὶ προφητῶν τὴν ἀγάπην ὑπολαμβάνειν, ταύτης τὸ κράτιστον εὐρίσκω φιλοπρωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγγχίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν πάντων (43), ὡς ἐλέω, θεὸς θεραπεύεται, ὅτι μὴδὲ οικειότερον ἄλλο τούτου θεῷ, οὐ ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται (44), καὶ ᾧ προσοιστέον (45) τὸν ἔλεον πρὸ τῆς κρίσεως· οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ φιλανθρωπία τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται παρὰ τοῦ δικαίως ἀντιμετροῦντος, καὶ τιθέντος ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ τὸν ἔλεον.

ante judicium offerenda sit ⁶⁶): nec ulla alii rei

4. Πᾶσι μὲν δὴ πτωχοῖς ἀνοικτέον τὰ σπλάγχνα, καὶ τοῖς καθ' ἠντιναοῦν αἰτίαν κακοπαθοῦσι, κατὰ τὴν, χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαίωντων, κελεύουσιν ἐντολῆν· καὶ προεισενεκτέον (46) ἀνθρώπους ὄντας ἀνθρώποις τὸν ἔρανον (47) τῆς χρηστότητος, εἴτε διὰ χρεῖαν κρήζοιεν ταύτης, εἴτε δι' ὀρφανίαν, εἴτε ἀποξένωσιν πατρίδος, εἴτε ὀμότητα δεσποτῶν, εἴτε ἀρχόντων θράσος, εἴτε φο-

⁵⁹ Isa. I, 6; LIII, 12. ⁶⁰ Joan. XIII, 5. ⁶¹ Luc. XIX, 8. ⁶² Matth. XIX, 21. ⁶³ Joan. XIV, 2. ⁶⁴ Matth. XXII, 36 sqq. ⁶⁵ Psal. LXXXVIII, 15. ⁶⁶ Ose. XII, 6. ⁶⁷ Isa. XXVIII, 17. ⁶⁸ Rom. XII, 15.

(38) Ἐπανιστάσα. Plures Regg., Or. 2, et Nicet., ἐπανιστάσα. Recte quidem. « A terrenis abducens, » ut ait Nicetas, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα, « et in Sancta sanctorum penetrans. » Alii, ἐπανιστάσα. Ed., ἀπανιστάσα.

(39) Ἐπανάγουσα. « Elevans, elevans, reducens ad superiora, quæ illi sunt cognata. »

(40) Τοῖς ἔργοις. Gab., Mont., τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, « per bona opera. »

(41) Τίς. Reg. bn, τῆς.

(42) Μοναί. Sic plures Regg., duo Coisl. et Bas. Editi vero, μονῶν.

(43) Πάντων. Reg. c, ἀπάντων.

(44) Προπορεύονται. Or. 2, προπορεύεται.

(45) Προοιστέον. Or. 2, προσαχτέον.

(46) Προεισενεκτέον. Reg. lu, προεισενεκτέον.

(47) Τὸν ἔρανον. « Humanitatis symbolum. »

ρολόγων ἀπανθρωπίαν, εἴτε ληστών μαιφονίαν, εἴτε κλεπτῶν ἀκλησίαν, εἴτε δήμευσιν, εἴτε ναυάγιον· πάντες γὰρ ὁμοίως ἔλεινοι, καὶ οὕτω (48) βλέποντες εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας, ὡς ἡμεῖς εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ἂν δεώμεθα· καὶ τούτων αὐτῶν οἱ παρ' ἄξιαν (49) κακοπαθοῦντες, τῶν ἐν ἔθει τοῦ δυστυχεῖν ὄντων ἔλεινότεροι· ἐξαιρέτως δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου διεφθαρμένοις, καὶ μέχρι σαρκῶν, καὶ ὀστέων, καὶ μυελῶν, ὡς ἡ κατὰ τιῶν ἀπειλή, βεβρωμένοις, καὶ προδομένοις ὑπὸ τοῦ μοχθηροῦ, καὶ ταπεινοῦ, καὶ ἀπίστου (50) τούτου σώματος· ὅ ῥ' πῶς συνεζύγη, οὐκ οἶδα· καὶ πῶς εἰκῶν τέ εἰμι Θεοῦ, καὶ τῷ πηλῷ συμφύρομαι (51)· ὁ καὶ εὐεκτοῦν πολεμεῖ, καὶ ἀνὶ πολέμου μόνον· ὁ καὶ ὡς σύνδουλον ἀγαπᾷ, καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀποστρέφομαι· ὁ καὶ ὡς δεσμὸν φεύγω, καὶ ὡς συγγληρόν μου αἰσχύνομαι· τῆσαι φιλοεικῶ, καὶ οὐκ ἔχω τίνα συνεργῶ πρὸς τὰ κάλλιστα χρήσωμαι (52), ὡς εἰδῶς εἰς ὃ γέγονα, καὶ ὅτι δεῖ με πρὸς Θεὸν ἀναθεῖναι διὰ τῶν πράξεων (53).

et cum bello premitur, mœrore me afficit : quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres jam non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quam ob causam procreatus sim, quodque me per actiones

Z'. Φειδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω εἴην ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρηθεὶς ταῖς πέδαις κατασπύσας, ἢ κατεχούσας εἰς ἔδαφος. Ἐχθρὸς ἐστὶν εὐμενῆς, καὶ φίλος ἐπίδουλος. Ὡ (54) τῆς συζυγίας καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως! Ὁ φοβούμαι περιέπω (55), καὶ ὁ στέργω δέδοικα· πρὶν πολεμῆσαι, καταλλάσσομαι· καὶ πρὶν εἰρηνεῦσαι, δίσταμαι. Τίς ἢ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον (56); Ἡ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ, καὶ ἄνωθεν βεύσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἄξιαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωριζόμενοι (57) καταφρονῶμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλη καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν δεῖ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζυγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος· ἵνα εἰδῶμεν (58) οἱ αὐτοὶ μέγιστοί τε ὄντες καὶ ταπεινότατοι, ἐπίγειοι καὶ οὐράνιοι, πρόσκαιροι καὶ ἀθάνατοι, κληρονόμοι φωτὸς καὶ πυρὸς, εἴτ' οὖν σκότους, ὁποτέρως (59) ἂν νεύσωμεν; Τοιοῦτον τὸ κρᾶμα ἡμῶν, καὶ διὰ ταῦτα, ὡς γοῦν ἐμοὶ καταφαίνεται, ἴν' ὅταν ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν εἰκόνα, διὰ τὸν χοῦν στελλώμεθα. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ βουλόμενος (60) φιλοσοφείτω, καὶ ἡμεῖς γε συμφιλοσοφήσομεν (61) εὐκαιρότερον.

⁶⁰ Isa. i, 18.

(48) Ὁῦτω. In pluribus, οὕτως.

(49) Οἱ παρ' ἄξιαν. Nicetas : παρὰ τὴν τύχην ἧς ἦσαν ποτε, « præter eam : fortunæ conditionem in qua quondam versabantur. » Docet hic Gregorius, eos qui ex altiori dignitate et fortunæ gradu in miseriam delapsi sunt, majori miseratione dignos, quam eos qui rebus adversis sunt assueti. « Nihil enim est tam miserabile, » ait Cicero, « quam ex beato miser. » Bill. « præter dignitatem. »

(50) Ἀπίστου. Colb. 1, ἀπλήστου, « insatiabili. »

(51) Συμφύρομαι. « Commiscear. »

(52) Χρήσωμαι. Sic Reg. hu. Alii, χρήσομαι.

(53) Διὰ τῶν πράξεων. Reg. hu et Gabr., δι' ἀγα-

A sæviliam, sive ob præsidium acerbitatem, sive ob eorum, qui legendis tributis præsumt, inhumanitatem et importunitatem, sive ob cruentam prædonum immanitatem, sive ob inexplebilem furum aviditatem, sive ob honorum proscriptionem, sive ob naufragium; omnes enim similiter miserabiles sunt, sicque in manus nostras intulerunt, ut nos in Dei manus, cum re aliqua egemus; atque ex ipsis rursus, ii qui indigne afflicti sunt, miserabiliores sunt quam ii qui calamitatibus assueverunt: tum vero nos ii præcipuo quodam miserationis affectu permovere debent, qui sacro morbo corrupti sunt, et ad carnem usque, atque ossa, et medullas (quod quibusdam Scriptura ⁶⁰ minatur) exesi consumptique, atque ab hoc ærumnoso, et abjecto, ac infido

B corpore prodi: cui quonam modo conjunctus sim, haud equidem scio: nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum cæno voluer: quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me læcessit, et ut conservum amo, et ut inimicum odi atque aversor: quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quam ad Deum ascendere oporteat

VII. Sin contra ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam, compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo, amplector; quod amo, pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruam, ab eo disideo. Quanam sapientia, quonam magno et arcano consilio mihi hoc accidere dicam? An hoc Deus agit, ut cum ipsius pars simus, atque superne fluxerimus, ne ob dignitatem nostram nosipsos efferentes atque attollentes, Creatorem contemnamus, in ea, quæ nobis adversus corpus est, lucta et dimicatione, ab eo nunquam oculos dejiciamus; atque ita infirmitas illa, quæ nobis copulata est, dignitatem nostram frenet atque coerceat; ut intelligamus nos maximos simul atque **262** abjectissimos esse, terrenos et cælestes, caducos et immortales, lucis et ignis, sive etiam tenebrarum hæredes, prout in hoc vel illud nobis propendere contigerit? Hæc nostra temperatio est, atque ob has causas, quantum quidem ipse

θῶν πράξεων, « per bona opera. »

(54) Ὡ. Sic Reg. hu. Editi vero, ὦ.

(55) Περιέπω. « Foveo, curo. »

(56) Τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; « Quodnam hoc magnum mysterium? »

(57) Καὶ μετεωριζόμενοι. Hæc desunt in Reg. c.

(58) Ἴνα εἰδῶμεν. Reg. quatuor, ἴν' εἰδῶμεν.

(59) Ὁποτέρως. Or. 2, ὁποτέρως [haud emendate].

(60) Ὁ βουλόμενος. Sic quatuor Regii. Deest ὁ in ed.

(61) Συμφιλοσοφήσομεν. Reg. hm, συμφιλοσοφήσωμεν.

prospicere possum, ut cum imaginis dignitas nobis animos extulerit, pulvis eosdem deprimat contra-
hatque. Sed de his qui volet philosophetur, nosque etiam commodiore tempore simul philosophabimur.

VIII. Nunc vero, quod carni meæ, meæque infirmitati in aliorum calamitatibus condolens, dicere institueram, faciendum nobis est, fratres, ut cognatum et conservum corpus curemus; etsi enim illud ut inimicum accusaverim ob eas quas affert animi perturbationes, tamen propter connexionis hujus auctorem, velut amicum complector. Et quidem curemus non minus aliorum corpora, quam suum quisque corpus, seu comoda valetudine sit, seu eodem morbo consumatur. *Omnes enim unum in Domino sumus, sive dives, sive pauper, sive servus, sive liber*⁷⁰, sive sanus, sive æger corpore, atque unum omnium caput, ex quo omnia, Christus. Quodque membra inter se sunt, hoc quisque alteri, atque omnibus omnes. Ac proinde minime committendum est, ut eos, qui prius in communem infirmitatem inciderunt, contemnamus et negligamus; nec magis gaudendum nobis est, quod comoda valetudine utimur, quam legendum, quod fratres misera et afflicta. Quin potius ita existimare debemus, carnis et animarum nostrarum salutem in hoc uno positam esse, ut eos humanitate ac misericor-

IX. Alii quidem hoc solo nomine miserabiles sunt, quod inopia laborent, quam fortasse, vel tempus, vel labor, vel amicus, vel propinquus, vel temporis mutatio sustulerit: his autem nihilominus hæc quoque gravis est, imo eo etiam gravior, quod una cum carne, et laboris suscipiendi, et sibi ad necessarios vitæ usus opem ferendi facultas crepta sit, magisque semper apud ipsos prævaleat morbi metus, quam spes salutis. Ex quo efficitur, ut parum admodum auxilii illis spes afferat quæ afflicta et calamitosa unum est remedium. Ad paupertatem accedit morbus, alterum malum, et quidem atrocissimum, ac votis omnibus aversandum, atque ejusmodi, ut **263** apud multos, cum aliquid mali cuiquam imprecari cupiunt, nihil sit expromptius. Tertium, quod plerique eos nec adire nec intueri sustinent, sed fugiunt, horrent, et aversantur; atque id morbo ipso illis acerbius est, cum ob calamitatem exosos etiam et invisos se esse sentiant. Equidem ipse eorum miseriam non sine lacrymis fero, ac recordatione ipsa perturbor. Idemque vobis accidat, velim, ut lacrymis lacrymas fugiatis. Nec vero dubito, quin ex his, qui adsunt,

⁷⁰ Rom. xii, 5.

(62) *Et γὰρ καὶ ὡς ἐχθροῦ κατηγορήσα διὰ τὸ πάθος*, etc. A Gregorii mente et textu videtur aberrare Billius, qui locum hunc sic interpretatur: «Etsi enim me animi affectus eo abripuit, ut illud tanquam inimicum et infestum accusarem,» etc.

(63) *Τὰ τῶν*. In quibusdam, τὰ τοῦ.

(64) *Ἢ ἕκαστον*. Or. 2, Reg. c, ἢ ἐκάστῳ.

(65) *Αὐτῆς*. Deest in Or. 2.

(66) *Ἐὺ ἡμῖν ἔχει*. Plerique codices, ἡμῖν εὖ ἔχει.

(67) *Τάχ' ἄν*. Tres Regg., τάχα ἄν.

(68) *Λύσαις*. Or. 2, λύσεις.

(69) *Ὅν ἔχουσιν*. Hæc desunt in Regg. bm, ph,

H'. Νυνὶ δὲ, ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὤρμησε, τῶν ἐμῶν περιαλιγούντι σαρκῶν, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἐν ἄλλοις πάθεισι, θεραπευτέον, ἀδελφοί, τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόδουλον. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ἐχθροῦ κατηγορήσα διὰ τὸ πάθος (62), ἀλλὰ καὶ ὡς φίλου περιέχουμαι διὰ τὸν συνδήσαντα καὶ θεραπευτέον οὐχ ἦτον τὰ τῶν (63) πλησίον, ἢ ἕκαστον (64) τὸ ἑαυτοῦ, τῶν τῆ ὑγιαίνοντων, καὶ τῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς (65) νόσου δάπανωμένων. Πάντες γὰρ ἐν ἑσμερ ἐν Κυρίῳ, εἴτε πλούσιος, εἴτε πένις, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος, εἴτε ὑγιαίνων, εἴτε πονηρῶς ἔχων τοῦ σώματος καὶ μία κεφαλὴ πάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα, Χριστός· καὶ ὅπερ ἐστὶν ἀλλήλοις τὰ μέλη, τῷτο ἕκαστος ἐκάστῳ, καὶ πᾶσιν ἅπαντες· οὐκουν περιοπτεῖον, οὐδὲ ἀμελητέον τῶν προεμπροσθέντων εἰς τὴν κοινὴν ἀσθένειαν· οὐδὲ ἀγαπητέον μᾶλλον, ὅτι εὖ ἡμῖν ἔχει (66) τὰ σώματα, ἢ πενθητέον, ὅτι ἄλλως τοῖς ἀδελφοῖς· καὶ ἠγεῖσθαι μίαν ἀσφάλειαν εἶναι τῶν ἡμετέρων σαρκῶν καὶ ψυχῶν, τὴν εἰς ἐκεῖνους φιλαθροῦσαν· σκοπῶμεν δὲ οὕτως.

uno positam esse, ut eos humanitate ac misericor-

Θ. Τοῖς μὲν ἄλλοις ἐν μόνον ἐλεεινὸν, τὸ τῆς ἀπορίας· ὁ τάχ' ἄν (67) ἢ χρόνος, ἢ πόνος, ἢ φίλος, ἢ συγγενής, ἢ καιροῦ μεταβολὴ λύσαιεν (68). Τοῖς δὲ τοῦτο μὲν οὐδενὸς ἦτον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ τοῦ πονεῖν καὶ βοηθεῖν ἑαυτοῖς οὐκ ἔχουσιν (69), εἰς τὰ ἀναγκαῖα μετὰ τῶν σαρκῶν ἀφήρηται, καὶ μείζων αἰ τῆς ἀσθενείας αὐτοῖς μᾶλλον ὁ φόβος, ἢ ἡ τῆς ὑγείας (70) ἐλπίς· ὥστε μικρὸν γοῦν τι (71) βοηθεῖσθαι παρὰ τῆς ἐλπίδος, ἢ μόνον (72) τοῖς ἀτυχοῦσιν ἐστὶ (73) φάρμακον. Παρὸς δὲ τῆς πενίης, καὶ ἡ νόσου κακὸν δεῦτερον, καὶ κακῶν τὸ ἀπευκτότατον, καὶ βαρύτερον, καὶ εἰς κατάραν τοῖς πολλοῖς προχειρότατον. Καὶ τρίτον, τὸ μὴ (74) προσιτοῦς αὐτοῦς εἶναι, μῆδὲ θεατοῦς τοῖς κλειστοῖν, ἀλλὰ φευκτοῦς, καὶ βδελυκτοῦς, καὶ ὅλον ἀποτροπαίους· ὁ καὶ τῆς νόσου τοῦτοις βαρύτερον, ὅταν αἰσθωνται διὰ τὴν συμφορὰν καὶ μισοῦμενοι. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ δάκρυτι φέρω τὸ τούτων πάθος, καὶ τῆ μνήμη συγγένομα· πάσχετε (75) δὲ καὶ ὑμεῖς ταυτὸν, ἵνα τοῖς δάκρυσι τὰ δάκρυα φύγητε· καὶ πάσχουσί γε, οἷδ' ἐτι, τῶν παρόντων ὅσοι φιλόχριστοι καὶ φιλόπτωχοι, καὶ Θεοῦ, καὶ παρὰ Θεοῦ (76) τὸ ἐλεεῖν ἔχοντες· μάρτυρες δὲ καὶ ὑμεῖς (77) τοῦ πάθους.

D allisque melioris notæ codicibus, non male; his enim ommissis, planior sit oratio.

(70) Ὑγείας. Plures eodd., ὑγίαιας.

(71) Τι. Deest in Reg. a, bm, ph.

(72) Ἢ μόνον. Reg. c, ἢ μόνῃ. In Par. ed., ἢ μόνον [male].

(73) Ἐστὶ. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(74) Μή. Or. 2, μῆδὲ

(75) Πάσχετε. Reg. bm. Mont., συμπάσχετε.

(76) Καὶ Θεοῦ, καὶ παρὰ Θεοῦ. «Dei erga se, et Dei erga alios.» Ita in notis Sancyg.

(77) Ὑμεῖς. Sic Reg. ph, Or. 2, etc. Male in ed., ἡμεῖς.

perinde afficiantur, quiconque Christi ac pauperum amantes sunt, Deique, et a Deo misericordiam habent. At calamitatis etiam testes vos ipsi estis.

Γ. Πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν καὶ ἔλεεινὸν, καὶ πᾶσι, πλὴν τῶν εἰδῶτων, ἀπιστον, ἐθρωποὶ νεκροὶ καὶ ζῶντες, ἡκρωτηριασμένοι τοῖς πλείστοις τοῦ σώματος μέρεσι (78), μὴθ' (78*) οἰτινές ποτε ἦσαν, μὴδὲ ὄθεν εἰσὶ μικροῦ γινωσκόμενοι· μᾶλλον εἰ τῶν ποτε ἀνθρώπων ἀθλία λείψανα· πατέρας (79), καὶ μητέρας, καὶ ἀδελφούς, καὶ τόπους, ἐαυτῶν γνωρίσματα λέγοντες· Ἐγὼ τοῦ δεινός, καὶ ἡ δεινὰ μοι μήτηρ, καὶ τότε μοι νομομα, καὶ σύ μοι φίλος ποτὲ καὶ γνώριμος. Καὶ τοῦτο πράττουσιν, οὐ γὰρ ἔχουσι τῷ καλαιῷ χαρακτήρι γινώσκεισθαι (80)· ἀνθρωποὶ περιχεκομμένοι, καὶ περιηρημένοι χρήματα (81), συγγένειαν, φίλους, αὐτὰ τὰ σώματα· ἀνθρωποὶ μόνου τῶν πάντων (82) ἐλεοῦντές τε ἐαυτοῦς, καὶ μισοῦντες ἑαυτοῦς· οὐκ ἔχοντες πότερα μᾶλλον θρηνησῶσι (83), τὰ μηκέτ' ὄντα τοῦ σώματος, ἢ τὰ μένοντα (84)· εἷσα προανάλωσεν ἡ νόσος, ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται. Τὰ μὲν γὰρ ἀνήλωται (85) δυστυχῶς, τὰ δὲ σώζεται δυστυχέστερον· τὰ μὲν οἴχεται πρὸ τῶν τάφων, τὰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ παραδώσων ταφῇ (86). Καὶ γὰρ ὁ λίαν χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος, τοῦτοις ἐστὶν ἀναληγτότατος· κἀνταῦθα μόνον ἐπελαθόμεθα σάρκες ὄντες, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως περιχειμεῖται· καὶ τοσοῦτου δέομεν (87) θεραπεύειν τὸ συγγενές, ὥστε καὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ἀσφάλειαν τῶν τούτων φυγῆν νομιζόμεν. Καὶ νεκρῷ μὲν ἥδη προσηλθέ τις καλαιῷ, καὶ τούτῳ τυχὸν ὀδωδότι, καὶ ζῶν ἀλόγων ἠνεγκεν ὀδωδότα σώματα, καὶ βορβόρου πηχθεὶς ἠνέσχετο· τούτους δὲ κατὰ κράτος φεύγομεν (ὡ τῆς ἀπανθρωπίας!), ὅτι καὶ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς σπῶμεν ἀέρα, μικροῦ δυσχεραίνοντες.

reantur, brutorumque animantium corpora fetore odore plena perferant, ac cæno perfusi æquo animo id ferant: nos contra hos maxima celeritate fugimus quod eundem cum ipsis aerem trahamus, indigne ferentes

ΙΑ'. Τί πατὴρ γνησιώτερον; καὶ τί μητὴρ συμπθέστερον; Ἄλλ' ἀπακλισθή γε τούτοις καὶ ἡ φύσις· καὶ πατὴρ παῖδα τὸν ἐαυτοῦ, ὃν ἐγέννησεν, ὃν ἀνέθρεψεν, ὃν ὀφθαλμῶν βίον μόνον ἔχειν ἐνόμισεν, ὑπὲρ οὐ πολλὰ εὐφ' καὶ πολλὰς προσηύξατο, τούτων ὀδύρεται μὲν, ἀπελαύνει δὲ, τὸ μὲν ἐκῶν, τὸ δὲ τυραννόμενος. Καὶ μήτηρ μέμνηται μὲν τῶν ὀδύων, καὶ τὰ σκλάβηνα σπαράσσεται, καὶ ἀνακαλεῖται λίαν ἐλεεινῶς, καὶ προβεῖσα θρηνεῖ, καθάπερ τεθνηκότα τὸν ζῶντα (88)· τέκνον, λέγουσα, δυστυχὲς καὶ ἀθλίας μητρός, ὃ μοι συνεμερίσατο πικρῶς ἢ νόσος· τέκνον ἐλεεινὸν, τέκνον οὐ γνωρίζόμενον, τέκνον, ὃ κρημνοῖς καὶ ὄρεσι καὶ ἐρημίαις ἀνεθρεψάμην (89)·

¹¹ Gen. vi, 3.

(78) Μέρεσι. Forte, μέλεσι. Edit.

(78*) Μήθ'. Reg. hm, ph. Or. 2, μὴδ' [rectius].

(79) Πατέρας. Coisl. 1 addit, καὶ πάππους.

(80) Γινώσκεισθαι. Reg. c, Mont., γνωρίζεσθαι.

(81) Χρήματα. Reg. c, κτήματα, «prædiis.»

(82) Πάντων. Or. 2, πάντων.

(83) Θρηνησῶσι. Reg. a, Or. 2, θρηνησοῦσι, [male].

(84) Μένοντα. Or. 2, μέναντα.

X. Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, plurimis corporibus partibus mutilati, sicque affecti, ut fere, nec quoniam olim fuerint, nec unde, agnoscat; imo, ut rectius loquar, miseræ veterum hominum reliquæ; patres, et matres, et fratres, ac loca ex quibus agnosci queant, proferentes: ego illo patre natus sum, hac matre procreatus, hoc mihi nomen est, tu mihi quondam amicus et familiaris: idque idcirco faciunt, quod ex veteribus oris lineamentis jam agnosci nequeant: homines accisi, ac pecuniis, genere, amicis, adeoque corporibus ipsis spoliati; homines soli ex omnibus mortalibus æque sese et misericordia et odio prosequentes; nec satis constitutum habentes, utras tandem corporis partes magis deplorent, præcisasne et extinctas, an in corpore adhuc remanentes; easne, quas morbus absumpsit, an eas, quæ morbo reliquæ sunt. Illæ quippe misere absumptæ atque confectæ sunt; hæ vero miserius conservantur: illæ ante sepulcrum interierunt; has nemo est qui sepulcro condat. Nam optimus et humanissimus quisque, his durissimum atque inhumanissimum se præbet; atque hic solum nos carnem esse¹¹, et humilitatis corpus gerere obliviscimur: tantumque ab eo absumus, ut eos, qui cognationis vinculo nobiscum conjuncti sunt, curemus, ut corporum quoque nostrorum salutem in eorum fuga atque aversione positam esse existimemus. Cumque non desint, qui ad vetus atque etiam fortasse foetidum cadaver accedere non ve-

XI. Quid patre sincerius? Quid matre ad miserationem propensius? At his ipsa quoque natura præclusa est: ac pater filium suum, quem genuit, quem educavit, quem se unicum vitæ oculum habere existimavit, pro quo multas ad Deum sæpenu-mero preces fudit; hunc, inquam, luget quidem ille, cæterum abigit, partim libens, partim invitæ. Ac rursum mater suos quidem in pariendo dolores recordatur, ac visceribus dilaniatur, et miseranda admodum voce natum appellat, atque ob oculos positum, vivum tanquam mortuum luget: Fili miser, inquit, et miseræ matris, quem morbus mecum acerbe partitus est: filii miser, filii jam ignote,

D (85) Ἀνήλωται. Reg. a, c, d, Or. 2, etc., ἀνέλωται.

(86) Ταφῇ. Or. 2, τῇ ταφῇ. Billius: «sepultura officiat.»

(87) Τοσοῦτου δέομεν. Ita Reg. c. Alii, τοσοῦτερον [ininus recte]. Or. 2 et Mont., τοσοῦτον ἀποδέομεν.

(88) Τὸν ζῶντα. Ita plerique Reg. et Coisl. 1. Editi, τὰ ζῶντα.

(89) Ἀνεθρεψάμην. Reg. a, c, d, ἐθρεψάμην.

filii, quem præcipillis et montibus ac solitudinibus A alui; cum feris habitabis, tibi que petra tectum erit, atque ex mortalibus ii duntaxat te aspicient, qui pietate excellunt. Atque etiam miserabilia hæc Jobi verba inclamat: Quare in matris vulva creatus es, atque ex ventre egressus es, ac non statim peristi⁹⁰, ut mors cum ortu concurreret? Quare non præmature abscessisti, priusquam hujus vitæ mala degustares? *Quare exceptus genibus? Cur lactatus uberibus*⁹¹, cum miseram vitam ac morte gravio- rem acturus esses? Atque his verbis utitur, vimque lacrymarum profundit; ac complecti quidem eum et exosculari misera cupit, sed filii carnem ut inimicam et hostilem pertimescit. Ab universa autem plebe clamores et insectationes, non adversus ini- quos et sceleratos, sed adversus miseros et calamito- sos excitantur. Ac cædis quidem crimine constrictum non deest qui conturbarnalem sibi adsciscat, et qui adulterum non solum tecto excipiat, sed etiam ad mensam admittat, ac sacrilegum vitæ socium adhibeat, cum iisque, a quibus male aliquo affec- tus est, amicitiaæ fœdus ineat: hujus contra, a quo nullam injuriam accepit, morbum, non secus ac crimen quoddam, aversatur. Ita melior vilii quam homine dignam amplectimur, humanitatem autem B namur.

XII. Urbibus ejiciantur, arcentur ædibus, foro, conciliis, viis, publicis conventibus, convivis, o ingentem calamitatem! ipsa 265 etiam aqua; nec ipsi quidem fluunt fontes, aliis hominibus commu- nes, nec flumina ipsa nihil spurcitiei ab his contra- here creduntur; quodque maxime mirandum est, quos ut piacula submovemus, eorum, ut nihil nobis molestiæ inferentes, ad nos rursum conver- timus, non domicilium ipsis tribuentes, non neces- sarios cibos, non vulneribus medicinam, non veste morbum eorum pro viribus obtegentes. Ac proinde noctu et diu vagantur, inopes, et nudi, ac tecto carentes, morbum ostendentes, vetera commemo- rantes, Creatoris opem implorantes, alii aliarum membris, pro iis quibus carent, mutuo utentes, cautus ad misericordiam pertrahentis artifices, paululum quiddam panis postulantes, aut paramper obsonii, aut lacerum aliquem et detritum pannum,

⁹⁰ Job III, 11. ⁹¹ ibid. 12.

(90) Πέτρα. Reg. c, πέτραι.

(91) Εὐσεβέστατοι. Eremitas et solitarios in des- ertis vitam agentes intelligit Gregorius.

(92) Ἐκ γαστροῦ. Reg. a, ἐκ κοιλίας.

(93) Εὐθύς. In quibusdam, εὐθέως.

(94) Τί δέ σοι συνήτησε, etc. Reg. c, συνή- τησάν σοι. Bill. « quare tibi genua inter se juncta sunt? Quorum ubera susxisti? » Elegantem Vulgatæ interpretationem prætulimus.

(95) Ἀθλίως. Reg. c addit, οὕτως.

(96) Περιπτύξασθαι. Or. 2, περιπτύξεσθαι [male].

(97) Κατά. Sic Reg. hu, Coisl. 1, et Or. 2. Deest κατά in pluribus Regg. Ed., μετά.

(98) Διασθεϊκός. Reg. d, διασθεϊσι.

(99) Ἀπεστράφη. In quibusdam, ἀντεστράφη [male].

μετά θηρίων οικήσεις, καὶ σκέπη σοι πέτρα (90), καὶ τῶν ἀνθρώπων μόνον ἔβονται σε οἱ εὐσεβέστατοι (91)· καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἰώβ ἐλαεινὰ ῥήματα ἐπιφθέ- γεται· Ἴνα τί γὰρ ἐπλάσθης ἐν κοιλίᾳ μητρὸς, ἐκ γαστροῦ (92) δὲ ἐξήλθες, καὶ οὐκ εὐθύς (93) ἀπέλω, ὡς συνδραμεῖν τῇ γεννήσει τὸν θάνατον; Ἴνα τί δὲ οὐκ ἀπῆλθες ἄωρος, πρὶν γεύσασθαι τῶν τοῦ βίου κακῶν; Ἴνα τί δέ σοι συνήτησε (94) γόνατα; Τί δέ σοι τὸ θηλάσαι μαστοῦς, ἀθλίως (95) ζήσε- σθαι μέλλοντι, καὶ ζωὴν θανάτου χαλεπωτέραν; Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ ἐπαφίησι πηγὰς δακρῶν, καὶ περι- πτύξασθαι (96) βούλεται μὲν ἡ δυστυχῆς, φοβεται δὲ τὰς τοῦ παιδὸς σάρκα ὡς πολεμίας. Πάνδημοι δὲ κα- ταβοήσεις τε καὶ διώξεις, οὐ κατὰ τῶν ἀδικούντων, ἀλλὰ κατὰ (97) τῶν δυστυχοῦντων γίνονται. Καὶ φ- νεὰ μὲν ἦδη τις συνακρίσατο, καὶ μοιχῶ μετέδωκεν, οὐ στέγης μόνον, ἀλλὰ καὶ τραπέζης, καὶ βίου κοι- νωνῶν τὸν ἱερῶσλον ἐλετο, καὶ τοὺς αὐτῶν τι διατε- θεϊκός (98) κακὸν ἐσπέισατο· τοῦ δὲ τὸ πάθος, ὡς ἔγκλημα, μὴ δὲν λυπησαντο ἀπεστράφη (99). Καὶ πλεόν (1) ἔχει νόσου κακία· καὶ τὸ μὲν ἀπάθρω- πον ὡς ἐλευθέριον ἠσπασάμεθα, τὸ δὲ συμπαθὲς ὡς αἰσχρὸν ἠτιμάσαμεν.

morbi conditio est; atque inhumanitatem ut libero et misericordiam, ut turpem et inhonestam, asper- namur.

IB'. Ἀπελαύνονται πόλει, ἀπελαύνονται οἰκίῳ, ἀγορᾶς (2), συλλόγων, ὁδῶν, πανηγύρεων, συμπόσιων. (ὦ τοῦ πάθους!) αὐτοῦ τοῦ ὕδατος· οὐτε πηγὰι μέ- νουσαι, τοῦτοις κοιναὶ πρὸς (3) τοὺς ἄλλους ἀνθρώ- πους, οὐτε ποταμοὶ πιστεύονται μὴδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ μολυσμένου· καὶ τὸ παραδοξότατον (4), ὡς ἔφη μὲν ἀπελαύνομεν, ὡς δὲ οὐδὲν λυποῦντας πάλιν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστρέφομεν (5), οὐκ οἰκητιν ἀπώ- μοντες, οὐ τὰς ἀναγκαίας τροφὰς, οὐ θεραπείαν τοῖς τραύμασιν, οὐ σκέπη τὴν νόσον εἰς δύναμιν περιστέ- λοντες. Διὰ τοῦτο περιπλανῶνται νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἄποροι, καὶ γυμνοὶ, καὶ ἀνέστιοι, τὴν νόσον ἐπιει- κνύντες, τὰ ἀρχαία ἐκδιηγούμενοι, τὸν Πλάστον ἐπι- δοώμενοι, χρώμενοι τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων, σοφιστὰι μελῶν ἐλκόντων ἔλεον, ἄρτου τι μικρὸν αἰτοῦντες, ἢ ὕφου τι (6) βραχύτατον, ἢ ῥάκος τι τρύχινον, βοήθημα τῆς αἰσχύνης, ἢ παραμυθίαν τοῖς ἔλασι (7). Καὶ φιλόθρωπος οὗτος αὐτοῖς, οὐχ

D (1) Πλεόν. Or. 2, κλειόν [f. pro πλειόν].

(2) Ἀγορᾶς. Chryss., ἀγορῶν.

(3) Πηγὰι μένουσαι, τοῦτοις κοιναὶ πρὸς ... Ver- tit interpret quasi legisset: Πηγὰι μένουσαι τοῦτοις, κοιναὶ πρὸς ... Edit.

(4) Παραδοξότατον. Or. 2 addit: οὐ δ' ἂν ὦσιν· et Gab. ὅπου ἂν ὦσιν, « ubicunque fuerint, ut pe- ssem horreimus, » etc.

(5) Ἐπιστρέφομεν. Schol.: Δι' ὧν οὐ ποιοῦμεθα αὐτῶν πρόνοιαν, πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναγκάζομεν ἐπιστρέφειν· « Eo quod eorum curam non gerimus, illos ad nos redire compellimus. »

(6) Ἡ ὕφου τι. Unus Reg., ἢ ὕφον τι. In Par., ἢ ὕφου τό, etc.

(7) Βοήθημα ... ἔλασι. Billius, « quo pudendis corporis partibus auxilium, aut ulceribus solatium ferant. »

ἢ πρὸς τὴν χρεῖαν ἤρκεσεν, ἀλλ' ὅστις μὴ πικρῶς ἀπεπέμφατο. Οἱ πολλοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ ὑπ' αἰσχύνης τὰς πανηγύρεις φεύγουσιν, αὐτὸ (8) μὲν οὖν τούναντιν εἰς ταύτας ὠθοῦνται διὰ τὴν χρεῖαν· ταύτας δὲ λέγω τὰς πανδημούς (9) καὶ ἱεράς, ἃς ἡμεῖς ἐπὶ θεραπειᾷ τῶν ψυχῶν ἐξεύρομεν (10), ἢ κατὰ τι μυστήριον συνιόντες, ἢ τοῖς μάρτυσι τῆς ἀληθείας πανηγυρίζοντες, ἔν' ὧν τοὺς ἀγῶνας τιμῶμεν, μιμώμεθα καὶ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ αἰσχύνονται μὲν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν συμφορὰν, ὄντες ἄνθρωποι, καὶ βούλωντ' ἂν ὄρεσιν, ἢ κρημνοῖς, ἢ ὕλαις, ἢ τὸ τελευταῖον νυκτὶ καὶ σκότῃ περικαλύπτεσθαι· ῥιπτοῦνται δὲ ὅμως εἰς μέσον, φόρτος ἐλεινός, καὶ δακρυῶν ἕξις. Τοῦτο μὲν ἴσως καὶ κατὰ λόγον, ἵνα ἡμῖν ὡς τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπομνήματα, καὶ πείθωσι μηδὲν τῶν παρόντων καὶ ὀρωμένων, ὡς ἐστῶσι (11), προστίθεσθαι. ῥιπτοῦνται δὲ, οἳ μὲν ἐπιθυμία φωνῆς ἀνθρωπίνης, οἳ δὲ προσόψεως, οἳ δὲ ἵνα βραχέα ζωῆς ἐφόδια παρὰ τῶν προφώντων συλλέξωται, πάντες δὲ ἵνα τι πράους γεύονται (12) τοὺς αὐτῶν θρήνους δημοσιεύσαντες.

Irumpunt autem alii, ut optatam hominum vocem audiant : alii, ut eorum ora aspiciant : alii, ut exigua vitæ subsidia ab iis, qui luxu deliciisque diffuunt, colligant : omnes autem, ut exponendis lætibus suis nonnullum hinc levamen percipient.

Π'. Τίς οὐ κατακλᾷται τούτων τοῖς ὀδυρμοῖς, οἰκτρὰν ξυναυλίαν ἀρμοζομένω; τίς ἀκοῆ φέρει τὸ ἄκουσμα; τίς ὄψις χωρεῖ τὸ θέαμα; Οἳ μὲν κείνται μετ' ἀλλήλων, κακῶς ὑπὸ τῆς νόσου συνεζευγμένοι, καὶ ἄλλος ἄλλο τι τῆς συμφορᾶς πρὸς τὸ ἐλεινὸν ἐρανίζοντες· καὶ εἰσὶν ἀλλήλοις προσθήκη τοῦ πάθους, ἐλεινὸς τῆς ἀρθρωσίας, τῆς συμπαθείας (13) ἐλεινότεροι. Περιστάται (14) δὲ αὐτοὺς θέατρον συμμιγῆς, συναλοῦντων μὲν, ἀλλὰ πρόσκαιρα. Οἳ δὲ κυλινοῦνται πρὸς τοῖς ποσὶ τῶν ἀνθρώπων ἡλίψαι καὶ κόνει· ἔστι δὲ ὅτε καὶ κρυμοῖς ἀγρίοις, καὶ θυβροῖς, καὶ ταραχαῖς ἀνέμων ταλαιπωρούμενοι, παρὰ τοσοῦτον οὐ (15) συμπατούμενοι, παρ' ὅσον (16) καὶ ψαύει αὐτῶν (17) βδελυσσόμεθα. Ἀντάδει δὲ τοῖς ἱεροῖς ἔνδον μέλεσιν ὁ τῶν αἰτήσεων ὀδυρμὸς, καὶ ταῖς μυστικαῖς φωναῖς θρήνος ἐλεινὸς ἀντεγείρεται. Τί δὲ πᾶσαν αὐτῶν προτιθέναι τὴν συμφορὰν ἀνθρώπου πανηγυρίζουσιν; Ἴσως ἂν καὶ ὑμῖν κινήσασιν ἡθῆρον, εἰ πάντα ἐκτραψιδόλην ἐπιμελώω, καὶ νικήσει τὴν ἐορτὴν τὸ πάθος. Λέγω γὰρ οὖν ταῦτα, ἐπεὶ μηδέπω δύναμαι πείθειν ὑμᾶς, ὡς ἔστι ποτὲ ἡδονῆς λίπη τιμωτέρα, καὶ καθήφεια πανηγύρεως, καὶ γέλωτος, οὐ καλοῦ δάκρυον ἐπαινούμενον.

Idcirco dico, quia nondum vobis hoc persuadere possum, molestiam nonnunquam voluptate, et morositiam lætitia, et laudabiles lacrymas turpi atque obsceno risu præstantiores esse.

⁷³ Eccle. vii, 3.

(8) *Αὐτό.* Or. 2, αὐτοῖ [male].

(9) *Τὰς πανδημούς.* Sic quinque Regg. Deest τὰς in edit.

(10) *Ἐξεύρομεν.* Or. 2, ἐξεύραμεν. Oxon., ἐξηύρομεν.

(11) *Ἐστῶσι.* Unus Reg., ἐστῶσι.

(12) *Πράους γεύονται.* Sic legendum arbitramur, pro βράους γένωνται, quod in editis legitur, in quibus certe mendum irrepit, exciso π in prima voce, et mutato u in v in secunda. Ita legisse et intellexisse videntur Billius et Gabriellus. Primus in notis veritit : « ut aliquid levationis sentiant. » Alter

A quo pudorem tueantur, et ulcera foveant. Ac benignus ipsis ille est, non qui, quod eis opus erat, suppeditavit, sed qui non acerbe eos ablegavit. Multi autem eorum ne pudore quidem a publicis conventibus deterrentur, quin potius in eos sese ob necessitatem intrudunt; hos, inquam, publicos et sacros conventus, quos ob animarum curacionem excogitavimus, aut mysterii conjuspiam celebrandi causa coeuntes, aut ob veritatis martyres diem festum agitantes, ut, quorum certamina honore prosequimur, eorum quoque pietatem imitemur. Et quamvis hominum ora, cum homines ipsi sint, propter calamitatem erubescant, ac montibus, aut præruptis locis, aut silvis, aut denique nocte ac tenebris obtegi cupiant : in mediū tamen irrumpunt, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adjiciamus. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adjiciamus.

XIII. Quis non eorum, miseram cantionem concinnantium, gemitibus frangitur? Quæ auris hujusmodi auditionem ferre, quis oculus spectaculum hoc capere potest? Jacent illi simul, male a morbo consociati, atque alii aliud quoddam calamitatis genus ad misericordiam ciendam conferentes; autique sibi invicem doloris additamentum, illi quidem ob ipsum morbum miserabiles, ob mutam vero commiserationem miserabiliores. Circumstat autem eos promiscuum theatrum, condolentium quidem, sed ad breve tempus. Hi porro ad hominum pedes volutantur, cum solis æstu et pulvere; nonnunquam etiam cum asperrimis frigidibus ac pluviis, ventorumque tumultibus confictantes, pedibusque etiam jamjam percalcandi, nisi vel tantillum eos tangere exhorresceremus. Porro petitionum, gemitus internis templi cantibus ex adverso respondet, atque adversus mysticas voces miserabilis luctus excitatur. Quid vero universam horum calamitatem hominibus festum diem celebrantibus proponere attinet? Vobis quoque fortasse, si omnia sedulo et tragice amplificem, lacrymas movero, ac dolor festum superabit. Hæc etiam

in textu : « ut nonnihil leventur. » [Forte legendum, πράους (pro βράους) γένωνται.]

(13) *Συμπάθειας.* « Ob ejusdem morbi communionem. » Hic enim συμπάθεια significat, « cum plura simul membra doleant. »

(14) *Περιστάται.* Coisl. 1, περισταται.

(15) *Παρά τοσοῦτον οὐ.* Sic Coisl. 2. Edit., παρατοσοῦτον καί.

(16) *Παρ' ὅσον.* Sic plures Regii. Edit. conjunctim, παρόσον.

(17) *Αὐτῶν.* Coisl. 2 addit, ἀεὶ, « semper. »

XIV. Atque hæc quidem illi, multoque his, quæ A diximus, miseriora perferunt, illi, inquam, nostri secundum Deum fratres, etiamsi nolitis, qui eandem nobiscum naturam nacti sunt, atque ex eodem luto formati, ex quo nos primum creati sumus, et qui nervis atque ossibus perinde ac nos compacti, qui pellibus et carne æque ac reliqui omnes induti, velut quodam loco ait divus Job, in calamitatibus philosophans, atque eam nostri partem, quæ in aspectum cadit, elevans ac despuens; quique etiam, ut majora dicam, imaginem divinam, perinde ac nos, acceperunt, meliusque fortasse, quam nos, tumentur atque conservant, etiamsi alioqui corporibus labefactati atque corrupti sint; qui eundem Christum secundum internum hominem induerunt, atque idem Spiritus pignus fidei sæ commissum habent: qui nobiscum participes facti sunt earumdem legum, eorumdem oraculorum, testamentorum, conventuum, mysteriorum, ejusdem spei: pro quibus Christus, qui totius mundi peccatum tollit ⁷⁵, æque mortem subiit: qui cœlestis vitæ cohæredes sunt ⁷⁶, etiamsi prorsus terrena felicitate ad vitam redeunt ⁷⁷: siquidem compatiuntur, ut et

267 XV. Quid autem nos, quibus magnum illud ac novum nomen obtigit, ut a Christo nominemur, gens sancta, regale sacerdotium, populus selectus et peculiaris ⁷⁸, honorum et salutarium operum sectator ⁷⁹; qui Christi discipuli sumus, mitis, inquam, illius et benigni ⁸¹, qui infirmitates nostras portavit ⁸², qui usque ad conspersionem nostram sese dejecit, qui propter nos carnis hujus terrenique tabernaculi paupertatem subiit, et nostra causa in doloribus et languoribus versatus est, ut nos divinitatis opes consequamur ⁸³: quid nos, inquam, qui tantum misericordiæ et commiserationis exemplum accepimus; quid de his cogitabimus, et quid faciemus? An eos contemnemus? an præteribimus? an ut mortuos, ut execrabiles, ut perniciosissimos quosque serpentes ac feras deseremus? Nequaquam, fratres. Alienum hoc a nobis est, qui Christi oves sumus ⁸⁴, boni illius Pastoris, qui errantem ovem reducit, et perditam conquirit ⁸⁵, et infirmam corroborat ⁸⁶: alienum item ab humana natura, quæ commiserationem veluti lata lege sanxit, utpote ex eadem infirmitate ad pietatem et humanitatem erudita.

XVI. Quid autem? Illine sub dio vexabuntur,

⁷⁵ Joan. i, 29. ⁷⁶ I Cor. viii, 11. ⁷⁷ Coloss. ii, 12. ⁷⁸ Rom. viii, 17. ⁷⁹ 1 Pet. ii, 9. ⁸⁰ Tit. ii, 14.
⁸¹ Matth. xi, 29. ⁸² Isa. liii, 4. ⁸³ II Cor. viii, 9. ⁸⁴ Joan. x, 11. ⁸⁵ Matth. xviii, 12; Luc. xv, 4.
⁸⁶ Ezech. xxxiv, 4.

(18) *Ἐνευμέντοι*. Sic plures Regg. et Colh. Alii, *ἐνευμέντοι*.

(19) *Ἡμῶν*. Sic plerique codd. In aliis, *ὁμῶν*.

(20) *τὸ κατ' εἰκόνα*. «Animam» intelligit Gregorius.

(21) *Παραπολύ*, etc. In quibusdam, *παρὰ πολὺ*. «Ab hujus, nempe præsentis vitæ felicitate longissime aberrarunt.» Bill. «Ab hac longissime aberrarunt.»

(22) *Χριστῷ*. Or. 2 addit, *διὰ βαπτίσματος*, «per

ιδ'. Οὗτοι μὲν οὖν ταῦτα, καὶ πολλῶν γε ὧν εἶπον ἀθλιώτερα, οἱ κατὰ Θεὸν ἡμῶν ἀδελφοί, κἄν μὴ βούλησθε, οἱ τὴν αὐτὴν ἡμῖν λαχόντες φύσιν, οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρητισμένοι, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον γεγόναμεν, οἱ νεύροις καὶ ὀστέοις ἐνευμένοι (18) παραπλοισίαι ἡμῖν, οἱ δέρμα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι πᾶσιν ὁμοίως, ὡς ποῦ φησιν ὁ θεὸς Ἰωβ ἐμφιλοσοφῶν τὰς πάθει, καὶ διαπτύων ἡμῶν (19) τὸ φαινόμενον· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τὸ μείζονεῖπεν, οἱ τὸ κατ' εἰκόνα (20) καὶ λαχόντες ὁμοίως ἡμῖν, καὶ φυλάσσοντες ἴσως ὑπὲρ ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ σώματα διεφθάρησαν· οἱ τὸν αὐτὸν ἐνδεδυμένοι Χριστὸν κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ τὸν αὐτὸν ἡμῖν πιστευθέντες ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος· οἱ τῶν αὐτῶν ἡμῖν μετασχόντες νόμων, λογίων, διαθηκῶν, συνάξεων, μυστηρίων, ἐλπίδων· ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ὁμοίως ἀπέθανεν, ὁ παντὸς ἀφρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· οἱ συγκαληρονομοὶ τῆς ἄνω ζωῆς, καὶ εἰ παραπολύ (21) τῆς ἐνταῦθα διήμαρτον· οἱ συναπαττόμενοι Χριστῷ (22), καὶ συνανιστάμενοι· εἴπερ συμπάσχουσιν, ἵνα καὶ συνοδοῦσθῶσιν.

destituti: qui cum Christo sepeliuntur, ac cum eo conglorificentur ⁷⁸.

ΙΕ'. Τί δὲ (23) ἡμεῖς, οἱ τὸ μέγα καὶ καινὸν ὄνομα κεκληρωμένοι, τὸ καλεῖσθαι ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ ἄγιον ἔθνος, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, ὁ περιούσιος λαὸς (24) καὶ ἐξαιρέτος, ὁ ζηλωτὴς καλῶν ἔργων καὶ σωτηρίων, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πρῶτου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βεστάσαντες, τοῦ ταπεινώσαντος ἑαυτὸν μέχρι τοῦ ἡμετέρου φυράματος, τοῦ δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος τὴν σάρκα ταύτην καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος, καὶ ὀδυνηθέντος καὶ μαλακισθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς (25) πλουτήσωμεν τὴν θεότητα (26); Τί οὖν ἡμεῖς, οἱ τοσοῦτον εὐσπλαγγνίας καὶ συμπαιθείας λαβόντες ὑπόδειγμα· τί διανοησόμεθα περὶ τούτων, καὶ τί ποιήσομεν; Περιεσόμεθα; παραδρμούμεθα; Καταλείψομεν ὡς νεκροὺς, ὡς ἐβδελυμένους, ὡς ἐρπετῶν καὶ θηρίων τὰ πονηρότατα; Μηδαμῶς, ἀδελφοί· οὔτε πρὸς ἡμῶν ταῦτα, τοῦ (27) Χριστοῦ θρεμμάτων, τοῦ ἀγαθοῦ Ποιμένου, τοῦ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφοντος, καὶ τὸ ἀποκωλῶδες ἐκτῆ- τοῦντος, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύοντος· οὔτε πρὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣ τὸ συμπαθὲς ἐνομοθέτησεν, D ἐκ τῆς ἰσῆς ἀσθενείας μαθοῦσα τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλάνθρωπον.

ΙΓ'. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑπαιθροὶ ταλαιπωρήσουσιν,

baptismum.)

(23) *Τί δέ*. Regg. c, ph, *τί δαί*.

(24) *Περιούσιος λαός*. Schol.: *περιπεποιημένος, συνηγμένος, ἴδιος*, «populus acquisitus, collectivus, proprius.»

(25) *Ἴνα ἡμεῖς*. Regg. bm, ph, *ἐν ἡμέις*.

(26) *τὴν θεότητα*. Reg. c, etc., *τὴν ἐκείνου θεότητα*. In Or. 2 deest τὴν.

(27) *τοῦ*. Regg. a, bm, ph, Bas., τῶν.

ἡμεῖς δὲ οἰκήσομεν οἰκίας ὑπερλάμπρους, λίθους παντοίοις διηρθισμένους, καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ κατατραπτούσας, καὶ ψηφίδος λεπτῆς διαθέσει, καὶ ποικίλῃ γραφῆς, ὀφθαλμῶν ἀπατηλοῦς δελεάσμασι; Καὶ τὰς μὲν οἰκήσομεν, τὰς δὲ οἰκοδομήσομεν, τίνων; Οὐδὲ κληρονόμοις ἴσως ἡμῶν, ἀλλὰ ξένοις καὶ ἀλλοτρίοις, καὶ τούτων ἴσως οὐδὲ τοῖς ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῖς ἀπεχθεστάτοις καὶ φθονερωτάτοις, ὁ κακῶν ἔσχατον. Καὶ οἱ μὲν βιγίωσουσιν ἐν τρυγίνοις καὶ διεσπασμένοις (28) βράκεισι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων τυχὸν εὐπορήσουσιν· ἡμεῖς δὲ θρύψομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐσθῆτι (29) μαλακῇ καὶ περιβρέουση, καὶ τοῖς ἐκ λίνου καὶ σηρῶν ἀερίοις (30) ὑφάσμασι, καὶ τοῖς μὲν ἐνασχημονήσομεν μᾶλλον, ἢ ὑπερῆμπερῶμεν (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ πᾶν τὸ περιττὸν καὶ περίεργον), τὰ δὲ ἔνδον ἡμῖν ἀποκείσεται φροντικῆς ἀχρηστὸς καὶ ἀνόνητος (31), στήτων (32) δαπάνη καὶ χρόνου τοῦ τὰ πάντα καταναλίσκοντος· καὶ οἱ μὲν, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς εὐπορήσουσιν. (ὦ τῆς ἡμῆς τρυφῆς, καὶ τῆς ἐκεῖνων τλαιπωρίας!) ἀλλὰ κείσονται πρὸ τῶν ἡμετέρων θυρῶν, ἐκλούμενοι καὶ λιμώττοντες, οὐδὲ τὰς πρὸς τὴν αἰτήσιν ἀφορμὰς παρὰ τοῦ σώματος ἔχοντες, ἐστερημένοι φωνῶν μὲν, εἰς τὸ ὀδυρεσθαι, χειρῶν δὲ, εἰς τὸ προτείνειν ἐφ' ἑκείνα, ποδῶν δὲ, εἰς τὸ προσιέναι τὰς ἔχουσιν, ἀναπνοῶν δὲ, εἰς εὐτονίαν τῆς θρηνησίας, τὸ βαρύτερον (33) τῶν κακῶν κουφότερον κρινόμενος, τοῖς ὀφθαλμοῖς μόνον εὐχαριστοῦντες, ὅτι μὴ τὴν ἐπιτῶν λώδην βλέπουσιν;

IZ. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· ἡμεῖς δὲ ἀναχειρόμεθα (34) λαμπροὶ λαμπρῶς ἐπὶ στιβάδος ὑψηλῆς τε καὶ μετεώρου, καὶ τῶν περιττῶν καὶ ἀψάυστων ἐπιβλημάτων, καὶ φωνῆς ἀκούσομεν τῶν αἰτήσεων (35) δυσχεραίνοντες. Δεῖ δὲ ἡμῖν τὸ μὲν ἔδαφος εὐωδεῖν ἀνθεσι, πλάκας καὶ τῆς ὕρας ἔξω, τὴν δὲ τράπεζαν κατεβῆθαι μύροις, καὶ μύρων τοῖς εὐωδεστάτοις τε (36) καὶ πολυτελεστάτοις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐκθηλυνώμεθα· παῖδας δὲ παρεστάναι, τοὺς μὲν ἐν κόσμῳ καὶ ἐφ' ἑξῆς, ἀνέτους τὰς κόμας καὶ θηλυδρίας, καὶ τῇ κατὰ πρόσωπον κουρᾷ περιειργασμένους, πλεῖον ἢ ὅσον

nobis vero erunt splendidissimæ domus, omnigenis lapidibus exornatæ, atque coruscantibus auro et argento, ac tenuium calculorum dispositione, variorumque picturæ artificio, quæ fallaces sunt oculorum illecebæræ; atque alias quidem incolemus, alias vero extruemus? Quibusnam autem? ne hæredibus quidem fortasse nostris, sed exteris et alienis, iisque ne amicis quidem fortasse nostris, sed inimicissimis, maximaque in nos invidia flagrantibus, quod quidem malorum omnium extremum est. Quid? Illine in asperis et laceris pannis obrigescent, imo ne eos quidem fortasse habebunt: nos autem in mollibus et circumfluentibus vestibus, telisque ex tenuissimo lino ac serico contextis lasciviemus; atque in aliis quidem indecore potius quam honeste atque ornate nos ipsos geremus (sic enim quidquid superfluum et curiosum est, voco), alias autem in arcis recondemus, curam inutilem et incommodam, a tinelis exelendas, et a tempore, quod omnia conficit, absumendas; atque illis ne necessaria quidem alimenta suppetent: (o delicias meas! o gravem illorum afflictionem!) 268 verum pro foribus nostris jacebunt, languentes et fame laborantes, ac ne instrumenta quidem ad petendum a corpore habentes; vocibus privati, quibus miseriam suam lugeant; manibus, quas supplicandi causa protendant; pedibus, quibus ad divites accedant; respiratione, qua fortiter lamenta sua edant; atque, quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, oculisque duntaxat gratiam habentes, quod ipsorum labem minime videant.

XVII. Atque hi quidem ad hunc modum: nos autem in altis et sublimibus lectis, eximisque et quæ pene tangere nefas sit, stragulis, splendidi splendide recubemus, si vel solam petitionum vocem audiamus, stomachantes. Atque etiam illud oportebit, ut et pavimentum nostrum floribus, plerumque etiam extra tempus, fragret, et mensa suavissimis et sumptuosissimis unguentis perfundatur, quo magis etiam effinemur; ut pueri etiam astent, alii ornate ac suo quisque ordine, comis soluti et effeminati. ac cæsarie ad faciem expoliti, magisque

(28) Διεσπασμένοις. Sic plures Regg. Coisl. 2. D Or. 2. et Oxon. « In laceris et concisissis pannis rigebunt. » Editi, διεσπαρμένοις, « sparsis. »

(29) Ἐσθῆτι. Reg. c. et Combef., ἐν ἐσθῆτι.

(30) Ἀερίοις. Gabr.: « Aerii, ex lino ac serico contextis, velis, » id est « aeri perviis, » vel, ut Hieron. in Ezech. 1, 6, « aerii coloris. »

(31) Ἀνόνητος. Sic Regg. a, bin, ph. Editi, ἀνόητος, « insanam. »

(32) Στήτων. Sic plures Regg., plures Colb., Coisl. 2, et Or. 2. In editis, ζητῶν, « quærens. »

(33) Τὸ βαρύτερον... βλέπουσιν. Locus iste certe difficilis, et interpretes plurimum torsit. Sufficiat nobis varias eorum interpretationes referre. Niceias: « Oculis quoque capti sunt; id quod levissimum censent, etiamsi aliis acerbissimum esse videatur; quod nimirum, extincto propter morbum aspectu, labem suam minime conspiciant. » Gabrielus: « Id quod omnium malorum gravissimum est, levissimum ipsi quidem existimantes, solis nimirum oculis gratiam habentes, quod ipsorum cala-

mitatem minus videant. » Unde in scholiis addit: « Argute Theologus, Elephantiorum calamitatem amplificans, facit eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, ut minus possent ipsorum ærumnas aspicere. In extrema nimirum miseria eum omnino versari necesse est, cui id levissimum sit, quod aliis est gravissimum. » Combellsius vero contendit hunc Gregorii locum sic vertendum: « Quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, et oculis tantum gratiam habentes, quod suam ipsi labem minime videant. » Quia scilicet hæc oculorum natura, ut, cum omnia videant, se ipsi videre nequeunt. Improbatur doctissimus vir Billii interpretationem, qui ægratos, de quibus agitur, cæcos fuisse existimasse videtur.

(34) Ἀναχειρόμεθα. Par., ἀναχρησόμεθα, « ascendemus. »

(35) Τῶν αἰτήσεων. Deest in Par.

(36) Εὐωδεστάτοις τε. Sic Regg. a, d. Deest τε in edit.

quam impudicis oculis conducat, exornati; alii, A pocula extremis digitis tenentes, quam fieri potest elegantissime simul ac tutissime; alii, follibus ventum super caput artificiose excitantes, atque auris manu confatis molem carnis refrigerantes; ut mensa insuper carnibus redundet, elementis omnibus nobis proluxe et copiose subministrantibus, aere nempe, terra, aqua; nosque coquorum, et eorum, qui epulas instruunt, lenociniis comprimamur; omnesque de eo concertent, ecquis avido et ingrato ventri quam maxime blandiatur, gravi omnino sarcinæ, et malorum auctori, belluæ prorsus insaturabili, ac perquam infidæ, huic, inquam, qui cum cibis qui abolerent, jamjam ipse abolendus. Et quidem illi præclare secum agi putabunt, si vel aqua expleantur: nos autem vini pocula usque ad temulentiam hauriemus, imo etiam ultra temulentiam, saltem ii, qui majore intemperantia laborant; atque ex pluribus vinis alia rejiciemus, alia, ut suavia et grata, probabimus, de aliis etiam philosophabimur, atque in detrimento ponemus, nisi **269** ad patrum vinum, exoticum etiam quoddam maxime celebratum, velut tyrannus, accedat. Nos quippe lautos et delicatos, et profusiores quam usus exigit, aut esse, aut haberi oportet, perinde atque vereamur, ne non pravi existimemur, ac ventris, et eorum, quæ sub

XVIII. Quia hæc, o amici et fratres? quid nos quoque animorum morbo tenemur, morbo longe graviore, quam quo corpora preniuntur? Hic etenim præter voluntatem existit, ille vero a voluntate manat; hic una cum hac vita desinit, ille, cum hinc migramus, nobiscum abscedit; hic miserationi, ille edio est, apud eos quidem, qui sanæ mentis sunt compotes. Cur naturæ, dum tempus habemus, non succurrimus? Cur, cum caro simus, carnis humilitatem non contegimus? Cur in fratrum calamitatibus deliciis studemus? Absit hoc a me, ut vel opibus abundem, his inopia rerum laborantibus; vel commoda valetudine fruam, nisi horum vulneribus opem feram; vel victum atque amictum satis amplum habeam, ac sub tecto requiescam, nisi et panem iis pro facultatum modulo porrigam, et vestem impertiar, eosque tecto excipiam. Verum, vel omnia propter Christum deponenda, ut sincere, sublata humeris cruce, ipsum sequamur, simulque leves ac expediti, nec ab ulla re in deorsum attracti, ad supernum mundum convolemus, atque per humilitatem exaltati, et per egestatem ditati, Christum

(37) *Στενοχωρεῖσθαι*. « Ferculis delicatis, cupediis angustiemur; » præ multitudinem scilicet, ut in mensa locus non supersit.

(38) *Λίγηρ*. Regii plures, λίγων.

(39) *Ἀρθοσμῶν*. Interpretatur: « vinum bono colore simul et odore præditum. »

(40) *Ἐξών*. Or. 2, ξένον [male].

(41) *Ψυχᾶς*. Unus codex addit, καί.

(42) *Σωμάτων*. Or. 2 addit, τούτων.

(43) *Μεθισταμένους*. Sic omnes codd. Editi, μεθισταμένους.

(44) *Καιρὸν ἔχοντες*. Hæc desunt in pluribus

συνφέρει λίγνοις ὀφθαλμοῖς κεκοσμημένους· τοὺς δὲ τὰς κύλικας ἐπ' ἄκρον δακτύλων ἔχοντας, ὡς οἶόν τε εὐπρεπέστατα τε ὁμοῦ καὶ ἀσφαλέστατα· τοὺς δὲ ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνεμον ταῖς ῥίπτισι σοφισζομένους, καὶ ταῖς ἐκ χειρῶν ἄβραις τὸ πλῆθος τῶν σαρκῶν ἀναψύχοντας· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, πλῆθειν μὲν κρεῶν τὴν τράπεζαν, πάντων χορηγούντων ἡμῖν τῶν στοιχείων πλουσίως, ἄερος, γῆς, ὕδατος· καὶ στενοχωρεῖσθαι (37) τοῖς μαγείρων καὶ ὀφιοποιῶν μαγγανεύμασιν, ἀγῶνα δὲ εἶναι πᾶσιν, ὅστις ὡς μάλιστα τὴν λίγηρ (38) ἡμῖν καὶ ἀχάριστον κολακεύσει γαστέρα, τὸ βαρὺ φορτίον καὶ ἀρχέκαον, τὸ ἀπληστότατον θηρίον καὶ ἀπιστότατον, τὴν καταργουμένην αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασι. Καὶ τοῖς μὲν πολὺ τι κόρος καὶ ὕδατος, ἡμῖν δὲ καὶ μέχρι μέθης οἱ τοῦ οἴνου κρατῆρες, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν μέθην, τοῖς γε ἀκολαστοτέροις· καὶ τὸν μὲν ἀποπεμφόμεθα τῶν οἴνων, τὸν δὲ ἐγκρινούμεν ὡς ἀνθοσμῶν (39), περὶ δὲ τοῦ φιλοσοφῆσομεν, ζῆμα δὲ, εἰ μὴ προσέεται τῷ ἐγχωρίῳ καὶ τῶν νομαζομένων ξένων (40) τις, ὡσπερ τύραννος. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀδρούς καὶ τῆς χρεῖας περιττοτέρους, ἢ εἶναι, ἢ νομίζεσθαι, ὡσπερ αἰσχυνομένους, εἰ μὴ κακοὶ νομιζόμεθα, καὶ δούλοισι γαστρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα.

III. Τί ταῦτα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί; τί νοσοῦμεν καὶ αὐτοὶ τὰς ψυχὰς (41), νόσον πολὺ τῆς τῶν σωμάτων (42) χαλεπωτέραν; Ὅσῳ τὴν μὲν ἀκούσιον οἶδα, τὴν δὲ ἐρχομένην ἐκ προαιρέσεως· καὶ τὴν μὲν τῇ ζωῇ ταύτῃ συγκαταλυομένην, τὴν δὲ συναπιούσιν ἡμῖν μεθισταμένοις (43)· καὶ τὴν μὲν ἐλευσμένην, τὴν δὲ μισουμένην, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Τί μὴ βοηθοῦμεν τῇ φύσει καιρὸν ἔχοντες (44); τί μὴ περιστελλόμεν, σάρκες ὄντες, τῆς σαρκὸς τὴν ταπεινωσιν; τί τρυφῶμεν ἐν τοῖς τῶν ἀδελφῶν δυστυχίμασι; Μὴ μοι γένοιτο, μὴτε πλουτεῖν, τούτων ἀπορουμένων· μὴτε εὐεκτηῖν, εἰ μὴ βοηθῶν (45) τοῖς τούτων τραύμασι· μὴ τροφῆς ἰκανῶς ἔχειν, μὴ σκέπης, μὴ ὑπὸ στέγῃν ἀναπαύεσθαι, εἰ μὴ καὶ ἄρτον ὀρέξαιμι, καὶ μεταδοίην ἐσθῆτος εἰς δύναμιν, καὶ ὑπὸ στέγγι ἀναπαύσαιμι. Ἄλλ' ἦτοι πάντα ἀποθετέον Χριστῷ, ἵνα γνησίως ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, τὸν σταυρὸν ἀράμενοι, καὶ ἀναπτῶμεν ὡς κοῦφοι (46) πρὸς τὸν ἄνω κόσμον, καὶ εὐσταλείς ὑπὸ μηδενὸς καθελκόμενοι· καὶ κερδήσωμεν ἀντὶ πάντων Χριστὸν, διὰ ταπεινωσιν ὑψωθέντες, καὶ διὰ πενίαν πλουτήσαντες· ἢ Χριστῷ τὰ ὄντα συμμεριστέον, ἵνα (47) πως καὶ τὸ ἔχειν,

codi.

(45) *Βοηθῶν*. Sic duo Regg. et Or. 2. Alii, βοηθῆν [perperam].

(46) *Ὡς κοῦφοι*. Deest ὡς in pluribus codd. Hic locus in Or. 2, aliisque permultis sic legitur: κοῦφοι καὶ εὐσταλείς πρὸς τὸν ἄνω, etc. In aliis vero, ut in editis.

(47) *Ἴνα πως καὶ τὸ ἔχειν*, etc., « ut aliquo modo id etiam quod habemus, propterea quod recte habeamus, et communicemus cum iis qui non habent, sanctificetur; » nempe honestæ possessionis atque officii ratione.

διὰ τοῦ καλῶς ἔχειν, ἀγίασθῃ, καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς ἄλλοις μὴ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ σπείραμι ἐμαυτῷ μόνῳ, σπείραμι ἄρα, καὶ ἄλλοι φάγοιεν (48)· καὶ ἵνα πάλιν εἰπω τὸ τοῦ Ἰωβ· Ἄρτι πυροῦ ἐξέελθοι μοι κριθή, ἵντι δὲ κριθῆς βᾶτος· καύσων δὲ ἄνεμος ὑπολάβοι, καὶ ὑφέλοιτο λαίλαψ τοὺς ἐμοὺς πόνους. ἵνα εἰς κελὸν κοπιᾶσαιμι. Εἰ δὲ καὶ ἀποθήκας οἰκοδομήσαιμι ἐκ τῶν (49) μαμωνᾶ θησαυρίζων, καὶ μαμωνᾶ, ταύτη τῆ νυκτὶ τὴν ψυχὴν (50) ἀπαιτηθεῖτην, λόγον ὑφῆζων, ὧν κακῶς ἐθησαύρισα.

18. Οὐ σωφρονήσομεν (51) ὡς γούν; οὐ καταβαλοῦμεν τὴν ἀναληθίαν, ἵνα μὴ λέγω μικρολογίαν (52); ὡ τὰ ἀνθρώπινα λογιούμεθα (53); οὐκ ἐν τοῖς ἐτέρων κακοῖς τὰ ἡμέτερα εὖ θησόμεθα; Φύσει μὲν γὰρ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέλαιον, οὐδὲ ὀμαλόν, οὐδὲ αὐταρκές, οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἰστάμενον· ἀλλὰ κίχλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων, ἔλλοιτε ἄλλας ἐπὶ μιᾷς ἡμέρας πολλάκις, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὥρας, φέρων μεταβολάς· καὶ αἰραῖς μᾶλλον ἔστι πιστεύειν οὐκ ἰσταμέναις, καὶ νηδὺς πομποροῦσας ἔχουσαι, καὶ νυκτὸς ἀπατηλοῖς ὄνειρασι, ὧν πρὸς ὠμίον ἢ χάρις, καὶ ὅσα κατὰ ψαμάθων (54) παῖδες τυποῦσι παίζοντες, ἢ ἀνθρώπων εὐμερίᾳ· σώφρονες δὲ, αἱ διὰ τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς παροῦσι, τὸ μέλλον ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες· καὶ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐπραγίας ἄστατον καὶ ἀνώμαλον, τὴν οὐ πίπτουσαν ἀγαπῶντες χρηστότητα, ἵνα τριῶν ἐν γέ τι πάντως κερδάνωσιν· ἢ τὸ μὴ ποτε πρᾶξι κακῶς, ἔπει καὶ τοῖς (55) ἐντεῦθεν χρηστοῖς πολλάκις δεξιούται τὸ θεῖον τοὺς εὐσεβεῖς, χρηστότητι τὸ συμπαθὲς προκαλούμενον· ἢ τὸ παρῆρησιαν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς πρὸς ἑαυτὸν, ὡς οὐ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διὰ τινα (56) οἰκονομίαν κακοπαθήσαντες· ἢ, τὸ τελευταῖον, ὡς ὀφειλομένην ἀπαιτεῖν τὴν παρὰ τῶν εὐπραγόντων φιλανθρωπίαν, ἣν τοῖς χηρῶσι προεσίγηγκαν, δεξιῶς ἀπὸ πρᾶττοντες.

versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam, quam, dum secundis rebus uterentur, egentibus prius contulerunt, ab iis, quibus res prospere fluunt, suo quodam jure reposcant.

K. Μὴ καυχᾶσθω, φησὶν, ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ δυνατὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· κἀν εἰς τὸ ἄκρον ὦσιν ἐληλακότες, ὁ μὲν σοφίας, ὁ δὲ περιουσίας, ὁ δὲ δυνάμεως. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ αὐτοῖς ἔπειται· Μηδὲ ὁ περιβλεπτός ἐν τῇ δόξῃ, μηδὲ ὁ εὐχετῶν ἐν τῇ ὑγίειᾳ (57), μηδὲ ὁ καλὸς ἐν τῇ ὥρᾳ, μηδὲ ὁ νέος ἐν τῇ νεότητι, μηδὲ ἐν ἄλλῃ μηδενὶ τῶν ἐπαύθῃ ἐπαυνομένων, εἰ δεῖ συνελόντα εἰπεῖν, ὁ ὑπὸ τούτου φουσῶμενος (58)· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυ-

⁶⁷ Job xxxi, 40. ⁶⁸ Luc. xii, 20. ⁶⁹ Jerem. ix, 25.

(48) *Φάγοιεν*. Duo Regg. et Or. 2, φάγοισαν.

(49) *Τῶν*. In quibusdam, τοῦ.

(50) *Ψυχὴν*. Or. 2 addit, μου.

(51) *Σωφρονήσομεν*. Reg. hm. σωφρονήσωμεν.

(52) *Μικρολογίαν*. Or. 2, μικροφυλίαν, ε pusillanimitatem.

(53) *Λογιούμεθα*. Cnisl. 1, λογιώμεθα.

(54) *Ψαμάθων*. Or. 2, ψάμμων.

(55) *Ἐπει καὶ τοῖς*, etc. Billius : ε Quandoqu-

A loco omnium rerum elucemur; vel certe Christopos nostræ communicandæ, ut ipsæ honeste possessæ, et pauperibus earum in partem vocatis, sanctitate quadam imbuantur. Quod si mihi ipsi soli seram, ita seram velim, verum ut alii etiam fructus edant; atque, ut Jobi verbis rursus utar: *Pro tritico orietur mihi urtica, pro hordeo autem rubus* ⁶⁷; ventus etiam urens et turbo labores meos excepant ac surripiant, ut in vanum laboraverim. Quod si etiam horrea exstruam, thesauros ex mammona, et quoque nocte animam repositar ⁶⁸, rationem eorum

XIX. Non tandem aliquando resipiscemus? Non stuporem atque indolentiam, ne dicam **270** tenacitatem, abjiciemus? Non res humanas cum animis nostris considerabimus? Non in aliorum malis rebus nostris consulemus? Natura quippe nihil est in rebus humanis firmum et æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu constanter permanens; verum res nostræ, velut orbis quidam, volvantur, alias alio tempore, sæpe etiam uno eodemque die, atque etiam interdum eadem hora, mutationes ferentes: adeo ut instabilibus ventis, ac navis per mare iter facientis vestigiis, et fallacibus noctis insomniis, brevem voluptatem afferentibus, iisque figuris, quas pueri per ludum in arena fingunt, fides potius haberi possit, quam hominum prosperitati. Sapientiores autem habendi sunt ii, qui, cum præsentibus minime fidant, futura sibi coacervant; atque ob humanæ prosperitatis incertitudinem et inæquabilitatem, benignitatis nunquam collapsuræ studium amplexantur, ut ex tribus his commodis unum saltem omnino adipiscantur; nimirum, vel ut nunquam in mala incidant, quandoquidem sæpe Deus hujusce vitæ bonis viros pios cumulat, beneficentia beneficentiam provocans; vel fiduciam in seipsis apud Deum habeant, ut qui non propter scelus ac flagitium, sed propter dispensationem quandam in calamitate

XX. *Ne glorietur sapiens*, inquit ille, *in sapientia sua, nec dives in opibus suis, nec fortis in viribus suis* ⁶⁹; etiamsi ad summum quidem, alius sapientiæ, alius divitiarum, alius potentiae fastigium pervenerint. Ego vero ea, quæ his consentanea sunt, abjiciam: *Nec clarus et celebris, in gloria; nec qui iucolumi valetudine gaudet, in sanitate; nec pulcher, in formæ præstantia; nec juvenis, in juvenili ætate; nec, ut rem uno verbo complectar, in ulla alia re ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus*

dem secundis quoque hujus vitæ rebus Deus homines pietate præditos sæpe complectitur, ut benignitate sua eos ad sublevandas aliorum miserias invitet.

(56) *Διὰ τινα*. Deest διὰ in tribus Regg.

(57) *Υγίειᾳ*. Regg. hm, et Or. 2, ὑγείᾳ.

(58) *Φουσῶμενος*. Billius : ε is, qui in ea intumescit.

quisquam et inflatus gloriatur; verum qui gloriatur, hæc uua in re gloriatur, quod Deum agnoscat ac requirat⁹⁰, et calamitosorum vicem doleat, atque ad futuram vitam boni quidpiam sibi recondat. Cætera enim omnia fluxa et fragilia sunt, ac, velut in calculatorum ludo, alias ad alios jactantur et transferuntur; nec quidquam est ita possidentis proprium, quod non vel temporis tractu finem capiat, vel livore ad alios tradatur; hæc vero certa et fixa sunt, **271** nec unquam recedunt ac dilabuntur, nec spes eorum, qui fiduciam in his collocarunt, frustrantur. Ac mihi hæc quoque causa esse videtur, cur nullum hujusce vitæ bonum hominibus certum sit ac diuturnum, atque hoc, ut si quid aliud, recte ab artifice Verbo, et Sapientia illa mentem omnem superante, factum esse, ut nos in iis, quæ in aspectum cadunt, atque alias aliter mutantur, et mutant, ac sursum deorsumque feruntur et invertuntur, ac priusquam manu teneantur, abeunt et effugiunt, eludamur, ut, perspecta eorum instabilitate ac varietate, ad futuræ vitæ portum contendamus. Quid enim egissemus, si prosperitas nobis firma esset, cum, licet fluxa et fragilis sit, usque eo tamen ipsi tanquam vinculis quibusdam astricti simus, ejusque voluptate atque impostura in hanc servitutem redacti, ut nihil præsentibus rebus melius atque excellentius cogitare possimus, idque cum ad Dei imaginem, quæ et sursum est, et ad se trahit, creatos nos esse audiamus, ac persuasum habeamus?

XXI. Quis sapiens, et intelliget hæc⁹¹? Quis prætereuntia præteribit? quis stabilibus incumbet? quis de præsentibus rebus, tanquam de abentibus, cogitabit? quis de his, quæ in spe posita sunt, tanquam de certis et constantibus? quis ea, quæ vere sunt, ab his, quæ apparent, distinguet, atque illa quidem sequetur, hæc vero contemnet ac pro nihilo reputabit? quis picturam a veritate? quis terrenum tabernaculum a cælesti civitate; quis peregrinationem ab habitatione; quis tenebras a luce; quis limum profundi a terra sancta; quis carnem a spiritu? quis Deum a mundi principe; quis mortis umbram a vita sempiterna discernet; quis præsentibus rebus futuras emet; quis fluxus opibus opes constantes et perennes; quis rebus iis, quæ aspectui subjiciuntur, ea quæ ab oculorum sensu remota sunt? Beatus quidem ille, qui hæc, Verbi gladio meliora a deterioribus serante, discernens ac dividens, ascensiones in corde suo disponit⁹², ut quodam loco divinus David loquitur, atque hanc lacrymarum vallem totis viribus fugiens, quæ sursum sunt, querit⁹³, ac mundo una cum Christo cruci-

⁹⁰ Jerem. ix, 24. ⁹¹ Ose. xiv 10. ⁹² Psal. lxxxiii, 6 ⁹³ Coloss. iii, 1.

(59) *Καυχώμενος*. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(60) *Παυθῆναι*. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. Edit., παυσθῆναι.

(61) *Μεθορμησώμεθα*. Regg. a, c, d, μεθορμωμέθα.

(62) *Δύνασθαι*. Deest in Or. 2.

(63) *Τὴν ἀλώμεν*. Deest τὴν in pluribus.

A χάσθω ὁ καυχώμενος (59) μόνον, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ ἐκζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ συναλγεῖν τοῖς πάσχοις, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐαυτῷ τι χρηστόν ἀποτίθεσθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἔστι βέυστὰ καὶ πρόσκαιρα, καὶ, ὡς περ ἐν παιδιᾷ ψήφων, ἄλλοτε εἰς ἄλλους μεταβρίπτουμένα, καὶ μετατιθέμενα· καὶ οὐδὲν οὕτω τοῦ κατέχοιτος ἴδιον, ὡς ἡ μὴ χρόνῳ παυθῆναι (60), ἢ φθόνῳ μετατεθῆναι· τὰ δὲ ἐστῶτα καὶ μένοντα, καὶ οὐποτε ὑποχωροῦντα, οὐδὲ μεταπίπτοντα, οὐδὲ σφάλοντα τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας. Ἄλλ' ἔμοι μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ, μὴδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις· μὴδὲ πολυχρόνιον· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερῆχούσῃ Σοφίᾳ μεμηχανῆσθαι, πείζεσθαι ἡμᾶς ἐν τοῖς ὀρωμένοις, ἄλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν ληφθῆναι ἀπίουσι καὶ φεύγουσιν· ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἀστατον καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαντες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμησώμεθα (61). Τί γὰρ ἂν ἐποιήσαμεν, ἐστῶτος τοῦ εἶ πράττειν ἡμῖν, ὅποτε, οὐ μένοντος, τοσοῦτον αὐτῷ προσδεδέμεθα, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὥστε μὴδὲν κρείττον, μὴδὲ ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι (62), καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας, τὴν ἄνω τε οὐσαν καὶ πρὸς ἐαυτὴν ἔλκουσαν;

C **KA'.** *Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα;* Τίς παραεραμεῖται τὰ παρατρέχοντα; τίς προσθήσεται τοῖς ἐπιμένοισι; τίς περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἀπόντων διανοηθήσεται; τίς περὶ τῶν ἐλπίζομένων, ὡς ἰσταμένων; τίς διαιρήσει τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ τοῖς μὲν ἔψεται, τῶν δὲ ὑπερόψεται; τίς γραφὴν καὶ ἀλήθειαν; τίς τὴν κάτω σκηνὴν, καὶ τὴν ἄνω πύλιν; τίς παροικίαν καὶ κατοικίαν; τίς σκότος ἀπὸ τοῦ φωτός; τίς ἰλὺν βουθῶ καὶ ἄγλαν γῆν; τίς σάρκα καὶ πνεῦμα; τίς Θεὸν καὶ κοσμοκράτορα; τίς θανάτου σκιά, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον (63); τίς τοῖς παροῦσι τὸ μέλλον ὠνήσεται; τίς τῷ βέοντι πλοῦτον τὸν μὴ λυόμενον; τίς τοῖς ὀρωμένοις τὰ μὴ βλέπομενα; Μακάριος μὲν οὖν, ὅστις ταῦτα διακρίνων, καὶ διαιρῶν τῇ τομῇ τοῦ Λόγου, τῇ διατρούσῃ τὸ κρείττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος (64), ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διατίθεται, ὡς τοῦ φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ, καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην (65) φεύγων, ὁπόση δύναμις (66), τὰ ἄνω ζητεῖ, καὶ σταυρούμενος κλῶμα μετὰ Χριστοῦ. Χριστῷ συνίσταται, καὶ Χριστῷ συνερέχεται, τῆς οὐκ ἐπιμεταπίπτουσης ζωῆς οὐδὲ ἀπατηλῆς κληρονομίας· οὐ (67) μηκέτι δάκνων

(64) *Κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος*. Billius, « virtutem a vitio serante distinguens, » etc.

(65) *Κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην*. Regg. a, c, d, etc., κοιλίαν ταύτην τοῦ κλαυθμῶνος.

(66) *Ὀπόση δύναμις*. Billius, « quam celerrime potest. »

(67) *Οὐ*. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Edit., οὐ [pernerain].

δρις ἐπὶ ὁδοῦ, οὐδὲ (68) τηρῶν πτέρναν, καὶ κεφαλῆν
 τρηρούμενος. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἡμῖν καλῶς ὁ αὐτὸς ἐμ-
 βῶθ Δαβὶδ, ὡσπερ τις μεγαλοφωνότατος κήρυξ ἀπὸ
 ἰσραήλ καὶ πανδήμου κηρύγματος, βαρυκαρδίου τε
 ἀποκλιῶν, καὶ ἀγαπῶντας ψεῦδος, μὴ σφόδρα περι-
 ἔχεσθαι τῶν ὀρωμένων, μηδὲ ἄλλο τι ἢ κόρον (69) σί-
 του καὶ οἴνου τῶν φθειρομένων, πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν
 εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν. Καὶ τάχα που τοῦτο καὶ
 ὁ μακάριος ἐνοῶν Μιχαίας (70), καὶ τῶν χαμαὶ ἐρ-
 χόμενων καὶ δοκούντων ἀγαθῶν καταξινιστάμενος,
 Ἐγγίσσατε, φησὶν, ὄρεσιν αἰωνίοις· ἀνάστα καὶ
 κρεῦσον, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπαυσις· τοῦ-
 τε μὲν οὖν (71) ἤδη καὶ τοῖς ῥήμασιν αὐτοῖς μικροῦ
 σύμφωνον, οἷς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν διακελεύε-
 ται, τί λέγων (72); Ἐγείρεσθε (73), ἀγωνεῖν ἐντεῦ-
 θερ· οὐ τοὺς τότε μαθητὰς μόνον ἐξ ἐκείνου μόνου
 τοῦ τόπου μετατιθεῖς, ὡς ἂν οἰηθεῖ τις, ἀλλ' αἰεὶ καὶ
 πάντας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἀπὸ γῆς (74) καὶ τῶν
 περὶ γῆν εἰς οὐρανοὺς ἔλκων καὶ τὰ οὐράνια.

non eos tantum, quos tunc discipulos habebat, ex
 illa duntaxat loco transferens, quemadmodum quis-
 piam fortasse arbitretur, sed et semper, et omnes
 et res cœlestes pertrahens.

ΚΒ. Τοιγαροῦν, ἀκολουθήσωμεν ἤδη τῷ Λόγῳ,
 ζητήσωμεν τὴν ἐκείθεν ἀνάπαυσιν, ῥίψωμεν τὴν ἐν-
 τεῦθεν περιουσίαν· ὁ καλὸν ἔστι ταύτης, τοῦτο μόνον
 κερδάνωμεν, κτησώμεθα τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐν
 ἐκτελεσμέναις, μεταδόμεν τῶν ἦντων τοῖς πένησιν,
 ἵνα τὰ ἐκείθεν πλουτήσωμεν. Ἄδς μερίδα καὶ τῆ ψυ-
 χῆ, μὴ τῆ σαρκὶ μόνον· ὀδς μερίδα καὶ τῷ Θεῷ, μὴ
 τῷ κόσμῳ μόνον· ὕψελ (75) τι τοῦ γαστροῦς, τῷ
 πνεύματι καθιέρωσον· ἀρπασόν τε τὸν πυρὸς, ἀπόθου
 μακρὰν ἀπὸ τῆς κάτω (76) νεμομένης φλογός· ἀρπα-
 σον τοῦ τυράννου, καταπίστευσον τῷ Δεσπότη. Ἄδς
 μερίδα τοῖς ἑπτά, τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ γε τοῖς ὀκτώ,
 τῷ μετὰ τοῦτον ἡμᾶς ἐκδοξεομένῳ· ὀδς ὀλίγον, παρ'
 οἷ τὸ πλεῖον (77) ἔχεις· ὀδς καὶ τὸ πᾶν, τῷ τὰ πάν-
 τα (78) χαρισσόμενῳ. Οὐδέποτε νικήσεις μεγαλοδο-
 ρεῖν Θεοῦ, κἂν πάντα πρόη (79) τὰ ὄντα, κἂν τοῖς οὐ-
 σι σαυτὸν (80) προσθῆς. Καὶ τοῦτο γάρ ἐστι λαβεῖν,
 τὸ τῷ Θεῷ δοθῆναι· ὀσον ἐάν (81) εἰσενεύχης, πλεῖον
 αἰεὶ τὸ λειπόμενον· καὶ οὐδὲν δώσεις ἑαυτῷ, ὅτι τὰ
 πάντα (82) παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἔστιν ὑπερ-
 βῆναι τὴν ἑαυτοῦ σκιάν ὑποχωροῦσαν καθόσον πρό-
 σμεν (83), καὶ τὸ ἴσον αἰεὶ προέχουσαν· οὐδὲ ὑπὲρ τὴν
 κεφαλὴν γενέσθαι σώματος μέγεθος ὑπερκειμένην

A fixus, cum Christo resurgit, et cum Christo simul
 ascendit, vitæ non jam caducæ ac fallacis hæres :
 ubi non jam coluber mordens in via⁶⁶, nec calca-
 neum observans⁶⁷, quemadmodum ipsius caput
 observatur. Superstitibus autem nobis eleganter
 272 idem David, velut quispiam præco maxima
 voce præditus, ab excelso et publico præconio in-
 clamat, graves corde nos appellans, ac mendacium
 diligentes⁶⁸, monensque, ne rebus iis, quæ oculis
 cernuntur, animum nostrum magnopere adjunga-
 mus, nec frumenti solum ac vini, quæ facile cor-
 rumpuntur, saturitate omnem hujus vitæ beatitudi-
 nem metiamur. Quod etiam ipsum, ut opinor, beatus
 Michæas animadvertens, atque humi reptantibus, ac
 boni tantum specimen habentibus insultans : *Appro-
 pinquate*, inquit, *ad montes æternos : surge et am-
 bula, quia non est tibi hic requies*⁶⁹; iisdem prope-
 modum verbis utens, quibus nos Dominus noster ac
 Salvator inhortatur, dicens : *Surgite, eamus hinc*⁷⁰;

illud duntaxat loco transferens, quemadmodum quis-
 discipulos suos, a terra rebusque terrenis ad cœlos

XXII. Quocirca Verbum jam sequamur, illam re-
 quem quæramus, hujus vitæ opes et copias abji-
 ciamus; hoc solum, quod in ipsis boni est, lucre-
 mur, nempe ut animas nostras in eleemosynis
 acquiramus, facultates nostras pauperibus impertiā-
 mur, ut cœlestibus ditemur. Animæ quoque partem
 da, non carni duntaxat; Deo quoque partem da, non
 mundo tantum; ventri aliquid subtrahere, et spiritui
 consecra; igni aliquid eripe, ac procul a depascente
 flamma reconde; a tyranno eripe, ac Domino com-
 mitte. *Da partem septem*, hoc est huic vitæ, *atque
 etiam octo*⁷¹, id est, ei quæ post hanc nos excipiet :
 da exiguum ei, a quo multum habes : da etiam om-
 nia ei, qui omnia donavit. Nunquam Dei munificen-
 tiam vinces, etiamsi omnia tua bona proficias,
 etiamsi te etiam ipsum bonis tuis adjungas. Nam
 hoc quoque ipsum accipere est, nempe Deo donari.
 Quantumcunque contuleris, plura tamen tibi reliqua
 erunt : nec quidquam tuum dabis, quandoquidem
 omnia a Deo manant. Et quemadmodum nemo um-
 bram suam prægredi potest, ut quæ, quantum pro-
 gredimur, tantum etiam se subducatur, parique semper
 intervallo nos antecedit; nec corporis magnitudo

seqq. ⁷² Mich. ii, 9, 10. ⁷³ Joan. xiv, 31. ⁷⁴ Eccle.

tus depascitur. Sic Regg. a, c, d, bm, pb, aliique
 plures. Deest κάτω in editis.

(77) Πλεῖον. Regg. a, c, d, ph, et Or. 2, κλέων
 [f. pro πλέων].

(78) Τὰ πάντα. Deest τὰ in Regg. a, bm,
 ph, etc.

(79) Πρόη. In pluribus, προῆ.

(80) Σαυτόν. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. In
 ed., σαυτόν.

(81) Ἐάν. Sic Regg. bm, ph. In edit., ἔν.

(82) Τὰ πάντα. Sic Regg. a, c, d, bm. Deest
 τὰ in edit.

(83) Πρόσμεν. Ita Regg. bm, ph, etc., in quibus
 tamen legitur, πρόμεν. Alii, προλεμεν [male.
 Edit.]

⁶⁶ Gen. xlix, 17. ⁶⁷ Gen. iii, 15. ⁶⁸ Psal. iv, 3
 xi, 2.

(68) Οὐδέ. In pluribus, μηδέ.

(69) Μηδὲ ἄλλο τι ἢ κόρον, etc. Gabrielius :
 « Neve aliud, quam frumenti et vini, quæ facile cor-
 rumpuntur, satietatem esse putemus totam hujusce
 vitæ felicitatem. »

(70) Μιχαίας. Sic omnes codd. Male in editis,
 ἄμως.

(71) Οὐν. Deest in Or. 2.

(72) Διακελεύεται, τί λέγων; Reg. c, διαλέγεται,
 « sermocinatur. » Gabr. et Comb. legunt : τί; λέ-
 γων. « quid? dicens. »

(73) Ἐγείρεσθε. Or. 2, ἐγείρεσθαι.

(74) Ἀπὸ γῆς. Reg. d, ἀπὸ τῆς γῆς.

(75) Ὑψελ. Or. 2, ὕψιλε.

(76) Ἀπὸ τῆς κάτω, etc. « A flamma qua sub-

supra caput sese efferre potest, utpote quod supra corpus semper emineat: eodem modo **273** nec Deus muneribus nostris vinci potest. Neque enim quidquam, quod extra illius bona sit, nec quod illius liberalitatem superet, damus.

XXIII. Agnosce unde habes quod sis, quod speres, quod intelligas et sapias, quodque maximum est, quod Deum cognoscas, speres cœlorum regnum, honoris æqualitatem cum angelis, gloriæ contemplationem, nunc quidem in speculis et ænigmatibus, tunc autem pleniorum ac puriorum; quod Dei filius, Christi cohæres, atque, ut audacter loquar, deus etiam factus sis: unde tibi hæc omnia, et a quo? Aut, ut parva hæc, oculisque subjecta dicam, cuius munere ac beneficio intueris cœli pulchritudinem, cursum solis, lunæ orbem, siderum multitudinem, eumque, qui in his omnibus, velut in lyra lucet, concentum atque ordinem, semper eodem modo se habentem; partium anni vicissitudines, temporum mutationes, annorum conversiones, diei noctisque æquas portiones, terræ productiones, aeris fusionem, maris, fluxi simul ac stabilis, immensam latitudinem, fluminum profunditatem, ventorum profusio? Quis tibi pluvias dedit, agriculturam, cibos, artes, domicilia, leges, republicas, vitam mitem et humanitate exultam, amicitiam et familiaritatem cum eo, cum quo tibi cognatio intercedit? Unde habes quod animantia partim curata, tibi que subjecta sint, partim in cibum tradita? Quis te omnium rerum, quæ in terra sunt, dominum et regem constituit? Quis, ne singula commemorem, ea omnia, quibus homo cæteris animantibus præstat, largitus est? Nonne Deus, qui nunc præ omnibus, et pro omnibus rebus benignitatem a te vicissim poscit? An vero nos non pudebit, cum tot tantaque ab eo, partim acceperimus, partim speremus, nec hoc quidem unum ipsi conferre, nimirum benignitatem? An cum ille nos a feris disjuxerit, solosque, ex omnibus iis quæ in terra sunt, ratione ornaverit, ipsi contra nosmetipsos efferabimus, tantumque a voluptatibus et deliciis corrumpemur, aut furore afficiemur, aut, quo verbo id exprimam, nescio, ut simul cum maza et furfuribus, quæ male fortasse collegimus, nos quoque præstantiore natura esse quam ipsi sunt, existimemus? **274** Et, quemadmodum olim, ut poetæ fabulantur, genus quoddam

ἀεὶ τοῦ σώματος· οὕτως οὐδὲ οἷς δίδομεν νικῆσαι Θεόν. Οὐ γὰρ ἔξω τι τῶν αὐτοῦ δίδομεν, οὐδὲ πέρα τὴν ἐκείνου φιλοτιμίαν.

ΚΓ'. Γνωθὶ πόθεν σοι τὸ εἶναι, τὸ ἀνακνεῖν, τὸ φρονεῖν, αὐτὸ τὸ μέγιστον, τὸ γινώσκειν Θεόν, βασιλεῖαν οὐρανῶν ἐλπίζειν, ἀγγέλων ἰσοτιμίαν, δόξης θεωρίαν, νῦν μὲν τὴν ἐν ἐσώπ-ροις τς (84) καὶ αἰνίγμασι, τότε δὲ τὴν τελευτέραν τε καὶ καθαρωτέραν· υἱὸν γενέσθαι Θεοῦ, συγκληρονόμον Χριστοῦ, ταμῆσας εἶπω, καὶ Θεὸν αὐτόν; Πόθεν σοι ταῦτα πάντα, καὶ παρὰ τίς; Ἡ, ἵνα τὰ μικρὰ λέγω καὶ τὰ ἄρ-ωμενα, τίς ἔδωκε σοι κάλλος οὐρανοῦ βλέπειν, ἡλίου δρόμον, σελήνης (85) κύκλον, ἀστέρων πλῆθος, καὶ τὴν ἐν τούτοις πᾶσιν, ὡς περ ἐν λύρα, εὐαρμοσίαν καὶ τάξιν ὡσαύτως ἔχουσαν, ὠρῶν ἀλλαγὰς, μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν περιόδους, ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἰσομοίριαν, γῆς ἐκφύσεις, ἀέρος χύσιν, πλάτη (86) θαλάττης λελυμένης καὶ ἰσταμένης, βάρη ποταμῶν, ἀνέμων βέματα; Τίς ἕτερος, γεωργίαν, τροφὰς, τέχνας, οἰκῆσεις, νόμους, πολιτείας (87), βίον τιμ-ρον, οἰκείωσιν πρὸς τὸ συγγενές; Πόθεν σοι τῶν ζῶων τὰ μὲν ἡμέρωται καὶ ὑπέρευκται, τὰ δὲ τροφῆ παραδέδοται; Τίς σε κύριον καὶ βασιλέα πάντων κατέστησε (88) τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς, ἵνα μὴ καθ' ἕκα-στον λέγω, πάντα, οἷς προέχει τῶν ἄλλων ἄνθρωπος, ἔδωρῆσται; Οὐχ οὕτως, ὅς νῦν πρὸ πάντων καὶ ἀντὶ πάντων αἰτεῖ παρὰ σοῦ φιλόανθρωπον; Εἰτα οὐκ αἰσχυνόμεθα, εἰ τοσαῦτα παρ' αὐτοῦ, τὰ μὲν λαβόν-τες, τὰ δὲ ἐλπίζοντες, μὴδὲ ἐν τούτῳ εἰσοίσωμεν τῷ Θεῷ, τὸ φιλόανθρωπον (89); Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν θηρίων ἡμᾶς ἐχώρισε (90), καὶ λόγῳ μόνους τῶν ἐπὶ γῆς ἐτίμησεν· ἡμεῖς δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς θηριώσωμεν, καὶ το-σοῦτον ὑπὸ τῆς τροφῆς διεφθάρμεθα, ἢ μεμψαμεν, ἢ, οὐκ ἔχω τί λέγειν, ὥστε ἡμοῦ τῆ μάτῃ καὶ τοῖς πιτύροις, ἃ (91) κακῶς ἴσως ἐπορισάμεθα (92), καὶ τὴν φύσιν εἶναι βελτίους αὐτῶν οἰησάμεθα; Καὶ ὡ-περ ἦν τι τὸ παλαιὸν, ὅσον ἐπὶ τοῖς μύθοις (93), γέ-νος γιγάντων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· οὕτω καὶ ἡμεῖς τούτοις ἐσόμεθα ὑψηλοὶ τε καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, οἷον Νεβρώδ (94) ἐκεῖνος, ἢ τὸ τοῦ Ἐνάκ γένος, ἐκ-θλίβον πάλαι τὸν (95) Ἰσραήλ, ἢ δι' οὗς ὁ κατακλι-σμός τὴν γῆν ἐκάθηρεν; Καὶ ὁ μὲν οὐκ αἰσχύνε-ται (96) Πατὴρ ἡμῶν καλεῖσθαι, Θεὸς ὢν καὶ Δεσπό-της· ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ συγγενές ἀρηιψόμεθα;

(84) *Ts.* Deest in quatuor Regg.

(85) *Σελήνης.* Reg. a, ἢ σελήνης.

(86) *Πλάτη.* Reg. bm, πλάτος. « Latitudinem maris sese effundentis et sustinentis. » Hunc locum Nicetas rite exponit: « Unde tibi... quod mare, ob naturalem quidem humiditatem solutum, ac rursus intra terminos suos consistens, atque arenam pro linite habens, nec eam propter creatoris Jussu transiliens? »

(87) *Πολιτείας.* Regg. a, c, d, et Or. 2, πολι-τείας.

(88) *Πάντων κατέστησε.* Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. In edit., κατέστησε πάντων.

(89) *Φιλόανθρωπον.* Reg. a, φιλάδελφον.

(90) *Ἐχώρισε.* Reg. bm, et Or. 2, ἐχώρησε [per-

peram].

(91) *A.* Regg. a, c, d, οἷς.

(92) *Ἐπορισάμεθα.* Sic plures Regg. Editi vero, ἐμπορισάμεθα.

(93) *Μύθοις.* Or. 2 addit, ὡς ἀκούομεν, « ut audimus, » quodque reperitur in Basil. edit. et agnoscit Gabrielius. Non solum enim gigantum meminerit poetæ, sed ipsa etiam sacra Scriptura, Gen. vi, 4; unde illi hauserunt, et gigantes finxere mon- struosos quosdam animantes.

(94) *Νεβρώδ.* Reg. ph, Νεμρώδ.

(95) *Ἐκθλίβον πάλαι τόν.* Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Editi, ἐκθλίβον πάλαι τόν.

(96) *Αἰσχύνεται.* Reg. d, ἐπαισχύνεται.

erat gigantum et reliquorum hominum, sic nos quoque sublimes et humana conditione maiores apud ipsos erimus, velut ille Nembroth¹, aut genus Enach², quod Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret? An cum ille, Deus licet ac Dominus, Pater noster vocari non erubescat, nos contra cognatos quoque nostros abnegabimus?

ΚΔ'. Μηδαμῶς, ὧ (97) φίλοι καὶ ἀδελφοί, μὴ γέ-
νώμεθα κακοὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν οἰκονόμοι, ἵνα μὴ
ἀκούωμεν Πέτρου λέγοντος· *Αἰσχύνθητε, οἱ κατ-
έχοντες τὰ ἀλλότρια, καὶ μνησασθε ἰσότητα*
θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἔσται πένης. Μὴ κάμωμεν θη-
σαυρίζοντες καὶ φυλάσσοντες, ἄλλων πενίᾳ καμνόν-
των, μὴ θνεῖδιση (98) καὶ ἀπειλήση πικρῶς ἡμῖν,
ἔνθεν μὲν ὁ θεὸς Ἄμώς (99) ἐν τούτοις τοῖς ῥήμα-
σιν· *Ἄγε νῦν, οἱ λέγοντες· Πότε διαλεύσεται ὁ*
*μῆρ, καὶ ἐμπωλήσωμεν· καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἀν-
οίξωμεν* (1) *θησαυρούς; καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, δι' ὧν*
τοῖς μέγα καὶ μικρὸν στάθμιον κτωμένοις, τὴν τοῦ
*θεοῦ μῆριν ἐπανάτεινεται· ἔνθεν δὲ ὁ μακάριος Μι-
χαίας (2), τάχα μὲν καὶ αὐτὴν τὴν τρυφήν ἐπικό-
πτων, ὡς τοῦ κόρου τὴν ὕβριν τίκτοντος, καὶ τὸ κα-
τασταλαῖν ἐπὶ κλιῶν ἐλεφαντίνων, καὶ τοῖς πρῶ-
τοις τῶν μύρων θρύπτεσθαι, μόσχους τε ἀπαλοῖς ἐκ*
βουκολίων καὶ ἐρίφοις ἐκ ποιμνίων παινεσθαι, καὶ
πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων ἐπικροτεῖν, καὶ ἔτι
*μᾶλλον τὸ οἰεσθαι στάσιμόν τι τούτων εἶναι καὶ μόν-
ον· τάχα δὲ οὐχ οὕτω ταῦτα δεινὰ νομίζων, ὡς τὸ*
μηδὲν πάσχειν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ αὐτοῦς
τρυφῶντας· τοῦτο γὰρ τῆς πληθμονῆς κατηγορίᾳ
προστίθεται· ὁ δὲ πᾶθωμεν νῦν (3) ἡμεῖς, μηδὲ
*ποσοῦτον τρυφήσωμεν, ὥστε καὶ τῆς τοῦ θεοῦ φιλαν-
θρωπίας καταφρονεῖν τούτοις δυσχεραίνοντος, κἂν μὴ*
πρὸς πόδας, μηδὲ ὁμοῦ τῇ κακίᾳ τὴν ὀργὴν ἐπάγγη
τοῖς ἀμαρτάνουσιν.

ΚΕ'. Μιμησώμεθα νόμον θεοῦ τὸν ἀνωτάτω καὶ
πρῶτον, ὃς βρέχει μὲν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀμαρτωλοὺς,
ἀνατέλλει δὲ πᾶσιν ὁμοίως τὸν ἥλιον· γῆν δὲ χερ-
σαίοις πᾶσιν ἠπλώσεν ἀνετον, καὶ κρήνας, καὶ πο-
ταμούς, καὶ ὕλας· ἀέρα δὲ πτηναῖς φύσει, καὶ
ὕδωρ ὄσοις ὁ βίος ἐνυδρος, καὶ τὰν πρῶτας τοῦ ζῆν
ἀφορμάς ἀφθόνους ἅπασιν ἐχαρίσατο, οὐ δυναστεία
κρατούμενας, οὐ νόμῳ περιγραφόμενας, οὐχ ὀρίοις
διεργουόμενας (4)· ἀλλὰ καὶ κοινὰς τὰς αὐτὰς καὶ
κλουσίας, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἐνδεσεστέρως προέθη-
κεν· τὸ τε τῆς φύσεως ὁμότιμον ἰσότητι τῆς δωρεᾶς
τιμῶν (5), καὶ δεικνὺς τὸν πλοῦτον τῆς ἑαυτοῦ χρη-
στότητος· Ἄνθρωποι δὲ χρυσὸν, καὶ ἀργυρον, καὶ
τῆς ἐσθῆτος ὅση μαλακίη, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, καὶ
τῶν λίθων τοὺς διαυγεῖς κατορίζαντες, εἴτε τι ἄλλο
τοιούτου, ἢ πολέμου, καὶ στάσεως (6), καὶ τῆς πρῶ-
της τυραννίδος ἐστὶ γνωρίσματα (7), ἔπειτα αἵρουσι

¹ Gen. x, 8. ² Num. xiii, 29. ³ Ex Apost. const. Math. v, 45.

(97) *D. Decet in Reg. hm. et Or. 2.

(98) *Ορειδίση. Or. 2, ονειδίζει [male].

(99) Ἄμώς. Reg. hm, Μιχαίας, sed perperam.

(1) Ἐμπωλήσωμεν... ἀνοίξωμεν. Plures Regg. et Or. 2, ἐμπωλήσωμεν... ἀνοίξωμεν, « negotiabi-
mur... aperiemus. »

(2) Μιχαίας. Sic mss. et edit. Verba tamen sunt Amos. Idcirco, vel Gregorius memoria lapsus est, vel antiquarius scribendo aberravit.

XXIV. Minime, fratres et amici mei, minime
committamus, ut res divino munere nobis conces-
sas male administremus, ne alioqui Petrum dicentem
audiamus : *Erubescite, qui aliena detinetis, Deique*
aequitate vobis imitandam proponite, et nemo vrit
*pauper*¹. Ne congerendis asservandisque pecuniis
laboremus, aliis inopia laborantibus, ne alioqui nos
acerba et minaci oratione insecetur, hinc divus
Amos, ad hunc modum loquens : *Agite jam, qui*
*dicitis : Quando effluet mensis, ut vendamus ; et Sab-
bata, ut thesauros aperiamus*² ? et caetera, quibus iis,
qui magnam et parvam trutinam habent, iram Dei
minuitur : hinc rursus beatus Michaeas, eundem
quoque fortasse luxum reprimens (tanquam scilicet
saturitas petulantiam pareret), et quod in lectis
eburneis lascivirent³, ac fragrantissimis unguentis
effeminate perfunderentur, atque teneris vitulis ex
armentis, et hordis ex gregibus saginarentur, et ad
musicorum organorum vocem applaudent, vel
potius etiam quod quidquam harum rerum firmum
ac stabile esse ducerent ; fortasse autem haec non
tam gravia esse existimans, quam quod, cum ipsi
luxui dediti essent, super contritione Joseph nihil
paterentur⁴ : hoc enim ad saturitatis crimen adjun-
git. Quod utinam nunc nobis ne accidat, nec deliciis
usque adeo studeamus, ut Dei quoque, res eas in-
digne ferentis, benignitatem contemnamus, etiamsi
non evesigio, nec simul cum scelere iram suam
peccatoribus immittat.

XXV. Supremam illam et primam Dei legem
imitemur, qui pluit super justos et peccatores, et
solem omnibus aequae oriri facit⁵ ; ac patentem ter-
ram, et fontes, et amnes, et silvas terrestribus om-
nibus animantibus expandit ; aerem autem avibus,
et aquam iis quae in aquis vivunt, primaque vitas
subsidia omnibus copiosissime largitus est, non
cujusquam imperio detenta, 275 non lege circum-
scripta, non finibus distincta ; sed et communia
eadem, et ampla atque copiosa, nec ulla propterea
ex parte deficientia proposuit ; tum ut aequalem na-
turae dignitatem muneris aequalitate ornaret, tum
ut benignitatis suae opes ostenderet. At homines, si
aurum et argentum et mollissimas quasque ac su-
perfluas vestes, gemmasque pellucidas, caeteraque
id genus, quae belli ac dissidiorum, primaeque ty-
rannidis argumenta sunt, in terram abdidierint, sta-
Clementis. ⁶ Amos viii, 5. ⁷ Amos vi, 4. ⁸ ibid. 6.

(3) Nūr. Sic Regg. plures, et Or. 2. Decet in
editis.

(4) Διεργουόμενας. Coisl. 1, διεργουόμενας.

(5) Τιμών. Ita omnes codices. Mendose in edit.,
ἡμῶν.

(6) Τοιοῦτον... στασεως. Sic Regg. a, hm, ph.
In editis, τοιοῦτο... στάσεων. In quibusdam, τοσοῦ-
τον

(7) Γνωρίσματα. Or. 2, γνώσιμα.

im supercilium præ amentia tollunt, calamitosisque cognatis misericordiam occcludunt, cum nec ex superfluis quidem rebus ad necessarios vitæ usus opem ipsis ferre in animum inducant, (o ingentem stultitiam! o singularem vecordiam!) nec, si nihil aliud, illud quidem cogitent, quod paupertas et divitiæ, libertasque, ut appellamus, et servitus, ac cætera hujus generis nomina, postea in hominum genus, simul cum vitio irrepserunt, non secus ac committentes morbi quidam, illapsa, atque ab illo inventa. *A principio autem*, inquit ille, *non fuit sic*⁸: verum is, qui hominem primum creavit, liberum eum, sui que arbitrii reliquit, sola mandati lege coercitum, atque in paradisi deliciis opulentum: idemque reliquo mortalium generi per unum illud primum semen largitus est. Libertas porro et divitiæ in sola mandati observatione sitæ erant; vera autem paupertas et servitus in illius transgressione.

XXVI. Ex quo autem invidia et contentiones, et subdola serpentis tyrannis, per voluptatis illecebras furtim nos semper attrahens, atque audaciores adversus infirmiores concitans, in vitam irrepserunt, ab eo tempore in nominum diversitates cognatum genus dissectum est, ac naturæ nobilitatem avaritia discidit, legem etiam assumens, potentia atque imperii adjutricem. At tu primam illam æquabilitatem, non postremam divisionem, intueri; Creatoris, non potentioris, legem tibi propone. Naturæ pro viribus succurre, veterem libertatem honore prosequere, teipsum verere, ignominiam generi tuo contege, morbo subveni, egestati solatium affer: qui firmo corpore es, opibusque circumfluis, ægrotanti et inopi; qui minime **276** offendisti, collapsa et comminuto; qui læto et hilari animo es, mœrenti et afflicto; qui rebus secundis uteris, adversis laboranti. Deo gratitudinis causa aliquid tribue, quod ex eorum numero sis, qui de aliis bene mereri possunt, non qui aliorum beneficentia opus habeant; quod non in alienas manus oculos conjectos habeas, sed alii in tuas. Da operam, ut non solum opibus, sed etiam pietate, non solum auro, sed etiam virtute, imo virtute sola sis locuples. Cura ut proximo tuo idcirco præstantior sis, quia benignior. Fac calamitoso sis deus, Dei misericordiam imitando.

XXVII. Nihil enim tam divinum homo habet,

⁸ Matth. xix, 8.

(8) Ὑπό. Reg. d, από.

(9) Κοινά τινα. Sic plures Regg. plures Colb., Or. 2, etc. Deest τινα in nonnullis, et κοινά in edit.

(10) Κάκεινης δντα ἐπινοήματα. Hæc desunt in Reg. a.

(11) Μόγη. Deest in pluribus cod.

(12) Ἀφ' οὗ δέ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, etc. Billius supplet, παρεφθάρησαν, « in vitam irrepserunt, » [imo, in vitium delapsi sunt,] quod non habent codices.

(13) Ἐπανιστώσα. Regg. a, bm, et Jes.. ἐπανιστάσα.

(14) Πλορεξία, etc. « Iniqua vis, habendi cupi-

την ὄφρυν ὑπό (8) ἀνοίας, καὶ τοῖς ἀτυχοῦσι τῶν συγενῶν τὸν ἔλεον ἀποκλείουσιν, οὐδὲ τοῖς περιτοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα βοηθεῖν θέλοντες, (ὡ τῆς ἀπαιδευσίας! ὡ τῆς σκαίτητος!) οὐδ' εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐκεῖνό γε ἐνθυμούμενοι, ὅτι πενία καὶ πλοῦτος, ἐλευθερία τε, ἦν φαιμεν, καὶ δουλεία, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, ὑστερον ἐπεισθῆτε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὡς περ ἀρβωστήματα κοινά τινα (9) τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα, κάκεινης δντα ἐπινοήματα (10). Ἀφ' ἀρχῆς δέ, φησὶν, οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ' ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπον, ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον, καὶ πλοῦσιον ἐν παραδείσῳ τρυφῆ· τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βουληθεὶς τε καὶ χαρισάμενος δι' ἑνὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, Ἐλευθερία δὲ καὶ πλοῦτος, ἡ τῆς ἐντολῆς μόνη (11) τήρησις ἦν· πενία δὲ ἀληθὴς καὶ δουλεία, ἡ ταύτης παράδοσις.

ΚΓ'. Ἀφ' οὗ δὲ (12) καὶ φθόνοι, καὶ ἔριδες, καὶ ἡ δολερὰ τοῦ ὄφρεως τυραννίς, ἀεὶ τῷ λίχνῳ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσα, καὶ ἐπανιστώσα (13) τοῖς ἀσθεγεστέροις τοὺς θρασυτέρους, ἐβράγη τὸ συγγενὲς εἰς ὀνομάτων ἀλλοτριότητας, καὶ τὸ τῆς φύσεως εὐγενὲς πλεονεξία (14) κατέπεσε, προσλαβοῦσα καὶ νόμον, τῆς δυναστείας ἐπίκουρον. Ἀλλὰ σὺ βλέπε μοι τὴν πρώτην ἰσονομίαν (15), μὴ τὴν τελευταίαν διαίρεσιν· μὴ τὸν τοῦ κρατήσαντος νόμον, ἀλλὰ τὸν τοῦ κτίσαντος. Βοήθησον κατὰ δύναμιν τῇ φύσει, τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν τίμησον, αἰδέσθητι σαυτὸν, συγκάλυπον τῷ γένει τὴν ἀτιμίαν, ἐπάρακσον τῇ νόσῳ, τὴν ἑνδειαν παραμύθησαι· ὁ ἐρωστῶν (16), ὁ πλουτῶν, τὴν τοῦ νοσοῦντος, τὴν (17) τοῦ πενομένου· ὁ μὴ προσπατίας, τὴν τοῦ πεσόντος καὶ συντριβέντος· ὁ εὐθυμῶν, τὴν τοῦ ἀθυμοῦντος· ὁ τοῖς δεξιότις εὐθηνούμενος (18), τοῦ τοῖς ἀριστεροῖς κάμνοντος. Δὲς τι τῷ (19) Θεῷ χαριστήριον, ὅτι τῶν εὐ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, ἀλλ' οὐ τῶν εὐ παθεῖν δεομένων· ὅτι μὴ βλέπεις (20) εἰς ἀλλοτριὰς χεῖρας, ἀλλ' εἰς τὰς σὺς ἑτεροί. Πλούτησον μὴ περιουσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐσέθειαν· μὴ τὸ χρυσίον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετήν, μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον (21). Γενοῦ τοῦ πλεονίστου τιμιώτερος, ἐκ τοῦ φανῆναι χρηστότερος· γενοῦ τῷ ἀτυχοῦντι θεός, τὸν ἔλεον Θεοῦ μιμησάμενος.

ΚΖ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸ εὖ ποιεῖν, ἀνθρώπος

ditas. » Hic enim sermo est de vi publica, qua pri- manva libertas oppressa est.

(15) Ἰσονομίαν. Regg. a, c, d, ἰσοτομίαν [lege ἰστομίαν].

(16) Ἐρωστῶν. Regg. a, c, d, εὐβρωστῶν [male].

(17) Τῆν. Deest in Regg. a, bm, ph.

(18) Εὐθηνούμενος. Sic Regg. a, c, d, bm, ph. Coisl. 3, et Jes. Editi, εὐθουόμενος [male].

(19) Τῷ. Deest in pluribus.

(20) Βλέπεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2. In edit. βλέπεις [merperam].

(21) Μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον. Hæc desunt in plerisque codd.

ἔχει Θεοῦ· καὶ ὁ (22) μὲν μείζω, καὶ ὁ δὲ ἐλάττω εὐεργετῆ, ἐκάτερος, οἶμαι, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Ὁ μὲν ἐποίησε, καὶ (23) λύσας συνάγει (24) πάλιν· σὺ δὲ πεισόντα μὴ παρίδης (25). Ὁ μὲν ἤλεγξεν εἰς τὰ μέγιστα, δούς ἐπὶ πᾶσι νόμον, προφῆτας, καὶ πρὸ τούτων, τὸν φυσικὸν νόμον ἀγραφον, τῶν πηράττομένων ἐξεταστὴν, ἐλέγξας, νοθετήσας, παιδαγωγήσας· τὸ τελευταῖον, λύτρον ἑαυτὸν παραδούς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· χαρισάμενος ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς, διδασκάλους, ποιμένας, ἰάσεις, τέρατα, ἐπάνοδον πρὸς ζωὴν, θανάτου κατάλυσιν, τρόπαιον κατὰ τοῦ νικῆσαντος, διαθήκην τὴν ἐν σκιᾷ, διαθήκην τὴν ἐν ἀληθείᾳ, Πνεύματος ἁγίου μερισμούς, τὸ τῆς καινῆς σωτηρίας μυστήριον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν καὶ (26) τὰ μείζω δυνατὸς εἶ, καὶ οἷς εὐεργετῆται ψυχῇ (πεποίηκε γὰρ σε καὶ ταῦτα πλοῦσιον ὁ Θεός, εἰ θελήσειας), μὴδὲ ταῦτα εὖ ποιεῖν ἀπόσχη τὸν ἐνδεῆ (27)· μᾶλλον δὲ πρῶτα καὶ μάλιστα τῷ αἰτοῦντι σε δίδου, καὶ πρὶν αἰτηθῆναι, ἄλλην τὴν ἡμέραν ἐλεῶν καὶ δανείζων (28) τὸν λόγον, καὶ ἀπαιτῶν φιλοπόνως τὸ δάνειον μετὰ τόκου τῆς τοῦ ὠφελιμέου (29) προσθήκης. ἦν αἰεὶ τῷ λόγῳ προστίθῃσιν, αὔξων ἑαυτῷ (30) κατὰ μικρὸν τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα. Εἰ δὲ μὴ, τὰ γε (31) δεύτερα καὶ μικρότερα (32), καὶ ὅσα εἰς δύναμιν ἦκει τὴν σὴν· ἐπικουρήσον, ὄρεξον τροφὴν, ὄρεξον βράχος, προσένεγκε φάρμακον, κατάρθῃσον τραύματα, ἐρώτησόν τι περὶ τῆς συμφορᾶς, περὶ καρτερίας φιλοσόφῃσον, θάρσησον, πρόσειθε· οὐ μὴ χεῖρόν τι σεαυτοῦ παρὰ τοῦτο γένη· οὐ μὴ μεταλάβοις (33) τοῦ πάθους, καὶ οἱ λίαν ἀβροὶ τοῦτο μιμῆσαι λόγους ματαλοῖς ἀπατημένοι· μᾶλλον δὲ ταύτην προβάλλονται τῆς ἑαυτῶν εἶτε εὐλαβείας (34), εἶτε ἀτεθείας ἀπολογίαν, ἐπὶ τὴν δειλίαν, ὡς δὴ τι ρέγα καὶ σοφὸν καταφεύγοντες. Τοῦτο πειθόεωσάν σε καὶ οἱ λόγοι, καὶ ἰατρῶν παῖδες (35), καὶ σύνοιχοι (36) τούτων θεραπευταί, ὧν οὐδεὶς πω τοῖς τοιούτοις προσῶν ἐκινδύνευσε. Σὺ τοίνυν, εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα φοβερόν καὶ ὑπονοίας ἄξιον, ὡς δοῦλε Χριστοῦ, καὶ φιλόθεε, καὶ φιλόανθρωπε, μὴ πάθῃς μηδὲν ἀγεννές· τῇ πίστει θάρσησον· νικησάτω τὴν δειλίαν ὁ οἶκτος, ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος τὴν ἀπαλόττητα· στήτω πρὸ τῶν φιλοσάρκων λογισμῶν ἡ εὐσέβεια· μὴ παρίδῃς, μὴ παραδράμῃς τὸν ἀδελφόν, μὴ ἀποστραφῆς ὡς ἄγος, ὡς μίσημα, ὡς ἄλλο τι τῶν φευκτῶν καὶ ἀπειρημένων· σὺν ἐσσι μέλος, καὶ εἰ τῇ συμφορᾷ κάμ-

A quam de aliis bene mereri : tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque, opinor, pro suis viribus. Ille hominem condidit, ac solum rursus colligit : tu lapsum ne despicias. Ille eum maximis in rebus commiseratus est, cum ei, præter cætera, legem, prophetas, ac prius etiam, naturalem legem, non scriptam, eorum quæ geruntur, censorem, dedit, arguens, admonens, castigans; postremo seipsum pro mundi redemptione tradens; atque insuper apostolos tribuens, evangelistas, doctores, pastores, morborum curationes, portenta, mortis destructionem, trophæum adversus eum qui vicerat, sædus in umbra, sædus in veritate, Spiritus sancti distributiones, novæ salutis mysterium : tu vero, si quidem majora quoque potes, et quibus anima beneficio afficitur (nam his etiam rebus divitem te, si volueris, Deus fecit), ne his quoque de indigente bene mereri absiste. Imo primum ac potissimum hæc ei, qui abs te petit, tribue, priusque etiam quam postulet, tota die miserans ac sermonem commodans, debitumque cum senore sedulo exigens, hoc est, ejus, cui utilitas affertur, incrementum, quod quidem doctrinæ semper adjungit, dum pietatis semina in seipso paulatim auget. Sin hæc largiri nequis, at certe hæc secunda et minora, et quæ sub facultatem tuam cadunt, præsta : subveni, cibum præbe, detritum pannum porrige, medicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate aliquid percunctare, de patientia orationem habe, bono animo esto, accede; haudquaquam 277 ex ea re deterior teipso eris; haudquaquam morbum contrahas, etiamsi homines nimium delicati, inanibus decepti rationibus, hoc existiment; vel potius hoc sive mollitiei, sive impietati suæ prætexant, ad timiditatem, velut ad magnum aliquid et prudens, confugientes. Hoc tibi persuadeant, et rationes, et medici, et contubernales qui eos curant, ex quibus nondum ullus ea de causa in periculum incidit, quod ad eos accesserit. Atque ut demus rem hanc metu et suspitione non carere, tu tamen, o serve Christi, Deique et hominum amator, ne propterea degenerem atque ignavum animum geras : verum confidito; timiditatem misericordia, Dei metus mollitiem vincat; rationes eas, quæ carni favent, pietas superet. Ne fratrem despicias, ne prætereas,

* Ephes. iv, 11.

(22) Ὁ. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Deest in editis.
 (23) Καί. Deest in pluribus.
 (24) Συνάγει. Jes., συνεισάγει.
 (25) Παρίδης. Reg. bm, παρείδης.
 (26) Καί. Sic Regg. a, bm, c, ph, et Or. 2. Deest in editis.
 (27) Ἐνδεῆ. Reg. ph, ἐνδέα [lege, ἐνδεᾶ].
 (28) Δανείζων. Or. 1 et 2, δανίζων.
 (29) Ὀφελιμέου. Reg. bm, ὠφελουμένου.
 (30) Αὐξῶν ἑαυτῷ, etc. Reg. a, Or. 2, et Gabr., δυναμῶς αὐξῶν ἐν ἑαυτῷ, « qui prudenter in seipso pietatis semina sensim adauget. »
 (31) Τὰ γε. Reg. ph, τάχα, « fortasse. »

(32) Καὶ μικρότερα. Deest in Reg. ph.
 (33) Μεταλάβοις. Regg. a, d, et Or. 2, μεταλάβῃς.
 (34) Εὐλαβείας. Regg. a, c, d, duo Coisl. et Or. 2, πλακείας [f. βλακείας], « socordix, sive impietatis excusationem prætexant. »
 (35) Λόγοι, καὶ ἰατρῶν παῖδες. Regg. bm, οἱ λόγοι. « Rationes, et medicorum filii, » id est, medici. Sic Gregorius, orat. 1, de filio, « Græcos appellat, Ἑλλήνων παῖδας. Sic sacra Scriptura : « Palpebræ eius interrogant filios hominum, » id est, homines (Ps. x, 5).
 (36) Σύνοιχοι. Regg. a, bm, ph, οἱ σύνοιχοι.

ne, ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugiendum et execrandum averseris. Membrum tuum est, tametsi calamitate curvetur : ut Deo, tibi *derelictus est pauper*¹⁰, licet animo admodum forti prætereas ; his enim verbis pudore te fortasse afficiam. Humanitatis tibi argumentum proponitur, etiamsi

XXVIII. Quisquis navigat, naufragio propinquus est, eoque magis, quo audacius navigat : et quisquis corpus gerit, corporis malis propinquus est, eoque magis, quo erectior incedit, nec eos, qui ante se jacent, intuetur. Dum secundo vento navigas, ei qui naufragium facit, manum porrige : dum sanus es et locuples, afflicto fer opem. Ne expectes, dum, quantum malum sit inhumanitas, in teipso discas, quantumque bonum, viscera egentibus aperire. Ne experiri velis Deum manum extendentem adversus eos, qui cervicem attollunt, ac pauperes prætereunt. In aliena calamitatibus hæc discas ; egentem parvum aliquid tribue ; neque enim parvum est ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipsi quidem Deo, modo viribus non impar. Sit tibi summi muneris loco animi alacritas : si nihil habes, illacryma. Magnam calamitoso remedium est miseratio ex animo collata : ac vere et sincere condolere, calamitatem magna ex parte levat. Homo apud te jumento **278** vilior non est, o homo, quod cum in foveam incidit, aut aberravit, erigere, ac reducere tibi lex præscribit¹¹. Si quid autem profundius aliud, et magis arcanum occultet, ejusmodi sunt multa legalis profunditatis ac duplicis sensus, non est meum nosse, verum Spiritus omnia perscrutantis et cognoscentis : quantum vero ipse ratione atque intelligentia consequi possum, hoc ideo sanxii, ut nos ab humanitate, quam in rebus parvis adhibemus, ad majorem pleniorisque benignitatem exerceat. Quanta enim, quæso, his, qui ejusdem nobiscum generis atque honoris sunt, debetur, quæ vel usque ad ea, quæ ratione carent, exigitur ?

XXIX. Atque hæc quidem suadent ratio, et lex, et hominum moderatissimi quique, apud quos præstabilius habetur beneficium dare quam accipere, majorique studio est misericordia, quam lucrum. Quid vero de nostris sapientibus dixeris ? Nihil enim de exteris dico, qui vitis suis patronos deos exco-

¹⁰ Psal. x, 14, sec. Hebr. ¹¹ Deut. xxii, 1 seqq.

(37) *Ἐγκαταλέλειπται*. Reg. hm, *ἐγκαταλείπειται*.

(38) *Παρατρέχεις*. Sic Regg. a, hm, c, d, et Or. 2. Ed., *παρατρέχεις*.

(39) *Ἄλλοτριος*. « Alienus, » nempe, « Diabolus. »

(40) *Τόσφ*. In quibusdam, *τοσοῦτω*.

(41) *Πλῆς*. In aliis, *πλείς* [rectius].

(42) *Εὐεκτήης καὶ πλουτήης*. Regg. a, c, d, Or. 2. Montac., *εὐεκτήεις καὶ πλουτεῖς*.

(43) *Μὴ βουληθῆς ἐπάραι χεῖρα Θεόν*. (Par., *μὴ βουληθῆς ἐπαράραι χεῖρα Θεῷ* [corrupte].) « Ne committas ut Deus manum extendat in eos, » etc.

(44) *Τὸς πένητας*. Hæc desunt in Reg. hm.

(45) *Τι καὶ*. Desunt in nonnullis codicibus.

(46) *Τῷ*. Sic Regg. a, c, d, et Orat. 2. Deest in edit.

(47) *Εἰ μὴδὲν ἔχης*. Regg. d, hm, et δὲ μὴδὲν *ἔχεις*.

(48) *Δάκρυσον*. Regg. a, c, d, et Orat. 2, *δά-*

πτεται. *Σοὶ ἐγκαταλέλειπται* (37) *ὁ πτωχός*, ὡς Θεῷ, καὶ εἰ λαν παρατρέχεις (38) *μεγαλοψύχως*, τάχα γὰρ σε τοῦτοις δυσωπῶσω τοῖς ῥήμασι. Σὺ πρόκειται φιλανθρωπίας ὑπόθεσις, καὶ εἰ ἄλλοτριος εἶ τοῦ εὐ παθεῖν ὁ ἄλλοτριος (39).

te a beneficio accipiendo alienus avertat et alienet.

ΚΗ'. Πᾶς ὁ πλέων ἔγγύς ἐστι τοῦ ναυαγίου, καὶ τόσφ μᾶλλον, ὅσφπερ ἂν τολμηρότερον πλῆρ· καὶ πᾶς ὁ σῶμα περιειμένος ἔγγύς ἐστι τῶν τοῦ σώματος κακῶν, καὶ τόσφ (40) μᾶλλον, ὅσφπερ ἂν ὀρθῶς βαδίζῃ, καὶ μὴ βλῆπῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ κειμένους. Ἐως πλής (41) ἐξ οὐρίας, τῷ ναυαγοῦντι ὁδὸς χεῖρα· ἔως ἐκπῆς καὶ πλουτήης (42), τῷ κακοπαθοῦντι βοήθισον. Μὴ ἀναμεινῆς ἐπὶ σεαυτοῦ μαθεῖν, ὅσον ἐστὶ κακὸν ἀπανθρωπία, καὶ οἷον ἀγαθὸν σπλάγγνα τοῖς χρήζουσιν ἀνοιγόμενα. Μὴ βουληθῆς ἐπάραι χεῖρα Θεόν (43) κατὰ τῶν ὑψαυκενούτων, καὶ παρατρέχων τοὺς πένητας (44). Ἐν ἄλλοτριαῖς συμφοραῖς ταῦτα παιδεύθητι· ὁδὸς τι καὶ (45) μικρὸν τῷ δεομένῳ· οὐ γὰρ μικρὸν τῷ πάντων ἐπιθεεῖ, ἀλλ' οὐδὲ τῷ (46) Θεῷ, ἂν ἢ κατὰ δύναμιν. Δὸς ἀντὶ μεγάλου τὴν προθυμίαν· εἰ μὴδὲν ἔχῃς (47), δάκρυσον (48)· μέγα τῷ (49) ἀτυχοῦντι φάρμακον, ἔλεος ἀπὸ ψυχῆς ἐσπερόμενος· καὶ τὸ συναλγεῖν γνησίως, πολὺ τι κουφίζει τῆς συμφορᾶς. Οὐκ ἐστὶν ἀτιμώτερός σοι τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος, ὡ (50) ἄνθρωπε, ὁ πσοὺν εἰς βόθρον, ἢ πλανηθὲν, ἀνεγείρειν σοι καὶ ἐπανάγειν ὁ νόμος διακελεύεται· εἰ μὲν τι καὶ ἄλλο κρύπτων ἀπορρητότερον καὶ βαθύτερον, οἷα τὰ πολλὰ (51) τοῦ νομικοῦ βάθους καὶ τῆς διπλῆς, οὐκ ἐμὸν τοῦτο εἰδέναι, ἀλλὰ τοῦ πάντα ἐρευνῶντος καὶ γινώσκοντος Πνεύματος· ὁ δ' οὖν ἐγὼ (52) καταλαμβάνω, καὶ ὅσον εἰς τὸν ἐμὸν ἦκει λόγον, γυμνάζων ἡμᾶς ἀπὸ τῆς εἰς τὰ μικρὰ φιλανθρωπίας, ἐπὶ τὴν τελειοτέραν (53) καὶ μεζονα. Πόση γὰρ ὀφείλεται τοῖς ὁμοφύλοις καὶ ὁμοτίμοις ἢ καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ἀπαυμένη ;

ΚΘ'. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ λόγος, καὶ ὁ νόμος, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μετριώτατοι, παρ' οἷς τὸ εὐ ποιεῖν τοῦ πάσχειν τιμώτερον, καὶ περισπουδαστότερος κέρδους ἔλεος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν ; Ἐὼ γὰρ λέγειν τοὺς ἐξωθεν, οἱ συνηγόρους τοῖς πάθεσι θεοῦς εὐρίσκοντες, καὶ τῷ Κερδώφ (54), ᾧ (55)

D χρυον.

(49) *Τῷ*. Sic Regg. a, om. Deest in edit.

(50) *Ἔ*. Deest in pluribus.

(51) *Ὅλα τὰ πολλὰ*, etc. « Cujusmodi sunt multa legalis profunditatis, ac duplicis sensus, » nempe, « spiritualis et allegorici. » Non bene igitur Billius : « Cujusmodi plerasque legalis profunditatis sensuumque duplicitas habet. »

(52) *Ὁ δ' οὖν ἐγὼ*. Ita Regg. a, hm, et Or. 2. In quibusdam, ὡς δ' οὖν ἐγὼ. Deest ἐγὼ in edit.

(53) *Τελειοτέραν*. Regg. a, c, d, et Or. 2, *τελειώτεραν*.

(54) *Κερδώφ*. « Luctio, Mercurio. » Regg. hm, c, d, *κέρδεις*, « lucro. »

(55) *Ἔ*. Deest in Reg. c. Et certo, eo sublato commodior est lectio, ac sic verti potest : « *Inno* vero, quod adhuc pejus est, lege et more sanxerunt, » etc.

τὰ πρῶτα νεμουσιν ἤδη δὲ, καὶ ὁ τοῦτου χεῖρον ἔστι, καὶ ἀνθρωποκτονεῖν νομίζουσιν ἔστιν οἷς δαιμόνων, καὶ παρ' οἷς ἔθνεσι, καὶ μέρος εὐσεβείας αὐτοῖς ἢ ἰκνησθῆναι, καὶ ταῖς τοιαύταις θυσίαις αὐτοὶ τε χεῖρουσι, καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ὀνοταί, πονηροὶ πονηρῶν ἱερεῖς καὶ μύσται γινόμενοι. Ἄλλ' εἰσὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς, ὃ καὶ δακρύειν ἔξιν, οἱ τοσοῦτον ἀπέχουσι συναλγεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς κάμουσιν, ὥστε καὶ προσονειδίξουσι πικρῶς, καὶ (56) προσπεμβαίνουσι (57), καὶ φιλοσοφοῦσι κενὰ καὶ μάταια, καὶ φωνοῦσιν ὄντως ἐκ γῆς, καὶ εἰς ἀέρα λαλοῦσιν, καὶ οὐκ εἰς ἀκοὰς εὐσυνέτους, καὶ θεοῖς συνειθισμένους (58) δόγμασι, καὶ τολμῶσι λέγειν· Παρὰ Θεοῦ τὸ ταλαίπωρεῖν ἐκείνοις, παρὰ Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν ἡμῖν· καὶ τίς εἰμι ἐγὼ δόγμα λύειν Θεοῦ, καὶ Θεοῦ φαῖναι χρηστότερος; Καμνέτωσαν, ταλαίπωρῆτωσαν (59), δυστυχεῖτωσαν· οὕτως ἔδοξεν. Κάνταῦθα μόνον εἰσὶ φιλόθεοι, οὗ δὲ φιλάττειν τοὺς ὀδολοῦς, καὶ κατὰ τῶν ἀθλίων νεανιεῦσθαι. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ (60) ἐκ τοῦ (61) Θεοῦ τὸ εὖ πράττω αὐτοῖς (62) εἶναι νομίζουσι, δηλοῦσι σαφῶς ἐξ ὧν λέγουσι. Τίς γὰρ ἀν οὕτω διανοηθεῖ περὶ τῶν δεομένων, Θεὸν εἰδὼς χωρηθῆναι (63) ὧν κέκτηται; Τῶν γὰρ αὐτῶν ἔστιν ἔχειν τέ τι παρὰ Θεοῦ, καὶ κερῆσθαι κατὰ Θεὸν ὁσπερ ἔχουσιν.

Α'. Εἰ δὲ καὶ παρὰ Θεοῦ τὸ κακοπαθεῖν ἐκείνοις, ὡς πῶ δῆλον, ἔως ἀν καὶ παρ' αὐτῆς ἢ ὕλη φέρῃ (64) τὸ ἔτακτον, ὥσπερ ἐν βεύματι. Καὶ τίς οἶδεν, εἰ ὁ μὲν διὰ κακίαν κολάζεται, ὁ δὲ ὡς ἐπαινούμενος ἀφραται· ἀλλὰ μὴ τούναντιον, ὁ μὲν διὰ πονηρίαν ὑφύεται, ὁ δὲ δι' ἀρετὴν δοκιμάζεται; ὁ μὲν πλεῖον (65) ἐπαιρόμενος, ἵνα καὶ πέσῃ χαλεπώτερον, ἄλλ' ἐνώμενος πρότερον, ὥσπερ τινὰ νόσον, ἐκρήξαι τὴν αὐτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ κολασθῇ δικαιοτέρων· ὁ δὲ καὶ παρὰ δόξαν πιεζόμενος, ἵνα ὥσπερ χρυσὸς ἐν καμίνῳ δοκιμασθεῖς, τῆς κακίας, εἰ τι καὶ μικρὸν ἔχει, τοῦτο (66) ἐκτῆξῃ· καθαρὸς γὰρ ἀπὸ ρύπου παντελῶς οὐδεὶς, οὐκ οὖν (67) ἐν γεννητῇ φύσει, ὥσπερ ἡχοῦσαμεν, εἰ καὶ φανῇ δοκιμώτερος. Εὐρίσκω γὰρ τι καὶ τοιοῦτο (68) ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μυστήριον· καὶ μικρὸν ἀν εἰη πάσας ἀπαριθμεῖν τοῦ Πνεύματος τῆς φωνᾶς, αἶ με (69) πρὸς τοῦτο φέρουσιν. Ἄλλὰ τίς ἀν φάμμον θαλασσῶν, καὶ (70) σταγόνας ὕδατος, καὶ βυθοῦ μῆκος ἀναμετρήσασθαι; τίς δ' ἀν τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ πάντα σοφίας τὸ βάθος ἐξιχνιάσειεν, ὅφ' ἦς

¹² Isa. xlix, 4. ¹³ Job xiv 4.

(56) *Kal. Doest in tribus Regg.*

(57) *Προσπεμβαίνουσι.* Sic Regg. bm, pl, et Or. 2. Par., προσπεμβαίνοντες. Editi, ἐπεμβαίνουσι.

(58) *Συνειθισμένας.* Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. In editi. συνηθισμένας.

(59) *Ταλαίπωρῆτωσαν.* Or. 2, ταλαίπωρῆτωσαν [mendose].

(60) *Οὐκ.* Addidimus οὐκ auctoritate plurium cold. Coisl. 1 et 2, Or. 2, Par., etc.

(61) *Τοῦ.* Doest in tribus Regg.

(62) *Αὐτοῖς.* Sic Regg. bm, et ph. Editi, αὐτοῖς.

agitant, et Lucric primas tribuunt; et, quod eo accleratus est, nonnullis quoque dæmonibus apud quasdam nationes homines necare in more habent, atque in pietatis parte crudelitatem ponunt, sacrificiisque hujusmodi, et ipsi delectantur, et deos suos delectari malit, mali utique malorum sacerdotis et mystæ. Verum ex nostris quoque nonnulli sunt, id quod lacrymis dignum est, qui tantum abest ut laborantium vicem doleant, ipsisque opem ferant, ut eos etiam acerbis probris insectentur, ipsisque insultent; ac vane et inaniter philosophantur, verum ex terra vocem mittunt¹², et in aerem loquuntur, non in sagaces aures divinisque dogmatibus assuetas, eoque audaciæ progrediuntur, ut dicant: A Deo illis est afflictio, a Deo nobis prosperitas. Et quis ego sum, qui Dei decretum rescindam, ac Deo benigniorem me præbeam? Ægrotent, afflicentur, in calamitate versentur: ita Deo visum est. Atque hic solum Dei amorem præ se ferunt, ubi obolos custodiæ, ac miseris insultare oportet. Sane quod isti se prosperitatem a Deo habere minime arbitrentur, per ea quæ loquuntur, aperte indicant. Quis enim de indigentibus ita statuerit, qui quidem suorum **279** omnium honorum auctorem et largitorem Deum agnoscat? Eorumdem quippe est, et a Deo aliquid habere, et iis, quæ habent, pie ac secundum Deum uti.

XXX. An autem a Deo quoque fiat, ut illi diventur, nondum perspicuum est, quandiu terrena hæc moles perturbationem a seipsa, velut in fluctibus, tulerit. Cuinam vero exploratum est, num ille ob vitium crucietur, hic rursus ut bonus ac laude dignus, evehatur; et non econtrario, ille ob improbitatem attollatur, hic ob virtutem exploretur? Ille, inquam, altius evectus, ut gravius corruat, ac tantisper exspectatus, quoad universa ipsius improbitas, morbi cujuspiam instar, prius eruperit, ut justius etiam postea puniatur: hic rursus, præter opinionem oppressus, ut, non secus atque aurum in fornace, probatus, si quid vitii paululum in se habeat, eliquet; nemo enim, saltem in natura generatione procreata, omnino a sorde purus est, ut audivimus¹³, licet ille probatior videatur. Nam hujusmodi quoque aliquid mysterium in Scriptura reperio; ac longum utique esset omnes Spiritus voces, quæ huc spectant, recensere. Sed quis arenam maris, et pluvix guttas, et abyssi profundita-

(63) *Χωρηθῆναι.* Or. 2, χορηθῆναι.

(64) *Ἡ ὕλη φέρῃ.* Reg. ph, et Or. 2, φέρει. «Terrena hæc moles, id est, corpus corruptibile.»

(65) *Πλεῖον.* etc. Tres Regg., πλεον. In Reg. c sic legitur: πλεῖον ἐπαιρόμενος; ὥσπερ τινὰ νόσον ἐκρήξαι τὴν αὐτοῦ κακίαν συγχωρηθεῖς, ἵνα πέσῃ χαλεπώτερον.

(66) *Τοῦτο.* Regg. c, d, τοιοῦτου.

(67) *Οὐκ οὖν.* Forte, οὐ γούν. Editi.

(68) *Τοιοῦτο.* Regg. bm, et pl, τοιοῦτον.

(69) *Με.* Or. 2, μοι.

(70) *Kal.* Reg. d, ἦ.

iam metiri¹⁴; quis divinæ in omnibus rebus sapientiæ profunditatem, per quam et omnia creavit, et ea, quemadmodum ipse vult ac novit, moderatur, investigare queat? Satis enim nobis est, Apostoli exemplo, ipsius conjiciendæ et contemplandæ difficultatem admirando solum pertransire: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ ejus*¹⁵! Et, *Quis novit mentem Domini*¹⁶? *Quis*, ut cum Job loquar, *ad summum sapientiæ ejus accessit*¹⁷? *Quis sapiens, et intelliget hæc*¹⁸, ac non per id, quod percipi non potest, id, quod supra mensuram est, metietur?

XXXI. Alius igitur in his rebus temerarius et audax sit, vel potius nemo sit: ego autem, vel hujus vitæ crucialium improbitati, vel res lætas et secundas pietati omnino ascribere vereor; imo vero nunquam, et hoc ob aliquam utilitatem contingit, nempe ut vel per improborum calamitatem vitii cursus reprimatur, vel per bonorum felicitatem virtuti via muniatur; sed id non semper, nec omnino, verum hoc **280** futuro tempori tantum reservatur, in quo alii virtutis præmiis, alii scelerum poenis afficiuntur. *Resurgent enim*, inquit, *hi in resurrectionem vitæ, illi in resurrectionem iudicii*¹⁹. Rerum autem hujus ævi alia forma est, aliaque gubernatio, tametsi omnia eo ferant, atque apud Deum æquabile quiddam procul dubio habeat id quod nobis inæquale esse videtur: haud aliter atque in corporibus eminentes ac demissæ partes, magnitudines item et parvitates, atque in terra, tam ea quæ alte se efferunt, quam quæ subsidunt, ex quibus pulchritudo mutua inter se habitudine conflatur ac perspicitur; quandoquidem quod inordinatum et inæquale est in prima artificis circa materiam adumbratione, valde tamen artificiosum foret, si ad operis ejusdem structuram accommodaretur: id quod tum demum intelligimus atque fatemur, cum elaborati operis elegantiam undique perfectam et absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere atque incondite gubernantur, quia exploratas earum rationes non habemus.

XXXII. Sed et si quædam ejus, qua laboramus, affectionis imago exhibenda est, non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sursum deorsumque verti putant, cum ipsi vertantur. Idem etiam his, de quibus loquimur, accidit. Neque enim Deum sapientiores se esse sus-

¹⁴ Eccli. i, 2. ¹⁵ Rom. xi, 33. ¹⁶ ibid. 34. ¹⁷ Job xv, 8. ¹⁸ Ose. xiv, 10. ¹⁹ Joan. v, 29.

(71) *Ἀρσιγυριστοι*. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Apost., etc. Editi, ἀνιγυριστοι.

(72) *Καὶ οὐχὶ τῷ ἀρεσίῳ*, etc. « Ac non per id, quod assequi non licet, id metietur quod supra mensuram est? » Vel cum Gabriëlio: « Ac non potius incomprehensibilitate metietur, id quod est supra mensuram? »

(73) *Οἱ δὲ τῆς κακίας ἐπιτίμια*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. Or. 2, κακίας τὰ ἐπιτιμώματα. Edit., οἱ δὲ τῆς κακίας τὰ ἐπιτίμια.

(74) *Ἐκεὶ καὶ τεχνίτου*, etc. Billius: « Quandoquidem opificis quoque materia, quæ prius inæquabilis atque incondita erat, perquam tamen artificio-

καὶ παποίηκε τὰ πάντα, καὶ διοικεὶ τρόπον, ὃν αὐτὸς καὶ βούλεται καὶ ἐπίσταται; Ἄρχει γὰρ, κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, θαυμάζοντας μόνον τὸ ταύτης δυστέκμαρτον καὶ δυσθεώρητον παρελθεῖν. Ὁ βάλος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀρεξιγυριστοι (71) αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! καὶ, *Τίς ἐγνω τοῦ Κυρίου; Εἰς δὲ τὰ ἔσχατα τῆς σοφίας αὐτοῦ τίς ἀφίκετο*; φησὶν ὁ Ἰωβ. *Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα*, καὶ οὐχὶ τῷ ἀνεσίῳ (72) μετρήσει τὸ ὑπὲρ μέτρησιν.

ΛΑ'. Ἄλλος μὲν οὖν εἶη περὶ ταῦτα τολμηρὸς καὶ γεννάδας, μᾶλλον δὲ εἶη μηδεὶς· ἐγὼ δὲ ἄκνυ κακίᾳ δοῦναι πάντως τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν, ἢ εὐσεβεῖς τὴν ἀνεσιν· ἀλλ' ἐστὶ μὲν ὅτε καὶ πρὸς τι χρήσιμον, ἢ κακίας ἐγκοπτομένης δυσπαθεῖς τῶν πονηρῶν, ἢ ἀρετῆς ὁδοποιουμένης εὐπαθεῖς τῶν βελτιόνων· οὐκ ἀεὶ δὲ, οὐδὲ πάντως, ἀλλ' εἶναι τοῦτο μόνον καιροῦ τοῦ μέλλοντος, καθ' ὃν οἱ μὲν τὰ τῆς ἀρετῆς ἄθλα, οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτίμια (73) δέξονται. Ἀραστῆσσονται γὰρ οὗτοι, φησὶν, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, καὶ οὗτοι εἰς ἀνάστασιν κρίσεως· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐτέρου τύπου εἶναι, καὶ ἀγωγῆς ἐτέρας, πάντα ἐκείσε φέροντα, ἐχούσης ὁμαλὸν τι παρὰ Θεῷ πάντως καὶ τῆς δοκούςης ἡμῖν ἀνωμαλίας· ὡσπερ ἐν σώματι τὰς ἐξοχὰς τε καὶ εἰσοχὰς, μεγέθη τε καὶ μικρότητας, καὶ γῆς ἐπαναστάσεις τε καὶ ὑφέσεις ἐξ ὧν τὸ κάλλος τῆ πρὸς ἄλληλα σχέσει συνιστάμενόν τε καὶ θεωρούμενον· ἐπεὶ καὶ τεχνίτου (74) τὸ περὶ τὴν ὕλην πῶς ἄτακτον καὶ ἀνώμαλον, λίαν ἐντεχνον ἦν, ἂν πρὸς τινος ἔργου κατασκευῆν εὐτρεπίσαιτο (75)· τότε καὶ ἡμῖν καταλαμβανόμενόν τε καὶ ὁμολογούμενον, ὅταν τὸ (76) ἀποτελεσθὲν κάλλος τοῦ δημιουργήματος θεωρήσωμεν. Ἄλλ' οὐτε ἐκεῖνος ἀτεχνος ἦ (77) ὡς ἡμεῖς, οὐτε ταῦτα διοικεῖται ἀτάκτως, ὅτι μὴ καὶ ἡμῖν ὁ λόγος γνώριμος.

absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere atque incondite gubernantur, quia exploratas earum

ΔΒ'. Ἄλλ' εἴ τινα (78) δεῖ καὶ εἰκόνα λαβεῖν τοῦ ἡμετέρου πάθους, οὐ πόρρω τῶν ναυτιώντων ἐσμέν καὶ ἰλιγγιώντων, οἱ στρέφονται (79) τὰ πάντα δοκῶσιν, αὐτοὶ στρεφόμενοι· ὡς δὲ καὶ οὗτοι, περὶ ὧν ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀνέχονται σοφώτερον αὐτῶν εἶναι τὸν Θεόν, ἂν πρὸς τι τῶν συμβαινόντων ἰλιγγιάσων· ἢ

sa esset, » etc.

(75) *Εὐτρεπίσαιτο*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Or. 2, Jes., etc. Editi, εὐτρεπίσσηται.

(76) *Τὸ*. Sic Regg. a, bm, ph, Or. 2, etc. Deest in editis.

(77) *Ἦ*. Deest in tribus Regg.

(78) Ἄλλ' εἴ τινα, etc. Billius: « quin potius, ut animi nostri affectuum imagine quadam exprimum, » etc.

(79) *Οἱ στρέφονται*, etc. Reg. u, οἱ στρέφονται τὰ πάντα δοκῶσι αὐτοῖς στρεφόμενοις. Quæ quidem lectio optima, et syntaxi magis consona.

καμῖν περὶ τὸν λόγον δέον, ὡς τάχ' ἂν τῇ φιλοπονίᾳ Ἀ
 ὀλήθσομένης τῆς ἀληθείας, ἢ σφωτέρους ἑαυτῶν
 ταῦτα συμφιλοσοφεῖν καὶ πνευματικωτέροις, ἐπει-
 δὴ (80) καὶ τοῦτο χάρισμα ἔν, καὶ οὐχὶ πάντων ἢ
 γκῶσις, ἢ καθάρσει βίου ταύτην θηρεύειν, καὶ παρὰ
 τῆς ὄντως Σοφίας σοφίαν ἐπιζητεῖν. Οἱ δὲ (ὡ τῆς
 ἀπαιδευσίας!) ἐπὶ τὸ ἐτοιμότερον τρέπονται, καὶ
 ἀλογίαν τοῦ παντὸς καταψεύδονται, αὐτοὶ τὸν λόγον
 ὡς ἐπιστάμενοι· καὶ εἰσι δι' ἀπαιδευσίαν σοφοί, ἢ
 εἰς σοφίαν, ἵνα οὕτως εἴπω, τὴν περιττήν, ἄσοφοι
 καὶ ἄσύνετοι (81). Ἐνευθεν οἱ μὲν (82) τύχην καὶ
 τὸ αὐτόματον ἐδογματίσαν, ὄντως αὐτόματα καὶ ὡς
 ἔτυχεν ἀναπλασθέντα ἐπινοήματα· οἱ δὲ ἀστέρων τι-
 νὰ δυναστείαν ἀλογόν τε καὶ ἄλυτον πλεκόντων, ὡς
 ἂν βούλωνται (83), τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸ
 τὸ πλέκειν συνηγαγασμένων· καὶ πλανητῶν δὴ τι-
 νων καὶ ἀπλανῶν συνόδους καὶ ὑποχωρήσεις, καὶ κυ-
 ρίαν τοῦ παντὸς κίνησιν. Οἱ δὲ, ὅτι ἂν (84) ἕκαστος
 ἐραντάστησαν, τῷ ταλαιπώρῳ γένει τῶν ἀνθρώπων
 ζέροντες, ἐπέσιθγαγον, ὅσον αὐτοῖς (85) τῆς Προνοίας
 ἐνέριχτόν τε καὶ ἀθεώρητον, εἰς διαφόρους δόξας καὶ
 τροσηγορίας καταμερίσαντες. Εἰσι δὲ οἱ καὶ πενίαν
 πολλὴν τῆς Προνοίας κατέγνωσαν, τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς
 τῆς διοικεῖσθαι νομίσαντες, ἄχρι δ' ἡμῶν τῶν καὶ
 μάλιστα δεομένων κατάγειν αὐτὴν ἀποκνήσαντες, ὡς-
 περ δεδοκότες, μὴ τῷ πλείονας (86) εὐεργετῆσθαι,
 ἀγαθότερον ἀποφῆνωσι τὸν εὐεργέτην, ἢ ἀποκάμνοι
 αὐτοῖς (87) ὁ Θεὸς εὖ ποιῶν πλείονας.

ab ipsa regi atque gubernari judicantur, cæterum
 demittere gravati sunt; perinde ac vererentur, ne,
 exhiberent benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus
 merendo defatigaretur.

ΑΓ'. Ἄλλ' οὗτοι μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐβρίφθων, ἐπεὶ C
 καὶ καλῶς αὐτοὺς προλαβὼν ὁ λόγος ἡμῶνατο· Ἐμα-
 ταιώθῃ γάρ, φησὶν, ἢ ἄσύνετος αὐτῶν καρδία· Ἐμα-
 τασκορτες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, καὶ ἡλλα-
 ξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου (88) Θεοῦ, μύθοις
 ποὶ καὶ σκιαῖς τὴν διὰ πάντων Πρόνοιαν καθυβρι-
 σιντες. Ἡμεῖς δὲ μήτε αὐτοὶ ταῦτα τερατεύμεθα,
 εἴπερ τι μέλει τοῦ λόγου λογικοῖς οὖσιν ἡμῖν, καὶ λό-
 γου θεραπευταῖς· μήτε (89) τοὺς οἰομένους ἀποδεχώ-
 μεθα, κἄν εὐδρομῶσι τὴν γλῶτταν ἐν τοῖς ἀτόποις
 λόγοις καὶ δόγμασι, καὶ τῷ καινῷ (90) τέρπωσιν.
 Ἄλλὰ καὶ Θεὸν εἶναι τὸν πάντων ποιητὴν (91) καὶ
 δημιουργὸν πιστεύωμεν· πῶς γάρ ἂν (92) ὑπέστη τὸ
 πᾶν, μὴ τινος οὐσιώσαντός τε καὶ συναρμόσαντος;
 Καὶ Πρόνοιαν συνεισάγωμεν, τὴν τοῦδὲ τοῦ παντὸς
 συνεκτικὴν τε καὶ συνδετικὴν· ἐπεὶ καὶ προνοητῆν D

tinent; statim ut inopinatum quid acciderit, quasi
 vertigine correpti hærent, cum econtra oporteret
 eos, vel in indaganda ratione laborare, ut cura ac
 diligentia veritatem fortasse consequi possint: vel
 de his rebus sapientiores viros magisque spirituales
 consulere, quandoquidem id quoque inter Spiritus
 dona numeratur, nec omnium est scientia: vel eam
 denique per vitæ purgationem aucupari, atque a
 vera Sapientia sapientiam postulare. Isti vero) o
 miram stultitiam!) ad id quod paratius et procli-
 vius est, se conferunt, nec ratione mundum guber-
 nari falso asserunt, cum ipsi rationem ignorent:
 atque ita propter inscitiam sapientes sunt, aut
 propter supervacaneam sapientiam, ut ita loquar,
 insipientes ac stolidi. Hinc alii quidem casum atque
 fortunam, fortuito sane temereque conscientiam, in-
 duxerunt; alii siderum principatum quemdam ra-
 tionis expertem atque 281 indissolubilem, quæ res
 nostras arbitrato suo, imo etiam necessario, conne-
 ctant, et errantium quarundam atque fixarum stel-
 larum congressus et recessiones, ac motum; omni-
 bus in rebus dominantem confinxerunt; alii, quod
 quisque secum excogitavit, ærumnoso hominum
 generi invexerunt; quidquid nimirum ex ipsa Pro-
 videntia comprehendi conspicique nequit, in varias
 opiniones, variaque nomina dividentes. Nec desue-
 runt, qui magnæ quoque paupertatis Providentiam
 damnarent, dum ea quidem, quæ supra nos sunt,
 eam ad nos usque, qui ea vel maxime indigemus,
 si plures beneficiis afficerentur, nimis beneficium

XXXIII. Verum hos, ut dixi, valere sinamus;
 quippe quos jam Scriptura egregie ulta sit: *Evansit
 enim, inquit, insipientes cor eorum; dicentes se esse
 sapientes, stulti facti sunt, Deique incorruptibilis
 gloriam immutarunt* **, figmentis quibusdam atque
 umbris Providentiam ad omnia sese porrigentem
 contumeliose proscindentes. Nos autem, neque hu-
 jusmodi dogmatum portentia conflagamus, si quid
 nobis, qui ratione utimur, ac summx rationis cul-
 tum profitemur, ratio curæ est, ne his, qui hæc
 putant, assentiamur; tametsi in absurdis sermoni-
 bus et dogmatibus celerem et expeditam linguam
 habeant, et novitate delectent. Qu in potius, et Deum
 rerum omnium effectorem et architectum creda-
 mus. Quoniam enim modo universum hoc exstitis-
 set, nisi ab aliquo procreatum atque concinnatum

** Rom. 1, 21 seqq.

(80) Ἐπειδὴ. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi vero, ἐπειδὴπερ.

(81) Ἀσύνητοι. Regg. a, c, d, et Jes., ἀπαιδευ-
 τοι.

(82) Ἐνευθεν οἱ μέρ, etc. « Hinc alii quidem
 Fortunam et casum instituerunt, inventa vere casu
 et fortuito excogitata atque afficta.»

(83) Βούλωνται. Sic Regg. d, bm, ph, et Or. 2.
 Alii, βούλονται.

(84) Ὅτι ἂν. Regg. a, bm, ph, ὅτι δ' ἂν.

(85) Ἀστοῖς. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi,
 ἀστυς.

(86) Μὴ τῷ πλείονας, etc. Billius: « ne benefa-

factore eo meliorem esse pronuntiarent, quod plures
 beneficiis afficeret.»

(87) Αὐτοῖς. « Ipsi defatigaretur, defatigatum
 dicere viderentur.»

(88) Ἀφθάρτου Θεοῦ. Or. 2 addit: ἐν ὁμοιωμάτι
 εἰκόνοσ φθάρτου ἀνθρώπου· « in similitudinem ima-
 ginis corruptibilis hominis.»

(89) Μήτε. Sic Regg. a, bm, ph. In ed., μὴδέ.

(90) Καινῷ. Or. 2, κοινῷ, « communione.»

(91) Τὸν πάντων ποιητὴν. Sic Regg. a, et ph. In
 Reg. bm, τῶν πάντων. Deest τὸν in ed.

(92) Ἄρ. Deest in Or. 2.

fuisse? Et Providentiam, quæ universam hanc re-
rum machinam contineat, velutque vinculis astrin-
gat, simul inducamus; quandoquidem, quarum re-
rum conditor est, earum quoque moderator sit ne-
cesse est. Alioqui si mundus casu feratur, primo
quoque tempore, velut navis a venti turbine, pro-
pter materiæ perturbationem, dissolvetur ac distra-
hetur, atque ad veterem confusionem indigestam-
que congeriem reducetur. Ac nostris præsertim
rebus, nostrum, sive factorem, sive factorem appel-
lare mavis, præesse credamus; etiamsi vita nostra
per contraria gubernetur, ob id fortasse nobis
ignota, ut quia eorum cognitionem vix omnino
282 consequi possumus, ratio nem omnia supe-
rantem admiremur. Quidquid enim facile percipitur,
facile quoque in contemptum venit. Quod autem
supra nos est, quo majorè cum difficultate percipi
potest, eo etiam majorem admirationem movet; at-
que id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

XXXIV. Idcirco, nec sanitatem omnem admire-
mur, nec morbum omnem respuamus, nec fluenti-
bus divitiis cor apponamus, fluxis, plus quam par
sit, adherentes, ac velut partem quamdam animæ
cum eis absumentes: nec rursus paupertatem, ut
detestabilem omnino ac damnatam, et invisam,
insectemur. Verum et insipientem sanitatem, cujus
fructus est peccatum, despiciere, et morbum san-
ctum in pretio habere sciamus, eos, qui per dolo-
rem et cruciatum victoriam adepti sunt, venerantes,
ne forte Job quispiam inter ægrotantes lateat, multo
utique iis, qui corpore sano sunt, præstantior ac
venerabilior, etiamsi saniem radat²¹, etiamsi diu
ac noctu sub dio vexetur, tum a plaga, tum ab
uxore, tum ab amicis in arcium adductus. Atque
iniquas opes, propter quas merito dives ille in
flamina cruciatur, et exiguam aquæ guttam, qua
linguam refrigeret²², supplex petit, repudiemus:
et rursus paupertatem cum grati animi affectu et
virtute conjunctam laudemus, cum qua Lazarus
salutem assequitur, atque illa in Abrahamæ sinu re-

XXXV. At mihi quidem hoc quoque nomine ne-
cessaria esse benignitas et misericordia erga pau-
peres videtur, ut iis, qui de illis ita sentiunt, os
obstruamus, nec inanibus verbis cedamus, crudeli-
tatis legem adversus nosmetipsos sancientes; atque
mandata omnium maximo et exemplo moveamur.
Quodnam porro hoc mandatum est? Ac videte,
quæso, quam constans sit atque sincerum: neque
enim homines Spiritu sancto afflati, cum semel aut
bis de pauperibus sermonem habuissent, desierunt;

²¹ Job 11, 8. ²² Luc. xvi, 24.

(93) Τοῖς. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(94) Ἡμῖν. Nicet., ἡμῶν.

(95) Τῷ δυσθωρήτῳ. « Propter cognoscendi difficultatem. »

(96) Ἄπαν. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Deest in edit.

(97) Καρδίᾳ. « Corde inhærentes. » Par. et Com-
Lef., καρδίαν.

(98) Καρπός. Or. 2. ὁ καρπός.

(99) Ἀμαρτία. Reg. d, ἡ ἀμαρτία.

εἶναι τούτων, ὧν ποιητὴν εἶναι ἀναγκαῖον· εἰ μὴ
μέλλοι τὸ πᾶν τῷ αὐτομάτῳ φερόμενον, ὥσπερ ὑπὸ
λαβλαπος ναῦς, αὐτίκα λυθῆσθαι τε καὶ διασπασθῆ-
σεσθαι διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς ὕλης, καὶ πρὸς τὴν ἀρ-
χαίαν σύγχυσίν τε καὶ ἀκοσμίαν ἐπαναχθῆσθαι. Καὶ
τοῖς (93) ἡμετέροις μάλιστα ἐπιστατεῖν δεξιόμεθα τὸν
ἡμέτερον, εἴτε ποιητὴν, εἴτε πλάστην βούλει καλεῖν·
κἔν διὰ τῶν ἐναντίων ὁ βίος ἡμῖν (94) διεξήχθηται,
διὰ τοῦτο τυχὸν καὶ ἀγνοουμένων, ἵνα τῷ δυσθωρή-
τῳ (95) τὸν ὑπὲρ πάντα λόγον θαυμάζωμεν. Ἐπειδὴ
τὸ μὲν βραδίως ληπτὸν, ἅπαν εὐκαταφρόνητον· τὸ δὲ
ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅσῳ δυσφεικτότερον, τοσοῦτῳ θαυμασιώ-
τερον· καὶ γυμνάζει τὸν πόθον ἅπαν (96) τὸ διαφεύγον
τὴν ἐφ᾽ εἶναι.

ΛΔ'. Διὰ τοῦτο μῆτε ὑγίειαν πᾶσαν θαυμάζωμεν,
μῆτε νόσον διαπτύωμεν, μῆτε πλοῦτῳ βῶλοντι προστι-
θώμεθα καρδίᾳ (97), πλέον ἢ καλῶς ἔχει, τῇ βῶθι
προσκειμένοι, καὶ οἷον τῆς ψυχῆς τι ταύτῃ προσαν-
άλισκοντες· μῆτε πενίαν κατεξανιστώμεθα, ὡς ἀπο-
πτύστου πάντῃ καὶ κατακρίτου, καὶ τῆς μισουμένης
μερίδος· ἀλλ' εἰδῶμεν καὶ ὑγίειαν περιφρονεῖν ἀ-
σύνετον, ἥς καρπὸς (98) ἀμαρτία (99), καὶ νόσον τιμῆν
ὄσαν (1), αἰδοῦμενοι τοὺς διὰ πάθους νικήσαντας,
μὴ τοῦ τις καὶ Ἰὼβ τοῖς νοσοῦσιν ἐγκέκρυπται, πολ-
λύ τι τῶν ὑγαινότων αἰδουσιμώτερος, κἔν τὸν ἰχῶ-
ρα (2) ζέη (3), κἂν τάλαιπωρῇ νυκτὸς καὶ ἡμέρας
αἴθριος, καὶ πληγῇ, καὶ γυναικί, καὶ φίλοις στενω-
χωρούμενος· ὡς δὲ καὶ πλοῦτον ἀδικον ἀποπέμπε-
σθαι, δι' ὃν κάμνει δικαίως ὁ ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος,
καὶ προσαιτεῖ βάνθα μικρὰν ἀναψύξεως, καὶ πενίαν
ἐπαινεῖν εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον (4), μεθ' ἧς Ἀβ-
ζαρος σώζεται, καὶ πλουτεῖ τὴν ἐν κόλποις Ἀβραάμ
ἀνάπαυσιν.

salutem assequitur, atque illa in Abrahamæ sinu re-

ΛΕ'. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοχεῖ ἀναγκαῖα
τυγχάνειν ἢ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὸ πρὸς τοὺς δεομέ-
νους εὐσπλαγχνον, ἵνα τοὺς οὕτως ἔχοντας περὶ τοῦ-
των ἐπιστομιζώμεν, καὶ μὴ λόγοις ματαίοις παρα-
χωρῶμεν, νομοθετοῦντες καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὁμό-
τητα· πάντων δὲ τὴν ἐντολὴν αἰδῶμεθα πλέον, καὶ
τὸ ὑπόδειγμα. Τίς ἡ ἐντολή; καὶ σκοπεῖτε τὸ ἐπίμο-
νον (5) αὐτῆς, καὶ τὸ γνήσιον. Οὐ γὰρ ἅπαξ, οὐδὲ δις
εἰπόντες τι περὶ τῶν δεομένων, οἱ τοῦ Πνεύματος
ἀπηλλάγησαν· οὐδὲ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ, ἢ μᾶλλον πνεῖ,

(1) Ὅσταν. Or. 2, ὄσαν.

(2) Τὸν ἰχῶρα. Sic Regg. a, c, d, bm, et ph. Editi
vero, et Coisl. 1, τις ἰχῶρα.

(3) Ζέη. Editi, ζέη. « Sanie scateat, ferveat. »

(4) Εὐχάριστος καὶ φιλόσοφος. « Gratiarum agen-
tem ac patientem. » Vocat hic Gregorius « pauperem
tatem, » φιλόσοφον, id est, philosopho Christiano
dignam, cujus est omnia hujus vitæ incommoda pa-
tienter ferre, ac Deo gratias agere.

(5) Τὸ ἐπίμονον. Coisl. 2, τὸ ἐπίσημον, « insi-
gne. »

οὐ γὰρ ἤττον, ὡς ἂν μὴ περὶ μεγάλου τινός, μηδὲ τῶν σφόδρα κατεπειγόντων, ἀλλὰ καὶ πάντες, καὶ μετὰ σπουδῆς ἕκαστος, ἢ πρῶτον, ἢ ἐν πρῶτοις, τοῦτο διακελευόμενοι, καὶ ποτὲ μὲν προτρέποντες, ποτὲ δὲ ἀπειλοῦντες, ποτὲ δὲ ὀνειδίζοντες· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοὺς κατορθοῦντας ἀποδεχόμενοι, ὡς ἂν τῷ συνεχεῖ τῆς ὑπομνήσεως τὴν ἐντολὴν ἐνεργήσωσιν. Ἔρκεν μὲν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων ὡς ἀναστήσομαι, φησὶ (6), λέγει Κύριος. Τίς οὐ δέδοικεν ἀνιστάμενον Κύριον; Καὶ, Ἀνάστηθι, Κύριε ὁ Θεός μου (7), ὑψωθῆτω ἡ χεὶρ σου· μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πενήτων (8). Ἀπευξώμεθα τὴν τοιαύτην ὑψωσιν, καὶ μὴ βουληθῶμεν ἰδεῖν ἐπαιρομένην χεῖρα κατὰ τῶν ἀπειθούντων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπαφριμένην τοῖς σκληροτέροις (9). Καὶ οὐκ ἐπιλάβετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων· Καὶ, Οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται (10) ὁ πτωχός· καὶ, Ὁρθαλοὶ μὲν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν κέρητα ἐπιβλέπουσιν (δοτὸν βλεφάρου κρείττον καὶ κυριώτερον [11]), τὰ βλέφαρα δὲ αὐτοῦ ἐξεστῆαι τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἢ ἰλάσων, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐπισκοπῆ καὶ δευτέρας (12). palpebris melius est, ac praestantius; palpebrae autem ejus interrogant filios hominum 22; id est, minor, ut ita dicam, et secundaria inspectio.

ΑΓ'. Τάχα ἂν εἴποι τις· Ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων τῶντα πτωχῶν καὶ πενήτων. Οὐ διαφέρομαι (13)· ἀλλὰ σέ γε κεντριζέτω (14) καὶ τοῦτο πρὸς τὸ φιλάνθρωπον. Ὅν γὰρ ἀδικουμένων τοσοῦτος ὁ λόγος, τούτων καὶ εὐ πασχόντων δευτέρῃ πλείων (15) ἢ χάρις. Εἰ γὰρ ὁ ἀτιμάζων κέρητα, παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτὸν, τιμᾶ τὸν ποιητὴν ὁ περιέπων τὸ πόνημα. Πάλιν (16) δὲ ὅταν ἀκούης (17)· Πένητα καὶ πλούσιος συνήνησαν ἀλλήλοις; ἀμφοτέρους δὲ ὁ Κύριος ἐποίησεν· μὴ τὸν μὲν πένητα, τὸν δὲ πλούσιον ὑπολάβῃς, ἵνα καὶ μᾶλλον κατεξαναστής τοῦ πένητος· οὐ γὰρ δῆλον, εἰ θεοδὲν ἢ τοιαύτη διαίρεσις· κλάσμα δὲ θεοῦ, φησὶν, ὁμοίως ἀμφοτέρω, καὶ εἰ τὰ ἔξωθεν ἄνισα. Τοῦτό σε δυσωπεῖτω (18) πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον, ἵνα ὅταν ὑπ' ἐκείνων ἐπαρῆς, ὑπὸ τούτου (19) συσταῖς, καὶ γένησαι αὐτοῦ μετριώτερος. Τί ἔτι; Ὁ ἐλεῶν πτωχόν, θεῶ δανείζει, φησὶν (20). Τίς οὐ δέχεται τοιοῦτον χρεώστην, ἀποδώσοντα ἐν καιρῷ μετὰ τῆς ἐπιχαρπίας τὸ δάνειον; Καὶ πάλιν (21)· Ἐλσημοσύνας καὶ πλοῦσιον ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι (22) inquit, Deo generatur 23. Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine fenore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidelem peccata purgantur 24.

23 Psal. xi, 6. 24 Psal. ix, 35. 25 ibid. 45. 26 ibid. 49. 27 Psal. v, 5. 28 Prov. xvii, 5. 29 Prov. xvii, 2. 30 Prov. xix, 17. 31 Prov. xv, 27.

- (6) φησὶ. Deest in Reg. c.
 (7) Ὁ Θεός μου. Haec desunt in Reg. hm.
 (8) Πενήτων. Colbert. 4 addit, εἰς τέλος, « in finem. »
 (9) Σκληροτέροις. Regg. a, b, c, hm, ph, σκληροίς.
 (10) Ἐπιλησθήσεται. Sic Regg. hm, ph, et Or. 2. Alii, ἐπιληθήσεται.
 (11) Κυριώτερον. Coisl. 2, et Jes., τιμώτερον.
 (12) Καὶ δευτέρα. Deest in Colbert. 4. Bill. « posterior. »
 (13) Οὐ διαφέρομαι. Billius, « sit ita sane : non

D de hoc litem nullam movebo. »

- (14) Κεντριζέτω. Or. 2, ἐκκεντριζέτω.
 (15) Πλείων. Sic Regg. a, c, hm, et ph. Edit. vero, πλείων.
 (16) Πάλιν. Reg. ph. addit, δέ.
 (17) Ἀκούης. Regg. hm, ph, ἀκούσης.
 (18) Τοῦτό σε δυσωπεῖτω. Regg. a, c., τούτω σε δυσωπῶν.
 (19) Τούτου. Jes., τούτων.
 (20) φησὶν. Deest in Reg. hm, et Or. 2.
 (21) Καὶ πάλιν. Deest in tribus Regiis, et Or. 2.
 (22) Ἀμαρτίαι. In pluribus, αὶ ἀμαρτίαι.

XXXVII. Purgemur itaque per misericordiæ officia, labesque et sordes animæ pulchra illa herba extergamus, ac dealbemur, alii ut lana, alii ut nix, pro misericordiæ videlicet proportione. Atque aliquid magis formidandum dicam; si nulla est tibi confractio, nec livor, nec plaga tumens²³, nec ulla animæ lepra, aut significationis tactus, aut albor²⁴, quæ a lege quidem exigue curabantur, medicam autem Christi manum requirunt; at enim certe, qui salutis nostræ causa vulneratus et attritus est, reverere. Reverberis autem, si te Christi membro benignum atque humanum præbeas. Quod si te fortasse animarum nostrarum prædo et tyrannus, vel a Jerusalem in Jericho descendentem, vel alibi uspiam inermem et imparatum nactus, usque adeo sauciavit, ut merito his verbis uti queas: *Peccata mea et corruptiæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*²⁵; siquidem in tali affectus es, ut ne medicinam quidem expetas, ne morbi curandi rationem intelligas, heu plagam sane gravissimam, calamitatemque altissime grassantem! Sin salus tua nondum plane deplorata est, nec immedicabili morbo laboras, ad medicum accede, obsecra, vulneribus per vulnera medere, simile per simile acquire, vel potius, minoribus remediis graviores morbos depelle. *Dicit animæ tuæ: Salus tua sum ego*²⁶; et, *Fides tua salvum te fecit*²⁷; et, *Ecce sanus factus es*²⁸; atque humanissimis quibusque verbis te alloquetur, modo te iis, qui in dolore versantur benignum et humanum esse videat.

XXXVIII. *Beati misericordes*, inquit, *quoniam ipsi misericordiam consequuntur*²⁹. Non in postremis beatitudinibus est misericordia. Et, *Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem*³⁰. Ac rursus: *Benignus homo, qui miseretur et commodat*³¹. Et alio loco: *Tota die justus miseretur et commodat*³². Benedictionem arripiamus, intelligentes vocemur, benigni simus. Ne nox quidem misericordiæ officia tibi interrumpat. *Ne dixeris: Rediens redi et crastino die dabo tibi*³³. Ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat. Sola enim beneficentia moram non admittit. *Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam*³⁴, idque læto atque alacri animo. *Qui enim miseretur*, inquit ille, *in hilaritate*³⁵: ac beneficii gratia promptitudine et celeritate tibi conduplicatur. Nam quod mæsto vel coacto animo defertur, ingratum est, minimeque

²³ Isa. 1, 6. ²⁴ Levit. xiii, 2. ²⁵ Psal. xxxvii, 6. ²⁶ Math. v, 7. ²⁷ Psal. xl, 1. ²⁸ Psal. cxv, 5. ²⁹ Rom. xii, 8. (23) Οὐδέ. Quinque Regg. et Or. 2, 5. (24) Ἡ ἀφή, etc. « Significationis tactus; » id est, « macula lepram significans, » seu, « macula, quæ ad tactum suspicionem ingerat lepræ. » Augustinus, quæst. 41, « tacuum » vocat ipsam lepram. Unde, juxta Nobilium, nonnulli vocem ἀφή, non « tactum, » sed « maculam » interpretati sunt. (25) Δείται. Or. 2, δείτε [mendose]. (26) Θεραπεύσοντος. Duo Regg. et Niess., θεραπεύοντος. (27) Ἄρ. Regg. bn, ph, et Or. 2, ἐάν. (28) Ἐχης. Quatuor Regg., ἐχεις.

AZ'. Καθαρθῶμεν οὖν ἐλεήσαντες, βύψωμεν τῇ καλῇ πότᾳ τὰ τῶν ψυχῶν ῥύπη τε καὶ μολυσματὰ καὶ λευκανθῶμεν, οἱ μὲν ὡς Ἴριον, οἱ δὲ ὡς χιών, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εὐσπλαγγχνίας. Εἶπω τι καὶ φοβερώτερον· Εἰ μὲν οὐδὲν ἔστι σοι σύντριμμα, οὐδέ (23) μώλωψ, οὐδὲ πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐδὲ λέπρα τῆς ψυχῆς, ἢ ἀφή (24) σημασίας, ἢ τηλαυγῆς, ἀμικρῶς μὲν ὁ νόμος ἐκάθηρεν, δεῖται (25) δὲ Χριστοῦ θεραπεύσοντος (26)· ἀλλὰ σύ γε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τραυματισθέντα καὶ μαλακισθέντα αἰδέσθητι· αἰδεσθήσῃ δὲ, ἂν (27) φαίῃ τῷ Χριστοῦ μέλει χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος. Εἰ δὲ τοσοῦτόν σε κατετραυμάτισε τυχὸν ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἰηστῆς καὶ τύραννος, ἢ ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ εἰς Ἱερικὸν καταβαίνοντα, ἢ καὶ ἀλλοθὶ που λαβὼν δοκλὸν τε καὶ ἀπαράστεινον, ὡς ἂν εἰκότως εἰπεῖν ἐκεῖνα· Προσώξισαν καὶ ἐσάπισαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀπροσώγησ μου· εἰ μὲν οὕτως ἔχῃς (28), ὡς μὴδὲ τὴν θεραπείαν ἐπιζητεῖν, μὴδὲ τὸν τρόπον εἰδέναι τῆς σῆς (29) ἰάσεως, φεῦ τῆς πληγῆς ὄντως, καὶ τῆς εἰς βάθος ταιλαιπωρίας! Εἰ δὲ μὴ πῶ παντελῶς ἀπέγνωσαι, μὴδὲ ἀνιάτως ἔχῃς, πρόσελθε τῷ θεραπευτῇ, δεθήθητι, θεράπευσον τὰ τραύματα διὰ τῶν τραυμάτων, κτήσαι τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον, μέλλον δὲ, τοῖς ἐλάττοσι τὰ μέζονα θεραπεύθητι. Ἐρεῖ τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου εἰμι ἐγώ· καὶ, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· καὶ, Ἴδου ὑγιῆς γέγονας· καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ῥήματα, μόνον ἂν ἴδῃ σε τοῖς ἀλγοῦσι φιλόανθρωπον.

ΔΗ'. Μακάρισι, φησὶν, οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. Οὐ πολλοστὸς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ὁ ἔλεος. Καὶ, Μακάριος ὁ συνιών, ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα· καὶ, Χρηστὸς ἀνὴρ (30) ὁ οὐκ εὐρίων καὶ κίχρων· καὶ, Ὁλοὴν τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δαριεῖται ὁ δίκαιος. Ἀρπάσωμεν τὸν μακαρισμὸν, συνιέντες κληθῶμεν, χρηστοὶ γενόμεθα. Μὴ διακαφέτω σου μὴδὲ νύξ τὸν ἔλεον. Μὴ εἰπῆς (31)· Ἐκπελεθῶν ἐπάνηκε, καὶ ἀβριον δώσω σοι· μὴ τι μέσον γένηται τῆς ὁμῆς καὶ τῆς εὐεργασίας· τοῦτο μόνον, οὐ δέχεται (32) ἀναβολὴν ἢ φιλανθρωπία. Διὰ δὲ πτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοῦς ἀστεργούς (33) εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ταῦτα μετὰ προθυμίας. Ὁ γὰρ ἐλεῶν, φησὶν, ἐν Ἰλαρότητι· καὶ ἀπλασιάζεται σοι (34) τὸ ἀγαθὸν τῇ ἐτοιμίᾳ τῆτι. Τὸ γὰρ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης, χαρὶ τε καὶ ἀκαλλώπιστον. Πανηγυριστέον δὲ, οὐ θρήνητέον τὴν

³⁰ Psal. xxxiv, 3. ³¹ Math. ix, 22. ³² Joan. v, 14. ³³ Psal. cxvii, 26. ³⁴ Prov. iii, 28. ³⁵ Isa. lviii, 7. (29) Σῆς. Deest in Reg. ph. (30) Χρηστὸς ἀνὴρ. Vulgata, « iucundus homo. » August., « suavis vir. » Theod. et Symmach., « αγαθός, » « bonus vir. » (31) Μὴ εἰπῆς, etc. Idem, ac pene iisdem verbis habes in hoc versiculo, qui Phocylidi tribuitur: Πτωχῷ δ' εὐθὺ δίδου, μὴδ' ἀβριον ἐλθέμεν εἰπῆς. Cito da pauperi, neque dicas, cras redi. (32) Οὐ δέχεται. Or. 2, οὐκ ἐδέχεται. (33) Ἀστεργούς. « Sine lectio. » Mox, εἰσάγαγε. Or. 2, εἰσαγε. (34) Σοι. Deest in Regg. bn et ph.

εὐπορίαν. Ἐὰν ἀρέλης (35) σύνδεσμον, φησὶ, καὶ χειροτονίαν, μικρολογίαν δὴ λέγω (36) τοῦτο καὶ δοκιμασίαν, εἴτ' οὖν ἀμφιβολίαν, καὶ ῥήμα γογγυσμοῦ, τί γενήσεται (37); Ὡς μέγα τι καὶ θαυμάσιον (38) ἰοῖον (39) καὶ ὅσος ὁ τοῦτου μισθός! Παρήσεται πρόμιον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ λάματα σου ταχὺ ἀνατελεῖ. Τίς οὖν οὐκ ἐφίεται φωτὸς καὶ λάσσεως;

ΑΘ. Αἰδοῦμαι δὲ καὶ τὸ Χριστοῦ ἴλωσσοκομον, ὃ πρὸς πτωχοτροφίαν ἡμᾶς παρακαλεῖ· καὶ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου συμφωνίαν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον διελέμενοι, τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς (40) ἐποίησαντο· καὶ τὴν τοῦ νέου τελεσίωσιν ἐν τῷ τὰ θνητά δοῦναι πτωχοῖς ὀρισθεῖσάν τε καὶ νομοθετηθεῖσαν. Οἶετι μὴ ἀνάγκη εἶναι σοὶ τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' αἰρέσειν; μὴδὲ νόμον, ἀλλὰ παραίνεσιν; Σφόδρα καὶ αὐτὸς ἐβουλόμην τοῦτο, καὶ ὑπελάμβανον· ἀλλὰ φοβεῖ με ἡ ἀριστερὰ χεῖρ, καὶ οἱ ἔριφοι, καὶ ἃ παρὰ τοῦ στήσαντος ὀνειδίζονται· οὐχ ὅτι διηρπάκασιν, οὐθ' ὅτι σεσυλήκασιν, ἢ μεμοιχεύκασιν, ἢ ἄλλα τι τῶν ἀπηγορευμένων πεποιθήκασιν, ταύτην τὴν τάξιν κατακριθέντες, ἀλλ' ὅτι μὴ Χριστὸν διὰ τῶν δεομένων θεραπεύκασιν. ῥῆτι, aut aliud quiddam ex aliis, quæ interdicta sunt, per pauperes minime curant.

Μ. Εἴ τι οὖν (41) ἐμοὶ πειθεσθε, δοῦλοι Χριστοῦ, καὶ ἀδελφοί, καὶ συγκληρονόμοι, ἕως ἐστὶ καιρὸς, Χριστὸν ἐπισκεψώμεθα, Χριστὸν θεραπεύσωμεν (42), Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν (43), Χριστὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμῆσωμεν· μὴ τραπέζῃ μόνον, ὡς τινες· μὴδὲ μύροις, ὡς ἡ Μαρία· μὴδὲ τάφῳ μόνον (44), ὡς Ἰωσήφ ὁ Ἀριμαθαῖος· μὴδὲ τοῖς πρὸς τὴν ταφὴν, ὡς Νικηδῆμος ὁ ἐξ ἡμισείας φιλόχριστος· μὴδὲ χρυσῷ καὶ λιθάνῳ καὶ σμύρνῃ, ὡς οἱ μάγοι πρὸ τῶν ἐρημητῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν ὃ πάντων Δεσπότης, καὶ ὑπερμυριάδας ἀρνῶν πτόνων (45) ἢ εὐσπλαγχνία, ταύτην εἰσφέρειωμεν αὐτῷ διὰ τῶν δεομένων, καὶ χαμαὶ σήμερον ἐρρήμιμένων, ἵνα, ὅταν ἐνθόνδε ἀπαλλαγώμεν, δέξωνται ἡμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ (46) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (47) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν

³⁵ Isa. LVIII, 6. ³⁶ ibid. 8. ³⁷ Joan. XII, 6. ³⁸ Galat. II, 9 et seq. ³⁹ Matth. XIX, 21. ⁴⁰ Luc. VII, 36. ⁴¹ Joan. XII, 3. ⁴² Joan. XIX, 38 et seq. ⁴³ Matth. II, 11. ⁴⁴ Matth. IX, 13. ⁴⁵ Dan. III, 40.

(35) Ἐὰν ἀρέλης, etc. Gabriellus: « Si abstuleris colligationem et suffragationem. » Deinde in schol. ait: « Si usquam alibi, hoc loco certe admiratus sum Gregorii solertiam et acumen, quo Propheta dictum in rem de qua agebat, aptissime accommodavit, et multo quidem latius atque aperius in laudem patris. » Et sane or. XVIII, n. 20, Gregorius ipse σύνδεσμον et χειροτονίαν, interpretatur etiam μικρολογίαν et δοκιμασίαν, id est, « nimiam partialitatem, et quamdam inquisitionem, » ut, quemadmodum in suffragiis ferendis, ita in hospitibus recipiendis, nimio studio exquiratur an quis dignus sit, necne. Verum multo melius est, eorum causa, qui digni sint, eleemosynam etiam indignis erogare, ut observat Gabriellus, quam, timore largiendi indignis, dignos præterire.

(36) Λέγω. Par., λέγων.

(37) Γενήσεται. Alii, Regg. a, bm, pl. Sic, γνήσεται.

285 præclarum. Laetandum est autem, non lugendum, cum beneficium damus. Si vinculum et electionem sustuleris, inquit ille ³⁵, hoc est, tenacitatem et probationem, sive hæsitationem, ac verbum murmurationis, quid futurum est? Quam magnam et admirandam! Qualis quantaque hujus rei merces! Erumpet matutinum lumen tuum, et sanitas tua cito oriatur ³⁶. Quis ergo est, qui lucem et sanitatem non expetat?

XXXIX. Quin me quoque movet Christi crimena ³⁷, quæ nos ad pauperes alendos exhortatur; Petrique etiam et Pauli conventio, qui Evangelii promulgationem ita inter se partiti sunt, ut pauperes interim communi animorum studio complecterentur ³⁸: ac denique juvenis illius perfectio in eò definita et constituta, ut bona sua pauperibus daret ³⁹. An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem; sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuissent, aut adulterium perpetraverunt, hoc ordine multati, sed quia Christum

XL. Quocirca, si quid mihi auscultandum putatis, servi Christi, et fratres, et cohæredes, Christum, quandiu licet, visitemus, Christum curemus, Christum alamus, Christum vestiamus, Christum colligamus, Christum honoremus, non mensa solum, ut quidam ⁴⁰, nec unguentis, ut Maria ⁴¹, nec sepulcro duntaxat, ut Joseph Arimathæus, nec rebus quæ ad sepulturam pertinent, ut ille dimidia tantum ex parte Christum amans Nicodemus ⁴², nec denique auro, thure, et myrrha, ut Magi ⁴³ ante eos omnes, quos diximus; sed quoniam omnium Dominus misericordiam vult non sacrificium ⁴⁴, ac pinguium agnorum myriades commiseratio superat ⁴⁵, hanc per pauperes huiusmodi die provolutos ipsi conferamus, ut cum hinc exeserimus, in æterno tabernaculo nos recipiant, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

(38) Καὶ θαιμάσιον. Deest καὶ in Reg. pl. Προθαυμάσιον, Ουκον., θαυμαστόν.

(39) Οἶον. Gabr. οἶος [rectius].

(40) Τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς, etc. Reg. Imn, κοινωνόν. Jes., πτωχοὺς ἔργον κοινωνόν ἐποίησαντο, « pauperes commune opus facerent. » In quibusdam, ἔργῳ κοινωνοὺς. Nicet., τῶν δὲ πτωχῶν φροντίδα κοινωνήσασιν, « pauperum autem curam communem habebimus. » Non satis exprimit Bilius dicens: « ut pauperes communi animorum studio complecterentur. »

(41) Εἴ τι οὖν. In pluribus, εἴ τι δ' οὖν.

(42) Χριστὸν θεραπεύσωμεν. Hæc desunt in quatuor Regiis.

(43) Χριστὸν ἐνδύσωμεν [pro ἐνδυσώμεθα]. Bilius: « Christum induamus. »

(44) Μόνον. Regg. a, c, et Or. 2, μόνον.

(45) Πτόνων. Sic omnes codices. Ed., τόνων.

(46) Αὐτῷ Χριστῷ. Reg. hm, αὐτῷ τῷ Χριστῷ.

(47) Ἡ δόξα. Addunt nonnulli: καὶ τὸ κράτος.

286 MONITUM IN ORATIONEM XV.

I. Gregorius, in hac oratione, præclara Eleazaris senis, septemque fratrum Machabæorum, ac eorum generosæ supra feminam matris verba, facinora et victorias enarrans, illorum triumphum omnibus eloquentiæ Christianæ ac religiosæ coloribus exornat. Quasi ex abrupto sic incipit orator (n. 1) : *Τί δὲ οἱ Μακκαβαῖοι*; « Quid autem Machabæi? » Qua interrogatione significatur, ut optime observat Basilius scholiasta, a nonnullis quæsitum esse ac dubitatum, « utrum in martyrum numero censendi essent Machabæi, utrumne etiam pari essent cum eis honore prosequendi, necne. » Quæstionem hanc subtiliter, hoc incipiendi modo, et proponit, et solvit Theologus. Prius enim quam Machabæorum laudes attingat, expensis obiter ac diserte diversis utrinque rationibus, asserit ideo laudandos esse Machabæos (n. 2), non præcise quod « ante crucem tales exstiterint, sed quod ad crucis normam vitæ suæ rationem exegerint. » Fatetur tamen apud multos non honorari; eos vero dignos judicat, qui ab omnibus honore afficiantur.

II. Quo anno, quove in loco habita sit hæc oratio, certo definire non possumus. Nihil, nec in ista oratione, nec in interpretibus occurrit, quo exploratam hac de re sententiam habeamus. Hoc tantum conjicere licet, eam ex iis unam esse (48), quarum « argumenta » Gregorio Basilius nonnunquam « suppeditabat. » Idcirco hanc coram Cæsariensibus, anno forsitan ac verisimilius 373 pronuntiatam fuisse non male existimabimus. Nicetas tamen eam Constantinopoli dictam scribit; sed nullis monumentis ipsius sententia fulcitur; ideoque profecto hæc, non nisi conjiciendo, in medium producere potuit; hinc pro nihilo reputanda.

(48) Or. XLIII, n. 1.

ORATIO XV^a.

In Machabæorum laudem.

I. Quid autem Machabæi? Horum enim nomine diem hunc festum agitamus; qui quamvis apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passiones martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem nostræ salutis causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? 287 Nam qui sine hujusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, an non multo fortiores se præbuisset, si cum exemplo periculum adire ipsis contigisset? Ac simul mysticus et arcanus hic sermo est, mihi quidem, atque omnibus Dei amore præditis, admodum probabilis: neminem videlicet eo-

« Alias XXII, quæ autem 15 erat, nunc 16. — Habita circa annum 373.

νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων. Ἀμήν. » et potestas, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

(49) Λόγος. Nicetas aliique addunt: *λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει*, « Constantinopoli habita, » sed perperam. Vide Monitum.

(5) *Τοὺς*. Chrysos. codex, et Or. 2 addunt, ἀγίους, « sanctos. »

(51) *Τί δέ*, etc. Regg. et Colb. plures, Or. 2. Pass., Comb., *Τί δαί*, etc. Quod sic exponit Nicetas: *Ὁὐκ ἕξισι εἶσι τοῦ παρὰ πάντων τιμᾶσθαι, ὡς μάρτυ-*

ΛΟΓΟΣ ΙΕ' (49).

Εἰς τοὺς (50) Μακκαβαλοῦ.

A. *Τί δὲ* (51) *οἱ Μακκαβαῖοι*; τούτων γὰρ ἡ παρ-
οῦσα πανήγυρις, οὐ παρὰ πολλοῖς μὲν τιμωμένων, οὐ
μὴ μετὰ Χριστὸν ἢ ἀθλήσις· πᾶσι δὲ τιμᾶσθαι
ἄξιον, οὐτὶ περὶ τῶν πατρῶν (52) ἡ καρτερία· καὶ
οἱ πρὸ τῶν Χριστοῦ παθῶν μαρτυρήσαντες, τί ποτε
δράσειν ἐμελλόν μετὰ Χριστὸν διωκόμενοι, καὶ τὸν
ἐκεῖνου ὑπὲρ ἡμῶν μιμούμενοι θάνατον; Οἱ γὰρ χω-
ρὶς ὑποδείγματος τοιοῦτου, τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, πῶς
οὐκ ἂν ὤφθησαν γενναϊότεροι, μετὰ τοῦ ὑποδείγματος
κινδυνεύοντες; Καὶ ἅμα μυστικός τις καὶ ἀπόρη-
τος οὗτος ὁ λόγος, καὶ (53) σφόδρα πιθανὸς ἐμοὶ γούν
καὶ πᾶσι τοῖς φιλοθεοῖς· μηδένα τῶν πρὸ τῆς Χρι-
στοῦ παρουσίας τελειωθέντων (54), δέχα τῆς εἰς Χρι-
στὸν πίστεως τοῦτου τυχεῖν. Ὁ γὰρ Λόγος (55) ἐπ-
αθήσιασθη μὲν ὕστερον καιροῖς ἰδίοις, ἐγνωρί-
σθη (56) δὲ καὶ πρότερον τοῖς καθαροῖς τὴν δι-

ρε; ; « Nonne digni sunt qui ab omnibus, ut martyres, colantur? »

(52) *Πατρῶν*. Sic omnes codices. In ed., *πατρῶν*.

(53) *Καί*. Sic Reg. a. Deest in ed.

(54) *Τελειωθέντων*. « Qui sancto sine defuncti sunt, consummati. » Hæc est vis hujus vocis, etsic est accipienda, cum de Machabæis sit sermo.

(55) *Λόγος*. « Verbum, » id est, « Christi fides, Evangelium. »

(56) *Ἐγνωρίσθη*, etc. Idem docet Aug. passim *De civit. Dei*, l. x, c. 25, scilicet omnes sanctos sub lege, ac prioribus sæculis Christi fide iustificatos. Idem sanctus Leo, etc.

voian. ὡς ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν πρὸ ἐκείνου τετιμη- A
μένων. virtutis impleverunt, id citra Christi fidem esse
consecutum. Quoniam enim Verbum suo postea tempore libere promulgatum est, puris tamen ani-
mis etiam ante innotuit, quemadmodum ex multis, qui ante ipsum honoribus affecti sunt, liquido per-
cipi potest.

B. Οὐκ οὖν, ὅτι πρὸ τοῦ σταυροῦ, τοιοῦτοι περι-
οπτεύοι· ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν σταυρὸν, ἐπαινετοί (57),
καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων τιμῆς ἀξιοί· οὐχ ἵνα προσθή-
κην ἢ δόξαν λάβοιεν· (τίνα γὰρ (58) ὧν ἡ πρᾶξις ἔχει
τὸ ἐκδοξόν;) ἀλλ' ἵνα δοξασθῶσιν οἱ εὐφημοῦντες,
καὶ ζηλώσωσι τὴν ἀρετὴν οἱ ἀκούοντες, ὡς περ κέν-
τρον τῆ μνήμῃ πρὸς τὰ ἴσα διανιστάμενοι. Οὗτοι τίνες
μὲν ὄντες, καὶ ὄθεν, καὶ ἐξ οἷας ὀρμώμενοι τὸ ἀπαρ-
χῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς
τε (59) καὶ δόξης προελθῶσιν, ὥστε καὶ ταῖς ἐτη-
αίοις ταύταις τιμᾶσθαι τομπαῖς τε καὶ πανηγύρεσι, B
καὶ μεῖζονα τῶν ὀρμωμένων τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐν-
αποκεισθαι ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς, ἢ περὶ αὐτῶν βί-
βλος (60) δηλώσει τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλοπόνοις, ἢ
περὶ τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι τῶν παθῶν τὸν λογιζομὸν
φιλοσοφοῦσα, καὶ κύριον τῆς ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς, ἀρε-
τῆν τέ φημι καὶ κακίαν (61). "Ἄλλοις τε γὰρ οὐκ
ἄλλοις ἐχρήσατο μαρτυρίοις, καὶ δὴ καὶ τοῖς
τούτων ἀθλήμασι· ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐξαρκέ-
σει (62).

est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendeamus. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testi-
monia, tum horum quoque dimicationes ad hujus tantum d cere sufficiet.

Γ. Ἐλεάζαρ ἐνταῦθα, τῶν πρὸ Χριστοῦ παθόντων C
ἢ ἀπαρχῆ (63), ὡς περ τῶν μετὰ Χριστὸν Στέφα-
νος (64), ἀνὴρ ἱερεὺς καὶ πρεσβύτερος, πολὺς τὴν τρί-
χα, πολὺς τὴν φρόνησιν· πρότερον μὲν καὶ προθυ-
μενος τοῦ λαοῦ, καὶ προσευχόμενος, νῦν δὲ καὶ τε-
λευτάτον θῦμα (65) προσάγων ἑαυτὸν τῷ Θεῷ, παν-
τὸς τοῦ λαοῦ καθάρσιον, προοίμιον ἀθλήσεως δεξιῶν,
καὶ φθεγγόμενῃ καὶ σιωπῶσα (66) παραίνεσις·
προσάγων δὲ καὶ τοὺς ἐπτά παῖδας (67), τὰ τῆς ἑαυ-
τοῦ (68) παιδείας ἀποτελέσματα, θυσίαν ζώσαν,
ἄγιον, εὐάραστον τῷ Θεῷ, πάσης νομικῆς ἱερουργίας
λαμπροτέραν τε καὶ καθαρωτέραν. Τὰ γὰρ τῶν παι-
δων (69), τῷ πατρὶ λογιζέσθαι, τῶν ἐνονοματῶν τε
καὶ δικαιοματῶν. Παῖδες ἐκεῖ (70) γενναῖοι καὶ με-

II. Quocirca Machabæi non idcirco contemnendi
sunt, quia ante crucem tales exstiterunt: verum
quia ad crucis normam vitæ suæ rationes exege-
runt, ideo laudandi, ac sermonum honore celebra-
ndi: non ut ipsorum gloriæ quidquam acceda:
(quid enim iis oratio afferre possit, quorum gloria
ipsis actionibus rebusque gestis nititur?); sed ut
gloriam consequantur, qui eos laudant, ac virtu-
tem æmulentur, qui audiunt, ejusmodi nimirum
commemoratione, quasi stimulis quibusdam, ad ea-
rundem rerum studium excitati. Enimvero qui-
nam hi fuerunt, et unde, atque ex quali primum
disciplina et institutione in eam virtutis et gloriæ
magnitudinem evaserint, ut tum annuis his festis,
et solemnibus pompis celebrentur, tum multo ma-
jor, quam quæ oculis cernitur, eorum gloria in
omnium animis condita sit, studiosis ac diligenti-
bus viris perspicue liber ille declarabit, qui ratio-
nem perturbationibus animi imperare docet, in
ejusque arbitrio esse, ut in utramvis partem, hoc

Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testi-
argumenti confirmationem attulit. Mihi vero hæc

III. Ille Eleazarus **, primitiæ eorum, qui ante
Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus **
eorum, qui post Christum, vir sacerdos et natu
grandis, tum capillis tum prudentia canus: prius
quidem pro populo sacrificia et preces adhibens,
nunc autem seipsum quoque Deo offerens, perfectis-
simam 288 hostiam, ac totius populi expiatri-
cem, faustum certaminis præludium, loquens pari-
ter ac tacens cohortatio: septemque insuper filios
offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viven-
tem, sanctam, Deo placentem **, omni legali sacrifi-
cio clariorem et puriorem. Filiorum enim virtutes
parentibus ascribere, æquissimum ac justissimum
D est. Ibi fortes et magnanimi filii, nobilis matris no-

** II Mach. vi, 18. ** Act. vii, 58. ** Rom. xii, 1.

(57) Ἐπαινετοί. Sic Regg. quinque, novem: Colb. et Or. 2 Editi, ἐπαινετοί.

(58) Ἡ δόξαν λάβοιεν· τίνα γὰρ. Quinque Regg., duo Coisl., Or. 2, et Combef., ἢ δόξα λάβοι· τίνων γὰρ. Par., τίς γὰρ.

(59) Τε. Sic plures miss. Deest in edit.

(60) Ἡ περὶ αὐτῶν βιβλος. « Liber de his tra-
ctans. » Gregorius hic intelligit Josephi librum, Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, De imperatrice ratio-
ne; quod ratio passionibus imperet, in quo libro
totam Machabæorum historiam exponit.

(61) Ἀρετῆν... κακίαν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 2, Par., ἀρετῆς... κακίας.

(62) Ἐξαρκέσει. Duo Regg., Par., Combef., ἀρ-
κίσει.

(63) Ἀπαρχῆ. Coisl. 1, κορωνίς, « fastigium. »
Observat Billius, « primitiarum nomine appellari,
non id solum quod ordine, sed id etiam quod pretio
et dignitate primum est. Primitiæ itaque dicitur

Eleazarus, non ut ordine primus, cum ante eum
multi prophetæ ac justii viri pro pietate mortem sub-
ierunt, sed ut præstantissimus. »

(64) Στέφανος. Coisl. 1 præmittit, ἀπαρχῆ.

(65) Θῦμα. Coisl. 1, αἷμα, « sanguinem. »

(66) Φθεγγόμενῃ καὶ σιωπῶσα. Intelligit eos, qui,
non solum oratione et doctrina, sed etiam integri-
tatis vitæ exemplo, homines ad virtutis studium
excitant.

(67) Παῖδας. « Filios, » nempe, « spirituales. »

(68) Ἐαυτοῦ. Reg. hm, Comb., Sav., αὐτοῦ.

(69) Τὰ γὰρ τῶν παίδων, etc. Coisl. 1. Τὰ γὰρ
τῶν μαθητῶν δῆπου τῷ διδασκάλῳ λογιζέσθαι. Nire-
tas in expositione utrumque junxit: Τὰ γὰρ τῶν
διδασκάλῳ ἀνατίθεσθαι δίκαιον. « Filiorum enim et
discipulorum virtutes parentibus et magistris as-
scribere æquissimum est. »

(70) Ἐκεῖ. Par., ἐκείνοι, « illi filii. »

billis soboles, alacres veritatis pugiles, Antiochi temporibus sublimiores, sinceri Mosaicæ legis discipuli, seduli patriorum rituum custodes numero septem, qui numerus apud Hebræos in laude est, utpote septenariæ quietis mysterio coornatus, unum aspirantes, unum spectantes, unum ad vitam iter, hoc est mortem pro lege Dei oppetiam, agnoscentes, non minus animis quam corporibus fratres, mortis causa inter se æmuli (o rem admirabilem!), tormenta, non secus ac thesauros quosdam, præripientes, ac pro magistra lege periculum suscipientes: admota tormenta non magis formidantes, quam quæ supererant, requirentes: unum hoc metuentes, ne fessus tyrannus finem cruciandi faceret, sicque nonnulli ex ipsis coronæ expertes abscederent, atque a fratribus invito disjungerentur, ac malam victoriam referrent, eo videlicet adducti, ut periculum esset, ne non cruciarentur.

IV. Illic fortis et strenua mater, filiorum simul et Dei amans, atque ita affecta, ut materna ipsius viscera præter naturæ morem distorquerentur. Non enim filiorum, qui supplicio afficiebantur, vicem solebat: verum sollicito atque anxio animo erat, ne non ipsis supplicium inferretur: nec eos, qui excesserant, magis desiderabat, quam reliquos illis adjungi optabat: ac de his in majori cura erat, quam de illis, qui jam e vita migrarant. Horum enim dubium atque anceps, certamen erat: illorum autem securus vitæ exitus. Atque illos quidem jam Deo commendarat, hos autem ut Deus acciperet, laborabat. O virilem animum in muliebri corpore! O præclarum et admirandum munus! O sacrificium, 289 Abrabæ sacrificio (vereor ne hoc a me audacius dicatur) majus ac præstantius! Ille enim unum alacri animo obtulit, quauquam unigenitum, et divinitus promissum, imo ad quem promissio ipsa referebatur; quodque majus est, quia non generis tantum sui, verum omnium etiam hujusmodi hostiarum primitiæ, et radix exstitit: hæc autem populum universorum filiorum Deo consecravit; in

γαλόφυχοι, μητρὸς εὐγενοῦς εὐγενῆ βλαστήματα, φιλότιμοι τῆς ἀληθείας ἀγωνισταί, τῶν Ἀντιόχου (71) καιρῶν ὑψηλότεροι, τοῦ Μωυσέως νόμου (72) μαθηταὶ γνήσιοι, τῶν πατρῶν ἐθῶν ἀκριβεῖς φύλακες, ἀριθμὸς τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπαινουμένων, τῶ τῆς (73) ἑβδοματικῆς ἀναπαύσεως μυστηρίῳ τιμῶμενος, ἐν πνεόντες, πρὸς ἐν βλέποντες, μίαν ζωῆς ἰδὼν εἰδότες (74), τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ (75) θάνατον, οὐχ ἤττον ἀδελφοὶ τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα, ζηλοτυποῦντες ἀλλήλους (76) τῆς τελευτῆς, (ὦ τοῦ θαύματος!) προαρπάζοντες ὡς περ θησαυροὺς τὰς βασάνους, τοῦ παιδαγωγοῦ νόμου προκινδυνεύοντες, οὐ τὰς προσαρπόμενας τῶν βασάνων (77) μᾶλλον φοβούμενοι, ἢ τὰς λειπομένας ἐπιζητοῦντες: ἐν τούτῳ φοβούμενοι (78) μόνον, μὴ ἀπέλιπη κοιλιάων ὁ τιβραννος, καὶ ἀπέλιθωσι τινες αὐτῶν ἀστεφάνωσι: καὶ διαστυγῶσιν τῶν ἀδελφῶν ἄκοντες, καὶ τὴν κακὴν νίκην (79) νικήσωσι τὸ μὴ παθεῖν κινδυνεύσαντες (80).

Δ'. Μήτηρ ἐκεῖ (81) νεανικὴ καὶ γενναία, φιλόπαις ἁμοῦ καὶ φιλόθεος, καὶ τὰ μητρῶα σπλάγγνα σπαρασσόμενη παρὰ τὸ εἶδος τῆς φύσεως. Οὐ γὰρ πάσχοντας ἤλαει τοὺς παῖδας, ἀλλ' ἠγωνία τὸ μὴ παθεῖν οὐδὲ τοὺς ἀπελθόντας ἐπρόει μᾶλλον, ἢ προστεθῆναι: τοὺς ὑπολειφθέντας ἤνυχετο· καὶ τούτων ἦν αὐτῇ πλείων ὁ λόγος, ἢ τῶν μεταστάντων. Τῶν μὲν γὰρ ἀμφίβολος ἡ πάλη, τῶν δὲ ἀσφαλῆς ἡ κατάλυσις: καὶ τοὺς μὲν ἤδη Θεῷ παρετίθετο, τοὺς δὲ ὅπως λάβῃ Θεὸς ἐφρόντιζεν. Ὡ ψυχῆς ἀνδρείας ἐν γυναικίῳ τῷ σώματι! ὦ θαυμασίας ἐπιδόσεως καὶ μεγαλοψύχου (82)! ὦ τῆς Ἀβραμιαίου (83) θυσίας ἐκείνης εἰ μὴ τι τολμητέον, καὶ μείζον (84)! Ὁ μὲν γὰρ ἕνα προσάγει προθύμως, εἰ καὶ τὸν μονογενῆ, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς δὴ ἡ ἐπαγγελία· καὶ τὸ μείζον, ὅτι μὴ τοῦ γένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ταυούτων θυμάτων, ἀπαρχὴ καὶ ρίζα καθίσταται: ἡ δὲ δῆμον ὄλων (85) παίδων καθιέρωσε τῷ Θεῷ, νικήσασα καὶ μητέρας, καὶ ἱερέας, τοὺς θύμασι (86) προθύμως εἰς σφαγὴν, ὀλοκαυτώμασι λογικῶς, ἱερείας ἐπιτιγομένους· ἡ μαστοὺς παρεδείκνυ (87), καὶ ἀνατροφῆς ὑπεμίμησθε, καὶ προέτεινε τὴν πολιάν, καὶ

(71) Ἀντιόχου. Is Antiochus Epiphanes.
 (72) Τοῦ Μωυσέως νόμου. Al., τοῦ Μωυσέως νόμων.
 (73) Τῆς. Male, τῶν, in edit.
 (74) Εἰδότες. Coisl. 1, Gabr., ὀδεύσαντες, « iter facientes. »
 (75) Θεοῦ. Pass., Χριστοῦ.
 (76) Ἀλλήλους. In quibusdam, ἀλλήλους ἄλλοι. In aliis, ἀλλήλων τελευτήν.
 (77) Τῶν βασάνων. Deest in sex Reg. et Coisl. 2. Pass., βασάνους.
 (78) Φοβούμενοι. Quinque Regg., Coisl. 2, Or. 2, Par., Pass., Gabr., Comb., εὐλαβοῦμενοι.
 (79) Νίκην. Sic sex Regg., Coisl. 1, Pass., Par., Comb. Deest in edit.
 (80) Κινδυνεύσαντες. In quibusdam, κινδυνεύοντες.
 (81) Ἐκεῖ. Par., ἐκείνη, « hæc. »
 (82) Μεγαλοψύχου. « Magnifici animi, profuse liberalitatis. »
 (83) Ἀβραμιαίου. Reg. c, Or. 2, Sav., Comb.,

Ἀβραμιαίας. — De voce hac vide quæ plene doctissimeque disseruit C. B. Hase in Stephani Thesaurο edit. Didot. sub voce. EDIT.
 (84) Μείζον. Sic Reg. a, ph, Par., Gabr. in ed., μείζων.
 (85) Ὀλων. Or. 2, Par., Comb., ὄλον [longe melius], « universum populum filiorum, » id est, « omnes filios. »
 (86) Τοῖς θύμασι, etc. Billius: « Victimarum ad necem prompte, atque alacriter accedentium, holocaustorum ratione præditorum, hostiarumque omni festinatione ad Ianienam properantium multitudo superavit. »
 (87) Μαστοὺς παρεδείκνυ, etc. Hæc a Gregorio mutuata videtur ex Homer. Iliad. xxii, vers. 79, et seq., ubi Hecuba Hectorem filium, ne cum Achille certamen inerat, dehortatur: *Μήτηρ εἴ' αὐθ' ἐτέρωθεν ὀδύρετο δακρυχέουσα,* [etc.]
Mater autem rursus ex alia parte lugebat lacrymans, [etc.]

τὸ γῆρας ἀνθ' (88) ἐκστηρίξας προῦβάλλετο· οὐ σω- A
 τήριαν ζητούσα, τὸ δὲ παθεῖν ἐπειγουσα, καὶ κινδύ-
 νον ἡγουμένη τὴν ἀναβολὴν, οὐ τὸν θάνατον· ἦν οὐ-
 ζὲν ἔκαμψεν, οὐδὲ ἐμαλάκισεν (89), οὐδὲ ἀτολμοτέ-
 ραν (90) ἐποίησεν· οὐκ ἀρθρέμβολα (91) προτεινόμενα,
 οὐ τροχοὶ προβαλλόμενοι, οὐ τροχαντήρες, οὐ κατα-
 πέλται, οὐκ ἀκμαὶ σιδηρῶν δνύχων, οὐ ξίφη θηγόμε-
 να, οὐ λέθητες ζέοντες (92), οὐ πῦρ ἐγειρόμενον, οὐ
 τύραννος ἀπειλῶν, οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπέι-
 γων (93), οὐ γένος ὀρώμενον, οὐ μέλη διασπώμενα,
 οὐ σάρκες ξαινόμεναι, οὐχ αἵματος ὄχετοί· βέοντες,
 οὐ νεότης δαπανωμένη, οὐ τὰ παρόντα δεινά, οὐ τὰ
 ποροδοκώμενα χαλεπά (94)· καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις βαρύ-
 τετόν ἐστιν (95) ἐν τοῖς τοιοῦτοις, ἢ τοῦ κινδύνου
 παρέκτασις, τοῦτο ἐκεῖνη τὸ κουφότερον ἦν· ἐνετρού-
 ρα γὰρ τῷ θεάματι· καὶ γὰρ πῶς καὶ τριβὴν ἐνεποιεῖ

τοῖς πάθεσιν, οὐ τὸ ποικίλον τῶν προσαγομένων βα-
 ράνων μόνον, ὧν πασῶν, ὡς οὐδὲ εἰς μιάς, κατεφρό-
 νουν· ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ διώκτου λόγοι πολυειδεῖς ὄν-
 τες· ὑβρίζοντος, ἀπειλοῦντος, θωπεύοντος· τί γὰρ οὐ
 κινουντος πρὸς τὸ τυχεῖν ὧν ἤλπισε;

absumentur, non præsentia mala, non impendentes
 alii: in huiusmodi rebus gravissima esse solet, levissima illi videbatur. Ex hoc enim spectaculo in-
 credibili quadam voluptate perfundebatur. Moram quippe supplicii quodammodo afferebat, non ipsa
 tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quam
 quivis alius unum eorum vel levius tolerasset: verum etiam multiplices tyranni sermones, nunc con-
 tumeliis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditiis adhibentis: quid enim non movit, ut id, quod
 sperabat, assequeretur?

Ε. Καὶ μέντοι καὶ τῶν παιδῶν αἱ πρὸς τὸν τύραν- C
 νον ἀποκρίσεις, τοσοῦτον ἔχουσαι τὸ σοφὸν ὁμοῦ (96)
 καὶ γενναῖον, ὥστε μικρά (97) μὲν εἶναι πρὸς τὴν ἐκεί-
 νων καρτερίαν ἅπαντα τὰ τῶν ἄλλων κατὰ εἰς ἐν συν-
 αθθέντα· μικρὰν δὲ τὴν καρτερίαν πρὸς τὴν ἐκείνων
 ἐν λόγῳ σύνεσιν· καὶ τῶν αὐτῶν εἶναι μόνων, πάσχειν
 τὸ οὖτω καὶ φιλοσοφεῖν ἐν ταῖς ἀποκρίσει πρὸς τὰς
 τοῦ διώκοντος ἀπειλάς, καὶ τοὺς προτεινομένους φό-
 βους, ὧν οὐδενὸς ἠττώντο οἱ γενναῖοι παῖδες, καὶ ἡ γεν-
 ναιότερα τεκοῦσα· πάντων δὲ ἑαυτὴν ὑπεράνω θεῖσα,
 καὶ τῷ φιλτρῷ τὸν θυμὸν μίξασα, καλὸν ἐντάφιον δίδου-
 σι· καὶ τοῦτο πῶς; ἔκουσιως ἐπὶ τοὺς κινδύνους χω-
 ρήσασα (98)· καὶ μεθ' οἴωντων ἐπιταφίων; Καλοὶ μὲν
 γὰρ καὶ οἱ τῶν παιδῶν πρὸς τὸν τύραννον λόγοι, καὶ
 καλῶν κάλλιστοι· πῶς γὰρ οὐ; μεθ' ὧν παρετάξαντο, D
 καὶ οἷς τὸν τύραννον ἔβαλον (99)· καλλίους δὲ

quo sane. tum matres, tum sacerdotes, victimis ad
 necem alacribus, holocaustis ratione præditis, ho-
 stis ad lanienam properantibus, superavit. Atque
 ubera quidem illis ostentabat, et puerilem educa-
 tionem in memoriam revocabat, canitiemque ipsam
 protendebat, ac seniles annos, supplicii cuiusdam
 orationis loco, proferebat; non, ut illi vitæ suæ
 consulere, quærens, sed ad subeundos cruciatus
 adurgens, ac mortis dilationem, non autem mor-
 tem, periculosam esse existimans. Cujus animi ro-
 bur atque constantiam nihil flectere et emollire ac
 debilitare potuit; non instrumenta luxandis artu-
 bus accommodata, quæ in medium proferebantur,
 non rotæ quæ proponebantur, non exquisitissima
 quæque tormentorum genera, non ferrearum

ungularum acies, non enses qui acuebantur,
 non ferventes ollæ, non ignis qui excitabatur,
 non tyranni iniuriæ, non populus, non urgens sa-
 telles, non generis aspectus, non membra quæ di-
 scerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non
 sanguinis defluentes rivi, non juvenilis ætas quæ
 acerbitates. Quinetiam, ipsa periculi mora, quæ
 tantum sapientiæ animique magnitudinis inerat, ut
 et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum
 locum collata, præ eorum constantia et fortitudine,
 perexigua et minuta videri necesse sit: et rursus
 fortitudinis atque constantiæ laus parva futura sit,
 si cum sapientissimis eorum sermonibus compare-
 tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod
 iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapien-
 tiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris
 minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum
 nulli, nec fortes illi, nec fortior mater succubuit.
 Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe-
 tumque animi cum amore commiscens, pulchri
 cuiusdam funebri muneris loco, seipsam liberis
 obtulit, ac prægressos secuta est: idque quoniam
 pacto? sua sponte ad supplicia gradiens: et cum

V. At vero in filiorum ad tyrannum responsis
 tantum sapientiæ animique magnitudinis inerat, ut
 et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum
 locum collata, præ eorum constantia et fortitudine,
 perexigua et minuta videri necesse sit: et rursus
 fortitudinis atque constantiæ laus parva futura sit,
 si cum sapientissimis eorum sermonibus compare-
 tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod
 iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapien-
 tiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris
 minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum
 nulli, nec fortes illi, nec fortior mater succubuit.
 Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe-
 tumque animi cum amore commiscens, pulchri
 cuiusdam funebri muneris loco, seipsam liberis
 obtulit, ac prægressos secuta est: idque quoniam
 pacto? sua sponte ad supplicia gradiens: et cum

(88) Ἄρθ'. Ita sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass.,
 Par., Jes. In Par. ed. deest.

(89) Ἐμαλάκισεν. Sav., ἐμαλάκισαν.

(90) Ἀτολμοτέραν. Par., ἀπαλμοτέραν [men-
 dose]. Montac., ἀπαλωτέραν.

(91) Οὐκ ἀρθρέμβολα. « Non sicutulæ: οὐ τροχοί,
 non rotæ: οὐ τροχαντήρες, non trochaniores: οὐ
 καταπέλται, non catapelæ. » Quæ omnia textoria
 instrumenta.

(92) Λέθητες ζέοντες. In uno cod., οὐ λέθητες, οὐ
 θῆρες ζέοντες, « non lebetes, non furentes bestie. »
 Sic etiam redididerat Billius, quamvis nulla sit be-
 stiarum mentio in Machabæis.

(93) Οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπέιγων.
 Reg. a, c, d, Coisl. 2, et Or. 2, abjecto δορυφόρος,
 habent, οὐ δῆμος κατεπέιγων, « non urgens carni-

fer. » Non male. « Carnificum » enim erat urgere,
 ut Antiochi iussa perficerentur; non certe ipsa turba
 Machabæos urgebat.

(94) Χαλεπά. Deest in plerisque.

(95) Ἐστίν. Deest in sex Reg., Coisl. 2, Or. 2,
 etc.

(96) Ὅμοῦ. Sic sex Reg., plures Colb., Coisl. 2,
 Or. 2, etc. In ed., ἕμαλ.

(97) Μικρά. Quinque Reg. et Coisl. 2, μικρὸν

(98) Χωρήσασα. In editis sequitur: ὡς ἂν μετὰ
 σῶμα ψεύσειεν ἀναγνῶν ἀγνοῦ καὶ γενναίου σώμα-
 τος· « ne purum ac generosum corpus ab impuro
 corpore atrectaretur. » Sed hæc temere hic sunt
 assuta.

(99) Ἐβαλον. In quibusdam, ἔβαλλον.

quibus epitaphiis? Quamvis enim pulchri quoque, A
 atque adeo pulcherrimi filiorum ad tyrannum ser-
 mones fuerint, cum quibus aciem instruxerunt, et
 quibus tyrannum confixerunt: pulchriores tamen
 matris sermones fuerunt, quibus eos prius ad mar-
 tyrium cohortata est, ac deinde funus eorum exorna-
 vit. Quinam igitur filiorum sermones fuerunt? Com-
 modum enim fuerit eos quoque vobis commemo-
 rare, ut quemadmodum certaminis, ita sermonum
 etiam, qui martyres deceant, exemplum habeatis,
 si in eadem tempora incideritis. Alii quidem alio
 sermonis genere utebantur, prout quemque, vel ty-
 ranni verba, vel periculorum ordo, vel animi ala-
 critas armabat. Cæterum, ut summam eos com-
 plectar, tales erant: « Nobis, o Antioche, cæteri-
 que qui adestis, Rex unus est Deus, a quo pro-
 creati sumus, et ad quem revertemur. Unus legis-
 ator Moyses, quem non prodemus, nec contume-
 lia afficiemus; non per ea pericula, quæ vir ille
 virtutis causa suscepit, ac miracula quæ plurima
 patravit, ne si alius quidem Antiochus te atrocior
 nobis minitetur. Unum præsidium, divini mandati
 observatio, ac ne lex, qua obsepti sumus, infringatur.
 Una porro gloria, ut pro tantis rebus gloriam
 omnem contemnamus. Solæ denique opes et divitiæ,
 bona ea, quæ in spe habemus. Nec vero quidquam
 aliud nobis formidabile est, quam ne quid magis quam
 Deum formidemus. Cum his rationibus in aciem
 prodimus: his armis instructi sumus: cum hujusmo-
 di juvenibus tibi sermo ac negotium est. Jucundus
 quidem et suavis hic mundus est, et patrium so-
 lum, et amici, et cognati, et æquales, et templum
 hoc, cuius magnum ac celebre nomen est, et pa-
 tria festa, et mysteria, atque cætera, 291 ob quæ
 mortales omnes antecellere videmur. Verum ista,
 Deo periculisque iis, quæ pro virtute adeuntur,
 haudquaquam suaviora sunt: cave id existimes.
 Alius enim nobis mundus est, omnibus rebus, quæ
 oculis cernuntur, longe sublimior ac diuturnior.
 Patria autem, superna Jerusalem⁵⁵, quam nullus

Antiochus expugnabit, nec spem habebit tor-⁵⁶,
 et qui secundum virtutem progeniti sunt. Amici porro, prophetæ et patriarchæ, a quibus pietatis
 formam et exemplum accepimus. Æquales præterea, qui nobiscum hodie in iisdem periculis ver-
 santur, atque in doloribus constanti animo perferendis contemporanei sunt. Nam quod ad hoc tem-
 plum attinet, cælum longe magnificentius est. Jam vero nobis pro festo et celebritate, angelorum cho-
 rus est: ac postremo mysterium unum magnum atque adeo maximum ac plerisque tectum et inco-
 gnitum, ipse Deus, ad quem hujus quoque vitæ nostræ mysteria referuntur.

VI. « Quocirca res parvas nulliusque pretii nobis D
 polliceri desine. Nec enim turpibus et ignominiosis
 honoribus affici sustinebimus, nec cum detrimento.

⁵⁵ Galat. iv, 26. ⁵⁶ Gen. ii, 7.

(1) *Kal*. Sic tres Reg. et Or. 2. Deest in ed.

(2) *Γάρ*. Deest in nonnullis.

(3) *Τύπῳ περιλαβῆν*. Billius: « ut formula qua-
 dam eos complectar. »

(4) *Οὐ μὰ τούς*, etc. « Non per ea pericula. »
 Hæc est quedam jurandi formula. Sic Joseph, Gen.
 xlii, 15, « per salutem Pharaonis non egrediemini
 hinc ... exploratores estis. »

καὶ (1) οἱ τῆς μητρὸς, καὶ παρακλητικοὶ πρότερον, καὶ
 ὑστερον ἐπιτάφιοι. Τίνες οὖν οἱ τῶν παιδῶν λόγοι;
 Καλὸν γὰρ (2) ἀπομνημονεῦσαι καὶ τούτων ὑμῖν, ἵν'
 ἔχητε τύπον, ὡς περ ἀθλήσεως, οὕτω καὶ λόγων μαρ-
 τυρικῶν ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς. Ἄλλου μὲν ἄλλοι,
 καὶ ὡς ἕκαστον οἱ τοῦ διώκοντος λόγοι, ἢ τῶν κινδύ-
 νων ἢ τάξις, ἢ τῆς ψυχῆς τὸ φιλότιμον ὠπλιζεν· ὡς
 δ' οὖν τύπῳ περιλαβῆν (3), ἦσαν τοιοῦτοι· « Ἡμῖν,
 Ἀντίοχε, καὶ πάντες οἱ περιεστηκότες, εἰς μὲν βασι-
 λεὺς ὁ Θεὸς, παρ' οὗ γεγόναμεν, καὶ πρὸς ὃν ἐπι-
 στρέφομεν. Εἰς δὲ νομοθέτης ὁ Μωϋσῆς, ὃν οὐ προδώ-
 σομεν, οὐδὲ καθυβρίσομεν· οὐ μὰ τοὺς (4) ὑπὲρ ἀρε-
 τῆς τοῦ ἀνδρὸς κινδύνους, καὶ τὰ πολλὰ θαύματα,
 οὐδ' ἂν ἡμῖν ἄλλος Ἀντίοχος ἀπειλή σου χαλεπώτε-
 ρος. Μία δὲ ἀσφάλεια, τῆς ἐντολῆς ἢ τήρησις, καὶ τὸ
 μὴ βραγῆναι τὸν νόμον, ᾧ τετειχίσμεθα. Μία δὲ δόξα,
 τὸ δόξης ἀπάσης ὑπεριδεῖν (5) ἐπὶ τῆλικούτοις. Εἰς
 δὲ πλοῦτος, τὰ ἐλπίζόμενα· φοβερὸν δὲ οὐδὲν, ἢ τὸ
 φοβηθῆναι τι πρὸ Θεοῦ. Μετὰ τούτων παρατετάγμε-
 θα τῶν λογισμῶν, καὶ οὕτως ὠπλιίσμεθα· πρὸς τοιού-
 τους σοι νεανίας ὁ λόγος. Ἡδὺ μὲν καὶ ὁ κόσμος οὐ-
 τος, καὶ τὸ πατρῶον ἔδαφος, καὶ φίλοι, καὶ συγγε-
 νεῖς, καὶ ἡλικιώται, καὶ ὁ ναὸς οὗτος τὸ μέγα καὶ πε-
 ριθόητον ὄνομα, καὶ πανηγύρεις πατρικαὶ, καὶ
 μυστήρια, καὶ πάντα οἷς ἡμεῖς τῶν ἄλλων διαφέρειν
 δοκοῦμεν. Οὕτω δὲ ἡδῶ Θεοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ κα-
 λοῦ κινδύνων· μὴ τοῦτο νομίσης. Κόσμος τε (6) γὰρ
 ἄλλος ἡμῖν, πολλὸ τῶν ὀρωμένων ὑψηλότερός τε καὶ
 μονιμώτερος· πατὴρ τε (7) ἢ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἣν
 οὐδεὶς Ἀντίοχος πολιορκήσει, οὐδὲ προσδοκῆσει πα-
 ραστήσασθαι, ἢ καρτερὰ καὶ ἀνάλωτος. Συγγένεια δὲ,
 ἢ ἐμπνευσις, καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν γεννηθέντες. Φίλοι
 δὲ, προφῆται, καὶ πατριάρχαι, παρ' ὧν ἡμῖν καὶ ὁ
 τύπος τῆς εὐσεβείας. Ἡλικιώται δὲ, οἱ σήμερον ἡμῖν
 συγκινδυνεύοντες, καὶ τὴν καρτερίαν ὁμόχρονοι.
 Ναοῦ δὲ, οὐρανὸς μεγαλοπρεπέστερος, πανηγυρις δὲ,
 ἀγγέλων χοροστασία (8)· καὶ μυστήριον ἐν μέ-
 γα, καὶ μέγιστον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπόκρυφον, ὁ
 Θεὸς, πρὸς ὃν βλέπει καὶ τὰ τῆδε μυστήρια.

Antiochus expugnabit, nec spem habebit tor-⁵⁶,
 et qui secundum virtutem progeniti sunt. Amici porro, prophetæ et patriarchæ, a quibus pietatis
 formam et exemplum accepimus. Æquales præterea, qui nobiscum hodie in iisdem periculis ver-
 santur, atque in doloribus constanti animo perferendis contemporanei sunt. Nam quod ad hoc tem-
 plum attinet, cælum longe magnificentius est. Jam vero nobis pro festo et celebritate, angelorum cho-
 rus est: ac postremo mysterium unum magnum atque adeo maximum ac plerisque tectum et inco-
 gnitum, ipse Deus, ad quem hujus quoque vitæ nostræ mysteria referuntur.

VI. « Παῦσαι τοῖνον ὑπισχνόμενος ἡμῖν (9) τὰ
 μικρὰ, καὶ τοῦ μηδενὸς ἔξια. Οὐ γὰρ τιμησόμεθα τοῖς
 ἀτίμοις, οὐδὲ κερδανοῦμεν ἐπιζήμια· οὐχ οὕτως

(5) Ἱπεριδεῖν. Reg. d, ὑπερορῶν.

(6) *Τε*. Deest in nonnullis.

(7) *Τε*. In quibusdam, δέ.

(8) *Χοροστασία*. Reg. d, χοροστασία.

(9) Ἱπισχνόμενος ἡμῖν. Sic Reg. a, c, d, Or.
 2. Deest ἡμῖν in multis. Editi, ὑπισχνόμενος
 ἡμῖν.

ἐλάξαι· ἐμπορευσόμεθα. Παύσαι καὶ (10) ἀπειλῶν, ἢ ἀνπειλήσομεν, ἐλέγξιν (11) σου τὴν ἀσθένειαν, καὶ πρὸς τοῦτω τὰ (12) ἡμέτερα κολαστήρια· ἔχομεν καὶ ἡμεῖς πῦρ, ἢ τοὺς διώκτας κολάζομεν. Οἶσι πρὸς ἔθνη καὶ πόλεις εἶναι σοὶ (13) τὸν ἀγῶνα, καὶ βασιλείων τοὺς ἀνανδροτάτους, ὧν οἱ μὲν κρατῆσουσιν, οἱ ἄλλοις ἡττηθήσονται; οὐδὲ γὰρ περὶ τηλικούτων εὐπείθης ὁ κίνδυνος. Πρὸς νόμον Θεοῦ παρατάσῃ, πρὸς εὐλαίας θεοχαράκτους, πρὸς πάτρια καὶ λόγῳ (14) καὶ χρόνῳ τετιμημένα, πρὸς ἀδελφούς ἐπὶ μὲν ψυχῇ ἐκδεδεμένους, ἐπὶ τὰ τροπαίους σε στηλιτεύοντας· ὧν κρατῆσαι μὲν οὐ μέγα, ἡττηθῆναι δὲ καὶ λιβανιστῆρόν. Ἐκείνων ἐσμὲν καὶ γένος καὶ μαθηταί, οὓς πῦρος πύρρος καὶ νεφέλης ὠδήγει (15), οἷς θάλασσα αἰάτατο, καὶ ποταμὸς ἴστατο (16), καὶ ἥλιος ἀνεκώπτετο, καὶ ἄρτος ὑετο, καὶ χειρῶν ἔκτασις ἐτροπώτο (17) μυριάδας, δι' εὐχῶν (18) βάλουσα· ὧν ἔθνος ἡττώμετο, καὶ πῦρ οὐχ ἡπτετο, καὶ βασιλεῖς ἀπῆσαν (19), τὸ γενναῖον θαυμάζοντες. Εἰπωμέν τι καὶ τῶν σοὶ γνωρίμων· Ἐλεαζάρου μύστα ἡμεῖς, ὡς τὴν ἀνδρείαν (20) ἔγνωσ. Προηγωνίσαστο πατήρ, ἐπρωνοῦνται παῖδες· ἀπῆλθεν ὁ ἱερεὺς, ἐπακολουθεῖ τὰ θύματα· πολλὰ δεδίττη, πρὸς πλείω παρεπενάσμεθα. Τί καὶ δράσεις ἡμᾶς, ὑπερήφανε (21), τίς ἀπειλαῖς; τί καὶ πεισόμεθα; Οὐδὲν ἰσχυρότερον τῶν πάντα παθεῖν ἐτοιμῶν. Ὡ δῆμοι (22), τί μέλλετε; τί δὲ ἀναδέεσθε; τί τὸ πρόσταγμα τὸ χρηστὸν ἀμάνετε; Πού τὰ ξίφη; πού τὰ (23) δεσμά; ζητῶ εὐτάχως. Πλείον ἀναπτέσθω τὸ πῦρ, οἱ θῆρες ἐνεργίπεροι, αἱ στρέβλαι περιεργότεραι (24)· πάντα ἔσω βασιλικὰ καὶ πολυτελέστερα. Ἐγὼ πρωτότοκός εἰμι, πρῶτόν με καθιέρωσον· ἐγὼ τελευταῖος, ἡ τάξις ἀναμειβθήτω; ἔστω τις καὶ τῶν μέσων ἐν πρώτοις, ἢ τιμηθῶμεν ἰσομοιρίᾳ. Φεῖδῃ δέ; προσδοκᾷς τι τυχόν (25) καὶ τῶν ἐναντίων; Πάλιν καὶ πολλὰκις ἱερῶμεν τὸν αὐτὸν λόγον· οὐκ ἠμφοραγῆσομεν, οὐκ ἐκώσομεν (26). Θέττον οὐ σεβασθήσῃ τὰ ἡμέτερα, ἢ τίς σοὶς ἡμεῖς ἐξώμεν (27). Κεφάλαιον τοῦ λόγου· ἢ καίνωτερα ἐπινόησον κολαστήρια, ἢ τὰ παρόντα ἔσθι καταφρονούμενα.»

prodantur, exquisitiora tormenta proferantur, sint omnia regia et splendida. Primus natu ego sum, primum me consecra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur: sit quoque quispiam eorum, qui mediæ sunt ætatis, in primorum ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid parcis? Exspectas fortasse aliquid contrarium? Imo vero iterum ac tertio sæpiusque eundem sermonem repetemus;

¹⁰ Exod. xvii, 21. ¹¹ Exod. xiv, 16. ¹² Jos. iii, 16. ¹³ Jos. x, 13. ¹⁴ Exod. xvii, 11. ¹⁵ Exod. xvi, 11 seqq. ¹⁶ Dan. xvi, 30; iii, 15 seqq. ¹⁷ Il Machab. vi, 18 seqq.

(10) *Kal. Deest in Reg. d.*

(11) *Ἐλέγξιν. Pass., ἐλέγξει [haud recte].*

(12) *Πρὸς τοῦτω τὰ. Coisl. 1, πρὸς τοῦτο ἐτι τὰ.*

(13) *Σοι. Deest in Reg. a, c.*

(14) *Λόγῳ. Duo Coisl., νόμῳ, «lege.»*

(15) *Ὠδήγει. Quinque Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., ὠδήγουν.*

(16) *Ποταμὸς ἴστατο. etc. Pass., ποταμὸς ἀνεκώπτετο, καὶ ἥλιος ἴστατο.*

(17) *Ἐτροπώτο. Duo Reg., Coisl. 1 et 2, ἐτρέπετο [mendose]. Alii, ἐτρέπετο [perperam].*

(18) *Δι' εὐχῶν. Coisl. 2, Or. 1, Par., δι' εὐχῶν.*

(19) *Ἀπῆσαν. Sic plures Reg., Chrysan., Coisl. 2, Or. 1, Par., etc. Editi, ἀνήσαν.*

conjuncta lucra complectemur: non ita infeliciter negotiabimur. Quin tu quoque nobis minari desine; vel contra facturos nos minabimur, ut imbecillitatem tuam prodamus, atque insuper tormentorum nostrorum metum intentemus. Nam nobis quoque, ne sis nescius, ignis est, quo persecutores nostros excruciamus. An tu cum gentibus et civitatibus tibi certamen esse putas, aut cum ignavissimis regibus, quorum alii superiores discedere, alii fortasse vinci queant? Nec mirum, cum nequaquam pro tanti momenti rebus periculum subeant. Imo vero adversus legem Dei aciem instruis, adversus tabulas a Deo exculptas, adversus patrios ritus, et ratione et antiquitate coornatos, adversus septem fratres unius animæ vinculo constrictos, septem tropæis æternam nomini tuo infamiam inusturos: quos vincere quidem parum amplum atque honorificum fuerit, ab ipsis autem vinci admodum turpe et pudendum. Ab illis genus ducimus, illorum discipuli sumus, quibus ignis nubisque columna viam commonstrabat ⁶¹, quibus mare scindebatur ⁶², fluvius sistebatur ⁶³, solis cursus reprimebatur ⁶⁴, panis ut pluvia fluebat ⁶⁵, manuum extensio numerosissimos exercitus per orationem fundebat, atque in fugam vertebat ⁶⁶: quibus feræ cedebant, nec vis flammæ eos attingebat, ac reges eorum ²⁹² fortitudinem admirantes, discedebant ⁶⁷. Atque, ut quidpiam eorum, quæ tibi cognita sunt, proferamus, Eleazari discipuli sumus, ejus tu magnitudinem animi perspectam et exploratam habes ⁶⁸. Pater prius decertavit, filii postea certabunt. Sacerdos abscessit, victimæ sequentur. Multa quidem minaris, verum ad plura parati sumus. Quid autem nobis, vir superbe atque insolens, minis istis tuis facies? Aut quo cruciatu afficiemur? Nihil his hominibus fortius, qui ad quidvis perferendum prompto et parato animo sunt. Carnifices, quid cunctantini? Quid moras necitis? Quid benignum et suave jussum exspectatis? Ubi gladii? Ubi vincula? Celeritatem requiro. Ignis amplior accendatur, acriores feræ

D (20) *Ἀνδρείαν. Sic quinque Reg. et Or. 1. Editi vero, ἀνδρίαν.*

(21) *ὑπερήφανε. Sic plures Reg., Chrysan., Coisl. 1 et 2, Pass. In ed., ὑπερήφα.*

(22) *Δῆμοι. Sic sex Reg., Chrysan., Coisl. 1 et 2, Comb. Male in ed., δῆμοι, «populi.»*

(23) *Τὰ. Sic Reg. a, c, d, et Comb. Deest in editi.*

(24) *Περιεργότεραι. Reg. bm, περιεργότεροι.*

(25) *Προσδοκᾷς τι τυχόν. etc. Sic tres Reg., Coisl. 2, Par., Comb., etc. In edit., τυχών. Billius: «exspectas fortasse, ut orationem retexamus.»*

(26) *Ἐκώσομεν. Sic Reg. c, d, Coisl. 2, Or. 2, Par., Jes., et Comb. In edit., ἐκώσομεν.*

(27) *Ἐξώμεν. Quinque Reg., ἐξώμεν [rectius],*

Non impuris cibus vescemur, non manus dabimus. Citius nostra veneraberis, quam ut nos tuis ceda-
mus. Verbo dicam; aut nova tormentorum genera excogita, aut hæc, quæ in promptu sunt, a nobis
contemni pro certo habe. »

VII. Hæc quidem fuit illorum ad tyrannum oratio. A Jam vero quæ inter se cohortandi causa dicebant, quæque spectanda præbebant, quam præclara, quam sacra, piisque hominibus quovis alio spectaculo atque auditu jucundiora! Equidem ipse ea memoria recolens, incredibili voluptate diffundor, ac mente et cogitatione cum ipsis athleticis versor, mirabiliterque in hac narratione mihi placeo. Amplectebantur se mutuo, atque exosculabantur, non minus lætis animis, quam si jam ad certamina finem ventum esset. « Eamus ad pericula, fratres, clamabant; eamus, properemus, quandiu fervet adversum nos tyrannus, ne forte molliatur, atque ita salutis jacturam faciamus. Prononuntur epulæ instructissimæ: iis intersimus. Pulchra quidem res est, cum fratres simul habitant, simul epulantur, seque invicem constipant, ac protegunt: pulchrior autem, cum virtutis causa simul periclitantur. Ac quidem, si fieri potuisset, corporibus 293 quoque pro patriis ritibus et institutis depugnavissemus; nam hoc quoque mortis genus laude non caret. Quoniam autem temporis ratio id non tulit, ipsa certe corpora offeramus. Quid enim? Etiam si hoc tempore non moriamur, an non omnino moriemur? An non debito nativitati munere perfungemur? Quod necessario, id gloriose faciamus; mori discamus: quod commune est, proprium efficiamus; morte vitam emamus. Nemo nostrum hujus vitæ cupidus sit, nemo ignavus ac timidus. Perficiamus, ut cum in nos tyrannus inciderit, de cæteris desperet. Periculis ille quidem ordinem imponat, nos vero finem persecutioni imponemus; nec de ea re ob alacritatis fervorem inter nos contemulamus. Nam et primus aliis via erit, et postremus certaminis sigillum. Cæterum hoc nobis fixum certumque sit, ut omnes sine ulla exceptione coronam adipiscamur, nec persecutor ullam e nobis partem accipiat, ac scelere tumens, perinde de uno superato gloriatur, ac si omnium constantiam infregisset. Demus operam, ut quemadmodum ortu, ita etiam morte fratres

(28) Διεκελεύοντο. Coisl. 1 addit, ὡς ἐν παρατάξει παρτρύνοντες, « ut in acie mutuo se cohortantes. »

(29) Μετ' αὐτῶν. Quatuor Reg., μετὰ τῶν.

(30) Περιέβαλλον. Reg. hm, περιέβαλον. Par., περιελάμβανον.

(31) Ποιήσωμεν ... τὴν διάλυσιν. Billius, « quam obrem necessitate in animi alacritatem ac promptitudinem convertiamus: dissolutionem eludamus. » Pircheimerus: « ex necessitate gloriam faciamus: solerti consilio dissolutionis nostræ negotium transigamus, » id est, « honeste decumbamus, alioqui necessario serius oculus morituri; sapienter efficiamus, ut dissolutio in nostram utilitatem cedat. »

(32) Ἡμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις. Hæc desunt in pluribus Reg., duobus Coisl., Or. 2, Par., etc., nec vertit Billius, imo in Bas., edit. Græca deletit. Vertenda tamen, « nos autem persecutioni finem faciamus, imponamus, » id est, constantia nostra efficiendo, ut victus tyrannus incepto desinat. Quod quidem satis consonum verbis

Z'. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν τύραννον. "Α δὲ ἀλλήλοις διεκελεύοντο (28), ἃ δὲ παρέχον ὄρῳν, ὡς καλὰ τε καὶ ἱερὰ, καὶ παντὸς ἄλλου θεάματος καὶ ἀκούσιμα ἡδῶ τοῖς φιλοθείοις! "Εγὼ γ' οὖν αὐτὸς ἡδονῆς ἐμπύπλαμαι μνημονεύων, καὶ μετ' αὐτῶν (29) ἀθλοῦνται εἰμὶ τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ διηγήματι καλλωπίζομαι: Περιέβαλλον (30) ἀλλήλους, περιεπτύσσοντο, πινύγυρις ἦν, ὡς ἐπ' ἀθλοῖς τετελεσμένοις: « Ἴωμεν, ἀδελφοί, πρὸς τοὺς κινδύνους, ἔδδον, ἴωμεν, ἐπειγόμεθα, ἔως ζέει καθ' ἡμῶν ὁ τύραννος, μὴ τι μαλακισθῆ καὶ ζημιωθῶμεν τὴν σωτηρίαν. Πανδαίσια πρόκειται: μὴ ἀπολειφθῶμεν. Καλὸν μὲν καὶ συνοικούντες; ἀλλήλοις ἀδελφοί, καὶ συμποσιάζοντες, καὶ συναστίζοντες: κάλλιον δὲ ὑπὲρ ἀρετῆς συγκινδυνεύοντες. Εἰ μὲν ὅλον τε ἦν, καὶ τοῖς σώμασιν ἂν ἠγωνισάμεθα ὑπὲρ τῶν πατρῶν: ἔστι καὶ οὗτος τῶν ἐπαίσιων ὁ θάνατος. Ἐπι δὲ οὐ τοῦτου καιρὸς, αὐτὰ τὰ σώματα εἰσενέγκωμεν. Τί γάρ; Κἂν μὴ νῦν ἀποθάνωμεν, οὐ τεθνηξόμεθα πάντως; οὐ τῇ γενέσει τὰ βριλόμενα λειτουργήσομεν; Παιθώμεν τὴν ἀνάγκη φιλοτιμίαν: σοφισώμεθα τὴν διάλυσιν (31): τὸ κοινὸν ἴδιον ποιήσωμεθα: θανάτῳ ζωὴν ὠνησώμεθα. Μὴ τις οὖν ἡμῶν ἔστω φιλόψυχος, μὴ δὲ ἀτολμος. Ἀπογῶτω καὶ τῶν ἄλλων ὁ τύραννος, ἡμῖν ἐντυχῶν. Τοῖς μὲν κινδύνους τὴν τάξιν αὐτὸς ἐπιθήσει, ἡμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις (32): μὴ δὲν περὶ τούτου διαφερώμεθα τῇ ζήσει τῆς προθυμίας. Καὶ ὁ πρῶτος ἔσται (33) τοῖς ἄλλοις ὁδός, καὶ ὁ τελευταῖος σφραγίς; ἀθήσεως. Ἡμῖν δὲ τοῦτο ἐμπεπήχθω πᾶσιν ὁμοίως, πανοικεσία στεφανωθῆναι, καὶ μὴ τινα λαβεῖν μερίδα ἐξ ἡμῶν τὸν δῶκτον, ἢ ὡς πᾶσιν ἐγκαυχῆσται τῷ ἐνὶ, φλεγμαίων τῇ πονηρίᾳ. Φανώμεν ἀλλήλων ἀδελφοί, καὶ τῇ γενέσει, καὶ τῇ μεταστάσει: καὶ πάντες, ὡς εἰς, κινδυνεύσωμεν, καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστος (34). "Ελεάζαρ, ὑπόδεξαι: μήτερον (35), ἐπικολούθησον: Ἰερουσαλήμ, θάψον τοὺς ἑαυτῆς νεκροὺς; μεγαλοπρεπῶς, ἂν τι τοῖς τάφοις ὑπολειφθῆ (36). Διηγῶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τοῖς ὕστερον δείκνυ (37), καὶ τοῖς σοῖς ἐρασταῖς τὰ τῆς μιᾶς γαστρὸς εὐσεβῆ πολυάνδριον (38). »

qua: præcedunt, ἀπογῶτω, etc.

(33) Ἔσται. Par., ἔστω.

(34) Καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστος. Nicetas exponit: ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκοντες: « alii pro aliis, quisque pro omnibus moriatur. »

(35) Μήτερον. Sie Pass. in edibus, μήτηρ.

(36) Ὑπολειφθῆ. Pass., ἀπολειφθῆ.

(37) Δείκνυ. Pass. et Par., δείκνυε.

(38) Πολυάνδριον. Πολυάνδρια sunt loca publica, ubi pauperes et inferioris conditionis homines communiter sepeliebantur, ut bene monuit Perizonius ad Ælian. Var. hist. xii, 21. Livio, xxiii, 6, sunt « tumuli. » Bæhr ad Plutarch. Vit. Flamin., p. 95 sq. Cur autem hic πολυάνδριον dixerit noster, more paganorum et Judæorum (v. Biel. Theaur. s. v.), non κοιμητήριον, more Christianorum, patebit tibi, si memineris Machabæos Judæos fuisse. Legas omnino S. Chrysostomi homiliam in appellationem « cœmeterii, » t. II, p. 397 sq. ed. Montfaucon. LUG. DE SINNER.

appareamus. Omnes tanquam unus, et singuli tanquam omnes periculum subeamus. Eleazare, suscipe; mater, sequere; Jerusalem, mortuos tuos magnifica sepultura affice, si quid tamen reliquum fuerit, quod sepulturae mandari possit. Res nostras conmemora, posterisque, ac tui studiosis, pium unius ventris sepulcretum ostende. »

Η. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα καὶ εἰπόντες, καὶ πράξαντες, καὶ ὡς σὺν ὀδόντες ἀλλήλους θήξαντες ἐν τάξει τῆς ἡλικίας, καὶ ἰσότητι τῆς προθυμίας διεκαρτέρουν. Ἡδὸν καὶ θαῦμα τοῖς ὁμοφύλοις· φόβος καὶ κατάληξις (39) τοῖς διώκουσιν, ὅ κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους παρατεύσαντες, ἀδελφῶν ἑπτὰ συμφυλίας ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγνωστομένων (40), τοσοῦτον ἠτήθησαν, ὥστε μὴδὲ περὶ τῶν ἄλλων ἔχειν ἐτι χρηστὰς τὰς ἐλπίδας. Ἡ δὲ γενναία μήτηρ, καὶ θυτὼς ἐκείνων τῶν τοσοῦτων καὶ τοιοῦτων τὴν ἀρετὴν, τὴ μέγα τοῦ νόμου βρέμνα καὶ μεγαλόθυρον, τῶς μὲν χαρᾶ καὶ φόβῳ ἐμικτος ἦν, καὶ δύο (41) παθῶν ἐν μεταχειμῶν· χαρᾶ διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ ὀρώμενα· φόβῳ, διὰ τὸ μέλλον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κολάσεων· καὶ ὡς κούρου (42) θρονίς, ὄφραως προσερχύζοντος, ἡ τινοῦ ἔλου τῶν ἐπιβούλων, περιίπτατο, περιέτρουζεν, ἤγειρε, συνηγωνίζετο, τί μὲν οὐ λέγουσα; τί δὲ οὐ πράττουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειφόντων; Ἡρπαζε τὰ βανίδας τοῦ αἵματος, ὑπεδέχετο τὰ λακίσματα τῶν μελῶν, προσεκύρει τὰ λείψανα· τὸν μὲν συνέλεγε, τὸν δὲ παρεδίδου, τὸν δὲ παρεσκυάζεν. Ἐπεκύρει πᾶσιν. « Εὐγε, ὦ παῖδες, εὐγε, ἀριστοὶ ἐμοί, εὐγε, ἀνώματοι σχεδὸν ἐν σώμασιν, εὐγε, προστάται τοῦ νόμου, καὶ τῆς ἐμῆς πολιτείας, καὶ τῆς θεοφαιμένης ἡμῶν (43) πόλεως, καὶ εἰς τὸδε ἀρετῆς προαγούσης (44). » Ἐτι μικρὸν, καὶ νενικήκαμεν. Κεκμήκασιν ἀβασανίστα, τοῦτο φοδοῦμαι μόνον. Ἐτι μικρὸν, καὶ μαχαρία μὲν ἐν μητρᾷσιν ἐγὼ, μακάριοι δὲ ὑμεῖς ἐν νόις. Ἀλλὰ ποθεῖτε τὴν μητέρα; Οὐκ ἀπολείψομαι ὑμῶν (45), ταῦτο ὑμῖν ὑπισχνούμαι· οὐ οὕτως ἐγὼ μισότακτος. »

propugnaculum. Paululum adhuc, et vicinus. Defatigantur carnifices, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter mulieres beata, et vos inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis polliceor: non tam liberos meos odi. »

Θ. Ἐπεὶ δὲ τελειωθέντας εἶδεν (46), καὶ τὸ ἀσφαλεῖς εἶχεν ἐκ τῆς συμπληρώσεως, διάρασα τὴν κεφαλὴν μὲν παιδῶν, ὥσπερ τις (47) Ὀλυμπιονίκης, ἐν ὑψηλῷ τῷ φρονήματι (48), καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνασα, μεγάλη καὶ λαμπρᾶ τῇ φωνῇ· « Εὐχαριστῶ σοι, φησὶ, Πάτερ ἅγιε, καὶ σοί, παιδευστά νόμω, καὶ σοὶ πᾶτερ ἡμῶν καὶ προαγωνιστά τῶν τέκνων τῶν σὺν Ἐλεάζαρ, ὅτι τὸν τῶν ἐμῶν ὀδίνων καρπὸν παρεδέξασθε, καὶ ὅτι μήτηρ ἐγενόμην πασῶν μητέρων ἰερωτέρα. Οὐδὲν ὑπελεπόμην (49) κόσμου, πάντα θεῶν

VIII. Quæ cum dixissent ac egissent, æque, velut aprorum dentes, invicem acuisissent, pro ætatis ordine quisque, in eadem animi promptitudine perseverabant. Atque ea res ut contribulibus voluptatem et admirationem afferebat; ita metu atque terrore persecutorum animos consternabat, qui cum expeditionem suscepissent adversus universam nationem, a septem fratribus, concordî animo pro pietate diuicantibus, ita facile superati sunt, ut jam ne de cæteris quidem spem lætam haberent. At vero strenua mater, et vere illorum tanta et tali virtute præditorum parens, illa, inquam, præclara et magnanima legis alumna, prius quidem gaudio simul ac timore afficiebatur, et anxia duos inter affectus hærebat. Nam ut eorum fortitudine, B atque iis quæ cernebat, 294 delectabatur; ita rursus, cum incertum pugnae eventum incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore angebatur; ac proinde pullos suos, non secus atque avicula, arrepente angue, aut alia quapiam insidiosa fera, circumvolabat, stridebat, obsecrabat, una cum ipsis certabat. Quid enim tum verbo, tum opere non egit, ut illos ad victoriam paratiores alacrioresque redderet? Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias venerabatur; hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: « Euge, filii mei, euge, strenui mei milites, euge, in corporibus ferme incorporei, euge, legis, causaque senectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, et ad eam virtutis magnitudinem evexit, præsidium ac C

IX. Postquam autem omnes martyrio perfunctos esse, seque ob eorum mortem metu omni liberatam vidit, tum vero erecto capite, ingenti cum hilaritate, non secus ac quispiam in Olympiis victor, sublimi animo, extensisque manibus, magna et clara voce hæc verba habuit: « Gratias tibi ago, Pater sancte, et tibi, magistra lex, tibi que, parens noster et filiorum tuorum in certamine antecessor Eleazare, quoniam meorum in pariendo dolorum fructum accepistis, atque mater omnium matrum

D (43) Ἑμᾶς. Sic plerique codd. In ed., ἡμᾶς.

(44) Προαγούσης. Quatuor Reg. et Coisl., προαγαγούσης.

(45) Ἑμῶν. Deest in quinque Reg. aliisque pluribus.

(46) Εἶδεν. Addunt nonnulli, τοὺς παῖδας, « filios. »

(47) Τις. Ita sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, Par. et Jes. In Par. ed., τι.

(48) Φρονήματι. Reg. c, κηρύγματι, « præconio. »

(49) Ὑπελεπόμην. Sic Reg. c, d, et Or. 2. Alii, ὑπελεπόμην.

(39) Κατάληξις. In athis, παράληξις.

(40) Ἐπὶ εὐσεβείας ἀγωνιζομένων. Hæc desunt in pluribus Reg., Coisl. 2, Or. 2 et Par.

(41) Καὶ δύο, etc. Billius, « atque in duorum affectuum consilio posita erat. »

(42) Καὶ ὡς κούρου, etc. Billius: « ac proinde illud, non secus atque avicula, pullos suos arripiente angue, » etc. Hanc similitudinem Gregorius sumptissime videtur ab Homero, *Iliad.* II, vers. 315:

Μήτηρ δ' ἀμφοποτάτω ὀδυρομένη φίλιμ τεκνα,

Mater autem circumvolabat, lugens dilectos filios, etc.

sacratissima effecta sum. Nihil mundo reliqui, omnia Deo tradidi, thesaurum meum, spes senectutis meæ altrices. Quam magnificè honorata sum! Quam excellenter senectus mea exulta et curata est! Habeo educationis vestræ præmia, o filii! Vos omnes virtutis causa decertantes vidi, vos omnes victores aspexi. Carnifices, velut benefactores, intueor; nihilque propius sit, quam ut hoc nomine tyranno gratias habeam, quod hunc suppliciorum ordinem tenuerit, ut me ultimam ad pericula reservarit; quo, posteaquam partum meum prius spectavi, atque in unoquoque filiorum dimicavi, sic demum cum perfecta securitate post perfectas victimas hinc excedam. Non comam **295** avelam, non vestes scindam, non carnes unguibus lacerabo, non luctum excitabo, non luctus socias accersam, non tenebras concludam, ut ipse quoque ver mecum lugeat, non consolatores expectabo, non lugubrem panem apponam. Hæc enim ignavis, abjectique animi matribus conveniunt, quæ carnis duntaxat matres sunt, quibus filii sine ulla re memoratu digna intereunt. Mihi vero, charissimi filii, handquaquam mortui et extincti, sed Deo oblatis estis: nec defecistis, sed alio migrastis: nec lacerati, sed compacti et coagmentati estis. Non fera vos rapuit, non fluctus obruit, non latro jugulavit, non morbus oppressit, non vis belli, non denique rerum humanarum aliud quidquam vel parvum vel magnum sustulit. In maximis equidem luctibus fuisse, si quid horum vobis accidisset. Tum vero lacrymando, ut nunc lacrymas comprimendo, materni amoris specimen edidisset. Sed hæc adhuc parva. Vere igitur vicem vestram deplorassem, si male servati, si tormentis fracti fuissetis, si quem vestrum persecutores superassent, quemadmodum ipsi superati sunt. At nunc, quæ vobis contigerunt, ejusmodi sunt, ut laudes, gaudium, gloriam, choreas, ac lætitiā omnem et hilaritatem iis, qui superstites relicti fuerint, excitare debeant. Nam ipsa post vos delibor. Jam cum Phinees collocabimur ⁵⁰, cum Anna celebrabimur ⁵¹: nisi fortasse eo etiam magis, quod ille unus erat; vos contra multi zelo præditi estis, ac scortatorum interfactores, non corporum, sed animarum scortationem gladio confodientes. Rursus illa unum duntaxat, divino beneficio sibi concessam euniove infantem; ego

⁵⁰ Num. xxv, 7 seqq. ⁵¹ I Reg. 1, 22 seqq.

(50) Γηροκόμους . . . γεγηροκόμημαι. Reg. c, d, etc., γηρωκόμους . . . γεγηρωκόμημαι.

(51) Θεατρῶσσα. Nicetas sic recte exponit: « postquam meam sobolem in theatro pompaque pro-luxi, atque in singulorum liberorum agone desudavi. »

(52) Εἰς σκότος. Deest εἰς in plerisque codicibus. Qui gravi dolore premuntur, se quandoque in cubiculum includunt, aditus obstruunt, et intra tenebras se excruciant.

(53) Ἀγενῶν. Reg. hm, ἀγενῶν.

(54) Ἄνευ, etc. Billius, « sine ulla gravi atque huic narratiōe. »

A παραδέδωκα, τὸν ἐμὸν θησαυρὸν, τὰς ἐμὰς γεροκόμους ἐλπίδας. Ὡς μεγαλοπρεπῶς τετίμημαι! ὡς ὑπερβαλλόντως γεγηροκόμημαι (50)! Ἀπέχω τὰ τροφεία, ὡ παῖδες. Εἶδον ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγωνιζομένους ὑμᾶς, πάντας στεφανίτας θεασάμην. Ὡς εὐεργέτα δρῶ τοὺς βασιανιστάς· μικροῦ καὶ τῷ τυραννῶ χριστατο τοῖς κινδύνοις· ἵνα τὸν ἐμὸν τόκον πρότερον θεατρῶσσα (51), καὶ καθ' ἕκαστον τῶν παίδων ἀθλήσασα, οὕτως ἐπαπέλθω σὺν ἀσφαλεῖ τειλεῖ τειλεῖσι θύμασιν. Οὐ σπαράξομαι κόμην, οὐ διαβήξω χιτῶνα, οὐ ξανῶ σάρκα δνυξιν, οὐκ ἐγερω θρήνον, οὐ καλέσω τὰς συνθρηνοῦσας, οὐ συγκλείσω εἰς σκότος (52), ἵνα καὶ ἀήρ συνθρηνησῇ μοι, οὐκ ἀνεμῶ παρακλήτορας, οὐκ ἄρτον πένθιμον παραθήσομαι. Ταῦτα γὰρ τῶν ἀγενῶν (53) μητέρων, ἀσπαρῶν μόνον εἰσι μητέρες, αἷς οἰχονται παῖδες· ἀνευ (54) σεμνοῦ τινος διηγῆματος. Ἐμοὶ δὲ οὐ τεθνήκατε, φιλιταὶ παῖδων, ἀλλ' ἔκαρποφορήθητε· οὐκ ἐκλειπίετε, ἀλλὰ μετελήλυθατε· οὐ κατεξάνθητε, ἀλλὰ συνεπάγητε· οὐ θηρίον ἤρπαξεν ὑμᾶς, οὐ κύμα ἐπέκλυσεν (55), οὐ ληστής διέφθειρεν, οὐ νόσος ἐπέκλυσεν, οὐ πόλεμος παρανάλωσεν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἢ μικρὸν ἢ μείζον τῶν ἀνθρωπίνων. Ἐθρήνησα ἂν καὶ μάλα σφοδρῶς, εἰ τι τούτων ὑμῖν συνέπεσαν (56). Ἐφάνην ἂν τότε τοῖς δάκρυσιν, ὡς νῦν τῷ μὴ δακρῦσαι, φιλότεκνος. Ἐτι καὶ ταῦτα μικρά. Ὅντως ἂν ὑμᾶς ἀπεκλαυσάμην, εἰ κακῶς ἐζώθητε, εἰ τῶν βασάνων ἠττήθητε (57), εἰ τινος ὑμῶν ἐκράτησαν, ὡς ἠττήθησαν νῦν οἱ διώκοντες. Τὰ δὲ νῦν, εὐφημία, χαρὰ, δόξα, χοροστασίαι, παιδρότητες τοῖς ὑπολειφθεῖσιν. Ἐγὼ γὰρ ὑμῖν ἐπισπένδομαι. Μετὰ Φινεὺς ταχθισόμεθα, μετὰ Ἄννης δοξασθισόμεθα. Πλὴν ὅσον ὁ μὲν εἰς, ὑμεῖς (58) δὲ τοσοῦτοι ζηλωταὶ πορνοκτόνοι, οὐ σωμάτων πορνεῖαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἐργενθήσαντες (59). Καὶ ἡ μὲν, ἵνα θεόδοτον, ἀριγενῆ καὶ τοῦτον· ἐγὼ δὲ ἀνδρας ἐπτά, καὶ τούτους ἐκόντας Θεῷ καθιέρωσα. Συμπληροῦτω μοι καὶ Ἱερμίας τὸν ἐπιτάφιον, οὐ θρηνῶν, ἀλλ' εὐφημῶν (60) τελευτήν ὅσταν. Ἵπὲρ χιθῶνα ἐλάμψατε, ὑπὲρ γὰλα ἐτυρόθητε, ὑπὲρ λίθον σάπφειρον (61) τὸ σύνταγμα ὑμῶν, Θεῷ καὶ γεγεννημένων καὶ δεδομένων. Τί ἐστι; Πρόσθετε, ὡ τυράννε, κάμει τοῖς παισίν, εἰ τις καὶ παρ' ἐχθρῶν χάρις, ἵν' ἢ σοι σεμνότερον τὸ ἀγώνισμα. Εἶθε μὲν καὶ διὰ πασῶν ἦλθον τῶν κολάσεων, ἵνα ἀναμίξω (62) τοὺς ἐμοὺς ἰχθύρας τοῖς ἐκείνων

(55) Ἐπέκλυσεν. Par., ἐπέκλεισεν [male].

(56) Εἰ τι τούτων ὑμῖν συνέπεσαν. Sc plures Reg., etc. Editi: εἰ τούτων ὑμῖν τι συνέπεσαν.

(57) Εἰ τῶν βασάνων ἠττήθητε. Haec desunt in Reg. c.

(58) Ὑμῖς. Tres Reg., ἡμεῖς.

(59) Ἐργενθήσαντες. Reg. hm, et Coisl. 2, ἐκνεθήσαντες.

(60) Εὐφημῶν. Sic quinque Reg., Chrysost., Coisl. 2, Pass., etc. Editi, εὐφημῶν.

(61) Λίθον σάπφειρον. Reg. hm, λίθου σαπφείρου.

(62) Ἀναμίξω. Pass., μίξω

ἱεῖροι, καὶ ταῖς σαρκὶ τὰς γηραιὰς σάρκας. Ἀγαπῶ
ἐν τοῖς παῖδας καὶ τὰ κολαστήρια· εἰ δὲ μὴ τοῦτο,
ἀλλὰ τὴν γε κόνιν τῆ κόνει, καὶ τάφος εἰς ἡμᾶς ὑπο-
κίηται (65) Μὴ φθονήσης τελευτῆς ὁμοτιμοῦ, τοῖς
ἱεροῖσι τὴν ἀρετὴν. Χαίρετε, ὦ μητέρες, χαίρετε,
ὦ παῖδες. Οὕτως ἐκτρέφετε τοὺς ἐξ ὑμῶν προελ-
θόντας· οὕτως ἐκτρέφεσθε. Καλὸν ὑπόδειγμα δεδώ-
καμεν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε (64).»

hostes quoque gratiæ locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia
et supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes
etiam confectas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter
filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjun-
gantur, nosque 296 unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute præditi sunt, par
coris genus invidere. Valet, matres, valet, filii. Sic a vobis prognatos educate : sic ipsi educemini.
Felix vobis exemplum dedimus; certate. »

Ἦ. Ταῦτα ἔλεγε, καὶ προσετίθει (65) τοῖς παῖσιν Β
ἐαυτῶν. Τίνα τρόπον; Ὡς ἐπὶ νομφῶνα τὴν πυρκαϊάν
ἐκμῶσα (ταύτην γὰρ κατεκρίθη), καὶ οὐδὲ τοὺς
ἄλλους ἀναμείνασα, ἵνα μηδὲ σῶμα ψάσειεν ἄν-
θρωπῶν ἀγνοῦ καὶ γενναίου σώματος. Οὕτως ἀπέλασε
τῆς ἱερωσύνης Ἐλεάζαρ, μνηθεὶς καὶ μνήσας τὰ
ἐπιυράνια, καὶ οὐ τοῖς ἐξωθεν βαντισμοῖς τὸν Ἰσραὴλ
ἀγιάζει, ἀλλ' οἰκειοῖς αἵμασι, καὶ ποιήσας τὴν τε-
λευτὴν τελευταίου μυστήριον (66)· οὕτω τῆς νεότη-
τος οἱ παῖδες, οὐ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύσαντες, ἀλλὰ
τῶν πατρῶν κυριεύσαντες, καὶ τὸ σῶμα καθαγνίσαν-
τες, καὶ πρὸς τὴν ἀπαθῆ ζῶην μεταθέμενοι. Οὕτως
ἀπέλασε τῆς πολυτεχνίας τῆ μητρί· οὕτω καὶ ζῶσιν
ἐκλιωπίστατο, καὶ ἀπελθοῦσι συναναπαύσαστε· οὐδ'
ἐγένητε κόσμῳ. Θεῶ παραστήσασα, καὶ τὰς ἐαυ-
τῶν ὁδῶνας τοῖς ἀθλοῖς ἀπαριθμήσασα (67), καὶ τοῦ
πίπτου τὴν ἀκολουθίαν τοῖς θανάτοις γνωρίσασα. Ἀπὸ
γὰρ τοῦ πρώτου τῶν παίδων μέχρι τοῦ τελευταίου
εἰς τῆς ἀθλήσεως, καὶ ὡσπερ ἐν κυμάτων ἐπαναστά-
σιν, ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ τὴν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ
εἰς τὸ πάσχειν (68) ἦν προθυμότερος, τοῖς τοῦ προει-
ληφτοῦ κινδύνους στομούμενος· ὥστε ἀγαπᾶν τὸν
τύραννον, ὅτι μὴ πλειόνων ἐγεγόνει μῆτηρ· ἀλλὰ
γὰρ ἐν ἀπλήθει κατησχυμένους, καὶ ἡττημένους. Καὶ
τῶν πρώτων ἔγνω, μὴ πάντα τοῖς ὅπλοις ἰσχύων,
ὡς καὶ παῖσιν ἀόπλοις προσέβαλεν, ἐνὶ μόνῳ, τῆ εὐσε-
βείᾳ, καθιωπισμένους, καὶ τῷ πάντα πάσχειν προ-
θυμότερος (69), ἢ δρᾶν ἐκείνο- (70) παρεσκευάζε-

X. Hac oratione habita, filii seipsam adjecit.
Quonam pacto? Sic nempe, ut ad rogiū (hoc enim
supplicii genere multata fuerat), non secus atque
ad nuptialem thalamum curreret, ac ne carnifices
quidem exspectaret, ne sanctum et generosum cor-
pus profani homines contingerent. Hunc sacerdotii
fructum cepit Eleazarus, qui cœlestia mysteria di-
dicerat ac docuerat, atque Israelem non externis
aspersioibus, sed proprio cruore lustraverat, et
mortem extremum mysterium fecerat. Hunc juven-
tutis fructum tulerunt filii, qui non voluptatibus
inservierunt, sed turbulentos animi motus rationis
imperio compresserunt, corpusque a peccati sor-
dibus purum servarunt, atque ad vitam a vitiosis
animorum permotionibus liberam transiati sunt.

C Hoc commodi ex multiplici sobole cepit mater: sic
et vivis gloriata est, et cum ipsis diem vitæ ultimum
clausit; non ante tamen, quam, quos mundo pro-
creaverat, Deo exhibuisset, dolorisque quos in pa-
riendo pertulerat, certaminum numero recensuisset,
partuumque seriem ex ipsorum morte recognovisset.
A primo enim ad ultimum usque, omnes dimi-
carunt, aliusque alii, velut in ductuum jactatione,
succedens, virtutis suæ specimen exhibebat, ma-
joremque ad perferendos dolores alacritatem affer-
bat, ejus nimirum, qui præcesserat, periculis inci-
tatus et exacutus: adeo ut tyrannus commode secum

At tum primum se non omnia vi atque armis consequi posse cognovit, cum inermes pueros oppu-
gnare aggressus est, solis pietatis armis instructos, atque ita affectos, ut ad quævis tormenta perpe-
tenda, quam ille ad inferenda, paratiores essent.

IA. Τοῦτο τῆς Ἰεφθάς θυσίας ἀσφαλέστερον, καὶ
Thren. iv, 7. 71 Judic. xi, 30 seqq.

XI. Hoc facinus, Jephthe sacrificio 72 cautius at-

(65) Ὑποδέξεται. Or. 2, Pass., Combef., ὑπο-
δέξεται.

(64) Δεδώκαμεν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε. Sic plures
Regg., tredecim Colh., Coisl. 1 et 2, etc., omissis
his vocibus, πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνίζε-
σθε, « ut bonum certamen certetis, » quæ in editis
leguntur.

(65) Προσετίθει. Reg. bm, προσετίθη.

(66) Τελευταίον μυστήριον. Sic Reg.
plures, undecim Colh., Coisl. 2. Or. 2 et Pass. Bil-
lios pro τελευταίον, legit cum editis, τελευταίαν ἡμέ-
ραν, « extremam vitæ diem. »

(67) Ἀπαριθμήσασα. Reg. d, ἀριθμήσασα.

(68) Καὶ εἰς τὸ πάσχειν, etc. Deest εἰς, in qua-
tior Regg., et in Or. 2. Alii legunt, καὶ εἰς τῷ πά-
σχειν [perperam]. Nicetas in expositione: εἰς τὸ
πάσχειν τοῖς τοῦ προειληφτοῦ κινδύνους στομούμε-
νος· « Præcedentibus periculis roboratus, obfirmatus,
ad perferenda alacrior. »

(69) Προθυμότερος. Sic Coisl. 2, et Or. 2. In
aliis, προθυμότερος. Editi, προθυμότερον.

(70) Ἐκείνος. Sic sex Regg., Coisl. 1, Or. 2, et
Pass. Editi, ἐκείνος.

que magnificentiis. Neque enim, ut illic, pollicitationis fervor, ac desperatae victoriae cupiditas votum solvendi necessitatem imponebat; sed a libera voluntate sacrificium proficisceretur, et quidem 297 ejusmodi, ut iis tantum, quae in spe posita sunt, praemiis niteretur. Hoc Daniehs certaminibus haudquaquam inferius, qui leonibus in escam objectus est ⁷¹, ac per manuum extensionem bellas superavit. Hoc juvenum in Assyria captivorum luctationibus haudquaquam cedit ⁷², quos, cum nullis rationibus adduci potuissent, ut patrias leges violarent, cibumque profanum admitterent, angelus in mediis flammis refrigeravit. Hoc denique victimis illis, quae postea pro Christo caesae sunt, nequaquam minorem laudem gloriamque promeretur. Illi enim, quemadmodum orationis initio a nobis dictum est, Christi sanguinem sequebantur; Deumque, qui tantum tamque admirabile munus salutis nostrae causa obtulit, ad hujusmodi certamina decem habebant: his autem nec multa, nec talia virtutis exempla contigerunt. Horum fortitudinem et constantiam universa Judaea admirata est, atque exsultabat animisque erigebatur, perinde ac si ipsa coronam consecuta esset. Etenim certamen istud erat omnium certaminum, quibus unquam implicata civitas fuerat, maximum, ut illo die, aut legis auctoritas everteretur, aut gloriam ac splendorem consequeretur: atque eo loci tota Hebraeorum natio adducta erat, ut omnis rerum ipsorum status hujus certaminis periculo contineretur, atque, ut dici consuevit, in novaculae acie staret. Ipse quoque Antiochus, minis in admirationem conversis, demiratus est. Nam virorum fortium virtutem hostes quoque ipsi admirari norunt, cum, sedata iracundia, res ipsa in se expenditur. Quare infectis rebus discessit, Seleucum quidem patrem, qui plurimos honores huic nationi tribuerat, templumque magnificis donis exornaverat, multis laudibus prosequens: Simoni vero, qui eum ad hanc expeditionem suscipiendam induxerat, valde succensens, ut qui crudelitatis ipsius ignominiaeque acceptae auctor existisset ⁷³.

XII. Nos igitur, et sacerdotes, et matres, et filii, amulemur. Sacerdotes quidem, in Eleazari spiritualis parentis honorem, qui non modo sermone, sed etiam opere, quod optimum erat, ostendit ac docuit ⁷⁴: matres autem, in generosae matris honorem, verum amoris erga filios argumentum edentes, ac Christo liberos vestros exhibentes, ut per hujusmodi sacrificium matrimonio quoque sanctitas comparetur: filii denique, sacrosanctos filios reverentes, atque adolescentiam non in turpibus et foedis

⁷¹ Dan. vi, 16.

⁷² Dan. iii, 23 seqq.

⁷³ II Mach. iii, 3

⁷⁴ II Mach. vi, 18 sqq.

(71) Ἀπεγνωσμένος. Reg. d, ἀπεγνωσμένος.

(72) Θυμάτων. Coisl. 2, παθημάτων. Pass., θαυμάτων.

(73) Θεός ... εἰσενεγκών. Pass., Χριστός ... ἐνεγκών.

(74) Καὶ γὰρ ἦν ἀγών, etc. Billius: « maximum enim civitati propositum erat certamen, utrum eo die legis auctoritas, » etc.

(75) Περισχόντων. Coisl. 2, περισχόντων.

(76) Ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστήκει. Proverbiū fluxit ex Homer. *Iliad.* K, 473: *Νῆρ γὰρ δὴ πάντεσσιν ἐπὶ ξυροῦ ἴσταται ἀμύχ*

μεγαλοπρεπέστερον. Οὐ γὰρ ἀναγκαίαν ἐποιεῖ ἐπιβουλήν, ὡς περ ἐκεῖ, ἐπαγγελίας θερμότης, καὶ νίκης ἔρωσ ἀπεγνωσμένης (71). ἄλλ' ἐκούσιος ἰερουργία, καὶ μισθὸν ἔχουσα μόνα τὰ ἐλπίζόμενα. Τοῦ τῶν Δανιὴλ ἀθλῶν οὐκ ἀτιμότερον, παραδοθέντος εὐβορὰν λέουσι, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἐκτάσει τοὺς θρῆνην νικήσαντος. Τοῦτο τῶν ἐν Ἀσσυρίᾳ νεανίσκων εὐδεύτερον, οὗς ἄγγελος ἀνέψυξεν ἐν πυρὶ, τὸν δὲ τρῶον νόμον μὴ καταλύσαντας, μηδὲ τροφὴν προσήμενους βέβηλον καὶ ἀνίερον. Τοῦτο τῶν ὑστερον βίβλου Χριστοῦ θυμάτων (72), εἰς φιλοτιμίαν οὐκ ἐλαττωσάμενοι. Οἱ μὲν γὰρ, ὃ καὶ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, εὐχόμενοι Χριστοῦ κατηκολούθησαν αἵματι: καὶ θεὸς ἦν ἡμέτερος τῶν τοιούτων ἀθλῶν, τοσαύτην ὑπὲρ ἡμῶν εὐεργειῶν (73) εἰσφορὰν καὶ οὕτω παράδοξον: τοῖς δὲ οὐ πολλά, οὐδὲ τοιαῦτα τὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα. Τοῦτων τὴν καρτερίαν ἐθαύμασε μὲν ἡ Ἰουδαία πᾶσα, καὶ οὗτ' ἀστεφανοθεῖα ἠγάλλετο καὶ οἶον ἴστατο. Καὶ γὰρ ἦν ἀγών οὗτος, καὶ ἀγώνων μέγιστος τῶν (74) πώποτε περισχόντων (75) τὴν πόλιν, ἢ καταλυθῆναι τὸν νόμον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἢ δοξασθῆναι: καὶ ὡς ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστήκει (76) τότε πᾶσι τῶν Ἑβραίων γένει, τὰ τῆς ἐκείνων ἀθλήσεως. Ἠγάσθη δὲ καὶ Ἀντίοχος, ὅτι μεταβαλὼν εἰς θαῦμα τὴν ἀπειλήν. Ἰσάσι γὰρ θαυμάζειν ἀνδρῶν ἀρετὴν καὶ πολέμοιοι, ὅταν (77), τοῦ θυμοῦ λήξαντος, ἢ πρᾶξις ἐφ' ἑαυτῆς (78) δοκιμάζεται (79). Ὅστις καὶ ἀπὸ τῶν ἀπρακτοῦ, πολλὰ μὲν τὸν πατέρα Σέλευκον ἐπαινεῖσας τῆς εἰς τὸ (80) ἔθνος τιμῆς, καὶ τῆς εἰς τὸ ἱερὸν μεγαλοψυχίας: πολλὰ δὲ Σίμωνι τὸν ἐπαγαγόντα μεμφάμενος, ὡς καὶ τῆς ἀπανθρωπίας αἵτιον καὶ τῆς ἀδοξίας.

IB'. Τοῦτους μιμούμεθα (81), καὶ ἱερεῖς, καὶ ματῆρες, καὶ παῖδες: οἱ μὲν, εἰς τὴν Ἐλεάζαρου τιμὴν τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς, καὶ λόγῳ, καὶ ἔργῳ τὸ βέλτεστον παραδείξαντες: αἱ δὲ, τῆς γενναίας μητρὸς ἀληθοῦς φιλότεκνον φανεῖσαι, καὶ Χριστῷ τοὺς ἐξ αὐτῶν παραστήσασαι, ἵνα καὶ γάμος ἀγιασθῆ διὰ τῆς τοιαύτης θυσίας: οἱ δὲ, τοὺς ἱεροῦς αἰδοῦμενοι παιδῶν, καὶ τὴν νεότητα δαπανῶντες, οὐκ ἐν τοῖς αἰσχροῖς πάθεισιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ τῶν παθῶν ἀγωνίσματι, καὶ πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν Ἀντιόχον γενναίως ἀνδρ-

Ἡ μάλα λυγρὸς ὀλεθρὸς Ἀχαιοῖς, ἡ δὲ βίωται.

Ibi Heyn.: « ἐπὶ ἀκμῆς ξυροῦ ἴστασθαι, « in acie novaculae stare, ductum est a momento quo enllet tonsorius jam admotus est cuti. » V. Dogenian. Centur. 4, 41, ubi legas Leutschii notam. Coll. Boissonad. ad Theognid. 557. SIMNER.

(77) Ὁρατ. Sic Reg. hm, ph. In ed., ἔφ' ἑν.

(78) Ἐφ' ἑαυτῆς. Coisl. 2, ἐφ' ἑαυτήν.

(79) Δοκιμάζεται. Or. 2, δοκιμάζεται.

(80) Τό. Sic quatuor Regg. et Pass. Deest in ed.

(81) Μιμούμεθα. Or. 2, μιμούμεθα. Alti, μιμνήσκμεθα.

ζήμενοι πᾶσι μελεσι πολεμοῦντα (82), καὶ διαφ-
 ρος (83) διώκοντα. Ποθῶ γὰρ ἀθλητάς εχειν, κατὰ
 πάντα καιρὸν καὶ τρόπον, καὶ γένος ἄπαν, καὶ ἡλι-
 κίαν ἄπασαν, καὶ φανερώς πολεμουμένην, καὶ ἀφα-
 νῶς ἐπιβουλεουμένην· καὶ βοηθεῖσθαι μὲν τοῖς πα-
 λαιοῖς διηγῆμασι, βοηθεῖσθαι δὲ καὶ τοῖς νέοις, καὶ
 παρὰ τὸν ὄψον, ὡς περ αἱ μέλισσαι, συλλέγειν (84) τὰ
 χρησιμώτατα εἰς ἑνὸς κηρίου φιλοτεχνίαν καὶ γλυ-
 κερῶν, ἵνα καὶ διὰ Παλαιᾶς καὶ Νέας εὐδοκίμῃ (85)
 θεῶς ἐν ἡμῖν, ὃ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος,
 καὶ γινώσκων τοὺς ἰδίους, καὶ γινωσκόμενος ὑπὸ τῶν
 ἰσθίων, ὁμολογούμενός τε καὶ ὁμολογῶν, δοξαζόμενός
 τε καὶ δοξαζῶν, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα (86)
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (87). Ἀμήν.

A cupiditatibus, sed in certaminibus adversus pravas
 affectiones susceptis 298 consumentes, strenueque
 cum quotidiano nostro Antiocho confligentes, qui
 membris omnibus bellum infert, eaque variis mo-
 dis persequitur. Athletas enim quovis tempore ac
 modo, ex omni sexu et ætate, sive aperto bello la-
 cessantur, sive occultis insidiis appetantur, habere
 cupio; ac tum priscis tum recentibus historiis ad-
 juvari, atque apud ritu ad solertem unius favi
 confectionem, et suavitatem, utilissima quæque
 colligere, ut et per Vetus et per Novum Testamen-
 tum Deus in nobis celebretur, qui in Filio, Spiritu-
 que sancto glorificatur, et cognoscit suos, et a suis
 cognoscitur 77, et constantes se confitetur 78, et glo-
 rificantes glorificat 79, in ipso Christo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

77 Joan. x, 14. 78 Matth. x, 32. 79 I Reg. ii, 30.

(82) Πολεμοῦντα. Jes., τυραννοῦντα.

(83) Διαφύρος. Chrysan. et Jes., ἄλλοτε ἄλλως
 καὶ διαφύρος.

(84) Συλλέγειν. In quibusdam, συνάειν.

(85) Εὐδοκίμῃ. Pass., εὐδοκίμησθ.

(86) Δόξα. Or. 2 addit, καὶ τὸ κράτος, « et impe-
 rium. »

(87) Τῶν αἰῶνων. Sic Reg. bm. Ueest in ed.

299 MONITUM IN ORATIONEM XVI.

I. Cum Tiberina regio, ubi Arianzi pagus, Gregorii natale solum, plurimis ac gravis-
 simis afflictata esset calamitatibus, in miseræ cumulum, vineas et maturas jam fruges
 tristic grando demesserat. Tot tantisque territa periculis Nazianzena plebs ad utrumque
 Gregorium, tanquam ad certissimum portum, convolvavit. Has autem calamitates cum Gre-
 gorius senior, ob populi scelera, immissas doleret, stupens ipse præ mœstitia silebat.
 Theologus vero, licet invitus, plebis suasu in medium prodians, hanc ad Nazianzenos
 orationem habuit. Optasset quidem silere, patrem autem loqui; idque ipso orationis
 exordio profitetur. Verum, ubi frustra tentavit, ipse ad investigandas calamitatis causas
 convertitur, easque longa ac multiplici peccatorum, quæ Dei iram excitaverant, enume-
 ratione, exponit. Deinde Nazianzenos hortatur, ut, peccati fuga, lacrymis, compunctione
 cordis ac precibus ad divinam benignitatem confugiant. Demum, conversa ad patrem
 oratione, eum rogat, ut ipse populum erudiat, doceatque « illa pietatis ac misericordiæ
 officia, quibus Deus magis quam pluribus oblationibus delectatur (n. 20). »

II. Moralis est et suasoria hæc oratio. Mira in ea elucet dicendi copia, eximiusque
 verborum et sententiarum in rem suam ex Scripturis delectus. Dicta videtur medio
 circiter anno 373 : quippe quæ incœpto jam eodem anno, et saltem ante medium anni
 374, haberi debuit. Gregorius siquidem noster in hac oratione episcopum aperte se pro-
 dit : « loquere, » inquit Patrem alloquens (n. 4), « loquere, quæso, etsi pauca.... Hunc po-
 pulum mihi compone, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum
 quoque principi. » Unde profecto manifestum est, hanc a Gregorio scriptam dictamque
 orationem, non tantum postquam consecratus est episcopus, anno scilicet medio 372;
 Verum etiam post susceptam ab eo Nazianzenæ Ecclesiæ una cum patre administratio-
 nem, quod quidem contigit exeunte anno 372, vel potius ineunte 373. Non potest etiam
 differri ultra medium annum 374. Etenim Gregorio filio dicenti interfuit Gregorius pater,
 qui sequenti mense Martio vel Aprili anni 374 obiit. Hæc igitur oratio ad annum cir-
 citer medium 373 merito pertinere videtur.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ΄.

ORATIO XVI.

Εἰς τὸν (88) πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν Β
 τῆς χαλάτης.

In patrem tacentem propter plagam grandinis.

Α. Τί λύετε τάξιν ἐπαινουμένην; τί βιάζεσθε γλώσ-

I. Quid laudabilem ordinem solvitis? Quid iugum

* Alias XV, quæ autem 16 erat, nunc 14. —
 habita medio circiter anno 373.

(88) Εἰς τόν, etc. Sic Reg. bm, ph.

legi servienti vim affertis? Quid sermonem spiritui cedentem provocatis? Quid, relicto capite, ad pedes accurritis? Quid Aaronem prætere untes, Eleazarum in medium productis? Non patior fontem obstrui, et torrentem currere; solem occultari, et stellam lucere; canitiem se subducere, et juvenilem ætatem leges ferre; sapientiam silere, et imperitiam insolenter se jactare. Nam profecto nec major pluvie vis minore utilior est. Quid enim? Si vehementior fuerit, terram abstrahit, et agricolæ fructus summam comminuit; hæc autem sensim ac leniter labens, et ad ima usque penetrans, agrum pinguem reddit, atque agricolam commodo afficit, spicamque ad maturum fructum alit. Nec item in sermonibus, is, qui dicendi copia præstat, sapientiore fructuosior et conducibilior est. Ille enim, cum auditorem exigua forsans voluptate affecerit, abscessit, simulque cum percusso aere solutus est, nihil aliud supra hoc virium habens ac per lingue leporem avidis auribus tanquam præstigias quasdam offudit. Hic autem in mentem penetravit, ac dilatatum os Spiritu implevit, ortuque suo major apparuit, atque ingentem paucis syllabis segetem edidit.

II. Nondum de vera illa et prima sapientia loquor, cujus præclarus hic pastor et agricola principatum tenet. Prima autem sapientia, est vita proba, et honesta, Deoque perpurata, vel certe se purgans; Deo, inquam, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium a nobis requirit, quod quidem cor contritum⁸⁹, et laudis sacrificium⁹⁰, et novam in Christo creaturam⁹¹, et novum hominem⁹², aliaque id genus, appellare Scriptura consuevit. Prima sapientia est, sapientiam in sermone ac dictionum strophis, atque adulteriis et supervacaneis figuris sitam aspernari. Mihi autem utinam potius quinque verba cum prudentia eloqui contingat, quam decem millia in lingua et voce tubæ sine sensu⁹³, haudquaquam milliem meum ad spirituale bellum excitante. Hanc ego sapientiam laudo, hanc complector, per quam ignobiles gloriam consecuti sunt, et ad quam illi, qui nullo in pretio erant, cæteris prælati sunt, et cum qua piscatores universum orbem Evangelii vinculis, tanquam retibus, implicauerunt, ac per consummatum et abbreviatum verbum⁹⁴, sapientiam eam quæ destruitur⁹⁵ superarunt. Nec enim qui in sermone

σαν νόμῳ δουλεύουσιν; τί προκαλεῖσθε (89) λέγοντες πνεύματι; τί τὴν κεφαλὴν ἀφέντες, ἐπὶ τοὺς πόδας ἐσπεύσατε (90); τί τὸν Ἀαρὼν παρατρέγοντες τὸν Ἐλεάζαρ προβάλλετε; Οὐ δέχομαι πηγὴν φεῦσεσθαι, καὶ χεῖμαρρον φέρεσθαι· ἤλιον κρύπτεσθαι καὶ ἀστέρα δεικνύσθαι· τὴν πολιὰν ὑποχωρεῖν, καὶ τὴν νεότητά νομοθετεῖν· τὴν σοφίαν σιωπᾶν, καὶ τὴν ἀπειρίαν νεανιεύεσθαι. Οὕτως οὐτοῦ πάντως ὁ πλείων τοῦ ἐλάττωτος χρησιμώτερος· τί γάρ (91); Εἰ ὁ μὴ σφοδρότερος ὢν, παρασύρει τὴν γῆν, καὶ προσκομιεῖ τῷ κεφαλαίῳ τὸν γεωργόν· ὁ δὲ ἡρέμα χεόμενος καὶ εἰς τὰ βάθη θυόμενος, παίρνει τὴν ἄρουραν, καὶ δίνει τὴν ἀρόσαντα, καὶ τρέφει στάχυν εἰς καρπὸν ὄριμον. Οὕτως ἐν (92) λόγοις ὁ θαψιλέστερος, τοῦ πτωχότερου λυσιστελέστερος. Ὁ μὲν γὰρ Ἰσῶς ὄλιγον (93) εὐφράνας ἀπῆλθε, καὶ ὁμοῦ τῷ πληγέντι ἀέρι διαίθη, μηδὲν δυνηθεὶς ὑπὲρ τοῦτο, καὶ τὴν λίχον ἀσὴ τῇ εὐγλωττίᾳ κατεγοήτευσεν. Ὁ δὲ εἰς τὸν νοῦν ἀέθη καὶ πλατύνας τὸ στόμα ἐπλήρωσεν Πνεύματος καὶ τῆς γεννήσεως ἑσθρῆ μακρότερος (94), καὶ πολλὰ ἐν ὀλίγοις συλλαβαῖς ἐγεώργησε

Β'. Καὶ οὕτως λέγω τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρῶτην, ἣν ὁ θαυμαστός ὁδε γεωργὸς καὶ ποιμὴν πρῶτα φέρεται. Σοφία πρῶτη, βίος ἐπαινετός καὶ θεῶν κεκαθαρμένος, ἢ καθαιρόμενος, τῷ καθαρῶτι καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ μόνῃ ἀπαιτοῦντι παρ' ἡμῶν θυσίαν, τὴν κάθαρσιν, ἣν δὲ καρδίαν συντετριμμένην, καὶ θυσίαν αἰσθῶσως, καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ κτίσιν, καὶ νέον ἄνθρωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ Γραφῇ καλεῖν φησιν. Σοφία πρῶτη, σοφίας ὑπερῶν τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ στροφαῖς λέξεων, καὶ ταῖς κεδήλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεσιν (95). Ἐμοὶ δὲ γένοιτο πάντες λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆσαι μετὰ συνέσεως, ἢ μυρίους (96) ἐν γλώσσῃ, καὶ φωνῇ ὁμιληγῶς ἀσῆμα, τὸν ἐμὸν ὀπλίτην οὐκ ἐγειροῦσιν πρὸ τὸν πνευματικὸν πόλεμον. Ταύτην ἐπαίνῳ τὴν σοφίαν ἐγὼ, ταύτην ἀσπάζομαι, δι' ἣν ἀγενεῖς ἐδοξάσθησαν (97), καὶ εἰς ἣν ἐξουθενήμενοι (98) προσεμήθησαν, καὶ μεθ' ἧς ἀλιεῖς τὴν οἰκουμένην ἄτη τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοῖς ἐσαγήνευσαν, τῷ συντελεσμένῳ καὶ συντετριμένῳ λόγῳ, τὴν καταρρομένην σοφίαν νικήσαντες. Οὐ γὰρ ὁ ἐν λόγῳ σοφὸς οὗτος ἐμοὶ σοφός, οὐδὲ ὅστις γλώσσῃ μὲν εὐστραφὸν ἔχει, ψυχὴν δὲ ἀσπᾶτον καὶ (99) ἀπαίδευτον, ὡσεὶ

⁸⁹ Psal. l. 19. ⁹⁰ Psal. llix. 25. ⁹¹ II Cor. v. 17. ⁹² Ephes. iv. 24. ⁹³ I Cor. xiv. 19. ⁹⁴ Rom ix. 28. ⁹⁵ I Cor. ii. 6.

(89) Προκαλεῖσθε. Reg. ph. προκαλεῖσθε.

(90) Ἐσπεύσατε. Sic Reg. a, c, d, hm, Coisl. 4, Or. 1, etc. In aliis vero non paucis, σπεύδετε. Quæ lectio non minus placet. Editi, ἀπεύσατε.

(91) Τί γάρ, etc. Billius, « quoniam enim pacto, cum illa ob vehementiam suam terram abstrahat, atque ipsa etiam forte agricolam mullet, » etc.

(92) Οὕτως ἐν, etc. Or. 1, Οὕτως ὁ ἐν. Fortasse legendum, οὕτως οὕτως ὁ ἐν λόγοις θαψιλέστερος.

(93) Ὀλίγον. Reg. c, ὀλίγα.

(94) Ὀρθῆ μακρότερος. « Sublimior, grandior apparuit. » Billius: « longior existit. »

(95) Ἀντιθέσεσιν. « Antithesibus. » Billius, « dis-

putationibus, »

(96) Ἡ μυρίους, etc. Reg. a, ἡ μυρίους λόγους, « decem millia verborum. » Sic in Epist. I ad Cor. xiv. 19: « Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu neo loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » Billius: « quam sexcenta in lingua et voce tubæ obscura. »

(97) Ἐδοξάσθησαν. Ita plerique codd. in editis, ἀδοξάσθησαν, « ignominia affecti sunt. »

(98) Ἐξουθενήμενοι. Sic Reg. ph, Chrys., Coisl. 4, Or. 1, etc. In ed., ἐξουδενωμένοι.

(99) Ἀσπᾶτον καὶ. Sic Reg. c. ph, Coisl. 4, et Par. In edit. deest.

τῶν τάφων, ὅσοι τὰ ἐξωθεν ὄντες εὐπρεπεῖς καὶ ὡραῖοι, μὲν ὡς νεκροὺς τὰ ἔνδον, καὶ πολλὴν δυσωδίαν περικαλύπτουσιν· ἀλλ' ὅστις ὀλίγα μὲν περὶ ἀρετῆς φησὶ γένηται, πολλὰ δὲ ὅς ἐνεργεῖ παραδεικνύσει, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῷ λόγῳ διὰ τοῦ βίου προστίθεται.

late verba facit, multa vero operibus exhibet, fidem et auctoritatem sermone suo per vitam conciliat.

Γ. Κρείστων ἐμοὶ εὐμορπία θεωρουμένη τῆς ἐν (1) λόγῳ ζωγραφουμένης· καὶ πλοῦτος, ὃν αἱ χεῖρες ἔχουσιν, ἢ ὃν οἱ θνητοὶ πλάττουσιν· καὶ σοφία, ἢ ἢ τῷ λόγῳ (2) λαμπρυνουμένη, ἀλλ' ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐλεγχουμένη. Σύνεσις γὰρ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς καλοῦσιν αὐτήν, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῖς κηρύττουσιν· αὐτῆς δὲ βάσανος ἀκριβεστάτη τῆς σοφίας χρόνος, καὶ στέφανος ὄντως γῆρας καυχῆσεως. Εἰ γὰρ οὐ γὰρ μακαρίζειν πρὸ τελευτῆς ἄνθρωπον, ὡς Σολομῶνι κάμοι δοκεῖ, καὶ ἄθλον δὲ παρὰ τῆς ἐπιούσης ἐπιθῆσεται, πολλὰς στροφὰς ἔχουσης ἡμῶν τῆς κάτω ζωῆς, καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος ἄνω καὶ κάτω κινουμένου (3) καὶ μεταπίπτοντος· πῶς οὐχὶ καὶ τὸ πολὺ τοῦ βίου (4) κενώσας ἀμέμπτως, καὶ ὡν ἦδη πρὸς λιμέσιν ὡν τοῦ κοινοῦ τῆς ζωῆς πελάγους, τοῦ πολὺν ἔχοντος ἔτι τὸν πλοῦν ἀσφαλότερος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριώτερος;

Δ. Μὴ τοίνυν ἀποκλείσης γλώσσαν τὴν πολλὰ φηγεμένην καλῶς, ἧς οἱ καρποὶ πολλοὶ, καὶ πολλὰ τὰ τῆς δικαιοσύνης γεννήματα· ἧς πόσα τὰ τέκνα, καὶ τίνες οἱ θησαυροὶ, ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδου· πᾶς ὁ λαὸς οὗτος, ὃν ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησας. Μὴ δὲ φρονήσης ἡμῖν τῶν χρηστῶν πλέον ἢ ὀλίγων βημάτων, μηδὲ τῆς μελλούσης ζημίας (5) ἢ δὴ δῶς τὸ προοίμιον. Φθέγγεται, βραχὺ μὲν, ἀλλ' ἐμοὶ φιλία καὶ ἔδιστα (6) οὐκ ἀκουσά (7) μὲν, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ βοῇ (8) γινωσκόμενα, καθ' ἣν καὶ σιωπῶντος ἀκούει Μωσῆς Θεός (9)· καὶ, *Τὴ βοῆς πρὸς μέ* (10); τῷ νεκρῷ ἐντυγχάνοντι λέγεται. Κατάρτισαι μοι τὸν λαόν (11) τῷ σὺ θρέμῃ. καὶ μετὰ τοῦτο ποιμένι, νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιμένι (12). Δίδαξον ἐμέ τι περὶ ποιμαντικῆς, τὸν λαὸν τοῦτον περὶ εὐπειθείας· περὶ τῆς παρουσίας τι πληγῆς (13) φησὶ ἀποφύξασθαι, περὶ τῶν δικαίων τοῦ Θεοῦ κριμάτων, ἐν τε καταλαμβάνωμεν ἡμεῖς, ἐάν τε ἀγνωθῶμεν τὴν πολιτείαν σου. Πῶς καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εἰς σταθμοὺς (14).

¹¹ Matth. xxiii, 27. ¹² Psal. cx, 40. ¹³ Prov. xvi, 31. ¹⁴ Eccli. xi, 31. ¹⁵ Prov. xvii, 1. ¹⁶ Isa. liii, 18. ¹⁷ I Cor. iv, 15. ¹⁸ Exod. xiv, 15.

(1) Ἐν. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(2) *Oi θνητοὶ ... τῷ λόγῳ.* Ita nonnulli codd. Deest in ed. et τῷ in ed.

(3) *Κινουμένου.* Reg. bin, Or. 1, Jes., δουομένου, « agitur. »

(4) *Βίου.* Or. 1 addit, τοῦτο, « vitæ hujus. »

(5) *Μελλούσης ζημίας.* Hic, per « impendens detrimentum, » seu « periculum, » intelligit Gregorius mortem patris, quæ longe abesse non poterat præ longæva ejus senectute.

(6) *Καὶ ἔδιστα.* Sic Regii plures. Coisl. vero 2, Jes., alique non pauci, πλείστα, « plurima. » Sic etiam legit Billius.

(7) *Ὁκ ἀκουσά.* Reg. ph, Coisl. 1, Or. 1, οὐκ

PATROL. GR. XXXV.

sapientia præstat, hic mihi sapiens est, nec quæ volubilem quidem linguam, instabilem vero et imperitum animum habet, illis utique sepulchra non absimilis, quæ, cum foris pulchra et decora sint, intus tamen cadaveribus scatent¹⁷, atque ingentem fetorem obtegunt: verum is, qui pauca quidem de virtute auctoritatem sermone suo per vitam conciliat.

III. Præstantior, meo quidem judicio, est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone pingitur; et divitiæ quas manus tenent, quam quæ per somnia effinguntur; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet ac splendescit. *Intellectus enim bonus*, inquit ille, *omnibus facientibus eum*¹⁸, non autem prædicantibus. Hujus porro sapientiæ certissimus explorator tempus est, ac vere gloriationis corona senectus¹⁹. Nam si, ut ego cum Salomone sentio, hominem ante mortem beatum prædicare non oportet²⁰, incertumque est quid superventura dies paritura sit²¹, propterea quod terrena nostra vita multas conversiones habeat, atque humilitatis corpus sursum et deorsum moveatur ac subinde immutetur; quid afferri potest, quin is, qui magnam vitæ partem sine reprehensione confecit, et jam communis hujus vitæ maris velut in portu est, tutior ac proinde beatior sit, quam is cui longa adhuc navigatio superest?

IV. Ne igitur linguam claudas, quæ multa recte locuta est, quæ fructus multos, ac multos justitiæ fetus edidit; cujus quot filii, et quinam thesauri sunt, *leva in circuitu oculos tuos, et vide*²², totus hic est populus, quem in Christo per Evangelium genuisti²³. Quocirca ne nobis, non tam paucos, quam suaves sermones invidetas, nec jam impendentis detrimenti præludium præbeas. Loquere, quæso, etsi pauca, at mihi chara et dulcissima; etsi minus audiri possint, at quæ tamen per spirituales clamorem cognoscantur, per quem Deus tacentem quoque Moysem audivit; cui etiam sola mente colloquente dictum est: *Quid ad me clamas*²⁴? Hunc populum mihi compone, hoc est, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quoque principi. Me de pascendi gregis ratione, populum hunc de obedientia aliquid doce: quidpiam de præsentī plaga philosophare, **302** de justis Dei judiciis; sive nos ea comprehendamus,

ἐξάκουστα.

(8) *Βοῆ.* Coisl. 2, βοῆ, « per spirituale fluentum. »

(9) *Μωσῆς Θεός.* Reg. ph, ὁ Θεός Μωσῆος.

(10) *Πρὸς μέ.* Coisl. 1 addit, φησὶ.

(11) *Τὸν λαόν.* Montac. addit, τοῦτον.

(12) *Νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιμένι.* Sic exponit Nice-tas: « Ex sacerdote jam episcopus, et tuo jussu ἀρχιερατεύων, summus sacerdos Nazianzenæ Ecclesiæ. »

(13) *Παρουσίας τι πληγῆς.* Sic Regg. a, c. Deest in ed.

(14) *Εἰς σταθμοὺς.* Coisl. 1, ἐν σταθμοῖς, καὶ κατὰ, etc.

sive ingentem eorum abyssum ignoremus. Doce quomodo et misericordia, ut est apud sanctum Isaiam, ad libram expandatur¹⁵ (neque enim indiscreta bonitas est, sicut illi aliter visum sit, qui priores in vinea laborarunt¹⁶, nec in mercedis paritate, imparem laborandi rationem intellexerunt), et quomodo ira, quæ appellatur calix in manu Domini¹⁷; et, calix ruinæ qui ebibitur¹⁸, peccatis proportionè respondeat, tametsi omnibus de meritæ pœnæ atrocitate aliquid detrahat, atque iræ meracum benignitate temperet; ita ut ex severitate ad lenitatem et gratiam iis inclinet, qui metu erudiuntur, et ex parva calamitate concipiunt, ac morum correctionem parturiunt, perfectumque salutis spiritum pariunt¹⁹: sæcem autem, hoc est, id quod in ira extremum est, asservet, ut eam totam in illos effundat, qui benignitate atque clementia minime sanantur, imo etiam obdurantur, quemadmodum ille cordis duritia laborans Pharaon², et in operibus indicendis acerbus³, ad divinæ adversus impios potentia specimen edendum reservatus⁴.

V. Expone, unde hujusmodi plagæ et flagra oriantur, et quæ sit eorum ratio? Utrum inordinatus quidam ac præposterus et gubernationis omnis expertus universitatis motus, ac cæca temeritas, tanquam videlicet nemo sit qui rebus moderandis præsit, et denique casus hæc ferat, ut placet hominibus stulte sapientibus, et iis, qui a præcipiti et tenebroso spiritu temere feruntur; an potius universa hæc rerum moles, ut ratione atque ordine primum creata, atque concinne et ornate temperata, et colligata, et mota est, velut is solus novit, qui motum attulit, sic etiam, Providentiæ freno eam ducente, in diversum moveatur, et collocetur? Unde sterilitates, et a ventis inveciæ labe, et grandines, præsens nostra plaga et admonitio? Unde aeris corruptiones, et morbi, et æstuantis terræ motus, et maris sese in altum attollentis impetus, et cœlitus orti terrores? Et quonam pacto creatura, ad hominum usum et commoditatem effecta, communes, inquam, et æquales deliciae, ad impiorum pœnam immutetur, ut, quibus **303** ornati gratias non egimus, iis etiam erudiamur, atque ex his quæ patimur, potentiam agnoscamus, quandoquidem ex acceptis beneficiis eam haudquaquam agnovimus? Quonam modo aliis de manu Domini duplicia peccata tribuantur⁵, ac vitii

κατὰ τὸν ἕγιον Ἡσαΐαν (οὕτῃ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἐκρί-
τον, εἰ καὶ τοῖς ἐν τῷ ἀμπελῶνι προκεκμηκό-
σιν, ἔδοξε, μὴ συνιεῖσι(15) τὸ ἐν τῇ ἰσότητι ἄν-
ισον), καὶ ἡ ὀργὴ κατὰ λόγον τῶν ἁμαρτημέ-
των, ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου προσαγορευομένη,
καὶ κόνδυ πτώσεως(16) ἐκπινόμενον, εἰ καὶ πᾶσιν ὑφαί-
ρεται τὴ τῆς ἀξίας, καὶ τὸ τῆς ὀργῆς ἄκρατον φιλα-
θρωπία κίρνησιν κλίτων μὲν ἐκ τοῦ (17) ἀποτόμου
πρὸς τὸ ἐνδόσιμον τοῖς φόβῳ παιδευομένοις, καὶ τοῖς ἐκ
τῆς μικρᾶς θλίψεως(18) συλλαμβάνουσι καὶ ὠδίνουσιν
ἐπιστροφῆν, καὶ πνεῦμα σωτηρίας τέλειον ἀποτίκτου-
σιν· ὑποτηρῶν δὲ ὁμῶς τρυγίαν, τὸ τῆς ὀργῆς ἐσχά-
τον, ἵν' ὅλον κενώσῃ τοῖς μὴ θεραπευομένοις ἐκ τῆς
χρηστότητος, ἀλλὰ καὶ (19) σκληρονομομένοις κατὰ τὸν
βαρυσκάρδιον Φαραῶν, καὶ πικρὸν ἐργοδότην, εἰς δέγμα
ταμειυθέντα τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δυνάμεως.

Εἰπέ, πόθεν αἱ τοιαῦται πληγαὶ καὶ μύστιγες;
καὶ τίς ὁ περὶ ταῦτα λόγος; Πότερον κίνησις τις τοῦ
παντὸς ἀτακτος, καὶ ἀνώμαλος, καὶ ἀκυβέρνητος φορά-
τε καὶ ἀλογία, ὡς οὐδενὸς τοῖς οὐσιν ἐπιτακτούτου,
καὶ τὸ αὐτόματον ταῦτα φέρει, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀσέβως
σοφοῖς, καὶ τοῖς εἰκῆ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου
καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος· ἢ λόγῳ τινὶ καὶ τάξει,
ὥστερ' ὑπέστη τὸ πᾶν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκράθη(20), καὶ
συνεδέθη, καὶ ἐκινήθη κοσμίως, ὡς μόνῳ τῷ κινή-
σαντι γινώριμον, οὕτω καὶ μετακινεῖται καὶ μετατί-
θεται Προνοίας χαλινοῖς ὀδηγούμενον; Πόθεν ἀφορλαί,
καὶ ἀνεμοφορλαί, καὶ χάλασαι, ἢ νῦν ἡμετέρα πληγῆ
καὶ νοθεσία; Πόθεν ἀέρων φθοραὶ, καὶ νόσοι, καὶ
βρασμοὶ γῆς, καὶ θαλάσσης ἐπαναστάσεις, καὶ τὰ ἐξ
οὐρανοῦ ζεῖματα(21); Καὶ πῶς ἡ εἰς ἀπόλαυσιν
ἀνθρώπων δημιουργηθεῖσα κτίσις, τὸ κοινὸν ἐντρί-
φημα(22) καὶ ἰσότημον, εἰς τὴν τῶν ἀσεβῶν κλίσιν
μεταβάλλεται, ἵν' οἷς τιμηθέντες οὐκ ἠὲ χάριστησιν,
τούτοις καὶ παιδευθῶμεν, καὶ γινώμεν τὴν δύναμιν ἐξ
ἧς πάσχομεν; Ἐπειδὴ μὴ ἐγνωμεν(23) ἐξ ἧς εὐ-
πρόσθαμεν; Πῶς τοῖς μὲν(24) ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλά-
τὰ ἁμαρτήματα(25) δίδονται, καὶ ἀναπληροῦνται τὸ
τῆς κακίας μέτρον τῇ διπλασίᾳ(26), καθ' ἣν καὶ ὁ
Ἰσραὴλ σωφρονίζεται· τοῖς δὲ, διὰ τῆς ἐπιπλάσιος
εἰς τὸν κλίπον ἀποδιδουμένης, κενούται τὰ ἁμαρτήμα-
τα; Καὶ τί τὸ τῶν Ἀμορραίων μέτρον οὕτω πλη-
ρωμένον; Καὶ πῶς ὁ ἁμαρτωλὸς ἡ ἀφίεται, ἢ καλῶ

¹⁵ Isa. xlviii, 17. ¹⁶ Matth. xv, 12. ¹⁷ Psal. lxxiv, 9. ¹⁸ Ezech. xxiii, 33. ¹⁹ Isa. xvi, 18.
¹ Exod. v, 6; vii, 22. ² Exod. i, 9. ³ Rom. ix, 17.

²⁰ Isa. xl, 2.

(15) *Μὴ συνιεῖσι*, etc. Sic exponit Nicetas : « Etsi iniquum videbatur postremos primis exæquare, non tamen iniquum erat; postremorum enim voluntas id, quod labori deerat, supplevit. »
(16) *Πτώσεως*. Or. 2, πτώσεως.
(17) *Ἐκ τοῦ*. Or. 2, ἀπὸ τοῦ.
(18) *Μικρᾶς θλίψεως*. Coisl. 1, μακρᾶς, « dlu-
turna calamitate. » Coisl. 2, μικρᾶς πίστεως; « mo-
dica fide. »
(19) *Καὶ*. Deest in Reg. a.
(20) *Ἐκράθη*. Sic Regg. bm, ph, etc. In ed.
ἐκράθη.

(21) *Ζεῖματα*. Sic Regg. bm, ph., Or. 2, etc. Sic etiam legit Billius. In ed. δέγματα, « exempla. »
(22) *Ἐντρίφημα*. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Par. In ed., ἀντροφία.
(23) *Ἐγνωμεν*. Montac. ἐγνώκαμεν.
(24) *Τοῖς μὲν*. Sic plures Regg., Coisl. 1 Or. 2, Par. In ed., τοῖς ἄν.
(25) *Διπλά τὰ ἁμαρτήματα*. « Duplicita peccata, » id est, « duplices pro peccatis pœnas. »
(26) *Διπλάσις*. Billius : « per duplicitatem. » Vox hic æquivaoca, quia διπλάσις aliud sonat Latine quam Græce.

ζεται πλέον· τὸ μὲν, ἐκεῖθεν τυχὸν τηρούμενος, τὸ δὲ ἐνταῦθεν λατρευόμενος; Καὶ πῶς ὁ δίκαιος, ἢ κακοπαθεῖ πειραζόμενος ἰσως, ἢ εὐπαθεῖ συντηρούμενος, ἄντερ ἢ πτωχὸς τὴν διάνοιαν, καὶ μὴ σφόδρα ὑπεράνω (27) τῶν ὀρυμμένων, καὶ ὡς τὸ συνειδὸς διδάσκει τούτων ἐκάτερον, τὸ οἰκτεῖν καὶ ἀψευδὲς χριτήριον; Τίς ἡ πληγὴ, καὶ πόθεν; Πότερον ἀρετῆς διεγχοῦς, ἢ κακίας βάσανος, καὶ ὅτι κρεῖττον ὡς κολάσει κάμπτεσθαι, κἂν μὴ οὕτως ἔχη, καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ χεῖρα ταπεινοῦσθαι, ἢ ὡς δοκιμασίᾳ μεταωρίζεσθαι. Ταῦτα διδάξον καὶ νοθεύτησον, μὴ σφόδρα τῇ παρουσίᾳ πληγῆ δυσφορεῖν ἡμᾶς (28), ἢ εἰς κακῶν βάθος ἐμπεσόντας (29) καταφρονεῖν· (ἴσκι γάρ τι καὶ τοιοῦτο (30) πάθημα ἐν τοῖς πολλοῖς), ἀλλὰ σωφρόνως ἔχειν πρὸς τὴν νοθεσίαν, καὶ μὴ τὴν μεζῶ προκαλεῖσθαι, διὰ τῆς πρὸς ταύτην ἀναισθησίας (31).

efferi. Hæc doce, atque admone, ne ob præsentem plagam gravius discruciemur, aut in profundum malorum prolapsi, eam contempnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

Γ. Δεινὸν ἀφορία γῆς, καὶ καρπῶν ἀπύλεια· πῶς δὲ οὐ, ἤδη ταῖς ἐλπίσιν εὐφραίνόντων, καὶ ταῖς ἀποθήκαις πλησιαζόντων; Καὶ δεινὸν ἄωρος θερισμὸς, καὶ γεωργοὶ ταῖς πόνοις ἐπιστυγνάζοντες, καὶ οἶον νεκροὶ (32) παρακαθήμενοι τοῖς γεννήμασιν, ἃ ὑετὸς ἐξέθρεψεν ἡμερὸς, καὶ ἄγριος ἐξεθέρισεν· ὧν οὐκ ἐλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων, καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ ὁ τὰ δράγματα συλλέγων· οὐδὲ τῆς εὐλογίας ἐ· αὐτοῖς ἔτυχεν, ἦν χαρίζονται γεωργοῖς οἱ παρῆγοντες. Καὶ θέαμα ἐλεινὸν, γῆ καθυβρισμένη, καὶ ἀποκειραμένη, καὶ τὸν ἑαυτῆς κόσμον οὐκ ἔχουσα. Ὁ θρηγεῖ μὲν ὁ μακάριος Ἰωὴλ, γῆς καταφθορὰν, καὶ λιμοῦ βάσανον, εἰ καὶ τις ἄλλος, ἐκτραγυδῆσας· θρηγεῖ δὲ προφήτης ἕτερος (33), τῇ πρότερον εὐκασμίᾳ τὴν τελευταίαν ἀκοσμίαν ἀντιτιθεῖς, ἐν οἷς φησι περὶ ὀργῆς Κυρίου διαλεγόμενος, θραύοντος γῆν· *Τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ παράδεισος τρυφῆς, καὶ τὰ ὀπίσθεν (34) πεδῖον ἀφανισμοῦ*. Δεινὰ μὲν δὲ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν, ἕως μόνα λυπεῖ τὰ (35) παρόντα, καὶ οὐπω χαλεπωτέρας ἀνιῖ πληγῆς αἰσθησίας· ἐπειδὴ, καθάπερ ἐν τοῖς νοσήμασι, τὸ λυποῦν αἰετὸν τῶν μὴ παρόντων ἀνιῖ ἄνωγερων· δεινότερα δὲ εἰ τούτων οἱ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ θησαυροὶ παρ' ἑαυτοῖς κατέχουσιν, ὧν μὴ γένοιτο πείραν ὑμᾶς (36) λαβεῖν· οὐδὲ γε λήψεσθε πρὸς τοὺς οἰκτιρισμοὺς τοῦ Θεοῦ καταφεύγοντες, καὶ τὸν θελητὴν (37) τοῦ ἐλέους ὡς δάκρυσιν ἔλκοντες, καὶ τὸ ἐξῆς τῆς ὀργῆς διὰ τῆς ἐπιστροφῆς ἀποστρέφοντες. Ἐτι πραότης ταῦτα, καὶ φιλανθρωπία, καὶ παιδείσις ἡμερὸς, καὶ στοιχεῖα

A etiam Israel castigatur; aliis rursus per septuplum in sinu redditum peccata exhauriuntur? Quænam Amorrhæorum mensura nondum cumulata? Quonam pacto peccator, aut dimittitur, aut rursus supplicio afficitur; illud, quia fortasse ad alteram vitam reservatur, hoc, ut ea ratione ad sanitatem revocetur? Quonam item pacto vir justus, vel ærumnis premitur, ut fortasse tentetur, vel læta omnia habet, ut conservetur, modo sit animo pauper, nec supra ea, quæ in oculorum sensum cadunt, admodum evecus, sicut etiam conscientia, hoc est, domesticum et verum tribunal, horum utrumque docet? Quænam hæc plaga, et unde? Utrum ut virtus nostra exploretur, an ut improbitas vindicetur? Quamquam præstat velut ob pœnam (etiam si aliter res se habeat) animos demittere, ac sub potenti manu Dei humiliari, quam velut ob probationem in altum

Dei humiliari, quam velut ob probationem in altum

VI. Acerba res est, terræ sterilitas, et fructuum jactura; quidni autem, cum jam spe oblectarent, atque horreis appropinquarent? Acerba res, præmatura messis, et agricolæ labores suos luctu prosequentes, ac germinibus, tanquam mortuis assidentes, quæ mitis imber aluit, ac ferus et immanis demessuit; quibus non implevit manum suam qui metit, et sinum suum qui manipulos colligit; nec propterea benedictionem eam, quam, qui prætereunt, agricolis impertire solent, consecutus est. Miserum spectaculum, terra clade affecta, et detonsa, suoque ornatu spoliata. Quod et beatus Joel deplorat, cantu lugubri, ut si quis alius, terræ corruptionem et famis cruciatum exaggerans; et item alter propheta luget, pristinæ pulchritudini posteriorem deformitatem opponens, cum videlicet de Domini ira terram **304** percutientis ita verba faciens, in hunc modum loquitur: *Anteriora ejus, hortus voluptatis, posteriora autem, campus exterminii*. Gravia quidem hæc sunt, ac plusquam gravia, quandiu præsentia sola molestiam afferunt, nec atrocioris plagæ sensus mœrore adhuc animum pulsant; quandoquidem, non secus atque in morbis, calamitas præsens semper molestior est, quam ea, quæ procul abest. At his adhuc graviora divinæ iræ thesauri apud se continent, quæ utinam vobis experiri minime contingat; nec vero experiemini, modo ad Dei miserationes confugiatis, eumque, qui vult misericordiam, lacrymis per-

⁵ Psal. lxxviii, 12. ⁶ Gen. xv, 16. ⁷ 1 Petr. v, 6. ⁸ Psal. cxxviii, 7. ⁹ Joel i, 10. ¹⁰ Joel ii, 3. ¹¹ Deut. xxxii, 34. ¹² Ose. vi, 6.

(27) *Υπεράνω*. Sic tres Regg. In editis divisim, ὑπὲρ ἄνω.

(28) *Ἡμᾶς*. Sic plures codd. Deest in ed.

(29) *Ἐμπεσόντας*. Comb. addit, δὲ ἤ λέγεται, « quod dici solet. »

(30) *Τοιοῦτο*. Sic Coisl. 1, et Par. In ed., τοιοῦτον.

(31) *Καὶ μὴ ... ἀναισθησίας*. Billius, « ne ad hanc obstupescentes, in majorem accersamus. »

(32) *Νεκροῖς*. Reg. ph addit. τισι.

(33) *Ἐτερος*. « Alter. » Fortè, ἐτέρως, « aliter; » vel, ἐτέρωθεν, « alibi. » Nam verba sunt ejusdem Joel. ii, 3.

(34) *Καὶ τὰ ὀπίσθεν*. Coisl. 1, καὶ τ' ὀπίσω.

(35) *Τά*. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(36) *Ἡμᾶς*. Deest in pluribus.

(37) *Τὸν θελητὴν*. Or. 2, τὸν τελέτην.

trahatis, ac per morum emendationem, quidquid A
 deinceps iræ sequitur, avertatis. Adhuc lenitas et
 benignitas hæc sunt, et blanda castigatio, plaga-
 rumque elementa, quæ puerilem ætatem coercent :
 adhuc iræ fumus¹³, tormentorum præludium : non-
 dum autem ignis comburens¹⁴, hoc est, acerrima
 commotio; nec succensi carbones¹⁵, id est, ultimæ
 partes supplicii, quod partim comminatus est, par-
 tim intemperavit, partim vi compressit, partim etiam
 induxit; æque nimirum, et per plagam, et per
 comminationem nos erudiens, ac pro incredibili
 quadam bonitatis magnitudine, semitæ iræ suæ
 ne asperioribus uti necesse habeat; cæterum per majora etiam erudiens, si ad ea adigatur.

VII. Scio refulgentem frameam, et gladium B
 ebrum in cœlo, qui jugulare, in nihilum redigere,
 liberis orbare, ac ne carni quidem, et medullis
 atque ossibus parcere jubetur¹⁷. Scio eum, qui
 perturbatione omni vacat, ursæ fame laborans, ac
 pardo similem, in Assyriorum via occurrere¹⁸;
 non eorum tantum qui tum erant, sed eorum
 etiam qui vitæ improbitate Assyrium nunc refe-
 runt; nec iræ ipsius vim et celeritatem fugere
 cuiquam licere, cum ad impia nostra facinora vigi-
 laverit, ac zelus, qui adversarios devorare novit,
 ipsius hostes persecutus fuerit. Scio concussionem,
 et excussionem, et ebullitionem, cordisque confrac-
 tionem, ac genuum dissolutionem¹⁹, atque ejus-
 modi supplicia, quibus impiorum scelera viadicantur.
 Mitto enim dicere futuræ vitæ tribunalia, qui-
 bus hujusce vitæ indulgentia et impunitas eos tradi-
 dit; ita ut satius sit nunc castigari ac purgari,
 quam ad cruciatum illum 305 transmitti, cum
 jam pœnæ tempus erit, non purgationis. Quem-
 admodum enim, ut a Davide optime dictum est²⁰,
 mortis superior est, qui hic Dei memor est, ita non
 est mortuus in inferno confessio, nec morum cor-
 rectio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic au-
 tem rerum gestarum censuram conclusit.

VIII. Quid faciemus in die inductionis²¹, qua
 terret me quidam prophetarum, sive cum nobiscum
 Deus judicium loquetur, sive in montibus et collibus,
 quemadmodum audivimus, sive quæcunque tandem
 illa, et quocunque loco futura sit, cum nos coar-
 quet, atque ex adverso stabit, peccata nostra, acer-
 D

¹³ Psal. xvii, 9. ¹⁴ Psal. civ, 32. ¹⁵ Psal. xvii, 9. ¹⁶ Psal. lxxvii, 50. ¹⁷ Ezech. xxi, 9. ¹⁸ Ose.
 xiii, 7, 8. ¹⁹ Nahum ii, 10. ²⁰ Psal. vi, 6. ²¹ Isa. x, 3.

(38) *Στοιχεῖα πληγῆς*. « Plagæ elementa. » Quem-
 admodum pueris primum elementa traduntur,
 deinde syllabæ, etc. : ita Deus primum nos per « mi-
 nores ac leviores plagas, » velut pueros, ducit ;
 deinde « graviores » adhibet.

(39) *Καταφλεγόμενον*. Plures codd., καταφλέ-
 γον.

(40) *Ἀκμή*. « Primitiæ, acies commotionis. »

(41) *Ὀδοποιῶν*. Pass., ὀδοποιούντι.

(42) *Ἐξουθενεῖν*. Nonnulli habent, ἐξουθενεῖν.

(43) *Ἔως*. Or. 2, καὶ ἔως.

(44) *Ἄρκτον ἀπορρομένην*. « u-gata : « quasi
 nrsa raptis catulis, » etc. Reg. bm, et Nicet., ἀρ-
 χον [mendose].

(45) *Εἶ τις γυν*. Coisl. 1, et Or. 2, εἶ τις εἴη γυν-
 In quibusdam deest γυν.

(46) *Τῆ*. Sic Regg. bm, ph, et Coisl. 1. In ed.,
 τῆς.

(47) *Ἐκφοθεῖ*. In quibusdam, φοθεῖ. In nonnullis,
 φοθῆ.

(48) *Ἐτε δικαιολογίας*, etc. « Sive justi Dei erga
 nos iudicii. » Billius : « Hoc est divinæ ad nos es-
 postulationis. »

(49) *Διελέγην*. Regg. a, c, ph, Coisl. 1, Or. 2,
 διελέγχηται.

(50) *Ἀντικαθίστηται*. Sic Reg. a, et Coisl. 1. In
 editis vero, ἀντικαθίσταται.

ιστάς τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς πικροὺς κατηγοροῦς, καὶ ὡς εὖ πεπόνθαμεν, ἃ ἠνομήσαμεν ἀνεξάγων, καὶ λογισμῶ λογισμὸν πλήσσω, καὶ πράξει πρᾶξιν εὐθύνων, καὶ τὸ τῆς εἰκόνας ἀπατῶν ἀξίωμα, τῇ κακίᾳ συνθλωθείσης καὶ συγχυθείσης, τὸ τελευταῖον ἀπεινί (51) αὐτοὺς ὅφ' ἑαυτῶν καταγενομένων, καὶ κατακεκριμένων, καὶ οὐδὲ ὡς ἄδικα πάσχομεν (52) εἰπεῖν ἔχοντες, ὅπερ ἐνταῦθα τοῖς πάσχοσιν ἐστὶν ὅτε ἰκανὸν εἰς παραμυθίαν τῆς κατακρίσεως;

Θ. Ἐκεῖ δὲ τίς συνήγορος; ποῖα σκῆψις; τίς ψευδὴς ἀπολογία; ποῖα πιθανότης ἐντεχνος; τίς ἐπίνοια κατὰ τῆς ἀληθείας παραλογίζεται τὸ δικαστήριον, καὶ κλέψει τὴν ὀρθὴν κρίσιν, τοῖς πᾶσι πάντα ἐν ζυγῷ τιθεῖσαν, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ διανόημα, καὶ ἀντιστοχούσαν (53) τοῖς πονηροῖς τὰ βελτίονα, ἵνα τὸ βέβαιον νικήσῃ, καὶ μετὰ τοῦ πλεονοῦς ἡ ψῆφος γένηται, μεθ' ἣν οὐκ ἔφρασε, οὐ κριτῆς ὀφειλότερος, οὐκ ἀπολογία δι' ἔργων δευτέρων, οὐκ ἔλαιον παρὰ τῶν φρονιμῶν παρθένων, ἢ τῶν πωλούντων, ταῖς ἐκλείπουσαις λαμπάσιν, οὐ μεταμέλεια πλουσίου φλογιτοχόμενου, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιζητούντος διόρθωσιν, οὐ προθεσμία μεταπονήσεως· ἀλλὰ καὶ μόνον, καὶ τελευταῖον, καὶ φοβερὸν τὸ κριτήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ ὅσον ἐπιφοβόν, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο καὶ (54) φοβερώτερον, ὅτι καὶ δίκαιον; Ἦνίκα θρόνοι προτίθενται, καὶ Παλαῖδες ἡμερῶν προκαθίσταται, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται (55), καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἔλκεται, καὶ τὸ φῶς ἐμπροσθεν, καὶ τὸ σκότος ἠτοιμαζόμενον· καὶ πορεύονται (56) οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, τῆς ἐν Χριστῷ νῦν κρυπτομένης, καὶ ὑπερον αὐτῷ συμφανερούμενης· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, ἣν ἔδη παρὰ τοῦ κρίνοντος αὐτοὺς λόγου οἱ μὴ πιστεύσαντες (57) κατεκρίθησαν· καὶ τοὺς μὲν τὸ ἀφραστον φῶς διαδέξεται (58), καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρίας Τριάδος ἔλλαμπούσης τρανώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὄψι νοῖ μινυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην μάλιστα βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι· τοῖς (59) δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βάσανος, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων, τὸ ἀπεβρίφθαι Θεοῦ, καὶ ἡ ἐν τῷ συνειδῶτι αἰσχύνῃ πέραις οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα μὲν ὑπερονα.

Υ. Νῦν δὲ τί ποιήσωμεν (60), ἀδελφοί, συντετριμμένοι, καὶ τεταπεινωμένοι, καὶ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ αἰκέρα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, τοῦ πρὸς ὄλιγον σαλεύοντος καὶ σκοτιζόντος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πληγῆς ἣν ἐπήγαγε

A bos et amarulentos accusatores, nobis in faciem statuens²², acceptaque beneficia cum iis, quæ ini- que admisimus, ex adverso conferens, et cogitatione cogitationem, verberans, et actione actionem exquirens, et vitio contaminatæ atque confusæ imaginis dignitatem a nobis exposcens, nos demum abducat, a nobismetipsis iudicatos et condemnatos, hucque abductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos iniq̄ue supplicio affici? Quod quidem hic apud

IX. Illic autem quis patronus? quis speciosus titulus? quæ fucata defensio? quæ artificiosa veri similitudo? Quæ consilii adversus veritatem solertia tribunal illud circumveniet, ac rectum iudicium eludet, omnia omnibus in statera collocans, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex æquo rependens, ut, quod propendet, victoriam obtineat, atque ab ampliore parte sententia stet, post quam non jam provocatio supereat, non sublimior iudex, non alia opera, per quæ quispiam pœnam deprecetur, non, deficientibus lam-padibus, oleum, a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum²³, non divitis illius pœnitentia, flammæ cruciatu liquescentis²⁴, ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique præstitutum vitæ in melius commutandæ tempus; sed et solum, et postremum, ac formidabile illud tribunal erit, magisque etiam iustum quam formidabile; imo, ut rectius dicam, idcirco formidabilis, quia iustum? Quo quidem tempore throni proponentur, et Antiquus dierum sedebit, et libri aperientur, et **306** igneus fluvius volvetur, et lux a fronte, et paratæ tenebræ²⁵: ac procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ²⁶, nunc quidem in Christo absconditæ²⁷, verum postea simul cum ipso manifestandæ: qui autem mala egerunt in resurrectionem iudicii²⁸, quo etiam ii qui non credunt, a verbo eos iudicante jam condemnati sunt: atque illos quidem lux omni sermone præstantior excipiet, et sanctæ regniæque Trinitatis purius iam et clarior illuminantis, totamque se cum tota mente D miscientis, contemplatio, in qua ego, vel sola præcipue, ; regnum cœlorum positum esse censeo; hos autem, simul cum aliis, vel potius ante alia, istud excruciat, quod a Deo projecti sint, atque inustam in conscientia sempiternæ ignominie notam gerant. Verum hæc posterius.

X. Nunc autem quid faciemus, fratres, contriti, et humiliati, et ebrii, non a sicera, nec a vino²⁹, quod ad breve tempus animum agitat, eique tenebras offundit, sed a plaga, quam Dominus invexit;

²² Psal. XLIX, 21. ²³ Matth. XXV, 8 sqq. ²⁴ Luc. XVI, 24. ²⁵ Dan. VII, 9 sqq. ²⁶ Joan. V, 29. ²⁷ Coloss. III, 3. ²⁸ Joan. V, 29. ²⁹ Isa. XXI, 9.

(51) Ἀπάγει. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἀπάγη.
(52) Πάσχομεν, etc. Pass., πάσχοντας εἰπεῖν ἔχομεν.
(53) Ἀντιστοχούσαν. Montac., ἀντιστάγουσαν.
(54) Καί. Deest in pluribus.
(55) Ἀνοίγονται. Montac., διανοίγονται.
(56) Πορεύονται. Sic Regg. a, bm. Editi vero,

πορεύονται.
(57) Πιστεύσαντες. Regg. c, ph, πιστεύοντες.
(58) Διαδέξεται. Sic duo Regg. In ed., διαδε-
χεται.
(59) Τοῖς. Bas., τοῦς.
(60) Ποιήσωμεν. Reg. ph, ποιήσωμεν.

ille, inquam, qui dicit : Et tu, cor, movere ac titu-
 ba³⁰; quique mœroris et compunctionis spiritu
 contemptores potat³¹; ad quos etiam dicitur : Vi-
 dete, contemptores. et aspiciite, et admiramini, et
 disperdimini³²? Quonam modo ejus redargutiones
 feremus? Aut quid responsi dabimus, cum præter
 beneficiorum multitudinem, quibus acceptis, in-
 grati permansimus, plagas etiam insuper nobis
 probro vertet, ac medicinæ genera, quibus sanati
 non sumus, recensebit? Atque nos quidem prolem
 vocans, verum improbam³³, et filios quidem, sed
 alienos³⁴, et a semitis nostris ob summam viæ
 difficultatem et asperitatem claudicantes, sic allo-
 quetur : Quonam modo, et quanam ratione, vos
 erudiri oportebat, qua non erudierim? An per mol-
 liora medicamenta? At ea adhibui. Ægyptium san-
 guinem³⁵, qui ex fontibus, et fluviiis, et ex omni
 aquarum collectione bibebatur, hoc est, primam
 plagam, præterivi. Ranas etiam, et ciniphes, ac
 cœnomomyias, quæ deinceps sequebantur, prætermisi.
 A quinta, id est, a jumentis, et bobus, et ovibus
 incœpi; ac ratione præditis adhuc parcens, in
 bruta sola impetum feci. Vos eam calamitatem
 nihil curastis; verum iis etiam, quæ percussa sunt,
 stolidiores atque a ratione alieniores vos ipsos mihi
 præbistis. *Pluviam a vobis suspendi : pars una
 compluta est : pars autem ea, cui pluviam negavi,
 exaruit*³⁶; ac dixistis : *Fortiter nos geremus*³⁷.
 Grandinem vobis immisi, **307** contraria videlicet
 plaga vos castigans, vineas vestras, fruteta et germina

Κύριος, ὁ λέγων· Καὶ σὺ, καρδιά, σείσθητι καὶ σα-
 λεύθητι· καὶ ποτίζων τοὺς καταφρονητάς πνεῦμα
 λύπης καὶ κατανύξεως· πρὸς οὓς καὶ λέγεται· Ἴδετε,
 οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμά-
 σατε (61), καὶ ἀφρονίσθητε; Πῶς οἴσομεν αὐτοῦ τοὺς
 ἐλεγμούς; ἢ τίνα δώσομεν τὴν ἀπόκρισιν, ὅταν ἐπὶ
 τῷ πληθεῖ τῶν εὐεργεσιῶν, ἐφ' αἷς ἀχάριστοι μεμε-
 νήκαμεν, ἔτι καὶ τὰς πληγὰς ἡμῖν ὀνειδίξῃ, καὶ
 ἀπαριθμήσῃ τὴν λατρείαν, ἐξ ἧς οὐ θεραπευέμεθα;
 Καὶ τέκνα μὲν, ἀλλὰ μομητὰ καλῶν λέγῃ, καὶ υἱὸς
 μὲν, ἀλλ' ἄλλοτρίους καὶ χωλάναντας ἀπὸ τῶν τριῶν
 αὐτῶν (62) δι' ἀνοδίαν τε καὶ τραχύτητα· Πῶς εἶδει,
 καὶ πόθεν ὑμᾶς παιδευθῆναι, καὶ οὐ πεπαυθεῖν;
 Δι' ἀπαλιωτέρων φαρμάκων; ἐπήγαγον. Παρήκα τὴν
 Αἰγύπτιον αἷμα πινόμενον ἐκ πηγῶν καὶ ποταμῶν
 καὶ πάσης συναγωγῆς ὕδατος, τὴν πρώτην πληγὴν.
 Παρήλθον τοὺς βατράχους, καὶ τὸν σκνίπα (63), καὶ
 τὴν κυνόμουσιαν, τὰς ἐξῆς μάστιγας (64)· ἀπὸ δὲ τῶν
 κτηνῶν, καὶ τῶν βοῶν, καὶ τῶν προβάτων ἠρέξαμεν,
 τῆς πέμπτης πληγῆς, καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐνέσκηψα, ἐτι
 τῶν λογικῶν φειδόμενος. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς ἡ θρασύτης·
 ἀλλὰ γεγόνατέ μοι καὶ τῶν πληγέντων ἀλογώτεροι,
 καὶ ἀπαιδευτότεροι. Ἀνέσχον ἐξ ὁμῶν τὸν ὑετόν
 μερίς μίαν ἐβράχην· καὶ μερίς ἐφ' ἣν οὐκ ἔβρεξα,
 ἐξηράνθη· καὶ εἶπατε· Ἀνδριούμεθα. Ἐπήγαγον
 ὑμῖν χάλαζαν, τῇ ἐναντίᾳ (65) πληγῇ παιδεύων,
 ἀμπέλωνας ὁμῶν καὶ δρυμῶνας καὶ γεννήματα (66)
 ὁμῶν ἐξεθέρισα· καὶ τὴν κακίαν ὁμῶν οὐ συν-
 ἔτριψα.

XI. Quin etiam ad me quoque, qui ne plagis
 quidem melior flo, fortasse his verbis utetur : *Scio
 quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua*³⁸.
 Qui spernebat, spernit; qui inique agebat, inique
 agit : nihil superna admonitio profuit, nihil flagra.
*Defecit sufflatorium, defecit plumbum*³⁹, quod prius
 quoque per Jeremiam vobis exprobravi : Incassum
 argentum conflat argentarius: scelera vestra non
 sunt liquefacta⁴⁰. Num me fratrum sustinebitis, di-
 cit Dominus? Annon mea manus alias quoque pla-
 gas inferre potest? Adhuc penes me vesicæ sunt
 ebullientes a camini fuligine⁴¹, quam Moyses, aut si
 quis illi similis iræ divinæ minister, in cælum spar-
 gens, Ægyptum per norbum castigat. Adhuc lo-
 custa, et tenebræ palpabiles, et plaga illa, ordine
 quidem postrema, dolore autem ac potentia prima,
 nempe primogenitorum strages et internecio, quam
 ut effugiamus, et exterminatorem a nobis averta-
 mus, animi postes, contemplationem et actionem,
 magno illo et salutari signaculo, nimirum Novi

demessui; nec tamen improbitatem vestram obtrivi.
 ΙΑ'. Γινώσκω (67), ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ ρεῖρον
 σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου· ταῦτα τυχόν ἐρεῖ πρὸς
 ἐμὲ, τὸν μηδὲ ταῖς πληγαῖς νοουθετούμενον (68)· ὁ
 ἀθετὸν ἀθετεῖ· ὁ ἀνομὸν ἀνομεῖ· οὐδὲν ἡ ἄνωθεν (69)
 νοουθεσία· οὐδὲν αἱ μάστιγες. Ἐξέλιπε φουσητήρ,
 ἐξέλιπε μόλιθος, ἃ καὶ διὰ Ἰερεμίου πρότερον
 ὑμῖν ὀνειδίσαι· Εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ·
 πονηραὶ ὁμῶν οὐκ ἐτάχθησαν. Μὴ ἐμὲ ὑπομενεῖτε,
 λέγει Κύριος, ὠργισμένον; Ἡ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου
 καὶ ἄλλας ἐπενεγκεῖν πληγὰς (70); Ἐτι παρ' ἐμοῦ
 καὶ φλυκτιδίας ἀναξέδουσαι ἀπὸ καμινιαίας, (71) αἰθά-
 λης, ἣν πάσσαν εἰς οὐρανὸν Μωϋσῆς, ἢ εἰ τις κατ'
 ἐκείνον ὑπῆρέτης Θεοῦ κινήσειας, παιδεύει νόσφ τὴν
 Αἰγύπτου. Ἐτι καὶ ἀχρὶς, καὶ σκότος ψηλαφτόν.
 καὶ ἡ τελευταία πληγὴ τῇ τάξει, πρώτη δὲ τῷ πόνῳ
 καὶ τῇ δυνάμει, ἡ τῶν πρωτοτόκων φθορὰ (72) καὶ
 ἀπώλεια, ἣν ὥστε φυγεῖν, καὶ ἀποστρέφαι τὸν ὀλο-
 θρευτήν, χρεῖσαι τὰς τοῦ νοῦ φιλίας ἔμεινον, θεωρίαν
 καὶ πρᾶξιν, τῇ μεγάλῃ καὶ σωτηρίῳ σφραγίδι, τῷ
 τῆς Καινῆς Διαθήκης αἵματι, Χριστῷ καὶ συστα-

³⁰ Psal. cvi, 27. ³¹ Psal. lxx, 5. ³² Act. xiii, 41. ³³ Deut. xxvii, 5. ³⁴ Psal. xvii, 46. ³⁵ Exod. vii, 29. ³⁶ Amos iv, 7. ³⁷ Jer. xviii, 12. ³⁸ Isa. xlviii, 4. ³⁹ Jer. vi, 29. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ Exod. ix, 10 sqq.

(61) Θαυμάσατε. Coisl. 2 addit, θαυμασία, « admiratione. »
 (62) Αὐτῶν. Montac., αὐτοῦ.
 (63) Σκνίπα. Reg. a, et Jes., σκνίφα.
 (64) Μάστιγας. Duo Regg., πληγὰς, « plagas. »
 (65) Ἐναντία. Coisl. 2, ἐνάτη, « nona. »
 (66) Γεννήματα. « Germina. » Mallem : « natus fruges. »

(67) Γινώσκω. Montac., γινώσκων.
 (68) Νοουθετούμενον. Coisl. 2 addit, μήτε [i. μηδέ] ταῖς ἀπειλαῖς, « nec minis. »
 (69) Ἀνωθεν. « Antecedens, superior correctio. »
 (70) Πληγὰς. Or. 2, μάστιγας, « flagella. »
 (71) Καμινιαίας. Regg. ph, Or. 2, καμινιαίας.
 (72) Φθορὰ. Or. 2 addit, τε.

ρομένους, και συναποθνήσκοντας, ὥστε και συναναστῆναι, και συνδοξασθῆναι, και συμβασιλεύσαι (73), νῦν τε και κατά την τελευταίαν αὐτοῦ φανέρωσιν· ἀλλά μὴ θραυσθῆναι, μηδὲ συντριβῆναι, μηδὲ θρηνησῆναι, πλησσοντος ἡμᾶς ἀωρίᾳ, και ἐν τῷ σκοτεινῷ τῷτῳ βίῳ τοῦ Πονηροῦ, και ὀλοθρευόντος τὰ πρωτότοκα, και Θεῷ καθιερωμένα (74) τῆς ζωῆς ἡμῶν γεννήματα και κινήματα.

18. Μὴ μοι γένοιτο μετὰ τῶν ἄλλων πληγῶν, και ταῦτα ὀνειδισθῆναι παρὰ τοῦ Ἄγαθοῦ, πορευομένου πρὸς μὲ θυμῷ πλαγίῳ διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα (75)· Ἐπάταξα ὑμᾶς ἐν ἰκτέρω, και ἐν πυρώσει, και σφακελισμῷ (76)· και οὐδὲν πλέον. Ἐξέσταν ἡτέκνωσεν ὑμᾶς μάχαιρα, και οὐδ' ὡς ἐπεστρέψατε (77) πρὸς μὲ, λέγει Κύριος. Μὴ γενοίμην ἀπειλῶν τοῦ ἡγαπημένου, μετὰ τὸ φυτευθῆναι και γαρυκισθῆναι, και φραγμῷ, και πύργῳ, και πᾶσιν ἀσφαλισθῆναι, ὡς ἐντὴν μάλιστα, χερσαμάνων και ἀκανθοφόρων, και διὰ τοῦτο καταφρονούμενος, ὡς καθαιρεθῆναι τὸν πύργον, και περιαιρεθῆναι τὸν φραγμὸν, και μὴ τμηθῆναι, μηδὲ σκαφῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι πᾶσιν εἰς διαρπαγὴν, και κοινήν ὕβριν, και καταπάτημα. Ταῦτα μὲν ὁ ἐμὸς φόβος και λόγος· και οὕτως ἐγὼ δυσφορῶ πρὸς τὴν πληγὴν, και τοιαύτην εὐχομαι τὴν εὐχὴν, ἣν και προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠσεσθήσαμεν, ὅτι ἐπeliaθόμεθα (78) τῶν ἐντολῶν σου, και ὀπίσω τῆς διακονίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς ἐπορευθήμεν· ὅτι ἀναξίως τῆς κλήσεως και τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου κεπολιτεύμεθα, και τῶν ἁγίων αὐτοῦ παθημάτων, και τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κενώσεως· ὅτι ἐγενήθημεν ὀνειδος τῷ ἁγαπητῷ σου. Ἰερεὺς και λαὸς ἐξέστημεν (79) ἐπὶ τὰ αὐτὰ· πάντες ἐξεκλίναμεν, ἅμα ἠχρειώθημεν. Οὐκ ἔστι ποιῶν κρίμα και δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Ἀπεκλείσαμεν τοὺς οἰκτιρμούς σου, και τὴν φιλανθρωπίαν σου, και σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, διὰ τὴν κακίαν ἡμῶν, και τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδεύματων ἡμῶν, μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν (80). Σὺ χρηστός, ἀλλ' ἡμεῖς ἠνομήσαμεν· σὺ μακρόθυμος, ἀλλ' ἡμεῖς πληγῶν ὄξιοι. Γινώσκω σου τὴν ἀγαθότητα, και περ ἀσυνετοῦντες· ὀλίγα ὦν ἡμάρτομεν μεμαστιγώμεθα. Σὺ φοβερός, και τίς ἀντιστήσεται σοι; τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, και μεγέθει βραχίωνός σου τίς ἀντερίσει (81); Ἐὰν κλέσης τὸν οὐρανὸν, τίς ἀνοίξει; και ἐὰν λύσης τοὺς καταβάκτας σου, τίς συνέξει (82); Κοῦφορὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου πτω-

A Testamenti sanguine, unxisse satius fuerit, atque una cum Christo erucifigi, ac mortem obire, ut simul quoque cum eo, et nunc et in postrema ipsius apparitione resurgamus, et gloria afficiamur, et simul regnemus; non autem perfringamur, et oblietamur, ac lugeamus, cum Prævus ille, intempesta nocte, et in caliginosa vita, nos percusserit, ac primogenitos, et Deo consecratos vitæ nostræ fetus motusque deleverit.

XII. Absit, ut una cum aliis plagis, hæc quoque a Bono illo, ob meam obliquitatem in ira obliqua adversum me gradiente, mihi exprobrentur: Percussi vos aurigine, et inflammatione, et putredine; nec quidquam profeci. Externe filiis vos orbavit gladius; nec sic tamen ad me conversi estis, dicit Dominus⁴². Absit ut dilecti illius vinea sicut⁴³, quæ posteaquam plantata fuit, et vallo munita, mace-
308 et turri, cæterisque rebus, quoad ejus fieri potuit, firmata, vastitate postea horrescit, et spinas profert, ob eamque causam in id contemptus venit, ut et turris dejiciatur, et maceria diruatur, nec jam putetur atque fodiatur, sed fiat omnibus in direptionem, et communem contumeliam et conculcationem. Hic meus timor est, hic sermo: sic ad hanc plagam discrucior, atque has preces adhibeo, quas etiam ad ea, quæ a me dicta sunt, adjungam: Peccavimus, inique egimus, impietatem fecimus⁴⁴, quoniam oblitus sumus mandatorum tuorum, et post cogitationes nostras pravi ambulavimus⁴⁵; quoniam non, ut Christi tui vocatione et Evangelio dignum erat, sanctisque ipsius cruciatibus, et ea exinanitione, quam nostra causa subiiit, vitæ nostræ rationes institutas habuimus; quoniam dilecto tuo probro ac dedecori existimus; sacerdos simul et populus a te descivimus, omnes declinavimus, simul inutiles facti sumus; non est qui iudicium et justitiam faciat, non est usque ad unum⁴⁶. Miserationes tuas, et clementiam tuam, et viscera misericordiæ Dei nostri, ob improbitatem nostram, et consiliorum nostrorum perversitatem, qua retro ivimus, nobis præclusimus. Tu bonus, at nos inique egimus. Tu lenis, at nos verberibus digni. Bonitatem tuam agnoscimus, tametsi insipientes. Paucis pro peccatorum nostrorum atrocitate vapulavimus. Tu terribilis, et quis resistet tibi⁴⁷? A timore tuo montes contremiscent: et magnitudini brachii tui quis resistet? Si cos-

⁴² Amos iv, 9 seq. ⁴³ Isa. v, 1. ⁴⁴ Baruch ii, 12.

⁴⁵ Isa. lxxv, 2. ⁴⁶ Psal. xiii, 5. ⁴⁷ Psal. lxxv, 8.

(73) Καὶ συμβασιλεύσαι. Sic Coisl. 1, et Or. 2. Deest in ed.

(74) Καθιερωμένα. Or. 2, καθιερούμενα.

(75) Διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα. « Ob meam obliquitatem. » Juxta Billium, « obliquitas » est aversio a recta via mandatorum Dei. « Ira » autem « obliqua » est vehementior pœna. Unde, qui obliquo ensis icu feriunt, acrius vulnerant; et leo furore succensus oblique impetum facit. Sic Deus, cum nos a recta mandatorum ipsius semita deflectimur, ipse quoque se avertit, et in nos visitationis oculum obliquè torquet; quod irascantium proprium est.

(76) Καὶ σφακελισμῷ. Or. 2, και ἐν σφακελισμῷ. Id a Gregorio additum verbis Amos. Pluri-

ma de eo morbo ex medicis et Plinio leguntur in Theaur.

(77) Οὐδ' ὡς ἐπεστρέψατε. Coisl. 2 et Or. 2, οὐδ' οὕτως ἐπεστρέψατε. Montacutius præfert, ὀπαστρέψατε.

(78) Ἐπeliaθόμεθα. Sic duo Regg. et Or. 2. In ed., ἀπeliaθόμεθα.

(79) Ἐξέστημεν. « Prævaricati sumus. »

(80) Μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν. « Qua conversati sumus, in contrarium acti sumus. » Hæc ab interprete ommissa.

(81) Ἀντερίσει. Coisl. 2 et Jes., ἀντερίσει.

(82) Καὶ ἐὰν... συνέξει. Hæc desunt in Or. 2.

lum clausuris, quis aperiet? Si cataractas tuas solveris, quis cohibebit? Facile est in oculis tuis pauperem facere et ditare, mortificare et vivificare, percutere et sanare; tuaque voluntas, perfecta est actio. *Tu iratus es, et nos peccavimus* ⁸⁵, ait ex veteribus quidam, confitens. At jam tempus est, ut ego in contrarium dicam: Nos peccavimus, et tu iratus es. Idcirco vicinis nostris opprobrium facti sumus. Avertisti faciem tuam, et ignominia optleti sumus ⁸⁶. Verum quiesce, Domine, remitte, Domine, propitius esto, Domine: ne nos propter iniquitates nostras in perpetuum tradas; nec alios per supplicia nostra erudias, cum nos aliorum pœnis emendari liceat. Quorum scilicet? Gentium, quæ te non noverunt, et regnorum **309** quæ imperio tuo minime subjecta sunt. At nos populus tuus, Domine, et virga hæreditatis tuæ ⁸⁷. Proinde castiga nos, verum in mansuetudine, ac non in ira tua, ne paucissimos nos facias, et contemptissimos omnium qui habitant terram ⁸⁸.

XIII. His ego sermonibus misericordiam capto. Quod si holocaustis etiam aut sacrificiis iram ipsius placare liceret, ne his quidem pepercissem. Vos vero, ipsi quoque timidum sacerdotem imitemini. Ita facite, dilecti filii; ita, inquam, facite vos, quos divinæ increpationis et benignitatis socios et consortes habeo. In lacrymis animas vestras possidete, divinam iram sedate, vestra vitæ studia et instituta in melius commutantes. *Sanctificate jejunium, proclamate curationem*; quemadmodum vos mecum beatus Joel cohortatur ⁸⁹, *Congregate seniores, infantes ubera sugentes*, ætatem miserabilem, ac Dei misericordia imprimis dignam. Nec vero me fugit, quænam mihi quoque, Domini ministro, et vobis, qui eundem honorem consecuti estis, præcipiat; nimirum ut cum ciliciis templum ingrediamur, ac diu noctuque inter gradus et altare pectora tundamus, gestu ipso ac specie miserabiles, vocibus miserabiliores; tum nostra, tum populi causa, intente ac proluxe clamantes, non labori, non sermoni, non ullis aliis rebus parcentes, quibus Dei indignatio sedatur, dicentes: *Parce, Domine, populo tuo, ne des hæreditatem tuam in opprobrium* ⁹⁰, et quæ in ea oratione postea sequuntur; tantoque majorem afflictionis partem sentientes, quanto dignitate superiores sumus, nostro exemplo plebem ad compunctionem, improbæque vitæ correctionem, quam utique Dei lenitas virgæque suspensio comitatur, erudientes.

XIV. *Venite igitur omnes, o fratres, adoremus, et procidamus, et ploremus coram Domino, qui se-*

Α χίσαι καὶ πλουτῆσαι, ζωῶσαι καὶ θανατῶσαι, πατάξει καὶ ἰάσασθαι· καὶ τὸ θελῆσαι (85) σου, πράξις ἐστὶ συντελεσμένη. Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, λέγει τις τῶν πάλαι ἀνομολογούμενος. Ἐμοὶ δὲ καὶ τὸ ἐναντίον καιρὸς εἰπεῖν· Ἡμεῖς ἡμάρτομεν, καὶ σὺ ὠργίσθης· διὰ τοῦτο ἐγενήθημεν θνητοὶς τοῖς γείτοσιν ἡμῶν. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἀτιμίας ἐπλήσθημεν. Ἀλλὰ κόπασσον, Κύριε· ἄνες, Κύριε· Ἰλάσθητι, Κύριε· μὴ (84) παραδῶς (85) ἡμᾶς εἰς τέλος διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, μηδὲ διὰ τῶν ἡμετέρων παιδεύσεως ἄλλους μαστίγων, ἐνὸν ἡμᾶς διὰ τῆς ἐτέρων βασάνου σωφρονισθῆναι· τῶν τούτων; Ἐθνῶν τῶν οὐ (86) γινωσκόντων σε, καὶ βασιλευῶν, αἱ τῶ σῶ κράτει οὐχ ὑπετάγησαν. Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου, Κύριε, καὶ βάρβαρος κληρονομίας σου. Διὰ τοῦτο παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν χρηστότητι, καὶ μὴ ἐν τῷ (87) θυμῷ σου· ἵνα μὴ ὀλιγοστοὺς ἡμᾶς ποιήσης, καὶ παρά πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, ἐξουδένωμα (88).

Π'. Τούτοις ἐγὼ τοῖς λόγοις ἔλκω τὸν Ἐλεον· εἰ δὲ καὶ ὀλοκαυτώμασιν ἢ θυσίαις ἦν ἐξιλιάσασθαι περὶ τῆς ὀργῆς, οὐδὲ τούτων ἂν ἐφεισάμην. Ὑμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ μιμήσασθε δειλὸν ἱερέα· ναί, τέκνα ἀγαπητά, ναί, θείας κοινωνοὶ καὶ νοουθεσίας καὶ φιλανθρωπίας. Κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἐν δάκρυσι· στήσατε τὴν ὀργὴν, βελτιόνα ποιήσαντες τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. Ἀγιάσατε νηστειαί, κηρύξατε θεραπειά· ταῦθ' ὑμῖν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωὴλ ὁ μακάριος. *Συνυγάγετε πρεσβυτέρους, ῥήκια θηλάζοντα μαστούς*, ἡλικίαν ἔλεινην, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Οἶδα δὲ, ἃ κάμω τῷ λειτουργῷ Κυρίου καὶ ὑμῖν ἐντέλλεται (89), τοῖς τῆς αὐτῆς δόξης ἡξιωμένοις, εἰσελθεῖν ἐν σάκκοις (90), καὶ κόπτεσθαι νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνὰ μέσον (91) τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐλεεινοὺς τῷ στήματι, ἐλεεινοτέρους ταῖς φωναῖς, βοῶντας ἐκτενῶς ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, φειδομένους μηδενός, μὴ κόπου, μὴ βήματος, οἷς Θεὸς ἐξιλιάσκειται· Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, λέγοντας, καὶ μὴ ὄψις τῆς κληρονομίας σου εἰς θνητός, καὶ ὅσα ἐξῆς τῆς δεήσεως· τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῆς θλίψεως, ὅσον καὶ τῆς ἀξίας, δι' ἑαυτῶν παιδεύοντας τὸν λαὸν πρὸς κατάνυξιν, καὶ τῆς κακίας διόρθωσιν, καὶ τὴν ἐπομένην τούτοις τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἀνοχὴν τῆς μάστιγος.

ΙΔ'. Ἄεϋτε οὖν πάντες, ἀδελφοί, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν (92), καὶ κλαύσωμεν ἐν ἁγίῳ

⁸⁵ Isa. LXIV, 5. ⁸⁶ Psal. LXXVIII, 4. ⁸⁷ ibid. 6, 13.

(85) Τὸ θελῆσαι. Coisl. 1, τὸ θέλημα.

(84) Μή. Coisl. 1, Or. 2, καὶ μή.

(85) Παραδῶς. Coisl. 1, παραδῶξ.

(86) Οὐ. Or. 2, μή.

(87) Ἐν τῷ. Deest in Regg. a, c, et in Or. 2.

(88) Ἐξουδένωμα. Plures Regg. et Coisl. 1, ἐξουθένημα.

⁸⁹ Jer. x, 24, 25. ⁹⁰ Joel 1, 14. ⁹¹ Joel II, 17.

(89) Ἐντέλλεται. Reg. ph, ἐντέταται, « manda vit. » Mont., ἐντέταχται, « ordinavit, constituit. »

(90) Ἐν σάκκοις. Or. 2, ἐν σάκκῳ.

(91) Ἀνὰ μέσον. Reg. ph conjunctim, ἀναμέσον.

(92) Προσπέσωμεν. Coisl. 1, Or. 2, et Montac. addunt, αὐτῷ.

Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Στηνώμεθα κοινὸν πένθος, κατὰ τε ἡλικίας (93) καὶ γένῃ διαιρεθέντες. Ὑψώσωμεν τὴν φωνὴν τῆς ἰκεσίας (94)· ἀντὶ τῆς μισουμένης αὐτῷ κραυγῆς, ταύτην εἰς τὰ ὤτα Κυρίου Σαβαὼθ ἀνεπέγκωμεν (95)· Προφθάσωμεν αὐτοῦ τὴν ὄρηγν ἐν ἐξομολογήσει. Βουληθῶμεν αὐτὸν ἰδεῖν, ὡσπερ ὠργισμένον, οὕτω καὶ μετατιθέμενον. Τίς οἶδε, φησὶν, εἰ ἐπιστρέψει, καὶ μετανοήσει (96), καὶ ὑπολείψεται (97) εὐλόγησαν; Οἶδα τοῦτο σαφῶς ἐγὼ τῆς τοῦ Θεοῦ φελανθρωπίας ἐγγυητής. Καὶ ὁ παρὰ φύσιν ἐστὶν αὐτῷ, τῆς ὄρηγης ἀφείς, ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν χωρήσει, τὸν ἔλεον. Εἰς ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὑπ' ἡμῶν βιάζεται· πρὸς δὲ τοῦτο τὴν ὀρμὴν ἔχει. Καὶ εἰ πατάσσει βιαζόμενος, πῶς οὐκ ἀνήσει; (98) τῇ φύσει χρώμενος; Μόνον ἡμᾶς αὐτοὺς ἐλεήσωμεν, τοῖς δικαίοις τοῦ Πατρὸς (99) σπλαγγνοὺς ὄδον (1) ἀνοίξαντες. Σπειρωμεν ἐν δάκρυσιν, ἵν' ἐν ἀγαλλιάσει θερίσωμεν. Γενώμεθα Νινευῖται, μὴ Σοδομίται· θεραπεύσωμεν τὴν κακίαν, μὴ τῇ κακίᾳ συντελεσθῶμεν. Ἀκούσωμεν Ἰωνᾶ κηρύσσοντος, μὴ πυρὶ καὶ θείῳ κατακλυσθῶμεν. Κἂν ἐξέλθωμεν (2) Σόδομα, προσθῶμεν τῷ ὄρει, καταφύγωμεν εἰς Σηγῶρ (5), ἀνίσχοντι συνεισέλθωμεν (4) τῷ ἑλίῳ. Μὴ στῶμεν ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ· μὴ περιβλεψώμεθα (5), μὴ παγῶμεν εἰς στήλην ἄλδς, στήλην ὄντως ἀθάνατον, καὶ κατηγορίαν ψυχῆς εἰς κακίαν ἐπιστροφούσης.

IE'. Γινώμεν, ὅτι τὸ μὲν μηδὲν ἀμαρτεῖν (6), ὄντως ὑπὲρ ἀνθρώπων, καὶ μόνου Θεοῦ· ἐγὼ γὰρ περὶ ἀγγέλων τι λέγειν, μὴ δῶμεν καιρὸν τοῖς πάθεσι, καὶ θύραν (7) πονηραῖς ἀντιβρήσει· τὸ δὲ (8) ἀθεράπευτον, τῆς πονηρᾶς καὶ ἀντικειμένης ἐστὶ (9) φύσεως, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνης ἐνεργουμένων. Τὸ δὲ ἀμαρτάνοντας ἐπιστρέφειν, ἀνθρώπων μὲν, ἀλλ' ἐπιεικῶν, καὶ τῆς σωζομένης (10) μερίδος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χεῖρος ἐπισύρεται τι τῆς κακίας, καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος βριθεῖ· τὸν νοῦν ἀνω φερόμενον, ἢ ἀνω φέρεσθαι δεδημιουργημένον· ἀλλ' ἢ (11) εἰκὼν ἀνακαθαίρετω τὴν ἰλὴν, καὶ ἀνω τιθέτω (12) τὴν ὀμόζυγον σάρκα, τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφίζουσα. Καὶ (13) κρείττον μὲν, μῆτε δεθῆναι τοιαύτης καθάρσεως, μῆτε καθερθῆναι, τοῦ πρώτου μένοντος ἡμῖν ἀξιώματος,

⁹³ Psal. xciv, 6. ⁹⁴ ibid. 7. ⁹⁵ Joel II, 14. ⁹⁶ Psal. cxxv, 5. ⁹⁷ Gen. xix, 17, 23.

(93) Κατὰ τε ἡλικίας. Regg. a, bm, ph, Pass., D ἡλικίαν. Deest τε in nonnullis.

(94) Ἰκεσία. Or. 2, et alii, ἰκετεία.

(95) Ἀνεπέγκωμεν. Reg. a, εἰσενέγκωμε

(96) Ἐπιστρέψει, καὶ μετανοήσει. Jes., ἐπιστρέψῃ, καὶ μετανοήσῃ.

(97) Ὑπολείψεται. Reg. ph, ὑπολείψεται. Pa. s., ὑπολείπεται. Montac., ὑπολίπεται [f. ὑπολίπεται]. Coisl. 1, aliique nonnulli, ὑπολείψεται ὀπίσω αὐτοῦ.

(98) Πῶς οὐκ ἀνήσει, etc. Billius : « Quid afferri potest, quin boni natura utens, indulgentem se nobis præbiturus sit? »

(99) Τοῦ Πατρὸς. Or. 2, τοῦ Θεοῦ, « Dei. »

(1) Ὀδόν. Or. 2, θύραν, « januam. »

(2) Ἐξέλθωμεν. Sic Regg. bm, Or. 2, Pass. In ed., ἐξέλημεν.

(3) Σηγῶρ. Duo Regg. et Or. 2, Σηγῶρ.

(4) Συνεισέλθωμεν. Or. 2, συνανέλθωμεν.

cit nos⁹⁴. Pro ætatum ac generum ratione distincti, supplicationis vocem attollamus; pro invisio ipsi clamore-hunc ad aures Domini Sabæoth evenhamus : *Iram illius in confessione præoccupemus*⁹⁵ : ipsum denique, ut iratum, ita etiam mutatum et sedatum intueri velimus. *Quis scit, inquit, ille, an convertetur, et pœnitentia ducetur, ac benedictionem relinquet?* Ego vero id plane scio, ego divinæ misericordiæ sponsor. Nam certe missa facta ira, quæ ipsius naturæ repugnat, ad misericordiam, quæ ipsius naturæ consentanea **310** est, se conferet. Ad illud enim a nobis vi adigitur, ad hoc autem suapte natura fertur. Quod si vi ad id adactus percussit, quomodo propensionem secutus non remittet⁹⁶? Tantum nos ipsos commisereamur, piis Patris visceribus viam aperientes. In lacrymis seminemus, ut in exultatione metamus⁹⁷. Niniuitas imitemur, non Sodomitas. Improbis medicinam adhibeamus, ne cum improbitate consumamur. Jonam concionantem audiamus, ne igne et sulphure velut aquis obruamur. Quod si e Sodomis excesserimus, ad montem ascendamus, ad oppidum Segor confugiamus, ad solis ortum illuc ingrediamur⁹⁸. Ne in ulla vicinæ regionis parte pedem figamus; ne circumspiciamus, ne alioqui in salis columnam crescamos, columnam, inquam, vere immortalem, animæque in vitium relabentis accusatricem.

XV. Illud cognitum habeamus, quod omni vitio carere, vere hominis modulum excedit, soliusque **D**. est. Nihil enim de angelis dico, ne vitiosis afflictionibus occasionem demus, atque improbis conditionibus januam aperiamus. Perdite autem et incurabiliter ægrotare, pravæ illius et adversariæ naturæ est, atque eorum, qui ab ea affantur. At vero post peccatum ad meliorem mentem redire, hominum esse, verum proborum, et qui ex ea classe sint, quæ salutem consequitur. Nam etsi pulvis hic improbitatis aliquid secum trahit, ac terrenum hoc tabernaculum mentem sursum tendentem, aut certe ad hoc creatam, ut sursum tendat, deprimit : at imago tamen limum repurget, ac sociali jugo conjunctam carnem, rationis pen-

(5) Περιβλεψώμεθα. Coisl. 1 addit, εἰς τα ὀπίσω. Comb., εἰς τοῦπίσω.

(6) Μηδὲν ἀμαρτεῖν, etc. « Solius Dei est non peccare. » Solon, apud Demosth. or. *De corona*, ait : Μηδὲν ἀμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν, καὶ πάντα κατορθοῦν « Deorum est nihil peccare, et omnia præclare agere. » Deest ὄντως in Reg. ph.

(7) Θύραν. Billius : « fenestram. » Combef. addit, ἀνοίξωμεν, « ostium aperiamus. » Ruf., « aditum reseramus. »

(8) Τὸ δὲ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2. In ed., τὸ μὲν.

(9) Ἐστὶ. Sic Or. 2 et Comb. Deest in ed.

(10) Σωζομένης. Coisl. 1, σωζομένων.

(11) Ἡ. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in ed.

(12) Ἄνω τιθέτω. Montac. ἀνατίθετω.

(13) Κουφίζουσα. Kal. In quibusdam, κουφίζομένην. Deest καὶ in Or. 2.

nis sublevatam, in sublimi collocet. Melius quidem nobiscum ageretur, si nec hujusmodi purgatione opus haberemus, nec omnino purgati fuisset, integra videlicet atque incolumi nobis manente dignitate illa, ad quam etiam per hujusce vitæ disciplinam properamus; nec per anarum peccati gustum a vitæ ligno excidisset. At illud item melius ac præstantius est, ut, cum peccamus, in nos **311** animadvertatur, quam ut labentes minime castigemur. Quem enim amat Dominus, castigat⁶⁰, paternæque benevolentiae argumentum est increpatio: contra omnis anima, quæ admonitionis et castigationis experta est, incurabilis manet. Quocirca non grave est plagis affici, sed plaga meliorem non fieri gravissimum et acerbissimum est. Atque eo nomine propheta quidam de duro illo ac corde incircumciso Israele verba faciens, ita loquebatur: *Domine, percussisti eos, et non doluerunt: corripuisti eos, et tenuerunt accipere disciplinam*⁶¹; ac rursus, *Et populus non est conversus, quoad percussus est*⁶²; et alio loco, *Quare aversus est populus meus aversione prava*⁶³, ob quam prorsus obteretur et exstinguetur?

XVI. Horrendum est, fratres, in Dei viventis manus incidere⁶⁴. Horrendus vultus Domini super facientes mala⁶⁵, vitiumque funditus evertens ac delens. Horrenda auris Domini, Abelis vocem⁶⁶ etiam per tacitum cruorem sentiens. Horrendi pedes, improbitatem cursu assequentes. Horrenda universi orbis impletio, ita ut nemini usquam Dei commotionem effugere liceat⁶⁷; non si in cælum avolaverit, non si in infernum se contulerit, non si ad orientem profugerit, non si in profundis et extremos maris sinus sese abdidit⁶⁸. Quin etiam ante me Nahum ille Elcesæus Ninivitarum onus prædicans⁶⁹, zeloten Deum, et Dominum cum furore adversarios suos ulciscentem, tantamque severitatis magnitudinem adhibentem perhorrescit, ut ne secundam quidem adversus sceleratos ultionem sibi reliquam faciat. Nam cum Isaiam audio Sodomorum populo ac Gomorrhæ principibus munitantem, et dicentem: *Utiquid ultra percutiemini, addentes prævaricationem*⁷⁰? minimum abest, quin toto corpore contremiscam, lacrymisque perfundar. Sceleris, inquit, accessioni nulla jam pœnæ accessio excogitari potest: ita per omnia grassati estis, atque omne plagarum genus exhaustis, novam subinde pœnam per improbitatem vestram accersentes. *Non est vulnus, non livor, non plaga tumens: toto corpore, inquit, sua est plaga, prorsusque incurabilis. Non enim malagma imponere est, non oleum, non alligaturam*⁷¹. Ac, quæ deinceps in ea comminatione sequuntur, prætereo, ne præsentis plaga vobis acerbior existam.

A εἰς δὲ καὶ σπεύδομεν ἐκ τῆς ἐνταῦθα (14) παιδαγωγίας, μηδὲ (15) τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐκπεσεῖν τῆς πικρᾶς γεύσεως τῆς ἁμαρτίας· κρείσσον δὲ, τοῦ μὴ (16) παιδεύεσθαι πταίοντας, τὸ ἁμαρτάνοντας ἐπιτρέψασθαι. Ὅν μὲν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, καὶ πατριχὸν τὸ τῆς ἐπιτιμῆσεως ψυχὴ δὲ πᾶσα ἀνουθέτητος, ἀθεράπευτος. Οὐχοῦν οὐ πληγῆν χαλεπὴν, ἀλλὰ μὴ σφρονισθῆναι (17) τῇ πληγῇ χαλεπώτερον. Φησὶ τις τῶν προφητῶν, περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπεριτμήτου τὴν καρδίαν Κύριε, ἐμαστίλωσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἐπόνεσαν ἐπαίδευσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δεξασθαι παιδεῖαν· καὶ πάλιν, Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἐπιστρέψθη (18), ἕως ἐπληγῆ καὶ, Τί (19) ὅτι ἀπιστρέψθη ὁ λαὸς μου ἀπιστροφῆν ποτηρῶν, ἐξ ἧς τέλειον συντριβῆσεται, καὶ καταφθαρήσεται;

B δῆσεται, καὶ καταφθαρήσεται; Domine, percussisti eos, et non doluerunt: corripuisti eos, et tenuerunt accipere disciplinam⁶¹; ac rursus, Et populus non est conversus, quoad percussus est⁶²; et alio loco, Quare aversus est populus meus aversione prava⁶³, ob quam prorsus obteretur et exstinguetur?

ΙΖ'. Φοβερὸν μὲν οὖν, ἀδελφοί, τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· φοβερὸν δὲ τὸ πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, καὶ πικρωθερίαν τὴν κακίαν ἐξαφανίζον· φοβερά (20) δὲ ἀκοὴ Θεοῦ, καὶ τῆς Ἄβελ φωνῆς αἰσθανομένη διὰ τοῦ σιγῶντος αἵματος· φοβεροὶ δὲ πόδες πονηρίαν καταλαμβάνοντες· φοβερά δὲ τοῦ παντὸς πλήρωσις (21), ὡς μὴ εἶναι μηδαμῶς φυγεῖν Θεοῦ κίνησιν, μὴ εἰς οὐρανὸν ἀναπτέαντα, μὴ εἰς ἕδου χωρήσαντα, μὴ πρὸς (22) ἀνατολὰς ἀποδράντα, μὴ θαλάσσης ἐναποκρυθέντα βυθοῖς ἢ πέρασιν. Φοβεῖται δὲ πρὸ ἐμοῦ καὶ Ναοῦμ ὁ Ἐλκεσαῖος, ἐν οἷς τὸ κατὰ Νινευὶ (23) λῆμμα δημοσιεύει, τὸν ζηλωτὴν Θεὸν, καὶ ἐκδικοῦντα Κύριον μετὰ θυμοῦ τοὺς ὑπεκαντίους, καὶ τοσαύτῃ χρώμενον ἀποτομίας περιουσίᾳ, ὡς μὴδὲ δευτέραν ὑπολείπεσθαι κατὰ τῶν πονηρῶν ἐκδίκησιν. Ἡσαίου μὲν γὰρ ὅταν ἀκούσω, τῷ λαῷ Σοδόμων καὶ τοῖς ἄρχουσιν Γομόρρας ἀπειλοῦντος, καὶ λέγοντος· Τί ἐστὶ πληγῆτε (24), προστιθέντες ἀνομίαν; μικροῦ καὶ φρικῆς πληροῦμαι, καὶ συγχέομαι δάκρυσιν. Οὐκ ἐστὶ, φησὶ, τῇ προσθήκῃ τῆς ἁμαρτίας ἀπροσθήκην πληγῆς ἐξευρεῖν· οὕτω πάντα διεξελθῆθατε, καὶ πᾶν εἶδος πληγῆς ἐκενώσατε, αἰετὶναι καὶ νεκρῶν διὰ τῆς κακίας τῆς (25) ἐαυτῶν προκαλοῦμενοι. Οὐκ ἐστὶ τραῦμα, οὐδὲ μάλωψ, οὔτε πληγῆ φλεγμαίνουσα· ὀλοσώματος, φησὶν, ἢ πληγῆ, ἀλλὰ καὶ ἀθεράπευτος. Οὐ γὰρ ἐστὶ μάλωψ ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταθέσους. Καὶ παρήμι τὰ ἐξῆς τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μὴ τῆς παρουσίας ὑμῶν (26) πληγῆς βαρύτερος γένωμα

⁶⁰ Prov. iii, 12. ⁶¹ Jer. v, 3. ⁶² Isa. ix, 13. ⁶³ Jer. viii, 5. ⁶⁴ Hebr. x, 31. ⁶⁵ Psal. lxxiii, 17. ⁶⁶ Gen. iv, 10. ⁶⁷ Jer. xxiii, 24. ⁶⁸ Psal. cxxxviii, 7 sqq. ⁶⁹ Nahum i, 1. ⁷⁰ Isa. i, 5. ⁷¹ Isa. i, 6.

(14) Ἐνταῦθα. Coisl. 1 et Or. 2, ἐντεῦθεν.
(15) Μηδὲ. Reg. bm, μήτε.
(16) Μή. Deest in Or. 2.
(17) Σφρονισθῆναι. Regg. bm, ph, Montac., σφρονίζεσθαι.
(18) Ἐπιστρέψθη. In quibusdam, ἀπιστρέψθη.
(19) Τί. Deest in Reg. a, et Or. 2.
(20) Φοβερά. Pass., φοβερόν.
(21) Παντὸς πλήρωσις. Coisl. 2, alique nonnulli,

παντὸς κόσμου συμπλήρωσις.
(22) Πρὸς. Or. 2, εἰς.
(23) Νινευί. Reg. ph, Νινευή.
(24) Πληγῆτε. Sic Regg. a, c, ph, Jes. In ed., πληγῆ τε.
(25) Τῆς. Sic plures Regg. et Or. 2. Deest in ed.
(26) Παρούσης ὑμῶν, etc. Sic Regg. a, c, bw,

12. Πλὴν ἐπιγῶμεν τοῦ κακοῦ τὴν ὑπόθεσιν. Πόθεν ἐξηράνθησαν γεωργίαι (27), ἠσχύθησαν ἀποθήκαι, καὶ νομὴ ποιμνίων ἐξέλιπεν, ὠλιγώθη (28) τὰ ὄρεα τῆς γῆς, οὐκ ἐπλήσθη τὰ πεδία πύκνους, ἀλλὰ κτηφείας· οὐκ ἐπλήθυνον αἱ κοιλάδες σίτον, ἀλλ' ἐκιάσθησαν· οὐκ ἐστάλαξε (29) τὰ ὄρη γλυκασμῶν, ὡς ὑπερον τοῖς δικαίοις, ἀλλ' ἀπεκοσμήθη καὶ ἠτιμάσθη, καὶ τὴν Γελβοὺ καταράν ἐκ τῶν ἐναντίων ἰδέσθαι; Γέγονεν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσα ἡ γῆ, πρὶν κομηθῆναι τοῖς ἐαυτῆς κάλλεσιν. Ἐπισκοπέω μὲν τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν, ἀλλ' ἐπισκοπήν κτηφῶν καὶ μέθην ὀλέθριον. Φεῦ τοῦ θεάματος! ἐν καλῆμ τὰ τῆς εὐφορίας ἡμῖν, καὶ μικροῖς λευψάνοις ἡ σπορὰ γρωρίζεται, καὶ μόλις ἀπαρχὰς Κυρίῳ τὸ θέρος ἡμῶν καρποφορεῖ, μηδὲ μᾶλλον (30) ἡ δράγματι καταλαμβανόμενον. Τοιοῦτος ὁ πλοῦτος τῶν ἀπῶν, τοιαῦτα τὰ τῶν κακῶς σπειρόντων γεωργία· ἐπιδέξαι, ὡς ἡ παλαιὰ κατάρρα, πλείονα, καὶ εἰσενεγκεῖν ὀλίγα· σπείραι, καὶ μὴ ἀμῆσαι· φυτεῦσαι, καὶ μὴ ἐκθλίψαι· οὐ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, κηῖται κεράμιον ἕν· καὶ παρ' ἄλλοις ἀκούουσιν τὴν εὐκαρπῆαν, αὐτοὺς ἐνδεῖα (31) πιεζομένους. Πόθεν ταῦτα, καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ θρασύματος; Μὴ ἀναμεικνόμεν ὑπ' ἄλλων ἐλεγχθῆναι· ἡμῶν αὐτῶν ἐξετασταὶ γενώμεθα. Μέγα κακίας φάρμακον, καὶ ὁμολογία, καὶ φυγὴ τοῦ πταίσματος. Ἐγὼ πρῶτος, ὡς περ ἀνήγγελα (32) τῷ λαῷ μου ἐνωθεν, καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ ἔργον πεπλήρωκα. (33) (οὐ γὰρ ἐκρυψα τὴν ἐρχομένην βομφαλίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων περιποιησώμαι)· οὕτως ἀναγγεῶν καὶ τοῦ λαοῦ μου τὴν ἀπειθειαν, ἐμαυτοῦ τὰ ἐκείνου ποιοῦμενος· εἰ πως ἂν οὕτω τύχοιμι· τινος φιλανθρωπίας καὶ ἀναψύξεως.

pro meis ducens. Sic enim fortasse futurum est, consequar.

13. Ὁ μὲν τις ἡμῶν ἐξέθλιψε (34) πένητα, καὶ μέλαν γῆς παρεσπάσατο, καὶ ὄριον ὑπερέβη κακῶς, ἡ κλέψας, ἡ τυραννήσας, καὶ συνῆψεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τι τοῦ πλησίον ἀφέλῃται· καὶ μηδένα ἔχειν ἐφιλονεικήσῃ γείτονα, ὡς μόνος οἰκῆσεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ τόκοις καὶ πλεονασμοῖς τὴν γῆν ἐμίανε (35), καὶ συνάγων ὄθεν οὐκ ἐσπαίρει, καὶ θερίζων ὅπου μὴ διεσκόρπισε· γεωργῶν οὐ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν τῶν δεομένων. Ὁ δὲ ἀπαρχὰς ἄλωνος καὶ ληνοῦ τὸν πάντα δεδωκῶτα Θεὸν ἀπεστέρησε, καὶ γέγονεν ἀχάριστος τε ὁμοῦ καὶ ἀνόητος· οὐτε ὑπὲρ ὧν ἔσχεν εὐχαριστήσας, οὐτε τὸ μέλλον (36), εἰ μὴ τι ἄλλο, διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης

A 312 XVII. Sed tamen hujus calamitatis causam agnoscamus. Cur segetes exaruerunt, horrea confusa sunt, pascua ovium defecerunt, extenuata sunt speciosa terræ, campi non pinguedine, sed mœrore perfusi sunt; valles non frumento abundarunt, sed deploratæ sunt; montes nobis, quemadmodum postea justis viris, dulcedinem non stillarunt, sed ornatum suum exuerunt, ignominiaque affecti sunt, ac montium Gelboe maledictionem contrario modo acceperunt? Facta est universa terra ut a principio, cum nondum pulchritudine sua exornata esset. Visitasti terram, et inebriasti eam?; sed visitatione mala, et pestifera ebriitate. Proh triste spectaculum! in culmo fertilitas nobis est, et sementis ex parvis reliquiis agnoscitur, ac vix primitias Domino messis nostra edit, atque ex mensibus potius quam ex manipulis percipitur. Tales impiorum divitiæ sunt, tales male seminandi messes: nimirum, juxta veterem maledictionem, respicere ad multa, et pauca inferre?; seminare, et non metere; plantare, et non exprimere?; ubi decem juga boum operantur, lagunculam unam facere?; atque apud alios frugum ubertatem audire, cum interim ipsi rerum penuria premanur. Unde hæc tandem, et quæ nobis hujusce calamitatis causa est? Ne exspectemus, ut ab aliis coarguamur: ipsimet in nos inquiramus. Magna vitii medicina est confessio, et peccati fuga. Primus ego, sicut populo meo ante denuntiavi, ac speculatoris munere functus sum. Non enim venientem gladium celavi?; ut et meam ipsius, et eorum qui audiunt, animas elucrerer. Sic nunc quoque populi mei inobedientiam exponam, peccata illius, ut misericordiam aliquam et ærumnæ levationem

XVIII. Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleque, vel per fraudem, vel per vim, terminum transgressus est, et domum ad domum conjunxit, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet: ac vicinum nullum habere studuit, perinde ac solus habitaturus in terra. Alius usuris et sænoribus terram contaminavit, colligens ubi non seminat, ac metens ubi non sparserat; non ex terra cultu, sed ex pauperum inopia et penuria, commoda sua 313 comparans. Alius aræ ac torcularis primitiis Deum, qui omnia donaverat, fraudavit, simulque, et ingratum et dementem se præbuit; ut qui, nec pro iis, quæ ha-

71 II Reg. i, 21. 72 Psal. Lxiv, 10. 73 Agg. i, 9.

74 Soph. i, 13. 75 Isa. v, 10. 76 Ezech. xxxiii, 3.

ph, etc. In ed., παρούσης πληγῆς βαρύτερος ὑμῖν γένωμαι.

(27) Γεωργίαι. Reg. a, ἀγροί. Reg. bm, γεωργοί.

(28) Ὀλιγώθη. Duo Colb., ὠλιγώθησαν.

(29) Ἐστάλαξε. Regg. a, c, ἐστάλαξαν.

(30) Μηδὲ μᾶλλον, etc. = Ex mensibus potius, etc.; id est, = non ex manipulorum acervis, sed ex mensium ratione, messis dignosci potest.

(31) Τὴν εὐκαρπῆαν, αὐτοῦς ἐνδεῖα. Coisl. i, 4, τὰ

τῆς εὐκαρπῆας αὐτοῦς ἐνδεῖα.

(32) Ἀνήγγελα. Reg. a, ἀπήγγελα.

(33) Πεπλήρωκα. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἐπλήρωσα.

(34) Ἐξέθλιψε. = Affixit, vexavit.

(35) Ἐμίανε. Sequitur in ed. καί, quod codicum auctoritate deleuimus.

(36) Τὸ μέλλον. In Coisl. i sequitur, ὅπως ἀσφαλῶς ἐξῆ φροντίσας, καὶ εἰ, etc., = nec postea cogitavit quomodo secure possideret.

buit, gratias egerit; nec, si nihil aliud, futurum certe, per probi et grati animi officium, sibi ipsi procurarit. Alius nec viduam nec orphanum miseratus est, nec panem et exiguum alimentum pauperi, vel Christo potius, qui per illos etiam parce nutritos alitur, impertit; et quidem cum multa fortasse habeat, ac præter spem (nam hoc demum iniquissimum est), atque in multis horreis angustia laboret, eaque partim impleat, partim evertat, ut ad futuros fructus condendos ampliora exstruat, illud ignorans fore, ut priusquam spei suæ compos fiat, morte abripiatur, rationemque reddendam habeat, tum opum quibus hic abundavit, tum earum rerum quas animo et cogitatione sibi fluxit, ut qui aliena bona male administrarit. Alius viam humilium declinavit⁷⁷, et justum injustis rationibus circumvenit⁷⁸. Alius corripientem in portis odio habuit, ac sanctum sermonem abominatus est⁷⁹. Alius reti suo multa colligenti immolavit⁸⁰, ac pauperis prædam domi habens, aut Dei memoriam ex animo ejecit, aut certo illius male recordatus est, dicens: Benedictus Dominus, quoniam divites facti sumus⁸¹; et iniquitatem suspicatus est, velut opes illas ipsius beneficio possideret, a quo pena afficietur. Ob hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiae⁸². Ob hæc, vel clauditur cælum, vel male aperitur; eoque magis, si, ne percussi quidem, resipiscamus, atque ad eum, qui natura sua e vicino est, accedamus.

XIX. Quid ad hæc dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque neque ut Joseph Ægyptiorum facultates⁸³ majoris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere, quemadmodum etiam, et famem prospicere, et eminus ei obsistere), sed, ut iniqui et conscelerati, popularium nostrorum opes acquiramus, qui dicimus: *Quando transibit mensis, ut vendamus; et Sabbata, ut araria recludamus*⁸⁴? qñi duplicibus mensuris et stateris justitiam corrumpimus⁸⁵, ac plumbeam iniquitatis mensuram in nos ipsos inclinamus⁸⁶? Quid ad **314** hæc dicemus, qui nullum augendum opum finem novimus; qui aurum et argentum, non secus atque illi olim Baal et Astarten, et execrandum illum Chamos⁸⁷ adoramus; qui lapidum luxus et splendores consecramur, vestesque

πραγματευσάμενος. Ὁ δὲ χήραν καὶ ὀρφανὸν οὐκ ἠλέησεν, οὐδὲ μετέδωκεν ἄρτου καὶ τροφῆς ὀλίγης τῷ δεομένῳ, μᾶλλον δὲ Χριστῷ τῷ τρεφομένῳ (57) διὰ τῶν καὶ μικρῶς τρεφομένων· ὁ τὰ πολλὰ ἔχων ἰσως, καὶ παρ' ἐλπίδα, (τοῦτο γὰρ ἦδη τὸ ἀδικώτατον.) καὶ ταῖς πολλαῖς ἀποθήκαις στενοχωρούμενος, καὶ τὰς μὲν πληρῶν, τὰς δὲ καθαιρῶν, ἵνα τοῖς μέλλουσι καρποῖς οἰκοδομήσῃ μείζονας, ἀγνοῶν, ὅτι τῶν ἐλπίδων προαναπαύζεται, καὶ λόγον ὑπέξει τῆς ἐνταῦθα εὐπορίας (38) καὶ τῆς (39) φαντασίας, κακῶς οἰκονομῶς ἀγαθῶν ἀλλοτριῶν γενόμενος. Ὁ δὲ ὀδὸν ταπεινῶν ἐξέκλινε, καὶ ἐπλαγίασεν ἐν ἀδίκῳ δικαίῳ. Ὁ δὲ ἐμίσησεν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὅσον ἐβδελύξατο. Ὁ δὲ ἔθυσσε τῇ ἑαυτοῦ σαγήνῃ πολλὰ συναγούση (40), καὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ἔχων, ἢ οὐκ ἐμνήσθη Θεοῦ, ἢ κακῶς ἐμνήσθη, Ἐβλογητὴς Κύριος, εἰπὼν, ὅτι πεπλουτήκαμεν καὶ ὑπέλαθεν (41) ἀνομίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ ταῦτα ἔχων, ἐξ οὗ κολασθήσεται. Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς (42) τῆς ἀπειθείας διὰ ταῦτα, ἢ κλείσται οὐρανὸς, ἢ κακῶς ἀνοίγεται: καὶ πολλῶν μᾶλλον, εἰ μὴδὲ πληγέντες ἐπιστρέφομεθα, καὶ τῷ ἐγγίζοντι φωστῶς πλησιάζομεν.

10'. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ (43) σιτώναι, καὶ σιτοκάπηλοι, καὶ τηροῦντες τὰς τῶν καιρῶν δυσκολίας, ἵν' εὐπορήσωμεν, καὶ ταῖς ἀλλοτριαῖς (44) συμφοραῖς ἐντροφῆσωμεν, καὶ κτησώμεθα, μὴ ὡς Ἰωσήφ τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐπ' οἰκονομαμεῖζον (ἔκεινος γὰρ ἦδει καὶ συναγαγεῖν τὰ σιτοδοτῆσαι καλῶς, ὡσπερ καὶ προγινώων τὸν λιμὸν, καὶ στήναι πρὸς αὐτὸν πόρρωθεν (45), ἀλλ' ὡς παράνομοι τὰ τῶν ὁμοφύλων, οἱ λέγοντες: *Πότε διαλεύσεται ὁ μῆν, καὶ ἐμπωλήσομεν* [46])· καὶ τὰ *Σάββατα, καὶ ἀνοίξομεν θησαυροῦς*; οἱ τοῖς δισσοῖς μέτροις καὶ σταθμοῖς τὸ δίκαιον διαφθείροντες, καὶ τὸ μοιθδοῦν (47) μέτρον τῆς ἀνομίας ἐφ' ἑαυτοὺς κλίνοντες; Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ μὴδὲν πέρας (48) εἰδότες κτήσεως· οἱ προσκυνοῦντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρον, ὡσπερ τὴν Βάαλ οἱ πάλαι, καὶ τὴν Ἀστάρτην, καὶ τὸ Χαμῶς βδέλυγμα· οἱ περιέποντες τῶν λίθων τὰς πολυτελείας καὶ διαυγείας, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὴν μαλακίαν τε καὶ περιβρέουσιν, σιτῶν δαπάνην, καὶ ληστῶν,

⁷⁷ Amos II, 7. ⁷⁸ Isa. XIX, 21. ⁷⁹ Amos V, 10. ⁸⁰ Habac. I, 15. ⁸¹ Zach. XI, 5. ⁸² Ephes. V, 6. ⁸³ Gen. XLII, 39 sqq. ⁸⁴ Amos VIII, 5. ⁸⁵ Deut. XXV, 15. ⁸⁶ Zach. V, 7. ⁸⁷ III Reg. XI, 33.

(37) *Τῷ τρεφομένῳ*, etc. Nonnulli Regg. et Coisl. I, τῷ καὶ διὰ τῶν μικρῶν τρεφομένῳ, « Christo qui ei per parvulos alitur. »

(38) *Εὐπορίας*. Reg. bm et Montac., εὐφορίας.

(39) *Τῆς*. Sic plures Regg. Deest in ed.

(40) *Συναγούση*. Plures Regg. et Or. 2, συναγαγούση.

(41) *Καὶ ὑπέλαθεν*, etc. Binus, « opesque ipsius beneficio se consecutum inique existimavit, a quo, » etc.

(42) *Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς*. Coisl. I ἐφ' ἡμᾶς τοὺς υἱοὺς, « super nos filios inobedientes. »

(43) *Οἱ*. Sic Regg. jhm, ph, Jes., Pass. In ed., εἰ.

(44) *Ἀλλοτριαῖς*. Or. 2, ἀλλοτριῶν.

(45) *Ὡσπερ... πόρρωθεν*. Sic Coisl. I, aliique codd. Hæc in Græcis ommissa, licet a Billio Latine reddita.

(46) *Ἐμπωλήσομεν*. Reg. ph, et Par., ἀπεμωλήσομεν. Bas., εὐπωλήσομεν.

(47) *Μοιθδοῦν*. Regg. bm, ph, et Bas., μοιθοῦν.

(48) *Μὴδὲν πέρας*. Idem scripsit Solon: Πλοῦτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κείτοις· « Nullus opum mortalibus fixus est limes. »

καὶ τυράννων, καὶ κλεπτῶν θησαυρίσματα· οἱ πλήθει ἄνδραπόδων καὶ τετραπόδων· οἱ τοῖς πεδίοις ἐμπλατυνόμενοι καὶ τοῖς ὄρεσι, καὶ τὰ μὲν ἔχοντες, τὰ δὲ προσλαμβάνοντες, τὰ δὲ μέλλοντες, κατὰ τὴν Σολομόντειον βδέλλαν ἐμπλησθῆναι μὴ δυναμένην, ὁμοίως ἕδη, καὶ γῆ, καὶ πυρὶ, καὶ ὕδατι, καὶ ζητούντες οἰκουμένην ἐτέραν εἰς κτήσιν, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ ὄροις καταμεμφόμενοι ὡς μικροτέροις ἢ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν καὶ ἀπληστίαν; Τί οἱ (49), οἱ τοῖς ὑψηλοῖς θρόνοις ἐγκαθεζόμενοι, καὶ τὴν ἀρχικὴν σκηνὴν αἰρόντες, καὶ τὴν ὄφρυν τῶν θεάτρων ὑψηλοτέραν, καὶ μὴ λογιζόμενοι τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν, καὶ τὸ ἀπρόσιτον ὕψος τῆς ἀληθινῆς βασιλείας, ἔν' ὡς ὁμοδούλων τῶν ὑπάρχοντων ἀρχαίων, οἱ τῆς Ἰσῆς δεόμενοι φιλανθρωπίαις; Σκόπει δὲ μοι καὶ τοὺς κατασπαταλῶντας ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, ὧν καλῶς ὁ θεὸς Ἀμὼς καθάπτεται, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χρωμένους, καὶ τῆ φωνῇ τῶν ὀργάνων ἐκικροτούντας, καὶ τῶν φευγόντων ὡς ἰσταμένων ἐξερτημένους· ἀλλὰ μὴ τῆ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ συναλγούντας τε καὶ συμπάσχοντας· δέον χρηστοὺς εἶναι τοῖς προεμπεισοῦσι, καὶ τῷ ἐλέφ κτάσθαι τὸν ἔλεον· ἀλλοῦζειν πέτρην, ὅτι πέπτωκε κέδρος, καὶ (50) νοθεύσθαι τῆ τῶν πλησίων πληγῇ, καὶ διὰ τῶν ἀλλοτρίων κακῶν τὰ οἰκτεῖα εὐ τίθεσθαι, τοσοῦτον πλεόν ἔχοντας τῶν προεπιληφθῶτων, ὅσον αὐτοὺς δι' ἐκείνων σωθῆναι (51), ἀλλὰ μὴ δι' αὐτῶν ἐτέροις σφραγισθῆναι.

aliena mala rebus suis probe consulere; ut qui ii, qui precesserunt, quod ipsi per alios salutem

K. Ταῦτα συμπιλοσόφῃσον ἡμῖν, ὧ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν τῷ μακρῷ (52) χρόνῳ συλλεξαμένη, ἐξ ἧς σοφία γίνεται. Τούτοις τὸν λαόν σου κατάρτισαι. Δίδαξον διαδρῦπτειν πεινώσι (53) τὸν ἄρτον, καὶ πτωχοῦς ἀστέγους συνάγειν (54), καὶ γυμνότητα περιστέλλειν, καὶ μὴ περιορᾶν τοὺς ἀπ' αἵματος· καὶ νῦν μάλιστα, ἐν' ἣ τὸ ἀγαθὸν ἡμῶν ἐκ τῆς χρείας, μὴ τοῦ περισσεύματος· ἢ μάλλον καρποφορίᾳ Θεοῦ εὐφραίνεται, ἢ πλήθει τῆς εἰσφορᾶς καὶ μεγέθει τῆς ἐπιδόσεως. Ἐπὶ τούτοις, καὶ πρὸ τούτων, γενοῦ μοι Μωσῆς, ἢ Φινεὲς σήμερον. Στήθι περὶ ἡμῶν (55), καὶ ἐξίλασαι· καὶ κοπασάτω ἡ θρασύς, εἴτε διὰ θυσίας πνευματικῆς (56), εἴτε δι' εὐχῆς· καὶ λογικῆς ἐντεύξεως (57). Ἐπίσχες τὴν ἔργην Κυρίου τῆ μεσιτεία (58)· στήσον τὴν ἀκολουθίαν τῆς μάστιγος. Οἶδεν αἰδεῖσθαι πατρός πολὺν ὑπὲρ τέκνων προσεύουσαν. Δεήθητι περὶ τῆς παρελθούσης κακίας· τὸ μάλλον ἐγγύρησαι. Προσάγαγε

Pro. xxx, 15. Amos vi, 4 sqq. Zach. xi, 2. Isa. lviii, 7. Exod. xxxii, 11. Psal. cv, 23, 30.

(49) *Δαι.* Regg. bm, ph
 (50) *Και.* Deest in Regg. a, c, bm, ph, et Or. 2.
 (51) *Σωθῆναι.* Billius: «consecuti sint.» Non recte: salutem enim non sunt consecuti, sed perniciem; nec ex aliorum pœnis eruditi sunt, ut mox exponit Gregorius.
 (52) *Μακρῷ.* Reg. bm, πολλῷ.
 (53) *Πεινώσι.* Sic Or. 2. In ed., πεινῶντι.
 (54) *Συνάγειν.* In quibusdam, συναγαγεῖν.
 (55) *Περὶ ἡμῶν.* Reg. c, μεθ' ἡμῶν.

A molles et diffuentes, quæ a lineis absumuntur, et prædonibus, ac tyrannis, furibusque reconduntur, qui ob servorum et quadrupedum greges insolescimus; qui in campis et montibus dilatamur, atque alia jam habemus, alia adjungimus, aliaque jam adepturi sumus, instar illius sanguisugæ, cujus meminit Salomon **, quæ expleri nequit, quemadmodum nec infernus, nec terra, nec ignis, nec aqua; novumque orbem, quem possideamus, quærimus, ac Dei terminis, ut insaturabili nostra cupiditate minoribus, succensemus? Quid vero illi, qui in sublimioribus thronis sedent, atque imperli scenam attollunt, ac supercilium theatris ipsis altius; nec Deum, qui super omnia est, nec inaccessible illud veri regni fastigium considerant, ut subditis, tanquam conservis, imperent, qui eadem benignitate opus habent? Jam eos quoque spectes velim, quos divinus Amos pulchre perstringit, qui in eburneis lectis lasciviant, pretiosissimisque unguentis perfunduntur, atque ad musicorum instrumentorum sonos applaudunt, rebusque fugientibus, ut firmis et stabilibus, addicti sunt; non autem ob Josephi contritionem, dolorem ac molestiam concipiunt **. Atqui oportebat, ut eos, qui priores in calamitatem inciderant, benignitate complecterentur, ac misericordia misericordiam sibi conciliarent: oportebat, inquam, abietem ululare, quia cecidit cedrus **, ac vicinorum plaga erudiri, atque per hoc utique nomine potiori conditione essent, quam

consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditi. XX. Hæc nobiscum philosophare, vir divine et sacrosancte, quippe longo temporis spatio ingentem rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti. His populum tuum instrue. Doce panem esurienti frangere **, et pauperes tecto carentes colligere, et nuditatem tegere, nec consanguineos despiciere; ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia: quo muere Deus, magis 315 quam multis oblationibus magnisque largitionibus, delectatur. Post hæc, imo ante hæc, esto mihi hodierno die Moyses et Phinees **. Sta pro nobis, et placa; et cœset quassatio **, sive per spirituale sacrificium, sive per orationem ac rationalem intercessionem. Domini iracundiam interventu tuo reprime; plagas deinceps sequentes comperi solet. Patris canitie pro filii obscantibus permoveri solet. Pro præterita improbitate ora; meliora in posterum de nobis pollicere. Offer populum ca-

(56) *Διὰ θυσίας πνευματικῆς.* «Per spirituale sacrificium.» Nicetas exponit per τὴν ἱερουργίαν, id est, «missæ sacrificium.»
 (57) *Λογικῆς ἐντεύξεως.* Sic passim Gregorius mulat quod Paulus, Rom. xii, 1, vocat λογικῆς λατρίας. Cæterum λογικῆ ἐντεύξεως videtur esse «oratio,» quæ fit verbo ac mente, «deprecatio, intercessio.»
 (58) *Τῆ μεσιτεία.* Sic Regg. a, c, Par., etc. In editis, μεσιτάτα.

lamitate ac metu purgatum. Corpoream alimoniam a pete; angelicam etiam e cœlo descendentem prius pete. Hoc si feceris, Deum nobis conciliabis, cœlum mitigabis, matutinam et serotinam pluviam reddes. *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum* : hæc, inquam, inferior, quotidianum; carnis autem nostræ terra, sempiternum, quem divinis horreis per te, et nos et munera nostra offerentem, imponemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in sæcula. Amen.

* Joel II, 23. ** Psal. LXXXIV, 13.

(59) Πληγῆ. Sic Regg. hm, ph, Coisl. 1, Or. 2, etc. Male in editis, πληγῆς.

(60) Θεός. Reg. ph, Θεῶ.

(61) Προσάγοντες. Nonnulli codices, προσάγοντες, « offerentes. »

λαδὸν πληγῆ (59) καὶ φόβῳ καθαθαυμένον. Αἰτῆσαι τὴν σωματικὴν τροφήν αἰτῆσαι πρὸς ταύτης καὶ τὴν ἀγγελικὴν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνουσαν. Ἄν τοῦτο ποιήσῃς, οἰκειώσεις Θεόν (60). ἡμερώσεις οὐρανόν, ἀποδώσεις νετὸν πρώϊμόν τε καὶ ὄψιμον. Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς, ἡ γὰρ γῆ, τὸν ἐφήμερον, καὶ ὁ χοῦς ἡμῶν, τὸν αἰώνιον, ὃν ταῖς θεαῖς ληνοῖς ἐναποθησόμεθα διὰ σοῦ, προσάγοντος (61) ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἡμέτερα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (62) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(62) Δόξα. Duo Regg. addunt, καὶ τὸ κράτος ἅμα Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, « cui gloria et potestas una cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. »

316 MONITUM IN ORATIONEM XVII.

I. Nazianzi habita est hæc oratio, circa finem anni 373. In cujus rei confirmationem, iisdem rationibus, quibus in præcedenti monito (63), utimur. Vivebat adhuc Gregorius senior, et Theologus noster episcopali jam unctione erat consecratus. Hanc orationem in duas veluti partes dividit orator. Prima pars ad Nazianzenos, secunda ad magistratus dirigitur. Quænam autem fuerit Nazianzenorum culpa, non satis in hac oratione declaratur. Conjicit Billius Nazianzenos, edicto quodam, aut tributorum et vectigalium gravitate offensos, signa quædam animorum ad seditionem spectantium dedisse. At verisimile est non ita grave fuisse Nazianzenorum crimen; alioquin multo acriorem ad eos habiturus fuisset orationem Gregorius, si non tantum in animo habuisset, sed etiam reipsa seditionem excitasset. In hac enim oratione neutiquam Nazianzenos increpat orator; sed eos blande consolatur, et ad patientiam revocat. Hortatur etiam ut Dei memores sint, si consolationem et delectationem in malis consequi velint; nec obliviscantur homines sæpe « a Deo per contraria erudiri (n. 4), » ac proinde Deo, sive benefaciat, sive corripiat, pari studio ac voluntate subjiciendos, neque Deo solum, sed iis etiam qui imperium in terra gerunt. Alia hujusmodi plurima, ac digna quæ legantur, Theologus ad populum Nazianzenum concionatur.

II. In secunda parte magistratus alloquitur, et præcipue præfectum; non quidem Julianum tributorum duntaxat exæquatorem, ut arbitratur Nicetas, sed alium totius provinciæ procuratorem, seu præfectum, utpote qui « a Deo gladium accepit (n. 9). » Hunc modis omnibus aggreditur Gregorius, ut ipsius iratum animum sedet ac leniat. « Vos quoque, » inquit (*ibid.*), « imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam præstantius ac perfectius... nec dubito (præfectum compellens) quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, utpote sacra sacri mei gregis ovis.... A Christo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris et terreas. Imago Dei es, Dei quoque imagini imperas.... Flectat te naturæ cognatio, » etc. His aliisque pluribus admonitum officii præfectum ad clementiam et mansuetudinem revocare conatur Gregorius. Deinde his etiam canitiem Patris, cleri reverentiam, imo ipsius Christi in carne dispensationem, et sacram mensam adjungens, mira arte hominem urget, ut lenitatem terrori admisceat, ut minas spe temperet, ut denique nihil, nec « tempus, » nec « princeps, » nec « majorum dignitatum spes » a misericordia et benignitate eum remoretur, ac detorqueat (n. 10).

(63) Monit. ad. or. xvi, n. 2.

ORATIO XVII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΖ

317 Ad cives Nazianzenos gravi timore percussos, B Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ (64) ἀγρωῶντας, καὶ τὸν ἀρχοντα ἀρριζόμενον.

I. Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus

A'. Τὴν κοιλίαν μου, τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ,

Alias et nunc 17. — Habita circa finem anni 373.

(64) Ναζιανζοῦ. Deest in Or. 2 et Par.

καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαιμάσσει (65), φησί που τῶν ἑαυτοῦ λόγων Ἰερემίας, ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος, ἀποκλαιόμενος (66) τὸν Ἰσραὴλ ἀπειθοῦντα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀλλοτριούμενος, κοιλίαν μὲν (67) τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὀνομάζων, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους. Οὕτω (68) γὰρ εὐρίσκω πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, εἴτε ὡς ἀπόκρυφον καὶ ἀόρατον (τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ψυχῆς καὶ γαστρὸς τὸ κρύπτεσθαι), εἴτε ὡς χωρητικὴν καὶ ἀναδοτικὴν, ἐν οὕτως εἶπω, τῶν ἐκ τοῦ λόγου τροφῶν· ἢ γὰρ ἐστὶν ἐν σώματι (69) τροφή, τοῦτο ἐν ψυχῇ λόγος. Αἰσθητήρια δὲ τάχα μὲν τὰ τῆς ψυχῆς κινήματα καὶ διανοήματα, καὶ τούτων μάλιστα, ὅσα ἐκ τῆς αἰσθησεως, οἷς ὁ δίκαιος σπαράσσεται, καὶ θερμαίνεται, καὶ ὀρμητικῶς ἔχει, καὶ οὐδὲ καθεκτός ἐστι διὰ τὴν ζέσιν τοῦ Πνεύματος· τοῦτο γὰρ τὸ μαιμάσσειν, ὅσον προθυμία τις θυμῷ σύγκρατος. Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἐστὶν ἃ λαμβάνοι τις αἰσθητηρίων (70), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ λήφεται· καὶ ὀφθαλμῶν, καὶ ὠτων, ὁ μόνον ἀγχομένων τοῖς χεῖροσι καὶ θεάμασι καὶ ἀκούσμασι, ἀλλὰ καὶ τὰ βελτίω ποθοῦντων καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι διὰ τὸ εὐσπλαγγνον. Πλὴν ὅπως ἂν νοητὰ ταῦτα, ὁ δίκαιος ἀγέει καὶ μαιμάσσει, καὶ οὐ μετρίως φέρει τὰ πάθη τοῦ Ἰσραὴλ, ὀποτέρας βούλει ταῦτα νοεῖν· εἴτε τὰ σωματικὰ, καὶ τοῦ σωματικῶς ἐρωμένου, εἴτε τὰ πνευματικὰ, καὶ τοῦ νοουμένου (71) πνευματικῶς. Ἐπεὶ καὶ πηγὴν δακρύων ὁ αὐτὸς προφήτης ἐπιζητεῖ, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιποθεῖ, καὶ ἔρημیان ἀσπάζεται, ἵνα κενώσῃ τὸ πολὺ τῆς λύπης, καὶ κουφισθῆ πως τῆς ἔνδον πληγῆς, καθ' ἥσυχίαν θρηνησας τὸν Ἰσραὴλ.

A cordis mei turbati sunt in me, ait quodam sermonum suorum loco Jeremias⁶⁵, prophetarum omnium ad commiserationem propensissimus, contumacem Israel, atque a Dei benignitate se avertentem deplorans, et suam quidem ipsius animam, juxta allegoriæ leges, ventrem nominans. Hoc enim sensu persæpe hanc vocem in Scripturis acceptam reperio; vel quod abdita sit, atque oculorum obtutum fugiat (id enim habet anima cum ventre commune), vel quod sermonis alimenta capiat, atque, ut sic loquar, digerat. Quod enim corpori cibus est, hoc in animo est sermo. Per sensus autem, fortasse impulsiones animæ, cogitationesque intelligit, easque potissimum, quæ a sensibus proficiunt, quibus justus percussitur et incalescit, atque impetu fertur, nec jam præ Spiritus æstu cohiberi potest; hoc enim verbum μαιμάσσειν promptitudinem quamdam iracundia permistam indicat. Quod si quis hæc ad ipsius etiam corporis sensus referat, a scopo non aberrabit: quandoquidem oculi et aures, non modo tristi visu et auditu discruciantur, verum etiam ob commiserationem lætica videre atque audire concupiscunt. Quocunque vero sensu hæc accipiantur, perspicuum est utique prophetam gravi dolore afflci, et incitari, atque Israelis calamitates molestissime ferre; sive corporeas illas intelligas, ejusque, qui corporeo modo cernitur, sive spirituales, ejusque, qui spirituali modo percipitur. Nam et alio loco lacrymarum fontem⁶⁷ idem propheta requirit, atque extremum quemdam recessum exoptat, solitudinemque amplectitur, ut posteaquam Israel em in silentio deploravit, ab interna plaga quodammodo levetur.

B Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, ὁ μικρὸν ἔμπροσθεν ἐπὶ τοῖς καθ' ἑαυτὸν δυσχεραίνων, *Τις δώσει μοι, φησί, πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς, καὶ καταστήσομαι, καὶ καταπαύσω;* Περιστερᾶς ἐπιζητεῖ πτέρυγας, εἴτε ὡς κουφοτέρας καὶ ταχυτέρας· τοιοῦτος γὰρ ἅπας δίκαιος· εἴτε ὡς τὸ Πνεῦμα σκιαγραφούσας (72), ἧ μόνω τὰ θειὰ φεύγομεν, ἐν ὧς πορρωτάτω γένηται ἀπὸ παρόντων (73) κακῶν. Εἴτα τὸ ἐν τοῖς στενοῖς φάρμακον, ἢ ἐλπίς· *Προσδεχόμενῃ, φησί, τὸν Θεὸν τὸν σώζοντά με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ καταγίδος.* Ὅπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ ποιῶν φαίνεται, τάχιστα τῷ λυποῦντι τὸ λαμὰ προστιθεῖς, καὶ ἀγαθὸν ἡμῖν παρέχων παλδευμα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῆς πρὸς τὰ θειὰ μεγαλοψυχίας· *Ἀπηγήρατο, φησί (74), κυροκλήθηνα ἢ ψυχῇ μου.* Ὅρᾶς ἀπὸ

C II. Consimilem in modum divinus etiam David haud paulo ante calamitates suas acerbè ferens: *Quis, inquit, mihi dabit pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam*⁶⁸? **318** Columbæ pennas expetit (vel quod leviores ac velociore sint, talis enim est quisquis justitiam colit, vel quod Spiritum adumbrent, cujus unius auxilio pericula fugimus), ut quam longissime se a præsentibus malis removeat. Sequitur deinde spes, in angustis rebus medicina: *Expectabam, inquit, Deum, qui salvum me fecit a pusillanimitate et tempestate*⁶⁹. Quod etiam ipsum alio loco facere perspicitur, ubi confestim dolori remedium adjungit, prombumque nobis, et verbo et opere, magnitudinis animi adversus res **D** graves et periculosas documentum præbet: *Renuit,*

⁶⁵ Jer. iv, 19. ⁶⁷ Jer. ix, 1. ⁶⁸ Psal. lrv, 7. ⁶⁹ ibid. 9.

(65) *Μαιμάσσει*. Schol.: φουεῖ, προθυμεῖ, πηδᾶ, χαλάζει, quæ sunt hujus vocis interpretationes.

(66) *Ἀποκλαιόμενος*. Regg. bm, hu, ἀποκλαιών.

(67) *Κοιλίαν μὲν*, etc. Billius: « Ventris quidem nomine suam ipsius animam intelligit. » Verba autem, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους, « juxta allegoriæ leges, » vel a Billio non reddita, vel a typo-grapho ommissa.

(68) *Οὕτω*. Reg. bm, τοῦτο.

(69) *Ἐν σώματι*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 2, etc. Deest ἐν in ed.

(70) *Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἐστὶν ἃ λαμβάνοι*

τις αἰσθητηρίων. Sic Regg. a, bm, tres Colb., Or. 2, Par., et Jes. In edit., εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν αἰσθητηρίων λαμβάνοι τις. Nonnulli, pro λαμβάνοι, habent, λαμβάνει.

(71) *Νοουμένου*. Reg. a, ὀρωμένου.

(72) *Σκιαγραφούσας*. Regius bm, σκιαγραφούσης.

(73) *Ἀπὸ παρόντων*. Deest ἀπὸ in Regg. a et bm. Alii, sublato ἀπὸ, habent, τῶν παρόντων [Billius].

(74) *Ἀπηγήρατο, φησί*. Sic plures Regg. et Colb., Or. 2, etc. Deest φησί in ed.

inquit, *consolari anima mea*¹. Audisne anxietatis et desperationis verba? Num quis te Davidis causa timor invasit, quasi incurabili morbo laboraret? Quid ais? Non admittis consolationem? Negas tibi solatii spem ullam superstitem esse? Nihilne tibi medebitur? Non sermo, non amicus, non propinquus, non monitor, non doloris socium se præbens, non res suas adversas exponens, non vetera commemorans, non præsentia cum illis comparans atque ostendens, quam multi homines etiam ex atrocioribus malis evaserint? Siccine projecta sunt, interierunt, concisa sunt omnia? Siccine spes omnis periit? Nec quidquam aliud superest, quam ut jacentes et supini finem expectemus? Hæc magnus ille David, qui alioqui in tribulationibus dilatatur²; qui, vel mortis umbra circumfusus³, Dei tamen ope obnixus, adversus eam exurgit. Quidnam igitur me facere par est, me parvum et imbecillum, me terrenum, nec tanta spiritus facultate præditum? David æstuat, neque habet quo se vertat, et quis salvus esse poterit? Quæ res mihi laboranti, vel subsidio, vel solatio futura est? Ad quem in angustias redactus fugiam? Tibi responsum præbet David, magnus ille medicus, ac malos etiam spiritus per Spiritum in ipso habitantem incantans⁴. Ad quem confugies ex me scire cupis, nec per te ipse intelligis? Quis est, qui languidas manus roborat, et genua dissoluta confirmat⁵, et per ignem ducit, et per aquam salutem affert? Nihil, inquit, instructa acie opus est, non armis, non sagittariis, non equitibus, non consultoribus, non amicis, non externo subsidio. Auxiliare copias in teipso habes, quæ, et tibi, et mihi, et cuivis in promptu sunt. Velle tantum oportet, animique impetum afferre. In propinquo est consolatio, in ore tuo, et in corde tuo. *Memor sui Dei*, inquit, *et delectatus sum*⁶. Quid memoria paratius? **319** Tu quoque memor esto, et delectare. O facilem medicinam! O celerem curandi rationem! O ingentem beneficii magnitudinem! Non modo animi imbecillitatem mœstitiamque sedat Dei recordatio, sed et delectationem parit.

III. Vis alia insuper divinæ erga humanum genus benevolentia testimonia producam? Si, inquit, *conversus ad Dominum ingemueris, tunc salvus eris*⁷. Videtisne quemadmodum salus cum gemitu conjuncta sit? Et adhuc te loquente dicet: *Ecce adsum*⁸; et loquetur animæ tuæ: *Salus tua ego sum*⁹. Nihil inter petitionem et impetrationem intercedit; non aurum, non argentum, non splendidæ et eximie gemmæ, non cætera quibus hominum mentes ad lenitatem et clementiam inflectuntur. Postquam dixit Sophonias, tanquam ex Dei irati et

διας ῥήματα (75) καὶ ἀπογνώσεως; Ἄρ' οὐκ ἔδειξας ὡς περὶ ἀθεραπεύτου τοῦ Δαβὶδ; Τί λέγεις; Οὐδέη παράκλησιν; ἀπελπίζεις παραμυθίαν; οὐδεὶς θεραπεύσει (76) σε; οὐ λόγος, οὐ φίλος, οὐ συγγενής, οὐ συμβουλεύων, οὐ συναλγών, οὐ τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγούμενος, οὐ τὰ ἀρχαῖα λέγων, οὐ τὰ νῦν παρτιθεῖς, ὅσοι καὶ ἀπὸ χαλεπωτέρων κακῶν διεσώθησαν; Ἐβρίπεται πάντα; οὐχεται; περικέκοπται; ἀπόλυλε πᾶσα ἐλπίς; κείσθαι δεῖ μόνον, τὸ τέλος ἐκδεχομένους; Ταῦτα ὁ μέγας Δαβὶδ, ὁ ἐν θλίψει πλατυνόμενος· ὁ καὶ σκιᾶς θανάτου κυκλοῦστος μετὰ τοῦ Θεοῦ κατεξανιστάμενος. Τί σὺν ἐγὼ πάθω, ὁ μικρὸς, ὁ ἀσθενής, ὁ γήϊνος, ὁ μὴ τοσοῦτος τῷ πνεύματι; Δαβὶδ ἰλιγγιᾷ, καὶ τίς σώζεται; Τίνα βοήθειαν εὐροίμι. (77) κακοπαθῶν, ἢ τίνα παράκλησιν; πρὸς τίνα καταφύγω στενωχωρούμενος; Ἀποκρίνεται σοι Δαβὶδ ὁ μέγας θεραπευτής, ὁ καὶ πνευμάτων πονηρῶν κατεπέδων διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Πρὸς τίνα καταφεύξῃ (78) παρ' ἐμοῦ βούλει μαθεῖν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπίστασαι; Τίς ὁ τὰς παρειμένας ἐνισχύων χεῖρας, καὶ γόνατα παραλελυμένα παρακαλῶν (79), καὶ διὰ πυρὸς ἄγων, καὶ σώζων δι' ὕδατος; Οὐδὲν δεῖ σοι παρατάξω, φησὶν, οὐχ ὄπλων, οὐ τοξοτῶν, οὐχ ἰππέων, οὐ συμβούλων, οὐ φίλων, οὐκ ἐπικουρίας τῆς ἔξωθεν. Ἔχεις ἐν σεαυτῷ τὴν συμμαχίαν, ἣν κατὰ καὶ πᾶς ὁ βουλούμενος. Θελῆσαι δεῖ μόνον, ὁρμησθαι μόνον. Ἐγγύς ἡ παράκλησις, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἐμνήσθη τὸ Θεοῦ, φησὶ, καὶ εὐφράνησθαι. Τί μνήμη εἰτοιμότερον; Μνήσθητι καὶ σὺ, καὶ εὐφράνησθαι. Ὁ τοῦ εὐπορίστου τῆς ἰατρικῆς! ὦ τοῦ τάχους τῆς θεραπείας! ὦ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς! Οὐ κοιμίζει μόνον ὀλιγοψυχίαν καὶ λυπηρὰ μνημονουθεὶς ὁ (80) Θεὸς, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνην ἐργάζεται.

Γ. Βούλει καὶ ἄλλων ἀκοῦσαι φιλανθρωπίας ῥημάτων; Ἐὰν ἐπιστραφῆς, φησὶ, πρὸς Κύριον (81) στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. Ὁρᾶτε τῶ στεναγμῷ τὴν σωτηρίαν συνεζευγμένην; Καὶ ἐτι λαλοῦντός σου, ἐρεῖ· Ἴδου πάρεμι· καὶ φέγγεται τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου ἐμὲ ἐγώ. Οὐδὲν μέσον τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἐπιτεύξεως· οὐ χρυσὸς, οὐκ ἄργυρος, οὐ λίθοι τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, οὐχ ὅσοις ἀνθρώποι κάμπτονται πρὸς τὸ ἡμερον. Ὅταν εἴπῃ (82) Σοφονίας, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ὠργισμένου καὶ χαλεπαίνοντος· Ἐξερρημώσω τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὸ πά-

¹ Psal. lxxvi, 3. ² Psal. iv, 2. ³ Psal. xxii, 4. ⁴ Isa. xxx, 15. ⁵ Isa. lvi, 9. ⁶ Psal. xxxiv, 3.

⁷ 1 Reg. xvi, 23. ⁸ Isa. xxxv, 3. ⁹ Psal. lxxvi, 4.

(75) Ῥήματα. Sic Reg. hu. Or. 2, Par., Jes., etc. Deest in ed.

(76) Θεραπεύσει. Reg. a, et tres Colb., θεραπεύσει.

(77) Εβροίμι. Reg. h, Colbert. 2, Orat. 2, εβρωίμι.

(78) Καταφεύξῃ. Sic Reg. a, et Coisl. 1. In ed. aliisque pluribus codd. deest.

(79) Παρακαλῶν. « Consolatur, » quod durius fit deitur ad metaphoram.

(80) Ὁ. Deest in Regg. a, bm.

(81) Πρὸς Κύριον. In LXX deest.

(82) Ὅταν εἴπῃ, etc. Billius, « postquam iratus atque infensus Deus per Sophoniam sic locutus est. » Hic nulla ratione Gregorii plurisim invertit interpres.

ράπαν, τοῦ μὴ διοδεύειν. Ἐξέλιπον (83) αἱ πόλεις αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν, μὴδὲ κατοικεῖσθαι· ὅταν ἀπειλήσῃ τὰ φρικωδέστατα, ὅταν καταβάλλῃ τῇ ἀθυμίᾳ (84), ὅταν ζόφον ἐργάσεται (85) διὰ τῆς ἀπειλῆς, εὐθύς ἐπάγει καὶ τὸ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος φῶς, καὶ ἀνακτάται (86) με τούτοις τοῖς ῥήμασι· Πλὴν εἶπα· Φοβεῖσθέ με, καὶ δέξασθε παιδείαν, καὶ οὐ μὴ ἐξολοθρευθῆτε ἐξ ὀφθαλμῶν αὐτῆς· καὶ ἐτι φαιδρότεροις μικρὸν προῦν καὶ φιλοφρονοποτέροις· Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἔρει Κύριος· θάρσει, Σιών, μὴ παρείσθωσαν αἱ χεῖρές σου· Κύριος ὁ Θεός σου ἐν σοί, δυνατός σώσαι (87) σε· καὶ ἐπάξει ἐπὶ σὲ εὐφροσύνην, καὶ καιριεῖ (88) σε ἐν τῇ ἀγαπήσει αὐτοῦ, καὶ συναῖξει τοὺς συντριμμένους, καὶ σώσει τοὺς ἐκπεπισμένους, καὶ τοὺς ἀπωσμένους εἰσδέξεται. Ταῦτα καὶ οἱ ἄγιοι καὶ οἱ λογισμοὶ βούλονται, καὶ ἡ ἐμὸς ἀπαιτεῖ λόγος. Ἄλλὰ δέξασθε λόγους φρονήσεως, ὡς (89) φησὶν ὁ θεὸς Σολομῶν, ἵνα μὴ ἐμπεσόντες εἰς κακῶν βλάβος καταφρονήσῃτε (90), μὴδὲ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀμαθίας (91) μᾶλλον ἢ τῆς κατεχούσης δυσχερείας καταπόητε.

Δ'. Κύκλος τίς ἐστίν, ἀδελφοί, τῶν ἀνθρωπίνων (92) πραγμάτων, καὶ παιδεύει διὰ τῶν ἐναντίων ἡμῶν ὁ Θεός· ὡσπερ συνεστήσατο τὰ πάντα σοφῶς καὶ συνέδησεν, οὕτω σοφῶς τὸ πᾶν διεξάγων καὶ κυβερῶν τοῖς ἀνεφίκτοις (93) αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνιάστοις κρίμασιν, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ τὰ ἡμέτερα. Κινεῖται γάρ (94), ἔν' οὕτως εἶπω, τὸ πᾶν περὶ τὸν ἀκίνητον, καὶ σαλεύεται, λόγῳ μὲν οὐδαμῶς (95) (ὁ γὰρ αὐτός ἐν πᾶσιν ἑστῶς καὶ ἀκίνητος, κἂν διαφεύγῃ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν [96]), τοῖς δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπαντῶσι τε καὶ συμπίπτουσιν. Καὶ τοῦτό ἐστι δόγμα Θεοῦ παλαιόν τε καὶ πάγιον, σκότος εἶναι ἀποκρυφῆν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (97) κευκρόν· καὶ τὰ πολλὰ μὴ καθορᾶσθαι τῆς αὐτοῦ οὐκίτησεως, πλὴν ὅσον ἐν ἀμυδροῖς αἰνίγμασι καὶ φαντάσμασιν· εἴτε τὸν τύφον ἡμῶν συστέλλοντος, ἔν' εἰδῶμεν τὸ μὴδὲν ὄντες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρῶτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν νεύομεν μόνον, καὶ ζητῶμεν ἀεὶ ταῖς ἐκείθεν ἀγάτας ἐναστράπτεσθαι· εἴτε ἂν τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὀρωμένων καὶ περιτρεπομένων μεταγόντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα. Πλὴν οὐδὲν ἀκίνητον, ἔσπερ ἔφη, οὐδὲ ὀμαλὸν, οὐδὲ εὐταραχες, οὐδὲ εἰς τέλος ὁμοῖον, ὅτε τὸ εὐθυμεῖν, ὅτε τὸ ἀθυμεῖν, οὐ πλοῦτος, οὐ πένια, οὐ δύναμις,

¹⁰ Sophon. III, 6. ¹¹ ibid. 7. ¹² ibid. 16 sq. ¹³ Prov. 1, 3.

(83) Ἐξέλιπον, etc. Billius : « Postquam iratus aique infensus Deus per Sophoniam sic locutus est. Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpretis.

(84) Τῇ ἀθυμίᾳ. In pluribus, ταῖς ἀθυμίαις.

(85) Ἐργάσεται. Combef., ἐργάσατο [perperam].

(86) Ἀνακτάται. Reg. hu, Or. 2, ἀνακαλεῖται.

(87) Σῶσαι. Reg. hu, Or. 2, σώσει.

(88) Καιριεῖ. Or. 2, ἀνακαινιεῖ.

(89) Ὡς. Deest in Regg. a, hm, Or. 2, etc.

(90) Καταφρονήσῃτε. Regg. hm, hu, καταφρονῆτε.

(91) Ἀμαθίας. Combef., post Eliam præfert, ἀθυ-

indignantis persona loquens ¹⁰ : *Penitus desertas faciam vias eorum, ut non sit qui ingrediatur. Defecerunt civitates eorum, eo quod nullus supersit, nec inhabitentur*; postquam acerbissima quæque minatus est, postquam summo mœrore animos consternavit, ac minarum caliginem offudit, spei melioris lumen statim inducit, inque hujusmodi oratione recreat et reficit : *Veruntamen dixi : Timeate me, et accipite disciplinam, et non disperdemini de oculis ejus* ¹¹. Aliquantoque ulterius progressus, lætioribus adhuc humanioribusque verbis utitur : *In tempore illo dicit Dominus : Bono animo esto, Sion, ne languescant manus tuæ. Dominus Deus tuus in te est, qui te salvam facere potest : et inducet super te jucunditatem, et innovabit te per dilectionem suam, et contritos colliget, et oppressos servabit, et ejectos admittet* ¹². Hæc sancti viri, hæc rationes volunt, hæc mea postulat oratio. Vos autem suscipite sermones prudentiæ, ut est apud Salomonem ¹³, ne tandem in profundum malorum prolapsi, contenti natis, atque ab imperitia vestra potius quam a molestia et difficultate. in qua nunc estis, absorbeamini.

IV. Res humanæ, velut orbis quidam, voluntur, fratres, ac Deus per contraria nos erudit; ut sapienter omnia coagmentavit, et quasi vinculis æstriuixit, sic non minori sapientia, inaccessis et inscrutabilibus **320** judiciis, tum universam rerum machinam, tum res quoque nostras regit ac gubernat. Movetur enim, ut sic dicam, ac fluctuat universitas rerum circa immobilem, haud quidem quantum ad rationem (nam ea ipsa inter omnia firma et immobilis stat, etiamsi nostram infirmitatem atque animorum hebetudinem effugiat), verum quantum ad ea quæ singulis diebus nobis occurrunt et eveniunt. Atque hoc vetus fixumque Dei decretum est, tenebras oculis nostris undique affusas, ipsius latibulum esse : permultaque in ipsius gubernatione hanc rationem habere, ut a nobis, nisi in obscuris ænigmatibus ac veluti spectris perspicere nequeant; sive hac ratione fastum nostrum et arrogantiam coercere velit, ut intelligamus nos nihil esse, si cum prima illa et vera sapientia conferamur; eamque ob rem ad ipsam unum tendamus, nec quidquam aliud quæramus, quam ut promanantibus illinc radiis collustremur; sive per earum rerum, quæ oculis cernuntur, ac conversioni

μίας, et molestia, animi defectio. »

(92) Ἀνθρωπίνων. In quibusdam, ἡμετέρων.

(93) Τοῖς ἀνεφίκτοις, etc. Billius : « Ut inaccessa sunt illius judicia, minimeque humana mente pervestigari possunt, » etc.

(94) Κινεῖται γάρ. In quibusdam, κινεῖται μὲν γάρ.

(95) Οὐδαμῶς. Duo Coisl. addunt, τῷ καθ' ἡμᾶς.

(96) Διαφεύγῃ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. In quibusdam, διαφύγῃ. Coisl. 1, ἀσθησιν, et sensum nostrum effugiat; » quæ forsitan genuina est lectio.

(97) Πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. Sic Reg. hm. In ed., πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἡμετέρων.

subjectæ sunt, inconstantiam, ad ea, quæ stabilia et æterna sunt, revocare. Cæterum nihil immotum est, ut diximus, nihil planum et æquabile, atque in finem usque sibi simile, non hilaritas, non mœstitia, non opes, non paupertas, non vires, non infirmitas, non humilitas, non potentia, non præsens tempus, non futurum, non res nostræ, non alienæ, non parvum, non majus, nec denique quidquid dicere quispiam possit. Atque hoc unum æquale inæquabilitas habet, nempe in omnibus rebus mutationem. Omnia enim facile in orbem feruntur, atque in diversum migrant, sibi que invicem adversantur; ut ventis tutius, aut litteris in aqua scriptis fides haberi posse videatur, quam hominum felicitati. Ac livor quidem res secundas, misericordia autem calamitatem sistit. Idque meo quidem judicio sapienter et admirande, ne vel adversitas solatio, vel prosperitas freno et disciplina careat.

V. Prudentes vero illi faciunt, qui calamitatibus B erudiuntur, ac dum illis, velut aurum igne, purgantur, Davidicum illud in ore habent: *Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*¹⁴. Quod videlicet ea res justificationum Dei cognitionem pariat, quique Petrum imitantur, Salvatoris opem, cum jam pene mergeretur¹⁵, implorantem: qui denique ob dolorem ad Deum sese magis adjungunt, **321** ac beneficiorum omnium auctorem per afflictionem sibi conciliant. Quandoquidem ægra anima Deo propinqua est; ac penuria ipsa efficit, ut ad Deum, qui largienti potestatem habet, nosmetipsos conferamus, qui alioqui fortasse ob effusam liberalitatem contemnitur. Quocirca, fratres, oculos in cælum erectos habeamus, in omni tempore atque omni adverso rerum eventu bonam spem præferamus, neque vel in prosperis rebus timorem, vel in adversis spem abiciamus. Memores simus, tum tempestatis in tranquillitate, tum gubernatoris in tempestate: nec in afflictionibus frangamur animis ac debilemur, nec improbos servos imitemur, qui contentur quidem Domino cum benefacit eis, verum eidem corripienti nequaquam pari studio et voluntate adjunguntur; cum tamen interdum accidat, ut dolor sanitate, et patientia remissione atque indulgentia, et visitatio neglectu, et castigatio venia melior sit et præstabilior. Atque, ut rem in pauca conferam, sic nos instituiamus, ut nec propter calamitates concidamus, nec propter saturitatem insolentia efferamur.

VI. Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, D tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem, omnibus de causis: alii autem aliis, propter

¹⁴ Psal. cxviii, 71. ¹⁵ Matth. xiv, 30.

(98) *Καθαίρομενοι*. Sic Coisl. 1, alii que. In ed., καθαίρομενοι.

(99) *Ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαίωματά σου*. Sic Coisl. 1, 2, etc. Desunt in ed.

(1) *Πάσχουσιν*. Sic Regg. a, bm, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., πάσχωσιν.

(2) *Καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ*. Sic Regg. a, hu, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., καὶ προσχωρῶσι μᾶλλον τι Θεῷ.

(3) *Οἰκειούνται*. Sic Regg. hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., οἰκειώνται.

(4) *Τὸ χηρῆεν*. Ita Reg. a, bm, Jes., etc. In ed., τῷ χηρῆεν.

(5) *Ἄνω νεύομεν*. Reg. hm, ἀνανεύομεν.

(6) *Προβαλόμεθα*. Reg. bm, προβαλλόμεθα, e be-

οὐκ ἀσθένεια, οὐ ταπεινότης, οὐ δυναστεία, οὐ τὸ παρὼν, οὐ τὸ μέλλον, οὐ τὸ ἡμέτερον, οὐ τὸ ἀλλότριον, οὐ μικρὸν, οὐ μείζον, οὐχ ὅτι ἂν εἴποι τις. Καὶ τοῦτο ἴσον ἢ ἀνίσότης ἔχει, τὴν περὶ πάντα μεταβολήν. Περιχωρεῖ γὰρ τὰ πάντα βιβλίως, καὶ μεταχωρεῖ, καὶ ἀντικαθίσταται· ὡς αἱραὶ εἶναι μᾶλλον πιστεύειν καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Καὶ φθόνος μὲν εὐπραξίαν, συμφορὰν δὲ ἔλεος ἴστησιν· καὶ τοῦτο σοφῶς, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν λόγον, καὶ θαυμασιῶς, ἵνα μήτε τὸ ἀλγεῖν ἀπαραμύθητον ἦ, μήτε τὸ εὖ πράττειν ἀπαιδαγωγώτητον.

E'. Σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν, οἵτινες παιδεύονται ταῖς συμφοραῖς, καὶ ὡς χρυσὸς πυρὶ καθαίρομενοι (98) λέγουσιν· *Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐταπεινώσας με, ἔπαυ ἂν μάθω τὰ δικαίωματά σου* (99)· ὡς τικτηύσης τῆς ταπεινώσεως τὸ γινώσκειν τὰ δικαίωματα. Καὶ τὸ τοῦ Πέτρου πάσχουσιν (1), ἐπικαλεσαμένου τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ μέλλειν καταδύεσθαι· καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ (2) διὰ τὸ ἀλγεῖν, καὶ τὸν εὐεργέτην οἰκειοῦνται (3) διὰ τῆς θλίψεως. Ἐπειδὴ κάμουσα ψυχὴ ἐγγύς ἐστι Θεοῦ, καὶ τὸ χηρῆεν (4) ἐπιστρέφει πρὸς τὸν δοῦνα δύναμενον, τῷ ἀφθόνῳ τῆς δωρεᾶς τυχὸν καὶ καταφρονούμενον. Διὰ τοῦτο ἄνω νεύομεν (5), ἀδελφοί, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ περιστάσει πάση προβαλόμεθα (6) τὴν καλὴν ἐλπίδα, μήτε ἐν ταῖς εὐθυμίαις ἀποβάλλωμεν τὸν φόβον, μήτε ἐν ταῖς λυπηροῖς τὸ εὐέλπι. Μνησθώμεν καὶ ἐν εὐδία τῆς ζήλης, καὶ ἐν χειμῶνι τοῦ κυβερνήτου· ἀλλὰ μὴ ταῖς θλίψεσιν ἐκκακῆσωμεν, μηδὲ γενόμεθα (7) δοῦλοι πακοί, ἀγαθόνοντι μὲν ἐξομολογούμενοι τῷ Δεσπότη, παιδεύοντι δὲ μὴ προστιθέμενοι· καίτοι ποτὲ κρείσσων ὑγείας (8) πόνος (9), καὶ ὑπομονὴ (10) ἀνέσεως, καὶ ἐπίσκαψις ἀμελείας, καὶ ἐπιστροφή συγχωρήσεως. Εἶπω συντόμως, μήτε διὰ τὰς συμφορὰς πίπτωμεν, μήτε διὰ τὸν κόρον ὑβρίζωμεν

Γ'. Ὑποτασσόμεθα καὶ Θεῷ καὶ ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀρχουσιν· Θεῷ διὰ πάντα, διὰ τὴν φιλαδελφίαν ἀλλήλοις, δι' εὐταξίαν τοῖς ἀρχουσιν· καὶ

nam spem præferamus. Quæ verba ostendant, voces has, περιστάσει πάση, non de e opibus et paupertate, de e gloria et ignominia, ut vult Elias, sed de e quibusvis casibus adversis, esse intelligendas. Sic apud Chrysostomum frequens hæc phrasis, τοῖς ἐν περιστάσεσιν οὖσι παρίστασθαι, e iis qui adversis casibus conflictantur præsto esse.

(7) *Γενόμεθα*. Reg. bm., γινόμεθα.

(8) *Ὑγείας*. Reg. hm, ὑγείας.

(9) *Πόνος*. In pluribus, νόσος, e morbus.

(10) *Ὑπομονή*. e Malorum tolerantia, patientia. Reg. bm, Coisl. 2, et Jes., ὑπόμνησις. Sic videtur legisse Billius et Leuvenklaius, qui reddunt, e admonitio, submonitio.

ποσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν ὦσιν ἡμερώτεροι καὶ ἀχρηστότεροι (11). Δεινὸν ἐπιείκειαν δαπανῆσαι τῷ συνεχεῖ τῆς συγγνώμης, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἐκείνων τραχύτητος (12) αὐτοὶ δίκας ἀπαιτηθῶμεν, γαλήνην πνεύματι λύσαντες, καὶ φωτὶ ζόφον ἐπάγοντες, καὶ μέλιτι καταμιγνύοντες ἀψίνθιον. Ἔστι καὶ οὗτος εἰς τῶν ἡμετέρων νόμων, καὶ οὗτος τῶν ἐπαινουμένων, καὶ κάλλιστα διατεταγμένων τῷ Πνεύματι, τὸ δυνάτων μετὰ τοῦ καλοῦ δοκιμάσαντι, καὶ νομοθετήσαντι, ὡσπερ δούλους ὑπακούειν δεσπόταις, καὶ γυναῖκας ἀδράσι, καὶ Κυρίῳ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μαθητὰς πατέρι καὶ διδασκάλοις· οὕτω δὲ καὶ πάσαις ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτάσσασθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ἔρηγν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, ὡς ὑποτελεῖς φόρου τυγχάνοντας· καὶ μὴ κακοποιώντας μισεῖν τὸν νόμον, μηδὲ ἀναμένειν τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ τῷ φόβῳ

καθαρομένους ἐπαινεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. B
solum propter iram, sed etiam propter conscientiam¹⁶, ut qui pendendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio habeamus¹⁷, ac vindicem gladium exspectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

Z. Μία καὶ ἡ αὐτὴ στάθμη· ἀλλὰ φεῖδεται μὲν τοῦ ἡλίου, περικόπτει δὲ τὸ περιττόν. Εἰς ἡλίος· ἀλλὰ φασίξει μὲν τὴν ὑγαίνουσαν ὄψιν, ἀμαυροῖ δὲ τὴν ἀσθενοῦσαν. Βούλει τι καὶ τῶν ἡμετέρων εἰπω θαρβήσας; Εἰς Χριστός· ἀλλ' εἰς πτώσιν κείται καὶ ἀνάστασιν (13)· πτώσιν μὲν τοῖς ἀπίστοις, ἀνάστασιν δὲ τοῖς πιστεύουσι· καὶ τοῖς μὲν ἔστι πέτρα προσκύματος, καὶ πέτρα (14) σκανδάλου, ὅσοι μὴ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύονται, εἴτε εἰδώλοις θρησκεύοντες, εἴτε μέχρι τοῦ γράμματος διαβλέποντες, καὶ ὑπὲρ τοῦτο αὐγασθῆναι μήτε θέλοντες (15), μήτε ἰσχύοντες· τοῖς δὲ λίθος ἀργωνιαῖος, καὶ πέτρα ἐπαινουμένη, ὅσοι συνδεμούνται τῷ λόγῳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς βεβήκασιν· εἰ βούλει δὲ, ὁ μαργαρίτης ἐκεῖνος, ὃν πάντων ὧν ἔχει ὠνεῖται ὁ καλὸς ἔμπορος. Ἡμεῖς δὲ τοιοῦτόν τι πάσσομεν, ἀδελφοί, μὴ τὰ ἑαυτῶν κατορθύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξουσίαν δυσχεραίνοντες· ὡσπερ ἂν εἰ τις αἰτιῶτο (16) τὸν ἀγωνοθέτην ὡς μοχηθρὸν, αὐτὸς ἐκταλαίων· ἢ τὸν ἱατρὸν ὡς (17) ἀμαθῆ καὶ θρασὺν ταῖς τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσι κεχηρημένον (18), αὐτὸς πονήρως διακείμενος, καὶ τῶν αὐστηροτέρων δαήμενος φαρμάκων. Ταῦτά μοι πρὸς τοὺς ἀρχομένους παραμυθία τε ἅμα καὶ νοουθεσία· ταῦτα ὁ πενιχρὸς ποιμὴν καταρτίζων τὸ μικρὸν ποίμνιον, ᾧ χαίροντι συνελθόμεν, καὶ σκυθρωπάζοντι (19) συστενάξουσιν, τῆς ἐμῆς ποιμαντικῆς ὁ (20) νόμος.

etia sint; mihi, inquam, pauperi pastori, qui partem hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et mœrente ingeniscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

¹⁶ Ephes. vi, 5; Col. iii, 22. ¹⁷ Hebr. xiii, 17. ¹⁸ I Petr. ii, 8. ¹⁹ Psal. lxxxi, 5. ²⁰ Eohes. ii, 20.

(11) Καὶ ἀχρηστότεροι. Hæc desunt in Reg. bm.
(12) Τραχύτης. Coisl. i, et Par., θρασύτης, « audacia. »

(13) Καὶ ἀνάστασιν. Reg. bm καὶ εἰς ἀνάστασιν.

(14) Πέτρα. Regg. a, hm, λίθος, « lapis. »

(15) Μήτε θέλοντες. Regius hm. « ἡτ' ἐθέλοντες. »

A charitatis sœdus; principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. Grave ac periculosum est, ignoscendi assiduitate clementiam exhaurire, ne alioqui illorum acerbitalis pœnæ a nobis expetantur, ut qui ventis investis tranquillitatem sustulerimus, et luci caliginem induxerimus, melleque absinthium admiscuerimus. Jam vero inter cæteras nostræ doctrinæ leges, hanc quoque habemus cumprimis laudandam, et a Spiritu, qui id, quod præstare possumus, cum eo quod pulchrum et honestum est, exploravit, legeque sanxit, præclare constitutam; qua, ut servi heris suis¹⁶, et uxores viris, et Ecclesia Christo, et discipuli magistris ac pastoribus obtemperare jubentur¹⁷, ita nobis etiam præscribitur, ut sublimioribus potestatibus pareamus, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam¹⁸, ut qui pendendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio habeamus¹⁹, ac vindicem gladium exspectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

322 VII. Una atque eadem est regula: et tamen recto parcit, quod autem superfluum est, resecat. Unus itidem sol: et tamen, ut sanis oculis splendorem affert, ita ægros et imbecilles obscurat. Vis ex nostra doctrina quidpiam audacter profcram? Unus est Christus: idem tamen in ruinam et resurrectionem positus est²⁰; in ruinam nimirum incredulis, in resurrectionem autem creditibus: et aliis quidem petra offensionis est, ac lapis scandali²¹, iis nempe, qui nescierunt neque intellexerunt, verum in tenebris ambulant²²; quales illi sunt, qui vel idolis cultum adhibent, vel ad litteram usque duntaxat prospiciunt, nec quidquam præterea splendoris haurire vel cupiunt, vel possunt; aliis contra, lapis angularis²³, et petra laudata, iis videlicet qui verbi divini vinculo constringuntur, eique insident; aut, si mavis, margarita illa, quam bonus negotiator omnibus suis facultatibus emeratur²⁴. At nos, fratres, dum officium ipsi deserentes, magistratus potestatem iniquo animo ferimus, perinde utique facimus, ac si quis certaminis præsidem ut improbum accuset, cum ipse in palestræ leges peccet, aut medicum ut indoctum et audacem, quod sectionibus et cauteriis utatur, cum ipse gravi morbo lahorret, asperioribusque remediis indigeat. Atque hæc mihi ad subditos, partim monendi, partim consolandi gratia, dicta sint; mihi, inquam, pauperi pastori, qui partem hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et mœrente ingeniscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

¹⁶ Rom. xiii, 1. ¹⁷ Amos v, 10. ¹⁸ Luc. ii, 54. ¹⁹ Math. xiii, 46.

(16) Αἰτιῶτο. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, et tres Colb. In ed., αἰτιῶ.

(17) Ὁς. Sic Reg. bm. Deest in ed.

(18) Κεχηρημένον. Deest in Regg. a et bm.

(19) Σκυθρωπάζοντι. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et tres Colb. In ed., σκυθρωπάζον.

(20) Ὁ. Sic Coisl. 1, et tres Colb. Deest in eotis.

III. Quid autem vos, principes et præfecti? Ad A vos enim jam nostra æ convertit oratio; ne alioqui inique omnino facere videamur, atque his quidem, quæ ipsorum officii sunt, suadere, vestrae autem dignitati et potentia cedere, quasi vel pudore, vel metu, libere, ut Christianum decet, loqui non audeamus; aut illorum quidem commodis consulere, vos autem negligere, quorum curam eo majorem gerere par est, quod ea res plus in utramque partem momenti habeat, majorque inde utilitas promanet, si negotium prospere successerit. Contrarium enim, tum a nobis absit, tum ab oratione nostra. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos convenit? An me libere loquentem æquo animo feretis? Nam vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim **323** nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero æquum sit spiritum carni, et cælestia terrenis cedere. Hanc dicendi libertatem in optimam partem accipies, certo scio, utpote sacra sacri mei gregis ovis, magnique Pastoris alumna, recteque jam olim a Spiritu ducta et instituta, sanctæque et beatæ Trinitatis lumine, æque ac nos ipsi, collustrata. Proinde brevis mihi ad te erit oratio.

IX. Cum Christo imperium geris, cum Christo munus hoc administras. Ab illo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineras ac terreas. Quare tibi videndum est, ut illum, tanquam donarium quoddam purum et integrum, ei, qui dedit, serves. Imago Dei es: verum Dei quoque imagini imperas; quæ quidem hic certa dispensatione gubernatur, ad aliam autem vitam migrat, ad quam omnes quoque concedemus, posteaquam in hoc vitæ carcere, vel stadio, vel præsignatione, vel adumbratione, aliquantisper luserimus. Fleat te naturæ cognatio; moveat te exemplar tuum; ad Deum te adijunge, non ad mundi principem; ad benignum Dominum, non ad acerbum tyrannum. *Ille homicida erat ab initio* ²⁵. Ille, et primo homini per mandati transgressionem vulnus infixit, et ærumnosam vitam invexit, et tum inferendæ, tum subeundæ pœnæ legem per peccatum induxit ²⁶. Tibi vero, homo Dei, in mentem veniat, quis te finxerit, quo voceris, quot quantaque habeas, quot nominibus obstrictus sis, a quo rationem, legem, prophetas acceperis, a quo hoc ipsum quod Deum cognoscis, quod bona in expectatione posita non desperas. Quocirca Dei

Η'. Τι δὲ ὑμεῖς, οἱ δυνάσται καὶ ἀρχόντες; Ἦδη γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος μέτειναι, ἵνα μὴ δόξωμεν πᾶν-τῆ τυγχάνειν ἄνισοι, καὶ τοῖς μὲν τὰ εἰκότα (21) παραινέειν, ὑμῶν δὲ τῇ δυναστείᾳ παραχωρεῖν, ὡσπερ αἰδοῖ τὴν κατὰ Χριστὸν ἡμῶν ἐλευθερίαν, ἣ δέει ἐκκλίνοντες (22)· ἢ τῶν μὲν κήδεσθαι μᾶλλον, ὑμῶν δ' ἀμελεῖν, ὧν καὶ μᾶλλον φροντίζειν ἄξιον, ὅσῳ καὶ εἰς μεῖζω φέρουσα ἡ ῥοπή ὑποτέρωσ ἂν ἔχη, καὶ πλείον τὸ κατορθούμενον· τὸ γὰρ ἐναντίον ἀπίστη (23), καὶ ἡμῶν, καὶ τοῦ λόγου. Τί οὖν φατε; καὶ τί διομοιο- γούμεθα πρὸς ἀλλήλους; Ἄρα δέξεσθε σὺν παρῆρ- σίᾳ τὸν λόγον; Καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποπέθῃσιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. Ἀρχο- μεν γὰρ καὶ αὐτοί· προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ τὴν μεῖζονα καὶ τελευτέραν ἀρχὴν· ἢ δεῖ τὸ πνεῦμα (24) ὑποχω- ρῆσαι τῇ σαρκί, καὶ τοῖς γήϊνοις τὰ ἐπουράνια. Δέ- ξη τὴν παρῆρσιαν, οἷδ', ὅτι πρόβατον εἶ (25) τῆς ἐμῆς ποιμνῆς, τῆς ἱερᾶς ἱερῶν, καὶ θρέμμα τοῦ με- γάλου Ποιμένος (26), καὶ καλῶς ἀνωθεν ἡγμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας καὶ μακα- ρίας (27) Τριᾶδος ὁμοίως ἡμῖν ἠλλαμπόμενον. Διὰ τοῦτό μοι καὶ βραχὺς ὁ πρὸς σὲ λόγος καὶ σύντομος.

Θ'. Χριστῷ συνάρχεις, Χριστῷ καὶ (28) συνδιοικεῖς· παρ' ἐκεῖνο σοι τὸ ξίφος, οὐκ εἰς ἔργον, ἀλλ' εἰς ἀπειλήν· ὃ καθαρὸν ἀνάθημα τῷ δεδωκότι φυλάσσει- το. Εἰκὼν εἶ τοῦ (29) Θεοῦ· καὶ εἰκόνα διὰ χειρὸς ἀγείεις (30), ἐνταῦθα οἰκονομουμένην, καὶ πρὸς βίον ἄλλον μεθισταμένην, εἰς ὃν πάντες μεταθιγόμεθα, μικρὰ παλξάντες ἐν τῷ τῆς ζωῆς τούτῳ, εἴτε δεσμο- τηρίῳ, εἴτε σταδίῳ, εἴτε προχαράγματι, εἴτε σιμά- σματι. Τίμησον τὴν συμφύλαν· ἀδέσθητι τὸ ἀργέτυ- πον· γενοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, μὴ τοῦ κοσμοκράτορος· μετὰ τοῦ χρηστοῦ (31) Δεσπότη, μὴ τοῦ πικροῦ τυράννου. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς· ἐκεῖνος καὶ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον διὰ τῆς παρακοῆς ἐπληξε, καὶ τὴν ἐπίμοχθον ζωὴν ἐπεισήγαγε, καὶ τὸ κολάζειν, καὶ τὸ κολάζεσθαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐνομοθέτησε. Σὺ δὲ, ἀνθρώπη τοῦ Θεοῦ, μνήσθητι· τίνος εἶ ποίημα, καὶ τοῦ καλλῆ, καὶ πόσα ἔχεις, καὶ πόσον ὀφείλεις, παρὰ τίνος σοι λόγος, νόμος (32), προφήται, αὐτὸ τὸ εἰδέναι Θεόν, τὸ μὴ ἀπελιπίσειν τὰ προσδοκώμενα. Μίμησαι διὰ ταῦτα Θεοῦ φιαν- θρωπίαν. Τοῦτο ἔχει (33) μάλιστα θεῖον ἀνθρώπος, τὸ εἶ ποιεῖν. Ἐξέσθι σοι Θεὸν γενέσθαι μηδὲν πω- νήσαντι (34)· μὴ πρόη τὸν καιρὸν τῆς θεώσεως.

²⁵ Joan. viii, 44. ²⁶ Gen. iii, 1 sqq.

(21) *Τὰ εἰκότα*. Billius: « quæ in rem futura sint. » etc.

(22) *Ἐκκλίνοντες*. Reg. a, κλίνοντες. « inflatentent. » Billius: « Christianam nostram libertatem demittentes. »

(23) *Ἀπίστη*. Coisl. 1, ἀπίσται.

(24) *Ἢ δεῖ τὸ πνεῦμα*, etc. Coisl. 1, εἰ δεῖ τῷ πνεύματι ὑποχωρῆσαι τὴν σάρκα, καὶ τὰ γήϊνα τοῖς ἐπουρανίοις, « siquidem par est ut caro cedat spi- ritui, et terrena cælestibus. »

(25) *Εἶ*. Deest in Reg. bm.

(26) *Τοῦ μεγάλου Ποιμένος*. « Patrem suum » intelligit.

(27) *Καὶ μακαρίας*. Hæc desunt in Reg. bm, et Or. 2.

(28) *Καί*. Deest in Reg. bm.

(29) *Τοῦ*. Deest in Regg. a, bm.

(30) *Διὰ χειρὸς ἀγείεις*. « In manu, in potestate habes Dei imaginem. »

(31) *Χρηστοῦ*. Sic duo Coisl., tres Colb., et Or. 2. In ed., Χριστοῦ, « Christum. »

(32) *Λόγος, νόμος*. Sic Reg. bm, et Or. 2 « Evan- gelium. »

(33) *Τοῦτο ἔχει*, etc. « Nulla re propius accedit homo ad Deum, quam benevolentia. »

(34) *Πονήσαντι*. Sic duo Coisl. In ed., πωτή- σαντι.

humanitatem et misericordiam æmulare. Nihil tam divinum homo habet, quam benignitatem ac beneficentiam. Licet tibi nullo labore Deum fieri : noli divinitatis consequendæ occasionem abjicere.

Γ. Ἄλλοι χρήματα κενοῦσιν, ἄλλοι σάρκας τῷ πνεύματι, καὶ νεκροῦνται Χριστῷ (35), καὶ κόσμου κινετώως ἀπανίστανται· ἄλλοι καθιεροῦσι Θεῷ τὰ εὐτάτα. Καὶ τὴν Ἀβραάμ θυσίαν πάντως ἀχέχοις· ὅς προθυμότερον ἔδωκε τῷ Θεῷ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία, ἡ (36) παρὰ Θεοῦ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἐκομίσασθαι. Σὲ δὲ τούτων οὐδὲν αἰτοῦμεν· ἐν ἀντὶ πάντων εἰσένεγκε, τὴν φιλανθρωπίαν· ἡ χαίρει Θεὸς μᾶλλον, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις· δῶρον ἴδιον, δῶρον ἀμωμον, δῶρον φιλοτιμίαν Θεοῦ προκαλοῦμενον (37). Μῖζον τῷ φόβῳ τὴν ἐπειθείαν· κέρασον τῇ ἀπειλῇ τὴν ἐλπίδα. Πολλὰ καὶ χρηστότητα κατορθούσαν (38) οἶδα, θυσαπούσαν εἰς ὑφειλομένην ἀντίδοσιν, ὅταν βιάζεσθαι παρὸν συγχωρήσαντες, θυσαπῆσωμεν εὐνοίᾳ τὸν ἐλεοῦμενον. Μηδὲν εἶναι σε πειθέτω τῆς ἀρχῆς ἀνάξιον· Β μηδὲν ἀποκλειέτω τὸν οἰκτὸν καὶ τὴν ἡμερότητα, μὴ κίρως, μὴ δυνάστης, μὴ φόβος, μὴ μειζόνων ἀρχῶν ἐπίς (39), μὴ θρασύτης (40) τὸ πλέον ἔχουσα. Κτῆσαι τὴν εὐνοίαν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καιροῖς (41), τὴν ἄνω· χρῆσον Θεῷ τὸν ἔλεον. Οὐδεὶς μετέγνω τῶν Θεῷ τι προσιπνεγκάντων (42). Πολὺς ἔστιν εἰς ἀντίδοσιν, μάλιστα μὲν τοῖς ἐκεῖθεν ἀγαθοῖς ἀπειθόμενος τοὺς προκαταβαλόντας τι, καὶ προχρήσαντας· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῖς ἐνταῦθα πρὸς πίστιν τῶν ὑστερον.

Ad necessaria tempora supernæ benevolentiae tibi præsidium para; misericordiam Deo commoda. Neminem unquam Deo aliquid prius obtulisse poenituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem caelestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; nunquam autem hujus quoque vitæ commoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

ΙΑ'. Ἐτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος παρέρχεται, καὶ ἡ σκητὴ (43) καταλύεται. Πραγματευσόμεθα τὸν καιρὸν· τοῖς οὐχ ἐστῶσι τὰ μένοντα ὠνησώμεθα. Ἐκαστος ἡμῶν ἔστιν ἐν ἐπιτιμίοις· καὶ ὁ χόος πολλὰ φέρει τὰ ἐφλήματα. Συγχωρήσωμεν, ἵνα συγχωρηθῶμεν· ἀφῶμεν, ἵνα αἰτήσωμεν ἀφεσιν. Ὅρῳς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Χρεωφειλέτης εἰσάγεται (44) τις πολλῶν τάλάντων, καὶ ἀφίσταται τοῦ χρέους· προσάγεται γὰρ ἀγαθῷ δεσπότη. Καὶ συγχωρεῖται μὲν, οὐ συγχωρεῖ δὲ· δοῦλος γὰρ ἔστι καὶ τὴν προαίρεσιν (45)· ἀλλ' ἡς ἔτυχε φιλανθρωπίας περὶ τὸ πλέον, ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῷ ὁμοδούλῳ περὶ τὸ ἐλαττον, οὐδὲ, εἰ μὴ τινι ἄλλῳ, τῷ τῆς μεγαλοφυχίας ἐπόμενος ὑποδέγματος περὶ τὸ ἀλλότριον· καὶ ὁ δεσπότης ἀγανακτεῖ. Καὶ τὸ ἐξῆς σιωπήσομαι· πλὴν ἀμεινον τῷ παντὶ,

Χ. Alii opes suas effundunt, alii exhaustam carnem spiritui mancipant, ac propter Christum moriuntur, atque omnino a mundo se remouent. Alii charissima quæque sibi pignora Deo consecrant. Nec vero tibi Abrahamæ sacrificium inauditum est, qui unicum filium, divinitusque promissum, imo ad quem ipsa promissio referebatur, Deo libentius obtulit, quam ab eo primum 324 acceperat. Horum nihil a te postulamus : pro omnibus hoc unum offer, nempe benignitatem, qua Deus magis, quam cunctis aliis rebus in unum collatis, delectatur; donum proprium, donum omni labe vacuum, donum Dei liberalitatem et munificentiam invitans. Lenitatem terrori admisce : minas spe tempera. Multa quoque humanitate ac benignitate perfici scio, ut quæ ad debitam gratiam referendam pudore ipso compellat; cum videlicet oblata ulciscendi atque animadvertendi potestate noxam condonantes, ei, cui misericordiam impertitur, benevolentia nostra pudorem incutimus. Nihil tibi tanti sit, ut propterea inducas in animum aliquid admittere, quod te magistratu indignum reddat. Nihil misericordiam et mansuetudinem excludat, non tempus, non princeps, non metus, non majorum dignitatum spes, non temeritas quæ sui juris nimium retinet.

præsidium para; misericordiam Deo commoda. Neminem unquam Deo aliquid prius obtulisse poenituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem caelestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; nunquam autem hujus quoque vitæ commoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

XI. Adhuc paululum, et mundus transibit, et hoc tabernaculum dissolvetur. Temporibus commoditate ad quæstum utamur; fluxis et fragilibus æterna coemamus. Unusquisque nostrum in correptione est; ac lutea hæc massa plurimum æris alieni secum circumfert. Alienis ergo peccatis veniam denus, ut nostris impetremus; remittamus, ut vicissim nobis remitti postulemus. Vides in Evangelio quemadmodum quidam multorum talentorum debitor adducatur, ac debito liberetur; ad bonum enim et facilem dominum accesserat. At non, ut ei debitum remissum fuerat, ita ipse quoque remittit; nam animi etiam proposito servus erat; nec misericordiam, quam in majori pecuniæ summa consecutus fuerat, in minori pecunia conseruo suo imper-

37 Gen. xiiii, 2 sqq. 38 Matth. xviii, 25 sqq.

(35) Χριστῷ. Regg. a, bm, duo Coisl., tres Colb., Or. 2, διὰ Χριστόν.

(36) Ἡ. Coisl. 1, ἦν.

(37) Προκαλοῦμενον. Sic Reg. hm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, et Jes. In ed., προκαλοῦμεν.

(38) Κατορθούσαν. Regg. a, bin, Orat. 2, κατορθούσιν.

(39) Μειζόνων ἀρχῶν ἐπίς. Sic Regg. a, hm, duo Coisl. et Or. 2. Alii rescant, μειζόνων, alii, ἀρχῶν. In ed. dicit ἐπίς.

(40) Μη θρασύτης, etc. « Non temeritas plus sibi tribuens, quæ modum excedit. » Vel cum Louven-

klaiio: « Non audacia meliori rerum suarum conditione freta. » Billius: « Non audacia et importunitas postiora omnia habens. »

(41) Καιροῖς. Deest in Reg. hm, et tribus Colb.

(42) Προσιπνεγκάντων. Regg. a, bm, et Or. 2, προσενεγκόντων.

(43) Καὶ ἡ σκητὴ, etc. Billius: « Ac scena dissolvetur. »

(44) Εἰσάγεται. Reg. hm, tres Colb., Or. 2, προσάγεται. « Judiciu sistitur ad reddendam rationem. »

(45) Τὴν προαίρεσιν. Billius: « Animi inductione. »

itur, nec, si nihil aliud, propositum sibi certe liberalis erga alios animi exemplum sequitur. Quam ob causam dominus ira commovetur. Nam quæ postea sequuntur, silentio præteribo. Tantum hoc dicam, conducibilis omnino esse, ut priusquam in altero sæculo vitæ rationes referamus, hujus vitæ benignitatem impendamus.

325 XII. Quid ais? Num te his sermonibus captum tenemus, quorum te amore inflammari sæpe confessus es, præfectorum optime, atque, utinam addere liceat, clementissime? Num tibi præterea supplicis cujusdam libelli loco canities hæc offe-
renda erit, atque annorum numerus, diuturnumque et labis expers hoc sacerdotium, quod ipsi quoque angeli, puri purissimi Dei cultores, tanquam ipsorum cultui minime impar, fortasse veneratione
prosequuntur. Num hæc te permovent? An majus
aliquid audendum erit? Audacem autem me dolor efficit. Christum tibi offero, Christi pro nobis inani-
tionem, et impatibilis passiones, et crucem, et clavos, quibus peccato solutus sum, et sanguinem, et sepulturam, et resurrectionem, et ascensionem,
atque adeo mensam hanc, ad quam communiter accedimus, salutisque meæ typos, quos eodem ore perago, quo hanc ad te deprecationem oboeo, hoc, inquam, sacrosanctum atque in cælum nos evehens
mysterium.

XIII. Quod si non propter unum ex his, saltem propter omnia, da hanc gratiam, et nobis, et tibi ipsi, et domesticæ Ecclesiæ tuæ, atque huic pulchro Christi cœtui; de quo ita velim existimes, eum tibi nobiscum supplicem esse, tametsi obeundæ legationis munere nobis cedat, ut majorem apud te, ob sacerdotii dignitatem, qua a Deo ornati sumus, auctoritatem habituris; ne illud etiam dicam, quod imperii lege prohibetur. Hac una re pulchre vincaris; benignitate nos supera. En tibi, coram Deo, et angelis, et regno cœlorum, illiusque vitæ præmiis, supplices meos offero. Fidem meam honora, quam mihi commissam aliis commisi: ita fiet, ut et tua

(46) *Δόγῳ*. Unus Regius, ἐλέου, « misericordiam. »

(47) *Προσθεῖναι*. Or. 2 addit, ὅτι.

(48) *τῆν κοιλίαν*, « canitiem, » etc. His verbis « matrem sum » indicat Gregorius.

(49) *Μεῖζον*. Or. 2, καὶ μεῖζον.

(50) *Προσάγω σοι*. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, etc. In ed., *προσάγωσι* [perperam].

(51) *τῆν ἀνάστασιν*. Billius, « reditum ad vitam. »

(52) *Καὶ τοὺς τύπους*, etc., « et salutis meæ typos. » Nullum scrupulum movere debent hæc verba. « Typi » quidem sunt et « signa; » sed « signa » rerum præsentium. His vocibus usi sunt SS. Patres, et « nihil aliud intelligunt, » inquit Billius, « quam partem sacramenti quæ in oculorum sensum cadit. » Sic in Eucharistia, species panis et vini sunt « typi » seu « signa » corporis et sanguinis Christi realiter et substantialiter præsentis. Item alia omnia sacramenta ita sunt « typi » vel « signa » salutis, ut eam simul efficiant et significant.

(53) *Εἰ καὶ μὴ δι' ἐν*, etc. Billius: « Quod si hæc singula minus apud te valent, ad universa certe valcant. »

(54) *Ὁὐν*. Deest in Regg. a, bm, et Or. 2.

(55) *Σεαυτῷ*. Sic Or. 2. In ed., *σαυτῷ*.

IV. *Τί φῆς*; « Εχομέν σε τοῖς λόγοις τούτοις, ὧν ἐραστής εἶναι πολλάκις καθωμολόγησας, ὧ καλλίστη ἀρχόντων, εἴη δὲ προσθεῖναι (47), καὶ ἡμερώτασι; »
« Ἡ δὲ, καὶ τὴν πολιάν (48) σοι ταύτην ἀνθ' ἰκετηρίας προσαγαγεῖν, καὶ τὸν τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, καὶ τὴν μακρὰν ἱερωσύνην καὶ ἀσπίλον ταύτην, ἣν αἰδοῦνται τυχόν καὶ ἄγγελοι, καθαρῶς τῷ καθαρωτάτῳ λατρεύοντες, ὡς τῆς ἑαυτῶν λατρείας ἀξίαν. Πείθει ταῦτα; ἢ τί τολμήσω μεῖζον (49); τολμηρὸν δὲ με ποιῆ τὸ ἀλγεῖν. Χριστὸν προσάγω σοι (50), καὶ τὴν Χριστοῦ κένωσιν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὰ τοῦ ἀπαθοῦς πάθῃ, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τοὺς ἥλους, οἷς ἐλύθη ἐγὼ τῆς ἀμαρτίας; καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὴν ταφήν, καὶ τὴν ἀνάστασιν (51), καὶ τὴν ἀνοδὸν, ἣ καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην, ἣ κοινῇ πρόσκειμεν; καὶ τοὺς τύπους (52) τῆς ἐμῆς σωτηρίας, οὓς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τελῶ στόματος, ἀφ' οὗ ταῦτα πρὸς σὲ προσθεύω, τὴν ἱερὰν καὶ ἀνω φέρουσαν ἡμᾶς μυσταγωγίαν »

IV. *Εἰ καὶ μὴ δι' ἐν* (53) τούτοις, ἀλλ' οὖν (54) διὰ πάντα, ὅς καὶ ἡμῖν καὶ σεαυτῷ (55) τὴν χάριν, καὶ τῇ (56) κατ' οἶκόν σου Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι; ὁ νόμισον ἡμῖν συμ-
προσθεύειν, εἰ καὶ ἡμῖν παραχωρεῖ τῆς προεδρίας, ὡς αἰδεσιμωτέροις (57) διὰ τὸν τιμήσαντα, καὶ ἅμα τῷ τῆς ἀρχῆς (58) νόμῳ κατερίγεται. « Ἐν τούτῳ καλῶς ἠτηθήτητι; νίκησον ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Ἰδοὺ προσάγω σοι τοὺς ἐμοὺς ἰκέτας ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀνταποδόσεως. Τιμήσον τὴν ἐμὴν πίστιν (59), ἣν ἐπιστεύθην τε καὶ ἐπίστευσα; ὡς ἂν καὶ ἡ σὴ (60) τιμηθεῖται περὶ τὰ μεῖζον καὶ τελεώτερα. Κεφάλαιον »

(56) *Καὶ τῇ*, etc. Sic codd.: « et domesticæ Ecclesiæ tuæ. » Hic præfecti « familiam, » quæ, numero et pietate, Ecclesiæ formam exhibebat, significare videtur Gregorius, non « Nazianzenam Ecclesiam, » ut putat Elias. Siquidem in his sequentibus verbis, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι, « et huic pulchro Christi cœtui, » ipsa designatur Nazianzena Ecclesia. In editis, τὴν τῇ, etc.

(57) *Ὅς αἰδεσιμωτέροις*, etc. Non bene Billius, « ut majorem apud te, a quo honore affecti sumus, auctoritatem habituris. » Ascribit siquidem præfecto id, quod Gregorius Deo tribuit.

(58) *τῷ τῆς ἀρχῆς*, etc. Veniabat lex prætoris, ne « populus legationis munere fungeretur, quia non permittebat, » inquit Elias, « ut quisquam ordinis sui fines transiliret. »

(59) *Τιμήσον τὴν ἐμὴν πίστιν*, etc. « Honora fidem meam; secundum quam, » juxta Eliam, « fidelis ac verax esse huic populo creditus sum, cum dicere omnino te nobis obtemperaturum, quæque fide credidi te nos exauditurum, ut et tua fides honoretur, qua fiduciam concepisti, majora te bona consecuturum credeis. »

(60) *Ἡ σὴ*. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 2, et Par. Deest in editis.

ἔ (61) τοῦ λόγου, ἔχεις καὶ αὐτὸς ἐν οὐρανῷ Κύριον· τοιοῦτου τύχοις περιβραυτὸν τοῦ χριτοῦ, οἷόσπερ (62) ἐν αὐτὸς γένη τοῖς ἀρχομένοις. Τύχοιμεν δὲ πάντες, καὶ τῶν ἐντεῦθεν χρηστῶν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀνεκτότερον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (63) καὶ τὸ κράτος, ᾧ τιμὴ καὶ βασιλεία, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὡσπερ ἦν, καὶ κροῆν, καὶ ἔσται, καὶ νῦν (64), καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quoque in majoribus et perfectioribus honoretur. Atque, ut uno verbo rem complectar, Dominum ipse quoque in caelo habes. Hunc tibi talem erga te judicem experiri contingat, qualem te his **326** qui imperio tuo subsunt, praestiteris. Utinam autem nobis, et in hac vita mitia et benigna cuncta contingant, et in altero saeculo leviora, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, et honor, et regnum, cum Patre et sancto Spiritu, sicut erat, et erit, et nunc est, in saecula saeculorum. Amen.

(61) Δε. Deest in Or. 2.

(62) Οἷόσπερ. Sic Reg. hm, Coisl. 2, Jes., Par., etc. In ed., οἷς ὅς περ.

(63) Ὡ ἡ δόξα, etc. Reg. a, et Or. 2, ᾧ κράτος, δόξα, τιμή, βασιλεία.

(64) Καὶ νῦν. Jes. addit, καὶ ἀεὶ, « et semper. »

327 MONITUM IN ORATIONEM XVIII.

« Hac oratione, » inquit **Basilus**, « primum **Basilium Magnum** alloquitur, eique velut argumentum quoddam orationis subministrat. Deinde paternae vitae historiam exordiens, ostendit quemadmodum, portentosa quadam atque impia superstitione abjecta, Christianam fidem amplexus sit, idque miris modis exornat, ac simul captata occasione laudem matris annectit. Tum ad orationis institutum rediens, miracula quaedam narrat, quae in illius baptismo contigerant. Hinc ad episcopatum ejus transit, ubi varias ejus laudes prosequitur, ac pietatem quidem illius et fidei constantiam per collationem amplificat, eumque obiter purgat, quod imprudens falso cuidam et sacrilego haereticorum dogmati subscripsisset. Mox ejusdem liberalitatem benignitatemque in complectendis pauperibus, gloriaeque humanae contemptum laudat; et, quibusdam virtutibus per congeriem enumeratis, ad humilitatis laudem redit, eamque eleganter pertractat. Cui ignoscendi facilitatem subjungit, atque injuriarum oblivionem, eximiamque humanitatem cum mira in rebus gerendis dexteritate conjunctam. Ita demum exponit, quemadmodum eum duplici miraculo Deus celebravit, dum, et eos, a quibus fuerat offensus, ultio divina statim secuta est, et eundem a medicis comploratum, praeter omnium spem, ipse pristina valetudini restituit; et quia his rebus hominum sanctimonia perspicue declaratur, addit quemadmodum mater gravissimo et atrocissimo morbo laborans, repente sanitatem receperit; ac praeterea quonam modo ipse periculosa tempestate jactatus, parentum precibus, certissimum mortis periculum effugerit. Hinc ad fortitudinis constantiaeque laudem se confert. Qua pluribus exemplis demonstrata, patris encomio finem imponit, atque ad matrem jam senio confectam orationem convertens, eam elegantissime et doctissime consolatur. »

II. Nazianzi medio circiter anno 374 habita est haec oratio. Mense enim Martio vel Aprili hujusce anni, juxta eruditos, obiit **Gregorius senior**. Id etiam nonnullis monumentis probari potest. Ac primo quidem constat mortuum jam fuisse **Gregorium patrem**, cum ad Iconiensem sedem assumptus est **Amphilochius**. Etenim quo tempore is ordinatus fuit Iconii episcopus, **Gregorius noster** in luclu de parentis funere versabatur, ut ipsemet scribit ad **Amphilochium patrem**: « An te quidem, » inquit (65), « in mœrorem conjicit filius, quod ob virtutem arripiatur, et honore afficiatur... me autem non disruciatur pater, qui postremam a nobis peregrinationem iniiit, ex qua non jam ad nos revertetur, nec a nobis conspicietur? » Praeterea **Faustinus**, cui successit **Amphilochius**, vita functus erat anno 373. **Basilius** namque ad **Eusebium Samosatensem episcopum** scribens, ait (66): « Iconium civitas est **Pisidiæ**... Ipsa nos invitat, ut se invisamus, ut episcopum ei demus. Mortuus est enim **Faustinus**. » Hanc autem epistolam scriptam anno 373 consentiunt eruditi. Utrum vero **Amphilochius** proxime **Faustino** successerit, an haereticus quidam, qui **328** brevi defunctus aut pulsus est, medius **Faustinum** inter et **Amphilochium** sederit, ut arbitrantur nonnulli, non satis liquet. Quidquid sit, certum est **Amphilochium** Iconiensis Ecclesiae administrationem suscepisse anno 374. Hunc enim ordinatum episcopum datis litteris eodem anno **Basilius** consolatur his verbis (67): « **Benedictus Deus**, qui sibi placentes in singulis aetatibus elegit, electionisque secernit vasa, et his utitur ad ministerium sanctorum: qui nunc etiam te cum fugeres, ut tumet dixisti, non nos, sed vocationem quam per nos futuram suspicabaris, inevitabilibus gratiae retribus illigavit, ac in mediam **Pisidiam** deduxit, ut homines Deo capias, » etc. Cum ergo et ordinationis **Amphilochii** et **Gregorii senioris** obitus tempora con-

(65) Epist. 63.
(66) Epist. 158.

(67) Epist. 161.

veniant, atque illius ordinationi sin minus, istius certe funeri affuerit Basilus, non male conicitur. Gregorii patris obitum funusque post hiemem anni 374 collocari posse. Nec movere debet quod in Menæis (p. 19) legitur, nempe, Kalendis Januarii « recoli memoriam Gregorii patris hac die in pace quiescentis. » Infirmum prorsus id argumenti genus, quod ex jam dictis satis confutatur.

III. Superest adhuc ut unum et alterum istius orationis locum difficiliorem, quam ut intra notarum angustias solvi possit, enucleemus. Ac primum quidem de Hypsistariis, in quorum errore versabatur Gregorius senior, priusquam Christo nomen daret, aliquid dicamus. Rara apud veteres Hypsistariorum mentio. Nihil, juxta Suicerum, apud Epiphanium, Augustinum, Theodoretum, Damascenum et alios, qui olim de hæresibus scripserunt, legitur. Horum quidem meminere, præter Gregorium nostrum et Nyssenum, Hesychius et Suidas. Verum isti nihil afferunt præter nominis rationem, ac Hypsistarios sic dictos volunt, quod « Summum, » seu « Supremum colerent et invocarent. » Nyssenus vero id unum habet (68), quod ipsi quidem « Deum esse confiterentur, quem Altissimum, vel Omnipotentem vocabant, Patrem autem ipsum esse non admitterent. » Si tamen Theologum audiamus, ex duabus rebus maxime oppositis conflatus erat Hypsistariorum error, partim scilicet ex gentili errore, partim ex legali vanitate. Hypsistarii siquidem idola et sacrificia rejicientes, « ignem » tamen et « lucernas » cum gentilibus colebant; « circumcisionem » vero aspernantes, « Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam » cum Judæis observabant. Unde hi abjecti et aspernandi homines Hypsistariorum nomen sibi tribuebant, quod solum « Supremum, » seu, « Altissimum » agnoscerent ac venerarentur. Epiphanius, licet de Hypsistariis nullam, ut jam vidimus, mentionem fecerit, quiddam tamen fere simile de Euphemitis, seu Massalianis, narrat. Ait enim (69), « eos ex gentilibus ortos, nec Judaismo, nec Christianismo attendere; deos quidem dicere, nullum tamen adorare, sed unum solum venerari, eumque Omnipotentem vocare. » Addit etiam, « eos cum lucernarum igne, » (quod *λυχνάρια* vocat), « conventus habere. » Quæ quidem ab iis, quæ de « Hypsistariis » veteres scripserunt, non multum discrepant.

IV. Altera de iisdem Hypsistariis occurrit difficultas. Mirum Clerico videtur (70), quod Gregorius noster, cum in hac oratione Hypsistarios « idola » coluisse neget, et Gregorium patrem « in eorum hæresi natum » dicat, fateatur tamen carmine primo, « eum animalium simulacris paruisse. » Id Clericus 329 pugnare existimat. Egregium sane artis criticæ magistrum l cui una tantum nodi solvendi ratio succurrit, Gregorium scilicet nostrum, « vel memoriæ lapsu, vel zeli fervidioris impulsu contraria locutum esse; nisi forte, in eo quod de animalium idolis dixit, ab hyperbole pro more suo adhibita, excusandus esse videatur. » Quis hæc audiendo non indignetur? Vel, quæ fides malevolo aut imperito interpreti habenda? Audacior ille censor, qui tam peritus sibi videtur, et tam temere quam arroganter de Gregorio aliisque doctissimis ac sanctissimis scriptoribus plerumque judicat, nullatenus hic Gregorii mentem assecutus est. Hæc sunt enim Theologi verba, carm. 1, vers. 125:

Αὐτὰρ ὁ γ' ἀγριέλαιος, ὅπ' εἰδώλοισι πάρος ἦν
ζῶων, etc.

At ille quidem (pater) agrestis oliva, sub simulacris antea erat
Vivens, etc.

Nihil in hoc contextu de animalium idolis dictum. Falsa vocis ζῶων interpretatio Clericum in errorem induxit, dum « animalium idola » videre se putat, ubi Theologus, nulla animalium mentione facta, patrem « sub simulacris viventem » exhibuit. Vox enim ζῶων non est, ut loquuntur grammatici, genitivus pluralis nominis ζῶον, « animal; » sed participium præsens verbi ζῶω poetice pro ζῶον, « vivo. » Sæpissime illam vocem, « viventis » tantum significatione gaudentem, apud Homerum, Hesiodum, Herodotum aliosque usurpatam reperimus. Mirum sane id a Clerico ignoratum, vel potius dissimulatum. Præterea, hæc « idolorum » seu « simulacrorum » voce utens Gregorius, non idcirco deorum aut animalium simulacra significare voluit; verum ea tantum generatim, quæ supersticiosæ gentilitatis propria, veri Dei cultores summopere respuunt, cujusmodi fuerunt « ignis et lucernarum » elementa, quæ Hypsistarii religiose colebant. Cum igitur Gregorius pater, etsi non supremo, supersticioso tamen cultu hæc elementa veneraretur, potuit dicere Theologus patrem sub « idolis » seu « simulacris » vixisse, id est, « sub sensibilibus elementis. » Quo etiam sensu intelligendum est, quod Gregorius presbyter in *Vita Theologi* scribit (71): « Pater quidem Gregorii, » inquit, « idolis relictis, ad pietatis cultum migravit; et excussa Hypsistariorum superstitione, sincerus divine gratiæ discipulus eluxit. » Non ergo Theologus, dum de Hypsistario patre sermonem habuit, memoria lapsus est, nec nimio zelo abreptus, nec etiam hyperbole usus, a qua Clericus ejus excusationem erui posse videtur.

V. Ex hujusce orationis textu alia etiam exurgit difficultas; an scilicet Gregorius pater « in cubiculo suo, » ut volunt nonnulli, « privatum sacrum peregerit. » Rem sic

- (68) Or. 2 contra Eunom., t. II, pag. 440.
(69) Hæres. lxxx, pag. 450.

(70) *Bibl. univ.*, an. 1690, tom. XVIII, p. 3 et 4.
(71) *Greg. Presh. in Greg. Vita*, n. 4.

narrat Theologus (n. 29) : « *Mysterii tempus aderat.... cum ille (Gregorius pater) ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius, mox exigua admodum et obscura voce famulum .... vestem porrigere, manumque subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysen illum in monte orantem imitatur; fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, 330* alacri animo pro populo mysteria concelebrat, aut præcelebrat, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra, Rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis remotus.... Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se coniecit. » Ex quo contextu quidam eruditi, inter quos doctissimus ac piissimus cardinalis Bona (72), mysterii voce decepti, Gregorium patrem e lectulo surrexisse, et privatam sacrum in cubiculo pergissee, existimarunt. Verum si serio perpendamus Theologi verba, non verum ac reale, sed mysticum tantum, menteque conceptum in Gregorii facto sacrificium deprehendemus. « Nam, » ut ait Elias (73), « festa quidem olim, ob ea, quæ in his mystice peragebantur, mysteria appellabant : hoc autem loco eum (Theologum), per mysterium, ipsum sacri conventus tempus intelligere existimo, in quo mysticas quoque preces sacerdotes celebrant. Cui sententiæ ea etiam, quæ sequuntur, favent.... Ergo mysteria quidem pro populo concelebrat, utpote una cum iis qui hæc in altari celebrabant spiritu præsens, etiamsi corpore, propter corporis infirmitatem, abesset; præcelebrat autem, ut compendiose quodammodo ac breviter ea prius absolvens. » Eodem modo interpretantur Basilius, Billius, Tillemontius, etc. Non ergo « privatam sacrum in cubiculo peregit » Gregorius senior, cum ibi ea, quæ ad verum sacrificium requiruntur, ornamenta scilicet, altare, panis et calix consecrandi, abessent. Etenim ex Theologi contextu sequitur tantum, Gregorium patrem, solèmnì Pæschatis die, præ morbo jacentem, e lectulo surrexisse, et in cubiculo, manibus ad orationem compositis, liturgiæ preces, « paucis quidem, et quibus poterat verbis, » recitasse; ac proinde verbo tantum, ut ita loquar, obtulisse, gratias egisse, benedixisse, etc. Quibus peractis, in lectulum rursus se coniecit.

(72) *Liturg. lib. 1, c. 14, p. 96 ed. Rom. an. 1671.*

(73) *In Comment.*

ΛΟΓΟΣ ΙΗ΄.

ORATIO XVIII.

Ἐπιτάφιος (74) εἰς τὸν πατέρα, παρόντος (75) Ἀ Βασιλείου.

Funeris oratio in patrem, præsentè Basilio

Α'. Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὴ θεράπων, καὶ εἰκονοῦμε τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, καὶ ἄνερ ἐπιθυμῶν τῶν τοῦ Πνεύματος ὡς τῷ γὰρ ἡ Γραφή καλεῖ τοὺς διαβεβηχότας καὶ ὑψηλοὺς, καὶ ὑπεράνω (76) τῶν ὁρωμένων. Καλῶ δὲ σε καὶ θεοδυναμίαν πάσης Αἰγυπτιακῆς καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ στύλον, καὶ ἐδραίωμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὀλέγημα Κυρίου, καὶ φωστῆρα ἐν κόσμῳ λόγων ζωῆς ἐπέχοντα, καὶ πιστεως ἔρεισμα, καὶ Πνεύματος καταγώνιον. Καὶ τί ἂν πάσας ἀπαριθμοίμην τὰς προσηγορίας, ὅσας ἡ ἀρετὴ σοι πεποίηκεν, ἄλλη τις ἄλλην οἰκειοῦσά τε καὶ προσάγουσα;

Β'. Πλὴν εἰπέ· πόθεν πάρει; καὶ τίς σου ἡ ἐργασία; καὶ τί χαριούμενος; ἤκεις ἡμῖν; Ἐπειδὴ πάντα σε σὺν Θεῷ, καὶ παρὰ Θεοῦ κινούμενον ἔγνω, καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν δεχομένων. Ἦκεις ἡμᾶς ἐποπτεύσων (77), ἢ τὸν ποιμένα ζητήσων, ἢ τὸ ποιμνιον ἐποφόμενος; Ἦμᾶς μὲν οὐκ ἔτι ὄντας, ἀλλὰ τῷ

⁷⁵ Josue xiv, 6. ⁷⁶ Num. xii, 7. ⁷⁷ I Cor. iv, 1.

⁷⁸ Isa. lxxii, 4 ⁷⁹ Philipp. ii, 16.

(74) Ἐπιτάφιος, etc. Sic titulus in plerisque codit., brevior sane et clarior quam iste a Basilio usurpatus: Εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα, ἐν ᾧ καὶ εἰς Νόνναν μητέρα παραμυθητικός. Εἴρηται δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ Βασιλείου, εἰς ὃν καὶ τὸ προοίμιον ποιεῖται τοῦ λόγου· « Sancti Gregorii oratio, partim funebris in laudem patris sui mortui, partim consolatoria ad matrem Nonnam, habita præsentè Basilio, ad quem et principium orationis spectat. »

I. Homo (78) Dei⁷⁵, et fidelis serve⁷⁶, et mysteriorum Dei dispensator⁷⁷, et vir desideriorum Spiritus⁷⁸; hoc enim nomine virtute proventus et excelsos viros, et supra ea, quæ oculis cernuntur, positos Scriptura vocat. Quin te quoque Pharaonis, hoc est, omnis Ægyptiacæ atque adversariæ potestatis Deum appello⁷⁹, et Ecclesiæ columnam ac firmamentum⁸⁰, et Domini voluntatem⁸¹, et luminare in mundo verbum vitæ sustinens⁸², et fidei adminiculum, ac 331 Spiritus domicilium. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumerem?

II. Cæterum dic, quæso, unde ades et quænam B tua opera, quidque largiturus ad nos venis? Quandoquidem omnibus in rebus te, cum Deo, et a Deo, ad eorum, qui te excipiunt, commodum et utilitatem moveri compertum habeo. Venisse ut nos invisas? An ut pastorem quæras? An ut gregem inspi-

⁷⁸ Dan. ix, 23 ⁷⁹ Exod. vii, 1. ⁸⁰ I Tim. iii, 15.

(75) Παρόντος. In quibusdam, ἐπὶ παρουσίᾳ, « in præsentia. »

(76) Ὑπεράνω. Sic Or. 1 et 2. In ed. divisim, ὑπὲρ ἄνω.

(77) Ἐποπτεύσων. Or. 1 et 2, ἐπισκεψόμενος. Ad marginem vero ut in ed

« Alias XIX, quæ autem 18 erat, nunc 24. — Habita medio circiter anno 374.

(78) Basilium compellat.

etiam? Nos quidem non jam superstitēs, verum maxima ex parte una cum eo vita functos, atque afflictionis locum moleste ferentes, ac nunc præsertim, eum scitum gubernatorem, aut vitæ nostræ facem, in quam, salutis lumen nobis e sublimi ostentantem, influentes, dirigebamur, amisimus; illum autem cum omni virtute, ac pastoralis disciplina, quam diuturno tempore collegerat, peregre profectum, dierum simul ac prudentiæ plenum, et, si Salomonis verbis utendum est, gloriæ senectute coronatum; gregem denique consilii inopia laborantem et consternatum, summoque, ut vides, dolore ac mœstitia confectum⁷⁷, non jam in loco pascuæ requiescentem, nec refectionis aqua educatum⁷⁸, sed præcipitia, et solitudines, et voragines, in quas dispergatur et intereat, quærentem; num alium quoque solertem ac prudentem pastorem aliquando consecuturus sit, diffidentem, illud quidem certe et quidem valde sibi persuadentem, quod minime talem, beneque secum agi existimantem, si non multo inferiorem.

III. Porro cum tria hæc, ut dixi, atque omnia ex æquo, tibi huc veniendi necessitatem attulerint, nos scilicet, et grex, et pastor, age, pro eo curationis spiritu, quo præditus es, eam, quæ cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cum iudicio dispone, quo te sapientiæ nomine magis admiremur. Quonam autem modo dispones? Ad pastorem quod attinet, si illum ob virtutem, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebris cujusdam muneris, inferas; sed ut etiam aliis illius vitæ rationem, tanquam pietatis formam et admonitionem, proponas. Nos vero quod spectat, si de vita et morte, de animæ atque corporis conjunctione ac disjunctione, de duobus mundis, hoc est de præsentī ac fluxu et fragili, et de eo, qui animo et mente intelligitur ac manet, pauca diserveris; nobisque persuaseris, ut alterius quidem imposturam et perturbationem atque inconstantiam, **332** ac, velut in undis, sursum deorsumque jactationem contemnamus; ad alterum autem, qui firmus et stabilis, ac divinus, semperque sui similis est, atque omni perturbatione et confusione vacat, totos nos adjungamus. Sic enim il, qui hinc prius excesserint, minus nobis mœroris attulerint; imo etiam lætitia nos affecerint, si nos oratio hinc abductos sursum colloquet, atque id, quod in præsentī molestum est, in futuri expectatione occultet, nobisque illud persuadeat, quod ipsi quoque ad bonum Dominum properemus, atque

⁷⁷ Prov. xvi, 51. ⁷⁸ Psal. xxii, 2.

(79) Ἀπηυθυνόμεθα. Sic Reg. c. In ed., ἀπευθυνόμεθα.

(80) Στεφανούμερος. Reg. a, στεφανούμερον.

(81) Ἡπορημένον, καί. « Gregem pastore destitutum, » etc. Sic Reg. a, tres Coll. et Or. 1. Deest καί in ed.

(82) Ἐναπαυόμερον. Sic Or. 1. In ed., ἐναπαυόμενον.

(83) Ἀγαπῶν. Coisl. 1, et Par. ἀγαπήν

πλείστω μέρει συναπελθόντας, κα. τῷ τόπῳ τῆς κακώσεως δυσχεραίνοντας· καὶ νῦν μάλιστα, ἵνα τὸν ἐπιστήμονα κυβερνήτην, ἢ τὸν λαμπτήρα τῆς ζωῆς (79) βλέποντες, ἀνωθεν ἡμῖν τὴν σωτηρίαν πυρσεύοντα· ἐκείνον μετὰ τοῦ καλοῦ παντὸς ἐκὼς μῆσαντα, καὶ πάσης τῆς ποιμαντικῆς εὐταξίας, ἢ χρόνῳ μακρῷ συνελέξατο, πλήρης ἡμερῶν τε ὁμοῦ καὶ φρονήσεως, καὶ τῷ τῆς καυχήσεως γήρα, εἰ δεῖ τὸ τοῦ Σολομῶντος εἰπεῖν, στεφανούμενος (80). Ποῖμιον ἠπορημένον, καὶ (81) καταβεβλημένον, καὶ ὄραξ ὄσης γέμον ἀθυρίας καὶ κατηφείας· οὐκ ἔτι τόπῳ χλόης ἐναπαυόμενον (82), οὐδὲ ὕδατι ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενον· ζητούν κρημνοῦς, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καθ' ὧν σπαρῆσεται, καὶ διασπαρῆσεται· B ἀπιστοῦν ἐφ' ὅτε καὶ ἄλλου ποιμένοσ συνετοῦ ἐπιτεύξεται, ὅτι μὲν οὐ τοιοῦτου, καὶ λίαν πεπεισμένον, ἀγαπῶν (83) δ' ἂν, καὶ εἰ μὴ παραπολὺ χείρονος.

Γ. Τριῶν δὲ ὄντων, ὅπερ ἔφην, & σοὶ τὴν παρουσίαν ἀναγκαίαν ποιεῖ. καὶ πάντων ἐξ ἴσης, ἡμῶν, τοῦ ποιμένοσ, τῆσ ποιμήνησ· φέρε, κατὰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα τῆσ θεραπείασ, ἀπόδοσ ἐκάστῳ τὸ πρόσφορον, καὶ οἰκονομήσον ἐν κρίσει τὸν λόγον, ἵνα σε καὶ μᾶλλον τῆσ σοφίασ θαυμάσωμεν. Οἰκονομήσεις δὲ πῶσ; Τὸν μὲν ἐπαινέσασ τῆσ ἀρετῆσ τὰ εἰκότα, οὐ μόνον ἴν' ἐντάριον τῷ καθαρῷ καθαρὸν ἐπιβίω· τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖσ ἄλλοῖσ εὐσεβείασ χαρακτηριστῆρα, τὴν ἐκείνου προθεῖησ πολιτείαν τε καὶ παραίνεσιν (84). Ἡμῖν δὲ περὶ ζωῆσ καὶ θανάτου βραχεία φιλοσοφήσασ, καὶ τῆσ κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν συζυγίασ καὶ διαζεύξεωσ, καὶ τῶν δύο κόσμων, τοῦ τε παρόντοσ καὶ οὐχ ἐστώτοσ, καὶ τοῦ νοουμένου καὶ μένοντοσ· καὶ πείσασ, τοῦ μὲν περιφρονεῖν τὸ ἀπατηλὸν, καὶ ἄτακτον, καὶ ἀνώμαλον, καὶ ὡσπερ ἐν κύμασιν, ἄνω καὶ κάτω φέρον τε καὶ φερόμενον (85)· τοῦ δὲ προστίθεσθαι τῷ παγιῳ, καὶ σταθερῷ, καὶ θεοειδεῖ, καὶ ὡσαύτωσ ἔχοντι, καὶ πάσης ἐλευθέρῳ παραχῆσ καὶ συγχύσεωσ. Οὕτω γὰρ ἔν ἤττον ἀνίωεν ἡμᾶσ οἱ προσκεδημήσαντεσ· ἀλλὰ καὶ ἡδοιεν, εἰ ἐνθένδε ἀπάγων (86) ἡμᾶσ ὁ λόγοσ, ἀνωτίθει, καὶ τὸ παρὸν ἀηδέσ ἐναποκρύπτει τῷ μέλλοντι, καὶ πείθει, ὅτι καὶ αὐτοὶ παρὰ δεσπότην ἀγαθὸν ἐπιεργόμεθα, καὶ βελτίων ἢ κατοικία τῆσ παροικίασ· καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῖσ πλείουσι λιμὴν εὐδοίασ, τοῦτο τοῖσ ἐνταῦθα χειμαζόμενοισ ἢ ἐκεῖσε μεταστάσισ καὶ μετάθεσισ (87)· ἢ ὡσπερ οἱ μακρῶν ὁδῶν προκαταλύσαντεσ, τῶν ὁδοιποροῦντων καὶ μοχθοῦν-

(84) Παραίνεσιν. Coisl. 1, προαίρεσιν, « propositum. »

(85) Φέρον τε καὶ φερόμενον. « Qua ferat et feratur. »

(86) Ἀπάγων. Reg. a, ἀπαγαγών.

(87) Καὶ μετάθεσισ. « Et transpositio. permutatio. » Deest in Reg. a. Vox saue superflua. nec a Billio reddita.

των ἔτι βήτους καὶ ἀπονύτεροι· οὕτως οἱ (88) ἐπι-
τυχόντες τοῦ ἐκεῖ καταλύματος, τῶν ἔτι τὴν σκο-
μὴν καὶ κρημνῶδη τοῦ βίου τούτου τεμνόντων ὁδῶν,
ἄμεινους καὶ ἀνεκτότεροι.

qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis ac molestiae habent, quam qui adhuc iter faciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilior et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et praecipue hujus vitae iter emetiuntur

Δ'. Ἡμᾶς μὲν οὕτω παραμυθῆση· τὴν ποιμνὴν
ἐκ πῶς; Πρῶτον μὲν τὴν σὴν ὑποσχόμενος ἐπιστα-
σίαν καὶ ἡγεμονίαν, οὗ πάσι καλὸν ὑπὸ τὰς πτε-
ρυγὰς ἀναπαύεσθαι, καὶ οὐ διψῶμεν τῆς φωνῆς
μᾶλλον, ἢ πηγῆς τῆς καθαρωτάτης οἱ δίψῃ κάμνον-
τες. Δεύτερον δὲ πείσας, ὡς οὐδὲ νῦν ἡμᾶς ἀπολέ-
λαι· πῶς ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ
τῶν προβάτων· ἀλλὰ καὶ πάρεστι, καὶ ποιμαίνει, B
καὶ ὁδηγεῖ, καὶ γινώσκει τὰ ἴδια, καὶ γινώσκειται
ὑπὸ τῶν ἰδίων· σωματικῶς μὲν οὐχ ὀρώμενος,
πνευματικῶς δὲ συγγινόμενος, καὶ προπολεμῶν τῆς
ποιμνῆς κατὰ τῶν λύκων, καὶ οὐδενὶ συγχωρῶν διὰ
τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνοντι ληστρικῶς τε καὶ ἐπιβού-
λως. Ξένη φωνὴ κατασύρειν καὶ διακλέπτειν ψυχὰς
τῇ ἀληθείᾳ καλῶς ἠγμένους. Πείθομαι δ', ὅτι καὶ
τῇ πρεσβεῖα νῦν μᾶλλον, ἢ πρότερον τῇ διδασκαλίᾳ,
ἔπη καὶ μᾶλλον ἐγγίξει Θεῷ, τὰς σωματικὰς πέδας
ἀποσεισάμενος, καὶ τῆς ἐπιβολούσης τὸν νοῦν ἰλύος
ἀππλλαγμένος, καὶ γυμνῷ γυμνὸς ἐντυγχάνων τῷ
πρώτῳ καὶ καθαρωτάτῳ νοῖ, τάξεως καὶ παρῆρη-
σίας ἀγγελικῆς, εἰ μὴ τολμηρὸν τοῦτο εἰπεῖν, ἀξιού-
μενος. Ταῦτα μὲν οὖν (89) αὐτὸς διαθήσεις καὶ φιλο-
σοφῆσεις ἄμεινον ἢ ὡς ἂν αὐτὸς παραδείξαιμι, καὶ C
λόγου δυνάμει καὶ πνεύματος. Ἴνα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν
τῶν ἐκεῖνου καλῶν παραπολὺ τῆς ἀξίας ὁ λόγος
ἐλαττωθῇ, βραχέα τῆς εὐφημίας, ἐξ ὧν αὐτὸς συν-
επίσταμαι τῷ ἀπελθόντι, σκιαγραφῶ (90), καὶ
προχαράξω, καὶ παραδώσω σοι, τῷ καλῷ τῶν τοιού-
των γραφεῖ, τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκεῖνου τὸ κάλλος ἀ-
κριβῶσαι, καὶ παραδοῦναι ταῖς πάντων ἀκοαῖς τε
καὶ διανοαῖς.

lineabo, atque adumbrabo, ac tibi perito hujusmodi rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem accuratius expoliendam, atque omnium mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

Ε'. Ἐκεῖνος τοίνυν (ἵνα πατρίδα, καὶ γένος, καὶ D
σώματος εὐφυῖαν (91), καὶ τὴν ἐξῶθεν περιφά-
νειαν, καὶ ἄλλα οἷς μέγα φρονούσιν ἄνθρωποι, τοῖς
τῶν ἐγκωμίων νόμοις παρὲς, ἐκ τῶν ἡμῖν πρώτων
καὶ οικειοτάτων ἄρξωμαι), ῥίζης ἐγένετο βλάστημα
οὐκ ἐπαίνετης, οὐδὲ εὐφουῶς εἰς εὐσέβειαν (οὐ γὰρ
αἰσχύνομαι τοῖς πρώτοις, τοῖς τελευταίοις θαρρῶν),
οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένης, ἀλλὰ καὶ
λίαν ἀτόπου καὶ ἀλλοκότου (92), ἐκ δυοῖν τοῖν
ἐναντιωτάτοις συγκεκραμένης, Ἑλληνικῆς τε πλά-
νης, καὶ νομικῆς τερατείας· ὧν ἀμφοτέρων τὰ (93)
μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γὰρ τὰ
εἰδῶλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπεμπόμενοι, τιμῶσι τὸ

⁸⁸ Joan. x, 11

(88) *Ol.* Sic Reg. a, et Or. 1. Deest in ed.

(89) *Oὕν.* Deest in Regg. a, bm, et Or. 1.

(90) *Σκιαγραφῆσω.* Sic Regg. a, bm. In ed., σκιο-
γραφῆσω.

(91) *Σώματος εὐφυῖαν.* «Ad omnia naturalem

A habitatio peregrinatione melior et praestantior sit; quodque navigantibus tranquillus portus est, hoc iis, qui hujus vitae procellis agitantur, migratio ad alteram vitam existat: aut etiam quemadmodum qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis ac molestiae habent, quam qui adhuc iter faciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilior et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et praecipue hujus vitae iter emetiuntur

IV. Ac nos quidem ad hunc modum consolaberis. Quonam autem pacto gregem? Primum si curam tuam et ductum tuum, hoc est, ejus viri, sub cujus pennis requiescere omnibus pulchrum ac praeclarum est, et cujus vocem magis sitimus quam purissimos fontes, ii, qui siti laborant, non defuturum pollicearis. Deinde si nos eo adduxeris, ut ab illo bono Pastore, qui pro ovibus animam suam posuit⁸⁸, nos ne nunc quidem relictos esse confidamus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum praebentem, sed spiritualem in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnantem, nec quemquam, praedonum more, ac per insidias, caulam transilire, atque animas veritate recte institutas peregrina voce distrahere ac subripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina, praestet, quanto nunc magis Deo appropinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem inficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam (nisi hoc dictu audax est) consecutus. Ac tu quidem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutum illius ignorantem oratio 333 infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encomii partes, ex iis, quae in defuncto agnovi, de-

V. Ille igitur (ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quae homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, atque ab his, quae nobis prima et maxime propria sunt, initium ducam) ex radice oritur est minime laudabili, nec ad pietatem recte comparata (non enim priorum me pudet, postremis confidentem); nec in domo Dei plantata, verum admodum absurda et prodigiosa, ex duabus rebus maxime contrariis, hoc est, ex gentili errore et legali vanitate conflata; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem

corporis dexteritatem.)

(92) *Ἀλλοκότου.* Gloss., ἐναντίας, ξένης, «adversa, peregrina.»

(93) *Τὰ.* Deest in Reg. bm.

idola et sacrificia rejicientes, ignem et lucernas A colunt; hujus autem Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam observantes, circumcisionem aspernantur. Atque humiles et abjecti homines Hysistariorum nomen sibi tribuunt, ac soli Omnipotenti venerationem adhibent. Hoc ille modo cum ad impietatem biformis quodammodo esset, quidnam ex quonam exsistit? Equidem ignoro, num gratiam illam, a qua vocatus est, an illius voluntatem animique propositum magis laudare debeam. Utcunque sit, usque adeo mentis oculum ab iis levis, quæ ipsi insidebant, repurgavit, ac tanta celeritate ad veritatem accurrit, ut quod cœlestis Patris ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus, aliquandiu carere sustinuerit, atque hanc ignominiam, æquius et facilius B quam alii summos honores, tulerit, minus ipse mirer, licet alioqui res ea non parva admiratione digna sit. Quid ita? Quoniam hæc gloria illi cum multis aliis communis est, omnesque magna illa Dei sagena includi, ac piscatorum sermonibus irretiri oportet; tametsi alii citius, alii serius ab ipsius rebus potissimum admirari subit, hoc necessario dicendum est.

VI. Ille, ante etiam quam ad nostram caulam se contulisset, noster erat. Mores 334 quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removel: sic contra multi ex ærorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat, ranius quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. Ac pudicitiz quidem laude adeo excelluit, ut idem simul, et amabilissimus, et castissimus esset, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiz autem, quod majus et illustrius argumentum afferri potest, quam quod, in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit, idque cum alios cerneret publicis bonis Briarei manus, ut dici solet, injicientes, ac malis lucris turgentes? Sic enim opes injuste collectas voco. Prudentiz porro quanquam hæc quoque non exigua indicia sunt, plura tamen oratio longius progressa declarabit. Pro his rebus fidem quoque, ut opinor, præmii loco retulit. Id vero quo pacto contigerit (neque enim res tanta silentio prætereunda est), perspicuum faciemus.

VII. Divinam Scripturam dicentem audivi: *Mulierem fortem quis inveniet* 10? Ac donum istud divi-

10 Prov. xxxi, 10.

(94) *Βρώματα* *ἔστιν ἄ.* Sic Reg. hm, Coisl. 2, Or. 1. Mendose in editis, *πρόματα* *ἔς τινα.*

(95) *Τῆς ἐπιχειμένης.* Or. 1, τῆς περιχειμένης.

(96) *Λήμης.* Gloss.: *Λήμη*, τὸ συνιστάμενον ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς λευκὸν ἔστι: «Lippitudo,» id est, «tibi quædam species, quod lippientium oculis adhæret.»

(97) *Τάχει.* Coisl. 1, *τάχιον.*

(98) *Αὐτῷ.* Sic Or. 1. In ed., *αὐτό.*

(99) *Φιλοτίμημα.* Reg. a, *φιλότιμον.*

πῦρ καὶ τὰ λύχνα· τῆς δὲ τὸ Σάββατον αἰδοῦμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα ἔστιν ἄ(94) μικρολογίαν, τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Ὑψιστάριοι τοῖς ταπεινοῖς ὄνομα, καὶ ὁ Παντοκράτωρ δὴ μόνος αὐτοῖς σεβασμιος. Καὶ οὕτω διφυῆς τις ὢν εἰς ἀσέβειαν, ἐκ τίνος τί γίνεται; Οὐκ οἶδα, πότερον τὴν καλέσταν αὐτὸν χάριν ἐπαινέσω πλεόν, ἢ τὴν ἐκεῖνου προαίρεσιν. Πλὴν οὕτω τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν τῆς ἐπιχειμένης (95) αὐτῷ λήμης (96) ἀνεκαθάρθη, καὶ τοσοῦτῳ τάχει (97) τῇ ἀληθείᾳ προσέδραμεν, ὥστα ὅτι μὲν καὶ μητρὸς, καὶ οὐσίας ἐκπεσεῖν ἀχρηστὸς, ὑπὲρ τοῦ ἁνο Πατρὸς καὶ τῆς ἀληθινῆς κληρονομίας ἠνέσχετο, καὶ ῥῶον ἤνεγκε τὴν ἀτιμίαν ταύτην. ἢ τὰς μεγίστας τιμὰς ἕτεροι, τοῦτο μὲν ἤττον θαυμάζω, καίτοι λίαν ὄν θαυμαστόν. Διατ;: «Ὅτι κοινὸν αὐτῷ (98) πρὸς πολλοὺς ἄλλους τὸ φιλοτίμημα (99), καὶ πάντας εἶσω γενέσθαι δεῖ τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ σαγήνης, καὶ τοῖς τῶν ἀλιέων λόγοις σαγηνευθῆναι, κἄν οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον τῷ Εὐαγγελίῳ περιληφθῶσιν. Ὁ δὲ μάλιστα μοι τῶν ἐκεῖνου θαυμάζειν ἔπεισι, τοῦτο εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

Evangelio comprehendantur. Quod autem mihi ex

Γ. Ἐκείνος καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ἦν ἡμέτερος· εἰσεπολεῖ γὰρ αὐτὸν ἡμῖν ὁ τρόπος. Ὅσπερ γὰρ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὗς ὁ βίος ἄλλοτριῶν τοῦ κοινῆς σώματος· οὕτω πολλοὶ τῶν ἐξώθεν πρὸς ἡμῶν, ὅσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φθάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, τὸ ἔργον ἔχοντες. Τούτων καὶ ὁ ἐμὸς ἦν πατήρ. πρόβρος ἄλλοτριος, τῷ (1) βίῳ πρὸς ἡμᾶς ἐπικλίτων. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διτήνεγκεν, ὥστε ὁ αὐτὸς ἐρασιμώτατος τε ἅμα γενέσθαι καὶ κοσμιώτατος· ἀ χαλεπὸν ἀμφοτέρα συνδραμεῖν. Δικαιοσύνης δὲ τί μάλιστον γινώρισμα καὶ περιφανέστερον, ἢ ὅτι πολιτείας οὐ τὰ δεύτερα ἐσχηκώς, οὐδὲ μὴ δραχμῇ πλείω τὴν οὐσίαν πεποίηκε, καίτοιγε τοῖς ἄλλοις ὄρων τὰς Βριάρεω χεῖρας ἐπιβάλλοντας τοῖς δημοσίοις, καὶ τοῖς κακοῖς πόροις φλεγμαίνοντας; οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἄδικον εὐπορίαν. Φρονήσεως δὲ, μικρὰ μὲν οὐδὲ ταῦτα γνωρίσματα, δηλώσει δὲ τὰ πλείω προῖων ὁ λόγος. Τούτων καὶ μισθὸν (2), οἶμαι, τὴν πίστιν ἠνέγκατο. Τὸ δὲ ὅπως (οὐδὲ γὰρ ἄξιον σωπᾶσθαι πρᾶγμα τοσοῦτον), αὐτοὶ D παραστήσωμεν (3).

Z'. *Γυναῖκα μὲν ἀνδρῶν τινος εὐρήσει;* τῆς θείας ἤκουσα λεγομένης Ἐραφῆς· καὶ τὸ δῶρον θεῶν

(1) Τῷ. Sic Reg. hm, et Or. 1. Deest in ed.

(2) *Τούτων καὶ μισθόν*, etc. Hæc verba non sic intelligenda sunt, nec intellexisse censendus est Gregorius, quasi quispiam ullis moralium virtutum officiis fidem mereri possit. Est enim fides donum Dei, non operum merces. Improperie tamen potuit «mercedem» dicere, pro congrua quadam ad fidem præparatione, et quasi non repugnante; quæ nec ipsa Dei munere vacare censenda est.

(3) *Παραστήσωμεν.* Or. 1, *παραστήσομεν.*

βαν ειναι. τὴν ἀγαθὴν παρα τοῦ Κυρίου συζυγίαν Α ἀρμόζεσθαι. Τὸ δ' αὐτὸ (4) δοκεῖ καὶ τοῖς ἔξωθεν· εἰπερ ἐκείνων (5) τὸ, *Γυναικὸς ἀνὴρ χροῖμ' οὐδὲν ληϊζεται κάλλιον ἐσθλῆς, οὐδὲ χεῖρον τῆς ἐναντίας*. Τοῦ δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτις κατὰ τοῦτο εὐδαιμονώτερος. Οἶμαι γάρ, εἰ τις ἐκ πρώτων γῆς, καὶ παντὸς γένους ἀνθρώπων, τὴν ἀρίστην ἀρμόσασθαι συζυγίαν ἐσπούδασεν, οὐκ εἶναι ταύτης εὐρεῖν ἀμείνω καὶ ἀρμοδιωτέραν. Οὕτω γάρ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰς ἓν συηλθε τὰ κράτιστα, ὥστε οὐκ ἤττον ἀρετῆς ἢ σωμάτων γενέσθαι συζυγίαν τὸν γάμον· ἐπεὶ τῶν ἄλλων κρατοῦντες, ἀλλήλων κρατεῖν οὐκ εἶχον, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἰσόρροπον καὶ ὁμότιμον (6)

Η'. Καὶ τῷ μὲν Ἀδὰμ ἡ δοθεῖσα κατ' αὐτὸν βοη- Β ἴδης (ἐπειδὴ καλὸν ἦν μὴ μόνον εἶναι τὸν ἀνθρώπον), ἀντὶ συνεργοῦ πολεμία κατέστη, καὶ οὐκ ὁμόζυγος, ἀλλ' ἀντίθετος· κλέψασα τὸν ἀνδρα δι' ἠδονῆς, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀλλοτρώσασα. Τῷ δὲ οὐ συνεργὸς μόνον ἢ παρὰ Θεοῦ ὠθεῖσα (ἦττον γάρ τοῦτο θαυμαστὸν), ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸς γίνεται, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πρὸς τὰ κράτιστα δι' ἐαυτῆς ἄγουσα· καὶ τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς κρατεῖσθαι νόμῳ συζυγίας ἀρίστον εἶναι κρίνουσα, τῆς εὐσεβείας δὲ οὐκ ἀσχυρομένη παρέχειν ἐαυτὴν καὶ διδάσκαλον. Ὁ θαυμάζειν μὲν ἐκείνης ἄξιον, θαυμάζειν δὲ πλέον τὸν ἐκοντὶ ἠττώμενον (7). Ἐκείνη γάρ ἔστιν ἢ, τῶν ἄλλων γυναικῶν κάλλει φιλοτιμουμένην καὶ ὑπομένωσαν, ὅσον τε φυσικὸν καὶ ὅσον ἐπίπλαστον, ἔν C ἐπισταμένη κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ τὴν θεῖαν εἰκόνα ἢ συντηρεῖν, ἢ ἀνακαθαίρειν εἰς δύναμιν· τοῦ δὲ γραπτῶς (8) καὶ τεχνητοῦς κόσμους, ταῖς ἐπὶ τῆς σκηπῆς ἀπορρίψασα. Μίαν δὲ ἀληθινὴν εὐγένειαν γινώσκουσα, τὴν εὐσεβείαν, καὶ τὸ εἰδέναι πῶθεν τε γεγονάμεν, καὶ ποῖ καταστήσομεν. Ἐνα δὲ πλοῦτον ἀσφαλῆ τε καὶ ἄσυλον, τὸ ἀποπλοῦτεῖν θεῷ, καὶ τοῖς πένησι, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ γένους (9) τοῖς ἀπανθήσασιν· ὅς τὸ μὲν ἄχρι τῆς χρείας ἐπαρκεῖν, οὐ λῦσιν τῆς συμφορᾶς, ἀλλ' ὑπόμνησιν ἔχειν ἐνόμιζεν· τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον εὐποιεῖν, τοῦτο εἶναι τιμῆς βεβαίας καὶ παραμυθίας τελεωτάτης. Καὶ τῶν μὲν τῇ οἰκωφελεῖα προεχου- σῶν, τῶν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ (καὶ γὰρ χαλεπὸν ἀμφοτέρων ἐπιτυχεῖν), ἀμφοτέροις ἀπάσας νικήσασα, καὶ τῷ περὶ ἐκάτερον ἄκρῳ, καὶ τῷ μόνῃ τὰ δύο συναγαγεῖν. Οὕτω μὲν τὸν οἶκον συναύξουσα ταῖς ἐαυτῆς ἐπιμελείαις καὶ περινοίαις, κατὰ τοὺς Σολομῶντος περὶ τῆς ἀνδρείας γυναικὸς ὄρους καὶ νό-

nitus esse, bonumque conjugium a Domino conciliari. Qua in sententia externi quoque sunt; siquidem illorum hoc est: *Nullam proba uxore meliorem rem cuiquam obvenire posse, nec rursus improba pe- jorem*. Hac porro in re dici non potest quis eo felici- or exstiterit. Sic enim existimo, si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum ge- nere, præstantissimum conjugium conciliare stu- duisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisse. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum, nexus esset. Nam cum alios] vin- cerent, tamen ob virtutis æqualitatem neuter alteri victoriam eripere poterat

VIII. Et quidem illa, quæ Adamo, adjuncti causa, similis illi data fuerat (nec enim hominem solum esse bonum erat⁴¹), pro socia hostem se præbuit, pro conjuge adversariam; ut quæ voluptatis ille- cebra 335 maritum in fraudem induxerit, ac per scientiæ lignum a vitæ ligno averterit. Huic contra mulier Dei beneficio concessa, non modo adjutrix (minus enim id laudis et admirationis haberet), sed et dux, et antesignana fuit, utpote quæ eum vita et sermone ad optima quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, fidei autem et pietatis magistram quodque se præbere haudquaquam erubuit. Quam quidem cum hoc nomine admirari par sit, tum vero maritum amplius admirari convenit, qui sponte cedebat. Illa enim est, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam, tam nativam, quam sictam et ascititiam, gloriari atque animis efferri soleant, ipsa contra hanc unam, quæ in anima divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abjiciebat. Unam item nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem per- venturi simus, intelligamus. Solas iusuper has tutas atque ab omni subreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus opes effundere, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis, tanquam flore quodam, excidissent; quibus, quod necesse esset, duntaxat præbere, non calamitatis depulsi- onem, sed monumentum esse judicabat: liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi ho- noris ac perfectissimi solatii esse. Jam cum aliæ rei

⁴¹ Gen. 11, 18.

(4) Αὐτό. Sic Reg. hm, Coisl. 1, et Or. 1. in ed., αὐτόν.

(5) Ἐκείνων. « Illorum, » id est, « unius ex ipsis, » nempe Hesiodi, lib. *Operum et dierum*, vers. 700, cujus hæc sunt verba :

Οὐ μὲν γὰρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληϊζειτ' ἀμεινον
Τῆς ἀγαθῆς, τῆς δ' αὐτὲς κακῆς οὐ ῥίγιον ἄλλο.
*Nihil enim vir melius sortiri potest muliere
Bona, rursus vero mala non durius aliud.*

(6) Ἰσόρροπον καὶ ὁμότιμον. « Ob æquales vir- tutis lauces, paremque præstantiam »

(7) Ἐκοντὶ ἠττώμενον. Jes., ἔχον τῇ ἠττώ- μενον [mendose].

(8) Γραπτῶς. Jes., κρυπτῶς, « occultos. »

(9) Τῶν ἐκ γένους. « Consanguineos. » Elias « ho- mines nobili et claro genere ortos » intelligit. Ita etiam Basilus : ἐκ γένους, τούτῃσι ἐξ εὐγενεῖας καὶ πλοῦτου παπτωχότες · « consanguineos, » id est, « qui a nobilitate et fortuna deciverunt. »

familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excellant (utrumque enim assequi difficile est), utroque nomine mulieres omnes superavit : tum quod utrumque horum ad summum usque præstiterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim domesticam industria et solertia sua, juxta leges mulieri forti a Salomone statutas, ita auxilium, quam pietatem colere nesciret : Deo rursum ac divinis rebus ita sese addixit, tanquam a rerum domesticarum procuratore plurimum abesset : neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus fulcivit et confirmavit.

IX. Quodnam orationis tempus, equis locus eam latuit? Nihil enim toto die erat, ad quod prius impelleretur. Imo vero quænam unquam parem spem habuit fore, ut simul atque aliquid petiisset, statim, quod peteret, consequeretur? Quænam sacerdotum manum vultumque ita verita est, aut omne philosophiæ genus coluit? **336** Quænam jejuniis et vigiliis carnem magis attenuavit, aut diurnis ac nocturnis psalmodiis columnæ instar fixa stetit? Quænam virginiatem majore in admiratione habuit, quamvis connubii vinculum sustinens? Quænam orphanis ac viduis majori præsidio fuit? Quænam lugentibus calamitates æque sublevavit? Atque hæc insuper, quæ parva quidem fortasse sunt, atque a nonnullis etiam contemnuntur, quod plerisque non facile pateant (sit enim fere, ut quod quispiam assequi non potest, id ob invidiam ne credibile quidem esse putet), apud me tamen in magno pretio sunt, quoniam fidei inventa erant et spiritualis fervoris conatus. Quo in genere illud est, quod in sacris conventibus aut locis nunquam illius vox audita sit, si necessarias et mysticas excipiamus.

X. Quod si olim magnum atque amplum altari erat, quod super ipsum nec securis ascendisset, nec vicia nec audita ascia esset⁴³ (quo nimirum sublimius aliquid significabatur, nempe nativum et simplex, artisque ac fuci experts esse debere, quidquid Deo consecratur), cur non illi quoque ad laudem magnum sit, quod silentio sancta honorarit, quod venerandæ mensæ nunquam terga obverterit, nec in divinum pavementum exspuerit; quod nullius unquam gentilis feminæ, quamvis alioqui honestissimæ ac propinquissimæ, manibus manum injecerit, aut labra labris miscuerit; imo nec cum his, qui a profana et impura mensa veniebant, non modo sponte, sed ne coacta quidem sal commune habuerit, nec impuram et sacrilegam domum adversus conscientiæ legem, aut pertransire unquam aut conspiciere sustinuerit; nec aurem et linguam, res divinas partim accipientem, partim proloquentem, ethnicis narrationibus, ac theatricis cantilenis contaminari passa sit (nihil enim profani sacris conve-

⁴³ Deut. xxvii, 5.

(10) Υπό. Or. 4, ἀπό.

(11) Τόπος; δ. Jes., τόπος. Coisl. 4, η.

(12) Τῷ αἰτεῖν. Coisl. 4, τὸ αἰτεῖν.

(13) Ἐσθήλωσε. Billius : « Columnæ instar seipsam amixit. »

(14) Παραστάτις. In quibusdam, προστάτις.

(15) Συνουσιούφισ. Or. 1, συνεκούφισ.

μους, ὡς εὐσεβεῖν οὐκ εἰδυῖα· οὕτω δὲ προσκειμένη Θεῷ καὶ τοῖς θεοῖς, ὡς οἰκουρίας πλεῖστον ἀπέχουσα· καὶ οὐδὲν ὑπὸ (10) τοῦ ἐτέρου παραβλαπτομένη πρὸς θάτερον, ἀμφοτέρα δὲ δι' ἀλλήλων κρατύνουσα.

Θ. Τίς μὲν εἶπεν ἐκείνην, εὐχῆς ἢ καιρῶς; ἢ τόπος; δ (11) καὶ πρῶτον ἦν αὐτῇ πάντων τῆς ἡμέρας κίνημα. Μᾶλλον δὲ τίς οὕτως ἔχειν ὁμοῦ τῷ αἰτεῖν (12) τὸ αἰτούμενον ἤλπισεν; Τίς δὲ ἱερῶν οὕτως ἠδέσθη χεῖρα καὶ πρόσωπον, ἢ πᾶν εἶδος φιλοσοφίας ἐτίμησεν; Τίς δὲ μᾶλλον νηστεύσας καὶ ἀγρυπνίας τὰς σάρκας ὑπέσπασεν, ἢ ψαλμοῦδαις αὐτὴν ἐστήλωσε (13) παννύχιος τε καὶ ἡμερησίας; Τίς μὲν παρθενίαν ἠγάσθη πλεόν, καίπερ ἀνασχομένη δέσεως; Τίς δὲ ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀμείνων ἐγένετο παραστάτις (14); τίς δὲ πενθοῦσι τὰς συμφορὰς οὕτω συνουσιούφισεν (15); Καὶ ταῦτα δὲ, τὰ μικρὰ μὲν ἴσως, τυχὸν δὲ τίσι καὶ διαπτυσμένα, ὅτι μὴδὲ προσεῖτα βραδύως τοῖς πλείοσι (τὸ γὰρ οὐκ ἐφικτὸν οὐδὲ πιστόν πως διὰ τὸν φθόνον), ἐμοὶ δὲ καὶ λίαν τιμώμενα, ὅτι πίστεως ἦν εὐρήματα, καὶ πνευματικῆς ζήσεως ἐγγειρήματα. Οἷον τὸ μῆποτε φωνὴν αὐτῆς ἐν ἱεροῖς ἀκουσθῆναι συλλόγοις, ἢ τόποις, ἔξω τῶν ἀναγκαίων (16) καὶ μυστικῶν.

Γ'. Καὶ εἰ μέγα τῷ θυσιαστηρίῳ ποτὲ τὸ μὴ κέλουν ἐπ' αὐτὸ ἀναδῆναι, μὴδὲ ὀφθῆναι, ἢ ἀκουσθῆναι λαξευτήριον (λόγῳ μείζονι, ὡς δέον φυσικὸν καὶ ἀτεχνον εἶναι πᾶν τῷ Θεῷ καθιερούμενον), πῶς οὐχὶ καὶ παρ' ἐκείνης μέγα, τὸ σωπῆ τιμᾶσθαι τὰ ἅγια, τὸ μῆποτε νῶτα δοθῆναι τῇ σεβασμίῳ (17) τραπέζῃ, μὴδὲ καταπτυσθῆναι θεῖον ἔδαφος, τὸ μῆποτε δεξιὰν ἐμβληθῆναι τῆς χεῖλης μιγῆναι χερσὶν Ἑλληνικαῖς ἢ ἑλλησι μὴδὲ τῆς τᾶλλα κοσμιωτάτης γυναικὸς καὶ οἰκιοτάτης; ἀλλὰ μὴδὲ ἄλλῶν κοινωνῆσαι, μὴ ὅτι ἐκούσαν, ἀλλὰ μὴδὲ βιασθεῖσαν, τοῖς ἀπὸ τῆς βεβήλου καὶ ἀνάγνου τραπέζης· μὴδὲ μιὰρὸν οἶκον ἢ παρελθεῖν ποτε, ἢ ἰδεῖν ἀνασχεῖσθαι, παρὰ τὴν τοῦ συνειδότης νομοθεσίαν· μὴδὲ διηγήμασιν Ἑλληνικοῖς, ἢ ἕμμασι θεατρικοῖς καταμολυθῆναι τὴν ἀκοήν, ἢ τὴν γλῶσσαν, τὴν τὰ θεῖα δεχομένην ἢ φθεγγομένην (οὐδὲν γὰρ ἱεροῖς πρέπειν ἀνίερων)· καὶ ὁ τοῦτον θαυμασιώτερον, τὸ μῆποτε τοσοῦτον δοῦναι πένθει σωματικῷ, καίτοιγε διαφερόντως καμπτομένην καὶ τοῖς τῶν ξένων πάθεισιν, ὥστε ἢ γοεράν ποτε πρὸ

(16) Ἀναγκαίων, etc. Per « voces necessarias et mysticas, » eas intelligit Elias, quibus plebs tota sacerdotibus accinebat, quales sunt, ut in scholio legitur, voces : « Amen, et cum Spiritu ipso : Sanctus, sanctus, et similia : » Ἄμην· καὶ τῷ Πνεύματι σου· καὶ τὸ, Ἄγιος, ἄγιος, καὶ τὰ τοιαῦτα
(17) Σεβασμίῳ. Or. 1, σεβασμίᾳ.

τῆς εὐχαριστίας (18) βαγῆναι φωνήν, ἢ δάκρυον ἐκ-
πεσεῖν βλεφάρου μυστικῶς σφραγισθέντος, ἢ σχῆμα
πένθιμον παραμένειν, καίτοιγε πολλῶν πολλάκις
συμπεσόντων αὐτῇ λυπηρῶν, λαμπρᾶς (19) παρού-
σας ἡμέρας. Ψυχῆς γὰρ εἶναι θεοφιλοῦς ὑποκλίνειν
ταῖς θεοῖς ἅπαν ἀνθρώπινον.

adesset, quanvis ipsi multæ persæpe molestiæ acciderint, lugubris habitus permaneret. Piæ enim ac
Deo charæ animæ esse censebat, divinis rebus humana omnia submittere.

ΙΑ'. Καὶ σωπῶ τὰ τούτων ἀπορρήτοτερα, ὧν Θεὸς
μάρτυς, καὶ τῶν πιστῶν (20) θεραπευιδῶν αἷς τὰ
τοιαῦτα ἐπίστευσε. Τὸ γὰρ καθ' ἡμᾶς ἴσως οὐδὲ
μνῆμις ἀξιώτεον, ὡς ἀναξίους τοῦ ἐλπισθέντος· εἰ
κάκεινη μέγα τὸ ἐπιχείρημα (21), ὅτι καὶ πρὸ γενέ-
σεως ἡμᾶς καθυπέσχετο τῷ Θεῷ, μηδὲν τὸ μέλλον
εὐλασθηθεῖσα, καὶ γεννηθέντας εὐθὺς ἀνέθηκε. Θεοῦ
δὲ τὸ μὴ πάντῃ διαμαρτεῖν αὐτὴν τῆς εὐχῆς, μηδὲ
ἀπωσθῆναι τὸ καλλιέρισμα (22). Τούτων μὲν οὖν τὰ
μὲν παρῆν ἦδη, τὰ δὲ ἐμελλε, ταῖς κατὰ μέρος προσ-
θήκαις αὐξόμενα. Καὶ καθάπερ ἥλιος ἡδιστον ταῖς
ἐσθιναῖς προσβάλλων ἀκτίσι, ταῖς μεσημβριναῖς θερ-
μότερος ἴσταται· καὶ φαειρότερος· οὕτω καὶ αὐτὴ, οὐ
μικρὰ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' ἀρχῆς ὑποφαίνουσα (23),
τῷ τελευταίῳ φωτὶ πλέον ἐξέλαμψε. Τότε δ' οὖν
κέντρον οὐ μικρὸν εὐσεβείας οἴκοθεν εἶχεν αὐτὴν ὁ
εἰσοικιστάμενος, ἀνωθεν μὲν, καὶ ἐκ προγόνων φιλό-
θεόν τε καὶ φιλόχριστον, καὶ πατρῶων κληρὸν δια-
δεξαμένην τὸν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀγρι-
ελαίου, καθὼς ἐκεῖνος, ἐγκεντρισθεῖσαν εἰς καλλι-
έλαιον, οὐ φέρουσαν δὲ τὸ ἐτεροζυγεῖν δι' ὑπερβολὴν
πίστεως· ἀλλὰ τοῦτο μόνον φιλοσοφῆσαι μὴ δυνα-
μένην, τᾶλλα καρτερικωτάτην οὖσαν γυναικῶν καὶ
ἀνδρικωτάτην (24), τὸ ἐξ ἡμισείας ἠνῶσθαι τῷ Θεῷ
ἐκ τῆν τοῦ τμήματος ἄλλοτριώσιν, ἀλλὰ μὴ προστε-
θῆναι τῇ σωματικῇ συναφείᾳ τὴν συμφύταν τοῦ πνεύ-
ματος· καὶ διὰ τοῦτο προσπίπτουσαν μὲν τῷ Θεῷ
νεκρῶς καὶ ἡμέρας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν
τῆς κεφαλῆς αἰτουμένην ἐν πολλαῖς νηστεῖαις καὶ
ἐξουσιῶν, προσκειμένην δὲ τῷ ἀνδρὶ φιλοπόνως, καὶ
πολυτρόπως αὐτὸν ἐμπορευομένην, ὄνειδιμοῖς, νου-
θεσίαις, θεραπεσίαις, ἄλλοτριώσεσι, τὸ μέγιστον, τῷ
οἰκίῳ τρόπῳ, καὶ τῷ θερμότηρῳ περὶ τὴν εὐλάβειαν,
ὧ μάλιστα ψυχὴ κάμπτεται καὶ μαλάσσεται, πρὸς
ἀρετὴν ἐκουσίως βιαζομένη. Ἐμελλε δὲ ἄρα κοιλαί-
νειν (25) τὴν πέτραν ἢ τοῦ ὕδατος βάνις αἰετὸς πλη-
τουσα, καὶ χρόνῳ διανύσειν τὸ σπουδαζόμενον· δηλοῖ
δὲ τὰ ἐφεξῆς.

nire statnebat); nec, quod majori admirationi esse
debet, corporeo luctui tantum unquam indulserit,
licet alioqui vel externorum calamitatibus majorem
in modum commoveretur, ut luctuosa vox ei prius,
quam gratiarum actio erumperet, aut ex palpebris
mystice signatis lacryma flueret, aut cum dies festus
adesset, quanvis ipsi multæ persæpe molestiæ acciderint, lugubris habitus permaneret. Piæ enim ac
Deo charæ animæ esse censebat, divinis rebus humana omnia submittere.

337 XI. Ac, quæ his occultiora sunt, tacere,
quorum testis est Deus, et ancillæ, quarum fidel
res hujusmodi committebat. Nam illud, quod ad
nos attinet, ne commemoratione quidem fortasse
dignum est, utpote qui ipsius spei haudquaquam
responderimus; quanquam inagnus ipsi hic cona-
tus fuit, quod nos etiam ante ortum Deo, futurum
nihil reformidans, promisit, atque in lucem editos
statim consecravit. Dei autem beneficium illud
fuit, quod voto suo non omnino exciderit, nec victi-
ma ea, quam obtulerat, repudiata fuerit. Atque
hæc quidem, partim jam aderant, partim adventa-
bant, tacitis incrementis paulatim augescentia. Et
quemadmodum sol, matutinis radiis in oculos sua-
vissime incidens, meridianis fervidior et splendi-
dior stat; eodem modo illa, cum haud parva pietatis
officia primum subobscurè ostendisset, postremo
lumine magis exsplenduit. Tum igitur haud exi-
guum pietatis stimulum domi habebat, qui eam sibi
matrimonio junxerat, quippe quæ antiquitus, atque
a majoribus suis, Dei et Christi amore prædita
esset, ac virtutis hæreditatem a patribus accepis-
set; non autem, ut ille, ex oleastro in olivam in-
serta fuisset, nec, propter incredibilem quamdam
fidei magnitudinem, cum diversæ religionis homine
jugum ducere sustineret; verum, quamvis alioqui
mulieres omnes patientiæ ac fortitudinis laude supe-
raret, hoc unum æquo animo ferre non posset, se
dimidia tantum ex parte, ob segmenti sui aversionem,
Deo copulari, et non ad corporum con-
junctionem spiritus etiam unionem adjungi; ac
propterea dies noctesque ad Dei pedes accideret,
atque pro capitis sui salute cum multis jejuniis et
lacrymis eum obsecraret, atque viro etiam sedulo
instaret, eumque variis modis lucrari contenderet,
probris, admonitionibus, obsequiis, simultatibus, et,
quod maximi momenti erat, morum suorum probi-
tate ac ferventi erga pietatem studio, qua potis-
simum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie ad virtutem pertrahitur. Nec vero aliter fieri pote-
rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod studebat,
conficeret, quemadmodum ex his, quæ deinceps sequuntur, liquido apparebit.

(18) *Εὐχαριστίας*. Regg. plures, tres Colb. Or.
1, Jes., *εὐχαριστηρίου*.

(19) *Λαμπρᾶς*, etc. Billius: « Splendido die præ-
sentis. »

(20) *Τῶν πιστῶν*. Deest in Reg. bm.

(21) *Ἐπιχείρημα*. Reg. a, Or. 1, ἐγγείρημα.

(22) *Καλλιέρισμα*. « Sacra litata, » a *καλλιέρω*,

« lito, sacra facio. » Hinc Schol.: Χριστιανοὶ μὲν
ποτε καλλιερῶσι, ὅταν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ προσάγα-
γῶσι πνεύματι συντετριμμένῳ, καὶ καρδίᾳ τεταπεινω-
μένῳ· « Christiani quidem tunc sacra faciunt, cum
seipos Deo offerunt spiritu contrito, et humiliato

corde. »

(23) *Ἰποφαίνουσα*. Coisl. 1, ὑφαίνουσα, « te
xuisset. »

(24) *Ἀνδρικωτάτην*. Regg. a, bm, Coisl. 1, Or.
1, ἀνδρικοτάτην.

(25) *Κοιλαίνειν*, etc. Notum est apud Græcos
istud proverbium: Κοιλαίνει πέτραν βάνις ὕδατος
ἐνδεδεγμένη· « Aquæ gutta assidue cadendo cavat
lapidem. » Aut istud etiam huic simile: Πολλὰσι
πληγαῖς δρῦς στερεὰ δαμάσεται· « Prædura quercus
crebris ictibus cedit. »

XII. Hæc igitur ipsa petebat, et in spe habebat, A ut quæ fide magis, quam juventute, 338 serveret. Neque enim quisquam præsentibus rebus perinde, ut illa rebus in spe positus, confidebat; nec mirum, cum divinæ liberalitatis ac munificentiæ periculum jam fecisset. Huic autem ad salutem adjumento erat, tum ratio ipsa, curationem paulatim admit- tens, tum insomniorum etiam visio, per quæ Deus animam salute dignam sæpenumero juvat. Quænam autem hæc visio erat? Hic mihi jucundissima totius narrationis pars sita est. Putabat se, quod ante nunquam fecerat, quamvis uxor frequens in oratione esset, ex Davidis Psalmis eam partem canere: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*⁴³. Novus et insuetus hic cantus erat, ac desiderium simul cum cantu ingreditur. Quod ubi mulier audivit, voti jam compos facta, occa- sionem arripit, visionem hanc in jucundissimam partem vera conjectura interpretans, beneficiique magnitudinem animi lætitia declarans, ac salutem adurgens, ne quid, quod vocationi obstaret, inter- cederet, negotiumque, in quod summo studio in- cumbebat, abrumperet. Et certe, cum res ita tum nata fuisset, ut complures episcopi Nicæam con- tenderent, quo Arii furori obsisterent, cum recens orta esset hæc hæresis quæ divinitatem scindebat, Deo sese ac veritatis præconibus tradit, et deside- rium conflat, communisque salutis auxilium ab his postulat; inter quos insignis quoque ille Leontius erat, qui tum metropolim nostram gubernabat. Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia editum est, si reticuerō, magnam profecto ipsi gratiæ injuriam fecero. Hujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum accuratio- ris disciplinæ magistri admittunt, idque, quod futurum erat, gratia præsignat, ac sacerdotii forma cum catechesi miscetur. O initiationem minime spontaneam! Etenim in genu inclinatus, ita cate- chesis sermonibus imbuitur, adeo ut multi, qui aderant, non tantum ingenii solertia præditi, sed quod futurum erat, prædicent.

XIII. Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum 339 aliud adjungitur: hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nihil vultus fidem in-

⁴³ Psal. cxxi, 1.

(26) Ἐθάρρει. Reg. a, Or. 1, θάρρει.

(27) Συνείργει μὲν... συνείργει δέ. Coisl. 1, et Or. 1, συνήργει, etc.

(28) Ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι. «Salute dignam.» Id cum congruentia quadam intelligendum est; nullum enim ante fidem potest esse meritum.

(29) Πορευσόμεθα. Reg. a, πορευώμεθα.

(30) Μετὰ τῆς ἀληθείας. «Cum veritate.»

(31) Κλήσει. Sic Coisl. 1 et 2, Jes., etc. In ed. κλίσει.

(32) Ἀή. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 1, etc. In ed., τῆ.

(33) Σπεύδειν. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes. In ed., σπευδῆν, [mendose.]

(34) Ἦν ὁ πάνυ, etc. Coisl. 1, ἦν ὁ τότε Πόντου, ὅτις καθ' ἡμᾶς.

IB'. Ἡ μὲν καὶ ἦται ταῦτα καὶ ἠλπίζεν, ὅτε τῆ πίστει μᾶλλον ἢ τῆ νεότητι ζήσοσα. Καὶ γὰρ οὐδεὶς οὕτως ἐθάρρει (26) τοῖς παρούσιν, ὡς αὐτῆ τοῖς ἐπι- σθεῖσιν, πείρᾳ μαθούσα τοῦ Θεοῦ τὸ φιλόδωρον. Τῷ δὲ συνείργει μὲν πρὸς σωτηρίαν καὶ ὁ λογισμὸς, κατὰ μικρὸν τὴν θεραπείαν παραδεχόμενος· συνείργει δὲ (27) καὶ ὄνειράτων ὄψις, οἷς εὐεργετῆι πολλάκις θεὸς ψυχὴν ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι (28). Ἀλλὰ τίς ἡ ὄψις; Ἐνταῦθ' αἰ καὶ τὸ τοῦ διηγήματος ἡδιστον· Ἐδο- ξεν, ὃ μῆπω πρότερον, καίτοι πολλάκις τῆς γυναι- κὸς ἰκετευούσης καὶ δεομένης, ψάλλειν ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ Δαβὶδ ἐκεῖνο τὸ μέρος· *Εὐφράνηθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα* (29). Καὶ ἡ ψαλμωδία ζήτη, καὶ ὁ πόθος τῆ ὥσῃ συνε- ἔρχεται. Καὶ ὡς ἤκουσεν ἡ τῆς εὐχῆς ἐπιτυχούσα, τὸν καιρὸν ἀρπάξει, ὑποκρινάμενη τε τὴν ὄψιν πρὸς τὸ ἡδιστον μετὰ τῆς ἀληθείας (30), καὶ τῆ χαρῆ δηλοῦσα τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος, καὶ τὴν σωτη- ρίαν ἐπιταχύνουσα, μὴ τι παρεμπέσον ἐμποδίση τῆ κλήσει (31), καὶ λύση τὸ σπουδαζόμενον. Καὶ ὅτ' (32) συμβῶν τῆνικαῦτα πλείους ἀρχιερεῖς ἐπὶ τὴν Νικαίαν σπεύδειν (33), ἵνα κατὰ τῆς Ἀρελοῦ στῶσι μανίας, ἀρτι τοῦ κακοῦ φουμένου, καὶ τὴν θεότητα τέμνον- τος, δίδωσι μὲν αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς κήρυξι τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν πόθον ὁμολογῆι, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν κοινήν σωτηρίαν, ὧν εἰς Λεόντιος ἦν ὁ πάνυ (34), ὁ τότε τῆς καθ' ἡμᾶς μητροπόλεως ἐξ- ηγούμενος. Ὁ δὲ κἀνταῦθα παρὰ τῆς χάριτος ἀπῆν- τησε θαῦμα, σφόδρα ἀν ἀδικολογῆν τὴν χάριν, εἰ σωπῆ παρῆλοιμι· μάρτυρες δὲ οὐκ ὀλίγοι τοῦ θαύματος· Πλανῶνται τινα πλάνην πνευματικὴν οἱ τῆς ἀκρι- θείας διδάσκαλοι (35), καὶ προτυποῖ τὸ μέλλον ἡ χά- ρις, καὶ τύπος ἱερουσῶνης τῆ κατηχήσει μίγνυται. Ὡ τῆς ἀκουσίου μύθεως! Ἐπὶ γὰρ γόνυ κλιθεὶς, οὕτω τοῖς λόγοις τῆς κατηχήσεως καταρτίζεται, ὥστε πολλοὺς τῶν παρόντων προφητεῦσαι τὸ μέλλον, οὐ τῶν ὑψηλοτέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ταπεινοτέ- ρων εἰς σύνεσιν, οὐκ ἀμυδροῖς σημείοις πιστωθέντας; πρὸς τὸ ἐσόμενον.

etiam ipsi rudes, haud obscuris signis confirmati,

IV'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τῷ θαύματι θαῦμα συνάπτεται· παραθήσομαι δὲ πιστῶν ἀκοαῖς τὸν λό- γον· ψυχῆς γὰρ βεβήλοισ οὐδὲν τῶν καλῶν ἀξιοπί- στον. Πρῶσεισι μὲν τῆ δι' ὕδατος (36) ἀναγεννήσει

D (35) Οἱ τῆς ἀκριθείας διδάσκαλοι. «Accuratio- ris disciplinæ magistri.» Billius, «sinceræ disci- plinæ.» Juxta hanc disciplinam, ut habet scho- lium, «non gemina flectebant catechumeni, sed aures tantum oleo perfundendas præbebant. Grego- rius autem senior, contra hanc legem, cum sacris initiaretur, genuflexit; et qui catechista munere fungebatur, item ipse errore lapsus, non catechesis, sed sacerdotii orationem protulit.» Ἐπὶ τῶν κατη- γουμένων οὐκ εὐλόγητον κλίθειν τὰ γόνατα, ἀλλὰ μόνον τῷ ἐλαίῳ χρίεσθαι τὰ ὦτα, αὐτὸς παρὰ τὸν νόμον κατηχήσεως ἔκλινε κατηχούμενος; καὶ ἐπὶ ὁ κατηχήσας πλανηθεὶς, οὐ κατηχήσεως, ἀλλὰ ἱερου- σῶνης εὐχὴν ἐποίησεν.

(36) Τῆ δι' ὕδατος. Reg. a, τῆ τοῦ ὕδατος.

καὶ Πνεύματος, δι' ἧς ὁμολογοῦμεν θεῶν τὴν τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου μέρφωσιν τε καὶ τελείωσιν, καὶ τοῦ χοικοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα μετάθεσιν καὶ ἀνάπλασιν· καὶ πρόσαισι μετὰ θερμῆς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ λαμπρῆς τῆς ἐλπίδος, τῷ λουτρῷ προκαθάρσεως (37) ἐαυτὸν εἰς δύναμιν, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καθαρῆσας πολλῶ μᾶλλον, ἢ οἱ τὰς πλάκας παρὰ Μωϋσεως (38) ἔξασθαι μέλλοντες. Τοῖς μὲν γὰρ μέχρις ἐσθῆτος ὁ ἀγνισμὸς, καὶ γαστρὸς μικρὰ στένωσις, καὶ σφροσύνη τις σχέδιος (39)· τῷ δὲ πᾶς ὁ ἐν μέσῳ βίος παρασκευὴ τῆς ἐλλάμψεως ἦν, καὶ πρὸ τῆς καθάρσεως κάθαρσις ἀσφαλιζομένη τὴν δωρεάν (40), ἵνα ἡ τελειότης τῇ καθαρότητι πιστευθῆ, καὶ μὴ κινδυνεύσῃ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἔξει τολμῶσῃ μετὰ τῆς χάριτος (41). Ἐξεληθόντα δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος, ὡς περιεστράπτει· καὶ δόξα τῆς διαθήσεως ἔξισα, μεθ' ἧς προσήλθε τῷ χαρίσματι τῆς πίστεως· ἔστι μὲν οἷς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιδήλος, οἱ τότε μὲν σιωπῇ τὸ θαῦμα κατέσχον, ἐξεῖπεν οὐ θαρβήσαντες (καὶ γὰρ αὐτοῦ μόνου ταύτην εἶναι τὴν ἔψιν ἕκαστος ἤθετο), μικρὸν δὲ ὑπερον ἄλλήλοις διέδωκαν· τῷ δὲ βαπτιστῇ καὶ τελειωτῇ (42) τοσοῦτον ἐναργῆς τε καὶ γνώριμος, ὥστε μηδὲ (43) κατασχέειν δυναθῆναι τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ῥῆξαι φωνήν, ὅτι τὸν ἑαυτοῦ (44) διάδογον τῷ πνεύματι χρίσταιεν.

ei initiabat, adeo clara et cognita, ut ne mysterium quidem pectore clausum tenere potuerit, sed palam clamaverit se successorem suum spiritu unxisse.

18'. Καὶ τοῦτο οὐδέεις ἀπιστήσαιε τῶν ἀκηκόωντων τε καὶ γινώσκόντων, ὅτι Μωϋσῆς (45) μὲν ἔτι μικρὸς ὢν τοῖς πολλοῖς, καὶ οὐπω λόγου τινὸς ἀξιοῦμένου, ἐκ τῆς βάτου καλεῖται, καιομένης μὲν, οὐκ ἀναλίσκομένης δὲ, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν τῇ βάτῳ φανταζομένου, καὶ πιστοῦται τῷ πρώτῳ θαύματι· Μωϋσῆς ἐκεῖνος, ᾧ θάλασσα τέμνεται, καὶ ἄρτος βεται, καὶ πέτρα πηγάζει, καὶ στυλὸς πυρὸς καὶ νεφέλης ὀδηγοῖσι, μετ' ἀλλήλων ἱστάμενοι (46), καὶ χειρῶν ἕκαστοι τρόπιον ἱστασι, καὶ νικᾷ πολλὰς μυριάδας, τὸν σταυρὸν σχηματίζουσα. Ἡσαίας δὲ, ὁ τῆς δόξης καὶ τῶν σεραφίμ θεατῆς, καὶ μετ' ἐκεῖνον Ἱερεμίας, ὁ τὴν μεγάλην κατ' ἐθνῶν καὶ βασιλείων πιστευθεὶς δύναμιν· ὁ μὲν ἀκούει θείας φωνῆς, καὶ τῆς προφητείας τῷ ἀνθρώπῳ προκαθαίρεται· ὁ δὲ πρὸ τῆς (47) διαπλάσεως γινώσκειται, καὶ πρὸ γεννήσεως ἀγιάζεται. Παῦλος δὲ διώκτης ὢν ἔτι, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κήρυξ, ὁ τῶν ἐθνῶν ἐν πίστει διδάσκα-

A venire potest. Ad eam regenerationem, quæ per aquam et Spiritum efficitur, ipse accedit, per quam hominis, qui secundum Christum est, formationem et perfectionem, terrenique ad spiritum immutationem et reficcionem Deo confitemur : et quidem cum ardenti desiderio et splendida spe ad lavacrum accedit, cum se pro viribus suis prius purgasset, atque tum animo, tum corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant⁴⁴, purificasset. Illis enim non ultra vestem, et exiguam ventris compressionem, ac brevem quamdã corporis castimoniam purificatio sese porrigebat : ipsi autem ad divinam illuminationem superior omnis vita præparatio quædam erat, et ante purgationem purgati, quæ donum in tuto poneret,

B ut perfectio puritati committeretur, bonumque minime periclitaretur. in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. Ipsum autem ex aqua egressum lumen circumfulget, et gloria hac animi affectione, cum qua ad fidei gratiam accessit, digna : nonnullis quidem etiam aliis conspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant, idcirco enuntiare minime audentes, quod unusquisque visionem hanc sibi duntaxat contigiase crederet, paulo post autem illud inter se disseminarunt : at ei, qui baptizabat

XIV. Nec vero quisquam huic rei fidem adhibere detrectaverit, qui audierit et noverit, quemadmodum Moyses, cum apud multos adhuc parvus esset, nec vulgi iudicio ulla fama celebraretur, e rubo qui ardebat quidem, sed non assumebatur⁴⁵, vel ab eo potius, qui in rubo apparebat, vocatus sit, ac primo illo miraculo confirmatus : Moyses, inquam, ille, cui mare scinditur⁴⁶, panis pluit⁴⁷, petra scaturit⁴⁸, ignis et nubis columna alternis vicibus stantes⁴⁹, iter præmonstrant, et manuum extensio⁵⁰, crucem adumbrans, tropæum statuit, ac multa hominum millia superat. Isaias autem, ille, inquam, gloriæ et seraphinorum spectator⁵¹ ; ac post eum Jeremias, qui 340 magnam adversus gentes et reges potentiam accepit⁵² ; alter divinam vocem audit, atque priusquam prophetiæ munus obeat, per carbonem purgatur⁵³ ; alter ante formationem

D cognoscitur, et ante ortum sanctificatur⁵⁴. Paulus

⁴⁴ Exod. xix, 10. ⁴⁵ Exod. iii, 4. ⁴⁶ Exod. xiv, 22. ⁴⁷ Exod. xvi, 11, 17. ⁴⁸ Isa. vi, 1. ⁴⁹ Jerem. i, 10. ⁵⁰ Isa. vi, 6. ⁵¹ Jer. i, 5.

(37) Προκαθάρσεως. Or. 1, προκαθάρσεως.

(38) Μωϋσεως. Or. 1, Μωϋσεως.

(39) Καὶ σφροσύνη τις σχέδιος. « Brevis quædam et ad tempus ab uxoribus continentia. » Aut, ut in Elia, « castitas. »

(40) Ἀσφαλιζομένη τὴν δωρεάν. Billius : « firmitatem dono afferens. »

(41) Μετὰ τῆς χάριτος. Billius legit, κατὰ τῆς χάριτος, et vertit, « in animi habitu adversus gratiam audaci. » Sic etiam legitur in Bas. ed., Or. 1, aliisque nonnullis codicibus. Nobis tamen retinenda videtur lectio, quæ habet, ἐν ἔξει τολμῶσῃ μετὰ τῆς χάριτος, « in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. » Quis enim ille est « habitus adversus gra-

tiam audax, » in quo « bonum, » id est, « baptismi gratia, non periclitetur ? »

(42) Τελειωτῇ. Sic Reg. hm. et Or. 1. In ed., τελειότη.

(43) Μηδὲ. Regg. a, hm, Or. 1, μήτε.

(44) Ὅτι τὸν ἑαυτοῦ, etc. Billius, « sed eum quem inungebat, sibi in episcopatu successorum palam ac publice clamaverit. »

(45) Μωϋσῆς. Reg. hm, et Or. 1, Μωϋσῆς.

(46) Μετ' ἀλλήλων ἱστάμενοι. Hæc ab interprete ommissa. « Alternis vicibus stantes, » id est, « altera in usum diei, altera in usum noctis. »

(47) Τῆς. S c Reg. hm. Deest in ed.

etiam, magnus, inquam, ille veritatis præco, et A los, και φωτι περιλαμπεται, και γνωρίζει τὸν διω-
gentium in fide magister, cum adhuc persecutor κόμενον, και τὴν μεγάλην διακονίαν πιστεύεται, και
esset, lumine circumfunditur⁸⁵, eumque, quem perse- πληροὶ τοῦ Εὐαγγελίου πᾶσαν ἀκοήν και διάνοιαν.
sequabatur, cognoscit, magnumque ministerium sibi creditum suscipit, atque omnium aures et animos
Evangelio implet.

XV. Quid autem omnes eos enumerare attinet, qui a Deo advocati sunt, talibusque miraculis as- citi, qualibus ille etiam ad fidei pietatem confirma- tus est? Nec vero talia quidem, tamque incredi- bilia et admiranda initia fuerunt, per ea autem, quæ postea secuta sunt, aliquid eorum, quæ præ- cesserunt, probro et dedecore affecit, quemadmo- dum quispiam ex iis, qui honestarum rerum satu- ritatem et fastidium cito concipiunt, nec ulterius progredi curant, vel etiam ad vitium omnino rela- buntur. Non, inquam, hoc cuiquam dicere licet; verum, et sibi admodum constitit, et pristinis ve- stigii hæsit, adeo ut inter se utraque pulchre con- venirent, nempe et ea, quæ sacerdotium præcesse- rant, cum his, quæ in sacerdotio recte ac præclare gessit, et ea quæ post susceptum sacerdotium secu- ta sunt, cum iis, quæ præcesserant: nec aliter incipere deceat, quam quomodo ipse finivit, nec rursus in alium finem progredi, quam unde is exordium duxerat. Sacerdotium autem suscipit, non ea facilitate ac confusione, quæ nunc viget, sed nonnullo interjecto temporis spatio, quo nimirum ad sui purgationem aliorum quoque purgandorum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Postquam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, impetus quidam solutus, et præsumptio spiritus⁸⁶.

XVI. Nam cum silvosam et agrestem Ecclesiam C accepisset, non longo ante tempore episcopali cura gubernatam, sed ab uno tantum ex antecessoribus suis exornatam, quique, ut admirandis atque an- gelicis moribus erat præditus, ita simplicior, 341 quam qui nunc populo præsent, habebatur; eo au- tem celerrime in cælum assumpto, per diu rursus neglectam, et ob antistitis inopiam squalore affe- ctam, atque in vepres redactam, primum quidem ferinos hominum mores haud magno negotio miti- gavit, tum pastoralis artis sermonibus, tum etiam quod se, velut spiritualem quamdam statum ad optimæ cuiusque actionis pulchritudinem expolitam, ad imitandum proponeret. Deinde in sacrarum litte- rarum meditatione, summa cum animi contentione versatus, quamvis serius ad hujusmodi studia sese contulisset, tantum eruditionis brevi collegit, ut nec

⁸⁵ Act. ix, 5. ⁸⁶ Eccle. i, 17.

(48) Οἷς. Or. 1, οἷς.

(49) Ἄλλως, etc. Montac., ἄλλοις ἄλλως.. ἐτε- λεύτησεν ἐκεῖνος. Verum hæ voces ἄλλοις, et ἐκεῖ- νος, quæ in nullo reperiuntur codice, nobis super- fluz, ideoque rejiciendæ videntur.

(50) Ἡ οὐ προήρξατο. Billius: «quam ut ipse incepit.»

(51) Ὅπερ. Regg. a, bm, ὅπερ. Billius videtur legisse, ὥπερ.

(52) Καὶ προαίρεσις πνεύματος. «Præsumptio, affectio spiritus.» Sic LXX. In Hebræo autem ser-

IE'. Τί δεῖ πάντας ἀπαριθμεῖσθαι τοὺς ὑπὸ Θεοῦ προσκληθέντας, και τοιοῦτοις οἰκειωθέντας θαύμα- σιν, οἷς (48) κάκεινος ἐβδαιώθη πρὸς τὴν εὐσε- βειαν; Καὶ οὐ τὰ μὲν πρώτα τοιαῦτα, και οὕτως ἄπιστα και παράδοξα, κατήσχυνε δέ τι τῶν προ- ὑπηργμένων τοῖς ὑστερον, ὡς ἂν τις τῶν τάχιστα κόρον τοῦ καλοῦ λαμβανόντων, εἶτα τοῦ πρόσω κατα- φρονούντων, ἢ και παντάπασι πρὸς κακίαν παλι-δρομούμενων· οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλὰ και λίαν ἑαυτοῦ και τῶν προειληφθέντων ἔχεται, ὥστε ἀμφότερα συναρμώζειν ἀλλήλοις, τὰ τε πρὸ τῆς ἱερωσύνης τοῖς ἐκεῖνης καλοῖς, και τὰ μετ' αὐτὴν τοῖς πρότερον· και μήτε ἄλλως (49) ἄρξασθαι πρέπειν ἢ ὡς ἐτελεύτησε, μήτε εἰς ἄλλο προελθεῖν τέλος ἢ οὐ προήρξατο (50). Πιστεύεται μὲν γε τὴν ἱερωσύνην, οὐ κατὰ τὴν νῦν εὐκολίαν και ἀταξίαν, ἀλλὰ μικρόν τι διαλιπὼν, ὥστε τῇ καθάρσει προστεθῆναι και τὴν τοῦ καθαίρειν ἐμπειρίαν και δύναμιν, ὅπερ (51) δὴ νόμος ἀκολουθίας πνευματικῆς. Ἐπει δὲ πιστεύεται, πλέον ἢ χάρις δοξάζεται, ὥστερ ὄντως Θεοῦ χάρις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων, οὐδὲ, ὅ φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής, ὁρμή τις αὐτόνομος, και προαίρεσις πνεύματος (52). perisiam et facultatem adjungeret, quemadmodum

IE'. Παραλαβὼν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν ὑλώδη και ἀπηγοικισμένην, οὐ πόρρωθεν μὲν ἐπισκοπῇ ποι-μανθείσαν, ἀλλ' ὅσον ἐν τῶν πρὸ αὐτοῦ κοσμηθῆσαι, και τοῦτε θυμασίῳ μὲν και ἀγγελικῷ τὸν τρόπον, ἀπλουσιτέρῳ δὲ ἢ κατὰ τοὺς νῦν τῶν λαῶν προστά-τας· τοῦτο δὲ τάχιστα προσληφθέντος, ἐπιπολὺ πά-λιν βραθυμηθείσαν τε και χερσομανήσασαν ἐξ ἀναρ-χίας· πρώτον μὲν τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων οὐ χαλεπῶς ἐξημέρωσε λόγους τε ποιμαντικῆς (53) ἐπιστήμης, και τῷ προθεῖναι (54) τύπον ἑαυτοῦ, ὥστερ ἀνδριάντα πνευματικὸν, εἰς κάλλος ἀπαξεσμένον πάσης ἀρίστης πράξεως. Ἐπειτα τοῖς θεοῖς λόγοις συντόμως ἐμμε-λετήσας, καιπερ ὀψιμαθῆς τῶν τοιούτων τυγχάνων, τσοαύτην ἐντὸς ὀλίγου χρόνου σοφίαν συνελέξατο, ὥστε τὰ τε ἄλλα μηδὲν λείπεσθαι τῶν ἐπὶ πλείστον D πεπονηκότων, και χάριν ἐκ Θεοῦ ταύτην λαβεῖν ἐξαι-ρετον, ὁρθοδοξίας γενέσθαι πατῆρ και διδάσκαλος·

mone, πηγ πηγ, «depastio venti.» Unde Schol. pro προαίρεσις πνεύματος, habet, νομῆ ἀνέμου, «depastio venti,» ut apud Hebræos. Cæterum Gregorius hic nihil aliud intellexit, nisi quod expres- serunt interpretes, cum hæc Eccle. i, 17, verba interpretati sunt, nempe Gregorium patrem nec præcipiti motu, nec inani gloria ductum, ad sacer- dotium accessisse.

(53) Ποιμαντικῆς. Sic Regg. a, bm, etc. In ed., ποιμαντικοῖς.

(54) Προθεῖναι. Reg. bm, προσθεῖναι.

σὺ κατὰ τοὺς νῦν σοφοὺς τοῖς καιροῖς συγκληνόμενος, οὐδὲ μέσως καὶ τεχνικῶς τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου προσιτάμενος, ὡς ἂν οἱ μὴ πῆξιν ἔχοντες πίστεως, ἢ κατηλιύοντες τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἦν τῶν μὲν λόγῳ δυνατῶν εὐσεβέστερος, τῶν ὀρθῶν δὲ τὴν διάνοιαν λογικώτερος· μᾶλλον δὲ λόγου τὰ δευτέρα φέρων, εὐσεβεῖα πάντων ἐκράτει. Ἐνα μὲν Θεὸν εἰδὼς ἐν Τριάδι προσκυνούμενον, τρία δὲ εἰς μίαν θεότητα συναγόμενα· καὶ οὔτε τῷ ἐνὶ Σαβελλίζων, οὔτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζων, ἢ τῷ συστῆλιν θεότητα καὶ ἀναλύειν (55) ἀθέως, ἢ τῷ κατατέμνειν ἀνίσους ἀλλοτριότησιν, ἢ μεγέθους, ἢ φύσεως. Οὐ γὰρ ἕκαστον ἀκατάληπτον καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἐπίνοιαν, πῶς ἐταῦθα τὸ ὑπεραίρον ἢ νοηθήσεται, ἢ δογματισθήσεται; Ποῦ δὲ μετρεῖται τὸ ἀπειρον, ἐν' ὃ τῶν περατουμένων ἐστὶ, τοῦτο πάθη θεότης, βαθμοὶς μετρομένη καὶ ὑποβάσειν (56);

Ubi enim unumquodque mentis nostræ atque ingenii captum excedit, quoniam modo illic, id quod præcellit, poterit vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem divinitati quoque accidat, graduumque ac descensus mensuræ subjiciatur?

IZ'. Ταῦτα ἐνωῶν ὁ μέγας ἐκεῖνος (57) ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀληθῶς Θεολόγος, καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος περὶ τούτων κινούμενος, τί χρὴ λέγειν ἕτερον, ἢ ὅτι νέαν Ἰερουσαλήμ καὶ κιβωτὸν ἄλλην ὑπὲρ ὕδατων φερομένην, ὥσπερ ὁ μέγας ἐκεῖνος Νῶε, καὶ τοῦ δευτέρου τούτου κόσμου πατήρ, τήνδε τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖσθαι πεποίηκε· τοῦτό τε κατακλυσμοῦ τῶν ψυχῶν, καὶ τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπιρροίας σαφῶς ὑπεραίρουσαν· καὶ ὅση πληθεῖ τῶν ἄλλων ἐλείπετο, τοσοῦτον εὐδοξία κρατούσαν· καὶ τὸ τῆς ἐερᾶς πάσχουσαν Βηθλεὲμ, ἣν οὐδὲν ἐκώλυσε καὶ μικράν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς οἰκουμένης μητρόπολιν, ὡς Χριστοῦ καὶ (58) τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κόσμον καὶ ποιήσαντος καὶ νικήσαντος;

III'. Τεχμηριον δὲ τοῦ λόγου· Καὶ γὰρ ἤνικα παρὰ τοῦ θερμότερου μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατεστασιάσθημεν (59), γράμματι κλαπέντες καὶ ῥήμασι τεχνικαῖς εἰς πονηρὰν κοινωνίαν, μόνος μὲν ἐπιστεύθη τὴν διάνοιαν ἄτρωτον ἔχειν, καὶ μὴ τῷ μέλανι τὴν ψυχὴν συμμαλαίνεσθαι, εἰ καὶ ἀπλότῃ συνηρπάσθη, καὶ τὸν δόλον ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀδόλου μὴ ἐφυλάξατο· μόνος δὲ, μᾶλλον δὲ πρῶτος, τὸ στασιάζον πρὸς ἡμᾶς, ζήλω τῆς εὐσεβείας ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις κατήλλαξε, τελευταῖον τ' (60) ἀποδραμὸν, καὶ πρῶτον προσδραμὸν, αἰδοῖ τε τοῦ ἀνδρός, καὶ τῆ τοῦ δόγματος καθαρότητι· ὥστε καὶ τὸν πολὺν σάλον τῶν

A aliis in rebus quoquam eorum, qui diuturno temporis spatio laboraverant, inferior esset; ac præterea singularem hanc a Deo gratiam acciperet, ut orthodoxæ doctrinæ pater et magister efficeretur; non, ut hujus temporis sapientes, una cum temporibus se inflectens, nec fidem nostram medio quodam et artificioso modo defendens, ut ii, qui fidei firmitatem non habent, aut veritatem cauponum more adulterant; sed ita se comparabat, ut et eruditus pietate, et pios eruditionis laude superaret, imo potius, ita secundas doctrinæ ferebat, ut tamen pietatis primas obtineret. Unum quippe Deum, qui in Trinitate adoratur, tria autem, quæ in una deitate colliguntur, agnoscebat: ac neque aut per unum, Sabellio, aut per tria, Ario favebat; nempe

B vel deitatem impie contrahendo et resolvendo, vel per dispares magnitudinis aut naturæ gradus concindendo. Ubi enim unumquodque mentis nostræ atque ingenii captum excedit, quoniam modo illic, id quod præcellit, poterit vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem divinitati quoque accidat, graduumque ac descensus mensuræ subjiciatur?

XVII. Hæc cum magnus ille homo Dei, vcreque Theologus, ac de his rebus una cum Spiritu sancto incitatus et agitatus, secum reputaret, quid aliud dicendum est, quam quod hoc effecerit, ut nova Jerusalem, ac secunda quædam arca undis eminens, quemadmodum illa magni illius Noe, secundique hujus mundi parentis, hæc Ecclesia vocaretur; quippe quæ illud animarum diluvium, quod tum grassabatur, atque hæreticorum impressiones plane superaret, quantumque aliis numero 342 cedebat, tanto eas nominis celebritate vinceret; idemque ipsi usu veniret, quod Bethlehem accidisse videmus, quam nulla res prohibuit, quominus simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ C Christi, orbis conditoris ac victoris, parens atque nutrix exstiterit?

XVIII. Illud autem hinc conjicitur. Nam cum a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset, quod scripto quodam, et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset, solus ipse illæsam mentem minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. Quin etiam solus, aut, ut rectius dicam, primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi, et cæteris reconciliavit, postremos a nobis, sejunctos, et primos

(55) Καὶ ἀναλύειν. Billius: « et confundendo. » Verum sic vertendo, vim vocis non reddit. Impugnât enim hic Gregorius novum Sabellianismum Marcellianorum, qui Filium ac Spiritum sanctum a Patre productos esse concedentes, eos tamen in persona verâ subsistere negabant. Unde, εἰς ἂν, ἢ μηδὲν, inquit Basilius, « in unam, vel potius nullam personam resolvant. » Et Scholiastes, εἰς τρία ὀνόματα, « in tria nomina Trinitatem resolvant. » (56) Βαθμοῖς μετρομένη καὶ ὑποβάσειν. « Graduum superiorum et inferiorum mensuræ obnoxia. »

D In sublimiori gradu Patrem collocabant hæretici, Filium in inferiori, Spiritum in infimo.

(57) Ὁ μέγας ἐκεῖνος. Sic Reg. a, et Or. 2. In ed., ἐκεῖνος ὁ μέγας.

(58) Καὶ. Deest in Reg. a, et Or. 1.

(59) Κατεστασιάσθημεν. Sic 3 Colb., Coisl. 4 et 2, Or. 1, Jes., etc. Mendose in editis, κατεστασιάσθημεν.

(60) Τελευταῖον τ'. Regg. a, bm, et Or. 1 τελευταῖόν τε.

reversos, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem, ita ut gravis Ecclesiarum tempestas extincta sit, ac procella in auram redacta, ipsius precibus et admonitionibus soluta, nobis interim (si quid juvenili more factabunde loqui fas est), et pietatis et operæ sociis, qui cum ad omne bonum adjuutores ipsi et comites essemus, ac velut a latere curremus, hic Dei beneficio multo maximam laboris studique partem contulimus. Verum sermo de his rebus, ordinem suum nonnihil antegressus,

XIX. Quis autem tot illius virtutes, aut enumerando recenseat, aut multa prætereundum sit, facile reperire queat? Semper enim quidquid animus subit, præstantius iis, quæ præcesserunt, esse videtur: idque amplector: magis ipse, quid mihi omitendum sit, quam alii laudatores, quid dicere debeant, addubito. Ita sit, ut mihi copia quodammodo in detrimentum cedat, mensque ipsa exploretur, dum illius laudes explorare aggreditur, nec inter æqualia præstantius nihil invenire potest. Nam quod in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapis centrum effecerit, alius super illum circulus excitetur, continenterque in superficiem agitata externum circulum semper dissolvat, id mihi plane hic quoque accidit. Aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, **343** dum id, quod prius arripui, ei, quod postea in animum influit, loco cedit.

XX. Quis enim illo in publicis negotiis studiosior? Quis in rebus domesticis sapientior, quandoquidem ipsi, et domum, et opes satis amplas, Deus, qui omnia recte ac varie administrat, largitus est? Quis pauperibus, hoc est, abjectissimæ parti nature, cui idem debetur honor, vel animo condolentior, vel manu largior et profusior? Nam revera tanquam alienorum bonorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem insumens, quod quidem charitatis erga pauperes apertissimum argumentum est, partemque dans, non septem duntaxat, velut Salomonis lex præscribit⁵⁷, verum si octavus etiam accederet, ne hic tamen restricti ac sordidi animi vitio laborans, sed libentius sua profundens, quam alii acquirant: vinculum et electionem tollens⁵⁸ (hoc est, ut quidem interpretor, tenacitatem, et explorationem ejus, qui accepturus est, sitne videlicet dignus, necno), ac murmuris ver-

⁵⁷ Eccle. xi, 2. ⁵⁸ Isa. lvm, 9.

(61) *Νεανιεύσασθαι*. Or. 1, νεανιεύεσθαι.

(62) *Παρτέρον*. Sic Reg. bm, tres Colb.. Or. 1, Jes. In ed., παρεθέν.

(63) *Μετά τούτου*. Regg. a, bm, et Or. 1, μετά αυτού.

(64) *Πλείον*. Tres Colb., et Montac., πλείων.

(65) *Ἡ ἀπορία*. Reg. a, ἀπειρία, « imperitia. »

(66) *Τὸ νικῶν εὐρεῖν τοῖς ὁμοτίμοις*. Reg. hm, et Or. 1, τὸ νικῶν [hene]. Idem Reg. bm, et tres Colb., ἐν τοῖς ὁμοτίμοις, [optime]. Quod sic optime

Ἐκκλησιῶν κατασβεσθῆναι, καὶ σθῆναι τὴν καταγίθα εἰς αὐραν, ταῖς ἐκείνου λυθεῖσαν εὐχαῖς τε καὶ παραινέσεσιν, εἰ τι δεῖ καὶ νεανιεύσασθαι (61), μετῴμων κοινωνῶν καὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς ἐνεργείας· οἱ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν αὐτῷ συναρμόζοντες, καὶ οἷον παρομαρτοῦντες καὶ παραθόντες, ἐνταῦθα πλεῖστον μέρος συνεισενεργεῖν ἠξιώθημεν. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτων λόγος, μικρὸν τι προεκδραμῶν, ἐνταῦθα μενῶτω.

hoc loco conquiescat.

ΙΘ'. Τίς δ' ἂν τῶν ἐκείνου καλῶν ἢ τὸ πλεῖον ἐξαριθμησάιτο, ἢ τὰ πλείω παραδραμεῖν ἐθέλων, μιχαλεπῶς εὐροι τὸ παρετόν (62); Ἄει γὰρ τὸ τῆς διάνοιαν ἐπιεικῶν, κρείττον τῶν προεληφότων φαίνεται· καὶ μετὰ τούτου (63) γίνονται· καὶ πλείον (64) ἐμοὶ τοῦ τί χρῆ παραλιπεῖν, ἢ τοῖς ἄλλοις ἐπαινεῖται τοῦ τί χρῆ λέγειν ἢ ἀπορία (65)· ὥστε μοι τρόποτινὰ ζημίαν γίνεσθαι τὴν περιουσίαν, καὶ δοκιμάζεσθαι τὴν διάνοιαν, τὰ ἐκείνου δοκιμάζειν ἐπιχειροῦσαν καὶ οὐκ ἔχουσαν τὸ νικῶν εὐρεῖν τοῖς ὁμοτίμοις (66) Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σταθερῶν ὕδατιν ὁρῶμεν συμβαίνει, ὅταν ψηφίς ἐμπεσοῦσα κέντρον γένηται, ἄλλα ἐπ' ἄλλω κύκλῳ ἐγειρόμενος καὶ συνεχῶς ἐπιφρῖσσων ἀεὶ λύει τὸν ἐξωθεν· τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμβέβηκεν ἀντικρυς. Τὸ μὲν ἐπὶ νοῦν ἦλθε, τὸ δὲ ἐπεισῆλθε, τὸ δὲ ὑπεχώρησεν· καὶ κάμνω περὶ τὴν αἴρεσιν, ἀεὶ τοῦ προκαταλαβόντος (67) ὑπεξισταμένου τῷ ἐπιεικέρωντι.

C

K'. Τίς μὲν γὰρ ἐκείνου περὶ τὰ κοινὰ σπουδαιότερος; τίς δὲ τὰ οἰκία φιλοσοφώτερος (68), ἐπειδὴ καὶ οἶκον ἐμέρισεν αὐτῷ, καὶ κτήσιν σύμμετρον, ὁ πάντα καλῶς καὶ ποικίλως οἰκονομῶν θεός; Τίς δὲ πένησι, τῷ ἀτιμωτάτῳ μέρει τῆς ὁμοτίμου φύσεως, ἢ τὴν ψυχὴν συμπαθέστερος, ἢ τὴν χεῖρα θαψιλέστερος; τῷ δὲντι γὰρ ὡς οἰκονόμος ἀλλοτρίων διενεοῖτο περὶ τῶν ἰδίων, ἐπικουφίζων τὴν πέναν εἰς δύναμιν, καὶ δαπανώμενος, οὐ τοῖς περιττοῖς μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς ἀναγκαῖοις, ἤπερ δὴ σαφεστάτη φιλοπρωχίλα ἀπόδειξις, καὶ διδοῦς μερίδα, οὐ τοῖς ἐπὶ μόνον, κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος νομοθεσίαν, ἀλλ' εἰ προσέλθοι καὶ ὄρεος, μηδὲ ἐνταῦθα μικρολογούμενος, ἀλλ' ἦδιον ἀποκτώμενος, ἢ κτωμένους ἄλλους γινώσκομεν· ἀναρῶν σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν (ὅπερ ἐμοὶ δύναται μικρολογίαν καὶ δοκιμασίαν τοῦ ληφόμενου, ὅστις τε ἀξίος, καὶ ὅστις οὐ [68⁵]), καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ μετὰ τῆς ἐπιδόσεως. Ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, διδόντες μὲν, τὸ δὲ προθύμως οὐ προστιθέντες· ὁ τοῦ παρέχειν μερίζον ἐστὶ καὶ τελεώτερον. Πολλῷ γὰρ βέλτιον (69)

interpretatur Elias: « nec quid præstet invenire queat, cum omnia sint æqualia. »

(67) *Προκαταλαβόντος*. Reg. a, Or. 1, προλαβόντος.

(68) *Φιλοσοφώτερος*. « Equi justique tenacior. »

(68⁵) Verba in parenthesis inclusa, Scholion nobis esse videntur, quod e margine cod. ms. in textum irrepserit. Edit.

(69) *Πολλῷ γὰρ βέλτιον*. Præclara hæc se

εἶναι διὰ τοὺς ἀξίους ὄρα, καὶ τοῖς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν δέει τῶν ἀναξίων. Καὶ τοῦτο εἶναι φαίνεται, τὸ χρῆναι πέμπειν τὸν ἄρτον ἑαυτοῦ καὶ καθ' ὕδατος, ὡς οὐ παρασυσφύμενον, οὐδὲ ἀπολούμενον τῷ δικαίῳ τούτων ἐξεταστῇ (70), ἀλλ' ἐνταῦθα κατανήσονται, οὐ πάντα κείσται τὰ ἡμέτερα, καὶ ἀπαντήσονται (71) ἐν καιρῷ, κἂν ἡμεῖς μὴ τοῦτο νομίζωμεν.

aquam quoque mittendum esse⁶⁹; non ut distrabatur, aut pereat apud justum harum rerum aestimatorum, sed eo perveniat, ubi omnia nostra collocabuntur, atque in tempore occurrent, utcumque aliter existimemus.

ΚΑ'. Τὸ δὲ κάλλιστόν τε καὶ μέγιστον, ὅτι τῷ μεγαλόψυχῳ προσῆν καὶ τὸ ἀφιλότιμον. Ὅσον δὲ καὶ οἶον, δηλώσω ἐρχομαι· Τὰ μὲν γὰρ χρήματα κοινὰ, καὶ ἡ προθυμία τοῦ παρέχειν, αὐτῷ τε καὶ τῇ ὁμοζύγῳ πρὸς τὸ κάλλιστον ἀμιλλωμένοις· τῆς ἐπιδόσεως δὲ τὸ πλεῖστον τῇ ἐκείνης χειρὶ παρήκεν, ὡς ἀρίστης οἰκονόμου τῶν τοιούτων καὶ πιστοτάτης. Τίνος δὲ γυναικὸς λέγω, καὶ οἶας, ἢ μὴδὲ τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν μεγίστων, ἤρκεσεν ἂν ἀπαντιοῦμενον; τοσοῦτος ἔρωσ τοῦ παρέχειν αὐτῇ, καὶ οὕτως ἄμετρος· ἢ τὴν Σολομώντειον βδέλλαν εἰς τούναντιον ἐξήλωσε, τῇ περὶ τὸ κρεῖττον ἀπληστία τὴν εἰς τὸ χεῖρον (72) νίκησασα, καὶ κόρον οὐκ ἔχουσα τῆς περὶ τὸ εὖ ποιεῖν προθυμίας· ἢ μὴ ὅτι γε τὴν οὐσίαν ἄπασαν, ὅση τε ἦν αὐτοῖς, καὶ ὅση προσεγένετο, μικροτέραν ἠγεῖτό τῆς οἰκείας ἐφέσεως (73)· ἀλλὰ καὶ ἑαυτὴν καὶ τοὺς παῖδας ἐτοίμως ἀπέδοτο ἂν, εἴ πως ἐνῆν, ὃ καὶ πολλάκις αὐτῆς λεγούσης ἤκουσα, ὥστε ἐκδαπανηθῆναι τοῖς πένησι. Ταύτη τὰς ἡνίας δίας ἐπαφῆκε τῆς ἐπιδόσεως. Ὁ καὶ παραδειγματός ἐμοὶ γοῦν κρεῖττον ὑπολαμβάνεται. Τὸ μὲν γὰρ εἰς χρήματα μεγαλόψυχον, καὶ παρ' ἄλλοις οὐ χαλεπῶς εἶροι τις ἂν, ὅσα τε εἰς τὰς κοινὰς καὶ πολιτικὰς ἀπόλλυται φιλοτιμίας, ὅσα τε τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων δανείζεται, καὶ μόνα τοῖς ἀναλίσκουσι θησαυρίζεται· τῆς δὲ ἐπὶ τούτῳ (74) δόξης, οὐκ ἔστιν ἐντινα παραχωρήσαντα βραδίως εὐρίσκομεν. Τοῦ μὲν γὰρ δαπανᾶν, καὶ ἡ φιλοδοξία τοῖς πολλοῖς παρέχει τὸ πρόθυμον· οὐ δὲ ἀφανῆς (75) ἢ ἐπίδοσις, ἐκεῖ καὶ τὸ παρέχειν ἀμειλίτερον.

εἰναι: at qui gloriam ex ea re collectam alteri siquidem ad sumptus prompto animo faciendos sola honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio arbitris caret, illic quoque largitio languescit, et obtunditur.

ΚΒ'. Ἡ μὲν οὖν χειρὶ τοσαύτη· καὶ τὰ πλείω τοῖς εὐδοκίμοις παρήσομεν, ὥστε, εἴ τι καὶ ἡμῖν μαρτυρεῖται τοιοῦτον, ἐξ ἐκείνης εἶναι τῆς πηγῆς, κακείνου μοῖραν τοῦ δεύματος. [Τίς δὲ μετὰ Θεοῦ μάλλον, ἢ τῷ

bum cum largitione. Id profecto plerisque accidit, qui tribuunt quidem, verum hoc non adjiciunt, ut prompte ac libenter tribuant, quod certe majus et perfectius est, quam præbere. Multo enim satius est ob eos, qui digni sunt, indignis quoque largiri, quam, dum metuimus ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio defraudare. Atque hoc pertinere videtur, quod ait Scriptura, panem in

XXI. Quod autem maximum et pulcherrimum est, ad animi magnitudinem gloriæ quoque contentum adjungebat. Quantum autem et qualis fuerit, ostendam. Quamvis enim opes ipsi essent cum uxore communes, itemque largiendi promptitudo, quippe qui de pulcherrima quaque virtute contenderent; majorem tamen ipse largitionis partem ei, ut optimæ et fidelissimæ hujusmodi rerum dispensatrici, relinquebat. Quam autem et qualem mulierem dico, cui ne Atlanticum quidem pelagus, aut si quid aliud maximum est, ad exhauriendum sufficere potuisset? Tantus tamque immodicus ipsi inerat largiendi amor! 344 Quæ Salomonis sanguisugam⁶⁹ in contrarium æmulata est, nimirum per inexplebilem ad bonum cupiditatem, insaturabilem ad malum aviditatem vincens, tantaque ad bene merendum alacritate prædita, ut ea saturari non posset; quæ denique non opes solum omnes, quas vel ab initio habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat: sed seipsam quoque, si fieri potuisset, et liberos, ut ex ipsa sæpe audivi, prompte ac libenter vendidisset, ut in pauperum usus expenderentur. Huic totas largitionis habenas ille permisit. Quæ res, mea quidem sententia, omni exemplo præstantior ac sublimior est. Nam animi quidem in pecuniis magnitudinem apud alios quoque facile reperire est, sive eas species, quæ in publicas et politicas cupiditates perditæ effunduntur, sive quæ Deo per pauperes ferri dantur, solæque iis, qui eas expendunt, concesserit, haud ita facile reperiemus. Permulti honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio

XXII. Tanta quidem ac talis fuit illius liberalitas; pluraque etiam scientibus relinqueamus, adeo ut, si tale quid a nobis commemoretur, illud ex eo fonte promanare, illiusque profuvii partem esse.

⁶⁹ Eccle. xi, 1. ⁷⁰ Prov. xxx, 15.

hæ apud Demosthen. Or. de Corona: Βέλτιον διὰ τοὺς ἀξίους τιμᾶν τοὺς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν τῆς προσήκουσας τιμῆς διὰ τοὺς ἀναξίους· Præstat indignos propter dignos honorare, quam dignos, propter indignos, merito honore spoliare.

(70) Ἐξεταστῇ. Sic Regg. a, bm, Or. 1, etc. In ed., ἐξετασθῆ.

(71) Ἀπαντήσονται. Reg. bm, et Or. 1, ἀπαντήσονται.

(72) Εἰς τὸ χεῖρον. Reg. a, et Or. 1, εἰς τὰ χεῖρα.

(73) Ἐφέσεως. Regg. a, bm, Or. 1, ἐπιθυμίας.

(74) Ἐπὶ τούτῳ. Coisl. 1, ἐπὶ τούτων.

(75) Οὐ δὲ ἀφανῆς. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes. etc. Male in edit., οὐδὲ ἀφανῆς.

intelligatur. Quis autem unquam magis cum Deo, vel homines sacrario obtulit, vel ob injurias ipsi factas zelo exarsit, aut sacram mensam profanis hominibus cum metu repurgavit? Quis pari animi firmitate atque constantia, paribusque justitiæ ponderibus, vel controversias disceptavit, vel improbitatem odio habuit, vel virtutem honore prosecutus est, vel optimos viros antetulit? Quis pari facilitate peccantibus ignovit, aut recte currentibus cursus socium se præbuit? Quis, cum et virgæ et baculi tempus optime nosset, baculo tamen plus tribuit? Cujus porro oculi magis ad fideles terræ⁶¹, et, inter alios, ad eos præsertim, qui in solitaria et cælibe vita Deo vivunt, ac terram resque terrenas pro nihilo ducunt?

XXIII. Jam quis magis, aut fastum **345** coercuit, aut humilitatem amavit, eamque non licite ac leviter, quemadmodum plerique ex his, qui nunc virtutis larvam præferunt, atque in speciem sciti et elegantes sunt, stultissimis utique mulierculis haud dissimiles, quæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugiunt, atque honeste quodammodo et ornate, ut sic loquar, tanquam in theatris se ostentant, ob venustatem invenustæ, atque ob fœditatem deformiores? Non enim in veste, sed in animi constantia, humilitas ipsi sita erat; nec colli depressio, aut vocis demissio, aut vultus inclinatio, aut promissa barba, aut capitis ad cutem usque rasi exornatio, aut certus incedendi modus humilitatem effingebat, quæ, ut ad breve quoddam tempus exprimi possunt, ita quam celerrime sese produunt; nihil enim simulatum constans ac diuturnum est. Verum ille, et vita maxime sublimis, et animo perquam humilis erat: et quidem ad ipsius virtutem nemo aspirare poterat, ad ejusdem autem congressum perfacilis omnibus aditus patebat. Cumque vulgari et usitato vestitus genere uteretur, a fastu scilicet ac sordibus æque abhorrens, ratione tamen interni splendoris supra multos assurgebat. Et cum ventris morbum atque inexplebilem aviditatem, ut si quis alius, domaret et comprimeret, id tamen non ostentabat; illud quidem, ut se purum custodiret, istud vero, ne, rei novitate gloriam captans, animo efferretur. Etenim hominis quidem mundi

⁶¹ Psal. c. 6.

(76) Ἡ τῷ βήματι προσήγαγεν. « Vel homines sacrario obtulit. » Mallein, « adinovit. » Testatur Billius se ita vertisse, eo quod ad veteris codicis marginem hæc verba legerit: Περὶ κληρικῶν καὶ Θεοῦ λειτουργῶν ὁ λόγος. « De clericis ac Dei ministris sermo est. » Itaque quotiescunque Gregorius dicit, τοὺς τοῦ βήματος, vel, τοὺς περὶ τὸ βῆμα, idem est ac si diceret, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τῷ Θεῷ λειτουργοῦντας, « presbyteros et Dei ministros. »

(77) Κατ' αὐτοῦ. Regg. a, bm, Or. 1, κατ' αὐτῶν.

(78) Ἡ δικην. Regg. a, bm, Or. 1, Jes., ἡ δικαιο.

(79) Ράβδου καὶ βακτηρίας. Schol.: 'Ράβδου νοήσεις τὴν ἐπιφερομένην τοῖς ἀμαρτάνουσι πληγὴν· βακτηρίαν δὲ, λογικῶν προβάτων λόγον, ᾧ τὰ νοητὰ πρόβατα ρυθμίζονται καὶ ποιμαίνονται. « Per virgam pœnas inflictas peccatoribus intelliges; per baculum autem sermones, quibus compotes rationis

βήματι προσήγαγεν (76), ἢ τὰς κατ' αὐτοῦ (77) ὕβρεις ἐζηλοτύπησεν, ἢ τῶν ἀνιέρων σὺν φόβῳ τὴν ἱερὰν ἐκάθηρε τράπεζαν; Τίς δ' οὕτως ἀρβυπέει γκώμη, καὶ σταθμοῖς δικαιοσύνης, ἢ δικην (78) ἐκρινεν, ἢ κακίαν ἐμίσησεν, ἢ ἀρετὴν ἐτίμησεν, ἢ τοὺς ἀρίστους προὔτιμησεν; Τίς μὲν οὕτω συγγνώμων τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἢ τοῖς εὐδρομοῦσι σύνδρομος; τίς δὲ μᾶλλον ράβδου καὶ βακτηρίας (79) καιρὸν ἐπιστάμενος, τῇ βακτηρίᾳ τὰ πλέον ἐνεμεν; Τίνας δὲ οἱ (80) ὀφθαλμοὶ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοὺς τε ἄλλους, καὶ ὅσοι Θεῷ ζῶσιν ἐν μοναδικῷ βίῳ καὶ ἄζυγι, γῆν καὶ τὰ περὶ τὴν (81) γῆν ἀτιμάσαντες;

KΓ. Τίς δὲ πλέον, ἢ τῦφον ἐκόλασεν, ἢ ταπεινοφροσύνην ἠγάπησε, καὶ ταύτην οὐκ ἐπιπλάστωσ, οὐδὲ ἐξ ἐπιπολῆς, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν νῦν προσποιωμένων φιλοσοφῶν, καὶ κομφοὶ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὰς ἀφρονοστάτας τῶν γυναικῶν, ἀ' ἀποροῦσαι κάλλους οικεῖου πρὸς τὰ χυματὰ καταφεύγουσι, καὶ εἰσι πως, ὡς ἂν εἰποίμι (82), κοσμικῶς θεατριζόμεναι, δι' εὐσημοσύνην ἀσχήμονες, καὶ δι' αἰσχρὸς (83) αἰσχροτέραι; Οὐ γὰρ ἐν ἐσθῆτι τὸ ταπεινὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ψυχῆς καταστάματι· οὐδὲ θρόψις αὐχένος (84), ἢ φωνῆς ὑψεσις, ἢ προσώπου νεύσις (85), ἢ βᾶθος ὑπῆνης, ἢ κεφαλῆς ἐν χρῶ κόσμησις, ἢ βαδίσματος ἦθος τὸ ταπεινὸν ὑπεκρίνετο, τὰ πρὸς ἄλλογον τυπούμενα, καὶ τάχιστα ἐλεγχόμενα· πᾶν γὰρ ἐ προσποιητὸν, οὐδὲ μόνιμον. Ἄλλ' ἦν ὁ αὐτὸς ὑψηλότητος μὲν τῷ (86) βίῳ, ταπεινότητος δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπόρσιτος, τὴν συνουσίαν δὲ καὶ λαν εὐπρόσιτος. Καὶ συνήθης μὲν τὴν ἀμπεχόνην, ἐπίσης φεύγων καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ ταπεινόν· ὑπὲρ δὲ πολλοὺς τὴν ἔνδον λαμπρότητα. Καὶ γαστρός νόσον, καὶ ἀπληστίαν δαμάζων μὲν, εἰ καὶ τις ἄλλος, οὐ δοκῶν δέ· τὸ μὲν ἵνα καθαίρηται (87) τὸ δὲ ἵνα μὴ ὑπεραίρηται, τῷ καινῷ θηρώμενος τὸ εὐδόκιμον. Πολιτικοῦ μὲν γὰρ ἔργον εἶναι πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν, ἐξ ὧν εὐδοκιμήσει παρὰ τοῖς ἔξωθεν, ᾧ μῆδέ ἐστι τοῦ παρόντος βίου μακαριώτερον· πνευματικοῦ δὲ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς, πρὸς ἐν μόνον βλέπειν, τῇ σωτηρίαν, καὶ ὃ μὲν ἂν εἰς τοῦτο φέρῃ, μέγα οἰεσθαι, ὃ δ' ἂν μὴ, διαπτύειν ὡς μηδενός (88) ἄξιον· καὶ

D oves erudiuntur et pascuntur. » In altero Schol. legitur: Διαφέρει ράβδου βακτηρία· ἢ μὲν γὰρ παιδεύει, ἢ δὲ ὑπερβαίνει· « Differt virga a baculo: illa enim castigat, hic vero sustentat. »

(80) Οἱ. Sic Regg. a, bm, tres Colb., et Or. 1. Deest in ed.

(81) Τὴν. Deest in Or. 1.

(82) Ὡς ἂν εἰποίμι. Hæc a Billio, vel a typographo prætermissa. Deest ὡς in Reg. a, et Or. 1.

(83) Αἰσχρὸς. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, αἰσχος.

(84) Θρόψις αὐχένος. « Mollis fractaque cervicis inflexio. »

(85) Νεύσις. Reg. bm, tres Colb., Or. 1, δέσις.

(86) Τῷ. Sic Reg. a. In ed. deest.

(87) Καθαίρηται. Sic Or. 1. In ed., καθαίρεται.

(88) Μηδενός. Sic Regg. a, bm, Or. 1, ctc. In ed., τοῦ ὑπενόου. Delevimus τῷ auctoritate edicimus.

διὰ τοῦτο, τὸ μὲν δρώμενον (89) ἀτιμάζειν, ὅπως ὁ ἄν ἐντός (90) κάλλιστα ἔχοι, τοῦτο μόνον σκοπεῖν, καὶ ταῦτα περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, ἐξ ὧν αὐτὸς τε πλεῖστον ἄξιός ἐσται, καὶ τοὺς ἄλλους ἔλξει δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸ βέλτιστον.

atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus

ΚΔ'. Ὁ δὲ κάλλιστον τῶν ἐκείνου καὶ ἰδιώτατον (91), καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, ἡ ἀπλότης, καὶ τὸ τοῦ ἡθους ἀδολὸν τε καὶ ἀμνησικάκον. Ἄλλος μὲν γὰρ ἄλλο τι τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νέων καταρθωκέναι πιστεύεται, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν ἐκ θεοῦ χάριτός τινος ἡξιωμένος. Ἰωβ, τὸ ἐν τοῖς πάθεσι καρτερικὸν καὶ ἀνάλωτον· Μωσῆς καὶ Δαβὶδ, τὸ πρᾶον· Σαμουὴλ τὸ χρηματίζαι, βλέπων τὰ ἐμπροσθεν· Φινεὺς τὸν ζῆλον, ἀφ' οὗ καὶ ὀνομάζεται· Πέτρος καὶ Παῦλος (92), τὸ σύντονον τοῦ κηρύγματος· οἱ τοῦ Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφρωνον, δ (93) καὶ βροντηῆς υἱοὺς αὐτοῦς προσηγόρευεν· καὶ τί ἂν καταριθμολίην (94) ἅπαντας; ἐν γὰρ εἰδόσιν ὁ λόγος. Στεφάνου δὲ (95) καὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, οὐδὲν οὕτως, ὡς τὸ ἀπόνηρον γνῶρισμα. Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲ κινδυνεύων ἐμίσει τοὺς βᾶλλοντας, ἀλλ' ἐλιθάζετο μὲν, ὑπὲρ δὲ τῶν λιθαζόντων ἠύχετο, ὡς Χριστοῦ μαθητῆς, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ πάσχειν ἦν αὐτῷ, μείζον τοῦ θανάτου καρποφορῶν τῷ Θεῷ, τὴν μακροθυμίαν· τῷ δὲ οὐδὲν μέσον ἦν τῆς ἐπιπλήξεως καὶ τῆς ἀφέσεως, ὡς μικροῦ καὶ κλέπτεσθαι τὸ λυποῦν τῷ τάχει τῆς συγχωρήσεως.

offerens, nempe longanimitatem; hic autem nullum fluere patiebatur; adeo ut Ignoscendi celeritate moror

ΚΕ'. Θεοῦ μὲν ὀργῆς τρυγίαν τινὰ καὶ πιστεύομεν καὶ ἀκούομεν, τὸ λείμμα (96) τῆς κατὰ τῶν ἀξίων κινήσεως· ἐπειδὴ Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος. Εἰ γὰρ καὶ κλίνει διὰ φιλανθρωπίαν ἐκ τοῦ ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον, ἀλλ' οὐ πάντῃ συγχωρεῖ τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἵνα μὴ τῇ χρηστότητι χειρὸς γίνωνται. Ὁ δὲ οὐδὲν ὑπεκράτει (97) τοῖς παροξύνουσι, καίτοιγε οὐδὲ παντάπασιν ἄτρωτος ἦν θυμῷ, κἂν τοῖς πνευματικοῖς μάλιστα τῷ (98) ζήλῳ νικώμενος· τλήν εἰ που τύχοι παρεσκευασμένος καὶ ὠπλισμένος, καὶ ὡς πρὸς ἀντίπαλον τὸ λυπηθῆν πόρρωθεν παρατεταγμένος. Οὕτω δὲ οὐδ' ἂν μυριάσι μετεκινήθη, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ τοῦτο ἐκείνου γλυκὺ τὸ πάθος. Ὁ μὲν γὰρ θυμὸς ἦν αὐτῷ, οὐ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ θυμοῦ, ἐνδοθεν ὑποσμύχων, καὶ πρὸς ἄμυναν εὐτρεπῆς, οὐδὲ εἰς ὀργὴν φθάνων ἐκ τοῦ πρώτου κινήματος, καὶ ἀντιδόσεως ἔφεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέντρον τῆς με-

⁸⁹ Job i, 21. ⁹⁰ Num. xii, 3; Psal. cxxxi, 1. ⁹¹ I Reg. ix, 9. ⁹² Num. xxxv, 7. ⁹³ Galat. ii, 7. ⁹⁴ Marc. iii, 17. ⁹⁵ Act. vii, 59. ⁹⁶ Psal. lxxiv, 9. ⁹⁷ Psal. xciii, 1.

(89) Ὁρώμενον. Sic Regg. a, bm, duo Coisl., et Or. 1. In ed., δρώμενα.

(90) Ἐντός. Or. 1, τὰ ἐντός.

(91) Ἰδιώτατον. Duo Colb., ἰδιαίτατον.

(92) Πέτρος καὶ Παῦλος. Or. 1, Παῦλος καὶ Πέτρος.

(93) Ὁ. Or. 1, ὅ

allicebris irretiti esse arbitrabatur, dicta factaque sua omnia huc referre, ut gloriam et splendorem apud externos assequatur, quippe qui presenti vita nihil beatius esse ducat: spiritualis autem et Christiani, unam tantum salutem ob oculos sibi propo-

nere, atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus

XXIV. Sed inter omnia ipsius ornamenta nihil æque pulchrum, eique proprium, ac multitudini etiam cognitum erat, ut simplicitas, et mores doli expertes, atque injuriarum oblivio. Etenim alius quidem antiquorum aut recentiorum hominum propria quadam virtute emicuisse creditur, pro ea scilicet gratia, quam 346 quisque a Deo consecutus est. Emicuit Job magna invictaque in malis patientia ⁹², Moyses et David mansuetudine ⁹³, Samuel vaticiniis, quod futura prænuntiaret ⁹⁴, Phinees zelo ⁹⁵, quo magnam sibi famam peperit, Petrus et Paulus animi contentio in Evangelio prædicando ⁹⁶, filii Zebedæi grandiloquentia, unde et filii tonitruum appellati sunt ⁹⁷; et quid omnes enumerem? Apud eos enim, qui hæc norunt, orationem habeo. At Stephanum et patrem meum nulla res perinde nobiles et insignes reddit, ac morum placiditas et Innocentia. Ille quippe, nec in periculum quidem vitæ adductus, eos, a quibus impetebatur, oderat, verum cum lapidaretur, pro lapidantibus orabat ⁹⁸, ut Christi discipulus, pro quo etiam cruciatum sufferebat, majus aliquid morte Christo temporis momentum inter objurgationem et veniam quoque ipse pene subriperetur.

XXV. Ac nos quidem quamdam iræ divinæ sæcem ⁹⁹, et credimus, et audimus, hoc est, commotionis adversus eos, qui ea digni sunt, residuum; quandoquidem Deus ultionum Dominus ¹⁰⁰. Licet enim pro sua benignitate atque clementia ex severitate ad facilitatem et veniam inclinet, peccantibus tamen non omnino ignoscit, ne benignitate deteriores fiant. At pater iis a quibus concitabatur, nihil reservabat, vir alioqui ab iracundiæ vulneribus non prorsus immunis, ac præsertim in rebus spiritualibus, in quibus a zelo vincebatur; nisi forte paratus et armatus esset, atque adversus id, quod molestiam allaturum erat, tanquam adversus hostem a longinquo instructus et expeditus. Sic enim ne a myriadibus quidem, ut dici solet, emotus fuisset, quin suavis quoque hic illius animi motus erat. Furor enim ipsi non secundum similitudinem ser-

(94) Καταριθμολίην. Or. 1, καταριθμολίην.

(95) Στεφάνου δέ, etc. In nonnullis, Στεφάνου δὲ καὶ τὸν ἐμὸν πατέρα.

(96) Λείμμα. Reg. a, secunda manu, sed antiqua, λῆμμα.

(97) Ὑπεκράτει. Reg. a, ἐπεκράτει.

(98) Τῷ. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

pentis ¹¹ erat, animus internæ-incendens, et ad ultionem paratus, atque ex primo motu ad iram et vindictam progrediens; verum apud aculeo similis qui ita pungit, ut mortem non afferat: at tanta erat ipsius benignitas, quanta nec ab homine postulanda videtur. Rotas et flagra sæpe minabatur, ac præsto erant, qui hæc exliberent; periculum autem, vel in aurium compressionem, vel in genarum contumeliam, vel in impactas pugnis alapas, desinebat. Sic minæ solvebantur. **347** Vestis et calceamenta detrahebantur, atque humi stratus jacebat, qui facinus aliquod perpetrarat: postea iracundia non in eum, qui injustitiam fecerat, sed in eum, qui prompte atque impigre observierat, ut malorum ministrum, se convertebat. Quonam autem modo quisquam benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sæpe enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo commotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus atque ob sua, erubescens.

XXVI. Ros potius solem matutinos radios diffundentem sustinisset, quam ut quid iracundiæ in ipsius animo resideret. Simul enim atque loquebatur, protinus indignatio cum verbis abscedebat, solum probitatis amorem infixum relinquens, nec tardius unquam sole occumbens; nec iram, quæ prudentibus etiam viris exitium affert, fovens, aut aliquam vitii sui notam corpori imprimens, utpote cui, in ipsa quoque animi perturbatione, sua constaret serenitas. Hoc igitur, quod maxime mirandum est, ipsi contingebat, non quidem ut solus objurgaret, sed ut solus iis etiam, quibus succensebat, et amori et admirationi esset, benignitate videlicet fervorem superante: ac profecto, a viro justo corripit satius est, quam ab improbo inungi; illius enim asperitas etiam propter utilitatem suavis est, hujus contra ob morum perversitatem benignitas quoque suspecta. Quanquam autem animo ita comparatus esset, ac divina quadam morum simplicitate præditus, contumeliosus tamen et petulantibus hominibus ob pietatem terrori erat; imo, ut rectius loquar, nulla res alia ipsis adeo gravis erat, quam contempta simplicitas. Non enim fieri poterat, cum cuiquam fausta vel infausta precaretur, quin ei statim, vel diuturnum aliquod bonum, vel brevem molestiam afferret. Illud enim ab intimo pectore proficiscebatur; istud autem in extremis tantum labiis situm erat, ac paternæ cujusdam objurgationis rationem habebat. Multis quidem certe ex iis, a quibus offen-

¹¹ Psal. LVII, 5.

(99) Τὸν κλησόμενον. Reg. a, tres Colb., πλησσον. Or. 1, πλήσσω.

(1) Ὠτων. Reg. a, et Or. 1, ὠτων, « dorsi. »

(2) Παρειῶν ὕβρεις. Reg. a, et Or. 1, ὕβρις. « Genarum contumelia, » vel, « impacta maxillæ alapa. » Juxta Eliam, « per genarum contumeliam, percussiones in maxillas intelliguntur; per pugnorum autem ictus in malam, aut res eadem, aut quodammodo dispar. Illud enim expansis digitis fit, hoc autem contractis. »

(3) Διαλύετο. Coisl. 1, συνελύετο.

(4) Ἐδικηκότα. « In eum qui injustitiam fecerat. » Non bene Billius: « a quo læsus fuerat; » quasi Gregorius ipse suas ultus fuisset injurias.

λίσης δίχα τοῦ θανατοῦν τὸν πλησόμενον (99)· τὸ δὲ φιλόνηρον ὑπὲρ ἄνθρωπον. Τροχὸι πολλὰκις ἠπειλοῦντο καὶ μάστιγες, καὶ οἱ παραστῆσόμενοι ἀλησίον· καὶ ὁ κίνδυνος ἦν ὧτων (1) θλίψεις, ἢ παρειῶν ὕβρεις (2), ἢ πῦξ κατὰ κόρρησ· οὕτω τὴν ἀπειλήν διελύετο (3). Ἐσθῆς περιηρείτο καὶ ὑποδήματα, καὶ κατὰ γῆς ὁ κακοῦργος· εἶτα ὁ θυμὸς οὐκ ἐπὶ τὸν ἠδικηκότα (4), τὸν δὲ προθύμως ὑπουργήσαντα, ὡς κακῶν ὑπὲρ τὴν. Πῶς ἂν τις μᾶλλον ἐφάνη χρηστός ὢν, ἢ Θεῷ δῶρα προσφέρειν ἄξιος; Οὐ γὰρ ἐφθανε κεκινημένος πολλάκις, καὶ ὑπεραπελογοῖτο τοῦ κινήσαντος, ἐρυθριῶν ὡς οἰκτεροῖς, τοῖς ἐκείνου πταίσμασιν.

B ΚΓ'. Ἀρόσος ὑφίσταται μᾶλλον ἡλιακὴν ἀκτίνα ἐωθινὰ βάλλουσαν, ἢ τι παρέμενε ἐκείνῳ θυμοῦ λείψανον· ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφθέγγετο, καὶ ὁ χόλος (5) τοῖς ῥήμασι συναπήρχετο, μόνον ἀφελὶς τὸ φιλάγαθον, καὶ οὐποτε ἡλίου φανεὶς μακρότερος· οὐδὲ τὴν ἀπολλύουσαν καὶ φρονίμους ὀργὴν γεωργήσας, ἢ τι τῆς ἐαυτοῦ κακίας ἐνσημήνας τῷ σώματι, τὸ δὲ γαληρὸν διασώζων κἀν τῷ κινήματι. Τοιγαροῦν συνέβαινε ἐκείνῳ τὸ παραδοξότατον, οὐ μόνῳ μὲν ἐπιτιμᾶν, μόνῳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγκαλουμένων ἀγαπᾶσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, νικῶντος τοῦ χρηστοῦ (6) τὴν θερμότητα· καὶ ὄντως τιμώτερον εἶναι τὸ (7) τῷ δικαίῳ παιδεύεσθαι, ἢ τῷ πονηρῷ καταλείφεσθαι· τοῦ μὲν γὰρ καὶ τὸ τραχὺ προσηγὲς διὰ τὴν ὠφέλειαν, τοῦ δὲ καὶ τὸ χρηστὸν ὑποπτον διὰ τὸ κακότηδες. Καίπερ δὲ οὕτως ἔχων ψυχῆς καὶ ἡθους ἀπλοῦχοῦ καὶ θεοειδοῦς, ὁμοῦ (8) τι τοῖς ὑβρισταῖς καὶ φοβεροῖς ἦν διὰ τὴν εὐσέθειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὸ πλῆττον ἦν, ἢ ἀπλότης καταφρονουμένη. Οὐ γὰρ ἦν αὐτὸν εὐχῆς, ἢ κατάρτας προσεῖναι ῥῆμα, καὶ μὴ τι δοῦναι παραντίκα, ἢ ἀγαθὸν διαρκές, ἢ λυπηρὸν πρόσκαιρον· τὸ μὲν γὰρ ἦν ἐκ βάθους ψυχῆς, τὸ δὲ ἐπὶ χεῖλεσι μόνον, καὶ πατρικὴ τις ἐπίπληξις. Πολλοὶς γέ τοι τῶν λελυπηκότων οὐδὲ ὑπερήμερος ἀπήνητησεν ἢ ἀντιδοῦς, οὐδὲ ὀπισθόπους ἢ δίκην, τοῦτο δὲ τὸ (9) ποιητικόν· ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῆς κινήσεως ἐπλήγησαν, ἐπεστράφησαν, προσήλθον, ἐγονυπέτησαν, συγγνώμης ἔτυχον, ἀπῆλθον, ἠττημένοι καλῶς, ἀμείνους ἐγένοντο, καὶ σωφρονισθέντες, καὶ συγγνωσθέντες. Ἐπεὶ

D non sane sibi, sed aliis illatas, et Deo maxime, cuius vindex et ultor erat episcopus, sic plectebat.

(5) Ὁ χόλος. Plerique eodd., ὁ λόγος. Inertia lectio. Præfert Combef., ὁ θυμὸς, quod et ego malim. Siquidem χόλος « iram diuturnam » significat, qualis Gregorii ira non fuit.

(6) Τοῦ χρηστοῦ. Sic duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Male in ed., Χριστοῦ.

(7) Τό. In pluribus deest.

(8) Ὁμοῦ. Reg. a, ὁμοίως.

(9) Τοῦτο δὲ τὸ ποιητικόν. Sic Regg. a, hm. Alii omittunt, τό, male. Elias, « ut Pindari verbis utar. »

καὶ τὸ σύγγνωμον πολλάκις μέγα πρὸς σωτηρίαν, αἰεὶ κατείργον τὸν ἀδικήσαντα, καὶ μετὰ γον εἰς φιλερον ἐκ φόβου τὴν ἀσφαλεστέραν εὐνοίαν. Ἐπαιδεύθησαν δὲ, οἱ μὲν ὑπὸ βοῶν ἀναρρίφέντες τῇ ζεύγλῃ τετραυχωμένων, καὶ ἀπαντησάντων ἀδρόως, οὕτω τοῦτο πρότερον πεπονηθῶν· οἱ δὲ Ἰπποῖσι σφενδονηθέντες, καὶ συμπατριθέντες, τῶν εὐπειθεστάτων τε καὶ ἡμερωτάτων· οἱ δὲ πυρετοῖς ἀσχέτοις καταληφθέντες, καὶ φαντασίαις ὧν τετολήμασιν· οἱ δὲ ἄλλοι (10)· ἄλλο τι παιδαγωγηθέντες, καὶ μαθόντες τὴν ὑπακοὴν ἐξ ὧν ἔπαθον.

jactati a huius jugo vexatis et afflicti, ac repente incursantibus, cum nunquam prius hoc ipsis accidisset; alii ab equis, etiam mansuetissimis et obsequentissimis, excussi et protriti; alii intolerandis febribus correpti, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditi, atque ex his, quæ perpassi fuerant, obedientiam edocti.

KZ'. Ἄρ' οὖν τὸ μὲν ἐπεικὲς τοσοῦτον αὐτῷ καὶ οὕτω γνώριμον· ἐντελείας (11) δὲ καὶ τῆς (12) περὶ τὸ πρακτικόν ἀρετῆς παρήκεν ἐτέρῳ τὸ πλεόν ἔχειν; ὁ μὲν οὖν· ἄλλ' ἦν ὁ αὐτοῦς ἡμερος μὲν, εἰ καὶ τις εὐλος, ἐνεργὸς δὲ κατὰ τὸ ἡμερον. Δύο γὰρ τούτων ὡς τὰ πολλὰ μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθισταμένων, ἀπλότητος καὶ τραχύτητος, καὶ τῆς μὲν τὸ ἡμερον ἐχούσης μετὰ τοῦ ἀπράκτου, τῆς δὲ τὸ πρακτικὸν δίχα τοῦ φιλανθρώπου, ἐκεῖνῳ συνῆλθε θαυμασίως ἀμφοτέρω· πράττειν μὲν, ὡς αὐστηρῶ μετὰ τῆς ἡμερότητος· ὑφίστασθαι δὲ, ὡς ἀπράκτῳ μετὰ τῆς ἐντελείας, ἐν προστασίαις, ἐν ἀρρήσiais, ἐν εἰδοὶ παντὶ κυβερνήσεως. Τὸ γὰρ τοῦ βρεως φρόνιμον περὶ τὸ κακὸν τῷ τῆς περισσετέρως ἀκεραίῳ περὶ τὸ καλὸν ἀναμίξας, οὕτε τὸ φρόνιμον εἴασε κακοῦργον γενέσθαι, οὕτε τὸ ἀπλοῦν ἀνόητον· ἄλλ' ἐν ἀρετῆς εἶδος, ὡς μάλιστα ἐνήν, ἐξ ἀμφοτέρων ἀπηκριβώσατο. Τὸν δὲ τοιοῦτον μὲν γεγονότα, οὕτω δὲ τῆς ἱερωσύνης προστάντα, τοιαύτης δὲ παρὰ πᾶσι δόξης τετυχηκότα, τί θαυμαστὸν καὶ σημειῶν ἀξιοθῆναι, οἷς βεβαίως θεὸς τὴν εὐσέβειαν;

feri poterat, unam virtutis speciem efficeret, numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igitur, cum talem se præbuisset, atque ita sacerdotio præfuisset, tantamque apud omnes gloriam obtinisset, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietatem confirmat, dignum habitum fuisse?

KH'. Ἐν δὲ τῶν περὶ ἐκεῖνον θαυμάτων Ἐκαμνεν ἀβρωστίξ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ σώματος. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ κακοπαθοῦσι καὶ ἄγιοι, εἴτε εἰς κάθαρσιν καὶ τῆς μικρᾶς ἰλύος, εἴτε εἰς βάσανον ἀρετῆς καὶ πείραν φιλοσοφίας, εἴτε εἰς παιδεύσιν τῶν ἀσθενεστέρων ἐν ἐκείνοις μανθανόντων τὸ καρτερεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐκκακεῖν τοῖς πάθεσιν; Ἐκαμνεν οὖν, καὶ ὁ καιρὸς ἦν τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ περιβόητον (13), ἡ βασίλισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὰ νύξ λύουσα τὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καθ' ἣν ἡμεῖς ὑπὸ πλουσίῳ φωτὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν αὐτῶν ἑορτάζομεν, καὶ τῷ φωτὶ δι' ἡμᾶς νεκρωθέντι συννεκρωθέντες, καὶ ἀνισταμένην συνανιστάμεθα. Ἐνταῦθα μὲν δὴ τοῦ καιροῦ τὸ πάθος· τὸ δὲ ἦν, ὡς ἐν βραχεὶ διηγήσασθαι· Πυρετὸς μὲν σφοδρὸς καὶ διακαὴς πᾶν τὸ βάθος συνέπλεγεν, ἡ δὲ δύναμις ἐπελλοίπει, τῶν σιτίων δὲ (14)

A sus fuerat, ne sera quidem ac pedissequa, ut poetico verbo utar, vis illa acclerum ultrix occurrit; sed in ipso iræ articulo percussi sunt, respuerunt, ad eum accesserunt, ad genua prociderunt, veniam impetrarunt, pulchre victi discesserunt, atque, tum ob castigationem, tum ob veniam, meliores facti sunt. 348 Quandoquidem etiam persæpe magni ad salutem momenti est noxam condonatio, ut quæ eum, qui injuriam intulit, pudore coerceat, atque a metu ad amorem, hoc est tutiorem benevolentiam, traducat. Castigati porro sunt, alii sursum

incursantibus, cum nunquam prius hoc ipsis accidisset; alii ab equis, etiam mansuetissimis et obsequentissimis, excussi et protriti; alii intolerandis febribus correpti, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditi, atque ex

B XXVII. Sed fuerit sane tanta tamque illustri morum facilitate; industria vero, eaque virtute, quæ in rebus gerendis versatur, num cuiquam alii cedebat? Minime. Verum idem ipse et lenis ac placidus, ut si quis alius, erat, et ad agendum peræque aptus et appositus. Quamvis enim hæc duæ res fere inter se pugnent et opponantur, simplicitas nimirum et asperitas, alteraque mansuetudinem cum inertia conjunctam habeat, altera rebus quidem gerendis apta sit, verum humanitate caret, in illo tamen mirifice hæc duo in unum convenerunt, nempe ut et tanquam asper ac vehemens rebus gerendis cum mansuetudine incumberet, et tanquam a rebus gerendis alienus sese cum industria submitteret, in præsidii ferendis, in sermonibus ab

C omni metu liberis, in omni denique gubernationis genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam cum columbæ ad bonum simplicitate conjunxisset, ita se comparavit, ut nec prudentiam in versutam improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus

XXVIII. Horum porro miraculorum, quæ in eo edita sunt, hoc unum est: Morbo laborabat, ac ægri corpore erat. Quid autem mirandum, si sancti quoque viri malis premiantur, sive ad limi quantumvis exigui purgationem, sive ad virtutis explorationem et philosophiæ documentum, sive denique ad imbecilliorum eruditionem, qui in illis fortiter adversa perferre, et calamitosis rebus minime frangi ac debilitari condiscunt? Morbo igitur laborabat, ac morbi tempus erat sanctum et celebre

349 Pascha, dies dierum rex, ac splendida illa nox, peccati tenebras solvens, in qua nos cum magna luminis copia salutis nostræ festum celebramus, atque cum mortua pro nobis luce mortis simul affecti, et cum eadem excitata simul excitamur. Hoc tempore morbus urgebat. Is autem. ut breve

(10) Ἄλλοι. Regg. a, bm, 3 Coll., Or. 4, ἄλλος.

(11) Ἐντελείας. Nonne, ἐντρεχειας, ut Bill. videtur legisse?

(12) Τῆς. Deest in Reg. hm.

(13) Περιβόητον. Reg. a, περιβόητος.

(14) Σιτίων δέ. Coisl. 1 addit, ἅπαν, ε quinnio. 8

faciam, talis erat: Vehemens quædam et ardens febris intimas omnes corporis partes exurebat, vires defecerant, a cibis exclusus erat, somnus accesserat, quo se verteret nesciebat, atque ob cordis palpitationes animo subinde linquebatur. Jam omnia oris interiora, et palatum ipsum, et quidquid superius pendet, tot tamque acerbis et continuis ulceribus scatebant, ut ne aquæ quidem facilis et periculo expers meatus esset. Nec vero aut medicorum artes, aut propinquorum vel necessariorum quamlibet assiduas preces, aut ullum curationis genus morbo depellendo par esse poterat. Atque hic eo statu erat, exiguum quiddam et desperatum spirans, ac ne præsentibus quidem agnoscens, verum totus in discessum intentus, atque in ea, quæ jam pridem expetebat, quæque ipsi præparata erant. Nos vero in templo eramus, mystæ simul et supplices (desperatis videlicet omnibus aliis remediis, ad magnum medicum, et noctis illius potentiam, tanquam ad extremam opem et auxilium, confugientes); quid dicam? Festumne ut ageremus, an ut lugeremus? Lætitiamne ut ex diei celebritate caperemus, an ut eum, qui non jam hic esset, funebribus honoribus afficeremus? O lacrymas illas, quas tum universa plebs fudit! O voces et clamores, qui psalmodiarum cantibus admiscebantur! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum astitem requirebant: idque præcinente mea Maria, tympanumque, non triumphale, sed supplex pulsante⁷², ac tum primum pudorem præ dolore deponente, populumque simul ac Deum magnis clamoribus implorante; illum nempe, ut dolenti condoleret, certatimque cum ea lacrymas profunderet; hunc autem, ut orantes exaudiret, ac miraculorum omnium, quæ prius ediderat (magnam enim ad inveniendum vim dolor habet), submonente.

XXIX. Quid igitur noctis illius, et jacentis **350** Deus? Mihi ad eorum, quæ sequuntur, narrationem progredienti, cohorrescere subit; ac vos etiam cohorrescatis velim, non autem fidem orationi detrahatis: neque enim fas est, cum et nos, et de illo, verba faciamus. Mysterii tempus aderat, et veneranda statio, atque ordo, ad ea quæ celebrabantur, quietem et silentium tenens, cum ille ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, et a nocte sacrosancta excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius: mox exigua admodum et obscura voce famulum quemdam ex iis, qui ei assistebant, nominatim accitum præsto esse, ac vestem porrigere, manumque

⁷² Exod. xv, 20.

(15) Ὑπεραιώρηται. Reg. a, Coisl. 1, ὑπεραιώρηται. Or. 1, ὑπερηώρηται [pro ὑπερηώρηται], quod Combessio placet. Montac., ὑπέρωρηται: « quidquid sub illo (palatū) pendet, » quo potissimum « linguam palato subjectam » significat.

(16) Ὑπηρεπισμένων. Or. 1, εὐηρεπισμένων.

(17) Μύστας, etc. « Sacrorum antistites simul et supplices. » Ipse intelligendus est Theologus, qui patris vices agebat. Elias: « festum agentes. »

(18) Καὶ ὕμνων. Hæc desunt in Regg. a, bm, et Or. 1.

(19) Μαρίας. Juxta Eliam, Nonnam matrem intelligit Gregorius.

ἀποκέλειστο, ὕπνος δὲ ἀπέληλατο, ἀπορία δὲ εἴχετο, καὶ παλμοὶς συνεκόπτετο. Τὰ δὲ εἶσω τοῦ στόματος ἅπαντα, ἢ τε ὑπερῶρα, καὶ ὅσον ὑπεραιώρηται (15), τοσοῦτοις ἔλκεσιν ἐξηνθήκει, καὶ οὕτω πικροὶς τε καὶ συνεχέσιν, ὥστε μὴδὲ ὕδατι βῆδιον εἶναι τὸν πόρον, μὴδὲ ἀκίνδυνον. Ἦρχουν δὲ οὐτε ἰατρῶν τέχναι, οὐτε οἰκείων εὐχαὶ καὶ λίαν προσλιπαρούντων, οὐτε θεραπεία πᾶσα προσαγομένη. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, πνέων μικρὰ καὶ ἀπεγνωσμένα, καὶ μὴδὲ τῶν παρόντων ἐπισθανόμενος, ἀλλ' ὅλος τῆς ἐκθρῆμίας ὢν, καὶ τῶν πάλαι ποθομένων αὐτῷ καὶ ὑπηρεπισμένων (16). Ἡμᾶς δὲ εἶχε τὸ ἱερὸν, μύστας ὁμοῦ (17) καὶ ἱκέτας (ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἀπεγνωσμένων ἀπάντων), πρὸς τὸν μέγαν ἰατρὸν καὶ τὴν τῆς νυκτὸς ἐκείνης δύναμιν καταφεύγοντας, καὶ τὴν τελευταίαν ἐπικουρίαν· τί καὶ φῶ; ἐορτάσοντας, ἢ θρηνησοντας; πανηγυρίζοντας, ἢ τιμῆσοντας τὸν οὐκέτι ἐνταῦθα τὰ ἐπιτάφια; Ὡ τῶν δακρῶν ἐκείνων, ἃ παρὰ παντὸς ἐχέθη τοῦ λαοῦ τηνικαῦτα! Ὡ φωνῶν, καὶ βοῶν, καὶ ὕμνων (18) ταῖς ψαλμοῦσιν συγχιρναμένων! Ἐζήτουν παρὰ τοῦ ἱεροῦ τὸν ἱερέα, παρὰ τοῦ μυστηρίου τὸν μυσταγωγὸν, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄξιον παραστάτην· καὶ ταῦτα ἦν, ἐξαργύσης τῆς ἡμῆς Μαρίας (19), καὶ ἀνακρουομένης τὸ τύμπανον, οὐ τὸ ἐπινίκιον, ἀλλὰ τὸ ἱκέσιον, καὶ τότε πρῶτον ἀναισχυντεῖν μαθοῦσης ὑπὸ τοῦ πάθους, καὶ καταδούσης τοῦ λαοῦ τε ὁμοίως καὶ τοῦ Θεοῦ· τοῦ μὲν, συναλγεῖν πασχούσῃ (20), καὶ προσφλοισμεισθῆαι τοῖς δάκρυσι· τοῦ δὲ, εἰσακούειν τῶν δεομένων, πάντων αὐτῶν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων (21) (καὶ γὰρ εὐρετικὸν τὸ πάσχειν) ὑπομιμησκούσα.

KΘ. Τί οὖν ἐνταῦθα (22) ὁ τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ τοῦ καιμένου Θεοῦ; Φρίττειν ἐπέρχεται μοι τοῖς ἐξῆς προσόντι τοῦ διηγήματος (23) (φρίττοιτε δὲ καὶ ὑμεῖς, οἱ ἀκούοντες, μὴ ἀπιστοίητε δὲ· οὐ γὰρ ὄσιον, ἡμῶν (24) καὶ περὶ ἐκείνου διηγουμένων). Παρῆν ὁ τοῦ μυστηρίου καιρὸς, καὶ ἡ σεβάσμιος στάσις, καὶ τάξις, τοῖς τελουμένοις ἐψησυχάζουσα· ὁ δὲ παρὰ τοῦ ζωοποιούοντος τοὺς νεκροῦς καὶ τῆς ἱερᾶς νυκτὸς διανίσταται. Μικρὸν ὑποκινεῖται πρῶτον, εἶτα στενρότερον· εἶτα καλέσας τῶν παραμενόντων τινὰ θεραπευτὴν (25) ἐξ ὀνόματος, μικρὰ πάνυ καὶ ἀμυδρὰ τῆ φωνῆ, παρεῖναι τε καὶ ὀρέγειν ἐσθῆτα, καὶ χεῖρα ὑπέχειν ἐκέλευεν. Καὶ ὅς παρῆν μετ' ἐκπλήξεως, καὶ

(20) Πασχούσῃ. Jes., παρασχούσῃ.

(21) Αὐτὸν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων. Reg. bm, αὐτῶν, [melius] Coisl. 2, πρὸ τοῦ [pro pro] θαυμάτων. Bill. in secunda versione: « miracula omnia in memoriam ipsi redigente. » Verum, hæc posthabita, priorem restituiimus.

(22) Τί οὖν ἐνταῦθα, etc. « Quid hic igitur noctis illius, et jacentis ægroti facit Deus? » Sic Billius in prima versione.

(23) Διηγήματος. Coisl. 1, θαύματος.

(24) Ἡμῶν. Coisl. 1, ὕμνων.

(25) Θεραπευτὴν. Reg. a, Coisl. 1, θεραπευτῶν.

ὕπηρεται προθύμως· καὶ ὡς (26) ὡς βακτηρίᾳ τῇ χειραγωγίᾳ χρησάμενος, μιμῆται τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους Μωϋσέα (27), καὶ τὰς παρειμένας χεῖρας εἰς εὐχὴν σχηματίζας, συντελεῖ προθύμως ἢ προτελεῖ τοῦ (28) λαοῦ τὰ μυστήρια, ῥήμασι μὲν ὀλίγοις καὶ ὀλίγοις ἐσθνεύει, διανοίᾳ δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ λίαν τελεωτάτῃ (ὡ τοῦ θαύματος!), ἀνευ βήματος ἐπὶ βήματος, ἀνευ βυζιαστηρίου θύτης, ἱερεὺς πόρρω τῶν τελομένων· καὶ ταῦτα παρῆν αὐτῷ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτῷ μὲν γινωσκόμενα, τοῖς παροῦσι δὲ οὐχ ὀρώμενα. Ἔπειτα ἐπιπῶν τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα (29) ἔσως, ὡς σύνηθες, καὶ τὸν λαὸν κατευλογήσας, πάλιν τῆς κλίνης γίνεται, τροφῆς τε μικρὸν τι προσέμενος (30), καὶ ὑπνου μεταλαβὼν, ἀνακαλεῖται τὸ πνεῦμα· καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις τῆς ἡγίας (31) συναυξηθείσης, ἢ καινῆ παρῆν (32) ἡμέρας τῆς ἑορτῆς (ἣν οὕτως ὀνομάζομεν πρώτην Κυριακὴν, μετὰ τὴν ἀναστάσιμον ταύτην ἔχοντες)· καὶ τὸ ἐρὸν καταλαβὼν σὺν παντὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι ἐγκαινίζει τὴν σωτηρίαν, καὶ οὕτως τὰ χαριεπίρρια. Καὶ μοί τι τοῦτο (33) τὸ ἔργον τοῦ περὶ τὸν Ἐζεχίαν θαύματος οὐκ ἀτιμότερον (34)· ὃν ἀσθενήσαντα καὶ δεθθέντα, προσθήκη ζωῆς ὁ Θεὸς ἐδόξαεν· καὶ τοῦτο ἐγνώρισεν τῇ σκιᾷ τῶν ἀναβαθμῶν ἐπιναχθείσῃ (35), κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σωθέντος ζαῖτησιν ἡμῶν τε τῇ χάριτι καὶ τῷ σημείῳ τὸν βασιλεῖα τιμῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς ἡμέρας τὴν τῶν ἡμερῶν προσθήκην πιστούμενος.

A. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν συν-
 ἤνεχθη θαῦμα, οὐ μικρὸν ὑστερον· ἀξίον δὲ μηδὲ
 τοῦτο παραδραμεῖν· ταύτην τε γὰρ τὰ εἰκότα τιμή-
 σομεν, εἴπερ τινὰ οὖσαν τιμῆς ἀξίαν, ἐκείνῃ τε χα-
 ροῦμεθα τὴν κοινωνίαν (36) τοῦ διηγῆματος. Ἄπει-
 ται κάκεινης ἀρρώστια τῆς πάντα καρτερικῆς (37),
 καὶ γενναίας, καὶ ἀνόσου τὸν ἅπαντα χρόνον. Πολ-
 λῶν δὲ ὄντων τῶν λυπούντων, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτεί-
 νω λόγον, ἢ (38) ἀτροφία τὸ βαρύτερον ἦν ἐπὶ συχὰς
 ἡμέρας τοῦτο κινδυνεύουσα, καὶ μηδὲν εὐρισκούση
 τοῦ κακοῦ φάρμακον. Πῶς οὖν τρέφει ταύτην Θεός;
 Οὐ μάννα βρέξας, ὡς τὸ πάλαι τῷ Ἰσραὴλ· ἢ πέ-

⁷³ IV Reg. xx, 9; Isa. xxxviii, 8. ⁷⁴ Exod. xvi, 17.

(26) Καὶ ὡς. In nonnullis, καὶ ὁ.

(27) Μωϋσέα. Reg. hm, et Or. 1, Μωσέα.

(28) Προτελεῖ τοῦ λαοῦ, etc. « Pro populo mysteria peragit. » Billius: « ante populum mysteria peragit. » Non recte: vox enim προτελεῖν hic idem sonat ac προσεύχεσθαι τοῦ λαοῦ, « orare pro populo, » quod apud eundem Gregorium reperitur. Ceterum in Monito probavimus Gregorium seniore non vere sacra peragisse.

(29) Ἐπιπῶν τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα. Billius: « cum eucharistiæ verba effatus esset. » Verum in notis observat, per « eucharistiæ verba, » vel ea intelligi posse, quibus consecratio perficitur; vel ea, quibus sub Missæ linem a sacerdote, ob sacrosanctum epulum, Deo gratiæ agebantur. Hæc posterior expositio ipsi, ob ea, quæ de populi benedictione mox subjungit Gregorius, magis ar-
 rida.

(30) Προσέμενος. In nonnullis, προσέμενος.

D (31) ἡγίας. Reg. hm, ὑγίας.

(32) Ἡ καιρὴ παρῆν, etc. « Novus solennitatis dies aderat, quem sic appellamus, quod post Resurrectionis Dominicæ diem, primum Dominicum hunc diem habeamus. » Octavus Paschæ dies, quem « in Albis » vocamus, apud Græcos « Dominica nova » appellabatur. Hanc Dominicam insigni oratione celebravit Gregorius. Vide Or. XLV.

(33) Καὶ μοί τι τοῦτο. Deest τι in Reg. hm, et tribus Colb. Coisl. 1 habet, καὶ τοί τι τοῦτο.

(34) Θαύματος οὐκ ἀτιμότερον. Sic Reg. hm, Or. 1, Jes., etc. Sic ipse legit Billius, etsi οὐκ in editis desit.

(35) Ἀναβαθμῶν ἐπιναχθείσῃ. Reg. hm, βαθμῶν. Coisl. 1, ἐπιναδειχθείσῃ.

(36) Τῆς κοινωνίας. Coisl. 1, τῆς κοινωνίας.

(37) Καρτερικῆς. Sic Reg. hm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., καρτερικῆς.

(38) II. Sic Or. 1. In ed., ἢ.

A subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, pronipteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysem illum in monte orantem imitatur, fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, alacri animo cum populo, vel pro populo mysteria peragit, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra; rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificis, sacerdos a mysteriis procul remotus. Atque hæc quoque illi a Spiritu sancto aderant, ipsi quidem cognita, præsentibus autem haudquaquam perspecta. Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, protulisset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjicit. Cumque paululum quiddam cibi admisisset, ac somni particeps factus fuisset, spiritum revocat; auctaque paulatim sanitate, cum novus ille festi dies (ita eum appellamus, quod post resurrectionem Dominicam primum eum habeamus,) jam adesset, in templum se confert, ac cum omni Ecclesiæ agmine salutis encænna celebrat, atque in grati animi significationem sacrificium offert. Quæ quidem res miraculo illo, quod in Ezechia editum est, meo quidem iudicio, nequaquam inferior haberi debet; quem, cum in morbum incidisset, et precibus adhibuisset, Deus vitæ incremento donavit; idque indicavit per retroactam graduum umbram, prout petierat⁷³, qui salutem accepit, regem scilicet gratia simul et signo honorans, atque **351** per diei augmentum, dierum augmentum confirmans.

XXX. Idem autem miraculum in matre aliquanto post contigit, quod etiam ipsum commemorare operæ pretium est, ut et eam honore, si qua alia, dignam, ut par est, honoremus, et ab illo per narrationis societatem gratiam ineamus. Hanc quoque morbus invadit, fortem ac generosam alicui feminam, quæ per omne vitæ tempus commoda valetudine fuerat. In multis autem doloribus, ne sermonem longius producam, nihil perinde grave erat, atque inedia, qua multos jam dies periculose laborabat, neque hujus mali remedium ullum inveniebat. Quoniam igitur modo Deus eam alit? Non manna pluens⁷⁴,

ut olim Israelii, aut petram frangens, ut sitienti A populo aquam funderet ⁷⁸, aut per corvos pascens, ut illum Eliam ⁷⁹, aut per propbetam in sublime raptum satians, ut Danielelem antea, cum fame in lacu premeretur ⁷⁷. Quonam igitur modo? Visum est ipsi, me, quem charissimum habebat (neque enim quemquam alium nostrum, ne in somnis quidem, mihi præferbat), noctu repente supervenientem, cum canistro, panibusque inprimis candidis pro meo more benedictis, atque cruce consignatis, eam aluisse, et confortasse, ac sic vires collegisse. Et certe nocturna illa visio veritatis opus erat. Ab eo enim tempore ad se rediit, spemque meliorem concepit. Id autem aperto et perspicuo argumento manifestum est. Nam cum postridie mane ad eam ingressus, primum hilariorum eam, quam antea, B conspexissem; deinde hæc consueta: Ut se noctu habuisset, ecqua re opus haberet, quævisissem; Tu me, respondit illa, o filii, prompto admodum ac benigne aluisti, et postea rogas, ecquid valeam? perquam egregie et quieta mente. Simulque capitis nutu mihi ancillæ significabant, ne contradicerem, sed statim responsum hoc acciperem, ne, patefacta veritate, mœrore consternaretur. Unum adhuc ambobus commune adjungam.

XXXI. Cum Alexandria per mare Parthenicum in Græciam navigarem (navigabam autem in Ægina navi, intempestivo prorsus tempore, ut mihi sic suadebat cupiditas; nam id me vel maxime impellebat, quod in nautas mihi familiares incidissem); **352** cum, inquam, navigarem, paululumque jam processissemus, gravis tempestas exorta est, et quales hæc multas prius meminissent, ut aiebant, qui mecum vehebantur. Hic cum omnes communi mortem metuerent, mihi contra mors animæ majorem formidinem afferebat. In periculum enim miser veneram, ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. Ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expecebam: conclamabant etiam, in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant, sic ut nec quidam e necessariis æque, humani videlicet hospites, atque ex periculis ad commiserationem eruditi. Hoc porro ego quidem patiebar, compatiebantur autem parentes mei, per nocturnum visum periculo participantes, atque e terra opem ferebant, viam fluctuum precibus velut incantantes, quemad-

τραν ῥήξας, ἵνα πηγάζῃ λαὸν θεψῶνται· ἢ κόραξιν ἐστιάζας, ὡς τὸν Ἥλιον ἐκείνῳ· ἢ προφήτῃ μεταρσίῃ κορίσας, ὡς τὸν Δανιὴλ πρότερον ἐν λάκκῳ λιμώτοντα. Τίνα δὲ πρόπον; Ἐδοξεν ἐμὲ τὸν αὐτῆ φιλαιτον (προετιμᾶτο γὰρ ἡμῶν ἄλλος (39) οὐδ' ἐν οὐραῖς), ἀθρόως ἐπιστάνατα νυκτὸς, μετὰ καινοῦ, καὶ ἄρτων τῶν λαμπροτάτων, ἐπευξάμενόν τε αὐτοῖς, καὶ σφραγίσαντα, ὡς περ φίλον ἡμῖν, θρέψαι τε καὶ βῶσαι, καὶ συναγαγεῖν τὴν δύναμιν. Καὶ ἡ τῆς νυκτὸς ὄψις, ἔργον ἦν ἀληθείας· ἐξ ἐκείνου γὰρ ἐαυτῆς γίνεταί καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος· τῷ τοῦτο δῆλον (40) ἐναργεῖ καὶ φανερῶ (41) γνωρίσματος. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἡμέρας ἐπιλαβούσης, εἰσελθὼν τότε πρὸς αὐτὴν θρῆριος, πρῶτον μὲν φαειροτέραν ἢ πρόθεν ἔθεασάμην· ἔπειτα, πῶς ἡ νύξ, καὶ οὐτο δέοιτο, τὰ συνήθη δὴ ταῦτα ἐπυθνανόμην· Σὺ με θρηναί, φησὶν, ὦ τέκνον, μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρώπως, ἔπειτα ἐρωτᾷς τὸ, πῶς ἔχοιμι; λίαν καλῶς τε καὶ γαλήνως (42). Καὶ ἅμα κατένευσον αἱ θεραπεύτριαὶ πρὸς τοῦτο μὴ ἀντιτείνειν, ἀλλ' ἐτοίμως δέχεσθαι τὴν ἀπόκρισιν· μὴ ἀθυμῖα καταβληθεῖη, γυμνωθείσης τῆς ἀληθείας. Ἐν ἔτι προσθήσω τῶν κοινῶν ἀμφοτέρως.

ΑΑ'. Πλέοντι μοι τὸ Παρθενικὸν (43) πῆλαγος ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἔπλεον δὲ παντελῶς ἔξω τῆς ὕρας, οὕτω τοῦ πόθου παύθητος, ἐπὶ νηὸς Αἰγίνας· τοῦτο γὰρ με καὶ μάλιστα προύτρεψεν ὡς οἰκειοῖς προσδραμόντα τοῖς ἔξοισι· πλέοντι δ' οὖν, ὡς ἄλιγον ἀνήθημεν, δευτέρως συμπίπτει χειμῶν, καὶ οἶον (44) μὴ πολλῶν πρότερον μνημονεύειν εἶχον, ὡς ἔρασκον, οἱ συμπλέοντες. Πάντων δὲ τὸν κοινὸν θάνατον δεδοικῶτων, ὁ τῆς ψυχῆς ἦν ἐμοὶ φοβερότερος. Ἐκινδύνεον γὰρ ἀθλιος ἀπελθεῖν καὶ ἀτέλειτος, ποθῶν τὸ πνευματικὸν ὕδωρ ἐν τοῖς φονικαῖς ὕδασι. Καὶ (45) διὰ τοῦτο ἐβόων, ἐκέτεον, ἐπόθουν μικρὰν προθεσμίαν· καὶ συνεβόων οἱ συμπλέοντες, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς κοινῶν κινδύνοις, ὡς οὐδὲ τῶν ἐπιτηδείων τινας, ἔξοισι φιλανθρώποι, τὸ συναγεῖν μαθόντες ἐκ τῶν κινδύνων. Τοῦτο ἔπασχον μὲν ἐγὼ, συνῆπασχον δὲ οἱ γεννήτορες, διὰ νυκταρινῆς φαντασίας τοῦ κινδύνου μετέχοντες, καὶ ἀπὸ γῆς ἐβοήθουν, τῶν κοινῶν δι' εὐχῆς κατεπάδοντες, ὡς ὑπερον D συμβαλόντες ἔγνωμεν τὸν καιρὸν, ἦν ἡμεῖς ἐπανήλθομεν. Τοῦτο καὶ ἡμῖν ἐδήλωσεν ὕπνος σωτήριος, ἐπειδὴ ποτε τοῦτον ἔγνωμεν, μικρὸν ὑπανέντος τοῦ κλύδωνος. Ἐριννύος (46) ἐκράτουν ἐγὼ, φοβερὸν βλε-

⁷⁸ Exod. xvii, 6. ⁷⁹ III Reg. xvii, 6. ⁷⁷ Dan. xiv, 33.

(39) Ἄλλος. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, Or. 1, Bas., etc. In ed., ἄλλως.

(40) Τῷ τοῦτο δῆλον. Pro τῷ, quod nihil hic significare potest, nisi aditas, γενέσθαι, legendum forte, καὶ, vel, τοῦτο δὲ δῆλ. Edit.

(41) Φανερῶ. Coisl. 1 et Bas. addunt, γενέσθαι.

(42) Μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρώπως... λίαν καλῶς τε καὶ γαλήνως. Ut recte incedat oratio, sic legendum putamus, licet codd. et ed. habeant: μάλα ἐτοίμως καὶ γαλήνως... λίαν καλῶς τε καὶ φιλανθρώπως. Billius, omissis hoc posteriori membro,

primum ad matrem referens, sic vertit: e prompte admodum et tranquillo vultu. Elias pro φιλανθρώπως habet ἡμέρας, quod ad filium refert. Verum hæc ultima verba rectius videntur matris responsum, quæ interrogata, e quomodo se habeat, e respondet, e Optime. e

(43) Παρθενικόν. Or. 1. Παρθένιον.

(44) Οἶον. Lexe, οἶων. Edit.

(45) Καί. Sic Or. 1. Deest in ed.

(46) Ἐριννύος. Schol., Δαίμονος τιμωρητοῦ. e δαemonem crudelem. e

πίσης, καὶ ἀπειλοῦσης τὸν κίνδυνον· ταύτην γὰρ ἡμῖν σαφῶς ἢ νύξ ὑπέγραψεν. Ἄλλος ἐδόκει τῶν ἐμειλιότων (ἦν δὲ παῖς (47) τῶν εὐνουστάτων ἔμοι καὶ φιλάτων, καὶ ὑπεραγωνιώντων, οὕτως ἔχοντος), τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν ἐπιβάσαν τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς νῆος λαθρομένην ἐξέλειν ταύτην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ σὺν πολλῷ τῷ πόνῳ. Καὶ ἡ ὄψις ἐπιστεῦετο· ἡμεροῦτο γὰρ ἡ θάλασσα, καὶ Ῥόδος εἶχεν ἡμᾶς αὐτίκα οὐ καλὸν τὸ ἐν μέσῳ κακοπαθήσαντας. Ἐκείνου τοῦ κινδύνου καὶ ἡμεῖς δῶρον γεγόναμεν· καθυποσχόμενοι, εἰ σωθῆσθαι, ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ Θεῷ, καὶ δωκότες ὡς (48) ἀπεσώθημεν.

aveniebat hæc visio. Sedabatur enim mare, statimque citra multam æromnam Rhodum appulmas. Huius ipsi periculi donum exstitimus. Ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus, ita, postquam evasimus, nos ei etiam dono dedimus.

ΑΒ. Τὰ μὲν δὴ κοινὰ τοιαῦτα. Πάλαι δὲ οἶμαι θαυμάζειν τινὰς τῶν τὰ ἐκείνου σαφῶς ἔγνωκότων, οὐκ ἐπὶ μὲν τούτων οὕτω καταγεγόναμεν, ὡς μόνα πρὸς εὐφημίαν ἔχοντες· τῆς δὲ τῶν καιρῶν δυσχερείας τὴν ἐμήτην ἀνεθέμεθα (49), πρὸς οὗς παραταξάμενος ἐκείνος φαίνεται, ὡςπερ ἢ ἀγνοήσαντες ταῦτα, ἢ μὴ μεγάλα νομίζοντες (50). Φέρε οὖν καὶ ταῦτα προσθῶμεν τοῖς εἰρημόνοις· Ἠνεγκεν ὁ καθ' ἡμᾶς καθ' ἑαυτὸν κακόν, οἶμαι δὲ καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποστάτην καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν λογισμῶν βασιλέα· ὅς μυχρὸν μὲν ἔργον ἠγησάμενος εἶναι Πέρσας χειρώσασθαι, μέγα δὲ τὸ Χριστιανοὺς παραστήσασθαι, καὶ ἅμα τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων τοῦτο πειθόντων, οὐδὲν εἶδος ἀσεβείας ἐνέλειπε (51), πείθων, ἀπειλῶν, σοφίζόμενος, ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, οὐ μόνον οἷς ἐτεχνάζετο, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐδίδασκετο. Οὐ μὴν λαθεῖν οἶός τε ἦν κλέπτων τὸν διωγμὸν σοφιστικαῖς ἐπινοαῖς, οὐδὲ μὴν καὶ φανερώς τῇ δυναστείᾳ χρώμενος· ἔν' ἐνὶ γε τῷ τρόπῳ πάντως ἄλλωμεν, ἢ κακοφρονήσας, ἢ βιασθέντες. Τοῦτον τίς μάλλον ἢ κακοφρονήσας, ἢ καταλύσας εὐρίσκαται; Τῆς (52) μὲν οὖν περιφρονήσεως πρὸς πολλοὺς ἄλλοις ἐκείνο σημεῖον, οἷς τε τοξόται, καὶ ὁ τούτων στρατηγός, οὗς ἐπήγεον ἐκείνος τοῖς ἱεροῖς οἰκοῖς ἡμῶν, ὡς ἢ παραληψόμενος; ἢ καταστρεψόμενος (53). Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς προσβαλὼν ἄλλοις, κἀναυθὰ ἦεν μετὰ τοῦ Ἰσοῦ φρονήματος, καὶ τὸ ἱερὸν ἐξήτει μετὰ τῶν προσταγμάτων, τοσοῦτον ἀποσχεσθαι (54) τοῦ τι καταπράξασθαι ὧν ἐβούλετο, ὥστε, εἰ μὴ θᾶπτον ὑπεκλήθη τῷ ἐμῷ (55) πατρὶ, ἢ παρ' ἑαυτοῦ συνελς, ἢ τινος συμβουλευσάντος (56) ἀκούσας, κἂν τοὺς πόδας ξανθεῖς ἀπηλλάγη (57), ζέταντος ἐπ' αὐτὸν θυμῷ καὶ ζήλῳ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἱερέως. Τὴν κατάλυσιν δὲ πῶς ἂν τις μάλλον φανεῖη πραγματευσάμενος, ἢ δημοσίᾳ μὲν εὐχαῖς καὶ δεη-

A modum postea, subducta temporis ratione, domum reversi cognovimus. Id etiam nobis salutaris sonus indicavit, cum tandem aliquando eum, remittente nonnihil tempestate, cepissemus. Furiam enim mihi tenere videbar, horrendum vultum præferentem, ac periculum minitantem : hanc enim nox aperte nobis adumbrabat. Alius ex vectoribus (puer is erat singulari erga me studio et benevolentia, meaque causa vehementer anxius, cum ita se res haberet,) matrem meam sibi videre videbatur, quæ mare ingressa, prehensam navem haud magno labore ad terram pertraheret. Fidemque

XXXII. Hæc quidem erant utrique communia. Mirari autem jampridem nonnullos eorum arbitror, quibus res illius apprimè cognitæ sunt, quid sit, cur, cum in his rebus ita moram fecerimus, ac si sola hæc ad laudem haberemus, difficultatis tamen temporum, adversus quæ ipse velut aciem instruxisse conspicitur, mentionem facere distulerimus, velut si ea vel ignoraverimus, vel non ita magna existimaverimus. Age igitur, hæc quoque superioribus adjungamus : Tulit nostra ætas primum, et, ut opinor, postremum malum, hoc est, imperatorem, qui et a Deo, et a mente defecit; qui parvum quidem opus esse arbitratus, Persas imperio suo ac ditioni 353 subjicere, magnam autem Christianos in potestatem redigere, cum ipsi simul dæmones, a quibus ducebatur, ita suaderent, nullum impietatis genus prætermittebat, nunc alliciendo, nunc comminando, nunc fallendo, nunc etiam non solum callidis artibus, sed vi quoque homines ad se pertrahendo. Nec vero ita obscura ejus consilia esse poterant, quin appareret eum versutis ac sophisticis artificibus persecutionem tegere; nec rursus potentia sua aperte utebatur, quo nempe utrovīs modo prorsus caperemur, vel improbe decepti, vel coacti. Quis porro reperietur, qui hunc magis aut contempserit, aut oppresserit? Contemptionis quidem, inter multa alia signa, testes sunt sagittarii illi, eorumque præfectus, quos in ecclesias nostras immiserat, ut eas vel deditione acciperet, vel armis subigeret. Nam cum multos alios adortus, huc quoque pari cum audacia venisset ac cum imperatoris jussu templum sibi tradi exposceret, tantum abfuit ut quidpiam eorum, quæ cupiebat, perficeret, ut, nisi patri meo, vel suopte consilio, vel

(47) Παῖς. Sic plures Reg. et Colb., duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Deest in ed.

(48) Ὁς. Sic Regg. a, bin, Coisl. 2, et Jes. Deest in ed.

(49) Ἀνεθέμεθα. Regg. a, bin, Coisl. 3, Or. 1, Jes., ἀνεβαλόμεθα.

(50) Νομίζοντες. In nonnullis, νομίσαντες.

(51) Ἐνέλειπε. Reg. a, ἐνέλιπε.

(52) Τῆς. Sic Regg. a, bin, et 2 Coisl. Præve τίς in ed.

(53) Ὁς ἢ παραληψόμενος, ἢ καταστρεψόμενος. « Ut vel eas acciperet, (ab episcopo

nimirum, aut a civibus traditas,) vel illas, » iis obnitentibus, « everteret. » Coisl. 1, κατασκαψάμενος [perperam].

(54) Ἀποσχέσθαι. Regg. a, bin, Coisl. 3, Or. 1, Jes., ἀπέσχετο.

(55) Τῷ ἐμῷ. Reg. bin, τῷ μῷ.

(56) Συμβουλευσάντος. Or. 1, συμβουλεύοντος.

(57) Τοὺς πόδας ξανθεῖς ἀπηλλάγη. Billius in Elia: « pedibus contusus abisset. » Mendosa in ed., ἀπηλλάγης.

cujusdam admonitu, prolinus cessisset, calcibus A etiam cæsus discessurus fuerit; ita in illum furore ac templi zelo sacerdos æstunabat! Quis autem ipsi exitium magis comparasse videri queat, quam ille, qui publice quidem conjunctis totius populi votis et precibus impurum illum et sacrilegum impeteret, ac ne tempus quoque metueret; privatim autem, nocturnam adversus eum aciem opponeret, atque et humi cubando seniles illas et roscidas carnes conficeret, et lacrymis pavementum perfunderet, in annum etiam ferme integrum, idque ei duntaxat, cui res occultæ cognitæ sunt, præstans, nobis autem ob pietatem ab ostentatione, ut jam dixi, alienam; celare studens? Ac certe omnino celasset, nisi ipse aliquando cubiculum subito ingressus, chameuniæque signa conspicatus, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset percontatus, noctis arcanum intellexissem.

XXXIII. Alteram ejusdem temporis ejusdemque B foritudinis narrationem accipite. Cæsareæ cives de episcopi creatione inter se contendebant: nam alter excesserat, alter requirebatur, acrisque seditio erat, et quæ non facile comprimi ac sedari 354 posset. Præter id enim, quod natura sua, in hac re præsertim, ob fidei fervorem ad seditionem proclivis est ea civitas, cathedræ insuper illius splendor et gloria majorem contentionis cumulum afferbat. Atque hoc statu res erat: ac nonnulli episcopi aderant, ut antisitem darent. Sed cum in plures sententias multitudo distraheretur, aliique alium proponerent, quemadmodum in hujusmodi rebus fieri consuevit, prout quisque vel benevolentia erga aliquem, vel pietate erga Deum ducebatur: tandem plebs tota uno consensu primarii ordinis virum unum, vita quidem et moribus eximium, divino tamen baptismo nondum consignatum, invitum et repugnantem corripientes, simulque militaribus copiis, quæ tum in urbe erant, opem afferentibus, in sacrario collocarunt, et episcopis obtulerunt, ab iisque petere instituerunt, ut eum initiarent, et antisitem proclamarent, vim interim suasioni admiscentes: non id quidem admodum modeste atque composite, admodum tamen pie atque ardentem. Neque hic dicendum, quisnam eo, vel clarior, vel pietate præstantior exsisterit: id tempus ostendit. Quid enim sit, et quo seditio progressa est? Coacti illi eum purificarunt, antisitem renuntiarunt, in throno collocarunt, manu tamen potius, quam voluntate animique affectu, velut postea declaratum est. Ut enim lubentibus animis discesserunt, ac sententiam suam in arbitrio suo et potestate habuerunt, consilium inter se ineunt, haud scio an Spiritus impulsu, sed ineunt tamen, nempe ut nihil eorum, quæ gesta fuerant,

σεσι πανδήμοις βάλλων τὸν αλιτηριον, καὶ οὐδὲ τὸν καιρὸν εὐλαβοῦμενος· ἰδίᾳ δὲ τὴν νυκτερινὴν παράταξιν κατ' αὐτοῦ προβαλλόμενος, χαμευνία (58) μὲν τὰς γεραιὰς (59) ἐκείνας καὶ δροσερὰς κατατρώχων σάρκας, δάκρυσι δὲ πηγάζων τὸ ἔδαφος, μικροῦ (60) καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον· καὶ τοῦτο τῷ (61) τῶν κρυπτῶν γνώστῃ μόνῳ φιλοσοφῶν, ἡμᾶς δὲ λαυθάνειν ἐπιχειρῶν διὰ τὸ ἀνεπίδεικτον, ὡσπερ ἔφη. τῆς εὐλαβείας; Καὶ λαθῶν ἂν ἦν παντάπασιν, εἰ μὴ ποτε ἀθρόως ἐπεισελθὼν ἐγὼ, καὶ (62) χαμευνίας σύμβολα θεασάμενος, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πυθόμενος, τίνα ταῦτ' ἦν, ἔργων τῆς νυκτὸς τὸ μυστήριον.

ΑΓ'. Ἐτερον δὲ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ καὶ τῆς αὐτῆς ἀνδρίας (63) διήγημα· ἐστασίαζεν ἡ Καισαρέων πόλις περὶ προβολὴν ἀρχιερέως (64), τοῦ μὲν ὑπεξελεθόντος, τοῦ δὲ ἐπιζήτουμένου, καὶ ἡ στάσις θερμὴ, καὶ μὴ βῆθιαν τὴν λῦσιν ἔχουσα. Φύσει τε γὰρ περὶ τοῦτο μάλιστα στασιώδης ἡ πόλις, διὰ (65) θερμότητα πίστεως, καὶ τὸ τῆς καθέδρας ἐπίδοξον, πλεῖω τὴν φιλονεικίαν ἐιργάζετο. Ταῦτα ἦν, καὶ παρήσαν τῶν ἐπισκόπων τινὲς τὸν ἀρχιερέα δώσοντες· ὡς δὲ εἰς πλείους τοῦ δήμου διαρεθέντος, καὶ ἄλλων ἄλλων προβαλλομένων, ὅπερ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμβαίνειν, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν ἢ φιλάς πρὸς τινὰς ἔχων, ἢ πρὸς θεὸν εὐλαβείας, τέλος συμφρονήσας ὁ δῆμος ἅπας, τῶν πρώτων (66) παρ' αὐτοῖς ἕνα, βίῳ μὲν ἐξειλεγμένον, οὕτω δὲ τῷ θεῷ βαπτίσματι κατεσφραγισμένον, τοῦτον ἄκοντα συναρπάσαντες, καὶ ἅμα στρατιωτικῆς χειρὸς συλλαβομένης αὐτοῖς·τηνικαῦτα ἐπιθημοῦσης ἐπὶ τὸ βῆμα ἔθεσαν, καὶ τοῖς ἐπισκόποις προσήγαγον, τελεσθῆναι τε ἡξίου καὶ κηρυθῆναι, πειθοὶ βίαν ἀναμίξαντες· οὐ λίαν μὲν εὐτάκτως, λίαν δὲ πιστῶς καὶ διαπύρως. Κάνταῦθα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὄντινα εὐδοκιμώτερον ἐκείνου καὶ θεοσεβέστερον διέδειξεν ὁ καιρὸς. Τί γὰρ γίνεται, καὶ ποῖ προῆλθεν ἡ στάσις; Ἐδιάσθησαν, ἤγγισαν, ἀνεκήρυξαν, ἐπὶ τὸν θρόνον ἔθεσαν, χειρὶ μᾶλλον ἢ γνώμῃ καὶ διαθέσει πνεύματος· ἐδηλώθη δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα. Ὡς γὰρ ἀπηλλάγησαν ἄσμενοι, καὶ γνώμης ἐγένοντο κύριοι, βουλὴν βουλεύονται σὺν ἀλλήλοις, οὐκ οἶδα μὲν εἰ πνευματικὴν (67), βουλεύονται ὁ δῆμος, μηδὲν κύριον ἡγεῖσθαι τῶν πεπραγμένων, μηδὲ τὴν κατάστασιν ἔγκριτον· τὴν τε βίαν ἐπικαλοῦντες αὐτῷ, μηδὲν ἤττον βιασθέντι, καὶ ῥημάτων λαμβανόμενοι τινῶν, ὡς εἰρημένων τηνικαῦτα προπετέστερον ἢ σοφώτερον. Οὐ μὴν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, καὶ δίκαιος τῶν πραγμάτων ἐξεστῆς, ἢ συναπήχθη τοῖς ταῦτα βουλευομένοις, ἢ τὴν γνώμην ἐπήνεσεν· ἀλλ' ἔμεινον

(58) *Χαμευνία*. Sic Coisl. 1, Jes., etc. In ed., χαμευνίαν.

(59) *Τὰς γεραιὰς*. Or. 1 et alii, τὰς γηραιὰς.

(60) *Μικροῦ*. Reg. a, μικρόν.

(61) *Τῷ*. Sic Reg. hm, et Jes. Deest in ed.

(62) *Καί*. Deest in Reg. hm, et Or. 1.

(63) *Ἀνδρίας*. Sic plerique codd. Coisl. 3, et Or. 1, ἀνδρείας. Prave in ed., ἀνανδρίας, « igna-

via. »

(64) *Ἀρχιερέως*. « Summi sacerdotis, » id est, « episcopi. » Bill. « archiepiscopi, » quæ vox nondum erat in usu.

(65) *Διά*. Sic Regg. a, hm, duo Coisl., Jes., etc. In ed. deest.

(66) *Τῶν πρώτων*. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes. et Comibef. In ed., τὸν πρώτων.

(67) *Εἰ πνευματικῆς*. Billius: « an spirituale. »

ἀκλήνης και ἀσπτητος, οὐδέν γε ἦττον ἢ μηδὲ βιασθεὶς ἄνωγς. Χρηναί γάρ, κοινῆς (68) οὐσης τῆς βίας, ἢ κατηγοροῦντας ἀντικατηγορεῖσθαι, ἢ ἀφιέντας ἀφιέσθαι, ἢ τὸ γε δικαιότερον, μήτ' (69) ἀφιέντας ἀφιέσθαι. Εἰ μὲν γάρ αὐτοὺς εἶναι συγγνώμης ἀξίους, ἐκείνοι πάντως· εἰ δὲ μηδαμῶς ἐκείνοι, σχολῆ γάρ ἐν αὐτοῖς. Πολλῶ γάρ βέλτιον εἶναι, τότε κινδυνεύειν καὶ ἀντιτείνειν μέχρι παντός, ἢ ὑστερον ἐπιβουλεύειν, κὰν τούτῳ τῷ καιρῷ (70) μάλιστα, ἡνίκα καὶ τὰς οὐσας ἐχθρας καταλύειν ἀμεινον ἦν, ἢ τὰς οὐκ οὐσας περινοσῖν· εἶχε γάρ οὕτως.

absolventes absolventur; aut, quod justius erat, ne absolventes quidem absolventur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque

355 praesertim tempore, quo ortæ jam inimiciæ potius essent deponendæ, quam novæ excogitandæ. Sic enim

ΑΔ'. Παρῆν μὲν ὁ βασιλεὺς βρέμων Χριστιανοῖς, Β' δὲ ὀργῆς δὲ ἡ χειροτονία, ἡπειλείτο δὲ ὁ προβληθεὶς ἐπὶ ξυροῦ (71) δὲ ἡ πόλις, ἢ μηκέτ' εἶναι μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἢ περιωθῆναι, καὶ τινος φιλανθρωπίας τυχεῖν. Προσεγεγόνοι γάρ οἱς παρῶζοντο περὶ τῆς Τύχης, ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας περιλυθείσης, καὶ ἡ περὶ τὸν ἄνδρα καινοτομία, ὡς τῶν δημοσίων σεσυλημένον. Ἐξήτει δὲ ὁ τοῦ ἔθνους ἀρχων ὅτι χαρῖσαιτο τῷ καιρῷ, κάκεινον τί διαθεῖη κακόν, οὐδὲ ἄλλως πρὸς αὐτὸν ἔχων ἐπιτηδείως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιπολιτείας διάφορος ὢν. Ἐκάλει δὲ δι' ἐπιστολῶν τοὺς χειροτονήσαντας ὡς κατηγορήσαντας, οὐκ εἶ ἀπραγμόνας, ἀλλ' ἦδη τι καὶ ἀπειλῆς (72) προστιθείς, ὡς τοῦτο ἀπαιτούντος (73) τοῦ βασιλέως. Τότε τοίνυν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλθούσης ἐπιστολῆς, οὐδὲν δεῖσας, οὐδὲ μικρὸν ἐπισχῶν (σκοπῶμεν τὴν παρῆρησιαν, ὅση καὶ μεθ' ὅσου τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ἀντεπεσταλμένων), Ἡμεῖς, φησὶν, ὦ κράτιστε ἡγεμῶν (74), πάντων τῶν πραττομένων ἔχομεν ἐξεταστὴν ἕνα καὶ βασιλέα, τὸν νῦν πολεμούμενον· ἐκεῖνος καὶ τὴν νῦν ἐξετάσει χειροτονίαν, ἣν ἐνθεσμον (75) καὶ φιλὴν αὐτῷ πεποιήμεθα. Ὑμῖν δὲ ἄλλο μὲν τι βιάζεσθαι βουλομένοις, καὶ πᾶν ἄριστον· τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἡμᾶς ἀφαιρήσεται, τὸ συνηγορεῖν, ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως πεπραγμένοις, τοῖς πεπραγμένοις· εἰ μὴ καὶ τοῦτον θεῖητε τὸν νόμον, οἷς (76) ὁ θεμῖτον παρακλύπτειν εἰς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο τὸ γράμμα καὶ αὐτὸς ἐθαύμασεν ὁ δεξάμενος, εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐχαλέπηεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν (77) τὰ ἐκείνου καλῶς γινωσκόντων (78) ἀπήγγελλον· τοῦτο καὶ βασιλέως τὴν ὀρμὴν ἔστησε, καὶ τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν ἀπήλλαξεν, οὐ φαύλως δ' ἂν προσθεῖην, ὅτι καὶ τῆς αἰσχύνης ἡμᾶς. Τοῦτου τοῦ μικροπολίτου τὸ ἔργον, καὶ τῆς καθέδρας

ratum ac firmum esse ducerent, nec institutionem legitimam: vim ei objicientes, qui non minorem ipse vim passus fuerat, ac sermones quosdam arripientes, ut petulanter magis quam sapienter eo tempore prolatos. At antistes, et æquus rerum æstimator, nec cum iis, qui hujusmodi consilium inibant, abductus est, nec eorum sententiam comprobavit, verum constans atque invictus permansit, non minus quam si nulla omnino vis ipsi adhibita fuisset. Nam cum vis communis esset, oporteret, ut aut accusantes vicissim accusarentur, aut absolventes quidem absolventur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque

XXXIV. Aderat imperator adversus Christianos fremens; hanc autem ordinationem irato atque incenso animo ferebat, gravia vero in eum, qui promotus fuerat, minabatur: atque in novaculæ acie civitas erat, utrum post illum diem esse desineret, an e periculo evaderet, atque humanitatis aliquid consequeretur. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunæ templum felicitatis tempore dirutum et eversum, capiebat, viri illius ordinatio accedebat, quam publicarum rerum convulsionem ac velut expilationem esse interpretabatur. Is autem, qui provinciæ præerat, rationes exquirebat, quibus tempori obscuraret, atque ipsum malo aliquo multaret, ut qui nec alioqui amico ac benevolo in eum animo esset, verum ob contraria in republicæ administratione studia ab eo dissideret. Quocirea eos, a quibus ordinatus fuerat, velut ipsum accusaturos, per litteras accersebat, non jam leniter et remisse, sed minarum etiam aliquid adjungens, tanquam imperator hoc exigeret. Cum igitur pater quoque tum ab eo epistolam accepisset, nihil veritus, nec moram ullam interponens (consideremus, quæso, ex iis, quæ respondit, quanta ipsius in dicendo libertas, et quanto cum spiritu conjuncta fuerit): Nos, inquit, potentissime præses, rerum omnium, quæ geruntur, censorum unum ac regem habemus, qui nunc oppugnatur. Is et præsentem ordinationem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre perfacile potestis: id autem nemo unquam nobis adiimet, quia ea, quæ facta sunt, ut recte ac iuste facta, defendamus; nisi forte hanc quoque

(68) Κοιτῆς. Schol.: Ἀηλονότι τῷ χειροτονηθέντι, καὶ τοῖς χειροτονήσασιν: «Tum ei scilicet qui ordinatus fuerat, et iis qui ordinauerant.»

(69) Μήτ'. Reg. bm, et Or. 1, μηδέ.

(70) Τῷ καιρῷ. Regg. a, bm, et Or. 1, τοῦ καιροῦ.

(71) Ἐπὶ ξυροῦ. «Quæ in summo periculo sunt,» inquit Billius, «ea, proverbiali locutione, in novaculæ acie stare dicuntur.» Illud adagium est ab Homero ductum, qui, *Iliad.* lib. x, vers. 173, ait:

Νῦν γὰρ δὴ πάντεςσιν ἐπὶ ξυροῦ ἴσταται ἀκμής.

Nunc enim omnibus in novaculæ acie sita res est.

(72) Ἀπειλής. Coisl. 1, ἀπειλάς.

(73) Ἀπαιτούντος. Coisl. 1, ἀπειλούντος, «minitantis.»

(74) Ἡγεμῶν. In quibusdam, ἡγεμον.

(75) Χειροτονίαν, ἣν ἐνθεσμον. «Ordinationem, quam legitime,» etc. Quatenus scilicet, ἡγγισαν, ἀνεκέρυξαν, ἐπὶ θρόνον ἔθεσαν, «purificaverunt, proclamaverunt, in throno collocarunt.»

(76) Οἷς. Reg. a, ὡς.

(77) Τῶν. Sic Or. 1. Deest in ed.

(78) Γινωσκόντων. Reg. bm, γινωσκόντων.

regem situatus, quibus ne in nostras quidem res prospicere fas est. Has litteras ille etiam ipse admiratus est, qui accepit, etiamsi parumper stomachatus sit, quemadmodum ex multis intellectum est, qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc periculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ad infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita tenere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac

356 XXXV. Jam quod in illius rebus gestis ordine quidem postremum est, vi autem et facultate primum et maximum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut nesciat? Rursus eadem civitas eandem ob causam seditione laborabat, eo nimirum, cui recte vis illata fuerat, celerrime vita functo et ad Deum, pro quo fortiter ac strenue in persecutionibus decertarat, profecto. Atque ea seditio quanto acrior et ferventior, tanto etiam stultior et absurdior erat. Non enim ignorabatur quis præcelleret, quemadmodum nec sol inter sidera, sed perquam etiam conspicuum erat, cum aliis omnibus, tum selectissimæ præsertim ac purissimæ populi parti, hoc est et iis qui alare circumstant et nostratibus Nazaræis, quibus solis, vel certe potissimum, electiones huiusmodi committi oportebat (sic enim nunquam Ecclesiis male esset), ac non iis qui opibus ac potentia pollent, aut plebis impetui et temeritati, atque etiam plebeiorum vilissimo et contemptissimo cuique. Nunc vero parum abest, quin popularia imperia meliori ordine ac disciplina constare existimem, quam nostra, quibus divina gratia omnium voce attribuitur, ac res huiusmodi timore melius, quam ratione administrari credam. Nam nisi ita esset, quisnam sanæ mentis, te relicto, o divinum et sacrum caput, ad alium se contulisset, te, inquam, relicto, qui in manibus Domini depictus es, qui connubii jugum nescis, qui nihil possides, qui carne prope modum et sanguine cæres, qui litterarum laude et eloquio post Verbum secundas tenes, inter philosophos sapiens, inter mundanos mundo sublimior, sodalis ac socius meus, atque, ut audacius aliquid dicam, animæ meæ dimidium, ac vitæ et doctrinæ consors? Vellem libertatem oratio haberet, apud alios te pingens, ac non te præsentem hæc expenderent, ubi laudes tuas majori ex parte imminuere cogor, ne in adulationis suspicionem incurram. Verum, ut ad institutum sermonem redeam, Spiri-

τὰ δεύτερα ἔχοντας. Ἐρ' οὐ πολλῶ βέλτιον οὕτω πρωτεύειν, ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων θρόνων φθέγγεσθαι, καὶ κρατεῖν ἐν (79) τοῖς πράγμασι μᾶλλον ἢ τοῖς ὀνόμασιν;

et imperatoris impetum compressit, et civitatem periculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ad infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita tenere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac

τεβος πολίως, quam nominibus, superiorem esse? **ΛΕ'.** Ὁ δὲ τελευταῖον μὲν τῶν ἐκείνου τῆ τάξει, πρῶτον δὲ τῆ δυνάμει καὶ μέγιστον, τίς οὕτως ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν; Ἐστασίζετο πάλιν ἡ αὐτὴ πόλις ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, τάχιστα προσληφθέντος (80) τοῦ καλῶς (81) βιασθέντος, καὶ πρὸς θεὸν (82) ἐκδημήσαντος (83), ὑπὲρ οὗ γενναίως καὶ ἀνδρικῶς ἐν τοῖς διωγμοῖς ἠγωνίσαστο. Καὶ ἡ στάσις ἦν, ὅση θερμότερα, τοσοῦτω καὶ ἀλογωτέρα. Οὐ γὰρ ἠγνοεῖτο τὸ ὑπεραίρον, ὡσπερ οὐδ' ἐν ἀστράσιν ἡλιος· ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπίδηλον ἦν, τοῖς τε ἄλλοις ἄπασι, καὶ τοῦ λαοῦ μάλιστα (84) τῷ ἐγκρίτῳ τε καὶ καθαρωτάτῳ, ὅσον τε περὶ τὸ βῆμα (85), καὶ ὅσον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίοις (86)· ἐφ' οἷς ἔδει τὰς τοιαύτας προβολὰς κείσθαι μόνους, ἢ δτι μάλιστα, καὶ οὐδὲν ἂν ἦν ταῖς Ἐκκλησίαις κακὸν· ἀλλὰ μὴ τοῖς εὐπορωτάτοις τε καὶ δυνατωτάτοις, ἢ φορᾷ δήμου καὶ ἀλογίᾳ, καὶ τούτων αὐτῶν μάλιστα τοῖς εὐωνοτάτοις (87). Νῦν δὲ κινδυνεύω τὰς δημοσίας ἀρχὰς εὐτακτωτέρας ὑπολαμβάνειν τῶν ἡμετέρων, αἷς ἡ θεία χάρις ἐπιφημίζεται· καὶ βελτίω τῶν τοιούτων διοικητῆν φόβον, ἢ λόγον. Ἐπεὶ τίς ἂν ἐπ' ἄλλον ἦλθε τῶν εὐ φρονούντων, σὲ παραλιπῶν (88), ὧ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τὴν ἐπὶ τῶν χειρῶν Κυρίου ἐζωγραφεμένον, τὸν ἄξια, τὸν ἀκτῆμονα, τὸν ἄσκαρον μικροῦ καὶ ἀναίμονα, τὸν ἐν λόγῳ μετὰ τὸν Λόγον, τὸν ἐν φιλοσόφοις σοφόν, τὸν ἐν κοσμικοῖς ὑπερκόμιον, τὸν ἐμὴν ἑταῖρον καὶ συνεργόν, τὸν συμμεριστὴν τῆς ψυχῆς, ἐν εἰπω τολμηρότερον, καὶ βίω κοινωνὸν καὶ παιδευτικόν; Ἐθουλόμην ἐλευθερίαν ἔχειν τὸν λόγον, ἐν ἄλλοις σε γράφων, ἀλλὰ μὴ παρόντος σου τὰ τοιαῦτα ἐξετάεσθαι, καὶ ὑφίεσθαι τὰ πλείω διὰ κολακείας ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὤρμησε, τὸ Πνεῦμα μὲν ἦδει τὸν ἑαυτοῦ (πῶς γὰρ οὐ;); ἂν τεστάται δὲ ὁ φθόνος· τὸ δὲ ὦν, αἰσχύνομαι λέγειν· εἴθε δὲ μὴδ' (89) ἄλλων λεγόντων ἀκούειν ἦν, καὶ κωμωδούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο μὲν οὖν, καθάπερ οἱ ποταμοὶ τῶν πετρῶν τὰς ἐν μέσῳ τῷ βέματι, παραβρέμωμεν, σιωπῇ τιμῶντες τὰ λήθης ἀξία· αὐτοὶ δὲ πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου προίωμεν.

(79) Ἐρ. Deest in Reg. a, et Or. 1.

(80) Προσληφθέντος. Reg. bm, προσληφθέντος.

(81) Τοῦ καλῶς. « Recte. » Reg. bm, τοῦ καλῶς, « male. » Utraque lectio admitti potest; scilicet, καλῶς, ratione fidei ac virtutis illius qui deposcebatur, et cui vis inferebatur; κακῶς autem, ratione popularis tumultus.

(82) Θεόν. Reg. bm, Κύριον.

(83) Ἐκδημήσαντος. Or. 1, ἐκδημήσαντος.

(84) Μάλιστα. Deest in Reg. bm.

(85) Ὅσον τε περὶ τὸ βῆμα. Hic clerici, et ii qui sacerdotalis sunt ordinis intelliguntur.

(86) Τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίοις. « Nostratibus Nazaræis, » id est, « iis nostræ provinciæ, » qui cum

Basilio versati, vel ab eo sunt instituti. De monachis hic præcipue mentio est. Illos Nazaræos vocat Gregorius, utpote Deo consecratos. « Penes illos solos, inquit Elias, huiusmodi electiones sitas esse oportebat, non corporisistinis quibusque et potentissimis, et vulgi temeritarii atque stultitiae committiti. »

(87) Εὐωνοτάτοις. « Sic appellat eos, qui ad quorumlibet laudes, inquit Elias, facile se conferunt, ac quæstus exigui causa veritatem adulterant. »

(88) Σὲ παραλιπῶν. « Te relicto. » Schol. : Πρὸς τὸν Μέγα στρέφεται καὶ ταῦτα λέγει Βασίλειον· Ad Basilium Magnum conversa oratione hæc loquitur. »

(89) Μὴδ'. Reg. bm, Or. 1, μὴτ'.

us quidem norat, qui suus esset (quidni enim?) At invidia obsistebat; quorum autem, dicere pu-
det: atque utinam nec ex aliorum sermone, qui res nostras studiosè proscindunt, id audire liceret. Sed
hæc, ut illa fluvii saxa, quæ in medio fluente occurrunt, prætereamus, atque ea, **357** quæ
oblivione digna sunt, silentio premamus, et ad ea, quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

ΑΓ. Ἦδει τὰ τοῦ Πνεύματος ἀκριβῶς ὁ τοῦ Πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν ταπεινὸν φρονεῖν
ἔστω δεῖν, μὴδὲ κατὰ συστάσεις (90) καὶ προλήψεις
μάχεσθαι, χάριτι πλέον ἢ Θεῷ νέμοντας· ἀλλὰ πρὸς
ἐν βλέπειν μόνον, τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ὄφελος, καὶ τὴν
κοινὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἐνουθέτει, συν-
τρυμνε τὸν λαόν, τοὺς ἱερέας (91), τοὺς τε ἄλλοις
καὶ ὅσοι τοῦ βήματος, διεμαρτύρητο, ἐψηφίζετο (92),
ἐχειροτόνει καὶ μήπω παρών· ἐδίδου τῇ πολιτῇ τὸ
ἐναυθεντεῖν, ὡς οἰκείους, τοῖς ἄλλοτριῶς. Καὶ τέλος,
ἐπειδὴ κανονικὴν ἔδει γενέσθαι τὴν χειροτονίαν (93)
αὐτῷ, λείποντος ἐνός (94) τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀνακρυ-
ξόντων, τοῦ σκίμπος ἐαυτὸν ἀποσπάσας, γήρα καὶ
νόσῳ συντετριμμένος (95), ἐπὶ τὴν πόλιν νεανικῶς
ἔται· μᾶλλον δὲ φέρεται νεκρῷ τῷ σώματι, καὶ μικρὰ
πνέοντι· καλὸν ἐντάφιον αὐτῷ, κἂν εἴ τι δέοι παθεῖν,
τὴν σπουδὴν ἐκείνην ἔσσεσθαι πεπεισμένους. Γίνεσθαι δὲ
τι κἀνταῦθα σημεῖον οὐκ ἀπιστοῦμενον· Ῥώννυται
τῷ πόνῳ, νεάζει τῇ προθυμίᾳ, οἰκονομεῖ, παρατάσ-
σεται, τίθησιν ἐπὶ τοῦ θρόνου (96), προπέμπεται, οὐκ
ἐπι σορῷ τῷ φορεῖω, κιθωτῷ δὲ θεῖα χρησάμενος. Ἦν
δὲ ἄρτι μακροθυμίαν ἐπαίνων ἐπαυσάμεν, ταύτην ἐν-
ταῦθα καὶ πλέον δαίκνυσιν. Οὐ γὰρ φερόντων τῶν
συνλειτουργῶν τὴν αἰσχύνην τῆς ἡττης, καὶ τὴν ἐν
τοῖς πράγμασι τοῦ γέροντος δυναστείαν, καὶ διὰ τοῦ-
το δυσχεραίνόντων αὐτῷ καὶ λοιδορουμένων, ἰσχυσεν
αἷς ἐκαρτέρει καὶ τούτων ὑπεράνω γενέσθαι, μέγι-
στον εὐρῶν εἰς συμμαχίαν τὴν ἐπεικειαν, καὶ τὸ μὴ
ἀντιλοιδορεῖν λοιδορούμενον (97). Τί γὰρ εἶναι δεινόν,
εἰ τοῖς πράγμασι νικήσας, φέροι τῇ γλώσῃ νικώμε-
νος, Τοιγαροῦν οὕτω κἀκείνους εἶλε τῇ μακροθυμίᾳ,
προσλαβὼν καὶ τὸν χρόνον τῆς γνώμης σύμμαχον,
ὥστε ἀπελογοῦντο, προσέπιπτον, μεταβάλλοντες εἰς
θαῦμα τὴν ἀγανάκτησιν. Ἠσχύνοντο τοῖς προτέροις,
ἐχρῶντο πατριάρχη, καὶ νομοθέτῃ, καὶ δικαστῇ, τὸ
μισεῖν ἀπορήψαντες.

qua se vinci pateretur? Quamohrem sic eos quoque lenitate sua et patientia cepit, ascito præsertim
ad sententiæ suæ auxilium tempore, ut indignationem in admirationem convertentes, sese ipsi excu-
sarent, genibus **358** advolverentur, pudore, ob ea quæ prius admiserant, suffunderentur, abje-
ctisque odiis, eo patriarcha, legislatore et iudice uterentur.

AZ. Τοῦ δὲ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἡ κατὰ τῶν αἰρετι-

XXXVII. Eiusdem porro zeli ea illius contentio

(90) *Συστάσεις*. Sic Reg. a, bm, duo Coisl., Or. 1. In ed. Par., *συστάσεως*.

(91) *Τοὺς ἱερέας*, etc. Billius, « Sacerdotes, tum alios, tum eos qui altaris sunt. » Displicet hæc interpretatio, quasi duplex esset sacerdotum genus, quorum alii sint altaris, alii non sint. Nam, ut recte observat Elias, per « sacerdotum » vocabulum, non solos sacerdotes intelligit Gregorius; sed etiam diaconos, subdiaconos, lectores, etc. « Quocirca, inquit, merito sacerdotum nomine sacros omnes ordines comprehendit, ut qui sacri catalogi sint. » Omnes enim, tum sacerdotes tum clerici, cum episcopo, unusquisque in ordine suo, sacris operam dabant.

(92) *Ἐψηφίζετο*. Billius: « decernebat. »

(93) *Χειροτονίαν*. « Ordinationem, consecrationem. » Sic ex sacro Ecclesiæ usu vertendum. Mi-

XXXVI. Probe sciebat vir spiritualis quæ Spi-
ritus erant; ob idque demissos omnes et abjectos
animi sensus abjiciendus esse judicabat, nec con-
venticulis et anticipatis opinionibus certandum,
nec plus favori, quam Deo, tribuendum; sed unani-
tatem Ecclesiæ utilitatem, ac communem omnium
salutem ob oculos ponendam. Ac proinde litteras
scribebat, monebat, conciliabat populum, sacer-
dotes et reliquos, quotquot erant clerici, testimo-
nium dicebat, suffragium ferebat, ordinabat etiam
adhuc absens, senectuti hoc dabat, ut apud alienos,
tanquam apud suos, auctoritate uteretur. Denique,
quoniam ordinationem canonicam esse oportebat,
cum unus ex eorum numero, qui episcopum pro-
clamaturi erant, desideraretur, senectute et morbo
fractus, e lectulo se abstrahit, atque ad urbem ju-
venili vigore contendit; vel potius mortuo cor-
pore, ac paululum spirante fertur, præclari fune-
ris loco studium istud ac diligentiam sibi fore per-
suadens, etiam si quid mali ipsi fortuito accidisset.
Hic quoque signum quoddam editur, cui fides mi-
nime abroganda est. Ex labore robur comparat,
alacritate vigescit, negotium administrat, ad con-
flictum se parat, in throno collocat, domum redu-
citur, vehiculo, non jam ut tumulo, sed ut arca di-
vina usus. Quam autem lenitatem modo laudare
desii, eam hic quoque amplius demonstravit. Cum
enim ipsius collegæ contentions illius, in qua
victi fuerant, ignominiam, eamque, quam senex
ille omnibus in rebus obtinebat, auctoritatem et
potentiam iniquo animo ferrent, ob idque ipsi in-
fensi essent, ac conviciis eum incesserent, eos
quoque patientia sua superavit, maximum subsi-
dium nactus, scilicet mansuetudinem et quod ma-
ledictis lacessitus maledicta non regeret. Quid
enim ipsi grave esset, si, cum rebus vicisset, lin-

rum cur Billius, vir doctus ac pius, posthabito Ecclesiæ usu, ubique vertat: « electionem, » ut Calvinistæ interpretari amant.

(94) *Δείποντος ἐνός*, etc. Ex conc. Nicæn. can. 4, tres requirebantur episcopi ad præsulis ordinationem, scilicet ad solemnitatem, non vero ad ordinationis essentiam. Cum igitur ad consecrandum Basilium, unus deesset, advolavit Gregorius pater, sive ut tertius adesset, sive ne episcopi qui præ invidia Basilio adversabantur, numero prævalerent. (95) *Συντετριμμένος*. Coisl. 1, συντετριμμένον.

(96) *Τοῦ θρόνου*. Reg. a, bm, Coisl. 1, τὸν θρόνον.

(97) *Λοιδορούμενος*. Coisl. 1, λοιδορούμενος.

fuit, qua se hæreticis tum opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus nos susceperunt, tanquam nos quoque in potestatem suam redacturi, aliisque, jam fere omnibus servitute oppressis, adjuncturi. Nam hic quoque non parvo nobis adjumento fuit, tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, quos, tanquam non ignavos ac degeneres catulos, in illos, velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem mirum hac ratione nos exercens. Unum habeo, quod utrique succenseam; ac peto a vobis, ne meam hanc dicendi libertatem ægre feratis; expromam enim animi dolorem, etiamsi gravis ac molestus hic sermo futurus sit; nempe quod me hujus vitæ mala iniquo animo ferentem, ac solitudinis amore flagrantem, quo haud scio an quisquam nostræ ætatis alius, communemque hanc tempestatem et pulverem, quam celerrime poteram, vitare, atque in tutum locum confugere obnivo studio contendentem, nescio quo pacto in hoc grave et insidiosum animarum forum per speciosum sacerdotii nomen intulistis. Qua ex re multa mihi mala, partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

XXXVIII. Nec vero hanc quoque ipsius laudem omiserim. Erat quidem ille in omnibus rebus fortis, ac corporis integumento superior: postremo autem morbo labrans, qui simul cum senectute impetum faciebat, eoque diuturno et periculoso, illud quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam non dolore premeretur et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto fugatus, se subducebat. Cum autem centum ferme annos vixisset, hoc est, ultra Davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex iisque in sacerdotio quinque et quadraginta, quæ fere 359 humanæ vitæ mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit. Quonam modo? In orationis verbis et habitu, nullum quidem vitii vestigium, plurima vero virtutum monumenta relinquens. Quocirca major quoque, quam hominis conditio ferre videatur, ipsius veneratio in omnium linguis et mentibus sita est; nec facile reperire est, qui illius memoriam

κῶν ἔνστασις, ἤνικα ἐπεστράτευσαν (98) ἡμῖν μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀσεθείας, ὡς καταστρεφόμενοι καὶ ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήσονται, ἤδη σχεδὸν πῖσι δεδουλωμένοις. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα μικρὸν τι μέρος ἡμῖν συνεισήνεγκε, καὶ παρ' ἑαυτοῦ καὶ παρ' ἡμῶν ἴσως· οὗς ἐπήγεν ἐκείνοις, ὡς πικροτάτοις θηρίοις, οὐκ ἀγεννεῖς σκύλακας, γυμνάζων πρὸς τὴν εὐσέθειαν. Ἐν ἀμφοτέροις μέφομαι (καὶ μοι μὴδὲν) (99) δυσχεράνητε τῆς παρῆρσιος· ἐκρήξω γὰρ τὸ λυποῦν (1), εἰ καὶ φορτικώτερον, ὅτι με τοῖς τοῦ βίου κακοῖς δυσχεραίνοντα, καὶ τῆς ἐρημίας ἐρῶντα, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν κοινὴν ταύτην ζάλην καὶ κόνιν, ὡς ἔχω τάχους, ἐκκλίνειν φιλονεικοῦντα, καὶ εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἀποσιώζεσθαι, οὐκ οἶδ' ὅπως τῆ φορτικῆ καὶ ἐπιβούλῃ τῶν ψυχῶν ἀγορᾷ (2) ταύτῃ φέροντες παραδεδώκατε (3), δι' εὐπρεποῦς ὀνόματος τῆς ἱερωσύνης. Ἐξ ὧν ἤδη μοι τὰ μὲν συνέθη κακὰ, τὰ δὲ ἐλπίζεται. Τὸ γὰρ ἤδη παθεῖν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον πως δύσελπι, κἄν ὁ λογισμὸς ἄλλο τι πειθῆ, τὸ κρεῖττον ὑποτιθέμενος.

partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

ΑΗ'. Οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο (4) τῶν ἐκείνου καλῶν παρέλοιμι. Πάντα μὲν ἦν καρτερικὸς, καὶ κρεῖττων τοῦ περιελήματος (5)· τῆ τελευταία δὲ νόσῳ κακοπαθῶν, ἢ τῷ γήρῳ συνεπέθετο (6), καὶ ταύτῃ χρόνῳ καὶ σφαλερᾷ, τὸ μὲν ἀβρωστῆσαι κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἔσχεν ἀνθρώπους· τοῦτο δὲ, οὐκ ἔτι κοινὸν, ἀλλὰ σφόδρα ἐκείνου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀκίλουθον θάυμασιν. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτε μὴ τῷ πάθει στενοχωρούμενος, καὶ πολλὰκις γε τῆς ἡμέρας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὄρας, ὑπὸ μύνης ἐβρόννυτο τῆς λειτουργίας· καὶ ὑπεχώρει τὸ πάθος, ὥσπερ ἐξ ἐντολῆς φυγαδευόμενον. Ζήσας δὲ σχεδὸν τι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη, πέρα τῶν Δαυιδικῶν (7) ὄρων, περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, καὶ τούτων αὐτῶν ἐν τῇ ἱερωσίᾳ πέντε καὶ τεσσαράκοντα, μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἔπειτα ἐν γήρῳ καλῶ καταλύει τὸν βίον. Καὶ τοῦτο, πῶς; Ἐν ταῖς τῆς εὐχῆς ῥήμασι τε καὶ σχήμασιν, οὐδὲν μὲν κακίας ἔχοντος, πλεῖστα δὲ ἀρετῆς καταλιπὼν ὑπομνήματα. Τοιγαροῦν καὶ τὸ σέβας αὐτῷ πλεῖον (8) ἢ κατὰ ἄθρονον, ἐν ταῖς ἀπάντων (9) γλώσσαις καὶ διανομαῖς· καὶ οὐκ ἔστι βρόδιως εὐρεῖν, ὅστις ἐκείνου μεμνημένος, οὐχὶ καὶ τὴν φαντασίαν ἀσπάζεται, τοῦτο δὲ τῆς Γραφῆς, χεῖρα θεῖς ἐπὶ στόμα-

(98) Ἐπεστράτευσαν. Sic Reg. a, tres Colb., Or. 1, Jes. In ed., ἀπεστράτευσαν.

(99) Μηδέν. Reg. a, Or. 1, μή.

(1) Τὸ λυποῦν. « Dolorem. » Perpetua fuit Theologi querela, ob impositum sibi sacerdotium.

(2) Τῶν ψυχῶν ἀγορᾷ. « Foro, inquit Elias, animarum curam comparavit Gregorius, ob eorum qui se regendis humanis animis præesse profitentur, temeritatem et petulantiam, et quia ipsi pene animas vendunt ac produnt. »

(3) Παραδεδώκατε. Or. 1, παραδώκατε.

(4) Τοῦτο. Sic Reg. a et Or. 1. In ed., mendose, τοῦτο.

(5) Κρεῖττων τοῦ περιελήματος. « Corporis integumento, » id est, « necessitatibus corporis superior. » Sic Reg. bm, etc. Deest τοῦ, in ed.

(6) Κακοπαθῶν, ἢ τῷ γήρῳ συνεπέθετο. Sic Or. 1. In Cuisl. 1, ἢ τὸ γήρας συναπέθετο. In ed., ἢ τῷ γήρῳ, etc.

(7) Δαυιδικῶν. Or. 1, Δαυιτικῶν. Alludit Gregorius ad hæc verba psal. LXXXIX, 10: « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, » etc.

(8) Πλεῖον. Reg. bm, πλέον.

(9) Ἀπάντων. Sic Regius a. In editis, πάντων.

τι. Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος αὐτῶ, τοιαύτη δὲ ἡ τοῦ βίου A usurpans, non etiam posita, ut Scripturæ verbo utar *⁶, ad os manu, speciem quoque ipsam amplectatur. Sic ipsius vitæ fuit perfectio et consummatio.

ΑΘ. Ἐπει δὲ καὶ μνημόσυνον τῆς ἐκείνου μεγαλοφυχίας (10) ἔδει τῷ βίῳ καταλειφθῆναι, τί μᾶλλον ἔδει, ἢ τὸν νεὼν τοῦτον, ὃν θεῶ τὴν ἡγεῖται καὶ ἡμῖν, ἀλίγα μὲν τῷ λαῷ προσοχησάμενος, τὰ πλείω δὲ οἰκοθεν εἰσενεγκῶν; Ἔργον οὐ σιωπῆς ἀξίον, μέγθει μὲν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, κάλλει δὲ σχεδὸν ὑπὲρ ἅπαντας· ὅκτῳ μὲν ἰσοπλεύροισ ἐυθείαις εἰς ἐαυτὸν ἅπαντῶντα, κινῶν δὲ καὶ στοῶν κάλλεισι διωρόφων (11) εἰς ὕψος αἰρόμενον, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πλάσμασιν οὐ λειπομένους (12) τῆς φύσεως· οὐρανῷ δὲ (13) ἄνωθεν καταστράπτουσα, πηγαῖς δὲ φωτὸς πλουσίας τὰς ὄψεις περιουγάδουσα, ὡσπερ ἀληθῶς φωτὸς οἰκητήριον· δρόμοις τε (14) ἀμφιθέτοις ὕλης τῆς λαμπροτάτης ἰσγωνίοις κυκλοῦμενον, καὶ πολὺν τὸν ἐν μέσῳ τόπον περιλαμβάνουσι· πολῶν δὲ καὶ προκυλαίων προλάμπουσα χάρισι, καὶ πόρρωθεν τοὺς προσόντας δεξιούμενον. Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἐξωθεν κόσμον, λίθου τετραπέδου, καὶ εἰς τρίχα (15) συνηρμοσμένου κάλλος καὶ μέγεθος, ὅσος τε καὶ μαρμάρους (16) ἐν ἔδραις καὶ κεφαλῖσιν (17), αἱ τὰς γωνίας διελήφασαι, καὶ ὅσος ἐπιχώριος μηδὲν τοῦ ξένου λειπομένος· ζῶνας τε πολυειδεῖς καὶ ποικίλας προδεδημένους τε καὶ ἐνυφασμένας, ἀπὸ κρηπίδος εἰς κορυφῆν, ἢ ζῆμοῖ τὸν θεατῆν, τὴν ἔψιν ὀρίζουσα. Πῶς ἂν ὁ (18) λόγος ἔργον τοσούτου χρόνου, καὶ πόνου, καὶ τοσαύτης χειρὸς οὕτως ἐν βραχεῖ παραστήσειεν; Ἡ τοσούτου εἰπεῖν ἀρκέσει, ὅτι πολλῶν τὰς ἄλλας πλείους κοσμοῦντων ἔργων, ἰδίῳ τε καὶ δημοσίῳ, τοῦτο καὶ μόνον ἴσχυσε διαδοῆτους ἡμᾶς καταστήσαι τοῖς πλείοσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ναὸς οὕτως ἔχων. Ἐπει δὲ καὶ ἱερέως ἔδει, καὶ τοῦτον οἰκοθεν ἐπιδιδῶσιν· εἰ μὲν κατὰ τὸν ναὸν, οὐκ ἔχω λέγειν, πλὴν ἐπιδιδῶσιν. Ἐπει δὲ καὶ θυμάτων ἔδει, καὶ ταῦτα προστίθῃσι, τὰ πάθη τοῦ παιδός, καὶ τὴν ἐν τοῖς δεινοῖς καρτερίαν· ἐν ἔξη παρ' αὐτοῦ θεός (19) ὀλοκάρπωμα (20) λογικὸν, ἱερῶν πνευματικῶν ἀντὶ νομικοῦ θύματος κελῶς δαπανούμενον.

quidem autem victimæ quoque requirebantur, has etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in rebus acerbis patientiam, ut Deus ab eo rationale holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ legalis victimæ loco pulchre consumatur.

Μ'. Τί φῆς, ὦ πάτερ; ἱκανὰ ταῦτα, καὶ ἀπέχεις D τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς, οὐς ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς λόγοις

XXXIX. Quoniam autem magnanimitatis ipsius monumentum quoque posteris relinqui oportebat, quidnam aliud potius conveniebat, quam hoc templum, quod Deo et nobis exstruxit, populi sane largitione nonnihil adjutus, majorem autem partem e suo impendens? Opus profecto haud silentio dignum, cum magnitudine quidem plurima, pulchritudine vero cætera omnia pene superet. Nam et octo æquilateris rectis in se occurrit, et columnarum ac porticum duplex tabulatum habentium elegantia, sublimi culmine assurgens, et quidem impositis status, quæ nec natura cedant; cælo autem desuper collustratur, uberrimisque lucis fontibus spectantium oculis irradiat, ut vere lucis domicilium. Adhuc etiam circumjectis æquiangulis splendidissimæ materiæ ambulacris, atque ingentem in medio locum ambientibus cingitur, ac portarum et vestibulorum venustate præluet, atque accedentes eminus excipit. Nondum de externo ornatu loquor, de quadrati lapidis, atque trifariam concinnati pulchritudine et magnitudine, tam qui marmoreus est, nempe in basibus et capitellis, quibus anguli intercipiuntur, quam qui patrius, nulla in re extero cedens. Nondum de variis et multiplicibus zonis, a fundamentis ad cacumen usque protensis et intextis, quod spectatorem damno afficit, visum circumscribens. Quoniam modo sermo, paucis quidem, tanti temporis et laboris, tantæque manus opificium exornare poterit? An hoc dixisse satis fuerit, quod cum multa opera, tum privata, tum publica, urbibus aliis ornamento 360 sint, hoc, vel solum, eam vim habuit, ut nos apud complures claros et celebres redderet? Ac templum quidem ad hunc modum se habet. Quoniam autem sacerdote etiam opus erat, hunc quoque ex suo largitur; templone dignum, dicere haud queo, sed tamen largitur. Quando-

XL. Quid ais, o pater? Hæcne sufficiunt, atque hanc laudationem, quæ vel te prosequatur, vel

* Job xxxix, 34.

(10) Μεγαλοφυχίας. Schol.: τὴν εἰς τοὺς ἐλεεινοὺς μεγαλοφυχίαν, etc.: « Magnificentiam in pauperes ac miseros alibi passim appellat Gregorius. »

(11) Διωρόφων. Sic mas. In ed., δι' ὀρόφων. Billius: « per laquearia. »

(12) Πλάσμασιν οὐ λειπομένοις, etc. Billius: « et quidem ejusmodi picturis ornata, ut nec naturæ ipsi concedant. » Coisl. 1 et Or. 1; λειπομένης.

(13) Οὐρανῷ δέ, etc. « Fornice desuper colustrante. » Sic enim in ædificiis vocant οὐρανόν, ut recte observat Elias.

(14) Δρόμοις τε, etc. « Circumjectis ambula-

cris, » et quasi solaris. Hæc Græci κατηχούμενα appellant. Ubi mulieres præcipue sacris aderant, et per cancellos in templum prospiciebant: Billius: « Orbicularibus cursibus. »

(15) Εἰς τρίχα. Reg. bni, εἰς τρίχας. Billius, « in crinem. »

(16) Μαρμάρους. Coisl. 1, μαρμάρους.

(17) Κεφαλῶν. Billius: « capitibus. »

(18) Ὁ. Deest in Reg. a et Or. 1.

(19) Παρ' αὐτοῦ θεός. Sic Or. 1. In ed., θεός παρ' αὐτοῦ.

(20) Ὀλοκάρπωμα. Or. 1, κάρπωμα, « oblationem, victimam, munus. »

funus tuum ornet, ita accipis, quasi laborum eorum, quos ob mea doctrinae studia suscepisti, fructum tuleris? Num, pro veteri more, pacem orationi tribuis, eique, ne modum excedat, finem praescribis? An potius aliquid uberius desideras? Sed haud dubie praescribis; satis enim longam orationem habuimus. Hoc vero mihi, pace tua, adjicere liceat. Fac sciamus, quam in gloria sis, quod lumen te circumstet, atque uxorem tuam aliquanto post, et liberos, quorum funus deduxisti, ac me quoque, aut nihil adhuc, aut certe parum hujus vitae malis afflictum, iisdem tabernaculis excipe: atque ante tabernacula, hoc dulci lapide, quem ambobus nobis statuisti, videlicet hic quoque sacerdotem tuum et cognominem honore afficiens, et sermoni praetermisso, et in tui gratiam assumpto, ignosce: ac denique, cum gregem universum, et pontifices omnes, quorum pater vocatus es, tum me praesertim, paterne ac spiritualiter coactum, periculi securus gubernata, ne vim mihi tunc te illatam usquequaque absue.

XLl. At tu, quid censes, o sermonum meorum et agitationum iudex? Si haec sat commode et copiose, atque ut cupiditate tua dignum erat, dicta sunt, hoc calculo tuo confirma, et accipiemus. Nam profecto Dei calculus tuus calculus est. Sin autem longe infra ipsius gloriam et spem tuam substitimus, in promptu est qui suppetias **361** ferat. Vocem tuam, opportunae pluviae instar, expetitam illius laudibus immitte. Ac sane ipse maximis te nominibus sibi obnoxium et obstrictum habet, nempe et ut pastor pastorem, et ut pater filium, quod quidem ad gratiam attinet. Quid vero mirandum, si, qui terrarum orbi per te intonuit, idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce capiat? Restat jam, ut cum spirituali Sara, magni nostri patris Abrahamae conjugae, atque ejusdem

XLII. Non est, o mater, eadem Dei et hominum natura; aut, ut in genere loquar, superiorum et terrestrium. Apud illos enim constans et immortale est, tum ipsum esse, tum quaecunque ad illud pertinent. Firmorum enim res firmae sunt. Res

(21) Ὁμόζυγα. Sic Reg. a, hm, Or. 1, Jes. In ed., ὁμόζυγον.

(22) Προκατέθραψας. « Quos tumulo composuisti. » Reg. a, duo Colb., Or. 1, Jes., ipse Billius, προκατέλαβες, « in antecessum, praeventens accepisti, prius occupasti. »

(23) Τῷ γλυκεῖ λίθῳ. Id est, inquit Elias, « Sepulchro, quo corpus tuum tegitur, quod et tibi ipsi et mihi statuisti. » Mox, τὸ σὸν ἱερόν, « victimam tuam. » Sic Combefisius libenter legeret. Billius legisse videtur, ἱερέα, « sacerdotem. »

(24) Καὶ τοῦ λόγου. Duo Coisl., tres Colb., Or. 1, Jes. et Elias, καὶ τοῦ λαοῦ, « et populo. » Hinc Schol.: Παρεθέντα λαόν, τὸν Σασίμων λέγει, προσληφθέντα δὲ τὸν Ναζιανζοῦ. « Populum dimissum, seu relictum, Sasimorum plebem dicit; assumptum vero, Nazianzenum. » Quae quidem lectio melior videtur. Petit Theologus, extincto jam patre, utriusque plebis cura liberari, tum Sasimorum, quam pridem reliquerat, tum Nazianzenae, quam in patris gratiam, ac donec is vitae superstes esset, in se re-

εμόχθησας, τὸν εἶτε προπεμπτήριον, εἴτ' ἐπιτάξιον τοῦτον ἔπαινον; καὶ δίδως εἰρήνην τῷ λόγῳ, τὸν παλαιὸν τρόπον, κἀναῦθα τοῦτον ὀρίζεις. φεύγων τὸν χρόνον, ὡς ἂν εἴη σύμμετρος; ἢ τίνα προσθήκην ἐπιζητεῖς; Ὅρίζεις, οἶδ' ὅτι· καὶ γὰρ αὐτάρκης. Ἐκείνο δὲ προσθεῖναι συγχώρησον· Γνώρισον ἡμῖν ποῦ ποτε εἶ δόξης, καὶ τὸ περὶ σὲ φῶς, καὶ τὴν σὴν μετ' ὀλίγον ὁμόζυγα (21), καὶ τῶν τέκνων, ἃ προκατέθραψας (22)· κἀμὲ ταῖς αὐταῖς δέξαι σκηναῖς, ἢ μηδὲν εἶ, ἢ μικρὰ τῷ βίῳ τούτῳ κακοπαθήσοντα· καὶ πρὸ τῶν σκηνῶν, τῷ γλυκεῖ λίθῳ (23) τούτῳ, ὃν ἀμφοτέροις ἕστησας, τιμῶν κἀναῦθα τὸν σὸν ἱερόν καὶ ὁμώνυμον· καὶ τοῦ λόγου (24) συγγνώμην ἔχε, τοῦ τε παρεθέντος, καὶ τοῦ προσληφθέντος σὴν χάριν. Καὶ διεξάγοις ἀκινδύνως (25), μάλιστα μὲν ἅπασαν πόλιν καὶ πάντας ἀρχιερεῖς, ὧν ἐκλήθης πατήρ, ἐξαιρέτως δὲ τὸν ὑπὸ σοῦ βιασθέντα, καὶ τυραννηθέντα πατρικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ὡς ἂν μὴ πάντα σε μεμφομένη τῆς τυραννίδος.

MA'. Σοὶ δὲ (26) τί δοκοῦμεν, ὃ κριτὰ τῶν ἐμῶν λόγων καὶ κινήματων; Εἰ μὲν αὐτάρκως διελεκται ταῦτα, καὶ τῆς σῆς ἐπιθυμίας ἀξίως, τοῦτο ἐπιψήφισον (27), καὶ δεχόμεθα· πάντως δὲ Θεοῦ ἕψος ἢ σὴ. Εἰ δὲ παρὰ πολὺ τῆς ἐκείνου δόξης, καὶ τῆς σῆς ἐλπίδος, ἐγγὺς ὁ σύμμαχος. Ἐπάφες τὴν σὴν φωνὴν τοῖς ἐκείνου καλοῖς προσδοκωμένην, ὡς ὑπὸν ὕριμον (28)· πάντως δὲ ὑπὸ χρεῶν ἔχει σε τῶν μεγίστων, καὶ ὡς ποιμένα ποιμήν, καὶ ὡς πατὴρ υἱὸν τὸν ἐν χάριτι. Τί θαυμαστόν, εἰ διὰ (29) σοῦ βροντήσας τῆ οἰκουμένη, καὶ αὐτός τε τῆς σῆς φωνῆς ἀπολαύσασιν; Τί δεῖ λοιπὸν; Τῆ πνευματικῆ Σάρρα, τῆ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ ὁμοζύγου, καὶ ἰσοκρήνου, συμφιλοσοφῆσαι τὰ ἐπικήδια (30).

MB'. Οὐχ ἡ αὐτὴ φύσις, ὃ μητέρα, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (31)· μᾶλλον δὲ ὅπως τῶν θείων καὶ τῶν ἐπιγείων. Παρ' ἐκείνοις μὲν τὸ ἀτρέπτον καὶ ἀθάνατον, αὐτοῦ τε τοῦ εἶναι, καὶ τῶν ὅσα τοῦ εἶναι· τῶν γὰρ παγίων τὰ πάγια. Τὰ δὲ ἡμέτερα πῶς ἔχει;

D ceperat. Sic ergo reddiderim: « da veniam, plebique tuum ejus quae a me relicta est, tum ejus quam in tui gratiam suscepi, » etc.

(25) Ἀκινδύνως. « Citra periculum, periculi securus. » A Billio omisissum.

(26) Σοὶ δέ. Schol.: Πρὸς τὸν μέγαν Βασίλειον· « Magnum Basilium alloquitur. »

(27) Ἐπιψήφισον. Reg. a, hm, Or. 1, ἐπιψήφισαι.

(28) Ὑριμον. Billius: « maturæ. »

(29) Εἰ διὰ, etc. Sic Reg. hm, Coisl. 1, Or. 1. In ed. ἢ διὰ. « Quid autem mirandum, inquit Elias, si is, qui universo orbi salutarem doctrinam per te intonuit, utpote qui tibi manus imposuerit, ipse quoque ex voce tua fructum aliquem capiat? » Basilium siquidem, qui pia doctrina orbem replebat, Gregorii patris studio et opera, Cæsariensis episcopus creatus fuerat.

(30) Τὰ ἐπικήδια. Or. 1, τὰ ἐπικήδεα.

(31) Ἀνθρώπων. In nonnullis, ἀνθρώπου.

Ἦ τὴν καὶ φθείρεται (32), καὶ ἄλλοτε ἄλλην λαμβάνει μεταβολήν. Ζωὴ γούν καὶ θάνατος, ταῦθ' ἄπερ λέγεται, πλείστον ἀλλήλων διαφέρειν δοκοῦντα, εἰς ἕλληλα περιχωρεῖ πως καὶ ἀντικαθίσταται. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ φθορᾶς ἀρχομένη τῆς μητρὸς ἡμῶν, καὶ διὰ φθῆξ ὀδεύουσα τῆς ἀελ τοῦ παρόντος ἐκπύεται, εἰς φθορὴν καταστρέφει τὴν τοῦ βίου τούτου κατάλευτον· ὁ δὲ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπαλλαγὴν ἔχων, καὶ πρὸς τὴν ἄνω πολλάκις μετὰ τῶν ζῶν, οὐκ οἶδα εἰ κυριῶς προσαγορεύοιτο θάνατος, ἐν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχων· καὶ κινδυνεύομεν πάσχειν πως ἄλογον πάθος, ἃ μὲν ἔστιν οὐ φοβερὰ δεδοκῶτες, ἃ δὲ φοβείσθαι ἄξιον ὡς αἰρετώτερα περιέποντες. Μία ζωὴ, πρὸς τὴν ζῶν βλέπειν· εἰς θάνατον, ἢ ἀμαρτία· ψυχῆς γὰρ βλεθρός. Τάλλα δὲ, οἷς μέγα φρονούσι τινες, ὀνειράτων ὄψις ἔστι κατὰ τῶν ὄντων παίζουσα, καὶ ψυχῆς ἀπατηλὰ φάσματα. Ἄν ὅπως ἔχωμεν, ὧ μῆτερ, οὕτε τῆ ζωῆ (33) μέγα φρονήσομεν, οὕτε τῶ θανάτῳ λίαν ἀνιασόμεθα. Τί τοίνυν δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινήν ζωὴν ἐνθένδε μεταθεθήκαμεν; εἰ στροφῶν (34), καὶ ἰλιγγῶν, καὶ κόρων, καὶ τῆς αἰσχροῦς φορολογίας ἀπηλλαγμένοι, μετὰ τῶν ἐσώτων καὶ οὐ βρόντων ἐσόμεθα φῶτα μικρὰ, φῶς τὸ μέγα περιχορεύοντες;

uis, ac turpi illa tributū exactione liberati, cum parva lumina futuri sumus, circum lumen illud magnum tripudiantes?

ΜΓ'. Ἀλλὰ λυπεῖ σε τὸ τῆς διαζεύξεως; ἀλλ' εὐφρανέτω τὸ τῆς ἐλπίδος. Ἀλλὰ δεινὸν ἢ χρηστὸν (35); ἐκείνω (36) δὲ οὐ δεινόν. Καὶ ποῦ τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθόν, ἑαυτῷ τὰ βῶμα διδόντα, τῷ πλησίον ἀπονέμειν τὰ προσαντέστερα; Τί δὲ καὶ δεινὸν ὄλωσ τῆ λυθησομένη μετὰ μικρόν; Ἐγγὺς ἢ προθεσμία, τὸ λυπηρὸν οὐκ ἐπίμονον. Μὴ φορτίζωμεν (37) ἀγεννέσι λογισμοῖς τὰ κουφότατα. Μεγάλων ἐστερημέθα καὶ γὰρ τευχήκαμεν· τὸ μὲν στερεῖσθαι, πάντων, τὸ δὲ τυχεῖν, οὐ πολλῶν. Μὴ τοῦτο καμπτέτω, ἀλλ' ἐκεῖνο παραμυθεῖσθω (38). Τὸ γὰρ κρείττον, νικῆν εὐλογώτερον. Ἦνεγκας παίδων ἀποβολήν, τῶν ὤρων ἔτι, καὶ τῶ ζῆν (39) ἐπιτηδείων, ἀνδρικώτατα καὶ φιλοσοφώτατα· Ἦνεγκε καὶ γηραιῷ καταθέσιν σώματος ἦσθ τῶ βίῳ κάμνοντος, εἰ καὶ τὰς αἰσθησεῖς ἀπαθεστάτας ὁ τῆς ψυχῆς τόνος αὐτῷ (40) συνετήρησεν. Ἀλλὰ δέη τοῦ κηδεμόνος; ποῦ δὲ ὁ σὸς οὗτος Ἰσαὰκ, ὃν ἀντὶ πάντων σοὶ καταλείπειν; Αἴται παρ' αὐτοῦ τὰ μικρὰ, τὴν χειραγωγίαν, καὶ τὴν δουλείαν· ἀντιδοῦν τὰ μείζονα, τὴν μητρικὴν εὐλογίαν, καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ τὴν ἐκείθεν ἐλευθερίαν. Ἄγανακτεῖς νοθευομένη; τοῦτο ἐπαινώ· καὶ γὰρ πολλοὺς νεοουθέντας, ὅσους ὁ πολὺς χρόνος ὑπὸ τὴν σὴν ἔγαγε σύνεσιν. Οὐδὲν ὁ λόγος πρὸς σὲ τὴν φιλο-

(32) Φθείρεται. Reg. hm, et Or. 1, φέρεται, «feruntur, voluntur.»

(33) Τῆ ζωῆ. Reg. a, duo Coisl., Or. 1, Combef., τῷ ζῆν τοῦτῳ. Idem codices λίαν sequens non agnoscunt.

(34) Εἰ στροφῶν, etc. Sic Reg. a, duo Coisl., Or. 1. «Si rerum humanarum vicissitudinibus,» etc. In ed., εἰς τροφῶν. Billius, «Si conversionibus, vertiginibus, saturitatibus,» etc.

A autem nostræ quo pacto se habent? Fluunt et corrumpuntur, atque alias aliam mutationem capiunt. Vita quippe et mors, quod dicitur, tametsi plurimum inter se dissidere videantur, inter se tamen quodammodo immeant, atque altera in alterius locum subit. Illa enim a corruptione, matre nostra, incipiens, ac per corruptionem, hoc est, perpetuum ejus, quod præsens est, excessum, gradiens, in corruptionem tandem, hoc est, in hujus vitæ finem desinit; hæc autem, quæ præsentibus malis liberat, atque etiam sæpe ad supernam vitam traducit, haud scio an proprie mors appellari queat, utpote nomine magis quam re formidabilis. Atque absurde quodammodo et præpostere affecti esse videmur, qui ea, quæ minime horrenda sunt, extimemus, quæ autem metuenda sunt, ut optabiliora, complectimur. Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum; est enim animæ interitus. Alia autem, ob quæ nonnulli animis efferuntur, insomniorum visio sunt, veris rebus illudens, et fallacia animæ spectra. Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemur. Quid igitur grave nobis accidit, si hinc ad veram vitam migravimus? Si vicissitudinibus, fallaciis, fastidabilibus rebus, minimeque fluxis et caducis,

XLIII. At disjunctio te angit? Spes te oblectet. At gravis res est viduitas? 362 Sed illi non gravis. Ubi porro charitatis bonum erit, si faciliora quispiam sibi ipsi dans, asperiora proximo tribuat? Imo quid est omnino, quod ei, quæ paulo post dissolvenda est, grave videri debeat? Instat præstitutus dies; diuturna molestia non erit. Ne committamus, ut ignavis cogitationibus res levissimas oneremus. Magnis rebus privati sumus; at etiam iis nobis frui contigit. Privari porro omnium est; frui paucorum. Quare ne mentem nostram illud dejiciat, verum hoc potius consoletur. Æquius enim est, ut, quod melius est, vincat. Filiorum amissionem, qui, florentes adhuc ætate, longiorum vitam acturi videbantur, fortissime ac sapientissime tulisti; age, senilis etiam corporis, jam vivendo defatigati, depositionem feras, etiamsi animi vigor integerrimus ipsi sensus conservavit. At deest, qui tui curam gerat? Ubinam ergo hic tuus Isaac, quem tibi ille, omnium instar, reliquit? Parva illa ab eo pete, nempe ut te manu ducat, tibi que serviat: majora repende, hoc est, maternam benedictionem, orationes, atque illius ævi libertatem. Moneri te indignaris? Id vero lau-

(35) Χρηστία. Sic Reg. a, hm. Alii, χηρία.

(36) Ἐκείνω. Coisl. 4, ἐκεῖνω, «id autem non grave.»

(37) Φορτίζωμεν. Coisl. 1, φροντίζωμεν, «curemus.»

(38) Παραμυθεῖσθω. Coisl. 4, παραμυθεῖτω.

(39) Τῷ ζῆν, etc. Coisl. 1, τοῦ ζῆν. Billius, «ad vivendum aptorum.»

(40) Αὐτῷ. Reg. a, Coisl. 1, Bas., σοί.

do : nam multos ipsa monuisti, nimirum eos omnes, A σοφωτάτην ἑστὶν κοινὸν τοῖς πενθοῦσι παραμυθίας qui in tam longo temporis spatio ad tuam prudentiam sese contulerunt. Quare ad te feminam in primis sapientem, nihil hæc oratio pertinet : sit autem mœrentibus communis solatii medicina, ut sciant mortales, se mortalium funus deducere.

(41) Ὡς ἂν εἰδέτεν, etc. Sic Or. I. Alii, εἶδοιεν. Colst. I, εἶδωσι. Billius : « ut homines illud intelligant, homines a se præmitti. » Hunc locum sic exponit Elias, « ut discant homines, qui mortales sunt se mortales quoque homines præmittere, quorum cor-

pora quidem tumuli, animas autem, quæ immortales sunt, loci quidam actionibus congruentes suspiciunt, usque ad futuram resurrectionem, in qua unaquæque anima, corpus suum recipiens, aut lucis aut ignis haeres existet. »

363 MONITUM IN ORATIONEM XIX.

I. Gregorius, post patris obitum, in dilectam solitudinem sese recipere parabat. Inter has moras, Julianus, non Apostata, qui jam e vivis excesserat, sed alter Gregorii nostri amicorum et æqualium optimus, eadem cum Theologo patriæ natus, iisdemque usus magistris ac imbutus disciplinis, quique etiam jam in jure dicendo, eximium sibi æquitatis ac probitatis nomen compararat, exæquandis tum tributis Nazianzi præficitur. Hunc confestim Gregorius ad misericordiam et benignitatem erga pauperes, clericos et philosophos, id est monachos, tum litteris (42), tum carmine (43) incendere nititur. Lubenter petitis annuit Julianus, ea tamen lege ut ipse vicissim sermonem, tributii loco, penderet. Fuit Theologo gravis hæc imposita lex. Sed omnia vicit iusius erga pauperes amor : et vero, licet repugnans, hanc subinde habuit orationem.

II. Exorditur orator « a tyrannide, qua ex charitate assidue premitur. » Ipse enim per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, et vitam in Christo absconditam ducere peroptabat. Amisso patre, silentium amplectitur; quo in proposito invictum se ratus, victum se postea fatetur; atque iis in angustiis positus, aliquid silentio præstabilius dicere expellit. Arrepta igitur oblatæ martyrum festivitatis occasione, eorum exemplis, ab humanarum rerum contemptu ad cœlestia, inodis omnibus, auditores evehit. Postquam autem plurima de benignitate, misericordia cæterisque virtutibus disseruit, docet (n. 11) « reddenda Cæsari quæ sunt Cæsaris, et quæ sunt Dei, Deo. » Deinde ad Julianum orationem transferi, eumque hortatur, ut, qui tributa in publicas rationes referat, hæc æqua lance describat, atque Christum ipsomet descriptionis tempore natum præ oculis habens, sese benignum et facilem conservis suis præbeat.

III. Hæc est analytica hujus orationis synopsis. Dictam credimus eo temporis spatio, quod ab obitu Gregorii senioris usque ad Theologi in Isauriam secessum effluxit. Cum enim Theologus hac in oratione Gregorium patrem, ne semel quidem, ut in aliis consueverat, nominaverit, eo jam vita functo habitam esse nullatenus dubitandum. Obiit autem Gregorius senior, ut in Monito præcedenti vidimus, medio circiter anno 374, et Theologus in Isauriam anno sequenti secessit, ut ex rerum inde gestarum serie colligitur. Præterea Julianus, juxta Tillemontium (44), hoc ipso anno 374 exæquandis tributis præfectus est. Unde non male conjicitur, hanc pro pauperibus, clericis et monachis orationem, exeunte anno 374, vel ineunte 375, recitatam fuisse.

(42) Epist. 67.

(43) Carm. ad Jul.

(44) Art. XLII, p. 404.

ORATIO XIX^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΘ'.

364 De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum Β Εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἐξισωτήν Ἰουλιανόν (45).

I. Quænam hæc tyrannis est, qua ex charitate assidue preminur? Quænam sapientia nostra et scientia, ob quam festis omnibus diebus oppugnatur? Equidem undique meipsum explorans et excutiens, nullam omnino invenio. Cæterum hoc unum

A'. Τίς ἡ τυραννίς, ἣν ἐξ ἀγάπης ἀεὶ τυραννῶμεθα; τίς ἡ ἐμὴ σοφία καὶ ἐπιστήμη, δι' ἣν καθ' ἐκάστην πανήγυριν πολεμοῦμεθα; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδεμίαν εὕρισκω, πανταχόθεν ἐμαυτὸν διεξάγων (46) καὶ διευθύνων. Πλὴν ἔν γε τοῦτο ἐμαυτῶ συνέπιστα-

^a Alias IX, quæ autem 19 erat, nunc 18.—Habita exeunte anno 374, vel, ineunte 375.

(45) Ἰουλιανόν. Reg. 2, Jes., aliique nonnulli addunt, συμφορητήν αὐτοῦ γενόμενον, καὶ ἐκδικὸν Ναζιανζοῦ, ἢ qui ipsius fuerat condiscipulus, et

Nazianzi exactor erat. » Alter codex addit, καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν, « in descriptionem, » seu, censum. »

(46) Διεξάγων, etc. Nicetas exponit : ἐξετάζων, καὶ διερευνῶν, « inquirens et indagans. »

μαι, καὶ ἴσως οὐ φαῦλον, κἄν τινες εὐθελίαν ὀνομά-
ζωσιν. Ἐβουλήθη ἔν καιρῷ μὲν παντὶ νεκρωθῆναι
τῷ βίῳ, καὶ ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην
ζωήν, καὶ γενέσθαι τις μεγαλέμπορος, πάντων ὧν
ἔχει τὸν τίμιον ὠνησάμενος μαργαρίτην, καὶ ἀντι-
ῶς (47) τὰ βρόντα καὶ συρόμενα τῶν ἐσώτων καὶ
οὐρανίων· ἥπερ δὴ πραγματειῶν μεγίστη καὶ βε-
βαιότατη τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· εἰ δ' οὐκ (48), ἀλλὰ
τοῦτο γε καρτερῆσαι, παραχωρῆσαι τῶν θρόνων (49)
τοῖς βουλομένοις, αὐτὸς δὲ διὰ βίου (50) παῖς εἶναι
καὶ μαθητῆς, μέχρις ἂν τοῖς ποτίμοις τῶν λόγων τοὺς
ἀλυμρούς ἀποκλύσωμαι. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς ἑμῆς
ἔττα (51) φιλοσοφίας, εἴτε εὐθελίας, καὶ πρώτων·
δεύτερον δὲ, ὃ καὶ μέγιστον.

ram doctrinam eluisssem. Hæc autem meæ, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit ;
alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

Β'. Ἐπειδὴ λόγῳ τὸν τῶν πολλῶν λόγον ἐπισηεῖν Β
ὡχ οὐδὲς τε ἐγενόμην, καὶ τὴν νῦν κατέχουσαν πάν-
τας φορὰν καὶ προθυμίαν, εἰς τὸ διδάσκειν τε καὶ
ἀρᾶν τὰ τοῦ Πνεύματος χωρὶς Πνεύματος· ἐτέραν
ἔλθον, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, βελτίω τε καὶ ἀπονωτέραν
ὄδον, παιδεύσαι πρὸς ἡσυχίαν ἀπαντας τῷ ἀρχετύπῳ
τῆς σωπῆς· εἰ μὲν τι μέγα περὶ ἡμῶν οἴονται, τὴν
ὑπεροχὴν αἰδομένους· εἰ δὲ μικρὸν τε καὶ ὅσον (52)
ἔξιον, τῷ ὁμοτίμῳ συμμετριάζοντας. Οὗτος ὁ λόγος
τῆς ἑμῆς σωπῆς· τοῦτο τῆς καρτερίας (53) ἡμῶν
τὸ μυστήριον.

Γ'. Ἀλλὰ τί πάθω ; Ὁ μὲν ἐνθεν (54), ὃ δὲ ἐνθεν
διέλκουσιν ἡμᾶς καὶ σπαράττουσι, καὶ ὑπὲρ τῶν
ἐμῶν δικάζονται πόνων, ὡσπερ ἄλλο τι χρέος τὸν
λόγον ἀπαραιτήτως εἰσπράττοντες, καὶ ἀγαπῶσι
μᾶλλον ἢ αὐτοὺς ἐμαυτὸν· καὶ εἰσι πάντες ἐμοῦ
σοφώτεροι, πλέον ἢ ἐγὼ γινώσκοντες καιρὸν λόγου
ἢ (55) σωπῆς· καὶ φασιν οὐκ ἀνήσειν, ὡσπερ σιδήρῳ
πυρίτιν (56) λίθον, παλοντες ἡμᾶς τοῖς ὀνειδέσιν,
ἕως ἂν ἐκ μικροῦ σπινθήρος τὸν τῶν λόγων πυρσὸν
ἀνάβωσιν. Ἦδη δὲ τινες αὐτῶν καὶ ὑπισχνοῦνται
χρηστέτερα, καὶ μεγάλα προσιθέασιν ἄθλα τοῖς λό-
γοις· πρώτων μὲν ἑαυτοὺς εὐποιήσειν, δότες τῷ Θεῷ
καὶ ἡμῖν εἰς τὸν λόγον καρποφορησάτω· ἔπειτα καὶ
τούσδε πάντας, διὰ τῆς ἀπογραφῆς (57), τὸν ἐμὸν
κλήρον, εἴπερ ἐμὸς ὁ πατρικὸς, τὸ ἐμὸν ποίμνιον,
οὐδὲ λίαν ἀδικοῖην, μὴ πάντα τρόπον εὐεργετῆν προ-

⁷⁹ Coloss. iii, 3. ⁸⁰ Matth. xiii, 43 seqq.

(47) Ἀντιδούς. Jes., ἀντιδιδούς.

(48) Οὐκ. Reg. hm, οὐν.

(49) Τῶν θρόνων. Coisl. 1, τὸν θρόνον. Sic etiam
Nicetas, qui didascalichon id est, « magistri catho-
drum, » ex episcopali munere, exponit.

(50) Διὰ βίου. « Per totam vitam. » Sic Nicetas
interpretatur : δι' ὅλης μου τῆς ζωῆς. Neque enim
mirum videri debet, Gregorium tanto humilitatis
amore præditum, inter pueros ac discipulos totam
vitam transigere desiderasse, quoad dulci doctrina
salsam et amaram eluisset. Unde satis indicat tum
morum tum doctrinæ puritatem toto vitæ tempore
vix comparari posse. Ejus silentium non « stolidi-
tas, » sed « prudentia potius ac modestia » appel-
lari debet. Non igitur bene Billius, qui διὰ βίου
per « tantisper » reddit. Quis enim ignorat, nullum

A mihi conscius sum, ac fortasse non improbum et
reprehendendum, quantumvis nonnulli stultitiam id
appellent. Illud optabam, nonnulli quidem per
omnem vitæ cursum, huic mundo emori, vitamque
in Christo absconditam ⁷⁹ ducere, ac magni cujus-
dam negotiatoris instar, rebus meis omnibus, pre-
tiosam illam margaritam emere ⁸⁰, fluxasque et
fragiles opes cum firmis et cœlestibus commutare :
quæ quidem negotiatio sana mente præditis longe
maxima est ac certissima ; quod si minus consequi
possem, me certe ita continere, ut sublimes sedes
iis, qui earum cupiditate ducerentur, concederem ;
ipse vero per totam vitam inter pueros et discipu-
los censerer, quoad dulci doctrina salsam et ama-

II. Quoniam enim multorum hominum loquacita-
tem sermone reprimere non potui, nec promptitu-
dinem illam animique impetum, quo nunc omnes
ad ea quæ Spiritus sunt, sine Spiritu docenda et
exponenda præcipites feruntur, alteram viam, et,
ut mihi persuadeo, meliorem minusque laborio-
sam, ingressus sum, ut proposito silentii exemplo
cæteros ad silentium erudirem : si quidem de nobis
honorifice sentiant, præstantiam honore ac reve-
rentia prosequentes ; sin autem parum magnifice,
ac perinde ut dignum est, æqualis sui mediocrita-
tem imitantes. Hæc meæ taciturnitatis ratio ; hoc
obfirmati propositi nostri consilium.

III. At quid faciam ? Alii aliunde me trahunt et
lacerant, ac de meis laboribus mihi litem creant,
sermonem, non secus ac **365** debitum quoddam,
rigide flagitantes, meque vehementius, quam ego
meipsum, diligentes, ac me omnes sapientia vincunt,
ut qui sermonis silentiique tempus magis quam
ego, cognitum et exploratum habeant. Quin etiam
negant se ante, ut silicem ferro, sic me conviciis
tundendi finem facturos, quam ex parva scintilla
ingentem sermonum flammam excitarint. Jam vero
quidam etiam jucundiora promittunt, meisque
sermonibus præmia magna proponunt ; primum
quidem, ut de seipsis optime mereantur, Deo nimi-
rum ac nobis hoc dantes, ut suus orationi nostræ
fructus constet : deinde ut descriptione hos etiam
omnes juvent ; hos, inquam, sortem meam, si modo

D esse inter homines, qui « tantisper » discipulus esse
non debeat ?

(51) Ἔττα. Deest in Pass. Reg. c. habet,
εἴτε, [melius.]

(52) Καὶ ὅσον. Sic tres Regg., etc. In ed., καὶ
οὐχ ὅσον. « nec perinde atque dignum est, » ut Billius
interpretatur.

(53) Καρτερίας. Coisl. 2, σωτηρίας, « salutis. »

(54) Ὁ μὲν ἐρθεῖν, etc. « Alius hinc, alius il-
linc, » etc.

(55) Ἦ. Nonnulli, καί.

(56) Πυρίτιν. Reg. hm, et Coisl. 1, πυρί-
την.

(57) Διὰ τῆς ἀπογραφῆς. « Per descriptionem, »
nimirum Juliani opera, tributorum exæquatoris,
Gregorio amicissimi.

quæ paterna sors, mea censenda est, meum, inquam, gregem, quem quidem nisi omnibus beneficiis augere studerem, iniquissime facerem. In quo etiam illud est præclarissimum, quod, ut a me sermonem impetrent, hoc ipsum offerunt, quod ut consequeremur, magnus mihi labor in dicendo suscipendus fuisset. O præclaram contentionem, qua ne vincere adnituntur! o insignem liberalitatem! Videte quid silentium nostrum effecerit: majus in vobis sermonum ipsorum desiderium excitavit, pepererit. Utinam quantum utilitatis silentium attulit,

IV. Quoniam igitur placet, atque invictum vicistis, ac de nostra philosophia tropæum statuistis, age, aliquid ad vos dicam silentio melius ac præstabilius. Nihil igitur molle ac remissum, nihil numerosa concinnitate multitudini jucundum eloquar; non enim eximiam gratiam mei amantibus rependerem, hoc orationis genere utens; verum admodum robusta et acris ac vehementi dicendi ratione utar, et qua ipsi fortasse meliores efficiamini, nimirum a carne ad spiritum translati, animisque in altum abunde subvecti. *Filii hominum, usquequo gravi corde?* (initium enim a Davide ducam, propheta in dicendo maxime sublimi;) *ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendaciam* ⁵¹? Hanc scilicet vitam, et delicias, et exiguam gloriolam, et humilem potentiam, et falsam prosperitatem, magnum aliquid et amplum esse existimantes. Hæc tamen non magis eorum qui ea possident, quam eorum qui ea in spe habent, propria; neque horum rursus magis, quam illorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt: verum **366** ut pulvis a turbine ⁵², sic ea ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jactantur, et sicut fumus dilabuntur ⁵³, et tanquam insomnium homines deludunt ⁵⁴, umbræque instar, manibus teneri nequeunt; ac denique ita comparata sunt, ut nec non habent; nec cum adsunt, habentibus fida et certa sint.

V. Non in cælum sursum suspiciemus? Non expergiscemus? Non lemas ex oculis detrahemus? Non, quænam veræ divitiæ sunt, intelligemus? Qui verus splendor? Ubi dignitas mutationis experts? Quæ finem nesciens beatitudo? Ubi bonum illud nec fluctuans, nec alio migrans, nec insidiis obnoxium? Non hæc multis laboribus, sudoribusque, si ita contingat, adipiscemus? Non, si quid deliciis in hac vita dandum est, rerum futurarum spes pro deliciis habebimus? Non animadvertemus, tum omnes sanctos martyres, qui, velut communes quidam nodi, universum terrarum orbem complexi sunt, tum hos etiam quorum nomine festum hunc diem agitamus? Quam ob causam vulnera, vincula, cruci-

⁵¹ Psal. iv, 3. ⁵² Sap. v, 15. ⁵³ Job xxi, 18.

(58) *Τῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας*. Billius: « mei nominis obscuritas gloriæque contemptio. » Non recte; cum potius, ob nominis claritatem, sermones ab eo posebantur, eo quod dicendi copia insignis habebatur.

(59) *Ἀήττητον*. « Invictum. » Addit Billius: « ut ipse quidem sibi videbatur. » Quæ cum a Græco absint, delenda judicavimus.

(60) *Ἐστήσατε*. Pass., ἐστήσαθε.

A θυμούμενος. Τὸ δὲ κάλλιστον, ὅτι, ὃ πολλά πονήσαντας ἔδει κατορθῶσαι τοῖς λόγοις, τοῦτο ὅπερ τῶν λόγων αὐτῶν εἰσφέρουσιν. Ἡ τῆς καλῆς φιλονεικίας, ἦν ἐμὲ νικῆσαι φιλονεικουσὶν! Ἡ τῆς ἐπαινετῆς ἐπίδοσεως! Ὅρατε πεπλήκων τὴ ἔργον τῆς ἐμῆς σωτηρίας· αὐτοὺς ὅμιον ποιεῖτε τοὺς λόγους ποθεινοτέρους. Ὅρατε τὸν καρπὸν τῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας (58). Εἴθε τι γένοιτο καὶ τῶν λόγων τοσοῦτον ὄφελος, ὅσον τῆς σωτηρίας.

Videte quem fructum meus gloriæ contemptus tantum sermones ipsi afferant.

Δ'. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ, καὶ νενικήκατε τὸν ἀήττητον (59), καὶ τρόπαιον ἐστήσατε (60) κατὰ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας, φέρετε τι φθέγγωμαι (61) πρὸς ὑμᾶς, τῆς σωτηρίας ἀμεινον. Φθέγγωμαι τοιγαροῦν, οὐ μαλακὸν τι καὶ ἀναβεβλημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τοῖς πολλοῖς ἀρμονίας (οὐδὲ γὰρ ἂν καλῶς ἀμειβοίμεν τοὺς ἐμοὺς ἔραστὰς, οὕτω διαλεγόμενος), ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνδρικοῦ τε καὶ σύντονον (62), καὶ ὅτι τάχα ἂν ἀμεινοὺς γένοισθε, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ πνεῦμα μετενεχθέντες, καὶ ὕψωθέντες ἰκανῶς τὴν διάνοιαν. *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βυρυκάρδιοι* (προσιμύσομεν γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἐκ τοῦ μεγαλοφρονήτου Δαβὶδ); *Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος*, μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὴν τρυφήν, καὶ τὸ μικρὸν δοξάριον, καὶ τὴν ταπεινὴν δυναστείαν, καὶ τὴν ψευδομένην εὐήμεριαν ὑπολαμβάνοντες; Ἄ μὴ τῶν ἐχόντων μᾶλλον ἐστὶν ἢ τῶν ἐλπιούντων, οὐδὲ τούτων μᾶλλον ἢ τῶν οὐδὲ προσδοκούντων· ὡσπερ C χοῦς ὑπὸ λαίλαπος ἄλλοτε εἰς ἄλλους βριζόμενά τε καὶ μεταβρίπτουμένα, ἢ ὡσπερ καπνὸς διαρρέοντα, καὶ ὡς θναρ παίζοντα, καὶ ὡς σκιὰ μὴ κρατούμενα· οὕτε ἀπόντα δυσέλπιστα τοῖς οὐ κεκτημένοις, οὕτε παρόντα πιστὰ τοῖς ἔχουσιν.

Ε'. Οὐκ ἀναβλέφομεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω; οὐκ ἐκνήφομεν; οὐ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιεμήσομεν; οὐκ εἰσόμεθα, τίς ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος, καὶ τίς ἡ ὄντως λαμπρότης, καὶ ποῦ τὸ μὴ διαπίπτον (63) ἀξίωμα; τίς ἡ ἀπέραντος εὐδαιμονία, καὶ ποῦ τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν (64), μηδὲ μεθιστάμενον, ἢ ἐπιβουλεύομενον; Οὐ κησόμεθα ταῦτα πολλοῖς ἰδρώσι καὶ πόνοις, ἂν οὕτω συμβαίη; οὐκ, εἰ τι δεῖ τρυφῆν ἐντεῦθεν, ἐν ταῖς ἐλπίσι τρυφήσομεν; οὐ γνωσόμεθα τοὺς ἀγίους μάρτυρας, τοὺς τε ἄλλους πάντας (65), οἱ πᾶσαν διειλήφασιν τὴν οἰκουμένην, ὡσπερ τινὲς κοινοὶ σύνδεσμοι, καὶ ὧν ἡ παρούσα παγήρως; Ὑπὲρ τίνος τραύματα, καὶ δεσμά, καὶ σπριβλώσεις, καὶ πυρὸς ἀπειλήν, καὶ ξιφῶν ἀκμήν, καὶ Eccl. xxiv, 1.

(61) *Φθέγγωμαι*. Sic Reg. d. Alii, φθέγγωμαι.

(62) *Σύντονον*. Coisl. 1, εὔτονον.

(63) *Διαπίπτον*. Quinque Regg., et decem Colb., μεταπίπτον.

(64) *Τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν*. Coisl. 2, τὸ μὴ ἀλλοτριῶν ἀγαθόν.

(65) *Πάντας*. Reg. d, ἄπαντας.

θηρῶν ἀγριοτητα, καὶ σκότος, καὶ λιμὸν, καὶ βάρ-
θρα, καὶ χρημάτων ἀρπαγὰς, καὶ μελῶν ἀποβολὰς,
καὶ θανάτους τὸ τελευταῖον, καὶ πάντα προθύμως
ὑπέστησαν, ὡσπερ ἐν ἀλλοτρίοις ἀγωνιζόμενοι σώ-
μασιν; ἢ (67) πᾶσι δῆλα, κἄν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν;
Ὁ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος, ὑπὸ τῷ αὐτῷ βραβευτῇ
καὶ ἀγνοθῆτη, πρὸς τὸν αὐτὸν παραταξόμεθα τύ-
ραννον, τὸν πικρὸν καὶ τότε καὶ νῦν τῶν ψυχῶν
διώκτην, τὸν ἀόρατον ἐχθρὸν καὶ πολέμιον; Οὐκ
ἀνδριούμεθα (68) παραπλησίως ὡσπερ ἐν κοινῷ
θεάτρῳ τῷδε τῷ κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκμῇ (69) τοῦ
κινδύου ταχεῖαν ἐχούση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ
τοῖς γε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀγωνίσασαι καὶ πα-
λαίσμασιν, ἵνα καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἀξιοθῶμεν,
ἢ ὅτι ἐγγυτάτω (70);

Γ'. Ἐγὼ μὲν παντὶ διακελεύομαι, καὶ ἀνδρὶ καὶ
γυναικὶ, καὶ πρεσβυτέρῳ καὶ νέῳ, ἀστικῷ τε αὐ καὶ
ἀγροίκῳ, ἰδιώτῃ καὶ ἀρχοντι, πλουσίῳ καὶ πένητι
(καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀγὼν καλεῖ πάντας), πρὸς τοῦτον
ἀποδύεσθαι προθύμως, καὶ μὴ μαλακίζεσθαι, μηδὲ
μέλειν, μηδὲ προλεσθαι τὸν καιρὸν, οὐ πάλιν τυ-
χεῖν ἀμύχανον. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν (71), ὁ δὲ
μέλων ἀναποδόσεως. Ἐγείρεσθε (72), ἀγωμεν ἐν-
τεῦθεν, ἠκούσατε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, οὐ μᾶλλον
τι τοὺς τότε μαθητὰς ἐκ τοῦ τόπου τῆς Ἰουδαίας
ἀπάγοντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑστερον ἄπαντας ἐντεῦθεν
ἀπανιστάντος (73), καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὑφούμενον ἔλ-
κοντος, ὡς ἡ ὑπόσχεσις. Ἀκολουθήσωμεν ἀγαθῷ
Δεσπότη· φύγωμεν τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, φύγω-
μεν τὸν πλάνον κόσμον καὶ κοσμοκράτορα, γενόμεθα
καθαρῶς (74) τοῦ ποιήσαντος, τιμῆσωμεν τὴν εἰκόνα,
ἀδεδωμένοι τὴν κλῆσιν, μεταθώμεθα τὴν ζωὴν. Τί
ποιοῦμεν ἡμεῖς αὐτοὺς ταπεινοὺς, ὑψηλοὶ γεγονότες;
τί τοῖς ὀρωμένοις ἐγκαταμένομεν (75);
divinam imaginem honore complectamur, vocationem
nostram revereamur, vitam in melius commu-
nibus aspicimus. Quid nosmetipsos sponte dejicimus, cum
aspectum cadentibus inhæreamus?

Ζ'. Ἐκαστος, ὁ τι ἀνόλος τε ἤ, καρποφορεῖτω (76)
τῷ θεῷ ἐν καιρῷ παντὶ, καὶ ἰδέα πάση καὶ βίῳ (77)
καὶ περιστάσεων, κατὰ τὸ μέτρον τῆς παρουσίας αὐτῷ
δυνάμει, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ χάρισμα· ἵνα πᾶσι
μέτροις τῆς ἀρετῆς, πάσας τὰς ἐκείθεν μονὰς πληρώ-
σωμεν, τοσοῦτον θερίσαντες (78), ὅσον ἐσπείραμεν,
μᾶλλον δὲ τοσοῦτον ἐναποθέμενοι ταῖς θείαις ληνοῖς,
ὅσον ἐγεωργήσαμεν (79). Εἰσφερέτω τις, ὁ μὲν χρῆ-
σθαι ἰσχυρῶς. ἰσχυρῶς. ἰσχυρῶς.

(66) *Tira. Reg. c. τι.*(67) *H. Sic duo Regg., et Comb. In ed., ἤ.*(68) *Ἀνδριούμεθα. Duo Regg., ἀνδριούμεθα.*(69) *Ἀκμῇ. Duo Regg., ἐν ἀκμῇ. « Periculi flam-
mam » solet dicere Tullius. Gregorius vero vocat
« periculi aciem, » cum statim, acerbo quodam
mortalis genere, vita piis viris tollitur; cui, ut
ait Nicetas, opponit τοὺς ἀσκητικὸς πόνους, « sanc-
tiæ » scilicet « et religiosæ vitæ labores, qui in lon-
gum temporis spatium porriguntur. »*(70) *Ἐγγυτάτω. Reg. hm et Coisl. 1, ἐγ-
γύτατα. Mox pro ἐγὼ μὲν, Or. 1 habet, ἐγὼ
δέ.*(71) *Παρῶν. Nempe, καιρός, « tempus. »*

ciatus, ignis minas, gladiatorum aciem, belluarum
furem, tenebras, famem, voragines, pecuniarum
direptiones, membrorum abjectiones, mortem
denique atque extrema omnia prompto et alacri
animo, tanquam in alienis corporibus dimicantes,
sustinuerunt? Uquid essent, utquid conseque-
rentur, nonne omnibus utique in prospectu esset,
vel nobis tacentibus? Non igitur nos etiam, cum
eadem spe, sub eodem certaminis iudice ac præmii
arbitro, adversus eundem tyrannum aciem instrue-
mus, truculentum, inquam, illum, et tunc, et nunc
etiam, animarum persecutorem, invisibilem hostem
et adversarium? Non pari virtute in hoc mundo,
quasi in communi theatro, certabimus, si non peri-
culi acie, et qua protinus defungi liceat, at in quo-
tidianis saltem dimicationibus et palæstris, ut eas-
dem coronas, aut his proximam, consequamur?

VI. Equidem omnes, tam viros quam feminas,
tam senes quam juvenes, tam urbanos quam rusti-
cos, tam privatos quam principes, tam divites quam
pauperes, hortor, (idem enim certamen omnibus
propositum est,) ut ad pugnam cum hoc hoste
conserendam impigre se accingant, ac non
367
ignavia laborent, aut moras nectant, atque occu-
sionem, quam nulla postea ratione nancisci liceat,
abjiciant. Laboris enim præsens hoc tempus est;
futurum, præmiorum. Audistis Salvatorem dicen-
tem, *Surgite, abeamus hinc*: quibus verbis non
solum discipulos quos tunc habebat a Judææ loco
abducebat, sed etiam omnes qui postea ipsius
discipuli futuri erant hinc abstrahabat, et ad seip-
sum, in altum evectum **, quemadmodum se factu-
rum promiserat **, pertrahebat. Quocirca bonum
Dominum sequamur; fugiamus terrenas cupidi-
tates, fugiamus impostorem mundum, et mundi
principem, pura mente Creatori nos addicamus,
nostram revereamur, vitam in melius commu-
nibus aspicimus. Quid rebus in

VII. Unusquisque Deo, quod poterit, offerat,
quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ,
pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi
concessa, ut, per omnes virtutis modos, omnes
cælestis regni mansiones impleamus, tantum scilicet
metentes, quantum severinus; vel ut exactius
loquar, tantum in divinis horreis reconditum habentes,
quantum messuerimus. Conferat quidem, hic

(72) *Ἐγείρεσθε. Pass., ἐγείρωμεν.*(73) *Ἀπανιστάντος. Reg. c, et Combef., ἀπαν-
ιστώντος.*(74) *Καθαρῶς, etc. Coisl. 1 et unus Colb.,
καθαροὶ τῷ ποιήσαντι ἡμεῖς, « puri efficiamur
Creatori nostro. » Pass., καθαρῶς τῷ ποιή-
σαντι.*(75) *Ἐγκαταμένομεν. Coisl. 1, ἐναπομένομεν.
Pass., ἐναπομένομεν.*(76) *Καρποφορεῖτω. Or. 1, καρποφορήτω [grave].*(77) *Βίῳ. Or. 1, βίον.*(78) *Θερίσαντες. Or. 1, τηρήσαντες, « servantes. »*(79) *Ὅσον ἐγεωργήσαμεν. « Quantum messue-
rimus. » Billius: « quantum araverimus. » Non*

pecunias, ille hoc ipsum quod nihil habeat; hic A
propensam ad bene de proximo merendum voluntatem, ille bonam alterius voluntatem suscipiendo; hic honestam actionem, ille scitam et solertem contemplationem; hic tempestivum et commodum sermonem, ille cum ratione conjunctum silentium; hic inoffensam doctrinam vitamque minime contrariam, ille obsequentem et candidam aurem; hic castam virginis item, et a mundo penitus abscedentem, ille pudicas nuptias, nec prorsus a Deo disjungentes; hic jejunium fastus expers, ille epulas ab intemperantia et petulantia remotas; hic attentionem et assiduitatem in orationibus et spiritalibus hymnis, ille pauperum curam et praesidium, omnes autem lacrymas, omnes purgatione, omnes ascensum, atque extensionem ad ea quae priora sunt⁸⁷.

VIII. Praeclarum quoque munus est simplicitas, B
et risum coercere, iram reprimere, oculum cohibere, menti vagandi potestatem 368 negare. Nihil eorum quae Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat, tametsi justo iudicio misericordiam ponderare soleat⁸⁸. Accipit ille, et Pauli plantationem, ut Pauli, et rigationem Apollo⁸⁹, et duo viduae minuta⁹⁰, publicani humilitatem⁹¹, et Manassis confessionem⁹². Moyses tabernaculum illud, ad caelestium exemplar constructum, in terra sigebat; et omnes, quod cuique denuntiatum fuerat, conferebant. Quin etiam suapte sponte alii aurum, alii argentum, alii gemmas pretiosas ad superhumeralis ornatum erogabant: mulieres partim byssum retortam, partim coccinum textum, partim purpuram, partim arietum pelles rubricatas, partim caprarum pilos, rem vilissimam, ad opus tabernaculi⁹³; alii, quod quisque aut quaeque habebat; caeteram omnes afferebant, nec quisquam immunis erat, ne tenuiorum quidem. Consimilem nos quoque in modum pretioso Dei tabernaculo, hoc est, hujus Ecclesiae, quod non ab homine, sed a Deo fixum est⁹⁴, quodque variis virtutum ornamentis construitur, alius minus quiddam, alius majus, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum⁹⁵, architectonica Spiritus arte constructi, et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus ta-

ματα, ὁ δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν (80) · ὁ μὲν τὸ προθυμεῖσθαι, ὁ δὲ τὸ τὸν προθυμούμενον (81) ἀποδέχεσθαι · ὁ μὲν πρᾶξιν ἐπαινετὴν, ὁ δὲ θεωρίαν εὐστοχόν · ὁ μὲν λόγον καίριον, ὁ δὲ σωτηρὴν εὐλογόν · ὁ μὲν τις διδασκαλίαν ἀπειριστον καὶ βίον μὴ ἀνθιστάμενον, ὁ δὲ ἀκοὴν εὐπειθεῖ καὶ (82) εὐγνώμονα · ὁ μὲν παρθενίαν ἀγνήν καὶ κόσμου παντελῶς ἀποτέμνουσαν, ὁ δὲ γάμον σεμνὸν καὶ μὴ πάντη Θεοῦ χωρίζοντα · ὁ μὲν νηστείαν ἀτυφον, ὁ δὲ ἀπόλαυσιν μὴ ἀκόλαστον · ἄλλος τὸ ἐν προσευχαίς ἀπερίσπαστον καὶ ὕμνοις πνευματικοῦς, ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ (83) τῶν δεομένων · πάντες δάκρυα, πάντες κάθαρσιν, ἀνάβασιν πάντες καὶ τὸ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι.

H'. Καλὴ καὶ ἀπλότης καρποφορία, καὶ γέλωσ σφρονιζόμενος, καὶ θυμὸς κολαζόμενος, καὶ ἄνθος παιδαγωγούμενος, καὶ οὐὸς κλωνισθῆναι μὴ συγχωρούμενος. Οὐδὲν οὕτω μικρὸν τῶν εἰσφερομένων Θεῷ, κἄν ἐλάχιστον ἦ, κἄν παρὰ (84) πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενον (85), ὃ μὴ προσίεται πάντως καὶ ἀποδέχεται, εἰ καὶ σταμίζειν οἶδε τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸ ἔλεος. Δέχεται καὶ Παύλου τὴν φυτείαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τὴν ἀρθερίαν, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπεινώσιν, καὶ τοῦ Μανασσή τὴν ἐξαγόρευσιν. Μωσῆς ἐπηγγυτο τὴν σκηνὴν (86) κάτω, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀντίτυπον, καὶ πάντες εἰσέφερον τὸ κηρυχθὲν αὐτοῖς. Οἱ δὲ καὶ αὐτεπάγγελτοι, οἱ μὲν (87) χρυσόν, οἱ δὲ ἀργυρον, οἱ δὲ λίθους τιμίους εἰς τὴν ἐκωμίδα · αἱ δὲ βύσσον διακεκλωσμένην, αἱ δὲ κόκκινον νενησμένον, οἱ δὲ πορφύραν, οἱ δὲ δέρματα κριῶν ἠρυθροδανωμένα · αἱ δὲ καὶ τρίχας αἰγέλας εἰς τὰ κάτεργα τῆς σκηνῆς, τὸ φαυλότατον · οἱ δὲ ὅτι (88) ἕκαστος, ἢ ἕκαστη τύχοιεν ἔχοντες · πάντες δὲ ἔφερον, καὶ οὐδεὶς ἦν ἀσυντελής, οὐδὲ τῶν πενεσιτάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ τιμῇ τοῦ Θεοῦ σκηνῆ τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ Κύριος ἔπηξε, καὶ (89) οὐκ ἄνθρωπος, ἢ διαφόροις ἀρετῆς συνοικοδομεῖται κάλλεσιν, ὃ μὲν μικρὸν, ὁ δὲ μείζον, πάντες δὲ ὁμοίως εἰσφέρωμεν εἰς ἔργον τέλειον, εἰς κατοικητήριον Χριστοῦ (90), εἰς ναὸν ἅγιον, συντιθέμενοι, καὶ συναρμολογούμενοι (91) τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ Πνεύματος. Πάντως δὲ οὐδὲν εἰσόλοσμεν τοσοῦτον, ὅσον εἰλήφαμεν, κἄν πάντα εἰσφέρωμεν. Ἐπι καὶ τὸ εἶναι ἡμῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰδέναι Θεόν, καὶ αὐτὸ τὸ ἔχειν ὃ εἰσενέγκωμεν. Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ὅτι μὴ

⁸⁷ Philipp. iii, 15. ⁸⁸ Isa. xxviii, 17. ⁸⁹ I Cor. iii, 6. ⁹⁰ Luc. xxi, 2. ⁹¹ Luc. xviii, 15. ⁹² II Paral. xxxiii, 12 sqq. ⁹³ Exod. xxv, 3 sqq.; xxxv, 22 sqq. ⁹⁴ Hebr. viii, 2. ⁹⁵ Ephes. ii, 21.

recte quidem. Etenim post messem fruges in horis reconduuntur.

(80) *Τὸ μηδὲν ἔχειν*. Billius: « paupertatem. »
(81) *Τὸ τὸν προθυμούμενον*, etc. Billius nimis paraphrastice: « hominis eo affectu praediti laudem et commendationem. »

(82) *Καί*. Sic decem Colb., Or. 1, et Pass. Deest in ei.

(83) *Ἐν προστασίᾳ*. Coisl. 3 et Or. 1, ἐν ταῖς προστασίαις.

(84) *Παρά*. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(85) *Λειπόμενον*. Coisl. 1, ἀπολειπόμενον.

(86) *Τὴν σκηνήν*. Billius, « arcam. » In prima

editione verterat, « tabernaculum, » quod sane rectius videtur. Aliud enim erat « arca, » aliud « tabernaculum. »

(87) *Οἱ μὲν*. Duo Regg. et Or. 1, ὁ μὲν.

(88) *Ὅτι*. Pass., εἰ τι.

(89) *Καί*. Sic Pass. Deest in ed.

(90) *Χριστοῦ*. Colb. 1, Θεοῦ.

(91) *Συντιθέμενοι καὶ συναρμολογούμενοι*. Billius: « constructum et coagmentatum. » Id refert « ad templum, » cum ad nos ipsos referrī debent. Nos enim ipsi sumus, qui, architectonica Spiritus sancti arte, « in templum Dei construimur, et coagmentamur. »

τῆ ἀξίᾳ τοῦ δεδομένου, τῆ δὲ δυνάμει καὶ τῆ

διαθέσει τοῦ καρποφορούντος, μετρεῖ θεὸς τὴν ἐπι-

δοσιν.

Ἔ. Μὴ οὖν ἀναμείνης γενέσθαι χρηστὸς, ἀλλ' ἡδὴ

γενοῦ· μηδὲ ὅτι τῆς ἀξίας λείπη, τὸ πᾶν ἐλλίπης (92).

Ἄλλὰ τὸ μὲν εἰσένεγκε, τὸ δὲ προθυμήθητι (93),

ὑπὲρ δὲ τοῦ δεήθητι δοθῆναι συγγνώμην τῆ ἀσθελεῖ.

Οὐκ ὀφθήσῃ, φσι, κενὸς ἐπαρτίων μου. Μηδεὶς

ἔστω κενὸς, μηδὲ ἀκαρπος, μηδὲ τις στεῖρα ψυχὴ καὶ

ἀγονος. Ἐκαστος ἐκ τῶν παρόντων καρποφορεῖτω

θεῷ, καὶ ἐκ τῶν οἰκείων (94)· ὁ ἀμαρτάνων τὴν με-

ταβολὴν, ὁ καλῶς τρέχων, τὴν εὐτονίαν, ὁ νέος τὴν

ἐγκράτειαν, ἡ παλιὰ τὴν φρόνησιν, ὁ πλοῦσιος τὴν

μετάδοσιν, ὁ πένης τὴν εὐχαριστίαν, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ τὴν

ἀτυχίαν, ὁ εἰσπράττων τὴν ἡμερότητα. Οἱ ἱερεῖς,

ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, ἢ, τὸ γὰρ ἀληθέστερον εἰπεῖν,

ἐνδύσασθε· μὴ διασπειρωμεν τὰ πρόβατα τῆς νο-

μῆς, καὶ διαφείρωμεν, ὑπὲρ ὧν ἔθηκε τὴν ψυχὴν ὁ

ποιμὴν ὁ καλῶς, ὁ γινώσκων τὰ ἴδια, καὶ γινωσκόμε-

νος ὑπὸ τῶν ἰδίων, καὶ καλῶν κατ' ὄνομα, καὶ εἰσ-

άγων αὐτὰ, καὶ ἐξάγων ἀπὸ τε ἀπιστίας εἰς πίστιν,

καὶ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυ-

σιν. Φοθηθῶμεν, μὴ ἀφ' ἡμῶν ἀρξῆται τὸ κρῖμα, κα-

τὰ τὴν ἀπειλήν· μὴ λάβωμεν ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ

τὰ ἀμαρτήματα (95), αὐτοὶ τε οὐκ εἰσιόντες, καὶ

τοὺς εἰσελθεῖν δυναμένους κωλύοντες.

Ἔ. Τὰ πρόβατα, μὴ ποιμαίνετε τοὺς ποιμένας,

μηδὲ ὑπὲρ τοὺς ἑαυτῶν ὄρους ἐπαίρεσθε· ἀρκεὶ γὰρ

ὑμῖν, ἂν καλῶς ποιμαίνησθε (96). Μὴ κρίνετε τοὺς

κριτὰς, μηδὲ νομοθεεῖτε τοῖς νομοθέταις· οὐ γὰρ

ἔστι θεὸς ἀκαταστασίας καὶ ἀταξίας, ἀλλ' εἰρήνης

καὶ τάξεως. Μὴ τοίνυν ἔστω τις κεφαλὴ, μόγις που

χεῖρ τυγχάνων, ἢ ποὺς, ἢ ἄλλο τι τῶν εὐτελεστέρων

μελῶν (97) τοῦ σώματος· ἀλλ' ἕκαστος ἐν ἧ ἐκλήθη

τάξει, ἀδελφοί, ἐν ταύτῃ μέντω, κἂν ἢ τῆς κρείττο-

νος ἀξιος· ἐν ᾧ στέργει (98) τὴν παροῦσαν, πλέον

εὐδοκιμῶν, ἢ ἐν τῷ ζῆτειν ἣν οὐκ ἔλαθεν. Μὴ τις,

ἐνδὸν ἀκινδύνως ἐπεσθαι, ἀρχειν ἐπικινδύνως ἐπιθυ-

μεῖτω· μηδὲ ὁ τῆς ὑποταγῆς νόμος καταλυέσθω, ἢ

καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια· μηδὲ ποιῶ-

μεν ἀναρχίαν τὴν πολυαρχίαν. Οἱ περὶ λόγους, μὴ

σφῆδρα τοῖς λόγοις θαρρῆτε, μηδὲ σοφίζεσθε περισ-

σὰ καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον, μηδὲ νικᾶν ἐπιθυμεῖτε πάν-

τα κακῶς, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ ἠτάσθαι καλῶς ἀνέχε-

σθε (99). Δότε τῷ λόγῳ τὸν λόγον· ποιήσατε δικαιο-

σύνης ὄπλον, μὴ θανάτου, τὴν παιδεύσειν.

A men collaturi simus, quam accepimus. Quando-

quidem divini beneficii est, quod sumus, quod

Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offera-

mus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitio-

nem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

IX. Proinde ne benignus esse cuncteris, sed jam

esto; nec, quia satis dignum munus offerre non

potes, idcirco officium omnino desere. Quin po-

tius ita te compara, ut alia statim offeras, alia

prompta ac propensa voluntate offerre exoptes, de

allis infirmitati tuæ veniam petas. *Non apparebis,*

inquit, *coram me vacuus* 96. Nemo igitur vacuus,

et infructuosus sit, nec anima ulla sterilis et in-

fecunda. Unusquisque Deo quæ suppetunt, et quæ

B propria sunt, 369 muneris loco offerat: qui pec-

cat, vitæ mutationem; qui recte currit, in cursu

constantiam; adolescens continentiam, senex pru-

dentiam, dives largitionem, pauper gratiarum actio-

nem; qui potentia pollet, modestiam; qui exigit,

mansuetudinem. *Sacerdotes, induite iustitiam* 97

aut, ut verius dicam, induamus: pascue oves ne

dispergamus et jugulemus 98, pro quibus bonus ille

Pastor animam suam posuit, qui oves suas cognos-

cit, et a suis cognoscitur, et eas vocat, et intro-

ducit atque educit 99, tum ab impietate ad fidem,

tum ab hac vita ad futuram requiem. Timeamus,

ne, quod Scriptura comminatur, a nobis Dei judi-

cium incipiat 1; ne de manu Domini duplicia pec-

C X. Oves, pastores ne pascite, nec supra fines

vestros assurgite; satis enim vobis est, si recte

pascamini. Nolite judicare iudices, nec legislatori-

bus leges præscribite. Non est enim dissensionis

et confusionis Deus, sed pacis et ordinis 4. Ne quis

igitur caput sit, qui vix aut manus, aut pes, aut

vilius quoddam aliud corporis membrum est: ve-

rum, quo vocatus est, in eo gradu quisque ma-

neat, etiamsi alioqui præstantiori dignus sit; plus

utique laudis habiturus ex eo quod præseni gradu

acquiescit, quam si eum quærat, quem non accep-

pit. Ne quis, cum sine periculo alium sequi liceat,

præire cum periculo expetat; nec obedientiæ lex,

quæ tam terrena quam cœlestia tuetur atque con-

servat, infringatur: neque committamus, ut præ-

sectorum multitudo in dissolutam sine ullis prælo-

cutis vivendi licentiam recidat. Qui litteris operam

datis, ne doctrinæ atque eloquentiæ vestræ ma-

gnopere confidatis, nec immodice et plus quam ra-

tio postulat, sapientes sitis, nec omnibus in rebus

96 Exod. xiiii, 15. 97 Psal. cxxxi, 16. 98 Ezech. xxxiv, 5, 6. 99 Joan. x, 11 sqq. 1 I Petr. iv, 17. 2 Isa. xl, 2. 3 Matth. xxiii, 13. 4 I Cor. xiv, 33.

(92) Ἑλλίπης. Or. 1, ἐλλίπης [male].

(93) Τὸ δὲ προθυμήθητι. Sic quinque Regg., decem Colb., Or. 1, Pass., quorum auctoritate rescavimus μὴ ante προθυμήθητι, quod in editis reperitur.

(94) Καὶ ἐκ τῶν οἰκείων. Sic plures codd. Deest ex in ed. Billius vertit: « et quod Deo convenit. »

(95) Διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα. « Duplicia peccata, » id est, « duplices peccatorum pœnas. »

(96) Ποιμαίνθησθε. Reg. ph. et Coisl. 1, ποιμαίνθησθε.

(97) Μελῶν. Reg. ph, Coisl. 1, octo Colb., Or. 1, μελῶν, « pars. »

(98) Ἐν ᾧ στέργει. Forsan, ἐν τῷ στέργειν.

(99) Ἀρέχεσθε. Coisl. 1, ἀνέχεσθαι.

vincere male cupistis, sed in quibusdam etiam boneste vinci æquo animo feratis. Verbo sermones date. Curate, ut doctrina, non mortis, sed justitiæ vobis instrumentum sit.

XI. *Milites, contenti estote vestris stipendiis, nec a* quidquam præter id quod vobis constitutum est, exposcite *. Hoc mecum vobis faciendum præseribit magnus ille veritatis præco Joannes, vox illa Verbi prævia. Quid stipendium appellat? Regiam certe annonam, atque munera illa, quæ iis, qui **370** dignitates obtinent, lege constituta sunt. Quod autem superfluum est, cujusnam sit? Ipse quidem vereor dicere, ne quid sinistri ominis hic sermo habeat: sed ipsi certe satis per vos intelligitis, quamvis dicere supersedeam: Qui a reipublicæ administratione nomen ducitis, *quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddite, et quæ Dei, Deo* †; illi vectigal, huic timorem; timorem autem cum dico, exultationem prohibeo. Quid vero magni, fortasse dicturi estis, ex ea re lucrabimur? Item omnium maximam; meque, si ita vultis, mediatore, nimirum spes faustas, ac primas supernæ civitatis, non hujus exiguæ minimæque inter civitates, cujus ne imperium quidem tenere, ut in altricis meæ gratiam parcissime loquar, admodum amplum est ac gloriosum. Illic primas tenere cupiamus; illius vitæ splendorem assequi studeamus; pro miseratione in hac vita calamitosis exhibita, in Abrahamæ sinu requiescamus; justum judicium judicemus; pauperem et egenum eripiamus: viduæ et orphano misericordiam impertiamur; eos, qui ad necem trahuntur, redimamus; aut, ut levissime dicam, manus ipsis ne afferamus: eum qui nostram, etiam usque ad mensæ micæ †, opem implorat, ne despiciamus: ulcerosum et pro foribus nostris jacentem ne prætereamus: laborantibus aliis, atque in calamitate constitutis, luxui ne studeamus; nec censerum nostrum exhorrescamus. Ne, quæso, fratres et amici, a divitiis illius partis stemus, nec flammis cruciemur, nec vasto hiatus a plorum eostu dirimamur: nec cum Lazaro paupere illo supplices agamus, ut nostram linguam ignis ardoribus exustam, extremo digito refrigeret, ac ne id quidem impetremus. Sinus benigni, misericordes, humani: Magistri nostri bonitatem æmulemur, qui solem oriri facit, non minus super malos, quam super bonos, pluviaque sua omnes æque alit †. Ne ex aliorum egestate rem familiarem augere sus-

* Luc. iii, 14. † Matth. xxi, 21. † Luc. xvi, 20 sqq. * Matth. v, 45.

(1) H. Sic duo Regg. In ed., ἡ.

(2) *Τὶ λέγων ὀφώνιον*. Hæc et quæ sequuntur, usque ad hæc verba, τὸ δὲ περισσόν, τίς; non sunt, juxta Montacutium, Gregorii verba, sed scholiastæ cujusdam glossæ, quod in textum irrepsit. Miratur id a nemine observatum. Nicetas tamen ut genuinam Gregorii sententiam explicat.

(3) *Τὸ δὲ περισσόν, τίς;* Alludit Gregorius, inquit Nicetas, ad illud Christi, apud Matth. v, 37: « Quod autem his abundantius est, a malo est. » Eodem modo innuit Theologus, ea, quæ necessariis vitæ usibus supersunt, ab impuro spiritu esse; id tamen eloqui non audeat, ne quid tristioris ominis habeat oratio.

(4) *Οἶδ' ἔτι*. Sic omnes codices. Sic legit Pirchy-

IA. *Ἀρκεῖσθε τοῖς ἰδίοις ὄψωνιαις. οἱ στρατιῶται,* καὶ μὴδὲν ὑπὲρ τὸ διατεταγμένον ἀπαυτεῖτε. Ταῦτα ὁμὲν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωάννης, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κήρυξ, ἡ (1) πρόδρομος τοῦ Λόγου φωνῆ. Τὶ λέγων ὀφώνιον (2); Τὸ βασιλικὸν σιτηρέσιον δηλονότι, καὶ τὰς ὑπαρχούσας ἐκ νόμου τοῖς ἀξιωμασίοι δωρεάς. Τὸ δὲ περισσόν, τίς (3); Ἐγὼ μὲν ὀκνῶ λέγειν τὸ βλάσφημον· ὁμῆς δὲ, οἶδ' ἔτι (4) συνίετε, κἀν ἐγὼ φειδῶμαι. Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· τῷ μὲν τὸ τέλος, τῷ δὲ τὸν φόβον, ὁμῆς οἱ τῆς πολιτείας ἐπώνυμοι· φόβον δὲ ὅταν εἶπω, κωλύω τὴν πλεονεξίαν. Τὶ οὖν ἡμεῖς κερδανόμεν, τάχα ἂν εἴποιτε, μέγα; Τὸ πάντων μέγιστον· καὶ εἰ βούλεσθε, δι' ἐμοῦ μεσίτου, τὰς χρηστάς ἐλπίδας, καὶ τὰ πρωτεῖα τῆς ἀνω πόλεως, οὐ τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ ἐλαχίστης ἐν πόλεσιν, ἧς οὐδὲ τὸ ἄρχειν, ἵνα μετρίως εἶπω τιμῶν ὡς θρεψαμένην, πάνυ τι σεμνὸν καὶ ὑπέρλαμπρον. Ἐκεῖ γενέσθαι πρώτοι θελήσωμεν· μεταποιηθῶμεν τῆς ἐκεῖθεν λαμπρότητος· ἐν κόλποις Ἀβραάμ, ἀντὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐσπλαγχνίας, ἀναπαυώμεθα· κρίμα δίκαιον κρίνωμεν· ἐξελώμεθα πένητα καὶ πτωχόν· χήραν καὶ ὀρφανὸν ἐλεήσωμεν· ἐκπριώμεθα κτεινομένους, ἢ τό γε μετρίωτατον (5) εἶπειν, μὴ αὐτοὶ κτείνωμεν· μὴ παρίδωμεν τὸν δέμουον ἡμῶν, μέγχι καὶ τῶν ἀπὸ τραπέζης ψυχίων (6)· καὶ μὴ παραδράμωμεν τὸν ἠλωκόμενον (7), καὶ βεβλημένον ἐν τοῖς ἡμέτεροις πυλῶσιν· μὴ τρυφήσωμεν, ἄλλων κακοπαθούντων· μὴ βδελυξώμεθα τὸν ὁμόδουλον· μὴ, φίλοι καὶ ἀδελφοί, γενώμεθα τῆς τοῦ πλουτοῦ μερίδος, μὴδὲ ὀδυνηθῶμεν ἐν τῇ φλογί, μὴδὲ τῷ χάσματι διαστώμεν ἀπὸ τῶν ὁσίων, μὴδὲ δεηθῶμεν Λαζάρου τοῦ (8) πένητος, ἄκρῳ δακτύλῳ (9) καταψύξει τὴν γλώσσαν ἡμῶν φλεγόμενην, καὶ μὴδὲ τοσοῦτου τυγχάνωμεν. Γενώμεθα χρηστοί, εὐσπλαγχοί, συμπαθεῖς· μιμησώμεθα τοῦ Δεσπότου τὴν ἀγαθότητα, ὅς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς (10), καὶ τρέφει τῇ βροχῇ πάντας ὁμοίως. Μὴ δεζώμεθα πλουτεῖν διὰ τῆς τῶν ἄλλων πενίας· μὴ παρὰ τοσοῦτον εἰθώμεν τῆς θείας ἰσότητος· μὴδὲ μέζωμεν τὸν ἡμέτερον πλοῦτον ἄλλοις δάκρυσιν, ὅφ' ὧν ὡς τοῦ καὶ σήτης ἐκδαπάνηθησεται, ἢ, τό γε τῆς Γραφῆς εἶπειν, ἐξεμεθήσεται. Ἀλλὰ ἔσμεν τοῦ δέοντος ἀποπληστότεροι (11); ἔστι καὶ πλεονεκτήσαι καλῶς.

D merus, qui reddidit: « Vos autem, recte novi, intelligitis. » Deest οἶδα in ed.

(5) *Μετρίωτατον*. Tres Regg., quatuor Colb., Or. 1, Pass., μετρίωτερον.

(6) *Ψυχίων*. Tres Regg. Or. 1, Pass., ψυχῶν.

(7) *Τὸν ἠλωκόμενον*. Sic tres Regg., duo Colb., duo Or. 1. in Par. ed., εἰλωκόμενον.

(8) *Τοῦ*. Sic quinque Regg., Colb. 1, Or. 1, Pass. Deest in ed.

(9) *Δακτύλῳ*. Plures codices, δακτύλου.

(10) *Ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς*. Pass., ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ πονηροῦς.

(11) *Ἀποπληστότεροι*; Sic Reg. hm, ph, cum interrogationis nota. In editis, ἀπληστότεροι.

Δωμέν τι μικρὸν ἐντεῦθεν, ἵν' ἐκείθεν πλουτήσωμεν. A lineamus; absit ut tam longe a divina æquitate recedamus; nec divitias nostras cum aliorum lacrymis misceamus, a quibus tanquam a rubigine ac linea consumentur, aut, ut Scripturæ verbo utar, evomentur *. Verum ad rem avidiores sumus, quam par sit? Nihil prohibet, quominus laudabili avaritia teneamur. Paululum quiddam hic demus, ut illic divites et copiosi simus.

IB. Ταῦτα μὲν οὖν (12) ἤδη κοινὰ πρὸς πάντας, ὡς τοὺς (13) ἐν πολιτείᾳ μόνον, τὰ παραγγέλματα· κοινὰ γὰρ καὶ κοινῆς ἀβρωστίας τὰ φάρμακα. Σὺ δὲ ἀπῆραφε δικάως ἡμᾶς, ὁ τῶν ἡμετέρων φόρων ἀπογραφεὺς (14)· ἀπόγραφε, μὴ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐπιμελιῶς, ὣν οὐδὲν, ἢ μικρὸν τὸ κέρδος, ἢ εἰς (15) ἀκοῆς χίρην καὶ ἡδονὴν, ἀλλὰ τὸν ἐμὸν λαὸν ὁσίως καὶ φιλιανθρώπως· αἰδεσθεῖς, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἢ τὸν καιρὸν αὐτὸν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ἀπογραφῇ τίκτεται. Ἐξ- ἦλθε γὰρ δόγμα, φησι. παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, τοῦ ἀπογράφεσθαι (16) πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· καὶ ἀπεγράφετο. Ἀρέθῃ δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐν Βηθλεὲμ σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένη αὐτῷ γυναικί (17) ἀπογράψασθαι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριῶς Δαβίδ. Καὶ τῆνικαῦτα ὁ Σωτὴρ τίκτεται, τὸ θαυμάσιον, ὁ πάντων δημιουργὸς (18) καὶ δεσπότης, ἐν φαύλῳ (19) καὶ μικρῷ καταλύματι. Φοβηθῶμεν τὸ μυστήριον· αἰδεσθῶμεν τὴν οἰκονομίαν (20), καὶ οὕτοι τῷ καιρῷ τι συνεισενέγκωμεν. Νῦν ἄγγελοι χαίρουσι, νῦν ποιμένες περιαστράπτονται, νῦν ἀστὴρ ἐξ Ἀνατολῶν τρέχει πρὸς τὸ μέγιστον φῶς καὶ ἀπρόσιτον· νῦν μάγοι προσπίπτουσι, καὶ δωροφοροῦσι, καὶ τὸν πάντων βασιλέα γινώσκουσι, καὶ καλιῶς τῷ ἀστέρι τεκμαίρονται τὸν οὐράνιον· C ἡννί τε Ἡρώδης μαίνεται, καὶ παιδοφονεῖ, καὶ διὰ τὸν ἐλευθερωτὴν, ἀναρεῖ τοὺς τῆς ἐλευθερίας τυγχάνειν ὀφειλοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μετὰ τῶν προσκυνοῦντων γενώμεθα, καὶ προσενέγκωμεν τῷ δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντι μέχρι καὶ σώματος, μὴ λίβανον, μηδὲ χρυσὸν, μηδὲ σμύρναν· τὸν μὲν ὡς Θεῷ (21), τὸν δὲ ὡς βασιλεῖ, τὴν δὲ ὡς γευσασμένῳ δι' ἡμᾶς νεκρότητος (22)· ἀλλὰ δῶρα μυστικά, καὶ ὑπὲρ τὸ φαινόμενον· τό γε μῆδὲν λαβεῖν, μηδὲ τῷ πλοῦτῳ τι συγχωρηῆσαι κατὰ πένιας, μηδ' ἀδικῆσαι τὸ πλάσμα διὰ τοῦ πλάσματος.

ur, sublimiora; nimirum, ut nihil accipiamus, nec mus, nec Dei creaturam per aliam creaturam injuria

III. Σὺν Χριστῷ γράφεις, σὺν Χριστῷ ταλαντεύεις, σὺν τῇ κεφαλῇ δοκιμάζεις, μετὰ τοῦ λόγου λογίζῃ D Χριστοῦς ἄρτι γεννᾶται σοι, καὶ Θεὸς ἐστι, καὶ ἀνθρώπος γίνεται, καὶ ἀνθρώποις συναναστρέφεται. Τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; Ἐμοὶ δοκεῖ (23), εἰς νοθεσίαν τῶν τὰ τοιαῦτα πιστευομένων (24), ὅτι ταῖς μερίσταις τῶν διοικήσεων Θεὸς ἀεὶ συνεισέρχεται. Καὶ

* Job xx, 15. 10 Luc. II, 1 sqq. 11 ibid. 9 sqq. 12 Matth. II, 1 sqq.

(12) Οὐν. Deest in ed.
 (13) Τῶς. Pass., τοῖς.
 (14) Φόρων ἀπογραφεὺς. Sic Coisl. 1. In Coisl. 2, et e. J., γραφεὺς. Deest φόρων in ed.
 (15) Εἰς. Deest in Regg. c, d, et Coisl. 1.
 (16) Ἀπογράφεσθαι. Tres Reg., Coisl. 1, Pass., ἀπογράψασθαι.
 (17) Γυναίκι. Sic Reg. c. Deest in ed.
 (18) Δημιουργός. Or. 1, ποιητής, « factor. »
 (19) Ἐν φαύλῳ. Reg. ph. et Coisl. 1, ἐν φά-

371 XII. Hæc quidem præcepta non ad eos solum, qui rempublicam gerunt, sed etiam ad omnes communiter spectant. Communis enim morbi communia quoque medicamenta sunt. Tu vero qui tributa nostra in publicas rationes refers, fac nos juste describas; id age, non ut sedulo et accurate orationes meas, quarum, vel nulla, vel parva utilitas est, vel ænibus tantum grata atque jucunda, sed populum meum sancte et humane describas: si nihil aliud, ut certe tempus hoc reverentia prosècutus; quandoquidem ipse quoque Salvator descriptionis tempore nascitur. Eziit enim, inquit, editum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis; et quidem describatur. Ascendit autem et Joseph in Bethlehem, ut cum Maria desponsata sibi uxore proficeretur, eo quod esset de domo et familia David 10. Atque eo tempore salutis auctor in lucem prodiit, res admiranda! omnium rerum opifex et dominus, in exiguo et ignobili diversorio. Mysterium hoc timeamus; Christi incarnationem revereamur; in gratiam temporis nos quoque aliquid erogemus. Nunc angeli gaudent, pastores luminis fulgore perstringuntur 11: nunc ab Oriente ad lucem maximam et inaccessiblei stella currit; nunc magi procumbunt, ac dona offerunt, omniumque Regem agnoscunt, et ex sideris aspectu cœlestem egregie conjectura assequuntur. Nunc Herodes furit, et pueros obtruncat, et propter libertatis nostræ vindicem, eos, qui in libertatem asserendi erant, de medio tollit 12. At nos ab adorantibus stemus; eique qui nostræ salutis causa eo paupertatis se demisit, ut corpus etiam acciperet; non thus, non aurum, non myrrham, primum ut Deo, secundum ut regi, tertium, ut ei qui nostra causa mortem degustavit, offeramus; sed mystica dona, iisque, quæ oculis cernundivitiis quidquam adversus paupertatem conceda-

XIII. Cum Christo describis, cum Christo tributum expendis, cum capite censuram facis, cum Verbo rationem subducis. Nunc Christus tibi nascitur, et Deus est, et homo efficitur, et cum hominibus conversatur. Quid autem sibi vult hic sermo? Sane, nisi me sententia fallit, eos, 372 quibus hujusmodi munera commissa sunt, admonet, Deum

την, « in præsepio. »
 (20) Οἰκονομίαν. Billius: « humanitatem assumptam. »
 (21) Τὸν μὲν ὡς Θεῷ, etc. Billius: « partim ut deo, partim ut Regi, partim, » etc.
 (22) Νεκρότητος. Pass., νεκρώσεως, « mortalitatem. »
 (23) Δοκεῖ. Sic Coisl. 1. In ed., δοκεῖν.
 (24) Πιστευομένων. Regg. c, d, et Coisl. 1, πιστευομένων.

una semper maximis rerum administrationibus comitem interesse. Et quidem, ut descriptores pudore quodam afficiat, ac commoveat, eo tempore carnem assumit, et cum hominibus versatur; ut autem servituti nostræ solatium afferat, animique æquitatem veluti lege sanciat (nam ne id quidem contemptim prætereundum est), non modo suo, sed etiam Petri, discipulorum omnium charissimi, nomine didrachmum pendit¹⁵. Nam propter nos homo factus erat, servique formam suscepit¹⁶, et pro iniquitatibus nostris ad mortem ductus est¹⁷. Hæc Salvator fecit, idque cum voluntate sola nobis, utpote Deus, salutem afferre posset, quemadmodum et universam rerum machinam solo jussu atque imperio procreavit. Majus autem, et ad incutiendum pudorem accommodatius nobis contulit, nempe pietatem ac misericordiam, atque honoris æqualitatem. Quid vero nos, Christi discipuli, illius, inquam, mitis et benigni, et qui nobis usque adeo ministravit? Non magistri pietatem nobis imitandam proponemus? Non benignos ac faciles nos ipsos conservis præbebimus, ut talem ipsi quoque dominum experiamur, nobis videlicet eadem mensura, qua mensi fuerimus, repensurum¹⁸? Non animas nostras lenitate redimemus? Satis superque grave est liberis hominibus servitute premi, tantumque inter eos, qui ex eadem terræ massa congmentati sunt, interesse, ut alii imperent, alii imperio teneantur; alii tributa constituent, alii tributi causa describantur; alii injuriarum inferre, maloque afficere impune possint, alii, ne quid patiantur, laborent, ac precibus contendant; eaque circa unam et eandem imaginem, circa unam et eandem dignitatis præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus æque mortuus est. Satis, inquam, hæc liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnæ illi, quæ primum nostrum peccatum mulctatum est, acerbitalis accedat.

XIV. Utinam funditus pereat vitium, et primum C illius semen, ac pravus ille, qui, dormientibus nobis, zizania superseminavit¹⁹, ut mali principium ex boni incuria nasceretur, non secus ac tenebrarum principium, est lucis secessio. Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ 373 hanc pœnam irrogavit, ut in sudore vultus nobis victus sit parandus²⁰. Hinc ego nudus et indecorus, et nuditatem cognovi, et pelliceam vestem indui, et e paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua sumptus fueram, aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitatas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo, qui male in

¹⁵ Matth. xvii, 26. ¹⁶ Philipp. ii, 7. ¹⁷ Isa. liii, 5. ¹⁸ Luc. vi, 38. ¹⁹ Matth. xiii, 25. ²⁰ Gen. iii, 19.

(25) Καταδέσσει. Plures Regg. et Coisl. 4, καταδέσση. Plurimi Colb., καταδήση.

(26) Ἀνεδέξατο. Quatuor Regg. et Or. 4, ἀελαβε.

(27) Εἰσήνεγκεν... τὸ ὁμότιμον. Coisl. 3, τὸ ὁμόδουλον, «servitutis æqualitatem.» Hæc Gregorii verba non male interpretatur Nicetas de humanis affectibus, quos induit Christus, nostram assumens naturam, nobisque per omnia, præter peccatum, factus similis: Διὰ τοῦτο γέγονεν ἄνθρωπος, συμπά-

Α ἵνα μὲν καταδέσσει (25) τοὺς ἀπογράφοντας, τη-
καῦτα ὁμιλεῖ σαρκὶ καὶ ἀνθρώποις· ἵνα δὲ παραμυ-
θησῆται τῆς δουλείας ἡμᾶς, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην
νομοθετήσῃ (οὐδὲ γὰρ τοῦτο παροπτέον), τελεῖ καὶ
αὐτὸς τὸ διδραχμον, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον,
ἀλλὰ καὶ Πέτρου τοῦ τιμιωτάτου τῶν μαθητῶν· ἐπεὶ
καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο δι' ἡμᾶς, καὶ δούλου μορφῆν
ἀνεδέξατο (26), καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἔχθη εἰς
θάνατον. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῷ θελήματι μί-
νον, ὡς θεός, σώσαι δυνάμενος, ἐπεὶ καὶ τὰ πάντα
προστάγματι συνέστήσατο· μείζον δὲ καὶ δυσωπητι-
κώτερον εἰσήνεγκεν ἡμῖν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ
ὁμότιμον (27). Τί δὲ ἡμεῖς οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ
πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τοσοῦτον ἡμῖν λειτουρ-
γήσαντος; Οὐ μιμησόμεθα τοῦ Δεσπότου τὴν εὐ-
B σπλαγγλίαν; οὐκ ἐσόμεθα χρῆστοι τοῖς ὁμοδόμοις,
ἵνα τοιοῦτου τύχωμεν καὶ αὐτοὶ τοῦ Κυρίου μετροῦν-
τος, ὡς ἂν μετρήσωμεν; οὐ κτησόμεθα τὰς ἑαυτῶν
ψυχὰς, διὰ τῆς ἡμερότητος; Ἄρχει δουλεύειν τοῖς
ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε
τοῦ αὐτοῦ χόδος, τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι· καὶ
τὸ μὲν τάσσειν φόρους, τὸ δὲ ἀπογράφεσθαι· καὶ τοῖς
μὲν ἀδικεῖν ἐξεῖναι καὶ ποιεῖν κακῶς, τοῖς δὲ (28)
ὑπὲρ τοῦ μὴ (29) παθεῖν δεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι·
καὶ ταῦτα εἶναι περὶ τὴν μίαν εἰκόνα, καὶ τὸ ἐν
ἀξίωμα, τοὺς τῆς αὐτῆς ζωῆς κληρονόμους, ὑπὲρ ὧν
Χριστὸς ὁμοίως ἀπέθανεν. Ἄρξει ταῦτα τοῖς ἐλευθέρ-
ροις· μὴ βαρυνέσω δὲ ὁ ζυγός, μηδὲ τῆς πρώτης
ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον.

καταβολῆ, καὶ ὁ καθεύδουσιν ἡμῖν ἐπισπεύρας τὰ ζι-
ζάνια Πονηρὸς, ἐν ἀρχῇ τοῦ κακοῦ γένηται τὸ ἀμ-
λῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ, ὡσπερ καὶ σκότους ἢ τοῦ φωτός
ὑποχώρησις. Ταῦτα τὸ ξύλον, καὶ ἡ πικρὰ γεύσις,
καὶ ὁ βάσκανός ὄφεις, καὶ ἡ παρακῆ ἐν ἰδρωτὶ τοῦ
προσώπου ζῆν κατακρίνασα. Ἐντεῦθεν γυμνός ἐγὼ
καὶ ἀσχημῶν, καὶ τὴν γύμνωσιν ἔγνω, καὶ τὸν δερ-
μάτινον χιτῶνα ἠμφιασάμην, καὶ τοῦ παραδείσου
διέπεσον (30), καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπεστράφη, ὅθεν ἐλή-
φθην, ἐν τοῦτο ἀντὶ τρυφῆς ἔχων, τὰ ἑμαυτοῦ γινώ-
σκεν κακὰ· καὶ λύπην κατεκρίθην ἀπαυστον ἀντὶ
τῆς μικρᾶς (31) ἡδονῆς, καὶ πόλεμον πρὸς τὸν ἐνω-
θέντα κακῶς, καὶ διὰ τῆς γεύσεως ὑποσπάσαντα.

D Ταῦτα τῆς κακίας ἐμοὶ τὰ ἐπίχειρα· ἐντεῦθεν τὸ

ὄψας ἡμῖν, καὶ ὁμότιμος γενώμενος, ἵνα ταῦτα ἁπ-
ωπούμενοι φιλανθρωπευόμεθα· «Propterea factus
est homo, affectus nostros in se recipiens, perinde
ac nos malis obnoxius, ut nos pudore perfusi huma-
niores essemus.»

(28) Τοῖς δέ. Or. 4, τοὺς δέ.

(29) Μή. Deest in Pass.

(30) Διέπεσον. Comb., ἐξέπεσον.

(31) Μικρὰς. Colb. 1, πικρὰς, «acerba.»

γενᾶσθαι (32) μόθῳ, καὶ ζῆν, καὶ λύεσθαι. Αὕτη μῆτηρ χρείας, ἡ δὲ πλεονεξίας, ἡ δὲ πολέμων, πόλεμοι δὲ φόρων (33) πατέρες, οἱ δὲ τῆς κατακρίσεως τὸ βαρύτερον. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μὴ τὸ πρόστιμον ἐπιτείνωμεν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν κείμενοι καταδίκην, μηδὲ ἄλλοις κακοὶ γενώμεθα. Φιλανθρωπίαν ἡμᾶς τὴν εἰς ἀλλήλους ἀπαιτεῖ θεὸς, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κολαζώμεθα.

eidem pœnæ obnoxii simus, nec male cum aliis agamus. Mutuam erga nos ipsos benignitatem Deus a nobis exposcit, etiamsi ab ipso puniamur.

IE'. Ἔσται καὶ ἄλλη τις ἐγγραφή, καὶ ἄλλος ἀπογραφεὺς· εἴ τινα βίβλον ζώντων ἀκούεις, καὶ βίβλον οὐ σωζομένων. Ἐκεῖ πάντες ἐγγραφήσόμεθα, μᾶλλον δὲ ἤδη γεγράμμεθα κατ' ἀξίαν τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων (34) ἕκαστος. Οὐ πλοῦτος ἔχει τὸ πλεονέκει, οὐ πενία τὸ ἐλαττον, οὐ χάρις, οὐκ ἔχθρα, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀπάντων, οἷς ἐνταῦθα τὸ δίκαιον κλέπτεται. Δακτύλῳ θεοῦ πάντες γεγράμμεθα, καὶ ἀνοίγησεται ἡμῖν βίβλος ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως. Μικρὸς μὲν καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστὶ, καὶ θεράπων ὁμοῦ δεσπότη, τὸ Σολομῶντος· φθέγγομαι (35), καὶ βασιλεὺς ἀρχομένων, καὶ ἀπογραφεὺς (36) ἀπογραφομένων, καὶ ἡ λαμπρότης ἐγγύθεν. Καὶ τὸ δύσσημον σιωπήσομαι· πλὴν ὅσα γράφομεν, τοιαῦτα καὶ γραφήσόμεθα. Ταύτην ποιήσον σεαυτῷ τὴν ἐγγραφὴν χρηστοτέραν, ἡμῖν φανεῖς χρηστὸς καὶ φιλόδηρος.

Hanc inscriptionem si facilem et commodam experiri cupis, fac te commodum nobis et humanum præbeas.

IG'. Τί πρὸς ταῦτα λέγεις; Τί γράφεις, ὦ φίλων C ἄριστε καὶ ἡλικίων καὶ παιδευτῶν ἡμῖν κοινῶν καὶ παιδευμάτων, εἴ καὶ νῦν ἡμᾶς εἰς τὴν κρείττω μοῖραν ὁ θεὸς ἔταξεν, ὑμᾶς ταῦτα παιδεύειν τοὺς ἐν ἐξουσίᾳ (ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν βαρυτέραν); Ὁ πατριδὸς εὐσεβοῦς (37) καὶ γένους, ὃ γονέων ἱερῶν ἱερὸν φυτὸν, ὃ βίβλα τέκνων ἱερωτέρων (38), πῶς ποτε ἀποδέχη τοὺς ἐμοὺς λόγους; Ἄρά τι πελομεν, ἢ δεήσει κατεπάδειν μακρότερα; Τοῦτο μὲν οὐκ εἰκάζειν, ἀλλ' εὖ εἰδέναι χρὴ, ὅτι σε οἱ παρ' ἐμοῦ λόγοι ἐκ πλειονοῦς ἔχουσιν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τι ἀλλῷ θαρβείν εἶχομεν (39), ἀλλὰ τοῖς (40) λόγοις αὐτοῖς. οἱ σε ἀεὶ πρὸς τὰ καλὰ βραδίως ἀγούσιν, ἢ ἀρχόμενον, ἢ ἐπόμενον· τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ τῶν πολλῶν οἱ σοφοὶ διαφέρουσιν. Ἐγὼ δὲ μικρὸν ἔτι προσθήσω τοῖς εἰρημένους· σὺ μὲν ἔδωκας μισθὸν τοῖς ἐμοῖς λόγοις, ὅτινα δέδωκας· οἱ δὲ σοὶ διδάσκει καὶ προσάγουσι πένητας, πάντα χορὸν ἱερῶν, χορὸν φιλοσόφων, οὐδὲν δεσμῷ κάτω κατεχομένων, μόνον κεκτημένων τὰ σώματα, καὶ οὐδ' αὐτὰ παντελῶς· οὐδὲν ἐχόντων Καίσαρι, πάντα θεῷ, ὑμνοῦς, εὐχὰς, ἀγρυπνίας, δάκρυα,

¹⁹ Job III, 19.

(32) Ἐντεῦθεν τὸ γενᾶσθαι, etc. Sic exponit Nicetas: Ἄνθρωπος γενᾶται μόθῳ, καὶ ζῆ ἐν λύπῃ· «Homo in labore nascitur, in ærumna vivit.»

(33) Φόρων. Coisl. 1, et Or. 1, φόρων, «cædes, homicidia.»

(34) Τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων. Sic Coisl. 1 et Jes., quod etiam Combefisio placet. In ed., τῶν ἤδη βεβαιωμένων.

(35) Σολομῶντος φθέγγομαι. Pass., προσθέγ-

A meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hoc mihi peccati præmium. Hinc factum est, ut in labore et ærumna nascer, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbis. At nos saltem, ne multam augeamus, cum

XV. Erit alia quoque descriptio, et descriptor alius: nisi forte de quodam viventium pereuntiumque libro nihil unquam audisti. Illic omnes inscribemur, vel, ut rectius dicam, jam inscripti sumus, pro merito quo quisque hic vitam confecit. Illic non meliori conditione sunt divitiæ, nec deteriori paupertas, non gratia, non odium, non denique alia omnia quibus judiciorum fides ac religio hic subripitur et labefactatur. Omnes Dei digito descripti sumus, nobisque in revelationis die liber aperietur. Illic parvus et magnus est, et servus una cum hero¹⁹, ut est apud Salomonem [Job], et rex una cum subdito, et descriptor una cum proficiente, et splendor in propinquo; nam quod dictu omino sum est, silentio præteribo. Caterum quo modo alios descriperimus, eodem ipsi quoque describentur.

XVI. Quid ad hæc dicis? Quid scribis, amicorum et æqualium optime, atque iisdem nobiscum use magistris et disciplinis? Tametsi nunc præstantiori gradu atque ordine (vereor enim dicere, graviori), nos Deus collocarit, ut vos, qui magistratum geritis, ista doceamus. O tu, qui pia patria et familia ortus es, o sancta sanctorum parentum planta, o sanctorum liberorum radix! Quo pacto nunc sermones meos 374 excipis? Nunquid te flectunt? An longiori oratione mihi deliniendus ac velut incantandus eris? Equidem te jamdiu sermonibus meis correptum teneri, non conjectura quadam assequor, sed certum et exploratum habeo; fretus quidem, si nulla alia re, litteris certe ipsis et doctrina, quæ te facile semper ad optima quæque ducit, vel tua ipsius sponte incedentem, vel alios sequentem. Hoc enim est, quo sapientes vulgus superant. Ego vero nonnihil etiam ad ea, quæ jam dixi, adjiciam. Tu quidem orationi meæ mercedem persolvisti, quamcumque tandem, persolvisti; at illa tibi dono pauperes offert, totum sacerdotum chorum

φομα. Lapsus memoria hic videtur Gregorius, dum Salomoni tribuit verba quæ in libro Job occurrunt.

(36) Ἀπογραφεὺς. Sic Coisl. 1 et 2, decem Colb., Or. 1, Jes., etc. In Par. ed. deest.

(37) Εὐσεβοῦς. Coisl. 3, εὐγενοῦς, «celebri.»

(38) Ἱερωτέρων. Coisl. 1, ἱερωτάτων.

(39) Εἶχομεν. Pass., ἔχομεν. In aliis, ἔχομεν.

(40) Τοῖς. Deest in Reg. hm et Or. 1.

ac philosophorum cœtum, qui nullo vinculo humi tenentur, qui sola corpora, ac ne ea quidem tota, possident; qui Cæsari nihil habent, Deo omnia tribuunt, hymnos, preces, vigilias, lacrymas, opes, quæ manibus arripi nequeunt, mundo emori, Christo vivere, carnem macerare, animam a corpore abstrahere. His parcens, aut etiam omnino Deo reddens divini numinis famulos et mysteriorum conscios, cœlestiumque rerum inspectores, has, inquam, generis nostri primitias, hæc columina, has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos templi illius, præclari, inquam, Ecclesiæ cœtus, lapides, cujus fundamentum et lapis angularis est Christus: pulcherrime utique, et ipsis, et tibi, et nobis omnibus consulueris. Ac tibi has potius a nobis

α κτησιν οὐ κρατουμένην, ἀποθανεῖν κόσμῳ (41), ὤησαι Χριστῷ, σάρκα κενῶσαι, ψυχὴν ἐλκύσαι ἀπὸ τοῦ σώματος. Τούτων φειδόμενος, ἢ καὶ καθαρῶς ἀποθιδούς (42) τῷ Θεῷ τοὺς θεραπευτάς τοῦ Θεοῦ καὶ μύστας, καὶ τῶν οὐρανίων ἐπόπτας, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου γένους, τὸ εἰρεῖσμα τοὺς τῆς πίστεως στεφάνους, τοὺς μαργαρίτας τοὺς τιμίους, τοὺς τοῦ ναοῦ ἁλθους, οὗ θεμέλιος καὶ ἀκρογωνιαίος Χριστὸς, τοῦ καλοῦ λέγω τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ (43) κάλλιστα ἄν καὶ τοῦτοις, καὶ σεαυτῷ, καὶ πᾶσιν ἡμῖν βουλευσαιο. Καὶ σοὶ εὐχομαι τοῦτον παρ' ἡμῶν τὸν πλοῦτον γενέσθαι μᾶλλον, ἢ πολλοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου θησαυροῦς, νῦν ὑπάρχοντας, καὶ μετ' ὄλιγον οὐκ ἐσομένους.

XVII. Habetis orationis meæ munus, si spe vestra inferius, at certe quale offerre potuimus. Vos vero mihi pro hac mea erogatione, quod majus est, respondite, nempe tractabiles et obsequentes animos. Sic ad alia commoda hoc quoque accedat, ut sermonibus meis minus opus habeatis, nimirum mutuo vos ipsos considerantes ad provocationem charitatis, et bonorum operum²⁰; atque ita tandem in cœlis facilem et benignam in illo ævo descriptionem consecuti, et circum omnium Regem tripudiantes (quod unum agunt quæ illic descripti sunt), laudem Deo ministremus, unam et eandem Patris et Filii et Spiritus sancti divinitatis gloriam et splendorem intuentes, laudibusque exaltantes, cui gloria, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

divitias optarim, quam magnos auri atque argenti thesauros, qui nunc existunt, ac paulo post non erunt.

B IZ'. Αὕτη τῶν ἐμῶν λόγων ὑμῖν (44) ἡ καρποφορία, εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἐλάττων, ἀλλὰ κατὰ γε τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Ὑμεῖς δὲ ἀντιδοίητέ μοι τῆς ἐμῆς εἰσφορᾶς τὸ μεῖζον, τὴν εὐπέθειαν· ὡς ἂν τά τε ἄλλα καὶ ἤττον δέηθε τῶν ἐμῶν λόγων, ἀλλήλους κατανοοῦντες εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων· ὡς ἂν χρηστῆς καὶ φιλανθρώπου τῆς ἐκεῖθεν γραφῆς τυχόντες, καὶ περὶ τὸν πάντων βασιλεῖα χορεύοντες, ὃ μόνον ἔργον ἐστὶ (45) τοῖς ἐκεῖ γεγραμμένοις, λειτουργῶμεν Θεῷ τὴν ἀνεσίαν, τὴν μίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ θεωροῦντες καὶ ἀνυψοῦντες τὴν (46) τῆς θεότητος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²⁰ Hebr. x, 24.

C

(41) Ἀποθανεῖν κόσμῳ, etc. Billius: « mundo mortui sunt, » etc. Minus recte; nam hæc sunt « philosophorum, » seu, « monachorum » divitiæ, quas enumerat Gregorius, nempe, « mundo emori, Christo vivere, » etc.

(42) Ἀποθιδούς. Quinque Regg., et Coisl. 1, ἀποθιδούς.

(43) Καί. Sic Regg. hm, ph, Or. 1, et Pass. Deest in editis.

(44) Ὑμῖν. Sic duo Regg., et Pass. Sic etiam videtur legisse Billius. In ed., ἡμῖν.

(45) Ἐστὶ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(46) Ἀνυψοῦντες τὴν. Sic duo Regg. In Coisl. 1, ἀνυψοῦντες, « celebrantes. » Deest τὴν in ed.

375 MONITUM IN ORATIONEM XX.

I. Defunctis Gregorii parentibus, ipse, juxta probabiliorē opinionem, abdicata Nazianzenæ Ecclesiæ cura, anno 375 Seleuciam se contulit. Ibi per triennium solitudini, vigiliis ac rerum cœlestium contemplationi deditus, hominibus fere incognitus mansit. Verum, ob sanctitatis et eloquentiæ famam, plurimorum præsulum votis expetitus, et a Theodosio Magno in Constantinopolitana sede, circa annum 379, collocatus, eadem doctrinæ ac pietatis semina in navem sibi ereditam plebem sparsit. Invaserat tunc temporis Constantinopolim incredibilis quædam quasi errorum cohors. Non tantum hæretici, sed ipsi etiam Catholici novas et periculosas de rebus divinis quæstiones agitant. Ex opinionum diversitate oriebantur rixæ et dissensiones; tantaque erat animorum vis, et linguarum prurigo, ut de rebus sacris non solum templa, sed et fora et ædes continuo personarent.

II. Hanc temeritatem retundit Theologus, ac primo quidem eos præcipue carpit, qui, nec sacrarum litterarum cognitione instructi, nec vitæ sanctitate commendabiles, sibi theologorum nomen arroganter ascribebant. Pluribus exemplis ex Scriptura prolatis ostendit, non cuique licitum esse Sancta sanctorum adire, vel spectare, vel attingere, sed illis tantum qui a Deo sunt vocati, et seipsos hostiam viventem, imo ipsum Dei

vivi templum exhibuerint, Deinde fuse de sanctissima Trinitate disserit, et impia Sabellii Ariique dogmata, doctrinæ simul ac fidei gladio, deturbat. Naturæ unitatem in Deo cum personarum distinctione invicte asserit; ac disertè exposita divinæ humanæ generationis differentia, monet Filii a Patre generationem, et sancti Spiritus processionem a theologis non curiosius inquirendam. Unde sapienter concludit (n. 12): « Vis theologus fieri? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem. »

III. Inscríbitor hæc oratio: « De dogmate et constitutione episcoporum. » Verum inscriptio hæc non satis accurata videtur. Nihil enim, aut fere nihil, hic « de episcoporum constitutione » agitur. Inscriptionem tamen non immutamus, cum in plerisque codicibus sola reperitur. De hæc re monuisse sufficiat Cæteram, teste Elia, Constantinopoli habita est. Id etiam probatur rerum circumstantiis et annalium monumentis. Quo autem anno pronuntiata fuerit, id non satis iisdem testimoniis declaratur. Juxta Billium, in Eliæ Commentariis (forsan manuscriptis) collocatur post secundam *De theologia* orationem. At, ut observat idem Billius, huic ordini repugnant omnes, uno Eliano excepto, quos viderit codices. Verisimile videtur habitam fuisse anno 379. Utrum autem primum debeat obtinere locum inter Gregorianas quæ Constantinopoli habitæ sunt, affirmare veremur. Hanc tamen aliis præmittendam conjicimus, quod scilicet aliarum, ac præcipue theologiarum, Gregorii orationum, veluti præcæmium ab eruditis habeatur.

ΛΟΓΟΣ Κ.

376 ORATIO XX¹.

Περὶ δόγματος (47) καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. Α

De dogmate et constitutione episcoporum.

Α'. Ὅταν ἴδω τὴν νῦν γλωσσαλίαν, καὶ τοὺς ἀθημερινούς σοφοὺς, καὶ τοὺς χειροτονητοὺς θεολόγους, οἷς ἀρκεῖ τὸ θελῆσαι μόνον πρὸς τὸ εἶναι σοφοί· ποθῶ τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιζητῶ, κατὰ τὸν Ἰερεμίαν, καὶ ἐμαυτῷ μόνῳ συγγενέσθαι βούλομαι. Οὐδὲν γάρ μοι δοκεῖ τοιοῦτον (48), ὅλον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ ὀρώμενα, καὶ αἰετὰς θείας ἐμφάσεις καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν (49) ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὅλον ἔσοπτον ἀηλίδωτον (50), φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπαυασμάτων (51), καὶ τύχωμεν τοῦ μακαρίου τέλους, λυθέντων (52) τῶν ἐσόπτρων τῆ ἀληθείᾳ· ὡς μόλις ἂν τις ἑαυτὸν, ἢ μακρὰ φιλοσοφία παιδαγωγήσας, καὶ ἀπορρήγνυς κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές, καὶ φωτεινός, τοῦ ταπεινοῦ καὶ σκότῳ συνευγμένου, ἢ Θεοῦ τυχὼν ὤσῳ, ἢ καὶ ἀμφὺ ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν (53), τῆς κατασπώσης ὅλης ἐπικρατήσῃ. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερβαίνει, ὅση δύναμις, καὶ ἀνακαθάραι ἱκανῶς τὰ τε ὅσα καὶ τὴν διὰ-

I. Cum linguæ pruriginem hac tempestate vigentem conspicio, sapientesque diei unius momento exortos, atque theologos electione ac suffragio effectos, quibus ad eruditionem comparandam satis est, si voluntatem solam afferant, philosophiæ supremæ desiderio teneor, ac, juxta Jeremiam²¹, extremum quemdam recessum requiro, mecumque ipse solus vitæ consuetudinem habere concupisco. Nihil enim potius mihi videtur, quam si, sensibus compressis, extra mundum et carnem positus, nihil rerum humanarum contingens, nisi summa necessitate coactus, mecum ipse et cum Deo colloquens, sublimiorem his rebus, quæ aspectu sentiuntur, vitam traducam, ac divinas rerum species et imagines puras semper, atque ab omnibus terrenis et errabundis simulacris immunes in me circumferam, ac efficiar, semperque existam, velut purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, ut lumen lumine, et clarius obscuriori excipiam, donec tandem ad radiorum vitæ hujus fontem perveniamus, ac, solutis per veritatem speculis, beatum finem assequamur; adeo ut vix quispiam, etiam si seipsum vel diuturna philosophia ac disciplina exerceat, animæque nobilitatem et splendorem ab humilis et caliginosi corporis contagione

²¹ Jerem. ix, 2.

(47) *Περὶ δόγματος*. Plures habent, *Περὶ δογμάτων*. Alii, *Περὶ δογμάτων, ἧτοι περὶ θεολογίας*, « de Dogmatibus, seu de Theologia. » Alii, *Περὶ δογμάτων, καὶ κατὰ ἐπισκόπων*, « de Dogmatibus, et contra Episcopos. »

(48) *Τοιοῦτον*. Sic duo Regg., et Or. 1. In ed., τοιοῦτο.

(49) *Φέρειν*. Combef., φέρει, « in seipso fert. »

(50) *Καὶ ὄν, καὶ αἰετὸν γινόμενον*. Sic editi. At Coisl. 1, et Par., καὶ ὄν, καὶ αἰετὸν γινόμενος. Edit.

(51) *Τῶν τῆδε ἀπαυασμάτων*. Gregorius, per « vitæ hujus radiorum fontem, » intelligit Deum, qui in hac vita, veluti radios claritatis suæ in homines

immittit, ita ut semper in se « divinas species seu imagines circumferant. » Quo sensu efficiamur purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, in quo omnibus contemplari licet illius claritatis radios, cujus Deus fons est, ut omnis desiderii nostri impetus magis magisque ad illum fontem dirigatur.

(52) *Λυθέντων*. Coisl. 3 et Par. addunt, ἡμί.

(53) *Καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν*. Hæc desunt in duobus Regg., et Or. 1.

¹ Alias xxix, quæ autem 20 erat, nunc 43. — Habita anno 379.

paulatim abrumpat, vel divinum numen propitium A νοιαν, ἢ ψυχῆς ἐπίστασιαν δέξασθαι, ἢ θεολογία
sentiat, aut utrumque horum habeat, ac mentem προσβαλεῖν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι γινώσκω.
maxima cum diligentia ad cœlestia dirigat, vix, inquam, terrenam hanc molem deorsum iraben-
tem superare poterit. Priusquam autem eam, quantum fieri potest, superaverimus, auresque
nostras et mentis aciem satis repurgaverimus, animarum curam suscipere, aut ad rerum divinarum
pertractationem accedere haudquaquam tutum esse duco.

II. Ac ne me forte timidiores, quam par sit, existimetis, sed consilium potius nostrum prudentiamque comprobatis, unde in hunc metum inductus fuerim, exponam. Primum igitur ex ipso Moyse²² audio, quo 377 tempore oracula ei Deus **B** **ε**δεβ^α, quamvis ad montem multi acciti essent, quorum unus erat ipse Aaron, cum duobus filiis, iisque sacerdotibus, tamen cæteros omnes eminus adorare iussos esse, Moysem autem solum ad eum propius accessisse, populum vero ne simul quidem ascendisse. Atque, ut item aliquanto superius narrat, alios fulgura, tonitrua, tubarum clangor, et mons fumo circumfusus²³, et horrendæ comminationes, atque hujusmodi terrores deorsum sistebant, adeo ut ipsi præclare secum agi arbitrentur, quod vel solam Dei vocem audirent, idque hac lege, ut summo prius studio seipsos ab omni labe purgarent. At Moyses, et ascendit, et accipit, iis quidem, qui e vulgo sunt, litteralem, iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritua-

III. Tum etiam illud, quod Heli sacerdoti²⁴, atque aliquanto post Osæ²⁵ accidit, cognitum et exploratum habeo: quorum alter sceleris etiam illius, quod filii adversus sacrificia committebant, pœnas solvit, idque cum eorum impietatem non modo non probasset, verum etiam multum ac sæpenumero ipsos hoc nomine objurgasset; alter, quod arcam solum a bove distractam, tangere ausus esset; eam quidem incolumem servavit, ipse vero interiiit; sic nimirum Deus venerationem arcæ suæ debitam tuebatur. Quin illud quoque mihi perspectum est, ne parietes quidem templi promiscuæ multitudini contingere licuisse, eaque de causa parietibus aliis, quibus illi cingerentur, opus fuisse: nec sacrificia ipsa a quibus, aut quando, aut ubi non conveniebat, consumi solita esse: nedum cuisvis, **D** aut Sancta sanctorum, aut velamen, aut propitiatorium, aut arcam denique adire, vel spectare, vel attingere, liberum fuisse.

IV. Quæ cum ipse norim, illudque præterea, neminem magno Deo, et sacrificio, et pontifice di-

²² Exod. xix, 3. ²³ ibid. 46. ²⁴ I Reg. iv, 12 sqq.

(54) *Μή με*. Sic duo Regg., duo Colb., Or. 4, et Combef. in ed., μήτε.

(55) *Δηλαδή* Deest in pluribus cold.

(56) *Ἐδεήθησαν*. Duo Regg., tres Colb., et Or. 4, ἐδέησαν.

(57) *Ἡ*. Deest in duobus Regg., totidem Colb., et Or. 4.

(58) Synodus CP., anno 1156 habita, inter testimonia contra hæresim Soterichi scholion affert Basilii minimi ad hunc locum, qui sic se habet: *Τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ « Περὶ θεολογίας, καὶ κατιστάσεως ἐπισκόπων. »* Καίμενον. « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως. » Ἑρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου. « Μεγάλου μὲν Θεοῦ τοῦ Κυρίου

B **ε**. Καὶ ὅθεν εἰς τοῦτο ὑπήχθη τὸ θεός, ἵνα μὴ με (54) τοῦ δέοντος δειλότερον ὑπολάβοιτε, ἀλλὰ καὶ ἐπαινήτε τῆς προμηθείας, ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωϋσέως, ἦν ἔκα ἐχρημάτιζεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι πλειόνων εἰς τὸ ἅρος προσκεκλημένων, ὧν εἰς ἦν καὶ Ἄαρὼν σὺν τοῖς παισὶν αὐτοῦ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσιν, οἱ μὲν λοιποὶ πάντες προσκυνῆσαι πόρρωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωϋσῆς μόνος, οὐ συναναβῆναι δὲ ὁ λαός. Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων, τοὺς μὲν ἄλλους ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ, καὶ σάλπιγγες, καὶ ὄλον καπνίζομενον τὸ ἅρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καὶ τοιαῦτα δειμάτα ἴσθη κάτω· καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς μόνον, καὶ ταῦτα εὐ μάλα ἀγνισαμένοις. Μωϋσῆς δὲ καὶ ἀνεισι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσα χωρεῖ, καὶ Θεῷ συγγίνεται, καὶ δέχεται νόμον, τοῖς μὲν πολλοῖς τὸν τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὸν τοῦ πνεύματος.

nubem penetrat, et cum Deo congregitur, et legem

C **Γ**. Γινώσκω δὲ Ἡλεὶ τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Ὅζαν τινα· τὸν μὲν καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν παιδῶν παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἦν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν, καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, ὅτι τῆς κιβωτοῦ ψαῦσαι τολμήσας μόνον, περισπασθείσης ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος δηλαδή (55) τοῦ Θεοῦ τῆ κιβωτῷ τὸ σεβάσιμον. Οἶδα δ' ἐγὼ μὴδὲ τῶν τοίχων τοῦ ἱεροῦ ψαῦσαι τοῖς πολλοῖς ὃν ἀσφαλὲς, καὶ διὰ τοῦτο ἐτέρων ἐδεήθησαν (56) τοίχων τῶν ἐξωθεν μὴδὲ τὰς θυσίας αὐτὰς, ὑφ' ὧν, καὶ ὅτε, καὶ οὐ μὴ καθῆκον ἦν, ἀναλίσκεσθαι· τοσοῦτου δεῖν πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων προσφοιτῆν θαρβρόντα, ἢ (57) τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἱαστήριον, ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢ προσβλέπειν εἶναι παντός. ἢ προσάπτεσθαι.

D **Δ**. Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ὅτι μηδεὶς ἀξίος τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ θύματος (58), καὶ ἀρχιερέως, ἔς

²⁵ II Reg. vi, 6.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγει, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Πατρὸς νῦν· τοῦτο σημειούμεθα πρὸς τοὺς τὸ *Μεγάλου* τῷ Πατρὶ μόνου περιγράφοντας, τῷ δ' Ἰῶ τὰ δευτεράτα διδόντας· θύματος δὲ καὶ ἀρχιερέως τὸ μὲν ὡς σφαιρισθέντος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας προσανεχθέντος σωτηρίας· τὸ δὲ ὡς οὐχ ὑπ' ἄλλου, ὑφ' ἑαυτοῦ δὲ ἑαυτὸν τεθυκότος, καὶ εἰς σφαγὴν ἐκούσιον προταθεικότος. *Theologi ex oratione De theologia et episcoporum constitutione*. Textus: « Magni Dei et hostie et pontificis. » Basilii minimi interpretatio: « Magnum quidem Deum, Dominum nostrum Jesum Christum dicit, non tamen nunc Patrem. Hoc adnotamus adversus illos qui vocabulum *Magnus* Patri tantum ascribunt, Filio autem partes se-

μη πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, μάλλον δὲ, ναὶς ἅγιος ἐγένετο Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν· πῶς ἢ αὐτὸς προχειρῶς ἐγγχειρήσαιμι τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, ἢ ἀποδέξωμαι (59) τὸν ἐγγχειροῦντα θρασέως; Οὐκ ἐπαινετὸς ὁ πόθος· φοβερὸν τὸ ἐγγχειρῆμα. Καὶ διὰ τοῦτο καθαρτέον ἑαυτὸν πρῶτον, εἴτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἰ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ Μανῶ ἐπίσασθαι, καὶ λέξιν (60) ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενόμενοι (61)· Ἀπολώλαμεν, ὡ γύναι, Θεὸν ἐωράκαμεν, ἢ, ὡς Πέτρος, ἀποπέμφασθαι (62) τοῦ πλοίου τὸν Ἰησοῦν, ὡς οὐκ ἄξιον τοιαύτης ἐπιδημίας· ἢ, ὡς ὁ ἑκατόνταρχος ἐκεῖνος, τὴν μὲν θεραπείαν ἀπαίτησεν (63), τὸν θεραπευτὴν δὲ οὐκ εἰσδέξασθαι. Λεγέτω τις καὶ ἡμῶν, ἕως ἐστὶν ἑκατόνταρχος, καὶ πλειόνων ἐν κακίᾳ κρατῶν, καὶ ἐπι στρατευόμενος Καίσαρι τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων· Οὐκ εἰμι Ικανός, Ἰνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς. Ὅταν δὲ Ἰησοῦν θεάσωμαι, καίτοι μικρὸς ὢν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, ὡς ὁ Ζαχαρίας ἐκεῖνος, καὶ ὑπὲρ τὴν συκομορέαν ἀρθῶ, νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μαράνας (64) τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως· τότε καὶ Ἰησοῦν εἰσδέξομαι, καὶ ἀκούσομαι· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ· καὶ τῆς σωτηρίας τεύξομαι, καὶ φιλοσοφῆσω τὰ τελεώτερα, σκορπίζων καλῶς ἂ κακῶς συνήγαγον, εἴτε χρήματα, εἴτε δόγματα.

corpore reformato²², tum vero et Jesum excipiam, teim adipiscar, et perfectiora illa officia curabo atque collegeram, sive pecunias, sive dogmata.

Ε. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τὸν θεόλογον, C φέρε δὴ καὶ περὶ Θεοῦ ὡς ἐν βραχεὶ διαλεχθῶμεν, αὐτῷ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι θαρρήσαντες, περὶ ὧν ὁ λόγος. Εὐχομαι δὲ τὸ τοῦ Σολομῶντος παθεῖν, μηδὲν ἴδιον ἐννοῆσαι περὶ Θεοῦ, μηδὲ φθέγασθαι. Ὅταν γὰρ λέγῃ, Ἀφρονέστατος γὰρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἐστὶν ἐμοὶ (65), οὐκ (66) ἀσυνεσίαν ἑαυτοῦ δήπου καταγινώσκων τοῦτο φησιν. Πῶς γὰρ, ὅς γε τοῦτο καὶ (67) ἤτησε παρὰ Θεοῦ πρὸ παντὸς ἄλλου, καὶ ἔλαβε σοφίαν, καὶ θεωρίαν, καὶ πλάτος καρδίας, ψάμμου πλουσιώτερον τε καὶ θαψιλέστερον; Καὶ ὁ τοσοῦτον σοφός, καὶ τοιαύτης τετυχηκὸς δωρεᾶς, πῶς ἀφρονέστατον ἑαυτὸν πάντων (68) ὀνομάζει; Ὡς οὐκ ἔχων ἴδιαν δηλαδὴ φρόνησιν, ἐνεργούμενος δὲ τὴν θείαν τε καὶ τελεωτέραν. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος λέγων, Ζῶ δὲ, οὐκ ἐτι-ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός, οὐχ ὡς περὶ νεκροῦ πάντως ἑαυτοῦ διελέγετο, ἀλλ' ὡς ζῶντος κρείσσονα τῶν πολλῶν ζῶν, τῷ μεταληφέναι τῆς ὄντως ζωῆς, καὶ μηδενὶ θανάτῳ περα-

²² Rom. xii, 1. ²⁷ II Cor. vi, 16. ²⁸ Judic. xiii, 22. ²⁹ Luc. v, 8. ³⁰ Matth. viii, 8. ³¹ Luc. xix, 2 seqq. ³² Coloss. iii, 5. ³³ Philipp. iii, 21. ³⁴ Luc. xix, 9. ³⁵ Prov. xxx, 2. ³⁶ Galat. ii, 20.

cundas dant. Hostiam porro et pontificem appellant, illud quidem ob passionem et pro nostra salute oblationem; alterum autem, quia non ab alio sed propria voluntate immolatus fuit, et ad voluntariam mortem accessit. » MAIL Spicileg. Rom. X, 37.

(59) Ἀποδέξωμαι. Reg. bm, ἀποδέξομαι.
(60) Λέξιν. Or. 1, λέγειν.
(61) Γενόμενοι. Combef., γενομένοι.
(62) Ὡς Πέτρος ἀποπέμφασθαι. Reg. bm, ὡς ὁ Πέτρος. Or. 1, recentiori manu, ἀποπέμφεσθαι.

A gnum esse, qui quidem prius Deo Hostiam viventem seipsum non exhibuerit²², aut, ut rectius loquar, Dei vivi templum sanctum ac vivum²⁷ factus sit; qui tandem fieri possit, ut vel ipse prompto animo de Deo disputationem habere aggrediar, vel temere aggredientem probem? Laudanda non est hæc cupiditas; periculosus ac metuendus hic conatus. Ac proinde purgari nos ante oportet, atque ita deinde in illius, qui purus est, congressum et colloquium venire; ne alioqui nobis idem quod Manue, accidat, ac Dei visione perstrictis oculis, dicamus: *Perimus, mulier; 378 Deum vidimus*²⁸; aut, Petri instar²⁹, Jesum a navigio ablegemus, tanquam hujusmodi præsentia minime digni: atque denique, ut centurio ille medicinam quidem exposcamus, medicum autem minime admittamus. Dicat etiam quisquam nostrum, quandiu centurio est, vitique imperium inter multos tenet, adhucque sub Cæsare, hoc est, mundi principe, atque eorum, qui humi serpunt imperatore, stipendia facit: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum*³⁰. Cum autem Jesum conspexero, quamvis spirituali statura parvus, ut ille Zachæus, ac super sycomotorum evectus fuero³¹, mortificatis nimirum membris, quæ sunt super terram³², atque humilitatis et audiam: *Hodie, salus huic domui*³³; et salute atque exsequar, præclare spargens quæ scelerate

V. Quoniam autem sermone Theologum reprobavimus, age jam de Deo paucis disseramus, ipsius Patris Filiique et sancti Spiritus, de quibus verba facturi sumus, auxilio freti atque subnixi. Optarim autem idem mihi contingere quod Salomoni, hoc est, ut de Deo nihil meum ac proprium, vel cogitem, vel loquar. Nam cum his verbis utitur: *Stultissimus sum omnium hominum, et prudentia hominis non est in me*³⁴, haudquaquam scilicet hæc eo dicit, quod stoliditatis seipsum condemnet. (Qui enim istud, cum eam præ aliis omnibus rebus a Deo postulasset, ac sapientiam et contemplationem, et cordis latitudinem arena maris uberioiorem atque copiosioiorem accepisset?) Qui sit igitur, ut vir usque adeo sapiens, atque hujusmodi beneficium consecutus, omnium stultissimum se appellet? Hoc vult nimirum, propriam se nullam prudentiam habere, sed divina et perfectiori sapientia affari. Siquidem et Paulus, cum aiebat: *Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus*³⁵;

³⁴ Rom. xii, 1. ³⁵ II Cor. vi, 16. ³⁶ Judic. xiii, 22. ³⁷ Luc. v, 8. ³⁸ Matth. viii, 8. ³⁹ Luc. xix, 2 seqq. ⁴⁰ Coloss. iii, 5. ⁴¹ Philipp. iii, 21. ⁴² Luc. xix, 9. ⁴³ Prov. xxx, 2. ⁴⁴ Galat. ii, 20.

(63) Θεραπείαν ἀπαίτησεν. Coisl. 1, θεραπείαν ἐπιζητήσεν. Par., θεραπείας ἐπιζητήσεν.
(64) Μαράνας. Par., μωράνας. Reg. Chry. ὑπερ-αναβάς, « transceso humilitatis corpore. »
(65) Ἐμολ. Reg. a, Or. 1, Par., ἐν ἑμοί.
(66) Οὐκ. Sic Coisl. 1, Or. 1, et Par. In ed., οὐν.
(67) Τοῦτο καὶ. Sic plures codices. In ed., καὶ τοῦτο.
(68) Πάντων. Deest in Reg. a.

non utique de seipso, tanquam de mortuo, loquebatur, sed tanquam de eo, qui præstantiorem, quam vulgus mortalium soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis sine circumscriptæ, particeps esset. Patrem igitur, et Filium, et Spiritum sanctum adoramus, proprietates quidem distinguentes, divinitatem autem copulantes: neque aut tria in unum contrahimus, ne Sabellii morbo laboremus; aut 379 rursus in tria diversa et aliena separamus, ne in Arii furorem incidamus. Quid enim necesse est ut, velut plantam in alteram partem propendentem, ad alteram partem per vim inflectamus, ac distortionem per distortionem corrigamus, non autem potius eam ad medium dirigentes, intra pietatis fideique orthodoxæ fines consistamus

VI. Porro cum medium dico, veritatem dico, quam recte solam præ oculis propositam habemus. Repudiamus itaque, tum malam contractionem, tum hæc absurdiorum divisionem; ne, vel ob multitudinis desummetum, in unam personam contracta oratio, nuda nobis et inania nomina relinquat, unum videlicet et eundem Patrem ac Filium et Spiritum sanctum existimantibus, ac non magis hæc omnia unum, quam unumquodque nihil esse statuentibus (desierint enim id esse quod sunt, inter se mutuo transiuntia et migrantia); vel rursus in tres, aut peregrinas et dispartes atque distractas naturas separata, juxta Arii recte nominatum furorem, aut principatus expertes et inordinatas, divinitati que, ut sic loquar, contrarias; partim in Judaicam quamdam pareitatem concludatur, si ingenito solo divinitatem circumseribamus, partim in oppositum quidem, non minus tamen perniciosum malum provolvatur, si tria principia tresque Deos constituerimus, quod superiori etiam errore absurdius est. Nam profecto, nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, ut illi quod Pater sit adimant; cujus enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diversus dicatur, atque una cum reliquis creaturis abalienetur? Nec rursus ita Christi amantes, ut ne Filii quidem nomen ei integrum servent; cujus enim, quæso, Filius fuerit, nisi ad Patrem, tanquam ad principium, referatur? Nec denique Patri principii dignitatem imminuere, quam ut pater et genitor habet; parvorum etenim certe, ipsoque indignorum principium fuerit, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit.

τουμένης. Προσκυνούμεν οὖν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, τὰς μὲν ἰδιότητας χωρίζοντες, ἐνοῦντες (69) δὲ τὴν θεότητα· καὶ οὔτε εἰς ἓν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβελλίου νόσον νοσήσωμεν· οὔτε διαιρούμεν εἰς τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὰ Ἀρείου μακρῶμεν. Τί (70) γὰρ δεῖ, καθάπερ φυτὸν ἑτεροκλινὲς πάντη καμπτόμενον, βίᾳ μεταγείν ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος, διαστροφῇ τὴν διαστροφὴν διορθούμενους, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ μέσον εὐθύνοντας, ἐν ὁμοίᾳ ἰστασθαι τῆς θεοσεβείας;

Γ'. Μεσότητα (71) δὲ εἶπαι, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· καὶ τὴν φαύλην συναίρεσιν παραιτούμενοι (72), καὶ τὴν ἀποπτωτέραν διαίρεσιν· ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον, δεῖ πολυθείας, ψιλά ἡμῖν καταλιπεῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑπολαμβάνουσι, καὶ μὴ μᾶλλον ἐν τὰ πάντα, ἢ μὴδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριστομένους (φεύγοι γὰρ ἂν εἶναι ἄπερ ἐστίν, εἰς ἀλλήλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα)· μήτε εἰς τρεῖς ἢ ἕνας (73) καὶ ἀνομοίους (74) οὐσίας καὶ ἀπερρήγμηναι διαιρεθέντα, κατὰ τὴν Ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν, ἢ ἀνάρχους καὶ ἀτάκτους, καὶ ὅσον εἰπεῖν, ἀντιθέους· τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολογίαν κατακλιθεῖναι (75), μόνῃ τῷ ἀγεννήτῳ (76) τὴν θεότητα περιγράφοντας· τῷ δὲ εἰς ἐναντίον μὲν κακὸν δὲ ἴσον πεσεῖν, τρεῖς ἀρχὰς ὑποπιθεμένους, καὶ τρεῖς Θεοὺς, ὃ τῶν προειρημένων ἀποπτωτέρον· ὅλον μήτε οὕτως εἶναι τινος (77) φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (τίνας γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ ἀπηλοστρωμένου μετὰ τῆς κτίσεως;)· μὴδ' οὕτω φιλοχριστοῦς, ὡς μήτε τοῦτο φυλάττειν (78), τὸ εἶναι Υἱὸν (τίνας γὰρ ἂν καὶ εἴη Υἱὸς, μὴ πρὸς αἰτίων (79) ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα;) μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρύνειν ἀξίωμα, τῆς ὡς Πατρὶ καὶ γεννήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὡν αἰτίος (80) τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρὴ καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, εἴτ' οὖν τρία πρόσωπα, καὶ ἑκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

(69) Ἐνοῦντες. « Unam autem divinitatem præstantes. »

(70) Τί. Combef., οὐδ.

(71) Μεσότητα. Billius: « mediocritatem. »

(72) Παραιτούμενοι. Sic duo Regg., duo Coisl., Or. 1, Combef. In ed., παραιτούμενον.

(73) Τρεῖς ἢ ἕνας. Combef. delet ἢ.

(74) Ἀνομοίους. Reg. hm., ἀνομοουσίους.

(75) Κατακλιθεῖναι. Sic tres Colb., Or. 1, Par. In ed., κατακλιθεῖναι.

(76) Ἀγεννήτῳ. Reg. Cyr., ἀνάρχῳ. Non male, cum hic Gregorius totus sit in « principii » ratione: ἢ ἀνάρχους τρεῖς ἀρχὰς, etc.

(77) Τινος. Or. 1, τίνας.

(78) Μήτε τοῦτο, etc. Sic tres Colb., Or. 1, Jes., Bas. Alii, μήτε τὸ. Coisl. 3, Par., etc., μήτε

τοῦτο, « ut ei integrum non servent, quod Filius sit. »

(79) Πρὸς αἰτίον. « Tanquam ad principium. » Gregorius, inquit Billius in Scholiis, « vocat Patrem » principium, « ut qui sit causa naturalis. Ob idque cum dixisset: » Imminuunt Patri principii decus, « statim subiecit, » ejus « inquam, » Principii, quod Pater sit et genitor; « ne quis scilicet suspicaretur, ipsum Patri principii appellationem tribuere, tanquam ei, qui majestate ac dignitate præstet. »

(80) Αἰτίος. « Causa, » id est, « origo. » Sic enim Patres Græcos, cum de divinis relationibus agunt, interpretantur theologi. Vide Estium in 1, dist. 29, § 2.

Quandoquidem et unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate.

Z'. Τηροτο δ' ἄν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἰς μὲν Θεός, Α εἰς ἓν αἰτιον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων (81)· καὶ κατὰ τὸ ἓν καὶ ταυτὸ τῆς θεότητος, ἵνα οὕτως ὀνομάσω, κίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, μηδεμιᾶς ἐπινοουμένης συναλοιφῆς (82), ἢ ἀναλύσεως, ἢ συγχύσεως, ἵνα μὴ τὸ πᾶν καταλυθῆ, δι' ὧν τὸ ἓν σεμνύνεται πλέον ἢ καλῶς ἔχει. Αἱ δὲ ἰδιότητες, Πατρὸς; μὲν, καὶ ἀνάρχου (83), καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου καὶ λεγομένου (ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου, καὶ ὡς πηγῆς, καὶ ὡς ἀδίου φωτός (84))· Υἱοῦ δὲ, ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δὲ τῶν ἄλων· ἀρχὴν δὲ ὅταν εἴπω, μὴ χρόνον παρενθῆς, μηδὲ μέσον τι τάξεως τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ γεννήματος, μηδὲ διέλης τὴν φύσιν τῷ κακῶς παρεντεθέντι τοῖς συναϊδοῖς καὶ Β συνημμένοις. Εἰ γὰρ χρόνος Υἱοῦ προσδύτερος (85), ἐκεῖνου δηλαδὴ πρώτως ἄν εἴη (86) αἰτιος ὁ Πατήρ. Καὶ πῶς ποιητῆς χρόνων ὁ ὑπὸ χρόνον; Πῶς δὲ καὶ Κύριος πάντων, εἰ ὑπὸ χρόνου προσληπταί τε καὶ κυριεύεται; "Αναρχος οὖν ὁ Πατήρ· οὐ γὰρ ἐτέρωθεν αὐτῷ, οὐδὲ παρ' αὐτοῦ (87) τὸ εἶναι. Ὁ δὲ Υἱός, ἐὰν μὲν ὡς αἰτιον τὸν Πατέρα λαμβάνῃς, οὐκ ἀναρχος· ἀρχὴ γὰρ Υἱοῦ Πατὴρ ὡς αἰτιος (88)· ἐὰν δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου νοῆς ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος· οὐκ ἄρχεται γὰρ ὑπὸ χρόνου ὁ χρόνον Δεσπότης. nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius quaquam principio caret; principium enim Filii intellexeris, principii quoque omnis est expertus. est.

H'. Εἰ δὲ, ὅτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο C ἀξιώσεις κείσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ὑπὸ χρόνον, περιθῆσεις καὶ σῶμα τῷ ἀσωμάτῳ· καὶ εἰ ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν γεννώμενα, οὐκ ὄντα ποτὲ, εἴτα γινόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκάσεις ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρεληλυθέναι, συγκρίνεις (89) τὰ ἀσύγχετα, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον· οὐκοῦν καὶ κείσεται καὶ λυθῆσεται, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα. Σὺ μὲν οὖν ἀξίως διὰ τοῦτο γεννώσθαι Θεὸν, διότι τὰ σώματα· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο οὐχ οὕτως, . 77 Hebr. 1, 2. 78 Rom. x, 12.

(81) Οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων. Hæc desunt in Or. 1.
(82) Συναλοιφῆς. Duo Regg., et duo Colb., συναλειφῆς.
(83) Ἀνάρχου. « Principii expertem. » Theologi Græci duas proprietates Patri tribuunt, τὸ ἀναρχον, et τὸ ἀγέννητον, quibus eum a Filio et Spiritu sancto distinguunt. Hic autem ἀναρχον, non de tempore accipitur, alioqui enim Filius et Spiritus sanctus, non minus ἀναρχοι, id est, « principii expertes » sunt, quam Pater, sed de causa. Atque in hac significatione hoc vocabulum soli Patri convenit, qui a nullo est, cum Filius et Spiritus ex Patre sint, atque ad eum, tanquam ad causam, referantur. Per causam autem Græci nihil aliud quam « originem, » ac velut essentialis fontem intelligunt. Ita exponit Billius.
(84) Ἀδίου φωτός. Reg. Cyr., ἀγεννήτου φωτός. Hæc lectio apta videtur Combelsio, et proprio Patri convenit. Nam Filius et Spiritus sanctus, ἀδίου,

VII. Sic enim, mea quidem sententia, Deus unus retinebitur, si Filium 380 et Spiritum sanctum ad unam causam referamus, non autem componamus nec commisceamus; et si unam atque eandem Divinitatis, ut ita loquar, motionem et voluntatem, essentialique identitatem intelligamus. Tres autem personas ita tenebimus, si nulla commixtio, aut resolutio, aut confusio excogitetur, ne alioqui universum per eos evertatur, qui impensius, quam par sit, unitatem extollunt. Postremo ita nobis proprietatum ratio constabit, si Patrem quidem, et principii expertem, et principium cogitemus, ac prædicemus (principium, inquam, ut causam, et ut fontem, lumenque sempiternum); Filium vero, minime quidem principii expertem, omnium autem rerum principium asseramus; principium porro cum dico, ne tempus interjicias, nec inter genitorem et genitum medium aliquid constituas, nec per id, quod inter ea, quæ eandem æternitatem habent, et conjuncta sunt, male interponis, naturam divides. Nam si tempus Filio est antiquius, illius procul dubio primum Pater causa fuerit necesse est. Quod si ita est, quo tandem modo temporum factor erit 37, qui sub tempus cadit? Quo item modo Dominus omnium 38, si eum tempus præcesserit, eique dominetur? Principii igitur expertus est Pater: autem, siquidem Patrem ut causam accipias, nec Pater est, ut causa; sin de tempore principium Neque enim temporum Dominus tempori subjectus

VIII. Quod si, quia corpora tempori subjacent, idcirco Filium quoque tempori subesse statuas, tunc rei incorporeæ corpus attribues; et si, quoniam ea quæ apud nos gignuntur, cum ante non essent, postea orta sunt, ideo Filium quoque necessario ex nihilo in rerum naturam prodidisse contendis, comparas ea, quæ comparisonem omnem respuunt, Deum nempe et hominem, corpus, et id quod corpore vacat. Ergo et patietur, et dissolvetur, atque interibit, quemadmodum et nostra

Δ ἀναρχον φῶς sunt, perinde ac Pater, id est, « sempiternum lumen. » Unus autem Pater est « ingenuus. »
(85) Προσδύτερος. Reg. bm, Bas., προσδύτερον.
(86) Πρώτως ἄρ εἴη. Sic Reg. bun, Or. 1, Par., Comb., etc., « primum. » Mendose in ed., πρώτος ἄν ἦ. Billius, « primus. »
(87) Οὐδὲ παρ' αὐτοῦ. « Nec a seipso, » etc. « Si enim a seipso, » inquit Elias, « ortus esset, a seipso quoque separari posset; atque ita unus esset, duo, quorum alter præexistisset, alter postea ortus esset; aut ita divideretur, ut dimidia parte esset, dimidia rursus ex parte nou esset. » Coisl. 1, pro οὐδὲ παρ' αὐτοῦ, habet, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ, « sed a seipso, » etc.
(88) Αἰτιος. Reg. bm, duo Colb., Or. 1, Bas., αἰτιον.
(89) Συγκρίσεις. Reg. Cyr., συγκρινεῖς.

corpore. Tu quidem idcirco Deum ita generari censes, quod corpora ita generentur : **381** ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corporum gignendorum ratio (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus); nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materiæ servire contendas, hoc est, ut patiat, et in mœrore versetur, et fame ac siti laboret, omnes denique eas affectiones, quibus, vel corporis, vel experiatur. Hæc enim vero mens tua non admittit. generationem aliter quam ut divinam admitte.

IX. Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invictè sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit? Passio eat, inquires, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (An non enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in parte extensio?) Tempus, addes, circa generationem? In tempore etiam sunt quæ creantur. Locus illic? Hæc quoque locus. Spei frustratio circa generationem? Creatio quoque interdum spem frustratur. Hæc a vobis disserentibus audiui; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus perficere non potuit. At dices: verbo et voluntate omnia condidit: *Ipse enim dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt* ⁸⁰. Atqui, cum ais omnia Dei verbo creata fuisse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum, ea, quæ fiunt, verbo efficit. Nihil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid conficere possemus. Quamobrem, etsi Deus, ea, quæ creantur, verbo creat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficiendum ostende: aut mihi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas representetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et confestim voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est, alio quidem modo hominem creare, alio autem rerum omnium creatorem Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non esses, deinde factus es, postea **382**

⁸⁰ Psal. cxlviii, 5.

(90) *Τάλλα δουλεύση*. Reg. bm, tres Colb., Or. 1, τὰ ἄλλα δουλεύσει.

(91) *Πάθος*. « Passio. » In sensu scholasticorum hanc vocem intelligimus. Affectum quemdam exprimit.

(92) *Ἐγενήθησαν*. Sic duo Regg. et Or. 1. Ita legendum, licet plerique codices et editi habeant, ἐγενήθησαν.

(93) *Αὐτῷ τὸ κτίσει*. Hæc desunt in Coisl. 3

Α δτι οὕτω τὰ σώματα. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι οὐχ ὁμοιον τούτων οὐδὲ τὸ γεννᾶν ὁμοιον· εἰ μὴ και τὰλλα δουλεύση (90) ταῖς ὕλαις, οἶον πάσχων, και λυπούμενος, και πεινῶν, και διψῶν, και ὅσα ἡ σώματος, ἡ τοῦ συναμφοτέρου πάθη. Ἄλλὰ ταῦτα οὐ παραδέχεται σου ὁ νοῦς· περι Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος. Μὴ τοίνυν μηδὲ την γέννησιν ἄλλως, ἡ ὡς θεϊκὴν παραδέχου.

conjunctim utriusque partis natura subjecta est, De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur genera-

Θ. Ἄλλ' εἰ γεγεννηται, πῶς γεγέννηται, φησίν; Ἀπόκριναί μοι, ὦ διαλεκτικῆ σὺ και ἀφυκτε. Εἰ ἔκτισται, πῶς ἔκτισται; καὶ μὲ ἀπαίτει τὸ, Πῶς γεγέννηται; Πάθος (91) περι τὴν γέννησιν; Πάθος και περι τὴν κτίσιν· ἡ γὰρ οὐ πάθος ἡ ἀνατύπωσις, και ἡ φροντίς, και ἡ τοῦ νοηθέντος ἀθρόως εἰς τὸ κατὰ μέρος ἐξάπλωσις; Χρόνος περι τὴν γέννησιν; Ἐν χρόνῳ και τὰ κτιζόμενα. Τόπος ἐνταῦθα; Τόπος ἐκεῖ. Ἀποτυχία περι τὴν γέννησιν; Ἀποτυχία και περι τὴν κτίσιν. Ταῦτα ἤκουσα φιλοσοφούντων ὑμῶν· ἃ γὰρ ὁ νοῦς ὑπέγραψε, πολλάκις ταῦτα ἡ χεὶρ οὐκ ἐτέλεσεν. Ἄλλὰ λόγῳ, φησὶ, τὸ πᾶν ὑπέστησε και βουλήματι. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, και ἐγενήθησαν (92)· αὐτὸς ἐντέλλετο, και ἐκτίσθησαν. Ὅταν εἶπες τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ἐκτίσθαι, οὐ τὴν ἀνθρωπίνην κτίσιν εἰσάγεις· οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν λόγῳ πράττει τὰ γινόμενα. Οὐδὲν γὰρ ἂν ἦν ὑψηλότερον ἡμῶν, οὐδὲ ἀπονύτερον, εἰ τὸ λέγειν ἔργου συμπλήρωσις ἦν· ὥστε εἰ και λόγῳ κτίζει Θεὸς τὰ κτιζόμενα, οὐκ ἀνθρώπινον αὐτῷ τὸ κτίζειν (93). Ἡ γὰρ δείξον και ἀνθρωπον λόγῳ τι πράττοντα· ἡ δείξει, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρωπος κτίζει Θεός. Ἐπεὶ διάγραφον βουλήματι πόλιν, και παραστήτω (94) πόλις· θέλησον γενέσθαι σοι (95) υἱὸν, και παραστήτω παῖς· θέλησον ἄλλο τι τῶν πραττομένων, και εἰς ἔργον ἡ βούλησις χωρησάτω. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν ἔπεται τῷ βούλεσθαι, Θεοῦ δὲ τὸ βούλεσθαι πρᾶξις ἐστίν, ἄλλως μὲν ἀνθρωπος κτίζει, ἄλλως δὲ ὁ πάντων κτίστης Θεός. Πῶς οὖν κτίζει μὲν οὐκ ἀνθρωπικῶς, γεννᾶν δὲ ἀναγκάζεται ἀνθρωπικῶς; Σὺ μὲν οὐκ ὦν, ἔπειτα ἐγένου, εἶτα γεννᾶς· διὰ τοῦτο οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι παράγεις. Ἡ, ἵνα τι βαθύτερον εἶπω, τάχα οὐδὲ (96) αὐτὸς ἐξ οὐκ ὄντων παράγεις· ἐπεὶ και ὁ Λεὺ, φησίν, ἔτι ἐν τῇ ὀσφύϊ (97) τοῦ πατρὸς ἦν, πρὶν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν. Καὶ μηδεὶς ἐπηρασάτω τῷ λόγῳ. Οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς φημι τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ πρότερον ὄντα, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὸ εἶναι ὀδεύσαντα· οὐδὲ γὰρ ἀτελῆ πρότερον, εἶτα τέλειον, ὡσπερ νόμος τῆς ἡμετέρας γεννήσεως (98).

et Or. 1.
 (94) *Παραστήτω*. Comb., παραστήται. « Præstio sit civitas. »
 (95) *Σοι*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.
 (96) *Τάχα οὐδέ*. In quibusdam, τάχα δὲ οὐδέ.
 (97) *Ἐν τῇ ὀσφύϊ*. « In lumbis. » Potentia mirum, non actu, inquit Billius in notis.
 (98) *Γεννήσεως*. Reg. a, Coisl. 3, tres Colb., Par., κνήσεως, « conceptus. »

gignis; ac proinde, eum qui non erat, in rerum naturam producis. Aut, ut profundius aliquid dicam, fortasse ne ipse quidem ex nihilo producis; quandoquidem et Levi, ut ille ait, adhuc in lumbis patris erat, antequam in lucem prodiret⁴⁰. Nec vero quisquam huic orationi calumniam conflet. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prodierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostræ generationis.

Γ. Ταῦτα τῶν ἐπηρεαζόντων ἐστίν· ταῦτα τῶν ἐπιπηδώντων προχείρως πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω φρονούμεν, οὐχ οὕτω δοξάζομεν· ἀλλ' ἐμοῦ τῶ τὸν Πατέρα εἶναι (99) ἀγεννήτως (ἀεὶ δὲ ἦν, οὐχ ὑπερπίπτει (1) γὰρ εἰς τὸ μὴ εἶναι ποτε ὁ νοῦς), καὶ ὁ Υἱὸς ἦν γεννητῶς. Ὡστε συντρέχει τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς τῶ γεγενῆσθαι τοῦ Μονογενοῦς, ἐξ αὐτοῦ τε ὑπάρχοντος, καὶ οὐ μετ' αὐτόν, ἢ ἐπινοία (2) μόνῃ τῇ τῆς ἀρχῆς· ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου. Πολλὰ γὰρ τὸν αὐτὸν ἀναστρέφω λόγον, τὸ παχὺ σου καὶ ὑλικὸν τῆς διανοίας φοβούμενος (3). Εἰ δὲ οὐ πολυπραγμονεῖς τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἴτε γέννησιν χρῆ λέγειν, εἴτε ὑπόστασιν, εἴτε τι ἄλλο κυριώτερον τούτων ἐπινοεῖ τις (νικᾷ γὰρ τὴν ἐμὴν γλώτταν τὸ νοούμενον καὶ λεγόμενον)· μηδὲ τοῦ Πνεύματος περιεργάζου τὴν πρόδον. Ἀκούμαι ἀκούειν, ἔτι Υἱὸς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱός· καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο περιεργάζομαι, μὴ ταυτὸ πάθω ταῖς φωναῖς, αἱ τῶ ὑπερφωνεῖσθαι παντελῶς διαπίπτουσιν, ἢ τῇ ὕψει τεινούσῃ (4) πρὸς ἡλιακὴν ἀκτίνα. Ὅσῳ γὰρ ἂν πλεῖον καὶ ἀκριβέστερον ἰδεῖν ἐθέλοι τις, τοσοῦτ' αὖ τὴν αἰσθησὶν παραδλάπτεται, καὶ τὸ ὅπως οὐδὲν ἀποστρεφῆται, διὰ τοῦ πλεονος νικῶντος τὴν ἔψιν τοῦ ὀρωμένου ἐν ὄλον ἰδεῖν ἐθέλησῃ, καὶ μὴ ὅσον ὄρᾳ ἀσφαλές.

adversum solem intuentibus. Nam quo quis amplius et accuratius eum cernere cupit, eo magis sensum lædit, ac ideo etiam quoquo modo cernendi facultate privatur, quia nimirum id, quod cernitur, oculorum aciem superat, cum quispiam totum conspicere voluerit, ac non quantum tuto cernere licet.

ΙΑ'. Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις ὅτι τὸ Πνεῦμα προῖδεν ἐκ τοῦ Πατρὸς; Τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμονεῖ. Εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόδον, καὶ γὰρ σου πολυπραγμονῶ τὸ κράμα ψυχῆς καὶ σώματος· Πῶς εἶ χούς, καὶ εἰκὼν Θεοῦ; Τί τὸ κινεῖ σε, ἢ τί τὸ κινούμενον; Πῶς τὸ αὐτὸ καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται; Πῶς ἡ αἰσθησις ἐν τῷ αὐτῷ μένει, καὶ τὸ ἐκτὸς ἐπισπᾶται; Πῶς ὁ νοῦς ἐν σοὶ μένει, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοῖ (5); Πῶς λόγῳ νόημα διαδίδεται (6); Καὶ οὕτως τὰ μεζίζονα λέγω· Τίς οὐρανοῦ περιφορά; Τίς ἀστέρων κίνησις, ἢ τάξις, ἢ μέτρα, ἢ σύνοδος, ἢ ἀπόστασις; Τίνες δ' ὄροι θαλάσσης; Πόθεν δὲ ἀνέμων ρεύματα, ἢ ὠρῶν περιτροπαί, ἢ δρυῶν ἐπιχύσεις; Εἰ τούτων μηδὲν κατενόησας, ὡ ἄνθρωπε (κα-

⁴⁰ Hebr. vii, 10.

(99) Ὁμοῦ τῶ τὸν Πατέρα εἶναι. Duo Regg., Coisl. 1, Par., ὁμοῦ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα. Tres Colb., τῶ εἶναι τὸν ἀναρχον (Πατέρα) ἀγεννήτως, « absque generatione. »

(1) Ὑπερπίπτει. Par., ὑποπίπτει.

(2) Ἡ ἐπινοία, etc. Huic phrasi consonat explicatio, qua Filius dicitur Patre posterior, non « natura, » neque « tempore, » sed « origine » duntaxat « ratione. » Vide Estium in 1, dist. 9, § 3, et dist.

X. Hæc sunt eorum, qui obtreactione et calumniis gaudent : hæc eorum, qui adversus omnia, quæ dicuntur, prompte insiliunt. Nos autem non ita sentimus, non ita censemus : verum hoc docemus, et profitemur, quod simul atque Pater ingenito modo erat (semper autem erat, nec enim eum aliquando non fuisse concipit mens nostra, quantumvis se altissime efferat), et Filius quoque per generationem erat; ita ut Patris essentia coneurat cum Unigeniti generatione, quæ ex ipso quidem est, non autem post ipsum, aut saltem sola principii cogitatione. Principium vero hic pro causa accipio. Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitie occurram. Quod si curiosius non scruteris Filii, sive generationem dicere convenit, sive substantiam, sive quod aliud vocabulum magis proprium atque appositum cuiuspiam in mentem venit (linguam enim meam superat id, quod cogito ac dico), ne quoque Spiritus sancti processionem anxie inquire. Mihi audire satis est : quod Filius est, et quod ex Patre : tum quod ille Pater est, hic Filius; nihil præter ea investigo ac perscrutor; ne mihi idem quod vocibus accidat, quæ immodica contentione franguntur, ac prorsus concidunt, aut idem quod oculis

C

XI. Audis generationem? Modum curiosius ne inquiras. Audis Spiritum ex Patre procedere? Quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et Spiritus processione pervestiganda **383** curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque conjunctionem et temperamentum inquiram : quo modo pulvis es, et Dei imago? Quid est, quod te moveat, aut quid quod moveatur? Quo modo idem movet et movetur? Quo modo sensus in eodem manet, et externa attrahit? Quo modo mens in te manet, et in alia mente sermonem gignit? Quo modo cogitatio per sermonem impertitur? Nondum majora profero. Quæ cæli conversio? Quis siderum motus, aut ordo, aut modus? Quæ conjunctio aut distantia? Qui

D

16, § 2.

(3) Διανοίας φοβούμενος. Sic Reg. hm, plures Colb., Par., Combef., « crassitiam ac stupiditatem ingenii tui metuens. » In ed. deest φοβούμενος.

(4) Ὅψει τεινούσῃ. Sic tres Regg., Bas., Par., Tillem., etc. Mendose in ed., ἔψη κεινούσῃ.

(5) Νοῖ. In nonnullis, νῶ.

(6) Διαδίδεται. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, δέδοται.

maris terminis? Unde venti profuunt? Unde partium anni revolutiones, aut pluviarum effusiones? Si nihil horum intellectu percepisti, o homo (percipies autem fortasse aliquando, cum perfectionem consecutus fueris: *Videbo enim, inquit ille, caelos, opera digitorum tuorum* ⁴¹; ut conicere possimus, ea, quæ nunc cernimus, non veritatem ipsam esse, sed quædam duntaxat veritatis simulacra); si te ipsum non nosti, quisquis es, qui de his rebus disputas, si hæc nondum intellecta comprehendisti, quid, et quantus sit Deus, te certo tenere ac scire arbitraris? Magnæ profecto id stultitiæ est.

XII. Quocirca si quid mihi obtemperas, hoc est, theologo minime audaci, ut nonnulla jam percepisti, ita etiam ea, quæ supersunt, ut percipias, roga. Ea parte, quæ in te manet, contentus esto: altera in supernis thesauris recondita maneat. Per vitæ probitatem ascende: per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. Vis theologus aliquando fieri, ac divinitate dignus? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem: ex corpore operam animæ nava. An quisquam est mortalium, qui ad eam sublimitatem efferi possit, ut ad Pauli mensuram perveniat? At ille tamen videre se per speculum et ænigma dicit ⁴², tempusque affore, quo facie ad faciem visurus sit. Tunc aliis quidem in disputando sublimior? At Deo haud dubie inferior es. Tunc aliis fortasse acutior et perspicacior? At certe veritate tanto posterior es, **384** quanto essentia Dei essentiam tuam antecellit. Pollicitationem habemus fore, ut aliquando tantum cognoscamus, quantum cogniti sumus ⁴³. Si fieri non potest, ut perfectam in hac vita rerum cognitionem assequamur, quid mihi reliquum est? Quid in spe positum? Regnum caelorum, procul dubio inquires. Atqui illud nihil aliud esse existimo, quam ejus, quod purissimum et perfectissimum est, adeptionem. Perfectissima porro rerum omnium est Dei cognitio. Verum eam, partim teneamus, partim, quamdiu in terra versamur, percipere studeamus, partim in futurum ævum reservemus, ut hunc laboris industriæque nostræ

⁴¹ Psal. viii, 4. ⁴² I Cor. xiii, 12. ⁴³ ibid.

(7) Ἐγγως. In quibusdam, ἐπέγγως.

(8) Καταλαμβάνειν. Tres Colb., et Or. 1, καταλαβεῖν.

(9) Ἄρω. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1, et Or. 1. In ed. deest.

(10) Διὰ καθάρσεως, etc. His verbis docet Gregorius, ad divinæ sapientiæ studium puritatem requiri, nec nisi qui purus est, ad Deum posse pertinere. Hinc Casaubonus in Præfatione epist. vii, sancti Gregorii Nysseni ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam, hæc habet: « Non alia sententia fuit, tum aliorum veteris Ecclesiæ Patrum, tum Gregorii Nazianzeni, viri sine controversia maximi, et qui ob exquisitam rerum divinarum notitiam cum pari facundia et eruditione junctam, gloriosissimum Theologi nomen tulit. Hic igitur vir tantus gravissimum et vere gemmeum libellum, quo de divinæ sapientiæ studio disputat, ita concludit ut oportere dicat: διὰ καθάρσεως κτῆσαι τὸ καθαρόν, « per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. » Deinde autem iter affectantibus ad Dei divinarumque rerum notitiam, doctor fidelissimus hanc compendiarium viam

αναθήσεις δὲ ἰσως ποτε, ὅταν ἀπολάβῃς τὸ τέλειον. Ὅψομαι γάρ, φησὶ, τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου· ὡς ὑπονοεῖσθαι τὰ νῦν δρώμενα μὴ εἶναι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἰνδάλματα: εἰ σαυτὸν οὐκ ἔγνως (7), ὅστις εἰ ὁ περὶ τούτων διαλεγόμενος, εἰ ταῦτα οὐ κατέλαβες, ὧν καὶ ἡ αἰσθησις μάρτυς, πῶς θεὸν ἀκριβῶς, ὅπερ τε καὶ ὅσον ἐστίν, εἰδέναι ὑπολαμβάνεις; Πολλῆς τοῦτο τῆς ἀλογίας.

quorum sensus ipse testis est, quo tandem modo, arbitraris? Magnæ profecto id stultitiæ est.

IB'. Ἄλλ' εἰ τι ἐμοὶ περὶ, τῷ μὴ θρασεῖ θεολόγῳ, τὸ μὲν κατέλαβες, τὸ δὲ καταλαμβάνειν (8) δεήθητι. Τὸ μὲν ἀγάπησον ἐν σοὶ μένον, τὸ δὲ ἐν τοῖς ἄνω (9) θεσαυροῖς μινάτω. Διὰ πολιτείας, ἀνελθε· διὰ καθάρσεως (10), κτῆσαι τὸ καθαρόν. Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ, καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε· διὰ τῶν προσταγμάτων (11) ὀδυσσον· πρᾶξις γὰρ ἐπιβάσις θεωρίας· ἐκ τοῦ σώματος τῇ ψυχῇ φιλοπόνησον (12). Ἄρα τίς ἐστὶν ἀνθρώπων, ὃς (13) ἀρθῆναι τοσοῦτον δύναται, ὥστε εἰς τὸ Παύλου μέτρον ἔλθειν; Ἄλλ' ὁμῶς φησὶ βλέπειν δι' ἑσπέρου καὶ ἀνίγματος, καὶ εἶναι καιρὸν, ὅτε ἔψεται πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἄλλου μὲν (14) εἰ φιλοσοφώτερος ἐν λόγοις; Θεοῦ δὲ πάντως (15) κατώτερος. Ἄλλου μὲν τυχὸν (16) συνετώτερος; τὸ δὲ ἀληθείας (17) τοσοῦτον λείπη (18), ὅσον τὸ εἶναι σου δεύτερον τοῦ εἶναι Θεοῦ. Ἐχομεν ἐπαγγελίαν γινώσκειναι ποτε, ὅσον ἐγνώσμεθα. Εἰ μὴ δυνατόν ἐν ταῦθα ἔχειν τελείαν τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν, τί μοι (19) τὸ λειπόμενον; Τί τὸ ἐπιζόμενον; Βασιλείαν οὐρανῶν, πάντως (20) ἔρεις. Ἠγοῦμαι δὲ μὴ ἄλλο τι τοῦτο εἶναι, ἢ τὸ τυχεῖν τοῦ καθαρωτάτου τε καὶ τελωτάτου· τελειωτάτου δὲ τῶν ὄντων, γνῶσις Θεοῦ. Ἄλλα τὸ μὲν κατάγωμεν, τὸ δὲ καταλάβομεν, ἕως ἔσμεν ὑπὲρ γῆς· τὸ δὲ ἐκαίθεν ταμειωσώμεθα, ἵνα ταύτην σχῶμεν τῆς φιλοπονίας τὴν ἐπικαρπίαν, ὅλην τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ἑλλαμψίν, ἥτις ἐστὶ, καὶ οἶα, καὶ ὄση, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος (21) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ostendit, ut per Domini mandata iter capessant, si ad veram sapientiam pervenire velint. Actiones namque sunt veluti gradus quibus ad caelestem veritatem ascenditur. » Βούλει θεολόγος γενέσθαι: etc.

(11) Προσταγμάτων. Or. 1, πραγμάτων.

(12) Φιλοπόνησον. Reg. Cyrp., φιλοσώφησον.

(13) Ὅς. Sic Or. 1, et Bas. Ia edit., ὡς.

(14) Ἄλλου μέρ. Reg. Cyrp., ἄλλος μὲν ἄλλου.

(15) Πάντως. Deest in Or. 1.

(16) Τυχόν. Reg. Cyrp., εἰ τυχόν.

(17) Τὸ δὲ ἀληθείας. Or. 1, τῆς δὲ ἀληθείας.

(18) Τοσοῦτον λείπη. Reg. Cyrp., τοσοῦτο λείπει.

(19) Τί μοι, etc. Billius vertendo: « id, quod restat, honore afficere, » videtur legisse, τίμ[ε]ν[ος] [pro τιμῆν, vel τίμα]. Sic legit Leuvenklaius, et reddit, « venerare id quod tibi deest. »

(20) Πάντως. Regg. a, bm, Or. 1, Par., ἰσως, « fortasse. » Alii, ἰσως πάντως.

(21) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in Reg. a, duobus Colb., et Or. 1.

fructum habeamus, nimirum totam sanctæ Trinitatis illuminationem, quæcunque tandem, et qualis, et quanta illa sit, si ita loqui fas est, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

385 MONITUM IN ORATIONEM XXI.

I. In hac panegyrica oratione, cujus meminit Hieronymus (22), quamque Eulogius Alexandrinus honorifice commendat (23), magni Athanasii laudes prosequitur Gregorius. Tanta siquidem erat ipsius sanctitatis fama, ut orator ipsomet exordio, se, « Athanasium laudando, virtutem laudare » profiteatur. Et certe, sanctissimum antistitem cum eximiis Veteris ac Novi Testamenti viris conferens, eum nullatenus ipsorum virtutibus imparem exhibet. « Alios enim, » inquit (n. 4), « exæquavit, ab aliis pululum abfuit, nonnullos etiam antecessit. » Et deinde præcipua ipsius vitæ capita pertractans, ostendit quanta et quam præclara adversus Arii errores in Nicæna synodo præstiterit, quot exsilia ejus invicta fides subierit, quanto apparatu, quantoque hominum concursu in urbe, ab exsilio redux, exceptus fuerit; atque, ut uno verbo absolvam, tot et tam eximia Athanasii facta hæc oratio complectitur, ut, quam invictissimi hujus catholicæ fidei propugnatoris historiam conscribere optaverat, eam perditam aut non scriptam vix desiderare liceat. Plura etiam de Constantii ac Juliani imperatorum vita et moribus, de Arii audacia, dignoque ipsius impietatis exitu commemorat; et quidquid de vera ac sanctissima Trinitate sentiendum sit, Athanasii laudibus mirifice innectens, Sabellii Ariique sequaces undequaque confundit et exagitat.

II. Hanc orationem Constantinopoli habitam fuisse existimant eruditi. Sic censent Nicetas et Tillemontius (24). Atque id colligitur ex his Theologi verbis (n. 5): « Neque pium, » inquit, « neque tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; in ea præsertim civitate, quam vix etiam multa pietatis exempla servare possint; quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque divinas pro ludo habeat. » Sic enim his ultimis verbis altera Roma designatur. Præterea eodem modo loquitur Gregorius in oratione xxii, *De pace* (n. 8), quam Constantinopoli pronuntiatam fuisse nemo dubitat. Hæc etiam optime consonant cum iis quæ de Constantinopoli tradunt historiæ monumenta (25). Credimus quoque dictam sexto Nonas Maii, quo die a Græcis pariter et Latinis Athanasii memoria celebratur. Constat enim, ut in Cypriani encomio testatur Gregorius, martyrum memoriam fuisse annuis ac solemnibus festis celebratam. Unde licet coniecere hanc orationem in anniversario Athanasii festo habitam fuisse. Quo autem anno, non ita perspicuum est. Si Tillemontio habeatur fides (26), is videtur annus 379. Illud tamen non ita fidenter asserimus, ut in sequentem annum differri non posse existimemus.

(22) *De script. eccles.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

(23) In Photii *Bibl.*, cod. ccxxvi.

(24) Tom. IX, p. 439.

(25) *Socr. Hist.* lib. v, c. 7 et seq.; *Theod. Hist.* lib. iv, c. 24; Gregorii or. xxiv, n. 1.

(26) Tom. IX, p. 439.

ΛΟΓΟΣ ΚΑ΄.

Εἰς τὸν μέγαν (27) Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

A'. Ἀθανάσιον ἐπαίνων, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. Ταυτὸν γὰρ, ἐκείνόν τε εἰπεῖν (28), καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, ὅτι πᾶσαν ἐν αὐτῷ συλλαβὼν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, κἀν ἐνθὲνδε ἀπαλλά-

(27) *Εἰς τὸν μέγαν*, etc. Reg. Chrys., Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον. « Encomium in magnum Athanasium. » Reg. hm, Ἐπιτάφιος λόγος εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. « Funeris in Athanasium Alexandriæ episcopum oratio. » Verum hic titulus perperam inscribitur. « Hæc enim oratio, » juxta Nicetam, « non funebris, ut quidam existimant, sed pure panegyrica est. Nullas siquidem lamentationes aut consolationes continet,

ORATIO XXI.

A 386 In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.

I. Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe vivunt omnes, qui secundum Deum vixerunt, etiam

nec ad Athanasii sepulcrum pronuntiata est. Nam cum Gregorius in Constantinopolitana urbe commemoraretur, imperante Theodosio, hanc orationem conscripsit. Magnus autem Athanasius autea, Valente imperium obtinente, ad Deum migraverat. »

(28) *Εἰπεῖν*. Coisl. 1, ἐπαινεῖν, « laudare. »

« Alias, et nunc XXI. — Habita die secunda Maii anni 379.

si ex hac vita migrarint. Unde et Deus, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob dicitur, ut viventium Deus, non mortuorum ⁴⁴. Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus fluit, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evehantur, vel potius reducantur. Nam cum multa et magna sint, atque adeo tot et tanta, ut nemo ea sermone complecti possit, quæ nos a Deo jam habemus, jamjamque habituri sumus; maximum tamen et humanissimum est, propensio ad eum atque familiaritas. Nam quod rebus sensibilibus est sol, hoc iis, quæ animo et ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc aspectabilem collustrat, hic invisibilem; ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint, hic mentes divinas reddit. Atque ut ille, cum, et iis quæ oculorum sensu prædita sunt, et iis quæ aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et hæc visu percipi possint, interim tamen ipse omnia, quæ oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis, quæ intelligentia utuntur, quam quæ mente et intellectu comprehenduntur, hoc asserat, ut illa et intelligant, et hæc intelligentia percipiantur, ipse tamen intelligibilem omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit ac desigitur, et nequaquam supra aut omnino habebit mens ulla, quantumvis philosophica sit, et altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est, quo cum pervenerimus, omnis speculatio conquiescet.

II. Cuicumque igitur terrena mole per rationem et contemplationem perrupta, solutaque **387** hac carnali, sive nubes, sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimæ luci, quantum humanæ naturæ datum est, commisceri licuerit, is duplici nomine beatus prædicari debet; tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum et sincerum philosophiæ studium conciliat, ac mentis supra terrenum binarium elatio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animæ cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora hæc assurgere queat, idque cum desuper originem traxerit, et ad supera vocetur, illum hac cæcitate miserum existimo, etiamsi res hujusce vitæ illi ex animi sententia fluant, tantoque etiam miserorem, quanto magis a secundo ac felici fluxu delu-

⁴⁴ Matth. xxii, 32.

(29) Θεός, ὡς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων. (Non ut mortuorum Deus, sed viventium.) Sic Regg. plures, duo Coisl., Or. 1, etc. Deest in ed., ὡς οὐ νεκρῶν Θεός. In quibusdam legitur, ὡς οὐχὶ νεκρῶν Θεός.

(30) Συγγενοῦς. Or. 1 addit ἡμῖν.

(31) Αὐτόν. Sic Regg. a, c, d, undecim Colb., Jes., etc. In ed., αὐτό.

(32) Ἡλιοειδής... θεοειδής. (Solem videntes... Deum videntes.) Hæc utriusque vocis esse videtur significatio. Quare hic locus sic reddi potest: « ille efficit, ut corporis oculi solem videant,

γῶσι. Καθ' ἃ καὶ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ ἀκούει Θεός, ὁ Θεός, ὡς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων (29). Ἀρετὴν δὲ ἐπαινῶν, Θεὸν ἐπαινέσομαι, παρ' οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι, ἢ ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς (30) ἐλλάμψεως. Πολλῶν γὰρ ὄντων ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὐ μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἡλίκων καὶ ὄσων, ὡν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν τε καὶ ἔξομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπώτατον, ἢ πρὸς αὐτὸν (31) νεύσις τε καὶ οικειώσις. Ὅπερ γὰρ ἐστὶ τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς Θεός. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ὀρώμενον φωτίζει κόσμον, ὁ δὲ τὸν ἀόρατον· καὶ ὁ μὲν τὰς σωματικὰς βλαβεῖς ἡλιοειδεῖς, ὁ δὲ τὰς νοερὰς φύσεις θεοειδεῖς (32) ἀπεργάζεται. Καὶ ὡσπερ οὗτος τοῖς τε (33) ὀρώσι καὶ τοῖς ὀρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ ὀρᾶν, τοῖς δὲ τὴν τοῦ ὀραθῆναι παρέχων δύναμις, αὐτὸς τῶν ὀρωμένων ἐστὶ τὸ κάλλιστον· οὕτω Θεός τοῖς νοοῦσι καὶ ταῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν, αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς ὃν πᾶσα ἐφεσις ἴσταται, καὶ ὑπὲρ ὃν οὐδαμοῦ φέρεται. Οὐδὲ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον, ἢ ἑλως ἔξει (34), οὐδὲ ὁ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διαδραματικώτατος, ἢ πολυπραγμονέστατος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὀρεκτῶν ἔσχατον, καὶ οὐ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις.

eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet

B'. Ὅτι μὲν οὖν ἐξεγένετο, διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασθόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρῆ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα (35), Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει· μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς ἐκεῖσε (36) θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὕλην διὰ τὴν ἀναθέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνόησα. Ὅστις δὲ ὑπὸ τῆς (37) συζυγίας χείρων ἐγένετο, καὶ τοσοῦτον τῷ πηλῷ συσχεθῆ, ὡς μὴ δυναθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας ἀρχάς, μὴδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω γενέσθαι, γεγονός δὲ ἀνωθεν, καὶ πρὸς τὰ ἄνω καλούμενος· ἄλλιος οὗτος ἐμοὶ τῆς τυφλώσεως, καὶ εὐροῆ τοῖς ἐνταῦθα· καὶ τοσοῦτον πλέον, ὡσπερ ἂν μάλλον ὑπὸ τῆς εὐροίας παίζηται, καὶ πείθεται ἄλλο τι καλὸν εἶναι πρὸ τοῦ ὄντος καλοῦ, πονηρὸν πονηρᾶς δόξης καρπὸν δρεπόμενος, ἢ ζόφον κατακριθῆναι, ἢ ὡς πῦρ ἰδεῖν, ὃν ὡς φῶς οὐκ ἐγνώρισεν.

hic quoque efficit, ut naturæ rationis compotes Deum videant.

(33) Τε. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(34) Ἐξει. Sic Regg. quinque, octo Colb., Coisl. 1, Pass. Ita etiam legit Billius. Combefisius tamen præfert, ἔχει, ut in editis reperitur.

(35) Προκάλυμμα. Coisl. 1 addit, διαπεύσαντι.

(36) Ἐκεῖσε. In nonnullis, ἐκεῖθεν.

(37) Τῆς. Sic quinque Regg. et Coisl. 1. Deest in edit.

ans fuerit, sibi que aliud quodpiam bonum, vero bono præstabilius esse persuaserit, malum utique malæ opinionis fructum decerpens, nimirum, ut vel tenebris mulctetur, vel eum tanquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

Γ'. Ταῦτα ὀλίγοις μὲν ἐπιμοσφῆθη, καὶ τῶν νῦν, Α καὶ τῶν πάλαι (ὀλίγοι γὰρ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες κλάσματα), νομοθέταις, στρατηγοῖς, ἱερεῦσι, προφηταῖς, εὐαγγελισταῖς, ἀποστόλοις, ποιμέσι, διδασκάλοις, καὶ (38) παντὶ πνευματικῷ πληρώματι καὶ συστήματι, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι, καὶ τῷ νῦν ἐπαινουμένῳ. Τίνας δὴ λέγω τούτους; Ὅσον τὸν Ἐνὺχ ἐκείνον, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Μωϋσέα (39), τὸν Ἀαρὼν, τὸν Ἰησοῦν, τοὺς Κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τὸν Σολομῶντα μέχρι τινός, τὸν Ἥλιαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας προφῆτας, τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· καὶ (40) τὰ τελευταῖα δὴ ταῦτα τῇ τάξει, καὶ πρώτα τῇ (41) ἀληθείᾳ, ὅσα περὶ τὴν Χριστοῦ σάρκωσιν, ἦτοι πρὸς ἰησοῦν, τὸν πρὸ τοῦ φωτὸς λύχνον, τὴν πρὸ τοῦ Λόγου φωνὴν, τὸν πρὸ τοῦ Μεσίτου μεσίτην, μεσίτην Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Νέας, Ἰωάννην τὸν πάνυ, τοὺς Χριστοῦ μαθητάς, τοὺς μετὰ Χριστὸν, ἢ λαοῦ προκαθεσθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας (42), ἢ τελειωθέντας δι' αἵματος.

runt, vel per sermonem ac doctrinam in conspicuum venerunt, vel per miracula nobilitati sunt, vel per sanguinem consummati.

Δ'. Τούτων Ἀθανάσιος, τοῖς μὲν ἡμιλλήθη, τῶν δὲ μικρὸν ἀπελείφη, ἔστι δὲ οὐδὲ καὶ ὑπερέσχευ, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν· καὶ τῶν μὲν τὸν λόγον, τῶν δὲ τὴν πράξιν, τῶν δὲ τὸ πρᾶον, τῶν δὲ τὸν ζῆλον, τῶν δὲ τοὺς κινδύνους, τῶν δὲ τὰ πλείω, τῶν δὲ τὰ (43) ἅπαντα μιμησάμενος, καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου κάλλος λαθῶν, ὡς περὶ οἱ τὰς μορφὰς μεθ' ὑπερβολῆς γράφοντες, καὶ εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συναγαγῶν, ἐν ἀρετῆς εἶδος ἐκ πάντων ἀπηκριβώσατο, τοὺς μὲν ἐν λόγῳ δεινοὺς τῇ πράξει, τοὺς πρακτικοὺς δὲ τῷ λόγῳ νικῆσας· εἰ βούλει δὲ, λόγῳ μὲν τοὺς εὐδοκίμους ἐν λόγῳ, πράξει δὲ τοὺς πρακτικωτάτους ὑπερβαλῶν· καὶ τοὺς μὲν κατ' ἀμφοτέρα μέσως ἔχοντας, τῷ περὶ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλοντι· τοὺς δὲ καθ' ἕτερον (44) ἄκρους, τοῖς ἀμφοτέροις παραδραμῶν. Καὶ εἰ μέγα τοῖς προλαβοῦσι, τὸ παράδειγμα τούτῳ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἦττον εἰς εὐφημίαν τῷ ἡμετέρῳ καλῷ, τὸ τοῖς μετ' αὐτὸν γενέσθαι παράδειγμα.

iis, qui altero duntaxat genere summo opere eminebant, hoc nomine præstaret, quod utraque virtute polleret. Quod si his qui ipsum ætate præcesserunt, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnum et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censei debet, quod posteris exemplum ipse fuerit.

Ε'. Πάντα μὲν δὴ τὰ ἐκείνου λέγειν τε καὶ θαυμάζειν μακρότερον ἂν εἴη τυχόν, ἢ κατὰ τὴν παρούσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας· ἢ καὶ ἰδίᾳ παραδοῦναι γραφῇ παιδευμά τε καὶ ἡδυσμα τοῖς εἰς ὕστερον, εὐχῆς ἔργον ἐμοῖ, ὡς περὶ ὃν

(38) Καί. Sic Reg. a, bm, ph. Deest in ed.

(39) Μωϋσῆα. In pluribus, Μωσῆα.

(40) Καί. Deest in nonnullis.

(41) Τῇ. Sic quatuor Regg. et Combef. In edit., δῆ.

III. Hæc paucis, tam nostræ tempestatis, quam priscis hominibus curæ ac studio fuerunt (pauci enim Dei sunt, quamvis omnes ipsius figmenta sint), legislatoribus, bellicis ducibus, sacerdotibus, prophetis, evangelistis, apostolis, pastoribus, doctoribus, omnique spirituali cœtui atque ægmini, inter omnes autem eos huic quoque, in cuius laudem hæc a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, duodecim patriarchas, Moysem, Aaronem, Josue, Judices, Samuelem, Davidem, Salomonem aliquantisper, Eliam, Elisæum, prophetas, qui vel captivitatem antecesserunt, vel post eam exstiterunt. Atque hæc, ordine quidem postrema, cæterum revera prima, quæ circa Christi Incarnationem, seu humanitatis assumptionem, contigerunt, nimirum lucernam illam ante Lucem, vocem ante Verbum, mediatorem ante Mediatorem, hoc est, eximium illum Joannem, qui medius inter Vetus et Novum Testamentum exstitit, Christi discipulos, eos denique, qui post Christum vel plebi præfuerunt, vel per sermonem ac doctrinam in conspicuum venerunt, vel per miracula nobilitati sunt,

388 IV. Ex his Athanasius alios exæquavit, ab aliis paululum abfuit, nonnullos etiam, nisi hoc audacius a me dictum videatur, antecessit: atque aliorum sermonem et eruditionem, aliorum actionem, aliorum mansuetudinem, aliorum zelum, aliorum dimicationem, aliorum multa, aliorum omnia imitando consecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas seu imagines singulari studio et elegantia pingunt, atque in unam sui ipsius animam complexus, unum ex omnibus perfectum virtutis simulacrum edidit: sic videlicet se comparans, ut et disertis actione, et rerum gerendarum facultate præditos eruditione atque eloquentia vinceret; aut si mavis, et doctrinæ gloria florentes, doctrina, et rebus gerendis aptissimos, actione superaret: atque, et iis, qui mediocrem in utroque genere laudem habebant, eo superior esset, quod in altero horum summe excelleret; et rursus,

V. Atque omnem quidem illius vitam sermone prosequi ac laudibus efferre longius fortasse fuerit, quam hujus orationis institutum ferat, ac non tam encomii opus quam historiæ; quam etiam ut posteris documento atque oblectationi futuram peculiari

(42) Διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας. Quinque Regg. et Combef., διὰ σημείων γνωρισθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας.

(43) Τὰ. Deest in quatuor Regg. et Or. 1.

(44) Καθ' ἕτερον. Coisl. 1, καθ' ἑκάτερον.

scripto mandare cum primis optarem, quemadmodum ipse divi Antonii vitam conscripsit, monasticæ nempe vitæ præcepta sub narrationis specie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora et insigniora, ultro memoria suppeditat, commemoravimus (ut simul et cupiditati nostræ satisfaciamus, et officium huic festo debitum persolvamus), plura his, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui piùm, nec tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla servare possint, quippe quæ, ut circos et theatra,

389 VI. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus per exiguum temporis spatium tribuisset, ne videlicet huiusmodi rerum omnino rudis et ignarus, eaque nescire, quæ sibi contemnenda duxerat, videretur. Neque enim nobilem et egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aerem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque, et Veteris et Novi Testamenti libros omnes ita permeditatus, ut ne unum quidem quispiam alius, non modo contemplatione, sed etiam morum ac vitæ splendore ditatur, ac mirifice utrumque connectit, catenam vere auream, et quæ a plerisque minime neclit queat: hanc nimirum rationem iniens, ut et vita duce ad contemplationem uteretur, et contemplatione vitam obsignaret. Nam et timor Domini principium est sapientiæ, velut primum quoddam incunabulum; et sapientia, cum timorem excesserit, atque ad charitatem nos subve-

VII. Sic porro educatus et institutus (ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis antistites futuri, magnamque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnam Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit), in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum, qui appropinquant Deo appropinquant, numerum ascribitur, ac sacrosanctæ stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus deinceps perfunctus (ut quæ media sunt reserem), Alexandrino populo, quod idem est ac si dixissem universo terrarum orbi, præficitur. Neque satis constituere possum, virtutisne præmium, an, ut esset Ecclesiæ fons ac vita, huiusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim

(45) Ἀντωνίου τοῦ θεοῦ βίον . . . ἐν πλάσματι διηγήσας. Nicetas: Σχηματισάμενος διηγεῖσθαι τὰ τοῦ θεοῦ Ἀντωνίου, κανόνας ἐξέθετο μοναδικούς. « Prætexens Antonii res gestas narrare, vitæ monasticæ regulas conscripsit. » Et Scholiasta codicis Cyprii monet cavendum, ne fictio existimetur, quod ἐν πλάσματι διηγήσας, « sub narrationis specie, » dicatur Athanasium Antonii vitam scripsisse, vir a mendacio remotissimus; sed Antonii vitam ab Athanasio scriptam, esse monasticæ vitæ normam ac disciplinam: Ἐν πλάσματι, οὐχ ὅτι ἐπλάσατο λέγει τὴν κατὰ Ἀντωνίου ἱστορίαν· μὴ λέγοιτο [ἐ. γένοιτο] . . . ἀλλ' ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ τοῦ

ἑκείνου Ἀντωνίου τοῦ θεοῦ βίον συνέγραψε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν, ἐν πλάσματι διηγήσας (45). Ὀλίγα δὲ ἐκ πολλῶν τῶν ἐκείνου διεξεληθόντες, καὶ ὅσα σχεδιάζει ἡμῖν νῦν (46) ἡ μνήμη ὡς γνωριμώτερα, ἵνα τὸν τε ἡμέτερον ἀποτυπώμεθα πόθον, καὶ τῇ πανηγύρει τὸ εἰκὸς ἐκπληρώσωμεν (47), τὰ πλείω τοῖς εἰδοῖσι παρήσομεν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλως ὄσιον, οὐδὲ ἀσφαλές, ἀσεβῶν μὲν βίους τιμᾶσθαι ταῖς μνήμας, τοὺς δὲ εὐσεβεῖα διενεγκόντας, σιωπῇ παραπέμφασθαι (48)· καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ἣν μόλις ἂν καὶ πολλὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα σώσειεν, ὡσπερ τοὺς ἱππικοὺς καὶ τὰ θέατρα, οὕτω δὴ καὶ τὰ θεῖα παίζουσιν.

ita res quoque divinas pro ludo habeat.
Γ. Ἐκεῖνος ἐτέραφῃ μὲν εὐθύς ἐν τοῖς θεοῖς ἔθετο καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφίας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιοῦτων ἀπειρώσκειν ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. Οὐδὲ (49) γὰρ ἠνέσχετο τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταυτὸν παθεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπείροις, οἱ τὸν ἀέρα πλείω παίοντες ἢ τὰ σώματα, τῶν ἀθλων ἀποτυγχάνουσι. Καὶ πᾶσαν μὲν Παλαιὰν Βίβλον, πᾶσαν δὲ Νέαν ἐκμελέτησας, ὡς οὐδὲ μίαν ἕτερος, πλουτεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα, καὶ πλείω θαυμασιωδῶς ἀμύροτα, τὴν χρυσῆν ὄντως σείραν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπλοκον· βίω μὲν ὀδηγῶ θεωρίας, θεωρίῃ δὲ σφραγίδι βίου χρησάμενος. Ἀρχὴ τε γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου, οἷόν τι πρῶτον σπάργανον· καὶ σοφία τὸν φόβον ὑπερβάσσει, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναδιβάσσει, Θεοῦ φίλους ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ἀντιδούλων ἐργάζεται.

timorem excesserit, atque ad charitatem nos subve-

Ζ. Τραφεὶς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεὶς, ὡς εἶδει γὰρ καὶ νῦν τοὺς λαοὺς προστήσεσθαι μέλλοντας, καὶ τὸ μέγα τοῦ Χριστοῦ (50) σῶμα μεταχειρίζεσθαι, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλὴν τε καὶ πρόνοιαν, ἢ πόρρωθεν καταβάλλεται τῶν μεγάλων πραγμάτων τὰς ὑποθέσεις, τῷ μεγάλῳ βήματι τοῦτο ἐγκαταίεγεται, καὶ τῶν ἐγγιζόντων εἰς τῷ ἐγγιζοντι Θεῷ γίνεται, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀξιοῦται στάσεως τε καὶ τάξεως, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν βαθμῶν ἀκολουθίαν διεξελθὼν, ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τοῦ (50*) λαοῦ προεδρίαν πιστεύεται, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης πάσης ἐπιστασίαν. Καὶ οὐκ ἔχω λέγειν, πότερον ἀρετῆς ἄθλον, ἢ τῆς Ἐκκλησίας πηγὴν καὶ ζωὴν, τὴν ἱερῶν σύνθη λαμβάνει. Ἔδει γὰρ ἐκλείπουσαν ταύτην τῷ διέφει τῆς ἀληθείας, ὡσπερ τὸν Ἰσμαὴλ, ποτισθῆναι, ἀγίου Ἀντωνίου βίου συγγραφῆς, νομοθεσίᾳ ἣν τοῦ μοναδικοῦ βίου, εἶε.

(46) Νῦν. Deest in quinque Regg. et Or. 1.
(47) Ἐκπληρώσωμεν. Unus Regg., ἐκπληρώσαντες.

(48) Παραπέμφασθαι. Regg. c, d, octo Colb., Or. 2, παραπέμπεσθαι.

(49) Οὐδέ. Sic sex Regg. et Or. 1. In ed., οὐ.

(50) Τοῦ Χριστοῦ. Per « Christi corpus, » intelligitur, vel « Ecclesie cœtus, » cuius caput est Christus, vel « sacra Eucharistia. »

(50*) Interpres legisse videtur, τοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου δρεῖας λαοῦ. Ebit.

ἢ ὡσπερ τὸν (51) Ἴλιαν, ἐκ τοῦ χειμάρρου, κατεψυ-
γμένης ἀνομβρίας τῆς γῆς (52), ἀναψύξαι, καὶ μι-
κρὰ πνέουσαν ἀναζωοποιηθῆναι, καὶ σπέρμα τῷ
Ἰσραὴλ ὑποειφθῆναι· ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς Σόδομα
καὶ Γόμορρα (53), ὧν περιβόητος μὲν ἡ κακία, περι-
βοητοτέρα δὲ ἡ ἀπώλεια, πυρὶ καὶ θεῖῳ κατακλυσθέν-
των (54). Διὰ τοῦτο ἠγγέρθη κέρας σωτηρίας ἡμῖν
ἤδη κειμένοις (55), καὶ λίθος ἀκρογωνιαίος, συνδέων
ἐαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς, ἐνεβλήθη κατὰ καιρὸν,
ἢ πῦρ καθαρτήριον τῆς φαύλης ὕλης καὶ μοχθηρᾶς,
ἢ πτύον γεωργικόν, ᾧ τὸ κοῦφον τῶν δογμάτων καὶ
τὸ βαρὺ διακρίνεται, ἢ μάχαιρα τὰς τῆς κακίας βί-
ζας ἐκτέμνουσα· καὶ ὁ Λόγος εὕρισκει τὸν ἐαυτοῦ
σύμμαχον, καὶ τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνει τὸν ὑπὲρ
αὐτοῦ πνεύσοντα.

Η'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ψήφῳ τοῦ λαοῦ
εἰρητῶς, οὐ κατὰ τὸν ὑστερον νικήσαντα πονηρὸν τύ-
πον, οὐδὲ φονικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπόστα-
λικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον
ἀνάγεται, οὐχ ἥττον τῆς εὐσεβείας, ἢ τῆς προ-
εδρίας (56) διάδοχος· τῇ μὲν γὰρ πολλοστὸς ἀπ'
ἐκείνου, τῇ δὲ εὐθύς μετ' ἐκείνου εὕρισκεται· ἦν δὲ
καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχῆν. Τὸ μὲν γὰρ ὁμό-
γνωμον καὶ ὁμόθρονον, τὸ δὲ ἀντιδοξον καὶ ἀντιθρο-
νον· καὶ ἡ μὲν προσηγορίαν (57), ἡ δὲ ἀλήθειαν
ἔχει διαδοχῆς. Οὐ γὰρ ὁ βιασάμενος, ἀλλ' ὁ βιασθεὶς
διάδοχος· οὐδὲ ὁ παρανομήσας, ἀλλ' ὁ προβληθεὶς
ἐνώμως· οὐδὲ ὁ τάναντία δοξάζων, ἀλλ' ὁ τῆς αὐτῆς
πίστεως· εἰ μὴ οὕτω τις λέγοι διάδοχον, ὡς νόσον
ὕγιαιας (58), καὶ φωτὸς σκότος, καὶ ζάλην γαλήνην,
καὶ συνέστωσ ἐκστασιν.

contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est; nisi quis fortasse ita successorem dicat, quemadmodum morbum sanitati, et tenebras luci, et tempestatem tranquillitati, et mentis alienationem prudentiæ succedere dicimus.

Θ'. Ἐπὶ δὲ οὕτω προβάλλεται, οὕτω καὶ τὴν
ἀρχὴν (59) διατίθεται. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τε καταλαμβά-
νει τὸν θρόνον, ὡσπερ οἱ τυραννίδα τινὰ, ἢ κληρονο-
μίαν παρὰ δόξαν (60) ἀρπάσαντες, καὶ ὑβρίζει διὰ
τὸν κόρον. Ταῦτα γὰρ τῶν νόθων καὶ παρεγγράπτων
ιερέων (61) ἐστὶ, καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναξίων· οἱ
μηδὲν τῇ ἱερῶσύνῃ προσισενηχόντες, μηδὲ τοῦ κα-
λοῦ προταλαιπωρήσαντες, ὁμοῦ τε μαθηταὶ καὶ δι-
δάσκαλοι τῆς εὐσεβείας ἀναδείκνυνται, καὶ πρὶν καθ-
αρθῆναι καθαίρουσι· χθὲς ἱερόσυλοι, καὶ σήμερον
ιερεῖς· χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμε-
ρον· παλαιοὶ τὴν κακίαν, καὶ σχέδιοι τὴν εὐσέβειαν·

(51) Τὸν. Deest in pluribus codd.

(52) Κατεψυγμένης ... τῆς γῆς. Coisl. 1 et Par., κατεψυγμένην τὴν γῆν.

(53) Καὶ Γόμορρα. Reg. Cyr., καὶ τὰ τῆς Γομόρ-
ρας πάθωμεν.

(54) Κατακλυσθέντων. In quibusdam, κατακαυ-
σθέντων.

(55) Ἢδη κειμένοις. Sic Regg. plures, Coisl. 2, Pass. Sic etiam legunt Nicet. et Bill. In ed. Par., ἡδικοημένοις, « injuria affectis. »

(56) Προεδρίας. Or. 1 addit, ἐκείνου, « non minus pietatis, quam sedis illius successor. »

A oportebat, veritatis siti languentem ac prope conle-
ctam, Ismaelis instar, potionem refecti, aut, velut Etiam,
refrigerata per siccitatem terra, e torrente refocil-
lari, paululumque spirantem ad vitam revocari, ac
semen Israeli relinqui; ne ut Sodoma et Gomorrha
efficeremur, quarum celebris quidem est improbi-
tas, celebrior autem interitus, incolis nempe igni
et sulphure oppressis atque obrutis. Propterea
nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est,
lapisque angularis, nos, et sibi, et inter nos con-
stringens, opportune 390 injectus est, aut ignis
malæ et vitiosæ materiæ purgator, aut rusticum
ventilabrum, quo, inter dogmata, levia a gravibus
discernuntur, aut gladius vitii radices excindens:
atque adeo Verbum belli socium invenit, et Spiritus
B hominem, qui pro se spiret, nanciscitur.

VIII. Sic igitur, atque ob eas causas, totius po-
puli suffragiis, non autem secundum pravum exem-
plum, quod postea inolevit, neque per vim ac cæ-
dem, sed apostolico et spirituali modo ad Marci
thronum evehitur, non minus pietatis quam sedis
successor; tempore quidem ab eo remotissimus,
pietate autem illi proximus invenitur; quæ qui-
dem proprie successio existimanda est. Nam qui
eamdem fidei doctrinam profitetur, ejusdem quoque
throni socius est: qui autem contrariam senten-
tiam tuetur, adversarius quoque in throno censi
debet. Atque hæc quidem nomen, illa vero rem
ipsam et veritatem habet successionis. Neque enim
qui per vim irrupit, successor habendus est, sed
qui vim perpressus est: nec qui leges violavit, sed
qui modo legibus consentaneus creatus est: nec qui
est; nisi quis fortasse ita successorem dicat,

IX. Posteaquam autem ad hunc modum præsul
designatus est, ad hunc quoque protinus modum
imperium administrat. Non enim simul atque ad
thronum pervenit, velut qui tyrannidem quamdam
aut hæreditatem præter spem arriperunt, statim
ob saturitatem in petulantiam prorupit; hoc enim
adulterinorum sacerdotum est, et eorum qui obre-
pserunt, quique munere quod profitentur, indigni
sunt: qui cum nihil prius ad sacerdotium attule-
rint, nullas ærumnas virtutis causa pertulerint,
discipuli simul magistrique pietatis creantur, alios-
que ante purgant, quam ipsi purgati fuerint: heri

D (57) Καὶ ἡ μὲν προσηγορία, etc. Reg. a, καὶ
ἡ μὲν προσηγορία, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐδείχθη διαδο-
χῆς.

(58) Ὑγιαιας. Reg. bm, ὕγιαιας.

(59) Ἀρχὴν. Nicetas, ἀξίαν, « sic munere fungi-
tur. »

(60) Παρὰ δόξαν. Reg. pb, Bas., Tih., παρὰδο-
ξον.

(61) Ἱερέων. Billius, « Præsulum. » Non male;
hic namque agitur « de adulterinis sacerdotibus, »
qui, nulla virtute, imo cum multis vitiis, « ad thro-
num perveniunt. »

sacrilegi, hodie sacerdotes; heri, profani, hodie A
sacrorum antistites; veteres vitio, pietate rudes et recentes; quod gratiæ ac favoris humani, non Spiritus opus est; qui cum cætera omnia violenter pervaserint, ad extremum ipsam quoque pietatem tyrannide premunt: quorum non mores dignitati, sed dignitas **391** moribus fidem astruit, ordine admodum præpostero: qui denique plura pro suis, quam pro populi ignorantibus ⁴⁵, sacrificia debent; ac prorsus duorum alterum peccant, vel quia venia ipsi opus habent, ultra modum aliis ignoscentes, ut sic vitium non modo non reprimatur, sed etiam doceatur, vel quia imperii acerbitate peccata sua obtegunt: quorum utrumque fugiens Athanasius, vita quidem sublimis erat, verum animo humilis: atque ea quidem virtute, ut nemo ad eam aspirare posset, cæterum ea comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus aditus pateret, mansuetus, ab ira alienus, ad miserationem propensus, sermone jucundus, moribus jucundior, facie angelicus, animo magis angelicus; in increpando placidus, in laudando erudiendi vim habens; sic utrumque temperans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret, verum et increpatione paternam charitatem, et laudatio imperio dignam gravitatem obtineret; nec aut mollietas dissoluta, aut severitas rigida et tetrica esset; quin potius illa facilitatis et benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero sapientiæ laudem consequeretur; ita denique se comparans, ut nec sermone, propter mores abunde ad institutionem sufficientes, magnopere opus haberet; nec rursus, propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret; sectione porro multo minus, ob virgam moderate ferientem.

X. Quid autem vobis hominem describere attinet? Hunc Paulus antevergens depinxit; sive cum pontificem illum magnum, qui cælos penetravit ⁴⁶, deprædicat (huc enim usque progredi non dubitabit oratio, cum Scriptura eos, qui secundum Christum vivunt, pro Christis agnoscat); sive cum Timotheo, in epistola quam ad eum scribit, leges imponit, eum, qui Ecclesiæ antistes futurus est, sermone fingens atque informans ⁴⁷. Nam si legem eam, velut regulam quamdam, ei, qui ab his rebus laudatur, admoveris, quam recta ea sit, liquido perspicies. Agite igitur, ac mecum laudationis munus suscipite. Nam circa orationem laboro, ac multa quidem prætermittere cupio; verum alias ab alio delineor, neque, quod præcellit, reperire queo, velut in corpore undequaque æquali atque eleganti. Mihi enim, ut quidque occurrit, ita pulchrius ac præstantius videtur, et orationem ad se rapit. Facite igitur, quicumque laudum illius præcones ac testes estis, ut virtutes illius inter vos partiamini, ac præclarum **392** certamen inter vos ineatis, viri

⁴⁵ Hebr. ix, 7. ⁴⁶ Hebr. iv, 14. ⁴⁷ 1 Tim. iii, 2 sqq.

(62) Γαληνός ... παιδευτικός. Regg. plures optime notæ, γαληνός ... παιδευτικός. « Placide increpando, laudando salubriter. »

(63) Φιλοσοφίας. Nicetas, ἀρετήν, « virtutem. »

(64) Καλεῖν ἢ Γραφή. Hæc desunt in Regg. a, d, et Bas.

(65) Πρὸς αὐτόν. Deest in Reg. d.

(66) Ἐπισκοπῆς. Coisl. 2, aliique, τῆς επισκο-

πῆς. ὁ ἔργον χάριτος ἀνθρωπίνης, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος· οἱ, ὅταν πάντα διεξέλθωσι βιαζόμενοι, τελευταίον τυραννοῦσι καὶ τὴν εὐσέβειαν· ὧν οὐχ ὁ τρόπος τὴν βαθμὴν, ὁ βαθμὸς δὲ τὸν τρόπον πιστεύεται, κατὰ πολὺ τῆς τάξεως ἐναλλαττομένης· οἱ πλείους ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἢ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, τὰς θυσίας ὀφείλουσι· καὶ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον ἀμαρτάνουσιν, ἢ τῷ δεῖσθαι συγγνώμης, ἄμετρα συγγνώσκοντες, ὡς ἂν μὴτε ἀνακόπτοιο κακία, ἀλλὰ καὶ διδάσκοιο, ἢ τῇ τραχύτητι τῆς ἀρχῆς, τὰ ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες. Ὅν οὐδέτερον ἐκεῖνος· ἀλλ' ἦν ὑψηλὸς μὲν τοῖς ἔργοις, ταπεινὸς δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος, πρῶτος, ἀόργητος, συμπαθὴς, ἡδύς τὸν λόγον, ἡδίων τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος, ἀγγελικώτερος τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι γαληνός, ἐπαινεῖσαι παιδευτικός (62)· καὶ μηδέτερον τῶν καλῶν τῇ ἀμετρῆα λυμήνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτιμῆσιν πατριχὴν, καὶ τὸν ἐπαινον ἀρχικόν· μὴτε τὸ ἀπαλὸν ἐκλυτον, μὴτε στύφον τὸ αὐστηρὸν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιεικῆσαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν (63) ἀμφοτέρω· ἐλάχιστα μὲν λόγου διὰ τὸν τρόπον δεόμενος ἀρκούντα πρὸς παιδαγωγίαν· ἐλάχιστα δὲ βῆδον διὰ τὸν λόγον· ἐτι δὲ ἐλάττω τομῆς, διὰ τὴν βῆδον μετρίως πλήττουσαν.

C I. Τί ἂν ὑμῖν ἀναζωγραφοῖην τὸν ἄνδρα; Πιπλὸς προλαβὼν ἔγραψε· τοῦτο μὲν, ἐν οἷς τὸν ἀρχιερέα τὸν μέγαν, τὸν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ἀνυμνεῖ (τολμήσει γάρ μοι καὶ μέχρι τούτων ὁ λόγος, ἐπεὶ ἡ Χριστοῦ οἶδε καλεῖν ἢ Γραφή (64) τοὺς ζῶντας κατὰ Χριστόν)· τοῦτο δὲ, ἐν οἷς Τιμοθέω πρὸς αὐτόν (65) γράφων νομοθετεῖ, τυπῶν τῷ λόγῳ τὸν ἐπισκοπῆς (66) προστησόμενον. Εἰ γὰρ ὡς κανὼνα τὸν νόμον παραθεῖς τῷ ταῦτα ἐπαινουμένῳ, γνώση σαφῶς τὴν εὐθύτητα. Δεῦρο δὲ συμπανηγυρίσατέ μοι περὶ τὸν λόγον κάμνοντι, καὶ τὰ μὲν πλείω παρατρέχειν θέλοντι, ἄλλοτε δὲ ὑπ' ἄλλου κατεχομένῳ, καὶ οὐκ ἔχοντι τὸ νικῶν (67) εὐρεῖν, ὡς περὶ ἐν σώματι πανταχόθεν ἴσῳ τε καὶ καλῶ· ἀεὶ γάρ μοι τὸ προσπεσὸν κάλλιον φαίνεται, καὶ τοῦτο συναρπάξει τὸν λόγον. Δεῦρο οὖν μοι διέλεσθε (68) τὰ ἐκεῖνου καλὰ, ὅσοι τῶν ἐκεῖνου ἐπαινεῖται καὶ μάρτυρες, καὶ ἀγῶνα καλῶν ἀγωνίσασθε πρὸς ἀλλήλους, ἄνδρες ἰμοῦ καὶ γυναῖκες, νεανίσκοι καὶ παρθέναι, πρεσβῦται (69) μετὰ νεωτέρων, ἱερεῖς καὶ λαὸς, οἱ μοναδικοὶ καὶ μεγάδες, οἱ τῆς ἀπλήθους καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅσοι

(67) Νικῶν. Jes., νικῶν.

(68) Μοι διέλεσθε. Deest μοι in Reg. ph. In aliis autem, pro διέλεσθε, legitur, διέλεθε, « enarratis. »

(69) Πρεσβῦται. Reg. hu, et Combef., πρεσβῦτεροι, « senes cum junioribus. »

τῆς θεωρίας, καὶ δοσι τῆς πράξεως. Ὁ μὲν ἐπαινείτω τὸ ἐν νηστείαις καὶ προσευχαῖς, ὅλον ἀσώματόν τε καὶ ἄϋλον· ὁ δὲ τὸ ἐν ἀγρυπνίαις τε καὶ ψαλμωδίαις εὐτόνον τε (70) καὶ ἀήτητον· ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ τῶν δεομένων, ἄλλος τὴν πρὸς τὸ ὑπερέχον ἀντιτυπίαν (71), ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάθεσιν. Αἱ παρθέναι, τὸν νυμφαγωγόν· αἱ ὑπὸ ζυγόν, τὸν σωφρονιστὴν· οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν περρωτὴν (72)· οἱ τῆς ἐπιμειξίας, τὸν νομοθέτην· οἱ τῆς ἀπλότητος, τὸν ὀδηγόν· οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυμίαις (73), τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράκλησιν· τὴν βακτηρίαν, ἢ πολιὰ· τὴν παιδαγωγίαν, ἢ νεότης· ἢ πενία, τὸν ποριστὴν (74)· ἢ εὐπορία, τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσι μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσασθαι· καὶ ὄρφανοί, τὸν πατέρα· καὶ πτωχοί, τὸν φιλόπτωχον· καὶ τὸν φιλόξενον, οἱ ξένοι· καὶ ἀδελφοί, τὸν φιλάδελφον· οἱ νοσοῦντες, τὸν ἰατρὸν, ἢ βούλει νόσον καὶ ἰατρείαν· οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύλακα τῆς υγείας (75)· οἱ πάντες, τὸν πᾶσι πάντα γινόμενον (76), ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἢ πλειονας. pauperes, pauperum studiosum; et peregrini, hospitalem, et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque eujuscunque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; omnes denique eum, qui omnia omnibus factus est,

A simul et feminæ, adolescentes et virgines, senes et juvenes, sacerdotes et populus, monachi et in sodalitate viventes, qui simplicitatis alumni estis, et qui exactioris vitæ studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Hic illius, velut corpore vacantis ac materiæ expertis, in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus evehat, ille insuperabilem in vigiliis ac psalimodii vigorem. Alius egentium curam et præsidium, alius, ut vel superbis et elatis restiterit, vel ad humiles se demiserit, narret. Virgines pronubum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem; qui solitariam vitam agunt, excitatorem et erectorem; qui in sodalitate vivunt, legislatorem; simplices, deductorem; speculationi dediti, theologum; præcipientes, frenum; calamitosi, consolatorem; canities, baculum; juvenus, pædagogum; paupertas, largitorem; divitiæ, dispensatorem. Quin mihi videntur, et viduæ patronum laudaturæ, et pupilli, patrem; et hospitalem, et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque eujuscunque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; ut omnes, vel quam plurimos lucrifaceret ⁴⁴.

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἄλλοι θαυμαζέτωσάν τε καὶ ἀνυμνεῖτωσαν, οἷς σχολὴ τὰ μικρὰ τῶν ἐκείνου θαυμάζειν. Μικρὰ δὲ ὅταν εἶπω, αὐτὸν ἑαυτῶ συγκρίνων λέγω, καὶ τὰ ἐκείνου τοῖς ἐκείνου παρεξέταζων (οὐ γὰρ δεδόξασται (77) τὸ δεδοξασμένον, κἂν ἢ λίαν λαμπρὸν, ἔνεκεν (78) τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, ὡσπερ ἠκούσαμεν)· ἐπεὶ καὶ ὀλίγα τῶν τούτου, ἐτέροις αὐτάρκῃ πρὸς εὐδοκίμησιν. Ἡμῖν δὲ (οὐ γὰρ ἀνεκτὸν καταλείπουσι (79) τὸν λόγον, διακοπεῖν τοῖς ἐλάττωσιν), ἐπ' αὐτὸ τὸ κυριώτατον (80) τῶν ἐκείνου τρεπτέον. Θεοῦ δὲ ἔργον, ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ λόγος, εἰπεῖν τι τῆς ἐκείνου μεγαληγορίας καὶ ψυχῆς ἄξιον.

XI. Hæc igitur, ut diximus, alii mirentur et prædicent, quibus tantum otii suppetit, ut exiguas illius virtutes laudibus prosequantur. Exiguas porro cum dico, ipsum secum comparans dico, ipsiusque virtutes cum ipsius virtutibus conferens (neque enim id quod glorificatum est, glorificatum est ⁴⁵, etiam si valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, velut litteris sacris proditum est); alioqui pauca etiam illius ornamenta ejusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem (nec enim ferendum est, nos, relicto verbo, rebus levioris momenti ministrare), ad id, quod laudum ipsius caput est, convertenda est oratio. Deo vero, cujus causa hunc quoque sermonem instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

διο. Deo vero, cujus causa hunc quoque sermonem instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

ΙΒ'. Ἦν ὅτε ἤμαζε τὰ ἡμέτερα, καὶ καλῶς εἶχεν, ἤνικα τὸ μὲν περιττὸν τοῦτο, καὶ κατεγλωτισμένον τῆς θεολογίας καὶ ἐντεχνον, οὐδὲ πάροδον εἶχεν εἰς τὰς θείας αὐλάς, ἀλλὰ ταυτὸν ἦν ψήφοις τε παίζειν, τὴν βῆσιν κλεπούσας τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως, ἢ κατορχεῖσθαι τῶν θεατῶν παντοίοις καὶ ἀνορογύνοις λυγίσμασι, καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον καὶ (81) περιεργον· τὸ δὲ ἀπλοῦν ⁴⁴ I Cor. ix, 22. ⁴⁵ II Cor. iii, 10.

393 XII. Fuit quondam tempus, cum res nostræ florent, ac præclare se haberent, cum nimium superflua hæc, et verborum lepore atque arte fucata tractandæ theologiæ ratio, ad divinas causas aditum quidem habebat: verum idem erat calculus ludere, inversionis celeritate oculorum obtutum fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam

(70) *Te. Deest in quinque Regg. et Or. 1.*

(71) *Πρὸς τὸ ὑπερέχον ἀντιτυπίαν.* « Ut elatis restiterit, » id est, « Præcellentibus, Imperatoribus, Præfectis, pietatis ac fidei hostibus, Hæreticis, Ethnicis, etc. »

(72) *Τὸν περρωτὴν.* « Atlas addentem, sublimi volatu excitantem. »

(73) *Εὐθυμίας.* Jes., εὐθυμία.

(74) *Τὸν ποριστὴν.* « Qui victui necessaria subministrat. »

(75) *Υγείας.* Duo Regg., υγιείας.

(76) *Γινόμενον.* Quatuor Regg., Or. 2, Comb., γινόμενον.

(77) *Οὐ γὰρ δεδόξασται,* etc. Alludit Theologus ad hæc verba Apost. II Cor. iii, 10: « Nam nec

glorificatum est, quod claruit in hæc parte propter excellentem gloriam, » etc. Ea siquidem ad Athanasii laudes accommodans, significat illius virtutes, quas prius per congeriem enumeraverat, quamvis maxima laude dignæ sint, parvas tamen haberi posse, si cum iis, quas mox allaturus est, comparentur.

(78) *Ἐνεκεν.* Plures codd., εἴνεκεν.

(79) *Καταλείπουσι.* Reg. d, Or. 1, Combef., καταλείπουσι. Alludit Gregorius ad hæc Petri verba, Act. vi, 2: « Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. »

(80) *Κυριώτατον.* Par., καιριώτατον.

(81) *Καινότερον καὶ.* Hæc desunt in plerisque codd.

ac curiosi de Deo vel dicere vel audire: simplex A
contra ingenuusque sermo atque doctrina, pietas
existimabatur. Verum posteaquam Sexti, et Pyr-
rhones, et contradicendi libidine incitata lingua,
velut gravis quidam ac malignus morbus, in Eccle-
sias nostras magno nostro malo irrepserunt, ac
nugacitas doctrinæ atque eruditionis opinionem
tulit quodque Actuum liber de Atheniensibus nar-
rat⁸², ad nihil aliud vacamus, quam ut novi aliquid
dicamus vel audiamus. O quis Jeremias confusionem nostram caliginemque deplorabit? Ipse solus
lamentationes calamitatibus exæquare novit.

XIII. Huic furori Arius quidem ille, a furore
nomen habens, initium dedit; qui etiam petulantis
et effrenatæ linguæ pœnas expendit, in obscenis et
impuris locis exstinctus, atque orationis, non mor-
bi, viribus oppressus, ac Judæ instar⁸³ ob eandem
Verbi prodicionem disruptus. Verum alii hunc mor-
bum excipientes, impietatis artem considerunt,
nimirum qui divinitatem Ingenito circumscribentes,
non modo genitum, sed etiam procedentem, divinæ
naturæ finibus exturbarunt, nominis tantum socie-
tate Trinitatem honorantes, imo ne hoc quidem
ipsi integrum conservantes. At non eodem modo
beatus ille, et vere homo Dei, ac magna veritatis
tuba. Quin potius, cum illud perspectum haberet,
et tria hæc in numerum unum contrahere, impii
erroris esse, novique dogmatis Sabellii, qui primus
divinitatis contractionem excogitavit: et rursus
tria, quantum ad naturam, distrahere, nihil aliud
esse, quam portentosam divinitatis sectionem intro-
ducere; hanc rationem tenuit, ut unum, quantum
ad divinitatem, pulchre servaret, et tria, quantum
ad proprietates, pie doceret, nec aut per unum dei-
tatem confunderet, aut per tria distraheret, sed
utramque partem inclinationem et oppositionem
vitans.

XIV. Atque idcirco primum in sancto 394 Con-
cilio Nicææ habito, atque illo trecentorum et
duodeviginti lectissimorum virorum numero quos
Spiritus sanctus in unum coegerat, quantum in
ipse fuit, morbum compressit; nondum ille quidem
in episcoporum numerum allectus, verum primas
tenens inter eos qui convenerant. Nam is tum
rerum status erat, ut non minus virtute, quam
graduum dignitate, honoris præstantia censeretur.
Deinde cum hoc malum pravi illius follibus jam
excitatum atque inflammatum esset, majoremque
orbis partem invaderet (hic enimvero tragœdiæ

⁸² Act. xvii, 21. ⁸³ Act. i, 18.

(82) *Σέξτοι καὶ Πύρρωνες*. Sextus et Pyrrho
erant philosophi, cæteris omnibus philosophis op-
positi, qui, aliorum placita impugnantes, nihil certi
esse contendebant.

(83) *Καιρότερον*. Coisl. 1, κενὸν καὶ ἀνώνητον,
«vanum et inutile.»

(84) *Ὀδυρεῖται*. Sic Tillem. Combef., ὀδύρατο,
«deploraverit.» Alii, ὀδύρεται.

(85) *Εὐχῆς ἔργον*. «Orationis viribus.» Theodo-
retus, lib. 1, c. 4 narrat quomodo Arius, orante
Alexandro Constantinopolitano præsule, miserabiliter
interierit.

(86) *Καιροτομίας*. Coisl. 1 addit, ὄνιον. «Pro-
prium inveciæ novitatis a Sabellio.»

τε καὶ εὐγενὲς τοῦ λόγου, εὐσέβεια ἐνομιζέτο. Ἄρ'
οὐ δὲ Σέξτοι, καὶ Πύρρωνες (82), καὶ ἡ ἀντίθετος
γλῶσσα, ὡσπερ τι νόσημα δεινὸν καὶ κακὸν ἦεν, ταῖς
Ἐκκλησίαις ἡμῶν εἰσεφθάρη· καὶ ἡ φλυαρία παι-
δεύσις ἔδοξε, καὶ, ὅ φησι περὶ Ἀθηναίων ἡ βίβλος
τῶν Πράξεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκαιροῦμεν, ἢ λέγειν
τι καὶ ἀκούειν καιρότερον. (83). Ὡς τὸς Ἱερεμίας ὀδυ-
ρεῖται (84) τὴν ἡμετέραν σύγχυσιν καὶ σκοτόμαιναν,
ὁ μόνος εἰδὼς ἐξισοῦν θρήνους πάθει!

Π'. Ταύτης τῆς λύσεως ἤρξατο μὲν Ἄρειος, ὁ
τῆς μανίας ἐπώνυμος, ὃς καὶ δίκην Ἐδωκεν ἀκατά-
στου γλώσσης, τὴν ἐν βεβήλοις τόποις κατάλυσιν,
εὐχῆς ἔργον (85), οὐ νόσου γενόμενος, καὶ τὴν Ἰουδα
ῤῆξιν ὑποστάς, ἐπ' Ἰση προδοσίᾳ τοῦ Λόγου. Διαδε-
ξάμενοι δὲ ἄλλοι τὴν νόσον, τέχνην ἀσεβείας ἐδη-
μιουργήσαν· οἱ, τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περι-
γράφαντες, τὸ γεννητὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸ
ἐκπορευτὸν ἐξώρισαν τῆς θεότητος, ὀνόματος κοι-
ωνία μόνον τὴν Τριάδα τιμήσαντες, ἢ μηδὲ τοῦτο
αὐτῇ τηρήσαντες. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ
ὄντως ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μεγάλη σάλπιγξ τῆς
ἀληθείας. Ἄλλ' εἰδὼς, τὸ μὲν εἰς ἀριθμὸν ἓνα τὰ
τρία συστέλλειν, ἀθεότητος ὄν, καὶ τῆς Σαβελλίου
καινοτομίας (86), ὃς πρῶτος θεότητος συστατὴν
ἐπένοησε· τὸ δὲ τὰ τρία διαίρειν φύσει, κατα-
τομὴν θεότητος ἔκφυλον· καὶ τὸ ἐν καλῶς ἐτήρησε,
θεότητι γάρ· καὶ τὰ τρία εὐσεβῶς ἐδίδαξεν, ἰδιότησι
γάρ· οὐτε τῷ ἐνὶ συγγένει, οὐτε τοῖς τρισὶ διαστή-
σας, ἀλλ' ἐν ὅροις μείνας τῆς εὐσεβείας, τῷ φυ-
γεῖν τὴν ἀμετρον ἐπὶ θάτερα κλίσειν τε καὶ ἀντι-
θεσιν.

intra pietatis metas consisteret, immodicam in
vitans.

ΙΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἐν τῇ κατὰ Νί-
καιαν ἀγίᾳ (87) ταυτῆ συνόδῳ, καὶ τῷ τῶν τρια-
κοσίων ὀκτώ καὶ δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων (88),
οὓς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἓν ἤγαγεν (89), ὅσον ἦν ἐπ'
αὐτῷ, τὴν νόσον ἔστησεν· οὕτω μὲν τεταγμένως ἐν
ἐπισκόποις, τὰ πρῶτα δὲ (90) τεταγμένως τῶν
συνεληλυθότων· καὶ γὰρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἤττον ἢ
βαθμῶν ἢ προτίμησις. Ἐπειτα τοῦ κακοῦ βίπι-
σθέντος ἤδη ταῖς αὐραῖς τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸ
πλεῖον ἐπιλαμβάνοντος (ἐναυθὰ μοι καὶ τὰ δρό-
ματα, ὧν πᾶσα μικροῦ πλήρης γῆ τε καὶ θάλασσα),
παλὺς μὲν περὶ αὐτὸν ὁ πόλεμος, ὡς γενοῖτο προ-

(87) Ἁγία. Deest in quinque Reg. et Or. 1.

(88) Καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα ἀρι-
θμῷ ἀνδρῶν λογάδων. Sic Coisl. 1, duo Colb.,
Par., Jes. Hæc etiam a Billio reddita, licet in
Græcis ommissa. In ed., καὶ τῷ τῶν λογάδων ἀρι-
θμῷ. Cætera desunt.

(89) Ἠγάγεν. Coisl. 1 et Par., συνήγαγεν.

(90) Τὰ πρῶτα δέ, etc. Billius: «verum primi
inter eos, qui simul cum ipsis eo perrexerant, or-
dinis.» Per hanc interpretationem conjicit Billius
Athanasium, non inter ipsos concilii Patres, sed
inter secundæ ordinis theologos primas tenuisse.
Nicetas vero aliter interpretatur, et innuit Athana-
sium sedisse, ἐν τοῖς πρωταγωνισταῖς εὐσεβείας

σάττην τοῦ Λόγου· (πρὸς γὰρ τὸ ἀντιτεῖνον μάλιστα ἡ παράταξις, καὶ ἄλλοθεν ἄλλο τι τῶν δεινῶν περιβρέσων (91)· εὐρέτις (92) γὰρ κακῶν ἡ ἀσέβεια, καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἐγγέλῃσιν· πῶς δὲ ἀνθρώπων ἔμελλον φεῖσθαι, οἱ θεότητος μὴ φεισάμενοι;) μίαι δὲ προσβολῶν καὶ (93) χυλεπωτάτη. Συνεισφέρω τι καὶ αὐτὸς τῷ δράματι· ἀλλὰ μοι παρητήσθω (94) τὸ φίλον ἔδαφος ἡ πατρις· οὐ γὰρ τῆς ενεγκούσης, ἀλλὰ τῶν προελομένων (95) ἡ πονηρία. Ἡ μὲν γὰρ ἱερά τε καὶ πῖνον ἐπ' εὐσεβείᾳ γνῶριμος· οἱ δὲ ἀνάξιοι τῆς τεκούσης αὐτοὺς Ἐκκλησίας. Φύεσθαι δὲ καὶ ἐν ἀμπέλῳ (96) βράτον ἡκούσατε· καὶ Ἰούδας, τῶν μαθητῶν εἷς, ὁ προδότης.

iam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audistis⁹¹: ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit⁹².

IE'. Εἰσὶ μὲν οὖν, οἱ μὴδὲ τὸν ὁμώνυμον (97) ἐμοὶ τῆς αἰτίας ἀφίπαισι· ὡς κατὰ παιδεύσεως ἔρωτα, τῇ Ἀλεξανδρείῳ ἐπιδημῶν τότε πόλει, καὶ πάσης παρ' αὐτοῦ τυχῶν δεξιώσεως, Ἰσα καὶ παίδων ὁ τιμωτάτος, καὶ τῶν τὰ μέγιστα πιστευόμενων εἰς ὧν, ἐπανάστασιν, ὡς φασι, βουλευέται τῷ πατρὶ καὶ προστάτῃ (98). Καὶ ἦν τὸ μὲν δράμα ἐτέρων, ἡ δὲ χεῖρ Ἀβουσαλὼμ μετ' αὐτῶν, ὡς ὁ λόγος. Εἰ τις ὕμῶν οἶδε (99) τὴν χεῖρα, ἦν ὁ ἅγιος καταψεύσθη, καὶ τὸν ζῶντα νεκρὸν, καὶ τὴν ἀδικον ἔσθραν, οἶδεν ὁ λόγος. Παῖν τοῦτο μὲν ἔκων ἐπιλησομαι. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχω ἐν τοῖς ἀμφιβάλοις, νεύειν χρῆναι πρὸς τὸ φιλόνηρον, καὶ ἀπογινώσκαι μᾶλλον, ἢ καταγινώσκαι τῶν ὑπαιτίων. Ὁ μὲν γὰρ κακὸς τάχιστα ἀν καταγνοίη καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ὁ ἀγαθὸς δὲ οὐδὲ τοῦ κακοῦ βράδιως. Τὸ γὰρ εἰς κακίαν οὐχ ἔτοιμον, οὐδὲ εἰς ὑπόνοιαν εὐχερῆς. Ὁ δὲ οὐκ εἶτι λόγος, ἀλλ' ἔργον ἐστίν, οὐδὲ ὑπόνοιά τις ἀνεξέταστος, ἀλλὰ πίστις κεκρυμμένη.

ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad vitium minime proclivis est, is nec facile ad male de alio suspicandum movetur. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id etiam narro.

IG'. Τέρας τι Καππαδόκιον, ἐκ τῶν ἐσχατιῶν τῶν ἡμετέρων ὀρμώμενον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, οὐδὲ παντελῶς ἐλεύθερον, ἀλλ' ἐπίμικτον, οἶον τὸ τῶν ἡμιόνων γινώσσομεν·

⁹¹ Prov. xxvi, 9. ⁹² Luc. vi, 16. ⁹³ II Reg. xv, 5.

« inter primos pietatis pugiles ac defensores, » id est, « inter concilii Patres. » Unde Gregorius hanc rationem reddidit, quod scilicet, « non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. »

(91) Περιβρέσων. Or. 1, περιβρέτων. Reg. a, d, ἐπιβρέτων.

(92) Εὐρέτις. Coisl. 1 et Combef., εὐρετικόν.

(93) Καί. Quatuor Reg., undecim Colb., Or. 1, ἡ. Unus Reg., καὶ ἡ.

(94) Παρητήσθω. Sic Reg. bm, ph, undecim Colb., Or. 1. Alii, παρητήσθω, mendose. Edit.

(95) Προελομένων. Sic quinque Reg., Or. 1, Combef. In ed., προσελομένων. Hæc observat Theologus propter Georgium, qui Cappadox erat, et infensissimus Athanasii hostis, qui ejus etiam sedem occupavit.

A illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit), varium illi quidem ac multiplex, ut strenuo Verbi defensori bellum inferatur: (adversus eum enim qui obsistit, ac contra nilitur, infestissima esse acies hostilis solet, atque aliunde aliud quoddam periculum influit; solers quippe et ingeniosa ad excogitanda mala est impietas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax: quonam autem modo hominibus parcerent, qui divinitati non pepercerant?) Unus tamen hic impetus atrocissimus fuit. Nam ipse quoque ad hanc tragœdiam nonnihil confert. Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni crimine solutam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audistis⁹¹: ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit⁹².

XV. Nec vero desunt, qui ne meum quidem cognominem culpa liberent; qui doctrinæ amore ac studio tum temporis Alexandriæ peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus esset, tantamque apud eum gratiam et auctoritatem obtinuisset, ut res ei maximi ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit, adversus patrem et patrum insurgendi. Et quanquam alii tragœdiæ hujus auctores essent, manus tamen Absalonis, ut dicitur, cum illis erat⁹³. Si quis vestrum est, qui manuum illam, ex qua sancto viro falsum crimen conflatum est, et mortuum illum viventem, et iniustum exsilium norit, quid dicam intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Si enim existimo, in dubiis et incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, et crimini obnoxios absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet; contra vir probus

XVI. Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ sinibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permistum, cujusmodi mularum

(96) Ἐν ἀμπέλῳ. Sic Reg. ph, Or. 1 et Par. Coisl. 1, ἐν ἀμπέλῳ. Deest ἐν in ed.

(97) Ὁμώνυμον. Gregorium quemdam intelligit Theologus, qui, pulso Athanasio, in ejus sedem ab Arianis subrogatus fuerat; quem etiam postea amoverunt, atque in ejus locum Georgium Cappadoceum instituerunt.

(98) Προστάτη. Reg. c et Combef., δεσπότη.

(99) Εἰ τις ὕμῶν οἶδε, etc. Juxta Ruf., Hist. lib. x, c. 17, et Socr., lib. 1, c. 29, Athanasio ab Arianis objectum fuit, quod, magicæ artis causa, Arsenio cuidam brachium amputasset. Verum statim hæc fraus detecta est. Nam ipse Arsenius, quem falso ab Athanasio interfectum dicebant, se episcopis, qui Tyrum anno 335 convenerant, vivum et incolumem ostendit.

genus esse constat; primum alienæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum et edoctum, ut omnia ad ventris gratiam tum faceret, tum loqueretur; tandem cum ad rempublicam gerendam pestifere se contulisset, atque extremo et sordidissimo illius muneris, hoc est, suillis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis præfectus fuisset, atque in commisso sibi negotio infidum se præbuisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo, ad communem Ecclesiæ perniciem, instar cujusdam Ægyptiacæ plagæ, Alexandriam venit. Hic vagari desinit, improbitatem autem et venustiam auspicatur. Cæterum nullius quidem pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis larvam saltem et inanem speciem præferens, re-

α τὰ μὲν πρῶτα τραπέζης ἀλλοτρίας δούλον, καὶ μάζης ὄνιον, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῆ γαστρὶ μεμαθηκός· τὰ τελευταῖα δὲ καὶ πολιτεία παρεισφραρὲν, καὶ πιστευθὲν ταύτης τὰ ἔσχατα, ὅσον ὕβριν κρεῖων ὑποδοχέα γενέσθαι, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται· εἶτα κακὸν περὶ τὴν πίστιν γενόμενον, καὶ τῆ γαστρὶ πολιτευσάμενον, ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελείπετο μόνον, δρασμὸν ἔννοεῖ, καὶ ἄλλην ἐξ ἄλλης ἀμείβων χώραν καὶ πόλιν, οἷα τὰ τῶν φυγάδων, τέλος ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἷδν τις Αἰγυπτιακῆ πληγῆ, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει. Ἐναυθὰ τῆς ἄλης ἵσταται, καὶ τῆς κακουργίας ἀρχεται. Καὶ ἦν τᾶλλα μὲν οὐδενὸς ἄξιος, οὐ λόγων ἐλευθερίων μετεσχηκός, οὐ τὴν συνουσίαν στωμίλος, οὐκ εὐλαβείας σχῆμα γούν τι καὶ πλάσμα κενὸν (1) περικείμενος, κακουργῆσαι δὲ (2), καὶ συγγέαι πράγματα πάντων δεινότατος.

larvam saltem et inanem speciem præferens, re-

appositissimus.

IZ. Ἴστε καὶ διηγήσθε πάντες, οἷα κατὰ τοῦ ἁγίου νεανεύεται. Παραδίθονται γὰρ καὶ δίκαιοι πολλάκις εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα οὗτοι δοκιμασθῶσι· καὶ φαῖλα μὲν (3) ἐν θανάτῳ ἐξαισίω, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καταγελῶνται δὲ ὁμῶς πρὸς τὸ παρὸν εὐσεβεῖς, ἕως ἡ χρηστότης τοῦ Θεοῦ κρύπτεται (4), καὶ τὰ μεγάλα ταμεία τῶν ὕστερον (5) ἐκατέρους ἀποκειμένων ἠνίκα καὶ λόγος, καὶ πρᾶξις, καὶ διανόημα, τὸς δίκαιοις σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ ταλαντεύεται (6)· ὅταν ἀναστῆ κρίναι τὴν γῆν, τὴν βουλήν καὶ τὰ ἔργα συνάγων, καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σωζόμενα. Ταῦτα πεπιθέτω σε καὶ λέγων καὶ πάσχων Ἰώβ· ὅς ἦν μὲν (7) ἀνθρώπος ἀληθινός, ἀμειπτός, δίκαιος, θεοσεβής, καὶ ὅσα μεμαρτύρηται· τοσαύταις δὲ πλήσσειται παρὰ τοῦ ἐξηγητῆτος ταῖς προσβολαῖς (8), καὶ οὕτως ἄλλεπαλλήλοισι καὶ φιλοτίμοις, ὥστε πολλῶν πολλάκις ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος κακοπαθησάντων, τῶν δὲ ὡς εἰκὸς καὶ τάλαιπωρησάντων (9), μηδένα εἶναι ταῖς ἐκείνου παραβελῆν συμφοραῖς. Οὐ γὰρ μόνον χρήματα, κτήματα εὐτεκνίαν, πολυτεκνίαν, ἃ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ περισπούδαστα· οὐ ταῦτα ζημιούται μόνον, ὡς μὴδὲ θρήνοις γενέσθαι χώραν διὰ τὸ συνεχὲς τῶν κακῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τελευταῖον πληγῆς πληγῆν ἀνιάτον τε καὶ δυσθεώρητον, εἶχε μὲν προσθήκη

¹⁴ Job ix, 24; xii, 4. ¹⁵ Ps. xxxiii, 22.

(1) *Κενόν*. In nonnullis, καινόν, « novam. »

(2) *Δέ*. Sic quatuor Regg., Or. 1, Comb. Deest in ed.

(3) *Μέν*. Deest in pluribus cod. l.

(4) *Κρύπτεται*. Sic quatuor Regg. et Combef. Alii, κρύπτεται. Ed. π.

(5) *Ταμεία τῶν ὕστερον*. Sic tres Regg., tredem Colb., Coisl. 1, Or. 1, Combef., etc. In ed., ταμεία εἰς ὕστερον.

(6) *Ταλαντεύεται*. Sic nos cum Combef. Alii, τάλαντεύεται.

(7) *Ὅς ἦν μὲν*. Sic quatuor Regg. et Combef. Deest μὲν in ed.

(8) *Ταῖς προσβολαῖς*. Sic quatuor Regg., et Or. 1. In ed. ταῖς legitur post καὶ οὕτως, quod auctoritate codicis immutavimus.

(9) *Κακοπαθησάντων .. καὶ τάλαιπωρησάντων*. Quamvis hæ voces, apud Suidam, fere idem sonent, manifestum est tamen, in Gregorii mente, postremam aliquid ad primam addere. Credimus igitur Gregorium voluisse significare eos, qui non tantum malis vexati sunt, sed etiam eos, qui ad mala et plagas animi indurarunt; vel etiam eos, qui spontaneos labores non susceperunt, sed illata ab aliis mala perpessi sunt.

τῆς συμφορᾶς τὴν γυναῖκα παραμυθουμένην τοῖς χειροσσι (πληγῆναι γὰρ ἐφιλονεῖται, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τῷ σώματι)· εἶχε δὲ καὶ τῶν φίλων τοὺς γησιωτάτους παρακλήτορας κακῶν, ὡς αὐτὸς φησιν, οὐ θεραπευτάς· οἱ τὸ μὲν πάθος εἴρων, τὸ δὲ τοῦ πάθους ἀγνοοῦντες μυστήριον, οὐ βάσανον ἀρετῆς, ἀλλὰ κακίας εἰσπραξιν, τὴν πληγὴν ὑπελάμβανον. Καὶ οὐκ ἐνόμιζον μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἠσχύνοντο τὸ δεῖν δὲ ἐνειδίζοντες (10), ὅποτε καὶ εἰ διὰ κακίαν ἔπαρχε, σοφίζεσθαι τὸ λυποῦν ἔδει παραμυθίας βήμασιν.

Ipsius dolorem perspicere, nec doloris arcanum intelligerent, in ea opinione versabantur, ut nou virtutis explorandæ, sed vindicandi sceleris causa, hanc illi plagam inflictam esse existimarent. Quid dico? existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare verebantur; idque eo tempore, cum, etiam si Peccati pœnam lueret, ejus tamen angorem blandis sermonibus fallere ac mitigare conveniebat.

III. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἰὼβ, καὶ τὰ πρῶτα τῆς περὶ αὐτὸν πραγματείας. Ἀγὼν γὰρ ἦν ἀρετῆς (11) καὶ φθόνου· τοῦ μὲν, ὅπως τοῦ καλοῦ κρατήσῃ (12), φιλονεικούντος· τῆς δὲ, ὅπως ἀήττητος διαμείνῃ, πάντα φερούσης· καὶ τοῦ μὲν, ὅπως εὐδοκῶσῃ κακίαν, ἀγωνιζομένου, διὰ τῆς τῶν κατορθόντων κολάσεως· τῆς δὲ, ὅπως κατάσῃ τοὺς ἀγαθοὺς, κἀν ταῖς συμφοραῖς τὸ πλεόν (13) ἔχοντας. Τί δαὶ (14) ὁ πρὸς αὐτὸν χρηματίζων διὰ λαλιᾶτος καὶ νεφῶν, ὁ βραδύς εἰς κόλασιν, καὶ ταχύς εἰς ἀντίληψιν, ὁ μὴ πεντελῶς ἐπαφίει, ῥάβδον ἀμαρτωλῶν κλήρω δεικνύων, ἵνα μὴ κακίαν δίκαιοι μάθωσιν; Ἐπὶ τέλει τῶν ἄθλων ἀναγορεύει τὸν ἀθλητὴν λαμπρῶ τῷ κηρύγματι, καὶ γυμνοῖ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον, *Ὅσει με ἄλλως σοι* (15) *κωρηματικῆναι*, λέγων, ἢ *ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Τοῦτο τῶν τραυματῶν τὸ φάρμακον, οὗτος τῆς ἀγωνίας ὁ στέφανος, αὐτῆ τῆς ὀπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. Τὰ γὰρ ἐξῆς Ἰωσὺ καὶ (16) μικρὰ, κἀν μεγάλα τισὶ δοκῆ, καὶ μικρῶν ἔνεκεν οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ διπλασίω (17) τῶν ἀφηρημένων ἀντιλαμβάνει.

16. Οὐλοῦν οὐδὲ ἐνταῦθα θαυμαστὸν, εἰ (18) Ἀθανασίου πλεόν ἔσχε Γεώργιος· ἀλλ' ἐκεῖνό γε (19) θαυμασιώτερον, εἰ μὴ ἐπιρῶσθῃ ταῖς ἐπιηλείαις ὁ δίκαιος. Οὐδὲ τοῦτο θαυμαστὸν ἄγαν, ἀλλ' εἰ (20) ἐπὶ πλεόν αἱ φλόγες ἤρκεσαν. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν ἦν ἐκ ποδῶν, καὶ τὴν φυγαδεῖαν (21) ὡς κάλλιστα διατίθεται. Τοῖς γὰρ ἱεροῖς καὶ θεοῖς τῶν κατ' Αἴγυπτον (22) φροντιστηρίοις φέρων ἑαυτὸν δίδωσιν· οἱ κόσμου χωρίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τὴν ἔρημον ἀσπαζόμενοι, ζῶσι θεῶ, πάντων μάλλον τῶν στρε-

¹⁶ Job II, 7 et seq. ¹⁷ Job. XVI, 2. ¹⁸ Psal. CXXIV, 3.

(10) *Τὸ δεῖν δὲ ἐνειδίζοντες*. « Impietatem, » non « calamitatem » Jobo objiciebant uxor et amici; atque contendebant, eum his malis ac miseriis afflicti, quod esset alicujus sceleris reus.

(11) *Ἦρ ἀρετῆς*. Sic quatuor Regg. In ed., ἀρετῆς ἦν.

(12) *Κρατήσῃ*. Regg. ρη, et Combef., κρατήσῃ.

(13) *Πλεόν*. Quatuor Regg., πλεόν.

(14) *Δαί*. Duo Regg., δέ.

(15) *Ὅσει με ἄλλως σοι*, etc. Nobil. « Putas, inquit, me aliter tibi respondisse, quam ut justus appareas. »

(16) *Καί*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

A omnibus hominibus vehementer expetuntur; non hæc, inquam, duntaxat amittit, et quidem ita, ut nec luctibus ipsis ob malorum connexionem locus esset; sed postremo in ipso quoque corpore, incurabili ac visu etiam tetra et horribili plaga affectus¹⁶, pro calamitatis cumulo uxorem habebat, pejoribus et gravioribus eum consolantem. Id enim obnoxie agebat, ut ad corporis plagam animæ vulnus accederet. Quin sincerissimos etiam amicos suos malorum, ut ipsius verbis utar¹⁷, consolatores habebat, non depulsores; qui cum

XVIII. Hoc ipso quidem statu erat Job, ac divinæ circa eum actionis principia hoc modo se habebant. Virtus enim cum invidio spiritu decertabat. Hic, ut virtutem superaret, omni ope contendebat; illa, ut invicta permaneret, omnia perferabat. Atque hic, ut per justorum cruciatum vitio facilem viam strueret, laborabat; hæc contra, ut bonos retineret, etiam in calamitatibus superiores. Quid vero is, qui **397** ad eum per turbinem et nubes oracula edebat, qui ad inferendam pœnam tardus est, et ad opem ferendam celer, qui virgam peccatorum in sortem justorum¹⁸ non omnino immittit, ne justii improbitatem addiscant? In sine certaminis illustri præconio athletam suum victorem pronuntiat, atque afflictionis arcanum aperit: *Num tu cesses, inquit, me aliam ob causam hæc in te decrevisse, quam ut justitia tua elucescat*¹⁹? Hæc vulnerum medicina, hæc certaminis corona, hoc patientiæ præmium. Nam quæ deinde secuta sunt, parva fortasse, quamvis nonnullis magna videantur, et parvorum hominum causa constituta, tametsi alioqui duplo majora, quam quæ ipsi adempta fuerant, receperit.

XIX. Proinde ne hic quidem mirum videri debet, si Georgius meliori, quam Athanasius conditione fuerit: sed illud mirabilius videri debuisset, si injuriam et calumniam ignibus vir justus minime exploratus fuisset. Imo ne hoc quidem valde mirandum; verum illud potius admirationem habuisset, si longa his flammis mora producta fuisset. Hinc ille solum vertit, ac de exilio quam præclarissime statuit. Nam ad sacra illa et divina Ægypti monasteria se confert; in quibus homines

¹⁷ *Διπλασίω*. Coisl. 2, διπλάσια.

(18) *Εἰ*. Sic tres Regg., Or. 1, Par. Jes., etc. Deest in ed.

(19) *Γε*. Sic Regg. a. Deest in ed.

(20) *Εἰ*. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 1, Or. 1, Par. et Combef. Deest in ed.

(21) *Φυγαδεῖαν*. Sic quatuor Regg., Basil., etc. In ed., φυγαδῖαν.

(22) *Τῶν κατ' Αἴγυπτον*. Addit Nicetas, ἀσκητῶν. « Exercendæ pietatis gymnasia. » Non male; Gregorius siquidem hac voce « solitarios et eremitas designat. »

a mundo se distrahentes, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt, magis quam cæteri omnes, qui in corpore versantur. Alii quidem vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes, atque hanc duntaxat terræ partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobiæ sunt, ac mortui quidem cæteris hominibus, et negotiis omnibus, quæ in medio volvuntur, versantque simul et versantur, ac nobis per repentinas et crebras mutationes imposturam faciunt, sibi ipsis autem invicem mundi loco sunt, ac per comparisonem mutuo inter se virtutem acuunt et existimant. Cum his consuetudinem habens magnus Athanasius, ut omnium aliarum rerum sequester et conciliator erat, illius scilicet exemplum sequens, **398** qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissident, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiaca in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

XX. Sic enim hæc duo, hoc est, tranquillam actionem et actuosam tranquillitatem consociavit et copulavit, ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem morum potius gravitate et constantia, quam corporis secessionem exprimi atque insigniri. In quam etiam sententiam magnus ille David simul et rebus agendis summo-pere deditus erat, et perquam solitarius; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego, donec trans-eam* **, ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videatur. Quamobrem, qui alios virtute anteibant, iidem ab illius mente longiori intervallo aberant, quam quo reliquos antecederant; atque ad sacerdotii perfectionem pauca conferentes, multo plura ad philosophiæ utilitatem recipiebant, tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi placuisset, pro lege haberent, ac rursus vetitum sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducebant, ac majori, quam quæ sanctis viris deberi videatur, ipsius veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo se contulissent, ut piuum virum, perinde ac feram quamdam, vestigarent, nec eum passim quæsitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui missi fuerant, duxerunt; verum cervicem gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut si acerbissimi aliquid pro eo perferrent, magni id ad philosophiam momenti esse judicarent, diuturnisque jejuniis, et chameuniis, cæterisque corporis afflictationibus, quas pro perpetuis deliciis habent, multo sublimius ac divinius.

** Psal. cxi., 10.

(23) *Τῇ κοινωρίᾳ*. Par., τὴν κοινωνίαν.

(24) *Περιφέρεται*. In nonnullis, περιφθαίρεται, « corrumpitur. »

(25) *Ἀθανάσιος*. Sic Coisl. 1, et Par. In editis deest.

(26) *Ἐρημικόν*. Sic plures Reg., duodecim Coib., Par., Combef., etc. In editis, εἰρηνικόν, « pacificam. »

(27) *Ἱερωσύνη*. Billius: « episcopatum. »

A φορέμων ἐν σώματι· οἱ μὲν τὸν πάντῃ μοναδικὸν τε καὶ ἀμικτον διαθλοῦντες βίον, ἑαυτοῖς μόνους προσλαλοῦντες καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο μόνον κόσμον εἰδότες, ὅσον ἐν τῇ ἐρημίᾳ γυνωρίζουσιν· οἱ δὲ νόμον ἀγάπης τῇ κοινωρίᾳ (23) στέργοντες, ἐρημικοὶ τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνηκότες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ὅσα ἐν μέσῳ περιφέρεται (24), στροβοῦντά τε καὶ στροβοῦμενα, καὶ παίζοντα ἡμᾶς ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ κόσμος ὄντες, καὶ τῇ παραθέσει τὴν ἀρετὴν θήγοντες. Τούτοις ὁμιλήσας ὁ μέγας Ἀθανάσιος (25), ὡσπερ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεσίτης καὶ διαλλακτῆς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἵματι τὰ διςτώτα μιμούμενος· οὕτω καὶ τὸν ἐρημικὸν (26) βίον τῷ κοινωνικῷ καταλλάττει· δεικνύς, ὅτι ἐστὶ καὶ ἱερωσύνη (27) φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγωγίας.

B qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissident, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiaca in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

K'. Οὕτω γὰρ ἀμφοτέρω συντηρῶσατο, καὶ εἰς ἐν ἤγαγε (28), καὶ πρᾶξιν ἡσύχιον, καὶ ἡσυχίαν ἐμπρακτον (29), ὥστε πείσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθείᾳ τοῦ τρόπου μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. Καθ' ὃ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας (30) πρακτικώτατός τε ἦν ὁ αὐτὸς καὶ μονώτατος· εἰ τῷ τὸ, *Καταμόνας εἰμι ἐγὼ, ἕως ἂν παρέλθω*, μέγα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου καὶ ἀξιώπιστον. Διὰ τοῦτο, τῶν ἄλλων ἀρετῇ κρατοῦντες, τῆς ἐκείνου διανοίας πλεόν ἤτῳοντο, ἢ ὅσον ἐκράτουν τῶν ἄλλων· καὶ ὀλίγα πρὸς ἱερωσύνης τελείωσιν συνεισφέροντες, πλείω πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον· καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, ὃ τι ἐκεῖνός ἐδόκει· καὶ τοῦτο ἀπώμοτον (31) πάλιν, ὃ μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μουσῆως αὐτοῖς τὰ ἐκείνου δόγματα, καὶ πλείον τὸ σέβας, ἢ παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἀγίοις ὀφείλεται. Οἱ γὰρ καὶ ἡνίκα παρῆσαν τινες, ὡσπερ θῆρα (32), τὸν ἄγιον ἀνιχνεύοντες, ἐπειδὴ πανταχοῦ τοῦτον ἀναζητοῦντες οὐχ εὕρισκον, λόγου μὲν οὐδενὸς τοὺς πεμφθέντας ἤξλωσαν· προτεινον δὲ τοῖς ξίφει τοὺς αὐχένας, ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύοντες, καὶ τὸ παθεῖν τι τῶν ἀνηέστων ὑπὲρ ἐκείνου μεγίστην μοῖραν εἰς φιλοσοφίαν νομίζοντες, καὶ πολὺ τῶν μακρῶν νηστειῶν, καὶ χαμεινῶν, καὶ τῆς ἄλλης κακοπαθείας, ἣν ἐκεῖνοι τρυφῶσιν ἀεὶ, ἐνθεωτέρων τε καὶ ὑψηλότερον.

D νομίζοντες, καὶ πολὺ τῶν μακρῶν νηστειῶν, καὶ χαμεινῶν, καὶ τῆς ἄλλης κακοπαθείας, ἣν ἐκεῖνοι τρυφῶσιν ἀεὶ, ἐνθεωτέρων τε καὶ ὑψηλότερον.

(28) *Ἦγαγε*. In nonnullis, συνήγαγε.

(29) *Ἐμπρακτον*. In quibusdam, εὐπρακτον.

(30) *Δαβὶδ ὁ μέγας*. Sic quinque Reg., Coisl. 1, et Or. 1. Deest ὁμοῦ ed. Bill.: « David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et maxime soluserat. »

(31) *Ἀπώμοτον*. Coisl. 1, ἀνομώτατον.

(32) *Θῆρα*. Chrys. et Coisl. 1, θήρας.

KA. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπήγει, καιρὸν εἶναι παντὶ πράγματι φιλοσοφῆσαντος. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύπτετο μικρὸν, ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν διαφεύγων (33), ἵνα συναφανῆ τῷ τῆς εἰρήνης ἤκοντι· ὅπερ οὖν καὶ γίνεται μικρὸν ὑστερον. Ὁ δὲ, κατὰ πολλὴν, ἤδη τοῦ καλῶς ἔρημιαν, κατατρέχει μὲν Αἴγυπτον, ληίζεται δὲ Συρίαν τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας (34)· ἐπιλαμβάνεται δὲ καὶ (35) τῆς ἐψῆς ὅσον ἐδύνατο, τὸ ἀρβῶστον ἀεὶ προσλαμβάνων, ὥσπερ οἱ χεῖμαρροι τὰ συρρέοντα, καὶ τοὺς κουφοτέρους, ἢ δειλοτέρους ἐπιφυόμενος. Οἰκιστοῦται δὲ τὴν βασιλείῳ ἀπλότῃ· οὕτω γὰρ ἐγὼ (36) καλῶ τὴν κουφότητα, αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν. Καὶ γὰρ ἦν, εἰ δεῖ τάλῃθες εἰπεῖν, ζῆλον μὲν ἔχων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοῦ φιλοχρῆστους μᾶλλον ἢ φιλοχρίστους (εὐπορία γὰρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν πενήτων, κακῶς δαπανώμενα), καὶ τούτων μάλιστα τοὺς γυναικώδεις (37) τε καὶ ἐν ἀνδράσιν ἀνάδρους, καὶ ἀμφιδόλους μὲν τὸ γένος, προδῆλους δὲ τὴν ἀσέβειαν· οἷς οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ ὅθεν οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς, τὰ τῶν (38) γυναικῶν πιστευόμενος, τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐγχειρίζουσι. Καὶ ταῦτα ἔχουσαν ὁ τοῦ πονηροῦ θεραπείαν, ὁ τῶν ζιζανίων σπορεύς, ὁ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος· χρώμενος μὲν ὅσα γλώσση τῶν τότε λογίων ἐν ἐπισκόποις (39) τῷ πρώτῳ (εἰ τῷ (40) λόγιον φίλον καλεῖν τὸν οὐχ οὕτως ἀσεβῆ δογματιστήν, ὅσον ἐχθρὸν καὶ φιλόδεικον· τὸ γὰρ ὄνομα ἐκὼν ὑπερβήσομαι)· αὐτὸς δὲ ἀντὶ χειρὸς ὧν τῷ συστήματι, καὶ παρασύρων τῷ χρυσῷ τὴν ἀλήθειαν, ὃν δι' εὐσέβειαν συναγόμενον, ὄργανον ἀσεβείας οἱ πονηροὶ πεποίηται.

KB. Ταύτης ἀποτέλεσμα τῆς δυναστείας, ἡ πρότερον μὲν τὴν τῆς ἀγίας καὶ καλλιπαρθένου Θέκλας (41) Σελεύκειαν, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν μεγαλόπολιν ταύτην καταλαβοῦσα σύνοδος (42), ἃς ἐπὶ τοῖς καλλίστοις τῶς γνωριζόμενας, ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἰνομαστάς πεποίηκεν· εἶτε τὸν Χαλάνης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ὡς ὠφελὸν γε κάκεινας! ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία), εἶτε τὸ Κατάφα συνέδριον, ὃ Χριστὸς κατακρίνεται, εἶτε τι ἄλλο τοιοῦτο· τὴν σύνοδον ἐκαίην ὀνομαστέον, ἢ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεεν. Τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ

⁶¹ Eccli. iii, 1. ⁶² Rom. x, 2. ⁶³ Gen. xi, 4. ⁶⁴ Joan. xi, 47 et seqq.

(33) Διαφεύγων. Tres Regg. et Savil., διαφύρων.

(34) Κράτει τῆς ἀσεβείας. Sic designat Gregorius, et nefarium Georgium, et eos, qui ipsi atque Arianæ impietati favebant.

(35) Καί. Deest in quatuor Regg. et Or. 1. Mox, pro ἐδύνατο, in nonnullis, ἠδύνατο.

(36) Οὕτω γὰρ ἐγὼ, etc. Bill. : « Pietate enim ipsius dimoveor, ne levitatem dicam. » Existimavit Gregorius Constantium imperatorem simplicitate potius atque ignorantia, quam infesto religionis odio, Arianis fuisse.

(37) Τοὺς γυναικώδεις. Sic quinque Regg., Or. 1, Combef. Deest τοὺς in ed. Hic Gregorius « Eunuchos » intelligit, et inter eos maxime « Eusebium, » quem magnis muneribus ad suas partes traduxerat

XXI. Atque hic in his studiis versabatur, illud Salomonis comprobans, quo suum cuique rei tempus esse docuit⁶¹. Ac proinde aliquantisper belli tempore fugiens latitabat, ut cum adventante pacis tempore colluceret, quemadmodum et paulo post contigit. At Georgius, nemine jam ipsius impetum propellente, Ægyptum incursionibus vastat, atque impietatis robore Syriam populatur. Orientis etiam quantum **399** potest arripit, remissos et languidos quotidie, quemadmodum torrentes ea quæ simul volvantur, assumens, ac leviores aut ignaviores adoriens. Quin etiam imperatoris simplicitatem sibi conciliat; sic enim ego levitatem appello, pietatem venerans. Nam si vere dicendum est, zelum habebat, verum non secundum scientiam⁶². Tum ex proceribus eos sibi pecunia comparat, qui auri amorem Christi amori præferebant (ipsi etenim opes et copiar, bona pauperum erant, in flagitiosos usus insumpta), atque ex his potissimum muliebres homines, et inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem apertos et perspicuos; quibus cum feminarium cura committatur, haud scio qui fiat, ut imperatores Romani eosdem viro- rum officii muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille zizaniorum sator, ille Antichristi præcursor; ita negotium partiens, ut episcopo quodam, ea tempestate disertissimo, linguæ vice uteretur (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen enim consulto præteribo); ipse autem, manus instar, cohorti suæ esset, ac veritatem auro convelleret, quod quidem ob pios usus collectum, impietatis instrumentum pravi homines effecerunt.

XXII. Hujus potentiar opus concilium illud fuit, quod Seleuciæ primum, ubi sanum est sanctæ et egregiæ virgini Theclæ, deinde in hac amplissima civitate coactum est, quas urbes pulcherrimis antea nominibus claras, turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit; sive Chalanæ turrim⁶³, quæ linguas pulchre divisit; utinam illas quoque, in malum nempe concordēs! sive Calphæ concilium, quo Christus condemnatur⁶⁴, sive quocunque tandem alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit ac perturbavit. Piani enim

D Georgius.

(38) Τῶν. Deest in sex Regg., Or. 1, et Combef.

(39) Ἐν ἐπισκόποις. Alii, cum Niceta, Eusebium Nicomediar, alii Eusebium Pamphili episcopum. Ariani agminis coryphæum, intelligunt. Annon Aca- rias posset intelligi?

(40) Εἰ τῷ. In nonnullis, εἶτε τῷ sine accentu pro τινί.

(41) Θέκλας. In pluribus, Θέκλῃς

(42) Σύνοδος. Schol. : Οὐ τὴν τῶν ἐκατὸν πενήκοντα ἀγίων Πατέρων λέγει, ἀλλὰ προγενε- στέρα· Non illam dicit centum quinquaginta Sanctorum Patrum synodum, sed eam, quæ prius habita fuerat, » scilicet anno 360, quo tempore synodus Ariminensis in Occidente habebatur.

et veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, in-
terjecto vallo, ac machinis impulsa et labefactata
Consubstantialis voce, sustulit: impietati autem,
per scripti dogmatis ambiguitatem, januam **400**
aperuit: hoc quidem prætextu, quasi Scripturam
reuereretur, ac probatissimarum vocum usum am-
plecteretur, re autem vera Arianismum, nullo
Scripturæ loco proditum, in ipsius locum substitu-
tuens. Hæc enim verba: *Simile secundum Scriptu-
ras*, simplicioribus hominibus illecebra erant, im-
pietatis hamo circumjecta, imago ad omnes pertrans-
euntes sese obvertens, communis utriusque pedis
colturnus, eribratio ad omnem ventum⁶⁴, ex recens
scripta fraude, consilioque adversus veritatem ex-
cogitato, licentiam atque auctoritatem assecuta.
*Sapientes enim erant ad male agendum: ac benefa-
cere non uorant*⁶⁵.

XXIII. Hinc subdola illa et captiosa hæretico-
rum condemnatio, quos, ut plausibilior eorum
conatus esset, verbis quidem ab Ecclesia proscri-
pserunt, re ipsa autem in medium produxerunt:
sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis
cujusdam impietatis, sed descriptionis immodicæ
crimen ipsis implingerent. Hinc profani sanctorum
judices, et nova atque inusitata mistio, mysticæ
nempe quæstiones spectante vulgo tractatæ, atque
iniqua rerum gestarum inquisitio, et pretio con-
ducti sycophantæ, et sententiæ stata mercede pro-
nuntiatæ. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste
pellebantur: alii in eorum locum subrogabantur;
sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non
secus atque aliud quidpiam necessarium, exige-
rent. Atque in promptu atramentum erat, et cal-
lumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, in-
victos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quam-
vis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscri-
ptione tamen transversa acti sumi, atque cum illis,
utroque nomine improbis, consenserunt; ac, si non
flammæ, fumi certe participes fuerunt. Quod
impietatem eam quæ tunc longe lateque manebat,
adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspiciens.

XXIV. Nam procul dubio *stulte egerunt pastores*,
ut cum Scriptura loquar, *et pastores multi vineam
meam pervastaverunt, ac desiderabilem partem*⁶⁷,
hoc est, Dei Ecclesiam, multis sudoribus, et victi-

⁶⁴ Eccli. v, 11. ⁶⁵ Jer. iv, 22. ⁶⁷ Jer. x, 21.

(43) *Θύραν ἀνοίξασα*. « Impietati januam ape-
ruit; » edita scilicet ambigua fidei confessione, quæ
pie simul et impie intelligi posset, quam etiam
cuique, sive Catholico, sive Ariano, in suam par-
tem trahere liceret. Quapropter Theologus hanc
confessionem vocat, « communem utriusque pedis
colturnum. »

(44) *Τῶν ἀμφοτέρων*. Sic sex Regg. In ed., ἀμφο-
τέρων τῶν.

(45) *Νεόγραφον*. Or. 1, et Bas., Ἐγγραφοῦν.

(46) *Σοφιστικῆ*, etc. Ariani, ficto subdoloque ani-
mo, Aetium damnarunt, ut fidem facerent, se ortho-
doxa assentiri doctrinæ.

(47) *Ἐπιχειρήματα*. Reg. Cyr., ἐχειρήματα.

παλαιῶν, καὶ τῆς Τριάδος συνήγορον καταλύσασα,
τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὸ
ὁμοούσιον· τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα (43), διὰ
τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος· πρόφασιν μὲν
αἰδοὶ τῆς Γραφῆς, καὶ τῆς τῶν ἐγκρίτων ὀνομάτων
χρήσεως, τὸ δὲ ἀληθές, τὸν ἄγραφον Ἀρειανισμὸν
ἀντεισάγουσα. Τὸ γὰρ, Ὅμοιον κατὰ τὰς Γραφάς,
τοῖς ἀπλουστέροις δέλεαρ ἦν τῷ τῆς ἀσεβείας χαλκῷ
περικείμενον, ἢ πρὸς πάντας ὀρώσα τοὺς παριόντας
εἰκῶν, ὁ κοινὸς τῶν ἀμφοτέρων (44) ποδῶν κόθορ-
νος, ἢ κατὰ πάντα ἀνεμὸν λίχμησις, ἐξουσίαν λα-
βοῦσα τὴν νεόγραφον (45) κακουργίαν, καὶ τὴν κατὰ
τῆς ἀληθείας ἐπινοίαν. *Σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο εἰς τὸ
κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἔγνω-
σαν*.

ΚΓ'. Ἐντεῦθεν ἡ σοφιστικῆ (46) τῶν αἰρετικῶν
κατάκρισις, οὗς λόγῳ μὲν ἀπεκλήρουσαν, ἔν' ἡ πι-
θανὸν αὐτοῖς τὸ ἐπιχειρήμα (47), ἔργῳ δὲ προήγα-
γον (48) εἰς τὸ ἐμπροσθεν· οὐδὲ ἀσεβείαν ἄμετρον,
ἀλλὰ συγγραφὴν ἀπληστον ἐγκάλεισαντες. Ἐντεῦθεν
οἱ βέδηλοι τῶν ὁσίων κριταί, καὶ ἡ κακὴ μίξις,
ὄψις δημοσία, καὶ μυατικὰ προβλήματα, καὶ ἡ πα-
ράνομος τῶν βεβιωμένων ἐξέτασις, καὶ οἱ μισθοῦ-
μενοι συκοφάνται, καὶ ἡ ἐπὶ ῥητοῖς (49) κρίσις.
Καὶ οἱ μὲν ἐξωθούμενοι τῶν θρόνων ἀδίκως· οἱ δὲ
ἀντεισαγόμενοι, καὶ τὰ χειρῶν γραφὰ τῆς ἀσεβείας
ἀπαϊτούμενοι, ὡς περ τὸ ἄλλο τῶν ἀναγκαίων· καὶ
τὸ μέλαν ἔτοιμον, καὶ ὁ συκοφάντης ἔγγυς. Ὁ δὲ
καὶ ἡμῶν τῶν ἀητήτων οἱ πλεῖστοι πεπόνθασι,
διανοίᾳ μὲν οὐ πεσόντες (50), γράμματι δὲ παρ-
αχθέντες, καὶ εἰς ἐν ἐλθόντες (51) τοῖς πονηροῖς κατ'
ἀμφοτέρα· καὶ τοῦ καπνοῦ (52) γε, εἰ καὶ μὴ τοῦ
πυρὸς μετασχόντες. Ὁ πολλάκις ἐδάκρυσα, ὁρῶν
τὴν τότε χύσιν (53) τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν νῦν ἐπαν-
στάντα διωγμὸν τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρὰ τῶν προστα-
τῶν τοῦ Λόγου.

quidem ipse multis sæpe lacrymis prosecutus sum,
et persecutionem quæ nunc ab ipsis Verbi patronis

ΚΔ'. Τῷ ὄντι γὰρ, *Ποιμένες ἤφροσύνατο*,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, *καὶ ποιμένες πολλοὶ δι-
έφθειραν τὸν ἀμπελιῶνά μου, ἡσχυναν μερῖδι
ἐπιθυμητήν*, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ λέγω, παλ-

D (48) *Προήγαγον*. Combef., προήγαγον. « Reipsa
autem magis promoverunt, » ipsum scilicet Aetii
dogma confirmando, et modum duntaxat scribendi,
velut contentionum causam, reprehendendo.

(49) *Ἐπὶ ῥητοῖς*. Coisl. 1 et Jes., ἐπιῤῥητοῖς.

(50) *Πεσόντες*. Reg. c, Combef., κληπέντες,
« quasi furtim spoliati. » Mox, pro γράμματι, Regg.
c, d, γράμμασι.

(51) *Ἐλθόντες*. Reg. c, Or. 1, Combef., συνελ-
θόντες.

(52) *Τοῦ καπνοῦ*. Sic plerique codices. Deest
τοῦ in ed. Per « fumum » autem « subscriptionem »
intelligit.

(53) *Χύσιν*. Jes., σύχυσιν.

λοῦς ἰδρῶσι καὶ σφαγίοις συνειλεγμένην, τοῖς πρὸ Χριστοῦ τε (54) καὶ μετὰ Χριστόν, καὶ αὐτοῖς τοῖς μεγάλοις τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν πάθεισι. Πλὴν γὰρ ὄλγῳ ἀγαν, καὶ τούτων ὅσοι διὰ σμικρότητα παρεβρίφησαν, ἢ διὰ ἀρετὴν ἀντέβησαν, οὗς ἔδει σπέρμα καὶ ρίζαν ὑπολειφθῆναι τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα ἀναθάλη πάλιν, καὶ ἀναδιώσῃ ταῖς ἐπιβροχίαις τοῦ Πνεύματος, πάντες τοῦ καιροῦ γεγόνασι, τοσοῦτον ἀλλήλων διενεγκόντες, ὅσον τοὺς μὲν πρότερον, τοὺς δὲ ὕστερον τοῦτο παθεῖν· καὶ τοὺς μὲν προαγωνιστάς καὶ προστάτας γενέσθαι τῆς ἀσεβείας, τοὺς δὲ ταχθῆναι τὰ δευτέρα, ἢ φόβῳ κατασεισθέντας, ἢ χρεῖα δουλωθέντας, ἢ κολακείᾳ δελεασθέντας, ἢ ἀγνοίᾳ κλαπέοντας, τὸ μετριώτατον· εἰ τι καὶ τοῦτο αὐταρκές εἰς ἀπολογία τῶν λαοῦ προστάται πεπιστευμένων. Ὡσπερ γὰρ οὐχ αἱ αὐταὶ λεόντων τε καὶ τῶν ἄλλων ζῶων ὄρμαι, οὐδὲ ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν, ἢ πρεσβυτέρων ἢ νεωτέρων, ἀλλ' ἔστι καὶ ἡλικίων καὶ γενῶν οὐ μικρὸν τὸ διάφορον· οὕτως οὐδὲ ἀρχόντων ἢ ἀρχομένων. Τοῖς μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ τάχα ἂν καὶ συγγινώσκοιμεν τοῦτο πάσχουσι, οὗς σώζει πολλάκις τὸ ἀθασάνιστον· διδασκάλῳ δὲ πῶς τοῦτο δώσομεν, ὅς καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀγνοίας ἐπανορθοῖ, ἄνπερ ἢ μὴ ψευδώνυμος (55); Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, Ῥωμαίων μὲν νόμον μηδὲν ἀγνοεῖν ἐξεῖναι, μηδ' ἂν σφόδρα ἢ τις ἀρχοντικῆς καὶ ἀμαθέστατος, μηδὲ εἶναι νόμον τὸν βοηθοῦντα τοῖς πρᾶττομένοις δι' ἀγνοίαν (56)· τοὺς δὲ τῆς σωτηρίας ἀγνοεῖν μυσταγωγούς τὰς τῆς σωτηρίας ἀρχάς, καὶ τὰ ἄλλα τυγχάνουσι τῶν ἀπλουστέρων ὄντες, καὶ μὴ βαθεῖς τὴν διάνοιαν; Πλὴν ἔστω συγγνώμη τοῖς δι' ἀγνοίαν κατακολουθήσασιν. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι καὶ ἀρχοντικῆς μεταποιούμενοι, δι' ἃς εἶπον αἰτίας, τῶν κρατούντων ἠττήθησαν (57), καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας σκητὴν ἐπὶ πολλῷ παίζαντες, ὡς ἐφάνη τι τῶν ἐλεγχόντων, καὶ κατηνέχθησαν;

de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vindicantes, ob eas tamen, quas commemoravimus, causas, imperatoribus manus dederunt, et cum ludum gessissent, simul ac aliqua supervenit tentatio, qua convinci atque coargui possent, protinus corruerunt!

ΚΕ'. Ἐτι μὲν ἀπαξ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σεισθήσεσθαι (58), τῆς Γραφῆς ἀκούω λεγούσης, ὡς δὴ τοῦτο παθόντων καὶ πρότερον· οὕτω δηλουμένης, οἶμαι, τῆς ἐπιφανοῦς τῶν πραγμάτων καινοτομίας. Καὶ τὸν τελευταῖον σεισμὸν Παύλῳ πιστευτέον λέγοντι, μὴ ἄλλον εἶναι ἢ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς μεταποίησιν καὶ μετάθεσιν εἰς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον. Τὸν δὲ νῦν τοῦτον σεισμὸν οὐδενὸς ἐλάττω τῶν προγε-

⁵⁴ Jer. xii, 10. ⁵⁵ Isa. i, 9. ⁵⁶ Agg. ii, 7.

(54) *Πρὸ Χριστοῦ τε*. Tres Regg. et Comb., *πρὸ τε τοῦ Χριστοῦ*.

(55) *Ἄνπερ ἢ μὴ ψευδώνυμος*. Tres Regg., *ἀνπερ μὴ ψευδώνυμος ἢ*. Combef., *ψευδόμενος ἢ*, « nisi sit mendax. »

(56) *Δι' ἀγνοίαν*. Sic quinque Regg., undecim Colb. et Or. 1. In ed., *δι' ἀγνοίας*.

(57) *Τῶν κρατούντων*. « Imperatoribus. » Sic maxime tritus est hujus vocis usus. Billius : « Hæretici-

mis tam ante Christum quam post Christum cæsis, ac denique magnis ipsius Dei pro salute nostra cruciatibus collectam, probro ac dedecore affecterunt⁵⁴. Nam si perpaucos exceperis, qui, vel ob nominis obscuritatem contemptui habitū fuerunt, vel ob virtutem restiterunt, quos Israeli seminis et radicis loco relinqui⁵⁵ oportebat, ut per Spiritus influxiones rursus effloresceret atque ad vitam revocaretur, omnes temporī obsecuti sunt: hoc tantum inter eos discriminis fuit, quod alii citius, alii serius in eam fraudem inciderunt; atque alii quidem impietatis duces antistitesque se præbuerunt, alii autem in secundo ordine locati sunt, nempe vel timore perculsi vel quæstu atque utilitate subacti, vel blanditiis inescati, vel denique ignorantia circumventi ac circumscripti, quod omnium levissimum est; si cui tamen id quoque ad eorum, quibus populi cura commissa est, purgationem sufficere videatur. Nam quemadmodum leonum cæterorumque animantium non iidem sunt motus atque impetus, nec virorum et mulierum, nec senum ac juvenum, verum et ætatum et sexuum haud exiguum discrimen est; sic nec præfectorum et subditorum. Nam e vulgo hominibus, qui per errorem id admiserint, ignoscendum fortasse fuerit, quibus illud plerumque salutis est, quod animum a curiosa exploratione alienum habent; at doctori quo tandem modo idem concedemus, qui aliorum etiam inscitias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget? Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico et inducto, ignorare liceat, nec lex ulla exstet, quæ criminibus per ignorantiam commissis opem ferat, nonne absurdum est salutis doctores et antistites salutis principia nescire, etiamsi alioqui simpliciores sint, hebetiorique animo? Verum his sane ignoscatur, qui impiis dogmatibus per ignoracionem assensum præbuerunt. Quid autem

pictatis personam diuturno tempore tanquam per

XXV. Semel quidem adhuc futurum Scriptura pronuntiat, ut cælum et terra moveantur⁵⁶, tanquam id quoque ipsis antea jam contigerit; quibus verbis, mea quidem sententia, illustris rerum mutatio significatur. **402** Atque etiam Paulo fides habenda est, postremum terræ motum nihil aliud fore affirmanti, quam secundum Christi adventum, mundi-que hujus immutationem, atque in tranquillum statum, et ab omni motu et agitatione liberum, trans-

cis rerum potentibus. »

(58) *Σεισθήσεσθαι*. Semel et iterum Billius « de terræ motu » intelligit, atque interpretatur Aggæi locum, qui tamen intelligendus videtur « de commotione et concussione magna. » Id namque sic reddunt omnes Scripturæ interpretes. Loquitur Gregorius de turbulentiissima illa tempestate, quæ contigit, cum Constantius et Ariani, ejus auxilio freti, tot in Ecclesia strages ediderunt.

lationem ⁷¹. Ego vero terræ motum hunc, nostra A tempestate coortum, nullo eorum, qui jam existerunt, inferiorem esse existimo, per quem omnes philosophiæ dediti ac Dei amore præditi, atque ante tempus in cælis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditor: verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroces (hujusmodi enim zeli æstus est), citiusque aliquid, quod non oporteat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi pars abruptitur, velut in avium grege, qui cum his qui prius avolarant, avolat, ac ne nunc quidem simul avolandi finem facit.

XXVI. Sic se res habebant, quandiu Athanasius, B illa Ecclesiæ columna, nobiscum versabatur; et sic se habuere, postquam improborum hominum conatibus cessit. Quenadmodum enim qui firmam quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu capturo difficile esse perspexerint, ad artem se conferunt. Quid postea? Arcis præfectum pecuniis aut fraude ad suas partes pertrahunt, sicque nullo jam negotio et labore arcem quoque ipsam in ditionem redigunt. Aut, si mavis, quemadmodum qui Sampsoni insidias struxerant, crinem prius, in quo vires positas habebat, abstulerunt, atque ita demum Judicem in potestatem acceperunt, et deinde ipsi arbitrato suo insultarunt, pristinaeque ipsius potentia parem ex adverso potestatem adepti sunt; sic quoque alienigenæ nostri, submoto C atque e medio sublato nostro robore, ac detonsa Ecclesiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus sese oblectabant. Hic vitam cum morte commutat adversarii pastoris confirmator, et patronus, qui malum haud malo imperio caput præfecerat, atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo vitæ spiritu affectus, cum nimirum, ob alterius sæculi tribunal, 403 æquus rerum suarum unusquisque judex est. Tria enim hæc esse aiunt, ob quæ tanquam imperio suo indigna, pœnitentia ductus fuerit: primum, quod propinquis suis necem intulisset; alterum, quod Julianum Apostatam Cæsarem nominasset; postremum quod novis fidei dogmatibus studuisset: simulque cum his vocibus e vita discessisse fertur. Rursum autem veritatis doctrina potestatem ac licentiam accipit, atque ii, qui vexati atque oppressi fuerant, solutam liberta-

γεννημένων ὑπολαμβάνω· καθ' ὃν κινεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν (59) ὅσον φιλόσοφον καὶ φιλόθεον, καὶ πρὸ καιροῦ τοῖς ἄνω πολιτευόμενον. Οἱ, κἄν τᾶλλα ὡσιν εἰρηνικοὶ τε καὶ μέτριοι, τοῦτό γε οὐ φέρουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, θεὸν προδιδόναι (60) διὰ τῆς ἡσυχίας· ἀλλὰ καὶ λίαν εἰσὶν ἐνταῦθα πολεμικοὶ τε καὶ δύσμαχοι (61) (τοιοῦτον γὰρ ἦ τοῦ ζήλου θερμότης), καὶ θάττον ἂν τι μὴ δέον παρακινήσαιεν, ἢ δέον παραλίποιεν. Συναποβήγγυνται δὲ καὶ τῶν λαῶν οὐκ ἐλάχιστον, ὥσπερ ἐν ὀρνίθων ἀγέλῃ, τοῖς προαναπτᾶσι συναναπτᾶν, καὶ οὐδὲ νῦν ἔτι λήγει συναπιτάμενον (62).

pars abruptitur, velut in avium grege, qui cum his

B ΚΓ'. Τοῦτο Ἀθανάσιος ἡμῖν, ἕως παρῆν, ὁ στίλος τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ γε ταῖς ἐπιηρείαις τῶν πονηρῶν ὑπεχώρησεν. Ὅσπερ γὰρ οἱ φρούριον τι τῶν καρτερῶν ἐξελεῖν βουλευθέντες (63), ἐπειδὴν ἄλλως ἴδωσι δυσπρόσιτον καὶ δυσάλωτον, ἐπὶ τὴν τέχνην χωροῦσιν· εἴτα τί; χρήμασιν, ἢ δόλῳ τὴν φρουράρχον ὑποσπάσαντες, οὕτως ἦδη σὺν οὐδενὶ πόνῳ καὶ τῆς φρουρᾶς ἐκράτησαν· εἰ βούλει δὲ, ὥσπερ οἱ τῷ Σαμφῶν ἐπιβουλεύσαντες, τὴν κόμην πρότερον, ἐν ἣ τὴν ἰσχὺν εἶχε, περιελάοντες, τηνικαῦτα (64) ὑπὸ χεῖρα τὸν Κριτὴν ἔλαβον, εἴτα ἐνέπειζον ὅσα βουλομένοις ἦν, τῆς πρὶν τοῦ ἀνδρὸς δυναστείας ἀντίβροπα· οὕτω καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἀλλόφυλοι, τὸ ἡμέτερον κράτος ἐκποδῶν ποιησάμενοι, καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκεῖραντες, οὕτως C ἦδη τοῖς τῆς ἀσεβείας ἐνετρώφων δόγμασι τε καὶ πράγμασι. Ταῦτη καὶ μεταλλάττει μὲν τὸν βίον ὁ τοῦ ἀντιθέτου (65) ποιμένος βεβαιωτῆς καὶ προστατῆς, κακὸν οὐ κακῇ (66) βασιλείᾳ τὸ κεφάλαιον ἐπιθείς, καὶ ἀνόνητα μεταγνοῦς, ὡς φασιν, ἐπὶ ταῖς τελευταίαις ἀναπνοαῖς, ἠνίκα εὐγνώμων ἕκαστος τῶν ἑαυτοῦ (67) κριτῆς, διὰ τὸ ἐκεῖ δικαστήριον. Τρία γὰρ ταῦτά οἱ συνεγνωκέναι κακὰ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἀνάξια, τὸν τοῦ γένους φόνον, καὶ τὴν (68) ἀνάρρησιν τοῦ Ἀποστάτου, καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς πίστεως· καὶ ταύταις συναπελθεῖν λέγεται ταῖς φωναῖς. Ἐξουσίαν δὲ αὐτοῖς ὁ τῆς ἀληθείας λόγος λαμβάνει, καὶ παρῆρσιν οἱ βιασθέντες αὐτόνομον, τοῦ ζήλου τὸν θυμὸν θήγοντος. Ὅ δὲ καὶ ὁ (69) τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐπάθε δῆμος, οἷος ἐκεῖνος D περὶ τοὺς ὕβριστάς, οὐκ ἐνεγκόντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀμετρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ξένη μὲν θανάτῳ τὴν πονηρίαν, ξένη δὲ ὕβρις τὸν θάνατον στήλιτεύσαντες.

⁷¹ Hebr. xii, 26 et seq.

(59) *Κινεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν*. De monachis, qui fidei zelo a Gregorio patre discesserant, hæc dicta videri possunt.

(60) *Θεὸν προδιδόναι*, etc. « Uti per silentium et solitudinem (instituti tenaciores) Dei causam prodant. »

(61) *Δύσμαχοι*. Combef., *δυσμαχώτατοι*. Or. 1, *μαχμώτατοι*.

(62) *Συναπιτάμενον*. Sic plerique codices, et ita legit Billius. In ed., *συναπιστάμενον*.

(63) *Βουλευθέντες*. Quatuor Regg., *decem Colb.*, et Or. 1, *βουληθέντες*.

(64) *Τὴν ἰσχὺν*.... *τηνικαῦτα*. Quatuor Regg.,

decem Colb. et Or. 1, *τὸ ἰσχυρὸν*.... *τὸ τηνικαῦτα*.

(65) *Ἀντιθέτου*. Reg. *hm*, *Jes.*, *Comb.*, *ἀντιθέου*, « Deo adversantis. »

(66) *Κακὸν οὐ κακῇ*, etc. « Malum non malo imperio caput præficiens, » Julianum scilicet Apostatam, quem successorem suum instituerat Constantinus. Billius: « malum haud malo imperio finem imponens. »

(67) *Τῶν ἑαυτοῦ*. In nonnullis, οἱ ἑαυτῶν

(68) *Καὶ τὴν*, etc. Julianus apostata Cæsar a Constantio imperatore creatus fuerat anno 355.

(69) *Ὁ*. Sic plures Regg. et Or. 1. *Deest* in ed

Ἰστε τὴν κάμηλον (70) ἐκείνην, καὶ τὸν ξένον φόρον, καὶ τὸ καινὸν ὕψος, καὶ τὴν πρώτην περίοδον, εἶμαι δὲ, καὶ μόνην, τὰ μέχρι καὶ νῦν τοῖς ὕβρισταις ἀπειλούμενα.

animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circumductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

KZ. Ἐπεὶ δὲ οὗ τυφῶν (71) τῆς ἀδικίας, ὁ τῆς εὐσεβείας φορθεὺς, ὁ τοῦ πονηροῦ πρόδρομος, ταύτην εἰσπράττεται τὴν δίκην, ἐμοὶ μὲν οὐκ ἐπαίνεται (οὐ γὰρ ἂ παθεῖν ἐκείνον ἐχρῆν, ἀλλ' ἂ (72) ποιεῖν ἡμᾶς εἶδει σκοπεῖν), εἰσπράττεται δ' οὖν, ὀργῆς πανδήμου καὶ φορᾶς ἔργον (73) γενόμενος· ἐπάγει μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδημίας ὁ ἀθλητῆς (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν Τριάδα καὶ μετὰ τῆς Τριάδος ἀθλητῆς), οὕτω δὲ ἀσμένους προσπίπτει (74) τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικρῷ τῇ Αἰγύπτῳ πάση, καὶ πανταχόθεν εἰς ταυτὸ συνδραμούση, καὶ ἀπ' ἄκρου παντός (75), ἵν' οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνως, οἱ δὲ τοῦ εἶδους ἐμφορηθῶσιν, οἱ δὲ, ὁ περὶ τῶν ἀποστόλων ἠκούσαμεν, τῇ σκιᾷ γοῦν ἁγιασθῶσι μόνη, καὶ τῷ κενῷ (76) τύπῳ τοῦ σώματος· ὥστε πολλῶν πολιτικῶν καὶ πολλοῖς ἤδη γεγενημένων ἐκ τοῦ παντός χρόνου τιμῶν τε καὶ ὑπαντήσεων, οὐκ ἄρχουσι μόνον δημοσίοις καὶ ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδὲ μίαν ταύτης μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἐν δὲ εἶναι ταύτῃ μόνον παραβάλλειν αὐτὸν Ἀθανάσιον, καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν (77) συντεθείσαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ

ταύτης εἰσόδῳ τιμῆν, ἥνικα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπαυῆι φυγῆς.

ingressum ornatus fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam reperit.

KH. Φέρεται καὶ τοιοῦτος τις ἐπ' ἐκείνη τῇ τιμῇ λόγος· λεγέσθω γὰρ, εἰ καὶ περιττότερος, οἷον ἡδυσμά τι τῷ λόγῳ, καὶ ἄνθος εἰσόδιον (78). Εἰσῆλθονε τις τῶν δισπαρχῶν (79) μετ' ἐκείνην τὴν εἰσόδον. Ἡμέτερος οὗτος ἦν· Καππαδόχης γὰρ, καὶ τῶν πάντων. Τὸν Φιλάργιον ἐκείνον οἶδ' ὅτι πάντες ἀκούετε. Καὶ τὸ φίλτρον, οἷον οὐκ ἄλλο, καὶ περὶ ἄλλον, καὶ ἡ τιμὴ κατὰ τὸ φίλτρον, ἵνα μικρῷ λόγῳ παραστήσω τὸ πᾶν γνώρισμα· ἧ (80) καὶ ἡ ἀρχὴ, πρεσβεῖα τε τῆς πόλεως, καὶ ψήφῳ τοῦ βασιλέως, αὐθις ἐγχειρισθεῖσα. Τούτων οὖν τινα τοῦ δήμου (81), ὧ φανῶ-

⁷⁸ Act. v, 15.

(70) Ἰστε τὴν κάμηλον, etc. Intelligit Gregorius Georgium, quem Alexandrini, mortuo Constantio, crudelissima morte affecerunt, ac deinde membratim dissectum camelo imposuerunt, atque per totam urbem circumduxerunt.

(71) Ὁ τυφῶν. Sehul. : Ὁ μέγας ἀνεμος λέγει Γεώργιον· Validus ventus; Georgium designat. » Mox, οὐ γὰρ... ἀλλ' ἂ ποιεῖν ἡμᾶς, etc. Videtur hic Gregorius admittere, Georgium a Christianis necatum fuisse. Attamen, juxta Socrat., l. iii, c. 3, et Sozom., l. v, c. 7. Julianus, in Epist. ad Alexandrinos, id contigisse testatur, « ob spoliata idolorum templa, » etc.

(72) Ἀλλ' ἂ. Legebatur in editis, ἀλλὰ. Edit.

(73) Ὀργῆς πανδήμου καὶ φορᾶς ἔργον. « Furor totius populi atque impetu occisus est. » Hæc est enim vis hujus vocis ἔργον. Tritum enim est : ἔργον λιμοῦ, λοιμοῦ, πόλεως, « fame, peste, bello

D necatus. »

(74) Ἀσμένους προσπίπτει. Sic quinque Regg., Par., etc. In ed., ἀσμένως; προσπίπτει. Or. 1, προσπίπτει.

(75) Καὶ ἀπ' ἄκρου παντός. Billius : « atque ab editis omnibus locis. »

(76) Κενῷ. Sic Reg. a. In ed., κατῷ, « nova. »

(77) Προτέραν. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasii in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum extincto magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.

(78) Ἄρθος εἰσόδιον. Mos erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.

(79) Δισπαρχῶν. Or. 1, δισπάτων, « iterum consul. »

(80) Ὡ. In nonnullis, οὔ.

(81) Δήμου. Reg. pl addit, ἐπειδὴ οἱ.

XXVII. Posteaquam autem ille injustitiæ turbo, illa pietatis labes et corruptela, ille pravi illius præcursor, hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio, haud recte (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subiit; tum quidem nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello) in urbem redit, atque ita lætos et alacres cives offendit, imo etiam universam prope Ægyptium undequaque, et ab extremis totius Ægypti finibus, in unum concurrentem, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii, quod de apostolis prædicatur, ex umbra saltem ipsa, et vana corporis figura sanctitatem contraherent, ut, cum multis jam sæpenumero ex omni hominum memoria honores habitii sint, multis etiam obviam proditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed familiarium quoque amplissimis quibusque et clarissimis, nullus tamen occursus frequentia et splendore major unquam fuisse memoretur. Unus duntaxat honor huic comparari potest, ille scilicet, quo Athanasius ipse ad priorem urbis ingressum ornatus fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam reperit.

XXVIII. Quin et de honore illo hujusmodi quispian sermo circumfertur : dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem vehebatur, alteram jam præfecturam gerens : noster hic erat, quippe Cappadox, vir imprimis clarus; nec mihi dubium est, quin Philagrius illum a me nominari sentiat. Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium, honor autem, ut rem totam paucis verbis complectar, amoris ma-

D necatus. »

(74) Ἀσμένους προσπίπτει. Sic quinque Regg., Par., etc. In ed., ἀσμένως; προσπίπτει. Or. 1, προσπίπτει.

(75) Καὶ ἀπ' ἄκρου παντός. Billius : « atque ab editis omnibus locis. »

(76) Κενῷ. Sic Reg. a. In ed., κατῷ, « nova. »

(77) Προτέραν. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasii in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum extincto magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.

(78) Ἄρθος εἰσόδιον. Mos erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.

(79) Δισπαρχῶν. Or. 1, δισπάτων, « iterum consul. »

(80) Ὡ. In nonnullis, οὔ.

(81) Δήμου. Reg. pl addit, ἐπειδὴ οἱ.

gnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, A tum civium rogatu, tum imperatoris calculo et sententia, rursus mandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarem, ut in huiusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum hominem ornandum effusam? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor: » tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter arridens: « Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicas? Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum ut credam: » simulque patrium quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjuunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium antefereat.

XXIX. Tanta erat apud omnes viri hujus veneratio, tantoque stupori fuit ille, cujus nunc meminimus, ingressus. Nam per sexus, et ætates, atque artes divisi, (solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publice honore afficiendum aliquem suscipit; quoniam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) fluvius unus omnes erant; Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum, 405 inquam, vere aurifluum, et spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius. Liceat mihi, per vos, quæso, paululum adhuc in hac narratione me oblectare. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me amentia accusetis), non secus fere, ac Jesum meum pullus ille⁷³; sive gentilem populum, quem ignorantia vinculis singulari beneficio solutum con-

⁷³ Luc. xix, 35 seqq.

(82) Ὀρίλων. Reg. Cypr., ὀρίζων. Nicet. et Tillem., ὀρίζομενον.

(83) Ἐμφύχον. Coisl. 4 et Jes., εὐψυχον.

(84) Αὐτόδς... Κωνσταντιος. Unus Colb. et Bas., αὐτόν... Κωνσταντιον.

(85) Λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ μέγα θαυμαστόν.

(86) Προσθεῖναι. Or. 4, προσθῆναι.

(87) Μνημονευομένης. Reg. Cypr., μνημονευθείσης. « Tanto stupore fuit, » etc. Hinc Nicet.: Τοσοῦτον πάντας κατέπληξεν ἡ τοῦ ἀγίου εἰς τὴν πόλιν εἰσέλευσις: « Usque adeo huius sancti in urbem ingressus omnes percussit. » Billius: « Tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet! »

(88) Ἐδσταχον. Reg. c addit, καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πύξεσιν, « quique felicitatem multitudine metitur. »

(89) Ἀπὸ τῆς πόλεως, etc. « Hoc, » inquit Nicetas, « inter Nilum et populum Alexandrinum intererat, quod Nilus a Chæreο, quæ terra hoc nomen a quodam habitatore consecuta est, in urbem influit; at popularis ille fluvius tunc sancto Athanasio sese effundens, in contrarium a civitate ad

ναὶ τὸ πλῆθος ἄπειρον, καὶ ὅλον τι πέλαγος οὐχ ὀρίζον (82) τοῖς ὀφθαλμοῖς, πρὸς τινὰ λέγεται τῶν ἐκ τοῦ συνήθων καὶ φίλων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν ταῖς τοιοῦτοις, εἰπεῖν· « Εἰπέ μοι, ὦ βέλτιστε· Ἦδη ποτὲ τεθέασαι δῆμον τοσοῦτον καὶ οὕτως ἐμφύχον (83), ἐφ' ἐνδὸς ἀνθρώπου τιμῆ χυθέντα; — Οὐδ, » φάνη τὸν νεανίαν· « Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν δόξαι, μηδ' ἂν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνσταντιος (84)· » ὡς τοῦ ἀκροάτου τῆς τιμῆς δηλουμένου διὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὸν γελάσαντα μάλα κομψὸν καὶ ἡδύ· « Τί τοῦτο ἐφης, » εἰπεῖν, « ὡς δὴ τι λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν (85); Μόλις ἂν οἶμαι καὶ Ἀθανάσιον οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν μέγαν· » καὶ ἅμα ὄρκον τινὰ προσθεῖναι (86) τῶν ἐπιχωρίων εἰς τὴν τοῦ λόγου βεβαίωσιν. Ἐβούλετο δὲ ὁ λόγος αὐτῷ, ὃ καὶ ὑμῖν οἶμαι δῆλον, καὶ B βασιλέως αὐτοῦ ἐμπροσθεν ἄγειν τὸν νῦν εὐφροσύμενον.

patrium quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum etiam vobis perspicuum esse arbitror.

KΘ'. Τοσοῦτον ἦν παρα πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρός τούτου σέβας· καὶ τοσαύτη τῆς μνημονευομένης (87) εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις. Κατὰ γὰρ γένη, καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνας διαιρεθέντες, (φιλοῦσι γὰρ μάλιστα ἡ πᾶσι αὕτη οὕτω διασκευάζεσθαι, ὅταν τινὲ πλέκωσι τιμὴν δημοσίαν· πῶς ἂν παραστήσασαι τῷ λόγῳ τὸ μέγα ἐκεῖνο θέαμα;) ποταμοὶ ἦσαν εἰς, ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν, τὸν χρυσορρόον ὄντως καὶ εὐσταχον (88), ἐμπάλιν ἀπὸ τῆς πόλεως (89) ἐπὶ τὴν Χαίρεου ῥέοντα, ἡμερησίαν ὄδον οἶμαι, καὶ περαιτέρω. Δότε μοι μικρὸν ἐτι ἐντροφῆσαι τῷ διηγήματι. Ἐκεῖσε γὰρ εἶμι, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἐκεῖνης βῆδιον. Πῶλος μὲν ἦγεν αὐτὸν (καὶ μὴ μοι τῆς ἀπονοίας (90) μέμνησθε), ὡς μικροῦ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν ὁ πῶλος ἐκεῖνος (εἶτ' οὐδ' ὁ (91) ἐξ ἐθνῶν λαός, ὃν εὐ ποιῶν (92) ἐπιθαίνει, τῶν τῆς ἀγνοίας δεσμῶν λυόμενον, εἴτε τι ἄλλο βούλεται παραδελουὸν ὁ λόγος)· κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται (93),

Chæreum fluens, diei unius iter, et eo amplius extensus est. »

(90) Ἀπονοίας. Nicet., τόλμης, « audacia. »

(91) Ὁ. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(92) Εὐ ποιῶν. « Singularem beneficio afficiens; » quod scilicet ejus ignorantia vincula solvere dignaretur. Billius, « percommode. »

(93) Κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται, etc. Billius, Nicetam secutus, sic vertit: « Hoc unum interfuit, quod Christum rami susceperunt, et varia indumenta, multiplicique florum genere constrata, ante ipsum projecta sunt: excelso autem et magnifico viro Athanasio nihil tale factum est. In eoque uno impares honoris partes habuit. » Verum, illorum pace dixerim, uterque a Gregorii mente aberrat. Quod enim Theologus ad Athanasium, ipsi ad Christum referunt. Scopus tamen oratoris in hoc tendit, ut ostendat illam similitudinis affinitatem, quæ reperitur inter Christi Jerosolymam introitum, et Athanasii Alexandriam reditum. Uterque pullo insidet: uterque a populo faustis acclamationibus excipitur; ante utriusque pedes sternuntur etiam rami et indumenta; nec deerant, qui præirent clamantes, etc. Hæc Græca ipsa præ se ferunt. Claudicat igitur Billii versio, quæ ad Christum re-

καὶ στρώσεις ἱματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προ-
 ριπτουμένων τε καὶ ὑπορριπτουμένων· ἐνταῦθα μόν-
 ον ἀτιμασθέντος τοῦ ὄψηλοῦ καὶ πολυτελοῦς, καὶ τὸ
 ἴσον μὴ ἔχοντος. Εἰκῶν καὶ αὕτη τῆς ἐπιδημίας Χρι-
 στοῦ, καὶ οἱ προδοῦντες, καὶ οἱ (94) προχορευόντες·
 πλὴν ὅσον οὐ παιδῶν ὄμιλος μόνον τὸ εὐφημοῦν ἦν,
 ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλῶσσα σύμφωνος καὶ ἀντίθετος,
 νικῶν ἀλλήλους ἐπειγομένων. Ἐὼ γὰρ λέγειν κρό-
 τους πανδήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ παννυχί-
 δας, καὶ πᾶσαν φωτὶ καταστραπομένην τὴν πόλιν,
 καὶ δημοσίας (95) ἐστιάσεις καὶ οικιδίας, καὶ ὄσοις
 αἱ πόλεις τὸ φαίδρον ἐπισημαίνουσιν· ἃ τότε μεθ'
 ὑπερβολῆς ἐκείνῳ, καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐχαρίζοντο (96).
 Οὕτω τὴν αὐτοῦ πόλιν ὁ θαυμασιος ἐκεῖνος, καὶ
 μετὰ τοιαύτης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως.
 et supra quam credi queat, conferebantur. Sic vir
 suam ingreditur.

Α'. Ἐρ' οὖν ἐβίω (97) μὲν, ὡς περ εἰκὸς τοὺς λαοῦ
 τοσούτου προστησομένους (98); ἐδίδαξε δὲ, οὐχ ὡς βε-
 βλωκεν; ἠγωνίσταί δὲ, οὐχ ὡς ἐδίδαξεν; ἐκινδύνευσε
 δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ λόγου τινὸς ἠγωνισμένων ἐλάττω;
 τετίμηται δὲ ὡν ἠγωνίσταί μεῖον (99); κατήσχυνε δὲ
 τῶν τῆς εἰσόδου μετὰ τὴν εἰσοδόν; Οὐδαμῶς. Πάντα
 δὲ ἀλλήλων ἐχόμενα, ὡς περ ἐν λύρα μίξ, καὶ τῆς
 αὐτῆς ἀρμονίας, ὁ βίος, ὁ λόγος, οἱ ἀγῶνες, οἱ κίν-
 δυνοί, τὰ τῆς ἐπανάδου, τὰ μετὰ τὴν ἐπανάδου. Ὅμοῦ
 τε γὰρ τὴν Ἑκκλησίαν καταλαμβάνει, καὶ οὐ πάσχει
 ταυτὸν τοῖς δι' ἀμετρίαν ἀργῆς τυφλώττουσι, καὶ ὁ
 τι ἂν παραπέση, τοῦτο πρῶτων (1) περιωθοῦσιν ἢ
 παύουσι, κἄν τι τῶν φειδοῦς ἀξίων ὢν τύχοι (2), τοῦ
 θυμοῦ δυναστεύοντος. Ἀλλὰ τοῦτον μάλιστα εὐδοκί-
 μίσεως αὐτῷ καιρὸν εἶναι νομίσας (ἐπειδὴ τὸ μὲν
 πάσχον κακῶς, αἰεὶ μετρίωτερον· τὸ δὲ ἐν ἐξουσίᾳ
 τοῦ ἀντιδρᾶν, ἀκρατέστερον), οὕτω πρῶτος καὶ ἡπίως
 τὰ τῶν λελυπηκότων μεταχειρίζεται, ὡς μηδὲ αὐτοῖς
 ἐκείνοις, εἰ εἶδόν τε τοῦτο εἰπεῖν (3), ἀτῆθ γενέσθαι
 τοῦ ἀνδρός τὴν ἐπανάδου.

ad nominis celebritatem et gloriam idoneum sibi esse
 calamitate versatur, moderatiorem se praebeat, qui
 autem referendae injuriae potestatem nactus est,
 insolentius se gerat), tanta lenitate atque humanitate
 res eorum, a quibus laesus fuerat, administra-
 vit, ut ne iis quidem ipsis, si hoc dici potest, ipsius

AA'. Καθαίρει μὲν γε (4) τὸ ἱερὸν τῶν θεοκαπή-
 λων, καὶ χριστεμπόρων, ἵνα καὶ τοῦτο τῶν Χριστοῦ
 μιμήσθαι· πλὴν ὅσον οὐ φραγελλῶν πλεκτῶ, λόγῳ
 δὲ πιθανῶ τοῦτο ἐργάζεται· καταλλάττει δὲ τὸ στα-

⁷⁴ Joan. II, 15.

fert, quod Theologus ad Athanasium. Et certe, tanta
 erat Alexandrinorum laetitia circa Athanasium
 ab exsilio redeuntem, ut non tantum rami gesta-
 rentur, aut flores spargerentur, sed etiam quicquid,
 in pictis tapetibus et stragulis, pretiosius ac ma-
 gnificentius erat, sperneretur, et ante ipsius pedes,
 honoris causa, projiceretur. Idcirco hanc similitu-
 dinem inter utrumque uocit Gregorius; sed ne
 haec similitudo, ob reverentiam quae Christo de-
 betur, quorundam aures offendere posset, ab au-
 ditoribus petit, ne, talia proferendo, amentiae aut
 audaciae accusetur.

(94) *Ol.* Sic quatuor Regg. et Or. I. Deest in ed.

(95) *Δημοσίας.* Ita sex Regg., et or. I. In ed.,

A scendit; sive quid aliud Scriptura significare velit.
 Illum etiam rami, et varia variis picta coloribus in-
 dumenta ante eum projecta et substrata excipiunt;
 hic solum spreta pretiosa supellectili, ac cujus ma-
 gnificentiae nihil par erat. Christi quoque adventus
 imago fuere, tum qui praecundo clamabant, tum qui
 choreas agitabant; nisi quod non puerilis duntaxat
 turba faustis illum acclamationibus excipiebat, ve-
 rum etiam omnis lingua concors et adversaria ho-
 minum, qui sese mutuo superare contendebant.
 Nam omnium publicos plausus, et unguentorum pro-
 fusiones, et nocturnas festiuitates, et totam urbem
 lumine coruscantem, publica item et privata con-
 uivia, caeteraque per quae urbes laetitia atque hila-
 ritate argumenta edunt, quae tum illi amplissime,
 eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem

B XXX. Esto igitur, vitae rationes ita instituerit,
 ut eos decet, qui tantae hominum multitudini
 praesae debent, verum parente vitae doctrinam
 attulit? Decertavit quidem, num ut docuit? Num
 minus quam quivis eorum, qui pro recta
 doctrina certamen adierunt, periclitatus est? Num
 minores, quam pro certaminum merito, honores
 consecutus est? Num denique honoribus illis, qui-
 bus in ingressu ornatus est, post ingressum dede-
 cori atque ignominiae fuit? Minime genium. Verum
 omnia, non secus atque in cithara, inter se apta et
 connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita
 et doctrina, tum certamina et pericula, tum redi-
 tus, et qua reditum sunt consecuta. Nam simul
 atque ad Ecclesiam pervenit, non eodem modo
 affectus est, quo ii solent, qui per irae impotentiam
 caecutiunt, et, ut quidque primum occurrit, ita
 illud, quamlibet etiam dignum, a quo manus abste-
 neantur, protrudunt aut feriunt, usque adeo sunt
 in iram praecipites. Verum hoc potissimum tempus
 redden-
 ditus molestus fuerit.

XXXI. Ac templum quidem sacrilegis nundina-
 toribus, iisque qui Christo ad quaestum abuteban-
 tur, repurgat, in hoc quoque scilicet Christum
 referens: nisi quod non textu flagello⁷⁴, sed pro-

D δημοσίους.

(96) *Ἐχαρίζοντο.* Oxon. apud Montac., ἔραγι-
 ζοντο, « colligebantur. »

(97) *Ἐβίω.* Duo Regg., Chrys. et Bas., ἐβίου.

(98) *Προστησομένους.* Or. I, τὸν προστησόμε-
 νον.

(99) *Μεῖον.* Reg. ph, μεῖζον, « majores. » Coisl.
 I, et Or. I, πλείστον.

(1) *Πρῶτον.* Deest in Or. I.

(2) *Τύχοι.* Quinque Regg., τύχη.

(3) *Ἐἰ εἶδόν τε τοῦτο εἰπεῖν.* Sic Regg. bm, ph,
 Or. I, Jes., etc. Deest et in ed. Nonnulli habent ποιεῖν
 pro εἰπεῖν. Alii omittunt, τοῦτο.

(4) *Μὲν γε.* Sic Regg. bw, ph. In ed., μὲν γάρ.

habilibus argumentis atque ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui et inter se, et cum ipso similitates gerebant, in concordiam reducit; et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Præterea injuria affectos tyrannide liberat, nullum eorum, qui ipsius causæ studebant, et eorum, qui adversas partes sequebantur, delectum habens. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens. Hoc enim solum ad præmonstrandum virtutis iter sufficere censebat. Ut autem in summa dicam, duorum laudabilium lapidum naturam imitatur. Nam et percutientibus adamans efficitur, et dissidentibus magnes, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materiam sibi asciscens.

407 XXXII. Verum enim fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Ecclesiam pristinae gloriæ suæ veterique sanitati restitutam, videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Quamobrem imperatorem adversus eum excitat, in eodem, quo ipse, defectionis crimine versantem, atque improbitate parem, tempore solo posteriorem; qui primus Christianorum imperatorum adversus Christum furore percitus, atque impietatis basiliscum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione, subito perfundens, simul atque imperator declaratus est, statim, et erga imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbus se gerit, ac persecutionem omnium, quæ unquam fuerunt, teterrimam excogitat; quatenus persuasionem et sermonis blanditias tyrannidi adjungens (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, martyribus invidebat), fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones et argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus et ingenii vafrocitie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore domicillum habebat, artem, multiplicemque versutiam imitans. Ille quidem parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam Christianorum nationem imperio suo subjicere; magnum autem et gloriosum fore, si Athanasium ejusque in Christiana

ατάζον πρός τε αὐτό καὶ αὐτό (5), οὐδενὸς τῶν συναγόντων (6) προσδεθῆεις· λύει δὲ τοῖς ἡδικομένους τὰς τυραννίδας, οὐδὲν διελών τούς τῆς αὐτοῦ (7) μερίδος, καὶ τῆς ἐναντίας· ἀνίστησι δὲ πεπτωκότα τὸν λόγον (8)· παρῆρσιάζεται δὲ ἡ Τριάς πάλιν (9), ἐπὶ τὴν λυχνίαν τεθεῖσα, καὶ λαμπρῶ τῷ φωτὶ τῆς μίδς θεότητος ταῖς πάντων ψυχαῖς ἐναστράπτουσα. Νομοθετεῖ δὲ τῇ οἰκουμένῃ πάλιν· ἐπιστρέφει δὲ πρὸς αὐτὸν πᾶσαν διάνοιαν, τοῖς μὲν ἐπιστέλλων, τοὺς δὲ καλῶν· ἔστι δὲ οὗς καὶ ἀκλήτους προσόντας σοφίζων, πᾶσι δὲ νόμον ἕνα προθεῖς τὸ βούλεσθαι· καὶ γὰρ τοῦτο μόνον ἐξήρει πρὸς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπινοουμένων. Γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παύουσι ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρρόγη τῷ φύσεως βίβ τὸν σίδηρον ἔλκουσα, καὶ τὸ (10) στερῆσθαι τὸν ἐν ὕλαις οἰκισομένην.

AB. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἐμελλε ταῦτα οἶσιν ὁ φθόνος, οὐδὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὁρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόξης, καὶ τῆς παλαιᾶς ὑγιείας, τάχιστα τοῦ δισσώτους συνουλωθέντος, ὡσπερ ἐν σώματι (11). Διὰ τοῦτο ἐπανίστησιν αὐτῷ τὸν συναποστάτην (12) αὐτοῦ βασιλέα, καὶ τὴν κακίαν ὁμότιμον, χρόνῳ μόνῳ λειπόμενον· ὃς (13) πρῶτος Χριστιανῶν βασιλέων κατὰ Χριστοῦ μανείς, καὶ ὃν ὤδινα πόρρωθεν ἐν αὐτῷ βασιλίσκον τῆς ἀσεβείας ἀναρῆξας ἀθρόως, ἐπειδὴ κειρὸν ἔλαβεν, ὁμοῦ τε αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται, καὶ κακὸς μὲν περὶ τὸν πιστεύσαντα βασιλέα τὰ βασιλεία (14) γίνεται, κακίων δὲ περὶ τὸν σεσωκῆτα Θεόν· καὶ διωγμὸν ἔνοοι τῶν πῶποτε γενομένων ἀπανθρωπότατον, ὅσα τὸ πιθανὸν τῇ τυραννίδι μίξας (ἐφθόνηι γὰρ τοῖς πάσχουσι καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἄθλοις τιμῆς), ἀμφίβολον ἐποίησε καὶ τὸ τῆς ἀνδρείας φιλότιμον· τὰς ἐν τοῖς λόγοις στροφὰς καὶ πλοκαῖς ἐπὶ τὸν τρόπον (15) μετενεγκών, ἥ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ περὶ ἐκεῖνα σπουδάσας, καὶ τὸν ἐνοικον αὐτῷ πονηρὸν τῆς πολυεχνίας μιμούμενος. Οὗτος μικρὸν μὲν ἔργον ἐνόμισεν εἶναι τὸ πᾶν τῶν Χριστιανῶν παραστήσασθαι (16) γένος· μέγα δὲ τὸ Ἀθανασίου κρατῆσαι, καὶ τῆς ἐκεῖνου περὶ τὸν λόγον ἡμῶν δυνάμεως. Καὶ γὰρ ἑώρα μὴδὲν ὃν αὐτῷ πλέον (17) τῆς καθ' ἡμῶν ἐπινοίας, διὰ τὴν τοῦ ἀνδρός ἀντιπαράταξιν καὶ ἀνίθεσιν· αἰεὶ τοῦ κενουμένου Χριστιανῶν ἀναπληρουμένου, διὰ τῆς Ἑλληνικῆς προσθήκης, καὶ τῆς ἐκεῖνου συνέσεως, ὃ καὶ παράδοξον. Ταῦτ' οὖν ἐνοῶν,

(5) Ἐαυτό. Sic melioris notæ codices et Nicetas. In ed., αὐτόν [recte].

(6) Συναγόντων. Nonnulli addunt, πολλῶν ὄντων.

(7) Ἐαυτοῦ. Sic tres Regg. et Savil. In ed., αὐτοῦ.

(8) Πεπτωκότα τὸν λόγον. Sic quinque Regg. In quibusdam, τὰ πεπτωκότα τοῦ λόγου. In ed., πεπτωκότα λόγον.

(9) Τριάς πάλιν. Tres Regg., πάλιν Τριάς.

(10) Τό. In nonnullis, τόν.

(11) Σώματι. Regg. d, ph, Or. 1, σώμασι.

(12) Συναποστάτην. Schol. : Ἰουλιανὸν λέγει·

« Julianum dicit »

(13) Ὅς. Sic duo Regg. et novem Colb. In ed., ὃ.

(14) Τὰ βασιλεία. Nicetas : Τὴν τοῦ Καίσαρος ἀρχήν· « Caesaris dignitatem. » Vox illa deest in multis codicibus. Retinenda tamen videtur, quidquid dicat variarum lectionum collector.

(15) Ἐπὶ τὸν τρόπον. « Ad ingenium indolemque transferens. »

(16) Παραστήσασθαι. Sic Reg. d. Alii, παραστήσασθαι, minus recte. Edit.

(17) Hic deesse videtur, ex. Edit.

καὶ ὁρῶν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος παραλογιστὴς καὶ διώκτης, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πλάσματος ἐστὶ μένει καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀνελευθερίας· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν, γυμνώσας, φανερώς ὑπερορίζει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως. Ἔδει γὰρ τρισὶ παλαίσμασι (18) τὸν γεννάδα νικήσαντα, τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναβρόχσεως.

randum erat. Quæ cum callidus ille impostor et persecutor diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

ΑΓ'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Πέρσαις μὲν ἡ δίκη δοῦσα τὸν ἀλιτήριον, ἐκεῖ δικάζει· καὶ βασιλεῖα φιλότιμον παραπέμφασα, νεκρὸν ἐπανάγει, μηδὲ ἐλευόμενον· ὡς δὲ ἐγὼ τινός σοι (19) ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβανόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σευσθείσης ἐι' αὐτὸν γῆς ἀποσειόμενον καὶ ἀναβρασσόμενον· προοίμιον, οἶμαι, τῆς ἐκείθεν κολάσεως. Ἀνίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος (20), οὐκ ἀνάιδης τῷ προσώπῳ κατὰ τὸν προειρημένον, οὐδὲ τοῖς ποιητοῖς ἔργοις καὶ ἐπιστάταις ἐκθλιβὼν τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ λιαν εὐσεβῆς τε καὶ ἡμερος· ὅς, ἵνα ἀρίστην ἑαυτῷ καταστήσῃται (21) τὴν τῆς βασιλείας κρηπίδα, καὶ ὄθεν δεῖ (22), τῆς εὐνομίας ἀρξῆται, λύει μὲν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἔξορίαν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδήλως (23) ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πολεμηθέντι. Ζητεῖ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς αἰστεως τὴν ἀλήθειαν, ὑπὸ πολλῶν διασπαρθεῖσαν καὶ συγχυθεῖσαν, καὶ εἰς πολλὰς δόξας καὶ μοίρας νεμεμημένην· ὥστε μάλιστα μὲν τὸν κόσμον ὅλον, εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι (24), καὶ εἰς ἕν ἔλθειν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος· εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτὸν (25) γε μετὰ τῆς βελτίστης γενέσθαι, κάκεινῃ παραχεῖν τὸ κράτος, καὶ παρ' ἐκείνης ἀντιλαθεῖν, λιαν ὑψηλῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς περὶ τῶν μεγίστων διανοούμενος. Ἔνθα δὲ καὶ μάλιστα διεδείχθη τοῦ ἀνδρός ἡ καθαρότης, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀπάντων, ὅσοι τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, τριχῇ νεμεμημένων, καὶ πολλῶν μὲν ὄντων τῶν περὶ τὸν Υἱὸν ἀρῶσοῦντων, πλείονων δὲ τῶν περὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔνθα καὶ τὸ (26) ἤττον ἀσεβεῖν εὐσεβεία ἐνομήθη, ὀλίγου (27) δὲ τῶν κατ' ἀμφοτέρα ὑγιαίνοντος· πρώτος καὶ μόνος, ἢ κοινῶς σὺν ὀλίγοις ἀποτομᾷ τὴν ἀλήθειαν σαφῶς οὕτως καὶ διαβρόχθη, τῶν τριῶν μιαν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας (28)· καὶ ὁ τῷ πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ (29) περὶ τὸν Υἱὸν ἐχαρίσθη πρότερον, τοῦτο

doctrina vim et facultatem superaret. Perspiciebatur enim nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque conatibus obsisteret. Id enim, quod ex Christianis decedebat, gentilium accessione ipsiusque prudentia quotidie supplebatur, id quod sane mirandum erat. Quæ cum callidus ille impostor et persecutor animadverteret et cernebat, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine consequeretur.

XXXIII. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix ablegat, illicque causam disceptat: et quem magnificentem et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reducit, ne miseratione quidem quemquam permoventem: imo, ut mihi quispiam narravit, nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quæ ipsius causa turbata fuerat, excussum, æstuque vehementer projectum: insequentis, ut opinor, supplicii præludium. Surgit autem aliter imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus et operum præfectis Israellem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus; qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exilio revocat. Quin etiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opinioniones partesque distractam, quærit, ut maxime quidem univ ersus orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optimæ parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet, excelsæ simul et magnificæ de rebus maximis cogitans. Atque hic potissimum Athanasius puritatis suæ fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram profitiebantur, trifariam divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent (ibi levior impietas pietatis opinionem ferebat), pauci autem utrinque sani et incolumes essent, primus ille et

(18) Τρισὶ παλαίσμασι. « Triplici certamine. » Tria subiit exsilia Athanasius. Primum, sub Constantino; secundum, sub Constantio; tertium, sub Juliano.

(19) Σοι. Deest in Coisl. 1, Or. 1, aliisque pluribus.

(20) Βασιλεὺς ἕτερος. Schol.: Ἰοδιανός, « Jovianus. »

(21) Καταστήσῃται. Sic optimæ notæ codices. Reg. a, καταστήσῃ. Alii cum editis, προκαταστήσῃται.

(22) Δεῖ. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed., δῆ.

(23) Προδήλως. Par., προθύμως.

(24) Εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι. Sic Regg. a, c.

d, Or. 1, Jes., etc., cum illo tantum discrimine, quod, pro συμφωνῆσαι, habeant, συμφωνῆσαι. In ed. deest et, et pro τε, legitur, τε.

(25) Εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτόν. Regg. hm, ph. decem Colb., αὐτός. In ed. et quibusdam aliis, εἰ δ' οὐν, ἀλλ' αὐτόν.

(26) Τό. Sic quatuor Regg. Deest τό in ed.

(27) Ὀλίγου, etc. Alii, ὀλίγων δὲ τῶν... ὑγιαίνοντων. Alii, ὀλίγου δὲ τοῦ ὑγιαίνοντος. Neutrum displicet Combelsio.

(28) Ἐγγράφως ὁμολογήσας. Scriptum illud videtur esse synodica Epistola ad Jovianum, de qua Theodoretus, Hist., lib. iv, c. 3.

(29) Πολλῶ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ. Hæc de Patribus concilii Nicæni intelligit Nicetas.

solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam aperitque verbis promulgare non dubitavit, unam trium personarum divinitatem et essentiam scripto confessus : et quod multis illis Patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti divinitate superno afflatu consecutus. Atque imperatori donum vere regium et magnificum offert, scriptam nimirum fidei confessionem, adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum : ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret.

409 XXXIV. Mihi hujus confessionis auctoritate permoti videntur, tum Occidentales, tum quidquid in Oriente vitale est ; alii quidem animo tenuis pietatem colunt, si quid ipsorum verbis fidei habendum est, ulterius autem eam non proferunt, velut mortuum quemdam fetum, in materno utero extinctum ; alii vero eam, igniculi cujusdam instar, non nihil accendunt, hactenus scilicet, ut temporari, atque ferventioribus orthodoxis, aut plebi utcumque satisfaciant ; alii denique tota verborum libertate veritatem prædicant, a qua parte unam ipse stem : nec enim majus quiddam jactare audeo ; non jam timiditati meæ, sicut nec aliorum ignaviæ ac mentis imbecillitati consulam (satis etenim superque dispensavimus, non modo alienos nobis non adjungentes, sed nostros etiam corrumpentes, quod sane malorum dispensatorum est) ; verum partum in lucem efferam et accurate nutriam atque quotidie augetem omnibus ob oculos proponam.

XXXV. Sed hoc in illo ininus admirationis mereri videtur. Nam qui re ipsa pro veritatis defensione periculis se objecerat, quid mirum, si eandem scripto confessus sit? Quod vero mihi in ipso maxime mirari subit, quodque non citra damnum silentio præteriri potest, hac præsertim tempestate, qua multæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc adhuc superioribus adjiciam. Nam his quoque, qui nunc vivunt, hæc actio doctrina esse queat, si ipsum nobis imitandum proponamus. Quemadmodum enim ab una et eadem aqua non tantum ea pars disjungitur, quam manus inter hauriendum reliquit, verum id etiam quod manu comprehensum, per digitos effluit : eodem modo a nobis non impiæ solum doctrinæ cultores, verum etiam qui pietatis laude in primis excellunt, præciduntur, idque non in parvis duntaxat et contemnendis dogmatibus (minus enim hoc grave esset), verum etiam in verbis, quæ ad eundem omnino sensum tendebant. Nam cum essentia una, et tres hypostases a

περι τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὕπερον, καὶ δῶρον βασιλικὸν ὄντως καὶ μεγαλοπρεπὲς τῷ βασιλεὶ προσενεγκῶν, ἐγγραφὸν τὴν εὐσέβειαν κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας (30)· ἵνα βασιλεὶ μὲν βασιλεὺς, λόγῳ δὲ λόγος, γράμματι δὲ γράμμα καταπαλαίηται.

ΔΑ'. Ταύτην μοι δοκοῦσιν αἰδοῦμενοι τὴν ὁμολογίαν, οἱ τε τῆς ἐσπερίας, καὶ τῆς ἐψῆς, ὅσον βιωτῶμον· οἱ μὲν μέχρι διανοίας ἄγειν τὸ εὐσεβές, εἴ τι λέγουσιν αὐτοῖς πιστευτέον, περαιτέρω δὲ μὴ προάγειν (31), ὡς περ τι νεκρὸν κῦμα ταῖς μητρᾶσιν ἐναποθνήσκον· οἱ δὲ (32) μικρὸν ἐξάπτειν, ὡς περ σπινθήρας (33), ὅσον ἀφοσιούσθαι τὸν καιρὸν, ἢ τῶν ὀρθοδόξων τοὺς θερμότερους, ἢ τῶν λαῶν τὸ φιλόθεον· οἱ δὲ καὶ παρῆρησιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἧς ἂν εἴην ἐγὼ μερίδος· οὐ γὰρ το μῶ τι πλεόν (34) καυχῆσθαι, μηκέτι τὴν ἐμὴν δειλίαν οἰκονομῶν, ὡς δη τὴν τῶν σαθροτέρων διάνοιαν (Ἰσαῦς γὰρ ὠκονομήσαμεν, μήτε τὸ ἀλλότριον προσλαμβάνοντες, καὶ τὸ ἡμέτερον φθείροντες, ὃ κακῶν ὄντως ἐστὶν οἰκονομῶν)· ἀλλ' εἰς φῶς ἄγων τὸν τόκον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐκτρέφω, καὶ ταῖς ἀπάντων ὕψεσι προσιθίει (35), ἀεὶ τελειούμενον.

ΔΕ'. Τοῦτο μὲν οὖν (36) ἤττον τῶν ἐκείνου θαυμάζειν ἄξιον. Ὁ γὰρ ἐργῶ τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσας, τὸ θαυμαστὸν εἰ γράμματι ταύτην καθωμολόγησεν ; Ὁ δὲ μοι μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζειν ἐπεισι (καὶ ζημία τὸ σωπᾶν, διὰ τὸν καιρὸν μάλιστα, πολλὰς φύοντα (37) τὰς διαστάσεις), τοῦτο ἐστὶ προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· γένοιτο γὰρ ἂν τι παιδεύμα καὶ τοῖς νῦν ἢ πρᾶξις, εἰ πρὸς ἐκεῖνον βλέπομεν. Ὡς γὰρ ὕδατος ἐνδὸς τέμνεται οὐ (38) τοῦτο μόνον, ὅσον ἢ χεῖρ ἀφήκεν ἀρρομένη, ἀλλὰ καὶ ὅσον τῇ χειρὶ περισσῆθη τῶν δακτύλων ἐκρέον· οὕτω καὶ ἡμῶν οὐχ ὅσον ἀσεβὲς σχίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον εὐσεβέστερον, οὐ περὶ δογμάτων μόνον μικρῶν καὶ παροῤῥθαι ἀξίων (ἤττον γὰρ ἂν ἦν τοῦτο δεῖνδον [39]), ἀλλ' ἡδὴ καὶ περὶ ῥημάτων εἰς τὴν αὐτὴν φερόντων διάνοιαν. Τῆς γὰρ μιᾶς οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων λεγομένων μὲν ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς (τὸ μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας), νοουμένων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς (40) ὁμοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένοις διὰ στενότητα

(30) Κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας. In nonnullis exemplaribus, ut annotat Nicetas, scribitur, non ἀγράφου, sed, ἐγγράφου καινοτομίας. Quamobrem, si ἀγράφου legatur, id intelligit Gregorius, vocem ὁμοιούσιον, quam Ariani introducebant, nullo Scripturæ loco contineri. Si autem legatur, ἐγγράφου, intelligit scriptam illam fidei formulam, cui subscribendi necessitatem Constantius omnibus imponebat.

(31) Ὑπερᾶσιν. Sic sex Regg., duo Coisl., Or. 1, Comb. In ed., προάγων.

(32) Δέ. Tres Regg., et Or. 1 addunt, τς.

(33) Σπινθήρας. Sic tres Regg. In ea., σπινθῆρα.

(34) Πλεόν. Tres Regg., πλεῖον.

(35) Προσιθίεις. Reg. 4, προσιθίεις.

(36) Ὑπερ. Deest in Or. 1.

(37) Φύοντα. Sic sex Regg., duo Coisl., Jes., Combef., etc. In ed., ποιοῦντα.

(38) Οὐ. Deest in Reg. 1m.

(39) Δεινόν. Tres Regg., δεινῶν.

(40) Παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Billius, e apud Romanos.

τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης, καὶ ὀνομάτων πενίαν, δι-
 ελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο
 ἀντεισαγούσης τὰ πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίαι πα-
 ραδεχθῶσι (41), τί γίνεται; Ὡς λαν γελοῖον, ἢ ἐλει-
 νόν. Πίστειος ἔδοξε διαφορά ἢ περὶ τὸν ἦχον μικρο-
 λογία (42). Εἶτα Σαβελλισμός (43) ἐνταῦθα ἐπενοήθη
 τοῖς τρισὶ προσώποις, καὶ Ἀρειανισμός ταῖς τρισὶν
 ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλοεικίας ἀναπλάσματα. Εἶτα
 τί; Προστιθεμένου μικροῦ τινος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος
 (ὃ λυτηρὸν ἢ φιλοεικία ποιεῖ), κινδυνεύει συναπορ-
 ραγήναι ταῖς συλλαβαῖς τὰ πέρατα. Ταῦτ' οὖν ὁρῶν
 καὶ ἀκούων ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄν-
 θρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μέγας τῶν ψυχῶν οἰκονόμος,
 οὐκ ᾤθη δεῖν παρῖεῖν τὴν ἀποπον οὕτω καὶ ἄλογον
 τοῦ Λόγου κατατομήν (44)· τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρ-
 μακον ἐπάγει τῷ ἀρρώστῳ. Πῶς οὖν τοῦτο ποιεῖ;
 Προσκαλεσάμενος ἀμφοτέρα τὰ μέρη οὕτως πρῶτος
 καὶ φιλανθρωπῶς, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκρι-
 βῶς ἐξετάσας, ἐπειδὴ συμφρονούντας εὔρε καὶ οὐδὲν
 διςτῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας,
 συνδεδί (45) τοῖς πράγμασιν.

et a ratione alienam Verbi sectionem dissimulandam ac negligendam non putavit; verum medi-
 cinam morbo quamprimum adhibet. Quonam autem modo id facit? Utraque parte leniter et benigne
 accita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteaquam concordēs reperit,
 nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum
 usum concedens, rebus eos constringeret.

ΑΓ'. Τοῦτο τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυστε-
 λέστερον, οὐς πάντες ἤδη λογογραφούσιν· οἷς τι καὶ
 φιλοτιμίας (46) συνέζευκται, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τι
 καὶ ἀγνωστομεῖται περὶ τὸν λόγον. Τοῦτο τῶν πολ-
 λῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαμμενιῶν προτιμότερον, ὧν μέ-
 χρι τῶν κατορθούων τὸ κέρδος. Τοῦτο τῶν ἀοιδί-
 μων ἐξοριῶν καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρός ἐπάξιον· ὑπὲρ
 γὰρ ὧν εἴλετο πάσχειν ἐκεῖνα, ταῦτα καὶ (47) μετὰ
 τὸ παθεῖν ἐσπουδάζετο. Τὸ δ' αὐτὸ κἀν τοῖς ἄλλοις
 ποιῶν διετέλει· τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ πλῆττων
 μετρίως· καὶ τῶν μὲν τὸ νωθρὸν διεγείρων, τῶν δὲ
 τὸ θερμὸν κατείρων· καὶ τῶν μὲν, ὅπως μὴ πταί-
 σωσι, προμηθοῦμενος· τοὺς δὲ, ὅπως διορθωθεῖν
 πταίσαντες (48), μηχανώμενος· ἀπλοῦς τὸν τρόπον,
 πολυειδῆς τὴν κυβέρνησιν· σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτε-
 ρος τὴν διάνοιαν· περὶ τοῖς ταπεινότεροις, ὑψηλό-
 τερος τοῖς μετρωτέροις· φιλόξενος, ἰκέσιος (49),

A nobis pie dicerentur (alterum enim divinitatis na-
 turam, alterum trium personarum proprietates de-
 clarat), atque eodem quidem modo apud Latinos
 intelligerentur, cæterum ob linguæ illius angu-
 stiam et verborum inopiam, hypostasim ab essen-
 tia distinguere non possent, eoque factum esset,
 ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur,
 personarum 410 vocabulum inducerent, quid
 tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius
 miseranda. Diversæ fidei speciem præbuit levis illa
 et jejuna de vocum sono altercatio. Hic deinde et
 Sabellismus ob tres personas excogitatus est, et
 Arianismus ob tres hypostases, quorum utrumque
 pertinax contendendi studium effinxerat. Quid pos-
 tea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet,

B quæ molestiam afferret (molestiam enim contentio
 parit), eo tandem res adducta est, ut periculum
 esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis
 abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere
 homo Dei, magnusque animarum dispensator,
 oculis auribusque usurparet, sibi tam absurdam

C XXXVI. Hoc diuturnis illis laboribus et sermo-
 nibus, quos jam omnes litteris mandant, longe uti-
 lius est; utpote qui ambitione non vacant, ob
 eamque fortasse causam circa fidei doctrinam
 quidquam innovatur. Hoc multis vigiliis et cha-
 meuniis præstantius, quarum utilitas in his, qui
 hæc præstant, desiguitur, nec latius manat. Hoc per-
 vulgatis atque omni fama celebratis ipsius exsiliis
 et fugis nihilo inferius existimandum est. In ead-
 em quippe studia, ob quæ calamitates illas sibi
 perferendas duxerat, post calamitates ipsas incum-
 bebat. Quin id etiam ipsum in aliis facere non de-
 sinebat, alios quidem laudibus vehens, alios vero
 parce leviterque feriens; aliorum socordiam exci-
 tans, aliorum fervorem reprimens; alius, ne labe-
 D rentur, providens, alii ut lapsi erigerentur, rationem
 iniens; moribus simplex, gubernandi arte multi-

(41) Παραδεχθῶσι. Sic Regg. a, c, d, Or. 1, Combef. In ed., παραδειχθῶσι.

(42) Μικρολογία. Sic Regg. a, c, d. In ed., μικρολογία.

(43) Σαβελλισμός, etc. Quod Latini per « tres personas, » id Græci per « tres hypostases » exprimebant, atque hæ voces idem significabant. Cum autem Latini « tres hypostases » dicere recusarent, Orientalibus visi sunt Sabellii errorem seque. Sabellius enim « tres personas » rejiciens, assererat unam tantum esse, quæ tribus appellaretur nominibus. Orientales vero cum « tres hypostases » perseveranter retinerent, nec earum loco « tres personas » admittere vellent, in suspicionem Latinis venerunt, quasi Ariano dogmati assentirentur. Arius enim « tres hypostases » natura inter se distinctas agnoscebat, « tres » autem « personas » unius naturæ non recipiebat. Qui hanc Græcos inter et Latinos litem plenius nosse cupit, legat Hiero-

nymi epistolam LVII ad Damasum. Legat etiam Petavium, tom. II, lib. IV, c. 4, n. 9 et seq., pag. 343 et 345.

(44) Λόγου κατατομήν. « Verbi sectionem, » id est, « doctrinæ fideique circa Verbum sectionem. »

(45) Συνδεδί, etc. Id actum in concilio Alexandrino, anno 362, cui præerat Athanasius. Vide Epist. ad Antiochenses, apud Athan. tom. I, p. 770, et Socrat., lib. III, c. 7.

(46) Φιλοτιμία. Sic tres Regg., Or. 1, Jes., Par., Comb., etc. In ed., φιλοτιμία.

(47) Καί. Sic tres Regg., et Or. 1. Deest in ed.

(48) Διορθωθεῖν πταίσαντες. Or. 1 et Jes., διορθώσαστε πταίσαντας, « ut lapsus erigeret. »

(49) Φιλόξενος, ἰκέσιος, etc. In quibusdam, φίλιος, ξένιος, ἰκέσιος. In aliis inverso ordine. Observat Nicetas Jovem a Gentilibus appellari, φίλιον, ξένιον, ἰκέσιον. ut amicitix hospitalitatis et sup-

plex; verbis sapiens, animo sapientior; si cum humilioribus ipsi res esset, ad eorum captum se demittens; si cum sublimiori mente præditis, altius assurgens; hospitem præses, 411 supplex, malorum depulsor, unus universa ea vere complexus, quæ singulatum diis suis gentiles tribuunt. Ad dam et conjugatorum, et virginum patronum, et hac vita ad alteram properant, deductorem. O quantam nominum copiam mihi virtus ipsius sup-
peditat, dum undecunque cognomentum ipsi captare volo!

XXXVII. Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque ita institutus fuisset, aliosque instituisset, ut et vita ipsius morumque ratio episcopatus norma esset, et ipsius dogmata pro fidei orthodoxæ lege haberentur, quod tandem pietatis præmium capit? Neque enim hoc neglectim transmitendum est. In bona senectute vitam claudit, patribusque suis, patriarchis, et prophetis, et apostolis, ac martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu afficitur, quam quo in civitatis ingressibus ornatus fuerat; multas quidem lacrymas excitavit, majorem autem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium animis recondidit. At, o charum et sacrum caput, tu, inquam, qui præter cæteras tuas laudes sermonis et silentii modum eximie coluisti, Orationi quidem nostræ suam hic constitue, quæ, si virtutum tuarum præstantiam haudquaquam assecuta sit, at viribus certe nostris minime inferior est. Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem: neque, si quidem res pacatæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas; sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumes, tecumque, et cum tui

plum præsidem. Sic de aliis. His autem omnibus nominibus Athanasius ob virtutem a Gregorio appellatur. « Philius » enim dicitur, quod eos diligit, qui amore digni sunt. « Xenius, » quod peregrinos hospitio excipiat. « Supplex, » quod preces pro populi salute fundat. « Zygus, » etiam et « Parthenius, » quod matrimonio et virginitati leges condat ac perscribat.

(50) Δόγματα. Par., διδάγματα, « documents. »

ἀποτρόπαιος, πάντα εἰς ἀληθῶς, ὅσα μεμερισμένως τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς Ἑλλήνων παῖδες ἐπιφημίζουσι. Προσθήσω δὲ καὶ ζύγιον, καὶ παρθένιον, καὶ εἰρηναῖον, καὶ διαλλακτῆριον, καὶ τομπαῖον τοῖς ἐντεῦθεν ἐπειγομένοις. Ὡ πόσας μοι ποιεῖ κλήσεις ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆ, πανταχόθεν καλεῖν ἐθέλοντι!

et pacificum, et reconciliatorem, et eorum, qui ex

ΔΖ'. Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα (50), τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παριδεῖν ἄξιον. Ἐν γήρῃ καλῶ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, κεντράρχαις, καὶ προφῆταις, καὶ ἀποστόλοις, καὶ μάρτυσι, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡγωνισμένοις. Καὶ, ἵνα εἶπω τινὰ βραχὺν (51) ἐπιτάριον, τιμᾶται τῶν εισοδίων τιμῶν τὴν ἐξόδιον πολυτελεστέραν· πολλὰ μὲν κινήσας δάκρυα, μείζονα δὲ τῶν ὀρωμένων τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ταῖς ἀπάντων διανοαῖς ἐναποθέμενος. Ἄλλ', ὡ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλῆ, ὁ καὶ λόγου καὶ σωπῆς μέτρα (52), μετὰ τῶν ἄλλων σου καλῶν, διαφερόντως τιμήσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσας τὸν λόγον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τοῦ γε πρὸς δύναμιν οὐ λιπόμενον· αὐτὸς δὲ ἄνωθεν ἡμᾶς ἐποπεύεις ἰλαεως, καὶ τὴν λαὸν τόνδε διεξάγεις τέλειον τελείας τῆς (53) Τριάδος προσκυνητῆν, τῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ ἀγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβομένης· καὶ ἡμᾶς, εἰ μὲν εἰρηρικῶς, κατέχοις καὶ συμπομαινοῖς· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσλαμβάνοις, καὶ στήσας μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν ὁσος σὺ, κἂν μέγα ἦ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ (54) Χριστῷ (55) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ (56) κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας (57). Ἀμήν.

est, reducas, aut assumes, tecumque, et cum tui postulo, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis

(51) Τινὰ βραχὺν. In nonnullis codd., τὶ βραχὺ.

(52) Μέτρα. In ed. sequitur, καί, quod codicum auctoritate delevimus.

(53) Τῆς. Deest in duobus Regg.

(54) Αὐτῷ. Sic codd. In ed., αὐτοῦ.

(55) Χριστῷ. Nonnulli codd. addunt, Ἰησοῦ.

(56) Καί. Sic duo Regg., Or. 1. In ed. deest.

(57) Αἰῶνας. Or. 1 addit, αἰώνων.

412 MONITUM IN ORATIONES XXII ET XXIII.

I. Orationes istæ « De pace » inscribuntur. Aliam itidem « De pace » inscriptam jam Nazianzi pronuntiaverat Gregorius (58), cum monachi, ob subscriptam a Gregorio patre formulam, quæ Arianam fraudem redolebat, ab eo distracti, ad unitatem rediissent. Nunc autem non eadem causa Theologi zelum inflammat. Etenim præter bellum adversus hæreticos, luctuosum etiam vigeat his temporibus schisma inter ipsos Catholicos, quorum alii « ad Paulum (59), » alii « ad Apollo » trahere Gregorium conabantur. Per « Paulum et Apollo » hic merito quidem ab eruditibus intelliguntur Melitius et Paulinus, qui de

(58) Or. vi.

(59) Carm. De vita sua, vers. 680.

Antiocheno episcopatu contendebant, et quorum causa, non Oriens modo, sed universus orbis miserandum in modum in contrarias partes scindebatur. Inter hæc dissidiorum incendia, medias partes sequitur Gregorius, ac vehementi genere dicendi utens, ablegatam pacem totis viribus revocare conatur (n. 1): « Pax Dei, inquit, et Deus pacis, pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? » Tum in præsentem rerum statum invehens, ostendit, quot et quanta secum incommoda discordia afferat, Christianis præcipue, quorum Deus charitas est. Dissidentium levitatem increpat (n. 5), qua fit, ut, « qui heri, velut Elias aut Joannes prædicabatur, hodie, ut Judas aut Caiphas habeatur. » Deinde ad fidei doctrinam orationem convertens, docet quid in doctrina cavendum; atque insuper admonet quædam esse, ne quidem omnino investiganda, quædam autem contentiosius hominibus relinquenda, quædam vero, « non armis et ferro (n. 11), » sed ratione propugnanda. Unde caute prudenterque colligit (n. 12), « omnes superfluos quæstionum surculos prorsus esse amputandos, cum pietatis regula in tuto est, et fidei caput semel est constitutum. »

II. Non multo post, inita jam pace, atque Meletio et Paulino, dissidentium etiam votis et suffragio, in Antiochena sede collocatis, ea lege, « ut, altero contendendum demortuo, alter qui superstes esset, episcopus ab omnibus agnosceretur (60), » alteram orationem habuit Theologus. Hic iterum pacis utilitatem et delicias obiter attingens, insurgit maxime adversus hæreticos, qui, obtentu religionis et charitatis specie, Catholicorum dissensiones acriter criminabantur. Eos in testimonium appellat et provocat orator (61). « Vos, inquit, arcanorum nostrorum participes estote. Ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitraris hostibus utimur, ut pudore suffusi victique recedatis. Dissensimus quidem (62), non de deitate, sed de ordine et disciplina.... Hoc nostrum erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis præsubilibus, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. » Tales sunt, quas hic affert Gregorius, dissensionis **413** causæ, et pacis conditiones. Peccarunt quidem, sed nimio tantum pastoris amore. Inter duos pastores, vita pariter, moribus et doctrina conspicuos, incerti ac dissentientes hæserunt, donec tandem in hoc convenerunt, ut pari utrumque in laude et admiratione ponerent. Nam « de fide et divinitate, una erat omnium vox et labium unum (63). » Præterea pacem, quam se in priori oratione optare prædicaverat Theologus, nunc in ista compositam gratulatur, simulque hæreticis probat, tantam non fuisse inter Catholicos dissensionem, quanta ipsis videbatur. Unde ipsorum invidiam et hypocrisim exagitat, atque contutatis illorum de Trinitate erroribus, pro eorum salute amanter exorat, et theologicas orationes pollicetur.

III. Has orationes Constantinopoli habitas, circa medium annum 379, ut verisimilius, cum Tillemontio (64) arbitramur. De priori quidem nullum est dubium; et titulus, quem præ se ferunt codices, id etiam confirmat. De posteriori vero dissentiant eruditi. Elias siquidem, Billius et Papebrochius (65) Nazianzi, Gregorio patre adhuc superstiti, dictam existimarunt. Unde in editis primum locum obtinet. Nihil tamen ex hac oratione colligi potest, quod eorum sententiæ faveat. Ac primo quidem, quandiu Gregorius senior Nazianzenæ Ecclesiæ curam gessit, nullum unquam fuit dissidium inter Gregorium patrem et Gregorium filium, ac proinde nulla reconciliationis necessitas fingi potest. Deinde, si quod exstitit inter utrumque Gregorium et monachos certamen, illud « ad fidem », non « ad ordinem et disciplinam (66), » de quibus hic tantum agitur, pertinebat. Non-dum etiam his temporibus, Nazianzi ad id temeritatis et arrogantie venerant hæretici, ut Theologo opus fuerit, ad retundendam illorum audaciam, eos tam acriter tamque frequenter iisdem de rebus arguere et insectari, ac insuper uti « duris solidisque, » ut loquitur (67), « de Trinitate disputationibus; » quo nomine theologicæ, quas promise-rat, designantur orationes. Nec quemquam moveat, quod ait Theologus (68), « de benigno patre, ejusque obsequenti filio, una sedentibus, mutuumque sibi ornamentum afferentibus, » quod forsitan Eliæ cæterisque fucum fecit. Illud enim, ut ex dictis manifestum est, ad utrumque Gregorium nullatenus referri potest. Merito, juxta Tillemontium, intelligitur vel de quodam episcopo, qui dissidentium partibus præerat, quique forte Gregorio nostro dignitate præstabat, quem honoris causa, « patrem » appellat, sequæ ipse « filium » nominat; vel potius, ac verisimilius, ipse Theologus « pater » est, et « filii » nomine designat unum e sacerdotibus, quem, etiamsi dissidentium agmen Constanti-nopoli duxisset, composita pace, in gratiam recipit; cujus pacis ut fidem facerent, necesse fuit, ut ambo una sederent, mutuas coram populo dexteræ jungerent, atque una anima et uno ore sermonem separatim uterque pronuntiaret.

(60) Socrat. lib. v, c. 5.

(61) Or. xxiii, n. 3.

(62) Ibid., n. 4.

(63) Or. xxiii, n. 4.

(64) Tom. IX art. 57, p. 436.

(65) Bolland., 9 Maii, pag. 403.

(66) Or. xxiii, n. 3.

(67) Ibid., n. 14.

(68) Ibid., n. 5.

ORATIO XXII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΒ'.

414 *Secunda de pace, in Constantini urbe habita, a* *Ειρηνικός β' (69), λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινου πό-*
ob ortam in populo contentionem, de quibusdam *λει, ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῷ λαῷ φιλονεικίᾳ, περὶ*
episcopis inter se dissidentibus. *ἐπισκόπων τινῶν διεσπασθέντων πρὸς ἀλλή-*
λους.

I. Pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio an sinceram ab omnibus vocem, Spirituque dignam, ac non potius publica pacta, Deo teste, violata, ut gravior sit nostra condemnatio. Pax amica, meditatio mea, et decus meum, quam Dei, et cujus Deum, et quam Deum esse audimus, velut in illis Apostoli verbis: *Pax Dei* ⁷⁶; et, *Deus pacis* ⁷⁶; et, *Ipse est pax nostra* ⁷⁷; ac ne sic quidem eam reveremur. Pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? Equidem te supra mortales omnes cupio et exosculor, ac praesentem complector, et absentem multis luctibus et lacrymis revoco, qualibus nec patriarcha ille Jacob Josephum, a fratribus quidem venditum, ⁷⁸ a fera autem raptum, ut ipse existimabat; nec David amicum suum Jonathan in bello interemptum, aut postea filium Absalonem ⁷⁹. Quorum alter paternis visceribus laceratus clamabat: *Fera Josephum rapuit* ⁸⁰, fera mala et immitis; cruentamque pueri vestem proferens, quasi filii carnes, osculabatur, eadem re scilicet et dolorem suum incendens, et mitigans: alter nunc montibus illis, in quibus praelium commissum fuerat, dira omnia imprecatur: *Montes Gelboe, dicens, super vos nec pluvia, nec ros cadat* ⁸¹. Ac rursus: *Quomodo Jonathan excus et vires ceciderunt* ⁸²? Nunc parricidam, quasi eum non laesisset, excusat, ac cum mortuo in gratiam redit: hoc quoque fortasse nomine pro filio dolens, quod manus adversus patrem intenterat (hujusmodi quippe paternus affectus est), quemque bellam sibi, ut hostem, inferentem propulerat ac profligarat, eundem exanimem velut amicum desiderat: sic natura, qua nihil est violentius, inimicitiam superat.

415 II. Miseranda quoque res erat, arca ab exteris occupata ⁸³, et solo aequata, atque a gentibus conculcata Jerusalem; filiique Sion, inclyti, inquam, illi, et auro adaequandi, in captivitatem abeuntes, ac nunc etiam dispersi, eoque redacti, ut

⁷⁶ Philipp. iv, 7. ⁷⁷ II Cor. xiii, 11. ⁷⁸ Eph. ii, 14. ⁷⁹ Gen. xxxviii, 28 sqq. ⁸⁰ II Reg. xviii, 33, sqq. ⁸¹ Gen. xxxvii, 33. ⁸² II Reg. i, 21. ⁸³ ibid. 25. ⁸⁴ I Reg. iv, 11.

(a) Alias XIV, quae autem 22 erat, nunc 15, habita circa medium annum 379.

(69) *Ειρηνικός β'*. Codex, quem a Cypro attulit Vensleb., habet, *Ειρηνικός α'*. In ed., *Ειρηνικός γ'*.

(70) *Ὁ κύριος ἔδωκε*, etc. In Liturgia Graeca, sicut et in Latina, sacerdos populo, et populus sacerdoti pacem precatur.

(71) *Μὴ δημοσίας*. Deest μὴ in quibusdam codicibus. Reg. hu, et Or. 1, habent, *δημοσίας*.

(72) *Ἀυτόθεος*. Sic Reg. hu, et Montac. In ed.

Δ'. Ειρήνη φιλη, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ἄνομα, δὲ νῦν ἔδωκε (70) τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον· οὐκ ὄλεε εἰ παρὰ πάντων γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μὴ δημοσίας (71) συνθήκας ἀθετούμενας ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι, ὥστε καὶ μείζον εἶναι ἡμῖν τὸ κατὰκριμα. Ειρήνη φιλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλῶπισμα, ἦν Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἧς Θεὸν, τὸν Θεὸν καὶ αὐτόθεον (72), ὡς ἐν τῷ· *Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ*· καὶ, *Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης*· καὶ, *Αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν*· καὶ οὐδ' οὕτως αἰδοῦμεθα.

Ειρήνη φιλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἔπαινούμενον ἀγαθόν, ὑπὲρ ὀλίγων δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπέλιπες ἡμᾶς, τοσοῦτος ἐξ οὗ χρόνος ἦδη; καὶ πότε ἐπανήξεις ἡμῖν; Ὡς λίαν (73) σε ποθῶ καὶ ἀπαύζομαι διαφερόντως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· καὶ παροῦσαν περιέπω, καὶ ἀποῦσαν ἀνακαλοῦμαι πολλοῖς θρήνοις καὶ δάκρυσιν, οἷσις οὔτε Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκείνον ὁ πατριάρχης, ὑπὸ μὲν τῶν ἀδελφῶν πεπραμένον, ὑπὸ δὲ θηρίου ἠρπασμένον, ὡς ἦστο· οὔτε Δαβὶδ Ἰωνάθαν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἔργον κλέμου γενόμενον, ἢ τὸν υἱὸν Ἀβεσσαλώμ ὕστερον. Ἦν δὲ μὲν σπλάγγνοις πατρικοῖς σπαρασσόμενος, *θηρίον ἠρπασεν, ἔδωκε, τὸν Ἰωσήφ*, θηρίον πονηρὸν καὶ ἀνημερον, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἐσθῆτα ἡμαγμένην προθελς, ὡς τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας περιεπτύσσειτο, τῷ αὐτῷ καὶ φλεγόμενος καὶ παραμυθούμενος. Ὁ δὲ, νῦν μὲν τοῖς ὄρεσι καταρᾶται, καθ' ὃν ὁ κόλεμος, *Ὁρη τὰ Γελβουέ, λέγων, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμῶν μὴδ' ὕστεός, μήτε δρόσος*· καὶ, *Πῶς ἔπεσε τόξον* (74) *Ἰωνάθαν καὶ δόνημις*; Νῦν δ' ἀπολεγεῖται ὡς οὐδὲν ἡδικοηκῆται τῷ πατροφόνῳ, καὶ τῷ νεκρῷ σπένδεται· Ἰσως καὶ κατὰ τοῦτο ὑπεραλγῶν τοῦ παιδὸς, δεῖ κατὰ τοῦ πατρὸς ἀνετείνετο χεῖρα (75). Τοιοῦτο (76) γάρ καὶ ὁ πατήρ· ὃν ὡς ἐχθρὸν ἡμίνατο πολεμοῦντα, ὡς φίλον ποθεῖ (77) τεθνηκότα· καὶ νικᾷ τὴν ἐχθραν ἢ φύσιν, ἧς οὐδὲν βιαιότερον.

Β'. Ἐλεεινὸν δὲ καὶ ἡ κιβωτὸς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων κατεχομένη· καὶ Ἱερουσαλήμ ἡδαφισμένη καὶ ὑπὸ ἔθνῶν πατουμένη (78)· καὶ υἱοὶ Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἰσοστάσιοι χρυσίῳ, πορευόμενοι ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νῦν ἐτι διεσπαρμένοι, καὶ λαὸς ὄντες τῆς

divisim, αὐτὸ Θεόν.

(73) *λίαν*. Deest in nonnullis codicibus.

(74) *Ἐπεσε τόξον*. Sic Reg. hu. In ed., *τόξον ἔπεσεν*.

(75) *Χεῖρα*. Reg. hm, Or. 1, etc., *χεῖρας*.

(76) *Τοιοῦτο*. Duo Regg., τοιοῦτον.

(77) *Ποθεῖ*. Montac., *πενθεῖ*, «luget.»

(78) *Πατουμένη*. In quibusdam, *καταπατουμένη*. Prave in ed., *παθουμένη*.

αἰκουμένης ξένος καὶ πάροικος. Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν δρώμενά τε καὶ ἀκούμενα· πατρίδες ἀνιστάμεναι (79), καὶ μυριάδες πίπτουσα·, καὶ κάμουσα γῆ τοῖς αἵμασι καὶ τοῖς πτώμασι, καὶ λαὸς ἀλλόγλωσσος ὡς οἰκίαν διατρέχων τὴν ἀλλοτρίαν· οὐ δὲ ἀνανδρίαν τῶν προμαχομένων κατηγορεῖται μηδεὶς· οὔτοι γὰρ εἰσιν οἱ μικροῦ πάσαν τὴν οἰκουμένην παρασησάμενοι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέβειαν. Δεινὰ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν. Τίς ἀντερεῖ τῶν συμφορᾶς δοκιμάζειν εἰδόντων ἐξ ὧν πεπόνθασιν, ἢ συμπεπόνθασιν; Ἄλλ' οὕτω τοσοῦτον οὐδὲν, ὅσον εἰρήνη δεδογμένη, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια περιηρημένη, καὶ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα καταλελυμένον· καὶ παρὰ τοσοῦτον ἡ τάξις ἀντετραμμένη, ὥστε πρότερον μὲν ἐξ οὗ λαοῦ λαὸς, καὶ ἐξ οὗκ ἔθνους ἔθνος γέγοναμεν· νῦν δὲ κινδυνεύομεν ἐκ λαοῦ μεγίστου καὶ ἔθνους, εἰς οὗ λαὸν πάλιν καὶ οὗκ ἔθνος ἀναλυθέντες γενέσθαι, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὗκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδ' εἰς ἓν ὄνομα καὶ τάγμα συνελήθειμεν (80).

ei non gentem religamur, atque in veterem illum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non imperares, atque in unum nomen et classem unam

Γ. Καὶ ὅπως κινδυνεύει ῥῆθον εἶναι δυσπραγίαν ἐνεργεῖν, ἢ εὐπραγίαν (81) διασώσασθαι· ὅποτε καὶ ἡμεῖς, ἠνίκα ἐπολεμούμεθα, τοῖς διωγμοῖς ῥωσθέντες καὶ συναχθέντες, ἠνίκα συνήχθημεν, διελύθημεν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ὀδύραιτο εὐ φρονῶν τὰ παρόντα; Τίς δὲ λόγον εὐρήσει τῇ συμφορᾷ παρισούμενον; Ἀηστὰς μὲν εἰρηνεύειν, οὐδὲ κακία συνέδησε, καὶ τοὺς τυραννίδι συντεταγμένους, ἢ κλοπῆς κοινωνοὺς, ἢ στάσεως συνομότας, ἢ μοιχείας συλλήπτορας, ἔτι δὲ χορῶν συστήματα, καὶ στρατῶν τάγματα, καὶ νηῶν πληρώματα (82)· ἐγὼ γὰρ λέγειν κλήρους ἐξ Ἰσου διαιρουμένους, καὶ πολιτείας ἀντιθέτους, καὶ διαδοχὰς λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν (83), τάξει προϊούσας καὶ νόμῳ, καὶ τὴν πολυμήνητον δὴ ταύτην σφριστικὴν, ἢ γραμματικὴν, ἵνα μὴ λέγω φιλοσοφίαν, περὶ ἧν νέων φιλοτιμία λυσσᾷ τε καὶ μέμηγε· ταύτην μὲν ὀρεῖν ὀλίγα μὲν στασιάζουσαν, τὰ πλείω δὲ εἰρηνεύουσαν· ἡμᾶς δὲ ἀσυνθέτους εἶναι καὶ ἀσυνδέτους, καὶ μήποτε δύνασθαι εἰς ταυτὸν ἔλθειν, μηδέ τινα λόγον φανῆναι τῆς νόσου ταύτης θεραπευτὴν, ἀλλ' ὥσπερ κακίας μυσταγωγὸς καὶ μύστας ὄντας, οὐκ ἀρετῆς, πολλὰ μὲν ποιεῖσθαι τὰ τῆς διαστάσεως ὑπεκκαύματα, μικρὰ δὲ, ἢ μηδὲν τῆς ὁμοίας φροντίζειν (84). Καίτοι τούτων μὲν στασιαζόντων, οὐκ εἰς μέγα ἡ στάσις φέρεται· τινὰς τε καὶ στασιάζειν ἢ συμφρονεῖν ἄμεινον· τὰς γὰρ ἐπὶ κακῶν συστάσεις τίς ἂν ἐπαινέσειεν εὐ φρονῶν;

autem, imo nullam omnino concordiae curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia non multum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire praestat; quis enim, nisi mentis expertus, in malum initas conspirationes comprobabit?

(79) Ἀνιστάμεναι. Schol.: Ἀνάστατοι γινόμεναι, καὶ πορθούμεναι.

(80) Συνελήθειμεν. Sic Reg. hu, Or. 4, etc. In ed., συνελήθαμεν.

(81) Εὐπραγίαν. Reg. b, εὐπραξίαν. Reg. hu, συμπραξίαν. Moniac., ἐκκαλεῖν εὐπραξίαν.

(82) Καὶ νηῶν πληρώματα. « Classiaris militi-

A per totum orbem hospites sint, et peregrini. Gravia sunt insuper, quæ nunc et cernimus, et audimus: patriæ funditus eversæ, innumerabiles copiarum cadentes, terra sanguine et cadaveribus gravata, extera natio alteram regionem velut suam percurrans ac populans; non eam quisquam ob defensionem ignaviam criminetur: nam illi ipsi sunt, qui universum pene terrarum orbem bello atque armis subegerunt: sed ob improbitatem nostram, vigentemque adversus Trinitatem impietatem. Sunt hæc sane gravis, et plus quam gravia. Quis eorum inficias iverit, qui ex his, quæ vel ipsi passi, vel aliis compassi sunt, calamitates æstimare norunt? Sed nihil perinde grave atque acerbum est, ut pax pulsa et fugata, et Ecclesia decoræ suo spoliata, prisæque dignitas et amplitudo sublata et exstincta; atque adeo inversa ordinis ratio, ut qui prius ex non populo populus, et ex non gente gens facti fueramus, nunc in eo periculo versemur, ut verendum sit, ne ex populo maximo et gente, in non populum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non convenissemus.

III. Ac profecto facilius esse videtur adversam fortunam ferre, quam secundam conservare: quippe cum nos etiam, qui, cum bello premeremur, ex persecutionibus robur comparavimus, atque in unum collecti sumus, iidem, posteaquam collecti sumus, diffluximus ac dispersi sumus. Quis enim modo sanæ mentis, præsentem rerum statum non C deploret? Quis sermonem huic calamitati parem invenire queat? Pacem colunt latrones, quos scelus inter se devinxit, et tyrannidis socii, aut furti consortes, aut ad seditionem conjurati, aut adulterii participes, atque insuper chororum sodalitia, et exercituum ordines, et qui navibus vehuntur; mitto enim dicere hæreditates ex æquo divisas, et contrarias in rebus publicis gerendis rationes, et civilium munerum successiones, et magistratus lego atque ordine progredientes; atque adeo celebratissimam hanc sophisticen aut grammaticen, ne dicam philosophiam, in quam insano quodam impetu 416 juvenum ambitio furit, quam tamen parum admodum dissidiis agitatum, imo ut plurimum quietam et pacatam videmus; nos autem nullo D concordiae fœdere ac vinculo constringi, nec unquam in unum coire possumus, nec ratio ulla exstat, quæ huic morbo medeatur; quin potius, quas vitii, non virtutis, doctores ac discipuli, multos quidem discordiæ igniculos subjicimus, parvam

bus, » vel, « vectoribus plenas. » Significat etiam « publicas naves omni hominum genere onustas. »

(83) Ἀρχῶν. Sic Reg. hu, Or. 4, et Combef. In ed., ἀρχάς.

(84) Φροντίζειν. Coisl. 4 addit, βούλεσθαι. Sic etiam Hervag.

IV. Nos autem si quis roget: Quidnam est quod colitis atque adoratis? promptum est respondere, quod sit *charitas*. Etenim ut a Spiritu sancto pronuntiatum est: *Deus noster charitas est*⁸⁵, eoque nomine magis, quam quovis alio, delectatur. Quod si præterea cum nobis sciscitetur, quæ legis ac prophetarum summa sit⁸⁶? haud quidquam aliud, quam *charitatem*, evangelista nos respondere sinet. Quid igitur tandem causæ est, cur, qui *charitatem* colimus, mutuis odiis flagramus? Qui *pacem*, implacabile et inexpiabile bellum gerimus? Qui *angularem lapidem*, dirimimur ac distrahimur? Qui *petram*, concutimur? Qui *lucem*, caligamus? Qui Verbum, tanto sumus silentio, aut stoliditate, aut stupore atque vecordia, aut, quo verbo utar, nescio, pleni, ut cum cibi, et somni, et cantus, rerumque obscœnissimarum, ut aiunt, satiety sit, omniumque, non modo molestarum, sed etiam jucundissimarum rerum saturitas et fastidium tandem oboritur, cunctaque inter se vicissim immeent, et convertantur; nobis tamen nec finis, nec modus sit ullus, tum inferendorum, tum accipiendorum vulnerum, non iis duntaxat, qui diversa sentiunt, atque in fidei doctrina dissident, (minus enim acerbum id esset, ac zelus, res laudabilis, modo intra fines suos consistat, id excusaret;) verum iis quoque qui eandem fidem profitentur, atque adversus eosdem et pro iisdem conflictantur. Hoc enim illud est omnium improbiissimum, aut maxime miserandum.

V. Et quæ hujus rei causa est? Dominandi amor C fortasse, vel opum cupiditas, vel livor, vel odium, vel *superbia*, vel aliquid eorum, quibus ne eos quidem, qui Deum nullum putant, laborare conspicimus. 417 Quodque scitum et lepidum est, ipsa calculorum inversio est. Nam cum deprehendimur, pii atque orthodoxi sumus, falsoque ad veritatem confugimus, tanquam pro fide contententes: idque unum, ut in malis, laude dignum, imo turpe admodum facimus, quod vitium erubescens, ad speciosius honestiusque nomen, hoc est, ad pietatem, transimus. Attonite et versipellis, dixerit quispiam, et pravi illius, ac vitii architecti figmentum, quisquis es, qui ita afficeris, aut, ut verius loquar, amentissime: hic tibi hesterno die pius erat; quomam igitur pacto hodie impius est, cum nec verbo, nec re, quidquam vel addiderit, vel detraxerit, sed in eadem fidei sententia hæreat, eundem ætrem exhalet, iisdem oculis eundem solem inspicit? Aut, si mavis, tanquam de numeris aut men-

Δ'. Ἡμᾶς δὲ εἰ τις ἐρωτήσει, τί τὸ τιμώμενον ὑμῶν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεῖν· Ἡ ἀγάπη. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν ἡ ἀγάπη ἐστὶ. Ῥῆσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός (85). Τί δὲ αὖ νόμος καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο συγχωρήσειεν (86) ὁ εὐαγγελιστῆς ἀποκρίνασθαι. Τί δὲ ποτε οὖν οἱ τῆς ἀγάπης, οὕτω (87) μισοῦμέν τε καὶ μισούμεθα; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης, πολεμοῦμεν ἀκήρυκτά (88) τε καὶ ἀκατάλλακτα; καὶ οἱ τοῦ ἀκρογωνιαίου, ἐιστάμεθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας, σειόμεθα; καὶ οἱ τοῦ φωτός, ἐσκοτισίμεθα; καὶ οἱ τοῦ Λόγου, τοσαύτης ἐσμὲν αἰγῆς, ἢ ἀλογίας, ἢ παραπληξίας, ἢ, οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ ὀνομάσω, μεστοί· ὥστε τροφῆς μὲν, καὶ ὕπνου, καὶ ὕδης κόρος ἐστὶ, καὶ τῶν αἰσχρίστων, ὡς λέγουσι· καὶ πλησμονὴ πάντων, οὐ τῶν ἀλγεινῶν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἡδίστων, καὶ πάντα εἰς ἀλλήλα περιχωρεῖ τε καὶ περιτρέπεται· ἡμῶν δ' οὐδέ τις ὁρος τοῦ βάλλειν καὶ βάλλεσθαι, οὐ τοὺς ἑτεροδόξουσι μόνον, καὶ κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον διεισηκόσιν (ἤττον γὰρ ἂν ἦν (89) ἀλγεινὸν, καὶ ὁ ζῆλος, ἀπολογία πραγμάτων (90) ἐπαινουμένων, ἐὰν ἐν ὁροῖς ἰσθῆται [91])· ἤδη δὲ καὶ τοὺς ὁμοδόξους (92), καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν στασιάζουσι (τοῦτο γὰρ τὸ μοχθηρότατον, ἢ ἐλεεινότερον).

Ε'. Καὶ τὸ αἴτιον τί; Φιλार्χία τυχόν, ἢ φιλορηματία, ἢ φθόνος, ἢ μίσος, ἢ ὑπεροψία (93), ἢ τι τῶν ὅσα μὴ δὲ τοὺς ἀθέους ὀρώμεν πάσχοντας· καὶ τὸ χάρειν, ἢ τῶν ψήφων μετάθεσις (94). Ὅταν ἀλώμεν, εὐσεβεῖς ἐσμὲν καὶ ὀρθόδοξοι, καὶ καταφεύγομεν ψευδῶς ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὑπὲρ πίστεως στασιάζοντες· καὶ τοῦτο μόνον ἐπαινετὸν ποιοῦμεν, ὡς ἐν κακοῖς, εἰ μὴ καὶ λίαν αἰσχρὸν, ὅτι τὴν κακίαν ἐκρυβιώντες, ἐπὶ σεμνότερον ὄνομα μεταβαίνομεν, τὴν εὐσέβειαν (95). Ἐμβρόντητε καὶ πολύτροπε, εἴποι τις ἂν, καὶ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καὶ τοῦ σοφιστοῦ τῆς κακίας, ὅστις ποτὲ εἰ ὁ τοῦτο πάσχων, ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀνοητότατε· οὗτός σοι χθὲς ἦν εὐσέβης, καὶ πῶς ἀσεβῆς σήμερον, μὴδὲν προσθεῖς, μὴδὲ ἀφελῶν, μῆτε βήματι, μῆτε πράγματι (96), ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἰστάμενος· ὅς ἀναπνεῖ τὸν αὐτὸν ἀέρα, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὄμμασι προσβλέπει (97) τὸν αὐτὸν ἥλιον· εἰ βούλει δὲ, ὡς περὶ ἀριθμῶν ἢ μέτρων ἐρωτηθεῖς, οὐκ ἄλλο τι ἢ ταυτὸν ἀποκρίνεται; Ἀλλὰ καὶ πόρον σοι σήμερον, ὁ χθὲς Ἰωσήφ (προβαίνει

⁸⁵ I Joan. iv, 16. ⁸⁶ Matth. xxii, 56 sqq

(85) Ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., ἀκούων ὁ Θεός, ἢ τι ἄλλο.

(86) Συγχωρήσειεν. Sic nos cum Montac. Or. 1, συγχωρήσειν, prave. Ahi, συγχωρήσει. Edit.

(87) Οὕτω deest in quibusdam codd.

(88) Ἀκήρυκτα. Reg. hu præmittit, καὶ.

(89) Γὰρ ἂν ἦν. Sic nos cum Or. 1. Editi omitunt, ἂν. Edit.

(90) Ἀπολογία πραγμάτων. Montac., ἐν ἀπολογία πρᾶγμα τῶν.

(91) Ἰσθῆται. Reg. hu, ἰσθῆται.

(92) Ὀμοδόξους. Montac., ὀρθοδόξους.

(93) Ὑπεροψία. Coisl. 1, ὑποψία.

(94) Ψήφων μετάθεσις. Hic intelligit Gregorius iudicia, quæ per calenlos olim ferebantur.

(95) Τὴν εὐσέβειαν. Or. 1, εἰς τὴν εὐσέβειαν.

(96) Πήματι... πράγματι. Or. 1, βῆμά τι... πρᾶγμα τι. Jes., γράμμα τι.

(97) Προσβλέπει. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., προβλέπει.

γάρ καὶ μέχρι τούτων ἡ ἔρις, ὡς περ τις φλῆξ διὰ κα-
λάμης θέουσα, καὶ τὰ κύκλιφ περιλαμβάνουσα)· καὶ
Ἰούδας σήμερον, ἡ Καϊάφας, ὁ χθὲς Ἡλίας, ἡ
Ἰωάννης, ἡ τις ἄλλος τῶν μετὰ Χριστοῦ τεταγμέ-
νων, καὶ τὴν αὐτὴν ζῶντην περικειμένων, καὶ τὸ αὐτὸ
ἀμπεχομένων φαῖν ἡ μέλαν τριδώνιον, ὁ σεμνότης
βίου προβάλλεται (98), κατὰ γε τὸν ἐμὸν νόμον καὶ
λόγον (99). Καὶ τὸ καλὸν ἀνθος τῶν ὑψηλῶν, τὴν
ὠχρότητα, ἡ τὸ τῆς φωνῆς εὐτακτον καὶ ἡσύχιον, ἡ
τὸ τοῦ βαδίσματος ἐμβριθές τε καὶ ἡμερον, χθὲς μὲν
φιλοσοφίαν, σήμερον δὲ κενοδοξίαν προσηγορούσαμεν·
καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πνευμάτων ἡ νόσων δύναμιν,
ποτὲ μὲν τῷ Ἰησοῦ, ποτὲ δὲ τῷ Βεελζεβοῦλ προσ-
εθήκαμεν, καὶ χρώμεθα (1) τούτων οὐ δικαίᾳ στάθμῃ,
τῇ φιλονεικίᾳ καὶ τῷ θυμῷ
atque eandem adversus malos spiritus aut morbos
et iniqua rerum harum regula, hoc est, contentione

suris interrogatus, idem plane respondeat? At etiam
hodie libidinosus et scortator tibi est, qui hesternodie
Joseph erat (huc enim usque contentio progreditur,
quasi flamma quaedam per stipulam currens, ac finitima
comprehendens); et Judas hodie, vel Caiphias, qui
heri Elias, aut Joannes, aut alius quispiam ex his,
qui ad Christi partes se adiunxerunt, et eadem zona
accincti sunt, atque eodem, vel fusco, vel atro pallio
contecti, quale vita sancta et gravis, mea quidem lege
ac sententia, praetendit. Quin etiam pulchrum illum
sublimium viro-rum florem, hoc est, pallorem, aut
compositam et quietam loquendi rationem, aut incessus
gravitatem cum mansuetudine conjunctam, heri philoso-
phiam, hodie inanis gloriae studium appellamus;
potentiam, nunc Jesu, nunc Beelzebul ascribimus,
atque iracundia, utimur.

Γ'. Καὶ ὡς περ ἡ αὐτὴ γῆ ἔστηκε μὲν τοῖς ἐρρω-
μένοις καὶ οὐ πεπονθοῖσι, κινεῖται δὲ τοῖς λιγγυῶσι
καὶ περιτρεπομένοις, τοῦ τῶν ὁρόντων πάθους ἐπὶ
τὸ ὁρώμενον μεταβαίνοντος· εἰ βούλει δὲ, ὡς περ τὸ
αὐτὸ τῶν κίωνων διάστημα, πλεῖον μὲν τοῖς ἐγγυτέρω
καὶ προσεχέσιν, ἔλαττον δὲ τοῖς πορρωτέρω (2) φαί-
νεται, κλεπτομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι, καὶ
συναπτούσης τῆς ὕψεως τὰ παχύτερα· οὕτω καὶ
ἡμεῖς ῥαδίως ἐξαπατώμεθα (3) διὰ τὴν ἐχθραν, καὶ
περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ (4), φίλοι τε ὄντες καὶ
μὴ, γινώσκομεν· καὶ χειροτονεῖ ῥαδίως ἡμῖν πολ-
λοὺς μὲν ἀγίους, πολλοὺς δ' ἀθέους παρὰ τὸ εἰκὸς ὁ
καίρως (5). μᾶλλον δὲ πάντας ἀθλοὺς· οὐ μόνον τῷ
πρὸς πονηρὸν παράδειγμα (6) βλέπειν ἡμᾶς (ἐπειδὴ
πρόχειρον (7) ἡ κακία καὶ δίχα τοῦ ἔλκοντος), ἀλλ'
ὅτι καὶ πᾶσι πάντα συγχωροῦμεν ἐτοίμως ὑπὲρ ἑνὸς
τοῦ συμβαίνεισθαι (8). Καὶ πρότερον μὲν οὐδὲ ῥῆμα
τῶν περιττῶν τι φθέγγεσθαι τῶν ἀκινδύνων ἦν, νῦν
δὲ λοιδορούμεθα καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις· καὶ ποτὲ μὲν
οὐδ' ἀναγινώσκειν ἐξω νόμον (9) ἐξῆν, οὐδ' ὁμολογίας
ἐπικαλεῖσθαι (τὸ δὲ ἔστιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν τοῦ
λαοῦ συγκατάθεσιν)· νῦν δὲ καὶ τῶν ἀπορήτων τοῖς
βεβήλοις χρώμεθα διαιτηταῖς, ριπτοῦντες τὰ ἄγια
τοῖς κύνσι, καὶ βάλλοντες τοὺς μαργαρίτας ἐμ-
προσθεν τῶν χοίρων. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς
ἀκοὰς αὐτῶν ἐστιῶμεν ταῖς κατ' ἀλλήλων ὕβρεσι·
καὶ οὐδ' ἐκεῖνο δυνάμεθα συνορᾶν, ὅτι οὐκ ἀσφαλὲς
ὄπλον ἐχθρῷ πιστεύειν, οὐδὲ μισοῦντι Χριστιανούς
κατὰ Χριστιανοῦ λόγον. Ὁ γὰρ σήμερον ὠνειδίσα-
μεν, αὐριον ὠνειδίσθημεν· καὶ σαίνει τὸ λεγόμενον
ὁ ἐχθρὸς, οὐχ ὅτι ἐπαινεῖ, ἀλλ' ὅτι θησαυρίζει πι-
κρῶς. ἔν' ἐν καιρῷ τὸν ἰδὸν ἐμέσῃ κατὰ τοῦ πιστεύ-
σαντος

VI. Et quemadmodum eadem terra sanis qui-
dem ac minime laesis fixa et stabilis est, iis autem
qui circumaguntur ac vertigine laborant, movetur,
nimirum aspicientium vitio ad rem aspectam trans-
eunte: aut si mavis, quemadmodum idem colum-
narum intervallum his, qui propius, majus, iis
autem qui longius remoti sunt, minus videtur,
aere nempe ob interslitium velut surrepto, ac visu,
eae, quae crassiora sunt, connectente; ad eundem
nos quoque modum ob inimicitiam facile decipi-
mur, nec de iisdem rebus eadem, **418** amantes et
non amantes, judicamus; ac tempus, praeter quod
par est, multos sanctos, et multos atheos nobis
facile designat, vel potius omnes miseros; non hoc
tantum nomine, quod nos intuendo, malum exem-
plar intuentur (quandoquidem in proclivi est vi-
tium, etiam nullo trahente), sed etiam quia liben-
ter omnibus omnia concedimus, hac lege et condi-
tione, ut nobiscum insaniant. Ac prius quidem nec
supervacaneum aliquod verbum proloqui ** periculo
carebat, nunc autem etiam summa pietate praeditos
conviculis proscindimus; imo, cum ne legem quidem
fortis legere ciquam fas esset, nec confessiones,
hoc est, ut mihi videtur, populi assensum expo-
scere, nunc contra arcana quoque ipsa profanorum
hominum arbitrio permittimus, canibus videlicet
sancta projicientes, ac margaritas ante porcos mit-
tentes *. Neque id solum, verum etiam ipsorum aures
mutuis in nos ipsos probris et contumellis pasci-
mus: ac ne illud quidem perspicere possumus, mi-
nime tutum esse arma hosti committere, nec ei,
qui Christianos odit, sermonem adversus Christia-
num. Nam quod hodie probro objecimus, idem no-

* Matth. xii, 36. ** Matth. vii, 6.

(98) Προβάλλεται. Montac., περιβάλλεται.

(99) Καὶ λόγον. Reg. bin, Montac., ἡ λό-
γον.

(1) Χρώμεθα. Reg. hm, χρωμάτων.

(2) Πορρωτέρω. Reg. hu, et Or. 1, πόρρω

(3) Ἐξαπατώμεθα. Reg. bin, ἐξαπτόμεθα

(4) Τὰ αὐτὰ. Coisl. 1 addit, διανοούμεθα. Idem
Coisl. 1, pro γινώσκομεν, quod prope sequitur, ha-
bet, γινωσκόμενοι. Sic etiam legit Combesisius, et

vertit: « ac de iisdem non eadem sentimus, qui
amicine simus, an inimici prodianus. »

(5) Ὁ καιρός. « Tempus, » id est, « occasio »

(6) Παράδειγμα. Coisl. 1, ὑπόδειγμα.

(7) Πρόχειρον. Reg. c, πρόχειρος

(8) Συμβαίνεισθαι. Sic Coisl. 1. Ita legit Billius.
In ed., συμβαίνεσθαι, « ut nobiscum consentiant. »

(9) Νόμον. Coisl. 1, νόμων.

bis postero die objicietur; atque ad id, quod dicitur, hostis arridet, non quod probet, sed quod amaro animo recondat, ut tempestive adversus eum ipsum, qui concredidit, virus evomat.

VII. Quid hæc committimus, fratres, et quandiu A
committemus? Quando ab hac crapula emergemus, aut hanc oculorum leinam detrahemus, atque ad veritatis lucem suspiciemus? Quæ hæc caligo est? Quis hic nocturnus conflictus? Quæ hæc tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? Cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro sunt⁸⁸? Quodnam hoc tam obnixum mali studium? Quid tam immortalis labore fatigamur? quid autem dico fatigamur? imo ex ipso malo, ut furiosi solent, robur coniparamus, et, cum absumimur, gaudemus: nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius; nec medicus qui morbum vel medicamentis pellat, vel amputet; nec opitulator angelus, nec Deus; verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. *Ut quid, Domine, recessisti longe? Quomodo averteris in finem*⁸⁹? Quando nos visitabis? Quonam hæc progredientur, et ubi consistent? Equidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in expectatione positi fumus quidam sit, ne his Antichristus superveniat, **419** ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat. Non enim sanos, ut opinor, nec charitate septos adorietur; verum regnum in seipsium prius dividi oportet, atque ita fortem, eam, inquam, rationem, quæ in nobis est, tentari et figari, ac tum vasa diripi⁹⁰, nobisque eadem accidere, quæ nunc hosti nostro a Christo accidere perspicimus.

VIII. Idcirco ego ploro, ait Jerenias in Lamentationibus⁹¹, atque oculis meis lacrymarum fontes huic calamitati pares quero, ac sapientes mulieres C
voco, ut luctum excitent, aut certe adjuvent; ventris etiam dolore afficior, et sensuum organis vellicor, nec, quo inodo quibusque verbis dolorem leniam, habeo. Idcirco vetera silentur, nova comico more sugillantur. Comœdia enim est hostibus mea tragedia. Idcirco non parum Ecclesiis detraximus, ac scenæ adjunximus, idque in hujusmodi civitate, quæ data opera, ut aliis, ita divinis rebus illudit, quæque potius præclarum aliquid et laude dignum riserit, quam ut ridiculum aliquid non derisum prætereat: ut mihi mirum futurum sit, si me quoque, hoc est advenam pietatis præconem, hæc dicentem, ac non ridenda omnia, sed quædam studiose tractanda esse docentem, non riserit. Quid dico riserit? Mirabor, nisi pænæ etiam a me expectantur, dum prodesse cupio. Talis enim est rerum nostrarum status, ut nec mihi mœrorem afferant, aut Ecclesiæ occupatæ (id quod fortasse cupiam

Z. *Τί ταῦτα πάσχομεν, ὦ οὔτοι, καὶ μεχρι τίνος; Πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν (10), ἢ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν; Ποία σκοτῶμαινα ταῦτα; τίς νυκτομαχία; τίς ζάλη, φίλων καὶ πολεμίων βίην οὐ διακρίνουσα; Διατί γεγόναμεν θρῆιδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν; Τίς ἡ φιλοτιμία τοῦ κακοῦ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάμνομεν; μᾶλλον δὲ οὐδὲ κάμνομεν, ἀλλ' ἐβρώμεθα τῷ κακῷ, φαινομένων τὸ πάθος, καὶ ἡδόμεθα δαπακώμενοι. Καὶ οὐδαμῶς λόγος, οὐ φίλος, οὐ σύμμαχος, οὐκ ἱατρός, ἢ φαρμακεύων, ἢ ἐκτέμνων τὸ πάθος· οὐ παραστάτης ἀγγελος, οὐ θεός· ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεκλείσαμεν. Ἴνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; καὶ πῶς ἀποστρέψη εἰς τέλος; Καὶ πότε ἐπισκοπήν ἡμῶν ποιήσῃ; καὶ τοῦ προβήσεται ταῦτα καὶ στήσεται; Δέδοικα μὴ καπνὸς ἢ τοῦ προσδοκωμένου πυρὸς τὰ παρόντα, μὴ τοῦτοιοῦ ὁ Ἄντιχριστος (11) ἐπιστῆ, καὶ καιρὸν λάθῃ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταίσματα τε καὶ ἀβρώσθημα. Οὐ γὰρ ὑγιαίνουσι προσβαλεῖ (12) τυχόν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πεπυκνωμένοι· ἀλλὰ δεῖ μερισθῆναι τὴν βασιλείαν ἐφ' ἑαυτὴν, εἶτα πειρασθῆναι καὶ δεθῆναι τὸν ἰσχυρὸν ἐν ἡμῖν λογισμὸν, εἶτα τὰ σκευὴ διαρπαγῆναι, καὶ ταῦτα παθεῖν ἡμᾶς, ἃ νῦν ὀρώμεν τὸν ἔχθρον παρὰ Χριστοῦ πάσχοντα.*

H. *Διὰ ταῦτα ἐγὼ κλαίω, φησὶν Ἰερεμίαις ἐν θρήνοις, καὶ ζητῶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὰς δακρῶν ἀρκούσας τῷ πάθει, καὶ καλῶ τὰς σοφὰς, ἵνα τὸν θρήνον ἐργάσωνται, ἢ συνεργάσωνται· καὶ τὴν κοιλίαν ἀλγῶ, καὶ μαιμάσσω τὰ αἰσθητήρια, καὶ οὐκ ἔχω, πῶς κοψίσω τὸ ἀλγούν, καὶ τίσι τοῖς ῥήμασι. Διὰ ταῦτα σιωπᾶται τὰ παλαιὰ, καὶ κωμῶδεται τὰ νέα (κωμῶδία γὰρ τοῖς ἔχθροῖς ἢ ἐμῇ τραγῳδίᾳ) διὰ τοῦτο τῶν Ἐκκλησιῶν ὀφειλομένων (13) οὐκ ὀλίγον, καὶ τῇ σκηνῇ προσεθήκαμεν· καὶ ταῦτα ἐν τοιαύτῃ πόλει, ἢ σπουδάζει τὸ τὰ θεῖα παιζεῖν, ὡσπερ τι ἕτερον, καὶ θάπτει ἂν τι τῶν ἐπαυνομένων γελάσειεν, ἢ παρῖδοι τι τῶν γελοίων ἀγάλαστον. Ὡστε θαυμάσαιμ ἂν (14), εἰ μὴ καμὲ γελάσαι σήμερον τὸν ταῦτα λέγοντα, τὸν εὐσεβείας ἔπηλυν κήρυκα (15), καὶ μὴ πάντα γελᾶν, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ σπουδάζειν διδάσκοντα. Καὶ τί γελᾶν λέγω; θαυμαστόν, εἰ μὴ καὶ δίκαι· ἀπαιτηθεῖην, εὐεργετῆν βουλόμενος. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἡμέτερα, ὡς ἐμὲ γε οὐ λυποῦσιν (16), οὐ· Ἐκκλησιαίαι κατεχόμεναι, ὃ τάχα ἂν τις πάθοι τῶν μικροπρεπῶν τὴν διάνοιαν, οὐτε χρυσὸς ἄλλοις βέων, οὐτε*

⁸⁸ Ps. LXXVIII, 4. ⁸⁹ Ps. IX, 22; LXXXVIII, 47.

⁹⁰ Luc. XI, 21 sqq. ⁹¹ Thren. I, 16 sqq.

(10) Ἐκνήψομεν. Reg. hm, ἐκνήψομεν, et sic in sequentibus, περιαιρήσωμεν, ἀναβλέψομεν.

(11) Ἄντιχριστος. Coisl. 1, ἀντιδικός.
(12) Προσβαλεῖ. Sic Reg. a, et Hervag. In ed., προσβάλλει.

(13) Ὑπελλομεν. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 2. Mendose in ed. Par., ὀφειλομένων.

(14) Θαυμάσαιμ ἂν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes.

In ed., θαυμάσαι μ' ἂν.

(15) Ἐπηλυν κήρυκα. « Advenam pietatis præconem. » His verbis recte conjicitur, Gregorium recessens Constantinopolim advenisse. Id etiam confirmatur iis quæ sequuntur: « Ecclesiæ occupatæ, » scilicet ab hæreticis.

(16) Οὐ λυποῦσιν. Sic Reg. hu, Or. 2, Jes., etc. Deest. οὐ in ed.

γλώσσαις πονηραί, τὸ ἑαυτῶν ποιῶσαι, λέγουσαι κα-
κῶς, ἐπειδὴ καλῶς οὐκ ἔμαθον.

suum est facientes, male videlicet loquentes, quoniam

Θ. Οὐ γὰρ δέος, μήποτε τόπω περιγράφηται τὸ
θεῖον, ἢ ὄνιον γένηται, ἢ ἄλλον ἢ τῶν εὐπορωτέρων.

Ἐμὲ τε οὐκ ἀμελίσουσι οἱ εὐφημοῦντες, ἢ δυσφη-
μοῦντες (ὡς περ οἱ βορβορῶν μύρον ἀναμιγνύοντες, ἢ

μύρω βορβορον, καὶ τὰς ποιότητας τῆ ἐπιμιξία
συγγέοντες), ἵνα δυτχεράνω τὰς βλασφημίας ὡς μεθ-

ιστάμενος. Ἡ πολλὰ ἂν κατέβαλον χρήματα τοῖς
ἐπαινέταις, εἰ με βελτίω τοῖς ἐπαινοῖς εἰργάζοντο.

Νῦν δὲ οὐχ οὕτω τοῦτο ἔχει, πόθεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμι,
τοῦτο μένω, καὶ δυσφημούμενος, καὶ θαυμαζόμενος.

Βροτὸς δ' ἄλλως ῥήχεται (17) *λόγοις*, φησὶν Ἰωβ

καὶ ὅσα πέτραν περιβρέων ἀφρός, ἢ πίτυν αἰραί, ἢ
τινα τῶν δασέων καὶ ὑψηλῶν · τσαυτὰ αἱ γλώσσαι

με περιβρέουσι, καὶ ἅμα φιλοσοφῶ τι τοιοῦτο πρὸς
ἑμαυτόν · ὡς εἰ μὲν ψευδὴς ὁ κατηγορῶν (18), οὐκ

ἐμοῦ μάλλον ὁ λόγος, ἢ ἐκεῖνου τὸ λεγόμενον ἀπτεται,
καὶ ἐμὲ ὀνόματι βλασφημῆ · εἰ δ' ἀληθὴς (19), ἐμαυ-

τῶν μάλλον ἢ τὸν λέγοντα αἰτιάζομαι (παρ' ἐμοῦ γὰρ
ἐκεῖνω τὸ λέγειν, οὐκ ἐμοὶ τὸ εἶναι τοιοῦτω (20) παρὰ

τοῦ λέγοντος) · καὶ παραδραμῶν τὰς φωνὰς, ὡς οὐδὲν
οὐσας, ἐμαυτοῦ γενήσομαι, τοῦτο μόνον αὐτῶν κερ-

δαίνων τῆς μοχθηρίας, τὸ βιοῦν ἀσφαλέστερον. Τρί-

τον δ', ὃ καὶ μέγιστον ἔχει τι καὶ μεγαλοπρεπὲς, ἢ
λοιδορία, ὅτι μετὰ θεοῦ βλασφημούμεθα · οἱ γὰρ αὐ-

τοὶ θεότητά τε ἀθετοῦσι, καὶ τὸν θεολόγον ὑβρίζουσιν.
Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν δεῖνόν, κἂν οἱ πολλοὶ νομιζώ-

σιν · ἀλλ' ὅτι μηδεὶς ἔτι πιστεύεται πιστὸς εἶναι,
μηδὲ τὴν ἀρετὴν ἀτεχνος (21) καὶ σκηπῆς ἐλευθερος,

μηδ' ἂν σφόδρα ἢ τὴν ψυχὴν ἐβρωμένος, καὶ γνήσιος
εἰς εὐσέθειαν · ἀλλ' ὁ μὲν καὶ φανερώς κακός, ὁ δὲ

πλάσμα καὶ χρώμα ἔχει τὴν ἐπιείκειαν, ἵνα κλέπτῃ
τῷ φαινομένῳ.

lis et virtute simp ex, atque a fuce et simulatione
firmitate ac sincera pietate præditus sit; sed alius

larva tantum et colore quodam morum facilitatem habet, ut virtutis specie fallat.

Ρ. Καὶ οἱ μὲν οὐ δοκοῦσι μέλανες διὰ τινος τοιοῦ-

τους · οὐδὲ δυσγενεῖς, ἢ δυσειδεῖς, ἢ ἀνάνδροι, ἢ
ἀκόλαστοι, πλειόνων οὕτως ἐχόντων · ἀλλὰ καθ' ἑαυ-

τὴν ἕκαστος κρίνεται, καὶ οὐ κοινοῦται, οὕτε τῶν
ψεγομένων οὐδὲν, οὕτε τῶν ἐπαινουμένων. Τὸ δὲ τῆς

κακίας εἰς πάντας (22) χεῖται βραδίως, καὶ κοινῇ κατ-

ηγορία τοῦ παντός, μὴ ὅτι τὸ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ
τὸ τινῶν γίνεται. Καὶ τὸ δεῖνότατον, ὅτι μὴ μέχρις

ἡμῶν ἴσταται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέγα καὶ σεμνόν (23)
ἡμῶν διαβαίνει μυστήριον. Τῶν γὰρ τὰ ἡμέτερα κρι-

νόντων, ὃ πᾶσι μικροῦ συμβαίνει, τοῖς τῶν ἀλλοτρῶν
κριταῖς, οἱ μὲν ἐπιεικῶς εἰσιν ἡμεροὶ καὶ φιλάνθρω-

ποι, οἱ δὲ καὶ λίαν πικροὶ καὶ ἀγνώμονες. Οἱ μὲν
" Job xvi, 3.

(17) *Βροτὸς δ' ἄλλως ῥήχεται*. Hæc sic Elias
exponit: « Homo temere laudatoriis verbis intumescit, attollitur. » Hinc etiam Schol. habet, θρασύνεται.

(18) *Κατηγορῶν*. In quibusdam, κακηγορῶν, « detractor, maledicus. » Quæ lectio vera Combesisio videtur. Reg. Cyr., κακήγορος.

(19) *Ἀληθής*. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed.,

ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat),
aut aurum aliis fluens, aut pravæ linguæ, quod
bene loqui non didicerunt.

IX. Neque enim metuendum est, ne Deus loco
circumscribatur, aut venalis existat, ut totus di-

tiorum sit. Nec item me vel laudatores, vel vitu-

peratores immutabunt (quemadmodum qui cœno
unguentum, aut unguento cœnum admiscunt, ac

per mistionem qualitates confundunt), ut maledicos
sermones, tanquam a meipso mutatus, graviter et

iniquo animo feram. Nam multas profecto pecunias
laudatoribus numerarem, si me laudando melio-

rem efficerent. Nunc autem aliter se res 420 ha-

bet. Quod enim sum, hoc maneo, sive maledictis
afficiar, sive laudibus in cœlum ferar. *Homo au-*

tem temere verbis natat, inquit Job 22; ac quantum
petram spuma, aut pinum, vel aliquam aliam den-

sam et proceram arborem auræ, tantum me linguæ
circumfluunt, simulque hujusmodi quiddam mecum

commentor: Si falsa objicit accusator, non me
magis, quam eum, qui loquitur, hic sermo attingit,

etiamsi me nominatim conviciis petat; si au-

tem vera, meipsum potius, quam eum, qui loqui-

tur, accusabo (a me enim illi sermonis materia
subministratur, non autem illius sermo causa est

cum talis sim), ac vocibus præteritis, ut quæ nihil
sint, mei ipsius ero, hoc unum ex eorum improbi-

tate commodi capiens, ut cautius vitam instituam.

Tertium autem, in quo etiam maximum aliquid
atque in primis magnificentum habet hæc maledicentia,

istud est, quod una cum Deo maledictis im-

petimur. lidem enim et deitatem rejiciunt, et de-
tatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem

nihil horum grave est, tametsi id plerique existi-

ment; verum illud molestum, quod jam nemo fide-

immunis esse credatur, quantumvis etiam animi
quidem aperte quoque malus est, alius vero pro

X. Et certe non ideo statim omnes nigri judi-

cantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut
deformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidi-

nosi, quod plures ita se habeant: verum per se
quisque ac privatim expenditur, nec eorum quid-

quam, quæ vel vitio, vel laudi dantur, communiter
omnibus attribuitur: hic contra vitium ad omnes

facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam
quorumdam culpam, universus ordo in invidiam et

crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est,
hæc criminatio non in nobis tantum sistit, verum

ad magnum et venerandum nostrum mysterium
transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt

ἀληθές.
(20) *Τοιοῦτω*. Coisl. 4, τοιοῦτο.
(21) *Ἀτεχνος*. Reg. hm, ἔντεχνος. Ad marg.:
γρ. εὐτεχνος καὶ μηδὲ σκηπῆς.
(22) *Εἰς πάντας*. Reg. hm, et Or. 1, εἰς
πάντα.
(23) *Σεμνόν*. Reg. hu, et Or. 1 σεδάσιμον.

Digitized by Google

Распознавание текста

АВК/ТР

(quod iis omnibus pene contingit, qui de rebus alienis iudicium sibi arroganti), alii admodum lenes et humani sunt, alii perquam acerbi et maligni. Illi enim improbitatem nostram ita vituperant, ut interim fidei doctrinam omni reprehensione liberent; hi autem in legem quoque ipsam, quasi vitii magistrum, culpam conferant, idque presertim, cum in multos improbos antistites inciderint.

421 XI. Quid hæc, o viri, et quandiu insaniamus? Non saltem sero sapiemus? Non expergiscemur? Non erubescemus? Non, si nihil aliud, hostium certe linguas, quæ falsa etiam crimina facile affligunt, vitabimus? Non immodico huic contentionis studio finem imponemus? Non cognoscemus, quænam quæstiones, et quatenus a nobis percipi possint, quænam vero vires nostras superent? Quænam sint hujus temporis ac terreæ confusio- nis, quæ menti nostræ tenebras offundit: quænam autem futuri sæculi et cælestis libertatis, ut tandiu aliis contenti simus, aliis vero purgemur, donec tandem postea perfectionem adipiscamur, ac desiderii finem consequamur? Non apud nos ipsos discernemus, quænam ne quærenda quidem omnino sint, quænam mediocriter, quænam contentiosius hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo se habeant, utpote quæ nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferant? Quænam fidei soli, quænam etiam ratiocinationibus donanda? Pro quibus denique alacriter, non ferro et armis, sed rationibus pugnandum? Nam adversas quoque manus atque iis, qui nobis infensi sunt, abjiciendum.

XII. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse ducimus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus personis deitatem et potentiam adoremus, nihil supercolentes, nec subcolentes; (libet enim nonnihil eos imitari, qui in his rebus sapienter se gerunt; alterum enim impossibile, alterum nefarium et impium est;) nec magnitudinem unam per nominum novitatem discernentes? Non enim quidquam seipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentimus, saltem qui eandem Trinitatem colimus, atque ejusdem pene dogmatis et corporis animus, ac superfluos et inutiles quæstionum hujusce tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum, excindemus, ac de medio tollemus. An vero, ut ea, quæ

γάρ ἡμᾶς αὐτοὺς κακίζουσι τῆς μοχθηρίας, ἀφέντες τὸ δόγμα τῆς μέψεως· οἱ δὲ καταιτιῶνται τὸν νόμον αὐτὸν, ὡς κακίας διδάσκαλον, καὶ μάλιστα ὅταν (24) πολλοῖς ἐντύχῳσι πονηροῖς τῶν προστασίας ἡξιωμένων

IA'. Τί ταῦτα, ὦ οὔτοι, καὶ μέχρι τίνας; Οὐ σφρονήσομεν (25) ὁψὲ γούν; Οὐκ ἐκνήψομεν; Οὐκ αἰσχυνώμεθα; Οὐκ, εἰ μὴ τι ἄλλο, τὰς τῶν ἐχθρῶν φυλαξόμεθα γλώσσας, ἀλλ' καὶ τὰ ψευδῆ ὁράδιος ἐπηρεάζουσι; Οὐ παυσόμεθα τῆς ἄγαι φιλονεικίας; Οὐ γνωσόμεθα, τίνα μὲν ἡμῖν ἐφικτὰ τῶν ζητούμενων, καὶ μέχρι τίνας· τίνα δὲ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν; Καὶ τίνα μὲν τοῦ παρόντος καιροῦ, καὶ τῆς κάτω συγχύσεως ἐπισκοπούσης (26) τῇ διανοίᾳ· τίνα δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐλευθερίας· ἵνα τὰ μὲν στέργωμεν τέως, τοῖς δὲ καθαιρώμεθα ὡς ὑπερον τελεσθῆσόμενοι (27) καὶ στησόμενοι τῆς ἐφρέσεως; Οὐ διαίρησομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τίνα μὲν οὐδὲ ζητητέον παντάπασι, τίνα δ' ὑπὲρ ὧν μετρίως, τίνα δὲ συγγορητέον καὶ παρετέον τοῖς φιλέρισιν (28), ὅπως ἂν ἔχη, ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν παραβλάπτοντα; Καὶ τίνα μὲν τῇ πίστει δοτέον μόνῃ, τίνα δὲ καὶ τοῖς λογισμοῖς; Ὑπερ δὲ τίνων καὶ πολεμητέον ἐκθύμως, λογικῶς, ἀλλ' οὐκ ὀπλιτικῶς; Τὸ γὰρ καὶ χεῖρας ἀνταίρειν, παντελῶς ἔξω τῆς ἡμετέρας ἀλῆς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀπορρίπτειον ἀτολλερε, prorsus a caula nostra alienum est,

IB'. Οὐχ ἓνα μὲν ὄρον εὐσεβείας ἡγησόμεθα προσκυνεῖν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (29), τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητά τε καὶ δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες (30) (ἵνα μικρόν τι καὶ αὐτὸς μιμησώμαι τοὺς περὶ ταῦτα σοφοῦς· τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον, τὸ δὲ ἀσεβές), μηδὲ μέγεθος ἐν ὀνομάτων καινότησι διακόπτοντες; Οὐδὲν γὰρ ἑαυτοῦ μείζον, ἢ Ἐλαττον. Τούτου γούν ὠρισμένου, καὶ τὰλλα ὁμοηήσομεν, οἱ γούν τῆς αὐτῆς Τριάδος, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δόγματός τε καὶ σώματος· τὰς τε περιττὰς καὶ ἀχρηστοὺς παραφύδας καὶ παρεξόδους τῶν νῦν ζητημάτων, ὡσπερ τι νόσημα κοινὸν (31), ἐκκόφωμεν τε καὶ ἀναιρήσομεν. Ἡ οὐκ ἔρκει μοι (τὰ γὰρ ἔτι (32) πάρρωθεν ἐὼ λέγειν) τὸ Μοντανῶ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἡ Νυδάτου (33) θρασυτής, εἰ'

(24) Καὶ μάλιστα ὅταν. Sic Reg. hu. In ed., καὶ μάλιστα ὅταν.

(25) Σφρονήσομεν. Reg. hm, σφρονήσωμεν, et sic deinceps, ἐκνήψωμεν... φυλαξόμεθα... παυσώμεθα... γνωσώμεθα.

(26) Ἐπισκοπούσης. Sic Regg. bm, hu. In ed., ἐπισκοπούσης.

(27) Τελεσθῆσόμενοι. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1. Male in ed., τελεσθῆσόμενοι, « in-itiandi. »

(28) Παρετέον τοῖς φιλέρισιν. Sic optime Reg. hu, Or. 1, Jes., etc. In ed., παρατητέον τοῖς φιλέρισιν.

(29) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Sic Regg. plures, Or. 1, etc. In ed., καὶ ἁγίου Πνεύμα.

(30) Μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., μηδ' ὑπερσέβοντες, μηδ', etc. Gregorius his verbis perstringit Eunomium, qui gradus in Trinitate conatus est inlin-cere, docens « Patrem excellentiori calu, ὑπερ-σέβειν, adorandum; inferiori vero, ὑποσέβειν, Filium ac Spiritum sanctum. » Sed impium est, honorem vel ampliorem, vel minorem iis deferre, qui essentia et natura non differunt.

(31) Κοινόν. Reg. a, κοινόν, « novum. »

(32) Ἐτι. Sic Coisl. 1, et Or. 1. Deest in ed.

(33) Νυδάτου. Sic Reg. Cyp. In ed., Ναυδάτου. De Montani et Novati erroribus agit Theologus in Or. xxv, in laudem Hieronis, n. 15; Novatiani « Catharos, » seu « puros » se vocabant.

ὄν (34) ἀκάθαρτος καθαρότης, τῆ τοῦ ῥήματος ἐκ-
 κρεπίει τοὺς πολλοὺς δελεάζουσα· καὶ ἡ Φρυγῶν (35)
 εἰσέτι καὶ νῦν μανία, τελούντων τε καὶ τελουμένων
 μικροῦ τοῖς παλαιοῖς παραπλήσια· καὶ ἡ Γαλατῶν
 ἀνοια (36) πλουτοῦντων ἐν πολλοῖς τῆς ἀσεβείας
 ὑνόματι, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου
 διαίρεσις, καὶ ἡ τῶν νῦν σοφιστῶν (37) ἐντεῦθεν
 ὑποδιαίρεσις, τοσοῦτον διαφερόντων, ὅσον γλῶσσα
 λάλος τῆς ἀργότερας; Ἄλλ' ἐτι καὶ ἡμεῖς πρὸς
 ἡμᾶς αὐτοὺς σχεδὸν τι διαφερόμεθα, οἱ περὶ τὸ κε-
 ρφάλαιον ὑγιαίνοντες, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν καὶ πρὸς
 τοὺς αὐτοὺς στασιάζοντες.

III. Λέγω δὴ τὴν ἐναγχος ἡμῖν ἐπαναστάσαν ζυ-
 γομαχίαν ἀδελφικήν (38), ἐξ ἧς καὶ Θεὸς ἀτιμάζε-
 ται (39), καὶ ἄνθρωπος. Ὁ μὲν οὐδὲ γεννηθεὶς ὑπὲρ
 ἡμῶν ὄλωσ, οὐδὲ τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς· δῆλον
 ἐστὶ, ὅτι οὐτε ταφῆς, οὐτε ἀναστάς, ὃ τισὶν ἐδοξε τῶν
 κακῶς φιλοχριστῶν· ἀλλ' ἐνταῦθα (40) μόνον τι-
 μώμενος, οὐ τὸ τῆς τιμῆς ἀτιμία καθέστηκε (41),
 καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο υἱοὺς τεμνόμενος, ἢ συντιθέ-
 μενος· ὁ δὲ οὐ τελείως προσλαβανόμενος, ἢ τιμώ-
 μενος, ἀλλὰ τῷ μεγίστῳ παραρρίπτουμένος καὶ
 ἀποξενοούμενος, εἴπερ μέγιστον ἐν ἀνθρώπου φύσει
 τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ ἡ τοῦ νοῦ δύναμις. Ἐχρῆν γάρ,
 ἐπειδὴ θεότης ἦνωται (42), διαιρεῖσθαι τὴν ἀνθρω-
 πώτητα, καὶ περὶ τὸν νοῦν ἀνοηταίνειν τοὺς τᾶλλα
 σοφοῦς· καὶ μὴ ὄλον με σώζεσθαι, ὄλον πταίσαντα
 καὶ κατακριθέντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου (43)
 παρακοῆς, καὶ κλοπῆς τοῦ ἀντικειμένου· ὡς ἐλατ-
 τοῦσθαι τῷ μὲν Θεῷ τῆν χάριν, ἡμῖν δὲ τὴν σωτη-
 ρίαν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμῖν
 ὁ πόλεμος τοῖς παρὰ Θεοῦ σεσωσμένοις, καὶ τοσοῦτον
 τὸ περιὸν ἡμῖν τοῦ στασιώδους, ὥστε καὶ ταῖς τῶν
 ἄλλων φιλοτιμίαις τοῦτο ἐχρήσαμεν, καὶ ὑπὲρ (44)
 ἄλλοτριων θρόνων ἰδίας ἐχθρας ἀναιρούμεθα· δύο τὰ
 μέγιστα περὶ ἐν ἐξαμαρτάνοντες, ἐκεῖνον τε τὸ φιλ-
 αρχον ὑπεκαλοντες, καὶ αὐτοὶ τοῦ οἰκείου πάθους
 εἰσεῖσμα τοῦτο λαμβάνοντες, καθάπερ οἱ κρημιζό-
 μενοι τὰς πλυσίον πέτρας, ἢ τῶν θάμνων τὰς στεβ-
 ρότερας.

34) *Εἶτ' ὄν.* Sic Or. 1. In Reg. bm, ἦτ' ὄν. In
 ed. εἶτουν.

(35) *Καὶ ἡ Φρυγῶν,* etc. « Et Phrygum, » etc. D
 In ea regione Montanus suos errores sparsit. Unde
 ejus discipuli « Cataphryges » sunt appellati.

(36) *Ἡ Γαλατῶν ἀνοια.* Hic « Marcellianos » si-
 gnificare videtur, qui personarum Trinitatem cum
 Sabellio negabant. Marcellus autem erat Galata; et
 alludit Gregorius ad hæc Pauli verba ad Gal. III, 1,
 « O insensati Galatæ, » etc.

(37) *Σοφιστῶν.* Ad marginem Regii cod. hu ponit-
 ur, Εὐνομιανῶν. Sic quidem Elias; Billio autem non
 placet. Certe Gregorius eos intelligit, qui paulo mi-
 nus dividebant, quam Arius. Non enim per διαφε-
 ρόντων intelliguntur ii, qui Arianos « superant, » ut
 interpretatur Billius, sed qui ab eis « discrepant, »
 et « dissident. »

(38) *Ζυγομαχίαν ἀδελφικήν.* Intelligenda hæc
 de « Apollinari, » quem vitiosius tractat Gregorius,
 quod eum aliquando ad sanioiorem mentem reditu-
 rum speraret.

A adhuc longius remota sunt, præteream, non mihi
 sufficiebat pravus adversus Spiritum sanctum Mon-
 tani spiritus, et Novati audacia, sive impura 422
 puritas, quæ nominis honestate multitudinem in-
 escat, et Phrygum adhuc vigens Initiantium et ini-
 tiatorum furor, fere veterum furori similis, et Ga-
 latarum, impietatis nominibus affluentium, demen-
 tia, et Sabellii contractio, et Arii divisio, atque
 hinc nata sophistarum hujus temporis subdivisio,
 qui tantum ab illis, quantum loquax lingua a tarda
 et inertī, discrepant? At nos etiam adversus nos
 ipsos pene contendimus, qui, quantum ad caput
 attinet, belle valemus, ac pro iisdem et adversus
 eosdem contendimus.

XIII. De fraterno illo dissidio, quod nuper inter
 nos exstitit, loquor, ex quo et Deus et homo
 ignominia afficiuntur; ille videlicet nec pro nobis
 quidem omnino genitus, et cruci affixus, ac proinde
 nec sepultus, nec a morte revocatus, quemadmo-
 dum nonnullis Christum præpostere amantibus
 placuit; verum hic tantum honoratus, ubi honor in
 dedecus et contemptum recidit, atque ob eam cau-
 sam in duos filios dissectus aut compositus: hic
 autem non perfecte assumptus, aut honore affectus,
 sed maxima ex parte abjectus et abalienatus, si-
 quidem maximum quid in hominis natura est di-
 vina imago et mentis facultas. Oportebat enim
 scilicet, posteaquam deitas unita esset, humanita-
 tem dividi, ac circa mentem homines, alioqui sa-
 pientes, insipientes evadere, meque, qui totus cœ-
 cidī, atque ob primi hominis inobedientiam et
 diaboli fraudem condemnatus sum, non omni ex
 parte salutem consequi, ut ita et Dei beneficium,
 et nostra salus immineatur. Ad quam indignitatem
 illud etiam accedit, quod qui a Deo salute donati
 sumus, hominum causa bellum gerimus, tantumque
 in nobis contendendi studium exuberat, ut ipsum
 quoque aliorum ambitionibus commodemus, ac pro
 alienis thronis proprias inimicitias suscipiamus, in
 una re duo gravissima peccata committentes, cum
 nimirum et eorum ambitionem inflammemus, et
 ipsi vitiosæ nostræ affectionis hoc adminiculum

(39) *Ἀτιμάζεται.* Plures Regg. et Or. 1, ἀτιμού-
 ται.

(40) *Κακῶς φιλοχριστῶν ἀλλ' ἐνταῦθα,* etc.
 Sic designantur Apollinaristæ, qui contendebant,
 Christum a Catholicis in duos filios dividi, quod
 duas naturas, divinam scilicet et humanam, inte-
 gras in eo admitterent.

(41) *Καθέστηκε.* Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(42) *ἦνωται.* Elias interpretatur: « unita est
 carni. » Recte quidem, licet aliter sentiat Billius.
 Ille enim Gregorius exagitat Apollinaristas, qui
 animam a Christo assumptam non fuisse, at-
 que Verbum animæ vices supplevisse volebant,
 quod Theologus appellat, περὶ τὸν νοῦν ἀνοη-
 ταίνειν, « circa mentem insanire. »

(43) *Πρωτοπλάστου.* Reg. hu, Or. 1, Jea., πρώ-
 του.

(44) *Καὶ ὑπερ,* etc. Hic designat Gregorius An-
 tiochenam sedem, de qua contendebant Meletius et
 Paulinus.

accipiamus, quemadmodum, qui **423** in præceptis feruntur, propinquas petras aut firmiores fructices.

XIV. Verum nobis potius curandum erat, ut eos A per quietem nostram imbecilliores redderemus. Sic enim rectius ipsis, quam pro ipsis dimicantes, consuleremus. At nunc alii, mea quidem sententia, perquam misere se belli socios aliis adjungunt, et vicissim belli socios accipiunt, adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine multorum sanguine collectus fuerat, in duas jam contrarias partes divisus sit: quicumque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulctantur, utpote qui vel contempti sint, vel etiam bello lacessantur. A qua parte cum nos quoque hodierno die stemus, qui hæc reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis et invidiæ plenam accipimus, haud mirandum erit, si ab utrisque conteramur, ac post multos labores et sudores de medio submoveamur; ut sublato intermedio pariete atque omni impedimento, cominus jam atque omni animorum impetu sese mutuo convulnerent. Enimvero hæc sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit, qui omnia tanquam vinculis quibusdam constringit; deinde autem etiam hominum eorum, qui honestatem colunt, atque concordiae bonum cognitum et perspicuum habent: illud quidem bonum a Trinitate exorditur, cui nihil æque proprium est, ac naturæ unitas, et in seipsa concordia; cuius boni participes sunt angeli, et divinæ potestates; quæ et cum Deo, et secum pacifice se gerunt; progreditur etiam ad res omnes creatas, quarum ornamentum in concordia situm est; apud nos denique versatur, quoad animam quidem per mutuum virtutum comitatum et aut elementorum inter se concinnitatem atque

XV. Quamquam autem illud quoque Salomonis prædicem, qui, ut aliis omnibus rebus, ita bello etiam ac paci tempus statuit⁹³; hoc unum tamen adjiciam, utriusque quidem rei tempus observandum esse (quandoquidem, juxta illius legem et sermonem, honeste interdum bellum geri potest), quando autem licet, propensiores ad pacem esse debemus, hoc enim sublimius est et divinius. Absurdum quippe fuerit existimare, concordiam privatim quidem optimam **424** rem esse, at publice non perinde utilem et fructuosam: ac domum quidem illam et civitatem optime gubernari, quæ vel nullis omnino, vel certe minimis dissidiis laboret, aut si laboret, quamprimum ad se redeat, morboque li-

⁹³ Eccle. iii, 8.

(45) *Συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται*. Billius, « simul pugnant, et simul oppugnantur. » Non recte quidem. Etenim vocis Græcæ hæc est vera notio, *συμμαχέω*, « arma consocio, sum in belli societate; » *συμμαχοῦμαι*, « belli socios habeo. » Hæc ad Antiochenum schisma referri videntur.

(46) *Ἔσοις*. Reg. Cyp., et hu, οἶς.

(47) *Ἀρξάμενον*. Reg. Cyp., ἀρχόμενον.

(48) *Προσθόν δέ*. Sic nos cum Reg. hu. Editi omittunt δέ. Edit.

ΙΔ'. Δέον κάκεινους ποιεῖν διὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπραγμοσύνης ἀσθενεστέρους. Οὕτω γὰρ ἂν μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ πολεμοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν ἐχαριζόμεθα. Νῦν δὲ οἱ μὲν συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται (45) λίην ἐλαεινῶς, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ· ὥστε καὶ εἰς δύο μίρας ἀντιπάλους ἤδη τὸν κόσμον ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦτο σὺν πόνῳ μόγις, καὶ κατὰ μικρὸν συναχθέντα, καὶ πολλῶν αἱμασιν. Ὅσον δὲ εἰρηνικὸν τε καὶ μέσον, ὑπ' ἀμφοτέρων πάσχει κακῶς, ἢ καταφρονούμενον, ἢ καὶ πολεμούμενον. Ἐν καὶ ἡμεῖς ὄντες σήμερον οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθέδραν ταύτην δεξάμενον, τὴν ἐπιμαχον καὶ ἐπίφθορον· θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ ὑπ' ἀμφοτέρων ἐκτριβείημεν, καὶ σταθῆμεν ἐκ τοῦ μέσου μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς καὶ πόνους, ἐν' ἐγγύθειν ἀλλήλους βάλωσι, καὶ παντὶ τῷ θυμῷ, μηδενὸς ὄντος ἐν μέσῳ διατειγίσματος καὶ κωλύματος. Ταῦτα οὖν ὁρίσαι καὶ στήσαι μάλιστα μὲν Θεοῦ, τοῦ πάντα συνδέοντος· ἔπειτα δὲ καὶ ἀνθρώπων, ὅσοις (46) τὸ καλὸν διασπυδασταί, καὶ τὸ τῆς ὁμοιοῦς ἀγαθὸν γνωρίζεται· ἀπὸ μὲν τῆς Τριάδος ἀρξάμενον (47), ἧς οὐδὲν οὕτως ἴδιον ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς ἐαυτὴν εἰρηναῖον· μεταληφθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων, αἱ καὶ πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλας εἰρηνικῶς ἔχουσι· προσθὸν δὲ (48) μέχρι πάσης τῆς κτίσεως, ἧς κόσμος τὸ ἀστασιαστον· ἐν ἡμῖν δὲ πολιτευσάμενον (49), κατὰ μὲν ψυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν ἀντακολουθήσει καὶ κοινωνίᾳ, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα εὐαρμοσίᾳ καὶ συμμετρίᾳ· ὧν τὸ μὲν κάλλος, τὸ δὲ ὑγιεία ἐστὶ τε

societatem; quoad corpus autem, per membrorum

ΙΕ'. Ἐπαινῶ (50) δὲ ἐγωγε καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, ὡσπερ παντὶ πράγματι, οὕτω δὲ καὶ πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ νομοθετοῦντος καιρὸν. Ἐκεῖνο προσθήσω μόνον, ἀμφοτέρων μὲν τὸν καιρὸν τηρητέον, ἐπειδὴ καὶ πολεμεῖν ἐστὶ ποτὲ καλῶς (51), κατὰ τὸν ἐκείνου νόμον καὶ λόγον· ἕως δ' ἂν ἐξῆ, πρὸς τὴν εἰρήνην μᾶλλον ἀποκλιτέον· τοῦτο γὰρ ὑψηλότερόν τε καὶ θεοειδέτερον. Ὡς ἐστὶν ἄστοπον, ἰδίᾳ μὲν ἀριστον ὑπολαμβάνειν τὸ τῆς ὁμοιοῦς, δημοσίᾳ δὲ μὴ λυσitteλέστατον. Καὶ οἰκίαν μὲν καὶ πόλιν ταύτην ἀριστα διοικεῖσθαι, ἥτις ἂν μηδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα στασιάζῃ (52) πρὸς ἐαυτὴν, ἢ τοῦτο πάσχουσα, τάχιστα ἐπανίῃ (53) καὶ θεραπεύηται· τῷ δὲ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας ἄλλο τι βέλτιον εἶναι καὶ πρεπωδέστερον.

(49) *Πολιτευσάμενον*. Reg. hu, et Or. 1, πολιτευόμενον.

(50) *Ἐπαινῶ*. Reg. hu, ἐπαινῶν.

(51) *Καλῶς*. Deest in Reg. hm.

(52) *Στασιάζῃ*. Reg. hu, et Or. 1, στασιάζοι.

(53) *Ἐπανίῃ*. Sic nos cum Or. 1. Reg. hm, ἐπενηῖρ. Apud Montac., ἐπανήκη. Editi, ἐπανοί. Edit.

Καὶ αὐτὸν μὲν ἕκαστον, ὅπως ἂν πρὸς ἑαυτὸν εἰρη-
νεύῃ, σπουδάζειν (εἰρήνην δὲ τὸ (54) καθ' ἕκαστον
αἰρετὸν, καὶ ἡ κατὰ τῶν παθῶν δεσποτεία)· πρὸς δὲ
τοὺς ἄλλους μὴ τὸν αὐτὸν φαίνεσθαι, ἀλλ' ἡγεῖσθαι
δόξαν ἑαυτοῦ, τὴν τοῦ πλησίον κατέλυσιν. Καὶ τὸν
μὲν Θεὸν ἀφιέναι (55) κελεύειν καὶ τοὺς ἀμαρτά-
νουσιν εἰς ἡμᾶς, μὴ ὅτι ἐπτάκις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις
τοσοῦτον, ὡς τοῦ ἀφιέναι τὸ ἀφίσθαι προξενούντος·
ἡμᾶς δὲ καὶ τοὺς οὐδὲν ἀδικοῦσι προθυμότερον ἐπ-
ηρεάζειν, ἢ παρ' ἄλλων εὐεργετεῖσθαι. Καὶ τοσαύτην
μὲν (56) εἰδέναι τοῖς εἰρηνοποιοῖς ἀποκειμένην μα-
καριότητα, ὥστε καὶ υἱὸς Θεοῦ προσαγορευέσθαι
μόνους ἐν τῇ τάξει τῶν σωζομένων (57)· αὐτοὺς δὲ
καὶ φιλέθρως ἔχοντας, ἔπειτα οἴεσθαι καὶ (58) φίλα
πράττειν Θεῷ, τῷ παθόντι (59) δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς
ἑαυτὸν εἰρηνεύσῃ, καὶ καταλύσῃ τὸν ἐν ἡμῖν πόλε-

μον.
B autem, dum inimicitiarum et similitatum amore tenemur, in ea tamen opinione versemur, ut Deo, qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret, bellumque nostrum intestinum exstingeret, supplicio affectus est, rem gratiam facere arbitremur

Γ'. Μηδαμῶς, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, οὕτω δια-
νοώμεθα. Αἰδεσθῶμεν τὸ δῶρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν
εἰρήνην, ἣν ἐνθένδε ἀπιὼν ἀφήκεν ἡμῖν, ὡσπερ ἄλλο
τι ἐξιτήριον (60). Ἐνὰ πόλεμον εἰδῶμεν, τὸν κατὰ
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Εἴπωμεν ἀδελφοί καὶ
τοὺς μισοῦσιν ἡμᾶς, ἂν ἄρα δέχωνται. Συγχωρήσωμέν
τι μικρὸν, ἵνα τὸ (61) μείζον ἀντιλάβωμεν, τὴν ὁμό-
νοιαν. Ἐττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν. Ὅρατε νόμους
ἀθλήσεως, καὶ παλαιστῶν ἀγωνίσματα, οἱ τῷ κάτω
κεῖσθαι πολλάκις νικῶσι τοὺς ὑπερκειμένους. Τού-
τους ζηλώσωμεν, μὴ τῶν δαιτυμόνων τοὺς ἀπληστο-
τέρους, ἢ τῶν ἐμπόρων· ὧν οἱ μὲν ἀμέτρως ἐμπο-
ρηθέντες τῶν προκειμένων, οἱ δὲ τὴν ναῦν φορτί-
σαντες, θάπτον ἐρβράγησαν καὶ συγκατέδυσαν, ἢ τι
τῆς ἀπληστίας ἀπέλαυσαν, ἵνα μικρὰ κερδάνωσι, τὰ
μεγάλα ζημιωθέντες. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα καὶ βοῶ καὶ
διαμαρτύρομαι, καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ποιῶν οἱ παύσο-
μαι· *Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσα-
λὴμ οὐκ ἀτήσω· καὶ γὰρ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου
ἐπὶ τοῖς ἀναιρουμένοις, οἵτινες οὐ τραυματῆαι μαχαί-
ρας, οὐδὲ τραυματῆαι λιμοῦ γινόμεθα (62), τραυμα-
τῆαι δὲ φιλοδοξίας ἢ φιλαρχίας· ὡς μὴδὲ τὸ ἐλεεῖσθαι
μᾶλλον ἢ τὸ μισεῖσθαι (63) συμβαίνειν τοῖς πίπτουσιν.*
Ἵμεῖς δὲ, εἰ μὲν δέχοισθε τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτο
ἄμεινον ἀμφοτέροις· εἰ δὲ διαπτύοιτε καὶ ἀποπέμ-
ποισθε, νικῶντος τοῦ πάθους τὸν λογισμόν, ἐμοὶ μὲν
D ἱκανῶς ἀφωσίσωται καὶ τὰ πρὸς Θεὸν, καὶ τὰ πρὸς ἀν-
θρώπους· οὐδὲν γὰρ, οἶμαι, πλέον ζητήσει τις, οὐδὲ
τῶν σφόδρα εἰρηνικῶν τε καὶ φιλοθέων· ὅμως δ' ἂν
εἰδείητε τὰ ἐξῆς (64). Οὐ γὰρ ἐγὼ τι προσθήσω τῶν

beretur; reipublicæ autem ecclesiasticæ aliud quid-
quam bono pacis melius ac præstabilius esse: et
unumquemque quidem, ut secum pacatus sit, omne
studium adhibere (pax enim illud est, quod quis-
que privatim expetit, atque in turbulenta animi
permotiones imperium); erga alios autem non
eumdem se præbere, verum proximi oppressionem
gloriam suam ducere: id etiam absurdum fuerit
existimare, quod, cum Deus quidem iis, a quibus
læsi fuerimus, non solum septies, sed sæpius, ac
toties noxas remittere jubeat, quod videlicet re-
missio remissionem conciliet⁶⁴: nobis autem lici-
tum sit, eos etiam, a quibus nulla nobis injuria
illata est, libentiori animo divexare, quam ab aliis
beneficio affici: ac cum tantam quidem beatitudi-
nem pacificis reconditam esse perspectum sit, ut
in electorum ordine, soli filii Dei vocentur⁶⁵; nos
autem, dum inimicitiarum et similitatum amore tenemur, in ea tamen opinione versemur, ut Deo, qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret, bellumque nostrum intestinum exstingeret, supplicio affectus est, rem gratiam facere arbitremur

Α. VI. Absit a nobis, o fratres et amici, hæc ani-
mi sententia. Pacifici illius munus, hoc est pacem,
revereamur, quam nobis hinc discedens quasi
aliud quoddam legatum reliquit⁶⁶. Unum hoc bel-
lum agnoscamus, quod cum adversariis potestati-
bus committitur. Eos quoque, qui nobis infesti
sunt, fratrum nomine appellemus, si tamen id æquo
animo patientur. Exiguum quiddam concedamus,
ut, quod majus est, recipiamus, nimirum concor-
diam. Vinci nos sinamus, ut vincamus. Videte πα-
λαστράε leges, et athletarum certamina, qui ex eo
plerumque, quod humi jacent, iis, qui supra siti
sunt, victoriam extorquent. Hos æmulemur, non
inexplebiliores convivas aut mercatores, qui partim
immoderate appositis epulis ingurgitati, partim ni-
miis mercibus onerata nave, ventrem potius disrup-
perint, ac navim secum demerserint, quam ut ex
hac inexplebill aviditate fructum ullum cøperint,
amissis maximis ut exigua tuerentur. Atque ipse
quidem hæc clamo et contestor, nec, quod ait
Scriptura, facere desinam: *Propter Sion non tace-
bo, et propter Jerusalem non quiescam*⁶⁷. 425 *De-
ficit anima mea propter interfectos*⁶⁸, quos quidem
non gladius aut fames, sed gloriæ et imperii amor
sauciavit; ita ut, qui cadunt, non miserationem
magis quam odium sui excitent. Vos autem, si
sermonibus meis parueritis, melius utrisque id
fuerit; sin autem, affectu rationem superante, con-
temnendos eos et repudiandos duxeritis, ipse qui-
dem, et quantum ad Deum, et quantum ad homi-

⁶⁴ Matth. xviii, 22. ⁶⁵ Matth. v, 9. ⁶⁶ Joan. xiv, 27. ⁶⁷ Isa. lxxii, 1. ⁶⁸ Jer. iv, 31.

(54) *Εἰρήνην δὲ τὸ*, etc. Reg. hu, εἰρήνην δὲ ἡ τοῦ, etc.

(55) *Ἀφιέναι*. Sic plerique codd. In ed., παρ-
ιέναι.

(56) *Μέν*. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, etc. Deest in eil.

(57) *Τῶν σωζομένων*. Billius: « eorum qui salu-
tem consequuntur. »

(58) *Καί*. Deest in Regg. bm, hu, et Or. 1.

(59) *Τῷ παθόντι*. Reg. hu, τῷ καὶ παθόντι.

(60) *Ἐξιτήριον*. « Extremum abeuntis manda-
tum. »

(61) *Τὸ*. Deest in tribus Regg., et Or. 1.

(62) *Γινόμεθα*. Ita Regg. plures, et Or. 1. Alii,
γενόμεθα, prave. Edit.

(63) *Μᾶλλον ἢ τὸ μισεῖσθαι*. Hæc desunt in
Or. 1.

(64) *Τὰ ἐξῆς*. Reg. hu, et Or. 1. τὸ ἐξῆς.

nes, officio meo satisfacere; neque enim quisquam, **A** τραπεζιτέρων, ἐπειδὴ παιδῶν φαίσεσθαι πατρικὸς νό-
tametsi pacis admodum studiosus Deique amore
mos. Ἄλλ' ἴδω τύχοιτε (65) καὶ εἰρηνικοῦ τοῦ μεγά-
præditus, a me, ut opinor, amplius aliquid requireret;
λου κριτοῦ, γυνεὶ τε καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀναπαυδοῦσως, ἐν
vos vero, quæ deinde sequentur, videritis. Nec enim
αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἢ ἡ δόξα καὶ τὸ κρά-
asperius aliquid adjiciam, quandoquidem filiis pār-
τος (66) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (67). Ἄμην.cere lex paterna est. Utinam autem magnum illum judicem propitium et pacatum vobis experiri con-
tingat, et nunc, et in die retributionis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula
sæculorum. Amen.

(65) Τύχοιτε. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 1, etc.
In ed. τύχοι.

(66) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in plerisque

codic.

(67) Τῶν αἰώνων. Sic Regg. bm, hu, etc. Deest
in ed.

ORATIO XXIII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'.

Tertia de pace, quam post dissidium composuimus nos, qui ejusdem fidei sumus. **B** Εἰρηνικὸς γ' (68) εἰς τὴν σύμβασιν. ἦν μετὰ τὴν
σύστασιν (69) ἐποιήσαμεθα οἱ ὁμόδοχοι (70).

I. Zelus est fervidus, Spiritus lenis, charitas oenig-
nigna, vel potius ipsamet benignitas, spes longani-
mis: zelus accendit, Spiritus mitigat, spes exspe-
ctat, charitas constringit, nec bonum, quod in no-
bis est, dissipari ac diffluere sinit, quamvis alioqui
fluxæ fragilisque naturæ simus: atque e tribus
unum, aut cum est, manet, aut cum mota et con-
vulsa est, in integrum restituitur, aut cum absces-
sit, revertitur; non secus ac plantæ, quæ manibus
per vim in diversum tractæ, simul atque dimittun-
tur, statim ad sese, primamque suam naturam re-
currunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut
invitæ quidem inflectantur, non invitæ autem erig-
antur. Vitium enim est natura quidem in prom-
ptu, et facilis ad malum cursus, et funda in præ-
ceps labens, aut etiam festuca quædam, quæ ad
scintillam et ventum facile succenditur et inflam-
matur, et una cum suo fetu absumitur. **426**
Flamma quippe materiæ fetus est, ac materiam
ipsam, non aliter atque improbos homines impro-
bitas, absumit, tandemque cum suo alimento eva-
nescit. Si quis tamen ad boni alicujus habitum per-
venerit, eoque penitus imbutus fuerit, huic jam in
vitium labi difficilior erit, quam ab initio bonum
feri. Quandoquidem bonum omne, tempore ac ratione confirmatum, naturæ vim obtinet, velut nec
quoque animis nostris infixa charitas, cum qua veram charitatem colimus, et quam charitate com-
plexi sumus, atque totius vitæ præsidem et moderatricem nobis statuimus.

II. Ubi sunt igitur, qui res nostras, tam bene, **D**
quam male se habentes, studiose ac diligenter ob-
servant, non ut judicent, sed ut improbent; nec ut
nobis gratulentur, sed ut insultent; et ut bona qui-
dem calunnientur, mala autem tragicis verbis

* Alias XIII. Quæ autem 23 erat, nunc 25. — Ha-
bita post præcedentem, circa medium annum 379.

(68) Εἰρηνικὸς γ'. Sic postulat rerum series,
quas in præcedenti Monito exposuimus. In ed., Εἰ-
ρηνικὸς β'.

(69) Σύστασιν. Or. 1, στάσιν.

(70) Οἱ ὁμόδοχοι. Reg. hu, et Coisl. 1, οἱ ὁμό-
δοχοι.

(71) Ἡ ἀγάπη συνδεῖ. Hæc verba in Reg. hu.
et Or. 1, transferuntur infra post φύσεως.

(72) Καὶ τὴν πρώτην ἐαυτῶν φύσιν. Hæc desunt

A'. Θεομὸς ὁ ζῆλος, πρῶτον τὸ Πνεῦμα, φιλόανθρω-
πον ἡ ἀγάπη, μᾶλλον δ' αὐτοφιλοανθρωπία· μακρόθυ-
μον ἡ ἐλπίς. Ὁ ζῆλος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πράζει, ἡ
ἐλπίς ἀναμένει, ἡ ἀγάπη συνδεῖ (71), καὶ οὐκ ἐξ σκε-
δασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλόν, καὶ εἰ σκεδαστῆς ἐσμεν
φύσεως, καὶ τριῶν ἐν, ἢ οὕσα μένει, ἢ κινηθεῖσα καθ-
ίσταται, ἢ ἀπελθοῦσα ἐπάνεισι· καθάπερ τῶν φυτῶν
ἃ βίβ' χερσὶ μετασπώμενα, εἴτ' ἀφιέμενα, πρὸς ἐαυτὰ
πάλιν ἐπανατρέχει καὶ τὴν πρώτην ἐαυτῶν φύ-
σιν (72), καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον, βίβ' μὲν ἀποκλινώ-
μενα, οὐ βίβ' δὲ ἀνορθούμενα. Φύσει μὲν γὰρ πρόχει-
ρον (73) ἡ κακία, καὶ πολλὸς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁ δρόμος,
C ροὺς κατὰ πρᾶνους τρέχων, ἢ καλὰ μὴ τις πρὸς σπιν-
θῆρα καὶ ἀνεμον βράδιως ἐξαπτομένη, καὶ γινομένη
φλόξ, καὶ συνδαπανωμένη τῷ οἰκεῖῳ (74) γεννήματι.
Πῦρ γὰρ ὕλης γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν ὕλην, ὡς
τοὺς κακοὺς ἡ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέργεται. Εἰ
δέ τις ἐν ἔξει καλοῦ τινος γένοιτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ
ποιουθεῖη, τὸ μεταπεσεῖν ἐργωδέστερον, ἢ γενέσθαι
ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνῳ (75) καὶ λόγῳ
βεβαιωθὲν ἅπαν καλόν, φύσις καθίσταται, καθάπερ
καὶ ἡ ἐν ἡμῖν ἀγάπη, μεθ' ἧς λατρεύομεν τῇ δυνά-
μει ἀγάπῃ, καὶ ἦν ἡγαπήσαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προ-
εστησάμεθα.

B'. Ποῦ τοίνυν οἱ τὰ ἡμέτερα τηροῦντες ἐπιμελῶς,
εὐ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, οὐχ ἵνα κρίνωσιν, ἀλλ'
ἵνα κακίωσιν· οὐδ' ἵνα συνηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα ἐψηθῶ-
σι, καὶ τὰ μὲν καλὰ συκοφαντήσωσι, τὰ δὲ φαῦλα ἐκ-
τραγωδήσωσι, καὶ ἀπολογία ἐχῶσι τῶν οἰκεῶν κα-

in Or. 1.

(73) Πρόχειρον. Or. 1, πρόχειρος. Billius, « Quan-
quam enim in proclivi sit vitium, ingensque ad
malum cursus pateat, atque undæ in præceps ce-
lesterrime labenti simile sit, aut etiam festucæ cui-
piam, quæ ad scintillam et ventum facili momento
succenditur, flammaque effecta, una demum, etc.

(74) Τῷ οἰκεῖῳ. Reg. hu, et Or. 1, τῷ ἰδίῳ.

(75) Καὶ χρόνῳ. Sic Regg. s, hu, et Or. 1. Deest
καὶ in ed

κῶν, τὰ τῶν πλησίον τραύματα (76); εἶθε δικαίως κρινόντες! Ἦν γὰρ ἂν τι καὶ χολῆς ὄφελος, κατὰ τὴν παροιμίαν (77), εἰ φόβῳ τῶν ἐχθρῶν ὑπῆρχεν εἶναι ἀσφαλεστέρους· νῦν δὲ μετὰ τῆς ἐχθρας, καὶ τῆς ἐπισκοτούσης τοῖς λογισμοῖς κακίας, ὅφ' ἦς οὐδὲ ὁ φόγος ἔχει τὸ ἀξιόπιστον. Ποῦ τοίνυν οἱ μισούντες ἀπίσθη καὶ θεότητα καὶ ἡμᾶς; τοῦτο γὰρ ὦν πάσχομεν τὸ μεγαλοπρεπέστατον, ὅτι μετὰ Θεοῦ κινδυνεύομεν. Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τῶν ἰδίων πρᾶσι κριταί, τῶν δὲ ἄλλοτρίων ἀκριβεῖς ἐξετασταί, ἵνα κἀνταῦθα ψεύδονται τὴν ἀλήθειαν; Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τὰ τραύματα ἔχοντες, καὶ τοὺς μώλωπας ὀνειδίζοντες; οἱ τὰ προσκόμματα διασύροντες, καὶ τὰ πτώματα αὐτοὶ πάσχοντες; οἱ τῷ βορβόρῳ ἐγκαλινδούμενοι, καὶ τοῖς σπύλοις ἡμῶν ἐπευφραίνόμενοι; οἱ ταῖς δοκοῖς τυφλώττοντες, καὶ τὰ κάρφη προφέροντες, ἃ μήτε λυπαίαν ἐγκαίμενα, μήτε χαλεπὸν ἀποσκευασθῆναι καὶ ἀποφουσηθῆναι τῆς ὕψους
 ipsidentales magnium dolore afferunt, et facile depelli atque emari ab oculis possunt, cum interim ipsi trabium mole oppressi caligent ** ?

Γ. Δεῦρο μετάσχετε τῶν ἀπορρήτων τῶν ἡμετέρων· καλούμεν ὑμᾶς εἰς τὸ συνέδριον, καὶ μισούμενοι· χρώμεθα διαιτηταῖς τοῖς ἐχθροῖς, (ὦ τῆς αὐθαδείας, ἢ τῆς παρρησίας!) ἵν' ἀπέλθῃτε ἡσυχυμένοι καὶ ἡττημένοι, (τί τούτων (78) παραδοξότερον;) μαθόντες ἡμῶν τὴν ὑγίειαν ἐξ ὧν ἠρρωσθήσαμεν. Οὐ γὰρ περὶ θεότητος διηνήχθημεν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐταξίας ἡγωνισάμεθα· οὐδ' ὀποτέραν δεῖ τῶν ἀσεβειῶν (79) ἐλεῖσθαι μᾶλλον ἡμφισθητήσαμεν, εἴτε τὴν συναυρουσαν Θεόν, ἢ τὴν τέμνουσαν, εἴτε (80) τὸ Πνεῦμα μόνον ἀπὸ τῆς θεϊκῆς οὐσίας, εἴτε καὶ (81) τὸν Υἱὸν πρὸς τὸ Πνεύματι, τὴν μίαν μοῖραν, ἢ τὰς δύο τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γὰρ, ὡς ἐν (82) κεφαλαίῳ περιλαβεῖν, τὰ νῦν ἀρρωσθήματα: ἐπειδὴ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται (83), οὐχ ὁμολογίας, ἀλλ' ἀρνήσεως (84)· οὐδὲ θεολογίας, ἀλλὰ βλασφημίας. Ἄλλος γὰρ ἄλλου φιλοτιμότερος ἐν τῷ πλοῦτι τῆς ἀσεβείας, ὡς περ̄ δεδοικότες, οὐ τὸ ἀσεβεῖν, ἀλλὰ τὸ μέτρια καὶ ἐτέρων φιλανθρωπότερα.

liberalior ac profusior est, perinde atque non id sed ne hac in re moderatioris atque humaniores sint, quam ceteri.

Δ. Ἡμεῖς δ' οὐχ οὕτως. Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν θεότητος συμφρονούμεν τε καὶ συμβαίνομεν, οὐχ ἤττον ἢ πρὸς αὐτήν ἢ θεότης, εἰ μὴ μέγα τοῦτο εἰπεῖν, καὶ γεγῶναμεν χεῖλος ἐν καὶ φωνὴ μία, ἐναντίως ἢ οἱ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ κακῶ συμφρονούν· ἡμῖν δὲ ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ τὰ τῆς ὁμολογίας, ἵν' ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζωμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο λέγεται περὶ ἡμῶν, ὅτι ἕνωτος ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἔστιν, ὁ τοὺς ἐνοῦντας αὐτὸν (85) ἐνῶν, καὶ δο-

** Matth. vii, 4. 1 Psal. lxxxiij, 6. 2 Gen. xi, 1

(76) *Τὰ τῶν πλησίον τραύματα.* Elias, τὰ τῶν ἄλλοτρίων πτώματα. Plures codd. pro τραύματα legitur πταίσματα.

(77) *Κατὰ τὴν παροιμίαν.* « Ut est in proverbio. » « Usurpatur hoc proverbium, » inquit Elias, « de illis qui inde capiunt utilitatem, unde utilitas nulla expectabatur. »

(78) *Τί τούτων.* Reg. bm, tres Colb., Jes., τί τούτων.

exaggerent, atque ab alienis lapsibus excusationem vitilis suis quærant? Utinam recte judicarent! Esset enim aliqua etiam bilis utilitas, ut est in proverbio, si inimicorum metu cautiores efficeremur: nunc autem cum odio et animi improbitate, quæ rationi tenebras offundit, et ob quam ne vituperatio quidem ullam auctoritatem habet, ad judicandum accedunt. Ubi sunt igitur, qui divinitatem pariter et nos oderunt? Hoc enim ex omnibus, quæ patimur, illustrissimum et magnificentissimum est, quod cum Deo periclitamur. Ubi sunt, qui suorum quidem mansueti et placidi iudices sunt, alienorum autem severi censors, ut hic quoque fucum veritati faciant? Ubi sunt, qui vibices nobis probro vertunt, cum ipsi vulnera habeant? Qui offendicula nostra exagitant, cum turpiter ipsi prolabantur? Qui maculis nostris gaudent, cum ipsi in cæno volutentur? Qui festucas nobis objiciunt, quæ nec

III. Agite igitur, estote arcanorum nostrorum participes; ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus utimur, (o insignem arrogantiam, vel potius fiduciam!) ut pudore suffusi victique recedatis, (quo quid magis novum ac mirum fingi potest?) cognita nimirum, ex eo ipso quod ægrotavimus, nostra sanitate. Non enim de deitate dissensimus, sed ordinis ac disciplinæ causa certavimus; nec de eo inter nos contentio existit, ultra impietas potius eligenda esset, eane, quæ Deum contrahit, an illa quæ vel Spiritum sanctum duntaxat, vel Filium quoque ipsum una cum Spiritu a divina essentia distrahit: alteramne, inquam, an utramque impietatis partem amplecteremur. Hi enim, ut in genere dicam, hujusce tempestatis morbi sunt; cum quidam sint homines, qui ascensiones in corde suo ponunt¹, non confessionis, sed abjuratōis: non theologiæ, sed blasphemix. Alius enim allo in impietatis opibus metuant, ne impiis erroribus sese constringant,

IV. Nostra autem non eadem est ratio. Nam quod ad divinitatem attinet, non minus quam ipsa secum divinitas, nisi magnum hoc dictu sit, inter nos consentimus atque concordamus; labiumque unum et vox una sumus², contra tamen atque ii, qui turrim olim exstruebant. Illi enim in malum conspirabant, nos autem ob pulcherrima quæque concordiam colimus, ut unanimes atque uno ore Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum glorificemus, idque de nobis prædicetur, quod vere in no-

(79) *Τῶν ἀσεβειῶν.* Oxon., τὴν ἀσέθειαν.

(80) *Ἡ τὴν τέμνουσαν, εἴτε,* etc. Plures codices habent, εἴτε τέμνουσαν, καὶ τέμνουσαν, εἴτε, etc.

(81) *Εἴτε καὶ.* Sic plures codd. Deest καὶ in ed.

(82) *Ἐρ.* Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(83) *Τίθενται.* Montac., διατίθενται.

(84) *Ἀρνήσεως.* Coisl. 1, ἀρνήσεως.

(85) *Ἐνοῦντας αὐτόν.* Deest αὐτόν in nonnullis codicibus: Coisl. 1 habet, αἰνοῦντας αἰνῶν.

his sit Deus³, eos a quibus unitur, uniens, et eos, a quibus gloria afficitur, gloria afficiens; nec tantum prædicetur, sed etiam credatur. Verum aliis de rebus contentio inter nos fuit: male etiam id quidem, non enim inficiabor (nec enim diabolo aditum ullum aut ausam, nec improbis linguis licentiam dari oportuit); non tamen tanta, quanta iis videtur, qui res nostras per calumniam insectantur. Nam cum fieri non posset, quin aliquid peccarem, ut homines, nostrum hoc erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. Hoc nostrum crimen est. Hoc nomine, qui volet, nos condemnet, aut absolvat. Hoc hæreticorum præsidium est. Præter hoc nihil habetis, etiamsi maxime cupiatis. *Musca*, inquit ille, cum in oleo moriuntur ac putrescunt, ipsius suavitatem corrumpunt⁴: livor quidem ea, quæ recta sunt, indicere volet, sed non poterit. *Omnium etenim rerum fortissima est veritas*, ut mihi et Esdræ videtur⁵.

428 V. Nos igitur quidem dissidia nostra inter nos composuimus, ac componemus. Nec enim fieri potest, ut filii parentibus iniquè jus dicant, interveniente præsertim communi Trinitate, pro qua bello impetitur, et propter quam bellum haud geremus. Ego pacis sponsor sum, tantillus videlicet tantæ rei, quoniam Deus humilibus dat gratiam⁶, sublimes autem usque ad terram deprimit⁷. Quid vobis illud proderit, o communes nostri pacificatores? Pacificatores namque estis, idque beneficii nobis inviti confertis. Non enim vos propterea pii estis, si quid nos aliqua in re vel parva vel magna peccemus; nos quidem ob vitium haud laudandi, si quid peccemus, vos autem nihilominus impii estis, quamvis nos peccemus; nisi etiam eo magis, quod labentibus acerbiores estis. Atque ut nos omnibus in rebus unanimes esse perspicatis, ex eoque perpetuam etiam hanc concordiam fore intelligatis, tametsi hujus rei fidem jam, ut opinor, vobis ea, quæ videtis fecerint, probus nimirum ac benignus pater, et filius obsequens, una sedentes, mutuumque sibi ipsis ornamentum afferentes; a quibus, si qui in vobis benevolentia concordiaque fomites

ἑξάων τοὺς δοξάζοντας· καὶ μὴ λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστεύεται. Ἄλλα δὲ ἐστὶν ὑπὲρ ὧν διηνήχθημεν· καθῶς μὲν καὶ περὶ τούτων, οὐ γὰρ ἀρνήσομαι (ἔχρηγ γὰρ μηδεμίαν διδόναι τῷ πονηρῷ πάροδον ἢ λαθῆν (86), μηδὲ ταῖς πονηραῖς γλώσσαις ἐλευθερίαν), πλὴν οὐ τοσοῦτον, ὅσον δοκεῖ τοῖς τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτάνειν (87), ὄντας ἀνθρώπους, τοῦτό ἐστιν ὁ ἑπταίσωμεν, λίαν φιλοποιοῦμενες (88) γεγόναμεν, καὶ οὐκ ἔχομεν εὐρεῖν ἀγαθῶν δύο τὸ αἰρετώτερον, ἕως συνέβημεν ἀμφοτέρα ἐπίσης θαυμάζειν. Τοῦτο ἡμῶν τὸ ἔγκλημα· περὶ τούτων ἡμᾶς ὁ βουλόμενος εὐθύνεται ἢ ἀφιέτω· τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἡ ἀσφάλεια· ὑπὲρ δὲ τοῦτο οὐδὲν, οὐδ' ἂν σφόδρα βούλησθε. *Μυῖαι σαπριοῦσιν ἔλαιον*, φησὶν ὁ εἰπών, *ἐννεκρούμεναι τε καὶ ἐνσηπόμεναι*· τὰ δὲ καλὰ ὁ φθόνος βουλήσεται μὲν, οὐ δυνήσεται δέ. *Πάτρων γὰρ ἰσχυρότατον*, ὡς τῷ Ἑσδρα κάμολ δοκεῖ, ἡ ἀλήθεια.

Εἴ. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἡμεῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ διαλελύμεθα, καὶ διαλυσόμεθα. Οὐ γὰρ οἶδόν τε παῖδας πατράσι δικάσαι καθῶς (89), καὶ ἅμα τῆς κοινῆς Τριᾶδος μεσιτευούσης, ὑπὲρ ἧς πολεμούμεθα, καὶ δι' ἣν οὐ πολεμήσομεν. Ἐγὼ τῆς εἰρήνης ἐγγυητής (90). ὁ μικρὸς τοῦ τοσαύτου πράγματος, ἐπειδὴ ταπεινὸς δίδωσι χάριν ὁ Κύριος, ταπεινοὶ δ' ὑψηλοὺς ἕως γῆς (91). Ὑμῖν δὲ τί τοῦτο τοῖς κοινοῖς ἡμῶν διαλαχταίς; διαλαχταὶ γὰρ ἐστε, καὶ ἀκουσίως (92) τοῦτο χαρίζεσθε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς εὐσεβεῖς, εἰ κακοὶ περὶ τι μικρὸν ἢ μείζον ἡμεῖς (93)· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπαινετοὶ τῆς κακίας, εἴπερ τι πταίομεν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἤττον ἀσεβεῖς, κἂν ἡμεῖς ἀμαρτάνωμεν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ πταιόντων ἐστὲ βαρύτεροι. Καὶ ἔν' εἰδῆτε τὰ πάντα συμφρονούντας (94) ἡμᾶς, καὶ διὰ τούτων ὅτι καὶ αἰεὶ συμφρονήσομεν μάθητε, πέπεικε μὲν, ὡς οἶμαι, καὶ τὸ δρώμενον, πατήρ εὐγνώμων (95), καὶ παῖς εὐπειθής, ἀλλήλοις συγκαταθέζομενοι καὶ συμπρέποντες· καὶ εἰ τι ζώπυρον ἐν ὑμῖν ὑπήρχεν εὐνοίας τε καὶ συμπνοίας, τοῦτο ἀνῶψαντες, πειθέτω δὲ καὶ ὁ λόγος. Τοῦ (96) μὲν οὖν ἀκηκόατε, καὶ τὸ θαῦμα ἔνηχον ἔτι (97) ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς· καὶ οἶδ', ὅτι μείζον ἐν ὑμῖν τοῦ εἰς τὸν ἀ-

³ I Cor. xiv, 25. ⁴ Eccle. x, 1. ⁵ III Esdr. iv, 35. ⁶ Jac. iv, 6. ⁷ Psal. cxlvi, 6.

(86) Ἡ λαθῆν. Deest in pluribus Regg., et Or. 1.

(87) Ἀμαρτάνειν. Reg. hu, tres Colb., et Or 1, ἀμαρτεῖν.

(88) Λίαν φιλοποιοῦμενες, etc. Hic aperte videntur dissensisse Catholici, diverso pastorum (Meletii et Paulini) studio abrepti. Ex duobus namque eximiis pastoribus reperire non poterant uter magis expetendus esset. Unde hæc intelligenda sunt generatim de Catholicis, qui hac de causa Constantino poli dissentiebant; non vero de Nazianzenis, ut falso putat Elias.

(89) Παιδας πατράσι δικάσαι καθῶς. « Ut filii parentibus iniquè jus dicant. » Sic primo verterat Billius; sed postea Eliam secutus, tam contra syntaxim, quam contra rem ipsam, ad parentes di-

κάσαι retulit, ac reddidit: « ut parentes filiis inique jus dicant. »

(90) Ἐγγυητής. Sic omnes codd. In ed., ἐγγυτής.

(91) Ἐως γῆς. Plures Regg., Coisl. 3, Or. 1, ἄχρι γῆς.

(92) Καὶ ἀκουσίως. Reg. hu, et ἀκουσίως.

(93) Ἡμεῖς. Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., ὑμεῖς.

(94) Συμφρονούντας. Reg. bm, συμφωνούντας, « concordés. »

(95) Πατήρ εὐγνώμων, etc. Billius: « candidus pater, » etc. Quinam hic designentur, in Monito dictum est n. 3.

(96) Τοῦ. Reg. bm, τοῦτο.

(97) Ἐτι. Reg. Cyr., ἐστί.

ρα χεθέντος, τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀποκαίμενον ἡμῶν
 δὲ ἀκούσεσθε πάλιν, εἰ πάλιν ποθεῖτε· καὶ εἰ μὴ τῷ
 πρὸς ἀπόδειξιν ἱκανὰ τὰ δημοσιευθέντα πολλάκις, καὶ
 οἱ πειρασμοί, καὶ οἱ λιθασμοί (98), οὓς τε ἤδη πε-
 πόνθαμεν, καὶ οὓς ἡτύπερπετομεθα, οὐ τὸ παθεῖν ζη-
 μίαν. τὸ δὲ μὴ παθεῖν κρίνοντες· καὶ τοσοῦτῳ μάλ-
 λον, ὅσῳ τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων γεγεύμε-
 θα (99), ὧν καὶ καρπὸν ἀριστον ἠνεγκάμεθα, τὴν τοῦ
 λαοῦ τοῦδε συναύξησιν.

pertulimus, et perferre parati sumus, non detrimento ducentes pati, sed potius non pati: idque eo magis, quod periculum, quæ pro Christo tolerantur, gustum cepimus, ex quibus etiam optimum retulimus fructum. nempe populi hujus incrementum.

Γ'. Τί οὖν βούλεσθε; Πείπεισθε τοῦτο, καὶ οὐδὲν
 δεῖ πραγμάτων ἡμῖν, οὐδὲ θεολογίας δευτέρας, καὶ
 φείδεσθε τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, ὅφ' ἥς ὑμῖν καὶ ταῦτα
 μόλις φθέγγομαι; ἢ δεῖ, καθάπερ ταῖς βαρείαις τῶν
 ἀκούων, πολλάκις τὸν αὐτὸν ἐνηγεῖν λόγον, ἵνα τῷ
 ἐπιμόνῳ γούν τῆς φωνῆς, εἰς ὧσα λαλήσωμεν ἀκούον-
 των; δοκεῖτέ μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς
 ἡσυχίας. Καὶ γὰρ τὴν σωτῆρην συγκατάθεσιν εἶναι, δι-
 δάσκει καὶ ἡ παροιμία (1). Οὐκοῦν δέξασθε λόγον ἀμ-
 φοτέρων, ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ ἐνὸς στόματος. Ἄχθο-
 μαι δὲ, ὅτι μὴ ἐπὶ τι ὄρος τῶν ὑψηλῶν ἀνελθόν, μηδὲ
 φωνὴν λαδῶν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν, πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς
 φρονούσι κακῶς ταῦτα φθέγγομαι, ὥσπερ ἐν κοινῷ
 θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ (2). Ἰδοὶ ἀνθρώπων, ὧς πό-
 τε βαρυκάρδιοι; Ἴνυ τί ἀγαπᾶτε μεταϊότητα, καὶ
 ζητεῖτε ψεύδος, οὐ μίαν, οὐδ' ἀπλήν θεότητος φύσιν
 εἰσαγάγοντες, ἀλλ' ἡτοὶ τρεῖς ἀπεξενωμένους ἀλλήλων
 καὶ δισπασμένους, οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰπεῖν, καὶ μα-
 χομένους ὑπερβολαῖς καὶ ἑλλείψεσιν· ἡ μίαν μὲν, μι-
 κροπερετῇ δὲ τίνα καὶ στενήν, οὐκ ἔχουσαν τὸ μεγάλ-
 ων εἶναι ἀρχήν, ὥσπερ οὐ δυνηθείσαν, ἢ οὐ θελήσα-
 σαν· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ διὰ φθόνον, ἢ διὰ φόβον· τὸ
 μὲν, ἵνα μὴ τι ὁμότιμον συνεισαγάγεται, τὸ δὲ, ἵνα μὴ
 ἐχθρὸν καὶ μαχόμενον; Καίτοι ὅσῳ τιμιώτερον Θεὸς
 κτισμάτων, τοσοῦτῳ μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ
 αἰτίᾳ, θεότητος εἶναι ἀρχήν, ἢ κτισμάτων· καὶ διὰ
 θεότητος μέσης ἔλθειν ἐπὶ τὰ κτίσματα, ἢ τούναν-
 τίον (3), τούτων ἔνεκεν ὑποστῆναι θεότητα, ὃ δοκεῖ
 τοῖς λίαν ἐξεταστικοῖς τε καὶ μετεώροις.

quam rerum creatarum, principium esse, ac per interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimitibus istis, nimisque ad inda-
 gandum propensis placet.

Ζ'. Εἰ μὲν γὰρ ἐμέλλομεν, Ἰησοῦ καὶ Πνεύματος
 τὴν ἀξίαν ὁμολογοῦντες, ἢ ἀναρχα ταῦτα εἰσάγειν, ἢ
 εἰς ἑτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος ἂν ἦν ὄντως μὴ ἀτι-
 μασθῆ Θεός, ἢ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον
 εἰ δὲ ὅσον ἂν ἐξαίρης (4) τὸν Ἰῆσον, ἢ τὸ Πνεῦμα,

¹ Psal. iv, 3.

(98) *Οἱ λιθασμοί*. Lapidibus nonnisi in urbe Constantinopolitana petitus est Gregorius; ac proinde hanc Orationem post « lapidationem, » cuius in ea meminit, habitam fuisse constare debet. Non ergo Nazianzi, ut volunt Elias et Billius, sed Constantinopoli pronuntiata est.

(99) *Γεγεύσμεθα*. Reg. lu, Or. 1, etc., γεγεύμεθα.

(1) *Παροιμία*. Sic proverbium istud: « Qui tacet, consentire videtur. »

erant, exsuscitati sunt; tamen id quoque sermo persuadeat. Illum quidem jam audiistis, meisque auribus sermonum ipsius admiratio etiamnum insonat: nec dubito quin majus illud sit, quod in animis vestris reconditum est, quam quod in aërem fusum: nos autem rursus audietis, si rursus expetitis; et si cui nondum ad probationem sufficienti, quæ sæpenumero publice prædicata sunt, id perficiant tentationes illæ ac lapidationes, quas et jam

VI. Quid igitur vultis? Vosne hoc convictos tenet, et nihil opus est, ut nos hac de re gravemur, nec secundam de deitate orationem habeamus, nostræque infirmitati parcitis, quæ tanta est, ut vix hæc ipsa vobis eloquar? An potius oportet, velut gravioribus auribus, eundem sermonem sæpius insonare, ut diuturna saltem vocis contentione in audientium aures tandem loquamur? Sed me hac vestra quiete et silentio ad dicendum invitare videmini. Nam silentium parcemia quoque consensum esse docet. Proinde utriusque sermonem ex una anima atque ex uno ore accipite. Illud demum molestum est, quod hæc, in sublimem quemdam montem evectus, vocemque desiderio parem nactus, ad omnes eos simul, qui de religione male sentiunt, in univ-
 verso orbe, velut communi quodam theatro, proloqui nequeo: *Filii hominum, usquequo gravi cordo?*

Ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium? dum non unam, nec simplicem deitatis naturam inducitis, verum aut tres a se invicem alienas et distractas, nec mirum si dixerim, defectibus etiam et excessibus pugnantes; aut unam quidem, sed jejunam et angustam, quæ non habeat, ut magnorum causa sit, perinde atque vel non potuerit, vel noluerit: idque duplici de causa, nempe vel ob invidiam, vel ob metum: illud quidem, ne quid æquale; hoc vero, ne quid inimicum et pugnans inducatur? Itaque, quanto Deus rebus creatis antecedit, tanto utique primæ causæ magnificentius est, divinitatis, interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimitibus istis, nimisque ad inda-
 VII. Etenim si Filii et Spiritus sancti dignitatem constantes, eos vel principii expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid invehetur. Cum autem

(2) *Τῇ οἰκουμένῃ*. Coisl. 3, τῆς οἰκουμένης.

(3) *Ἡ τοῦ τάρτου*, etc. Hæc erat, juxta Niceph. lib. viii, c. 8, sacrilega Arianorum vox, Filium scilicet propter nos factum vel creatum fuisse, ut nos Deus per ipsum, velut per instrumentum quoddam, crearet; unde si Deus homines creare nolisset, non creasset Filium.

(4) *Ἐξαίρης*. Regg. bm, lu, et Or. 1, ἐξαίρης.

quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas: verum illuc præclaram generationem, et admirabilem processionem referas. Percontabor paululum ex te, qui ingeniti et anarchi, hoc est, principii expertis, amore tantopere præ te fers, uter tandem Deum magis contemnat, isne qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constituat, an qui non talium, sed natura et gloria æqualium, et quales doctrina nostra proficitur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis, si patrem in omnibus rebus referat, verumque genitoris sui simulacrum gerat, ubique sextentis servis imperare **430** minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac præstabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloriæ accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? An te illud fugit, cum Deum, Filii, ac Spiritus, velat creaturarum, principium statuis, nec principium abs te honorari, et quæ ex eo manant, ignominia affici? Illud, quia vilium, et exiguum, ac deitate indignorum principium constituis; hæc, quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam, quæ creata sunt, contemptissima et abjectissima facis: siquidem horum causa, et aliquando condita sunt non secus ac instrumenta ab artifice, quæ autem artifices non erant, nec alias exstitissent, nisi quid eorum opera Deus creare voluisset, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quidquid enim alicujus rei causa factum est, abjectius est eo, propter quod factum est.

VIII. At ego deitatis principium, temporis ex-
pers, inseparabile, atque infinitum statuens, et principium, et ea, quæ a principio manant, pari honore prosequor: illud, quia talium est principium, hæc, quia tali modo, et talia, et ex tali; nec tempore, nec natura, nec cultu et veneratione distincta, unum divisim exsistentia, et conjunctim divisa (dictu licet mirum), non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam si unumquodque per se privatim acceptum et intellectum esset: perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate quidem ob divitias mota, binario autem superato, propterea quod deitas supra materiam et formam sit, ex quibus corpora constant, Trinitate vero propter perfectionem definita (hæc enim prima binarii compositionem superat), ut nec deitas angusta maneat, nec in infinitum diffunda-

A οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκείσε ἀνάγεις (5) τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν θαυμασίαν πρόδον· προσεθήσομαι σε ὀλίγον, φιλαγγένητε σὺ καὶ φιλάναρχε, πότερος θεὸς ἀτιμάζει μᾶλλον, ὁ τοιοῦτων τιθεὶς ἀρχὴν, ὧν αὐτὸς εἰσάγει, ἢ ὁ μὴ τοιοῦτων, ἀλλ' ὁμοίων τὴν φύσιν, καὶ ὁμοδόξων, καὶ ὧν ὁ ἡμέτερος βούλεται λόγος; Ἄλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον ὁ σὸς υἱὸς, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσπερ ἂν τὰ πάντα πατρῴωζῃ, καὶ χαρακτήρ ἢ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης, ἢ ἐνὸς γεννήτωρ παιδὸς· τῷ θεῷ δὲ ἄλλο τι μεῖζον, ἢ Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, ὃ προσθήκη δόξης ἐστίν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν, λέγεις δὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὕτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς (6), καὶ ἀτιμάζεις; τὰ ἐξ αὐτῆς; Τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν, καὶ ἀναξίων θεότητος· τὰ δὲ, ὅτι μικρὰ, καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιᾷς ἀτιμώτερα· εἰ γε τούτων ἔνεκεν ὑπέστη, καὶ ποτὲ, ὡσπερ ὄργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν (7) πρότερον οὐκ ἔντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενόμενα, εἰ μὴ τι κτίσει δι' αὐτῶν ἐβουλήθη θεὸς, ὡς οὐκ ἀρκούντος τοῦ βούλεσθαι. Πᾶν γὰρ ὃ τινος ἔνεκεν, ἀτιμώτερον ἐκείνου δι' ὃ γεγέννηται.

C H'. Ἐγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν (8) εἰσάγων ἄχρονον, καὶ ἀχώριστον, καὶ ἀόριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν, ὅτι τοιοῦτων ἀρχὴ· τὰ δὲ, ὅτι οὕτως καὶ τοιαῦτα, καὶ ἐκ (9) τοιοῦτου, μήτε τῷ ποτὲ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διεργόμενα· ἐν ἔντα διηρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημμένως, εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἰπεῖν· οὐκ ἔττον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως, ἢ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον. Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινήσεως διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης (10) (ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος), ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ τὸ τέλειον, πρώτη γὰρ ὑπερβαίνει δυάδος σύνθεσιν, ἵνα μήτε στενὴ μὲν ἢ θεότης, μήτε εἰς ἄπειρον χέηται. Τὸ μὲν γὰρ ἀφιλότιμον, τὸ δὲ ἄτακτον· καὶ τὸ μὲν Ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν καὶ πολύθεον.

(5) Ἀνάγεις. Regg. bm, hu, Coisl. 4, Or. 1, Jes., ἀνοίσεις, ε ὑπρόμοις.

(6) Ὅτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed. legitur τὴν ἀρχὴν, ante λέγω δὲ.

(7) Τεχνιτῶν. Putat Combessius emendandum, τεχνικῶν. Sic videtur etiam legisse Leuvenclaus, qui pro « ante artifices, » reddit: « ante res factas. »

(8) Θεότητος ἀρχὴν, etc. Cum Gregorius Patrem appellat « principium deitatis, » id est Filii et Spiritus sancti, vox illa ἀρχὴν, non de tempore, sed de causa est accipienda. Nam, ut sæpe jam dictum est, non minus principio carent Filii et Spiritus sanctus, quam Pater, si ad tempus referatur. Sed si de

causa quaestio sit, Pater est principium, seu origo Filii et Spiritus sancti; atque ut trium personarum proprietates distinguantur, Pater est « ingenitus, » Filius « genitus, » et Spiritus sanctus « procedens. » Caeterum ut nulla sit de Gregorio nostro hac de re suspicio, vide or. xi, n. 7, ad hæc verba: Ἐὰν μὲν ὡς αἴτιον τὸν Πατέρα, etc.

(9) Καὶ ἐκ. Sic Regg. bm, hu, Coisl. 4, et Or. 1. Deest καὶ in ed.

(10) Ἀυδὸς δὲ ὑπερβαθείσης, etc. « Binario autem superato. » Per « binarium » intelligit Gregorius « materiam et formam » quibus corpora constant. Unde in naturis corporeis perfectio sita videtur in hoc binario, ut patet in creatione primo. um parentum, qui perfecti creati sunt.

tur. Illud enim parcum ac jejunum, hoc confusum; illud Judaicum prorsus, hoc ethnicum, ac multorum deorum cultum redolens.

Θ. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, καὶ Ἰσως οὐκ ἀπαιδεύτως, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλὰ καὶ λιαν ἐπασκευμένως, ὅτι σὺ μὲν κίνδυνος οὐδὲ εἰς γεννητὸν εἰσάγοντι τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ μὴ πάθη τι γεννῶν ὁ ἀγέννητος τῶν σωματικῶν τε καὶ ὕλικῶν, ὅτι μὴδὲ σῶμα, καὶ τοῦτο αἰ κωναι περὶ Θεοῦ παραχωροῦσιν ὑπολήψεις. Ὡστε τί φοβοῦμεθα φόβον οὐ μὴ ἔστι φόβος, καὶ ἀσεβοῦμεν διακνηῆς, ὃ δὴ λέγεται; Ἐμοὶ δὲ κίνδυνος ζημιωθῆναι θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα παραδεχομένην. Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ κτιζόμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ ὁμόδουλον, κἄν τὰ πρῶτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύεται ὑβριζόμενον. Ὁ γὰρ τῆς ὀφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς, οὐ μᾶλλον τιμᾷ τῷ δεδομένῳ, ἢ ἀτιμάζει τῷ ἀφαιρουμένῳ (11), κἄν προσποιήσιν ἔχη (12) τιμῆς τὸ γινόμενον (13).

quia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod illi tribuit, honore afficit, quam per id, quod eripit, ignominiam ei inurit, utcumque res ea honoris speciem et obtentum habeat.

Γ. Καὶ εἰ σοὶ πλάττεται πάθη περὶ τὴν γέννησιν, κάμοι περὶ τὴν κτίσιν· οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον (14) ἀπαθῶς οἶδα κτιζόμενον. Εἰ δὲ μὴ γεγέννηται κατὰ σέ (15), μὴδὲ ἔκτισται κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον (16), δέξαι τοῦ λόγου σοὶ τὸ λειπόμνον, ὃ μικροῦ τὸ ἴσον λέγειν τομῶν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ κτίσματος (17). Σοὶ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀτόλμητον τῷ κακῷ βραβευτῆ καὶ διαιτητῆ τῆς θεότητος· οὐ γὰρ εἶχες ἄλλως εὐδοκιμεῖν, ἢ μακρὰν ἐκβάλλων Θεὸν δεσποτείας, ὥστερ ἔνταῦθα οἱ τυραννικοὶ τὸν τρόπον, καὶ πλεονεκτικοὶ τοὺς ἀσθενεστέρους. Ἐγὼ δὲ μίαν φωνὴν, τὴν αὐτὴν καὶ σύντομον φθέγγομαι. Τριάς ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ, οὐ πραγμάτων ἀνίσων (18) ἀπαριθμησις (ἢ τί κωλύει, καὶ δεκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν μετὰ τοσοῦτων συντιθεμένην; πολλὰ γὰρ τὰ ἀριθμούμενα (19), καὶ πλείω τούτων), ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτιμῶν σύλληψις, ἐνούσης τῆς προσηγορίας τὰ ἡνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι ἀριθμῷ λυομένην τὰ μὴ λυόμενα.

unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt, defluente numero dissipari sinat.

ΙΑ'. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει (20) ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὕστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχου, καὶ γεννήσει, καὶ προόδου γνωριζομένην, ὡς νῦν τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγου, καὶ πνεύματι

(11) Ἀφαιρουμένῳ. Regg. hm, hu, ὑφαιρουμένῳ.

(12) Ἐχῆ. Sic Regg. hm, hu, et Or. 1. In ed., ἔχει.

(13) Τὸ γινόμενον. Coisl. 1, τὸ δίδόμενον.

(14) Οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον. Combefisius vertit: « ne id quidem quod creat, citra passionem creat. » Cæterum id fusius in Or. xx De dogmate explicatur.

(15) Γεγέννηται κατὰ σέ. Sic codd. Ita legit ac vertit Billius. Deest κατὰ σέ in ed.

PATROL. GB. XXXV.

IX. Quin hoc quoque, nec inscite fortasse atque imperite, sed perquam etiam prudenter et circumspecte mecum reputo, tibi quidem nihil periculi ex eo imminere, si Filium genitum asserueris. Non enim verendum est, ne ingenuus aliquid eorum, quæ corporibus ac materiæ conveniunt, in gignendo patiat, cum ne corpus quidem sit, idque vel communes ipsæ de Deo notionès facile concedunt. Quare, quid nobis timorem fingimus, ubi non est timor, ac sine causa, ut vulgo dici solet, impij sumus? At vero mihi periculum est, ne deitatis jacturam faciam, si creaturam admisero. Nec enim, qui creatur, Deus est; nec qui conservus, Dominus, quamlibet alioqui primas inter servos et res creatas ferat, atque hac una re in contumelia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod illi tribuit, honore afficit, quam per id, quod eripit, ignominiam ei inurit, utcumque res ea honoris speciem et obtentum habeat.

X. Quod si passiones circa generationem tibi fingis, ego quoque idem circa creationem mihi fingam. Nam ne id quidem, quod creatur, citra passionem creatur. Quod si nec genitus est, ut ipse sentis, nec creatus, quod veritas sentit, quod tibi reliquum est, accipe, qui per creaturæ nomen eo pene audaciæ prorumpis, ut idem dicas. Ac tu quidem, male deitatis iudex atque arbiter, nihil intentatum relinquis, nihil non audes; non enim alia ratione nomen tuum illustrare poteris, quam si, ut qui tyrannicis sunt moribus, atque ad alienas facultates eripiendas propensi, infirmiores homines, eodem tu quoque modo Deum ab imperio et dominatione procul submoveres. Ego contra, unam vocem, eamque brevem et compendiosam, habeo.

Trinitas vere Trinitas est, fratres. Trinitas porro non inæqualium rerum enumeratio est (quid enim alioqui prohibeat, quin, et decadem, et centurias, ac myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? Multa quippe, multoque his plura in numero complexio, cum scilicet nomen ea, quæ natura

XI. Sic sentimus, sic animo affecti sumus, ita tamen, ut, quam relationem atque ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgata mente hominibus, quibus, vel in hac vita, vel in posterum Trinitas id patefecerit, noscendum relinquamus. Nos autem unam et eandem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experte, et

(16) Κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Sic Reg. hu, Coisl. 1, etc. Hæc desunt in edit., quamvis a Billio redita.

(17) Κτίσματος. Coisl. 1 addit, ὅτι μὴδὲ εἶδει ἐν κατασκευάζεσθαι, « quod nec uni forinæ instruat. »

(18) Ἀρίσων. Billius: « diversarum. »

(19) Τὰ ἀριθμούμενα. Sic Regg. hm, hu, et Or. 1. Deest τὰ in edit.

(20) Ἐχει. Ita Reg. hu, et Or. 1. Alii, ἔχη.

generatione, et processione agnoscitur, quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu **432** intelligitur (quantum quidem ex sensibilibus, ea, quæ animo et ratione intelliguntur, atque ex parvis maxima conjicere possumus, quandoquidem nulla imago veritatem assequi potest), ipsam secam concordem, semper eandem, semper perfectam, qualitatis, quantitatis, temporis expertem, incretam, atque ejusmodi, ut nec ei quidquam unquam defuerit, nec defuturum sit, incomprehensibilem, nunquam se deserentem, nec deserturam: vitas et vitam, lamina et lumen, bona et bonum, glorias et gloriam, verum et veritatem, ac spiritum veritatis, sancta et ipsammet sanctitatem: Deum unumquodque, si separatim consideretur, mente videlicet, ea quæ separari nequeunt, separante: Deum rursus hæc tria, si quidem simul intelligantur, ob eundem motum et eandem naturam: eam reliquerit, aut aliud quidquam superarit; nihil enim erat: nec rursus quidquam post se relictaura aut superatura sit; nihil enim futurum est: nec denique secum aliquid æquale admittat; nihil enim est ex omnibus rebus creatis, et servis, et participantibus, ac circumscriptis, quod incretam illam, et dominam, et participatam, atque infinitam naturam assequatur. Verum alia longo prorsus ab ea intervallo distant, alia propius quodammodo ad eam accedunt, atque accessura sunt; idque non vi naturæ, sed gratiæ, nempe cum servitus Trinitati recte præstita, supra servitutum assurre erit: nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est, dominationem probe agnoscere, nec ea, quæ inter se distincta sunt, per animi abjectionem confundere ac permiscere. Porro quibus tantum, tamque honorificum est servisse, quanta tandem horum dominatio censenda est? Et cum cognitio ipsa beatitudo sit, quantum, quæso, illud est, quod cognoscitur?

XII. Hoc nobis magnum illud mysterium vult; hoc nostra in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ac commune nomen, fides et regeneratio, atheiæ abjuratio et deitatis confessio. Nam hoc commune illud nomen est. Quocirca trium aliquid contemnere, aut separare, confessionem ipsam contemnere est, hoc est, regenerationem, divinitatem, deificationem, spem. Videte qualia Spiritus nobis, cum Deum ipsum prædicamus, largiatur; et quibus rebus nos mulctet, cum spernitur ac rejicitur. Mitto enim dicere terrorem atque **433** iram, cujus minæ non in cultores, sed in contemptores intenduntur. Atque hæc nobis ad vos breviter, non disputandi, sed docendi modo; non Aristotelico, sed piscatorio; non improbe ac veteratorie, sed spiritualiter; non circumforanee, sed concionatorie et ecclesiastice; non ad ostentationem, sed uti-

(21) *Ὅποτε λείπουσαν*, etc. « Quæ sibi nunquam defuit, nec defutura est. »

(22) *Καταλείψουσαν*. Sic Reg. hu, et Or. 1. Sic legit et expressit Billius. In ed., *καταλείπουσαν*.

(23) *Μεταληπτικῆς*. Sic plerique codd. Reg. hu, Coisl. 2, Or. 1, *μεταληπτικῆς*. In Par. ed., *μεταληπτικῆς*, [mendose].

(24) *Τὸ δουλεύσαι*. Reg. hu, et Or. 1, *τῷ δουλεύσαι*.

(25) *Καὶ ἡ βασιλεία*. Sic Reg. hu. Deest ἡ in editi.

(δσον εικάσαι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα, ἐπειδὴ μηδεμία εἰκὼν φθάνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν), αὐτὴν ἑαυτῇ συμβαίνουσαν, ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀεὶ τελείαν, ἀποιον, ἀποσον, ἀχρονον, ἀκτιστον, ἀπερληπτον, οὐποτε λείπουσαν (21) ἑαυτῆς, οὐτε λείψουσαν· ζωὰς καὶ ζῶην, φῶτα καὶ φῶς, ἀγαθὰ καὶ ἀγαθόν, δόξας καὶ δόξαν, ἀληθινόν καὶ ἀληθειαν, καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἀγία καὶ αὐτοαγαθότητα· Θεὸν ἕκαστον, ἀν θεωρῆται μόνον, τοῦ νοῦ χωρίζοντα τὰ ἀχώριστα· Θεὸν τὰ τρία, μετ' ἀλλήλων νοούμενα τῷ ταυτῷ τῆς κινήσεως καὶ τῆς φύσεως· οὐτε ὑπὲρ ἑαυτὴν τι καταλιπούσαν, ἢ ὑπερβάσαν ἄλλο τι· οὐ γὰρ ἦν· οὐτε μεθ' ἑαυτὴν τι καταλείψουσαν (22), ἢ ὑπερβησομένη· οὐκ ἔσται γάρ· οὐτε μεθ' ἑαυτῆς τι παραδεχομένη ὁμότιμον· οὐ γὰρ ἐφικνεῖται τι τῶν κτιστῶν, καὶ δούλων, καὶ μετεχόντων, καὶ περιγραπτῶν τῆς ἀκτίστου, καὶ δεσποτικῆς, καὶ μεταληπτικῆς (23), καὶ ἀπέριου φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ πάντῃ πόρρω, τὰ δὲ ποσῶς πλησιάζοντα καὶ πλησιάζοντα· καὶ τοῦτο οὐ φύσει, ἀλλὰ μεταλήψει, καὶ πηνία, ἔταν τὸ δουλεύσαι (24) κολῶς τῇ Τριάδι, ὑπὲρ τὴν δουλείαν γένεται· εἴπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸ ἢ ἐλευθερία καὶ ἢ βασιλεία (25), τὸ γινῶναι καλῶς δεσποτεῖαν, ἀλλὰ μὴ φύρειν τὰ διεστῶτα, νοῦ ταπεινότητι. Οἷς δὲ τὸ δουλεύσαι τοσοῦτον, πηλικη τούτων ἢ δεσποτεῖα; καὶ εἰ τὸ γινῶναι μακαριότης (26), πηλικον τὸ γινωσκόμενον;

IB'. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο, ἢ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, πίστις καὶ ἀναγέννησις, ἀρνησις ἀθεῖας (27) καὶ ὁμολογία θεότητος. Τοῦτο γὰρ τὸ κοινὸν ὄνομα. Ὡστε τὸ ἀτιμάζειν τι τῶν τριῶν ἢ χωρίζειν, ἀτιμάζειν ἐστὶ τὴν ὁμολογίαν, τὸ μὲν τὴν ἀναγέννησιν, τὸ δὲ τὴν θεότητα· τὸ μὲν τὴν θέωσιν, τὸ δὲ τὴν ἐλπίδα. Ὅρατε οἷα χαρίζεται ἡμῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον, καὶ οἷα ζημιῶ ἀθετούμενον. Ἐὼ γὰρ λέγειν τὸν φόβον, καὶ τὴν ἠπειλημένην ὀργὴν, οὐ τοῖς τιμῶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν. Ταῦτα ὡς ἐν βραχείᾳ πεφίλοσφηνται πρὸς ὑμᾶς (28) δογματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικῶς· ἀλιευτικῶς, ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς· πνευματικῶς, ἀλλ' οὐ κακοπραγματικῶς· ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀγορατικῶς· ὠφελίμως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς· ἵνα γινῶτε τὸ αὐτὸ φρονούντας ἡμᾶς, οἱ καθ' ἡμῶν δημηγοροῦντες, καὶ πα-

(26) *Εἰ τὸ γινῶναι μακαριότης*, etc. Alludit Gregorius ad hæc Joannis verba xvii, 3: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum, » in qua cognitione consistit certe vera beatitudo, quæ in æterna vita reperitur.

(27) *Ἀρνησις ἀθεῖας*. « Abjuratio atheiæ, seu, impietatis, qua Deus tollitur. »

(28) *Πεφίλοσφηνται πρὸς ὑμᾶς*. Hæc desunt in Reg. bin, et Or. 1.

νηγυρίζοντες, και τοῦτο μόνον ὁμοουῶντες, ἐν ἐμ-
πνεομένους, ἐν πνεόντας· και μή, καθάπερ οἱ
λιμώττοντες, σπερμολογῆτε τὰ μικρὰ ἡμῶν, εἴ-
τε πταίσματα χρῆ λέγειν, εἴτε και παίγνια· ὡς
ἔστι τῆς ἀκρας κακοδαιμονίας, μή ἐν τοῖς ἰδίοις
ἰσχυροῖς τὸ ἀσφαλές ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐτέρων σα-
θροῖς (29).

II'. Ἰδοὺ δεξιὰς δίδομεν ἀλλήλοισ ἐν ταῖς ὑμετέ-
ραις ἔψαισι. Ἰδοὺ τῆς Τριᾶδος τὰ ἔργα, τῆς ὁμοίας
ἡμῖν δοξαζομένης τε και προσκυνουμένης. Τοῦτο
ὑμᾶς χρηστοτέρους ποιήσει (30) και ὀρθοδοξοτέρους.
Ὡς ὑφελόν γε και ἀκουσθεῖμεν, και γένοιτο τὴν
ἡμέραν ταύτην, ἡμέραν γενέσθαι κλητὴν, ἁγίαν, μή
ἀντιλογίας, ἀλλ' εὐρυχωρίας· μή πειρασμοῦ μνημό-
συνον, ἀλλ' ἑορτῆν ἐπιπέικον ἵνα τὸ ἡμᾶς συμφορεῖν
ἀλλήλοισ, και μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἥς τὰ
μὲν ὑγιῶς εἴχε, τὰ δὲ νῦν ἀπέλαβε τὴν ὑγίαιαν, τὰ
δὲ ὑγιάειν ἀρχεται, τοῦτο και ὑμῖν αἴτιον γένηται
σωτηρίας, και ἀναπλάσεως. Ὡ Τριάς ἁγία, και
προσκυνητῆ, και μακρόθυμε! μακρόθυμος γὰρ ἦ ἐπὶ
τοσοῦτον ἀνασχομένη τῶν σὲ τεμνόντων. Ὡ Τριάς,
ἥς ἐγὼ κατηξιώθην, και λάτρης εἶναι, και κῆρυξ ἐκ
πλειονος ἀνυπόκριτος! Ὡ Τριάς ἡ πᾶσι (31) ποτε
γνωσθησομένη, τοῖς μὲν τῆ ἑλλάμψει, τοῖς δὲ τῆ κο-
λάσει! Δέχοιο και τούτους προσκυνητάς, τοὺς νῦν
ὑδριστάς· και μηδένα ζημιωθεῖμεν, μηδὲν τῶν
ελαχίστων, κἂν ἐμέ τι ζημιωθῆναι δέοι (32) τῆς χά-
ριτος οὐ γὰρ τολμῶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Ἀπόστολος (33)
φθέγγασθαι.

III'. Ἄλλ' οὐ ταῦτα φίλα ὑμῖν; σπαράσσεται δὲ ἡ
γλῶσσα, και ὠδίνει τὴν ἀντίβρῃσιν; Ὀψόμεθα και
ταύτην ποτὲ, ἢ οἷς μᾶλλον ἡμῶν σχολῆ περιεσι-
γνωσόμεθα και τὰ κομψὰ ὑμῶν γεννήματα, ἢ ἔξαμ-
βλώματα, ἐπαιδὰν τὰ ὡ τῶν ἀσπίδων ρήξαντες ἢ
συντρίψαντες λόγῳ σκληρῶ και ἀντιτύπῳ, οὐρία (34)
και ἀνεμιαῖα ταῦτα ἐλέγξωμεν, και τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς
ἀσεβείας κρυπτόμενον βασιλισκον εἰς μέσον ἀγάγω-
μεν (35)· εἰ και βασιλισκον, ἀλλὰ νεκρὸν τε και ἀτε-
λῆ, και ἀκίνητον, ταῖς ὠδίσιν ἐναποθανόντα, και πρὶν
γεννηθῆναι οὐκ ὄντα (36), καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, ἵνα τι
μικρὸν ὑμῖν και χαρίσωμαι· οὐ μᾶλλον μισητὸν τῆς
συλλήψεως, ἢ ἑλεεινὸν τῆς ἀμβλώσεως. Τοῦτο δώσει
ἡμῖν, οἷδ' ὅτι, ὁ δοὺς ἐπὶ ἀσπίδα και βασιλισκον
ἐπιβαίνειν, και περιπατεῖν ἐπάνω ὄψεων και σκορ-
πίων· ὅς και συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐν τάχει ὑπὸ
τοὺς πόδας ἡμῶν, εἴτε ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
πεσόντα διὰ τὴν παλαιὰν λαμπρότητα, εἴτε ὡς ὄφιν
φεύγοντα διὰ τὴν ὑστερον σχολιότητα, και τὴν εἰς τὸ
χαμαρπὲς μεταποήσιν, ἵνα μικρὸν τι τῶν κακῶν

• Rom. ix, 3. ¹⁰ Psal. xc, 13; Luc. x, 19. ¹¹ Luc. x, 18.

(29) Σαθροῖς. Coisl. 1, σταθμοῖς.

(30) Ποιήσει. Reg. Cyr., ποιήσει.

(31) Πᾶσι. Jes., πάντη.

(32) Δέοι. Combef., δέη.

(33) Ὅσον ὁ Ἀπόστολος. Alludit hic Gregorius
ad hæc Apostoli verba, Rom. ix, 3: « Opiam
enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratri-
bus meis, » etc.

A liter dieta sint : ut qui adversum nos conciones ha-
betis, et in publicis conventibus vos ipsos jactatis,
atque in hoc uno concordēs estis, nos idem sen-
tire, eodem modo inspirari, idem spirare intelli-
gatis; nec, ut qui fame premuntur, exigua no-
stra, sive peccata, sive ludicra dicenda sunt, col-
ligatis atque in vulgus spargatis. Extremæ quippe
miseriæ est, non propriis viribus, sed aliorum im-
becillitate niti atque confidere.

XIII. En mutuas dextrās, inspectantibus vobis,
jungimus. En quid Trinitas, quam nos æque cele-
bramus et adoramus, effecerit. Hoc vos benigniores
rectiusque de religione sentientes efficiet. Utinam
sane exaudiamur, atque hic dies, qui vocatur san-
ctus, fiat dies, non contradictionis, sed latitudinis;
non tentationis monumentum, sed triumphale festum;
ut mutua nostra concordia, totiusque pene
terrarum orbis, qui partim jam ante sanus erat,
partim sanitatem nunc recepit, partim sanus esse
incipit, vobis quoque salutis atque instaurationis
causa sit. O sancta, et adoranda, et longanimis
Trinitas! longanimis enim es, quæ eos, a quibus
scinderis, tandiu toleras. O Trinitas, cujus ego, ut
cultor ac sincerus præco essem, jam pridem dignus
habitus sum! O Trinitas omnibus aliquando, vel
per illuminationem, vel per pœnam agnoscenda!
Utinam hos quoque, qui nunc contumeliis te affi-
ciunt, adoratores accipias, nec quemquam, ne ex
minimis quidem amittamus, vel etiam si mihi pro-
pterea aliqua gratiæ jactura faciendā sit : non enim
tantam dicere audeo, quantum Apostolus.

XIV. Quid? Hæc vobis minus grata sunt, ac lin-
gua distorquetur, et confutationem parturit? Hanc
quoque aliquando videbimus, cum vobis plus otii,
quam nobis, suppetat; ac lepidos et elegantes ve-
stros fetus, imo abortus cognoscemus, cum ruptis
aspidum ovis, aut dura et solida disputatione con-
fractis, irrita ea et **434** evanida esse aperte de-
monstraverimus, abditumque in ipsis impietatis ba-
siliscum in medium protulerimus; basiliscum qui-
dem illum, cæterum mortuum, et imperfectum ac
mota carentem, ipsisque partus doloribus immor-
tuum, ac, priusquam gignatur, non existentem
(libet enim verbis vestris uti, ut non nihil gratiæ
apud vos ineam), ob conceptionem non minus de-
testabilem, quam ob abortum miserabilem. Hoc
nobis, mihi credite, daturus est ille, qui potesta-
tem nobis dedit super aspidem et basiliscum ambu-
landi, et calcandi supra serpentes et scorpiones¹⁰;
qui etiam Satanam, vel tanquam fulgur e cælo
lapsum¹¹, ob antiquum splendorem, vel serpentis

(34) Οὐρία. Coisl. 1, οὐραία.

(35) Ἀγάγωμεν. Reg. hu, Or. 1, ἀγωμεν.

(36) Οὐκ ὄντα. Hic notat vocem, seu blasphemiam Arianorum, qui de Filio dicebant : « Non erat priusquam gigneretur, aut nasceretur. » Quaræ οὐκ ὄντα videtur sic reddendum : « non existentem. » Billius reddit : « extinctum. »

iustar fugientem, ob posteriorem obliquitatem, et ἀναπνεύσωμεν, ἀποδρασίης (37) πανταίως ὄντης, καὶ λύπης, καὶ στεναγμοῦ, νῦν τε καὶ ὕστερον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (38). Ἀμήν.

(37) Ἀποδρασίης. Sic Coisl. 1. In ed., ἀποδράσης.

(38) Καὶ τὸ κράτος... τῶν αἰώνων. Hæc desunt in Regg. bm, hu, Coisl. 1, et tribus Colb

435 MONITUM IN ORATIONEM XXIV.

I. Antequam ad hujus orationis argumentum deveniamus, expendendum nobis est, quis sit ille Cyprianus, cujus laudes hic tam magnifice prosequitur Gregorius. Non mediocri enim versatur hac de re inter eruditos controversia. Alii pro Cypriano Carthaginiensi, alii pro Antiochæno militant; et perquam arduum videtur in tanta opinionum varietate inter discordes pacem constituere. Etenim si attendatur ad hæc Theologi verba (n. 6): « Hic Cyprianus, magnum quondam Carthaginiensium, nunc autem totius orbis nomen, etc., » et alibi (n. 12): « Pastor creatur... Neque enim Carthaginiensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri præficitur, verum etiam, etc., » videbitur sane Theologum Cypriani Carthaginiensis nomen celebrare voluisse. Verum orationis series plura exhibet, quæ huic Cypriano nullatenus congruere possint, imo quæ repugnent. Dicendumne igitur errasse Gregorium, ac duos Cyprianos confudisse? Id animadvertit Billius (39); et ut Gregorium nostrum ab errore aut memoriæ lapsu vindicet, geminum Cyprianum Carthagine natum fingit; nec absurdum putat duos ejusdem nominis viros, in eadem urbe natos, diverso tempore eandem sedem occupasse. Sed subinde fatetur, quod, « velut in gemellis fratribus interdum, formæ similitudine decepti, alterum pro altero accipimus; ita Gregorius in duobus ejusdem nominis viris, multarumque virtutum similitudine conjunctis, Antiochæno nonnulla tribuerit, quæ Carthaginiensi conveniebant. » Idem difficultatis nodus diu incertum tenuit eruditum Oxoniensem Cypriani Carthaginiensis editorem (40); sed aliam nodi solvendi viam aggreditur. Fellus namque, pari, ac Billius, erga Gregorium nostrum veneratione ductus, ne in hæc re culparetur Theologus, unicum duntaxat agnoscit Cyprianum, eumque Carthaginensem, sed quæ de Antiochæno feruntur, inter fabulas numerat. Quia etiam aperte declarat, Gregorium tam oscitanter errare non potuisse, ut episcopum Antiochenum cum Carthaginiensi confunderet.

II. Verum supersunt vetustissima monumenta quibus plane demonstratur Cyprianum, Antiochiæ in Phœnicia episcopum, vere existisse. Constat enim apud eruditos Cypriani Antiocheni et Justinæ res gestas statim post illorum martyrium fuisse conscriptas. Exstat etiamnum opus in tres partes seu libros divisum. Prima pars mirabilem Cypriani et Justinæ conversionem complectitur. In secunda Cyprianus vitæ suæ ac criminum confessionem, necnon et magicarum artium seriem texit. In tertia denique utriusque martyrium describitur. Hujus operis secunda pars, jam Latine in Bodleiana bibliotheca reperta, a Fello fuerat Oxoniæ excusa anno 1700. Geminas vero partes, nempe primam et tertiam, quæ nondum prodierant, in vetusto codice S. Audoeni Rothomagensis etiam Latine repertas, ediderunt in suo *Anecdotorum thesauro* (41) eruditi antiquitatis indagatores nostri domnus Edmundus 436 Martene et domnus Ursinus Durand, addita secunda parte, quæ jam ab Oxoniensi editore pervulgata fuerat. Primitivus quidem primæ et tertię partis textus desideratur. Secunda vero pars, Cypriani scilicet confessio, ad nos usque Græcæ integra pervenit. Hanc suppeditavit bibliotheca Colbertina. Sed postquam vetus interpretatio Latina a Fello edita, cum Græco textu fuit collata, tot tantisque nœvis ac erroribus scatere visa est, ut necesse fuerit novam hujus operis interpretationem Latine edere. Hunc laborem suscepit D. Prudentius Maran; et Cypriani Antiocheni confessionem a se Latine redditam vulgavit cum Græco textu anno 1727, ad calcem novæ editionis Operum sancti Cypriani Carthaginiensis.

III. Præterea Eudocia Augusta, Theodosii junioris uxor, heroico carmine, teste Photio (42), tribus itidem libris, et eodem ordine quem modo retulimus, Cypriani et Justinæ Acta, non ad artis licentiam, sed ad historiæ fidem, conscripsit. Gregorius ipse citat Cypriani confessionem, et eadem, ac Eudocia, de illo commemorat. « Quis ergo, » inquit D. Prudentius Maran (43), « eum nunquam existitisse sibi persuadeat, de quo exstant monumenta illius temporis, quo vixisse dicitur, pene æqualia? Fabulæ in remotis ætibus

(39) Argum. in hanc orat.

(40) Fell. Oxon. Cyp. ed., t. II, p. 196, *Monit.*

(41) T. III, p. 1618.

(42) Cod. clxxxiv, p. 416.

(43) *Vita Cypr.*, in nova ed. p. xxxviii

latebras quærent; nec quisquam tam inepte mentitur, ut quæ nemo vidisse se aut audisse meminit, ea nuper in clarissima luce et omnium oculis evenisse fingat. Sed dum fatetur vir eruditus, negari non posse exstitisse Cyprianum Antiochenum, detinetur tamen quominus assentiatur, tum Gregorio, tum Tillemontio et aliis, qui confessionem istam ab ipso martyre scriptam existimant. Plura refert, quæ profecto sententiam suam confirmare videntur. Nam confessio ista, præter quosdam magicæ artis effectus fabulam redolentes, complectitur etiam longam magicarum artium descriptionem, et exquisitas ac frigidæ de singulis vitiorum formis ambages, quæ curiosum magis animum quam peccati dolore affectum indicant. Sed quamvis dubitet utrum id opus sit verè genuinum Cypriani fetus, putat tamen illius conversionem fabulis non esse ascribendam, nec, si quis egregium istud martyris factum elegerit, in quo ornando et amplificando elaborasset, idcirco historiæ summam in suspicionem vocandam; cum præsertim scriptor ille uti poterit antiquioribus monumentis, quæ «Cypriani et Justinæ Acta,» ut legitur sub finem libelli de utriusque passione, «ab initio usque in finem scripta continebant.»

IV. His igitur monumentis cuique constare debet verè exstitisse Cyprianum Antiochenum. Tanta et tam perspicua hæc de re supersunt testimonia, ut ea vir prudens nullo modo rejicere possit. Unde eruditi, ac præcipue Tillemontius (44) et D. Prudentius Maran (45), censent duos distinguendos esse Cyprianos, alterum Carthaginensem, Antiochenum alterum; quorum primus quidem martyrium Carthagine subiit, anno 258, decimo octavo Kalendas Octobris sub Valeriano et Gallieno principibus; alter vero Nicomedie, sexto Nonas Octobris anni 304, sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, ut testatur Eudocia, cui hæc in re, ut observat Tillemontius, major debetur fides, quam Gregorio nostro, qui «sub Decio» Cyprianum exulasse scribit (n. 14). Insuper Antiochenum, utpote qui esset Orientalibus notior, et Gregorii temporibus vicinior, in hac oratione laudatum existimamus; 437 atque cum Tillemontio et D. Prudentio Maran modeste fatemur hic errasse Gregorium, qui plura Antiocheno, quæ ad Carthaginensem spectabant, ita retulerit, ut ex duobus Cyprianis unum efformasse videatur. Quo autem pacto in hunc errorem inciderit, mira res est; nisi forte, ut ait D. Prudentius Maran (46), «hæc nobis illius excusandi ratio verisimilior videatur, nempe cum ei recens admodum cum iis quos alloquitur intercederet consuetudo, et post aliquot dierum secessum attemperate ad ipsum diem festum rediisset, ut ipse testatur, satis proclive fuit in tam angustiis ad res accurate ediscendas spatii labi et errare.»

V. Cæterum hic error nihil de istius orationis laude detrahit. In ea viget illa ingenii vis et facundia, quæ in cæteris orationibus suspicitur. Cypriani ac Justinæ res gestas mirum in modum exhibet ac prosequitur orator; et auditorum mentes ad illorum simul admirationem et imitationem provocat. Notanda quoque est illa præclara Justinæ, in ipso tentationis discrimine, ad Deiparam Virginem invocatio (n. 11), qua, «ut Virgo periclitanti virgini opem ferret,» orabat. Nullibi enim, quarto scilicet sæculo, tam disertè tamque perspicue quam in ista oratione, beatæ virginis Mariæ auxilium ac protectio commendatur. Patentes adversarios habemus. Clericus ipse, qui sæpe Gregorium rhetoricæ plus æquo indulsisse conquestus est, ad solitum non ausus confugere diverticulum, ait (47): «Nulla hic in verbis Gregorii, ubi Cyprianum invocatur, et Justinæ in Maria invocanda studium exprimit, nulla, inquam, rhetoricæ figura, nulla fictio est, contra ac putavit unus e nostris, Caveus' nomine.» Quo autem anno, quoque in loco habita fuerit hæc oratio, facile, tum ex diversis titulis, tum ex orationis serie colligere est. Mirum sane videtur Nicetam Nazianzi dictam existimasse. Constat enim Gregorium «brevem ac recentem» cum iis, quos alloquitur, «consuetudinem» habuisse, βραχεία συνήθεια, ut ipse loquitur (n. 2), ac proinde Nazianzenis nullatenus convenire posse. Id vero Constantinopolitanis apprime congruit. Deinde Theologus hanc orationem vocat (n. 19) «sermonum suorum primitias,» ut significet a se tunc primum sanctum martyrem laudari. Concludendum igitur Constantinopoli habitam fuisse, et, quantum ex dictis conjicere possumus, mense Octobri anni 379.

(44) T. V, p. 529 et 719.

(46) Vita Cypriani, p. xxxviii.

(45) In nova ed. Cypri. Carth. p. xxxvii et cxxxii.

(47) Bibl. univ. t. XVIII, p. 121.

ΛΟΓΟΣ ΚΔ'.

ORATIO XXIV^a.

Εἰς τὸν ἄγιον (48) ἱερομάρτυρα Κυπριανόν, ἐξ ἡμερῶν μετὰ τῆς μνήμης αὐτοῦ ἐπανήκων. A In laudem S. martyris Cypriani, cum postridie illius solemnibus memoriæ rursus rediisset Gregorius.

A'. Μικροῦ Κυπριανὸς διέφυγεν ἡμᾶς· ὦ τῆς ζη-

1. Cyprianus fere nos effugit: o ingens damnum!

(48) Εἰς τὸν ἄγιον, etc. Varius in variis codicibus legitur hujus orationis titulus. In Reg. a: Εἰς τὸν ἄγιον Κυπριανόν, ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκων. Reg. d: Εἰς μάρτυρα Κυπριανόν. Reg. ph: Εἰς Κυπριανόν

τὸν μάρτυρα, ἐξ ἀγροῦ ἐπιστὰς μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης. Alter Reg. 2302: Λόγος ἐπιτάφιος καὶ ἐξ ἡμερῶν μετὰ τῆς μνήμης αὐτοῦ. Quæ autem 24 erat, nunc 34. — Habita mense Octobri anni 379.

idque vos passi estis, qui eum omnium maxime A
suspicitis, annisque honoribus ac publicis con-
ventibus celebratis. 438 Cyprianus, inquam, cu-
jus, vel etiamsi alioqui oblivionis vitio laboraremus,
meminisse tamen necesse fuerat; siquidem optimi
potissimum viri memoria colendi sunt, iique, quo-
rum meminisse non modo pium est, sed etiam utile
ac fructuosum. Verum hoc debitum cum fenore
dissolvamus; si tamen pares rei facultates habem-
us, ac non rerum omnium egestate et penuria
conflictamur. Quod si etiam admodum pauperes
inveniamur, non dubito, quia vir ille, ut in omni-
bus rebus animi magnitudine ac modestia prædi-
tus, tum nostræ moræ, tum inopiæ, facile sit ve-
niam daturus; modo hoc nomine gratias Deo aga-
mus, quod memoria ipsius ex animis nostris haud-
quaquam effugerit. Vere gratias Deo agamus: id
enim æquum est; atque ut hinc initium ducamus,
quam commode, pulchrisque Dei mensuris, qui
omnia cum pondere et mensura constituit ac moderatur¹², ad vos rediimus, a silentio et solitu-
dine ad sermonem, a martyrum studiosa ad martyres, a corporea relaxatione ad spirituales eru-
las!

II. Desiderabamus vos, o filii, et pari desiderio
affectu a vobis expetebamur; id enim mihi persua-
deo. Videte paterni animi candorem; nam et quod
meum est narro, et vestro erga me affectui testi-
monium præbeo, atque hactenus inter nos disjun-
cti, ut desiderium nostrum utrinque agnoscere, ac
ipsa locorum distantia et intervallo, quemadmodum
pictores tabulas, explorare possemus, rursus con-
venimus. Quam magnus memoriæ fomes est, vel
brevis amicorum familiaritas et consuetudo, iis
etque qui moribus sunt ad amandum propensi,
quique Dei erga genus humanum amorem imitan-
tur! Quidni autem, cum Christi, qui propter nos ad
formam usque servilem seipsum exinanivit, et a
cœlestibus alienos et peregrinos ad se collegit, di-
scipulos nos profiteamur, quidni, inquam, mutuo
amoris complexu inter nos hæreremus, spiritusque
tarum mysterium, seu caput est, servaremus?

III. Jam igitur hoc unum et primum beneficium
habemus, quod ipsi quam celerrime ad mutuos
amplexus accurrimus. Neque enim zelus moram
patitur; totiusque vitæ instar est unius dioculæ B

¹² Sap. xi, 21. ¹³ Ephes. iv, 3.

χωμαστικὸς εἰς τοὺς ἁγίους Κυπριανὸν καὶ Ἰουστίνην τοὺς φιλοσόφους καὶ μάρτυρας. « Oratio funebris et panegyrica in sanctos Cyprianum et Justinam philosophos et martyres. » Par.: Εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν. Nicetas in Comment.: Μετὰ γούν μίαν ἡμέραν τῆς τοῦ μάρτυρος μνήμης παραγενόμενος, τὸ παρὸν εἰς αὐτὸν ἐγκωμιὸν ἐξεφώνησε. « Postridie illius diei, quo martyris commemoratio celebrari solebat, rure reversus, hanc in ipsius laudem orationem habuit. »

(49) Κυπριανός. Sic Reg. ph, Coisl. 2, etc. In ed., Κυπριανόν.

(50) Εὐποροῦντες. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1 et 2, Bas. Ita etiam videtur legisse Billius. In ed. εὐφρονουτες.

(51) Γρηγοριός. « Procrastinationis. »

μίας! καὶ ὑμεῖς ἠμέσεσθε, οἱ πάντων μᾶλλον τὸν ἄνδρα θαυμάζοντες, καὶ ταῖς δι' ἔτους τιμῶντες ἐκείνον τιμαῖς τε καὶ πανηγύρεσι. Κυπριανός (49), οὗ, καὶ τοῖς τᾶλλα ἐπιλήσμοσι, μεμνησθαι τῶν ἀναγκαίων· εἴπερ τῶν ἀρίστων μάλιστα μνημονευτέον, καὶ ὡν τὸ μεμνησθαι δοτιόν τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλιμον. Ἄλλ' ἀποδώμεν σὺν τόκῳ τὸ χρέος, ἂν ὅρα τοσοῦτον εὐποροῦντες (50) φανώμεν, ἀλλὰ μὴ πάντα ὤμεν ἐνδεεῖς τε καὶ πένητες. Ἄν δὲ καὶ λίαν πένητες, οἷδ' ὅτι συγγνώσεται ἡμῖν καὶ τῆς ὑπερημερίας (51), καὶ τῆς πένιας, ἐπεὶ καὶ πάντα μεγαλόψυχος ὁ ἀνὴρ καὶ φιλόσοφος· μόνον ἂν, ὅτι μὴ διέφυγεν ἡμᾶς, εὐχαριστήσωμεν. Εὐχαριστήσωμεν (52) δέ· καὶ γὰρ ἔξιον. Ἄρκτεον δὲ οὕτως, ὡς εἰς καλὸν ὑμῖν ἐπανήκομεν, καὶ καλοῖς μέτροις Θεοῦ, τοῦ πάντα ἐν σταθμῷ καὶ B μέτρῳ διορίζοντός τε καὶ διευθύνοντός, ἐκ τῆς ἡσυχίας ἐπὶ τὸν λόγον, ἐκ τῆς φιλομάρτυρος (53) ἐπὶ μάρτυρας, ἐκ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἐστίασιν.

B'. Ἐποδοῦμεν ὑμᾶς, ὡ τέκνα, καὶ ἀνταποδοῦμεθα τοῖς ἰσοῖς μέτροις (54)· πεῖθου γάρ. Ὅσατα πατὴρ εὐγνωμοσύνην· καὶ τὸ ἐμαυτοῦ λέγω, καὶ τὸ ὑμέτερον μαρτυρῶ, καὶ τοσοῦτον διαζευχθέντες ἀλλήλων, ὅσον τὸν πόθον γνωρίσαι καὶ δοκιμάσαι τῇ ἀποστάσει, καθάπερ οἱ ζωγράφοι (55) τοὺς πίνακας, πάλιν συνήλθομεν. Ὡς μέγα μνήμης ἐμπύρευμα (56), καὶ βραχεῖα συνήθεια φίλων (57), τοῖς τε ἀγαπητικοῖς τὸν τρόπον, καὶ Θεοῦ μεμυμένοις φιλανθρωπίαν! Πῶς δὲ οὐκ ἐμέλλομεν, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, τοῦ κενωθέντος δι' ἡμᾶς μέχρι δούλου μορφῆς, καὶ ξένους ὄντας τῶν οὐρανίων πρὸς ἑαυτὸν συναγαγόντος, ἀνθ' ἕξεσθαι τε καὶ περιέξεσθαι ἀλλήλων, καὶ τηρήσειν τὴν ἐνότητά τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδεσμῷ τῆς εἰρήνης, ἡ νόμου καὶ προφητῶν ἐστι μυστήριον, εἰ' οὖν (58) κεφάλαιον;

unitatem in vinculo pacis¹², quæ legis et prophe-

Γ'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ πρῶτον, τὸ ὡς τάχιστα προσδραμεῖν ἀλλήλοις καὶ περιπτύξεσθαι. Οὐδὲ γὰρ φέρει τὴν ἀναβολὴν ὁ ζῆλος· καὶ βίος B ὁλος ἡμέρα μία τοῖς πόθῳ κάμνουσιν. Δεύτερον δὲ, δ

(52) Εὐχαριστήσωμεν. Deest in pluribus codd.

(53) Φιλομάρτυρος. Piam quamdam maironam intelligere videtur Gregorius.

(54) Τοῖς ἰσοῖς μέτροις. Hæc desunt in Regg. bm, ph, Par., cæterisque melioris notæ codd.

(55) Καθάπερ οἱ ζωγράφοι. « Ut pictores, inquit Nicetas, ex intervallo tabulas melius perspicunt, atque expendunt, quam si propius intueantur: sic mutuos amor sejunctione melius, quam perpetua vitæ consuetudine exploratur. »

(56) Ἐμπύρευμα. Regius Cyr., ἐμπόρευμα, « negotiatio. »

(57) Συνήθεια φίλων. Sic Reg. a. Deest φίλων in ed.

(58) Μυστήριον, εἰτ' οὖν. Hæc desunt in Regg. a, c, d, bm, Coisl. 2, Or. 1, Par., Ozon., etc.

καὶ μέγιστον, τὸ μὴ κατόπιν (59) ἐορτῆς δραμεῖν, μηδὲ μαρτύρων μυσταγωγίας ἀπολειφθῆναι, καὶ τῆς ἐν-
 τεύθεν ἐγγινομένης ἡμῖν τρυφῆς τε καὶ ἀναψύξεως.
 Ἐγὼ γὰρ ἄλλα μὲν ὁμολογῶ παντὸς εἶναι νωθέστε-
 ρος· καὶ πάντα πόθον ἀπεσεισάμην, ἀφ' οὗ Χριστῷ
 συνεταξάμην, καὶ οὐδὲν αἰρεῖ μὲ τῶν ὅσα τερπνὰ
 τοῖς ἄλλοις καὶ περισπούδαστα· οὐ πλοῦτος ὁ κάτω
 συρόμενος καὶ περιτρεπόμενος, οὐ γαστρὸς ἡδοναί,
 καὶ κόρος πατὴρ ὕβρεως, οὐκ ἐσθῆς μαλακῆ τε καὶ
 περιβρέουσα, οὐ λίθων διαύγειαι καὶ χάριτες, οὐκ
 ἀκοή γοητεύουσα, οὐκ ὀφρησις ἐκθηλύουσα, οὐ κρό-
 τος δῆμιον καὶ θεάτρων ἐκμαίνοντες, ὧν πάλαι τοῖς
 βουλομένοις παρεχωρήσαμεν· οὐχ ὅσα τῆς πρώτης
 γεύσεως (60) ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀπολώλαμεν, ἔκγονα· ἄλ-
 λὰ καὶ πολλὴν εὐήθειαν καταγινώσκω τῶν κρατεῖσθαι
 τούτοις ἀνεχομένων, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς δια-
 φθεῖρῃν τῇ περὶ ταῦτα μικροπρεπεῖα, καὶ ὡς ἐστῶσι
 προστιθεμένων τοῖς φεύγουσιν. Ἐκείνου δὲ λαν-
 ἀπλήστως ἔχω καὶ περιέχομαι, καὶ τοῦ πάθους ἑμαυ-
 τὴν ἀποδέχομαι· μαρτύρων τιμαῖς ἐπιτέρπομαι, καὶ
 ἀθλητῶν αἵμασιν ἐπαγάλλομαι· καὶ ἄλλων μὲν οἱ
 εἶθλοι καὶ τὸ κρατεῖν, ἐμοὶ δὲ οἱ στέφανοι. Τοσοῦτον
 προσαρπάζω τὴν εὐκοσμίαν (61), καὶ οὕτως οικειοῦ-
 μαί τὰ κατορθώματα!

jus vero rei inexplebill quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihique etiam hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriæ sunt, coronæ autem meæ. Usque eo gloriam hanc præripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

Δ'. Πᾶσι μὲν δὴ μάρτυσι πανηγυριστέον, καὶ πᾶσιν ἀ-
 νοικτέον ἐτοιμῶς καὶ γλῶσσαν, καὶ ἀκοήν, καὶ διὰ
 νοίαν, καὶ λέγοντάς τι προθύμως περὶ αὐτῶν καὶ
 ἀκούοντας, καὶ πάντα ἐλάττω νομίζοντας τῆς ἐκεί-
 νων ἀθλήσεως. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, πολλῶν ὄντων
 ἡμῖν εἰς ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος (62), καὶ πολλῶν
 τῶν πρὸς ἀρετὴν παιδευμάτων, λόγου (63), νόμου,
 προφητῶν, ἀποστόλων, αὐτῶν τῶν Χριστοῦ παθη-
 μάτων, τοῦ πρώτου μάρτυρος ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελ-
 θόντος, καὶ μετὰ συναγαγόντος, ἵνα προσηλώσῃ τὴν ἑμὴν
 ἁμαρτίαν, καὶ τὸν ὄφιν θριαμβεύσῃ, καὶ τὸ ξύλον
 ἀγιάσῃ, καὶ τὴν ἡδονὴν νικήσῃ, καὶ τὸν Ἀδάμ ἀνα-
 σώσῃ, καὶ τὴν εἰκόνα πεσοῦσαν ἀνακαλέσῃται· το-
 σοῦτων ὄντων ἡμῖν καὶ τοιοῦτων, οὐδὲν ἕλαττον ἡμῖν
 εἰς παιδαγωγίαν. (64) οἱ μάρτυρες, ὀλοκαυτώματα
 λογικὰ, θύματα τέλεια, προσφοραὶ δεκταί, τῆς ἀλη-
 θείας κηρύγματα, τοῦ ψεύδους στηλιτεύματα, νόμου
 συμπλήρωσις, τοῦ γε πνευματικῶς νοουμένου, πλάνης
 κατάλυσις, κακίας διωγμὸς, ἁμαρτίας κατακλυσμός,
 κόσμου καθάρσιον.

Ε'. Σὺ δὲ μοι, Κυπριανέ, τὸ τιμωτάτόν μοι καὶ
 πρᾶγμα καὶ ὄνομα, πλέον ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους μάρτυ-
 ρας (φθόνος γὰρ οὐδεὶς παρὰ μαρτύρων μάρτυσιν).

(59) *Τὸ μὴ κατόπιν*, etc. Hoc proverbio notantur, qui serius ad rem aliquam occurrunt.

(60) *Γεύσεως*. Colb. 1, *ρεύσεως*, «prima fluxione;» nimirum peccato originali, ex quo tot mala fluxere, terrisque incubuere.

(61) *Εὐκοσμίαν*. Regg. a, c, d, bm, duodecim Colb., Or. 1, etc., εὐδοξίαν.

A spatium desiderio laborantibus. Alterum est, idque maximum, quod non post festum accessimus, 439 seriusque, quam ut martyrum sacris interesse queamus, eoque oblectamento animique jucunditate frui, quæ hinc nobis comparatur. Nam cæteris quidem in rebus me quovis homine ægriorem esse non inficior; omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucundæ atque expetendæ videri solent, ulla teneor; non opibus quæ fluxæ et caducæ sunt, ac sursum deorsumque volvuntur, non ventris voluptatibus, non saturitate, quæ libidinem parit, non veste molli et diffluente, non gemmarum splendore, et gratia, non auditu præstigiis offundente, non olfactu animum effeminante, non vulgi ac theatri B plausibus, qui furorem excitant, quos jampridem is, qui ejus rei desiderio afficiuntur, haud gravatim reliquimus, non denique his omnibus quæ ex primo illo gustu, qui nobis interitum attulit, originem traxerunt: quin potius magna eos in stoliditate versari existimo, qui ab hujusmodi rebus scæci vinci patiuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ inficiunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hujus vero rei inexplebill quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihique etiam hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriæ sunt, coronæ autem meæ. Usque eo gloriam hanc præripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

C. IV. Omnium quiaem martyrum memoria celebranda est, omnibusque, et linguæ, et aures, et mentes prompte aperiendæ, ut de eorum laudibus libenter aliquid dicamus et audiamus, omniaque alia eorum certaminibus inferiora esse censeamus. Nam cum multa nos ad melioris vitæ studium ducant, atque ad virtutem erudiant, ratio, lex, prophetæ, apostoli, Christi cruciatus, Christi, inquam, primi martyris, qui crucem conscendit, meque secum duxit, ut peccatum meum affigeret, et de serpente triumpharet, et sanctitatem ligno afferret, et voluptatem vinceret, et Adamum primæ incolumitati restitueret, ac prolapsam imaginem erigeret atque instauraret: cum tot, inquam, tantaque habeamus, non minus tamen ad vitam recte instituentam nobis utilitatis afferunt martyres, hæc holocausta ratione prædita, victimæ perfectæ, oblationes Deo gratæ et acceptæ, veritatis præconia, mendacii 440 proscissiones, legis, quæ spirituali modo intelligitur, expletio, erroris oppressio, vitii insectatio, peccati diluvium, mundi lustratio.

V. Tum tu mihi, Cypriane, et re et nomine charissime, supra cæteros martyres celebrandus occurris (nec enim verendum est, ne martyres mar-

(62) *Εἰς ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος*. «Quæ nos ad Deum vitamque meliorem ducant.» Utrumque sonat vox ὀδηγία.

(63) *Λόγου*. Deest in Oxon.

(64) *Παιδαγωγίαν*. «Ad institutionem,» scilicet tam fidei quam morum.

tyribus invadeant), atque et virtute tua majorem in modum afficior, et memoria recreor, ac præ gaudio quasi lymphatus feror, et quodammodo in eodem tecum martyrio versor, dimicationisque socius et particeps sum, ac totus ad te transeo: sive me tibi doctrina et eloquentia conciliet, qua tu tanto reliquis mortales anteibas, quanto ratione prædita brutis animantibus præstant (sit enim, nescio quo pacto, ut, non minus inter eos, qui studii cujusdam atque instituti nomine inter se conjuncti, quam qui affinitatis et consanguinitatis vinculo inter se devincti sunt, amor coalescat); sive id repentinæ admirabili mutationi tuæ, quæ vim omnem orationis excedit, omnique exemplo præstantior est, assignari debeat. Nam sol etiam post nubem, qua prius obducebatur, jucundior illucescit; et ver post hiemis tristitiam dulcius est; suavior etiam apparet ridens tranquillitas, et expansum ac pacatum mare, cum, post ventorum tumultum, et tumescentes fluctus, littoribus alludit.

VI. Ille Cyprianus, o viri (ut et qui nostis, ex ipsa commemoratione majorem voluptatem capiat, et qui ignoratis, historiam omnium nostrarum pulcherrimam, commune Christianorum decus, atque ornamentum discatis), hic, inquam, Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, opibus conspicuus, potentia illustis, genere clarus (siquidem maximum nobilitatis argumentum est, senatorem esse, primariamque in eo ordine sedem obtinere), flos juventutis, elaboratum naturæ opus, doctrinæ principatus, iam philosophicæ, quam cujusvis alterius generis disciplinæ, idque quacunque parte eas spectare volueris; adeo ut in eo, et variarum artium cognitio mirabilior esset, quam singularum exacta et perfecta scientia, et rursus singularum exquisita et modis omnibus absoluta perceptio plus admirationis vel, ut apertiori distinctione hæc explicem, alios utraque laude, omnes autem omnino superaret.

441 VII. Ac eruditionem quidem libri ipsi testantur, quos ille complures et luculentos pro nobis conscripsit, posteaquam Dei, qui omnia facit, et mutat¹⁵, benignitate, doctrinam suam in melius transtulit, atque stoliditatem rationi subjecit. Quænam autem hinc mihi jam dicenti ratio tenenda sit, et quo me vertam, plane incertus sum. Vereor enim, ne nimis longum ac prorsus intempestivum sermonem habeam, si Cypriani omnia commemoranda suscepero; et rursus, ne maximo eos, qui adsunt, detrimento mulctem, si quid præteriero. Ut igitur medium quemdam, inter temporis brevi-

¹⁵ Amos v, 8.

(65) Ὀλοσ. In nonnullis, ἄλωσ.

(66) Ὁ κρείττοσ. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. In ed., κρείττων.

(67) Ὀδίνοντα. Interdum videtur legisse, ὀδίνοντα.

(68) Γέννησθε. Savil., γένοισθε.

(69) Τῆσ φύστωσ ἀγαλμα. Vernacula lingua dicimus: « Chef-d'œuvre de la nature. »

(70) Πολυμαθίασ. Sic plures codd. In Regg. ε, d; bm, ph, πολυμαθίασ. In ed., φιλομαθίασ,

καὶ σοῦ διαφερόντωσ ἤττημαί τε τῆσ ἀρετῆσ, καὶ τῆ μνήμη κουφίζομαι, καὶ ὡσπερ ἐνθουσ ὕψ' ἤδονῆσ γίνομαι, καὶ τινα τρόπον σύνειμί τε τῆ μαρτυρίῃ, καὶ κοινωνῶ τῆσ ἀθλήστωσ, καὶ ὄλωσ (65) πρὸσ σέ μετανίσταμαι· τάχα μὲν διὰ τὴν τῶν λόγων οὐκ ἐκείνωσ, οἷσ τοσοῦτον τῶν ἄλλων ἐκράτεισ, ὅσων τὰ λογικὰ τῆσ ἀλόγου φύστωσ (συνεισέρχεται γάρ, οὐκ οἶδ' ὅπωσ, φιλτρον τοῖσ κατὰ τε συναπτομένοισ, οὐχ ἤττον τοῖσ λοιποῖσ πράγμασι, ἢ τοῖσ περὶ ἀγγιστεῖαν αἵματος)· τάχα δὲ διὰ τὸ τῆσ μεταβολῆσ ἀθρόον τε καὶ παράδοξον, ὃ κρείττον (66) λόγου καὶ παραδείγματοσ. Ἐπι γλυκὺ μὲν ἦλιωσ μετὰ νέφωσ, ὃ τῶσ συνεκαλύπτετο· γλυκίον δὲ τὸ ἔαρ, ὅτι μετὰ χειμῶνοσ κατήφειαν· ἤδωσ δὲ μειδιῶσα γαλήνη, καὶ θάλασσα ἠπλωμένη, καὶ ταῖσ ἀκταῖσ προσπαίζουσα μετὰ πνευμάτων στάσι, καὶ ὠδίνοντα (67) κύματα.

fluctus, littoribus alludit.

Γ'. Οὗτωσ Κυπριανὸσ, ὃ ἄνθρωπ (ἵνα οἱ μὲν εἰδότεσ, ἠδίοισ γέννησθε (68) τῆ ὑπομνήσει, οἱ δὲ ἀγνοοῦντεσ, μάθητε τὸ κάλλιστον τῶν ἡμετέρωσ διηγημάτων, καὶ τὴν κοινὴν Χριστιανῶν φιλοτιμίαν), ὅτωσ ἐκεῖνοσ, τὸ μέγα ποτὲ Καρχηδονίων ἔθνομα, νῦν δὲ τῆσ οἰκουμένησ ἀπάστωσ, ὃ πλοῦτω περιφανῆσ, καὶ δυναστεία περιβλεπτοσ, καὶ γένει γνώριμοσ (εἰ γε μέγιστον εἰσ εὐγενείασ ἀπόδειξι, συγχλήτου βουλήσ μετουσία καὶ προσδρία), τὸ τῆσ νεότητωσ ἄνθοσ, τὸ τῆσ φύστωσ ἀγαλμα (69), τὸ τῶν λόγων κράτωσ, τῶν τε κατὰ φιλοσοφίαν, καὶ ὅσοι τῆσ ἄλλησ παιδείωστωσ, καὶ τούτων ὃ βούλει μέρος· ὡσ μᾶλλον μὲν τὸ ποικίλον ἢ τὸ ἀκρον ἐν ἐκάστω θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τὸ εὐδόκιμον ἐν ἐκάστω τῆσ περιπάντα πολυμαθίασ (70)· ἢ, ἵνα διέλω σαφέστερον, τῶν μὲν τῶ ποικίλω, τῶν δὲ τῶ ἀκρω, ἔστι δὲ ὢν ἀμφοτέροισ, πᾶσι δὲ πάντων ἐκράτει· haberet, quam variarum artium collecta scientia: multiplici, alios profunda rerum cognitione, alios

Z'. Τῶν μὲν ὄν λόγων καὶ οἱ λόγοι μαρτυρεσ, ὁσ πολλοῦσ καὶ λαμπροῦσ ἐκεῖνοσ ὑπὲρ ἡμῶν κατεβάλετο, ἐπειδὴ γε μετήγεγε θεοῦ φιλανθρωπία τῆσ παιδείωσιν, τοῦ ποιούντοσ τὰ πάντα καὶ μετασκευάζοντοσ, πρὸσ τὸ βέλτιον (71), καὶ τῶ λόγῳ τὴν ἀλογίαν ὑπέκλινεν· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, οὐκ οἶδ' ὅπωσ χρῆσσωμαι (72), τῶ λόγῳ καὶ τίσ γένομαι· πῶσ μὲν μὴ μακρὸν ἀποτείνω λόγον, καὶ παντελῶσ ἔξω τοῦ καιροῦ, πάντων τῶν Κυπριανοῦ μεμνημένωσ· πῶσ δὲ μὴ τὰ μέγιστα ζημιώσω τοῦσ παρόντασ τοῖσ σιωπωμένοισ. Ἴν' οὖν μέσην βαδίσω τοῦ καιροῦ, καὶ τοῦ πόθου τῶν ἀκούόντων, οὕτω μοι δοκεῖ ποιητέον εἶναι·

« discendi cupiditas. »

(71) Πρὸσ τὸ βέλτιον. « Doctrinam in melius transtulit. » Sic vertendum existimamus. Hæc enim verba referimus ad μετήγεγε, quod superius legitur. Billius autem ea refert ad μετασκευάζοντοσ, quamvis in prophetia Amos non occurrat, et reddit, « atque in melius commutat. »

(72) Χρῆσσωμαι. Regg. d, ph, et Or. 1, χρῆσσομαι.

τὰ μὲν ἄλλα παρῖναι τοῖς εἰδόσιν, ἐκδιδάσκειν τοὺς ἀγνοοῦντας, εἴπερ εἰσὶ τινες, ἵν' ἀμφοτέροι εὐεργετῶνται ὁμοίως, καὶ οἱ διδάσκοντες τὰ ἐκείνου, καὶ οἱ μανθάνοντες (ἐπειδὴ καὶ τὸ μὲνῆσθαι τοῦ ἀνδρός, ἀγιασμός, καὶ μέγιστον εἰς παράκλησιν ἀρετῆς ὁ λόγος) ἑνὸς δὲ ἡ δύο τῶν ἐκείνου διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι, καὶ τούτων ὅσα ὑπερβολομένῃ παρῆλθαι δυνατόν.

tatis studium habet oratio); ego vero ex illius etiam huius generis sunt, ut ea, ne si maxime quidem

H. Μνησθήσομαι δὲ τοῦ προτέρου βίου, καὶ ἦτις αὐτῷ γέγονε σωτηρίας ὁδός, καὶ τίς ἡ κλήσις, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μετάθεσις. Ἐκεῖνο μὲν γε λίαν ἀγεννὲς καὶ μικροψύχον, εἰσεσθαι καθυβρίζεσθαι τὸν ἀθλητὴν τῇ μνήμῃ τῶν σκαιωτέρων. Ἐπεὶ οὖτω καὶ Παῦλος ἡμῖν οὐκ ἐπαινετὸς ὁ μέγας, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης ἐν τοῖς κακίστοις, καὶ Κυπριανὸς αὐτός· ὁ μὲν τῶν προτέρων ἑαυτοῦ διωγμῶν μὲνιμμένος, καὶ τῆς τοῦ ζήλου μετάθεσις, ἵν' ἐκ τοῦ παραλλήλου (73) μᾶλλον δοξάσῃ τὸν εὐεργετὴν· ὁ δὲ τὸν *Τελώνην* ἑαυτῷ προστιθεὶς ἐν τῇ τῶν μαθητῶν ἀπαριθμήσει, ὡς περ ἄλλο τι τῶν τιμῶν ἐπίσημον· ὁ δὲ καὶ μακρῷ λόγῳ στηλιτεύων τὴν προτέραν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο θεῶν καρποφορήσῃ, τὴν ἐξαγόρευσι, καὶ πολλοῖς ὁδὸς γένηται τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος τῶν ἀπὸ κακίας ἐπιστραφόντων. Τίς οὖν ἡ κακία, καὶ σκοπεῖτε, ὅση καὶ ἡλίχη τὸ μέγεθος· Δαιμόνων ἦν θεραπευτής, ὁ Χριστοῦ μαθητὴς ὑστερον· καὶ δίκωτης πικρότατος, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής· καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ταρασσων τὴν ἡμετέραν ὁδόν, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις κράτος, ὁ κρᾶτιστος ἀμφοτέρα μετὰ τοῦτο Χριστιανοῖς. Ὅσον κακὸν καὶ γοητεία τούτοις προστιθεμένη, τῶν ἐκείνου (74) τὸ γνωριμώτατον! ὅση δεινότερον καὶ ἀπληστία σώματος, ἢ καὶ τοὺς ἄλλα σοφοῦς ἐκμαθῆναι δύναται, καὶ χεῖρον φρονεῖν βιάζεται, καθάπερ ὕβριστὴς πῦλος, τὸν λογισμὸν συναρπάζουσα! *Christianis operam dedit. Jam quantus ex arte magica, a qua potissimum ad hominum famam pervenerat, huic malo cumulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens!*

Θ. Ἦκει δὲ ἡμῖν ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ὁ λόγος. Καὶ μὴ πρὸς τὰ πρῶτὰ τίς ὄρων Κυπριανοῦ, ταῖς ἡδοαῖς ἐφιέτω· τοῖς δὲ τελευταίοις σωφρονίζεσθω. Παρθένος τις ἦν (75) τῶν εὐπατρίδων, καὶ κοσμιῶν.

¹³ I Tim. 1, 13. ¹⁴ Matth. x, 3.

(73) *Παραλλήλου*. Sic Itegg. bm, ph. In ed. divi- sim, παρ' ἀλλήλου.

(74) *Τῶν ἐκείνου*, etc. Combessius sic vertit: «Ars magica, qua maxime in notitiam hominum venerat, quanto in ejus malis hæc primas tenebat? » Improbata interpretationem Billii, qui ὅση δεινότερον jungit cum his verbis quæ sequuntur, καὶ ἀπληστία σώματος. Si admittat Combessii interpretatio, sic his interunctionibus distinguenda erit phrasis: Τῶν ἐκείνου τὸ γνωριμώτατον, ὅση δεινότερον; ἡ ἀπληστία, etc.: «Qua arte et notior, et quanto ad scelus humanior? Ad hæc libido insatiabilis, » etc.

(75) *Παρθένος τις ἦν*, etc. In Coisl. 4 et Hervag. ed. sic additur: Κάλλει περιδλεπτος, τῶν εὐπατρί-

tatem et auditorum cupiditatem, cursum teneam, hæc mihi ineunda ratio videtur: cætera quidem scientibus relinquam, ut iis, qui ea ignorant, si qui tamen tales sunt, exponant, atque ex ea re utriusque parem utilitatem capiant, tum qui illius virtutes docent, tum qui addiscunt (quandoquidem huius quoque viri vel sola recordatio sanctitate animam imbuat, maximumque pondus ad excitandum virtutibus unum aut alterum breviter exponam, quæ velim, præterire queam.

VIII. Dicam porro, quæ prioris ipsius vitæ ratio, fuerit, quæ salutis via, quæ vocatio, quæ in meliorem vitæ statum mutatio. Equidem eos admodum ignavi atque abjecti animi esse existimo, qui martyri, rerum minus laudabilium commemoratione, contumeliam inferri arbitrantur. Hac enim ratione nec magnus ipse Paulus laudem mereatur, et Matthæus publicanus in sceleratissimorum hominum numero habendus fuerit, ac noster etiam Cyprianus. Ille quidem pristinarum suarum persecutionum, et mutati zeli mentionem facit ¹³, ut videlicet ex utriusque collatione Dei beneficentiam magis concelebrat: alter vero in discipulorum enumeratione sibi ipsi *Publicani* cognomentum, perinde atque aliud quoddam nobilitatis insigne et ornamentum, adjungit ¹⁴; hic denique superioris vitæ turpitudinem longa oratione proscindit, ut ipsam quoque scelerum confessionem Deo muneris loco offerat, ac multis eorum, qui ab improba et flagitiosa vivendi ratione animum revocant, ad melius sperandum via exsistat. Quæ igitur illius improbitas fuerit, quamque magna et gravis, expendite: *Dæmonum cultor erat, qui Christi postea discipulus fuit: et persecutor acerbissimus, qui postea* **442** *magnus veritatis propugnator exsistit; et verbo et opere, utpote in utroque pollens, viam nostram turbabat, qui postea utraque re peregrinam Christianis operam dedit. Jam quantus ex arte magica, a qua potissimum ad hominum famam pervenerat, huic malo cumulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens!*

IX. Ad ipsum autem jam mali caput se confert oratio. Nec vero quisquam primas vitæ Cypriani partes intuens, voluptatibus indulgeat; verum ultimis ad pudicitiam revocetur, Virgo quædam erat

δων καὶ κοσμιῶν, εὐπρεπῆς μὲν τὴν ὄραν τοῦ σώματος, ζηλωτὴ δὲ τὸν τρόπον· τὴν γὰρ μορφήν ἀξίερατος ἦν, καὶ ψυχῆς ἀρετὴν ἀξιάγαστος. Ταῦτα γὰρ ἡ φήμη διήγγελλε, καὶ τὸν νεανίαν ἐξέπληττεν, ὄροντα μὲν κάλλος ἐξαισίον, ἀκούοντα δὲ τρόπον ἐφάμιλλον. Ἀκούετε, παρθέναι, etc.: «Virgo quædam erat pulchritudine et genere insignis, ingenua, præstanti corporis forma, ob morum excellentiam imitatione digna. Forma namque erat amabilis, animi autem virtute longe admirabilior. Hæc fama nuntiabat. Confestim juvenem sauciavit, qui formam nulli parem conspiciebat; verum cum paribus conjunctam moribus audiebat. Audite, virgines, » etc.

patricio genere nata, honestisque moribus prædita. Audite, virgines, ac simul exsultate, imo etiam quæcunque pudicitiam in matrimonio, et pudicitiae amantes colitis: nam utrisque communi ornamento est ista narratio. Virgo hæc forma erat perquam liberali et egregia. Accinat huic nobiscum David: *Omnis gloria filiae regis ab intus* ¹⁷, vera Christi sponsa, pulchritudo recondita, viva statua, donarium sacrilegas manus non metuens, fanum inaccessum, hortus conclusus, fons signatus ¹⁸ (ut Salomon quoque aliquid ipsi accinat), soli Christo servata. Magnus Cyprianus, unde, et quo modo, haud scio, hujus virginis omni ex parte tutæ, ac morum gravitate præditæ amore captus est. Nam procaces et avidi oculi, ea etiam, quæ attingere nefas est, attingunt, organum nempe omnium promptissimum atque avidissimum. Nec tantum captus est, sed ejus quoque pudicitiam tentabat. O singularem stultitiam, si quidem futurum sperabat, ut eam diriperet, vel potius, o ingentem illius impudentiam, qui res hujusmodi audebat, atque ad audendum impellebat! Ille etiam in paradysum adversus eum, qui primus effectus est, ab initio irrepsit ¹⁹: et medius inter angelos stat, Jobum ad cruciatum deposcens ²⁰: ac postremo Dominum ipsum, qui eum oppressurus et morte affecturus erat, adoriri non dubitat, eique, qui nulli tentationi, obnoxius est, tentationem admovet ²¹ (quoniam alterum, in externa Dei facie, **443** Adamum videbat), quasi ipsum quoque superaturus. Nesciebat enim fore ut humanitatem aggressus, in divinitatem incideret. Quid igitur mirum, si ipse etiam per Cyprianum sanctani animam, atque intactum corpus aggressus?

X. Cæterum ipse quidem eam sollicitabat, ac pro lenone, non vetula quadam muliercula ad hujusmodi res idonea, sed dænone quodam, corporum ac voluptatis amante, utitur. Rebelles siquidem et invideæ potestates ad obeunda hujus generis ministeria celeres esse solent, multos nimirum ruinæ suæ socios quærentes. Hujus porro lenocinii merces, victimæ et libamina erant, affinitasque ea, quæ per sanguinem et sacrificiorum nidorem cum eo contrahitur. Talem enim iis mercedem pendi oportebat, qui hujusmodi beneficia contulissent. At puella simul atque malum persensit, et insidias intellexit (puræ etenim ac divinæ animæ diaboli technas celerrime deprehendunt, quamlibet alioqui versipellis ille sit, atque in conatibus suis varius ac multiplex), quid facit, et quid adversus vitii opificem molitur? Desperatis omnibus aliis remediis, ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assu-

A Ἀκούετε, παρθένοι, καὶ συναγαλλεσθε, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ὑπὸ ζυγῶν ὄσαι σῶφρονές τε καὶ φιλοσώφρονες (76)· κοινὸν γὰρ ἀμφοτέραις καλλώπισμα τὸ διήγημα. Καὶ ἡ παρθένος καλῆ τῷ εἶδει σφόδρα· προσαδέτω αὐτῇ μεθ' ἡμῶν ἡ θεῖος Δαβὶδ, Πᾶσα ἡ δόξα, λέγων, τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ἐσωθερ, νύμφη Χριστοῦ γνησία, κάλλος ἀπόθετον, ἀγαλμα ἐμφυχον, ἀνάθημα ἄσυλον, τέμενος ἀνεπίβατον, κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη (προσαδέτω γάρ τι καὶ Σολομών), μόνῃ Χριστῷ τηρουμένη. Ταύτης ὁ μέγας ἦλω Κυπριανός, οὐκ οἶδ' ὅθεν καὶ ὅπως, τῆς πάντα ἀσφαλοῦς καὶ κοσμίας (77). Ψαύουσι γὰρ ὀφθαλμοὶ λίχνοι καὶ τῶν ἀψαύστων, τὸ προχειρότατον ὀργάνων (78) καὶ ἀπληστότατον. Καὶ οὐκ ἦλω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπειρα. Ὡ τῆς εὐθελίας, εἰ ταύτην σὺλῆσειν ἠλπίζε, μᾶλλον δὲ τῆς ἀναισχυντίας τοῦ τὰ τοιαῦτα τολμῶντός τε καὶ τολμῶν πέθοντος! Ἐκεῖνος καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπ' ἀρχῆς παρέδω (79) κατὰ τοῦ πρώτου πλάσματος· καὶ μέσος ἀγγέλων Ἰσαταὶ τὸν Ἰῶδ ἐξαίτησεν· καὶ τὸ τελευταῖον, κατ' αὐτοῦ τολμᾷ τοῦ Δεσπότη, τοῦ καταλύοντος (80) αὐτὸν καὶ θανατοῦσόντος, καὶ πείραν προσάγει τῷ ἀπειράστῳ (ἐπειδὴ δεύτερον Ἀδάμ εἶδε τοῦ Θεοῦ τὸ φαινόμενον), ὡς καὶ τοῦτον καταπαλαίσων. Ἦγνόει γὰρ, ὅτι περιπεσεῖται θεότητι, προσδραμῶν ἀνθρωπότητι. Τί οὖν θαυμάστων, εἰ καὶ διὰ Κυπριανοῦ πειράται τῆς ἀγίας (81) ψυχῆς, καὶ τοῦ ἀνεπάφου σώματος;

P. Πλὴν ὁ μὲν ἐπειρα, καὶ προαγωγῶ χρῆται, οὗ γυναικὶ τινὲ παλαιῶ τῶν πρὸς ταῦτα ἐπιτηδείων, ἀλλὰ δαιμόνων τινὲ τῶν φιλοσωμάτων καὶ φιληθῶνων· ἐπειδὴ ταχεται πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ὑπηρεσίαν αἱ ἀποστατικαὶ δυνάμεις καὶ φθοραὶ, πολλοὺς κοινωνοὺς ζητοῦσαι τοῦ πτώματος. Καὶ ὁ μισθὸς τῆς προαγωγίας, θυσίαι τε καὶ (82) σπονδαί, καὶ ἡ δι' αἱμάτων καὶ κνίσεως οικειώσις· τοιούτους γὰρ ἔδει μισθοὺς εἶναι τοῖς τὰ τοιαῦτα χαριζομένοις. Ἡ δὲ ὡς ἦσθε τοῦ κακοῦ, καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἔγνω (καχύτεραι γὰρ αἱ καθαραὶ ψυχαὶ καὶ θεοειδεῖς πρὸς θῆραν τοῦ ἐνεργούντος, κἀν ὅτι μάλιστα σοφιστικῶς ἢ καὶ ποικίλος τὴν ἐπιχείρησιν), τί ποιεῖ, καὶ τί ἀντιτεχνᾶται τῷ δημιουργῶ τῆς κακίας; Πάντων ἀπογνοῦσα τῶν ἄλλων, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει, καὶ προστατήν ποιεῖται κατὰ τοῦ μιστοῦ πόθου (83) τὸν ἑαυτῆς νυμφίον, ὃς καὶ Σωάνναν ἐβρῦσατο. καὶ Θέκλαν διέσωσεν· τὴν μὲν ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων (84), τὴν δὲ ἀπὸ τυράννου μνηστήρος, καὶ τυ-

¹⁷ Psal. xlii, 14. ¹⁸ Cant. iv, 12. ¹⁹ Gen. iii, 4. ²⁰ Job i, 6 sqq. ²¹ Matth. iv, 1 sqq.

(76) Τε καὶ φιλοσώφρονες. Hæc desunt in Reg. d.

(77) Κοσμία. Reg. d, ταμία.

(78) Ὀργάνων. Reg. c, τῶν ὀργάνων. Par., ὄργανον.

(79) Παρέδω. Reg. c, στέδω.

(80) Τοῦ καταλύοντος. Sic Reg. bm, et Or. 1. Desest τοῦ in edit.

(81) Ἀγίας. Reg. c addit, ἐκεῖνης.

(82) Θυσίαι τε καὶ, etc. Regg. a, d, θυσίαι σπονδαί δι' αἱμάτων καὶ κνίσεως, « qua cruoribus et sacrificiorum nidore fit conciliatio. »

(83) Πόθου. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Jes., Combel., etc. In ed., πόθον.

(84) Ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων. Bill. : « a sævis

ραννικωτέρας μητρός (85). Τίνα τούτον; Χριστόν, Α
 θς και πνεύμασιν ἐπιτιμᾶ, και κουφίζει βαπτιζομέ-
 νους, και πεζεύει πέλαγος, και λαγῶνα πνευμάτων
 τῷ βυθῷ δίδωσι· και βύεται μὲν ἐκ λάχου δικαίον
 λέουσι προτεθέντα βορᾶν, και χειρῶν ἐκτάσει (86)
 τοῖς θήρας νικῆσαντα· βύεται δὲ ὑπὸ κήτους κατα-
 ποθέντα φυγάδα προφήτην, κἀν τοῖς σπλάγχθοις τὴν
 πίστιν διασωσάμενον· σώζει δὲ Ἀσσυρίους (87) ἐν
 φλογὶ παιδας, ἀγγέλω τὴν πυρὰν καταψύξας, και
 τοῖς τρισὶ παραζεύξας τὸν τέταρτον.

tum, in ipsisque visceribus fidem integram servantem, liberat²⁶, et in Assyria pueros inter flammam
 incolumes servat, flamma nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncto²⁷.

ΙΑ'. Ταῦτα και πλείω τούτων ἐπιφημιζουσα, και
 τὴν Παρθένον Μαρῖαν (88) ἱκετεύουσα βοηθήσαι
 παρθένω κινδυνευούσῃ, τὸ τῆς νηστείας και χαμει-
 νίας προβάλλεται φάρμακον· ὁμοῦ μὲν τὸ κάλλος
 μαραινουσα ὡς ἐπίβουλον, ἐν ὑποσπᾶσθ τῆς φλογὸς
 τὴν ὕλην, και δαπανήσῃ τὸ τῶν παθῶν ὑπέκκαυμα·
 ὁμοῦ δὲ τὸν Θεὸν ἰλεουμένη διὰ τῆς πίστεως και (89)
 διὰ τῆς ταπεινώσεως· οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν πάντων,
 ὡς κακοπαθεῖα, θεραπεύεται Θεός (90), και δάκρυτι
 τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδεται. Ποθεῖτε τὰ ἐξῆς, οἷδ'
 εἶ, τοῦ διηγῆματος. Ἀγωνιάτε γὰρ ὑπὲρ τῆς παρ-
 θένου, και τοῦ ἑραστοῦ δὲ οὐχ ἤττον, μὴ εἰς κακὸν
 κμφοτέροις ὁ πόθος Ἐληξεν. Ἀλλὰ θαρσεῖτε. Πίστεως
 γὰρ ὁ πόθος πρόβξενος γίνεται· και παρθένον ἑαυτῷ
 μνηστῆσαν ὁ ἑραστὴς, ὑπὸ Χριστοῦ μνηστεύεται·
 και ἡ μὲν τῶν πόθων (91) φλόξ ἀποσβέννυται, ἡ δὲ
 τῆς ἀληθείας ἀνάπτεται. Πῶς και τίνα τρόπον; Ἐν-
 ταυθὰ μοι τὸ τοῦ (92) διηγῆματος ἤδιστον. Νικᾶ ἡ
 παρθένος, νικᾶται ὁ δαίμων. Ὁ πειραστὴς πρόσεισι
 τῷ ἑραστῇ, καταμηνύει τὴν ἡτταν· περιφρονεῖται. C
 Δυσχεραίνει τῆς ὑπεροφίας· ἀμύνεται τὸν ὑπερ-
 όπτην. Ἡ ἄμυνα δὲ τίς; Εἰς αὐτὸν εἰσοικίζεται (93)
 τὸν τέως θεραπευτὴν, ἵνα κακῷ τὸ κακὸν ἐκκρουσθῆ,
 και λύσσα λύσεως λαμα γένηται. Τῆς παρθένου μὲν
 ἀποκρούεται, καθάπερ τι μηχανήμα τεύχους ὄχρου
 καὶ γενναίου, λόγῳ φυγὰς και δεήσεως· τῷ πέμ-
 ψαντι δὲ προσπαλαίει, (ὦ τοῦ θαύματος!) πρὸς τὸν
 βαλόντα πάλιν ἀναστραφεῖς, και συμπνίγων, ὡσπερ
 τινὰ Σαοὺλ δεύτερον.

nimirum et precibus fugatus; cum eo autem, a quo missus fuerat, colluctatur. O rem miram et inau-
 ditam! Ad eum, a quo teli cujusdam instar jactus fuerat, rediit, ipsumque, velut alterum Saulem,
 præfocabat²⁸.

ΙΒ'. Τί οὖν ὁ ἄφρων ἑραστὴς και σώφρων ἐπί-
 ληπτος; Ζητεῖ τοῦ κακοῦ τὴν λύσιν, εὐρίσκει· εὐμή-
²⁸ Matth. xvii, 17; Luc. viii, 24. ²⁹ Matth. xiv, 25.
³⁰ Dan. iii, 33 sqq. ³¹ I Reg. xvi, 14.

presbyteris. » Minus quidem recte, cum Daniel ipse D
 xiii, 41, eos, non « presbyteros, » sed « senes » ap-
 pellet.

(85) Καὶ τυραννικωτέρας μητρός. Sic Reg. 2,
 tres Colb., Hervag., Oxon. apud Montac. Quæ
 lectio optima videtur, omnesque nodos expendit.
 Neque enim a « patre, » sed a « matre » vexatam
 fuisse Theclam narratur. In ed., και τυραννικωτέρου
 πατρός, « et patre magis tyrannico. »

(86) Χειρῶν ἐκτάσει. Reg. Cyp., θηρῶν ἐκ-
 στάσει, « belluarum stupore. » Hæc lectio, licet nova
 et singularis, melior videri potest. Daniel enim di-
 cendus est vicisse leones, non « manuum exten-
 sione, » cuius nulla sit mentio, sed « incussa leonibus
 reverentia. »

A mil, qui et Susannam mortis periculo liberavit, et
 Theclam servavit; illam a sevis senioribus, hanc
 a tyranno ipsius proco, et a matre adhuc crude-
 liori. Quem tandem hunc sponsum? Christum, qui
 et spiritus increpat, et eos, qui merguntur, suble-
 vat²⁸, et pedibus mare peragrat²⁹, et spirituum
 legionem in profundum mittit³⁰, quique et iustum
 virum e lacu eripit, leonibus in escam objectum³¹,
 ac per manuum extensionem victoriam de feris
 consecutum, et fugitivum prophetam a ceto vor-
 atum, liberat²⁶, et in Assyria pueros inter flammam
 incolumes servat, flamma nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncto²⁷.

XI. Hæc, atque his plura commemorans, Virgi-
 nemque Mariam supplex obsecrans, ut periclitanti
 virgini opem ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco-
 sese communit; tum quidem, ut formæ venustatem
 tanquam insidiosam obscuraret, sique flammæ
 materiam subtraheret, ac libidini fomitem
 absumeret; tum vero ut per fidem et humilitatem
 propitium sibi Deum redderet. Neque enim Deus
 ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictio-
 ne, conciliatur, lacrymisque misericordia vici-
 sim rependi solet. Non est apud me dubium, quin
 reliquam hujus historiæ partem avide expectetis.
 Trepidatis namque, et anxii estis pro virgine, nec
 minus pro ipsius amante, ne utrisque malum tan-
 dem et funestum finem hic amor habuerit. Verum.
 bono animo estote. Fidem enim hic amor concil-
 liat: ac dum procius virginis nuptias ambit, a
 Christo ipse despondetur, atque, extincta libidinis
 flamma, veritatis ardor excitatur. Quo pacto id
 acciderit, quaeritis? Hic jam in jucundissima narra-
 tionis parte versor. Virgo superat, dæmon supera-
 tur. Tentator ad amantem accedit, seque succu-
 buisse indicat. Itaque ab eo contemnitur. Quam
 rem indigne ferens, contemptorem ulciscitur.
 Quænam autem hæc ultio est? In eum ipsum, a
 quo ante colebatur, immigrat, ut malum malo
 extruderetur, ac furori furor medicinam afferret.
 A virgine quidem, non secus ac bellica quædam
 machina a firmo et valido muro, repellitur, sermone

XII. Quid hic igitur demens ille amator, et pru-
 dens arreptitius? Mali depulsionem quaerit, et inve-
²⁵ Marc. v, 13. ²⁶ Dan. xiv, 30. ²⁷ Jon. ii, 2

(87) Ἀσσυρίους. Legendum potius, Ἑβραίους.
 Hi etenim pueri vere in Assyria a flamma liberati
 sunt; sed Hebræi erant.

(88) Μαρῖαν. Vide monitum n. 5.

(89) Διὰ τῆς πίστεως και. Sic Colb. codd. Hæc
 desunt in ed.

(90) Κακοπαθεῖα θεραπεύεται Θεός. Regg. a,
 bm, ph, κακοπαθῖα. Et Regg. a, c, d, Θεός θερα-
 πεύεται.

(91) Πόθων. In nonnullis, καθῶν.

(92) Τὸ τοῦ. Sic Regg. c, d, bm, Or. 1, etc. Deest
 τὸ, in ed.

(93) Αὐτὸν εἰσοικίζεται. Sic Regg. c, d, ph, Or. 1.
 In ed., ἑαυτὸν εἰσοικίζεται.

mit. Ingeniosus enim ac solers esse solet, quisquis A promitur. Quænam autem depellendi mali ratio fait? Ad Justinæ Deum, quemadmodum, Saul ad Davidis citharam fidiumque pulsus⁹⁹, confugit: ad hujus Pastorem se confert; atque, ut amore per acceptam plagam, ita malo spiritu per fidem in Christum purgatur, amoremque commutat. Diu tamen episcopus ipsi fidem abrogavit, eumque repulit. Incredibile enim, ac miraculi simile ei videbatur, Cyprianum aliquando inter Christianos ascribendum esse, etiamsi omnes homines ad fidem pervenirent. At revera mutatus erat, et perspicuum mutationis argumentum edit. Magicos enim libros publice proponit, ac de pravi thesauri imbecillitate triumphum agit: amentiam prædicat, ingentem ex illis flammam excitat, et diuturnam imposturam, quæ ne uni quidem carnis flammæ opem 445 afferre potuerat, igne absumit: a dæmonibus secedit, Deo adjungitur. O mirificam gratiæ potentiam! Per improbum amorem ac spiritum, Deum invenit, et sacra sacri gregis ovis efficitur, atque etiam, quemadmodum a quodam accepi, ædituus, idque multis quoque precibus ab eo adhibitis, ut ad prioris arrogantiæ purgationem humilitatem exerceret. Pastor deinde creatur, ac pastorum optimus et probatissimus. Neque enim Carthaginiensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri, præficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam oræ, quocumque illius fama et admiratio pervagata est.

XIII. Hæc signorum et prodigiorum Deus facit: C hæc, inquam, ille, qui Josephum, iniquo fratrum scelere venditum, in Ægyptum duxit⁹⁹, et in femina exploravit⁹¹, et in frumenti largitione nobilitavit, et in somnium scientia erudit, ut in ætera regione fidem et auctoritatem obtineret, atque a Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret⁹², propter quas Ægyptus cruciatur⁹³, mare scinditur⁹⁴, panis, instar pluvix, funditur⁹⁵, solis cursus inhibetur⁹⁶, promissa terra per sortem distribuitur⁹⁷. Divina enim sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus

⁹⁹ I Reg. xvi, 23. ⁹⁰ Gen. xxxvii, 28 sqq. ⁹¹ Gen. xxxix, 7 sqq. ⁹² Gen. xli, 40 sqq. ⁹³ Exod. vii, 17 sqq. ⁹⁴ Exod. xiv, 21 sqq. ⁹⁵ Exod. xvi, 14 sqq. ⁹⁶ Jos. i, 12 sqq. ⁹⁷ Jos. xiii, 1 seqq.

(94) *Κιθάρη*. « Citharam. » Sic omnes codd. In ed., *κιθάρην*.
 (95) *Κρούσματα*. Regg. a, d, Coisl. 1, Par., etc., *κρούματα*.
 (96) *Ποιμῆνι*. « Pastori, » nimirum « Anthimo Antiochenæ Ecclesiæ episcopo. »
 (97) *Καί*. Deest in Regg. a, bm, ph. At in Or. 1, *καί ἡ*.
 (98) *Νεωκόρος*. « Minister templum everrens ac repurgans. »
 (99) *Ὁ κρᾶτιστός τε*, etc. Regg. bm, ph, Coisl. 2, Or. 1, Par., ὁ τι κρᾶτιστόν τε καὶ δοκιμώτατον.
 (1) *Μέχρι νῦν*. Reg. d, *μέχρι τοῦ νῦν*.
 (2) *Ἐφᾶς*. Reg. bm, *ἔω*.
 (3) *Νοτίου*. Regg. bm, ph, *νοτίου*.

χρονον γὰρ ἅπαν τὸ πιεζόμενον. Τίς ἡ λύσις; Ἐπὶ τὸν τῆς παρθένου καταφεύγει Θεόν, ὡσπερ Σαοὺλ ἐπὶ τὴν κιθάρην (94) τοῦ Δαβὶδ καὶ τὰ κρούσματα (95)· πρόρσεισι τῷ ταύτης Ποιμῆνι (96)· καθαίρεται, ὡσπερ τοῦ πῶθου διὰ τῆς πληγῆς, οὕτω τοῦ πονηροῦ πνεύματος διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· μετατίθεται τὸν πῶθον· ἐπὶ πολὺ μὲν ἀπιστούμενος καὶ ἀποπεμπόμενος· καὶ γὰρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα τῶν ἀπίστων εἶναι καὶ θαυμασίον, Κυπριανὸν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμηθῆναι ποτε, εἰ καὶ πάντες ἄνθρωποι· μετατίθεται δ' οὖν, καὶ (97) ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς ἐναργῆς· Πρωτοθῆσι δημοσίᾳ τὰς γοητικὰς βίβλους· θριαμβεύει τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τὴν ἀσθένειαν· κηρύσσει τὴν ἀνοιαν, λαμπρὰν ἐξ αὐτῶν ἀφρεῖ τὴν φλόγα, πυρὶ δαπανᾷ τὴν μακρὰν ἀπάτην, ἡ μὴ φλογὶ σαρκὸς οὐκ ἐπήμυνεν· ἀφίσταται τῶν δαιμόνων, οικειοῦται Θεῷ. Ὁ τῆς χάριτος! Ὅση Θεὸν εὗρισκει πονηρῷ πῶθῳ καὶ πνεύματι, πρόσδοτον ἱερὸν τῆς ἱερᾶς γίνεται ποίμνης, ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα, καὶ νεωκόρος (98), πολλὰ δεηθεὶς, ἵνα φιλοσοφήσῃ τὸ ταπεινὸν εἰς κάθαρσιν τῆς προτέρας ἀλαζονείας. Εἶτα ποιμὴν, καὶ ποιμένων ὁ κρᾶτιστός τε (99) καὶ δοκιμώτατος. Οὐ γὰρ τῆς Καρχηδονίων προκαθέζεται μόνον Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς ἐξ ἐκεῖνου καὶ δι' ἐκεῖνον περιβοήτου μέχρι νῦν (1) Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου, σχεδὸν δὲ καὶ τῆς ἐφᾶς (2) αὐτῆς, νοτίου (3) τε καὶ βορείου λήξεως, ἐφ' ὅσα ἐκεῖνος ἦλθε τῷ θαύματι. Οὕτω (4) Κυπριανὸς ἡμέτερος γίνεται.

orientali omni, atque australi et septentrionali est. Sic Cyprianus noster efficitur.

II'. Ταῦτα ὁ τῶν σημείων καὶ τῶν (5) τεράτων Θεός· ταῦτα, ὁ τὸν Ἰωσήφ ἀγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ὄνιον διὰ ἀδελφῶν ἐπηρείας, καὶ ἐν γυναικὶ δοκιμάσας, καὶ ἐν σιτοδοσίᾳ (6) δοξάσας, καὶ ἐν ἐνυπνίῳ σοφίας (7), ἰν' ἐπὶ ξένης πιστευθῆ, καὶ ὑπὸ Φαραῶν τιμηθῆ, καὶ πατῆρ γέννηται πολλῶν μυριάδων, δι' ἃς Αἴγυπτος βασανίζεται, θάλασσα τέμνεται, ἄρτος ὑεται, ἥλιος Ἰσταται, γῆ τῆς ἐπαγγελίας κληροδοτεῖται. Οἶδε γὰρ πόρρωθεν καταβάλλεσθαι τῶν μεγάλων πραγμάτων ἡ σοφία τὰς ὑποθέσεις, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων (8) τὰ ἐναντία οἰκονομεῖσθαι, ἵνα κα μᾶλλον θαυμάζηται. Ἀπόρησιν (9) καὶ ταῦτα τῶν του (10) Κυπριανοῦ καλῶν εἰς μέτρον εὐφημίας τελεωτάτης. Νῦν δὲ τοσαῦτά ἐστι τὰ λειπόμενα καὶ τοιαῦτα,

(4) *Οὕτω*. In ima unius Colb. pagina legitur: Οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται· Sic ad Christum transfertur; seu sit varia lectio, seu glossema.
 (5) *Καὶ τῶν*. Sic Regg. bm, ph et Or. 1. Deest τῶν in ed.
 (6) *Σιτοδοσία*. Reg. a et ses., *σιτοδείξ*, «penu- ria.»
 (7) *Ἐν ἐνυπνίῳ σοφίας*. Billins: «per insomnia.» Non recte. Hic siquidem agitur de somniorum scientia, qua Joseph edoctus est, ut somnia sua intelligeret, et aliorum interpretaretur.
 (8) *Διὰ τῶν ἐναντίων*, etc. «Per contraria,» etc. Sic Joseph per servitutum et ignominiam ad gloriam pervenit.
 (9) *Ἀπόρησιν*. Gloss., ἀρχεῖ.
 (10) *Τῶν τοῦ*. Sic Coisl. 1. Deest τῶν in ed.

ὥστε εἰ καὶ μηδὲν αὐτῷ τῶν προειρημένων ὑπῆρχεν εἰς Ἑπαινον, ἐξαρκεῖν τοῖς ἐξῆς νικᾶν ἅπαντας. Ἴνα γὰρ τὰ ἐν μέσῳ συντέμῃ, τὴν τῶν χρημάτων περιφρόνησιν, τὴν τοῦ τύφου κατάλυσιν, τὴν τοῦ σώματος παιδαγωγίαν καὶ καθαρότητα τῶν προτέρων ὀρμῶν ἀντίπαλον, τὸ περὶ τὴν ἐσθῆτά φιλόσοφον (11), τὸ περὶ τὰς ἐντεύξεις ὑψηλὸν τε ὁμοῦ καὶ φιλόφρονον, ὡς Ἰσον (12) ἀπέχειν εὐτελείας καὶ αὐθαδεῖας· τὰς χαμηνίας, τὰς ἀγρυπνίας, δς (15), καίτοι τῶν τοιούτων ἐπιμαθῆς ὢν, κατὰ πολὺ τῶν προειληφότων ἐκράτει· τὴν περὶ λόγου φιλοτιμίαν, ἐξ ὧν ἦθος ἅπαν ἐπαίδευσε, καὶ δογματῶν ἀπαιδευσίαν ἐκάθηρε, καὶ ἀνδρῶν βίους ἐκόσμησε, καὶ τῆς ἀρχιεπῆς καὶ βασιλικῆς Τριάδος τὴν θεότητα τευνομένην, ἔστι δὲ ὑφ' ὧν καὶ συναλειφομένην, εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανήγαγεν, ἐν ὄροις μείνας εὐσεβοῦς ἐνώσεως τε καὶ συναριθμήσεως· ἵνα ταῦτα συνέλω διὰ τὴν ἀμετρίαν, τῆ τοῦ βίου καταλύσει συγκαταλύσω τὸν λόγον. exornavit, et principis ac regis Trinitatis divinitatem, quam nonnulli scindebant, nonnulli rursus contrahabant, ad veterem statum reduxit, pise videlicet unionis et connumerationis finibus sese continens: ut hæc, inquam, omnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vitæ ipsius sine, dicendi finem faciam.

1Δ'. Ἐμαίνετο καθ' ἡμῶν Δέκιος (14), καὶ πάσας ἰδέας κολάσεων ἐπινόει, καὶ τὰ μὲν ἤδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἐμελλεν· Ἰσον δὲ ἀγώνισμα ποιεῖται, καὶ Χριστιανούς ἐλεῖν, καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ διώκτας ὑπερβαλεῖν, μᾶλλον δὲ, ἢ Χριστιανούς πάντας, ἢ Κυπριανὸν μόνον ἐλεῖν τε καὶ παραστήσασθαι. Ὅσῳ γὰρ εὐσεβεῖα τε καὶ δόξη διαφέρειν τὸν ἀνδρα ἐγίνωσκε, τοσοῦτῳ (15) καὶ τὴν νίκην αὐτῷ περιφανέστεραν ἑώρα καὶ λαμπροτέραν, εἰ τοῦτου κρατήσκειν. Ἐκεῖνος (16) μὲν γὰρ Χριστιανῶν μόνον (17) ὑπάργειν κρατεῖν, οὕτω δὲ καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, καὶ λόγων. Καὶ τὴν γλῶσσαν περιελεῖν πρότερον, εἶτα ἀφώνους ἀπαγαγεῖν (18) καὶ ἀλόγους τοὺς ὑπ' ἐκείνης ἐρειδομένους, ἀρίστης εἶναι στρατηγίας ἐνόμιζεν· οὐκ ὀρθῶς μὲν, οὐδὲ εὐσεβῶς ταῦτα διανοούμενος, οὐ μὴν παντάπασιν ἀλογίστως, πρὸς γε τὴν αὐτοῦ βούλησιν καὶ ἐπιχείρησιν· ἔδειξε δὲ τὸ ἔργον. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπασαν προσβολὴν τε καὶ πείραν ἀνδρικῶς τε καὶ γενναίως ἀποσεισάμενος, ὡσπερ τις πέτρα παράλιος (19) κυμάτων ἐπιδρομᾶς, τέλος ἐξορίαν ὑπ' αὐτοῦ κατακρίνεται· οὐ τὸ καθ' αὐτὸν ἔστερξεν ὁ γεννάδας, οὐδὲ ἡγάπα σωζόμενος· οὐδὲ ἀσφάλειαν τῷ σώματι μᾶλλον τὴν ἀτιμίαν ἐνόμιζεν, ἢ ψυχῆς κίνδυνον τὴν ἡσυχίαν, καὶ τὸ περιορᾶν τοὺς ἄλλους τῷ καιρῷ (20) κινδυνεύοντας, οὐκ ὄντος τοῦ παιδοτριβοῦντος, καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα θαρβύνοντος. Οὐ γὰρ μικρὸν δύνασθαι καὶ λόγον εἰς ἀνδρείας προσθήκην τοῖς ἀποδουμένοις πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς στάδιον.

A excitet. Sufficiunt quidem hæc quoque Cypriani decora ad omnes perfectissimæ laudationis numeros explendos. Nunc autem tot tantaque mihi dicenda supersunt ut etiam si nihil eorum, quæ prius commemorata sunt, ipsi ad laudem snppeteret, his tamen, quæ sequuntur, omnes superare posset. Nam, ut media incidam, pecuniarum contemptum, fastus compressionem, corporis frenationem et puritatem cum prioribus cupiditatibus pugnantem, in vestitu philosophiam, in congressibus gravitatem cum humanitate conjunctam, pari intervallo a vilitate atque arrogantia remotam, chameunias et vigiliis, quibus homo, licet hujusmodi rerum studium sero ingressus, eos tamen, qui priores hoc vitæ genus amplexi fuerant, multum facileque superabat; ut etiam doctrinæ copiam et ubertatem sileam, qua et omnium mores instruxit, et dogmatum inscitiam sustulit, et clarorum hominum vitam

XIV. Furebat adversus nos Decius, omniaque tormentorum genera conquirebat, ac gravissima quæque supplicia partim jam inferebat, partim intentabat; pari etiam contentione in utrumque horum incumbibat, ut et Christianos opprimeret, et priores omnes persecutores crudelitate superaret, imo potius, ut vel Christianos omnes, vel Cyprianum unum vinceret, atque in potestatem redigeret. Nam quanto illum pietate et gloria reliquis præstare intelligebat, tanto quoque clariorem et illustriorem sibi victoriam fore perspiciebat, si eum devicisset. Illo enim modo putabat se perficere posse, ut Christianos vinceret; hæc autem ratione, ut philosophiam quoque ipsam et doctrinam exstingeret. Porro linguam prius amputare, atque ita multos et elingues eos, qui ad ea fulciebantur, abducere, præstantissimæ cujusdam militaris astutiæ esse censebat; non recte quidem ille nec pie hæc cogitans, non tamen omnino temere et inconsulte, quantum quidem ad ipsius consilium et conatum attinebat, quemadmodum res ipsa declaravit. Nam cum, ut scopulus quidam incursantes fluctus, sic ille impetus omnes et assultus magno strenuoque animo propulsasset, ac tandem ab eo in exsilium actus esset, haudquaquam in privata salute sua vir egregie acquiescebat, aut præclare secum agi putabat, quod vita ipsi erepta non fuisset, nec securitatem corporis potius hanc ignominiam, quam animæ periculum interpretabatur, si otio et silentio indul-

(11) Φιλόσοφον. Coisl. 1, φιλότιμον.

(12) Ὡς Ἰσον. Sic duo Coisl. In ed., ὡς Ἰσων.

(13) Ὅς. Fortasse legendum sit, αἷς, nempe χαμηνίας καὶ ἀγρυπνίας. Edit.

(14) Δέκιος. Non sub Decio, sed sub Diocletiano et Maximiano passus est Cyprianus, anno 304. Vide *Monium*, n. 4.

(15) Τοσοῦτω. Reg. ph et Coisl. 1, τοσοῦτο.

(16) Ἐκεῖνος. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, decem Colb., Coisl. 1, Par., etc. In ed., ἐκεῖνος.

(17) Μόνον. Regg. a, c et Or. 1, μόνων.

(18) Ἀπαγαγεῖν. Sic fere omnes codd. In ed., ἐπαναγαγεῖν.

(19) Παράλιος. Reg. c addit, πολλὰς.

(20) Καιρῷ. « Tempore persecutionis, » cum scilicet in Christianos saviret imperator.

geret, eorumque salutem negligeret, qui gravissimo tempore periclitabantur, ut qui neminem haberent, qui ipsos ad certamen erudiret, animisque obfirmaret. Nec enim, ad augendum animi robur, leve momentum iis affert oratio, qui ad virtutis stadium accinguntur.

XV. Proinde quamvis corpore abesset, spiritu A tamen aderat, in eodemque cum his, qui pugnant, certamine versabatur: et quibus lingua opitulari non poterat, iisdem 447 per litteras succurrebat. Quo pacto? Aliptem enim, tametsi in exsilio positus, sese præstat, cohortatorias orationes conscribens, pietatemque litterarum monumentis prodens: ac plures propemodum solus ipse per epistolas ad subeundum martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui tum dimicantibus præsto erant. Admonet enim, ne patriam, ne genus, ne facultates et copias, ne opes et potentiam, aut aliud quidpiam eorum, quæ humi strata et caduca sunt, veritati præmiisque illis, quæ virtutis causa periculum adeuntibus in cælo recondita sunt, anteponamus. Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, qua exigui sanguinis pretio cæleste regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum sempiterna gloria commutantur. Unam enim magnis et excelsis viris patriam esse, nempe Jerusalem illam quæ mente percipitur, non eas, quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incolis videmus: unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus, atque exemplar nostrum imitemur, quantum quidem iis assequi datur, qui carnis vinculis astricti sunt, ac perexiguos duntaxat primarii boni rivulos accipere queunt: unum porro principatum in hoc positum esse, ut palmam adversus improbum illum obtineamus, ac ne in iis certaminibus, quæ pietatis causa suscipiuntur, animos nostros frangi atque expugnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragillis mundus cum firmo et stabili; et acerbus ac truculentus certaminis præses cum fortibus athleticis, et Belial adversus Christum aciem instruit. Ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existimare, et famem pro summis deliciis ducere, amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus, et gemitus, ut diaboli illecebras, viæque ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. prudentis consilii esse ducebat. Harum autem re- hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro

XVI. Hoc animo præditus Cyprianus, atque hujusmodi sermonibus Christianos ad certamen armans, permultos ad mortem pro Christi nomine

²² Philipp. iii, 8.

(21) Πῶς; « Quomodo? » A Billio omissum.

(22) Ἐκείνος. Deest in Reg. Cypr.

(23) Ποιῖται. Or. 1, ποιεῖ.

(24) Τῆς ἀληθείας. Sic Regg. a, c, bm, ph. Deest τῆς in ed.

(25) Τὴν ἀρίστην. Sic Reg. d, et Comb. Deest τὴν in ed.

(26) Εὐσεβείας. Sic Regg. bm, ph, Colsl. 2 et Or. 1. Prave in ed.. ἀσεβείας, « impietatis. »

IE'. Διὰ τοῦτο τῷ σώματι μὲν ἀπῆν, τῷ πνεύματι δὲ παρῆν, καὶ τοῖς ἀθλοῦσι συνηγωνίζετο· καὶ τῇ γλώσσῃ μὲν βοηθεῖν οὐκ εἶχεν, βοηθεῖ δὲ τῷ γράμματι. Πῶς (21); Ἀλείπτῃς ὑπερβόριος γίνεται, τοὺς προτρεπτικούς συγγράφων, καὶ λογογραφῶν τὴν εὐσεβείαν, καὶ πλείους ἐκεῖνος (22) σχεδὸν ἐξ ἐπιστολῶν ποιεῖται (23) μάρτυρας μόνος, ἢ πάντες δι' ἑαυτῶν οἱ παρόντες τοῖς τότε κάμνουσι. Πείθει γὰρ, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ περιουσίαν, μὴ δυναστείαν, μὴ ἄλλο τι τῶν χαμαὶ κειμένων, ἐμπροσθεν ἄγειν τῆς ἀληθείας (24), καὶ τῶν ἐκείθεν ἀποκειμένων ἄθλων τῆς ἀρετῆς, τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδυνεύουσι. Καὶ ταύτην εἶναι πραγματειῶν τὴν ἀρίστην (25), αἰματος ὀλίγου βασιλείαν οὐρανῶν ὠνήσασθαι, καὶ δόξης ἀδιόγητα τῶν προσκαιρῶν ἀντιλαθεῖν ἀγαθῶν. Μίαν μὲν γὰρ εἶναι πατρίδα τοῖς ὑψηλοῖς, τὴν νοουμένην Ἱερουσαλήμ, οὐ τὰς μικροὺς ὄρειοις ἐνταῦθα διειλημμένας, καὶ πολλοὺς ἀμειβοῦσας οἰκήτορας· μίαν δὲ γένους λαμπρότητα, τὴν τῆς εἰκόνης τήρησιν, καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομοίωσιν, ὅσον ἐφικτὸν τοῖς σαρκὸς δεσμοῖς, καὶ βραχείαν ἀπορροήν τοῦ καλοῦ δέχεσθαι δυναμένους· μίαν δὲ δυναστείαν, τὸ κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτος, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀνάλωτον καὶ ἀήτητον ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας (26) ἀγῶσιν, ἥνικα κακία πρὸς ἀρετὴν ἀγωνίζεται (27), καὶ κόσμος πρὸς κόσμον, ὁ λυόμενος πρὸς τὸν ἐστώτα (28), καὶ πικρὸς ἀγωνοθέτης πρὸς γενναίους ἀγωνιστὰς, καὶ Βελίαρ πρὸς Χριστὸν παρατάσσεται (29). Διὰ ταῦτα καταφρονεῖν μὲν ξιφῶν ἀνέπιθε, ψυχρὸν δὲ νομίζειν τὸ πῦρ, ἡμέρους δὲ ολεσθαι θηρῶν τοῖς ἀγριωτάτους, λιμὸν δὲ ὑπολαμβάνειν τὴν ἀνωτάτω τροφήν, δάκρυα δὲ τῶν (30) οἰκείων, καὶ θρήνων, καὶ οἰμωγὰς παρατρέχειν, ὡς τοῦ πονηροῦ δελεάσματα, καὶ κωλύματα τῆς θείας ὁδοπορίας. Ταῦτα γὰρ εἶναι ἀνδρικῶν ψυχῶν καὶ γενναίων, καὶ λογισμοῦ σῶφρονος. Καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύθεν αὐτὸς ὁ ταῦτα λέγων καὶ γράφων, πάντα ἠγησάμενος σκύδαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ.

ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. prudentis consilii esse ducebat. Harum autem re- hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro

D IC'. Οὕτω διανοούμενος Κυπριανὸς, καὶ οὕτως ὁπλίζων τοῖς λόγοις πρὸς τὸν ἀγῶνα, πολλοὺς ἀθλητὰς ἀπειργάζετο (31). Καὶ τίνα μισθὸν τούτων κο-

(27) Ἀγωνίζεται. Sic Regg. a, c, d et Or. 1. In ed., ἀγωνίζεται.

(28) Ἐστώτα. Reg. d, ἐνεστώτα.

(29) Παρατάσσεται. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 1. in ed., παρατάσσεται.

(30) Τῶν. Sic codd. Prave in ed., τόν.

(31) Ἀπειργάζετο. In quibusdam, ἀπεργάζετο. In aliis, ἀπειργάσατο.

μίζεται; Ὡς δαφιλῆ καὶ φιλότιμον! Μάρτυς ἐπὶ πᾶσιν οἷς προέπειψε γίνεται, εἴφει τὴν κεφαλὴν πμῆθεις (32) καὶ ταῖς πολλαῖς βασάνοις ταύτην ἐπιτίθει τὴν (33) κορωνίδα. Οὕτω Χριστῷ προσάγεται, οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται, ὁ κοῦς ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ πλείων ἐν εὐσεβείᾳ Κυπριανός, ὁ μέγας καὶ διώκτης καὶ στεφανίτης, ὁ τὴν μεταβολὴν οὐχ ἤττον ἢ τὴν ἀρετὴν θαυμάσιος. Οὐ γὰρ οὕτω μέγα τύπον ἀγαθοῦ διασώσασθαι, ὡς τὸ καινοτομῆσαι θεοσέβειαν. Τὸ μὲν γὰρ τῆς συνηθείας (34), τὸ δὲ τῆς εὐβουλίας· καὶ τὸ μὲν τῶν πολλοῖς ὑπαρχόντων, τοῦ δὲ ὀλίγα τὰ παραδείγματα (35). contulisse. Illud enim consuetudinis est, hoc probi hoc rari omnino exempli.

IZ. Ἄλλ' ὅσον δὴ κἀκεῖνο τῶν ἐκείνου θαυμά- B
των; Μικρὸν (36) ἔτι τῷ λόγῳ προσκαρτερήσωμεν, ἵνα τῷ ἀθλητῇ χαρισώμεθα. Τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ ἀνδρός πολιτεία, τοιοῦτος δὲ ὁ τῆς ἀθλήσεως ἔρπος. Ἐπει δὲ καταλείπει τὸν βίον (εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ μὴ πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ὀνομάσαι τὸ ἐκείνου πρᾶγμα, ἢ πύθου πλήρωσιν, ἢ δεσμῶν λύσιν, ἢ βάρους διάλευξιν), θαυματουργεῖται τι κἀνταῦθα τῶν προειληφόντων ἄξιον· τὸ μὲν ὄνομα πολλὸν παρὰ πᾶσι Κυπριανοῦ, καὶ οὐ Χριστιανοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν (37) ἡμῖν τεταγμένοις (πᾶσι γὰρ ὁμοίως (38) τὸ καλὸν αἰδέσιμον)· τὸ σῶμα δὲ ἀφανὲς ἦν (39), καὶ ὁ θησαυρὸς παρὰ τινι γυναικί τῶν θερμῶν εἰς εὐσέβειαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ μακρόν· οὐκ οἶδ' (40) εἴτε τιμῶντος τοῦ Θεοῦ τὴν φιλόθεον (41), καὶ διὰ τοῦτο περιεχομένην (42) τοῦ C
μάρτυρος, εἴτε τὸν πύθον ἡμῶν γυμνάζοντος, εἰ μὴ φέροιμεν ζημιούμενοι, καὶ τῶν ἁγίων λευψάων ἀποστερούμενοι. Ἐπει δὲ οὐκ ἠνέσχετο τὸ πάντων ἀγαθὸν ἴδιον ποιῆσαι τινος ὁ τῶν μαρτύρων Θεός, οὐδὲ τὸ κοινὸν ζημιῶσαι τῇ πρὸς ἐκείνην χάριτι, δημοσιεύει τὸ σῶμα δι' ἀποκαλύψεως, καὶ ταύτην γυναικί τινὶ (43) τῶν ἀξίων τὴν τιμὴν καταθέμενος· Ἰν' ἁγιασθῶσι καὶ γυναῖκες, ὥσπερ τὸν Χριστὸν καὶ τεκοῦσαι (44) πρότερον, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀπαγγεῖλαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὕτω καὶ νῦν Κυπριανὸν, ἡ μὲν παραδείξασα, ἡ δὲ παραδοῦσα τὸ κοινὸν ὄφελος. Τοῦτο τῶν ἐκείνου καλῶν τὸ τελευταῖον. Οὕτως εἰς μέσον ἔρχεται ὁ τοῦ μὴ λαθεῖν (45) ἄξιος, καὶ οὐ συγχωρεῖται φιλοσοφῆσαι τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς σώμασι τιμῶν κρείσσων (46) D
ἐκείνος καὶ ὑψηλότερος.

³² Luc. xxiv, 9.

(32) *Τμηθεῖς*. Coisl. 2, ἀποτμηθεῖς.

(33) *Τὴν*. Deest in quinque Regg.

(34) *Τὸ μὲν γὰρ τῆς συνηθείας*. « Hujusmodi enim virtutis habitus longa consuetudine acquiritur, » vel, « id commune est, non rarum et insuetum. » Sic Græcus interpres.

(35) *Τὴ παραδείγματα*. Sic Regg. a, c, d, bm et undecim Colb. In ed. deest τὰ.

(36) *Μικρόν*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par. In ed., *μακρόν*, « multum. »

(37) *Καὶ τοῖς τῆν ἐναντίαν*. Coisl. 2, καὶ τοῖς ἐναντίως.

(38) *Ὁμοίως*. Deest in pluribus.

(39) *Ἀφανὲς ἦν*. Bill. : « obscurum erat. »

A appetendam impellebat. Quodnam autem hujus rei præmiū 448 tulit? Quam copiosum atque profusum! Post eos enim omnes, quos præmiserat, capitis obruncatione martyrii palmam adipiscitur, multisque tormentis hanc coronidem imponit. Sic Christo offertur, sic ad Christum migrat ille magnus in impietate, major autem in pietate Cyprianus; ille, inquam, magnus tum persecutor, tum victor; non minus ob vitæ mutationem, quam ob virtutem admirandus. Neque enim tam amplum ac præclarum est boni formam incolumem servasse, quam mutata vitæ ratione animum ad pietatis studium et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare,

XVII. Jam quale illud quoque ipsius miraculum est? Parum enim adhuc in hac oratione immorabimur, ut a martyre gratiam ineamus. Hæc fuit ipsius vitæ ratio, hic dimicationis modus. Cum autem extremum vitæ diem egisset (si tamen hoc verbo uti fas est, ac non potius res ea, vel discessus ad Deum, vel desiderii cumulus, vel vinculo- rum solutio, vel oneris excussio appellanda est), hic quoque dignum vitæ sanctissime transactæ miraculum designatur. Nam quanquam Cypriani nomen apud omnes, non modo Christianos, verum etiam eos, qui adversæ classis erant, clarissimum ac celeberrimum esset (virtus enim omnibus similiter venerationi est): corpus tamen latebat, atque hic thesaurus apud mulierem quamdam pietate fervidam occultabatur, idque per diuturno tempore; sive quod Deus hac ratione piam matronam honore afflicti vellet, ac propterea illa martyrem complexu suo teneret; sive etiam ut desiderium nostrum exerceret, num scilicet hoc damno angeremur, acerbique ferremus nos sacrosanctis reliquiis privari. At vero posteaquam ille martyram Deus commune omnium bonum alicui privatim concedere, ac singulari erga illam gratia, publicis commodis detrimentum asserre minime sustinuit, per revelationem corpus in lucem edit, atque hunc rursus honorem probæ cuidam mulieri confert; ut mulieres quoque ex eo sanctificentur, quod quemadmodum Christum ante pepererunt, resurrectionisque ipsius nuntium discipulis attulerunt ³⁹, ita nunc etiam Cyprianum, hoc est publicum orbis bonum, altera quidem indicavit, altera vero tradidit. Hæc laudum illius postrema est. Sic in me-

(40) *Ὀὐκ οἶδ'*. « Haud scio. » Hæc desunt in pluribus Regg.

(41) *Φιλόθεον*. In quibusdam, φιλόχριστον.

(42) *Περιεχομένην*. In novullis, περισομένην.

(43) *Γυναικί τινι*. Sic Regg. a, c, d, bm et Or. .. Deest τινί in ed. Cæterum « Ruffinam » dicunt hanc mulierem atque e Claudii imperatoris genere.

(44) *Τεκοῦσαι*. Forte, *τρέφουσαι*, vel, *εδρούσαι*, « quæ priores ad Christum cucurrerunt, » vel, « Christum invenerunt. »

(45) *Λαθεῖν*. « Quem dignum non erat in obscuro latere. » Mendose in ed. *παθεῖν*.

(46) *Κρείσσων*. Reg. c addit *μὲν*.

dium prodit, 449 qui indignus erat, ut in obscuro jaceret, nec nisi furtum tolerare sinitur, quandoquidem his honoribus, quibus corpora affici solent, ipse præstantior ac sublimior erat.

XVIII. Hæc sunt, quæ dicenda habuimus, atque A
haud scio an plura dicere opus sit. Neque enim, etiamsi orationem in longum produxerimus, quidquam tamen afferre queamus, quod illius virtutibus et existimationi, quam de eo unusquisque concepit, ulla ex parte respondeat. Atque hæc etiam eo disseruimus, ut debitum illi honoris tributum utcunque persolveremus. Vestrum est jam ea quæ supersunt a vobismetipsis adungere, ut nonnulli in ipsi quoque martyri munus offeratis, dæmonum nimirum oppressionem, morborum depulsionem, futurarum rerum prænotionem; quæ quidem omnia vel ipsi cineres Cypriani, modo adsit fides, efficiunt, quemadmodum norunt, qui hujus rei periculum fecerunt, ac miraculum ad nos usque transmissum sunt. Imo vero his majora offerte, qualiaque eos offerre par est, qui eum vere ac sincere colunt; corporis scilicet macerationem, animæ progressionem, vitii fugam, virtutis incrementum; virgines carnis maciem, uxores virtutis potius quam corporis concinnitatem et elegantiam, juvenes in comprimendis animi perturbationibus fortitudinem, senes consilium et prudentiam, proceres in constituendis legibus æquitatem, rei militaris duces mansuetudinem, doctrinæ atque eloquentiæ studiosi aptam et rationi consentaneam orationem; atque, ut de rebus nostris aliquid dicam, sacerdotes rerum sacrarum disciplinam, plebs obedientiam, qui in mœnore estis consolationem, qui in florenti rerum statu timorem, divites largitionem, pauperes gratiarum actionem; omnes denique, muneris cujusdam instar, dimicationem adversus pravum illum et sævum persecutorem offerant, ut nec aperte nos vulneret, nec occulte sagittis impetat, nec ut caligo bellum inferat, nec ut lucis angelus fallat, furtimque ad sempiterni exitii barathrum recipites agat.

XIX. Grave ac periculosum est per oculos capi, G
per linguam sauciari, per aures inescari, per ebullientem iram inflammari, per gustum dejici, per tactum emolliri, atque arma salutis in mortis arma convertere; 450 cum oporteat e contra, ut fidei clypeo communiti⁴⁰, adversus diaboli astutias in procinctu stemus, victoriamque cum Christo assecuti, et pari ac martyres certamine perfuncti, magnam illam vocem audiamus: Venite, benedicti Patris mei, regnum vobis promissum hæreditate percipite⁴¹, in quo lætantium omnium choreamque sempiternam agentium habitatio est⁴²: in quo so-

⁴⁰ Ephes. vi, 16. ⁴¹ Matth. xxv, 34. ⁴² Psal.

(47) *Asi*. Deest in Reg. a.

(48) *Ἀποτείνωμεν*. In nonnullis, ἀποτείνωμεν.

(49) *Ἀνάβασιν*. Reg. Cypr. et ph, ἀναβίωσιν, « animæ resurrectionem. » Billius: « animæ ascensionem. »

(50) *τῆν ἀσκαρίαν*. « Carnis maciem, » id est, « angelicam vitæ rationem, et carnis pene expertem. »

(51) *Σώματος*. Reg. d, τοῦ σώματος.

(52) *Ἀσθρίαν*. Regg. c, bm, ph et Or. 1, ἀσθρίαν.

IH'. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοσαῦτα, καὶ οὐκ οἶδ',
ὅτι δεῖ (47) πλείονα λέγειν. Οὐδὲ γάρ, εἰ μακρὸν
ἀποτείνωμεν (48) λόγον, εἴποιμεν ἄν τι τῶν ἐκείνων
προσόντων ἄξιον, καὶ ἄν ἕκαστος περὶ τοῦ ἀνδρὸς
ὑπέληφεν. Καὶ ταῦτα, ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὴν ὀφει-
λομένην ἐκείνων τιμὴν, διήλομεν· τὰ δὲ λοιπὰ παρ'
ὑμῶν αὐτῶν προσθέσειν, ἵνα τι καὶ αὐτοὶ τῶ μάρτυρι
προσενέγκητε, τὴν τῶν δαιμόνων καθαίρειν, τὴν
τῶν νόσων κατάλυσιν, τὴν τοῦ μέλλοντος πρόβλεψιν·
καὶ πάντα δύναται Κυβριανῶ καὶ ἡ κόνις μετὰ τῆς
πίστεως, ὡς Ἰσαῖον οἱ παπειραμένοι, καὶ τὸ θαῦμα
μέχρις ἡμῶν παραπέμφαντες, καὶ τῶ μέλλοντι πα-
ραδώσαντες χρόνῳ. Μᾶλλον δὲ τὰ μείζω τούτων προ-
εισενέγκατε, καὶ οἶα τοὺς ἐκείνων γνησίως τιμῶντας
εἰκὸς, σώματος κένωσιν, ψυχῆς ἀνάβασιν (49), κακίας
ἀποφυγὴν, ἀρετῆς ἐπίδοσιν· αἱ παρθέναι τὴν ἀσκα-
ρίαν (50), αἱ γυναῖκες τὴν εὐχοσίμην ἀρετῆς μᾶλλον
ἢ σώματος (51), οἱ νέοι τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἀν-
δρίαν (52), οἱ πρεσβύτεροι τὴν εὐβουλίαν, οἱ ἐν δυ-
ναστείᾳ τὴν εὐνομίαν, οἱ ἐν στρατηγίᾳ (53) τὴν ἡμερό-
τητα, οἱ ἐν λόγοις τὸ εὐλογοῦν· εἶπω τι καὶ τῶν ἡμε-
τέρων, οἱ ἱερεῖς τὴν μυσταγωγίαν (54), οἱ τοῦ λαοῦ
τὴν εὐπειθειαν, οἱ ἐν πένθει τὴν παράκλησιν, οἱ ἐν
εὐημερίᾳ τὸν φόβον, οἱ πλοῦσοι τὴν μετάδοσιν, οἱ
πένητες τὴν εὐχαριστίαν· πάντας τὴν κατὰ τοῦ πο-
νηροῦ καὶ πικροῦ διώκτου παράταξιν, ἵνα μὴ φαινόμε-
νος βάλῃ, μὴ τοξεῦῃ κρυπτόμενος, μὴ ὡς σκότος
πολεμῇ, μὴ ὡς ἄγγελος φωτὸς παίζῃ, καὶ κλέπτῃ
πρὸς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον.

19. Δεινὸν ὀφθαλμοῖς ἀλῶναι, καὶ γλώσση τραπη-
ναί, καὶ ἀκοῆ δελεασθῆναι, καὶ διὰ θυμοῦ ζέσαντος
ἐμπρησθῆναι, καὶ γεύσει κατενεχθῆναι, καὶ ἀφῆ μα-
λακισθῆναι, καὶ τοῖς ὄπλοις τῆς σωτηρίας, ὄπλοις
θανάτου χρῆσασθαι· δεῖν τῶ θυρεῶ φραξαμένους τῆς
πίστεως, στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ Πονηροῦ·
καὶ μετὰ Χριστοῦ νικήσαντας, καὶ μετὰ τῶν μαρτύ-
ρων (55) ἀθήσαντας, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκούσαι
φωνῆς· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κλη-
ρονομήσατε τὴν ἐπηγγελμένην (56) ὑμῖν βασιλείαν,
ἐνθα εὐφραίνομένων πάντων ἡ κατοικία, καὶ χορευόν-
των χορεύον τὴν ἀκατάλυτον· ἐνθα ἦχος ἰορταζόν-
των ᾄδων, 7.

D (53) *Οἱ ἐν στρατηγίᾳ*. Regg. a, c, d et ph, erasa
priori scriptura, οἱ ἐν στρατείᾳ. Coisl. 2 et Par.,
στρατῆς. « Homines militares, » tum duces, tum mi-
lites, quibus pariter commendanda est lenitas.

(54) *Μυσταγωγίαν*. Nicetas exponit, δικαιοσύ-
νην, « justitiam. »

(55) *Καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων*. Bill. : « simulque
cum martyribus colluctati. » Deest τῶν in pluribus
Regg. et in Or. 1.

(56) *Ἐπηγγελμένην*. Coisl. 1 et Or. 1, ἡτοιμα-
σμένην, « paratam. »

των, καὶ φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως, καὶ θεότητος Ἐλλάμψις A
 τελεοντέρα καὶ καθωτέρα, ἥς νῦν ἐν ἀνίγμῳσι καὶ
 σικαῖς ἢ ἀπόλαυσις. Τοῦτοις Κυπριανὸς χαίρει μάλ-
 λον τιμώμενος, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις· ταῦτα καὶ
 παρῶν ἐφιλοσόφει τῷ βίῳ (57), καὶ ἀπὸν πᾶσι δια-
 κελεύεται διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς· ἦν μηδαμῶς ἀτι-
 μάσητε, εἴπερ τι μέλει τῆς ἐκείνου καρτερίας ὁμῖν,
 καὶ τῶν ἐκείνου περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισμάτων,
 κάμου τοῦ ταῦτα προσθεύοντος (58). Αὐταί σοι τῶν
 ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαί (59), ὧ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλῆ·
 τοῦτό σοι καὶ τῶν λόγων γέρας καὶ τῆς ἀθλήσεως·
 οὐ κόντιος Ὀλυμπιακός, οὔτε μῆλα Δελφικὰ παίγνια,
 οὔδὲ Ἰσθμικὴ πίτυς, οὔδὲ Νεμαίαις (60) σέλινά, δι'
 ὧν ἔφηθοι δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν· ἀλλὰ λόγος, τὸ
 πάντων οικειότατον τοῖς Λόγου θεραπευταῖς· εἰ δὲ
 καὶ τῶν σῶν ἄθλων καὶ λόγων ἄξιον, τοῦ Λόγου τὸ B
 δῶρον. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεῖς ἀνωθεν ἕλωσ, καὶ τὸν
 ἡμέτερον διεξάγοις λόγον καὶ βίον, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ-
 το ποιμνιον ποιμαίνεις, ἢ συμποιμαίνεις (61), τὰ τε
 ἄλλα εὐθύων ὡς οἶόν τε πρὸς τὸ βέλτιστον (62), καὶ
 τοὺς βαρεῖς λύκους ἀποπεμπόμενος, τοὺς θηρευτὰς
 τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων (63)· καὶ τὴν τῆς ἀγίας
 Τριάδος Ἐλλάμψιν, ἥς σὺ νῦν παραστάτης, τελεωτέ-
 ραν τε καὶ λαμπροτέραν ἡμῖν χαρίζομενος, ἦν προσ-
 κυνούμεν, ἦν δοξάζομεν, ἢ συμπολιτευόμεθα (64),
 προσκυνούντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, Υἱὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύ-
 ματι, ἢ καὶ παραστατημέν ὑστερον εἰλικρινεῖς καὶ
 ἀπρόσκοποι, ἥς καὶ μεταλάβοιμεν τέλειοι τελείως, ἐν
 αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα δόξα (65),
 τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

puri, et ad omni offendiculo liberi, astemus, eaque perfecti perfecte fruamur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in saecula saeculorum. Amen.

nus festum celebrantium, et vox exsultationis⁴⁸, et purior ac plenior est divinitatis illuminatio, qua nunc in ænigmatibus duntaxat et umbris fruimur. Hoc honorum genere magis oblectatur Cyprianus, quam cunctis aliis in unum congestis. Hæc, et cum apud homines versaretur, vita moribusque præstabat, et absens per nostram vocem omnibus præcipit: quam, obsecro, ne contemnatis ac pro nihilo ducatis, si tamen aut illius in dolorum acerbitatibus patientiæ, ac certaminum pro virtutis defensione susceptorum, aut etiam mei, qui hac legatione fungor, apud vos ulla est ratio. Habes, vir divine et sacrosancte, meorum sermonum primitias. Habes tum doctrinam, tum certaminis præmium: non olim Olympicam, nec poma, Delphicas nugas, aut Isthmicam pinum, aut Nemæum apium, quibus miseris adolescentes olim ornabantur; verum orationem, qua nihil est quod Verbi cultoribus magis conveniat; quæ si certaminum tuorum doctrinæque meritum assecuta est, Verbo id acceptum fero. At tu nos e cælo benignus aspicias, sermonesque nostros et vitam gubernes, sacrumque hunc gregem pascas, aut pascentem adjuves, tum in cæteris rebus, quoad ejus fieri poterit, eum ad optima quæque dirigens, tum graves lupos, syllabarum et verborum captatores amolians; sanctæque Trinitatis, cui nunc astas, pleniorum clarioremque splendorem nobis concilians, quam adoramus, quam celebramus, pro qua una militamus, in Filio Patrem, in Spiritu sancto Filium adorantes, cui utinam etiam post confectum hujus vitæ curriculum perfecti perfecte fruamur, in ipso Christo Domino

⁴⁸ Psal. xli, 5.

(57) Τῷ βίῳ. Coisl. 1, τῷ λόγῳ ἅμα δὲ καὶ τῷ D Theologus. βίῳ.

(58) Προσθεύοντος. Sic Reg. Chrys., Or. 1, Jes., Par., etc. In ed., προσθεύοντες.

(59) Ἀπαρχαί. Hanc orationem « primitias » appellat Gregorius; quo nomine Cyprianum tunc primum a se laudari significat. Billius aliter exponit. « Veteres, » inquit in notis, « mortuis sacrificia peragebant, eaque primitias appellabant; ac præterea varia certaminum genera instituebant, in quibus victores præmia referebant, » ut describit

(60) Νεμαίας. Or. 1, Νεμαίας. Jes., Νεμαία.
 (61) Ποιμαίνεις, ἢ συμποιμαίνεις. « Pascas, aut pascentem adjuves. » Sic Bill. in prima editione.
 (62) Βέλτιστον. Reg. a, βέλτιον.
 (63) Λέξεων. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 2, etc. In ed., συλλέξεων.
 (64) Συμπολιτευόμεθα. Billius, « cui munere nostro fungimur. »
 (65) Ὡ πᾶσα δόξα, etc. In quibusdam, ᾧ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

451 MONITUM IN ORATIONEM XXV.

I. Etsi constet hic Maximum a Gregorio fuisse celebratum, istius tamen orationis titulum non immutamus. Omnes enim, quos saltem vidimus, codices, nullo excepto, nullo etiam reclamante scholiasta aut interprete, inscriptum, non « Maximi, » sed « Heronis » nomen exhibent. Idcirco receptam inscriptionis lectionem religiose retinendam arbitramur. Quænam autem fuerit de hac inscriptione eruditorum mens, investigare operæ pretium est. Hieronymus asserit (66), Gregorium in hac oratione Maximi philosophi laudes decantasse, et aperte declarat « falso Heronis nomen a quodam fuisse superscriptum; » idque contigisse, « quod alius esset liber ejusdem Maximi vituperationem continens,

(66) *Scrip. eccl.* Basil. ed., p. 149.

quasi, » addit sanctus Doctor, « non licuerit eundem et laudare et vituperare pro tempore. » Billius vero (67), quamvis non diffiteatur Maximi laudes hac oratione comprehendere, censet tamen, non ab alio quodam, sed ab ipso Gregorio Maximi nomen consulto mutatum fuisse, « ne, » inquit, « ingratis hominis nomen in suis monumentis exstaret; » illudque ab Elia non observatum miratur. Verum debile prorsus ac infirmum videtur istud argumenti genus; præsertim, cum Gregorius ipse, ut alia omittamus, alibi « se Maximum laudasse » non inficiatur (68). Conjiunt alii, inter quos Tillemontius, philosophum istum binominem fuisse, ac apud Ægyptios, unde oriundus erat, Heronis, et Constantinopoli, ubi nimis clarus evasit, Maximi nomine nuncupatum. Verisimilior forsitan videri posset hæc doctissimorum virorum conjectura; sed nos tam expresse consignata Hieronymi sententia suspensos adhuc detinet. Nam, si binominis revera fuisset Maximus, quis credat, ut observat ipse Tillemontius (68*), Hieronymum, qui cum Gregorio Constantinopoli tam familiariter versabatur, id ignorasse?

II. Cyrillus Scythopolitanus, in *Vita sancti Euthymii et sancti Sabæ*, inter chronologos, post Hippolytum et Epiphanium, collocat « Heronem » quemdam « philosophum et confessorem. » Hinc Cotelerius sic conjiendo adnotat (69): « Neque pudet me nescire, quod a viris longe doctissimis fuit ignoratum; neque tacebo conjecturam meam, aut si velis, hæriolationem, num Hero iste philosophus et confessor sit Maximus Cynicus, quem iis sub nominibus laudat oratione Gregorius Theologus; quique scripsit, teste Hieronymo, insignem librum *adversus Arianos*, et forte alia reliquit ingenii sui monumenta, atque alicubi operum inseruit nonnihil chronologicum, ob quod ab auctore nostro una cum Hippolyto et Epiphanio citetur. » Verum huic conjecturæ ultro ascribendum non putamus, cum nihil apud Hieronymum, de hac Maximi seu Heronis chronologia reperitur. Prius quippe probandum esset, Heronem, qui a Cyrillo inter chronologos citatur, ipsum revera fuisse Maximum 452 Cynicum; quod probatu certe nobis perquam difficile, ne dicamus impossibile, videtur. Mirum quidem non esset, quosdam Maximos, seu Herones philosophos et confessores, iisdem fere temporibus existisse; sed quod maxime mirandum est, Gregorium, qui in aliis, tum Athanasii, tum Cypriani encomiis, eos sæpius proprio nomine compellat, ne semel quidem in hac oratione, vel Maximum, vel Heronem nominasse. Forsan igitur satius esset, Hieronymi sententiæ simpliciter adhærere, quam conjecturis jugiter inhiare.

III. Objici etiam potest, utrum Maximus a Gregorio laudatus, idem sit ac ille ad quem honorificæ Athanasii et Basilii exstant epistolæ. Quod ad Athanasium attinet, non omnino assentimur nostris, qui novam sancti Doctoris Operum editionem adornarunt. Illi siquidem hac de re sic admonent (70): « Hic Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alius profecto videtur esse, quam Alexandrinus ille, cujus laudes oratione celebrat Gregorius, cujus nomine postea suppresso, falsum Heronis nomen superscriptum fuisse narrat Hieronymus. » Verum, si attente perpendantur, tum ipsamet Athanasii epistola, tum temporis et rerum circumstantiæ, plura occurrent quæ illorum sententiæ minime faveant. Ac primo quidem nullum est dubium, quin iste Maximus, in libro quem ad Athanasium misit, plurima, non tantum adversus Arianos, sed etiam adversus gentiles, Judæos, Manichæos aliosque hæreticos, docuerit. Id ex ipsa Athanasii responsione colligitur. Fatetur enim sanctus Doctor, se, responsum dictando, ex ipso libro mutuari quæcunque de Christi divinitate pertractat. Maximi quoque scripto nihil addendum arbitratur. « Satis sunt, » inquit (71), « quæ ipse scripsisti. Tu autem infidelis, ἀπίστος, rite perdoce. Forte enim futurum est, ut, relicta inscitia, ad veritatis cognitionem perveniant. » Laudat insuper Maximi pietatem, doctriam et ardens pro veritate studium; quæ profecto ad Cynicum nostrum referri non possunt. Deinde Athanasius ad Maximum suum scribebat, ut nostris visum est, anno 371, et e vivis excessit anno 373. Nondum autem tunc temporis pietatis larvam induerat Maximus Cynicus, cum nonnisi anno 379, ab exsilio redux, Constantinopoli a Gregorio exceptus fuerit. Non igitur ad Maximum Cynicum scripsit Athanasius, ut falso putarunt ipsius editores.

IV. Multo minus difficultatis occurrit circa Maximum illum ad quem scripsit sanctus Basilius. Ut penitus solvatur nodus, satis erit utriusque Maximi mores et indolem aperire. Basilii Maximus fuit quidem philosophus, non Cynicus, vel e Portico, sed Christianus. « Ex aliena radice, » inquit Basilius (71*), « ex ampla familia et illustri genere, ad evangelicam translatus vitam » (id est in oræ sanctorum Patrum, ad monasticam vitam), « ratione juventutem refrenabat, carnis libidinem rationis imperio subiciebat, et consentaneam Christiano humilitatem amplexabatur. » Tanta ipsi inerat pietas, tantum virtutis ac religionis studium, ut Basilius ipse, ni fuisset senio et infirmitate gravatus, variisque Ecclesiæ curis impeditus, ad eum visendi desiderio se contulisset. En Basilii Maximus. Quantum autem ab illo discrepat Maximus 453 alter, seu Hero, quem celebravit Gregorius! Iste enim, genere Ægyptius, patria Alexandrinus, nulla sanguinis nobilitate clarus, licet parentes habuerit, non solum Christianos, sed etiam, si scelesto filio fides addenda

(67) In orationis argumento.

(68) *Carm. de vita sua*, vers. 965.

(68*) *Art. LIX*, p. 445 et 712.

(69) *Monum. Eccl. Græc.*, t. II, in not., p. 640.

(70) Nova Athan. ed., admon. in *Epist. ad Max.* phil., tom. I, n. 2, p. 917.

(71) *Id.*, *ibid.*, p. 920.

(71*) *Opp. t. III*, epist. 277, p. 421.

est, Christi martyres, fuit professione philosophus, non profecto Christianus, sed Cynicus. Nihil enim dicemus de ipsius inverecundis moribus, edacitate, ingluvie et ignorantia, de quibus Gregorius, *Carminē de vita sua* (72), fuse recitando pertractat. Ille quidem, ob turpia quædam facinora, virgis cæsus circa annum 374, in Oasim insulam postea deportatus est; unde post quadriennium elapsus, ac multum vagatus, ubique scelerum suorum vestigia relinquens, Constantinopolim tandem appulit anno 379. Pietatis ac religionis simulacro oblectus, Gregorium ædit, fingitque se pro Christi nomine virgas et exsilium subiisse. Ipsius dolis ac simulationibus deceptus Theologus, eum amanter exceptum, in familiarium numero ascripsit, atque istam subinde orationem in illius laudem habuit.

V. Mirum sane cuique videri debet, quantum Gregorius fuerit a Maximo delusus. Nam, si nulla alia exstaret de isto Cynico contraria monumenta, præclare quidem de illo sentiendum foret. Sic enim exorditur orator: « Philosophum laudabo, » et, philosophiæ commodis atque utilitate breviter expositis, præsentem Maximum compellans, prosequitur (n. 2): « Huc ades, o philosophorum, imo et veritatis martyrum præstantissime... Huc ades, adulterinæ sapientiæ confutator... Huc ades, qui in alieno habitu nostra profiteris... Huc ades, et ad mensam mysticam propius accede... Huc ades, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo. » Quis, talia audiendo, Maximum, ut veritatis athletam, fidei clypeum, Ecclesiæ columnen, acerrimum erroris hostem, et firmissimum divinitatis propugnaculum non admiretur? Deinde Theologus (n. 3), non « sanguinis, » sed « pietatis illius ac morum nobilitatem » extollit; et percurrens quascunque pro Christo subiisse dictitarat hypocrita afflictiones et exilia, eum, ut Christi martyrem, et virtutum omnium exemplar auditoribus repræsentat. Verum ignoscendus profecto Gregorii error, in quem eo facilius lapsus est, quo ipse esset candidior. Etenim viri probi bonum facile credunt; ad suspicandum vero aliquid mali, segnes sunt et tardiores. Ignoscendus, inquam, error, cuius sic Gregorium penituit, ut, non solum laudes, quibus Maximum celebrarat, recantaverit, verum etiam « linguam præcidendam obtulerit (73), » seque ipse silentio damnaverit, si ipsi venia denegaretur. Cæterum in hac oratione plura interserit orator de Ecclesiæ persecutione sub Arianis principibus, digniora certe, quam quæ de Cynico celebravit. Constantinopoli dictam exeunte anno 379 cum eruditus existimamus.

(72) Vers. 750 et seq.

(73) *Carm. ac vita sua*, vers. 994 et seq

ΛΟΓΟΣ ΚΕ'.

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον (74).

A

A'. Τὸν φιλόσοφον ἐπαινέσομαι, καὶ εἰ κάμνω (75) τῷ σώματι· φιλόσοφον γὰρ ἐπαινέσομαι δὲ καὶ λαν εἰκότως. Ὁ μὲν γὰρ φιλόσοφος, ἐγὼ δὲ σοφίας θεραπευτής· ὥστε μοι καὶ πρὸς λόγον ὁ ἔπαινος, ἴν', εἰ μὴ τι ἄλλο, τοῦτό γε φιλοσοφήσω, τὸ θαυμάζειν φιλόσοφον. Ἡ γὰρ φιλοσοφητέον, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἢ τιμητέον φιλοσοφίαν, εἴπερ μὴ μέλλοιμεν παντελῶς ἐξὼ τοῦ καλοῦ πίπτειν, μηδὲ ἀλογίαν κατακριθῆσθαι λογικῶν γεγονότες, καὶ διὰ λόγου πρὸς Λόγον σπεύδοντες. Φιλοσοφεῖτω δὲ ἡμῖν ὡς ἐν τῶν ἄλλων ὁ ἀνὴρ, τὸ ἐπαινέσθαι, καὶ καρτερεῖτω τὴν εὐφημίαν. Οὐ γὰρ ἵνα χαρισώμεθα ἐπαινεσώμεθα (ἴσμεν τοῦ φιλοσόφου τὸ ἀφιλότιμον, καὶ πρὸς γε οὐδὲν ἂν ὁ λόγος προσθεῖη τοῖς πράγμασι (76), ὅτι μὴ καὶ τῆς ἀξίας ἐλαττώσῃ (77) διὰ τῆς ἀσθενείας τῆς ἑαυτοῦ). ἄλλ' ἴν' ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσωμεν. Τοῦτο γὰρ οὐκ

* Alias xxiii: quæ autem 25 erat, nunc 33.— Habita Constantinopoli, exeunte anno 379.

(74) *Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον*. Sic plerique codices. Reg. hu addit: Ἀλεξανδρία, ἐξορισθέντα διὰ τὴν πίστιν, καὶ ἐπανελθόντα μετὰ τριετὴ χρόνον. Ἐρρήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει· « In laudem Heronis philosophi Alexandrini, ob fidem in exsilium missi, ac post triennium reversi. Dicta Constantinopoli. » Sic Billius vertit, quamvis in editis legatur tantum:

ORATIO XXV'.

454 In laudem Heronis philosophi.

1. Philosophum laudabo, tametsi corpore æger: id enim philosophicum est: laudabo autem admodum merito. Ille enim philosophus est, ego vero sapientiæ cultor. Ac proinde non incongrue hoc laudis munus suscipit, ut, si nihil aliud, hoc certe nomine philosophi, quod philosophum laudem atque admirer. Aut enim philosophiæ operam dare oportet, ut ego censeo, aut philosophiam honore complecti; ne alioqui a recto atque honesto prorsus excidamus, ac brutæ cujusdam vecordiæ damnemur, qui rationis participes creati sumus, ac per rationem ad Verbum properamus. Philosophice quoque, ut aliis, vir hic ferat se laudari, ac virtutum suarum prædicationem æquo animo accipiat. Non enim ut ab ipso gratiam ineamus, eum laudabimus (neque nos fugit, quam ab honoris cupiditate philosophi

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντα· « In laudem Heronis philosophi ab exilio reversi. » Cæterum in monito probavimus, non Heronem, sed Maximum philosophum Cynicum in hac oratione a Gregorio fuisse laudatum.

(75) *Κάμνω*. Coisl. 1, κάμνων.

(76) *Πράγμασι*. Coisl. 1 et alii, θαύμασι, « miris rebus. »

(77) *Ἐλαττώσῃ*. Forte, ἐλαττώσει. Edit.

hujus animus abhorreat, ac præterea ne cumulum A quidem ullum rebus oratio afferret, imo etiam, ob imbecillitatem suam aliquid de dignitate detrahet); verum ut nobis ipsis proximis. Hoc enim philosophia non jam contemnet, ac pro nihilo putabit, quippe cujus hoc munus et studium sit, ut de vita humana præclare mereatur. Prima porro bene merendi ratio est, rerum honestarum commendatio. Laus enim zelum parit: zelus autem virtutem: virtus porro beatitudinem: hæc vero rerum expectandarum culmen est, ad quod omnis probi viri agitatio tendit.

II. Adesdum igitur, philosophorum, addam etiam, veritatis martyrum, optime ac præstantissime. Adesdum, confutator adulterinæ illius sapientiæ, quæ in verbis sita est, ac per linguæ lenocinia velut præstigiis offundit, supra hoc autem attolli nec vult nec potest. Adesdum, virtute dexter, tam quæ in contemplatione, quam quæ in actione versatur, qui in alieno habitu nostra prosteris; ac ne in alieno quidem fortasse, siquidem angelicum est, vestitus candor et splendor, cum corporea forma 455 pinguntur; ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum puritatem. Adesdum, philosophe et sapiens: quousque enim ille sapientiæ amor jactabitur, si nusquam sit sapientia? Adesdum, canis, non impudentia, sed oris libertate; non ingluvie, sed quia in diem vivis; non latratu, sed boni custodia, ac vigiliis pro animarum salute susceptis, atque etiam, quia virtutis quidem familiares ac domesticos mulces, alienis autem oblatras. Adesdum, ad sacra hæc, et mensam hanc mysticam, atque ad me, qui per hæc sacrum deificationis munus otheo, propius accede, ad quæ sermo, et vita, et purgatio ea, quæ per cruciatum comparatur, te adducunt. Adesdum, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo; ut qui, non paneratio, aut cestu, aut cursu, aut alio quodam parvo, atque ob parva præmia inuito, certaminis genere dimicaris, nec ad heroum cuiuspiam aut dæmonum honorem, quibus calamitates tantum et fabulæ nominis celebritatem pepererunt (hujusmodi enim sunt, quæ de illis honorifice prædicantur, posteaquam in stultitiæ

(78) Ζήλου γάρ, etc. « Laus enim parit zelum. » Schol.: Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ μεγάλου Βασιλείου φησὶν· Ὅν γάρ τοὺς ἐπαίνους οἶδα, τούτων σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις· « Juxta eandem sententiam, in funebri quoque Basilii Magni oratione ait: Quorum enim novi laudes, horum quoque palam incrementa explorata habeo. » Hæc ultima scholii verba reperiuntur Or. 43, n. 1.

(79) Δι' εὐγλωττίας. « Per linguæ lenocinia, » id est, « per sermonis elegantiam et illecebras. » Bill., « per linguæ facundiam. »

(80) Ἐἵπερ ἀγγελικόν, etc. Reg. lu, Coisl. 1, Pass., etc., habent: Ἐἵπερ Ναζαρητῶν μὲν ἡ κόμη, καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς καθιέρωσις, ὡν σίδηρον ἀπήγαγεν, ὡς περ καὶ θουασατηρίων, ὁ νόμος. Ἀγγελικὴ δὲ ἡ λαμπροφρορία, καὶ, etc.: « Siquidem coma et capitis consecratio Nazaræorum est, a quibus, velut ab altari, lex ferrum movebat, » etc. Maximus, tametsi Christianam religionem profiteretur, philosophicum tamen habitum non exuerat.

(81) Φαιδρότης. In quibusdam, λαμπρότης.

ἔτι περιφρονησί φιλοσοφία, ἥ γε τὸ εὖ ποιεῖν τι τὸν ἡμέτερον βίον, ἔργον καὶ σπουδάσμα. Πρώτη δὲ τῶν εὐεργεσιῶν, τὸ ἐπαινέσθαι τὰ καλά. Ζήλου γάρ (78) ὁ ἑπαινος πρόξενος· ζήλος δὲ, ἀρετῆς· ἀρετὴ δὲ, μακαριότητος· ἡ δὲ, τὸ ἄκρον τῶν ἐφετῶν. καὶ πρὸς ὃ τείνει πᾶσα σπουδαίου κίνησις.

B. Δεῦρο δὴ οὖν, ὧ φιλοσόφων ἀριστε καὶ τελειώτατε· προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ μαρτύρων τῆς ἀληθείας. Δεῦρό μοι τῆς νόθου σοφίας ἔλεγχε, τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ δι' εὐγλωττίας (79) γοητευούσης, ὑπὲρ δὲ τοῦτο μὴδὲν διαροῦναι, μήτε δυναμένης, μήτε θεολούσης· ὁ περιδέξιος τὴν ἀρετὴν, ὅση τε θεωρίας, καὶ ὅση πράξεως· ὁ τὰ ἡμέτερα φιλοσοφῶν ἐν ἀλλοτρίῳ τῷ σχήματι· τάχα δὲ οὐδὲ ἀλλοτρίῳ, εἴπερ ἀγγελικόν (80), ἡ λαμπροφρορία, καὶ ἡ φαιδρότης (81), ὅταν τυπῶνται σωματικῶς· σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος. Δεῦρό μοι, φιλόσοφε, καὶ σοφῆ, (μέχρι γὰρ τίνας τὸ φιλεῖν σοφίαν, εἰ μηδαμοῦ σοφία;) καὶ κύων (82), οὐ τὴν ἀνασχυντίαν, ἀλλὰ τὴν παρῆρσιαν· οὐδὲ τὸ γαστρίμαργον, ἀλλὰ τὸ ἐφήμερον· οὐδὲ τὴν ὕλακην, ἀλλὰ τὴν φυλακὴν τοῦ καλοῦ, καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἀγρυπνον, καὶ τὸ σαίνειν μὲν ὅσον κατ' ἀρετὴν οἰκεῖον, ὕλακτεῖν δὲ ὅσον ἀλλότριον. Δεῦρό μοι στήθι τῶν ἱερῶν (83) πλησίον, καὶ τῆς μυστικῆς ταύτης τραπέζης, κάμοῦ τοῦ διὰ τούτων μυσταγωγούοντος τὴν θέωσιν, ὅς σε προσάγει λόγος καὶ βίος, καὶ ἡ διὰ τοῦ παθεῖν κάθασις. Δεῦρό σε ἀναδῆσω τοῖς ἡμετέροις στεφάνοις, καὶ ἀνακηρύξω λαμπρᾷ τῇ φωνῇ, οὐκ ἐν Ὀλυμπίᾳ μέσῃ, οὐδὲ ἐν θεάτρῳ μικρῷ τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ ἡγωνισμένον παγκράτιον, ἢ πυγμῆν, ἢ διαυλον, ἢ τι τῶν μικρῶν ἀγωνισμάτων, καὶ ἐπὶ μικροῖς τοῖς ἄθλοις, οὐδὲ εἰς τιμὴν ἡρώων τινὸς (84) ἢ δαιμόνων, συμφορᾷ καὶ μύθῳ τετιμημένων (τοιαῦτα γὰρ ἐκείνων τὰ σεμνά τε καὶ τίμια, χρόνον προσλαβόντα (85) τῆς ἀνοίας ἐπίκουρον, καὶ συνψθειαν ἔννομον)· ἀλλ' ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ νενικηχότα ψευδὸς αἰρέσεων, εἰς τιμὴν Θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ πα-

(82) Κύων. Reg. a, κύων. « O canis. » Philosophi cynici sic vocabantur, quod canum voracitatem, ingluviem et oblatrandi libidinem, etc., æmularentur. Cum Maximus esset cynicus, ac cynico habitu indueretur, utpote qui et comam aleret, et vestem albam gereret, opponit hic Gregorius cynicorum vitiiis veri philosophi notas. Unde Maximus « canis » appellatur, inquit Elias, « non ob impudentiam, ut canes, sed ob libertatem; non ob ingluviem, sed quod in diem vivat, » etc.

(83) Στήθι τῶν ἱερῶν, etc. Videtur Theologus his verbis Cynicum hortari ad sacerdotium, cui, tum vita, tum doctrina eum esse idoneum arbitrabatur.

(84) Τινὸς. Coisl. 1, et Pass., τινῶν.

(85) Χρόνον προσλαβόντα, etc. Billius, « Posteaquam temporibus ac legitime consuetudinis auxilium assumpserunt. » Rectius quidem in prima editione reddiderat: « Posteaquam temporis antiquitas, vimque legis obtinens consuetudo, stultitiæ opem tulit. »

θεῖν τοῖς οἰκείοις πάθειν ἐκδιδάσκοντος, καὶ ὧν ἄθλον, οὐρανῶν βασιλεία, καὶ θεὸν γενέσθαι τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον.
per suos cruciatus ad subeundos cruciatus erudit, quorum etiam certaminum præmiium, cæli regnum est, ac Deum effici, omni doloris sensu sublimiorem.

Γ'. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάρρησις; Εἰ μὲν τὴν συντομωτέραν ποθεῖτε καὶ γνωριμωτέραν· Οὗτος τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴς ἀψευδέστατος, καὶ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχος ἀχρὶς αἵματος, καὶ τῶν διωκόντων τῷ ποιεῖν κακῶς, τῷ πάσχειν προθύμως διώκτης· οὐδὲν γὰρ οὕτω νικᾷ τὸν διώκοντα, ὡς προθυμία τοῦ πάσχοντος. Εἰ δὲ τὴν τελεωτέραν (86) καὶ πλατυτέραν· Οὗτος ἄριστος μὲν ἐξ ἀρίστων, καὶ ἐξ εὐγενῶν εὐγενέστατος. Εὐγένειαν δὲ λέγω, οὐχ ἦν οἱ πολλοὶ νομίζουσι· ἄπαγε! Οὐ πρὸς ἡμῶν οὕτω θαυμάζειν (87), οὐδὲ φιλόσοφον, τὴν ἐκ μύθων καὶ τάφων ἐρχομένην καὶ πάλα σεσηπυῖας ὀφρῦος· οὐδὲ τὴν ἐξ αἰμάτων καὶ γραμμάτων (88) προδογνομένην, ἣν νύκτες (89) χαρίζονται, καὶ βασιλέων ἰσως οὐδὲ εὐγενῶν χεῖρες, προστασσόντων, ὡσπερ ἄλλο τι, τὴν εὐγένειαν· ἀλλ' ἦν εὐσέβεια χαρακτηριστικὴ καὶ τρόπος, καὶ ἡ πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἀνοδος, ὅθεν γεγόναμεν. Ταύτης ἀπόδειξις μία τῆς εὐγενείας. Οὐ γὰρ ἀλλήτης μόνον ἡμῖν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ καὶ ἐκ μαρτύρων· ὥστε οἰκοθεν αὐτῷ τὸ τῆς ἀρετῆς παράδειγμα. Πολίτης δὲ, σοφία μὲν, τῆς οἰκουμένης ἀπάσης (οὐδὲ γὰρ ἀνεχεται μικροῖς ὄροις Κυνική περιγράφεσθαι)· σώματι δὲ, τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῆς σὺν ὑμῖν (90), ἡ μεθ' ὑμᾶς (91) εὐθὺς ἀριθμουμένης· ἥς πᾶσι πάντων κρατούσης, θερμότης τὸ ἰδιαιτάτον (92), καὶ ταύτης τὸ κάλλιστον, Χριστιανισμὸς, καὶ ἡ περὶ τοῦτο (93) διάθεσις, ἐκ προαιρέσεως μὲν ἀρχομένη, τῇ δὲ φύσει βεβαιουμένη. Τῇ γὰρ εὐσεβείᾳ τὸ θερμὸν προσχωρήσαν, ζῆλος ἐγένετο· ζῆλος δὲ, ἀσφάλεια πίστεως.

in eo præclarissimum est, acerrimum erga Christianam religionem studium, a voluntate quidem atque animi proposito principium ducens, cæterum a natura postea confirmatum. Animi enim fervor, cum ad pietatem accesserit, zelum parit: zelus autem fidei præsidium est.

Δ'. Τραφεὶς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεὶς, ὡς εἰκὸς τὸν ἐκ τοιοῦτων γεγονότα καὶ τοιοῦτον ἐσόμενον, ἐπειδὴ βίων (94) αἰρέσεως καιρὸς ἐδόκει (ἦν κρηπίδα τοῦ πράττειν εὐ ἢ κακῶς ἐγὼ τίθεμαι), εἰδὲ (95) τι μέγα, καὶ νεανικὸν, καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον. Τρυφὴν μὲν ἀτιμάζει καὶ περιουσίαν, καὶ δυνάστεϊαν πλέον, ἣ τοὺς ἄλλους οἱ ταῦτα προέχοντες· καὶ τὴν μὲν ὡς πρῶτην κακοπάθειαν, τὴν δὲ ὡς ἐσχάτην πενίαν, τὴν δὲ ὡς ἀσθένειαν τὴν ἀνωτάτω, διαπτύει καὶ ἀποπέμπεται. Οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν εἶναι, ὃ μῆτε βελτίους ποιεῖ τοὺς κεκτημένους, ἀλλὰ καὶ χείρους ὡς τὰ πολλὰ· μῆτε διὰ τέλους παραμένει τοῖς ἔχουσι. Φιλοσοφίαν δὲ προστάται τὴν δέσποιναν τῶν παθῶν καὶ τῷ καλῷ προσβαίνει νεανικῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ὕλης τέ-

A patrociniū, tempus, et pro re legitima consuetudinem assumpserunt); verum hæresum mendacium deviceris, in honorem Dei viventis, qui nos quoque

III. Quodnam autem hoc præconiū est? Siquidem brevius et notius quæritis, erit hujusmodi: Hic est veritatis athleta verissimus, et Trinitatis ad sanguinem usque propugnator, atque eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persequerentur, per patiendi alacritatem persecutor. Nihil enim persecutorem ita superat, ut patientis alacritas. Si vero perfectius et latius postulatis, tale erit: Hic ex optimis optimus, et ex nobilibus nobilissimus.

Nobilitatem autem dico, non 456 quam plerique existimant: absit! Non enim nostrum est, nec philosophicum, eam admirari, quæ a fabulis et sepulcris; ac supercilio jampridem putrefacto manat: nec eam, quæ ex sanguinibus et litteris oritur, quam noctes largiuntur, ac regum ignobilium quoque fortasse manus, nobilitatem, velut quiddam aliud, jubentium: sed quam pietas et mores notant atque indicant, et ad primum illud bonum, ex quo originem traximus, ascensus. Hujus nobilitatis hoc unum argumentum est. Etenim non tantum martyr ipse generosus existit, sed etiam ex martyribus. Itaque virtutis exemplum ipse domi habuit. Jam, quod ad civitatem attinet, si quidem sapientiæ ratio habeatur, totius orbis terrarum est civis: nec enim cynicismus exiguis finibus circumscribi sustinet; si vero corpus spectemus, Alexandria ortus est, ex ea nimirum civitate, quæ vel cum vestra, vel certe statim post eam numeratur: quæ, cum omnibus rebus urbes omnes antecellat, nihil tamen tam proprium habet, quam animorum fervorem, et, quod

IV. Enimvero cum ita, ut eum decebat, qui talibus ortus, ac talis futurus erat, educatus institutusque fuisset, jamque tempus postulare videretur, ut certum sibi vitæ genus constitueret (quod ego tanti momenti esse duco, ut totius vitæ, vel recte, vel niale traducendæ fundamentum in eo positum esse putem), majus quiddam atque excelsius, quam vulgus soleat, animo agitare cœpit. Delicias enim, et opes, et potentiam magis aspernatur, quam alios aspernari solent ii, qui his rebus excellunt. Ac delicias quidem, ut primam ærumnam et afflictionem, opes autem, ut extremam paupertatem, potentiam vero, ut summam imbecillitatem despicit, atque amollitur. Neque enim quidquam boni nomen obti-

(86) Τελεωτέραν. In nonnullis, τελεωτέραν τε.

(87) Θαυμάζειν. Coisl. 1, φιλοσοφεῖν.

(88) Γραμμάτων. «Litteris.» Hic observare juvat, inter varias nobilitatis species, eam a Gregorio numerari, quæ principum favore et diplomatibus comparatur.

(89) Νύκτες. Schol.: Νυκτεριναι σωματων συνουσιαι.

(90) Ὑμῖν. Sic Reg. bn, Coisl. 1, Elias et Combeff. Ita legit Billius. In ed., ἡμῖν.

(91) Μεθ' ὑμᾶς. Sic Reg. bn, et Coisl. 1. In ed., ἡμᾶς.

(92) Ἰδιαιτάτον. Coisl. 1, ἰδιότατον.

(93) Τοῦτο. Coisl. 1, τούτου.

(94) Βίωσ. Forte, βίου. Edit.

(95) Εἶδε. Reg. Cypr., ἴδε, «vide,» etc.

nere posse statuebat, quod dominos suos hauliqua- A
quam meliores, imo etiam persæpe deteriores effi-
ceret, nec constaret cum his, a quibus possidetur,
maneret. Philosophiam autem perturbationum ani-
mi dominam sibi præficit, strenueque ad virtutem
contendit, atque, antequam a corporis mole disjun-
gatur, a corporis mole sese abscondit, ac supra ea,
quæ oculis cernuntur, 457 assurgit, totum sese,
indolis magnitudine, ac voluntatis generositate,
rebus firmis et stabilibus addicens. Posteaquam ita
animo constituit, id ne quidem in deliberationem
admisit, utram potius philosophiam sequeretur,
externamque ac profanam, atque in philosophiæ
habitu et obtentu veritatis umbras assimulantem,
an vero nostram, humilem illam quidem in specie
et abjectam, cæterum in occulto sublimem, atque ad B
Deum ducentem; verum nostram omnibus, ut ita
dicam, suffragiis statim eligit, nequaquam passus
mentem suam ad deteriora transversam agi, aut
comptæ orationis elegantia distrahi, ob quam ii,
qui gentilium placita profitentur, animos attollunt.
Hoc autem primum philosophatur, ut, ex duobus
nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, at-
que, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi
animi ease iudicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque
C
anim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes
sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

V. Cum autem privatam vitam et solitariam,
atque a vulgi commercio semotam et alienam, mag-
nam quidem et præclaram, atque humanis rebus
sublimiorem esse videret, cæterum intra eos, qui C
hoc vitæ genere cum laude fungerentur, delixam
esse, atque charitatis communionem et humanitatem
repudiare, quam in præstantissimarum virtutum
numero esse sciebat; idque præterea incommodi
habere, quod eorum virtus, qui sic viverent, ex-
plorari non posset, quippe quæ nec in rebus geren-
dis exerceretur, nec cum aliis in comparisonem
veniret: eam contra, quæ hominum societate et
frequentia gaudet, præterquam quod multa quoti-
die occurrunt, in quibus virtutis suæ periculum
facere queat, ad multorum utilitatem etiam esse
diffusam, atque ad divinam dispensationem prope
accedere, quæ universam rerum molem condidit,
amicitiæque vinculis constrinxit, genusque nostrum D
propter vitii accessum a bono deturbatum atque
dejectum, per familiaritatem illam vitæque consue-
tudinem, quam nobiscum habuit, ad pristinam
dignitatem revocavit: hæc, inquam, cum animo
volveret ac perpenderet, simulque Græcorum, qui
ferunt, fastum atque insolentiam reprimere 458

μνηται, πριν διαζευχθῆναι (96) τῆς ὕλης· καὶ τῶν
ὀρωμένων κατεξανίσταται, μεγέθει φύσεως καὶ προ-
αίρεσεως εὐγενείᾳ, τοῖς ἐστώσι προσθέμενος. Ἐπειδὴ
οὕτω διανοήθη, τοῦτο μὲν οὐδὲ βουλῆς ἤξιωσε, ποτε-
ραν δεῖ τῶν φιλοσοφῶν ἐλέσθαι μᾶλλον, τὴν ἔξω καὶ
καίρουσαν τὰς τῆς ἀληθείας σκιάς ἐν τῷ τῆς φιλοσο-
φίας σχήματι καὶ προβλήματι, ἢ τὴν (97) ἡμετέραν
καὶ ταπεινὴν μὲν τῷ φαινομένῳ, ὑψηλὴν δὲ τῷ κρυ-
πτομένῳ, καὶ πρὸς Θεὸν ἀγούσαν· ἀλλὰ πάσαις ψή-
φοις αἰρεῖται τὴν ἡμετέραν, μηδὲν ὅλως ἐπὶ τὰ χεῖρω
παρὰτραπεῖς τὴν διάνοιαν, μηδὲ ὑπὸ τῆς τῶν λόγων
κομψείας παρασυρεῖς, ἢ μέγα φρονούσιν (98) οἱ τὰ
Ἑλλήνων φιλοσοφούντες. Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον φιλοσο-
φεῖ, γυνῶναι τῶν ἡμετέρων (99) ὁδῶν τὴν αἰρετωτέραν
τε καὶ λυσitteλεστέραν ἐπίσης αὐτῷ τε καὶ πᾶσι Χρι-
στianoῖς. Πανταχοῦ γὰρ τῷ καθ' ἐαυτὸν καὶ τὸν κοι-
νὸν συλλαμβάνειν, ψυχῆς εἶναι τελεωτάτης τε καὶ φι-
λοσοφωτάτης ἐνόμιζεν. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτῷ γεγενῆ-
σθαι (1) μόνον ἕκαστον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὅσοι
τῆς αὐτῆς μετέχουσι φύσεως, καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ,
καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς γέγονασιν.

nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, at-
que, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi
animi ease iudicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque
C
anim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes
sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

Εἰ. Ὅρων δὲ τὸν μὲν ἐρημικὸν βίον καὶ ἰδιάζοντα,
καὶ τῶν πολλῶν ἐκφυλὸν καὶ ἀλλότριον, μέγαν μὲν
καὶ ὑψηλὸν, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα, μέχρις αὐτῶν C
δὲ μόνων τῶν κατορθούντων ἰστάμενον, καὶ τὸ τῆς
ἀγάπης κοινωνικὸν (2) καὶ φιλόανθρωπον ἀπαρνούμε-
νον, ἦν ἐν πρώτοις εἶναι τῶν ἐπαινουμένων ἐγίνω-
σκε· πρὸς δὲ καὶ ἀδοκίμαστον, ὡς οὕτε ἐν τοῖς πρά-
γμασι γυμναζόμενον, οὕτε ἄλλοις παραμετρούμενον·
τὸ δὲ κοινωνικὸν καὶ ἐπιμικτὸν, πρὸς τῇ βασάνῳ τῆς
ἀρετῆς, ἐτι καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς διατεῖνον, καὶ θείας
οἰκονομίας ἐγγύς (3), ἢ καὶ πεποίηκε τὸ πᾶν, καὶ
φιλικῶς (4) συνέδησε, καὶ τὸ ἡμέτερον γένος ἐκπεσόν
τοῦ καλοῦ διὰ τὴν ἐπεισελοδοῦσαν κακίαν, ἐκ τῆς
πρὸς ἡμᾶς ἐπιμειξίας καὶ ὀμιλίας πάλιν ἀνεκαλέσατο·
ταῦτα διανοηθεὶς τε καὶ διελόμενος (5), καὶ ἅμα τὸν
Ἑλληνικὸν τύπον κολάσαι τῶν καλῶν εἶναι νομίσας,
οἱ τῷ τρίθῳ καὶ τῇ ὑπὴρ τὸ σεμνὸν ὑποδύονται (6)·
τί ποιεῖ, καὶ πῶς τὴν φιλοσοφίαν μεταχειρίζε-
ται; Μέσσην τινὰ χωρεῖ τῆς τε ἐκεῖνων ἀλαζονείας,
καὶ τῆς ἡμετέρας σοφίας, καὶ τῶν μὲν τὸ σχῆμα καὶ
τὴν σκηρῆν, ἡμῶν δὲ τὴν ἀληθειαν καὶ τὸ ὕψος φιλο-
σοφεῖ.

pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se
operæ pretium esse censeret: quidnam facit, et

(96) Πρὶν διαζευχθῆναι. Ita Reg., et Colb. plu-
res, Coisl. 1 et 2, Or. 1, Par., Pass. « A terrenis se
abscondit ante disjunctionem a corpore. » Deest
πρὶν in edit.

(97) Ἡ τῆν. Sic tres Reg., duo Coisl., et Or. 1.
Deest ἦ in edit.

(98) Ἡ μέγα φρονούσιν. Sic Or. 2, et Pass. De-
es μέγα in edit.

(99) Τῶν ἡμετέρων. Sic Reg. a, bm, Or. 1, Pass.
Deest τῶν in edit.

(1) Γεγενῆσθαι. Duo Reg., γεγεννησθαι.

(2) Κοινωνικόν. Reg. Cypr. addit, καὶ ἐπιμι-
κτον, « inistamque charitatis societatem. »

(3) Ἐγγύς. Pass. addit, ἤτοι.

(4) Φιλικῶς. Or. 1, φιλοανθρωπικῶς, « humanitate. »

(5) Καὶ διελόμενος. Sic quatuor Colb., duo
Coisl., Or. 1, Pass., Hervag., etc. In ed., καὶ ἀν-
ελόμενος.

(6) Ὑποδύονται. Pass., ἀποδύονται.

q uoniam pacto philosophiam tractat? Medius quodammodo inter illorum vanitatem, et nostram sapientiam incedit, atque illorum quidem habitum et larvam, nostrorum autem veritatem et sublimitatem proficitur.

Γ. Διὰ τοῦτο Περιπάτους μὲν, καὶ Ἀκαδημίας, A καὶ τὴν σεμνὴν Στοᾶν, καὶ τὸ αὐτόματον Ἐπικούρου μετὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἡδονῆς, ἐρίῳ στέφας (7), ὡς τις ἐκείνων τὸν ποιητὴν (8), ὡς πορρωτάτω πέμπει καὶ ἀποκρούεται. Κυνικῆς δὲ, τὸ μὲν ἄθεον διαπτύσας, τὸ δὲ ἀπέριττον ἐπαινέσας, τοῦτο ἐστὶν ὃ νῦν ὁρᾶτε (9), κύων κατὰ τῶν θνητῶν κυνῶν, καὶ φιλόσοφος κατὰ τῶν ἀσώφων, καὶ Χριστιανὸς ὑπὲρ πάντων, καὶ νικῶν τὴν μὲν ἐκείνων αὐθάδειαν τῆ τοῦ σχήματος ὁμοιότητι, τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἐστὶν ὧν τὴν ἀπειροκαλίαν τῆ καινότητι τοῦ ἐνδύματος, δεικνύς, ὅτι μὴ ἐν μικροῖς τὸ εὐσεβές, μηδὲ ἐν τῷ κατηφεῖ τὸ φιλόσοφον, ἀλλ' ἐν ψυχῆς στεβρότητι καὶ διανοίας καθαρότητι, καὶ γνησίᾳ τῆ πρὸς τὸ καλὸν νεύσει, ὅπως ἂν τοῦ σχήματος ἔχωμεν, καὶ ὅστισιν ἂν ὁμιλώμεν, εἴτε ἡμῖν αὐτοῖς μόνοις συστέλλοντες τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε τοῖς (10) πολλοῖς τε καὶ δημοφύλοις ἰδιάζοντες ἐν τῷ κοινῷ, καὶ φιλοσοφοῦντες ἐν οὐ φιλοσοφοῦσιν (ὡς ἡ Νῦς κιθωτὸς ἐκείνη, ἐν κατακλισμῷ κατακλισμοῦ (11) κουφοτέρα· καὶ ἡ τοῦ θροῦς βᾶτος, ἣν καιὸν τὸ πῦρ οὐ κατέκαιε, τὸ μέγα Μωυσέως ὄραμα [12]), οὔτε αὐτοὶ τι (13) πάσχοντες τοῖς πολλοῖς, οὐ μᾶλλον γε ἢ ἀδάμας τοῖς παῖουσι, καὶ δι' ἑαυτῶν τοὺς ἄλλους βελτίους ποιοῦντες εἰς δύναμιν. Ταύτης καρπὸς τῆς φιλοσοφίας, οὐ λόγῳ (14) πλαττόμεναι πόλεις (σκινδαφοὶ τινες, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ τραγέλαφοι (15), ἃ γλῶσσα μόνῃ συντίθησιν)· οὐδὲ κατηγορίαι τινές, καὶ ἀναλύσεις, καὶ μίξεις· οὐδὲ συμβάματα (16) καὶ παρασυμβάματα, καὶ ἡ τεχνολογούμενη σοφία· οὐδὲ γραμμαῖ τινες οὐδαμοῦ κελμεναί, οὐδὲ ἀστέρων πλοκαὶ καὶ σχήματα κατὰ τῆς Προνοίας ἐπινοούμενα. Ταῦτα μὲν γὰρ αὐτῷ δευτέρου λόγου καὶ πάρεργα, καὶ τοσοῦτον παιζόμενα (17), ὅσον μὴ παιζεσθαι παρὰ τῶν εἰδέναι προσποιουμένων.

ἡ, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus, et figuræ 459 adversus Dei providentiam excogitatæ. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profitentur, illud i at' ue exagitari posset.

⁴⁴ Gen. vi, 14. ⁴⁵ Ἐχοι. II, ..

(7) *Στέφας*. Or. 1, et Pass., *στεφανώσας*. Addi posset, καὶ μύρω ἀλείψας, « et unguento ungens. » Utriusque enim coronæ, et « impositionis et unctionis » meminisset Plato, lib. III *De republ.*

(8) *Ὡς τις ἐκείνων τὸν ποιητὴν*. « Ut quidam ipsorum poetam ornavit. » Plato ipse est, qui Homerum, ne juvenibus noxius et exitiosus esset, lana coronari et dimititi statuit. Hac similitudine utitur Gregorius, ut sublimem Maximi philosophiam extollat, qui, scholas Peripateticorum, Academicorum, Stoicorum et Epicuri corona lanea cingens, quam longissime ablegat et repellit.

(9) *Ὁρᾶτε*. Or. 1, ὁρᾶται.

(10) *Εἴτε τοῖς*. In nonnullis, εἴτε σὺν τοῖς.

(11) *Κατακλισμῷ κατακλισμοῦ*. Sic Regii et Colbertini plures, Coisl. 1 et 2, etc. In ed. deest κατακλισμοῦ.

(12) *Ὁραμα*. Coisl. 1, θέαμα.

(13) *Ἄντοί τι*. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Pass., etc. Sic etiam habet Hervag., ad cuius marginem scripsit Billius : *forte αὐτόν τι*.

VI. Quamodrem Peripateticorum scholas, et Academicas, et venerandam Stoam, et Epicuri casum ac temeritatem una cum atomis et voluptate, corona lanea cingens (quemadmodum quidam ipsorum poetam ornavit), quam longissime ablegat et repellit. Cynicæ autem sectæ, impietatem quidem et numinis contemptum execratus, frugalitatem autem laudibus prosecutus, hoc est quod cernitis, canis adversus veros canes, et philosophus adversus insipientes, et Christianus ad bene de omnibus merendum paratus, atque illorum quidem arrogantiam per habitus similitudinem, nonnullorum autem ex nostris ineptiam per vestis novitatem refutans : illud scilicet ostendens, nec pietatem in exiguis rebus, nec philosophiam in vultus tristitia, verum in animi firmitate ac mentis puritate, sinceraque ad bonum propensione consistere : nihil referre, quo habitu simus, et cum quibus consuetudinem habeamus, modo nos ita comparemus, ut sive soli simus, mentem a sensibus contrahamus, sive cum aliis versemur, in communi hominum cœtu tanquam in secreto vivamus, atque inter eos qui minime philosophantur, philosophiæ studia colamus. Et quemadmodum arca illa Noe ⁴⁴, quæ in diluvio vini diluvii evasit ; atque ingens illud Moysis spectaculum, hoc est, ille montis rubus ⁴⁵, quem ignis urens non perurebat, eodem modo nos quoque, nec ex vulgi contagione detrimentum ullum contrahamus, quemadmodum nec adamas ab iis, a quibus percutitur, et pro virili nostra curemus, ut alii per nos meliores efficiantur. Hujus philosophiæ fructus, non sermone fictæ civitates (scindapsi quidam, ut ipsi aiunt, et tragelaphi, quæ lingua sola construit), nec categoriæ quædam et analyses, ac inquisitiones, nec symbamata et parasymbamata, et argutatrix sapientia,

459 adversus Dei providentiam excogitatæ. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profitentur, illud i at' ue exagitari posset.

(14) *Ὁὐ λόγῳ*, etc. Hic Platonem carpit, qui lib. II *De rep.* sermone civitatem construxit.

(15) *Σκινδαφοὶ ... τραγέλαφοι*. Apollonii interpres tradit scindapsus esse plantæ genus, quod apud Nyssum in India nascitur. Cum autem hæc planta nusquam alibi reperiat, putat Gregorius, hanc vocem inanem esse, et nihil significare. Tragelaphus vero, est animal ex hircō et cervo conflatum, quod etiam a multis nunquam existisse creditur. De tragelapho tamen mentio est in Deuter. xiv, 5 ; et in libro Job, juxta Septuaginta, xxxix, 1.

(16) *Συμβάματα*, etc. Propositiones, quæ sensum integrum efficiunt, « symbamata » vocantur ; quæ vero sensum integrum non efficiunt, « parasymbamata. » Alludit Gregorius ad Chrysippum, quem, inter alios, Lucianus in dialogo *De auctione philosophorum* irridet, et stulta ipsorum dogmata, atque in verbis novandis curiositatem deridendam propinat.

(17) *Παιζόμενα*. Or., *παίζοντα*.

VII. Quædam autem fuit primarium et anti-
quissimum ipsius studium? Pro jure et æquo cum
præsidibus expostulare, apud reges sermonis li-
bertatem adhibere, quemadmodum eximius ille
David, qui loquebatur in conspectu regum, et non
confundebatur¹⁸, popularis turbæ fluctuum instar
agitata stoliditatem compescere, ferocientium,
procerum licentiam, domorum inter se dissiden-
tium morbum, indoctorum rusticitatem, doctorum
arrogantiam, divitias insolenter sese efferentes,
saturnitatem petulanter et contumeliose se geren-
tem, pauperiam ad maleficia proclivem, iracun-
diam præcipitem, ac rationem secum efferentem,
voluptatem modum excedentem, risum petulantem,
mœroris anxietatem coercere, juventutis inconstan-
tiam, senectutis ignaviam, animique imbecillitatem,
viduitatis solitudinem, orbitatis desperationem com-
primere. Hæc vero nonne syllogismis, et lineis, et
hianti in stellis obtutui multum anteponet, quisquis
mente sana fuerit? Illud secum reputans, quod si
ad syllogismorum conclusionem, vel ad geometriam,
aut astronomiam, omnes studium suum atque ope-
ram contulerint, nihil ea res vitæ humanæ profu-
tura sit, quin potius omnia dissolvi ac labefactari
necesse erit: contra si ea officia, quæ a me com-
memorata sunt, de medio sublata fuerint, summa
omnium rerum perturbatio et confusio sit. Hæc
quanto Antisthenis vanitate, et Diogenis ingluvie,
et communi Cratetis matrimonio, sublimiora et
nominis eorum reverentiam his quoque parcamus,
philosophia capiant. Nos autem, ut media incidamus,
pudicitiam nempe, continentiam, modestiam,
morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem,
cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes
superat, ad id, quod ordine quidem prostratum,
dignitate autem et facultate principem locum ob-
tinet, orationem convertamus.

VIII. Fuit quondam illud tempus, cum ab hære-
tum procellis tranquilla omnia habebamus, cum
videlicet Simones, et Marciones, 460 et Valenti-
niani, et Basilidæ, et Cerdones, Cerinthi etiam, et
Carpocrates, atque omnes illorum nugæ ac præ-
stigie, posteaquam rerum omnium Deum per-
diuturno tempore secuisent, bellumque pro Bono
adversus Creatorem gessissent, suomet tandem, ut
æquum erat, profundo absorptæ, ac silentio traditæ
fuerunt. Nam Montani quoque malus spiritus, et
Manis tenebræ, et Novati temeritas, aut puritas, et
Sabellii mala monarchiæ assertio, cesserant, sese-
que subdlexerant, altera nimirum in contrariam

¹⁸ Psal. cxviii, 46.

(18) Βασίλειος. Pass., βασιλέας.

(19) Τὸν λογισμὸν. Coisl. 1, et Or. 1, τῶν λογι-
σμῶν.

(20) Φειδόμεθα. Or. 1, et Combef., φειδόμεθα.
Ita legit Billius.

(21) Ἰνα. Deest in Reg. bm.

(22) Τρεψόμεθα. Combef., τρεψόμενα.

(23) Ἦν. « Fuit. » Sic Combef. in ed., ἦν.

(24) Ἐπὶ πλείστον. Reg. a, καὶ ἐπὶ πλείστον.

(25) Βυθῶ καὶ τῇ σιγῇ. « Profundo ac silentio. »
Sic enim Latine sonant hæc voces. Plures hæretici,
ac præcipue Valentinus, « Bytho » et « Sigæ » inter
Æneas suos, primas tribuebant. Unde Tertullianus

Ζ'. Τί δὲ τὸ πρῶτον καὶ σπουδαζόμενον; Ἦ πρὸς
ἀρχοντας δικαιολογία, ἢ πρὸς βασιλεῖς (18) παρρη-
σία, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ λαλοῦντα ἐναντίον βασι-
λέων καὶ μὴ αἰσχυρόμενον, δῆμων ἀλογίαν συστειλαί
κυμαινομένων, δυναστῶν ἐξουσίαν ἀργιαιόντων, αἰ-
κῶν ἀβρωσίαν στασιαζόντων, ἀπαιδευτῶν ἀγροικίαν,
πεπαιδευμένων ἀλαζονείαν, πλοῦτον ἐπαρόμενον,
κόρον ὑβρίζοντα, πένταν κακουργούσαν, θυμὸν ἐκ-
φερόμενον καὶ τὸν λογισμὸν (19) ἐκφέροντα, ἡδονῆς
ἀμετρίαν, γέλωτος ἀκρασίαν, λύπης ἀδημονίαν παῦ-
σαι, νεότητος ἀνωμαλίαν, γῆρας μικροψυχίαν,
χρησίας ἐρημίαν, ὄρφανίας ἀπόγνωσιν. Ταῦτα
τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν γραμμῶν, καὶ τοῦ κε-
χηγνέναι πρὸς τοὺς ἀστέρους, ἀρ' οὐ μακρῶ προ-
τιμήσει τις εὖ φρονῶν; ἐκεῖνο ἐνθυμηθεῖς, ὅτι
B συναγόντων μὲν πάντων, ἢ γεωμετρούντων, ἢ ἀστρο-
νομούντων, οὐδὲν ἂν ὁ βίος ἡμῶν παρα τούτου ὠφελή-
θει, ὅτι μὴ καὶ τὰ πάντα λυθησεται: τούτων δὲ ὡν
εἶπον ἀναιρουμένων, ἀταξία τὸ πᾶν καὶ σύγχυσις.
Ταῦτα τῆς Ἀντισθέου ἀλαζονείας, καὶ τῆς Διογέ-
νου ὀψοφαγίας, καὶ τῆς Κράτητος κοινογαμίας, τί
χρὴ λέγειν ὄσφ κρείττω καὶ ὑψηλότερα; Πλὴν φειδό-
μεθα (20) κάκεινων αἰδοί τῆς προσηγορίας, ἵνα τι τοῦ
ἀνδρὸς ἀπολαύσωσιν. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα (21) τὰ ἐν μέσῳ
συνέλωμεν, τὸ σῶφρον, τὸ ἐγκρατές, τὸ ἀτυφον, τὸ
ἐπίχαρι, τὸ κοινωνικόν, τὸ φιλόανθρωπον, τὰλλα οἷς
ὕπερ ἔπαντας ὁ ἀνὴρ, ἐπὶ τὸ τελευταῖον μὲν τῇ τάξει,
πρῶτον δὲ τῇ δυνάμει τρεψόμεθα (22).

præstantiora sint, quid dicere attinet? Verum ob
ut nonnullum ipsi quoque fructum ex hujus viri

C H'. Ἦν (23) ὅτε γαλήνην εἶχόμεν ἀπὸ τῶν αἰρέ-
σεων, ἦνίκα Σίμωνες μὲν, καὶ Μαρκίωνες, Οὐαλεν-
τῖνοι τέ τινες, καὶ Βασιλεῖδαι, καὶ Κέρδωνες, Κήριν-
θοί τε καὶ Καρποκράταις, καὶ πᾶσα ἡ περὶ ἐκεῖνους
φλυαρία τε καὶ τερατεία, ἐπὶ πλείστον (24) τῶν τῶν
ἔλων θεῶν τεμόντες, καὶ ὑπερ τοῦ Ἀγαθοῦ τῷ Δι-
μιουργῷ πολέμησαντες, ἔπειτα κατεπόθησαν τῷ
ἑαυτῶν βυθῷ καὶ τῇ σιγῇ (25) παραδοθέντες, ὡς περ
ἦν ἄξιον. Μοντανου δὲ τὸ πονηρὸν πνεῦμα, καὶ τὸ
Μανοῦ σκότος, καὶ ἡ Ναυάτου θράσύτης, ἢ καθαρῶ-
της, Σαβελλίου τε ἡ κακῆ συνηγορία τῆς μοναρχίας
εἶξε, καὶ ὑπεχώρησεν, ἢ μὲν εἰς ἀντίπαλον (26) μοί-
ραν ἀποκριθεῖσα, ἢ δὲ καὶ πάντη περιφρονηθεῖσα

D Valentinus stuporem notat, quod «Bythi» nomen de-
disset illi, quem in sublimi loco sedere diceret.
Gregorius etiam, ad illorum nomina festivo allu-
dens, ait, hæc errorum monstra « profundo et si-
lento » tradita fuisse.

(28) Εἰς ἀντίπαλον, etc. Schol. : Τὴν Νοεάτου,
οἶμαι, λέγει αἵρεσιν, ὡς περ καὶ ἡ πείρα ἐως τοῦ
νῦν δείκνυσσι. « Novati hæresim, ut opinor, signifi-
cat, quemadmodum huc usque experientia probat. »
Quid Gregorius et Scholiastes velint, liquido non
patet. Num intelligunt, contrariam in partem, ac
in mitiorem disciplinam mutatam fuisse Novati se-
veritatem? Supererat enim tunc temporis Constan-

καὶ παραβρίφεισα διὰ τὸ ἀσθενές· ἄλλο δὲ οὐδὲν παρελύπει τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ γὰρ διωγμοὶ καὶ λαμπρότεραν αὐτὴν ἐποιοῦν τοῖς πάθεσιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δευτέρα ζάλη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγείρεται, σπυφῶν τῆς ἀδικίας, τὸ πλήρωμα τῆς ἀσεβείας, ὁ λεγῶν τῶν πνευμάτων, ἡ ἀντίχριστος γλῶσσα, ὁ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσας νοῦς, ἡ κατατομή τῆς θεότητος· οὐ δεινὴ μὲν ἡ ἐγγείρησις, δεινότερα δὲ ἡ τελευτὴ, καὶ τῆς (27) Ἰούδα προδοσίας ἀξία, ἣν ἐκεῖνος κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐτόλμησεν, Ἄρειος, ὁ καλῶς μετὰ τῆς μανίας ὀνομαζόμενος. Οὗτος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρξάμενος πόλεως, κάκει τὸ δεινὸν ἐκμελετήσας (28), ἔπειτα, ὡσπερ τις ἀγρία φλῆξ, ἀπὸ μικροῦ τοῦ σπινθηρος τὸ πολὺ τῆς οἰκουμένης ἐπιδραμῶν, ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν καταλύεται, καὶ τοῦ εὐσεβοῦς ἀριθμοῦ τοῦ τότε καταλαβόντος τὴν Νίκαιαν, καὶ εἰς αὐτὴν περιγραπτῶν ὄρων τε καὶ ῥημάτων τὴν θεολογίαν στήσαντος.

ab exigua scintilla magnam orbis terrarum partem illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus æ verbis divinitatis doctrinam circumscriptis, oppressus et extinctus est.

Θ. Πάλιν πονηρὰ βασιλεία (29), καὶ πάλιν ἀναζῆ (30) τὸ κακὸν, καὶ ὡσπερ τὰ ὑποῦλα τῶν τραυμάτων ἀναστομοῦνται καὶ ἀναρῶνται. Καὶ λύκοι βαρεῖς, ἄλλοι ἄλλοθεν διαλαβόντες ἡμᾶς, τὴν Ἐκκλησίαν σπαράττουσιν. Ἰσραεῖς τε κατὰ ἱερῶν ἐξοπλισθέντες, καὶ δῆμοι δῆμοις ἐπιμανέντες· καὶ βασιλεὺς ἀσεβεῖα διβόδος παρρησίαν, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς δόξης νομοθετῶν (31)· καὶ οἱ μῆτε ἄνδρες, μῆτε γυναῖκες, παρ' αὐτῷ δυναστεύοντες. Τίς ἂν τὰ τότε κακὰ πρὸς ἀξίαν ἐκτραγεθῆσει; τὰς φυγὰς, τὰς δημιύσεις, τὰς ἀτιμίας, τὰς ἐπὶ τῆς ἐρημίας συνάξεις, μυριάδων ὄλων καὶ πόλεων ὑπαίθρων ταλαιπωρουμένων, καὶ ὑστοῦς καὶ χειμῶσι πιεζομένων; τὰς ἐνεστῶν ἐπανάστασεις (οὐδὲ γὰρ τὴν ἐρημίαν εἶχον ἀκινδύον); τὰ ἔτι τοῦτων χαλεπώτερα, τοὺς αἰκισμοὺς, τοὺς θανάτους, τὰς θριαμβεύσεις ἐπισκόπων, φιλοσόφων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γεγηρακῶν; τοὺς ἐπινοοῦντας τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας (32), τοὺς ὑπηρετούμενους τῇ ἀσεβεῖα δυνάστας, οἷς τοῦτο μόνον (33) πολλακίς εἰς εὐδοκίμησιν ἤρκεσε, τὸ πικροτέρους φανῆναι τῆς τοῦ κρατοῦντος βουλῆσεως;

tormenta excogitabant, modo in ea, quæ excogitata fuerant, acerbioris aliquid addebant, seseque impietatis administratos præbebant, quibus hoc unum plerumque ad gloriam nominisque splendorem abunde fuit, quod imperatoris voluntatem sua crudelitate superassent?

Κ. Ἄρτι μὲν ὁ λαμπρὸς διωγμὸς εἶχε πέρας, καὶ

A partem secreta, altera prorsus etiam ob ipsius imbecillitatem contempta atque projecta. Nec vero quidquam aliud Ecclesiæ molestiam exhibebat. Nam persecutiones illustriorem quoque ipsam splendidioremque per supplicia reddebant. Non multum autem temporis intercessit, cum altera tempestas adversus Ecclesiam excitatur, id est, ille injustitiæ turbo, illud impietatis complementum, illa spirituum legio⁴⁷, illa Christi adversaria lingua, illa iniquitatem in excelsum locuta mens⁴⁸, ille divinitatis sector, cujus gravis quidem et horrendus conatus, gravior autem magisque horrenda mors, et Judæ prodicione digna, quam ille adversus nostræ salutis auctorem moliri ac perpetrare non dubitavit, Arius, inquam, a furore pulchre nomen habens. Hic cum ab Alexandrina civitate initium duxisset, illicque pestiferum dogma in se concepisset, ac

B deinde, immitis cujusdam et rapidæ flammæ instar, percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque

IX. Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit, ac velut subputridum maleque obductum vulnus aperitur, et erumpit; gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discernunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur; imperator ipse impietati auctoritatem præbet, 461 atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; iique præterea, qui nec in virorum nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna erat apud eum potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptioes, ignominia notæ, infinitam hominum multitudinem, atque adeo integras civitates, quæ in desertis locis conventus habebant, et sub dio ærumnis promebantur, ac pluvii et frigore conflictabantur, atque etiam illinc pedem efferre cogebantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cruciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova

X. Sed jam interim splendida persecutio finem

⁴⁷ Luc. viii, 30. ⁴⁸ Psal. lxxii, 8.

tinopoli Novati erroris reliquiæ; sed quia Verbi D consubstantialitatem agnoscebant, mitius, quam alii hæretici, habitii sunt.

(27) Τῆς. Sic Or. 1. In ed., τοῦ.

(28) Ἐκμελετήσας. «Meditatus esset, in se concepisset.» Non ab alio quidem pestiferum dogma didicerat Arius; auctor enim ipse fuit. Male igitur in editis «didicisset.» Nec tamen culpandus est Billius, cum in prima editione legatur, «meditatus esset.»

(29) Πονηρὰ βασιλεία. Schol.: Οἶμαι τὴν Κωνσταντίου λέγειν αὐτὸν· ἐπιφέρει γὰρ τὴν ἐξῆς Τουλιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Σχοπή οὖν τινι ἐν τοῖς κατὰ

Τουλιανοῦ ἐπαίνει Κωνσταντίου· «Puto eum de Constantii imperio loqui; nam in sequentibus addit Juliani et Valentis imperium. Certo itaque consilio, in Orationibus adversus Julianum, Constantium laudat.»

(30) Ἀναζῆ. Tres Regg., et Or. 1, ἀναζει.

(31) Νομοθετῶν. Constantius impiam legem sanxit, qua vocis ὁμοουσίω, vocem ὁμοουσίωσιν subrogavit.

(32) Τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας. Hæc desunt in Reg. bm.

(33) Μόνον. Deest in Pass.

accepit, recteque Persia causam nostram disceptavit, oppresso nimirum et extincto impio illo et execrando, ac multorum sanguinum pœnis ab uno sanguine repetitis. Nunc autem turpis et indecora persecutione coriitur, quæ, Christianorum atrocinium ad defensionem impietatis suæ prætexens, veros Christianos aggreditur : hoc utique nomine superiore persecutione acerbior, quod tum quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio, nunc vero res eo rediit, ut cruciatus quoque ipsi laude careant, saltem apud iniquos cruciatuum iudices. Vultis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse, quamlibet insigni animi robore ac tolerantia prædito, perturbationibusque animi sublimiori, unius duntaxat ex his, quæ tum perpetrata sunt, narratione, lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo. Nam ad multos hujus supplicii tragœdia dimanavit : illiusque etiam temporis historiam, nisi me opinio fallit, omnium sæculorum posteritas exceptura est. Navis, presbyterum unum portans, eumque non sceleris ullius, sed fidei causa periclitantem, mari committitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui vehebatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alacri. Comes autem illi ignis adiungitur : ac novitate pœnæ **462** majorem in modum lætatur persecutor. Proh spectaculum grave! Proh gravem tragœdiam! Navis mari fertur : spectantium multitudo ad littus effunditur; alii quidem lætantur, alii autem lugent. Quonam pacto rem tantam paucis exprimam atque in aspectu collocabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aquæ miscetur, resque inter se contrariæ ad pii viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum partiuntur, et novo atque inaudito more fax super mare attollitur : ad quam, ut benignam et humanam, fortasse quispiam accessit; prohi autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum reperit, navigationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter cinis efficitur, imo ne cinis quidem, utpote in aquis sparsus. Nec vero sacerdotii dignitas tanti fuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur; aut si non mortem, ac certe sepulturam, quæ impiis etiam et sacrilegis hominibus debetur. Hæc impii hominis marina expeditio fuit : hic pii viri finis. Nec usquam de cœlo descendit sacer ignis, nec ab eo, qui hujusmodi facem navigantibus præferbat, pœnas sumpsit!

XI. Sed quid externa colligo? Ad dimicationem D tuam jam accedendum est, atque ad tuæ pietatis causa tolerata certamina, quæ pristinis tuis virtutibus, tanquam præclarum quoddam sigillum, imposuisti. Vigebat lthæresis malum in tua civitate, a

(34) *Κινήσω*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In edit., *νικήσω*.

(35) *Kal*. Deest in Or. 1, et Pass.

(36) *Ἐν τῷ πλοίῳ*, Ἡλιόδωρος πρεσβύτερος περιόδευτης, καὶ Θεόδουλος πρεσβύτερος. Ἀπετμήθησαν δὲ ἄλλοι β' ἀναγνώσται καὶ ψάλλται. « Qui in navi combusati sunt, fuere Heliodorus presbyter circulator, » id est, *inspector, visitor*, « et Theodulus presbyter. Cæsi sunt etiam, abscissis capitibus, alii duo lectores et cantores. »

A Περσὶς καλῶς ἡμῖν ἐδίκασε τὸν ἀλιτήριον καταλύσασα, καὶ πολλῶν αἱμάτων εἰσπραξαμένη δίκην δι' ἑνὸς αἱματος ἄρτι δὲ ὁ ἀπρεπὴς ἔρχεται, καὶ τὸ ἀμύνειν Χριστιανοὶς πρόσχημα ἔχων τῆς ἀσεβείας, τοῖς ἀληθῶς Χριστιανοῖς ἐπιφέρεται· καὶ τοσοῦτον ἐκείνου χαλεπώτερος γίνεται, ὅσω τότε μὲν ἡ ἀθλήσις περιφανεστέρα καὶ λαμπροτέρα, νῦν δὲ καὶ τὸ παθεῖν ἀφιλότιμον, παρά γε τοῖς οὐ δικαίοις τῶν παθῶν λογισταῖς. Βούλεσθε δάκρυα τῷ θεάτρῳ κινήσω (34), καὶ αὐτῷ γε ἰσως τῷ καρτερικωτάτῳ, καὶ τῶν παθῶν κρείσσονι, ἑνὸς τῶν τότε γενομένων ἐπιμνησθεῖς; Μάρτυρες δὲ πολλοὶ τοῦ λόγου· καὶ (35) γὰρ καὶ εἰς πολλοὺς ἤλθεν ἡ τραγῳδία τοῦ πάθους· οἶμαι δὲ καὶ ὁ μέλλων ὑπολήφεται χρόνος τοῦ καιροῦ τὸ διήγημα. B Naὺς φόρτον ἔχουσα τῶν πρεσβυτέρων ἓνα (36), καὶ τοσοῦτον οὐδὲ ὑπὲρ κακοῦ τινος, ἀλλ' ὑπὲρ πίστεως κινδυνεύοντα, κατὰ πελάγους ἀφίεται (37), οὐχ ἵνα σώσῃ τὸν ἐπιβάτην, ἀλλ' ἵνα ἀπολέσῃ. Καὶ ὁ φόρτος πρόθυμος· εὐσεθὴς γάρ. Καὶ πῦρ τῷ φόρτῳ συνέμπορον· καὶ τρυφᾷ τὸ καιρὸν (38) τῆς κολάσεως ὁ διώκτης. Φεῦ τοῦ θεάματος! Φεῦ τοῦ δράματος! Ἡ ναὺς πελάγιος· τὸ θέατρον ἐπὶ ταῖς ἀκταῖς, τῶν μὲν ἐφηβομένων, τῶν δὲ ὀδυρομένων. Πῶς ἂν ἐν ὀλίγῳ τὸ πολὺ παραστήσαιμι; ἀνάπτεται τὸ πῦρ, δαπανᾶται ἡ ναὺς, συνδαπανᾶται ὁ φόρτος, πῦρ ὕδατι μίγνυται, καὶ συντρέχει τὰ ἐναντία εἰς εὐσεβοῦς κόλασιν, καὶ δύο στοιχεῖα ἐν σώμα μερίζεται, καὶ πυρρός ἐπὲρ θαλάσσης αἱρεται ξένος. Ὁ προσήλθε μὲν τάχα τις, ὡς ἡμέρῳ καὶ *φιλανθρώπων* προσελθὼν δὲ, εὔρε θεάμα ἐλεεινὸν τε καὶ ἀπίστον, ἄνευ κυβερνήτου πλοῦν, ἄνευ χειμῶνος ναυάγιον· καὶ ὁ πρεσβύτερος κόνις, καὶ οὐδὲ κόνις, σπαρεῖς ἐν ταῖς ὕδασι. Καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ἡ ἱερωσύνη (39), ὅσον τελευτῆς γούν εὐσημονεστέρως τυχεῖν· εἰ δὲ μὴ τελευτῆς, ἀλλὰ ταφῆς γε πάντως, ἢ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὀφείλεται. Τοιοῦτος ὁ τοῦ ἀσεβοῦς στόλος· τοιοῦτον τοῦ εὐσεβοῦς τὸ τέλος· καὶ οὐδαμοῦ πῦρ (40) ἄνωθεν εὐαγέστερον, οὐδὲ κολαστικὸν τοῦ τοιαῦτα πυρσεύοντος.

IA'. Ἀλλὰ τί μοι τῶν ἔξωθεν; Ἐπ' αὐτὴν ἦδη βαδιστέον τὴν σὴν ἀθλήσιν, καὶ τοὺς σοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας (41) ἀγωνίας, οὓς πᾶσι τοῖς προλαβοῦσιν, ὥσπερ τινὰ σφραγίδα καλὴν, ἐπέθηκας. Ἠκμαζε μὲν ἐν τῇ σῇ πόλει τὸ τῆς αἰρέσεως ταύτης κακόν, ὅθεν

(37) *Κατὰ πελάγους ἀφίεται*. Bill. : « in mare demittitur. »

(38) *Τὸ καιρὸν*. Nonnulli codd., τῷ καιρῷ.

(39) *Ἱερωσύνη*. Sic plures codd. In ed., *ἱερωσύνη*.

(40) *Καὶ οὐδαμοῦ πῦρ*, etc. Elias : « Nec desuper usquam ignis sanctus ac justus, et vindex ejus, qui ad hunc modum navigantibus illucebat. » Sic etiam Billius.

(41) *Εὐσεβείας*. Pass., τῆς εὐσεβείας.

καὶ ἤρξατο. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀγιώτατον τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμὸν, καὶ ἀρχιερέα τῶν ἱερῶν, τὸν τῆς σῆς ὁμολογίας καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον τοῖς ἑαυτοῦ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τὴν μεγάλην φωνὴν, τὸ τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν δεύτερον Χριστοῦ λύχρον καὶ πρόδρομον, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν γῆρᾳ καλῶ κοιμηθέντα, καὶ πλήρη τῶν κατὰ Θεὸν ἡμερῶν, μετὰ τὰς συκοφαντίας, μετὰ τοὺς ἀθλοὺς, μετὰ τὴν περιβόητον χεῖρα (42), μετὰ τοὺς ζῶντας νεκροὺς, ἡ Τριάς πρὸς ἑαυτὴν μετατίθησιν, ἥ συνέζησε, καὶ ὑπὲρ ἧς ἐκινδύνευσεν ('Αθανάσιον οἶδ' ὅτι πάντες ἐν τοῖς λόγοις ἀνέγνωτε)· δευτέρα δὲ τις Αἰγύπτου πληγὴ καὶ μάστιξ (43) ἑαυτὸν ἐπεισάγει τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ τῆς ἀληθείας προδότης, ὁ τῶν λύκων ποιμὴν, ὁ διὰ τῆς ἀλλῆς ὑπερβαίνων ληστής, ὁ δεύτερος Ἄρειος, ἡ θολερὰ καὶ ἀποτος (44) ἀνατροπὴ, ὁ τῆς ἀθέου πηγῆς δαψιλέστερος ποταμὸς· οὐκῶν μὲν τὰς τότε παρνομίας εἰπεῖν καὶ μαιφρονίας, μεθ' ὧν τὸν ἅγιον καταλαμβάνει θρόνον ὁ θῆρ, καὶ τῆς πονηρᾶς εἰσόδου ἐκ προτελέσματα· οὐδύρομαι δ' ὄμωσ ὀλίγα ἐκ πολλῶν (ἀ καὶ ὑμεῖς οὐδύρεσθε (45) τε καὶ προωδύρασθε), τῷ θεῷ Δαβὶδ συγρησάμενος (46)· Ὁ Θεός, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἁγίων σου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· Ἔθεντο τὰ θρησμομαῖα (47) τῶν δούλων σου, πετεινῶν βρώματα, καὶ θηρίων σκαράγματα. Προσθήσω δὲ παρ' αὐτοῦ κάκεινα ἐξ ἄλλου θρήνου καὶ ἐτέρας ἰσθῆς· Ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ σου, καὶ ἐνεκαυχῆσατο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἐορτῆς σου. Πῶς γὰρ οὐκ ἐνεκαυχῆσαντο; πῶς δὲ οὐκ ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἁγίων σου (48) συμφοραῖς πολυτρόποις καὶ παντοίοις κακοῖς; *solemnitatis* (μα⁹⁰. Quid enim? An non gloriati sum? Quid autem? Annon sanctum templum tuum variis calamitatibus, atque omni malorum genere contaminarunt?

IB'. Ἐστρατήγει μὲν ἀνὴρ ἄθεος (49) καὶ παράνομος, οὐδὲ ὄνομα Χριστιανοῦ (50) περιειλεγμένος (τοῦτο γὰρ τῆς ὑβρεως τὸ δεινότερον), ἀλλ' ἐκ τῶν εἰδῶλων ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν ἐπειγόμενος, ἐκ τῶν ἀκαθάρτων αἱμάτων ἐπὶ τὰ μυσαρῶτερὰ τε καὶ βδελυκτότερα, καὶ τοῦτο ἱερουργῶν ἰσως τὴν καθ' ἡμῶν ὕβριν τοῖς δαίμοσι· παρετάσσετο δὲ δύναμις θυμῷ ζέουσα, στρατὸς ἀλλόκοτος (51) καὶ ἀνήμερος κατὰ τῶν ἀόπλων καὶ ἀπολέμων. Ἐξωθεῖτο (52) μὲν ὁ τοῦ ἁγίου διάδοχος ἱερεὺς, ὁ νόμος καὶ τάξεις Πνεύματος κεχρισμένος (53), καὶ πολιτῶν καὶ φρονήσει τετιμημένος (54)· ἐβασίλευε δὲ Ταβεήλ (55), ὁ κληρονόμος

⁹⁰ Psal. LXXVIII, 1, 2. ⁹⁰ Psal. LXXIII, 3, 4.

(42) *Μετὰ τὴν περιβόητον χεῖρα*, etc. Significat hic Gregorius suppositam Arsenii manum, quam falso ab Athanasio amputatam dictitabat Ariani.

(43) *Καὶ μάστιξ*. «Et flagellum.» Schol.: Λούκιον, ὄμμα, λέγειν, τὸν ἐπὶ Πέτρου μετὰ τὸν Ἀθανάσιον εἰσέλθοντα· «Lucium, opinor, intelligit, qui Petri successoris Athanasii sedem occupavit.»

(44) Ἄποτος. Sic Reg. Cypr., Par., Pass., Comhelf. Sic ipse Billius videtur legisse. In edit. ἀποτος.

(45) *Οὐδύρεσθε*. Reg. Cypr., προωδύρεσθε, «prioris ipsi deploratis.»

(46) *Συγρησάμενος*. Coisl. 1, συγρησάμενοι.

(47) *Θρησμομαῖα*. Sic LXX. In ed., θνισμομαῖα.

(48) Ἄγιόν σου. Sic Reg. hm. Deest σου in ed.

A qua etiam ortum duxerat. Postquam autem sanctissimum illum orbis oculum, et sacerdotum antistitem, illum tuæ confessionis, per ea pericula, quæ pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, ducem et magistrum, illam sublimem vocem, illud fidei columnen, secuudam illam Christi lucernam et præcursorum, si ita loqui fas est, in bona senectute mortuum, ac dierum eorum, qui secundum Deum sunt, plenum, post calumnias, post certamina, post illam omnium ore celebratam manum, post viventes mortuos, Trinitas, quam per omne vitæ tempus coluerat, et pro qua periculis sese objecerat, ad se transtulit (non est apud me dubium, quin ex his verbis Athanasium agnoscatis); tum secunda quædam Ægypti plaga et flagellum, ille, inquam, veritatis proditor, ille luporum pastor, ille per caulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uberior fluvius, seipsum in Ecclesiam introduxit. Piget equidem flagitia ea, quæ tunc designata sunt, et **463** nefarias cædes, cum quibus fera illa sacrosanctum solium invasit, ac pestiferi ingressus præcludia referre: ex multis tamen pauca deploro, quæ vos quoque mecum deploratis, et jam ante deploratis, divini Davidis verbis utens ⁹⁰: *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam: polluerunt templum sanctum tuum; et quæ sequuntur: Posuerunt morticinia servorum tuorum escam volatilibus, et feris in lacerationem.* Quin illud insuper adjiciam, quod idem propheta in altera lamentatione alioque psalmo cecinit: *Quanta malignatus est inimicus in C sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio*

XII. Ducis munere fungebatur vir impius et consceleratus, ne Christiani quidem nomen gerens (hoc enim totius contumeliæ indignissimum est), verum ab idolis ad Dei templum, ab impuris crucuribus ad execrabiliores et detestabiliores properans; ac fortasse hujusmodi adversus nos contumelia, quasi victima quadam, dæmonibus litans. Prodigant in aciem copiæ, furore ardentem, immanis et ferus exercitus adversus inermes homines, ac rei bellicæ ignaros. Expellebatur sacerdos, viri D sancti successor, legitime, atque, ut Spiritus ordo postulabat, inunctus, ac canitie et prudentia orna-

(49) Ἄνθρωπος ἄθεος. Sic designatur Palladius quidam, vir impius et gentilis, qui, ut ab imperatore et ab Arianis gratiam iniret, adversus Orthodoxos crudeliter sæviebat.

(50) Χριστιανοῦ. Coisl. 1, Χριστιανισμοῦ.

(51) Ἄλλόκοτος. Reg., Cypr. et Or. 1, ἀλλοκώτατος.

(52) Ἐξωθεῖτο. Hic intelligitur Petrus Alexandrinus Athanasii successor, qui e sede a Lucio expulsus est. Tota hæc tragœdia ab ipso Petro depicta legitur apud Niceph., lib. ix, c. 28.

(53) *Κεχρισμένος*. Sic plures Reg., et Coll., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., κεχρισμένος.

(54) *Τετιμημένος*. Pass., κεχοσμένος.

(55) *Ἐβασίλευε δὲ Ταβεήλ*. Lucius hic designa-

tus. Regnabat autem Tabeel, alienæ sedis hæres. A Adversus sanctos arma, adversus res eas, quas diripi nefas erat, impuræ manus, adversus psalmos tubarum clangor. Jam quæ sequuntur considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus protritras mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onere, præmaturus partus, vel, ut aptius dicam, non partus; virgines miserabilem in modum distractas, foedius etiam cruciatas (nam et ob feminas, et ob viros, pudore impediatur, quominus crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam); alias in interiores templi puteos sese **464** dejicientes, alias ex editiore loco se in præceps dantes, propter earum rerum, quas cernebant, indignitatem, alias denique super eas, quæ B jacebant, acervatim collabentes; adde cædes cædibilis, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata, altaria probro habita per obscenos gestus et impudicas cantiones, atque, ut audio, (hocce lingua audax proferet?) super ea saltationes et tripudia; adde blasphemias linguas in sacrosanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silentio compressas, gemitus in earum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim obductos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Jerusalem populati sunt⁵¹; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; ita ut alter Jeremias ad eam calamitatem pro dignitate complorandam adhibendus sit; qui etiam lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis mœnibus ob easdem calamitates ad luctum homines hortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod

XIII. Hanc tragœdiam Oriens quidem vidit, at C Occidens quoque desolevit, cui immanitatis hujusce signa fugitivus antistes publice spectanda proposuit. Quo pacto? Pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesiæ Romanæ protulit, ac per tacitam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu desigeret, atque auxilium nancisceretur, quemadmodum etiam nactum esse scimus. Fit enim fere, ut qui opibus ac potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime insectatur, ac spontaneo benevolentis affectu, ad eum, qui dignitate imminutus est, se adjungat. Hoc quidem omnes pii viri gravissime tulerunt; tu vero, tanto magis commotus es, quanto et dicendi facultate atque doctrina, et zeli fervore cæteris antecellebas. Quocirca ut pro Verbo bellum geris, ita etiam ab impietate bellum ¹ Jer. ix, 1. ⁵² Thren., i, 1 sqq.

tur. Alludit enim Gregorius ad hæc Isaïæ verba, vii, 6: *Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et arellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.*

(56) Ὑπερφῶν. « E superioribus locis, » et quasi cœnaculis, unde Sacris intererant; vel, e cancellis per quos audiebant.

(57) Ὁ φωνῆς ἱερῆς. Schol.: Πέτρος ὁ μετ' Ἀθανάσιον. « Petrus Athanasii successor, » qui e

τῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ τῶν ἁγίων ὄπλα, κατὰ τῶν ἀσύλων μιαιράι χεῖρες, κατὰ τῶν ψῶδων σάλπιγγες. Σκόπει μοι τὰ τούτοις ἐπόμενα, πίπτοντας ἄνδρας ἐν τοῖς ἁγίοις, συμπατουμένας γυναῖκας, ἔστιν ἄς καὶ μετὰ τοῦ φόρτου τῆς φύσεως, τοὺς προῦρους τόκους καὶ ἀτόκους, εἰπεῖν οἰκειότερον· διελκομένας παρθένους οἰκτρῶς, αἰκίζομένας αἰσχρότερον (αἰσχύνομαι καὶ γυναῖκας καὶ ἄνδρας εἰπεῖν τὸν τρόπον, καὶ γυμνώσαι τῷ λόγῳ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, οἷς καὶ τότε γυμνωθεῖσιν αἰσχύνομαι), τὰς μὲν κατὰ φρεάτων φερομένας τῶν ἔνδον τοῦ ἱεροῦ, τὰς δὲ ἐκ τῶν ὑπερφῶν (56) κρημιζομένας ἐπὶ τῇ ἀτοπίᾳ τῶν ὀρωμένων, τὰς δὲ ταῖς κειμένας ἐπισωρευομένας· τοὺς ἐπὶ τοῖς φόνοις φόνους, τὰ ἐπὶ τοῖς πτώμασι πτώματα, πατούμενα βεβήλοις ποσὶ τὰ ἅγια. Θυσιαστήρια καθυβριζόμενα σχήμασιν ἀσελγέσι καὶ ἄσμαισιν, ὡς δὲ ἀκούω, (τὶ τοῦτο ἡ τολμηρὰ γλώσσα φθέγγεται;) καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ὀρχήμασι καὶ λυγισμασι· δημηγορούσας ἐπὶ τῶν ἱερῶν θρόνων γλώσσας βλασφημίας, μυστήρια κωμωδοῦμενα, σιωπωμένας ψαλμωδίας, οἰμωγὰς ἀντεγειρομένας, αἰμάτων ὀχέτους, δακρύων πηγὰς, ἱερεῖς ἀγομένους, μονοτρόπους σπαρασσομένους, πᾶσαν τῆς Ἀσσυρίων καταδρομῆς τὴν εἰκόνα, ἣν ποτε τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλὴμ κατέδραμον· ἦν μήτε λόγος ἀξίως παραστήσαι, μήτε ἀκοὴ χωρῆσαι δύναται, μόνη δὲ τῆς Ἰερεμίου καὶ ψυχῆς καὶ φωνῆς πρὸς ἀξίαν δδύρασθαι· ἄς καὶ πηγὰς δακρύων ἐπιζητεῖ, καὶ ἐκ τειχῶν προκαλεῖται· θρήνον ἐπὶ τοιοῦτοις πάθεσι, καὶ ὁδοῖς Σιών ἐπιβάλλει πένθος, οὐκ ἀγούσαις τοὺς ἐορτάζοντας.

lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis mœnibus hortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod

ΠΓ. Τοῦτο τὸ δράμα εἶδε μὲν ἐφ' ἀληθείας, ἐθρήνησε δὲ καὶ ἐσπέριος, ἢ τὰ σύμβολα τῆς ἀπονοίας ὁ φυγὰς ἱερεὺς (57) ἐθριάμβευσε. Τίνα τρόπον; Προβήθη τῇ Ἐκκλησίᾳ Ῥωμαίων, ἀντὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ἠμαγμένην ἐσθῆτα, καὶ κινεῖ πάνδημα δάκρυα διὰ τῆς σιωπῆς κατηγορίας, ἵνα καὶ παραστήσῃ τὸ πάθος, καὶ τῶν δεινῶν ἐπίκουρον (58) λάβῃ, ὡσπερ οὖν καὶ εἰληφῶτα ἔργωμεν· ἐπειδὴ φιλεῖ μάλιστα κάμπτεσθαι τὸ πρόχον πρὸς τὸ ἀσθενὲς, καὶ δι' εὐνοίας ἐκουσίου τῷ ἐλαττωμένῳ προστίθεσθαι. Τοῦτο ἤνεγκε μὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων εὐσεβῶν οὐδὲ εἰς· σὲ δὲ κινεῖ καὶ πλέον, ὅσω καὶ τὸν λόγον τελειώτερος, καὶ τὸν ζῆλον θερμότερος. Διὰ τοῦτο πολέμεις μὲν ὑπὲρ τοῦ Λόγου, πολέμη δὲ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας (59)· καὶ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις, οἷς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ πράττων καὶ λέγων ἠγωνίῃσαι, διδάσκων, νοουθετῶν, ἐξαιρούμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, συγ-

sede ejectus, Romam petiit; unde post Valentis mortem, Alexandriam reversus est, non sine Damasi litteris ad Alexandrinum.

(58) Τῶν δεινῶν ἐπίκουρος. Damasus Romæ pontifex hic designatur, qui Petrum benigne excepit.

(59) Ὑπὸ τῆς ἀσεβείας. In nonnullis, ὑπὸ τῆς εὐσεβείας, « pietatis causa impugnaris. »

χέων, ἰδιώτας, ἀρχοντας, ἰδία, δημοσίᾳ, κατὰ πάντα A καιρὸν καὶ τόπον· τέλος, μανίᾳ συναρπασθεὶς δυσσεβοῦς ἐξουσίας, (ὡ τῆς εὐγενούς (60) συμφορᾶς! ὡ τῶν ἱερῶν σου τραυμάτων!) ξαίνη μὲν τὸ καλὸν σῶμα ταῖς μάστιξιν, ὡσπερ δὲ (61) ἄλλου θεατῆς πάσχοντος· καὶ κάμπτη μὲν τὸ δρώμενον, οὐ καταβάλλη δὲ τὸ νοούμενον· στηλιτεύεις (62) τὴν ἀνδρείαν ἐν ταῖς ἀπάντων ὕψει· γίνη δὲ καὶ σιγῶν τῆς καρτερίας διδάσκαλος, ἐπειδὴ γε ἡ γλῶσσα παρήκε τὸ φθέγγεσθαι.

percipitur, haudquaquam dejiceris : quin potius fortitudinem ob omnium oculos tanquam in columna sculptis; atque etiam tacens, (neque enim magister te praebes.

ΙΔ'. Εἶτα τί; Τῆς πατρὶδος ὑπερορῆζῆ, ὁ μηδε- B μίαν (63) εἰδῶς οἰκίαν καὶ ἀλλοτρίαν, ἐμοὶ δοκεῖν, ἵνα καὶ ἄλλοι παιδευθῶσι διὰ σοῦ τὴν εὐσέθειαν· "Οασίς σοι (64) τὸ φυγαδευτήριον, ἡ ἀπάνθρωπος ἐρημία, τὸ διὰ σὲ λοιπὸν εὐαγὲς (65) χωρίον. Μετάδος ἡμῖν καὶ τῶν τῆς ὑπερορίας σου καλῶν, ἐπειδὴ γε τῶν τῆς ἐπανόδου μετέδωκας. Ποίησον ἡμῖν θέατρον τὴν ἐπάνοδον. Τίνας ἐκεῖ φιλοσοφεῖν ἐδίδαξας; τίνας ἐκάθηρας τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψων; τίνας τῆ εὐσεβείᾳ προσήγαγες; Ὅραῖν μοι δοκῶ τὸ ἐκεῖ παιδευτήριον, τὴν περὶ σὲ τελετὴν (66) καὶ πανήγυριν. Εἰπέ καὶ τοῦτο· Εἶχες τινα παραμυθίαν τοῖς λειψάμοις τοῦ σώματος; ἢ καὶ τὴν (67) πενίαν ἐφιλοσόφεις; Εἶχες τινας κοινωνοὺς τῆς ἀθλήσεως; ἢ καὶ τοῦτο πενόμενος ἤνεγκας; Ἐποθεὶς τὰς ἀδελφάς, τὰς κοινωνοὺς σοι καὶ τῆς ἀγνείας, καὶ τῆς καρτερίας; C ἢ καὶ τῆς τούτων συνηθείας ἦς ὑψηλότερος; Ἐκαμπέε σε γηραιᾶς μητρὸς ἐρημία; ἢ καὶ λίαν ἐθάβρεις, ὡς μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν καταλιπὼν αὐταῖς τὴν εὐσέθειαν; Ἄλλ' ἐπειδὴ γε καλῶς ποιῶν ἐπανήκεις ἡμῖν, καὶ σε τοῖς ποθοῦσι ποθοῦντα πάλιν ἀπέδωκεν ὁ δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν, καὶ παραζηλῶν τοὺς παραζηλοῦντας, ὁ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν, καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων ἀνάστασιν· ὁ Λάζαρον μὲν τετραήμερον, σὲ δὲ τετραετῆ ζωοποιῶν παρ' ἐλπίδας, καὶ συνάγων ὅσα δὲ πρὸς ὅσα, καὶ ἀρμονίαν πρὸς ἀρμονίαν, τὴν Ἰεζεχιήλ ὕψιν, τοῦ προφητῶν θαυμασιωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου· ἔχου μοι πάλιν τῆς αὐτῆς ἐργασίας, καὶ παθήσεως, ἵνα μὴ δόξης ἐγκεκῶφθαι τοῖς πάθεσι, μηδὲ προδιδοῖναι δειλίᾳ (68) τὴν φιλοσοφίαν.

omnium maxime admirabilis et excelsi, visionem, ossa cum ossibus, et compagem cum compage connectit ⁸⁷, desiderantibus nobis desiderantem te reddidit : fac in iisdem vitæ studiis, et eadem oris libertate perseveres, ne alioqui calamitatibus fractus ac debilitatus esse, ac philosophiam ob ignaviam prodidisse videaris.

⁸⁸ I Reg. II, 30. ⁸⁹ Deut. xxxii, 21. ⁹⁰ Psal. cxliv, 19. ⁹¹ Joan. xi, 59. ⁹² Ezech. xxxvii, 4.

(60) *Εὐγενούς*. Reg. hin, συγγενούς, « consanguineam. »

(61) *Ὅσπερ δέ*. Sic tres Regg., Or. 1, Combef. Beest δὲ in edit.

(62) *Στηλιτεύεις*. Sic Reg. a, Or. 1, Pass., Combef., Bas. In edit., στηλιτεύσεις.

(63) *Ὁ μηδεμίαν*, etc. Pulchre Augustinus tom. V, pag. 1247, hac de re in fatali Cypriani sic loquitur : « Si quæris exsilium, quo Christianus jubeatur ire : prius, si potes, inveni unde Christus

tibi infertur : ac præter alia multa certamina, quæ honesti causa, opere et sermone subiisti, dum privatus et principes, privatim et publice, quovis denique tempore et loco doces, admones, arguis, increpas, confundis; ad extremum impiæ potestatis furore comprehensus (o nobilem calamitatem! o sacra tua vulnera!), virgis quidem eleganti **465** ac decore corpore laceraris, sed ita, ac si vapulantem alterum spectares : et quanquam ea tui parte, quæ in aspectum cadit, inflectaris, ea tamen, quæ mente

fortitudinem ob omnium oculos tanquam in columna sculpsit, atque etiam tacens, (neque enim munus jam suum exsequi lingua poterat,) constantiæ magistrum te præbes.

XIV. Quid postea? E patriæ finibus exterminaris, qui nec propriam ullam, nec alienam agnoscis, ut alii, mea quidem sententia, per te ad pietatis studium erudiantur. Oasis, inhumana, inquam, illa solitudo, sed jam propter te sancta sedes, ad exsulandum tibi decernitur. Age igitur, quando reditus tui bona erogasti, fac exsilii quoque in bona nobis impertiaris. Reditum tuum in theatrum nobis converte. Quosnam illic philosophari docuisti? Quosnam ab impiis opinionibus repurgasti? Quosnam ad pietatem adduxisti? Videre mihi equidem videor scholam illam, et cæremoniam, maximamque circa te hominum frequentiam. Illud etiam dicas mihi velim: Præstare tibi erant, qui corporis tui reliquiis solatii aliquid afferrent? An etiam paupertatem colebas? Utrum certaminis socios habebas? An hujus quoque rei penuriam æquo animo ferebas? Utrum sororum, quas, et castitatis et fortitudinis atque constantiæ socias habebas, desiderio tenebaris? An contra sublimiore animo eras, quam ut earum consuetudinem atque convictum requireres? Utrum te matris ætate connectæ solitudo flectebat? An potius firmum ac præfidentem animum gerebas, ut qui pietatem, tanquam maximum vitæ præsidium, illi reliquisses? Enimvero, quando te, ut par erat, ad nos recepisti, atque ille, qui glorificantes se glorificat ⁸⁸, et irritantes se irritat ⁸⁹; et, voluntatem timentium se facit ⁹⁰, et mortuis rursus vitam inspirat; qui, ut Lazarum, quadriduo postquam e vita migraverat ⁹¹,

D sic te post quadriennium præter omnium spem ad vitam revocavit, qui, juxta Ezechielis, prophetarum

cogatur exire. De patria sua in alienam te arbitraris excludere hominem Dei, in Christo nusquam exulem, in carne ubique peregrinum. »

(64) *Σοι*. Coisl. 1 et Pass. addunt ἤν.

(65) *Εὐαγές*. Or. 1 et Pass., εὐγενές, et ad marg., εὐαγές.

(66) *Τελετήν*. Sic duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, Pass., et Combef. In edit., τελευτήν.

(67) *Καὶ τήν*. In quibusdam, κακεὶ τήν.

(68) *Δειλίᾳ*. Pass. addit τιλί.

466 XV. Gentilium superstitionem, et eorum A qui plures deos colunt, impietatem, ut prius, confuta, et veteres ac novos deos, et obscenas fabulas, et obsceniora sacrificia eorum qui luto lutum purgant, ut ex quodam illorum audiui, brutorum instar animantium corporibus corpora sua purgantium, et veneranda figmenta, et indecoras præstigias; quibus, si divinitatem desiniunt, o miseros et perditos homines! si autem eam designant, o infelicitatis cumulum! si autem indicant, o singularem stultitiam! Doceant enim, quæ ratio, quod turpitudinis illius, qua in huiusmodi rebus utuntur, arcanum? Debent enim ipsæ quoque rerum honestarum significationis et species turpitudine vacare. Quod si aliud quiddam præterea esse contendunt, quid hoc sit probent, quibusque ex libris et theologis hauserint, ostendant? Jam insurgentium etiam hæresum impetus frange, idque eo etiam acrius, quod jam antehac in ericiatibus versatus es. Philosophicus enim animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur, atque, ut candens ferrum aqua frigida, ita periculis obdurescit. Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos instituens, ut Deum unum ingenitum agnoscamus, hoc est, Patrem: unum item genitum Dominum, Filium videlicet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatim sermo est, Dominus autem, quando cum Patre nominatur; illud propter naturam, hoc propter unicum divinitatis principatum: unum denique Spiritum sanctum, a Patre procedentem aut etiam prodeuntem, Deum quoque ipsum, apud eos, qui ea, quæ propinqua sunt, apprime intelligunt, cū ab impiis quidem etiam oppugnetur, ab iis autem, qui supra eos assurgunt, animo et mente concipitur, ab iis vero, qui magis spirituales sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, ut nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo etiam id, quod primum est, perire necesse sit; nec Filium et Spiritum sanctum principii expertes esse astruamus, ne Patri, id quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo carent: quod sane dictum mirum est. Non enim, quantum ad causam, nec enim tempori subjecti sunt, ne quod fluxum sunt, prius atque antiquius sit.

XVI. Nec item tria principia constituamus, ne

(69) *Τυρός*. Heraclitum intelligit.

(70) *Πλάσματα*. Reg. a, παλαιάματα.

(71) *Εἰ μὲν τὸ Θεῖον*, etc. Hic obiter Gregorius perstringit absurdissimam gentilium theologiam, qui sub fabularum involucro Deitatem adumbrabant.

(72) *Τοῖς νοητῶς*, etc. « Qui solerti ingenio, mentis acumine ea intelligunt, quæ conjuncta sunt et coherant, » Deitatis scilicet personas, sic nobis una serie propositas; ex quibus passim Gregorius, sicut et Basilius probant, Filium et Spiritum sanctum Deum pariter esse, sicuti Pater.

(73) *ὑπὸ ἀρχῆν*, etc. « Ne Patrem principio subsesse statuamus. »

(74) *Τὴν πρῶτον*. Hic πρῶτον idem sonat ac πρότερον, quod Græcis familiare est. Mox, εἰσαγάγωμεν. duo Regg. et Pass., εἰσαγάγωμεν.

(75) *Ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι*, etc. : ex quo id,

IE'. Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἑλλήνων δεῖσιδαιμονίαν, ὡς πρότερον, καὶ τὴν πολυθεον αὐτῶν ἀθεΐαν, καὶ τοὺς παλαιούς θεοὺς καὶ τοὺς νέους, καὶ τοὺς αἰσχροὺς μύθους, καὶ τὰς αἰσχροτέρας θυσίας πληρῶς πληθὺν καθαιρόντων, ὡς αὐτῶν τιος (69) λέγοντος ἤκουσα, λέγω δὴ σώμασι σώματα τοῖς τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἐαυτῶν, καὶ τὰ σεμνὰ πλάσματα (70), καὶ τὰ ἀσχημονα τερατεύματα. οἷς εἰ μὲν τὸ Θεῖον (71) ὀρίζονται, τῆς κακοδαιμονίας. εἰ δὲ παραδεικνύουσι, τῆς εὐθηθείας. Διδασκέτωσαν γὰρ, τίς ὁ λόγος, καὶ τί τὸ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς περὶ ταῦτα μυστήριον; δεῖ γὰρ μὴδὲ τὰς ἐμφάσεις τῶν καλῶν, τὸ αἰσχρὸν ἔχειν. Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα εἶναι φασί, τί τοῦτο, πειθέτωσαν, καὶ ἐκ ποίων λόγων, ἢ θεολόγων. Σύγχει δὲ καὶ τὰς τῶν αἰρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσοῦτον θερμότερον, ὅσῳ προπέπονθας. Γενναϊότερον γὰρ ἐκ τοῦ παθεῖν τὸ φιλόσοφον, ὡσπερ ψυχρῶ σίδηρος ἐμπαρὸς, οὕτω τοῖς κινδύνοις στομούμενον. Ὅριζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσεβείαν, διδάσκων ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον, τὸν Πατέρα. ἕνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Υἱόν. Θεὸν μὲν, ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγεται, προσαγορευόμενον. Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ Πατρός ὀνομάζεται. τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ Πνεῦμα ἄγιον, προελθὼν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προῖόν. Θεὸν, τοῖς νοητῶς (72) νοοῦσι τὰ παρακείμενα. τοῖς μὲν ἀσεβέσι καὶ πολεμούμενον, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοῦτους νοοῦμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενον. Μῆτε ὑπὸ ἀρχῆν (73) ποιεῖν τὸν Πατέρα, ἕνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρώτον (74) εἰσαγάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι (75) πρώτῳ περιτραπήσεται. μῆτε ἀναρχον τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἕνα μὴ τὸ Πατρός (76) ἴδιον περιέλωμεν. Οὐκ ἀναρχα γὰρ, καὶ ἀναρχά πως. ὃ καὶ παράδοξον. Οὐκ ἀναρχα μὲν γὰρ τῷ αἰτίῳ (77). ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς. ἀναρχα δὲ τῷ χρόνῳ. Οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον, ἕνα μὴ τὸ βέον ἢ τῶν ἐστώτων πρᾶσύτερον, καὶ τῶν οὐσιῶν τὸ ἀνοῦσιον.

IG'. Μῆτε ἀρχὰς τρεῖς, ἕνα μὴ Ἑλληνικόν, ἢ τὸ

D quod primum est, originem traxisse necesse sit. »

(76) *Τὸ Πατρός*. Reg. hu, Or. 1, Pass., τὸ τοῦ Πατρὸς.

(77) *τῷ αἰτίῳ*. « Quantum ad causam. » Licet ab hac voce abstineant Latini, nihil tamen est dissidii, quoad rem et sensum, inter Græcos et Latinos. Quod enim Græci « causæ et causati » nomine intelligunt, nos idem « principii et principiiati » nomine intelligimus. Unde sanctus Thomas opusce. *contra errores Græcorum* c. 1, ait : « Apud Latinos non est consuetum, quod Pater dicatur causa Filii, vel Spiritus sancti, sed solum principium, vel auctor. . . Græci, qui causæ et causati nomine utuntur in divinis personis, non intendunt diversitatem naturæ inducere, aut Filium esse creaturam; sed per hoc voluit ostendere solum originem personarum, sicut nos nomine principii. »

πολύθεον· μήτε μίαν μὲν, Ἰουδαϊκῆν δὲ στενήν τινα, **A** καὶ φθονεράν, καὶ ἀδύνατον· ἢ τῷ ἀναλίσκειν εἰς ἑαυτὴν θεότητα, ὃ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν ἤρπασεν· ἢ τῷ καταβάλλειν τὰς φύσεις, καὶ ἀλλοτριῶν θεότητος, ὃ τοῖς νῦν ἀρέσκει σοφοῖς, ὡσπερ δεδοικυῖαν μὴ ἀντεξάγωνται (78), ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα. Μήτε ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, εἰς γὰρ ὁ Πατὴρ· μήτε Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, εἰς γὰρ ὁ Μονογενῆς· ἵνα καὶ τοῦτο θεῖκόν ἔχουσι τὸ μοναδικόν, ὃ μὲν τῆς υἰότητος, τὸ δὲ τῆς προόδου, καὶ οὐχ υἰότητος. Ἀληθῶς πατέρα τὸν Πατέρα, καὶ πολὺ γε τῶν παρ' ἡμῖν ἀληθέστερον, ὅτι· μόνως, ἰδιοτρόπως γὰρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα· καὶ μόνως, οὐ γὰρ μετὰ συζυγίας· καὶ μόνου, Μονογενοῦς γὰρ· καὶ μόνου, οὐ γὰρ Υἱὸς πρότερον· καὶ ὄλον Πατὴρ, καὶ ὄλου, τὸ γὰρ ἡμέτερον ἀδελόν· **B** καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐ γὰρ ὕστερον. Ἀληθῶς υἱὸν τὸν Υἱὸν, ὅτι μόνως, καὶ μόνου, καὶ μόνως, καὶ μόνου· οὐ γὰρ καὶ Πατὴρ, καὶ ὄλον Υἱὸς, καὶ ὄλου, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐποτε τοῦ εἶναι Υἱὸς ἡργαμένος· οὐ γὰρ ἐκ μεταμελείας ἢ θεότης, οὐδὲ ἐκ προκοπῆς ἢ θείους, ἵνα λείπη ποτὲ, τῷ μὲν τὸ εἶναι (79) Πατρὶ, τῷ δὲ τὸ εἶναι Υἱῷ. Ἀληθῶς ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ γὰρ καὶ ἄλλο τοιοῦτον (80), οὐδὲ οὕτως, οὐδὲ ἐκ προσθήκης ὃ ἀγιασμός, ἀλλ' αὐτοαγιότης· οὐδὲ μᾶλλον καὶ ἤττον, οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς ἢ παυσόμενον. Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ μὴ γεγενῆσθαι, καὶ ἢ θεότης· Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν, ἢ ἀγγενησίου· Υἱοῦ δὲ, ἢ γέννησις· Πνεύματος δὲ, ἢ ἐκπεμψίς (81). Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, τί καταλείψεις τοῖς μόνως γινώσκειν ἄλληλα, καὶ γινώσκεισθαι ὑπ' ἀλλήλων μαρτυρομένοις (82), ἢ καὶ ἡμῶν τοῖς ἐκεῖθεν ἄλλαφοθησομένοις ὕστερον;

unquam habuit, nec sinem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenuus sit: Filii, quod genitus: Spiritus sancti, quod procedat. Quod si modum quæris, quid iis relicurus es, quos solos in tuto se **468** cognoscere⁸⁶, atque a se mutuo cognosci Scriptura testatur⁸⁷, aut iis etiam nostrum, qui postea divinitus illuminabuntur?

12' Γενοῦ τι τῶν εἰρημένων (85) πρότερον, ἢ τοιοῦτος, καὶ τότε γνώση τοσοῦτον, ὅσον (84) ὑπ' ἀλλήλων γινώσκεισθαι (85). Νῦν δὲ διδάσκει τοσοῦτον εἰδέναι μόνον, μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι προσκυνουμένην, παράδοξον ἔχουσαν καὶ τὴν εἰαίρεσιν καὶ τὴν ἔνωσιν. Μὴ φοβηθῆς τὰ πάθη, γέννησιν ὁμολογῶν. Ἀπαθὲς γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ εἰ γεγέννηκεν. Ἐγὼ σοι τούτου ἐγγυητής, ὅτι θεῖκῶς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπικῶς. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι αὐτῷ ἀνθρώπινον. Φοβήθητι δὲ (86) χρόνον καὶ κρίσιν. Οὐ γὰρ

⁸⁶ Joan. xviii, 25. ⁸⁷ I Cor. xiii, 12.

(78) Ἀντεξάγωνται. Schol.: Μὴ στασιάζουσιν αἱ ὑποστάσεις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· «Ne Filii et Spiritus personæ contra se insurgant.»

(79) Τὸ εἶναι. Sic Regg. bm, lu, Coisl. 1 et Or. 1. Deest τό in edit.

(80) Τοιοῦτον. Coisl. 1, τοιοῦτο.

(81) Ἐκπεμψίς. «Missio.» Hic idem sonat ac ἐκπέρευσις, «processio.»

in gentilem deorum multitudinem incidamus: nec rursus unum quidem, sed Judaicum quoddam, et angustum, atque invidum et imbecillum; nempe vel deitatem in seipsam absumendo, quemadmodum iis placuit, qui Filium quidem ex Patre producunt, eundem autem rursus in Patrem resolvunt; vel naturas deiciendo, atque a divinitate alienando, ut sapientibus hujus temporis videtur, perinde atque ipsa hoc metuat, ne ipsæ adversum se insurgant, aut supra res conditas nihil possit. Nec rursus ingenitum Filium, unus enim Pater ingenuus: nec Spiritum sanctum Filium, unus enim est Unigenitus; ut hoc quoque divinum habeant, singularitatem nimirum, ille filiationis, hic processiois, non autem filiationis. Patrem vere patrem, ac multo **B** quidem verius quam qui apud nos id nomen obtinent, tum quia proprio et singulari modo pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe Unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certe affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cæpit. Filium vere filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cæperit; non enim ex consilii mutatione est deitas, neque ex progressu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim **C** alius talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem

memoravimus, aut certe talis: ac tum tantum cognoscas, quantum hæc mutuo a seipsis cognoscuntur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus, nempe Trinitatem in unitate et unitatem in Trinitate adorandam, cujus et divisio et conjunctio plane admirabilis sit. Ne passiones metuas, dum generationem confiteris. Deus enim ab omni passione liber est, etiamsi genuit. Hoc tibi spondeo, eum divino, non autem humano modo genuisse:

XVII. Fac sis prius quiddam eorum, quæ commemoravimus, aut certe talis: ac tum tantum cognoscas, quantum hæc mutuo a seipsis cognoscuntur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus, nempe Trinitatem in unitate et unitatem in Trinitate adorandam, cujus et divisio et conjunctio plane admirabilis sit. Ne passiones metuas, dum generationem confiteris. Deus enim ab omni passione liber est, etiamsi genuit. Hoc tibi spondeo, eum divino, non autem humano modo genuisse:

(82) Μαρτυρομένοις. Reg. bm, μαρτυρομένοις.

(83) Εἰρημένων. Reg. bm, προεξηγημένων.

(84) Ὅσον. Sic tres Regg., Coisl. 3, Par., Combef. In edit., ὅσον.

(85) Γινώσκεισθαι. Tres Regg., Par., Combef., γινώσκειται. Pass., γινώσκονται.

(86) Φοβήθητι δέ. Sic duo Regg., Pass., Combef. Deest δέ in edit.

nec mirum, cum etiam ipsius esse minime humanum sit. Verum illud demum metue, ne tempus illi tribuas, eumque creatum contendas. Non enim profecto Deus erit, si creatus fuerit, ac ne Dei patrocinium incassum suscipiens, Deum tollas, conservum tuum eum faciens, qui simul Deus est, et qui te quoque ex servitute in libertatem vindicat, si modo vere et sincere dominium consteatis. Processionem ne timeas : nec enim Deo necesse est qui in omnibus dives est ; verum alienationem non qui Spiritum sanctum Deum esse profitentur, sed qui eum contumeliis afficiunt.

XVIII. Cave, ne unius imperium male colas, divinitatem contrahens aut circumcidens; nec tritheix crimen tibi pudorem moveat, quandin alius quoque eadem ratione in ditheix periculo versatur. Aut enim cum illo crimen objectum dilues: aut cum illo hærebis: aut ille quidem simul cum rationibus suis divinitatis naufragium faciet, tibi vero incolumis divinitas permanebit. Ac si ratio ipsa imbecillitate laborarit, satius est in rationibus laborare, dum Spiritum ducem sequamur, quam impiis dogmatibus facile assentiri, dum otio nostro et desidia consulimus. Instantias et oppositiones, novamque pietatem, et jejunam ac minutam sapientiam contemne, et quidem magis, quam araneorum telas, quæ muscas quidem retinent, a vespis autem perrumpuntur, ne dicam a digitis, aut **469** alio quopiam graviore corpore. Hoc unum nos timere doce, nimirum ne in argutiis et captio-nibus fidem solvamus. Sermone victum esse minime grave atque acerbum est, non enim omnium est sermo: at vero grave et acerbum est deitatis jacturam fecisse, omnium enim est spes. Verum hæc ipse per te, sat scio, promptius et perfectius philosophaberis; id mihi vulnera tua spondent, corpusque istud, quod pro pietate permultos labores exantlavit; nosque etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

XIX. At tu, cum egregiam peregrinationem obieris, Trinitatis, in tabernaculis habitantis, si tamen Deus omnino in manufactis habitat, memor esto, missis hujus exiguæ, non ex parvis quidem pietatis seminibus, parvæ tamen adhuc et exilis, et quæ paulatim colligatur. Facti enim sumus sicut qui stipulam in messe colligunt, ut cum Propheta opportune loquar, et racemulos in vindemia, cum

(87) Ἄν γρησιώς. Sic plerique codd. In editis, mendose, ἀγρησιώς.

(88) Οὐ γὰρ ἀνάγκη, etc. Billius: « Nec enim Deo vel producere vel non producere necesse est, utpote in omnibus diviti. » Sic etiam Nicetas. Verum non videntur Gregorii mentem assecuti. Hæc enim dicta sunt de Spiritu sancti processione, quæ tunc a pluribus impugnabatur. Unde Gregorius ait: « Ne timeas processionem: nec enim Deo necesse est, non producere, aut simili modo producere, » quasi unicum in Deo esset producendi genus, scilicet per generationem, ita ut Spiritus sanctus, cum ex Deo sit, deberet quoque esse genitus, sicut Filius; quod quidem est contra Deitatis divitias.

(89) Τριθείας. Pass., Τριάδος. Hæc Macedoniorum cavillatio, qui Filium quidem Deum dicebant, non vero Spiritum sanctum.

(90) Καὶ ἄλλος. Or. 1, καὶ ἄλλω.

(91) Κάμειν. Colsl. 1, et Pass., κάμνειν. Male in

θεός, εἰ γέγονε, μὴ θεῶ συνηγορῶν διακενῆς, θεὸν ἀνέλης, ὁμόδουλον ποιῶν τὸ ἐμόθεον, ὃ καὶ σὲ τῆς δουλείας ἐλευθεροί, ἂν γρησιώς (87) ὁμολογῆς δεσποτείας. Μὴ φοβηθῆς τὴν πρόσδο· οὐ γὰρ ἀνάγκη (88) ἔχει θεός, ἢ μὴ προβάλλειν, ἢ προβάλλειν ὁμοίως, ὃ πάντα πλούσιος· φοβήθητι δὲ τὴν ἀλλοτρίωσιν, καὶ τὴν κειμένην ἀπειλήν, οὐ τοῖς θεολογοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

non producere, aut simili ratione producere, utpote metue, ac comminationem eam quæ eos manet, sed qui eum contumeliis afficiunt.

III. Μῆτε τὴν μοναρχίαν κακῶς τιμήσης, συναϊρῶν ἢ περικόπτων θεότητα· μῆτε τὸ τῆς τριθείας (89) ἔγκλημα αἰσχυθῆς, ἕως ἂν καὶ ἄλλος (90) κινδυνεύῃ τὴν διθεϊαν. Ἡ γὰρ συνέλευσας, ἢ συνηπόρησας, ἢ ὁ μὲν ἐναυάγησε μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ θεότῃτα, σοὶ δὲ παρέμεινε θεότης. Καὶ εἰ ὁ λόγος ἠσθένησε, κρείσσον κάμειν (91) ἐν τοῖς λογισμοῖς μετὰ τῆς ὁδηγίας τοῦ Πνεύματος, ἢ προχειρῶς ἀσεβῆσαι τὴν βριστώνην διώκοντα. Διάπτυέ μοι τὰς ἐνοστάσεις, καὶ τὰς ἀντιθέσεις, καὶ τὴν νέαν (92) εὐσέθειαν, καὶ τὴν μικρολόγον σοφίαν· καὶ διάπτυε πλεόν ἢ τὰ τῶν ἀραχνίων νήματα, μυίας μὲν κρατοῦντα, σφῆξι δὲ βηγνύμενα, οὐπω λέγω δακτύλοις, οὐδὲ ἄλλω τινι τῶν βαρυτέρων σωμάτων. Ἐν δίδασσε φοβεῖσθαι μόνον, τὸ λυεῖν τὴν πίστιν ἐν τοῖς σοφισμασιν. Οὐ δεῖν ἠττηθῆναι λόγῳ, οὐ γὰρ πάντων ὁ λόγος· δεῖν δὲ ζημιωθῆναι θεότῃτα, πάντων γὰρ ἡ ἐλπὶς. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ κατὰ σεαυτὸν φιλοσοφήσειν, οἷδ'. ὅτι, προθυμότερόν τε (93) καὶ τελεώτερον· ἐγγυᾶται μοι (94) τὰ σὰ τραύματα, καὶ τὸ σὸν σῶμα ὑπὲρ εὐσεβείας πεποννηκός· καὶ ἡμεῖς δὲ συμφιλοσοφήσομεν, ὅση (95) δύναμις.

etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

IV. Σὺ δὲ ὅταν (96) ἐκδημήσης τὴν καλὴν ἐκδημίαν, μέμνησέ μοι τῆς Τριάδος ἐν σκηναῖς κατοικοῦσης (97), εἴπερ ὅλως ἐν χειροποιήτοις οἰκεῖ (98) θεός, καὶ τοῦ μικροῦ τούτου θέρους, οὐκ ἐκ μικρῶν μὲν τῶν τῆς εὐσεβείας σπερμάτων, πλὴν ἐτι μικροῦ τε καὶ πανιχροῦ, καὶ κατ' ὀλίγον συναγομένου. Ἐγενήθημεν (99) γὰρ ὡς συνάγοντες καλάμη ἐν ἀμψῃ, εἰ δεῖ τὸ τοῦ Προφήτου εἰπεῖν ἐν καιρῷ, καὶ ὡς ἐπι-

edit., κάμειν.

(92) Καὶ τὴν νέαν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deest καὶ in edit.

(93) Προθυμότερόν τε. Sic tres Regg. et Pass. In ed., προθυμότερόν τι.

(94) Ἐγγυᾶται μοι. In quibusdam, ἐγγυᾶτέ μοι.

(95) Ὅση. Pass., ὡς ἡ.

(96) Σὺ δὲ ὅταν, etc. Maximum hic compellat Gregorius, atque eum rogat, ut, cum Alexandriam, confessionis gloria decoratus, reversus fuerit, illi sibi suoque gregi faveat apud Alexandrinum antistitem, cujus magna erat in Constantinopolitana Ecclesia auctoritas. Sed sua Gregorium spes fefellit, ut mox videbimus.

(97) Ἐν σκηναῖς κατοικοῦσης. Hic significare videtur Gregorius, Ecclesiam adhuc esse in hæreticorum potestate.

(98) Οἰκεῖ. Pass., κατοικεῖ.

(99) Ἐγενήθημεν. Pass., γεννώμεθα.

φυλλίδα ἐν τρυγητῷ, οὐχ ὑπάρχοντος βότρου. Ὅρας ἂν nulli sint botri⁶⁶. Vides quanta sit hæc collectio : τὴν συλλογὴν ὅση (1) καὶ διὰ τοῦτο σπουδαίε πλουσιωτέραν ποιεῖν ἡμῖν (2) τὴν ἄλω, καὶ τὴν ληνὸν πληρροστέραν. Διήγησαι καὶ τὴν ἡμετέραν κλῆσιν, καὶ τὴν ἀπιστον ἐπιδημίαν, ἣν οὐχ ὥστε συντροφεῖν, ἀλλ' ὥστε συγκακοπαθεῖν, πεποιήμεθα ἵνα τῶν δεινῶν μετασχόντες, καὶ τῆς δόξης μετασχωμεν. Τοῦτόν σοι (3) τὸν λαὸν ἔχεις συλλήπτورا ταῖς εὐχαῖς, τοῦτον συνέκδημον, τὸ στενὸν ἀριθμῷ πολίμιον, καὶ οὐ στενὸν εὐσεβεῖα· οὐ πλεον αἰδοῦμαι τὴν στένωσιν, ἢ τὴν ἐτέρων πλατύτητα. Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μετὰ τούτου καὶ πῦρ διαθήσῃ, καὶ θήρας κοιμίαςις, καὶ ἡμερώσεις δυνάστας. Οὕτως ἐκοιμήμην, οὕτω στέλλεσθαι, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπανήκειν πάλι, πλουσίως πλούσιος, δεύτερος στεφανίτης, καὶ μεθ' ἡμῶν ἄσων τὸν ἐπινίκιον, νῦν τε καὶ ὑπερὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυριῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας (4). Ἀμήν.

ac proinde in eam curam incumbere, ut area nobis copiosior fiat, torcularque plenius. Narra, tum vocationem nostram, tum incredibilem nostram peregrinationem, quam, non ut luxus et deliciarum, sed ut ærumnarum socii essemus, inivimus; ut periculorum et acerbitatum participes facti, in gloriæ quoque partem aliquando veniamus. Hanc plebem habes votis faventem, hanc peregrinationis comitem; hunc, inquam, gregem, numero quidem angustum, at pietate nequaquam angustum: cujus ipse angustiam magis, quam aliorum amplitudinem et latitudinem, revereor. Hæc dicit Spiritus sanctus: cum hoc, et ignem pertransibis⁶⁷, et ferarum rabiem consopies, et proceres mites ac mansuetos reddes⁶⁸. Ita excede, ita naviga, atque ad nos rursus redi, eximie dives, secundo laureatus, et in posterum in Christo Jesu, Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

⁶⁶ Mich. vii, 1. ⁶⁷ Psal. lxxv, 12. ⁶⁸ Luc. x, 19.

(1) Ὅση. Reg. hu; ὅση; cum interrogationis nota: « Vides quanta sit? »

(2) Ποιεῖν ἡμῖν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deest ἡμῖν in edit.

(3) Τοῦτόν σοι. Reg. a, τοῦτον οὖν.

(4) Αἰῶνας. Duo Regg. addunt, αἰώνων, « sæculorum. »

470 MONITUM IN ORATIONEM XXVI.

I. Prava Maximi, quem in præcedenti oratione a Gregorio publice laudatum vidimus, non diu latuere consilia. Brevi e cineribus erupit ignis, et « Ægyptium illud spectrum, » ut loquitur Gregorius (5), cito nimis venenatum « aspidis fetum produxit. » Invidia namque et ambitione flagrans, eo impietatis et audaciæ adductus est, ut sedis Constantinopolitanæ dignitatem, legitimo pastore de throno exturbato, ad se transferret. Idcirco primum sibi flagitiorum consortem asciscit unum e Gregorii sacerdotibus, qui secum pariter Theologi domus, mensæ ac intimæ familiaritatis particeps erat. Ingrati ambo ac factiosi homines ex Ægypto accersunt, vel potius, pecunia emunt seditiosos et ad quodlibet facinus expeditos viros, quorum subinde opera, missis insuper ab ipso Petro Alexandrino episcopis, qui clam Maximum consecrarent, noctu ecclesiam invadunt. Horrenda hæc, quamvis ad lucem usque producta, nondum perfecta erant, cum ad cleri notitiam venere. Ubi primum hæc pervulgata sunt, tota infremuit civitas. Ad ecclesiam advolant magistratus, cives, exteri, ac ipsi etiam hæretici. Omnes unanimi indignatione permoti, summo cum dedecore et ignominia consecratum et consecratores extrudunt; nec tali opprobrio sapientiores evasere. In nequissimo enim proposito obstinate perseverantes, tibicinis cujusdani domum ingressi, infandum opus peragunt.

II. Interea Gregorius, non in suburbano, ut putarunt Billius (6) et Baronius (7), sed Constantinopoli, quemadmodum e *Carmine de vita sua* colligitur, uorbo laborabat. Cum autem tot tantorumque facinorum seriem audivit, subito ac intimo animi dolore percussus, fugam cogitat; et sacrum Anastasiæ templum, quasi universæ Christianæ plebi extremum vale dicturus, ingreditur. Sed assiduis totius gregis precibus et lacrymis permotus, se tandem non discussurum promittit. Ut autem debilitas corporis et animi vires instauraret, in proximam villam aliquantulum concessit; unde non multo post redux hanc orationem habuit. Illam Baronius, perperam certe, « Invektivam in Maximum » vocat. Conjicit etiam vir doctus, hanc ipsam esse « vituperationum librum » cujus meminit Hieronymus. Verum huic sententiæ adversantur tum inscriptio ipsa, tum oratoris scopus. Neque enim hæc oratio liber ille esse potest, in qua ne Maximum quidem nominatur. Non negamus tamen pluribus in locis Maximum ac ipsius sectatores obiter tectisque verbis hic a Gregorio designari et perstringi; sed non inde sequitur hanc esse in Maximum Invektivam. Et certe si liber de quo loquitur Hieronymus (8), differt ab iis quæ Gregorius *Carmine de vita sua* adversus Maximum scripsit, hunc jam non exstare affirmare licet, cum nullibi supersit istius libri vestigium.

(5) *Carm. de vita sua*, vers. 751 et 822.

(6) Bill. or. arg.

(7) Baron. *Annal.* t. V, edit. Lucæ, fol. 1759, p.

483, n. 31.

(8) Hier., *Script. eccl.*, Basil. edit. p. 140.

III. Constantinopoli dictam hanc orationem circa medium annum 380 conji-
cunt erudi-
diti. Mirus in ea statim ab exordio se prodit pastoris erga 471 oves amor. « Desi-
derabam vos, inquit (n. 1), filii, et pari a vobis desiderio expetebar.... Quorum enim
communis est spiritus, horum quoque communis est affectus... Quamobrem a vobis
diutius abesse minime sustinui. » Nec vero sola mutuae dilectionis ratio Gregorium ad
celerem reditum impulit. Metuebat etiam adhuc (n. 3) pro dilecto grege, et « luporum »
voracitatem, et « latronum » insidias, et « canum » rabiem, qui jam, irrita licet
impetu, in pastores irruerant, atque oves diripere, mactare aut dispergere tentaverant.
Tum fidei ac doctrinae rationem a grege exigit (n. 5); neque « mutuum » duntaxat
exposcit, sed etiam « fenus; » nec « talentum » solum, sed et « talenti quæstum; » ne
forte quis, talento in terra defosso et occultato, creditorem, « ut durum et asperum, »
falso criminetur. Hinc fidem sine operibus mortuam esse ostendit, et ab auditoribus
postulat, num sedulo bonis operibus studuerint; atque dilucida pertractatis variis vitæ
Christianæ officiis, ipse quoque rationem reddit de omnibus, quæ absens secum phi-
losophatus est. Quod ut assequatur, amplum et magnificum veri philosophi exemplar
eo loci ob oculos ponit, et eadem quæ Chrysostomus postmodum in oratione, « Nemo
læditur nisi a se ipso (9), » tractavit, ipse verbis et exemplis egregie demonstrat.

(9) Chrysost., t. III, p. 444.

ORATIO XXVI^a.

ΛΟΓΟΣ ΚΓ.

In seipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a
Maximo perpetrata fuerant.

Εἰς ἑαυτὸν (10), ἐξ ἀγροῦ ἐπαρήκορτα (11) μετὰ
τὰ κατὰ Μάξιμον.

I. Desiderabam vos, filii, et pari a vobis deside-
rio expetebar. Persuasum enim id habeo; ac si
ad eam rem jusjurandum interponendum est, *Juro,*
fratres, per vestram gloriationem, quam habeo in
*Christo Jesu Domino nostro*⁶². Hanc enim jusjurandi
formam mihi condidit Spiritus sanctus, cujus num-
mine atque afflatu ad vos venimus, ut Domino po-
pulum eximium et peculiarem comparemus⁶³. Ac
fidei magnitudinem, quæso, perspicite. Nam et ani-
mi mei affectum vobis persuasum reddo, et de ve-
stro erga me animo affirmo et assevero. Nec id
sane mirum videri debet. Quorum enim communis
est Spiritus, horum affectus quoque communis :
quibus autem idem affectus est, idem etiam ad cre-
dendum æque propensi sunt. Nam quod in seipso
aliquis minime sensit, is nec alteri id de se affir-
manti unquam crediderit : qui autem ita aliquando
se affectum sensit, is profecto ad assentiendum fa-
ciliorem se præhebit, utpote invisibilis affectionis
invisibilis testis, formæque alienæ proprium spe-
culum. Quamobrem a vobis 472 diutius abesse
minime sustinui, quanquam aliqui res hæc ægre
ac molesto animo ferens; non solum quas civita-
tes ferunt (popularem scilicet multitudinem, tu-
multus, forum, spectacula, saturitates, contume-

^A Α'. Ἐπόθουν ὑμᾶς, ὡ τέκνα, καὶ ἀντεποθοῦμεν
τοῖς ἰσοῖς μέτροις. Πείθομαι γὰρ, εἰ δεῖ καὶ πίστιν
προσθεῖναι τῷ λόγῳ, *Ναὶ ἢ τὴν ὑμετέραν* (12)
καύχησιν, ἀδελφοί (13), *ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰη-*
σοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Τοῦτον γὰρ μοι πεποίηκε τὸν
ἄρκον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ πρὸς ὑμᾶς κεκινήμεθα,
ἵνα κατασκευάσωμεν Κυρίῳ λαὸν περιούσιον. Σχο-
πεῖτε τὴν πίστιν ὅση· καὶ τὸ ἑαυτοῦ πείθω, καὶ
τὸ (14) ὑπὲρ ὑμῶν (15) διατείνομαι. Καὶ θαυμαστὸν
οὐδέν. Ἐν γὰρ κοινὸν τὸ Πνεῦμα, κοινὸν καὶ τὸ πά-
θος· οἷς δὲ τὸ πάσχειν ἴσον, ἴσον καὶ τὸ πιστεύειν.
Ὁ γὰρ μὴ τις πέπονθεν, οὐδ' ἂν ἐτέρῳ πιστεύ-
σειεν (16)· ὁ δὲ παθὼν, εἰς συγκατάθεσιν ἐτοιμάτε-
ρος, μάρτυς ἀόρατος ἀοράτου πάθους, μορφῆς ἄλλο-
τρίας οἰκεῖον ἔσοπτρον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἡνεσχόμεν
^B ἀποφοιτῆσαι ὑμῶν μακρότερα, καίτοιγε ἱκανῶς τοῖς
ἐνταῦθα δυσχεραίνων τε καὶ ἀχθόμενος· οὐχ οἷς αἱ
πόλεις φέρουσι (17) μόνον (δήμοις, θορύβοις, ἀγοραῖς,
θεάτροις, πληθμοναῖς, ὕδρεσιν, ἀγροσὶ καὶ ἀγομμένοις,
ζημιούσι καὶ ζημιουμένοις, πενθοῦσι καὶ πενθουμέ-
νοις, κλαλοῦσι, χαίρουσι, γαμοῦσι, θάπτουσι, εὐφη-
μουμένοις, βλασφημουμένοις, ὕλη κακίας, κόσμου
βράσματι, ταῖς ἀγγιστρόφοις μεταβολαῖς, ὡσπερ ἐν
Εὐρίπῳ καὶ πνεύμασιν), ἀλλὰ καὶ τοῦτοις ἤδη τοῖς
σημνοτέροις καὶ τιμωτέροις, τοῖς περὶ τὸ βῆμα (18)

⁶² I Cor. xv, 31. ⁶³ Deut. vii, 6.

(^a) Alias 28, quæ autem 26 erat, nunc 52. — C
Habita circa medium annum 380.

(10) *Εἰς ἑαυτὸν*. « In seipsum. » Aldunt non-
nulli, καὶ τὸν λαὸν, καὶ τοὺς ποιμένιας, « et popu-
lum et pastores. »

(11) *Ἐπαρήκορτα*. Plures codices habent, ἐπι-
στάντα. Nonnulli, ἐπιστάς.

(12) *Ἡ τὴν ὑμετέραν*. « Per vestram. » Sic
Vulgata, sic pene omnes codices, sic Patrum pars
maxima, quibus posthabitis, mirum est Billium
Complutensem exemplar secutum, vertisse, « per
nostram. »

(13) *Ἀδελφοί*. Deest in Reg. bm.

(14) *Τὸ*. Deest in tribus Regg. et quatuor Colb.

(15) *Ἰμῶν*. Reg. bm et Savil., ἡμῶν.

(16) *Πιστεύσειεν*. Comb., πιστεύοιεν.

(17) *Φέρουσι*. Nonnulli codd., χαίρουσι.

(18) *Τοῖς περὶ τὸ βῆμα*, etc. « Sacramentum et
sacram mensam. » Hæc enim sunt « venerabiliora
et præstantiora » illa, quæ sibi displicere ait
Gregorius, non vero ii, « qui sacramentum et sacram
mensam cingunt, » ut vertit Billius, contra Theologi
mentem, qui fidelem plebem delinibat, et mutuum
ei amorem gratulabatur. Ipsi displicebant, tum quæ
jam a Maximo in sacramento perpetrata fuerant, tum
onus, quod fere invito susceperat, tum dignitas,
quæ tot tantasque curas afferebat, et plurimorum
invidiam conciliabat.

κοῦτο λέγω, καὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν· ὧν ἡμεῖς τὸ ἀράτος ἔχειν δοκοῦντες, καὶ τῶν ἐγγιζόντων ὄντες Θεῷ, δέδοικα μὴ κακῶς ἐγγιζωμεν, καὶ, ὡς καλὰ μὴ πυρὶ, πῦρ οὐ φέροντες.

hanc, inquam, vitii silvam, mundi fervorem, subitas et repentinas, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

B. Πλὴν ἐπανῆλθον ὑμῖν, βίβλιν ἀποδραμῶν, οὐ βίβλιν προσδραμῶν, ἀλλὰ καὶ μάλα προθύμως, καὶ αὐτομάτως ποσὶ, τὸ τοῦ λόγου, τοῦ Πνεύματος οὕτως ἀγοντος, καθάπερ τι ρέυμα, πρὸς μὲν τὸ ἀναντες (19) βιαζόμενον, εἰς δὲ τὸ πρηνές (20) ἐπειγόμενον. Ὅντως ἡμέρα μία, βίος ὅλος ἀνθρώπου, τοῖς πάθω κάμνουσιν. Τὸ γὰρ τοῦ Ἰακώβ ἐτέρως (21) ἔχειν μοι φαίνεται· ὅς ἐτη δεκατέσσαρα δουλεύων τῷ Σύρω Λάβαν ὑπὲρ τῶν δύο παρθένων οὐκ ἔκαμην· Ἦσαν γὰρ αὐτῷ, φησὶν, αἱ πᾶσαι ἡμέραι, ὡς ἡμέρα μία, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτάς. Ἰσως ὅτι ἐν ὕψειν ἦν τὸ ποθοῦμενον, ἢ ὅτι κοῦφον τὸ κάμνειν ἔρωτι, κἂν ἢ ἀναβολὴ τὸ λυπηρὸν ἔχη (22). Οὕτως τὸ ἔτοιμον (23) εἰς ἐξουσίαν, ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν, ὡς τις ἔφη τῶν πρὸ ἡμῶν. Ἐγὼ γοῦν ἠνίκα μὲν παρήμην, ἐλάχιστα τοῦ πάθους ἐπαισθανόμενος, ἠνίκα δὲ (24) ἐχωρίσθην, ἔγνω τὸν πόθον τὸν γλυκύν τύραννον· καινὸν (25) δὲ οὐδέν. Εἰ γὰρ τοσοῦτον οὐδὲρατι καὶ βουκόλος μόσχον τῆς ἀγέλης ἀποφοιτήσαντα, καὶ ποιμὴν πρόβατον ἐλλείψαν δεκάδι, καὶ ὄρνεον νεοσσὶν, ἦν πρὸς ὀλίγον ἀπέλιπεν (26), ὥστε οἱ μὲν τὰς σύριγγας λαθόντες, ἐπὶ τινα σκοπιὰν ἀνελθόντες, πληροῦσι τῆς ἀθυμίας τοὺς δόνακας, καὶ ἀνακαλοῦνται, ὡς λογικά, τὰ πλανώμενα· κἂν ὑπακούσῃσι, χαίρουσι μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, ὧν οὐκ ἐφρόντισαν· τὸ δὲ τρύζον ἐπὶ τὴν καλιὰν ἵεται, καὶ τρύζουσι προσπίπτει τοῖς νεοσσοῖς, καὶ περιέπει ταῖς πτέρυξι· πηλίκον ἂν εἴη δεξιῷ ποιμένι λογικὰ θρέμματα, καὶ ὧν τι προεκινδύνουσεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῷ φιλτρῷ (27) προστίθησιν;

ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectationem percipiant; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque pen- nis foveat: quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves ratione præditas, et pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammæ excite!

Γ. Ὡς ἐγὼ δέδοικα μὲν τοὺς βαρεῖς λύκους, μὴ Δ τὴν σκοτόμαιναν (28) ἡμῶν τηρήσαντες, τὴν ποιμνὴν σπαράξωσι λόγοις συνασπακτικοῖς τε (29) καὶ βίαιοις·

¹⁹ Gen. xlvii, 26.

(19) Ἄναντες. Sic plerique codd. Prave in edit., ἀνακτος.

(20) Πρηνές. Sic tres Regg., Coisl. 1, et Combef. In ed., τρανές.

(21) Ἐτέρως. Coisl. 1, οὐχ ἐτέρως. Sic etiam legit Rufinus.

(22) Ἦ ὅτι... λυπηρὸν ἔχη. Hæc desunt in pluribus codd. Nec tamen a Gregorio nostro aliena. Augustinus enim lib. De bono viduitatis, tom. VI, pag. 384, eamdem fere sententiam habet: « Nullo modo, inquit, sunt onerosi labores amantium... Nam in eo quod amat, aut non laboratur, aut et labor amatur.»

A lias, eos qui ducunt, et qui ducuntur, eos qui damnum inferunt, et qui patiuntur, eos qui lugent, et qui lugentur, eos qui plorant, gaudent, matrimonium ineunt, sepeliunt, laudantur, vituperantur, hanc, inquam, vitii silvam, mundi fervorem, subitas et repentinas, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

II. Cæterum ad vos redii, et qui a vobis invitus discesseram, idem non invitus, sed animo perquam alacri, spontaneisque, ut dici solet, pedibus accurri, Spiritu scilicet me, fluvii cujusdam in modum, agente, qui per accliviam quidem non nisi coactus fertur, per prona autem et declivia celerrime labitur. Ac profecto vel unicus dies totius vitæ humanæ instar est desiderio laborantibus. Nam illud patriarchæ Jacob mihi alio modo se habere videtur, qui pro duabus virginibus quatuordecim annis Laban Syro serviens, haudquaquam labore frangebatur. Erant enim, inquit, omnes illi dies quasi dies unus, quod earum amore flagraret¹⁹. Cujus rei hæc fortasse causa erat, quia rei expetitæ conspectu fruebatur: vel etiam, quia levis est amori labor, tametsi dilatio ipsa molestiam afferat. Sic videlicet natura comparatum est, ut ea segnius appetamus, quibus facile libereque frui licet, quemadmodum veterum quidam affirmavit. Equidem ipse, qui, cum adessem, vim hujus affectus parum admodum sentiebam, posteaquam a vobis disjunctus sum, cupiditatem amoremque, dulcem tyrannum, agnoscere cœpi; quod quidem non est cur novum videatur. Etenim si vel bubulcus ob vitulum unum ab armento aberrantem, vel pastor ob pecudem ex denario numero deficientem, vel avis ob nidulum, quem ad breve tempus reliquit, usque adeo discruciar solent, ut et illi, arreptis fistulis, 473 in speculam quamdam evecti, mæstos inflent calamos, et palantia animalia, quasi ratione prædita, evocent; III. Equidem ipse graves et atroces lupos timeo, ne, caligine nostra observata, rapaci ac violenta doctrina gregem dilacerent. Intempestam enim no-

(23) Οὕτως τὸ ἔτοιμον, etc. Plinius epist. 20, lib. viii, ait: « Omnium rerum cupido languescit, cum facilis occasio est.»

(24) Ἦνίκα μὲν... ἠνίκα δὲ. Sic plures codd. In ed. desunt μὲν et δὲ.

(25) Καιρὸν. Reg. bm, καὶ καινόν.

(26) Ἀπέλιπεν. Reg. bm, κατέλιπεν.

(27) Τῷ φιλτρῷ. Sic Reg. bm, Or. 1 et Comb. Deest τῷ in edit.

(28) Σκοτόμαιναν. Leuv. vertit, « interlunium.»

(29) Συνασπακτικοῖς τε. Reg. bm, σπαρακτικοῖς. Deest τε in duobus Regg.

etiam captant, quod palam aperteque nihil efficere possint. Fures etiam ac latrones metuo, ne per causam transilientes, aut impudenti atque aperto impetu oves diripiant, aut furtim intercipient, ut mactent, et jugulent, ac perdant⁶⁶, rapientes rapinas, et animas comedentes, ut propheta quispiam ceclnit⁶⁷. Quinetiam illud vereor, ne quis eorum, qui heri et nudius tertius a nobis stabant, angustius ostium haud clausum nactus, ac per familiaritatis speciem ingressus, jam ut alienus insidias molitur. Multæ enim varietate ejus, qui hujusmodi res in hominum animos immittit, artes et insidiæ sunt; nec quisquam tam solers est rerum variarum architectus, quam peritus vitii artifex est noster adversarius. Jam mihi quoque timorem injiciunt canes, per vim in pastorum classem irrumpentes, idque, quod absurdum valde est, cum ad pastoralis muneris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui ornandæ et alendæ turpiter studuerant, raserunt; qui nec in canum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut lanient et dispergant, atque aliorum labores infringant. Quandoquidem facilius semper est labefactare ac perdere, quam conservare: et labori quidem homo nascitur, quemadmodum ait Job⁶⁸, et navis exstruitur, et domus ædificatur; interficere autem, aut evertere, aut incendere quivis facile potest. Ac proinde ne nunc quidem insolentius sese efferant, qui canes adversus gregem concitarunt, qui ne oviculam quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint. Nec enim recte facere didicerunt, cum improbitatem studiose coluerunt. **474** Quod si gregem perturbant, idem et parva tempestas efflicere potest, idem et exiguus morbus, idem et bestia ignominia sua gloriandi ansam arripiunt; atque impudentes, adorent, et prociuant, et plorent coram quotquot non sunt omnino insanabiles.

IV. Hoc ego ille timidus pastor et circumspectus, eamque ob causam cautionis, tanquam ignaviae notam subiens. Non enim pastor sum ex eorum numero quispiam, qui lac comedunt, et lanis operiuntur, et quod crassum est jugulant⁶⁹, ac labore conficiunt, aut vendunt, et dicunt: *Benedictus Dominus, quia divites facti sumus*⁷¹; qui seipso pascent, et non oves, si prophetarum voces recordamini, quibus illi in malos pastores invehuntur; verum ex illis potius, qui cum Paulo dicere possunt: *Quis infirmatur, et non infirmor? Quis scan-*

⁶⁶ Joan. x, 10. ⁶⁷ Ezech. xxii, 25. ⁶⁸ Job v, 7. xi, 5.

(50) *Τὰς ἀκαιρίας*. « Intempesta tempora. » Intelligit Gregorius Catholicorum inter se dissidia.

(31) *Χθὲς ἡμετέρων*. Notat eos, qui cum Maximo contra ipsum insurrexerant.

(32) *Καὶ κύνας*, etc. Hic alludit ad Maximum Cynicum. Vox enim « Cynicus » a canum latratu desumitur; quod philosophi cynici unde quaque oblatrabant, et comæ alendæ et ornandæ turpiter videbant.

(33) *Καὶ τὸ*. Reg. bm, δ καὶ.

(34) *Οἱ μὴτε κύνας*, etc. « Qui nec in canum or-

ἀπειθὴ τὰς ἀκαιρίας (30) τηροῦσι, τὸ φανερώς ἰσχυρίεν οὐκ ἔχοντες. Δέδοικα δὲ τοὺς ληστὰς καὶ κλέπτας, μὴ διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάντες, ἢ ἀναδείξω σὺλῆσωσιν, ἢ δι' ἀπάτης κλέψωσιν, ὥστε θῦσαι, καὶ ἀποκτεῖναι, καὶ ἀπολέσαι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες, ὡς τις ἐφη τῶν προφητῶν. Δέδοικα δὲ τὴν παράθυρον, μὴ τις ἀκλειστον εὐρῶν τῶν χθὲς ἡμετέρων (31) καὶ πρώην, εἴτα ὡς ἴδιος εἰσελθῶν, ἐπιβουλεύσῃ ὡς ἀλλότριος. Πολλὰ γὰρ καὶ ποικίλαι τοῦ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούντος αἱ μεθοδεῖαι· καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀρχιτέκτων οὐδὲν τῶν ποικίλων, ὡς σοφιστῆς κακίας ὁ ἀντικείμενος. Δέδοικα δὲ ἦδη καὶ κύνας (32), ποιμένας εἶναι βιαζομένους, καὶ τὸ (33) παράδοξον, οὐδὲν εἰς ποιμαντικὴν εἰσνεγκόντας, ἢ τὸ κείραι κόμας, ἃς κακῶς ἤσκησαν· οἱ μὴτε κύνας (34) ἔμειναν, μὴτε ποιμένες γεγονάσι, πλὴν τοῦ σπαράξαι, καὶ διασπείραι (35), καὶ διαλύσαι κόπον ἀλλότριον. Ἐπειδὴ ῥῆθον αἰεὶ τὸ διαφθεῖρειν τοῦ συντηρεῖν· καὶ γεννάει· μὲν ἀνθρώπος κόπω, φησὶν ὁ Ἰὼβ, καὶ ναυπηγεῖται ναῦς, καὶ οἰκία συνίσταται· ἀποκτεῖναι δὲ, ἢ καταλύσαι (36). ἢ ἐμπρῆσαι, τοῦ βουλομένου παντός. Ὡστε μὴδὲ νῦν μέγα φρονεῖτωσαν οἱ τῇ ποίμνῃ τοὺς κύνας ἐπαναστήσαντες, οἱ πρόβατον μὲν ἐν οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὡς προσήγαγον, ἢ διέσωσαν· οὐ γὰρ ἔμαθον καλὸν ποιεῖν, ποιηρίαν ἀσκήσαντες. Εἰ δὲ τὴν ποίμνην ταράσσωσι, τοῦτο καὶ ζῆλῃ μικρᾷ, τοῦτο καὶ νόσος ὀλίγη, τοῦτο καὶ θηρίον ἐν ἀθρώω ἐπιπεσόν. Στήτησαν οὖν οἱ τῇ ἑαυτῶν αἰσχόνῃ μεγαλαυχοῦμενοι· καὶ παυσάμενοι τῆς κακίας, ἂν ἄρα δύνωται, προσκυνήσάτωσαν, καὶ προσπεσέτωσαν, καὶ κλαυδάτωσαν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος αὐτοὺς, καὶ τῇ ποίμνῃ μιχθῆτωσαν, ὅσοι μὴ παντελῶς ἀνίατοι.

una repente irruens. Cohibeant ergo se, qui ex improbitati suæ, si quidem possint, anem impo-

Δ'. Ταῦτα ὁ δεῖλδς ἐγὼ ποιμὴν καὶ περισκεμμενος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀσφάλειαν ὡς βραθυμίαν ἐγκυλούμενος. Οὐ γὰρ εἰμι ποιμὴν ἐκεῖνων τις τῶν τὸ γάλα κατεσθίοντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, καὶ μόχθῳ κατεργαζομένων, ἢ ἀπεμπωλούντων (37) καὶ λεγόντων· *Ἐὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν*· ποιμαίνοντων ἑαυτοὺς, οὐ τὰ πρόβατα, εἰ τι τῶν προφητικῶν φωνῶν μέμνησθε (38), δι' ὧν ἐκεῖνοι τοὺς κακοὺς ποιμένας ἐλαύνουσι· ἀλλ' ἐκεῖνων μᾶλλον τῶν δυναμένων εἰπεῖν μετὰ Παύλου· *Τίς ἀσθηεῖ, καὶ οὐκ*

⁶⁹ Psal. xciv, 6. ⁷⁰ Ezech. xxxiv, 3. ⁷¹ Zach.

dine manserunt, » etc., id est, inquit Elias, « nec Cynicus mansit, nec vere Christianus effectus est, » sciitcit Maximus.

(35) *Διασπείραι*. Tres Colb., διαφθεῖραι, « corrumpere, labefactare. » Sic quoque legit Rutilius.

(36) *Καταλύσαι*. Duo Regg., quatuor Colb., Or. 4, etc., κατὰλύσαι.

(37) *Ἀπεμπωλούντων*. Reg. b, ἀπεμπωλούντων.

(38) *Μέμνησθε*. In quibusdam, νῦν μεμνησθαί. In aliis, μεμνησθαί δεῖ ὧν.

ἀσθενῶ; τίς σκανδαλλίζεται, καὶ οὐκ ἐμὴ πύρωσις, ἢ φροντίς (39); Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ἑμαυτοῦ. Καί· Ἐγρονόμησιν συγκαλούμενος (40) τῷ καύσῳ τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός κειζόμενος· πατριάρχου φωνῆ ποιμένος, οὐ τὰ ἐπίσημα πρόβατα, καὶ ταῖς ἐκείθεν ληνοῖς ἐγκισσῶν μελετήσαντα. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ διὰ ταῦτα ἐπέστην ὑμῖν, καὶ οὕτως ἔχουσι. Ἐπεὶ δὲ ἐπέστην, δῶμεν λόγον ἀλλήλοις, ὧν μεταξὺ κατωρθώσαμεν. Ἐπειδὴ καλὸν μὴ βήματος μόνον καὶ πράξεως, ἀλλὰ καὶ καιροῦ παντός, καὶ ὕψους αὐτῆς τοῦ ἀκαριαίου καὶ λεπτοτάτου οἴσθαι λόγον ἀπαιτεῖσθαι ἡμᾶς. Ὑμεῖς μὲν (41) ἀπαγγελλατέ μοι τὴν ἐργασίαν τὴν ὑμετέραν· ἐγὼ δὲ εἰς μέσον· θήσω, ἃ καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ συγγενόμενος ἐπιλοσόφησα.

Ε'. Τίνα μὲν θεωρίαν τῶν ὑψηλῶν, ἢ παρ' ἐμοῦ λαβόντες ἐφυλάξατε, ἢ παρ' ὑμῶν αὐτῶν εἰσηγήκατε, ἢ περὶ θεολογίας, ἢ περὶ τῶν ἄλλων δογμάτων, ἃ πολλὰ καὶ πολλάκις ὑμῖν παρεθέμην; Ζητῶ γὰρ οὐ τὸ δάνειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον· οὐ τὸ τάλαντον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐργασίαν· μή τις κατακρύψας καὶ καταχώσας τὸ πιστευθὲν, ἔτι καὶ καταψεύδεται τοῦ πιστεύσαντος, ὡς σκληροῦ τε καὶ τῶν ἀλλοτριῶν ἐπιθυμοῦντος. Τίνα δὲ πράξιν τῶν ἐπαινουμένων, ἢ μὴδὲ τῆς ἀριστεραῶς γινωσκούσης, ἐκαρποφρήσατε, ἢ ὥστε λάμπειν τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ἴν' ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον δειχθῆ, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκαλος (42) γνωρισθῆ, καὶ εἴπη τις τῶν ἐπισπευόντων τὰ ἡμέτερα (πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἱ μὲν δι' εὐδοκίαν, οἱ δὲ καὶ περιέργως), οἱ δὲ ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν (43) ἔστιν, οὐ κηρυσσόμενος ὑγιῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λατρευόμενος; Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι χωρὶς πίστεως πράξις ἐγκριτος (ἐπειδὴ καὶ δόξης ἔνεκεν οἱ πολλοὶ τὸ καλὸν ἐπιτηδεύουσι, καὶ φύσεως οὕτως ἔχοντες)· οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά. Καὶ μή τις ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις τῶν πάντα συγχωροῦντων ἐπιμωμῶν, ὑπὲρ ἐνὸς τοῦ ἀσεβεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, καὶ φαῦλον καταβάλλοντων μισθὸν φαύλου πράγματος. Δεῖξατε οὖν ἐκ τῶν ἔργων τὴν πίστιν, τῆς χώρας ὑμῶν τὸ γόνιμον, εἰ μὴ εἰς κενὸν ἐσπείραμεν, εἰ δράγμα τι ἐν ὑμῖν, τοῦ ποιεῖσαι ἄνευρα ἰσχύον ἔχον, καὶ ἀποθηκῶν ἄξιον, ἵνα καὶ προθυμότερον ὑμᾶς γεωργήσωμεν. Τίς εἰς ἑκατὸν καρποτοκεῖ, τίς εἰς ἐξήκοντα, τίς τὸ τελευταῖον κἂν εἰς τριάκοντα· ἢ τίς ἐμπάλιν ἀπὸ τοῦ τριάκοντα εἰς τὸν ἐξήκοντα προσελθὼν (ἔχομεν γὰρ καὶ ταύτην ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὴν τάξιν), εἰς τὸν ἑκατὸν ἐτελεύτησεν· ἵνα προβαίνων, ὡς ὁ Ἰσαάκ, μέγας γένηται, πορευόμενος ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν, καὶ τὰς φῶδας τῶν Ἀναβαθμῶν (44) ἄδων, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος;

³⁹ II Cor. xi, 29. ⁴⁰ II Cor. xii, 14. ⁴¹ Gen. xxxi, 40. ⁴² Gen. xxx, 32, et seq. ⁴³ Matth. xxv, 18, et seq. ⁴⁴ Matth. vi, 3. ⁴⁵ Matth. v, 16. ⁴⁶ Matth. vii, 16. ⁴⁷ I Cor. xiv, 25. ⁴⁸ Jac. ii, 20.

(39) Πύρωσις, ἢ φροντίς. Sic Reg. d. In edit., πύρωσις ἢ φροντίς.

(40) Συγκαλούμενος. Reg. bm et quinque Colb., συμφλεγόμενος.

(41) Ὑμεῖς μέρ, etc. « Vos igitur negotiationem vestram exponite, meam ego vicissim in medium

A dalizatur, et ego non uror, et cura discrustor? »

Non enim quæ vestra sunt quæro, sed vos ⁴⁵. Et: Perustus sum æstu diei, et nocturna glacie vexatus, inquit patriarcha Jacob ⁴⁶, cujus sunt oves illæ signatæ ⁴⁷, et quæ in cœlestibus canalibus concipere didicerunt. Sic igitur, atque his de causis, ad vos, ad hunc modum affectos, accessi. Posteaquam autem accessi, age, inter nos ea subilucamus, quæ interea recte et cum virtute gessimus. Præclarum enim est nos in hac opinione versari, ut non modo sermonis, aut actionis, sed totius etiam temporis, atque adeo tenuissimi et brevissimi cujusque horæ momenti rationem a nobis repositi existimemus. Facite igitur, ut mihi operam vestram et studium exponatis: et ipse vicissim in medium afferam, B quæ mecum ipse, cum solus essem, philosophatus sum.

V. Ecquam rerum sublimium contemplationem, aut a me acceptam animis vestris retinistis, aut a vobis ipsis contulistis, vel de divinitatis doctrina, vel de aliis fidei capitibus, quæ ego permulta et persæpe vobis apposui? Neque enim mutuum duntaxat quæro, verum etiam senus; nec talentum solum, sed et talenti quæstum ⁴⁸: ne quis forte, cum in terra id, quod ipsi commissum est, occultarit, et defoderit, creditorem insuper falso, ut durum et acerbum, atque alienarum rerum cupiditate 475 flagrantem criminetur. Quam honestam et laudabilem actionem protulistis, vel ita occulte, ut ne sinistra quidem manus sciat ⁴⁹, vel etiam aperte, ut lux vestra coram hominibus luceat ⁵⁰, et arbor ex fructu agnoscat ⁵¹, et magister per discipulos innotescat, ac dicat quispiam eorum, qui vitæ nostræ rationes inspicant (id quod multi faciunt, alii benigna voluntate ducti, alii curiositate impulsii), quod vere Deus in vobis sit ⁵², non modo sane ac sincere prædicatus, sed etiam cultus et adoratus? Ut enim actio sine fide non est accepta (quandoquidem multi gloriæ studio, atque etiam a natura ita informati, virtutem colunt), ita fides sine operibus mortua est ⁵³. Ac videte, ne quis eorum vos inanibus verbis decipiat, qui omnia omnibus hac una de causa facile concedunt, ut impia dogmata homines complexentur, malamque rei malæ mercedem persolvunt. Ex operibus ergo fidem, terræque vestræ fecunditatem ostendite, ut perspicuum fiat, an frustra semen fecerimus, an manipulus quidam in vobis reperiat, ex quo confici farina queat, dignusque qui in horreum inferatur, quo alacrioribus animis vos in posterum excolamus. Quis centesimum fructum edit? Quis sexagesimum? Quis postremo tri-

proferam. »

(42) Διδάσκαλος. Or. 4 addit, ὑμῶν.

(43) Ὑμῖν. Reg. a, ἡμῖν.

(44) Τὰς φῶδας τῶν Ἀναβαθμῶν. « Graduum cantica. Sic dicuntur, inquit Elias, Psalmi numero quindecim, pares gradibus illis qui erant in tempore

cesimum⁸²? Aut converso ordine, quis a tricesimo ad sexagesimum progressus (hunc quoque in Evangelii ordinem habemus), in centesimum desiit, ut novos subinde progressus faciens, velut Isaac⁸³, magnus tandem fiat, de virtute in virtutem ambulans⁸⁴, et cantica Graduum canens, atque ascensiones in corde suo ponens⁸⁵?

VI. Quæro enim fructum abundantem in rationem A vestram. Vestrum enim lucrum est, non meum: quanquam meum quoque, quoniam vestrum, cum utilitas a vobis ad nos, ut in radiorum solarium reflexione accidere videmus, sese reflectat. Num pauperes aluistis? Num hospitio excepistis? Num sanctorum pedes abluistis⁸⁶? Num ventris, qui destruitur⁸⁷, voluptatibus indulgentes (detur hoc enim), id etiam egistis, ut in mandatis divinis delicias positas haberetis? Nam profecto nec deliciae ullæ his meliores sunt, nec diuturniores et stabiliiores iis qui in deliciis vitam transigere volunt. Num quosdam ex his, qui altari ministrant, et pulchre iuopes sunt (liceat enim mihi hoc dicere), pro viribus recreastis, ut, animis minus distractis, altari magis 476 assideant, ac bonorum vestrorum participes facti, sua quoque vicissim vobis conferant? Turpe sane est, hæc et nos exposcere et vos non elargiri. Nec vero ideo hanc admonitionem habui, ut ita in me fiat (melius enim est mihi mori, quam ut gloriatio mea evacuetur⁸⁸, ac mihi prædicati Evangelii merces pereat, si hic laborum messem fecero. Evangelii enim prædicatio necessitatis est; munificentia autem et laus in eo sita est, ut gratis hoc munus obeamus⁸⁹); verum eo hæc oratio spectat, ut de Christo bene mereri discatis: quod quidem vobis continget, si vel in unum ex parvis⁹⁰ et abjectis hominibus benignitatis aliquid conferatis. Quemadmodum enim ille salutis meæ causâ, omnia, quaecumque sum ego, peccato excepto, factus est, ita vel minima mea officia in se recipit; sive tecto pauperem donaveris, sive in vincula conjectum inviseris, sive ægrotantem adieris, sive denique, quod vilissimum est, hominis siti oppressi linguam solo frigidæ poculo refrigeraveris, quod a paupere Lazaro exposcebat dives ille, qui in flamma torquebatur, ac pro hujus vitæ voluptatibus, et deliciis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illic Lazarus rogaret, nec tamen ejus opem impetraret⁹¹.

VII. Hæc quidem sunt, quæ a vobis exigimus; ac pro certo habeo, minime id vobis pudori esse, quod vitæ rationes a vobis reposeamus, nec etiam fore, cum eas extremo illo die referendas habebitis, ad

⁸² Matth. xiii, 8. ⁸³ Gen. xvi, 13. ⁸⁴ Psal. lxxxiii, 6, 8. ⁸⁵ ibid. 8. ⁸⁶ I Tim. v, 10. ⁸⁷ I Cor. vi, 13. ⁸⁸ I Cor. ix, 15. ⁸⁹ I Cor. ix, 18. ⁹⁰ Matth. xxv, 40. ⁹¹ Luc. xvi, 24 sqq.

Jerosolymitano, in quos ascendentes illi, qui ad cantandos hymnos erant ordinati, hæc ipsa cantica concinebant. Hæc autem cantica tractant de ascensu et reditu Judæorum e Babylone in Jerusalem. Unde mystico sensu ii dicuntur Graduum cantica concinere, qui virtute proficiunt. »

(45) *Πλεονάζοντα*. Or. 1, κλειών.
(46) *Τινας*. Duo Regg., τινα.
(47) *Ἀπερισπάστως*. Or. 1, ἀπερισπάτως [prave].
(48) *Παρεδρεύωσι*. Duo Regg. et Or. 1, προσεδρεύωσι.
(49) *Εὐαγγελισασθαι*. Duo Colb., εὐαγγελίσσασθαι.

Γ'. Ζητῶ τὸν καρπὸν πλεονάζοντα (45) εἰς λόγον ὑμῶν. Ἑμέτερον γάρ, οὐκ ἐμὸν, τὸ κέρδος· εἰ δὲ καὶ ἡμέτερον, ὅτι ὑμέτερον, ἀντιστραφεύσης τῆς ὠφελείας ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς, ὡς περ ἐν ταῖς αὐγαῖς τῶν ἀντανακλάσεων. Εἰ ἐπτωχοτροφῆσατε, εἰ ἐξενοδοχήσατε, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψατε, εἰ τρυφῶντες τῇ καταργουμένῃ γαστρὶ (δεδόσω γάρ), καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐτρυφήσατε; ὡς οὐκ ἔστι ταύτης τρυφῆς τις ἀμείνων, οὐδὲ μονιμωτέρα τοῖς τρωφῶν ἐθέλουσιν. Εἰ τινὰς (46) τῶν λειτουργούντων τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ καλῶς πενομένων (ὅστε γάρ μοι καὶ τοῦτο εἶπεῖν), εἰς δύναμιν ἀνεπαύσατε, ἢ ἀπερισπάστως (47) μάλλον τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύωσι (48), καὶ μεταλαμβάνοντες τῶν ὑμετέρων, τὰ παρ' ἐαυτῶν ἀντισφῆρῶσιν; ὡς αἰσχρὸν ταῦτα καὶ ἡμᾶς ἀπατεῖν, ἢ μὴ παρέχειν ὑμᾶς. Οὐκ ἐνουθέτησα δὲ ταῦτα, ἐὰν οὕτως ἐν ἐμοὶ γένηται (καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ κενωθῆναι μοι τὸ καύχημα, καὶ ἀμισθόν μοι γενέσθαι τὸ εὐαγγέλιον ἐν ταῦθα καρπωσαμένη. Τὸ μὲν γάρ εὐαγγελισασθαι (49), τῆς ἀνάγκης· ἡ φιλοτιμία δὲ, τὸ ἀδάπανον). ἀλλ' ἢ ὑμεῖς μάρτυτε Χριστὸν εὖ ποιεῖν, διὰ τοῦ καὶ τῶν μικρῶν τινα εὖ ποιεῖν. Ἐπειδὴ, ὡς πάντα ὅσα ἐγὼ, πλην ἀμαρτίας, ἐγένετο δι' ἐμέ· οὕτω καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐμῶν εἰς ἐαυτὸν ἀναδέχεται· καὶ στέγης (50) μεταδῶς, καὶ ἐνδύματος, καὶ ἐν φυλακῇ ἐπισκέψῃ, καὶ ἀβρῶστοῦντα ἰδῆς· τὸ φαυλότατον, καὶ ποτηρίῳ ψυχροῦ μόνη καταψύξης γλῶσσαν πιεζομένου (51), ὡς περ ἔδειτο Λαζάρου τοῦ πένητος ὁ κάμνων ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος, καὶ τι (52) τῆς ἐν ταῦθα τρυφῆς ἀντιλαβόν, καὶ τοῦ περιορῶν Λάζαρον πεινῶντα καὶ ἠλωμένον, τὸ ἐκείθεν δεῖσθαι (53) Λαζάρου, καὶ μὴ τυγχάνειν.

frigidæ poculo refrigeraveris, quod a paupere La-

Z'. Ἐὰ μὲν οὖν ὑμᾶς ἀπαιτοῦμεν, ταῦτά ἐστι· καὶ οὐδ', ὅτι οὐκ αἰσχύνεσθε, οὔτε παρ' ἡμῶν (54) ἀπαιτούμενοι λόγον, οὔτε παρὰ (55) τῆς τελευταίας ἡμέρας, εἰς ἣν πάντα συνάγεται τὰ ἡμέτερα, κατὰ

D. (50) *Στέγης*. Coisl. 1 addjt, τινί: « sive tecto aliquem exceperis, sive vestimento donaveris. »

(51) *Πιεζομένου*. Coisl. 1 et Sav., πιεζομένην, « arentem siti linguam refrigeraveris. »

(52) *Καὶ τι*. Sic quinque Colb., Coisl. 1 et Comb. In ed., καὶ τις.

(53) *Ἐκείθεν δεῖσθαι*, etc. Bill. : « ut illic Lazaro opus haberet. »

(54) *Ἡμῶν*. Sic Reg. bm et quinque Colb. In edit., ὑμῶν.

(55) *Οὕτε παρὰ*. Sic septem Regg. In edit., οὐ παρὰ.

τὸ εἰρημένον· *Κατὰ ἔρχομαι τὰ βουλευματα καὶ τὰς πράξεις ὑμῶν συναγαγεῖν*· καὶ, Ἰδοὺ ἀνθρώπος (56), καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα, καὶ ἂ παρὰ τῆς ἐρημίας ὑμῖν κομιζομεν. Ἐπιιδῆ καὶ Ἥλιας ἡδέως ἐνεφιλοσόφει τῷ Καρμῆλφ, καὶ Ἰωάννης τῇ ἐρήμῳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς, τὰς μὲν πράξεις τοῖς ἡγίοις, τὰς εὐχὰς δὲ τῇ σχολῇ καὶ ταῖς ἐρημίαις, ὡς τὰ πολλὰ, προσένεμεν. Τί νομοθετῶν; Ὡς οἶμαι, τὸ χρῆναι τι καὶ ἡσυχάζειν, ὥστε ἀβολώτως προσομιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μικρὸν ἐπανάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλανωμένων. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο ἀναχωρήσεως (οὐδὲ γὰρ εἶχεν εἰς ὃ τι συσταλῆ, Θεὸς ὢν, καὶ πάντα πληρῶν), ἀλλ' ἐν' ἡμεῖς μάθωμεν καὶ πράξεως καιρὸν, καὶ ἀσχολίας ὑψηλοτέρας. Τίνα οὖν τὰ τῆς ἐμῆς (57) ἐρημίας; Βούλομαι γάρ, ὡς ἀγαθὸς ἔμπορος καὶ πανταχόθεν κεραδαίνων, κἀντεῦθεν τι προσενεργεῖν ὑμῖν ἀγώγιμον.

fructus exstitit? Libet enim, instar boni negotiatoris et vobis nonnihil mercium offeram.

Ἡ. Ἐβάδιζον οὕτω κατ' ἐμαυτὸν, ἤδη κλινοῦσης ἡμέρας. Ἀκτὴ δὲ ἦν ὁ περιπάτος· καὶ γὰρ πως εἰωθα τοὺς πόνοους ἀεὶ ταῖς τοιαύταις διαλύειν ἀνέσειςιν· ἐπεὶ μηδὲ νευρὰ φέρει τὸ σύντονον ἀεὶ τεινομένη, καὶ δεῖται τι μικρὸν τῶν γλυφίδων (58) ἐκλύεσθαι, εἰ μέλλοι ταθῆσθαι πάλιν, καὶ μὴ ἀχρηστος εἶσεσθαι τῷ τοῦτον, μηδὲ ἀνόνητος ἐν καιρῷ χρήσεως. Ἐβάδιζον οὖν, καὶ οἱ μὲν πόδες ἐφέροντο, ἡ δὲ βῆσις εἶχε τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἦν θέαμα οὐχ ἡδύ, καίτοιγε ἄλλως ἡδιστον οὔσα, ὅταν γαλήνη πορφύρηται, καὶ προσπαίξῃ ταῖς ἀκταῖς ἡδύ τι καὶ ἡμερον. Ἀλλὰ τί τότε (φθέγγομαι (59) γὰρ ἡδέως καὶ (60) τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς); Ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετό τε καὶ ἐπωρύετο· τῶν δὲ κύματων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις κινήμασι (61), τὰ μὲν πῶρρωθεν ἀνιστάμενα, καὶ κατὰ μικρὸν κορυφούμενα, εἴτ' ἐλαττούμενα, πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐλύετο (62)· τὰ δὲ ταῖς γείτοσι πέτραις προσπίπτοντα καὶ ἀποκρούμενα, εἰς ἀγῆν ἀφρώδη καὶ ψιλῆν (63) ἐσκορπίζετο. Ἐνθα κάχληκες μὲν, καὶ φακία, καὶ κήρυκες, καὶ τῶν δοτρεῶν τὰ ἐλαφρότατα ἐξωθεῖτο καὶ ἀπεπτύετο· ἔστι δὲ ἂ καὶ ἠρπάζετο πάλιν, ἀναχωροῦντος τοῦ κύματος. Αἱ δὲ ἦσαν ἄσειστοι καὶ ἀείνακτοι, οὐδὲν γε ἤτεον ἢ διοχλοῦντος οὐδενός, πλην ὅσον τοῖς κύμασι βάλλεσθαι.

Θ. Ἐντεῦθεν οἶδά τι πρὸς φιλοσοφίαν ὠφελθεῖς, καὶ (οἷος ἐγὼ πάντα συντείνων (64) πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ μάλιστα εἰ τύχοιμι πρὸς τι τῶν συμβαινόντων

⁹¹ Isa. LXVI, 18. ⁹² Isa. XL, 10. ⁹³ III Reg. XVIII, 49. ⁹⁴ Luc. I, 80. ⁹⁵ Luc. V, 16. ⁹⁶ Joan. VI, 18.

(56) Ἀνθρώπος. Sacer textus, Κύριος. Vulgata, Dominus.

(57) Ἐμῆς. Deest in duobus Regg., quatuor Colb. et Or. 1.

(58) Γλυφίδων. « Arcus cornua, » id est, « crenas, » seu « incisuras » in extrema arcus parte, quibus nervus inseritur.

(59) Φθέγγομαι. Reg. hm, φθέγγομαι.

quem omnia nostra colliguntur, quemadmodum his verbis Scriptura testatur: *Et ego venio, ut consilia vestra et actiones congregem* ⁹¹. Et, *Ecce homo, et opus ejus, et merces ejus cum eo* ⁹². Jam nostra exponamus, atque ea, quæ a solitudine vobis afferimus. Nam et Elias libenter in Carmelo philosophatur ⁹³ et Joannes in deserto ⁹⁴, et Jesus ipse ⁹⁵, ut actiones multitudini hominumque frequentiarum, ita preces quieti locisque ab hominum commercio semotis fere tribuebat. Quid hinc, velut læta lege, statuit? Nempe nobis quoque, ut opinor, nonnihil quiescendum esse, ut animo minime turbido cum Deo versemur, mentemque ab erroneis hisce rebus paululum reducamus. Neque enim ipsi secessionem opus erat (non enim habebat quo se contraheret, cum Deus esset, et omnia impletet); verum et actionis, et sublimioris occupationis tempus esse disceremus. Quis ergo solitudinis nostræ 477

VIII. Inambulabam ego solus, vergente jam in occasum sole. Locus porro in quo spatibam, maris ripa erat. Semper enim soleo hujusmodi oblectamentis labores dissolvere et relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest, sed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, si quidem rursus intendendum sit, ac non sagittario inutilis tum futurus, cum eo utendum erit. Inambulabam igitur, atque ita pedibus ferebar, ut oculi maris aspectu fruerentur. Nec vero spectaculum illud lætum ac jucundum erat, quanquam alioqui jucundissimum esse soleat, cum tranquillitate purpurascit, ac littoribus blandum quiddam et suave alludit. Sed quid tum? Mare (libenter enim utor Scripturæ verbis), vento magno flante, excitabatur et infremebat ⁹⁶; fluctus autem, ut in talibus rebus fieri consuevit, modo procul exsurgentes, seseque paulatim in summam altitudinem efferentes, ac postea decrecentes ad ripam solvebantur; modo in propinquant petras incidentes, atque inde repulsi, in spumosas ac tenuem asperginem dilabebantur. Hic et lapilli, et algæ, et murices, et levissima ostrea extrudebantur et quasi exspuebantur; nonnulla etiam unda recedente rursus abripiabantur. Petræ autem interim non minus immotæ et inconcussæ remanebant, quam si nulla omnino vis ipsis admo-veretur, nisi quod fluctuum ictibus verberabantur.

IX. Ex hoc spectaculo nonnihil utilitatis ad philosophiam percepisse me sensi, et (ut omnia ad me ipsum referre atque dirigere soleo, ac potissimum

(60) Καλ. Deest in Reg. a.

(61) Κινήμασι. Deest in pluribus Regg. et Or. 1. Nec Billius agnoscit.

(62) Ἐλύετο. In quibusdam, διαλύετο.

(63) Ψιλήν. Sic plerique codd. et Bas. Mendose in ed., ὑψηλήν.

(64) Συντείνων. Or. 1 cum. aliis pluribus, συντείνω.

si ad aliquem rerum eventum animus meus æstuet, et tanquam vertigine afficiatur, ut mihi nunc accidit) non obiter et negligenter id, quod oculis observabatur, accepi; et in doctrinam mihi hoc spectaculum cessit. Annon enim, inquebam, mare, vita hæc nostra est, et res humanæ? Nam hic quæque multum est amaritudinis et instabilitatis. Annon venti, tentationes ingruentes, et inopinati rerum eventus? Quod mihi animadvertisse videtur David, cum diceret: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam* 478 *meam*⁹⁹. Et, *Liberame, de profundis aquarum*⁹⁹. Et rursus, *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*¹. Porro eorum, qui tentantur, alii mihi, velut levissima quædam corpora et spiritus expertia, abripi distrahiq; videbantur, ac ne tantillum quidem adversarum rerum impetum sustinere; nec enim robur et firmitatem habent, neque pondus prudentis et cordatæ rationis, quæ fortuitis casibus obluetur; alii autem petræ instar esse, ac petra illa², supra quam stamus, et quam colimus, digni, quicumque nimirum philosophica ratione utuntur, ac supra vulgi humilitatem evecti, humana omnia immoto et firmo animo ferunt, atque eos quidem, qui talibus rebus quatuntur, irrideant, vel miserantur (illud ob philosophici animi generositatem, hoc propter humanitatem et commiserationem); ipsi autem turpe esse statuunt, res graves et acerbæ, cum absunt, contemnere, ac ne graves quidem illas existimare, cum autem adsunt, succumbere, perinde scilicet atque eæ non fluxæ, sed firmæ ac stabiles sint; atque extra tempus quidem philosophari, quemadmodum si quis athletarum omnium quidem descendens; aut probum et nobilem gubernatorem, in tranquillitate quidem artem suam magnifice jactans, coorta autem tempestate gubernacula de manibus ponens.

X. Quoniam porro in hos sermones semel incidi, alteram mihi quoque imaginem, præsentibus rebus admodum congruentem, proposui. Forsan me velut delirantem senem ac fabulatorem habebitis, si hanc etiam vobis exposuero; exponam tamen, quandoquidem et Scriptura plerumque ad res dilucidius explicandas hujusmodi exemplis uti consuevit. Est quædam in fabulis arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat; ac, si de re nova novo

Α λιγγιάσας, ὁ καὶ νῦν πέπονθα) οὐ παρέργως ἐδεξάμην τὸ ὀρώμενον· καὶ μοι τὸ θέαμα παιδευμα γίνε-ται. Ἡ γὰρ οὐκ, ἔφην ἐγώ, θάλασσα μὲν ὁ ἡμέτερος βίος καὶ τὰ ἀνθρώπινα (πολὺ γὰρ κἀν τούτῳ τὸ ἀλμυρὸν καὶ ἄστατον), πνεύματα δὲ οἱ προσπίπτοντες πειρασμοὶ καὶ ὅσα τῶν ἀδοκῆτων; Ὁ μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Δαβὶδ κατανοήσας, Σῶσόν με, Κύριε, λέγειν, ὅτι εἰσηλθοῦσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου καὶ, Ῥῥσαι με ἐκ τῶν βαθῶν τῶν ὑδάτων· Ἡλθοῦν δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγίς κατεπόντισέ με. Τῶν δὲ πειραζομένων οἱ μὲν ἐδόκουν μοι ὡς τὰ κουφότατα καὶ ἄπνοα παρασύρεσθαι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπηρείαις· οὐδὲ γὰρ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς στερότητα, καὶ βάρος λογισμοῦ σάφρονος, καὶ τοῖς προσπίπτουσιν ἀντιθαίνοντος· οἱ δὲ εἶναι πέτρα, τῆς πέτρας ἐκεῖνης ἄξιοι, ἐφ' ἧς βεθήκαμεν, καὶ ἡ λατρεύομεν, ὅσοι φιλοσόφῳ χρώμενοι λόγῳ, καὶ ὑπεραναβεβηκότες τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητα, πάντα φέρουσιν ἀσειστως καὶ ἀτινάκτως, καὶ διαγελῶσι μὲν (65), ἡ ἔλεοῦσι τοὺς σειομένους (τὸ μὲν ὑπὸ φιλοσοφίας, τὸ δὲ ὑπὸ φιλανθρωπίας)· αὐτοὶ δὲ τῶν αἰσχρῶν τιθενται, ἀπόντα μὲν τὰ δεινὰ περιφρονεῖν, μᾶλλον δὲ μηδὲ δεινὰ οἰεσθαι, παρόντων δὲ ἠττάσθαι, καὶ ταῦτα, τίνων; τῶν παρερχομένων, ὡς Ἰσταμένον (66)· καὶ τοῦ καιροῦ μὲν ἔξω φιλοσοφεῖν, ἐν δὲ ταῖς χρεαῖς ἀφιλοσόφους φαίνεσθαι· ὡς περ ἂν εἰ τις ἄριστον ἑαυτὸν νομίζῃ (67) τῶν ἀθλητῶν, μηδὲ καταβαίνων εἰς στάδιον (68)· ἡ κυβερνήτην τῶν εὐδοκίμων, ἐν μὲν ταῖς εὐδαίαις τῆ τέχνη μέγα φρονούonta (69), ἐν δὲ ταῖς ζάλαις μεθιέντα τοὺς οἰακας.

cum autem opus est, philosophiæ expertes præstantissimum se esse censeret, ne in arenam

Π. Ἐπεὶ δὲ ἀπαξ εἰς τούτους κατέστην τοὺς λόγους (70), καὶ πρὸς ἑτέραν ἤλθον εἰκόνα, σφόδρα τοῖς παροῦσι συμβαίνουσαν. Τάχα με γέροντα καὶ μυθολόγον νομίσετε, ἂν (71) καὶ ὕμιν ταύτην γνωρίσω (72)· γνωριστέον δ' οὖν, ἔπειτα καὶ τὴν Γραφὴν οἶδα πολλάκις τοιοῦτοις χρωμένῃν εἰς σαφεστέραν διήγησιν (73). Ἔστι τι μῦθος (74) φυτὸν, ὃ θάλλει τεμνόμενον, καὶ πρὸς τὸν σίδηρον ἀγωνίζεται· καὶ εἰ δὲ παραδόξως εἰπεῖν περὶ παραδόξου πράγματος, θανάτῳ ζῆ, καὶ τομῇ φύεται, καὶ ἀβξεται διαπαντός.

⁹⁹ Psal. LXXVII, 2. ⁹⁹ ibid. 13. ¹ ibid. 3. ¹ I Cor. x, 4.

(65) Διαγελῶσι μὲν. Reg. a et Or. 1, διαγελῶσι μᾶλλον.

(66) Τῶν παρερχομένων, ὡς Ἰσταμένων. Elias: « tanquam durabilibus, cum transeant, nec in eodem statu permanent. » Lenv. « Præsertim quæ transeant, ac minime fixæ sint. »

(67) Νομίζοι. Coisl. 1, ὕπολαμβάνοι.

(68) Εἰς στάδιον. In nonnullis, εἰς τὸ στάδιον.

(69) Μέγα φρονούonta. Reg. b, Coisl. 1 et Or. 1, μεγαλοφρονούonta.

(70) Λόγους. Ruf., λογισμούς.

(71) Νομίσετε, ἂν. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, etc. In Coisl. 1, νομιστῆς ἂν. In ed., νομισαν-

τες ἂν.

(72) Ταύτην γνωρίσω. In quibusdam, ταῦτα γνωρίσω.

(73) Διήγησιν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, διήλωσιν. Alludit hic ad parabolas, quæ in sacris Scripturis reperiuntur.

(74) Ἔστι τι μῦθος. Reg. hm, Ἔστι τι παρά μῦθος. Huc referri potest quod de illice Horatius lib. iv, ode 4, scripsit:

Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ seraci frondis in Algido,
Per damna, per cardes, ab ipsa
Ducit opes animinque ferro,

μενον. Ταῦτα μὲν οὖν (75) ὁ μῦθος, καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος (76)· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ σαφῶς (77) τοιοῦτον εἶναι τι ὁ φιλόσοφος. Εὐδοκιμεῖ (78) τοῖς πάθεσι, καὶ ὕλην ἀρετῆς ποιεῖται τὰ λυπηρά, καὶ τοῖς ἐναντίοις ἐγκαλλωπίζεται· μήτε τοῖς δεξιοῖς ὀπλοῖς τῆς δικαιοσύνης αἰρόμενος, μήτε τοῖς ἀριστεροῖς χαμπτόμενος· ἀλλ' ὁ αὐτὸς οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διαμένων, ἢ καὶ δοκιμώτερος, ὥσπερ ἐν καμίνῳ χρυσοῦς, εὐρισκόμενος. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Εὐπατριδὸς ἐστίν; ἀντεπιδείξεται (79) τὴν εὐτροπίαν τῷ αἵματι· ὥστε διχοκλιμεῖν, καὶ γενεαλογούμενος (80), καὶ ὀρώμενος. Δυσγενὴς τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν πηλὸν (εἴπερ τι μέγα πηλὸς πηλοῦ διαφέρει); ἀντεισοῖσιν τὴν νοουμένην εὐγένειαν, καὶ ἦν ἕκαστος ἑαυτὸν διαπλάττει πρὸς τὸ χεῖρον ἢ βέλτιον (81)· τὴν δὲ ἄλλην παραγράφεται, ὅση σπείρεται ἢ γράφεται, ὡς οὐδενὸς ἀξίαν καὶ κίβδηλον. Ἔστι γάρ τι γένος τρισσόν· τὸ μὲν ἄνωθεν ἠργόμενον, ὃ πάντες ἐσμέν εὐγενεῖς ἐπ' Ἰσῆς (82), ἐπεὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονάμεν· τὸ δὲ ἀπὸ σαρκὸς ἐρχόμενον (83), οὐκ οἶδ' εἰ τις εὐγενὴς, τοῦτο φθορᾷ συνιστάμενον· τὸ δὲ ἀπὸ κακίας ἢ ἀρετῆς γνωριζόμενον, οὐ μάλλον καὶ ἥττον μεταλαμβάνομεν, ὅσον ἄν, οἶμαι, ἢ τηρήσωμεν τὴν εἰκόνα, ἢ διαφθερίωμεν. Ταύτην ἀγαπήσει (84) τὴν εὐγένειαν ὄγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Τὸ γὰρ τέταρτον γένος, τότε ἀξιώσω λόγου, τὸ ἐν γράμμασι καὶ προστάγμασι, ὅταν καὶ κάλλος (85) ἀποδέξωμαι τὸ ἐν χρώμασι, καὶ πύθηνον αἰδεσθῶ λέοντα εἶναι κεκελευσμένον.

cujus vel uberius vel exilius participes efficimur, vaverimus, vel corruperimus. Atque hanc demum philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis consistit, tum ullo loco ac pretio habeo, cum simiamque ob id venerari caepero, quod leo esse jussa sit.

IA. Νέος ἐστὶ; Κατὰ τῶν παθῶν ἀνδριοθήσεται, καὶ τοῦτο ἀπολαύσει τῆς νεότητος, τὸ μὴ τὰ νέων παθεῖν, ἀλλὰ δεῖξαι πρεσβυτικὴν φρόνησιν ἐν ἀκμαίῳ τῷ σώματι· καὶ χαιρήσει τῇ νίκῃ πλέον ἢ οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ στεφανούμενοι· νικήσει γάρ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ νίκην ἀπρατον. Νεύει πρὸς γῆρας; Ἄλλ' οὐχὶ γηράσει καὶ τὴν ψυχὴν· δέξεται τὴν διάλυσιν, ὡς προθεσμίαν ἀναγκαίας ἐλευθερίας· ἠδέως (86) πρὸς τὰ ἐξῆς μεταθήσεται, ἐνθα οὐκ ἐστὶν ἄωρος, οὐδὲ πρεσβύτης, ἀλλὰ πάντες τὴν πνευματικὴν ἠλικίαν τέλειοι. Ὁρας ἔλαχεν; Ἄντιστῆλψι τὸ κάλλος τῷ κάλλει, τὸ τῆς ψυχῆς τῷ τοῦ σώματος. Παρῆλθε τὸ ἄνωθος ἀνεπηρέαστον; νεύει πρὸς ἑαυτὸν, οὐδὲ οἶδεν ὀρώμενος. Αἰσχρὸς (87) τὸ φαίνε-

¹ Gen. i, 27.

(75) Ταῦτα μὲν οὖν. Hæc desunt in Or. 1.

(76) Ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος. Sic. Or. 1. In ed., αὐτονομία πλάσματος.

(77) Σαφῶς. Sic plures Regg. et Colb. In ed., σαφές. Desunt in Reg. hm.

(78) Εὐδοκιμεῖ. Duo Regg., Coisl. 1 et Comb., ἐνευδοκιμεῖ.

(79) Ἀντεπιδείξεται, etc. « Probitatem morum ex adverso generis claritati respondentem ostendet. »

(80) Γενεαλογούμενος, etc. « Tum majorum, tum per se et propria virtute conspicuus. »

(81) Βέλτιον. Plures Regg. et Or. 1 addunt : Ταύ-

lulsi, atque, cum assumitur, crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confingentem. Mihi vero hujusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur. Floret enim inter cruciatus, ac 479 vitæ molestias velut virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur; nec ob dextra justitiæ arma effertur, nec ob sinistra inflectitur; sed in diversis rebus idem semper siveque similis permanet, atque adeo probatior, tanquam aurum in fornace, reperitur. Quod ut perspicuum fiat, ita rem expendamus. Nobili loco natus est? Probitatem morum generis splendori opponet, atque ex adverso spectandam producet. Ita duplici nomine clarus erit; nempe et majorum imaginibus, et propria virtute inspectus. Obscuro et ignobili genere ortus est, quantum ad statum et lutum attinet? (Si quid tamen magni inter lutum ac lutum interest.) At spiritualem nobilitatem illius loco afferet, et quam sibi quisque, vel in melius, vel in deterius effingit: reliquas autem nobilitates, quæ vel feruntur, vel principum diplomatibus comparantur, ut viles et adulterinas, nulloque in pretio habendas, procul submovebit. Est enim triplex genus. Unum, quod superne originem traxit, quod quidem si consideremus, omnes peræque nobiles sumus, quippe ad imaginem Dei creati¹. Alterum, quod a sanguine proficiscitur, cujus ratione haud quidem scio, an quisquam nobilis dici possit, cum corruptione constet. Tertium a virtute aut vitio agnoscitur, prout, opinor, divinam imaginem vel integram ser-

genus, quod in principum diplomatibus et edictis sitam in coloribus pulchritudinem amplexus fuero XI. Juvenis est? Adversus vitiosos animi motus viriliter se geret, atque hoc commodi ex juvenili ætate percipiet, ut iis affectibus, quibus hæc ætas obnoxia est, non indulgeat, sed in vigenti corpore senilem prudentiam exhibeat, majoremque ex hac victoria voluptatis sensum capiet, quam qui coronam in Olympiis adipiscuntur. Victoriæ enim feret in communi orbis terræ theatro, et quidem victoriæ minime venalem. Ad senectutem vergit? At non animo quoque senescet; dissolutionem, ut præstitutum necessariæ libertatis tempus, accipiet: libens ad ea, quæ hanc vitam sequuntur, migrabit, ubi nemo est immaturus, 480 nemo senex, sed omnes in spiritali ætate perfecti. Pulcher est? Id

τὴν ἀγαπήσει τὴν εὐγένειαν ὄγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος· « Illam nobilitatem diligit ille vere sapiens et philosophus. »

(82) Ἐπ' Ἰσῆς. Or. 1 conjunctim, ἐπίσῆς.

(83) Ἐρχόμενον. Or. 1, ἀρχόμενον.

(84) Ταύτην ἀγαπήσει, etc. Hæc usque ad τὸ γάρ, desunt in quibusdam Regg. et Or. 1.

(85) Κάλλος, etc. Bill.: « cum pietam quoque pulchritudinem laudandam duxero. »

(86) ἠδέως. Regg. a, b et Coisl. 1, ἰδέως.

(87) Αἰσχρὸς. In quibusdam additur ἐστὶ,

aget, ut pulchritudo animæ corporis pulchritudini A
ex adverso refulgeat. Inoffensus flos præterit? In
seipsum vergit, ac ne spectari quidem se novit. De-
formis est quantum ad id quod in aspectum cadit?
At ea parte formosus et elegans, quæ oculorum
aciem fugit; rosæ non absimilis, quæ in bacca nec
florida, nec odore grata, florida tamen ipsa est sua-
vissimumque odorem efflat. *Speciosus forma præ filiis
hominum*⁴? Ne spatium quidem, id, quod externum
est, aspiciendi concedit, quippe qui spectatorem ad
internum hominem convertit. Proba valetudine est?
Ad optima quæque sanitate utetur; admonebit, in-
crepabit, verborum aculeis punget, insomnes noctes
ducet, in nuda humo dormiet, corporis molem exte-
nuabit, terrena et cœlestia speculabitur, summo
studio mortem meditabitur. Morbo laborat? Pugna-
bit. Quod si victus fuerit, vincet, hoc scilicet asse-
cutus, ut non jam amplius pugnet. Dives est? Id
studio habebit, ut opibus minuatur: pauperem bo-
norum suorum participem faciet, tanquam alienorum
et ipse ad Deum colligatur, nihil præter crucem et
bebit, et divites iridebit, ut qui, licet facultates
quia pluribus indigent, bibuntque, ut majori siti

XII. Fame vexatur? Cum avibus aletur, quibus
victus sationis et arationis expers est: cum Elia
apud Sarephthanam vivet: *Lecythus olei non defi-
ciet, et hydria farinæ non minuetur*⁵. Ille, fontis
instar, semper scaturiet; hæc fructum copiose pro-
feret, ut vidua hospitem studiosa honoretur, ac nu-
trix nutriatur. Siti angitur? Fontes ei et flumina
potum suppeditabunt, et quidem potum non in-
ebriantem, nec dimensum. Quod si omnia propter
nimiam siccitatem deficiant, torrentis aqua fortasse
sitiim sedabit. Algebit? Idem quoque Paulo accidit⁶;
sed quandiu? Est et quoddam petrae indumentum;
fidem tibi Job faciat, his verbis utens: *Et quod
veste carerent, petra induti sunt*⁷. Jam, quæ perfe-
ctiora sunt, considera. Maledictis lacerabitur? Vin-
cet non regerendo maledicta. Persecutionem patie-
tur? Sustinebit. Blasphemabitur? Obsecrabit. Ca-
lumniis premetur? **481** Orabit. Percutietur in
dextram maxillam? Præbebit et alteram; tertiam
etiam, si haberet, objecturus, quo magis ad lenita-
tem percussorem erudiat, opere docens, quæ ser-
mone non potest. Probris impetetur? Et Christus
quoque: afflictionis societate ornabitur. Quamvis
etiam Samaritanus vocetur⁸, quamvis ei objiciatur,
quod dæmonium habeat⁹, cum Deo omnia suscipiet.
Et licet multa toleraverit, multa adhuc ipsi super-

μενον; ἀλλ' εὐφύης τὸ κρυπτόμενον, ὡς περ ἐν κί-
λυκι ῥόδον ἀνθηρὸν οὐκ ἀνθηρῆ καὶ ἀνόδμῳ τὸ
εὐωδέστατον. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν
ἀνθρώπων; οὐδὲ καιρὸν δίδωσι τὸ ἐκτὸς καθορᾶσθαι,
μεταστρέφων τὸν θεατὴν πρὸς τὸν ἐντὸς (88) ἀνθρώ-
πον. Εὐεκτεῖ; Χρησεται τῇ ὕγιειᾳ πρὸς τὸ βέλτιστον
νουθετήσεται, πληξεί, λόγῳ παρῆρησάσεται, ἀγρυπνή-
σει, χαμηνήσει, νηστεύσει, κενώσει τὴν ὕλην,
θεωρήσει τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια, κατὰ πᾶσαν
σπουδὴν μελετήσει τὸν θάνατον, Ἀβρώστησει; Μα-
χῆσεται? Ἄν δὲ ἡττηθῆ, νικῆσει λαβὼν τὸ μτχέρι
μάχεσθαι. Πλουσίός ἐστι; Φιλοσοφῆσει τὸ ἀποκλου-
τεῖν, μεταδώσει τῷ δεομένῳ τῶν ὄντων, ὡς οἰκονό-
μος τῶν ἀλλοτριῶν? Ἴν' ἐκείνός τε εὖ πάθῃ τῇ μετα-
λήψει, καὶ αὐτὸς πρὸς Θεὸν συναχθῆ, μηδὲν ἔχων
πλὴν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σώματος. Πένεται; Πλου-
τήσει Θεὸν, καὶ τὸ καταγαλῶν τῶν ἐχόντων, ὡς ἀεὶ
μὲν κτωμένων, ἀεὶ δὲ πενομένων, τῷ δεῖσθαι τοῦ
πλείονος, καὶ πινόντων ἵνα πλεόν (89) διψήσωσιν.

dispensator, ut et ille hac perceptione juvetur,
corpus habens. Pauper est? Pro divitiis Deum ha-
suis quotidie augeant, semper tamen pauperes sint
Inflammentur.

IB. Πεινᾷ; Μετὰ τῶν ὀρνέων (90) τραφήσεται.
οἷς ὁ βίος ἀσπορος καὶ ἀνήροτος· μετὰ Ἑλλίου ζήσε-
ται παρὰ τῇ Σαραφθίᾳ· Ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου
οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἡ ὕδρια τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐλατ-
τορήσει· ὁ μὲν ἀεὶ πηγᾶσει, ἡ δὲ γεωργήσει πλου-
σίως, ἵνα τιμηθῆ χήρα φιλόξενος, καὶ τρέφῃ τὸν
τρέφοντα (91). Διψῆσει; Κρῆναι τούτῳ καὶ ποταμοὶ
τὸ ποτὸν, ποτὸν οὐ μεθύσασιν, οὐδὲ μετρούμενον· ἂν
πάντα ἐπιλίπη (92) δι' ἀνομβρίαν, χειμάρρων τυγὼν
ποτισθήσεται. Ἐγώσσει; Τοῦτο καὶ Παῦλος, ἀλλ' ἐπὶ
πόσον (93); Ἔστι τι καὶ πέτρας ἔνδυμα· παιδέτω σε
ὁ Ἰὼβ λέγων· Παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς (94) σπέ-
πην, πέτραν περιεβάλοτο. Σκόπει μοι καὶ τὰ τε-
λευτέρα. Λοιδορηθήσεται; νικῆσει τῷ μὴ ἀντιλοι-
δορεῖσθαι. Διωχθήσεται; ἀνέξεται. Βλασφημηθήσε-
ται; παρακαλέσει. Διαβληθήσεται; προσεύξεται.
Τὴν δεξιὰν ραπισθήσεται σιαγόνα (95); παρέξει καὶ
τὴν ἑτέραν (96)· εἰ τρίτην εἶχε, καὶ ταύτην ἂν προ-
εβάλετο, ἵνα μάλλον διδάξῃ μακροθυμεῖν τὸν παλιοντα,
ἔργῳ παιδεύων, ἢ μὴ λόγῳ δυνατὸς ἦν. Ὀνειδισθή-
σεται; τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς· τιμηθήσεται τῇ κοινω-
νίᾳ τοῦ πάθους. Κἂν Σαμαρείτης ἀκούσῃ, κἂν δαι-
μονῶν ἐγκληθῆ, μετὰ Θεοῦ πάντα δέξεται. Πολλὰ ἐπι-
λείψει, κἂν πολλὰ πάθῃ, ὄσος, χολή, στέφανος ἀκάν-
θινος, σκῆπτρον καλάμινον, χλαμὺς κοκκίνη, σταυ-
ρὸς, ἦλοι, λησται συσταυρούμενοι, παριόντες ὄβρι-

⁴ Psal. xliiv, 3. ⁵ III Reg. xvii, 9, 14. ⁶ II Cor. xi, 27. ⁷ Job xxiv, 8. ⁸ Ioan. viii, 48. ⁹ ibid.

(88) Ἐντὸς. Sic Reg. bm, quinque Colb., Coisl. f, etc. Male in ed., ἐκτὸς.

(89) Πλεόν. In nonnullis, πλείον.

(90) Μετὰ τῶν ὀρνέων, etc. Alludit Gregorius ad verba Matth. vi, 26. « Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea. »

(91) Καὶ τρέφῃ τὸν τρέφοντα. « Nutrientem nutriat, » nempe, « Eliam prophetam. »

(92) Ἐπιλίπη. Reg. bm et Combef., ἐπιλείπη.

(93) Ἄλλ' ἐπὶ πόσον. Legendum sine interrogatione censet Combef.: ἀλλ' ἐπὶ πόσον, sed algebit aliquandiu. Ita etiam legit Leuv.

(94) Αὐτοῦς. Deest in Reg. a.

(95) Σιαγόνα. Deest in pluribus codd.

(96) Ἐτέραν. In nonnullis, ἀριστεράν, « sinistra. »

ζοντες. Δεῖ γὰρ (97) πλέον ἔχειν Θεόν, ἐν τῷ πλέον A erunt, quæ perferat, acetum nempe, fel, corona spinea, sceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux, clavi, latrones simul cruci affixi, prætercuntium contumeliæ¹⁰. Primas enim Deum habere par est, quod plus ignominia pertulerit.

Γ'. Οὐδὲν ἀναλωτότερον φιλοσοφίας, οὐδὲν ἀληπτότερον. Πάντα ἐνδύσει πρότερον, ἢ φιλόσοφος. "Ὅνος ἐστὶν ἄγριος ἐν ἐρήμῳ, φησὶν ὁ Ἰωδ, ἄνετος καὶ ἐλευθερος, καταγελῶν πολυοχλίας πόλεως, μέμψιν φορολόγου μὴ ἀκούων. Μονόκερως ἐστὶ, ζῶον αὐτόνομον. Εἰ βουλήσεται σοὶ δουλεύσαι; εἰ δῆσεις αὐτὸν ἐπὶ φάττης; εἰ ὑπὸ ζυγὸν ἀχθήσεται (98); "Ὅταν πάντων ἐξεργηται τῶν ἐπὶ γῆς, κατεσκευάσται αὐτῷ πτέρυγες ὡσπερ ἀετοῦ, ἐπιστρέψει εἰς τὸν οἶκον τοῦ προεστηκότος (99) αὐτοῦ, πρὸς Θεὸν ἀναπήσεται. Εἶπω τι κεφάλαιον· Δύο ταῦτα δυσκράτητα, Θεὸς καὶ ἄγγελος· καὶ τὸ τρίτον φιλόσοφος, αἴλος ἐν ὕλῃ, ἐν σώματι ἀπερίγραπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθει ἀπαθῆς, πάντα ἡττώμενος πλὴν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς κρατεῖν νομίζοντας. Ἐπεὶ δὲ τὸν φιλόσοφον ἡμῖν ὁ λόγος ἔγραψεν, ὅθεν εἶπον, ἀρξάμενος, φέρε, παρὰ τοῦτον τὰ ἡμέτερα θεωρήσωμεν (δοκῶ γὰρ κάγω (1) Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν, καὶ εἰ τινι τούτων τρωτὸς ἐγὼ καὶ ἀλώσιμος)· Ἐν' εἰ μὲν ἡττώμενον ἐνρίσκοιεν οἱ μισοῦντες καὶ πολεμοῦντες, συγγινώσκοντο γοῦν τῆς ἐγγειρήσεως, εἰ καὶ μὴ τῆς προαιρέσεως· εἰ δὲ κρείττονα τῶν πολεμούντων καὶ ὑψηλότερον, ἢ τῆς κακίας ἀπαλλαγείεν, ἢ καινοτέραν ὁδὸν τῆς ἀδικίας ἐπινοήσαιεν, ὡς τῆς παρούσης καταφρονουμένης, καὶ μὴ πρὸς τῇ κακίᾳ καὶ ἀνοίαν ἐγκαλοῖντο, ὡς ἀνομοῦντες διακενῆς, καὶ οὐδὲ εἰδότες (2) ἀδικεῖν ὁ σπουδάζουσιν.

excogitent, ne ἄλλοι πρᾶτερ improbitatem, amentia quietatem frustra perpetrantes, 482 ac ne injuriam incumbant.

ΙΔ'. Τί γὰρ (3) δὴ καὶ λυπήσουσιν ἐπὶ πάντα ἐλθόντες; Ἰδῶμεν ὅσα ἀν' ἀδικηθείη παρὰ ἀνθρώπων ἄνθρωπος. Ἀπαίδευτον ὀνομάσουσιν; Μίαν σοφίαν οἶδα, τὸ φοβεῖσθαι Θεόν (Ἀρχὴ τε γὰρ σοφίας, φόβος Κυρίου· καὶ τέλος λόγου, τὸ πᾶν ἄκουσ, τὸν Θεὸν φοβοῦ. Ταῦτα Σολομῶν ὁ σοφώτατος. Δειξάτωσαν οὖν ἄφοβον, καὶ νικησάτωσαν [4])· τῆς δὲ ἄλλης σοφίας, τὴν μὲν παρέδραμον, τὴν δὲ προσλαβείν εὐχομαι καὶ ἐλπίζω, θαρρῶν τῷ Πνεύματι. Πενίαν ἐγκαλέσουσι, τὴν ἐμὴν περιουσίαν; εἶθε γὰρ (5) ἀποδυσάμην καὶ τὰ ῥάκια ταῦτα, ἵνα γυμνὸς διαδράμω τὰς ἀκάνθας τοῦ βλου· εἶθε καὶ τὸν βαρὺν (6)

¹⁰ Matth. xxvi; xxvii, passim. ¹¹ Job xxxix, 5 seq.

(97) Δεῖ γὰρ, etc. Billius: « Superiora enim Deum habere oportet, eo nomine in contemptum venientem, quod plures cruciatus ferat. »

(98) Εἰ βουλήσεται... ἀχθήσεται. Totus hic locus in Billii et Leuvenklaii interpretatione depravatus legitur. Sic vertit Bill.: « Si tibi servire animum induxerit, videbis eum in præsepi: si sub jugum ducatur: si » etc.

(99) Τοῦ προεστηκότος. Sic duo Regg. et Or. 1. Deest τοῦ in eil.

(1) Κάγω. Deest in Or. 1.

(2) Εἰδότες. Reg. a addit, ἐγκαλεῖν καί.

XIII. Nihil philosophia fortius est, inexpugnabilius nihil. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus. Onager est in deserto, ut cum Job loquar¹¹, solutus et liber, urbis tumultus ridens, exactoris clamorem non audiens. Unicornis est, animal suis legibus vivens. Num tibi servire volet? Num ligabis eum ad præsepe? Num sub jugum ducetur? Si omnibus terræ commodis prohibeatur, paratæ sunt ipsi alæ sicut aquilæ; ad patroni sui domum se conferet; ad Deum convolabit. Ut in summa dicam: Duo hæc superari nequeunt, Deus et angelus; tertium est philosophus, in materia materia expers, in corpore incircumscrip-tus, in terra celestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, vincens eos, qui superiores sibi esse videntur. Quoniam autem philosophum nobis depinxit oratio, unde dixi, exorsa, age, jam ad ejus normam res nostras expendamus (nam ipse quoque Spiritum Dei habere videor¹², etsi me cupiam eorum, quæ dixi, ad vulnus patere, ab eoque superari non distitear); ut si me quidem inferiorem inveniant, qui mihi infesti sunt, ac bellum inferunt, etsi non pravæ voluntatis, ac certe conatus sui veniam consequantur: sin autem iis, qui me bello lacesendum duxerunt, præstantiorem ac sublimiorem; aut ab improbitate sua discedant, aut novam certe (nam præsentem contemnimus) lædendi viam etiam et stoliditatis notam subeant, velut iniquidem inferre scientes, eum in id summo studio

XIV. Quid enim me, obsecro, lædere queant, cum omnia tentarint? Singula, in quibus homo ab hominibus Injuriam accipere potest, inspiciamus. Indoctum nominabunt? Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. (Nam et principium sapientia, timor Domini¹³; et finis sermonis, omnia audi, Deum time¹⁴. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. Proben't me timoris expertem esse, et vicerint.) Reliquam autem sapientiam atque doctrinam, partim præterii, partim assumere opto, atque etiam, Spiritus sancti ope fretus, in spe habeo. Paupertatem objicient, meas scilicet opes, et

¹² I Cor. vii, 40. ¹³ Prov. i, 7. ¹⁴ Eccle. xii, 13.

(3) Τί γὰρ, etc. « Ecqua enim nos in parte læsuri sunt videamus, singula percurrentes, in quibus homo ab hominibus lædi potest. »

(4) Νικησάτωσαν. In nonnullis, νικᾶτωσαν.

(5) Εἶθε γὰρ. Quinque Colb., Or. 1, alique et γάρ.

(6) Εἶθε καὶ τὸν βαρὺν, etc. Reg. bm. Coisl. 1, Or. 1, alique optima notæ codd., et γὰρ καὶ τὸν βαρὺν ἀπεθέμην χιτῶνα, « si enim esset possibile, grave corporis istius indumentum citius depone-rem. » In ed., εἶθε καὶ τὸν βραχύν, « sive hanc etiam brevem, exiguam tunicam, » etc.

copias? Atque utinam et pannos hosce exuere possent, ut hujus vitæ spinas nudus percurrerem: utinam et gravem hanc tunicam quam celerrime abjicerem, vel leviores acciperem. Exsulem vocabunt? Quam demisse de nobis sentiunt homines vere contumeliosi, et peregrinorum inimici! Estne enim mihi, o viri, circumscripta patria, cui et omnis terra, et nulla terra patria est? Tu vero hospes es, et advena? Equidem habitationem tuam laud laudo, si ita animo afficeris, ne a vera patria excidas, ad quam omnis vitæ conversatio referenda est. Nonne senectutem et valetudinis infirmitatem mihi ut probum objicies? Ut autem arcanorum meorum quidpiam intelligas, non est hoc totum carneæ ejus mulis et naturæ opus; quiddam etiam ratio absumpsit, libet enim paululum aliquid gloriari. Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque cantilei et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiæ colligeres.

XV. Quid præterea? Episcopatum ahrogabunt, ac thronis dejicient? Et quos tandem, aut nunc, aut antea, prompto atque hilari animo conscendi? An vero eos, qui ascendunt, beatos prædicare soleo? Tunc mihi eos suaves et jucundos reddis, ita indigne conscendens? Quid? Ne hæc quidem quæ nuper acciderunt, animi mei sententiam vobis declararunt? An illa quoque deliciæ quædam et jocus erant, atque vestri erga me amoris et desiderii exploratio? Vafri homines facile adducuntur, ut vitia sua de aliis, partim suspicentur, 483 partim loquantur. Quid vero illa oppressio? Quid illæ imprecationes, quas adversus nos ipsos publice concepimus? Quid illæ lacrymæ, quæ vos etiam ad misericordiam moverunt, quamvis alioqui propter obluentionem odio pene essemus? Primariæ sedis dignitatem nobis eripient? Quisquam mente præditus hanc admiratus est? Nunc autem etiam, ut mihi quidem videtur, prudentissimus est, quisquis eam fugit. Propter hanc enim, res omnes nostræ jactantur ac concutiuntur; propter hanc, fines orbis terræ suspicione et bello flagrant, eoque obscuro et ignobili; propter hanc, periculum est, ne, qui a Deo creati sumus, hominibus subjiciamur, ac magnum illud, et novum nomen amittamus. Utinam potius ne ullus quidem sedis principatus esset, nec ulla loci prælatio, et tyrannica prærogativa! ut ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc, et sinistrum, ac medium latus, et sublimior atque inferior gradus, et præcedere, et simul incedere, multas nobis collisiones incassum pepererunt, regionem abduxerunt, non plebeiorum tantum, sed hæc ignoraverunt.

XVI. Quid postea? Ab altaribus arcebunt? At altare aliud scio, cujus figuræ sunt ea, quæ nunc oculis cernimus: super quod nec ascia, nec manus ascendit, nec ferrum, nec ullum artificum instru-

¹⁸ Joan. III, 10.

(7) Γῆρας. Plerique codd., τὸ γῆρας.

(8) Οὐδὲ σὺ. Reg. a, σὺ δὲ οὐ.

(9) Ἡδὺ θέαμα. In nonnullis, μέγα θέαμα.

(10) Ἡδεῖς. Plures Regg. et Colb., etc., ἡδεῖς.

χρῖτων τοῦτον ὡς τάχιστα, ἵνα λάβω κουφότερον. Φυγὸπατρὶν ἀποκαλέσουσιν; ὡς μικρὰ φρονούσι περὶ ἡμῶν ὄντως ὄβρισται καὶ μισόξενοι! Ἔστι γὰρ μοι πατρίς, ὡ οὔτοι, περιγραπτὸς, ὧ πάσα πατρίς, καὶ οὐδεμία; Σὺ δὲ οὐ ξένος καὶ παρεπίδημος; Οὐκ ἐκαινῶ σου τὴν κατοικίαν, ἀν οὕτως ἐχῆς, μὴ τῆς ἀληθινῆς πατρίδος ἐκπέσης, εἰς ἣν ἀποτιθεσθαι χρὴ τὸ πολίτευμα. Γῆρας (7) δὲ οὐκ ὀνειδίσεις ἡμῖν καὶ τὸ νοσῶδες; οὐχ ὄλον τοῦτο τῆς ὕλης καὶ τῆς φύσεως, ἵνα εἰδῆς τι τῶν ἐμῶν ἀπορρήτων· ἔστιν δὲ καὶ ὁ λογισμὸς ἐδαπάνησεν, ἵνα μικρὸν τι καυχῆσμαι. Οὐδὲ σὺ (8) σφριγῶν μοι καὶ σαρκοτροφῶν, ἡδὺ θέαμα (9). Εἶθε τι καὶ πολιτὲς ἐπιγῆναι σοι καὶ ὠχρότητος, ἵνα πιστευθῆς γοῦν εἶναι συνετὸς καὶ φιλόσοφος.

Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque cantilei et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiæ colligeres.

IE. Τί ἐτι; Θρόνον καθαιρήσουσιν; Τίνων ἀρῶν ἡδέως ἐπέβην, ἢ νῦν, ἢ πρότερον; μακαρίζω δὲ τοὺς ἐπιβαίνοντας; Σὺ δὲ μοι τούτους ἡδεῖς (10) ποιεῖς, οὕτως ἐπιβαίνων ἀναξίως; Οὐδὲ τὰ πρῶτην συμβάνα τὴν ἐμὴν γνώμην ὑμῖν ἐδῆλωσεν; ἢ κάκεινα θρύψις τις ἦν, καὶ τοῦ πόθου δοκιμασία; Πάντα ἀν οἱ τεχνικοὶ περὶ ἄλλων, τὰ ἑαυτῶν, τὰ μὲν ὑπονοήσαιεν, τὰ δὲ εἰποιεν. Τί δαὶ ἡ συντριβὴ (11); τί δαὶ αἱ ἀραι, ἀς δημοσίᾳ καθ' ἡμῶν αὐτῶν πεποίημεθα; τί δαὶ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἐλεεινὸς γενέσθαι ὑμῖν μικροῦ, καὶ μισοσημῶν διὰ τὴν ἔνστασιν; Προεδρία; ἀποστερήσουσιν; ἦν πότε καὶ τίς τῶν εὐφρονούντων ἐθαύμασε; νῦν δὲ καὶ τὸ φεύγειν, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ, πρῶτον συνέσεως· δι' ἣν πάντα δονεῖται καὶ σειεται τὰ ἡμέτερα· δι' ἣν τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐν ὑποψίᾳ, καὶ πολέμῳ κωφῶ τινι καὶ οὐδὲ ὄνομα ἔχοντι· δι' ἣν κινδυνεύομεν ἀνθρώπων εἶναι, παρὰ Θεοῦ γεγονότες, καὶ τὸ μέγα καὶ καινὸν ἀποβαλεῖν ὄνομα. Ὡς ὁφελόν γε μηδὲ ἦν προεδρία, μηδὲ τις τόπου προτίμησις, καὶ τυραννικὴ προνομία! Ἰν' ἐξ ἀρετῆς μόνης ἐγινωσκόμεθα (12). Νῦν δὲ τὸ δεξιὸν τοῦτο, καὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ ὑψηλότερον, καὶ τὸ χαμηλώτερον, καὶ τὸ προβαδίζειν ἢ συμβαδίζειν, πολλὰ πεποίηκε τὰ συντριμματα ἡμῶν διακενῆς, καὶ πολλοὺς εἰς βόθρον ὤσε, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐρίφων χώραν ἀπήγαγεν· οὐ τῶν κάτω μόνον, ἀλλ' ἡδὲ καὶ τῶν ποιμένων, οἳ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ ὄντες, ταῦτα ἠγνόησαν.

ac multos in foveam impulerunt, atque ad hircorum etiam pastorum, qui, cum magistri Israelis essent!

IC. Θυσιαστήριον εἰρξουσιν; Ἄλλ' οἶδα καὶ ἄλλο (13) θυσιαστήριον, οὗ τύποι τὰ νῦν ὁρώμενα· ἐφ' ὃ λαξευτήριον οὐκ ἀναβέβηκεν, οὐδὲ χεῖρ, οὐδὲ ἠκούσθη σίδηρος, ἢ τι (14-15) τῶν τεχνιτῶν καὶ

(11) Ἡ συντριβὴ. Colb. 1, αἱ συντριβαί.

(12) Ἐγινωσκόμεθα. Savil., ἐπιγινωσκόμεθα.

(13) Καὶ ἄλλο. Deest καὶ in Reg. bm.

(14-15) Ἡ τι. Plures Regg. et Colb., οὕτε τι.

ποικίλων, ἀλλ' ὄλον (16) τοῦ νοῦ τὸ ἔργον, καὶ διὰ θεωρίας ἢ ἀνάβασιν (17). Τοῦτ' παραστήσομαι, τοῦτ' ὅσω δεκτὰ, θυσίαν, καὶ προσφορὰν, καὶ ὀλοκαυτώματα, κρείττονα τῶν νῦν προσαγομένων, ὅσῳ κρείττον σκιδῶ ἀλήθεια· περὶ οὗ μοι δοκεῖ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας φιλοσοφεῖν, λέγων· *Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐφραίνοντος τὴν πνευματικὴν μου νεότητα*. Τοῦτου μὲν οὐκ ἀπάξει με τοῦ θυσιαστηρίου πᾶς ὁ βουλόμενος. Πόλεως ἀπελάσουςιν; ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἄνω κειμένης. Τοῦτο δινηθήτωσαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς, καὶ ὄντως πεπολημέησασιν· ἕως δ' ἂν μὴ τοῦτο (18) δύνωνται, βάνισι βάλλουσιν, ἢ αὔραις παίουσιν, ἢ παίζουσιν ἐνύπνια· οὕτως αὐτῶν ἐγὼ βλέπω τὸν πόλεμον. Χρημάτων περιαιρήσομαι; Τίνων; Εἰ μὲν τῶν ἐμῶν, καὶ τῶν περὶ τὸν περικοπέτωσαν, ὧν οὐκ ἐπιδέβλημαι· εἰ δὲ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτό ἐστιν ὑπὲρ οὗ πᾶς ὁ πόλεμος· δι' ἃ ζηλοῦται (19) τὸ γλωσσόκομον ὁ κλέπτης, καὶ τὸν Θεὸν προδίδωσι τριάκοντα ἀργυρίων, τὸ δεινότατον. Τοσοῦτου (20) γὰρ, οὐχ ὁ προδιδόμενος, ἀλλ' ὁ προδιδούς αξιοσ.

IZ. Οἰκίας ἀποκλείουσαι; Τρυφᾶς (21) περικόψουσι; Φίλους ἀλλοτριώσουσαι; Πάνου γὰρ, ὡς ὄρξ, πλείστον (22) κατεναρχήσαμεν, καίτοιγε προκαλουμένων (23) (οὗ γὰρ ἀχαριστήσομεν)· εἰ δὲ καὶ κατεναρχήσαμεν, τῷ φείδεσθαι μᾶλλον ἢ τῷ προσίεσθαι. Τὸ ἐξ αἰτίων, οἰκός τις ἀνεπαυσοῦν ἡμᾶς εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, καὶ οἷος τὸν Ἐλισσαϊονότης Σουναμίτιδος, συγγενῶν τὸ σῶμα, συγγενῶν τὸ πνεῦμα, πάντα φιλότιμος· παρ' οἷς καὶ ὁ λαδούτος ἐπάγη, κλέπτων ἐτι τὴν διωκομένην εὐσεβειαν, οὐκ ἀδεῶς, οὐδὲ ἀκινδύνως. Ἀντιμετρήσαι αὐτῷ Κύριος ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως! Τρυφήν δὲ εἰ διώκομεν (24), τρυφήσαιεν καθ' ἡμῶν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἄλλο τι μείζον ἐμαυτῷ καταράσομαι. Φίλων δὲ, οἱ μὲν οὐδὲ πάσχοντες κακῶς, εὐ οἶδα, φεύξονται ἡμᾶς (τὸ γὰρ συναδικεῖσθαι, καὶ συναλγεῖν πεποίηκε)· τῶν δὲ ἤδη γεγυμνάσμεθα καὶ ὑπερορώμενοι φέρειν τὴν ὑπεροφίαν. Τῶν γὰρ φίλων καὶ τῶν πλησίων (25), οἱ μὲν καὶ φανερώς ἐξ ἐναντίας (26) ἤγγισαν καὶ ἐστησαν· οἱ δὲ, τὸ φιλανθρωπίστατον, ἀπὸ μικρόθεν ἐστησαν, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πάντες ἐσκανδαλίσθησαν. Μικροῦ καὶ Πέτρος (27) ἠρνήσατό με· καὶ τυχὸν οὐδὲ κλαίει πικρῶς, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἀμαρτίαν.

mentum auditum est¹⁶, sed mentis totum hoc opus est, eoque per contemplationem subvehimur. Huic astabo, super illud grata immolabo, sacrificium nempe, et oblationem, et holocausta, tanto iis, quae nunc offeruntur, excellentiora, quanto veritas umbræ antecellit. De quo mihi quoque David philosophari videtur, cum ait: *Et introibo ad altare Dei, qui spiritualem meam juventutem lætificat*¹⁷. Ab hoc altari me non abstrahet, quisquis volet. E civitate ejicient? Verum non ita ex ea, quæ in cælo sita est. Hoc si efficere possent ii, qui nos invisos habent, vere bellum inferrent. Quandiu autem minime poterint, guttulis aquæ me petunt, aut ventis feriunt, aut in somnis ludunt. Sic enim eorum bellum interpretor. Pecunias eripiet? Quas tandem? Si meas quidem, ipsi eadem opera penas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. Si autem Ecclesiæ, illud quippe est, pro quo bellum omne geritur. Ob pecunias fur ille zelotypia erga crumenam æstuat¹⁸, ac Deum prodit, et, quod gravissimum est, triginta argenteis vendit¹⁹. **484** Hoc enim pretio dignus erat, non qui prodebat, sed qui prodebat.

XVII. At domo excludent? Delicias resecabunt? Anicorum animos a nobis avertent? Permultos videlicet gravavimus, quamvis ab ipsis invitati (non enim ingrati animi vitio laboravimus). Quod si gravavimus, id parcendo potius, quam accipiendo fuit. Hujus rei si causam quaeritis, domus quædam pia Deique amore flagrans, non secus atque Eliseum Sunamitidis domus²⁰, nos refocillavit, domus, inquam, hominum, qui tum corporis, tum spiritus cognatione mecum conjuncti sunt, ac singulari liberalitate præditi, apud quos hic quoque populus compactus est, cum exagitata et vexata fidei pietatem adhuc surriperet, nequaquam libere, nec sine periculo. Rependat illi Dominus in die retributionis! Delicias autem si consectamur, efferantur adversus nos, qui nobis inimicitias indixerunt; nec enim gravius aliud quidquam imprecor. Quod autem ad amicos atinet, alii, sat scio, ne læsi quidem, nos fugient (nam ii demum doloris socios se præbent, qui injuria simul afficiuntur): aliorum autem arrogantiam nostrique contemptum æquo animo ferre diuturno jam usu didicimus. Ex amicis enim et proximis meis, alii haud obscure *adversum me appropinquaverunt*, et *steterunt*²¹: alii, et quidem ii, qui humanissime mecum egerunt, a longe steterunt²², et

¹⁶ III Reg. vi, 7. ¹⁷ Psal. xlii, 4. ¹⁸ Joan. xii, 6. ¹⁹ Matth. xxvi, 15. ²⁰ IV Reg. iv, 8. ²¹ Psal. xxxvii, 12. ²² ibid. 13.

(16) Ὀλον. Sic Reg. hm et Or. 1. In ed., ὄλον.

(17) Ἡ ἀνάβασιν. Deest in Or. 1. Ed., ἡ ἀνάβασιν.

(18) Μὴ τοῦτο. Sic Reg. hm. Deest τοῦτο in ed.

(19) Ζηλοῦται. Hic Maximum designare videtur.

(20) Τοσοῦτου. Sic Reg. hm et Coisl. 1. In ed., τοσοῦτον.

(21) Τρυφᾶς. Coisl. 1, τροφᾶς, « alimentis. »

(22) Πλείστον. Reg. 3, πλείστον.

(23) Προκαλουμένων. In nonnullis, προσκαλουμένων.

(24) Εἰ διώκομεν. Reg. hm, εἰ ἐδιώκομεν.

(25) Φίλων καὶ τῶν πλησίων. Duo Regg. et Or. 1, φίλων μου καὶ τῶν πλησίων.

(26) Ἐξ ἐναντίας. Reg. a addit, μου.

(27) Πέτρος. Alludit forsitan ad Petrum Alexandrum præsulem, qui aliquandiu Maximo favore visus est. Eltas id refert ad quemdam et discipulis sibi familiarissimum.

in nocte hæc omnes scandalum passi sunt²². Nihil propius factum est, quam ut Petrus etiam me abjureret²³: ac nequaquam fortasse flet amare, ut peccato medeatur.

XVIII. Unus ego audax, ut apparet, ac temeritatis plenus, unus in rebus horrendis spe bona subnixus, unus constanter adversa tolerans, et publice propositus, et privatim contemptus, et ex bellis, quæ mihi inferuntur, Orienti et Occidenti notus. O insignem audaciam! Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo²⁴. Ac tantum abest, ut quidquam humanarum et præsentium rerum æcerbum et formidolosum existimem, ut meipsum missum faciens, eos lugeam, qui mihi molestiam exhibuerunt. O membra olim Christi, membra mihi chara, etsi nunc corrupta, **485** membra hujus gregis, quem prius etiam fere, quam collecti essetis, prodidistis. Quomodo distracti estis, ac distraxistis, quasi tenelli boves vinculis soluti? quomodo altare adversus alkare erexistis? quomodo repente in desolationem ac vastitatem facti estis²⁵? quomodo, e ipsi per hanc sectionem morte affecti estis, et nobis dolorem inussistis? quomodo pastorum simplicitate ad gregis dissolutionem et exitium abusi estis? Non enim eos ob imperitiam reprehendam, sed vestram improbitatem accusabo. *Corruptelæ tuæ, Israel, quis succurret*²⁷? Quod medicamentum nanciscar, cicatricis obducendæ vim habens? qua fascia vulnus lacrymis, quibus verbis, quibus precibus huic calamitati medebor? an hoc fortasse modo?

XIX. Trinitas sancta, et adoranda, et perfecta, et quæ recte a nobis conjungeris atque religiose coleris, tuum hoc opus est, tua sciendi hujus negotii laus. Utinam tu hos nobis restituas, hactenus a nobis diremptos, ut per ipsam disjunctionem ad concordiam et pacis studium erudiantur: ac nobis pro hujus vitæ laboribus et ærumnis cœlestia bona, et ab omni dissidio immunia, rependas. Horum autem primum illud est, et maximum, ut purius pleniusque a te illuminati, sciamus, quomodo eadem, et unitas intelligeris, et Trinitas reperiris; quomodo ingenitus, genitus, et procedens, una sit natura, tres proprietates, *Unus Deus, qui es super omnia, et per omnia, et in omnibus*²⁸: qui nec superiori nec inferiori gradu collocaris, nec decrescis, nec sectionem admittis; ac partim quidem jam comprehenderis, partim inquireris, aliquando autem fortasse, quantus es, percipieris, nimirum ab iis, qui per vitæ probitatem et contemplationem te in hoc sæculo primum in sæcula. Amen.

²² Matth. xxvi, 31. ²³ ibid. 69-75. ²⁴ Psal. xxvi, 5. ²⁵ Psal. lxxii, 19. ²⁷ Ose. xiii, 9. ²⁸ Ephæ. iv, 6.

(28) *Μέλη Χριστοῦ*. « Membra Christi. » Hic designat eos, qui cum ab eo nihil læsi fuissent, partes Maximi secuti erant, atque eum pontificem creaverant, altari adversus altare erecto.

(29) *Εὶ καὶ*. Sic Reg. bm. In ed., καὶ εἰ.

(30) *Βοῦδια*. « Buculi. »

(31) *Πῶς ἀπλότητι ποιμένων*. Si Eliæ fides, Gregorius hic de se plurali numero loquitur. Verum hæc interpretatio cum sequentibus minime

congruit. **III**. Μόνος τολμηρὸς ἐγὼ, καὶ θράσους γέμων, ὡς εἶκοι· μόνος εὐέλπις ἐν τοῖς φοβεροῖς, μόνος καρτερικὸς, καὶ δημοσίῳ προτιθέμενος, καὶ ἰδίᾳ καταφρονούμενος, καὶ Ἀνατολῇ καὶ Δύσει τῷ πολεμίσθαι γνωριζόμενος. Τῆς ἀπονοίας! Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω. Τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ φοβερῶν ἡγεῖσθαι τι τῶν παρόντων, ὥστε τὸ κατ' ἐμαυτὸν ἀφελῆς, θρηγῶ τοὺς λυπήσαντας. Μέλη Χριστοῦ (28) ποτε, μέλη τιμια ἐμοί, εἰ καὶ (29) νῦν διεφθαρμένα, μέλη τῆς ποιμνῆς ταύτης, ἣν προεδώκατε μικροῦ, καὶ πρὶν συναχθῆναι. Πῶς διεσπάσθητε καὶ διεσπάσατε, ὡς βοῦδια (30) ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα; πῶς θυσιαστηρίῳ θυσιαστήριον ἀντηγεύρατε; πῶς ἐγένεσθε εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; πῶς καὶ αὐτοὶ νενέκρωσθε τῇ τομῇ, καὶ ἡμᾶς ἀλγεῖν πεποιθήκατε; πῶς ἀπλότητι ποιμένων (31) εἰς ποιμνῆς διάλυσιν κατεχρήσασθε; Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους μέμφομαι τῆς ἀπειρίας, ἀλλ' ὁμᾶς αἰτιάσομαι τῆς κακίας. Τῇ διαφθορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει; Τί φάρμακον εὐρωμαι (32) τυνουλωτικόν; ποῖον ἐπίδεσμον; πῶς συνάψω τὰ διεστώτα; τίσι δάκρυσι, τίσι λόγοις, τίσιν εὐχαῖς θεραπεύσω τὸ σύντριμμα; ἢ τάχα τὸν τοῦτον τρόπον; ὀβλιγabo? quomodo disjuncta connectam? quibus

IV. Τριάς ἅγια, καὶ προσκυνητῆ, καὶ τελεία, καὶ καλῶς ὑφ' ἡμῶν συναγομένη τε καὶ σεβομένη, σὸν τὸ ἔργον, σὸν τὸ κατόρθωμα. Σὺ τοῦτους τε πάλιν ἀποκαταστήσῃς ἡμῖν, τοσοῦτον διαστάνας, ὅσον παιδευθῆναι τῷ χωρισμῷ πρὸς ὁμόνοιαν· καὶ ἡμῖν τῶν ἐντεῦθεν μόθων ἀντιδόλης τὰ ἐπουράνια τε καὶ ἀσπασίστα. Τῶν δὲ ἐστὶ τὸ πρῶτον (33) καὶ μέγιστον, ἐλλαμφθῆναι σοι τελεώτερον τε (34) καὶ καθαρώτερον, πῶς ἡ αὐτῆ, καὶ μονὰς νοῆ, καὶ Τριάς ἐδρίσκη· πῶς τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ προῖόν, μία φύσις, τρεῖς ἰδιότητες, *Εἰς Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν*· οὗτις ὑπεριθέμενος (35), οὗτε μετατιθέμενος, οὗτε μειώμενος, οὗτε τεχνόμενος· τὸ μὲν ἄρτι καταλαμβανόμενος, τὸ δὲ ζητούμενος, ποτὲ δὲ, ὅσον εἶ, τυγὼν καταληφθῆσόμενος τοῖς ἐνταῦθα καλῶς ζητήσῃσι (36) διὰ βίον καὶ θεωρίας· ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

recte quæsi verius: cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen.

congruit.

(32) *Εὐρωμαι*. Reg. b, εὐρωμαι.

(33) *Τὸ πρῶτον*. Deest τὸ in Or. 1.

(34) *Τελεώτερόν τε*. Sic duo Regg. et tres Coll. Deest τε in ed.

(35) *Οὗτε ὑπεριθέμενος*, etc. Bill.: « qui nec superponeris, nec transponeris. »

(36) *Ζητήσῃσι*. Reg. a, ἐκζητήσῃσι.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

PRÆFATIO GENERALIS.	9
PARS PRIMA.	9
§ I. — De variis S. Gregorii operum editionibus.	9
§ II. — Quid nostri in hac editione operum Gregorii adornanda præstiterint exponitur.	25
§ III. — Notitia veterum codicum, ad quos Gregorii orationes emendavimus.	26
PARS SECUNDA. — <i>Defensio Gregoriana.</i>	54
§ I. — Defensio Gregorii adversus Tollium.	54
§ II. — Perpetua Gregorii virginitas contra Beveregium et Muratorium asseritur.	46
§ III. — De vita monastica quam professus est Gregorius.	54
§ IV. — Cujusnam Ecclesiæ episcopus habendus dicendusque sit Gregorius, qui vulgo Nazianzenus appellatur, investigatur.	66
§ V. — De Amphilocho, cum patre, tum filio, episcopo Iconiensi, totaque Gregorii materna cognatione ad quam pertinere Amphilocho demonstratur.	82
PARS TERTIA. — <i>De variis Gregorianæ doctrinæ capitulis.</i>	91
De Deo.	94
De Trinitate.	97
De Patre.	101
De Filio.	102
De Spiritu sancto.	103
De Incarnatione.	107
De angelis.	109
De anima ejusque immortalitate et origine.	110
Peccatum originale.	111
De baptismo et confirmatione.	112
De eucharistia.	115
De poenitentia.	118
De ordinis sacramento.	119
De sacramento matrimonii.	122
De gratia.	124
De fide.	130
De lectione librorum ethnicorum.	131
De potestate temporali et ecclesiastica.	132
De hierarchia et cœlibatu presbyterorum.	133
De causis ecclesiasticis.	134
De virginibus et monachis.	136
Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.	138
Circa morum regulas.	141
VITA S. GREGORII ex ipsius potissimum scriptis adornata.	147
I. — Gregorii patria: an Nazianzum, an Arianzus pagus.	147
II. — Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.	148

III. — Parentes Gregorii.	150
IV. — Hæresis Hypsistariorum.	150
V. — Mores Gregorii patris.	151
VI, VII. — Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazimzeno. — Patriam fugere cogitur ab irata matre.	151
VIII. — Episcopus creatur.	152
IX. — Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodiit.	152
X. — Quo anno natus sit Gregorius.	155
XI-XIII. — Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. — Quot annis Gregorius Athenis eloquentiæ operam dedit. — Refellit opinio Bollandi.	153
XIV. — Imberbis Gregorius rediit Athenis.	153
XV. — Objecta Bollandi.	156
XVI. — In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.	157
XVII. — Contrariæ opinionis incommoda.	157
XVIII. — Baronii sententia.	158
XIX. — Quælibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur quæ statuit Gregorium patre Christiano, sed nondum episcopo natum.	159
XX. — Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. 1707.	159
XXI. — Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.	160
XXII. — Patre nondum episcopo natus est Gregorius.	160
XXIII. — Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.	161
XXIV. — Ardor servandæ pudicitie.	161
XXV. — Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.	162
XXVI. — Piorum virorum consuetudinem expetit.	162
XXVII. — Gregorii studia extra limen proferuntur.	162
XXVIII. — Cæsaream Cappadociæ proficiscitur.	163
XXIX. — In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.	163
XXX. — Cæsarea Cappadociæ litteris fuit insignis.	164
XXXI. — Litterarum amore in Palestinam se confert.	165
XXXII. — Alexandriam petit.	165
XXXIII, XXXIV. — Athenas navigat et gravi tempestate jactatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.	165
XXXV, XXXVI. — Promittit Gregorius se Deo victurum si sospes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.	166
XXXVII. — Athenas advenit circa annum 350.	167
XXXVIII-XL. — Stolido ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arcissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.	168
XLI, XLII. — Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utriusque anima esse videbatur. Unum utriusque studium erat virtus.	168

XLIII, XLV. — In sacris domibus assidui, Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ aliis Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant. 169

XLVI. — Præceptores quibus usus est Athenis. 170

XLVII. — De Juliano Gregorii augurium. 170

XLVIII. — Reditum in patriam meditatatur. 170

XLIX. — Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit. 171

L, LI. — Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit 171

LII. — Vitam monasticam se amplecturum, etiam voto se astrinxerat. 172

LIII. — Baptisma suscipit. Quo tempore, non constat. 173

LIV. — Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat. 173

LV. — Non affectu tantum, sed re ipsa se exiit Gregorius. 174

LVI, LVII. — Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hanc solam complectitur : hac quam maxime delectatur. 174

LVIII. — Fidem datam Deo non fefellit Gregorius : quomodo datam Basilio fefellerit ? 175

LIX. — Vitam quoque solitariam egisse Gregorium, in Tiberina, in qua situm erat Arianorum, credibile est. 175

LX-LXII. — Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod re ipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitatur ut ad se veniat, ut omnia sint communia. 176

LXIII. — Basilium, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur. 177

LXIV. — In solitudinem ad Basilium se confert : ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc. 177

LXV. — Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius. 178

LXVI. — Philocalia et Regulæ monasticæ sunt fructus studiorum Basilii et Gregorii. 178

LXVII. — Voti compos fit Gregorius, medium carpens viam inter anachoretas et mygades. 179

LXVIII. — Gregorium ab eremi delirio in domum paternam revocat pietas erga parentes. 179

LXIX. — Gregorium revocare conatur Basilium. 179

LXX, LXXI. — Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et reditus rationem reddidit. 180

LXXII. — Bis e solitudine avulsus Gregorius. 180

LXXIII-LXXV. — Turbas Ariani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt. 181

LXXVI. — Formulæ Ariminensi post medium annum 562 subscripsit Theologi pater. 182

LXXVII, LXXVIII. — Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia. 182

LXXIX. — Sub Juliani finem subscripsit impiæ formulæ, sed illæsum cor servavit. 184

LXXX. — Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est. 184

LXXXI. — Præclara Gregorii in hanc rem sententia. 185

LXXXII. — Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordiæ mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat. 185

LXXXIII. — Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius. 187

LXXXIV. — Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius. 187

LXXXV. — Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt. 188

LXXXVI. — Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus ægritudine. 189

LXXXVII. — Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit. 189

LXXXVIII, LXXXIX. — Gregorius uterque operam navat, ut Basilium Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab his prætermissum ut res prospere cederet. 190

XC. — Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente. 191

XCI. — Basilium electus est Cæsariensis episcopus Gregorii utriusque opera. 191

XCII. — Gregorius nec electioni Basilii interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit. 192

XCIII. — De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reperit. 193

XCIV. — Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius. 193

XCV. — In aliis Basilii præliis partes suas agit Gregorius. 194

XCVI. — Operam suam offert Basilio adversus Anthimum Tyanensem. 196

XCVII. — Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugnae prope Sasima contra Anthimum. 196

XCVIII. — Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 572. 197

XCIX. — Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilium. 197

C. — Querelæ Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium. 198

CI, CII. — Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilium. 198

CIII. — Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem. 200

CIV. — Gregorius in oratione sua mutatum se profiteatur. Anthimum in suas partes Gregorium pertrahere frustra conatur. 200

CV. — Novas Basilii querelas aliis Gregorius querelis repellit. 201

CVI. — Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem. 202

CVII. — Sasimorum descriptio. 202

CVIII. — Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit. 203

CIX. — Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset. 203

CX, CXI. — Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilium. 204

CXII. — Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum. 205

CXIII. — Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilium, ut veniat auxilium laturus. 205

CXIV. — Ille hostis, non Valens. 206

CXV. — Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio infensus. 206

CXVI. — Episcopum tunc fuisse Gregorium constat. 207

CXVII. — In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam. 208

CXVIII. — Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis. 208

CXIX. — Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius. 209

CXX. — Basilii morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates. 210

CXXI. — Gregorius proficiscitur Constantinopolim, abs Thraciæ episcopis et orthodoxis accersitus. 210

CXXII. — Deploratur Constantinopolitanæ Ecclesiæ status. 212

CXXIII. — Ariani late dominantur in urbe : templa occupant : alia commutata in sepulcra. 212

CXXIV. — Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam. 213

CXXIV. — Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius. 213

CXXVI. — A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi. 213

CXXVII. — Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia. 214

CXXVIII. — Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugatque Gregorius. 214

CXXIX. — Fidelis causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat. 215

CXXX. **CXXXI.** — Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos: placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate deterit, leniter disputando. 215

CXXXII. — Accurritur ab universis Catholicis, hæreticis, infidelibus, ad ejus sermones. 216

CXXXIII. — Non tantum fidei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit. 216

CXXXIV. **CXXXV.** — Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitate, viros habet fructus; hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat. 217

CXXXVI. — Hi fructus non eloquentiæ, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietati et patientiæ tribuendi. Tales fructus unius justis persecutione vexati precibus aliquando Deus concedit. 217

CXXXVII. — Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim venit, ut ejus fiat discipulus. 218

CXXXVIII. — Orti inter orthodoxos dissidii occasione, hæretici ipsi insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit. 219

CXXXIX. — Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendaciis ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem. 219

CXL. **CXLI.** — Gregorium e sua sede deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate. 220

CXLII. — Percussus dolore Gregorius, solabatur spe discedendi copiam se consecutum. 221

CXLIII. **CXLV.** — Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum eicit: ecclesias Catholicis restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: cælum quod antea nubium erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum. 221

CXLVI. **CXLVII.** — Episcopale solium ut conscenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur. 222

CXLVIII. — Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullius pene suffragium defuit. 222

CXLIX. — Gemens et clamans, non tamen plane repugnans, collocatur Gregorius. 222

CL. — Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana. 223

CLI. — Concilium generale convocat Theodosius anno 381. 225

CLII. — In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur. Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præfuit concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii. 225

CLIII. **CLV.** — Gregorius in hac erat sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Sed adeo non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam: et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volentibus, non adversantur. 226

CLVI. **CLVIII.** — Gregorius abdicat se episcopatu. Facilitatem discedendi a Theodosio facilius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod gregi suo lacrymis perluso dixit Gregorius in oratione coram episcopis, nunc 42. 227

CLIX. **CLX.** — Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulerunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent. 228

CLXI. — Testamentum coadit Gregorius. 228

CLXII. — Nazianzum revertitur Gregorius. 229

CLXIII. — Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur. 229

CLXIV. — Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert. 230

CLXV. — Quid in solitudine ageret. 230

CLXVI. — Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia. 231

CLXVII. — Ecclesiæ Nazianzæ curam gerit. 232

CLXVIII. — Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius. 232

CLXIX. — Eulalium Nazianzi episcopum præfici curat. 233

CLXX. — Vita Gregorii in solitudine. 234

CLXXI. — Nectario scribit adversus Apollinaristas. 235

CLXXII. — Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur. 235

CLXXIII. — Moritur Gregorius. 236

CLXXIV. **CLXXV.** — Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii. 237

CLXXVI. — Quanta apud omnes Gregorii existimatio. 237

CLXXVII. — Translatio. 238

CLXXVIII. — Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam. 238

CLXXIX. — Translatio corporis Gregorii facta a Gregorio XIII summo pontifice. 239

CLXXX. — Sanctorum Basilii et Gregorii characteres adumbrantur. 239

Monitum in Vitam sequentem. 241

Vita S. Gregorii a Gregorio presbytero Græcæ conscripta. 243

Selecta veterum et recentiorum testimonia in laudem S. Gregorii. 305

Præfationes Jacobi Billii. 315

Præfatio Joannis Leuvenklaii. 345

Proœmia Fed. Morelli. 360

Præfatio Montacutii. 367

Epistola Gilberti Genebrardi dedicatoria. 369

Elogium Jacobi Billii. 375

Similia ex operibus Gregorii collecta. 387

ORATIONES S. GREGORII.

Monitum in primam orationem. 393

Oratio I. — In sanctum Pascha et in tarditatem. 395

Monitum in orationem II. 401

Oratio II. — Apologetica, in qua causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursus Nazianzum redierit, et quæ sit sacerdotis professio. 407

Monitum in orationem III. 515

Oratio III. — Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant. 518

Monitum in orationes IV et V. 525

Oratio IV. — Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva. 531

Oratio V. — Secunda in Julianum imperatorem Invectiva 663

Monitum in orationem VI. 719

Oratio VI. — Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, præsentem patre. 722

Monitum in orationem VII. 751

Oratio VII. — Funeribus in laudem Cæsarii fratris, superstitibus adhuc parentibus. 755

Monitum in orationem VIII. 787

Oratio VIII. — Funeribus in laudem sororis suæ Gorgoniæ. 789

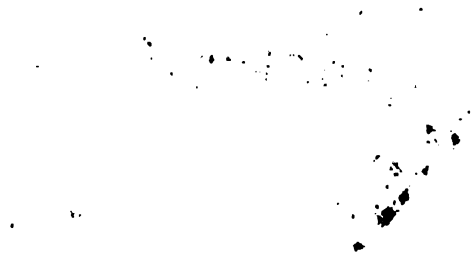
Monitum in orationes IX, X et XI. 817

Oratio IX. — Apologeticus ad patrem suum Gregorium, præsentem Basilio Magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.	891	<i>Monitum in orationem XVIII.</i>	981
Oratio X. — In seipsum, ad patrem et Basilium Magnum, post reditum e fuga.	827	Oratio XVIII. — Funebris in patrem, præsentem Basilio.	996
Oratio XI. — Ad Gregorium Nyssenum, Basili Magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat.	851	<i>Monitum in orationem XIX.</i>	1043
<i>Monitum in orationem XII.</i>	841	Oratio XIX. — De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum exæquatorem.	1044
Oratio XII. — Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.	843	<i>Monitum in orationem XX.</i>	1063
<i>Monitum in orationem XIII.</i>	851	Oratio XX. — De dogmate et constitutione episcoporum.	1065
Oratio XIII. — In consecratione Eulalii Doarensum episcopi.	852	<i>Monitum in orationem XXI.</i>	1081
<i>Monitum in orationem XIV.</i>	835	Oratio XXI. — In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.	1082
Oratio XIV. — De pauperum amore.	858	<i>Monitum in orationes XXII et XXIII.</i>	1127
<i>Monitum in orationem XV.</i>	911	Oratio XXII. — De pace II.	1131
Oratio XV. — In Machabæorum laudem.	911	Oratio XXIII. — De pace III.	1151
<i>Monitum in orationem XVI.</i>	933	<i>Monitum in orationem XXIV.</i>	1 67
Oratio XVI. — In patrem tacentem propter plagam grandinis.	934	Oratio XXIV.	1169
<i>Monitum in orationem XVII.</i>	963	<i>Monitum in orationem XXV.</i>	1193
Oratio XVII. — Ad cives Nazianzenos gravi timore percussos, et præfectum irascentem.	963	Oratio XXV. — In laudem Heronis philosophi.	1198
		<i>Monitum in orationem XXVI.</i>	1225
		Oratio XXVI. — In seipsum.	1237

FINIS TOMI TRIGESIMI QUINTI.

3 2044 024 473 308

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
SPALL-STUDY
IN CHARGE
SEP 10 1994
CANCELLER
WIDENER
SEP 10 1994
BOOK OUT
CANCELLER

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>